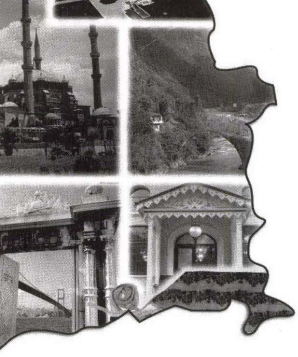
אנציקלופדיה

לחכמי טורקיה

אנציקלופדיה

לחכמי טורקיה

תולדות חייהם ויצירותיהם
של רבני טורקיה

מאת **שמעון ואגונו**

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

בגדת הגדולה
משנה למלך
מרוה אפרים
שער המלך
חקרי לב
לשון עדומים
לב חיים
נחמד למראה
קהלת יעקב

500 YEARS OF PEACE AND HARMONY
TURKISH JEWS
1492-1992
500
LIRA

אנציקלופדיה
לחכמי טורקיה

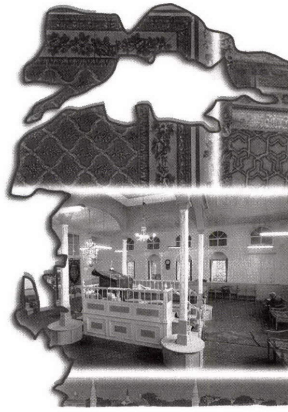
תולדות חייהם ויצירותיהם של המאורות הגדולים
מרנן ורבנן, אדירי ומרביצי התורה,
ראשי גלותא ורישי מתיבתא, רבנן קשישאי דפקיע שמייהו,
צדיקים וחסידים אנשי שם ומופת, גדולי ההוראה.

הערכים כוללים:
אלף ערכים של רבנים ראשיים. רבני קהילות, ראשי אבות בית דין,
דיינים, חכמים, משוררים, מקובלים, ראשי ישיבות

בארץ טורקיה ואגפיה מהמאה הט"ז - כ'.
קהילות קושטא, איזמיר, מאגניציאה, יוזיל חיסאר, דרגוטלו קאסבה,
אנקרה, בונאר באשי, ברגמה, בורון אבאד, ברושא,
אידין, כיאו, קוש אדאסי, אדרי אנופול, גאליפולי ותירייא.

אוצרות המלכים:

מבוא, תמונות דיוקן, צילומי שערי ספרים, פיקסמליות, חתימות,
מצבות, כת"י נדירים, ורשימת חיבוריהם של חכמי טורקיה.

מאת
שמעון ואנונו

ירושלים שנת תשס"ו - 2006

©
כל הזכויות שמורות למו"ל

ניתן להשיג את הספר
בארץ ובעולם בחנויות הספרים

נדפס בארץ ישראל שנת 2006
Printed in E. ISRAEL

ברכות לראש משביר

לידידנו היקר והנעלה, איש רב פעלים,

רודף צדקה וחסד בעל מידות תרומיות, שמן תורק שמו

ר' **משה** בן שלמה הי"ו

וזוגתו

מרת **אביבה** תח"י

אשר הוזיל זהב מכיסו להוצאת הספר,

יהי רצון שבכל אשר יפנה ישביל ויצליח ברוב אושר ועושר ושובע שמחות,

ונחת דקדושא מכל יוצאי חלציו אמן.

לכבוד האב היקר והנכבד אבי המשפחה

ר' **שלמה** בן זימבול הי"ו

יליד איזמיר

ולעילוי נשמת

האשה הצדקת אם הבנים המדוכאת ביסורים

מרת **רבקה** בת בכורה מרים ע"ה

מנוחתה עדן כ"ה בניסן תשס"ו

ולעילוי נשמת

ר' **ראובן** בן שרה ז"ל

מרת **מרים** בת ריקה ע"ה

ר' **אליהו** בן מרים ז"ל

מרת **זימבול** בת מזל טוב ע"ה

ר' **מרדכי** בן זימבול ז"ל

ר' **ישעיהו** בן בכורה מרים ז"ל

מרת **ריקה** בת בכורה מרים ע"ה

ר' **יעקב** בן רבקה ז"ל

ר' **שלמה** בן מזל ז"ל

ת.נ.צ.ב.ה

הגאון המקובל כמוהר"ר יעקב משה הלל שליט"א

RABBI YAAKOV HILLEL
ROSH YESHIVAT
HEVRAT AHAVAT SHALOM
45 ARZEY HABIRA ST. JERUSALEM

יעקב משה הלל
ראש ישיבת
חברת אהבת שלום
רח' ארזי הבירה 45 ירושלים

בס"ד

י"ד כסלו תשס"ז

הסכמה

שמחתי לראות גליונות מאירים ומזהירים מספר "**אנציקלופדיה לחכמי טורקיה**", שחיבר האברך היקר כהר"ר **שמעון ואנונו** שליט"א, משגיח רוחני בישיבת חזון דוד בפעיה"ק ירושלם ת"ו.

ורעיון חיבור ספר כזה קרוב היה מאוד אל לבי, והוא דבר טוב ונחוץ עד למאד. והנה חכמי טורקיה היו ראשי אלפי ישראל במשך למעלה מחמש מאות שנה, ומשם באו גדולי מאורי הדורות, גדולי הפוסקים, גדולי המחברים והמקובלים, שתורתם התפשטה והתקבלה בכל העולם כולו, אם בתחום הפסיקה, כמהר"י אבוהב, מהר"י קארו ז"ל בעל בית יוסף ושלחן ערוך, ומהריב"ל, מהר"י טיטאצ'אק ועוד. ואם בתחום הלמדנות והפלפול כמו המשנה למלך, שער המלך, מחנה אפרים ועוד כהנה. ואם בפוסקי הלכות מהאחרונים כמו הכנה"ג, והשלחן גבוה, והחקרי לב, והר"ח פאלאג'י ז"ל, ובעל פתח הדביר, עד לגדולי אחרוני האחרונים כמהרש"א אלפאנדרי ז"ל. וגם מגדולי מקובלי מדרש בית אל מהמייסדים והמנהיגים בה, רובם היו מחכמי טורקיה כנודע, שהאירו לעולם בתורתם.

אולם דא עקא, שאין להרבה בני אדם, ואפילו לחכמים, ידיעה אודות מאורי הדורות הללו, ספריהם ופעליהם. וידיעות אלו הן חשובות גם ללימוד, וגם להרחבת ידע התורנית, וכמו שהארכתי במקום אחר מכמה תועליות שיוצאות מידיעות כאלו של שמות חכמי התורה, זמנם, ותורתם ופעולותיהם.

ולכן בואו ונחזיק טובה להרב המחבר שליט"א שזכה, ואם רק בקיצור, להעלות זכרונן של רוב מנין ורוב בנין מחו"ר טורקיה, וקבץ וליקט מתולדותיהם, ורשם מספריהם, ועלה בקובץ חומר רב ותועלתי להגדיל תורה ולהאדירה.

ונדבך נוסף בתועלת הספר רואה אני כאן, מפאת פעילות לקירוב אחים רחוקים הנעשה בימים אלו ממש במדינת טורקיה על ידי ארגון "שלום לעם" שע"י ישיבתנו "אהבת שלום", בהנהגתי וניהולי, כאשר אחד האופנים שאנו מעוררים בני אדם לחזור לשורשיהם הוא בהודיע להם את שורשי משפחותיהם, ומי היו גדוליהם ומגדליהם, בבחינת "מאין באת ולאן אתה הולך". ואין ספק שידיעות אלו שבספר זה יש בהן כדי לעורר הלבבות של אחים שנתרחקו להבין מאין באו, ולעורר בהם רצון לחזור לחיק יהדותם.

ולכן אברך את המחבר שליט"א שיפוצו מעיינותיו חוצה, ויזכה עוד לזכות את הרבים בספרים נחוצים וטובים ולהגדיל תורה ולהאדירה, אכי"ר.

הכותב והחותם לכבוד התורה ולומדיה

פתח דבר

"יתחייב האדם לחקור הצדיקים ולספר בשבח מעלתם, והרבה לחקור בכבודם הוא טוב וכבוד אצל המחשבה" [ריבינו בחיי בהקדמה לפרשת וישלח].

'יהא רעוא דאימא מילתא דתתקבל בפני רבנן ותלמידיהון בבי מדרשא' [ניטין לח.].

מה אשיב לאלופו של עולם יתברך שמו כל תגמולוהי עלי, לו אזבחה זבחי תודה במו שפתי, שפתי לא אבלה מלהודות לה' הטוב, אשר גמלני רבות וטובות ושם חלקי בין מזכי הרבים, להאיר לארץ ולדרים.

השיר והשבח לחי עולמים, הפעם נודה את הש"י שהחיינו וקימנו והגיענו לראות בזריחת אור יקרות. שפתי רננות יהלל פי. מתוך רגשי תודה על כל חסדו עלי, אני מניח על מזבח הדפוס את אור יקרות פרי עמלי, אשר הגיתי ברעיוני, "אנציקלופדיה לחכמי טורקיה". המנציח לדורות עולם את זכרם ופעלם בחמש מאות השנים האחרונות. יהי רצון שנתקבל לפניו כריח הניחוח, ולפני הציבור כקרבן שלמים ותודה.

ראה הש"ת את עמלינו ושמע תפילתנו, ובהשגחה פרטית מדהימה וגלויה ראיתי בחוש כיצד יד ה' היא שכיוונה דרכי וסייעה בידי, ורחמי הש"ת היו לצידי בכל עת של שלבי פרי יצירתנו.

על כן נתתי לבי לגשת אל המלאכה, לתור ולחקור בחקר רב ומייגע, ולקבץ כעמיר גורנה אל מקום אחד את כל רבני ומאורי טורקיה, ואל יהא הדבר קל בעיני הקורא, דהא קיימא לן שאף מלאכת מעמר – מלאכת מחשבת היא... הורתו ולידתו של אנציקלופדיה זו נערכה מתוך הערכה והוקרה רבה ביותר למרנן ורבנן, אדירי ומרביצי התורה וההוראה, רבנן קשישאי, ראשי מתיבתא, גאוני הדורות, תקיפי ארעא, חסידים וקדושים, חכמי טורקיה, גאוני קושטא ואיזמיר ולתורתם המופלאת, ורק המעט מחיבוריהם המיוחדים זכו לתיעוד בקרב עולם התורה, ושתורתם ושמועותיהם מיבדרות בי מדרשא רבבות פעמים ביום, כמו: ה"מעם לועז", ה"יפה מראה", ה"בתי כהונה", ה"מהר"י באסן", ה"יפה תואר", ה"כנסת הגדולה", ה"שדה יהושע", ה"נתיבות המשפט", ה"לחם סתרים", ה"פני משה", ה"מוצל מאש", ה"שער המלך", ה"ארעא דרבנן", ה"קריית מלך רב", ה"חזון נחום", ה"מהרי"ט אלגאזי", ה"מהרי"ט", ה"משנה למלך", ה"חקרי לב", ה"דברי אמת", ה"מחנה אפרים", ה"נשמת חיים", ה"שבט מוסר", ה"ראש יוסף", ה"לב שלמה", ה"מטה אפרים", ספרי החבי"ף, ה"פתח הדביר", ה"חינא וחסדא", ה"יפה ללב", ה"סבא קדישא", ועוד. ובטוחני שהקוראים יוכלו לקבל מידע ומושג גדול ועשיר ביותר על חכמים וספרים רבים שלא זכו להוקרה.

עבודה רבה השקעתי בעריכתו של ספר זה, ועשיתי כל שביכולתי בס"ד עד מקום שבידי מגעת על מנת להוציא דבר מתוקן מתחת ידי. אין לי כל ספק, שכל מי שעינים לו ולב מבין יבחין מיד בגודל העמל שהושקע כאן בסייעתא דשמיא.

יודע צורי קוני, כי כל מגמתי באנציקלופדיה זו, היתה אחת. להגדיל תורה ולהאדירה ולהרבות כבוד התורה ולומדיה, וכבודם של חכמי טורקיה, למען ידעו הדורות, והבאים רום מעלותם וזוהר הנהגותם, ועל ידי כך יימשך לב הלומדים לעיין ולהתמיד ללמוד בספרי החכמים המלאים פסקים רבים, חידושים על הש"ס, רמב"ם, ארבעה טורים, ספרי דרושים, תנ"ך, ותוכחות חיים.

בעמל רב ובסייעתא דשמיא נפלאה לאחר חיפוש של לילות כימים בספריות ובגנזים שונים, הצלחתי ללקט ולאסוף חומר רב ומקיף ונדיר, לרכז רשימה מכובדת דמיות ודיוקנאות של אלף ומאתיים אישים רבנים מחכמי וגאוני טורקיה וסביבותיה, שעל חלקם הגדול לא נכתב מעולם שום ביוגרפיה או קורות חיים, ולא זכינו שנכתב עליהם שום חומר היסטורי המתאר את עולמן הרוחני של גדולי ארץ אנשי השם, הם ותולדותיהם ביוצא בהם, מעשי הצדיקים ופעליהם הקדושים אשר פעלו בימי חלקם, למען יראו, ילמדו וילמדו דורות הבאים, לילך באורחותם, לפסוע בנתיבתם ולשאוב מבאר תורתם.

אין לשער ולתאר את גדולתם של החכמים הנזכרים באנציקלופדיה, הם חיו בגבהים נשגבים מבינת אנוש מן השורה. לצערנו, אין ביד אנוש בכדי לשרטט את דיוקנם האמיתי, אולם בהשגחתו הפרטית הצלחנו, ולו במעט בכדי לתת קווי אופי ולשרטט קווים

על ערכם עמלם והתמדתם בתורה, ובהיוית דאביי ורבא, ומידותיהם הסגולייות והנעלות ופעלם התורני, בקהילותיהם, בחיבוריהם המופלאים במכמני התורה, ועוד.

אשר על כן נחשבו תמיד ספרי קורות מאורי הדורות, כאחד הכלים לחיזוק האמונה וכבוד התורה. אין זה לימוד היסטוריה גרידא – אלא שיקוף נאמן של דברי ימי עם ישראל, "צילום רנטגן" החושף את תוכם ופנימיותם, מבט חודר המתבונן לפני ולפנים. "לבד התועלת השימושי והביביליוגראפי, יש בזה כבוד התורה, אהבת וחיבת הקודש לנושאי דגלה. ונבון הדבר כי יידע ישראל את רבניו וגדוליו – אשר לא אלמן ישראל גם בדורנו מהם – הליכות דרכם בקודש, אורחות חייהם, ופעלם והשפעתם על האומה במעשיהם הטובים ובצדקתם, למען ילכו בעקבותיהם ויתדבקו במידותיהם, תרבה הדעת ותגדל כבוד התורה ולומדיה" [מתוך הסכמתו של מרן הגרח"ע גרודז'נסקי זצ"ל לספר "אהלי שם"]. "כי הידיעה של חכמי הדור, ליבם ומידתם הן הן גופי תורה" [איגרות מרן החזו"א זצ"ל, חלק ב' קל"ג].

בתחילת כל ערך כתבתי את זמן לידתו העיברי והלועזי המדויק או המשוער, וכן תאור ביוגרפי קצר. בהמשך את פעילותו והשפעתו הציבורית, תפקידיו, תארים שכתרו וקילסו, שקו"ט ומו"מ שהיה לו עם רבני דורו, חיבוריו ותורתו, ובהמשך את זמן ומקום פטירתו. והספדים שחו"ר דורו ספדו לו, בסוף כל ערך כתבתי רשימה בבליוגרפית תמציתית.

השתדלתי מאוד, כי כמות המילים שבכל ערך תשקף את מעמדו של אותו חכם. לגדולי החכמים דפקיע שמייהו יחדתי מקום גדול יותר, והשתדלתי לפרט, ואילו לחכמים אחרים צמצמתי בבתיבת הערך. לעיתים, גודל הערך או אי פרסום תמונות ומסמכים הקשורים בו אינו משקף נכונה את מעמדו וגדולתו בתורה, מכיון שהדבר נובע מחוסר ידיעות ומקורות או מסמכים, ולא מתוך רצון לצמצם.

לחלק מהאישים הוספתי פרטים ביוגרפיים על התלמידים וצאצאיהם ושמות חיבוריהם, וציינתי למקומות שבהם הם מוזכרים בספרי התשובות הדרושים ובדומה. ערכי הספר סודרו לפי שמות אישים בסדר א–ב. בתחילת הספר ערכנו מפתח אישים לפי שמות פרטיים, גם לפי שמות משפחה ערוכים וסדורים לפי א–ב, ובסוף הספר מפתח רשימת ספרים לפי מחבריהם.

בסוף האנציקלופדיה ריכזנו חומר יקר הערך הן באיכות והן בכמות, "אוצרות המלכים" אסופת גנזים של מאות שערי ספריהם של רבני טורקיה, צילומי כתבי ידם, חתימות, מצבות ותמונות ועוד של חכמי קושטא ואיזמיר שסקרנו אותם באנציקלופדיה. כן שולבו עשרות פיקסמליות, שברובם מתפרסמים ורואים כאן אור לראשונה.

למותר לציין את קושי המלאכה ואת הדרך הארוכה שבמלאכה זו לה הוזקקנו לבוחות אדירים ולהשקעת דמים תרתי, וראינו ב"ה סייעתא דשמיא מרובה בכל צעדינו, ואלקי אבי שבשמים הרועה אותי היה בעזרי, ונתן לי עוז ועצמה, כוח ועצה לעמוד בעמסה הכבדה הזאת.

והיות והדברים מפורדים ומפוזרים, בהרבה ספרים, כאילן עם רוב זמירים, וענפיו אינם ספורים, אזרתי חלצי בין הגברים, ושנסתי מתני קל בנשרים, ותרתי ועיינתי בעיון רב, ומעמיק, ופשפשתי בחדרי הדרים אחר מטמונות סתרים בכל ספרי חכמי טורקיה לדורותם כ–600 ספרים לערך, בכדי לדלות מהם שמות של חכמים, ומידע חשוב ויקר המציאות נתבאר לי מתוך ההקדמות לספריהם שחיברו.

בניהם ספרי: מפרשי הש"ס, ספרי שו"ת, מפרשי הרמב"ם, ספרי דרושים משובבי לב, ספרי השקפה חכמה ומוסר, ספרי הלכה ע"ס שולחן ערוך, קובצים, ספרי מחקר, פנקסי בתי הדין, וכתבי–יד.

אשגר כוס של ברכה, לרעייתי היקרה אשת חיל עזרתי בחיים מנשים באהל תבורך תליט"א, שחסכה ממנו חבלי טרידין מרישא דרישא ועד סיפא דסיפא, ואלמלא התמסרותה היוצאת מן הכלל, כדי שאוכל לעסוק בתורה והרבצתה לצעירי הצאן, לא היה הספר רואה אור. ישלם ה' פעלה ותהי משכורתה שלימה מעם ה', ולרוות מלא חפניים דקדושה מכל בנינו ובנותינו נ"י ונזכה ביחד לראותם בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצוות ולהגדיל תורה לשמה בקדושה ובטהרה, כי רק עסקם ועמלם בתורה של בנינו הם הם הממלאים בסיפוק את חדוות חיינו וששון ליבנו להמשך הדביקות והערגה בו יתברך ויתעלה הדרו. ולא תמוש התורה מפינו ומפי זרענו עד עולם.

כולי תקוה בעזרתו יתברך שתהיה מלאכתנו מבורכת מן השמים, ושספרנו דידן יתקבל יפה בכל שכבות שוחרי התורה, רבנן ותלמידיהון ובכלל עמך בית ישראל די בכל אתר ואתר.

ובצאתי מן הכרך אברך ברכה אחרונה. הנני מרגיש חובה נעימה להודות ולהלל, לשבח ולפאר מעומק הלב לידיד נפשי חו"ב, החה"ש והכולל, רב חביבא ומשרשיא, מזר"ק, איד' ורב חביבי הרה"ג **רבי יעקב בצלאל חרר** שליט"א, אשר היה לי ל"רבי נהוראי" כדי להשיג חומר ולבנים להשלמת הבנין בכמה ענינים הקשורים לחכמי איזמיר. "ברך ה' חילו ופועל ידיו תרצה" [דברים לג, יא] "ישא ברכה מאת ה' וצדקה מאלהי ישעו" [תהלים כד, ה] יהי רצון ואחריתך ישגה מאוד, וימלא ה' כל משאלותיך, ויזכה להוציא לאור את אשר עמו עוד בכתובים, אכי"ר.

עלינו לשבח שבחיו מי ימנה, מקצת מעלות תבענה שפתי תהילה, כסא דברכתא בברכת הדיוט דל ואביון אברך את מו"ר בנש"ק, ברא כרעא דאבוה, גזע ישישים אראלים ותרשישים, חוטר מגזע אישי' ה', מזר"ק, המנורה הטהורה, טובייניא דחכימי, מר בריה דרבינא, רב משרשיא, מסביר פנים לכל שואל, המנורה הטהורה, סוה"ר, משנתו סדורה לו, רב רחומאי ורב חסדא דיתיב בתווני דלבאי, האדמו"ר הגאון **רבי דוד אביחצירא** שליט"א, אשר זכינו לחסות בצלו ולהנות ממנו עצה ותושיה בדרכינו, אשרי הדור שלו ככה, לכו חזו מפעלות, שפתותיו שושנים מור ואהלות, תהלתו מלאה הארץ כי שם צוה ה' את הברכה. ואני תפילה לפני שוכן דר מעלה, יאריך ימיו ושנותיו בנעימים לטוב לו כל הימים, ויזכהו להגות בתורתו הקדושה בנחת ובשלוה, גיל וחדוה, ויפוצו מעיינותיו המאירים עיני חכמים, ועיניו תחזינה בשוב ה' שיבת ציון תשועת עולמים, כנה"ר ובנפש ידידו, אמן.

תודה מיוחדת לכל הנהלות הספריות והגופים אשר בין כתליהם נכתב ונערך ספר זה, ראשון בקדש, אחראי האוצר הנדיר שבישיבת "פורת יוסף" ירושלים תובב"א על שהעמיד לרשותי את האוצר הבלתי נלאה ואת מאגר הספרים. לבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים. יזכרו לטובה מכון 'יד בן צבי' ועובדיו, וכהן בראש, בקי חשוב ומופלא בתורת רבני איזמיר, מסב"ר פנים לכל ש'ואל, בעל מידות תרומיות רבי דב הכהן יצ"ו, יה"ר שיזכהו השי"ת לזכות את הכלל בפרי יצירותיו שחוקר רבות על רבני איזמיר, ונזכה כולנו להנות מאורו, אכי"ר. כמו כן מוצא אני חובה רבה להודות למקום שנסתייעתי בו רבות, ישיבת "מרכז הרב" בירושלים וכן לספריית "יד הרב נסים" על השימוש בספריהם לצורך עבודתי, כולם יעמדו על הברכה, וישאו ברכה מעם ה' אכי"ר.

בתולדות רבני קושטא נעזרתי בספר "פנקס בית הדין בקושטא" [שבהוצאת אורות יהדות המגרב, לוד תשנ"ט] פרי יצירתה של העורכת החשובה החוקרת ד"ר לאה בורנשטיין – מקובצקי תחי' אשר כתבה הארות מבוא וביוגרפייה קצרה [שעל חלקם הוספתי אני המלקט], יה"ר שזכות הרבנים הנזכרים בספרנו תעמוד לה ולבני ביתה להתברך בכל ברכות התורה, אמן.

ובאן הבן שואל מאביו שבשמים, יהי רצון לפני בורא עולם, שיגלה את כבודו במהרה ויקבץ את גלותינו לארץ הקודש, ומביא הגואל והתעורר שוכני עפר ויבנה בית הגדול בהר המוריה, ושם נעלה בו בקדושה ובטהרה עד עולם, אמן סלה.

אני תקוה, כי הקריאה בספר זה ישמש ייעוד נכון, יוסיף נופך מיוחד והתלהבות שמהוה ציור משגב של רבני טורקיה, תעמיק את ההתקשרות לתורתם, ולאמונה של המשתטחים על ציונם בטורקיה ואגפיה.

החותם בהודאה להקב"ה על העבר, ובתפילה על העתיד שזכות חכמי ורבני טורקיה שאת זכרם אני מעלה באהבה ובחיבה, יעמוד לי ולב"ב ולכל תלמידי המסולאים בפז, שזכות היא לי להרביץ בהם תורה ויראה טהורה, ונזכה להתברך בכל מילי דמיטב, בברכות התורה, אכי"ר.

אחתום בשם שלום טובה וברכה

זעירא דמן חברייא

שמעון ואנונו – ירושלים, שבט, תשמ"ו

מפתח לפי שמות רבני טורקיה

רבי **אב** המון 69
רבי **אבטליון** ב"ר מרדכי 69
רבי **אברהם** אבולעפיה 69
רבי **אברהם** אבן חסאן הלוי 69
רבי **אברהם** אוחבי 69
רבי **אברהם** איבלאגון 69
רבי **אברהם** אלבעלי 70
רבי **אברהם** אלבעלי 70
רבי **אברהם** אלגאזי [הראשון] 70
רבי **אברהם** אלגאזי [השני] 71
רבי **אברהם** אלגראנאטי 71
רבי **אברהם** אליגרי 71
רבי **אברהם** אלפאנדארי 72
רבי **אברהם** אמארו 72
רבי **אברהם** אמיגו 72
רבי **אברהם** אסא 74
רבי **אברהם** אפימאדו 74
רבי **אברהם** ארגואשי 74
רבי **אברהם** ארדיט 74
רבי **אברהם** אשאיש 75
רבי **אברהם** ב"ר אביגדור 76
רבי **אברהם** ב"ר אליהו ברודו 77
רבי **אברהם** ב"ר יהודה מיוחס 77
רבי **אברהם** ב"ר יום טוב 78
רבי **אברהם** ב"ר יצחק רויאניס 78
רבי **אברהם** ב"ר משה די בוטון 79
רבי **אברהם** נחמיאש 79
רבי **אברהם** ניניו 79
רבי **אברהם** ב"ר נסים חיון 79
רבי **אברהם** ב"ר שלמה טאיטאצק 79
רבי **אברהם** ב"ר שמואל אשכרה 79
רבי **אברהם** ב"ר שמואל עוננין 79
רבי **אברהם** ב"ד שמחה 80
רבי **אברהם** בטטו 80
רבי **אברהם** ביג'אגו 81
רבי **אברהם** בכור בן יקר 81
רבי **אברהם** בינטורה 81
רבי **אברהם** בכר 81
רבי **אברהם** בן מיגאש 81
רבי **אברהם** בן ראובן 81
רבי **אברהם** ברוך 82
רבי **אברהם** גאגסו 82
רבי **אברהם** ג'יליבון מורדן 82
רבי **אברהם** גירון 82
רבי **אברהם** גרשון 82
רבי **אברהם** דוד חכים 82
רבי **אברהם** הונוו 82
רבי **אברהם** די ג'אביש 82
רבי **אברהם** די טוליזו 82
רבי **אברהם** די סיגורא 82
רבי **אברהם** די קוריאל 82
רבי **אברהם** היכיני 83
רבי **אברהם** הכהן 83
רבי **אברהם** הכהן 83
רבי **אברהם** הלוי 83
רבי **אברהם** הלוי 83
רבי **אברהם** ויליסיד 84
רבי **אברהם** חזן 84

רבי **אברהם** חי שאקי 84
רבי **אברהם** חייא ב"ר אהרן די בוטון 84
רבי **אברהם** חיים בכ"ר דוד 85
רבי **אברהם** חיים דוד סארדי 85
רבי **אברהם** יוסף 85
רבי **אברהם** יוסף קאגיטי 85
רבי **אברהם** יצחקי 85
רבי **אברהם** ירושלמי 85
רבי **אברהם** ירושלמי 86
רבי **אברהם** ישושם 86
רבי **אברהם** לאדידו 86
רבי **אברהם** לחמי 87
רבי **אברהם** ליאון 87
רבי **אברהם** מאגולה 87
רבי **אברהם** מאגריסו 87
רבי **אברהם** מאיו 87
רבי **אברהם** מודעי 87
רבי **אברהם** מורחי 87
רבי **אברהם** מנשה 87
רבי **אברהם** מעליח 88
רבי **אברהם** משכיל 88
רבי **אברהם** נ' זאמירו 88
רבי **אברהם** נ' חנניא 88
רבי **אברהם** נ' יעיש 90
רבי **אברהם** נ' עזרא [הראשון] 90
רבי **אברהם** נ' עזרא [השני] 93
רבי **אברהם** עוזיאל 93
רבי **אברהם** עבי 93
רבי **אברהם** פאלאג'י 94
רבי **אברהם** פאלומבו 97
רבי **אברהם** פונטרימולי 97
רבי **אברהם** פוג'י 98
רבי **אברהם** פעמשו 98
רבי **אברהם** פרחי 98
רבי **אברהם** פריסקו 99
רבי **אברהם** פרץ 99
רבי **אברהם** צבי 99
רבי **אברהם** צונצין 99
רבי **אברהם** צלח 100
רבי **אברהם** צרפתי 100
רבי **אברהם** צרפתי 100
רבי **אברהם** קארו 100
רבי **אברהם** קורקידי 101
רבי **אברהם** קטן 102
רבי **אברהם** קמחי 102
רבי **אברהם** קצבי 102
רבי **אברהם** רודיטי 102
רבי **אברהם** רזואניס [הראשון] 102
רבי **אברהם** רזואניס [השני] 103
רבי **אברהם** שנשול 104
רבי **אברהם** שלמה הכהן 104
רבי **אברהם** שמסולי 105
רבי **אהרן** הכולשי 105
רבי **אהרן** אבן חיים [השני] 105
רבי **אהרן** אברהם נ' אהולייא 105
רבי **אהרן** אלימלך 105
רבי **אהרן** אלפאנדרי 105
רבי **אהרן** ב"ר אליה הלוי 106
רבי **אהרן** ב"ר משה יהודה [אשכנזי] עבי 106
רבי **אהרן** ב"ר שמואל רזואניס 106
רבי **אהרן** די טולידו [הראשון] 107
רבי **אהרן** די טולידו [השני] 107
רבי **אהרן** הכהן 107
רבי **אהרן** המון 107
רבי **אהרן** יהושע די שיגורה 108
רבי **אהרן** לפפא 108
רבי **אהרן** מטראני 110
רבי **אהרן** פאלאג'י 112
רבי **אהרן** צונצין 112
רבי **אהרן** צורגון 112

רבי אהרן קוסטו 112
רבי אהרן קופינו 113
רבי אהרן קריספין 113
רבי אהרן ששון 113
רבי אישטרוק אבן שאנג'י 115
רבי אליא אשכנזי 120
רבי אליא בכ"ר אליעזר 120
רבי אליא קורייל 120
רבי אליה אירגאס 121
רבי אליה אלאזראקי 121
רבי אליה ביז'ה 121
רבי אליה בכ"ר דוד חנגאל 121
רבי אליה גאלימידי 121
רבי אליה די מדינה 121
רבי אליה טורמינו 121
רבי אליה סוסי 121
רבי אליה קוריאל 121
רבי אליה רפאל פאלומבו 121
רבי אליה שוחאמי 122
רבי אליהו אביי 122
רבי אליהו אלפאנדרי [הראשון] 122
רבי אליהו אלפאנדרי [השני] 123
רבי אליהו אלפינו 123
רבי אליהו ב"ר בנימין הלוי 123
רבי אליהו ב"ר דוד הלוי אלפני 123
רבי אליהו ב"ר יעקב 123
רבי אליהו משה גאליגו 124
רבי אליהו ב"ר משה קפיצאי 124
רבי אליהו בר מנחם 124
רבי אליהו בכור חזן 124
רבי אליהו גליפפה [הראשון] 126
רבי אליהו גליפפה [השני] 126
רבי אליהו גלמידי 126
רבי אליהו דילמדיגו 126
רבי אליהו הכהן האיתמרי 126
רבי אליהו חאקן [הראשון] 137
רבי אליהו חאקן [השני] 138
רבי אליהו חאקן [השלישי] 139
רבי אליהו יוסף שלטון 139
רבי אליהו יפה 139
רבי אליהו לקו 139
רבי אליהו מורחי 140
רבי אליהו ן' חיים 141
רבי אליהו ן' שוהם 144
רבי אליהו עגיי 144
רבי אליהו פאלומבו 144
רבי אליהו פילוסוף 145
רבי אליהו פרץ 145
רבי אליהו פרץ 145
רבי אליהו קורייל 145
רבי אלייא אבואלעפייא 145
רבי אליעזר אבן עזרא 146
רבי אליעזר אילוש 146
רבי אליעזר בינטורה 146
רבי אליעזר בן שושן 146
רבי אליעזר בנבנשתי 146
רבי אליעזר די טולידו 147
רבי אליעזר הכהן 148
רבי אליעזר חזן 148
רבי אליעזר יצחקי 150
רבי אליעזר בכ"ר משה הכהן 150
רבי אליעזר ן' שאנג'י [הראשון] 150
רבי אליעזר ן' שאנג'י [השני] 150
רבי אליעזר נחום 150
רבי אליקים בכור [בכוראג'י] גירון [השני] ..... 3@156
רבי אליקים גאטנייו 156
רבי אלישע ב"ר אברהם ב"ר מתתיהו 157
רבי אלישע שוחמי 158
רבי אלנתן ב"ר משה קלקש 158
רבי אלעזר אביעזר הלוי 158

רבי **אלעזר** שמואל ן' סינייור 158
רבי **אפרים** ב"ר אברהם ארדיט 158
רבי **אפרים** ב"ר שלמה סארדי 159
רבי **אפרים** בן גיאת 159
רבי **אפרים** פאנציוי 160
רבי **אפרים** נבון 160
רבי **אריה** יאודה רבינו הכהן 165
רבי **אשר** ב"ר עמנואל שלם 166
רבי **אשר** מאטאלון 166
רבי **בונג'אה** ן' יעקב 166
רבי **בכור** אהרן אלנקוה 166
רבי **בכור** אוסטרוגו 166
רבי **בכור** בנימין מלמד 167
רבי **בכור** ברכה דאנון 167
רבי **בכור** חיים ב"ר משה בוג'אנו 168
רבי **בכור** חיים רפאל חאביף 168
רבי **בכור** חיים יצחק נחום 168
רבי **בכור** חיים נסים דאנון 168
רבי **בכור** יעקב יעבץ 168
רבי **בכור** יצחק אלגראנאטי 169
רבי **בכור** יצחק ביטון 170
רבי **בכור** יצחק נאבארו 170
רבי **בכור** יצחק קטן 171
רבי **בכור** נסים יעקב מזרחי 171
רבי **בכור** קאריי 171
רבי **בכור** שמואל ן' עזרא 171
רבי **בן ציון** ג'וקריל 171
רבי **בן ציון** פסחיה בן חביב 172
רבי **בן ציון בנימין** רודיטי 172
רבי **בנימין** ב"ר אברהם מוטאל 172
רבי **בנימין** ב"ר מתתיהו 172
רבי **בנימין** ב"ר שלמה הלוי 174
רבי **בנימין** לפפא 175
רבי **בנימין** מלמד [הראשון] 175
רבי **בנימין** פאלאג'י 177
רבי **בנימין** פונטרימולי 177
רבי **בנימין** קאויס 177
רבי **בנימין** קארקו 178
רבי **בנימין** רפאל אליעזר 178
רבי **בנימין** שלטון 178
רבי **ברוך** אברהם יאודה 178
רבי **ברוך** אג'ימאן 178
רבי **ברוך** ב"ר יצחק אבן יעיש 178
רבי **ברוך** ב"ר יקר קאלומיטי 179
רבי **ברוך** אברהם 179
רבי **ברוך** בן ברוך אבן ידעיה 180
רבי **ברוך** בן חיים 180
רבי **ברוך** יעבץ 180
רבי **ברוך** ירושלמי 180
רבי **ברוך** מטראני 181
רבי **ברזילאי** יעבץ 181
רבי **גבריאל** אהרן פראנקו 181
רבי **גבריאל** ב"ר אליהו 181
רבי **גדליה** חיון 181
רבי **גדליה** ן' יחיא 184
רבי **ג'ילבי** שמואל חייא פונטרימולי 184
רבי **גמליאל** מזרחי 184
רבי **גמליאל** קרישפין 184
רבי **גרשון** אליה אשכנזי 184
רבי **גרשון** חזן 185
רבי **גרשון** מוטאל 185
רבי **גרשון** מורינו שאול 185
רבי **גרשון** מזרחי 185
רבי **גרשון** שאול 186
רבי **דוד** אבן שאנג'י 187
רבי **דוד** אגוזי 187
רבי **דוד** אלבוחר 188
רבי **דוד** אלנאג'י 188
רבי **דוד** אלגראנאטי 188
רבי **דוד** אלעזר הכהן 188

רבי דוד אלקלעי 188
רבי דוד אמאדו 188
רבי דוד אסיאו 190
רבי דוד ב"ר אברהם שמריה 190
רבי דוד ב"ר חיים חזן 190
רבי דוד ב"ר שלמה ן' יחייא 191
רבי דוד בכר חיים מאטאלון 192
רבי דוד בן מלך 192
רבי דוד בן עזרא 192
רבי דוד הכהן רפפורט 192
רבי דוד הכהן 193
רבי דוד חכים 193
רבי דוד יום טוב אשכנזי 193
רבי דוד מארכוס 193
רבי דוד מורדוך 194
רבי דוד מזל טוב 194
רבי דוד ן' ארולייא 194
רבי דוד עבי 194
רבי דוד פאלקון 194
רבי דוד פאפו 195
רבי דוד פ'ראגסייא 195
רבי דוד קאלמה 196
רבי דוד קונפורטי [הראשון] 196
רבי דוד רוזאניס 196
רבי דוד שאפרנה 196
רבי דניאל אשכנזי 196
רבי דניאל הכהן נהר 196
רבי דניאל חזן 197
רבי הדריאל ן' נחמיאש 197
רבי זכריה מישמי 197
רבי זרחיה מלירואה 197
רבי חזקיה רפאל חיים אלפאנדארי 197
רבי חזקיה רפאל יוסף הכהן 197
רבי חייא ב"ר יצחק אברבנאל 197
רבי חייא פונטרימולי 197
רבי חיים אבואלעפייא 199
רבי חיים אביגדור 202
רבי חיים אבירו 203
רבי חיים אברהם אלדקי 203
רבי חיים אברהם ב"ר שלום 203
רבי חיים אברהם גאגין 203
רבי חיים אברהם הלוי 205
רבי חיים אברהם ן' גיאת 206
רבי חיים יאודה אגוזי 206
רבי חיים אלבעלי 206
רבי חיים אלגראנאטי 206
רבי חיים אליה מירקאדו מזרחי 206
רבי חיים אליה נמר 206
רבי חיים אליפנדרי [השני] 206
רבי חיים אלפאסי 210
רבי חיים אמאדו 210
רבי חיים אמיני 210
רבי חיים אפרים ארדיט 210
רבי חיים ב"ר אברהם אלגאזי 211
רבי חיים ב"ר דוד אבואלעפייא 211
רבי חיים ב"ר יום טוב די טולידו 212
רבי חיים ב"ר יעקב אבולעפיה [הראשון] 212
רבי חיים ב"ר יעקב אליפנדרי [הראשון] 212
רבי חיים ב"ר יעקב עובדיה די בושעל 214
רבי חיים ב"ר מנחם אלגאזי 215
רבי חיים ב"ר משה דידיע פאטינטו 216
רבי חיים ב"ר שלמה חודדה 216
רבי חיים ב"ר שמעון מנשה 216
רבי חיים ביז'ה 216
רבי חיים בנבנשתי 217
רבי חיים בנימין פונטרימולי 223
רבי חיים גבאי 225
רבי חיים גרשון הכהן 225
רבי חיים דוד חזן 226
רבי חיים דוד צרייאני 229

רבי חיים הכהן 229
רבי חיים וינטורה 229
רבי חיים חזן 229
רבי חיים חוקהו מדיני 230
רבי חיים שאטו 233
רבי חיים ידידיא ן' עזרא 233
רבי חיים יהודה אברהם 233
רבי חיים יהודה אליעזר 236
רבי חיים יהושע ב"ר משה צונצין 237
רבי חיים יום טוב דאנון 237
רבי חיים יוסף הכהן אריאש 237
רבי חיים יוסף מזרחי 238
רבי חיים יוסף מצליח 238
רבי חיים יעקב 238
רבי חיים יעקב ב"ר נתן מיוחס 238
רבי חיים יעקב ב"ר עמנואל דאנון 238
רבי חיים יעקב המון 239
רבי חיים יעקב ן' יקר 239
רבי חיים יצחק אלגאזי 239
רבי חיים יצחק אלקבץ 240
רבי חיים יצחק ג'וקריל 240
רבי חיים יצחק יפה 240
רבי חיים יצחק מתתיה ן' אלרולייא 240
רבי חיים יצחק ן' גיאת 241
רבי חיים יצחק ן' שושן 241
רבי חיים יצחק קריספין 241
רבי חיים יצחק שאקי 243
רבי חיים ישועה פונרימולי 243
רבי חיים לפפא 243
רבי חיים מאיר מורחי 243
רבי חיים מודעי 245
רבי חיים מייארה 246
רבי חיים מיכאל איסטרוגו 247
רבי חיים מישאל ביטראן 247
רבי חיים מנחם פראגי' 248
רבי חיים מרדכי עבי 248
רבי חיים משה אמארו 249
רבי חיים משה ארדיט 249
רבי חיים משה הכהן 249
רבי חיים משה ב"ר דוד קורקודי 249
רבי חיים משה ב"ר שלמה ן' חביב 249
רבי חיים משה חסן 250
רבי חיים משה יעבץ 250
רבי חיים משה פיפירנו 250
רבי חיים משה פראנסיז 250
רבי חיים משה פריסקו 250
רבי חיים ן' שאגי' 250
רבי חיים נחום [אפנדי] 250
רבי חיים נסים פוליטי 252
רבי חיים נסים שלמה בן מרדכי 252
רבי חיים נשיא 252
רבי חיים סבאן 252
רבי חיים עובדיה נתן 253
רבי חיים ענבי 253
רבי חיים פאלאגי' [הראשון] 253
רבי חיים פאלאגי' [השני] 253
רבי חיים פיפאני 265
רבי חיים פסחיא קרודו 265
רבי חיים קטן 265
רבי חיים קמחי 265
רבי חיים קמחי 265
רבי חיים קשינו 265
רבי חיים רוזאניס 266
רבי חיים שונשול 266
רבי חיים שלמה ן' אדרת 266
רבי חיים שלמה ן' עזרא 266
רבי חיים שלמה שפמי 267
רבי חיים שם טוב מלמד 267
רבי חיים שמואל דאנון 267
רבי חיים שמואל נר 267

רבי **חיים** ששון 267
רבי **חנגאל** האבוף 267
רבי **חניה** ן' יקר 269
רבי **חסדאי** בכור חכים 269
רבי **טוביה** ב"ר משה ירמיהו הכהן נראל 269
רבי **יאודה** אמאדו 270
רבי **יאודה** הכהן חמצי 270
רבי **יאודה** ן' בנבנשתי 270
רבי **יאודה** ן' עזרא 271
רבי **יאודה** עובדיא דידיע נישלי 271
רבי **יאודה** ערוך 271
רבי **יאודה** רבי 271
רבי **יאושע** חיים יאודה אשכנזי 272
רבי **יאושע** יאודה אמאדו 272
רבי **יאושע** עלי 272
רבי **יאיר** ן' יקר 272
רבי **ידידיה** אבולעפיה 272
רבי **ידידיה** די ליראה 273
רבי **ידידיה** הרופא 273
רבי **יהודה** איספיראל 273
רבי **יהודה** אלבעלי – אלבגלי 273
רבי **יהודה** אלגאזי [השני] 273
רבי **יהודה** אלשקר 274
רבי **יהודה** אף נעים 274
רבי **יהודה** אשכנזי 274
רבי **יהודה** אשכנזי 274
רבי **יהודה** ב"ר אברהם אלגאזי [הראשון] 275
רבי **יהודה** ב"ר אברהם בנבנשת 276
רבי **יהודה** ב"ר משה אלפקן 276
רבי **יהודה** ב"ר משה ביגא 276
רבי **יהודה** ב"ר נתן מיוחס 276
רבי **יהודה** בונמו 276
רבי **יהודה** דאנון 277
רבי **יהודה** דור קמחי 277
רבי **יהודה** האקו 277
רבי **יהודה** יהושע ב"ר יצחק חיים פיונטי 277
רבי **יהודה** כהן 277
רבי **יהודה** ליאון פטילון 277
רבי **יהודה** ליאון סיד 277
רבי **יהודה** לפפא 277
רבי **יהודה** ן' בולט 278
רבי **יהודה** ן' שושן 281
רבי **יהודה** נבון 281
רבי **יהודה** סיד 283
רבי **יהודה** קוריל 283
רבי **יהודה** קרישפין 283
רבי **יהודה** רזואניס 284
רבי **יהודה** שאקי 286
רבי **יהודה** שמואל פרימו 286
רבי **יהודה** שרבי 287
רבי **יהונתן** ן' נעים 287
רבי **יהוסף** ן' יעיש 287
רבי **יהושע** אברהם יהודה 288
רבי **יהושע** אברהם קריספין 289
רבי **יהושע** אלעזר הכהן חמצי 290
רבי **יהושע** בן ראובן 292
רבי **יהושע** יוסף אלבעלי 292
רבי **יהושע** מאיר 293
רבי **יהושע** משה [מירקאדו] קרישפין 293
רבי **יהושע** משה מרדכי קרישפין 293
רבי **יהושע** משה צונצין 294
רבי **יהושע** ן' שושן 294
רבי **יהושע** צונצין 295
רבי **יהושע** רפאל בנבנשתי 295
רבי **יהושע** שונצין 301
רבי **יהושע** שלמה ארדיט 302
רבי **יהושע** שלמה מלמד 304
רבי **יום טוב** אלגאזי [הראשון] 304
רבי **יום טוב** אלגאזי [השני] 304
רבי **יום טוב** אלנקוה 307

רבי **יום טוב** בן אבין אלריי 308
רבי **יום טוב** בן יעיש 308
רבי **יום טוב** בן יקיר 308
רבי **יום טוב** ברבינייא 308
רבי **יום טוב** דאנון 308
רבי **יום טוב** הכהן 309
רבי **יום טוב** טראגטו 310
רבי **יום טוב** מאיר 310
רבי **יום טוב** ן' פאראג' 310
רבי **יום טוב** מאבאן 310
רבי **יום טוב** קריספין 310
רבי **יונה** ב"ר יוסף 311
רבי **יונה** ן' ריי 311
רבי **יונה** עדילה 312
רבי **יוסף** אביוב 312
רבי **יוסף** אברהם ניניו 312
רבי **יוסף** אישקאפה 312
רבי **יוסף** אלבעלי 313
רבי **יוסף** אלפאנדארי 313
רבי **יוסף** אלקלעי 314
רבי **יוסף** אמיגו 315
רבי **יוסף** אנג'יל 315
רבי **יוסף** ארדיט 315
רבי **יוסף** אשכנזי 315
רבי **יוסף** אשכנזי 316
רבי **יוסף** ב"ר אביגדור 316
רבי **יוסף** ב"ר אהרן ששון 317
רבי **יוסף** ב"ר דוד פראנקו 318
רבי **יוסף** ב"ר חייא ברוקאש 318
רבי **יוסף** ב"ר חיים שאלתיאל 319
רבי **יוסף** ב"ר יעקב אמאדו 319
רבי **יוסף** ב"ר יעקב אמאדו 319
רבי **יוסף** ב"ר יצחק יעבץ 319
רבי **יוסף** ב"ר סימן טוב ערב הכהן 319
רבי **יוסף** ב"ר שמואל אמאדו 319
רבי **יוסף** בן סינייור 319
רבי **יוסף** בן עזרא 321
רבי **יוסף** ברכה 321
רבי **יוסף** גאנסו 322
רבי **יוסף** גלאנטי 322
רבי **יוסף** גן 322
רבי **יוסף** דאנון 322
רבי **יוסף** די שלידו 322
רבי **יוסף** הכהן חסיד 323
רבי **יוסף** הלוי 323
רבי **יוסף** חודארה 323
רבי **יוסף** חזן 323
רבי **יוסף** חזן 325
רבי **יוסף** חסיד 325
רבי **יוסף** טשאצאק 325
רבי **יוסף** יהודה חכים 327
רבי **יוסף** ליג'י 328
רבי **יוסף** מאיו 328
רבי **יוסף** מורחי 328
רבי **יוסף** מטראני 329
רבי **יוסף** מיימון 336
רבי **יוסף** נשיא 336
רבי **יוסף** ן' גאקון 336
רבי **יוסף** ן' ויליסיד 336
רבי **יוסף** ן' עזרא 337
רבי **יוסף** עלי 338
רבי **יוסף** ענבי 338
רבי **יוסף** פאלאג'י 338
רבי **יוסף** פאסי 340
רבי **יוסף** פיג'ין 341
רבי **יוסף** פירמון [השני] 341
רבי **יוסף** צור נגה 341
רבי **יוסף** צרפתי 341
רבי **יוסף** קעבי 341
רבי **יוסף** קריספין 342

רבי **יוסף** קרישפין 342
רבי **יחזקאל** ב"ר חיים אבואלעפיה 343
רבי **יחזקאל** גיאלארדין 343
רבי **יחיאל** באסן 343
רבי **יחיאל** ענבי 346
רבי **יעקב** אבואלעפייא 346
רבי **יעקב** אבּיגדור 346
רבי **יעקב** אברהם ב"ר יקיר גירון 346
רבי **יעקב** אלבעלי 346
רבי **יעקב** אליפנדרי 347
רבי **יעקב** אלר"ץ 349
רבי **יעקב** אמאדו 349
רבי **יעקב** אמאטו 349
רבי **יעקב** ארגואשי 349
רבי **יעקב** ב"ר אברהם בבני 350
רבי **יעקב** ב"ר אליהו 351
רבי **יעקב** ב"ר חיים אלפאנדארי 351
רבי **יעקב** ב"ר יצחק רפאל אלפאנדארי 351
רבי **יעקב** ב"ר יצחק 351
רבי **יעקב** ב"ר ישכר אבולעפיה [הראשון] ..... 3@351
רבי **יעקב** ב"ר ישכר אבולעפיה [השני] 351
רבי **יעקב** ב"ר ישראל ששון 351
רבי **יעקב** ב"ר מאיר ארעמא 352
רבי **יעקב** ב"ר נסים אבן שג'י 352
רבי **יעקב** ב"ר שלמה גליפפה 352
רבי **יעקב** ב"ר שמואל טאשטאץ 352
רבי **יעקב** בכור ארדיטי 352
רבי **יעקב** בן נחמיאש 352
רבי **יעקב** ג'דאסי 352
רבי **יעקב** די ג'אביס 353
רבי **יעקב** די ליאון 353
רבי **יעקב** דאגן 353
רבי **יעקב** הכהן 353
רבי **יעקב** הלוי 353
רבי **יעקב** ואלידו 353
רבי **יעקב** וינטורה 354
רבי **יעקב** זונאגה 354
רבי **יעקב** חאביף 354
רבי **יעקב** חזן 355
רבי **יעקב** טאשטאץ 355
רבי **יעקב** יפה 355
רבי **יעקב** ישראל אשכנזי 356
רבי **יעקב** כולי 356
רבי **יעקב** לארוש 362
רבי **יעקב** מלמד 362
רבי **יעקב** מנשה 363
רבי **יעקב** ן' חביב 363
רבי **יעקב** ן' נעים 363
רבי **יעקב** עוזיאל 368
רבי **יעקב** עלי 368
רבי **יעקב** עליון 368
רבי **יעקב** עמרון 368
רבי **יעקב** פאלאג'י 368
רבי **יעקב** פאלומבו 371
רבי **יעקב** פאלקן 371
רבי **יעקב** פולי 371
רבי **יעקב** קמחי 371
רבי **יעקב** קרידו 372
רבי **יעקב** רבי 372
רבי **יעקב** שאול 373
רבי **יעקב** שטרימר 373
רבי **יצחק** אבן פשט 374
רבי **יצחק** איסטרוגו 374
רבי **יצחק** אלבעלי [השני] 374
רבי **יצחק** אלבעלי [הראשון] 375
רבי **יצחק** אלגאזי [האחרון] 375
רבי **יצחק** אלגדאנאטי 376
רבי **יצחק** אלימלך 376
רבי **יצחק** אליעזר אריאל 376
רבי **יצחק** אלמידה 377

רבי יצחק אלנקוה 377
רבי יצחק אלתירני 377
רבי יצחק אקשוטי 377
רבי יצחק ארדיט 377
רבי יצחק אריה 379
רבי יצחק אריה 379
רבי יצחק ב"ר אברהם אלגאזי 379
רבי יצחק ב"ר אברהם שלמה הכהן האיתמרי 380
רבי יצחק ב"ר אלישו שאנג'י 380
רבי יצחק ב"ר יוסף משוני 380
רבי יצחק ב"ר יחיאל אשכנזי 381
רבי יצחק ב"ר משה מאגריסו 381
רבי יצחק ב"ר משה ן' ארויו 381
רבי יצחק ב"ר מתתיא מרדכי צורף 381
רבי יצחק ב"ר נתנאל פארדו 381
רבי יצחק ב"ר רפאל יוסף חזן 381
רבי יצחק ב"ר שלמה האיוובי 382
רבי יצחק ב"ר שמואל אברבנאל 382
רבי יצחק בכר דוד 382
רבי יצחק בכר אליעזר 383
רבי יצחק בכר יהודה דידיע אבא 383
רבי יצחק באסן 383
רבי יצחק גאטניו 383
רבי יצחק ג'אפרוט 385
רבי יצחק ג'ואקריל 385
רבי יצחק דאלב'ה [די אלב'ה] 385
רבי יצחק דאנן [הראשון] 386
רבי יצחק דאנן [השני] 386
רבי יצחק דון דון 386
רבי יצחק דיאש 386
רבי יצחק הכהן 386
רבי יצחק הכהן 386
רבי יצחק הלוי ב"ר מאיר דיין 387
רבי יצחק הלוי 387
רבי יצחק הלוי 387
רבי יצחק המון 388
רבי יצחק ואלירו 388
רבי יצחק יפה אשכנזי 388
רבי יצחק ישורון 388
רבי יצחק לחמי 389
רבי יצחק מאיו 389
רבי יצחק מורון 391
רבי יצחק מזרחי 391
רבי יצחק מנשה 392
רבי יצחק ן' חביב 392
רבי יצחק ן' לב 392
רבי יצחק ן' מוסה 392
רבי יצחק ן' פאראג' 392
רבי יצחק ן' צהליאן 393
רבי יצחק ן' שושן 393
רבי יצחק נבון 393
רבי יצחק נחמיאש 393
רבי יצחק נוניש בילמונטי 393
רבי יצחק ניסים ן' ג'אמיל 398
רבי יצחק עוזיאל 398
רבי יצחק עונקנידה 398
רבי יצחק אקרש 398
רבי יצחק פינון 400
רבי יצחק פראנסיס [הראשון] 401
רבי יצחק פראנסיס [השני] 401
רבי יצחק פרץ 402
רבי יצחק צלמונה 402
רבי יצחק צרפתי 402
רבי יצחק קדושים 402
רבי יצחק קורי 402
רבי יצחק קריספין 402
רבי יצחק רוזאניס 403
רבי יצחק רפאל אליפנדרי 403
רבי יצחק רפאל אלקבץ 405
רבי יצחק הכהן רפאפורט 405

רבי **יצחק** שאקי 409
רבי **יצחק** שנשול 409
רבי **יצחק** שני 409
רבי **יצחק** ששון 409
רבי **יקותיאל** ן' מלך 409
רבי **יקיר** אסטרוק גירון 409
רבי **יקיר** גירון 410
רבי **ירוחם** אליקים גירון 410
רבי **ירמיה** בכור מארגנטו 410
רבי **ירמיה** מורגנאטו 411
רבי **ישועה** חיים פינטו 412
רבי **ישועה** ראזון 412
רבי **ישי** אלמולי 412
רבי **ישמעאל** הכהן 412
רבי **ישעיה** ב"ר יוסף נשוני 413
רבי **ישעיה** יוסף פונטרימולי 413
רבי **ישעיה** מטראני 414
רבי **ישעיה** משה בכר אליזו 414
רבי **ישראל** אדאטו 414
רבי **ישראל** אהובי 415
רבי **ישראל** אלאשוף 415
רבי **ישראל** בנבנשתי [הראשון] 415
רבי **ישראל** בנבנשתי [השני] 416
רבי **ישראל** בנבנשתי [השלישי] 416
רבי **ישראל** יעקב אלנאזי 416
רבי **ישראל** יעקב הלוי 422
רבי **ישראל** יעקב שילה 422
רבי **ישראל** לפפא 422
רבי **ישראל** מזרחי 422
רבי **ישראל** משה חזן 422
רבי **ישראל** פריסקו 423
רבי **ישראל** שמואל די שיגורה 423
רבי **יששכר** אביאלעפיה 424
רבי **כלב** אלגראנטי 424
רבי **כלב** ב"ר שמואל 425
רבי **כלב** חזן 425
רבי **לוי** טלייו 425
רבי **לוי** נאג'ארה 425
רבי **מאיר** אלקלעי 425
רבי **מאיר** אמאדו 425
רבי **מאיר** אנג'יל 425
רבי **מאיר** ארדיט 426
רבי **מאיר** ב"ר חליפה ביקייאם 426
רבי **מאיר** ב"ר עמנואל יצחקי 427
רבי **מאיר** ברוילי 427
רבי **מאיר** דאנון 428
רבי **מאיר** די בוטון 428
רבי **מאיר** די שיגורה 428
רבי **מאיר** חיים יצחקי 428
רבי **מאיר** יעיש 428
רבי **מאיר** ן' שאנג'י 429
רבי **מאיר** רואניס 432
רבי **מיוחס** ברוך 432
רבי **מיכאל** אשכנזי 432
רבי **מיכאל** הכהן [הראשון] 433
רבי **מיכאל** הכהן [השני] 433
רבי **מיכאל** עטיאש 433
רבי **מירקאדו** חיים ישעיה פונטרימולי 433
רבי **מירקאדו** סעדיה הלוי 433
רבי **מנואל** ברודו הרופא 434
רבי **מנחם** אלנאזי 434
רבי **מנחם** ב"ר יצחק 434
רבי **מנחם** ב"ר מרדכי [השני] 434
רבי **מנחם** ב"ר משה אגוזי 434
רבי **מנחם** ב"ר שמואל קאבולי 435
רבי **מנחם** ב"ר שמעון מרדכי 435
רבי **מנחם** הכהן ן' ארדוט 435
רבי **מנחם** מאטאלון 435
רבי **מנחם** מנשה 436
רבי **מנחם** משה צונזין 437

רבי **מנחם** ן' ויליסיד 437
רבי **מנחם** נאה 437
רבי **מנחם** פולשטארו 437
רבי **מנחם** פיגון 437
רבי **מנחם** צונצין 438
רבי **מנשה** בן חאוגי 438
רבי **מנשה** האביף 438
רבי **מסעוד** חי רקח 438
רבי **מצליח** ברכה 439
רבי **מצליח** הלוי 439
רבי **מצליח** ן' אדרת 439
רבי **מצליח** מאיר 439
רבי **מרדכי** ב"ר אליעזר 439
רבי **מרדכי** ב"ר מנחם 440
רבי **מרדכי** בכור הכהן 440
רבי **מרדכי** בן עזרא 440
רבי **מרדכי** דארואני 440
רבי **מרדכי** הלוי 440
רבי **מרדכי** ן' באן בנשת 441
רבי **מרדכי** נחום 442
רבי **מרדכי** עזרה 442
רבי **מרדכי** שמעון ב"ר שלמה 442
רבי **משה** אהרן הלוי 443
רבי **משה** אלבעלי 443
רבי **משה** אלגאזי 443
רבי **משה** אלגבה 443
רבי **משה** אלגראנטי [הראשון] 444
רבי **משה** אלגראנטי [השני] 444
רבי **משה** אלגראנטי [השלישי] 444
רבי **משה** אלגראנטי [הרביעי] 444
רבי **משה** אלנקוה 444
רבי **משה** אלפראנג'י 444
רבי **משה** אסיאו 444
רבי **משה** ארדיטי 444
רבי **משה** ארוך 444
רבי **משה** אשכנזי 445
רבי **משה** אשכנזי 445
רבי **משה** ב"ר יוסף הרופא המון 445
רבי **משה** ב"ר יעקב עוזיאל 445
רבי **משה** ב"ר יצחק גאטיניו 445
רבי **משה** ב"ר לוי נאג'ארה 445
רבי **משה** ב"ר יוסף רפאל 446
רבי **משה** באסן 446
רבי **משה** בארקי 446
רבי **משה** ביטראן 448
רבי **משה** בן חביב 448
רבי **משה** בן חביב 448
רבי **משה** בן שבת הלוי 449
רבי **משה** בנבנשת 449
רבי **משה** ברודו 450
רבי **משה** גאגין 451
רבי **משה** די בוטון 451
רבי **משה** די שיגורה 451
רבי **משה** די שיגוביה 451
רבי **משה** הכהן נהר 451
רבי **משה** הכהן 452
רבי **משה** הלוי 453
רבי **משה** הלוי 453
רבי **משה** הלוי נזיר 453
רבי **משה** ונטורה 454
רבי **משה** זרחיה ב"ר שניאור גוטה 454
רבי **משה** חוזארה 454
רבי **משה** חיים מצליח 455
רבי **משה** חננאל 455
רבי **משה** יעקב רבינו ן' גבאי 455
רבי **משה** יפה 455
רבי **משה** יצחקי 455
רבי **משה** יקותיאל 455
רבי **משה** מורנואטו 456
רבי **משה** מלמד 456

רבי **משה** משולם הלוי 456
רבי **משה** ן' אדרת 456
רבי **משה** ן' דנון 457
רבי **משה** ן' יעיש 457
רבי **משה** ן' עזרא 457
רבי **משה** ן' שנג'י 457
רבי **משה** סאנסולו 457
רבי **משה** עבאש 457
רבי **משה** עובדיה 457
רבי **משה** עוזיאל 457
רבי **משה** עונקנזה 457
רבי **משה** ערוך 458
רבי **משה** עקיבא 458
רבי **משה** פאלומבו 458
רבי **משה** פיג'ון 458
רבי **משה** פרדו 458
רבי **משה** פרישקו 460
רבי **משה** ציון 461
רבי **משה** קאסטרו 461
רבי **משה** קארמונה 461
רבי **משה** קורי 461
רבי **משה** קפשאלי 461
רבי **משה** קציע 462
רבי **משה** שלטון 462
רבי **מתתיה** ן' רי"י 462
רבי **מתתיהו** ן' ארלויה 462
רבי **נחמיה** מלירואה 462
רבי **נסים** אמאטו 462
רבי **נסים** ורחיה ב"ר אברהם אזולאי 463
רבי **נסים** יוסף לאחאנא 464
רבי **נסים** משה רבי 464
רבי **נסים** אברהם אשכנזי 466
רבי **נסים** אברהם ג'יליבי חאבוף 468
רבי **נסים** ב"ר אליהו פאלומבו 468
רבי **נסים** באקוש 468
רבי **נסים** בכר 468
רבי **נסים** בנבנשתי 469
רבי **נסים** בנימן רבינו פונטרימולי 469
רבי **נסים** גבאי 469
רבי **נסים** די ג'אב"ס 470
רבי **נסים** הלוי 470
רבי **נסים** חואינטס 470
רבי **נסים** חיים 470
רבי **נסים** חיים אהרן די שיגורה 470
רבי **נסים** חיים אלגראנאטי 470
רבי **נסים** חיים ביסודו 470
רבי **נסים** חיים משה מודעי 470
רבי **נסים** חיים פרישקו 472
רבי **נסים** חיים שלום יעקב מרגנאתו 472
רבי **נסים** יהודה ב"ר מנחם דאנון 473
רבי **נסים** יהודה ן' יקר 473
רבי **נסים** יוסף דוד קמחי 473
רבי **נסים** יעקב ב"ר דוד 473
רבי **נסים** יעקב הלוי 474
רבי **נסים** יצחק אלגראנאטי 474
רבי **נסים** יצחק ארדיט 475
רבי **נסים** יצחק מזרחי 475
רבי **נסים** מטראני 475
רבי **נסים** מרדכי ן' עזרא 476
רבי **נסים** משה אלבעלי 476
רבי **נסים** משה הכהן אריאש 476
רבי **נסים** משה הכהן 477
רבי **נסים** ן' שאנג'י 477
רבי **נסים** נחמיה אשכנזי 477
רבי **נסים** נתן 477
רבי **נסים** פולאקו 477
רבי **נסים** קאלידרון 477
רבי **נסים** רפאל יצחק צורייאנו 477
רבי **נסים** שלום פאלאג'י 477
רבי **נסים** שלמה אלגאזי 477

רבי **נסים** שמואל ב"ר רפאל אליהו מדיני 481
רבי **נסים** שמריה יהושלמי 481
רבי **נתן** מיוחס 481
רבי **סימן טוב** די טולידו 482
רבי **סעדיא** יוסף ן' יקר 482
רבי **סעדיה** לונגו 482
רבי **עובדיה** אשכנזי 482
רבי **עובדיה מידקאדו** שמי 482
רבי **עזריה** די בוטון 482
רבי **עזריה** וילסיוד 482
רבי **עזריה** יהושע 482
רבי **עזריה** מזרחי 483
רבי **עמנואל** בן זונאנה 483
רבי **עמנואל טוב** שלטון 483
רבי **עמנואל** ן' גבאי 483
רבי **פנחס** בכור רבי 483
רבי **פנחס** הכהן 484
רבי **פנחס** רפאל יהושע די שיגורה 484
רבי **פרץ** אגוזי 486
רבי **פרץ** אשכנזי 487
רבי **ציון** ן' שנג'י 487
רבי **צמח** ב"ר ישראל נרבוני [הזקן] 487
רבי **ראובן** ב"ר חנניה מזרחי 487
רבי **ראובן** ב"ר יהודה ברוך 487
רבי **רחמים** אליהו חזן 488
רבי **רחמים** ברוך יוסף בן סינייור 490
רבי **רחמים** אריה אברהם הכהן ארייאש 490
רבי **רחמים** יעקב שמשון 491
רבי **רחמים** יצחק אברהם פוליקאר 491
רבי **רחמים** מנחם מטראני 491
רבי **רחמים** משה חיים 491
רבי **רחמים** נסים יהודה די שיגורה 491
רבי **רחמים** נסים יצחק פאלאג'י 493
רבי **רפאל** אבולעפיה 494
רבי **רפאל** אברהם מצליח 494
רבי **רפאל** אברהם שאקי 494
רבי **רפאל** אהרן ביטראן 494
רבי **רפאל** אליהו חזן 495
רבי **רפאל** אליהו מדיני 495
רבי **רפאל** ארדיט 497
רבי **רפאל** אשכנזי 497
רבי **רפאל** אשכנזי [השני] 500
רבי **רפאל** ב"ר אליהו הלוי 500
רבי **רפאל** ב"ר יצחק קאלימרו 500
רבי **רפאל** ב"ר משה 501
רבי **רפאל** ב"ר שלמה קארו 501
רבי **רפאל** ב"ר שמעון ן' חביב 501
רבי **רפאל** דוד ירושלמי 501
רבי **רפאל** דוד מזרחי 501
רבי **רפאל** דוד סבאן 501
רבי **רפאל** חייא פונטרימולי 502
רבי **רפאל** חיים בנימין פרץ 503
רבי **רפאל** טרויוש 503
רבי **רפאל** יום טוב אשכנזי 505
רבי **רפאל** יוסף ב"ר מרדכי 505
רבי **רפאל** יוסף חזן 506
רבי **רפאל** יוסף פוליטי 527
רבי **רפאל** יעקב אברהם גירון 527
רבי **רפאל** יעקב אסא 528
רבי **רפאל** יעקב הלוי 529
רבי **רפאל** יצחק אלגראנטי 529
רבי **רפאל** יצחק ירושלמי 529
רבי **רפאל** יצחק קמחי 529
רבי **רפאל** ישראל בנימין אברהם 530
רבי **רפאל** ישראל קמחי 530
רבי **רפאל** מאיר חסאן 530
רבי **רפאל** מטראני 530
רבי **רפאל** מרדכי יהושע שאול 530
רבי **רפאל** משה אברהם הכיני 531
רבי **רפאל** משה ן' עזרא 531

רבי **רפאל** משה פאלקון 531
רבי **רפאל** נפתלי הלוי 532
רבי **רפאל** שבתי ן' יקר 533
רבי **רפאל** שבתי ן' שהם 533
רבי **רפאל** שלמה ארדיט 533
רבי **רפאל** שלמה סאגיש 534
רבי **שאול** בכר עזרא 534
רבי **שאלתיאל** אלשיך 534
רבי **שאלתיאל** גאליפאפה 534
רבי **שבתי** אבודרהם 534
רבי **שבתי** אליפנדרי 534
רבי **שבתי** ב"ר אברהם גבאי 535
רבי **שבתי** ב"ר יעקב ויטאש 535
רבי **שבתי** בכור דיאש 535
רבי **שבתי** גאליפוליטי 535
רבי **שבתי** הלוי [הראשון] 535
רבי **שבתי** הלוי [השני] 535
רבי **שבתי** חיים אקושטי 536
רבי **שבתי** לילו 536
רבי **שבתי** ן' מוטרו 536
רבי **שבתי** עלי 536
רבי **שלום** אגישבון 536
רבי **שלום** הכהן 536
רבי **שלום** עבי 537
רבי **שלום** ראובן 537
רבי **שלחיה** ב"ר דוד הכהן 537
רבי **שלמה** אבולעפיה 537
רבי **שלמה** אברהם אמאטו 537
רבי **שלמה** אליעזר אלפאנדארי 537
רבי **שלמה** אלפאנדארי 543
רבי **שלמה** אלקבץ הלוי [הראשון] 543
רבי **שלמה** אשכנזי 543
רבי **שלמה** ב"ר אברהם מאורביגו 543
רבי **שלמה** ב"ר אברהם קאמונדו 544
רבי **שלמה** ב"ר אהרון אבן חסון 544
רבי **שלמה** ב"ר בנימין הלוי 544
רבי **שלמה** ב"ר חיים עוויאל 545
רבי **שלמה** ב"ר יהודה האזובי 545
רבי **שלמה** ב"ר יהודה הכהן 545
רבי **שלמה** ב"ר יעקב אלמולי 547
רבי **שלמה** ב"ר יעקב ארדיט 547
רבי **שלמה** ב"ר יצחק מזרחי 548
רבי **שלמה** ב"ר משה ן' עזרא 548
רבי **שלמה** ב"ר שמואל ויליסייר 548
רבי **שלמה** ב"ר שמואל ן' מובחר 548
רבי **שלמה** באן בנשת 548
רבי **שלמה** ג'אביש 549
רבי **שלמה** גאון 549
רבי **שלמה** גוקריל 549
רבי **שלמה** הכהן 549
רבי **שלמה** הנרבוני 551
רבי **שלמה** השירוני 551
רבי **שלמה** חדידה 551
רבי **שלמה** חשים 551
רבי **שלמה** חיוואן 551
רבי **שלמה** חכים 552
רבי **שלמה** חלילו 554
רבי **שלמה** טאשאצק 554
רבי **שלמה** יפה אשכנזי 554
רבי **שלמה** מאיסטרו 555
רבי **שלמה** מזרחי 555
רבי **שלמה** ן' בוליא 555
רבי **שלמה** ן' גזיא 555
רבי **שלמה** ן' יעיש 555
רבי **שלמה** ן' עזרא 555
רבי **שלמה** נאון 556
רבי **שלמה** נעייי 556
רבי **שלמה** סאפורטה 556
רבי **שלמה** סירילייאו 556
רבי **שלמה** פאלאג'י 557

רבי **שלמה** פוקי 557
רבי **שלמה** פרץ 558
רבי **שלמה** קאפון 558
רבי **שלמה** קארו 558
רבי **שלמה** קמחי 559
רבי **שלמה** קריספין 561
רבי **שלמה** רוסאנו 561
רבי **שלמה** שלם 561
רבי **שם טוב** אלזראקי 563
רבי **שם טוב** ב"ר יעקב מלמד 563
רבי **שם טוב** בן צרויה 563
רבי **שם טוב** די קריון 563
רבי **שם טוב** חיים 564
רבי **שם טוב** עטיא 564
רבי **שם טוב** שמסולי 564
רבי **שמואל** אל בכיר 564
רבי **שמואל** אלעזרי 564
רבי **שמואל** אמאטו 564
רבי **שמואל** אפומאדו 564
רבי **שמואל** אדדיט 564
רבי **שמואל** אשכרה צרפתי 564
רבי **שמואל** ב"ר יהושע צונצין 565
רבי **שמואל** ב"ר משה הלוי 565
רבי **שמואל** בכור ן' עזרא 565
רבי **שמואל** בכר נסים טריבס 565
רבי **שמואל** בנימין 565
רבי **שמואל** ביזה 565
רבי **שמואל** די וידאש 565
רבי **שמואל** דניאל 566
רבי **שמואל** הכהן חמצי 566
רבי **שמואל** הלוי (הזקן) 566
רבי **שמואל** וולייסיד 566
רבי **שמואל** חיים אסתרוג 567
רבי **שמואל** חכים 568
רבי **שמואל** יעקב אמאדו 569
רבי **שמואל** יפה אשכנזי 569
רבי **שמואל** כלב 574
רבי **שמואל** מירקאדו ארוב'אס 574
רבי **שמואל** מטראני 574
רבי **שמואל** ן' נעים 574
רבי **שמואל** נגריש 574
רבי **שמואל** נחמיאש 574
רבי **שמואל** סבע 574
רבי **שמואל** עדילה 575
רבי **שמואל** פרנקו 576
רבי **שמואל** פרץ 576
רבי **שמואל** קאלפו 576
רבי **שמואל** קמחי 576
רבי **שמואל** קריספין 576
רבי **שמואל** רואניס 577
רבי **שמואל** רחמים פונטרימולי 577
רבי **שמואל** שושנה 577
רבי **שמואל** שלום 578
רבי **שמעון** בן חביב 578
רבי **שמעון** בן שראת 579
רבי **תם** ן' יחייא 579

מפתח לפי שמות משפחות רבני טורקיה

אבואלעפיה, רבי יחזקאל ב"ר חיים 343
אבואלעפיה, רבי יששכר 424
אבואלעפיא, רבי אלייא 145
אבואלעפיא, רבי חיים 199
אבואלעפיא, רבי חיים ב"ר דוד 211
אבואלעפיא, רבי יעקב 346
אבודרהם, רבי שבתי 534
אבולעפיה [הראשון], רבי חיים ב"ר יעקב 212
אבולעפיה [הראשון], רבי יעקב ב"ר ישכר 351
אבולעפיה [השני], רבי יעקב ב"ר ישכר 351
אבולעפיה, רבי אברהם 69
אבולעפיה, רבי ידידיה 272
אבולעפיה, רבי רפאל 494
אבולעפיה, רבי שלמה 537
אביגדור, רבי אברהם ב"ר 76
אביגדור, רבי חיים 202
אביגדור, רבי יעקב 346
אביוב, רבי יוסף 312
אביי, רבי אליהו 122
אבירו, רבי חיים 203
אבן חיים [השני], רבי אהרן 105
אבן חסון, רבי שלמה ב"ר אהרון 544
אבן ידעיה, רבי ברוך בן ברוך 180
אבן יעיש, רבי ברוך ב"ר יצחק 178
אבן עזרא, רבי אליעזר 146
אבן פשט, רבי יצחק 374
אבן שאנג', רבי אישטרוק 115
אבן שאנג', רבי דוד 187
אבן שנג', רבי יעקב ב"ר נסים 352

אברבנאל, רבי חייא ב"ר יצחק 197
אברבנאל, רבי יצחק ב"ר שמואל 382
אברהם, רבי ברוך 179
אברהם, רבי חיים יהודה 233
אברהם, רבי רפאל ישראל בנימין 530
אגוז, רבי דוד 187
אגוז, רבי חיים יאודה 206
אגוז, רבי מנחם ב"ר משה 434
אגוז, רבי פרץ 486
אג'מאן, רבי ברוך 178
אדאטו, רבי ישראל 414
אהובי, רבי ישראל 415
אוהבי, רבי אברהם 69
אזולאי, רבי ניסים זרחיה ב"ר אברהם 463
איבלאגון, רבי אברהם 69
אילוש, רבי אליעזר 146
איסטרוגו, רבי בכור 166
איסטרוגו, רבי חיים מיכאל 247
איסטרוגו, רבי יצחק 374
איספיראל, רבי יהודה 273
אירגאס, רבי אליה 121
אישקאפה, רבי יוסף 312
אל בכייר, רבי שמואל 564
אלאזראקי, רבי אליה 121
אלאטיה, רבי ישראל 415
אלבוחיר, רבי דוד 188
אלבעלי – אלבגלי, רבי יהודה 273
אלבעלי [הראשון], רבי יצחק 375
אלבעלי [השני], רבי יצחק 374

אלבעלי, רבי אברהם 70
אלבעלי, רבי אברהם 70
אלבעלי, רבי חיים 206
אלבעלי, רבי יהושע יוסף 292
אלבעלי, רבי יוסף 313
אלבעלי, רבי יעקב 346
אלבעלי, רבי משה 443
אלבעלי, רבי נסים משה 476
אלגאזי [הראשון], רבי אברהם 70
אלגאזי [השני], רבי אברהם 71
אלגאזי [האחרון], רבי יצחק 375
אלגאזי [הראשון], רבי יהודה ב"ר אברהם 275
אלגאזי [הראשון], רבי יום טב 304
אלגאזי [השני], רבי יהודה 273
אלגאזי [השני], רבי יום טב 304
אלגאזי, רבי דוד 188
אלגאזי, רבי חיים ב"ר אברהם 211
אלגאזי, רבי חיים ב"ר מנחם 215
אלגאזי, רבי חיים יצחק 239
אלגאזי, רבי יצחק ב"ר אברהם 379
אלגאזי, רבי ישראל יעקב 416
אלגאזי, רבי מנחם 434
אלגאזי, רבי משה 443
אלגאזי, רבי נסים שלמה 477
אלגבה, רבי משה 443
אלגראנאטי, רבי אברהם 71
אלגראנאטי, רבי בכור יצחק 169
אלגראנאטי, רבי דוד 188
אלגראנאטי, רבי חיים 206
אלגראנאטי, רבי יצחק 376
אלגראנאטי, רבי נסים חיים 470
אלגראנאטי, רבי נסים יצחק 474
אלגראנטי [הראשון], רבי משה 444
אלגראנטי [הרביעי], רבי משה 444
אלגראנטי [השלישי], רבי משה 444
אלגראנטי [השני], רבי משה 444
אלגראנטי, רבי כלב 424
אלגראנטי, רבי רפאל יצחק 529
אלוראקי, רבי שם טב 563
אלורקי, רבי חיים אברהם 203
אליגרי, רבי אברהם 71
אליהו, רבי יעקב ב"ר 351
אליהו, רבי ישעיה משה בכר 414
אלימלך, רבי אהרן 105
אלימלך, רבי יצחק 376
אליעזר, רבי חיים יהודה 236
אליפנדרי [הראשון], רבי חיים ב"ר יעקב 212
אליפנדרי [השני], רבי חיים 206
אליפנדרי, רבי יעקב 347
אליפנדרי, רבי יצחק רפאל 403
אליפנדרי, רבי שבתי 534
אלמולי, רבי ישי 412
אלמולי, רבי שלמה ב"ר יעקב 547
אלמידה, רבי יצחק 377
אלנקוה, רבי בכור אהרן 166
אלנקוה, רבי יום טוב 307
אלנקוה, רבי יצחק 377
אלנקוה, רבי משה 444
אלעזרי, רבי שמואל 564
אלפאנדארי, רבי אברהם 72
אלפאנדארי, רבי חזקיה רפאל חיים 197
אלפאנדארי, רבי יוסף 313
אלפאנדארי, רבי יעקב ב"ר חיים 351
אלפאנדארי, רבי יעקב ב"ר יצחק רפאל 351
אלפאנדארי, רבי שלמה 543
אלפאנדארי, רבי שלמה אליעזר 537
אלפאנדרי [הראשון], רבי אליהו 122
אלפאנדרי [השני], רבי אליהו 123
אלפאנדרי, רבי אהרן 105
אלפאסי, רבי חיים 210

אלפגי, רבי אליהו ב"ר דוד הלוי 123
אלפינו, רבי אליהו 123
אלפקי, רבי יהודה ב"ר משה 276
אלפראנג'י, רבי משה 444
אלקבץ, רבי חיים יצחק 240
אלקבץ, רבי יצחק רפאל 405
אלקלעי, רבי דוד 188
אלקלעי, רבי יוסף 314
אלקלעי, רבי מאיר 425
אלרוי, רבי יום טוב בן אבין 308
אלרוי, רבי יעקב 349
אלשיך, רבי שאלתיאל 534
אלשקר, רבי יהודה 274
אלתירני, רבי יצחק 377
אמאדו, רבי אברהם 72
אמאדו, רבי דוד 188
אמאדו, רבי חיים 210
אמאדו, רבי חיים משה 249
אמאדו, רבי יאודה 270
אמאדו, רבי יאושע יאודה 272
אמאדו, רבי יוסף ב"ר יעקב 319
אמאדו, רבי יוסף ב"ר יעקב 319
אמאדו, רבי יוסף ב"ר שמואל 319
אמאדו, רבי יעקב 349
אמאדו, רבי מאיר 425
אמאדו, רבי שמואל יעקב 569
אמאטו, רבי יעקב 349
אמאטו, רבי ניסים 462
אמאטו, רבי שלמה אברהם 537
אמאטו, רבי שמואל 564
אמיגו, רבי אברהם 72
אמיגו, רבי יוסף 315
אמיני, רבי חיים 210
אנג'יל, רבי יוסף 315
אנג'יל, רבי מאיר 425
אנישבון, רבי שלום 536
אסא, רבי אברהם 74
אסא, רבי רפאל יעקב 528
אסיאו, רבי דוד 190
אסיאו, רבי משה 444
אסתרוג, רבי שמואל חיים 567
אף נעים, רבי יהודה 274
אפומאדו, רבי אברהם 74
אפומאדו, רבי שמואל 564
אקושטי, רבי שבתי חיים 536
אקריש, רבי יצחק 398
אקשוטי, רבי יצחק 377
ארגואיטי, רבי אברהם 74
ארגואיטי, רבי יעקב 349
ארדיט, רבי אברהם 74
ארדיט, רבי אפרים ב"ר אברהם 158
ארדיט, רבי חיים אפרים 210
ארדיט, רבי חיים משה 249
ארדיט, רבי יהושע שלמה 302
ארדיט, רבי יוסף 315
ארדיט, רבי יצחק 377
ארדיט, רבי מאיר 426
ארדיט, רבי נסים יצחק 475
ארדיט, רבי רפאל 497
ארדיט, רבי רפאל שלמה 533
ארדיט, רבי שלמה ב"ר יעקב 547
ארדיטי, רבי שמואל 564
ארדיטי, רבי יעקב בכור 352
ארדיטי, רבי משה 444
ארוך, רבי משה 444
אריאל, רבי יצחק אליעזר 376
אריה, רבי יצחק 379
אריה, רבי יצחק 379
אריאש, רבי חיים יוסף הכהן 237
ארעמא, רבי יעקב ב"ר מאיר 352

אשיאש, רבי אברהם 75
אשכנזי [השני], רבי רפאל 500
אשכנזי, רבי אליא 120
אשכנזי, רבי גרשון אליה 184
אשכנזי, רבי דוד יום טוב 193
אשכנזי, רבי דניאל 196
אשכנזי, רבי יאושע חיים יאודה 272
אשכנזי, רבי יהודה 274
אשכנזי, רבי יהודה 274
אשכנזי, רבי יוסף 315
אשכנזי, רבי יוסף 316
אשכנזי, רבי יעקב ישראל 356
אשכנזי, רבי יצחק ב"ר יחיאל 381
אשכנזי, רבי יצחק יפה 388
אשכנזי, רבי מיכאל 432
אשכנזי, רבי משה 445
אשכנזי, רבי משה 445
אשכנזי, רבי נסים אברהם 466
אשכנזי, רבי נסים נחמיה 477
אשכנזי, רבי עובדיה 482
אשכנזי, רבי פרץ 487
אשכנזי, רבי רפאל 497
אשכנזי, רבי רפאל יום טוב 505
אשכנזי, רבי שלמה 543
אשכנזי, רבי שלמה יפה 554
אשכנזי, רבי שמואל יפה 569
אשכרה, רבי אברהם ב"ר שמואל 79
באסן, רבי יחיאל 343
באסן, רבי יצחק 383
באסן, רבי משה 446
באקיש, רבי נסים 468
בארקי, רבי משה 446
בבני, רבי יעקב ב"ר אברהם 350
בוטון, רבי אברהם ב"ר משה די 79
בונמו, רבי יהודה 276
בטטו, רבי אברהם 80
ביגא, רבי יהודה ב"ר משה 276
ביג'אגו, רבי אברהם 81
ביג'ראנו, רבי בכור חיים ב"ר משה 168
ביז'ה, רבי אליה 121
ביז'ה, רבי חיים 216
ביז'ה, רבי שמואל 565
ביטון, רבי בכור יצחק 170
ביטראן, רבי חיים מישאל 247
ביטראן, רבי משה 448
ביטראן, רבי רפאל אהרן 494
בילמונטי, רבי יצחק נוניש 393
בינטורה, רבי אברהם 81
בינטורה, רבי אליעזר 146
ביסודו, רבי נסים חיים 470
ביקייאם, רבי מאיר ב"ר חליפה 426
בכר אליעזר, רבי יצחק 383
בכר, רבי אברהם 81
בכר, רבי נסים 468
בן גיאת, רבי אפרים 159
בן זונאגה, רבי עמנואל 483
בן חאוג', רבי מנשה 438
בן חביב, רבי בן ציון פסחיה 172
בן חביב, רבי משה 448
בן חביב, רבי משה 448
בן חביב, רבי שמעון 578
בן חיים, רבי ברוך 180
בן יעיש, רבי יום טוב 308
בן יקיר, רבי יום טוב 308
בן יקר, רבי אברהם בכור 81
בן מיגאש, רבי אברהם 81
בן מלך, רבי דוד 192
בן מרדכי, רבי חיים נסים שלמה 252
בן נחמיאש, רבי יעקב 352
בן סיניור, רבי יוסף 319

בן סיניור, רבי רחמים ברוך יוסף 490
בן עזרא, רבי דוד 192
בן עזרא, רבי יוסף 321
בן עזרא, רבי מרדכי 440
בן צרויה, רבי שם טוב 563
בן ראובן, רבי אברהם 81
בן ראובן, רבי יהושע 292
בן שבת הלוי, רבי משה 449
בן שוש, רבי אליעזר 146
בן שיראה, רבי שמעון 579
בנבנשתי, רבי חיים 217
בנבנשת, רבי יהודה ב"ר אברהם 276
בנבנשת, רבי משה 449
בנבנשתי [הראשון], רבי ישראל 415
בנבנשתי [השלישי], רבי ישראל 416
בנבנשתי [השני], רבי ישראל 416
בנבנשתי, רבי אליעזר 146
בנבנשתי, רבי יהושע רפאל 295
בנבנשתי, רבי נסים 469
בנימין, רבי שמואל 565
בנשת, רבי מרדכי ן' באן 441
בנשת, רבי שלמה באן 548
ברבנייא, רבי יום טוב 308
ברודו הרופא, רבי מנואל 434
ברודו, רבי אברהם ב"ר אליהו 77
ברודו, רבי משה 450
ברוך, רבי אברהם 82
ברוך, רבי מיוחס 432
ברוך, רבי ראובן ב"ר יהודה 487
ברוקאש, רבי יוסף ב"ר חייא 318
ברזילי, רבי מאיר 427
ברכה, רבי יוסף 321
ברכה, רבי מעליח 439
ג'אביש, רבי שלמה 549
גאגין, רבי חיים אברהם 203
גאגין, רבי משה 451
גאון, רבי שלמה 549
גאטניו, רבי אליקים 156
גאטניו, רבי יצחק 383
גאטניו, רבי משה ב"ר יצחק 445
גאלימידי, רבי אליה 121
גאלינו, רבי אליהו משה 124
גאליפאפה, רבי שאלתיאל 534
גאליפוליטי, רבי שבתי 535
גאנסו, רבי אברהם 82
גאנסו, רבי יוסף 322
ג'אפרוט, רבי יצחק 385
גבאי, רבי חיים 225
גבאי, רבי נסים 469
גבאי, רבי שבתי ב"ר אברהם 535
ג'וקדיל, רבי יצחק 385
גוזה, רבי משה זרחיה ב"ר שניאור 454
ג'וקריל, רבי בן ציון 171
ג'וקריל, רבי חיים יצחק 240
ג'וקריל, רבי שלמה 549
גיאלארדין, רבי יחוקאל 343
גירון [השני], רבי אליקים בכור [בכוראג'י] 156
גירון, רבי אברהם 82
גירון, רבי יעקב אברהם ב"ר יקיר 346
גירון, רבי יקיר 410
גירון, רבי יקיר אסטרוק 409
גירון, רבי יוחנן אליקים 410
גירון, רבי רפאל יעקב אברהם 527
גלאנטי, רבי יוסף 322
גליפפה [הראשון], רבי אליהו 126
גליפפה [השני], רבי אליהו 126
גליפפה, רבי יעקב ב"ר שלמה 352
גלמידי, רבי אליהו 126
גן, רבי יוסף 322
ג'ראסי, רבי יעקב 352

גרשון, רבי אברהם 82
דאלב"ה [**די אלב"ה**], רבי יצחק 385
דאנון [הראשון], רבי יצחק 386
דאנון [השני], רבי יצחק 386
דאנון, רבי בכור ברכה 167
דאנון, רבי בכור חיים נסים 168
דאנון, רבי חיים יום טוב 237
דאנון, רבי חיים יעקב ב"ר עמנואל 238
דאנון, רבי חיים שמואל 267
דאנון, רבי יהודה 277
דאנון, רבי יום טוב 308
דאנון, רבי יוסף 322
דאנון, רבי יעקב 353
דאנון, רבי מאיר 428
דאנון, רבי נסים יהודה ב"ר מנחם 473
דאריאני, רבי מרדכי 440
דוד, רבי יצחק בכר 382
דון דון, רבי יצחק 386
דונוו, רבי אברהם 82
די בוטון, רבי אברהם חייא ב"ר אהרן 84
די בוטון, רבי מאיר 428
די בוטון, רבי משה 451
די בוטון, רבי עזריה 482
די בושעל, רבי חיים ב"ר יעקב עובדיה 214
די ג'אבי"ס, רבי יעקב 353
די ג'אבי"ס, רבי נסים 470
די ג'אביש, רבי אברהם 82
די ויאש, רבי שמואל 565
די טולידו [הראשון], רבי אהרן 107
די טולידו [השני], רבי אהרן 107
די טולידו, רבי אברהם 82
די טולידו, רבי אליעזר 147
די טולידו, רבי חיים ב"ר יום טוב 212
די טולידו, רבי יוסף 322
די טולידו, רבי סימן טוב 482
די ליאון, רבי יעקב 353
די ליראה, רבי ידידיה 273
די מדינה, רבי אליה 121
די סיגורא, רבי אברהם 82
די קוריאל, רבי אברהם 82
די קריון, רבי שם טוב 563
די שיגוביה, רבי משה 451
די שיגורה, רבי אהרן יהושע 108
די שיגורה, רבי ישראל שמואל 423
די שיגורה, רבי מאיר 428
די שיגורה, רבי משה 451
די שיגורה, רבי נסים חיים אהרן 470
די שיגורה, רבי פנחס רפאל יהושע 484
די שיגורה, רבי רחמים ניסים יהודה 491
דיאש, רבי יצחק 386
דיאש, רבי שבתי בכור 535
דידיע אבא, רבי יצחק בכר יהודה 383
דידיע נשי"ל, רבי יאודה עובדיא 271
דיין, רבי יצחק הלוי ב"ר מאיר 387
דילמדיגו, רבי אליהו 126
דניאל, רבי שמואל 566
האזוב, רבי שלמה ב"ר יהודה 545
האיזובי, רבי יצחק ב"ר שלמה 382
היכיני, רבי אברהם 83
היכיני, רבי רפאל משה אברהם 531
הכהן [הראשון], רבי מיכאל 433
הכהן [השני], רבי מיכאל 433
הכהן אריאש, רבי נסים משה 476
הכהן אריאש, רבי רחמים אריה אברהם 490
הכהן האיתמרי, רבי אליהו 126
הכהן האיתמרי, רבי יצחק ב"ר אברהם שלמה 380
הכהן חמיע, רבי יאודה 270
הכהן חמיע, רבי יהושע אלעזר 290
הכהן חמיע, רבי שמואל 566
הכהן חסיד, רבי יוסף 323

הכהן נהר, רבי דניאל 196
הכהן נהר, רבי משה 451
הכהן נראל, רבי טוביה ב"ר משה ירמיהו 269
הכהן רפאפורט, רבי יצחק 405
הכהן רפפורט, רבי דוד 192
הכהן, רבי אברהם 83
הכהן, רבי אברהם 83
הכהן, רבי אברהם שלמה 104
הכהן, רבי אהרן 107
הכהן, רבי אליעזר 148
הכהן, רבי אליעזר בכ"ר משה 150
הכהן, רבי אריה יאודה רבינו 165
הכהן, רבי דוד 193
הכהן, רבי דוד אלעזר 188
הכהן, רבי חזקיה רפאל יוסף 197
הכהן, רבי חיים 229
הכהן, רבי חיים גרשון 225
הכהן, רבי חיים משה 249
הכהן, רבי יום טוב 309
הכהן, רבי יוסף ב"ר סימן טב ערב 319
הכהן, רבי יעקב 353
הכהן, רבי יצחק 386
הכהן, רבי יצחק 386
הכהן, רבי ישמעאל 412
הכהן, רבי מרדכי בכור 440
הכהן, רבי משה 452
הכהן, רבי פנחס 484
הכהן, רבי שלום 536
הכהן, רבי שלחיה ב"ר דוד 537
הכהן, רבי שלמה 549
הכהן, רבי שלמה ב"ר יהודה 545
הכולשי, רבי אהרן 105
הלוי [הזקן], רבי שמואל 566
הלוי [הראשון], רבי שבתי 535
הלוי [הראשון], רבי שלמה אלקבץ 543
הלוי [השני], רבי שבתי 535
הלוי נזיר, רבי משה 453
הלוי, רבי אברהם 83
הלוי, רבי אברהם 83
הלוי, רבי אברהם אבן חסאן 69
הלוי, רבי אהרן ב"ר אליה 106
הלוי, רבי אליהו ב"ר בנימין 123
הלוי, רבי אלעזר אביעזר 158
הלוי, רבי בנימין ב"ר שלמה 174
הלוי, רבי חיים אברהם 205
הלוי, רבי יוסף 323
הלוי, רבי יעקב 353
הלוי, רבי יצחק 387
הלוי, רבי יצחק 387
הלוי, רבי ישראל יעקב 422
הלוי, רבי מרקאדו סעדיה 433
הלוי, רבי מצליח 439
הלוי, רבי מרדכי 440
הלוי, רבי משה 453
הלוי, רבי משה 453
הלוי, רבי משה אהרן 443
הלוי, רבי משה משולם 456
הלוי, רבי נסים 470
הלוי, רבי נסים יעקב 474
הלוי, רבי רפאל ב"ר אליהו 500
הלוי, רבי רפאל יעקב 529
הלוי, רבי רפאל נפתלי 532
הלוי, רבי שלמה ב"ר בנימין 544
הלוי, רבי שמואל ב"ר משה 565
המון, רבי אהרן 107
המון, רבי חיים יעקב 239
המון, רבי יצחק 388
המון, רבי משה ב"ר יוסף הרופא 445
המון, רבי נסים משה 477
המון, רבי אב 69

הנרבונ, רבי שלמה 551
הרופא, רבי ידידיה 273
השירונ, רבי שלמה 551
ואליד, רבי יעקב 353
ואליד, רבי יצחק 388
ויטאש, רבי שבתי ב"ר יעקב 535
ויליסיד, רבי שמואל 566
ויליסיד, רבי אברהם 84
ויליסיד, רבי עזריה 482
ויליסיד, רבי שלמה ב"ר שמואל 548
וינטורה, רבי חיים 229
וינטורה, רבי יעקב 354
ונטורה, רבי משה 454
זונאנה, רבי יעקב 354
חאביף, רבי בכור חיים רפאל 168
חאביף, רבי חננאל 267
חאביף, רבי יעקב 354
חאביף, רבי מנשה 438
חאביף, רבי נסים אברהם ג'ילביי 468
חאקו [הראשון], רבי אליהו 137
חאקו [השלישי], רבי אליהו 139
חאקו [השני], רבי אליהו 138
חאקו, רבי יהודה 277
חדידה, רבי שלמה 551
חואינטים, רבי נסים 470
חודאדה, רבי יוסף 323
חודאדה, רבי משה 454
חודדה, רבי חיים ב"ר שלמה 216
חזן, רבי אברהם 84
חזן, רבי אליהו בכור 124
חזן, רבי אליעזר 148
חזן, רבי גרשון 185
חזן, רבי דוד ב"ר חיים 190
חזן, רבי דניאל 197
חזן, רבי חיים 229
חזן, רבי חיים דוד 226
חזן, רבי יוסף 323
חזן, רבי יוסף 325
חזן, רבי יעקב 355
חזן, רבי יצחק ב"ר רפאל יוסף 381
חזן, רבי ישראל משה 422
חזן, רבי כלב 425
חזן, רבי רחמים אליהו 488
חזן, רבי רפאל אליהו 495
חזן, רבי רפאל יוסף 506
חטים, רבי שלמה 551
חי רקח, רבי מסעוד 438
חיוואן, רבי שלמה 551
חיון, רבי אברהם ב"ר נסים 79
חיון, רבי גדליה 181
חיים, רבי נסים 470
חיים, רבי רחמים משה 491
חיים, רבי שם טוב 564
חכים, רבי אברהם דוד 82
חכים, רבי דוד 193
חכים, רבי חסדאי בכור 269
חכים, רבי יוסף יהודה 327
חכים, רבי שלמה 552
חכים, רבי שמואל 568
חלילו, רבי שלמה 554
חננאל, רבי אליה בכ"ר דוד 121
חננאל, רבי משה 455
חסאן, רבי רפאל מאיר 530
חסיד, רבי יוסף 325
חסן, רבי חיים משה 250
טאטו, רבי חיים 233
טאטאצק, רבי אברהם ב"ר שלמה 79
טאטאצק, רבי יעקב 355
טאטאצק, רבי יעקב ב"ר שמואל 352
טאטאצק, רבי שלמה 554

טוב, רבי אברהם ב"ר יום 78
טורמינו, רבי אליה 121
טיטאצאק, רבי יוסף 325
טיליו, רבי לוי 425
טראנטו, רבי יום טוב 310
טריבס, רבי שמואל בכר נסים 565
טרויוש, רבי רפאל 503
יאודה, רבי ברוך אברהם 178
יהודה, רבי יהושע אברהם 288
יהושע, רבי עוריה 482
יוסף, רבי אברהם 85
יעב"ץ, רבי בכור יעקב 168
יעב"ץ, רבי ברוך 180
יעב"ץ, רבי ברוילאי 181
יעב"ץ, רבי חיים משה 250
יעב"ץ, רבי יוסף ב"ר יצחק 319
יעיש, רבי מאיר 428
יעקב, רבי אליהו ב"ר 123
יעקב, רבי חיים 238
יפה, רבי אליהו 139
יפה, רבי חיים יצחק 240
יפה, רבי יעקב 355
יפה, רבי משה 455
יצחקי, רבי אברהם 85
יצחקי, רבי אליעזר 150
יצחקי, רבי מאיר ב"ר עמנואל 427
יצחקי, רבי מאיר חיים 428
יצחקי, רבי משה 455
יקותיאל, רבי משה 455
ירושלמי, רבי אברהם 85
ירושלמי, רבי אברהם 86
ירושלמי, רבי ברוך 180
ירושלמי, רבי נסים שמריה 481
ירושלמי, רבי רפאל דוד 501
ירושלמי, רבי רפאל יצחק 529
ישורון, רבי יצחק 388
ישושם, רבי אברהם 86
כהן, רבי יהודה 277
כולי, רבי יעקב 356
כלב, רבי שמואל 574
לאחאנא, רבי ניסים יוסף 464
לארוש, רבי יעקב 362
לאריזי, רבי אברהם 86
לונגו, רבי סעדיה 482
לחמי, רבי אברהם 87
לחמי, רבי יצחק 389
ליאון, רבי אברהם 87
ליגי, רבי יוסף 328
לילו, רבי שבתי 536
לפפא, רבי אהרן 108
לפפא, רבי בנימין 175
לפפא, רבי חיים 243
לפפא, רבי יהודה 277
לפפא, רבי ישראל 422
לקו, רבי אליהו 139
מאגולה, רבי אברהם 87
מאגריסו, רבי אברהם 87
מאגריסו, רבי יצחק ב"ר משה 381
מאורבינו, רבי שלמה ב"ר אברהם 543
מאטאלון, רבי אשר 166
מאטאלון, רבי דוד בכר חיים 192
מאטאלון, רבי מנחם 435
מאיו, רבי אברהם 87
מאיו, רבי יוסף 328
מאיו, רבי יצחק 389
מאיסטרו, רבי שלמה 555
מאיר, רבי יהושע 293
מאיר, רבי יום טוב 310
מאיר, רבי מעליח 439
מארגונטו, רבי ירמיה בכור 410

מארכוס, רבי דוד 193
מדיני, רבי חיים חזקיהו 230
מדיני, רבי נסים שמואל ב"ר רפאל אליהו 481
מדיני, רבי רפאל אליהו 495
מודעי, רבי אברהם 87
מודעי, רבי חיים 245
מודעי, רבי נסים חיים משה 470
מוטאל, רבי בנימין ב"ר אברהם 172
מוטאל, רבי גרשון 185
מורגנאטו, רבי ירמיה 411
מורגנאטו, רבי משה 456
מורדוך, רבי דוד 194
מורון, רבי אברהם ג'יליכון 82
מורון, רבי יצחק 391
מורינו שאול, רבי גרשון 185
מזל טוב, רבי דוד 194
מזרחי, רבי אברהם 87
מזרחי, רבי אליהו 140
מזרחי, רבי בכור נסים יעקב 171
מזרחי, רבי גמליאל 184
מזרחי, רבי גרשון 185
מזרחי, רבי חיים אליה מירקאדו 206
מזרחי, רבי חיים יוסף 238
מזרחי, רבי חיים מאיר 243
מזרחי, רבי יוסף 328
מזרחי, רבי יצחק 391
מזרחי, רבי ישראל 422
מזרחי, רבי נסים יצחק 475
מזרחי, רבי עזריה 483
מזרחי, רבי ראובן ב"ר חנניה 487
מזרחי, רבי רפאל דוד 501
מזרחי, רבי שלמה 555
מזרחי, רבי שלמה ב"ר יצחק 548
מטראני, רבי אהרן 110
מטראני, רבי ברוך 181
מטראני, רבי יוסף 329
מטראני, רבי ישעיה 414
מטראני, רבי נסים 475
מטראני, רבי רחמים מנחם 491
מטראני, רבי רפאל 530
מטראני, רבי שמואל 574
מיוחס, רבי אברהם ב"ר יהודה 77
מיוחס, רבי חיים יעקב ב"ר נתן 238
מיוחס, רבי יהודה ב"ר נתן 276
מיוחס, רבי נתן 481
מייארה, רבי חיים 246
מיימון, רבי יוסף 336
מירקאדו ארוב'אס, רבי שמואל 574
מישימי, רבי זכריה 197
מליריאה, רבי זרחיה 197
מליריאה, רבי נחמיה 462
מלמד [הראשון], רבי בנימין 175
מלמד, רבי בכור בנימין 167
מלמד, רבי חיים שם טוב 267
מלמד, רבי יהושע שלמה 304
מלמד, רבי יעקב 366
מלמד, רבי משה 456
מלמד, רבי שם טוב ב"ר יעקב 563
מנשה, רבי אברהם 87
מנשה, רבי חיים ב"ר שמעון 216
מנשה, רבי יעקב 363
מנשה, רבי יצחק 392
מנשה, רבי מנחם 436
מצליח, רבי אברהם 88
מצליח, רבי חיים יוסף 238
מצליח, רבי משה חיים 455
מצליח, רבי רפאל אברהם 494
מרגנאתו, רבי נסים חיים שלום יעקב 472
מרדכי, רבי מנחם ב"ר שמעון 435
משוני, רבי יצחק ב"ר יוסף 380

משוני, רבי ישעיה ב"ר יוסף 413
משכיל, רבי אברהם 88
נ' נעים, רבי שמואל 574
נ' אדרת, רבי חיים שלמה 266
נ' אדרת, רבי מצליח 439
נ' אדרת, רבי משה 456
נ' אלרוליא, רבי חיים יצחק מתתיה 240
נ' ארדוט, רבי מנחם הכהן 435
נ' ארזיז, רבי יצחק ב"ר משה 381
נ' ארוליא, רבי אהרן אברהם 105
נ' ארוליא, רבי דוד 194
נ' ארלויה, רבי מתתיהו 462
נ' בולט, רבי יהודה 278
נ' בוליא, רבי שלמה 555
נ' בנבנשתי, רבי יאודה 270
נ' ג'אמיל, רבי יצחק ניסים 398
נ' גאקון, רבי יוסף 336
נ' גבאי, רבי משה יעקב רבינו 455
נ' גבאי, רבי עמנואל 483
נ' ג'יא, רבי שלמה 555
נ' גיאת, רבי חיים אברהם 206
נ' גיאת, רבי חיים יצחק 241
נ' דנון, רבי משה 457
נ' ויליסיד, רבי מנחם 437
נ' ויליסיד, רבי יוסף 336
נ' זאמירו, רבי אברהם 88
נ' חביב, רבי חיים משה ב"ר שלמה 249
נ' חביב, רבי יעקב 363
נ' חביב, רבי יצחק 392
נ' חביב, רבי רפאל ב"ר שמעון 501
נ' חיים, רבי אליהו 141
נ' חנניא, רבי אברהם 88
נ' יחיא, רבי גדליה 184
נ' יחייא, רבי דוד ב"ר שלמה 191
נ' יחייא, רבי תם 579
נ' יעיש, רבי אברהם 90
נ' יעיש, רבי יהוסף 287
נ' יעיש, רבי משה 457
נ' יעיש, רבי שלמה 555
נ' יעקב, רבי בונג'אה 166
נ' יקר, רבי חיים יעקב 239
נ' יקר, רבי חנניה 269
נ' יקר, רבי יאיר 272
נ' יקר, רבי נסים יהודה 473
נ' יקר, רבי סעדיא יוסף 482
נ' יקר, רבי רפאל שבתי 533
נ' לב, רבי יצחק 392
נ' מובחר, רבי שלמה ב"ר שמואל 548
נ' מוטרו, רבי שבתי 536
נ' מוסה, רבי יצחק 392
נ' מלך, רבי יקותיאל 409
נ' נחמיאש, רבי הדריאל 197
נ' נעים, רבי יהונתן 287
נ' נעים, רבי יעקב 363
נ' סיניוור, רבי אליעזר שמואל 158
נ' עזרא (הראשון), רבי אברהם 90
נ' עזרא (השני), רבי אברהם 93
נ' עזרא, רבי בכור שמואל 171
נ' עזרא, רבי חיים ידידיא 233
נ' עזרא, רבי חיים שלמה 266
נ' עזרא, רבי יאודה 271
נ' עזרא, רבי יוסף 337
נ' עזרא, רבי משה 457
נ' עזרא, רבי נסים מרדכי 476
נ' עזרא, רבי רפאל משה 531
נ' עזרא, רבי שלמה 555
נ' עזרא, רבי שלמה ב"ר משה 548
נ' עזרא, רבי שמואל בכור 565
נ' פאראג', רבי יום טב 310
נ' פאראג', רבי יצחק 392

ז' צהליאן, רבי יצחק 393
ז' ריי, רבי יונה 311
ז' ריי, רבי מתתיה 462
ז' שאנג'י [הראשון], רבי אליעזר 150
ז' שאנג'י [השני], רבי אליעזר 150
ז' שאנג'י, רבי חיים 250
ז' שאנג'י, רבי מאיר 429
ז' שאנג'י, רבי נסים 477
ז' שוהם, רבי אליהו 144
ז' שוהם, רבי רפאל שבתי 533
ז' שושן, רבי חיים יצחק 241
ז' שושן, רבי יהודה 281
ז' שושן, רבי יהושע 294
ז' שושן, רבי יצחק 393
ז' שנג'י, רבי משה 457
ז' שנג'י, רבי ציון 487
נאבארו, רבי בכור יצחק 170
נאג'ארה, רבי לוי 425
נאג'ארה, רבי משה ב"ר לוי 445
נאה, רבי מנחם 437
נאון, רבי שלמה 556
נבון, רבי אפרים 160
נבון, רבי יהודה 281
נבון, רבי יצחק 393
נגה, רבי יוסף צור 341
נגריש, רבי שמואל 574
נחום [אפנדי], רבי חיים 250
נחום, רבי אליעזר 150
נחום, רבי בכור חיים יצחק 168
נחום, רבי מרדכי 442
נחמיאש, רבי אברהם 79
נחמיאש, רבי יצחק 393
נחמיאש, רבי שמואל 574
ניניו, רבי אברהם 79
ניניו, רבי יוסף אברהם 312
ניניו, רבי שלמה 556
נמר, רבי חיים אליה 206
נר, רבי חיים שמואל 267
נרבוני [הזקן], רבי צמח ב"ר ישראל 487
נשיא, רבי חיים 252
נשיא, רבי יוסף 336
נתן, רבי חיים עובדיה 253
נתן, רבי נסים 477
סאבאן, רבי יום טוב 310
סאגיש, רבי רפאל שלמה 534
סאנסולו, רבי משה 457
סאפורטה, רבי שלמה 556
סארדי, רבי אברהם חיים דוד 85
סארדי, רבי אפרים ב"ר שלמה 159
סבאן, רבי חיים 252
סבאן, רבי רפאל דוד 501
סבע, רבי שמואל 574
סוסי, רבי אליה 121
סיד, רבי יהודה 283
סיד, רבי יהודה ליאון 277
סיריליאו, רבי שלמה 556
עבאש, רבי משה 457
עדילה, רבי יונה 312
עדילה, רבי שמואל 575
עובדיה, רבי משה 457
עוויאל, רבי אברהם 93
עוויאל, רבי יעקב 368
עוויאל, רבי יצחק 398
עוויאל, רבי משה 457
עוויאל, רבי משה ב"ר יעקב 445
עוויאל, רבי שלמה ב"ר חיים 545
עוגקגירה, רבי יצחק 398
עוגקגירה, רבי משה 457
עזרא, רבי שאול בכר 534
עטיא, רבי שם טוב 564

עטיאש, רבי מיכאל 433
עלי, רבי יאושע 272
עלי, רבי יוסף 338
עלי, רבי יעקב 368
עלי, רבי שבתי 536
עליון, רבי יעקב 368
עמרון, רבי יעקב 368
ענבי, רבי אברהם 93
ענבי, רבי דוד 194
ענבי, רבי חיים 253
ענבי, רבי יוסף 338
ענבי, רבי יחיאל 346
ענבי, רבי שלום 537
ענו, רבי אליהו 144
עקיבא, רבי משה 458
ערוך, רבי יאודה 271
ערוך, רבי משה 458
פאלאג'י [הראשון], רבי חיים 253
פאלאג'י [השני], רבי חיים 253
פאלאג'י, רבי אברהם 94
פאלאג'י, רבי אהרן 112
פאלאג'י, רבי בנימין 177
פאלאג'י, רבי יוסף 338
פאלאג'י, רבי יעקב 368
פאלאג'י, רבי נסים שלום 477
פאלאג'י, רבי רחמים ניסים יצחק 493
פאלאג'י, רבי שלמה 557
פאלומבו, רבי אברהם 97
פאלומבו, רבי אליה רפאל 121
פאלומבו, רבי אליהו 144
פאלומבו, רבי יעקב 371
פאלומבו, רבי משה 458
פאלומבו, רבי נסים ב"ר אליהו 468
פאלקן, רבי דוד 194
פאלקן, רבי יעקב 371
פאלקן, רבי רפאל משה 531
פאנציר, רבי אפרים 159
פאסי, רבי יוסף 340
פאפו, רבי דוד 195
פארדו, רבי יצחק ב"ר נתנאל 381
פולאקו, רבי נסים 477
פולי, רבי יעקב 371
פוליטי, רבי חיים נסים 252
פוליטי, רבי רפאל יוסף 527
פוליקאר, רבי רחמים יצחק אברהם 491
פולשטארו, רבי מנחם 437
פונטרימולי, רבי אברהם 97
פונטרימולי, רבי בנימין 177
פונטרימולי, רבי ג'לבי שמואל חייא 184
פונטרימולי, רבי חייא 197
פונטרימולי, רבי חיים בנימין 223
פונטרימולי, רבי ישעיה יוסף 413
פונטרימולי, רבי מיקאדו חיים ישעיה 433
פונטרימולי, רבי נסים בנימין רבינו 469
פונטרימולי, רבי רפאל חייא 502
פונטרימולי, רבי שמואל רחמים 577
פונרימולי, רבי חיים ישועה 243
פוקי, רבי שלמה 557
פטילון, רבי יהודה ליאון 277
פיג'ון, רבי אברהם 98
פיג'ון, רבי יוסף 341
פיג'ון, רבי יצחק 400
פיג'ון, רבי מנחם 437
פיג'ון, רבי משה 458
פיונט, רבי יהודה יהושע ב"ר יצחק חיים 277
פילוסוף, רבי אליהו 145
פינטו, רבי ישועה חיים 412
פיפאג', רבי חיים 265
פיפירנו, רבי חיים משה 250
פירמון [השני], רבי יוסף 341

פעטשו, רבי אברהם 98
פראג', רבי חיים מנחם 248
פראנסיז, רבי חיים משה 250
פ'ראנסייא, רבי דוד 195
פראנסיס [הראשון], רבי יצחק 401
פראנסיס [השני], רבי יצחק 401
פראנקו, רבי גבריאל אהרן 181
פראנקו, רבי יוסף ב"ר דוד 318
פרדו, רבי משה 458
פרחי, רבי אברהם 98
פרימו, רבי יהודה שמואל 286
פריסקו, רבי אברהם 99
פריסקו, רבי חיים משה 250
פריסקו, רבי ישראל 423
פרישקו, רבי משה 460
פרישקו, רבי נסים חיים 472
פרנקו, רבי שמואל 576
פרץ, רבי אברהם 99
פרץ, רבי אליהו 145
פרץ, רבי אליהו 145
פרץ, רבי יצחק 402
פרץ, רבי רפאל חיים בנימין 503
פרץ, רבי שלמה 558
פרץ, רבי שמואל 576
צבי, רבי אברהם 99
צבי, רבי אהרן ב"ר משה יהודה [אשכנזי] 106
צבי, רבי חיים מרדכי 248
צונצין, רבי אברהם 99
צונצין, רבי אברהם ב"ר שמואל 79
צונצין, רבי אהרן 112
צונצין, רבי חיים יהושע ב"ר משה 237
צונצין, רבי יהושע 295
צונצין, רבי יהושע משה 294
צונצין, רבי מנחם 438
צונצין, רבי מנחם משה 437
צונצין, רבי שמואל ב"ר יהושע 565
צורגון, רבי אהרן 112
צוריאנו, רבי חיים דוד 229
צוריאנו, רבי נסים רפאל יצחק 477
צורף, רבי יצחק ב"ר מתתיא מרדכי 381
ציון, רבי משה 461
צלח, רבי אברהם 100
צלמונה, רבי יצחק 402
צעדה, רבי מרדכי 442
צרפתי, רבי אברהם 100
צרפתי, רבי אברהם 100
צרפתי, רבי יוסף 341
צרפתי, רבי יצחק 402
צרפתי, רבי שמואל אשכרה 564
קאבולי, רבי מנחם ב"ר שמואל 435
קאוס, רבי בנימין 177
קאלומטו, רבי ברוך ב"ר יקר 179
קאלידרון, רבי נסים 477
קאלימרו, רבי רפאל ב"ר יצחק 500
קאלמה, רבי דוד 196
קאלפו, רבי שמואל 576
קאמונדו, רבי שלמה ב"ר אברהם 544
קאניטי, רבי אברהם יוסף 85
קאסטרו, רבי משה 461
קאפון, רבי שלמה 558
קארו, רבי אברהם 100
קארו, רבי רפאל ב"ר שלמה 501
קארו, רבי שלמה 558
קארייו, רבי בכור 171
קארמונה, רבי משה 461
קארקו, רבי בנימין 178
קדושים, רבי יצחק 402
קונפורטי [הראשון], רבי דוד 196
קוסטו, רבי אהרן 112
קופינו, רבי אהרן 113

קורי, רבי יצחק 402
קורי, רבי משה 461
קוריאל, רבי אליה 121
קוריל, רבי אליא 120
קוריל, רבי אליהו 145
קוריל, רבי יהודה 283
קורקידי, רבי אברהם 101
קורקידי, רבי חיים משה ב"ר דוד 249
קטן, רבי אברהם 102
קטן, רבי בכור יצחק 171
קטן, רבי חיים 265
קלקיש, רבי אלנתן ב"ר משה 158
קמחי, רבי אברהם 102
קמחי, רבי חיים 265
קמחי, רבי חיים 265
קמחי, רבי יהודה דוד 277
קמחי, רבי יעקב 371
קמחי, רבי נסים יוסף דוד 473
קמחי, רבי רפאל יצחק 529
קמחי, רבי רפאל ישראל 530
קמחי, רבי שלמה 559
קמחי, רבי שמואל 576
קפיצא, רבי אליהו ב"ר משה 124
קפשאלי, רבי משה 461
קצבי, רבי אברהם 102
קצבי, רבי יוסף 341
קצינו, רבי משה 462
קרודו, רבי חיים פסחיא 265
קרידו, רבי יעקב 372
קריספין, רבי אהרן 113
קריספין, רבי חיים יצחק 241
קריספין, רבי יהושע אברהם 289
קריספין, רבי יום טוב 310
קריספין, רבי יוסף 342
קריספין, רבי יצחק 402
קריספין, רבי שלמה 561
קריספין, רבי שמואל 576
קרישפין, רבי גמליאל 184
קרישפין, רבי יהודה 283
קרישפין, רבי יהושע משה [מירקאדו] 293
קרישפין, רבי יהושע משה מרדכי 293
קרישפין, רבי יוסף 342
קשינו, רבי חיים 265
ראובן, רבי שלום 537
ראזון, רבי ישועה 412
רבי, רבי ניסים משה 464
רבי, רבי פנחס בכור 483
רודיטי, רבי אברהם 102
רודיטי, רבי בן ציון בנימין 172
רוזאניס [הראשון], רבי אברהם 102
רוזאניס [השני], רבי אברהם 103
רוזאניס, רבי אברהם ב"ר יצחק 78
רוזאניס, רבי אהרן ב"ר שמואל 106
רוזאניס, רבי דוד 196
רוזאניס, רבי חיים 266
רוזאניס, רבי יהודה 284
רוזאניס, רבי יצחק 403
רוזאניס, רבי מאיר 432
רוזאניס, רבי שמואל 577
רוסאנו, רבי שלמה 561
רפאל אליעזר, רבי בנימין 178
רפאל, רבי משה ב"ר יוסף 446
שאול, רבי גרשון 186
שאול, רבי יעקב 373
שאול, רבי רפאל טרדכי יהושע 530
שאולתיאל, רבי יוסף ב"ר חיים 319
שאנג'י, רבי יצחק ב"ר אליהו 380
שאפרנה, רבי דוד 196
שאקי, רבי אברהם חי 84
שאקי, רבי חיים יצחק 243

שאקי, רבי יהודה 286
שאקי, רבי יצחק 409
שאקי, רבי רפאל אברהם 494
שואאבי, רבי אליה 122
שוחאבי, רבי אלישע 158
שונצין, רבי יהושע 301
שונשול, רבי אברהם 104
שונשול, רבי חיים 266
שונשול, רבי יצחק 409
שושנה, רבי שמואל 577
שטרימר, רבי יעקב 373
שילה, רבי ישראל יעקב 422
שלום, רבי שמואל 578
שלטון, רבי אליהו יוסף 139
שלטון, רבי בנימין 178
שלטון, רבי משה 462
שלטון, רבי עמנואל טוב 483
שלם, רבי אשר ב"ר עמנואל 166
שלם, רבי שלמה 561
שמחה, רבי אברהם ב"ר 80
שמי, רבי עובדיה מירקאדו 482
שמסולי, רבי אברהם 105
שמסולי, רבי שם טוב 564
שמריה, רבי דוד ב"ר אברהם 190
שמשון, רבי רחמים יעקב 491
שני, רבי יצחק 409
שפמי, רבי חיים שלמה 267
שרבי, רבי יהודה 287
ששון, רבי אהרן 113
ששון, רבי חיים 267
ששון, רבי יוסף ב"ר אהרן 317
ששון, רבי יעקב ב"ר ישראל 351
ששון, רבי יצחק 409

מבוא כללי על טורקיה ואגפיה – היסטוריה

טורקיה מדינה במזרח התיכון. חלקה הגדול מצוי בקידמת אסיה וחלקה הקטן באירופה. השטח – 780,576 קמ"ר. האוכלוסייה – כ–58 מילון נפש. גובלת: בצפון – בבולגריה ובים השחור, במזרח – בגרוזיה, בארמניה ובאירן, בדרום – בעירק, בסוריה ובים התיכון, במערב – בים האגאי וביוון. הפסגה הגבוהה ביותר – הר אררט, ליד גבול אירן [5165 מ']. הבירה – אנקרה. העיר הגדולה ביותר – איסטנבול, הערים החשובות: בורסה, איזמיר, קייסרי וארזורום. לחופי המערב והדרום האקלים הינו ים תיכוני. החורף נוח וגשום והקיץ חם ויבש. כ58% מתושבי טורקיה הינם טורקים. קרוב ל10% – כורדים, היושבים בדרום מזרח אנטוליה. השפה הרשמית – טורקית, אך הכורדים דוברים כורדית כאחיהם בעירק ובסוריה. כ–69% מן התושבים יודעים קרוא וכתוב. בטורקיה פועלות 25 אוניברסיטאות. אוניברסיטת איסטנבול נוסדה בשנת ה'רי"ג [1453] וכיום לומדים בה כ–30,000 סטודנטים. הדת הרשמית היא האיסלאם. כמחצית האוכלוסייה יושבת בערים ויותר ממחצית עוסקים בחלקאות, בעיקר במישורי החוף. בתעשייה מייצרים: דשנים, ברזל, פלדה, מכונות, כלי רכב, מלט, טקסטיל ונייר. מחציבה העיקריים של טורקיה הם: נחושת, כרום, פחם–עץ, פחם, בוקסיט ונפט. רוב הבנקים מנוהלים על ידי הממשלה. המטבע הוא הלירה הטורקית. טורקיה היא דמוקרטיה, עם בית מחוקקים ובו 400 חברים, הנבחרים לחמש שנים. נציגי בית המחוקקים בוחרים את ראש הממשלה ואת הנשיא. טורקיה מתמודדת כיום עם עליית הקנאות המוסלמית, והיסודות המתונים נאבקים עם טרור פונדמנטאלי, המרים ראשו ורוצה להשליט במדינה שלטון דתי מוסלמי ברוח הקנאות האירנית.

הקיסר קונסטנטינוס העביר בשנת ד'צ' [330] את הבירה מרומא לאיסטנבול והעיר נקראה קונסטנטינופוליס. הקיסרות הרומית התחלקה בשנת ד'קנ"ה [395] וטורקיה נעשתה למרכז הקיסרות הרומית המזרחית, או הביזנטית, עד פלישת הסלג'וקים – מוסלמים ממרכז אסיה שהשתלטו על פרס, על ארמניה ועל ארץ ישראל – בסביבות שנת ד'תת"ל [1070]. הסלג'וקים עקרו מטורקיה את הנצרות ואת השפה היוונית וכמו עליה את האיסלאם. צלבנים ממערב אירופה תקפו את מערב אנטוליה בדרכם לארץ ישראל והחיו את קיסרות ביזנטיון לזמן קצר. בערך בשנת ה'ס' [1300] פלשו שבטים מונגולים מאסיה וקבוצת שבטים טורקים, שנקראו עות'מנים, הקימו אימפריה שהחזיקה מעמד יותר מ–600 שנה ונקראה האימפריה העות'מנית. הטורקים הפיצו את האיסלאם בסרביה, בבוסניה ובאלבניה. לשיא כוחם הגיעו העות'מנים תחת שלטונו של סולימן המפואר שכבש חלק גדול מהונגריה. כוחות מערב אירופה הדפו את הטורקים בקרב וינה בשנת ה'רפ"ט [1529]. הטורקים בנו צי אדיר שאיים על הים התיכון, עד שהובסו בקרב ליפנטו ליד יוון בשנת ה'של"א [1571]. בשנת ה'תקכ"ח [1768] פרצה מלחמה בין טורקיה לרוסיה.הטורקים הובסו ואולצו להרשות לרוסים מעבר מהים השחור לים התיכון. חצי האי קרים הועבר מידי טורקיה לרוסיה בשנת ה'תקמ"ג [1783]. במלחמת העולם ה–1 נלחמה טורקיה לימין. גרמניה והפסידה את כל השטחים שהיו בשליטתה. בשנת ה'תרפ"ג [1923] ביטל מנהיג טורקיה כמאל אתא טורק את הממלכה וייסד רפובליקה. הוא מיתן את השפעת הדת ושיפר את החינוך ואת התעשייה. טורקיה נשארה נייטרלית במלחמת העולם ה–2 ולאחר המלחמה הרשתה לצבא ארצות הברית להקים בסיסים על אדמתה. במהלך מלחמת אזרחים שפרצה בשנת ה'תשל"ד [1974] בין הטורקים ליוונים בקפריסין, פלשה טורקיה לאי וניסתה לספח את האיזור הטורקי. הטורקים בקפריסין ייסדו מדינה עצמאית בשנת ה'תשמ"ג [1983].

תולדות היהודים בטורקיה מהווים פרק חשוב בתולדות ישראל, מלפני כ–500 שנה תחת השלטון העות'מני התגבשו קהילות גדולות בקושטא, בסלוניקי, באיזמיר ובאדריאנופול, גירוש ספרד בשנת ה'רנ"ב [1492] הביא לטורקיה יהודים רבים, שהפכו את האימפריה העות'מנית למרכז יהודי, תרבותי וחברתי. יהודי ספרד היו בקשרים מסחריים הדוקים עם יהודים בערי המסחר האיטלקיות, ומעורבותם בסחר הימי והיבשתי הפכה את המרכז היהודי בטורקיה למקום מפגש בין יהודי המזרח לבין יהודי מזרח אירופה. הקהילה בטורקיה דאגה לאיסוף כספים למען קהילות ישראל שהיו במצוקה בכל מקום בעולם.

כשהגיעו היהודים לטורקיה, הוכרו כעדה דתית [מלת] ונהנו מאוטונומיה בתחומי דת, משפט וחבר. היתה להם חסינות חוקית מפני פגיעה, כמעט כמו לנתינים המוסלמים. הם יכלו לגור בכל מקום ולרכוש קרקעות. בשנת ה'שי"ג [1553] חל מפנה ביחס השלטונות ליהודים. הופעלו כלפיהם "תנאי עמר", שהגבילו את היהודים, קבעו להם לבוש מיוחד וחייבום במס גולגולת גבוה. עם זאת, שימשו היהודים בתפקידים חשובים בחצר הסולטן ואלה דאגו מידי פעם לבטל או להקל את הגזירות.

שיא פריחתה של יהדות טורקיה היה בימי מוחמד ה–2, עד לפני כ–450 שנה. רבי משה קפסאלי היה רב הקהילה בקושטא ויהודי היה רופאו האישי של הסולטן. הסולטן הבין, שהיהודים הם יסוד נאמן וחשוב בממלכה מבחינה כלכלית, ולכן מינה יהודים לתפקידים חשובים, ואבן נקשרו קשרי מחסר עם איטליה ועם מדינות אחרות. לפני כ–350–250 שנה היתה שקיעה לאימפריה, ויחד עימה נחלש מעמדם הפוליטי והכלכלי של היהודים. עובדה זו גרמה לרדיפות ולערעור הביטחון, הוטלו מיסים וגזירות, בתי יהודים נשרפו ויהודים נרצחו. המצב היה חמור בעיקר בערי הפרובינציה הקטנות, ולכן יהודים רבים היגרו לאיזמיר, שם גדל מספרם מ–7000 נפש בשנת ה'שצ"א [1631] ל–15,000 בשנת ה'תל"ה [1675]. באותה תקופה פשטה השבתאות בקהילות טורקיה ורבים מהיהודים נפלו ברשתה. עד לפני קרוב ל–200 שנה נמשך מצבם הקשה של הקהילות. היו עלילות דם, הטלת מיסים, מעשי עושק ופגיעות גופניות.

קהילות טורקיה

מלפני כ–550 שנה התקבצו בטורקיה יהודים מכל קצווי תבל, סיציליאנים, אשכנזים, ספרדים, איטלקים ופורטוגזים. כל אלה ייסדו "קהילות" שנשאו את שם ארץ מוצאם. הספרדים היו המרכיב העיקרי והחזק בטורקיה, ולמעשה מרבית הקהילות התמזגו בספרדים, קיבלו ואימצו את נוסח התפילה ומנהגי ספרד. המנהיג הדתי הבלתי מעורער היה רבי משה קפסאלי. לאחר פטירתו לא הצליחו להגיע למועמד מוסכם שיעמוד בראש הקהילות [ה"מלת"] וכל קהילה ניהלה את קשריה עם השלטונות באופן עצמאי. הנהגת הקהילה היתה בידי רב ודיין כהנהגה דתית, ובידי פרנסים כהנהגה חילונית נפרדת. הנהגות הקהילה דאגו לגבות מיסים להקמת מוסדות חינוך, צדקה וחסד ותיקנו תקנות קהל בענייני מיסים וחברה. לפני כ–200 שנה הסתמנה מגמה לייסד אירגונים על קהילתיים, לחיזוק מעמד הקהילה.

כאמור, יהודי ספרד היו הרוח החיה בחיי הרוח. עם בואם ייסדו הספרדים ישיבות רבות, בהם גדלו תלמידי חכמים רבים. חוברו חיבורים רבים בכל מקצועות התורה, בפרשנות, בדרוש ובהלכה. נוסדו כמה בתי דפוס והערים קושטא, סלוניקי ואיזמיר היו מרכזים חשובים של הדפוס העברי. הבולט בחכמי טורקיה לפני כ–500 שנה היה הרא"ם [רבי אליהו מזרחי], שהיה רבה של קושטא והתפרסם בעיקר פירושו הרא"ם על פירוש רש"י לתורה. כן חיו בקושטא רבי יוסף אבן לב, רבי יחיאל בסאן וחכמים רבים נוספים. באדריאנופול חי באותה תקופה רבי שלמה סיריליו, ממגורשי ספרד, שחיבר פירוש חשוב לסדר זרעים בתלמוד הירושלמי. לפני כ–400 שנה חיו בקושטא מהרי"ט (רבי יוסף טראני), רבי משה בנבנישתי [בעל "פני משה"] ורבי אליהו ורבי חיים אלפנדרי. באיזמיר היה רבי חיים ב"ר ישראל בנבנישתי. לפני כ–250 שנה היתה איזמיר מרכז יהודי חשוב של יהודי טורקיה ובין חכמיה הנודעים היו רבי חיים אבולעפיה [בעל "מקראי קודש" ועוד ספרים] ורבי יוסף רפאל חזן [בעל "חקרי לב"]. לעומת המרכזים הגדולים באותה תקופה בערים הגדולות, היתה נסיגה בחיי הרוח בקהילות הבינוניות והקטנות. הם הרבו להשתמש בשפת הלאדינו [שהיתה שפה עממית] גם בספרי ההלכה והדרוש. באותה תקופה החל רבי יעקב כולי בחיבור הספר "מעם לועז", שהוא לקט פרשנות על המקרא, בתוספת דברי הלכה, אגדה מוסר בשפת הלאדינו. חכמים אחרים השלימו את החיבור.

לפני קרוב ל–200 שנה החל מפנה בחיי היהודים בטורקיה, בעקבות התדרדרות המשטר. משפחות רבות שתפסו משרות בכירות והיו מקורבות לשלטון, איבדו את כוחן. כמה יהודים הוגלו ואף הוצאו להורג, ביניהם הבנקאי יחזקאל גבאי, שהיה ראש השולחנים בממשלה והוצא להורג בשנת ה'תקפ"ו [1826]. לאחר זמן קצר חל מפנה חיובי במעמדם הפוליטי של היהודים. בשנת ה'תקצ"ו [1836]

מינה הסולטן מוחמד ה–2 את רבי אברהם הלוי ל"חכם באשי", שהיה הסמכות העליונה ליהודי טורקיה. בתחומי אחריותו היתה גביית מיסים ובכוחו היה לחטיל עונשי ממון וגוף. במשך 30 שנה מונו 5 רבנים לתפקיד "חכם באשי", שחלקם הודחו על ידי הקהילה. בין חכמי קושטא החשובים באותה תקופה היה רבי יוסף הלוי, מחבר שאלות ותשובות "יבא הלוי". באיזמיר היו חכמים ורבנים רבים. הפורה בחכמי איזמיר היה רבי חיים פלאג'י, שחיבר יותר מ–100 ספרים. אברהם די קמינדו, בן למשפחת סוחרים עשירה, היה בעל תפקיד מרכזי בהנהגת יהודי קושטא וקשריו עם השלטונות היו טובים מאוד. לפני כ–200 שנה עמד יהודי בשם יחזקאל גבאי בראש בית הדין הפלילי העליון וצירים יהודים נבחרו לפרלמנט הטורקי, שנפתח בשנת ה'תרל"ו [1876]. אומנם פרצו עשרות עלילות דם, אבל השר משה מונטיפיורי הגיע להסכם עם השלטונות, שיגנו על היהודים.

בשנת ה'תרס"ח [1908], עם הפיכת ה"טורקים הצעירים", היתה הרעה מסוימת במעמד היהודים. המהפכנים דיכאו כל תנועה לאומנית, ואף על פי כן היתה בקושטא פעילות ציונית. באותה תקופה התרכזו היהודים בעיקר בערים הגדולות ומספרם הגיע ל–150,000 נפש, כשקושטא היתה הקהילה הגדולה ובה כ–40,000 יהודים. רוב היהודים חיו בעוני ובדוחק. הרוח המערבית שחדרה לטורקיה, השפיעה על חיי הרוח. ולצערנו חלה ירידה בלימוד התורה וברוחניות והסתמנה מגמת מודרניזציה בחינוך. בית הספר המודרני הראשון נפתח באדריאנופול בשנת ה'תר"י [1850] ולאחר מכן נפתחו בתי ספר גם בערים אחרות. שפת הלימוד היתה טורקית והיהודים הושפעו מהתרבות הטורקית.

עם ייסוד הרפובליקה הטורקית בשנת ה'תרפ"ג [1923], בוטלה שיטת ה"מלת" וצומצמה האוטונומיה של הקהילה. במאל אתא טורק העניק ליהודים שוויון זכויות, אבל במקביל נאסרה הוראת עברית, וקידושין הותרו רק לאחר נישואין אזרחיים. יהודים נחשבו זרים ופוטרו משירות המדינה ועל רבנים נאסר לגדל זקן וללבוש לבוש ארוך. באותה תקופה היו רבנים מועטים בעלי שיעור קומה. ל"חכם באשי" רבי בכור חיים ביג'ראנו, שנפטר בשנת ה'תרצ"א [1931], לא מונה יורש עד שנת ה'תשי"ג [1953]. בשנים שלאחר מלחמת העולם ה–2 נפתחו בקושטא בתי מדרש לרבנים ומוסדות להכשרת חזנים, מוהלים ושוחטים לקהילות טורקיה. בשנים ה'תש"י–ש"ך [1950–60] העניקה המפלגה הדמוקרטית ליהודים חופש דתי. בתי הכנסת שנסגרו נפתחו שוב ונבנו חדשים. בשנת ה'תשכ"ג [1963] פרצו מהומות בין הטורקים לבין היוונים בקפריסין ויהודים רבים נפגעו על רקע המהומות. תופעה זו גרמה להגירת יהודים רבים. מלפני כ–100 שנה חלה ירידה מתמדת במספר היהודים. בשנת ה'תש"ל [1970] נמנו בטורקיה כ–36,000 יהודים, שרובם המרכיע ספרדים. ההתבוללות בקרב הקהילה – גדולה, והתחזקות יסודות מוסלמים קיצוניים באוכלוסייה – מעוררת חששות, וישנה הגירה מתמדת של יהודים אל מחוץ לגבולות טורקיה. כיום חיים בטורקיה כ–27,000 יהודים [מתוך אנציקלופדיה לבית ישראל מס' 11 ט–יח מאת הרב רפאל הלפרין].

העיר איזמיר

ראשית הקהילה / תור הזהב במאה ה–17 / המאות ה–18 וה–19 / המאה ה–20 / מידע נוסף / מקורות נוספים / קישורים.

איזמיר [לפנים סמרנה], עיר הנמל החשובה במערב אנטוליה, לחוף הים האגאי, בירת מחוז איידין, תורכיה. העיר השלישית בגודלה ברפובליקה התורכית.

ראשית הקהילה

נוכחותם של יהודים באיזמיר היא כבר בימי קדם ומוזכרת בספרות.

בתקופה הביזנטית כמעט ולא מוזכרים יהודים בסמרנה. כפי הנראה נעלמה הקהילה למשך רוב תקופת ימי הביניים, אך למרות זאת, קהילות יהודיות הוסיפו להתקיים ביישובי הסביבה.

בשנת 1424 נכבשה סמרנה, שעדיין הייתה עיירה קטנה ושולית, מידי הברזנטים על ידי העותומאנים, ונהפכה לחלק מן האימפריה העות'מאנית. מעדויות של יהודים ספרדים שהגיעו לסמרנה במהלך המאה ה–16 עולה קיומה של קהילה רומניוטית קטנה באותה תקופה [הרומניוטים נקראו כך משום שהעותומאנים כינו את האימפריה הביזנטית רום, מכאן שהיו למעשה יהודים ביזנטיים. במקורות היהודים הם מכונים "גרגוס" [יוונים], משום ששפת דיבורם הייתה יוונית].

היהודים הראשונים הגיעו בשנות ה–30 של המאה ה–16, לאחר הגירושים [בתורכית] על ידי העותומאנים מבלגרד, סרביה, בשנת 1521, ומבודה, הונגריה, בשנת 1523 מצבות משנת 1540 ו–1656 שנמצאו באיזמיר, ועליהן מוטיבים יהודיים, מעידות על נוכחות יהודית בעיר במשך המאה ה–16. כנראה שבשנת 1569 נוסדה קהילה ספרדית - פורטוגזית, שחבריה היגרו מאסיה ומצפון אפריקה ומוונציה, אך במסמכים עות'מאניים מהתקופה אין כל עדויות מוחשיות לקיומה של קהילה מאורגנת כלשהי.

הגל הגדול של הגירת יהודית ספרדים לאימפריה העות'מאנית פסח על איזמיר במשך רוב המאה ה–16. הם החלו להתיישב בה במספרים משמעותיים רק לקראת סוף המאה, כשאיזמיר נהפכה לנמל עות'מאני מרכזי.

תור הזהב של המאה ה–17

הקהילה היהודית באיזמיר החלה להתפתח בתחילת המאה ה–17, עם העלייה במעמדה הכלכלי של העיר כנמל מעבר חשוב, במיוחד למסחר עם אנטוליה ועם שכנותיה המזרחיות של האימפריה. באותה תקופה איזמיר הייתה חלק ממחוז סיגאלה, אחד המחוזות המשגשגים באימפריה. המתיישבים היהודים החדשים באו בעיקר מקרב מגורשי ספרד, אך רובם הגיעו לאיזמיר אחרי שהתיישבו קודם בערים אחרות באימפריה. רבים הגיעו מאיסטנבול. אליהם הצטרפו יהודים מקהילות קטנות במערב אנטוליה, וגם מכרתים, מקורפו, מיאנינה [כיום ביוון], מאנקרה, ובמיוחד מסלוניקי. הקהילות הראשונות שנוסדו באיזמיר בתחילת המאה ה–17 נקראו "עץ חיים", "פורטוגל", ו"גרוש". חבריהן היו כנראה צאצאי המתיישבים מן המאה ה–16. רוב התושבים היהודים היו נתינים עותומאניים. לפי החוק המוסלמי נחשבו לאל דימה - בני חסות לא מוסלמים, שמעמדם בחברה המוסלמית נחות על פי חוק. היהודים נהנו מחופש דתי יחסי, והורשו לנהל מערכת חינוך ומשפט נפרדת. הקהילה, ששמה בחוק התורכי, [מהמאה ה–19 נקראה מילט], הייתה רשאית לממן את פעילותה באמצעות מסים שנגבו מהחברים. בשל מעמדם בבני חסות, שילמו היהודים מס מיוחס, ג'זייה, כדי לקנות הגנה על חייהם ועל רכושם. הקהילה שילמה סכום כולל עבור כל החברים.

על פי החוק המוסלמי מותר היה ליהודים לחדש בתי כנסת קיימים, אך חל איסור על בניית חדשים. החוק לא נאכף בקפידה, ובנוסף לששה בתי כנסת שהיו קיימים באמצע המאה ה–17, בנו היהודים בתי כנסת נוספים.

באיזמיר ישבו גם פרנקוס, סוחרים יהודים פרטוגזים, בינידם אנוסים רבים, שחזרו ליהדות. לפני בואם לאימפריה העות'מאנית ישבו באיטליה ובמקומות אחרים. הפרנקוס היוו קבוצה נבדלת בתוך הקהילה היהודית. במהלך המאה ה–17 נהנו בדרך כלל הפרנקוס של איזמיר מחסותם של גופים ומדינות אירופאיים, למשל צרפת [1693] והקונסול ההולנדי. השלטונות העות'מאניים התייחסו לפרנקוס כאל - כלומר, זרים בארץ מוסלמית, ובדרך כלל הפכו גם אותם לבני חסות [אל דימה], במיוחד מאז שנת 1696. הקהילה היהודית לא הבדילה בין מעמדם של הפרנקוס לבין זה של האחרים, למרות שניסו לא אחת להשתמט מחובותיהם לקהילה.

הרב הראשון באיזמיר, בשנת 1606, היה הגאון רבי יצחק מאיר הלוי [נפטר ב–1634] מקונסטנטינופול. בשנות ה–29 של המאה ה–17 הגיעו מתיישבים רבים מסלוניקי. בשנת 1620 בקירוב נתמנה הגאון רבי יוסף אסקאפה מסלוניקי [נפטר ב–1662] לרב הראשון של יהודי

סלוניקי באיזמיר. מ–1631 כיהן באיזמיר רב ראשי אחד לכל העדות. בשנת 1644 היו בעיר שש עדות יהודיות, רובן ממוצא ספרדי. הייתה גם עדה אשכנזית קטנה. בעקבות מותו של רבי יצחק לוי, נתמנה לרב ראשי נוסף [בשותפות עם רבי יוסף אסקאפה], הגאון רבי עזריה יהושע אשכנזי מסלוניקי [נפטר 1637]. בעקבות מחלוקת חריפה בין השניים, התפלגה הקהילה לשני פלגים. המחלוקת נסבה על נושאים כגון כשרות,אבלות, ספירת העומר, שחיטה, תשעה באב, ועוד, בהם היו ליהודי סלוניקי וליהודי איסטנבול מנהגים ומסורות שונות. רק אחרי מותו של הרב אשכנזי ובהתערבותו של הרב הראשי של קונסטנטינופול, הכירו כל העדות בסמכותו הבלעדית של הרב יוסף אסקאפה.

רבי יוסף אסקאפה הטביע את חותמו בקהילה, בעיקר בעניינים אדמיניסטרטיביים, בשל תקנות המסים שחיבר, שעל פיהן נהגו יהודי איזמיר והסביבה במשך דורות רבים. הוא השכיל לגבש יהודים ממקומות וממסורות שונים לקהילה אחת. את דרכו המשיכו כמה רבנים ידועים, ביניהם הגאון רבי אהרון לאפאפה [נפטר 1667], הגאון רבי שלמה אלגאזי והגאון רבי חיים בנבנשתי [1603–1673] שנטלו חלק בהפיכתה של קהילת איזמיר למרכז יהודי חשוב של התקופה. רבני איזמיר פרסמו חיבורים בהלכה שו"ת דרוש ואגדה וספרים רבים וחשובים, ביניהם כנסת הגדולה, פרשנות על שולחן ערוך מאת רבי חיים בנבנשת, ושבט מוסר מאת רבי אליהו הכהן [נפטר ב–1729].

איזמיר הייתה מרכז רוחני תורני חשוב. בקהילה היו יהודים אמידים רבים, שתמכו בישיבות גדולות ובבתי ספר. שמם ויוקרתם של המנהיגים הדתיים נישאו גם לקהילות אחרות, באנטוליה ומחוצה לה. בשנת 1657 נוסד בעיר דפוס עברי, שהוסיף לתהילתה.

שבתאי צבי [1626–1676], שר"י משיח השקר שסחף אחריו חלקים גדולים בעם היהודי בכל התפוצות, היה יליד איזמיר, מתלמידיו של הרב יוסף אסקאפה. בספטמבר 1655 שב לאיזמיר, אחרי מסע שערך בין קהילות יהודיות ברחבי האימפריה העות'מאנית, בו הפיץ את משיחיותו הנודעת לדורות לשמצה. שובו גרם לתסיסה ולהתלהבות בקהילה. יהודים רבים, האמינו ותמכו בו, והיו לו גם 150 "נביאים". בראש יריביו עמד הרב אהרון לאפאפה, הרב הראשי השני. בשל התנגדותו גורש מאיזמיר, בארבעת החודשים בהם שהה שבתאי צבי באיזמיר, בסתיו 1655, הפכה העיר למרכז של התעוררות משיחית. שגרת החיים והמסחר הופרעה תדיר על ידי חגיגיות, ריקודים ותהלוכות, ואירועים פומביים של "חזרה בתשובה". המתנגדים נרדפו וחלקם נמלטו מהעיר, ביניהם הגאון רבי שלמה אלגזי, מלומד חשוב ומקובל בעל שם, שנאלץ לבקש מקלט בקהילת מגנזיה הסמוכה. המחלוקות החריפות שעוררה הפרשה נמשכו באיזמיר עוד זמן מה אחרי התאסלמותו של שבתאי צבי. ורבים שנלחמו בשבתאי צבי בכל כוחם ובס"ד לבסוף היה גם כן הצלחה.

רוב היהודים באיזמיר היו סוחרים, סוכנים, מתורגמנים ובעלי מלאכה. היו להם קשרים מסחריים מפרס וסוריה במזרח, ועד למדינות מערב אירופה, ובעיקר עם נמלי הים התיכון החשובים, בהם חיו קהילות יהודיות מרכזיות. ב–1688 הרסה רעידת אדמה את העיר ונהרגו כ–400 יהודים, ביניהם הרב הראשי רבי אהרון ן' חיים.

המאה ה–20

מאז אמצע המאה ה–19, מספר היהודים באיזמיר הלך וירד בהתמדה. בשנת 1868 חיו באיזמיר כ–40,000 יהודים. בתחילת המאה ה–20 ירד מספרם ל–25,000. מתוכם הייתה קהילה אשכנזית קטנה שנוסדה על ידי פליטים מרוסיה מבשנת 1905. קריסתה של האימפריה העות' מאנית, והמלחמה בין התורכים ליוונים [1919–1921] שהרסה את העיר, גרמו לעזיבה מואצת של יהודים. רבים עזבו ליוון, לצרפת, לארצות הברית ולארגנטינה. בשנת 1927 חיו באיזמיר כ–17,000 יהודים, וב–1947 ירד מספרם לכ–15,000.

בעקבות הקמתה של מדינת ישראל, עלו 10,000 יהודים מאיזמיר לישראל.

בתחילת שנות ה–60, חיו בעיר פחות מ–2,000 יהודים, בתוך אוכלוסייה של כ–2,300,000 תושבים. הייתה זו הקהילה היהודית השנייה בגודלה בתורכיה, אחר איסטנבול.

כמה ארגונים התנדבותיים פעלו באיזמיר: "ליגה דה פאס" [ארגון השלום], נוסד ב–1909 והיה מוקדש למודרניזציה של הקהילה. מאז 1925 נקרא בשמו התורכי [ארגון אחווה וסיוע].

בימי מלחמת העולם השנייה, מילאה קהילת איזמיר תפקיד חשוב בהצלתם של כאלף יהודים משטחים יווניים שנכבשו בידי הנאצים. החל מדצמבר 1943, בעזרתם של פרטיזנים יוונים, הוברחו קבוצות של יהודים יוונים לתורכיה בסירות קטנות. הם מצאו באיזמיר מקלט וטופלו על ידי הקהילה, עד שאישרו השלטונות הבריטים באיסטנבול את עלייתם לישראל.

הירידה הדרמטית במספר היהודים בתחילת שנות ה–50 של המאה ה–20 גרמה לסגירתם של כמה מוסדות קהילתיים, ביניהם בית הספר אליאנס, ששב ופעל עד סגירתו הסופית ב–1959. בשנות ה–60 פעל בקהילה בית ספר אחד ושני בתי כנסת, בית חולים ובית דין רבני בראשות הרב הראשי מורנו סייגורה, עד לפטירתו בשנת 1966. ב–1970, היו עדיין כמה פעילויות נוער.

רוב היהודים בעשורים האחרונים של המאה ה–20 היו סוחרים, יצואנים או תעשיינים. המצב הכלכלי של הקהילה היה טוב, ויחסיה עם האוכלוסייה התורכית טובים, למעט כמה התקפות על חנויות יהודיות, שאירעו במהלך ההפגנות בנוגע למשבר קפריסין בספטמבר 1955.

החיים הדתיים מרוכזים סביב שני בתי כנסת, "בית אל" ו"שער השמים", בית כנסת חדש בשכונה החדשה אלסנקאק, בה נמצאים גם משרדי הרבנות והקהילה. הפעילות התרבותית מאורגנת על ידי "ליגה", ארגון תרופות שנוסד ב–1990. בית ספר "תלמוד תורה" הוותיק נסגר ב–1998 והתלמידים הנותרים הועברו לבית הספר האמריקני המקומי. כ–150 ילדים לומדים בבית הספר היהודי היסודי, בו שפת הלימוד תורכית. עברית לומדים 15 שעות בשבוע. בית החולים היהודי בקאראטאס מטפל כיום גם בחולים לא יהודים. בית האבות נמצא בסמוך.

בתי הכנסת באיזמיר

באיזמיר מצויים חמישה עשר בתי כנסת, הפזורים בשלושה אזורים, ואלה שמותיהם, ולצדם שנת בנייתם:

באיזור לה גודריאה [בלאדינו: השכונה היהודית]: [1] אלגאזי – 1728, [2] איידינליז – 1800, [3] ביקור חולים – ?, [4] עץ החיים – 1852, [5] בית הלל פלאג'י – ?, [6] סניורה – ?, [7] חברה – 1857, [8] פורטוגאל – 1909, [9] פורסטרוס – ?, [10] תלמוד תורה – 1906, באזור קארטאש: [11] בית הלוי – 1898, [12] ראש הזהר – 1905, [13] בית ישראל – 1908, [14] בית אסתר – ?, באזור אל סאנג'אק: [15] שער השמיים – 1968.

מרשימה זו מסתבר, שבית הכנסת 'אלגאזי' הוא הקדום ביותר, ואילו 'שער השמים' – החדש ביותר. יצויין, כי אזור לה גודריאה היה המרכז היהודי הראשון בעיר, במשך כשלוש מאות שנה. בסוף המאה ה–19 הועתק המרכז לאזור קאראטאש. מאמצע המאה העשרים המרכז היהודי החדש הוא באל סאנג'אק.

באיזמיר פרצו שלוש דליקות גדולות תוך מאה שנה: ב–1743, ב–1772 וב–1841 – והן הרסו חלקים גדולים מהרובע היהודי, לרבות בתי כנסת. זכר השריפה בשנת התר"א חקוק על אבן בשניים מבתי הכנסת: ב'איידינליז' כתוב, שהבניין נבנה בתק"ס [1800] ולא נשרף בשנת תר"א; ואילו ב'עץ החיים' כתוב שבית הכנסת נשרף, ובהמשך נאמר 'עמידו בית האלופים על מתכונתו בח' שבט סימן "יצמ"ח ובנ"ה א"ת היכל ה' לפרט קטן"' [כלומר 1852] מחלקת אפוא את בתי הכנסת באיזמיר לשלוש קטגוריות: אלה שנבנו לפני השריפה ולא

נשרפו בתר"א [׳אלגאזי׳, ׳איידינליז׳ וקרוב לודאי גם ׳ביקור חולים׳]: אלה שנשרפו באותה שריפה ומאוחר יותר נבנו מחדש [׳עץ החיים׳, ׳בית הלל פלאג׳י׳ ו׳סניורה׳]: אלה שנבנו ביסודם לאחר אותה שריפה. והם תשעת בתי הכנסת הנותרים.

נייחד עתה את הדיבור על כל אחד מ־15 בתי הכנסת באיזמיר. אלגאזי - קרוי על שם הרב סלומון אלגאזי, שחי במאה ה־17. התפללו בו הרב הראשי והמשפחות המיוחסות בעיר. בבית הכנסת, על הבימה - שני מיתקנים להנחת ספרי תורה בשעת הקריאה בימי חג ומועד.

איידינליז - על שם העיר איידין שבדרום מערב תורכיה. בית הכנסת מצויין ביופיו. התיבה בו הועתקה מהמרכז לכיוון ההיכל. ושרידי הבסיס המקורי נראים היטב בשטח.

ביקור חולים - כאשר באחת ממגפות הכולירה שפקדו את איזמיר לא נמצא מקום לאשפז את כל החולים הרבים, הוחלט לאשפזם בעזרת הנשים של בית כנסת זה. מאז דבק בו השם ׳ביקור חולים׳. האדריכלות הפנימית של המבנה היא ייחודית ומעניינת. על התיבה מתקנים לתליית אבזרים של ספרי התורה.

עץ החיים - השם לקוח מהפסוק ׳ולקח גם מעץ החיים ואכל וחי לעולם׳ [בראשית ג, כב]. על משקוף בית הכנסת כתובת שירית, שכל אחד מחמשת בתיה מסתיים במלה ׳חיים׳. בימי גדולתו נכללו ב׳עץ החיים׳ שני בתי כנסת, האחד - ׳דאריבא׳ [עליון בלאדינו], והשני - ׳דאבאשו׳ [תחתון בלאדינו]. משנידלדלה איזמיר מיהודיה, הושכרו בית הכנסת התחתון וכן שורה של דירות של הקהילה באותה רחוב - לתורכים, ואלה הסבו אותם לחנויות ולבתי מלאכה. דמי השכירות מנכסים אלה, שהם וקף יהודי, נבנסים לקופת הקהילה.

בית הלל פלאג׳י - על שם רבי חיים פלאג׳י, שחי בסוף המאה ה־18 ובהתחלת המאה ה־19. הוא כתב יותר מ־72 ספרים, וחלק מחיבוריו נשרפו בשנת תר"א, עם שריפת בית הכנסת. לא ידוע התאריך המדויק של שיקום בית הכנסת, שמבנהו עתה סניורה - על שם דונה גראציה נשיא. שימש בסוף שנות הארבעים ולאחר הקמת מדינת ישראל מרכז חשוב לפעילות יהודית ותרבותית גם כאן הועתקה התיבה ממרכז בית הכנסת לכיוון ההיכל.

חברה - במרכז בית הכנסת מיתקן נייד יחיד במינו וביופיו להנחת תשמישי קדושה של ספר התורה. סביב בית הכנסת ווקף יהודי, שכלל חנויות להשכרה מימים ימימה, בעבר ליהודים וכיום למוסלמים.

פורטוגל - בית הכנסת נהדר ביופיו. נשרף בשנת 1976 בבית הכנסת זה נספדו רבנים וחשובים.

פורסטרוס - תרגומו מלאדינו - אורחים. כיום אינו משמש כבית כנסת, אלא כמשחטת עופות גדולה ובמרכז אחסנה של מצרכים, הנמכרים בסיטונות.

תלמוד תורה - על שם בית הספר ׳תלמוד תורה׳, שבו שוכן בית הכנסת. גם הוא נשרף בשנת 1976.

בית הלוי - על שם נסים הלוי באייראקלי, שתרם חלק מביתו והקדישו לשמש בית כנסת.

ראש ההר - כשמו כן הוא, ניצב על ראש ההר.

בית ישראל - נבנה בידי אדריכל איטלקי נוצרי. מבנהו כשל בנסייה. במלחמת יוון תורכיה [1922–1923] פלשו היוונים לתוכו. לבקשת הקהילה היהודית האיטלקית באיזמיר, הציבו שלטונות איטליה, שהיו בעל זכויות הקאפיטולאציות באותה עת, מקלענים לשומרו מפני הצדדים הניצים.

בית אסתר - נסים הלוי [בעל הקדש ׳בית הלוי׳, הנזכר לעיל] הקדישו לזכר אשתו אסתר, שמתה בדמי ימיה.

שער השמים - בית כנסת מודרני.

מכלל חמישה עשר בתי הכנסת באיזמיר פעילים חמישה בלבד, והם: 'שער השמים', 'בית ישראל', 'בית הלוי', 'ביקור חולים' ו'סניורה'. בבתי הכנסת האחרים מפגינה הקהילה נוכחות מזמן לזמן.

איזמיר היהודית

איזמיר לחוף ימים תשכון. "רבת המסחר ועיר החוף לכל המחוז סביב", עיר ואם בישראל. החל עם בני שבט יוני קדום שהיו ראשוני המתישבים בעיר הזאת, נהיתה העיר למרכז מסחרי חשוב ולנמל יצוא. מאז עברו על העיר מלחמות וביבושים ובעקבות המלכויות המתחלפות, התחלפו גם יושביה. אולם כל אלה לא שינו את אופיה של העיר, אצל כולם היא תפשה מקום ניכר כעיר נמל וכמרכז מסחרי. אחרי תקופת רומי וביזנטיה נפלה העיר בידי התורכים ואחרי תקופות קצרות של ביבושים ביזנטיים ומונגוליים נכבשה העיר סופית בשנת 1417 לספ"נ על ידי השולטן התורכי מוחמד הראשון.

הקהלה היהודית באיזמיר קדומה מאד ועוד מראשית תקופת הנצרות יש לנו ידיעה על ישוב יהודי שם. יש הנוטים להקדים את האיחזותם בעיר הזאת לזמנו של אלכסנדר מוקדון (356–323 לספ"נ), אולם ברור יותר שהיהודים ישבו באיזמיר באמה השניה לספירה הנוצרית. בימי הבינים היה מספר היהודים באיזמיר מועט, אך מספרם גדל במהירות במאה ה–16, לאחר שהתישבו בה רבים מצאצאי גולי ספרד, ומיוצאי יאנינה, אי כיאו, קריט קורפו, ורודוס.

לרגלי ברית מסחר שכרתו הולנדיה ותורכיה בשנת 1612, התפתחו מאד עסקי המסחר באיזמיר, ויהודים מכל המקומות הסמוכים לה, וגם משאלוניקי וקושטא, התישבו בה, עד שקהלתה היהודית נעשתה אחת הקהלות הגדולות והחשובות בתורכיה. ושם באיזמיר היה "המרכז האחרון לחיים הרוחניים ולספרות יהודי תורגמא בפרק הירידה".

להגירה זו גרם גם מצבם הקשה של היהודים בכמה מערי תורכיה הגדולות. קהלת שאלוניקי התדלדלה מכובד המיסים שהעמיסה הממשלה התורכית (לרגל מלחמתה נגד הרפובליקה הונציאנית במחציתה הראשונה של המאה השבע עשרה), על עיר מסחרית גדולה זו. תנאי המלחמה הקשים והמשבר החמור בשאלוניקי גרמו שרוב עשירי העיר וסוחריה התפזרו לכל הרוחות ובעיקר נהרו לערים זעירות ורחוקות באיזמיר. כמה משפחות יהודיות התחילו לאט לאט להתישב בתוכה וגם סוחרים מאנגליה ומארצות השפלה התחילו להתרכז בעיר. האוכלוסיה היהודית באיזמיר, (בימי החב"ף היתה האוכלוסיה הכללית 220,000 וביניהם 16,000 יהודים) רובה ספרדית היתה, כי גם האשכנזים אשר באו להשתקע בה התערבו בתוכם ובקרב הימים למדו גם הם לדבר את השפה היהודית הספרדית (לאדינו). בסוף המאה הי"ט מספר האשכנזים מיוצאי רוסיה, פולניה ויון הלך ורב והם החזיקו בעיר עדות נפרדות. אוכלוסית איזמיר היהודית היתה איפוא מורכבת מיהודים שבאו ממקומות שונים, ולכן היתה בעלת מנהגים שונים, מה שגרם לחיכוכים לא מעטים ולמחלוקות בחיים הצבוריים והחברתיים בין מתישבים חדשים והתושבים הותיקים. העיר היתה נחלקת לי"ב חלקים מלבד הקהלות בסביבות העיר. רוב העם היו יושבים בחלק מיוחד במרכז העיר ובו היו רוב בתי הכנסיות העתיקים ויתר בתי הצבור, אך העשירים שבהם מפוזרים היו ביתר הרחובות.

מסחרה גדל משנה לשנה ועמו יחד גדלה הקלה היהודית. כמה מהסוחרים החדשים, יהודים ולא יהודים שהתישבו באיזמיר, לא ידוע לשונות הארץ ונעזרו במסחרם על ידי סרסורים יהודים ותיקים. כמה מהיהודים שימשו במשרות המלכות ואצל הקונסולים השונים, ובתור משרתים לגויים, וגם בתור סופרים בבתי המכס. המסחר העיקרי של יהודי איזמיר היה עבודת צמר גפן, צמר עזים ומלאכת האריגה. מבעלי אומנות היו: בוררים ומתקנים צמר רחלים, צובעים, עושי מלאכה עם משי, חייטים, אורגי חוטי כסף, גם היו

בעלי חנויות למכירת כלי זכוכית, שמן דבש, אורז, בורית, שטיחים קטניות, צמוקים, תאנים, סוס [מין שתיה]. הם גם התעסקו בעשיית ומכירת היין ובמסחר הלולבים. רבים מיהודי איזמיר זכו לחיות חיים נוחים, אבל אחוז גדול היו מדלת העם. בין היהודים היו סוחרים גדולים ובעלי בתי חרושת עשירים וגם רופאים ידועי שם.

את העיר איזמיר פקדו כמה פגעים רעים. במחצית האחרונה של המאה התשע עשרה סבלה איזמיר רבות מעלילות הדם שהתושבים היונים, הסוחרים המתחרים של היהודים, העלילו עליהם מפעם לפעם וגרמו להם צרות צרורות, אלא שהשלטונות התורכיים המקומיים והמרכזיים עמדו תמיד לימין היהודים והגינו עליהם. היו בה עלילות כאלה בשנים 1864, 1872, 1874, 1876, 1888, 1901.

היו גם מקרים שאויבים באו בספינות נגד העיר איזמיר להלחם עליה, וגרמו לבעיות של פדיון שבויים. וכן קרו בעיר מקרים של מינות, שמד, ופעולות המסיונרים. איזמיר סבלה גם כן מרעידות אדמה חזקות שהחריבו אותה פעמים רבות. אולם האסונות הכי נוראות היו המגפות והשרפות. כפי שהזכרנו היתה איזמיר עיר נמל ובאו לשם אניות מכל האומות, והביאו אתם כמה פעמים מנגעי מגפות, הקולירה ועוד. כשפרצה מגפת הקולירה היו היהודים בורחים מן העיר לכפרים בסביבות איזמיר למצוא שם מקום מפלט.

על השרפות השונות שקרו באיזמיר יש להביא את דברי החוקר מ. בנידו [״רשמות״ ח״ב עמוד 145]:

״במעט שאין תקופה בתולדות חייהם של יהודי תוגרמא שלא היו בה שריפות בדור אחד, והזקנים היו משווים שריפה לשריפה ומנחמים את אלא שרכושם נשרף. בשריפות האלה, היה לא בלבד הפסד לדור אלא הפסדים לדורות - הלא בהן נשרפו אלפי כתבי יד, ספרים ושאר דברים יקרי ערך שאבדו ללא תמורה וללא זכר״.

שריפות אלו שפגעו קשות בעיר איזמיר ובחייה הקהלתיים, עוררו שאלות הלבתיות רבות. אנו מוצאים להחבי״ף [הרב חיים פאלאג׳י זצ״ל] שהוא דן האם מותר לקחת צדקה מן הגויים לשם שיקום הריסות הקהלה ותמיכה בעניי הקהילה, וכן בענין בתי כנסת בבתי היחידים, ועוד [ראה ׳לב חיים׳, חלק ג׳ סימן קמ״ט, ׳משא חיים׳ מערכת ב׳ אות ו׳ דף ב׳ ע״ב].

סביבות איזמיר

בסביבתה של איזמיר היו כפרים ועיירות קטנות [שמושב היהודים שם לא היה רב] שהיו נגררות אחר איזמיר בתקנותיהן ובמנהגיהן. בין הכפרים אשר לרוב נזכרים בספרי רבי חיים פאלאג׳י יש לציין את אלו: בונאר באשי, בורון אבד, יוזיל חיסאר, דוגוטלו קאסאבה, מילאמין, בירגאמה. בין הקהלות שהיו מושרשות בעיירות קטנות אחרות הסמוכות לאיזמיר יש לציין בעיקר את אלו: כניא, מאגנציה, תירייא.

על העיירות והכפרים בסביבות איזמיר היתה חלה הסמכות של רבני איזמיר. רבנו חיים פאלאג׳י כותב:

״ויצריך הרב המורה צדק אשר הוא ראש על ארץ רבה שהוא המושל והשליט על עיירות הקטנות וכפרים הנגררים אחריו כמנהג, כי תמיד יהיה עין השגחתו על כל עיירות הקטנות והכפרים....״ [תורה וחיים, מערכת ד׳ אות ל״א, דף י״ב].

איזמיר היתה מגינה על הערים בסביבתה בכל ענין הנוגע למשא ומתן עם צירי הממשלה, והיתה עוזרת לקהלות השונות בסביבתה בסידור עניני מגביות צדקה לא״י ולעזרת פדיון שבויים.

מאז ומעולם הוצגה איזמיר כמופת ודוגמא לכל קהלות היהודים במזרח. החבי״ף מציין את עירו: ״עיר המהוללה בכל הקהלות״, שהיא כלילת יופי ומעוטרת בכל התורה והמצות ובגמילות חסדים״. דבעיר איזמיר תקנות והנהגות שלא יש כמוה״ם בשאר ערי

ישראל". אף בתקופה מאוחרת, קהלתה היתה מזהירה ומפורסמת באישים בעלי שיעור קומה וברבנים גדולים, שחיברו הרבה פסקי דין, שו"ת ודרשות. ידועים לתהלה גם מוסדותיה לחינוך.

"באן נמצאו כמה ישיבות גדולות בתים מלאים ספרי דבי רב ובתוכם ששמה ישבו רבנן... ולומדים כל ימות השבוע ואין לך מבוי שלא ימצא בה ישיבה גדולה בית מלאה ספרים" (כף החיים, סימן כ' אות י"ג, דף קל"ז).

בתי כנסיות וישיבות

בעיר היו כמה בתי כנסיות על שם משפחות שיסדו אותם. בתי כנסיות אחדים היו נבנים בכדי להקים שם ליוצאי מדינתם, וגם היו בתי כנסיות שנתייסדו על ידי חברות צדקה וחסד, וההכנסות היו קודש להחזקת המוסדות. א. גאלאנטי מוסר רשימה מפורטת על 13 בתי כנסיות ועל 21 בתי מדרשות שהיו באיזמיר. כל אחד מבתי הכנסיות היו מרכז ל"קהל" אחד וארגון כל עדה ועדה היה מסביב לבית כנסת מסוים. על יד בתי כנסיות אחדים נתקיימו ישיבות שנוסדו בעזרת עשירים.

מוסדות חסד וצדקה

מוסדותיה לחסד וצדקה הוציאו לו מוניטין בין יהודי המזרח. והגר"ח פאלאג'י בשבח עירו, הולך ומונה מפעלי חסד וצדקה אלו:

"בקור חולים, עשרה בטלנים, בית החיים, הלבשת ערומים עניים, יתומים ותינוקות של בית רבן, חילוק צנועים בכל ערב שבת, נישואי יתומות, חילוק יתמומים בכל שבוע, חילוק אלמנות בחגים ובמועדים, צידה לדרך לשלוחים מא"י ושאר ארצות, ות"ת כנגד כולם" (משא חיים' מערכת ח).

העדה תמכה מקופתה הכללית לכמה ממפעלי הצדקה שבעיר, וגם היו פקידים מיוחדים למגבית למפעלות הצדקה בחודש אדר. הוא גם משבח את החברא קדישא שבעירו:

"חברא קדישא שיש בעירנו.... היא משובחת עד מאד הן באנשים חכמים ונובנים ויראים את ה', הן בעוסקם במצות בקור חולים בגופן ובממונם, הן בהנהגתם בכללות" (גנזי חיים' מערכת ח, דף ע"א, ע"א).

בעיר גם נקבעו שתי שבתות בשנה לשם מפעלות הצדקה, היינו, שבת הלבשה ושבת כלה. כמה מיהודי איזמיר היו עולם לארץ ישראל והיו משאירים קרנות בעיר, הן לצרכי הישיבות ועניי העיר, והן שהפירות תהיינה לעזרת א"י והיו ממנים אפוטרופוסים שונים לדאוג ולהשגיח על הכספים וגם לחלקם כפי שהוקצב על ידי הנדבן.

התקופה של המאות 17, 18, 19, היא תקופת הזוהר של קהילת איזמיר. היהודים תפסו אז מקום חשוב בחיים הכלכליים של העיר, הקימו ישיבות, ובראש הקהלה עמדו חכמי תורה מפורסמים, היא גם תקופת הזוהר בעניני בתי דפוס משובחים והעתונות.

הנהלת הקהילה

כפי שראינו לעיל ההתפתחות המסחרית של העיר איזמיר משכה אליה סוחרים יהודים שבאו מקושטא ומשאלוניקי. בשנת 1610 האובלוסיה היתה גדולה למדי. בגלל הקבוצה החדשה הזאת שהיתה מורכבת בחלקה הגדול מאנשי שאלוניקי, גדל מספר בתי הכנסת. היו 6 בתי כנסת בשנת 1610, ומהם 3 בתי כנסת שנוהלו על ידי אנשי שאלוניקי שהביאו את הרב יוסף איסקאפה משאלוניקי. הוא נהל בראשונה את בתי הכנסת שלהם, ואחרי כן, במשך שנים אחדות, הוא נהל את עניני כל קהלת איזמיר. הוא היה המארגן הראשון של קהלת איזמיר והתמסר להסדיר את עניני המסים בעיר על ידי שורה של תקנות.

בעיר היו שתי מועצות עיקריות בהנהלת הקהל: א. המועצה הדתית. ב. המועצה הקהלתית המועצה הדתית, היתה תמיד מורכבת ממספר בלתי זוגי של רבני איזמיר, ושימשה כבית דין עליון של הקהלה. הרב הראשי כיהן כראש בית הדין ועל ידיו נוהלו כל הענינים

הדתיים. המועצה הקהלתית מתפקידה היה להטיל מסים על בני הקהלה לפי הצורך, ולהוציא את כספי המסים הנגבים לצרכי הקהלה כפי ראות עינם, וגם לפקח על כל עניני הצבור. מכיון שהקהלה היתה מורכבת מעדות שונות שהיו מאורגנים לפי מוצאם לקהלות נפדרות, וכל אחד מבתי הכנסיות באיזמיר היה מרכז ל"קהל" אחד וארגון העדות התרכז מסביב לבית כנסת מסוים, תיקן הרב איסקאפה שיבחרו מכל קהל וקהל שני נציגים למועצה הקהלתית. ומכיון שהיו ששה "קהלים" בעיר, היו בדרך כלל מתמנים שנים עשר נציגים. על ממונים אלו כותב רבי חיים פאלאג'י:

"ממוני העירה, הסכמת עירנו דמינוי הממונים הם י"ב בנגד שבטי ישראל, והם ששה נקראים **ממוני הזמן** וששה נקראים בשם **בירורי הקנסות**. וממוני הזמן הם מטפלים בעסקי הצבור בענין מס ושאר הוצאות העיר ולגבות ההכנסות הנהוגות, ובירורי הקנסות הם מטפלים בענין בדקי העיר ולאפרושי מאיסורא כל אחד ואחד בשירות שלו...." [משא חיים, מערכת מ' אות ע"ח].

כשהיה צורך לתקן תקנה חדשה לטובת העיר כולה היו כל הי"ב הממונים צריכים להיות במעמד אחד והיו הולכים אחר החלטת רוב המועצה. מינוי חברי המועצה הקהלתית היה למשך זמן של שנה ובתום שנת שירותם היו נותנים דין וחשבון על מעשיהם לרב הכולל. בשנת 1896, הוחלט על ידי חוק ממשלתי, שהנהלת עניני הקהלה על ידי מועצה זו לא תהא עוד אחראית לרב הראשי. מבין חברי המועצה הזאת נבחרו [על ידי הפלת פור] שבעה ממונים לעמוד בראש הנהלת המועצה. הם היו נקראים "נשיאי העדה" או "טובי העיר". היו גם מקרים שחברי מועצה זו מונו על ידי הרב הראשי, ומזה באו קטטות ומריבות בין בתי הכנסת ורבני העיר. הרבנים לא חששו להשתמש לעיתים קרובות בכוח ה"חרם" שבידם בכדי לאשר את מינויהם ולהגדיל את שלטונם על המועצה הקהלתית.

במשך השנים, הוזמנה כל חברה שעסקה במעשי צדקה וחסד בעיר וכן כל אגודה מקצועית לשלוח שני צירים למועצת הקהלה, והנה רשימת בתי הכנסת, החברות והאגודות שהשתתפו בבחירת המועצה הקהלתית: בתי כנסת - עץ חיים, תלמוד תורה, אלגזי, שלום, אורחים, גברת, בקור חולים, פורטוגל, מחזיקי תורה, ממלכת כהנים. חברות - גמילות חסדים, עזור דלים, קברים, בקור חולים, חסד של אמת, מלביש ערומים, רופא חולים, מחזיקי עניים, מהר ומתן, לויה, רחיצה, הוספיטל, כולל תלמידי חכמים, ועד "כל ישראל חברים". אגודות - זגגים, סנדלרים, בעלי בתי מרזח, פחחים, מוכרי שקים, מוכרי סנדלים, מוכרי פירות, מוכרי מכולת, מוכרי סחבות ומוכרי צמר.

"הרבנות - "מרביצי תורה"

כפי שהזכרנו היו באיזמיר עדות שונות, שהיו מאורגנות כל אחת ואחת ל"קהל" נפרד, לפי מנהגיהם ולפי מקומות מוצאם. כל "קהל היה מעמיד לו רב לעצמו. רבני איזמיר מלאו תפקיד עיקרי, כל אחד ב"קהל" שלו, והם גם השפיעו על צביונה הכללי של העיר כולה. גדול היה חלקם לא רק בחיי הדת של כל עדה ועדה, אלא גם בחיים בפנימיים של כל הקהלה ועיצוב דמותה של מוסדותיה. התואר העיקרי שבו כינו בקהלת איזמיר את חכם הקהל, היה "מרביץ תורה", וכך כינוהו גם במרבית הקהלות של מגורשי ספרד שבאו לארצות תורכיה והמזרח. מ'. בניהו שכתב ספר שלם על נושא זה, ספר "מרביץ תורה" ירושלים תשנ"ג, משער שתואר זה נובע מכך שכל עיסוקו של הרב אינו אלא "במשפטי התורה", היינו ההוראה בדיני איסור והיתר, המשפט, הדרשות, ההוראה לתלמידים וסידור התקנות. הרב דון יצחק אברבנאל מסביר את משמעותו של התואר בכתבו: "מרביץ תורה, כי הוא המלמד, הוא המורה הדינים, הוא המוכיח. ומהרשד"ם כותב: "שעשו קבע ללמדם תורה ולדרוש להם בכל שבת. גם הלשון מוכיח... מהרביץ תורה... על מי שעושה תורתו קבע". לפעמים היו גם מכנים את רב ה"קהל" בתואר "מורה צדק" או "החכם השלם". בתואר "מרביץ תורה" השתמשו גם לרב שכיהן למספר "קהלים", או לרב הקהלה כולה.

הרב יוסף איסקאפה, הבין שאי אפשר להטיל חיובים על בני הקהלה, מבלי להעניק להם גם זכויות, ומתוך עיקרון זה הוא תיקן [בשנת תי"ז - 1657] ש"מינוי מרביץ תורה שיהיה בעצת כל פורעי המס מערך עשר ולמעלה, רובם מתוך כולם". אולם כעבור כמאה שנה, בשנת תק"ט [1749] נתבטלה תקנה זו ובמקומה נקבע שהבחירה תתקיים ברוב דעות של טובי העיר לבדם, בלי התערבותם של משלמי המס. על זה מעיד אחד מגדולי רבני איזמיר, רבי יצחק מאייו:

"שכל עת וזמן שירצו ממוני הזמן וטובי העיר שבכל דור ודור למנות מרביץ תורה או מרביצי תורה ימנו ממוני הזמן וטובי העיר לאשר יסכימו בו רובם מתוך כולם" [שו"ת "שפת הים", דף כ"א].

הבוחרים חייבים להשבע שהם בוחרים במי שהוא ראוי לדעתם לתפקידו ללא משוא פנים. ה"מרביץ תורה" היה מקבל מידם כתב מינוי שבו הוכללו סמכויותיו ותפקידיו. מינויו לא היה מוגבל בזמן, והיתה לו "חזקה" במשרתו, ובמשך כל ימי חייו לא יוכל ה"קהל" למנות אחר במקומו, וה"חזקה" היתה לפעמים עוברת בירושה לבנים.

בקהלות תורכיה היו "מרביצי התורה" מקבלים שכר מן הקהל. בערים [כאיזמיר] שהקהלות היו מאורגנות, היו "מרביצי התורה" של כל קהל וקהל מקבלים משכורת שבועית מקופת ה"כוללות". "כי פרס הרבנים והבית דין הוא מהכנסות הגאבילס" [מס על הבשר].

החל מהמאה הי"ח היה פרס הרבנות מן הצבור נתן ששה חדשים מוקדם. הקהלה גם העמידה לרשותו שמש מיוחד וגם קבעה לו דירה נאה. הוא היה גם מקבל הענקות שונות בחגים ובעתות שמחה. הוא היה פטור ממסי הקהל ומכל תשלום, אבל לפעמים נעשו נסיונות להטיל גם עליהם חובות הקהלה.

סמכותו של ה"מרביץ תורה" צומצמה בתחום הק"ק שלו. בין התפקידים המיוחדים שלו [הם היו נקראים "תבשיטים" או "תכסיסים"] היו: ללמד את אנשי הקהל תורה, לדרוש לפניהם בשבת ובמועד [התכשיט העיקרי - הדרשה "כי זה תכסיס של רבנות"], להיות דיין ושופט הן בדיני אישות והן בדיני ממונות, לפקח על עסקי הקהל ולקבוע עמדה בסדרי הקהל ולהחזיק ישיבה. בסמכותו היה לתקן תקנות, להטיל קנסות ולגזור גזרות בעניני הדת והצבור כאחת, ובמקום הצורך היה מטיל את מרותו בכח הנידוי. הפרנסים היו מוציאים לפועל את תקנותיו וכל פעולה הנעשית על ידיהם לא היתה בעלת תוקף אם לא קיבלו עליה הסכמת ה"מרביץ תורה".

בין מרביצי התורה בעיר היו אחדים ששמשו ביותר מ"קהל" אחד ושום "קהל" לא היה יכול למנות חכם שימלא אחד מן התפקידים ש"מרביץ התורה" לא היה יכול למלאם מפני היותו מכהן בכמה "קהלים". "מרביץ התורה" לבדו היה מסדר גטין וחליצה והקהלה לא היתה ראשית למנות חכם מיוחד לכך. הוא היה בעל הסמכות הגדולה ב"קהל" ולא היתה שום אפשרות למישהו מה"קהל" להרהר אחר מעשיו. פסק דין שיצא מתחת ידו היה מוחלט מבלי אפשרות של ערעור. "מרביץ תורה" לא היה צריך לנמק את פסק דינו. חיי ה"קהל" היו אם כן בנויים בצורה שכל ק"ק וק"ק היה רואה ב"מרביץ תורה" שלו את הדיין, המורה והדרשן. הנוהג שהתבוע הולך אחר הנתבע גם ש"מרביץ תורה" ב"קהל" של הנתבע הוא היה הדיין. אסור היה לחכם אחר להורות דין בפניו ולדרוש במקומו שלא ברשותו. על סמכותו של ה"מרביץ תורה מעיד הרב חיים בנבנשת:

"ומנהג כל ישראל ובעיר הזאת [איזמיר] שלא לעשות דבר קטן או גדול בלתי רשות החכם המרביץ תורה" [שו"ת בעי חיי, ח"א דף רצ"ט].

וכך כותב רבי חיים פאלאג'י:

"מרביץ תורה, הסכמות וגזרות ותקנות שמתקן הרב המורה צדק כל אחד אל עירו ואל שער מקומו מהכח המסור בידו שהוא ראש עליהם וגוזר גזירות ומנהגים אליו יש לשמוע כמצות ה', אל השופט אשר יהיה בימים ההם" [משא חיים, מערכת מ' אות כ"ב].

בתקופות הראשונות היה ה"מרביץ תורה" החכם החיזחד שטיפל בשאלות הדת והמשפט. אולם משאורגנו ה"קהלים" שבעיר למסגרת ציבורית אחת, היו שלשה מ"מרביצי התורה" מצטרפים ומהוים בית דין לדון בעניני הדת ואישות [אע"פ שכפי שהזכרנו היה ה"מרביץ תורה" יכול בתוקף סמכותו לדון יחידי]. תפקיד בתי דינים אלה היה לטפל בכמה מהענינים שהיו מוטלים לפני כן על ה"מרביץ תורה" לבדו. בתי הדין היו גם מטפלים בענינים הנוגעים לחברי ה"קהלים" השונים שבעיר, לפשר ולדון בתביעות וחילוקי דעות שפרצו בין קהל וקהל. בימי החבי"ף הוסכם שישמשו בעיר שבעה דיינים ושלשה מתוכם יהוו את הבית דין. על הסכמה זו כותב החבי"ף:

"וגם הוקבעו לפי המנהג בעיר שבעה זקנים להיות דנים יחידי העיר בבית דין ג'" [חיים ביד, דף ע"ה].

בכבודו של ה"מרביץ תורה" היו חייבים לא רק אנשי ה"קהל" שלו אלא כל הקהלה כולה. בבית הכנסת שלו היה נהוג שהוא היה מקבל כיבודים שונים: היה לו שם מקום קבוע מיוחד, אסור היה לחזון לומר חזרת הש"ץ אלא אם כן הורשה על ידו, הוא לבדו היה אומר קדיש בתרא,

"כי חיובא רמיא על כל רב ומנהיג בדורו להתפלל תמיד על בני דורו, ונוסח על ישראל ועל רבנן וכו' הוי תפלה כוללת לבקש עליהם רחמים" [חיים ביד דף קכ"ב].

כמו כן היה עולה לתורה לשירת הים, לעשרת הדברות, תוכחות [תורת כהנים] וקללות [משנה תורה], בגמר התפלות היו אנשי בית הכנסת מתאספים יחד לנשק את ידו ולקבל את ברכתו, יחיד בית הכנסת היו מביאים לפניו את שאלותיהם. בכבודו היו חייבים כל ימי חייו, ומשנפטר היו כל אנשי הקהלה מתאבלים עליו שנה שלמה ומלבישים את כסאו שחורים ולא היו ממנים חכם אחר במקומו עד תום השנה, וכיבודים שונים היו נותנים לו בעת פטירתו.

כפי שהזכרנו לעיל, נעשו צעדים באיזמיר במשך התקופות לארגן את כל ה"קהלים" שבעיר למסגרת צבורית אחת, היינו ל"כוללות" אחת. הוקמה בעיר "רבנות כוללת" ומתוך "מרביצי התורה" שבעיר נבחר הגדול שברבנים לכהן בתורה "הרב הכולל" או "החכם הכולל". תוארים אלו היו נוספים לתוארו כ"מרביץ תורה". מדברי הגר"ח פאלאג'י יכולים אנו ללמוד שנהוג היה להשתמש בתואר "הרב הכולל" לא רק ביחס לרב הכולל ממש [היינו הרב הראשי של העיר], אלא גם ביחס לחכמים אחרים שבאמת לא שמשו כרבנים כוללים, אלא שהיה נהוג לעטרם בתואר "הרב הכולל" כתואר של כבוד בעלמא.

משהוקם מוסד הרבנות הכוללת, היו מרביצי התורה שבעיר תחת השגחתו של "רב הכולל", והיו מקבלים רשות מ"הרבנות הכוללת" לדון ב"קהל" או ב"קהלים" שלהם. על פי רוב המשיך "רב הכולל" לשמש גם בתפקידו ב"קהל" או ב"קהלים" ששירת בו לפני כן. כך מוסר רבי חיים פאלאג'י זצ"ל על זקנו רבי יוסף חזן, "רב הכולל" באיזמיר "שהיו לו כמה בתי כנסיות בנהוג למרביץ תורה בעירנו איזמיר" [חלקם בחיים, דרוש ג' דף ו' ע"ג].

בתקופה קצרה, כימי דור אחד, שמשו בעיר ארבעה רבנים כוללים, ולכל אחד היתה סמכות שווה, ומשכורתם ניתנה להם מכספי הכולל. המצב הרגיל והיציב היה שלרבנות הכוללת שבעיר נבחרו שני רבנים ראשים. הגדול שביניהם נתכנה בתואר "הרב הגדול", "הרב הכולל", "החכם הכולל", "רב ראשון" ו"רב כולל ראשון". הרב הראשי השני היה נקרא "רב שני", "הרב המובהק", "הדיין המצויין". עם מות ה"רב הראשון" היה ה"רב השני" מתמנה במקומו. הרבנים הראשיים היו חותמים על כל מסמך רשמי, והחתימה הראשונה היתה תמיד זו של ה"רב הראשון", ואחריו משנהו ה"רב שני". ה"רב הכולל" היה מקבל משכורת יותר גבוהה מאשר ה"רב שני", וסמכותו היתה גם גדולה יותר, ורוב דיני איסור והיתר הובאו להכרעתו. במינויים של שני חכמים לרבנים ראשיים לא היה הדבר רחוק שסכסוכים יפרצו ביניהם.

לשני הרבנים הראשיים היו כותבים שטר מינוי אחד, זמן תוקף כתב המינוי היה מתסיים לאחר עשר שנים, "דכל שטרי המינוי הרבנים הם לעשר שנים". אבל הם נשארו בתפקידם גם אחר כך והיו מקבלים כתב מינוי חדש. אם אחד מהרבנים נפטר או נסע למקום אחר, לא היה תוקף לכתב המינוי גם לפני גמר זמנו. הקהלה היתה נותנת כתב מינוי חדש להרב הנשאר יחד עם המתמנה החדש.

מינויו של "רב הכולל" כהמנהיג הדתי והרוחני של הקהלה היה מוכר ומאושר באופן רשמי על ידי הממשלה ב"פירמאן" של הסולאטן ובגושפנקא דמלכא, ומאז היה הרב נקרא בפי העם "חכם באשי", בדומה לזה שהונהג בקיסרות התורכית בשביל ראש הרבנים על היהודים בכל הקיסרות.

לה"רב הכולל", היו סמכויות ותפקידים מיוחדים, ועל ידי כך הוחלשה עמדתם של "מרביצי התורה" ב"קהלים". בתקופה ה"רבנות הכוללת" באיזמיר, היה אסור לרבני ה"קהלים" לנדות אדם אם לא ברשותו של "הרב הגדול". הוא היה מכריז על המגביות השונות לצרכי מוסדות חסד וצדקה שבעיר. כל מי שעבר על סמכותו זאת של "הרב הכולל" נחשב לפוגע בכבודו של הרב. הוא היה מערב עירוב תבשילין על כל בני עירו. על "הרב הכולל" היה החיוב לדרוש דרשה חמש פעמים בשנה באופן אישי. זה היה בחמש שבתות בעלות חשיבות: שבת זכור, שבת הגדול, שבת כלה, שבת תשובה ושבת הלבשה. גם כשהוקין "הרב הגדול" וביקש מ"מרביצי התורה" שבעיר לדרוש במקומו, התנגדו לכך היחידים. תחת הדרכתו ובתוקף סמכותו היו יהודי העיר מתנהגים על פי מצוות התורה, ואלו שנחשדו שעברו על חוקי התורה היו מובאים לפניו לדין. היתה לו רשות מטעם השלטונות להטיל קנסות על העבריינים, ואף לשים את הנדון בבית הסוהר כשהיה מסרב לפרוע מס חוב שעליו, או מה שחייבוהו הבית דין לפרוע. תחת הדרכתו פעלו בעיר "ברורי העברות" וגם "ברורי המזונות". על ידו היו נחלקים אתרוגים לבתי כנסיות שבעיר ולקהלות בסביבות איזמיר. בתקופות האחרונות, כשנתדלדלו הקהלות הקטנות שבעיירות בסביבות איזמיר, היה ממונה גם על העיירות הסמוכות, והוא היה מאשר גם את התקנות וה"סמכות" שלהן בתוקף משרה זו.

הכנסות הקהילה

כל קהלה יהודית, בין שהיתה גדולה או קטנה, תמיד בקשה לה דרכים ליצור מקורות של הכנסה [כל קהלה לפי סביבתה ואמצעיה] לכיסוי הוצאותיה ולהבטחת קיומה. במזרח הקרוב ובמרכזים היהודיים הגדולים כאיזמיר, באו במקום הראשון השגת כספים מן המס שנקרא "אטלה" או "קיסבה" או "עריבה" [באלדינו - "פטשה"]: המס הזה היה מוטל על רכוש התושב, סחורה, כסף מזומן וגם נכסי דלא ניידי.

מס הקהלה לא היה מוטל על כל איש שוה לכל נפש, אלא שהעריכו כל אדם לפי יכולתו ונכסיו וכו'. לצורך זה מינו "מעריכים", להעריך את יכולת כל איש ואיש לשלם את מסי הקהלה. ה"מעריכים" היו אנשים היודעים בעניני כספים, הסוחרים הנכבדים שבעיר. "מעריכים" אלה היו מתמנים ע"י המועצה של הקהלה שהתיעצה עם הרב הראשי והכינה רשימת הסוחרים הנכבדים ביותר שבעיר והזמינום לישיבה, ושם הודיעו להם שמינו אותם ל"מעריכים". מימי הרב הראשי רבי יוסף איסקאפה הוקבע שמספר ה"מעריכים" יהיה 26, דהיינו כפליים ממספר אלה אשר בסוף דבר יוציאו את מעשה "העריכה" לפועל. הגר"ח פאלאג'י מספר על אופן בחירתם של 26 ה"מעריכים" שמהם נבחרו הי"ג הנ"ל, שהיו נבחרים לג' שנים, בליל מוצאי חג הפסח:

"במנהג עירנו איזמיר יע"א שנוהגים שבכל ג' שנים, בליל מוצאי חג הפסח, מתוועדים במקום אחד י"ב אנשים שהם ממונים מהזמן וברורי הקנסות הע"א ומטילים בגורל, דהיינו שבוחרים כ"ו אנשים היודעים בטיב משא ומתן שלא היו מעריכים בעריכה שעברה, ומחלקים בב' חלקים י"ג לכל צד ובכלל צריכים למנות בגורל זה מכל י"ב אנשי

המעמד מאותן שלא היו בעריכה הקודמת, ומי שיצא הגורל לצד אחד שהם י"ג מעריכים, קורין אותם במעמד הממונים ההוא באותה הלילה, ומשביעים אותם שחייבים לעשות העריכה בינם לשמים ושיום ג' מהשבוע הראשונה יהיו כולם במעמד אחד, כל הי"ג מעריכים יחד כולם" [חקקי לב', חלק ב', חושן משפט סימן מא דף קמד].

לאחר שנבחרו היה עליהם לפנות בחרדת קודש ארון הקודש הפתוח ולהשבע שבועת אמונים למלא את משימתם זו בנאמנות יתירה. ולא לבדם הלכו אלא היו נוכחים עמם במעמד זה הרב הראשי ומועצת הקהלה, כך שנתנה להם גושפנקא רשמית תוך התחייבות ושבועה רוחנית לדון את הנערכין ביושר ובצדק ובטוהר המדות ו"כמן ימא לטיגנא", ועדיין תחת מעמד שבועתם, התכנסו מיד בישיבה להעריך את רכוש חברי הקהלה. בתום ההערכה עשו דין וחשבון ורשמו בפנקסים שמות החייבים לשלם מס ומכסתם. הפנקסים הועמדו אחר כך בבית הכנסת לרשות המעונינים, לתקופה של 15 ימים, וזה כדי לתת שהות לכל אחד לערער על הערכה במקרה שמצא אותה כבלתי צודקת. אחרי גמר התקופה הנ"ל לא נתקבלו עוד יותר תלונות והעריכה הפכה להיות בעלת תוקף ["משא חיים", מערכת ג', דף ד' ע"ג].

הקהלה השתמשה באמצעים של כפייה באלו שמאנו לשלם את מס הערכה. ה"חרם" היה אמצעי של כפיה במקום הראשון, ולא נרתעו מלהרחיק את הפושע ולאסור ניהול כל משא ומתן עם הפושעים. גם השתמשו בכוח למנוע כל עזרה דתית כגון ברית מילה, חתונה, לויה וכו'.

בארצות תוגרמא שבהן התישבו מגורשי ספרד, הונהג [מלבד ההכנסות של העריכה] גם מס ה"גאבילה", בהשפעת מגורשים אלו שהחזיקו במולדתם החדשה את אותם המנהגים שהיו נוהגים במולדתם לשעבר בספרד. מס הגאבילה, שהיה מוטל על דברי אכילה ושתיה כגון: בשר, גבינה, יין שרוף, מצות, גרעיני פרחים וגרעיני דלעת, היה נגבה לפי מכסת נפשות, בו בשעה שהמס הכללי הנ"ל היה נגבה לפי היכולת הכספית. מס הגאבילה השתנה מדי פעם בפעם, לפי עליות וירידות של מחיר הבהמות או של תקציב הקהלה, או לפי מצב הרוח של כמה אנשים מעונינים. פרשה מיוחדת היא בענין מס הבשר שגם לפעמים לסכסוכים שונים בין הקהלה ובין השוחטים, ובין הקצבים וגובי המס. לקהלה היתה גם הכנסה כספית מדמי רישום [נישואין, פטירה וכו'] ואישור של מסמכים.

על הכנסות הגאבילה באייזמיר כותב רבינו חיים פאלאג'י:

"שאלו ההכנסות הם להוצאות העיר לשלם שכר פעולת שכיר ולמילי דמצות וצדקות כל בי עשר ואלו הן: א'. לת"ת ולעשרה בטלנים. ב'. להלבשת תינוקות של בית רבן. ג'. לנשואי יתומות. ד'. ליתומים לתת להם בכל שובע ט"ו חתיכות לכל יתום ויתומה. ה'. לאלמנות בחג הפסח ובחג הסוכות. ו'. לשלוחי ארץ ישראל ושאר ארצות ואורחים עניים. ז'. לתת לעניים צנועים בעלי כבוד בכל ערב שבת קודש... ח'. סיוע... לעניים שלא יהיו חבושים בבית האסורים ימים ולילות. ט'. לצורך חולים הצריכים הוצאות לרופאים ורפואות וכדומה. יו"ד. לצורך הוצאות תכריכי מתים עניים ושאר הוצאות הצריכות לבית עלמין, חוץ מכמה הוצאות לצרכי כמה מצות וקיום הדת" [ברכת מועדיך לחיים, חלק ב' דף י' ע"ב].

גם ידוע לנו שבעיר ליפאנטו בתורכיה היה נהוג להטיל "גאבילה" על לולבים ואתרוגים והם השתמשו בכספי "גאבילה" זאת לשלם את משכורתו של הרב ה"מרביץ תורה" בעיר [מתוך הספר תולדות החכי"ף פרק א'. הרב ד"ר ש.ל. עקשטיין].

הקהילה היהודית בקושטא [קונסטאנטינופול – איסטנבול]

העיר קושטא [או בשמותיה: קונסטאנטינופול, או איסטנבול] היא העיר הגדולה שבערי תורכיה. היא עיר נמל היושבת על מיצרי הבוספורוס [מקום אסטרטגי, מעבר בין אירופה לאסיה].

יהודים ישבו עוד בימי היוונים. אולם עיקר גידולה של הקהילה היהודית באה לה אחרי גירוש ספרד בשנת רנ"ב [1492].

בראש הקהילה היהודית בקושטא בעת כיבושה על ידי העותומאנים, עמד הגאון רבי משה קפשאלי. אחריו עמד הגאון רבי אליהו מזרחי הרא"ם שייסד בה ישיבה. בעיר נוסדו בתי דפוס, אליהם הגיעו כתבי יד להדפסה מכל רחבי הממלכה העותומאנית.

כמו בשאר הקהילות הגולות בתורכיה, היו בקושטא קהילות בהתאם למקור מוצאם. מחכמי קושטא המפורסמים: רבי תם בן יחיא, מחבר ספר שו"ת "אהלי תם", רבי אליהו ב"ר בנימין הלוי, רבי אליהו בן חיים [מח"ס "תשובות הראנ"ח"], רבי יחיאל בסאן, מחבר ספר שו"ת מהר"י באסן, רבי יוסף מיטראני, רבי יהושע בנבנישתי ורבי יהודה רוזאניס [מח"ס "משנה למלך"], שכיהן כרבה של קושטא שנים רבות והיה מגדולי חכמי דורו.

'גאוני קושטא', כך כונו חכמי קהילה זו בדורות שלמן גירוש ספרד. אופי מיוחד היה להם. למדנים מופלגים היו, שיחד עם לימוד התורה והרבצתה שלחו ידם בחכמות ורוח השירה פיעמה בקרבם, ותכונות אלו ניכרות בחיבוריהם. כמותם בחכמי תורכיה שמהם עסקו בפרשנות שלתוספתא ושלמדרשי חז"ל ומהם פירשו ספרי גאונים וספרי הלכה ידועים ומקובלים. הראשונים הגידו ופירשו את המכילתא, ספרא וספרי והרבות, והאחרונים – הלכות גדולות, מקח וממכר, הלכות שבועות להרמב"ן, הסמ"ג, התרומות, רבינו ירוחם, המרדכי והעיטור. ואין צריך לומר המשנה, הירושלמי והבבלי, משנה תורה וארבעה טורים.

לכאורה עסקו בכך חכמי תורכיה עד ראשיתה שלמאה הי"ח, ומכאן ואילך כאילו שקעה שימשה שליהדות זו וכי חיבוריהם לא היו אלא מעטים, והירידה שחלה בישיבות ובלימוד התורה נתנה אותותיה גם על טיב חיבוריהם ושוב לא עסקו בחכמות ובשירה, ולא קם להם פרשן למדרשי ההלכה. ספריהם ספק נודעו גם לרבנים ולמורי ההוראה אשר ספרי ההלכה שלחכמי קושטא בדורות הקודמים היו נר לרגליהם. וכל כך למה? דומה משום שבתקופות שלפני כן מלאכת הדפוס פרחה בקושטא וגם מסילות היו להם למחברים לבתי הדפוס הנודעים בוינציאה ובשאלוניקי, ומאז ירדו בתי דפוס אלה פלאים, ספריהם שלחכמים לא נדפסו אלא מקצת מן המקצת וכפי ההזדמן, ספרים שנותרו בכתיבת יד רובם אבדו אל שלא נודע מקומם איו ורבים שגם זכרם לא נשתמר.

קהילת קושטא [אסתנבול] במאות הי"ח והי"ט

הגדולה והחשובה בקהילות היהודיות באימפריה העות'מאנית למן המאה הט"ו ואילך היתה קהילת קושטא [קושטאנדינה בפי היהודים]. לעתים נדירות בלבד נזכרת הקהילה במקורות היהודיים בשם "אסתנבול". במאות הט"ו, הט"ז והי"ז היתה העיר מרובת קהלים, בעקבות ההגירה הגדולה של מגורשי ספרד לעיר, בעיקר אחרי גירוש 1449, ויישובם בכפיה על ידי השלטון העות'מאני לאחר שנת 1453 של אלפי יהודים רומניוטים ["יוונים", היהודים שישבו בשטחי האימפריה הביזנטית מדורי דורות ודיברו יוונית] מעשרות קהילות ברחבי האימפריה. האחרונים נוספו לאוכלוסיה הרומניוטית הגדולה שישבה בקושטא מדורי דורות. ניכר בעיר גם רישומם של יוצאי איטליה, פורטוגאל וארצות אחרות. בעיר חיו משפחות עשירות מופלגות, שהיו מקורבות לחצר המלכות העות'מאנית ולשליטים, והעיר היתה מרכז עוצמה פוליטי עבור כל יהודי האימפריה העות'מאנית. הקהילה היתה משופעת ברבנים ידועי שם שחלק ניכר מיצירותיהם נדפס או שרד בכתבי יד.

בשלהי המאה הי"ז חיו בקהילה כ 25000–30000 יהודים שהיו כעשירית מכלל האוכלוסיה כולה. במאה הי"ז, כתוצאה מנדידת האוכלוסיה היהודית בתוך העיר, התערבבו הקהלים ורוב הרומניוטים נתערבבו בספרדים. למן ראשית המאה הי"ח האוכלוסיה היהודית התארגנה על בסיס של שכונות ולא של קהלים.

לאורך המאה הי"ח חיו בקהילה כשלושים עד ארבעים אלף נפשות. במאה הי"ח היו היהודים בקושטא מעורבים היטב בכל תחומי הפעילות הכלכלית והמדינית של האימפריה העות'מאנית, ורבים מהם גם שירתו שגרירויות זרות שפעלו בבירה העות'מאנית. יהודי קושטא עסקו במיגוון מקצועות. רבים מהם היו בעלי חנויות מזון, בגדים וכדומה, ורבים אחרים היו חברים בגילדות של יהודים. יהודים רבים עסקו בחלפנות, בתיווך, בחכירה, ביבוא ויצוא של סחורות ועוד. עוצמתם הכלכלית והפולטית של עשירי הקהילה התבטאה באפוטרופסות שהעניק עד "פקידי קושטא" ליישוב היהודי בארץ ישראל, ושהיה הגורם הראשון במעלה במאה הי"ח שתרם לקיום יישוב זה. במאה הי"ט מספר היהודים נע בסביבות ארבעים עד חמישים אלף נפש שישבו בעיקר בשכונות: ח'אסקוי באלאט, אורטה קוי, גאלאטה, פרי פאשה. וקושקונג'וק היהודים היוו כששה אחוז מכלל האוכלוסין בעיר. בכל שכונה התקיים אירגון קהילתי נפרד, ובתי הדין נקראו בשם השכונות שבהן פעלו. מספר רבני העיר ודייניה הגיע לעשרות רבות בכל מאה.

במאה הי"ז למדים, כי לצד כהונתם של חכמים בקהלי העיר השונים, החלה להתהוות גם הרבנות השכונתית. כמו כן הכירו רבני העיר בגדול שבהם כראש הרבנים בעיר. רב זה מכונה ע"י עמיתיו "הרב הגדול" או "הרב הכולל", והוא ישב בראש בית הדין הידוע ביותר בעיר בתקופתו, ובמקרים רבים גם חתם בראש רבני העיר על הסכמות לחיבורים שנדפסו בקהילה. בתפקיד זה ביהנו במחציתה הראשונה של המאה הי"ז רבי יוסף מטראני [המהרי"ט] ורבי יום טוב אבן יעיש. למן ראשית המאה הי"ח ואילך כיהנו בראש כוללות העיר בדרך כלל שלושה חכמים לצד עשרה גבירים. הראשון ברבנים אלא כונה בתארים הנ"ל. על פי רוב הוא ישב בראש בית דין רבה.

בקושטא היו עיקר הישיבות בביתי גבירים שנהגו להקים בביתם ספריה גדולה [בלשונם "ישיבה"]. במאה הי"ח התפרסמו בקושטא: הישיבה שייסד הגביר דוד זונאנה בביתו, ישיבת ר' חיים קמחי וישיבת ר' בנימין קאזיש. במאה הי"ט פעלו ישיבת ר' אליהו עניו בשכונת באלאט, ישיבת ר' יוסף אלפאנדארי, ישיבת ר' יהושע צונצין, ישיבת עוזיאל, ישיבת קמחי באורטה קוי שבראשה עמד ר' שלמה אליעזר אלפאנדארי, וישיבת הגביר פואה. בשלהי המאה הי"ט הקים ר' שמריה גבאי ישיבה עבור ר' רפאל ביטראן בכפר דאג' חאמאמי, אחד מפרברי העיר.

הדפוס בקושטא היה הראשון בקרב בתי הדפוס שנוסדו באימפריה העות'מאנית. הוא נוסד בשנת רס"ד/1504 ופעל ברציפות עד שלהי המאה הי"ט להוציא תקופות בינים בשנים שנ"ט–שצ"ח/1599–1638, תנ"ו–תס"ט/1696–1709 ותקל"ט–תקנ"ח/1779–1798]. בתי הדפוס בקושטא ובערים אחרות, בעיקר שאלוניקי, איזמיר, וויניציאה, הדפיסו את היצירה ההלכתית העניפה שנכתבה ע"י רבני קושטא במשך מאות בשנים. במאה הי"ט, בעקבות המודרניזציה שחדרה לקהילת קושטא התמעט באופן יחסי לדורות הקודמים לימוד התורה. בתי הדפוס הדפיסו במאה זו בעיקר ספרות עממית, עתונות בלדינו וספרות מתורגמת משפות אירופה.

במאה הי"ט התקיימו אמנם חיי כלכלה מגוונים של יהודי העיר, אך רוב היהודים היו עניים, ואילו העשירים קיימו עסקי כספים ומסחר נרחבים ועסקים עם השלטונות. הקהילה קלטה גם מהגרים יהודים מרחבי האימפריה העות'מאנית ומחוצה לה, ובכללם אשכנזים. המסיון הנוצרי פעל בקרב היהודים, בעיקר בתחום החינוך והסעד, אך יהודים מעטים בלבד המירו את דתם לנצרות. ניכר שהתגברה בקרב היהודים במאה הי"ט מגמת ההתאסלמות לעומת המאות הקודמות. במאה הי"ט ניכרה היטב בקהילה פעילותו של

ארגון "כל ישראל חברים", בעיקר בשדה החינוך. בעקבות התיקונים באימפריה העות'מאנית נקבעה חוקה חדשה למילת היהודי ונתמנה "חכם באשי" בקושטא שקיבל סמכויות רבות מטעם השלטון העות'מאני על הקהילה היהודית. בנוסף הוקמו "הועד הגשמי" ו"הועד הרוחני". בידינו גם מידע רב אודות החיים החברתיים, ובכללם על חיי המשפחה, ואודות התמורות בחיי החברה בקהילה במאות הי"ח והי"ט.

ההגירה מקושטא לארצות אחרות באירופה ובאמריקה התגברה למן ראשית המאה העשרים. ב–1927 נמנו במפקד העיר 47035 יהודים, כמעט שמינית מאוכלוסיית העיר. לפי מפקדים שנערכו בעיר חיו בעיר 47173 יהודים בשנת 1935 בתוך אוכלוסיה כוללת בת 741148 תושבים. בשנת 1945 גדל מספר היהודים והגיע ל49552 בתוך אוכלוסיה כוללת בת 972773 נפשות. ב 1960 התפקדו בעיר 35485 יהודים בתוך אוכלוסיה בת 1882092 נפשות. במאה העשרים עזבו היהודים את רוב השכונות שבהן התגוררו בעבר ועברו לשכונות אחרות בעיר [פרק זה נלקט מתוך 'פנקס בית הדין בקושטא עמודים 16–13].

בתי העלמין היהודים בתורכיה

אחד העדויות לחיים היהודיים בתורכיה במאות הט"ז–הכ' הם בתי העלמין, אשר השתמרו ברבים ממקומות יישובם של היהודים. במקרים רבים בית העלמין הוא כמעט עדות היחידה, ובוודאי העדות המוחשית היחידה, לקיומה של קהילה יהודית במקום. ואולם, גם עדויות אלה נמצאות בתהליך איטי של היעלמות. ברוב ערי השדה של תורכיה נמצאים אתרי בית העלמין, אשר בזמן הקמתם היו בוודאי מחוץ לעיר בעיקר, במרכז, במקום יישוב צפוף. יישוב זה מתפשט, או עתיד להתפשט, על שטח בית העלמין ויביא בכך לאבדנו של האתר. גם הבנייה הציבורית, כגון הכבישים המהירים החדשים, גורמת לחיסול בתי העלמין שלצערנו חלק גדול מהקברות שבבתי עלמין אלו, קבורים בהם גדולי תורה ורבנים שהיו מגדולי חכמי ורבני טורקיה. מסיבה זו נמחו כמעט כליל בתי העלמין של בורסה ואדירנה, ונפגעו פגיעה רצינית בתי העלמין העתיקים של איסטנבול – חאסקוי וקוסקונג'וק. במקרים שבהם בית העלמין קרוב למגורי אדם, משתמשים התושבים במצבות ובשברי מצבות, בעיקר לריצוף ולהקמת גדרות.

לעתים נדירות מאוד ניתן למצוא מצבות מסוף המאה הט"ז, שכן לא קיימת מודעות לשמירת העדויות ההיסטוריות הללו, אפילו לא במקום כמו איסטנבול, שבו קיימת קהילה יהודית ערה ותוססת. ואכן, בית העלמין היהודי העתיק ביותר באיסטנבול, זה של רובע באלאט, נהרס עם בניית הכביש המהיר. כיום נותרו באיסטנבול ארבעה בתי עלמין מן התקופה שלפני המאה העשרים והם חאסקוי, קוסקונג'וק, אורטא קוי, ובית העלמין האיטלקי. בשלושת הראשונים המצבות הן מן המאות הט"ז–ה"כ', ובאחרון, היחיד שנשתמר בשלמותו וללא פגע, מצבות ממחציתה השנייה של המאה הי"ט עד ימינו. בית העלמין הזה שונה לחלוטין משלושת הראשונים ובסגנונו נבנו גם בתי העלמין ה"מודרניים" של הקהילה.

המצבות בשלושת בתי העלמין העתיקים נחלקות לכמה טיפוסים עיקריים. המצבות העתיקות ביותר, אלו שמן המאה הט"ז ותחילת המאה הי"ז, הן אבנים לא גדולות, לרוב עשויות אבן גיר, המוצבות במאונן ועליהן כתובת קצרה המציינת את שם הנפטר ותאריך פטירתו. מתקופה זו נשתמרו גם מצבות זהות, המונחות במאונך. מן המאה הי"ז ניכר גידול בהשקעה הכספית בקבר: המצבות הולכות וגדלות ונעשות מפוארות יותר ויותר, הכתובות מתארכות ונעשות מלאכת מחשבת פתלתלת של רקמת כתובות ופסוקים. לעתים תכופות מועתקים הפסוקים והדגמים ממצבה למצבה. התופעה הזאת איננה נובעת רק משיפור המצב הכלכלי של יהודי איסטנבול, אלא גם מירידה במחיר השיש, אשר מן המאה הי"ח החלו להפיקו ממחצבות בסביבות ים השיש.

במאות הי"ז–הי"ח בולטים מאוד שני טיפוסי מצבות: מנסרה ולוח. המצבה דמויות המנסרה מזירה בצורתה ארון מתים: צלעותיה מקושטות במוטיבים מן הצומח ובכתובות המספרות על הנפטר ועל צערה של משפחתו. אבני המנסרה מונחות בדרך כלל על האדמה,

אך יש גם שהן מורמות על מבנה יסוד מלבני. מצבת הלוח, המופיעה בעיקר במאה הי"ח, עשויה לוח שיש ענקי, שגודלו מגיע לעתים לששה מ"ר, המוצב על האדמה במאונך. גם הוא מקושט כולו במוטיבים מן הצומח ובכתובות המספרות בשבח הנפטר וצער משפחתו. הכתובות הללו הן כמעט תמיד בעברית, אולם מן המאה הי"ז מופיעה גם הלאדינו, מן המאה הי"ט – גם הצרפתית, ומתחילת המאה הכ' – גם התורכית.

בית העלמין האיטלקי שונה בסגנונו ובצורת מצבותיו משלושת קודמיו. שטח בית העלמין מלא כולו ירק וצמחייה עבותה, המכסה לעתים את המצבות. המצבות בו עשויות כמבנים מסובכים, מקושטים בפסלים בסגנון שהיה מקובל במחצית השנייה של המאה הי"ט באיטליה. הכתובות הן בדרך כלל בשפה אירופית – איטלקית, צרפתית או גרמנית – ומן התקופה האחרונה גם בתורכית, והכתובות העבריות בו מעטות.

באיזמיר נותר רק אחד משני בתי העלמין העתיקים – איקי צ'שמליק. הוא ממוקם על גבעה שבה נובעים שני מעיינות ומכוסה כיום כולו ביער טבעי ובצמחייה סבוכה. רוב המצבות בו הן מן המאה הי"ח והי"ט, וכן הועברו אליו כמה מצבות של רבנים מפורסמים בני המאה הי"ז מבית העלמין השני, שנהרס עם בניית כביש מהיר. סגנון המצבות כאן מעורב. יש מצבות רבות בסגנון "איטלקי", אך יש גם אבנים פשוטות, המונחות במאונן או במאונך. הכתובות פשוטות יותר בסגנונן ובתוכנן מאלו שבאיסטנבול ומדברות על הנפטר ובני משפחתו. מגוון השפות גדול, החל בעברית ולאדינו וכלה באיטלקית ובצרפתית.

בבתי העלמין של ערי השדה שונה התמונה: האבנים כמעט תמיד מונחות על הקרקע. רבות מהן נלקחו ממבנים עתיקים מן התקופה הרומית והביזנטית, ששם שימשו כחלקי בניינים או אבני מרצפת, והפכו למצבות בשימוש משני. קישוטי המצבות הללו הם פעמים רבות הקישוטים המקוריים של הבנייה הקדומה, או תוספת בחריטה של מוטיבים מן הצומח. הכתובות הן בדרך כלל בעברית ומספרות על הנפטר. במקומות קטנים אלה אבני המצבה שמסוף המאה הי"ט ותחילת המאה הכ' הן לעתים עדות מפתיעה לשימוש חי ומרגש בשפה העברית: והם יצירה עצמאית העומדת בזכות עצמה (כתבה מינה רוזן, יהודי ספרד באימפריה העות'מאנית עמודים 62–61).

ח'אסקוי, הדחת קבר בח'אסקוי, שכונה ב"קרן הזהב", בתעודה ס. מצויה ידיעה מן המאה הי"ט אודות בית הקברות בח'אסקוי שהוא פרוץ ובהמות באות לשם וכן גויים משום שזה מקום שומם. "לועזים" [יהודים אירופיים] הקימו זה עתה בית עלמין חדש וסגרוהו באבני גזית ונטעו בו גנות ופרדסים מובא פסק בעניין זה של ר' אליה אבואלעפיה. ראה: ויען אברהם, יו"ד ל, דף לב, ע"ב - לד, ע"א. בידינו עדות נוספת מן המאה הי"ט אודות ביזוי בית העלמין היהודי בידי מוסלמים ונוצרים. קריית ארבע, ט, דף קעו, ע"א– קעז, ע"א. בית העלמין בח'אסקוי נוסד במאה הי"ז וכבר אוליה צ'לבי, הנוסע התורכי הנודע, כתב עליו באותה מאה. הוא נזכר בשנות העשרים של המאה הי"ט ע"י הכומר וולש בעשיר במצבות אבן ושיש יקרות, וכן מתואר ע"י השגריר האמריקאי בקושטא האמריקאי גודהל בשנת 1858. בשנת 1835 ביקשו נציגי היהודים משכונות העיר השונות להתיר קבורת יהודים בקרקע בסיבות ח'אסקוי לאחר שבית הקברות המקומי התמלא. עיין וולש, עמוד 10, פורטר, כרך שני עמוד 176–186,175–187 ריידל, עמוד 187–186, וויט, כרך ?, עמוד 343, גודהל, עמוד 390, ראה גם הובהאוז, כרך שני, עמוד 251,76.

ראה אודות בית עלמין זה בח'אסקוי במאה הי"ט גם: שמן המשחה, ח"א, הלכות יו"ט, נח, גאלנטי, אסתנבול, א, עמוד 177, רוזאניס, ו, עמוד 69. לאחרונה הועתקו 22 אלף המצבות ששרדו מבית עלמין זה. ראה רוזן, סקירה, הנ"ל, טיפלוגיה על היישוב היהודי בח'אסקוי ראה גאלנטי, כרך 1, עמוד 170–173. על התרוקנות שכונה זו מיהודים במאה העשרים ראה קסטוריינו.

בלאט – בפרבר זה היה ממוקם בית העלמין העתיק ביותר של קושטא, איגרי קאפי שבו נקברו בין השאר רבני קושטא הקדמונים רבי משה קפאלי ורבי אליהו מזרחי. בב' חשוון תקי"ח [ששה עשר באוקטובר 1757] ביקר בו החיד"א. בתשעה בדצמבר 1858 ביקר בו

לודוויג פראנקל שציין, כי הוא כולל מאה אקרים של קברים, וכי הוא פעל מאז התיישבותם של מגורשי ספרד בקושטא. בספרות השו"ת במאה הי"ט צויין שבית הקברות מלא עד תומו ואין בו מקום לקבורה נוספת. ראה החיד"א, מעגל טוב השלם, מהדורת אהרן פריימן, ירושלים תרצ"ד, עמוד 44, פראנקל, ירושלימה, עמוד 53, שמן המשחה, ח"א, הלכות יו"ט, סימן נח. בית עלמין זה נלקח ע"י השלטונות העות'מאניים מן היהודים בשנים 1872–1878 וכיום נותרו ממנו 7 מצבות בלבד. ראה רוזן, שם. בספרות המסעות של המאה הי"ט ובאלבומי רישומים של עיר זו שרשמו ציירים אירופיים שביקרו בקושטא תופסים בתי העלמין היהודיים מקום נכבד. ים המצבות הלבנות הרשים את המבקרים הנוצרים. ראה לדוגמה תיאור בית העלמין באמצע המאה הי"ט אצל אולדמיקסן, עמ' 322–323. אודות סקירה ראה רוזן, סקירה.

קושקונג'וק – יישוב יהודי התקיים במקום למן המאה הט"ז ואילך ברציפות עד המאה הי"ט. שרדו שם מצבות משנת שכ"ב/1562 ואילך. כיום נותרו בבית עלמין זה רק 11 אלך מצבות. ראה: גאלנטי, אסתנבול, א, עמודים 65, 171,180–172, גלנטי, כרך 1, עמודים 184–184, 305–304, רוזן, לעיל. במאה הי"ט קיימת עדות על מת שהוליכוהו מח'אסקוי לקושקונג'וק. מלאכת שלמה, יו"ד ח. בתקופה זו נהגו להוליך מתים ביום טוב שני לקבורה בקושקונג'וק מקושטא לקבורה בקברות אבותיהם. שמן המשחה, ח"א, הלכות יו"ט נח. פראנקל מציין בשנת 1858 שאת עולי הרגל שנפטרו בדרכם לירושלים בקושטא נהגו לקבור בקושקונג'וק. פראנקל, לעיל, עמוד 53. על אונס נערה בבית העלמין בקושקונג'וק במאה הי"ט ראה: מטה לחם, אה"ע ח"א, כח. במאה העשרים התרוקנה שכונה זו מיהודים, וכיום מתגוררות בה רק חמש עשרה משפחות יהודיות. ראה קסטוריינו.

אורטה קיוייאי – בית עלמין זה שעל הבוספרוס [בתורכית: "הכפר האמצעי"] נזכר כבר בפירמאן משנים עשר בנובמבר 1825. גאלנטי, אסתנבול, א, עמוד 180. בין הנטמנים בו היו ר' חיים אלפאדארי ור' נפתלי הכהן. לכל אורך המאות הי"ז, הי"ח והי"ט ישבו בשכונה זו יהודים רבים, ביניהם אמידים רבים שגרו בבתים מהודרים לאורך החוף. במאות הי"ח והי"ט עברו לשם יהודים משכונות אחרות בעקבות מגיפות ושריפות. מיומן מס הגולגולת במאה הי"ז נלמד שבאורטה קוי חייו אז 637 פורעי מס יהודים וכן מסמך עות'מאני משנת 1734 דן ביהודי שכונה זו. ראה לדוגמה ידיעות מן המאה הי"ז: מהרי"ט, ח"ב, חו"מ מג, מן המאה הי"ח: בני אברהם, אה"ע ג, סדר אליהו זוטא אה"ע ט, חיים שאל, ח"ב, כ, במאה הי"ט ישבו שם בעיקר יהודים מן השכבה הנמוכה. פראנקל מנה אוכלוסיה יהודית בת כ–15 אלף נפש באורטה קוי. ראה מסע הסקוטים עמ' 354, פורטר, כרך?, עמוד 15–178, כרמי, עמוד 46–47 52. בימינו שרדו בבית עלמין זה 6150 מצבות. ראה רוזן, סקירה.

קורו ג'ישמי – במקום זה התקיים ישוב יהודי למן המאה הט"ז ואילך. גאלנטי, אסתנבול, א' עמוד 62. אודות בית העלמין שם ראה שם, שם, עמוד 180, גלנטי, כרך 1, עמוד 304. אודות היישוב היהודי במקום במאה הי"ח ראה בני אברהם, אה"ע ג, סדר אליהו זוטא, אה"ע ט, חיים שאל, ח"ב, כ. בית עלמין זה נעלם ואינו קיים בימינו. רוזן, סקירה.

קהילת אדרניפול – אדריאנופוליס – אדירנה

עיר בטורקיה. שוכנת בצפון מערב טורקיה, סמוך לגבול בולגריה, במפגש 3 נהרות מרטיסה, ארדה וטונקה. העיר נוסדה על ידי הקיסר הרומי אדריינוס על חורבות יישוב עתיק. הוא כינה את המקום אדריאנופוליס על שמו. העיר שימשה מרכז מסחרי גדול, וגם ביום היא משמשת כשוק לפירות ולייין. ליד העיר נערכו במשך ההיסטוריה מספר קרבות גדולים. הויסגוטים הביסו כאן את הרומאים בשנת ד'קל"ח [378] העות'מאנים כבשו את האזור בשנת ה'ק"ב [1360] והפכו את א' לבירתם, עד שכבשו את קונסטנטינופול בשנת ה'רי"ג [1453]. הרוסים כבשו את האזור מהטורקים בשנת ה'תקפ"ט [1829], והוא נפל בידי הבולגרים במלחמת הבלקן הראשונה.

התיישבות יהודים בא' החלה לפני כ–1850 שנה, בימי שלטון הרומאים. מצבה של הקהילה היהודית, שנרדפה קשות על ידי השלטון הביזנטי, הוטב אחרי הכיבוש הטורקי. יהודים מהונגריה, איטליה, צרפת, ספרד וארצות אחרות הקימו בא' קהילות. לאחר גירוש ספרד בשנת ה'רנ"ב [1492] התיישבו בה מהגרים יהודים רבים. זמן מה הייתה א' מושבם של מרן ה"בית יוסף" [רבי יוסף קארו], רבי שלמה אבן וירגה ושלמה מולכו. משיח השקר שבתי צבי המיר דתו בעיר זו, לפני כ–100 שנה מנתה קהילת א' כ–25.000 נפש. פרעות נגד יהודים שאירעו בא' בשנת ה'תרצ"ד [1934] הניסו ממנה יהודים רבים, והקהילה קטנה מאוד. בימינו היא מונה מאות יהודים בלבד.

קהילת אדרניפול היתה, איפוא, הקהילה קדומה ביותר בטורקיה, ונודעה לתהילה בישיבותיה ובבתי מדרשותיה המפוארים, בהן הרביצו תורה ויראה וממנה צמחו גדולי תורה שהחזירו עטרה לישנה ומשיכו את המסורת המפוארת של יהדות ספרד. די אם נזכיר, כי בעיר זאת למדו ולימדו מרן הבית יוסף רבי יוסף קארו וחבריו, ובה הניח את היסודות ליצירתו המונומנטאלית ה"שלחן ערוך", המאיר עיני ישראל בנתיבות ההלכה. כמו כן למדו ולימדו בה, רבי יוסף פאסי, רבי ישראל די – קוריאל, רבי אהרן מטראני, המבי"ט, רבי אליעזר נחום, רבי רפאל אברהם גירון, ומשפחות גירון וכמוהר"ר הנודעים ועוד, כולם גאונים אדירים בתורה ומהם אשר ידם רב להם גם בתורת הקבלה, ושמם נודע לתהילה תוך אמוני עם סגולה.

העיר אדרניפול נוסדה בימי קדם ע"י היוונים. אדריינוס קיסר בנה בה מגדלים ובניני פאר וקרא את שמו על העיר, ועליה היתה גאוותו ותפארתו, שכן היתה עיר לתפארת, הן בבניהניה המפוארים והן באקלימה הנוח ופירותיה המשובחים, וכן בבשמים שריחם היה נודף למרחקים.

גדולים מעשי השם. אותו אדריינוס הרשע והעריץ, אשר רדף באף ובחימה שפוכה את היהודים בארץ ישראל וגזר עליהם גזירות שמד, על שבת, מילה, תפילין ולימוד התורה, אותו נחש פתן אשר הרג ולא חמל על מאות אלפים מישראל, ושם את עיקר מלחמתו נגד תורת ישראל ונגד חכמי ישראל, הרג את עשרת הרוגי המלכות וחילל את קדושתה של ירושלים. והנה, על אפו ועל חמתו, דוקא בעיר שקרא שמו עליה, התקיים מרכז גדול וחשוב ביותר לתורת ישראל, חכמי ישראל ותינוקות של בית רבן למדו ולימדו בה תורה, שנואת נפשו של אדריינוס שחיק טמיא, יש בזה משום "גירא בעינא דשיטנא".

עדנה מיוחד היתה לעיר זאת לאחר גירוש ספרד. העיר שהיתה נודעת ביניה המשובח, בשמנה הערב ובשושנים שלה שריחם היה נודף למרחקים, נודעה לתהילה גם ברבניה וחכמיה אשר הגו בה בתורה והפיצו ריחם למרחקים, כמו שאמרו חז"ל [שבת דף ל' ע"ב]: "שפתותיו שושנים" – אל תקרי שושנים אלא ששונים.

> על קהילה זו כותב הגאון רבי חיים פאלאג'י: הצצתי מדור דור בחכמי אינדריאנופולי יע"א יוסף ה' כהם אלף פעמים דבכל זמן וזמן שכיחי רבנן דפקיע שמייהו, מהם מעיינים בתלמוד בעיון ישר ומהם בקיאים בפוסקים דין אמת לאמיתו, כי הוא תורה לשמה יתר על כל מקומות דשכיחי רבנן, והסיבה היא דהרבנות שם בדרך ירושה ואינן מצפין התלמידי חכמים לשום שררה לא רב ולא בית דין ולא נשיא ולא מכריע ולא ממונה אגיטי וביוצא, כי אם תורתם לבבוד ה' יתברך והוא תורה לשמה דיתבין ועסקין באורייתא קדישתא, מה טוב חלקם ומה נעים גורלם [עיני כל חי, ע"ט ע"א].

העיר בורסה

לעיר בורסה שמורה פינה חמה בלבם של הטורקים. היתה זו הבירה הראשונה של האימפריה העות'מנית, ובמובן מסויים, זהו גם מקום הולדתה של התרבות הטורקית המודרנית. גם היום, למרות שזו עיר תעשייתית, יש בה חלקים יפים ונעימים.

בורסה, שנקראה בפי הביזנטים פרוסה, היא עיר עתיקה וחשובה מאוד, שנוסדה בשנת 200 לפנה"ס או קודם. על פי האגדה, יסד אותה פרוסיאס, מלך ביתניה עד מהרה נפלה העיר לידי אומנם השני, מלך פרגמון, ולאחר מכן עברה לשליטה רומית מלאה.

חשיבותה של העיר התבססה במאות הראשונות לספירה, כשהמרחצאות החמים בצ'קירגה פותחו לראשונה בקנה מידה רחב, וכשנוסד כאן המסחר במשי. ייבוא של תולעי משי והקמת נולים הביאו לייסודה של תעשיה משגשגת, הפעילה עד עצם היום הזה. עם זאת, היה זה הקיסר יוסטיניאנוס הראשון, ששם את בורסה על המפה. נוסף על קידומו של המסחר במשי, הוא בנה כאן ארמון ומרחצאות בצ'קירגה.

עם דעיכתה של האימפריה הביזנטית צד מיקומה של בורסה, קרוב לקונסטנטינופול, את עינם של הכובשים לעתיד, בהם צבאות הערבים [בסביבות 700 לספירה] והטורקים הסלג'וקים. אלה האחרונים, שכבשו את רוב רובה של אנטוליה כבר ב-1075, השתלטו על בורסה בקלות רבה באותה שנה, וטמנו את הזרע לאימפריה העות'מנית האדירה.

עם בואם של הצלבנים הראשונים בשנת 1097, חזרה בורסה לידי הנוצרים, אך במאה השנים שלאחר מכן נכבשה שוב ושוב פעמים רבות. כשהצבאות החמדניים של מסע הצלב הרביעי בזזו את קונסטנטינופול בשנת 1204, נמלט הקיסר הביזנטי לאיזניק והקים שם את חצרו ואת בירתו. הוא הצליח להמשיך ולשלוט בפנים הארץ, גם בבורסה עד שחצר המלכות חזרה לקונסטנטינופול בשנת 1261. מאז ההגירה הטורקית לתוך מרכז אנטוליה במאות ה-12 - 11, קמו פה ושם נסיכויות קטנות שנשלטו על ידי מנהיגי צבא טורקיים. כל גאזי [מנהיג לוחם, 'מגן האמונה'] היה מקבץ סביבו לוחמים נאמנים, משתלט על פיסת אדמה כלשהי שולט בה ומבקש להרחיב את גבולות נסיכותו. אחד הנסיכים הללו היה ארטורול גאזי, שהקים מדינה קטנה ליד בורסה. תחת שלטון בנו, עות'מן גאזי [1281-1326] גדלה הממלכה הקטנה והיתה לאימפריה, שנמצאה אז בחיתוליה ונקראה על שם עות'מן [האימפריה העות'מנית]. בשנת 1317 צרו כוחותיו של עות'מן על בורסה, ותושביה המורעבים אולצו לבסוף להיכנע ב-6 באפריל 1326, אז הפכה העיר לבירת האימפריה העות'מנית החדשה.

לאחר שהרחיב והעשיר את נסיכותו, ירש את עות'מן אורחן גאזי [1326-1361], והרחיב את האימפריה שבסיסו בבורסה, עד שזו כללה את כל השטח ממרכז אנטוליה, מאנקרה של ימינו, ועד תראקיה באירופה. בירת ביזנטיון, קונסטנטינופול, היתה אם כן מוקפת מכל עבר, ולאימפריה הביזנטית נותרו פחות ממאה שנות קיום אורחן נטל לעצמו את התואר סולטן, טבע את המטבע העות'מני הראשון וסמוך לסוף תקופת שלטונו אף הצליח לכפות את מרותו על הקיסרים הביזנטיים. אחד מהם, יאניס השישי קנטקוזנוס, היה בעל ברית קרוב של אורחן ולימים גם חותנו [אורחן נשא לאשה את הנסיכה תיאודורה].

הבירה הטורקית אמנם עברה לאדריאנופול [אדירנה של היום] בשנת 1402, אך בורסה נותרה עיר עות'מנית חשובה ומוערכת לאורך כל תולדות האימרפיה. עות'מן ואורחן נקברו כאן שניהם, וקבריהם עדיין נחשבים אנדרטאות חשובות בתולדות טורקיה.

עם ייסודה של הרפובליקה הטורקית [1923], החל התיעוש המואץ של בורסה. מקור שגשוגה בעיקר במפעלי המכוניות שהוקמו כאן בשנות ה-60-70 של המאה שעברה, כמו כן, בורסה נודעה מאז ומעולם בפירות שלה, וזהו מרכז לתעשיית המיצים והמשקאות הקלים. מקור הכנסה חשוב לא פחות הוא במובן, התיירות.

כמו כן בורסה העמידה גדולי תורה מובהקים, שחלקם היו מחברי ספרים נודעים כמו: הגאון רבי נסים שלמה אלגאזי בע"ס "הליכות אלי" "תאוה לעינים" "לחם סתרים" ועוד ספרים רבים ומופלאים הגאון רבי יצחק ן' לב ועוד רבנים שהקימו עולה של תורה בעיר זו.

העיר קושאדאסי

אוכלוסייה 50.000. כ–20 ק"מ מסלצ'וק נמצאת קושאדאסי, עיר נופש קיטשית ומקסימה כאחת כמו מרמריס.

קושאדאסי, דהיינו 'אי הציפורים', נטלה את שמה מהאי הקטן המקושר כיום אל היבשת בגשר קצר. שמו של האי גוברג'ינאדה או גוברג'ין אדאסי, כלומר 'אי היונים', וניתן לזהותו בקלות בזכות מבצר האבן הקטן החולש עליו.

אפשר שהנמל הטבעי של העיר היה בשימוש גם כמה מאות שנים לפנה"ס, ואין ספק שהיה מוכר לביזנטים, אך ההיסטוריה המודרנית של קושאדאסי מתחילה בימי הבינים כשהגיעו לכאן סוחרים מוונציה ומגנובה וקראו למקום סקאלה נואובה. 200 שנה אחרי הכיבוש העות'מני ב–1413, הורה אקו'ז מחמד פאשה, אחד הוויזירים ולעתים גם הווזיר הגדול של הסולטנים אחמד הראשה ועות'מן השני, לבנות את מסגד וחמאם קאלאיצ'י, את חומות העיר ואת הקרוואנסאראי, כדי לשפר את סיכוייה של העיירה להפוך לנמל מסחר משגשג עם אירופה ואפריקה.

קושאדאסי, שהיתה נמל פעיל לייצור של סחורות חקלאיות, שימשה בתקופה העות'מנית גם נמל הגנה חשוב לארוך חופי הים האגאי. ב–1834 שופץ המבצר שבגובריגא–דה. העיירה שמרה על קשרי מסחר צנועים ועל אופייה כעיירת חקלאות ודיג, ונותרה עיירה שלווה ונעימה.

העיר אנקרה

בירת טורקיה והעיר השנייה בגודלה במדינה. שוכנת במרכז מערב הארץ, בצפון רמת אנטוליה, על נהר אנקרה שהוא יובלו של נהר סקריה. האוכלוסייה – 2.2 מיליון נפש. רוב העיר בנוי בסגנון מודרני. יש בה רובע עתיק סביב למצודה ביזנטית. אנקרה היא עיר מינהל, בה מרוכזים מוסדות השלטון והפרלמנט, מוסדות תרבות, שתי אוניברסיטאות, מוזיאונים ותחנת שידור. בעיר מרכז לעיבוד צמר עיזים המכונה "אנגורה" על שמה הקדום של העיר. כן מצויים בה שווקים לדגן, פירות ודבש, נמל תעופה, צומת מסילות ברזל וכבישים.

אנקרה היתה ליישוב בעל חשיבות לפני כ–2700 שנה. לפני כ–2300 שנה נכבשה בידי אלכסנדר הגדול, וכ–150 שנה אחר כך – בידי הרומאים. הטורקים כבשו את אנקרה לפני כ–650 שנה. אחרי מלחמת העולם הראשונה, בשנת ה'תרפ"ד [1923], כשייסד במאל אתא–תורכ את הרפובליקה הטורקית, קבע את בירתה באנקרה כדי לסמל את אי תלותו בקושטא הבין לאומית ולרכז את חיי העם במרכז האנטולי החדש.

לפני גירוש ספרד, היתה אנקרה תחנת מעבר לסוחרים יהודים בדרכם מאסיה לאירופה, ובהדרגה התיישבו שם כמה מהם דרך קבע. עם גירוש ספרד, בשנת ה'רנ"ב [1492] הגיעו לאנקרה יהודים רבים, שהקימו קהילה מסודרת שהקיפה גם את ציבור הזותיקים. מגורשי פורטוגל, שמהם באו רבים לאנקרה, ייסדו בשנת ה'רנ"ז [1497] קהילה משלהם. שתי הקהילות התאחדו כעבור כ–50 שנה. יהודי אנקרה עסקו בסחר המשי – הזמינו סחורות מפרש, ומכרון ברחבי טורקיה. מצבם הרוחני של יהודי אנקרה היה ירוד. המצב

הגיע לכך, שרבני צפת החליטו שאין לסמוך על רבני אנקרה בשאלות הלכה. יוצאים מכלל זה היו רבי משה די בוטון ורבי דוד הכהן [נפטר בשנת ה'שפ"ה, 1625]. בשנת ה'תל"ב [1672] פרצה מגיפה והקהילה התמעטה, ורק לאחר כ–100 שנה חזרה ושיגשגה והקימה בית דין קבוע. תנועת ההגירה אחרי מלחמת העולם השנייה לארץ ישראל ולמדינות המערב, הפחיתה את מספר היהודים באנקרה מ–1500 ל–100.

העיר איסטנבול

איסטנבול הגדולה בערי טורקיה, נמלה הראשי ומרכז התעשייה, הסחר, התיירות והתרבות שלה. האוכלוסייה – כ–5.5 מיליון נפש, רובם מוסלמים סונים. נקראה גם: ביזנטיום, קושטא וקונסטנטינופול. שימשה בירת הממלכה הביזנטית, הממלכה ה'עות'מאנית והרפובליקה הטורקית. יושבת על מיצרי הבוספורוס, המחברים את הים השחור לים מרמרה, שלוחה של הים התיכון. הבוספורוס מחלק את א' לא' האירופאית ולא' האסיאנית. איסטנבול משמשת נקודה אסטרטגית חשובה כמעבר יבשתי בין אירופה לאסיה על גבי שני גשרים, "גשר הבוספורוס" שנפתח בשנת ה'תשל"ג [1973] ואורכו יותר מקילומטר, וגשר "סולטאן מחמט". שטח העיר 238 קמ"ר. 60% משטח איסטנבול משתרע באירופה. החלק האירופאי של איסטנבול מופרד, על ידי תעלת "קרן הזהב", לאזור איסטנבול הישן ולאזור החדש. האזור הישן כולל בתוכו את בזר איסטנבול ובו כ–400 חנויות, מסגדים רבים, ורחבות מיוחדים לבעלי מלאכה ממקצועות שונים, כגון, רחוב חרשי הנחושת, שני רחובות מוכרי הספרים ועוד. החלק החדש כולל בתי מלון ובנייני משרדים, רחובותיו רחבים ומלאים בתנועת כלי רכב. איסטנבול משמשת כמרכז התעשייתי של טורקיה. מוצריה כוללים מלט, תרומות, מכשירי חשמל, מוצרי עור, פלסטיק וטקסטיל. בעיר מפעלים להרכבת מכוניות ומספנות לתיקון אוניות. סמוך לעיר נמל תעופה לטיסות בינלאומיות ולטיסות פנימיות.

איסטנבול נוסדה בשנת ג'ק"ס [600 לפה"ס] בקירוב על ידי יוונים ממגארה, שקראו לה ביזנטיום. העיר נכבשה בידי דריווש מלך פרס, יוונים מספרטה ואנשי אתונה. במשך כ–700 שנה נלחמו ספרטה, מקדוניה, רודוס ורומי על השליטה באיסטנבול. בשנת ג' תתקנ"ו [196] כבש הקיסר הרומי ספטימוס סוורוס את העיר, החריבה, ולאחר זמן מה שיקמה מחדש. בשנת ד'פ"ד [324] קבע הקיסר הרומי קונסטנטין הראשון ["הגדול"] את איסטנבול כבירת קיסרותו, הסב את שמה לקונסטנטינופוליס על שמו, והקיפה בחומה. כבירת ממלכת ביזנטיום היתה איסטנבול לעיר החשובה ביותר באירופה. בשנת ד'תתקס"ד [1204], במסע הצלב הרביעי, פרצו הצלבנים לעיר ובזזוה. הצלבנים ייסדו את ממלכת קונסטנטינופול "הלטינית", שהתקיימה עד שנת ה'כ"א [1261], אז נכבשה איסטנבול שוב על ידי הביזנטים. כיבושה של העיר בידי הסולטאן העות'מאני מוחמד השני בשנת ה'רי"ג [1453] ציין את קץ ממלכת ביזנטיום. בתקופת השלטון העות'מאני, עד שנת ה'תרע"ח [1918], בנו הסולטאנים את העיר ושיבצוה במסגדים מפוארים ובמיבני פאר רבים. מאז ימי אתא טורק תפסה אנקרה את מקום איסטנבול כבירת טורקיה.

על ישיבת יהודים באיסטנבול ידוע מלפני כ–2300 שנה. תנופה גדולה קיבלה הקהילה המקומית אחרי גירושי יהודי ספרד [ה'רנ"ב 1492] ופורטוגל [ה'רנ"ז / 1497], אז הגיעה לשיא פריחתה. תלמידי חכמים דגולים קמו בה והיו בה הרבה תלמודי תורה, בתי מדרש, מקוואות וקופות גמילות חסד. משבר עמוק פקד את יהודי איסטנבול בפרט ואת יהודי טורקיה בכלל בפרשת משיח השקר שבתי צבי, ומאז לא חזרה הקהילה לגדולתה הקודמת. יהודי א' מונים בימינו כ–20.000 נפש, אחר שרובם היגרו לארצות הברית ולישראל.

אציין מה שגילה אור שבעת הימים הבעש"ט הקדוש זי"ע על אנשי קושטא, מה שכתב בספר דעת הקדושה להרמב"ן ז"ל [סימן ד] כתב [בספר גנזי נסתרות הנדמ"ח] בשהיה הבעש"ט זצוק"ל בסטאמבול ראה אברכים שהיה להם נשמות התנאים ואמר שהוא מגודל

הצניעות אשר שם אצל הנשים עכ"ל. וכותב הריא"ז מרגליות וצ"ל בזו הלשון: הראיתי הדברים הללו להאי סבא קדישא, קטא מטורא דסיני, מו"ר כש"ת רבי שלמה אליעזר אליפנדרי זצוק"ל (דמקושטא קאי) נענע בראש קדשו ואמר הן הן, לא אוכל לתאר לך גודל צניעות הנשים אשר אני זוכר שהיה שם בסטמבול לפני שמונים – תשעים שנה עבד"ק. (אמר המעתיק יש לקחת בחשבון שהוא הקדוש ז"ל אמר זאת לאאמו"ר לפני שבעים שנה שאז היתה ירושלים בתפארתה בצניעותה ובקדושתה).

העיר גליפולי

חצי אי בטורקיה האירופאית בין הים האגאי לדרדנלים. בחצי האי – עיר נמל, ששמה אף הוא גליפולי. למקום חשיבות אסטרטגית להגנת איסטנבול. במלחמת העולם ה–1 ניסו צבאות בעלות הברית, שכללו גם כוחות מאוסטרליה ומניוזילנד, לנחות בגליפולי ולכבוש את הדרדנלים, לאחר קרבות קשים עם הכוחות הטורקיים – גרמניים, שנמשכו למעלה משנה, נאלצו לסגת. העיר נחרבה בהפצצות הצי הצרפתי בשנת ה'תרע"ה [1915]. בשנת ה'תרפ"ג [1923] נערכו חילופי אוכלוסין בין יוון לבין טורקיה, שבמסגרתם פונו התושבים היוונים ובמקומם התיישבו הטורקים.

ידיעה ברורה ראשונה על היהודים בגליפולי יש משנת ד'תתק"ל [1170], אז מצא רבי בנימין מטודלה כ–200 יהודים בגליפולי. מצב היהודים הוטב לאחר שגליפולי עברה בשנת ה'קי"ד [1354] לידי הטורקים. אחרי השנים ה'רנ"ב–נ"ז [1492–7] התווספו ממגורשי ספרד ופורטוגל ליהודי גליפולי. באותה תקופה ישב שם רבי דניאל בר חנינה, שהעתיק את פירוש המקרא של הרלב"ג [רבי לוי בר גרשום]. 18 מרבני גליפולי התייחסו למשפחת אבן חביב הפורטוגזית, והמפורסם שבהם היה רבי יעקב אבן חביב, בעל "עין יעקב". גולי ספרד ופורטוגל הקימו לעצמם קהילה נפרדת, אולם ועד משותף לכל העדה עסק בעניינים המשותפים, בעיקר הכספיים. בין רבני גליפולי היו: רבי יוסף ששון, גיסו של המהרי"ט [ר' יוסף מטראני], רבה הראשי [חכם באשי] של קושטא; רבי מאיר די בוטון ובנו רבי אברהם, ואחריו רבי נתן גוטה ורבי ישי אלמולי, גיסו של רבי מאיר די בוטון. באותם ימים היה מצבם הכלכלי של יהודי גליפולי טוב בדרך כלל. בימי התנועה השבתאית [ה'תכ"ו / 1666] היתה גליפולי מרכז לפעילות משיחית, שכן היתה סמוכה לטירה שבה ישב שבתי צבי שר"י, שהשפיע מכלאו על בני הקהילה. המחלוקת שהתגלעה אחרי המרת הדת של שבתי צבי היתה מגורמי השקיעה של קהילת גליפולי, אולם משנת ה'תק"ס [1800] חל שינוי לטובה במצב הקהילה עם הפיכת העיר למרכז מסחרי. היהודים עסקו במסחר, במלאכה ובפקידות בשירות המדינה, בעיקר במתורגמנים, ברבנות שימשו רבי אהרן אלפנדרי ורבי רפאל חיים בר אברהם פרץ מקושטא, מחבר "זכרנו לחיים". מספר היהודים בגליפולי לפני רעידת האדמה של שנת ה'תרע"ב [1912], שהרסה את הרובע היהודי, היה כ–2500. בימי מלחמות הבלקן [ה'תרע"ב–ע"ג / 3–1912] נהרו לגליפולי פליטים, ביניהם גם יהודים. "ועד ההצלה", שנוסד אז, העניק עזרה לפליטים וגם לחיילים יהודים, יוצאי סוריה ועירק. מחמת הגירת היהודים לאיסטנבול ולארצות אמריקה פחת מספר יהודי גליפולי. כיום יושבים בגליפולי יהודים בודדים בלבד.

הקהילה היהודית בגלטיה

גלטיה מחוז באסיה הקטנה, כיום במרכז טורקיה. קיבל את שמו בשבט הגאולים [שמם של הקלטים בפי הרומאים]. לפני כ–2200 שנה השתלטו בני השבט על חלק מאסיה הקטנה. אטאלוס, מלך העיר היוונית פרגמום [פרגמון], הדף אותם לאיזור זה, אשר לאחר מכן קיבל את השם גלטיה. הגלטים גרו בכפרים, ולעיתים קרובות היו פושטים על ערי יוון הקרובות. הרומאים, ששלטו באיזור לאחר

היוונים, הבניעו אותם, אך הירשו להם לקיים שלטון שבטי. הקיסר אוגוסטוס הקים במרכז גלטיה דאז עיר בשם אנקירה, שהפכה מאוחר יותר לבירת טורקיה – "אנקרה" של ימינו.

על ישיבת יהודים בגלטיה בתקופת השלטון הרומי מעידים צו מטעם אוגוסטוס לטובת היהודים שבאנקירה ודו"ח ששלח אגריפס לקיסר קליגולה, המספר על הימצאות יהודים ובתי כנסת. באיזור נשתמרו כתובות על מצבות קבורה, שבהן, בצד שמות יווניים, חקוקים שמות עבריים. יש חוקרים הסבורים ש"גליא", שבה ביקר רבי עקיבא (ראש השנה כו, א) היא גלטיה. על התנא נחום נאמר שהיה איש גליא (כתובות ס, א). האמורא רבי יוסן מגליא (בראשית רבה נא, ט) מוזכר גם כרבי יודן מקפדוקיה (שם, כח), שהיא שכנתה הקרובה של ג'.

תולדות חכמי ורבני טורקיה

רבי אב המון

מחכמי ורבני קושטא. בנו של כמהר"ר הרופא רבי יוסף המון זלה"ה. שמוזכר בהסכמת ספר "טוב טעם" בה הוא חתום בקושטנטינא בט"ב אלול שנת ובשמ"ח לפ"ק וחתימתו שם עם כמה רבנים חשובים. סבו היה רבי משה המון.

בילדותו נזכר בשבט השל"ח יחד עם אחיו יהודה, אחיותיו וגיסו רבי דוד באגרות אמו, כורשי, לרבי יהודה אברבנאל. ראה מאיר בניהו, 'בית אברבנאל בשאלוניקי', ספונות, יב (תשל"א–תשל"ח), עמוד מו. בשנת הת"א היה אפוא זקן. בשנה זו הסכים על פסק רבי חיים בנבנשת, שכינהו 'החכם השלם מר קשישא' (שו"ת בעי חיי חושן משפט, חלק א, ריב). בשנת הת"ג דן רבי משה בנבנשת לפי פנייתו בדין עגונה, וביו"ט אדר הת"ה חתם עם רבני קושטא על הסכמה בראש מהדורת המשנה, ח"א וח"ב קושטא ת"ד–ת"ה (בניהו, הסכמה ורשות, עמוד 311). הוא דרש לבטל את צוואת אחיו רבי יהודה המון שמת ערירי והקדיש את נכסיו ללומדי תורה. אולם חכמי קושטא, ובהם רבי יהושע בנבנשת, דחו את דרישתו. ראה שו"ת שער יהושע, חושן משפט כת"י, דף 301 ע"א; שו"ת 'פני משה' חלק ב, נ. לפי המקור האחרון נערך הדיון בחודש שבט הת"ד, ואכן בשנה זו הספידו ביום השבעה רבי שלמה ב"ר אברהם אלגאזי (עיין בהקדמת 'המון רבה', קושטאנדינה ת"ד, מצוטט אצל יערי, הדפוס העברי בקושטא, ירושלים תשכ"ו, עמוד 149). בשבט הת"י כבר לא היה בחיים רבי אב המון. קודם פטירתו הקנה רבי אב המון את כל נכסיו לאשתו השנייה והפקיעם מבתו מאשתו הראשונה (שו"ת "פני משה", ס"ד).

לתולדות קהילת קושטא באמצעיתה של המאה הי"ז. ל. בורנשטין מקובצקי

רבי אבטליון ב"ר מרדכי

נולד בקושטא בשנת ש"ל [1570] ונחשב מגדולי חכמיה ומשורריה. לימים עלה לצפת בה חבר לרבי ישראל נג'ארה זלה"ה וינק ממנו את חוקי השירה. משיריו נתפרסמו בספר "נעים זמירות" שאלוניקי תרפ"ט ובעוד מקומות. ספרו "חדשים לבקרים" שירים, נדפסו בספר "אהל דוד לששון" חלק ב' עמודים 817–828.

רבי אברהם אבולעפיה

רבי אברהם היה מחכמי איזמיר במאה הי"ז. היה מו"ץ ומרביץ תורה, נזכר בשו"ת "בעיי חיי" או"ח חלק ב, סא, וביו"ד רמג, למהר"ח בנבנשתי וביתר ספרי הפוסקים בזמנו.

רבי אברהם אבן חסאן הלוי

היה מחכמי טורקיה בזמנו של הגאון רבי אליהו מזרחי (בעל ה"מזרחי"). רבי אברהם כתב חיבור על התורה, שנדפס בוונציאה בשנת ה'רע"ז [1517] ובו מצוות מסודורות לפי מנין ימי השבוע, במקראות גדולות.

רבי אברהם אוהבי

נולד בקושטא, כיהן פאר כאב בית דין בעיר ברוסה במאה הי"ז. שמו נזכר בספרי חכמי ורבני דורו.

רבי אברהם איבלאגון

'עכנס יין'

רבי אברהם ב"ר דוד איבלאגון נולד בקושטא בשנת תר"ו [1846], הוא כיהן כרב הכולל של הקהילה היהודית בכרתים. מקום מושבו היה בכאניה בירת כרתים במשך כ–58 שנים, עד פטירתו בה בשיבה טובה בחשוון תרצ"ד [1936]. הוכשר למוהל וכסופר ובהיותו בן 22 הוסמך לרבנות. בהיותו בכרתים שרת בקודש וכל חייו כהגדרתו 'רובץ תחת משא הקהילה, לעמוד לפני העדר לשרתם'. עם זאת הוסיף לשמור על קשריו ההדוקים עם אישים יהודים בקושטא. שלט בכמה שפות וכאיש ציבור ומנהיג רוחני פעל רבות ונצורות למען הכלל והפרט.

כמו כן הוא פעל והשפיע רבות על יהדות העולם לטובת יוון, ולפליטי ארץ ישראל במלחמת העולם הראשונה, שהגיעו לכאניה בכ"ז באלול תרע"ה. בחיי היום יום קיים יחסים טובים עם שכניו המוסלמים, והנוצרים, והדעת נותנת שהיה בקי באורחות חייהם, במנהגיהם ובדעותיהם, וקשריו עם הממשל וראשיה היו טובים, והיה מוערץ על ידם. גם היה בעל השכלה רחבה תורנית והכללית.

מכל חיבוריו רק ספרו "נבנט יין", העוסק בלימוד הראוי לאדם הנבנט לשנתו השבעים, נדפס בשנת תרע"ב. ויש ממנו כתב יד בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים 8,739, וחיבור זה כולל: סיפר קורותיה של הקהילה היהודית עתיקת היומין בכרתים. הוא ליקט פרטים ביוגרפיים על אודות חכמי קאנדיה במרוצת הדורות ושילבם עם תיאור שרידי היישובים העתיקים, בתי הכנסת ובתי הקברות. בין השיטין מבצבצים סיפורים אישיים השזורים בתיאורי המקומות, המנהגים והזכרונות של אנשים שפגש בימי חייו. לדוגמה, הוא תיאר את פרנסות היהודים, ובכלל זה את מסחר היין הכשר. בהתאם לתקנה שתיקנו היו עוסקים בה רק 'תוך העיר בחצרהם וטירותם' והוא חוייב לאשר את כשרות היין מתוקף תפקידו כרב. עוד כתב הרב על אודות שפת הדיבור השגורה בפי יהודים, על 'פורים' מקומי מיוחד, על בעיותיו באיש חינוך, כרועה דתי וכאחראי על הקבורה היהודית וכיו"ב. בהתעניינות של איש העולם הגדול סקר את האירועים הפוליטיים באזורו וניסה להסביר כעד ראיה את המצב המורכב והמסובך מבחינה פוליטית. תיאור החיים בכרתים בתקופת השלטון בתורכי, ואחר כך בעת מרידות היוונים, התערבות מאדמות אירופה וסיפוח האי ליוון – הינו המסגרת לסיפורו האישי של רב בישראל, העורך מעין חשבון נפש בערוב ימיו ומסיים את חיבורו בכמיהה לציון.

הגאון רבי נסים יצחק פאלאג'י זלה"ה במכתב משנת תרס"א כותב על רבי אברהם בזו הלשון: "...הרב הכולל ספרא רבה ויקירא, סולת נקיה, כמוהר"א איבלאגון נר"ו יאיר לעלמי עלמיא". המכתב נדפס בתוך ספר "מזכרת משה" בארקי, סימן ח' עמוד רפ"ה. יש ממנו הגהות על פני ספרים, ב"יד הרב נסים" בירושלים.

תקציר מתוך 'פעמים', פרקי עיון במורשת ישראל במזרח, מס' 37, תשמ"ט

רבי אברהם אלבעלי

מחכמי איזמיר, מתואר ע"י הגאון רבי נסים חיים שלום מרגואנטו בספרו "דרכי שלום" פרשת תרומה "החכם השלם כמוה"ר אברהם אלבעלי ז"ל...".

רבי אברהם אלבעלי

מחכמי ורבני איזמיר. מתואר "הרב עצום". יש ממנו חידושי כמה מסכתות הש"ס, ונדפסו בתוך ספר "חלק יעקב" לגאון רבי יעקב אלבעלי זלה"ה.

רבי אברהם אלגאזי [הראשון]

משפחת אלגאזי ידועה לנו החל מן המאה ה–ט"ז. בניה היו מנהיגי קהילות ישראל ורבנים באגן המזרחי של הים התיכון.

ראשון לשושלת הרבנים ממשפחה זו הידוע לנו הוא רבי אברהם אלגאזי נולד בקושטא בשנת הש"ל [1570] לערך ונפטר באי כיאו בשנת הש"ן [1630]. נודע בשם הרב מברוסה. בספר 'דובב שפתי ישנים' דף א' ע"ב כתב רבי יוסף די שיגוביה "וחתני החכם כה"ר אברהם אלגאזי בכ"ר משה. בהקדמה לספר "אגרת שמואל" לרבי שמואל די–אוזידה מצפת כתוב עליו: "האלקים אנה לידי גבר בכולא חכם שלם בחכמה ובדעות אחי הוא וראשי הוא, הלא החכם הנעלה לשם טוב ולתהילה כמה"ר אברהם אלגאזי נרו יאיר ויזהר כזוהר הרקיע הוא איש חמודות מאנשי המעלה והמדות... על כולם לתפוס אמנותו של אברהם אבינו להכניס אורחים וביתו בית ועד לחכמים הגביר הנודע בשערים איש חיל ורב פעלים..." (ראה "אגרת שמואל" לר' שמואל די–אוזידה, קורו גישמי [קושטנדינא] שנ"ו, בהקדמה. בשו"ת מהרי"ט, ח"ב חלק יורה דעה סימן כ"ט, מופנית תשובה אל "החכם השלם כמוה"ר אברהם אלגאזי נר"ו ברוסה", וראה עוד שם חלק חושן משפט סימן פה. ראה גם ספר הלבות בכורות וחלה לרמב"ן עם ביאור מהרי"ט אלגאזי, נערך מחדש ע"י הרב ברוך אויערבאך והרב אהרן מרדכי שדמי, כרך שני, ירושלם תשנ"ג, עמוד 4).

רבי אברהם הותיר אחריו חמישה בנים גדולי תורה מפורסמים ששימשו רבנים באיזמיר ובאזור, הלא הם: רבי משה נודע בשם "החסיד", רבי שלמה, היה מפורסם וחיבר ספרים רבים. רבי מנחם, רבי יצחק היה תלמידו של הכנה"ג ומח"ס "דורש טוב" ורבי חיים.

ועוד הוא תואר ע"י בנו רבי שלמה בספריו כ"זקן ונשוא פנים גביר נבון ונעלה כה"ר אברהם". בשו"ת מהרי"ט ח"ב יורה דעה סימן

כ"ט מופנית תשובה בתואר "החכם השלם כמהר"ר אברהם אלגאזי נר"ו ברוסה" וראה עוד שם חושן משפט סימן פ"ה. רבי אברהם נשא לאשה את בתו של רבי יוסף ב"ר משה די סיגוביה בנבנשתי, מגורי האר"י ז"ל בצפת.

רבי אברהם אלגאזי [השני]

מחכמי ברוסה, בנו של הגאון העצום המלומד בניסים רבי שלמה אלגאזי, ראש רבני ברוסה, ומחבר הספרים הנודע. על מצבת קבורתו באיזמיר של רבי אברהם חקקו בקצרה אך בהפלגה גדולה לערך הנהוג בימים ההם: "הגאון המופלג כמו' אברהם אלגאזי ז"ל בן הרב המופלא שלמה אלגאזי ב"ג טבת ש'[נת] ת"ס" [1740] שהניח אחריו בן הוא החכם כמוהר"ר יום טוב [הראשון] זלה"ה מחכמי איזמיר, אביו של הגאון המובהק ח"ק רבינו ישראל יעקב אלגאזי בע"ס קהלת יעקב ועוד.

רבי אברהם מוזכר בהספד על המהר"ש אלגאזי שנשא גיסו רבי חיים חזן ותארו שם: "יקרא דחיי גיסי החכם המרומם ספרא רבא ויקירא כמה"ר אברהם ה"י אמן".

רבי אברהם נשא לאשה את בתו של רבי יוסף חזן בעל ספר 'עין יוסף'. בשו"ת 'בעי חיי' להכנה"ג יורה דעה סימן ק"מ מופנית תשובה לרבי אברהם אלגאזי "אזמיר התכ"א לנבון ונעלה הר' אברהם אלגאזי נר"ו", וראה שם עוד בחושן משפט ח"ב – צו, ח"א – קסא, פב, ועוד.

רבי אברהם אלגראנאטי

מחכמי ורבני איזמיר במאה הי"ט. בנו של רבי יצחק אלגראנאטי זצ"ל, היה תלמידו של הגאון רבי חיים פאלאג'י והוא מזכירו בספרו "נפש חיים", מערכת הש', אות לד, דף ר"ה ע"א בזה הלשון: 'אמרתי אזכרה מה שהיה מפרש תלמידי החשוב, החכם השלם יניק וחכים, כמה"ר אברהם אלגראנאטי בכר יצחק נ"ע... ובספרו "הכתוב לחיים" מזמור נ"ה דף עה ע"ב.

בספר "אברהם את ידר" דרוש י"ג, דף קס"ב, ע"ב להגר"א פאלאג'י מביא פירוש בשמו וכותב: "ופירש בזה אחד מתלמידיו של אדון עוזינו נר"ו הלא הוא החכם השלם אברהם אלגראנאטי ז"ל בכר יצחק..."

רבי אברהם אליגרי 'לב שמח'

נולד בשנת ש"ל [1557] בערך בקושטא. נחשב לאחד מחשובי מרביצי התורה. היה מרבניה המפורסמים של העיר קושטא במאה ה-י"ז. גדולי דורו הרבו לבוא עמו במשא ומתן של הלכה, ותשובותיו שוקעו בספריהם, כמו בספרי הרב בעל "פני משה" להגאון רבי משה בנבנשתי, "מגיד מראשית" להגאון רבי חיים אלפנדרי הזקן, שאף ערך עמו ויכוח גדול בהלכה מסוימת [סימנים ד-ה]. במחלוקת המפורסמת לענין "נפיחת הריאה" שנחלקו בה חכמי העיר איזמיר, רבי עזריה יהושע עם רבי יוסף אישקפה, ושנטלו בה חלק חכמי שאלוניקי וקושטא, נטל בה רבי אברהם מקום מרכזי, ועמד לצידו של רבי עזריה יהושע שהקיל וכפי שסברו רוב רבני שאלוניקי, כשלעומתם סברו רוב רבני קושטא להחמיר כמו רבי יוסף אישקפה.

ספרו המפורסם הוא "לב שמח" על ספר המצוות להרמב"ם, שעיקרו יישוב השגותיו של הרמב"ן, ונדפס לראשונה בקושטא שנת תי"ב. חמישים ושש מתשובותיו נדפסו בשם "לב שמח" ח"ב [שאלוניקי תקנ"ג]. מצויים עדיין בכתבי יד כמה וכמה מפסקיו ודרשותיו. וכפי שמעיד הרב חיד"א, שראה גם את הגהותיו על ספרי הטור בכתב יד. רבי אברהם אליגרי נפטר בשנת תי"ב [1652].

הספר יצא לאור בשנת פטירתו על ידי חתנו, ואלו דבריו: "אמר לוי טילייו, חתנו של הרב המחבר. היתה עלי יד אדוני ומורי, אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, ביום צוותו אל ביתו אבי השביעני לאמר: זה חסדך אשר תעשה עמדי להיות עיניך פקוחות על כל יגיע כפי אשר טפחתי ורביתי בתורה שבכתב, דרושים לכל חפציהם, ובתורה שבעל פה, בפסקים והלכות להוציאם החוצה לאור הדפוס, ובייחוד ספר זה לב שמח, ידך תהיה בו בראשונה תוך שנתי להדפיסו,

שאליו נשאתי נפשי זה ארבעים שנה, ובכל כחי עברתי בארבעה עשר שרשיו, בינותי בעומק דבריו וטעמתי דבש אמריו, ולגלות סתריו שמתי לילות כימים, להסיר מעליו את תלונות המשיגים אשר הם מלינים עליו, ועל ראשי לעטרת הוד ענדתיהו, סמכתיהו אף תמכתיהו בראיות ראויות מסוגיות התלמוד, אשר על כן לעשות רצוני חפצתי ונזדרזתי תכף ומיד להוציא לאור משפטו".

גליון "מוריה", עמוד כח, אלול תשנ"ט

רבי אברהם אלפאנדארי

מחכמי ורבני קושטא, היה ממונה איסור והיתר בקושטא בשנת תקב"ט [1769], היה בנו של רבי שלמה ב"ר חיים אלפאנדארי ואחיו של רבי חזקיה רפאל חיים אלפאנדרי. שמו של רבי אברהם נזכר בכתבי בני דורו. בשנת תקנ"ד [1794] נזכר ע"י שליח טבריה רבי מיכאל רפאל שבתי אבולעפיה זלה"ה [ראה הקדמת רבי מיכאל רפאל שבתי אבולעפיה לשיטת המאירי].

רבי אברהם אמאדו

מחכמי איזמיר. גבור במלחמתה של תורה, בר אבהן ובר אוריין. בנו של הגה"ק רבי דוד אמאדו זצוק"ל בעל ספר 'תהלה לדוד'. הוא מתואר: "החכם השלם והכולל עצום ורב כמוהר"א נר"ו". רבי אברהם היה שקדן מופלג בתורה וקולע אל השערה, הרב הכולל. היו לו כמה חיבורים בכת"י וכולם נשרפו והיו למאכולת אש. בנו הוא החכם השלם והכולל רבי מאיר אמאדו זלה"ה, אחיו של רבי אברהם הם: רבי חיים משה ורבי יעקב אמאדו זלה"ה, שמו נזכר בספר "נר יצחק" חידושי רמב"ם דף קד, לגאון רבי נסים יצחק ארדיט זלה"ה שכותב: '...כה הראני ידיד נפשי החכם המרומם החר"א אמאדו נר"ו שהסמ"ג גרייס בסוגייא...'.

בתו נשאה בשנת התקפ"ב עם החכם המרומם ר' יעקב ן' גבאי זצ"ל. נפטר במגפה באיזמיר, ונספד ביחד עם אביו ואמו ו' י"ג כסלו תקצ"ב. בספר 'כסא שלמה' דרוש ח', ובספר 'רני ושמחי' דרוש ד' להספד, ובספר 'תהלה לדוד' לאבי הנספד חלק ב דרוש כ' להספד ושם דרוש כ"ב, וכ"ד [מפתח ההספדים, עמוד 1].

רבי אברהם אמיגו

'חידושי מהר"א אמיגו'

הרב הגאון, דיינא דנחית לעומקא דדינא, מעיין מופלא ועוקר הרים בתלמוד בקי בחדרי תורה המקובל האלקי המאור הגדול מגדולי חכמי וגאוני טורקיה וירושלים בדורו, מלפני כשלוש מאות שנה.

נולד באנדרינופולי [וי"א בקושטא] בשנת שע"א [1610] לערך, ונפטר בירושלים סמוך לשנת תמ"ג [1683]. [וי"א שנפטר בשנת ש"צ. וטעות הוא, כי בשנת תכ"ו שהה בירושלים וכו' במסופר להלן], [ראה "דור דור ודורשיו" אות א' סימן תק"כ].

מקורה של משפחת אמיגו היא מספרד, ומשמעות מלת אמיגו פירושו אוהב או חבר בשפה הספרדית קאשטיליאנית, [ראה דברי ימי ישראל בתוגרמה שלמה רוזאניס ח"א עמוד 273]. במקום אחר מציינים את שמו "רבי אברהם אמיגו הלוי", אבל יתכן שדעה זו היא דעת יחיד, כי בחתימתו הוא לא מוסיף "הלוי", [ראה "אור החיים" לרבי חיים מיכל עמוד 15 סימן 53].

רב רבנן

בנעוריו למד בישיבותיה של בישיבותיה של אנדרינופולי, ובעודו צעיר לימים נתקבל לרב בעיר זו. עד מהרה נתפרסם כפוסק גדול, עד כי גדולי חכמי מצרים ותורכיה היו פונים אליו בשאלותיהם, ודעתו היתה מכרעת בעיני בני דורו. כמו כן נודע כדרשן בחסד עליון ודרשותיו היו חביבות מאד קהל שומעי לקחו.

עוד לפני שנת תי"ב עלה מתורכיה עם קבוצת רבנים לשכון כבוד בירושלים ת"ו, ובה עסק גם בתורת הקבלה, והצטרף לבני החבורה ששמעה תורה מפי הגאון המקובל רבי יעקב צמח הרופא, על פי עדותו של הגאון רבי יעקב עמדין [היעב"ץ] בספרו "תורת הקנאות" [עמוד 53], מצויין שבעת בואו של שבתי צבי ונתן העזתי נביאו לירושלים בשנת תכ"ה "לא היה בעת ההיא כל כך חכמים בירושלים כי אם שלשה, היינו שני המאורות הגדולים הגאון הגדול

המקובל רבי אברהם אמיגא, והמקובל אלקי רבי יעקב צמח המפורסם בכל כתבי האר"י ז"ל, והשלישי סניף להם הרב שמואל אבן צחן, ואלו השלשה לא האמינו להם אדרבא פזרו ממון רב עד שגרשו אותם".

כשנוסדה בירושלים ישיבת "בעלי בתים" על ידי הגבירים לבית ויגדה, הוזמן רבי אברהם אמיגו להרביץ תורה בבית מדרש זה, ובזמן כהונתו העמיד תלמידים רבים שמילאו תפקידים חשובים בחיי יהודי ארץ ישראל, ביניהם הגאון רבי חיים אבואלעאפייא והגאון רבי דוד הכהן מחבר ספר "דעת קדושים", שכותב בספרו הנ"ל (חיו"ד ערך א' סוף סימן ב'): עמדנו עם מורי הרב הגדול והקדוש כמו"ה אברהם אמיגו יחד עם הגאון רבי משה בן חביב, על דברי הגאון רבי מרדכי הלוי, כנראה בתשובות דרכי נועם (אה"ע סימן י"ח). תלמידו זה היה שליח ירושלים לגלילות תורכיה, וישב בבית דינו של רבי משה ב"ר יהונתן גאלאנטי זלה"ה. בישיבה זו עמד במשא ומתן של הלבה עם רבי נסים שלמה אלאגזי, רבי משה הלוי, רבי ברוך בנימין, רבי יצחק די-בוטון, רבי משה בן חביב ורבי שמואל גרמיזאן זלה"ה.

מלחמתו בשבתאות

פרק חשוב בקורותיו קובעת מלחמתו העזה נגד שבתי צבי, כשהגיע שבתי צבי לירושלים בשנת תכ"ד, תעו אחריו רוב בני העדה. רבי אברהם אמיגו התנגד לו בתקיפות ובחריפות יחד עם הגאון המקובל רבי יעקב צמח, רבי יעקב חגיז ורבי שמואל גארמיזאן, שבהשתדלותם נאלץ שבתי צבי לעזוב את ירושלים ולשוב לאזמיר. כשקבלו חו"ר קושטא אגרת מרבני ויניציה ובה נשאלו על אמיתות הדברים שנפוצו על שבתי צבי וגרורותיו, פנו במכתב לרבי אברהם אמיגו בשנת תכ"ו חכמי קושטא הרבנים רבי יום טוב בן חנניה בן יקר ורבי משה שאנג'ו ורבי כלב ב"ר שמואל, בהצעה שהם ממנים אותו עם עוד שלשה רבנים מקהל עדתם "הנשר הגדול הרב כמהר"ר גבריאל איספיראנסה נר"ו ושני המאורות הגדולים כמה"ר שלמה אלימן אשכנזי וכמוהר"ר חיים אבולעפיה נר"ו" שילכו לעזה על מנת להתחקות על שרשי התנועה המשיחית מפי נתן העזתי שליחו של ש"צ. בראשה מכתב כותבים לו בתוארים דלהלן: "לן בעומקה של הלבה, בקי בחדרי תורה, כל סתום לא עממוהו וכל רז לא אניס ליה דיינא דנחית לעומקא דדינא החכם השלם הדיין המצויין כמה"ר אברהם אמיגו נר"ו", (ראה "ציצת נובל צבי" לרבי יעקב ששפורטש, מהדורת ירושלים תשי"ד עמודים 125–123).

בתשובות לחו"ר קושטא מתבטאת עמדתו השלילית לשבתאות, ומלחמתו בשבתאים היתה עזה ללא רתיעה.

עדיו בחותמם זכין לו

רבי דוד קונפורטי בביקורו בירושלים בשנת תי"ב כותב עליו בספרו "והר' אברהם אמיגו מעיין גדול ועוקר הרים בתלמוד וחסיד", (קורא הדורות דף מ"ט ע"ב).

רבינו החיד"א זיע"א כותב עליו: "והגאון הנזכר היה חשוב מאד בעיני רבני קושטא בזמן הרב פני משה (הוא רבי משה בנבשתי) ובית דינו, וראיתי כתביהם שהיו שולחים להרב הנזכר בכבוד גדול. וראיתי ספר גדול כתיבת ידו יד הקדש משו"ת וחידושים בש"ס ופוסקים", (שם הגדולים מערכת ספרים ערך פרי חדש אות פ' סימן קל"ח). במקום אחר מציין החיד"א שראה בכת"י את תשובותיו של רבי אהרן בן חיים (מח"ס קרבן אהרן ולב אהרן) לרבי חנניה אישפריאל מרבני חברון, ורבי אברהם אמיגו מירושלים, וזה לשון החיד"א: "גם ראיתי תשובתו כ"י שקיל וטרי עם הגאון מהר"א אמיגו איש ירושלים", (שם הגדולים ערך רבי אהרן בן חיים).

רבי שלמה ב"ר בנימין הלוי גדול חכמי אזמיר בדורו וחתנו של רבי יהונתן גאלאנטי, קורא לו: "המאור הגדול חד בדרא, הרב הגדול בישראל גדול שמו עליון למעלה", (ראה שו"ת לב שלמה סימן פ"ד).

רבי משה חגיז שהכירו בימי נעוריו כותב עליו "שר וגדול בישראל סיני ועוקר הרים", וכן מזכירו לשבח יחד עם גדולי דורו בספרו "משנת חכמים" סימן תרכ"ד.

כן נאמר עליו "וכן כל רבני ארץ הצבי וארץ מצרים ורבי קושטא כולם מפליגים בשבחו וחרדו מגדולת מעלתו". עיין בשו"ת "דרכי נועם" לרבי מרדכי הלוי (חיו"ד סימן י"ט) שכותב בתשובתו על ידידו וריעו רבה של אלכסנדריה (נא אמון) הגאון רבי יהודה חאבילייו "ומקרוב נגלו אלי עוד ג' קונטרסים בסלע מחלוקות מרבנן

תקיפי דארעא דישראל הגאון רבי אברהם אמיגו ומהר"ם בן חביב ומהר"ר דוד הכהן", וראה עוד שם בחלק אבן העזר סימן ל"ט.

מתשובותיו נדפסו בספר "נהרות דמשק" לרבי שלמה קאמונדו חושן משפט סימן י"ג, ועוד מקומות. וכן מביאו הגאון רבי חזקיה די סילוא בספר "פרי חדש" אורח חיים סימן תר"ו וביזרה דעה סימן ג' אות ד'. ובספר "שער המים" הלכות טריפות סימן ל'.

כתביו אבדו ברובם. חיבורו "פרי חדש" נשתבח מאד בפי בני דורו שהוא "חיבור נפלא ממה שפלפל על הבית יוסף וטור מהלכות פסח עד תשלום אורח חיים", ורבי יהודה ב"ר עמרם אבן דיוואן הגיהו בזמן הדפסת ספרו "זבח השלמים", ואולם החיד"א מציינו כאבוד [שם הגדולים אות פ' סימן קל"ח]. מספרו השני שו"ת ופסקים, נשתמרו שרידים בכת"י.

בשנת תש"נ נתגלו חידושיו על התנ"ך וש"ס מתוך כ"י מאוצרו של רבי מנשה רפאל ליהמן ונדפסו לראשונה מעצם כת"י על ידי מכון "אהבת שלום" בעיה"ק ירושלים תש"נ לפ"ק.

התולדות מתוך חידושי מהר"א אמיגו, בהוצאת "אהבת שלום"

רבי אברהם אסא

"צרכי ציבור"

רבי אברהם אסא, נולד בקושטא בשנת הת"ע [1710], היה בזמנו של הגאון רבי אברהם ב"ר יהודה מיוחס שהיה מגדולי חכמי קושטא, משורר, מחבר ומתרגם בקושטא, נחשב גם הוא לאבי הספרות בספרדית–יהודית, הוא תרגם ללאדינו את כתבי הקודש וחלקים משולחן ערוך. את ספר המוסר "מנורת המאור" של רבי יצחק אבוהב את ספר "יוסיפון", "מעשה יהודית", ו"שבט מוסר" לגה"ק אליהו הכהן מאזמיר ו"מגילת אנטיוכוס" ואותיות דרבי עקיבא, ועוד. רבי אברהם אסא, חיבר את הספר "צרכי צבור", שתוכנו דינים והלכות, שאדם נזקק להם לעתים קרובות, ונדפס ב"קושטאנדינא אשר תחת ממשלת אדוננו המלך האדיר שולטן מחמוד יר"ה" שנת תצ"ג [1733], פועלו הספרותי של רבי אברהם אסא, נועד לקדם את הרמה התרבותית של היהודים בממלכה העותומנית, שהיתה כנראה בימים ההם בשפל המדרגה. מ. ד. גאון, אומר על רבי אברהם אסא, שהיה מטובי הרבנים והמשכילים בדורו. "אם לשפוט על פי הספרים הידועים כיום שהגיעו אלינו, ושיש לו שייכות אליהם אפשר לומר, כי הוא עשה בשביל הספרות הספרדית יהודית לאדינו, יותר מכל איש אחר לפניו או לאחריו. ברוב ספריו המתורגמים לא נזכר שמו על השער, ועל חלקו והשתתפותו בעבודה, אפשר להוכח רק מתוך עיון בספר עצמו... כיון שדרכו היתה להוסיף לכל ספר שירים וחרוזים בעברית או בלאדינו, שמהם יוברר בדיוק מי המתרגם".

רבי אברהם אסא נפטר בשנת תקכ"ח [1768].

רבי אברהם אפומאדו

מחכמי איזמיר. הגה"ק רבי אליהו הכהן מאיזמיר בספרו "מדרש האיתמרי" דף פט מביא פירוש נאה משמו, וכותב: "פירש החכם המרומם כמהר"ר אברהם אפומאדו נר"ו...".

גם בספר "שבט מוסר" פרק ל"ד אות כ"ג, כותב: "שמעתי משארי החכם המרומם כמהר"ר אברהם אפומאדו ז"ל...".

רבי אברהם ארגואיטי

מרבני אוק'י שבטורקיה. בנו הוא הגאון העצום רבי יעקב ארגואיטי זלה"ה מחבר ספר "ירך יעקב" ו"זבר עשות". בהקדמתו לספרו "ירך יעקב" [איסטנבול ת"ש] הוא מתאר את אביו: "החכם השלם הדיין המצויין"... ובשער הספר כתב רבי יעקב: "אבי עט"ר הר' הצדיק המנוח הוא ניהו רבי אברהם ארגואיטי מ"כ".

רבי אברהם ארדיט

הגאון הגדול החכם השלם והכולל רב ועצום רבי חיים אברהם ארדיט זצ"ל מחכמי ורבני איזמיר. נולד בשנת תצ"ה [1735]. בספר "מטה אפרים" לרבי אפרים ארדיט שנדפס בשנת תקנ"א חובר לסוף הספר קונטרס לרבי אברהם ארדיט, ובראש הקונטרס כתוב בזה הלשון, זה נמצא כתוב מאת החכם השלם סיני בקודש מתנהג

בחסידות כמה"ר חיים אברהם ארדיט ז"ל בן אחיו של הרב המחבר ז"ל ממה שחידש בימי חורפו בלומדו עם רבו הגאון בעל שער המלך ז"ל, והן בעוון עודנו באבו נקטף ודין גרמא להדפיסו מאשר נמצא לו לעשות נחת רוח שיהיו שפתותיו דובבות, עכ"ל. ובגוף הספר מביא רבות ממה ששמע מפי רבו וממה שראה בכתבי רבו, עיין בהלכות לולב פרק ח' הלכה י, והלכות אישות פ"ג ה"ג, ופ"ה ה"י, ורוב דבריו וגם הרבה ממ"ש בסתמא נמצאים בספר שער המלך, וכן ישנם דברים שמביא שאינם בשער המלך, ונראה שלא ראה לספר שער המלך כלל שכנראה שחלה ונפטר ומחמת זה הוסיפו לו שם חיים, ונ"ל שדרוש ב' להספד בספר "דרך השער" שנכתב שם לרבי אברהם ארדיט הוא נידהו.

ראיתי לנכון לברר קצת בנוגע למשפחת ארדיט כפי שיוצא בספרידם שנוגע לענייננו, והוא שרבי אברהם ארדיט היה אביהם של רבי אפרים ארדיט בעל "מטה אפרים" כמו שכתב רבי חיים מודעי בהקדמה למטה אפרים, ואביו נמי של רבי יצחק ארדיט כמו שכתוב שם. בנו של רבי יצחק הוא ניהו רבי [חיים] אברהם ארדיט תלמיד השער המלך, ובנו השני [חיים] משה שעליו דרש השער המלך בדרוש א' לנשואין, והוא ניהו הגביר שהגיע אליו ספר "משפט צדק" ח"ג שהיה בידי השער המלך והביאו רבי משה ארדיט לרבי יצחק מאיו, ובנו השלישי הוא רבי שמואל ארדיט שמספידו השער המלך בדרוש י"ג להספד [ונלב"ע י"ז ניסן תקכ"ב יע"ש ובדרושי ר"א ארדיט דרוש ה'], והראיה לזה שרבי אברהם ארדיט תלמיד השער המלך מספיד לרבי אפרים ולרבי שמואל ולשניהם קורא דודי, ומסתבר הוא שמה שמספיד השער המלך בדרוש א' לרבי אפרים ארדיט בשנת תק"א ובדרוש ג' בתשלום השנה לרבי אפרים ארדיט, אין זה בעל מטה אפרים דהא נפטר בט"ו תשרי תקכ"ח כפי שהובא במצבות חו"ר אזמיר, וכן רבי אברהם ארדיט כשמספידו מציין בתשלום השנה כ"א אלול תקכ"ח, ואפשר שרבי אפרים שמספיד שער המלך בשנת תק"א זהו זקיני שמזכירו השער המלך בהקדמתו לשטמ"ק על ב"ב ונזיר שהדפיסם בליוורנו, ותמוה קצת שבהספד לא כותב עליו זקיני, ואפשר דאחר הוא או שאחר כך נהיה זקינו מצד אשתו או כה"ג, והנה גם בעל שרשי הים מספיד לרבי אפרים ארדיטי בתשלום השנה ספר ויקרא [שזה לערך ט"ו חשון] שנת תקכ"ט, וצ"ב אי כונתו לבעל מטה אפרים וכיון דלא יכל לדרוש בחול המועד סוכות דחה דרשתו לט"ו חשון, או שכונתו לר"א אחר שקוראו ר"א ארדיטי, ואולי זהו זקינו של השער המלך שגם מסתבר נמי שלאח השלישי רבי יצחק שדרש בנשואי בנו משה, דרש נמי בהספד על בנו ר"א הוא ניהו רבי אברהם תלמיד שער המלך, ואין ראיה מסדר ההספדים שחזינן שם שאין הזמנים הולכים לפי סדר הדרשות, וכן הרבה מהרבנים דרשו דרשה על כמה רבנים שנפטרו בזמנים שונים ומש"ה נמי בעל שרשי הים הספיד לרבי אברהם הנ"ל ואותה דרשה דרש על החיד"א בשנת תקס"ו, ומסתבר לי שרבי אברהם ארדיט תלמיד שער המלך נפטר בסביבות שנת תק"ל שהרי מזכירו לבעל בתי כהונה שקיבל ממנו, ומצד שני מביאו לרבי יוסף חזן שהיה צעיר מאוד שהרי נולד בתק"א, וכן אינו מזכיר לספר שער המלך של רבו כלל, ואף על פי שבהלכות נדרים פ"א ה"א כותב: ושמעתי מקשים משם הרב הכולל כמהר"ר חיים מודעי נר"ו, אין הכרח דאיירי אחרי שנת תקל"ו שהתקבל רבי חיים מודעי כרב הכולל באיזמיר, אלא היה מפורסם בגדלותו ומש"ה נמי כתב שמעתי, וכן מצינו שם בה' מאב"א דגם אר"י אשכנזי כותב הרב הכולל אף על פי שלא היה כן במשמעות של רב העיר, יע"ש היטב בה' נדרים ובהגהת המגיה, כנ"ל. ועיין בספר "נר יצחק" לרבי ניסים יצחק ארדיט שיצא ע"י "אהבת שלום" שהאריכו בביאור תולדות משפחת ארדיט, וחלק ממ"ש הבא נלקט מהתם. [ובבתיבת התולדות בכללותם הסתייעתי בספרי החיד"א, בספרי ר"י מאיו, ובספרי ר"י חזן, וכן בתולדות החבי"ף, ועוד].

רבי חיים אברהם נפטר בשנת תק"ל [1770].

רבי אברהם אשיאש

מחכמי ודייני ברוסה הקדמונים. שמו נזכר לשבח בשו"ת 'אהלי תם' סימן קיד, ושם כותב הגאון כמוהר"ר רבי תם ן' יחייא זלה"ה בתוך התשובה דברי שבח אלו: 'זכרתי ימים מקדם שמה ישבו כסאות למשפט קדושים אשר בארץ החיים חייתם, החכם הר' משה

אלפראנג'י ז"ל והחכם ה"ר אברהם אשיאש ז"ל והחכם ה"ר' משה בן חביב ז"ל והיו נוחים בהלכה ובדין זה לזה...'.

רבי אברהם ב"ר אביגדור 'זכור לאברהם'

הגאון המופלא המובהק החכם השלם ראב"ד קושטא כמוהר"ר אברהם בכ"ר אביגדור זלה"ה.

רבי אברהם נולד בשנת תע"ה [1715] לאביו רבי אביגדור באדריאנופול. במאה הי"ח בין השנים תקכ"ה–תקל"ח [1765–1778] שימש כראב"ד בקושטא בירת תורכיה.

בבית דינו כיהן רבי אליעזר יצחקי אחיו של רבי מאיר יצחקי בע"ס "אור יקרות".

דומה שראוי להביא את דבריו של רבי אברהם אביגדור על תקופת אדריאנופול. וזה לשונו: 'את הדברים האלה טפחתי ורביתי בימי חרפי עד היותי בארץ מולדתי בעיר אנדירנופלא יע"א... ומצאה ידי לתקן דברי רבינו הרמב"ם ז"ל ולקיים פירושו מה שלא נמצא בשום ספר. ואחר שנים רבות נדפס ספר התשב"ץ ואני כבר נתישבתי בעיר רבתי קושטאנדינ"א יע"א ובא ספר התשב"ץ לידי שנת תצליח', תקל"ח [זכור לאברהם חידושי רמב"ם דף קמה א].

רבי אברהם למד תורה מהגאונים המפורסמים רבי אליעזר נחום, ורבי רפאל יעקב אברהם גירון זלה"ה, ובספרו 'זכור לאברהם' הוא מביא דיון שהיה לו בפני רבו: 'הוינא קדם מרנא ורבנא מהר"א גירון זלה"ה, בדין גוי שתבע את ישראל' [אורח חיים סימן ו', דף יח, א]. ובספר "מקרא סופרים" כתב: 'והחכם השלם כמה"ר אביגדור בכ"ר אברהם נר"ו. גם בספר מגילת ספר הוא נזכר כמה פעמים' והקשה עליו החכם השלם סיני בקדש כמוהר"ר אברהם בכ"ר אביגדור נר"ו'.

רבי אליעזר נחום מזכירו כמה פעמים בספריו. נפטר בערך בשנת תקמ"ז [1787] חיבר ספר "זכור לאברהם" הודפס לראשונה בקושטא בשנת תקפ"ז [1827]. 168 – דף (פורמט גדול). הספר הודפס שנית במהדורת צילום בשנת תשנ"ב [1992], בברוקלין שבניו יורק.

ספרו "זכור לאברהם" – הכולל שלשה חלקים – עוסק בשאלות ותשובות, בחידושים על סוגיות בתלמוד [בעיקר על מסכתות כתובות ותמורה], וביאורים על הלכות רבות שבספר משנה תורה להרמב"ם.

מהדורת קושטא תקפ"ז שלפנינו, ג' ספרים: [א]. שו"ת ושקלא וטריא על האחרונים בסדר ד' חלקי שו"ע. או"ח – נז סימנים, יו"ד – כט סימנים, אה"ע – ט' סימנים, חו"מ –נט סימנים. [ב]. שיטה על קצת מסכתות מהש"ס. [ג]. חידושים על הרמב"ם. בראש הספר הקדמת ר' שמואל חיים ב"ר משה חיים, הכותב "זה כמו ארבעים שנה... זאת התורה... גנוזה... וגם אני... כתבתי איזה דברים ופסק אחד בדיני קדושי קטן" [דף כח ע"ג – לא ע"א]. חידושיו של רבי שמואל חיים שקועים בספר כולו, כמו כן שקועים בספר חידושיהם של בני המחבר, רבי אברהם, רבי יוסף ורבי אביגדור. שנת הדפוס נקבעה על פי א' יערי, הדפוס העברי בקושטא, עמוד 230–231 מספר 504 [החולק על "רשמי רשומות"], אך כבר פקפקו במפעל הביבליוגרפיה של הספר העברי בנכונות תאריך זה. [קהלת משה 3447. ב"כ].

על מעלותיו סגולותיו, וגדולתו בתורה נלמד מתוך הקדמת הרב המובהק כמהר"ר שמואל חיים נר"ו לספר "זכור לאברהם".

תנא דידן, דיין שדן דין אמת לאמיתו, שהלכה כמותו, שלא הניח כמותו, היינו תנא קמא, מלא רוח חכמה. דעת ומזימה, מגיד משרים, סיני ועוקר הרים, ומחזירן למכחשת...

אשרי מי שראה פניו, ואור עיניו כמראה הבזק. נר ישראל הפטיש החזק, דאורייתא הכא הדגימו נהוריתא, קא פסיק ותני הלכתא דברכתא, גופי הלכות, ששים המה מלכות, הלא היא כתובה על ספר הישר, חקוקים בשער, נודע בשערים, ולו שם בגיבורים, קיים אמרינן, לימד אמרינן, ללמד לבני יהודה קשת.

הוא, מלאך ה' צבאות הוא, תורה דיליה, נהרי נחלי, דבש וחלב אלף עולות יעלה, בבתם אופיד לא חסולה, ובידו מילא, מקרא משנה הלכות ואגדות מימינו ומשמאלו, חכו ממתקים וכולו קדש הופיע בבית מדרשו, זכר את דבר קודשו, את כל אשר עשה, זכר עשה, וקרא את שמו זכור לאברהם לחשבון אברהם אביגדור ז"ל שו"ת וגם שיטה על קצת מסכתות דמי פומיה דמר המתגבר, וחיילים

יגבר, כי יפלא מעיני העדה ספקא דאורייתא, וכל מילתא טמירתא, שקשין, וחכימי דרא ורברבנוהי משתבשין, מר פתח לה פתחא, והייתה הרווחה, וגם דרש דרש, שנה ופירש, כמשה מפי הגבורה, גופי תורה, בי"ג מידות שהתורה נדרשת.

אריש קאי, ראש ב"ד קושט'א קאי, מקודש מקודש שחיבב' את התורה והמצוה, מיושבי לשכת בית הפרוה, סבא דמשפטים מעשרה שליטים, והנה זה כמו ארבעים שנה מעלה מטה זאת התורה חמודה גנוזה, נבד הרב המ' זלה"ה אשר ישא את שמו דין הוא הדר הח' המרומם, לצורכי ציבור שלם בכל מידות טובות שמנו חכמים, מגזע היחס גדולים ועצומים, אמן, נטע נעמן, כמוה"ר אברהם נר"ו בכמהר"ר אביגדור זלה"ה וזה כמה שנים הנה תאבתי, ואהבתי, להשתעשע בתורתו כי טוב קויתי, זכרתי ימים מקדם הגיתי, בלבי מאן יהיב לן מכוחבו'ת ואת'א מרבבות שבאותו הדור מעשה אבות, וגם אני הצעיר דרך אגב כתבתי איזה דברים ופסק אחד בדיני קידושי קטן יען ראיתי להרב המחבר זלה"ה שכתב זה עלה על לבי להדפיסו סמוך לדבריו הלא היא בדף כ"ח ע"ג ודברתי עם מוהר"א נר"ו והודה לדברי להוציא לאור הדפוס את כל כתבי

מר זקנו ז"ל לעשות לו נחת רוח שהיתה רוה"ק מקשקשת...

פי המדבר מקוה רחמי אלקים חיים, והוא הצעיר שמואל חיים יצ"ו.

אוצר הספר העברי – וינגרד; קונטרס התשובות החדש, א; קורות היהודים בתורקיה והארצות הקדם, רוזאנים. הקדמה לספר 'זכור לאברהם'

רבי אברהם ב"ר אליהו ברודו 'ברכת אברהם'

מחכמי טורקיה. רב ודרשן ומעיין גדול שגאוני דורו חרדו ממנו שעלה לירושלים והיה לרבה הראשי. נולד בקושטא בשנת ה'שפ"ה [1625] לערך. נפטר בירושלים בשנת ה'תע"ז [1717]. נתמנה לרב בקושטא עוד בצעירותו. בשנת ה'תכ"ו [1666] נמנה עם רבני קושטא ואיזמיר שהוטעו בידי שבתי צבי, אולם אחר כך שיגרו אותם רבנים מכתב המביע התנגדות לשבתאות. בשנת ה'תמ"ח [1688] שימש כרב ודרשן באדריאנופול, אך שב לקושטא. בעקבות מלחמת טורקיה ונציה [ה'תנ"ה–נ"ז / 1695–7] יצא לפדות שבויים יהודים שנשבו בשטחי הכיבוש הוונציאנים, ומאז הרבה לנדוד בערי איטליה, גרמניה, אוסטריה והולנד ולבסוף התיישב בירושלים והיה בה לראש החכמים. בין תלמידיו: הגאון רבי נתנאל וייל [בעל "קרבן נתנאל"]. בשנת ה'תנ"ז [1697] הדפיס את ספרו "ברכת אברהם" – דרשות לספר בראשית. בהקדמתו לספר ציין כי חיבר פירוש לתנ"ך כולו. כמה מתשובותיו הרבות הובאו בספרי בני זמנו.

וראה שם בהסכמתו של ה"חכם צבי" באיזה תארים מכנהו: "...אחד המיוחד שבגדולי רבני קושטאנטינא רבתי", ועוד, וגם בעל "דרכי נועם" בתשובתו סימן ס"ב, ס"ד אבן העזר כתב: "מופלא שבסנהדרין, אחד מיוחד בדורו, שמעתתיהו נהירין ליה כזקוקין דנורא".

אנציקלופדיה לבית ישראל

רבי אברהם ב"ר יהודה מיוחס 'בני אברהם'

היה מגדולי רבני קושטא, שימש כאב בית דין וריש מתיבתא. מחבר שו"ת 'בני אברהם' ואחיו של רבי נתן מיוחס, נחשב לדמות מרכזית בקרב חכמי קושטא במאה הי"ח. באדר ב' תק"ב [מרס 1742] כיהן כאב בי"ד איסור והיתר. כיהן בתור אב"ד בעיר כבר בשנת תצ"ז [1737] וכן בשנים תק"ד [1744], תק"ח [1747], תקכ"ד [1764] ובעוד תאריכים שלא נמסרו. בשנת תק"ד [1744] נזכר גט שסידר בגאלאטה. גם רבי שמואל חיים מזכיר את בית דינו. החיד"א כותב עליו שהוא "מפורסם ביושר העיון והסברא מהר"א מיוחס אב"ד ור"מ דק"ק קושטנדינא".

רבי יצחק בכ"ר שמריה ארגואיטי, מגדולי רבני שאלוניקי, הזכירו בהערצה בהקדמתו לסיפרו "מעם לועז", על שעודדהו להמשיך את פעולתם המבורכת של הרבנים יעקב כולי ויצחק ב"ר משה מאגריסו, וכתב עליו: "ורשותא נקיטנא מריש גלותא מורנו ורבינו, עליון למלכי ארץ, ר"ב תנא הוא רבה דעמיה ומדברנא דאומתיה בוצינא דנהורא סבא דמשפטים קדוש יאמר לו, מר ניהו הרב המובהק מופלא שבסנהדרין כמוהר"ר אברהם מיוחס, תנצב"ה. הוא פקד עלי את מצחך חזק, מקום הניחו לך אבותיך, קום לך בכחך זה והושעת את ישראל, גם ברך יברכני יהא רעוא שיתן ה' את רוחו

עליך וזכות התורה אהניא לך שישלוט ברכה במעשה ידיך ויתן לך האלהים מטל השמים, טל של חיים ארוכים חיים של שלוה, חיים של שלום להיות דבקין דנא עם דנא, פרי שתזכה לסדר ולפרש כל ארבע ועשרים עד גמירא מראש ועד סוף, למען תהיה תורת ה' בפיהם כשולחן ערוך ומוכן לאכל לכל עדת ישראל". הואיל והנ"ל הזכיר את שמו של רבי אברהם מיוחד בצירוף המלה "תנצב"ה", מכאן שהוא נפטר לפני שנת תקל"ג. לפי מקור אחר הוא נפטר ביום כ' שבט תק"ל [1770].

רבי אברהם ב"ר יהודה מיוחס חיבר ספר חשוב מאוד בשם "בני אברהם", שנדפס אחרי מותו בקושטאנדינה בשנת תקל"ג [1733], ומכיל שאלות ותשובות על "שולחן-ערוך" יורה דעה, אבן העזר וחושן משפט. לספר זה צורף קונטריס לגיטין בשם "שבת אחים", שנתחבר על ידו ועל ידי אחיו רבי נתן. בסוף הספר התפרסמו שבעה דרושים למחבר, ואחריהם קונטריס של שבע שו"ת ליורה דעה, ואחר לאבן העזר מאת רבי יום טוב אלנקוה, מגדולי תלמידיו של המחבר. בראש הספר באה הקדמה [–הסכמה] מאת הרב הכולל כמה"ר רפאל יצחק ירושלמי מקושטא, שהכתיר את אחי המחבר בתואר: "החכם השלם הדיין המצויין רב ועצום כמה"ר נתן מיוחס".

הספר "בני אברהם" פותח בשאלה מליוורנו בעניין ה"סכמה" האוסרת לשחק. על פסק דין זה חתומים: אברהם בכר יאודה מיוחס וחיים שמואל חובב. בסוף הספר בא פסק הלכה שחתמו עליו רבי שלמה אלפאנדארי ורבי חיים מודעי. הספר מכיל שאלות שנשאלו מקושטא, ליוורנו, טוניס, ברוסה ומקומות אחרים. בימיו אירע שהביאו נודות מלאים חמאה והעור התיכוני היה מצד הדבוק לבשר בהמה. הדבר גרם למחלוקת בין רבני העיר ורבי אברהם מיוחס התיר.

בי"ב תמוז תק"ו [1 ביולי 1746] חתם שני בין רבני קושטא על כתב מינוי של פקידי ירושלים בעיר. התמנה ל"רב הכולל" של קושטא בשלהי שנת תק"ז [1847]. באב תק"ט [אוגוסט – ספטמבר 1749] כתב הקדמה לספר "מגלת ספר", מאת רבי בנימין קאזיש. בשנת תק"י [1750] חתם על תקנות מתווכי העיר ועל פסק שנשלח לליוורנו. בשנת ת"ק [1740] חתם עם רבני העיר על איגרת המלצה ובב' אדר א' תק"ח [19 בפברואר 1748] חתם על הפסק נגד המלבושים היקרים בירושלים. בחשון תק"א [נובמבר 1750] נימנה על רבני העיר המאשרים הסכמה של דייני או"ה. כתב הסכמה בראש רבני העיר על ספרים שנדפסו בעיר בשנים תקט"ו [1755] ותקט"ז [1756] ועל שו"ת הרמ"ז שנדפס בויניציאה בשנת תק"ך [1760]. בניסן תקכ"ב [מרס – אפריל 1762] חתם בראש רבני קושטא על איגרת שליחותו של רבי חיים מודעי ובאייר תקכ"ד [מאי 1764] על פסק שנשלח לתוניס. כמו כן נזכר בשנת תקכ"ד [1764] כ"חכם הכולל" של העיר ע"י רבי שמחה מזלאזיץ שביקר בעיר. באייר תקכ"ט [יוני 1769] היה אב"ד העיר שאישר פסק של דייני או"ה. פסקיו לוקטו בש"ות "בני אברהם" שנדפס לאחר פטירתו בקושטא בשנת תקל"ג [1773]. חיבור זה כולל גם קונטריס על הלכות גיטין ודרושים. הספר כולל גם קונטריס מאחיו רבי נתן מיוחס בשם "שבת אחים". פסקים נוספים ממנו כלולים בספרי בני דורו עמם התכתב בהלכה. תלמידו היה רבי יום טוב "הרב המופלא", ובן היה רבו המובהק של רבי נסים גבאי.

ירושלים בין החומות עמוד 38, מאת א. בן יעקב; פנקס בית הדין בקושטא, עמ' 85

רבי אברהם ב"ר יום טוב

מחכמי טורקיה. נכדו של הרב אברהם בר יו"ט ירושלימי. מובא בספריהם של חכמי דורו.

אטלס עץ חיים

רבי אברהם ב"ר יצחק רוזאניס

ילידּ קושטא. נודע בשם "החכם השלם והדיין המצוין". לעת זקנתו העתיק מושבו לאזמיר, והרביץ שם תורה. ובספר "דבר משה" לרבי משה אמארילייו, נזכרה שאלה שהובאה לפניו בענין חוב כוללות העיר לשלמה אנריקיס, בסך ששת אלפים ומאתים גרוש. לבאור יתר פנה אל הרב יהודה שמואל פרימו באדרינופולי. נלב"ע באזמיר.

"קורות היהודים בתורכיה וארצות הקדם", ח"ה עמוד 64

רבי אברהם ב"ר משה די בוטון

מגדולי חכמי ורבני טורקיה. נולד בסלוניקי בשנת ה'ש"ה [1545] ונפטר שם במגיפה הגדולה בשנת ה'שמ"ח [1588]. נתפרסם בחיבורו הגדול "לחם משנה" – ביאור על הרמב"ם. מאז יצא לאור הספר "לחם משנה" הוא נלווה כמעט לכל מהדורות הרמב"ם. למד אצל הרשד"ם [רבי שמואל די מדינה] ביחד עם חברו, רבי מרדכי קלעי. כשעמד בכתיבת הלכות תפילה, הגיעו לידו ספרו של מרן יוסף קארו, "כסף משנה" – ביאור על הרמב"ם ובו כמה חידושים דומים לשלו, ואז כתב: "היום ה' באדר שנת ה'של"ה הגיע לידי פירוש הרב הגדול מורי"ק וכו' ומכאן והלאה לא אכתוב אלא הדבר המחודש אשר לי". כן חיבר חידושים לש"ס – "מהררי נמרים". כמה מתשובותיו הובאו בקבצי שו"ת של חכמי דורו.

תולדות עם ישראל, בערכו

רבי אברהם נחמיאש

מחכמי טורקיה. מתלמידו של "המזרחי" [רבי אליהו מזרחי] ומוזכר בתשובותיו. נפטר בשנת ה'רפ"ח [1528]. היה שאר בשרו של בעל "היוחסין" [רבי אברהם זכותא] ודודו של רבי אברהם הלוי בר אליעזר, שהיה גיסו של בעל "היוחסין".

רבי אברהם ניניו

מחכמי מגניסיאה. הוא חתום בין רבניה בשו"ת 'בעי חיי' חושן משפט, ח"א–רג. חושן משפט, ח"ב–מ, עא, קיד.

רבי אברהם ב"ר נסים חיון

מחכמי ליסבון שבפורטוגל שהשתקע בטורקיה אחרי הגירוש משנת ה'רנ"ז [1497]. יצק תורה מרבו רבי יוסף חיון ראש רבני ליסבון. מושבו בקושטא. בשנת ה'רע"ו [1516] הדפיס את ספרו "אמרות טהורות" – ענייני תשובה יראה ומוסר. בכתב-יד השאיר את "מאמר במופתים" – ענייני נסים במקרא.

תולדות עם ישראל, בערכו

רבי אברהם ב"ר שלמה טאיטאצק

מחכמי טורקיה. מרבני סלוניקי. נפטר בי"ב בתשרי ה'ש"ב [1542]. אחיו הוא החכם הנודע הגה"ק רבי יוסף טאיטצק, רבו של המהרשד"ם [רבי שמואל די מדינה]

רבי אברהם ב"ר שמואל אשכרה

מחכמי טורקיה בזמנו של המהריב"ל [רבי יוסף אבן לב] ומובא במהריב"ל. יש הגהה בש"ס דפוס פיזורו: "אמר אברהם בן לאדונו שר וגדול בישראל מוהר"ר שמואל אשכרה הצרפתי".

רבי אברהם ב"ר שמואל צונצין

היה ראש "פקידי ירושלים" בקושטא. בניסן תפ"ז [1727] חתם בראש על איגרת שליחותו של רבי משה ישראל מטעם "פקידי ירושלים" שבקושטא. בתמוז תפ"ט [1729] חתם בראש על תקנה מטעם "פקידי ירושלים" שבקושטא בעניין מכירת אבני המצבות בירושלים. ישיבה שיסד רבי יהודה דיואן בירושלים לשם "פקידי ירושלים" שבקושטא, נקראה על שמו, "בית המדרש נוה שלום ברית אברהם".

היה עשיר ומחזיק המכס בקושטא, יחד עם אחיו שמואל.

סיפור על נס שאירע לו מספר הרב חיד"א: "ושמעתי שהרב הנז' [ר' נסים רוזילייו] היה בקי בגורלות ועניני קבלה מעשית והיה בקושטנדינה [בשליחות ארץ ישראל] אצל הרב המו' אליעזר ן' שנגי ז"ל וראהו מצטער על הגביר כמה"ר אברהם שונצינו נ"ע, שהיה פאר הדור, והניחוהו במשמר אשר מחוייבי מיתה אסורים שם, והיו מצטערים עליו, ובפרט הרב מהר"א ן' שנגי ז"ל שהיה לו איזה קורבה עם הגביר הנז'. והרב נ"ר [נסים רוזילייו] לקח מקרא ועשה גורל בכוונותיו ויצא לו פ' [פסוק] והיה ראשיתך מצער ואחריתך ישגא מאד, ואמר להם: אל תיראו, שינצל ממיתה ויצא דינו לאור... וכן היה, שאחרי ימים מעטים יצא דינו לאור ופדה נפשו בממון".

סייע בידי רבי שמואל אמאטו להדפיס כמה ספרים בקושטא. בהקדמת רבי שמואל אמאטו לספר "נחלה ליהושע" לרבי יהושע

צונצין, שנדפס בקושטא בשנת תצ"א. נאמר: "בהיותי באזמיר יע"א נבוך בנבכי ים הדאגות והמון תוגות מאין הפוגות... היתה עלי יד עטרת זקנים ותפארת בנים פאר גלותנו וגולה על ראשה הוא הישיש שר וגדול ליאודים צבי השרידים כמה"ר אברהם צונצין נר"ו באמור עלי הרימה פעמיך ועד פה תבוא לעשות נחת רוח לפני". היה לו בן ושמו מנחם.

מחקרי ספר א. יערי, עמודים 313–312

רבי אברהם ב"ר שמחה

מחכמי טורקיה. חיבר הגהות ומראה מקומות בספרי הטורים. הודפסו בשנת ה'ש' [1540]. הובא בספר "בית יוסף" למרן רבי יוסף קארו.

רבי אברהם בטטו

מחכמי ורבני קושטא. לא נודע עליו פרטים מתולדותיו, אלא רק מעשה שמובא בספר 'אהבת חיים'. להרה"צ רבי מנחם מנשה זצ"ל.

מעשה נורא מהגאון רבינו אברהם בטטו זא"ל בעל מופת הידוע בשער הרבים ובכל ערי תורקיה דרכו בקודש שהיה מכתת רגליו ממקום למקום להוכיח את האנשים ולהחזירם בתשובה, וזכה להשיב רבים למוטב. והנה פעם אחד נכנס למושבה טיריא [זה קרוב לעיר איזמיר שבמדינת טורקיה] בחודש אלול ודרש מענינא דיומא השייך לימים נוראים ונעשה התעוררות גדולה בכל הקהל. ושם היה אחד רע ובליעל, שהיה לועג על דברי הרב באומרו מי בא מאותו עולם שהוא עולם האמת? לאחר הדרשה נגשו אל הרב שניים מנכבדי העיר ואמרו לו יש כאן איש תקיף ואלים והוא עשיר ורשע גדול וכל העבירות עושה בלי שום פחד או בושה וכל אנשי העיר פוחדים ממנו – גם יש סכנה שלא יתפשט הנגע הרה הזה לאחרים. ענה להם הרב מחר בבוקר אחר התפילה תאספו כאן עשרה אנשים יראי שמים ונראה מה נעשה וכן עשו, למחרת באו עשרה זקנים, והרב שלח אחרי בעל העבירות העשיר ושמו היה חיים חודרה, והוא בא, הרב נתן לו כסא שישב, והתחיל לדבר עמו ענינים פשוטים, כי אנו כחומר בידי היוצא, והקב"ה הוא הממית ומחיה, וכדומה דברים באלה. בנתיים התחיל חיים חודרה לנמנם על כסאו עד שנרדם, הזקנים מסתכלים ורואים כי כבוד הרב לקח את השעון והסתכל בו ולא הבינו למה לאחר עשרה רגעים פתאום קם חיים חודרה בצעקות גדולות אוי ואבוי לו על רוע מזלו, הרב שאל אותו מה עשית? טעמת טעם מיתה? ואיך היתה יציאת נשמתך? כאשר שמע דברים אלה מפי הרב, מיד נפל מעל הכסא והתעלף, כמובן תיכף השיבו לו את רוחו והרב סיפר לזקנים, זה חיים חודרה, חלום חלם שזקן אחד היה מדבר אתו ומסר לו על כמה עונשים שנמצאים באותו העולם, עד אשר תסמרנה שערותיו של אדם, וענינים רוחנים כאלה, וכאשר שמע את כל הדברים האלה מפי הזקן התחיל להתבונן מה יהיה סופו? כי תשובה אינו יכול לעשות, תעניות קשה לו, סיגופין לא סובל, ללכת ולשאול מפי חכמים גם כן מתבייש מה עשה? לקח פח נפט ויצא מחוץ לעיר לתוך בקעה אחת שבני אדם לא עוברים שם, ושפך הנפט על עצמו, וקודם שישרוף את עצמו אמר, אינני רוצה לתת דין וחשבון לא למעלה ולא למטה, ויבוא הרוח ויפזר את אפרי לאחר השריפה, ולא תהיה לי קבורה, ותיכף שרף עצמו, ועם יציאת נשמתו צעק ואמר הצילו, הצילו. שהיה קשה מאוד יציאת נשמתו, ובנתיים נשרף, ואמר הקב"ה לממונה עליו שיחזיר את כל האפר למקומו, ויחיה שוב פעם. ופתאום ראה את עצמו עומד חי בבקעה במקודם, והוא אינו מאמין למראה עיניו, כי ראה את פח הנפט לידו עומד ריקן, והוא משתומם, כי לפני כמה רגעים יצאה נשמתו ביסורים גדולים. שאל הרב אותו, אתה מאמין כי יש אלוה בישראל הממית ומחיה? ותיכף חיים חודרה הרכין ראשו לפני הרב ובכה וקיבל להיות בעל תשובה גמור, ולאחר שלש שנים נולד לו בן זכר וקרא את שמו שלמה חודרה, והבן הזה נעשה לרב גדול בעיר "איזמיר" וגם לרבי שלמה נולד בן וקראו לו בשם אביו ר' חיים חודרה ז"ל בעל מחבר ספר [לאסינסיה די שלמה] "חכמת שלמה" על ספר "משלי" ממש דברי מרגליות שאין כמותם, והוא נדפס בכל ערי תורקיא,

מכאן למדנו עד היכן כוחה של תשובה אף על פי שאין לנו לא מקדש ולא קרבן.

'אהבת חיים', פרשת ויקרא, עמודים ו–ז

רבי אברהם ביג'אגו 'ושחטתם בזה'

נולד בשנת תרי"ח [1858] בקושטא, בעודו נער עלה לירושלים עם אביו ושם למד בבית מדרש "דורש ציון" ונודע כשקדן גדול, מלא רוח חכמה ובינה בחריפות ובקיאות בתורה. לימים נודע כאחד מחשובי החכמים בעדת הספרדים בירושלים. כיהן כדיין, מורה צדק, דרשן וחזן, שוחט מומחה ומוהל ראשי במשך שנים רבות. היה בקי גם בשפות ובהליכות עולם ע"י שסובב בכמה ארצות בעולם. כיהן שנים רבות כרב בעיר פ'ארו בפורטוגל. היה חבר בבית דינו של מהר"ם תג'יר בשנת תרס"ט ביחד עם הרה"ג רבי יצחק לבטון וחתום על פסק דין עמהם בספר "ע"ם מרדכי" לרבי מרדכי עוזאן בסופו. נודע כבקי בספרים רבים. נפטר בל' אב תרפ"ג [1923].

אלו הם חיבוריו:

א). "שמך אברהם" חידושים על כל התנ"ך, פרקי אבות ודרושים כתב יד. ב). "ושחטתם בזה" דינים ופסקים בהלכות שחיטה. הספר מחולק לסימנים וכל סימן כולל מספר סעיפים כל סעיף כולל שאלה קצרה ואחריה מופיעה תשובה, אף היא בדרך כלל בקיצור. נדפס בירושלים תרצ"ב. ג). ספר בחכמת הקבלה כתב יד. ד). חידושים על הש"ס כתב יד. ה). ק"א דרושים לזמנים שונים.

רבי אברהם בכור בן יקר

מחכמי ורבני איזמיר. היה חמיו של הגאון רבי יוסף פאלאג'י זלה"ה שכינוהו "החכם המעולה". רבי אברהם היה אחד מיקירי וחשובי איזמיר.

לעת זיקנותו עלה לירושלים ונפטר שם ביום כ"ב מרחשון שנת התרי"ג [1885] ונטמן בירושלים.

רבי אברהם בינטורה

מחכמי קושטא במאה הי"ט. מצאתי את שמו במעשה ב"ד בקושטא, מתוך תכריך מעשה ב"ד כתי"ק של מהרש"א אלפאנדרי זצוק"ל. שם הוא מתואר 'החכם המרומם אברהם בינטורה ה"י...'.

רבי אברהם בכר

כיהן כרב בעיר סיליבריה שבטורקיה בסוף המאה הי"ט. היה חכם תקיף וקנאי גדול בענייני דת והעמדת הדת על תילה. לימים עבר לאיסטנבול, ונודע כאיש קדוש ומורם מעם, ורבים ראו בו דמות מופת. העמיד תלמידים חשובים שפעלו בישראל להרמת קרן התורה וביצור הדת, והקימו מוסדות תורה.

בסוף ימיו עלה לישראל והתיישב בתל אביב. נפטר ו' אדר תשי"ז [1957] ונטמן בקרית שאול בת"א.

רבי אברהם בן מיגאש 'כבוד אלקים'

מגולי ספרד שהתיישב בטורקיה בזמנו של מרן רבי יוסף קארו. ב"אבקת רוכל" סימן רז מובאת שאלה ששאל את בעל "בית יוסף" ותשובת מרן.

חי בקושטנדינא, והיה רופא מובהק, והיו לו קשרים עם המלכות. רבו היה הגאון רבי יהודה ן' בולאט זצ"ל, ורבו אהבו והעריכו מאוד, והיה עמו בקשרי מכתבים.

אלו הם חיבוריו:

א). "עבודת הלוי" א). "עמק שדות" ג). "כבוד אלקים" על פילוספיה, קושטנדינא, שמ"ה–ו.

רבי אברהם בן ראובן 'בית אברהם'

מחכמי קושטנדינא, אחיו של רבי יהושע בן ראובן בעל ספר 'קול יהושע'. רבי אברהם חיבר ספר "בית אברהם" על מסורת התורה, דקדוק מדרשים, נדפס בקושטנדינא תק"ב.

רבי אברהם ברוך

מחכמי ומרביצי התורה בקושטא בשנת השנ"ו [1596]. והוא חתום על פסק דין עם הרבנים רבי חנינה בן יקר ורבי שמריה שרביט הזהב והסכימו עמהם כמה גדולי תורה כמובא בספר "תורת אמת" לגאון רבי אהרן ששון סימן יט.

רבי אברהם גאנסו

עמד בראש העדה בברוסה. התכתב עם הגאון רבי חיים בנבנשתי בעל הכנסת הגדולה בשנת ת"ן [1646].

רבי אברהם ג'יליבון מורון

מחכמי ורבני איזמיר, שמו נזכר בספר "גנזי חיים" מערכת חית עמוד ר"פ לגר"ח פאלאג'י זצוק"ל.

רבי אברהם גירון

בספר "דרך השער" דרוש י' לגאון רבי יצחק נוניס בילומנטי זלה"ה בעל ספר "שער המלך", כותב: "דרוש להספר על שמועה כי באה מהח'[כם] השלם הרב כמהר"ר אברהם גירון זלה"ה.

רבי אברהם גרשון

מחכמי קושטא, היה ממונה איסור והיתר בשנים תרכ"ג ותרל"ד. כיהן אב"ד בקושטא בט' סיון תרכ"ט [שו"ת ישמח לב, ח"ב, איזמיר תרל"ח, אבן העזר ה].

רבי אברהם דוד חכים

רבי אברהם דוד היה מחכמי איזמיר במאה הי"ט. נזכר בספר "פני יוסף" [פונטרימולי] פרשת אמור דף קלד ע"ב, "שמעתי מידי"ן החכם השלם והכולל עצום ורב כמוה"ר אברהם דוד חכים נר"ו...". שמו נזכר בספר 'מזכרת משה', סימן קכ"א וגם ב'יפה ללב' ח"ח, אות סב, רבי אברהם דוד נמנה לפרקים למסדר גיטין וחליצה בבית דינו של הגאון רבי נסים חיים מודעי זצוק"ל שצירפו עם עוד חכמים נוספים. ראה: ספר "מימר חיים" אבן העזר סימן סא, להלכות חליצה.

רבי אברהם דונוזו

רבי אברהם היה מחכמי גיקומידיאה שבטורקיה. שמו של חכם זה מוזכר בשו"ת רבי אברהם בן חנניה בסימן ה' בעדות עגונה מפי גוי מל"ת. שמו גם כן נזכר בשאלה ששאל את הגאון רבי משה בנבנשת זלה"ה בשנת ת"א [1641], ראה "פני משה" חל'ק ב' סימן מ"ז.

רבי אברהם די ג'אביש

מחכמי איזמיר. היה מתלמידיו של הגאון רבי נסים חיים שלום מרגונתו בעל ספר 'דרכי שלום'.

רבי אברהם די טולידו

מחכמי ורבני קושטנדינא. חיבר ספר "קומפלאס די יוסף הצדיק" בלאדינו, והם חרוזים על חיי יוסף הצדיק על פי ההגדה. קושטנדינא תצ"ב, הספר הוהדר ותורגם לעברית ע"י אבנר פרץ בהוצאת 'יד יצחק בן צבי' – ירושלים.

רבי אברהם די סיגורא

מחכמי ורבני איזמיר. שמו נזכר בספר "יסד המלך" דרוש ט' דף נ' עמוד א' לרבי יהודה ליאון סיד זלה"ה.

רבי אברהם די קוריאל

מחכמי ורבני איזמיר, ציונו: "החכם השלם, אב בחכמה כמוה"ר אברהם די קוריאל ז"ל ט"ז אב שנת התס"ה [1705].

רבי אברהם היכיני

'הוד מלכות'

נולד בקושטא בסביבות שנת שע"א [1611]. היה מגדולי חכמי קושטא, ומתלמידי המהרי"ט (ראה שם הגדולים בערכו ובמערכת המהרי"ט). היה מדייניי קושטא בזמן רבי משה בנבנישתי בעל שו"ת פני משה. חבירו מישיבת המהרי"ט רבי חיים בנבנישתי בעל כנסת הגדולה מכנהו "החכם השלם אלוף התורה כמוה"ר אברהם היכני נר"ו" (ראה שו"ת בעל ספר חיי חושן משפט סוסיי רמ דף רצז, ב) רבי אברהם נזכר גם בספר 'ציצית נובל צבי' לגאון רבי יעקב ששפורטש בקשר למאורעות שבתי צבי שר"י וראה גם בספר אור החזיים לרבי חיים מיכל ז"ל עמוד 32 מס' 85. כל ההגהות שבספר בכתב ידו ופעמים חולק בתקיפות על המפרש רבי משה בוטריל. בדף [לא, א] אחר שהוא מתקן טעות דפוס בענין שם הקדוש הוא מוסיף המדפיסים שלא ידעו סוד ע"ב על כן טעו.

אלו הם חיבוריו:

א). "הוד מלכות" – תפלות ק"נ מזמורים, קושטא תט"ו. ב). "אשל אברהם" – דרושים. ג). "תוספת מחבה" – ביאור על התוספתא. ד). "רזי לי", כתב יד אדלר 2360 בגנזי ביהמ"ל בניו יורק סי' 1716 [סי' 10814].

רבי אברהם נתבש"ם באיזמיר בשנת תמ"ב [1682].

רבי אברהם הכהן

רבי אברהם היה מחכמי טורקיה. נפטר בשנת ה'שנ"ג [1593].

רבי אברהם הכהן

רבי אברהם הכהן היה מרבני איזמיר במאה ה-י"ז, וישב גם באמאסיה, שבמרכז אנטוליה – ראה: בעי חיי, יורה דעה, סימן רל"ז, קעב ב"; שם, חושן משפט, חלק א', סימן קלג, קסב ע"ב; שיירי כנסת הגדולה, יורה דעה, סז, ע"ב; שם, קלה ע"ב. יש להבחין בינו ובין רבי שלמה אברהם הכהן, אביו של רבי אליהו הכהן האיתמרי שנפטר כבר בשנת תי"ט; רבי אברהם הכהן האריך ימים אחריו.

רבי אברהם היה בקי בהלכה, והיה בקשרי מכתבים עם הגאון רבי חיים בנבנשתי, דרכו היתה להקל בהלכה.

רבי אברהם הלוי

מחכמי קושטא. היה דיין איסור והיתר בקושטא בשנת תר"ז [1846]. הוא חתום כחבר בית דין רבה באדר תרי"א [1851] ובשבט תרי"ג [1853] ובעוד תאריכים. באחד מפנקסי בתי הדין נאמר: "נתבקש בישיבה של מעלה הרב היושב על המשפט מוה"ר אברהם הלוי ז"ל החתום לעילא בחדש אדר א' ש' התרט"ז". היינו, 1856, והוא מתואר שם במארי דאתרא קושטא. (פנקס איסור והיתר, תעודה יז. פנקס 2653, דפים 1, ע"ב 9, ע"ב – 26, ע"א, 40, ע"א).

הגאון רבי יוסף אלפאנדארי זצ"ל כתב בספר 'ויקרא יוסף': דרוש ג' להספר שדרשתי בקושקונג'וק על פטירת הרב כמהר"ר אברהם הלוי זלה"ה יושב על המשפט שנפטר לב"ע יום ח' אדר ראשון שנת 'תר"ן ליצירה'... בצדיק זה שאנו עסוקים בהספדו שהיו בו כלהו תהילי' מדות טובות שמנו חכמים לצדיקים ביראת ה', כל היום תוכו רצוף ומלבשתו ענוה, מלא וגדוש במקצוע גדול בדיני ממונות והוא שפט את ישראל דינא רבא ודינא זוטא. ונהירנא כד הוינא טליא שמו נודע בשערים היותו בקי בדיני ממונות שקוד על למודו לא ימיש מתוך האהל מבית מדרשו.... ומה גם כי עלו בו עצבים יסורים ממרקים וזו ראיה גמורה היותו צדיק יסוד עולם כי ה' צדיק יבחן... שהיה מזגו טוב ענותן כהלל והיה לומד תורה לשמה שהוא זך בלי שמרים...'.

רבי אברהם הלוי

הרב הכולל ריש גלותא חסיד ועניו כמוהר"ר אברהם הלוי ר"מ קושטא, כיהן כאב"ד לעגונות בקושטא בשנת תק"ף [1820] לאחר מכן היה אב"ד בבלאט. בשנת תקצ"ה [1835] נתמנה לחכם באשי ראשון בקושטא וכיהן בתפקידו זה. במשך כשנתיים עד להחלפתו במשרה זו ע"י רבי חיים שמואל. (ראה 'משנת ר' אליעזר', חלק ב' אבן העזר ב: חושן משפט ע"ג: כסא שלמה דרוש עשירי להספד דף קלו ע"ב).

רבי אברהם הלוי נפטר בשנת תקצ"ז [1837] בקושטא.

רבי אברהם ויליסייד

מחכמי קושטא. בנו של רבי שלמה שהיה גיסו של הגאון רבי חיים בנבנשתי בעל ה'כנסת הגדולה', ונכדו של הג"ר שמואל ויליסייד זלה"ה מרבני קושטנדינא.

רבי אברהם היה נושא ונותן עם דודו רבי חיים כנזכר בשו"ת "בעי חיי" חלק א' סימן סא בזה הלשון: "זית שמן ששמנה של תורה אגור בתוכו ויעש מסגרת זית רענן לתורה ולתעודה ולשון הזהב והאדרת החכם הנעלה ידיד נפשו כמוהר"ר אברהם בן ויליסייד נר"ו... ואני ב"ה אצפה אוחילה לאלקי ישעי יגדל כסאך מכסא הרב זקנך מר שמואל זלה"ה אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לך בנפשך שובעך וכנפש דודך אוהבך מלב ומנפש הצעיר חיים". ובסימן יב בסופו כתוב: "כתב לי ידיד נפשי בן אחותי החכם הותיק כמוהר"ר אברהם בן ויליסייד נ"ע" וכו'. גם שאל שאלה את רבי יהושע בנבנשתי בדין תענית יולדת בט"ב, ראה שו"ת שער יהושע ח"ב או"ח סימן ט. רבי אברהם לא האריך ימים ונפטר בחיי רבי חיים דודו.

רבי אברהם חזן

נכדו של הגה"ק רבי אליהו הכהן האיתמרי זצוק"ל בעל ספר 'שבט מוסר'. בהקדמת הגאון המופלא רבי חיים ב"ר דוד אבולעפיא זלה"ה לספר 'מדרש אליהו', כותב רבי דוד על רבי אברהם בזו הלשון: "...והאלהים אנה חוטר מגזע בן בתו של הרב המחבר זלה"ה [רבי אליהו הכהן] פרי צדיק אחד היה אברהם החכם הנעלה כמוה"ר אברהם חזן נר"ו אשר נדבה רוחו להביא אל בית הדפוס זה ספר מדרש אליהו. יהא רעוא זכות הרב מר קשישא יעמוד לימינו ושנות יעלו שנים כשני אליהו...".

רבי אברהם חי שאקי

'שער הקדים' כת"י

בנו של הרב רפאל עובדיה שאקי. היה מרבני קושטא. בראשית המאה השביעית התישב בצפת והיה שם רב ודיין, וחתום עם הרב שלמה יוסף חכים. זמן מה כיהן כראב"ד בצפת לפני הרב חיים ב"ר מנשה סתהון. רבי אברהם נלב"ע בשנת תר"ס [1900].

חיבר: "שער הקדים" שו"ת, ונמצא בכ"י. נזכר בספרי רבני דורו, ביניהם "מעשה איש", להרה"ג רבי יעקב שאול אלישר זצ"ל, "פני יצחק" להרב יצחק אבולעפיה ח"ה ועוד. אחת מתשובותיו נדפסה בספר "מעשה איש" חלק אבן העזר, סימן י. חבצלת לשנת תרנ"ט, גליון ט"ו.

יהודי המזרח בארץ ישראל, עמוד 657

רבי אברהם חייא ב"ר אהרן די בוטון

נכדו של רבי אברהם די בוטון בעל "לחם משנה" על הרמב"ם. רבי אברהם נולד בנראה באיזמיר סמוך לשנה שפ"ה [1625] נמנה על חכמי בית הדין של רבי יוסף אישקפה וחתם הרביעי אחריו. נשא ונתן בהלכה עם רבי חיים בנבנשתי בעל "כנסת הגדולה", ובשנת תי"ח היה מן המסכימים על ספר זה לחלק "אורח חיים". אף כתב הקדמה לספרו "שיירי כנסת הגדולה".

זמן מה היה רב בעיר דארדנל משם חזר לאיזמיר ובשנת תל"א הביא בה לדפוס את הספר "לחם רב" לזקנו הגדול רבי אברהם בעל "לחם משנה". בשנת תל"ד אנו מוצאים אותו שוב באיזמיר.

סמוך לשנת תל"ה הגיע לירושלם, אך בשנת תל"ט יצא כשליח לערי טורקיה. בשנת ת"מ היה בסאראייבו ושם התרועע עם רבי יוסף אלמושנינו רב העיר, הכותב עליו "מעין המתגבר סובר הרזים... בנן של קדושים". באותה שנה גבה בעיר סאראייבו עדות בענין עגונה ובראש גביית העדות נאמר "בפנינו עוז"מ [עדים חתומים מטה] ובפני החכם השלם כמוהר"א אברהם די בוטון הי"ו; שליח מירושלם תו"ב. רבי יוסף אלמושנינו שכתב תשובה על כך מזכיר גם "כך אמר לי החותם בשולי פסק זה החכם השלם שלוחא דרחמנא הנ"ז" [עדות ביהוסף ח"א סימן מ"ג].

בשנים תמ"ו–תמ"ז אנו מוצאים אותו בראש בית הדין בירושלים. היה זקן החכמים והיה צריך למלא את מקומו של רבי משה גלנטי, אך מחמת זקנותו המופלגת פנה את מקומו לרבי דוד יצחקי. בסיון תמ"ו היה בירושלם, חתם בה על תעודות שונות,

ביניהן אישור תשובת רבי משה ב"ר יהונתן גלנטי [גינת ורדים אבן העזר כלל ג], בשנת תמ"ז הסכים בירושלם להדפסת שו"ת "שער אפרים" לרבי אפרים הכהן מוילנא אב"ד בודזין, שנדפס בזולצבאך בשנת תמ"ח. באותה שנה חתם עם רבני ירושלם על פסק בענין הקדש טבריה [שו"ת זרע אנשים סימן ל], תשובה שלו בהלכה מובאת בשו"ת "באר מים חיים" סימן צו.

בזמנו של רבי משה גלנטי היה ממונה על גיטי נשים. חתם ראשון עם רבני ירושלם על מכתב לרבני חברון בדבר חלוקת כספי התרומות המיועדות לארץ ישראל [נדפס בספר "שבר פושעים" לרבי יהודה ב"ר אליעזר פאפו [ירושלם תרכ"ב] סימן ח' ובעל "פני משה" בח"ב סימן צ"ז נשא ונתן בדבריו]. במכון לתצלומי כת"י מצוי צלום כתב יד שלו והוא קובץ פסקים ושו"ת [סינסינטי 160 ס' 17141] פסק מפאס [פרמא 130/8 ס' 13287], שו"ת בהלכה [מכון בן צבי, ס' 1404].

רבי אברהם נפטר בירושלם לאחר שנת ת"ס [1700] ונטמן על יד קבר זכריה הנביא "אצל האילן והבור".

"אור החיים"; אלג'י; "ירושלים" ח' סמברי; שא"י; שה"ג החדש; תח"י

רבי אברהם חיים בכ"ר דוד

מחכמי ורבני איזמיר. מצאתי את שמו בספר "עיני כל חי" על אגדות הש"ס חידושי יומא דף כ, ע"א, לגאון רבי חיים פאלאג'י שמזכירו בזה הלשון: "שמעתי מפי צדיק כמוהר"ר אברהם חיים בכר דוד ז"ל ש"ץ מקהילתנו דפירש" וכו'. שמו גם נזכר שם במסכת בבא קמא דף נא, ע"ב.

רבי אברהם חיים דוד סארדי

מחכמי איזמיר. חי במאה הי"ח, כיהן כדיין בעיר קוש-אדאסי בצירוף הדיינים רבי חיים שמעון גידלייא ורבי אברהם איסטאמאטי זלה"ה.

רבי אברהם יוסף

מחכמי איזמיר. הצטרף כמה פעמים לסופר גיטין בבית דינו של מרן החבי"ף, ראה: 'גנזי חיים' דף ס' ע"ב.

הגאון רבי יוסף פאלאג'י בספרו "יוסף את אחיו", מערכת דלת דף ר"ב [הנדמ"ח תשס"ה] כותב: "דרוש שדרשתי על פני השדה על גבי הארון של רב אחאי אחד היה אברהם מעלת הרב העצום נז"י כמוה"ר אברהם יוסף ז"ל לע"ן והיה זה ביום ערב ראש חדש סיון שנת התרמ"ד... ובפרט על פטירתו של צדיק כזה שהיתה תפילתו זכה וברה מתחסד עם קונו מלב ומנפש... כשהיה שליח ציבור... בימים נוראים... בהכנעה גדולה מעומקא דליבא ורבים השיב מעון...". רבי אברהם השאיר אחריו זרע קודש.

רבי אברהם יוסף קאניטי

'מקיץ בן חי'

מחכמי איסתנבול במחצית הראשונה של המאה הי"ח. ספרו: "מקיץ בן חי" כולל: שו"ת בעניני מתנה, קנין וצוואה: קושטא תק"ז.

רבי אברהם יצחקי

מחכמי טורקיה. ראש הסופרים בשאלוניקי. בקי גדול ופסקן. בעל "קורא הדורות" [שנפטר בשנת ה'תל"א, 1671] ראה פסקים שלו בכתב ידו. נראה שחיבר את הספר "אחות קטנה" [דלא כסה"ד] על ענייני גירושין. מוזכר בשו"ת "עדות ביהוסף".

רבי אברהם ירושלמי

הגאון העצום רבי אברהם ירושלמי נולד בערך בשנת ר"כ [1460] לאביו רבי יום טוב זלה"ה, ממשפחת בני רומניאה ונחשב לאחד מגדולי הדור בתקופת מרן הבית יוסף זלה"ה. בצעירותו הרביץ תורה בקושטא ואחר כך עלה לירושלים עיר הקודש, ולמד עם הגאון רבי בצלאל אשכנזי בעל "שיטה מקובצת" זלה"ה.

מדבריו הובאו בספרי גאוני דורו, מרן הבית יוסף בתשובותיו בדין מים שאין להם סוף סימן א' כותב: "...וגם החכם השלם כמה"ר

אברהם ירושלמי יצ"ו אמר על מי שהורה להתיר בדבר זה שאין לו צד היתר כלל...". הרחיד"א ז"ל בברכי יוסף אבן העזר סימן ט' סעיף ה' מצטט מתוך תשובתו מכתב יד "והסכימו עמו מהר"ר יעקב בי רב ומהר"ר משה די קוריאל". ובשם הגדולים בערכו כותב שחתם ביחד עם הגאון רבי יהושע צונצין זלה"ה והוא בספרו "נחלה ליהושע" סימן י"ז לענין פסק דין אחר שפסק הגאון רבי שמואל קלעי זלה"ה בעל "משפטי שמואל" ומובא שם בסימן ק"ו.

בשו"ת המבי"ט אורח חיים סימן ק"פ בענין המחלוקת בענין ברכות השחר אם אחד יוציא את כולם או כל אחד יברך לעצמו, כותב: "...ואמר כי בקושטאנטינא בפני חכמים גדולים דיבר על זה בפירוש עם הרב כמהר"ר יוסף טאיטאצאק זלה"ה והרב כמהר"ר אברהם ירושלמי זלה"ה ושלא מיחו בידו...".

בשו"ת מהרי"ט ח"א סימן י"ט בעניני נזירות שמשון כותב בזה הלשון: "עניני נדרים חמורים הם אלא שאנו יוצאים בעקבות הראשונים נוחי נפש לדון וללמוד מדבריהם, וראיתי תשובה אחת לרב כמהר"ר אברהם ירושלמי ז"ל בענין נ"ש שהקל בה כפי ענינו...", והביאו שנית בח"ב סימן כ"ד.

תיקן כמה תקנות לטובת ישראל, בנזכר בשו"ת "דברי ריבות" למהר"י אדרבי זלה"ה סימן נ"א: "כאשר עיני הארץ מופת הדור החכם השלם מוהר"ר אברהם ירושלמי מ"ב בעל ההסכמה הזאת המתקנה והמעטירה בכל ענייניה הלך לעולמו וחיי לרבנן ולכל ישראל שבק, נפל מחלוקת...". ובשו"ת מהרי"ט צהלון זלה"ה סימן ק"ס נדון המחלוקת בעה"ק ירושלים בין ק"ק ספרדים לק"ק אשכנזים אודות תקנות העיר, מביא: "...וגם במנין החותמים ראיתי החכם כמה"ר בצלאל וחד דעימיה החכם הה"ר אברהם ירושלמי...". גם חתום בשנת ש"ץ עם רבני ירושלים על הסכמה.

מתשובותיו נדפסו בספרי גאוני דורו, בספר "תומת ישרים" להגאון רבי תם ן' יחייא זלה"ה סימן קט"ו וסימן קמ"ט נדפסו תשובותיו, ובסימן ל"ג מוזכר בתוך התשובה "...וגם קצת חכמים שלמים אשר בעיר ההיא יצ"ו ובפרט החכם השלם ה"ר אברהם ירושלמי...". בשו"ת מהרשד"ם אבן העזר סימן נ"ג מסכים עם הוראת הרב המחבר בענין היתר עגונה, ובחלק חושן משפט סימן רכ"ד נדפסה תשובה ממנו. גם הגאון רבי בנימין בבה"ר מתתיה זלה"ה בספרו "בנימין זאב" מביא תשובה ממנו בסימן ת"ו בענין הצדוקים, ושם בסימן ת"ז תשובת המחבר שכותב: "...וכבר האריך בנדון זה הגאון מהר"ר אברהם ירושלמי ודעתו דעת צלולה ומינה לא תיזוז, ואפילו דהגאון דבריו הם כדאי לסמוך עליו, מכל מקום אני לא מאתי אלא לאפושי חד גמרא ובאתי אחריו ביהודה ועוד לקרא...". ובשו"ת מהר"י בן לב ח"ג סימן צ"ט מובא כתב הסכמה בענין חזקת בתים שחתם בו בקושטא בשנת ש"ט.

בשנת רפ"ז הו"ל חומש עם הפטרות לפי מנהג בני רומניאה שנדפס בויניציאה בבית הדפוס של בומברג שכתוב בו: "במצות המעולה כמה"ר אברהם ירושלמי יצ"ו...". נלב"ע בשנת שי"ח [1558]. מאסף תורני, "אבן המשפט", אבה"ע וחו"מ, שנת תשנ"ב, ירושלים

רבי אברהם ירושלמי

מרבני ודייני קושטא. היה מרבותיו של הגאון רבי שלמה קמחי בעל ספר "מלאכת שלמה".

רבי אברהם נפטר בשנת תר"ח [1848] ונספד על ידי תלמידו.

רבי אברהם ישושום

מחכמי איזמיר במאה הי"ט, הגאון רבי נסים יצחק אלגראנטי בספרו "חכמה מאין" דרוש א' לנישואין דף ב' עמוד א, ודרוש ב' לנישואין דף ה' עמוד ב' מביא משמו פירוש וכותב בזו הלשון: "אמרתי אספרה מה שראיתי להחכם השלם מר גיסי אברהם ישושום ז"ל...".

רבי אברהם לאריזו

רב מובהק וגדול בתורה. יש ממנו שו"ת בספר "חיים ביד" סימן מ"ח. הגר"ח פאלאג'י מזכירו בספריו: ראה "ברכת מועדיך לחיים" חלק א' דרוש י"ד לתשובה, משנת התרכ"ו, בזה הלשון: "וחכור לטוב להרב חסידא קדישא כמוהר"ר אברהם לאריזו ז"ל"... ושם בעמוד תצ"ז כותב עליו: "...הרב חסידא קדישא כמוהר"ר אברהם לאריזו

ז"ל שעם שהיה נהנה מיגיעו, עוסק בפרקמטיא, ומשאו ומתנו באמונה, עם כל זה היה שקדן בתורה לעת הפנאי ביום ובלילה, ומתנהג בחסידות, כידוע". הוא ג"כ נזכר בקשרי הלכה "רוח חיים" סימן שע"ו.

רבי אברהם נפטר באיזמיר בעת המגפה שמתו רבים מבני ישראל, בשנת התרכ"י.

רבי אברהם לחמי

מחכמי טורקיה. עלה לארץ ישראל והתיישב בצפת. חתום באיגרת של רבני צפת, שנשלחה מרבי שלמה אלקבץ וחבריו לחוץ לארץ בשנת ה'של"א [1571].

רבי אברהם ליאון

המכונה מורינו – מחכמי איזמיר. מתואר: "החכם השלם". נפטר ד' תקנ"ה [1795] באיזמיר.

רבי אברהם מאגולה

מחכמי ורבני איזמיר. נפטר י"ד בניסן בשנת תקכ"ג [1763].

רבי אברהם מאגריסו

מתואר: 'החכם השלם זה סיני כמהר"ר...' היה מחכמי אדרינופולי. בשנת התכ"ו שלח שאלה לגאון רבי משה בנבנשת, ונדפסה בשו"ת 'פני משה' ח"ב שאלה סט.

רבי אברהם מאיו

מרבני איזמיר. חתימתו מצויה משנת התרל"ו בספר "עיני כל חי" אגדות הש"ס, על מסכת בכורות עמוד קמט; לגר"ח פאלאג'י בתשובה ששלח לגדולי רבני ירושלים בעינין ממזר, וחתומים שם עוד רבנים.

רבי אברהם מודעי

מחכמי איזמיר. למד תורה, והיה מתלמידי הישיבה באיזמיר. היה בנו השני של הגאון רבי נסים חיים משה מודעי זצוק"ל בעל ספר 'דרישה מחיים', ואביו בהקדמתו לספר זה מכנהו: '..החכם המרומם שלם' במדות איש תבונה. מלאכת הקדש שחיטה ובדיקה לאברהם למקנה'... רבי אברהם נפטר בחיי אביו בערך בשנת תרי"ג [1853] בהשערה, ואביו מזכיר ממנו ד"ת בספרו 'דרישה מחיים' דרוש ה' עמוד קס"ו:

בספר 'אברהם אנכי' רות מזכירו הגר"א פאלאג'י, וכותב: ומחזיקנא טיבותא לאחד מתלמידי הישיבה החכם השלם והכולל כמה"ר רפאל אברהם מודעי נר"ו בריה דרב אור החיים נר"ו דהאיר את עיני'...'. ושם בירמיה סימן מד כותב: 'החכם השלם פלפלא חריפתא זרע ר'ב כמוהר"ר רפאל אברהם מודעי הי"ו...'. ראה גם שמצינו בספרו 'שמע אברהם' ח"ב סימן נח דף קמו, ע"ב.

רבי אברהם מזרחי

מחכמי איזמיר. הוא מתואר: "החכם המרומם". נפטר ז' ניסן בשנת תקס"ג [1803] באיזמיר.

רבי אברהם מנשה

מחכמי ורבני איזמיר. בנו של הגאון רבי יעקב מנשה זצוק"ל, בע"ס 'אהל יעקב' ו'באר יעקב'. הוא מתואר בהקדמת החה"ש רבי חיים אברהם הלוי לספר 'נוה צדק' לאביו הגאון רבי סעדיה הלוי זצ"ל בזו הלשון: 'רב רחומאי' סיני ועוקר הרים אחד היה אברהם חמיד לבאי כמה יגיעות יגע בתורה להגיה זאת התורה [ספר נוה

צדק]. זכה וברה ועמד על כנו, דבר דבור על אופניו.. מעלת הרב ועצום ענותן כהלל... כמוה"ר אברהם מנשה נר"ו יאיר וזרח...".

שמו של רבי אברהם מנשה מוזכר בעוד ספריהם של חכמי ורבני איזמיר.

בספר 'ברך את אברהם' [בהתנצלות המחבר] כותב הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצוק"ל דברי שבח וקילוסין, בזו הלשון: '...להאי גברא רבה מנורת זהב כולה, בן מלך גאון יעקב רבה אילנא, דין הוא הדר מפיו דעת ותבונה הרב הכולל ספרו"י, מליץ טוב לצדקנו בשפה ברורה כמה"ר אברהם מנשה נר"ו אשר טרח בכמה יגיעות...'.

בנו הוא החכם השלם והכולל רב ועצום פלפלא חריפתא רבי שמעון מנשה זצ"ל.

רבי אברהם נפטר בשנת תרכ"ד [1864]. [ראה 'צדקה חיים' דרוש כז].

רבי אברהם מצליח

דיין מצויין מחכמי ורבני מאגניסיה. מצאתי את שמו בספר "חיים ושלום" אבן העזר סימן ג'–מ' לגר"ח פאלאג'י ושם מתארו בזה הלשון: "ידידי וחביבי, רב נהוראי אברהם אוהבי, מר דיינא דנחית לעומקא דדינא מזרע היחס והמעלה... מעלת הרב השלם הדיין המצויין כמוהר"ר אברהם מצליח נר"ו.

ובחלק אבן העזר שם סימן ל"ז כותב הגר"ח עליו בזו הלשון: "הרב השלם הדיין המצויין בר אבהן ובר אוריין. כמהר"ר אברהם מצליח נר"ו ריכא ובר ריכא. בן בנו של הרב 'מאמר המלך'... קולע אל השערה... וחפש הייתי להשתעשע בדבריו כי נעמו. טעמו ונימוקו עמו כי ערבים עלי..." ושם בסימן ל"ז יש ממנו שו"ת בהלכה משנת התר"ז, וגם בסימן ל"ט עי"ש. ושם בסימן מ' יש ג"כ התכתבות ביניהם וכותב לו הגר"ח: "ידיד וחביבי... גדול הנאמר באברהם ארי שבחבורה... יפוצו מעיינותיו ופיו למאורות... ועוד ראה: 'רוח חיים' אורח חיים סימן תמז וביו"ד סימן רפ"ח, ובשאר ספרי החבי"ף יש ממנו עוד שו"ת חידו"ת, שהחבי"ף מסכים לפסקי דינו של רבי אברהם מצליח זצ"ל.

בספר 'צדקה חיים' דרוש כ"ד יש עליו ועל אשתו מרת וידא נהמה דרוש שדרש הגר"ח פאלאג'י משנת התרכ"א וזה לשונו: '...הרב כמהר"ר אברהם מצליח ז"ל, שהיה דיין בעירו... מאגנאציאה יע"א, שמלבד שהיה דיין שופט צדק, ודן דין אמת לאמיתו, ובהנהגה ישרה, ומלבשתו ענוה ויראה, עוד בה מה שהיה כל הימים לגבות צדקה לעניים ותלמידי חכמים ושלוחים... ושם ממשיך החבי"ף ומספר על מעשה החסד המופלאים והמיוחדים שהיתה עושה אשתו של רבי אברהם מצליח, וכמה דאגה עבור יתומים ואלמנות, וכל עיסוקה היה במצות צדקה וחסד, תנצב"ה.

רבי אברהם משכיל

מחכמי ורבני איזמיר: וזה נוסח החרות על מצבתו באיזמיר: לא פסיק גירסא מפומיה החה"ג כה"ר אברהם משכיל ז"ל טו"ב בסלו ש' התקל"ג [1773].

מצבות רבני וחכמי אזמיר, עמוד 145

רבי אברהם ן' זאמירו

הרביץ תורה בעיר מאגנישאה הסמוכה לאיזמיר. היה בקשרי מכתבים עם חכמי ורבני איזמיר משנת תל"ב [1672]. היה חבירו של רבי ישראל לפפא זלה"ה.

רבי אברהם ן' חנניא 'בית אברהם'

גאון ישראל וקדושו, נזר אלהיו על ראשו, טובינא דחכימי, מרגניתא דלית לה טימי, נר ישראל, עמוד הימיני, פטיש החזק, אביר הרועים, סבא דמשפטים הגאון המאור הגדול מבצר עוז ומגדול רבינו אברהם בן חנניה זצ"ל.

נולד לאביו רבי חנניא ז"ל בערך בשנת שמ"ה [1585] במדינת טורקיה. [הקביעה ששמו של אביו היה רבי חנניא ולא שם משפחתו מוכחת

מחתימותו כפי הנראה בפקסמיליה שנדפסה בקובץ בית אהרן וישראל שנה טו גליון ה', שחותם אברהם ן' חנניא זלה"ה, שאין לזלה"ה שום פשר אם נאמר ששם משפחתו הוא בן חנניא, והוא בניגוד לפי מה שנקבע במבוא לספר "בית אברהם" עמוד 16 הע' הנדפס על ידי מכון ירושלים, תשד"ם, וכן אפשר להבחין שם בעמוד 27 חותם כמו כן בתוספת המילים זלה"ה).

בצעירותו למד תורה בישיבתו של הגאון רבי מרדכי קלעי זלה"ה בשאלוניקי בצוותא חדא עם הגאונים רבי שלמה הכהן ורבי ידידיה קארו בן בנו של מרן הב"י ורבי יהודה בנבנשת זלה"ה ועוד מגדולי התקופה ההיא.

לאחר זמן הלך לקושטא ולמד בישיבתו של הגאון רבי יוסף מטראני המהרי"ט זלה"ה והיה לתלמידו המובהק, והחיד"א בערכו כותב: "תלמיד ותיק למהרימ"ט, ומכנהו "מורי הרב הגדול", הגאון רבי שמחה הכהן זלה"ה בהקדמתו לספר "שמות" כותב: "החכם השלם והכולל גדול ורב כמהר"ר אברהם ן' חנניה נר"ו בהיותו פה עמנו נתן לי קונטרס השמות אשר לרבו המופלא כמוהר"ר יוסף מטראני ז"ל.

עלה לארץ ישראל ונתיישב תחלה בעה"ק צפת"ו, ונתפרסם לתהלה בעולם, בשנת ת"י הפנה הגאון המקובל רבי שמואל ויטאל זלה"ה מדמשק שאלה לחכמי צפת, כנזכר בספרו של הגר"ש ויטאל "באר מים חיים" סימן י"ב, "...והגיע השאלה לחכמי צפת תוב"ב ומכללם כתב תשובה גבר עמיתי..." והוא רבינו הגאון רבי אברהם ן' חנניא זלה"ה שהובאה תשובתו שם.

בשנת תי"א שהה בחו"ל בשליחות רבני עה"ק צפת, ובדרך נסיעתו השיב כמה תשובות לגדולי ישראל כנזכר בספריהם, בשו"ת "מגן גבורים" להגאון רבי דניאל איסטרומסה זלה"ה משאלוניקי סימן ל' כותב: "ראיתי את השאלה ואת אשר נגזר עליה מאת שני המאורות הגדולים תקיפי דארעא דישראל הראשון לכל דבר שבקדושה הרב המורה לצדקה כמהר"ר ישראל זאבי איש ירושלים תובב"א ועל צבא תהלתו המאור הגדול החכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר אברהם ן' חנניא נר"ו שלוחא דרחמנא מעיר הקדש צפת תובב"א", גם בסימן צ"ג הביא: דברי הח' הש' סיני ועוקר הרים דנחית לעומקא דדינא הפוסק כמוה"ר אברהם חנניא כראי מוצק...", בספר שו"ת "פני משה" ח"ב סימן כ"ז הביא תשובתו והסכים על ידו, ושם בח"א סימן צ"ו כותב: "על השאלה הלזו כתב עליה החכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר אברהם חנניא זלה"ה תשובה נצחת לארכה ולרחבה...", גם בספר שו"ת "שער יהושע" להגאון רבי יהושע בנבנשת זלה"ה חושן משפט ח"א סימן נ"ג הביא תשובתו.

בשנת תי"ז נמנה בין חכמי עה"ק ירושת"ו, ונמנה בין החותמים על האגרת לעשרת השבטים, וחתם שני אחר הגאון המקובל רבי יעקב חיים צמח זלה"ה. בתקופה מסויימת היה מרבני עה"ק חברון ת"ו כנזכר בדברי הגרחיד"א בשם הגדולים ערך רבי חיים אבולעפיה: "אחר מרבני עה"ק חברון בימי הרב מהר"ר אברהם ן' חנניא ובימי מר זקני הרב מהר"ר יצחק בן הרב חסד לאברהם".

בשנת תכ"ג ברח לרמלה מחמת הרדיפות שהיו להם בירושלים, כנזכר בספר גט פשוט למהר"ם ן' חביב סימן קכ"ח סעיף ל"ב: "רמלה היא עיר אחת רחוקה מירושלים דרך יום וכו' וזה מכמה שנים ברחנו לשם מחמת אימת המושל בירושלים מירושלים דרך יום וכו' ונזדמן באותו פרק לכתוב גט אחד ונמצאו שם ב' גדולי הדור הרבנים כמהר"א ן' חנניא וכמה"ר יהודה ג'ארפי [שארף] והם היו מסדרי הגט וכתבו שם העיר רמלה ולא כתבו שם גת וכו', בשו"ת "משפטי צדק" להגאון רבי שמואל גארמיזאן זלה"ה סימן מ"ג הביא תשובתו בנדון אם לקיים יו"ט שני בעיר רמלה: "והנה בהיות החכם השלם כמה"ר אברהם חנניא בגת בחג המצות כתב וכו'". בזמן מסויים ברח מחמת המגפה והגיע לעזה.

היה מקובל גדול כנזכר בדברי מהר"ם חאגיז בהגהות לספר "תורת הקנאות" להג"מ רבי יעקב עמדן זצ"ל: "אני ראיתי כתב ידו של אבא [רבי יעקב חאגיז זלה"ה] לנתן תלמידו [נתן העזתי שר"ץ] בח"ח [בחרם חמור] שיגיד לו מהיכן באה לו ידיעה זו, ונתן השיבו דעל ידי ס' מקבלה מעשית שגנב מהרב הגדול מהור"ר אברהם חנניא ז"ל שברח מהמגפה והלך לעזה ושם נלקה הרב וצוה שיוליכוהו אל העיר קברות אבותיו היא עמק חברון ובנחיצתו ללכת גנב ממנו הספר ופעל בו אשר פעל".

בספר "קורא הדורות לרבי דוד קונפורטי זלה"ה כותב שרבינו נפטר לב"ע בירושת"ו, ובספר "עיר דוד" לרבי דוד ב"ר אהרן כהן ז"ל כותב: שנטמן בשיפולי הר הזיתים סמוך לקבר זכריה הנביא ויד אבשלום.

חתנו היה הגאון רבי משה הלוי נזיר זלה"ה מגדולי רבני מצרים ונזכר בשם הגדולים, ונבדו היה הגאון רבי ישועה שבאבו ידיע זיין זלה"ה בעל מחבר ספר שו"ת "פרח שושן", גם הוא מגדולי רבני מצרים.

אלו הם חיבוריו:

א). ספר "בית אברהם" הנזכר בשם הגדולים בערכו: קונטרס עצום ורב על עיגונא", בשנת תדש"מ יצא לאור על ידי "מכון ירושלים" ספרו "בית אברהם" על אבן העזר הלכות עגונות ובסופו תשובות מכת"י ואשר לוקטו מתוך ספרי שו"ת של חכמי דורו, וחידושי אגדות על מסכת ברכות מתוך כת"י וברא שו מבוא לתולדתיו שמשם שאבנו את רוב המקורות.

ב). ספר "מים חיים" שו"ת ממנו ומחתנו רבי משה הלוי נזיר [לא נמצא].

ג). חיבור על שרשים וכללי הש"ס ומדות חכמים מזכירו הגרחיד"א שם, אך אין ידוע ממנו כהיום, הגאון רבי אברהם מינדה זלה"ה מחכמי מצרים חיבר קונטרס בעניני טריפות ורובו ענינים שקיבל מרבינו.

מתוך מבוא לספר "בית אברהם" שו"ת וחידושים

רבי אברהם ן' יעיש

מבני המשפחה הנודעת בקושטא. מרביץ תורה בק"ק גירוש בברוסה. רבי אברהם היה חבר בית מדרשו של הגאון ר' יצחק ן' לב בברוסה. הוא היה מקורב ביותר להרא"ם. ראה שו"ת הרא"ם סימן י"ז שכותב עליו בזה הלשון: "פלפלא חריפתא ואבקתא" דמרגניתא שורש היחס והמעלה בכל מעלה ותהלה אהובי ידידי ידיד נפשי החכם הר"ר אברהם ן' יעיש...". ספק עלה לצפת ללמוד תורה ועשה בבית מדרשו של מרן רבי יוסף קארו ובבית מדרשו של מבי"ט, שכך כתב [סמוך לשנת שי"ד] בתשובה ששלח אל כל אחד מהם: 'הצעיר ביוצקי מים על ידי אדוני, משתחוה מרחוק על סיפי בית מדרשו, תלמיד מתלמידיו הקטנים', ספק נקט בלשון ענווה וכבוד. בשאלה אחרת שנשלחה למרן חתם רבי אברהם ן' יעיש עם ראשי הקהל שלו.

הרלב"ח מזכיר פסק של רבי אברהם ן' יעיש. ראה: שו"ת הרלב"ח דף נז, ג.

רבי אברהם ן' עזרא [הראשון] 'בתי כנסיות'

הגאון הגדול רבינו המובהק הרב אברהם ן' עזרא, רב הכולל דק"ק אזמיר ומחבר הספר "בתי כנסיות" נולד לאביו רבי חיים ידידיא ן' עזרא סמוך לשנת ה'ת"ן [1690]. את תורתו קבל מפי שניים מגדולי ההוראה בעיר אזמיר, רבי יעקב ן' נעים בעל ספר "משכנות יעקב", ורבי מאיר דאנון, תלמידו המובהק של רבי חיים אלגאזי בעל ספר "בני חיי". רבי יעקב ן' נעים, היה ככל הנראה רבו המובהק. רבי אברהם בחבורו "בתי כנסיות" מרבה לצטט מדברי תורת רבו זה, הן בתורה שבכתב, מתוך הספר משכנות יעקב, והן בתורה שבעל פה ממה ששמע מפיו. אף מרבי מאיר דאנון מביא שמועות רבות ממה ששמע ולמד ממנו.

רבי אברהם ן' עזרא היה מעורה בחיי התורה והקהילה בעירו משחר ימיו, ומדברי תורתו אנו שומעים כבר בהיותו צעיר לימים. רבי אליהו הכהן בעל ספר "שבט מוסר" שהיה דיין ודרשן בעל שם בעירו, מזכיר פירוש ששמע מפי רבינו, והוא עוד בחור מעם: "כך פירש הבחור כארזים החכם הנעלה ה"ר אברהם ן' עזרא נר"ו. [מדרש אליהו, אזמיר תקי"ט, דף סח ע"ב].

רבי אברהם ן' עזרא מילא בזמנו תפקיד חשוב בחיי קהילתו, בה שימש לאורך זמן רב בתפקיד 'הרב הכולל', אחד משני ראשי הרבנים בעיר. במסגרת חייו הצבוריים גדר גדרים בתחום הדת וידועות לנו תקנות שונות אשר היה מעורב בתיקונן ועליהן הוא חתום, ביניהן תקנות בנושא מנוי מרביץ תורה, פעילות בתי כנסת, ענייני שחיטה ובדיקה, ועוד. יחד עם עמיתו רבי יעקב שאול חתם על כמה תקנות בנושא עריכת המסים של בני קהילתו. בשנת תע"ד

מת עליו רבו ר״י ן׳ נעים, והוא לקח על עצמו לרכז את כתיבות רבו אשר נשארו פזורות בכתב יד. בתמיכת אביו, הביא לדפוס בשנת התפ״א חיבור זה של רבו עם הערות משלו, ויקרא שמו בישראל ספר משכנות יעקב. בשנת תקי״ד חתום יחד עם ר״י שאול על מכתב המלצה עבור שמעון די גילדירן. בתקי״ט נתן את הסכמתו לספר אורים גדולים לרבי אברהם ישראל זאבי. שנתיים לאחר מכן, הסכים על הספר קול יעקב, לעמיתו ר״י שאול.

החכמים בני הזמן, עמם עמד בקשרי ידידות, תורה ולימוד, הם המה: רבי בנימין ב״ר שלמה הלוי, רבי יעקב שאול, רבי יצחק הכהן רפאפורט בעל ספר ״בתי כהונה״, רבי חיים אבולעפיה, רבי מצליח מאיר, רבי יצחק נוניס בילימונטי בעל ספר ״שער המלך״, רבי אליה חאקו בעל ספר ״רוח אליהו״, רבי יהודה אשכנזי בעל ספר ״מחנה יאודה״, ורבי יעקב אלבעלי בעל ספר ״קהלת יעקב״, אשר ירש את כס הרבנות בעיר אחרי מות רבינו. בשנת תק״ב עבר באזמיר השד״ר רבי מרדכי רובייו בעל ספר ״שמן המר״, ורבינו מזכיר מדברי תורה ששמע מפיו. בחדש אב באותה שנה דרש רבינו להספד הרב משה ן׳ אדרת בעל ספר ״ברך משה״ [ראה: בתי כנסיות, בית האסופים, כט, ע״א].

על דמותו הרוחנית, ניתן ללמוד לא רק מתוך העיון בכתביו בלבד, אלא גם בכתבי חכמי זמנו ואלו שבאו אחריו. אחד מרבני אזמיר בן זמנו, הרב יאושע יהודה אמאדו בעל ספר ״אהלי יאודה״, מצטט בחיבורו מתוך מה ששמע מפי רבינו באחת מדרשותיו, וכותב: ״ואת זה שמעתי מפי קדוש מדבר הרב המובהק חסיד ועניו כמה״ר אברהם ן׳ עזרא ז״ל דרש בקהל רב בק״ק אלגאזי יכון בצדק [אהלי יהודה, שאלוניקי תקפ״א, דף נ״ג ע״א].

מלבד היותו סמכות הלכתית אשר עליו הסתמכו המחברים לקביעת פסקיהם, נראה שהתכונה הבולטת באופיו היא הענוה. הרב חיים פאלאג׳י באחד מספריו, כשבא לדבר על נושא הענוה רואה צורך להביא דוגמא של ענוותן, והדוגמא שמצא לנבון להזכיר היא זאת של רבנו. ואלה הם דבריו:

׳ענוה גדולה מכולן. שמעתי מפי מגידי אמת מהזקנים ז״ל כי מרגלא בפומיה של מוה״ר כמוהר״ר אברהם ן׳ עזרא ז״ל בע״ס בתי כנסיות שהיה אומר בלשון תמיה: אפשר שאברהם ן׳ עזרא יהיה כתוב בספר אדה״ר אשר הם כתובים שם דור דור ושופטיו?! הגם דהיה רב ושופט בעיר וראשון לכל דבר שבקדושה כי לא היה מחשיב עצמו זיע״א׳ [נפש כל חי, דף ל״ח ע״ב].

רבינו נתבקש בישיבה של מעלה ביום ט״ו בסלו ה׳ תקכ״א [1761]. דרשה להספדו נשא בנו רבי שלמה והיא נדפסה ב״יד שלמה״ דף פ״ז ע״ב. אחריו נתמנו לראשי הרבנים בעיר הרב חיים בכ״ר דוד אבולעפיה בעל ספר ״נשמת חיים״ והרב רבי יעקב אלבעלי בעל ספר ״קהלת יעקב״.

לרבי אברהם היו שני בנים ולפחות שתי בנות. בנו הגאון החסיד רבי חיים שלמה ן׳ עזרא מילא את מקומו אחריו, וחיבר ספר ׳יד שלמה׳.

ספרו ״בתי כנסיות״ נדפס לראשונה בשנת תקס״ו בשאלוניקי. ויצא לאור בהסכמתם של הגאונים רבי רפאל יצחק מאייו זצוק״ל ורבי יוסף בכ״ר חיים חזן זצוק״ל מחכמי ורבני איזמיר. ויצא לאור מחדש בשנת תשנ״ז בעיה״ק ירושלים.

מהדורת ניו יורק [תשנ״א] שלפנינו: חידושים וביאורים על שו״ע או״ח. בתוך הביאורים שיבץ המו״ל כשמונה עשרה תשובות מאת המחבר ובני משפחתו [ראה להלן]. בראש הספר הקדמות נבד המחבר, ר׳ יהודה בר חיים שלמה ן׳ עזרא שברשותו היה כתב היד, והקדמות מאת רבי יוסף חזן ורבי אברהם ן׳ עזרא. דף א–ו׳: ״בית נתיבות״ – על שו״ע או״ח סימן א–מט. בתוכו [דף ג׳ ע״ב]: תשובת רבי שלמה בן משה ן׳ עזרא [נפטר בתמ״ח] בעניין ברכה על ד׳ כנפות למי שהיה כבר לבוש בד׳ כנפות והביאו לו ציצית נוספת. דף ט–כ: ״בית מטבחיא״ – שקיל וטרי במעשה הקרבנות [נסמך לדבר השו״ע או״ח סימן נ׳ סעיף א: ״קבעו לשנות אחר פרשת התמיד פ׳ איזהו מקומן ובריייתא דר׳ ישמעאל, כדי שיזכה כל אדם ללמוד בכל יום מקרא״, מאת רבי חיים שלמה ן׳ עזרא. דף כ–כו: ״בית תפילה״ על שו״ע סי׳ נא–קל״ב, מאת המחבר. דף כ׳ ע״ב – כ״ב ע״א: תשובת רבי שלמה בן משה ן׳ עזרא משנת תל״ד. התשובה עוסקת במינוי רבי ישראל בנבנשת, בנו של רבי חיים בנבנשת, לרבנות אזמיר. על תשובה זו

והשוואות בין תשובה זו לבין תשובה בנושא דומה ["התשובה האנונימית"] שנפדסה ב"אברהם אזכר" [לר' אברהם פאלאג'י, שלדעת ברנאי גם היא שייכת לר' שלמה ן' עזרא, ראה בערכו], ראה י' ברנאי, שבתאות – הבטים חברתיים, ירושלים 2000, עמ' 151. דף כו–נח: "בית אבטינס" – על מעשה הקטורת מאת ר' חיים שלמה ן' עזרא. דף נט–קכג: ביאורים על שו"ע או"ח, סי' קלד–תרצ"ז [שמות שונים לכל נושא: בית הלחם, בית מנוחה ועוד, שנרשמו בראשי הדפים]. דף נט ע"א: תשובת ר' שלמה בן משה ן' עזרא. דף ס: תשובת רבי שלמה בן משה ן' עזרא, בעניין ציבור החזורים בהם בהתחייבותם לומר "השכבה" לעילוי נשמת התורמים. דף סט–ע [סימן רפב סעיף א']: "שאלה יש בק"ק מנהג היחידים שיש להם ס"ת כשיש להם איזו שמחה בן זכר או נשואין או מדליק[?] מוציאין ס"ת שלו לקרות בס'[דר] היום ואירע בקהל שני שמחות ולהם ס"ת, זה אומר שלי קודם וזה אומר שלי קודם" – התשובה עוסקת בסדר הקדימויות של עלייה לתורה לבעלי שמחה וחתום עליה ר' חיים בן ישראל בנבנשת. דף ע–עג: "ותשובות אלו מצאתי אותם בתוך כתבי הקדש למ"ז [=למורי זקני] הרב המחבר [רבי אברהם ן' עזרא] ומשנה ראשונה לא פורש אל מי מקדושים והילך לשונו הזהב". בדפים אלו נדפסו ג' תשובות, אחת מהן מאת רבי אליהו בן יהודה קובו [בעל שו"ת אדרת אליהו שנדפס בתוך "שני המאורות הגדולים"]. דף עד ע"ב – עו ע"א: "אמר המגיה: זה מצאתי בתוך כתבי הקודש למ"ז ה"ה המלך שלמה ז"ל [ר' שלמה ן' עזרא] וז"ל הזהב" – בעניין אותיות קטועות בס"ת. דף פ"ז ע"ב – פח ע"ב: "אה"ן [–אמר הנכד] זאת מצאתי בתוך כתבי הקדש למהר"ב [מורנו הרב בן] המחבר ז"ל [ר' שלמה בן אברהם ן' עזרא מתורתו של רבו מאיר דאנון זלה"ה ולא נמצא השאלה ומתוך התשובה נראה ששאלוהו בא' שספר מנין השבועות לחוד ולא הזכיר כו"כ ימים ואח"כ בלילה שלאחריו נזכר שלא פרט מנין הימים". חתום: ר' מאיר דאנון. דף פז ע"ב – פח ע"א: תשובת ר' חיים אבולעפיה [נמצאה אף היא בין כתבי המחבר ורבי מאיר דאנון מציין אליה בתשובה הנ"ל]. דף צ' [סימן תצו]: "שאלה מאת מהר"ם מלמד... בן א"י שבא לח"ל ודעתו לחזור". דף קב ע"ב – קג ע"ב: תשובת רבי חיים אבולעפיה "מעיר צידון ש' התצנ"ז". לאחריה תשובת רבי אברהם ן' עזרא עמוד קיז ע"ב – קיח ע"א [סימן תרצה]: תשובת רבי שלמה בן משה ן' עזרא, בעניין "מי שהלוה מעות לעני או לחבירו והפרען חל להיות בחשבונו ביום הכפורים אם מוחל המעות, מי אמרינן דנפק בהכי ממצות מתנות ומשלוח מנות". דף קיח ע"א – קכ ע"ב: תשובת ר' שלמה בן משה ן' עזרא. דף קכ ע"ב – קכא ע"א: תשובת הנ"ל, שנדפסה בשינויים בספר "אגורה באהלך" [לרבי אליקים בן יצחק גטיניו], דף כג ע"א. דף קכ"א ע"ב – קכב ע"ב [סימן תרצה]: תשובת רבי שלמה בן משה ן' עזרא, בעניין משלוח מנות ומתנות לאביונים לקטן [אם יוצאים ידי חובה]. דף קכב ע"ב – קכ"ג ע"א: תשובת רבי בנימין פונטרימולי. דף קכד ע"ב – קכה ע"א [בהשמטות בית מלוא – השמטות לסימן קכד]: תשובת המחבר, רבי אברהם ן' עזרא בעניין חזרת הש"ץ במנחה שהש"ץ נוהג לחזור רק ג' ראשונות וג' אחרונות בקול רם והרב רוצה לשנות את המנהג]. דף קכו [השמטות לסימן קנה]: תשובה בעניין "אדם שנדר לשנות בכל יום משנת ימי השבוע פ' אחד ממס' אבות ואחר זמן נדר לשנות בכל יום ח"י פרקים על הסדר ובאותו יום שהגיע למסכת אבות מהו שיעלה לו אותו פרשה לבאן ולבאן". על רבי אברהם ן' עזרא ועל סבו, רבי שלמה [הראשון], ונכדו, רבי שלמה [השני], ראה ברנאי הנ"ל, עמוד 145 ואילך, ובהערות שם. רבי שלמה בן משה ן' עזרא מובא בספר בכינוי "מ"ז" [=מורי זקני]. דבריו של רבי אברהם ן' עזרא מובאים על ידי נכדיו, המלביה"ד בתואר "מ"ז הרב המחבר", ויש להבחין בין השניים [ברנאי]. הספר הוא אוד מוצל מן השרפה שפרצה באזמיר בשנת תקל"ב. על השרפה והשמעותה ההיסטורית לתולדות קהילת אזמיר ראה: מאיר בניהו, "השרפות הגדולות באזמיר ובאדריאנופוליס", רשומות ב' [תש"ז], עמ' 144–155; י' ברנאי, "קוים לתולדות הקהילות היהודיות באזמיר בשלהי המאה הי"ח וראשית המאה הי"ט", ציון מז [תשמ"ב], עמ' 56–76; א' בשן, "שריפות וערעידות אדמה באזמיר במאות הי"ז–י"ט ותעודה על האשמת היהודים בהצתה", מקדם ומים ב' [תשמ"ז], עמודים 13–28.

מתוך מבוא לספר 'כתי כנסות', ירושלים תשנ"ו, ע"י ר' דב הכהן ממכון בן צבי; קונטרס התשובות החדש, א' בערכו

רבי אברהם ן' עזרא [השני]

נולד באיזמיר לאביו החכם רבי רפאל משה ן' עזרא זלה"ה. נשא את שם זקנו הגאון רבי אברהם ן' עזרא [הראשון] בע"ס "בתי כנסיות". היה תלמידו של הג"ר נסים חיים שלום יעקב מרגונאטו בעל ספר 'דרכי שלום'.

אשתו היא בתו של הגאון רבי יאושע יהודה אמאדו בעל ספר "אהלי יהודה". רבי אברהם היה אחד מסופרי בית הדין בעירו, והיה גבאי הקופת צדקה הכללית בעירו. רבים מחידושי תורתו נדפסו לאורך הספר "בתי כנסיות" לזקנו. כמו כן הוא גם הגיה וערך והוציא לאור את הספר בתי כנסיות לזקנו.

בסוף ימיו עלה לארץ ישראל, נפטר בעיר עכו בחדש טבת שנת תקע"ח [1818], ונקבר באחד הכפרים הסמוכים. נספד על ידי שניים מרבני וגאוני איזמיר, רבי שלמה חכים, וקרובו רבי יוסף ן' עזרא ראה בספר 'שלחן המלך' דף כ"ז וע"ב.

הגאון הקדוש רבי שלמה חכים ספד לו וכותב:

"...ובפרט צדיק כזה האדון אשר אנו עסוקים בהספדו אחד היה אברהם עז'רא בצרות, מאין ספורו'[ת] ואם באנו לספר תרומות מדותיו קצרה הירעיה מהכיל וכל העם אשר בשער יעידון יגידון גודל צדקותיו ורחמנותו והוא עיף ויגע לעשות את החיים ואת המתי'[ם] ובפרט מה שבעינינו ראינו בשנת התקע"ד במגפה הגדולה לתפ"ץ [לא תקום פעמיים צרה] אשר מסר נפשו זה ה' חדשים אשר לא נתן שנה לעיניו ולעפעפיו תנומה שהיה מבקר חולים ומספיק להם כל צרכם וקובר מתים שלולא גודל השתדלות שלו ח"ו הי'[ו] מונחים כדומן ע"פ האדמ'[ה] מריבוי המות שעלה בימים ההם...

[כסא שלמה דף קטו, ע"ב].

ובת היתה לו לאברהם, הוא הר"א ן' עזרא השני, ונהמה וידא שמה, ולאחר מות אשת נעוריו של רבי חיים פאלאג'י לקחה לו לאשה ביום ד' כסלו התקע"ט. במכתב ששלח ר"ח פאלאג'י בשנה ההיא אל הראשון לציון רבי חיים אברהם גאגין, בין יתר דבריו כתב

[כ"י בית הספרים הלאומי בירושלים, אוסף גאגין 76.637]:

"...כי בברכתיה דמני"ר [מר ניהו רבה] נר"ו נשאתי אשה ביום ד' לח' בסליו ושלי"ת כי היא אשה כשרה ויראת ה' ע"פ [על פניה] ובמידות הגונות. זאת תחינתי שיתפללו עלי שיהיה זווגי זה עולה יפה אנכי הצעיר חיים בן קאלי המכונית קאדין עם זוגתי נהמה וידא בת האנולה ותפילתו בע"ה יעשה פירות שאהיה אני ובני העי"א [ה' עליהם יחיו אמן] לומדים בתורה לשמה בלי הצטרכות לב"ו [לבשר ודם] ובלי התעסקות בעניני העולם אמן".

ומכאן מודע'א וטעם למה שאנו מוצאים שלעתים נדירות הזכיר החבי"ף את רבנו בע"ס בתי כנסיות בתואר 'מר זקני' ואילו במקומות אחרים מזכירו במרומי, דהיינו, משנשא לאשה את נכדת בע"ס ב"כ, החל להתייחס אליו כאל זקנו, על משקל זק"ן בית'ו.

מתוך מבוא לספר "בתי כנסיות"

רבי אברהם עוזיאל

מרבני קושטא, רב מובהק, הגאון רבי רפאל ביטראן זלה"ה מגאוני קושטא מזכירו בספר דרשותיו "זכור לטוב" שבכת"י. בזה הלשון: "דרוש שדרשתי בק"ק עץ חיים או"ק יע"א, להספד החסיד הרב המובהק מהר"ר אברהם עוזיאל זצוק"ל תנצב"ה ס' חקת ש' תרכ"ד. ובהספד יאמר עליו: "שרוב ימיו היו בסיגופים ותעניות, בודאי הגמור שהיה נקי וטהור מבלי חטא ועון ואשמה".

רבי אברהם ענבי

קרוב לשער שהיה מצאצאי רבי דוד ענבי, מרבני קושטא הנודעים במאה הי"ז. היה אב"ד איסור והיתר בקושטא בטבת תקל"ז [דצמבר 1776 ינואר 1777] וממונה איסור והיתר בתמוז תקמ"ב [יולי–אוגוסט 1782] וטבת תקנ"ז [ינואר 1797], וכן בשנת תקס"ו [1806]. חתום שני בין רבני קושטא בסיון תקס"ז [יוני–יולי 1807] ובשנת תקס"ח [1808] על הסכמה לספר הזודר וספר תקוני הזוהר שנדפסו בעיר. בחשוון תקס"ט [אוקטובר 1880] וביו"ד טבת תקע"ב [28 בדצמבר 1811] עמד בראש בית דין רבה שאישר הסכמות של דייני איסור והיתר. רבי שמואל חיים מביא שמועה מפיו על מנהג בתי הדין בבאלאט ובח'אסקוי בירושה. בהסכמתו נעשה מעשה בשנת תקע"ב [1812] בח'אסקוי להשיא בספירת העומר אדם שלא קיים עדיין מצות פרו ורבו או מי שאין לו מי שישמשנו. בחשוון תקע"ב [אוקטובר–נובמבר

1811] חתם בראש רבני העיר על הקדמה לספר "ידיו של משה" מאת רבי משה פרישקו. יתכן ונכדו היה רבי אברהם ענבי, מחכמי העיר. רבי אברהם ענבי נזכר בברכת החיים במצבת אשתו שנפטרה בכ"ב אדר תקע"ב [1812. 3. 6]. כמו-כן נזכר פסק דין ממנו. הוספד בשנת תקע"ג [1813] ברודוס על-ידי רבי רחמים יאודה ישראל [בספרו 'קול יהודה' דרוש ו', דף קי"ו, ע"א].

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 89 במבוא

רבי אברהם פאלאג'י

יוסף אברהם

הגאון העצום והמובהק עט"ר הרב הגדול כמוהר"ר רבי אברהם פאלאג'י זצ"ל נולד בשנת התק"ע [1810]. בבית הגדול מלא תורה ויראה לאביו רשכבה"ג הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל והוא היה בנו בכורו וממלא מקומו לאחר פטירתו. עוד משחר נעוריו ברוצינא מקטפיה ידיע ונתברך בתורה ויראה כמעשה אבותיו הקדושים בעיר המהוללה איזמיר שבטורקיה אשר נמצאו בה כמה ישיבות גדולות בתים מלאים ספרי דבי רב ובתוכם שמה ישבו רבנן ולומדים כל ימי השבוע ואין לך מבוי שלא ימצא בה ישיבה גדולה בית מלאה ספרים [כף החיים סימן כ' אות יג] עוד בה יראת השם וקיום המצוות ואין שום אחד שנחשד על חילול שבת ולפעמים כאשר אירע ח"ו אחד מעיר שבא לידו בשוגג חילול שבת ותגעש ותרעש הארץ ונעשה חרדה בכל העיר והחוטא תכף ומיד מקבל עליו תקון וכו' [צואה מחיים אות טו] ואף בעלי בתים שבה מלאים מצוות ומעשים טובים ומי שיש בידו להחזיק ת"ח מקדוש מקום מיוחד בביתו לישיבת תלמידי חכמים וישיבות הללו הגיע מספרם בזמן רבי חיים פאלאג'י לשלשים ושבעה [משא חיים מערכת ב' אות ו] ואחר כך עלה קרוב לחמישים [עדות בנו רבי יוסף פאלאג'י בספר חלקם בחיים דרוש לא להספד] ואף העיירות אשר סביבות איזמיר קרוב לעשרה עיירות הנזכרים בספרי רבי חיים והרב המחבר לרוב היו נסמכים ונשענים על הוראותיה ומנהגיה כי משם תצא תורה ועל כל צרה שלא תבא עליהן איזמיר היא עזרם בגופם ובממונם [רוח חיים ח"א חיו"ד סימן רנב אות ב] ותקנות גדולות יש בה שלא יש כמוהם בשאר ערי ישראל [משא חיים מערכת א' אות ב].

ועל צבאה גדולי עולם וענקי רוח הלא המה הגאון האדיר רבי חיים בנבנשתי בעל כנסת הגדולה ובעי חיי ועוד ומוה"ר ראש יוסף איסקאפה והגאון רבי אהרן לפפא בעל שו"ת בני אהרן. [ועיין שם הגדולים להחיד"א מערכת ת' אות יז ולהגהמ"ח באברהם אזכור מערכת מ' אות רעח בארוכה] והגאון רבי אברהם ן' עזרא המפורסם בחיבורו בתי בנסיות. והגאון רבי שלמה אלגאזי בעל הליבות אלי ויבין שמועה ועוד. והגאון רבי נסים אברהם אשכנזי בעל נחמד למראה ומוהר"ח אבולעפיה מחבר ספרים רבים וידועים, והרב שער המלך, והכהן הגדול חסידא קדישא המכונה האיתמרי [על שם חיבורו מדרש האיתמרי] הרה"ג אליהו הכהן בעל שבט מוסר ומעיל צדקה ומדרש תלפיות ועוד כשלשים ספרים [עדות החיד"א שם מערכת א' אות קסו] אלא שרבים נשרפו ונשארו לנו מהם רק בעשרה ספרים [לחיים בירושלים פ"א ה"ה דסוכה]. ומהר"י מאייו בעל שרשי הים, ומהר"ח מודעי בעל שו"ת חיים לעולם וספר טיב גיטין, ובן זמנם אור היר"ח בעל ספר התורה הגדול "חקרי לב" רבי רפאל יוסף חזן אשר תשובותיו הללו היוצאות מלב טהור נתפרסמו על פני ספרי הפוסקים עד היום הזה ושימש באיזמיר רב הכולל וראש ישיבת "בית יעקב רבי" באיזמיר.

ובישיבת חק"ל תפוחין קדישין ישבו הגאון רבי יעקב פאלאג'י אבי רבי חיים וסבו של רבי אברהם וכן הגאון רבי חיים פאלאג'י הראשון שהוא אבי ה"ר יעקב פאלאג'י ולמדו יחד במנוחה והרחבת הדעת אודות תמיכתו של רבי יעקב רבי [עיין שו"ת לב חיים בהקדמה] ובהמשך הימים לקח אור היר"ח את ה"ר יעקב פאלאג'י חתן לבתו הצנועה מרת קאלי קאדין ואיש ואשה זכו שבינה בניהם ע"י הולדת בנם מופת הדור רבי חיים פאלאג'י [י"ז טבת תקמח] ובתחילה הלך הנער ללמוד לפני מורו רבי יצחק גאטינייו בעל הספרים 'בית ישחק ובית מועד' ולאחר מכן למד בבית יעקב רבי עם סבו הרב 'חקרי לב' ועם אביו מהרי"פ וכבר אז היה תפוס וקשור בעבותות האהבה לגדולי הדור כה"ר רפאל פנחס די שיגורא המכונה הפרד"ס בעל ספר 'אות היא לעולם' ג"ח שלמד עמו חברותא בבית מדרשו של הגר"י גאטייניו הנז' [כף החיים סימן כט אות ג] ועוד גדולים ועלה מעלה אחר מעלה.

כבר בהיותו בן ט"ז שנה החל בכתיבת חיבוריו המאירים לארץ ולדרים ועל כן יכול היה להעיד על עצמו בזה הלשון, "ומעיד אני עלי שמים וארץ כי מיום דעתי עד יום היותי בן עשרים שנה הייתי שוקד על לימודי ביום ובלילה בלי שום ביטול כלל כי לא הייתי מתעסק בשום עניין מעניני העולם כלל". [צוואה מחיים אות יב]. רגיל בסיגופים ותעניות וקימת חצות ובצעירותו זכה לגילויים רבים בחלום בפסקי הלכות ותקנות העיר ועיין בשערי חיים [הנספח לצוואה מחיים דף ח' הערה ו] ודוק. ועלית על כולנה ענוה גדולה ובאשר נמצא בכל תשובה ודרשה שלו ומ"מ עמד בפרץ היכא דצריך לתקן תקנות ויגבה לבו בדרכי ה' [ועיין לדוגמא בספר חיים סימן ז"ך אות ט"ז ודוק]. ונסתמך הרבה על סבו הי"ח כי נתגדל על ברכי יוסף לומד ומשמש לפניו הרבה.

נשא לאשה את הרבנית הצדקת מרת אסתרולה בהיותו כבן עשרים לערך [תקסח–תקסט] והיא אשה כשרה וקולה לא ישמע, בתו של רבי יצחק רבי ממשפחת רבי המפורסמת, ונולד להם ג' בנים חכמים ושלמים חו"ש המשולש, והבכור הוא רבי אברהם פאלאג'י זצ"ל וגם הוא כאביו נתגדל בקדושה ובטהרה ולא העלים עיניו ממנו יומם ולילה להדריכו וללמדו, וקשור אליו בלב ונפש עד שבאמצע דרושי אביו היה נופל על פניו ובוכה כנחל דמעה מפני שהיה מרגיש השראת שכינה [עדותו על עצמו בהספד על אביו נדפס בספר חלקם בחיים דרוש לא ובצוואה מחיים הנד"מ דף קכא] למד בבית יעקב רבי עם אביו וסבו יחד [עיין עוד בספר נפש כל חי מערכת א' אות ט' ובצדקה לחיים מערכת מ' אות שפ דף קמא]. והחל בכתיבת ספרים משחר ילדותו בעדות אביו, וכדי לחנך בני אברהם הי"ו בילדותו פקדתי עליו דיתן בעיטו מה שחידש בזה מה שתעלה במצדותו. [לחיים בירושלים הוריות פ"ג הלכה ה]. ומלבד עשרים ספרים שחיבר בכל מקצועות התורה עוד לו שו"ת וחידושים מפוזרים לרוב בספרי אביו הגאון ז"ל. ומתארו מגן אברהם, אברהם אהובי וכיו"ב. וזכה להיות ענותן כהלל ומענך רך [עיין בצוואה הנדפסת כאן ובהסכמתו לשו"ת פני יצחק אבולעפיה ח"ג].

ובשריפה הגדולה אשר שרף ה' בשנת התר"א באיזמיר שם היו למאכולת אש כתבי יד שו"ת וחידשי הלכות ואגדות מקדמונים ומאחרוני הזמן כגון ספרי רבי אליהו הכהן מאיזמיר ורבי יעקב פאלאג'י ועוד, חבל על דאבדין ולא משתכחין [עיין היטב בספר "פדה את אברהם" מערכת ס' אות ב'. ודוק]. ולמוהר"ח פאלאג'י נשרפו נ"ד חיבורים וכאשר העיד בחיבוריו שיזרי ברכה, ובהיותו יושב קמיה סבו החק"ל ואביו סידר אר"ש שיטה על מסכת מציעא מתחילה ועד סופה בשם "ימצא חיים" ניקראה [מפני שעיקר החידוד"ת היו על פרק אלו מציאות] והיתה למאכולת אש [עיני כל חי דנ"ג ע"א] ואף סידר שו"ת על ד' טורים ושולחן ערוך ונשרף [עיין חיים ביד סימן צח והקדמת רוח חיים] ונמצאו שם תשובות לאלפים ורבבות ועוד חידושי תורה בכמה מסכתות בעיון נמרץ בבלי וירושלמי. ופירוש על כל התנ"ך ודרושים וספרי מוסר על שלשים ועל רבעים וקונטרס כללי הש"ס והפוסקים וחיבור ביאורים על מדרש רבא ותנחומא ותנא דבי אליהו וזכרונות על זוהר הקדוש וחיבור על ספר החינוך ודיני ספר תורה [עיין הקדמתו לספר חיים] מלאים זיו ומפיקים נוגה וכולם היו למאכולת אש ויי לאזילא ויי לאבידה שאינה חוזרת אותיות פורחות מפני הדליקה, הכל לגבוה סלקא, ובאותן הימים דעתי בל עמי מרוב צערי ותדד שנתי מעיני והייתי בוכה יומם ולילה [כל זה מתוך לשונו הקדושה בפתיחה לספר חיים לראש] וברכות יחולו על ראש בני הגדול אברהם אהובי נר"ו דהיה מדבר אלי נחמות ופיוסים והבטחות בצחות לשונו להפיג צערי, והיה לי למשיב נפש ולכלכל את שבתי, והכין לפני פנקסים מניין חלק וכתב שמות המסכתות על הדפים ופתח לפני המסכתא על הסדר ומה שהיה שומע מפי היה טורח וכותב לאט לאט על שהכניסני במלאכה, ולא השיב ידו מלסייע לי בכמה חידושים ובכמה ציונים הא ודאי הנה שכרו אתו ופעולתו, תרב גדולתו הון ועושר בביתו [קדמו עיני לספר עיני כל חי על התלמוד].

ועזרו גם כן להדפי"ס תמימים ספר"א טבא ואף לווה הון רב לצורך הדפסת הספרים [עיין בשער ספר רוח חיים ח"ב] וכן בספרו "שמו אברהם" [בפתיחה] בזה הלשון, והוצאות הדפוס הכל מכיסי וממוני ולא נהנתני מאחרים אפילו מנה קטנה ובשאחלקם ביעקב ואפיצם בישראל דוקא לתופסי תורה בלבד ולא לבעה"ב. וכן הוא בפתיחת הספר 'פדה את אברהם' עיין שם ובשאר ספריו. ועל כן בדרשותיו הרבה לשבח ולפאר את נותני הצדקה על כולנה ובפדה את אברהם

דרושים [דף מה ע"א] עמד לבאר כפילות הפסוק "מה טובו אהליך יעקב משכנותיך ישראל" וגם מהו עניין אהל ליעקב ומשכן לישראל ופירש על פי משארז"ל דיעקב הם הבעלי בתים וישראל הם בני התורה ועל זה אמר מה טובו אהליך היינו בביתך תהא בבחינת יעקב ליתן צדקה ובמשכן ה' היינו בבית המדרש תהיה למדן בבחינת ישראל, ועיין עוד שם במעשה שהביא על זה.

ואכן צדיק גוזר והקב"ה מקיים וברכת אביו עשתה רושם ונעשה לרב הכולל של איזמיר על פיו יחנו ועל פיו יסעו וחיבר כאביו רב ספר"א [ועיין אברהם אזכור מערכת ת' אות מח ודוק] ונתפרסמו בעירו ובשאר מקומות ורבים מן הפוסקים עשו זכר לדבריו מחכמי אותו דור והתכבדו עמו בהלכה כהרב חיים פונטרימולי בספרו 'פתח הדביר' ושאר גדולי אותו דור דעה ואף גאוני ירושלים מהם הרב יש"א ברכה והראשל"צ רבי אברהם אשכנזי והרב שמ"ח גאגין והרב רחמים פראנקו ועוד ובבבל הגאון רבי יוסף חיים בעל בן איש חי, והגאון היע"ר בעל עצי היע"ר וכנסת ישראל, ובמצרים הגאון מוהר"א חזן בתשובותיו תעלומות לב. וכמו כן בשאלוניקי [עיין עיני כל חי בכורות דף קלו ע"ד – קנו ע"ד שו"ת שהחליף עם כל רבני דמותא הנז' באורך] ובחברון הגאון רבי חיים חזקיהו מדיני בספריו שדי חמד מזכירו ומפלפל בדבריו אין מספר ומתארו גדול בדורינו כמוהרא"ף יצ"ו. וגם מגדולי עיר התורה תוניס הביאו דבריו הֲלֹא בספרתם. ואף גאוני אשכנז כהגר"ח כהנא האדמו"ר מספינקא בספריו הגדול אורחות חיים ג"ח מרבה להזכיר מדברי הרהמ"ח ובפרט מהספר פדה את אברהם [כאשר תחזינה עניך בהערות שם] ועוד מגאוני הונגריה ושאר עיירות. ועד אחרוני גדולי הדור הזה שמפלפלים בדבריו עיין לדוגמא לגאון רבי יעקב ארגואיטי זצ"ל בתשובותיו 'ירך יעקב' ובמערכותיו 'זכר עשות' שמרבה להזכיר דברי רבינו מכל ספריו וכן אחרוני גדולי דורינו.

מכל ספריו נתפרסמו בעיקר תשובותיו "שמו אברהם" ב' חלקים על חושן משפט תוכו רצוף כללי הפוסקים ועוד חידושי תורה בשאר חלקי השלחן ערוך בעיון ובקיאות נמרצים אשר טיפח ורבה בגירסא דינקותא ועליה שרי המסכי"ם אביו מהרח"פ והפרד"ס. בעל "אות היא לעולם" ומהר"י קריספין. וכן ספרו "ויען אברהם" חידושים על ד' חלקי שו"ע והספר "פדה את אברהם" מערכה גדולה דקיימא קמן. [והם נזכרים הרבה בספרי הגדולים הנז'].

אלו הם חיבוריו:

א). "אברהם אזכור" מערכות בהלכה ותשובות קצרות בסדר א–ב – איזמיר תרמ"ט. ב). ספר "ואברהם זקן", נתחבר בסוף ימיו זקנ"ה קדיש"א מערכות על הרוב באגדה. חידושי הש"ס – איזמיר תרנ"ט. ג). "אברהם את עיניו" חידושי הלכות ואגדות. איזמיר תרמ"ו. ד). "שמו אברהם" ח"א מעלות אברהם אבינו וכל חייו ע"ס מערכות בפלפולים ארוכים. וח"ב על הפסיקתא – איזמיר תרנ"ו. ה). "והוכיח אברהם" ב' חלקים מוסר לגדולים וקטנים חלק א' – שאלוניקי תרי"ג. חלק ב' – שאלוניקי תרכ"ב. ו). "אברהם את ידו" ב"ח דרושים לכל חפציהם לשבתות הגדולות וחנוכת הבית וכיוצ"ב – איזמיר תרמ"ו. ז). "ברך את אברהם" דרשות ע"ס הפרשיות ומעט הספדים – שאלוניקי תרי"ז. ח). "ויוסף אברהם" מעלות יוסף הצדיק נתחבר יחד עם אחיו רבי יוסף פאלאג'י זצ"ל – איזמיר תרמ"א. ט). "אברהם אנכי" על התנ"ך – איזמיר תרמ"ט. י). "וישכם אברהם" רמזים ופשטים על תהילים – איזמיר תרמ"ה. יא). "וימהר אברהם", מערכות בכל מקצועות התורה – איזמיר תרמ"ד. ונדמ"ח בירושלים תשס"ב בתוך ספר תורת כהנים ח"ב. יב). "זכותיה דאברהם" דרושים ובסופו קונטרס – איזמיר תר"ן יג). "אברהם שנית" תוכחת מוסר – איזמיר תרמ"ט יד). "דברות שניות" על סדר המערכה שיירו"ת מספריו וימהר אברהם ואברהם אזכור. גם חיבר חידושים על התנחומא ותנא דבי אליהו ומגילת תענית ונדפס בסוף ספרו אברהם אזכור. ועל תורת כהנים דחומש ויקרא חיבר ספר טו). "ויקרא אברהם" – איזמיר תרמ"ד. ובימיו יצא שם על אדם אחד שאיבד עצמו לדעת ושמו יעקב עקריש וביקש אחיו מהרהמ"ח לכתוב שו"ת לעשות עילוי לאחיו ויסכ"ם אברהם ואחריו רבי יוסף ונדפס טז). שו"ת "בבוד יעקב" על שמו תוכו רצוף תשובותיהם דהני תרי אחי זעת"א.

יז). "שמע אברהם" – שו"ת בעיניני שולחן ערוך חושן משפט, שאלוניקי תר"י. יח) ויען אברהם", שו"ע ע"ס ד' טורים איזמיר

תרמ"ו. יט] "פדה את אברהם" פסקי דינים והלכות בסדר א–ב. איזמיר תרנ"ד, ירושלים תשס"ב.

כל זה הידוע לנו מלבד חיבורים נוספים והתכתבויות שהיו לו עם גדולי הדור שנשרפו בשריפה הגדולה בליל י"א לחודש אב תר"א וכאשר העיד על עצמו [התנצלות המחבר בשו"ת שמע אברהם] ועוד חיבור גדול על אבות דרבי נתן [עיני כל חי דף קז ע"ד] ואף גם זאת צדיק באמונתו יחיה והמשיך בכתיבת חידושי תורה לילה ויום תדיר כמ"ש בספרו 'וימהר אברהם' [מערכת כ' אות קעב] מעלותם של הכותב חידושי תורה רבו וכשאני לעצמי אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שתכפר ותמחול ותסלח לי על כל מה שחטאתי עויתי פשעתי ביד ימין וביד שמאל באיזה חטא ועון ופשע וכו' על ידי כתיבתי שאני כותב לילה ויום תדיר אמן כי"ר, חוץ משבתות וימים טובים דגם בהם אני נותן רשימות בדפים.

רבי אברהם נפטר ביום כ"ג טבת, שנת תרנ"ט [1899] ונטמן באיזמיר סמוך לקברו של אביו.

השאיר אחריו שני בנים ושתי בנות שנולדו לו מאשתו השנייה, בנו בכורו רבי שלמה דוד, בנו השני נסים דוד שנולד בשנת תר"ח, בתו הבכורה שמה וידא כשם אשת החבי"ף השניה, והיא נשאת לרבי משה הכהן נהר מחבר קונטרס 'כסא דברכתא'. בתו השנייה נשאת לרבי חיים נסים פוליטי ז"ל.

התולדות מתוך ספר "פדה את אברהם", עמודים ד–ח

[א"ה: אשרי הזוכה לעלות את ספריו של הגר"א פאלאג'י ולהדפיסם מחדש בכדי לזכות בהם את הרבים, כי כל ספריו מלאי תוכן וחשובים].

רבי אברהם פאלומבו

מחכמי ורבני קושטא, בנו של הגאון רבי אליהו פאלומבו אב"ד בקושטא ובע"ס "יד המלך" על הרמב"ם. אחריו הוא רבי יהושע פאלומבו.

רבי אברהם פונטרימולי 'אשר לאברהם'

מחכמי ורבני אזמיר, במאה הי"ט. היה בנו של הגאון רבי חיים בנימין פונטרימולי בעל "פתח הדביר". ונכדו של הג"ר חייא פונטרימולי בע"ס 'צפיחת בדבש' אמו היתה הצדקת מרת לאה תנצב"ה. בתו של הגאון רבי יאושע אברהם קריספין זלה"ה בע"ס 'וישב אברהם'. היה דודו של בעל 'נחמד למראה'. למד תורה מתוך הדחק: למד בישיבת 'בית הלוי' יב"ץ. היה מתמיד עצום ביום ובלילה והיה חשקן גדול בתורה ומחדש בכל עת חידושי תורה, ותורתו מכרזת עליו. היה עניו כהלל, ובעל מעשים. עבר יסורין וחולאין קשים בחייו, ונשרף ביתו שהיה בו ארגז כתבי יד של אביו הגאון בעל פתח הדביר שעלו בשריפה. הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצ"ל בהסכמה לספריו של רבי אברהם מתארו בזה הלשון: "רב ועצום בקי בחדרי תורה לן בעומקה של הלכה סיני ועוקר הרים כמוהר"ר אברהם פונטרימולי". ראה עוד בספר 'וימהר אברהם' מערכת השין מביא תירוץ משמו.

פרנסתו היתה מצויה מבית הדפוס שהקים בצוותא חדא עם ידידו וחביבו כמה"ר יעקב פולי זלה"ה, וספרים רבים מספרי רבני איזמיר הודפסו בבית הדפוס שלהם, במאה הי"ט.

וג"כ בספרו מביא הגאון רבי אברהם פאלאג'י ראיה משמו וכותב: "ושוב הוגד לי החה"ש והכולל בריה דרב כמה"ר אברהם פונטרימולי"... ראה 'אברהם את עיניו' מסכת סנהדרין דף פה, ע"ב.

אחיו הגאון העצום רבי ישעיה יוסף פונטרימולי מביא בשמו חידו"ת בספרו "פני יוסף". ושם מזכירו כמה וכמה פעמים. ראה: "פני יוסף" דף ק"ע, ע"ב. קע"א, ע"א, ובעוד מקומות. בספר 'יעקב סלה' [לר"י יפה'] מצטט משמו חידו"ת, ומכנהו: 'ידיד נפשי כמוה"ר אברהם פונטרימולי נר"ו...".

בנו בכורו הוא רבי נסים אהרן בכור פונטרימולי נפטר במבחר ימיו בבחרותו ביוש"ק ט"ו בשבט תרמ"א, אביו דרש לו דרוש להספד, ראה 'עבד אברהם' דף קו–קטו, ומעט מחידו"ת שחידש בנו.

אלו הם חיבוריו:

א). "אשר לאברהם" על הלכות פסח וחידושי הלכה והגדה של פסח, שיר השירים, תיקון הגשם ופרקי אבות, ומסכתות ומגילות ב). "חנוך לנער" – מוסר, ומעשיות בלאדינו חלק א', איזמיר תרכ"ב, חלק ב' איזמיר תרל"ב. ג). "עבד אברהם" ביאורים על סליחות ותפילות לימים נוראים, עם סדר העבודה. דרוש להספד, חידושים ושו"ת. בהסכמת הגר"א פאלאג'י ספריו נדפסו באיזמיר תרמ"א.

נפטר בקצרות ימים ושנים. בליל ו' י"ח בתמוז בשנת תרנ"א [1891], בספר 'פדה את אברהם' [פאלאג'י] יש דרוש ט' להספד מהמעתיק רבי שמואל פרץ שהיה גיסו של רבי אברהם פונטרימולי זצ"ל שכותב בזה הלשון: '...ועיני עיני יורדה מים על גודל שקדנותו בתורה והולך תמים זה אברהם שיף עייל שיף נפיק משים עצמו כמי שאינו...'. בכת"י מכון 'יד בן צבי' מצוי עליו הספד מאחד מידידיו שלמד אתו כארבע עשרה שנה בצוותא. על מצבתו באיזמיר נכתב עליו: 'אוי אבדון ומות, אוי קטף שוד ושבר, בארץ נזרה וצלמות... חסיד עניו עושה חיל, הוגה בתורה יום וליל, הלא הוא אבינו רועינו נזרנו ציץ תפארתנו. החכם השלם והכולל השקדן בתורה כמו' אברהם פונטרימולי ז"ל בן לאה מ"כ ב"ס אשר לאברהם... ויעל אברהם בליל ו' ח"י תמוז שנת 5651 ומ"כ.

רבי אברהם פיג'ו

כיהן כדיין באיזמיר. שמו נזכר בשו"ת מהרי"ט חלק אבן העזר סימן מ"ג חתום בשנת שע"ז דיין "אברהם פיג'ו".

רבי אברהם פעטשו

כיהן ברבנות באיזמיר בתחילת המאה ה-י"ז. ועמו כיהנו סגל הרבנים רבי יצחק יפה, רבי שאלתיאל גליפפה, רבי שלום ראובן, ורבי יצחק טוקיערא זצ"ל.

רבי אברהם פרחי

יליד אזמיר שבתורביה, ביום ה' באדר התרל"ד [1874]. נתחנך בישיבות העיר, ותוך כדי שקידה בלמודיו השכיל ויעש חיל, בימי עלומיו, נתקבל כשליח ציבור ראשי בבית הכנסת "מחזיקי תורה" שנודע בשם קהל צונצינו, שע"ש הגביר והשוע חיים יהושע בן משה צונצינו ז"ל. בגיל צעיר רכש ידיעות רבות בגימטריאות. היה חניכו של הרב שמואל רחמים פונטרימולי ז"ל. משהחל עוסק במלאכת הגורלות הקדיש לה את מיטב עתותיו. עם השתלמותו במקצוע, עסק בהכנת רפואות וסממנים, ברבותיו אשר קדמו לו, ובן עסק בכתיבת קמיעות לחולים, ברוח נבון ועל טהרת הקודש. היו שנהגו לטבול אחת ושתים בגשתם אל המלאכה, להתודות ולהתעונת, כי ההכנות תבעו זאת מהם, בכדי לכוין את מחשבתם. ולזכך את גופם העכור. שמו הטוב התפרסם ברבים על אחת כמה, מאז הואיל לערוך את דרשותיו הקבועות בק"ק אורחים. ק"ק נוה שלום, ק"ק תלמוד תורה ובק"ק בית ישראל, שבאזמיר.

ולפעולתו כיודע עתידות ופותר חלומות יצאו מוניטין בכל החוגים. שנים מספר לאחר כבוש הארץ ע"י הבריטים עלה להתישב בה, ויבחר את ירושלים למקום מגוריו. בהמשך העתים עשה זמן מה בפריז. ישיבתו בחוץ לארץ היתה בעיניו לצעד שבאונס מטעמים משפחתיים וגורמים הכרחיים אחרים, אך הצליח עד מהרה להתגבר על חמודות התבל הסוררת, ויחזור לארץ הקודש בגעגועי בן למולדתו. וכאז, חי לו דומם בסתר אהלו, כשהוא מוקף מבקרים מכל שדרות העם הבאים לשחר פניו בהצנע, לשמוע ממנו חות דעת על צרת נפשם, ויש כי יעודד באמריו הנעימים לבבות נרגשים, יכוין אליהם טל אורות ונטפי צרי, ולפתע יתאוששו ויתקוששו.

רבי אברהם חיבר ב' קונטרסים, א). קונטרס 'פרפראות לפורים' – נדפס בירושלים תשט"ז. ג). 'אבי הנחל' – ילקוט אגדות ומדרשים, נדפס בירושלים תש"ז.

קונטרס 'אבי הנחל', במבוא, מאת מ. ד. גאון

רבי אברהם פריסקו 'ברך את אברהם'

מחכמי קושטא, במאה הי"ט. "אחד המיוחד מבני עליה רב משרשיא הרב המופלא כמה"ר אברהם פריסקו זלה"ה פרי עץ חיים נין ונכד להרב הגדול מעוז ומגדול שמו נודע בשערים רבי משה פריסקו בע"ס ידיו של משה" [מתוך שבחיו בשער ספרו ברך את אברהם].

רבי אברהם ישב בבית דין בהרכב הדיינים רבי שבתי ן' יקר ורבי יצחק באסן, חיבר ספר "ברך את אברהם", בהלכות ודיני ברכות, נדפס בשאלוניקי תרכ"ב. 134 דף.

רבי אברהם פרץ 'אבני שוהם'

נולד בטורקיה לאביו רבי יעקב פרץ. רבי אברהם היה גאון גדול ופוסק, משים לילות כימים בעסק התורה ושקידתה. הוא מתואר: "הרב המובהק מאיר בברק". בשו"ת 'קרית ארבע' ליקוטים סימן ע' דף קנה, ע"ב, מציינו הגאון רבי יצחק אקריש זצוק"ל בתואר: 'עיין להרב גדול דורינו מהר"א פרץ ז"ל בספרו אבני שהם...'. היה משנהו של הגאון העצום רבי אליעזר די טולידו זלה"ה מח"ס "משנת ר' אליעזר", וישב איתו ביחד בבית דינה רבה בבאלאט בחודש אייר תקע"ו ואישר הסכמה של בית דין איסור והיתר, וכן בשנת תק"ץ ובשנת תר"א כתב פסק הלכה להתיר עגונה, והפסק נידון ביחד עם רבי אליעזר [ראה משנת ר' אליעזר, חלק ב', אבן העזר א', חושן משפט ע"ג]. בתור חבר בי"ד זה חתם על פסק בעניין חזקת יתומי טאראגאנו שבה חלק על פסק של רבי שמואל חיים בנידון. רבי אברהם השאיר אחריו את בנו הג"ר רפאל חיים בנימין פרץ זצ"ל בעל ספר "זכרנו לחיים". רבי אברהם נפטר בשנת תר"ז [1847].

חיבר ספר "אבני שוהם" נדפס בשאלוניקי בשנת תר"ח והחיבור כולל: חידושים על הש"ס, משניות, חידושי הלכות, דרשות על התנ"ך ועוד. בספר מפוזרות ד' תשובות מאת המחבר [דף פ"א ע"ב – פ"ג ע"א; דף פח; דף צא ע"ב – צ"ג ע"א; דף צד–צה]. התשובות עוסקות בענייני עגונות, שטרות, חזקת קרקעות, הלכות שותפין והלכות אונאה. דף סח ע"א – עג ע"א: תשובת ר' אליעזר די טולידו. כמו כן רבי אליעזר כתב הקדמה לספר, ובא שבחי המחבר. וגם כן המחבר רבי רפאל חיים בנימין פרץ כתב הקדמה לספר. על המחבר ראה ש' מרכוס, "תולדות היהודים למשפחת גירון", סיני כא [תש"], עמוד סג, הערה 71, הכותב כי רבי אברהם פרץ היה מזכיר עדת אדריאנופולי. וראה שם על השתתפותו בשנת תקס"א בוועדה שהכריעה בעניין שומת המס על ירושה הכוללת כתובת אלמנה.

רבי אברהם עבי

ממונה איסור והיתר בקושטא ואב"ד איסור והיתר. הגאון רבי אליעזר די טולידו כותב עליו שהיה אב"ד אר"ה וכותב אודותיו: "הח' השלם הר"א צבי שהוא היה ממונה של איסור והיתר לפני גדול שבדורינו ה"ה הרב המובהק כמה"ר אליהו ב' יעקב". [ראה משנת ר' אליעזר ח"ב, יו"ד כ"א] גם בשנת תקפ"א [1821] נזכר בתור "הרב הגדול בדורינו". באלול תקצ"ד [ספטמבר–אוקטובר 1834] היה חבר בית דינה רבה. פסקים וקונטריס שכתב וכן מנהגי העיר הנמסרים על ידו נזכרים בכתבי בני דורו. דפים רבים מתוך הקונטריס שכתב מובאים כלשונם. למדים משם, כי הוא הירבה לדון בתור דיין איסור והיתר בדיני אישות, הלכות נידה, זמן המילה, פדיון בכור, הלכות פורים והלכות אבלות. הוא נזכר שם בתור ממונה איסור והיתר בפועל בשנים תקע"ב–ג [1812], תקפ"ב [1822] ותקפ"ח [1828]. נפטר בכ"א אלול תקצ"ו [1836. 9. 6] ונטמן בח'אסקוי, וממצבתו נלמד שנוסף לו השם יהושע כשם ראשון. הוסיפו בהגיע שמועת פטירתו לאיזמיר בשבת "תשובה" בידי רבי שלמה חכים. [ראה ספר בסא שלמה, דרוש ה, דף יא, ע"ב].

פנקס בית הדין בקושטא, מבוא, עמוד 93

רבי אברהם צונצין

מתושבי אזמיר ונכבדיה. סייע בידי רבי שמואל אמאטו להדפיס כמה חיבורי רבנים, האחרון מזכירו בהקדמת הספר "נחלת ליהושע" ברוב הוקרה, ומכנהו "עטרת זקנים ותפארת בנים, פאר גלותנו וגולה על ראשה הוא הישיש שר וגדול ליהודים, צבי השרידים". ובתקנות ירושלים דף כ"ו, חתום רב בשם זה, כראש רבני

קושטאנדינא, בענין פרעון חובות הגויים בעיה"ק, ותאריך ההסכמה שנת פ'ד'ו'ת' לפ"ק.

רבי אברהם צלח

היה מגדולי חכמי דורו בקושטא בשנת ש"פ [1620].

רבי אברהם צרפתי

כיהן פאר כאב בית דין באדריאנופול. חתנו היה הגאון הגדול המפורסם רבי יעקב אברהם גירון בע"ס מקרא סופרים ותיקון סופרים, משנפטר רבי אברהם בשנת תפ"ב [1722] ישב על כסאו חתנו הגדול.

רבי אברהם צרפתי

רבי אברהם מחכמי ורבני קושטא שהשתקע בצפת. היה במשא ומתן של הלכה עם הרא"ם ומרן ר"י קארו, בטרם עלות האחרון לאה"ק. אחר כך העתיק מושבו לירושלים ובה עסק ברפואה.

קורות היהודים בתורכיה וארצות הקדם, ח"ב מהדורא ב. עמ' 157

רבי אברהם קארו

מה' אברהם קארו בן הר' רפאל קארו, שהיה רב בק"ק אנדרינופלא יע"א, והיה מזרע מרן הקדוש [הבית יוסף זלה"ה], והיה חורגו ותלמידו של מורנו הרב מהר"א נחום. היה שקדן בתורה פלפלא חריפא, והן בעון נפטר בקצרות שנים, וקצת קונטרסים כתבם מורנו הרב הנזכר על שמו בספר חזון נחום. [לשון הרחיד"א זלה"ה בשם הגדולים מערכת גדולים בערכו].

הקונטרסים הנזכרים בספר חזון נחום, ה"ה "קונטרס על אין אדם אוסר דבר שאינו שלו" בספר חזון נחום פ"ו דתמורה דף קס"א ע"ב. "קונטרס על אם למקרא ולמסורת" שם פ"מ דמנחות דף נ"ז ע"ב. "קונטרס בענין בל תוסיף" שם במסכת זבחים דף כ"א, "קונטרס על כל מילתא דאמר רחמנא לא תעביד" שם ס"א דתמורה דף קכ"ד. [מזכירם הרחיד"א זלה"ה בשם הגדולים מערכת ספרים בערך "קונטרס"], נזכר גם כמה פעמים בספר "מגן שאול" לתלמידו הג"מ רבי חנניה שאול זלה"ה בסימן מ"ג "את זה שמעתי שהקשה החכם המרומם כמהר"ר אברהם בכ"ר רפאל קארו תושב אינדירנופלי יע"א, ובסימן מ"ד. ושם בסימן מ"ו "...וכן הסכים מ"ו החכם השלם מריה דאברהם יהיה בעזרו". הרחיד"א זלה"ה בספרו חיים שאל ח"ב סימן מ"ג מביא בשם ספר "לב שלם" להג"מ מהר"ש שלם זלה"ה שמזכיר דברי רבינו ז"ל.

בזיווג שני נשא הגאון רבינו אליעזר נחום את אלמנתו של רבי רפאל קארו, חותר מגזע מרן הבית יוסף, ואימץ לו לבן את בנה רבי אברהם קארו, תלמידו המובהק. הוא אהבו אהבת נפש כאב את בנו יחידו, וקיוה כי הוא ימשיך את מפעלו בקודש, יחד היו משתעשעים בקונטרסי הלכה שהחליפו זה עם זה. רבי אליעזר מצא בו את נחמתו בעניו. אך למגינת לבו נפטר בנו חורגו זה על פניו, ותקותו נשארה מעל.

תלמידו המובהק ובנו חורגו רבי אברהם קארו מצאצאי מרן הבית יוסף, היה כאמור לעיל חכם מופלג, גאון אדיר. רבינו נשא בזיווג שני את אמו של רבי אברהם, ומאז גידלו כבן.

רבי אליעזר אהבו אהבה ללא מיצרים והרבה לבא עמו במשא ומתן של הלכה שבחלקו נדפס בספרו "חזון נחום" לסדר קדשים, [דף קכד:]. בספרו למסכת זבחים [פ"ח מ"ז] נזכר קונטרסו של רבי אברהם קארו בענין "בל תוסיף ובל תגרע", הוא מכנהו "תלמידי הותיק והוא לי לבן והוא בנו של מוהר"ר רפאל קארו זלה"ה". במקומות נוספים הוא מזכירו בכינויי חיבה "כולו מחמדים, וחביבים עלי דברי ידידי, כי הוא כבן יקיר לי".

בספריו מביא רבי אליעזר קונטרסים נוספים מאת תלמידו זה, ולפעמים אינו מזכיר כלל שהוא תלמידו. במסכת זבחים [דף כא] מביא קונטרס של רבי אברהם שנפטר על פניו וז"ל: "מצאתי כתוב לאחד קדוש הוא החכם השלם כמוה"ר אברהם קארו זלה"ה".

רבי אליעזר חש לו אימון והפקיד בידו את חיבורו בכת"י על המכילתא. בקונטרסו שנדפס בחזון נחום מסכת תמורה [דף קל ע"ב]

כותב רבי אברהם "וראיתי למורי ורבי יצ"ו שכתב בפירושו על המכילתא בפ' משפטים..." בסוף מסיים: "ובע"ה כשאתראה עמו פנים אל פנים אראה מה יענה ומה יאמר על דברי אלה יצ"ו, אמן".

רבי אליעזר עונה לו בענוה מופלגת: "בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני. חדאי נפשאי, חדאי נפשאי, נצחוני בני נצחוני בני, ומ"מ לפוטרו חלק אי אפשר, דע לך בני ידיד נפשי..."

חביב היה רבי אברהם גם על חבריו שלמדו עמו אצל רבי אליעזר, והם מזכירים אותו בספריהם ואומרים דברים בשם אומרם. כמו כן מוזכר דבר הלכה בשמו בספר "ידי משה" להר"ש אמארילייו [ליקוטים, עמוד קנז]. הרב החיד"א כותב עליו: "היה שקדן בתורה, פלפלא חריפתא, והן בעון נפטר בקצרות שנים".

בשנים האחרונות נתגלו כתבי יד של רבי אברהם קארו, והם נמצאים בגנזי האדמו"ר מקרלין סטולין שליט"א. גם בספרי חכמי דורו רבי שלמה שלם, רבי אברהם אביגדור, ובספר "מגן שאול" לרבי חנניה שאול משאלוניקי הובאו דברי תורה בשמו.

רבי אברהם קורקידי

יויקח אברהם׳

רבי אברהם קורקידי, מחבר הספר "ויקח אברהם" דרשות, נולד באיזמיר בשנת תקע"ג [1813] להוריו רבי דוד ומרת ג'ויא [מרגליות]. רבי דוד היה תלמיד חכם, ובנו רבי אברהם כותב עליו ש"היה ירא את ה', לא פסיק גירסא מפומיה" [ויקח אברהם, דרוש א']. הוא היה "חכם ומבין מדעתו, קורא ושונה בקביעות עתים לתורה ומשכים ומעריב בבית הכנסת" [ספר משה עבד, דרוש י']. אמו, מרת ג'ויא, התמסרה לחינוך בניהם "ותקם בעוד לילה להדריך אותנו בדרך ישרה, אשת חיל מי ימצא, אשה יראת ה' היא תתהלל" [שם]. למרות שלא היו מן האמידים, השקיעו ההורים מאמצים מרובים כדי לאפשר לבניהם ללמוד תורה: "יגעו עמנו בעשר אצבעותיהן ללמדנו תורה ומצות מתוך הדחק" [שם]. שניהם, האב והאם, לא האריכו ימים ונפטרו במבחר שנותיהם במגיפת הכולירה בשנת תקצ"א [1831]. עם זאת, זכו שבניהם יקימו להם מצבת נצח. בזכות מסירותם לחינוך בניהם השאירו אחריהם שני בנים תלמידי חכמים, רבי אברהם ואחיו הגדול רבי משה, והללו הנציחו את הוריהם לדורות בספריהם, בהם הדפיסו את ההספדים שנשאו עליהם.

רבי אברהם, שבעת פטירת הוריו היה כבן שמונה עשרה, למד תורה בעיר מולדתו איזמיר בישיבת "בית יעקב רבי". הישיבה הוקמה על ידי הנדבן רבי יעקב רבי, והיתה הגדולה והחותיקה בישיבות איזמיר, ובראשה עמד הרב הכולל של העיר, הגאון רבי רפאל יוסף חזן [שהיה אחר כך "ראשון לציון" בירושלים ונודע בספרו "חקרי לב"]. בישיבה זו גם למד נכדו של רבי רפאל יוסף חזן, הוא הגאון המפורסם רבי חיים פאלאג'י, הרב הכולל של איזמיר [שהיה קרוב למשפחת מיסד הישיבה], וכן למדו שם בניו של רבי חיים פאלאג'י. רבי אברהם קורקידי התידד עם רבי אברהם פאלאג'י, בנו של רבי חיים [שאף הוא היה אחר כך הרב הכולל של איזמיר]. רבי אברהם פאלאג'י העיד על רבי אברהם שבעת שלמד בישיבה "קרא הרבה... שנה הרבה... אהוב לשמים ולבריות, דבורו בנחת, מתוק לפיות... נפשו חשקה בתורה, לילה כיום יאיר, לא פסיק סדרא, מחדש בטובו בכמה פנים יקרות".

בתקופה זו נשא לאשה את מרת שולטאנה, בתו של רבי חיים משה [המכונה מורינו] הכהן, שהיה ראש בית דין באיזמיר, מחבר הספר "פני חמה" [חמ"ה – ראשי התיבות של שמו]. רבי חיים משה הכהן נפטר ביום ז' שבט ת"ר [קונטרס מצבות רבני וחכמי איזמיר, בתוך: א. פרייימאן, ענייני ש"צ, ברלין תרע"ג, עמוד 148].

בליל י"א לחדש אב תר"א [1841] פרצה בעיר איזמיר שריפה גדולה שכילתה את מרבית בתי השכונה היהודית, והותירה את רוב התושבים בלא קורת גג. מעמדם הכלכלי של יהודי איזמיר נהרס, ואף ישיבת "בית יעקב רבי" עלתה באש. רבי אברהם ואחיו רבי משה נאלצו לעזוב את עיר מולדתם. האח הגדול רבי משה התקבל למרביץ תורה בקהילת תירייא ורבי אברהם התקבל לשליח ציבור ושוחט בקהילת קוש אדאסי [כ–70 ק"מ דרומית לאיזמיר, על חוף הים התיכון]. עוד קודם לכן היה קשור עם בני קהילה זו, ובספרו מוצאים אנו שבחודש ניסן של שנת תקצ"ד [1834] נשא שם דרשה [דרוש ז']. כפי הנראה מצא חן בעיני יהודי המקום, וכאשר ביקש לעזוב את איזמיר הזמינוהו בני הקהילה אליהם.

כחמש עשרה שנה פעל רבי אברהם בקהילת קוש אדאסי, ובערך בשנת תרט"ו [1853] עבר לעיר בירגאמה [כ-90 ק"מ צפונית לאיזמיר], ושם שימש בקודש כרב, דרשן ושוחט במשך שלושים שנה. בירגאמה שוכנת באיזור חקלאי עשיר ומרבית יהודי המקום עסקו בסחר התוצרת החקלאית של הסביבה, ומקצתם גם הקימו מפעלי תעשיה שונים, והקהילה נחשבה לקהילה עשירה. בינתיים נולדו לרבי אברהם ארבעה בנים: הבכור חיים משה [מורינו], שנולד בשנת תר"ג [דרשת הבר מצוה שלו, משנת תרט"ו, נמצאת בספרו ויקח אברהם דרוש ח'] הזקונים נסים, שנולד בבירגאמה בשנת תרל"ב [1872].

התולדות מתוך ספר "ויקח אברהם", בשער, מכון ירושלים תשמ"ד

רבי אברהם קטן

גאון מופלג ומרא דאתרא מחכמי ורבני אדריאנופול. עמד במשא ומתן של הלכה בסוף שנת ת"פ [1720] עם הגאון הנודע רבי אפרים נבון בע"ס 'מחנה אפרים'. כמו כן עמד גם כן בקשרי הלכה עם הגאון רבי משה אמרילייו, רבה של שאלוניקי ומח"ס 'דבר משה', וכה כותב לו רבי משה שם: "...שלהי תשרי התפ"א, לאדריאנו לדרישת הרב המובהק כמוה"ר אברהם קטן...".

רבי אברהם קמחי

הרב הגדול כמוהר"ר אברהם קמחי זלה"ה חתום בין רבני העיר קושטא המאשרים הסכמה בחשון ת"ע [אוקטובר 1709]. עמד בראש בית דין העיר בר"ח שבט תע"ד [28 בינואר 1713] ובכ"ב חשון תע"ה [31 באוקטובר 1714]. בשנת תע"א [1711] ובט"ו איר תע"ט [4 במאי 1719] חתם בראש רבני קושטא על הסכמות לשו"ת "עדות ביהוסף" ולספר "גט פשוט". הוא גם חתם ראשון בין רבני העיר בשנת תע"ח [1718] על הסכמה לספר ערך לחם למהריק"ש. רבי יוסף דוד בספרו 'יקרא דשבבי' דרוש פט, דף קעב, א. הספידו בהגיע שמועת פטירתו לשאלוניקי בב' כסלו בשנת תפ"ב [2 בנובמבר 1721], ומכנהו "הרב הגדול". שרדה מצבת אשתו קאדון בקושקונגו"ק שנפטרה על פניו בט"ז אדר תע"ז [1717. 2. 27]. נאמר עליה שהיתה בת "האדם הגדול בענקים", אך לא ננקב שמו. רבי אברהם קמחי מתואר שם בתור "הרב הכולל".

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 96

רבי אברהם קצבי

מרבני קושטא. בשנת תקל"ה חתם עם פקידי חברון על אגרת שליחותו של החיד"א לאירופה. בסוף ימיו התיישב בצפת. נפטר בסביבות ת"ר [1840].

רבי אברהם רודיטי

בנו של הגביר הקבר באשי באיזמיר רבי חיים שמואל רודיטי. רבי אברהם היה מתלמידיו של מרן החבי"ף. בספרו 'ראה חיים' סדר בהעלותך דף מו, ע"ב כתב: 'דרוש אשר סידרתי לתלמידי הוותיק החכם המרומם כמ' אברהם רודיטי... בשנת תקע"ד ליצירה'. ראה גם "נפש חיים", פתיחה דף ח' ע"ב.

וכן הוא נזכר לשבח בהקדמה לספר שו"ת 'בגדי יום טוב' לג"ר יום טוב קריספין זצ"ל, ובעוד ספרי חכמי איזמיר הוא נזכר לשבח.

רבי אברהם רוזאניס [הראשון]

מגאוני חכמי דורו היה רבי אברהם הוא נולד בשנת שצ"ה [1635] בערך בקושטא לאביו רבי מאיר רוזאניס זלה"ה, למד תורה אצל הגאון רבי שלמה הלוי הזקן והגאון מהרי"ט צהלון זלה"ה, היה חתנו של המדפיס הנודע רבי אברהם פראנקו ז"ל, בשנת תי"ט עקר דירתו לאנדרינופולי, ובשנת תל"ז חזר לקושטא, בתו היחידה נשאת לבן אחיו הגאון רבי יהודה רוזאניס זלה"ה בעל "משנה למלך".

היה מפורסם באחד מגדולי הדור ההוא, ורבים הריצו אליו שאלותיהם, הגאון הרחיד"א ז"ל מתארו "סיני ועוקר הרים" וכותב עליו ועל חתנו המשנה למלך "גדולי הדור שלפנינו", הגאון רבי יוסף קצבי זלה"ה כותב אליו: "...ציץ הזהב, נזר הקדש, אחד היה אברהם, צבי תפארתינו שושנת העמקים, עמוק עמוק מי ימצאנו,

הנמצא כזה אשכול שלם בכל, ויחכם מכל אדם... [רב יוסף סימן א'], הגאון רבי יעקב אלפאנדארי זלה"ה כותב: "...ליש גבור במלחמתה של תורה... ואחד ע"ק משכמו ומעלה שכם אחר ובמינו גבוה מכולם למעלה מעשרה, המעתיק הרים ומחזירם למכתשת הלבתא גברוותא משמא דגמרא... סיני ועוקר הרים..." [שם סימן ב'].

נשא ונתן עם גדולי דורו ונשארו ממנו כמה שו"ת שנדפסו בספר שו"ת "בהונת עולם" לרבי משה הכהן זלה"ה, ונזכר עוד בספר "מוצל מאש". גם כתב הרבה הגהות והערות על גליוני הספרים שהיו ברשותו.

נלב"ע בשנת ת"פ [1720]. ואחרי פטירתו עברו כל ספריו עם הערותיהם לרשותו של חתנו הגדול בעל "משנה למלך", ורבים מחידושיו נדפסו בתוך ספר "משנה למלך".

קוב"ן "בית אהרן וישראל", גליון סט

רבי אברהם רוזאניס [השני]

נולד לאביו רבי יוסף בשנת תכ"ה [1665]. כיהן כדיין בקושטא. ונמנה על הלוחמים בשבתאים. הסכים על הספר "מעם לועז" "ראשית חכמה" "תקוני הזוהר" ו"פרשת דרכים". בשנת תע"ח נתמנה כרב הכולל בקושטא. חתם בשנת תפ"ט על מכתב רבני קושטא בהסדר עניני ההבנסה של חברון. עלה מקושטא לירושלם בשנת תק"ג עם אשתו בידה וחי בירושלם זמן קצר.

החיד"א [בשם הגדולים, מערכת גדולים, בערכו] כותב עליו: "והפליג בזקנה ואני הצעיר זכיתי להקביל פני קדשו כמה פעמים ונתבסמתי מתורתו. קסתו ננהרת כמפורסם מהקדמות והסכמות שנדפסו בשמו בכמה ספרים". תשובותיו מפוזרות בספר בתי כהונה ח"א.

נפטר ביום י"ח חשון תק"ח בהר הזיתים בירושלים ונקבר בתוך ארבע אמות לקבר זכריה. על ציונו כתבו: "ציון המוכתר בכתר של תורה איש צדיק תמים אשרי אדם מצא חכם ויניחהו בגן עדן ושם שם לו חוק ומשפט כי שם חלקת מחוקק ספון, עין לא ראתה מעיני כל חי נעלמה, זאת היתה לו אשרי תמימי דרך כך היא דרכה של תורה תורת ה' תמימה צרור הכסף לקח בידו וילך לו אל דרך עץ החיים אל המנוחה ואל הנחלה לחסות בנחלת ה' להודות להלל ושם תהלל כל הנשמה חלקו וגורלו מה טוב ומה נעים שאין הפה יכול לספר כמה וכמה טובה כפולה נחלה ויהי לנס היה שלשת היוחסין וגוי קדוש בנן של קדושים הרב המובהק...".

נספד בספר "שארית יעקב" לרבי ישראל יעקב אלגאזי דרוש לפרשת אמור וזו לשונו: "...על הלקח מלאך האלהים מר ניהו רבה דעמיה מדברנא דאומתיה גדול הנאמ"ר באברהם אבינו רועינו מר קשישא משען ומשענה לכל נפש נענה ממנו יתד ממנו פנה ה"ן חכמה והן תבונה גדולה דעה. המהלך על כנפי רוח דעת ויראת ה' היא אוצרו...".

על ידו מצבת "האשה הכבודה והצנועה הרבנית מרת בידה אשת הרב המובהק כמ' אברהם רוזאניס נ"ע נפטרה לב"ע יום ב"ז לח' תשרי שנת התק"ט.

אישר בראש רבני העיר קושטא הסכמה של דייני איסור והיתר בחשון תע"ד [אוקטובר 1709]. חתום בין רבני העיר בשנת תע"ד [1714] על איגרת נגד נחמיה חיון. בשנים תצ"ד [1734] ותצ"ה [1735] חתם עמם על הסכמות לחיבורים שנדפסו בעיר. בשנת תפ"ט [1729] חתם בין רבני העיר על איגרת המלצה לרבי גדליה חיון. משנת תצ"ו [1736] ואילך עד שנת תק"ז [1747] חתם ראשון בין רבני העיר על הסכמות דומות. כן חתם בראש רבני העיר על איגרת המלצה משנת תק"ו [1746]. בחדש אדר ב' תק"ב [מרס 1742] אישר בראש רבני העיר הסכמה של בי"ד או"ה, ובשנית תצ"ג [1732–3] חתם עמהם על הסכמה כשבראש הרבנים עמד רבי אפרים נבון. בחודש אב תצ"ב [יולי 1732] חתם בראש רבני העיר על אישור הסכמת הקצבים. בי"א אלול תק"ד [19 באוגוסט 1744] כיהן כאב"ד באורטה קוי, ורבי אברהם מיוחס כותב עליו, כי על פיו יקום דבר [בני אברהם אבן העזר ג]. התיר עגונות וחתם על פסקי דין שונים. בשנת תצ"ט [1739] נמנה על רבני העיר המאשרים הסכם. בי"ב תמוז תק"ו [12 ביולי 1746] חתם ראשון בין שלושת רבני העיר על כתב מינוי "פקידי ירושלים" בקושטא. רבי יצחק הכהן מאיזמיר כותב עליו "המגביהי לשבת לראש דינה בעיר רבתי בדעות קושט' יע"א", ומצוי גם פסק של רבי אברהם רוזאניס המאשר פסק דין של חכם זה. בשלהי אייר

תק"ז [מאי 1747] הפליג רבי אברהם רוזאניס מקושטא לארץ ישראל באניה שבה עלה בקושטא גם רבי אברהם גרשון מקיטוב, והשניים התידדו. הוא נפטר בירושלים בשנת תק"ח [1748] במגיפה שהפילה חללים רבים.

יהודי המזרח בא"י; "כנסת ישראל" פין; פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 98

רבי אברהם שונשול

מאיזמיר. שמו נזכר בספר 'אברהם אזכור' [פאלאג'י] מערכת עין עמוד 44 בזו הלשון: '...והקשה עליו הרב ועצום הנהנה מיגיעו כמהר"ר אברהם שונשול נר"ו...'.

רבי אברהם שלמה הכהן

מחכמי וצדיקי איזמיר, אביו של הגאון הקדוש רבי אליהו הכהן האתמרי בעל "שבט מוסר", ועוד ספרים רבים.

היה רב גאון וצדיק מפורסם בדורו. רב באיזמיר בסביבות ת"מ [1680]. בניו הם: הרב רבי אליהו הכהן האתמרי. הרב רבי יצחק הכהן האתמרי. הרב רבי מיכאל הכהן האתמרי. כמה ממנהגיו של רבי אברהם בסדר הברכות שנתקבלו בין יהודי איזמיר הובאו ע"י הגאון רבי חיים בנבנשתי בכנסת הגדולה [אורח חיים ליוורנו תקנ"ב, ב' עמוד א, לז עמוד א]. דאג לעניים וספק להם צרכם. כל ימיו השתדל בענין פדיון שבויים. ושחרורם מבתי הכלא הנכרים.

נצר למשפחה מפוארת היה הגאון הקדוש רבי אליהו הכהן. אביו רבי אברהם שלמה הכהן מתואר על ידו כ"יחיד בדורו, סיני ועוקר הרים, עיר וקדיש", ולמרות זאת היה ענו עד מאוד "מאין כמוהו בענוה ובחסידות. אחד היה אברהם וירא שמים את הארש. לרדוף כל היום אחר השלום במרץ".

אם כי היה שקוע כל שעות היממה בתורה ובתפילה, הרי רבי אברהם שלמה הכהן כאיש מעשה עסק בצרכי ציבור באמונה, ואף מצא שהות לדאוג לדרכי העניים ולספק להם את מלוא צרכיהם.

לעתים נתקל בחרופים. כאשר ניסה לאבוף אחרים ולעשות אותם לצדקה, והוא לא התפעל מהם, והוא בעצמו מספר: "קיבלתי כמה ביושים מאנשים ריקים ופוחזים, אשר פערו פיהם לבלי חק, באמרם: מה המעשה הזה אשר הוא עושה והוא היה מפיסם ולא היה כועס עליהם, אף על פי שיכולת בידו להאבידם".

בצוק העתים עסק בפדיון השבויים היהודים שנפלו בידי הנכרים לאחר גזרות ת"ח ות"ט, והיה צורך בגיוס סכומים עצומים לשחררם, והוא עסק בגיוס הסכומים העצומים. וכך מעיד עליו בנו בספרו "מדרש אליהו": "ונהירנא אני הכותב, שראיתי לאדוני אבי החסיד זכר צדיק לברכה שהיה משתדל כל ימיו בענין פדיון שבויים, והיה מקבל בעבורם ביושים רבים וחרופים כדי לקבץ פדיונם מאנשים קשים אשר בטחונם בממון".

בין היתר מסופר על מפעלו המיוחד של רבי אברהם שלמה הכהן לעזרת העצורים בבתי הכלא של הנכרים: מנהג נאה ומיוחד במינו היה נוהג רבי אברהם שלמה כל ימיו, בערבי שבתות היה מפקיד סכומים גדולים בידי הנהלת בית האסורים, על מנת שזו תשחרר את האסירים היהודים שיוכלו לשבות בביתם, "וכמה פעמים ארע לו שהיה יוצא משם החבוש וברוח", ורבי אברהם שלמה היה מפסיד את דמי הערבות שהפקיד עבורו, וקרה מקרה שכשלא היה בידו הסכום הנדרש לשחרר את האסיר, נכנס הוא במקומו לבית האסורים, ואילו העציר שהיה כלוא בבית הסוהר שלח לשבות בביתו "בשמחה ובטוב לבב" [ראה: ספר 'מדרש אליהו', איזמיר תקי"ט דרוש ג', דף יג, ג].

רבי שלמה אברהם הכהן האיתמרי זצ"ל נפטר עליו בצעירותו ביום כ"ז באלול בשנת תי"ט [1659], ובנו רבי אליהו חיבר שיר לחקוק על מצבתו, וכך כותב: שיר שחקקתי על מצבת אדוני אבי זלה"ה, זרע קודש מצבתה, ה"ה החכם השלם, החסיד והעניו, כמהר"ר שלמה אברהם הכהן זצ"ל.

על המנורה הטהורה / יורידו דמעות כנחל / מקור בינה והאורה / אביר בתורה כשחל / זרח האל מאורה / ושבינתו עליו חל / ידיד האל הנורא / חלקו נטה בר"ש ביח"ל.

ועוד חקוק על מצבתו:

בנוי לתלפיות דמות ארמון ציון במלך שלמה. למראה לבבות עליו כל הקרב אל שולחן המלך שלמה. כי המר שדי ביום זעמו

הסיר טעמו וישלח חרן אל שלמה. נשק בר להלחם שנת י"ט ליצירה היה לח"ם שלמה. בחודש אלול נגזר עליו ביום כ"ז בו הנה מטתו שלשלמה.

רבי אברהם שמסולי

'מלל לאברהם'

ממגורשי ספרד בשנת ה'רנ"ב [1492], התיישב בטורקיה, חיבר כמה ספרים ביניהם "מלל לאברהם", בעיניני השגחה פרטית.

רבי אהרן הכולשי

מחכמי טורקיה. מרבני אנדריפולא בזמנו של הגאון רבי אליהו מזרחי, הרא"ם בעל ה"מזרחי".

רבי אהרן אבן חיים [השני]

נבד רבי אהרן אבן חיים [הראשון], נולד כפי הנראה בחברון במחצית הראשונה של המאה הי"ז. היה רב בחברון בימי הרב המוסמך רבי חיים אבולעפיה הזקן, ואחר כך נתקבל לאב בית דין עיר אזמיר, נפטר באיזמיר ביי"ב תמוז שנת תמ"ח [1688] ביום הרעש "שנפלו בו כמה בתים ומתו כמה נפשות", הרבה מתשובותיו נדפסו בספרי המחברים בני דורו, מהן בספר "דרכי נועם" לרבי מרדכי הלוי, שהיה רב באיזמיר בימיו, ובספר "לב שלמה" לרבי שלמה בן בנימין הלוי ושם [סימן י"ז] נתפרסמה תשובתו על השאלה אם הקראים נחשבים מינים לאסור גם את היין במגעם; הוא מוכיח, כי אין דינם כמינים. גם בספר "כנסת הגדולה" לרבי חיים בנבנשתי ובספר "יד אהרן" לרבי אהרן אלפנדארי נמצאות כמה תשובות ממנו. הוא הניח אחריו פירוש על כל "עין יעקב".

שם הגדולים, בערכו, ר"ח אלגאזי, בני חיי, טור אה"ע סימן ל"ח

רבי אהרן אברהם ן' ארולייא

'מים החיים'

נולד בשנת תק"י [1750] למד בישיבות החשובות באנדריפולא. לימים כיהן בכהונת רב בפיליבי לאחר כהונתו של הג"ר יהודה סיד בעל ספר "נר מצוה". רבי אהרן אברהם נמנה עם הפוסקים המובהקים בדורו, ונשא ונתן בהלכה עם חכמי ורבני דורו, וגם בקושטא, וכידוע כמורה צדק עד לפטירתו, והשפעתו היתה גדולה, ותמיד תמך ביד העשוקים והעניים, וכולם כיבדוהו והוקירוהו. היה בקי מופלא בספרי הפוסקים והתכתב בהלכה עם הג"ר יעקב אברהם גירון [מים החיים סימן ה'] וראה גם בספר "אביר יעקב" [יו"ד סימן ב, ד, ז. אבן העזר סימנים א, לב]. וגם בספרי הפוסקים שמו מוזכר פעמים רבות. בנו הוא רבי חיים ן' ארולייא זצ"ל. רבי אהרן אברהם נפטר ביום ג' י"ח ניסן בשנת תקע"ט [1819]. השאיר אחריו פסקים רבים ונאספו על ידי בנו בקובץ הנקרא ספר " מים החיים" ובו פסקים גם מבנו נדפס בשאלוניקי תר"ן–תרכ"ד.

רבי אהרן אלימלך

חכמי קושטא במאה הי"ז. הוא חתום על אגרת משנת תנ"א [1691] ביחד עם חכמי קושטא, לרבני איזמיר.

רבי אהרן אלפאנדרי

'מרכבת המשנה'

הרב המובהק מר קשישא גאון עצום ומפורסם בקדושתו היה רבי אהרן אלפאנדרי זצ"ל. הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה בספרו "עמודי חיים", עמוד תורה, דף ע"ז ע"ב, מכנהו: "הרב הגדול אחד מגדולי עירנו האי תנא דידן. נולד בשנת תס"א [1701]. באיזמיר לאביו רבי משה אלפאנדרי, רבותיו היו: רבי ברזילי יעב"ץ, ורבי בנימין ב"ר שלמה הלוי אב"ד איזמיר. רבי אהרן אלפאנדרי חיבר ספר "יד אהרן" על שולחן ערוך אורח חיים ח"א [איזמיר תצ"ה, שאלוניקי תקט"ז], ח"ב נדפס בסוף ספר 'מטה אפרים' לגאון רבי אפרים ארדיט [שאלוניקי תקנ"א]. עוד כנ"ל על טור ובית יוסף אבן העזר ב"ח [שאלוניקי שיר"ז]. – רבי אהרן הרביץ תורה בעיר איזמיר בסוף המאה החמישית ולאחריה. היה תלמיד הרב רבי בנימין בן מהר"ש הלוי [כמ"ש בספרו על טוא"ח ריש סימן תר"ע] [אשתו היתה בת בתו של הרב רבי חיים אלגאזי בעל ספר 'בני חיי' ולכן כשמזכיר בידי אהרן להרב בני חיי קראו בשמו מר זקני יען היה זק"ן בית"ו] אבד"ק איזמיר ומביא בספריו כמה

קונטרסים מתורת רבו. נשא ונתן בהלכה עם הגאון רבי יצחק הכהן רפאפורט זצ"ל, והוא מזכירו בספרו "יד אהרן" או"ח סימן עת"ר. "ושאלני החכם השלם הדיין המצויין רב ועצום שליחא דרחמנא כמהר"י הכהן הי"ו...". ספרו "יד אהרן" על טור אורח חיים וב"י והוא מאסף לכל המחנות עם הוספות מדיליה, ובסופו סוגיות ולשונות התלמוד עם רש"י ותוספות ומפרשי התורה וכללי התלמוד על דרך הרב כנסת הגדולה וכמעשהו מהספרים שיצאו לאור אחר שנתחבר הכנסת הגדולה ונדפס ח"א באיזמיר תצ"ה, וגם נדפס מהדורא בתרא, ציונים לשו"ע או"ח בשאלוניקי תקנ"א, בסוף ספר מטה אפרים הנ"ל.

עוד חיבר ספר "מרכבת המשנה" חדושים על כל הרמב"ם ח"א נדפס באיזמיר תק"כ. וכתב החיד"א בשם הגדולים כי זכה להכיר להרב הנז' בזקנתו בעלותו לעה"ק חברון ונהנה מזיו אור תורתו וקדושתו ושמע מפיו שחבר על כל ד' חלקי הרמב"ם וספר יד אהרן על טור וב"י יורה דעה וקצת על חושן משפט ונשרף הכל, ונשאר ממנו רק החלק הראשון הנדפס באיזמיר הנ"ל. גם גלה לו שמסורת בידו שהוא משבט יהודה ממשפחת בצלאל עב"ל, הספד שנשא עליו נבדו בספר "יקר הערך" דרוש א', להרב הכולל מהר"ר יצחק ארדיט [שאלוניקי תקפ"ג].

רבי אהרן עלה לארץ ישראל בזקנותו ונפטר בחברון בשנת תקל"ד [1774].

תולדות הפוסקים, עמוד קלט

רבי אהרן ב"ר אליה הלוי

רבי אהרן היה מחכמי מדרש החסידים "בית אל" בירושלים. אביו של רבי אהרן היה מרבני וגבירי איזמיר, הוא הוציא לאור את ספרי "כנסת הגדולה" וספר "בתי כהונה" והיה איש צדקה וחסד עד למאד.

בנו של רבי אליה הלוי היה הגאון הצעיר רבי רפאל הלוי, דיין מצויין ועוקר הרים בפלפולו בעל מחבר ספר "קול בן לוי" שנפטר בצעירותו בן כ"ב שנה, ואביו הדפיס את ספרו. ונפטר בירושלים ביום ב' אב שנת תק"י. ג' ימים לפני פטירת הרב רבי גדליה חיון ז"ל והרב יעקב שאול מחכמי איזמיר הספיד שניהם יחד בספרו קול יעקב, משם אפשר ללמוד שהיה מתומכי ישיבתו של רבי גדליה.

ונקבר בחלקת החסידים שורה י"ב קבר י"ג וזה נוסח מצבתו:

ציון זה להישיש ונשוא פנים, רודף צדקות בסב' פנים, הגביר נשא ורם והדר / זקנים, כמהר"ר אליה הלוי תהי / נפשו צרורה בצרור החיים / עם עדנים, והיתה מנוחתו יום / ב' לח' אב ש' צדיק תמי"ם הי"ה / היא התק"י לרעות בגנים.

הרב רבי אהרן חתום על כל שלשת השטרות, והיה מחכמי מדרש החסידים בשנת תק"ח, ויצא בשליחות, ויצאה נשמתו בטהרה באיזמיר ביום ג' אלול תקכ"ז, וזה נוסח מצבתו:

"החכם השלם חסידא קדישא שליחא דרבנן איש ירושלים כמ"ו אהרן הלוי ז"ל ג' אלול התקכ"ז".

הוא היה אבי הגאון הראשון לציון רבי מרדכי הלוי הנקרא הרב המליץ, מגאוני ירושלים שנבחר לראשון לציון בשנת תקס"ז אחרי הרב בעל שער המים, והיה רב מובהק מאד בתלמוד ובפוסקים, מפני הגזירות שבימיו הוכרח גם הוא לצאת בשליחות תיכף כשעלה על כסאו ואולם נפטר בקושטא בשנת תקס"ז.

הוא חיבר ספר "מאמר מרדכי" על שולחן ערוך.

אור השמש, מדרשו של שם, עמוד קלג

רבי אהרן ב"ר משה יהודה [אשכנזי] צבי

'אבני צהר'

רב אשכנזי שהשתקע באיסתנבול ברבע הראשון של המאה הי"ט. בין ספריו "אבני צהר" שו"ת ושונות אזמיר תר"א, "אצר בינה", דרשות על התורה אזמיר תר"א "יד אהרן".

רבי אהרן ב"ר שמואל רוזאניס

נולד בקושטא בשנת תכ"ט [1669]. היה אחיו של רבי יהודה רוזאניש ונשא ונתן עמו. באדר ב' תע"ב [1712] כיהן כדיין בעיר קושטא ובט"ו סיון תצ"ח [1738] חתם כדיין על גט שחרור. בכ"ד

תמוז תק"ז [1747] ובד' כסליו תק"ח [1748] חתם בין רבני העיר על פסק נגד המלבושים היקרים בירושלים. בשבט תקי"ב [1742] היה אב"ד איסור והיתר בעיר. בשנת תצ"ג [1733] נמנה על "פקידי חברון" בקושטא ובשנת תפ"ט [1729] חתם עם רבני העיר על איגרת המלצה. עלה לארץ ישראל עם אשתו והתיישב בירושלים. לפני עלייתו הקדיש הקדשות לצדקה בקושטא "שמכללם הם ג' מאות אריות שנתחייב להסגר [ישיבה] של באלאט ומאה להקדש יתומות באלאט ומאה להקדש ביקור חולים. וכל החיובים הנז' הם לפורעם שעה אחת קודם פטירת אשתו. ואחר הליכתו לארץ ישראל נתחייב שם ד' מאות וחמשים לבוללות הת"ח שבירושלים". אחר פטירת בני הזוג בירושלים היה עימות בין נכדו החכם אהרן אלפאנדארי לבין פקידי קושטא בעניין ירושה זו. רבי ניסים גבאי, מדייני קושטא פסק שגבירי קושטא זוכים בהקדשות. הוא כלול גם ברשימת חכמי ישיבת המקובלים בירושלים. נפטר בי' כסליו תקי"ד [1759]. בנוסף הוא נזכר בהקדמת רבי יעקב כולי לספר "פרשת דרכים", וכן נזכר עם אחיו רבי חיים לשבח בהקדמת ספר "משנה למלך", כמי שתרמו ממון להדפסתו.

ציונו: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה עדותי באהרן בחיר בחר ה' זה היום אשר קויתי, בת קול יצא מבית קברי קומי אורי כי פרח מטה אהרן, ותצא מן המקום לחזות בנועם, וכי ישאלך בנך מחר לאמר מי האיש הלזה אהרן בחיר ה' עדו בחותמיו זכין לו הרב הגדול החכם השלם הדיין המצוין רבי אהרן רוזאניס ז"ל תנצב"ה. נפטר ביום עשירי לח' כסלו תק"ד [1744].

רבי אהרן די טולידו [הראשון] 'דברי חפץ'

נולד בקושטאנדינה בשנת ת"ס [1700]. היה תלמידו של רבי חיים אליה פיפאנו, שהיה מרביץ תורה בישראל והרבה גבולו בתלמידים. תחילתו של רבי אהרן היה במסחר, ולימים עסק בתורה והוראה. היה דרשן מופלא ומטיף לעדתו, חיבר ספר "דברי חפץ", דרושים ופירושים למקרא, שאלוניקי תקס"ד.

היה משיב תשובות בהלכה בקושטא ואגפיה. בשנת ת"ק התכתב עם הגאון רבי אברהם בן חיים רוזאניס וכן עם הגאון רבי אליהו פאלומבו זלה"ה. דרכו בהוראה היתה להקל, ולא להחמיר.

נכדו הוא הגאון רבי אליעזר די טולידו זלה"ה שהיה דיין ופוסק חשוב בבלאט במאה הי"ט, ומחבר ספר שו"ת 'משנת רבי אליעזר'.

רבי אהרן די טולידו נפטר בערך בשנת תקי"א [1751].

רבי אהרן די טולידו [השני]

מחכמי קושטא. הגאון רבי רפאל ביטראן בספרו "זכור לטוב" דרשות בכת"י כותב:

"דרוש שדרשתי בק"ק עץ החיים או"ק יע"א, להספד עמיתי בתורה מהה"ר אהרן די טולידו זצוק"ל תנצב"ה ס' ויצא ש' התרכ"ה [1865]".

רבי אהרן הכהן

כיהן כדיין בעיר 'יוזיל חיסאר' הסמוכה לאיזמיר שבראשה עמד רבי אברהם רולו זלה"ה.

רבי אהרן המון

היה מליץ יושר גדול פוסק ומשורר ובעל ייחוס בקושטנדינה בראשית המאה הי"ז, כנראה בתשובת פני משה חלק ג' סימן ג' וסימן כ"ח, הוא היה בשנת הת"א [1641] דיין בקהל 'גירוש'. והוא עשה ההקדמה הידועה [אשר בראש ספר מעין גנים לרבי ראובן מזרחי] [ועד לחכמים ח"א אות ר' ססי' ט']. ונדפס לו שיר אחד יפה בקונטרס שמאל ישראל על השי"ן שמאלית וגם יש שם מאמר כולל כל שי"ן שמאלי שבמקרא אחד מהם לא נעדר בלשון הכתוב לשון צח ויפה מאד מעשי ידי אומן [שם חלק ב' סוף אות ד'].

הוא הכתיר לרבנות את הגאון רבי דוד אגוזי זלה"ה.

רבי אהרן יהושע די שיגורה

מחכמי ורבני אזמיר במאה הי"ט. היה בנו של כמוה"ר ישראל שמואל זלה"ה, ונכדו של הגה"ק ח"ק בעל הפרד"ס. ישב לפרקים בבית דינו של הגאון רבי משה בארקי זצ"ל. הוא חתום בספר "מזכרת גיטין" סימן ס. והוא גם כן חתום בקונטרס "יצב גבולות" בשנת תרס"ד עם שאר חכמי ורבני זמנו.

בספר "עקב ענוה" דף ע"ו, ע"א להג"ר רחמים יאודה די שיגורה, מזכיר פירוש בשמו, וכותב: "ועפ"י זה שנה ופירש ידי"ן ומח"ל... מעלת החכם השלם ונז"י כמוה"ר יאושע אהרן דשן ול"א בן לאחי יפ"ת ואחי נועם כמוה"ר ישראל שמואל זלה"ה...".

שמו גם נזכר לטובה בספר "אות לישועה" ח"א, להפרד"ס זלה"ה על שטרח ויגע בהדפסת הספר של סבו.

נפטר ביום ל' בכסלו בשנת תרע"ב [1912] ונטמן באיזמיר.

רבי אהרן לפפא 'בני אהרן'

הרב הכולל החסיד והעניו מגדולי חכמי וגאוני דורו. היה "מרביץ תורה" שנים רבות בעיר מאגנציאה עיירה קטנה הסמוכה לאיזמיר. קיבל תורה, והיה מגדולי תלמידיו של רבי אברהם מוטאל בשאלוניקי. גם למד בקושטא בישיבת המהרי"ט, ומתוך תשובה אחת שנותרה ששלח המהרי"ט לרבי אהרן לפפא, והיא מצביעה על היכרות קרובה והערכה עמוקה שרחש המהרי"ט לתלמידו. באייר שנת תכ"ה [1665] בא עם בני ביתו לאיזמיר ושימש שם ברבנות ביחד עם מהר"ח בנבנשתי בעל 'הכנסת הגדולה' שכיבדו באופן אישי. בתקופת כהונתו החלה התעוררות של אנשי ש"ץ שר"י, אשר משכה אליה את תשומת לבם של כמה מרבני הדור, ורבני אהרן יצא במלחמת תנופה נגד ש"ץ וכת מאמיניו, אך יד השבתאים גברה ופרנסי העיר הורידו ביום ט' טבת תכ"ו [1665] את רבי אהרן מכהונתו, והוא נאלץ לברוח מן העיר. לאחר כשמונה חדשים כשש"ץ שר"י המיר את דתו חזר רבי אהרן לפפא לאיזמיר ולמשרתו כ"רב הכולל" ביחד עם החבי"ב שימשו כרבנים כוללים באיזמיר. הגאון רבי יעקב ן' נעים בע"ס 'משכנות יעקב' היה חתנו, רבי אהרן נפטר בכ"ו אייר תכ"ז. ונטמן באיזמיר. חמיו היה הגאון רבי שלמה אלגאזי זלה"ה.

חיבורו: שו"ת "בני אהרן" על חושן משפט – איזמיר תל"ד, מהדורת אזמיר תל"ד שלפנינו: שו"ת בענייני חו"מ – קטז סימנים. דף קיד "ב – קיו ע"א: "ואחר פטירת... המחבר זלה"ה עבר דרך מחנינו... רבי יהודה ליב אשכנזי נר"ו והראה לו מקבל המתנה הענין [תשובת המחבר ותשובת רבי שלמה אלגאזי חותנו, בדין קיום שטר מתנה, שנדפסו בדפים הקודמים] והשיב ואלו דבריו". דף קכא ע"א – קנה ע"ב: סוגיות ולשונות הרב הטור והרב ב"י בהלכות מתנה ומחילה, סימנים רמא–רמג; הלכות פיקדון, סימנים רצא–רצח. מהדורת אזמיר תל"ד כרוכה עם "לחם רב", לרבי אברהם די בוטון. על המחבר ראה: א' פריימן, עניני שבתי צבי, ברלין תרע"ג, עמוד 142; קורות היהודים בתורקיה, ד', עמודים 38, 88. על מאבק הרבנות באזמיר בין המחבר לבין רבי חיים בנבנשתי [בעל ספר "כנסת הגדולה"], וראה: י' ברנאי, שבתאות – היבטים חברתיים, ירושלים תש"ס, עמוד 151; ד' תמר, "מחלוקת ר' חיים בנבנישתי ור' אהרן לפפא", תרביץ מא [תשל"ג], עמודים 411–423; מב [תשל"ד], עמוד 211; מאיר בניהו, "כלום השיטות המקובצות המיוחסות לרבי אהרן לפאפא שלו הן?", ספר הזכרון לרבי שאול ליברמן, בעריכת ש"י פרידמן, ניו יורק וירושלים תשנ"ג, עמודים 331–335.

וגם היה לו חיבור על רבינו ירוחם ונאבד, וכן היו לו שיטות מקובצות על מסכתות.

הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה כותב: שמעתי מפי אדוני זקני כמוה"ר חיים ז"ל דין אבא לאדוני אבי הרב יעקב שלימא ז"ל, שהיה מספר כי בהיותו קטן שמע מדור שלפניו מפי זקנים, כי באחת הערים הקרובות אלה היה מגפה גדולה, ובלילה אחת שמעו קול מחיל גדול העוברים בשוקים בתופים ובבורות, כי כן ארע לפעמים, כי המוזיקים מחרידים בקולי קולות [ועיין מה שכתב הרב "ראשית חכמה" שער הקדושה פרק ה' אות ל'], וכשבאו לשכונה שהיה דר בה הרב הגדול כמוהר"ר אהרן לאפאפה ז"ל, שמעו הגוים שהיו אומרים בלשון תוגרמא: "השמרו והזהרו שלא תעברו בשכונה זאת, כי יש

בתוכה חכם גדול בתורה מהיהודים, והוא יש כח בידו לבלותינו". ושמעו זה הקול הגוים, וספרו ביום ליהודים, והלכו כולם להרב להקביל פניו ולספר בשבחו ולהביא לו דורונות. ברוך המקדש שמו ברבים והבוחר בתורה ובעבדיו החכמים, ברוך הוא וברוך שמו וברוך זכרו לעולמי עד.

[רפואה וחיים, פרק ה', אות סח]

שומע חרפתו ואינו משיב

כותב הגאון רבי אברהם פאלאג'י זלה"ה בספרו "אברהם אזכור", מערכת מ' עמוד ל"ה.

"...וה' ברחמיו אנה להם איש כלבבם, רב מובהק גדול הדור מוהר"ר אהרן לפפא נר"ו, שהלכו ד' מיוחדים שבעיר עם כתב חתומה מגבירי וממוני וי"ב טובי העיר, וטופס ההסכמה הנז', וכתב ממהר"ר חיים [בנבנשת, מח"ס כנסת הגדולה] נר"ו, מחלים פנו בא יבא ברנה ולא יאחר, ונתרצה והודה לבוא וקם הוא והשילוחים ובא, והעיר אזמיר צהלה ושמחה בביאתו, והכינו לו דירה לפי כבודו, ואחר כך באו כל אנשי ביתו טף ונשים, ונהג רבנותו ודן את ישראל מיום ר"ח אייר משנת התכ"ה עד יום ששה לחדש טבת משנת התכ"ו, וביום ההוא פתע פתאום כרוזא קרא בחיל גזרת מלך הוא [שבתי צבי שר"י] שכל החפץ בשלומו ורוצה בכבודו ילך לק"ק פורטוגאל יע"א וינשק ידי הרב מוהר"ר חיים [בנבנשת, מח"ס כנסת הגדולה] נר"ו כי מיום ההוא והלאה הוא יהיה המוציא והמביא על כל עניני העיר ובשם הרב המוסמך מורינו יקרא כי האציל עליו מן הרוח אשר בשמואל הרמתי, וכל הצמאים לראות את ישועת ה' בחשבם כי פקד ה' את עמו הלכו כולם במרוצה ילכו ולא יגעו לקים גזרת מלך, וגם מי שלא היה מאמין לדברים אלו הלכו גם כן מיראתם מהמון העם שלא יקומו עליהם לומר אתם מורדים בדברי מא"י [משיח אלהי יעקב] וענו אמן בעל כרחם והלכו כולם לנשק ידי הרב המוסמך נר"ו, ומהיום ההוא והלאה היה הרב מהר"ר אהרן [לפפא] נר"ו נרדף ונעלם יושב בתוך ביתו בקרן זוית כי ירא לצאת החוצה אפילו ללכת לבית הכנסת להתפלל בעשרה כי היו רודפין אותו מפני שלא היה מאמין ומחרפין ומגדפין אותו והוא יה שומע חרפתו ואינו משיב, עכ"ל.

מתוך הקדמת הגאון הגדול מוהר"ר שלמה אלגאזי זלה"ה לשו"ת "בני אהרן":

"בראותי זה הספר הנותן אמרי שפר אשר חיבר הרב החסיד מר חתני זלה"ה... בשבחיו מקצר, כי זה קרוב לארבעים שנה הכרתיו וראיתי חכמתו ובקיאותו בתלמוד ובפוסקים רב מאד ועל שפתו יעלה חסידותו ותמימותו, לבבו שלם עם ה' אלהיו עביד עובדא דאהרן... ובהקדמת תלמידו על הספר רבי יהודה ב"ר יצחק לפפא כתב: "רפידתו בהדרי קדש, יסודתו מדת היושר והתבונה... ראשי גולת אריאל כי יהיה להם דבר במשפט מילא עמיקא או ספק ספקא כולם כאחד יגשו אליו... אורתו ותורתו את הכל עשה יפה בעט ועט דודים גלילי אצבעותיו תלי תלים של הלכות והוראות ודינים מינים ממינים שונים, הלכות ופרקים, משפטים וחוקים עמוקים... מנופת צופים מתוקים... ועל ים התלמוד הפליא לעשות שיטות נמרצות ויהי שמעו בכל הארצות...".

ועוד בהקדמת הספר כותב רבי שלמה בכמהר"ר משה ן' עזרא זלה"ה: "ספר אמרי שפר תשובות לשאלות דשייבי לטור חושן משפט אשר נשאלו בבית דינו הצדק של רבינו הרב הגדול והמופלא ענוותן כהלל אין גומרין עליו את ההלל כמהר"ר אהרן קדוש ה' זלה"ה אשר בהן מראה חריפותו ובקיאותו בחדרי תורה, אי בעית אימא קרא ואית בעית אימא גמרא ואי בעית אימא סברא ואומדנא נכונה ישרה זכה וברה הוא אהרן אשר יצק מים על ידי הגאונים רבני מתא שאלוניקי ע"א ובישיבת הגאון מוהרימ"ט ז"ל בקושטאדינא רבתי הפליא עצה, הגדיל תושיה ואחרי כל זאת בא לעיר מאגנאשיאה יע"א והיה רב לריבם ודן את דינם בלא כסף ובלא מחיר והרחיב את גבולו בתלמידים א' מהם לא נעד"ר כלם חכמים כולם יודעים, וכמה מהם מורי הוראות למופת ואות, משפטים ישרים זכים וברים ירבו כמות בישראל, ולעת זקנתו בא לשכון כבוד בארצנו אזמיר יוע"א ובעוונותינו לא זכינו לאורו כי בימים מועטים עזב אותנו לאנחות והוא הלך למנוחות ולישיבה של מעלה...".

וגם כן חתנו ותלמידו הגאון פלפלא חריפא רבי יעקב ן' נעים בעל ספר "משכנות יעקב" כותב בהקדמה: "המלך הנשר הגדול בעל

הכנפים ומנדעי ליביה רחב ידים הרב המופלא הגאון מורי חמי המחבר... מימיו נאמנים שפתותיו שושנים... ויולד בני בנים נטעי נעמנים... חכמים ונבונים אשר המה מלינים בשערים המצויינים והוא עורר את חניתו, אף חכמתו עמדה ליוצא ולבא לצבוא צבא במלחמת חובה בהויות דאביי ורבא תוכו רצוף אהבה לפתוח להם שערי אורה, קולע אל השערה בפלפול עצום ונורא וסביביו נשערה בסברא ישרה ערוכה בכל ושמורה... וכל חמירא ומלתא יקירה עמיקא וטמירא דאשתנח במשנה וגמרא ובמכילתא וסיפרא וספיקי דאורייתא בקולא וחומרא אתני להו האי מגר"א דדמי לצינורא דנבעי מיא קרירי לאהדורי סברא לפום שערא...".

קונטרס התשובות החדש, כרך א. פריימאן עמוד 142, 'אברהם אוכור' מערכת מ' עמוד לה'. שו"ת 'בני אהרן' בהקדמות. 'רפואה וחיים' פרק ה'.

רבי אהרן מטראני

רבי אהרן מטראני היה תלמיד חבר לרבי יוסף פאסי, תלמיד רבי יצחק אבוהב גאון קאשטיליה. גם רבי יוסף פאסי התגורר תחילה בשאלוניקי, ושם רבי שלמה עתיה קיבל ממנו תורה[1]. כך קבע דירתו באדריאנופול. עמו בחברתו היה רבי אהרן מטראני, והוא 'החכם רבי אהרן הפולייש' שרבי שלמה עתיה פגש באדריאנופול.

על אביו של מבי"ט אין אנו יודעים מאומה וכנראה היה תלמיד חכם. רבי משה מטראני השני מכנהו 'החכם המרומם כמוהר"ר יוסף מטראני'. לעומת זאת אחיו רבי אהרן היה מגדולי הגדולים שבחכמי תורכיה, הרביץ תורה בישיבת רבי יוסף פאסי באדריאנופול, והעמיד תלמידים שהיו מגדולי ישראל. ופלא שגם על רבי אהרן אין בידינו אלא פירורי ידיעות. רבי משה השני כותב עליו: 'הרב המובהק כמהר"ר אהרן מטראני ז"ל בעל התוספות. וזה שמו אשר יקראו לו בעבור שבהבנת התוספות היה יחיד בדורו. והיה תלמיד חבר לרב הגדול כמהר"ר יוסף פאסי ז"ל. ועשה תורתו קבע בעיר אנדרינופולי, שמה ישבו כסאו' למשפט..."[2] הטעם שכינוהו 'בעל התוספות' מסבירו גם החיד"א, 'שהיה מכוין בעיונו וחזורפתו לעומק התוספות'[3], ואכן, חכמי ספרד בנפוצותיהם עיקר עיונם וחידושיהם היה בדיבורי התוספות.

רבי יוסף קארו בהיותו באדריאנופול עוסק בחיבור ספרו בית יוסף [משנת רפ"ב] התרועע עמו, אבל גם עברו ביניהם חילוקי דעות קשים. מרן מזכירו בבית יוסף חושן משפט סימן עז, בלשון זה: 'כבר שאל ממני החכם ה"ר אהרן מטראני ז"ל דין זה והעלנו לדין כן'[4]. אף הוא מביא תירוץ בשם 'החכם ה"ר אהרן מטראני ז"ל'[5], דין ודברים עברו ביניהם בעניין רב בק"ק קאטלאניש באדרינופולו, על עניין זה אנו למדים מפסקים שבשו"ת אבקת רוכל למרן[6]. שם הקהילה לא נזכר ואף גם חניכתו של רב. ברם, להלן יוברר שמקום המעשה היה באדריאנופול וממילא יתברר גם שמו של חכם. וזה היה המעשה: רבי יום טוב ביקש מקצת מיחידי הקהל שיעשו לו חברה אחת לשילמדו עמו בביתו בשבתות קודם המנחה'[7]. דבר זה הוא מתבסיסיו של'מרביץ תורה', הוא רב הקהל. נתבע על כך וקיבל עליו בנדר שלא ילמד ולא יכהן כרב אלא בעבור שני אחרי שיפטר רב הק"ק. בעבור ימים מעטים נפטר הרב ובתשלום השלושים ביקש רבי יום מהדיינים וחשובי הקהל שיתירו לו את החרם כדי שיוכל ללמד בבית הכנסת. ראשי הקהילה מינו חמשה חכמים[8] 'לדון דין זה', ובכללם רבי אהרן מטראני ומרן רבי יוסף

1. פירוש תהלים, ויניציאה ש"ט, מעבר לשער.
2. הקדמה לספר צפנת פענח.
3. שם הגדולים, בערכו.
4. נוסח אחר בשינוי ניכר מובא בתשובות מהראנ"ח. במקום 'והעלנו לדין', כתוב: 'והוריתי לו'. שו"ת מהראנ"ח קושטא [צ"ל ויניציאה ש"ס בערך], סימן קמו, דף קסט, ד.
5. שם, סימן נא.
6. שאלוניקי תקנ"א, סימנים קעט–קפא, דף קה, א–קיז, ב.
7. שם, דף קה, א.
8. ראה דברי רבי יום טוב בשאלה ששלח לרבי אליא הלוי: 'בררנו לדיינים חמשה מחכמי העיר ונשבענו לקיים עלינו כל' מה שיגזרו עלינו'. זקן אהרן, קושטא תצ"ד, סימן לז, דף לד, ד.

קארו[9]. רבי אהרן מטראני עמד לימינו של רבי יום טוב ולימד עליו סניגוריה, אף על פי ש'נוקש באמרי פיו פעמים שלש', והסביר את כוונותיו[10]. מלבד רבי אהרן מטראני סברו כל יתר החכמים שראוי.

לגזור בכח חרם על ה"ר י"ט שלא לעמוד בב"ה ושלא יטול שום מנוי ושררת חכם עד שיבוא לעמוד לפני העדה למשפט. ואמר ה"ר אהרן מטראני, שהיה א' מחכמי הקהלו' שהוברר[נו] לדון דין זה, אין נראה בעיני לגזור עליו כך... אמרו לו חכמי הקהלות ביון שאינן נותן טעם לדבריך, דעתך בטל מפני דעתינו[11].

רבי יום טוב נשען על רבי אהרן מטראני, הלך עם בני חברתו לבית הכנסת וקיבלוהו לרב. 'וה"ר אהרן מטראני הנז' סמך את ידיו עליו ואמר כי אין בחרם חכמי הקהלות וראשיהם ממש... ואחר שלשת ימים בליל א' קבץ ה"ר אהרן מטראני קהלות ודרש להם שחרם ונדוי חכמי הקהלות ופרנסיהם אין בו ממש'.

רבי אהרן מטראני טען כמה טענות 'להעמיד דבריו'. מרן מבטלן כליל ואומר שהרבה מהן 'תשובתן בצדן וביטולן מבואר', ומשיב בארוכה על כל טענה טוענה שלו. אין ספק שעל תשובת מרן הסכימו כל החכמים מלבד רבי אהרן מטראני. את התשובה מסרו לרבי ישראל מזרחי, ואף הוא כתב תשובה על כך, אבל חלק על פסק מרן. רבי יוסף קארו חזר והשיב על דבריו, ואת תשובתו השנייה חתם בלשון זה: 'כתבתי במרוצה ותכיפת חמת המציק כו' המלאך המשחית בעם בדבר כו'[12]. אמור מעתה שמגיפה היתה נוגפת בעיר, ומרן עמד לנוס למקום מבטחים.

מיהו רבי יום טוב זה? אין זה מן הקשות לגלות את שמו, והוא רבי יום טוב הכהן, שאחרי כך נמנה עם גדולי החכמים באדריאנופול והיה רב בקהל. בשנת רצ"ה היה שני לר' שמואל סבע ובשנת שי"ד[13] היה ראש הרבנים. בין הזמנים האלה נקרא לקושטא לשמש 'ראש ישיבת הגברת', דונה גראסיה נשיא בקושטא[14], אין ספק אחרי פטירת רבי יוסף טאיטאצאק בשנת ש"ו. התשובה נכתבה, איפוא, אחרי שנת ש"ו ולפני שנת שי"ד. אותה שעה לא היה רבי יוסף פאסי בחיים, שאינו נזכר כלל בפולמוס זה. אין ספק שרבי אהרן מטראני מילא את מקומו. ואכן, בתעודה [שתתפרסם במקום אחר]. שזמנה הוא ראש חודש אב רפ"ח, חתם רבי אהרן מטראני ראשון, מרן שלישי ורבי יום טוב הכהן שישי.

רבי אהרן מטראני היה חבר וריע לרבי יצחק ן' לב ובתשובותיו שלחכם זה שבכ"י בגנזי בית המדרש לרבנים בניו יורק, סימונו 0348, נמצאת הסכמתו על פסק של רבי יצחק ן' לב [ס60א] ותשובה שלו שם [268], והיא בעניין ארבעה שותפין שלקחו מס המלך. תשובה אחרת שלו כלולה בכ"י סינסינטי 160, דף קיד. ובמפתח לכ"י זה שבכ"י בניהו סימונו ע' 22, נזכרה וצויין בה שהיא 'למהר"ר אהרן מטראנה ז"ל על שותף שתפש מנכסי השותפות בעד תביעה שיש לו עם אחד מהשותפים' [דף כ2א].

רבי אהרן מטראני היה 'מרביץ תורה' באחד מקהלי אדרינופול והיה דורש בקהל בכל שבת. רבי משה די שיגוביה, כנראה תלמיד חבר שלו, חלה קשות ונסע לשאלוניקי ונתאכסן בבית רבי יעקב ן'

9. ראה דברי מרן אלה בתשובתו השנייה: 'כמפורסם לכל באי שער עירנו אשר היו שם בבית הוועד שבסתם מינה אותנו לדיינים עליו' [דף קיג, ד].

10. שם, דף קה, ג. וכן בדף קי, ב. רבי יו"ט נוקש באמרי פיו וקרוב היה להודות, 'עד שעשה אהרן סניגור לדבריו ושם הדברים בפיו'. וראה דברי ר' יום טוב: 'ארבעה מהדיינים מהבירורים הנז' הסכימו לגזור עלי נדוי שלא אלמוד עד יתברר להם הדין עם מי, ואני לא חששתי לנדוי'. זקן אהרן, שם.

11. דף קה, ג.

12. אבקת רוכל, שם. דף קיז, ב.

13. סדר הגט מאדריאנופול, כ"י ביהמ"ל בניו–יורק 0813, דף ס63א. ס64א. תשובות ששלח ר' יום טוב הכהן אל מרן נדפסו באבקת רוכל, סימנים מד–מה, דף כז, ד' ואילך. תשובת מרן אליו, שם סימן מו, דף כח, ג.

14. ר' סעדיה לונגו, סדר זמנים, שאלוניקי שנ"ח, דף ח, ב; יא, ב. וראה מאיר בניהו, היחסים שבין יהודי יוון ליהודי איטליה, המכון לחקר התפוצות תש"מ, עמוד 95.

נחמיאש, גם הוא היה מיוצקי המים על ידו, 'וכדי לסעדו ולנחמו' כתב לו רבי סעדיה לונגו שיר, ובכלל דברי העידוד אמר: / קום נא והתחזק והחזק מחנה / וזכור שנות קדם ימות עולם בה - / תוך שערי ציון מצויינים בדת / הן לאלהים נהיה לך הגביר / צבאות תבונתך וחכמותך / לו הזמן נרו עלי ראשך / על ידי ימין אהרן מכון כסאך / אתה לפה אליו במקראך[15].

ופירש את דבריו:

אמר כן, כי בימי בחרותם היו יוצקים מים על ידי החכם כמהר"ר אהרן מטראני ז"ל. וכשהיה הח"ר אהרן דורש בשבתות לעת ערב, היה הה"ר משה קורא בפסוק קודם לעם'. דומה שידיעה זו חשובה ביותר לתולדות הדרשנות בתורכיה. עם הדרשן נמצא עוזר שהיה מלמד לאנשי הקהל את הפסוקים, שעליהם נסבה הדרשה.

בשנת רצ"ב נמצא רבי אהרן מטראני עם גדולי החכמים שבדור שחתמו על ספר ברכת אברהם לרבי אברהם טריוויש צרפתי[16], יש מקום לדון אם רבי אהרן מטראני עקר לקושטא. וזה לשונו:

על ציון החכם השלם הה"ר אהרן מטראני זלה"ה. חקק החכם המשורר ה"ר שלמה מזל טוב, באבן הראשה אשר על קבר החכם הנז', אלה הבתים, כאלו ידבר אל האדמה והאדמה תשיב אמריה. ואלה דבריו: / אדמה מה אתך / השיבתני אין רק / ופי שחת יקרא / אני הוא מוסרה / כברקת יברק / כמו לוחות ארון / עלי אלי הרה / והה"ר שמת אהרן[17].

מ. בניהו; יוסף בחורי, עמודים קב–קה

רבי אהרן פאלאג'י

חכם וחשוב באיזמיר, היה תלמידו של הגאון רבי נסים חיים שלום מרגואנטו בעל ספר 'דרכי שלום', ויש עליו דרוש שם בפרשת מצורע, מרבו.

רבי אהרן צונצין

היה דיין בקושטא. וכן היה אחד מ"פקידי ארץ ישראל" בקושטא. בשנת תק"ח [1748] חתם יחד עם בית דין של קושטא על תקנות נגד לבוש בגדי יקר בירושלים, משום שראו בכך גורם לעלילות על יהודי ירושלים. וכן חתם בשנה ההיא עם בית הדין של קושטא על כרוז לטובת היישוב בכפר יסיף וחתם על כרוז אחר לטובת היישוב בכפר הנ"ל מטעם פקידי "יח"ץ [ירושלים, חברון, צפת] וטבריה".

סייע להדפסת ספר "נחפה בכסף", שאלות ותשובות לרבי יונה נבון, שנדפס בקושטאנדינא בשנת תק"ח [1748]. בשער הספר נאמר: "גם ברכות יעטה לאחד המיוחד דין הוא מכלל יופי, תורה וגדולה במקום אחד, החכם השלם הדיין המצוין, הוא אהרן צונצין בחיר ה' אשר היה בגרם המעלות, פעל ועשה כל הבא מידו המלאה.

רבי אהרן נפטר לפני שנת תק"ך [1760]. הספד עליו נכלל בספר "קול יעקב" לרבי יעקב שאול, שנדפס באזמיר בשנת תק"ך. דרוש "ט, והוא דרוש ו' להספד.

מחקרי ספר, עמוד 321, א. יערי

רבי אהרן צורוגון

'בית אהרן'

מחכמי קושטא הקדומים. חיבר ספר "בית אהרן" - ששים דרשות לשבתות, וביאורים על אגדות הש"ס. נדפס קושטא תל"ח.

רבי אהרן קוספו

רבי אהרן היה מחכמי קושטא הקדמונים. הנוסע רבי בנימין מטודילה ביקר בקושטא בשנת 1172, ובספר מסעותיו כתב שמצא בה קהילה של אלפיים נפש ובראשם חכמים חשובים, ובניהם רבי אהרן קוספו, והיו שם גם רבי יוסף סרגון ורבי אליקים הפרנס.

15. כ"י אוכספורד 1986, דף 107ב.

16. עיין עליו יצחק דוב מרקון, ר' שלמה בן מזל טוב, ספר היובל לכבוד אלכסנדר מארכס, ניו–יורק תש"י, עמוד שכא–שמט.

17. כ"י אוכספורד הנ"ל דף 116ב.

רבי אהרן קופינו

מחכמי קושטא. היה מתלמידיו המובהקים של הגאון רבי חיים שבתי – המהרח"ש היה גאון וחכם מובהק, היה רבו של הגאון רבי יצחק רפאל אלפנדרי זלה"ה מקושטא. ובספר 'אש דת' על התורה דף צ"ג כותב הגר"ח אליפנדרי בזו הלשון: "שמעתי מפה קדוש הרב א"א "זלה"ה בשם רבו מהר"א קופינו".

הוא גם נזכר בשו"ת 'בעי חיי' חושן משפט, חלק א – סט, רלא. וגם כן שמו נזכר בשו"ת "פני משה" [בנבנשת] בסימן כ. ובסימן מ"ט הוא נתן הסכמה על פסקיו של בעל ה"פני משה". וכן מוזכר שם בסימן ל"א, ועוד בפני משה חלק ב' סימן פו יש ממנו חתימה והסכמה בענין היתר עגונה.

רבי אהרן קריספין 'בית אהרן'

הרב הגדול דרופתקי דאורייתא, פה מפיק מרגליות כמה"ר אהרן קריספין זצוק"ל. היה מחכמי ורבני איזמיר במאה הי"ט, בנו של הגאון רבי יאושע אברהם קריספין בעל ספר "אברהם במחזה". אמו היא הרבנית מזל טוב תנצב"ה. רבי אהרן סייע ביד אביו בכל ענייני העיר, ובפרט בעת זיקנותו של הגאון אביו. וגם כן הגאון רבי חיים פאלאג'י מעיד בספרו 'חיים ביד' דף ה' ע"ג, וזה לשונו: "מעיד אני עלי שמים וארץ כי כשהתחלנו לשאת ולדון בדין זה טרם כל קריתי להצדיק המנוח ז"ל [היינו רבי אהרן קריספין] שיטפל בדבר הזה כאשר היה רגיל בכל ענייני העיר להטפל בשביל מר אביו מוה"ר הרב המובהק מר קשישא נר"ו והוא חילה פני הרבה מאד באמרו שמוה"ר מר אביו נר"ו הרי הוא זקן מאד א"כ כל מה שיאמר בדין זה יתלו הדבר על שמו והוא אינו רוצה שידברו עליו מאחד מב' הכתות גם אם יצא כשר או פסול, ובכן נומתי לו ופטרתי אותו", עכ"ד.

חיבר ספר "בית אהרן" חלק א' איזמיר תרכ"ג. בהסכמת החב"ח, והמגידים היו רבי יום טוב ויצחק קריספין. הספר כולל: מערכות בהלכה. חידושי דינים על סדר אורח חיים, יורה דעה ואבן העזר, כולל מזכרת גיטין.

רבי אהרן נפטר צעיר לימים. כל אחיו רבי יום טוב, רבי יצחק, רבי שמואל היו חכמים מפורסמים ומחברי ספרים מופלאים והתיישבו באיזמיר. אחיו הגאון רבי יום טוב מכנהו: "מר בריה דרבינא רב אחאי גאון אהרן קדוש ה' ז"ל בעל ספר בית אהרן הכ"מ [הריני כפרת משכבו] שודייני דעינא". [אברהם במחזה דרוש ט"ז להספד].

ובדרוש י"ז הוא כותב: "ותדעו רבותי דמיום שנתבקש בישיבה של מעלה אחינו בשרינו משוש תפארתינו אהרן קדוש ה' בעל ספר הנחמד בית אהרן זלה"ה בסימו דרוחא ערבה כל שמחה לילה ביום יגון ואנחה [ואמא] בוכה ומבכה למספד ולקרחה, עד אשר לא נותרה בה נשמה, לגבוה סלקא בשמי מרומה...", גם בשו"ת 'בגדי יום טוב' או"ח סימן לב כותב: 'יפה הקשה אחי ורעי בתורה הרב ועצום אחי טו"ב כמוה"ר אהרן נר"ו...'.

לרבי אהרן היה בן בשם יעקב [ראה 'מזכרת משה' סימן ק"י].

רבי אהרן קריספין זצוק"ל נפטר בשנת תרי"ד [1854].

רבי אהרן ששון 'תורת אמת'

רבי אהרן ששון נולד באמפריה העותומנית בין השנים ש"י–שט"ו, לאביו מוה"ר יוסף. בצעירותו למד אצל מוה"ר מרדכי מטאלון, בעיר הגדולה לאלוקים שאלוניקי רבתי עם יע"א [לשונו של רבינו בספרו, עמוד קל], כפי שהזכיר בספרו: "מורי ורבי הרב הכולל מהר"ר מרדכי מטלון זלה"ה, אשר הסכים בהתר האשה הנזכרת" [בספרו, עמ' תרנח. כבר העיר ר' חיים מיכל, שתשובה זו סימן קפד נדפסה כדמותה ותבניתה בשו"ת מהראנ"ח לרבי אליהו בן חיים ח"א סימן קא, ואינו מזכיר שם מקורה, ומתקבל הרושם המוטעה כאילו השאלה נשלחה להראנ"ח].

בצעירותו עמד רבינו בקשרי הלכה עם גדולי וזקני הרבנים בדורו. הלוא הם: מוה"ר שמואל די מדינה [הידוע בכינויו מהרשד"ם], מוה"ר יוסף ן' לב [מהריב"ל], מוה"ר שלמה הכהן [מהרש"ך].

מוה"ר יעקב אלפנדרי כתב על שלשתם שהם לגבי דידן כהרי"ף, הרמב"ם והרא"ש בזמנם.

רבינו ישב בשלוניקי, שהיתה באותם ימים בשיא תפארתה כעדותו של מוה"ר נפתלי בן יוסף אשכנזי, שכתב בהקדמתו לזוהר ומדרש הנעלם [שלוניקי שנ"ז]: "אשר מֵי חכמתה [של שלוניקי]... גברו מאוד על הארץ, ויכסו כל ההרים הגבוהים אר תחת כל השמים היא צפת". קהילת שלוניקי היתה מורכבת מיהודים שמוצאם ממקומות שונים בספרד, ובייחוד מאנוסים שהגיעו מפורטוגאל, שהתחילו להתבולל בסביבה הנוצרית. לפיכך נהגו הרבנים להכריז על תקנות שונות, כדי להעמיד הדת על תילה.

בעיר זו החזיק רבינו ישיבה, בה הרביץ תורה לעדרים והעמיד תלמידים רבים. על הישיבה התבטא באחת מתשובותיו: "והואיל ובא לידי הדבור הזה, ואני כעת לומד אותו בחברת בני הישיבה יצ"ו, ראיתי לכתוב פה קושיות אחרות שיש לי בדבריהם" שו"ת תורת אמת עמוד תשל"ג, בין תלמידיו של רבינו נמנים הגאונים: מוה"ר חיים שבתי [מהרח"ש], מוה"ר שבתי יונה, מוה"ר חיים אלפנדרי הזקן, מוה"ר שמואל חיון, ומוה"ר מרדכי קלעי.

בנו מוה"ר יוסף שלמד בישיבתו, מתאר: "בלמדי מפי... בעלי אסופות, מאריות גברו, בסוד קדושים, המגביהי לשבת בישיבה של מעלה... אבא מרי זלה"ה. חביריו וריעיו גם תלמידיו, בעיר גדולה של חכמים ושל סופרים אשלי רברבי רבי המלך קריה נאמנה, הזאת העיר שיאמרו כלילת יופי החכמה והשלימות, לפני בישראל עיר שאלוניקי יע"א, כל המון שליו בה מימי קדם.." [דברי הקדמתו לשו"ת תורת אמת].

בשלוניקי ישב רבינו עד שנת ש"פ.

רבינו היה פעיל מאוד בתור משיב. עם זאת, מרוב ענותנותו הצהיר בהרבה מקומות בתשובותיו, נוסח כגון: "מיראי הוראה אני, בעניותי" עמוד סז. ועל הרוב נהג לחתום "הקטן" או "הצעיר". הוא נהג תחילה לנתח את השאלה באיזמל הביקורת ורק אז היה ניגש אל התשובה. לשם כתיבת התשובה עיין בתשובות לשאלות דומות בכל ספרות השו"ת, והוא דן וחוקר אם זו שאלה זהה או שמא יש הבדל משמעותי ביניהם.

בעבור תשובותיו השתמש רבינו הרבה בספריו של מורו מהר"י בן לב, ולפעמים היה מעיין בכתביו קודם שנדפסו, והיה מסיק בהם דבר הלכה [ראה בספרו עמוד תקחן]. גם היה מתייחס בהערצה רבה למרן הרב בית יוסף, והיה רגיל לעמוד על דעתו מתוך ספריו, כשעמד להכריע בדין, כגון שכתב: "וכפי האמת יש לנו לנטות אחרי הבנת כונת הרב מהר"י קארו ז"ל, שהוא המאיר עינינו בכל תורתנו התמימה" [עמוד שכא]. כמו רבים מגדולי אותו דור, עיין רבינו רבות בתשובות הרשב"א בכלל, ואף טרח לחפש בכתבי ידות משו"ת הרשב"א, שמא נידונה כבר שאלה זו [עיין שו"ת מהרשד"ם, חלק חושן משפט, סימן רמט, רעג].

ואף גם זאת, אף שהיו משגרים אליו שאילתות מדי יום ביומו, מקרוב ומרחוק, לא היה מקל ראשו במקום שראה שנגרם עוול שלא בצדק, ובכל גודל ענותנותו היה כצור חלמי"ש. כגון לגבי שולחנים מושחתים שהיו במצרים, שניסו במרמה להסתיר מעות מאב שכול, הרים כנשר קולו בסוף דברי תשובתו: "תיתי לי אם לא בכיתי לקשה יום, יום ליום ישקוד על שערי דלתות כל יודעי דת ודין בדמעות שליש, בוכה ומבכה כאיש נקשה ונדכה. אי לזאת שמעו נא המורים מאירים ומזהירים שופטי תבל בצדק לאומים במשרים, מודעת זאת בכל הארץ, כי אתם הרבנים רבי המלך בתורה בחכמה ובגדולה, גדולה ראיה משמיעה, לכם משפט הגאולה להציל עסוק מיד עושקו" [עמוד תפ].

דבר מפליא הוא, שאנו מוצאים שרבינו לא הניח ידו מלהשיב לשואליו דבר גם כשנדד בטלטולי הדרכים, מחמת המציק, מתוך חוסר ספרים, כפי שכתב באחת מתשובותיו: "ולפי שאין לי פנאי, כנודע, כי אני נצב על אם הדרך, לא הארכתי יותר... וכל שער בת עמי יודע כי ספרי אינם אתי זה ימים, והנם בקושטאנטינה רבתי עם יע"א, כי חי בני, כל מה שאני קורא ושונה כמעט כולו הוא בספרים מושאלים, ואפילו קצת ספרים שאני מבקש מי שישאילני איני מוצאם" [עמוד תקמט]. וכן: "אשיב בקוצר, מפני חמת המציק בעונותינו שרבו, כי יצא הקצף דבר כי יהיה ח"ו. ואני וכל בני ביתי

יד על כס להציל את נפשנו, וספרי מהם קשורים במשאות, ומהם שמורים במערות" [עמוד תקצד].

בשנות חייו האחרונות נתיישב רבינו בעיר קושטא גם בה עמד הרביץ תורה והורה הוראה לרבים שם נפטר בשנת שפ"ו.

לעתים התלונן על מכאוביו: "הגם כי בעונותי שרבו כמו רבו, זה לי ימים רבים כמו ד' חדשים ויותר מהמה, הנני הולך שחוח לא אמצא מנוח, גם היום מרי שיחי ידי כבדה, רבים מכאובים צנים פחים בדרך עקש, שובב על ערש דוי למקצעות המשכן משכן תחנותי בירכתים. הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם. על דא ודאי קא בכינא, צור תעודה חתום תורה, והדבר אין בי, ולא בינת אדם לי..." [עמוד צט] וכן: "ואני מקצר ועולה, כחותה על הגחלים, לסבת מהירות השואל ולחולשת כחותי, וידי כי נרפים הם נרפים, כי אני חלוש המזג ונמס ההרכבה זה קצת ימים" [עמוד תרלה].

הודות לספר תשובותיו נודע רבינו ונתפרסם כאחד מענקי הרוח ומראשי גולת אריאל שקמו לעם ישראל, אשר שמועותיו מתמללים יום יום בפום רבנן ותלמידהון, מחוקקי צדק ויושבי על מדין.

רבי אהרן ששון זצוק"ל נפטר בשנת שפ"ו [1626] בערך.

אלו הם חיבוריו:

א). "תורת אמת" – שו"ת ב' חלקים ויניציאה שפ"ו. יצא לאור ע"י בנו רבי יוסף. נדמ"ח ירושלים תשס"ו. ב). "שפת אמת" – על הש"ס ופירוש תוספות ועוד ספרים במכמני התורה ונשרפו בקושטא. אולם חלק מן השיטה נמצא בכתב יד במוזיאון הבריטי, מס' 438.

מדברי רבי אהרן ששון: "...תשובה הגם כי בעונותי שרבו כמו רבו זה לי ימים רבים כמו ד' חדשים ויותר מהמה הנני הולך שחוח לא אמצא מנוח גם היום מרי שיחי ידי כבדה רבים מכאובים צנים פחים בדרך עקש שובב על ערש דוי למקצעות המשכן משכן תחנותי בירכתים הצרי אין בגלעד אם רופא אין שם על דא ודאי קא בכינא צור תעודה חתום תורה, והדבר אין בי ולא בינת אדם לי. עכ"ז להפצרת השואל יום ולילה לא ישבות סובב סובב על חומותי אזרתי כח להעלות על ספר פה קצת מה שרשום בזכרוני גם קצת ממה שכתוב לפני מלפנים באמתחתי מעט הנה זעיר שם זעיר שם [שו"ת תורה אמת, סימן י"ח].

הגאון כמוהר"ר אברהם ן' נחמיאש כותב על רבי אהרן ששון: הן כל יקר ראתה עיני דברי ארי שבחבורה לוחם מלחמתה של תורה מעין המתגבר סיני ועוקר הרים ומשבר העומד על נס ההוראות בעיר גדולה של חכמים ושל סופרים להשמיע אל העם את חקי האלי"ם ואת תורותיו ולהודיע לבני אדם גבורותיו. הלא הוא הרב הפוסק בוצינא דנהורא כמוה"ר אהרן ששון נר"ו. מי יבא אחרי המלך מאן מלכי רבנן דבריו אינם צריכים חזוק. [שו"ת תורת אמת, סימן קמ"ח].

שמו נזכר רבות בספרי הפוסקים. ראה בספר "חקרי לב" אבן העזר פ"ט, קי"ב רפג, שפ"ה. חושן משפט ח"ג רנב, צא, ק"א: ועוד רבות פעמים שמזכירו בספרו.

התולדות מתוך מבוא לשו"ת 'תורת אמת' הנדמ"ח תשס"ו

רבי אישטרוק אבן שאנג'י

'שו"ת ר' אישטרוק'

משפחת אבן שאנג'י מוצאה מספרד, והגיעה לאימפריה העומתאנית עם המגורשים בשנת הרנ"ב [1492]. בספרד היתה נמנית עם המשפחות המכובדות[18], ראשון בניה המפורסם ביותר הוא רבי אפרים, שהוא גם רופא[19]. באימפריה העותמאנית התפרסמו מבני

18. על שניים מבני משפחת שאנג'י ראה אצל: ש' אסף, 'ממצרים לעדן ולהודו', ציון, ד' [תרצ"ט], עמודים 232–236, והמדובר בסוחר יהודי בשם יוסף ן' שאנג'י; מ' בניהו, 'ידיעות על יהודי ספרד במאה הראשונה להתישבותם בתורכיה', סיני, כח [תשי"א], עמודים קפא–רכז, והמדובר ברבי מאיר בן שאנג'י שהיה רב ומקורב למלכות. מלכתחילה חשבתי לכתוב פרק ביוגראפי על החכמים למשפחת שאנג'י ערוך לפי סדר א"ב, אך נמנע ממני מסיבות שהמקום והזמן גרמן, ואולי עוד חזון למועד בל"נ.

19. ראה עליו: רבי יהודה ן' ויירגה, שבט יהודה, מהדורת בער – שוחט, ירושלים, תש"ז, עמודים עח–פו. וראה שם בהערות עמוד קצא. על רבי אפרים ובניו ראה: ש"א רזאניס, קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, סופיה, תרח"ץ, ג', עמוד 34 [להלן: רזאניס]. ייתכן שהוא רבי אפרים המוזכר בשו"ת מהר"מ אלשיך, סימן יח.

משפ' שאנג'י חכמים, רופאים, משוררים ומנהיגים במשך שלוש מאות שנה, מהמאה הט"ו עד המאה הי"ח[20].

רבי אישטרוק אבן שאנג'י נולד בשנת הש"ל [1570] בקירוב, כנראה בעיר ניקופול [כיום בולגריה][21]. אביו רבי דוד התפרסם כתלמיד חכם, עשיר ובעל מעשים, וזכה לשיבה טובה[22]. היתה לו משפחה גדולה. מבניו ידוע לנו רק בנו רבי אישטרוק; וכן ידוע אחיו רבי ציון, שהיה מגדולי הקהל בניקופול[23].

רבי אישטרוק למד תורה בשאלוניקי בישיבתו של רבי שלמה הכהן [המהרש"ך]. נראה שרוב תלמודו הוא ממנו, שהרי הוא מחשיב ומזכיר רק את רבי שלמה כרבו המובהק. שרוב תלמודו הוא ממנו, שהרי הוא מחשיב ומזכיר רק את רבי שלמה כרבו המובהק. בין הרב לתלמיד נוצרו יחסי הערכה וכבוד. רבי אישטרוק מרבה לצטט בתשובותיו מתשובות רבו בשם "מורי ורבי הכהן הגדול מוהרש"ך"[24], ואילו המהרש"ך קירב אליו את תלמידו וכינהו בלשון חיבה "הבן יקיר לי כה"ר אישטרוק ן' שנג'י יצ"ץ[25].

משנת הש"ן [1590] בערך שימש ברבנות בסופיה, שבה ישב עד לעלייתו לארץ ישראל בשנת הת' [1640] בערך. רבי אישטרוק עלה לארץ על אף המצב הכלכלי והמדיני הקשה ששרר אז בה[26]. גם כמה מחבריו הרבנים בסופיה עשו כן[27]. עלייה לארץ ישראל הרף התלאות והתנאים הקשים היתה תופעה נפוצה בקרב יהודי המזרח במשך כל הדורות. תקופה מסויימת שהה בקושטא. כנראה בדרכו לארץ ישראל. הוא התיישב בירושלים ובה נפטר לבית עולמו, בסוף הקיץ של שנת הת"ג [1643].

רבנותו בסופיה

הקהילה היהודית בסופיה היתה מורכבת באותה עת משלושה קהלים רומאניוטים, [יהודים תושבי הארץ מקדמת דנא] אשכנזים וספרדים. האחרונים הגיעו לסופיה במאה הט"ז ביחידים, ורובם באו משאלוניקי[28]; הם הלכו והתרבו עד שהיו לקהל הגדול בעיר[29]. בני העיר סופיה פנו למהרש"ך בהרבה משאלותיהם, ומתשובותיו נראה שראשי הקהילה ורבניה היו מקורביו אליו[30]. ייתכן שביוזמתו מונה

---

20. לדוגמא ראה כתב ייחוסו של רבי אליעזר בן שאנג'י בהקדמה לחיבורו דת ודין, קושטאנדינא, תפ"ו: "זה ספר קטן הכמות והאיכות חברתיו אני הדל באלפי והצעיר בבית אבי אליעזר בן לאדוני אבי... החכם הנעלה... כמה"ר נסים נ"ע בן לחכם השלם הרופא המובהק כמה"ר יהודה ז"ל בן להחכם השלם זקן ונשוא פנים הרופא המובהק כמה"ר נסים ז"ל בן להחכם השלם הרופא המובהק הכולל בכל ספר ומדע בכלכל ודרדע כמה"ר אברהם ז"ל בן להחכם השלם הרופא המובהק השר והטפסר בישראל גדול שמו כמה"ר אפרים ן' שאנג'י ז"ל..."

21. על רבי אישטרוק ראה: רבי דוד קונפורטי, קורא הדורות, מהדורת ד' קאסטעל, ברלין, תר"ו, נא ע"ב [להלן: קורא הדורות]; רוזאניס, ג', בעיקר עמודים 186–188. ודבריו מועתקים בשגיאות רבות אצל: חיים קשלם, קורא יהדוי בולגריה, תל אביב, תשל"א, עמוד 151.

22. רבי יצחק ביג'ה, בית נאמן, ויניציאה, שפ"א, צג, 2. לגבי שנת פטירת רבי דוד כותב רוזאניס, ג', עמוד 36, שנפטר בשנת השס"ב [1602] ומסתמך על בית נאמן. אמנם הרב בית נאמן לא מזכיר שנה.

23. רבי משה בן חביב, עזרת נשים, לייפציג, תרי"ט, עג 1. רוזאניס, ג, עמוד 188, כותב שכיהן בניקופול תקופה מסוימת ברבנות לאחר פטירתו של רבי יצחק ביג'ה. על פי דבריו אלה ניסינו לזהות את רבי ציון ככותב התשובה בסימן לז, בעניין סוחרי המלח, שנכתבה בניקופול ואינה חתומה. אך לא מצאתי מקור לדברי רוזאניס.

24. לדוגמא ראה סימנים: ג, לידה ציון הערה 8; טז, הערה 28; יז, ציון 29; כ, ציון 21; כב, ציון 11; כג, ציון 18; כד, ציון 34; כה, ציון 12; כח, ציון 34; לט, ציון 62.

25. שו"ת מהרש"ך, ב, ויניציאה, שנ"ב, בנספחות סימן ה. במהדורת צילום, ירושלים, תש"ל, קונטרס הנספחות נדפס בחלק ג.

26. על המצב בא"י בתקופה זו ראה: י' בן צבי, א"י וישובה בימי השלטון העות'מאני, ירושלים, תשט"ו, עמודים 220–234; מ' איש שלום, הישוב היהודי בירושלים במאה הי"ז, ידיעות החברה לחקירת א"י ועתיקותיה, יט [תשט"ו], עמודים 35–47; מ' רוזן, לתולדות היחסים בין קהילת צפת לקהילת ירושלים במאה הי"ז, פרקים בתולדות ירושלים בראשית התקופה העות'מאנית, ירושלים, תשל"ט, עמודים 152–173.

27. רבי מאיר אנג'יל ורבי מאיר ברזילי.

28. שו"ת רשד"ם, אבן העזר, סימן טו, ח' ע"ד.

29. שם, יורה דעה, סימן מ.

30. ראה לדוגמא: שו"ת מהרש"ך, ב, סימן צה.

תלמידו רבי אישטרוק לחכם קהל הספרדים, כנראה במקומו של רבי אברהם חדידה[31]. חכם קהל הוא ה"מרביץ תורה", ותפקידיו העיקריים: לדרוש בשבתות, לדון בין בני הקהל בדיני אישות ובדיני ממונות, ולהושיב ישיבה שבה יקבע עתים לתורה בחברת חברים מבני הקהל[32].

אין בידנו תאריך תחילת כהונתו, אך קרוב לשער שמינויו היה בשנת הש"ן [1590] בקירוב. במחלוקת שהיתה בסופיה בשנת השנ"ב [1592] בין רבני העדה הרומאניוטית, רבי יוסף אלבו ורבי אהרן מלטי, בדין קידושי שפחה, הריץ כל אחד מהם את תשובתו למהרש"ך כדי לקבל את אישורו. המהרש"ך השיב להם בנפרד, וכדי לקצר את תשובתו לחכם השני, הציע לו שיעיין בתשובה שכתב לבר פלוגתיה: "ואם יסרב להראותך ידעתי נאמנה כי החכם הבן יקיר לי כה"ר אישטרוק ן' שנג"י יצ"ו ישתדל עמו להראותו...". מכאן אפשר ללמוד, שרבי אישטרוק התמנה לרבנות בהיותו כבן עשרים שנה, וכי מראשית דרכו היה מקובל על חבריו הרבנים בעיר, והיה בכוחו לשכנעם.

אף שביקן כחכם בקהל הספרדים פנו אליו גם מקהל האשכנזים בשאלותיהם. יחסיו עם רבני קהלם היו טובים מאוד, כפי שנלמד מתוך תשובה שבה סתר מעשה בית דין שנעשה בקהלם בעניין אפוטרופוס שמכר בנכסי יתומים, מכוח הטענה ש"האמת אהובה יותר... ומה גם דקים לי בגוייהו דהני גברי דלא אכפת ליהו מדעם, וקאמרי יתעלה קודשא בריך הוא וידי מה"[33]. גם מערים אחרות הפנו אליו קהלים אשכנזיים את שאלותיהם. מבודן נשאל בדבר יבמה שנתארסה לפני חליצתה [סימן כה] ובדבר תקנה שמי שלא מלאו לו חמישים שנה לא יקראו לו 'מורנו' בעלייה לתורה [סימן טז]. מוידין נשאל בדבר חילוקי דעות בענייני מסים שהיו בין שני הקהלים, הספרדי והאשכנזי [סימן לא]. גם מראגוזה נשאל בענייני מסים [סימן כח–כט]. מפליבנה נשאל בדין מינקת חברו [סימן יט]. מקהל הליוואנטינים באנקונה, בדבר היתר מכירת בית כנסת [סימן א]. ומווניציאה – בדבר כהן שנשא גרושה [סימן יח][34], נושא שחכמי הדור דנו בו בהרחבה.

בשתי תשובות נרמזים יחסיו עם בני קהלו, ובשני המקרים סירב לדון לכתחילה. באחת מדובר בחבר חברת קברנים שפרש מחברתו וכנראה שהיה מנכבדי הקהל: "בלתי היתה שומה שלא להטפל להשיב בענין זה לסיבות לא ניתנו ליכתב..."[35]. ובשנייה – בסכסוך שנתגלע בין שותפים במכס אשר שלחו אחד מהם לחדש את המינוי השנתי מאת השלטונות, והלה בכוונה תחילה לא הכתיב שניים מהם בבירא"ט [ברשיון]: "האל הנאמן חוקר לב וכליות יעיד עלי, כי בשומעי ההפרש אשר נפל בין השותפין השואלים היטב חרה לי ולבי בקרבי אמר אלי לבלתי השיב על שאלה זו לסיבות רבות מהם גלויות ומהם נעלמות, אבל מה אעשה והחברח לא יגונה"[36]. גם כאן מדובר באנשים חשובים מהקהילה, שלא רצו כנראה לקבל עליהם את פסק דינו של רבי אישטרוק, והוא הפנה שאלה זו לרבי אברהם מונסון.

נראה שאלה היו מקרים יוצאי דופן, והיחסים היו טובים בדרך כלל, והכל קיבלו עליהם ברצון את מרותו. ישיבתו בסופיה נמשכה עד לעלייתו ארצה, בשנת הת' [1640] בקירוב. מכל מקום, בסוף שנת השצ"ג עדיין ישב בסופיה[37], ועובדה זו – מילוי תפקיד תקופה כה

31. חתומים בשבט השמ"ב [1582] על שטר רבי אברהם חדידה, רבי שלמה אדארוקי ורבי יוסף בן ישראל הלוי. שו"ת רשד"ם, אבן העזר, סימן עב [=רא, אותה התשובה] ומוזכר שם גם בסימן טו, ח' ע"ד.
32. ראה: מאיר בניהו, בספר מרביץ תורה, ירושלים, תשי"ג, עמודים כב–כח, כמה כתבי מינוי; שו"ת בצלאל אשכנזי, סימן כד, דן בקהל שרוצים לפטר מרביץ תורה משום שאינו עונה על הדרישות הבסיסיות שהן: לדרוש בקהל, לדעת את הדין, לעסוק בגיטין וקידושין ולהושיב ישיבה; וראה דברי רבי יצחק אדרבי – מרביץ תורה בקהל שלום בשאלוניקי, בהקדמתו לשו"ת דברי ריבות.
33. סימן לט, אחרי ציון הערה 15.
34. תשובה זו אינה חתומה על ידיו, וראה בסימן יח הערה 1.
35. סימן ד' בתחילת התשובה.
36. סימן מא.
37. הוא חתום על קבלת עדות בסופיה בי"ח אב השצ"ג, תשובות ופסקי המהרי"ט החדשות, סימן ז' [תשובה זו לקוחה מקובץ כת"י שלנו, נמסרה למהדי' ע"י ולא טרחו להזכיר זאת]. ולא דייק רוזאניס שכתב

ממושכת - תעיד על היחסים התקינים ששררו בינו לבינם[38]. על תשובותיו הוא חותם לבדו; במקרים הדורשים הרכב בית דין של שלשה תמיד רבי אישטרוק חותם ראשון[39].

לבד מהיותו חכם קהל הספרדים כיהן כראש ישיבה, ומרבה להזכיר את חבריה: "אם יסכימו עמי מתי סוד אוהבי ורעי חברי הישיבה עטרות לי החכמים השלמים נר״ו[40] "חברי הישיבה עטרת תפארתי"[41]. רבי אישטרוק רומז בזה שהוא ראש הישיבה וחבריה ישבים לפניו מסביבו, כעטרה אליו[42]. והדבר בא במפורש בשו״ת - פרח מטה אהרן: "חכמי הישיבה ובראשם הרב הכולל כמוהר״ר אישטרוק ן׳ שאנג׳י ז״ל. ותיקנו שיגבו ליתומים מהאלמנה מהזהב והמלבושים עשרים למאה ומשמושי ערש ארבעים למאה... כי נשארים לפעמים היתומים בערום ובחוסר כל והיא תלך ותנשא לאחר עשירה ומלאה כל טוב..."[43].

הליכותיו

מתשובותיו ניכרות תכונותיו של רבי אישטרוק - ענוותן, אוהב שלום ורודף שלום, דואג לבנות ישראל ולכבודן ומעודד בני תורה. לשונו רכה בכל מקום, גם כאשר מסרב הנתבע לקבל פסקו, לדוגמא: בעניין מי שפרש מחברת קברנים למרות שבועתו, למרות הזלזול בהוראתו על ידי הנתבע, עוד פנה אליו על ידי מקורביו לשכנעו ולדבר על לבו לחזור בו, כדי שלא ייכשל בעוון שבועה וייקרא עבריין. והנתבע לא זז בלבד שלא חזר בו אלא אף עמד במריו והצליח להוציא פסק לטובתו מרבני קושטא, ומחמת שהדבר גורם חילול ה׳ בין ההמון היודעים בבירור שאכן נשבע ועבר על שבועתו, נאלץ לכתוב את תשובתו. כפי שמדגיש שוב בסוף תשובתו: "וחוב מוטל קולר תלוי על צווארי... גאוני... גלותינו... לקנוס ולענוש... אף כי לא היה הדין כך... ולחוש לכבוד שמו יתברך... דלא לימרו התירו פירושים למכתב שם בחשפא ולמשדיי בתהומא ולמימר אבע ממיך..."[44]. את תשובתו הפנה לרבי חיים שבתי ולחכמים נוספים שפסקו כדבריו. התנגדותו לפירוד באה לידי ביטוי בעניין דומה, שבני חברה אחת פרשו מחברתם נגד ההסכמה והצטרפו לחברה אחרת בשבועה, חלקם התחרטו על מאשיהם ושאלו, האם יכולים הם לחזור לחברתם הראשונה, הואיל וחלק מחבריהם מיאנו לשוב ומכנים אותם עבריינים. לאחר שהוא מחייב

בעמוד 187, שעלה לארץ קרוב לשנת השפ״א.

38. ראה אצל בניהו, לעיל הערה 15, מינויים לתקופה מוגבלת. בספרות התשובות של התקופה מוזכרים מינויים לשלוש, לארבע וחמש, לעשר ולעשרים שנה. לדוגמה ראה: שו״ת לחם רב, סימן רכז; דברי ריבות, סימן שמז; רשד״ם, יורה דעה, סימן צ.

39. בהרכב בסימן כ, יום ט׳ למב״י השפ״ד, רבי אישטרוק ן׳ שנג׳י, רבי שלמה באן-בנשת ורבי מאיר אנג׳ל; תשובות ופסקי המהרי״ט החדשות, סימן ז׳, בי״ח אב השצ״ג רבי אישטרוק, רבי שלמה באן בנשת ורבי מאיר אנג׳ל; שו״ת מהרח״ש, סימן מח, יום ה׳ למספר בני ישראל השע״ו, רבי אישטרוק, רבי אברהם בר אליקים ורבי ישראל ב״ר יעקב; שם, סימן נו, י״ט בכסלו השע״ב, רבי אישטרוק, רבי חנן בר׳ אליה הלוי ורבי יעקב בה״ר אברהם הלוי. ואותו סימן בהרכב אחר יום א׳ תמוז השע״ב, רבי יעקב בה״ר אברהם לוי, רבי יצחק בה״ר משה ורבי ישי פינטו. וכן מוזכרים הרכבים אחרים בסופיה בתקופה זו בסימן כד, בה׳ אדר א׳ הש״פ, רבי שלמה שאברייגו, רבי ישראל בה״ר יעקב ורבי דוד גולטיב; בשו״ת משפטים ישרים, סימן כ׳, מוזכר הרכב בית דין שדן בעניין הנזכר בקובץ סימן לט, י״ח אייר השס״ד, רבי יעקב בה״ר אברהם הלוי, רבי חיים בה״ר מנחם ורבי אברהם הלוי; שם, סימן מח, השס״ז, רבי יעקב בהר״ר אברהם הלוי, רבי בנימין בר אשר ומשה גאלדיטי; שם, כג סיון השס״ז, רבי יעקב בהר״ר אברהם הלוי, רבי אברהם סיד ורבי מנחם ב״ר ידידיה. מההרכבים השונים הללו נראה שלא היה קיים בסופיה בתקופה זו הרכב של בית דין קבוע, החכם היה דן יחידי ובאותם מקרים הדורשים הרכב של בית דין היה מצרף אליו שניים מחברי הישיבה.

40. סימן יט. וראה סימנים ג, כ, כב.

41. סימן כב.

42. ראה: ח״ז דימיטרובסקי, 'בית מדרשו של רבי יעקב בירב בצפת', ספונות, ז׳ [תשכ״ג], עמודים מא-קב. במיוחד עמוד עח, הערה 233; ח׳ בנטוב, 'שיטות לימוד התלמוד בישיבות שאלוניקי ותורכיה', ספונות, יג [תשל״ח], בעיקר עמוד מ׳ הערות 8-9.

43. א, סימן סג.

44. סימן ד. וראה שם בהערות. סימנים ה-ח דנים בנושא זה. תשובת רבי אישטרוק ורבי חיים שבתי נדפסה גם בשו״ת תורת חיים, ג׳, סימן כג-כד.

את שובם הוא מוסיף: ״הנני מעמיד את נפשי על דבר זה... והיה זה שלום ממי ששמו שלום ומלך שהשלום שלו...״[45]. ובעניין סכסוך שהיה בין מוכסים מסיים תשובתו: ״ומי ששמו שלום ישפות שלום לכל ישראל ובכללם לשותפים הנז׳ וישכין שלום ביניהם אהבת אמת לעבודתו ית״[46].

דאגתו לבנות ישראל ולכבודן בולטת בתשובות מספר בענייני סבלנות, מינקת חברו, שומרת יבם והיתר עגונה, שבכולן השתדל ומצא להן פתח היתר לבל תישארנה עגונות. ביותר בא הדבר לידי ביטוי בתיאורו המליצי את העללת עלילות, שהיתה שכיחה, על בנות ישראל שנתקדשו להם בחשאי. רבי אישטרוק יוצא חוצץ נגד הנבנעים לסחטנות הפוחזים מוציאי הדיבה, המשלמים תמורת גט פיטורין. הוא דורש עמידה איתנה על אף הסבל הכרוך בה, כי כניעה לסחטנות גוררת סחטנות, ומצדד בהטלת עונש מרתיע על מוציאי הדיבה[47].

אהבתו ללומדי התורה, הכנעתו לפניהם, עידודם ויחסו החם אליהם עולים כמעט מכל תשובה. במיוחד בא הדבר לידי ביטוי באשר לתקנה, שנתקנה בקהילת בודון בחרם ובשבועה שלא לקרוא לתורה בתואר ׳מורנו׳ למי שלא מלאו לו חמישים שנה. תקנה שנועדה למנוע אנשים שלא שימשו כל צורכם להתהדר בתואר ׳מורנו׳. הוא טוען, שאין לתקנה זו תוקף בגלל החובה לקרב את הצעירים ולעודדם ללמוד תורה. ולכן אין כל הצדקה לתקנה הפוגעת בכבודם: ״על זה וכיוצא בו נאמר יאבד העולם מפני השוטים״[48]. למרות שהוא היה מיראי הוראה בעניינים אחרים, הרי כאן נקט בצורה פסקנית, אף מסיים את תשובתו בבקשה לנהוג בהקדם לפי הוראתו: ״ואם באולי עדין לא התירו ההסכמה הנז׳, אחלי יכונו לפני הדר תפארת גדולתם יתירוה, כי אין ספק אצלי לית בהתרה זו על ידם שום פקפוק וחשש איסור חלילה״.

בחתימת תשובותיו רגיל הוא להדגיש שלושה דברים – אהבתו ללומדי התורה, ענוותנותו ומכאוביו: ״דברי העבד נבזה בעיניו מאוד, מתאבק בעפר לומדי התורה ואוהבי סחרה הצעיר משתחוה מרחוק אישטרוק״[49]; ״דברי האיש נבזה בעיניו, מאוד שבע רוגז, עבד לומדי התורה ואוהבי סחרה״[50]; ״אלה דברי העבד הנבזה בעיניו מאוד שבע רוגז וחבורות פשע תמרוק הצעיר אישטרוק״[51]. לא ידוע מהו הסבל שמתלונן עליו.

על יחסיו והתכתבותו עם חכמים ידוע מעט; וגם זאת רק מתוך המקרים שבהם לא רצו לקבל את תשובתו ופסקו והפנה אותה לאחרים כדי לקבל את אישורם וחיזוק לפסק דינו [על חכמים אלה ראה להלן].

רבי אישטרוק היה מיראי הוראה. הוא מרבה להדגיש בתשובותיו שאינן תקפות כל עוד לא הסכימו עמו חבריו בישיבה: ״...מה שכתבתי הוא למשקל ומטרא בענין הלכה אמנם לעשות מעשה לא אסמוך על דעתי כי אם בהסכמת החכמים השלמים חכמי חברי הישיבה עטרת תפארתי יוסף ה׳ ימים ושנים על ימיהם א״ס...״[52]. נוהגו זה והתיאור הלבבי שהוא מתארם, מוכיחים על היחסים הטובים ששררו בינו לבין חברי הישיבה. כלפי דברי הפוסקים שקדמוהו הוא נוהג ביראת כבוד ובביטול עצמי, במיוחד כלפי שלושת עמודי ההוראה של הדורות האחרונים[53], שהם: רבי יוסף בן לב[54], רבי שמואל די מדינה[55] ורבי שלמה הכהן[56].

45. סימן י׳.
46. סימן מא. וראה גם בסוף סימן לח.
47. סימן כד. וראה אצל: א״ח פריימן, סדר קידושין ונישואין, ירושלים, תשכ״ה, עמודים קסג–קעב, על המצב ששרר בעניין זה בתקופה זו באזור דיוננו. על הסחטנות הכספית בעניין זה ראה: שו״ת מהרח״ש, סימן לו [קסו ע״ג].
48. סימן טז, ליד ציון הערה 64.
49. סימן י. וראה סימנים כג–כה, כח, לה.
50. סימן ד.
51. סימן יז. וראה סימנים כב, לא, לח–לט, מא. וכן סימנים ב, י, טו, כו, לו.
52. סימן כב. וראה סימנים ג, יט–כ.
53. ראה להלן.
54. סימן ד, ליד הערה 36.
55. סימן מא, ליד ציון הערה 29, 35. וראה בסימן לב, ליד ציון הערה 21.
56. שיורי כנסת הגדולה, אורח חיים, סימן רעא סעיף ד. ובכנסת הגדולה, אורח חיים, סימן תקצב, הוא כותב: ״...ומנהג נכון שלא

דמותו בעיני חכמי דורו

בשהותו בקושטא התאכסן רבי אישטרוק בבית רבי ישראל בנבנשתי אביו של רבי חיים. בחיבורו כנסת הגדולה מביא רבי חיים כמה הנהגות שראה או שמע מרבי אישטרוק. רבי חיים ביקש ממנו הסבר למנהג שנהגו לרחוץ ידיהם בין אבילת גבינה לדגים [אורח חיים, סימן קעג], הוא ראה אותו נוהג לקדש בליל שבת על בקבוק שיש בו יין שיספיק לשיעור שלושה קידושים [הלילה, היום וההבדלה], ושומר אותו בקבוק רק לקידוש ושותה מיין אחר בסעודה. לאחר שקיבל הסבר למנהג, מוסיף רבי חיים: ״וכן אני נוהג אחריו והנהגתי כן לרבים״[57].

רבי יצחק ביג׳ה, כותב בהספד שנשא על אביו של רבי אישטרוק: ״ומה גם שהניח זרעו לברכה בנו הגדול החכם השלם בכל מכל כל, אשכול שהכל תלוי בו כמהר״ר אישטרוק ן׳ שנג׳י נר״ו״[58], רבי דוד קונפורטי, מתאר אותו: ״רב מובהק וגדול הדור״[59]. רבי משה ן׳ חביב לומד מחתימתו את צורת כתיבת השם אשתרוק בגט ״אשתרוק בקו״ף וכן היה חותם פה ירוש׳ ת״ו גדול א׳ אשתרוק ן׳ שנג׳י והיה מתלמידי מהרש״ך״.

כאמור לעיל רבי אישטרוק נפטר בירושלים בסוף שנת הת״ג [1643]. רבי עזריה פיגו הזכיר דבר פטירתו בדרוש שנשא ביום ב׳ דראש השנה של שנת הת״ד:

...ולא זכיתי להיות מן הראשונים השלמים אשר כח להם לומר אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותנו. ולא לענינים [לעינים] לאות ולמופת על שלם שבשלמים שבכת הזאת. הוא מעלת החכם השלם כמהר״ר איסטרוק ן׳ שוג׳י [שאנג׳י] זלה״ה אשר בעונותינו באה אלינו שמועת פטירתו בעיר אלהינו הר קדשו תוב״ב. וזכותו יעמוד לנו להדמות אליו בעוצם כשרותו מתחלתו ועד סופו אשר בלי ספק קיים מה שענו בו [מה שמספרים עליו] לתת אליו יתׄ׳ ראשית בבורי חייו ושנותיו והוסיף אומץ בשלמותו עד סופו[60].

מתוך מבוא לשו״ת רבי אישטרוק מאת רבי משה עמאר

רבי אליא אשכנזי

מרבני קושטא. בתמוז תקע״ח [יולי 1818] כיהן בתור ממונה איסור והיתר [פנקס איסור והיתר, תעודה ע] בקושטא.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 66, בהוצאת ״אוצרות יהדות המגרב״

רבי אליא בכ״ר אליעזר

מחכמי ורבני קושטא. כיהן כדיין ופוסק מובהק שפסקיו והוראותיו, בעיקר לגבי מנהגי קושטא השונים, כלולים בחיבורי בני דורו בבתובים ובדפוסים. על פיו מובאים מנהגים המקובלים בקושטא, כגון איסור נישואין בימי בין המצרים, ועוד, פסק בשנת תקע״ב שהתיר לישא אשה בימי ספירת העומר למי שעדיין לא קיים מצות פרו ורבו. ראה: ׳זכרנו לחיים ח״א או״ח אות ב, בין המצרים סימן א, יו״ד הלכות אבל אות א׳ סימן א.

רבי אליא קורייל

מרבני איזמיר. היה מוהל בקי ומומחה, ולעת הפנאי היה כותב סת״ם. גם כן היה דורש ומוכיח לרבים, והיה עוסק בתורה. נפטר בליל מוצש״ק כ״ז תמוז בשנת תקצ״ז [1837].

לתקוע בלחש... ומעיד אני עלי ששמעתי מהר״ש ן׳ ויליסיד ז״ל, שהרב אביו הנהיג בניקופול שלא לתקוע בלחש משום מעשה שהיה, פעם אחת היו מתפללים בלחש והמנהג כשמגיעין לסיום הברכה אומר החזן הברכה בקול רם כדי שישמעו הקהל התקיעות, ושמע להחכם השלם כמהר״ר אשתרוק ן׳ שאנג׳י שענה אמן אחר הברכה, ועל זה הנהיג משם והלאה שלא לתקוע בלחש...״

57. בית נאמן, לעיל הערה 5. רבי יצחק, רב בעיר ניקופול, נפטר בשנת השפ״ח [1628] בקירוב; ראה עליו: רוזאניס, ג, עמודים 115–117.

58. קורא הדורות, נא ע״ב. הוא היה קרוב לדור ההוא ומדייק בתוארים שנתן לחכמים.

59. עזרת נשים, קושטא, תצ״א, שמות גיטין, ג׳ ע״א. וצ״ע כי רבי אישטרוק חותם את שמו באות יו״ד אחרי האל״ף ובאות טי״ת במקום תי״ו.

60. בינה לעתים, וורשה, תרס״ג, דרוש א׳ [יב, 4].

בספר 'דרש אברהם' ח"ב, סדר דברים להספד דף ק"ב, ע"ב, יש עליו דרוש, ובראש הדרוש הוא מתואר: 'החכם השלם... המוהר"ר אליא קוריייל ז"ל...'.

רבי אליה אירגאס

מחכמי ורבני קושטא. בשנת תקע"א [1811] כיהן בתור ממונה איסור והיתר בית דין בקושטא, והוא חתום בפנקס איסור והיתר של ביה"ד בקושטא, תעודה כז [דף 20].

רבי אליה אלאזראקי

מחכמי איזמיר, שמו נזכר רבות בספרי חכמי ורבני זמנו. היה חכם מצוין בתורה. היה נכדו מבתו ותלמידו של הרב הגדול רבי דוד פראנסייה זלה"ה בעל ספר "אפד בד". ובתוך ספר 'אפד בד' דרוש ב' הוא מרבי אליה אשר דרש לתשלום שנת מר אביו החה"ש כמה"ר שמואל אלאזראקי זלה"ה שנבל"ע בטבריה בשנת תרט"ו. הוא גם כן עשה הקדמה לספר 'אפד בד' בשנת תרמ"ד.

רבי אליה ביז'ה

מחכמי תירייא. בנו של הגאון הדיין רבי חיים ביז'ה זלה"ה. בהסכמת הגאון רבי אברהם פאלאג'י לספר "חיים עד העולם" לרבי חיים ביז'ה, הוא מתאר את רבי אליה בזה הלשון: "החכם השלם בקי בטרפיות אהוב לשמים ולבריות כמה"ר אליה ביז'ה..."

רבי אליה בכ"ר דוד חננאל

במצבות חכמי ורבני איזמיר, הוא מתואר: "החכם הגדול", נפטר כ"ו אייר התקמ"א [1781].

רבי אליה גאלימידי

מחכמי ורבני קושטא. "החכם השלם הדיין המצויין חסיד ועניו" [מתואר מצבתו]. כיהן כדיין בבית דינו של הגאון רבי עובדיה נתן זצ"ל. ובנוסף היה דיין ביחד עם הגאון רבי יצחק בכר דוד בעל ספר 'דברי אמת', והגאון רבי חיים ן' שנג'י. נפטר בכ"ז תמוז תקפ"ב [1822], ונטמן בבית הקברות בקושקונג'וק.

רבי אליה די מדינה

מחכמי איזמיר. מתואר: "הישיש החכם המרומם דורש בין החכמים". נפטר י"ח אדר תצ"ג [1733] ונטמן באיזמיר.

רבי אליה טורמינו

מחכמי איזמיר, מתואר: "החכם השלם נעים זמירות ישראל, הרביץ תורה בתלמידים מופלגים". נפטר כ"ח אב תקמ"א [1781] ונטמן באיזמיר.

רבי אליה סוסי

היה אחד מתלמידי ישיבת "בית יעקב רבי" באיזמיר שבתורקיה. והג"ר חיים פאלאג'י זצ"ל בספרו "תוכחת חיים" דרוש א' להספד, מזכירו בזה הלשון: "החכם השלם כמה"ר אליה סוסי ז"ל.

יש ממנו דרוש שדרש, ונדפס בספר "תוכחת חיים" דרוש א' להספד.

רבי אליה קוריאל

מרבני וחכמי איזמיר. נפטר כ"ז כסלו שנת תקב"ט [1769].

רבי אליה רפאל פאלומבו

"החכם השלם הדיין המצויין זר"ק" היה מחכמי ורבני קושטא. בנו של הגאון רבי נסים פאלומבו בעל ספר 'יפה ענף', ונכדו של הגאון מגדולי דורו רבי אליהו פאלומבו בעל ספר 'יד המלך'. רבי אליה כתב הקדמה לספרו של אביו 'יפה ענף'.

רבי אליה שוחאמי

מחכמי איזמיר, מתואר: "החכם השלם והכולל", נפטר כ"ד אדר תקמ"ט [1789] ונטמן באיזמיר.

רבי אליהו אבי

רב גאון ופוסק מופלא, מתואר: 'החכם השלם רב ועצום' מרבי"ץ תורה בקושטא בשנת ת' [1640]. נפטר בשנת תכ"ו [1666].

הוא התמנה בשנת הת"ט [1649] לכס הרבנות בק"ק פלטייו ישן בקושטא. סמוך לפטירתו של הגאון רבי דוד אגוזי זלה"ה.

בשו"ת 'דת ודין' בסימנים יז–יח יש בינו לבין רבי אליעזר ן' שושאן חליפת תשובות. הוא נזכר גם בשו"ת 'פני משה' ח"ב סימן קי. הוא גם חתם עם ששה עשר מחכמי קושטא על הסכמה למשנה שנדפסה בקושטא בשנת ת"ה וגם על ספר 'יפה תאר' לר' שמואל יפה אשכנזי, ויניציאה תי"ז. הוא גם חתם על פסק בשו"ת מהר"י באסן סימן קכה, ויש ממנו הסכמה שם בסימן קכא.

בשנת הת"ג הוא פסק בנוגע להסכמה בקהל 'עוה שלום'.

רבי אליהו אלפאנדרי [הראשון] 'מכתב מאליהו'

ראש רבני קושטנדינא, באמצע המאה הי"ז, הגאון הדיין המצויין חסיד וקדוש רבי אליהו ב"ר יעקב אלפאנדרי זלה"ה, אשר חי מלפני כ–300 שנה.

נולד בקושטא, לערך בשנת ת"ל [1670]. בהיות קונשטנדינא [קושטא] על תלה, משכן לגאוני וחכמי תורכיה, הנודעים לשבח ולתהלה עד קצוי ארץ מזרח ומערב, בדרך לימודם תוך דרישה וחקירה, בעיון זך וישר, היה רבי אליהו ראש וראשון להורות הלכה את בני ישראל, במיוחד בהלכות גיטין ועגונא דאתתא, בזמנו של מהר"י רוזאניס זלה"ה [בעל המשנה למלך על הרמב"ם], ושל אביר הרועים מוה"ר אליעזר בן שנג'י זלה"ה. מצאנום חתומים לפי הסדר דלהלן אברהם קמחי יהודה רוזאניס ואליהו אלפנדרי אליעזר בן שנבי [וצ"ל שנג'י] [ספר תורת הקנאות לבוב תר"ל].

הגאון מוה"ר יעקב אלפנדרי זצ"ל כותב עליו בהקדמתו, וזה לשונו, 'כי יהיה איש שונה שני אלפים תורה, אין ידו משגת רבות בשנים כשני אליהו, כי רב מאוד מחנהו לו זרוע עם גבורה. לא אייתי איניש אשר יעשה כמעשהו למישרי קטרין ולהתיר אשה מבעלה ואפקעינהו לקדושי כלה גרש יגרש. ויהיו ידיו אמונה בטיב גיטין וקדושין פקיע שמיה והוה ממוני אגיטי דאתמחי גברא'. מוה"ר אליעזר בן שנג'י כותב עליו בסוף סימן י"ד וזה לשונו: החכם השלם הדיין המצויין עצום ורב עליון למעלה שיחיה, באשר משפטו שם פעלו, זך וישר ונקי וצדיק להורות את בני ישראל', ע"כ. רבינו היה מצאצאי מהר"י באסן ותלמידו המובהק של מוה"ר רבינו משה בנבנשיתי זלה"ה בעל שו"ת 'פני משה'.

רבינו חיבר ב' ספרים, בעניני אבן העזר, ומאז ועד היום ספריו משמשים מקור מים חיים ואבן פינה לגדולי הפוסקים ממזרח ומערב כאחד [עיין שו"ת שואל ומשיב – שו"ת מהרש"ם].

אלו הם חיבוריו:

א]. "סדר אליהו רבא וזוטא" שו"ת על הלכות עגונא דאתתא נדפס בשנת תע"ט.

ב]. "מכתב מאליהו" ספר חשוב על הלכות גיטין ובסופו קונטריס שמות הגיטין נדפס בשנת תפ"ג. וצורף אליו קונטריס מלא וגדוש מראי מקומות למאות הדנים בהלכות עיגון. קונטרס זה נשמט ממקומו מספר סדר אליהו, ונדפס בסוף ספר מכתב מאליהו, וגם במהדורה החדשה נדפסה.

ספר "מכתב מאליהו", דלא כספר סדר אליהו, כתבו מערכות מערכות, ובהם שקיל וטרי בעיון רב בביאור הסוגיות דרך שיטות הראשונים הדק הדק היטב, ועולה על כולנה בדרישה וחקירה בהאירו כל פינה אפילה ועמומה עד לאסוקי שמעתתא כשמלה פרושה. אשר על כן לומדי בתי המדרשות והישיבות הקדושות העמלים בעמלה של תורה, רבנים ודיינים הלנים בעמקה של הלכה, ימצאו בו את מבוקשם, דבש וחלב תחת לשונו, כדי שובעם לברכה כי עצום ורב דרך לימודו ועיונו.

רבינו דן את ישראל בעניני ממונות כבעניני אבן העזר, ומרוב טרדותיו לא נטפל אלא לעניני איסור והיתר, מלבד זה נראה כי

עברו עליו צרות רבות ורעות אשר השפיעו קשות על בריאותו כפי שכתב בספר 'סדר אליהו' תשובה ט"ו, וזה לשונו, "והנה השמים עדי וסהדי במרומים כי לבי סחרחר עזבני כחי מכמה ארפתקי דעדו עלי מינים ממינים שונים מהם גלויים מהם טמונים בתוך קירות לבבי וגם שיבה זרקה בי שלא בעונתה, עד שלא אוכל לצאת ולבוא בדברי תורה כאשר היתה באמנה אתי, ובפרט כי אין הפנאי מסכים על ידי מחמת עול כבוד אשר עלי, ואיני רשאי ליבטל ממנו. אשר מחמת כן זה ימים נהגתי בעצמי שלא להשיב פני שואלי על דבר שבממון כיון שאפשר להתפשר זולת בדבר איסור שחייב אדם להשיב עליו הגם שימות באוהל", עכ"ל. כפי הנראה מהקדמת מוהר"ר יעקב אלפאנדרי זצ"ל, היתה פרנסת רבינו בדוחק גדול כמו שאמרו חז"ל, לא נהנה מן העולם הזה אפילו כאצבעתא בקירא כי אם על הלחם לבדו משום מזוני מיכל ריפתא אפילו במלחי.

מתוך פתח דבר לספר "מכתב מאליהו", הלכות ניטין הנדמ"ח

רבי אליהו אלפאנדרי [השני]

מחכמי קושטא, בשנת תקס"ו כיהן בתור ממונה בית דין איסור והיתר. נפטר בב' ניסן תקס"ז [1807] ונקבר באורטה קוי על מצבתו נכתב: "בן אתנים גדולים וסגנים... מורה צדק החכם".

רבי אליהו אלפינו

רבי אליהו היה רב גאון וחריף. ממגורשי ספרד [רנ"ב]. בא והשתקע בקושטא.

אוצר הרבנים, עמוד 47

רבי אליהו ב"ר בנימין הלוי 'תנא דבי אליהו'

"חופש כל חדרי וכל רז לא אנס ליה" [לשון החיד"א שמחת הרגל לימוד ג'] היה מחכמי טורקיה. נמנה על הקהל הרומאניוטי בקושטנדינא. רב, פייטן, משורר. היה תלמידו של רבי משה קאפסאלי. תלמיד חבר ל"מזרחי" [רבי אליהו מזרחי]. אחרי פטירתו של רבי אליהו מזרחי, בשנת ה'רפ"ו [1526] היה לרב ראשי על כל הקהילות ותיקן תקנות, חיבר חיבורים, שו"ת ופיוטים נפטר בשנת ה'ש' [1540].

חיבוריו: "תנא דבי אליהו", "זקן אהרן" – מהדורת קושטנדינה תצ"ד שלפנינו, דף א' ע"א – קיז ע"ב: שו"ת בעניינים שונים – רכא סימנים. תשובות אלו הן שארית הפליטה שהציל נבד המחבר מתוך תנ"א סימנים שהיו בתחילה ואבדו. בראש הספר [דף 2 ע"א]: הקדמת רבי בנימין ב"ר אברהם מוטאל, שסידר את הספר והוסיף לו מפתחות [חלוקת הסימנים במפתחות, לפי סדר השו"ע]. במהדורת ירושלים תש"ל, [16] הדפים האחרונים: מאמר "כל דאי" מאת המחבר, בדיני אסמכתא ומודעא ואומדנא; "מפתח הגמרא" מאת רבי שלמה בן אליקים פינצי מרוויגו, דפוס צילום מתוך ספר "תומת ישרים" לרבי בנימין מוטאל, וינציאה שפ"ב. שם הספר על פי רצון המחבר היה "תנא דבי אליהו" ["תנא", כמספר התשובות, ו"דבי אליהו", כשם המחבר]. הספר לא נדפס בחיי המחבר וכשבאו להדפיסו ומצאו רכ"א תשובות בלבד, מצא המו"ל לנכון לשנות את שמו וקרא לו על שם רבי אהרן גלימדו, שבמצוותו נדפס הספר – ראה על כך – שמות הספרים העברים, עמוד 266. על התשובה בענייני פילוסופיה שבסימן כ"ה, ראה י"ש שפיגל, עמודים בתולדות הספר העברי, רמת גן תשס"ה, עמוד 249 הע' 102. על המחבר ראה דברי ישראל בתורגמה, ב, עמוד 12.

כמו כן הוא ערך את 'מחזור רומאניה' שהיה נהוג במדינות יוון ובארצות השכנות והוסיף לו בקשות תחינות ופיוטים.

רבי אליהו ב"ר דוד הלוי אלפגי

רבי אליהו היה מחכמי טורקיה בזמנו של ה"מזרחי" [רבי אליהו מזרחי'], ומובא בתשובות ה"מזרחי" משנת ה'רע"ט [1519]. כן מובא בתשובות "בנימין זאב". יש ממנו ספר בכתב יד, בחכמת המדידה.

רבי אליהו ב"ר יעקב

כיהן אב בית דין איסור והיתר בקושטא בשנת תקנ"ו [1796]. היה נין ונכד לג"ר יצחק בב"ר דוד זלה"ה. הגאון הגדול רבי אליעזר די

טולידו כתב עליו בספרו, "משנת רבי אליעזר", חלק ב', יו"ד כ"א בזה הלשון: "גדול שבדורינו".

רבי אליהו משה גאלינו 'תולדות אדם'

מחכמי טורקיה, מתואר: 'איש אלקים'. חיבר ספר "תולדות אדם" כולל חכמת הפרצוף ושרטוטי ידים נדפס ראשונה שנת רע"ה בקושטא ושנית בקרימונה שנת שט"ז ושלישית בניניציאה שנת תי"ח. כמו"כ הוא נדפס ג"כ בשם 'חכמת היד', שאלוניקי תר"א ועוד.

רבי אליהו ב"ר משה קפוצאי

מחכמי קושטנינא בשנות ר"נ [1490] לערך בימי רבי אלידהו מזרחי. וגם אביו הרב היה מגדולי ארץ, ויש ממנו פיוטים במחזור וסידור מנהג קורפו.

אוצר הגדולים, אלופי יעקב, בערכו

רבי אליהו בר מנחם

רבי אליהו היה מגדולי חכמי קושטא בשנת שפ"ה [1625].

רבי אליהו בכור חזן 'תעלומות לב'

רבי אלידהו נולד באזמיר בשנת תר"ה [1845]. נפטר באלכסנדריה בכ"א בסיון, תרס"ח [1908]. בשנת תרט"ו [1855] עלה עם סבו הגאון רבי דוד חיים חזן זצוק"ל לעיה"ק ירושלים. בשנת תרל"א [1871] נתמנה לרב ראשי בטריפולי. ובתרמ"ח [1888] כיהן כרבה של אלכסנדריה שבמצרים שימש יושב ראש אגודת הרבנים בקראקה שנוסדה בתרס"ג [1903]. היה חבר בבית דינו של רבי אברהם אשכנזי, ורבי רחמים יוסף פראנקו זצ"ל בירושלים. בנוסף לגדלותו בתורה היה חכם נבון ומשכיל ובקי בחכמות...

פעל רבות בשדה החינוך וחולל מפנה בתחום החינוך. הרה"ג רבי בן ציון קואינקה זצ"ל היה בקשר הדוק עם רבי אלידהו חזן, לאחר פטירתו הוא הספידו בירושלים ואמר: "מי שלא הכיר את הגאון הגדול הזה לא יוכל לצייר איש מופת כמוהו, חכם כביר ונאור, גאון חריף ובקי, מושלם ונעלה במידות רבות ויקרות, בתכונות נחמדות ונכבדות, במידות ודעות רבות ונשגבות, מוכתר בכתר תורה וכתר חכמה וכתר גדולה וכתר יוחסין... ולא בנקל תביא לנו התולדה איש גדול פאר הדור כמוהו [ה"מאסף" תרס"ח].

הוא גם כן פעל רבות כדי לתקן את מצבם העגום של בתי המדרש והישיבות של עדת הספרדים בירושלים, וייסד ישיבה בשם "נווה שלום" ומינה בה רבנים שילמדו גמרא ופוסקים, ומקצועות קודש, שחיטה, מילה ועוד.

כמו כן היה פעיל בירושלים ודאג לסייע למוסדות דת וחסד בארץ ישראל, ובכל מקום בעולם שהגיע פעל רבות בעיניני חיזוק וביצור חיי הדת והקהילה.

אלו הם חיבוריו:

א). ספר דרשות בשם "טוב לב", נדפס בתוך הספר "ייטב לב", ספר של זקנו, הראשון לציון, הרב חיים דוד חזן [תרכ"ח], אזמיר.

ב). בקונטרס "ישמח לב", חלק א' ירושלים תרל"ד, חלק ב' ליוורנו תרל"ד. בספר זה כולל את פסק דינו בדבר הירושה של הקאיץ' נסים שמאמה. שם, דף א' ע"א – דף י' ע"א. הסכמתו מצורפת להסכמתם של גדולי הרבנים וחכמי ירושלים והתפוצות, שהסכימו לצוואה. מהדורה איטלקית של קונטרס זה נדפסה בליוורנו תרל"ז [1887].

ג). ספר "זיכרון ירושלים", ליוורנו תרל"ד. הספר כתוב בצורת ויכוח רב משתתפים, וביניהם שתי דמויות מרכזיות: "הגר: ו"האזרח". הגר הוא המחבר, רבי אליהו חזן, שד"ר צעיר לימים מירושלים אשר הגיע לתוניס והתארח בביתו של האזרח. האזרח מייצג כאן את היהודי המשכיל, בעל אזרחות של אחת ממדינות אירופה. הוא מנסה, בעזרת הגר, לבדוק מחדש, את עיקרי האמונה היהודית ולהתמודד עם בעיות שנוצרו בזמן המודרני. מלבד אלה משתתפות בוויכוח עוד מספר דמויות: הגברת, הקצין, הנסיך, הנשיא, יהודי, נדבן ואחרים.

החיבור בנוי משישה עשר חלקים יומיים. בכל יום נדונים נושאים שונים השנויים במחלוקת. הסיפור מתרחש בתוניס, בעיר

הבירה, על נופיה הצבעוניים. שפת החיבור היא עברית בסגנון משכילי, שזורה במילים אחדות מן השפה הצרפתית. הספר מכיל הרבה מאפיינים דרמטיים. דיאלוגים רבים, מובאות משל חכמי הזמן המשופעות באהבת ציון וירושלים, שירים קצרים, משלים וחידות, וכל אלה הופכים את החיבור למושך ומרתק את לב הקוראים.

ביוחס מנסה הגר להגן על מרכזיותה של ירושלים בעולם היהודי, ולשם כך הוא מגייס את הנאום הנלהב בשבח ירושלים אשר נשא נשיא חברת כל ישראל חברים [כי"ח], אדולף כרמייה, באסיפה בשנת תר"ל [1870].

כמו כן חיבר רבי אליהו חזן שיר בשבח ירושלים, הבנוי בתבנית שירו הנודע של המשורר רבי דוד חסין "אוחיל יום יום אשתאה" – בשבח העיר טבריה. הגר מבקש גם לענות לאזרח ולכל שאר הנוכחים על השאלות ההלכתיות והפילוסופיות שהתעוררו בקרב היהודים.

החיבור נכתב כתוצאה מן האווירה המיוחדת שנוצרה באירופה בשלהי תקופת ההשכלה, ובה היהודים לא נותרו אדישים לרוחות החדשות שנשבו שם, והאמינו כי חופש הדעות ישחרר את האנושות מן הדעות הקדומות הרווחת בה על היהדות, וכך תיעלם שנאת ישראל. רבי אליהו חזן, אשר בהיותו שד"ר ירושלים ביקר במקומות שונים, התעניין במצבם של אחיו במקומות מושבותיהם וחש בהדרדורותו של העם היהודי אשר ביקש להידמות לגויים.

"מדי עוברי בארצות הנאורות החופשיות ראיתי בני עלייה טובים וישרים, גם התערבתי עם שונים ההולכים בדרך לא טוב... על כן רוח בטני הציקתני לחבר המחברת הקטנה הזאת, לעורר את האהבה, אהבת ארץ הקודש, ולהעיר אוזן בני עמנו וראשיהם שופטיהם ומנהיגהם מבלי לחרוץ שום משפט...".

בספר נידונים עניינים שונים, כגון:

א. בעיניני נישואין על פי ההלכה.

ב. ייבום וחליצה.

ג. יום טוב שני של גלויות.

ד. חזרת הש"ץ בתפילת שמונה–עשרה.

ה. יין של נוכרים ופת של נוכרים.

ו. ענייני חינוך: לימוד שפות שונות, לימודים כלליים ולימודי קודש, לימוד של נשים.

ז. מעמדה של האישה בחברה.

ח. תחיית המתים.

ט. שכר ועונש ושאלות פילוסופיות שונות כגון: יחס לנבואה, ענייני דת ומדע.

י. יחס יהודי הגולה לארץ ישראל וליהודים החיים בה.

ד]. ספר שאלות ותשובות "תעלומות לב".

חלק ראשון, על ארבעה טורים, ליוורנו תרל"ז.

חלק שני, על טור אבן העזר, ליוורנו תרנ"ג.

חלק שלישי, על ארבעת חלקי שולחן ערוך, אסכנדריה [אלכסנדריה], ניסן התרס"ג.

חלק רביעי, ענייני גיטין ושמות גיטין וקונטרס "זיכרון אליהו" על ספר "מקח וממכר" לרבינו האי גאון. אסכנדריא [אלכסנדריה], אלול התרס"ז.

הרב התכתב בשאלות בהלכה עם הגדולים בחכמי ישראל בתקופתו שישבו בארצות המזרח והמערב. אל רבי אליהו חזן הפנו שאלות מירושלים, מחברון, מצפת, מטבריה, מביירות, מדמשק, מאזמיר, ממרוקו, מלונדון, ממנצ'סטר, מגי'רבא, מקרקא, מסופיה, מפיורדא, מיקטרינוסלב, מאודיסה, מבוקרסט, משאלוניקי, ממלטה, מקורפו, מאנקונה, מצנעא שבתימן ומארם צובא.

ה]. ספר "נוה שלום", [התרנ"ד], כולל את מנהגי נא–אמון [אלכסנדריה] וארץ מצרים. הספר הודפס שנית בנא–אמון בשנת התר"ץ [1930] ולאחרונה יצא לאור על ידי מכון המאו"ר לאור מחדש בירושלים בשנת תש"ן. מכון המאו"ר הוציא לאור מחדש גם את שו"ת "תעלומות לב". ההוצאה החדשה כוללת הערות מאת הראשון לציון, הרב הגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א.

הספר כולל את מנהגי אלכסנדריה ומצרים על פי ארבעת טורי השולחן ערוך. המהדורה הראשונה נדפסה בהשתדלות שלום טובי,

המהדורה השנייה יצאה לאור בהשתדלות בני הרב המנוח, ובהשתדלותו של הרב הראשי, הרב דוד פראטו.

ו). הגהות על ספר "ישרי לב". ישרי לב הוא אסופת דינים שליקט וקנו של רבי אליהו חזן, הראשון לציון, הרב חיים דוד חזן, באזמיר בשנת התר"ל [1887].

ז). ספר "דבר אליהו", חיבור על סדר הגט ושמות גיטין [על הדרך לציון שמות בגט]. נדפס בסוף ספר "בן שלמה" לרבי שלמה חזן, אלכסנדריה תר"ס. ספר זה כולל בתוכו קונטרס שמות גיטין, אשר הופיע כנספח לשו"ת "תעלומות לב" חלק ב'.

ח). קונטרס "תהילה לדוד", דרוש שחיבר הרב אליהו חזן לרגל חנוכת בית החולים באלכסנדריה, על שם השרים והברונים לבית מנשה. הקונטרס פורסם בנא–אמון בשנת תרנ"א [1891].

חידושים משל רבי אליהו חזן נדפסו בספר שאלות ותשובות "שערי רחמים", חלק ב', של רבי רחמים יוסף פראנקו, רבה של חברון.

מכתביו נותרו בכתב יד:

ט). "טוב לב", דרושים, חלק ב'.

י). "זיכרון ירושלים", חלק ב'.

אחדים מספריו אבדו, כפי שציין בשו"ת "תעלומות לב" חלק ב', דף ק"ו ע"א שבו כלל מה שנותר לו מקונטרס הכללים:

יא). "קונטרס הכללים" והוא [צ"ל: שהוא] שארית הפליטה הנשארת מקונטרס הכללים הארוך שהיה לי מכד הוינא טליא, והן בעון אדם מטלטלי טילטולא דגברא, נאבד ממני, ומה שנשאר מהעתקה ראשונה ניירות מפוזרים, קיבצתי אחת לאחת, והיו לאחדים בקונטריס הקטן הזה.

רבי אליהו גליפפה [הראשון]

מחכמי קושטא. סבו של בע"ס ידי אליהו [גליפפה]. מתואר: 'הרב המובהק' [בהקדמה לספר ידי אליהו קושטא תפ"ח].

רבי אליהו גליפפה [השני] 'ידי אליהו'

מחכמי טורקיה המובהקים. נולד בסופיה [בבולגריה ביום, אז תחת שילטון טורקיה]. נפטר בשנת ה'תקכ"ח [1768]. עלה לארץ ישראל בבחרותו בשנת ה'תס"ב [1702] והתיישב בירושלים. אביו היה מרביץ תורה חשוב בעירו ופוסק שהשיב לקהילות רבות בבולגריה. החיד"א [רבי חיים יוסף דוד אזולאי] העיד כי שמע מן הזקנים, שכאשר בא ר"א ירושלימה היה מלא וגדוש בחוכמה ובמדעים, ועליו היו אומרים: "ארי עלה מבבל". בעיקבות עלילות שונות שהעלילו עליו – נבלא, אך נמלט לרודוס לאחר מתן שוחד רב, שם המשיך בהרבצת תורה. לימים נתמנה סגן רבה של רודוס, רבי אליהו הכהן אבן ארדוט.

חיבורו: "ידי אליהו" [בשני חלקים] נדפס בקושטא תפ"ח. – 172 מאמרים לבירור התקנות בתלמוד איזו מהן דאורייתא ואיזו מדרבנן כסדר הרמב"ם [רבי משה בר מימון]; חידושי מסכתות.

אנציקלופדיה לבית ישראל

רבי אליהו גלמידי

מחכמי קושטא בזמנו של ה"מזרחי" [רבי אליהו מזרחי]. הוא וחברו רבי אליהו לקו היו רבנים בקושטא, וקהילותיהם נקראו "הרומנינטים". מובאים בספריהם של חכמי דורם "תומת ישרים" ו"המזרחי". שמו נזכר בשו"ת 'אהלי תם' סימן קכ"ח.

רבי אליהו דילמדיגו

מחכמי טורקיה בדור השלשה עשר. אביו רבי אבא ב"ר יהודה ואחיו רבי אלקנה, היו מחכמי קנדיה. עמד לצידו של רבי משה קפאשלי, במחלוקתו עם רבינו המהרי"ק.

רבי אליהו הכהן האיתמרי 'שבט מוסר'

אפתח בשבחי רבינו ז"ל היוצאים מפי כתבם של חכמי ישראל:

הקדמת הגאון רבי חיים בהר"ר דוד אבואלעפייא ז"ל לספר מדרש אליהו:

מאן דחמא חמ"ה מנרתקה ובהר"ת לבנ"ה למאורות ברקיע, הם יצאו את העיר בקצה מזרח והארץ האירה מנגה נגדו וראשו מגיע, דוגמא לדבר אלה לחכמים ה"ץ חכם בעירו זרחה השמש עליו רוח הקדש הופיע, ולהורות נתן בין דם לדם בין דין לדין איידי דנפיש חיליה לאורייתא מתיר אף מפקיע, ולכל בני ישראל היה אור כרבי יאודה בנציבין קולו כנה"ר עד אפסי ארץ דבר המלך ודתו מגיע, נהירנא כד הוינא זוטרי היה נא העיר הזאת עיר של זהב רבת שבעה לה ונפש נענה תשביע, שמה ישבו כסאות אלו ראשי סנהדראות הרודים בעם על כל דבר פשע ולפושעים יפגיע, למען ישמעו ולמען ילמדו משפטי ה' אמת ואת צנועים חכמה כל הכשר להצניע, ומתוכם כעין החשמל דבר אחד לדור רב להושיע, הרב דומה למלאך, הלא זה אדוני אליהו, אין ב"ן העולם הזה גברא דחשיב כותיה למחצה לשליש ולרביע, הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו, ידעי רבנן וספרין פתיחו ונשמע פתגם המלך אף משמיע, כל ימיו של אותו צדיק יושב ודורש תחת אשר קינא לאלהיו כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע, ורבים השיב בתוכחות על עון יום ליום יביע. מן יומא דסליק נפשיה למתיבתא דרקיעא רבים שט"ו לבקש מאל אורייתא דיליה ואפילו ינוקא דלא ידיע, מי יתן איפה ויכתבון מליו בספר ויוחקו ויהי להם למושיע.

וגם בהסכמתו של הגר"ח בהרר"ד אבואלעפיא ז"ל להדפסת אחד ממהדורות ספר שבט מוסר כתב ביחד עם הג"ר יעקב אלבעלי ז"ל, וזו לשונו: "זה ספר שבט מוסר מעי"ר וקדיש רב כהנ"א לישראל לאב ולאדון, אליהו רבא דעמיה, אין ערוך אליו בכל חכמי ישראל ומי כהחכם יודע פשר, כאשר יענ"ו כל העם אשר בשער והזקנים והיה כל יודעו אומרים עליו מקודש מקודש, הן הן עדי"ו בחותמיו אין גומרין עליו אחד ממאה, ואם יהיו הימי"ם ימי סופרו אין די בא"ד מי כאן מעשר". עכ"ל.

ובהסכמתם של רבני איזמיר להדפסת ספר מדרש האיתמרי אשר לרבינו, כתבו וזו לשונו: "אשרי אדם מצא חכמה, הייינו תנא קמא, האדם הגדול בענקים האשל אשר ברמה, האי תנא דידן מאריה דאתרין, מן המהדרין, מופלא שבסנהדרין, מרנא ורבנא מר קשישא, ראשון לכל דבר שבקדושה, מלא צנא דדובשא, מר ברישא, עטרת ראשינו, הודנו והדרנו, גאון עוזינו, הרב הגדול, מעוז ומגדול, אליהו רבא, נברשתא דדהבא, עינא ולבא, רב כהנא, מגן וצינה, כמהר"ר אליהו הכהן האתמרי זצוק"ל הצדיק היה משיירי.

אשרי מי שראה פניו, מלך ביופיו חסיד ועניו, הדריה וזיויה ויקריה, ונהורא עמיה שריה, ומראהו כמראה חד מן קמייא, דמי לבר אלהין מבני עליה, אראלים ותרשישים, בעל מעשים, משגיח בתחתונים, אוהב את העניים והאביונים, ועושה חסד לאלפים, עושה ומעשה זוקף כפופים, דברי פיו מתוקים מדבש ונופת צופים, בשובה ונחת, בצדק כל אמרי פיו חכמה ומוסר טובה תוכחת, ורבים השיב מעון תשובה ניצחת, הרופא לשבורי.

אשרי המלך שמקלסין אותו לפי רוב חכמתו, כולי עלמא מודו אין חקר לתבונתו, תורתו מרוח עליו, קול לו קול אליו, וספרין פתיחו ספרים הרבה, ידו פרש שר כל כתבי, אב"א קרא אב"א גמרא אדנביאי אדכתובי, אורייתא דיליה יוצאה בהינומא, תורה שלימה מלא רוח חכמה, שבעים מיני תרגימא, והשקה את כל פני האדמה, כל יומא ויומא, שמעתתיה בפומן, עומקן ורומן, מילי דמפרשן, רחושי מרחשן, ספרא וספרי". עכ"ל, וע"ש שהאריכו עוד. ובאו על החותם גאוני רבני איזמיר ה"ה הג"ר רפאל אשכנזי ז"ל והג"ר דוד אמאדו ז"ל.

והגאון רבי יוסף שאול הלוי נאטנזאהן ז"ל (בהסכמתו להדפסת ספר שבט מוסר עם תרגום לאידיש) תארו: הרב החסיד המפורסם בקי בכל חדרי תורה בנגלה ובנסתר לו עשר ידות, איש חמודות מוהר"ר אליהו הכהן זצ"ל, כו', והנה דבר שפתים אך מחסר, כי נודע בשערים חריפותו ובקיאותו בכל ספרי חז"ל והמקובלים, עיניו כיונים בכל מקום ומקום שדברי חז"ל נזכרים. עכ"ל. וכן שבחיו המופלגים יצאו מפיהם ובכתבם של עוד הרבה חכמי ישראל.

גאון וקדוש מפורסם מגדולי חכמי ורבני עיר איזמיר.

נצר למשפחה מפוארת היה רבי אליהו הכהן. אביו רבי אברהם שלמה הכהן מתואר על ידו כ"יחיד בדורו, סיני ועוקר הרים, עיר וקדיש", ולמרות זאת היה ענו עד מאד "מאין כמוהו בענוה

ובחסידות. אחד היה אברהם ויר"ש את הארץ. לרדוף כל היום אחר השלום במרץ".

כמה ממנהגיו של רבי אברהם שלמה בסדר הברכות שנתקבלו בין יהודי איזמיר הובאו על ידי רבי חיים בנבנישתי בעל 'כנסת הגדולה'. (אורח חיים ליוורנו תקנ"ב, ב' עמוד א; לז עמוד א).

אם כי היה שקוע כל שעות היממה בתורה ובתפלה, הרי רבי אברהם שלמה הכהן כאיש מעשה, עסק בצרכי צבור באמונה, ואף מצא שהות לדאוג לעניים ולספק להם את מלוא צרכיהם.

כאשר ניסה לאבוף אחרים ולעשות אותם לצדקה, נתקל לעתים בחירופים, אך הוא לא התפעל מהם, כפי שמספר בעצמו "קבלתי כמה ביושים מאנשים ריקים ופוחזים, אשר פערו פיהם לבלי חק, באמרם: מה המעשה הזה אשר הוא עושה, והוא היה מפיסם ולא היה כועס עלידם, אף על פי שיכולת בידו להאבידם".

בצוק העתים עסק בפדיון השבויים היהודים, שנפלו בידי הנכרים לאחר גזרות ת"ח ות"ט, והיה צורך בגיוס סכומים עצומים לשחררם. וכך מעיד עליו בנו בספרו 'מדרש אליהו': "ונהירנא אני הכותב, שראיתי לאדוני אבי החסיד זכר צדיק לברכה שהיה משתדל כל ימיו בענין פדיון שבויים, והיה מקבל בעבורם בישוש רבים וחרופים כדי לקבץ פדיונם מאנשים קשים אשר בטחונם בממון".

בין היתר מסופר על מפעלו המיוחד של רבי אברהם שלמה הכהן לעזרת העצורים בבתי הכלא של הנכרים: מנהג נאה ומיוחד במינו היה נוהג, בערבי שבתות היה מפקיד סכומים גדולים בידי הנהלת בית האסורים, על מנת שזו תשחרר את האסירים היהודים שיוכלו לשבות בביתם, וכמה פעמים ארע לו שהיה יוצא משם החבוש ובורח, ורבי אברהם שלמה היה מפסיד את דמי הערבות שהפקיד עבורו, וקרה מקרה שכשלא היה בידו הסכום הנדרש לשחרר את האסיר, נכנס הוא במקומו לבית האסורים, ואילו העציר שהיה כלוא בבית הסוהר שלח לשבות בביתו בשמחה ובטוב לבב.

כן הושפע רבי אליהו משני אחיו, וביחוד אחיו הגדול רבי יצחק ששמש לו כמופת בהתנהגותו, בפרישותו ובחסידותו, וכן באהבתו ומסירותו לארץ ישראל, עד שהלך אליה רגלי, וכך הוא מתאר אותו: "מעולם לא לבש בגדי משי ולא שאר לבושים אשר היו חדשים ולא מנעלים, לבד מטולאים על אבלות חורבן מקדש ה', ובהיותו בן שמונה עשרה שנים חשקה נפשו להלוך לירושלים תבנה ותכונן במהרה – ולא היה יכולת בידו להלוך, ומרוב חשקתו שם לדרך פעמיו להלוך ברגליו אחר שיירה שהיתה הולכת והקדוש ברוך הוא עשה לו נסים אין חקר – והלך לבית המדרש ולא יצא משם מעולם והיה מסתפק בהכרחי, ומעיד אני עליו שמים וארץ שלא למד דיבר בתורה שלא קימה – ובהיותו שם וידי רעב גדול בארץ, עד שברחו רובם מארץ ישראל לחוצה לארץ – עד יעבור זעם, והם ישאו עליהם עוונו, והוא השיב שכונתו למות בארץ הקדושה ומה לו למות ברעב או במיתה אחרת – והוא היה הולך בשדה החורבן – והיה נותן החרובים בפי בניו הקטנים היונקים שימוצו מהם כי לא נשאר כח באשתו להניקם, ועם כל זה לא שם לבו לצאת לחוצה לארץ ולהרפות מחסידותו, ומעייני מעשיו יכלה הזמן" (מדרש אליהו).

גם במעלליו יתנבר נער, והנער אליהו שגדל בבית גדול שכזה עלה ונתעלה במעלות התורה והמידות, והמשיך לעלות במעלות העבודה עד זקנה ושיבה.

תלאות רבות סובבודהו, בנו יצחק "ילד שעשועים רך ויחיד וטוב", נפטר לפתע ואביו התאבל עליו ימים רבים. תקופה מסוימת לא עלתה בידו להמשיך בכתיבת חיבוריו, אולם הוא התחזק והמשיך לכתוב עד שהגיע לחמש מאות דפים, וכדבריו: "שמחת המעשה התחילה לעכל היגון שבקרבי".

רושמי הקורות מעידים עליו שלא היה רק נאה דורש אלא גם נאה מקיים, את כל הונו היה מפזר לעניים, וכל מר נפש היה פונה אליו. וכמה ממפעליו הברוכים יובאו להלן...

"מפני שיבה תקום" קיים בעצמו והתקומם נגד הזיקנה שאיימה להחליש אותו, ובהקדמתו לספרו "סמוכים לעד" הוא מעיר "ויראתי שלא תקפוץ עלי החלושה ואפיסת הכוחות או עצלות החומר, והדחוקים וטרדות המזונות ויבטלוני מעיקר המלאכה".

בסוף ימיו נתגלו באיזמיר שרידי הנוהים אחר משיח השקר שבתי צבי ימש"ו, והסכנה היתה מרובה ביותר, עד שרבני איזמיר התיצבו בפרץ וראש המסיתים גורש מאיזמיר.

מגיד מישרים בדורו ולדורות

מנעוריו עלה והתעלה בנגלה ובנסתר, ובספריו נברת השפעת ספר הזוהר וספרי המקובלים בדורות הבאים. בספרו 'שבט מוסר' הוא טוען: "אמנם לא כל אחד יש בכחו לקיים את מצוות הזוהר, ואין זה מחייב את הציבור הרחב, אבל "מי שיש יכולת לעמוד בהיכל המלך ה' צבאות, ולקיים כל הכתוב בספר הזוהר, הקולר תלוי בצוארו, לעשות ולקיים, ואי אפשר לו לפרוק עול".

מגיל צעיר החל להשמיע דרשותיו ברבים והוכיח את כחו המופלא, הן בכתב, כאשר חיבר את ספר "בשורת אליהו', והן בעל פה, וכך הוא מספר בהקדמתו לספר 'סמוכים לעד': "בהיותי דורש ברוב עם הדרת מלך מדי שבת בשבתו, כמו שלושים וארבע שנים".

וכן הוא מספר בהקדמת ספרו 'שבט מוסר': שרוב מה שחנני ה' לחדש בתורה למלאכת עול הדרוש שעלי מדי שבת בשבתו, הם תהלה לאל כמו שלושים שנה, היה במקומו שפלים ועל הארץ, ובתוך האנשים עניים נבונים, שפלים ונמוכי הרוח, כי בודאי במקומות אלו שכינה שורה ומסיעת לאדם להבין ולחדש בתורה, הפך המבקש ללמוד בעליות הגבוהות, ד'בית גאים יסח ה'.

השפעתו על שומעיו היתה עצומה עד מאוד, דבריו שיצאו מלב טהור חדרו אל לבם של השומעים. והוא מספר על מקרים מרובים שדבריו נשמעו ושומעיו שעמדו על סף העברה חזרו מדרכם הרעה, ולדוגמא נביא מה שכתב בספר 'מעיל צדקה' בסימן תתש"מ וזה לשונו: "יש נדיבות אחד קל במעשה וגדול בשכר והוא נדיבות הדיבור שיגביר לשונו לפייס לעניים ולשמח למי שהוא דואג ולהשיש שלום, שכל זה תלוי ברוב דברים ואל יקפיד בדיבורו וירבה דברים על דברים אלו... אמר המחבר: ובדידי הוה עובדא באדם דאוג מתוך דחקו שהיה כונתו לאבד עצמו לדעת, ויקר מקרה שדיבר עמי מצערו והרביתי עליו בדברי פיוסים ונחמות, ואחר ימים גילה לי את לבו שאילו לא פגע בי ונחמתיהו בדברים היה בדעתו לאבד עצמו", עד כאן. וכתב הרב החיד"א ב"שם גדולים": וכבר בא לו אדם מישראל בביתו יום שבת קודש אחר הדרוש ונשק ידיו ואמר לו ידוע להוי להרב כי הוא היה מוכן לעשות עברה והיום הזה בשמעי דרוש האדון חזרתי בי ונפקחו עיני... עד כאן. בעטרות הרבה נתעטר רבי אליהו הכהן אך את עולמו קנה בהדרכת בני דורו והדורות הבאים בדרכי העבודה הן בדרשותיו שהשמיע במשך כל שנות חייו והן בספריו החשובים אשר השאיר אחריו ברכה.

ונאמנה עלינו עדותו של החיד"א המספר עליו: "ורבים השיב מעוון בדרשותיו ובתוכחותיו ובמתק לשונו".

שנים רבות לאחר פטירתו נודע שמו כדרשן נפלא, שהתבלט בין כל דרשני העיר כדברי רבי חיים אבולעפיה שכיהן כרב ואב בית דין באיזמיר בדור הבא, והוא מספר עליו: "נהירנא, כד הוינא זוטרא, הנה נא העיר הזאת שמה ישבו כסאות אלו ראשי סנהדראות, ומתוכם כעין החשמל, דבר אחד לדור, רב להושיע, הרב דומה למלאך, הלא זה אדוני אליהו, אין בן העולם הזה גברא דחשיב כותיה למחצה לשליש ולרביע, הן הן גבורותיו הן הן נוראותיו, ידעי רבנן וספרין פתיחן, ונשמע פתגם המלך אף משמיע כל ימיו של אותו צדיק ישב ודורש תחת אשר קנא לאלוקיו, כאיש מלחמות יעיר קנאה יריע, ורבים השיב בתוכחות על עוון, יום ליום יביע".

לאהבת תורה ויראת שמים

רבי אליהו הכהן תבע מכל אחד לעלות ולהתעלות ולהשלים את עצמו בחובת האדם בעולמו יותר ויותר: "ואל יעלה על דעתך כדעת השוטים אשר שמעתי באזני אומרים, מובטחים אנו לעולם הבא עם מה שאנו מתפללים שחרית מנחה וערבית, ואנו עסוקים כל היום במלאכתנו, ואין אנו גונבים וגוזלים ואין אנו רוצחים... ואין אנו מרעים לשום אדם. ובהבטחה זו אין עוסקים בתורה ואין רודפים אחר מצוותיה, ואין חוששין על כבוד חכמים כי אם לפנים, ואין מרחמים על העניים כי אם בעל כרחם".

הוא משתמש בלשון נמרצת עד מאוד: "אני אמרתי לשוטים אלו הן אמת שהם מצוות גדולות מה שאתם עושים, אבל אינן

מספיקות להשלים נפשכם ולכשתהיו ראויים לראות גן עדן אפילו מרחוק, וכל שכן וקל וחומר שעדיין לא נגעת בקיום זה לכלל יהודים".

המחבר שקד מאוד להחדיר בלב הלומדים אהבת התורה. בספרו 'שבט מוסר' הוא קובע: אל יקל בעיני האדם איזה דיבור שיכול ללמוד או איזה חידוש שחידש בתורה אפילו שהוא קטן, אל יקטן לו בעיניו אלא יגדלהו ויחשבהו בעיניו, דזהו מביאו לטרוח לחדש עוד, עד שירגיל ויחדש חידושים גדולים וסודות נפלאים, ויטע בכל העולמים נטיעות ואילנות גדולות מחידושי תורתו עד שיעשו גנות ופרדסים.

ומה טוב ומה נעים כל חידוש שיחדש האדם בתורה, אפילו חידוש קטן להעלותו ברגע על הספר בדיו, למען יעמוד ימים רבים שלא ישכחהו, כמו שראיתי בהקדמת ספר אחד, שאדם שאינו כותב חידושיו בתורה בעבור שהוא קטן בעיניו, עתיד לתת דין וחשבון על זה, משום שאומרים לו בפנקס הסחורות כותב אדם מה שחייבים לו וחייב לאחרים, אפילו עד חצי פרוטה, וכך אומרים לו: 'וכי יותר חביב היה בעיניך חצי פרוטה שכתבת אותה שלא לשכוח לאבדה מחידושי של תורה אפילו שיהיה קטן?!' לכן צריך אדם לכתוב כל מה שמחדש בתורה שלא ישכחו אפילו חידוש קטן. ונראה דזהו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה: 'אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו' ירצה תלמודו דיקא, שמביא בידו כל מה שלמד וחידש שלא שכחו, וכיצד? שכתבו! שעל ידי כך אינו נשכח אותו חידוש מן העולם ומוליכו בידו במותו.

עם זאת אסור לו לאדם להתרברב בתורה, "שיותר יוכל האדם ללמוד ולהרבות בתורה עם אנשים תלמידי חכמים נמוכי הרוח, אף על פי שאינם יודעים כל כך ממה שיכול ללמוד עם חכמים מחוכמים המחזיקים עצמם גדולים אין כמותם בעולם מרוב עומק שכלם ומתגאים על זה, לפי שכל מה שיאמר בפניהם מחידוש על פסוק והלכה, מרוב גאוותם אין מחזיקים לו טובה, ודוחים דבריו בשתי ידים. וכראות זה כך מת לבו בקרבו מרוב דאגתו, ובזה אין משתדל עוד לחדש, באמרו שאין בשכלו להשיג עוד, ומאמת לבבו כי לא נברא ללמוד תורה - אוי להם ואוי על נפשם לגורמים כך, לא כן הלומד תורה בין ענים בעלי תורה נמוכי הרוח ואף על פי שאינם חכמים כל כך, דכל חידוש שאומר בפניהם גדול בעיניהם ומחבבים אותו ומגדילין החידוש כאילו היום ניתן מסיני, ובראות זה כך נבנס שמחה בלבו ומתלהב לחדש עוד ולהבין, ולא פסיק גרסא מפומיה עד שמתגדל בתורה באמת".

לכבוד התורה ולומדיה

ענו ושפל רוח היה רבנו, אולם כשהדבר היה נוגע לכבוד התורה ולומדיה, אז היה מקנא קנאת ה' צבאות ולא היה מוכן לוותר בשום פנים. ואדוני אבי זכר צדיק לברכה לבש בגדי נקם על ששמע לרשע אחד שביזה לתלמיד חכם, ולא היה איש שימחה בידו, והוא זכרונו לברכה קם בנגדו והחרימו - וקיבץ כל חכמי העיר והזהיר להם שלא ילך שום תלמיד חכם לתת להם שבע ברכות ולא גט ולא למול בניהם ולא לקבור מתיהם ולא להראות להם איזה דין - ולא עבר יום אחד שהוצרך לכל זה ובא להשתחוות אפיים ארצה, ונתגדל דגל התורה על ידו.

בתקיפות זו עמד במערכה נגד נגע הריבית, כדין נלחם בנגע הריבית שפשה אז בכל השכבות באיזמיר, וביטל כל דין ריבית מבלי להרתע מפני המחאות של האנשים המעונינים.

אם כי היו שהתפרנסו מהלוואות בהתר עסקא, ובתקופה מסוימת היתה זאת הפרנסה האפשרית היחידה, הוא שולל זאת ורואה "בריבית" אחד הגורמים העיקריים להתרוששות האדם מנכסיו, המלוה בריבית דומה בעיניו לנחש שנושך באבר אחד ומתפשט הארס בכל האברים וממית אותו (ברש"י על הפסוק: "לא תשימו עליו נשך"), ובספרו 'ידו בכל' הוא טוען נמרצות נגד מקבלי ריבית שעוונם גדול מאד. וכך הוא מספר על ביטול הכנסות ריבית: "כל דין ריבית שבא לפני אזרתי כגבר חלצי, תהילות לאל יתברך, ובטלתי אותו, ואפילו יתום ואלמנה, דל עני ואביון, שנתן בריבית, החזרתי להם הקרן בלבד, והריבית מבוטל, ולא חשתי על צעקתם, יען שהקדוש ברוך הוא אבי יתומים ודיין אלמנות, ואב הוא לאביונים אשר עיני השגחתו עליהם להזמין פרנסתם דרך היתר".

הוא מוסיף בשבחם של ישראל: "אחר המעשה הייתי מודיע להם איסור הריבית, שאינו קם בתחית המתים, ובהיות ישראל

קדושים הם היו שמחים למפרע איך הצילום מהעון החמור הזה, ואדרבא היו מחזיקים לי טובה על עון שהוצאתי מידם", ודבריו הנלבבים עשו רושם בלב השומעים עד שהם בעצמם הכירו לו תודה על שהציל אותם מן החטא.

לעזרת העניים ומחוסרי היכולת

ביחוד הרבה לדבר בעניני צדקה כדבריו: "ודרשתי בהם, כאשר הורוני מן השמים, והודעתי לבריות עד כמה ועד היכן מגיע רוממות הצדקה, למען ידעו ויראו בעיניהם כל עם הארץ, אשר חלק להם השם מהעושר, ולא יטו אוזן לקול המסית יצרם הרע הלוחם בקרבם, לבטלם מקדושת מצוה זאת".

בדרשותיו הוא עוקב אחר המציאות שנוכח לדעת כי "הנהגת קיום ישוב הארץ היות מקצת אנשים עובדים ומקצתם נעבדים, מקצתם מנהיגים ומקצתם מונהגים, אי השויון הוא המצב הטבעי הקיים בחברה מקדמת דנא, אף בגוף האדם עצמו אין כל האברים שוים, ועם כל זה כל האברים מעניקים אחד לשני ובכך יש שלמות לגוף, כמו כן עם ישראל כגוף אחד ועל העשירים לסייע למחוסרי היכולת".

למרות מאמציו שלא לישא פנים לאיש, עם זאת ניכר הבדל בגישתו ומתבלטת אהדתו לעניים, ומדבריו משתמע שהעניים עולים בכשרונותיהם הרוחניים ומצטיינים בזכרון טוב ובחריפות, לעומת בני העשירים.

העניים עוסקים בעיקר בעבודות יצירה ופוריות המביאים ברכה לעולם, ועל כן אהובים הם למקום, שבשבילם יש ישוב בעולמו, כי אין שום עשיר מתעסק באחד מאלו "המלאכות", ומאידך הוא מרבה להוכיח את העשירים הבוטחים בכספם ומזלזלים בלומדי תורה.

הוא לא נשא פנים ודיבר קשות עם העשירים והנכבדים המשתמטים ממלוי חובותיהם, לא תמיד שמעו לו - אולם הכשלונות לא ריפו את ידיו. הוא התנגד לחיי המותרות שבאו בעקבות הגאות הכלכלית.

בדרשותיו בעניני השעה תבע מבעלי היכולת לפרוס מפתם ולנדב מכספם לצרכי תלמידי חכמים. רחמיו היו מרובים על העניים בני העליה, כדבריו: "ולי המחבר צרות סבבוני, ועיני כמעין בוכה תמיד, בראותי בני עליה, שהזמן קם עליהם בחמתו, והשפילם, בהשכימם בפתחי העשירים דלי הדעת והדיבור, לשאול מהם אוכל לנפשם להשיב נפש, ואין משיבים להם עד סיום עשות צרכם, ובסוף צועקים עליהם ככלב הנובח".

כפי שנזכר לעיל היה אביו רבי אברהם שלמה הכהן עוסק הרבה באיסוף צדקה, בדרך אביו הלך גם הבן רבי אליהו והיה מקבץ על יד מאת האמידים ומחלק לעניים, ועוד היה מדבר על לבם ומפייסם ומשדלם בדברי נחומים שלא יקוצו בחייהם. ובדרכו זו גם הציל נפשות והמעשה שהובא לעיל מדבריו באותו אדם שמתוך דחקו רצה לאבד עצמו לדעת, ועל ידי שפגע בו רבינו וניחמו חזר בו מכוונתו.

תקיף במעשה הצדקה

הוא לא נשא פנים למנהיגי הקהילה, וכאשר הגיעה אליו השמועה על הגבלות שנעשו בקשר לאיסוף צדקה, השמיע דרשתו ברבים ודיבר קשות "על ענין רע שעשו כמה אנשים, דברים נגד התורה, שעשו הסכמה שלא יתנו צדקה לעניים בכל שבוע, רק מחודש לחודש, מסיבת עול המיסים שנכבד עליהם, והרביתי להם בדברים, באמרי להם שהמעשה הזה הוא נגד התורה".

כלפי העשירים שבנו לעצמם בתים מפוארים דבר קשות "כמה פעמים קראתי תגר על אנשים הבונים חורבות למו, בתים ועליות במשכיות בריבוי הוצאות להבל וריק, והיה קונה עולמו אם אפילו חצי ההוצאה היה מחלק לעניים או למצוה אחרת, על שחננו השם לבנות לו בית מושב".

כן התמרמר על ראשי הקהל והנדיבים בעם, שהם מבזבזים כסף רב על קישוטים מיותרים של בית הכנסת ואינם תומכים בעניים בראוי, "ובפרט אותם הטפשים הבונים בית הכנסת ומרבים בהוצאות המשכיות, היה ראוי לחלקם לעניי הקהל, כמה פעמים עשיתי תגר על זה, ולא עלתה בידי השם ימחול להם כיון שלשם שמים מתכונים".

איש מופת ופועל להשפיע בדרכי מוסר

נודע כאיש מופת ולעיתים נדרש לגרש רוחות רעות שנכנסו בבני אדם, כן היה מגרש גילגולים ורוחות מבני עירו, ומספר לנו בדייקנות איך היה נוהג במקרים אלה. וכך הוא מספר: "כמה ענינים של רוחות ראיתי אני המחבר שנכנסו בגופות בני אדם ומגדירים בענשם שעברו מיום מותם עד שנכנסו בגוף זה תסמר שערות בשר האדם משמוע".

ארועים אלו נוצלו על ידו כדי להוכיח את בני האדם, וכך הוא מספר: "הן כל ראתה עיני מכמה רוחות הנכנסים בגוף האדם, ודברתי עמהם וספרו לי מהמים הזדונים מרים ומאררים שעברו עליהם בהיותם פורחים באויר, ודברים תמוהים מענין ענשם וממה שראו בעולם בעת פריחתם בתוך חלל העולם - וכאלה מדברים אלו, אין כאן מקומם להעלותם על ספר בדיו, ומה גם שכמה דברים מאלו כתבתי בחבורים אחרים, אך לא אחשוך פי מלספר דבר תימה שראיתי ברוח אחד שהכרחתי לו בחרמות לצאת, ומה עשה לקיים החרם: יצא מן הגוף ונכנס בתוך השערות שבראש, וקמו השערות מאמצע הראש ויצאו ממחיצת שאר השערות שבסביב הראש, ונעשו השערות קשים כמו מחטים של ברזל, וצויתי להסתפר השערות בתער חד, וכשהיה מגיע התער אצל השערות היו נוטים השערות לצד התער ודוחים אותו עד שבחוזק גדול גילחו השערות ועלה מהם הבל דק מאוד, והלך לו דרך שם, עדיין לא נראה כזאת לא נשמע כמוהו". ועיין בספר 'שומר אמונים' לגאון הצדיק רבי אהרן ראטה זצוק"ל חלק א' מאמר ענייני הגילגולים עמודים קנו-קנז מה שהעתיק מספר 'מנחת אלידוד' בענייני גילגולים שהיו איתו.

בצפיה לישועה ולגאולה שלמה

בצוק העיתים הוא יודע על הפליית היהודים בערי איטליה, וקובל על השפלתם המתמדת של היהודים "שיש היום מקומות שאין ישראל יכולים להתעסק בעסק של כבוד, כי אם היותם חוטבי עצים ושואבי מים, ובדומה, והמתעסק בעסק של כבוד הוא בהסתר גדול, ומסתכן בעצמו - כמו היום בויניציאה, שאין ישראל יכול להתעסק באמנות נקיה וקלה".

המחבר רואה נחמה פורתא בהתגברותה של מלכות ישמעאל המתיחסת ליהודים בסבלנות, ולא עוד אלא שקיומה של מדינת תורכיה חזקה משפיעה לטובה על מצבם של היהודים בארצות הנוצריות: "שבראות אדום ישראל גם כן ברשות ישמעאל, ואין נוהג בו באכזריות אף על פי שידו תקיפה יותר ממנו, ומניחם לשמור תורה ומצוות, ומתירא אדום לגזור גזרת כליה - יען שמלכי ישמעאל אין רצונם בכך, פן יבוא עליהם והכהו".

בספרו 'שבט מוסר' דורש המחבר שלא להרבות בלבושים מפוארים, ובפרט בהיות המקדש חרב והשכינה מוכפשת בעפר.

את עיניו נשא לגאולה, ובספרו 'ידו בכל' הוא מזכיר גם כמה וכמה חשבונות שהועלו בתקופות שונות בציפייתם לגאולה: "האלף שנים מהגלות הן גזרה ולא יעבור - אבל מהאלף שנים ואילך נקראים ימות המשיח, רצוני לומר: ימים שיכול משיח לבוא בהם. כיון שכבר עברו חלפו האלף שנים ונמצא בכל יום מעותדים אנו להיותינו נגאלים, אבל על אף החשבונות מתמהמה המשיח לבוא", אולם גם בהתמהמהות המשיח הוא מוצא נחמה בגלות הזמר הזה, "ישראל מובדלים מן האומות, והקדוש ברוך הוא מאריך עמנו בגלות ויסורין, כדי לבטל ממנו חבלי משיח".

הגעגועים לגאולה שלמה באים לידי ביטוי בדברי תפילה: "שמעתי שמעך, שאתה בגלות עם ישראל, ויראתי מרוב ענותנותך הגדול, דאיך בעוונינו אתה בתוך הגולה, לכן אני מפיל תחינה, ה' פעלך שהם ישראל, עיקר פועל ידך בקרב שנים של גלות, אשר הם יושבים, חייהו והצילהו מגלותו, אף על פי שיהיו בקרב השנים שלא הגיע הקץ". ודוקא שהוא יבוא בהסח הדעת, "בשיבוא זמן שאני ישנה מן הגאולה, שנתיאשתי ממנה, אז לבו של הקדוש ברוך הוא לגאלני במהרה בימינו".

מעבר לעולם שכולו טוב

זכה רבי אליהו הכהן להגיע לזיקנה מופלגת וביום ח' בחודש אדר שני שנת תפ"ט, החזיר את נשמתו הטהורה ליוצרה.

הובא למנוחות בעיר מולדתו איזמיר, וזה נוסח המצבה שהוצבה על ציונו: / הנה מקום ארון והלוחות הוא המקום אשר גנז

יאשיהו. / גם השביע בצחצחות נפש עם אל אשר יקראו. / שבט מוסר ותוכחות במבועי מים חיים יתחטאו. / ולשונו תדבר צחות אשר מפיו רבים נרפאו. / בו יחסו נאנחות עניים מרודים טרף נשאו. / ובזרועו יקבץ נדחות וממעון קדשו יגבהו. / יבכו בכה באנחות עני עם בכף ימחאו. / ועל כל ראש יקרחו קרחות, כי יד ה' היתה אל אליהו. / כי נפקד ממנו הדרך אליהו החכם השלם הדין המצוין. / הרב מר קשישא, הלא הוא הכהן גדול. / כמוה"ר אליהו הכהן זכרונו לברכה. / והיתה מנוחתו כבוד ח' ימים לחודש אדר שנת תפ"ט [1729].

בערים מספר ערכו לו מספד, וענין מיוחד בהספד הרב ברזילי יעבץ שהספידו בישיבת 'עץ חיים' אשר באיזמיר, וכך היה מונה שבחיו: "כל העם אשר בשער שלומי אמוני ישראל והאיתנים מוסדי ארץ, יחד כולם עונים אחריו מקודש מקודש, שקדשוהו שמים הרב דומה למלאך, מוכתר בנימוסי כתר תורה וכתר כהונה, ועוד זאת היתה יתרה מדת הענוה שנמצא אתו עמו, היא העולה על כל מדה שמנו חכמים - וכל העם רואים יעידון יגידון על זה, הן כל יקר ראתה עינינו, והשוה כבודו לכבוד אחד העם מכרך בהו ועסיק באורייתא".

שמו הנערץ לדורות

תולדות המחבר נאספו בעמל רב על ידי הרב החסיד רבי יהודה ליב בהרב החסיד רבי שמואל דייטש, מיקירי ירושלים, שטרח ועמל להציב לעינינו את דמותו המאירה, הובאו לדפוס במהדורת "שבט מוסר" בהוצאת רבי יעקב רובינשטיין בשנת תשכ"ג, חזרו ונדפסו בהוצאת מכון "אור הספר" בשנת תשמ"ג.

בין היתר מביא הרב יהודה ליב דייטש סיפור נפלא בשמו של הרבי רבי חנוך הענין הכהן מאלכסנדר: פעם אחת ישב הרבי רבי בונם מפשיסחא והביע פליאה על דברי הרמ"א [יורה דעה רמג, ב' עיין שם] שאין תלמידי חכמים בזמן הזה, ובלבו אמר: "היתכן שרבותי הגדולים: החוזה מלובלין והיהודי הקדוש, שהסתופפנו בצל קדשם לא היו בגדר תלמידי חכמים".

והנה נכנסה פתאום לחדרו בתו הקטנה של רבי ירחמיאל בנו של "היהודי הקדוש" מפשיסחא, ומסרה לו ספר 'שבט מוסר' ובו קפל בדף אחד לסימן שעליו לעיין שם.

הרבי רבי בונם פתח את הספר בדף המקופל, ומצא בו את הדברים האלה: "ונחזור למעלת התורה ונדבר בחכמת החכמים שנגלה להם תעלומות חכמה וידועים ומכירים בכל מה שברא הקדוש ברוך הוא בעולמו, ובקיאים בכל, ולא מבעיא חכמי התלמוד, שגדלה מעלתם ממלאכי השרת, אלא אפילו החכמים שבכל דור ודור", מיד נחה דעתו ושמח בלבו.

אך לפלא היה דבר בעיני הרבי רבי בונם, איך הרגיש רבי ירחמיאל את מבוכת רעיונותיו ושלח לו על ידי בתו הקטנה את ספר 'שבט מוסר', ואף ציין לו את המקום הזהו לעיין בו.

כעבור ימים אחדים נזדמנו שניהם למקום אחד. שאל הרבי רבי בונם את רבי ירחמיאל, מה ראה פתאום לשלוח לו את הספר 'שבט מוסר', ולציין בשבילו קפל במקום פלוני.

התפלא רבי ירחמיאל על השאלה ואמר: "איני יודע מה אתה סח, וכי אני שלחתי לך 'שבט מוסר'?". הביאו איפוא את הילדה ובתשובה לשאלתם ספרה: "איש זקן נתן לי את הספר וציוה עלי למסור אותו לידי הרבי רבי בונם".

"שמע מינה" - אמר הרבי רבי בונם - "שאליהו הנביא נתן את הספר בידה, אולם מהיכן יש בנמצא לאליהו ספר שבט מוסר, הלא בודאי לא לקח משל אחרים, שמע מינה שהשבט מוסר הזה מן השמים הוא", וסיים הרבי רבי הענין "אני בעצמי ראיתי בעיני 'שבט מוסר' זה ולמדתי בו".

הסיפור נדפס בספר 'התגלות הצדיקים' [ירושלים תשי"ט עמוד ס-סא] והמאסף רבי שלמה גבריאל רוזנטל, שהוציא את הספר לראשונה בשנת תרס"ה בוארשא, הוסיף הערה זו: "שמעתי בברור שהשבט מוסר הזה נמצא כעת אצל אחד מנכדי האדמו"ר מאלכסנדר הנ"ל".

[בספר 'תורת חנוך' [עמוד צו] ליקוטים מכ"ק אדמו"ר הרבי רבי הענין מאלכסנדר זצוק"ל, מובא בשם כ"ק אדמו"ר מגור בעל הפני

מנחם זצוק"ל, שהוסיף על סיפור זה, שהמחבר של ספר הקדוש 'שבט מוסר' – הלא הוא רבינו – נקרא בשם אליהו].

מורשתו הרוחנית

אם כי סבל יסורים רבים ומחלות, מצא נוחם בכתביו, והרבה לחדש בתורה כדבריו "התורה בלי החדושים נראה כמלתא בלי טעמא, דברים תפלים מבלי מלח וזה מביא לידי כפירה", אין לזלזל אפילו בחידושים קטנים, שהרי הכל מצטרף לחשבון גדול, ולכן המשיך בכתיבה למרות הסבל הגופני כדבריו "בזכות שידי נטפו מור, ושהם החידושים אשר העליתי על הספר בדיו, ולא חשתי על כאב אצבעותי, משום שאמרתי הן אמת שנוטפות מור וכאב בעולם הזה, אבל זה הצער עובר מהר בעודי בגן עדן".

מורשתו הרוחנית עשירה, וכפי שנמסר [מהרב החיד"א] חיבר למעלה משלושים ספרים קרוב לארבעים, המכילים דרשות וחידושים על התורה, דברי מוסר וביאורים שונים, רק מעט מהם נדפסו בחייו, רובם נשארו מונחין בארון.

לא זכה לראות את כל ספריו מודפסים בחייו, שנים רבות נשארו גנוזים ובשרפה שפרצה באיזמיר בחודש אב תר"א נשרף חלק גדול מכתביו.

רבים וגדולים חיפשו אחר ספריו כי אזלו מן השוק, גם בערי רוסיה וגאליציה נדפסו הוצאות חדשות מרוב ספריו שאזלו מן השוק.

ונאמנה עלינו עדותו של הגאון רבי יוסף שאול הלוי נתנזון, אבד"ק לבוב בהסכמתו להוצאה השלישית של ספר 'מדרש תלפיות' [טשרנוביץ תר"ך]: "חזבורני שזה איזה שנים היה נחוץ לנו לדעת איזה מאמר אשר הגידו המגידים שראו בספר הלז, והנה חפשנו אחריו חפש מחופש, ויגענו ולא מצאנו, לא בלבו ולא בבראד, וכמדומה ששלחו העתק ממדינת פולין, אבל עינינו לא ראו".

וכה דברי הגאון רבי אברהם פאלאג'י בנו של הגאון רבי חיים פאלאג'י, בספר 'אברהם אזכור' [איזמיר תרמ"ט סא, א]: "שמעתי מאורח למדן שיצא מפיו כי מוה"ר אליהו הכהן ומוה"ר חיד"א זכותם יגן עלינו בדור שלפנינו ומרן אבא נר"ו בדור הזה, שהוציאו חיבורים רבים, אין זה חידוש כי לקחו זה לאומנות ונוקי בעלי אמנות".

ספרו המפורסם ביותר 'שבט מוסר' והשפעתו במזרח ובמערב

כל ימיו השתוקק המחבר להדפיס את ספריו ולהפיצם בישראל, ותמיד היו כפיו פרושות לשמים בתפילה "ענני ה' ענני עשה עמי אות לטובה לנהוג עמי בחסד וברחמים להוציא לאור, אשר טפחתי ורביתי כל ימי חיי".

אף על פי שספרו 'שבט מוסר' היה חביב עליו מאד, ולו נתן משפט הבכורה על כל ספריו, החליט בכל זאת להדפיס ראשונה את 'מדרש תלפיות', וכך הוא מסביר את נימוקיו: "והזמנתי ספר זה להדפסה לאמור זה יצא ראשונה – אף על פי שזיכני השם יתברך בחיבורים אחרים – והנחתים מונחים בארון עד עת רצון, כי ידעתי נאמנה שאם נדפס אחד מהם לא ירוץ הקונה בו באמרו רבים כמותו בעולם – מה שאין כן ספר כזה – כי בו הדרשנים מוצאים לנפשם מרגוע ומנוחה – ובזה מתרבים הקונים אותו – וכיון שכן אולי ימצא אחד מיוחד מנדיבי עם קדוש להוציא הוצאות ההדפסה כדי להרויח בו גם לי גם לו היה ואולי יחונן השם להדפיס בדמי ספר זה החיבורים הנזכרים או קצתם".

אולם גם זה לא עלה בידו, וסוף מעשה במחשבה תחילה הדפיס את ספרו 'שבט מוסר', כאשר עם לבבו בראשונה, ואילו 'מדרש תלפיות' לא נדפס אלא שמונה שנים אחרי פטירת המחבר.

ספרו המפורסם ביותר הוא 'שבט מוסר' הראשון, ולמעשה גם היחיד שנדפס בחיי המחבר, אותו העדיף כאמור לפרסם ראשונה מכל פרי עטו, וכדבריו: "בהיות ראשית חכמה יראת ה'", המיועד להשפיע על האדם.

ספר 'שבט מוסר' שנדפס עוד בחייו, זכה לתפוצה רבה, ותורגם לאידיש, ללאדינו ולערבית.

רבינו חי באיזמיר ורוב ספריו נדפסו שם אך שמו נודע גם באשכנז בעדותו של רבי יהודה קריספין המגיה של ספרו 'ידו בכל': "ועיני ראו ולא זר כמה חכמים מחוכמים מערי אשכנז העוברים בקרב מחננו, ההולכים בתמים בחשק נמרץ, נפשם קשורה עם רבינו

המחבר זכותו יגן עלינו אמן, בנפשו צרורה וספרו 'שבט מוסר' צרור בכיס של תפילין וארבע כנפות, למען יהיו דבריו לעיניהם לטוטפות".

המחבר מדגיש "ולא הנחתי דבר גדול וקטן שלא כללתי בתוכו למוסר האדם, המכניע נפש החוטא להביאו לשוב לבוראו, להסתופף תחת כנפי התשובה".

לא הסתפק המחבר בליקוטים המרובים אשר אסף בחפניו מתוך ספרי המוסר המפורסמים כגון: חובות הלבבות, ספר חסידים, שערי תשובה, ראשית חכמה ושני לוחות הברית, אלא הוסיף עליהם דברי חכמים שונים שנדפסו בספרים נדירים ויקרי המציאות.

כן הבליע בספרו מספרי מוסר שנדפסו לפניו, כגון: ספר 'ליקוטי הפרדס' [ויניציאה רע"ט] ונספחו אליו משלי מוסר שחוברו בידי משוררי ספרד, וכן ספר 'אור קדמון' [ויניציאה תס"ג] "שהוא ספר מעט הכמות רב האיכות, ותמצא שם דברי תשובה דברים מנופים בי"ג נפה".

את הכפלות המצויה לעתים כתוצאה מכך, הוא מצדיק בדבריו: "כתבתיו בעבור מתק לשונו ושהתוכחות והמוסרים באים במלות שונות, ותראה בני אדם שלומדים ענין אחד מדרוש או ממוסר בספר אחד ואין טועמים ממנו ואין נרשם הדבר בשכלם, והענין או דברי המוסר עצמו לומדים אותו בספר אחר הבא בשינוי לשון ובמלות שונות וטועמים ממנו ונרשם הענין בדעתם, ומגדלים ומשבחים אותו ענין - ולכן כתבתי מוסרים אלו הבאים בשנוי לשון, יען שימצא אדם מהמוסרים הכתובים בפרקים דלעיל ולא יערב לו, וימלדהו כאן בלשון זה ויערב, והדבר בהפכו, השם יזכנו להבין ולטעום מכל ספר וספר".

בתו נשאה לרבי חיים הכהן, וחותנו - רבינו - מזכיר כמה חידושים בשמו, וכן הוא מזכיר אותו בחתימת ספרו 'שבט מוסר' בין אלה שסייעו בידו להדפיסו.

השפעתו של הספר היתה מרובה במזרח ובמערב גם יחד, כדבריו של רושם קורות יהודי תורכיה וארצות הקדם: "ועד היום קוראים ברוב ענין בבתי כנסיות בארצות הקדם ביום שני או ביום חמישי שקודם לראש החודש, הגדת המלאך המות הצד נפש האדם בעת מותו כדי להחטיאו, לפי הנוסח המובא בספר שבט מוסר ושלושה עשר העיקרים, וכן נוהגים להקרות או לקרוא לפני החולה בעת גסיסתו הנוסח הזה".

לא רק בשדה ספר היה מעמדו נכבד, זכרו היה נפוץ גם בעם ועוד לפני מאה שנה הופיע ספרו של רבי עמנואל חאגיז שהוציא ספר בשם 'זה אליהו', המכיל י"ב מעשיות מסופרות עליו [שאלוניקי תרכ"ג].

גדוליפדיקיבמיתתן

את אימרת הבבלי [מועד קטן כט, א' ועוד] "תלמידי חכמים אין להם מנוחה לא בעולם הזה ולא בעולם הבא, שנאמר [תהלים פד, ח] ילכו מחיל אל חיל יראה אל אלוקים בציון" פירש רבינו בספר הנודע 'אגדות הירושלמי' [כרך ב' מסכת שביעית פרק ד' סימן ה' עמוד רכא] בצורה זו:

צדיקים, מתייגעים כל ימיהם להטיב לישראל. מעתירים לטובתם, מבטלים גזירות שנגזרו ומשפיעים עליהם טובות וחסדים, גוזרים אומר ויקם. אף במיתתם, מחדש רבינו, ממשיכים הצדיקים להתייגע, להעתיר ולבקש. תחת לשבת ולידהנות מזיו השכינה, מידפקים הם על שערי רחמים, מפצירים ומתחננים עבור ישראל שהותירו אחריהם נדכאים בעולם, ופועלים בכוחם ישועות.

ומרטטים המה דברים המפורשים: "...וכן איזה קטרוג אם חס ושלום קם על ישראל, מיד כל הצדיקים שבגן עדן מתרגשים ומצטערים ועולים לבקש רחמים עליהם לפני הקדוש ברוך הוא. וכאלה רבות במדרשים ובזוהר באופן דכשם שאין מנוחה לצדיקים בעולם הזה, שלעולם הם מדוכין ביסורין לסבול עוון הדור, גם לעולם הבא אין להם מנוחה, שהרי תמיד הם בצער עם צערם של ישראל כאן למטה, שנאמר [תהלים פד, ח] 'ילכו מחיל אל חיל וגו'" כלומר הולכים ממתיבתא למתיבתא שבבל רקיע ורקיע לעוררם לבקש על צערן שלישראל".

בדברים אלו, אותם נפח רבינו מדיליה, נקט רבי חיים פאלאג'י זי"ע בעת מצוק. שלח כי יוקראו הדברים על גבי קברו של צדיק,

והוא, המצטער בעולמו בצער החיים כאן, יעורר רחמי שמים וישנה הגזירה לטוב. וכפי שהעיד בעצמו בספרו 'לחיים בירושלים' [ירושלמי שם]:

"והנה מוה"ר 'אגדות אליהו' פירש בכלל הפירושים דאין להם מנוחה היינו על צער העומדים בחיים, דמבקשים עלייהו רחמים, עיין שם דבריו כי נעמו. ופעם אחת שלחתי הספר הזה של אגדת אליהו שיקראו על גבי קברו של צדיק הדברים האלה אשר כתב בספרו, והראו מן השמים דבר פלא, הודו לה' כי טוב".

זהו ששנינו איפוא: "גדולים צדיקים במיתתן – יותר מבחייהם"...

אלו הם חיבוריו:

ספרים רבים חיבר המחבר, מהם שהובאו לדפוס ומהם שאבדו ולא הגיעו לידינו, והם מפורטים ברשימתו של הרב יהודה ליב בן רבי שמואל דייטש, שאסף חומר רב לתולדותיו של המחבר, והוא ראוי לברכה:

א). 'דרוש לתשובה', נדפס לראשונה בסוף ספר "שבט מוסר", קושטנדינא תע"ב.

ב). 'מעיל צדקה' כל מה שנמצא מענין הצדקה במקרא, בתלמוד, במדרשים ובמפרשים, איזמיר תצ"א.

ג). 'מדרש תלפיות', ילקוט מאמרים מתוך שלוש מאות ספרים, איזמיר תצ"ז. חברו בערך בשנת ת"נ, ואחרי מותו סודר על ידי תלמידו רבי יהושע מאיר בסדר א–ב, והדפיס רק את החלק הראשון הכולל את האותיות א–כ.

בסוף ספרו 'שבט מוסר', הוסיף המחבר מלואים כדבריו בהקדמתו: "גם כתבתי בסוף הספר חידושים נפלאים שנשמטו מספר המופלא 'מדרש תלפיות' שחיברתי".

בהקדמת הספר, שהושמטה בהוצאות המאוחרות, הציב מזכרת לבנו שנקטף בילדותו: "ויהי היום, אין ויהי אלא לשון צרה וצוקה, ודא עקא, בעותי אלו יערכוני, הכוני, פצעוני, מת בני ידידי, הדרי והודי, יצחק ילד שעשועים, רך ויחיד וטוב, עודנו באבו כגן רטוב, ויתהלך אל האלוקים, עם בני אלים, ומרובה דאגה שנכנסה בלב ימים רבים, גוברים ומתרבים, תמיד לבי היה עלי דופק, שלא היה יכול להתאפק, לחזור ללימודי כבתחילה, מרוב החלחלה, ולא נטיתי לבי לעיין בהלכה, דרך ארוכה, ולא לדרוש בדרשה, ולחדש חידושה, כאשר מקודם הייתי רגיל בשמחה וגיל, כי לבי בל עמי היה, כעומד בארץ ציה, וכמעט הייתי יושב ובטל כל היום, כאשר אין לו פדיום משתומם על המראה, בלי אורה, לולי ה' שהיה לי, והאיר לילי, שיעצוני כליותי לאמור, מה לך נרדם, ילוד אשה בן אדם, זה היום עשה ה', מאיר כלשם שבו, גיל ושמח בו, קום בקסת הסופר שבמתניך, ופקח עיניך, וקבץ פזורים, מאירים כאורים, החידושים אשר רשמת, ועינך בהם שמת, זה כמה שנים, והם לנפש כבנים, עד שישלח הקדוש ברוך הוא בנים שניים, וחבר מהם ספר, כי כולם אמרי שפר, ואף על פי שהיא מלאכה ואינה חכמה, אמנם הוא עילוי לנשמה, ובזכות אשר תוכה לרבים, יסיר הקדוש ברוך הוא מלבך דאגה ומכאובים, ויאיר אותך כאור שמש שבעתיים, בבני חיי ומזוני כפליים, ותחזור ללמודך כבראשונה, מדי שנה בשנה". המחבר ממשיך לספר ששמע לעצת כליותיו והתחיל להעלות החידושים על הספר.

ד). 'אליהו זוטא', פירוש למסכת אבות, שאלוניקי, תקי"ז.

ה). 'מדרש אליהו', אחד עשר הספרים, ובאור מאמרי רבותינו זכרונם לברכה על מגילת אסתר, איזמיר תק"ט.

ו). 'דנא פשרא' כולל שלשה ספרים. א) אגן הסהר, פירוש לשיר השירים. ב) אורה ושמחה, פירוש למגילת אסתר. ג) בשורת אליהו, פירוש למגילת רות, וליקוטים ופירושים על כל "אל תקרי" שבמסכת ברכות וסדר מועד, שאלוניקי תקנ"ו.

ז). 'מדרש האתמרי', שלושים ואחת דרשות, שאלוניקי תקפ"ד. ונדמ"ח ע"י הצב"י שמעון ואנונו יצ"ו ירושלים תשס"ד.

ח). 'מנחת אליהו', דרושים בעניינים שונים, מחולק לשלושים ושלושה פרקים, שאלוניקי תקפ"ד.

ט). 'אגדת אליהו', באור על אגדות הירושלמי, חלק א' סדר זרעים, איזמיר תקט"ו, חלק ב' סדר מועד, שאלוניקי תקפ"ה.

י). 'סמוכים לעד', דרושים על סמיכות הפרשיות שבתורה, שאלוניקי תקפ"ו ונדמ"ח.

יא). 'תהלות ה'', על ספר תהילים, שאלוניקי תקצ"ט.

יב). 'אזור אליהו', ליקוטים ופירושים על פרקי אבות; "הגדת אליהו", על הגדת של פסח; "קרבן אליהו", על טעמי המצוות, שאלוניקי תר"ו.

בהקדמתו מספר רבי שמואל חכים, כי חלק גדול מן הספר נשרף בשרפה הגדולה אשר פרצה באיזמיר ביום י"א לחודש מנחם ב' ה'תר"א, ורק חלק ממנו, אשר נשלח מזה שנים רבות למדפיס בשאלוניקי, הוא אשר נשאר לפליטה.

נוסף על כך מזכיר המחבר בחתימת 'שבט מוסר' שלושה ספרים אחרים, והם: א) פירוש על פרקי אבות; ב) פירוש על ההגדה; ג) ספר טעמי המצוות, ויתכן שהוא ספר 'אזור אליהו' הנזכר לעיל. האחרון נזכר גם בהקדמת 'מדרש תלפיות', שהוא על התרי"ג מצוות, הנדפס הוא רק על י"ט מצוות ראשונות שבתורה.

יג). 'ולא עוד אלא', דרושים על כל "ולא עוד אלא" שבתלמוד ובמדרשים, איזמיר תרי"ג. בשנת תשס"ה נדפס חיבור זה מחדש סביב לפרקי דרבי אליעזר בהוצאת "זכרון אהרן" ירושלים.

בספרו זה הוא מספר על נס הצלתו מהרעש באיזמיר, ביום שבת קודש י"ב בתמוז תמ"ח, בו מתו מישראל כארבע מאות איש: "ולי המחבר, נעשה לי נס גדול, אשר כמוהו לא היה, שבמקום שנמצאתי בעת הרעש היה מקום מסובב בארבעה כתלים גבוהים, וארבעה הכתלים נפלו לפני ותחשך השמש מרוב האבק, ומיד כשעבר עת הזעם הזאת ועבר החושך, ונמצאתי בתוך בור אבנים, כי ארבעת הכתלים נעשו סביב לי כבור, ולא נגע לי נזק כלל ועיקר, ברוך גומל לחייבים טובות".

יד). 'מגלה צפונות', על התורה חלק א' בראשית, איזמיר תרי"ז. חלק ב' שמות, ויקרא, שם תר"ך. חלק ג' במדבר דברים, שם תרכ"א.

טו). 'עיני העדה', פירוש על התורה ועל חלק מן הכתובים, חלק א' בראשית, שמות, אסתר, איזמיר תרכ"ג. חלק ב' ויקרא, במדבר, דברים, שיר השירים, רות, איכה, משלי, איוב, דניאל, שם תרכ"ד.

טז). 'חוט של חסד', פירושים על התורה, איזמיר תרכ"ה.

יז). 'ידו בכל', אלף מאתים שבעים ושבעה מאמרים מלוקטים על פרשיות התורה [מפרשת תולדות ואילך] ובסופו קונטרס כור לזהב, שירים, מצבות וחידות, איזמיר תרכ"ז.

יח). 'מזבח אליהו', דרושים על סדר פרשיות התורה, איזמיר תרכ"ז.

יט). 'שאלות ותשובות', בתשובה אחת שנשתמרה ממנו בספר 'לב שלמה' לרבי שלמה בר בנימין הלוי, מופיע רבי אליהו במחמיר בשאלת היחסים עם הקראים, לעומת רבנים אחרים הנוטים להקל.

ספר תשובות נזכר על ידו בספרו 'מדרש תלפיות' ערך ילד מגיד עתידות: "אמר המאסף: ראיתי אדם לא חכם ולא טיפש והוא בעל מקרא, והיה רואה מראות נפלאות לא יסופר, ויורדים לו אותו מאש באויר – ובחיבור שאלות ותשובות אשר לי, הארכתי בעניין – כיד ה' הטוב עלי".

ענין מיוחד בתעלומה האופפת את ספרו ההלכתי. יש מרושמי הקורות שרשמו ברשימותיהם ספר תשובותיו ובו חמש מאות תשובות בהלכה שהשיב לשואליו, ונדפס בסדילקוב לפני כמאתים שנה. בספרו 'אוצר הספרים' מזכיר רי"א בן יעקב שו"ת המיוחסים לו, בהסתמכו על רשימת הביבליוגראף פירסט, אך מוסיף: "וחשוד אצלי הדפוס הזה בשנות קדם כאלו". רבים חפשו אחריו ולא ראו אותו, וכל המאמצים להשיגו לא הצליחו, ויתכן שקובץ זה הוא פרי טעות ביבליוגראפית, ושבשתא כיון דעל על.

נוסף על כך מזכיר המחבר בהקדמותיו וכן בין השיטין שמות ספרים נוספים. אין לקבוע בבטחה אם אמנם עלתה בידו לכתוב אותם, או להשלימם, או שעלתה במחשבה לחבר אותם ולא אסתיעא מלתא.

תולדות המחבר נכתבו ע"י הרב בצלאל לנדוי זצ"ל. ונדפסו בתוך "אגדת אליהו" ח"א על הירושלמי

רבי אליהו חאקו [הראשון] 'רוח אליהו'

נולד לאביו רבי יהודה חאקו זלה"ה. היה מחכמי ורבני איזמיר, גאון גדול ועצום. הרביץ תורה בתלמידים, ובניהם היה הגאון רבי

יעקב שאול זלה"ה בעל ספר "קול יעקב". חיבר ספר "רוח אליהו" חידושים ופילפולים, חידושי הלכות הש"ס וביאור קצת לשונות הרמב"ם, "בית המדרש" באורים על התורה, שאלוניקי תקל"ב. היה חמיו של הגאון רבי ברזילי יעבץ בעל "לשון לימודים". היה מחבריו של הגאון רבי אברהם ן' עזרא זצ"ל, בעל ספר "בתי כנסיות", ונזכר בספרי חכמי דורו.

בשער ספרו 'רוח אליהו' נכתב: "... האדם הגדול בענקים, חכם עדיף מנביא לבב חכמה כלו מחמדים ...הוא הראש החכם השלם הרב ועצום זה סיני ועוקר הרים הגבוהים אליהו חאקו ז"ל בהיר הוא בשחקים, ריבה וקבץ מתורתו נפלאות.

בספר "דרך השער" דרוש ט', לגאון המפורסם רבי יצחק נוניס בילומנטי כתב: "דרוש להספד אדם גדול החכם השלם והכולל כמהר"א חאקו זלה"ה.

נפטר באייר בשנת ה'תק"ו [1746] ונטמן באיזמיר. בנו הוא הנבון רבי שמואל חאקו.

הסכמה על ספר רוח אליהו

הסכמת המאורות הגדולים הרבנים המובהקים אשר אור להם במתא איזמיר יע"א יהי שמם לעולם אכי"ר.

בכל הרואה הליכות עולם זו רעה חולה המות הזה דכולי עלמא מיהא אין נסתר מחמתו, זה ינחמנו תנחומין של אב'ל כב'ד משניהם מעשה תקפו וגבורתו, לאשר הביא אלוה בידו חכמה ותבונה חכם בחכמתו, מעשה ידיו רב לו הן הן עדיו חוקיו ומשפטיו כל מקום ששנה הלכה כמותו, כגון דא הנה מתתו, אין קצ'ף נחשב כל מקום שהולך ביתו, וישוב אל הארץ כשהיה אמר עם הספר ישוב מחשב'תו, חי חי הוא פום ממלל בה אמר האיש בלבתו, מעלות דרבנן היינו דאהנייא להו דמשנו בדבורייהו ומרחשן שפוותייהו ושלימה משנתו, הא קמן מעשה ידי אליהו רבה החכם השלם זה סיני הרב ועצום כמהר"ר אליהו חאקו ז"ל שנה ופירש הלכות מרובות מרובין מחכמתו, המעתיק הרים הגבורים וכל מידי דצייר וחתים מבין מדעתו, כל מקום שאתה מוצא הר גבוה שאין לו עק'ר אליהו סופתו, אל עמק שוה לעמקה של הלכה הן אליהו ביה נחית לעמקה אמת לאמתו, כל הדרכים האלו ונוסף עוד עליהם אישתבחת ביה אשר נמצא אתו, הא קמן מאשרי ולא כל אשר הפקיר אותו בביתו, תורה מונחת דברים שבכתב משך בקסת לתומו שלא בא מתחלתו, למען דפוס אין תוחלתו, עד אשר העיר ה' את רוח איש חיל רב פעלים הנבון ומעולה הן גביר כמה"ר שמואל ארדיט נ"ע שרבה וקבץ להוציא כלי למעשהו שתהא מנחתו, ואחריו לו קם הבן הלו הוא הנבון ומאד נעלה לתהלה דחיל ומוקיר רבנן כמה"ר חיים ארדיט ה"י אף הוא מתקן את מלאכתו, פזר נתן את הכסף על כל מוצא אחת ביציאתו, עד אשר העלה ואשר הביא ותשב רוחו רוח אליהו משיב הרוח נפש בעליו הרב המנוח ז"ל רוחו ונשמתו, כל כי האי מילתא ה'ן רוח חכמים נוחה הימנו טעון ברכה אשר בברכתו, יבורך גבר הני ברכי דרבנן להודיע כמה חבתו, גם עושר גם כבוד הון ועושר בביתו וצדקתו, עוד כל ימי הארץ חיים על האדמה הוא ובניו בקרב ישראל ויסך אלוה בעדו ובעד ביתו, אף אנן נמי יתובי יתבנן ברוכי מבריכנן זאת ליאודה החכם השלם ונז"י כמה"ר יאודה אליעזר נר"ו היה מסור סדר אליהו האי ספרא דבי רב עד שהגיע אצל חבור'תו, ויגש אליו יאודה וכו' הרב המחבר ז"ל סביבותיו סוכתו, למען יאריך ימים שנו' עולמים כמו דור ודור נותנין לו עבודתו אנוחי נחי מניחנן בס'פר ויו'תקו הני מילי מעלייתא אליהו אמרינהו לזכות את ישראל ואמרינן איישר כל היד המרבה תרבה תקנתו הלא כה דברינו זה לכבוד התורה החותמים פה אזמיר יע"א בס' לשום לכם שארית בארץ שנת כשמן הטוב על הראש לפ"ק טוב אחרית דבר מראשיתו.

חיים אבואלעפייא / יעקב אלבעלי ס"ט.

רבי אליהו חאקו [השני] 'מצא חן'

הגאון רבי אליהו חאקו [השני] נודע כאחד מחכמי ורבני איזמיר במאה הי"ט נפטר בקיצור ימים.

נצר למשפחת הרבנים "חאקו" מעיר אזמיר שהמפורסם בהם הוא הגאון רבי אליהו חאקו זצ"ל בעל מחבר ספר "רוח אליהו" [אזמיר תקל"ב], היה גם הרה"ג ר' אליה חאקו זצ"ל בן להגאון רבי יהודה חאקו [נפטר ג' חשון תקצ"ב].

רבי אליהו זצ"ל אשר יסודתו בהררי קודש מגזע ישישים אראלים ותרשישים, החכם השלם והכולל, בנן של קדושים בישראל להללו" [לשון השער לספרו 'מצא חן'], המשיך גם הוא בדרכי אבותיו לשקד בתורה תדיר ולא פסיק והתמיד בעמלה של תורה, קיים בעצמו מרבה ישיבה מרבה חכמה ונתייגע בתורה יומם ולילה.

זכה להערכתם של חכמי דורו, ולכן שנפטר צעיר במעט שנו"ת, עכ"ז תואר על ידם בדברי שבח נפלאים סולת נקיה, מבני עליה, מקור חכמה מתון ומסיק, שעמלו בתורה תדיר ולא פסיק, לוחם במלחמתה של תורה אור נערב, דין הוא הדר עצום ורב" [לשון הגר"ח פאלאג'י בהסכמה].

רבי חיים פאלאג'י העיד עליו כי "ריבה וקיבץ פעלים, מן הבוקר עד הערב יושב אהלים, מרבה ישיבה מרבה חכמה ולילה כיום יאיר תורתו אומנותו" ובמעט שנותיו כתב כמה וכמה חיבורים הלא המה חיבור עמ"ס עבודה זרה ובבא מציעא, וחיבור על כללי הש"ס, וחיבור גדול על הרמב"ם ודרשות.

אכן בעוה"ר בשנת ה'תר"א ליל י"א מנח"א הצית ה' אש באזמיר ותכל יסודותיה והיו למאכולת אש כל כתביו כתבי הקודש אשר טיפח ורבה בעשר אצבעותיו ביגיעה ובהתמדה, ולא נותר מהם כי אם אוד מוצל מאש הלא הוא שריד מספר "מצא חן" על הרמב"ם ח"א – מדע אהבה זמנים. ומעט זה יצא ללמד על הכלל כולו ויגיד עליו רעו את כל תוקף גדולתו ורוב גאונותו.

רבי אליהו לא זכה להאריך ימים ונפטר במיטב ימיו ויאסף אל עמיו, אז נדבה רוח אשתו להוציא לאור את שארית תורתו ובהשתדלות שאר בשרו ר' אליהו חאקו תלמיד ישיבת החבי"ק, ובן אחותו רבי יהודה אלגאזי, יצא ספר זה לאור עולם בשנת ה'תרי"א מעוטר בהסכמת ר' חיים פאלאג'י ור' יהושע אברהם קריספין, אשר כיהנו באותה העת כרבני עיר תהלה אזמיר.

על אף שלא זכה הרהמ"ח להשאיר אחריו צאצאים, נותר ספרו זה וזכרו, מתולדותיהם של צדיקים מעשים טובים [פסיקתא זוטרתי ר"פ נח). זכותו יגן עלינו אמן. אשתו מרת אסתר תנצב"ה העניקה מכספה להדפסת ספרו מצא חן.

חיבר ספר "מצא חן" הכולל חידושים על ספרי מדע וזמנים שבספר משנה תורה להרמב"ם. כן הובאו בספר שתי דרשות מהרב יהודה בונומו. לספר ניתנה הסכמת רבי חיים פאלאג'י.

ספר "מצא חן" הודפס באיזמיר בשנת תרי"א [1851]. 77 – דף. הספר עומד לראות אור מחדש בקרוב.

רבי אליהו נפטר בשנת תק"ם [1780] בערך.

בית עקד ספרים – פרידברג; אוצר הספר העברי – ויונגרד; תולדות החבי"ק, עקשטיין; חלק מהתולדות נכתבו ע"י הרב יוחאי רו שליט"א

רבי אליהו חאקו [השלישי]

היה מתלמידי ישיבת החבי"ק באיזמיר. היה שאר בשרו של הגאון רבי אליהו חאקו בע"ס 'מצא חן'. בספר 'ברך את אברהם' [פאלאג'י] דרוש ב' לנישואין עמוד קכג כותב: 'דרוש שסידרתי לאחד מתלמידי הישיבה הלא הוא החכם השלם זר"ק כמוה"ר אליא חאקו נר"ו ודרש אותו בשנת התקצ"ב'.

רבי אליהו יוסף שלטון

כיהן כמרא דאתרא בברוסא במאה הי"ט. אחריו כיהן הרב הכולל כמוהר"ר יעקב הלוי כמורה צדק של ברוסא.

רבי אליהו יפה

היה מחכמי ורבני איזמיר במאה הי"ט. היה חכם וחשוב. אביו הוא רבי יעקב יפה בעל ספר 'יעקב סלה', ואחיו הוא רבי חיים משה יפה ז"ל.

רבי אליהו לקו

מחכמי קושטא הקדמונים. יש ממנו פסק הלכה ביחד עם החכם רבי יוסף אביוב, והחכם רבי אליהו גלמידי, ראה בשו"ת 'אהלי תם' סימן קכח.

רבי אליהו מזרחי 'הרא"ם'

רבי אליא ב"ר אברהם מזרחי מכונה הרא"ם: מדברי הגאון רבי בנימין ב"ר מתתיה מח"ס שו"ת "בנימין זאב" [סימן רמח]: רבה דעמיה מדברנא דאומתיה כרכא דכולא ביה עפיה שפיר ושגיא אנבה רבה אילנא ותקף ורומיה חכם עדיף מחוזה ונהורא שריה עמיה אבי אבי רכב ישראל ופרשיו ומכלל יופי ומגרשיו מבחר הזמן וכל קדושיו משיב מלחמה שערה בחדושיו שייף ועייל שייף ונפיק ולא מחזיק טבותיה לנפשיה לעי באוריית' תדירא ומזון לכוליה בה ומנא יתזון כל בשרא נחל היוצא מעדן מתעדן ומעדן קופת הרוכלים וקופה של בשמים אוצר בלום גל של אגוזים ענותן ושפל ברך לך תכרע כל ברך מופלג בזקנה ובחכמה איש אלהים קדוש מופת הדור אלוף התורה החסיד העניו מתלמידיו של הלל הלל בן שחר נבחר בתורה הלא הוא הגאון מאיר כל עיני ישראל תפארת הבנים מהר"ר אליא מזרחי נר"ו.

מדברי רבי אברהם סבע מחבר ספר "צרור המור" אל רבי אליהו מזרחי: מרנא ורבנא נר אלהים אור ישראל וקדושו רבי ומרי ועטרת ראשי נר"ו. רבי ומרי זה לי עשרה ימים חליתי מחולי מעים והגעתי אל שערי מות ומלאך מליץ וזכות קדושתך סגר הדלת בעדי ברוך רופא חולים ברוך הוא. ולכן אין לי להאריך כי לא עצרתי כח. אחלה פני קדושת חכמת אדוני יראה זה הקונטריס הקטן בעין החכמה עם החברה הקדושה היושבים בצל קדושתך וישיב לעבדיו דבר כאשר עם לבבו. ואני נושק כפות רגלי קדושתך וכפות ידיך הקדושות ידי הישיבה החבורה הקדושה אמן כן ישה ה' כן ירבה וכן יפרוץ להרבות גבול מעלת חכמת אדוננו בתלמידים ויגדיל תורה ויאדיר. כי אתה אדוננו רוצה לזכות את ישראל ואתה שלום. מאת קטן תלמידי תלמידיך הקטנים נרעצ. אברהם צבע [שו"ת מים עמוקים, חלק א' סימן כו].

הרא"ם זצ"ל [ה'רי"כ–רפ"ה לפ"ק], ראש הרבנים בקושטא, ומגדולי דורו. חכם מופלא בתורות ובלימודים, מרביץ תורה בתלמידים, מחבר ספרים נוראים, מנהיג ומעצב דמותה של ההלכה והפסיקה, גאון בפשט העמקני והמחודש, עסקן בצרכי הציבור והנהגתו, שלם בתבונה ובתשבורת ובכל חכמה ומדע.

חכמי דורו ושלאחריו ראו בו דמות עליונה וסמכותית ראשונה במעלה, בכל דבר הלכה ומנהג, ודבריו נתקבלו כמשה מפי הגבורה, וכמו שמצאנו במהרח"ש [אבן העזר סימן ג' דף קה ע"א] שכתב: "וכבר נודע עוצם חכמתו של הרב המופלא עד היכן הגיע, ומקובלני שהרב הגדול מהר"י ן' לב זלה"ה היו בעיניו דברי הרב מהרא"ם זלה"ה כביכול כיוצא מפי הגבורה", והביא דברים אלו החיד"א זצ"ל בספרו שם הגדולים בערכו. ובספרו שו"ת הרא"ם נמצא שאלות מכל קצוי הארץ שהריציו אליו בכבוד גדול, ובהכנעה להדרת גאונו.

בין מגוון תפקידיו ברבנות מדינתו היה הרא"ם זצ"ל ראש ישיבה, ומרביץ בתלמידים במסירות נפש, וכמו שהעיד על עצמו [בשו"ת הרא"ם סימן הז]: "לא כתבתי לבבודך עד הנה מרוב העסקים והטרדות הנופלים עלי בכל יום, כאשר ידוע ומפורסם לכל שאין לי פנאי אפילו בעבור ההכרחי אלא בקושי גדול, אם מצד טורח הישיבה הקבועה עלי בכל יום בפלפול התלמוד ובלמוד החכמה, ואם מצד טורח משא הקהילות הבאים אלי כתות כתות בכל יום ועומדים ומצפים מתי אקום מלמודי להתעסק במלאכתם, ואם מצד העיון המיוחד לי בכל יום והוא הביאור הנכבד אשר אני מחבר על הספר הגדול הנקרא אלמגיסט"י..." ובמקום אחר כתב [שם סוף סימן נו]: "כמה טרדות וצרות נמשכות לי זו אחר זו אין צרה פוטרת את חברתה, אם מצד עסק המזונות הקשות בקריעת ים סוף וכל שכן למאן דרמו ביה טפלי, אם מצד שאני עוסק עתה בתיקון נדוניית בתי אשר הם יותר משששה מאות פרחים ונשאנוש, אם מצד הקהילות מטרחם ומשאם וריבם אשר אינו נעלם מכבודך גדול זה הצער, ואם מצד התלמידים ישמרם צורם אשר רובם אני מלמד אותם על צד ההכרח, כי אני מתבייש הרבה מקרוביהם המכריחים אותי, ולא בלימוד התלמוד בלבד אבל כל אחד לפי חפצו, יש מי שיחפוץ ללמוד תכונה ויש מי שיחפוץ ללמוד תשבורת ויש מי שיחפוץ ללמוד מספר וכמה לימודים אחרים מתחלפים קצת מקצת בתכלית החילוף, וזה בכל יום ויום. והקשה שבכולם שאני חלש הטבע איני יכול לקבל דברי הצער, כמעט שאין שום חודש בחדשי השנה שאיני חלוש יום או יומים". קצת הלכות שנתפלפלו בישיבת הרא"ם, נדפסו בשו"ת הרא"ם סימן צו.

ובמקום אחד [שו"ת הרא"ם סימן סו, בתשובתו למתנגד בנו] מצאנו להרא"ם שיעיד על מעמדו: "שאני מפורסם לכל העולם לאיש שמרביץ תורה לישראל היום ל"ה שנה, ויש לי אנשים תלמידים גם הם מרביצי תורה ואנשים ראויים להוראה להנהיג קהלה וקהלות, והיה ראוי לחלוק כבוד לבני כי כבודו הוא כבודי".

אלו הם חיבוריו:

שמו יצא לפניו בעיקר אודות לחיבורו א]. הרא"ם – על פירוש רש"י [נדפס לראשונה ביניציאה רפ"ז] שחיבר, וקראו על שמו. הוא מהלל חיבורו זה, וכך כותב: "אני יושב וכותב פירוש מפולפל ומסודר מאד על רש"י ז"ל בפי' החומש, אחשוב שלא קדמני אדם בו, כי מה שראינו ממה שפי' עליו זולתינו עד היום, העדרם טוב ממציאותם... וזה כפי יכולתינו וכיד אלהים הטובה עלינו" [שו"ת הרא"ם סימן הן].

בנוסף נדפס מחיבוריו: ב]. שאלות ותשובות הרא"ם, קושטא ש"ך; ג]. מים עמוקים, ל"ח שו"ת, ויניציאה ת"ז; ד]. תוספות על הסמ"ג, קושטא רפ"א. וכמה ספרים בחכמת המספר והתבונה. ואלו הם: הן]. מלאכת המספר או "ספר המספר" קושטא רצ"ג–ד. ו]. ספר בחכמת התבונה, והוא ביאור על ספר אלמגיסטי לבטלמיוס שנשאר בכתב יד.

מזרעו נדע על בנו הבכור רבי גרשון זצ"ל, תלמיד חכם מופלג ומעיין ישר. ובן בשם רבי ישראל זצ"ל, שהדפיס את ספרו של הרא"ם על רש"י לראשונה, בויניציאה רפ"ז, והקדים לו דברים. ועל בן נוסף רבי אליעזר זצ"ל שנפטר על פני אביו [שו"ת הרא"ם סימן סו]. ובת אחת [נזכרה שם סימן נו]. חתנו היה רבי משלם [ראה עליו בספר עדות ביעקב לר"י עמדין דף צה ע"א ובספר אור החיים מיכל עמודים 161–162].

הרא"ם נפטר בשנת רפ"ה [1525] בערך ונטמן בקושטא.

קובץ חידושי תורה, "מקבציאל", גליון כו, ניסן תשנ"ח

רבי אליהו ן' חיים

'שו"ת הראנ"ח'

על האריות שבחבורת שרי התורה אשר במדינת תורגמה היא טורקיה, נמנה רבינו אליהו ן' חיים זלה"ה. אחד מעמודי ההלכה אשר כל בית ישראל נשען עליהם, ששפט את ישראל ארבעים שנה משפטי צדק והורה חוקי תורה בקושטאנדינא במעטירה, עיר גדולה לאלקים ראש גולת אריאל בדורו ורבה הראשי ["חכם באשי"] של קושטא, עיר הבירה הטורקית.

באדרינופולי, העיר הטורקית בה תססו החיים התורניים לאחר גירוש ספרד ופורטוגל בממדים מופלגים, נולד רבינו בשנת ר"ץ [1530] בערך, ומשחר ילדותו הפתיעה חכמתו את כל ישישי דורו, בנעוריו למד תורה אצל רבי מרדכי מטאלון, אותו הוא מזכיר בתשובותיו פעמים מספר, ואך עמד על דעתו היה מרביץ תורה לעדרים, בהרבה בתי מדרשות שבאדרינופולי, רכש לעצמו תלמידים נאמנים ששתו דבריו בערגת צמאון, ושמו היה הולך לפניו ככל הארץ.

היה זה בשנת של"ה, כאשר עזב רבינו את אדרינופולי ויצא לקושטא עיר הבירה, שם נתקבל בזרועות פתוחות על ידי חכמי הבירה שהכתירוהו מיד כאלוף לראשם ועטרוהו בנזר הרבנות. הוא נתמנה גם כ"חכם באשי" מטעם המלוכה ותוקף חוקי ניתן לכל פסקיו והוראותיו בהורמנא דמלכא ["פירמאן"] שהשולטן הטורקי העניק לו. עם עלותו על כס רבנות זו, החל כוכבו דורך בשמי היהדות בכל עוז. הוא נתפרסם כחד מגדולי המשיבים והפוסקים שבדור, שאלות לאלפים הריצו אליו מכל קצוי תבל, והוא הכריעם בדעתו הגדולה ופסק לאמתה של תורה.

בקשרים הדוקים היה עומד עם כל חכמי דורו שהרבו להעריצו ולהנחיל לו כבוד רב והתייחסו לדבריו כל דברי האורים, כהלכה פסוקה מסיני. הג"ר חיים פיזארו בהפנותו שאלה הלכתית לרבינו פונה אליו בלשון "רבינו נר ישראל", רבי שמואל די מודינה [מהרשד"ם] המצטרף לפסקי רבינו ומסכים לדעתו בשאלות חשובות, כותב: "ירדתי לראות ערוגת הבושם פסק החכם השלם במהר"ר אליהו ן' חיים וכפי האמת לא הניח מקום להתגדר בו וכל דבריו

בעיני האמת והצדק...״ כן מאשר את פסקיו רבי שמואל יפה אשכנזי בעל ״יפה תואר״, מרבני קושטא ותלמידו של מהר״י בן לב. ואילו רבי שלמה הכהן [מהרש״ך] כותב עליו: ״מכירו הייתי לשעבר לשמע אוזן שמעתי שמעו.. ועתה בראותי מעשי ידיו להתפאר קמתי לפתוח ולחתום בברכה לאבינו שבשמים שחלק מכבודו וחכמתו ליראיו״ [מים עמוקים ע״א]. עם רבי יוסף מטראני [מהרימ״ט] היה רבינו מתפלפל, בימי בואו של מהרימ״ט לקושטא. אודות צורת כתיבת השם ״סיתי״ בגט, כמובא בספר ״שמות הגיטין״ למהרימ״ט שנשאר בכת״י והיה לעיני החיד״א ז״ל. בדרך כלל היה רבינו מצרף לסידור גט את חבירו רבי אליהו פילוסוף, כפי שמספר רבי דוד קונפורטי בעל ״קורא הדורות״. חבר אחר היה לו ושמו רבי מנחם ב״ר משה אגוזי בעל ״גל של אגוזים״ על התורה, משמו הובאו גם תשובות מספר בשו״ת הראנ״ח.

דגול ונערץ היה רבינו על כל בני קהלותיו, אותם ניהל על מבועי מי מנוחות. מוצא פיו קדוש להם ועבור תגר קל שלו היו מובנים לבוא באש ובמים. ביראת הרוממות היו מפנים להכרעתו שאלותיהם וסכסוכיהם המסובבים ״יאיר לנו מורנו המאיר לארץ ולדרים עליה...״ הוא היה אוהב שלום ורודף שלום, מתאמץ בכל כוחותיו לפשר בין הקהילות המסוכסכות כמו בין יחידים, מציאות שנוצרה מהמצב הכלכלי החמור של היהודים באותם הימים. תמונה משקפת על מצב זה אנו מוצאים בתשובה אחת שלו מני רבות [מים עמוקים, צ״ה] על רקע הפרת שוויון הזכויות של היהודים לעומת מיעוטים אחרים שהחלה באותה תקופה. מטעם הרשות נתמנו גזברים – נוגשים מיוחדים כשרי המס של היהודים, היה זה בעיר וידין כאשר שני גזברים נשו בקהלה היהודית כאחד, והקאדי השופט בעיר הורה לשלם לאחד מהם, בעוד שהשני שהיה תאב בצע כראשון תפס יהודי אחד כבן ערובה וייסרו בשפטים, עד כי נאלץ לשלם את שומת הקהלה. את ראשי העדה שסירבו אחר כך לשלם לו את נזקו, קרא הלה לדין לפני רבינו שפסק כי עליהם לפצותו.

תשובה אחרת על רקע הימים ההם נסבה אודות יהודי שהעליל שוא בשעתו על דון יוסף נשיא והוחרם בשל כך על ידי כל רבני קושטא ותוגרמה וצפת, ואף הוגלה לאיי רודוס על ידי הממשלה, וכעבור שנים משנפטר דון יוסף נשיא והיהודי התקיף והקרוב למלכות רבי שלמה אשכנזי טען כי חלפה השעה ויש להתיר החרם ולהחזיר את הלה משבי גלותו. המכשול העקרי היה בשאלה האם יש בכוחם של חכמי קושטא להתיר חרם חמור שנעשה בשעתו בכנופיה על דעת כל חכמי המדינות. רבינו שנדרש בתור ״חכם באשי״ לחוות דעתו מסרב לעשות מעשה אך מצד בהיתר תוך שהוא מדגיש מפורשות ״...יש בענין רצון השר אשר הוא קרוב למלכות... הכא שכבר שב בתשובה וליכא חילול ה׳ כלל... אין לנו להכניס עצמינו בשנאת השר כדי להחזיק הנידוי... ומצוה נמי איכא בהתרתו״. [מים עמוקים נה].

עינו של רבינו, עין נשר חדה, היתה צופיה על משמר חומת הדת והיהדות, ובחירוף נפש היה נלחם נגד כל סטיה ופרצה כלשהי בדיני תורה, כאשר נתרבו פורקי עול וקלי עולם שבקשו להתיר ״סתם יינם״ של עכו״ם, יצא חוצץ בדברים חוצבים להבות אש נגד עון פלילי זה. הוא מסתמך בדבריו על דברי ההוא סבא, אשר לפי דברי בעלי התוספות בחולין דף ו. הוא אליהו הנביא, שקרא לרבי אלעזר ברבי שמעון שהלך לקנות יין מכותי ״ושמת סכין בלועך אם בעל נפש אתה״. ומוסיף דברי ביאור ומוסר בהפטירו ״על כן דברי לעו, ושמת סכין בלועך כדבר אליהו, ואם שאיני כדאי לכך, פי ידבר חכמות ישא מדברותיו כי שמי בקרבו״ [מים עמוקים, נא]. אגב, מענין לציין כי רבים מגדולי דור היו קוראים לרבינו ״מהר״ר תנא דבי אליהו״ והחיד״א ב״שם הגדולים״ מספר: ״כך קורין להרב אליהו ן׳ חיים״.

אישיותו רבת הגוונים של רבינו, מבצבצת מכל שורה ושורה של תשובותיו המסועפות, על כל צבעי הקשת של מדותיו התרומיות. מיראי הוראה היה, ברוב תשובותיו אין הוא מוכן ליטול אחריות על עצמו ״...לא אורה בה היתר עד שיסכימו שאר בעלי הוראה ואעשה כן גם אני״ [שו״ת, ז], ובכל אשר פנה התאמץ לא להסתבך בספיקות, במיוחד בדיני גיטין. ״והנה אנחנו בעניותינו עם היות שיש לנו סדרים... מגדולי הדורות, עם כל זה הנה אנחנו בכל יום ויום מחפשים... לחדש שום דבר אשר בו נצא מכל ספק וספק״

[שו"ת, קא]. אך יש והיה מופיע במלוא שיעור קומתו הרוחנית התמירה והתקיפה כדי לריב ריב אלמנה או למצוא מזור לעגונה ולהתירה מכבליה. "עגמה נפשי לעגונה זאת אשה קשת רוח, אמרתי עת לעשות לה', למצוא לה היתר".

ענוותנותו – מופלאה ונדירה במינה. לחתימתו בסוף כל תשובה הריהו מוסיף "מעפר דל". ואם כי כמעט בכל תשובה הוא מציין "כאשר הראוני מן השמים", הריהו כותב ברטט וחרדה כשהוא מציע דבריו לפני חכמי הדור "ידוע אני בעצמי שאיני כדאי במקום גדולים וטוב להם משפט... אך לבי לשמי'... לעסוק בדב"ת יראו תיובתא ולא גברא" [מים עמוקים, כח] "צעיר אני לימים והם ישישים, ולא למדתי חכמה ודעת קדושים, אף כי אנוש רמה יכניס ראשו בין הרים גבוהים וקשים, הלא המה הרמב"ם והראב"ד ודומים לתרשישים, דנפקין זקוקי דנור מפומיה דמר לפומיה דמר ולא ידעינן מאי קאמרי... לא בחיל ולא בכח כי אם ברוחי רוח נשברה... תורה היא וללמוד אני צריך" [שם, נז].

יבולו התורני היה רב ועצום, אלא שרובו נשרף ונשדד בידי אנשי בליעל והתשובות אשר בספר שלפנינו מהוות חלק קטן וזעום מפרי רוחו, הן דנות בנושאים רבים, בעיקר בעניני אישות, קידושי קטנות שהיו נפוצים באותה תקופה, עגונות וגיטין, דיני ממונות וצוואות ושטרות. בשולי התשובה הראשונה שבספרו שו"ת הרא"ח הוא מוכיח את זיופו של כת"י מחידושי הרמב"ן על מסכת קידושין אשר בזדון ובמעל הוסיפו בו זרים דברים שהרמב"ן לא כתבם מעולם, וכותב כי על פי דין חייב המזייף נידוי בתשובה ע"ב הוא דן בשאלה אם בני אשכנז מחוייבים להתנהג כדעת הרא"ש ז"ל במקום שיש עליו חולקים כיון שהיה רבם, והסתמך על דברי מהר"י בן לב שפסק במקרה דומה שאע"פ שבני שאלוניקי הם ספרדים והרא"ש הוא רבם כדברי הרא"ם, מ"מ אין הם מחוייבים לנהוג כדבריו.

חלק שני מתשובותיו נספח לספר "מים עמוקים" הכולל ח"ב משו"ת רבי אליהו מזרחי, גדול רבני דורו [ל"ח שו"ת להרא"ם וק"ב שו"ת להרא"ח]. רבי שמואל נבד מהרשד"ם שהשגיח על הדפסת הספר לראשונה [ויניציה ת"ז], משווה את גדולת רבינו בדורו לגדולו של הרא"ם בדורו. ובחרזו חרוזים נשא עליהם שירו: סימן בשבח מעלת המחבר הראשון:

כוכב אשר דרך בגלותנו – מאיר פני תבל ברוב תפארת.

שמו אשר בכח בתוך עמנו – רפא לכל מכאוב ולכל בהרת.

וישר גם על השני:

הן אחריו הישיר נתיב דרכנו – הרע לבן חיים לדור כותבת.

כרע כמו ארי' בדת קוננו – רבץ כלביא בה וזאת אומרת.

חיבורים אחרים של רבינו שראו אור הם: שיטה על מסכת כתובות, דף על דף, שנדפס יחד עם ספר תשובותיו: ספר דרושים נחמדים על התורה בשם "הנותן אמרי שפר" [ונציה שנ"ט] הידוע בשם "תנא דבי אליהו".

בן יחיד היה לרבינו, חכם ומופלג בתורה, שנפטר בדמי ימיו בחיי אביו אשר התאבל עליו מרה. "וכה אמר בלכתו בני בני למה לי חיים". בתו היחידה היתה נשואה לרבי חיים אביו של רבי משה בנבנשתי בעל "פני משה" ו"ריב לשונות". לרבינו היה גם אח צעיר ושמו רבי ברוך ן' חיים, מרבני קושטא.

למעלה משמונים שנה קרן אור תורתו של רבינו שהבזיק באור יקרות בשמי היהדות. על משמרתו. משמרת הקודש, עמד ונשא כתר תורה על ראשו עד יומו האחרון. בשנת שע"ג [1613] נסתלק רבינו לשמי רום, בשיבה טובה ומופלגת. אלפים, אלפים מבני ישראל השתתפו בהלויתו, ויגדל המספד מאד, בבית העלמין העתיק שבקושטא נכרה מקום מנוחתו, ועל מצבתו חקק המשורר רבי יעקב בר' אברהם ן' יעיש:

אנוש על כל אנשי זמנו העלהו – לגאון שמה אלקי צור ישעם.

וכשמו נמצא בו דבר אליהו – להמטיר על ארץ ואש יורד פעם.

בלב ולב הביאו נדודו אש זעם – וגשם מטרות עוז לעיני כל העם.

אל תחשבו כי בא לתוך פיו – איש אשר יוצרו למופת הזמן שמהו.

הן בסערה נעלה אל אל ואיש – לא סר דעת ליקח ולא ראהו.

כי אל אלישע אין אנוש דומה בכל – דור זה והוא דומה לאליהו. [תולדות בני אברהם" לר"א דאנון].

זכה דורנו למה שלא זכו דורות שלפנינו בשלש מאות השנים האחרונות: ספרו של רבינו הנודע בשם שו"ת הראנ"ח שהיה לאחד מאבני היסוד של מערכת ההלכה בישראל וכל גדולי הפוסקים מפלפלים בדבריו ומתעמקים בחידושיו – היה יקר המציאות ולא נדפס יותר מפעם אחת, עד הופעתו החדשה במהדורה משוכללת. יש לראות בכך משום רצון ההשגחה העליונה להאיר לדורנו היתום באור תורתם של ראשונים. להגדיל תורה ולהאדירה.

שו"ת הראנ"ח, ח"א במבוא, תשס"ד

רבי אליהו ן' שוהם

הוא חתום בשנת תרט"ו על תשובה בספר "חיים ושלום" ח"ב אבן העזר סי' ב' לגאון ר"ח פאלאג'י, ועמו חתומים עוד חכמים.

רבי אליהו עניו

'דבר אליהו'

היה תלמיד של הגאון רבי אליהו פאלומבו וראש ישיבה בבאלאט שבקושטא. כיהן כדיין בבית דינה רבה בעיר משנות העשרים של המאה הי"ט ואילך. בשנת תקפ"ד [1824] נמנה על שלושת רבני העיר שאישרו הסכמת בית דין איסור והיתר, וכן כתב הסכמה על פסק אחר של בי"ד זה. בשנת תקס"ד [1804] חתם ראשון בין תלמידי רבי אליהו פאלומבו על הקדמה לספרו "יד המלך". המסיונר יוסף וולף מונה אותו ראשון בין ארבעת רבני קושטא בשנת [1826] ומציין שהוא הרב הראשי, וכי קיבל ממנו מידע דמוגראפי על יהודי העיר. בשנת תקצ"ב [1832] כתב הקדמה לספר "היא שיחתי" מאת רבי יצחק אלימלך. הוא מתואר בתור "הרב המופלא תנא דבי אליהו ראש על ארץ קושטא", ומתוארים קשריו עם השלטון העות'מאני. אחר מותו נדפס חיבורו קונטריס "דבר אליהו" על ידי תלמידו רבי אליעזר די טולידו בסוף שו"ת משנת רבי אליעזר, ח"ב. הוא גם הסכים לפסק תלמידו זה. הוספד בידי רבי שלמה חכים באיזמיר בשבת "תשובה" שנת תקצ"ג [אוקטובר 1832] בהגיע אליו שמועת פטירתו[61].

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 90, בהוצאת "אוצרות יהדות המגרב"

רבי אליהו פאלומבו

'יד המלך'

גדול בתורה וראש ישיבה שהעמידה גדולי תורה בקושטא, היה אב"ד איסור והיתר בקושטא בחשון תקל"ג [נובמבר 1772], באייר תקמ"ז [מאי 1787] ובכסלו תקמ"ט [דצמבר 1788]. כן אישר בתור חבר בי"ד רבה בעיר בשנים תקמ"ו ותקמ"ז [1786 ו1787] הסכמות של בי"ד איסור והיתר. בשנת תקמ"ט [1792] חתם כרב העיר בקושטא. מידע חשוב אודותיו מצוי בכתבי בני דורו ועמיתיו לכס הדיינות בעיר, וכן מצויים פסקים ממנו בחיבוריהם. התפרסם מאד חיבורו המופלא "יד המלך", חידושים על הרמב"ם, שאלוניקי תקס"ד. בניו היו רבי יהושע ורבי אברהם פאלומבו. בי"ד אייר תקמ"ז [1787. 5. 2] נפטרה על פניו אשתו ריינה. הוא מכונה במצבתה "החכם השלם הרב המו"ץ[62].

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 90 בהוצאת "אוצרות יהדות המגרב"

61. חקות החיים, חושן משפט מא; משנת ר' אליעזר, ח"א, חושן משפט ד, כ, צט; ח"ב, או"ח א; יו"ד ל, לב; חושן משפט י, לט, מ; כסא שלמה, דרוש א, דף א, ע"א; רוזאניס, ו, עמודים 15–16; ישמח לב, ח"ב, אבן העזר הלכות גיטין, כז; זכרנו לחיים, ח"א, יו"ד אות נ, נדה, סי' ו; שמן המשחה, הלכות עבודה זרה, ו; פנקס או"ה, תעודה עז; פנקס בי"ד באלאט, עמוד 96; וולף, מסע מסיונרי, ג, עמודים 291–296; יערי, הדפוס העברי בקושטא, ספר 514.

62. פנקס איסור והיתר, תעודות מו, יג, סא, יא, כט, יד נח ומ"ט; חקרי לב, חושן משפט ח"א, ק"ג; יד המלך, הקדמת תלמידי המחבר; הלכות עגונא, דף לו, ע"א; בני אברהם, אבן העזר א; זכור לאברהם, חושן משפט מא; שפת הי"ם, חושן משפט נז; שביתת יום טוב, אבן העזר א; פאת נגב, יו"ד טו; עין משפט, חושן משפט טו–טז; מכתב שלמה, ח"א, י, יח; באר מים חיים, ח"ב, יו"ד ד; משנת ר' אליעזר, ח"ב, או"ח יג; יו"ד בט, לד; אבן העזר ל; חושן משפט כה; מטה לחם,

רבי אליהו פילוסוף

רב גאון ומפורסם בדורו. מגדולי רבני קושטא בשנת ה׳ר״נ. היה חבירו של הגאון רבי אליהו ן׳ חיים, מהרנ״ח, ומהרנ״ח בדרך כלל היה מצרפו לסידור גיטין בבית דינו.

רבי אליהו פרץ

מגדולי ההוראה באדרינופולי, הצטיין גם כמשורר עברי. אבן אוסף מפרי עטו היה למאכלת אש בשנת התר״ס. ר״ש רוזאניס מביא דוגמא מאלפת מחרוזיו הכוללת תלונה על התבל והזמן. ״ראו תבל הלא הבל, והיא חבל לכל עובד. אליליה בעליה. ותישירם ותקשרם במו חבל, בשרשיה, בענפיה, בעליה, וסוף תצמית וגם תמית ברוב חבל, והחכמה תחיה את בעליה״. נלב״ע שם, ו׳ אייר תרכ״ג [1863]. בנו רבי אברהם פרץ היה שם כל ימיו סופר הקהל.

קורות היהודים בתורכיה וארצות הקדם, כרך ה׳, עמוד 39

רבי אליהו פרץ

רב גאון וחסיד. היה מרבני קושטא. בתקצ״ו עלה לירושלים. נפטר כ״ד טבת תר״ג [1843].

למד תורה מתוך דחק וצער ועוני. והיה בקי עצום בש״ס.

הוא חתום בירושלים עם הרב אג״ן ועוד על קבלת עדות עגונה בחודש אלול תקצ״ח, ראה ׳חוקי חיים׳ סימן י״ט עמוד ל׳.

רבי אליהו קורייל

מחכמי ורבני אזמיר, במאה הי״ט, חתום בספר ״מזכרת משה״ סימן כז, ג. שמו נזכר עוד בספרי חו״ר דורו.

רבי אלייא אבואלעפייא

״בא אליהו׳ כת״י

נולד באיזמיר בי״ב אב בשנת התר״י [1850]. אביו היה החכם השלם והכולל רבי יעקב אבואלעפייא זצוק״ל, והיה מרביץ תורה בתלמידים באיזמיר. רבי אלייא היה מרבני איזמיר, מצעירותו הסתופף בבית מדרשו של מרן החבי״ף ובנו רבי אברהם. היה גאון גדול ומפולפל. היה דיין באיזמיר, והיה מחברי בית דינו של הגאון רבי אברהם פאלאג׳י זלה״ה. ישב בדין גם כן עם הגאון רבי משה בארקי ורבי דוד הכהן זצ״ל. היה בקי בהלכות גיטין וחליצות. שמו נזכר פעמים רבות כחתום בספר ׳מזכרת משה׳ מזכרת הגטין של הג״ר משה בארקי זלה״ה.

אחת מתשובותיו הובאה בספר ״וישב יוסף״, להרה״ג הראב״ד יוסף נסים בורלא חלק יורה דעה עמוד כ״א ע״ב. ונזכר בסופה אזמיר. וראיתי פסק דין גדול שלו בספר ׳כבוד יעקב׳ סימן י׳. עמוד ל״ב שנקרא גם ׳אתם קשות׳. כולל שו״ת של רבני א״י בנדון רבי יעקב עקריש שאבד עצמו לדעת. נדפס באזמיר שנת תרנ״ב.

בספר ״יוסף את אחיו״ [פאלאג׳י] מערכת גימל דף קס״ד הנדמ״ח הוא מתואר: ״...ה״ה אחד מרשומי חכמי אזמיר יע״א רב רחומאי פלפלא חריפא. שדעתו יפה. הרב הכולל סוע״ה כמוה״ר אליהו אבולעפיא נר״ו...״. ושם במערכת גימל עמוד קכד הוא כותב: ״...ובהיותי לומד בדין זה בישיבת בית הילל י״ץ עם רב אחאי גאון מעלת הרב החשקן בתורה... הרב ועצום יניק וחכים כמוה״ר אליה אבואלעפיא נר״ו שמשנתו שלימה כה הראני..״. היה מופלג בתורה, ובעיון ישר, ונודע לשקדן גדול בעמל התורה, גם היה דרשן ברבים.

רבי אלייא היה עניו מופלג, ובעל מידות תרומיות. יש ממנו התכתבות עם הגאון רבי יצחק פאלאג׳י בספרו ״יפה ללב״ חלק שביעי אורח חיים סימן תס״ו ושם כותב הגר״י פאלאג׳י בזה הלשון: ״מכתב מאליהו ארי שבחבורה, זה כלל גדול בתורה, מוריינא דבי נשיאה רב משרשיא כמהר״ר אליה אבואלעפייא נר״ו יאיר כרב הונ״א ורב חיי״א סובב הולך...״. ראה גם בספר ״יפה ללב״ ח״ג בדף

אבן העזר ח״א, פ; שמן המשחה, הלכות אישות, פה; פנקס בי״ד באלאט, עמוד 61; מירא דכיא, חרשן משפט ד, דף ט, ע״ב; קובץ דרושים וחידושים, דף 68, ע״א, 77, ע״א, 73, ע״א; ח׳אסקוי, מצבה 8 4–9.

ק"ן השמטה מאו"ח סימן נו, א' יש ממנו חידו"ת, והגר"י פאלאג'י מקלסו בזה הלשון: 'חליתי פני עמית בתורה ארי שבחבורה רב ועצום ממעייני' הישועה ונז"י גב'ר בגובר'ין כמוה"ר אליה אבואלעפייא נר"ו... הוא שיכריע בק'ב משקלו... אליהו התשב"י...'.

יש ממנו שו"ת בהלכה בספר 'פדה את אברהם' מערכת השין דף קל"ט בנדמ"ח, ושם כתב הגר"א פאלאג'י. 'וזאת תורת חכם אליהו בהי'ר. נר"ו יאיר. כיר"א. וכמו כן שם במערכת הדלת כותב: 'כן הראה אותי רב חביב'א חד מינן. זרוע המיומן הרב כמהר"ר אליה אבועאלפיי'א נר"ו... ראה גם בספר 'שמו אברהם' סדר תצא שמביא תשובה ארוכה ממנו. פסק דין ארוך ממנו בספר 'כבוד יעקב' סימן י'.

כמו כן בספר 'יעקב סלה' פרשת ויצא דף לג, כותב רבי יעקב יפה, בזו הלשון: 'ותלמידי הותיק החכם השלם עצו"ר נז"י כמה"ר אליה אבולעפיא נר"ו...'

רבי אלייא נפטר בחשון בשנת תרע"ה [1915] והוא נטמן בבית העלמין באיזמיר בחלקת הרבנים הגאונים רבי משה בארקי רבי אברהם פאלאג'י ורבי דוד הכהן. אשתו של רבי אלייא נפטרה בחייו, היתה צדקנת מופלגת כפי שנכתב בנוסח מצבתה שבאיזמיר, והיא נפטרה בחיי בעלה בצעירותה.

רבי אלייא היה מועמד להיות ראשון לציון בירושלים. נפטר ללא שהשאיר אחריו זרע. יש ממנו הרבה תשובות שנדפסו בספרי חו"ר דורו, ויש ממנו הרבה חידו"ת בכתב יד. חיבר גם ספר "יבא אליהו", והספר עדיין לא נדפס.

רבי אליעזר אבן עזרא

מחכמי ורבני טורקיה במאה הי"ז. היה תלמידו של הגאון רבי יעקב ב"ר ירמיה ן' נעים זלה"ה בע"ס "משכנות יעקב". רבי אליעזר מילא את מקומו וכיהן פאר כאב"ד וראש מתיבתא באיזמיר, נפטר ונטמן שם.

רבי אליעזר אילוש

רבי אליעזר אילוש היה מחכמי ורבני קושטא. בתקופת שהותו בקושטא של הגאון רבי שלמה אלגאזי בעל ספר 'הליבות אלי', כותב עליו רבי אליעזר אילוש הכותב לימים [בספר אבק דרכים לרבי ברוך קאלומטי דף ס"ו א']: "ובפרט הרב כמוהר"ר שלמה אלגאזי נר"ו אשר שמעו הולך ורב בכל תפוצות הגולה מפיו ומפי ספריו המאירים לארץ כשמש כצהריים, וזכורני כד הוינא טלייא ראיתיו פה קושטא ולא שם כשם הגדולים".

בספר 'קיצור ציצת נובל צבי' דף קיא עמוד ב' הוא חתום עם כמה רבנים נגד שבתי צבי שר"י, ומאמיניו.

רבי אליעזר בינטורה

מחכמי קושטא במאה הי"ט. מצאתי את שמו במעשה ב"ד בקושטא, מתוך תכריך מעשה ב"ד בתוך כתי"ק של מהרש"א אלפאנדרי זצוק"ל שמתארו: 'החכם המרומם הרב אליעזר בינטורה ה"י...'.

רבי אליעזר בן שושן

אביו הוא רבי דוד בן שושן זלה"ה. רבי אליעזר עקר משאלוניקי לקושטא לפני שנת ש"פ. היה מרבני קושטא בזמן הרבנים הגאונים רבי יהושע בנבנשת ורבי משה בנבנשת כנראה בתשובת 'פני משה' חלק ב' סימנים ד'–י"א, ופלפל בשנת ת"א עם הגאון רבי אליה אביי.

בשנת תי"ו [1655] היה לראש הרבנים בקושטא. הוא חתום גם על הסכמה למשנה שנדפסה בקושטא בשנת ת"ה [1645], בצירוף חכמי קושטא הנודעים בדורו.

רבי אליעזר בנבנשתי

בנו של רבי ישראל בנבנשתי, ואחיהם של הגאונים מהר"ח בנבנשתי בעל הכנסת הגדולה ורבי יהושע בע"ס "שער יהושע". רבי אליעזר היה הגדול שבאחים שכן כותב עליו אחיו בשו"ת "בעי חיי" ח"א סימן ל"ז "להפצרת החכם השואל אחי וראש כמוהר"ר אליעזר נר"ו". הוא גם נזכר בספר "שער יהושע" סימן עט, ששם מובא, שפעם ישב [רבי אליעזר] יחד עם גיסו רבי יצחק ששון כבורר בין שני מתדיינים, ונחלקו הדעות ביניהם, והביאו משפטם לפני רבי

יהושע [אחיו של רבי אליעזר]. שמו גם נזכר בשו"ת 'בעי חיי' חושן משפט ח"א–י"ו.

בנו של רבי אליעזר היה קרוי על שם סבו רבי ישראל והוא היה רב ודרשן, וחיבר ספר דרושים "בית ישראל" וג"כ הוא היה המוציא לאור של הספר "אזני יהושע" של דודו אשר הדריכו וחינכו ובהקדמת הספר שנדפס בחייו [קושטנדינא תל"ז] רבי יהושע מקלסו בקילוסין ושבחים רבים.

רבי אליעזר די טולידו 'משנת ר' אליעזר'

מורינו ורבינו צניף תפארתינו הרב הגדול מעוז ומגדול, אבי התעודה מפרק הרים אב"ד מקודש הגאון המופלא מלכא ורופילא טובייאנא דחכימי, מרגניתא דלית בה טימי, רבי אליעזר די טולידו זצוק"ל נולד בערך בשנת תק"ל [1770]. היה נכדו של רבי אהרן די טולידו זלה"ה. היה דיין ופוסק חשוב בבאלאט שבקושטא במאה הי"ט. באייר תקע"ו [מאי 1816] עמד בראש בי"ד רבה שאישר הסכמת בי"ד איסור והיתר. כתב פסק אודות עגונה בהיותו ממונה איסור והיתר. חתום כדיין בשנים תק"ף [1820], תקצ"ח [1838], תקצ"ט [1839], תר"ב [1842] וכך על פסקים נוספים רבים בא' אייר תר"א [22 באפריל 1841] היה שני בבית דינו של רבי שמואל חיים ולאחר מכן כיהן בראש בי"ד רבה בעיר. היה תלמיד של רבי אליה עניו שהסכים על פסק שלו. היה מורו המובהק של רבי אברהם פרץ והקדים בשנת תר"ח [1848] הקדמה לחיבור של תלמידו זה. באותה שנה נפטר והוספד באיזמיר ע"י רבי חיים פאלאג'י המכנהו "צדיק". ובספרו "ראה חיים", ח"ב כותב עליו הגר"ח פאלאג'י בזו הלשון: "לא טובה השמועה מפטירת נפש היפה גם חסידה רב טוב לבית ישראל רבי אליעזר הגדול זצוק"ל דכולי עלמא ידעי כבוד תהלתו ויהי שמעו בכל הארץ דהוא שפט את ישראל יותר מעשרים שנה... בעיר קושטא... כל העם מקצה היו רצים אחריו ותורה יבקשו מפיהו כי היה דבר ומנהיג במתק לשונו ומקבל את כל האדם בספר פנים יפות ומקטן עד גדול כל העם עונים אחריו מקודש מקודש, וראוי לומר עליו אוי לדור שאבד מנהיגו... וכל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה'... עכ"ל הגר"ח פאלאג'י זלה"ה. הגאון רבי יוסף אלפאנדארי מציין באחת מתשובותיו שרבי אליעזר שכב על ערב דווי. תיאור טכס ההלויה שנערך לו בהשתתפות המונים וקבורתו במרס [1848] יום לאחר הפטירתו, מובא ע"י המומר מרגליות שביקר בקושטא באותו זמן.

רוב פסקיו כלולים בשני הכרכים של תשובותיו שו"ת "משנת רבי אליעזר" וכן נדפסו ממנו פסקים בחיבורי בני דורו. בניו יוסף וסימן טוב די טולידו חיברו הקדמה לספרו. היה לו גם בן נוסף בשם חיים. רבי סימן טוב די טולידו נזכר בתור ראש ישיבה בעיר בשנת תרל"ה [1875]. רבי יוסף די טולידו נפטר בשנת תרכ"ב [1862].

מתוך הקדמה לספר 'משנת ר' אליעזר', ומתוכה נלמד על מעלותיו וסגולותיו המופלאות של רבי אליעזר די טולידו:

"הקדמת מעלת המגיה והמשתדל בכל עוז להוציא לאור האי ספרא נהר תעלומות חכמה ה"ה הח' השלם הדיין המצויין במוהר"ר חיים מנחם הי"ו יאיר אורו כאור החמה.

כמה גדול אדם זה האי תנא דידן מאור הגולה, משיירי כנסת הגדולה, מהדרין מן המהדרין. מופלא שבסנהדרין, מכדי רב בישראל קרא בכלהו תנויי. כהויות דאביי. בקי בחדרי תורה ספרא וספרי ותוספתא. מחתינהו בחדא מחתא. מי כמוהו מורה. לכל אשר יבטא האדם בשבועה כל נידרי ואיסרי. עושה לו פותחת, ואת כל ונוכחת, כרב באיסורי, וכי יהיה ריב בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו, על כל דבר פשע בתשומת יד או בגזל או עשק את עמיתו. יתיב ביני דנ"י דן ידין דין אמת לאמיתו, כשמואל בדיני, וכל הדבר הקשה ותרד העיינ"ה בספרי הראשונים ואחרונים הא למגרס הא לעיוני. יפה כחו עם בעלי תריסין והניף אותם תנופה. ופסק הלכתא בסכינא חריפא, סולת נקיה מנופה בי"ג נפה, באמת אמרו לו שקול ישקל כל חכמי ישראל בכף מאזנים, ורבי אליעזר הגדול בכף שניה מכריע הוא את כולם פי שנים, כי שם ציוה ה' את הברכה מלמד שלן בעמקה של הלכה.

כמה נפיש חיליה אם אמרתי אספרה שבחי'ם ועולו'ת בשבח המגיע. לשליש ולרביע. מגרעות נחן הרי הוא עובר על בל תגרע,

הצד השוה משנת ר"א הגדול קב ונקי סולת נקיה, כאחד מבני עליה, לילי ויומי, לא פסיק גירסא מפומיה, הא ביממא הא בליליא והיד כותבת כמה הלכתא גברוותא, אליבא דהלכתא, וכתב לו את משנה התורה, ערוכה בכל ושמורה, יס"ע קד"ם משנת רבי אליעזר הגדול, מעוז ומגדול, איכו השתא האיר וזרח האי ספר"א דמאריה טב אמור רבנן בכפ'ילא הנהו כפ'ולאי ה'ן רבוי אחר רבוי היינו רביתייהו, שניות מד"ס דקא נגיד משחא מחותייהו, ראשונה יסעו שו"ת ע"ס ד' טורים ואחריו ל'ו בא זכרונות ממרן המחבר זלה"ה ותשם בסו"ף צנא דדובשא, מפרי"ש פרש"ה. מלתא דאתיא מדרשא, ואני תפילה תנצב"ה בהדי צדקייא וחסידייא צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם היושבים בחצרים, מלמד שהקיפוהו כתרים...".

'משנת ר' אליעזר' בהקדמה; ראה חיים, ח"כ; פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 73

רבי אליעזר הכהן

היה מחכמי גאליפולי. במחצית הראשונה במאה ה–17. על פעילותו אנו למדים משו"ת מהר"ם די בוטון, שם הוא מוזכר 'החכם השלם', תואר שניתן לחכמי הקהל.

רבי אליעזר חזן 'עמודי הארזים'

בנו של הגאון העצום רבי יוסף רפאל חזן זלה"ה בעל ה"חקרי לב". משפחת חזן, מהמשפחות המיוחסות ביותר, שושלת היוחסין שלה התייחס עד לגאוני בבל. במרוצת הדורות יצאו מקרבה גדולי תורה רבים, אשר הנהיגו ועיצבו פני דורם, במסירה וכתיבה.

עם השנים, תורה מחזרת על אכסניא שלה, ולא פסקה השושלת כלל אלא המשיכה מאב לבן דורות רבים. ראשון לרצף זה בן אחר בן, היה רבי אליהו חזן, חבירו של מהרימ"ט, ואחריו בא רבי יוסף חזן, בע"ס עין יהוסף, שיטה על מסכת בבא מציעא, ואחריו קם בנו רבי חיים חזן, בע"ס שנות חיים, ואחריו בנו רבי דוד חזן, בע"ס חוזה דוד [אמ"ד תפ"ד], וקהלת בן דוד [שאלוניקי תקי"ג], אגן הסהר [שאלוניקי תקט"ו], ועוד, ואחריו בנו רבי חיים חזן, [שבנו החק'ל קוראהו: החכם המרומם], ואחריהם האיר וזרח אבי רבינו הלא הוא רבי יוסף רפאל חזן, בע"ס חקרי לב, ח' חלקים, וב' חלקי מערכי לב, ועוד.

והמשיכה השושלת בבני רבי יוסף, אשר כולם היו גדולי דעה ומרומי עם, אריות שבחבורה, קדושי עליון, כולם פוסקים ומחברי ספרים, רבני ערים גדולות ומפורסמות, "גאוני ארץ דפקיעי שמייהו". הלא הם:

לאחר שסקרנו בקצרה את יקרת משפחה זו וגדולי הדור שיצאו מקרבה, נפן אל רבינו הגדול, רבי אליעזר חזן. הוא נולד בסביבות שנת התקמ"ו [1786] באזמיר, לאביו הגדול רבי יוסף רפאל, ולאמו מרת ריינה, שהיתה צדקנית גדולה, ובעלת מעשים טובים.

ככל הנראה קיבל רוב תורתו מאביו, אשר השתעשע בבנו זה, שראה בו ממשיך דרכו בישרות ועמקות שכלו הבהיר.

בעירו, אזמיר, נשא לאשה אחת מבנות המקום, מצאצאי רבי משה חאגיז, ושם בנה ביתו, בית שתורה ויראה שלטו בו תחת כיפה אחת.

שני בנים נולדו לו, הראשון הלא הוא הגאון רבי ישראל משה חזן, שיצא שמו בכינויו: משיח. והשני הוא רבי יצחק.

בשנת התקע"א עלה רבינו יחד עם אביו ומשפחתו, לשכון כבוד בארץ ישראל, מקום שם עלה ונתגדל במעלות התורה, ונתקדש בעשר קדושות זו למעלה מזו.

על גדלותו בתורה, מעיד עליו אביו הגאון, שכל פעם שהזכירו כינהו "הרב ועצום", או "החכם המרומם". ואילו חכמי הדור ההוא אף הם כינוהו "רבי אליעזר הגדול", זה שמו וזה זכרו.

מלבד גדלותו בתורת הנגלה, גדול היה אף בחכמת הנסתר, והיה מחכמי ורבני "בית אל". מגוריו בירושלים היה בקרבת בית המקדש, בית אשר בו דר אביו עד לפטירתו, והנחילו לרבינו ירושת עולם, לו ולבניו אחריו.

רבינו לא האריך ימים, ובמבחר ימיו, לפני היותו בן ארבעים שנה, נסתלק לשמי רום בירושלים ביום ח' לחודש אב שנת תקפ"ג [1823]. כשלוש שנים בלבד לאחר פטירת אביו.

אחיו רבי חיים דוד מבכה עליו: ״רב אחאי גאון, הרב המופלא דרופתקא דאורייתא, רב גובריה ורב חיליה, רבי אליעזר הגדול ז״ל, האדם המעלה, הפליא עצה הגדיל תושיה בחיבוריו היקרים שהם בכתובים, לילה כיום יעיר על התורה ועל העבודה בנסתר ובנגלה, אשר לו יעדה שאין הפה יכולה, עודנו באבו במבחר ימים קראו רבי קולטתו מחיים בארעא קדישא ירושלם דדהבא העם בחר לו לנחלה, דומה לספר תורה שנשרף דעסיק באורייתא תדירא מתוך צער... [הסכמה לשו״ת הגאונים ע״פ איי היים].

בספר המעלות לשלמה [חזן, דף מ״ז ע״א] מביא מעשה נורא על יום פטירת רבינו, שבו ביום נפטר גם הראשון לציון רבי יום טוב דאנון, שנתמנה לראשון לציון אחר פטירת אביו החק״ל, משום מעשה שהיה ״שעברו דברי ריבות ביניהם, והם אמרו כי אחרי שאין מי שיכול לדונם למטה, מסרו דינם לשמים, ומתו שניהם ביום אחד. ומגידי צדק שהיו שם באשכבתיה דרב החסיד רבי אליעזר הגדול הנזכר, סיפרו שבהיותו גוסס היה שואל אם כבר נלב״ע הרב יו״ט ז״ל, וכשהגידו לו שכבר נח נפשיה, קרא קריאת שמע ושביב על ימיניה, ונח נפשיה״, ע״כ. והוא דבר נורא מאד ומבהיל על הרעיון.

פטירה זו עוררה את כל בני הדור ההוא לבבי והספד, ובספרי גדולי חכמי תורכיה נשתמרו כמה הספדים על הני תרי צנתרי דדהבא, שנסתלקו כחדא מחתא.

רבי חיים פאלאג׳י ערך עליו מספד בשנת התקפ״ג [1882], בו הוא כותב: ״כי בו ביום שמת רב [רבי יו״ט דאנון] אבד חסיד מן הארץ, צרור המ״ר דודי לי רבי אליעזר ז״ל, עודנו באבו במבחר ימיו נקצץ שלא בזמנו, וכל ימיו היה שקוד על לימודו בסובלו חולאים, וכל מגמתו אשר נפשו איותה ויעש לשכון כבוד בארץ ישראל לא היה כי אם לעסוק אהב בתורת ה׳ ולהיות מתנהג בחסידות, כי בודאי גדלה מעלת הלומד תורה בארץ ישראל מאשר בחו״ל, ובפרט כשהיא בקדושה ובטהרה״. גם מביא בשמו פירוש על הפסוק באיכה א׳ ידו פרש צר על כל מחמדיה [ספר ראה חיים ח״ב דף פ׳ והלאה].

רבי רפאל אשכנזי מספידו: ״כי ידענו את האיש הלזה גם כן שחכם גדול בתורה היה, ולילה כיום יאיר במלחמתה של תורה ובהוויות דאביי ורבא ובפוסקים, ועל הכל כי הן בעון עודנו באיבו לקח אותו אלקים״.

רבי שלמה חכים מכנהו בהספדו: ״מעלת הרב ועצום כמה״ר אליעזר חזן ז״ל מר בריה דרבינא ורבינו הגדול בעל חק״ל״. רבי דוד אמאדו מכנהו: ״החכם השלם והכולל, רב ועצום״.

רבי אברהם יצחק פארדו בהספדו כותב: ״צדיק כביר, שמן רקח בצערי ירושלים איש הבינים, כתר תורה, הרב המופלא בכתר טהור לא יסולה כמה״ר אליעזר חזן, בעדן צרורה נשמתו, ושם כבוד מנוחתו בשערי אורה, אנן מה נענ׳, וי וי״.

רבי אליעזר חיבר חיבורים רבים, אך לדאבון הלב עקב פטירתו המוקדמת לא זכה לראות שום חיבור משלו בדפוס, ובמשך הזמן נאבדו כמה וכמה חידושים וכתיבות שלו, ומהנותר לפליטה נראה במעט את היקף תורתו וחכמתו.

אלו הם חיבוריו:

א]. ״עמודי הארזים״. ביאור בעמקות וחריפות על ספר יראים לרבי אליעזר ממיץ. ד׳ כרכים. יצא לאור לראשונה מכתב יד, על ידי הרב רבי מנשה רפאל ליהמן שליט״א בהוצאת ״אהבת שלום״ ירושלים תשמ״ג – תש״ב.

ב]. ״משפטי השם״. שאלות ותשובות וחקירות בש״ס ופוסקים, ירושלים תשנ״ה.

ג]. ״חידושי ש״ס. נדפס ב״עמודי הארזים״ כרך ד׳.

ד]. ״דרשות״. נדפס שם.

ה]. ״הבן בחכמה״. הערות בקבלה על חידושי אביו בספרי האר״י ז״ל. נדפס שם.

ו]. ״הגהות וחידושים״. בתוך קונטרס אחרון להגאון אביו בעל ״חקרי לב״ ז״ל, נדפס בסוף ספר ״ישרי לב״, להגאון ח״ד חזן ז״ל.

ז]. כתבים רבים בהלכה ואגדה, שאלות ותשובות, חידושי ש״ס ופוסקים, המוזכרים ברוב כתבי רבינו המודפסים, נשארו בכ״י.

ת. נ. צ. ב. ה.

שו״ת ״משפטי השם״, תולדות המחבר, עמודים 12–9

רבי אליעזר יצחקי

מחכמי קושטא. כיהן כדיין בשנים תקכ"ה [1765] ותקכ"ו [1766] בבית דינו של הגאון רבי אברהם בכ"ר אביגדור זצ"ל. [ראה זכור לאברהם, אה"ע א–ג]. אחיו הוא הג"ר מאיר יצחקי בע"ס 'אור יקרות', ובשנת תקי"ד כתב ר' אליעזר הקדמה לספרו של אחיו.

רבי אליעזר בכ"ר משה הכהן

מחכמי ורבני קושטא. במאה הי"ח הוא חתום שלישי בהסכמת ספר 'שמן למאור' לגאון רבי עזרא מלכי זלה"ה מחו"ר צפת ורבה של רודיס, והחכמים הנוספים שחתומים הם: רבי אברהם בכ"ר יהודה מיוחס, ורבי שלמה אלפאנדארי, נראה שנפטר בשנת תק"ו [1746].

רבי אליעזר ן' שאנג'י [הראשון] 'דת ודין'

"החכם השלם, ארי שבחבורה, סיני ועוקר הרים וכו', וכל דבריו בהיתר העגונה מצור החכמה חוצבו, וממקבת כור העיון נוקרו, העמיק והרחיב וכו', שמאירים את העינים עיני חכמים וכו', צדקו דבריו הלכה למשה מסיני נאמר". כך כותב עליו הגאון רבי יעקב אליפנדרי הזקן בעל 'מוצל מאש' באישור לפס"ד שיצא מתחת ידו.

רבי אליעזר בן רבי ניסים, מתייחס בן אחר בן למשפחת רבי אפרים אבן שאנג'י, ממגורשי ספרד שגלו ובאו לשבת בקושטא. נולד בשנת ת"כ [1660] בערך, והיה מבכירי התלמידים בישיבתו של הגאון רבי יוסף קצבי זצ"ל. מנעוריו עלה והתעלה בתורה בבקיאות נפלאה, וכבר בעשור השלישי לחייו אנו מוצאים אותו בפסקי דין, בישיבת דיינים אחת עם גדולי חכמי קושטא ובראשם רבו מהר"י קצבי. על אותה תקופה מספר ר' יצחק מארביט בין השארי: "והרב הזה לא שקט ולא ידע מנוחה, ולא היה אוכל ושותה על הסדר דרך כל בני אדם, אלא שהקדיש כל כוחותיו וידיעותיו ועתותיו לשפוט העדה הגדולה, שבחרו בו וימנוהו עליהם כדיין". לידו סייע אחיו רבי יעקב, שנסתלק לפתע בדמי ימיו, וכמה מתשובותיו נדפסו בספרו. כמו כן בא במו"מ של הלכה עם גדולי דורו, מהר"י רוזאנוס. רבי יצחק אלפנדרי ובנו רבי חיים, וכן עם רבו מהרי"ק זצ"ל ואחרים. בשנת תע"ב היתה שריפה גדולה ברחוב היהודים. וביתו של רבי אליעזר עלה על המוקד, וכל פסקיו וכתביו היו למאכולת אש, ועוד קודם כלות שנה למקרה זה, נפטר והוא בבן חמישים ושתים שנה.

מעט מכתביו ששרדו, ולא נמצאו ביתו בעת השריפה, כנס בנו רבי חיים והביאם לדפוס בקושטא בשנת תפ"ב, תחת השם "דת ודין" הכולל דרשות על התורה, ומעט מתשובותיו ודברי הלכה ממנו ומאחיו הנ"ל.

ספרו "דת ודין" כולל פסקים משנת תל"ט ות"ע, מהדורת קושטא תפ"ו שלפנינו: דרושים על כל פרשה ופרשה. בספירה אחרונה: שו"ת – יט סימנים, בתוכם ד' תשובות מאת אחי המחבר, רבי יעקב ן' שנג'י [סימנים א, ב, יד, יט]; תשובה אחת מאת רבי רפאל בן ברוך אישפיריאל [סימן ד]; חליפת תשובות בין רבי אליעזר ן' שושאן ורבי אליהו אביי [סימנים יז–יח]. בהקדמה למהדורה זו מודיע רבי חיים בן המחבר בהקדמתו: "שכונת אבא מארי... היתה להדפיס ספר התשובות פסקי דינים והוראות כי רבות הנה... אבל אשמים אנחנו ותצא אש מלפני ה' בשנת תע"ב שרפתם ותאכל אותם... ואלו דברי אלקים חיים יצאו לפעלם מעט מהרבה אשר היה לפניו". על השריפה ראה מחקרי ספר, עמוד 51 הערה 3. על המחבר ראה קורות היהודים בתורקיה, ד, עמודים 193–195.

"מוריה", שנה תשע עשרה, גליון ג–ד, אלול תשנ"ג

רבי אליעזר ן' שאנג'י [השני]

היה מדייני קושטא בשנת 1753. יתכן והיה נכדו של הגאון רבי אליעזר ן' שנג'י בעל ספר 'דת ודין'.

רבי אליעזר נחום 'חזון נחום'

הגאון נודע ביהודה וישראל שמו, אביר הרועים, טירנא תקיפא סבינא חריפה, צדיק יסוד עולם קדוש יאמר לו, סבא קדישא, מר קשישא חד בדרא רבינו אליעזר נחום זצוק"ל.

נולד כנראה, באדרינופול בשנת תכ"ג [1663] לערך לאביו רבי יעקב נחום, מיוזיל חיסאר. רבו המבודהק היה הגאון המובהק רבי יעקב ב"ר יוסף שטריימר מפראג אחיו של בעל שפתי ישנים. הוא היה מקובל נודע שעקר לאדריאנופול הקים ישיבה והרביץ תורה בתלמידים, ואחד מתלמידיו היה רבי אליעזר שהפליג בדברי שבח על למדנותו ועל חסידותו. רבי אליעזר היה תלמידו המובחר דבק ברבו ונהג בהנהגותיו. על כל גדלותו וחשיבותו חי חיי צער ודוחק. אשתו נפטרה עליו בחייו, והוא נשא את אם תלמידו הגה"ק רבי אברהם קארו זלה"ה שהיה בן חורגו ורבי אליעזר כינהו תדיר "אחד קדוש", והיה חסיד ומקובל. רבי אליעזר נחום היה יוצא מאדרינופול וחוזר ונכנס אליה, והוא עבר טילטולים רבים. תקופה מה עמד וכיהן בראש ישיבה בקושטא והעמיד שם תלמידים גדולי ומאורי תורה ביניהם: הגאון רבי חיים אביגדור מחכמי קושטא שעלה לצפת מחבר ספר "פרי עץ חיים" [אמסטרדם תק"ב], כותב בהקדמתו שקיבל תורה מפיו בעיר הזאת: "לא מנעתי את עצמי מבית המדרש כל ימי היותי בעיר מולדתי... קושטנטינא... והייתי מסתופף בצילו של הרב המובהק והכולל כמוהר"ר אליעזר נחום נר"ו"... באדריאנופול עשה רובי שנותיו וכאן, כאמור בשער ספרו כיהן 'אב"ד ור"מ בק"ק אינדירני רבות בשנים'. חלק מזמנו הקדיש לישיבה וזכה שמבית מדרשו יצאו כמה וכמה בעלי הלכה שהלכו בעקבותיו, נודעים שבהם: הגאונים המופלגים רבי בנימין קאזיס, מח"ס מגלת ספר על סמ"ג, כמו"כ גם היה תלמידו של הגאון רבי יעקב אברהם גירון. תלמיד שני הוא רבי שלמה שלם שבתקופה האחרונה של חייו נקרא לכהן באמסטרדם, ומחיבוריו 'שונה הלכות' ועוד. תלמיד שלישי הוא תלמידו ובנו חורגו רבי אברהם קארו שרבי אליעזר נחום היה מחבבו מאוד. וכמה בקונטרסיו כלל רבי אליעזר נחום בחיבוריו. עם היותו של רבי אליעזר נחום אב בית דין ורב הקהילה ומרביץ תורה בישיבה ומשיב לשאלות שבאו לפניו תדיר, לא זנח לכתב ולחבר ספרים גדולים ועצומים שבהם עסק כל שנותיו ולא עבר עליו יום ללא כתיבה מנעוריו ועד זיקנתו. בן שבעים שנה בערוב ימיו עלה רבי אליעזר נחום לירושלים להסתופף בחצרות קודשה, לא כדי לכהן ברבנות אלא עלייה לשמה. בהיותו באניה בלב ים עמד עליהם נחשול והיה חשש שכל הנוסעים יטבעו, ובחסדי שמים ניצלו כולם, וכדי להודות על הצלתו חיבר שיר בחרוז. בזמנו היתה ירושלים מלאה חכמים וגדולי תורה שמיד בהגיעו לשם הכל הסכימו שראוי הוא לשבת על כסא הראשון לציון ולראש החכם בירושלים.

התעוררות רבה ניכרה בקרב חכמי ירושלים. ובודאי גם בקרב כל הקהל. למראה חכם זקן זה ישב על הכסא. רמזים על התקבלותו בבואו מוצא אתה בדבריהם שלחכמים שהסכימו על ספרו. וזה לשונם:

"והארץ האירה מכבודו, חופף עליו כל היום, ראש הממשלה... ראשון לציון לתורה ולתעודה, להורות את בני ישראל... מי כמוהו מורה... אשרי עין ראתה זקן ויושב בישיבה, עיר וקדי"ש דרבנן, במקום גדולתו את מוצא ענותנותו... מיוחד שבעדה... אין ערוך אליו בתואר המעלה...".

דומה שמאורע זה שאירע לרבי אליעזר נחום אין לו חבר וריע. חכם נודע עלה לירושלים בהיותו זקן לימים ורוצנו היה לבלות בה את שארית ימי חלדו. לא היתה כל התמודדות עמו ולא נמצא מי שמפקפק בגדולתו ולמרות גילו הסכימו גם אלה שיועדה להם המשרה לוותר על הכבוד והגדולה למען ישב רבי אליעזר נחום על כסא הראשון לציון. כי הוא נחשב מורם מעם. אמור מעתה ששמע חכמתו וגדולתו נודע גם בטרם נדפס ספרו חזון נחום. דומה שבבחירתו קיוו שיירב כבודה שלירושלים.

רבי אליעזר נחום לא נכפפה קומתו וכצעיר לימים נהג. לא הצטמצם בד' אמות שלו אלא פרץ מתחומי הפרט אל הכלל, בדק והשפיע. בוא וראה את יחסו לרב חיד"א. נער קטן היה באותה שעה והוא יושב לפניו כגדול בין התלמידים, שואל ומשיב, מקשה ומתרץ, והרב מעיר ומתקן ומחדש. משל היה כאחד מן החבורה. רבי אליעזר נחום השתלב עם חכמי המקום כאילו היה מוכר ומיודע להם משנים, ולא החדיל רבים מלהריץ אליו שאלות ועל הכל השיב והוסיף לעסוק בחיבוריו וזכה להשלימם.

רבי אליעזר נחום נהג נשיאותו ברמים. עוז ותקיפות היו מסגולותיו ולא חת מפני כל. ויפה עדותו זאת של החיד"א: 'ועיני ראו

תוקף גדולת תורתו ושקידתו ורוב עוֹנתנותו ועד סוף ימיו ממש כותב פסקים ומפלפל בישיבה'. (שם הגדולים, בערכו). חכמי ירושלים ביקשו הוראותיו והכרעותיו בשאלות דת ודין. ושוב יעיד החיד"א על מה שהיה בנוכחותו. רבי ישראל מאיר מזרחי כתב תשובה והרצה דבריו 'לפני מורינו הרב סבא קדישא מהר"ר אליעזר נחום זלה"ה. בבי מותבא רבא (מחזיק ברכה, קונטרס אחרון, או"ח שכ"א ב, דף קלג. ג. וראה ספרי הנ"ל עמודים שלו–שלח). גם אביו שלחיד"א, רבי יצחק זרחיה אזולאי, ששימש בבית דינו שלרבי אליעזר נחום, הביא בפניו ספקותיו, ובראש תשובה שהחליף עמו, מוצא אתה דמות דיוקנו כפי שנשתקפה בעיניהם של חכמי ירושלים:

"אילן ששרשיו מרובים, רבה אילנא ותקיף, אור מקיף, בכל חדרי תורה בקי, נודע בשערים מסוֹף העולם ועד סופו, מעשה תוקפו, משנתו שלימה, משנת רבי אליעזר קב ונקי, מורינו ורבינו הגדול, סבא דמשפטים. השופט כל הארץ, אין נקי..." (שם, שם).

רבות הן השמועות, הפירושים והפסקים ששמע החיד"א מפיו. הוא אהב להסתופף בצילו ולהתנוכח במעשיו. ואלה הם כמה מן הלשונות שנקט בהם התלמיד הצמא לדבריו. כשהיו רבני ירושלים, ובראשם רבי אליעזר נחום 'מסדרין גט, ושם הייתי מאבק ברגליהם': 'זכיתי לדון לפניו בקרקע', 'שמעתי מפה קודש... כד הוינא טליא' (ברכי יוסף, אבן העזר לא, ו. ועיין עוד לשונו זה: 'ועל פי זה שמעתי מהרב המובהק מר קשישא כמהר"ר אליעזר נחום זלה"ה (ראש דוד, מנטובה תקל"א, דף קנז, א–ב).

חכמי ירושלים נרעשו לראות את חכמתו והתמדתו ואמרו עליו שהיתה 'תורתו אומנותו, משים לילות כימים... דתני ומתני, לא פסיק גרסא מפומיה, ובתורה יהגה יום ולילה' (בהסכמה לסדר קדשים). החכמים ששירתו עמו נמנו בהסכמה עמו על ספרים ותקנות שהתקינו. בשנת תצ"ט על ספר חוט המשולש לר' יהודה דיוואן, והם הרבנים: דוד יקותיאל הכהן. ישראל מזרחי, אברהם ן' אשר, יעקב אלגאזי ונסים חיים מזרחי. ובשנת ת"ק בספר "צח ואדום" לרבי רפאל טריויס, נמנו עמו רק רבי יהודה דיוואן ורבי חיים משה מזרחי. וכן על ספר דגול מרבבה להנ"ל שנדפס בשנת תק"ג. על ספר אדמת קדש חלק א' של רבי חיים נסים משה מזרחי הסביבו מלבד רבי אליעזר נחום, הרבנים: גדליה חיון, ישראל מאיר מזרחי, מיוחס בבר שמואל, יעקב אשכנזי, יעקב אלגאזי, יהודה דיוואן. ובאותה שנה בהסכמה על חזון נחום חתם ראשון רבי נסים חיים מזרחי ונוספו בו דור יקותיאל הכהן ויצחק ערוך ונשמטו גדליה חיון ויעקב אלגאזי. ובשנת תק"ה על ספר שמע יעקב לרבי יעקב אלגאזי חתמו: ישראל מזרחי, יהודה דיוואן, דוד יקותיאל הכהן ונסים מזרחי. אף הוא חתם על כתב שליחותם שלר' יצחק זרחיה אזולאי ור' אברהם ן' אשר בשנת תק"א (חיד"א, עמוד שלו. וראה תצלום).

הנהגתו בירושלים היתה ידועה לשם. חיד"א מספר שבירושלים היו גם אבות בתי דין גדולים מקבלים מתנה מהגבירים אבל רבי אפרים נבון ורבי אליעזר נחום 'נזהרו בזה שלא לקבל מתנות מהגבירים (שם, עמוד שטו). בימיו נתקנו שתי תקנות, האחת בעניין עזבונות והשנייה בעניין חזקות (שם, עמוד שז). על תקנה אחרת כותב החיד"א: 'שעשו ספר הפטרות, וציוה הרב המו' מר קשישא כמהר"א נחום שישנו הרמונים ברמוני הס"ת שינוי מורגש, וכמדומה שעשאום מנחושת'. אף הוא אשר להשים בבית הכנסת בירושלים 'מנורה של נחושת בת ז' קנים'.

רבי אליעזר נחום ישב על כסא הראשון לציון עשר שנים עד יום פטירתו בשלהי חשון תק"ח. ימי רבנותו בירושלים לא היו, איפוא, קצרים. עשר שנים זמן ארוך הוא לרבנן קשישאי שכידנו במשרה זו. משנפטר עמו לו מקוננים ומספידים שיותר משביכו את אבידה ביכו את מר גורלה שלירושלים שהגדול שבחכמיה נסתלק לבית עולמו.

ההספד האחד הוא בספר דרושין שלחכם עלום שם (תצלומו ס' 12238). כ"י טרינטי קוליג' בקמברידג' סי' 12.51 (ושמא המחבר הוא ר' שלמה שלם, שכן בדף 86א ובדף 98א מובאות שמועות 'משם הרב מר דודי', ואולי הוא ר' צלמונה דודו עלה לירושלים). וכך אמר: דמי שהיה עטרת ראשינו, גדול הדור, הצדיק יסוד עולם. צריך לעשות אוי וקנים... פנה שבחה של עיר ונשאר הר ציון שמם וחרב (דף 86א).

ולהלן: חשכו עינינו, דמה שלא היו יכולים ליקר בח"ל משום ישוב א"י, ועתה בעונותינו על הר ציון ששמם וחסרה ארעה כמה וכמה עמודי עולם שבאו מח"ל, א"כ רחמים למיבעי (דף 87ב).

גם תלמידו רבי אברהם ב"ר שמואל אביגדור הספידו ואמר:

את זה דרשתי בהיותי בעיר אינדירנו בק"ק איבורה, שנת התק"ה, על שמועה כי באה מירושלם תוב"ב מפטירת מורינו הרב הגדול. מופלא שבסנהדרין, כמהר"ר אליעזר נחום זלה"ה [כ"י ביהמ"ל בניו יורק 105 [ס' 35361]. דף 60א].

על משפחתו שלרבי אליעזר נחום במעט שאין אנו יודעים דבר. מאד הצטער על כך שלא נולד לו בן וביכה את גורלו זה. בהקדמה לפירוש המשנה כתב: 'לא זכיתי להעמיד בן זכר כדי שיזכר שמי בעולם' ולכן השתדל שאחד מספריו יודפס. כבר נאמר לעיל שנתאלמן ונשא אשה שנייה את אשת ר' רפאל קארו. בת היתה לו והוא השיאה לר' יצחק תמה [ראה בשער 'פאר הדור' שהדפיס בנו מרדכי באמשטרדם תקכ"ה]. החתן רצה ללכת בעקבות החותן לעלות לארץ ישראל. וכך סיפר בנו: 'כשהיתי בן חמש שנים, נתן ה' בלב אבא מארי זצ"ל לעלות לשכון בכבוד בארץ הקדושה ולהסתופף בצל כנפיו של מר זקני הרב המחבר זלה"ה'. אך איתרע מזלם ובעת עלותם נפטר רבי אליעזר נחום [דף בכ"ו מצורף לפירוש המכילתא של ר"נ].

חיבוריו של רבי אליעזר נחום

נפנה עתה לעניין חיבוריו.

ר' אליעזר נחום חיבר את ספריו מתוך דוחק וצער. הוא שקד על חיבוריו ביום ובלילה. תורתו נתחדשה לו שלא ביגיעה רבה. הוא העלה הכל על הכתב וספק אם לכל חיבור כתב טיוטא וחזר והעתיק את דבריו, או שתיקנם בטופס המקורי שבידו. כתב ידו היה דק ולא בהיר, והמביא לבית הדפוס היה צריך להתיגע מאד. וכך כתב מגיה ספרו [שלא גילה את שמו] בסוף סדר קדשים:

להיות שהרב המחבר נר"ו כתב ספרו בכתב ידו ממש והוא בא בשנים... לא דק בכתיבת האותיות, שהרוב היו דומין זה לזה, עד שנלאו המסדרים להבין כל אות על בוריה, וגם הרב עסק בקדשים וטהרות, הלבתא למשיחא, ואין יד כל אדם ממשמשין רק גדולי הדור...

רבי אליעזר נחום התלונן גם על כך, שמחמת דוחקו לא יכול היה לקנות ספרים הצריכים לו ולא בכל מקום מצויים היו בידו הספרים שעוסקים באותו עניין. ראה לשונו זה: 'הנה בשמים עדי וסהדי כי כל ספרי הפוסקי' והמפרשי' אין עמדי, כי עני ואביון אני ואין לאל ידי, לכן אל יחשדני שומע כי ימצא דבר מדברי אלה באיזה ספר או ספרים, חדשים גם ישנים, כי גנוב הוא אתי' [בראש פי' העיטור].

עוד יתלונן: 'שמעתי אומרים שהסמ"ע ז"ל קדמני בזה וס' אינו מצוי בידי לראות הדברים במקומם' [אותיות אליעזר, כ"י ב, דף ד, ב]. גם על שו"ת מהרימ"ט יאמר 'וזה הספר אינו מצוי אצלי' [חזון נחום, קדשים, דף קכב, ב]. ותשובות מהר"מ אלשיך 'אינך מצויות אצלי' [חזון נחום, ערלה, עמ' י, ב] ועל ס' מוצל מאש יאמר 'וזה הספר אינו עמדי' [שם, דף לג, א]. ובתשובתו לר' חיים אלפאנדארי כתב:

"ונלוה אליהם ספרים הרבה משלמים וכן רבים אשר אין יד כל אדם ממשמש בהם... תורת חכם מקור חיים, הוא הרב המופלא כמוהר"ר חיים אלפאנדארי... יראתי לגשת אל הקדש בצורת הבית ותכונתו, וידי מסולקות הימנה, אחר ששום ספר מהספרים הנז'... אפי' המודפסים... אינם נמצאים עמי וכ"ש את אשר לא באו בדפוס" [חזון נחום, טהרות, דף ח, ב].

גם תוספות יום טוב לא היה תחת ידו בכל זמן והוא מתלונן באחד המקומות שלא היה 'מצוי כעת אצלי לראות הדברים במקומו' [טהרות, דף יד, ב].

רבי אליעזר נחום היה מיצר בעיקר על כך שהגיע לזקנה ולא נדפס חיבור מחיבוריו, בעלותו לירושלים, נדפס פירושו על המשנה קדשים וטהרות אבל לא פירושו לסדר זרעים. דומה שריבוי החיבורים, גודלם והיקפם היוו מכשול בדרך הדפסתם, כי סכומי עתק נדרשו לכך. לעת זקנתו חרד חרדה גדולה מה יעלה בגורלם שלספריו, ובהקדמה לסדר קדשים יאמר שפנה לפקידי ירושלים בקושטא: 'עמדו לימין אביון... להביא הדבר לידי גמר טוב כי כבר הגעתי לגבורות'.

למן פטירתו ועד היום לא נדפס שום חיבור משלו ונתמזל מזלו שכל החיבורים שהזכירם נשתמרו בכתובי יד ולא אבד מהם דבר, מלבד ספר הדרושים חזון נחום שהזכירו לא ברשימת חיבוריו אלא בפירוש הספרי. מה שאין כן במה חיבורים אחרים ששמם ועניינם

נודעו לנו מפי החיד"א [החיד"א מזכיר גם כתבים שלו בסתם. ראה דבריו אלה: 'ונהירנא שריאתי זה שנים רבות למורינו הרב המובהק כמוהר"ר אליעזר נחום זלה"ה, בכתבי הקדש אשר לו...'. ראש דוד, מנטובה תקל"א, דף ה' ב. בראשית]. כמה מכתביו היו למראה עיניו שלר' נחמן נתן קורוניל בירושלים והוא העתיק מהם בספר מיוחד. כ"י ביהמ"ל [ראיתיו שם והמספר אבד].

ומכאן לשאלת זמן התחברותם שלספרי רבי אליעזר נחום. המעיין בכתובי היד שלו, יבין ויראה שהחיבור לא נכתב למקוטעין ולא נתהווה מצירופם שלפרקים שלאו דווקא נכתבו לפי הסדר. גם מעצם טיבם שלחיבורים, פירוש סדרי משנה ומדרשי ההלכה, מלמד שתכנית ערוכה וסדורה היתה בידו. היה כותב לפי הסדר וחוזר וכותב ולא הניח חיבוריו מחיבוריו עד שסיימו. אין צריך לומר שבכל מקום שנתחדש לו דבר, משלו או מספרים שלא היו בידו בעת החיבור, או ספר שנדפס בעת הכתיבה או סמוך לאחריה, הוסיף ותיקן, ולא נמנע מלצרף דברי המחברים החדשים גם אם היה בהם כדי קונטרס ובלבד שראה בהם עניין לסוגיות שפירשן. הוא מציין לכמה ספרים שנדפסו בזמנו אבל אין הם בני שנה אחת אלא שלכמה שנים. למד אתה שבמשך אותן השנים עסק בחיבורו שלאותו הספר, ואתה מוצא שבין ספר לספר יצאו יותר מעשר שנים. דרך משל בסדר טהרות, דף צז, א' כתב: 'ועיין בז' שיטות להרשב"א שנדפסו מחדש', בקושטא ת"פ. וכן ספרו שלר' אליהו גאליפאפא 'ידי אליהו הנדפס מחדש' בשנת תפ"ח [הספר נזכר בחיבורו שלר' אברהם קארו שרבי אליעזר נחום הדפיסו בסדר קדשים, דף כב, א]. בשנת תצ"א נדפס ספרו שלר' יהודה רוזאניס ורבי אליעזר נחום מציין שיש לעיין 'בס' משנה למלך שנדפס מחדש להרב המופלא מהר"י רוזאניס זצ"ל' [קדשים, דף ד, ב, יח, א] וכן: 'ואחר זמן רב נדפס ס' משנה למלך וראיתי שנשא ונתן בענין זה' [טהרות דף קלא, א]. כלומר זמן רב אחרי שסיים לכתוב את דבריו הגיעו לידו הספרים החדשים הנ"ל.

אין ספק שתיקונים והוספות כתב בגיליון וכך אתה מוצא שבפירושו לסדר אחד שלמשנה יזכיר ביאורו לסדר אחר. דרך משל 'פירושי לס' טהרות' שהזכיר בסדר קדשים, דף נא, ב.

אלו הם חיבוריו:

א]. "חזון נחום" – ספרו הגדול והנודע. והוא פירוש על המשניות סדר זרעים, קדשים וטהרות ספר זה נדפס בחייו, ונדפס מתוך כ"י בירושלים תשנ"א ע"י מכון הרב פראנק.

ב]. "מדרש אליעזר" – פירוש מכילתא, נדפס ויצא לאור מבת"י בירושלים תש"ס ע"י 'יד הרב נסים'.

ג]. פירוש הספרי – נדפס ויצא לאור מכת"י בירושלים תש"ס ע"י 'יד הרב נסים'.

ד]. "אותיות אליעזר" – קושיות ותמיהות בש"ס ורמב"ם.

ה]. "משנת אליעזר" – פרוש ספר העיטור.

"הכל תלוי במזל אפילו ספר תורה שבהיכל" [זהר]. רבי אליעזר נחום עסק כל ימיו בלימוד תורה ובכתיבת חידושיו המאירים, הוא השקיע בתורתו ובספריו את כל כוחותיו בעמל, ביגיעה ובדם התמצית, אך לא זכה לראותם רואים אור.

רק בימיו האחרונים זכה לראות את ספריו "חזון נחום" לסדר קדשים וטהרות עולים על מזבח הדפוס בקושטאנדינא. שני הספרים זכו לעלות על שלחן מלכי רבנן והוגי תורה משתעשעים בהם ונהנים לאורם, אור כי טוב.

ספרים רבים חיבר רבינו, כולם אהובים כולים ברורים, אך אין כל ספק, כי ספרו הגדול "חזון נחום" על משניות זרעים, קדשים וטהרות הוא גולת הכותרת ואבן הראשה ליצירתו הרוחנית הגדולה, ועל שמו נקרא – בעל "חזון נחום" – זה שמו לעולם וזה זכרו לדור ודור.

צער רב נצטער אותו צדיק על שלא ראה את ספריו הקדושים ילדי רוחו רואים אור הדפוס. לא זכה רבינו שמשאת נפשו תתגשם בימיו. אין עוד נביא ולא אתנו יודע עד מה. ויהי בנסוע הארון לעלמא דקשוט, הניח אחריו ברכה בארצות החיים, אוצרות של תורת אמת, מעין ישיתוהו, נחל נובע מקור חכמה.

לפני שעלה למתיבתא דרקיעא לאור לפני ה' באור החיים, פנה בקריאה היוצאת מן הלב, וביקש לעזור בידו להדפיס את ספריו הקדושים. בהקדמת ספרו "חזון נחום" לסדר קדשים הוא מבקש ומתחנן:

"עמדו לימין אביון וקומו בעזרתי להביא הדבר לידי גמר טוב, יפה שעה אחת קודם, וחוסו על ימי זקוני טרם אצא לשוח בשדה".

והוא מסיים בברכה ממעמקי הלב לכל העוזרים והמסייעים:

יהא רעוא מקמי שמיא, דלקיים ביה הני תלת מילי דמיטב דאמור רבנן לו ולזרעו אחריו, ברך ה' חילם, וכפי פרושות השמים יזהירו כזוהר הרקיע וככוכבים בהילם".

עם הסתלקותו נתפזרו דברי תורתו לארבע כנפות הארץ, ופיזור לצדיקים רע להם ורע לעולם. כתביו נפוצו למקומות שונים במזרח ובמערב; קושטא ואיזמיר, ניו יורק וקולומביה, סינסינטי ולונדון, המבורג ואמשטרדם, מרוקו וטוניסיה, מוסקבה ופטרבורג. כתב היד שממנו נדפס ספרו 'חזון נחום' כתוב בעצם כתי"ק של רבינו והוא עבר מדור לדור בקרב חכמי הספרדים בירושלים אשר שם חלקת מחוקק ספון.

הרבה שמועות משמו מביא הגאון הרחיד"א זלה"ה בספריו, ולפעמים מציין שהיה מתאבק נעפר רגליו, ובשם הגדולים בערכו כותב: "ועיני ראו תוקף גדולת תורתו ושקידתו ורוב ענותנותו ועד סוף ימיו ממש כותב פסקים ומפלפל בישיבה והגיע לגבורות".

מתוך פתחי שערים לספר "חזון נחום" ורעים – וקובץ בית אהרן וישראל, גיליון א, תשרי תשס"ב; ומתוך רבינו אליעזר נחום פירוש ספרי ותולדות מאת מ. בניהו

שלא נכשל בדבר הלכה

יראתו וחרדתו המופלגת של רבינו אליעזר נחום זלה"ה שלא יכשל בדבר הלכה, באים לידי ביטוי בביאורו על תפלתו של רבי נחוניא בן הקנה בכניסתו לבית המדרש. רבינו תמה:

"קצת קשה, למה יהיה מתפלל על דבר זה שהוא דומה לתפלת שוא, שהרי אמרו 'והמכשלה הזאת תחת ידיך' אין אדם עומד על דברי תורה אלא אם כן נכשל בהם. ועוד מהו כפל זה ואריכות לשון למותר, דבין שאמר שלא אכשל בדבר הלכה הלא הכל בכלל, ולמה הוצרך לומר שלא אומר על טהור טמא וכו'.

"וי"ל דהכי פירושו, שלא ישאר בי הכשלון, שאם אכשל בדבר הלכה, שיאיר הוא ית' עיני שאבין הכשלון ואתקננו, כמו שמצינו בחכמי הש"ס שהיו אומרים לפעמים, דברים שאמרתי לכם טעות הם בידי, דכשלון נקרא כשמורה לאחרים שלא כדין כדכתיב ולפני עור לא תתן מכשול, ואחר כך היה מתפלל, לא מבעיא זה, אלא אפילו אמירה לבד כגון נושא ונותן בבית המדרש, ומתוך הפלפול אדם טועה ומטהר את השרץ דלפום חורפא שבשתא, אף על פי שבאותו משא ומתן אינו מורה לשום אדם אלא אומר הדבר דרך משא ומתן" [חזון נחום ברכות דף נח].

בצדק יחונן דלים

מן העניין להביא מה שכתב רבינו ב"חזון נחום" לפאה פ"ח מ"ח [דף רכט] ומזה ניתן לקלוט הד לרחשי לבו הרחום.

רבינו ה"חזון נחום" מקשה מגמרא בכתובות [דף סז], דמשמע שמערימין עליו בדי לפרנסו, ואיך נאמר דכוונת חז"ל שאסור לבקש תחבולות כדי שיתפרנס דרך הלואה וביוצא. ומסיק להלכה, שהדין שאסור לרחם עליו זה רק כאשר זה בא מחמת גסות הרוח, וגם שהוא חי חיי צער קרובין למיתה, שאז הוא נחשב כשופך דמים, אבל אם אין שני תנאים אלו, מצוה לרחם עליו.

מענין לעניין, נציין כאן קטע נוסף מפירושו של רבינו למסכת ברכות [דף ריא מדה"ס] ממנו משתקפת דאגתו הכנה לעניים ולדלים.

התורה מצוה להותיר לעניים פרט ועוללות שבכרם כפי שכתוב "כרמך לא תעולל ופרט כרמך לא תקלט" [ויקרא יט, י]. רבינו כותב במתק לשונו:

"אמר המחבר הדל אליעזר נחום: ולמה תצא זו מלפניו ית', לצוות לתת העוללות לעניים והם האשכולות הנבזים והשפלים, ואדרבה היה לו ית' לצוות שיתן הטובים והיפים שבהם, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל סוף הלכות איסורי מזבח וז"ל האביל רעב יאביל מן הטוב והמתוק שבשולחנו, כסה ערום יכסה מן היפה שבכסותו".

ומחדש רבינו חידוש גדול להלכה:

"ונלע"ד שלא דיברה תורה אלא כנגד יצר הרע, אבל הוא עצמו ראוי לו לבוף את יצרו שיתן לו מן הטוב והיפה, אלא משום

שיצרו של אדם תוקפו להיות חס על ממונו, ציוה הוא יתברך שלפחות יתן לו העוללות. ולפי זה אם הבע"ה לוקח העוללות לעצמו ונותן לעניים כנגדן אשכולות יפות ובריאות לא עבר בלא תעולל, ואדרבה, עליו תבא ברכת טוב כנלע"ד. ומ"מ לבי עדיין מהסס משום פטור תרומה ומעשר".

ורב שלום בניך

רבינו מוצא מקום לעורר תלמידי חכמים על גודל מעלת השלום. המשנה האחרונה במסכת עוקצין מתחילה בדברי רבי יהושע בן לוי שעתיד הקב"ה להנחיל לכל צדיק ש"י עולמות ורק אחר כך מופיעים דברי רבי שמעון בן חלפתא שלא מצא הקב"ה כלי מחזיק ברכה לישראל אלא השלום. אף שרבי שמעון בן חלפתא היה זקן וריב"ל היה אמורא ומהראוי היה להקדים דברי רבי שמעון בן חלפתא. רבינו הקדוש מסדר המשנה הקדים דברי ריב"ל כדי שסיום ששה סדרי משנה יהיה במעלת השלום.

וכך הוא כותב:

"...וכל בניך לימודי ה' ורב שלום בניך, ר"ל, דמצינו לרז"ל שאמר הוא ז"ל לאברהם, חייך, ברכה שלך קודמת לברכה שלי, בתחילה אומרים מגן אברהם ואח"כ מחיה המתים, באופן כי מדתו של הקב"ה הוא להקדים התלמיד לרב, וממנו למדנו התלמידי חכמים שנקראים בניך, כמ"ש אל תקרי בניך אלא בוניך, להקדים התלמיד לרב כדי להגדיל גדולת השלום ולהרבותה, וזהו שכתוב ורב שלום בניך, ורב דייקא, ר"ל ניחא ליה לרב בזה כדי להרבות השלום, וזהו שכוונו רבותינו ז"ל באמרם תלמידי חכמים מרבים שלום".

רבי אליקים בכור [בכוראג'י] גירון [השני]

היה בנו בכורו של רבי יעקב אברהם [אביר יעקב, הקדמת המסדר] וקיבל איפוא את הכינוי "בכור", כנהוג אצל הספרדים. ירש את כסא הרבנות באדרינופול לאחר מות אביו בשנת תקפ"ו [1826]. רבי מרדכי בן באן בנשת אומר עליו: "ממלא מקום אבותיו בחכמה וביראה, וכל עם הקהל וכפרים ועירות קבלוהו בסבר פנים יפות לראש ולמ"צ להורות להם החוקים והתורות... ולא היו ימים מועטים, שנות מספר. הן בעודני עסוק. מסדר סדר כתבי הקדש להרבי המחבר ז"ל [אביר יעקב, הקדמת המסדר].

קודם התמנותו ליורש אביו היה רבי אליקים בכור חבר בית-דין. בשנת תקפ"ה קיבל עדות מפי הישיש יעקב אסא ב"עתיק זאזארה" [סטארה זאגורה. בולגאריה]. והוא גם כתב תשובה על הענין ההוא: "הלא הגדתי מראש, לא אחת ולא שתים. כי כל דברי וכל מה שאני כותב על הספ' ובדיו לא למעשה ולא להלכה אני אומר. כי יודע אני בעצמי שלא בינת אדם לי ואני בער". על תשובתו באה שקלא וטריא מצד אביו שלא גמרה כי "נתבקש בישיבה של מעלה" [אנו למדים זאת משנת התמנותו של בנו ליורש כסאו]. בנו בכורו של רבי אליקים נקרא רבי יקיר גירון [השני], המכונה בכור והידוע בשם ח"ר פריסיאדו.

מ. בניהו; יחתן "סיני" שנה תש"ן, כרך מא

רבי אליקים גאטינייו 'אגורה באהליך'

הגאון הגדול רבי אליקים גאטינייו זלה"ה, מגדולי רבני איזמיר וחכמיה בדורותיו, היה חבר בבית דינו של הגה"ק רבי דוד בכר אבואלעפיה זלה"ה, ורבי אלקים מספר כי בימיו "היו נוהגים על פיו" בלבד. רבי אליקים היה רב מובהק וחכם מופלא בכל חדרי תורה, כניכר מכתלי חיבוריו שהניח אחריו ברכה. נולד באיזמיר לאביו רבי יצחק זצ"ל, שהקדיש את בנו לתורה משחר טל ילדותו בכל לב ונפש, כדברי בנו הרב בהקדמתו לספרו "יצחק ירנן: "אדוני אבי זלה"ה חלק ממעשיו הטובים בצאתי מרחם אמי נפשו איותה להעמידני על התורה... והיה טורח בגופו וממונו לילה כיום יאיר להוציא מחשבתו לפועל, עד שבחמלת ה' עליו הגיעני ה' לפרק הכותב מחידושי תורה באפרוח שנתפתחו עיניו".

גם בספרו "אגורה באהליך" בהקדמת הספר הוא כותב על אביו דברי שבח אלו: 'טרח בגופו וממונו כל ימי היותי מקטנותי עד גדלותי ממש להעמידני על התורה ועל העבודה, אורייתא דיליה היא יושב בשמים יצחק בישיבה של מעלה...'. בהקדמת ספר 'בית

ישחק' לבנו כותב רבי אליקים: 'אדוני אבי זלה"ה כי הוא גרם המעלות שזיכנו לתורה, וכמה נצטער אותו צדיק וכמה יגיעות יגע עד שראה בדעתו שהייתי בן תורה, ואז הלך לארץ ישראל בשמחה'.

בשנת תק"ב [1742] עמדה משאת נפשו של האב למבחן, בנפול דבר באיזמיר. כלשונו שם: "הן בעוון ממרום שלח אש בליל י"ח בתמוז משנת התק"ב ויבער ביעקב להבה והיה למאכולת אש הללו בתי כנסיות ובתי מדרשות... ולא נמצא גם ספר ללמוד, והנה יצחק הוא אדוני אבי ז"ל צועק ובוכה ואומר לריק יגעתי, ולהוציא מחשבתו לפועל אף שהיה זקן בן שבעים שנה כה אמר אלי נסעה ונלכה לעיר רבתי עם שמשם תורה יוצאה ואת העיר כלילת יופי שאלוניקי יע"א, ונפן ונסע עם מרת אמי מב"ת נ"ע, ותל"י מצאתי את שרוח אלקים בו הוא החכם השלם הדיין המצויין שלמה אמארילייו זלה"ה והייתי שונה הלכות וכולהו תנויי עמו במחיצתו, וכשהיה הולך ללמוד אצל מר דודו הרב החסיד ועניו מאד בעל ספר דבר משה זלה"ה הייתי הולך עמו ולומד, וישבנו שם כמו עשרים חדשים בלחם צר ומים לחץ, וחזרנו לעירנו איזמיר יע"א שנתיישב העולם". [הגאון בעל דבר משה רבי חיים משה אמארילייו זלה"ה היה תלמידם של אביו הגדול בעל שו"ת כרם שלמה זלה"ה, ושל הגאון מהר"י דוד זלה"ה בעל "בית דוד" ו"יקרא דשבבי". בן אחיו מהר"ש אמארילייו הנז' רשם הקדמות לחיבוריו "דבר משה" שו"ת ג' חלקים, "הלכה למשה" על הרמב"ם ו"יד משה" דרשות].

באיזמיר שב רבינו ללמוד לפני רבו הגאון רבי יהודה אשכנזי זלה"ה, בעל "יד יהודה" על מסכת שבועות [יצא לאור בשנת התשמ"ב בהוצאת אהבת שלום] ועוד, עד כי גדל מאד ותירום רישיה כאחד מגדולי חכמיה המובהקים של איזמיר. במרוצת השנים נתן פריו בחיבוריו הגדולים.

אלו הם חיבוריו:

א). "אגורה באהליך" [שאלוניקי תקמ"א] שו"ת וחידושי הלכה. ספר זה נזכר רבות בספרי רבני איזמיר.

מהדורת שאלוניקי תקמ"א שלפנינו: שו"ת בד' חלקי שלחן ערוך. בשער: "והוא קונטריס מקצת עניינים אלה מפה ואלה מפה מסודרים בדרך שו"ת... לא להלכה ומכ"ש [=ומכל שכן] לא למעשה רק דרך שקלא וטריא להתלמד". או"ח – סא סימנים; יו"ד – ל' סימנים; אה"ע – י"ב סימנים; חו"מ – כ' סימנים. בספר כלולות תשובות מכתב יד מאת הרדב"ז [ראה דף ה', ו' ע"ב ועוד], מהר"י אישקאפה והרב אברהם הכהן מצפת. בדף כג ע"א: תשובת רבי שלמה בן משה ן' עזרא. תשובה זו נדפסה אחר כך בשינויים בספר "בתי כנסיות" [לר' אברהם אבן עזרא], ניו יורק תשנ"א, דף קכ ע"ב – קכא ע"א. דף סו ע"א – ע' ע"ב: "השמטות מ'[ספרי] תועפות ראם".

ב). "יצחק ירנן" [שאלוניקי תקמ"ו] חידושים ופילפולים על סדר משנה תורה להרמב"ם. ג). "תועפות ראם" [איזמיר תקנ"ז] פירוש לפירושו של הרא"ם על פירוש רש"י לתורה. בשנת תקנ"ה [1795] נסתלק לבית עולמו באיזמיר.

בנו הגאון רבי יצחק גאטיניייו זלה"ה, ברא כרעא דאבוה, היה רבו המובהק של הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה, המכנהו "אדוני מורי הקדוש" ["החפץ חיים" סימן מ"ד או' כ"ה] וביוצא בלשונות של הוד, וחיבר "בית ישחק" – על הרמב"ם [שאלוניקי תקנ"ב], וספר "בית מועד", וספר "מיגון לשמחה", נלב"ע י"ד אלול תק"ס [1800].

קובץ חידושי תורה, "מקבציאל", אלול תש"ס, גליון כה; קונטרס התשובות החדש, א; "אגורה באהלך" בהקדמה, 'בית ישחק' בהקדמה

רבי אלישע ב"ר אברהם ב"ר מתתיהו 'מגן דוד'

מחכמי טורקיה ממגורשי פורטוגל בשנת ה'רנ"ז [1497]. מדקדק, בזמנו של רבי אליהו מזרחי. בשנת ה'רע"ה [1515] נדפס ממנו הספר "מגן דוד", בו מגן של שיטה הרד"ק [רבי דוד קמחי] בדקדוק, מפני השגותיו של רבי פרופיט דוראן.

אטלס ע"ן חיים

רבי אלישע שוחמי

"חכם שלם וכולל" מרבני איזמיר. הרביץ תורה בתלמידים. נפטר בכ"ד אדר בשנת התקמ"ט [1789] ונטמן באיזמיר.

בספר "מראה הגדול: חלק ב' דרוש ג', מהגאון הנודע רבי רפאל אשכנזי זלה"ה כתב: "דרוש שדרשתי בפטירת מר דודי החכם השלם והכולל כמוה"ר אלישע שוחמי ז"ל... ביום כ"ד לחודש אדר משנת התקמ"ט ליצירה... יען שכל ימיו לא פסיק גירסא מפומיה ומשים לילות כימים על התורה ועל העבודה בסבל חלאים קשים ומרים...".

אחד מתלמידיו הוא החכם השלם והכולל רבי מירקאדו סעדיה הלוי בעל ספר 'נוה צדק'. ובתוך ספר זה בדרוש ז' הדרוש הוא מכמה"ר אלישע שוחמי רבו.

רבי אלנתן ב"ר משה קלקיש

מחכמי קושטא הקדמונים. רבי אלנתן ב"ר משה קלקיש היה מסוף תקופת הראשונים. חיבר ספר "אבן ספיר" בשהיה בן שמונים הספר נתחבר בשנת קכ"ח הספר בכת"י [פריז 72718] שם נזכר גם כן רבנא ישעיה בן הרב רבינו עמנואל שהיו מחכמי קושטא בעת ההיא.

ראה במבוא לספר 'המכריע' פתח דבר עמוד ז'.

רבי אלעזר אביעזר הלוי

נולד וגדל באיזמיר בשנת תרכ"ה, נפטר כ"ה אדר א' תשל"ג [1973]. לימים עלה לארץ ישראל וכיהן כרב מקומי לספרדים ביהוד בישראל.

רבי אלעזר שמואל ן' סינייור 'ש"א נ"ס'

מחכמי איזמיר, שמו מוזכר בספר "אברהם את עיניך" ח"ב על מסכת יומא דף כ"ט. לגאון רבי אברהם פאלאג'י זצ"ל. בזה הלשון: פירש הרב כמהר"ר אלעזר שמואל וכו'. ושם במסכת מכות ד"ז, ע"ב הוא מתואר: "...הרב השלם החשקן בתורה כמהר"ר... וגם התכתב בהלכה עם הגאון רבי חיים פאלאג'י רבה של איזמיר. ראה "רוח חיים" יו"ד סימן של"ד.

בספר "תנופה חיים" דף רל"ט ע"ב מזכיר שמועה ממנו: 'שמעתי מפי צדיק הרב ועצום בריה דרב יוסף ז"ל כמוהר"ר שמואל אלעזר בן סינייור נר"ו...'. שמו ג"כ נזכר בספר "זכירה לחיים" סדר וישלח דף י"א, ע"א. ובסדר נשא דף לד, ע"ב.

יש לו חידושים על סדר הרמב"ם בשם 'ש"א נ"ס', ונמצא בכתב יד במכון לתצלומי כתבי היד העבריים, סרט מספר 44792.

בראשו של הכתב יד נכתב: "זה הפנקס הוא חי[דושים] על מאור הגולה הרמב"ם... ונקרא ש"א נ"ס בו תרמוז בר"ת שמי וכינויי... אני שמואל [אלעזר] ן' סינייור בן עט"ר מו"ר הרב ועצום ונז"י כמוהר"ר יוסף ן' סינייור נר"ו... שנת התקפ"ח ליצירה... בשנת תרל"ג עלה לירושלים כך הוא כותב במכתב ששלח לרבי אברהם פאלאג'י ונדפסה בספרו 'ימהר אברהם' מערכת יו"ד דף פו בזו הלשון: "ובשנת התרל"ג שנה שזיכני ה' ברחמיו לעלותי בתוככי עה"ק ירו"ש תוב"ב".

בספר "עקב סלה' דף ז' כותב רבי יעקב יפה: 'ועמיתי בתורה החכם עצו"ר כמוה"ר אלעזר שמואל ן' סינייור/...".

כמו כן שם בדף מד, ע"ב הוא מציין פירוש בשמו: 'פירש רב אחאי הרב השלם ש"א נ"ס נר"ו...' ובדף סב, ע"ב שם הוא גם כן מזכיר ממנו פירוש.

גם הגאון רבי רחמים יהודה די שיגורה זלה"ה בספרו "עקב ענוה" פרשת ויקהל ה', מביא פירוש בשמו ומתארו בזה הלשון: "יפה פירש רב אחא משבחא מע' במוהר"ר שמואל אלעזר ן' סינייור נר"ו... וכמו כן בספר "חלקו של יוסף" אמאדו בליקוטים כותב: וידיד נפשי מעלת הרב ועצום כמוהר"ר... נר"ו פירש...".

רבי אלעזר שמואל נפטר בשנת תרמ"ה [1885].

רבי אפרים ב"ר אברהם ארדיט 'מטה אפרים'

מחכמי טורקיה. רב ומחבר. נולד באזמיר בשנת ה'ת"ס [1700]. תחילה עסק במסחר, אף לבסוף הצטרף לאחת הישיבות שבה

נתעלה, עד שנתמנה לכהן רבה של איזמיר. היו ברשותו כתבי־יד של חכמי ספרד הראשונים, ועליהם כתב הערות, ביניהם "עליות דרבינו יונה" [בר אברהם גירונדי] על מסכת בבא בתרא, שצורפו ל"שיטה מקובצת" מאת רבי בצלאל אשכנזי.

ספרו "מטה אפרים" [שאלוניקי תקנ"א] כולל חידושים על הרמב"ם [רבי משה בר מימון], תשובות ודרשות. אוסף אחר של דרשותיו נותר בכתב יד.

הרב הכולל כמוהר"ר אפרים ארדיט זלה"ה, שיצא שמו וניכרה גדולתו בספרו "מטה אפרים" [שאלוניקי תקנ"א: ספר מטה אפרים... סובב הולך על היד החזקה מהנשר הגדול הרמב"ם ז"ל, וקצת שו"ת.. ועוד לו מילי דאתו מדשא... סיידו וגם חקרו הרב הכולל כמוהר"ר אפרים ארדיט זלה"ה, אשר אור תורתו האיר וזרח בעיר ואם בישראל איזמיר יע"א...']. החיד"א כתב עליו [שם הגדולים מערכת ספרים ערך 'מטה אפרים'] "תורה וגדולה במקום אחד" [בספר "אסיפת זקנים והוא שטמ"ק למס' ב"ב ונזיר שנדפס ע"י ר' יצחק נוניש בילמונטי [מח"ס שער המלך]]. מקצת שבחיו כתב הגאון רבי חיים מודעי זצ"ל בהקדמתו שבראש הספר, וזו לשונו: 'היום הזה ראינו פעולת צדיק א' מן הרמתים תורה וגדולה במקום אחד מאן דחמא חמא מברך שתים, מפיו לפידים יהלוכו... ברושים לא דמו אל סעיפותיו... מר ניהו רבא הרב הכול בכל ישראל להלל במה"ר אפרים ארדיט ז"ל בבמוה"ר אברהם נ"ע ראשה די דהבא. כי שם ביתו בית ועד לחכמים, מרבה בישיבה.. אי אמר עקרנא טורא עקר'. לספרו זה צורף [מלבד חידושי בן אחיו, הר"ר אברהם, שידובר בו להלן], אסיפת מילין ושיורי ברכה מספר "יד אהרן" להגאון הגדול רבי אהרן אלפאנאדרי ז"ל, והוא מהדורא בתרא מחלק או"ח, 'נלקט מן האומרים מאשר לאהרן... זעיר שם זעיר שם' [את ספר זה הקריב וניצח על מלאכת הדפוס החה"ש והכולל ר' יצחק ארדיט, [נזכר לשבח בראש הספר], והסברא נותנת שהוא ר"י ארדיט בע"ס "יקר הערך", נכדו של ר' אהרן אלפאנאדרי. וזו הסיבה שניתוסף בספר זה כתבי המ"ב של סבו הנ"ל, אשר קיבלם ממרת זקנתו. [וכן היא מסקנת מ' בניהו במאמרו שיטות מקובצות לר"מ לפפא, קובץ זיכרון לר"ש ליברמן]. מה גם שהדפסת הספר היתה במימונו של ר' חיים משה ארדיט, חמיו של ר' יצחק זה, והסברא נותנת שעריכת הכתבים וסידורם נעשתה ע"י חתנו]. ר' אפרים ז"ל נלב"ע בעירו אזמיר שם נקבר, על מצבתו נרשם: הרב ועצום כמו' אפרים ארדיט ז"ל, ב"ס מטה אפרים, ט"ו תשרי התקב"ח [מצבות חכמי ורבני אזמיר, סימן צו. מ' בניהו במאמרו הנ"ל, פיקפק בתאריך זה. כי בן אחיו, ר' אברהם, הספידו במשלם שניא.. א"ך לחודש רחמים שנת תקכ"ח, אך הוסיף ואולי הכוונה לי"א חודש. וכנראה קביעה זו מוכרחת, כי הר"י מאיו הספידו בתשלום השנה ביום א' לס' ויירא שנת התקב"ט]. גדולי דורו הספידוהו, ובראשם הגאון מהר"י מאיו [דרכי הי"ם דרוש ה' להספד דף קס"ב ע"א], ומהר"א ארדיט בן אחיו [מטה אפרים בסופו דרוש ו' דף מ"ח ע"א].

רבי אפרים ב"ר שלמה סארדי

היה מרבני ודייני קוש־אדאסי שבטורקיה. מרבני עירו היה רבי אברהם חיים סיגורה זלה"ה.

רבי אפרים בן גיאת

הרה"ג רבי אפרים בן גיאת כיהן כרב באיזמיר במאה הי"ט.

רבי אפרים פאנצירי

'ספר הדרושים כת"י'

היה מגדולי חכמי ומקובלי קושטא, זאת בנוסף להיותו רופא נכבד ונשוא פנים. לעת זקנתו בהיותו מופלג בשנים הגיע לדמשק להיות בצוותא חדא עם רבינו המקובל האלקי רבי חיים ויטאל זלה"ה. רבי אפרים נמנה על קבוצה של בודדים שינקו ממהרח"ו בצורה מסודרת את תורת הקבלה ודבריו של רבי אפרים ששמע מפיו של מהרח"ו נחשבים לכלי ראשון מהימן.

סמכותו של רבי אפרים היתה כה גדולה עד שרבינו מאיר פופארש עורך הספר "פרי עץ חיים" קבע הלכה לדורות על פי מה שקיבל מרבינו אפרים. למעשה רבינו מאיר פופארש לא היה בדמשק אצל רבינו אפרים, אך רבינו יעקב צמח כן הגיע לדמשק יחד עם רבינו שמואל בנו של רבינו חיים ויטאל והם שניהם שמעו רבות מרבינו אפרים מחבר הספר שלפנינו מה ששמע מכלי ראשון – מרבינו חיים ויטאל. רבינו יעקב צמח העביר את הדברים לרבינו

מאיר פופארש והוא זה שקבע הלכה ומנהג כדברי רבינו אפרים. לדוגמא: ב"תיקון ליל שבועות" הנאמר בכל תפוצות ישראל נאמרים גם דברי קבלה כמו "האידרא" ועוד. כל זאת נקבע לדורות בספר "פרי עץ חיים" על פי מה ששמע רבינו מאיר פופארש מרבינו יעקב צמח שקיבל מפי רבינו אפרים פאנצירי שקיבל מרבינו חיים ויטאל [ראה לקמן מקורות].

עד לאחרונה ידועים היו רק מספר כתבי יד שערך רבי אפרים פאנצירי, ואלו שמורים בספריות הידועות בעולם, ביניהם: ספר הדרושים; ספר הכוונות [שניהם בבריטיש מוזיאום]; ספר פירושי הזוהר [ביה"ס הלאומי בירושלם]; ספר הליקוטים [ניו יורק]; ועוד. כתב יד נוסף הוא: ספר "ליקוטים נוספים" [ספריית בנידו ירושלם], שבראשו נכתב: "חלק רביעי מהדרושים הנקראים גלא עמיקתא" ולמעלה מהכותרת: "התחלתיו שנת השע"ג ליצירה" [1613].

כתב היד שלפנינו כולל שני חלקים: חלקו הראשון הוא רובו של ספר הדרושים, וחלקו השני הוא ספר הליקוטים הנוספים. כפי הרשום בדף 122, ב' בכתב היד שלפנינו: "עד כאן מה שהעתקתי מספר הדרושים. אמר המעתיק, שכל אלו ההקדמות היו בספר הדרושים והעתקתים, ומכאן ואילך הם הקדמות שקבצתים מספר שלישי ומספר רביעי.... ועוד היה כתוב בס' הדרושים פירוש האדרא ופי' ספרא דצניעותא". מדבריו עולה, שעד דף 122, ב' הוא "ספר הדרושים", ללא ספר האידרא ופירוש ספרא דצנעותא. שני אלו אכן נמצאים בספר הדרושים שבכתב יד לונדון הנ"ל.

מדף 123, א' העתיק רבי אפרים פאנצירי "מן הספר השלישי ומן הספר הרביעי", שהם חלקים ג' וד' מספרי הליקוטים שערך רבי אפרים עצמו.

זיהוי כתב היד שלפנינו לרבינו אפרים פאנצירי הוא בודאות מוחלטת: צורת הכתב זהה לחלוטין בכתיבתו וסגנון אותיותיו, לכתבי היד הקודמים שכתב רבי אפרים והנזכרים לעיל. בנוסף, זהה לחלוטין כתב היד הנוכחי לספר הליקוטים הנוספים, חלק רביעי, שנעתק בשנת שע"ג [1613]. נראה, כי שני כתבי היד האלו נכתבו בדמשק ע"י רבי אפרים פאנצירי. גם כותרת הספר ב"אותיות החלולות" שלפנינו היא בדיוק כפי שנכתב בכתב היד שבבריטיש מוזיאום וכל הנ"ל. וכן התאריך המדוייק בראש הכותרת זהה להנ"ל אשר גם בהם מופיע תאריך הכתיבה מעל הכותרת.

אלא שיש למציין שכתב היד שלפנינו הוא המאוחר שבכל כתבי היד הידועים. כך שהוא גם המוסמך שבהם = שע"ח [1618] שנתיים קודם פטירת רבינו חיים ויטאל.

רבי אפרים נבון 'מחנה אפרים'

יש כוכבים, ויש כוכבים: ישנם כוכבים אשר ברק אורם זוהר בשמי שמים העליונים, ויש כוכבים אשר שולחים קרני אורם אל יושבי חלד; ישנם כוכבים המאירים תקופה מסויימת, וישנם כוכבים אשר מפיצים אור יהל כגרמי שמים קבועים ברקיע.

הקדוש-ברוך-הוא שתל גאונים וצדיקים בכל דור ודור: יש מזהירים בתקופתם ואחר כך נקראים אל על ומשמשים במרום, ויש צדיקים וגאונים אשר דברי תורתם והגותם הולכים כעמוד אש לפני מחנה ישראל, ומאירים את דרך בנסת ישראל בכל מסעיהם, בארצות הגולה ובארץ-ישראל.

הגאון המופלא רבי אפרים נבון מקושטא היה לכאורה פוסק לדורו, כי חיבר שאלות ותשובות לשואליו בעניני הלכה; אבל למעשה סלל דרך ומסילה בנתיבי התורה של הש"ס ושל הראשונים, והבין כלי שייט עבור למדנים ועבור צורבים, עבור הרב ועבור התלמיד, לעבור בהם את ים התלמוד.

היסודות אשר יצק הגאון רבי אפרים נבון בספרו "מחנה אפרים", נלמדים בכל בתי אולפנא לתורה, הן במזרח והן במערב, ובכל הישיבות בארץ ובחוץ-לארץ בונים תלי תלים של הלכות וחידושי תורה על סמך הנאמר בספר אשר השאיר לנו התייר הגדול מקושטא. וכה כותב עליו החיד"א [ב"שם-הגדולים"] "...מהר"ר אפרים נבון הורתו ולידתו בקושטנדינא... וחיבר מחנה-אפרים, וחכמתו ובקיאותו ניכרים מספרו הנורא, ושמענו נפלאות מתורתו ובקיאותו וחסידותו...".

ארץ תוגרמא הרה... ארץ צבי גידלה...

רבי אפרים נולד בעיר קושטא בשנת תל"ז [1677] לאביו רבי אהרן ממשפחת נבון, משפחה רמת היחס, אשר בניה ישבו על מדין בטורקיה ובארץ–ישראל. בקושטא בנה רבי אפרים נבון את ביתו עם בת הגביר והנגיד רבי יהודה אירגאז. בשנת ת"ס [1700] לערך, עלה רבי אפרים לירושלים יחד עם חותנו, ושם התפרנס על חשבון חותנו הגביר. חכמי ירושלים חרדו לקראת הגאון הצעיר, אשר שמו הלך לפניו. וכה כותב רבי חיים שמואל דאנון, איש ירושלים שנקלע לקושטא: "...והנה אימה חשיכה... כי בקקום בוקקים... ויצא חצי העיר בגולה... עלה אפרים מעיר גדולה [קושטא]... וישמח כל העם [של ירושלים] שמחה גדולה..." [בהקדמתו לספר "מחנה אפרים"].

בעשרים שנה התבשם רבי אפרים מאווירה של ארץ–ישראל, כעדות בנו רבי יהודה: "...בי אדוני אבי הראש ז"ל עשה תורתו קבע בארץ הצבי עשרים שנה..." עשר שנים היה רבי אפרים מתבודד ומסתגר בחדרו בירושלים, כעדות החיד"א: "...ושם נתבודד למעלה מעשר שנים ולמד הש"ס והר"מ ובית יוסף..." בירושלים יצא לו שם כאחד הגדולים: "...מיום עד לילה לא פסיק מפומיה גירסא, ...ויהי ער לבו כלב הארי לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, דנהירין ליה שבילי דכוליה תלמודי כמאן דמנח בכיסתיה..." [מתוך הקדמת הרב אברהם רוזאניס].

ועוד כותב הרב חיד"א: "ושמענו נפלאות מתורתו ובקיאותו וחסידותו".

שליחות לגולה למען ירושלים

כאשר החמיר המצב החומרי בירושלים, הטילו פרנסי העיר על רבי אפרים נבון לצאת לשליחות לערי הגולה: "...ויהי כי ארכו לו שם [בירושלים] הימים ועם הארץ הלך ונתדלדל... מחמת מסים וארנוניות... והוא לבדו נשאר מיתר הרפאים, סובל עול צבור ...ותקצר נפשו בעמל זמן הבוגד... ויקם וילך... בשליחות מצוה, לסובב נתיבות ולדרוך בציות" [הקדמת רבי חיים שמואל דאנון לספר "מחנה אפרים"]. דרכו הוליכה אותו אל ארץ מכורתו, ויסובב את ערי תוגרמה בשליחות עיר הקודש. בכל מקום שדרכה כף רגלו נשאל דבר הלכה ופסקי דין. רבים מתשובותיו מעידים על כך: "...הנה כי לעת כזאת גולה אני ממקומי וספרי אינם אתי, אמרתי אכתוב רובי תורתי, תורה בע"פ ממה שרשום בזכרוני..." [מחנה אפרים, הלכות צדקה סימן י']. ובהלכות שותפים, סימן ד', הוא כותב: "...אף כי אנכי היום גולה ממקומי, לא מצאתי מנוח לכף רגלי, גם כי ספרי אינם אתי והדיבור אין אתי, עכ"ז לא נתתי מעצור לרוחי לבלתי סור מן המצוה...".

שאלות בעניני עגונות היו בזמן ההוא בראש דאגתם של מורי ההוראה. השאלות נבעו מתוך אי–בטיחות בדרכים, טיבוע אוניות, ושביה על ידי גייסות. כאשר עבר רבי אפרים דרכן של ערי טורקיה – ללא אפשרות לעיין בספרים – השיב הלכה פסוקה בשאלות אשר התלבטו בהן חכמי ורבני המקום. וכה משבח רבי אברהם רוזאניס, מחכמי קושטא, את גאונות רבי אפרים נבון: "...מחמת מרדין עצורות לבעליהן, חלפו עם אניות והקול נשמע לטיבועין... אשר מסתפקים ממנו המורים בקס"ת מפני חומר שבו דבר שבערוה ...הוא מבינתו ראה ויתר בטוב טעם ...כהרף עין, כאשר רגלו אחת באארעא וחד אמבראי..." [ז"א הוא התיר שאלות קשות של איסור ערוה כהרף עין, כאשר רגלו האחת על הארץ ורגלו השניה כבר על המעבורת בדרך נסיעתו].

רבי אפרים נבון בעיר אדריאנופל

בסוף שנת ת"פ [1720] היה רבי אפרים בעיר אדריאנופל, ועמד במשא ומתן של הלכה עם המרא דאתרא, רבי אברהם קטן.

תשובה בהלכה עם אישורו של רבי אפרים נבון נשלחה מאדריאנופל אל רבה של העיר שאלוניקי, רבי משה אמארילייו. וכה נאמר בספר "דבר משה" מרבי משה אמארילייו: "...שלהי תשרי ה'תפ"א, לאדריאנו לדרישת הרב המובהק כמוה"ר אברהם קטן ה"ו ...הן כל יקר ראתה עיני... ותא חזי מאן גברא רבא קא מסהיר עלה, החכם השלם רב ועצום, שליחא דרחמנא כמה"ר אפרים נבון ה"ו, ואחר אשר רוח מבינתם הופיע בבית–מדרשנו, הנה שפתי אתי שפת יתר...".

ובסוף התשובה כותב רבה של שאלוניקי: "...ובהסכמת הרב הפוסק ומשנהו החכם השלם עצום ורב שליחא מהימנא מארעא דישראל תובב"א..." [דבר–משה, ח"א, אבן העזר, סימן מ"ד].

בעל "מחנה אפרים" מגיע לעיר קושטא

בשנת תפ"א [1721] הגיע רבי אפרים נבון לעיר מולדתו, קושטא, במסעו לקבוץ ממון עבור כוללות ירושלים. מה הומה לבו של הגאון הנודד, להיות שוב בעיר קברות אבותיו אחרי פרידה של כעשרים שנה.

רבה הראשי של העיר היה הגאון העצום רבי יהודה רוזאניס, בעל "משנה למלך". רבי יהודה רוזאניס היה מיודעו של רבי אפרים עוד מימי נעוריו, והכיר כשרונותיו. בעבור רבי אפרים את עיר קושטא, הפציר בו חכמי העיר לקבל על עצמו את המשרה של דיין בעיר מולדתו. חיבה יתירה הראו לו חכמי העיר ופרנסיה בגלל היותו חכם הבא מארץ ישראל. רבי אפרים לא יכול היה לדחות הפצרות אנשי קושטא, וכך הוא נשאר כדיין בעיר זו, כדברי אחד מגדולי העיר:

"...ויהי מדי עוברו פה העירה מצא חן וחסד גדול ביודעיו ומכיריו מגיני ארץ, גאוני עולם... והפצירו בו עד בוש, עד שענה אמן בעל כורחו ...וישימו עליו כל משא העם הזה, לאפרים קחם על זרועותיו... ותהי המשרה על שכמו ...וה' עמו, שהלכה כמותו בכל מקום..." [בהקדמה לספר "מחנה אפרים"].

הידידות עם בעל "משנה למלך"

הידידות בין שני גדולי דור אלה: רבי אפרים נבון ורבי יהודה רוזאניס, בעל "משנה למלך", הלכה וגדלה כל ימי שבת שני ריעים אלה בעיר קושטא. רבי אפרים היה עוסק בחיבורו על הרמב"ם. ורבי יהודה רוזאניס כתב את פרושו "משנה למלך", ושניהם נשאו ונתנו בידידות ורעות בדבר הלכה.

ידידות זו משתקפת היטב בכל פסקי הלכה בספר "מחנה אפרים".

כל זה, בדין הכתוב בשו"ע לא רצה להורות עד שפתח השולחן-ערוך וקרא לו הדין - - -

"ואנן יתמי דיתמי, אשר מחמת חסרון ורב השכחה ויד אינש בנפשיה, איך לא נבוש ולא נבלם להורות תיכף בלי ראות ספר..." ["שיורי ברכה", חושן משפט, סימן יו"ד].

פעולת בעל "מחנה אפרים" למען ארץ-ישראל

גם בשבת רבי אפרים נבון בעיר קושטא, לא הסיח דעתו מארץ-ישראל. חיבת ארץ-ישראל מבצבצת בין שיטי חיבורו "מחנה אפרים".

בהלכות שבועות סימן י"ד מצאנו תשובה בענין עלייה לארץ-ישראל ל"זיירא", השתטחות על קברי צדיקים; בסוף הלכות צדקה, סימן י' מובאת תשובה בענין אחד שרצה לקבוע ישיבה בארץ-ישראל; בהלכות שלוחין ושותפים, סימן ד', מובא מעשה בראובן שאמר לחברו להוליך מתנה זו לירושלים...; וגם במקומות אחרים בספר "מחנה אפרים" נושמים אווירה של ארץ-ישראל.

בזמן ההוא נתייסד בקושטא "ועד פקידי ארץ-ישראל", אשר היה אחראי לאיסוף כספים בממלכת תוגרמא ולהעברתם לארץ-ישראל. ועד זה הטיל מיסים על קהילות תוגרמא, והוא אישר יציאת שליחים לקהילות, וגם שליחי ירושלים היו זקוקים למכתבי המלצה מאת "ועד פקידי ארץ ישראל". דבר זה גרם לתלות היישוב בוועד זה, אבל מאידך גיסא, הקל על מנהיגי היישוב, ושחרר אותם מהדאגה לקיום הקהילות בארץ-ישראל, והוא היה אחד הגורמים לסידור פרעון חובות ירושלים על ידי מנהיגי קושטא.

אגרות שליחות החתומות על ידי רבני קושטא

בשנת תפ"ז יצא לשליחות למען ירושלים הגאון רבי משה ישראל, מחבר שו"ת "משאת משה". הוא עבר דרך קושטא, ובאן הוא קיבל אגרת שליחות חתומה על ידי חכמי קושטא, וביניהם רבי אפרים נבון. האגרת נכתבה בסגנון הרגיל של אגרות למען שלוחי ארץ-ישראל. כל הפסקאות מתחילות במלה "חסד", ומסתיימות במלת "אמת". אחרי חתימת רבני קושטא בסוף האגרת, בא אישור וחיזוק החתום על ידי פקידי ירושלים שבקושטא, הממונים על כספי ירושלים. וזהו חלק מהנכתב להרב משה ישראל:

"...הנה מה טוב לשלוח לידינו מהיום ההוא והלאה כל הלישט"ס [רשימות] השייכות לירושלים לעניים ולת"ח ולהכולל, והקדשות ישנים מן הכלל ומן הפרט, כי קרוב אלינו המקום ונדעה

נרדפה את ה' ונבנתה עיר על תלה זהו חסד של אמת... החתומים פה קושטא בסדר "אדם כי יקריב מכם קרבן לה'" בשנת והיה לך לאות [תפ"ז], ונתתם לי אות אמת, יוסף בכמה"ר ישעיה מטרני, יצחק רפאל ן' יקר, יונה ן' ריי, אפרים נבון, יאודה רוזאניס". – כל אלה מגדולי חכמי העיר קושטא.

רבי יונה ן' ריי הנמצא בין החותמים, היה יליד שאלוניקי, ובערך בשנת תע"ה בא לקושטא, עיר הבירה. שם נתמנה לרב הכולל, כי שמו היה נודע בשערים. הוא נפטר בעיר קושטא, ולא הניח אחריו ילדים. חלק מפסקיו נשאר לפליטה אצל רבי משה אמרילייו, רבה של שאלוניקי, ונדפסו בספרו "דבר משה" חלק ב': "...קונטרס מקצת שאלות ותשובות מהרב המופלא יונה ו' ריי זלה"ה, איש מתא קושטנדינא רבתי יע"א הנמצאים אצלנו בהיום הזה, ויקרא שמו בישראל 'בני יונה', מדאגה בדבר כי אין לו בן, והוא שריד באהלו להקים שמו בישראל, וזאת נחמתו בעולם שכולו טוב..." [שאלוניקי תק"ג].

הסתלקות בעל "משנה למלך"

ארבע שנים אחרי בואו של בעל "מחנה אפרים" לקושטא, בשנת תפ"ה, חלה רבי יהודה רוזאניס, ולא קם עוד מהמטה אשר שכב עליה משך שנתיים. רבי יעקב כולי, מחבר ספר "מעם לועז", שהיה בן ביתו ומזכירו של רבי יהודה רוזאניס, ואשר סידר וערך את פירוש "משנה למלך", כותב בשנת תפ"ז:

"...כי זה שנתים ימים ביום פקדי לחזות בנועם ה' [בביקורי את הרב], חזיתיה לרבי מצער נפשיה ברמיה טובה [ראיתיו שהוא מצטער הרבה בחוליו], אמר מר 'קרבה שנת השבע שנת השמיטה', כדרכו לדבר בבדיחותא, ובזה רמז שכבר הרגיש שקרב קיצו, שנת השבעים לימי חייו...". ביום שמיני של פסח שנת ה'תפ"ז [1727] הסתלק רבי יהודה רוזאניס לבית עולמו. בכל מרחבי ממלכת תוגרמה ספדו לו. ובקושטא ספד לו קרובו, רבי אברהם רוזאניס, כפי שנאמר בהקדמת הספר "פרשת דרכים".

אחרי הסתלקות בעל "משנה למלך", מונה רבי אפרים נבון לרבה הראשי של עיר הבירה קושטא, ועם קבלת תפקיד זה, הוטלה עליו המשרה הרמה ביותר בקהילות האימפריה העותומאנית. רבי אפרים נבון התכתב עם גדולי זמנו בטורקיה ובארץ–ישראל. בספר "משאת משה" מאת רבי משה ישראל ישנן תשובות ממנו [חלק ב' סימן נ, ו–ע"ג]. כמו כן התכתב עם הגאון רבי אברהם יצחקי ועם חמיו בעל "אורים גדולים", רבי ישראל זאבי רבה של חברון. גם בספר "שו"ת פרח שושן" מגדולי רבני מצרים ישנן תשובות מרבי אפרים נבון, ובעל "פרח שושן" פונה אליו בהדרת כבוד והדר.

ויהי השמש לבוא...

הגאון בעל "מחנה אפרים" נפטר לבית עולמו בעיר קושטא ביום כ"ו לחודש ניסן שנת תצ"ה [1773], בן נ"ח שנה, ועל מצבתו כתבו: / "הה מלאכי מות במי זה פגעו, / לא ידעו הדם אשר זרקו / נטש מעט הצאן ביד צוררים / דלים במעמקי עוני נדחקו / מי אחריו יעמוד בפרץ / על עדת קודש אמונות בזמן הועתקו / נבכה עלי פשעי קהלנו / אשר ארז גדול ענף, באש דלקו / נבכה על פשענו, ולא על מות... / גוום לבד יכלה, ונפשם תעלה לאור באור החיים באור חשקו הגו על כנו, בגן עדנו, ובו יתכפרו בניו, ויצטדקו מספד מר ונהי, על הלקח ארון האלהים, כבודנו ומעוזנו, ראשנו העומד על בני עמנו, למשמרת לאות ולמופת – תפארת גילת גלותנו, החכם השלם הרב הכולל המופלא שבסנהדרין כמהר"ר אפרים נבון, נתבקש בישיבה של מעלה ביום שני, ששה ועשרים יום לחודש ניסן, שנת חמשת אלפים וארבע מאות ותשעים וחמש, ומ"ך וזלה"ה [–ומנוחתו כבוד, וזכרו לחיי העולם הבא]".

בעיר שאלוניקי הספידו הגאון רבי יוסף דוד, כפי שמובא בספרו "יקרא דשכבי": "...את זה דרשתי בתלמוד–תורה הגדול יע"א, ביום שבת קודש ט"ו אייר התצ"ה, סדר בהר סיני, על שמועה כי באה מקוסט' מפטירת הרב כמוהר"ר אפרים נבון זלה"ה, שהיתה מנוחתו כבוד כ"ו ניסן התצ"ה... איתא במדרש שוחר–טוב: רבי פנחס אמר, עטרה נתעטר אפרים מאבינו יעקב בשעת פטירתו מן העולם; אמר לו, בני אפרים ראש ישיבה, ראש שבט מעולה... וחשובים שבבני יקראו על שמך 'אפרתים'..." [דרוש קכ"ט].

בנו של הגאון בעל "מחנה אפרים" היה רבי אריה יהודה נבון, הוא אשר עלה אחר כך לארץ–ישראל, והיה רבו של מהרי"ט אלגאזי. רבי אריה יהודה נבון סידר את הספר "מחנה אפרים"

לדפוס, והוסיף פלפול בדברי אביו. וכך כותב הבן: "...אותי צוה אדוני אבי הרב ז"ל, תכף לנטילה [ז"א מיד אחרי פטירתו] להגידו ולסדרו..." במשך שנתיים ימים הגיה הבן את חיבור אביו כפי שהוא מעיד: "...בכל כוחי עבדתי עבודתו זה שנתיים...", ואכן הוציא מתחת ידו דבר מפואר, כעדות החכם מקושטא, רבי חיים שמואל דאנון: "...אפרים מעוז ראשי, יהודה מחוקקי...". ספר "מחנה אפרים" נדפס לראשונה בקושטנדינא בשנת "ויבואו פתחי נדיבים" [תצ"ה], ומאז נדפס עוד הרבה פעמים.

בהקדמת הספר מספיד הבן רבי אריה יהודה את אביו הגאון: "...עודנו באבו, קל מן שמיא נפל, הבן יקיר לי אפרים, מאי בעית בהאי ארעא תעלה במעלות בישיבה של מעלה...".

רבי אריה יהודה נבון חיבר ספר "קרית מלך רב" על הרמב"ם. הוא קרא לספרו בשם זה, בגלל ירושלים העיר, אשר זכה לקבוע בה את דירתו.

הגאון רבי אפרים נבון עוד זכה לראות בחייו את נכדו, רבי יצחק נבון, הנולד בשנת תצ"ג לאביו רבי אריה יהודה, ואשר חיבר ספר "דין אמת" על הרמב"ם, הראב"ד ומפרשיו. נכד אחר היה רבי רפאל נבון, אביו של רבי יהודה נבון, ראשון–לציון בעיר ירושלים, ומחבר ספר "דגל מחנה אפרים", בו הוא מתרץ קושיות שהקשו על ספר אבי זקנו בעל "מחנה אפרים".

בשנת תקס"ה [1805] נשלח לטורקיה בשליחות ירושלים הרב רבי יצחק קובו, שהיה אחר כך ראשון לציון משנת תר"ח עד תרי"ד. בשבתו בבית הגביר רבי יצחק ארדיט בקושטא, חיבר שם קונטרס בשם "דגל המחנה" ובו משא ומתן בדברי ה"מחנה–אפרים". [נדפס על ידי רבי יצחק באדהב בספרו "עטרת זהב" ירושלים תרנ"ז]. וכך כותב הרב רבי יצחק קובו: "...אשר עלתה מצודתי זעיר שם זעיר שם על הרב הגדול מחנה אפרים ז"ל, בהיותי גולל ודופק בטלטולא דגברא הקשה. וידע אני בנפשי, אשר בכל דברי אין בהם מועיל, מקושש קש... בפרט שאני נודד ממקומי, ושמעתתא בעי דעתא צלולה, ואנא אהיה מתהלך מעיר לעיר ומכרך לכרך על פתחי נדיבי עם... במספר ירחים... ואיככה אוכל לכוין אמרות טהורות באתרא דזקוקין דנורא... אמנם זאת אמרתי, רחמנא ליבא בעי... הצעיר יצחק קובו ס"ט..."

הגבירים דוד זונאנא ויצחק די מאיו מקושטא

ספר "מחנה אפרים" נדפס בעזרתם הנדיבה של הגבירים נכבדי עם אשר בקושטא, רבי דוד זונאנא ורבי יצחק די מאיו. בני דורם קושרים זרי תהילה לנדיבת לבם של רוזנים אלה, אשר עזרו לעמם בכל נפשם ובכל מאודם, והם אשר איפשרו על ידי עזרתם הכספית להוציא לאור מכמני חכמתם של רבים מגדולי ישראל בממלכת התוגר.

הראשון–לציון, רבי מיוחס בכ"ר שמואל, מספר במגילת יוחסין של משפחתו על הפעולות הגדולות שעשה סיניור זונאנא למען עניי ירושלים, ועל הכנסת האורחים הנדיבה שזכה הוא עצמו בבית סיניור זונאנא, בעת ביקורו בעיר קושטא. רבי דוד זונאנא נספד תמרורים על ידי הגאון רבי יצחק בכר דוד מקושטא, כפי שנדפס בספרו "דברי אמת" [דרוש ח' ודרוש י"]: "...והנה הצדיק הזה היה כולו מלא חסדים בסתר ובגלוי, מהנה תלמידי חכמים ד' בכל אתר ואתר, בין במדינה הזאת ובין במדינות אחרות, בין בארץ בין בחוץ לארץ, בין גדולים ובין קטנים; תינוקות של בית רבן...".

היו אלה הגבירים דוד זונאנא ויצחק די מאיו, אשר תרמו כספים רבים לשיקום העיר טבריה, בעת אשר נבנתה על ידי הרב הצדיק רבי חיים אבולעפיה בשנת ת"ק.

ביקור הגביר יצחק די מאיו במערת המכפלה

רבי יצחק די מאיו מקושטא ביקר בא"י, ועל כניסתו למערת–המכפלה מספר רבי משה ירושלמי בספרו "ידי משה":

"...פעם עלה רבי יצחק די מאיו לארץ–ישראל על מנת להשתטח על קברי אבות וציוני הצדיקים. כיון שהגיע לחברון למערת המכפלה, שח להשומר שיניחו ליכנס. נתן לו חמישים זהובים, וסרב. אותה שעה אמר לו הגביר, שנותן לו מאה זהובים, ובלבד שיתיר לו הכניסה. אמר לו השומר, שיתן לו המעות קודם לכן; ואילו הגביר מבקש ליכנס תחילה, ואחר כך יתן המעות. לסוף

נשתוו ביניהם, שנותן תחילה מחצית הסכום, ולבשיוצא נותן לו המחצית השניה.

"נתן הגביר לשומר חמישים זהובים, והלה פתח המערה לפניו. כיון שנכנס הגביר לפנים, נעל השומר הדלת אחריו. נתפחד הגביר רבי יצחק די מאייו הרבה, והיה חושש שאין זה לטובה. ואילו השומר הלך לשר שלו, מספר לו המעשה, מראה לפניו חמישים הזהובים, וגם אומר שעתיד הוא לקבל עוד חמישים. הוא גם אמר לשר, שהיהודי יש בידו צרור גדול של זהב, ואפשר לו להשר ליטול הימנו הכל על ידי ערמה.

"בינתיים הלך הגביר לדלת של מערה שניה, והתחיל בוכה ומשווע בתפילות ובקשות ותחנונים אל ה', שלא נכנס למערה בשביל נחת רוח שלו, אלא לראות מעשה ה' ולספר גדולת ה' וכבודו.

"עם שהוא בוכה, נפתחה הדלת לפניו ויצא בשלום ולא נתעכב, אלא נסע מיד לירושלים. שם מושל שר אחר, ושוב אין לו מה לחשוש.

"בינתיים הגיע השר של חברון למערה, לראות את היהודי הכלוא. כיון שנכנס למערה ולא מצא שום יהודי, נתבהל השומר.

"שאל השר את השומר: 'היכן היהודי?'

"אותה שעה אמר השר לשומר: 'חייב מיתה אתה ממה נפשך; בין שהנחת ליהודי ליכנס, חייב אתה מיתה שעברת על מצותי; ובין שלא הנחת לשום יהודי ליכנס, חזקה עליך שגזלת את המעות ומתיירא היית שמא אתה נתפס, ובאת בבדותא שכזו לשם הצטדקות'.

"מיד ציווה השר להתיז ראשו של השומר, ונטל את החמישים זהובים לעצמו – והגביר ניצל מידו".

לימוד זכות על לומדי תורה על פי שיטת "מחנה אפרים"

בעל "מליצי אש" מלמד זכות על לומדי תורה, על פי שיטת בעל "מחנה–אפרים" בהלכות קנין:

"...כתב המחנה–אפרים בהלכות קנין משיכה סימן ו', בענין מי שנתן צמר לצבע ונגנב מרשותו של צבע, דלמא דאמר אומן קונה בשבח כלי, קונה האומן בשבח כלי בין אם אמרינן חזותא מילתא או לאו מילתא היא; וזה דלא כהרא"ש בתשובה כלל מ"ב ס"ו, דבצבע רק אם אמרינן חזותא מילתא היא אמרינן אומן קונה בשבח כלי, אבל אי חזותא לאו מילתא לא קנה אומן, אפילו למאן דאמר אומן קונה בשבח כלי".

וממשיך בעל "מליצי אש":

"...ולענ"ד, על פי מה שכתב המחנה–אפרים ע"פ אגדה לפרש משז"ל על מה שאמר דוד המלך בתהילים א', בתורת ה' חפצו ובתורתו יהגה יומם ולילה, שבתחילה נקראת תורת ה' ואחר כך תורתו של האדם... כי הנה התורה היא כלי חמדה שנתן הקב"ה לישראל, שהם האומנים; ואם משבחו ע"י חידושי תורה, אם כן אומן קונה בשבח כלי וחשיב הכלי חמדה שלו. אך פעמים אדם מחדש בתורה, ואינו אלא כחזותא בעלמא, שנראה טוב, אבל אחר העיון כשמלבן היטב השמעתתא, יאבד חזותא כמו ע"י בורית; וכן נפל חידושו לבירא. ואם כן, אי כהרא"ש, דאי חזותא לאו מילתא היא, לא קנה האומן בשבח כלי זה, ולא נקראת התורה על שמו ע"י הזגיון והעמלות והחזותא דלא הוי קיימא, אלא במחדש דברים ברורים וקיימים. אבל להבעל מחנה–אפרים, נקרא תורתו אפילו אם מחדש דברים שאינם קיימים בסופם, אם על כל פנים הגה ועמל בתורה; דאפילו אם חזותא לאו מילתא היא, מכל מקום קונה אומן בשבח כלי, ונקראת תורתו של אדם על שמו, כי קיים: 'יהגה יומם ולילה'".

חכמי המזרח, עמודים 89–76

רבי אריה יאודה רבינו הכהן

בנו של הגביר החכם המרומם רבי רפאל שלמה הכהן זצ"ל.

היה תלמיד של עט"ר הגאון החסיד רבי רחמים נסים יהודה די שיגורה שבספרו "עקב ענוה" מזכירו בהקדמת המחבר לספר זה שנדפס מדמי רבי אריה יאודה. כמו כן בדף לו, ע"א הוא מזכיר ממנו חידו"ת, 'ואחד מבני הישיבה ה"ה ידיד נפשי ומחמד לבי נהירו דעיינין ובסימו דרוחא החה"מ והנה ש'ול'ם כה"ר גור אריה יאודה המכונה רבינו הכהן נר"ו...'.

בספר 'עקב ענוה' דף קלח, ע"ב יש עליו דרוש להספד שספד לו רבו, ואלו הם חלק ממעלותיו: '...תלמידי הותיק הנפטר מקצ"ש דין הוא הדר מעלת הגביר החכם המרומם... גומל חסדים טובים אוהב את הצדקות אוהב את המישרים חכם ומבין מדעתו כהן שדעתו יפה ווי להאי שופרא דבלי בארעא טור אודם פטדה אוצר כל כלי חמדה... וכל העם אשר בשער יעידון יגידון שהיה איש החסד והרחמים לתת לכל שואל די מחסורו אשר יחסר לו...' ושם ממשיך רבו לספר בשבחיו ומעשיו הטובים שעשה ופעל עם נפשות רבות בצדקה וחסד. בנו היה החכם רבי חיים מרדכי הכהן ז"ל.

רבי אריה יאודה הכהן נפטר ביום י"ב לחדש טבת התרל"ח [1878] בקיצור ימים ושנים בהיותו בן ל"ח שנים.

רבי אשר ב"ר עמנואל שלם 'מטה אשר'

מחכמי טורקיה. רב בסלוניקי. נולד בשנת תמ"ד [1684]. היה בן זמנו של הגאון רבי יצחק לאמפרונטי [בעל "פחד יצחק"]. קיבל תורה מהגאון רבי אברהם גיאטינייו זלה"ה. בבחרותו כבר כתב פסקים. בשנת תק"ח [1748], הדפיס את ספרו "מטה אשר" – שו"ת וחידושים על הרמב"ם ש"ס ודרשות. החל לחבר פירוש על בעל ה"עיטור", אך לא השלימו. גיסו היה הגאון המובהק רבי חנניה שאול זצ"ל מרבני שאלוניקי.

לרבי אשר היתה ספרייה חשובה שהיו טמונים בה כתב יד שונים של חכמי הדורות, ובניהם שיטות של רבותינו הראשונים כמלאכים. רבי אשר היה שקדן גדול בתורה, ונשא ונתן עם הגאון רבי שם טוב צבי מבוסנא, והגאון רבי מיוחס בכר שמואל מירושלים. בתשובות חכמי ורבני דורו הוא נזכר בכבוד גדול. ביתו היה בית ועד לחכמים, וזכה לתורה וגדולה, והזיל את כספו לחכמים.

רבי אשר מאטאלון

מחכמי ורבני אזמיר. במאה הי"ט, חתום בספר "מזכרת משה" סימן מג. לגאון רבי משה בארקי זצוק"ל.

היה ידידו ומצוי בחברתו של הגאון רבי משה בארקי גאב"ד איזמיר. הוא חתום בספר מזכרת משה בסימן י"ז בענין נדבות רמבע"ה משנת תרס"ד.

רבי בונג'אה ן' יעקב

היה חכם מגדולי חכמי קושטא בשנת ש"נ [1590].

רבי בכור אהרן אלנקוה

נולד בקושטא בשנת תר"ז [1847]. היה מצעירי הרבנים שם. בשנת תרמ"ב עלה לירושלים, ויהי לו שם כאחד הגדולים. עד מהרה התפרסם, ורבני דורו מנוהו לראב"ד של עדת הספרדים. שנים אחדות מלא משרה רמה זו יחד עם הרב וידאל חנוך אנג'יל. מתוך היותו בורח מן הכבוד, ויתר לזכות חברו הנ"ל, ומאז נשאר מכהן בבית הדין הגדול כדיין בלבד עד יום מותו. נודע לשם בין רבני ירושלים, בבקיאותו הרבה במשנה. היה מקובל וממנהיגי ק"ק חסידים בית אל, שליח ציבור בו, ושני להרב פריסיאדו בכר משה. ערך לדפוס את הספר "ברוך מבנים" לרבי ברוך ירושלמי, שנדפס בירושלים בשנת תר"ס. ונודע ממקוריו, כי ג' ירחים לפני פטירתו הודיע לבני ביתו, שבחדש אלול עליו למות, ולבן ברצונו להשיא את בתו היחידה בטרם בוא עתו. חלה בדלקת הריאות ונלב"ע ביום י"ט אלול תרס"ו [1906].

ציונו: הרה"ג המקובל האלקי ראב"ד מקודש כמהור"ר בכור אהרן אלנקוה זלה"ה מ"ד ביום י"ט אלול תרס"ו.

רבי בכור איסטרוגו

תושב איזמיר. חסיד וצדיק שכל ימיו היו בסיגופין ותעניות, ולא פסיק גירסא מפומיה, שימש בקודש לפני הגאון הגדול רבי רפאל יוסף חזן זלה"ה בעל ה'חקרי לב', ועלה איתו לארץ ישראל.

רבי בכור בנימין מלמד

'דרשות כת"י'

מרבני וחכמי איזמיר הרב העצום כמה"ר בכור בנימין מלמד זצ"ל. נולד במאגאניצאה. בחייו זיכה את הרבים. נפטר בשנת תרמ"ח [1888]. הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל היה ידיד נפשו של רבי בנימין מלמד ובספרו "עיני כל חי" ח"ג כותב עליו: "זכור לטוב להרב השלם נז"י אב לאביונים כמוהר"ר בכור בנימין מלמד נר"ו דכמה פעמים הולכין [העניים] לביתו בחצי הלילה ובאשמורת הבוקר, ועומד ממטתו לתת לחם לרעבים גם צמאים עכ"ל. גם היה מבקש מבעלי בתים שיחזיקו את התלמידי חכמים בקצבה. ורבי חיים פאלאג'י מספר שפעם אחת נפל נער יהודי ביד ספן גוי שרצה שימיר את דתו והגר"ח פאלאג'י שלח את רבי בנימין לספינה שהיתה סמוכה לעיר, ורבי בנימין הלך בזריזות ובמסירות נפש ונכנס בסכנה עצומה לתוך הים ונתן לספנים כסף ונטל את הנער, ואח"כ סיפר הנער דכפסע היה בינו לבין המות, או היה מוכרח להמיר הדת, אשריהו דזכה לקיים נפש מישראל דהוא עולם מלא.

מתוך הספדו של רבי יוסף פאלאג'י ב"ר חיים פאלאג'י על רבי בכור בנימין מלמד בה' לחדש אייר שנת תרמ"ח: 'דוע ה'דבר ו'מפורסם ה'ענין בעיני מו"ר כמה קשה פטירתן של צדיקים ואנשים כשרים, ובפרט על סילוקו של צדיק כאדון אשר אנו עסוקים בהספדו, נפש היפה, רב חסד'א, חסד'אי מילוהי, עטרת ראש, האח נפשינו, הרב הרחמן בנימין הצדיק בכור שקדושתו, אשר גבר חסדו ואמיתו, זלה"ה כי ראוי לומר עליו בפה מלא חכם שמת אין לנו תמורתו, סמא דכלא ביה, שלם בכל מידות טובות שמנו חכמים, ואם באנו לספר אין די בא'ר, ותתי לי דאשתכח ביה מ"ש באבות שמעון הצדיק 'על שלשה דברים העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים'. ריש תורה, שהיה חשקן בתורה, והיה לומד תורה לשמה, ומחדש בטובו ודורש טוב לעמו, וזה כמה שנים שהיה חכם ומלמד תורה בישיבתינו "בית הילל" יב"ץ, והרביץ תורה בתלמידים ויצא פר"ח פרח'י שושנים, והצליח בלימודו בהרבה תלמידים, דגדיים נעשו תיישים גדולים בתורה הע"א.

וכל שהוא עיקר דכמה יגיעות יגע ללמד את בניו תורה ומצות, ויגע ומצא לזרעא מעלייא לטובים הב' בניו רבנן עצומים בתורה הע"א, והורה גבר דהיה רחים רבנן. גם כן עבודה, דתפלות כנגד תמידין תקנום, דזכה להיות ששים שנה שליחא דציבורא בקהל קדושים בקול נעים, והיה מזכה את הרבים בתפילותיו ותחנוניו, ומה גם בימי הסליחות ובימים נוראים תפלתו זכה בהכנעה גדולה, וכי יתן איש את קולו בבכי ובתחנונים מעומקא דלבא, ופיו כמונה מרגליות, והיה אב לאביונים ולחכמים, וכמה שני היה גבאי כשר לחלק על ידו לצנועים בעלי מזכה לחייביא לעוררם בתשובה שלימה, וגם בתוכחת חיים במוסר השכל, בנועם שיח, בחן שפתיו, אשריו ואשרי חלקו לעולם הבא שהיה מזכה את הרבים, וזכות הרבים תלוי בו. וגמילות חסדים, למפורסמות אין צריך שהיה כבוד בחיבה יתירה וברחמנות גדול, והגם שהיה מוטל על ערש דוי ביסורין קשים ומרים, היה מרחם על הבריות, לתת לכל שואל די מחסורו, ומה גם על בעלי בתים שירדו מנכסיהם, שהיה רץ כצבי מפינה לפינה לעשות גביה, והיה ממלא שאלתו וחפצו, ומעולם לא השיב לשום אדם ריקם, והיה מלא לכל העולם חסד, כמו שאמר הכתוב "חסד ה' מלאה הארץ" [יוסף את אחיו, דף ל"ג ע"א].

הגאון רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל מביא בספריו הנהגות ושמועות ממנו: ראה "צוואה מחיים" עמוד נ'. "רוח חיים" אורח חיים סימן קפ"א, אות ג'. "צדקה חיים" דרוש ב"ד, דף פ' ע"א. "תוכחת חיים" פרשת דברים, עמוד קצ"ב. "זכירה לחיים" ח"ב דף כ' ע"ג. "עיני כל חי" ח"ג, ע"ג. "כף החיים" סימן ה', אות כ"ה.

וגם בספר "חלקו של יוסף" [אמאדו] בדרוש לאור י"ד כתב בזה הלשון: "ושמעתי מפי ידי"ן רב רחומאי הרב ועצום ונז"י כמה"ר בנימין בכור מלמד נר"ו שפירש... ושמו ג"כ מוזכר עוד בספרי חו"ר דורו. כת"י דרשות שלו מצוי במכון "בן צבי" 2470.

רבי בכור בנימין נפטרה בה' אייר בשנת תרמ"ח [1888] ונטמן באיזמיר.

בניו הם: החכם השלם רבי חיים שם טוב מלמד זצ"ל, ראה בערכו, והחכם השלם רבי יעקב מלמד זצ"ל, ראה בערכו.

רבי בכור ברכה דאנון

'בד קודש'

הרב הכולל כמוהר"ר ברכה דאנון זצוק"ל היה בנו של הגאון רבי יום טוב דאנון שהיה באיזמיר ואחר כך ראשון לציון בירושלים

בשנת תקפ"ב [1822]. רבי בכור חיבר ספר "בד קודש", שנדפס בתוך ספרו של אביו "כבוד יום טוב", שאלוניקי תר"ו. רבי ברכה דאנון נפטר בעיה"ק ירושלים ויש עליו הספד בספר "תהלה לדוד" חלק ב', דרוש י"ז להספד. נפטר בשנת תר"ה [1845]. הגר"ח פאלאג'י בספרו "נפש חיים" [מערכת הת' אות ט"ז] כותב על רבי בכור ברכה דאנון בזה הלשון: "זכור לטוב רב נהוראי הרב כמוה"ר... דבהיותו עומד עמנו פה זה דרכו דרך הקדש, כשהיה עושה הפסקה גדולה, היה נוהג בליל השישי להיות נעור כל הלילה וקורא ושונה, כי באיש גבורתו כמי שאבל ושתה, ולא היה סומך עצמו אפילו לצדדין והיה מכוין לסיגוף יותר. מה טוב חלקו ומה נעים גורלו, ראה מה עלתה לו לשכון בבוד בארצינו זקן בא בימים, וגבור בארץ יהיה זרעו כן יהי רצון".

רבי בכור חיים ב"ר משה ב'ג'ראנו

'חיים בירושלים'

מחכמי בולגריה, רומניה וטורקיה. דיין, מנהיג ומקורב למלכות. נולד באסקי–זאגורה [בולגריה] בשנת תרט"ז [1846]. נפטר בקושטא בשנת ה'תרצ"א [1931]. למד תורה אצל רבי זכריה הלוי מסלוניקי. השתלם גם בשפות ובמדעים אחרים. בשנת ה'תר"מ [1880] שימש כראש הקהילה ברושצ'וק. אחר כך עבר לבוקרסט, ושימש שם דיין ומנהל בית הספר לקהילה הספרדית. בתקופת ישיבתו בבוקרסט קשר קשרים עם מלכת רומניה אליזבט, ושימש כמפרש "שפות שמיות" לבית המלוכה ולמשרדי הממשלה. זכה לעיטורי כבוד ממשלתיים על כמה מחיבוריו ברומנית. בשנת ה'תרס"ח [1908] נבחר לרבה של אדריאנופול, ובשנת ה'תרפ"ב [1922] – לרבה הראשי של קושטא. מאמריו בעברית פורסמו בכתבי–העת: "המגיד"; "המחבצלת"; "המאסף"; "המצפה". הותיר כתבי–יד רבים.

נפטר בקושטא בכ' מנחם אב התרצ"א [1931].

אלו הם חיבוריו שנשארו בכתב יד:

א). "ארשת החיים" – דרושים. ב). "תשובה מחיים" – פסקי דין בענייני עגונות וכו'. ג). "חיים בירושלים" – ביאורים על סדר זרעים ומועד על תלמוד ירושלמי. ד). "אמונת אומן" ספר פילוסופיה. ה). "חיים עד העולם" ליקוטי אמרים נבחרים שפירסם בכתבי עת בשפות שונות. ו). "אסף עשיר לעיניני פולקלור". ז). "תרגום תולדות הטבע". ח). שירים ופיוטים ותחינות.

יהודי המזרח בארץ ישראל, כ. ד. נאון; אנציקלופדיה לבית ישראל

רבי בכור חיים רפאל חאביף

'אמונת אברהם'

מחכמי איזמיר. חיבר ספר 'אמונת אברהם', מוסר בלאדינו, איזמיר תרנ"ה. יש עליו דרוש להספד בספר "שמו יצחק", לג'ר' יצחק קריספין.

רבי בכור חיים יצחק נחום

מחכמי איזמיר. היה בשנת תרנ"ד בבית דינו של הגאון רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י זצ"ל ונמנה עמו למסדר גיטין. ראה: 'שיירי יפה ללב' אבן העזר סימן קנ"ד במזכרת הגיטין אות מ'. גם החבי"ף צירפו למסדר גיטין, ראה: 'גנזי חיים' דף נט ע"ב.

ראה ג"כ בספר 'אנך יפה' בהשמטות ותיקונים דף ר"ה, ע"א.

רבי בכור חיים נסים דאנון

כיהן פאר כרבה של העיר דרגוטלו קאסבה שליד איזמיר.

רבי בכור יעקב יעבץ

'צור יעקב'

מחכמי ורבני איזמיר. חכם מופלא ומרביץ תורה בתלמידים, ובעל מידות ומעלות תרומיות, ועניה עולה על כולן. אמו אשת חיל מרת זינבול תנצב"ה. אביו הוא החכם השלם והכולל עצום ורב רבי חיים משה יעבץ זלה"ה. שגם החזיק אותו בגופו ובממונו. רבי בכור היה מיוצאי חלציו של הגאון רבי ברזילי יעבץ בעל ספר 'לשון ערומים ולשון לימודים'. הוא היה אחד מגדולי תלמידיו של הגר"ח פאלאג'י, והוא מזכיר את שיעוריו של רבו בבית מדרשו "בית יעקב" ראה בספרו "צור יעקב" בראש הספר "התנצלות המחבר" "נער הייתי גם זקנתי בבית מדרשו בית יעקב..." הגאון רבי חיים פאלאג'י

זצ"ל בספרו "גנזי חיים" מערכת גימל נוסחי גיטין עמוד קמב מזכירו בזה הלשון: "אחד מגדולי תלמידי הרב ועצום כמה"ר בכור יעקב יעב"ץ נר"ו". גם הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו 'שמע אברהם' סימן ל' דף צט, ע"ב מציינו בזה הלשון: '...אחד מחכמי הישיבה והוא יושב ממולי הדר הוא הרב ועצום ממשפחת סופרים כמה"ר בכור יעקב יעבץ נר"ו...' גם בספר 'פתח הדביר' חלק ב' סימן לג, דף יא, ע"א מזכירו ומציין ממנו בזה הלשון: '... חקרתי על מנהג עירנו אזמיר יע"א... ואמר אלי עמיתנו בתורה מעלת הרב ועצום כמוהר"ר יעקב יעבץ דמתקרי בכור נר"ו...'.

בהקדמתו לספרו 'צור יעקב' הוא כותב בזה הלשון:

"עוד זאת היא שעמדה לי גדולה שימושה יותר מלימודה הרבה למדתי מתלמידי. נער הייתי גם זקנתי בבית מדרשו של שם רבה רב"י ל"ז יתקרי בישיבה של מעלה ובישיבה של מטה "בית יעקב" הא בבתי בראי הא בבתי גואי. לילות כימים לא ישנתי בבית המדרש לא שינת קבע ולא שינת עראי. וכל הנמצא כתוב בס' משם תורה יוצאה הר' סימנא"י, כי אזכרה ימים מקדם הגיתי עם חבירים מקשיבים אחי ורעי, עולה על כולם ראש ישיבה אריה דבי עלאי בקי בכולי תלמודאי. הוא הקדוש מרנא ורבנא מאור הגולה חד בדרא חיים ומלך נר"ו מלכא לעלמין חיי לנצח נצחים כיר"א אשר יצקתי מים על ידיו בצלו חמדתי וישבתי כולי יומאי. ויהי כי ארכו שם הימים עשה את שאינו זוכה כזוכה למנות אותי ללמד את בני ישראל ויתבו קמאי, ובכל כחי עבדתי לא מנעתי את עצמי מבית המדרש מגו דאיתקצאי, מיום הראשון עד יום הז' אפילו דלא היה לי פנאי, ויקרא יעב"ץ לאלקי ישראל והרבית את גבולי בתלמידים ינצר מטעי, קראתי את ה' וענני וה' עזרני לראות מעשה ידי יוצאי חלצי משום חצר איתרבאי, אזמרה לאלקי בעודי שמח לבי ויגל כבודי אילני דמלבלבי דרהיטי אבתראי, גדיים שהנחתי נעשו תיישים כל דפריש מינאי, ראו קראתי בשם "צור יעקב" כמטבע שתקנו חכמים באמת ויציב טבא חזאי, ואתה תחזה לתנא דידן בהקדמתו דסמך ידו על ראש הצעי"ר חיי"ם ברצונו נתן טעם לשבח לי לשמי דלא ליהוו מרנני אבתראי, ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי צור וללמד לפי שפלות דעתאי, ומכאן מודעא רבה לאורייתא לעין הקורא אם ראה תראה דקדמוני שרים עדי בשמים וסהדי במרומים המנותא גבאי, כי לא ראיתים עד הנה כי עשות ספרים הרבה אין קץ ולא שביחי גבאי, והדן אותי לכף זכות ה' ידינהו לכף זכות בן זכאי" [בכור יעקב יעבץ ס"ט].

חיבר ספר: "צור יעקב" – ביאורים נפלאים, וחידושים מתוקים על התורה, בדרך דרושים על סדר פרשיות התורה, איזמיר תרכ"ו, בהסכמת רבו החבי"ף. בשער ספרו זה הוא מזכיר כי יש לו ספר חידושי הלכות ואגדות בשם "עדת יעקב". ורבו רגיל לכנותו על שם ספרו "הרב צור יעקב". וראה עוד "ארצות החיים" שער ב', אות מ"ה, דף י"ז ע"א, "עיני כל חי" דף קי"ט ע"ב, זכירה לחיים", ח"ב, דף צ"ג ע"א; "שמע אברהם", סימן ל' דף צט, ע"ג. הוא ג"כ ספד את רבו החבי"ף והספד נדפס בספר "חלקם בחיים" דרוש ב"ט. שמו נזכר בספרי חכמי ורבני דורו באיזמיר. הגר"ח פאלאג'י מציינו בספריו; ראה: "זכירה לחיים" רות, דף צג, ע"א, 'ובזה פירש תלמידי הותיק הרב השלם כמה"ר בכור יעקב יעב"ץ נר"ו...'.

לימים עלה לירושלים ונטמן בה א' חשון בשנת תרל"ה [1875]. בנו רבי חיים משה יעבץ ז"ל נפטר בחייו, ואביו דרש עליו בספרו 'צור יעקב' דרוש להספד בסוף הספר.

בספר 'אברהם את ידו' דרוש ו' לשמועות ספד הגר"א פאלאג'י וכתב: "יגדל המספד... מסילוקו של צדיק עמיתנו בתורה רב חביבא יעקב שלימא ז"ל... שהיה מעירנו איזמיר יע"א ושהיה לומד בקדושה ובטהרה בעיר הקדש ירוש' ת"ו... ויותר לתלמידיו שהיה אוהב אותם כבנים... והיה שמח שמחה גדולה שזיכהו ה' להעמיד תלמידים הרבה...".

רבי בכור יצחק אלגראנאטי

כיהן כמו"ץ בכפר בורון אב"ד במאה הי"ט. החבי"ף שלח לשם איגרת בב' אב התרכ"ד, ובתוך האיגרת ששלח הוא מציינו: 'כמוה"ר בכור יצחק אלגראנאטי נר"ו...' ראה 'חיי חמרא' דף י', ע"א.

רבי בכור יצחק ביטון

מחכמי ורבני איזמיר. שמו נזכר בספר "גנזי חיים" מערכת גימל נוסחי גיטין לגאון רבי חיים פאלאג'י ושם נזכר בזה הלשון: "והחכם השלם והכולל כמה"ר בכור יצחק ביטון נר"ו".

הוא הצטרף ביחד עם הגר"ח פאלאג'י בבית הדין בשנת הת"ר.

גם רבי אברהם פאלאג'י בספרו 'וימהר אברהם' מערכת המ'ם מצטט ממנו פירוש, וכותב: 'והרב ועצום כמהר"ר בכור יצחק ביטון נר"ו פירש'.

רבי בכור יצחק נאבארו

'לב מבין'

נולד באיזמיר לאביו רבי יעקב. היה רב מובהק, דיין וגאון גדול מפורסם, אב לחכמים וחסיד אחד המיוחד מבני דורו מרבני איזמיר, קיבל תורה מהגאון רבי ברוך קאלומיטי זצוק"ל. כיהן ברבנות עם הרבנים רבי רחמים אריה אברהם אריאש בעל ספר "שפתי רננות", ורבי יוסף בן חיים משה ן' עזרא בעל ספר "שלחן המלך". היה דיין מצויין. נפטר כ"ה אב בשנת תקצ"א [1831] ונטמן באיזמיר.

הגאון רבי יאושע אברהם קריספין בספרו "אברהם במחזה" דרוש ד' דף ק"ד, ב' כתב: "דרוש לפטירת מורינו הרב הכולל כמוהר"ר יצחק נאבארו ז"ל בעל ספר 'פני מבין'... שאם אמרנו נבא לספר בשבחיו וענותנותו וגודל אהבתו עם השלום אוהב שלום ורודף שלום והנהגותיו עם כל איש ואיש יקצרו כמה יריעות מהכיל... והיה דן דין אמת לאמיתו... איך נאבדה ממנו מרגלית טובה ונעימה כזאת כי אין לנו תמורתו..." כמו כן ספד לו הגה"ק המופלא רבי שלמה חכים בספרו "בסא שלמה" דרוש שביעי להספד, בזה הלשון: "...רבי יצחק משרשיא דזכה להרביץ תורה בתלמידים ולהיות רועה צאן קדשים ודן ידין את עמו ... ואם אמרנו נבא העי"ר מתרומת מדותיו והנהגותיו הישרות קצרה היריעה מהכיל...". בספר "פני יוסף" [פונטרימולי] בדף קנה, ע"ב מזכיר ממנו ד"ת ששמע, וזה לשונו: 'ועל פי זה ששמעתי באומרים לי משם עט"ר מוה"ר בעל ספר פני מבין ז"ל שדרש בשנת התקפ"א כונת רז"ל בקידושין...'.

אלו הם חיבוריו:

א). "פני מבין" – חידושי הלכות ופלפולים על מסכת סנהדרין ב' חלקים, נדפס בשאלוניקי תקע"א–תקפ"ו. ב). "לב מבין", חידושים על הרמב"ם וסיעת מרחמוהי גם ראשונים ואת אחרונים, וכמה שו"ת וחקירות וענינים שונים נדפס שאלוניקי תקע"ז. ג). "מבין דבר", חידושים על השלחן ערוך, בכתב יד רמזו הגר"ח פאלאג'י בספרו "חיים ושלום" חלק א' סימן א'. ורבי חיים מזכירו בספריו: שו"ת לב חיים סימן ק"ה. חלקם בחיים דרוש ג', הכתוב לחיים בהקדמה.

הוא גם הגיה את הספר 'ער יצחק' לגאון רבי נסים יצחק ארדיט זלה"ה. וכותב: 'אמר המגיה יצחק נאבארו הי"ו. הוא ג"כ הגיה את הספר "ישיר משה" שאלוניקי תקס"ו להחה"ש רבי רפאל משה פאלקון זצ"ל. הוא חתום ג"כ בשנת התקצ"א ליצירה, על פסק בספר 'בן הרמה' על הרמב"ם הלכות אישות פכ"ד, דף פח, ע"א.

ובספר "ארח מישור" סימן כ' עמוד נב לגאון רבי אליהו רחמים חזן זצ"ל נמצא תשובה מרא"ח בענין בע"ח שתפס נכסים ששלחה אל רבינו. ושם מכנהו: "פני מבין חכמה המאור הגדול לי אורי רב תנא הוא פחד יצחק יהיה בעזרו ושמרו כרועה עדרו היר"א".

הגאון הקדוש רבי דוד אמאדו זלה"ה ספד לו בספרו 'תהלה לדוד' דרוש י"ט להספד ובראש ההספד כתב:

"דרוש שדרשתי בשעת חימום בק"ק בק"ח יב"ץ, על רב אחאי מעלת הרב השלם הדיין המצויין כמהר"ר יצחק נאב'ארו בעל ספר פני מבין ביום כ"ה לחדש מנחם משנת התקצ"א ליצירה.

ידוע הדבר ומפורסם הענין גודל החיוב המוטל על כל עדת בני ישראל בקטון כגדול לבכות ולספוד על מיתתן של צדיקים, ומה גם על סילוקו של צדיק אשר אנו עוסקים בהספדו רב אחא משבחא בעל ספר פני מבין רב יצחק ז"ל, שאם אמרנו נבא אע"ר בשבחיו אין די בא"ר וזו אינה צריכה לפנים כי תורתו מכרזת עליו גודל מעלתו ולמפורסמות אינן צריכות ראיה, כי מרוב שקדנותו היה משים לילות כימים על התורה ועל העבודה".

בספר 'ברך את אברהם' סדר ואתחנן דף קצ"ה, ע"ב כתב הגאון רבי אברהם פאלאג'י: '...ויסע מלאך האלהים אב לחכמים ולאביונים, משוש כל הארץ מורינו הרב כמהר"ר יצחק נאב'ארו ז"ל בעל פני מבין ולב מבין...'.

מרן החבי"ף מציינו רבות בספריו, ובעיקר מציין לספרו 'פני מבין'. ובשאר ספרי חכמי איזמיר מציינים פסקים וחידושים ממנו.

רבי בכור יצחק קטן

חכם וסופר בבית הדין באיזמיר, במאה הי"ט. הוא חתום בספר "מזכרת גיטין" סימן כז, ב' לגאון רבי משה בארקי זצ"ל.

הוא גם נמנה למסדר גיטין בשנת התרנ"ה עם הגאון רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י. [ראה "יפה ללב" אבן העזר חלק ח' דף כ"ג, ע"ב]. בספר "דרש אברהם" חלק ב', דף ע"ג ע"א כותב הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי: 'כן הקשה אלי המסתופף בצל קורתי החכם השלם כמהר"י ביטון המכונה בכור הי"ו...'.

רבי בכור נסים יעקב מזרחי 'ברוך מבנים'

מכונה מירקאדו. מרבני אזמיר בראשית המאה השביעית לאלף הששי. הוא מתואר בשער לספרו בזה הלשון: "פעולת צדיק חד קמיא, מבני עלייא דעסיק באורייתא תדירא, מר ניהו רבא מעלת הרב השלם... ומלבשתו ענוה משים עצמו כמי שאינו... היה ממוני גיטין". הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו "ברכת מועדיך לחיים" ח"א דרוש ט"ו כותב: "הרב ועצום כמוהר"ר בכור נסים יעקב המכונה מירקאדו מזרחי ז"ל, דהיה עסיק באורייתא תדירא ולא ימיש מתוך האהל, ובעל מידות טובות, וענוה גדולה מכולם...".

כמו כן יש עליו הספד בספר "איש מבין" דרוש ז' להלבשה. הוא היה תלמידו של הגה"ק רבי דוד אמאדו זלה"ה בע"ס 'תהלה לדוד', וכמו כן הוא גם כן ספד לרבו, והוהספד נדפס בספר 'תהלה לדוד' חלק ב' דרוש כד עמוד קי"א.

חיבר ספר "ברוך מבנים" הכולל דרושים וליקוטי תנ"ך ואגדות הש"ס, ובו נרמז שמו בר"ת ב'נ'י'ם'. נדפס באזמיר בשנת תרכ"ח. הרב הגאון רבי חיים פאלאג'י ראש רבני העיר איזמיר הסכים על הספר, ובדבריו כותב עליו: "עמיתנו בתורה", ועמו יחד חתם רבי רחמים נסים יהודה די שיגורה. רבי בכור נסים יעקב נלב"ע באזמיר כ"ט אלול תרכ"ט [1869].

רבי בכור קאריו

מחכמי קושטא. היה אחד מתלמידיו בישיבתו של הגאון רבי יוסף אלפאנדרי זצוק"ל. הגאון רבי רפאל ביטראן היה מרי"ץ אליו פירושים וחידושים, ובספר 'פרת יוסף' סימן תב, דף 80 ב. הוא כותב אליו: "ובהריצותי זה למעלת הרב המובהק מאיר כברק כמהר"ר בכור קאריו נר"ו, ככה הראני...".

רבי בכור שמואל ן' עזרא

מחכמי ורבני איזמיר, מתואר: "החכם המרומם", היה תלמיד ותיק לרבי חיים פאלאג'י מדברי תורתו נדפסו בספרי רבו. ראה 'נפש חיים', מד, ע"א. קצב, ע"א, 'תנופה חיים', דף סה, ע"א.

רבי בן ציון ג'וקריל

החכם השלם והכולל עצום ורב רבי בן ציון ב"ר שלמה ג'וקריל זצ"ל, היה חתנו ותלמידו של הגאון רבי חיים פאלאג'י זיע"א.

הוא היה שוחט ובודק במאגנציאה הסמוכה לאיזמיר. בספר "חלקם בחיים" דרוש ל' כתב רבי בן ציון על רבי חיים פאלאג'י, בזה הלשון: "... היה לי לאב, שהדריך אותי כדרך האב את בנו, מיום שעמדתי על דעתי... שלמדתי תורה בבית מדרשו, ויאמינו לי רבותי באמת כי יודע אני בעצמי באילולי זכות ה"ה זיע"א לא הייתי יודע אות אחת שבתורה".

גיסו הגאון רבי אברהם פאלאג'י מציין אותו כ"חתן תורה, חרב פיפיות בקי בטרפיות... כה"ר ציון לא ימוט" [ראה חלקם בחיים דרוש ל"ד דף צ"א ע"א]. כמו כן הוא גם כן מציינו בספריו: ראה: 'ויקרא אברהם' סדר שמיני פרשה א' פסקא כה: 'הקשה האי גיסא דנהרא החכם השלם והכולל כמה"ר בן ציון ג'וקריל נר"ו...'.

הוא היה בעלה של בתו של הגאון רבי חיים פאלאג'י לאה שנשאה בחודש כסליו בשנת תר"ו, ונפטרה בחיי בעלה בשנת תרנ"ג, והיא היתה אשה צדקנית ורחמנית, ובעלת צדקה וחסד 'עם כל הבא לפניה אחור לא ישוב ריקם מגודל הנדיבות'.

היה תלמיד חכם גדול ומומחה בהלכות איסור והיתר, שחיטה וטריפות. הגאון רבי חיים פאלאג'י העריך אותו מאוד וכינה אותו: "חתני הנחמד, זית רענן, החכם השלם והכולל עצום ורב" [״חיים ביד״, יורה דעה, סימן כג, דף לא]. ומזכירו בכמה מספריו: "עמודי חיים", דף קט"ח; "עיני כל חי", דף ס"ה, לסנהדרין כ"ו ע"ב, ועוד. אביו של רבי בן ציון, רבי שלמה ג'וקריל, היה גם הוא תלמיד חכם גדול ורבי חיים מביא את חידושיו בכמה מספריו [ראה "מועד לכל חי", סימן כ"ג, אות ל'; דף קפ"ה; "לוח ארז", דף ל"ב וראה גם בספר 'ארצות החיים' שער ב' ע"ז].

שנים רבות הוא היה אחד מיחידי הח"ק של בקור חולים יב"ץ, והוא בעצמו ג"כ ספד את חמיו הגר"ח פאלאג'י וסיפר עליו בהספדו דברים מופלאים ונשגבים, והוא העלה אותם על הכתב בספר 'חלקם בחיים' דרוש ל' ביום תשלום החודש של הגאון רבי חיים פאלאג'י.

הוא כתב גם כן דרוש להספד, והדרוש נדפס בספר "חיים לגופא" עמוד סה בנדמ"ח.

יש לו גם התכתבות בהלכה בשו"ת "בן ימין" יו"ד סימן מ"ח וסימן נ' ומשם ניכר גדולתו בתורה. וראה גם כן בשו"ת "חיים ביד" יו"ד סימן כג תשובה ארוכה ופסק ממנו, ובסיום התשובה כותב לו הגר"ח בזה הלשון: "... גבר חכם בעז בקי בטרפיות כרבי יוחנן, חתני הנחמד זית רענן... דהיה שכרי חתן מרבנן...".

בספר "פני יוסף" דף קצד, ע"ב כותב הג"ר יוסף פונטרימולי בזה הלשון: 'וידיד נפשי הרב ועצום בקי בטרפיות כמה"ר ן' ציון ג'וקריל נר"ו הביא סמוכות לדבריו...'.

רבי בן ציון נפטר ביום כ"ב ניסן בשנת התר"ס [1900] ונטמן באיזמיר.

רבי בן ציון פסחיה בן חביב

היה דיין בבית דין באיזמיר בשנת תרס"א לערך, ונראה שעסק בגיטין, שמו נזכר פעמים רבות בספר "מזכרת משה", מזכרת הגיטין בסימנים ז, ח, יא, יד ועוד. היה מצוי הרבה בחברת הרבנים רבי אליא אבולעפיה, רבי חיים אלבעלי ורבי משה בארקי, וביחד גם הסתופפו יחד מצעירותם בבית מדרשו של הגאון מרן החבי"ף, ובנו רבי אברהם פאלאג'י. בצעירותו למד גם את חכמת התכונה. והגורלות שגם אחיו רבי אברהם היה בקי בה. נפטר ונטמן באיזמיר.

הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו 'וימהר אברהם' מערכת א' דף ח, כותב: 'ואחד מתלמידי הישיבה החכם השלם ן' ציון פסחייא ן' חביב נר"ו תירץ... ועוד בספרו 'ויקרא אברהם' סדר שמיני פסקא ד' כותב הגר"א פאלאג'י. 'וידיד נפשי החכם השלם כמה"ר בן ציון חביב, נר"ו פירש...'. וראה גם שם בפסקא י"א, בספר "לחיים בירושלים" [דרוש להספד עמוד רע"ח] מתארו: "החכם השלם והכולל נזר ישראל" ומזכירו בספריו ומביא חידו"ת משמו.

רבי בן ציון בנימין רודיטי

'אהבה תזכור'

חכם מאיזמיר. משפחתו היתה נודעת באיזמיר. אביו הוא כה"ר משה רודיטי זצ"ל. חיבר ספר: "אהבה תזכר" – על מצות "ואהבת לרעך כמוך", איזמיר תרל"ב לאדינו [איזמיר]. חיבור השני ספר "כי זה כל האדם", איזמיר תרמ"ד.

הוא גם הדפיס ספרים רבים של חכמי איזמיר ואגפיה. בית הדפוס שלו פעל בשנים תרי"ז–תרמ"ד, ונדפסו בו שבעים ואחד ספרים. הוא גם עסק בהגהת הספרים שנדפסו אצלו.

רבי בנימין ב"ר אברהם מוטאל

מגדולי חכמי דורו בקושטא בשנת ת"ע [1710]. הוא הדפיס את הספר 'תומת ישרים'. ויניציאה שפ"ב.

החיד"א בשם הגדולים [מערכת גדולים א, עה] כותב: "ושמעתי שהי' מדקדק עצום וחיבר כמה ספרים בחכמת הדקדוק".

רבי בנימין ב"ר מתתיהו

'בנימין זאב'

תור הזהב ליהדות ספרד נסתיים עם גירוש היהודים משם בשנת "מזרה" ישראל יקבצנו [רנ"ב]. ספרד היהודית ששימשה במגדלאור לישראל בחשכת הגלות מימי חסדאי אבן שפרוט חדלה להתקיים. בעליתה הפתאומית כן ירידתה, כפריחתה כן שקיעתה. כי פתאום עלה עליה הכורת ורוקן אותה מכל יהודיה שהופקרו לגלות ושמד, לטלטולים ונדודים, להרפתקאות ותלאות אין ספור.

אך עם שקיעת שמשה של ספרד זרחה שמשן של ארצות אחרות. מיינה הטוב של ספרד התבסמו כרמי מדינות רבות. הגולים לא נקלטו במקום אחד, לא היתה מדינה שתסכים לקלוט את כולם והם התפזרו למדינות רבות. הודות לפיזור זה קמו מרכזים חדשים לתורה וחכמת ישראל בהרבה מארצות תבל במזרח ובמערב באירופה ובאסיה.

טורקיה המוסלמית היתה בין המדינות היחידות שפתחה את שעריה לרווחה בפני הגולים הבורחים מחרב הנצרות. חלק ניכר של הגולים הגיעו לטורקיה בה נתקבלו בסבר פנים יפות. אף כי היה שוני גדול בין הגולים לבין התושבים באפים ואורח חייהם, הרי השתרשו עד מהרה בין התושבים הותיקים. הם הקימו קהלות מפוארות ויסדו ישיבות גדולות. הישיבות בשאלוניקי, קושטא ואדרינופולי תפסו את מקומן של הישיבות בטולידו, קורדובה וברצלונא. תורת ישראל נטלה את מקלה ותרמילה מספרד ועברה לטורקיה "בשהרחיב ה' את גבול פאר הגולה ונתן לנו בממלכת תוגרמה פליט ושארית גמלנו כרחמיו וכרוב חסדיו ולהחיות עם רב" [תשובות הרדב"ז] כי "פקד ה' את עמו ואת ארצו ושם הולכים בני ישראל מגדולה לגדולה בעושר ובכבוד" [שו"ת די לאטש].

בעקבות גידולן ושגשוגן של הישיבות בטורקיה ויון עלה מספרם של תלמידי החכמים נתוספו ספסלים בבית המדרש. בראש הישיבות הקדושות עמדו גדולי הדור, שרי התורה, פוסקים ומכריעים בהלכה ששמם נשאר לברכה ולתהלה עד היום הזה.

בין אלה תופס מקום נכבד רבינו בנימין ב"ר מתתיהו מחבר ספר השאלות ותשובות "בנימין זאב".

רבינו נולד בטורקיה לאביו רבי מתתיהו בהתחלת המאה השלישית לאלף החמישי. בנעוריו למד תורה אצל רבי גרשון פאנצי ורבי אליקים סגל אשכנזי והוא מזכירם פעמים רבות בתשובותיו. אחר כך עבר לעיר ארטא שביון שם הרביץ תורה לתלמידים והקים תלמידים רבים ואחר כך ניהן בה כאב בית דין וחתם על פסקי דין רבים.

אך הוא לא התפרנס מן הרבנות ולא עשה אותה קרדום לחפור בה, כי שלח גם במסחר ידיו לפרנס את ביתו "ואני ההדיוט לא למדתי בעונותי אלא מעט מהרבה כי כל ימי גדלתי בסחורה ולפי זה היה ראוי לי למנוע עצמי ולמשוך ידי ממלאכה זו שהיא מלאכת שמים כי מי שאינו בקיא צריך להיות זהיר וזריז במלאכת סופרות שהיא מלאכת שמים שמא יחסר אות אחת או שייתר אות אחת ונמצא מחריב את העולם כלו... אמנם נשענתי על סייעתא דשמיא" [תשובות בנימין זאב סימן יד].

פרסומו כגדול בתורה וכפוסק הלכה הגיע למרחוק, ומקהילות רבות בטורקיה ויון, בקורפו וברודוס בקנדיא וביתר איי הים אליהם הגיעו יהודים בדרך נדודם, פנו אליו בשאלותיהם השונות, והוא ענה לשואלים דבר הלכה.

שני סוגי שאלות מעסיקים אותו במיוחד, כפי שהם משתקפים בספרו; האחד הוא בעניני מסחר ומשא ומתן. חלק נכבד מיהודי טורקיה ויון מצאו את מחיתם מן העסק והמסחר לצורותיהם השונות, סבך היחסים המסחריים ובעיות הלכותיות רבות המתעוררות בין סוחרים המכוונים דרכיהם לפי ההלכה, הובאו בפניו או בפני בית דינו והוא נתבקש להכריע ולקבוע פסק הלכה. בעיות אלה העסיקו אותו רבות.

כך הוא מנסה בכל הדרכים למצוא פסק דין בסכסוך שבין "סוחרים ההולכים בויניזייא [שם, ונציה] ובריקנאט ובכל מקום שנותן ראובן לשמעון מאה פרחים בהלואה כדי שיקבל ממנו באולונא או בארטא או בשאלוניקי או בכל מקום מאה ועשרים" [שם, שסד]. תשובות רבות הוא מקדיש לבעית הרבית שהעסיק אז את הסוחרים היהודים. הוא אינו מוצא כמובן כל צד היתר ומסיים "ונאמן הוא יתברך שמו המצוה לנו מצוה זו לתת לנו שכרינו ויש לו כמה אוצרות לרחמינו וייטיב אחריתנו מראשיתנו" [שם שסח].

סוג שני של שאלות נגע בעניני אישות וביחוד בבעיות עגונות שהיתה אז בעיה שהזמן גרמא בגלל הנדודים הרבים שיגברו על הגולים במדבריות ובמדינות הים שהביא לכך שרבים נעלמו מבלי שנמצאו הוכחות של ממש ששוב אינם בחיים, שאלות רבות הופנו

אליו והוא נכנס תמיד לעובי הקורה לברר את הדברים ולפסוק את ההלכה ועד כמה שאפשר להתיר את האומללות מכבלי העיגון.

תשובה אחת בה התיר אשה לפי עדות של גוי מסיח לפי תומו עוררה ויכוח חריף וחילוקי דיעות בין גדולי הדור. יריבו הגדול בויכוח זה היה רבי דוד הכהן [הרד"ך מקורפו] תשובות רבות כתב בויכוח זה, הוא הגן על דעתו ולא זז מעמדתו זיז כלשהוא בסופו של דבר הסכימו רובם של גדולי הדור לדעתו והצדיקו את פסק דינו, בין אלה שסמכו את ידיהם על פסק דינו, בריב בו נטלו חלק כל גדולי התורה, היו רבי יוסף טייטאצאק, רבי אליעזר השמעוני, רבי שלמה בן אשטרוק הכהן אבן ארדוט, רבי שמואל ב"ר יואל שוואב, רבי שמואל אלמושנינו, רבי אליעזר אבסילרוד, רבי חייא מאיר ב"ר דוד, רבי אברהם ב"ר משה הכהן ורבי שמואל בן מאיור.

תקיף בדעתו היה. מגן בלהט על פסקי דינו אך יחד עם זה היה ענותן ושפל ברך "מה אעשה אנכי הפעוט – הוא כותב בהקדמה לספרו – אשר לא עמדתי אפילו על חכמה אחת וידעתי כי לא ידעתי ספורות ספיריות ואפילו לסיטון קטן לא הגעתי ועל כן לא הייתי ראוי לזאת המלאכה ואיך ממני תצא תורה ותופע נהרה ...ואירא מאד כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי ...מכל מקום נשענתי בחסדי ה' יתברך ובזכות אבותי ועל אשר למדתי מרבותי ואנכי תולעת ולא איש משביע לכל תלמיד שבשיעין באיזה פסק שבחיבור זה יחזור עליו פעם ופעמיים ושלש וארבע וחמש ושש כדי שיכנסו דברי באזניו", "ומי אנכי שבאת לתהות על קנקני ואני אפילו לרועה צאן לא הגעתי אבל מרוב ענותנותך הטית אלי לשאול אף כי איני כדאי" [שם, שכה].

הוא נדד רבות ואנו מוצאים אותו פעם בויניציה ופעם בקורפו, פעם בשאלוניקי ופעם ברודוס, בכל מקום בואו הוא מתקבל בכבוד ובהערצה, לא פעם הוא מפשר בין הקהילות ונענה לשואליו בעניני הלכה שונים, בקורפו הוא שוהה שעה קלה וכותב תשובה ארוכה [שם, שסא] ובויניציה הוא כותב "בחפזון ובקיצור" [שם, שפב].

תלאות רבות עברו עליו, בנו רבי מתתיהו נפטר בחייו והוא כותב הספד מר עליו. אף בנו היה מגדולי התורה ותשובותיו מצויות בספרו של רבינו. בספרו מצויות גם תשובות של חתנו רבי שמואל קלעי שהיה אף הוא חבר בבית הדין, מחבר ספר שו"ת "משפטי שמואל" [נפטר בשנת שמ"ב בערך].

את ספר שאלות ותשובות שלו "השלים ביום ו' ניסן רצ"ד בארטא והביאו לדפוס בויגיציה בשנת רצ"ט", גדולי הפוסקים ובניהם רבותינו הרמ"א והש"ך מזכירים אותו פעמים רבות בספריהם. וכך הפך ספר זה להיות מספרי היסוד של ההלכה הפסוקה בישראל.

התולדות מתוך שו"ת "בנימין זאב" כרך א' ירושלים תשמ"ח

רבי בנימין ב"ר שלמה הלוי

רבי בנימין נולד, איפוא בשנת תכ"ז ודאי בצידון, וכנראה נקרא על שם זקנו בעודו בחיים. כבר בילדותו ניכרו בו דרכי חסידות. בהיותו בן י"א שנים הפציר באביו להתיר לו להניח תפילין. אף הוא היה גדול בתורה, בנגלה ובנסתר. הוא העתיק לעצמו ס' כנף רננים ומעשה חושב, שאינם אלא מהדורה אחרת לספר הכוונות מסידורו של רבי אברהם אזולאי. כ"י באוסף בניהו, בסוף הספר כתב: אני הצעיר בנימין בן לא"א מורי ורבי הרב הגדול המקובל חסיד ועניו כמוהר"ר שלמה זצוק"ל, בן להרב המקובל הנאמן המפורס' בחסידות וענוה אשר יצק מים ע"י תלמידי האר"י זלה"ה כמהר"ר בנימין הלוי זצוק"ל, העתקתי ספר זה לעבודת קוני פה אזמיר יע"א והשלמתיו ביום ב"ך יברך לחדש טבת משנת שלח אורך ואמת"ך [תס"ז] המה ינחוני. ה' יזכני להגות בו אני וזרעי וזרע זרעי כמ"ש לא ימושו מפיך ומפי זרעך ומפי זרעך אמר ה' מעתה ועד עולם. ויראני נפלאות מתורתו, כמ"ש נעים זמירות ישראל גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך, ויזכני להבין סודותיה ותעלומות חכמה ללמוד וללמד לשמור ולעשות לעולם ועד. אכי"ר. ס' מעשה חושב הושלמה העתקתו בד' בניסן ובסופו דברי חתימה בנוסח זהה.

רבי בנימין הלוי היה חתנו של רבי אהרן אלימלך. אף הוא היה גדול בפשט ובקבלה והעמיד תלמידים. נודע שבהם הוא רבי אהרן אלפנדארי בעל ספר יד אהרן. כמה תשובות משלו נדפסו בשו"ת ארח לצדיק לרבי אברהם חיים רודריגיז מרבני ליוורנו [ליוורנו תקמ"ז]. [אורח חיים סימן ו, דף ט, ד–יד, ד, יורה דעה סימן ד, תשובה ארוכה

מאד מדף יח, ב' ועד כט, ד' וזמנה שנת תס"ח. המחבר השיג על דבריו ורבי בנימין הלוי השיב לו בחריפות. ושם סימן ה, דף כט, ד–לו, ד. וכן תשובה משנת תע"ה שם סימן יז, דף מז, א–ד). ודן תשובות ארוכות ביותר. יחסי חיבה וידידות היו ביניהם ודמה שהכירו זה את זה פנים אל פנים. כלום עשה ר' בנימין הלוי בליוורנו? ראוי להביא כלל בפסיקה משלו:

ודבר זה ידוע ומפורסם שאין ללמוד מדברי שום פוסק ולדקדק בדבריו רק במה שנושא ונותן על עיקר הנדון שנשאל עליו לא במה שבא בדבריו באיידי ואגב דאיכא למימר דלא דק מאחר שאינו מעיקר כוונתו. [ארח לצדיק, יורה דעה, סימן ד, דף כב, א].

תשובות וחידושים שלו נכללו גם בספרו שלאביו. [סימן ג, דף ג, א, סימן מח, דף ס, ב, הגהות אבן העזר וחושן המשפט [קיו, א' ואילך] מכתיבת בנו בנימין וכן ליקוטים על הש"ס [קלה, א–קלו, ב], ליקוטים נפרדים [קלו, ג] מר' שלמה הלוי ובנו ועוד, ליקוטים על הש"ס שלבן [קנח, ב]. א' יערי [שלוחי ארץ ישראל, עמוד 285] ייחס כל שלר' בנימין הנבד לר' בנימין הזקן וכן ר' חיים מיכל [אור החיים, סימן 593, עמ' 281], וחזר בו בספרו תעלומות ספר, עמוד 61].

רבי בנימין השני כאביו שימש אב בית דין באיזמיר בימי כהונתו של רבי ישראל בנבנשת, בנו של בעל כנסת הגדולה. תשובה אחת משנת תע"ו כתבוה במשותף הוא ורבי יצחק הכהן בעל בתי כהונה ולא הורו למעשה אלא בהסכמת רבי ישראל בנבנשת. [יד אהרן, אבן העזר חלק א, נאספות סימן יא, דף יח, א. קבלות העדות הן מניסן תס"ט ואדר תע"ו].

על עיסוקיו הרבים כתב בתשובה לרבי אברהם חיים רודריגז בשנת תס"ח:

"אך מה אעשה ואבי שבשמים גזר עלי טרדות מטרידות השכל מבית ומחוץ, עול דרך ארץ והנהגת הבית, ועול תורה מענייני' הברחיים שאיני יכול להפטר מהם". [ארח לצדיק, יורה דעה סימן ד, דף כט, ג].

בעת שנתעורר הפולמוס נגד השבתאי נחמיה חייא חיון יצא גם רבי בנימין הלוי נגדו והודיע שבדעת חכמי איזמיר להגביר מלחמתם בחיון ולכתוב על כך לרבני הקהילות. [התנועה השבתאית ביוון, עמוד קפה].

נפטר במגיפה בעשרה בתמוז ת"פ, וברשימת 'מצבות רבני וחכמי איזמיר' כונה 'הרב המובהק נשיא נשיאי הלוי'. [סי' מז, עיניני שבתי צבי, עמוד 143. גם מהדירי הדרות באיזמיר בשת תצ"ח יכנוהו כך וכותבים שספר יצירה מצאוהו 'בבית נכאתו של הרב המובהק נשיא נשיאי הלוי כמהר"ר בנימין הלוי זלה"ה. וכתוב שם מכתיבת ידו של מר אביו הרב מהר"ש הלוי זלה"ה שהוגה מפי הרב המופלא המקובל האלהי כמהר"ר שולימן ן' אוחנא' [התנועה השבתאית ביוון, עמוד רעא]. רבי ברזילי ב"ר ברוך יעבץ מחכמי איזמיר הספיד את הניספים בכפר בונגאר באשי, והם: 'הרב המובהק נשיא נשיאי הלוי כמוהר"ר בנימין הלוי', רבי יצחק אלגאזי ועוד. [לשון ערומים, אזמיר תקי"ז, דרוש טו, דף נח, ב]. ועל רבי בנימין יאמר: 'עודנו באיבו טרוף טורף... אזל בלא זימניה'. [שם, דף נח, ג. לא ידוע דבר על ילדיו. אחד מבני בניו, הגביר ישראל יעקב הלוי, השאיר אחריו כסף להדפסת ספרו שלר' שלמה הלוי ואשתו שרה בכורה ושני בניה שלמה ושמואל הרציאו את משאלתו לפעול. [ראה הקדמת המביא לדפוס אברהם יהודה].

ספר זכרון לר' יצחק נסים בעריכת מאיר בניהו, ירושלים תשמ"א, עמודים קנג–קנד

רבי בנימין לפפא

מחכמי מגניסיאה. הוא חתום בין רבניה שמוזכרים בשו"ת 'בעי חיי' חושן משפט ח"ג – רג.

רבי בנימין מלמד [הראשון]

נולד לאביו רבי מאיר בשנת שע"ה [1615] רב גאון מפורסם ומרביץ תורה. מגדולי חכמי איזמיר. היה מגדולי תלמידיו של הגאון רבי אברהם מוטאל זלה"ה. רבי בנימין חי בזמן בעל "הכנסת הגדולה", וגם חתום על ספר זה. רבי בנימין היה חכם ומעין גדול ומרביץ תורה בתלמידים באיזמיר, בשנת תי"ט [1659] ברח מאיזמיר לבונגאר באשי מחמת המגיפה שהיתה באיזמיר. בשנת תכ"ג [1663] הוא כיהן באב בית דין במאגנישה, ובשנת תכ"ח [1668] חזר לאיזמיר

והרביץ תורה שם. תלמידו היה הגה"ק רבי אליהו הכהן האיתמרי הנודע בספריו הקדושים. ורבי אליהו שמע ממנו הנהגת חיים, ראה במדרש אליהו אזמיר תקי"ט, דרוש ה', דף כב, ד, בזה הלשון: "שמעתי מרבי ומורי כמהר"ר בנימין מלמד ז"ל ששמע מפי קדוש וכו'... רבי אליהו ספד לו ופרסם את שבחיו בספרו "מדרש אליהו" דרוש ראשון. ובסוף הדרוש חיבר עליו קינה חרוזה בסיפור שבחיו דרך תפילה לנורא עלילה, שיהיה הסתלקותו מן העולם כפרה על הדור.

רבי בנימין נתן כמה הסכמות לספרים, מהם הסכים על הספר "הליכות אלי" אלגאזי, בשנת ת"כ על ספר "בנסת הגדולה" חלק חושן משפט, על ספר "לחם רב" די בוטון, ועוד.

ב"מצבות רבני וחכמי איזמיר", כתוב שרבי בנימין מלמד נפטר בכ"ט כסליו תל"ח [1678], אלא שאין ספק, שנפל כאן שיבוש, ושנת פטירה זו אינה נכונה. והנה מצאתי שהג"ר חיים בנבנשתי מוסר לנו על פטירתו של רבי בנימין מלמד באחת מתשובותיו בשו"ת 'בעי חיי'. בתשובה לשאלה שנשאלה בשנת ת"ל הוא משיב: "אך אמנם כי ביום ו' ששלח אלי השאלה הזאת הייתי עסוק בדרוש חברה הקדושה של ת"ת ויום א' פטירתו של החכם הש' אלוף התורה כמה"ר בנימין מלמד, ז"ל, הטריחנו לפתוח עליו בשורה ובהספדו וקבורתו". [בעי חיי, חושן משפט ח"ב סימנים י"ו–י"ז]. ואכן בשנת ת"ל חל כ"ט בכסליו ביום א'. וראה עוד "מחקרים בתולדות היהודים בארץ ישראל ובארצות המזרח", מאת דוד תמר ז"ל, שהתייחס לעניין זה.

הגה"ק רבי אליהו הכהן מתלמידו חיבר קינה על רבו רבי בנימין מלמד, וזו לשונו:

"ידעתי כי יעשה ה' דין ומשפט בארץ לשפוט תבל בצדק, צדק ומשפט מכון כסאו, כי ישרים דרכי ה' וכל מעשהו באמונה בהסתלקות הצדיק מה שמן משמן טוב אם תבעיון שמעו שמוע ברוגז קולי כמלולי' מכלולי' להללו ברוב גודלו אשר תשוקת יהדותו נגד צורי סערי מבצרי צורי לבבי וקול פעם זעם רעם רובי ענותנותו החונים סביב לכליותי שופכים דוללות ימים ולילות ומפני להבת שלהבת גחלת אוכלת הבוערת בכבד וביותרת. על משכן לבבי גודל חסידותו הקושרת עטרת כותרת מוכתרת לראשי. ועתה כשל כחי רוחי חובלה, אשר על כן זלגו עיני נהרי נחלי דמעותי על הורמנא דמלכא דנפל מרקיעא כההוא פיתקא, ואן אנחנא נשארנה קטינא קטינא חריך שקא, דמי יגזור באיסורה דתרבא ומשכי ואליתא וחלבא דשוקא, ובדיני פרשותא בגווני דדמי חיוור ואוכם וסומקא, וסידורא דגיטא ודקדוקי עויקא, ועניניה באורכה עד למסניה ערקא. והגיד שיחו ואמרתו כמטרא בתר זיקא. דלה בדוולה אפרסמונא ברקא, בכניסתא רבא ויקרא בדיני רפתא וגלוסקא, ובברכתי דבוסתני דתמרי ושסקי ורמוני והכלוס ומוריקא, ואילני מירא וקונמא ובורקמא ושמשק ודנדנקא, וחלקה דתפוחיא בברסקא, ובדיני אלונטים וסרבלי ובוסתרקי בקרספר ברקא, עופיה דאורייתיה להחכים טפשיטאו אנכי לפתחי פרדסקא. ובאורייתא דבר נש עתיקא וינקא, הלכותיו כנהמא שמירא לא הנרקא מיתקא דפומא כבשרא שמינא וחמרא עתיקא, לא כחישא וחמרא מרקא דחליש וחנקא. ריחא כשלפוחיתא דמירא דכיא וכדנדנבא ושמשקא. פדותיגטור ברבא פרמוסקא, ריישא דפאטורייני במלחמתא דאורייתא עד עומקא. פתגמי דחילה אמתני ותקיפא פרוונקא, ריישא דאפרטורייני במלחמתא דאורייתא עד עומקא. פתגמי דחילה אמתני ותקיפא פרוונקא דאיגרתא בבליוני דגושפנקא ומהדרנא לנא בשורה ורדקא, והשתא דחיקא ועקתא, ריקה בקרקשרתא בוקה ומבוקה ומבולקה, ורחמין למבעי מן קודם אלהא שמיא וערקא דסמכנא זכותיה אע"ג דאורחין רחיקא, ומדכרנא כדמהפכי אינשי בעיזקא."

ורבי אליהו מביא ממנו עובדא. ראיתי בעיני מרבי ומרי נר"ו שהיה שולח תלמיד מתלמידיו והיה מוסר לו איזה יחורים והיה משתטח על קברי הצדיקים לשאול איזה שאלה, והיה עולה הצדיק להשיב על השאלה, והיה עולה ממש עם אחר כשהיה לבוש בו בזמן אחר, ופעמים עולה בתכריכהון שנקבר עמהם. הרי שבכל פעם היה נדמה בלבוש א' כפי חילוף הלבושים שהיו עליו בחייו. ודע שהאמת כן, ואין לי צורך לישבע לך על זה. עכ"ל, וע"ש עוד.

רבי בנימין פאלאג׳י

מאיזמיר. נפטר בשנת תקמ״ג [1783]. שמו מוזכר בספר ״מערכי לב״ דרוש ע״ט עמוד קפ״ה לגאון המפורסם בעל ה״חקרי לב״. ושם דרש החק״ל דרוש לכבוד רבי בנימין זצ״ל שהיה דודו.

רבי בנימין פונטרימולי ׳שבט בנימין׳

משפחת פונטרימולי, שנציגה הראשון הגיע לאזמיר מצפת במחצית השניה של המאה הי״ח, השתלבה בחיי הרוח של הקהילה היהודית ובנהגתה הרוחנית כמעט מים עם הגעתה לעיר. היה זה בין השנים תקכ״ז–תקמ״א [1767–17819], כשהגיע לעיר רבי בנימין פונטרימולי, מחכמי צפת. כותב עליו הגאון רבי נסים חיים מודעי, ״ידוע לכל תפארת גדולתו ושלמותו״ [דרישה מחיים דרוש י״ב עמוד קפט]. לאורך שהותו באזמיר בא רבי בנימין בקשר עם רבים מחכמי העיר, למד והתכתב עימם בהלכה. ביניהם יוזכרו רבי חיים יהודה אליעזר [שמחת יהודה סימן לח דף מט], רבי רפאל יצחק מאייו [שפת חים סימן מב], רבי יצחק ארדיט ועוד. הוא גם היה מעורה בחיים הקהילתיים ורגליים לדבר שנתמנה לדיין בקהילה. הוא נפטר שם ביום טז סיון תקמ״ד [1784]. חיבורו ׳שבט בנימין׳ על הלכות שטרות, נדפס כארבעים שנה לאחר פטירתו עם הוספות מבנו רבי חייא זצ״ל. נדפס שאלוניקי תקפ״ד.

החיבור ״שבט בנימין״ הוא חיבור מקיף כולל גם הלכות ושו״ת בדיני שטרות, והוא ספר חשוב בנושא זה. וכמו כן בתחילת ספרו הוא כותב מעט דברי מוסר השכל בענין חשיבות צורך הידע של הסופר שטרות שיהא בקי בכל הדינים שידע אותן על בוריין לכל כללהם ופרטיהם, ושידע להוציא שטרות מתוקנות מתחת ידו. ועוד ממשיך שם, עיי״ש. בנו של רבי בנימין היה רבי חייא פונטרימולי, ונכדו היה הגאון המופלג בתורה פקיע שמיה רבי חיים בנימין פונטרימולי בעל ספר ׳פתח הדביר׳.

רבי בנימין חתם באייר תקכ״א על אגרת השליחות של רבי חיים מודעי, יחד עם רבני צפת.

העתקת מצבתו הגיע אלינו ממקור בכתב יד [מכון בן צבי, כת״י מס׳ 1714, עמוד 14]: ״לבבות יחרדון ביום דבר אבד ושבר נתח טוב, ונקר עין ימין: ושלף צור חרבו עלי חכם שלם, וסר מר המות בחלק בנימין: בתוך שוחה נטען ומשכבו עפר ושת ביתו שמה שעריו שוממין: מנוחתו כבוד במשכן צדיקים וינוח יעמוד לעת קץ הימין: אבן מקיר תזעק קינים והגה והי כלה ייליל ינהגהו על מות ספרא רבה דישראל מלא חכמה וכליל, הוא נב״ת [נפשו בטוב תלין] אל המנוחה ואל הנחלה בעדן גן אלקים כהולך בחליל, עלה אל האלקים וי [ויי] לסיון ש׳ וישם אות״ה מצב״ה לפ״ג״. לפני ההעתקה נבתב: ״למ״ק [למצבת קבורת] החכם השלם והכו׳[לל] סופר מהיר כמוהר״ר בנימין פונטרימולי ז״ל בע״ס שבט בנימין״. צילום מתוך כתב היד.

רבי בנימין קאזיס ׳מגילת ספר׳

מחכמי קושטא היה החכם השלם הרב הכולל אב״ד מקודש – רבי בנימין ב״ר דוד קאזיס היה תלמיד מובהק לגאונים רבי אליעזר נחום, ולרבי רפאל יעקב אברהם גירון. הרביץ תורה בתלמידים רבים בקושטא. ספרו ׳מגלת ספר׳ הוא ספר ראשון מתוך חלק שני שעל סמ״ג. כלולים בו גם פירוש על לשונות הרמב״ם. ביאורים על הירושלמי ומדרש תנחומא. רש״י והרא״מ על התורה. פירושיו נלקטו מחיבוריו חלקו של בנימין. אמתחת בנימין וצוארי בנימין כולם נמצאים באוסף בניהו מלבד ׳יד ימיני׳ שלא ידוע לאן התגלגל.

שני בנים היו לו לרבי בנימין קאזיס. החכם המרומם כמה״ר דוד ואברהם והם הוציאו לאור בכספם את ספרו של אביהם בשנת תק״י.

רבי יעקב אברהם גירון חיבב מאד את רבי בנימין קאזיס והחשיבו לא כתלמיד אלא כחבר וריע. וכך כתב בהקדמה לספר מגילת ספר.

״בנימין הצדיק. מיום דעתי אותו. כד הוינא זוטרי. חברים מקשיבים. רבים אשר אתנו להם יד ושם טוב בביתי ובחומותי. בהמה שמן חלקו של בנימין. הוי שקוד ללמוד תורה יותר מכולם״.

בספרו תיקון סופרים ומקרא סופרים מביא רבי יעקב אברהם גירון פירושים בשם התלמיד. כגון: ׳והר׳ כמוה״ר בנימין קאזיס נר״ו

פי', וכן בספרו שלזה מובאים דברי הרב. כגון: 'עוד הקשה מ"ו הרב נר"ו ומטי בה משם כמהר"י אלפאנדארי ז"ל. משום דוחקא' עקר לקושטא ושם הרביץ תורה ולעת זקנתו עלה לצפת ונתקבל לרב הקהילה. אחד מתלמידיו היה רבי נסים יהודה ן' יקר שכל שידוע עליו הוא מן ההקדמה שכתב לספרו של רבו. ושבו יביא דברי תורה בשם רבו: 'הקשה הר' המובהק כמוהר"ר אברהם גירון נר"ו.

לעת זקנתו עלה מקושטא לצפת ונפטר בה. אלמנתו מרת קאלו נשארה בקושטא ונפטרה בב' אדר ב' בשנת תק"י [1750], ונטמנה בקושקונג'וק.

אלו הם חיבוריו:

א). "מגילת ספר" ב' חלקים, חידושים על הסמ"ג והרמב"ם. לספר הקדמה הסכמות רבי אברהם מיוחס, רבי חיים מודעי ותלמיד המחבר רבי נסים יהודה ן' יקר.

ב). "אמתחת בנימין", על לשונות התוספות על מסכתות שונות, עדיין בכ"י אוסף בניהו ע' 2, ושם גם נמצא כתב יד גדול של ספר "צוארי בנימין" הכולל שיטות למסכתות רבות. זהו חלק א' של החיבור והוא מרבה לעסוק בירושלמי. ג). יש ממנו בכת"י ספר על הרא"ם, בראשית – דברים 100 דף באוסף בניהו עמוד 6 [סימנו במלת"כי 700 44].

רבינו אליעזר נחום פירוש על ספרי, במבוא, עמוד כב, תשנ"ג

רבי בנימין קארקו

מחכמי קושטא. הוא נזכר כבעלים של גינה ומולקי שיש לו מאבותיו. ראה 'פרת יוסף', חושן משפט, ט.

רבי בנימין רפאל אליעזר

גדל באיזמיר במאה הי"ט. היה בנו של הגאון הנודע רבי יאושע אברהם יהודה בע"ס 'עבודת משא'. שמו מצוין בספר 'אשר לאברהם' דף נח, ע"ב, לג"ר רבי אברהם פונטרימולי זלה"ה שמזכיר ממנו שמועה, בזה הלשון: 'ואני שמעתי בפסוקים אלו דבר נאה שפירש חכם ירא מעלת הרב ועצום רב טבחייא כמהר"ר בנימין רפאל אליעזר ז"ל בן מגדול מוה"ר בע"ס עבודת משא...'.

רבי בנימין שלטון 'חושב מחשבות'

מרבני איזמיר. אביו הוא רבי שמואל שלטון זצ"ל. רבי בנימין חיבר ספר "חושב מחשבות" למודי החשבונות בשפת לאדינו, קושטא תצ"ז.

ספר "חושב מחשבות" ללמד את בני יהודה וישראל קטנים שלא הגיעו לחינוך לדעת אב"י דר"י חושבנא ויהיו מספרים דרך התגרים דליהוו בקיאין בשומ"א ויהי ידם אמונ"ה לספ"ר ביציא"ת כל איש ומעשהו וזאת היתה נסיבה להדפיסו ללעזות בלעז למען ירוץ קורא בו, הכינו וגם חקרו והביאו לבית הדפוס... בנימין בכמה"ר שמואל שלטון נר"ו... קושטאנדינה, בדפוס אברהם בכ"ר משה יתום, בשנת מפ"י עוללי"ם ויונקי"ם יסד"ת ע"ז לפ"ק [תצ"ז].

רבי ברוך אברהם יאודה

מחכמי אזמיר. אביו הוא הגאון רבי יהושע אברהם יאודה בעל ספר 'עבודת משא'. מתואר: החכם השלם ונו"י כמוה"ר ברוך אברהם המכונה מורנו הי"ו אור גולל: רבי ברוך היה חתנו של רבי רפאל יום טוב אשכנזי זצ"ל. הוא גם עזר לאביו להביא לדפוס את ספרו 'עבודת משא'. אחיו הם הרבנים: הגאון רבי חיים יאודה בעל ספר 'אחי וראש', ורבי רפאל בנימין, היה מומחה בעניני טריפות.

רבי ברוך אג'ימאן

על מצבתו בקושנג'וק נכתב: 'ברוך הגזור מצבת קבורת החכם... כמהר"ר ברוך אגימאן נ"ג יום ש' לאלול ש' תק"ל ומ"ר'.

רבי ברוך ב"ר יצחק אבן יעיש 'מקור ברוך'

מחכמי טורקיה ואיטליה. חי בראשית המאה הרביעית לאלף השישי. מצאצאי מגורשי ספרד. מתרגם וחוקר, ובקי בכל חכמה.

העתיק ספרים הרבה מערבית ומלאטינית לעברית. בשנת ה'של"ו [1576] חיבר ספר "מקור ברוך" על שיר השירים, קהלת ואיוב בספר הפירושים מתחלקים לשלשה ראשים: פירוש המילות, הענינים והפשטים.

תולדות עם ישראל, בערכו

רבי ברוך ב"ר יקיר קאלומיטי 'אבק דרכים'

מרבני איזמיר, בשלהי המאה הי"ח. חכם ולמדן גדול, מוכיח בשער. היה מדוכא ביסורין. היה ראש ישיבת "בית הלוי" באיזמיר. סבו היה הגאון רבי יעקב בן נעים בעל ספר "משכנות יעקב". רבי ברוך חיבר ספר "אבק דרכים" דרשות ושו"ת על אורח חיים ויורה דעה נדפס שאלוניקי תקע"ד. שמו נזכר רבות בספרי חכמי ורבני דורו, כגון: בספרי רבי חיים פאלאג'י, בספר 'דרישה מחיים' לגאון רבי נסים חיים משה מודעי שמתארו: 'עט"ר אדוני ומורי ז"ל' ומזכיר בספרו פעמים רבות את שמו, ראה שם בדרוש ו' לנישואין דף קכ"ח, ע"א שכותב על רבי ברוך בזו הלשון: 'רב ברוך הוא וברוך שמו אשר הוא נושא מש"ך הזרע בנן של קדושים אראלים ותרשישים מזר"ח קא אתי הרב משכנות יעקב והרב בני אהרן ז"ל וגם אבותיו הקרובים היו חכמים ונבונים יודעי דעת ומביני מדע...'.

הגאון רבי חיים פאלאג'י כותב עליו בזה הלשון: "וזכור לטוב סבא יקירא אב לחכמים ולאביונים בעל 'אבק דרכים' זצוק"ל דקיים זה בשמחה רבה ונפש חפצה זי"ע".

הגאון רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל מזכירו בספריו: ראה "צדקה לחיים" מערכת ה' אות קע"ג. וע"ע לגאון רבי יצחק פאלאג'י זצוק"ל בספרו "יפה ללב" חלק ג', יו"ד סימן ש"מ אות ח'.

רבי ברוך נפטר ח' באב בשנת תקפ"ה [1825] באיזמיר.

בהקשר לפטירתו כותב הגאון רבי יצחק פאלאג'י זצ"ל: שמעתי על הרב כמה"ר ברוך קאלומיטי בעל ספר "אבק דרכים" זצוק"ל כי יום או יומים קודם פטירתו הלכו מגדולי תלמידיו לפני מי שגדול מוה"ר כמהר"ר רפאל אשכנזי זלה"ה לאמר לו שדעתם לעשות לרבם מה שכתב מרן בשולחן ערוך [יורה דעה] לקמן סימן שע"ד סעיף י' על רבו שלמדו חכמה נוהג דיני אנינות וכו' ומתאבל עליו בחליצת סנדל וכל דיני אבלות יום א'. והיה קשה בעיני מוה"ר הנזכר שלא נהגו כך פה עירינו איזמיר יע"א כי מעולם לא ראה ולא שמע נוהגין כן לשום רב שהרביץ תורה בתלמידים להתאבל עליו יום א' בחליצת הסנדל. ואדון השלום עשה שלום ביניהם והיתה הפשי'רה פשר דבר כי לקח אותו אלהים ביום שבת קדש ח' לחדש אב סמוך למנחה ונקבר בליל ט' באב שהוא יום א' לאבלות שכולם נהגו בו אבלות יום א' בשלימות בחליצת מנעל. זכותו יגן עלינו אמן. ועיין מה שכתב בספר החסידים סימן תל"ד [יפה ללב, ח"ג, יו"ד סימן ש"מ אות ח].

תוכן הספר 'אבק דרכים' ח"א: מהדורת שאלוניקי תקע"ד שלפנינו, דף א–ט: דרוש "דרך גבר" – דרשות לנישואין. דף ט–כה: "דרך המת" – הספדים. דף כה ע"ב – כו ע"ב: דרוש "דרך חכמה". דף כז–ע: "דרך שלום" – שאלות ותשובות. דף כז–מג: תשובות בעניינים שונים – יא סימנים [סימן א': בעניין פטור ממיסים לתלמיד חכם שיש לו חנות]. דף מג ע"ב: "אמר המחבר אני ברוך קאלומיטי הי"ו עד כאן באו התשובות שלא בסדרן מעתה מכאן ואילך הן על הסדר ואלו הן מחלק א"ח". דף מג ע"ב – סב ע"א: או"ח – מה סימנים [יא תשובות מרבי יעקב בן נאמן]. דף סב–ע: יו"ד – יט סימנים. דף ע' ע"ב – עג ע"א: דרוש נישואין. דף עג ע"א – עה ע"ב: ליקוטים על פרשיות התורה [בראשית שמות], תהלים, איוב, תפילת יוצר אור, אגדתות ועוד. דף עה ע"ב – עז ע"א: "דרך שלום – ליקוטים" – ד' סימנים, הכוללים תשובות מאת רבי אהרן ב"ר יצחק לפפא בעל "בני אהרן" [שמקצת תשובותיו נדפסו גם ב"דרך השלום"] ורבי יעקב ן' נעים בעל "משכנות יעקב". דף עז: חידושים על מסכת אבות. בראש הספר: הקדמת המחבר. בשער הספר: ח"א; כפי הנראה לא נדפס יותר. "אב"ק" רומז בראשי תבות לשם המחבר [אני ברוך קלומיטי].

על המחבר ראה פריימן, עניני שבתי צבי עמוד 148.

רבי ברוך אברהם

מחכמי איזמיר. מתואר: 'החכם השלם ונז"י כמה"ר ברוך אברהם המכונה מורינו הי"ו אור גולל' אביו הוא הגאון בעל ספר

'עבודת משא'. ואחיו הוא הגאון רבי חיים יאודה אברהם בעל ספר 'אח"י וראש'.

רבי ברוך בן ברוך אבן ידעיה 'קדש ישראל'

מחכמי קושטא בזמנו של מהר"י מטראני אשר פלפל עמו בתשובותיו חלק א' סימן פ"ט. היה חכם כולל בחכמות, וגם מקובל.

אלו הם חיבוריו:

א). "קהלת יעקב" – ביאורים ודרושים על ספר קהלת, ויניציאה שנ"ח–ט'. ב). "קדש ישראל" – י"ח דרושים וחקירות נשגבות, וינציאה שנ"ח–ט. ג). שו"ת וחקירות בש"ס ורמב"ם ועוד. ד). תפילה קצרה בשמות.

רבי ברוך בן חיים

היה מגדולי הרבנים המובהקים בעיר קושטאנדינא בתקופת המהרי"ט ותלמידיו, היה בן משפחתו של רבי אליהו ן' חיים [ראנ"ח], וקרוב לוודאי שהיה נכד אחיו. עיין: מ' בניהו, 'דפוסי תורכיה שאינם אלא דפוסי איטליה', סיני, עב [תשל"ג], עמוד קפב. כיהן כאב בית דין בכ"ד סיון התי"ד, ל' ניסן התי"י, כ"ז אדר התי"ד וח' סיון התט"ו [ראה רבי משה בנבנשת, שו"ת פני משה, ח"א, קושטאנדינה תכ"ד, יז; ח"ב, שם תל"א, פ"ד, קי, קיב]. התכתב עם חכמי דורו בעניני הלכה וכתב פסקים המובאים בחיבוריהם. ראה רבי חיים בנבנשת, שו"ת בעי חיי, חושן משפט חלק א, שאלוניקי תקמ"ח, ה; שו"ת פני משה, חלק א, ט, מד, מה, נה, פו; חלק ב, קיד; חלק ג, קושטאנדינה תע"ט, ח; שו"ת רבי יחיאל באסן, קושטאנדינה תצ"ז, קכ"ט; רבי משה שלטון, שו"ת בני משה, קושטאנדינה תע"ג, יו; רבי יהודה ב"ר עמרם דיוואן, שו"ת חוט המשולש, קושטאנדינה תצ"ט, ג; תשובות נאספות לרבי חיים בנבנשת ובני דורו, כתב יד בית המדרש לרבנים בניו יורק [תצלום מכון בן צבי, סרט 6–1875], דף 90, ע"א. רבי ברוך ן' חיים חתם גם עם רבני העיר על הסכמות לספרים ועל איגרת למאנטובה בשנים התי"ה, התי"ז והתי"ו [מ' בניהו, הסכמה ורשות בדפוסי ויניציאה, ירושלים תשל"ה, עמודים 284, 311; היילפרין, 'שבייה', עמודים 49–50].

בסביבות שנת ת"כ [1660] נקרא על ידי ראשי קהילת איזמיר לכהן כדיין לדיני ממונות לצידו של הגאון רבי חיים בנבנשת בעל כנסת הגדולה, אך סירב מלקבל רבנות זו, כפי שכותב שהיה בידו, שהגאון רבי יוסף אישקאפא זלה"ה רבה של איזמיר היה זקן בא בימים, ונועדו יחדיו כל בני הקהילות עם הרב הזקן והסכימו לקבל עליהם שני רבנים, רבי חיים בנבנשתי על איסור והיתר וגיטין וקדושין, ורבי ברוך בן חיים מקושטאנדינא על דיני ממונות שבין איש לרעהו, אך רבי ברוך מיאן לקבל עליו המשרה הזאת.

חתום עם רבני קושטאנדינא על אגרת הסכמה על הדפסת השלחן ערוך, בספר "פני משה" לרבי משה בנבנשת זלה"ה חלק ב' סימן ה' נדפסה תשובתו בענין היתר עגונה, והזכירה הגרחיד"א זלה"ה בספרו שם הגדולים מערכת גדולים בערכו.

קובץ בית אהרן וישראל קרלין, שנה יג גליון ד' [ע]

רבי ברוך יעבץ

אביו של הגאון רבי ברזילי יעבץ בעל ספר "לשון לימודים" וספר "לשון ערומים", היה דרשן גדול, כמו בנו. נפטר במגפה שהיתה באיזמיר בשנת תע"ה [1715].

בתוך ספריו של בנו 'לשון ערומים' איזמיר תקי"ז נדפס ממנו קונטריס "ליקוטי רב"י" הכולל: חידושים על התורה נ"ך וקצת מאמרי חז"ל. בנו בספרו 'לשון ערומים' דרש דרוש אחד עשר בתשלום השנה של אביו

רבי ברוך ירושלמי 'ברוך מבנים'

גאון וצדיק ומפורסם בדורו. היה מתושבי קושטא שהשתקע בסוף ימיו בארץ ישראל. חיבר ספר "ברוך מבנים" חידושי תנ"ך וחמש מגילות [ירושלים תר"ס]. את הספר ערך לדפוס רבי בכור אהרן אלנקוה שהיה ראב"ד בירושלים. ועוד ספר גדול על ש"ס, רמב"ם ושו"ת [כ"י]. נפטר בירושלים ביום י' באלול תרנ"ט [1899].

יהודי המזרח בארץ ישראל, בערכו

רבי ברוך מטראני

החכם השלם רבי ברוך מטראני היה מהרבנים שהרביצו תורה ועסקו בהוראה באנדירנופול. הריץ שאלות בהלכה לגאון רבי שלמה בכמוה"ר מרדכי והשתעשע עמו בדבר הלכה [ראה 'מכתב שלמה' דף צח, צט, קו ועוד].

רבי ברזילאי יעבץ

'לשון למודים'

נולד בערך בשנת ת"כ [1660] לאביו רבי ברוך יעבץ, ולמד בישיבת אביו.

רבי ברזילאי נודע כאחד מחשובי חכמי וגאוני טורקיה במאה הי"ח. הוא היה חתנו של הג"ר אליהו חאקו [מחבר ספר "רוח אליהו"].

רבי ברזילאי כיהן כרב באיזמיר בזמן הרבנים רבי חיים אבולעפיה ורבי יצחק הכהן, כן נודע כדרשן גדול.

מתלמידיו מפורסם הוא הגאון רבי יצחק נוניס, מחבר פירוש "שער המלך" על ספר משנה תורה להרמב"ם. וחתנו רבי יהודה אשכנזי זלה"ה בע"ס 'מחנה יהודה'.

בנו הוא החכם רבי אליא יעבץ, היה שו"ב ובקי בטרפיות, היה בעל יסורין מוכה ומעונה, ועכ"ז היה לבו שמח ומשמח אלהים ואנשים. ויש עליו דרוש בספר 'דרש אברהם' [אשכנזי] חלק א, סדר שמות דף ס, ע"א.

אלו הם חיבוריו:

א). ספר "לשון ערומים" לרבי ברזילאי בן ברוך יעבץ, כולל דרשות על התורה, הספדים, ביאורים על הרא"ם [שעל התורה], חידושים וביאורים על הלכות מספר משנה תורה להרמב"ם. [בספר הובאו גם מספר דרשות מאביו רבי ברוך].

ספר "לשון ערומים" הודפס לראשונה באיזמיר בשנת תקי"ז [1757]. 172 – דף [פורמט גדול]. ספר זה הודפס שנית במהדורת צילום בשנת תשנ"א [1991], על ידי האחים גולדברג בניו יורק. פעם שלישית הודפס במהדורת צילום בשנת תשנ"ז [1997], על ידי "מכון אוצרות גאוני ספרד" – אשדוד.

ב). "לשון למודים" – חידושים על הטור "בפלפול עצום" [כלשון החיד"א] נדפס באיזמיר תקט"ו.

אשתו הרבנית נפטרה בחייו, תנצב"ה. רבי ברזילאי יעב"ץ נפטר בשנת תק"ב [1760] באיזמיר. רבי ברזילאי הספיד חכמים גדולים באיזמיר ביניהם: את רבי אליהו הכהן בעל "שבט מוסר", רבי בנימין בן שלמה הלוי רבי אליהו חאקו, רבי ישראל בנבנשתי, רבי יצחק אלגאזי ועוד.

בית עקד ספרים – פרידברג; אוצר הספר העברי – ויינגרד; תולדות החבי"ף – עקשטין; שם הגדולים – הרב חיד"א.

רבי גבריאל אהרן פראנקו

שמו נזכר בספר "שמו אברהם" ח"ב דף מו לגאון רבי אברהם פאלאג'י, והתכתב עם חכמי ורבני אזמיר.

רבי גבריאל ב"ר אליהו

מחכמי טורקיה, וכיהן רב בעיר ברוסה ובקושטא, היה תלמיד הרדב"ז כנראה משאלותיו מדמשק בימי בחוריו להרב הנדפסים בח"א דפוס ליוורנו סימן מ"ו ובח"א מד"ו בלשונות הרמב"ם סימן ז' וכ"ח. והיה מחכמי ברוסה בזמן הרב מהר"י קארו ונדפסה תשובה לו בעסק מקוה בתשובת "אבקת רוכל" סימן נ"ו משנת ש"ך וקרוב לודאי אצלי שהוא הרב גבריאל אשר אליו כתב הרב מו"ה יהושע צונצין הנדפס בספר נחלה ליהושע סימן כ"ט. הוא חיבר:

א). חדושים אשר ראה מהם הרב חיד"א כמה קונטרסים בכתב יד ככתוב בועד לחכמים ח"א אות ג' סימן ח'.

ב). תשובה להרב, כ"י מובאת בכנסת הגדולה חושן משפט ח"ב סימן קצ"ה הגב"י סימן ל"ו.

ר"ח מיכל בספרו אור החיים, בערכו

רבי גדליה חיון

אחד המיוחד בין הארזים, היה הרב הגאון הקדוש, המקובל האלקי חסידא קדישא ופרישא כמוהר"ר גדליה חיין זלה"ה, אשר

ברוב תקפו וגבורתו הקים בירושלים עיר הקדש עולה של תורת הנסתר חכמת הקבלה ויסד את הישיבה הקדושה מדרש החסידים "בית-אל".

החיד"א בספרו "שם הגדולים" מערכת גדולים אות ג' כותב עליו בזה הלשון:

"הרב גדליה חיון הוא הקדוש נולד בקושטנטינא יע"א, היה תלמיד הרב המופלא מוה"ר חיים אליפאנדרי ז"ל, ובא לעיר הקדש ירושלים ת"ו, והלך בשליחות מצוה של עיר הקדש בלי כסף ובלי מחיר, וחזר לעיר הקדש, ותמיד היה מוסיף קדושה, ועסק בחכמת האמת וכוונת רבנו האריז"ל בכל כוחו, והיה מכוין כל כונת הרב ז"ל במצות ובתפלות אחת מהנה לא נעדרה, והכל בקדושה והתבודדות ופרישות. ובדורנו היה חסיד מופלג מאד, ומתפלל על החולה, וזמנין דההחולה אומרים לו בחלום שניצול בעבור תפלת החסיד", עכ"ל.

כתב בספר תולדות חכמי ירושלים בשם רבי יצחק פראג בשם זקני ירושלים. (ח"ג פ"א סימן ה') וזה לשונו.

הרב הקדוש רבי גדליה ז"ל נפלאים מעשיו, ואמרו עליו שדבריו עשו רושם תמיד בשמים, ופעם אחת כאשר היה חורב על הארץ ומטר לא נתך ארצה, עד שנחרבו ונתרוקנו כל הבורות והמעיינות וכל העם עמדו בתפלה ותחנונים, והרבו תענית וצדקה ולא נענו, נתאספו כולם בבית הכנסת עם טפם ועולליהם ובאו ועמדו על פתח בית הרב ז"ל. שיתפלל בעדם שישלח ה' מטרות עז על הארץ, והילדים שוררו: אבא תן לנו מטר! אף הוא התמלא בבכיה עצומה ועמד ואמר רבונו של עולם, עשה למען אלו דלא ידעו בין אבא דיהיב מטרא ובין אבא דלא יהיב מטרא (על דרך שספרו רז"ל במסכת תענית) ותיכף התקדרו השמים בעבים, ומטר סוחף וגשם רב ירד על הארץ, ויודו לה' חסדו, עד כאן לשונו.

לחיות חיי התבודדות, ולנסוע על פני תבל בשליחות עיר הקדש, הם שני הפכים. כי על כן הנוסע למטרה זאת, מן ההכרח שיבוא במגע עם אנשים רבים. אולם אצל הרב ז"ל לא היתה זו מניעה ששאיפתו בחייו היתה התבודדות ופרישות, עם כל זאת למען חבת הקדש, ויתר על כך והוא נסע בשליחותייהו דרבנן. היה זה בערך בשנת תצ"ג. ובעיר הקדש חברון התקיימה קהלה יהודית חשובה. באותם הימים התקיימה הקהלה על תמיכת יהודי חוץ לארץ.

מלבד הוצאות הבית שהיו להם לבני ארץ הקדש, היה עליהם לפרוע מס קצוב לשנה, ובמקרה שלא הספיקה הכנסתם לפרוע את המס, היו זוקפין את המס לחוב בריבית גבוהה, וכאשר הגיע הזמן ולא פרעו היו השליטים תופסים את ראשי היהודים, מענים אותם עינוי מות, עד שיפרעו את המס.

באותם הימים הורע מאד מצבם של יהודי חברון, הם היו תלוים בפקידי כוללות ירושלים, ומוסד מיוחד לעצמם לא היה להם, וכמובן שפקידי ירושלים העדיפו את "ירושלים" מפני "חברון" ונוסף לזאת הגיעתם צרה אחרת על ידי מלחמת אחים שבין הערבים, שניצלו את המאורע לסחיטת כספים מידי היהודים.

באותה שנה שנס הרב את מתניו ונשא את רגליו ובא לעיר קושטא, היא העיר הגדולה לאלקים, שכל עניני ארץ ישראל היו נחתכים על פי פקידי ארץ ישראל שבשם, הרב שהיתה בן עירם, ושהיה נערץ ונקדש מאד, ניצל את השפעתו המרובה, ובהשתדלותו נוסד אז המוסד "פקידי חברון" שמטרתה היתה לדאוג עבור צרכי חברון, הם באו אז לידי פשר עם בעלי החובות וקבלו על עצמם לשלם את כל הסכום במשך זמן קצוב, ולפרוק בזה את העול מעל יהודי חברון בבת אחת.

הרב קיבל אגרת המלצה לקהלות בין הדברים נאמר:

"ומגלגלין זכות על ידי זכאי הוא החכם השלם והכולל רב חסידא כמוה"ר גדליה חיון יצ"ו... צדיק... חסיד... איש האלקים נורא מאד כו'.

הרב ז"ל ניצל את זמן שהותו בטורקיה למען שאיפתו ורצונו הקדוש ליסד את ישיבת המקובלים ואמנם הצליח בזה והקים קרן מיוחד על זה, וכאשר חזר לעיר הקדש יסד את הישיבה הקדושה "מדרש החסידים", וק"ק "בית אל" בשנת תצ"ו, שהיתה לתל תלפיות, אליה נהרו חכמי המקובלים חסידי עליון ואנשי מעשה.

הרב הקדוש רבי גרשון קיטובער גיסו של מרן הבעל שם טוב זיע"א כותב באחד ממכתביו שזמנו בערך שנת תק"ז (נדפס בספרי אור כי טוב עמוד ל"ב).

"הלכתי לבית המדרש של מו"ה גדליה חיון".

בהיות הרב בעיר הקדש נחשב בין גדולי רבניה, הוא בא על החתום בהסכמת ספר 'אדמת קדש' להגאון רבי נסים חיים משה מזרחי בשנת תצ"ט, ועל ספר 'פרי האדמה' להגאון רבי מיוחס בכ"ר שמואל בשנת תק"ז, ועל ספר 'ראשון לציון' להגאון הקדוש רבי חיים בן עטר בשנת תק"ט.

כן בא על החתום בשנת תק"ט על תקנת הרווקים בעיר הקדש, וזה לשונו: "בשבטי ישראל הודענו נאמנה, כי יש הסכמה עשויה בכל תוקף ההסכמות מזמן קדמון לקדושים אשר בארץ המה, על ענין הרווקים מבן עשרים שנה ומעלה שלא יוכלו לדור בעיר הקדש ירושלים ת"ו שרוי בלא אשה, הנה בעתה ראה ראינו בעוה"ר הרווקים והפנויים פעה"ק ירושת"ו, מבני עשרים שנה ומעלה שרויים בלא אשה, ותולין הענין בבוקי סריקי כי אין ידם משגת לצרכי החופה, ולזון ולפרנס את נשותיהם, ומידי יום ביום באים כאלה מחוץ לארץ, ומסורה בידנו בי אין אפוטרופוס לעריות.

לכן נתועדנו יחד אגב אסיפת חכמי ופקידי ומנהיגי ומשגיחי וממוני וטובי עיר הקדש רוב בנין ורוב מנין, ומחדשים ההסכמה הקדומה, וכולנו פה אחד בהסכמה עלינו. על ענין הרווקים מבן עשרים שנה ומעלה, ומבן ששים למטה שלא יורשה שום בר ישראל רוק לדור פעה"ק ירושת"ו בלא אשה, וזמן קצוב נתנו לכל הרווקים היושבים פעה"ק מהיום ה' לה' אייר עד ר"ח אלול, ראה יראה וישים כל מגמת פניו בתוך הזמן הנז' לישא אשה ואז יוכל לדור פעה"ק כרצונו ואם אין כח בידו כי לא מצא מנוח לישא אשה, מחוייב הוא תיכף ומיד לצאת מפעה"ק לבקש את חייו בחו"ל, והרשות נתונה לפני העדה פקידי ירושלים ת"ו לכל העובר על דברינו אלה לגרשו מן הארץ. ולרדוף אותו עד חרמה בכל מאמצי כוחם כפי ראות עיניהם עד מקום שידם מגעת.

עוד מודיעים אנחנו כי יש הסכמה קדומה שלא יורשה שום בר ישראל ללכת לבית אבי הבן בשום לילה משמונת ימי המילה כלל ועיקר. ולא בבית אבי הבת כי אם דוקא הקרואים, לאמר קרובי אבי הבן ואבי הבת והשכנים הדרים באותה חצר.

וגם הננו מחדשים ההסכמה הקדומה. כי שום בחור שלא נשא אשה, לא יורשה ללכת לשום "וילאדה" (ליל לימור) בעולם. ואפילו ליל חג השבועות וליל הושענא רבא. ר"ל שהבחורים יכולים לילך ל"וילדה" עם אביהם בתנאי שלא תזוז ידם מתוך יד בניהם. ומי שאין לו אב ויש לו אח גדול. במקום אב קאי. יוכל לילך עם אחיו הגדול דוקא. ולא תזוז ידו מתוך יד אחיו כלל.

כל זה הסכמנו בכל תוקף ההסכמות, ולראית אמת וצדק חתמנו שמנו פעה"ק ירושלים ת"ו, היום ה' לח' אייר בס' וכפר על מקדש הקדש ש' התק"ט והיה זה שלום. / נסים חיים משה מזרחי ס"ט / גדליה חאיון ס"ט / מיוחס בכר שמואל ס"ט / הצעיר אברהם בן אשר ס"ט / יצחק זרחיה אזולאי ס"ט / אליהו רולו ס"ט / דוד יקותיאל הכהן ס"ט / רפאל משה בולה ס"ט / נסים ברכה ס"ט / אברהם אלחדף ס"ט / מאיר בכ"ר שבתי בנבנשתי ס"ט / ישראל יעקב אלגאזי ס"ט / יהודה בכמהר"ר עמרם דיוואן ס"ט".

שלש עשרה שנה עמד הרב בראש הישיבה, ומרביץ תורה בתלמידים וביום החמישי לחדש מנחם אב, יום בו עלה לישיבה של מעלה הרב הקדוש המקובל האלקי רבינו יצחק לוריא אשכנזי זלה"ה, המפורסם בשם האר"י הק', בשנת תק"י נתבקש רבינו בישיבה של מעלה, ונקבר בקרבת השביל הנמשך דרומה מקבר זכריה הנביא ועולה לכפר סילוואן.

והרב רבי ידידיה טריאקה הספידו בעיר רודוס, וההספד נדפס בתוך ספרו 'קדש ידיד', וכה כותב בתוך הדברים.

"כל הקהל הרימו קול בכי נהי וילולה על מיתת איש האלקים, הכל בקרוביו לבכות לצרה, ותרדנה עינינו דמעה, ועפעפינו יזלו מים דמעה כנחלים לפני ה', כי גמר חסיד ולא נותר לנו איש צדיק וחסיד כמוהו".

והרב רבי יעקב שאול הספידו באיזמיר, ונדפס בספרו 'קול יעקב' בתוך דברי ההספד על הרב רבי אליה הלוי אביו של הרב רבי רפאל בעל המחבר ספר 'קול בן לוי' וזה לשונו שם בדף פ"ב:

"ועוד זאת היתה יתירה נחלה מבוהלת, על שמועה כי באה אל הלקח ארון האלקים, בתלמוד גדול ומעשה רב, הי עניו הי חסיד, המתחסד עם קונו אור ישראל וקדושו קדוש יאמר לו, החכם השלם חסידא קדישא גדליה חיון צדיק יסוד עולם. וכל העם עונים אחריו מקודש מזכירין אותו לשבח יעלה זכרונו, על דא ודאי קא בכינא כי שר וגדול נפל בישראל, אוי לנו כי פנה, על זה תאבל הארץ אבל כבנות יענה ועל שפתים קינה כי ירים קינו, הצדיק אבד לדורו הוא דאבד כי הוא למנוחה במנוחות שאננות, עם קדושי עליונים יטע אהלי אפדנו וכו'".

רבי גדליה נתבש"ם בה' באב בשנת תק"י [1750].

רק מעט מתורתו של רבינו נשמר בכתבי החיד"א ורבי יעקב שלום גפנר זצ"ל קבצם בספרו "אור השמש".

אור השמש, עמודים ח–יד

רבי גדליה ן' יחיא

בנו של הרב הגדול כמוהר"ר תם ן' יחיא בע"ס שו"ת 'אהלי תם'. רופא וחכם באחד. הוא למד חכמה ותורה בשאלוניקי ואנדרינופלא, ואחרי כן שב אל עיר מולדתו קושטנדינא בשנת ש"ח [1548]. היה עשיר, והיה לו אוצר ספרים יקרים. שני בנים היו לו הבכור דון תם ן' יחיא והשני כשם אביו, דון משה ן' יחיא אשר הרביצו תורה בשאלוניקי ושניהם היו עשירים ונדיבים גדולים שהחזיקו את ידי חכמי דורם.

דברי ימי ישראל בתורכיה, ח"ג, עמוד 48

רבי ג'ילבי שמואל חייא פונטרימולי 'חסד ומשפט'

מחכמי איזמיר, נכדו של רבי מירקאדו חיים ישעיה פונטרימולי זלה"ה. נפטר בכ"א שבט בשנת תרס"ה [1905]. חיבר ספר "חסד ומשפט", הכולל: טור ושלחן ערוך חושן משפט, ביאורים שונים, דרשות על התורה, לנישואין והספדים, נדפס איזמיר תרס"ח.

הגה בעסק התורה יומם ולילה, והרביץ תורה ברבים במשך שנים. בספר 'וימהר אברהם' [פאלאג'י] מערכת העין דף קנה, ע"א, כותב: 'וזק' הרב ועצום ונז"י בנן של קדושים כמה"ר שמואל חייא המכונה ג'יליבי פונטרימולי נר"ו...' כמו כן יש לו תשובה בספר 'שמו אברהם' חלק ב' דף לט עמוד א' והנמשך, ובעוד מקומות. הגאון רבי יצחק פאלאג'י זלה"ה מציין שרבי חייא שמואל ג'יליבי נמנה עימו בגט, ראה: 'אנך יפה' [השמטות ותיקונים] דף רז, ע"ב.

רבי גמליאל מזרחי

מחכמי ורבני קושטא. היה תלמידו של הגאון האדיר רבי רפאל ביטראן זלה"ה מגאוני קושטא. רבי רפאל מזכירו בספרו "זכור לטוב" סימן תב, דף 80ב. בזה הלשון: "ובשנותי את לימודי, כה הראני מע' תלמידי הותיק הח' המרו' כה"ר גמליאל מזרחי נר"ו. חכם זה עקר לימים לאנטוורפן, ומשם הריץ שאלות משם לגאון רבי יעקב ארגואיטי בקושטא. ראה בספר "ירך יעקב" סימן י"א, דף טז, א. סימן יב, דף יז, א'. ורבי יעקב מתארו: "רחימא דנפשאי החכם השלם והכולל במהר"ר". ויש להניח שרבי גמליאל שימש באנטוורפן רב ליוצאי תורכיה.

רבי גמליאל קרישפין

מחכמי ורבני איזמיר. בשנת תקצ"ח [1838] העתיק מושבו עם בנו רבי עמרם חיים משה, לעיר אנדרינופל, ושם הוא כיהן כרב הכולל בזאגרה העתיקה. כשנפטר רבי גמליאל נתמנה בנו לאב"ד בישיבת הרבנים לבית גירון, ונפטר בשנת תקע"ד [1814].

רבי גרשון אליה אשכנזי

מחכמי ורבני איזמיר החשובים. היה דרשן מופלא. והיה נין ונכד לגאון רבי רפאל אשכנזי בעל מראה עינים' ולבעל 'מחנה יאודה'. היה ידידו של הגאון רבי משה בארקי גאב"ד איזמיר. אחיו הוא רבי רפאל יום טוב אשכנזי. מצאתי ממנו פירושים שדודו הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי מזכיר בספרו 'נאה להודות' עמוד כב, ורבי יוסף פאלאג'י בספרו 'יוסף את אחיו' עמוד ז' מתארו: 'ורב אחאי שאר בשרי הרב השלם שלשלת יוחסין כמוה"ר אליה גרשון אשכנזי נר"ו...'.

נפטר ז' באלול בשנת תרע"ז [1917] והותיר אחריו חמישה בנים שהיו מחכמי העיר.

רבי גרשון חזן

בנו הרביעי של הגאון המפורסם רבי רפאל יוסף חזן ה"חקרי לב". נפטר בקיצור ימים ושנים בשנת התקע"ד [1814].

רבי גרשון מוטאל

בנו של הגאון הגדול רבי אברהם מוטאל זלה"ה משאלוניקי. כיהן כרב בעיר איזמיר ונפטר בט"ו תמוז תכ"ז [1667]. בנו של רבי גרשון הוא החכם רבי שלמה מוטאל זלה"ה.

רבי גרשון חתום עם חו"ר אזמיר בשנת ת"ב [1660] על ספר 'לחם רב' לר' אברהם די בוטון זלה"ה. רבי גרשון היה מחכמי איזמיר בזמן בעל כנסת הגדולה, ומבית דינו בשנת תכ"א כנראה בתשובת "בעי חיי" חלק יורה דעה סימן קכ"ו, וחלק אבן העזר סימנים ז'–ח', ועל אירוסי בנו הרב רבי שלמה דרש מו"ה דניאל גיראסי, והוא הדרוש הראשון בספרו "אודה ה'" [ויניציאה תמ"ב].

רבי גרשון מורינו שאול

מחכמי איזמיר. מתואר: 'הרב ועצום כמוהר"ר גרשון מורינו שאול ז"ל ראש הישיבה...'. [התארים מתוך דרוש הספד מהג"ר נסים אברהם אשכנזי זלה"ה בספרו 'דרש אברהם' סדר ויקרא, להספד]. ושם הוא כותב עליו בזה הלשון: 'האדון אשר אנו עסוקים בהספדו חכם לבב קולע אל השערה, ומתנהג בחסידות שלם בכל מדות טובות שמנו חכמים ויי להאי שופרא... רוב ימיו בתעניות למעט חלבו ודמו...

רבי גרשון מזרחי

מחכמי קושטא – רבי גרשון מזרחי זצ"ל, בנו בכורו של הרא"ם, היה מחכמי ורבני דורו, צדיק וחסיד. בסביבות שנת ר"ס [1500] יצא רבי גרשון מקושטא מפחד הדבר הגדול, והניח אשתו ובניו שם, בדרכו נקלע לעיר של מוסלמים שאין בה יהודים כלל, ושם חלה חולי כבד, ארבעים יום רצופים, עד כי בא עד שערי מות. המוסלמים שסבבוהו שאלוהו מיהו שיתעסק בקבורתו, כי אין יהודי אחד בסביבה כולה, ורבי גרשון ענה להם, אתם תתעסקו בקבורתי. לימים הבריא, אך נתפש ע"י המלכות בעלילה שהמיר דתו, שהעידו עליו המוסלמים שאמר להם בחוליו שהוא במותם. רבי גרשון פיזר כספים הרבה עד שמילט עצמו משם, וברח לאיים הרחוקים אשר אינם בשליטת השולטן, כדי לשמור דתו בפרהסיא בלי אונס כלל.

בפרק זמן זה נמצא את רבי גרשון באי נאקסוס, שם חפצו הקהל ביקרו וכבודו ולהעמידו לרב ומרביץ תורה עליהם. אך שם נמצא אחד מבני העיר רופא וחכם בעיניו, אשר נתן עיניו במשרה זו, ולבך התיר לשונו וליעז על רבי גרשון שזה כבר ד' שנים שנשתמד בקושטא, ולבך אין להעמידו ברבנות.

הרא"ם נחלץ לישע בנו, ושלח פסק מקנדיאה בעדו. פסק זה נדפס תחילתו בשו"ת הרא"ם [קושטא ש"ך, סימן ס"ו דף קט–קי]. אך לסיבת כבוד הרא"ם החליט המדפיס באמצע סידורו להפסיק הדפסתו, וגם את הנדפס כבר השמיט מרוב הטפסים, אך ברוך ה' נשתמרו עד ימינו כמה עותקים של פסק זה, וצלומם תח"י. לראשונה הדפיס פסק זה א' ברלינר בשם "השבת אבידה" בקובץ על יד ז, ומשם חזר ונדפס בהוצאה של שו"ת הרא"ם ירושלים תרח"ץ. בשניי הוצאות אלו נדפס פסק זה בטעויות רבות ושבושים, כי לא עמד לפני המהדירים מקור הדפו"ר כי אם העתקה לבד.

בפסק זה נמצא את כל סיפור המעשה, והתאוננות הרא"ם על הרעה שנעשתה לבנו בכורו, ויזיר ויקצוף על המוסר ומוציא לעז הנ"ל בתוקף גדול. וכה דבריו על אודות גדולת בנו: "החסיד העניו הקדוש מבטן ומהריון מהר"ר גרשון מזרחי נר"ו, בני בכורי ישראל, לו משפט הבכורה בתורה ובמעשים, אשר הוא ידוע לכל קהלות קושטנדינא ישמרם צורם, ולעיני כל הקהל הקדוש... אשר היה ראוי לכבדו ולפארו יותר מן כל הקהל... כשאני עומד ורואה ומתבוה על כל הקלון אשר הוא מבזה את בני בכורי מחמד עיני אשר גדל בחקי מעודו עד היום הזה, ולא יצא ממדרש שלי ומפלפול למודי כל ימיו, כאשר יעידו על זה כל יודעיו ומכיריו, כי רבים הם מאד היודעים

והמכירים אותו ואת דרכיו ואת מעשיו ואת מדותיו התרומיות", אלו דברי הרא"ם מדבר בעד בנו בלב נכאב.

גם מצאנו שבזמן מסויים היה רבי גרשון מזרחי זצ"ל בויניציאה, ונתראה שם עם רבי בנימין זאב זצ"ל, והכריע בפסק דין בדבר מסויים (שו"ת בנימין זאב, ויניציאה רצ"ט, סימן רמח דף שמז ע"ב; קורא הדורות, לר"ד קונפורטי, ירושלים תש"ה, דף ל"ד ע"ב).

נמצא בבת"י מוסקבה 1015 קובץ גדול וענינו שאלות וסוגיות לגאוני תורכיה הקדמונים. ובכללם דפים 214–190 ממוהר"ר אליה מזרחי אביו, והוא שעל רוב השאלות והשגות שהעיר בהם הרא"ם זצ"ל בקובץ זה, נמצא להן בצמוד תשובות מבנו בכורו מהר"ר גרשון מזרחי זצ"ל. וכך נמצא כתוב בראש התשובה לשאלה הא': "בהיות שכתב אדוננו הגאון מוהר"ר אליא מזרחי זלה"ה הערות על הרי"ף ועל הר"ן ז"ל, וכינה אותם בשם הערות, וכנראה שכוונתו להעיר התלמידים לא יותר, ומקום הניח לנו להתגדר בו. לכן קמתי אני הצעיר מגורש מבית אבי ומארץ מולדתי, גרשון בן הגאון מוהר"ר אליא מזרחי זלה"ה, לענות על אלו הערות כיד אלהי לטובה. ומה' אייחל העזר להתחיל ולכלות אמן". ולאחרי הקדמה זו השיב תשובותיו לרוב השגות אביו, בחכמה והגיון נפלאים.

רבי גרשון שאול

מחכמי איזמיר. רבו היה הגאון רבי אליא חאקו זצוק"ל. רבי גרשון היה אחיו של הגאון רבי יעקב שאול זלה"ה בעל ספר "קול יעקב". חידושי תורתו על הש"ס שו"ת וחידושים נספחו לספרו של אחיו, קול יעקב איזמיר תק"ך. אחיו רבי יעקב כותב בספר "קול יעקב" דרוש שביעי: "שדרשתי על פטירת אחי החכם המרומם כה"ר גרשון שאול זלה"ה".

'...כי המר שדי לי עם כל עצי רתמים ענבי ראש אשכולות מרורות גפנים טענונו: למי אוי למי אבוי עצבון ודאבון. כי אש יצאה מחשבון. יעלה הכורת חכם חרשים ונבון. בחכמה ובדעת ובתבונה איש תבונות: חכם לבב ואמיץ כח גברא בגוברין. שלם בהלכות דעות ויסודי התורה הלכה וה"ן מורין. ועוד פעולותיו לשליש ולרביע אין מזכירין, עשרה זכרונות: דין אחא משבחא טלא דבדולחא, ובסימו דרוחא, אליב"א דכולי עלמא עביד נייחא, ויהי למגן אגוני מגנא וישם באגנו"ת. אהוב למעלה שכולו טוב, ונחמד למטה גדל בשם טוב, אפרסמונא דביא הנותן ריח טוב, החכם המרומם אחי טוב צדק אזור מתניו והאמונה איש אמונות. איש אחד מן הרמתים, איש הבינים, גוף נקי מנקיי הדעת שבירושלים הרואה מברך שתים, ועל השנות. תפארת רום אנשים וכלי"ל לאישי"ם. גזע ישישים, אראלים ותרשישים, מלכי ישראל ושרי המדינות. ידיו רב לו במילי דשמיא ובמילי דמתא להחיות רוח שפלים ועניים מרודים יתומים ואלמנות לאיש אשר אלה לו אם יוכל איש איש את שאר בשרו. כל הקרב אליו שאת השוד והשבר ושילח את בעיר'ו, בקש להולמו ושיסע אותו תוכו בברו, סיפק חב"ל בחב"ל אל חב"ל נחלת"ו לא מצאה מנוח בארבע פינות. צר לי עליך אחי, אם כח אבנים כחי, כשל בעוני אבד נצחי, כפורש מן החיים לדידי' מפרש'א ואומר חלותי היא שנות. אין הדמע לפי חשבון אליך השר ודמעתי ערשי אמסה. ומעין יוצא מבין ריסי. כמעיין המתגבר קוצותיו רסיסי. משם יפרד והיו שתים עשרה עיינות. אבף כף אל כף כפות תמרים. אנה הלך דודי במערות צורים. מקום אשר אסירי המלך אסורים ושכן חררי' חוץ למחנה חוץ לג' מחנות עודנו באבו תוך זמנו תעובר צורתו במבחר ימיו אבד חנינו תצא רוחו ישוב לאדמתו ובנקיקי הסלעים הנה מטתו, וערפל חתולתו, ודופן עקומה שתי דפנות. אוי אתן שמחה וגיל עבידא דבטלה ונכנס בכ"י ואב"ל הביא במקום גילה, ואוכל פתי לחם העצבים דנפיש אב"לה, מה לי מר ממית נותן לו יתרונות. והלא כה דברי לפום צערא, מדבר מתוך האש עד דלא ידע לבוין אמר"א, על כל מאמ' ומאמר וענתה הציר"ה מספד כתנים ואבל כבנות. על זה ידוו כל הדווים ועל דא תברתהון וצע'ר ראשיהון, כפיתו בסרבלתהון אינון בנהון ונשיהון, וכרוזא קארן קראו למקוננות. אתי דמו"ע דרבנן ויגדל המספד מפומיהו דרבנן, הם אמרו והם אמרו ושיבחוהו רבנן, שופרא שבחא דברי חכמים כדרבונות...'.

רבי דוד אבן שאנג'י

מחכמי טורקיה. מרבני קושטא בזמנו של המהרש"ך [הרב שלמה הכהן], בנו, הרב אסטרוק, היה מחכמי קושטא שעלו לארץ–ישראל.

תולדות עם ישראל, בערכו

רבי דוד אגוזי

הגאון רבי דוד אגוזי היה מרבני קושטא, נמנה על תלמידי מהראנ"ח ויצק מים על ידו. הכתירו בכתר הרבנות הגאון רבי אהרן המון זלה"ה. רבי דוד אגוזי היה רבם של הרומאניטים בקושטא[63] במחציתה הראשונה של המאה הי"ז. במשפחה זו היו כמה חכמים, ביניהם רבי מנחם אגוזי, בעל "גל של אגוזים", דרושים לספר בראשית[64]. רבי דוד אגוזי נזכר בשו"ת מהרי"ט סימן כב–כג, שו"ת פליטת בית יהודה לרבי יהודא לירמא סימן ד', שו"ת בעי חיי לרבי חיים בנבנשתי, שו"ת פני משה לרבי משה בנבנשתי, ועוד. בשו"ת בעי חיי, שבו הוא מוזכר פעמים הרבה, כותב רבי חיים בנבנשתי בתשובה לדברים שכתב רבי דוד אגוזי בשנת ת"ד: "...זה כתבתי לשלחו אל הרב הנז' בחיים חיותו, וביני וביני נתבקש בישיבה של מעלה"[65]. לבאורה יש להסיק מכאן, שרבי דוד אגוזי נפטר בבר בשנת ת"ד או בשנת ת"ה. ברם, מתשובה אחת בשו"ת פני משה אנו למדים, שרבי דוד אגוזי היה עדיין בחיים בב' טבת ת"ו. מאידך גיסא אפשר להסיק מאותה תשובה, שנכתבה בחודש מנ"א ת"ט[66], ש"החכם השלם דבר א' לדור כמהר"ר דוד אגוזי זלה"ה" נפטר שלוש שנים לפני כן, היינו בשנת ת"ו. מכאן, שרבי דוד אגוזי נפטר בין טבת ת"ו לאלול ת"ו [1646].

הגאון רבי משה שלטון זלה"ה נמנה על תלמידיו של רבי דוד אגוזי ויצק תורה ממנו.

הגאון רבי רפאל יהושע בנבנשת כותב בתשובותו [דף 50 ע"א]: 'והמלך דוד זקן ואינו לפי כבודו כי כן נמלכו עמו הוא ישב בראש על כל דבר הקהל הוא המוציא והמביא להתנות על מדותם ועל קיצותם להסיע וכל העם רואים את הנשמע היו כמתאוננים עונים באימה קול ענות גבורה ברתת ובזיע'. חכם רומאניוטי זה נחשב לחכם כבר בימי מהרי"ט, היה דיין ופוסק חשוב בקהילה וכל חכמי דורו הכירו בגדולתו. [ראה תמר, 'פטירתם', עמוד רלו–רלח, שו"ת זרע אנשים, נדפסות, סד, סה, שו"ת ר' יחיאל באסן, קיח, כנסת הגדולה אה"ע, ח"ב, ב"י הלכות גיטין, קלו, שו"ת בעי חיי, חו"מ, ח"א, סז, קכו, שו"ת בני משה, יד שו"ת מהרי"ט החדשות, כג, שו"ת רבי חיים בנבנשת ובני דורו, כת"י. ראוי לציין שאף רבי יצחק ן' פאראג' כתב אליו בהערכה רבה. [שו"ת מהרי"ט החדשות, כב]. בשנת השצ"ג כיהן בראש בית דין ממוני החזקות בקהילה. בשנותיו האחרונות כיהן בתור חכם קהל פלאטייו, מן הקהלים הרומאניוטים בקושטא. [ראוי לציין שאחד מיחידי קהל פלאטייו בקושטא בשנת שכ"ז היה ר' כלב ב"ר שמואל, שהוא קרוב לוודאי סבו של רבי כלב הנדון כאן. ראה ר' אהרן ששון, שו"ת תורת אמת, וניציאה שפ"ו, לז] קודם פטירתו הסכימו בב' טבת הת"ו כעשרים וחמישה איש בקהל הסכמה שלפיה אחר פטירתו לא יתמנה חכם אחר תחתיו במשך שש שנים, גם אם ירצה בכך רוב הקהל; וכן קבעו שלא ייבנעו ללחצי המלכות 'וכל מי שירצה להיות חכם עלינו בכח שרים ושופטי ארץ לא נאבה לו ולא נשמע אליו'. [רבי דוד נפטר סמך לכך ובשנת הת"ט נתמנה תחתיו רבי אליה אבייי [שו"ת פני משה, ח"א, כא]. זה האחרון פסק בשנת התי"ג בנוגע להסכמה בקהל 'נוה שלום' [ראה להלן]. נראה אפוא שרבי דוד אגוזי שאף לרבנות בקהל נוסף, ורבנותו בקהל הספרדי 'נוה שלום', קהלו של ראנ"ח, הוסיפה לו יוקרה.

רבי יהושע בנבנשת כותב בתשובתו כי לרבי דוד אגוזי יש כבר במה קהלים קודמים, והוא רומז שבקושי יישא טורחם, ולכן אין מן

63. קורא הדורות, מח ב.
64. שם הגדולים, מערכת ספרים, ערך גל של אגוזים. וכבר העיר על כך בעל המעלות לשלמה, מערכת גדולים, ערך ר' מנחם אגוזי.
65. בעי חיי, חרשן משפט ח"א, שאלוניקי תקנ"א, סימן סז וסח. וראה גם סימן סה.
66. פני משה ח"א, קושטא תכ"ט, סימן בא. וראה גם בעי חיי שם, סימן קה.

הדין שישתתף גם בקהל 'נוה שלום'. לדבריו, רצוי שרבי כלב יזכה ברבנות הקהל משום שהוא יכול להקדיש לכך את רוב עתותיו. [דף 60 ע"א]. מכאן שרבי דוד כיהן כנראה מלבד בקהל פלאטייו גם בקהלים רומאינו-טים נוספים. על כל פנים, התשובות שלפנינו מלמדות כי חכמים רומאניוטים כיהנו בקהלים ספרדים. עקב השריפה הגדולה שפרצה בקושטא בשנת השע"ג [1633] עברו רבים מהרומאניוטים לשכונות אחרות והצטרפו לקהלים ספרדים, [ראה שו"ת מהרי"ט, ח"א קלב וח"ב, ד, רזואניס, קורות, י, עמודים 156–152] ונראה שהמגמה למנות חכמים רומאניוטים בקהלים הספרדים ולהפך נתגברה מאותו זמן ואילך.

ספר מחקר, דוד תמר; לתולדות קהילת קושטא באמצעיתא של המאה הי"ז, עמוד מ'

רבי דוד אלבוחיר

מחכמי קושטא. היה תלמידו של הגאון רבי יצחק הלוי בעל שו"ת 'רב דגן', ורבי דוד כתב בשנת תרכ"ב [1862] הסכמה לשו"ת 'רב דגן'. היה מהרבנים שנו"נ עם הגאון רבי חיים חזקיהו מדיני ה"שדה חמד", וגם הוסיף ציונים ומראי מקומות בסוף כל חידושי מסכתות לספרו "מכתב לחזקיהו". היה גם כן דיין בקושטא.

רבי דוד אלגאזי

מחכמי ברוסא בשנת הת' [1640]. בשו"ת "שער יהושע" סימן נ' הוא מתואר "החכם השלם כמה"ר דוד אלגאזי נר"ו", הוא נזכר גם שם בסימן פא, פב בדין מיסים, וראה בשו"ת "בעי חיי" חלק א' סימן קפו, וחרשן משפט סימן ס"ה.

רבי דוד אלגראנאטי

מחכמי קושטא. בספר 'קול יעקב' [שאול] דף פ"ז, ע"ב דרוש שישי כתב: '... דרוש שדרשתי... ועל החכם המרומם כה"ר דוד אלגראנאטי ז"ל...'.

רבי דוד אלעזר הכהן

מאיזמיר. שמו נזכר בספר "עקב ענוה" פרשת ואתחנן ומזכיר פירוש משמו, ג"כ בפרשת שלח לך כותב: "ויפה דרש רב רחומאי מעלת הגביר החכם המרומם... דוד אלעזר הכהן נר"ו...".

רבי דוד אלקלעי

הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו "ראה חיים" סדר כי תשא עמוד ת"ב מתארו: "הרב חסין קדוש כמוהר"ר דוד אלקלעי נר"ו" בנו היה הגאון רבי יוסף בכור אלקלעי מחבר ספר "אמר יוסף".

רבי דוד אמאדו

'עיני דוד'

הגאון הגדול מעוז ומגדול, רב גובריה ורב חיליה, אביר הרועים, מגדולי דורו, מומחה ופקיע, דיינא דנחית לעומקא דדינא עמיקתא ומסתרתא, חסידא קדישא ומופלא, דומה למלאך ה' צבאות, רבי דוד אמאדו זצוק"ל נולד באיזמיר לאביו רבי יעקב בשנת תקל"ז [1777], נתמנה בצעירותו לדיין ודן דין אמת לאמיתו כחבר בית הדין בעיר מולדתו. וישב בצוותא בביה"ד עם הרועים הג"ר רפאל אשנזכי ורבי חיים יצחק אלגאזי בשנת תקפ"ה שאל אותו הגאון רבי חיים פאלאג'י שאלה בענין קשה ["לב חיים" קי"ב].

ידו היתה בנגלה ובנסתר, והיה דורש לפני הציבור. היה מתנהג בחסידות, והיה לומד קבלה ומכוין היטב בתפילותיו, ולמד קבלה עם בעל ה"חקרי לב". ותיקן תקנות והנהגות רבות ומועילות בעירו. ושפט את ישראל עשרים שנה בחכמה ובתבונה ובהנהגה ישרה ונכונה על רבי דוד העיד הגאון ה'חקרי לב' שהיה לומד עמו דברי קבלה ברזין עילאין, והיה בקי בחכמת האמת.

היה דורש ברבים, כך מציין הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי זלה"ה בספרו 'מעשה אברהם' חו"מ הלכות עדות סימן יח, דף רידּ, ע"ב: 'ובהיותו דורש מוה"ר המו' כמוה"ר דוד אמאדו ז"ל בשנת התקע"ד שמעה אזני מפי עליון שהקשה...'.

"היה ריש מתא וריש מתיבתא רועה צאן קדשים מדברנא דאומתא". העמיד תלמידים גדולי תורה וחכמים מובהקים.

נראה שרבי דוד קיבל תורה מהגאון הקדוש רבי חיים יאודה אליעזר זצוק"ל בעל ספר 'שמחת יאודה' שכן בספרו זה בדף קע"ב ע"ב הוא כותב: 'יפה דרש להו בני ותלמידי החכם המרומם כה"ד אמאדו נר"ו...'.

בשנת תק"ף [1820] הקדיש רבי דוד ספר תורה, והג"ר רפאל אשכנזי דרש בק"ק גברת לכבוד הס"ת, והדרוש נדפס בספר 'מראה הגדול', ח"ב דרוש ה' לס"ת, ושם בדרוש מציין הג"ר רפאל שרבי דוד אמאדו כתב את הספר תורה בעצמו.

רבי דוד התיישב תקופה מסויימת בירושלים עיה"ק, ובשנת תקנ"ג התיישב עם אשתו ובניו בחברון והתבודד עם קונו בקדושה וטהרה, ולאחר מכן חזר והתיישב באיזמיר. זכה לכמה בנים חכמים מופלגים בתורה, הרבנים: רבי יעקב בעל ספר 'אמרי אמת', רבי חיים משה, רבי אברהם שהיה חכם מופלג בתורה.

אלו הם חיבוריו:

א). "תהלה לדוד" פ"ד דרשות שונות [שאלוניקי תקצ"ה–תר"ה]. ב). "עיני דוד" חידושים על הרמב"ם לקוטי דינים בסדר א"ב, ליקוטים על הש"ס ותנ"ך, ושו"ת [איזמיר תרכ"ז], כמו כן הוא גם הדפיס בשנת תקע"א את ספר הדרושים 'עינות מים' של הגאון רבי עזרא מלכי שהיה מדייני צפת.

נפטר במגפה שפרצה באיזמיר ביום י"ג בכסליו תקצ"ב [1832]. על מצבתו כתבו "מו"ר הרב המובהק כמוהר"ר...".

בספר 'ברך את אברהם' סדר ואתחנן דרוש ו', כותב הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצוק"ל: מחץ ראש על ארץ רבה היינו תנא קמא מורינו הרב חסידא ופרישא כמהר"ר דוד אמאדו זצוק"ל בעל ספר תהלה לדוד דמי כמוהו מורה עומד בפרץ ואמינא ולא מסתפינא דכמו שהאדם יהיב דעתיה בהנהגת בני ביתו ופרנסתו כך היה עין השגחתו על כל בני העיר ואגפיה לרעות ביעקב עמו בכל פונות וקדושתו ידועה לכל ואני ידעתי דרבינו הגדול מאור הגולה מרן זקני בעל גדולים חקרי לב זיע"א על הרוב היה מתאוה לילך לק"ק גברת כדי להתפלל עם הרב המלך דוד ז"ל שהוא היה הש"ץ והיה אומר דידענא בחיליה דיודע לכוין וקדוש הוא לאלהיו וכמה נצטער אותו צדיק דעשה י"ג הפסקות גדולות והיה רוצה לעשות עוד אחרת להשלים שם דוד ובני ביתו לא הניחוהו מחמת השברון שהיה לו והמלך דוד זקן ובכמה שנים הביא לביתו כנופיא של מפסיקים כדי להצטרף עמהם והיה טורח עמהם בגופו ובממונו ואזן שמעה דגאון ירושלם הרב שמחת יו"ט ז"ל בהיותו פה אזמיר חלם בפסוק "וגנותי על העיר הזאת להושיעה למעני ולמען דוד עבדי" ונפל בפומיה מקרא זה ופתרו לו בחלומו דהזאת העיר מתקיימת על סיבת כי רוב היחידים מתמידים בלימוד התהלים אשר שר דוד המע"ה ושוב אמרו לו על מורינו הרב אשר אנו עסוקים בהספדו כי זכותו מגן וצינה לעיר הזאת ונא ותשו' כי באותו זמן היה גדול אדונינו רב הד"א זצוק"ל רך בשנים כבן שלשים שנה אי לך ארץ שאבדה כלי חמדתה ואוי נא לנו שכך עלה בימינו.

ספד לו הגאון רבי יאושע אברהם קריספין זלה"ה ביום השני לפטירתו.

נדפס בספר דרשות "אברהם במחזה" דרוש ו' להספד דף קח ע"ב, ושם כתב בזו הלשון:

"יגדל המספד כשיפטר איש על העדה שר וגדול דבר אחד לדור, רעיא מהימנא שהיה ריש מתא וריש מתיבתא רועה צאן קדשים מדברנא דאומתיה ביושר ובבושר רבין חסידא מלא רוח חכמה ובינה, דן דין אמת לאמיתו, אוי לנו שאיבדנו את רבינו הגדול, זרוע המיומן, אחד המיוחד שבהדרו הצדיק אבד לדורו אבד"... ע"כ לשונו. כמו כן בספר "חיים עד העולם" דרוש ב' להספד, כתב רבי חיים ביז"ה בזה הלשון: "ראש גולת אריאל מוה"ר המלך דוד ז"ל... חלף הלך לו, ולא הניח בדור כמותו יען כל מידות טובות נמנו חכמים אשתבחו ביה, דמלבד גודל חכמתו בכוליה תלמודא ספרא וספרי ותוספתא ופוסקים ראשונים וגם אחרונים ומר דיינא דנחית לעומקא דדינא...".

הגה"ק רבי שלמה חכים זצוק"ל בספרו 'כסא שלמה' דרוש שמיני להספד כותב: 'יגדל הכאב מאד בהספד גדול הדור.. אבינו רועינו מורינו ורבינו כליל תפארת המלך דוד... חסין קדוש והיה מתנהג בחסידות ובסיגופין...

היה אהוב ומוערץ על חכמי ובני דורו באיזמיר, והוא נזכר לשבח בספריהם, ומזכירים גם מחידוד"ת, ראה: "נר יצחק" [ארדיט] חידושי רמב"ם דף ל' שכותב: וידי"נ רב אחאי מהרד"א אמר...'. רבי דוד נתן הסכמות על ספרים של חו"ר דורו.

הגאון רבי חיים פאלאג'י מביא רבות מהנהגותיו המופלאות של רבי דוד. ראה: "תורה וחיים" – מערכת ד', "כף החיים" – סימן כ"ד אות נד. "צוואה מחי"ם – עמוד ס', "רפואה וחיים" – פרק יב. "חלקם בחיים" – דרוש ג' להספד דף ח'. "רוח חיים" – אבן העזר סימן קע"ז אות ז'. וע"ע "יפה תלמוד" – ח"ג דף קמ"ב ע"א. "יפה ללב" ח"ב או"ח סימן תקכ"ט אות ח' לרבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י. ראה גם כן בספר "תהלה לדוד" דרוש כ"ד מתלמידו החה"ש עצו"ר רבי נסים יעקב מזרחי זלה"ה.

'אברהם במחזה' דרוש ו'; 'יהודי המזרח בארץ ישראל', רשימת מצבות איזמיר

רבי דוד אסיאו

הרב דוד אסיאו נולד באיסטנבול בשנת תרע"ד [1914], את חינוכו קיבל בביה"ס ובסמינר לרבנים ברודוס, שימש לפנים מורה לעברית בבית הספר העממי ובגמנסיה היהודית באיסטנבול. ניהל בית מדרש לרועים רוחניים במשך עשר שנים, כן שימש סופר בית הדין ומזכירו של החכם באשי הרב רפאל סבאן והוסמך לבהן כחבר בית הדין באיסטנבול.

בשנת 1961 לאחר מותו של הרב רפאל סבאן נערכו בחירות למשרת החכם באשי בטורקיה והוא הצעיר נבחר ברוב קולות מכרייע מבין ששה רבנים שהיו מועמדים למשרת הרב הראשי. מאז בחירתו הנהיג הוא את צאן מרעיתו וייעגם בפני השלטונות המדינה בכל הבעיות. בזמן ביקורו של האפיפיור פאולוס השישי באיסטנבול, ניהל עמו שיחה על בעיות שונות. כך הוא קיים קשרים עם ראשי הכהונה של המיעוטים השונים. החכם באשי היה יושב בבנין הקהילה ומשם ניהל את עניני הקהילה.

רבי דוד אסיאו נפטר לאחר שנת תש"ס [2000].

רבי דוד ב"ר אברהם שמריה 'תורת אמת'

רבי דוד היה מחכמי טורקיה ומרבני סלוניקי. מקובל בזמנו של המהריק"ש [רבי יעקב קשטרו]. בשנת ה' שס"ד [1604] נדפס ממנו קיצור "הזוהר" בשם "תורת אמת" עם הגהות "בשם דוד הקטן".

תולדות עם ישראל, בערכו

רבי דוד ב"ר חיים חזן 'חוזה דוד'

היה מחכמי איזמיר. בשנת תפ"ט [1729] הקים בית דפוס עברי ביחד עם רבי יונה אשכנזי, שהיה מדפיס בקושטא, רבי דוד עלה לארץ ישראל סמוך לשנת תצ"ט, ובנו רבי יהודה המשיך באומנות אביו כמדפיס ספרים בעיר, בנו של רבי דוד הוא רבי חיים חזן אביו של הגאון ה"חקרי לב".

החיד"א למד בישיבתו ומביא דברים רבים בשמו, הוא מכנהו –החכם השלם החסיד". המקובל רבי מאיר ביקאיים מביא בספרו דברי תורה ששמע מפיו ומכנהו "רעי כאח לי".

בשנת תפ"ה עבר בערי אשכנז ונתכבד בהן כבוד רב. א' מיכל מספר ב"רישמי הערבין" ש"בהיותו בהמבורג פרצו שם גדר התקנה שהיה אצלם, שאין רשות למחבר לחלק ספרו לבתי יחידים, ולכבודו הכריזו בפומבי שכל הקונה ספרו רוח חכמים נוחה הימנו, והיה זה יום ו' באייר תפ"ה" [קונטרס הכרוזים בכתב יד].

אלו הם חיבוריו:

א). "חוזה דוד" פירוש על תהלים [אמסטרדם תפ"ד] המסכימים על ספרו משבחים אותו כ"חסיד גדול ושלם, הוא דוד הקטן, שמקטין את עצמו, ורב חיליה דאורייתא, זכה וזיכה את הרבים". ב). ספר "אגן הסהר" על משלי בדרך הפשט והקבלה [שאלוניקי תקי"ג] ג). "קהלת בן דוד" על קהלת בנגלה ובנסתר [שאלוניקי תקט"ז] ובסופו "דוד במצדה" על פרקי אבות. בשער ספרו זה הוא מספר, כי בבואו לוינה נאסר על לא עוול בכפו, כי נמצא שם רשע אחד בשם דוד, הוחליפו שמותיהם, ושמו אותו בבית – הסוהר, ואנשי הקהילה עשו רבות כדי לשחררו. בהיותו אסור חיבר את ספרו על אבות, וביום

שסיימו שוחרר מכלאו, ולזכר הנס קראו 'דוד במצודה'. כן חיבר פירוש על בראשית ולא נדפס.

רבי דוד חזר לירושלם לפני שנת תק"ח [1748] ונפטר בה.

שם הגדולים בערכו; תולדות חכמי ירושלים; אלג"י; אור החיים בערכו; כנסת ישראל

רבי דוד ב"ר שלמה ן' יחייא ק"ב ונקי'

[אבי המחבר שו"ת "אהלי תם"] נולד שנת ה"א ר' בליסבון, ושימש מרביץ תורה ודרשן במשך שבע עשרה שנה, והוא תלמידו של רבי יוסף ב"ר אברהם הנשיא חיון מנהיג קהילת ליסבון[67]. ולעת זקנתו כאשר גורשו ישראל מאדמת פורטוגאל עזב גם הוא את ארצו ואת מולדתו ובא לארץ תוגרמה[68].

בקושטא עמד במשא ומתן של הלכה עם הרא"ם [רבינו אליהו מזרחי], ומצאנו לו תשובה נגד פסק הרא"ם נדפסה בשו"ת הרא"ם ח"א סימן לז בענין היתר עגונא, והרא"ם חוזר וכותב לו [שם סימן לח] תשובה בלשון כבוד והדר בזה הלשון:

משום דחזינא ליה למר קשישא דכל כוונתו אינה רק לשם שמים כדי לחזור הענינים ולדעת שרשי הדברים על בוריין כמו שגלה דעתו בחתימת מאמרו [שם סימן לז] בשאמר: ולזה כיון שבדברים האלה ענן וערפל סביבו זחלתי לבא לתוכו, ואשרי המזכך ומטהר כדי שיעמדו הדברים על אמיתותם ובוריים [ע"כ]. ראיתי להשיב על דבריו ולפלפל בהם מעט כפי קוצר השגתי... ראיתי את דברי החכם הישיש החסיד אשר כתב נגד הפסק אשר פסקתי על זה וכו'. עכ"ל הרא"ם הנז'[69].

גם נמצאת לו אגרת ששלח לשר וגדול בליל החכמה החכם השלם הר' ישעיה מישוני[70], ומשם אתה למד כל הרפתקי דעדו עליה, וזה לשונו:

...אספר שמץ מרוב התלאות אשר קראוני אבלוני הממוני... שמי דויד ב"כ אדוני דון שלמה ן' יחייא האח הזקן מהחכם הנזכר [ר' גדליה] זכרם לברכה. מלאכתי מיום היותי היתה בתורה יש כמו שבע עשרה שנה שאני מרביץ תורה בקהילה קדישא מלישבונא, דורש לרבים במנהגנו בשבתות ובמועדים, וכאשר גירש מלך ספרד היהודים מכל מקומות ממשלתו רבים מהגדולים באו לדבר עם מלך פורטוגאל שיקבצם בארצו והתנו עמהם תנאים שאסור להזכירם כ"ש לכותבם, שהמלך היה מטבעו שונה הבריות וכ"ש לאומת ישראל כל הקהל באחד היו עוזרים לנגרשים בכל אופני העזר, והמלך נתמלא חמה עליהם ולקח לרבים מהם הנכסים ומהם ענש בגופם ומתו בכבלי עוני. ואני ברחתי מפני ששמו עלי שידי היה לשלוח להתיהד מקצת שהיו אנוסים בהמרת דתנו, וברוך השם שהצילני מחרבו הקשה והעצומה, ומה שמצא מנכסי לקח הכל. באתי לנפולי ושם הייתי עם אשתי וביתי. כאשר באו ימי הרעה וגזלוני שם אחר זה בספינות, שלמנו לשרים כל אשר לנו להחזיות את נפשותינו והגיענו ה' לקורפו, ותהלות לאל בנכסי שמכרתי בזול וכן ספרים הרבה שלמתי... אחר זה חליתי ונפלתי למשכב והשארית נתמעטה מהכיס. והנה אני פה היום תענית פורים בלארטה עיר קצה תוגרמה כוסף לעלות לארץ החיא [קושטא]... לכן במלות קצרות שלא הורגלתי בזה אתחנן לפניך... תעשה חן עם אדם שלא שאל מימיו, ובני משפחתו מימים קדומים היו מנותני הצדקה מלבישים ערומים... כדי שלא יבוא כתבי ריקם לפניך חברתי עמה ביאור הקדמת המורה שיליץ בעדי לפני כבודך... לשלמים ורבים אין לחייב ברוב דברים כי מעלתם להחזיק ידי עניים ואביונים, ובל שכן איש אשר כמוני שברח מארצו ועזב את ביתו כמו שהאל יודע, להוציא ממסגר אסורים... דויד בן לאדוני דון שלמה ן' יחייא[71].

---

67. ראה אברהם גרוס בספרו רבי יוסף בן אברהם חיון פ"ו עמוד 112 ואילך.

68. ר' חיים מיכל בספרו אור החיים [780]. אולם נראה ברור שקודם לשנת גירוש פורטוגל [רנז] כבר ברח מארצו בעקבות האשמה שסייע לאנוסים הבאים לפורטוגל מגרוש ספרד להתיהד. ראה כרמולי שם עמוד 18, י. הקר קובץ אגרות על גירוש היהודים מספרד, ספר היובל לי' כץ ירושלים תש"מ עמודים סד–צז. וראה רוזאניס שם ח"א עמוד 89.

69. ושם סימן כח כותב הרא"ם כי נשאל בענין שומרת יבם, ממהר"ר דוד ן' יחייא זלה"ה ומהר"ר אברהם בן יועיש.

70. י, הקר. קבוצת אגרות הנ"ל, אגרת ח, עמודים צה–צז. וראה רוזאניס שם עמוד 161.

מהר"ר דוד ן' יחייא נפטר לבית עולמו ונטמן בקושטא בשנת רס"ד [1504], אמנם יש המאחרים את שנת פטירתו לשנת רפ"ד[72].

כמה ספרים חיבר רבי דוד במקצעות שונים: בפירוש המקרא, בדקדוק הלשון, בהלכה ובמחקר. רובם נדפסו ויש מהם שזכו לכמה מהדורות. א). פירושו לספר משלי נדפס בשם "קב ונקי" [ליסבון, ר"נ-רנ"ב], ואחר כך עוד כמה פעמים. ב). את ספרו "לשון למודים" בדקדוק הלשון העברית הקדיש לתלמידו וקרובו רבי דוד ברבי יוסף ן' יחייא ונדפס בקושטא רס"ו. בסופו נספח מאמר "שקל הקדש", על משקלי השירה העברית. את ספרו "תהלה לדוד" על עקרי התורה לא הספיק להשלים והשלימו בנו הגאון רבי תם ן' יחייא והדפיסו בקושטא [חש"ד]. דיני טרפות שלו נדפסו ביחד עם ספר משפטי החרם להרמב"ן [קושטא, רע"ו]. לעומת זה נשאר פירושו על ספר מורה נבוכים לרמב"ם בכתב יד והביאו הישר"ר מקנדיה ב"אגרת אחוז" שלו. רבי דוד עמד בקושטא במשא ומתן של הלכה עם רבי אליהו מזרחי שביבדו מאוד ואחת מתשובותיו הובאה בשו"ת הרא"ם.

אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, עמוד 382; שו"ת "אהלי תם" במבוא, עמוד 14

רבי דוד בכר חיים מאטאלון

"החכם השלם הדיין המצויין". היה ממונה איסור והיתר בקושטא באלול תקי"ג [1753]. כיהן כדיין בקושטא בשנת תקכ"ה. כלולים פסקים ממנו בחיבורי חו"ר דורו. [ראה "פאת נגב", אבן העזר א, "זכור לאברהם" אבן העזר א. "בני אברהם" ד].

בספר 'פאת נגב' יו"ד סימן כג הוא חתום עם הרבנים רבי נסים גבאי, ורבי רפאל אברהם אשכנזי זלה"ה.

אשתו הרבנית נחמה נפטרה בחייו בי"ב אב תקכ"ח [1768] ונטמנה בח'אסקוי.

רבי דוד בן מלך

הרב הגאון רבי דוד בן מלך היה מחכמי וגאוני ברוסא.

הגאון רבי יהודה אלגאזי סבו של הגאון רבי שלמה אלגאזי התפלפל בדבריו של רבי דוד [ראה "גופי הלכות" כללי האלף ס"ו].

רבי דוד בן עזרא

מחכמי ורבני איזמיר. היה תלמידו הותיק וינק מתורתו של הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל והגאון רבי חיים היה רגיל לכנותו "תלמידי הותיק תפארת בחורים הקרוב אלי" [ראה בספר "פני חיים" פרשת תולדות דף י"ב ע"א אזמיר תרמ"ח]. אשתו שנשא בשנת התקע"ג. היתה בתו של הגביר החכם רבי חיים אברהם רבי גיסו של רבי חיים פאלאג'י.

רבי דוד הכהן רפפורט 'בן הא הא'

רבי דוד למד בקושטא באמצע המאה הט"ז. והיה מתלמידיו של הגאון רבי שמואל עדילה זלה"ה מגדולי חכמי קושטא. רבי דוד שמע מפי רבו דרשות, וכותב עליו: "דנהיר נ' דשמעתי מפי מורי הר' הגדול במהר"ר שמואל עדילה ע"ה.. עוד שמעתי ממנו'. ['בן הא הא' ליוזרנו תקפ"א דרושים נפרדים, דף ו, ד].

לימודו היה בקושטא, כן מוכח ממקום אחר בספרו שמזכיר את גדולי קושטא ששמע מהם בצעירותו: 'שמעתי מפי הרב כמהר"ר אברהם אליגרי ז"ל בקטנותי'.

לימים עלה לירושלים והיה בה אב בית דין בסוף ימיו, היה מבית דינו ו"בר פלוגתיה" דהרב המג"ן, הגאון רבי משה גאלנטי זצ"ל אב"ד ירושלים. בשו"ת 'עדות ביהוסף' מביא ממנו כמה

---

71. וראה רוזאניס שם שכתב: והרב הנדיב הזה עזרו וחלצו בהמציאו לו ביד נדיבה הכסף הדרוש לדרכו, ובזה הגיע דון דוד אל העיר אשר אליה נשא נפשו ביותר בן ששים וארבע או ששים וחמש שנים.

72. ראה אנציקלופדיה לגדולי ישראל ח"ב בערכו עמוד 382. אמנם בשו"ת הרא"ם סימן טו מוכח בברכת המתים כבר בשנת רפ עי"ש.

ולפלא על רבי חיים מיכל בספרו אור החיים ערך רבי' דוד ב"ר שלמה ן' יחייא [780] שכתב כי בשנת רסה היה בקושטנטינא בימי רבינו אליה מזרחי כנראה בתשובה סימן כח וכו'. והמעיין שם לא ימצא דבר. וראה רוזניס שם עמוד 90 ובהערה 138 שם.

תשובה בהן חתם: "כה דברי עבדא ושליחא דרבנן די בירושלים תוב"ב, והוא הצעיר דוד הכהן". סמוך לשנת תכ"ד [1664], עלה לצפת ונפטר שם בשנת תכ"ח או בשנה שלאחריה. רבי משה ירושלמי כותב שקברו נמצא בקירבת מקום לקברו של מרן רבי יוסף קארו. חיבר ספר "בן הא הא" דרשות על התורה והספדים שונים.

"בן הא הא" ליוורנו תקפ"א; "קורא הדורות" דף נא, א; מפעות ארץ ישראל עמוד 432

רבי דוד הכהן

מחכמי ורבני איזמיר. היה דיין מצויין מדייני העיר, והיה חבירו של הגאון רבי משה בארקי זצוק"ל בעל ספר "מזכרת משה". רבי דוד נטמן בחלקת הרבנים הגאונים רבי אליהו אבולעפיה ורבי אברהם פאלאג'י זצוק"ל. הוא חתום בספר מזכרת משה סימן יט ובעוד מקומות שם. נפטר בי"ג שבט תרע"ג [1713], ונטמן באיזמיר.

רבי דוד חכים

מחכמי ורבני איזמיר. כיהן כדיין גיטין וחליצות עם הרבנים הגדולים כמוה"ר אליה אבולעפיה וכמוהר"ר יוסף פאלאג'י זלה"ה.

רבי דוד יום טוב אשכנזי

מחכמי איזמיר. היה בנו הצעיר של רבי גרשון אשכנזי זלה"ה. כיהן כרב באיזמיר והיה נערץ מאוד על בני קהילתו, ופעל רבות להעמדת הדת על תילה.

רבי דוד יום טוב, שנחשב בין חשובי החכמים בזמנו, נפטר בשנת תש"ט [1949]. חלק מארכיון קהילת אזמיר הקשור למעמד האישי של בני הקהילה ששרד, יצא מתחתידיהם של חכמים אלה, שבצד התעסקותם הלמדנית וכתיבת חיבוריהם עסקו גם ברישומים הקהילתיים כגון נדוניות של בני הקהילה למשל. ראויה לציון העובדה שכל החומר הזה נשתמר אודות קפדנותה של המשפחה לשמר אותו ולהעבירו מדור לדור לידי צאצאיהם. בשנת תשל"ב, בעלותו לארץ, רבי יוסף ב"ר דוד יום טוב אשכנזי, הרב האחרון למשפחת אשכנזי באזמיר, דאג להביא עימו את כל החומר שהנחילו לו אבותיו למשמרת. עם מותו הטראגי בתאונת דרכים שנתיים לאחר מכן, הועברו הפנקסים לארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי ושם הם עומדים לרשות הציבור, תחת השם 'אוסף הרב יוסף אשכנזי מאזמיר'.

"מעמדם החברתי של תלמידי חכמים באזמיר במאות י"ח–י"ט", מאת דב הכהן

רבי דוד מארכוס

רבי דוד מארכוס הגיע לאיסתאנבול ב–1900, לפי הזמנת הקהילה האוסטרו–הונגרית בעיר, לשמש כרבה. הוא היה אישיות כריזמטית. הרב הראשי דאז, רבי משה הלוי, מינה אותו לרב הקהילה האשכנזית. רבי דוד מארכוס פעל בתחום הארגון, החינוך והדת של הקהילה. הוא הצליח לאחד ולמזג את הקהילות האלה לקהילה אחת, ובינואר 1912 בית ספר ובית כנסת "הכנסת אורחים", אשכנזים, קונסטנטינופול.

מוסד זה התפתח מאוחר יותר למה שנקרא כיום "הקהילה האשכנזית של איסתאנבול". למספר שיא של 5.000 נפש הגיעה קהילה זו סביב שנת 1910. לפי כרמי, בשיאו עמד מספר זה על 8.000 נפש.

הרב מארכוס הקים שלושה מוסדות חינוך באיסתאנבול: "מדרש לילדים" [ש"ת: בית ספר יסודי לבנים]; "מדרש לילדות" [ש"ת: בית ספר יסודי לבנות]; ו"בית ספר לעניים ולאמהות" [ש"ת: בית ספר תיכון] שהתפתח מאוחר יותר לבית הספר התיכון היוקרתי, "מוסווי ליסיסי, בני ברית", והוא עצמו ניהל במשך שנים רבות. הוא השתתף בהקמת לשכת "בני ברית" באיסתאנבול. הרב מארכוס הנהיג את הקהילה מאז הגיע לאיסתאנבול בשנת 1900 ועמד בראשה עד פטירתו ב–1944. הוא גרס בכתב ובעל–פה, כי היהודים הספרדים והאשכנזים הם עם אחד, ופעל כל ימי חייו למיזוג שתי הקהילות.

לאחר פטירת הרב דוד מארכוס לא נתמנה רב לקהילה.

הקהילה היהודית באיסתנבול, עמוד 37

רבי דוד מורדוך

החכם השלם והכולל – מחכמי ורבני איזמיר. היה חכם וגביר וידיד משפחת חזן המפוארת באיזמיר. היה מתלמידיו המובהקים של הגאון האמיתי רבי רפאל יוסף חזן זצוק"ל בעל "חקרי לב", וממנו נשאר שו"ת עם החקרי לב שכותב עליו בזה הלשון: רחימא דנפשאי בני ותלמידי החכם השלם והכולל... [עיין חקרי לב יורה דעה חלק ב' בהשמטות לאורח חיים סימן ב' דף קמ"ז ע"א].

בספר "ארח מישור" סימן לג כתב הגאון רבי רחמים אליהו חזן בן החק"ל בזה הלשון: "פתקא ששלח אלי עמיתי בתורה החכם השלם והכולל כמוה"ר דוד מורדוך נר"ו". ובסימן ל"ד השיב לו רבי רחמים אליהו חזן, ורבי דוד מורדוך חזר והשיב לו פעם שנית, כשבתוך דבריו הוסיף רבי רחמים את השגותיו בסוגריים בתי' המתחילות "ייען אליהו", והוא סימן לה. ובעוד מקומות מזכירו רא"ח ומכנהו: "עמיתי בתורה". דרוש להספדו נשא הגאון בעל ה'חקרי לב', ונדפס בספרו 'מערכי לב' חלק ב' דרוש ע"ה ובראשו כתוב: 'דרוש שדרשתי בשבת ז' של הגביר החכם המרומם כמה"ר דוד מורדוך נ"ע אדר תקל"ו'.

רבי דוד מזל טוב

רבי דוד היה מתלמידי ישיבתו של הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל באיזמיר. הוא נזכר בספריו של רבי חיים, ראה: "נשמת כל חי" חלק ב' סימן י"א. דף כ"ג. "תנופה חיים" אות שע"ט. "עיני כל חי" על אגדות הש"ס דף צג ע"ב וכותב: פי' תלמידי החה"ש דוד מזל טוב...'. רבי חיים העריכו והוקירו מאוד.

בספר "ברך את אברהם" סדר מסעי דף קסו, ע"ב כותב הגר"א פאלאג'י: 'ואחד מבני הישיבה החכם השלם והכולל כמה"ר דוד מזל טוב הראה אותי" וכו'...".

רבי דוד ן' ארולייא

כיהן כדיין בבית דין באנדרינופול בשנת תקנ"ט [1799], ושני בבית הדין היה הדיין רבי מרדכי אלגאזי זלה"ה.

רבי דוד ענבי

היה מחכמי קושטנדינא בשנת תי"ז [1656] הוא חתום עם חמשה עשר מחכמיה על הסכמתם לספר 'יפה תואר' [לר' שמואל יפה אשכנזי] על שמות רבה הנדפס בויניציאה, תי"ז.

הוא גם חתום על פסק בשו"ת מהר"י באסן סימן קכה.

רבי דוד פאלקון 'בני דוד'

מחכמי טורקיה. רב ודיין במאה החמישית לאלף הששי. נפטר לפני שנת תצ"ז [1737]. חיבר כמה ספרי חידושים ופסקים והעיקרי שבהם הוא: "בני דוד" – חידושים על הרמב"ם וקצת שו"ת ובסופו קונטרס ושמו "עיגונא דאיתתא" – ליקוטי כל הדינים מן הפוסקים ראשונים ואחרונים. השייכים לענין היתר עגונות. נדפס בקושטא תצ"ח. בספר הובאו גם תשובות שהשיב לשואלים בשנת תע"ז [1717].

ספר 'בני דוד' מהדורת קושטא תצ"ח שלפנינו, דף א' ע"א – צ"ג ע"ב: "חיבור יפה על סדר הרמב"ם... וגם איזו שאלות ותשובות ופסקי דינים וחידושים". ה"שאלות ותשובות" הנזכרות בשער, מפוזרות בתוך החידושים על הרמב"ם [ראה דף כא ע"ב; דף נג–נד; דף עח–פב; דף פג ע"ב – פו ע"א ועוד] – כשבע עשרה תשובות. בספר נכללו גם תשובות של רבנים אחרים – דף כ' ע"ב: תשובת רבי אפרים נבון; דף כ' ע"ב – כא ע"א: תשובת רבי שמואל הלוי; דף מז ע"א – נא ע"ב: תשובת רבי אליה אלפנדרי. דף פו ע"א – פז ע"ב: תשובת רבי משה הכהן. דף א' ע"א – לד ע"א [ספירה שנייה]: קונטרס "עיגונא דאיתתא" – כולל "כל הדינים המובאים בכל ספרי הפוסקים ראשונים ואחרונים"; בתוכו [דף כב ע"ב – לג ע"ב]: "שו"ת דשייבי לעיגונא דאיתתא". דף כב ע"ב – כ"ד ע"א: ב' תשובות [משנת תע"ז] בעניין "האשה האשכנזית" שנשבתה על ידי הטטרים והקוזקים שרצחו את בעלה ואותה החזיקו בשבי שמונה שנים עד שנפדתה בקושטאנדינא. התשובה הראשונה מאת רבי חיים אלגאזי, והשנייה מאת המחבר. הקונטרס כולל ו' תשובות ופסקי דין נוספים בענייני עגונות.

קונטרס התשובות החדש, א; תולדות עם ישראל, בערכו

רבי דוד פאפו

'פני דוד'

הגאון רבי דוד נולד בקושטא בכ"ג אייר תר"ח [1848]. בהיותו בן שבע שנים עלה עם הוריו לארץ ישראל. למד תורה אצל גדולי חכמי ירושלים, וביחוד אצל רבי מנחם בן רבי יצחק. בתחילה התפרנס מעזבון אביו שנשאר בקושטא. אך אחרי השריפה הגדולה שנאבד כל רכושו, הלך בשליחות כוללות ירושלים, לערי גורגיסטאן ותורכיה.

בשנים תרנ"ג – תרנ"ד התבקש לכהן כחכם באשי במדינת טריפולי שבצפון אפריקה. לאחר מכן מינהו החכם באשי של תורכיה רבי משה הלוי, לרב ראשי בעיר סמירנא ואחר כך בעיר מונסטיר. בשנת תרס"ו התמנה לחכם באשי בבגדאד. קיבל פירמאן מיוחד מהמלך ואות כבוד מג'ידיה דרגה א' בבגדאד ייסד בית תלמוד תורה ובית יתומים.

בהיותו דרשן מצטיין ויודע שפות, ביניהם: ערבית ואספניולית היה אהוב לממשלה התורכית, ידע לדבר בלשונם ועזר הרבה ליהודים שהתגייסו לצבא התורכי. בימיו שלט בבגדאד, הוואלי נאזם פאשא, שהיה אוהב ישראל והטיב מאד ליהודים. בעת שקשר קשרים הדוקים מאד עם היהודים, חשדה בו הממשלה התורכית שהוא לא שומר אמונים לממשלתו, והחליטה להעביר אותו מבגדאד. החכם באשי רבי דוד פאפו, שהצטער על הדחתו של הואלי בהיותו אוהב ישראל אמיתי – שלח מכתב לממשלה בקושטא, שחתמו עליו כל חכמי בגדאד ונכבדיה, ובו ביקשו להשאיר את הואלי פאשא בתפקידו. בהתקבל המכתב, חשדו השלטונות גם בחכם באשי של בגדאד, וביקשו התפטרותו. בתחילה חשבו להעמיד לדין את רבי דוד פאפו, אך בסוף הסתפקו בהתפטרותו. ראש הרבנים בתורכיה רבי חיים נחום שלח מברק ובו מודעה על הפסקת כהונתו של רבי דוד.

בשנת תרמ"ד היה רבי דוד שד"ר כוללות עדת הספרדים בירושלים, ונשלח לערי תורכיה, בו' אלול תרע"א התמנה לראש בית דין בירושלים. ושם נשאר כל ימי חייו.

במכתבו למ"ד גאון, כותב רבי דוד פאפו את תולדות חייו, ובין השאר כתב: "...הועברתי לעיר ואם בישראל בגדאד, כחכם באשי, בפירמן ואות כבוד מג'ידיה ממדרגה א'. בעיר זו הייתי שבע שנים רצופות. בה בעת השתדלתי לבנות בית תלמוד תורה גדול המכיל בתוכו אלפים תינוקות [ילדים], והעניים הזקוקים ביותר היו אוכלים בת"ת ארוחת הצהרים מהקדש והעזבונות של בעלי הבתים. בשנת עת"ר באתי ירושלימה ומינו אותי לראב"ד. את ספרי "בני מאיר" הכולל דרשות, ראשית פרי תנובתי הדפסתי בשנת תרע"ד.

[לספרו קרא בשם זה, על שם בנו מאיר שנקטף בעודו באבו בגיל 22 שנה]. ואת ספרי "פני דוד" שהוא אוסף של שו"ת יצא, לאור בתרפ"ד. ועוד יש כתבי יד.

בצוואתו לפני מותו, ביקש לבל יספידוהו או יכתירוהו בתארי כבוד, שלא שיזכירו אותו בשם "דוד בן סולטאנה נ"ע". מ"ד גאון כותב בסוף סקירתו על רבי דוד פאפו: "...בקרתי בבית הרב בשבעת ימי האבל, ובהזדמנות זו הראה לי חתנו רב"ד פיזאנטי את ירושתו הרוחנית. לפני הועמד שק מלא של כבדי יד, פזורים ובלולים בלי כל סדר, ביניהם גליונות המכילים שו"ת, דרשות, פסקי דין וחידושי תורה. כל מה שכתב בשנות חייו האחרונות, היה מכניס לשקו אוצרו הטוב ומחביאו, כותב ומכניס..."

יהודי המזרח בארץ ישראל, כב, עמוד 536

רבי דוד פ'ראנסייא

'אפד בד'

רב מובהק, שמו נודע בשערים המצויינים מחכמי אזמיר ששימש לאחר מכן כרבה של העיר איידין, הסמוכה. שימש כדיין ביוזיל חיסאר. היה מחברי בית דינו של הגאון בעל החקרי לב. ראה: חקרי לב, אבן העזר, סימן כ, דף מב, ע"א. בשנת תקנ"ד הוא חותם שני עם הגאון רבי יצחק מאיו ורבי חייא פונטרימולי, שיחדיו ישבו בבית הדין באיזמיר. גם בספר 'חוקות החיים' חורשן משפט סימן מא, הוא חתום בחשון שנת התק"ע. נפטר באיידין כ"ה בכסלו בשנת התר"ט [1849].

חיבר ספר "אפד בד" דרושים נחמדים. ל"ג דרשות לשבת זכור, כלה, תשובה ושבת הגדול עם ג' הספדים: נדפס באיזמיר בשנת תרמ"ד. 120 דף.

השאיר בן החכם הנעלה כה"ר אברהם פראנסייא זלה"ה ובן בנו חיים פראנסייא זלה"ה. כמו כן רבי דוד העמיד תלמידים ובניהם החה"ש רבי אליא אלאזרקי שהיה נכדו ותלמידו.

רבי דוד קאלמה

היה אב"ד איסור והיתר בקושטא בטבת תרי"ז [ינואר 1857] ובכ"א אב תרל"ד [4 באוגוסט 1874]. בג' אב תרכ"ג [1863] כיהן כאב"ד איסור והיתר. חתימתו בתור דיין וחבר בי"ד רבה מצויה הרבה בפנקסי בתי-הדין בשנים תרי"ט-תרכ"ט [1859-1869]. באייר תרכ"א [אפריל-מאי 1861] חתם בין רבני העיר על הוראת מנהג. בניסן תרל"ב [אפריל 1872] חתם בתור חבר בית הדין על איגרת המלצה לר' אברהם גירון טרם עלותו לירושלים, ובא' אדר תרל"ה [8 במרס 1875] על פסק דין בעניין חזקת הרבנות באדריאנופולי. בשנת תרל"ד [1874] חתם רביעי בין ארבעת רבני העיר על הקדמה לספר "ימי שלמה", ובאותו סדר בביי"ד רבה בב' סיון תרמ"ז [25 במאי 1887]. יתכן והיה אחיו של רבי יעקב קאלמה שנפטר בח'אסקוי בגיל שבעים באדר א' תרנ"ד [פברואר 1894], וכיהן כסופר בקהילה וכן מילא בה תפקידים נוספים.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 95

רבי דוד קונפורטי [הראשון]

מחכמי טורקיה. נכדו רבי דוד קונפורטי בעל "קורא הדורות" כינה אותו "הרב השלם, דיין המצויין, החסיד העניו". היה תלמידו של רבי שאלתיאל חפץ, שהיה גם דודו אחי אמו.

רבי דוד רוזאניס

מחכמי ורבני קושטא במאה הי"ז, ונחשב מהרבנים היותר מפורסמים. והגאון רבינו חיים בנבנשתי בספרו 'בעי חיי' חושן משפט סימן ס"ח מוקירו ומעריכו מאוד.

רבי דוד שאפרנה

מחכמי ורבני טורקיה בזמנו של המהרשד"ם [רבי שמואל די מדינה] מובא בתשובותיו של המהרשד"ם זלה"ה.

רבי דניאל אשכנזי

בקושקונג'וק שרדה מצבת "החכם הנעלה" דניאל אשכנזי שנפטר בג' חשון תקנ"ד [1794].

רבי דניאל הכהן נהר 'יד הנהר'

מחכמי ורבני איזמיר. חי במאה הי"ט. בנו של הצדיק רבי אברהם ז"ל. לימים עלה לצפת וכיהן כרב בעיר וחזר לאזמיר. חיבר ספר "יד הנהר" דרושים, איזמיר תרמ"ד. היו לו עוד חידושי תורה, ונשרפו בשריפה הגדולה בשנת תר"א. בנו הוא הגאון רבי משה הכהן נהר זלה"ה מחבר ספר "כסא דברכתא" ונכדו של הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה.

הגר"א פאלאג'י מכנהו: 'החכם השלם עצום ורב כמוה"ר דניאל נר"ו', ראה: 'שמע אברהם' ח"ב סימן נט.

רבי דניאל היה מחותנו של הגאון ר' אברהם פאלאג'י זלה"ה.

רבי דניאל בהיותו אברך למד תורה מהגה"ק הרב הפרד"ס בע"ס 'אות היא לעולם' ועוד, וגם מחמיו הגאון רבי רחמים אריה אברהם הכהן אראייאש בעל ספר 'שפתי רננות'. דרכו היתה לא להחניף, והיה קנאי ועומד בפרץ.

בנו של רבי דניאל הוא רבי דוד רחמים הכהן. על רבי דניאל ספד הגאון רבי יוסף פאלאג'י וההספד נדפס בתוך ספרו של רבי דניאל "יד הנהר" איזמיר תרמ"ד.

בגיל שבעים עלה לארץ ישראל, ובן שבעים וארבע חזר לאיזמיר. ונפטר בן ע"ז שנה בכ"ז אייר תרמ"א [1881], ונקבר בחלקת הרבנים באיזמיר. השאיר אחריו צוואה שנדפסה בספרו "יד הנהר", פותח יד, והצוואה גדושה בדברי חכמה ויראת ה'.

רבי דניאל חזן

מחכמי ורבני איזמיר. בנו של הגאון רבי אליהו רחמים חזן בנו של ה"חקרי לב". ובהקדמה שעשה ראי"ח לספר "חקרי לב" חושן משפט חלק ב' כותב על בנו בזו הלשון: "וזכות מורי הגאון מ"א המחבר ז"ל יגן עלי ועל זרעי, זה בני הדור דניאל איש חמודות אורי וישעי...".

רבי הדריאל ן' נחמיאש

מרביץ תורה גדול והעמיד תלמידים גדולי תורה בקושטא מכונה "המאור הגדול". שמו נזכר בספר "לב שלמה" סימן מד לרבי שלמה ב"ר בנימין הלוי שהיה תלמידו ולמד עמו דיני שחיטה וטרפיות. בשנות ת"כ [1660] מעלה מטה.

רבי זכריה מישימי

בי"ב אייר תרכ"א [1861] כיהן בתור דיין ממונה איסור והיתר בקושטא.

רבי זרחיה מליריאה

חכם שלם. נמנה בין רבני צפת, לימים עזב את צפת ועבר להתגורר בטורקיה באיזמיר בסביבות שנת שצ"ה [1635]. כן נמנה עם רבני איזמיר שהסכימו בשנת תי"ז–תי"ח על הדפסת ספר "בנסת הגדולה" אורח חיים בליוורנו, ובשנת ת"כ על חושן משפט.

רבי חזקיה רפאל חיים אלפאנדארי

רבי חזקיה רפאל חיים בן לרי שלמה ואחיו של רבי אברהם. נמנה על רבני ודייני דייני העיר קושטא בשנים תקל"א 1771] תקל"ב [1772] תקל"ז [1777], וכן חתום בראש רבני קושטא בשנת תקס"א [1801 על הסכמה לשו"ת מהר"ם מינץ ועל הסכמה לספר הפרדס בשנת תקס"ב [1802. בשנת תקנ"ד [1794] נזכר ע"י דודנו שליח טבריה בקושטא רבי מיכאל רפאל שבתי אבואלעפיא. היה ראש רבני העיר בז' אלול תקס"ג [1803] ואישר הסכמה של בי"ד או"ה. נראה שהמצבה באורטה קוי של "הרב המופלא" המכונה גם "שר וגדול" רבי חיים רפאל חזקיה אלפאנדארי שנפטר בג' אייר תקס"ד [1804] הינה מצבתו. אולם יש לציין ששרדה גם מצבה נוספת של חכם בשם זהה שנפטר בח' ניסן תקפ"ד [1824] ונקבר בקושקונג'וק.

רבי חזקיה רפאל יוסף הכהן

בד"כ נקרא יוסף הכהן ורפאל יוסף הכהן. כיהן כדיין בח'אסקוי שבטורקיה בכ"ה סיון תקס"ו [11 ביוני 1806]. היה ממונה איסור והיתר בשנת תקפ"ד [1823/4] ובאלול תקצ"ה [אוגוסט–ספטמבר 1835]. מצויות גם ידיעות על היותו דיין איסור והיתר בבית דינו של רבי יוסף דוד קמחי בבאלאט ובבית דינו של רבי יהושע עלי.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 78

רבי חייא ב"ר יצחק אברבנאל

מחכמי טורקיה בזמנו של המהרשד"ם [רבי שמואל די מדינה]. מובא בספריהם של חכמי זמנו. היה דור רביעי לשר דון יצחק אברבנאל. היה עשיר ומכובד בעמו.

רבי חייא פונטרימולי 'צפיחית בדבש'

מוהר"ר הגאון המובהק והמופלא רבי חייא פונטרימולי זצוק"ל, היה חד מרבני ודייני איזמיר. והיה לרב בולט בקהילה.

הוא ספרא רבא סופר המלך של הגאון העצום רבי יצחק מאייו זצוק"ל בע"ס "שרשי הי"ם".

שימש כדיין באיזמיר, והיה בקי כאביו הגאון רבי בנימין פונטרימולי בע"ס 'שבט בנימין' בדיני שטרות ובהלכות שחיטה.

חיבר ספר "צפיחית בדבש". הכולל: שו"ת שונות על או"ח ויו"ד, ע"ב סימנים, ובתוכו חידושים מבן המחבר בעל "פתח הדביר", ומאחיו של המחבר רבי חיים ישועה, הספר נדפס בשאלוניקי בשנת תר"ח. רבי חייא הדפיס את ספרו של אביו "שבט בנימין" על דיני

שטרות, עם תוספת מרובה משלו. היה מחברי בית דינו של החקרי לב. בניו ונכדיו וניניו שמשו אחריו ברבנות העיר. נפטר באזמיר א' חשון בשנת התקצ"ב [1832].

ראה בספר 'אברהם במחזה', דרוש ה' להספד, דף קו, ב. מאת הגאון רבי יאושע אברהם קריספין זלה"ה, מה שכתב על רבי חייא פונטרימולי זלה"ה. וזו לשונו: "יגדל המספד בפטירת אדם גדול מומחה ופקיע כהאדון... רבי חייא רבה שאם אמרנו נבא אע"ר לספר בשבחיו לא יספיקו לילות וימים, וכל המרבה לספר יוצא בגרעון ולמפורסמות אינן צריכות ראיה. ואחרון הכביד דהן בעון מזה כמה חדשים חלה את חוליו אשר מת בו זה חולי מעיים... ונימק גופו מעט מעט עד יום פטירתו, ואין ספק כי ה' הפגיע בו את עון כולנו ולו יאות למבכי לן ואות למיספד הספד גדול ומר על הלקח ממנו ארון האלהים... איך נאבדה ממנו מרגלית טובה ונעימה כזאת...".

ועוד ראה בספר "דרש אברהם", א, דרוש א' לסדר תולדות דף כה, א' לגאון רבי נסים אברהם אשכנזי זלה"ה וזו לשונו:

"כמה גדלה מעלת תהלת עט"ר מורי הרב חמי ז"ל חיליה לאורייתא לתורה ולתעודה עשר ידות והוא היה שלם בכל מידות אחד המיוחד מחכמי ישראל אלה העדות, על רוב חכמתו ובקיאותו ודורש אגדות בקי בטרפיות אשר היה סומך גדול לכל היחידות, ספרא רבה ויקירא... יגדל המספד לי אי מצד היותי אבי אבי רב חמ"א ואי משום שלמדני תורה הכתב והמכתב והלשון... וכמה וטרח ללמדני דעת ודרך תבונות...".

בנו של רבי חייא הוא הגאון הגדול רבי חיים בנימין פונטרימולי זלה"ה מחבר ספר "פתח הדביר" – על שולחן ערוך. ומזכיר בספרו הנהגות מאביו: עיין "פתח הדביר" הלכות שבת סימן ר"ס אות א, ושם סימן ר"ץ אות ד', וסימן ר"ס אות ח', וע"ע בספר "חיים ביד" יורה דעה סימן קכ"ה אות ט' להגאון רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל. רבי חייא זכה לנכדים מופלגים בתורה.

בנו רבי חיים בנימין כתב הקדמה לספרו של אביו 'צפיחת בדבש' וזה תורף דבריו: "פעולת צדיק חד מן קאמייא, בקדש עילויו מבני עליה, לשון הזהב והאדרת לישנא מעלייא, ומראהו כמראה מלאך דזיו ליה כבר בחיה, עמודא דנהורא, רב ספרא, עט"ר רבי ומורי, מעלת הרב המובהק אבא מארי כמוהר"ר חייא פונטרימולי זצוק"ל פאר נזרי, הן הראנו את כבודו ואת גדלו בס' התורה הזה יתן ככפיר קולו, טעמו ונימוקו עמו, הכי קרא שמו צפיחת בדבש.

ידיעה בתחילה, אודיעה דברי מאי הויעלה, כי שנתים ימים לפני הדלקה, רהיטנא לפרקא, מגמר בעתיקא, כל מילי דר' אבא בסד"ר עליון, הסד"ר דבר עלי הגיון, ואני הדל במעט שעברתי, גמילי דרבנן בתראי לאחר דמתבעי אנני הגדתי, וכל הדבר הקשה לפי קיצורי חמדתי וישב'תי, ובסדר זה ראה החילותי, כל סדר א"ח מתשובותיו וכל ה' שחיטה מי"ד בעניי הבינותי, לאדיבוסי הדר'א, לספק במחיקה זאת התורה הלך דבש.

חבל על דאבדין שבין לילה אבד, הני מילי בדיעבד, ליל צור פקד קצפו, באש עצרתו חרון אפו, שם בלל כל כתבי הקדש לעט"ר מרן אבא, וחיבור התשו' הלז ליהטה להבה, שריפת נשמה דבר שבקדושה, ונאכל גדיש צינא דדובשא, אבו"ל דבש.

תמן תני'נן מספד כהנים, לשריפת התורה עמדו קינ'ים, כלו בדמעות עיני ועפעפי, אשא בכי ונהי, את עניי ואת יגיע כפי, בה שעתא סעיפי ישיבוני מה לך נרדם קום קרא, כתוב זאת זכרון על הדפתרא, דבר מראשיתו, כל שישנו בזכירה, ראשי דברים בדרך קצרה ויהי אלהים עמך הוא עור'א, בעת ההיא נערתי חצני, הלא כתבתי מה שעלה בזכרוני, אלו מן ההלכו' כעין מפתחו' פתרתי אני לדודי, ואלהי אבי היה עמדי, ואלקטה באמ'רים אריתי מורי, אכלתי יערי יערת הדבש.

בתר דנא חזרתי על המקרא, ואתהלכה ברחבה דבר שבא בקצרה, ולנע'מי מוד'ע אל עין הקורא, דבכל פסקא דדינא לענין הלכה הא לאגמורי, ברירא לי דהכי הוה מסיק שמעתתא רבי אבא אליבא דהלכתא, אך דברים הבאים בתוך התשובה, זימנין דמשכחת מילי מחיי'ם שוחא דינוקא דלא ידע מה ניב'ה, אי לזאת אם המצא תמצא על המחוקה, כל טעותא ושלותא דאיעקור מפרקיה, לא ליחלו ביה בר' בוקי סריקי, דמילתא מני אזדא ממי שאינו בקי, אתי

תלין משוגתי, והמלך וכסאו נקי, והדן אותי לכף זכות קרוב מצדיקי, הנה שכרו אתו בכל עת תמיד תהלתו בפי כדבש".

"צפיחת בדבש" בהקדמה, שאלוניקי תר"ח: "אברהם במחזה", דרוש ה' להספד; "דרש אברהם" א, דרוש א' סדר תולדות

רבי חיים אבואלעפייא

משפחת "אבולעפיא" מהמשפחות המיוחסות אשר שורשן עולה מגולת ספרד. דור לדור צמחו בתוכה שארי רוח – אבירי הוראה אשר השפעתם וסמכותם הרוחנית חרגה מעבר לגבולות ערש מולדתם.

מבין אבות המשפחה, מתנוסס לתפארה – רבי מאיר הלוי אבולעפיא, מגדולי הראשונים בדורו של הרמב"ם, ואשר מכונה בשם רבינו הרמ"ה. ספרו הנודע "יד רמ"ה" על כמה ממסכתות הש"ס, מוצא את מקומו בכותל המזרחי של חיבורי המפרשים הקדמונים שפלסו נתיבות במרחבי ים התלמודים.

דורות רבים נמנו על גזע האילן המשפחתי רב הפארות, אלופים בתורה, כלילי המדעים. אחר גירוש ספרד הגיעו בני המשפחה בדרך נדודיהם לערי תורכיה וארץ ישראל. וכפי גדולתם וקומתם הרוחנית נתקבלו כיאות להתעטר בכתר הרבנויות ותפסו מקום נכבד בין גדולי הדור ופרנסיו.

הראשון בין חכמי התורה בארץ ישראל היה רבי יעקב אבולעפיה, אשר נסמך על ידי מחדש הסמיכה, ראש רבני צפת רבי יעקב בירב, ואף בחר בו להיות חתנו.

בנו הגאון המובהק המכונה רבי חיים אבולעפיה הזקן, היה תלמידו המובהק של גאון התקופה רבי יוסף מטראני (המהרי"ט), אותו הכתירו בתואר המיוחד "הרב הזקן המוסמך" – והוא אבי זקנו של מוהר"ח אבולעפיה דנן.

שורשי המשפחה האצילה הזאת, עד למעלה בקדש משבט יהודה. מסורת בידי משפחת אבולעפיא, כי חוטרים הם מגזע בית דוד. כפי שמהר"ח אבולעפיא בעצמו מרמז על יחוסו הרם בספרו הגדול "עץ החיים" בסוף פרשת ויחז: "...מה שכתב הרמב"ם פ"א דמלכים, שהבטיח השי"ת לדוד שלא תפסק המלכות לעולם, הבטחת לנו שתתקיים מלכותנו ממלך לבן מלך".

בין רבני משפחת אבולעפיא המסועפת שישבו בסאות למשפט – תימרה ועלתה דמותו הענקית של יחיד בדור סבא דמשפטים הנשר הגדול תנא דאורייתא מאור הגולה רבי חיים אבולעפיה בעל "עץ החיים", רב רבנן.

שמו הלך לפניו עוד בחייו – בקצוות תבל. כפי שמעיד רבי משה ירושלמי בספרו "ידי משה" (תקכ"ט): "...בימים ההם חי החכם הגדול והמקובל רבי חיים אבולעפיא והוא היה מפורסם בכל הארצות ממש. והוא ישב בק"ק איזמיר, קהילה בת ט"ו אלפים בעלי בתים... לא נמצא כמוהו בכל ארץ תוגרמא, כי גם הישמעאלים וגם הערבים נוהגים כבוד בחכם, בידעם שהוא גדול הדור והם יראים מפניו ומכבדים אותו כבוד גדול...".

ובבוא החיד"א לספר על גדולתו וקדושתו הוא כותב כהאי לישנא: "ורבו נוראותיו ועניניו וקדושתו כאחד מהראשונים כמפורסם" (שם הגדולים, מערכת ג', אות ח', סימן ו'). "ודבריו היו נשמעין בשמים ושמו הולך בכל הארץ" (שם הגדולים, מערכת ג', אות ש', סימן כ"ד).

סיפורים רבים ידועים על עזוז נוראותיו. על אחד מהם מספר לנו הגאון רבי חיים פאלאג'י – מי שכיהן ברבנות איזמיר מספר דורות אחריו – בספרו "נפש חיים" (ערך עניים):

"...וגם אני שמעתי מפי צדיק עטר"ת חיים הרב אבא מארי ז"ל, שהיה מספר לו מר אביו נ"ע, שהיה בזמן מוה"ר המובהק מאריה דאתרא הדין במהרח"א ז"ל בעל "עץ החיים", כי מדתו הטובה של הרב ז"ל היה, שזה דרכו להיות שח עיניים ולא היה מביט חוץ מארבע אמות, וזכה שכל מי שעמד כנגדו והקניטו, לא השלים שנתו. ונראה שהגם שגדול זכותו וקדושתו ורב גדול בישראל, זכות זו נמי גרמה ליה. האמנם שמעתי ג"כ מפיו, דהרב הגדול הנ"ל היה אומר על עצמו שהוא היה ניצוץ מחזקיהו מלך יהודה, והדין הוא מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, ולכן המתריס כנגדו ויעבור והנה אינו, ורבו כמו רבו עוזו ונפלאותיו של מוה"ר חיים, ומלך

ז"ל כאן בארץ הלזו [איזמיר], וגם כשארי עלה לשבון כבוד בארצינו בעיר הקודש תובב"א [טבריא]...".

כשם שנודע בתוקף קדושתו וחסידותו כך נתפרסם בחיבוריו המופלאים המלאים מזן אל זן בקיאות וחריפות לא מצויים. כשגולת הכותרת שבהם הוא הספר "עץ החיים" על התורה. עליו כתב המדפיס בשעתו: "...הדור אתם ראו דבר חדש לא היה לעולמים, דרוש דרש על כל קוץ וקוץ דקדוקי סופרים כנתינתם מסיני...".

אפס היות ודבריו עמוקים – לאו כל חיך יטעם בו טעם צוף, אלא לאחר שיתיגע בדבריו וישים עליו עין עיונו. כדברי החיד"א [בשם הגדולים, מערכת ס', אות ע', סימן פ"ה]: "והקורא צריך להעמיק העיון ואז חיך אוכל יטעם לו אמריו ורמיזותיו כי נעמו".

רבי חיים אבולעפיה נולד בחברון בשנת ה'ת"כ [1660] לערך לאביו רבי משה – שהיה מרבני העיר ועסקניה. על קורות חייו אינם ידועים פרטים, מלבד מה שמצויין בכתבי היד שנשתמרו בידי בני משפחתו "שהיה איש אלקים קדוש ונורא".

בילדותו עברה משפחתו להתגורר בירושלים, והוא למד אצל רבותיו: הרב המג"ן, רבי שלמה אלגאזי, רבי אברהם אמיגו ורבי יעקב חאגיז, שהיו אבירי התורה בזמנו. וידיד נעוריו שהסתופף עמו בבית מדרשו של הרב המג"ן, היה בעל "פרי חדש", שרבי חיים אבולעפיה מזכירו בחיבה ובהערצה אחרי עבור כארבעים שנה בספרו "חנן אלקים".

בעודו צעיר לימים הוטלה עליו שליחות קודש מטעם עיר מולדתו חברון, לצאת לערי תורכיה, כדי לעורר את העם להתנדבות, על כי העיר חברון כורעת על ברכיה מרוב דחק ועוני. בכל מקום בואו ששו וחרדו לקראתו ודרש ברבים – בנועם אמרותיו, שהיה ניחון בלשון לימודים ובחן שהיה יצוק על שפתותיו. עד כי דבריו שבו לב שומעיו וכבשו את לב העם. קהילות הקודש הזילו זהב וכסף מכיסם למען מטרת השליחות. בנדודיו בגולה עבר בעיר שאלוניקי, בשנת תנ"ט, ודברי תורתו שהשמיע שם מובאים בספריהם של גדולי חכמי סאלוניקי כמו רבי אברהם גאטיניו ורבי חיים עשאל. [ראה בספר "תולדות חכמי הספרדים בארץ ישראל", מאת הרב שרגא וויים, עמודים 77–76].

בשעת תע"ב הופיע אורו בדרך שליחותו באיזמיר שבתורכיה, שם עשה היכרות לראשונה עם רבי ישראל בנבנישתי רבה של איזמיר [בנו של רבי חיים בנבנישתי בעל "כנסת הגדולה"] הלה התפעם לנוכח גדולתו כאחד מגאוני הזמן. עד שהשכימו לפתחו גדולי העיר, והיו משתעשעין עמו שעשועין של תורה ושוטחין לפניו שאלות ובירורי הלכה על כל משפט נעלם.

עם שובו לארץ הקדש עלה ונתעלה לכהן ברבנות של העיר צפת. מקום שאבותיו, גאון דורו רבי יעקב בירב, וחתנו רבי יעקב אבולעפיה שימשו בה מרביצי תורה ומורי הוראה. שם נתגלה בפנים חדשות, הוא הוכר כמנהיג בעל שיעור קומה, אשר ידיו רב לו להלך כנגד רוחו של כל אחד ואחד – בדרשותיו המאלפות אשר ירדו חדרי בטן. זאת מלבד מה שנתגלה בכח קדושתו – שנענשו כל ממרי פיו, שהיו עוברים על ציוויו ופסקיו.

דרשותיו שדרש לפני ציבור שומעיו הצטברו במשך הזמן בתוך ספריו "שבות יעקב" ו"ישרש יעקב" חידושים ופירושים על הספר "עין יעקב" שנדפסו מאוחר יותר באיזמיר בשנת תפ"ט – תצ"ב. כשמונה שנים הנהיג את קהילת צפת ואת התקופה הזאת הוא מסכם באחת מאגרותיו: "שאני נולדתי בחברון ונתגדלתי בירושלים והייתי מרביץ תורה בצפת".

בשנת תפ"ה הלך לעולמו רבי ישראל בנבנישתי רבה של העיר איזמיר, ראשי הקהילה חיזרו אחר מועמד מתאים שימלא את מקומו, נשאו איפוא את עיניהם אל רבי חיים אבולעפיה שכיהן באותו פרק ברבנות צפת, ובקשוהו שיקבל עליו עול הרבנות באיזמיר. בד בבד, נשלח אליו אגרת מקהילת אמסטרדם שבהולנד, בו נתבקש לכהן ברבנות. אמנם הוא ביכר לעצמו את העיר איזמיר, באשר יתאפשר לו להעלות את כתביו על מכבש הדפוס, שמוניטין יצאו לה בטיבה.

אף ניבא אז בלבו על פעולות ומעשים שלו העתידים למען בניית חורבות הארץ, על כן העדיף לא להתרחק יתר על המדה

מגבולות ארה"ק. נטל עמו איפוא את בני משפחתו ועקר לאיזמיר וקבע שם את דירתו.

תיכף עם בואו פשט את שתי ידיו האמונות על בני קהילתו, והנהיג את רבנותו ביד רמה. אף השכיל לתקן תקנות אשר נתקבלו ללא עוררין, אותם הוא העלה בספרו "חנן אלקים".

אף המושל היה מעריצו על חכמתו ותבונתו, ומפרק לפרק היה מתייעץ עמו בעניינים שונים. גם הגויים תושבי איזמיר היו נהנים ממנו עצה ותושיה, ומתפלאים על חכמתו ברוז עולם ובתהלוכות הנפש. והיה מעשה בימים ההם שהעלילו צוררי ישראל עלילת דם על יהודי איזמיר – שהשתמשו בדמו של גוי לחג הפסח, טפלו איפוא את העלילה על מהרח"א ותפשוהו שלוחי המושל באזיקים להוליכו אל בית האסורים. אפס כשהובילוהו בדרך הילוכם על יד חצרו של המושל, זרחו מפניו קרני אור אשר סנוורו את פני המושל והפילו עליו אימה יתירה. התחרט המושל על אשר ציערו ללא עוול בכפו ושילחו לביתו בכבוד מלכים.

אלו הם חיבוריו:

בשבתו באיזמיר נדפסו ספריו: א) "עץ החיים" דרושים על התורה. ב) "מקראי קדש" על פסח ויו"ט והרמב"ם. נדפס תפ"ט. ג) "יוסף לקח" ג"ח, על התורה. ד) "ישרש יעקב" על עין יעקב, נדפס תפ"ט. ה) "שבות יעקב" על עין יעקב. נדפס תצ"ד. ו) "חנן אלקים" דרשות, פלפולים ותקנות שתיקן באיזמיר תצ"ז.

כל חיבוריו יצאו לאור מחדש בירושלים תשנ"ג.

עת ישב בכס רבנותה של העיר איזמיר, גברו וחזקו בלבו געגועים וכיסופי קודש אל ארץ ישראל מקור מחצבתו. שרעפיו היו קשורים בעיקר אל עיה"ק טבריה, מקום מושבה האחרון של הסנהדרין אחר חורבן בית שני. מאז שגלו יושביה מעליה, היתה חריבה ושוממה מבניה, עד שבשנת ה'שכ"ה עלה ברוחם של הטפסרים דון יוסף נשיא ודונה גראסיה, להקים את ההריסות החריבות, ולפעול למען חידוש הישוב היהודי בטבריה.

במשך כמאה שנה פרח ושגשג הישוב היהודי, רבנים מפורסמים עלו מהגולה להתיישב בה. כמו השל"ה ורבים אחרים ובתוכה היו בתי מדרש מלאי תורה.

אך לא ארכו הימים – בשנת ת"ל, נחרבה העיר טבריה כליל עקב המלחמות שהתחוללו בין השייכים הישמעאלים מושלי המחוז. וכך עמדה בחורבנה שבעים שנה באין אדם יושב בה.

בשנת ה'ת"ק ליצירה – היתה זו שעת כושר ועת רצון לחדש את הישוב בטבריה. ערי הגליל, בימים ההם, היה מושב גדודי ליסטים, רבים מהם השתכנו באוהלים שבסביבות העיר – והישוב היהודי היה נתון לשבטם של הבדואים – האורבים לכל עובר ושב. עד שהגיע השיך דאהיר אל עומר מתושבי הסביבה ונטל בידיו בעת ההיא את רסן ההנהגה והשליט סדר ומשטר במחוז שלטונו. וכמי שהיה מעוניין לבצר ולפתח את תחומי שלטונו, ראה לנכון לחדש את הישוב בטבריה, ובכך אף תשמש כמבצר עוז נגד סכנות הלסטים והשודדים שבסביבה. ראשית פנה אל יהודי תורכיה המשופעים בממון ועתירים בנכסים, שיתרמו מהונם לבנין העיר וליישובה מחדש. ובשהגיע אליו השמועה כי יש בדעתו של מהרח"א לעלות לעיר טבריה ולהפריח שממותיה, הריץ אליו אגרת – שבו נאמר: "קום עלה רש את הארץ שהיתה ארץ אבותיך".

כדברי חתנו רבי יעקב בירב בספר "זמרת הארץ": "...וכן היה האמת שהרב המוסמך כמוהר"ר יעקב אבולעפיא, זקנו של הרב ז"ל היה מאריה דאתרא בטבריה קודם שנחרב. ובבוא הרב ז"ל [מהר"ח אבולעפיא] לטבריה עשה לו השייך כבוד גדול והלבישו לבוש יקר הערך כלבוש מלכות. וכל אשר שאל ממנו הרב לא חסר דבר. ובמשך שתי שנים בנה בתים וחצרות ליהודים ובנה בית כנסת נאה ומפואר מאין כמוהו בכל ארץ ישראל, ובנה בית מרחץ נאה וחנויות ליום השוק, ובית הבד לשמן שומשומין והתחיל לעשות מסילות בארץ וגם צוה לנטוע שדות וכרמים...".

בגיל שמונים שנה עלה עם בני משפחתו לעיר הקדש טבריה, עם בואו התמסר כל כולו להתפתחות העיר ולישובה, הוא דאג למקורות מחיה עבור תושביה, הקים בתי מדרשות ללומדי תורה,

וייסד על מכונו בית כנסת מפואר, שנבנה על יסודות בית הכנסת העתיק שבו התפלל האריז"ל בשעתו. אך, כשנתיים ימים אחרי שהתיישב בטבריה פרצה מלחמה בין מושל טבריה וסביבתה, לבין סלימאן – הפחה של דמשק, תקופה ארוכה נמשכה המלחמה והישוב היה נתון במצור. נסים רבים התרחשו ליושביה – וראו עין בעין שידוד מערכות הטבע בניסי ה' ונפלאותיו – הלא המה כתובים וחקוקים למשמרת בספר "זמרת הארץ" [מנטובה תק"ה].

ביום ו' בניסן שנת תק"ד [1744] עלתה למרום נשמתו של מהר"ח אבולעפיה ונסתם עליו הגולל בבית העלמין הישן בטבריה.

על מצבת קבורתו חרוט: "כאן נגנז ארון התורה הרב הגדול מהר"ר חיים אבואלעפייא תנצב"ה ביום ו' לחודש ניסן התק"ד שאו קינה מקום רינה כאלמנה מחיים יסוד עולם אשר נעלם דביר אולם מקור חיים".

"שבת היא מלזעוק" – נגנז ארון האלהים

וכל אותה שבת התהלכו יהודי טבריא כפופי ראש ושפופי קומה שבורים ונדכאים. ליבם מתחמץ בקירבם מכאב וצער על אובדנם הגדול, וכשהוציאו את מיטתו של הצדיק מביתו במוצאי שבת, היה קול זעקות השבר עולה עד השמים, געה העם, געו רבני הקהילה, ובכו גם השמים, "בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל", והנה בחודש ניסן חודש הגאולה, עליהם לקבור את מלכם הגדול, שלו זכה דורם היה הוא גואלו. "חצר היהודים" המתה מאדם, כולם באו כאחד להפרד מרבם הנערץ גם גויי הארץ ובראשם מושל טבריא דאהיר אל עומאר באו להפרד מאיש המופת, וזכה רבינו לקדש שם שמים ברבים, בשיאה של אותה מלחמה רבת הניסים והפלא, ובני ישמעאל מטבריא ומהכפרים אשר סביב לה, לא שכחו לו זאת, הם באו בהמוניהם ללוות אותו בדרכו האחרונה.

גדולי ישראל הספידוהו, ובראשם המקובל האלקי רעו אהובו של רבינו, רבי יעקב ישראל אלגאזי זצוק"ל מגדולי רבני ירושלים, שנשא עליו הספד מר, שנדפס בספרו "שארית יעקב": "דרשתי פה ירושלים י"ד לחודש אייר התק"ד לשמועת הרב המופלא מהר"ח אבואעלפייא זצוק"ל: לשבר זה רפו כל ידים, על שמועה כי באה ונמס כל לב והנה צרה וחשיכה והשמים התקדרו, וחשכו האורות לעיני כל ישראל... זו צרה בלתי נחמה, אין עוד מלבדו אחד הממלא כל הארץ בשמו במעשיו ועצם בכוחו על התורה ועל העבודה, תלמוד גדול ומעשה רב. המרגיז ארץ ממקומה, מלך גדול ומשול ממשל רב. הנמצא כזה או הנשמע כמוהו, מושיע ורב באור פני מלך חיים! מפאת פניו במראה האופנים ומלאך פניו מנוגה, נגדו יהלכו כידורי אש וברקים... ויעמו דבין המתים ובין החיים. קול חרדה מן שמיא נפל, עליונים מבקשים את רבי מלך חפץ בחיים, אור ישראל וקדושו, גדול אדוננו אבינו רועינו, נר ישראל, פטיש החזק עמוד הימיני... בהאי עלמא ליכא יערוך אליו, אפילו אחד בריבא הקש למחצה, כל הכתוב לחיים".

מיד אחרי פטירת אביו הגדול מהרח"א שלח בנו רבי יצחק אבואלעפייא אגרות לגולה להמשך תקומת העיר, וכה אנו קוראים באגרת ששלח לנדיבי עם באיטליה, אייר התק"ד: "...הן בעודנו אבי חי ויסמוך את שתי ידיו עלי ויאמר אלי: חזק ואמץ בער עמנו ובעד ערי אלקנו, את ענייי ואת יגיע כפי אשר טפחתי ורביתי אל תעזוב, וחזקת והיית לאיש. האיש, אדוני הארץ, השיך דאהיר, גם הוא גדלני כאב וילבישני בגדי מלכות תחת אבי, ומשלוח מנות...".

אנשי שם, עמודים 77–71

רבי חיים אביגדור

'פרי עץ חיים'

יליד קושטא ותלמידו של הגאון האדיר רבי אליעזר נחום בעל 'חזון נחום'. בבחרותו נתייתם וגודל בבית הגאון רבי משה הכהן בעל 'כהונת עולם', ועמו למד בישיבת רבי חיים קמחי. עלה לארץ ישראל ולמד בישיבת צפת. משום מה הוכרח לעזוב את הארץ ועבר למצרים שם ישב שמונה חודשים. לאחר שחזר לצפת שוב יצא לקושטא, ובגלל המגיפה שם עבר לשאלוניקי ונתקבל בבית רבי משה אמארילו, לאחר כך סובב בערי איטליה, אשכנז ואמשטרדם. משעלה רבי חיים אבולעפיה לטבריה עלה עמו בשנת התק"ק [1740], ושנה לאחר מכן יצא לערי איטליה בשלידוותו של רבי חיים לביסוס יישובה של טבריה, בהיותו באמשטרדם [התק"ב – 1742] הדפיס את ספרו 'פרי עץ חיים', הכולל שו"ת, חידושים על הרמב"ם וגפ"ת בש"ס, הערות וביאורים לכללי הרא"ש, לשונות הטור והב"י

בד' חלקי שלחן ערוך, חידושים על התורה ונ"ך ודרושים. אמנם בהקדמתו לספרו אין הוא מזכיר את שד"רותו, אולם רבי משה חיים מורפוגו, אב"ד אנקונה, מכנהו בתואר "שד"ר טבריה" ['שמש צדקה', או"ח, סימן כ"ט].

ספר טבריה, עמוד 281

רבי חיים אבירו

מאיזמיר. הגר"ח פאלאג'י בספרו 'גנזי חיים' מערכת גימל עמוד עו מזכירו בזה הלשון: "...הסופר החכם רבי חיים אבירו".

רבי חיים אברהם אלזרקי

מחכמי ורבני איזמיר, בסוף ימיו עלה לירושלים. הוא חתום על פסקי דין והסכמות שונות בצירוף עם חכמי דורו. מחידושי תורתו הובאו בספרידם של רבני דורו. נתבש"ם י"ב תשרי תקנ"ד [1794]. על מצבתו חרות: "הישיש הגביר הנבון ומעולה כמוהר"ר...".

רבי חיים אברהם ב"ר שלום

היה אב"ד בקושטא בשנת תקע"ח [1818], ובתקפ"ט [1829] ביהן כדיין בבית דינו של הגאון רבי רפאל שבתי ן' שוהם זלה"ה. [ראה: שמן המשחה, חלק א', הלכות עיגונא, קו, דף צג, עמוד א].

רבי חיים אברהם גאגין 'מנחה טהורה'

בנו של רבי משה גאגין, היה רבי חיים אברהם שנולד בקושטא בשנת תקמ"ז [1787] ובעודו נער עלה לארץ ישראל יחד עם אביו. הוא חונך בישיבות ירושלים ועד מהרה התפרסם בלמדנותו הבלתי רגילה. בגיל צעיר כתב את ספרו "מנחה טהורה" על מסכת מנחות שנדפס בשאלוניקי תקפ"ה.

בכ' תשרי תקפ"ח נפטרה אשתו הרבנית אסתר ואז נשא את הרבנית דודו–רבקה, בתו של רבי אברהם שלום שרעבי, ראש המקובלים בירושלים שהתכנסו מסביב לבית המדרש "בית אל". הרבנית היתה בת כ"ז בלבד וכבר היתה אלמנה.

מסורת ירושלמית שהובאה ב"תולדות חכמי ירושלים" מספרת כי התיעץ עם רבי שלמה משה סוזין, הראשון לציון, בדבר נישואיו אלה והר"מ סוזין "לא היתה דעתו נוחה לזה מפני טעם ידוע אליו, ואחר כך אמר לו: יודע אני שהצדיק הזה היה מתאוה שתהיה חתנו ורואה אני שמן השמים מסכימים לזה ותיכף נגמר הענין".

בשנת תקצ"ד, לאחר פטירתו של רבי אברהם ב"ר דוד מאג'אר, שהיה עובר לפני התיבה – תפקיד מרכזי אצל המקובלים – נתמנה רבי חיים אברהם למלא את מקומו.

לאחר פטירתו של רבי יהודה ב"ר אפרים נבון בשנת תר"ב, נתמנה רבי חיים אברהם לתפקיד של "הראשון לציון". הוא היה הראשון אשר אושר לתפקידו, גם על ידי השלטון התורכי. בצו מיוחד – פיראמן – הקנה לו המלך לדון דינים בין אדם לחברו ולתקן תקנות לטובת הקהילה והפסקים שלו היו מאושרים.

מימיו המנהג היפה שנפסק, שהיו שני שמשים – קוואסים – מלווים אותו בלכתו ובידם מוטות ארוכים שבראשם גולות של כסף. בבואו אל השלטונות היו מקבלים אותו בהדר ופאר, כאשר קיבלו דיפלומטים וראשי ציבור. אף שמו על ביתו משמר קבוע של חיילים. גדול היה אז כבודו וכמובן גדל אז מאוד כבוד העדה היהודית בירושלים.

גם כל הכספים שהובאו לחלוקה הועברו אליו והם היו מתחלקים לפי אישורו והוראותיו.

למרות פעילותו הציבורית הענפה, היה פורה ביותר גם בעבודתו התורנית ולא בכדי מכנה אותו רבי שלמה משה סוזין "יושב בסדר עליון, תנא ירושלמאה". מלבד הספר שהזכרנו מימי נעוריו חיבר גם עוד ספרים.

ואלו הם חיבוריו:

א). "מנחה טהורה" – על מסכת מנחות בה דן הרב באופן שיטתי דף אחר דף במשנה, בגירסת התלמוד ובפירושי רש"י ותוספות נדפס תקפ"ה בשאלוניקי.

ב). "חיים מירושלים" – דרשות. הספר נשלח להדפסה בקושטא. בבית שבו היה הספר פרצה שריפה גדולה ולמרות שכל התכולה

שבבית נשרפה, נשאר הספר שלם והוא הדפיס את הספר בירושלים תרמ״ב, בבית דפוסו של רבי ישראל בק.

ג). ״התקנות והמנהגים בירושלים״ – הוא סידר את הספר ומסר את עריכתו לרבי אברהם אשכנזי, תלמידו, שהיה גם הוא לימים ראשון לציון ואיתו רבי יעקב קפילוטו. רבי אברהם חיים כתב לספר מבוא נרחב.

ד). גם בספר ״ישמח לב״ של בנו – רבי שלום משה, הערות רבות משלו.

ה). ״חוקי חיים״ – שו״ת, ובסופו ליקוטי בתר ליקוטי על הש״ס והרמב״ם ושאר הפוסקים, והרב החינוך, נדפס תר״ג בירושלים.

ו). ״אהל מועד״ – ב״ח, הערות לספר ״אוהל מועד״ שחיבר רבי שמואל ב״ר משולם גירונדי. נדפס בירושלים תרמ״ו–תרס״ד.

מעניני ירושלים הוא קבציו: ״אמת מארץ״ – סנגוריה על רבי צבי הירש להערין, ״עדות לישראל״ בענין משה תורגמן.

כתב יד שלו על תקיעת שופר פורסם על ידי רבי יעקב שלום גפנר, בספרו ״אור השמש״.

תשובותיו בהלכה פורסמו בספר ״חוקי חיים״ – ירושלים תר״ג.

בספר זכרונות לקורות הרעש בצפת בשנת תקצ״ז.

את פרסומו בציבור האשכנזי קנה מהגדותיו ובהערותיו של רבי יום טוב אלגאזי – ״קדושת יום טוב״, שנחשב בין גדולי הלמדנים לדורות, לאחר שרבי יום טוב נתפרסם בספרו הגדול על הלכות בכורות. את הערותיו חתם בשם אג״ן – אברהם גאגין ומאז כונה בתאר ״הרב אג״ן״.

לפי ״תולדות חכמי ירושלים״ ובעקבותיו, כמובן, גם גפנר הרי הספר הזה הוא שהיה בשריפה הגדולה בקושטא וניצל בנס ואולם יעקב גליס באנציקלופדיה לחכמי ישראל – והוא אחרון שבכותבים – כותב שמדובר בספר הדרשות שלו וכפי שהבאנו.

הוציא לאור את הספר ״דברי שלום״ של רבי אברהם שלום שרעבי וגם לספר זה הוסיף מהערותיו.

רבי חיים אברהם לחם בתוקף ובחריפות נגד המסיונרים הנוצרים שהיו פעילים מאוד בתקופה זו. אף תיקן תקנות רבות נגדם. מתקנותיו האיסור לגור בקרבתם. מסופר כי גם בעת אשר חלה ורופא בית החולים המסיונרי אמר כי יוכל לרפאו תוך שלשה ימים, סירב לקבלו ואמר כי מוטב לו למות ולא להרפא בידי רופא בית החולים של המסיונרים בירושלים.

ישראל בק בהקדמה לספר ״עבודת הקודש״ מספר כי הרב אג״ן סייע בידו בהקדמת הדפוס בירושלים. אף תמך בו שנים רבות ועמד בראש המסכימים על החרם שלא לפתוח דפוס נוסף בארץ ישראל, עד לשנת תר״ך, כדי שלא יתחרה בדפוסו של רבי ישראל בק.

בכ׳ אייר תר״ח [1848], בהיותו בן ס״ב, נפטר הרב אג״ן והוספד על ידי רבני ירושלים. הספדים עליו בספרים ״ייטב לב״ לרבי חיים דוד חזן ובספר ״אברהם במחזה״ דרוש ט׳ כתב הגה״ק רבי יאושע אברהם קריספין זצוק״ל בזו הלשון:

״את זה דרשתי בקהל רב בק״ק אלגאזי ביום העשירי לח׳ סיון שנת התר״ח ביום הראשון מס׳ בהעלותך על שמועת ראשון לציון הרב החסיד כמוהר״ר חיים אברהם גאגין זצוק״ל [בעל ספר חקי חיים]....

ידעי רבנן להאי מילתא דהחיוב מוטל על ישראל ועל רבנן לבבות ולספוד על פטירת הצדיק שהיא קשה יותר מחורבן בית המקדש ובפרט אל הלקח ארון האלהים אור ישראל וקדושו נזר אלהיו על ראשו מופת הדור והדרו הרב החסיד קדוש יאמר לו המקובל האלהי גדול הנאמר באברהם מקור חיים אשר אנו עסוקים בהספדו דמלבד גודל רבנותו כי רב הוא אף הוא היה מתבונן ומתעסק בקדשים דברים העומדים ברומו של עולם ומתנהג בחסידות בקדושה רבה ובטהרה ומתפלל בכל יום תמיד ערב ובקר וצהרים תהלתו בקהל חסידים עפ״י כונות הרב האר״י זקדוש זיע״א וזכותו היה מגן וצינה על כל העולם וכבר ראה ראינו גודל קדושתו שהיה הורתו ולידתו בקדושה ולא יצא חוץ לקלעים מעולם וזכה גם כן שנפטר במקום קדוש ואין ספק כי יצאו צדיקים לקראתו ללוות נשמתו אל מקום הקדש כי גזא דרחמנא בהדי צדיקייא וחסידיא. ואף גם זאת היה שלם במידות ובדיעות בכל מידות טובות

שמנו חכמים והיה לו תורה וגדולה במקום אחד והיה עושה ומעשה ומהנה ת״ח מנכסיו כאשר לשמע אוזן שמועה שמענו ידענו נאמנה תרומות מידותיו...״.

מתוך הספדו של הגאון רבי חיים פאלאג׳י זצוק״ל, וזו לשונו:

״דרוש שדרשתי על שמועה כי באה מארץ נוראה ירושלם דדהבא ת״ו, אל הלקח ארון האלהים הרב הגדול ראשון לציון חסין קדוש כמוהר״ר חיים אברהם גאגין זצוק״ל, בעל ספר מנחה טהורה וספר חוקי חיים זיע״א, והיה זה בקהלת קודש אלגאזי שנת חר״ת.

י׳בכו ה׳שומעים ו׳יספידו ה׳ספד כראוי, כי המר שדי לנו מאד, כי עלה לשמים רב תנא ירושלמאה גאון עוזינו השם נפשינו בחיים, וימת אברהם, אבד חסיד מן הארץ קדוש ונורא, וכל בית ישראל יבכו צעקה גדולה ומרה, כי אין לנו תמורתו מאן דחמא חמא מלכי צדק מלך שלם את יקר תפארת גדולתו, וי לארעא דישראל דחסרה, ויצא מן בת ציון כל הדרה, דלא קם כמוהו ואחריו לא יהיה כן משוש כל הארץ עיניהם ולבן של ישראל, ומלבד גודל רבנותו השופט כל הארץ ורב חיליה לאורייתא, וספריו הן הן עדיו, עוד בה דתהלתו בקהל חסידים והוא היה עובר לפני התיבה במדרש קדוש בית אל יב״ץ, ומכוין בתפלותיו עם סיעתא קדישא דיודעים לעתור ולרצות, והיה מגן וצינה על כל הגולה, ווי לאזילא אוי לנו שכך עלה בימינו, ועל הכל דהיה רב חסד מטה כלפי חסד, והפליא חסדו לי דהיה חונן ומלוה מידי שנה בשנה כמה מעות, ואחר שנתים ימים הייתי פורע לו, וכאלה רבים גומל חסדים טובים לעמו ישראל, הנלך ונבקשהו מסוף העולם ועד סופו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, והא ודאי עונותינו הטו אלה, ברוך הגוזר, ואפילו דיעברו ימים ושנים אזי יאמרו עד הנה בכיה בציון ומספד בירושלים על כי אבדה כלי חמדתה״ (ארצות החיים דף קנו, מהדורת תש״ס ירושלים).

מצבתו מתארת את אישיותו וכה נאמר בה, נוסח המצבה הובא במקומות רבים והובא בנוסח המקורי על ידי רבי יעקב שלום גפנר כמובא בזה: / מ״ק / הדור אתם ראו / ס״ת גוזו מאור הגולה / משיירי כנה״ג ראש גולת / אריאל ראשון לציון גאון / ירושלים מוכתר בכתר / מלכות עט״ר מורינו הרב / הגדול רב תנא ירושלמאה / המקובל האלקי חסידא קדיש׳ / בוצינא קדישא רודף צדקה וחסד / ראש הפשטנים ורבן של חסידים / הנפטר בכתר שם טוב אביר הרועים / כמוהר״ר חיים אברהם גאגין זצוק״ל / בע״ס מנחה טהורה וס׳ חקי חיים / תנצב״ה / נתבקש במתיבתא דרקיעא עם בני עליה / ביום ך׳ לח׳ אייר שנ׳ התר״ח ליצירה / יש״י [״יבוא שלום ינוח] / עמה״ן [על משכבו הולך נכוחו״].

בתום השנה נפטרה גם הרבנית וכך נאמר בה:

מ״ק האשה הרכה והכבודה בת מלכים הרבנית המעטירה הנפטרת במבחר ימיה מ׳ דודו רבקה אלמנות של מלך ירושלים הרב הגדול המוהר״ר חיים אברהם גאגין זצוק״ל עלתה נשמתה ח׳ לח׳ טבת שנת המלכ״ה עמד״ת בחצר נשאה כן לפ״ג, תנצב״ה.

בנו – רבי שלום משה חי גאגין שנולד בח׳ טבת תקצ״ג, קרא לעצמו שמ״ח. בהיותו בן ט״ו נתייתם מהוריו וגדל אצל רבי רפאל ידידיה אבולעפיה, שעמד בראש הישיבה אחרי הרב אג״ן. רבי שלום משה היה חתן הרב חנ״א – חיים נסים אבולעפיה, גם הוא ראשון לציון. בשנת תרכ״ט נתמנה לראש המדרש ״בית אל״ והיה אף הוא כאביו, גדול בתורה ומחברם של ספרים תורניים חשובים. נפטר בי״ב אלול תרמ״ג. בניו – רבי אברהם ורבי יצחק, היו אף הם תלמידי חכמים.

ששים גבורים, עמודים 131–127

רבי חיים אברהם הלוי

מחכמי איזמיר. בנו הגדול של הגאון רבי מירקאדו סעדיה הלוי מחבר ספר ׳נוה צדק׳. הוא מתואר: ״...רב רחומאי, בן חכם ישמח אב אשרי יולדתו, חכם בחכמתו, בקי בטרפיות כרבי יוחנן יראת ה׳ היא אוצרו, ומוקיר רבנן מעלת החכם השלם והכולל, עצו״ר אין גומרין עליו את ההלל כמוה״ר חיים אברהם הלוי נר״ו״. [התארים מתוך הקדמת מעלת המגיה של ספר ׳נוה צדק׳ והמגיה הגאון רבי משה יעקב ן׳ גבאי המכונה רבינו ס״ט]. בתוך ספרו של אביו מצויים ממנו חידו״ת ודרשות ממנו, ראה: ׳נוה צדק׳ דרוש ח׳ לנשואין, דרוש יא להספד, ועוד. רבי אברהם כתב גם כן הקדמה לספרו של אביו.

רבי חיים אברהם ן' גיאת

מחכמי איזמיר. מתואר: "החכם הגדול". נפטר כ"ו אדר התקמ"ה [1785].

רבי חיים יאודה אגוזי

מרבני קושטא, קרובו הוא הגאון רבי דוד אגוזי זלה"ה. שביקן כרב מן הרומאניוטיס. רבי חיים ביקן כדיין בבית דינו של הגאון רבי אליה בן חיים זלה"ה וחתום עמו ועם רבי יוסף בן חביב על גביית עדות משנת שנ"ג [1593] ונדפס בשנת הראנ"ח סימן נ"א, ועוד חתום בשנת שס"א [1601] בתשובה המובאת בשו"ת תורת אמת סימן י"ב. בשו"ת מהר"י באסן סימן לב, ישנה תשובה בענין 'אפוטרופוס' שכתב רבי חיים יאודה, בה הוא חתום, והמחבר השיב עליה בסימן לג.

רבי חיים אלבעלי

מחכמי איזמיר, במאה הי"ט. מצעירותו הסתופף בבית מדרשו של מרן החבי"ף. היה רב בקי בחדרי תורה. היה דיין. גיסו הוא הגאון רבי משה בארקי גאב"ד איזמיר, בע"ס 'מזכרת משה', ורבי חיים גם כן ספד לו ביום פטירתו. גם נמנה בשנת תרנ"ה בבית דינו של הגאון רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י, והוא נזכר הרבה בספר "יפה ללב" אבן העזר חלק שמיני.

הוא חתום בשנת תרס"ד בספר "יצב גבולות". מצוי ממנו דרשות, ועדיין בכתב יד.

הגאון רבי אברהם פאלאג'י מתארו בתוך הסכמת ספר "דברי משה" ן' אדרת שרבי חיים הגיה ספר זה ומתארו: "ה"ה חכמה מפוארה, שיף עייל שיף נפיק אור יקרות, הרב ועצום כמהר"ר חיים אלבעלי נר"ו...".

רבי חיים אלגראנאטי

מחכמי ורבני איזמיר. היה דיין, הוא מתואר: "הרב ועצום". היה ידידו של הגאון רבי משה בארקי גאב"ד איזמיר בע"ס מזכרת משה. הוא עמד בקשרי הלכה עם הגר"ח פאלאג'י, והוא גם חתום עמו, ראה: "חיים ושלום" אבן העזר חלק ב', י"ב. "חוקות החיים" חושן משפט סימן מ"א.

רבי חיים אליה מירקאדו מזרחי

מחכמי איזמיר. בספר 'ויקרא אברהם' על התורה, כהנים בדף השער כותב הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצ"ל: 'וגדול המזכה כי ידפו"ס איש צדיק שומר אמונים, אחד מהתלמידים שהעמדתי בילדותי ראשית אונים, לא זזה ידו מתוך ידי כמה שנים, ושקוד על למודו שפתותיו שושני"ם הרב השלם הדה"מ בקי בטרפיות ורב חסד כמהר"ר חיים אליה המכונה מירקאדו מזרחי זלה"ה...'. בניו היו הגבירים המעולים החכמים ר' יעקב ור' שלמה מזרחי נ"ע ובציווי אביהם תרמו ממון להוצאת הספר 'ויקרא אברהם'.

רבי חיים אליה נמר

היה ממונה איסור והיתר בשנים תרכ"ג–ד, בקושטא.

רבי חיים אליפנדרי [השני] 'אש דת'

אלה תולדות רבי יצחק רפאל שזכה להוליד בן יקיר שנקרא שמו בישראל רבי חיים על שם זקינו אבי אביו רבי חיים הזקן זצ"ל, הוא הידוע בעולם התורני בשם רבי חיים אליפנדרי השני, בוצין בוצין מקטפיה ידיע ובעודנו צעיר ורך ידעו כי לגדולות נוצר, והיה האיש הולך וגדול מאד בין גדולי וחכמי קושטא, התפוח לא נפל רחוק מהאילן כראוי למטע קודש מצור מחצבתו.

אביו הגדול רבי יצחק רפאל הביאו לחיי עולם הזה ולחיי עולם הבא בהעניק לו שעורי תורה ומדות נאצלות, וכן למד הרבה תורה אצל דודו אחי אביו רבי יעקב זצ"ל בעל מוצל מאש".

בתקופה שרבי חיים השני היה צעיר לימים [בשנת תמ"ו] ערך הגאון הנודע רבי משה ן' חביב זצ"ל רבה של ירושלים תשובה בענין ס"ת או תפילין שנמצא היו"ד מובלעת בתוך הנו"ן ונמצא כיוצא בשם הקדוש שאינו נמחק כשם אדנ"י אם הוא כשר או פסול,

שנס רבי חיים השני את מתניו כאיש אשר לו עוז וגבורה במלחמתה של תורה וערך את תשובתו למהר"ם בן חביב, וכה כותב [מגיד מראשית שאלה א', חלק כב]: "אנא בריה קלה זבוב מאיסותא. שלא הגיע לעונת הפעוטות בן עשר למקרא יומא קמא דריש שתא. יורד ברשות אדוני אבי נר"ו ומניה נקיטנא רשותא לאשתעויי דינא בהדי ריש גלותא. וזה החלי בס"ד לירושלים תובב"א".

פתח דבריו יאיר בהתנצלותו על מה ראה על כבה לסדר מערכה מול מערכה לגאון ירושלים משה איש א'לקים וכה כותב:

כל הכתוב בספר תורת משה תורה שלימה. חביב אדם שנברא מהארז אשר בלבנון ורמי הקומה. לישראל לאב מבצר עז ומגדול אשר לו חומה. חדא דמר דיינא ונחית לעומקא משפולא דארעא עד תהומה. ועוד ידו נטויה זרוע עם גבורה משיב מלחמה. הלא מראש בסתר מלתא דתמיהה והיה העלמ"ה. קלה בעיניו להוציאה וכמשחל בניתא גילה כל תעלומה. כי שם ביתו בית לשבת הגזית בנוות ברמה. משם תורה יוצאה כמה הלכתא גברוואתא איידי דחביבן בדקינן בשמה. וכל הארץ האירה מכבודו פני משה כפני חמה. וכי ישאל איש בדבר האלקים ויהי כמשיב על הנייר ועל הדפרטא תורה חתומה. לא הניח זוית ופונה דרך לעמו מריב לשונות אגדן במינו מיני תרגימה. אתם הרי ישראל חזו מאי דקמן אשר דיבר משה כל דברי בלע מלתא בטעמא. לא נצרכא אלא לקוצה של יו"ד פן יבולע בשם המפורש אדון כל הארץ שוכן רומה. וזאת התורה אשר שם משה דינא סמוך לחתימה. את אשר נעשה ממי קדם קדמתה מימים ימימה. קדושתו לשעתו שקידשו השם ולעתיד לבא אוקמה אחזק' דמאריה קמה. ולא איש כמוני אערכנו ולא יערכנו זהב לשם שבו ואחלמה. ומי זה האיש אשר יערב אל לבו והביט אחרי משה ירוצו את גולגלתו אף וחימה. דמשה מפי הגבורה קאמר לה לה וקול לו קול אליו קול דממה. הן אני כפי בושת ופים על פי כי לא אדע שכול אמרתי אחכמה. והיא רחוקה כמחמתן לטבריה וכמן ימה. ולבי בקרבי אזל ומודה יפה שתיקה שכנה דומה. אבל מה אעשה באשר דבר אחד המיוחד ידיד נפש כי אין דבר חוצץ ביני לבינו אפילו כמלא נימא אמרתי אדברה אם מעט ואם הרבה ויהי מה. ואתנהלה על סדר הרב הפוסק משה ספרא רבה הוא כי ממנו דעת ומזימה".

ומסיים את תשובתו הרמתה: "את כל אלה ידי עשתה ואראה כל ס"ת הנמצאים מכל העולם לית דחש להא דמהראנ"ח, ואף על פי כן מיראי הוראה אני העדר להזייות ואחריו לא היה קטן שנולד מגוית הארי".

הגאון רבי משה ן' חביב ז"ל בעריכת ספרו הנודע "גט פשוט" בשנת תל"ז ורבי חיים דידן היה עול ימים, נתן לו מקום מכובד לפסקיו [בסוף ספרו] וכה כתב "אלה החדושים אשר אסף וקבץ הרב המובהק כמהר"ר חיים אלפאנדרי נר"ו".

שם [אות רצ"ד] כותב רבי חיים "חנין ביו"ד, כי בלא יו"ד הוי שינוי השם, ובקונטרסי הארכתי, ושמעתי שע"ז כתבו ליניצייא למהר"ר שמואל אבוהב וכתב שהדין עמו בכל מכל כל".

שם בסוף החדושים נאמר "אלו הן שמות הגיטין שניתנו בבית דינו של הרב פני משה ז"ל פה קושטא אשר נמצאו בבית גנזי הרב הנז"ל" [רבי חיים אליפנדרי].

לפני עלות אביו רבי יצחק ז"ל למתיבתא דרקיעא נשאל בנו רבי חיים השני בענין שליח ששינה מדעת משלחו ואומר שכוונתו היתה לתועלת המשלח ותולה עצמו בדברים שכתב לו המשלח טוען שהוא פושע וחייב לשלם, וכדרכו בקודש מתנצל בתחלת תשובתו [מגיד מראשית שאלה ו' ח"ב] לא נכחד ממני ערכי עלי אם למשנה ואם למקרא מאין הרגלים תלכנה לתנו"ת. אף כי אנכי אענה דברים שכיסן עתיק יומין מקצוע גדול בתורה בדיני ממונות, שהם כמעין הנובע הודם שמים כסה וגדול שכר הפרישה ששגגת תלמוד נעשה לו כזדונות. אבל מה אעשה באשר דבר החכם השלם השואל דחשיב לי מזהב ומפו דבר תורה מעות קונות. אמרתי אדברה אך הפעם ונקיטנא רשותא ממורי אדוני אני נר"ו. וזה החלי בס"ד.

ומסיים את דבריו "עד פה מה שגלתה מצודתי נושא ונתון להלכה לפני שמש ומגן הרב אבא מארי ורבי נר"ו ומחזיקנא טיבותא לרישא דכרע קדמיה ורוחי בקרבי יק"ד יק"ד ואחר עורי הנה קטן בכמות ואיכות והוא נער עבד עברי".

ויעש גם הוא מטעמים ויבא אל יצחק אביו, תשובה זו הביא רבי חיים השני לאביו רבי יצחק אשר שש בשמחת התורה לראות התשובה הערוכה בטוב טעם ודעת. ואם כי היה חולה ובלשונו "אסור באסירים וכו' אפקודהו מקרירי וכו' ולחולשת בריאותי", הביע את חדות לבו בדברים ככתבן [שם, שאלה ז].

"ראו עתה כל הכתוב לחיים נתן ריחו ריח בני בריח שדה חקל תפוחים. חנך עצמו הוא ובית גרמ"ו ורצה ללמד על מעשה הכתב וכן לדבר הלכה דרך ובאלו דרך בין המהלכים. ויעש גם הוא מטעמים ויבא אל יצחק אביו לראות היש משכיל איזהו מקומן של זבחים. ונפשו אותה ללמוד פרק אחד מדיני ממונות שהם כמעין הנובע וכמים הנתכים קראתי נועם אמריך חכו ממתקים משיב דברים נכוחים. כי שיח וכי שיג לו יושב ושונה ויתיב ביני דנ"י תחת השיחי"ם. שיחתן של ת"ח המנעמים זה לזה בהלכה ומחמו ליה ואחים. ואף כי אמר אלד' לא לידון איניש עם מאן דרחים. יש לי רב דאמר שונה אדם לתלמידו ודן עמו במדקיחה קיחה מערכין. ואף כי אנבי היום אסור באסיר"י כי אסרני הזמן מסוגר בחחים. אפקודהו מקרירי ועילוהו בחמימי והוא בן אחים. על עומדי התחזקתי משום דחזיתיה לדעתיה דנקיט מילתה לנפשיה לאשתמוטי כי הדבר קשה ועיל נפשיה אספיקא אם ידום אם יחשה ע"כ אנבי יצאתי לקראתו כאב את בן ירצה להתעלס באהבים בשושנה בין החוכי"ם. אול ומודה משבח ואומר הנה ששתי אחרי דבריו אלה קראו אחריו מלה ולעומתם משבחים. אמרתי הלא טוב עשה בעמיו זה הכא בהרשא הדת נתנה והרשות נתונה כל ימי חיי ובתר חיי לכל הימים אשר הוא חי לשנים ארוכים. הנה ברך לקחתי אל הנער הזה התפללתי לגמור את השם בנגד המברכים. מחיה חיים יחיהו חיים עד העולם ומי יתן והיו עיני ולבי שניהם כאחד זוכים. לראות בחופתו חופת נערים [מפורש יוצא כי רבי חיים השני ערך את תשובתו בהיותו על ימים בטרם בנה את ביתו] ואב לבנים וסמיכת זקנים אלה המלכים. ולחולשת בריאותי ורוב טירדותי דבריו אלה יהיו מועטים המה יביטו יראו ראשי פרקים הנוגעים לעיקר הדין".

אביו רבי יצחק רפאל מסיים את הסכמתו "לאלקי ממעל אשר לו הממשלה. אשר בידו מגלת סמנים ורפואות תעלה. ישלח משמים מעט דבש מעט צרי. ויסיר חרון אפו מעל ישראל ועליו לגלח כל צערי".

גם מורו ודודו רבי יעקב בעל מוצל מאש ז"ל גליא לדרעיה ונפיק נהורא בהסכמתו כדלהלן:

"ראיתי את דברי השאלה ואת אשר נגזר עליה שני גזירי אישי"ם אראלים וחשמלים. באר מים חיים בעמקה של הלכה לנ"ו המים נצבו כמו נד נוזלים. פרי צדיק עץ חיים כפרי' עם נרדים וגנת ורדים נתנו ריח מקופה של בשמים דרך השכוני באהלי"ם. נותן טעם בר נותן טעם מטעם המלך מתוק לנפש ומרפא לעצם לשבח לפאר אמרתי להוללי"ם. מה נאה אילן זה עץ החיים ועץ הדעת כתמר יפרח דיקלא ואלים. ומשל במכמני החכמה והמדע עליו ועל היוצא בו דבר ידברו יאמרו המושלים זרוק חוטרא אאוירא עיקר שרשוהי כדקאי קאי ואמר כל העם ראו גדולים. מה נאה ניר זה אור זרוע לצדיק נצר משרשיו מצא מין את מינו יסובוהו צאלים. ויזרע יצחק זרע קודש ללקט אורו"ת שמאירים את העינים מלמעלה החרט ירח וכוכבים ובקרב בסילי"ם. אשרי עין ראתה בן חכם כמוהו מורה הוראות בישראל לעיני כל הקהל לכהנים לוים וישראלים וסמך שתי ידיו וישם את המשענת על ראשו ומשח אותו בשמן הקדש קדש הלולים בנפש האב ובנפש הבן הגדילו התערובות ערבים עלי דברי דודים גם גברו חיל גבורי החילים. הן הן גופי תורה מן השמים מוקף צמיד פתיל דין אמת לאמיתו החותמת והפתילים. ותבבקענה מהם גופי הלכות המוקפות חומה מדברי הפוסקים באות מאירו' לטהר את השרץ מטה בזוחלי"ם לך האח אמר לבי מה זו סמיכ' דרש' ממני היפלא ממך דבר כי מששת את כלי מה מצאת כסף או כלים. ואולם לפי רוב הענוה לעשות רצונך יהיו נא דברי משנה שאינה צריכה לא מורידין ולא מעלים. ואף כי רוצה הייתי להשתעשע בזוהר שניך לשלול שלל כי ידעתי כל הון יקר נמצא באחד שעריך הדלת האחד גלילים. ואולם מכמה הרפתקי ובוקי סריקי ושנויי דחיקי דברי לעו יבאו מבוהלים. ועילא מנהון כי אבי שבשמים גזר עלי וגבול נתן ביני ובינך באלפים אמה במדה שאדם מודד עונותי היו מבדילים. והנה עמך שמע"י ורע"י לך יום אף לך לילה ומשכב הצהרים זה שלש רגלי. על כן אמרתי בעבור אזכיר

שמי על אודותי ועל אודותיך אביטה נפלאות מתורתיך רגע אדבר שתי דברות בחפזון יצאתי כחותה על הגחלים. ויהיו נא דברי כלפי הבן יקיר לי החכם הפוסק נר״ו ועל דבריו אוסיף לקח ואסוף דינא הנה נא לשוני סניגרון לדבריו סמוך ומשלים. ואומר יפה דנת יפה זכית.

רבי יעקב משלי׳ם את דברותיו ״ואתה בני שמע נא בן אח״י טו״ב יפה דנת יפה זכית, כמותך ירבו בישראל ירוו משפטיך ליעקב ותורתך לישראל, ועיני רואות ועיני אחזי הרב נר״ו נאם פי׳ יקום המדבר משחיו כי שחה לארץ אין מתום בבשרי״.

תורת חכם מקור חיים

א) חיים זה ספרן של צדיקים, הספר הגר״ח אליפנדרי על התורה, הנקרא ״אש דת״, כלשון קדשו בשער הספר ״זה ספר דרושים על הפרשיות קטן הכמות והאבות אשר ישא את שמו בישראל אש דת, למען ספר שמי ושם אבותי דין אבא למלכא בקרב ישראל. הד״ת נתנה וא״ש יצאה מחשבר״ן ״חיי״ם ב״ן יצח״ק אלפאנדאר״י״ אבי אבי רכב ישראל. ואנכי הצעיר בבית אבי ומשפחתי הצעירה לעיני כל ישראל. מסתכל הויתי דלא חכימא אנא וחוזאה אנא על ברכי החכמים חכמי ישראל. ועלימו תטוף מילתי לא לכם אני בונה להנתן דת אש כל בית ישראל, כי ירא אנכי פן תשרפוני אתו״ן נורא יקידתא אור ישראל, והשבתי ידי על הצעירים בן חמש שנים למקרא ובן עשר שנים דרדקי דבי רב קטני ישראל, להם לבדם הלא כה דברי כא״ש ותנתן ד״ת כפטיש יפוצץ וזאת התעודה בישראל למען ישמעו ולמען ילמדו לדרוש את תורת ה׳ ברוב עם הדרת בית ישראל. דאי לאו חספא לא תשכח מרגניתא אבנים יקרות והאבנים תהינה על שמות בני ישראל. ואתחנן אל ה׳ היושבי בשמים א׳לקי ישראל. ינחני במעגלי צדק והביא אותנו אל הארץ הטובה אדמת ישראל. ומלך ביופיו תחזינה עינינו יושב על כסא ישראל. אבי״ר״.

ותהי ראשית מלאכתו בחדש שבט בשנת כל הכתוב לחיים ליצירה לפ״ג. ותשלם המלאכה באדר שני שנת ועתה הנ״ה הבאת״י את ראשית פרי האדמה וכו׳.

ב) בסוף ספר הנוכחי הדפיס רבי חיים השני הספר ״מוצל מאש״ לדודו ורבו רבי יעקב ז״ל. ובסופו מסימן נ״ו עד סימן ס״ט הינם תשובותיו של רבי חיים השני כאשר הוא ז״ל כותב שם בסוף סימן נ״ה ״והנני כותב על הספר מעט אשר היה לפני שארית הפליטה אשר טפחתי כד הוינא טליא להלכה ולא למעשה דרך שקלא וטריא מצל מאש דת, ואלה הדברים שנאמרים בעל פה ומדאגה מדבר נכתבו בספר״.

שם [בסימן נ״ח] אנו מוצאים כי התכתב עם רבי אליעזר ן׳ שנגי זצ״ל [אשר החיד״א מתארהו כ״אביר הרועים״], ושם נאמר ״וכתבתי על זה להרב אליעזר ן׳ שנג״י ז״ל החמ״ת ליצירה והשיב על דברי ונשרף הכל כאשר לכל רק את זה נשאר מיתר הפליטה אשר השיבותי לו על מה שהשיב ומשנה לא זזה ממקומה וכך היתה שנויה״.

״את המאור הגדול החכם השלם סיני ועוקר הרים כמה״ר אליעזר נר״ו. אותך ראיתי צדיק לפני ביד חזקה שתים ובאותו״ת שארית חמות תחגור על הני מילי ממולייתא דדרשינא בפירקא״.

שם [בסימן נ״ט] אנו מוצאים כי רבי אליעזר ן׳ שנג״י פנה בשאלה למר אביו רבי יצחק רפאל, ומפאת שאביו היה מוטל על ערש דוי השיב רבי חיים את תשובתו, כלשונו ״שלח הרב הנז׳ ז״ל קונטרס ״שקלא וטריא״ להרב אבא מארי זלה״ה בתמוז שנת התמ״ז ליצירה וזאת היתה תשובתי אליו״.

״אם לכח אמיץ זו כחו לא׳לקינו. ואם למשפט מי לא יראנו. החכם השלם סיני ועוקר הרים כמה״ר אליעזר ן׳ שנג״י נר״ו. חמותי ראיתי אור יקרות מעשה ידיו אשר שלח לעטרת תפארת רב מר״י הי״א והנה הוא שוכב בפאת מט׳ עד ישקיף ה׳ וירא משמים, ואני אמרתי אגלה מה שעלתה מצודתי די השיב לו, ואתה קדוש תבחר ותקרב״.

הגאון רבי אליהו אליפנדרי בעל מכתב מאליהו ז״ל כותב [שם סימן ע׳] ״ראיתי את השאלה ואת אשר נגזר עליה מאת החכם השלם רב ועצום עצם מעצמי ובשר מבשרי, והנה אמת כי דבריו

אינם צריכים חיזוק כי חזקים הם בעצמן כראי מוצק לא יבריחנו בן קשת ולא תחלפהו קשת נחושה וכו'".

ג) קובץ מגיד מראשית אשר בו קובץ קצת מתשובות הגאונים אביו ואבי אביו ז"ל וגם קצת מתשובותיו כנ"ל. נדפס בקושטא בשנת ת"ע על ידי רבי חיים השני בנם ונכדם.

ד) קונטרס קדושא דבי שמשא. נדפס בספר רב יוסף להגאון רבי יוסף קצבי ז"ל, פעולת צדיק בהררי קדשי צפת תו"ב. סובב והולך דרך מבוא השמש להרב מנחת כהן זללה"ה, ה' אורי לילה כיום יאיר להבחין בין יום ובין לילה" [נדפס מחדש בספר מוצל מאש, בני ברק, תשכ"ו].

ה) דרך הקודש, על משניות דעשרה קדושות, חברו היוצר מתחלה בעלותו בהר הקודש והמקדש ירושלים ת"ו, ספר זה נספח לספר "קובץ מגיד מראשית" מגודל ענוותנותו לא הזכיר שמו על הספר. ולא הדפיס שער לספר.

רבי יעקב אומר

הגאון רבי יעקב אליפנדרי דיין מצויין בק"ק קושטא נבד בעל מוצל מאש ז"ל כותב על בן דודו רבי חיים השני ז"ל בהקדמתו לספר "רב יוסף" להגאון רבי יוסף קצבי ז"ל [נדפס בקושטא בשנת תצ"ו] "אחד הממלא מלא כל הארץ בשמו ובמעשיו ועצם בכחו על התורה ועל העבודה תלמוד גדול ומעשה רב, והמרגיז ארץ ממקומה מלך גבור ומשל ממשל רב, דמיונו כאריה, ומלאך פניו מנגה נגדו יהלכו כידודי אש וברקים רב בוכנא דפרזלא ואשיתא דנחשא, עיר מבצר ועמוד מברזל, באיש מגן דמגניא זכותיה אבוליה כרכא, מושיע ורב, צדיק מושל יראת אלקים אלו גזרי גזרתא רד עם א'ל ועם קדושיו עבד לחם רב, אור ישראל וקדושו גדול אדוננו ורב על כל רב, אבי אבי רבי רבינו הגדול הרב המופלא כמהר"ר חיים אלפאנדרי תנצב"ה והשלום הגבה למעלה על גבי החיות. בהאי עלמא ליכא יערוך אליו אפילו א' ברבא הקש למחצה".

פעולת צדיק לחיים

רבי חיים השני, ראשון במעלה, ראש וראשון לכל דבר שבקדושה, להפיץ אורה זו תורה, ואם כי נשא עול הצבור ברבנות להשיב דבר ה' זו הלכה לכל שואל ולהרביץ תורה לעדרים בשיעורין דאורייתא לתלמידיו שומעי לקחו היה הראש לחיים להפיץ תורת חיים ראש לבית אבותיו רבי חיים הזקן, הוא הקדוש הגיד מראש בהו"ל הקובץ מגיד מראשית המכיל דא"ח מזקינו ר"ח הראשון ואביו רבי יצחק רפאל. ויקח בידו את האש בהו"ל הספר מוצל מאש לדודו ורבו רבי יעקב, הוד והדר פעלו.

שו"ת הסבא קדישא, ח"א, עמוד יח-כו

רבי חיים אלפאסי

מחכמי תירייא. שוחט ובודק משנת תי"ד. הוא נשא ונתן בהלכה עם הגאון רבי חיים בנבנשת זלה"ה הכנה"ג.

ראה: שו"ת 'בעי חיי' חושן משפט חלק א' – רכא, יורה דעה – לא.

רבי חיים אמאדו

מחכמי ורבני אזמיר. במאה הי"ט; הוא נמנה עם הג"ר משה בארקי לבי"ד. חתום בספר "מזכרת משה" – מזכרת גיטין סימן טו. אביו הוא הג"ר יוסף אמאדו זצ"ל, בעל ספר "חלקו של יוסף".

רבי חיים כתב גם כן הקדמה לספר אביו הנזכר.

רבי חיים היה נכדו מבתו של הגאון רבי יצחק פאלאג'י בעל ה"יפה ללב", ראה: 'ויקרא יצחק' דף י"ז, ע"א, איכה סימן א'.

רבי חיים אמיני

רבי חיים אמיני היה רב גאון. מחכמי ורבני קושטא [ש"פ].

אוצר הרבנים, עמוד 124

רבי חיים אפרים ארדיט

מחכמי איזמיר, היה גדול בתורה כמעיין המתגבר. בספר "מראה הגדול" חלק ב' דרוש י"ב לשבת הגדול כותב הגאון רבי רפאל אשכנזי זלה"ה בזה הלשון: '...לכבוד מעלת הגביר הרב

ועצום כמוה"ר חיים אפרים ארדיט ז"ל... ובדף קלו, ע"ב כותב בזו הלשון: '... ומה גם על מיתתו של ש"ץ הא"ח הא"ח תפארת חכמים מלך חיים יקיר לי אפרים.... יען כי ידענו ביה שהיה אדם גדול בתורה, ואף גם זאת שהיה משנתו קב ונקי והיה מנקיי הדעת ושלם בכל מיני שלימות שיש בעולם. כי אזכרה מקדם זה כמה שנים כשהייתי לומד אתו עמו בתוך ביתו דמיא עלי פומיה דמר במעיין המתגבר, דכשהיינו מקשים איזה קושיא מדעתינו בענין שהיינו לומדים בו, או שהיינו רואים איזה קושיא בספרן של צדיקים מרבנן קדישי ראשונים והאחרונים, הוא ז"ל רגע כמימריה היה פותח פיו ולשונו בדעתו הרחבה והיה מישב ומחלק בדרך אמת ונכון וישר. ועל הרוב היינו רואים שמה שהיה מתרץ ומחלק כבר היה כתוב על הספר של איזה ראשון או אחרון. ועוד כי זכה להחזיק תורה בישראל כנודע...

רבי חיים ב"ר אברהם אלגאזי

'נתיבות המשפט'

נולד בקושטא בשנת שע"ה [1615]. גאון עצום רב ומפרש. היה מתלמידיו של הגאון רבינו יוסף מטראני זלה"ה מהרימ"ט. חי בקושטא. על שולחנו התאחדו תורה וגדולה. חיבר ביאור על חלק מספר מישרים וספר תולדות לאדם וחוה לרבי ירוחם בן משולם, שנדפס בקושטא בשנת רע"ו, וקראו בשם "נתיבות משפט", והוא חיבור מופלא. ובן כתב שו"ת ודרושים. הגאון רבי משה ב"ר יונתן גאלנטי הרב המגי"ן כתב לגאון בעל ספר שער אפרים סימן ע"א. "דקושטייתי היא בספר קדוש ונורא "נתיבות המשפט" וישלח אחריו לקושטנדינא שיהנה מאורו כי רב מומחה ובקי הוא". עכ"ל.

רבי חיים אלגאזי נפטר בדמי ימיו בכ"ד אדר שנת ת' [1640].

רבי חיים ב"ר דוד אבואלעפייא

'נשמת חיים'

החיד"א בשו"ת 'חיים שאל' חלק א' סימן ע"ה קראו: "הרב המופלא מורינו הרב חיים אבואלעפייא ב"ר דוד זלה"ה. נולד בטבריה לאחר שנת ת"ן [1690]. היה בן אחיו של הגאון הנודע רבי חיים ב"ר יעקב אבואלעפייא בעל "עץ החיים". קיבל תורה מפי דודו זה, ומפי רבי יצחק הכהן רפפורט בעל "בתי כהונה". בהיותו בגיל צעיר נתקבל כדיין בצפת. סמוך לשנת ת"ק נתקבל כרב בעיר לאריסו שביוון, בה העמיד הרבה תלמידים ביניהם הרב המובהק והכולל רבי יוסף נחמולי, שהיה גם סופרו, ובספרו "אשד הנחלים" בהקדמה הוא כותב: 'אחד המאי"ר לארץ ולדרים מו"ר הרב המופלא נר ישראל וקדושו כמוהר"ר חיים בכמוהר"ר דוד אבואלעפייא זלה"ה סמוך ומופלא ושמשתי לפניו... שנים עשר שנים על התורה ועל העבודה והגה מפיו כמעיין המתגבר יומי ולילי...'. בשנת תקט"ו סבלה הקהלה מגזירות שונות, ורבי חיים הוכרח לצאת עם רבים מבני העיר לשאלוניקי, בה ישב עד שנת תקכ"ה. באותו זמן נפטר רבם של הספרדים באמסטרדם, ורבי חיים הוזמן למלא מקומו. בינתים נתפנתה משרת רב ראשי באיזמיר. לבקשת הקהלה נעתר לשבת על כסא ההוראה באיזמיר. בחודש חשון נתמנה שם כחכם באשי. במשך שלושים שנה ישב על כס הרבנות באיזמיר, והיה תקיף מאוד, וניהל את עדתו ביד רמה.

רבי חיים היה פוסק גדול ומגדולי החכמים בדורו, כיהן חבר בית דינו רבי אליקים גאטיניו מספר, כי "בימיו היו נוהגים על פיו בלבד". רבני איזמיר כותבים עליו "היה שלם במדות ובדעות בחכמת ובתבונה". שלש תשובות שלו צורפו לספר "בעי חיי" על חושן משפט לרבי חיים בנבנשתי [שאלוניקי תקנ"א]. פסקים רבים שלו נדפסו בספרי חכמי דורו מבני טורקיה. חבורו הגדול על הסמ"ג נשרף בשריפה הגדולה שפרצה באיזמיר בשנת תקל"ב יחד עם שאר חבוריו. חלק קטן מתשובותיו וחידושיו נצלו מן האש ונדפסו בשם "נשמת חיים" [שאלוניקי תק"ס], תלמידו רבי יוסף נחמולי, רבה של לאריסו, הדפיס בספרו "אשדות הפסגה" [שאלוניקי תק"ן] את פירושו להגדה של פסח, וכן תשובות אחרות. ביאורי הסמ"ג וסידור "מדות המזבח". ספר חידושי דינים על כמה מצוות היה בידי החיד"א והזכירו פעמים מספר בספריו, אך עד עתה לא נמצא. החוקר מאיר בניהו פרסם [ב"חורב" 10] שיר שלו הכולל ויכוח בין היין והמים.

גאון עוזנו החיד"א כותב עליו בספרו "שם הגדולים" [מערכת גדולים אות חן]: "היה תלמיד מורנו הרב מהרי"ך הרב המחבר "בתי כהונה" והיה בצפת מרבני העיר ואח"כ היה רב בעיר לארסו ואח"כ

היה רב באיזמיר יע״א ובישראל גדול שמו וחיבר חיבור גדול בפלפול עצום על הסמ״ג ונשרף בשרפה הגדולה שהיתה באיזמיר ויש קצת תשובות מהרב ז״ל בספרי אחרוני זמננו. וקצת שו״ת וענינים ולשונות סמ״ג ופירוש הגדה להרב ז״ל נדפסו בסוף ספר ״אשדות הפסגה״ למהר״י חאנדאלי״.

ספרו המפורסם ״נשמת חיים״ שו״ת ולשונות הסמ״ג, הוצמד ליד שמו בכל מקום בו מביאים חכמי דורו והבאים אחריהם מדבריו, ובהרבה מקומות אנו מוצאים: כרבינו המהרח״א בעל ״נשמת חיים״, או כתב המהרח״א ״נשמת חיים, וכן פסק ה״נשמת חיים״ וכו׳. הוא מזכיר את דודו הרבה בספרו זה: ״וכן כתב מור דודי״, ״ומור דודי בעל ״עץ החיים״.

בבית מדרשו למד בצעירותו הגאון רבי יצחק רפאל מאיו בעל ספר ׳שרשי הים׳, וגם הגאון רבי רפאל יוסף חזן בעל ספר ׳חקרי לב׳, והם גם ינקו מתורתו ׳של רבי חיים.

רבי חיים נפטר ביום כ״ד אדר ב׳ תקל״ה [1775], נספד ע״י רבי שלמה בן עזרא בספר ״יד שלמה״ דרוש ד׳ להספד, ובספר ״קידש ידיד״ דרוש י״ז.

אלג״י; ״אור החיים״; ״אשכול״; ״דרכי הים״ דף ס׳ להספד; המעלות לשלמה; ״יעד לחכמים״; ״יד שלמה״; יהודי המזרח בארץ ישראל; שם הגדולים; שלוחי ארץ ישראל; ״כנסת ישראל״; ״תולדות הפוסקים״

רבי חיים ב״ר יום טוב די טולידו ׳חיים מדבר׳

מחכמי ורבני קושטא במאה הי״ט, בשער ספרו הוא מתואר: ׳חין ערכו לא ידעתי ספורות, רבו משערות, לא פסיק גירסא עד שהיה דורשה... צדיק שם מיום הולדו, ׳החכם השלם והכולל...׳. חיבר ספר ״חיים מדבר״ מהדורת שאלוניקי תקע״ח שלפנינו, דף א–קכה: ביאורים ופלפולים על או״ח, יו״ד וחו״מ, ובתוכם מפוזרות תשובות. או״ח – דף א׳ [סימן א]; יו״ד – דף מה ע״א [סימן צב]; דף עא ע״א [הלכות ס״ת]. חו״מ – דף קכה ע״ב – קמח ע״ב: כב סימנים [בסימנים ו, יט, י, יא – חילופי תשובות בין המחבר ובין רבי אליעזר די טולידו. בסימן ז׳ חילופי תשובות בין המחבר ובין רבי מנחם יעקב גירון מ״אינדירנופלא״ [מאדריאנופול]. המחבר נפטר בצעירותו וספרו בא לידי רבי אליעזר די טולידו שהוסיף עליו הרבה הערות וחידושים משלו.

רבי חיים ב״ר יעקב אבולעפיה [הראשון]

נולד כנראה בצפת, סמוך לשנת ש״מ [1580]. למד עם הגאונים רבי חיים בנבנשתי בעל ״כנסת הגדולה״, רבי יהושע בנבנשתי בעל ״שדה יהושע״ ורבי אברהם חנניה, בבית מדרשו של רבי יוסף מיטראני. היה מצאצאי רבי מאיר הלוי אבולעפיה חברו של הרמב״ן. מכונה ״הראשון״, ״הזקן״, ״הרב המוסמך״. בשנת שנ״ט יצא בשליחות צפת לקושטא. בשנת ש״ט שב לצפת ונמנה על דייניה. בשנת שס״ג חזר לקושטא והשתקע בה. סמוך לשנת שע״ט הוסמך על ידי אביו.

רבי דוד קונפורטי שביקר בירושלים בשנים ת״ה ותי״ב ראהו, וכתב עליו: ״מעיין גדול ועוקר הרים בתלמוד״. מירושלים עבר לחברון וגר מה תקופה ממושכת. החזיק בה ישיבה והרביץ תורה לתלמידי חכמים צעירים. בהיותו בבן שמונים וחמש עבר סופית לירושלים. ביתו שימש כמקום תורה, והוא עצמו נמנה על גדולי ירושלים.

רבי חיים עמד בראש המשלחת שיצאה בשנת תכ״ב לעזה, לתהות על קנקנו של נתן העזתי. לפי דברי אחד השבתאים היה הוא הגורם לגירושו של שבתי צבי מירושלים.

רבי חיים נפטר בן השנים תכ״ז – תכ״ח [1666] בירושלים [לפי רוזאנס נפטר בשנת תמ״ה].

אור החיים; אשכול, 78; כנסת ישראל; קורא הדורות; שה״ג; תולדות חכמי ירושלים

רבי חיים ב״ר יעקב אליפנדרי [הראשון]

המכונה רבי חיים הזקן זצ״ל. ממנו תוצאות חיים, רבים מענקי התורה ממשפחה רבת פאר זו אליפנדרי בדורות הקודמים ועד לדור שלפנינו התיחסו אליו ביו״ח.

רבי חיים הזקן נולד בשנת שמ״ח [1588] והיה מגדולי וקברינטי קהלת קושטא הנודעת בלשון המליצים ״קושטא קאי״ בתקופה

עשירה של דור דעה הגאונים מהרימ"ט. הרב מעשה חייא והרב לב שמח נבג"מ, עמד במו"מ של הלכה עם גדולי דורו ודבריו מובאים בהדרת קודש בספריהם.

זכינו רק למספר קטן של תשובותיו בקובץ "מגיד מראשית" שנדפס על ידי נכדו רבי חיים השני ז"ל, הגאון רבי יוסף מטראני ז"ל [בן המבי"ט ז"ל] אשר הרב החיד"א כותב עליו [בשם הגדולים בערכו] "בי נח נפשיה דהרב המבי"ט היה לו י"ב שנה בעה"ק צפת ולמד לפני הרב הגדול מהר"ש סאגיס ואחר כך קרא ושנה כל התלמוד עד שהי"ל הש"ס כמאן דמנח בביסתיה וכו' והרגיל בספרי האחרונים עיניו יחזו שגדולי ישראל היו תלמידיו". הוא הקדוש ז"ל פנה בכמה שאלות לרבי חיים ז"ל [ראה בשו"ת בקובץ מגיד מראשית תשובות א' ב' ז'].

רבי חיים הזקן העריך בערכי הקודש את מהרימ"ט ז"ל וכותב אליו [שם בתשובה ב'] "...חזיתי לפי קוצר דעתי ואתה הר הגדול תכין לך הדרך, דרך ישר, כי רב כחך, מה אפעל לך, מה ידעתי ולא תדע".

כן מצאנו עוד תשובה שכתב רבי חיים בשנת שע"ט [בהיות בן ל"א שנה] המופיעה בספר "מוצל מאש" [סימן נ"ה] לבנו הגאון רבי יעקב ז"ל.

ויכוח הלכתי חריף בענין סבלונות שהיה לו הד בעולם התורה ניהל רבי חיים עם הגאון אברהם אליגרי ז"ל בעל "לב שמח" [ראה דבריו בשאלה ד' ובשאלה ה'] רבי חיים משיג על דבריו בתוכחת מגולה מאהבה מסותרת.

כאמור נדפס חלק מתשובותיו בקובץ "מגיד מראשית", ובה כותב המו"ל נכדו הגאון רבי חיים השני ז"ל בסוף תשובותיו "הנה הבאתי את ראשית פרי צדיק עץ החיי"ם הרב המחבר עליון למעלה שמץ מנהו ראשית בכורי, ויותר מהמה נמצא אתי אוצר בלום צנא דמלי ספרי, שיטות על רוב המסכתות בפלפול עצום לא בציר משיתא סדרי, ועוד לו דינא רבא ודינא זוטא הכל בכתב אשר שפט את ישראל ידין ידין יורה יורה, כי גמ"ר חסיד עד זיבולא בתרא בן חמשים ושתים שנ"ה עד דעילוה לבי קברי".

גדולים מעשה חייא

הרב המוסמך רבי חייא רופא כותב בספרו "מעשה חייא"[73] [תשובה סימן א'] לרבי חיים אליפנדרי ז"ל "כבן עזאי בשוקי דטבריא סולת נקיה מנופה בי"ג נפה פלפלא חריפא החכם הנעלה לתהלה כמ"ר חיים אליפאנדארי נר"ו אחרי דרישת השלום והאמת זאת אומרת כי מכתב אלקים חיים חרות על לוחות האבן אבן בוחן פנת יקרת יקר מחכמה ומכבוד כבוד חכמים ראיתי ויאורו עיני וכו'" ומסיים תשובתו "ובכן יישר כחך ודעתך ירבו בישראל כמותך וה' ישימך גאון עולם משוש דור ודור ישמח אביך ותגל יולדתך כנפש המושיבך באהלי אפדני קירות מורשי לבבי".

מתלמידיו של אהרן

תורתו תורת אמת, שאב מים בששון וקבע הלכות לדורות מרבו המובהק הנודע רבי אהרן ששון וללה"ה[74]. בעל תורת אמת, כפי הרשום בכתב אמת בספרו מגיד מראשית [תשובה ג' דף י"ב ע"ב, וכן שם תשובה ה' דף ל"ה ע"ג] שמציין דברי הרב בלשונו "ההרב מורי כמהר"א ששון".

רבינו נתבקש לישיבה של מעלה

כה סיפר נינו הסבא קדישא הגאון רבי שלמה אליעזר בעל שו"ת הסבא קדישא זי"ע: "לזקני הקדוש מהר"ח ז"ל היה לו ישיבה רבתי עם תלמידים גדולים בקושטא ובתוכם ששים רבנים גאונים וקדושים שהיה מתפאר בהם וקראם ששים גבורים, ובימיו היה רב האי גאון מרן מהר"י מטראני זצוק"ל רב בקושטא והוא אמר "שמקנא את מהר"ח בששים תלמידיו הנ"ל. כל תלמיד היה יודע ורגיל על לשונו מסכת אחת כולו בעל פה, שבעת לימודו לא יצטרכו לבטל הזמן בחיפוש איזה דבר בש"ס כי תלמידיו המה הש"ס שלו".

---

73. מ"ש בהגהות רבי עקיבה איגר [חושן משפט סימן ל"ג] הגאון רבי חיים אלפנדרי בספר "מעשה חיים" סימן א', צ"ל מעשה חייא".

74. הוא הקדוש תלמיד מהר"ש מטאלון חתנו של מהר"ש הלוי הזקן, ונדפס חלק מתשובותיו בפלפול עצום הוא כנד' תורת אמת, ותלמידיו גדולי הדור וכו' [שם הגדולים מע"ג בערכו].

זקני רבי חיים ז"ל נולד בשנת שמ"ח, בערב פסח בשנת ת' שלח שליח מיוחד לכל תלמיד מהששים גבורים בסוד שלא ידעו זה מזה וקראם שיבואו אליו היום לעת פנות ערב כמו חצי שעה סמוך ללילה.

העיר קושטא נחלקת ונפרדת להרבה חלקי עיירות וכל חלק עיר ועיר עומדת על הים סביב לה באופן כשרוצים לילך מעיר א' לחברתה מוכרחים לעבור בספינה, והרב מהר"ח היה גר בקצה העיירות, לכן כל אחד מהתלמידים הבין שלא אפשר לו עוד לחזור לביתו בערב ליל פסח, ובכל זאת כולם נקבצו ובאו לשעה המוגבלת למורא רבם הקדוש וכל אחד מביא את פסחו כלומר מצות ויין וכו' לצרכי הסדר ויו"ט, שנאספו כל הששים גבורים לבית רבם שהיה בריא אולם עוד, ויתמהו איש אל רעהו מה זאת? ולא הרהיבו בנפשם לשאול להרב מה נשתנה הלילה הזה?

רבם התפלל עמהם מנחה וערבית וערך אתם יחדיו את הסדר על שלחן מלכים וכשנגמר הסדר קרא לכל אחד ואחד הבבור כבבורתו והצעיר כצעירתו ובירך אותם ברכה שלימה.

ואחר כך אמר להם "תלמידי היקרים, גדלו לה' אתי ונרוממה שמו יחדיו בפעם האחרונה, ואמרו עמי שמע ישראל וגו'". והכינו כרגע לזה, ובקול רעש גדול אדיר וחזק פתחו ואמרו עם רבם הפסוק שמע ישראל! ויצתה נשמתו באחד, אז הבינו על מה נקראו לבא אל רבם הקדוש זי"ע". [מאמר "חיות א"ש בספר מסעות ירושלים, דף רע"ג הנדפס מחדש בירושלים תשכ"ג].

פרי צדיק עץ החיי"ם

רבי חיים הזקן ז"ל השאיר אחריו ברכה שתי פרידות טובות, תולדותיהם כיוצא בו, שני בנים גדולים חקרי לב שהאירו עיניהם של חכמים בדבר ה' זו הלכה, ואלה הם בשמותם רבי יעקב ורבי יצחק רפאל.

רבי חיים השני בקובץ מגיד מראשית [דף נו.] מתאר את גדולתם וקדושתם, וכה כותב "וכי סליק נפשיה [של רבי חיים הזקן] למתיבתא דרקיעא בהדי צדיקיא דקימי דרי דרי. חלק בחכמתו ליראיו – הבנים בניו, תורה ירושה היא להם משכוה גברי".

"הראשון אדם הגדול הרב המובהק עטרת זקנים כמה"ר יעקב אלפאנדארי תהא נפשו צרורה בצרור החיים והשלום אתפסה צררי".

"ואולם אחיו הקטן ממנו הרב הכולל כמה"ר יצחק רפאל אלפאנדארי זלה"ה גם הוא בן חיל במלחמתה של תורה, דבורו בנחת מסק"ל שני סלעי"ם ועקר טורי" עכ"ל.

ש"ת הסבא קדישא, ח"א בתולדות עמודים ט–ו

רבי חיים ב"ר יעקב עובדיה די בושעל 'באר מים חיים'

מחכמי טורקיה. מרבני סלוניקי. מחשובי הפוסקים והחכמים. נפטר בערך בשנת ה'שכ"ה [1565]. מגולי ספרד בשנת ה'רנ"ב [1492]. תלמידו של רבי אליהו מזרחי [הרא"ם] בקושטא, ושל רבי יצחק אמריליו בסלוניקי. מילא את מקומו של רבי אליעזר שמעוני, שנפטר בשנת ה'ר"צ [1530], כרב הקהילה הקטלונית בסלוניקי. שנות כהונתו היו רצופות בעימותים קשים, בינו לבין רבני העיר האחרים וראשי הקהל, ביניהם רבי יוסף פירמון מגדולי סלוניקי. במחלוקת אחרת בינו לבין גדול רבני סלוניקי רבי יוסף טאיטאצק נטה תחילה רבי תם אבן יחיא לצדו של רבי חיים. רבי יוסף טאיטאצק שיגר אליו איגרת, ובעקבותיה שינה רבי תם את דעתו. כתבי-היד של תשובותיו הרבות אבדו, אך כמה מהן התפרסמו בספרי רבני זמנו, שעמם עמד בקשרי אגרות בהלכה, וביניהם: המבי"ט [רבי משה טראני], מהרשד"ם [רבי שמואל די-מודינה] ורבי יוסף קארו. שמו חתום על תקנה בקהילת סלוניקי יחד עם רבי יוסף קארו ורבי יוסף טאיטאצק. שנים רבות עסק בחיבור פסקי הלכה על פי סדר הש"ס, והשלים את חיבורו על מסכת זרעים ו–13 מסכתות נוספות.

אלו הם חיבוריו:

א). "באר מים חיים" – ענייני הסעודה, פירוש על ברכת המזון, סדר קריאת שמע על המיטה, תפילות ודינים [רק שני הכרכים

הראשונים של חיבור זה נדפסו] ב]. "נשמת חיים" – על הנשמה והנפש; ג]. "דרך עץ חיים". ה]. "ספר הפסקים". לאחר מותו מילא את מקומו בנו רבי אליהו, ואחריו – אחיו רבי משה.

אנציקלופדיה לבית ישראל

רבי חיים ב"ר מנחם אלגאזי 'בני חיי'

הגאון העצום והמופלא, הרב המובהק הדיין המצויין במוהר"ר חיים בכמה"ר מנחם אלגאזי מאזמיר.

הוא היה בן אחותו של רבי יעקב אלפאנדארי, ומביאו בספרו [בני חיי או"ח סימן כ"ט אות א': "וכתב עליו מר דודי ז"ל" בסתם, ובמפורש שם סימן ל"ב סעיף א': "ומצאתי בכתב יד להרב מר דודי מהר"ר יעקב אלפאנדארי ז"ל", ויש לשם לב שלא להחליף בין רבי חיים אלגאזי זה מאזמיר לרבי חיים אברהם אלגאזי מקושטא תלמיד מהרימ"ט שהיה לפניו וחיבר "נתיבות משפט" על קצת ספר מישרים לרבנו ירוחם [קושטא תר"ט] ונח נפשיה, והיו לו תשובות ודרושים. וישנו גם רבי חיים יצחק אלגאזי המאוחר יותר שחיבר שו"ת "דרך עץ חיים" [שאלוניקי תקס"ד] ושו"ת "עין ימין" [שאלוניקי תקע"ב, ותקע"ז]. והיה רב ברודיס, ובסוף ימיו חזר על מות לבן לאזמיר. היה רבו של מהר"ם [=מורנו הרב רבי מאיר] דאנון, ותלמידו המובהק של מהר"ש אלגאזי הזקן [מחבר הספרים, כמנין ר"ת שלמ"ה אלגאזי] שמע שלמה, לחם סתרים, מעולפת ספירים, המון רבה, אהבת עולם! תאוה לעינים, גופי הלבות, אפריון שלמה, זהב שיבה, יבין שמועה].

כמו כן למד תורה מחתנו של מהר"ש אלגאזי מהר"א לפפא בעל אהרן [שה"ג בערך שמו ושם ספרו, ובערך מהר"ש אלגאזי, מהר"ש אלגאזי מוזכר פעמים רבות בספרי רבנו בקיצור ובר"ת מהרש"א]. הוא מזכיר רבות את רבנו ונו"נ בדבריו, ובודאי ספג הרבה תורה מפיו [החיד"א מזכיר בערבו רק את מהר"ש אלגאזי ומהר"א לפפא כרבותיו. הוא מזכיר את רבנו בלשון "ורבי בספר כה"ג" [בני חיי או"ח סימן קכ"ח אות ב'] או "כי הכה"ג" או "השכ"ג או "הרב המאסף" או "רבנו המאסף". בבני חיי או"ח סימן ח' אות א' כותב: "ומצאתי להרב מורי ורבי שכתב". וצ"ע למי כוונתו. כמו"כ מזכיר פעמים רבות את "מו"ר מו"ז", צ"ע למי כוונתו, כי החיד"א מזכיר את מהר"ש אלגאזי רק כרבו ולא כסבו. ש"ר מזכירו בקרובו, אך לא פירט היאך היה קרוב אליו [קה"י עמוד 166]. בתחילת ספרו ובהמשך מביא פעמים רבות את מהר"ר זרחיה גוטה ז"ל, שהיה תלמיד מהר"י באסן ומהרימ"ט, והיה לו חיבור גדול על ארבע טורים בשם "זרח יעקב" ונשאר בכתיבת יד].

תלמידו רבי מאיר דאנון בהקדמת המעתיק לספר בני חיי, כותב שהספר עומד על שלש עמודים: "עמוד הא' על הדין, יורה יורה ידין ידין בהגהותיו על הטורים כסדר הרב בעל כה"ג [מעט מזעיר מספר נפלא זה, מתחילת חלק או"ח בלבד נד"מ עם ספר "זכרון חיים", – חידושים שונים מהרב יצחק שמואל שכטר מקרית צאנז נתניה, הוצאת מכון "זכרון חיים" נתניה, תשנ"ג. בהקדמתם לא הזכירו שהדפיסו פחות מעשירית מהספר עצמו שהוא על ד' טורים שו"ת ושיטות, ובהקדמת המעתיק [עמוד ה'] נפלה טעות, שבמקום המילים "בסדר הרב בעל כה"ג" כתב: "נסדר הרב נעו בה"ג", ואין לו שום מובן. גם בחתימת ההקדמה צ"ל "מאיר" במקום "מאיד". כמו"כ בצלום הפקסמליה מדפוס ראשון כתבו שהספר נדפס בשנת תע"ז. ואינו כן, אלא נדפס בשנת תע"ב שנת בעת"ה אחישנה לפ"ג ולא לפ"ק כפי שחשבו. גם בדברי [או הסכמת] הר"ר צבי אלימלך הלברשטאם שבפתח הספר, שכתב שהבני חיי מובא הרבה פעמים בבאה"ט ובבנסה"ג. לאהמח"ר נלע"ד להעיר שהדבר לא יתכן, שהרי רבנו נפטר בשנת תל"ג והספר בני חיי נדפס רק בשנת תע"ב. ואם כי הוא עצמו מוזכר בשו"ת של רבנו בעי חיי ח"מ ח"א סימן ק"מ בתשו' משנת שצ"ט בדבר מו"מ עם ר' יז"ט ן' יעיש, אולם ספרו בודאי לא מוזכר בכנסה"ג כי נדפס כאמור לאחר פטירת רבנו. ואולי נתחלף לו לרב שליט"א עם "בעי חיי". ושמ"י. הם מחוברים, ועמוד הב' על האמת, משפטי השם אמת, משפטים צדיקים הגונים ומקובלים אשר השיב לכל שואל אורח לצדיק מישרים, ועמוד הג' על השלום, משים שלום בקול ענו"ת על ריב לשונות ובלישני דסתרי אהדדי טפי מחדדי, ושיטות על קצת מסכתות..."].

תלמידו זה הוא שבחר לקרוא לספר בשם "בני חיי", וכמו שכותב בהקדמתו שלרבו נפטר בן יחיד בעודנו באבו, ויגדל אבלו, ולכן קורא לספר "בני חיי" דאלו עיקר תולדותיו.

הספר "בני חיי" נדפס באורטה קייואי, ע"י רבי חיים ב"ר יצחק אלפנדארי מח"ס "אש דת" ו"דרך הקדש", והוסיף בן הגדותו.

מהדורת אורטה קייואי [תע"ב] שלפנינו, דף א' ע"א, קעט ע"ב: חידושי דינים על סדר ארבעה טורים [במהבנות ספרו של ר' חיים בנבנשתי, "כנסת הגדולה"]. הפגינציה משובשת. בספר מפוזרות ט"ו תשובות: ראה הלכות עירובין סי' שפז [דף טז ע"א – יח ע"א, הלכות

שבת סי' רנב [דף יט ע"א - כ' ע"א], ועוד יו"ד סימן קי [דף מא ע"ב - מג ע"ב]: תשובת ר' רפאל אשכנזי מלובלין. בסוף תשובתו מוסיף המחבר: "ובאותו פרק שיצא מכאן לעלות לארץ ישראל תוב"ב נתן לי קונטרס זה וחילה פני שאגלה דעתי". יו"ד סימן רפא [דף סב ע"ב - סג ע"א]: "מצאתי כתוב תשובה כתיבות] יד מהרב רבי אליה הלוי [מחבר שו"ת זקן אהרן], שפסק שאסור "לקרוא בחומשים מודפסים ולהתפלל בסדורי תפילות יען שהם מודפסים מהגוים". יו"ד סימן רפא [דף סג ע"א - סו ע"א]: תשובת המגיד, רק יעקב ן' פורנה, בעניין הנ"ל. דף קעה ע"א - קעט ע"ב: "הגהות שמצאתי בכתבי מהר"ח [=ר' חיים] בנבנשתי [בעל כנסת הגדולה, על סימן תך-תכא מחושן משפט]". דף קפ ע"א - קצא ע"ב: ליקוטים מכתבי המחבר בענייני הלכה ואגדה. דף א' ע"א - טז ע"ב [ספירה שנייה]: חידושים על מסכת שבועות וסנהדרין. דף א' ע"א - יב ע"ב [ספירה שלישית]: חידושים על מסכת גיטין. דף יג-יט: חידושים בלשונות הרמב"ם. בספר מפוזרות גם הגהות וחידושים מאת רבי חיים אלפנדרי, ובראשם צורת כף יד. בראש הספר: הקדמת המעתיק, רק מאיר דאנון. המחבר עזב את עירו רודוס לאחר מות בנו יחידו והלך לקושטא להדפיס את ספרו "בני חיי", וקודם שהספיק להדפיס את ספרו נפטר - ראה על כך מחקרי ספר, עמוד 118. וראה תשובת ר' יעקב ששון בספרו "בני יעקב" [על ספר העטור, דף קעו [צ"ל קעז], העוסקת בתביעת קהילת אזמיר מהמחבר להשתתף בתשלומי המיסים המוטלים על בני העיר. מתשובה זו עולה שהמחבר לא כיהן בתפקיד רשמי בעת שבתו באזמיר "ולרוב חסידותו - אינו רוצה ליטפל עצמו בצרכי צבור להיות דין וקצין שר ושופט אך כל הלילה בתורת ה' יהגה ונהנה מיגיעו ביום ובשנפנה מעסקיו חוזר לתלמודו ללמוד וללמד לשמור ולעשות". עיין שם הגדולים, א, עמוד 158. [במהדורת בן יעקב מערכת גדולים, אות ר, בערך: מהר"ר רפאל מלובלין] [ב"כ].

רבי חיים אלגאזי נפטר סמוך לשנת ת"ע [1710] בערך.

שערי כנה"ג, עמוד מב; קונטרס התשובות החדש, א.

רבי חיים ב"ר משה דידיע פאטינטו

מחכמי קושטא. בספר 'קרית ארבע' דרוש ג' כתוב בראש הדרוש בזו הלשון: "...וקצת ממנו דרשתי בק"ק גרוש יע"א על פטירת מורי ורבי הרב המובהק כמהר"ר חיים ב' משה דידיע פאטינטו זלה"ה ש' תר"ח.

רבי חיים ב"ר שלמה חודרה 'חכמת שלמה'

מחכמי איזמיר. בנו של רבי שלמה חודרה זלה"ה. חיבר ספר "חכמת שלמה" על ספר משלי, [לאסינסיה די שלמה]. נדפס בטורקיה [לא נזכר בבית עקד הספרים].

רבי חיים ב"ר שמעון מנשה

מחכמי איזמיר. תלמיד חכם מופלג ועצום. התכתב עם רבני דורו בהלכה.

הגאון רבי יצחק פאלאג'י זלה"ה מתארו בספרו "יפה ללב" ח"ו או"ח סימן תס"ו עמוד ד' בזה הלשון: "טובייניא דחכימי בה רברבי ובר רמי מעלת הרב ועצום אברך חיי"ם עד העולם נר"ו יאיר ובריא עולם אכי"ר...".

ויאר לנו אורה זו תורה.. אמרות טהורות קבא דקשיית'א דרך קסת'ו כאוהב..." ושם יש לו עימו התכתבות בהלכה.

רבי חיים ביז'ה 'חיים עד העולם'

מחכמי ורבני טורקיה. לאחר שנת ת"ר [1840]. כיהן מרא דאתרא ודרשן בעיר תירייא הקרובה לאיזמיר. בהקדמת הגאון רבי אברהם פאלאג'י זלה"ה לספרו של רבי חיים ספר "חיים עד העולם", חלק א', כתב בזה הלשון: "הדר הוא מעלת הרב השלם הדיין המצויין דמטמרין ליה גליין כמהר"ר חיים ביז'ה שוחט וש"צ בעירו"... ונהנין ממנו עצה ותושיה"... היה גם דרשן מופלא בטירייא. עמד גם בקשרי הלכה עם הגאון רבי חיים פאלאג'י רבה של איזמיר שמתארו בתוארים מפליגים:

ראה בספריו "לב חיים ח"ב סימן רט"ו, קח. "חיים ושלום" אבן העזר ח"ב א. "חיים ביד" לו. "חוקות החיים" ב'. "חקקי לב" ח"א, כא. ועוד. ג"כ הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי זצ"ל בספרו 'נחמד למראה' ירושלמי פאה פ"ח דף מ, עמוד א, כותב: ידי"ן החכם המרומם כה"ר חיים ביז'ה ה"י... כה הראני...'. יש ממנו מו"מ בספר 'מימר חיים' בחלק אבן העזר סימן ט"ל.

בניו הם החכמים רבי שמואל ביז'ה ורבי אליה ביז'ה. רבי חיים חיבר ספר "חיים עד העולם" דרושים, ח"א נדפס באיזמיר, תרמ"ח. ח"ב שם תרנ"ט. מגיה הספר היה רבי חיים אלבעלי זלה"ה. רבי חיים ביז'ה נפטר בשנת תרמ"א [1881].

רבי חיים בנבנשיתי 'כנסת הגדולה'

המופלא שבסנהדרין, אביר הרועים, מאור עולם, כל רז לא אניס ליה גאון אדיר היה הרב הגדול רבי חיים בנבנשיתי זצ"ל, שהתפרסם בספריו החשובים "כנסת הגדולה" ו"שיירי כנסת הגדולה" שמונה כרכים כן חיבר ספר "בעי חיי", ובו שאלות ותשובות רבות מעניינות, שמחלק מהן לומדים על תולדות יהודי תורכיה באותם ימים שימש רבה של איזמיר בתורכיה, ושם נפטר.

"מאיר עיני גולה הוא, בספרי "כנסת בנחת רוח יערה, יורה יורה" – כך כתב מרן החיד"א זצ"ל בספרו "שם הגדולים" [מערכת גדולים אות ח', י"ז] על הגאון העצום רבי חיים בנבנישיתי זצ"ל.

קבלת פנים

נזכיר בתחילה בקצרה את תולדות יהודי קושטא – בה נולד רבי חיים בנבנישיתי. רבי אליהו קפשאלי היה אחד מכותבי תולדותיהם של יהודי תורכיה [חי לפני ארבע מאות שנה], והוא מזכיר, כי בימי שלטונו של ביזאניט השני מלך תורכיה [מת בשנת 1512 למנינם], היה גירוש ספרד. יהודים מגורשים רבים הגיעו מספרד לערים אחדות במדינת תורכיה.

המלך העותומאני התורכי החליט לרחם עליהם, וקיבל אותם בסבר פנים יפות. וכה כתב הרב אליהו קפשאלי: "וישמע שולטן ביזיזט מלך תוגרמה [=תורכיה] את כל הרעה אשר עשה מלך ספרד ליהודים, וכי הם מבקשים למצוא מנוח לכף רגליהם, ותחוס עינו עליהם. וישלח אנשים מלפיו, ויעביר קול בכל מלכותו, וגם – במכתב לאמור: לבלתי יהיה רשאי שום אחד ממושלי עיירותי לרדוף את היהודים ולגרשם, רק כולם יקבלום בסבר פנים יפות. ואשר לא יעשה כן, אחת דינו להמיתו... ויפול פחד המלך על העם, ויקבלו את כל היהודים בסבר פנים יפות. חומה היו עליהם, גם לילה. גם יומם, כל ימי היותם עמם... ויבואו לתוגרמה אלפים ורבבות, מן גרושי היהודים [=שגורשו מספרד], ותמלא הארץ אותם".

שלטון רוחני עצמאי

לפני כיבושה של העיר קושטא בידי הצבא התורכי, בשנת 1453, שלטו בעיר הזו הנוצרים הביזאנטים. השליטים הנוצרים הכבידו את עולם. על היהודים בדרכים שונות. במקורות. היסטוריים אחדים, אנו שומעים על גזירות של גירוש ושמד שסבלו מהם יהודי קושטא. בעקבות הצרות הללו, נאלצו יהודים רבים לעזוב את העיר קושטא או להמיר את דתם. המלך התורכי מחמד בן מוראד, שלט ביד רמה בעיר קושטא, לאחר שנכבשה על–ידי צבאו החזק, הנוצרים פחדו פחד מות מהתורכים, והם ברחו מהעיר כל עוד נפשם בם. השלטון התורכי הטיל את אימתו – באותם ימים – על עמי אירופה. עקב כך, נפגעו הקשרים המסחריים והחברתיים של הנוצרים שחיו בקושטא.

את מקומם של הנוצרים שחיו בקושטא, ואשר כאמור נסו מהעיר, תפסו רבבות היהודים אשר היגרו לתורכיה, בבורחם מהשלטון האכזרי של האינקויזיציה הארורה ששלטה בספרד הנוצרית ועשתה שם ככל אשר יעלה על רוחה.

מבחינה כלכלית, מילאו היהודים מגורשי ספרד, את מקומם של הנוצרים שעזבו את מדינת תורכיה. השלטונות התורכיים התייחסו בצורה יפה ליהודים המגורשים מספרד, הם הרשו להם. לעסוק לפרנסתם בכל המקצועות. רבים מהיהודים היו סוחרים ופועלים, וישנם יהודים שהגיעו. לתפקידים בכירים, לעסוק במדעים ובמדיניות... חלק מהם התמחו בייצור של כלי–מלחמה, אבק–שריפה ותותחים לצבא המלך התורכי ראה במצרים את "הכופרים האמיתיים" ולא ביהודים, לכן העניק לתושביה היהודיים

של תורכיה שלטון רוחני עצמאי, בכל הקשור לקיום התורה והמצוות.

הדבר התבטא בהקמת בתי-דין רבניים, והענקת סמכות ענישה לבתי-המשפט היהודיים. מעניין להזכיר את דבריו של באייזיד השני מלך תורכיה שאמר: "האם חכם הוא בעיניכם המלך פרדינאנד [מלך ספרד], שרוקן את ארצו מתושבים יהודים, כדי להעשיר בהם את ארצי?

בית-הדפוס היהודי הראשון

שמה הראשון של העיר קושטא היה קונסטנטינופול", ואחר-כך קראו לה בשם "אינסטנבול". היהודים נתנו לה את השם "קושטא". בזמן הכיבוש התורכי - לפני כארבע מאות וארבעים שנה - חיו בעיר קושטא שלוש "קהילות יהודיות, שהגיעו אליה מערים אחדות ביון, מצרפת, אשכנז וממדינת איטליה. אחרי גירוש ספרד, גדל מספרם של היהודים הספרדים בקושטא, וכולם התאחדו לקהילה אחת.

היהודים האשכנזים הגיעו לתורכיה מאירופה, בעקבות הגזירות והרדיפות, שהתבטאו בין השאר בנטל כבד של מסים וארונות, שסבלו מהם בצורה תכופה. בעת שהגיעו לתורכיה יהודים מגורשי ספרד, מצאו שם יהודים אשכנזים. כמעט בכל עיר ועיר.

אחרי שהאוכליסיה הספרדית גדלה מאד, קיבלו עליהם היהודים האשכנזים, אט אט, את ההלכות והמנהגים ואת ארחות חייהם של היהודים הספרדים. עדות לעובדא זו, אנו פוגשים עד היום, יהודים ספרדים רבים אשר שם-משפחתם הוא "אשכנזי", והם נוהגים כמנהג יהדות ספרד, להדגיש כי אכן במקורם היו היהודים הללו אשכנזים.

בעיר קושטא נוסד בית-הדפוס היהודי הראשון, "ביום ששי בשבוע, ד' לחודש טבת, בשנת רנ"ד ליצירה". הספר הראשון שנדפס בבית-הדפוס של האחים דוד ושמואל נחמיאש - מגולי ספרד - היה ספר "ארבעה טורים" לרבינו יעקב בר אשר, הידוע בכינויו "רבי יעקב בעל הטורים".

בקולופון כתוב: "פה בעיר קושטנטינא רבה, תחת מלכות ישמעאל, המלך הגדול שולטן בייזיט, יחי לעד ויהי ה' בעזרו, תתנשא מלכותו". כן מודפס בספר "דגל המדפיס", צורה של מגן דוד משולב בעלים וענפים נאים. נזכיר גם את שמו של הספר השני שנדפס בקושטא, והדברים שנכתבו בקולופון. הספר הוא חומש עם פירושים, ובו נכתב כדלהלן: "למן היום אשר בלל ה' שפת כל הארץ, בגירוש המר והנמהר - גירוש גולת ספרד מאז פנה כל טובינו [=הטוב שלנו], הלך הודנו, זיוונו... גם הספרים ספו תמו מבלהות - השמדות ומבוכי-ההפכות, כי הצרות התכופות הציגונו ככלי ריק... עד שבסבות הזמן וחסרון הספרים, יתרשלו האנשים בלימוד בניהם, שאף אם יימצא בינם החומש, לא ימצא התרגום, וכשימצאו התרגום, לא ימצאו הפירוש, וזאת התעודה בישראל... כי החליטו לתקן את המצב, ע"י הדפסת ספרי-קודש חדשים, במקום מה שנותק ונפרד בין בים בין ביבשה, מהספרים אשר לא יכולם מספר".

מעניין שבספרים רבים שנדפסו בקושטא, מוזכר שמו של המלך, מלך תורכיה באותם ימים. ומוסיפים לו תוארים שונים, ומאחלים לו "יר"ה" - ירום הודו.

משפחה מיוחסת

רבי חיים בנבנשיתי נולד לאביו רבי ישראל בשנת שס"ג. משפחת בנבנשיתי או "בנבנשת" היתה אחת המשפחות המיוחסות בישראל, ופירושה: "ברוכים הבאים". היהודים האשכנזים שמשפחתם "אפשטיין" טוענים שהם משתייכים למשפחת בנבנשיתי. האישים הראשונים של המשפחה הזו, מוכרים בתעודות של העיר ברצלונה שבמדינת ספרד, בשנת ארבעת אלפים תתרל"ט. החל מהשנה הזו, אנו מוצאים את בני המשפחה הזו בספרד ובפרובאנס, ולאחר שנת גירוש ספרד גם בארצות המזרח נזכיר להלן חלק מבני משפחה זו: בנבנשת דה-פורטה, היה גזבר המלך הראשון והצטיין בגדולת עושרו בספרד. חי בעיר קאטלוניה. אחיו הוא: אסטרוג דה-פורטה. וידאל יוסף בן שלמה שהיה משורר. רבי יהודה שהיה מראשי הקהילה - בעיר שאלוניקי, לאחר גירוש ספרד. יהודה בן שלמה בן לביא דה-לה קלבריה, גם הוא היה איש כספים בשירותו

של פאדרו הרביעי מלך ארגון ועמד בקשרים עם הגאון רבי יצחק בר ששת, הוא הריב"ש, וכן עם הגאון רבי חסדאי קרשקש.

כן נזכיר את רבי אברהם מסוריה שארגן את התקציב של המלך. הוא סיפק כסף ותבואה לצבא וכונה בתואר "הרב של חצר המלך". לאחר גירוש פורטוגל בשנת קנ"א, ארגן את יהדות ספרד. רבי עמנואל היה מדפיס הש"ס באמשטרדם. רבי שמואל בנבנשת, היה רופאו של פאדרו הרביעי, מלך אראגון.

רבי ששת בן יצחק בן יוסף, היה משורר ונדבן, ומדינאי יהודי בקאסלוניה. הוא פעל בשירותם של מלכי ספרד: אלפונוס השני ופאדרו השני. רבי אברהם היה הרב והמנהיג של הקהילה בסמירה, וחי בערך בשנת ת"ק. רבי יצחק בן משה חי בצפת, והיה תלמידו של האר"י הקדוש, ונפטר בעיר ברוסה שלמדינת תורכיה. רבי משה היה בעל השפעה רבה בשלטון התורכי, והוא מת בצורה טראגית.

רבו המובהק שחשבו כחבר

בצעירותו למד רבי חיים אצל מר זקנו, רבי משה בנבנשיתי שהיה מנכבדי ומזקני הקהילה היהודית בקושטא, לאחר-מכן למד בישיבתו של הגאון רבי יוסף מטראני, הידוע בכינויו מהרימ"ט, וכן למד תורה אצל גדולי הדור: רבי יוסף סאמיגה ורבי צמח נארבוני. רבו מהרימ"ט אהב מאוד את רבי חיים, "וחיבה יתרה נודעת לו על כל חבריו", מרוב הערכתו הגדולה אליו, התייחס אליו רבו כ"ידיד" ולא בתור תלמיד.

נזכיר להלן פרטים אחדים על הגאון מהרימ"ט. נולד בעיר צפת ביום כ"ד תשרי שכ"ט, ונחשב לאחד מגדולי הפוסקים בדורו. הוא התייתם מאביו הגדול בהיותו בן שתים-עשרה שנה. למד אצל רבי שלמה סאגיש - גמרא והלכה - במשך שבע שנים, עד שנת שמ"ז, אשר בה פרצה מגיפה קשה, ובה נפטר רבו זה. בשנה זו ירד זמנית למצרים, וכעבור המגיפה שב לצפת. שם הרביץ תורה והתחיל בחיבור ספריו. בשנת שנ"ד שוב פרצה מגיפה בצפת, והוא עבר לירושלים. בזמן ישיבתו בירושלים, חיבר ספר חשוב על צורת בית המקדש ומדותיו. אחרי כמה חודשים, חזר לעיר צפת.

לא עבר זמן רב, והנה פרצה פורענות חדשה: לפני ארבע מאות שנה בשנת ש"ס - היה רעב גדול בצפת, בגלל גדודי הארבה שהשחיתו את כל האילנות והתבואות. מצבה של קהילת צפת היה קשה מבחינה כלכלית, לכן בחרה ברבי יוסף מטראני לצאת בשלוחא דרבנן לחוץ לארץ לאסוף כספים לטובת בני העיר.

מהרימ"ט נסע לעיר קושטא והתקבל שם בכבוד גדול ובסבר פנים יפות על ידי חכמי העיר וראשי הקהילה. בני משפחת בן יעיש - משפחה אצילה ועשירה מגולי ספרד - איכסנו אותו בביתם, ביקשו ממנו שישאר אצלם, והבטיחו לפרנסו "מכיסם בשוה", ויטול חלק בנכסיהם כשותף", הם הקימו עבורו בית-מדרש גדול לתורה, ותלמידים רבים נהרו אליו מכל ערי תורכיה ללמוד בישיבתו.

לאחר עשרים שנה של לימוד תורה, ולאחר שהעמיד תלמידים רבים וחשובים, "כראות הנשיאים וכל העדה את יקר תפארת גדולתי ומעלת חכמתו ותורתו, אהבת עולם אהבוהו ובכתרה של תורה כתרוהו", והוא נבחר לראש רבני תורכיה.

מהרימ"ט זכה להעמיד כשמונים תלמידים גדולי הדור, שמילאו תפקידים של רבנות והוראה בכל הארצות הספרדיות. פרט לגאון רבי חיים בנבנישתי, נזכיר את הגאון רבי חיים אלגאזי מחבר ספר "נתיבות המשפט", את מהר"ש הלוי, הוא הגאון רבי שלמה הלוי ועוד.

מהרימ"ט ניהל את ענייניהם הרוחניים של קהילות תורכיה, תיקן תקנות חשובות, הקים בית-הדין לאיסור והיתר בקושטא, וכן היה דורש דרשותיו לפני העם בשבתות ובחגים.

הוא חיבר ספרים חשובים בכל מקצועות התורה: פירוש רחב על רוב התלמוד ונושאי כליו [הרי"ף והר"ן], פירוש על הרמב"ם וספר הטורים, דרשות לתורה ופירש על הרא"ם לתורה, כתב ספר "ערוך", כעין אנציקלופדיה תלמודית, ועוד חיבורים חשובים.

רוב חיבוריו אבדו ולא נדפסו. רק שאלות ותשובות שלו בהלכה [שלשה חלקים] נדפסו, וכן חידושים על מסכת קידושין ועוד כמה מסכתות, ו"צפנת-פענח", דרושים על התורה. נפטר בקושטא ביום י"ד תמוז שצ"ט, לפני 365 שנה.

רב ומרביץ תורה

רבי חיים בנבנשיתי נבחר בשנת שפ"ד, בהיותו בן עשרים ואחד, ל"מועצת הזקנים" של העיר קושטא, כאשר המחלקה שעמד

בראשה היתה "איסור והיתר", תפקיד חשוב שהצריך ידע גדול בהלכה. בשנה זו גם התחיל בחיבור ספר "דינא דחיי" – חיבור על הסמ"ג "ספר מצוות גדול". נזכיר כי את ספר מצוות גדול חיבר רבי משה מקוצי, אחד מבעלי התוספות בצרפת. לפני למעלה משבע מאות שנה, השתתף רבי משה מקוצי בויכוח אידיאולוגי, נגד המומר ניקולוס דורין, שהוציא לעז וקטרוג על התלמוד.

אחרי הויכוח הזה, לקחו הכמרים הנוצרים את כל כרכי הש"ס שהיו אצל יהודי צרפת, ושרפו אותם. ב–17 ביוני 1244, הועלו באש עשרים וארבעה קרונות של עגלות מלאות כרכים של התלמוד. טכס השריפה נערך בלבה של העיר פאריס. בעקבות השריפה הגדולה הזו, החליט רבי משה מקוצי לחבר את ספר מצוות גדול, אשר ילמדו בו את מצוות התורה. במשך השנים, חוברו ספרים רבים על ספר הסמ"ג.

בשנת ת"ג נבחר רבי חיים בנבנישתי לרב בעיר חירא הסמוכה לעיר איזמיר. בשנת תי"ח עבר לעיר איזמיר, שישב בה עדיין רבה של העיר – רבי יוסף איסקאפה. בשנת תכ"א, נחלש רבי יוסף איסקאפה, ורבי חיים היה צריך למלא את מקומו, אך בפועל, רק שש שנים לאחר מכן – בשנת תכ"ו, שימש כרב ראשי באיזמיר.

הכנסת הגדולה

פרסומו הגדול של רבי חיים בא לו על ידי ספרו הגדול "כנסת הגדולה", על הטור ושולחן ערוך, את תוכן ספרו מגדיר הרב: "החבור הזה כולל כל פרטי הדינים המחודשים שבאו בספרי תשובות גדולי האחרונים, מזמן הרב המשביר [=מרן רבי יוסף קארו] עד זמנינו... מהתשובות שמצאה ידי מדפוס יד, וגם קצת "דברים שהשמיט הרב המשביר מהקודמים אליו".

אף על פי שמטרתו של בעל "כנסת הגדולה", לא היתה לחדש אלא להעמיד זה בצד זה, את דעות הפוסקים על כל הלכה והלכה, הנה אנו מוצאים לפעמים, שהוא מוסיף גם הערות קצרות המראות לצד מי דעתו נוטה לפסוק את ההלכה, ולעתים הוא מביע זאת במפורש. בהקדמה הוא מוסר גם כללים חשובים על עבודתו, ובעיקר מדריך כיצד יש להשתמש בספר.

כשסיים לחבר את החלקים של "כנסת הגדולה", על חלקי "אורח חיים", יורה דעה ו"חושן משפט", אסף שוב גם על פי מקורות חדשים חומר רב, ואותם קרא בשם "שיירי כנסת הגדולה", אולם על "חושן משפט" חיבר מהדורא בתרא. ביחד עם "שיירי כנסת הגדולה", מכיל הספר שמונה כרכים גדולים. רק חלקים אחדים מהספר נדפסו בחייו של הרב, והשאר לאחר פטירתו, שני כרכים גדולים הדפיס הנדיב מרשיד, רבי אברהם בן נתן, והשאר על ידי נדיבים שונים. על אף כמותו הגדולה, זכה הספר "כנסת הגדולה" לכמה מהדורות.

ראשון–בזמן כתיבתו ושני במעלה, הוא חיבורו על ספר מצוות גדול – בשני חלקים – לאוין ועשין, בשם "דינא דחיי", שנדפס בקושטא תק"ב, מתוך עבודתו בחיבור זה, שחשב לסדרו בדרך שילך בו אחר כך בספרו "כנסת הגדולה", עמד על החשיבות לחבר תחילה מאסף לכל ספרי הפוסקים, מסודר לפי סדר השולחן ערוך. כשחזר אחר כך לספר שכתב על הסמ"ג, שינה את תכניתו וקיצר אותו בהסתמכו על ספרו הכולל על השולחן ערוך.

בעי חיי

מלבד ספרים אלה, חיבר הרב ספר שאלות ותשובות גדול – בארבעה חלקים גדולים – הנקרא בשם "בעי חיי". תשובותיו אלה, וכן חלק שני מתשובותיו על אורח חיים שנדפס לפני כן [בקושטא], הם מקור חשוב עד מאוד. לתולדות הקהילות היהודיות בתורכיה בזמנו.

באחד החלקים מוזכר כי "ספרא דנא אשתבח באמתחתא דמלכא [=הספר הזה נמצא באמתחת "המלך"] הרב המופלא, סמא דחיי, כמהר"ר חיים אלפנדארי". הספר "נדפס פה קושטנדינא", בשנת תצ"ג, "אשר תחת ממשלת אדוננו המלך האדיר שולטון מחמוד יר"ה" [=ירום הודו]. בפתח הספר: "דברי המלך השם נפשינו בחיים הרב הגאון המחבר", וכתב: "זה חלק אדם כי ימית עצמו באוהל התורה, להשיב אמרים אמרות טהורות אמרת ה' צרופה, לדורשי רשומות השואלים ממני להגיד להם את דבר המשפט, כי יהיה להם דבר בין איש ובין רעהו, בדבר שבממון או במילי דאיסורא ומילי

דברכות. שאול ישאלו מה תהא דינו, והכי לדיינו דייני להאי דינא"
[=ואיך ידונו הדיינים לדין זה].

בהמשך מתייחס הרב לשם הספר ולחלוקתו לחלקים: "וקראתי שם הספר הזה – הכולל כל ארבעה החלקים – "בעי חיי", משאלות שנשאלתי אני הצעיר חיים, ומשם יפרד והיה לארבעה ראשים, וקראתי להם שמות לכל חלק וחלק בפרטו. הראש האחד – חלק אורח חיים – קראתיו 'עץ החיים', והראש השני – חלק יורה דעה = קראתיו 'עץ הדעת', והראש השלישי – חלק אבן העזר – קראתיו 'עץ הגן', והראש הרביעי – חלק חושן משפט – קראתיו 'עץ הדר', שהוא מקצוע גדול בתורה, הדר הוא לכל חסידיו, הדנים לפני חכמים דין אמת לאמיתו... וכיון שזכינו לדין, ולבי הלך להיות מיושבי בית המדרש, 'וירדוף עד דן' [מליצה מלשון הכתוב באברהם אבינו: "וירדוף עד [המקום] דן", וכאן הכוונה שרדף אחרי ההתדיינות], בדינא רבה ודינא זוטא, אקרא לאלוקים עליון לאל גומר עלי".

לאחר הקדמתו הקצרה של הגאון המחבר, באה הסכמתו של הגאון רבי חיים מודעי זצ"ל, שכתב בין השאר: "...דרך איש ישר יחזו הני מילי מ'חיים' ראש מלין אמר... מכדי ידעינן תורת חכם מקור 'חיים' אמרת ה' צרפתהו. ובבל מקום מפיו אנו חיים וצבי עדיו לגאון שמהו... דרך הנשר גדול הכנפיים כל יומא ויומא שמעתיה בפומן. דנא יתיב וספרין פתיחו כל כנסייה דאיתיה קמן. מצינו גדולתו שחלק מחכמתו... הן הן גבורותיו. אין חקר לתבונתו שריבה וקיבץ מפוזר ומפורד כל מילי דרבנן. גם הוא יורה למשקל ולמטרי זה סיני עוקר הרים וטוחנם והיו תוצאותיו תוצאות חיים".

עוד חיבר רבי חיים ספר "חמרא וחיי" חידושים על מסכת סנהדרין נדפס ליוורנו תקס"ב.

מעשים בכל יום

עניינים ונושאים רבים ומגוונים, מוזכרים בספר השו"ת "בעי חיי". בחלק יורה דעה [סימן קמ"ז] מוזכר: "כי אראה כי אולת יד המתקדשים והמטהרים, והמה חכמים להבין ולהורות. ורבים מעמי –הארץ דלא ידעי בצורה דשמעתתא מתכסים, בטלית של תלמיד–חכם, להתנאות בטלית שאינה שלהם באלוני מורה" [שמחשיבים את עצמם למורה הוראה], אלו תלמידי חכמים שלא הגיעו להוראה ומורים". ובהמשך מזכיר מקרה אחד: "דאגה בלבי אשיחנה לאחרים, שנת התט"ו נמצאתי פה איזמיר כאורח נטה ללון, ובבית הח"ר [=החכם רבי] שמואל אלוראנאטי נר"ו שם נמצאתי, ושם הייתי. ואירע בבית הגביר אחיו כה"ר אברהם אלגראנאטי נר"ו שנמלחה חתיכת בשר בחלבה, והוא החלב שתחת הפרישה עם חתיכות אחרות, והחתיכה שהיה החלב דבוק בה, היה בה ששים, וכשאר החתיכות לא היו בה ששים. ושאלו את פי והתרתי החתיכה שהיה בה ששים ואסרתי החתיכות שלא היו בהן ששים, וקצת מהחכמים בעיניהם אחרי, התירו הכל. וכשנודע לי הדבר, וראיבה עמהם מאיזה טעם התירו את האיסור". לחכמים הללו הוא קורא "תלמידי חכמים שלא הגיעו להוראה ומורים".

במקרה של ספק איסור אחר, כותב הרב [שם, סימן קנ"א]: "מעמל נפשי, הדיבר אין בו. מראות ברע, רבים מעמי הארץ מתכסים בטלית של תלמידי חכמים, והמה כאדם ביקר ולא יבין, והבור ריק, גם בלא דעת נפש לא טוב, נפשם הבהמית אוותה רע ובאיסורא ניחא להו, ולשונם תהלך אש וגפרית ורוח זלעפות לומר לאחרים בהמה או עוף שהורה בה חכם – אבלו רעים... החטאים האלה בנפשותם, חטא הרבים תלוי בהם---".

בשנת הת"ל, ענה הרב תשובה להחכם השלם רבי אברהם הכהן: "מעשה שהיה פה מגנאסיאה יע"א, בליל כפור, באיש וביתו שהלכו כולם לבית–הכנסת להתפלל תפילת ערבית ושכחו והניחו מרתף של תירוש [=יין] פתוח מבלי מנעול, ואין איש מאנשי הבית זולת שפחה אחת שנשאלה שם בבית. והבית–כנסת הוא קרוב לבית כעשרים אמה, הן חסר הן יתיר [=בירך]. יורינו מורינו מה יהיה משפט התירוש הזה. מי חיישינן שנגעה בו השפחה מאחר שנשארה שם יחידית, עד שיצאו מבית–הכנסת, או דילמא מאחר שתירוש זה לא עברו עליו שלושה או ארבעה ימים לדריכתו, אמרינן דמסתמא לא נגעה בו, כי מה הנאה יש לה לשלוח בו יד, מאחר שאינו ראוי לשתות. על הכל יבוא דברו הטוב, ושכרו כפול ומכופל מן השמים".

בתשובתו פוסק הרב שיש להתיר יין זה רק בהנאה.

שב ואל תעשה

תשובה מעניינת כתב הרב [שם בסימן קע"ז] "לרופא הנעלה כה"ר אברהם ברוך נר"ו". וזו לשון השאלה: "ילמדנו רבינו. אם מותר לרופאים [=היהודים] המרפאים לגויים: ישמעאלים [=מוסלמים] וערלים [=נוצרים] ועמלקים, לעשות להם תרופות נגדיות כדי שימותו, או אם אסור". בדברי תשובתו, כתב הרב: "שב ואל תעשה עדיף". אבל אם הוא גוי המציר את ישראל; מותר לעשות לו כך וכל שכן שאפשר למנוע ממנו תרופות המועילות. שלושה אנשים מהעיר אישיאו. שאלו את הרב: "אותותינו אלה, להודיע לאדון איך לאה ובעלה יעקב מכרו להקדש של ירושלים תוב"ב בית אחד לסך מאה וחמישים גרושוש... כאשר נפטר אביו נ"ע, בא בטענה שרוצה לגבות פירות הקרקע בעד הקרן, ואמר שחכם אחד מדרבנא דעמיה [=מנהיג קהילה] אמר לו כן אם יש בידו שטר הטבה. לכן נא בלשון בקשה, האדון, יחוס על, ההקדש ויטריח עצמו על ענין זה להוציאו לאור, באופן שלא יבוא שום נזק להקדש של ארץ ישראל... ומי יחוס על ההקדש יותר ממעכ"ת [=ממעלת כבוד תורתו], ולאדון משפט הגאולה להציל את ההקדש מיד עושקיו".

בדברי תשובתו כותב הרב: "ומעיד אני עלי שמים וארץ, שבארץ ישראל צפת תוב"ב בהיותה יושבת על תלה, בפני הרבנים היו נוהגים כן לתת מעות שהוקדשו ללומדי תורה בישיבה, ומעות שהוקדשו לת"ת בריוח סך למאה".

שאלה מעניינת [שם בסימן קצ"א], לאחר תוארים רמים: "ארי שבחבורה, הוא הודה הוא זיוה הוא הדרה..." – "עיר שיש להם הסכמה שלא יכנס החתן בחצר שהכלה עומדת שם, ובא אדם אחד מעיר אחרת שאין להם הסכמה זו, אלא החתן נכנס בבית חמיו ואפילו בבית שהכלה עומדת שם. וזה אדם שבא מעיר אחרת עם כלתו ובית חמיו, אם חייב לעבור על פי ההסכמה שיש להם בעיר שהלך לשם... עוד ילמדנו רבינו שבזאת ההסכמה כתוב שאם קודם השידוכין היו דרים יחד, אלא אחר ששידך יכול ליכנס בבית שהכלה עומדת שם. א"כ זה החתן כיון שבא עם כלתו יחד בעיה הזאת, חשיב [=חשוב] כמו אם היו דרים יחד קודם השידוכין, כיון שכולם נתארחו בבית אחד. או דילמא בתר עירו אזלינן [=אחר עירו הולכים], ושם לא היו דרים יחד. על הכל יורינו מורינו ושכמ"ה" [=ושכרו כפול מן השמים].

שאלה בענין שינוי המטרה של מעות צדקה, מופנית לאמשטרדם [שם בסימן רכ"ב]: "ראובן נפטר לבית עולמו... והניח סך מעות שהיו ביד שמעון קרובו, לעשות ישיבה אחת במקום אשר ויטב בעיני יורשו, ויורשיו ושמעון רוצים לשנות המעות ההם למצוה אחרת, כגון להשיא יתומות עניות, בנות משפחתו של ראובן. יורנו רבינו מורה לצדקה אם יש איסור בדבר אם לא". את תשובתו כתב הרב בהיותו באניה, ולכן "אין פנאי להעתיק מה שכתוב בנדון ההוא, [בשאלה דומה שנשאל בעבר] לארכו ולרחבו, לא כתבתי כי אם ראשי פרקים. ומסקנתו היא, שדוקא אם הקדישו הכסף לתלמוד תורה, שתינוקות של בית רבן חמורים יותר, אבל לגבי ההקדש לישיבה, מותר לשנות את הכסף ולתתו ליתומות. שאלה הקשורה בגזירה שגזר המלך והעביר קול בכל מלכותו שלא יימצא יין מכל וכל, ומי שיימצא בביתו או ברשותו, אפילו טיפת יין ייענש קשות. איך יעשו בקידוש ובהבדלה. הרב מייעץ לקחת צימוקים ליין.

שנות חיים

גם אחיו של רבי חיים, הגאון רבי יהושע בנבנשתי היה מגדולי החכמים בעיר קושטא, ושימש שם בתור דיין. הוא כתב פירוש על התלמוד ירושלמי בשם "שדה יהושע". וכן חיבר פיוטים רבים.

הגאון רבי חיים הכהן זצ"ל [יליד ג'רבא ושימש בתור רבה הראשי של מדינת לוב] הזכיר בספרו "וכרנו לחיים" – פירוש על הגדת פסח – אחד מפיוטיו של הגר"י בנבנשתי, חרוזים על סדר ליל פסח. הפיוט מתחיל במלים: לבל יומט לנצח, כלל סדר פסח. והיה על מצח. לאות ולמזכרים ומסיים במלים: ובכוס הרביעי. הללו אל רועי. בהלל ושעשועי לשם ולתפארתו מרן החיד"א כתב שגם בנו של רבי חיים בנבנשתי היה חכם גדול: "ובנו [של הגאון רבי חיים] הרב מהר"ר ישראל ז"ל, היה רב באיזמיר. ובן ארבע עשרה שנה[!] עשה הקדמה לספר "בנסת הגדולה", והזכירו הרב מר אביו [את בנו רבי ישראל] בסוף "הכנסת הגדולה", חושן משפט, חלק א' בהשמטות, בהוצאת "מכון הכתב", יצאו לאור כמה חלקים של "הכנסת הגדולה" בסדר

חדש. פרט לצילומים רבים של הספר שיצאו במשך השנים. הגאון הגדול רבי חיים בנבנשיתי נפטר ביום י"ט אלול התל"ג, בעיר איזמיר: יש הסוברים כי הוא חי שבעים שנה. אבל מרן החיד"א כתב: "וימי חייו של הרב "בנסת הגדולה" ד"ע [=שבעים וארבע שנה בקירוב, זכרו לברכה לחיי העולם הבא"].

עונג שבת, פרשת ניצבים-וילך, גליון 39, תשנ"ט

רבי חיים בנימין פונטרימולי 'פתח הדביר'

הצדיק הגאון בוצינא דנהורא המאור הגדול דיינא דנחית לעומקא דדינא הרב הכולל האירו ברקיו ממזרח וממערב, בן של קדושים כמוהר"ר רבי חיים בנימין פונטרימולי מרבני אזמיר המופלאים, מח"ס "פתח הדביר" ד' כרכים על שלחן ערוך או"ח, היה בנו של רבי חייא פונטרימולי מח"ס "צפיחת בדבש", ונכדו של הגאון רבי בנימין פונטרימולי זצוק"ל בע"ס "שבט בנימין". היה חבר בבית דינו של הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל, שג"כ מזכירו רבות בספריו וכותב: "ושמעתי מפה קדוש הרב כמוהר"ר חיים בנימין פונטרימולי נר"ו...", והחביר"ם מציינו בספרו 'ספר חיים' סימן ט, כא: 'ולידידינו הרב ספרא רבא ויקירא נר"ו, בספרו החשוב פתח הדביר...', בניו כולם נודעו כתלמידי חכמים חשובים וגדולי תורה. אשתו היתה הרבנית הצדקת מרת לאה תנצב"ה. בתו של הגאון רבי יהושע אברהם קריספין, בע"ס 'אברהם במחזה' גיסו היה גאון רבי נסים אברהם אשכנזי בע"ס 'נחמד למראה'.

בהסכמת מרביצי התורה דאיזמיר הגר"ח פאלאג'י והגאון רבי יאושע אברהם קריספין זלה"ה גיסו מתארים את בע"ס "פתח הדביר" בזה הלשון: "ארי שבחבורה... בר אבהן ובר אוריין... שלם בכל מדות טובות שמנו חכמים מעלת הרב השלם...".

היה גם עמיתו בתורה של הגאון רבי נסים יצחק ארדיט בע"ס "נר יצחק". הגאון רבי יוסף פאלאג'י בספרו "יוסף את אחיו" עמוד קמח בנדמ"ח [תשס"ה] מתארו בתארים רמים בזה הלשון: "מורינו הרב תנא דאורייתא, הרב המופלא רב גובריה ורב חילי, חיים ומלך נר"ו בע"ס פתח הדביר שהיה ממוני הגיטין...". ועוד שם ממשיך וכותב רבי יוסף: "מו"ר תנא דידן מי כמוהו מורה שכן גזר אומר גזרת מלך...". גם הגאון הנורא מהרש"א אלפאנדארי כותב עליו בשו"ת מהרש"א אלפאנדרי [חלק ב' סימן יג דף עה, עז] ומכנהו בזה הלשון: 'כתב הרב גדול הדור בעל פתח הדביר...'.

הגאון רבי רפאל ביטראן זצוק"ל מתארו '...מופת הדור רבי בנימין פונטרימולי בספרו פתח הדביר'. [ראה כת"י זכור לטוב סימן שכ"ב דף 48 ב.] מתוך הספדו של הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצ"ל על רבי חיים בנימין פונטרימולי: דרוש שדרשתי על גבי ארונו של הרב המובהק עזרי"א חברינו בעל ספר "פתח הדביר" זלה"ה ביום יו"ד ניסן התרל"ג ליצירה. מה נענה ומה נאמר מה נדבר ומה נצטדק כי יצאה גחלת אש להבת שלהבת בכתוב בסדר היום "ואחיכם כל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה', על שאבדנו חיבת עין ימין" צדיק יסוד עולם, העיקר והיסוד מעירנו אזמיר יע"א" אוי לנו שכך עלתה בימינו, עונותינו הטו אלה לקרב מיתת רב גדול כזה, ויען הוא ציוה שלא לספר בשבחיו, אני פי מלך אשמור, זולת צריך לעורר עליו בכי והספד מר על שהלך בצערות למצע"ר בנימין ממיתת שני בניו היקרים שזה גרם לו עתה שלא סבל חולי הטיפה רח"ל. ואין ספק כי אדם גדול שכמותו ונשיא אלהים בתוכינו לא מת כי אם בעונות הדור... [אברהם את ידו, דרוש ז' להספד].

הגאון העצום רבי חיים מאיר מזרחי זצוק"ל מגדולי חכמי איזמיר שקו"ט עמו במו"מ של הלכה, והיה ידיד מובהק של רבי חיים בנימין פונטרימולי והוא כותב עליו בספרו 'בן הרמה' על הרמב"ם הלכות יו"ט פ"ב, דף נ"א, ע"א בזה הלשון: 'שלום שלמא רבא, וברכות לראש צדיק, יהא רעוא דליפוש חיי אריכי, זקן ויושר בישיבה בבנים ובני בנים בני סמוכי לאלפי רבבה... רב אחא משבחא ארי שבחבורה שדעתו רחבה, אורן של חכמים ושל סופרים ספרא רבה, מעלת הרב המובהק חיים ומלך נברשתא דדהבא, דרך ובא דרך ארוכה העמוקה והרחבה, כמדתו לכל רוח בהוויות דאביי ורבא, לא הניח פינה וזוית אשר לא עמד בה...'.

הגאון העצום, תנא דאורייתא רבי נסים חיים מודעי בספרו "דרישה מחיים" דרוש י"ב, מעלה קווים מופלאים על מעלותיו וסגולותיו המיוחדות של רבי חיים בנימין פונטרימולי:

"סדרתי על עמיתנו בתורה הרב פתח הדביר ז"ל יגדיל החיוב להגדיל ביותר ההספד על ת"ח שהחמירו רז"ל ואמרו "דכל המתעצל בהספדו של חכם ראוי לקוברו בחייו", ואם זה אמרו בסתם תלמיד חכם, כל שכן וקל וחומר במיתת אדם גדול, איש על העדה מומחה ופקיע בישראל גדול שמו, כי מיום היותו לא ימיש מתוך האהל אהלה של תורה מחדש בטובו הלכות מרובות, דהחיוב הולך וגדול לספוד ולבכות מאין הפוגות כ"ש במאי דקמן באדון אשר אנו עוסקין בו כי כבודו ותחלתו אין די באר.

כמו כן יאות לנו לבקש אופן לספר בשבחיו בלתי הוספה וחסרון, והנה נא לפנינו דרך נבון לספר מדה טובה האחת אהובה כוללת כל מדות טובות ובה מהולל מאד בלי תוספת וחסרון, והוא דכבר ידוע לכל דמיום היותו עד היום הזה היה שקוד על לימודו לילה כיום יע"ר לא ימיש מתוך האהל, כי אזכרה ימים מקדם בשבתנו יחד כאיש אחד חברים בישיבה ימים ולילות וגם בביתו לא פסק מדברי תורה בעומק הלכה ועדיו הן הם ספריו הנחמדים שלשה המה מטיבי, ומלבד זה יש ויש באמתחת בנימן חיבורים רבים שלמים יפים וטובים שהן ראויין להביאן תכף על מזבח הדפוס, וכבר באשכבתיה דמוה"ר מרן החבי"ף זיע"א הנה הבאתי מ"ש מוה"ר הנזכר ז"ל בהקדמתו לספרו 'סמיכה לחיים' דעשר מעלות טובות בזויות מחוטבות נמצאו במי שמדפיס ספרים ומחלקן לרבים וכל אחד מהנה היא יסוד כמה מעלות טובות, גדולה שבגדולות כי הוא מזכה את הרבים ותנן בברייתא 'כל המזכה את הרבים אין חטא בא על ידו', ואין לך מדה טובה הימינה כי מסתמא הרי הוא שמור מכל חטא ועון בשב ואל תעשה ונמצא בידו מצות רבות בקום עשה מה שאין הפה יכולה לספר כי התורה כשמה כן היא, כי תורה היא מלשון הוראה כי היא תורתו ללכת בדרכי יושר ולעשות רצון קונו ע"ש. ומלבד זה נלוה עמו כי היה בן מכבד אב כי בימי בחרותו טרח ויגע להוציא לאור ספר שבט בנימן להרב מר זקנו ז"ל וקצת סימנים מהרב מר אביו רבי חייא רבא ז"ל ואף כי אחרי מות הרב מר אביו ז"ל כי כל כתיבותיו היו למאכולת אש טרח ויגע בעשר אצבעותיו להוציא לאורה ספר צפיחית בדבש כלו מתורה שבע"פ ממה שהיה רשום בזכרונו ומלתא בדנא לאו מלתא זוטרתי היא דאחר היות ספר זה אבוד מן העולם הביאו לאיתנו ובודאי תהי משכורתו שלימה מעם ה' אלקי ישראל לתת אורך ימים עולם ועד בעולם שבולו טוב כי קיים מצות כיבוד אב ואם מכבדו בחייו ומכבדו במותו כיבוד אמיתי. ואם בשאר כל אדם אמרו חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת כ"ש העושה חסד עם אבותיו להדפיס רובי תורתו כי שברו כפול ומכופל.

ואחרי דברינו אלה כל אדם יבין דבר מתוך דבר וידע חין ערכו מאין ספורות ועתה עת לחשות מלספר עד בשבחיו כי יכלה הזמן ותסתיים ע"י שאר המספידים הצד השוה כי נפל ממנו רב מלא וגדוש במעלות ומדות ושלם בכל דבר כולל הכל וניצולין אנחנו מעונשו של זה.

ומה גם היותו בן מלכים שלשלת יוחסין ואבסניא של תורה כי מר זקינו הרב שבט בנימן ידוע לכל תפארת גדולתו ושלמותו. וגם הרב מר אביו רבי חייא רבה ז"ל בקיאין אנחנו בו כמה רב גובריה ואשרי בניו אחריו והיה המחנה הנשאר לפליטה גם המה ת"ח רשומים יה"ר שיהיו אוחזין מעשה אבותיהם לעסוק בתורה בתמידות ולהוציא לאור כתבי הקדש בין הנשאר מהרב שבט בנימן ומעשי חייא וגם ספרי האדון אשר אנו עסוקים בהספדו וספרי בניו שמותו בקצרות שנים שיהיו שפתותיהם דובבות וזכותם יגן עליהם ועלינו אמן.

ניהדר אנפין למיחם הספדא לן יאי למבכי כקטון כגדול כי חס"ר עינ"ן היה לנו לעינים מורה הוראות בישראל ועל כלן אנא ענייא צר לי מאד כי זה יותר מחמשים שנה אהבה קשורה בינינו אהבה שאינה תלויה בדבר שבת אחים כאיש אחד חברים איש את רעהו יעזורו בדברי תורה אין דבר חוצץ בינינו. עוד מצד אחר ראוי לספוד ולבכות עליו ביתר שאת כי סבל יסורין קשים ומרים והוא מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו ועל הכל צער מיתת בנים בחייו ובעוונותינו הרבים אירע לו ממש כמו שאירע לאהרן הכהן שמתו בפניו נדב ואביהוא והצדיק עליו את הדין וידום אהרן. כמו כן ממש מתו שני בניו שהיו גדולים וטובים והמה חכמים מחוכמים וחתן שלם וכמה צער הכל ואף על פי כן לא פסק מדברי התורה ובכל

צערו היה לן בעמקה של הלכה ולא פסיק גרסא מפומיה ובברכות [דף ו] אמרו הני תנא קמיה דרבי יוחנן כל העוסק בתורה ובגמילות חסדים וקובר את בניו מוחלין לו על כל עונותיו יע"ש.

בספר 'עבד אברהם' דרוש להספד דף ק"י, ע"א כותב בנו מהר"א פונטרימולי שלאביו הפתה"ד יש חיבור על תהלים בכתב יד, ושם הוא מזכיר חידוש על הפסוק "מי יעלה בהר ה' וכו'. יהי רצון שנזכה לראות בחיבור זה.

ספרו "פתח הדביר" חידושי דינים על שו"ע או"ח: חלק א, איזמיר תרט"ו. חלק ב' שם תרכ"ג. חלק ג' שם תרל"ג. ספר זה מחכר רבות בספרי השו"ת וההלכה ובפי גדולי הפוסקים.

ראה בספריו של הגאון בעל השדי חמד בספרו 'מכתב לחזקיה' שו"ת או"ח סימן ה' דף לא, א' שמזכירו בזו הלשון: 'הגיע לידי ספר"א רבא לאחד המיוחד מרבני ע"ת איזמיר יע"א ה"ה הרב המופלא כמוהר"ח בנימין פונטרימולי נר"ו הכי קרא שמו פתח הדביר והוא חיבור נפלא על הטור שלחן ערוך אורח חיים...'. וראה עוד בשד"ח מערכת ב' כלל קטו ד"ה – ועל, שכתב עליו: "מופת דורנו". ושם במערכת יום כיפורים ס"ק – א' כתב: 'הרב פתח הדביר כל רז לא אניס ליה... בספרו הקדוש יודע ומכיר שדרכו בקודש חופש כל חדרי תורה בענין שעוסק בו דברי הפוסקים ראשונים ואחרונים...'.

בניו הם: הגאון המופלא רבי ישעיה יוסף בעל ספר "פנים במשפט" "פני יוסף" ועוד. החכם רבי שמואל רחמים, הגאון השקדן בתורה רבי אברהם בעל ספר "אשר לאברהם", "חנוך לנער" ועוד. הגאון הצדיק רבי רפאל חייא בעל ספר 'דרכי איש'. בניו מזכירים חידו"ת רבים ממנו. והחידושים נכתבו עלי ספר בחיבוריהם, ראה: "פני יוסף" דף נג, ע"ב, נד, ע"א, פד, ע"א צו, ע"א, קטו, ע"א, קלג, ע"ב, קמב, ע"א. חתנו היה ר' יוסף אמאדו.

נפטר בי' ניסן בשנת תרל"ג [1873] ונטמן באיזמיר.

רבי חיים גבאי

'פסח לה"'

היה מגולי ספרד בגירוש בשנת ה'רנ"ב [1492] והתיישב בטורקיה כנראה בקושטא.

היה בנו של הגה"ק המקובל רבי מאיר ן' גבאי זיע"א. רבי חיים חיבר ספר הגדה של פסח "פסח לה"' ונדפס בקושטא ש"ב. מצויים ממנו הגהות בספרי אביו הגדול.

רבי חיים גרשון הכהן

הרב הצדיק המופלא סבא קדישא אב"ד מקודש כמהר"ר חיים גרשון הכהן זלה"ה היה חכם באשי בקושטא בין השנים התר"ד–תר"ך [1854–1860]. היה עניו מופלא, והיה בורח מהשררה ונחבא אל הכלים, ולא היה מחשיב מעצמו לכלום, רק בסוף ימיו בעל כרחו מינוהו להיות ריש גלותא. כל ימיו היה מתנהג בחסידות ויראת שמים פנימית. תפילותיו היו בכוונה עצומה, וכשהיה עובר לפני התיבה היה מעורר לכל הציבור המתפלל עמו נהרי נחלי דמע, ותפילותיו היו למגן וצנה. שבחים אלו ספד לו הגאון רבי חיים פאלאג'י ביום פטירתו ט"ו באייר שנת תר"כ [1860] ונדפסו בספרו "חלקם בחיים" דרוש י"ד להספד עמוד קכ"ד.

כמו כן ספד לו הג"ר יוסף אלפאנדרי זצוק"ל בספרו 'ויקרא יוסף', ובראש הדרוש כותב: "דרוש ז' להספד שדרשתי בק"ק אורטה קיואי בתשלום ז' [בשבעה] מפטירת ה"ה כמוהר"ר חיים גרשון הכהן זצוק"ל שהיה נשיא ישראל בהורמנא דמלכא תנצב"ה...'. ובדף קב, ע"ב באמצע הדרוש הוא כותב: ...האי תנא דידן אישי כהן גדול המאיר לארץ, כי מאן דחמא גודל חסידותו ויראת חטאו שלם הוא ושלמה משנתו כי זכה להיות ראש הגולה אשר המלך חפץ ביקרו, ועל ידי הכח והשליטה שהיה בידו רבים השיב מעון והעמיד ארץ על מכוניה בפתוריה... ודאי כי ראוי להספיד עליו במספד על היחיד בדורו...'. ובדף קו, ע"א הוא כותב: '...לן יאות למבכה על אבי הצדיק מלכא ורופילא אישי כהן גדול... כי כלהו תהילי איתנהו ביה, חכם, ואב"ד, וכהן, ונשיא... והיה דבוריו בנחת, ואף אם

לפעמים לפי צורך הענין היה מדבר דברים מרים כזית היה בלתי שום פניה, כי אם זך בלי שמרים...'.

רבי חיים דוד חזן עדיב לב'

כשני חדשים אחרי פטירת הראש"ל חיים נסים אבולעפיה, נבחר במקומו, לראש"ל וראש הרבנים בירושלים בניסן תרכ"א [1861], "הרב הגדול חק"ל ארי בן ארי מוהר"ר חיים דוד חזן המכונה "ח"ד בדרא".

הרב חיים דוד חזן נולד באיזמיר לאביו הגאון הראש"ל יוסף רפאל חזן [ה'חקרי לב'], בראש חודש חשון שנת התקנ"א ליצירה [1779].

בצעירותו היה מפרחי הרבנים באיזמיר והתמחה במלאכת השחיטה ועלה לדרגת ראש השוחטים בעירו.

בשנת תקע"א [1811], בהיותו בן עשרים שנה נסע לקושטא להדפיס בה את ספר אביו "חקרי לב", חלק שני, עם הגהות ותוספות משלו; הוא מצא חן בעיני מנהיגי הקהילה ורבניה וביחוד בעיני השר קרמונה והם השתדלו והשיגו לטובתו פירמן פטורין מכל מסים ונשאר בקושטא קרוב לשלשים שנה.

בראשית שנת ת"ר [1840] נבחר הרב חיים דוד חזן על ידי קהילת איזמיר ורבניה לראש הרבנים בה, וכיהן במשרה זו כחמש עשרה שנה רצופות, ובשלהי שנת תרט"ו [1855], בגיל ששים וארבע שנים עלה לארץ ישראל, יחד עם נבדו הרב אליהו חזן שהיה עתיד להיות רבה של אלכסנדריה של מצרים, וקבע את דירתו בירושלים, ומיד תפס עמדה חשובה בעיר הקודש ומציאותו הורגשה מיד. רבני העיר מנוהו לראש אב בית דין ולסגנו של הראש"ל חיים נסים אבולעפיה. חברי בית דינו היו: הרבנים רבי יעקב קורדוביירו, רבי יצחק קלאמארו ורבי אברהם עמאר. הוא היה כל כך גדול בתורה עד שרבני עירו הוסיפו לו את התואר: "ארי בן ארי, ח"ד בדרא".

[חיים דוד יחיד בדורו].

בשנת תרי"ח [1858] יצא הרב חיים דוד חזן בשליחות ירושלים לווינה, ובעברו דרך אלכסנדריה של מצרים, אישר בה תשובה בהלכה של רבי ישראל משה חזן ובראש תשובתו זו הוא כותב: "אבי בדרך הנחני ה'... פה נא אמון יע"א בשליחותייהו דרבנן בצעריך ירושלים תוב"ב".

אריה ליב פרומקין כותב כי הרב חיים דוד חזן נעתר ללכת בשליחות מצוה זו עם חמשה רבנים מירושלים לקריית מלך רב עיר ווייען, ואחרי גמר שליחותו חזר ירושלימה וחגג בה, בראש חדש חשון התרכ"א [1861] את יום הולדתו השבעים ברוב פאר והדר.

בראש חודש ניסן של אותה שנה [תרכ"א – 1861], הוכתר הרה"ג חיים דוד חזן לראשון לציון וראש רבני ארץ ישראל, וכל רבני ירושלים כספרדים כאשכנזים השתתפו בטקס הכתרתו. מפני סיבות בלתי ידועות לא אישרה הממשלה המרכזית בקושטא מיד את בחירתו אלא ניתנה רשות למושל פלך ירושלים להביר אותו רשמית ורק אחרי חדשים אחדים אושר רשמית ע"י קושטא ולאות הוקרה על פעילותו כבדתהו ממשלת תורכיה בעיטור מג'ידיאי על פעולותיו לטובת עדתו ומיד אחרי אשורו הרשמי היה מצרף לחתימתו גם בהסכמותיו על ספרי רבנים: "ודא גושפנקא דשדר לי מרן מלכא לי לשמי, ראשון לציון ואגפיה חיים דוד חזן ס"ט. [והוא קיבל גם אגרת ברכה מאת הקיסר נפוליון, כתובה בעצם ידו].

גם לפני בחירתו לראשון לציון היה הרה"ג חיים דוד חזן הרוח החיה בכל ענייני ירושלים והיה יד ימינו של הראשון לציון חנ"א וניהל את כל ענייני ירושלים שהתרחבה בינתים, בהשכל ודעת.

בשנת תרכ"ד [1864] אנו מוצאים את חתימתו יחד עם כמה רבנים אחרים מירושלים בענין העברת חלק מזכויותיה של העדה הספרדית במנורה הגדולה של כסף שהובאה מחוץ לארץ לקשט בה את בית הכנסת הגדול "בית יעקב" שבחורבת רבי יהודה החסיד, ושמפני מצוקתה הכספית של עדת הספרדים בירושלים הוכרח הראש"ל חיים דוד חזן למכור לעדת האשכנזים את זכות הספרדים במנורה זו.

רבי חיים דוד חזן, חתם על אגרת שליחותו של שליח ירושלים הרב אשר אברהם הלוי שנשלח לתורכיה בשנת תרכ"ד [1864] ונתן כתב המלצה לרבי חיים צבי שניאורסון שסיבב בראשית הקיץ של

שנת תרכ"א [1861] באוסטרליה, וכתב באגרתו: עמים אחרים ובעלי דתות שונות רכשו להם נכסים, הקימו בנינים ובנו ארמונות [בירושלים] ולמה נהיה אנחנו שפלים מהם, למה לא נבקש אנחנו לרשת את הארץ, ובפרט, שבעורת ה' השעה כשרה לכך, כל איש חכם לב יראה מיד בפעולה זו צעד לקראת גאולתה השלמה של ירושלים".

רבי חיים דוד חזן חתם על אגרת שליחותו של הרב רבי יוסף נסים בורלא, שנשלח באביב תרכ"ג [1863] ע"י קהלות האשכנזים בירושלים לשם בנין "בתי מחסה" לצפון אפריקה טריפוליטניה, תוניסיה ואלג'יריה, ואישר את דברי רבני האשכנזים שולחי השליח "לעשות נדבה גדולה והגונה" לטובת "חברת אוהבי ציון וירושלים ילידי מדינות אשכנז ועסטרייך והנלוים אליהם לבנות בתי מחסה לעניים ולהכנסת אורחים וכו' בהר הקודש ציון ת"ו".

רבי חיים דוד חזן נבחר ע"י קהלות האשכנזים בירושלים כמבריע בין שני בוררים אשכנזים בריב שנתגלע בין כולל הפרושים והחסידים מצד אחד ואנשי ווארשא שנתיישבו בירושלים ושלא היה להם כולל מיוחד ודרשו שתרומות עירם יגיעו להם בנפרד על שמם – מצד שני.

רבי חיים דוד חזן חתם על האגרת של השליח האשכנזי רבי אריה ליב ב"ר אהרן הכהן [הוא אביו של אפרים כהן ריי"ס שהיה מנהל בתי הספר של העזרה בא"י] שנשלח לאמריקה בשנת תרכ"ז [1867] מטעם עדת הספרדים בירושלים "להחיות לב נדכאים, בני ציון היקרים... המוטלים ברעב... והמחלות המחלה הנוראה חולי רע [רח"ל] ורבים חללים הפילה... והרעב כבד בארץ וכו'.

רבי חיים דוד חזן הסכים על ספר "קונטרס הגהות והערות והארות לש"ז שניאורזון [ירושלים תרכ"ה], ועל חידושי הר"ן והטורים [תרכ"א], ועל "חמדה גנוזה" [תרכ"ג], הוא חתום על הסכמה בענין החזקות בירושלים משנת תרי"ט [1859] ובכתבי השדרו"ת של הרה"ג אהרן עזריאל, הרה"ג חיים אברהם פינסו בשנת תרכ"ז ואת אחד מפסקיו בספרו הוא מסיים: כד' החותם מתוך חולייו הכבד לכבוד התורה ולומדיה, בש"א חשון התרכ"ט שנת צדק ומשפט לפ"ק, ודא גושפנקא דשדר לי מרן מלכא, לי לשמי, ראשון לציון ואגפיה, חיים דוד חזן.

בשנת התרכ"ו כשלש שנים לפני פטירתו עלה ארבה כבד על ארץ ישראל בכלל ועל ירושלים בפרט "והשחית את כל יבול הארץ לא השאיר עלה ירק לא בירקות ולא באילנות כלל", ואח"כ פרצה מגפת החולי רע "ובעוה"ר [ובעונותינו הרבים] מתו הרבה אנשים ונשים וטף אשר לא ישוער, והיה היוקר גדול עד להפליא, כפנא ומותנא, לא תקום פעמים צרה".

רבי חיים דוד חזן חיבר הרבה ספרים שאחדים מהם הוציאו לאור אח"כ על ידי נכדו הרה"ג אליהו חזן ראש רבני אלבסנדריה, ואחדים אבדו בזמן מגפת החולי רע שפשטה באיזמיר. מספריו אלה נזכיר את א]. ספר "תורת הזבח" על הלכות שחיטה על סדר א"ב [שאלוניקי תרי"ב] ירושלים [תרמ"ג] ב]. "נדיב לב" שו"ת שני חלקים על או"ח ויו"ד [חלק א' נדפס באיזמיר וחלק ב' בירושלים תרכ"ה]; ג]. "ישרי לב", קובץ פסקי דינים, יצא לאור בהוספות ע"י נכדו הנז' [אזמיר] – תרפ"ח.

מהדורת [אשדוד תשנ"?] שלפנינו, דף א' ע"א – צד ע"ב: פסקים וכללים על סדר ד' חלקי השולחן ערוך בסדר א"ב; בתוכם מפוזרות טו תשובות, ראה: דף א' ע"ב; ז' ע"א – ז' ע"ב; כא ע"ב ועוד. דף ו' ע"ב – ז' ע"א: תשובת ר' דוד שירירו. דף כד ע"א – כה ע"א; תשובת ר' שלמה זרקא. דף צד ע"ב – קבא ע"ב: "קונטרס הזכרונות" מאת אבי המחבר, ר' יוסף רפאל חזן – הקונטרס שהוא "מאסף לכל המחנות". כולל כללים ומושגים. בסדר א"ב, ומקורותיהם. צורפו אליו גם "איזה הגהות מאת.. בניו זלה"ה ונכדו המשי"ח [=משה ישראל חזן] ז"ל ומאתי... המגיה נכדו..". דף א' ע"א – ה' ע"א [בספירה השנייה]: דרוש להספד על המחבר מאת המגיה "החי"ר [–הצעיר יהודה קרישפין] ס"ט, את זה דרשתי בקהל עם בק"ק עץ החיים.. י"ח אדר.... על... המחבר... נפקד ממנו ביום זה שבט... תרכ"ט".

רבי חיים דוד חזן לא האריך ימים על כסא רבנותו הראשית והוא נפטר בירושלים ביום ה' לחודש שבט שנת התרכ"ט [1869]

ונקבר בהר הזיתים. נערכה לו הלויה רבתי עם שבה השתתפו גם נציגי הממשלה והמעצמות האירופיות ועל מצבת קברו, חקקו כתובת זו:

מצ"ק. לב נשבר אל הלקח ארון האלקים שמה ושבר גדע קרן ישראל, חמק עבר ויגדל המספד בירושלים לב מלך, רבן של כל בני הגולה, מרן הגאון הגדול, מפורסם לשם טוב ולתהלה, ח"ד בדרא, כתר תורה מאד נעלה, ראשון לציון מלך ירושלים, לב דוד גולת אריאל, גאון עוזנו, חוק לישראל כמוהר"ר חיים דוד חזן זצוק"ל, אלוף מגדיאל, ותהלתו בירושלם, לב האריה בעהמ"ח ספר מ"תורת הזבח" וס' "נדיב לב", אבי ייטב לב, לב טהור, לב ירושלים שר וגדול נפל ביום ה' שבט תרכ"ט תנצב"ה (הראשונים לציון, עמודים 135–138).

משיירי כנסת הגדולה

מתוך הספדו של רבי אברהם פאלאג'י על דודו זקינו רבי חיים דוד חזן מח"ס שו"ת נדיב לב: יגדל המספד ויבכו הקרובים והרחוקים על סילוקן של צדיקים, גדול אדונינו ועטרת ראשינו מו"ר הרב הגדול צרור המור דודי לי, רב תנא ירושלמאה, המלך דוד זלה"ה וזצוק"ל, שהיה משיירי כנסת הגדולה, ובעוונות הרבים שנה שעברה מיום שעלה לשמים הגאון החסיד רבינו שבגולה פאר הדור והדרו מרן הקדוש רבי אבא זצוק"ל, זאת נחמתי בעוניי דהותיר ה' לנו שריד כי יש לנו אב זקן אשכול הכופר דודי לי סתרי ומגיני, והייתי מתנחם עמו דיש לי רב חיי על האדמה דבמקום אב קאי מאור עינינו בכל פינות, והנה בעתה נשארנו בלתי משען ומשענה, ומכמה צדדים חיובא רמייא עלן יאות למבכי ולספוד ולמרר בבכי ימים ולילות נהרי נחלי דמעה. תיתי חדא: כי כולי עלמא ידעי דמיום שיצאתי לאויר העולם בגמול עלי אמו נתגדלתי על ברכיו ולא זזה ידינו מתוך ידו, דלא היה יום שלא בא לבקר לבית מדרשינו, וכשלא היה יכול לבא היינו הולכים אצלו, זה היה תדיר ולא פסיק שנים רבות, ולא ראיתי כהנה אהבת דודים כמוהו ואחיו גדולים ועצומים עם בית אבי, ומכירו הייתי סדר טבעו, נדיב היה כיד המלך ואחד משרי המלוכה, ונחת שולחנו ומושב יקרו וחן שפתיו היה מרחיב לבו של אדם, וכשהיינו עמו היה לנו תענוג וקורת רוח יותר מטיול גנות ופרדסים, וכל דבריו בהשכל בטעם שיח, מנקיי הדעת, ועל הכל חסדי דוד הנאמנים רך הלבב אב רחמן הגם דחזותו היה כלב אריה. זאת שנית: שהיה אדם גדול בתורה ומומחה ופקיע, והיה מגדולי הדור, והוא שפט את ישראל בקרב מחנינו, וכשארי עלה לארץ ישראל בירושלים תו' מינו אותו לראש וקצין ראשון לציון. והבאתי את הג': כי אמינא ולא מסתפינא כי העיר הזאת היה לנו זכות גדול כי זכינו לזכות הגדול רב טבחייא דלא קם כמוהו דאיזן ותיקן בעניני השחיטה ובדיקה שתהיה בלי שום פקפוק, וייעמידם לעד לעולם חק נתן ולא יעבור, וקבע ישיבה גם כן ללמוד לכל שוחטי מתא הלכות שחיטה ובדיקה שורש הדין על בוריין. ועל ארבעה לו אשיבנו: כי תרדנה עינינו דמעה על הטורח הרבה שהיה לו בקרב מחנינו ואת התלאה אשר מצאתו, ומעי מתחותכין בהעלות על לבבי דבשעה הלויה לארץ ישראל נפל על לשאול ממנו מחילה בעדו ובעד כל העדה בפני רבים מנכבדי הארץ, ובכו כל העומדים שם מעומקא דליבא ומי שראה זו, אנן יתמי דיתמי מה נענה ואמר נאמר מה נדבר ומה נצטדק. וחמישיתו יוסף עליו: דנהירנא דהגאון המפורסם אבי התעודה מרן זקנינו (בעל "חקרי לב") זלה"ה היה חביב לו מכל בניו, כי בן זקונים הוא לו, ונפשו קשורה בנפשו, וזה לך האות דזכה להיות ממלא מקום אבותיו וחיי כשיעור שנותיו, ואין ספק דשמחה לאב יגיע כי בנו נכנס במקומו בעיר ירושלים תו' לחותם הראשון, והנה בעת"ה גם האבות מצטערן בקבר, ועל זה ידוו כל הדווים. ואת הש"ש: דצדיק הנפטר בארץ ישראל כל המקומות שבחוץ לארץ חייבים בהספדו, מכל שכן כשהיה גם כן מר דיינא בעירנו דהחיוב נוסף כפלי כפלים (ארצות החיים, דרוש ט, דף קפב–קפג).

כצאן אשר אין להם רועה

המשך מהספדו של רבי אברהם ב"ר חיים פאלאג'י: הנה בעתה נשארה העיר הקדושה ירושלים דדהבא אלמנה שכולה וגלמודה כצאן אשר אין להם רועה עד אשר ישקיף ה' השקפה לטובה להזמין להם רעייא מהימנ"א ובני ציון יגילו במלכם. והצצתי כי ביום ראש חודש ניסן מינו אותו לרב בירושלים להיות יושב בראש כמו שהיה המינוי של הגאון מר אביו אדוני זקני (בעל "חקרי לב")

זצוק"ל וזיע"א ביום ראש חודש ניסן פה עירנו בשנת התקנ"ד, ונתקיים בו "תחת אבותיך יהיו בניך" בב' מקומות באזמיר יע"א ובעיר הקודש ירושלים תובב"א, אשרי מי שזכה. ועוד דקדקתי מעשה ה' כי נורא דביום הזה שהוא ראש חודש ניסן אנו קורין ההפטרה "ועבדי דוד מלך עליהם וישבו על הארץ אשר נתתי ודוד עבדי נשיא להם לעולם" אין ספק כי לא על חינם בא בעצם היום הזה, דזו הוראה כי משמיא מוקמי ליה [ארצות החיים, דרוש ט', דף קפ"ז]

המשך מהספדו של רבי אברהם ב"ר חיים פאלאג'י: ...להודיע צדקתו של אדונינו דוד אשר אנו עסוקים בהספדו, והוא דזה הענין מתשובות מהרשד"ם עבר עליו במינויו בתוככי ירושלים תוב"ב דנשבע שלא להכנס עד שכתב איגרת לאבינו רועינו ועטרת ראשנו זיע"א בתחינה ובקשה להזמינו שיעלה לעיר הקדש ירושלים תוב"ב להיות ראש הממשלה ר"ל [ראשון לציון] והוא יהיה על ידו השנ"ל, וגדול אדונינו אבונא מרנא ז"ל השיב לו על דבר אמת וענוה צדק בחן ותחנונים שהוא יכנס לראשון ולישתבח מר באתריה על כסא דוד ועל ממלכתו, וביני ביני נתקבצו כל חכמי ירושלים ה' עליהם יחיו אמן ונבנסו לפניו בכנופייא והפצירו בו עד שנתרצה לעשות התרה לשבועתו, ושוב אחרי כן תכף בעת ההיא מינוהו לראש ושופט על הארץ [ארצות החיים, דרוש ט', דף קצ].

רבי חיים דוד צורייאנו

כיהן כרבה של איידין הסמוכה לאיזמיר במאה הי"ט. אביו הוא רבי רחמים נסים יצחק צורייאנו זלה"ה בעל ספר "רני ושמחי". הגאון רבי ישמעאל הכהן, יליד יוד שבפרס שנרצח במאורעות תרפ"ט בצפת, נשא את בתו של רבי חיים דוד מרת רושא נ"ע. ורבי ישמעאל הנ"ל בראשית שנת תרס"ו הוזמן להיות רב ראשי וחכם באשי בעיר תירייא הסמוכה לאיזמיר, בה כיהן ארבע עשרה שנה.

רבי חיים הכהן

מחכמי ורבני איזמיר. היה חתן של הגה"ק הרב מר קשישא רבי אליהו הכהן האתמרי בעל ה"שבט מוסר". וחותנו רבי אליהו מזכיר בספריו כמה חידושים בשמו, וכן הוא מזכיר אותו בחתימת ספרו "שבט מוסר" בין אלה שסייעו בידו להדפיסו.

רבי חיים וינטורה

חתנו של מחדש הישוב היהודי בטבריה הגה"ק רבי חיים אבואלעפיה, שעלה עמו מאיזמיר לטבריה בשנת הת"ק [1774]. בשנת התק"א [1741] יצא כשד"ר לאיטליה וביקר בויניציה, אנקונה, ליוורנו, הולנד וגרמניה, והקים בקהילותיהן את קופות "רבי מאיר בעל הנס" המיועדות אך ורק בקהילת טבריה. אף קבע מועדים מיוחדים לנדבות לקופת רמב"ה, ומינה גזברים גבאים מיוחדים בכל קהילה. שליחותו זו נשתה על דעת "פקידי ארץ ישראל בקושטא". בהיותו בשליחותו נודע לו על פטירת חותנו בטבריה, אולם הוא לא חזר והגביר את פעולתו. בקיץ התק"ה [1745] הדפיס במנטובה את ספרו של רבי יעקב בירב גיסו 'זמרת הארץ'. הסכים על הספר 'עבודת ישראל' וכן כתב הקדמה לספר 'עץ חיים' של חותנו, שנדפס באיזמיר בשנת התפ"ט [1772].

רבי חיים חזן

'שנות חיים'

מרבני איזמיר, בנו של רבי יוסף חזן בעל ספר 'עין יהוסף'. היה רב גדול ומופלא, מובהר במקרא משנה תלמוד אגדות ברייתות מכילתא ספרא ותוספתא. עלה לירושלים בשנת ת"ס [1700]. לימים בשנת התס"ד [1704] יצא בשליחות מצוה לגלילות אשכנז למען כוללות הספרדים בירושלים, ליציאה זו נלווה אליו במוהר"ר רבי אברהם רוויגו זלה"ה עד לשנת התס"ז [1707]. ובעודו בדרך בשנת תע"ב [1712] נפטר במהלך שליחותו. רבי חיים חיבר ספר "שנות חיים" – דרושים על התורה, וכמה דיבור תוספות בחריפות עצומה

נדפס בוינציאה בשנת תנ"ג, ויש לו חידו"ת בשו"ת "גינת ורדים" כלל ב'–ד'.

רבי חיים ספד בספרו 'שנות חיים' את הגאון מהר"ש אלגאזי זצוק"ל, בע"ס גופי הלכות.

בנו הוא הגאון רבי דוד חזן זצוק"ל הנודע בספרו "חוזה דוד".

רבי חיים חזקיהו מדיני 'שדי חמד'

רבי חיים חזקיהו מדיני נולד בירושלים עיה"ק, ביום ז' חשון שנת תקצ"ג [1833], לאביו רבי רפאל אליהו שהיה מחו"ר העיר. עוד בשחר טל ילדותו הצטיין בכשרונותיו הנשגבים, בהתמדתו הגדולה בתורה ובבקיאותו הנפלאה. הוא חונך והתגדל על ברכי חכמים ורבנים מפורסמים, ובראשם הגאון ראשון לציון רבי יצחק קובו זלה"ה, והגאון רבי יוסף נסים בורלא זלה"ה שהיה ראב"ד בירושלים. בטרם מלאו לו עשרים, נשא אשה בירושלים ולדבריו "היו על החופה כמעט כל גדולי הדור רבני גאוני תקיפי ארעא דישראל".

עם פטירת אביו בשנת התרי"ג, בעודו עול ימים, רבץ עליו עול כלכלת המשפחה. בראותו כי אין לפניו כל פתח למצוא לחמו בירושלים, נשמע לעצת חכמי העדה ובראשם הגאון ראשון לציון כמוה"ר רבי חיים נסים אבועלפיא זלה"ה [הנודע בשמו רב חנ"א] והעתיק מושבו לקושטא, שם גרו קרוביו העשירים, כדי להיות סמוך על שלחנם.

משך הזמן החלו בני קושטא להכירו ולהוקיר ערכו וינשאוהו למעלה ראש, ומגדולי הרבנים דשם השתעשעו עמו בדברי תורה, גם הציעו לו משרת דיין במקומו, אך הוא סירב לקבל על עצמו משרה שתפריעו בהתמדתו הגדולה. וישם לילות כימים לשקוד על דלתי התורה והעבודה, וימלא כרסו בש"ס ופוסקים, ראשונים ואחרונים.

בשנת תרכ"ה מסר לדפוס את ספרו הראשון "מכתב לחזקיהו" הכולל חידושים בששה סדרי משנה, וחידושי גפ"ת למסכת ברכות, וסדר מועד, ושאלות ותשובות שונות. בספרו זה הראה את כחו בבקיאות עצומה בכל חדרי התורה, ועד מהרה קנה לו שם בין רבני וחכמי טורקיא, ושמעו הולך לפניו.

קושטא, בירתה של תורכיה, היא איסטנבול ביום, וקושטנטינא רבתי או קונסטנטינפול לפנים, ידועה היתה מאות בשנים כאחד ממרכזי התורה בארצות המזרח. גדולי עולם כיהנו בה פאר, ומישיבותיה ובתי מדרשיה יצאה אורה זו תורה לתפוצות הגולה.

גם בעת צאת רבינו מירושלים, היתה עדיין עיר מלאה חכמים וסופרים, וכלשונו הצחה של רבינו: "מה' מצעדי גבר כוננו, כי אמר ויהי, ואני בתוך הגולה, הביאני המלך אל עיר גדולה של חכמים וסופרים מאירים עינים".

בדרכו לקושטא התעכב באיזמיר כדי לקבל את פניו של מאור הגולה הגאון רבי חיים פאלאג'י, הוא מרן החבי"ף, המזוכר רבות בספרי רבינו. בחיבה יתירה נתקבל שם. ולימים, כאשר רבי חיים נתן את הסכמתו לספרו "מכתב לחזקיהו" מילא דבריו בתהילה ותפארת ליקר גדולתו ושבחו של רבינו.

עם הגיעו לקושטא סר לבית קרוביו, בני אחיות אמו, האחים החכמים רבי יצחק ורבי יוסף אבן פשט, והחכם רבי נסים חיים קאריאו, אשר קיבלוהו בכבוד ויקר והשתדלו לסעדו ולהיטיב עמו. במיוחד הגדיל עשות "שאר בשרו החכם המרומם הן גביר דגמיר וסביר רבי חיים שמואל נר"ו, עם אמו הכבודה מרת מרים, אשר בהשפעת הרב שלום ארגואיטי קבלו אותו בביתם בהספיקם לו כל הצטרכויותיו. וכלשון הודאתו על טובתם: "אשר היו בעזרי הביאוני אל חדרם, מפתם אכלתי ומכוסם שתיתי, בסבר פנים יפות, מטה כסא שולחן ומנורה, ולמדתי תורה בביתם ובחומתם בשובה ונחת, והיה לי למשיב נפש".

במוצא שלל רב ניצל רבינו את מעלותיה וסגולותיה של העיר. את מקומו קבע בין חובשי ולומדי בית מדרשיה, וביניהם ישיבתו ובית מדרשו של הגאון המפורסם רבי שלמה אליעזר אלפנדרי שנמנה על גדולי רבני העיר.

קשרים עמוקים נרקמו בינו לבין רבני וחכמי העיר, עמם בא בקשרי הלכה ושעשועי דאורייתא בביאורי סוגיות עמוקות והלכות עמומות.

אולם ימי שלוותו לא ארכו. חולי קשה תקפהו, כל גופו נתמלא בפצעים, כתיאורו: "מראות נגעים, מכף רגל ועד ראש פצע וחבורה ומכה טריה, גדול הכאב מאד תגדיל תושיה [=חולשה], חברבורות שרקרקות אדמדמיות, כמעט סכנה נפשי".

להון עתק היה זקוק כדי שיוכלו לרפאותו. ואז הקרה ה' לפניו את אחד מגדולי עשירי העיר, החכם המרומם רבי יוסף הלוי, אשר "הזיל זהב רב מכיסו למאות ואלפים על הרפואות ועל הרופאים מה שאין הפה יכול לספר".

ההוצאות המרובות שנזקק לפרנסתו ורפואותו, גרמו שחלק מקרוביו הפנו לו עודף. ובערוב ימיו אף התבטא לפני אחד הרבנים שביקרהו, שנתקיים בו אז מליצת החכם "כל אחי רש שנאוהו". וכן הוא מתבטא בהקדמה לספרו "הקיפוני גם סבבוני צרות רבות. מה שאין הפה יכול לספר, מיני חלאים אשר לא כתוב בספר, צרה דעניותא רדיף אבתראי לא הניח מדה טובה".

אך רבינו לא אמר נואש, וכהתבטאותו אחר סיפור תלאותיו: "אף בכל זאת המו מעי אף רוחי בקרבי, קדמתי בנשף כחשיכה כאורה, להגות בתורה", בה מצא נוחם ומסעד לכל מכאוביו ותלאותיו".

אותה עת החל רבינו בהרבצת תורה לתלמידים. וכך משבחו בחן מליצתו הגאון רבי חיים פאלאג'י בהסכמתו לספרו "מכתב לחזקיהו": "מרביץ תורה בתלמידים, ויוצא פרח ויצץ ציץ ויגמול שקדים, מימיו נאמנים ללמד את נערי בני ישראל, שפתותיו שושנים, כארז בלבנון ישגה, לילה כיום יעיר, ובתורתו יהגה, ונאספו שמה כל ההדרים, דיתבין ועסקין באורייתא קדישתא, מאירים ומזהירים, חבורתו של חזקיהו".

שמע לימודו עם תלמידים והצלחתם, הקנתה לו שם, ורבים אשר התדפקו על דלתותיו למען יהיה להם לרב ומורה. חשובי התלמידי חכמים וביניהם שהיו לימים רבנים מפורסמים, נמנו על תלמידיו, וחלקם בא זכרם בספרו "מכתב לחזקיהו", הלא הם: רבי חיים שמואל נר, רבי נסים מתתיה יאחיה, רבי נסים בן ציון אבן פשט, רבי נסים יוסף אלנקווה, רבי בכור הלוי, ורבי דוד נתן.

בראשונה היה דרכו לומר שיעוריו בבית בעלי הבתים והיחידים, ועל ידי זה קרה לו שנאבדו לו חידושיו בכתב ידו בנדודיו מבית לבית.

בשנת תרכ"ב אנו מוצאים אותו בכפר ביגלאר באשי, בבית הגביר ר' חיים ישראל רומאנו.

שיעוריו וחידושיו פרסמו את שמו בין גדולי התורה בעיר, וינשאוהו למעלה ראש, ואף ביקשו לעטרו בכתר הרבנות וההוראה, אך רבינו דחה זאת, והעדיף בהמשכת הרבצת תורה לתלמידים, כאשר בד בבד עמד בקשר הדוק עם רבני העיר, אשר לכבוד היה להם להשתעשע עמו בדברי תורה ולשמוע את חוות דעתו בכל דבר הקשה להם.

הדי קשריו עם הרבנים, בא גם לידי ביטוי בספרו "מכתב לחזקיהו" שהדפיס בשנות שהותו שם, ואלו הם הרבנים המוזכרים שם: רבי דוד אלבוחיר, שהוסיף גם ציונים ומראי מקומות בסוף חידושי כל מסכת, רבי יום טוב הכהן, רבי בכור אבועלפיא, רבי יעקב הלוי המכונה ג'ילבי, רבי אברהם אשר הלוי, רבי יעקב אלפאנדרי, רבי אברהם אביגדור, רבי מאיר יעיש, רבי שלום ארגואטי, רבי משה ב"ר חננאל, רבי נסים יעקב ב"ר דוד, רבי יעקב עלי, רבי יוסף אלפאנדרי, רבי יצחק אקריש, רבי נעים אלנקווה, רבי סימן טוב די טולידו, רבי נסים בן אבטליון. וביחוד מביע ידידות ואהבה וקורא אותם "רב אחאי" לרבנים רבי שלמה קמחי בעמ"ס "יקהל שלמה" ו"מלאכת שלמה", החסיד רבי יצחק מנשה, רבי משה הלוי המכונה מירקאדו הלוי, רבי יצחק גואיטה, רבי חיים נשיא, רבי חיים מנחם, רבי רפאל חיים בנימין פרץ, רבי אהרן ביטראן, מוהר"ן אלידו לומבורזו.

בספרו זה, הכולל חידושים על הש"ס ושו"ת, קנה לו שם גדול בין רבני ארצו, שלוחותיו ופארותיו נפוצו ועברו ימים וגבולות, והגאון רבי בצלאל הכהן מווילנא, העיד ואמר: "כי לולא ידע את המחבר, החי אתנו היום, אז חשב, כי אחד מ"הראשונים" הוא.

קרוב לארבע עשרה שנה המלאים בלימוד והרבצת תורה, ישב רבינו בקושטא. באותם שנים נולד לו בנו יחידו ושלשת בנותיו.

הוצאות פרנסתו ואחזקת ביתו ובית אמו ואחיותיו אשר הגיעו לפרקן, גדלו ורבו, בפרט בעיר הגדולה הסואנת שיוקר הישוב בה היה למעלה מכפי כוחו והכנסותיו, דבר שהיה לו למורת רוח, כי חפץ היה בלימודיו וחיבור ספריו מתוך מנוחה ומרגוע.

בעת ההיא בא לקושטא לרגל מסחרו אחד מעשירי מדינת קרים, הגביר הידוע לבית פסח, ובהיוודע לו מגדלותו ושמעו הטוב של רבינו, ונוכח בהדרת פניו המאירה ומדותיו התרומיות, נתקרב אליו ביותר וראה בו את האיש הנבון והמתאים אשר יוכל להרים קרנה של תורה ולומדיה, ולהפיח חיי תורה ויהדות נאמנה בעירו ומדינתו.

בקירובו לרבינו, הכיר גם את מצוקותיו וטרדות העיר הגדולה ושאונה המעיקות עליו, ויחל להפציר בו שיואיל לקבל עליו את עטרת הרבנות בקראסו–בזאר, בה שכנה הקהילה היהודית הגדולה שבכל מדינת קרים, בפרטו לפניו את תנאי המקום הנוחים, צרכי הכלכלה הזולים שם, ותנאי השכירות הנאותים.

כאות מן השמים היו הדברים אצל רבינו, דבריו הצודקים של הגביר היכו שורש בלבו הטהור, וכמים קרים על נפש עייפה, היו לשביעות רוחו ורצונו, בראותו בזה את הבחינה של "הלא מצער היא ותחי נפשי", ועל אף קושי הפרידה מעיר מלאה חכמים וממשפחתו, קרוביו ותלמידיו הנאמנים, נעתר לבקשתו, ובתחילת שנת תרכ"ז שם פעמים קרימה, ונתקבל שם ברוב יקר ותפארת על ידי כל קהליה והמוני יהודיה.

אחרי שבתו בקושטא כי"ג שנים, נעתר לבקשת אחד מעשירי קרים, לבא ולכהן כראב"ד בקהלת קראסו באזאר שבקרים, וכבר בשנת תרכ"ז בהיותו כבן ל"ג שנה ישב בכסא הרבנות הקהלה.

בימים ההם היו יהודי קרים כצאן אשר אין להם רועה, ומצבם הרוחני היה דל וירוד, ובבוא רבינו למדינתם קבלוהו בכבוד גדול וישימוהו לראש עליהם. ואמנם רועה נאמן היה לעדת מרעיתו, ובמשך כל הל"ג שנים שחי ביניהם האציל רוחו עליהם והקידש כל ימיו ליסד ישיבות, ולהרבות תורה. בשנת תרכ"ט מת עליו בנו יחידו ולזכרו חיבר את ספרו "אור לי" וידפיסו בהעלם שמו לגודל ענותנותו.

בו בזמן החל רבינו בבנינו הנהדר אשר שאף אליו תמיד לחבר אנציקלופדיה הלכתית. ופרי עמלו הרב הוא ספרו הגדול "שדי חמד". בספרו זה שם לו למטרה להמציא למעיין כל דין והלכה ומנהג על שרשיהם יסודותיהם וענפיהם, מהתלמוד עד אחרון שבאחרונים, מסודר במשא ומתן ושקלא וטריא, עם כל המקורות שמהם שאב את ידיעותיו ופסקי דיניו. ספרו זה נתחבב ונתפרסם מאוד, או אז החלו להריץ לרבינו שאלות ותשובות מכל קצוי תבל לבקש חוות דעתו המכרעת בשאלות הזמן והשעה.

כל ימי שבתו בקראסו באזאר שאף לשוב אל ארץ מולדתו, ארץ ישראל, ואת געגועיו העזים הביע בשיר שהדפיס בראש ספרו "שדי חמד" שכותרתו "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני". שם כותב: "אודיע צעיר לרבים, אזכרה ימים מקדם אשר היו טובים, נער הייתי בצאתי מירושלים, בעצבון רוח וברפיון ידיים, עזבתי את עיר מולדתי ציון היא ארץ חמדה תאוה היא לעיניים וכו', שקט ושליו הייתי בה לתורה ולעבודה, תפארת לעושיה, רצון אבינו שבשמים. וידי בשנת התרי"ג נהפך עלי הגלגל וכו', כי הוסר הנזר והורמה העטרה נפלה עטרת ראשינו, הלא הוא אבינו רועינו אדוני אבי הראש החסיד ועניו מלאך רפאל וכו', מה' מצעדי גבר כוננו, כי הוא אמר ויהי, ואני בתוך הגולה הביאני המלך אל עיר גדולה של חכמים וסופרים מאירים עינים. ואחרי שבתי שמה כשלש עשרה שנה, הביאני הלום עיר קטנה זה שבתי בה שנת השלשים שנה, וכל יום כי יעבור אוחיל ואצפה בכליון עינים, כי ישקיף ה' לטובה ויזכני לשוב ולהתיישב בתוככי ירושלים וכו'".

ואכן בשנת התרנ"ט עזב את קרים, והגשים את שאיפותיו בעלייתו לארץ ישראל, כאשר מטרתו העיקרית להתנער מכל משרה ציבורית, וכמו שכותב באחד המכתבים בקובץ שלפנינו "שמטרת בואי לארץ ישראל היא על דעת להתנהג כאיש הדיוט ולהיות נחבא אל הכלים".

תיכף עם בואו לירושלים הדפיס את ספרו "פקועות שדה" כהוספה לירחון "המאסף", שבו נושאים ונותנים רבני דורו בענינים שבספרו "שדי חמד".

כראות רבינו את המחלוקות שהיו בירושלים באותה תקופה, ורוב הטרדות מהנבנסים והיוצאים, העתיק מושבו לעיה"ק חברון, שם רצה לשבת במנוחה ולעסוק בתורה מתוך ישוב הדעת, ולהתרחק מן השררה. אך זמן קצר אחר בואו לשם נלב"ע הראב"ד רבי רחמים יוסף פארנקו זלה"ה, והוכרח להעתר לבקשת ראשי העדה לישב על כסאו. על גודל התמדתו אז כותב רבינו באחת המכתבים "בתורתינו הקדושה אהגה כפי היכלות, וכמה פעמים אני עיף ויגע מרוב עיון בספרים עד שארגיש כאב העינים, ומעט גם כאב הראש, ואז אפסיק הלימוד בעיון ואפנה ללמוד תהלים וכיוצא".

בחברון הקים ישיבה, ועמד בראשה בהרבצת תורה לתלמידים. אך לא שנים רבות עמד שם וביום כ"ה כסליו שנת תרס"ה [1905] נאסף אל עמיו, ונקבר בחברון.

צוואתו הארוכה, ובה פרטים רבים המראים על חסידותו וענוותנותו, נדפסה לאחר פטירתו בכרך י"ד של "שדי חמד", והיא ספר מוסר חז. לאחר פטירתו הוקם מדור "זכר צדיק לברכה" בירחון "המאסף" ובו מכתבי הלכה מאת גדולי הדור בענייני חיבורו "שדי חמד".

אלו הם חבוריו:

א). "שדי חמד" – אסופת מערכות וכללים בסדר א"ב י"ח חלקים. נדפס ע"י הרב יוסף לעוו זצ"ל בוואַרשא בין השנים תרכ"ט–תרס"ט.

ב). "מכתב לחזקיהו" – חידושים ושו"ת, אזמיר תרכ"ח.

ג). "אור לי" קל"ו שאלות ותשובות – אזמיר תרל"ג.

ד). "פקועות שדה" – הערות והשגות על ספרו שדי חמד, ירושלים תר"ס.

ה). "מגילת ספר" – דרשה לחג הביכורים, ירושלים תרנ"ד.

ו). "נעים זמירות" – פיוטים כמנהג יהודי קרים" וורשא תרמ"ז.

ז). בקשות בעד יהודי קרים אודיסה תרל"ט.

ח). דרוש במעלת הענוה הועתק מעצם כת"י ונדפס בספר "אור החמה" תודלות חייו ופעליו עמוד שכ"ז. בהוצאת מכון "שם עולם" תשס"א. ממכתביו אל גאוני ורבני דורו נדפסו לאחרונה בקובצים "מוריה" סיון תשל"א עמודים יח–יט אייר תשנ"א 2 מכתבים עמודים מב–מד. "צפונות" טבת תשנ"א 4 מכתבים. "כרם שלמה" מנ"א אב תשמ"ה 2 מכתבים. "מקבציאל" אלול תש"ס כל מכתבים.

התודלות מתוך הספר "אור החמה", ומקובץ מקבציאל, גליון כה, תש"ס

רבי חיים טאטו

מרבני איזמיר, חכם זקן, מרום וקדוש, שמו נזכר בספר "אהבת חיים" פרשת אחרי מות.

רבי חיים ידידיא ן' עזרא

היה תלמיד חבר של הרב יעקב ן' נעים. כזקנו רבי שלמה בן עזרא אף הוא היה פעיל בענייני קהלתו, ומפרנסי העיר. בשנת תע"ד, יחד עם גדולי קהלי אזמיר, חתם על מכתב שהופנה אל רבני אמשטרדם, נגד פעילותו המשיחית של נחמיה חיון [תורת קנאות, לבוב תר"ל, עמוד 86]. בשנת תפ"א מימן את הוצאתו לאור של הספר משכנות יעקב לרבו. מדברי תורתו וחידושיו נדפסו תוך ספרי חכמי דורו, וכמו כן בנו, ר' אברהם, מצטט מכתביו [בין היתר ראה משכנות יעקב, ט, ע"א, ב"כ, פו, ע"א, צח, ע"א, קא, ע"ב ועוד רבים]. נפטר באזמיר בר"ח כסלו שנת תצ"ו [פריימאן, עמוד 341 אות נז]

רבי חיים יהודה אברהם

'אחי וראש'

מרבני וחכמי אזמיר היה הגאון הגדול, השקדן בתורה, הדיין המצויין חסידא קדישא, חכם מובהק רבי חיים יהודה ב"ר יהושע אברהם זצ"ל מחבר ספר שו"ת "אחי וראש" [שאלוניקי תרי"א]. על ספרו "אחי וראש" יש הסכמה מרבי יהושע אברהם קריספין מחבר ספר שו"ת "וישב אברהם", ומרבי חיים פאלאג'י. אביו הוא הגאון רבי יהושע אברהם יהודה זצוק"ל בע"ס "עבודת משא".

הגאון הדיין רבי יאודה ן' בנשת בעל ספר 'תושע יאודה' היה גיסו, ובספרו 'תושע יאודה' דרוש ד' להלבשה הוא מתארו: "רב אחא גאון א'ור לי מר גיסי מעלת הרב המובהק עמיתנו בתורה... תנא מומחה ופקיע פלפלא חריפא מלא רוח חכמה... מאיר עיני חכמים בהלכה ונגה לו ברק רבי חיי"א בר רב זצוק"ל".

הקדמת המאורות הגדולים מרביצי התורה רבני פה העירה עובי אזמיר יע"א, שמתוך הקדמתם נלמד על מעלותיו המופלאות של הגאון רבי חיים יהודה אברהם זצוק"ל:

צאו וראו מלבי רבנן, הני מילי דאורייתא בקומתן ובצביונן, מעשה ארי שבחבורה עוקר הרים וטוחנן, כליותיו נובעות חכמה כמעיין המתגבר, מימיו מן המקדש מר עובר, ודבר גבורות חיים מדבר, מלא רוח חכמה ובינה, דנחית לעומקא דדינא, דין הוא הדר נהירו דעייניך, רחימו דנפשין רב סגנין, מעלת הרב המובהק מגלה עמוקות הני דמכסיין, כמוהר"ר חיים יהודה אברהם דמתקרי בכור זצוק"ל בר אבהן וכר אורייך, מר בריה דרבינא, ממנו יתד ממנו פינה, שממנו הוראה יוצאה, ומלבשתו ענוה ויראה, גדול אדונינו, כבוד בארצנו, מעלת הרב המופלא, בעל ספר עבודת משא וכבוד ה' מלא, הבוחר בירושלים איידי דחביבא ליה, נין ונכד לדויז ליה כבר בתייה, אלפא לסולת נקיה, משנת ר' אליעזר קב ונקי הגדיל תושיה, מעלת הרב הגדול, בעל ספר שמחת יהודה מעוז ומגדול, הוא הראש.

כגון דא צריך לאודועי, דברבנותיה דמר ושררותיה לאתר דמתבעי, גדולים מעשה חי"א גלייה לדרעיה, כי כל הבא ועמד ראתה עינו, האי ספרא דמאריה טב קטן הכמות לפי קטנו, באתרא דלא ידעין ליה את כבודו ואת גודלו, והיה מידי עוברו עבור בגבולו, יעלה על לבו כי זה חלקו מכל עמלו, ואימור לאו גברא רבא הוה, אזורו מוכיח עליו אשר חיזה, הני מילי קטני, משוקרים בקנה, לאפוקי מהא הוא דאתמאן עלה אנן דידעינן ליה. דרב גוברייה ורב חיליה, להודיע לבני האדם גבורותיו. הן הן נוראותיו, מר יאודה סיני ועוקר, לימים מקדם איזן וחיקר, ספר כתב איש רבי, כרך גדול באריה וכלביא, תורה הרבה, בעיון נמרץ פרה ורבה, הן הן גופי הלכות, קשותיו דרוכות, והן בעון הכל שב אל העפר איבד ושיבר, בשריפה אשר שרף ה' כל המחובר, שונה קוצר, הן אלה קצות דרכיו חידושיו דאורייתא, דסרטט וכתב מלתא חדתא, אמר השריפה מעט ש'נות, בתר דכחיש חיליה על מחלת לענות, מכף רגל ועד ראש.

מהא שמעינן תפארת גדולתו, וכל מעשה תקפו וגבורתו, סופו הוכיח על תחלתו, כמה נהירין שמעתתיה, אותן הלכות שנשתכחו דחריפא סכינתיה, תורה שלמד באף שהמית עצמו עליה, בימות החור"ף והוא יכוננה, ברוב הקפו ורוב עוביו מה טובו ומה יופיו, על חד שבעה די חזי למזייה, בהשקט ובטח דיתיב על דוכדייה, מיום הראשון עד יום הששי לרבות הלילות, כתיבן וקריין יתיב באהלות, יתיב ומעיין בסברא ישרה, מנופה בי"ג נפה קולע אל הסערה, חבל על דאבדין ולא משתכחין, אבידה שאינה חוזרת דבר גבורות ואין, לשון של זהורית בראש.

אוי לנו כי פנה, זה כלל גדול בתורה רבא אילנא, עודנו באנו בכור קריה רחמנא, יהודה יעלה בישיבה העליונה, ויאסף אל עמדו, במבחר ימיו, ויי לחסרון הדא מרגניתא טבא, לאריה מתיל שדעתו רחבה, עפייה שפיר ואינביה, ומזון לכולא ביה, צ'רו חכימייא קרעו בגדיהם, בצר להם ממצוקותיהם, יזלו מים רבים עיניהם להם. איכה יועם זהב לגבוה סלקא, פנים מאירות כאור האבוקה, ויאנחו בני ישראל ומראיהם כלפידים, ממות לחיים קרועי בגדים ומתגודדים, ורגזו וחלו מפני האש הגדולה, רבים שתו את כוס התרעלה, לענה וראש.

ותהי זאת נחמתנו, אשר השאיר אחריו ברכה יקיר יקירנו, המעט הוא אם רב תלמוד ערוך הוא בידינו, כי הן זכרון לחכם בחכמתו ומשפט אלהיו יודנו, וזה פריו למאכל מקצת שבחו, עמד טעמו בו ורימו, באמת לא מת ודבריו קיימים, עד סוף כל הדורות תמיד כל הימים, זהו שאמר דוד 'אגורה באהלך עולמים', שפתי צדיק ידעון רצון דובב שפתי ישנים, אפי' במיתתו קרוי חי לרעות בגנים, בכל עת אשר אומרים הלכה משמו, ותחל רוח ה' לפעמו, ואת היותרת דמסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, הני פסקי דדינא הלכתא גברוותא, כי עבדי עובדא כוותיה, איהו יאי וגולתיה, והיו תוצאותיו, חקיו ותורותיו, חיים לראש.

והנה בעתה יתובי יתבינן, ברוכי נמי מברכינן, בעד השארית הנמצאה, מעשה ידי אומן פרי תבואה, ברוך שחלק מחכמתו ליראיו אר"ש נוראה, בריך רחמנא דיהב לן: נראה בעליל מוניטון שלו עיקר גידולן, על מזבח הדפוס נאים מעלן, זה ספר תורת האדם פירות האילן, ששרשיו מרובים סדרן ופלפלן, ספר שאלות ותשובות על סדר רבינו הטור ז"ל יורה דעה ואבן העזר וחושן משפט כורכן ואוכלן, בעמקה של הלכה מלמד שלן, מאיר עיני חכמים ונהירן ליה שבילי, הלכה למעשה מיהדר בפלפולה, לאחרונה יסעו מילי דדרשא מרגלא בפומיה צנא דדובשא, ר' אליעזר יושב ודורש דברים המצודקים, דרושים נחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים, מעט מהרבה זו משנה אחרונה נוהדת ניתנה, בתוך הבית אשר בנה, והכי קרן ליה שם טור עולה, אחי וראש.

הלא כה דברינו אנחנו צעירי הצאן החותמים פה העירה אזמיר י"א בירחא תליתאי שנת למד"ו היטיב דרש"ו משפט לפ"ג.

הצעיר יהושע אברהם קריספין ס"ט / הצעיר חיים פאלאג'י ס"ט.

כה חקוק על מצבתו באיזמיר: הרב השלם הדיין המצויין כמוהר"ר רחמים יהודה אברהם דמתקרי בכור אליעזר זצוק"ל בעל ספר "אחי וראש". ח"י בסלו שנת ה'תר"ט [מצבות רבני וחכמי אזמיר, אות קפ] [א"ה: ג"כ אביו בע"ס עבודת משא נפטר באותה שנה בעיה"ק ירושלים].

מתוך הספדו של הגאון רבי חיים פאלאג'י בקהל רב ק"ק אלגאזי יב"ץ על רבי חיים יהודה אברהם: "נפש היפה חמדת ישראל עמיתנו בתורה רבי יהודה נשיאה אוי לנו כי אבדנו את רבי סימון סמא דכולא ביה שלם בכל מידות שמנו חכמים כי מלבד שהיה רב גובריה ורב חיליה לאורייתא בעל הלכות גדולות, ועוד כי היה אוהב את חכמים ונפשו קשורה אפילו עם תלמיד חכם היותר קטן כשהיה רואה שהיה בו חשק התורה. וראוי לומר עליו שהיה פאר החכמים – אין ספק כי עונותינו הטו אלה שנאבד ממנו מרגלית טובה ואבן יקרה משוש כל הארץ... וכשאני לעצמי מר לי מר שהיה אוהב דבוק מאה, שישבנו בישיבה אחת בבית מדרשו של רבי "בית יעקב" שבע עשרה שנה בהילוך אחד מיום הראשון עד יום השביעי מאן דחמא חמא שהיה יושב ולומד בעומקא של הלכה מן הבוקר עד הערב, וכמה מצוות ומעשים טובים תורה וצדקה וגמילות חסדים וסיגופין ותעניות ותיקונים רבים ולימודים ל"ו שעות ותיקון כדת בקדושה ובטהרה, ומאז ועד עתה – זה דרכו דרך הקודש להיות אהבתו עמי, וגדולה אהבה אשר יאהבני אישי ותמיד כל הימים היה מבקש הנאתי ותועלתי ולהחזיק בידי להיות גדול המעשה ועושה נאמן אהבתי יתר על מה שהיה מחזיק ביד תלמידי חכמים תמיד תדיר ולא פסיק עושה צדקה בכל עת ויותר היה למחזיק ולמעוז לי גמלני מאז טובות" [חלקם בחיים, דרוש ו' להספד, דף ט"ז ע"ד].

רבי חיים פאלאג'י מביא שמועה בשמו: מרגלא בפומיה מרב אחאי גאון בתורה וגדולה הרב הכולל רבי חיי"א ז"ל בע"ס "אחי וראש" שהיה אומר "אשרי אדם מפחד תמיד ומקשה לבו יפול ברעה" וא"כ אם יאמר לי אדם יהיה מי שיהיה איזה חלום וצריך לעשות איזה תיקון יהיה התרה או פדיון או כפרה וכדומה – מה אנכי משחק כי בנפשו דיבר – הרי אנכי עושה התיקון ההוא, אם הוא אמת והוא צריך התיקון לאותו דבר מה טוב ומה נעים, ואם באולי לא היה אמת החלום מה אנכי מפסיד בעשות איזה תיקון כי אינו הולך לבטלה ולעולם הוא עושה טובה לאדם בעשות מצות ומעשים טובים זת"ד קדשו וזי"ע אמן [חיים ביד, יו"ד סימן צב].

בספרו 'אחי וראש' חושן משפט סימן י"ד עמוד פ"ח בתשובה שהסכים הגר"ח פאלאג'י בזו הלשון:

"דברי שר המסכים מני"ר המאור הגדול הרב המופלא וכבוד ה' מלא ח"ק לישראל עטרת החיים כמוהר"ר חיים פאלאג'י נר"ו יאיר לעד כל טוב כיר"א.

חיים מדבר ראיתי את השאלה ואת אשר נגזר עליה מפי עליון אר"ח חיים למעלה למשכיל תורת חכם ונקו"ר חיי"ם יהודה מחוקקי, משנת רבי אליעזר קב ונקי, בחירפותא דנהרא, ארי שבחבורה, יסוד המעלה, טבא חדא פילפילא והוא לן בעומקא של הלכה, מאז הבקר ותעבור המנחה, בקי בהלכות, וכל קשתותיו דרוכות, נאה דורש כתר"י, גדולים חקרי, מאיר עיני חכמים, חכם לבב ואמיץ כח מבחר עצמים, מומחה ופקיע, רב להושיע, מעלת הרב הכולל, בר

רמי ובר רברבי חין ערכו מי ימלל, כמוהר"ר חיים יהודה אברהם נר"ו כרע רבץ כאריה וכלביא, כאן שנה רבי בכור קצבי, הלבות גדולות, חבילות חבילות, לא הניח פינה חוית שלא נשתטח בה, רבי חי"א רבה, ולפי רוב הענוה, וגודל אהבה ואחוה, שלח לי לחוות דעי אם אהרים עמו לכל הדברות, את החוקים ואת התורות".

חיבורו "אחי וראש" נדפס באיזמיר תרי"א, וכולל: שו"ת בעיניני יורה דעה, אבן העזר וחושן משפט. יו"ד ח' סימנים, אה"ע ב' סימנים, חושן משפט ו' סימנים, ודרושים.

רבי חיים יהודה אליעזר

רב מובהק מחכמי וגאוני איזמיר. חיבר ספר שו"ת "שמחת יאודה" שו"ת קל"ח סימנים בפלפול וחריפות, ודרשות, (שאלוניקי תקס"ח). היה שקדן עצום היה מוקף בהלכות גדולות, היה מבני עלייה תלמיד חכם עצום שהרביץ תורה והעמיד תלמידים רבים מרבני וחכמי תורקיה. הוא מזכיר בספרו שמחת יאודה בסימן קיח, דף קמ"ז ע"ב: 'ראיתי למרן זקני בספר לשון למודים...'. [הגאון רבי ברזילי יעבץ]. בנו הוא הגאון העצום והמופלא רבי יהושע אברהם יהודה צוק"ל. מחבר הספר "עבודת משא". ונכדו הוא הגאון רבי חיים יהודה אברהם בעל ספר "אחי וראש".

היה חתנו של הגאון העצום רבי יעקב אלבעלי בעל "קהלת יעקב". הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו 'לוח ארז' דף ה' ע"א כותב: "וזכור אזכרינו לטוב להרב המובהק השקדן בתורה כמה"ר יאודה אליעזר ז"ל בעל ספר שמחת יאודה... דכמה שבתות לא היה מביא פירות לביתו, ובליל שבת היו מקפידים אשתו ובניו למה לא הביא פירות אפילו מעט בשבוע זאת, והיה משיב להם מה אעשה לכם דזאת השבוע בא לידי ב' וג' ספרי הפוסקים הצריכים לי ללמוד וזה קודם לאבילת פירות אשריו ואשרי חלקו תנצב"ה.

נראה שקיבל ולמד תורה מהגאון הנורא רבי יצחק נוניס בילומנטי בעל ספר 'שער המלך' והוא פעמים מצטט מתורת רבו, ומשיג עליו בענוה מופלגת בזו הלשון: 'ואחרי נשיקת ידיו ועצמות קדשו...'. ראה בספרו שמחת יאודה סימן קלו, ובדף ו, א, והרבה מתורת רבו משוקעת בספרו בסתמא, עיין בסימן פ"ז שהואו כבר הדברים בשער המלך הלכות אישות פרק ו' הלכה ב', וכן מש"כ שם בסימן פ"ז הוא כבר בשער המלך הלכות מכירה פכ"ב.

הגאון העצום רבי יצחק גאטיניו בעל ספר 'בית ישחק' היה מבין תלמידיו, וקיבל ממנו תורה וחכמה.

גיסו הגאון רבי רפאל אשכנזי זלה"ה בספרו "מראה הגדול" דרוש ב' להספד עליו, כותב וזו לשונו הטהורה: "מו"ר גיסי מעלת הרב המובהק כמוהר"ר יאודה אליעזר... אשר אנו עסוקים בהספדו כי הן בעון עודינו באבו נקצץ שלא בזמנו, והיה יושב ולומד בעומקה של הלכה לילה כיום והעמיד תלמידים הרבה...".

כתב עליו הג"ר יצחק פאלאג'י בספרו "אבות הרא"ש" בהקדמה לח"ב: "ואני שמעתי כי כך היה מנהגו של ר' יהודה האי תנא דידן הרב "שמחת יהודה" אליעזר זצוק"ל דין הד"ר חוזר על חידושיו ובתורתו יהגה ביום ש"ק דקביע ליה עידניה. ואם בתוך לימודו בחידושיו ערבה שנתו ושואלין לנשמתו מה חידש בלימודו ידע להשיב, כי שמעתתיה בפומיה שגור בפיו בעת ההיא כספר זכרון לפניו". ע"כ.

על ספרו באה הקדמת המאורות הגדולים הרבנים המובהקים רבי רפאל יצחק מאייו ורבי יוסף בכ"ר חיים חזן, ושם בהקדמה מתארים אותו הרבנים בזו הלשון: "אחד מן הרמתים הרב חיליה לאורייתא, האשל אשר ברמה, מלא רוח חכמה כנהר שאינו פוסק וכמעיין... הדיין המצויין ענותן בהלל... כמה"ר חיים יאודה אליעזר זלה"ה... הוא גלי עמיקתא ומסתרתא יהיב חכמתא, הלבתא גברוותא בספר אורייתא הזה דשפיר חזי שמחת יאודה... תורה שלימה יוצאת בהינומא... יהודה זכה וזיכה את הרבים הרביץ תורה בתלמידים פרים ורבים... וילמדם דעת דמחדדי טפי נעשו בעלי קרנים כל חד לפום חורפיה מלומדי מלחמה השערה, גדולים ועצומים במלחמתה של תורה... עוד לימד דעת את העם חכמה ומוסר.. הופיע בבית מדרשו נאה דורש מילי דאגדתא ורבים השיב מעוון וידרכם בדרך ישרה... על הספר יש גם כן הקדמה מאת בנו רבי אברהם בכ"ר יאודה זלה"ה.

בתו של רבי חיים יהודה אשת חיל, נישאה לחכם המעולה כמוה״ר אברהם המכונה מירקאדו כונמו ז״ל, ונפטרה בשנת התרכ״ג [ראה: 'ברכת מועדיך לחיים' חלק א' דרוש י״א לתשובה].

רבי חיים יהודה אליעזר זצוק״ל נתבש״ם בי״ד באלול בשנת תקמ״ט [1799] ליצירה. ונטמן באיזמיר.

[א״ה: אשרי הזוכה להעלות על שלחן מלכים, מאן מלכי רבנן את הספר המופלא הזה 'שמחת יהודה' שבולו ספר בחריפות בקיאות וגאונות במלחמתה של תורה. ואין ספק שזכות המחבר זצוק״ל יעמוד למי שיזכה להוציאו לאור עולם מחדש, ולהכניסו בכל בית מדרש בכדי לזכות בו את עמלי התורה נ״י].

רבי חיים יהושע ב״ר משה צונצין

יחד עם אביו סייע להדפסת הספר ״מאיר בת עין״ לרבי מאיר ביקייאם, שנדפס באזמיר בשנת תקט״ו [1755]. בהקדמת המחבר לספר זה נאמר: ״גם הנה ברך לקחתי וברך לא אשיבנה להגביר בחור חכם כמהר״ר חיים יהושע צונצין ה״י ויחייהו בן הגביר החכם המרומם כמהר״ר משה צונצין זלה״ה ולו נאה לברך״.

וכן סייע להדפסת ספר ״מטה שמעון״ לרבי מרדכי שמעון בן רבי שלמה, שנדפס בשאלוניקי בשנת תקנ״ז [1797]. בהקדמת המחבר לספר זה נאמר: ״וברכות לראש איש החסד והפעלים נציב אחד מעיר גדולה של חכמים ושל סופרים מגזע היחס והמעלה הגביר החכם המרומם ש׳ר לו נאמר, כמה״ר חיים יאושע צונצין נר״ו, יהי אלהיו עמו ויעל גם עלה לעילא מכל ברכתא ושובע שמחות ברכות הטובה עד זקנה ושיבה, וזרעו בחיים... הגביר חכם... מנחם שמו נר״ו... השני תפארת בחורים.

רבי חיים יום טוב דאנון 'קונטרס נתן חיים'

מחכמי דורגוטלו קאסאבה שבסביבות איזמיר. בספר ״דברי משה״ [איזמיר תרנ״ב] לגאון רבי משה ן' אדרת זלה״ה ישנה ידיעה בעמודים הראשונים של הספר, שצורפו לספר ״דברי משה״ ששה דפים למען לא ילכו לאיבוד, וזה לשונו שם: ״וזאת תורת הרב השלם רב טבחייא כמהר״ר רבינו חיים יום טוב דאנון מר דיינא מדורגוטלו קאסבה״. המוציא לאור הציל את שארית הפליטה, ונקרא בשם ״נתן חיים״. הגר״ח פאלאג׳י הסכים לפסק דינו בענין דיני שותפות של אחים ראה ״רוח חיים״ ח״ב חו״מ סימן עז דף פ״ג. וראה גם בספר 'חיים ביד' סימן י״ח, דף כד, בענין מסחר בגבינות של גויים האסורות באבילה. ושם בסימן ס״ה, דף ע״ו יש שאלה ופסק דין מרבי חיים יום טוב, ובספר 'חיים ושלום' חלק ב', סימן ה', דף לו, שאלה ופסק דין ממנו בענין היתר עגונה והסכמת החבי״ף להתירה.

דודו של רבי חיים יום טוב היה הג״ר נסים אברהם אשכנזי, שכן בקונטרס 'נתן חיים' דרוש ג' הוא מזכיר אותו, ״עט״ר צרור המור דודי לי... אברהם אוהבי נר״ו בספרו הבהיר דרש אברהם״.

רבי חיים יוסף הכהן אריאש 'קול רנה'

מחכמי איזמיר. חכם ומפולפל גדול רב ועצום, אביו הוא הגאון רבי רחמים נסים אברהם הכהן אריאש זלה״ה בעל ספר ״שפתי רננות״ ומדייני בית דינו של ה'חקרי לב'. בספר ״אברהם את עיניו״ [לגר״א פאלאג׳י] על מסכת בכורות דף לח, ע״ב, יש ממנו ד״ת בארוכה. בתוך ספר ״שפתי רננות״ לאביו, יש קונטרס דרושים ״קול רנה״ שרבי חיים יוסף כתב, נדפס איזמיר תרכ״ב. רבי חיים יוסף נפטר בכ' באייר בשנת תר״ב [1842]. והגאון רבי אברהם פאלאג׳י בספרו ״אברהם את ידו״ דרוש א' להספד כתב:

״יגדל הכאב מאד על משנה תור' טרף טורף יוסף ווי להאי שופרא דבלי בארעא כהן בבית הקברות רך ויחיד לרב כהנא גדול הנאמר כאברהם ז״ל כי על האי מרגניתא לשב׳ר זה רפו כל ידים וראוי לומר עליו שבת משוש לבנו ונפלאת אהבתך לי ומאנה הנחם נפשי דהיה שמחת לבי ויי לאזילא יוסף אינינו ואבקשהו ולא נמצא חפץ יקר אבדה שאינה חוזרת״.

גם בספרו 'שמע אברהם' חלק א' סימן כד, דף ע״ו, ע״א, כותב הגר״א פאלאג׳י זלה״ה עליו: 'ורחימא דנפשין החכם השלם והכולל נז״י כמוה״ר חיים יוסף הכהן אריאש נר״ו... הקשה אלי'... ושם בחלק ב' סימן מג כתב: 'ובהיותי בזה האיר אל עבר פני עמיתי

בתורה החכם השלם והכולל... כמה״ר יוסף הכהן אורייאש נר״ו וכה אמר אלי דקושיא זאת...׳.

יש עליו גם כן דרוש להספד בספר ׳ייטב לב׳ לגאון רבי חיים דוד חזן שכותב בזה הלשון: ״חדא מרגניתא טבא חדא פלפלא חבת עין ימין אף רוחי כמהר״ר יוסף הכהן אורייאש ז״ל...״.

הגאון רבי רחמים נסים יאודה די שיגורה זצוק״ל בספרו ״עקב ענוה״ דף קכ״ח, ע״ב מזכיר ממנו פרפרת, ׳ששמעתי מפה קדוש חד מן חברייא המשמח אלקים ואנשים מעלת הרב ועצום ונז״י כמה״ר יוסף הכהן אורייאש ז״ל בעל ספר ׳קול רנה׳...׳.

רבי חיים יוסף מזרחי

נקרא גם רבי יוסף מזרחי. היה אב״ד איסור והיתר בקושטא. בשנת תקמ״ט [1788] ובשלהי חודש כסלו תק״ן [נובמבר 1789]. היה חבר בבית דינו של רבי אברהם הלוי בד׳ תמוז תק״ף [16 ביוני 1820], שדן בהתרת עגונה. כמו כן היה דיין בבית דינו של רבי יעקב ב״ר יצחק עם רבי אליה פאלומבו בתאריך שאינו נמסר.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 84

רבי חיים יוסף מצליח

מחכמי איזמיר – בספר ״דרש אברהם״ חלק ב׳ דף עב, ע״א כתב: ׳דרוש שדרשתי על פטירת הרב ועצום הדה״מ כמה״ר חיים יוסף מצליח ז״ל בריה דרבינא מעלת הרב המובהק כמה״ר אברהם מצליח ז״ל בעל ספר הנחמד מאמר המלך׳.

רבי חיים יעקב 'סמא דחיי'

הגאון הקדוש רבי חיים יעקב זצ״ל, בהרה״ג רבי יעקב דוד זצ״ל, נולד בעיר אזמיר. בצעירותו למד אצל מופת דורו רבי חיים אלפאנדארי זצ״ל באזמיר, ובעקבות רבו עלה לצפת ת״ו. בשנת התע״ז נמצאהו בצפת, משיב על פסק דין [סמא דחיי סימן א].

רבי חיים יצא בשליחות מטעם עיה״ק צפת בשנת התע״ח, וחזר ויצא יחד עם רבי מאיר די שיגורא בשנת התצ״ו. בשליחותו הראשונה יצא לבדו לצפון אפריקה, ותשובות רבות בהלכה שהשיב בדרך שליחותו זו הגיעו לידינו. בין השאר נשא ונתן באלג׳יר עם הגאון רבי יהודה עייאש זצ״ל, אשר מכנהו [׳בית יהודה׳ או״ח סימן י״ט] ׳איש אלהים קדוש הוא שליחא דרחמנא החכם הכולל כמה״ר חיים יעקב נר״ו׳, וכותב לו: ׳ומצאתי בתוך כתביו, כתבי הקדש, כמה חידושים וכמה פלפולים׳. בהיותו במרוקו הסכימו עם דינו ב׳ צנתרי דדהבא מגדולי העיר, רבי יעקב אבן צור זצ״ל ורבי משה ברדוגו זצ״ל [סמא דחיי יו״ד סימן ז].

אלו הם חיבוריו:

א). שו״ת ״סמא דחיי״, אמ״ד תצ״ט. ב). ספר ״צרור החיים״, אמ״ד תצ״ח. ב׳ ספריו אלו נדפסו בהיות רבינו בשליחותו השניה, על ידי הגאון רבי דוד מילדולה, בעל שו״ת ״דברי דוד״ [אמ״ד תק״ג],

בנו של רבי רפאל מילדולה בעל שו״ת ״מים רבים״.

בשנת התק״א, היה רבי חיים יעקב זצ״ל בצפת ת״ו, לשם חזר משליחותו האחרונה בשנת התצ״ט, ובעת ההיא כבר הוכר כסמכות עליונה בעירו להכריע ולדון בפסקים ודינים והוראות השעה.

יערי ״שלוחי ארץ ישראל״, עמוד 429

רבי חיים יעקב ב״ר נתן מיוחס

נקרא גם רבי יעקב מיוחס. אב״ד איסור והיתר בקושטא באייר תקכ״ט [יוני 1769] וחבר בי״ד העיר בשנת תקמ״ז [1785/6] אביו רבי נתן ואחיו רבי יהודה מיוחס היו דיינים נודעים בעיר.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 85

רבי חיים יעקב ב״ר עמנואל דאנון

נקרא גם רבי יעקב דאנון. היה חבר בי״ד העיר בקושטא בשנת תקמ״ט [1789] ואב״ד איסור והיתר בר״ח תמוז תקנ״ב [21 ביוני 1792], בתמוז תקס״א [יוני 1801] ובחודש אב תקס״ג [אוגוסט 1803]. באלול תקל״ט [1779] היה דיין בבית דינו של רבי חיים יעקב המון שהתיר עגונה. כיהן כדיין בסיון תקכ״ה [יוני 1765] בבית דינו של רבי אברהם בכ״ר אביגדור וכאב״ד בכפר פירי פאשה בח׳ שבט תקנ״ב [29 בינואר 1792]. כמו כן שימש חבר בבית דינו של רבי אברהם מיוחס שהתיר

עגונה. בשנת תקמ"ה [1785] הסכים על פסק של רבי רפאל יעקב אסא. פסקים נוספים ממנו וידיעות נוספות על בית דינו כלולים בחיבורי בני דורו. רבי שמואל חיים מציין כתב יד ממנו וכן מובאת רשימת מזכרת שמות הגיטין ממנו. שרדה מצבתו שבה הוא מכונה "החכם השלם הדיין המצויין הרב הכולל".

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 70

רבי חיים יעקב המון

גאון גדול מחכמי ורבני קושטא, במאה הי"ח. כיהן כדיין עם הגאונים רבי אהרן רוזאניס ורבי אהרן צונצין זלה"ה בתק"ז [1747], ולימים כיהן כאב"ד. בי"ב שבט תקל"ח [1778] הוא חתום על איגרת רבני קושטא שנשלחה לחיד"א. אישר פסקי דין של רבני העיר וחתום עם רבני עירו על הסכמות. יש ממנו מו"מ בהלכה והסכמה בספר 'שביתת יום טוב' חיו"ד סימן י', מאת הג"ר יום טוב אלנקווה זלה"ה, ושם בסימן י"א מכנהו בזה הלשון: 'תנא ארישא קאי ריש מתיבתא וריש גלותא והיד כותבת ידו הנפלאה כמה הלכתא גברוותא על הנייר... מרגיז הארץ ומרעיש ממלכות האי תנא דבי ר' יעקב הי'...'. הוא חתום גם שם בחלק אבן העזר סימן א' בחודש סיון תקל"ה. רבי חיים יעקב המון נפטר בשמחת תורה של שנת תקמ"ח [1788]. על מצבתו נכתב עליו: "הדיין המצוין הרב המופלא וחכם". הוספד ברודוס ע"י רבי ידידיה טאריקה זלה"ה בספרו "קידש ידיד" דרוש ויחי דף מ"ח ע"א.

רבי חיים יעקב ן' יקר

ממונה איסור והיתר בקושטא בבית דינו של רבי נסים גבאי ואב"ד איסור והיתר בחודש אב תקס"ז [אוגוסט–ספטמבר 1807]. כן כיהן כאב"ד המאשר הסכמה של ממוני איסור והיתר בשנת תקס"ו [1806]. בתמוז תק"ע [יולי 1810], תמוז תקע"ג [יולי 1813] וכסלו תקע"ח [נובמבר–דצמבר 1817] כיהן כדיין בבית דינו של רבי ישעיה משה קצינו. מצוי גם פסק שכתב עם רבי עובדיה נתן נגד פסק דין של רבי אליהו פאלומבו שניתן בעבר ופסק של רבי יצחק אלקבץ מאדריאנופולי שניתן באותו פרק זמן.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 77

רבי חיים יצחק אלגאזי 'עין ימין'

המאור הגדול הגאון המובהק, חכם חסיד וצדיק רבי חיים יצחק בנו של הג"ר יהודה אלגאזי בעל מחבר ספר 'שער יאודה'.

בספרו 'עין ימין' בלשונות הרמב"ם הלכות חמץ ומצה ובהלכות מעשר, הזכיר רבי חיים יצחק את רבינו הגאון הנורא רבי יום טוב אלגאזי זצוק"ל וכותב: "וראיתי בספר הנדפס מחדש פאר משפחתנו גאון עוזינו הרב המופלא בספר הלכות יו"ט".

חתנו היה הגביר רבי יוסף הכהן חמצי ז"ל שנפטר באיזמיר בשנת תקפ"ו, והקים ישיבה בשם 'בית יצחק' שהוקמה בשנת תקע"ז, ונקרא על שם חותנו רבי חיים יצחק אלגאזי זצ"ל.

רבי חיים יצחק היה מחברי בית דינו של ה'חקרי לב', וישב גם ביחד עם הגאון רבי רפאל אשכנזי והגאון רבי דוד אמאדו בבית הדין בעירו, והם שלשתם כונו, 'שלושת הרועים'.

חי בראשית המאה הי"ט בקושטא. אחר כך היה דיין מורה צדק ורב ראשי באזמיר. בסוף תקע"ג [1813] עלה מאיזמיר לירושלים ונפטר בה בכ"ה ניסן תקע"ד [1814]. לאחר שהזדכך ביסורין קשים, חולי ומכאובים רבים.

אלו הם חיבוריו:

א). "דרך עץ החיים", חידושים על הטור יורה דעה, אבן העזר וחושן משפט. יש גם קונטריס ע"ס "אלפא ביתא" – על כללי הש"ס. רמב"ם ושו"ת ודרושים, שאלוניקי תקס"ד. ב). "עין ימין", דרושים ושו"ת, וחידושי רמב"ם, שאלוניקי תקפ"ב.

החביי"ף בספרו "תוכחת חיים", ח"ב, דף קכ"ג כותב עליו: "מורינו הרב המופלא כמוהרי"ץ אלגאזי ז"ל". הוא גם מזכירו בספרו "חיים ביד", יו"ד, סימן צ"ב, דף ק"ב ע"ג–עד, ובספרו "סמיכה לחיים" חאה"ע, סימן ט', דף נ"ח ע"ד, בזה הלשון: 'השתא סמוך להדפסה ראיתי בספר נדפס מחדש זה שמו עין ימין להרב המובהק כמוהרי"ץ

אלגאזי ז"ל שבא לידי כרגע בתורת השאלה...'. נכדו מצד בתו רבקה, היה הגאון רבי חיים יאושע אלעזר הכהן חמצי זצ"ל מחכמי איזמיר לפני כמאה וחמישים שנה, מחבר ספר "ולבש הכהן", "מעשה חייא" ועוד. ונכדו זה משבחו ומקלסו: ראה בהקדמה שכתב לספר 'עין ימין' שאלוניקי תקפ"ב. בשנת תקע"ג [1813] נעטר הגר"ח פאלאג'י בתואר "החכם השלם" היינו "סמיכה" לרבנות ועל כתב מינוי תואר זה חתומים זקנו בעל 'חקרי לב' והג"ר חיים יצחק אלגאזי זלה"ה.

כמו כן בא שבחו בהקדמה לספר "דרכי הים" [מאיו]. "ואפריון נמטייה לרב חמ"א. חמוהי דמקדיש האשל אשר ברמה. רב תנא הוא ופליג מנהוריה אורה זו תורה... מעלת הרב המובהק הדריה וזיויה ויקריה כמה"ר חיים יצחק אלגאזי נר"ו"... ובא שבחו גם כן בספר 'פני מבין' חלק ד' עיי"ש. ובספר "מראה הגדול" חלק ב' דרוש כו להספד כתב הגאון רבי רפאל אשכנזי: "דרוש שדרשתי בק"ק פורטוגאל ע"ג ארונו של מעלת הרב המובהק כמוהר"ר חיים יצחק אלגאזי ז"ל בפרשת שמיני משנת התקע"ט... כי היה הודינו והדרינו ומשוש תפארתינו...".

בספר 'בסא שלמה' דרוש רביעי להספד ספד לו הגה"ק רבי שלמה חכים:

"דרוש שדרשתי להספד הרב המובהק מאריה דאתרין כמוה"ר יצחק אלגאזי זלה"ה בע"ס עץ החיים בחדש אייר התקע"ט.

והחיוב המוטל על כל עם הקהל לספוד ולבכות על סילוקן ש"ץ וב"ש וקל וחומר על פטירתו ש"צ כזה שר וגדול ליאודים ורב טוב לבית ישראל מוכיח ודאין ומלבשתו ענוה ויראת חטא ועוד צדקתו וחסידותו אין די באו"ר וכל ימיו נתנהג בקדושה ובטהרה פרוש מאהבה ופרוש מיראה ורוב ימיו בתענית והפסקות דאין ספק שזכותו היה מגן על הדור כלו ובפרט על העיר הזאת והן בעון שנסתלק והנה אינינו.

אין ספק שזכותו היה מגן הדור ובתפילותיו שהיה מתפלל בקדושה רבה".

יש עליו גם כן הספד בספר 'תהלה לדוד' [אמאדו] חלק ב' דרוש י"א להספד, וזה לשונו: "מעלת הרב המובהק מאריה דאתרין כמהר"ר יצחק אלגאזי זצוק"ל... היה רב טוב לבית ישראל... עונתן כהלל ומכירו הייתי גודל צדיקותו וחסידותו דכל ימיו היה בקדושה ובטהרה...".

רבי חיים יצחק אלקבץ

מרבני אינדירני. היה חכם מובהק, הריץ תשובות אל הגאון בעל ה'חקרי לב', וגם כן בנו של החק"ל הגאון רבי רחמים אליהו חזן נשא ונתן עמו בהלכה.

ראה: "חקרי לב" מהדו"ב, אבן העזר סימן כח–כט. כמו כן שמו של רבי חיים יצחק נזכר בספרי חכמי ורבני דורו. בתוך ספר "אביר יעקב" לגאון רבי יעקב אברהם גירון, נדפסו בסימן ו' תשובות מרבי חיים יצחק אלקבץ.

רבי חיים יצחק ג'וקריל

מחכמי איזמיר. היה מתלמידיו של שר התורה הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה. ובספרו "גנזי חיים" קונטרס "תשובה מחיים" סימן מ"ח, דף קנ"ה ע"א כותב עליו הגר"ח: "ואחד מתלמידי הישיבה החכם השלם והכולל כמהר"ר חיים יצחק ג'וקריל נר"ו, הביא ראיה...".

רבי חיים יצחק יפה

מחכמי ורבני תיריה במאה ה–י"ח. נפטר ב–1751.

רבי חיים יצחק מתתיה ן' אלרולייא 'מים החיים'

רבינו חיים יצחק מתתיה ן' אלרולייא, רב ומו"ץ בק"ק פיליבי [פיליפופולי], נולד לאביו רבי אברהם אהרן ן' אלרולייא זצ"ל, שהיה גם כן רב ומו"ץ בעיר פיליבי הנ"ל, ונמנה עם הפוסקים החשובים בדורו.

רבינו זצ"ל הוציא לאור בשאלוניקי שנת התר"ו את ספרו מים חיים ח"א. [ח"ב היה מוכן לדפוס, כמו שנראה בהסכמות הרבנים לח"א, אך

כנראה לא נדפס], הכולל שו"ת וחידושי דינים ממנו ומאביו רבי אברהם, בספר זה מראה רבינו את ידו החזקה בהלכה ובשו"ט עם רבני דורו. תשובות נוספות ממנו נדפסו בספר חקקי לב להגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל.

על ספרו של רבינו הסכימו הרבנים הגאונים: רבי שאול מולכו, ריש מתא שאלוניקי; רבי אליעזר די טולידו ורבי אברהם פרץ, רבני העיר קושטא; רבי חיים פאלאג'י, אב"ד איזמיר.

רבינו חיים פאלאג'י בהסכמתו הנ"ל כותב: "מאיר עיני חכמים בהלכה. בנן של קדושים ריכא בר ריכא, לו זרוע עם גבורה, דמיונו כאריה וכלביא ארי שבחבורה, האח נפשינו, יקיר יקירנו, מעלת הרב השלם הדיין המצויין, בר אבהן ובר אוריין כמה"ר חיים יצחק מתתיה ן' אלרולייא נר"ו מורה צדק בק"ק פיליבי יע"א... הדור אתם וראו מעשה תקפו וגבורתו, ספרי דמאריה טב נפלאות מתורתו... משפטים ישרים..."

תשובה ממנו בענין עגונה נדפסה בקובץ הנז', וממנה נלמד על גבורתו במלחמתה של תורה, וחתום עליה גם כן הגאון רבי יוסף אלפאנדארי זלה"ה ובראש התשובה כתב רבי יוסף בזו הלשון: 'אנכי הבא על החתום ראיתי מגילת סדרים, מלא על כל גדותיו הן הן גופי הלכות מעולפת שפירים, אשר שרטט וכתב מר ניהו רב הרב הגדול חיים עד העולם צלל במים אדירים... הוא זיוה הוא הדרה תורה יוצאת בהינומא בת קול יוצאת מחדרי חדרים.

קובץ חידושי תורה "מקבציאל", גליון יו

רבי חיים יצחק ן' גיאת

רבי חיים פאלאג'י כותב עליו: "החכם המעולה זקן ונשוא פנים כמה"ר..." נפטר באיזמיר בשנת ה'תקפ"ו [1826] ליצירה עיין בספר "ראה חיים" סדר תצוה לגר"ח פאלאג'י זצ"ל.

רבי חיים יצחק ן' שושן

מחכמי ודייני איזמיר. ישב בבית הדין הגדול שבהרכבו ישבו הגאונים המפורסמים רבי חיים מודעי ורבי יצחק מאיו והם חתומים על קבלת עדות בספר 'שפת חים' אבה"ע סימן ד' בשנת תקנ"ג.

רבי חיים יצחק קריספין

מחכמי ורבני איזמיר. בנו של הגאון המובהק רבי יאושע משה מרדכי קריספין בעל ספר "מים קדושים", והוא גם כן הגיה והעיר את הספר הזה. בספר "נאה להודות" לגה"ק רבי נסים אברהם אשכנזי זצוק"ל בעמוד קצ"ד הנדמ"ח הוא מתואר: 'מעלת הרב ועצום פקידא בגו צדיקייא כמוה"ר חיים יצחק קריספין נר"ו שדרש...'.

גם הגה"ק רבי חיים דוד חזן כותב עליו: '...חכם שואל כענין ומשיב כהלכה עד ירכה עד פרחה... אשר איזן וחיקר רחימא דנפשאי ותמיד לבאי אב בחכמה ורך בשנים חיים עד העולם... החכם השלם והכולל עצו"ר נז"י... [מים קדושים חושן משפט סימן ז].

בספר "ברכת מועדיך לחיים" חלק א' דרוש י"ב כתב החבי"ק: "דרוש שדרשתי בשבת תשובה שנת התרכ"ד ליצירה... ולכבוד הרב ועצום ונעים זמירות ישראל חיים יצחק קרישפין ז"ל... ידידנו ומחמד עינינו, כמהר"ר חיים יצחק קרישפין זלה"ה.. כי היה מרגלית טובה ואבן יקרה שלום בכל, תלמיד חכם רשום, ופייטן, ומליץ, ושוחט ובודק, וסומך וחזן מובהק, ודבר ומנהג, סמא דכלא ביה, דאחז מעשה אבותיו..." גם הגאון רבי נסים חיים מודעי בספרו 'דרישה מחיים' דרוש ט' ספד לו וכותב: "החכם הנחמד שלם בכל כמה"ר חיים יצחק קריספין ז"ל והיתה מנוחתו ביום הרביעי לח' תשרי התרכ"ד.. היכן אנו מוצאים אדם כזה שלם בכל שהיה חכם וחזן וסופר מליץ שוחט ובודק וסומך פקיד נאמן שרוח הבריות נוחה... ה' שנים שהיה סובל יסורין... שהיה מצטער הרבה...".

רבי חיים יצחק קריספין היה מבטל את דעתו בפני גדולי הדור, ובפרט לפני מרן החבי"ף, ובתשובה שהוא כתב, שנדפסה בספר 'מימר חיים' [מודעי] יו"ד סימן יד, הוא כותב: '... עט"ר מלבא ורופילא ראש המדברים, מרנא ורבנא גאון עוזינו ומאור עינינו אור לישרים, אבינו רועינו ראש הגולה בקדוש כמלאך משיירי כנה"ג מוה"ר הגדול מעוז ומגדול מרן החבי"ף נר"ו מגיד מישרים, יחי אדוני המלך נר"ו עד ביאת הגואל משיח לישראל לעד לעולם ובריא אולם לדור דורים...'.

בספרו של אביו "מים קדושים" חושן משפט סימן ז' נדפס ממנו ב' פסקי דין, שהוא סיפח אותם לספר זה, וניכר מהם רב כוחו במלחמתה של תורה, ובראש התשובה ניכרת ענותנותו המופלגת, '...קטונתי מכל מיני קטניות, אין חכמה ואין תבונה, קטן לאו בר זכיה, ובביתי אין לחם ואין שמלה.. כל רואי ילעיגו לי.. יודע אני בעצמי כי לא ידענא לדבר דבר או חצי דבר... ודברי אלה לא להלכה ולא למעשה עד אשר יסכימו עמי מו"ר עטרות לראשי הישובים על כסא ההוראה הפרט מפורש עט"ר מורנו ורבינו רב"ץ חסידא בוצינא דנהורא בראש הומיות הוא הקדוש מעלת הרב המופלא וכבוד ה' מלא הפרד"ס נר"ו...'. [הנודע רבי פנחס רפאל די סיגורה זצוקללה"ה], ובסוף התשובה הוא כותב: 'את זה עלתה במצודתי לפי מיעוט שכלי קטן הכמות והאיכות... הכ"ד אנכי התולעת המתאבק בעפר רגלי רבנן ותלמידהון גברא דלא חשיב ודלא ספין אתינא בכיסופי אנפין והוא הצעיר חיים יצחק קריספין ס"ט...'. ובהסכמתו של הגה"ק הפרד"ס שם משבחו ומקלסו וכותב על רבי חיים יצחק קריספין בזו הלשון:

הסכמת עט"ר גדול אדונינו ומשוש תפארתינו תנא ירושלמאה מעלת הרב המופלא וכבוד ה' מלא חקו"ף פרד"ס רמונים נר"ו וחי לעולם ובריא אולם, אבי"ר.

היום הזה האיר וזרח אל עבר פני הדא מרגינתא דנפיש נהוריה טובא, אמירה נעימה חשובה נצחת את כל ונוכחת לאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא הבינה וגם חקרה זה הדור ידי"ן ונהירו דעיינין חיבת עין ימין זה בני נאמן מעלת החכם השלם והכולל עצום ורב ספר"א נה"ר ונוב"י כמוה"ר חיים יצחק קריספין נר"ו יאיר וחי לעולם אמן, ן' מעלת הלא זה הו"ד והדר כלו כהדרת רב אחאי גאון אור יקרות וקפאון ספרא רבא ויקירא ארי שבחבורה ידיו רב לו במלחמתה של תורה לו זרוע עם גבורה מעלת הרב המובהק כמוה"ר יאושע משה מרדכי קריספין נר"ו וראיתי את כל הכתוב לחיים משיב דברים נכונים לא הניח פינה וזוית חופש כל חדרי שמש שמח לבי ויגל תפלתי בכי שיגורה יפוצו מעיינותיו חוצה וחיית ורבית בבנים ובני בנים זרע רב מיניהו מלבי מיניהו אפרכי והיית א"ח שמ"ח על שמוחו"ת טובו' שובעך ברכ' תדושן בהשקט ובטח עד עולם ואסו"ד ראה ראיתי שרצונך למען אעמוד על הפרק הך פסקא דדינא ולחוו"ת דעי כפי שיורונו מן השמים אם אני מסכים לדבריך אלה, ע"ז אביע אומר דחפץ הייתי, לעמוד על הפרק ולהשתעשע באמרותיך אמרות טהורות ובכל אשר פלפלת בחכמה ברם מה אעשה כי אין הפנאי מסכים עמי כאשר אתה ידעת ועיניך רואות כי אין אני ן' חורין מן בקר עד ערב אך בזאת מאשר יקרת בעיני נבבדת ואני אהבתיך אהבת עולם כאב את ן' יריצה דמקחי את עצמי לעשות רצונך ואמרתי אשנה פרק זה אגב רהטאי במה שנוגע לענין הלכה דוקא וכפי כל האמור ומדו' בדברי קדשך ראיתי כי הדין דין אמת בכל אשר כתבת...

ואני תפלה תזכה ותחזיה רבות בשנים על התורה ועל העבודה בקדושה ובטהרה לעשות נחת רוח לפניו יתברך תמיד כל הימים עד זקנה ושיבה כנה"ר וכנפש הלא אנכי רב זעירא החו"ף אזמיר יע"א בשליש ראשון לחדש אדר משנתינו החו"ר ליצירה בא סימן כאשר דבר"ת לאמר לפ"ק ברוב עז ושלום".

הצעיר יאושע רפאל פנחס די שיגורה ס"ט

יש ממנו שו"ת בספר "חוקות החיים" חושן משפט סימן ס"ח, ושם כותב עליו הגאון רבי חיים פאלאג'י, בזו הלשון: 'דין הוא הד"ר בר אבהן ובר אוריין. דמטמרן השלם במידות ובדעות כמהר"ר חיים וצדיק קריספין נר"ו...".

בשו"ת 'מימר חיים' [מודעי] יו"ד סימן יד נדפסה שו"ת ממנו בענין שו"ב. ולקראת סיום התשובה מצאתי שהוא כותב: 'ללמוד כל דיני שחיטה ובדיקה, ובפרט בספר הנחמד תורת הזבח לעט"ר

מורינו הרב המלך דוד נר"ו דשוחט ובודק המתמיד בו סמוך לבו לא יירא דלא יצא תקלה מתחת ידו בלי שום ספק' עכ"ל.

רבי חיים יצחק שאקי 'מילי דאבות'

נולד בכפר איסטיפול הסמוך לאיסטנבול. בשנת תרי"ג [1853]. רב גאון וחריף מפורסם. מגדולי רבני קושטא. היה חבר בית הדין הגדול בהרכב עם הרבנים רפאל סבאן, יעקב ארגואיטי, אברהם דאנון, יאודה פירירה, יאודה דאבילה ועוד.

היה תלמיד של הגאון רבי שלמה קמחי, תחלה עסק במסחר כמה שנים, ובימי העמידה התמסר ללמודים, לספרות ולמדע. חיבר כמה ספרים בלאדינו, והלך בדרך החכמים שקדמוהו בתוגרמא, שהיא להפיץ ספרות תורנית בעם בלשון המובנת לו, למען יקרא וישכיל. לתכלית זו חיבר את ספרו הגדול "לה איסטוריה אוניב'רסאל" בי"ג כרך, הכוללת סקירה בהירה ומפורטת מתולדות עם ישראל בכל תפוצותיו, מזמן בריאת העולם עד היום. בעת ובעונה אחת, פרסם את ספרו החשוב "טוריזורו דיל ז'ודאיזמו" הנקרא גם בשם 'מילי דאבות', שהוא כעין פירוש רחב על מסכת אבות, והסכים עליו ראש רבני קושטא רבי משה הלוי "קאימאקאם אפנדי", רב ומנהל עדת ישורון בארצות תורגמא מטעם המלכות יר"ה".

ואלה דבריו שם בעברית: "מלי דבי כנישתא חזו מאי דקמן, פעולת מעשי ידי אמן, חריף ובקי, משנתו קב ונקי, מעלת החכם השלם והכולל כמוהר"ר חיים יצחק שאקי נר"ו, אשר פעל ועשה למבינים בעם בלשון ספרד, פירוש על מסכת אבות, הכי קראו שמו מלי דאבות.. כל חיך שטועמו מברך ברוך שככה לו בעולמו. קופת הרוכלים, כל פריו קדש הלולים, בלול במקרא, משנה וסברא, אסף וקבץ כל נתח טוב וגם מן האמרים, מפי סופרים וספרים, ראשונים ואחרונים, חדשים וגם ישנים, ואח"כ משבח הרב משה הלוי את האחים חיים ואליהו קאראקו, אשר נתנו את הכסף הדרוש להוצאת הספר, בדברי מליצה ושבח. בהקדמתו הארוכה, עמוד 148, נותן המחבר סקירה מקפת על האמונה והדתות בעולם, מזכיר את המשורר הומרום, ציצירו, הפילוסוף סוקראט, אריסטו, אפלאטון, ודן בהרחבה וטוב טעם בפרקים מיוחדים על טיב ותכלית המין האנושי, על טיב האש בהשואה לנפש האדם הדומה לאש, כחם של היצורים, כגון טבע האדם, מהות החלום, סבל האנושות, קוצר חיי אנוש והישגיו, עולם הזה ועולם הבא, שכר ועונש וכו'. כל פרק ופרק מספרו זה מלא חכמה ודברי מוסר השכל, ונראה מתוכם כי הרב המחבר ספוג דעת, וצולל לעומק הענינים.

חיבורים נוספים מפי יצירתו נשארו עדיין בכתב יד.

יהודי המזרח בארץ ישראל, עמוד 657

רבי חיים לפפא

מחכמי איזמיר. נפטר י"א בסיון בשנת תנ"ז [1697] ונטמן באיזמיר. אביו הוא הגאון רבי אהרן לפפא בעל ספר 'בני אהרן'. סבו היה הגאון רבי שלמה אלגאזי זצוק"ל.

רבי חיים מאיר מזרחי 'בן הרמה'

מחכמי ורבני איזמיר במאה הי"ט. אביו החכם המרומם כמה"ר יצחק מזרחי זלה"ה, היה צדיק ומתנהג בחסידות, נפטר י"א בתשרי בשנת תקצ"ב [ראה: 'בן יאיר' דרוש ב' להספד דף קכ"ג ע"ב]. גם אמו של רבי חיים מאיר מרת שרה היתה צדקת וגם חסידה, נפטרה בסיון התקע"ד [ראה 'בן יאיר' דרוש ג' להספד]. היה תלמידו של הגה"ק המובהק רבי דוד אמאדו זצוק"ל. רבי חיים מאיר היה מפולפל ומאיר עיני חכמים ודיין מצויין, סיני ועוקר הרים. הרב המובהק סבא דמשפטים רבי יאושע שלמה ארדיט זצוק"ל ר"מ באזמיר ואגפיה ומחבר ספר "חינא וחיסדא" נותן מעט קווים לדמותו בהסכמה משנת התר"ל שנתן לרבי חיים מאיר לספרו "בן הרמ"ה": ואלו הם דבריו: "מעשה ידי אומן הלל דרבנן סוה"ר [–סיני ועוקר הרים] וטוחנן אפיק שפה ועייל שפה פלפלא חריפא. כס פלפלי שדעתו יפה... חכמת אדם תאיר פניו הלא זה הוד והדר מעלת

הרב השלם הדיין המצויין כמהר"ר חיים מאיר מזרחי דיהב לן אורייתא זה ספר... בן הרמ"ה על דברי הרמב"ם... דרך שקלא וטריא חכמה ותושיה ואתייא מבני"א קצת שו"ת דרך ארוכה העמוקה והרחבה במלחמת תורה לוחם במלחמתה של תורה קולע אל השערה.. עב"ל: רבי חיים מאיר מזרחי זלה"ה כותב על עצמו בהקדמתו שם בזה הלשון: "כל ימי גדלתי ורוממתי בין ברכי דרבנן אנשי שם גדולים ועצומים. נער הייתי הביאני המלך אור ישראל וקדושו, מ"מ הרה"ג דומה למלאך ה' ח"ק [חסידא קדישא] לישראל כמהר"ר דוד אמאדו זצוק"ל [בעל ספר תהלה לדוד, וספר עיני דוד], לישיבת בית מדרשו "בית הלוי"... שם אני דבר יום ביומו בחבורא קדישתא מעלת הרבנים בני המלך דוד ז"ל ונבדיו ז"ל לאסוקי שמעתא וזה לי קרוב ל'ן [50] שנה דיתיבנא תמן באתר דנא צרתי לפני כי ברבים היו עמדי, ועתה אנכי לבדי ללמוד וללמד את זרע דוד המלך זלה"ה ככל הבא מידי... עב"ל:

בספרו החשוב "בן הרמה" על הרמב"ם הלכות יו"ט פ"ב, דף מ, עמוד א' יש לו מו"מ עם הגאון רבי חיים בנימין פונטרימולי זצוק"ל בעל "פתח הדביר" ובראש התשובה הפה"ד משבחו ומקלסו בשבחים עצומים, וזה לשונו:

'תורת חכם מקור חיים דבר דבור על אופניו, וכל דבריו מיוסדים על אדני פז... אורו עיני על מעשה ידי חרש חכם הדא מרגיתא דלית בה טימי, עוקר הרים וטוחנן... מתון ומסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, דולה ומשקה מים עמוקים מתוך פלפולו פלפולא אריבתא... חמדת לבי אחי אחי רב נהוראי מעלת הרב ועצום אור החיים אחד מאיר נר המזרח"י נר"ו אורייתא מרתחא ליה... רובץ בין המשפתים.... חכמה מפוארה בכלי מפואר כשמש בצהרים... ירבו כמותו בישראל בני חנני בני זיוותני שמרבים תורה בישראל אדירים ומשברי ים... ועיני אדוני רואות בשמחה ובטוב לבב אב על בנים דשקיל וטרי בהדייהו יושב ונהנה מזיו תורתם מנגחים זה את זה בהלכה בעשתרות קרנים אמן כן יהי רצון...'. עב"ל.

אשתו היתה אשת חיל מרת מזל טוב, סבלה רבות בחייה.

רבי חיים מאיר היה בעל יסורין נורא, וסבל תלאות רבות בחייו שאין הפה יכול לתאר ולשער, בחייו נפטרו בניו יקיריו ל"ע והוא כותב כי "מן הוא והלאה אנחה שוברת כל גופי ויום ולילה לא אשקוט ולא אנוח עד אשר לא נותרה בי נשמה אף אין יש רוח". ושם ממשיך ומבכה מרורות על מיתת בנו והיה הולך מכפר לכפר לחפש תרופה ולמצוא מרגוע וסר כוחו, וביום מן הימים החליט להדפיס את פרי יצירותיו הנפלאים שזה נחמו מצערו מעט.

בנו רבי בכור יצחק מזרחי זצ"ל נפטר בהיותו חתן תוך שנתו, והגר"ח פאלאג'י בספרו 'צדקה חיים', דרוש יו"ד כותב עליו: "פה מפיק מרגליות, ומעולם לא פתח פיו כי אם בדברי תורה, לא ימיש מתוך האהל... לומד כל היום...".

אלו הם חיבוריו:

א). "בן הרמה" – שקלא וטריא על דברי הרמב"ם, קצת שו"ת, בתוך החידושים מפוזרות י' תשובות בהלכות תפילה, קריאת תורה, הלכות יום טוב, מאכלות אסורות, שחיטה, רבית, אישות, גביית כתובה ועדות. נדפס איזמיר תרל"ה. בהסכמת הגאון רבי יאושע שלמה ארדיט ר"מ ור"מ דאיזמיר ומח"ס 'חינא וחסדא'. ב). "בן יאיר", ביאור התרגום, ופירש"י, ופירוש הר"י בעל הטורים שעל התורה, חידושים ופירושים, רמזים ופרפראות, ציצים ופרחים פרחי שושנים, עם ז' דרשות והספדים: אזמיר תרל"ז.

רבי חיים מאיר מזרחי נפטר בשנת תרנ"א [1891], בספר "יפה ללב" ח"ו דרוש ג' להספד כותב: "מאיר עיני חכמים הר' חיים מאיר מזרחי ז"ל". חכמי ורבני דורו מזכירים חידו"ת בשמו ראה: 'אמרי אמת' דרוש ג' להספד שכותב: "ועפ"י זה פירש מחמד עינינו רב אחאי אור החיים נר המזרחי נר"ו יאיר לעד...".

גם בספר 'אברהם אזכור' מערכת פה, כותב הגר"א פאלאג'י: 'וכן אמר אלי הרב עמיתנו בתורה כמוהר"ר חיים מאיר מזרחי נר"ו...'.

רבי חיים מודעי 'חיים לעולם'

נולד בשנת ת"פ [1720] בקושטא. והיה תלמידו של רבי חיים ב"ר דוד אבולעפיה "מרביץ התורה" באיזמיר. מגאוני וגדולי ישראל הנודעים והמובהקים בדורו היה רבי חיים מודעי זצ"ל. מחכמי קושטא שעלה לארץ הקודש בגיל תשע ללמוד תורה בקדושה. וישב בצפת עשרים וחמש שנה, ונחשב כראש רבניה וחכמיה, ושוב יצא בשליחות לטובת העיר והיה בשנת תק"ט במצרים ובעוד מקומות, אחר כך חזר לקושטא בשנת תקט"ו ונתמנה בה לדיין. בשנת תק"ך היו בצפת שתי רעידות אדמה, נהרגו בהן יהודים רבים, נהרסו בתים ומצבה של העיר היה בכי רע, רבי חיים שוב הפך לשליח עיה"ק צפת, ומשך כמה שנים נדד במדינות אירופה לטובת העיר, עקבות שליחות חשובה וארוכה זו מוצאים אנו בספריו של רבי חיים ובפרט בספר תשובותיו "חיים לעולם", וכן בספרי חכמי דורו. שליחותו נמשכה ארבע שנים והצליחה מאד, ועל ידה יכלו פליטי צפת לקומם ולבנות את עירם ההרוסה.

בשליחות זו ביקר גם בפראג, נשא ונתן עם רב העיר בעל ה"נודע ביהודה" וכפי שמספר הוא באחת מתשובותיו: "בהיותי סובב הולך בשליחות מצוה לעיה"ק צפת תוב"ב, נמצאתי בעיר תהלה פראג יע"א בחדש אייר התקכ"ו, ויען סדרא ועניינא דיומא בפרשת בהר דברתי את כל הדברים האלה לפני האב"ד מהר"ר יחזקאל סג"ל לנדא נר"ו ביום השבת. וידי ממחרת שלח לי הרב הנז' פתקא חדא ליישב דברי מרן הכ"מ ז"ל, ואנכי השבתי לו מה שעלתה מצודתי וכו'" ["חיים לעולם", ח"א, אזמיר תרל"ט, יורה דעה סימן ב', ע"ש שמעתיק כל חליפת המכתבים שביניהם]. גם הגאון בעל ה"נודע ביהודה" מביא את הענין בתשובותיו: "נשאלתי מהרב הגאון החכם השלם והכולל מוהר"ר חיים מודעי נ"י חד מחכמי קושטאנדינא רבתי מדי עוברו עלינו בשליחות מצוה לכונן את ק"ק צפת וכו'", ובתשובה שלאחריה כותב: "אלקים ראיתי עולים מן הארש שפתיו ברור מללו הלכה ברורה, דברי אלקים חיים, מר ניהו רבה מודעה רבה לאורייתא, זה ידידי וזה ריעי ואהובי הרב המובהק החכם הכולל חכם חיים מודעי הי"ו... דבריו הנחמדים קבלתי אתמול סמוך למנחה וכו'" ומסיים תשובתו: "זה נלע"ד בחפזי וכתבתי פה כבן כפר וספרי דבי רב אין אתי פה, ועיני מר תחזינה מישרים ואשר יבחר יקרב אליו ובזה שלום דברי" [שו"ת נודע ביהודה מהד"ק יורה דעה סימן פז–פח].

רבי חיים היה ידיד מגיל צעיר של החיד"א, והיו מריצים אגרות זה לזה בכל לשון חיבה ואהבה רבה. וגם היה ביניהם התכתבות בהלכה כדרכה של תורה ובדרך של כבוד.

בגמר שליחותו חזר רבי חיים לדיינותו ורבנותו בקושטא וישב בה עד שנת תקל"ו, או נקרא לכהן ברבנות אזמיר, באזמיר כיהן שמונה עשרה שנה, ולעת זקנותו בקיץ תקנ"ג חזר לצפת, ונפטר בה בחורף תקנ"ד [1794]. ורבי חננאל חאביף מאיזמיר דרש על פטירתו בספרו "מגדל חננאל" דרשות דרוש ד, דף י' עמוד ב'.

כמו כן הגאון רבי רפאל יוסף חזן ספד לו בספרו "מערכי לב", דרוש נ"ז.

רבי חיים היה בקי בחכמת הדקדוק, והיה בקי בספרי המדקדקים. נוסף על זאת השתלם אף בחכמת הגיאומטרייא – המדידה.

רבי חיים היה אחד מגדולי המשיבים בדורו, וכן חיבר חיבורים רבים על הש"ס ופוסקים. בחייו [שאלוניקי תקנ"ב] הוציא לאור רק ספר אחד, כת"י שמצא במצרים, תשובות הגאונים "שערי צדק", וכפי שהוא כותב בהקדמתו: "זה ארבעים שנה ועד השלשה כד נפקינא מעה"ק צפת את"ל [אמת תכון לעולם] לשום חתול לחבשה, כי נהפכו עליה צירייה, מתחת סבלות מלכה ושריה, ודרך חיים נחני ה' על אדמות מצרים... מצאתי ספר... כתובין באצבע תשובות הגאונים וכו'".

לאחר פטירתו הופיעו חלק מחיבוריו:

אלו הם חיבוריו:

א). בספר "ברך משה" [ליוורנו תקס"ט] שו"ת לרבי משה גאלאנטי, בסופו הגהות רבי חיים מודעי על שולחן ערוך אורח חיים ויורה דעה, על פרי חדש ועל ספר כנסת הגדולה.

ב). "חיים לעולם" שאלות ותשובות בשני כרכים [אזמיר תרלט–תרמ"ה]. נדפס על ידי בן אחיו רבי נסים חיים משה מודעי שגם צירף לו את ספרו "מימר חיים".

ג). "טיב גיטין", סדרי הגיטין שסידר בשנים תצ"ז–תקל"ה עם הגהות הרב יום טוב ישראל [ירושלים תרל"ה].

תשובות ממנו נדפסו גם בספרי חכמי דורו: שו"ת "חיים שאל" לחיד"א ח"ב סימן כ' [שלש תשובות]. "נהרות דמשק" לרבי שלמה קאמונדו [שאלוניקי תקל"ב] אורח חיים סימן ב'. "מאמר המלך" לרבי רפאל אברהם מצליח [שאלוניקי תקס"ו] בסוף הספר. "אשדות הפסגה" לרבי יוסף נחמולי [שאלוניקי תק"ן] חושן משפט סימן ד'. "בית ישחק" על הרמב"ם, לרבי יצחק גאטיניו, הלכות מכירה פרק ג' הלכה י"א, דף ק'.

כן נדפס ממנו שיר נגד עישון הסיגריות, או כפי שנקרא אז "שתית הטוטון", השיר נדפס בספר "עבודה תמה" לרבי יהושע בנבנשתי [ירושלים תרס"ג].

רבי חיים מודעי הסכים והקדים הקדמות על ספרים רבים, וחשובים.

כתבי–יד רבים שרדו מאותו גאון עולם ובהם תשובות וחידושים, כללים ודרושים הנמצאים במסגרת מכון "אור המזרח" שע"י "מכון ירושלים".

בעת שליחותו נפגש רבי חיים מודעי עם אחד מגדולי התורה שבאותם ימים רבי ראובן בן רבי יעקב, וקשרי ידידות עמוקים נקשרו בין שני גדולים אלו.

רבי ראובן היה תלמידו המובהק של הגאון רבי שלמה שלם זצ"ל, והוא שכתב את ההקדמה לספרו של רבו "לב שלם" על הרמב"ם. כיהן כרבה של סופיה, ורבי דוד פיפאנו בקונטרסו על תולדות רבני סופיה "חגר אפד" מתאר את רבי ראובן במלים הבאות: "רבי ראובן ב"ר יעקב רב הכולל בסופיה והיה חסידא קדישא, שלם בכל מילי דמיטב, וארי עלה וישם בסלע קנו בגליל העליון וכו'".

לפי המלצתו של רבי חיים מודעי עלה רבי ראובן לצפת ונבחר בה כראש רבני העיר. על מכתבים וכתבי שליחות אשר נשלחו מצפת בין השנים תקנ"ד עד תקס"ו חותם רבי ראובן בראש. ראה בספר "שלוחי ארץ ישראל" לא' יערי. איגרת מענינת וחשובה של רבי ראובן בן יעקב לרבי חיים מודעי, פירסם רבי יעקב משה טולידאנו ז"ל ב"אוצר גנזים" עמוד 71.

על תלמידיו של רב"י=ראובן בן יעקב [כך היה רגיל לחתום בתשובותיו ובאגרותיו], נמנו הגאון רבי אברהם אלקלעי זצ"ל [ראה הקדמתו ל"זכור אברהם" וכן מזכירו כמה פעמים בספרו], והגאון רבי יהודה ב"ר מנוח סיד [ראה בהקדמתו לספרו "נר מצוה"] בנו של רבי ראובן, רבי רחמים, גם הוא גאון וצדיק והיה ראש רבני צפת לאחר פטירת אביו.

ירחון תורני, "מורים", שנה שמינית, גליון ו–ז [צ–צא], כסלו, תשל"ט

רבי חיים מייארה

מחכמי איזמיר. תלמיד חכם עצום, שקדן נורא מלא וגדוש בתורה ובמעלות מופלאות ותרומיות. הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו 'צדקה חיים' דרוש יוד דף קכה, כותב בזו הלשון: "ועל הכל אדונינו החכמים רבני העיר איזמיר, הרב ועצום במוה"ר חיים מייארה ז"ל, שהלך בעוונות הרבים, שאין לו תחליף, ולא קדמו אדם בשקדנותו הרבה, לילה ויום הוגה בתורה. ועיני ראו שבלילות שהיה נשאר בביתי, אפילו בלילי טבת הארוכים, לא שכב במיטה, והיה מלא וגדוש, ידו בכל, ועליו יש לומר הרי זה דומה לספר תורה שנשרף".

בספר 'דרישה מחיים' דרוש א' לנישואין דף קב, ע"ב כותב רבי נסים חיים משה מודעי בזו הלשון: 'דרוש א' לנישואין אלול התקפ"ג בנשואי בת מורי הרב כמהר"ח מייארה זלה"ה'. ונראה שרבי נח"מ מודעי זצ"ל למד ממנו תורה מתוך שמכנהו בתואר: 'מורי הרב', ובדרוש ג' להספד דף קנ"ז, ע"ב כותב עליו רבי נסים חיים בזו הלשון: 'מו"ה השקדן בתורה כמהר"ר חיים מיירה ז"ל... מיתתו שהיה חוץ לזמנו בקיצור שנים... שהיה ענו ושפל ברך ומשים עצמו

כשיריים... וכשהיה פותח פי בדברי תורה שמחו כל השומעים דבריו... מעולם לא יצאה שבועה מפיו לא קטנה ולא גדולה... שהיה שקוד על למודו יומם ולילה מה שאין הפה יכול לדבר ואין האוזן יכולה לשמוע וכמה פעמים היה נעור כל הלילה ומאיר עליו היום... וכמו כן כל היום היה עוסק בשקידה רבה. עד שהיה מחשיך עליו היום בישיבה ולא היה רואה כדי ללמוד והיה יוצא לחצר כדי לראות בספר. ופעם אחת אירע לו ביום שישי שקנה דגים ליום שבת קודש ונכנס בישיבה כדי ללמוד מעט ואחר כך להוליכם לבית ונשתקע בלימודו עד שקדש עליו היום והוא לא ידע, וכשקראו לקבלת שבת נתעורר שהיו הדגים עמו והשליכם לאיבוד ונתקיים בו מה שכתב הר"ב אשכנזי ז"ל 'הרבה שינה נדרתי והרבה מאכלות הוסרתי על דברי תורה ומדה כזו בודאי גדלה מעלתה שקיים 'אדם כי ימות באהל', ואפילו בימי חוליו לא פסיק גירסא מפומיה בשקידה רבה. ופעם אחת נחלה חולי ארוך וקשה וחיבר בימי חוליו חיבור על ספר איוב כלו בהמשך אחר הדברים מקושרים זה בזה [ושם בהספד מזכיר רח"נ מודעי פירוש אחד ממה שפירש הגאון רבי חיים מיירה זצוק"ל].

רבי חיים מייארה נפטר בשנת תר"ז [1847] בעיר אלגז'יאר.

רבי חיים מיכאל איסטרוגו

מחכמי איזמיר. בנו של החה"ש והכולל רבי יעקב איסטרוגו זצ"ל. בספר 'ברך את אברהם' סדר וזאת הברכה דרוש א' למילה עמוד רנג: כותב הגאון רבי אברהם פאלאג'י בזו הלשון: 'והנה הראה אותי אחד מבני הישיבה החכם השלם והכולל נ"י עיטור סופרים כמה"ר חיים מיכאל איסטרוגו נר"ו...". ובספר 'אברהם אנכי' סדר אמור דף קטז כותב: 'פירש הרב ועצום ונז"י רב טבחייא כמוהר"ר חיים מיכאל איסטרוגו נר"ו...'.

כמו כן הוא היה ידידו של הגאון רבי חיי"א הכהן חמצי זצ"ל, ומזכירו בספרו 'ולבש הכהן' בתואר: ידי"ן ומח"ל כריע בא"ח לי ה"ה מעלת הרב כמה"ר חיים מיכאל איסטרוגו נר"ו".

הגר"ח פאלאג'י צירף אותו לפרקים לסופר גיטין שלו. ראה: גנזי חיים מערכת גימל, קמב.

במכתב שתח"י שבכתב יד הוא חתום עם הגאונים רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י ורבי משה בארקי גאב"ד איזמיר, והוא גם כן נמנה עם בשנת תרנ"א למסדר גיטין, ראה: 'יפה ללב' חלק ז' במזכרת הגטין אות ז', וכמו כן גם בשנת תרס"ב, ראה 'מזכרת משה' [בארקי] סימן קלב מכת"י.

רבי חיים מיכאל הצטרף לפרקים ג"כ לבית דינו של הגאון רבי נסים חיים מודעי זצוק"ל, ראה: 'מימר חיים' אבן העזר סימן סא–אות יא, הלכות חליצה.

רבי חיים מישאל ביטראן

'שו"ת בכתב יד'

מחכמיה ודייניה של קושטא. רבי חיים מישאל ביטראן שמו כמעט שנשכח. לא זו בלבד, אלא שאף השם מישאל אינו מצוי כלל בתורכיה. בקטלוג שוואגר פרנקל נמצא רשום: שו"ת לר' חיים מישאל בוטראן, רובן בענייני שולחן ערוך אבן העזר וחושן המשפט, 93 דפים [אוצר כלי חמדה, ג, סימונו 166, עמוד 22] וכן שו"ת בית חדש להנ"ל, 4 דפים [סימונו 305, עמוד 29]. ספריית היברו יוניון קוליג' בסינסינטי רכשה כתובי יד אלה. האחד מספרו 167 והוא 'בית חדש' ובו 101 דפים, אחת מן התשובות נכתבה שנת תקצ"ז, ספר תשובות, סימונו 168, ובו 174 דף. בהיותי בקושטא עילעלתי בפנקסים של ממוני איסור והיתר ובית הדין ומצאתי בהם כמה הסכמות שרבי חיים מישאל ביטראן חתום עליהם משנת תקפ"ז. באחד מפנקסי בית הדין נמצא שמו בכל, מתמוז ת"ר ועד תמוז תר"א [סימונו קצג–שעט הסוף], באחר מתמוז תר"א ועד סיוון תר"ב, ובפנקס משנות תר"י–תרי"ב חתם על הסכמות הרבה. בשנת תר"י על פסק. אף הוא היה בשנת תר"ג חבר בית הדין לגיטין שלאיזור האסקויי שבראשו היה רבי רפאל שבתי ן' יקר ועמו רבי יוסף אלפאנדארי.

רבי חיים מישאל נפטר בשנת תרט"ו. רבי יוסף אלפאנדארי הספידו ובראש ההספד כתב: דרשתי על הרב המובהק כמהר"ר מישאל ביטראן זלה"ה בהיותי בכפר אינג'ר קייואי יע"א, בסדר פנחס משנת התרט"ו'. [ויקרא יוסף, איזמיר תרל"ז דף עט, ב' דרוש א']. כלומר כא בתמוז חכמי קושטא אישרו וקיימו את צוואתו בחודש אב תרט"ו. בהמשך הדרוש שם כותב רבי יוסף בזה הלשון: '... כי

הוא היה אחד משלשת הרועים הרבנים המובהקים שבדור, ומה גם כי הצדיק הזה כל ימי חייו היה בסובלי חלאים ומובטח לו שהוא בן העוה"ב.

נראים הדברים, שרבי חיים מישאל היה קרוב לרבי רפאל ביטראן אבל לא נתברר לנו סדר הקירבה. גם שם אביו של רבי רפאל לא ידוע ואין הבן מזכירו אפילו בהספדו, שהוא המקור היחיד עליו. הוא לא היה רב אלא מלמד תינוקות, כדברי בנו: 'גדולה מעלת מלמדי תינוקות... ובפרט בעוסק במלאכת השם באמונה כאבא מארי זצ"ל... שהיה מתמיד במלאכתו מלאכת הקדש מן בקר עד ערב, והיה מקרי לעניי כבני עתירי'. ההספד שנשא עליו הבן היה בק"ק עץ חיים באורטה קוי, במלאת שנה לפטירתו, בפרשת ויחי תרכ"ט, כלומר ה–יא בטבת, ויש להניח שהאב התגורר באורטה קוי.

רבי רפאל ביטראן רבותיו וחיבוריו, עמודים ד–ה בתוך ספר מדות טובות, פירוש המכילתא, מאת מ. בניהו

רבי חיים מנחם פראנג'י ישמח לב'

נמנה על גדולי דייניי קושטא למן שנות השבעים ואילך, לאחר שנתמנה לדיין בח' כסלו תרל"א. שימש ממונה איסור והיתר בשבט תרל"ג ואב"ד איסור והיתר בשנת תרנ"ה. חתימתו בתור אב"ד בשנים תרנ"ג–תרס"א מצויה הרבה. חיבוריו: א). שו"ת "ישמח לב", שני כרכים, – מהדורת אזמיר תרכ"ח – תרל"ח שלפנינו: חידושי דינים על ד' חלקי שו"ע; בתוכם מפוזרות תשובות. ח"א: או"ח – יא סימנים [בתוכם ד' תשובות]. סימן ג' [דף ט' ע"ב – יא ע"א]: "את זה שלח אלי... רבי שמעון מנשה נר"ו מחכמי שאלוניקי... תשובה על מה ששלחתי לו... פלפלת... [בעניין] הלך אחר המיקל". יו"ד – כ' סימנים [ללא תשובות]; חו"מ – חידושים לפי סדר השו"ע. דף א–כח [ספירה שנייה]: ז' דרושים. ח"ב: מחולק לשני חלקים – הראשון, בדפים א–עג של הספירה הראשונה; השני, בדפים א–קבא של הספירה השנייה, והוא כולל את הלכות חושן משפט. או"ח – ד' סימנים [ללא תשובות]; יו"ד – ד' סימנים [תשובה אחת בסי' ב']; אבן העזר [הלכות גיטין] – סט סימנים [תשובות בסימנים יד, כג, כד, כה, כו, כח, כט, לג, לד, מט, נ, סב, סה, סו, סז, סח, סט. סי' מט: תשובת רבי חיים מודעי בעניין גט מומר. הלכות חליצה: יד סימנים [תשובות בסי' ה, ז]; חושן משפט – ע"א סימנים [תשובות בסי' ב, ז, יא, יב, יג, טו, טז, יז, כה, כו, מב, מד, נ, נב, נג, סד, סז, סח, ע]. סי' כה: תשובת רבי רפאל ביטראן. בסוף הספר [דף קטו ע"ב – קיט ע"א]: קונטרס אחרון, הכולל הערות, חידושים והשמטות. חיבורו השני הוא "מטה לחם" אבן העזר ח"א.

הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה בספרו "עיני כל חי" על מסכת בכורות עמוד קמו, א' מפליג בשבחו בזו הלשון: "הראני מעלת עמיתנו בתורה רב אחאי גאון סוה"ר [סיני ועוקר הרים] במהר"ר חיים מנחם נר"ו" שמו ג"כ נזכר בשאר ספרי הגר"ח פאלאג'י.

רבי חיים מרדכי צבי

ממונה איסור והיתר בקושטא באלול תרמ"ז [אוגוסט – ספטמבר 1887], בכ"ד תמוז ובאלול תרמ"ח [3 ביולי וספטמבר 1888] ובאייר תרס"ג [מאי 1903]; אב"ד איסור והיתר בכ"ד בסלו ובאדר א' תרנ"ד [3 בדצמבר 1893 ובפרואר–מרס 1894]. גם באלול תרנ"ו [אוגוסט–ספטמבר 1896] נימנה על בי"ד איסור והיתר, וחתום על פסק בעניין ממזרות. ב–1870 ביקון כסופר ראשון למג'ליס הרוחני בקושטא. נזכר בין דייני בית דין רבה בקושטא בשנים תרמ"א [1881] ותרמ"ג [1883]. בכ"ט אייר ובאב תרמ"ז [23 במאי ואוגוסט 1887] נימנה על חברי המג'ליס הרוחני של כוללות העיר, ונזכר כחבר בית דין רבה. בי"ב שבט ובאייר תרנ"ג [26 בינואר ואפריל – מאי 18793] נימנה על חברי המג'ליס הרוחני והגשמי של הקהילה. בשנים תרנ"ג [1893] ואילך עד תרס"ז [1907] חותם פעמים רבות כדיין וכחבר בית דין איסור והיתר. היה אב"ד איסור והיתר, והיה שני בהיררכיה אחרי "ממלא מקום החכם באשי" רבי משה הלוי. בתרס"ה [1905] חתום בין חברי בית הדין. נפטר בכ"ו כסלו התרס"ח [1907. 12. 1] וממצבתו בהח'אסקוי נלמד שנולד בשנת התקצ"ח [1838].

רבי חיים משה אמאדו

מחכמי איזמיר. היה מתלמידיו של הגאון רבי חיים פאלאג׳י, שמכנהו: ׳תלמידי הותיק החכם ונעלה מאוד׳ [ראה: ״ראה חיים״ סדר ויגש ח״א דף ס״ה ע״א]. רבי חיים משה היה בנו של מורינו הרב המובהק כמוהר״ר דוד אמאדו זצוק״ל.

רבי חיים משה ארדיט

החכם המרומם, המתחסד עם קונו כמה״ר חיים משה ארדיט זצ״ל, היה בנו השני של הגאון רבי יצחק ארדיט בעל ספר ״יקר הערך״. היה צדיק תמים וסר מרע, ועסיק באורייתא תדירא, ולא ימוש מתוך האהל... ענותן כהלל. והיה נזהר מאוד בסרך איסור גזל עד להפליא. רבי חיים משה מתואר: ״החכם המרומם הגביר״... הוא נזכר בהקדמת ספר ״יקר הערך״. דרוש לנישואין ב״שם שלמה״ דרוש א׳. נספד ע״י הגר״ח פאלאג׳י ביום כ״ז ניסן שנת התר״ו [1846] בספר ״חלקם בחיים״ דרוש טו״ב, וראה שם שהאריך בשבחו. יש עליו דרוש לפטירתו בספר ׳דרש אברהם׳ חלק ב, סדר וילך, מהג״ר נסים אברהם אשכנזי זצ״ל.

רבי חיים משה הכהן ׳פני חמה׳

מחכמי ודייני איזמיר. מתואר: ׳צדיק יסוד עולם׳ ׳השקדן בתורה׳. שימש דיין בהרכב הרבנים האב״ד באיזמיר הגאון המופלא רבי רפאל אשכנזי, והדיינים הגאונים: רבי דוד אמאדו, רבי נסים אריה ארייאש, רבי שלמה חבים ועוד.

חיבר ספר ״פני חמה״, דינים וכללים בסדר א–ב, ק״ל סימנים נדפס באיזמיר תרמ״ב. הספר נדפס על ידי נכדו.

הגר״ח פאלאג׳י בספרו ׳נפש כל חי׳ מערכת ב׳, ג. מזכירו לשבח: ׳ושבח אני להרב השלם החשקן בתורה ונו״י אהוב למעלה ונחמד למטה כמוה״ר חיים משה הכהן זלה״ה שמלבד מידותיו הטובות שהיה לו בידוע לכל באי שער עירנו יע״א היה לו גם כן שהיה בדחן גדול משמח אלקים ואנשים... בכשרות וענוה צדק זיע״א...׳.

יישובים תירוצים וקושיות משמו נזכרו בספר ״נחמד למראה״ ירושלים, עמ״ס ביכורים פ״א דף קפז, עמוד א׳ כותב הג״ר נסים אברהם אשכנזי זלה״ה: ׳ומעלת רב רחומאי הרב ועצום ונו״י כמהר״ח משה הכהן המ׳ מורינו נר״ו הקשה...׳. ושוב הזכירו שם בירושלמי שביעית פ״א דף קיב, עמוד א, ובפ״ד דף קכד, עמוד א, ובפ״ו דף קלב, עמוד א, ושם במסכת נזיר דף קעט, ע״ב.

יש ממנו בכתב יד מזכרת גיטין, ונוסחי שטרות, מצויים באוצר כתי״י של האדמו״ר מקרלין מירושלים מס׳ 33.

בתו שולטאנה נשאה לרה״ג רבי אברהם קורקידי בעל ספר ״ויקח אברהם״.

רבי חיים נפטר ז׳ בשבט בשנת התר״ך [1840] ונטמן באיזמיר.

יש עליו דרוש להספד בספר ׳דרש אברהם׳ חלק ב׳, דרוש ב׳ דף נב, ע״א, ׳דרוש שסידרתי לכבוד רב אחאי גאון מעלת הרב השלם הדיין המצויין כמה״ר חיים משה הכהן המכונה מורינו ז״ל...׳.

רבי חיים משה ב״ר דוד קורקידי ׳משה עבד׳

מכונה מורנו. מחכמי ורבני איזמיר ותירייה. הרביץ תורה בתירייה. חיבר ספר ״משה עבד״ [דרשות נדפס באזמיר שנת תרמ״ב] בהסכמתו של הגאון האמיתי רבי אברהם פאלאג׳י זצ״ל ששם מזכיר כי ידיו של רבי חיים משה רב לו כחובר חברים... והכל היה למאכולת אש וזה שארית הפליטה ואינו אלא מעוטא דמעוטא.

אחיו הוא רבי אברהם קורקידי בעל ספר ׳ויקח אברהם׳ דרושים.

לספרו נספח ספר ״פני חמה״ דינים בסדר א״ב, מאת זקנו רבי חיים משה הכהן זלה״ה.

רבי חיים משה נלב״ע באזמיר ו׳ תמוז תרמ״ג [1883].

רבי חיים משה ב״ר שלמה ן׳ חביב

הרב הגדול הגאון רבי חיים משה ן׳ חביב זצ״ל היה נכדו של רבי שמעון ן׳ חביב זצ״ל אב״ד גאליפולי. וגם רבי חיים ישב על כסא

הרבנות בגאליפולי. וחיבר ספר דרושים, ונזכר בספר "זכרנו לחיים" דף ט. [פרץ].

רבי חיים משה חסן

מאיזמיר. חיבר ספר "ויכתב משה" פירוש על ספר תהלים, איזמיר תרנ"ו.

היה תלמיד חכם חשוב ונעלה. ובנו של כמוה"ר רפאל מאיר חסן זלה"ה בע"ס מנת חלקי. את תורתו ינק בעמל ויגיעה מאביו, ופעמים למד בצוותא עם אביו והג"ר יעקב צור בע"ס צור יעקב שהיו לומדים בחברותא.

רבי חיים משה יעבץ

מאיזמיר. אביו של הגאון רבי בכור יעקב יעבץ בעל ספר 'צור יעקב', שבהקדמתו לספר זה הוא כותב: 'וזכור לטוב אבי העזרי רב נהוראי, ספרא רבה ויקירא החכם השלם והכולל עצו"ר כמהר"ר חיים משה יעבץ תנצב"ה ואימא... מרת אמי אשת חיל המעטירה מ' זינבול... אשר הדריכוני בדרך אמת...".

רבי חיים משה פיפירנו

מרביץ תורה בתלמידים היה מחכמי איזמיר. הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו "חלקם בחיים" דרוש יט לפטירת אשתו של רבי חיים משה ובראש הדרוש כתב: "אשת חבר החכם השלם והכולל עצו"ר כמוה"ר חיים משה פיפירנו נר"ו". ובדרוש עצמו כותב הגר"ח: דיעסוק בתורה בלילות כבימים, ותורת חכם מקור חיים הוא מדיליה... כי היה בא לביתו עייף ויגע מעול התלמידים מן הבוקר עד הערב בעיון נמרץ בישיבתינו בית יעקב יב"ץ...".

ובספר "אברהם את ידו" דרוש ד' עמוד קכב כתב הגאון רבי אברהם פאלאג'י בזה הלשון: "שמעתי מפי צדיק וחכם מישיבתנו הרב ועצום השקדן בתורה כמהר"ר חיים משה פיפירנו ז"ל שהיה מפרש..." ושם מביא ביאור משמו.

רבי חיים משה נפטר בשנת התקפ"ד [1824] והגר"ח ספד לו בק"ק פורטוגאל ראה בספרו "ראה חיים" סדר וישב.

רבי חיים משה פראנסיז

כיהן כדיין בבית דין רבה בקושטא בשנים תרי"א–תרכ"א.

רבי חיים משה פריסקו

מחכמי קושטא ודייניה. בשנת תקפ"ד נזכר מעשה שעשה בית דין איסור והיתר בהסכמתו, והוא מתואר שם: "האיש האלקים". בשנת התקצ"ט [1839] נתמנה בזיקנותו לשמש חכם באשי, אבל הודח בשנת התר"א [1841] ע"י בני הקהילה. לאחר פטירת רבי שבתי בן יקר בחודש אלול התרי"ד [1854] מונה לשמש אב"ד ורב כולל.

הוא חתום בין רבני קושטא על חיבורים שנדפסו בקהילה ומחוצה לה. פסקים ממנו מובאים אצל בני דורו.

נפטר בכ"ב אדר תרכ"ז [1867] ונטמן בקושקונג'וק. נכתב עליו במצבה: "גדול ושר חכם ואיש הבניים דיין ומורה ובר גוביריה... הרב הכולל".

חכמיהם של יהודי ספרד והמזרח, עמוד 173

רבי חיים ן' שאנג'י

מרבני קושטא. הוא חתום בכ' אדר א' בשנת תק"ח [1748] בין רבני קושטא על הפסק נגד המלבושים היקרים בירושלים. הוא גם שהקדים הקדמה לספרו של אביו "דת ודין" להגאון רבי אליעזר ן' שאנג'י זלה"ה, ושם כתב שאביו השאיר שו"ת רבות שנשרפו בשנת תע"ב [1712].

רבי חיים נחום [אפנדי]

נולד בימגנסיה [מוניסה], תורכיה, ט"ו בסלו תרל"ג [1872].

לאביו בכור יוסף נחום [בבחרותו עסק במסחר, ואח"כ היה פקיד בעיריית מאגניסיה, נודע כתלמיד חכם, ושנים רבות שימש ש"צ בבית הכנסת]. נפטר בעיר מגוריו בשנת תר"ס – 1900], ולאמו קדן גרסיה לבית פראנקו.

בילדותו עלה עם הוריו לארץ והתישבו בטבריה, בה למד בישיבותיה יחד עם הרה"ג יעקב זריהן ז"ל ורבנים אחרים. מטבריה חזר לאיזמיר [תורכיה] והשתלם שם ב"ליסטא אימפריאל", ובשנת 1891 קיבל תעודת בקולוריה. עבר לקושטא [תורכיה] ועד סוף 1892 השתלם באוניברסיטה למשפטים. וכן הוסיף להשתלם בישיבותיה וגמר שם את בית המדרש לרבנים שתחת הנהלת הרה"ג אברהם דאנון, שנעשה אח"כ לחותנו, אחד מאמידי העיר שהכירוהו הציע לו את עזרתו למען יוכל להקדיש את עתותיו וחייו לתורה. מתוך נטייתו ללמודי קודש פנה אל הרב הראשי בפריז, רבי צדוק כהן ז"ל, והלה יעצהו לבוא לצרפת ולהשתלם בבית המדרש לרבנים. השתלם קודם בבית ספר לשפות מזרחיות של פריז ולמד שם עד שנת 1896. וכן השתלם באותו זמן באוניברסיטה של סורבון בפריז. למד שם בבית מדרש לרבנים, ובשנת 1897 הוכתר בתואר רב.

הנהלת חברת כי"ח עכבה אותו בשירותה ויהי למורה בבית המדרש הנ"ל, כמרצה להיסטוריה וחכמת ישראל. בו בזמן הורה צרפתית ועברית בבתי ספר בפריז.

ב-1899 נשא לאשה את סולטנה בת הרב אברהם דאנון.

סמוך לעת ההיא נסע בשליחות חברת כי"ח לבוש. ומנליק מושלה, כבדהו בתואר החותם של שלמה המלך. בשובו ממסעו, הוצע לפניו לקבל משרת ממלא מקום חכם באשי [רב ראשי] בקושטא.

בשנים 1907–1898 הורה בבית מדרש לרבנים בקושטא. וכן לימד היסטוריה בשנים 1905–1901 בבית הספר הצבאי בקושטא.

בשנת 1909 אחרי פטירת החכם באשי הרב משה הלוי ואחרי נצחון התורכים הצעירים [1908] הוכתר ביום ב' שבט תרס"ט [1909] לראש רבני תורכיה [ושבה נכללו גם הבלקנים, סוריה, א"י, עירק וכל הקיסרות העותומנית].

פעל רבות לשם ארגונם המדיני של יהודי תורכיה.

במלחמת העולם הראשונה, נעזרה ארץ ישראל על ידי השפעתו והשפעת ציר ארצות הברית בתורכיה, מר הרי מורגנטו [האב] והרבה גזרות קשות נגד הישוב העברי הוקלו והוסרו.

ביקר שלש פעמים בא"י, לראשונה בהיותו חכם באשי, לשם סידור ענייני הרבנות בירושלים, ואח"כ בין השנים 35–1925.

בשנת 1919 התפטר ממשרתו והתישב בפריז. שם מילא תפקידים צבוריים ומדיניים שונים.

בשנים 22–1920 ביקר בארצות הברית וערך שורת הרצאות שם.

בשנת 1925 הוזמן לקהיר [מצרים] לכהן בתור רב ראשי ליהודי מצרים.

נודע במרצה בעל כשרון, וכמדינאי מנוסה שהשפעתו רבה בחוגי השלטונות.

בשנות 34–1930 כיהן כחבר הסינט המצרי.

היה בן בית אצל המלך המצרי פואד הראשון ואח"כ אצל בנו פארוק. ואשתו היתה חברת כבוד למלכה.

בשנת 1934 הוציא לאור בתרגום צרפתי אוסף חשוב של תעודות ופירמאנים רשמיים, הדנים על חיי היהודים במצרים מתוך הארכיון המלכותי שם.

היה חבר האקדמי ללשון הערבית בקהיר, וחכמי האקדמיה נעזרו בידיעותיו לעתים קרובות.

בסוף ימיו נתעוור בשתי עיניו, ובכל זאת הוסיף לכהן במשרתו הרמה, ולא רצה לצאת ממצרים כדי שלא להשאיר את עדתו כצאן שאין להם רועה.

בלחץ משטרו הרודני של נאצר, הדיקטטור של מצרים, נאלץ היה לפרסם לעתים הודעות בשבח משטרו של עריץ זה, ובדבר מצבם הטוב של יהודי מצרים בצל שלטונו...

הוא לא הצליח להשיג חנינה ליהודים שנשפטו למות [1954]באשמת ריגול למען ישראל.

נפטר בקהיר [מצרים], כ"ג חשון תשכ"א [13.11.60].

צאצאיו: יוסף, מרסל ז"ל.

אנציקלופדיה לחלוצי הישוב ובוניו, כרך אחד עשר

רבי חיים נסים פוליטי

מחכמי ורבני איזמיר. חכם נעלה, היה חתנו של הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצוק"ל והספידו בספרו "אברהם את ידו" ח"ב עמוד כט: בשנת התרכ"ו כ"ד לחדש תמוז נפטר בדמי ימיו במאגניסיה.

רבי חיים נסים שלמה בן מרדכי 'חשק שלמה'

מחכמי איזמיר. נפטר תקל"ה [1775]. חיבר ספר "חשק שלמה", נדפס קושטנדינא תקכ"ח. מהדורת [ניו יורק תשנ"א] שלפנינו: אסיפת דינים על סדר הטורים, חלק חו"מ, בתוכה מפוזרות מספר תשובות. סימן ס' ס"ק ב' [הלכות שטרות] דף עה ע"א – עה ע"ב]: תשובת המחבר בענייני שטרות. סימן סז [הלכות שמיטה ופרוזבול] [דף צז ע"א – צז ע"ב]: "לחד מרבני קושטא... רבי שמואל קמחי ז"ל שכתב [תשובה] לחד מרבני אינדירני". סימן סח [הלכות שטרות הנעשים בערכאות של גויים] [דף ק' ע"א – קא ע"ב]: תשובת המחבר בעניין שטרות הנעשים בערכאות של גויים, עם הסכמת רבי רפאל אלעזר נחמיאש ורבי אהרן אמארילייו. דף קב ע"א – קג ע"ב: כללי התלמוד והפוסקים. מפתחות כללי ספר "חשק שלמה" נדפסו בסוף ספר "ידיו של משה", לרבי משה פרישקו, שאלוניקי תקע"ב.

רבי חיים נשיא 'פסקים בכת"י'

מגדולי חכמי ורבני קושטא, היה גאון מובהק, עמד בחילופי שו"ת עם גדולי רבני דורו, ביניהם הגאון ה"שדי חמד" זצ"ל.

בתרס"ב [1902] כיהן פאר אב בית דין, איסור והיתר, והיה חבר הוועד הרוחני של כוללות קושטא. בשנת תרנ"ו [1896] היה דיין בחאסקוי.

על גאונותו וצדקתו אנו למדים ממה שכתב עליו רבי חיים חזקיהו מדיני בעל ה"שדי חמד" זצ"ל, [בשו"ת מכתב לחזקיהו סימן ו' נדפס בשדי חמד כרך י']: "ה"ה הח' השלמים כוללי תהילות ישראל ענוותנים כהלל דפקיעי שמייהו חדי קוב"ה בפלפולייהו... ומע' כמה"ר חיים נשיא נר"ו...".

בעוד מקומות מזכירו ה'שדי חמד' בדרכי הערכה ידידות ואהבה, ראה: 'מכתב לחזקיהו' חידושי מסכת ביצה דף מח, עמוד ב. ושם במסכת יומא פב, ב, מזכירו: 'ומידי דברי בענין זה עם ידיד נפשי רב אחאי, דכוליה גופאי מעלת החכם השלם והכולל עצום ורב כמוה"ר חיים נשיא נר"ו כה הראני...'. וגם בהשמטות לחידושים קח, א, ובשו"ת 'אור לי' סימן ו' לב, ב, ומביאו גם בכבוד ב"שדי חמד" אסיפת דינים, מערכת גט סימן כ"ה, ובספרו "פקועות השד"ה" מכתב עשירי.

בספר "מזכרת משה" לגאון רבי משה בארקי גאב"ד איזמיר סימן קל"ב הוא מתואר: "בקי בטיב גיטין וקידושין כבן עזאי בשוקי טבריא. מעלת הרב המובהק. ומאיר לארץ ונוגה לו כברק...".

התכתב בהלכה בשנת תרס"ב עם הגאון רבי יעקב ארגואיטי זצ"ל מקושטא. ראה בספר "ירך יעקב" אורח חיים סימן י"ז ושם הוא מקלס את רבי חיים נשיא בשבחים: "רב תנא הוא... נהירין ליה שבילי דנהר דעה... שר הצבא ומה אני להרים ידי אחרי המלך ורעדה אחזתני ותרגש בטני מראות את גודל ענותנותו דפנה אל האזוב אשר כמוני...'.

בקובץ תורני "בית אהרן וישראל" שנה ד', גליון ב' [כ] פורסם ממנו חידו"ת "בענין עונש כרת".

פסקים אחדים ממנו מצויים בכת"י אוסף, בניהו ג' 48 וכוללים בעיקר פסקים בדיני אישות וממונות.

בתו מרת רוזא ע"ה נישאה להגאון רבי רפאל דוד סבאן זצ"ל שכיהן כחכם באשי בטורקיה.

נפטר בקושטא רבתי בי"ט בסליו בשנת תר"ס [1906].

רבי חיים סבאן

מחכמי ורבני קושטא. שמו נזכר בספר "אהבת ציון" פרשת ויצא עמוד קמד לרבי מנחם מנשה זצ"ל.

רבי חיים עובדיה נתן

היה ממונה איסור והיתר בקושטא בתשרי תקנ"ד [1793] ואב"ד איסור והיתר בחשוון תקס"ט [1808], ואחד מרבני העיר שאישרו בשנת תקס"ו [1806] פסק של בי"ד איסור והיתר. כיהן תחילה כחבר בית דין העיר בקושטא בראשות ר' משה מורגונאטו והסכים עמו לפסק של ר' שמואל חיים. לערך משנת תקס"ו [1806] ואילך כיהן כאב"ד בעיר, ולאחר מכן כראש בי"ד רבה. כתב פסקים רבים גם בין השנים תק"ע [1810] ותקפ"א [1821]. בפסק שכתב עם ר' חיים יעקב ן' יקר הוא פוסק נגד פסק דין של ר' אליהו פאלומבו שניתן בעבר ופסק של ר' יצחק רפאל אלקבץ מאדריאנופולי שניתן באותו זמן.

פנקס איסור והיתר, תעודות נ, לב וס"ד; משנת ר' אליעזר, ח"ב, או"ח א; חו"מ י, לא, לט, מג

רבי חיים ענבי

מחכמי ורבני באלאט שבטורקיה. בנו ותלמידו של הגאון רבי אליהו ענבי זלה"ה. רבי חיים היה דיין בשנת תקע"ח [1718]. [ראה בספר "שמן המשחה" אבן העזר סימן ק"ו].

רבי חיים פאלאג'י [הראשון]

סבו של הגאון רבי חיים פאלאג'י וצוק"ל הנודע. רבי חיים פאלאג'י מתאר את סבו כ"ירא שמים ואוהב תורה ולומדיה ועובד את ה' מאהבה" [ראה חיים דף מ"ז]. בשנפטר הספידו נכדו הגדול בשנת התקע"ג [1813] ['ראה חיים', שם. 'זכירה לחיים', חלק ב', דף ע"א ע"ג, 'נפש חיים', דף סט]. הוא נספד גם כן על ידי החקרי לב, זקנו השני של החבי"ק, שתיאר אותו "בוקן נשוא פנים יקר רוח איש תבונה" ["מערכי לב', חלק א', דף פ]. ועל ידי אחד מגדולי רבני איזמיר, הגאון רבי רפאל אשכנזי, ['מראה הגדול', חלק א' דף מ"ד]. החקרי לב ורבי חיים [הראשון] היו קרובי משפחה על ידי חיתון, כי החק"ל היה חתנו של רבי דניאל פאלאג'י, אחיו של רבי חיים [הראשון] זקנו של החבי"ק. נכדו רבי חיים פאלאג'י בספרו 'נפש חיים' מערכת הז' דף ס"ט כותב: 'נהירנא כד הוינא טליא דהוה מרגלא בפומיה דאבי אבא מרן זקני סבא יקירא כמה"ר חיים ז"ל ותנצב"ה... ושם הוא מזכיר ממנו דבר תורה.

רבי חיים פאלאג'י [השני] 'חוקות החיים'

לפזורי-ישראל באסיה הקטנה היתה איזמיר הטורקית, היא סמירנה הקדומה, מרכז רוחני. עיר מלאה תורה וחכמה, שהצמידה רועים רוחניים לשאר קהלות המזרח. עיר שוקקת חיים יהודיים טיפוסיים שלמים, אין פרץ ברחובותיה. היו באיזמיר כמה ישיבות גדולות ובתי-דין. גדולי הרבנים שישבו בה כסאות למשפט, הריצו אלפי תשובות בהלכה לכל שואל ודורש מקהלות ישראל, מקרוב ומרחוק.

וכך כותב על קהלת איזמיר, אחד מרבני סאלוניקי, רבי שמואל יצחק מודליאני: "קהלה קדושה וטהורה, שכל תקנותיה נעשות בכושר וביושר, בעצת חכמים ונבונים".

ביחוד יצאו מוניטין לאיזמיר, בגין היות המרכז גדול להדפסת ספרי-קודש, מיד אחרי שבצבצו ועלו ניצניו הראשונים של הדפוס העברי בעולם. מאות ספרים בהלכה ובאגדה ראו בה אור עולם ופירסמו את שמה בכל מקום שאחינו בני-ישראל שרויים בו על פני כדור הארץ.

הישוב היהודי קיים באיזמיר, לפי המסורה, זה כ-800 שנה והוא משופע במסורת עשירה של מנהגים וארחות-חיים, זולת ימי פעילותו של משיח השקר שבתי-צבי ימ"ש, יליד העיר, שהעיקו בסיוט מר על יהודיה, היתה הקהלה הישראלית באיזמיר פורחת ומשגשגת בכל התקופות. עם תושביה נמנו אדירי-תורה מפורסמים כרבי חיים בנבנשתי, רבי שלמה אלגאזי, רבי אליהו בעל "שבט מוסר", רבי נסים אברהם אשכנזי בעל "נחמד למראה", וכן פעל בה [בשנים: ת"פ-ת"ק] רבי חיים אבולעפיה, שבשנת ת"ק עלה ביחד עם תלמידיו לארץ-ישראל וחידש בה את הישוב היהודי בטבריה.

כעבור שני דורות כיהן כרבה הראשי של איזמיר רבי חיים פאלאג'י, שנודע לדורות בזכות שבעים ושנים ספרים שחיבר, ולא פחות מזה – בזכות אישיותו עצמה.

תולדותיו של רבי חיים פאלאג'י [המוכר גם בכינויו: החבי"ף] הועלו ברישומים ביו-ביבליוגרפיים על-ידי הספרן רבי ישראל-יצחק ברמ"ז חסידה מירושלים, איש הספר, ששאב את אוצר הידיעות על אישיות נעלה זו מתוך ע"ב הספרים שנתחברו על-ידי רבי חיים פאלאג'י עצמו, בכל מקצועות היהדות, ומתוך ארבעים וארבע ספרים שחיברו שלושת בניו המופלגים.

משטר יהודי פנימי

צביון החיים היהודיים באיזמיר – המדובר בתחילת מחציתה השניה של המאה הששית לאלף הששי – התעצב במדה מכרעת הודות למשטר הפנימי, שבני העדה כפו על עצמם מרצון, משטר שבו מולכים בכיפה הרבנים והרועים הרוחניים, גדולי ישראל – על פיהם ישק כל דבר. "במעט לא נמצא בעיר יהודי שיעיז לעבור בפרהסיא על אחת ממצוות התורה". בתוקף הסמכות שהעניקו השלטונות לרב הראשי, שינהל את עדתו על-פי חוקי התורה, פעלו בעיר פקחים מיוחדים שנקראו "מבררי קנסות" וכל מי שנחשד בעבירה הובא לפני בית הדין, נידון ונענש.

מתוך ששה-עשר בתי תפלה וחמשים ישיבות שהתקיימו אז באיזמיר, בלטה במיוחד ישיבה ותיקה וגדולה בשם "בית יעקב רבי", שנוסדה והוחזקה על-ידי הנדיב העשיר רבי יעקב רבי, שגם בעצמו היה תלמיד-חכם גדול, וכשעלה ירושלימה בערוב ימיו הקדיש מנכסיו חלק גדול לקיום הישיבה. בין חכמי הישיבה הזאת, שתורתם אומנותם, הטיל כסתו גם רבי יעקב פאלאג'י, שישב יחד עם אביו, רבי חיים פאלאג'י הראשון, ושניהם היו עוסקים בתורה מתוך מנוחה והרחבת-הדעת.

רבי יעקב זה, אף שלא מילא כל תפקיד רבני רשמי באיזמיר, בכל זאת ידעו ברבים על גדולתו בתורה, והיו פונים אליו בשאלות הלכותיות, שחלק מהם נתפרסם בספרי בנו החבי"ף. הוא היה חתנו ותלמידו של בעל "חקרי לב", הג"ר רפאל-יוסף חזן [הרב חק"ל], שביהן בתור רב-הכולל ליהודי איזמיר וראש ישיבת "בית יעקב רבי" [בערוב ימיו עלה ירושלימה ושימש בה כ"ראשון לציון"], ואשר קירבו משאר התלמידים והועידו כחתן לבתו הצנועה מרת קאלי קאדין.

הילד שנולד להם – ביום ד' י"ט חשון שנת תקמ"ח [1788] – כעבור שנה לנשואיהם, חיים, נוצר לגדולות. הוא התחנך באוירה של קדושה משחרית ימיו, התנהג בפרישות, וספג בקרבו הרבה מתורת זקנו הג"ר רפאל יוסף חזן, עד שחיבר עמו בצוותא את הספר "סמיכה לחיים". גם למד במדה גדושה מפי רבו החכם רבי יצחק גאטנייו [מחבר "בית יצחק" על הרמב"ם]. בשנת תקס"ז בערך התחתן. שלוש שנים לאחר מכן, בהיותו אב לילדים ופרנסתו עליהם, חסך מפתו הדלה וקיבץ פרוטה לפרוטה כדי לקיים את המצוה של כתיבת ספר-תורה, ייחד במעונו חדר מיוחד לסופר סת"ם ופרע שכרו בעין יפה. בשנת תקע"ג, כשמלאו לו כ"ה שנים, הסמיכו הסב בתואר "החכם השלם", לאחר שהלבישו גלימת-שרד מיוחדת.

ברבות הימים, משעלה רבי חיים פאלאג'י לישב על כסא הרבנות דק"ק איזמיר, היה הוא מי שביצר שבעתיים את המשטר היהודי הפנימי בעירו, והוסיף לו תעצומות-עוז, הוא תיקן הרבה תקנות חיוניות לבני העדה, שביססו את כל מערכות החיים השוטפים, על אשיות דיני התורה. ואף שהיה באופן אישי רך בקנה, נוח לבריות, בעל נפש עדינה מאד, השכיל בהנהגתו הציבורית לקיים דברי רבי "נהוג נשיאותך ברמים" ויראתו פרושה על פני כולם.

הרב הכולל

כל הימים שחי אביו, רבי יעקב פאלאג'י, מיאן החבי"ף לקבל עליו שום מינוי ציבורי. אחרי שנפטר אביו, בשנת תקפ"ח – ורבי חיים "בן ארבעים לבינה" – ניאות להפצרות הציבור וקיבל עליו את המשרה: דיין ושופט בעיר, וראש מתיבתא בישיבת "בית יעקב רבי", שבה גדל והתחנך הוא עצמו. מיד התחיל להתמסר לעניני הציבור. הכניס שיפורים בהנהלת הקהלה, כדי להגביר את פיקוחה על כל מוסדות העיר, וכן דאג להקמת בנין לבית – חולים יהודי.

בשנת תקצ"ז הוכתר לאב"ד. בתקצ"ח מתה עליו אשת נעוריו ובעבור שלוש שנים התחתן בשנית עם מרת וידא נהמא, בתו של אחד מרבני איזמיר, אשה צדקת. בשנת תרט"ו נתמנה לבהונה הרמה ביותר ברבנות איזמיר: רב-הכולל. כשנה לאחר מכן אושרה

בחירתו ב"נישאן" (מאמר מלכותי) שקיבל מאת השולטן עבדול מג'יד. בכך ניתנה לו סמכות לשפוט ולהוציא לפועל את פסקיו, מכח חוק המדינה, וכן הופקד בידיו שלטון כללי על יהודי איזמיר. בתרכ"ד, עם מלוך השולטן עבדול עזיז, קיבל "נישאן" בשנית, עם סמכויות נרחבות עוד יותר. באותו זמן נשאר ענוותן ושפל ברך, צנוע ושרוי בשמחה תמיד, וכשהיו חולקים לו כבוד בפרהסיא נהג לומר מיד "לך ה' הגדולה והגבורה והתפארת".

בראשית עבודתו ראה צורך דחוף, כאמור, להקים בית-חולים יהודי. הוא פנה אל עשירי העיר והמדינה, כשהוא מפעיל אותם לגייס עזרה גם מנדיבים ידועים בעולם: הבארון רוטשילד, וסיר משה מונטיפיורי, עד שהשיג את העזרה הדרושה ובית החולים הוקם על תלו. מאלפת היא מדת בטחונו בהשגחה פרטית בנדון זה. החבי"ף פנה אל סיניור ליאון אדוט, מעשירי איזמיר, בבקשה שיתקשר עם הבארון רוטשילד ויבקשהו בשמו להרים תרומה לבנין בית החולים. הלה השיבו בשלילה, בהיותו בטוח שרוטשילד יכעס עליו בשל פניה כזאת... ועל כך השיב לו רב-הכולל במכתב: "תמיהא לי עליו, שלא ראה באיגרת שלי שכתבתי בראש האיגרת "בעזרת האל", ואם כן על עזרתו יתברך בטח לבי ונעזרתי". ואמנם, לאחר שסיניור ליאון אדוט פנה אל רוטשילד בענין זה, נענה הבארון הנדיב ברצון ותרם בעין יפה לבנין בית החולים כחפץ החבי"ף.

אשכול חייו

אשכול חייו היה החינוך. השקיע בו רוב מרצו וכשרונו. משנתמנה לר"מ בישיבת "בית יעקב רבי", בחר מתוכה אברכים מוכשרים, מופלגים בתורה, ויסד עבורם "כולל" מיוחד שלא יצטרכו לצאת למשא-ומתן, אלא ישבו ויעסקו בתורה במנוחה, כשפרנסת ביתם מסופקת להם מידו.

"חינוך חובה" – אחת מתקנותיו החשובות. הוא תיקן, שאין האב רשאי להוציא את בנו מתלמוד-תורה, עד שידע לכל הפחות קריאה וסדר התפלות. במקביל לתקנה זו גזר, שאין האומן רשאי לקבל נער בשוליה, טרם שהלה יסיים את לימודיו בתלמוד תורה לשביעת רצונם של המפקחים, שנתמנו על-ידו. כדי לאפשר מתן חינוך חנם לילדי עניים, הטיל מס על הבשר השחוט, שנמכר ליהודי הקהילה. מלבד זאת פיתח פעילות ציבורית ענפה בעיר, יזם הקמת מוסדות עזרה סוציאלית וארגונים לחיזוק הדת, השתתף אישית בכל מפעל והאציל עליו מרוחו הטובה.

כמו כן בנו הגאון רבי אברהם כותב על אביו בספר 'חלקם בחיים' דרוש לד, דף ק"ד ע"ב, בזו הלשון: 'דמכל בניו אפילו אחד לפרקמטייא, וכמה השתדל שיהיו עוסקים בתורה ולא יצאו לשוק כלל, וקיים מחזיק ביד לומדי תורה ולזונם ולפרנסם להם ולנשיהם וטפם, ונישואי בניהם ובנותיהם הכל ממנו, עד שעלה לשמיימה'.

הכלל והפרט

כן היה לבו ער לחיי הפרט מישראל, והצטיין כיפה-נפש, אוהב כל יהודי כנפשו. נטיה זו הביאתו לגזור בין תקנותיו כמה הוראות לשמירה על בריאות הציבור, כמו: שיש להיגמל מעישון סיגריות (אפילו בימות החול), מפני שמחמת התאוה לעישון נעצב אדם אל לבו ביום שבת שאסור לעשן בו, לובש קדרות ומרה-שחורה – והלא העצבות בשבת אסורה בתכלית... בכל ערב שבת, אחרי חצות היום, הורגל לשאת תפלה למרום, שלא יארע בשבת זו שום מקרה שיצטרכו לחלל שבת בגללו, כגון חולה מסוכן, שריפה או מפולת.

עבודה מרובה השקיע ביישוב סכסוכים בין איש לאשתו ובין אדם לחברו. היו בוחרים בו כ"בורר יחיד" בין סוחרים ואנשי ציבור. לכל יודעיו שימש דוגמא נפלאה באצילות מדותיו. מעולם לא ראוהו כועס או מתרעם. מעולם לא פגע בכבודו של מישהו, אף לא בכבוד ילד קטן, והיה מוקף כל הימים גלי הערצה ואהבה.

לצד פעילותו הציבורית מצא די פנאי להשיב למאות "שאלות" שהרציו אליו ממזרח וממערב, מטוניס ומגליציה, מדמשק, מבוקרשט, מזאלקובה ועוד. הוא בא בקשרי מכתבים גם עם גדולי הדור האשכנזים, כגון: המלבי"ם, רבי אפרים-זלמן מרגליות מברוד, רבי יעקב-מאיר פדובה מבריסק, רבי מרדכי-זאב אטינגר מלבוב, מהר"ץ חיות, רבי צבי-הירש לעהרן מאמסטרדם ועוד. לפני שהיה מתחיל לכתוב פסק-דין, בירור הלכה או תשובה הלכותית, נהג לומר: "לשם יחוד" וכו', וכן התפלל תפילה מיוחדת לפני כל דרשה בציבור.

לישע אחיו ועמו

בימי עלילת הדם של דמשק ורודוס, לא נח החבי"ף ולא שקט, אלא הפעיל את ידידיו העשירים ובתוכם דון אברהם קומונדו ממצרים – שפנה אל משפחות מונטיפיורי ורוטשילד – וכתוצאה משתדלנות זו צמחה ישועה לישראל שלא כדרך הטבע. כשחזר מונטיפיורי ממסעו באירופה, סר במיוחד לאיזמיר, כדי להיפגש אישית עם רבי חיים פאלאג'. שניהם התיידדו מאד. מונטיפיורי תרם אז סכום גדול למוסדות הצדקה שבעיר, והחבי"ף אפילו חיבר ספר מיוחד לכבודו, ולכבוד רעיתו יהודית, בשם "חיים דרכיו למשה תהילה", בו מסופר תוכן העלילה ופעולות מונטיפיורי ושאר השתדלנים, בתוספת דרשות מיוחדות לכבודם. כיוצא בזה חיבר בשפת לאדינו קונטרס מיוחד בשם "ימצא חיים", בו דרוש ותפלה לכבוד מלכת אנגליה, שגם היא השתתפה במבצע ההצלה וביטול עלילת-הדם. בדבריו הוא משווה את המלכה הבריטית, לבתיה בת פרעה, שהצילה את משה.

פעילותו הציבורית גבלה לפעמים במסירות-נפש. סיפר בנו רבי אברהם פאלאג' [המכונה: אפ"י] כי פעם, על שהיפך בזכות הציבור לפני הממשלה, נקרא במיוחד להתייצב לפני אחד השרים במדינה. כרגיל, היה לוקח החבי"ף בהזדמנויות כאלה אחדים מראשי הקהלה שילוותו, אך בפעם הזאת לא הניחם השר להיכנס אתו והרב נשאר לבדו בחדר השר. תוך כדי שיחה התרגז השר עליו, הכהו על ראשו ועל פניו, באיימו עליו שירצחהו נפש. החבי"ף לא שינה את דעתו, סבל את יסוריו האיומים באהבה, וניצל מידי העריץ בדרך נס. כשיצא מלפניו התגבר על כאביו ולא גילה דבר למלוויו, אך אותו רשע בא על עונו, ועוד באותה שנה אבד כל הונו וכבודו, עד שמת מתוך יסורים וחליים רעים. רק אחרי שמת השר, גילה החבי"ף את הסיפור לבנו.

השפעת הקולמוס

התפתחות משגשגת של ענף הדפוס באיזמיר, באה, לסברת יודעי הקורות, במדה רבה, הודות לפוריות הספרותית המופלגת של הרב הכולל, שחיבר ספרים לרוב וסיפק עבודה בכמויות גדולות לראשוני המדפיסים בעיר. רוב הספרים שנדפסו באיזמיר בתקופתו הם ספריו וספרי בניו הגאונים. מעטים הם המחברים שהניבו יבול כה שופע של פרי-עט. רבי חיים פאלאג'י הוא אולי היחידי גם בתוך אותם מעטים, שזכה כי יתפרסמו כל ספריו בחייו, ורובם על-ידו ממש.

שבעים ושנים מספריו ראו אור הדפוס ובשם כולם נרמז גם שמו "חיים": "לב חיים" [שהופיע בהיות מחברו בן ל"ב שנים], "תוכחת חיים", "תורה וחיים", "חיים לראש", "חיי וחמרא" [להזהיר מיינם של נכרים, להרחיק משחוק הקוביא – "ומיום שנתייסדה עירנו איזמיר יע"א כל המקומות שעושין יין ושכר – בכשרות ע"י פועלים יהודים כשרים ואילו המיאנו"ט [היקבים] הם קבועים בשוק הג'ודריאה [היהודים] במבוי הסמוך לבתי-הכנסת..."], "ארצות החיים" [במעלות "ארץ-ישראל"], "חיים ושלום", "רפואה וחיים" ועוד, ועוד.

חלק גדול מאוצרו, שלא יסולא בפז, ירד לטמיון לרגלי אסון שריפה. כפי שהוא עצמו כותב בהקדמה לספרו "חיים לראש" [על הגדה של פסח] היו חמשים-וארבעה מספריו למאכולת-אש בשריפה גדולה שפרצה באיזמיר בשנת תר"א שכילתה את רוב השכונות היהודיות. היתה זו אחת משלוש השריפות הגדולות שזעזעו את חייה של איזמיר בכלל, ופגעו ברובע היהודי ובקהלה – בשנים: תק"ג, תקל"ב ותר"א – והקשה מכולן. י"ד ספרים מפרי-עטו מחשיב החבי"ף כאודים מוצלים מאש השריפה. אחד מתלמידי ישיבתו ירד למרתף-הגזית של הבית והוציא משם ארגז שבו היו טמונים כתבי היד של י"ד הספרים. מאורע זה של חורבן העיר ושריפת ספריו, פרי עמל של שנים, השפיע לרעה על בריאותו והוא חלה אנושות. בנו רבי אברהם, שביקש לעודדו, הציע לפני אביו שיחזור בעל-פה על חידושיו שנשרפו והוא ירשמם בספר. כך הושב לו חלק מאבידתו.

קשת יצירותיו המגוונות מכילה את כל מקצועות היהדות: נגלה ונסתר, הלכה ואגדה, תפלות ופיוטים, מנהגים, אזהרות, פירושים לספרי קדמונים ולמדרשים, ועוד הרבה. כזאת היא חלוקתם הביבליוגרפית: 24 חיבורים במקצוע ההלכה; 15 ספרים על מדרשים ודרושים; 9 בחידושי הש"ס, בבלי וירושלמי; 7 בפרשנות התנ"ך – כולל תהלים; 3 ספרי מוסר ועוד 5 ספרים שונים. את ספריו לא מכר

מעולם, אלא חילק אותם לתלמידי-חכמים בלא מחיר, והיה עורך סעודת-מצוה לכבוד הופעתו של כל ספר חדש מספריו.

את עבודתו הספרותית-תורתית החל החבי"ף בהיותו בן ט"ז שנה, בהעלותו על הכתב את רישומי ספרו "פעולת צדיק לחיים" – ואת ספרו האחרון "ברכת מועדיך לחיים" השלים יום אחד לפני פטירתו, בט"ז לחודש שבט שנת תרכ"ח. רבים ממיודעיו חשבו להסיק, כי שפעת פרי-עטו הוא למעלה מכח אנושי טבעי, והוא כותב באמצעות שימוש בשמות קדושים, וכדומה, אולם בנו רבי אברהם פאלאג'י הפריך את דבריהם, באמרו: "רצונו, יראתו וחכמתו של אבא, היו הרבה יותר חשובים וחזקים מ'שם' שכותבים בו!"

לא נס ליחו

בהגיעו לגיל שבעים, ערך רבי חיים פאלאג'י סעודה גדולה למקורביו, לבש בגד חדש ובירך ברכת "שהחיינו" [כדי לצאת מספק ברכה], ומכאן ואילך נהג כך מדי שנה בשנה ביום הולדתו. הוא חיבר אז ספר מיוחד בשם "קול החיים" ובו תפלה וסדר אמירת "תיקונים" שיש לאומרם ביום ההולדת שמגיל שבעים ואילך. בהגיעו לגיל שמונים – מנה החבי"ף 80 דברים, לפי דברי חז"ל, המאריכים שנותיו של אדם. תוך הסתכלות במהלך חייו, ניתן ללמוד שהוא הקפיד לקיים בנפשו את כל מה שדרש מאחרים, והרבה יותר מזה.

בחג שמחת-תורה האחרון לימי חייו, שנת תרכ"ח, קרא בבית הכנסת פרשת "וזאת הברכה" ובפסוק "אשר ברך משה איש האלקים את בני ישראל לפני מותו" פרץ בבכי. אותו דבר חזר ונשנה בסיום "וימת שם משה". קהל המתפללים הבין מזה שיומו קרב ונבהלו מאד. רבים התייפחו אתו ביחד ובכו מר.

אך מיד התאושש רבי חיים פאלאג'י. אחרי החג התמסר ביתר עוז לסידור ענייני הקהלה, לחסל משפטים ודינים שהיו תלויים ועומדים, להשלים חיבורים שכתיבתם נגמרה כמעט, ובעיקר לבצר אשיות החינוך היהודי באיזמיר על-ידי פעולות שונות וכינון "ועד" מיוחד, שיפקח על ענייני החינוך, ובמיוחד לילדי עניים.

עד שבא מועד פקודתו ממש לא כהתה עינו ולא נס לידו. בט"ז בשבט תרכ"ח, יום אחד לפני פטירתו, כתוצאה ממחלת "אינפ'ו" [הרעלת-דם בשפת לאדינו], סיים ספרו "ברכת מועדך-לחיים". הוא ביקש ממקורבים שיתפללו בעדו, אך בתנאי שלא יטריחו את הציבור, אלא ישכרו עניים למטרה זו, ביום זה גם קרא לפניו עשרה תלמידי-חכמים וערך בנוכחותם "מסירת-מודעה", כנוסח המקובל מרבי שלום שרעבי, בדעה צלולה ומיושבת. בלילה שלאחריו עוד עמדו לו כוחותיו לערוך סדר "תיקון חצות" כהרגלו תמיד, בהתעוררות מלאה ובהכנעה.

בצרור החיים

למחרת, ביום שני י"ז בשבט תרכ"ח [1868], נפטר רבי חיים פאלאג'י בשיבה טובה, כשפניו מחייכות כלפי העם. במסע הלוויתו שנערך למחרת השתתפו לא רק יהודי איזמיר, כי אם גם גדוד אנשי צבא, שנשלח מטעם השלטונות, ונציגי צירויות זרות. לפני ארונו צעדו מעריציו שנשאו בידיהם את כל ספריו של החבי"ף, כשהם מוקפים נושאי נרות דולקים בגורן עגולה. מסע ההלוויה היה לפלא בעיני שרי אומות העולם, שהשתאו לצורה המרשימה והמכובדת שבה חלקו היהודים כבוד אחרון לרבם ולתורתו. גשם קל טפטף במשך כל שעות הלוויה, בעין דמעות משמים, ועם סתימת-הגולל באה רוח סערה וכיבתה את כל הנרות שבידי האנשים – סמל לנר ישראל שכבה.

כפי שמסופר בחתימה לספרו "צואה מחיים" [איזמיר תרכ"ח] מאת בנו רבי אברהם, הרי באותו יום שהובא למנוחות ראו כמה חכמים בצפת, במראות-החלום, שהביאו אדם גדול להיקבר בעירם, ונצטוו לצאת ולחלוק לו כבוד אחרון – לכן העידו יודעי-נסתרות: שהעבירוהו מלאכים לרבי חיים פאלאג'י להיקבר בארץ-ישראל [וראה בילקוט שמעוני לספר שמואל-א', פסוק "והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים", שגילו רז"ל כי "כל ישראל המתים בחוץ לארץ נפשותיהם נאספות לארץ – וכל הרשעים המתים בארץ-ישראל נפשותם נשלכות בחוצה לארץ"].

עם פטירתו של רבי חיים פאלאג'י נסתיימה תקופת הזוהר האחרונה בחיי יהודי איזמיר.

אלו הם חיבוריו:

ששים ושמונה ספרים זכה רבינו לחבר, כמנין חי"ם מלבד ד"ן ספרים קדושים אשר עלו בלהבות אש, בעבור חסרון הדור זכאי לאורם, ואלה שמותם ותכונתם.

א]. אבי הנחל – חידושים על אגדת בראשית. איזמיר תר"מ.

ב]. ארצות החיים – אסיפת מאמרים והלכות בשבח ארץ ישראל. תרל"ב.

ג]. ברכת מועדיך לחיים – שני חלקים, דרושים למועדים. תרכ"ח, תרל"א.

ד]. גנזי חיים – חידושי דינים ערוכים על סדר א–ב. איזמיר תרל"א.

ה]. דרכי חיים – על ספר בית אבות להמאירי.

ו]. דרכיו למשה – דרוש למעלת הגביר סיניור משה מנטיפיורי. תר"ה.

ז]. הלל הגדול – שירות ותשבחות על הודאות הנס. איזמיר.

ח]. החיים יודוך – פירוש על ספר תהלים ותפילות. תר"מ.

ט]. החפץ חיים – הלכות איסור והיתר ודיני ממונות. איזמיר תר"מ.

י]. הכתוב לחיים – פירוש על ספר תהלים. תרכ"א.

יא]. הערות לסדר הקבלה לרבינו המאירי.

יב]. ובחרת בחיים – פירוש על רש"י תוספות והרא"ם על החומש. איזמיר תרל"ד.

יג]. זכירה לחיים – שלשה חלקים, ביאורים על ספר הזוהר והתיקונים ומדרשים. תר"מ, תרמ"ה.

יד]. חוקות החיים – שאלות ותשובות חלק חשן משפט. תרל"ג.

טו]. חוקי החיים – סדר לימוד לכל לילה.

טז]. חיי וחמרא – הלכות ודיני יין ושכר. תרכ"ה.

יז]. חיים ביד – שאלות ותשובות לחלק יורה דעה. איזמיר תרל"ג.

יח]. חיים ומזון – שני חלקים, על ספר זוהר חדש.תרכ"ב, תרל"ח.

יט]. חיים ומלך – חידושי לשונות על הרמב"ם. איזמיר תרל"ד.

כ]. חיים ושלום – שני חלקים, שאלות ותשובות על חלק אבן העזר. איזמיר תרי"ז, תרל"ב.

כא]. חיים טובים – פירוש על מדרש שמואל, שוחר טוב ומשלי. תרמ"א.

כב]. חיים לגופא – גימטריאות ופרפראות על אותיות התורה. איזמיר תרל"ב.

כג]. חיים לראש – כולל: דיני פסח ודיני ליל הסדר, הגדה של פסח, עם פירושים. איזמיר תרי"ב.

כד]. חיים תחילה – מאה ואחד אופנים בענין סמיכות התורה תחילתה לסופה. שאלוניקי תר"ה.

כה]. חלקם בחיים – הספדים. איזמיר תרל"ד.

כו]. חקקי לב – שני חלקים, שאלות ותשובות על ד' טורים. ת"ר, תר"ט.

כז]. טועמיה חיים – ביאור על ספר החינוך.

כח]. ימצא חיים – תפילות ובקשות. איזמיר תרכ"ג.

כט]. ישמח חיים – ספר זה מסודר בסדר אנציקלופדי כגון מערכת א', מערכת ב' וכן הלאה. ביאורי כינויים ומשמעות דורשין. איזמיר, תרל"ד.

ל]. כל החיים – כללי הש"ס הפוסקים. איזמיר תרל"ד.

לא]. כף החיים – חידושי הלכות על חלק אורח חיים. שאלוניקי תרי"ט.

לב]. כפר לחיים – ביאור לסדר העבודה של יום הכיפורים. איזמיר תשב"ח.

לג]. לב חיים – שלשה חלקים, שאלות ותשובות על חלק אורח חיים. שאלוניקי תקפ"ג, איזמיר תרכ"ט.

לד]. לוח ארז – פירוש על תנא דבי אליהו רבא וזוטא. איזמיר תרמ"א.

לה]. לחיים בירושלים – חידושים על הירושלמי. איזמיר תרל"ח.

לז]. מועד לכל חי – הלכות ומנהגי המועדים. שאלוניקי תרכ"א.

לז]. מי החסד – שני חלקים, ביאורים על המכילתא ועל הילקוט שמעוני. תרמ"ח.

לח]. מסמכי לב – השמטות לספר לב חיים.

לט]. משא חיים – ענייני הסכמת מסים ומנהגי ק"ק אזמיר על סדר א'–ב'.אזמיר תרל"ד.

מ]. נפש חיים – מאמרי הלכה ודרשות. הספר ערוך בסדר מערכות על פי סדר א–ב. שאלוניקי תר"ב.

מא]. נפש כל חי – אסיפת דינים וערכים על סדר א–ב. איזמיר תרל"ד.

מב]. נשמת כל חי – שני חלקים, חידושים וחקירות על ד' טורים. שאלוניקי תקצ"ב, תקצ"ז.

מג]. סימנא דחיי – רמזים וסודות על אותיות התורה על סדר א–ב.

מד]. סמיכה חיים – קונטריס בענין הסמיכה.

מה]. סמיכה לחיים – שאלות ותשובות על ד' טורים. שאלוניקי תקפ"ו.

מו]. ספר חיים – הלכות קריאת ספר תורה. שאלוניקי תרכ"ג.

מז]. ספרי חיים – ביאורים על הספרי. איזמיר תרמ"א.

מח]. עיני כל חי – חידושים וציונים על אגדות הש"ס.איזמיר תרל"ח.

מט]. עמודי חיים – ביאור על עמודי העולם הנז' במסכת אבות. תרל"ה.

נ]. עתרת החיים – תפילות ובקשות. שאלוניקי תר"א.

נא]. פני חיים – ביאורים ודרשות על התנ"ך. איזמיר תרנ"ג.

נב]. פעולת צדיק לחיים – פירוש על פרקי אבות.

נג]. פר אחד – ביאור על פרקי רבי אליעזר. איזמיר תר"מ.

נד]. צדקה חיים – בהלכות מתנות עניים. איזמיר תרל"ד.

נה]. צדקה לחיים – בהלכות מתנות עניים. איזמיר תרל"ג.

נו]. צוואה מחיים – מוסר והנהגות. איזמיר תרכ"ח.

נז]. קול החיים – סדר לימוד והנהגות לגיל שבעים.

נח]. ראה חיים – שני חלקים, דרושים על התורה. שאלוניקי תרכ"ה.

נט]. רוח חיים – שני חלקים, חידושי דינים והלכות על הטור ושלחן ערוך. איזמיר תרל"ו, תרל"ז.

ס]. רפואה וחיים – ענייני סגולות ורפואות. איזמיר תרל"ד.

סא]. רחמים לחיים – ביאורים והגהות על שאלות ותשובות הרשב"א. ליוורנו תקפ"ה.

סב]. שלמי סמיכה – השמטות לספר סמיכה לחיים.

סג]. שנות חיים – סידור מחזור בג' כרכים לראש השנה ויום הכפורים. ליוורנו תרכ"ה.

סד]. תוכחת חיים – שלשה חלקים, מוסר על סדר פרשיות התורה. שאלוניקי ת"ר.

סה]. תורה וחיים – במעלות התורה. שאלוניקי תר"ו.

סו]. תיקון הבית – השמטות לספר בית אבות ודרכי חיים.

סז]. תנופה חיים – דרושים ופירושים על התנ"ך. איזמיר תר"ל.

סח]. תשובה מחיים – תיקוני תשובה.

רוב ספרי רבי חיים פאלאג'י זיע"א נדפסו מחדש על ידי מכון "שובי נפשי" בירושלים תובב"א. והוצאה לאור "שיח ישראל" ירושלים. והרה"ג רבי יוסף הכהן שליט"א. ועוד.

הן כל אלה בשפה ברורה ובנעימה, בבקיאות ובחריפות, לא הניח פינה חוזית אשר לא משמשה בהן קן קולמוסו, בכל מקצועות התורה, ידיו רב לו במלחמתה של תורה, מלבד אשר זיכך את גופו בתעניות וסיגופים. בשנת תק"ץ נתמנה לדיין העיר, ובשנת תקצ"ח לערך עלה על כס הרבנות בעיר תהילה איזמיר, לכל ישראל האיר, משם יצאה תורה לארבע קצוות תבל, גאוני עולם הריצו אליו אגרותיהם, להשיב על שאלותיהם, שם פעל והתקין, הדריך והנהיג,

הקהיל קהילות ברבים, דן את הדין, שפט בצדק דלים, אביהם של יתומים, דלתיו לאורח פתח, קיבל כל אדם במאור פנים, השפיע מהודו לבני דורו, לבם לאביהם שבשמים השיב, בדרשותיו החוצבים להבות אש, כל רואיו יעידון כי מלאך ה' צבאות הוא.

רבינו זכה לאריכות ימים כמנין כס"א מלכותו, בן פ"א שנה היה בעת עלייתו לגנזי מרומים תחת כסא הכבוד, ובראשו עטרה ביום טו"ב לחדש שבט שנת התרכ"ח עלה במעלות קדושים ליהנות מזיו השכינה ולחסות בצל כנפיה. מלאכי שלום ונשמות הצדיקים יצאו לקראתו לקבל פניו פני מלך חיים עד העולם. ונודע כי אנשי הח"ק לישראל, בעת בואם להיטפל בנרתיק הקודש, לא יכלו לעמוד במחיצתו, לרוב ריח ניחוחים חקל תפוחין קדישין אשר הלך למרחקים, יהי זכרו ברוך וזכותו עלינו ועל כל ישראל יגן [אורות ממזרח, עמוד נב–סד].

זה אשר דרש חתנא דביה נשיאה חתן המלך ותלמידו רבי בן ציון גוקריאל זצ"ל על חמיו הגר"ח פאלאג'י, וזה עיקרי הדברים, ונדפסו בספר 'חלקם בחיים' דרוש ל', וזה לשונו: 'אם אמרתי אספרה גודל תורתו וגודל קדושתו וענותנותו ויראתו ונדיבותו... דיכלה הזמן והמה לא יכלו... לא ראיתי בעולם כמו זאת הפטירה... היש אדם גדול וקדוש כמוהו... דיאמינו לי רבותי דזה חמישה ועשרים שנה מיום שעמדתי על דעתי, דנגדלתי בתוך ביתו והיה לי לאב, והייתי תמיד אצלי, לא שמעתי מפה קדוש ע"ה... זולת ביום שבת קודש שהיה אומר הניחו שלחן בליל מוצאי שבת לסעודה רביעית... כי רוח אלקין קדישין ביה, כי כל מה שהיה יוצא מפיו היה נתקיים...

מתוך הספדו של בנו הגאון רבי יוסף פאלאג'י על אביו רבי חיים פאלאג'י בליל תשלום השנה מיום הפטירה בתוך קהל ועדה י"ז שבת התרכ"ט: 'דוע ה'דבר ו'מפורסם ה'ענין בעיני מו"ר כמה הפליגו רז"ל בחיוב המוטל על ישראל ועל רבנן ועל כל עדת בני ישראל לבבות ולספוד על סילוקן של צדיקים, ובפרט בגדול הדור ומפרסם כעט"ר מו"ר, הרב סבא דמשפטים, אבונא מרנא המלך חיים זצוק"ל הכ"מ, בעל ספר "לב חיים" ושאר ספריו הקדושים. שאם ישב אדם לפני הספ'ר גודל חסידותו וקדושתו ורב חיליה באורייתא, מיום הולדו עד שעה ורגע שהגיע שעלה לשמים, ולא בדרך גוזמא, אין הפה יכולה לדבר, ואין מלה בלשוני. וענוה גדולה מכולם אין די באר. ולמפורסמות אינן צריכות ראיה, כי כל העם אשר בכל מדינה ומדינה עיר ועיר בארץ ובחו"ל, עונין אחריו מקודש מקודש, הי חסיד הי עניו הי רבינו שבגולה, ואין צריך לומר אנשי עירו ואנשי מקומו ואגפיה, שכולם ידעו והכירו בו אשר היה מרגלית טובה ואבן יקרה שאין לה ערך בכל מכל, דבר ומנהיג לדור, רועה צאן ישראל צאן קדשים בהנהגתו הישרה, וכל דבריו באמת וצדק.

ובפרט בבעלי דינים הבאים לפניו לדין, היה מקבלם בשמחה שניהם יחד, ואפילו מיסב על השולחן, והיה עושה משפט וצדקה במתק לשונו לשון הזהב. ויותר כשבאים לפניו דין יתום ואלמנה, שהיה מרחם עליהם ברחמים לחיים, וממלא שאלתם מן הבא לידו ולא היה משיב פניהם ריקם. קל וחומר הדברים כשבאים ממעלת התלמידי חכמים הע"א, לא מבעייא כשהיו מעלת החכמים הגדולים רבנן דפקיע שמייהו הע"א, ושלוחי דרחמנא מחוץ לארץ ומארץ ישראל ת"ו, שהיה עומד מלא קומתו בקומה והדור בכבוד גדול, הגם שהיו לפניו הבית מלא מבעלי דינים, היה מקבלם בסבר פנים יפות, והיה מבטיחם הבטחה לעשות להם כחפצם ורצונם. אלא אפילו בבוא אליו תלמידי חכמים צורבא מרבנן, היה מכבד אותם, והיה מהפך בזכותייהו בצד זכות שהיה להם, כמו שאמרו בשבת דף קי"ט [ע"א] לא לא מסגינא רישא לבי סדיא כמה דלא מהפיכנא בזכותייהו.

וכגון דא החיוב מוטל לספוד ולבכות בכי תמרורים עד עצם היום הזה בתשלום השנה יום הפטירה, שהיא ביום טו"ב לחודש שבט, על סילוקו של מרנא ורבנא זצוק"ל הכ"מ, דהיה נשיא אלהים בתוכינו, ושפט את ישראל ל"א שנים כמספר חסד א'ל כל היום [תהלים, נב, ג], והרביץ תורה בישראל, והרבה גבולו בתלמידים הרבה מאד אין מספר הע"א, בהיותו ראש ישיבה בבית יעקב רבי יב"ץ, ויצא פר'ח פרח'י שושנים גדולים בתורה. ובגדול הדור כזה יש לו דין רבו, כמו שכתב הרב תרומת הדשן ז"ל [ח"א] סימן חל"ק, דתלמיד חכם מופלג בדורו, יש בו ניצוץ משה רבינו ע"ה. וזהו שאמרו בסוכה דף ל"ט [ע"א] משה שפיר קאמרת, פירש רש"י ז"ל –

גדול הדור. יע"ש. ובמסכת ביצה דף ל"ח [ע"ב], כמו שכתב הרב הגדול חיד"א ז"ל בספר מדב"ר קדמות דף צ"ג ע"א [מערכת מ' אות ז']. וכל שכן לגבי בניו ותלמידיו העי"א, שהוא אבינו מלכינו, דיש לנו לומר נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו, כי עונותינו

גרמו פטירת הצדיק עט"ר מו"ר זלה"ה שאין לנו תמורתו.

...אבינו מלכינו הרב אדוני הרא"ש ז"ל הכ"מ, אשר היה גדול ליאודים, ובישראל גדול שמו, בחכמת תורתו ובמעשיו הטובים, טוב ומטיב לכל, יורה יורה ידין ידין מקצוי ארץ וים רחוקים, ושומעו הולך בכל המדינות, והיו נהנים ממנו, ותורה יבקשו מפיהו את החוקים ואת התורות, והיה משיב תשובה מחיים מפו"כ [=מפיהם ומפי כתבם] כתוב לחיי"ם, את הדרך אשר ילכו, על הדין ועל האמת. וזאת היא הסיבה אשר עשו לו הספר גדול בכל אתר ואתר, אפילו בעיר גדולה קושטא יע"א שאין עושין שום הספד וביטול מלאכה לרבני חוץ לארץ, אפילו הכי עשו לעט"ר מו"ר ז"ל, יען היה מורה להם את החוקים ואת המשפטים, ובפרט בשנת תרכ"ג שבא הורמנא דמלכא יר"ה ות"מ [ירום הודו ותבונן מלבותו], שילך הוא בעצמו לקושטא יע"א, מסיבת דברי ריבות שעברו בין שתי הכיתות, דהיינו כת הגבירים עם מעלת הרב המו' נר"ו, וכת המתנגדים העי"א, ויאותו שיהיה הוא הדיין עם שני רבנים יצ"ו, והוציאו מאמר המלך יר"ה ות"מ על זה, ככתוב בקונטרס חיי וחמרא אשר בסוף ספר ראה חיים חלק ב' פסק דין זה. יעש"ב. ונמצא להם שתכף ומיד הרגישו כל המדינות החסרון שחסרה תורה, שתדיר ולא פסיק תורה יבקשו מפיהו חוקות החיים מארבע פינות העולם. והן עתה ואינני כי לקח אותו אלהים בסדר ומשה עלה אל האלהים [שמות יט, ג] כל שכן לגבי עיר תהלה אזמיר יע"א, שהיה דיין ושופט כל הארץ זה שלושים שנה מיום ולילה עד חצות, כי החסרון יגיע בכל שעה ושעה שנסתמו עינידהם ולבם של כל ישראל.

...ונמצא שזכה עט"ר מורי הרב מלך חיים ז"ל הכ"מ לשלשה כתרים [אבות ד, יג]: כתר תורה - תורתו מכרזת עליו, מעיין נובע מקור חכמה. כתר מלכות - אשר המלך היה חפץ ביקרו, ונתן לו מלכות וממשלה והורמנא דמלכא, מאמר המלך שהוא השליש על עם בני ישראל, וחותמא דמלכא בגושפנקא דמלכא יר"ה חתום לחיי"ם. ועוד תוספת אשר זכה בימיו, אשר שלח לו המלך יר"ה ותבונן מלבותו, רביד הזהב על צוארו כסף אות מופת בנישא"ן שהוא חכם באש"י. ועוד זאת בבוא אלינו פה אזמיר המלך יר"ה ות"מ, הוסיף עוד יקר וגדולה בנישא"ן, וזכה בימיו לראות פני שרים מלכים גדולים, אדונינו המלך שולטן עבדול מגיד זכור לטוב בגן עדן, וגם פני אדונינו המלך שולטן עבדול עזיז יר"ה ות"מ, מלכא לעלמין חיי. אמן. מלבד שרים גדולים מאומות העולם כמה וכמה, ושר הגדול של הים יר"ה, וזכה לברך לשני מלכים ברכת המלך ברוך שנתן מכבודו לבשר ודם, אפילו הכי לא גבה לבו חלילה, ואדרבה היה אומר לך ה' הגדולה, שהגדולה מה' כ"י [כל-יכול], והוא שליחא דרחמנא להנהיג את הצאן צאן קדשים. כתר שם טוב - אשר זכה דשומעו הולך בכל המדינות מזה יותר מחמשים שנה [חלקם בחיים, דרוש ל"א].

מתוך הספדו של רבי אברהם פאלאג'י על אביו רבי חיים פאלאג'י: ונודע מה שהיה לפלא להאנשים מחברה קדישא של רחיצה, דהעידו דבעת ההיא הריחו כמו ריח בוסמין דעדן והארת קדושה, ונתמלאו חרדה מאימה גדולה שנפלה עליהם, דהיו ידיהם ורגליהם מרתתות ולא בדרך גוזמא, ווה היה במסתרים בתוך החדר. וגם בגלוי לעיני כל העם דבעת שהניחודו על הארץ בקבר לבוצינא קדישא, והתחילו לומר הנה מקום וכו', אז באותו רגע בא רוח סערה ונבבו כל הנרות שהיו דולקות שם בבית הקברות, ולא נשאר אפילו נר אחד דלוק, וראה כל העם איך היה אות הים לעולם כי כבה נר ישראל, ונתקיים [מיכה ז, ח] כי אשב בחושך מפטירתו, ויהי חשך אפלה בחרנוא דסיהרא, ונסע למנוחות ועזב אותנו לאנחות [חלקם בחיים, דף ק"ד ע"א, דרוש ל"ד].

הגה"ק רבי נסים חיים משה מודעי זצוק"ל בספרו 'דרישה מחיים' דרוש יא דרש בהספדו בשבת שניה בק"ק אלגאזי יב"ץ ואלו הם חלקם של דבריו המופלאים: ...במוהר"ר חיים פאלאג'י... כי בזמן היות עט"ר מוה"ר בחיים חיותו היה דומה בעינינו באמת כאילו הוא היה אבינו וכל אחד ואחד בעת צורכו היה נכנס אצלו בלתי שאלת שום רשות.. וכשהיה נכנס אצלו תכף היה מקבלו בשמחה והיה אומר לו ברוך הבא ושישב וידבר כל צורכו.. מימי נערותו היה

מורה הוראות בישראל ומאז ועד עתה מקצוי ארץ וים רחוקים, הכל מריצים אגרותיהם אליו שואלים הלכו בו את דבר המשפט ליחיד לרבים איש איש ממקומו ותיכף ומיד משיב כהלכה בלי סירוב ועיכוב והן עתה מי כמוהו מורה יורה ידין ידין... הייתי תמיה עליו כי איך יכול בשעה שהיה לומד ענין אחד ומתוכו היה מוצא איזה דבר נוגע אל ענין אחר היה מסיע את עצמו מענין זה והיד כותבת בענין אחר, ואחר כך היה חוזר לעניינו הראשון וזהו דבר פלא כי אפילו חכמי התלמוד כי דעתם רחבה לאין קץ היו מצוים לתלמידיהם שכשהיו עוסקים בענין אחד לא ישאלו בענין אחר והיינו אומרים עליו שהיה לו בראשו חדרים מיוחדים לכל דבר ודבר. יתר על כן חריצותו ומהירותו שתכף שהיה מתחיל ללמוד באותו ענין היד כותבת ומציב לו ציונים ומשיב שואלו דבר והיה נאה לקרותו בשם חכם מורה, וגם תלמיד הוגה... מוה"ר ז"ל היה ראש הישיבה הגדולה שרוב חכמי עירנו... הם נטעי נעמנין מישיבתו.. הנה זאת נתקיימה ברבי האדון... זיע"א דמיום היותו נער ועד זקנותו לא ימיש מתוך האהל ולא יצא חוץ לקלעים ולמפורסמות אינן צריכות ראיה דכולי עלמא ידעי גודל צדקותו ומעלתו.. והנה אם באנו לספר המדות שהיו באדונינו זיע"א יכלו ימים ולילות... בסיפור כל פרטי מעלותיו... בזאת נתפוס מדה אחת שהיתה בו שנה כלולים כל מעשיו הטובים... והיא היותו מזכה את הרבים בעשותו מצוה קבועה לדורות בכל פיניות שהיה פונה הן מצד מה שהרביץ תורה בתלמידים בפלפולא אריכתא בהויות דאביי ורבא, והן מצד היותו דיין מומחה ומורה הוראות בישראל.. ומוכיח את העם ומדריכן בדרך ישרה – והן מצד... והדפיס ספריו הנחמדים לחלקם ביעקב ולהפיצם בישראל כי זו מעלה גדולה.. ע"י תורתו שהיה לומד לשמה זכה לעשות לבקש עליון... אלו הם תוכן דבריו המתוקים מדרש ונופת צופים של רבי נסים חיים משה מודעי זצוק"ל.

נוסח מצבת קבורתו של רבי חיים פאלאג'י

ולהיות דמקצוי ארץ וים רחוקים שאולים הלכו ע"י שליח להשתטח על קברו של צדיק, לכן ראוי להביא פה מה שנכתב על מצבת קבורתו.

האי תנא דידן נתקיים בו כל שיראת חטאו קודמת לחכמתו חכמתו מתקיימת, ובעבור זאת זכה לכתר תורה בראוי, ומוכתר בכתר מלכות וכתר שם טוב, דשמעו הולך בכל המדינות.

אשר קראו לו הגאון המפורסם בכל תפוצות ישראל, מופת הדור והדרו, חד בדרא, ותורה יבקשו מפיהו מארבע פינות. אבי התעודה, ר"מ ור"מ, דבר אחד לדור, סבא דמשפטים, זקן ושבע, בשיבה טובה, שעבר מגבורות, כמלך יושב על כנו, לשתי מחנות.

וזכה לראות מיוצאי חלציו שבע ספרי תורות שיצאו בעולם, דנתן הסכמתו עליהם, וכל זה מפירות מעשיו הטובים, והקרן קיימת לו לעולם הבא, עין לא ראתה, לא יוכל להמנות.

כשם שאי אפשר למנות גודל תורתו וצדקותו וחסידותו, כי הוא היה נדיב ורחמן, אוהב את הצדקות, ומשלוח מנות. העומד בפרץ רב להושיע, עטרת חכמים אבי יתומים ודיין אלמנות.

רך כקנה ומעביר על מידותיו בכל פונות.

אוהב את המישרים על דבר אמת וענוה צדק, אהוב לשמים ולבריות, ומקבל את כל האדם בסבר פנים יפות, בלב שמח ופנים שוחקות, תוארו כמראה מלאך, גבור ובעל קומה, הרבה גבולו בתלמידים הרבה, והוא שפט את ישראל שלושים שנה, בצרכי צבור, ואיסור והיתר, ודיני ממונות.

הוא ראה עתידות בחלומות וחזיונות, ומלומד בנסים, ולא עבר עליו חצות, ואפילו בלילה אחרונה, במעט שנות. מי עמד בסוד ה', דעלה לשמים בחדש ובשבוע דעשה הפסקה גדולה ופ"ד תעניות כמה שני, על מחל"ת לענו"ת.

הלא הוא עט"ר מו"ר מעלת הרב הכולל כמוהר"ר **חיים פאלאג'י** זצוק"ל מג"ב [=מנוחתו כבוד]. בעל ספר לב חיים, ושאר ספרים רבים ונכבדים, מידו הקדושה בעטי"ם מזומנות.

וסרכין תלתא, בשלש ראשונות, רבותינו הקדושים, הרשב"א ורבינו מחנם לבית מאיר, ומ"ז הגאון בעל חקרי לב זלה"ה, אין ספק דיצאו לקראתו להביאו לגן עדנו, בנחלים נטיו כגנות.

ויגל יעקב הרב אבי צדיק, אשרי שזה ילד בשמחות רננות.

ובאו חשבון, דמלאו ימיו ושנותיו מיום ליום ומחדש לחדש, דנולד ביום הד' י"ט לחדש, וסליק מר למתיבתא דרקיעא ביום כ' מסדר עלה אל האלהים, יום ט"ו לחדש שבט התרכ"ח, ובתחילת ליל ח"י שהוא ליל ג', גנוז לפני ה' בארצות החיים, למנוחות שאננות.

וזכותו יהיה מגן על כל יחידי העירה זאת וסביבותיה, וביותר על בני ביתו והגלוים עמהם בנים ובנות.

דאלים זכותיה, דמזיח גזרות רעות, ומכפר עונות.

ח'ונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם'.

פ'לאות עדותיך על כן נצרתם נפשי'.

שנת 5628

נב"ת וי"א (=נפשו בטוב תלין וזרעו ירש ארץ)

ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין.

בא סימן כטל חרמון שיורד על הררי ציון כי שם ציוה ה' א'ת הברכ'ה חיים עד העולם לפ"ג. תנצב"ה.

סימנא דחיי, במנין שנות חיים, ב'ט'ל'ל'י' חיים תחיה אדמה.

שאלי שרופה באש

איזכור שמו של רבי חיים פאלאג'י כרוך בקשר בל יינתק עם סיפור השריפה שאירעה באיזמיר, וכילתה את רוב כתבי היד שלו, ובם חדושי תורה רבים, אוצר תורני עצום לאין שיעור. היה זה בי"א באב תר"א, בדיוק כאשר סיימו בכל תפוצות ישראל להתאבל על חורבן בית המקדש. באישון לילה פרצה שריפה באחת מהשכונות היהודיות הגדולות של איזמיר. לשונות האש אפפו את אחד הבתים, ועוד בטרם הספיקו היהודים לפקוח עין ולקלוט מה מתרחש תחת אפם, התפשטה האש במהירות מבית אחד למישנהו וכילתה את כל הנקרה בדרכה. יהודי העיר הספיקו להימלט מבתיהם, על נשיהם וטפם, כשרק כותנות לעורם, ודביטו באימה במחזה הנורא. שמי העיר הוארו כבאור יום, ורק העשון הסמיך המיתמר, היווה ציון וסימן כי בשל דבר נורא התחלפו העיתים...

הכל ניסו לכבות את התבערה באמצעים פרימיטיביים של אותם ימים, בדליי מים וקלשונים המנסים לחנוק את הלהבות. אך האש לא התרגשה והמשיכה להתפשט, מכל שכונה שלמה, בכל הנקרה בדרכה. אלפי משפחות מצאו את עצמן לפתע בעירום ובחוסר כל.

בין הנמלטים מבתיהם היתה משפחתו של הגאון רבי חיים פאלאג'י. הרב לא ידע את נפשו מצער. הוא חשב כל העת על גורלם של הכתבים הרבים שהיו טמונים במרטף ביתו פירושי תורה, דברי הלכה ודרש על כל חלקי הפרד"ס. עמל תורני של שנים ארוכות, בהם ימים ולילות שחוברו יחד ללימוד ופסיקה הלכתית, נטמן שם, מקווה לצאת לאור על ידי תלמידיו. אך רוב רובם של הכתבים היה למאכלת אש, למגינת ליבם של הרב וציבור עצום בטורקיה ובכל מקום ששמעו הגיע לשם.

שנים מאוחר יותר כתב רבי חיים על אותו יום: "באותה לילה נשרפו רובי תורתי, חיבור על כל ארבע השולחן ערוך, שו"ת על ארבעה טורים לאלפים ולרבבות. פירוש על כל המסכתות בבלי וירושלמי, פירוש על התנ"ך, ספרי מוסר, ספרי כללים בש"ס ובהוראה ועוד רבים אחרים. יש קונה עולמו בשנה אחת ואני הפסדתי עולמי בשעה אחת..." בנוסף לחידושי תורתו, נשרפו בליל גם הכתבים של בנו הצדיק שאביו כינה אותו בספריו אפ"י, רבי אברהם פאלאג'י יחידה.

אחד מתלמידיו שהיה מודע לגודל הנכס התורני העצום הנמצא במרתף הבית של הגאון, חירף נפשו ובזריזות ירד למרתף, בתוך הבית אפוף הלהבות. הוא הצליח לחלץ משם רק ארגז כבד אחד ובו ארבעה עשר חיבורים. כשרבי חיים אחז בחרדת קודש את הארגז המוצל מאש, גילה בין הכתבים את ספרו "ארצות החיים", המכיל חידושי תורה הלכות ומנהגים בנושא ארץ ישראל. מאוחר יותר כתב שאין לו ספק, כי זכותה העצומה של ארץ ישראל היא שעמדה לו ולאותו חיבור להינצל. ולא רק זאת, אלא ששלושה עשר החיבורים הנוספים שהיו עימו בארגז, ניצלו גם הם מכלייה. ביניהם חיבור הנשאר לפליטה בשם 'פעולת צדיק לחיים' אותו כתב כשהיה בגיל 16.

עם כל הצער שאחז בקרב קהל מעריציו על האובדן העצום, הכל היו בטוחים כי בשריפה פתאומית ונרחבת שכזאת, רבים יהיו החללים בנפש שייפלו. אך לא ידוע על נספים באותה שריפה. היהודים תלו זאת בזכותו של רבם, שהיתה למגן ולצינה מפני הפורענות. תלמידיו סיכמו ואמרו שכפי הנראה, בוטלה גזירת הכלייה מעליהם, רק בזכות השכנות עם הצדיק. ואולי, מי ידע חשבונו של עולם, היו הכתבים היקרים והעצומים למאכולת אש במקום הנפשות שנמלטו...

אלפי משפחות הושלכו אל הרחוב, ובטרם תפרוץ חלילה מגיפה מהתנאים המחפירים בהם היו שרויים, קם יהודי אמיד בשם רבי הלל בכר, ובנה מחדש את בית המדרש "בית יעקב רבי", שם איכלס מאות מבין המשפחות שהיו ללא קורת גג. האחרים מצאו מקלט זמני אצל קרובי משפחה וידידים ברחבי העיר, מנסים לאחות את השברים.

יהודי העיר החלו להשתקם אט אט מהשריפה, ובעזרת נדיבים רחמנים בני רחמנים, החלו לבנות מחדש את בתיהם. אך מי שמיאן היה להינחם, היה רבם הנערץ. ליבו של רבי חיים פאלאג'י לא יכול היה לעמוד בכאב העצום שאפף אותו. ככל שחלפו הימים, כך היכה בו האובדן. עמל תורני עצום שכזה עלה בסערה השמיימה, אותיות פורחות באוויר בהן השקיע את תמצית דם ליבו, נשמתו וחייו. הצער היה כה משפך לב, עד שהוא נפל למשכב, מפרפר בין חיים למוות. במשך שישה חודשים עקבו היהודים בחרדה אחר מצבו של רבם, והעתירו רבות להחלמתו. גופו קדח והכרתו אבדה לסירוגין. בהקדמה לספר "עיני כל חי" מובא על קצה המזלג הצער העצום שהיה מנת חלקו, והכריע אותו. בנו, רבי אברהם, היה צמוד למיטתו במשך כל אותה חצי שנה. כאשר הכרתו של אביו הגדול שבה אליו לפרקים, היה שומע אותו ממלמל דברי תורה ואומר חידושים. הוא רשם הכל בקפידה, ובאחד הימים, כאשר התעורר מעלפונו, החל שח עימו בדברי התורה ששמע מפיו. רבי חיים נדהם ונרעש: "מאימתי ידועים לך דברים אלה?" תהה בנו הסביר לו, כי כאשר קדח בחוליו, אמר את הדברים. "אלו דברים שחשבתי אותם לאבודים. ואם כך", נענה רבי חיים, "סימן שאפשר לשחזר מדברי התורה האבודים". המחשבה הזאת החזירה אותו לחיים. הוא שמח במיוחד כאשר בנו הראה לו פנקסים עבי כרס, ובהם רשומים חידושי התורה האחרונים. אט אט שב רבי חיים לאיתנו, והחל מעלה על הכתב חידושי תורה חדשים וישנים. בספרו "רוח חיים" ב"ח על או"ח יו"ד, הוא כתב שאמנם הידיעה שאפשר לשחזר שוב לפחות חלק מהאבידה, גרמה לו שהבריא, אולם הוא יודע שאין זה דומה למה שהיה קודם באמתחתו.

בנו העיד עליו בספריו, כי תמיד הבחין שטרם שאביו הגדול כותב חידוש תורה, הוא פותח מגירה הקבועה מתחת לשולחנו ומציץ בה. תמיד תהה מהו הדבר החבוי במגירה, ופעם, כשפתח אותה, גילה שטמון בה שם הוויה הרשום על קלף בקדושה ובטהרה. לאחר שהתעמק בו, היה כותב את הפירוש בקדושה ובטהרה.

ברבים מספריו הוא מביא קושיא ורושם עליה שלושה תירוצים. האחד של אביו, השני שלו והשלישי של בנו. כך עסק בתורה ובהוראה עוד כעשרים ושבע שנים, עד אשר בר"ח שבט תרכ"ח חלה בהרעלת דם.

שבועיים המשיך לעסוק בתורה ממיטתו, ובמוצאי שבת של ט"ו בשבט הזעיקו בני ביתו את כל רבני ונכבדי הקהילה, שעמדו סמוך למיטתו. רבי חיים ביקש מהם להקריא את צוואתו בשבת הקרובה בבתי הכנסת של העיר, משום שחש שלא יותר בחיים עד אז. למחרת בבוקר קרא לעשרה רבנים גדולים של העיר, וערך מולם "התרת קללות". הוא מסר בפניהם מודעה, כי הוא עבד השם מוחלט, ולכן הינו מבקש לבטל בפניהם את כל רצונותיו בפני רצון השם יתברך. לאחר מכן ערך תיקון חצות רגיל ועסק בתורה. ביום שני, י"ז שבט, יום פטירתו, התפלל שחרית במניין כשהוא שוכב במיטתו. הוא המשיך ללמוד עד אמצע היום, אז ביקש לראשונה מזה תקופה ארוכה לברך 'שהכל' ולגמוע מעט חלב. בצהרי היום ביקש שיגישו לו מים לנטילת ידיים ולאחר מכן הניח את ידו תחת ראשו והתחייך. לפתע פתח בקריאת "שמע ישראל", כשכל תלמידיו הסובבים את מיטתו מחזיקים אחריו. באותו יום, כשהוא בדיוק בן שמונים וחודש תמים, נפטר לבית עולמו.

הקב"ה ממלא את ימיהם של צדיקים, ומשמיים שילמו לו חודש נוסף על חייו, תחת החודש הראשון שלאחר השריפה הגדולה, החודש בו לא היו לו חיים כלל, כך סחו תלמידיו.

רבי חיים פיפאני

היה כנראה, מחכמי קושטא ועלה לירושלים: כתב עליו החיד"א בזה הלשון: "בהקדי' אשר שמעתי מהחכם השלם עצום ורב גם שב גם ישיש כמהר"ר חיים פיפאני זלה"ה, משם החכם השלם הרב כמהר"ר אהרן ששון זלה"ה המחבר קונטריס הן ישלח [שמזכיר הרב הגדול במשנה למלך] כונת הפסוק..." ["פני דור", דף ג, ב; שם, דף צא, א].

"וכד הוינא טליא שמעתי מהחכם השלם רב ועצום כמהר"ר חיים פיפאני זלה"ה שהקשה" ["יוסף אומץ", סימן לו, דף ל, ב].

מ. בניהו, ספר החיד"א, ח"ב, עמוד שמה

רבי חיים פסחיא קרודו

בספר "חלקו של יוסף" [אמאדו] דרש עליו דרוש ג' להספד.

רבי חיים קטן

מחכמי ורבני קושטא שבאו מאנדרינופלא, שמו נזכר בספר "פני משה" חלק ב' סימן י"א.

רבי חיים קמחי

היה דיין ורב מובהק ר"מ בקושטא, היה מגדולי רבני העיר וראש ישיבה חשובה. הסכים עם רבני קושטא בשנת ת"צ, ונזכר בתקנות ירושלים דף כו. נודע כלוחם גדול בעוז ובגבורה נגד ש"צ שר"י. היתה לו ישיבה חשובה והרביץ תורה בתלמידים. מתלמידיו היה הגאון רבי חיים אביגדור זלה"ה בעל ספר "פרי עץ חיים". התיישב בצפת ונפטר בה.

רבי חיים קמחי

הרב המובהק כמהר"ר חיים קמחי זצוק"ל. נקרא גם רבי רפאל חיים קמחי. רבי חיים כיהן כממונה איסור והיתר בטבת תקמ"ו [1785] ובשנת תקמ"ז [1785/6], היה חבר בי"ד רבה בחשוון תקס"ט [1809] וביו"ד טבת תקע"ב [1811]. באדר ב' תקע"ה [1815] ובשבט תק"ף [1820] חתם בראש רבני העיר על אישור הסכמות של בית דין איסור והיתר. כיהן גם כאב"ד בכסלו תקע"ה [1814]. בחשוון תקע"ב [1811] כתב עם רבני קושטא הקדמה לתשובות רבו רבי משה פרישקו. באייר תקע"ו [1816] חתם בתור רב העיר על פסק מאת דייניי או"ה, וכן אישר פסק דין אחר. חתם בשם רבי רפאל חיים קמחי בה' אדר תקע"ט [1819] על הסכמת בית דין קושטא ששללה הכרזת מודעות של בעלי דין. הוספד באיזמיר בידי רבי רפאל אשכנזי בהגיע לשם שמועת פטירתו, אך לא נזכר תאריך הדרשה או הפטירה. כן הוספד ברודוס בידי רבי יאודה ישראל בשנת תק"ף [1828] בהגיע לשם שמועת פטירתו [פנקס או"ה, תעודות מ, כט, יא, לג, כח, מא וע"ו, רופא, חברת חסד, עמוד תרכז, ידיו של משה, הקדמה, פנקס בי"ד באלאט, עמ' 95–96, כהונת עולם, עו, פנקס 2670, דף 61, מראה הגדול, חלק ב, דרוש חי להספד, דף סז, ע"ב, קול יאודה, דרוש ד' להספד, דף קכה, ע"ב. שרדה מצבת "החכם השלם הרב הכולל" חיים קמחי שנפטר בכ"ו אדר, כנראה, תק"פ 23.3.1820. קושקונג'וק, מצבה 173].

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 97

רבי חיים קשינו

נכדו מבתו של הגאון המפורסם רבי משה בנבנשת בעל שו"ת 'פני משה' ג' חלקים.

הוא מתואר בהקדמת המגיה לספר זה בזה הלשון: "ה"ה החכם המרומם גבר חכם בעוז ותעצומות במה"ר חיים קשינו יצ"ו מגזע קדושים...".

רבי חיים הביא לדפוס את הספר "פני משה" ח"ג לסבו והוציאו לאור עולם. וזה אשר כתב עליו הגאון הדיין המצויין רבי אברהם רוזאניס זלה"ה בהקדמה לשו"ת "פני משה" חלק ג':

"ומחזיקנא טיבותא לגבר אשר דרכו דרך הקודש הוא החכם המרומם רוזף צדקה וחסד כמה"ר חיים קשינו יצ"ו הגב"ר הגדול גבר משרשיו וירך אמו כבודה בת מלך בת היתה לו להרב המחבר זלה"ה כי ממנו יש תוצאות חיים דרחזים רבנן ואיהו גופיה ידע בחיליה דאורייתא וישנש מתניו להוציא לאור תעלומה ויפתח את שמו ובא עד כס"ו לגומרה של תורה ולר"ג המלאכה כי רבא היא על הנייר ועל הדיפתרא גם שכירה בקרבה את הכל עשה יפה כיד ה' הטובה ישלם ה' פעלו פעולת צדיק לחיים דאורייתא".

רבי חיים רוזאניס

מקושטא. היה אחיו של הגאון הנודע רבי יהודה רוזאניס בעל ספר "משנה למלך" על הרמב"ם. ואחיו השני הוא רבי אהרן רוזאניס. רבי חיים נזכר לשבח ביחד עם אחיו בהקדמת ספר "משנה למלך" כמי שתרמו ממון להדפסתו של הספר.

רבי חיים שונשול 'שמחה לאיש'

מרבני איזמיר, מתואר בשער ספרו: "החכם השלם והכולל רב ועצום כמוהר"ר חיים שונשול..." חיליה לאורייתא לא ימיש מתוך האהל..." חמיו הוא כה"ר יצחק איסטרוגו. רבי חיים חיבר ספר "שמחה לאיש" דרשות והספדים. הספר נדפס באיזמיר בשנת תר"ך בהסכמת רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל. היה מדוכא ביסורין קשים ומרים, ונפטר בקצרות שנים. בספר 'מימר חיים' או"ח סימן יו"ד משנת התקפ"ט, כותב הג"ר נסים חיים מודעי בזו הלשון: 'לדרישת החה"מ גם בן ואח הוא לי כה"ר חיים שונשול המכונה מורינו נר"ו...'. בניו הם: ר' שבתי ויצחק שונשול, ואביהם מציינם לשבח בהקדמת ספרו שסייעו להדפסת הספר.

רבי חיים שלמה ן' אדרת

החכם השלם והכולל הנאדר בקודש כמוהר"ר חיים שלמה ן' אדרת זלה"ה. היה מחכמי איזמיר. בנו של כה"ר שמואל ן' אדרת. הגאון רבי אברהם פאלאג'י זלה"ה בספרו "שמע אברהם" חושן משפט סימן ע' עמוד קעב מתארו: "אחד מבני הישיבה החכם השלם והכולל פלפל' חריפתא כמוה"ר חיים שלמה ן' אדרת נר"ו..." הוא גם מציין ממנו קושיא בספרו 'אברהם את עיניו' עמ"ס נדרים דף ל, ע"ב.

גם בספר 'וימהר אברהם' מערכת הקוף דף קעג, מזכירו ומצטט ממנו, 'חקירה'.

היה חתן של החה"ש רבי יוסף אלפאנדרי זצ"ל.

רבי חיים שלמה נפטר בשנת התרי"ח [1858].

רבי חיים שלמה ן' עזרא 'יד שלמה'

רבי חיים שלמה ב"ר אברהם ן' עזרא זצ"ל היה מגדולי חכמי איזמיר בעל ספר יד שלמה. חכמי עירו ירבו לספר 'על גודל חסידותו וקדושתו דאפילו במותר לו לא היה אוכל ותמיד כל ימיו בסיגופים ותעניות והפסקות והתבודדות...' [רבי חיים פאלאג'י, חקקי לב; שאלוניקי ת"ר, דף מז, ע"א]. כמו כן 'ארי שבחבורה לנו לעיניים... הודינו והדרינו הרב המובהק המאיר בברק...' [רבני איזמיר בהקדמת ספר בתי כנסיות]. בשנת תקל"ד אחרי מות הרב יעקב אלבעלי, הסכימה העדה, בעצת הרב חיים בכ"ר דוד אבולעפיה, למנות בית דין של שלשה ובין הרבנים שנבחרו הוא הרח"ש ן' עזרא. ספר דרשותיו 'יד שלמה' נדפס בשאלוניקי בשנת תקפ"ו. שני קונטרסים אחרים שחיבר ['בית מטבחייא' בנושא הקרבנות ו'בית אבטינס' על מעשה הקטורת], נדפסו בספר אביו בתי כנסיות. מלבד חיבורים אלה, הניח אחריו 'ספר כללים' ועוד כתיבות שונות שנשארו בכתב יד'. בנוסף לאלה, רבו כמו רבו דברי תורתו אשר הובאו תוך כתבי חבריו, כדוגמת רבי יעקב אלבעלי [קהלת יעקב, דף מט, ב' נ, ע"א]. ורבי אליקים גאטיניין [בספרו אגורה באהלך דף יא, ע"א, יג, ע"א ועוד]. רבי חיים בנימין פונטרימולי, בעל ספר פתח הדביר [בדף קמא, ע"ב], מצטט מכתביו וכותב 'הנה נא הואלתי להביא פה מה שמ"ך [שמצאתי כתוב] מכ"י [מכתב יד] טהרת הקדש עט"ר מוה"ר הגדול כמוהר"ר חיים שלמה ן' עזרא ז"ל וזיע"א'. רבי חיים שלמה ן' עזרא נלב"ע באזמיר ביום י"א חשון התקמ"ב [1782], ונספד על ידי הגאון רבי רפאל יוסף חזן.

["מערכי לב" דרשות דרוש ע"ח שאלוניקי תקפ"א].

בנו הוא הגאון רבי יהודה ן' עזרא זצ"ל.

מתוך ספר "בתי כנסיות", במבוא, תשנ"ו, כתב ר' דב הכהן נ"י, מכון 'בן צבי'

רבי חיים שלמה שפמי

נראה שהיה מצאצאי דיין בשם זה שפעל בקושטא במאה הי"ז. בשבט תקי"ב [1752] היה דיין איסור והיתר. כתב דברים בתחתית שער הספר "אמרי שפר" מאת רבי יהודה שמואל פרימו. שנדפס בסוף שו"ת "בהונת עולם". מצוי פסק ממנו בעניין גט (פני משה, חלק ג, כט; פנקס איסור והיתר, תעודה לט; כהונת עולם, שער הספר אמרי שפר; יערי, הדפוס העברי בקושטא, ספר 1381; משנת ר' אליעזר, ח"ב, אבן העזר לה, דף פג, ע"א).

רבי חיים שם טוב מלמד

מחכמי איזמיר. אביו של החכם השלם הצדיק רבי בנימין מלמד זצוק"ל. היה תלמידו של הגאון רבי חיים פאלאג'י והוא מזכירו בספרו "לב חיים", חלק ב', אורח חיים, סימן ר"א, דף קלא ע"ג. בספר 'ויקרא אברהם' על ספרא סדר שמיני פסקא ג', כותב הגר"א פאלאג'י, 'וידיד נפשי החכם השלם כמה"ר חיים שם טוב מלמד נר"ו פירש...'. ושם בסדר שמיני פסקא ד' כותב: ואחד מבני הישיבה החכם השלם... בן יאיר לרב אחאי כמהרב"ם נר"ו פירש...'. והוא מזכירו שם עוד הרבה ומציין מד"ת.

רבי חיים שמואל דאנון

חכם מובהק מרבני אינדירני. הריץ שאלה בהלכה ביחד עם עמיתו רבי חיים יצחק אלקבץ, אל הגאון רבי רפאל יוסף חזן בעל ספר 'חקרי לב' ראה: 'חקרי לב' מהדו"ב אבן העזר סי' כח–כט, ובתשובה נשא ונתן גם בנו של החק"ל, הגאון רבי רחמים אליהו חזן בעל ספר 'ארח מישור'.

כמו כן שמו של רבי חיים שמואל מוזכר עוד בספרי רבני דורו.

רבי חיים שמואל נר

מחכמי ורבני קושטא. נמנה על תלמידיו של גאון ישראל בוצינא דנהורא קדישא רבי חיים חזקיה מדיני זצוק"ל בעל ה"שדי חמד" שמכנה את תלמידו זה בתשובתו אליו ב"מכתב לחזקיהו" בחלק השו"ת סימן ו'.

"שאר בשרי החכם המרומם הן גביר דגמיר וסביר רבי חיים שמואל נר" ועוד בהקדמתו לספר זה:

"רחימא דנפשאי החכם המרומם בני ותלמידי מחמד עיני".

רבי חיים ששון

מחכמי ורבני קושטא שמו נזכר בספר "רב דגן" דף ה.

רבי חננאל חאביף

'מגדל חננאל'

מחכמי ורבני איזמיר. במאה ה–י"ח. רב מובהק ועצום, מתלמידי הגאון רבי יהודה אשכנזי. חיבר ספר "מגדל חננאל" דרשות, לתורה ולזמנים שונים, ליקוטים וחידושים על מסכתות שונות, ועל לשונות על הרמב"ם, הספדים על גדולי חכמי דורו. שאלוניקי תקע"ט. נפטר י"ג אדר תקס"ג [1803]. נינו היה הרה"צ רבי יעקב חאביף זצ"ל.

רבי חננאל ספד את הגאון רבי חיים מודעי זלה"ה.

בספר "מראה הגדול" ח"ב דרוש ט' להספד נכתב עליו.

קיצור מתוך הקדמת הספר 'מגדל חננאל' מאת החכם השלם והכולל בן הרב המדבר זצוק"ל נסים אברהם המכונה ג'ילבי האביף.

...מאחר ע'לות דברי חכמים ראשונים כמלאכים עליונים למעלה, עיני העדה צביונן של ישראל זאת עטרו'ת לישרים נאוה תהלה, מעלת הרבנים המובהקים יושבי על מידין פה עמנו עיר תהלה, באלו אמרו מקדימין להם יאתה לבל אל הארו'ש בשבחא דאתי ממילא, האות'יות ואשר תבאנה אחריהם לא חזו למידי הבו דלא לוסיף עלה, למאי מהניא.

אבל בקושטא הן אני ברי בחיובא כל כי האי מילתא, אנכי עשיתי אר"ש באתרא דמ'קדמי מתוך שמחה של מצוה חדאי נפשא,

חד׳א לטיבותא ואברך את ה׳ אשר הגיעני עד הלום לחזות בנועם שהרי המה תורתו של עט״ר ר׳ אבא זצוק״ל אך זה היום שקיוונוהו נפשנו. בריך רחמנא דיהב לן מכותב׳ות מיתר הפליטה הנשארת מעט מהרבה מחמת שדי נורא יקידתא כי בערה בם נקדות אש המסים אותיות פורחות טשי בעי׳ליתא, נזק של׳ם מן העליה.

זאת תורת הע׳ולה על מזבח הדפוס אשר כוננו ידיו לעת זקנתו, כאן לאחר מעשה אחר השריפה והיה על לבו כאש בוערת לפעלו ולעבודתו, ויחפש ול״ו מצא להעמיד דבר על חזקתו, מחזר עתיקא מאשר ולא אשר כי מי יוכל לתקן את אשר עותו, וישת לו הד׳רים לקוטי בתר לקוטי אחרית דבר מראשיתו, ובטובו מחדש בדלא קניא.

אך זה חלי לא שלו ולא שקט בעשר שנים אגב אסיפא, מוטל על ערש דוי טיפה שנפלה על גופו של צדיק ויאבל חצי בשרו פלגא דגופא, ובכל זאת לא השיב ידו שוקד על למודו אפיק שפה ועייל שפה, ומעלה על הספר ובדיו מלאכתו נעשית ע״י אחרים אגב שיטפא, זה יכתוב ידו אורך היריעה ובא רעהו ישלם לו מילין ע״ג מילין עביד ליה גדופא, דאתי בכנופייא.

אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי הומיה היא ושוררת, שיר של פגעים קינים והוא נהי זאת אומרת, מצעק אבי אבי אך למחסור אב הרחמן נהד׳ר בקדש גפן הדר״ח, כד דמך ר׳ אבא כת״ר לי עמדו ק׳נים על גפי מרומי קרת. אף אני אב׳י עולם חשך בעדי החס״ר סביב חסרון הניכר תורה מחסרת, עיני חמרמרו מני בכי נאלמתי דומיה.

כי אזכרה מקדם כמה הרפתקי דעדו עליה ומכאובינו סבלם, כל ימיו מכאובים עלו בו עצב׳ים ושרא דעניותא מכריע הוא את כולם, ובביתו אין לחם ואין שמלה ואין כסות בקרה אלו ביה טפלי ויחנו את קולם, והוא פרור בקרב ביתו ובתורתו יהגה יומם ולילה הרביץ תורה בתלמידים ות״ח כנגד כולם, שפתותיו נוטפות מר במר״ה איפקוד חכו ממתקים ויחנו במתק׳ה סמוכים לעד לעולם, לאוקומי גירסא סיעתא דשמיא.

הליכות עולם לו אל פני הקדש והיתה נפש אדוני צרורה בצרור החיים, בישיבה של מעלה מאחז פני כסא בארצות החיים, נגש והוה נהנ״ה מזיו השכינה נגד פני עליון באור פני מלך חיים, ול׳ו יא״ר באספקלרייא המאירה לאור באור החיים, במעלת קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מאירים ומזהירים כעצם השמים, פקידא בגו צדיקייא.

הודעתי ה׳ן כתיב כאן כי רובי תורתו של רבי אבא עט״ר רב חננאל זצוק״ל המה באו על הנייר ועל הדפתרא, פיסקי פיסקי עליונים למטה ותחתונים למעלה דלא פסיק סדרא, וערובי חסרו׳ת משכחת לה העיקר חסר חסורי מחסרה, ואשימה עיני ללמוד הלבתא להשיאה ע״ג חבירתה אחד באחד יגשו ה״ן ברירה, ראה קראתי בשם מגדל חננאל לשם גבוה הכי קרא שמו הוא בעצמו מפיו יקרא, דלדידיה חזייא.

מתוך דברי הקדמת הרבנים המובהקים המאירים כברקים יושבי על מידין בעיר תהלה אזמיר יע״א אתה ה׳ תשמרם אבי״ר.

השתא הכא, אור כי יהל אורה זו תורה נתחדשה הלבה. ספר התורה הזה מגדל חננאל דברי פי חכם חן בר סמכא, הנחמדים מזהב דהבא פריכא, זאת תורת האדם הגדול קשתו דרוכה. דולה ומשקה מי התורה ארי שבחבורה המנודה הטהורה, זכה וברה, זרוע עם גבורה, מע׳ הרב ועצום הוא הדרא כמהר״ר חננאל חאביף ז״ל הכינה וגם חקרה, אז ראה ויספרה, קולע אל השערה, למד חזרה בטהרה, זקן ויושב בישיבה.

הואיל וכן חיובא רמיא, למען ספר פשריה להחויא, מקצת שבחו תרומות מידותיו אתייא ותמייא, תמיד תהלתו תפארת גדולתו, עזו ותפארתו, אשרי יולדתו.

רב חננאל, רב פעלים מקבציאל, שריבה וקבץ פעלים לתורה, ליאודים היתה אורה, בשעשוע התלמידים רבים ונכבדים, גדודים גדודים, גדולים ועצומים חכמים מחוכמים, אתוספו ספסלי לארכה ולרחבה.

רבים שתו מימיו נאמנים, חביבותיה גבייהו הרי הם כבנים, הרבה גבולו בתלמידים, מפי לפידים ואש מתלקחת, דברי חכמים בנחת, הלכה רווחת, והיא כפורחת, תורה שלימה, יוצאה בהינומא, והשקה את כל פני האדמה, תעלומות חכמה, עומקא ורומא הן היום הראנו את ידו, גדול כבודו קים ליה בדרבא.

טובייגא דחכימי, לא פסיק גירסא מפומיה ונהורא עמיה, מרגניתא דלית ביה טימי, ביראת ה' כל היום ומתנהג בחסידות וינהגהו בכבדו'ת, לכבוד ולתפארת את הגזר ואת העדות, רוב ימיו יתיב בתעניתא, קורא ושונא כמה הלכתא גברוותא, מהני מילי מעלייתא, בפלפול התלמידים עמיקתא ומסתרתא העמוקה והרחבה.

דולה מים מבורות עמוקים, האדם הגדול בענקים, והדברים עתיקים, דברי פיו מנופה בי"ג נפה, פלפלא חריפא, טינרא תקיפא תורת אמת היתה בפיהו מזוקק שבעתים, מזהב פרויים, סלת נקיה, חכמה ותושיה, מרג'לא בפומיה לישנא מעליא, מירא דביא, ורבים השיב מעון ובן אדם ויתנחם, ישוב וניחם ומודה ועוזב ירוחם, דורש ברבים, חכמה ומוסר תשובה ומעשים טובים גדולה תשובה...

הלא כה דברינו החותמים פה העירה אזמיר יע"א בשליש האחרון לח' רחמים שנת התקע"ח ליצירה בא סימן ואשיבה שפטיך כבראשונה לפ"ק ברוב עוז ושלום.

חיים יצחק אלגאזי ס"ט – דוד אמאדו ס"ט – רפאל אשכנזי ס"ט.

רבי חנניה ן' יקר

'תהלי תהלים'

רבי חנניה היה רב גאון ופוסק מובהק. מחכמי קושטא במאה הרביעית לאלף השישי. תלמידו של רבי יוסף אבן לב [מהריב"ל] וחבר בית דינו של רבי אליהו בר חיים [מהראנ"ח]. היה מחשובי הרבנים בקושטא ושמו חתום ראשון על כמה פסקים. ביניהם על פסק משנת שנ"ז [1597] בספר "תורת אמת" לרבי אהרן ששון ברבי יוסף. כן הובאו פסקיו בספרי תשובותיהם של חכמי דורו. כגון מהרשד"ם. מהרש"ך. מהרי"ט ואחרים. מלבד גדולתו בהלכה היתה לו יד גם בשירה, וחיבר שירים ופיוטים שונים ומליצותיו וחרוזיו באו בראש כמה ספרים. אך לחלק שלישי של שו"ת מהר"י ן' לב רבו סיפח חרוזי שיר בתחלת הספר ומחברו. חיבר ספר "תהלי תהלים".

עיבוד ספר תהלים בחרוזים [קושטא. של"ג].

אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל, עמוד 547

רבי חסדאי בכור חכים

שמו נזכר בספר "אברהם את ידו" חלק ב' עמוד כג, לגר"א פאלאג'י, והיה מחכמי ורבני איזמיר.

רבי טוביה ב"ר משה ירמיהו הכהן נראל

'מעשי טוביה'

נצר למשפחת כהנים שהתיחסה לעזרא הסופר. אביו שימש אב בית דין בעיר נראל וחיבר ספר "ברכת טוב". בגזירות ת"ח ברח אביו מפולין ונתקבל כאב"ד בעיר מיץ ובה נפטר. רבי טוביה שנולד בעיר זו בחודש תשרי תי"ג נשאר יתום מאביו והוא צעיר לימים. מכיון שבמיץ לא היו לו קרובים, חזר לפולין, בה מצא את משפחתו, בהם תלמידי חכמים, והוא שימש אותם, ולמד תורה מפיהם. הוא נכנס לישיבת קראקא, למד שם בשקידה ונסמך שם להוראה.

לימים החליט, יחד עם חבירו רבי גבריאל הרופא, להשתלם במדע הרפואה, ולשם כך ללכת לאיטליה. הם יצאו לנדודיהם והגיעו לפרנקפורט. שם מצאו חן בעיני הדוכס מברדנבורג ובהשתדלותו נתקבלו כתלמידים באוניברסיטה של פרנקפורט. הם היו היהודים הראשונים שהורשו ללמוד שם וקיבלו אֶת תמיכתו הכספית של הדוכס, כדי שיוכלו להמשיך בלמודים, באוניברסיטה זו נתקלו בשנאת ישראל מצד הסטודנטים הנוצרים, והם הלכו להשתלם ברפואה במכללת פאדוּבָּה, שם קיבלו תורה מפי חכמי ישראל נוסף על למודיהם במכוֹנים הרפואיים. אחרי שהוסמך כרופא, השתקע בקושטא ושימש כרופאו הפרטי של השולטאן.

רבי טוביה מוזכר בספר "חוות יאיר" סוף סימן צ"ב. ושם בהשמטות רנ"ח ע"ב כתב בעל "חוות יאיר": "החכם השלם כמוהר"ר טוביה ז"ל, היה אחי חורגי, בן הגאון מוהר"ר משה נראל, שהיה אב"ד בק"ק מיץ, ואדוני אבי הגאון נשא אלמנתו בזיווג שני שנת כזי"ת".

בימי שבתו בקושטא שילם רבי טוביה את נדרו מימי עלומיו וחיבר את הספר "מעשי טוביה". הכולל ידיעות בפילוסופיה וחכמת הטבע והרפואה. את הספר הזה אמר לתת לבני עמו, כדי לפתוח

בפניהם את שערי החכמות שלא ישאו כלימות הגויים מחרפיהם השואלים אותם איה חכמתכם ובינתכם, הספר מחולק לשלשה חלקים החלק הראשון מדבר בארבעה עולמות העולם העליון הרוחני; העולם האמצעי הוא עולם הגלגלים; העולם השפל הארצי, העולם הקטן הוא האדם וארבעת יסודותיו. החלק השני הנקרא "עולם חדש" דן בחכמת הרפואה והניתוח והחלק השלישי הנקרא "עולם העשיה" על מחלות נשים וילדים ועל מיני הצמחים והעשבים. כן הובאו בו הרבה ידיעות משטחים שונים.

על הספר הסכימו רבים מגדולי התקופה, המסתמכים על רבים מחכמי הרופאים, שהעידו על הרב המחבר שהוא מומחה גדול. ובפרט "החכם הגדול שהיה רבו של הרב המחבר ורבם של חכמי הרופאים שבכל המדינות... כמוהר"ר שלמה קוניאן". רבי שלמה אף הדפיס את הספר עם הקדמות, הסכמות ושירי תהלה וצירף לו את תמונת הרב המחבר ועוד הרבה תמונות וציורים (וינציה תס"ז), בשנת תס"ג הביא לדפוס את ספרו של אביו "ברכת טוב". בספר נכנסו גם חידושי תורה משלו ומשל אביו הספר כולל "דרושים וליקוטים על התנ"ך ונוסף בו קצת דברי אביו רבי אליעזר ב"ר שלום בשם כתר כהונה, גם קצת חידושי בשם כתר מלכות ושאר לקוטים ומפתחות מסדור חתנו רבי משה ב"ר שלום ונשלם על ידי בן המחבר רבי טוביה עם הגהותיו בשם כתר שם טוב".

למרות כבודו וגדולתו לא מצא מנוחה בטורקיה, מחמת הרפתקאות שונות שעברו עליו, במות ילדיו בקטנותם, הוא החליט לעזוב את כל כבודו ולעלות לעיר הקודש ירושלים, לבלות בה יתר שנותיו על התורה והעבודה. בבואו לירושלים בשנת תפ"ד נגנב ממנו כל הונו, והוא חי את שנותיו האחרונות בדלות ובמחסור. מחמת המצב הקשה ששרר בעדת ירושלים באותם הימים לרגל המסים והארנוניות הקשים שהכבידו על תושבי ירושלים, פנה אליו השר רבי שמעון וואלף וורטהיימר, וביקשו שיחזה את דעתו במה אפשר להיטיב את מעמדם של תושבי ירושלים. בזמן שבתו בירושלים החל לחבר השגות על הספר "זהב שיבה" לרבי שלמה אלגזי ולא הספיק לגמרו.

רבי טוביה נפטר בירושלים בשנת תפ"ט [1729]. הניח אחריו בת אחת שנשאה לחכם ספרדי בירושלים.

אור החיים; כנסת ישראל; שם הגדולים; טוביה הרופא וספרו מעשי טוביה דר' א' לוינסון ברלין–לונדון 1924

רבי יאודה אמאדו

מחכמי איזמיר. בנו הוא החכם השלם והכולל רבי שמואל יעקב אמאדו זצ"ל. רבי יהודה נפטר כשבנו זה היה בצעירותו, והגה"ק רבי דוד אמאדו זצוק"ל גידלו כאב את בן והיה מסתופף בצילו.

רבי יאודה הכהן חמצי

אחיו של הגאון רבי חיים יאושע אליעזר הכהן חמצי זלה"ה שהיה מחכמי איזמיר וחיבר ספרים רבים. רבי יאודה היה ת"ח ובעל מעשים ואחיו מזכירו בספרו "ולבש הכהן" דף רנב ע"א. אחיו היו גם רבי שמואל ורבי יצחק. רבי יאודה נפטר י"ד בחשון שנת תרכ"ז [1867].

רבי יאודה ן' בנבנשתי

'תושע יאודה'

רב מובהק גאון גדול ודרשן פה מפיק מרגליות. מחכמי איזמיר, כיהן כדיין בעיר מגדלים במאה הי"ט. בספר "ברכת מועדיך לחיים" ח"ב, דרוש ו' לשבת הגדול כותב הגר"ח פאלאג'י: "דרוש שדרשתי בשבת הגדול, ולבבוד הרב הכולל אלוף מגד'יאל" כמוהר"ר יאודה ן' בנבנשת ז"ל בשנת התרי"ג בקהל קדוש שלום יב"ץ".

בשנת תקצ"ז היה רבי יאודה חבר בבד"ץ איזמיר עם הגאון רבי יאושע שלמה ארדיט זצוק"ל בעל ספר 'חינא וחסדא', שגם כן ספד לו ביום השמועה. היה עמיתו בתורה של הגאון רבי בכור יעקב יעבץ שמזכירו בספרו 'צור יעקב' דף קמט, ע"א בזו הלשון: 'תושע יאודה מעמיתי בתורה ה"ה כמהר"י בנבנשת...'.

רבי יהודה היה נשוי למרת צונא תנצב"ה בתו של הגה"ק רבי דוד אמאדו זלה"ה. אביו של רבי יאודה היה החכם השלם רבי כלב

בנבנשת זצוק"ל, ובנו רבי יאודה בספרו תושע יאודה דרוש ד' כותב: "עט"ר אדוני אבי... שיף עייל שייף נפיק וכמה יגע אותו צדיק לשים עליו את כל משא הבית מחוט ועד שרוך נעל כדי שאהיה שקוד על לימודיו מעט מזער אשר חננו ה' הנה הוא בסבתו ועל שמו יזכר...".

רבי יאודה כיהן כמו"ץ בעיר מגדלים ושם נפטר.

אלו הם חיבוריו:

א). ספר "תושע יאודה" – הכולל: דרשות לשבתות השנה, אזמיר תרי"ט [154 דף]. בראש הספר יש הקדמת בן המחבר. ב). "זכר דבר" – לקט דינים על סדר ד' טורים, שאלוניקי תרכ"ג.

השאיר אחריו בנים, רבי בן ציון שכתב הקדמה לספרו 'תושע יאודה', ורבי יוסף.

בספר 'דרישה מחיים' דרוש ה' כותב הגאון רבי נסים חיים משה מודעי בהספדו עליו בזו הלשון: נלקח ארון האלהים מעלת הרב השלם הדיין המצויין כמהר"ר יהודה ן' בנבנשת ז"ל כי היה חכם גדול וחריף מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא דן דין אמת לאמיתו שקדן בתורה ולמד תורה מתוך הדחק וזכה להיות רועה צאן קדשים הא כמה שני והנהגם בנחת...".

רבי יאודה ן' עזרא

מחכמי איזמיר. הוא בנו של רבי חיים שלמה ן' עזרא ז"ל בעל ספר 'יד שלמה'. סבו הוא בעל ספר 'בתי כנסיות'.

היה מחכמי העיר. בן דודו, רבי אברהם ן' עזרא השני קורא עליו 'בר אוריין ובר אבהן קולע אל השערה החה"ש [=החכם השלם] והכולל בישראל להלל...' מדברי תורתו נתפרסמו בספרי חכמי דורו, ביניהם הרב חיים פאלאג'י, ומתארו בתואר 'הרב ועצום'. [תנופה חיים דף לא, ע"ב ועוד שם דף רעה ע"ב, עיני כל חי דף טו, ע"ג] בן דודו הנזכר, מזכיר פירוש ששמע ממנו וכותב 'הקשה שניי זה דודי הח"הש ס"בק כמה"ר יאודה ן' עזרא הי"ו ברא דמעד"א הוא הרא"ש עט"ר הרב המר דודי לי המלך שלמה זצוק"ל...' בשנת תקס"ו הקדים הקדמה לספר בתי כנסיות לזקנו. נפטר בשנת תק"ע [1810], ולהספדו דרש הרב חיים פאלאג'י. בספר ראה חיים, א, שאלוניקי תר"ך, דף כח, ע"ב, בתשלום שנתו בשנת התקע"א בק"ק אלגאזי.

רבי יאודה עובדיא דידיע נישלי

מחכמי ודייני קושטא במאה הי"ט. בשו"ת 'קרית ארבע' סימן ג', ליקוטים דף קנא, ע"א כותב הגאון רבי יצחק אקריש זצוק"ל בזה הלשון: 'קושיא זו ממעלת החכם השלם הדיין המצויין עצום ורב כמהר"ר יאודה עובדיא דידיע נישלי נר"ו יאיר לעד אמן, ועל זה השיבו לו אחוזת מריעיו מעלת החכמים היושבים ראשונה בישי' [בישיבת] קו"לה אשר בחאסקיואי יע"א...'.

רבי יאודה ערוך

מדייני איזמיר. עמד בקשרי הלכה עם הגר"ח פאלאג'י, הוא חתום בספר "חיים ושלום" אבן העזר סימן ה' לגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה.

רבי יאודה רבי

מרבני איזמיר, שמו נזכר בספר "ויען אברהם" חושן משפט עמוד פ"ה לגאון רבי אברהם פאלאג'י זלה"ה, שגם כתב עליו דרוש להספד בספרו "אברהם את ידו" דרוש יו"ד, וכתב: "דרוש דרשתי.. בשבת שבעה של מר שארי זו הרב השלם ממשפחת רם כמהר"ר יאודה רבי ז"ל... מר רב יאודה שהיה גבור חיל במלחמתה של תורה, והיה בן מלכים מדבית רבי קא אתי כולם קדושים, והיה אוהז מעשה אבותיו יראת ה' היא אוצרו... לבבות ולספוד עליו... על שהיה חכם גדול..." רבי יאודה נפטר ביום י"ז שבט בשנת תרמ"ב [1882]. בספר "דרישה מחיים" דרוש ו' לשבת זכור, כותב הגאון רבי נסים חיים משה מודעי דרוש לשבת החודש מהרב ועצום כמוה"ר יאודה רבי ז"ל... ושם בדף עו, ע"ב כותב: 'הרב כמוהר"י רבי ז"ל שסבל יסורין קשים ומרים וכל ימיו טרוד על מזונותיו... ואף על פי כן לא עשה היסח הדעת מן התורה והיה עוסק בתורה ימים ולילות מתוך צער ודוחק המזונות. וצערו כפול היה, כי היה בר רמי ורברבי

ובקטנותו הורגל בתפנוקים ועתה לעת זקנתו נהפך עליו הגלגל וסבל יסורין וחסרון כיס קשה מכולן. ובודאי דמה שהיה עוסק בתורה היה מחסה ומגן בעדינו... וראוי להספיד עליו ביתר שאת...

גם בספר 'פתח הדביר' חלק ג' סימן רנ"א כותב: 'וידיד נפשי מעלת החכם השלם והכולל כמוה"ר יאודה רבי תירץ...'.

בספר 'תוכחת חיים' סדר כי תשא מציינו, וכותב: 'ובזה פירש שאר בשרי החכם השלם והכולל כמוה"ר יאודה רבי נר"ו מה שכתוב בבבא קמא דף פ"ב...'.

רבי יאושע חיים יאודה אשכנזי

מאיזמיר. בנו של הגאון רבי רפאל אשכנזי זלה"ה, ואחיו של הג"ר נסים אברהם אשכנזי זלה"ה שדרש לו בשבת שלושים לפטירתו, בספרו 'דרש אברהם' סדר תרומה דרוש ב', והוא כותב עליו: 'החכם המעולה חזרן במצוות אחי יפ"ת הגדול כמה"ר יאושע חיים יאודה אשכנזי...'. נפטר ביום ד' שבט שנת תקצ"ט [1839], ונטמן באיזמיר.

רבי יאושע יאודה אמאדו 'אהלי יהודה'

הרב המופלא רבי יאושע יאודה ב"ר רפאל יצחק אמאדו. היה תלמידו של הגאון רבי יהודה אשכנזי זצוק"ל בעל ספר 'מחנה יאודה'. היה מחכמי ורבני איזמיר. מתואר: "סבא קדישא".

בתו נישאה לרבי אברהם ן' עזרא השני, נכד בעל ספר 'בתי כנסיות'. ניניו ונכדיו היו תלמידי חכמים מופלגים באיזמיר.

חיבר ספר "אהלי יהודה" דרשות וחידושים כסדר התורה, חידושים על הרמב"ם. מסכת שבועות והלכות טריפות; שאלוניקי תקפ"א. הספר בהסכמת רבני איזמיר הגאונים רבי רפאל אשכנזי ורבי דוד אמאדו זצוק"ל ואת עריכת מלאכת הספר וסדר המערכה עשה הגר"ח פאלאג'י זלה"ה. נפטר בשנת תקמ"ה [1785] בערך.

רבי יאושע עלי

רבי יאושע עלי היה דיין ורב מופלא מרבני קושטא. הוא כיהן כחבר בבית דינו של הגאון רבי שמואל חיים בע"ס 'שמן המשחה' באלול תקצ"ד, ובאלול תקצ"ה כיהן כתור אב בית דין' איסור והיתר. הגאון רבי יוסף אלפאנדרי זלה"ה בספרו "ויקרא יוסף" דרוש ו' להספד כותב: "להספד שדרשתי בבפר קושקונג'וק בהספדו של הרב יאושע עלי זלה"ה שנפטר בארץ ישראל והיה הדרוש בסדר אחרי שנת תרי"ח [1858]... דראוי לעורר בבי והספד על פטירת הצדיק שאנו עסוקים בו דהיו בו כמה מעלות חכם וכהן ונשיא ושקוד על לימודו, שלמה משנתו...'.

הוא נמצא חתום בשנת התר"ט עם חו"ר קושטא על כמה הסכמות שונות, ובניהם על ספר "שמן הטוב" שיטה על מסכת ביצה לרבי יעקב בכר יוסף הרופא זלה"ה. וגם על ספר "נחלה לישראל" לגאון רבי ישראל משה חזן. חתימתו כאב"ד מצויה הרבה בשנים תרי"א–תרכ"א.

בספר 'מטה לחם', סימן יג, דף כה, ב מזכיר הג"ר חיים מנחם פראנג'י שהגיעו לידו 'מעשה בית דין' איסור והיתר מבית דין שבכפר חאס'קייואי שניתן בחודש אדר בשנת תר"ב [1842] והחתומים בה הם: רבי רפאל שבתי ן' יקר, רבי חיים מישאל ביטראן, מהר"א באבאני, ורבי יהושע עלי.

רבי יאיר ן' יקר

חכם מחכמי קושטא, בחברתו למד רבי אברהם ב"ר שלמה אלגירי זלה"ה בעל ספר 'לב שמח' שהיה מחשובי מרביצי התורה בקושטא.

רבי ידידיה אבולעפיה

גאון מפורסם מחכמי איזמיר בשנת הת"ס ומעלה, בזמנו של הגאון המופלא רבי חיים אבולעפיה זצוק"ל. הגאון רבי ישראל יעקב

אלגאזי בספרו 'שארית יעקב' דף נח, עמוד א, ודף קטו, עמוד ב' כתב עליו, וזה לשונו:

"ושמעתי מחשובי עיר המהוללה החכם השלם והכולל, תורה וגדולה במקום אחד כמהר"ר ידידיה אבולעפייאה זצוק"ל הוא אמר בשם הרב המובהק מהר"ח אלפאנדרי זלה"ה".

רבי ידידיה די ליראה

היה מחכמי קושטא. והוא נמצא חתום על שטר מי"ד באב שנת שע"ז. הגאון רבי חיים בנבנשת שלח אליו תשובה לשאלה ששאל במוצאי יום הכיפורים שנת תכ"ו. ראה בספר 'בעי חיי', חושן משפט חלק ב', סימן רי"ז, דף רע"ב, ע"ב.

רבי ידידיה הרופא

מחכמי טורקיה. בזמנו של רבי אליהו מזרחי [בעל ה"מזרחי"]. מובא בתשובות "בנימין זאב".

רבי יהודה איספיראל

עלה מקושטא לארץ ישראל עם אחיו רבי אברהם. סבל רבות, ככל יתר הרבנים יחד עם השל"ה כשנאסרו ביום א' באלול שפ"ה [1625] ועונו על ידי הצורר בן פארוך.

חתם בשנת ש"ץ [1630] על כתב השלימות של רבי אברהם ביטון ורבי שמואל רימון שנשלחו מטעם קהלת המערבים אחרי התלאות שעברו על הקהלה. במכון לתצלומי כת"י נמצא 'מעשה בית דין' משנת שצ"ה בירושלים חתום על ידי הדיינים רבי ישראל בנימין, רבי חנניה בן ברהון ורבי יהודה איספיראל. הסכים להדפסת הספר "זהרי חמה" בשנת ת"ח והספר "מגיד מישרים" בשנת תי"ד.

החוקר ריבלין משער שהוא זהה עם רבי יהודה איספינאל שחתם בשנת ת"ט [1649] על התקנה בדבר שחרור תלמידי חכמים מתשלום מיסים.

תולדות חכמי ירושלים; יהודי המזרח בארץ ישראל; "חרבות ירושלים"

רבי יהודה אלבעלי – אלבגלי

בנו של הרב הגאון רבי חיים אלבעלי זצ"ל. כיהן כרב ואולי דיין באיזמיר בסוף המאה הי"ט [1870–1937] היה תלמיד חכם מופלג. היה מזכירו האישי של הגאון רבי אברהם פאלאג'י זלה"ה. כמה פעמים שמו נזכר בספר "מזכרת משה" בארקי.

נפטר בשנת תרצ"ז [1937] באיזמיר ובה נטמן. נכדיו חיים בישראל.

רבי יהודה אלגאזי [השני] 'שער יהודה'

מחכמי קושטא – נולד בשנת ת"פ [1720] בערך נפטר בשנת תק"נ [1790] בערך. רבי יהודה היה ממרביצי התורה באיזמיר במאה השבע עשרה. משער ספרו "שער יהודה" ומההסכמות ניתן להסיק שרבי יהודה סבל כל ימיו מחולאיים שונים והיה מוכה ביסורים, אך למרות יסוריו לא חדל ללמוד וללמד את התורה שאהבתו אליה היתה לשם דבר וכמופת לדבקות בתורה חרף יסורי הגוף.

לעת זקנותו עלה רבי יהודה לארץ ישראל ומנוחתו כבוד בעיר צפת. בספר 'אבק דרכים' דף י"ב מופיע הספד שנשא עליו רבי ברוך קאלומיטי.

ספרו "שער יאודה" יצא לאחר פטירת מחברו, על ידי בנו הגאון רבי חיים יצחק בע"ס "דרך עץ החיים", "עין ימין". שהיה מרבני ודייני איזמיר. אשר עיטר את הספר בהערות רבות וכינה אותם "מחייא בריה" [חייא ר"ת של שמו חיים יצחק אלגאזי].

לספר מצורפת הקדמה של הגאון רבי יו"ט אלגאזי שבזמן הוצאת הספר בשנת תקנ"ו שהה בשליחות דרבנן בעיר איזמיר והוא כותב על המחבר "מר ניהו רבה זקן ויושב בישיבה הרב ועצום שמיה רבה כמהר"ר יאודה אלגאזי נודע ביאודה כל העם מקצה יתנו עידיהם".

ספר "שער יהודה" לרבי יהודה אלגאזי, כולל פירושים וחידושים על ספר משנה תורה להרמב"ם, על התלמוד, ובאורים על התנ"ך. הספר "שער יהודה" הודפס לראשונה בשאלוניקי בשנת תקס"ה [1805]. 170 – דף [פורמט גדול]. הספר הודפס במהדורת צילום בשנת תשנ"א [1991], במורנרו שבניו יורק, על ידי י' בראך.

ראוי לציין שכמה מכותבי תולדותיו של מחבר "שער יאודה" [ביניהם "תולדות חכמי ארץ ישראל" לר"י גליס ח"ב] שגגו והחליפוהו עם חכם בשם דומה שחי כמאתיים שנה לפניו לכן הנכתב כאן מבוסס בעיקר על ההקדמות וההסכמות הנספחות לספר ועל עיון בגוף הספר.

רבי יהודה אלשקר

מגדולי חכמי דורו בקושטא בשנת ה'ש [1540] בערך. חיבר: פירוש על מסכת אבות.

רבי יהודה אף נעים

מחכמי קושטא במאה הי"ז. חתום עם רבני העיר על הסכמה למשנה שנדפסה בקושטא. בי"ט אדר תת"ה [בניהו, הסכמה ורשות, עמוד 311]. הוא גם חתום בטו"ב אלול שנת ובשמ"ח לפ"ק עם חכמי קושטא הנודעים. נכלל ברשימת רבני קושטא בחיבורו של יוסף סמברי. משפחת אף נעים היתה משפחה רומאניוטית נודעת בקהילה. ראה על אודותיה דרשות רבי יצחק ליאון, כת"י ניו יורק קולומביה [תצלומו במכון לתצלומי כת"י, 20627], דף 19 ע"ב. נזכרים שם ארבעה מבני המשפחה בשלהי המאה הט"ז.

רבי יהודה אשכנזי

ממונה איסור והיתר בקושטא בשלהי תמוז תר"ן [1890] ובתאריך נוסף שאינו מצויין. הטריף את דג הג'יגה בקושטא. נזכר כחבר המג'ליס הרוחני של כוללות העיר בשנים תרמ"ז [1887] ותרנ"ג [1893]. בשנת תרמ"ז [1887] נזכר בתור ממונה על הקדש המנוח החכם ר' אהרן צרפתי [פנקס או"ה, תעודות נג, סז ופ"ט; דברי חפץ, סוף הספר, דבר אלקים, דף קפט, ע"ב–קצד, ע"ב; גאלנטי, אסתנבול א', עמוד 262–263; פנקס 2669, דף 15, ע"ב].

רבי יהודה אשכנזי 'מחנה יהודה'

האשל הגדול מופלא שבסנהדרין בוצינא קדישא, כמעיין המתגבר, הרב הגדול השקדן בתורה, המגלה רזים. הגאון רבי יהודה ב"ר יוסף אשכנזי זצוק"ל היה מחכמי ורבני תורקיה, והוא היה חתנו ותלמידו של הגאון רבי ברזילי יעבץ, בע"ס 'לשון ערומים', והצטיין בחבוריו הרבים שכתב במשך ימי חייו על ענינים שונים:

בספר 'חלקם בחיים' דרוש ב', בדף ו' ע"ב כותב הגאון רבי חיים פאלאג'י בזו הלשון: '... הרב מר יאודאי גאון ז"ל, דאיתן מושבו, וכמעט רוב התורה דויוצא פרח בעיר עוז לנו אזמיר יע"א, היה מהרב רבי.. דגל מחנה יאודה, דהרבה גדולי בתלמידים בישיבת מחזיקי תורה יב"ק, ותורה שם בישראל, ושם כתב את כל ספריו בפלפול התלמידים...'.

כמוהר"ר הגאון רבי יהודה אשכנזי זצוק"ל. הגיע לאזמיר בערך בשנת התק"כ ביחד עם אביו, הרב רבי יוסף אשכנזי ז"ל מאחת ממדינות מרכז או מזרח אירופה. וזהו המקור של שם המשפחה "אשכנזי" על כי באו מארצות אשכנז. הוא היה אז, בן ארבע עשרה שנה בלבד. האב הרב רבי יוסף ז"ל ביחד עם בנו הגיע לאיזמיר, בדרך מסעותיו בעסקי מסחר, וכשראה שהעיר מלאה בחכמים ורבנים החליט להשתקע בה. השאיר את בנו יהודה, שהיה אז בן ארבע עשרה שנה, בידי מארחו, הגביר רבי יהושע חיים צונצין ז"ל והוא נסע בחזרה למדינת מושבו, על מנת לחזור אליו עם כל משפחתו. דבר זה לא עלה בידו, אך זכה לכך כי כיבבו של בנו, דרך בתורה ותוך זמן קצר היה לאחד הרבנים החשובים ביותר בעיר. הגדיל תורה והאדירה, העמיד תלמידים הרבה, ביניהם רבנים גדולים וידועים, ועלה בידו לכתוב חיבורים רבים וחשובים. הוא לא זכה לראות ביציאתם לאור של חיבוריו, כי נפטר והוא בן שלושים וארבע בלבד. בנו, הרב רפאל אשכנזי אשר היה כבן שש שבע במות עליו אביו, הוא אשר הביא את ספריו אל מזבח הדפוס.

ראש וראשון לחיבוריו הוא הספר "מחנה יהודה" חיבור על הטור חלק חושן משפט הלכות דיינים. הספר יצא לאור בשנת

התקנ"ג בעיר שאלוניקי. והקדימו לו, הקדמות, שני רבנים חשובים וגדולים שבדור. הלא הם, המאור הגדול והרב המופלא, כבוד ה' מלא, כמוה"ר חיים מודעי נר"ו, בעל ספר "חיים לעולם": והרב המובהק ונגה לו ברק, כמוהר"ר יצחק מאייו נר"ו תלמידו של הרב המחבר ז"ל, הלא הוא בעל "שרשי הים" ועוד חיבורים חשובים אחרים. וכה דבריו של הרב מודעי ז"ל, בהקדמתו, על המחבר עצמו: "חכמתו מרובה ושלימה משנתו, ויותר שהיה רב גובריה וחכם בחכמתו, עוד למד דעת, הרבה גבולו בתלמידים, כל אחד מהם דולה ומשקה מתורתו, ואכן רבים שתו מימיו מן המקדש, הביטו אליו ונהרו, כצאת השמש בגבורתו.

כל העם אשר בשער, זקנים משער, יתנו עדיהם ויצדקו, כי כאשר פתח מר בשמעתא, לא פסיק פומיה, מאז הבוקר ועד מעלי שמשא יחדיו ידובקו, ואכן, כל יודעיו ומכיריו, מלפנים, התאוו תאווה, כי כל מילי דמר, מי יתן בספרו יחקו, ויצאו בדפוס לאור עולם".

וכה דבריו, בהקדמתו, של תלמידו המובהק בעל "שרשי הים" הרב יצחק מאייו ז"ל [במעט שינוי לשון]: מנהג הוא כי כאשר יוצא ספר לאור, יקדימו לו חכמים דברי הקדמה ויעידו את עידיהם עליו. אך עבדי רבנן דמשני בדיבורייהו, ומספרים תהלות ותשבחות וכמה מעלות, בשבחו של בעל הספר, ברם הכא, כלומר בבואו להקדים הקדמתו על הוצאתו לאור של הספר "מחנה יהודה", אין הוא חייב לנהוג כדרך העולם, כי כבודו וגודלו של המחבר וחיבוריו, מן המפורסמות שאינן צריכות ראיה הם, ומשנה שאינה צריכה היא. "כי כולם ידעו לעטרת צבי, כי רב הוא, ליש ולביא, רב גובריה ורב חיליה, נהירין לו כל השבילים, מאיר עיני חכמים, רבים ועצומים, ואפילו עיני רבנים דפקיע שמייהו, הוא אדוני, רבי ומורי, עמוד הימני, פטיש החזק, גבור כארי, ידיו רב לו במלחמתה של תורה, קולע אל השערה, מופלא שבסנהדרין.

אני הוא שראיתי לרבי, יושב ולומד בתעלומות חכמה, מבוקר עד ערב, איערב שמשא אדכי יומא, מר במתיבתא, דמיונו כאריה, מתיר ומפקיע כל הדבר הקשה, בהוויות דאביי, דומה פיו כמעיין המתגבר, ארזים ישבר, וכל דבר שהניחו חכמים בתעלומה, נתן עיניו בו ופתרו עד סופו ולא הניח דבר וחצי דבר.

מי שראה את קדוש ה', אב בחכמה, המה ראו תרומות מידותיו וכח מעשיו הן הן נוראותיו... ואשר לא ראו, גודל כבודו ומראהו כמלאך האלוקים, ישימו עיניהם בספר הזה, הוא המגלה רזים, הן הראנו ויאר לנו נפלאות מתורתו, שנה ופירש תורה חתומה, גלי עמקתא ומסתרתא...".

אלו הם חיבוריו:

א). "מחנה יהודה", חידושים בפלפול עצום על הטור ובית יוסף, חלק חשן המשפט [שאלוניקי תקנ"ג].

ב). "יד יהודה", בשני חלקים, החלק הראשון, חידושים על מסכת שבועות, מגילה, יומא, ופסחים [שאלוניקי תקע"א] והחלק השני, נדפס על ידי בנו רבי רפאל אשכנזי עם ספרו "מראה עינים" והוא ציון כל מאמרי התלמוד, עם רש"י ותוספות בספרי המפרשים, והדרושים על סדר התלמוד [שאלוניקי תקע"ז].

ג). "שרידי יהודה", והוא החלק השני מחבור בנו רבי רפאל אשכנזי בקבץ "מראה הגדול" חלק שני [שאלוניקי תקצ"א].

ד). "גבול יהודה" – חידושים על מסכת גיטין, וליקוטי מסכתות שונות. נדפס תקפ"א – תקפ"ו.

ה). "קהל יהודה" – חידושים על שולחן ערוך יורה דעה וחושן משפט ומסכת ביצה [שאלוניקי תקפ"ה].

בנו הוא הגאון רבי רפאל אשכנזי אב"ד ור"מ איזמיר.

רבי יהודה אשכנזי נפטר בערך בשנת התקמ"ד [1784].

התולדות מספר נאה להודות על תהלים, במבוא

רבי יהודה ב"ר אברהם אלגאזי [הראשון]

סבו של רבי שלמה אלגאזי המעתיק, בספרו "גופי הלכות" [כללי האלף ס"ו] פתקא שכתב רבי יהודה לרבי דוד בן מלך בברוסה ומתפלפל בדבריו. רבי יהודה נשא ונתן עם רבי משה בנבנשתי די סיגוביא ובקונטרס הנדפס בראש ספר דובב שפתי ישנים לרבי משה

נמצא להם פלפול עמוק במסכת בבא קמא פ"א. כן התכתב עם הגאון רבי יהושע צונצין בשנת שט"ז ותשובתו בספר "נחלה ליהושע" סימן ג'.

רבי יהודה כיהן כרב וכדיין בירושלם בימיו של הגאון רבי משה גאלנטי. רבי משה בן חביב כותב עליו בכבוד רב ומזכירהו בתור "רב מובהק בירושלם". תקופה מסוימת כיהן ברבנותה של קושטא ושל איזמיר. מוזכר בספרי רבני הדור ביחוד בשו"ת הר"י בן לב ובשו"ת הרשד"ם.

רבי יהודה אלגאזי נפטר בצפת בשנת ש"ב [1560].

"אור החיים"; יהב"י; "מפתח הספרים"; שה"ג; חג"י; תח"י

רבי יהודה ב"ר אברהם בנבנשת

יצא את ספרד לפני תחילת הגירוש בשנת ה'רנ"ב [1492] והתיישב בטורקיה ושימש שם ברבנות. לפני הגירוש הוציא מספרד נכסים וספרים והעבירם לטורקיה. היה חברם של מהרלב"ח, מהריב"ל ורבי יוסף טאיטצאק זצוק"ל.

רבי יהודה ב"ר משה אלפקי

חי בתורכיה. היה משורר בעל שיעור קומה שלא נודע אלא בזמן האחרון, רק שניים מפיוטיו שרדו והם נכללו בקובץ פיוטים מתורכיה משנת שט"ו [1555], כ"י בית הספרים הלאומי והאונברסיטאי בירושלים ס' 421*8.

רבי יהודה ב"ר משה ביגא 'מלכי יהודה'

מילידי ותושבי שאלוניקי. עבר לקושטא והיה מרבניה. חתום על גביית עדות שנעשתה שם בשנת ש"ע ונדפסה בשו"ת מהרי"ט ח"א קל"א ובעל "פני משה" השיב לו בשנת שצ"ו ומכנהו "החכם השלם סיני ועוקר הרים אריה דבי עלאי". רבי יהודה היה חכם, דיין ומגיד מישרים. חיבר ספר קטן בדרוש בשם "מלכי יהודה" [לובלין שע"ו]. עלה לצפת ובה הרביץ תורה ברבים. היה חותנו של רבי שם טוב פילו [במקומות רבים נקרא גם פיגה במקום ביגא].

נפטר בצפת בשנת תי"ג [1653]. לפי מקור אחר נפטר לפני שנת שצ"ו כי בשו"ת "שער יהושע" לרבי יהושע בנבנשתי מצויה תשובה לרבי יהודה משנת שצ"ו בברכת המתים.

אור החיים; קורא הדורות

רבי יהודה ב"ר נתן מיוחס

מחכמי ורבני קושטא. אביו רבי נתן היה דיין מפורסם בקושטא ואחיו של רבי אברהם ב"ר יהודה מיוחס. רבי נתן חיבר קונטריס גטין בשם "שבת אחים" שנדפס בתוך שו"ת בני אברהם. כן חיבר ספר "מאורות נתן" – שו"ת שנותר בכת"י, ניו יורק קולומביה 118–1. רבי יהודה מיוחס היה דיין בבי"ד העיר בשנת תקמ"ט [1788/9]. כתב פסקים. נמצאו בכתב יד הספרייה הלאומית בירושלים מס' 3109 8* וכוללים ענינים שונים באו"ח. היה אחיו של רבי חיים יעקב מיוחס.

בה' תשרי תקמ"ז [22.9.1796] נפטרה על פניו אשתו שולטאנה.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 85

רבי יהודה בונמו

"החכם השלם והכולל עצו"ר כמוה"ר יאודה בונמו המכונה רבינו". אביו הוא הגביר הנבון ר' רפאל אברהם בונומו ז"ל. נפטר בשנת התקצ"ז [1837]. בספר 'תושע יאודה' דרוש ו' להספד מהגאון רבי יאודה ן' בנבנשת זלה"ה בתשלום החדש של רבי יאודה בונמו ואלו חלקי הדברים שכתב: "דאם אמרנו אבוא העיר לספר בשבחיו ומדותיו הטובות רבו מלמנות... קדוש מבטן ומהריין ומתעסק בקדשים חזרן במצות... מוכתר בנימוסו אהוב לשמים ולבריות וחפץ חסד ומרבה להיטיב בכחו ואונו... ואחרון הכביד בהיותו בחור מעם... ובהוותו במבחר ימיו סר מר המות...

גם בספר 'דרש אברהם' סדר ויקהל להספד כותב הג"ר נסים אברהם אשכנזי זצ"ל בזו הלשון: "יגדל המספד... של האי צורבא מרבנן שהיה קורא ושונה בבי מדרשא... היה מחדש בכל יום ובכל לילה חידושי תורה ורמי ומקשי מצטער עצמו בהפסקות ותעניות כמה ימים ולילות... יש עליו בספר 'אברהם במחזה' דרוש לשבת זכור שדרש הגאון רבי יאושע אברהם קריספין זצ"ל.

יש ממנו שתי דרשות "דרשות רבי יהודה בונמו" נספחו לספר "מצא חן" איזמיר תר"א לגאון רבי אליהו חאקו זלה"ה.

רבי יהודה דאנון

מחכמי ורבני אזמיר במאה הי"ט. כיהן כדיין וראש ישיבת 'מחזיקי תורה'. שקדן ומרביץ תורה בתלמידים. בספר "נפש כל חי" [מדבר קדמות] כותב מרן החבי"ק:

'וזכור לטוב לעמיתנו בתורה מר דיינא בסברא ישרה וראש ישיבת מחזיקי תורה. בר רברבי ארי שבחבורה, מעלת הרב הכולל כמוהר"ר יאודה דאנון ז"ל...'. רבי יאודה עלה לשכון כבוד בארץ ישראל בשנת התר"י [1850], ונטמן בטבריה.

רבי יהודה דוד קמחי

נולד בטורקיה ולימים התיישב בטריפולי שבלוב וחי שם. כיהן במשרת חכם באשי בטריפולי. היה גדול בתורה ובחכמה ומכובד מאוד בעיני השילטונות, בכוחו הצליח להפעיל את השפעתו עליהם ולהיות לעזר רב לבני הקהילה היהודית בלוב. בשמות רבני לוב שנוהגים להזכירם בליל כיפור אחרי אמירת "כל נדרי" הוא מתואר: "החכם השלם הדיין המצויין השר והטפסר". נפטר בשנת תרס"א [1901] בטריפולי.

רבי יהודה חאקו

מחכמי ורבני איזמיר. חכם וגאון גדול, אביו של הגאון רבי אליה חאקו זצ"ל בעל ספר "מצא חן". נפטר ג' חשוון בשנת תקצ"ב [1832].

רבי יהודה יהושע ב"ר יצחק חיים פיזנטי

מרבני קושטא, עלה לירושלם בשנת תרל"ז [1877] עם עוד משפחות שבאו להתישב בירושלם באותה שנה. היה חתנו של רבי חיים דניאל שלמה פינסו בעל "ש"ם חדש" ונודע כאחד מגדולי הדיינים בירושלם. השתתף כחבר בית דינו של הראב"ד רבי חיים דוד סורנאגה בשנת תרס"ט. רבי יהודה יהושע נפטר ביום י"ב אב תרע"ה [1915].

יהודי המזרח בא"י; תולדות חכמי ירושלים

רבי יהודה כהן

מחכמי מאגניסיאה. הוא חתום שלישי בין חכמיה בשו"ת 'בעי חיי' חושן משפט ח"א – ר"ג.

רבי יהודה ליאון פטילון

נולד בטורקיה, עלה לישראל, היה צדיק נסתר, חסיד ועניו, התגורר בעיר יפו, במקצועו היה צייר אך למעשה נודע כבעל מופת, בקי גדול היה בעולם הנשמות והגלגולים, הוא הצטיין בעיניו הרואות למרחקים השקיף על כל פני הארץ. והיו לו קשרים עם עוד צדיקים נסתרים, הרב פטילון נפטר ט"ו בחשון בשנת תשל"ה [1975] ונקבר בירושלים בבית העלמין סנהדריה. בחייו רבים נושעו מתפילותיו. גם אחרי פטירתו ראו העולים על קברו ישועות ונחמות למכאוביהם.

רבי יהודה ליאון סיד

'יסד המלך'

נולד לאביו רבי יעקב סיד זלה"ה. היה גביר מחכמי ורבני אזמיר. היה בעל מידות תרומיות, והיה מושלם במידת האמונה. חיבר ספר דרושים "יסד המלך" י"ד הספדים נדפס אזמיר תרכ"ו.

עם הקדמת המסדר רבי נסים חיים מודעי, והסכמת החבק. יש דרוש להספדו בספר "איש מבין" דרוש ו' עמוד קמ"ו, בשנת התרכ"ו.

רבי יהודה לפפא

מחכמי קושטא. מתואר: "החכם המרומם", היה מתלמידיו של הגאון העצום רבי אהרן לפפא בעל ספר 'בני אהרן'. רבי יהודה היה גם כן המגיה והמשתדל של ספר 'בני אהרן' של רבו, והוא גם כן

כתב הקדמה על ספר זה. ובהקדמה הוא כותב על רבו: "מיום היותי עד היום הזה אשר הנחני בדרך אמת".

רבי יהודה ן' בולט 'כלל קצר'

מחכמי ספרד, שגלו לטורקיה בגירוש שנת ה'רנ"ב [1492]. דיין, פוסק ומחבר חריף ותקיף. נולד בערך בשנת ה'רל"ה [1475]. נפטר בערך בשנת ה'ש' [1540]. בשנת ה'ר"ע [1551] פרסם את המהדורה השנייה והמתוקנת של "הליכות עולם" מאת רבי ישועה בר יוסף הלוי, וצירף אליו את "מבוא התלמוד" המיוחס לרבי שמואל הנגיד. שימש דיין בקושטא. דבק בדרך מיוחדת בפסיקה, אשר היתה מבוססת על מקורות התלמוד, ושלל כל החמרה שאין לה מקור בדברי חז"ל. נקלע למחלוקת קשה עם דייני קושטא, שפסלו גט מסויים והוא הכשירו. מתשובותיו ניכר, שמחלוקות רבות היו בינו לבין חכמי דורו, וכמה מהן נתפרסמו בתשובות רבי אליהו מזרחי, בתשובות "אהלי תם" מאת רבי תם אבן יחיא [הכלולות בספר "תומת ישרים"], ובספר "ימין משה" מאת רבי משה ונטורה.

רבי יהודה ן' בולט [להלן: ריב"ב] היה בין הרבנים שפעלו בקושטא בזמן רבי אליהו מזרחי, ואף חתם עמו ועם רבנים אחרים על כמה הוראות. כמה מפירושיו ותשובותיו נשתמרו בספרי חכמי דורו[75]. כבר העיר רבי מיכל רבינוביץ[76] על כך. כי למרות גדולתו בתורה ושיטת לימודו המקורית, לא זכה האיש להערכה מתאימה מצד חכמי דורו. אף נתקפח על ידי כותבי תולדות חכמי ישראל, שחלקם לא הזכירוהו כלל, וחלקם פטרוהו במלים ספורות בלבד. מן הראוי להקדיש מחקר מפורט לתאור דרך למודו ושיטתו של ריב"ב[77], אך מטרת מאמר זה להוסיף כמה פרטים חדשים על יצירתו הספרותית, אשר יהיו לעזר במחקר האמור.

כגורל האיש כן גורל יצירתו. חיבורי ריב"ב כמעט ולא נודעו בעולם. וכך כתב רבי מיכל רבינוביץ[78]: 'הס' כלל קצר נדפס בקושטנדינא בשנת רצ"א ורובם ככולם של הביבליוגרפים לא ידעו עליו ולא כלום ודיוקר ערכו כן יוקר מציאותו ואינו נמצא אפילו בספריות הגדולות. כנראה נדפס במספר אבסמפלרים מצומצם מאד... ערכו בערך כתב יד עתיק וחשיבותו עד היום רבה היא'. ברם, אף הוא לא ידע על קיומו של חיבור נוסף, שכנראה נשתמר ממנו טופס יחיד בעולם[79], והוא – דרוש[80] בהלכות פסח, קושטא רפ"ד, הטופס היחיד הידוע כיום, נמצא בספרית הסמינר בניו יורק[81], והוא קונטרס בן 4 דפים, הדן כולו בפירוש סוגיה אחת במסכת פסחים, דף כ"ו–כ"ז, 'לא יסיק בו תנור וכירים' ['זה וזה גורם'].

מתוך הלשון בתחילת הקונטרס, נראה כי בסוגיה חמורה זו כבר דשו הלומדים לא אחת ולא שתים. ובמיוחד סמוך לחג הפסח. ריב"ב נתן דעתו לעיין בה, ודומה היה עליו שמצא את פירושה. ע"כ החליט להדפיס את הדיון בסוגיה זו ואת פירושו עליה, בקונטרס מיוחד, ולהפיצו בין הלומדים. אלא שחברו עליו חבריו ולא קבלו את פירושו. מבין משיגיו היה רבי תם ן' יחייא. בשו"ת אהלי תם סימנים מ"ז–מ"ט, נשתמר לנו הויכוח שהיה בינו לבין ריב"ב[82]. גם סימן נ' מוקדש לנושא זה. הד נוסף לעיסוק הלומדים באותה העת בסומה זו, עולה מתוך שו"ת רבי אליהו מזרחי סימן

75. ראה הערה הבאה. עתה יש להוסיף גם פירוש משלו, המובא בספר אוצר שיטות, יו"ל ע"י א"ד פינס, מפעל אור המזרח. א, ירושלים תשל"ט. עמוד ק"ע.

76. דברי מבוא לספר כלל קצר לריב"ב, הוצאה חדשה, ירושלים תרצ"ו [הדפסה מיוחדת מתוך קובץ 'אוצרה' שבעריכת הרב י"ל הכהן פישמן], עמודים ז'–ח'. שם גם פרטים נוספים אודותיו.

77. יש לציין כאן למחקרו של רח"ז דימיטרובסקי. בית מדרשו של ר' יעקב בירב [ספונות, ד' [=ספר צפת], חלק ב'], תשכ"ד, עמודים ע"ז–צ"ו, ושל ח' בנטוב: שיטת לימוד התלמוד בישיבות שאלוניקי ותורכיה [ספונות, י"ג [=ספר יון, ג'] תשל"א–תשל"ח].

78. במבואו הנ"ל בהערה 1, עמוד ט'.

79. בנטוב הנ"ל בהערה 2, עמוד מ"ו. הערה 45. ציין כי במכון בן צבי נמצא דף מודפס מחידושי ריב"ב. כל מאמצי להשיג דף זה עלו בתוהו. נעלם ואיננו. בנטוב מסר לי כי לפי זכרונו עסק דף זה בסוגיה ממסכת פסחים, ויתכן. א"כ, כי היה חלק מהחיבור הנדון.

80. על מונח זה ראה בנטוב הנ"ל, עמוד ס"ב, הערה 43.

81. לצערי הרב לא הצלחתי להשיג צלום הקונטרס מספרית הסמינר. ידיעותי שאובות מתוך ספרו של א' יערי. הדפוס העברי בקושטא תשכ"ז, עמוד 86, מס' 99, ששם העתיק במה שורות מקונטרס זה.

82. ברישׁ סימן מ"ט כתב ר' תם: 'וזהו טופס מה שנמצא כתוב אצלי ממת

מ"ד[83], ושו"ת זקן אהרן לרבי אהרן הלוי, סימנים ק"ס, קס"א[84] וקס"ב.

נראה שהיתה זו דרכו של ריב"ב לכתוב פירושים לסוגיות חמורות, להדפיסם בצורת קונטרס ולהפיצם בין הלומדים. דומה שיש לקשור את התופעה גם עם דרך ההדפסה שהיתה נהוגה בקושטא, בה נדפסו כמה ספרים בטכניקה של קונטרסים. הקונטרסים חולקו בשבתות בבתי כנסיות, בין המתפללים הרבים[85], ובפדיון המבירה יכלו המדפיסים לממן את המשך הדפסת הספר. ואכן, ידענו כי עסק ריב"ב בהפצת קונטרסים, ולאו דווקא מספרים שנתחברו על ידו. וכך מעיד עליו רבי שמואל הלוי[86].

קונטרס נוסף של ריב"ב שאבד מאתנו, חזר עתה ונתגלה, וניתן ביד כל אדם.

פ"י הכהן הודיע[87] כי מיצוי ברשותו קונטרס, כנראה יחיד בעולם. העוסק 'בהתר ספקות משנת תגרי לוד'. הוא העתיק כמה שורות מראשית הקונטרס ומסופו, והוסיף כי שם המחבר אינו נזכר בכל הקונטרס, ולא ידוע מיהו. הקונטרס נמצא כרוך עם הספר כתר תורה לרבי דוד ויטל, שנדפס בקושטא שנת רצ"ו וצורת הקונטרס ואותיותיו שוות לו, ולכן שיער שנדפס גם הוא, באותו מקום ובאותה העת.

ואכן, קונטרס זה, שהוא ביאור לסוגיה קשה שמשכה תמיד את לב המעיינים, ורבו בה הפירושים, מתאים לדרכו של ריב"ב כפי שראינו עד עתה. זאת ועוד, בשורות המעטות של פתיחת הקונטרס, קצב המחבר את מחזיר הקונטרס: "כל האוכלו יעשר ויקום חילו ובלבד שישלח ידו לכיסו ויתן בו כנדבת לבו והפוחת לא יפחות מחמשת לבנים". ואף דרך זו מתאימה לדרכו של ריב"ב. אלא שסימנים חיצוניים אלו בלבד אינם מספיקים. והנה, אף על פי שהקונטרס הנמצא הוא יחיד בעולם, הרי היה מצוי בידי כל אדם.

בשנת תשל"א נדפס בירושלים, בהוצאת 'אל המקורות', תלמוד גדול ומהודר עם הוספות, ובין השאר נדפס שם מכתב יד פירושו של רבי חיים ויטל ובנו רבי שמואל בשם 'חיים שנים ישלם'. במסכת בבא מציעא [דף מח:], נמצא כך: 'וזו היא הסוגיה המודפסת ולבלי יהיה שולחני חסר ממנו כלום טרחתי והעתקתי אותה בכתיבת יד מלה במלה מבלי שום שינוי'. ובאן העתיק את כל הקונטרס, ללא דברי הסיום. ברם, אלו הועתקו ופורסמו ע"י פ"י הכהן. נמצא שהקונטרס מונח לפנינו בשלימותו.

עיון בקונטרס מוכיח כי מחברו הוא ריב"ב. בפתח דבריו הקדים כמה הקדמות שיש להן חשיבות להבנת הסוגיה. בתחילה פרט את ענייני ההקדמה בקיצור נמרץ, ואחר כך חזר ופרט כל דבר בהרחבה. סדור מעין זה אפייני לריב"ב, וכך נהג גם בדרוש לסוגיה במסכת גיטין שנשתמר בשו"ת אהלי תם[88]. סידור זה בלבד די בו כדי להוכיח על מחברו, נוסף על כמה בטויים ומונחים ייחודיים הנמצאים בו ובשאר כתביו של ריב"ב[89].

שהעתקתי בדבריהם בדרוש זה'. מכאן ניתן, לכאורה, ללמוד, שר' תם לא ראה בדפוס את הדרוש של ריב"ב, ופירושו הגיע אליו מפי התלמידים, או ישירות מפיו, כפי שנראה מהפתיחה בסימן מ"ז.

83. אין באפשרותי לבדוק אם ראו הרא"מ ור' אליהו הלוי את הקונטרס הנדפס והתיחסו אליו, או שהדברים הגיעו אליהם מפי השמועה.

84. סימן זה זהה לשו"ת רא"מ, סימן מ"ד. תשובת הראש נעתקה לתוך שו"ת זקן אהרן בטעות, אולי משום שר' אהרן הלוי דן בה בסימן שאחריו.

85. ש' אסף, מקורות ומחקרים בתולדות ישראל, תש"ו, עמודים 255/6; א' יערי, הדפוס העברי בקושטא. עמודים 13/4.

86. בסוף כלל קצר: 'וכל אחד מספריו מחזירו פרח והוא לי שכר בטלה' וכו'. וראה לקמן דוגמה נוספת. לא צדק יערי, הדפוס העברי בקושטא, עמוד 28, הערה 15, שכתב אודות מהדורת התלמוד קושטא שמ"ג, כי 'זו הפעם הראשונה שאנו מוצאים בספר עברית מחירו נקוב בסוף הספר'. וכבר העיר על כך י. הקר, דפוסי קושטא במאה הט"ז, ארש, ה', ירושלים, תשל"ב, עמוד 462, הע' 30.

87. קרית ספר, כ"ב, [תש"ה–חש"ו], עמודים 245–246; יערי, הדפוס העברי בקושטא, עמוד 94 מס' 122.

88. ראה שם סימן ל"ד.

89. המונח החשוב ביותר הוא 'מעמד'. נראה לי כי בטוי זה מצוי רק אצל ריב"ב. עיין דימיטרובסקי הנ"ל, עמודים צ"א–צ"ג; בנטוב עמודים מ"ט–ס"ב. אצלנו כתב ריב"ב: 'משנה זו... צריך לארוב לה ולעמוד

יש רואים[90] מפרי עטו של ריב"ב בתוך ספר 'לחם אבירים' לרבי אברהם עוזו המכונה בן בורגיל [ויניציה שס"ה], הכולל חידושים לכמה מסכתות. אמנם, חידושי מסכת יבמות שונים מהחידושים שבשאר חלקי הספר, וגם כמה בטויים בחידושים אלו מצויים אצל ריב"ב[91], אולם אין בזה כדי להוכיח שהמחבר הוא ריב"ב. אדרבה, מצויים בחדושים אלה בטויים[92] שאינם מופיעים כלל בכתבי ריב"ב ואינם נראים כסגנונו[93] ונראה שריב"ב אינו מחברם[94].

תשובותיו

כדוגמת שאר חכמי דורו, כן גם ריב"ב, השיב תשובות לשואליו. תשובותיו המצויות בידינו לא הגשו אלינו באופן ישיר, אלא מתוך ספרי חכמי דורו[95]. מצאתי איפוא לנכון לפרסם תשובה חדשה שלו, שנשתמרה בכתב יד.

תשובה זו נשלחה אל: 'התלמיד החשוב יקר החביב לי רבי אברהם בן מג"ש הלוי'. מאליה מתבקשת ההשערה, שמא הוא רבי אברהם ב"ר יצחק הלוי אבן מיגש מחבר ספר 'כבוד אלהים', [קושטא שמ"ה]. מבחינת סדר הזמנים הדבר נראה אפשרי[96].

ענין התשובה הוא בירור פסק תמוה של הרמב"ם. פסק זה נדון על ידי נושאי כליו של הרמב"ם, ראשונים ואחרונים, וכל אחד יישב דברי הרמב"ם לדרכו. גם ריב"ב מיישב בדרכו שלו, תוך שהוא מנצל את התשובה כדי להוכיח את תלמידו כי יש לסדר שאלות בסדר נכון. לדרת 'לעמקן של דברים וטעמם ושרשיהם'.

התשובה נמצאת בכ"י הספריה הבריטית 10771, אוסף גסטר מס' 745 דף 6–7, תצלומה במכון לתצלומי כה"י העבריים בירושלים ס' 8086. ידידי, ד"ר אברהם דוד. הפנה אותי לכ"י זה בכלל ולתשובה זו בפרט, וטוב–עין הוא יבורך. תודתי נתונה הנהלת הספריה הבריטית ולמכון התצלומים בירושלים על מתן הרשות והאפשרות פרסום התשובה. והרי התשובה:

"התלמיד החשוב יקר החביב לי רבי אברהם בן מג"ש הלוי י"א[97] ויאריך ימים בטוב ושנותיך בנעימים כאשר עם לבבך ועם לבבי אמן. הגיעני כתביך ושובע שמחות שמחתני בו במה שה(וב)תי מכלל הכתו' בו איך אתה הולך בדרך טובים שוקד על התלמוד יומם ולילה כ... לו[98] טבע שרשך הנבחר ויחוסך הגדול ממשיכך ומכריח אותך להיותך מחזיר התורה לאבסניא שלה שהיתה ירושה לאבותיך ומימי קדם הם היו לה מרביצים ברבים גדולי הדורות ופרנסיהם. והנה שאלתך היא ראויה אך חסרת הסדר לכן אשיב אותה ראשונה אל הסדר הנבון. עוד אחר כך אסלק הספק מדברי הרמב"ם שהעמיד הספק אשר אמרו וארא מקום מוצאו בתלמוד. הצעת השאלה על סדרה הנבון הוא זה דבגמרא חולין פרק אלו טרפות[99]: אמר בעי רב חנינא ואי תימא רב חנניה אנסה הבהמה

עליה בפרשת דרכים אלה הארבעה... המעמד הראשון צריך לדעת...' בטוי זה מצוי גם בדרושו לסוגיה ממסכת גיטין בשו"ת אהלי תם סימן ל"ד. כן נמצאת בקונטרס המליצה 'והם בעצמם אבוקות דולקות יביאונו בנגוהות במקומות האפלים בשיטת משנה', וכו', והיא נמצאת גם בכלל קצר [מהד' רבינוביץ, עמוד י"ט]: 'אלה הדברים שהקדמנו מדבר הבחינות הנזכרות נרות הן ואבוקות דולקות שנוליך לפנינו בכל מה שנבוא בלמודי הספרים ויאירו לנו כל מחשך'.

90. בנטוב, עמודים כ"ד–כ"ה.

91. 'פליאה דעת ממני'; 'התוספות ברחו מזה' [לחם אבירים נ"ז, ע"ג]; ובקונטרס תגרי לוד בסופו 'ולכן ברח להנצל'.

92. 'טבע הלשון', 'פשט', 'הרגיש', 'חידוש', ועוד. כל אלה אינם נמצאים אצל ריב"ב. מאידך חסר בלחם אבירים המונח 'מעמד'.

93. בדף ס"א, ע"ג, מציין הכותב: 'ובמסכת גיטין יתורץ זה בע"ה'. אם נקבל שהחידושים הם של ריב"ב עולה שחיבר חידושים גם על מסכת גיטין.

94. חלק ניכר מהבטויים הנמצאים בחידושי יבמות חזורים גם בשאר חלקי הספר כגון: 'פשט', 'הרגיש', 'דוחק'. גם דרך הקישור בין החלקים של דיבור התוספות נימצאת בכל חלקי הספר. אבל, כפי שעיין בנטוב, קיימים הבדלים בין שיטת יבמות לשאר חלקי הספר.

95. ציינם רבינוביץ הנ"ל, בהערות 4, 5.

96. עיין דברי מבוא של ח"ה בן ששון לספר כבוד אלהים, מהד' צילום, ירושלים תשל"ז, עמוד ט"ז והלאה.

97. לא הצלחתי לקרוא מלה זו.

98. לא הצלחתי לקרוא מלה זו.

99. דף מה ע"א.

עצמה מהו תיקו יתיב רבי יוחנן ורשב"ל נפיק מילתא מביניהו אנס בסימנין ושחט פסולה עבל"ה משמע מלישנא דגמרא דדוקא באנסה הוא שעלה הדבר בתיקו והוי א"כ ספק נבלה אך באנס השוחט את הסימנין הסכימו האמוראים רבי יוחנן ורשב"ל שהיא פסולה ולא העמידו הדבר בספק ואחר שכן הוא מנין לו לרמב"ם[100]: לשתף הלשונות ולכתוב בשניהם ספק נבלה זהו ענין השאלה ומה שהוספת הקושיא ודימית להשוות באונס לה ... מ' ...ית[101] משנת השוחט מן הצדדין אמרו שם בסיפא דכל הצואר כשר לשחיטה ועדין לא ידענו שיעור המקום הנקרא צואר ובפ' אלו טרפות בסמוך להא לישנא דלעיל אמר רבי חייא בר אסי קמיה דרבי יוחנן כל הצואר כולו כשר לשחיטה מטבעת הגדולה עד כנפי הריאה התחתונה ר"ל כשהיא תלוייה שהיא הפכוה וכמו שפי' רבא שם וסיום הלשון שני שאני אומר כל שפושטת צוארה לרעות ובלבד שלא תאנס פי' בא לתת טעם למה שאמר שמטבעת הגדולה עד כנפי הריאה הוא מה שנקרא צואר יען שכל בזה שבנגד המקום הזה מבחוץ הוא הנראה כפושטת הבהמה צוארה לרעות בלי אונס ושמענו מבא זה המאמר שזה השיעור הנזכר הוא צואר בודאי והשחיטה כשרה בו אך לא שמענו אם מה שיתוסף, בצואר על ידי אונס נקרא צואר וראוי לשחיטה אם לאו לכן נפלה הבעיא בו ולא אפשיטא והנה בשאנסה הבהמה עצמה ומשכה צוארה הרבה דהיא בעיין דלא איפשיטא אית בה תרתי לרעותא חדא מתיחת הסימנין עצמן ויציאתן כלפי חוץ והשנית מתיחת הצואר עצמו מבחוץ אך כשמתח השוחט הסימנין ולא אימתח הצואר מבחוץ ושחט הוה קס"ד למימר דלא הוי בכלל בעיין דלעיל ושחיטתו כשירה להכי אסיק תלמודא דאפילו בכהאי גוונא הסכימו רבי יוחנן ורשב"ל דשחיטתו פסולה וע"כ פסולה מספק קאמר דאי אית ליה למימר פסולה ודאי (ה)א"כ תפשוט בשאנסה הבהמה עצמה דהוי השחיטה פסולה בודאי כ"ש משום דאית בה תרתי לרעותא וכמו שזכרתי לכן צדקו דברי הרמב"ם שכתב בשני המונחים דהוי ספק נבילה ר"ל בין שאנסה עצמה בין שאנס השוחט את הסימנין ואחרי שהזריתיך הדרך ישכון אור עד שתסתלק מן הספק ותעלה לך תשיבה נבונה בשאלתך זאת. עוד אני מזהירך שבכל מה שתלמוד תרד לעומקן של דברים וטעמם ושרשיהם ואז תבין צדק ומשפט כל מעגל טוב אבל העומד על שטחן של הדרושים הנה הוא בצהרים ממשש כעור באפלה ועליו אמרו[102], חסר פשט מלא קושיות. נאם הדורש שלומך וכוסף ראות פניך יהודה בן בולאט"[103].

רבי יהודה ן' בולאט נפטר בשנת ש"י [1550].

"עלי ספר" כתב עת למחקר הספר העברי, עמודים 168–172, מאת יעקב ש. שפיגל נ"י

רבי יהודה ן' שושן

מרבני מאגניסיאה. הוא מתואר: "הרב החסיד איש היחס והמעלה אשר היה שר ושופט בישראל כמוהר"ר יהודה ן' שושן".

רבי יהודה נבון

בנו של הגאון רבי אפרים נבון, מגדולי חכמי דורו, מחבר הספר "מחנה אפרים" על הרמב"ם. נולד בקושטא בשנת תס"ג [1703]. היה תלמידו של רבי שלמה אלגאזי השני. בסוף ימיו עלה לארץ ישראל והיה ראש ישיבת "דמשק אליעזר" שנוסדה בכספי הגביר אליעזר אשכנזי, ואב-בית-דין בירושלים שהחיד"א היה חבר בו. כבר מצעירותו פלפלו עמו גדולי הדור בראותם כי זורחת שמש תורתו, ואת עיקר תורתו קנה מפי אביו ה'מחנה אפרים'. בשנת תקי"ד הסכים על ספרו של החיד"א "שער יוסף". החיד"א כותב עליו: "הרב החסיד מופלג בחכמה ויראה" [שם הגדולים ערך קרית מלך רב וערך רבי אפרים נבון]. חיבר ספר גדול על הרמב"ם ושאלות ותשובות ב' חלקים בשם "קרית מלך רב" [קושטא תקי"א, תקכ"ה].

הוא קרא לספרו בשם זה, בגלל ירושלים העיר, אשר זכה לקבוע בה את דירתו.

100. הלכות שחיטה, פ"א ה"ה.

101. דף יט ע"א.

102. פתגם שגור בפי הלומדים, ולפי שעה לא מצאתי זכרו במקום אחר.

103. בכה"י אין חתימה ממש, וא"כ לפנינו העתקה.

החיד"א מביא בספרו "חיים שאל", הוראות שנעשו בבית-דינו: "וכן עשינו בנ"ד בהסכמת הרב המובהק חסידא קדישא כמהר"ר יהודה נבון זלה"ה אב בית דיננו" (ח"א, סימן לח, דף מג, א); "הכשרנו בהסכמת הרב המובהק ח"ק מהר"י נבון זלה"ה אב בית דיננו" (שם, סימן לט, א, דף מו, ג).

בשנת תק"כ נתעוררה שאלה בענין חליצה שעליה נשא ונתן חיד"א עם עמיתו רבי יום טוב אלגאזי. והחיד"א כותב: "והאידנא דאתרמי חליצה בבית דיננו י"ב (יכון בצדק) בשנת התק"ך... הרצינו הדברים לפני הרב המופלא כמוהר"ר יאודה נבון נ"ו ולפנ הר' המו' כמהר"ר משה בולה נר"ו והסכימו כולם בדבר... ועשינו מעשה בשני בתי דינים" (שם, ח"ב, סימן לג, דף לט, ב).

נפטר ביום כ"א בשבט תקכ"א (1761) והחיד"א הספידו בפרשת תרומה, ג' באדר ראשון. והרי קטע מן ה"הלצה" שבסוף ההספד: "הרב המובהק חסידא קדישא מלך יאודה בעל הלכות גדולות... האי דקמן פעולת צדיק ספרא רבא דאורייתא קרית מלך רב כל אדם חזו בו מלא חכמה וכליל יופי... קורא ופושט גדולי חקר"... עוד לו רוב בכתב מעשה ידי אדם הגדול ספר"א נהר... כל העם אומרים אחריו מקודש ומתנהג בחסידות... מתעסק בצרכי רבים השופט כל הארץ דינא רבא ודינא זוטא..."

בנו הוא רבי אפרים נבון הקרוי על שם סבו ה'מחנה אפרים'.

"בוצינא דנהורא נהרא נהרא ופשטה פטיש החזק עמוד הימיני תנא דאורייתא הלא הוא מורי ורבי הרב המובהק כמהר"ר נר"ו. כעבדא קמיה מאריה מחוינא קידה חמש מאות מנשק כיפי... לשתות בצמא את דבריו נקיטנא רשותא לבא אל המלך בדברות שתיים... נאום הצעיר תלמידו יום טוב אלגאזי ס"ט".

כך פנה רבנו המהריט"א אל מורו ורבו המובהק הגאון רבי יהודה נבון, ומזה ניתן לדלות מושג מה מהערכת רבי יום טוב לרבו, והדברים נדפסו בספרו של הר"י נבון "קרית מלך רב" ח"ב סימן כ"ב. ושם בסימן כ"ג השיב הרב לדברי תורתו של רבנו. גם בספרו זה "הלכות יום טוב (פרק שני אות י"ז אות קטן א) מזכיר המהריט"א את הרב יהודה נבון כרבו "מורי הרב בספר מחנה אפרים בלוח הטעיות". והחוט המשולש נמצא בספרו שו"ת שמחת יו"ט סימן נ"ב שכתב "וראיתי למורי הרב בספר קרית מלך רב" (רבנו המהריט"א בספר תוספת דרבנן מזכיר את מורו ורבו רבי יהודה נבון פעמים רבות בסימנים קי"ד, קל"ח, קנ"ט, ק"ע).

הגאון רבי יהודה, נולד לאביו רבנו אפרים נבון בעל המחנה אפרים והתחנך לתורה על ידו, ואף ירש את כס רבנותו בקהילת קושטא. מאוחר יותר ביקן כאחד מגדולי ירושלים.

וכשנתמנה רבי יהודה נבון לאב בית דין בירושלים היה החיד"א שותף לבית דינו. וכך כתב החיד"א בספרו שו"ת חיים שאל חלק א' סימן ל"ח: 'וכן עשינו מעשה בנידון דידן בהסכמת הרב המובהק חסידא קדישא כמוהר"ר יהודה נבון זלה"ה אב בית דיננו'.

את ספרו הגדול "קרית מלך רב" הכין רבי יהודה נבון לדפוס בחייו, והוא ביאור בדברי הרמב"ם על הלכות שבת, חושן משפט, אישות, גירושין ומכירה. והוסיף בספו כ"ד סימני שו"ת. בשנת תקי"א ראה הספר אור בקושטא, והביאו לבית הדפוס החכם המרומם כמה"ר אפרים נר"ו בן הרב המחבר יצ"ו.

ובהסכמת רבני קושטא לספרו כתבו: 'בר בי רב דחד יומא לא פסיק גירסא מפומיה הא למגרס והא לעיוני שימש כל צרכו מילא כריסו מזונות דאורייתא דנפיש שומנייהו... שקיל וטרי בהדי רבנן סבוראי דק ואשכח מרגלא בפומייהו, שנה ופירש כל הדבר הקשה אשר חכמים עצרו במילין ואין מכריעין... עדיו בחותמיו תלמודו בידו כלו מחמדים.

את החלק השני מספר "קרית מלך רב" הביא לדפוס הבן רבי אפרים בשנת תקכ"ה, לאחר פטירת אביו. בחלק זה ביאר הר"י נבון דברי הרמב"ם בהלכת שבועות, נדרים, זכיה ומתנה, מלוה ולוה. ואחריו ספר "דין אמת" ובו ל"ו שו"ת מהר"י נבון. בסוף הספר הוסיף הבן רבי אפרים את חיבורו בהלכות דיינים וקראו ספר "בית מושב".

רבי יהודה נבון נשקף בדמות דיוקן אביו הגדול ורבים ראו בו את המשכו הרוחני. בספר מחנה אפרים, קושטא תצ"ח, מובאת הקדמת הרב הכולל רבי אברהם רוזאניס בן אחיו של ה'משנה למלך', הכותב: 'ואפריון נמטייה להאי זרעא מעליא, פרי צדיק,

החכם השלם, בכור קרייה רחמנא, בוכרא דאבא, ואחסנתא דאבוה ירית, יצק מים על ידו עשה לו לימודים'.

ושם בהקדמת החכם רבי חיים שמואל דאנון כתב: 'בן לאותו צדיק... עד שלא שקעה שמשו בן ניתן לנו ותהי המשרה על שכמו... הוא החכם השלם הדיין המצויין גור אריה יהודה יצ"ו'.

בהקדמת בנו, רבי אפרים נבון, לספר קרית מלך רב חלק ב' כתב: 'חד בר חד מאיר ובא מיניה וביה אבא וישת לו הדרים מן המהדרין, דין הוא הר"ר רישא דדהבא סבא דמשפטים הרב המופלא וכבוד ה' מלא מורינו רבינו אפרים מקשא"ה כי רב מאד מחנהו דגל מחנה אפרים כי שם כלל סיפרא וסיפרי ונצר משרשיו יפרה פטיר ועטיר מכל עירורי אף הוא ביטל את המעוררין, ואחריו לו קם כמוהו ברא כרעותיה אוריין ובר אוריין מומחה ופקיע כאילא ביבנה'.

רבי יהודה נבון נפטר ביום כ"א שבט תקכ"א, ועל ציונו שבהר הזיתים נחרת:

ציון הרב המופלא / כמוהר"ר יהודה נבון ז"ל / בעל קרית מלך רב / יום כ"א לחודש שבט משנת התקכ"א.

חידושי מהרי"ט אלגאזי, בסופו; ספר החיד"א, ח"ב, עמוד שמז

רבי יהודה סיד

'ער מצוה'

"החכם השלם עצום ורב כמוהר"ר יהודה סיד זלה"ה". נולד בעיר דובניצה ושרת שם בקודש בתור רב עד שנת תק"ס. אחרי כן הוזמן לקיוסטינדיל ועמד בראשה, עד סוף שנת התקס"ד. רבי יהודה ב"ר מנוח סיד היה מגדולי רבני דורו, נמנה עם תלמידיו של רבי ראובן ב"ר יעקב רב הכולל בסופיה אשר גדלו כבנו ממש. ושימש ברבנות ק"ק פ'יליבי יע"א.

כמו כן ינק מתורתו ובישיבתו של הגאון רבי ישעכר חיים אבולעפייא זצ"ל שעמד בראש ישיבת המפוארה בסופייה.

אלו הם חיבוריו:

א). "ער מצוה", ב' חלקים, והוא חיבור עצום ומופלא על כללי התלמוד הפוסקים וההוראה ומקורות לכל מצוות הרמב"ם, שאלוניקי תק"ע, תקע"ח. ב). "אות אמת", דיני קריאת ספר תורה ומנהגיה, שאלוניקי תקנ"ט. ג). "קהלת יעקב" – פרי עטו הראשון, ונספח לספרו נר מצוה חלק ב'.

רבי יהודה סיבב בכל ערי טורקיה לקבץ כסף למימון הוצאות ספריו.

חקירה בענין כלל השמר דעשה עשה, מרבי יהודה סיד מחדש אב של שנת תקנ"ט, נמצא בספר 'אורח מישור' [לגאון רבי אליהו רחמים חזן זצ"ל] סימן מא, עמוד קמ. רבינו השיב לו בסימן מב, ומפלפל בדבריו.

בהסכמת רבי חיים יוסף הכהן ן' ארדוט, לספרו של רבי יהודה הנ"ל, ח"ב, כתב עליו: 'החכם השלם הדיין המצויין ורב טוב לבני ישראל מ"ד בעיר פ'יליבי יע"א כמה"ר יהודה סיד נר"ו, השומר אמת ישמרהו'... ואין דבריו אלא נגיעה קלה באשיותו וגדולתו בתורה.

מי יתן וחיבוריו העצומים של גאון זה יעלו גם הם על מכב"ש הדפוס, למען תרבה הארץ דעה את ה'.

לעת זקנתו של רבי יהודה סיד עלה לארץ ישראל והתיישב בצפת בשנת תקס"ט, ושם נפטר בשנת תקע"ה [1815]. השאיר בן כשם אביו מנוח, ושתי בנות האחת נשאה לרבי ישראל ברכה זלה"ה מסופיא.

רבי יהודה קוריאל

מחכמי ורבני איזמיר. היה תלמיד של הגה"ק רבי נסים אברהם אשכנזי זצוק"ל שבספרו "נאה להודות" עמוד קפט הוא מתארו: "ושמעתי מזה בני ותלמידי החכם השלם והכולל כמוה"ר יאודה קוריל נר"ו שפירש..."

רבי יהודה קרישפין

מחכמי איזמיר. בנו של הגאון רבי יאושע משה מרדכי קרישפין זצוק"ל בעל ספר "מים קדושים". הוא מתואר על ידי אחיו הגאון

רבי חיים יצחק בהקדמה לספר אביו 'מים קדושים' בזה"ל: 'אחי יפת הגדול צדיק באמונתו טובייגא דחכימי מרגניתא דלית ביה טימי, ישר ונאמן אור נערב החכם השלם והכולל עצום ורב יאודה יעלה...'

בספרו של אביו 'מים קדושים' דרוש ב' לשבת שובה דף מד, ע"א נזכר ממנו ד"ת. הוא גם הוציא לאור והגיה את הספר 'ולא עוד אלא' למהר"א הכהן האיתמרי, איזמיר תרי"ג.

רבי יהודה רוזאניס 'משנה למלך'

הגאון העצום תנא דאורייתא מפורסם בבקיאותו, מופת דורו, גאון עוזינו רבי יהודה רוזאניס.

רבינו נולד בשנת תי"ז [1657], לאביו רבי שמואל זצ"ל. רבי שמואל היה תלמיד חכם גדול, וישנה תשובה ממנו בספר 'בני משה' לרבי משה שלטון סימן מ"ה. אף רבינו מביא חידוש בשמו בפרשת דרכים בדרוש כ"ג. אחיו הם רבי חיים והם נזכרים לשבח בהקדמת ספר 'משנה למלך' כמו שתרמו ממון להדפסתו של הספר.

"בהיותו כבר שית כבר שבע" כותב עליו בן משפחתו כמהר"ר אברהם רוזאניס בהקדמתו "ותנח עליו הרוח, אורייתא יהבה ליה לאשה וישנא"ה במשלם שער"י, ויחכם מכל האדם".

על עמלו בתורה כותב מהר"א רוזאניס "כי היה יחיד בדורו לשם ולתפארת, לא הניח דבר קטן ודבר גדול ספרא וספרי כולהו שמעי, כי גמ"ר חסיד מיום עד לילה, ולילה כיום אחת ארוכה ואחת קצרה רבי לא שנא"ה, ויהי ע"ר לבו כלב האריה בקש להתנמנם מקום אשר יפול שם תהא מטת"ו, לא שכב בפאת מטה".

עודנו צעיר לימים, התפרסם רבינו כגדול בתורה, עד שבעל המוצל מאש מוהר"ר יעקב אלפאנדרי זצ"ל שהיה אחד מגדולי הדור כהגדרת רבי יהודה במשנה למלך פרק ד' מהלכות שקלים הלכה ו', מתארו "האריי שבחבורה החכם השלם סיני ועוקר הרים כמהר"ר יהודה רוזאניס שיחיה" [תשובות "מוצל מאש" שנדפסו בסוף שו"ת מהר"י קצבי סימן א'].

ענוותנותו של רבינו צויינה במיוחד בסמל ומופת על ידי כל מספרי שבחיו, ובהם גדולי הדורות בדורותיהם, בעל האור החיים הקדוש כותב בספרו 'פרי תואר' סימן כ' סק"ג ד"ה אלא "ובעיני אני הקטן נפלאה חכמת הרב התורני הוא הרב המלך יהודה רוזאניס ע"ה ראיתיו שכותב על דברי הש"ך והלחם משנה וצ"ע, לומר דאפשר שלא השיג דעתם, עליו אני אומר אשריך אברהם אבינו שרבינו יהודה רוזאניס יצא מחלציך".

החיד"א בשם הגדולים כותב: "שבכמה מקומות שיש איזה דברים קצרים בספר משנה למלך ובפרט בשכותב להשיג על האחרונים כל זה לאו מר חתים עלה ואינו מתורת רבינו, רק הן הן דברי הרב מר חמיו מהר"א רוזאניס והרב העתיק דברי מר חמיו בגליונות ומצאם מהר"י כולי מכתיבת ידו וחשב דתורה דילה היא זה קבלתי מפום רבנן קשישי". עוד שם "ויותר שניכר תוקף גדולת תורתו וסדר לימודו ובקיאותו בספריו הנוראים, עוד מדובר בו נכבדות עשר ידות חכמה ובקיאות וענוה גדולה". עוד שם "אמנם ידענו נאמנה מזקני רבני קושטנדינא יע"א שידעו שמה שלא הדפיס הרב הן בעודו חי היה לפי רוב הענוה הקבועה באמת בלבו והיה אומר מה יתן זה לפום רבנן".

רבינו נשא לאשה את בת דודו ביתו של הגאון רבי אברהם רוזאניס [הראשון] שהיה סיני ועוקר הרים [שם הגדולים]. ומדבריו מביא רבינו במשנה למלך הלכות מכירה פרק י"א הי"ה, הלכות אישות פרק ד' הלכה י"ג, ובהלכות גירושין פרק ט' הלכה ט' ופי"א הלכה כ"א. וכן בספר פרשת דרכים מביא רבינו דברים בשמו בדרוש חמישי ומכנהו "הרב מר דודי ז"ל. וכמו כן הוא נמצא חתום על כתב חרם על נתן העזתי ועל מעללי השבתאות יחד עם רבני קושטא [נדפס בקיצור ציצת נובל צבי].

אף ישיבה הקים רבי יהודה בקושטא, בית ועד לחכמים והרביץ בה תורה לעדרים, ובלשונו של הר"ר אברהם רוזאניס בהקדמה "ויותר שהיה חכם הרבה גבולו פועלים לתורה, כולהו רבנן דמתיבתא מרב יהודה גמרי כל יומא ויומא שמעתתיה בפומייהו". מגדולי תלמידיו היו מהר"ר יעקב כולי זצ"ל [עיין להלן], ומהר"ר חיים קמחי זצ"ל.

בני דורו מפליגים בשבח למדנותו, ענותנותו ואורח חייו. בנוסף כיהן כדיין. בחשוון ת"ע [1709] נמנה עם רבני העיר המאשרים הסכמה של בית דין איסור והיתר. למן שנת תע"א [1711] ואילך חתם עם רבני העיר על הקדמות והסכמות לחיבורים שנדפסו בעיר. בידינו עדויות על ישיבתו בדין בעיר בבתי דין שונים בר"ח שבט תע"ד [1714], בכ"ב חשוון תע"ה [1714] ובשנת תפ"ג [1723], וכן חתם על פסקים שונים ואישר פסקי דין. רבי ראובן מזרחי היתנה פסק דין שכתב באישורו ע"י ר' יהודה רוזאניש, וציין שעד שתגיע תשובתו אין לפסק תוקף. בא' טבת תפ"ו [1725] חתם עם רבני העיר על תקנת המדודים ובתפ"ז [1727] חתם על איגרת שליחות שניתנה לר' משה ישראל. בגין ענותנותו לא הדפיס את חיבוריו בחייו. הוא מינה את רבי אפרים נבון לדיין. בשנת תע"ד [1714] חתם עם רבני העיר על החרם נגד נחמיה חיון, אולם בשנת תפ"ה [1725] נמנה על שלושת רבני קושטא שהתירו לו את החרם, בתנאי שיפרוש מהקבלה ומאמונותיו השבתאיות. בכך קומם נגדו את שאר רבני העיר. נראה, כי בעקבות זה פרצו קנאים לביתו, ונטלו שלושה מחיבוריו, ומה שנשתמר נאסף והותקן לדפוס לאחר פטירתו בידי תלמידו.

"דן ידין עמו, כאשר ישאל איש בדבר האלהים וכל היוצא מפיו הן הן הדברים שנאמרו למשה מסיני, ומשפטיו עם ישראל" [מהר"א רוזאניש בהקדמה]. ואף שהיה דיינא רבה ואב בית דין כותב החיד"א בספרו 'שיורי ברכה' חושן משפט סימן י' "שמעתי מהרב החסיד המופלא מהר"ר גדליא חיון זצ"ל שבנערותו הן בעודנו אתרא דקושטאה שמיה הלך להגאון רבינו מהר"י רוזאניש זלה"ה לשאול דין איסור והיתר ממנו. ופתח השלחן ערוך ואמר לו ראה בני השלחן ערוך אומר כך וקרא לפניו דין השלחן ערוך. וכבר נודע גדולת הרב ז"ל שהיה מפורסם בבקיאותו וזכירתו ועם כל זה בדין הכתוב בשו"ע לא רצה להורות לו הדין עד שפתח השלחן ערוך וקרא לו הדין".

כשהגיע בעל המחנה אפרים לקושטא מינהו רבינו לדיין בבית דינו ובהלכות חמורות לא היה פוסק ללא הסכמת רבינו, ראה במחנה אפרים הלכות שבועות סימן א' "אם יסכימו עמי גדולי המורים הרבנים המובהקים אשר בעיר ואם קושטנדינא ובפרט לדעתיה דמר אני צריך הוא הרב המופלא אבי התעודה כמהר"ר יהודה רוזאניש ה"י ואם יסכימו עמי אעשה כדברי הצעיר אפרים נבון". וכן בהלכות אישות פרק ד', ובהלכות זכיה ומתנה סימן א'. וכן על פסקים רבים חותמים שניהם יחד ראה בשו"ת משאת משה לרבי משה ישראל חושן משפט סימן נ' "ראינו דברי הרב הפוסק וכו' והדין דין אמת ולראיה באנו על החתום פה קושטאנדינה אדר שנת תפ"ב יאודה רוזאניש אפרים נבון".

בפי חכמי הדורות רבי יהודה רוזאניש נקרא "הרב תנא".

בספר 'תורת הקנאות' לרבי יעקב עמדין חותם רבינו עם רבני קושטא על מכתב להראות תעתועי הנוכל נחמיה חיון מספיחי השבתאות [עמוד 64], וכן חותם שם נגד הנוכל חיים מלאך [עמוד 60].

רבינו נפטר לבית עולמו בשמיני של פסח כ"ב ניסן תפ"ז [1727] בהיותו בן שבעים שנה הוספד בשאלוניקי בשבת ה' באייר תפ"ז בידי הגאון רבי יוסף דוד בספרו "יקרא דשבבי" דרוש קד, דף קפט, ע"א: אשתו שרה נפטרה בצעירותה בח"י בשבט בשנת תס"ג [1703] ומצבתה מצויה בקושקונג'וק.

דרך החיבור – הרב המסדר

כידוע רבי יהודה לא הדפיס את ספריו, והסיבות לכך הובאו שם הגדולים בזה הלשון "הרב פרי תואר בסימן פ"ד ס"ק י"ג כתב ששמע שהרב לא רצה להדפיס חיבורו בחייו לבל יעמוד חי ויטעה בכונות דבריו ויחשוב שהשיג עליו עכ"ד. והרב אור החיים הנזכר כתב לפי אשר שמע הוא זצ"ל, אמנם ידענו נאמנה מזקני רבני קושטנדינא יע"א שידעו שמה שלא הדפיס הרב הן בעודו חי היה לפי רוב הענוה הקבועה באמת בלבו והיה אומר מה יתן זה לפום רבנן".

לאחר פטירתו של רבינו התמסר רבי יעקב כולי לכתביו של רבינו והוציאם לאור, עבודה רבה היתה לפניו ואלו דבריו בהקדמה "נאמן עלי כמה גדול כח של מלאכה, ולבי ער לילו כיומו ראוי להיות חוזר כל כתבי הקדש, בין רגע לרגע לא נתחלף לי והיד כותבת אלכה נא השדה ואלקטה".

ובשו"ת יוסף אומץ סימן ק"ה כותב החיד"א: "ומהר"י כולי זלה"ה המסדר שכל ידיו והפליא לעשות עלה בקב"ץ ופנה לסובב ולא הניח דף או גליון או רשימה שלא סידר והיד כותבת ואין ספק כי מלאכה גדולה עשה ובא שברו כפול מן השמים".

את הדרשות שבספרו פרשת דרכים דרש רבינו בבית הכנסת כמו שכתב בספר בתי כהונה לרבי יצחק רפפורט בבית אבות דף ל' "הרב המופלא גדול הדור כמהר"י רוזאניס נר"ו בהיותו יושב ודורש בבית הכנסת חדש בית הלוי תמה על מה שפי' רש"י עלה דההיא דאל ישאל צרביו" וקושיא זו מובאת בספר בדרוש י"ג.

חלק גדול מכתבי רבי יהודה נגנב כפי שכותב רבי יעקב כולי בהקדמה "ומוצא אני מר ממות כי רובא דמנכר אוריתא היא חסורי מחסרא גזילה יש כאן והנה שלשה ספרים ארוכים ומתוקנים מזה ומזה הם כתובים ספו תמו נאמרה שליחות יד למטה חבל על דאבדין".

הרב המסדר רבי יעקב כולי נולד בשנת ת"ן בירושלים, לאחר מכן הגיע לקושטא להדפסת ספרי רבו המהר"ם בן חביב והתוודע אל רבי יהודה, שנתיים שהה רבי יעקב כולי במחיצת רבי יהודה עד שרבי יהודה חלה ונפטר, הסתלקותו עשתה רושם קשה על רבי יעקב כולי כפי שנראה בהקדמתו לספרו פרשת דרכים. ואז התמסר לכתבי רבי יהודה ושנה אחרי פטירת רבי יהודה בשנת תפ"ח יצא לאור בקושטא א). "פרשת דרכים", הספר כולל: כה דרושים בהלכה ובאגדה. נפסח להם "דרך מצוותיך", על מנין המצוות, ונספחו גם הערות לספר החינוך. בהוצאת חיבור זה תמכו אחי המחבר. ב). "משנה למלך" בספר זה חידושיו סובבים על ספר משנה תורה להרמב"ם, אך הוא לא נתחבר עליו. ספר זה נדפס בתחילה בקושטא תצ"א, ארבע שנים אחרי פטירת מחברו, פסח תפ"ז, בספר נפרד, ורק שמונה שנים לאחר מכן נדפס יחד עם הרמב"ם. עורכו היה רבי יעקב כולי תלמידו, וחיבור זה דן בנושאים תורניים רבים, ורבי יעקב ראה לנכון לסדרו על סדר הלכות הרמב"ם ז"ל אבי התעודה, וכשמו כן הוא משנה למלך, כי הדברים סובבים על ספר משנה תורה. הספר גם בתוספת הגהותיו של רבי יעקב כולי ומכאן שמו "הרב המגיה". כמו כן הדפיס את ספרי סבו המהר"ם בן חביב, וכן הוא מוכר בספרו "ילקוט מעם לועז". ונפטר בי"ט אב תצ"ב בהיותו בן מ"ב שנים בלבד.

ספרא רבה היה רבי יעקב כולי וכך כותב החיד"א בשם הגדולים "עזרת נשים מהרב הגדול המהר"ם בן חביב ובסופו תשובות לבן בתו החסיד העניו כמה' יעקב כולי המחבר ספר מעם לועז לזכות את הרבים והמסדר הספר הנורא משנה למלך ופרשת דרכים ושמעתי מקדושת וחסידות מהר"י כולי ז"ל ושקידתו בתורה. וראיתי קונטרסים ממנו בב"י שכל מה שהיו מחדשים בישיבת הרב הגדול מהר"י רוזאניס ז"ל וחבריו הרבנים ז"ל היה כותב בשמם. וכן כמה קונטרסים מחידושיו כ"י. והוא סדר ספרי הרב מר זקנו ז"ל גט פשוט שמות בארץ עזרת נשים וסידר הספר הנורא משנה למלך, וקיבץ כל גליוני הספרים וכל ניירות וזכרונות וחיבר ספר הבהיר משנה למלך וגם ספר פרשת דרכים שהיה בלי סדר ומעורב ונתח אותו לנתחיו וחיבר דרכ"י נועם ורוחו הוא קבצן. וראיתי קצת מפרשת דרכים כ"י מהרב ז"ל וברכתי ברוך שחלק מחכמתו והכרתי תוקף פעולת צדיק מהר"י כולי ז"ל הפלא ופלא כי היה סופר מהיר ובקי בה"ס ובפוסקים ומפרשים וכנראה בספר מעם לועז אשר חיבר לזכות את הרבים אשריו ואשרי חלקו".

התולדות מתוך ספר "פרשת דרכים", במבוא

רבי יהודה שאקי

כיהן כראב"ד קושטא. לימים עלה לצפת התישב בה ונמנה בין גדולי רבניה, וישב בה על כסא הרבנות בצפת. נפטר בזמן הרעש הגדול בשנת תקצ"ז [1837] בצפת.

רבי יהודה שמואל פרימו

'אמרי שפר'

הרב המופלא שבסנהדרין כמוהר"ר יאודה שמואל פרימו זלה"ה. נולד בשנת שצ"ד [1634] בערך. נתחנך במצרים. ישב זמן מה בסופיה. היה תלמידו של רבי יהודה שארף והוא מזכירו רבות בספרו "אמרי שפר". בשנת תכ"ב יצא בשליחות ירושלם לטורקיה.

בשנת תל"א ישב על כסא ההוראה, היה ראש בית דינה של אדרינופול ומרביץ תורה שם.

בצעירותו היה מן הנוהרים אחרי שבתי צבי שר"י ואף שימש כעוזרו ומזכירו. אך בערוב ימיו התחרט ואף גירש את אברהם שמואל קורדוזו השבתאי מן העיר. אך גם המתנגדים והלוחמים בשבתי צבי נהגו בו כבוד כל ימיו, שכן היה גדול בתורה ובחכמה. החיד"א כותב עליו "שמו נודע בשערים", דבריו מתוארים כ"דרושים נפלאים מלאים זיו מפיקים נחמדים מזהב ומתוקים. ומביא חידושים; רבים ממנו בשמו. הוא מכנהו "מופת הדור", תואר שכמעט ואין למצוא בספריו של החיד"א על איש.

חיבר שאלות ותשובות בהלכה וכן ספר דרושים יקרים בשם "אמרי שפר" שסופח לספרו של חתנו רבי משה הכהן "בהונת עולם" [קושטא ת"ק]. במכון לתצלומי כתב יד נמצאים צלומי כתב יד של שו"ת וחידושים [ניו יורק קולומביה 852/2 ס' 20635]; חידושים על מדרש [סינסינטי 629 ס' 21960]; קובץ בקבלה [ניו יורק קולומביה 20. 1 ו. 38 ס' 16572]; ביאורים על התורה [ניו יורק ליהמן 14 ס' 25189]. כמה תשובות ממנו בשו"ת "ברם שלמה" לרבי שלמה אמרילין.

ביום ט"ו בניסן תס"ח [1708] נפטר באדרינופול. על מצבתו כתבו; "ויקונן דוד את הקינה הזאת, ויבך אל קבר אב נר ישראל, וימנו שמואל קינה מיבעי ליה, עיני עיני יורדה מים על ראש גולת אריאל, מר שמואל אריה דבי עילאי, וידע כל ישראל מדן ועד באר שבע, שב"ח פה נאמן שמואל, זה האיש מרגיש האר"ש, הנה ארש"ו אר"ש ברזל, קלא דלא פסיק כאבות דשמואל, ונר אלקים טרם יכבה בהיכל ה', הלבתא כוותיה באיסורא ובדיני כשמואל, וכל הני מילי מעלייתא דאמרו רבנן אמרי מבית מדרשו של שמואל, כל רז לא אניס ליה מעשי בראשית ומרכבה, להודיעך כחו דשמואל, היום קשה לישראל כיום בא השמש בצהרים, כי נח נפשיה דשמואל אז יצ"ר משה את הצ'רה. ביומא דמשלם נמניה דמר שמואל, עין במר בוכה אבי ראה גם ראה, כי הגיע זמן המקרא, ויקרא ה' אל שמואל, אוי אריאל אריאל, יהודה יעלה חד בדרא, יפתח בדורו כשמואל, מכנף הארץ כי יפלא דבר למשפט, ידיעתו מכרעת ואיתמחי גברא, ויגדל שמואל ושיחתו קלה דבר הלמד מענינו, גמרא וסברא כל מילי דשמואל, הן אלה קצות דרכיו, לו זרוע עם גבורה, עד כי יבוא מרבה המשרה ויקם שמואל, מצבת רבינו שבגולה ובישראל גדול שמו...

שם הגדולים בעדכו; תולדות חכמי ירושלים; שלוחי ארץ ישראל; יהודי המזרח בארץ ישראל

רבי יהודה שרבי

הגה"ק רבי אליהו הכהן מאיזמיר בספרו "מדרש האיתמרי" דף פט מביא שמועה ממנו, וכותב: "שמעתי מהרב הגדול כמהר"ר יהודה שרבי...".

רבי יהונתן ן' נעים

מחכמי איזמיר. מתואר: "הרב הגדול". נפטר לערך בשנת ת"צ [1730] ומעלה.

רבי יהוסף ן' יעיש

מגדולי קושטא, ומראשי הקהל של ק"ק גירוש. היה בנו הגדול של רבי אברהם ן' יעיש [השני]. רבי יהוסף היה רב ומשורר ששירים רבים ממנו נמצאים בכתב יד. בשו"ת מהרימ"ט בהקדמה חלק א', כותב הגאון רבי משה ב"ר יוסף מטראני זלה"ה, דברי שבח וקילוסין על "... בני הרב הגדול כמהר"ר אברהם ן' יעיש ז"ל מגזע היחס והמעלה... שנים מהם ראשי עם בענוה ויראה שרי קדש בקדושה ובטהרה ושנים מהם ראוי שתשרה עליהם שכינה מצויינים על התורה ועל העבודה באמת ובאמונה במלחמתה של תורה... גדול שבכולם הרב כמהר"ר יהוסף ן' יעיש... קטון שבכולם מרינו הרב שיחיה כמהר"ר יום טוב ן' יעיש ארי שבחבורה. והרב אבא מארי זלה"ה... ונקשרה נפשו בנפשם... לקבוע ישיבתו עמהם... בישיבת קהל קדוש גרוש... ועשה תורתו קבע בבית נשיאי ישראל בני יעיש... עשרים שנה".

רבי יהוסף נפטר בקושטא בח' באייר בשנת שס"ו [1606].

רבי יהושע אברהם יהודה 'עבודת משא'

החכם הכולל הגאון העצום סבא קדישא המאור הגדול, הרב המובהק רבי יהושע אברהם יהודה זצוק"ל, מחבר הספר 'עבודת משא', נולד באיזמיר בשנת תקכ"ה [1765] וחי בה בסוף המאה השמונה עשרה ובמחצית הראשונה של המאה התשע עשרה. הרביץ תורה באיזמיר. רוב הפרטים הידועים עליו הם מדברי עדותו על עצמו. אביו, הגאון רבי חיים יהודה אליעזר, שנפטר בשנת 1780, היה מבני עלייה, תלמיד חכם שהעמיד תלמידים רבים וחיבר את הספר "שמחת יאודה"[104]. בעודו נער התייתם רבי יהושע אברהם יהודה מאביו ונפל עליו עול אחזקתן של אחיותיו. פטירת אביו השפיעה עליו קשות. הוא הצר מאוד על שזכה ללמוד אצל אביו רק ארבע שנים וחש בודד ועזוב 'כי הן בעון אני נשארתי נפש נענה, בן ט"ו שנים בלי משען ומשענה כי לא זכיתי ללמוד לפני עט'ר [עטרת ראשי] רבי אבא ז"ל כי אם ד' שנים'[105], ואת זקנו רבי יעקב אלבעלי, שהיה בן זמנו של רבי חיים בן רבי דוד אבולעפיה ושיחד עמו קבע נוהל בקשר לשבועה שנשבעו בעת ערעור על 'עריבת מס'[106].

עד גיל עשרים ושתיים למד רבי יהושע אברהם יהודה אצל הגאון הרב רפאל בן רבי יהודה אשכנזי, בעל ספר 'מראה עינים'. הרב רפאל אשכנזי היה אחד משלושת הרבנים שעמדו בראש קהילת איזמיר בתחילת המאה התשע עשרה, בימים שאחרי הרב רפאל יצחק מאייו והרב רפאל יוסף חזן[107]. בשלב מסוים התמנה רבי יהושע אברהם יהודה לפקיד העיר. בתפקידו זה קיבל שכר מקופת הקהילה, והיה ממונה על רישום הכנסות הקהילה והוצאותיה. כמו כן היה עליו להיות נוכח בשעה שמישהו מאנשי הקהילה נשבע בקשר ל'עריכת המס' שלו. לדברי הרב יהודה לא היתה זו משרה מכובדת, ובלשונו, פקיד העיר 'בגדר משרת העיר הוי ולפעמים מגיע להו מניעת כבוד'[108].

הטרדות, עול הציבור ועל כולם מצב בריאותו הלקוי הכבידו עליו מאוד. האיש הכאוב וידוע החולי היה אביהם הגאה של שלושה בנים. בנו בכורו, רבי חיים יאודה אברהם, היה רב ודיין[109]. השני, רבי רפאל בנימין אברהם, היה מומחה בענייני טרפות, והשלישי, הנכבד מכולם, רבי ברוך אברהם, היה חתנו של הרב רפאל יום טוב אשכנזי. רבי ברוך אברהם עזר לאביו להביא לדפוס את ספר עבודת משא[110]. הוא החל בכתיבת הסבר לתקנות בהסתמכו בראש וראשונה על 'משא מלך', קובץ מקוף בענייני מסים של רבי יוסף אבן עזרא[111]. מאחר שראה בכך 'מלאכה ואינה חכמה עבודת עבודה', קרא לספרו 'עבודת משא'[112]. באחת השריפות הרבות שפקדו את העיר עלו באש כל כתבי היד המקוריים של תקנות הקהילה וכן כתבים שלו עצמו בנושאים שונים. באותה שעה שהה הרב יהודה בכפר, וכתב היד של הספר עבודת משא היה אתו. הוא הצטער מאוד על חידושי התורה שלו שנשרפו, אך ראה זאת כמופת וזכות, שכתב היד של עבודת משא, שהפך להיות המקור היחיד של תקנות הקהילה, נצל. הרב יהודה התגייס במשנה מרץ

104. רבי חיים יהודה אליעזר נפטר בי"ד באלול התק"מ. ראה: פריימאן, עמוד 146.

105. שם, דף כו ע"א, ע"ב; גט פשוט, סימן קכט; פרומקין, חלק ב, עמוד 27–29.

106. עבודת משא, דף כג ע"א; על רבי יעקב אלבעלי ועל רבי חיים בן רבי דוד אבולעפיה ראה בערכיהם.

107. עבודת משא, בהקדמה; על הרבנים רבי רפאל אשכנזי, רבי רפאל יצחק מאייו ורבי רפאל יוסף חזן ראה בערכיהם.

108. עבודת משא, דפים א' ע"א, ב' ע"א, מג ע"ב.

109. שם, הקדמה, עמוד ב; הרב חיים יאודה אברהם נפטר באיזמיר בי"ח בכסלו שנת התר"ט [1848]. ראה פריימאן, עמוד 149.

110. על רבי יוסף איסקאפה ראה בערכו.

111. רבי יוסף אבן עזרא היה אחד מתלמידיו המובהקים של רבי שמואל די מדינה. היה רב בסופיה וספרו 'משא מלך' יצא לאור בשלוניקי בשנת 1601. ראה שפיגל, פתח דבר. הרשד"ם, רבי שמואל די מדינה, מגדולי החכמים בשלוניקי ובטורקיה במאה השש עשרה. ראה מרגליות, אנציקלופדיה לגדולי ישראל, כרך ד, עמוד 1338.

112. עבודת משא, הקדמה, עמוד ב'.

להוציא לאור את חיבורו. הוא הצליח לשכנע את הגביר חיים ירמיה דאנון לממן את הוצאת הספר, ובעזרתו יצא הספר לאור בשאלוניקי בשנת 1846[113].

כשסיים את כתיבת ספרו עלה הרב יהודה לארץ ישראל. לפי אברהם גלנטה נפטר בשנת 1844, כלומר, לפני שספרו ראה אור[114]. ואולם, רבי חיים פאלאג'י מספר, שבעקבות שאלה שהופנתה אליו כתב הוא אל רבי יהושע אברהם יהודה בארץ ישראל. הוא שלח את מכתבו לירושלים בתחילת סיוון שנת התר"ו [1846], והרב יהודה ענה באמצע חודש אב של אותה שנה. לפי מידע זה עדיין חי הרב יהודה באב 1846[115]. מידע נוסף, המצוי אצל אריה ליב פרומקין, סותר גם הוא את דבריו של גלנטה. פרומקין מוסר שרבי יהושע אברהם יהודה 'אב בית דין וראש מתיבתא בקהילת קודש איזמיר', עלה לארץ ישראל, חי בירושלים כשלוש שנים ונפטר בה בשנת תר"ט, [1849]. הוא מביא את הנוסח הכתוב על מצבתו: 'הרב החכם הכולל רבי יהושע אברהם יהודה בן האשה ריינה בעל ספר עבודת משא נלב"ע [נפטר לבית עולמו] ח' טבת תר"ט [1849][116].

נספד בספר "ארצות החיים", דרוש א'. ושם הגר"ח פאלאג'י זצוק"ל כותב עליו: '...איש החסד ומלבשתו ענוה ויראה ושלם בכל מדות טובות שמנו חכמים ואין צורך להאריך בשבחיו כי לא ניחא ליה למר...'. ראה גם כן בספר 'אברהם במחזה' דרוש יו"ד להספד.

המיסוי בקהילה היהודית באיזמיר, במאות ה–18–17, נחמה גרינהויז, תשנ"ז

רבי יהושע אברהם קריספין 'וישב אברהם'

דיין מרבני איזמיר. סבא דמשפטים, מר קשישא משיירי כנסת הגדולה, חיבר ספר 'וישב אברהם'. וספר 'אברהם במחזה'. חתנו היה בעל ספר "פתח הדביר" רבי חיים בנימין פונטרימולי זצוק"ל.

בשנת תר"ז [1847] נתמנה רבי יהושע כחכם באשי באיזמיר.

בהסכמות ובהקדמות רבות הוא חתום ביחד עם הגר"ח פאלאג'י על ספרי חו"ר איזמיר.

בנו רבי יום טוב מספר על הנהגות אביו. וכותב שהוא נהג בהנהגות נפלאות עם בעלי דינים שהיו באים לפניו לדון בבית הדין שכיהן י"ח שנים במתק לשונו וברוח שפתיו, דאפילו מי שהיה יוצא חייב בדין היה מקבל עליו את הדין בסבר פנים יפות, והיה יוצא מבית דינו שש ושמח וטוב לב, כאילו אדרבה הרויח ממון וזכה בדינו. והוא מספר עוד שנפשו של אביו אוותה לעלות לארץ ישראל ולשכון בה בירושלים אמנם מחמת כמה סיבות וחיסרון כיס לא עלה בידו, וכשראה כך, שלח שליח והביא מעפר ארץ ישראל בכדי שיכסוהו בעת קבורתו, וכציווי כך עשו בניו.

בצעירותו למד בישיבת "בית יעקב רבי" ולמד בחברותא עם הגאונים רבי חיים פאלאג'י, רבי פנחס רפאל די סיגורא, רבי חיים יאודה אברהם בעל ספר 'אחי וראש' ועוד חכמים שלימים היו מגדולי רבני איזמיר. כמו כן הוא ישב בבית דין ביחד עם הגר"ח פאלאג'י וביחד פעלו רבות ונצורות לחיזוק הדת בעיר.

היה בקשרי הלכה ונו"נ עם הגאון רבי חיים דוד חזן, ראה: 'נדיב לב' חלק אבן העזר, סימן יא, דף לז ע"א. סבל יסורין קשים ומרים בחייו, והיו איבריו מתפרקים. כמו כן שיכל שני בנים חכמים ובת מעוברת בחייו, ועם כל זה היה עובד ה' מאהבה, ועוסק בתפילה ובתשובה.

כה חקוק על מצבתו: עטרת ראשינו מורינו ורבינו מר קשישא כמוהר"ר יהושע אברהם קריספין זלה"ה בעל ספר "אברהם במחזה".

ט"ו לחודש תמוז התרט"ו [מצבות רבני וחכמי אזמיר].

---

113. שם, ע"א, ע"ב. הועתק המקורי שעמד לרשותי ושלפי מיטב ידיעתי הוא אחד הבודדים ששרדו, נמצא בספריית שבניו יורק. שמה המלא של הספרייה.

114. ברשימת האשכבות שפרסם גלנטה נאמר: 'החכם השלם המדוכה ביסורים בעל עבודת משא, יאושוע אברהם יהודה. 2 חשון 5604'.

115. חקקי לב, חלק ב, סימן מא, דף קמה ע"א; על רבי חיים פאלאג'י, רבה הראשי של איזמיר באמצע המאה התשע עשרה, ראה בערכו.

116. פרומקין, חלק ג, עמוד 192. בהערה שם מוסיף פרומקין שרבי חיים פאלאג'י הספיד את רבי יהושע אברהם יהודה באיזמיר והזכיר שהבן, רבי חיים אליעזר יהודה, נפטר באיזמיר בי"ח בכסלו של אותה שנה. האב בירושלים לא ידע על פטירת בנו באיזמיר. הספדו של רבי חיים פאלאג'י מובא בספרו, ארצות החיים.

בספר "אברהם במחזה" דרוש ט"ז, בניו כותבים שהם מצווים ועומדים מפה קדוש אדונינו זיע"א שלא לספר בשבחיו אחר אריכות ימים ושנים 'באשר יודע אני בעצמי דאנכי עפר ואפר...' אך רצוני שתאמרו עלי דברי תורה משני שבתות דהיינו בתשלום החדש ובתשלום השנה דוקא בלי שבחים כלל.

בק"ק אלגאזי שבאיזמיר ספד לו ידידו ועמיתו הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו "חלקם בחיים" דרוש ז' להספד. בזה הלשון: "ובשאני לעצמי חיובא רמיא עלי יותר מכל אדם לעשות לו הספד כראוי, יען זה לי עשרים שנה שהיה טוב שכן קרוב, והיינו מתפללים במעון הקדוש הזה ערבית בכל לילה ולילה, וגם היינו עומדים בבית ה' בלילות בישיבתנו, ולא נפל בינינו שום הקפדה ושום הפרש, אלא כאיש אחד חברים כי תמיד מידתו הטובה המה דמשים עצמו כמי שאינו".

בניו היו חכמים מופלגים בתורה. בנו הוא החכם אהרן קדוש ה' רבי אהרן קריספין זלה"ה בעל ספר "בית אהרן" שנפטר בחיי אביו. בנו השני רבי יום טוב קריספין מחבר שו"ת "בגדי יום טוב" ועוד. בנו השלישי הוא רבי יצחק קריספין מחבר ספר "שמו יצחק". הרביעי רבי שמואל קריספין בעל ספר "משק ביתי". היתה לו בת בשם רבקה שנישאה בחודש אלול בשנת תקפ"ה ליצירה (ראה: 'אברהם במחזה' דרוש ד' לנישואין). הגביר החכם כמוה"ר בנימין רודיטי היה חתן של רבי יאושע אברהם קריספין. ונשא את בתו מרים המ' קאדין. בתו מרת לאה תנצב"ה נישאה לגאון רבי חיים בנימין פונטרימולי בע"ס 'פתח הדביר' ואמא של מלכות לחכמים הנודעים לבית פונטרימולי זצוק"ל. גם אשתו של רבי יאושע אברהם הרבנית מרת מזל טוב היתה אשה צדקת עוסקת בעבודת הקודש ושירתה את בעלה הגדול, והיתה אוהבת תורה ולומדיה ורגילה לומר לבעלה, דלא ילמד את בניו אלא תורה ועל כן זכתה לבנים רבנן. היא נפטרה בשנת התרטו"ב תנצב"ה.

אלו הם חיבוריו:

א). "וישב אברהם" – שו"ת וחידושים בש"ס על סדר א–ב. אזמיר תרנ"ג. לספר זה נספח קונטרס "שמו יצחק" על סדר א–ב שו"ת וחידושי דינים, ובסופו קצת דרושים מבנו רבי יצחק.

ב). "אברהם במחזה", דרשות והספדים, לארבע שבתות השנה, ודרשות לנישואין, אזמיר תרכ"ט.

יש ממנו כת"י עמ"ס מגילה, הכת"י בגנזי החוקר הר"ר משה עמאר נ"י יו"ר מכון לחקר והוצאה לאור "אורות יהדות המגרב". וברשותו עוד כת"י השייך לבית משפחת קריספין מאיזמיר.

רבי יהושע אלעזר הכהן חמצי זלבש הכהן'

הגאון החסיד החכם השלם והכולל, בקי בהוויות אביי ורבא, ידיו רב לו במלחמתה של תורה, ארי שבחבורא, רב כהנא, חיליה לאורייתא כמוה"ר רבי חיים יהושע אלעזר הכהן חמצי זצ"ל, מגאוני חכמי ורבני אזמיר בדורו. חכם מופלא, חסיד ועניו, בעל צדקות וגומל חסדים. דרשן מצויין היה, ומחבר חיבורים נפלאים, בנושאים יחודיים ומיוחדים.

רבינו נולד באזמיר בסביבות שנת תקנ"ה [1795]. אביו, החכם רבי רחמים רפאל יוסף ב"ר דוד הכהן חמצי זצ"ל, היה מחשובי הגבירים בעיר, שלם במידות ובדעות, וביתו בית ועד לחכמים ולסופרים. כמו כן היה רבי רחמים תומך ומסייע בהוצאת ספרי גאוני דורו, ושמו נמצא בשערי והקדמות הספרים: אמר יוסף, לרבי יוסף אלקלעי שאלוניקי תקצ"א, דרך עץ חיים, לרבי חיים יצחק אלגאזי, שאלוניקי תקס"ד, דרכי היי"ם לרבי רפאל יצחק מאיו, שאלוניקי תקע"ג, חקרי לב, לרב יוסף רפאל חזן, ח"ב מיו"ד, שאלוניקי תקס"ו, ידו בכל, לרבי אליהו הכהן האיתמרי, איזמיר תרכ"ו, שער יאודה לרבי יאודה אלגאזי, שאלוניקי תקס"ה ועוד ספרים. חכמי ורבני דורו העריכוהו והעריצוהו בשבחים עצומים ופרסמו בספריהם את מעשיו צדקותו ומעשיו הטובים, למאות ולאלפים.

אף אמו מרת רבקה דמתקרי בכורה, בתו של מלך היתה, הגאון רבי חיים יצחק אלגאזי זצ"ל, מרבני ודייני אזמיר, בעל מחבר ספרים דרך עץ החיים, ועין יצחק.

רבי יהושע היה בעל מידות תרומיות שהיו חלק מאישיותו הכוללת. צדקתו וחסידותו היתה בל תשוער. במילי דשמייא

ובהנהגת הרבנות, תקיף היה ביותר, ולא חת מפני שום איש, וגם הוא לא נרתע לשנות מנהגים שיסודם בטעות בדין.

עודו רך בשנים הקריבוהו הוריו לפני גאוני הדור, לקבל תורה מפיהם. מהם קנה תלמודו, ולא חיסר מדבריהם מאום. גם סגנון כתיבתם קיבל מהם, והמה עמדו לו בקנה כל ימיו. הוסיפה העובדה שהוריו הקימו בית מדרש מיוחד לתורה ועבודה בתוך ביתם כאמור, דבר שהטביע חותמו בקרבו למן קטנותו.

חבריו ועמיתיו בתורה היו מטובי הרבנים בזמנו הרבנים: הגאון רבי אברהם פאלאג'י, ואחיו רבי יצחק, רבי חיים בנימין פונטרימולי, ורבי יצחק ג'וקאקריל זצ"ל.

ידידות מיוחדת היתה לו עם בן רבו המובהק, ה"ה רבי רחמים נסים יאודה די שיגורה זצ"ל, בעל מח"ס מגיד מראשית וספר עקב ענוה. בספריו של רבינו נמצא כמה דברים שרשם מפיו, וגם שו"ת ארוכה מאר"ש ורחבה שחיבר, ובסוה"ס אף נתן לו מדור לעצמו [לבש הכהן, דף פו"ר ע"א: "והוא תורתו של רבין חסידא הרב כמוהר"י דש"ץ", והשו"ת בדפים זרוע. וראה שם בדף לו ע"ג: "אחד המיוחד עמיתי בתורה הדר הוא, רב אחאי גאון הרב השלם כמוהר"י דש"ץ". ובדף צו ע"ג, קמט ע"ב, רג ע"ג]. ואכן כמים הפנים אל הפנים, החזיר לו הר"י דש"ץ אהבה וחיבה, וכמו שנראה בספרו מגיד מראשית, פירוש על הגדה של פסח [אזמיר תרמ"א, דף ס ע"א], שמביא פירוש מ"רב אחאי גאון והוא כהן, מע' כמהר"ר חי"א הכהן חמצי נ"ו". ובספרו עקב ענוה [אזמיר תרמ"א, דף סה ע"ג]: "חקר רב אחאי ורב רחומאי אישי כהן גדול, כמהר"ר חי"א הכ"ח נר"ו יל"א". גם בספר ולבש הכהן [ס"ה ע"ד] נמצא חקירה ששלח רבינו אל ידידו זה, והוא השיב לו באהבה רבה, וכה דבר: "אפס כי עז נפלאת אהבתך לי מפני שהיא עזה, אשר אם יהיה השנים האלה טל ומטר, וגשם שוטף תשטוף צפיחית נופת ארץ, לא יוכלו לכבות את האבה חיבה יתירה, שאין לך כל נימא ונימא ושעריך תהלה, שלא יזכרו ולא יפקדו בלבי". ויש לציין שאף פטירתם היתה בשנה אחת, ועל ידי אותה המחלה, דבר שהיה לפלא ולשיחת הבריות, מעיד על גודל אהבתם וקישורם זה עם זה [ראה להלן דברי רבי אברהם פאלאג'י בהספדו על רבינו].

גם הגאון העצום רבי ישעיה יוסף פונטרימולי בספרו 'פני יוסף' פרשת ויצא דף לח, כותב: 'וראיתי במכתב לרב נהוראי ידידנו מעלת הרב כמוהר"ר אלעזר הכהן חמצי נר"ו...'.

מדותיו התרומיות של רבינו, היו חלק מאשיותו הכוללת. צדקתו חסידותו היתה בל תשוער, והיא ניכרת בכל ספריו ואמריו. למשל, מעל גבי כל עמוד מכתיבותיו שבכתב יד ושם: "בש' ה' נ"ו לעשות נר"ל – בשם ה' נעשה ונצליח לעשות נחת רוח ליוצרינו", זאת לבד המקובל לכתוב "ב"ה – בעזרת ה'". ודבר זה הינו פרט שולי מחסידותו.

הענוה העצומה שהיתה בו היתה לנס, כי לא החזיק מעצמו לכלום, תמיד יכנה עצמו בתואר "כהן הדיוט", "כקוף בפני אדם", "חירגא דיומא", "אפרוח שלא נפקחו עיניו", ושאר בטויי ענוה, וזאת לאורך כל חיבוריו. בראש ספרו ולבש הכהן, במקום הקדמה והסכמות וכדו', כתב רבינו ב' עומדים במעלת הענוה ותועלתה. בפירושיו ישאר ויתחתר להנחיל מדה זו, שהפכיותה היא מהמדות המגוננות ביותר [לציין מיוחד ראוים ביאוריו להגדה של פסח, שהרבה מהם פירש על דרך מדת הענוה, ורבו מלפורטם, אציין רק על פירוש הארוך לקדש ורחץ וכו', ראה שם בספרו מעשה ח"א].

מהרבנים שמהם קבל תורה, נדע על החכמים הגאונים: רבי רפאל פנחס יאושע די שיגורה זצ"ל, המכונה בפי חו"ר דורו "הרב הפרד"ס", בעמח"ס אות היא לעולם ועוד, שהיה רבו המובהק, וסמך ידיו עליו בהוראה ובפסק. רבי רפאל יצחק מאיו זצ"ל, בעמח"ס שרשי הי"ם ודרכי הי"ם ועוד: רבי חיים פאלאג'י זצ"ל, ראש רבני אזמיר, רבי דוד אמאדו זצ"ל, בעמח"ס תהלה לדוד ועוד, רבי שלמה חכים זצ"ל, בעמח"ס כסא שלמה ועוד. אלו שנמנו כאן, מהם היו רבותיו המובהקים, ומהם רבני העיר שמפיהם קיבל תורה והנהגה לפרקים.

בסביבות שנת תר"כ [1860] עלה לארץ ישראל והתיישב בעיר חיפה שם כיהן כאב"ד ור"מ. בכהונה זו החזיק עם לפטירתו ושם מקום קבורתו.

רבינו נלב"ע בכ"ו אדר ב' שנת תרמ"א [1881]. על מצבתו בחיפה נחקק: "מצבת קבורת הרב הכולל הדיין המצויין תורתו אומנותו החסיד הענו קדוש יאמר לו כמוהר"ר חיים יהושע אלעזר הכהן חמצי זלה"ה. נתבקש בישיבה של מעלה יום כ"ו לחדש אדר ב. שנת התרמ"א ליצירה, תנצב"ה".

רבי יהושע אלעזר הוסיף באזמיר על ידי הגאון רבי אברהם פאלאג'י, ראה בספרו "אברהם את ידו", דרוש ה' לשבת הגדול, דף קכ"ה, ע"ד.

השאיר אחריו בנים מהם נדע על בן בשם רבי משה שפירוש משמו נמצא בספר 'ולבש הכהן' דף צו, ע"ב. כמה פעמים בספרי אביו, וגם בספר 'עקב ענוה' דף פא, ע"ב, ושם הוא מתואר: 'החכם המרומם'.

רבינו שקוד היה על דלתי התורה יומם וליל בהתמדה נפלאה, את חידושיו היה מעלה על הכתב, ונמצא לו כמה וכמה חיבורים יקרים.

אלו הם חיבוריו:

א). ספר כה תברכו... בדיני נשיאות כפים... מאלף ועד תי"ו... הצעיר יאושוע אלעזר הכהן חמצי ס"ט. ושנתי ערבה לי כה תברכו את בני ישראל לפ"ג, שאלוניקי, כולל: ד+רסג דף.

מהדורת ירושלים תשנ"ב שלפנינו: חידושי הדינים והמנהגים הקשורים ל"ברכת כהנים", מסודרים במערכות בסדר א"ב. בשני חלקי הספר מפוזרות ט' תשובות [ו' תשובות בחלק א' וג' תשובות בחלק ב). התשובות שבחלק א': עמ' טז–יז, עמודים קיג–קמה, עמודים קפד–קצג, עמודים רלא–רלה, עמודים רסה–רעט, עמודים רעט–רצד; התשובות שבחלק ב': עמודים שפט–שיצ, עמודים תכא–תכה, עמודים תנא–תנו. מהדורת ירושלים תשנ"ב יוצאת לאור בתוספת ציונים, מקורות ומפתח העניינים.

ב). ספר ולבש הכהן. דרושים יקרים וחידושים שונים, על התורה, נ"ך ואגדות הש"ס. כרך גדול ורחב ידים. נדפס באזמיר שנת תרמ"ט. כולל: ב+רפו דף.

ג). כת"י פירוש על פרקי אבות. אף הוא נדפס לראשונה מבת"י, בהוצאת "אהבת שלום", וקראו שמו "מעשה חי"א". וראה תיאור הספר ומעלתו במבוא שבראשו עמוד 20–19.

ד). כת"י פירוש על פרקי אבות. אף הוא נדפס לראשונה מבת"י, בהוצאת 'אהבת שלום', ירושלים תשס"א, ונקרא בשם "מעשה אבות".

ה). כת"י חיבור על תהלים. הזכירו בספרו ולבש הכהן דף רמב ע"ב.

ו). כת"י דרושים. הזכירם בספריו כמה פעמים, ראה בספר כה תברכו דף נא ע"א, ובספר ולבש הכהן דף קעא ע"א, ובדף ערב ע"א: "ובמ"א בדרוש שדרשתי פה עה"ק [חיפה] ת"ו, על לא טובה השמועה שבא מעה"ק ירוש' תוב"א, אל הלקח ארון האלקים גאון עוזינו ראשון לציון ה"ה כמוהר"ח אבולעפיה זצוק"ל, הבאתי...".

ז). כת"י מערכות וליקוטי דינים ע"ס א–ב. הזכירו בספרו ולבש הכהן דף מב ע"א, ובביאורו למסכת אבות: "ובמקום אחר בכתיבותי בדינים הסדורים ע"ס א"ב במע' הדל"ת הארכתי קצת".

קובץ חידוש תורה "מקבציאל", גליון כט, תשרי תשס"ה; "מעשה אבות" תולדות המחבר

רבי יהושע בן ראובן 'קול יהושע'

מחכמי ורבני קושטנדינא. חיבר ספר "קול יהושע", נדפס בקושטנדינא תק"ג.

רבי יהושע יוסף אלבעלי

מחכמי ורבני איזמיר. בצעירותו למד מרבו הג"ר חיים בנימין פונטרימולי בעל "פתח הדביר", והוא מציינו בספרו 'פתח הדביר' או"ח הלכות שבת סימן שמא, דף ערב, ע"ב: 'ותלמידי הותיק הארוס החכם הנעלה כה"ר יאושע אלבעלי הי"ו...'.

אביו הוא הגאון רבי יצחק אלבעלי בעל ספר "פרי העץ". דרוש שכתב מתורתו נדפס בספר "אמר יצחק" [אלבעלי] דרוש לס"ת. עם

פטירת אביו הגדול בשנת תר"ב, נתמנה בנו רבי יהושע יוסף במקומו כמלמד ומרביץ תורה בתלמידים.

בהספד שנשא רבי אברהם פאלאג'י עליו כתב: "יגדל הכאב מאוד ויותר לתלמידי דבי רבי אבהו בעל ספר פרי העץ ז"ל דכל ימיו מכאובים עב"ז לא ימיש מתוך האהל מרוב חשקו להרביץ תורה בתלמידים ובעת פקודתו ותהי זאת נחמתו דהניח אחריו בנו יחידו ממלא מקום אביו בחכמה וביראה... ועתה... ויבכו התלמידים על רבם... [אברהם את ידו, א, דרוש ה' לשבת תשובה, דף יא, א].

רבי יהושע מאיר

מתלמידיו של רבי חיים אבואלעפיה שבאו עמו מאיזמיר לטבריה בשנת התק"ק [1740], עם חידוש יישובה. עוד בשנה זו יצא כשד"ר הקהילה החדשה לתורכיה האירופית ולשאלוניקי. פרטים נוספים עליו אינם ידועים.

רבי יהושע משה [מירקאדו] קרישפין

מחכמי ורבני איזמיר. היה המגיה של הספר "ידו בכל" למהר"א הכהן האיתמרי זלה"ה. הגאון רבי יצחק פאלאג'י מציין בספרו 'אנך יפה' דף ר"ה, ע"ב, שהוא צירף אותו לבי"ד לגט. בערוב ימיו עלה לארץ ישראל, בה נפטר א' כסליו בשנת תרע"ב [1912].

רבי יהושע משה מרדכי קרישפין 'מים קדושים'

נולד באיזמיר בשנת תקמ"ו [1786]. היה גאון מובהק רב נהוראי, ארי שבחבורה, הרב ועצום מרבני מתא מחסיא איזמיר. היה דיין מצויין. אביו הוא החכם השלם והכולל רבי יצחק, וסבו של רבי יהושע הוא הגה"ק רבי מרדכי קריספין מרודוס בעל ספר 'מאמר מרדכי', ו'דברי מרדכי'.

רבי יהושע היה בעל מידות תרומיות וענותן גדול.

הג"ר יצחק פיג'ון זלה"ה בתשובה שנדפסה בספר 'עיני כל חי' דף קכז על מסכת זבחים, כותב על רבי יהושע משה מרדכי קריספין באלו התארים: 'המאור הגדול דנפיש נהוריה טובא, איש שהכל בו ספרא וספרי ותוספתא הלכות גדולות כי גדול מרדכי מרניהו רבא... את הדבר הקשה יביאון אל משה מפרק הרים ומשבר סלעים... מאיר עיני חכמים בהלכה...'.

את מעלותיו וסגולותיו המופלאות חרט בעט ברזל בנו הגאון רבי חיים יצחק, וזו לשונו:

נפלה עט"ר מאור עיני אזר"ן של חכמים באמת ובתמים הוא הראש תפארת ישראל רבי אבא זצוק"ל כי אמינא ולא מסתפינא דאין לנו תמורתו בכל מכל כל אשרי יולדתו אשכו"ל הכופר כאשר כל באי שער עירנו יבואו ויגידו צידקתו ואם באו לספר גודל חכמתו ושלמותו יכלה הזמן דאין חקר לתבונתו. הוא היה פסקן ודרשן ממלל רברבן גדול מרבן בקי בטיב גטין וקידושין מאין כמוהו, שוחט ובודק בהן בטרפיות מליץ טוב ע"כ שכיות חכם וסופר להבין ולהורות ולהלבתא לשטרות ידע לרצוי למארי בתו' קהל ועדה דינא בארעא גם הוא יורה בקי בחכמ"ת הדקדוק ובכל זאת מר באתריה והאיש משה עניו מאד לא היה מחשיב את עצמו לכלום משים עצמו כמי שאינו, ונקיטנא דהגם כי הוא היה גדול בתורה כ"כ ובשלמיות התורה כאמור ומדובר, עכ"ז מרוב ענותנותו אשר היה בו הוא היה אומר דהיה מחשיב את עצמו כמו בעלי הבתים מאחר דבזמן הזה אחסור דרי והת"ח אינם שלמים בתורה כל כך כמו דורות הראשונים וגם האחרונים ועל זה היה מתמעט ביתר שאת ויתר עז וגדולה ענוה דאשתכחת ביה כי על כן בהפקד איש כזה אוצר בלום לן יאות למיבבי לן יאות למיספד מספד מר ואם כל העולם כולו חייבים למיחם הספדא אני ענ"י יותר ויותר מה אעשה אותו הבן הנני צוח כברוכייא בייא בייא על סילוקו ש"צ עט"ר מו"ר ר' אבא זצוק"ל הכ"מ ומה גם ראוי להמ"ר עליו כי הן בעון נפטר בקצרות שנים ן' נ"ב שנה אוי לנו שכך עלה בימינו שנאבד כלי חמדה וחפץ יקר מרגלי' טובה כזה מן העולם והן אמת כי לא אלמן ישראל וברוך ה' העיר הזאת עיר גדולה של חכמים ושל סופרים האמנם מלא ע"כ גדותיו ושלם כמוהו בגו' אחד לא ימצא ואם נלך מסוף העולם ועס"ו לא ימצא כמוהו וצדיק וחכם כזה חכם במיתתו עושה רושם ומכירים כל העולם חסרונו ואינו כשאר כל הצדיקים

שתכף במיתתם אינם עושים רושם כי אם אחר פקודות' הרב' בעת מן העתים יכירו וידעו שאם היה הוא בעולם חי וקיים היה תועלת גדול לענין ההוא אשר יבא לפניכם וזהו משום שאינו מעורב עם הבריות שלם בכל המדות ובקי בחדרי תורה ורבים צריכים לו. משא"כ צדיק וחכם אשר היו רבים רבים צריכים לו בכל ענין וענין משום שלומותו וצדקותו וחכמתו כאדון אשר אנו עסוקים בהספדו עט"ר ר' אבא ז"ל דודאי תכף במיתתו וממש ביום פטירתו המה יראו ויביטו גודל חסרונו..." ["מים קדושים" דרוש ה].

בנו רבי חיים יצחק קרישפין כותב עליו בהקדמתו לספר אביו "מים קדושים". ואלו בחלקם של הדברים:

"מים עמוקים וגם דלה דלה, בטיב גיטין וקידושין דגמר לה לה מכד הוה זוטרי לגברי בן קט"ן נקי בהן ובשמותיהן שמות הגיטין, לפני גדולים ינחנו קשתותיו דרוכות, מאיר עיני חכמים תלי תלין של הלכות, ועוד ידו נטויה בטרפיו כרבי יוחנן, עוקר הרים וטוחנן, בדיני שחיטה ובדיקה, לא הניח פינה וזוית אפילו דקה מן הדקה, טבחא ומוהלא טפי מעלי, ובכל מקום ששואלין אותו רב גובריה ורב חיליה, ובכל זאת לא השיב ידו ועשה את עולתו, משה זכה וזיכה את הרבים מידי שבת בשבתו, חכמה ומוסר דברי תוכחות, וינהגם כעד"ר במדבר בע'רבה בער"ש נכוחות. מוסר השכל השקם שיח והייתם קדושים.

מים שאל שאלות ותשובות, ועל סדר ד' טורים כזויות מחוטבות גבי דינא דרבינא ורב אשי, כל הדבר הקשה יביאון אל משה, דמטמרן ליה גליין, שואל ומשיב מענין לענין, ויותר שהיה חכם עוד למד דעת את האדם הרבה גבולו, העמיד תלמידים הרבה אשר נטה שם אהלו, צור תעודה, מאז הבקר על התורה ועל העבודה, והיה מידי עוברו לפני התיבה משלים פרשיותיו עם הציבור בדקדוקיה ובטעמיה, מרגלה בפומיה חסרות ויתרות כפתוריה ופרחיה, כנתינתן מסיני בספר נכתבין, אתוהי כמה רברבין, תפילת ישרים רצונו, לרצויי למאריה רצון קונו, הבוחר בשירי זמרה, אז ישיר משה ראה ויספרה, משמח אלהים ואנשים, בקהל קדושים".

התכתב בהלכה בענין ירושה עם הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה. חיבר ספר "מים קדושים" קצת שו"ת ח' סימנים השייכים לחושן משפט ואח"ב י"ח דרשות לזמנים, לשבתות ולהספד. ובסופו ליקוטים על פסוקי תנ"ך ומאמרי חז"ל. הספר נדפס בשאלוניקי תרי"ב.

בנו כותב בהקדמת ספרו של אביו 'מים קדושים' ח"א שהחיבור הוא שארית הפליטה מעשרת חיבורים וספרי המחבר שנשרפו, ובניהם הליבות עולם ודרושים, ניצל רק אחוז ממאה לפי דבריו. נפטר בן נ"ב שנים בשנת תקצ"ח [1838]. בניו של רבי יהושע הם: רבי חיים יצחק, רבי יאודה, רבי יעקב ורבי נסים.

הגה"ק רבי פנחס רפאל די שיגורה זצוק"ל, כותב בתשובה ['מים קדושים' חושן משפט סימן ו] שהשיב לרבי יצחק בנו של רבי יהושע משה ן' למעלת הלא זה הו"ד והדר כלו כהדרת רב אחאי גאון אור יקרות וקפאון ספרא רבה ויקירא ארי שבחבורא ידיו רב לו במלחמתה של תורה לו זרוע עם גבורה מעלת הרב המובהק כמה"ר יאושע משה מרדכי קריספין נר"ו...'.

רבי יהושע משה מרדכי קרישפין זצוק"ל נתבש"ם ונטמן באיזמיר.

רבי יהושע משה צונצין

ישב בקושטא. סייע בידי רבי מאיר קרשקש להדפיס את ספר "תשב"ץ" באמשטרדם בשנת תצ"ח [1738]. בהקדמתו לספר זה כותב רבי מאיר קרשקש: "עד שבאתי לעיר... קושטאנדינא... עשו עמי חסדים לאלפים... וגם הגבירים המפורסמים החכמים הנבונים כמה"ר יהושע משה צונצין י"א [ישמרהו אלהים] וכל אחיו ובני ביתם" [באותה הקדמה נזכר לשבח גם רבי משה בן' יהושע צונצין מאזמיר.

מחקרי ספר, עמוד 231, מאת א. יערי

רבי יהושע ן' שושן

מחכמי ורבני טורקיה. היה שד"ר. שמו נזכר בספר "גדולות אלישע" [דנגור]. יש ממנו תשובות בהלכה ובעיניינים מפרי יצירתו, ונדפסו ב"המאסף", ומתוכם ניכרת גדולתו וחריפותו בתורה. ראה

"מאסף" גליון ג' סימנים י', ל'. ובמאסף שנה שלישית סימנים ע"ב, צ"ו.

רבי יהושע צונצין

מחכמי ורבני אזמיר. נספד ביום י' ניסן תרל"ח [1838], והספדו הובא בספר "אברהם את ידו", לרבי אברהם ב"ר חיים פאלאג'י, חלק א', דף קי"ז.

רבי יהושע רפאל בנבנשתי 'שדה יהושע'

הגאון רבי יהושע רפאל בנבנשתי[117], מגדולי דור דעה מרבניה הנודעים של קושטנדינא עיר ואם בישראל, ונודע שמו לתהלה באהלי שם על ידי חיבורו החשוב "שדה יהושע" על תלמוד ירושלמי, אחיו של מאור הגולה רבי חיים בעל "בנסת הגדולה", נולד בקושטנדינא בשנת ה' אלפים שנ"ה – בערך[118] רבי ישראל, ממשפחת בנבנשתי הענפה, שהיתה אחת מן המשפחות החשובות ביותר בספרד, ומבניה היו מראשי ההנהגה הצבורית בספרד במשך דורות שלמים. ונסקור תחלה את מקור מחצבתו של רבינו.

מראשוני משפחת בנבנשתי הידועים לנו הוא השר רבי אברהם בנבנשתי, שר הבספים ויועצו של המלך יוחן השני בקסטיליה[119], וכשהועלתה שאלת נפיחת הריאה יצא בהסכמה עם גדולי דורו שלא לאבול נפוחה[120]. נולד בשנת ה' קנ, ונפטר אחרי שנת רטז[121].

בנו של רבי אברהם השר הוא דון יוסף[122]. ולדון יוסף שני בנים, הא' בשם דון וידאל, והב' הוא השר הנשיא והחסיד רבי אברהם[123].

בנו של רבי אברהם השני הוא החכם החסיד[124] דון יהודה בנבנשתי, שהיה אחד משלשלת הרבנים בשאלוניקי שנקראו עובדי עבודת הקודש[125], והתקין תקנות רבות[126], בה שימש זמן מה עד שנתמנה תחתיו רבי מאיר ארמה בנו של בעל "עקידת יצחק"[127] בספרד בשנת ר"ג [1443] ועם תחלת גירוש יהודי ספרד בשנת רנ"ב לקח כלי גולה ועקר עם רבושו ואוצרותיו לשאלוניקי עיר ואם בישראל, אשר פתחה זרועותיה ותקבוץ אל קרבה גדולי ישראל אשר נדדו בשנות הגירוש, וכך נהיתה שאלוניקי למבצר של תורה

---

117. כך חתמו שמם כל בני משפחת בנבנשת, פרט לרבי משה בנבנשתי הרופא שהיה חותם וינשתי. בנבנשתי פירושו בספרדית ברוך הבא.

118. כך מתארהו בנו רבי חיים בהקדמתו לבנסת הגדולה או"ח וחושן משפט.

119. בספר היובל סיני עמוד קמז, ובספר דברי ימי ישראל ח"ו עמוד 417, ובירחון האסיף תרמ"ז עמוד 133, מובאים תקנות וואלאדליד, אם כי בשינויים קלים ביניהם. בין התקנות נציין את המושג בית דין לערעורין – והוא שכל בעל דין רשאי להגיש ערעור על פסק הדין לפני רב המלכות [בתי דין וסדריהם ש. אסף עמוד 75].

120. כך מספר רבי חיים גאגין בספרו עץ חיים כת"י, נר המערב לרי"מ טולידאנו עמוד 68.

121. דברי ימי ישראל שם. רבי אברהם זכות כותב עליו בספר יוחסין עמוד 226 "והוא החזיק את התורה והסיר הרבה שמדות בממונו".

122. דברי ימי ישראל שם, ספר יוחסין והביאו סדר הדורות.

123. כך יתארהו רבי יעקב בן חביב בהקדמתו לעין יעקב. בספר יוחסין שם כותב שרבי יוסף אלבו בעל העקרים דרש במילתו של רבי אברהם השני וקרא עליו מילדי העברים זה. אמנם בסדר הדורות מביא בשם שה"ק שרבי יוסף אלבו נפטר בשנת ק"נ, ובאנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל בערכו מובא שנפטר בשנת קפ, ולפי האמור נמצא שנפטר אחר שנת קצ"ג.

124. כך מכנהו רבי שלמה בן רבי שם טוב עטייה בהקדמה לפירושו על תהלים.

125. אם כי בשאלוניקי היה רב מיוחד לכל קהילה, כמובא בשו"ת מהריב"ל ח"ב סימן עב ושו"ת מהרשד"ם או"ח סימן כו–לה ועוד, אך שלשת הרבנים שנקראו עובדי עבודת הקודש היו מתקנים תקנות כלליות לכל הקהילות. והם: רבי יהודה בנבשת, רבי יוסף פאסי, ורבי אלעזר השמעוני. וראה עוד בשלשלת רבני שאלוניקי שבסוף ספר חגור האפוד לרבי דוד פיפנו.

126. ראה שו"ת מהרשד"ם חיו"ד סימן לז, וסימן מ' בענין הנפיחה. ובשו"ת מהרלב"ח סימן א–ב. ובשו"ת מהריב"ל ח"ג סימן פז, והובא בבנסת הגדולה חיו"ד סימן לט בהגה"ט ס"ק נב, ומענין שאינו מזכיר שהוא קרובו.

127. ראה רוזאניס קורות יהודה בתורגמא חלק א' עמוד 81.

והוראה לכל ישראל[128]. בהתישבו בשאלוניקי יסד בה ספריה תורנית גדולה מן הספרים שהצליח להציל מספרד, ואף העשירה מדי פעם באוספים חדשים וכתבי יד שהועתקו עבורו, ומעונו היה בית ועד לחכמים[129]. גם קרובו דון שמואל בנבנשתי כינס באוצר ספריו בשאלוניקי ספרים יקרי ערך. ספריה זו היתה למאכולת אש בשרפה הגדולה שנתלקחה בשנת ש"ה[130], רבי מאיר בנו של רבי שמואל מח"ס אות אמת[131] שהיה ממנהיגי הקהלה ביחד עם דון יצחק אברבנאל[132], המשיך בדרך אביו ואף הוא החזיק ספריה גדולה שרבים שחרו לפתחה, וביניהם גדולי הדור כמהרשד"ם[133], רבי יעקב בן חביב בעל עין יעקב[134], וכנראה שגם מרן רבי יוסף קארו בישיבתו בשאלוניקי השתמש בה לצורך חיבורו הגדול בית יוסף[135].

למשפחה נעלה זו השתייך החכם השלם הרופא המובהק הגביר נשיא ורם שר וגדול בישראל[136] רבי משה בנבנשתי, סבו של רבינו המחבר[137], רופאו ויועצו של סיאוש פחה. וכך כותב עליו נבדו בעל "פני משה"[138]: "אדוני זקני השר וטפסר החכם השלם הרופא המובהק כמוהר"ר משה וכו'. גם מכח אבוה דאבא קאתינא האיש משה השר והישר החכם השלם הנז' נודע בשערים מסר נפשו על ישראל די בכל אתר ואתר ויהי להם למושיע כל ימי היותו על האדמה עם שרים ושופטי ארץ היושבים ראשונה במלכות, לא זו

128. וכך כותב רבי חיים בנבנשתי בעל כנסת הגדולה בשו"ת בעי חיי ח"א סימן קה–קו והובאה גם בשו"ת פני משה ח"ג סימן סח בשבחה של שאלוניקי: "באזננו שמענו ואבותינו ספרו לנו שבח ויקר המגיע לעיר הנז' אשר מעולם אנשי השם שמה ישבו כסאות למשפט, מן המקום ההוא היתה תורה יוצאה לכל ישראל, הן עוד היום גדול כבודה הודה זיוה והדרה, ותהלתה מלאה הארץ מכמה ת"ח שלמים ורבים ורבנים גדולים ומובהקים".

129. בשו"ת מהרש"ך ח"ב סימן קעג מובאת תשובה מרבי יהודה בן בנשת בהיותו בניקופול, ונראה שהוא נבדו של רבי יהודה הראשון. וכן מוזכר בהקדמת ספר לחם אבירים "זה לי עשרים שנה בבית הגביר מורי וחמי מוהר"ר יהודה בנבנשת", כ"כ חתנו רבי יוסף די נוביש.

130. ראה קורא הדורות לרבי דוד קונפורטי דף לז, ובספר שלשלת הקבלה לרבי גדליה בן יחיא אודות השרפה הנז'. רבי מאיר הלוי אשכנזי שהיה עד ראיה לאסון הזה מתאר בקינתו (שנדפסה במחזור אשכנזים מדור תשעה באב שאלוניקי ש"י) את גודל האבדות "ואכלה את הדרייה עד היסוד והאדנים, כנסיות ומדרשים ומקדשים ומשכנים.. ומדרש ציון שמואל היה אוד אש ועשנים, אשר היו ספרים בו לאין מנין ומגינים, ומנעוריו ועד נהיה בן שבעים ושמונים".

131. הגהות לתנ"ך ולסידורי תפילה, שאלוניקי שכ"ה.

132. רבי משה המון שלח אליהם אגרת ועליה כתב: "לעומת מסגרת מקטורת סמים תמים על ראשינו הנאהבים והנעימים רמים ונישאים על הרי בשמים, ראש רמוני רוממותינו תאות נפשנו ה"ר מאיר בנבנשת וכה"ר דון יצחק אברבנאל", ראה בניהו ספונות י"ב עמוד טז. וכתב שם שרבי מאיר היה נכדו של רבי יצחק עראמה בעל עקדת יצחק.

133. מהרשד"ם בתשובותיו חושן משפט סימן שפ כותב שמצא קובץ שו"ת ח"מ להרשב"א בבית הנישא והנעלה במוה"ר מאיר בנבנשתי.

134. וכך כותב בהקדמתו לעין יעקב: "ולהחזיק טובה לבעליה הנני בא להגיד בפתיחתי זו... לפי שלא היו בידי כל ספרי ששה סדרי משנה ותלמוד עם כל הפירושים לולי ה' יתברך שהיה לי ויביאני אל המקום הזה שאלוניקי ומצאתי ריבוי הספרים האלה בבואי אל בית החכם השלם והנעלה דון יהודה בן השר הנשיא והחסיד דון אברהם בנבנשת ז"ל אשר בחדרי מלכים ובטירותם נתגדל והגדיל לעשות בבית המלך מלכו של עולם והיו באוכלי שולחנו ימים רבים סופרים מובהקים כותבים בכתיבה נאה כל ספרי המשנה והתלמוד פעמים רבות... אמנם ספרי חידושי הרשב"א והריטב"א והר"ן וכיו"ב מצאתים בבית הנעלה נבון וחכם דון שמואל בנבנשת קרובו, ויהי בית מלא ספרים בית ועד לחכמים ולתלמידים לקרות ולשנות ולעיין בהם, וכל היום מוציא הוצאות רבות בכתיבתם".

135. בקורא דורות דף לה ע"א כתב שמרן ז"ל חתם על הסכמה ביחד עם חבריו הרבנים בשנת רצ"ג בשאלוניקי, וכ"כ בספר תומת ישרים שו"ת אהלי תם לרבי תם בן יחיא תשובה א' וב–ל"ג, ומשמע שהיה למרן בית מדרש בשאלוניקי. ובמצבות שאלוניקי נמצא קברות בנו ושתי בנותיו שנפטרו בהיותם נערים, אשר ע"כ עזב מרן את שאלוניקי.

136. כך כותב עליו רבי חיים בנבנשתי בהקדמתו לספרו כנסת הגדולה או"ח ליוורנו תיח, ונדפס שנית בהקדמת כנסת הגדולה חושן משפט מהדר"ק.

137. נולד בערך בשנת ש, בניהו ספונות יב עמוד קלא. ובשו"ת הראנ"ח ח"א סימן סד כתוב שהיה סוחר באבנים טובות ומרגליות.

138. שו"ת פני משה ח"א וח"ב בהקדמה.

אף זו דמוקיר ורחים רבנן ואיהו גופיה צורבא מרבנן". ואילו רבינו כותב אודותיו[139] ונשא שם יהדותו בגאון בסרבו להמיר דתו ר"ל תמורת חנינתו[140]. בניו של רבי משה הם רבי ישראל אביו של רבינו יהושע רפאל ורבי נסים. רבי ישראל בנו הגדול[141] הנ"ל היה חתנו של רבי יהושע צונצין[142] בעל "נחלה ליהושע", והיו לו שלשה בנים ושלוש בנות. רבי נסים בנו השני של רבי משה נשא לאשה את בתו היחידה של רבי אליהו בן חיים - רבה של קושטא - מחבר שו"ת הראנ"ח[143]. רבי נסים לא האריך ימים, נולד בשנת שמ"ב ונפטר בשנת שפ"א בהיותו בן ל"ח שנה בהשאירו אחריו בן אחד הוא רבי משה מחבר שו"ת פני משה ג"ח וספר ריב לשונות[144]. רבי משה נולד בשנת שס"ח, וכשנפטר אביו היה בן י"ב שנה וגדלו סבו הראנ"ח[145]. וכך מעיד עליו בנו רבי חיים[146]: "ומעיד אני עלי שראיתי לא"א ז"ל שהעלה בדמים לולב אחד שקנאו גביר אחד מהקהל להרב החסיד כמוהר"ר דוד הכהן זלה"ה, ואמרו לא"א שלא היה ראוי להעלות בדמים אותו הלולב שקנאו הגביר לרב החסיד הנז' מפני כבודו, והשיב א"א זלה"ה, הרב החסיד כבודו גדול, אמנם במה שציונו ה' מצוה מן התורה אין חולקין כבוד לרב דיותר קרוב אדם אצל עצמו לעשות המצוה שצונו הקב"ה משום אדם, ושבחוהו חכמים על התשובה הזאת". ובמקום אחר[147] מביא רבי חיים: "ראית לא"א זלה"ה שהיה נוהג לשפוך מן היין על פתח הבית וכו'". רבי ישראל נפטר בשנת שפ"ז, ורבי יהושע בנו הספידו בק"ק גרוש "הכל יודעין מה טובו עמנו מכמה פנים... המלמדנו דעת ודרך תבונות"[148]. "כי זה לי ימים יצאה בי יד ה' עלי ועל כל בית אבי אל הלקח ממנו בתחילה מעוז חיינו מגדול ישועות מלכנו אבינו רועינו"[149], בנו של רבי אהרן ששון בעל תורת אמת[150]: "להחכם השלם אריה דבי עלאי מעתיק הרים ומפרק כלאחר יד כמוהר"ר אהרן ששון בכמוהר"ר יצחק ששון", ופלפלו עמו בהלכה רבי חיים דודו[151]. בתו השניה של רבי ישראל נשאה לרבי שלמה בן מוהר"ר שמואל ויליסייד - אחד המיוחד ברבני קושטנדינא[152], ותלד לו את רבי אברהם, והיה נושא ונותן עם דודו רבי חיים. אך לא האריך ימים

---

139. על סיבת הגליתו ראה בניהו ספונות יב עמוד קכז. גם בספרנו סימן כז מובא "וחמת המלך בערה בארבעה משני ויזירו"ש אשר בשער המלך לסיבת מה ובפתע פתאום הדת נתנה מאת המלך לגרש אותם לאי רודוס".

140. רבי אברהם זארקו שלח שיר תהילה לרבי משה בנבנשתי בהיותו מגורש מקושטנדינא לאי רודוס להראות נפלאות מתורתו. השיר הוא בבת"י אוקספורד 1986, ונעתק במכמני השירה ירושלים תש"ד עמוד 21, ובמבוא לספר לחם יהודה ירושלים תש"ל. בניהו ספונות יב עמוד קלח.

141. ז"ל בנו רבי חיים בנבנשתי בשו"ת בעי חיי חושן משפט סימן קג: "ומעיד אני על ששמעתי מאמי מורתי תהא מנוחתה כבוד שא"א הרא"ש היה רוצה ליטול חלק בכורה מאחיו ולא עלה בידו מפני שאמו אמרה לו שילדה ולד של קיימא בן ט' חדשים חז קודם א"א ז"ל.

142. ראה עליו בשם הגדולים להחיד"א במערכת גדולים י-עו. בספר כנסת הגדולה אהע"ז סימן ב', ובאו"ח הגב"י סימן לב, ובשו"ת בעי חיי יו"ד סוף סימן רלב, מזכיר רבי חיים את רבי יהושע צונצינו וקורהו מורי זקני. בניהו בספונות יב עמוד קלב משער שלפי סדר השנים אי אתה יכול לומר שרבי ישראל נשא את בת רבי יהושע צונצין אלא רבי משה בעצמו. וראה את הספדו של רבי משה אלמושנינו עליו בספר מאמץ כח דרוש שמיני.

143. נולד בערך בשנת רץ ונפטר בשנת שע. ובהקדמת שו"ת פני משה כתוב אודותיה והיא היתה אם למקרא המעטירה מרת אמי הכ"מ [כנראה שנפטרה בשנה זו] בת היתה להרב המופלא אבי התעודה צדיק יסוד עולם כמוהר"ר אליהו בן חיים".

144. כן כתב החיד"א בשם הגדולים מערכת גדולים מ-קה.

145. בשו"ת שער יהושע סימן כד, הובא בבעי חיי חושן משפט סימן קיא, "שמעתי מפי אבא מארי זלה"ה וכו'".

146. שיירי כנסת הגדולה אורח חיים הגב"י סימן תרס.

147. כנסת הגדולה או"ח סימן רצט בהגהות הטור.

148. נדפס בספרו אזני יהושע דרוש סב.

149. וזה לשונו שם: "ושמעתי מהחכם השלם גיסי כמוהר"ר יצחק ששון נר"ו מתלמידי הרב המובהק כמוהר"ר אברהם מונסון זלה"ה וכו'". ושם בסימן רפא מובא שבשנת תז נפטרה בתו הקטנה והלך אליו גיסו רבי חיים לנחמו.

150. בשו"ת פני משה ח"ב סימן קה.

151. פני משה ח"א סימן נט, וח"ג סימן קה.

152. כך כותב עליו החיד"א בשם הגדולים מערכת גדולים ש-צט עיין שם.

ונפטר בחיי רבי חיים דודו[153]. בתו השלישית של רבי ישראל נשאה לרבי נסים בן רבי אפרים בנו של רבי נסים בן שאנג'י. משפחת בן שאנג'י היתה מפורסמת ברופאיה ומשורריה, רבי נסים הראשון שהיה חכם תורני[154] משורר ומדקדק הקים בית מדרש לשירה ורבי ישראל נג'ארה היה בין המשוררים שהתועדו באותו בית. נפטר בשנת שצ"א, ורבינו יהושע רפאל הספידו ביום השביעי לפטירתו[155]. בניו של רבי נסים השני חתנו של רבי ישראל בנבנשתי היו רבי אליעזר בן שאנג'י אחד מרבני קושטנדינא אביר הרועים[156], ורבי יעקב הנזכר כמה פעמים בספר דת ודין הנז'.

רבי חיים בעל כנסת הגדולה היה הצעיר שבין בניו של רבי ישראל, נולד בשנת שס"ג[157], נודע בישראל בחיבוריו המפורסמים כנסת הגדולה ח' חלקים וספרו דינא דחיי על הסמ"ג ועוד. נשא לאשה את בתו של הגביר רבי דוד הכהן[158], ותלד לו את בנו יחזקאל רבי ישראל, אשר זכה למלא מקום אבותיו וישב על כסא ההוראה באזמיר ארבעים שנה משנת פטירת אביו בתל"ג ועד שנת תע"ד[159]. רבי אליעזר היה הגדול שבין בניו של רבי ישראל אבי רבינו[160], נזכר בשו"ת שער יהושע סימן ע"ט[161]. בנו רבי ישראל היה רב ודרשן, חיבר ספר דרושים בית ישראל, והוציא לאור את ספר אזני יהושע לדודו רבינו אשר הדריכו וחינכו[162], ובהקדמת הספר שנדפס בחייו[163] נאמר עליו: "אור ישראל וקדושו פאר הדור והדרו אביר הרועים החכם השלם הדיין המצויין נשא ורם כמוהר"ר ישראל בנבנשת נר"ר".

בנו האמצעי של רבי ישראל בנבנשתי הוא רבינו הגדול רבי יהושע רפאל זצ"ל. כאמור, נולד בקושטנדינא העיר שבה חיו ופעלו אביו וסבו הדגולים, אם המדינות לתורה ולתעודה[164], בערך בשנת ה' ש"נ. בצעירותו למד רבינו יחד עם אחיו רבי חיים בבית המדרש

---

153. ז"ל רבי חיים דודו בשו"ת בעי חיי ח"א סימן סא: זית שמן ששמנה של תורה אגור בתוכו ויעש מסגרת זית רענן לתורה ולתעודה ולשון הזהב והאדרת החכם הנעלה ידיד נפשי כמוהר"ר אברהם בן ויליסייד נר"ו... ואני ב"ה אצפה אוחילה לאלקי ישעי יגדל כסאך מכסא הרב זקנך מר שמואל זלה"ה, אורך ימים ושנות חיים יוסיפו לך כנפשך שובעך וכנפש דודך אוהבך מלב ומנפש הצעיר חיים. ובספר יב בסופו כתוב: כתב לי ידיד נפשי בן אחותי החכם הותיק כמוהר"ר אברהם בן ויליסייד נ"ע וכו'.

154. נזכר בשו"ת מהרלב"ח סימן לז.

155. אזני יהושע דרוש נו.

156. בתשובות שבסוף ספר דת ודין סימן יא מוכח: "ואנכי הרואה למרן דודי ז"ל הרב על שער יהושע הוא ספר תשובותיו אשר אתי מכת"י". ובסימן ט' מוזכר: "מרן דודנו הרב חביב".

157. מתוך הקדמה לכנסת הגדולה או"ח.

158. שו"ת בעי חיי חושן משפט ח"א סימן עו דף פב ע"ג ועוד.

159. בהיותו בן י"ד שנה כתב את ההקדמה לספר כנסת הגדולה של אביו. ובצעירותו בשנת תיז התחבב עם אביו בתשובות, בעי חיי חושן משפט סימן צו דף קיא ע"א. והנה הכנסת הגדולה נדפס בשנת תיח. נמצא שרבי ישראל נולד בשנת תד, ולפי"ז התשובה משנת תיז נכתבה בהיותו בגיל י"ב שנה בלבד. בספר לשון ערומים לרבי ברזילי יעבץ דרוש יב מובא הספד שהספיד רבי ברזילי את רבי ישראל זו"ל: "דרוש שדרשתי על פטירת הרב הגדול מורנו ורבנו נר ישראל... דן את הדין זיכה את הזכאי ושפט בצדק זה לו ארבעים שנה. מן הראוי לציין שעוד בתאריך טז חשון תעד חתם רבי ישראל על הסכמה של רבנו א"י נגד חיון ואף יצא נגדו בקריאה נפרדת כרב עיר איזמיר, תורת הקנאות לרבי יעקב עמדין.

160. שכן כותב על שני אחיו "אחי וראש", בשו"ת בעי חיי ח"א סימן לז "להפצרת החכם השואל אחי וראש כמוהר"ר אליעזר נר"ו", וכן בסימן לה על אחיו רבי יהושע, ועוד.

161. ומובא שם, שפעם ישב יחד עם גיסו רבי יצחק ששון כבורר בין שני מתדיינים, ונחלקו הדעות ביניהם, והביאו משפטם לפני רבנו יהושע.

162. בהקדמת הספר בית ישראל לרבי חיים הכהן כתוב: "והכינו והדריכו הרב המובהק מר דודו זלה"ה... וחשב מחשבות לבלתי ידח ממנו נדח". ועל רבינו כתוב שם: "מופלא שבסנהדרין הרב המובהק זה דודי כמוהר"ר יהושע".

163. קושטנדינא תשרי תלז.

164. בספרנו סימן פו כותב רבינו בשבח קושטנדינא עירנו: ועל ארץ חמדה טובה ורחבה הארץ הלזו היתה כגן עדן מקדם בחכמתה ובמנין רחבת ידם... כי מאז היתה לגוי היא היתה אם המדינות לתורה ולתעודה, ומשם בארה ישקו כל העדרים לאמר לנו המים... והן עוד היום גדול כוחן של הרבנים נר"ו, היו שריה בקרבה אלופיו מטובלים בתורה ובחכמה וכו'". וראה גם בשו"ת בעי חיי אבן העזר סימן כג.

של משפחת בני יעיש בקושטנדינא, ושם קנו תורה אצל רבם הגדול מאור הגולה רבי יוסף מטרני – בעל שו"ת מהרי"ט[165], רבם של גדולי הדור ההוא, ומהם: מהר"ח אבולעפיה הזקן, מו"ה אברהם היכיני, מו"ה אברהם בן חנניה, מו"ה יוסף קצבי, בעל נתיבות משפט, מהר"ש הלוי, מו"ה יצחק אלנקווה, מו"ה יצחק אלפאנדרי, מו"ה רפאל איספיריאל, מו"ה יוסף הכהן חסיד, מהר"ש עדילה, ועוד[166], ובעודו בשחר נעוריו הדריכו רבו להשיב תשובות ופסקי הלכה. וכך כותב עליו רבו המהרי"ט[167]: "מה נמרצו אמרי יושר דברי פי חכם חן טובינא דחכימי החכם הפוסק ידיד נפשי... ואפריון נמטיה מינן להחכם הפוסק נר"ו כי כל דבריו כפתור ופרח ושם תורתו יגדל ויחי עוד לנצח".

רבי יהושע שימש בקודש כאחד מרבני ק"ק קושטנדינא, ובה הרביץ תורה ודעת והשיב לשואליו דבר ה' זו הלכה ותשובותיו מבוארות בטוב טעם ודעת בכל שטחי ההלכה, ורבים מגדולי דורו ורבני קושטנדינא עירו כתבו הסכמתם על פסקיו, ומהם: רבי שלמה בנו של מרן רבי יוסף קארו בעל השולחן ערוך[168]. בשנת תב"א חלה חולי גדול ועכ"ז לא מנע עצמו מלהשיב לשואליו דבר ה'[169]. ובשו"ת שער יהושע סימן י"א מובאת תשובה המוכיחה על בקיאותו הרבה בחכמה זו. כמו כן היה לו יד ושם גם בחכמת השירה ואף חיבר קונטרס בשם "פרק בשיר"[170] וכן תחנה בשם "לבוש מלכות". גם בחכמת הרפואה השתלם רבינו אצל הרופא רבי יצחק ב"ר שלמה בנו של מרן רבי יוסף קארו[171], נודע כרופא אומן ושואליו תארוהו הרופא המובהק[172]. גם מחיבורו "לבוש מלכות" משתקפת ידיעתו הרחבה ברפואה[173]. ומשחר נעוריו נודע כדרשן מפואר ומידי שבת בשבתו היו מתאספים קהל עדתו לשמוע לקחו, דרשות אלו נדפסו אחר כך בחיבורו "אזני יהושע"[174]. ורבי שלמה בנו של רבי יוסף קארו משבחו: "מכל אבקת רוכל דהוי קרוי ותנוי ופיטני ודרשן כל אלה חברו אל החכם הפוסק וכו'"[175].

אהוב ונערץ על כל יודעיו ואנשי מקומו. גם הקראים ראו ברבינו פוסק והריצו אליו שאלותיהם, ורבינו טרח להשיבם אף אם

---

165. משפחת בן יעייש היא מן המשפחות המיוחסות והמפורסמות שגלו מספרד והתיישבו בשאלוניקי ואחר כך קבעו ישיבה בקושטנדינא. כשעזב רבי יוסף מטראני את צפת והגיע לקושטנדינא, שימש כראש הישיבה אצל משפחת בן יעייש עשרים שנה. וזה לשון החיד"א בשם הגדולים מערכת גדולים י–קלו: ושמעתי מפי אבא מורי ז"ל שכך עשו האחים הרבנים המובהקים וגבירים גדולים בני יעיש למהרי"ט ז"ל ושלקחוהו לביתם על מנת שיתפרנס מכיסם בשוה ויטול חלק בנכסיהם כשותף, ומשם זכה לכל הגדולה שלמד תורה בריווח בלי שום טרדה שהם עסקו במו"מ והוא חלק עמהם ולא טרח כלל, לזכר עולם יהיו צדיקים כאלו שהרבו והרביצו תורה בישראל בדרך זה באופן היותר שלם האפשרי, כי כגון זה אובל הת"ח לחמו בלי בושה ולבו פנוי לתורה, וכו'. וכן כתב רבינו בספרו אזני יהושע דרוש סה: כל ימי גדלתי בין החכמים ההרים הרמים באזנינו שמענו ועינינו ראו מימי עולם, הבית הקדוש הזה אם בישראל מכל החסדים ומכל האמת, ממנו יתד ממנו פנה תורה יוצאה לכל ישראל.

166. שם הגדולים להחיד"א שם.

167. שו"ת מהרי"ט חושן משפט סימן לז, ובספרנו סימן לב.

168. בשער יהושע סימן לד, ושם כתב שלפני שנתיים בא מעשה כזה לידינו.

169. כ"כ בשער יהושע סימן יא: "וזכורני כשהייתי קטן בעמדי לפני החכם מהר"י יצחק עוזיאל נפשו בטוב תלין ללמוד חכמת הדקדוק".

170. כת"י. ובהקדמתו כותב: "מחובר ע"י איש צעיר אני יהושע בן לא"א מוהר"ר ישראל זלה"ה, חובר ביום רביעי עשרה ימים לחדש חשון שנת חמשת אלפים שלש מאות תשעים וחמש שנה לב"ע. כמו"כ ישנם בכת"י בספרייה הלאומית בירושלים עוד שירים ששלח לאוהביו.

171. וכ"כ בשער יהושע סימן יא: "בהתגוררי בבית המנוח הרופא רבי יצחק קארו נ"ע להתבונן בטבעיות מידי יום יום".

172. ראה הספדו על אביו באזני יהושע ובפרשיות נצבים האזינו.

173. וכ"כ החיד"א בשם הגדולים מערכת גדולים י–עא: "ועוד חיבר לבוש מלכות מאמר שבח זמרה לאלהינו מעין דוגמא מכתר מלכות מהר"ש ן' גבירול, אך בחלקו"ת שכתר מלכות נותן הוצאה בסדר חכמת התכונה ולבוש מלכות השבח השביח בסדר חכמת הרפואה לפעולות אדם הרכבת אבריו ותכונתו וכו'".

174. ראה בהקדמת ספר אזני יהושע הנז'.

175. בהסכמה לפסק רבנו משנת שעח, נדפס בספר "שער יהושע" סימן צ.

היו הדברים פשוטים, באמרו כי מאחר שאינם בקיאים בספרות ההלכה זקוקים הם להסברה יתרה[176].

אהב את השלום אך עם זאת אהב את האמת והצדק, וע"כ אף שהשתדל תדיר לפשר בין הצדדים ולמנוע ריב ומדנים והתרחק מן הדין במידת האפשר[177], אך כשהדין היה נוגע לזכויות יתומים או אם היה חשש שהתובע ילך לערכאות ונמצא שם שמים מתחלל לא חסך עצמו מן הדין[178], והשתדל ככל יכולתו להוציא משפט לאמיתו. וכשראה צורך בכך לא היה נמנע מלהוכיח ואף לגעור בראויים לכך ולא נשא פנים אפילו לראשי וממוני הקהל[179]. בערוב ימיו בשנת תכ"ז יצא רבי יהושע במכתב חריף יחד עם עמיתיו רועי ישראל בקושטנדינא לראשי ק"ק איזמיר נגד נתן העזתי עוזרו של ש"ץ ימ"ש ששם פעמיו לבוא לאזמיר ובו הם מזהירים בין השאר: "ע"כ באנו להזהירכם מן הדין כי בבוא האיש הלז דרך מחבנכם תגדדו דרכיו לבל יוסיף עוד עבור כי אם תיכף ומיד יחזור לאחוריו הוא וכל סיעתו הבאים עמו[180].

בצעירותו נחלה רבי יהושע בחולי גדול, והוסיפו לו אז את השם רפאל לשמו. שם חותנו היה רבי שמואל, וכשנפטר הספידו רבינו וקרא עליו "כי נפל ממנו רב ועצום חומה היה עלינו לילה ויומם"[181], אך אימץ את רבי שמואל ב"ר כלב וגדלו כבן והשיאו אשה[182], גם את רבי ישראל בנו של אחיו רבי אליעזר חינך רבינו והדריכו בשטחי תורה רבים[183]. כמו כן השתדל בהוצאת ספריו גם כדי לשים לו שם וזכר בארץ החיים.

שנת פטירתו אינה ידועה בבירור אך היא כפי הנראה סביב לשנת תכ"ח[184].

חיבורים רבים השאיר רבינו אחריו ברכה:

אלו הם חיבוריו:

א). "שדה יהושע" על הירושלמי. רבינו חיבר את פירושו על חלק ההלכות שבירושלמי לשלשים מסכתות[185] שם תק"ט.

ב). "אזני יהושע" המכיל ס"ד דרושים על פרשיות התורה וכן הספדים ודרשות. הספר נדפס ויצא לאור בשנת תל"ז ע"י בן אחיו רבי ישראל ב"ר אליעזר.

ג). "סדר הגט" והוא נוסח הגט וסידורו. חובר בשנת ת"ב בברושה, ונדפס בסוף ספר גט פשוט למהר"מ בן חביב.

ד). "מצות חליצה" והוא קונטרס כולל דיני החליצה. נדפס אף הוא בתוך ספר גט פשוט.

ה). "משמרת המצוות" והוא חיבור על סדר המצוות בבת"ע[186].

---

176. שם סימן כו.
177. ראה שם סימנים ט, כו, סב.
178. ראה שם סימנים ט, סב, סח.
179. ראה שם סימנים סז, עא.
180. ראה בארוכה בספר תורת הקנאות לרבי יעקב עמדין עמוד 22.
181. כ"כ בסוף הקדמתו לספר שדה יהושע על הירושלמי: "כי בעונותי הרבים אין לי בן ואזכה שיאמרו דבר הלכה מפי ומפי כתבי".
182. וכ"כ בספרנו סימן סד: "היותי עסוק בהכנסת כלה נשואי הבן היקיר ידידי בני ותלמידי כמוהר"ר שמואל בכמוהר"ר כלב נר"ו אשר הוא לי לבן מיום דעתי אותו".
183. כ"כ בהקדמת ספר בית ישראל מרבי חיים כהן.
184. בשו"ת בעי חיי יו"ד סימן רלג התשובה היא משנת תכח ומובא שם שראתה בכתי"ע תשובה מהרב המובהק אחיו רבי יהושע ז"ל. ועיין בחוברת סיני כרך ע, עמוד רלח במאמרו של דוד תמר.
185. ונקרא "שדה הבעל". ס' שדה יהושע זכה לכמה מהדורות. רבנו היה מן המעטים בדורו ששקדו על התלמוד ירושלמי, וכ"כ בהקדמתו לשדה יהושע: "וראיתי אני בכל ספרי הגדולים האדירים האלה ובחיבוריהם כי כל פינות שהם פונים בעצם ובראשונה מגמת פניהם היא לפרש וליישב תלמוד בבלי על כנו ואין חולה מהם בהיקף חכמתם על הירושלמי... אנכי בדרך נחני ה' דרך זו אלך מימי עולם נפשי חשקה בתורת ה' ובחר עוד בירושלים". פירוש "שדה יהושע" הוא על חלק ההלכה שבירושלמי, וכ"כ בהמשך ההקדמה שם: "קמתי אני הצעיר ונשענתי על הצור ב"ה ובינותי בספרים לפרש ולבאר החלק הדיני מתלמוד ירושלמי מבלי שאטפל לפרש דברי מהאגדה שבו אחר שקדמני בו הרב המופלא בעל יפה מראה".
186. ירושלים תשל"ו. "והוא חיבור כולל סדר עבודת יוה"כ והוא סדר אתה כוונת המורגל בין הספרדים מוגה בתכלית האפשר מפי ספרים ומפי סופרים... חובר והוגה בשנת שע"ו לפ"ק..." [מתוך ההקדמה]. וספר זה אף שהיה בכת"י שקיל וטרי בדבריו רבי ישראל קמחי בספרו עבודת ישראל על סדר עבודת יוה"כ – חובר בשנת תפ"ו ע"י ציין הרשב"י במירון.

ז]. "לבוש מלכות" והוא שבחים וזמירות לה' כעין כתר מלכות של מהר"ש אבן גבירול. אף הוא מצורף בתוך ספר אסיפת זקנים הנז'[187].

ט]. שו"ת "שער יהושע" נכתב על ארבעת חלקי שולחן ערוך[188]. חלק אבן העזר אבד, אולם אחיו רבי חיים מביא ממנו הרבה בספרו כנסת הגדולה אבן העזר. וחלק חושן משפט הוא הספר שנדפס[189] והוגש בשמחה לפני רבנן ותלמידיהון.

חלק זה כולל צט תשובות. ל"ז התשובות הראשונות יצאו לאור בשנת תרס"ד על ידי חברת דובב שפתי ישנים בהוסיאטין עפ"י כתב יד המחבר שנשלח מהרה"ג רבי אברהם פאלאג'י אבד"ק אזמיר. תשובה אחת נדפסה בשו"ת מהרי"ט[190], וכמה תשובות נדפסו בשו"ת בעי חיי חושן משפט לרבי חיים אחיו, ובספר פני משה לקרובו רבי משה בנבנשתי.

מבוא ופתח דבר לשו"ת "שער יהושע" על חושן משפט כרך ראשון, מכון אור המזרח, מכון ירושלים תשמ"כ

רבי יהושע שונצין

מגדולי רבני קושטא. מקצוי ארץ היו שולחים אליו שאלות ופסקים לקבל את הסכמתו, ולשאול לחוות דעתו. החיד"א ב"שם הגדולים" בערכו כותב עליו שהיה בזמן מהריב"ל בשנת הש"ץ, ושכותב 'על מר"ן מהריק"א נר"ו וחותם עם מהר"א ירושלמי ומהר"ש סבע, והרב כנסת הגדולה [רבי חיים בנבנשתי] כותב על הרב מהר"י צונצין הנזכר לעיל מורי זקני'.

קובץ שו"ת כתב יד שלפנינו, הוא כאמור אסופת שאלות שנשאל רבי יהושע שונצין, ומתוכה נווכח בגודל השפעתו וסמכותו העצומה של רבי יהושע, שהוכר כמורם מעל כל המחלוקות ששררו אז בקרב הקהלים השונים, ודעתו קבעה והיוותה משקל כבד בכל נושא.

רבי יהושע נפטר בשנת שכ"ט [1569], ונספד על ידי ידידו וחבירו הגאון רבי משה אלמושנינו זצ"ל, ונדפסו דבריו בספרו של ר"מ "מאמץ כח". לאחר פטירתו הוציאו צאצאיו חלק מתשובותיו וחידושיו בשם "נחלה לידהושע", בקושטא שנת תצ"א. הנדפס הינו חלק קטן מתורתו של המחבר, וכולל מ"ד שאלות ותשובות, ולאחר מכן שיטות על התלמוד.

רבי משה די שיגוביה הנ"ל, היה מתכתב רבות עם רבי יהושע, ואת רוב תשובותיו ופסקיו בהלכה היה שולח אליו להסכמתו. באגרתו הנדפסת הוא מכנהו: "תפארת חכמים וראש המדברים החכם השלם גבירי כמה"ר יהושע יצ"ו". מאידך מצאנו את הסכמתו של רבי משה די שיגוביה לתשובת רבי יהושע, והיא נדפסה בספר "נחלה ליהושע" סימן מ', בו כותב רבי משה: 'באשר היתה באמנה, דברי החכם השלם אינם צריכין חיזוק, ממנו יתד ממנו פינה, וכל החולק על דבריו כחולק על השכינה'. וחותם: 'נאם זעירא דמן חברייא, משה די שיגובייא'. אחריו באה הסכמת החכם רבי משה ן' ג'אמיל.

187. כתה"י בספריית לנדון מונטיפיורי 377, וחובר בשנת השצ"ט לב"ע. כמו"כ ישנם עוד שירים ששלח רבינו לידידיו הרופאים. ובתוך ספר פסח מעובין לרבי חיים אחי רבינו מובא שיר לסימן סדר הפסח מאת רבינו, הובא גם בתוך ספר ויגד יעקב לרבי יעקב רקח ליוורנו תרכ"ו, ובספר פרסומי ניסא להנז' ליוורנו תר"כ.

188. חלק יו"ד בעצם כתי"ק של רבנו נמצא בספריית סנסינטי מס' 157, ובו כט תשובות. רבי חיים אחיו היו לפניו תשובות אלו ואף ציין חלק מהם, ומשמע מדבריו שהיו עוד תשובות. גם צילום חלק אורח חיים נמצא במכון כתה"י, ומזכירם אחיו בשיירי כנסת הגדולה יו"ד סימן רמב הגה"ט ס"ק כז.

189. חלק זה היה בפני רבי חיים והרבה להשתמש בו בכנה"ג חושן משפט מהדו"ב. כתה"י נמצא בספריית וואראשא מס' 13 וצילומו במכון לתצלומי כתה"י בירושלים מס' 11600. כמה תשובות בעצם כתי"ק רבנו היו באוספו של הרב יוסף בוקסבוים שליט"א, והמה ראו אור בכרך השני של שו"ת רבנו.

190. חושן משפט סימן לז.

רבי יהושע שלמה ארדיט 'חינא וחסדא'

הרב המופלא, מר קשישא בוצינא דנהורא, קולע אל השערה רב חיליה, מעלת הרב המובהק ראב"ד מקודש רבי יאושע שלמה ארדיט זצוק"ל. היה מחכמי ורבני איזמיר. נולד לאביו רבי חיים נסים יעקב ארדיט בשנת תקמ"ט [1789] באיזמיר. היה גאון גדול ומפורסם רבה וקבץ פעלים לתורה, ישב על התורה כל ימיו וכל זמנו. עברו עליו יסורין קשים, בנו הבכור רבי רפאל יעקב ארדיט נפטר בחייו והיה תלמיד חכם גדול ורבי יהושע אביו מביא ממנו שמועות ופירושים וכונה בתואר: "החכם השלם והכולל".

רבי יהושע נפטר באיזמיר ביום ה' בסיון בשנת תרל"ו [1876].

דברי שבח עליו נחרטו בספר 'יעקב סלה' פרשת שמיני דף פט, ע"א כותב הרה"ג רבי יעקב יפה זצ"ל:

"דרוש שדרשתי בקהל עם ק"ק אלגאזי יב"ץ בתשלום השנה של עט"ר מוה"ר הגדול סבא קדישא מעלת כמוהר"ר יאושע שלמה ארדיטי זצוק"ל וזיע"א בעל ספרי חינא וחיסדא.

אמרתי בתחילת דברי בקרובי אקדש ועל פני כל העם אכבד שם רמז על אלקח ארון האלהים המלך שלמה אבינו רועינו האדון אשר אנו עסוקים בהספדו דהחיוב מוטל על כל עדת ישראל ועל רבנן ותלמידיהון לספוד לצ'רה קינים והגה תאניה ואניה בכי תמרורים כנחל דמעה נהרא נהרא כי נפקד ממנו רעיא מהימנא איש שהכל בו מקרא משנה תלמוד תוספתות ואגדות משנתו קב ונקי סלת נקיה מעיין גדול קולע אל השערה מתנהג בחסידות שלם בכל מידות טובות שמנו חכמים וויי לן דחסר עינן אורן של חכמים ושל סופרים כל העם עונין אחריו מקודש מקודש על איזה מהם נבבה תחילה בביה קבועה לדורות, אם להפלגת תורתו וקדושתו וחסידותו מלבא ורופילא כוכבא דנהורא מדברנא דאומתיה רועה רחמן ונאמן משיירי כנה"ג עטרת ראשינו מאור הגולה דן דין אמת לאמתו שהלכה כמותו ולגודל ענותנותו ולהנהגתו הישרה לא אוכל לספר דאם אבא לפרשם ולבארם הוי טירחא דציבורא דכל המונה שבחיו ומעלותיו יוצא בגירעון, כללו של דבר כי אבד חסיד מן הארץ על עוצם פשעינו וכל בית ישראל יבכו את השריפה אשר שרף ה', וכל אשר יקרא חכם או למדן יוסיף להרבות בבכי וצעקה ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים על חס'דו של אדם המעלה הוא הקדוש סבא דמשפטים בוצינא דנהורא שבכל עת וזמן שהיה עובר לפני התיבה בשבתא דרגלא וביוצא או כשהיה נמצא באיזה מעמד עם ממוני הזמן וטובי העיר העי"א היה מוכיח את העם במתק שפתים למען יחזיקו ביד לומדי תורה ושיעשו קופה חדשה להספיק צרכיהם אשר יחסר להם כדי שיוכלו לעסוק בתורה בלי שום טירדא, והנה בעתה אנה פנה עזרינו ומגיננו המשתתף בצרתינו אוי לנו שאבדנו את רבי סימון אבינו אב הרחמן המרחם על הארץ המרחם על הבריות, דקיים אמרינן מה הוא רחום מה הוא חנון אף אתה כן, ובפטירתו והעדרו מן העולם מיתתו עושה רושם בשמים ובארץ".

בספר 'דרישה מחיים' דרוש יג להספד כותב הגאון רבי נסים חיים מודעי זלה"ה דברי שבח על רבי יהושע שלמה ארדיט, וזה לשונו: "מורינו הרב המלך שלמה... אבינו רועינו ועטרת ראשינו... כמה יגיעות יגע וכמה טרחות טרח בעדינו ודן את דיננו בנחת ושובה... שאיש כזה אינו בנמצא הנלך ונבקשהו שהיה סיני עדיף מלא וגדוש מקרא משנה גמרא פוסקים..."

הגר"א פאלאג'י בספרו 'שמע אברהם' חלק ב' דף קע"ט, ע"א [אברהם תיקן] מציינו וכותב: 'נזכרתי דבשנת התקפ"ז בהיותינו במשיבה אחת עם מעלת הרב הכולל קדוש יאמר לו כמוהר"ר יאושע שלמה ארדיט נר"ו ובכלל למדנו מה שפי' הר"ן...'. גם הגאון רבי חיים בנימין פונטרימולי זצוק"ל בספרו 'פתח הדביר' חלק ד', או"ח הלכות שבת סימן שי"ג מציינו, ומכנהו בדברי שבח: 'ובהריצותי דברי אלה ל פני מי שגדול רב רחומאי מעלת הרב המובהק יש"א ברכה בעל ספר חנא וחסדא נר"ו...'.

חיבר ספר חשוב "חינא וחיסדא" שיטא על מסכת כתובות ג' חלקים נדפס באיזמיר. תרכ"ד–תרל"ז.

ספרו "חינא וחסדא" – מהדורת [אשדוד תשנ"ז] שלפנינו: שיטה [חידושים] על מסכת כתובות. החיבור מקיף את כל המסכת, ונושא ונותן בעמקות רבה בכל הסוגיות. לפחות מבחינה כמותית, מדובר בכל הנראה בפירוש הגדול ביותר שנכתב עד כה על מסכת כתובות [שלושה כרכים עבים]. בסוף חלק א' [דף א–מא, ספירה שנייה] נדפס

"שערי חן וחסד" – הפניות למסקנות הלכתיות שנתבררו בספר על סדר ד' טורים. דף כ' ע"ב – ל"ה ע"א: תשובת המחבר בעניין חזקה של ש"ץ. השאלה עוסקת בבית הכנסת העתיק של אזמיר, שנבנה בשנת תקי"ג על ידי רבי חיים יהושע בן משה צונצין [מצאצאי המדפיסים הנודעים לבית שונצין]. השואל מספר כי "בהיות שיש בעירנו... ק"ק מחזיקי תורה שזה שנים רבות בנה אותו הגביר הישיש... כמוה"ר חיים יהושע צונצין ז"ל מכסו וממונו כידוע, ובזמן הגביר הנז' היה הש"צ הגדול שבק"ק הנז'... כמהר"ר יו"ט דאנון ז"ל... והמסייעים לו.. כמהר"א די ג'אב'יז ז"ל והחכם השלם נזב"י [=נזר בית ישראל] כמה"ר אברהם צונצין ז"ל הבן השני של הגביר הנז'... ואח"ז נסע מכאן מוהריט"ד [–מורנו הרב יום טוב דאנון] ז"ל הנזכר לעיה"ק ירוש' תובב"א ונפטר שם וגם הגביר הנז' וגם החכם המרומם כמהר"י הנזכר נפטר כאן ל"ע [–לבית עולמו] ונשאר בחיים החה"ש [–החכם השלם] כמהר"א הנז' לש"ץ הגדול ולקח לו למסייע להחכם המרומם... אברהם ישראל הי"ו והמה שמשו בק"ק הנז' זה שנים רבות. והן בעון לשעבר בשנת התרי"ח בתוך חג המועד של סוכות נפטר לב"ע החה"ש כמהר"א צונצין הנז' אשר ע"כ בקשו בני בני יורשיו... בניו של הגביר הזקן ז"ל הנז' אשר נקרא בשם הגביר החכם המעולה כה"ר מנחם צונצין ז"ל אשר השאיר אחריו שלשה בנים הלא המה החכם המע' כה"ר יהושע הי"ו והחוט המשולש החכם וחשוב כה"ר דוד הי"ו שלשה אחים הנז' בקשו למנות חזן אחר בק"ק הנז' שלהם וחפשו ומצאו להחכם השלם והכולל כמהר"ר משה הכהן נהר הי"ו ומינו אותו לחזן בק"ק הנז' והיה זה בחדש כסליו שבשנת הנז"ל. ומינו אותו לחזן הגדול ושמהר"א ישראל הי"ו הנז' יהיה לו למסייע וכן נהגו בין השניים הנז' בשנה הזיא כמנהג הנהוג בין החזן להמסייע כידוע. ויהי בשנה השנית למינוי הנז' היא שנת התרי"ט נקיט ליה בלביה של מהר"א ישראל הנז' והוא אמר שאינו יכול לסבול צער זה בהיות הוא נקרא בשם מסייע למהר"מ הי"ו הנז' לכל דיני הנהוג ובכללם שמהר"מ הי"ו יקום בתיבה ראשון בימים הראשונים שהם רבי המעלה והוא כמה"א הי"ו הנז' בימים השניים וכן לא יעשה מאחר דהוא בקי בענין הניגון לקדיש ולקדושה וכיוצא ובפרט בימים הנוראים.. ומה גם דכבר מקדמת דנא שימש שנים רבות בק"ק הנז' בזמן החזן מהר"א צונצין כמו טו"ב שנים ויותר". בדף כא ע"ב – כב ע"א נזכרים פרטים שונים בעניין הנהגות בית הכנסת של רבי חיים יהושע צונצין. בדף כ"ב, מובא טופס "הסכמה" שערך רבי נסים אברהם אשכנזי [מחבר ספר "נחמד למראה"] ועל פיו, ניהול בית הכנסת הגדול באזמיר יהיה מסור לצאצאי רבי חיים יהושע צונצין. החזן מהר"ם הנ"ל, הוא רבי אבא משה הכהן נהר, הדפיס באזמיר תרכ"ג את ספרו "בסא דברכתא" [ראה בערכו], שבו הוא יוצא בחריפות נגד פסק המחבר [ראה שם סימן ט"ז]. בתשובה זו מצטט המחבר מדבריו משיב עליהם. פרטים נוספים על בית הכנסת ועל משפחת שונצין לדורותיה ראה מחקרי ספר, עמוד 319–320. ח"ב: חידושים על פרק שני ושלישי ממסכת כתובות. ח"ג: חידושים על פרק רביעי ואילך, עד סוף המסכת. על המחבר ראה: מפתח ההספדים, ב' עמוד 19; יהודי המזרח, ב, עמוד 706.

מהדורות: חלק א: אזמיר [תרכ"ד [3] רז, מא דף], ד"צ ירושלים תשנ"ו, ד"צ [אשדוד תשנ"ז].

חלק ב: אזמיר [תרכ"ח [2], רמט דף], ד"צ ירושלים תשנ"ו, ד"צ [אשדוד תשנ"ז].

חלק ג: אזמיר [תרל"ז [3], רעג, יח דף], ד"צ ירושלים תשנ"ו, ד"צ [אשדוד תשנ"ז], [בששה כרכים]: ד"צ [ניו יורק תשנ"ב].

בספר גם כן הוא נושא ונותן רבות בספריהם של רבני וחכמי דורו כדוגמת הספרים 'פתח הדביר' "לב שלמה" ועוד.

חיבר גם ספר "איש מבין", דרושים נחמדים, ב' חלקים, איזמיר תרמ"ט–תרס"ה.

ספד לו הגר"א פאלאג'י זלה"ה בספרו "אברהם את ידו" דרוש ח' להספד ואלו חלק מהתארים: "מורינו הרב המופלא סבא דמשפטים... גאון עוזינו... בוצינא דנהורא... שהיה יסוד גדול מגן וצנה לדור על כל צרה שהיה לנו... רב גדול מומחה ופקיע כזה היה פאר לשם ולתפארת ולתהלה... רב מלא וגדוש בתורה וחסין

קדוש... מעיין גדול... פיקח גדול להבין הכל, ומעביר על מידותיו, סבלן ומוחל על עלבונו, ומלבשתו ענוה ויראה...".

'חינא וחיסדא' בכבוא; 'דרישה מחיים' דרוש יג; קונטרס התשובות החדש, א

רבי יהושע שלמה מלמד 'שער השמים'

מחכמי איזמיר. חיבר ספר "שער השמים", וכולל מוסר לפי נושאים בלאדינו. הספר נדפס באיזמיר, היה רב בקאסבה. נפטר בשנת תרפ"ט [1928] בנו הוא הרב משה מלמד ז"ל.

רבי יום טוב אלגאזי [הראשון]

נולד באיזמיר לאביו רבי אברהם ב"ר שלמה הזקן. הוא מתואר: 'ה"ה מה"ר החכם המרומם הישיש בנן של קדושים'. כיהן כאחד מחכמי ורבני העיר איזמיר. בנו הוא הגאון רבי ישראל יעקב אלגאזי זלה"ה. רבי יום טוב נפטר בשנת תפ"ז [1727] בצפת ושם מנוחתו כבוד. בספר 'שמע יעקב' לבנו הגאון רבי ישראל יעקב אלגאזי דרוש לפרשת לך לך דרש לזכר אביו רבי יום טוב, 'את זה דרשתי להשלים שנתו של אבא מארי ז"ל שנת התפ"ח'.

רבי יום טוב אלגאזי [השני] 'קדושת יום טוב'

מבין גדולי ישראל לדורותיהם, מזדקר ועולה דמותו הכבירה של החריף העצום מריה דארעא דישראל מופת הדור והדרו מרן מלכא הגאון המופלא מומחה ופקיע עיר וקדיש צדיק יסוד עולם רבינו יום טוב אלגאזי, שבלהט פלפולו - נראה כים התלמוד בהתגלמותו, סוחף את כל הנקרה בדרך הילוכו, כמעין המתגבר וכנהר הזה שאינו פוסק, שמימיו אינן מכזבין לעולם, הלא הוא ספרו המופלא "הלכות יו"ט", הוא תוספת פירוש וביאור על הלכות בכורות חלה ונדרים להרמב"ן ז"ל, שם גילה כוחו הגדול כאחד הראשונים כאשר הוא מפלס נתיבותיו - דרך רוב המקצועות הנוגעים במישרין ובעקיפין לאחד מסעיפי הפרטים של הלכות אלו, שמעטים המפרשים - שהעמידו עליהם את פירושיהם.

מרן בעל "חתם סופר", השגיבו פלאים, בהסכמתו לספרו: "...מו"ה יו"ט אלגאזי זצ"ל, מכירו הייתי לשעבר בהיותו שליח ציון בפפד"מ קרוב לשנת תק"מ והארץ האירה מכבודו, ואמנם עדיין לא הגיע לחצי הכבוד הראוי לו לפי הנראה מחיבור זה הנקרא הלכות יום טוב על בכורות וחלה, כי הפליא לעשות הגדיל תושיה, מיום חיבור משנה למלך לא נראה כחיבור הזה".

עוד מעיד החכם החוקר רבי חננאל ניפי, אשר חי ופעל בדורו, בספרו הביבליוגרפי "תולדות גדולי ישראל באיטליה": "ואני זכיתי להכירו ומראהו כמראה מלך האלקים... והניח תלי תלים של תשובות והלכות כתבי יד בבית מדרשו, ועניני חסידותו ופרישותו גבהו עד למעלה".

מרן החיד"א, עמיתו מנוער, היה מעריצו עד מאד, וכל אימת שמזכירו בספריו הוא מרבה לענוד לו כתרי תהילה. כגון בספרו "עין זוכר" [מערכת ה' אות ל"ח]: "ר' אחאי גאון הרב המופלא חסידא קדישא גאון תפארת ישראל, יום טוב ראשון דאורייתא נר"ו...".

וכך פונה אליו אחד מגדולי דורו, רבי דוד פארדו בעל "חסדי דוד", בענין הלכתי, שעליו ביקש את חוות דעתו של רבינו: "הנראה לעניות דעתי אנא אנפשאי כתבית בתלמיד הדן בקרקע לפני רבו כורע ומשתחווה מול הדר כסא תורתו אהדורי אפתחיה. וענה גאון ישראל האדם הגדול מעוז ומגדול המאיר לארץ נהירו דאורייתא יושב על כסא ההוראה מר ניהו רבא דעמיה מדברנא דאומתיה יחיד ומומחה, לו תהיה משפט הגאולה למשיב נפש בריה קלה קטינא דארע לפקוח עינים עוורות ואם שגיתי יהיו דברי כלא היו כסמייא דטעי באורחי" ["שמחת יו"ט" סימן כ"ט]. וכך גם הגאון רבי רפאל יוסף חזן בספרו מערבי לב דרוש כח כתב: 'וזה לי כעשר שנים כתב אלי בתשובה גאון עוזינו ראש הסנהדרין הרב הגדול מעוז ומגדול מוהרי"ט אלגאזי נר"ו.

אפס גם בתורת הקבלה נגלה כאחד מיחידי הדורות. בימי שחרותו שימש אצל המקובל האלקי רבינו שלום שרעבי [הרש"ש] ונמנה בין לומדי בית מדרש המקובלים "בית אל". שם הוא עשה חיל בחכמה זו, עד שהשכיל למצות את עומק דעתו הרחבה של

רבו, ורכש את החכמה הנעלמה לחדרי חדריה ועומק צפונותיה. תוך כדי פרישות וחסידות יתירה שסייעתו להשיג השגות עליונות, לכווין כוונות ולצרף צירופים כחד מקמאי.

אחרי פטירתו של הרש"ש בי' שבט שנת תקל"ז, הכתירוהו החבריא קדישא כראש המקובלים - המשמש כראש המכוונים העובר לפני התיבה. כפי שכותב רבי אריה ליב פרומקין בספרו "תולדות חכמי ירושלים" [חלק ג' פ"ג]: "ואחרי סילוקו של אותו צדיק הרב הקדוש המקובל האלקי רבי שלום שרעבי לבית עולמו מילא רבנו הגדול את מקומו עשרים וחמש שנה רצופות עד עת פטירתו לחיי עד, ומזה נדע כי גדול חיליה דהאי אילנא רברבא גם בחכמת האמת לבוין וליחד בכל תפילותיו ובקשותיו כל כוונות האריז"ל.

רבי אברהם חיים גאגין [הרב האג"ן], הראשון לציון, תיאר בלשונו הזהב את כהונת שני המאורות הגדולים - הרש"ש ומהרי"ט אלגאזי כראשי בית מדרש המקובלים "בית אל" וכה דבריו בין היתר [בהקדמת הספר "דברי שלום"]: "שם ישבו כסאות אחזרו ארי, כלילא שרי מלך ירושלים דנפיש נהורי', עטרת תפארת גולת הכותרת, ריש מתא וריש מתיבתא, מופת הדור מרן מהרי"ט אלגאזי זיע"א, הוא עמד על בנו, הדור הוא לפני קונו, כמעשהו ממנו מעשה רב".

בד בבד עם כהונתו כראש המקובלים בבית מדרש "בית אל" נשא בתואר "ראשון לציון" והיו פונים אליו מכל קצות הארץ לבירורי הלכה ומשא ומתן של תורה.

דמותו הענקית של רבינו הגדול מהרי"ט אלגאזי עוצבה מכח עצמו, ומכח אבותיו שנמנו על גאוני תבל ומצוקי ארץ, משפחה זו שלפי הנראה מוצאה מספרד הצמיחה דורות על דורות גאונים מפורסמים ומנהיגים בקרב יהדות המזרח.

הראשון בשושלת אלגאזי, היה רבי אברהם בכ"ר משה אלגאזי שנולד בקושטא בשנת ש"ל, אשר נשא לאשה את בת בתו של רבי יוסף ב"ר משה די סיגוביה - בנבנישתי, מגורי האריז"ל, חברם של מהר"ש אוזידה בעל "מדרש שמואל" וחכמים אחרים ידועים שהיו מבית מדרשו של האריז"ל.

בנו היה הגאון האדיר רבי שלמה אלגאזי אשר נתפרסם בגאונותו וצדקותו ובספריו הרבים. כשהגיע לעיה"ק, שמו בו עיניהם גדולי חכמיה, והכתירוהו לאב"ד, אף נתמנה לכהן כראש ישיבת "בית יעקב" שנוסדה על ידי רבי יעקב חאגיז.

בנו של מהר"ש אלגאזי - הוא רבי אברהם אלגאזי, אשר חזר לעיר איזמיר ובא בברית הנישואין עם בתו של רבי יוסף חזן בעל "עין יוסף" [זקנו של בעל "חקרי לב"] מהם נולד רבי יו"ט אלגאזי זקנו של רבינו - אשר היה מרבני איזמיר ומנוחתו כבוד בבית העלמין בעיה"ק צפת. בנו רבי ישראל יעקב אלגאזי נולד באיזמיר. בימי צעירותו עלה לארץ הקודש, ייסד בירושלים את ישיבת "נווה שלום" בה הרביץ תורה לתלמידים, וחכמי ירושלים שעמדו על קומתו הרוחנית מינוהו לאב"ד, ואף הכתירוהו לימים בתואר: "ראשון לציון".

בין הגאונים לבית אלגאזי זורח באור יקרות דמות הכבירה של רבינו יום טוב אלגאזי אשר נולד לאביו רבי ישראל יעקב בשנת תפ"ז [1727] בעיר איזמיר, בעודו בקטנותו עלה עם אביו לירושלים. ומכאן החל כוכבו המופלא להאיר על פני תבל. עודנו כאחד מגמולי חלב ממש השגיב פלאים בחריפות שכלו עד שאביו הגאון באחד מדרשותיו, בשנת תצ"ח, הביא מבנו שמועה נאה, בהיותו ילד בן אחת עשרה, אשר הודפס בספרו "שמע יעקב" [פרשת בשלח].

הנער יום טוב שקד על דלתי התורה יחד עם ריעו באחיו רבי חיים יוסף דוד אזולאי [החיד"א] כשבתחילה הוא מקבל את תורתו מפי רבי יהודה נבון בעל "קרית מלך רב" [בנו של בעל "מחנה אפרים"] משם הוא הולך לקבל תורה מפי רבי יונה נבון בעל "נחפה בכסף". בשנת תקי"ח נתמנה לכהן כראש ישיבת "נווה שלום" יחד עם רבי ניסים ברכה [חמיו של החיד"א]. שמו הולך אז לפניו ולבית מדרשו נהרו תלמידים מופלגים אשר ישבו למרגלותיו ושתו בצמא את תורתו. אכן כעבור כמה שנים היו כל חכמי העיר ורבניה מחשיבים עצמם כתלמידיו. ותשגב קומתו עד מאד.

כשתורתו מכרזת עליו בחוצות, הוטל על כתפיו תפקיד של שד"ר [שלוחא דרחמנא] שהיה מימים ימימה מוטל על אחד האריות שבחבורה. מגדולי חכמי עיר הקדש.

בתקופתו היה המצב החומרי בירושלים בכי רע, התמיכה הכספית שנשלחה מארצות הפזורה פסקה מלהגיע, גם הישמעאלים, בעלי הבתים החלו תובעים את חובותיהם והעלו להם מסים וארנוניות. במצב זה כשאין תומך לעניי ירושלים - נזקקה העדה לאיש בעל שאר רוח, אשר יצא ויבוא לפניהם ויזעיק לעזרתם את יהודי ארצות הגולה. נתנו איפוא חכמי ירושלים את עיניהם ברבי יום טוב, והטילו עליו משא השלידות. ובשנת תק"ל הוא יוצא את העיר בדרכו לגולה כשעמו מתלווה רבי יעקב חזן, מחכמי ירושלים, בכל מקום שאליו הגיע. נדודיו נמשכו שש שנים רצופות - בהם סבב בארצות אירופה וכן עבר במסעו דרך קהילת רומא, שם ביקשה הקהילה עזרתו - שימנה להם רב ומורה הוראה.

בכל קהילות ישראל אשר עבר בדרך נדודיו, השיב על שאלות בהלכה שהובאו לפניו, חיזק את בדקי הדת בכל מקום שהיה דרוש תיקון. וגאונים מפורסמים עיטרו את הסכמותיו בספריהם, כמו "וזאת ליהודה" לרבי יהודה עייאש, "חסדי דוד" לרבי דוד פארדו, "שמן משחת קדש" לרבי שלמה מולכו, ועוד רבים.

עת סבב בגולה בשליחות חכמי ירושלים, נתיתמה עיה"ק מראשה ואלופה רבי רפאל משה בולה, בשנת תקל"ג, נמנו איפוא חכמיה ורבניה למנותו ולהושיבו על כס הרבנות. והטילו עליו בשנת תקל"ו, את הנהגת העדה בעטרת מלכות, והכתירוהו בכתר: "ראשון לציון".

בישבו על כס ההוראה התגלה במלוא קומתו הרוחנית, והנהיג את עם ה' בעוז ובתקיפות. לא חת מפני איש. כאותו מעשה שהיה בזמנו בטבריה שהראה את כח גזירותיו - עת פנו אליו חכמי העיר אודות אשה שבעלה נפטר ללא בנים ולו אח קטן והשאירה מעוברת ואחר כך מת התינוק בהיותו בן שמונה ימים שדינו כנפל - אם מותרת לשוק בלא חליצה. חכמי טבריה צדדו להתירה ושלחו אליו את שאלתם לשמוע חוות דעתו בנידון. ואולם כשנכנס לעובי הקורה, העלה במסקנתו שאין להקל בדבר. רבני טבריה השיגו על דברי תשובתו וצידדו להתיר. אך הוא השיב להם דברים כדרבנות: "והנה כי כן בכוחי אז כוחי עתה לאסור את האשה הזאת בלא חליצה, ואם עד עכשיו אמרתי כי המחמיר תבוא עליו ברכה הן עתה אומר אני בפה מלא כי האשה הזאת זקוקה ליבם, ואסורה להנשא עד שתחלוץ, אך זה לבד אני אומר כי החכם אבי האשה אשר השתדל בכל מאמצי כוחו להתיר את בתו, אם זה יעשה היפך מרן הב"י והרמ"א ז"ל אני מבטיחו כי לא יעלה לו לטובה".

על הסוף העיד רא"ל פרומקין בספרו [תולדות חכמי ירושלים ח"ג פ"ג] כי תבע הקב"ה ליקריה, כאשר בו בפרק מת בעל האשה והאשה, וכן בני משפחתה שהחזיקו בידה, ומן החכמים שהתרעיסו נגדו, וגם בעל "שער המים" חתנו חלה ונטה למות, אך ביקש את מחילתו וקם מחוליו.

עם שעמד בתקיפות על דעתו בדבר ה' זו הלכה. הרי הנהיג את בני עדתו בחסד וברחמים ולאורך כל תשובותיו ניכר בעליל שהיה מופלג בענווה.

בני ירושלים הפליאו את מידת חסדו וטובו, ענוותנותו ושפלות רוחו, שהיה אבי יתומים ודיין אלמנות. ולמרות שהיה משחיח פניו בעמל תורה לילות כימים, נשא בעול הציבור כרעיא מהימנא. עדות אחת מני רבות על מידת חסדו המופלגה - אנו מוצאים בדבריו של אחד משועי ונכבדי העיר, רבי יצחק פרחי, בהקדמה לספרו "מתוק לנפש":

"אבא מארי זצוק"ל... עודנו באבו נפטר בשם טוב במבחר ימיו... ואז הייתי אני בן ט"ז שנה. ובעוה"ר לא ראה בחופתי, ותיכף אחרי ז' ימי אבלות סמך ידיו עלי הרב הגדול גאון עוזינו משוש פארנו המקובל האלקי בוצינא קדישא מלאך ה' צבאות, הוא רב תנא ירושלמאה ראשון לציון אבי התעודה, ראש על ארץ רבה, ירושלים דדהבא, ומצודתו פרוסה על כל הגולה, עטרת זהב גדולה כמוהריט"א זלה"ה הוא קרא אותי ונתן לי תנחומים כאיש אשר אמו תנחמנו. וכשומעי אמריו דברי נחמות זלגו עיני דמעות ובמקום שמצינו גדולתו שם מצינו ענוותנותו כי הוא בעצמו לקח המטפחת בידו וקינח הדמעות מעל פני וכה אמר אלי בני אל תיירא ואל תחת אני אהיה לך לאב ואתה תהיה לי לבן..."

ביום ב' באדר א' שנת תקס"ב [1802] חשך השמש בעת שקיעת אור יום טוב והשיב נשמתו - במיתת נשיקה. נטמן בחלקת חסידים

של הר הזיתים צמוד לקברו של אביו וסמוך לקברו של רבו הרש"ש. וכל ארצות הגולה אשר שמעו אליהם הגיע. הספידוהו תמרורים וביכו את פטירתו ימים רבים. הותיר אחריו ג' חתנים – גדולים בתורה. בנו יחידו נהרג על ידי פורעים ערבים בחברון – בעת משא שליחותו בחו"ל. ג' חתניו: רבי משה יוסף מרדכי מיוחס בעל "שער המים", שביהן בראשון לציון אחר פטירתו, רבי שלמה חאסאן והנגיד רבי ניסים פרחי.

אלו הם חיבוריו:

א). ספר "יום טוב דרבנן" דרשות, נדפס בברוקלין שנת תשנ"ז לפ"ק. רבינו כתב הסכמות רבות על ספרים וחיבורים בהלכה ובאגדה.

ב). ספר "הלכות יום טוב" על הלכות בכורות וחלה, כתב יד של הרמב"ן שמצא בדרך שליחותו [ליוורנו תקנ"ד, זיטומיר תרכ"א, לבוב תרכ"ה, וילנא תרכ"ו שם תרמ"ז שם תרנ"ו חמ"ד תרס"ג].

ג). "קדושת יום טוב" על הרמב"ם ובסוף הספר דרשות בשם "יום טוב דרבנן" [ירושלם תר"ג, שם תרכ"ט].

ד). "שמחת יום טוב" – שו"ת וליקוטים [שאלוניקי תקנ"ד מונקאטש תר"ע].

ה). קונטרס גט מקושר בסוף ספרו של אביו "נאות יעקב" [ורשא תרנ"ט, ברוקלין תש"י].

ו). קונטרס "טובת הנאה" בתוך הספר "נאות יעקב" לאביו [ברוקלין תש"י]. בספר ילקוט יוסף לרבי יוסף חיים ילוו פסק דין שלו.

הוא כתב הסכמות שנדפסו על ידי מחברים שונים ומהן נזכיר את הסכמותיו: בשנת תקל"ב [1772] על "ילקוט הלוי" [אנקונה] "וזאת ליהודה" [פאדובה] ו"נהר שלום"; בשנת תקל"ג [1773] על הספר "אוצרות יוסף"; [קרפנטראס]; בשנת תקל"ד [1774] – על הספר "בחינות עולם" – "ויפרש משה"; בתקל"ה [1775] – על "חסדי דוד" ליוורנו. בתקמ"ב [1782] על ספר "עיני אברהם" ו"קהלת יעקב" לרבי אברהם צפיג [אמשטרדם, תקמ"ד – 1874]; בתקמ"ג [1787] – על הספר "דרך המלך"; בתקמ"ה [1785] על הספר "יד רמה" לרבי מאיר הלוי אבולעפיה שנדפס על ידי רבי יוסף אליהו הלוי שליח חברון [שאלוניקי, תקמ"ו – 1786]. בשנת תקמ"ה [1785] על הספר "דרך ישרה"; בתקמ"ז [1786] על הספר "חקרי לב" ושו"ת "שדה הארץ" חלק ג' לרבי אברהם מיוחס [ליוורנו, תקמ"ח – 1788]; בתקמ"ז [1787] – על הספר "ושב הכהן"; בתקמ"ח [1788] – על הספר "שמן המור" לרבי מרדכי רוב"יו [ליוורנו, תקנ"ג – 1793]; בתקנ"א [1771] על הספר "קדשי דוד"; בתקנ"ב [1792] על הספר "עין פנים בתורה"; בתקנ"ג [1793] על הספר "חידושי המאירי" על שבת על ידי רבי שמואל סגנווינטי, ליוורנו, תקנ"ד [1794]; בתקנ"ז [1797] על הספר "מים שאל"; בתקס"א [1801] – על הספר "דין אמת" לרבי יצחק נבון [שאלוניקי, תקס"א – 1801].

א. קארו, אנשי שם, עמודים 87–81

רבי יום טוב אלנקוה

'שביתת יום טוב'

דיין מצויין וגאון מופלא מחכמי טורקיה. רב בקושטא. סבל יסורין רבים בחייו, ועב"ז התורה היתה לנחמה לו. כיהן כאב בית דין איסור והיתר בקושטא בשנת תקל"ז. היה תלמיד מובהק של הרב הגאון אברהם מיוחס [בעל "בני אברהם"]. והיה מתיעץ רבות עם רבו, ונונ"ו עמו בהלכה. חיבר ספר: "שביתת יום טוב" – שו"ת על ד' חלקי שו"ע וחידושים על הש"ס הרמב"ם והטורים. בהקדמתו לספרו ישנה בקשה מאת המחבר שכותב: 'ואני מפיל תחינתי וגם אל דמעתי לפני כל יודעי דת ודין... למלאת את שאלתי לקרא בספר הזה אשר כוננו ידי' ושם המחבר מברך את הלומד בספרו שביתת יום טוב. הספר נדפס בשאלוניקי אחרי פטירתו בשנת תקמ"ח [1788].

הגאון רבי מיכאל אשכנזי זלה"ה מכנהו: 'המאור הגדול נברשתא דדהבא פום ממלל הויות דאביי ורבא ה"ה החכם השלם הדיין המצויין עצום ורב מר ניהו רבא כמהר"ר נר"ו...'. [רבי יום טוב אלנקווה] ראה: שו"ת 'שביתת יום טוב' דף פ"ב ע"א. ובחיו"ד סימן ז' כותב עליו הגאון רבי נסים גבאי, בע"ס 'פאת נגב' ומכנהו: 'אור כי יהל... זיקוקין דנורא דנפקין מפומיה דרב המאור הגדול... גדול שמו י"ט ראשון לכל דבר שבקדושה...'.

נפטר בכ"ח ניסן תקמ"ו [1786] ונקבר בקושקונג'וק. על מצבתו נכתב עליו: "החכם השלם הדיין המצויין". התכתב עם חכמי דורו

שאישרו פסקים ממנו. שו"ת אחדות ממנו על יו"ד ואה"ע מובאות בסוף שו"ת רבי אברהם מיוחס [דף א, ע"א – יג, ע"ב].

שו"ת 'שביתת יום טוב'; תולדות עם ישראל, בערכו

רבי יום טוב בן אבין אלריי

מחכמי ברוסא בשנת ש"נ [1590] לערך. שמו נזכר בספרי חכמי דורו. ראה שו"ת "דברי ריבות" סימן רפ"ח, ומהרשד"ם חושן משפט סימן ר"מ, ר"ס, ועוד.

רבי יום טוב בן יעיש

גאון מופלא, מגדולי חכמי דורו, מרביץ תורה. תורה וגדולה במקום אחד. היה רב הראשון בקושטא. בניו היו עשירים גדולים וההחזיקו ישיבה גדולה על חשבונם.

עמד לימין הגאון רבי יוסף מטראני – המהרי"ט בהגיעו לקושטא ותמך בו ובישיבתו. בא במשא ומתן של הלכה עם חכמי הדור. בקובץ תשובות רבי אישטרוק אבן שאנג'י בסימן כב, כתב חיזוק לפסק דין של המהרי"ט. בשו"ת המהרימ"ט חלק א' בהקדמה הוא מתואר: "במהר"ר יום טוב ן' יעיש ארי שבחבורה".

שמו נזכר בשו"ת 'בעי חיי' חלק א' – קמא, קמב, קמג, קפד, יב [בענין מינויו], נד, נה, נו, קח. הג"ר חיים בנבנישתי בבעי חיי סימן נה, כתב עליו: 'מורנו ורבנו יאריך ימים על ממלכתו. שמו נזכר גם בשו"ת 'שער יהושע' [בנבנישתי] חלק א', סימנים ד, ח, וחלק ב' סימן עו, ועוד. ובשו"ת מהרח"ש סימן ב'.

רבי יום טוב בן יקיר

מחכמי טורקיה. בנו של הג"מ חנינא בן יקיר תלמידו של מהריב"ל [הא' שס"ב].

רבי יום טוב ברבינייא

מחכמי ורבני קושטא. שמו נמצא בהסכמת ספר "טוב טעם". בו הוא חתום עם חו"ר קושטא בשנת שמ"ח לפ"ק. בין החתומים רבי יום טוב ן' יעיש, רבי אברהם היליני, רבי יוסף המון, רבי משה ן' שנגי ועוד.

כמו כן הוא חתום עם רבני קושטא בי"ט אדר הת"ה [1645] על הסכמה בראש המשנה, דפוס ויניציאה, היה בקשרי ידידות עם הגאונים רבי שלמה קארו, רבי דוד אגוזי ורבי ברוך ן' חיים זלה"ה.

רבי יום טוב דאנון

'כבוד יום טוב'

אחרי פטירת הראש"ל יוסף רפאל חזן בעל ה"חקרי לב" ישב על כסא אחריו [בשנת תקפ"ב– 1822] ידידו ובן עירו הר"ג יום טוב דאנון מהדיינים המצויינים של איזמיר שעלה לירושלים בסוף ימיו ונתקבל כראב"ד בעדת הספרדים בעיה"ק.

בהקדמת ספרו "כבוד יום טוב" הכולל חידושים ושו"ת על הרמב"ם, מסופר עליו שהיה "רב גדול בישראל מאור הגולה, ועטרת זהב גדולה, דיינא דנחית לעומקא דדינא, גברא רבא, רעיא מהימנא, דבר אחד לדור, רבא אילנא, סבא דמשפטים, שלם בכל מדות טובות חזיתו, מוכיח היה מקיים מצות הוכח תוכיח, בדרך הטוב והישר בנועם שיח, ודבריו נשמעים במסמרות נטועים". ספרו הנ"ל נדפס בשאלוניקי בשנת תר"ו [1846], הוגה והוציא לאור ע"י נכדו רבי יהודה דאנון שמציין שם את טיב המחבר וספרו לאמר: "כבוד מלכותו הוכיח סופו על תחילתו מאן דחמא חמא, כי ה' אתו, בקי בטיב גטין וגירושין וכו'".

עמיתו בתורה הגאון רבי נסים יצחק ארדיטי שבספרו 'עמודי אהרן' עמוד רט"ז, שקו"ט עימו, בשנת התקס"ו ובאלו תארים הוא מכנהו: "מאן תנא חטיבא אחת בעולם ספרא וספרי וכולהו תנויי הרי אלו שלמים. מאן ספין ומאן רקיע אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזניים והמה חכמים מחוכמים. מכריע הוא את כולם פה מפיק מרגליות לשון חכמים. דין הוא הדר האמור' ותורה הרב המובהק כמהר"ר יו"ט דאנון נר"ו... למען יאריך ימים על ממלכתו...".

מדברי נכדו הרב יהודה דאנון, נמצאנו למדים, כי לסבו הראש"ל יום טוב דאנון היו הרבה כתבי יד שנשרפו בתבערה שפרצה שם. הלא כה דבריו: עשרו היה גדול בתורה, וחן בעון היה

לשריפת אש דת, כתבי הקודש אין מצילין, לא תוסיפו צרה חבל על דאבדין, וזאת [כלומר הספר "כבוד יום טוב"] שארית הפליטה מעוטא דמעוטא, חיבור נפלא על הנשר הגדול הרמב"ם".

את תשובותיו היה רגיל הראש"ל יום טוב דאנון לסיים במלים אלו: "אחיו הקטן המצפה לינון, יום טוב דאנון".

החובות הרבים שרבצו על קהילת ירושלים הצריכו פעולה מוגברת בארצות הגולה ושלוחים רבים יצאו לאירופה, לתורכיה, לערביסטאן ולצפון אפריקה. בין השליחים לתורכיה היה גם בנו של הרב חזקיה קובו, רבי יצחק שנבחר אחר כך ל"ראשון לציון" בירושלים, ושהה שם בשנת תקס"ה.

עוד בימי חייו כרה הראש"ל יום טוב דאנון לעצמו קבר וציוה לחקוק עליו כתובת זו:

"מ"ק, זאת מנוחתי עד ישקיף וירא ה' משמים / זאת המצבה אשר כריתי לי בעיה"ק ירושלים / זאת מאתי איש צעיר אשר ישא את שמו יום טוב / דאנון ס"ט דיין ממתא איזמיר ובחר עוד בירושלים / ח' מנחם אב תקפ"ג.

בימי חייו היו לו הרבה סכסוכים ודברי ריבות ואי הבנה עם הרה"ג אליעזר חזן, בן הראש"ל יוסף רפאל חזן קודמו, ומעולם לא יכלו להתפשר ביניהם.

הרב שלמה חזן בעל "המעלות לשלמה" מספר שהראש"ל "יום טוב דאנון נפטר ביום אחד עם הרב מהר"ר אליעזר חזן ז"ל, בנו של הגאון חק"ל ז"ל משום מעשה שהיה שעברו דברי ריבות ביניהם והם אמרו כי אחרי שאין מי שיכול לדונם למטה, מסרו דינם לשמים, ומתו שניהם ביום אחד, ומגידי צדק שהיו שם באשכבתיה דרב החסיד רבי אליעזר הגדול הנזכר, סיפרו שבהיותו כמעט גוסס היה שואל אם כבר נלב"ע הרב יו"ט ז"ל, כשהגידו לו שכבר נח נפשיה, קרא קריאת שמע ושכיב על ימיניה ונח נפשיה, תנצב"ה.

ספרו "כבוד יום טוב" מהדורת אשדוד תשנ"ז שלפנינו: חידושים על הרמב"ם. בתוכם כא מפוזרות תשובות [דף ב' ע"ב; דף ז' ע"ב – ח' ע"א; דף ט' ע"ב ועוד]. דף ל' ע"ב – לא ע"ב: תשובת ר' אליקים גאטיניו. דף צו ע"ב – קלח ע"א: ספר "בד קדש" – חידושים על הרמב"ם מאת רבי ברכה דנון, בן המחבר. בסוף הספר: דרושים מאת המחבר ובנו. על המחבר ראה: קורות היהודים בתורקיה, ה, עמוד 199; תולדות חכמי ירושלים, ג' עמוד 193; יהודי המזרח, ב, עמוד 211.

מהדורות: שאלוניקי תר"ץ [1, קנה; ו' דף], ד"צ אשדוד תשנ"ז [1, קנה; ו' דף], ד"צ אשדוד תשנ"ז [2, צו דף].

בספר 'בסא שלמה' דרוש ה' דף קכא להספד משנת תקפ"ג לתשלום החדש, דרש עליו הגאון רבי שלמה חכים זצוק"ל, ואלו הם מדבריו: 'כי נסע ארון האלהים עט"ר מו"ה המופלא וכבוד ה' מלא סבא דמשפטים כמהר"ר יום טוב דאנון זצוק"ל ראשון לציון... גדול הדור נשיא הארץ ראש על ארץ רבה כעט"ר מו"ה יו"ט ראשון דאורייתא... אי חסיד ואי עניו קדוש יאמר לו... ובעינינו ראינו גודל ותוקף קדושתו ומראהו כמלאך האלהים נורא מאד וכל ימיו בסיגופין ותעניות והפסקות ודן ידין את עמו כאן וברוח שפתיו ומתיקות לשונו לשון הזהב היו מקבלים את דינו ואח"כ עלה לארץ ישראל וזכה להיות נשיא הארץ בירושלים תובב"א זקן ושבע ימים...'.

בספר "מראה הגדול" חלק ב' דרוש כא להספד, כותב הגאון רבי רפאל אשכנזי זצוק"ל: "האי תנא דידן ראש גולת אריאל הרב המובהק יו"ט לכל דבר שבקדושה דמלבד אשר ידענו והכרנו ביה גודל חכמתו ותורתו שהיה בקי בכוליה תלמודא וספרא וספרי ותוספתא ובפוסקים ראשונים ואת האחרונים ומר דיינא רבה דנחית לעומקא דדינא... כי מלא היה בכל מדות טובות שמנו חכמים...".

'המעלות לשלמה'; 'בסא שלמה', דרוש ה'; הראשונים לציון, עמוד 104

רבי יום טוב הכהן

מגדולי החכמים באדריאנופול והיה רב הקהל. בשנת רצ"ה [1535] היה שני לרבי שמואל סבע ובשנת שי"ד [1554] היה ראש הרבנים דשם. בין הזמנים האלה נקרא לקושטא לשמש ולכהן 'ראש ישיבת הגברת', דונה גראסיה נשיא בקושטא. הוא היה בקשרי הלכה עם מרן הבית יוסף, ותשובותיו ששלח למרן נדפסו באבקת

רוכל, סימנים מד–מה, דף כז, ד' ואילך. תשובות מרן אליו, שם סימן מו, דף כח, ג, וגם התכתב עם רבי אליא הלוי ראה: זקן אהרן, קושטא תצ"ד, סימן לז, דף לד, ד. בתעודה שזמנה הוא ראש חודש אב רפ"ח, חתם שישי עם רבי אהרן מטראני ורבי יוסף קארו.

רבי יום טוב טראנטו

היה מגדולי רבני וגבירי קושטא, לימים עלה והתיישב בירושלים. ייסד בירושלים ישיבה בשכונת אהל משה, והישיבה נוסדה על שמו.

רבי יום טוב מאיר

בשלהי טבת תר"כ [1860] כיהן בתור ממונה איסור והיתר בקושטא. אשתו פולה נפטרה בחייו בא' תשרי תרכ"ה [1864]. הוא מכונה במצבתה בקושקונג'וק "החכם השלם הדיין המצויין".

רבי יום טוב ן' פאראג'

היה מחכמי קושטא הנודעים במאה הי"ז. בשנת שנ"ד [1594] הוא נמנה עם חכמי הקהילה [שו"ת מים עמוקים, חלק ב' וניציאה ת"ז]. מהרש"ך מציין ממנו פסק הלכה. בנו היה הגאון רבי יצחק ן' פאראג' שהיה חכם קהל 'נוה שלום' בקושטא. רבי יום טוב היה בעל השפעה גדולה, והיה מעמודי התווך של קהילת קושטא רבתי.

רבי יום טוב סאבאן

מחכמי ברוסה. בשנת תק"ח [1758] התכתב במו"מ של הלכה על הגאון רבי חיים מודעי זלה"ה. ראה 'חיים לעולם' אבן העזר סימן יא, ובראש התשובה כותב רבי חיים מודעי עליו: 'החכם השלם הדיין המצויין הרב כמה"ר יום טוב סאבאן הי"ו מארי דאתרא ברושא יע"א...'. בסימן י' הוא כותב: 'יום טוב ראשון לכל דבר שבקדושה, רבה דעמיה ורב על כל חבימי אבן הראשה... מר ניהו רבא החכם השלם...'.

רבי יום טוב קריספין

'בגדי יום טוב'

הרב הגאון הגדול השלם שלימה משנתו כמוהר"ר יום טוב קריספין זצ"ל מגדולי רבני איזמיר לפני כמאה ושלושים שנה בן מגדול הרה"ג כמוהר"ר אברהם יהושע קריספין בעל "אברהם במחזה" דרשות והספדים וספר "וישב אברהם" חידושי הלכות על סדר א–ב. נודע לגדול בתורה ובחכמה, ובקי במכמני תורה עמל ויגע בתורה לש"ש. יסורין קשים ומרים השתרגו על צווארו, ובכל זאת קיבל עליו את הדין. והוא מציין זאת בספרו 'בגדי יום טוב' אבן העזר סימן ט, דף סד, ע"א: 'ויודע רבוני שאין בי כח מכמה הרפתקי דעתו עלי בעבר ובהווה, וה' יאמר לצרותי די, דיסור יסרני יה ביסורים קשים ומרים ואין אני בן חורין...'. ובתשובה שם לשואל הוא דוחק את עצמו ועונה לו, מתוך יסורין תשובה ארוכה בהלכה. אחיו הדגולים היו כמוהר"ר שמואל ז"ל בעל מחבר ספר "משק ביתי", וכמוהר"ר אהרן ז"ל בעל מחבר ספר "בית אהרן", וכמוהר"ר יצחק בעל מחבר ספר "שמו יצחק".

בשנת תרל"ט צירפו לבית דינו הגאון רבי נסים חיים מודעי זצוק"ל. ראה: 'מימר חיים' אבן העזר סימן סא, דף קנד, ע"א, ע"ב. הוא גם היה מסדר גיטין בבי"ד.

רבי יום טוב היה גיסו של הגאון רבי חיים בנימין פונטרימולי בע"ס 'פתח הדביר'. בספרו "בגדי יום טוב" יו"ד סימן טז מצויה הסכמת החבי"ף על תשובתו של ר"י קריספין ובראש התשובה כותב מרן החבי"ף בזה הלשון: 'ראיתי את השאלה ואת אשר נגזר עליה מאת החכם הפוסק... שואל כענין ומשיב כהלכה בחכמה ובתבונה הרב ועצום זרע רב יומא טבא לרבנן נר"ו יאיר כשמן זית רענן...'. ניכר גם מתוך ספריו שהיה מעריץ וחסיד גדול של מרן החבי"ף ומציינו רבות בספריו.

בהקדמתו לספרו שו"ת 'בגדי יום טוב' הוא כותב: אמר המחבר קטינא קטינא. מהודה ומשבח אנא, לשאלתא דשמייא בריך רחמנא. שהחייני וקיימני לזמן הזה לעלות על מכבש הדפוס את אשר חנן אלהים את עבדו. וחסדי ה' אזכיר תהלות ה' אנבי לה' אנבי אשירה אודה ה' מאד בפי ובתוך רבים אהללנו לעושה נפלאות גדולות לבדו. כי לעולם חסדו וכי ישאל איש מי שמך לאוש לבא לגשת לאסוף באומרי'ם. ולהשיב אמרים, ולעשות לך שם כשם הגדולים כשניים ושלשה גרגרים, ואשיבה גם אנבי ידעתי ב'ינו ידעתי, מיעוט ערכי עלי פחות שבערכין וקוצר ידיעתי והשגתי, אכן הוא העד הוא היוצר הוא הבורא יודע כמה יגיעות יגעתי, לילה כיום יאיר לעסוק בתורת ה' תורה מתוך הדחק עוללים שאלו לחם טוב לי כי עוניתי, והן בפרט עול היסורים רבו כמו רבו עלי מידי יום ויום חדשים לבקרים. מינים ממינים שונים, מבית ומחוץ קשים ומרים כלענה וראש השמיעני במרורים, מיכדי ידענא כנפשאי, שאין אני בדאי, אך אמנם יודע רבוני דלא לבבודי חלילה עשיתי זאת כדי להתייאר ולהתפאר ולומר אנא עדיפנא מחבראי, חלילה לי מאלהי, כי קטן מקטני הדור אנבי וחוקר לב הוא היודע דאין כוונתי אלא בלתי לה' לבדו והדן אותי לכף זכות המקום ידונהו לכף זכות בן זכאו...'.

בכתיבת תשובות לשואליו דרכו היתה בדרך ענוה והכנעה כניכר מספרו 'בגדי יום טוב'.

רבי יום טוב נפטר בי"ב אלול בשנת תרס"ט [1909], ונטמן באיזמיר. בנו רבי אברהם נפטר במבחר ימיו בז' טבת בשנת התרל"ב.

אלו הם חיבוריו:

רבי יום טוב קריספין הדפיס בחייו ספר שו"ת "בגדי יום טוב" ב' חלקים. וספר דרשות שונות והספדים "בן אברהם", בהסכמת רבני איזמיר, נדפס תרל"ו, וחיברו בימי בחרותו. גם הירבה להעיר ולהגיה בספרי אחיו הר"ש והר"א ז"ל.

הוא הוציא לאור את ספרו של אביו 'אברהם במחזה', וצירף אליו מעט דרושים להספד, והגהות.

כמו כן חיבר ספר "צידה לדרך ביום טוב", ב' חלקים, על עשרת הדברות, באלדינו, ובחלק ב' יש גם דברי מוסר למועדים, נדפס באיזמיר תרל"ז–תרמ"א.

הספר "בגדי יום טוב" – מהדורת אזמיר תרל"ד–תרמ"ז שלפנינו: שו"ת בד' חלקי שו"ע. מקצת מהסימנים הם חידושי הלכה. ח"א [דף א–קיא]: או"ח – לב סימנים; יו"ד – מג סימנים; אה"ע – כג סימנים; חו"מ – יז סימנים; דף קיב–קכב: מפתחות. דף א–יב [ספירה שנייה]: הספדים. בראש חלק זה הקדמת המחבר. ח"ב [דף א–פ]: או"ח – יז סימנים; יו"ד – מא סימנים; אה"ע – ט' סימנים; חו"מ – יג סימנים. דף מא–מז ע"א [בתוך חלק אה"ע]: "מזכרת מקצת גטין" שסידר המחבר בבית דינו [כ' גיטין]. דף מז ע"ב – סד ע"א: "ודרך אגב קצת חידושי דיני גטין" ושמות אנשים על סדר אלפא ביתא. דף סד–עד: שמות נשים. דף פ' ע"ב – פב ע"א: הספד על בת המחבר מרת קאדין [פתיחת ההספד היא בלאדינו, והמחבר מתנצל על כך שנעתר לבקשת בני הנפטרת]. דף פב ע"ב – פט ע"ב: מפתחות. בראש חלק זה הקדמת המחבר. וראה א' יערי, "הדפוס העברי באזמיר", ארשת א' [תשי"ט], עמוד 171, הרושם "פרידברג, בית עקד ספרים בערכו משבש את שנת הדפוס: תרל"ג, ומציין בטעות את מהות הספר כשו"ת". אכן, בכל הנוגע לתיאור הספר כשו"ת, הצדק עם פרידברג!

מהדורות ח"א: אזמיר תרל"ד [2, קכב, יב דף]. ח"ב: אזמיר תרמ"ז [2, פט דף], אשדוד תשנ"ח [2, קכב; יב דף]. בקובץ חידו"ת מקבציאל גליון יג, תשמ"ח עמודים יט – לג נדפסו ממנו ביאורים והערות בעיניינים שונים.

שו"ת 'בגדי יום טוב'; קובץ התשובות החדש, א; קובץ חידושי תורה, "מקבציאל", גליון יג, תשמ"ח

רבי יונה ב"ר יוסף 'קול יונים'

מחכמי טורקיה. חיבר ספר "קול יונים" דרשות על אורך הגלות נדפס בשאלוניקי ש"ך.

בית עקד הספרים, עמוד 894

רבי יונה ן' ריי

נולד בשאלוניקי, ובערך שנת התע"ה [1715] בא לעיר הבירה קושטא, ושם נמנה לרב הכולל כי שמו היה נודע בשערים, רבי שלמה אמארילין משאלוניקי שהיה מגדולי ההוראה, היה עמו

במשא ומתן בדבר הלכה, ואף שהיה רב הכולל פעמים רבות לא היה סומך על דעתו, אם לא שהסכימו עמו רבני עיר הבירה, ובפרט רבי יהודה רוזאניס. מלבד השאלות שהרי״צו אליו מכל פרורי עיר הבירה, היו שואלים אותו מערי המדינה, שאלוניקי, באזארג׳יק ועוד. פעם אחת שאלו אותו משאלוניקי על ענינים של הסתדרות פנימיית ואלו דבריו: ״אף כי לא מלכי להטפל בנדונים כאלו הנוגעים לכוללות העיר, ומה גם היות המשפט בעיר גדולה של חכמים ושל סופרים, רבתי בדעות מקום איתני עולם וכ״ו. רוב פסקיו שהגיעו אלינו היו על השאלות שנשאל בין שנות תע״ו עד שנת תפ״א, [א״ה: בספר ׳קרא דשכבי׳ דרוש קטז דף ר״כ יש דרוש ׳על השמועה כי באה מקושטא... מפטירת הרב הכולל במוהר״ר יונה ן׳ ריי זלה״ה בסדר ויקרא ב׳ לחדש אדר ב׳ שנת התצ״א]. ובשנה ההיא או שלאחריה נקטף באבו ולא הניח אחריו ילדים, חלק אחד מפסקיו שנשארו לפלטה בידי רבי משה אמאריליו בשאלוניקי, נדפסו בסוף ספרו ״דבר משה״ חלק שני, ולפי הקדמת המדפיסים: ״קונטרס מקצת שאלות ותשובות מהרב המופלא כהר׳ יונה ן׳ ריי זלה״ה, איש מתא קושטנדינא רבתי יע״א, הנמצאים אצלינו כהיום הזה, ויקרא שמו בישראל, ״בני יונה״ מדאגה בדבר כי בן אין לו, והוא שריר באהלו להקים שמו בישראל, וזאת נחמתו לעולם שכולו טוב זצוק״ל״ [שאלוניקי תק״ג].

קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, ח״ה, עמוד 209

רבי יונה עדילה

מחשובי החכמים שהיו בקושטא. הוא אביו של הגאון רבי שמואל עדילה זצ״ל ששימש כחבר בית דינו של רבו הגדול רבינו המהרי״ט.

רבי יוסף אביוב

מחכמי ודייני טורקיה. בנראה בברוסא, היה מיוצאי ספרד, מגירוש שנת ה׳רנ״ב [1492]. מובא ב״בית יוסף״, או״ח סימן תרפ״ח. נחלק על רבי תם אבן יחיא, ורבי עוזיאל השיג עליו בתוקף והגן על רבי תם.

רבי יוסף נזכר בשו״ת ׳אהלי תם׳ סימן עט, בריש התשובה. ושם בתשובה קעב הוא חתום, והוא מתואר שם: ׳החכם השלם הה״ר יוסף אביוב יצ״ו׳.

רבי יוסף אברהם ניניו

היה מרבני העיר ׳יוזיל חיסאר׳ הקרובה לאיזמיר שבתורקיה, בשנת שע״ז בערך [1617].

רבי יוסף אישקאפה

׳ראש יוסף׳

הגאון הגדול מרנא ורבנא המאיר לארץ ולדרים רבן של בני הגולה, המובהק אב״ד איזמיר רבי יוסף אישקאפה זלה״ה נולד בשנת ש״ל [1570]. חכם זה היה מרבני תורכיה הנודעים ביותר, ועמית היה למהרח״ש במקום גידולו בשאלוניקי, ואיש מחלוקתו של רבי עזריה יהושע באיזמיר. נולד לפני שנת ש״ל. רבי דוד קונפורטי נתוודע אליו וכתב עליו [בספרו קורא הדורות]:

״הרב רבי יוסף אישקאפה רב מובהק, ובזמן היותו בשאלוניקי הרביץ תורה הרבה בתלמידים, ואחר כך הלך לאזמיר ושם קבלוהו לראש ולרב עליהם, וכבדוהו ונשאוהו הרבה. ושם הרביץ עוד תורה הרבה בתלמידים... ואחר כך נפטר ה״ר עזריא יהושע אשכנזי... ונשאר הר״י אישקפה לבדו לראש כל ימי חייו... ואני הכותב כשהלכתי לאיזמיר פעם אחד זכיתי להקביל פניו, ולמדתי ממנו קצת חדושין. והיה אז זקן מופלג בשנים והיה קרוב למאה שנה״ [בהקדמה לספרו ראש יוסף [תי״ח] כתב שהיה בן שבע ושמונים שנה].

הגאון בעל כנסת הגדולה היה בזמנו מרבני איזמיר הצעירים ונמנה על מעריציו הגדולים של רבי יוסף ומביא בספריו פסקים ושמועות רבים משלו רבי יוסף.

חיבורו ״ראש יוסף״ כלל את ארבעה הטורים, ביאורו ארוך ורחב, ולא היתה מגמתו אלא ׳לבאר דברי הרב הטור ודברי הרב הגדול הבית יוסף ז״ל במקומות הצריכים ביאור׳. כל שנדפס הוא רק על חלק מאורח חיים, מהלכות פסח ועד הלכות מגילה, איזמיר

תי״ח. ועל חושן משפט, כרך עב מאד ואין בו אלא עד סוף סימן עו, נדפס שם תי״ט. לא עלתה בידו להדפיס את יתר החלקים מחמת כובד ההוצאה. דרכו להביא את לשון בית יוסף וברא״ש ביאורו כותב הגהה.

לאחר פטירתו נדפס בפפד״א תס״ט חיבור קטן מספרו 'ראש יוסף' המכיל תשובות בעיניני חו״מ וקצת חידושים.

רבי יוסף אישקאפה, כמרן, חיבר בדרך זו גם פירש למשנה תורה להרמב״ם, ולא נשתמר אלא על חלק ב' בלבד, כ״י בודלי 624, ובו נכללו גם כמה תשובות [קורא הדורות, דף מו, ו].

רבי יוסף היה מן הלוחמים הראשונים נגד ש״צ שר״י, וגילה את הלוט מעל פניו, כפי שכותב רבי יעקב ששפורטש בראש ספרו 'ציצת נובל צבי': 'והיום כמו עשרים שנה בקירוב [בשנת ת״ט לערך] שפתח פיו לומר משיחא אנא והגה את ה' באותיותיו, והרב הגדול כמוהר״ר יוסף איסקפא ז״ל, שהיה רבו מובהק, גער בו והפקיר את דמו והיה מכריז, כל הקודם בו זכה, לפי שעתיד להחטיא את הרבים ולעשות אמונה חדשה, וכתב על זה לקוסטנטינא...'. ובסוף ספרו הוא מזכיר שוב: זכור אזכור ותשוח עלי נפשי בתחילת השמועות כמו כן תלמיד אחד של שבתא״י צב״י ישׂ״ו, שמו ה״ר משה פינירו, שהיה מגורש עם רבו זה שנים הרבה בימיו של הרב הגדול כמוהר״ר יוסף איסקאפא נ״ע מחבר ספר ראש יוסף מתושבי אזמיר על רוע מעשיו ושגעונותיו אלו שהתחילו מאז ועד עתה, והחרימוהו לו ולכל הנלוים אליו, וקודם אלו השמועות כבר הייתי יודע את האיש ואת שיחו מפי מגידי אמת אשר נמצאו שם בעת אשר הרב הנ״ל ז״ל הפקיר את דמו למיתה, לומר שכל הקודם בו זכה...'.

רבי יוסף אישקפה השאיר רישומו באיזמיר לדורי דורות בהנהגותיו, פסקיו ותקנותיו, וכפי שכותב בעל ה״חקרי לב״ חושן משפט סימן ב' שחי כמה דורות אחריו: ״כי מורינו הרב הגדול כמוהר״ר יוסף אישקאפה ז״ל אשר מימיו אנו שותים בכל חיי העיר״. וכשבאו להדפיס באמצע המאה הי״ט את תקנות קהילת איזמיר בספר ״עבודת משא״ [שאלוניקי תר״ו] כותב עורך ומהדיר הספר רבי אברהם יהושע יהודה בדברי הקדמתו: ״סובב הולך על כל ההסכמות והתקנות אשר אזן ותקן מרנא ורבנא המאיר לארץ ולדרים הוא הקדוש משיירי כנסת הגדולה מעלת הרב הגדול רבן של בני הגולה כמוהר״ר יוסף איסקאפה זצוק״ל״.

הגה״ק רבי אליהו הכהן האיתמרי בספרו 'תהלות ה״' דף נ״ב ע״א, מביא בשמו שמוה וכותב: 'נקדים מה ששמעתי מהרב הגדול כמהר״ר יוסף איש קאפא ז״ל״.

רבי יוסף נפטר בשנת תר״ב [1662]. נפטר באזמיר 'בשיבה טובה זקן ושבע'. ועל מצבתו חרות: 'עט״ר מו״ר הרב הגדול מר קשישא רב הכולל ראשון שבאיזמיר כמוהר״ר יוסף איסקאפה זלל״ה בעל ספר ראש יוסף כ״ו טבת ש' התכ״ב'. לאחר פטירתו פוצלה משרתו ועל מקומו נתמנו בעל 'כנסת הגדולה' ורבי אהרן לאפפא זצ״ל.

רבי יוסף אלבעלי

מחכמי איזמיר. מתואר ״החכם השלם רב ועצום״. ספד לו הגאון רבי נסים חיים שלום מרגונאתו זלה״ה בספרו 'דרכי שלום'.

רבי יוסף אלפאנדארי

'פרת יוסף'

הגאון הגדול הדיין המצויין, גדול בתורה מגדולי המורים בקושטא ופוסק מובהק ארי שבחבורה, גבור כארי, חסיד ועניו מופלא רבי יוסף אלפאנדרי זצ״ל. היה תלמיד הגאון רבי יצחק הלוי מחבר שו״ת ״רב דגן״. רבי יוסף אלפאנדארי הביא לדפוס את שו״ת רבו זה, חלק ב, וחתם ראשון בשנת תרכ״ב [1862] בין תלמידי רבי יצחק הלוי על הקדמה לשו״ת רב דגן, חלק א. בשנת תרי״ג [1853] כתב הקדמה עם רבני העיר קושטא לשו״ת משנת רבי אליעזר, חלק א. הוא כיהן ג״כ בראש ישיבה בקושטא שכן יוצא מדברי הגאון רבי רפאל ביטראן זצוק״ל בזו הלשון: 'וכשהראתי הקושייא לפני ראש הישיבה רבינו הגדול משיירי כנסת הגדולה מאור הגולה יוסף אלפאנדרי זצוק״ל תריץ ז״ל.. ועוד: 'ורשום בזכרוני שמעשה כזה בא לפני רבינו הגדול... מהר״ר יוסף אלפאנדרי זלה״ה.. ובית דינו פעם ושתים ודן הלכה למעשה כך'... מלשונות אלו ניכר שרבי רפאל ביטראן היה תלמידו [ראה: 'זכור לטוב' דף 145 א. שם דף 226 ב. ושם בסימן תנג, 84 א].

הגר"ח פאלאג'י מתארו: בספרו "ברכת מועדיך לחיים", חלק ב', דרוש כ' לשבת הגדול, דף צד, ע"א. "מעלת הרב המובהק כמוהר"ר יוסף אלפאנדרי ז"ל, אחד מרבני קושטא יע"א, מר דיינא דנחית לעומקא דדינא וכבר הראנו גודל חכמתו ועוצם פלפולו בספרו הבהיר פורת יוסף, רב גובריה ורב חיליה תנצב"ה". בשער ספרו 'ויקרא יוסף' הוא מתואר: '...המנורה הטהורה... וכוליה תלמודא כשלחן הערוך לפניו, הי חסיד הי עניו, הרב המופלא וכבוד ה' מלא, גבור כארי...'.

רבי יוסף כיהן בתור אב"ד איסור והיתר בקושטא בניסן תרי"ב [מרס–אפריל 1852] והיה אחד משני רבני העיר בטבת תרי"ז [ינואר 1857] שאישרו פסק דין של בי"ד איסור והיתר. בשנת תר"ג [1843] נמנה על "רבנן בתראי" שסידרו גט. בי' אב תרכ"ב [10 במאי 1862] חתם בראש רבני קושטא על הסכמה לשו"ת "יבא הלוי" מאת רבי יוסף הלוי. חתם על פסקים אחר חתימת רבי נסים יעקב ב' דוד. חתם פעמים רבות בתור דיין בשנים תר"כ–תרכ"ז [1860–1867]. בכסלו תרכ"ה [דצמבר 1865] ובב' אייר תרכ"ו [17 באפריל 1866] היה חבר בית דינה רבה. בשנים תרכ"ג [1863] ובתרכ"ד [1864] חתם על פסקים אחרי רבי יעקב אביגדור. פעל בכפר קושקונג'וק. כיהן גם כדיין בבית דינו של רבי יצחק אקשוטי. בשנת תרכ"ו [1866] הסכים לפסק רבי רפאל חיים פרץ. התכתב בהלכה עם רבי שלמה קמחי, ראה: 'יקהיל שלמה', חושן משפט קמח, רמח דף קכח ע"א–ק"ל, ע"א. בשנת תרי"ז התירו ממוני איסור והיתר עגונה ובכללם רבי יצחק אקריש ורבי יוסף אלפאנדרי. ראה: פרת יוסף חושן משפט כ"ח.

אלו הם חיבוריו:

א). ספרו שו"ת "פרת יוסף" נדפס זמן קצר לאחר פטירתו באיזמיר תרכ"ח. הספר כולל: שו"ת שונות על ד' טורים, פסקים להלכה בבהירות בסכינא חריפא. ובספרו ויקרא יוסף דרושים נספחו ל"ה דפים, מפסקים שנשמטו מספרו פורת יוסף. הוא עצמו הספיק לכתוב הקדמה לספר בח' אדר א' תרכ"ז, וכן הקדימו באותה שנה לספר זה הקדמות רבני קושטא רבי נסים יעקב בכ"ר דוד, רבי יעקב אביגדור ורבי יקיר גירון. כן שרדו פסקים ממנו בכתבי בני דורו. ב). ספר נוסף ממנו "ויקרא יוסף", דרשות שנכתבו בצורה קלילה, ובשפה ברורה וקולחת. ד' דרושים לשבת הגדול, דרוש לשבת כלה, ז' דרושים לשבת תשובה, דרוש להלבשה, ט' דרושים להספד. עם מעט שו"ת, נדפס באיזמיר תרכ"ז [1867].

נפטר כ' אדר א' תרכ"ז [28.2.1867]. על מצבתו בקושקונג'וק נכתב עליו "הודנו והדרנו החכם השלם הדיין המצויין העניו". כמו כן שרדה מצבת אשתו מזל שנפטרה בי"ז כסלו תרכ"ד [27.11.1863]. רבי חיים פאלאג'י הספידו באיזמיר ב"שבת הגדול" בהגיע שמועת פטירתו; [ראה בספרו "ברכת מועדיך לחיים" ח"ב דרוש כ]. וכן הוספד בידי רבי רפאל ביטראן בכפר דאג חמאמי בפרשת צו. וריבר במקצת מעלותיו: "דרוש שדרשתי בס"ד... להספד רבינו הגדול מאור הגולה מהר"ר יוסף אלפאנדרי זצוק"ל... שהיה מרביץ תורה ומורה הוראות בישראל, יושב על המשפט... והיה מנהיג לישראל באמת ובתמים בלשון רכה... מרתת כל גופי לספר בשבחו ובסדר לימודו..." [זכור לטוב דף 118 ב].

בניהו, מבוא לספר מדות טובות על המכילתא, לג"ר רפאל ביטראן, עמודים ט"י; פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 64; שו"ת "פרת יוסף"

רבי יוסף אלקלעי

'אמר יוסף'

רבי יוסף ב"ר דוד שמואל אלקלעי היה מחכמי ירושלים. בר אוריין ובר אבהן, היה תלמיד חכם גדול ועסק בתורה מתוך יסורין. ידוע שכל חייו היה חולה ונזקק לרפואות. לתקופה מסויימת היה עם אביו באיזמיר [שם התאבסנו בבית הגביר רבי יוסף חמצי שדאג לכל מחסורם במשך שנות שהותם באיזמיר], ושם נפטר ממחלתו.

רבי יוסף נפטר בשנת תקע"ח [1818] בעיר איזמיר. ונספד על ידי הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו "ראה חיים" חלק א' פרשת כי תשא. בראש הדרוש הוא כותב: 'דרוש שדרשתי בק"ק גברת יב"ץ שנת התקע"ח, בשבת החדש של הרב ועצום כמוהר"ר יוסף בכור אלקלעי ז"ל...'. שהיה תלמיד חכם עוסק בתורה ומדוכא ביסורין, בר אוריין ובר אבהן...'.

חיבר ספר "אמר יוסף" – מהדורת שאלוניקי תקצ"א שלפנינו, דף א–סב: חידושים על משנה תורה להרמב"ם. דף סג–קד ע"א: ליקוטים על הש"ס. דף קד ע"א – קכא ע"א: "לקט יוסף ע"ס א"ב"

– חידושים על עין יעקב; "לקט יוסף" – ענייניים על סדר א"ב; שישה "דרושים" ודרשות שונות על התורה וקצת נ"ך. התשובות הן בעמודים הבאים: דף נה ע"ב: שאלה בהלכות שבירות; דף נו–נח: תשובת רבי יוסף ענייניו; דף נח–סא: תשובת המחבר; דף סא ע"א – סא ע"ב: תשובת רבי יוסף ענייניו; דף סב ע"א – סב ע"ב [הלכות שלוחין]; תשובת המחבר; דף עה ע"ב [בתוך "ליקוטים על הש"ס"]: תשובת רבי אברהם אשכנזי. בתוך "לקט יוסף" מפוזרות י"א תשובות [ראה דף קז ע"ב – תשובת המחבר אל רבי יהודה ב"ר שמואל היושב בעיה"ק חברון, בעניין בדיקת חמץ; דף קיט ע"א ד"ה תנאי: תשובה בישוב דברי ה"חזון נחום" שבכתב יד, על מסכת תרומות, פ"ט; דף קיט ע"ב, ד"ה אשכול – תשובה בישוב דברי האחרונים בסוגיות שונות; דף קכ ע"ב: ב' תשובות מאת המחבר].

רבי יוסף אמיגו

רב במחצית השניה של המאה הט"ז. מוצאו כנראה מתורכיה ובשנת 1550 השתקע באיטליה. הוא היה מפורסם לגדול בתורה ולפעמים קרובות פנו אליו בעניני הלכה. בויכוח עצום על כשרותו של גט אחד בשנת [1555], שהשתתפו בו כמה מרבני זמנו, פסק רבי יוסף אמיגו כרבי משה פרובינצליז וחברו לדעה רבי פנחס מלי ושלח לו תשובה ארוכה בענין זה; אליו נצטרפו גם הרבנים רבי יצחק לטיש, רבי שמואל מפיזה, רבי יצחק צרפתי ורבי יצחק ממונצילזיו [במקום ממונצילינו בתשובותיו של די טרני יש להגיה: ממונצילזיו]. רבי משה די טראני, שגם הוא השתתף בויכוח, דן מתוך תשומת לב מיוחדת בתשובתו של רבי יוסף אמיגו, שהיה חשוב בעיניו מאד, אעפ"י שלא הסכים לדעתו בענין זה. בשנת 1573 השתתף רבי יוסף אמיגו בויכוח אחר שנתעורר בענין של חליצה. תשובתו בנדון זה נדפסה ב"פחד יצחק" ללמפרונטי; אמנם כאן חותם המחבר אמיקו, אבל אין ספק שזהו אמיגו שלפנינו. עוד פסקים נמצאים משלו בקובץ תשובות כ"י שהיה ברשותו של רבי צדוק הכהן בפריס.

שו"ת המב"ט, ח"ב, סימן קלח–קלט; פחד יצחק ח"ג, עמוד כג; תג"י, עמוד 159

רבי יוסף אנג'יל

היה מחכמי איזמיר. מתואר: "החכם הגדול". נפטר י"ח טבת התצ"ה [1735] ונטמן באיזמיר.

רבי יוסף ארדיט

מחכמי איזמיר. נין ונכד לחכם השלם רבי רפאל ארדיט בעל ספר 'מרפא לשון'. מתלמידיו של שר התורה הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה. היה מחכמי ישיבת 'בית יעקב' באיזמיר. רבי יוסף נזכר בספריו של החבי"ף רבו: ראה "נפש חיים", מערכת המ', אות קפה, דף ק"ן ע"ב, שכותב: '...פירש תלמידי הותיק החכם השלם כמה"ר יוסף ארדיט נר"ו. הגר"א פאלאג'י בספרו, "שמע אברהם" סימן סח, דף קסב ע"ב, כותב: 'ומזה הקשה אחד מתלמידי הישיבה מגזע היחס והמעלה החכם השלם והכולל כמה"ר יוסף ארדיט נר"ו...'.

רבי יוסף אשכנזי

מחכמי איזמיר. ראשון למשפחת אשכנזי המפוארת שהעמידה רבנים וגדולי תורה באיזמיר.

אביו של רבי יהודה אשכנזי היה רבי יוסף אשכנזי, ואת שמו אנו מוצאים בשערי ספרי בני המשפחה. כך לדוגמה, "במוהר"ר יאודה בכמהר"ר החכם המרומם יוסף אשכנזי תנצב"ה" [מחנה יאודה, שאר] מלבד שמו, אין בשערי ובהקדמות ספרי צאצאיו שום פרט נוסף עליו: היכן נולד, מה עשה והיכן נפטר. לצורך עניינו, מן הראוי היה לחפש תשובות לשאלות כגון האם הוא עצמו הגיע לאזמיר, ואם כן, מתי ומהיכן בא? האם בא בקשר עם חכמי הקהילה והנהגתה? האם נפטר ונקבר בעיר? [אצל פריימאן, מצבות, עמ' 145, אות צ' נרשם: "החכם השלם המקובל האלקי כמו' יוסף אשכנזי ז"ל כי סיון התקכ"ה", ומסתבר שלא מדובר בר' יוסף דנן] וביוצא בזה.

והנה, מפתח לרוב השאלות מצאנו באקראי בתוך כתביו של רבי חיים פאלאג'י. באחד מחיבוריו הוא כותב:

"כתב הרב מוה"ר יוסף אשכנזי ז"ל דין אבא למלכא הרב הגדול בעל מחנה יאודה ז"ל בס' [פר] שו"ת למוה"ר ראש יוסף בהקדמתו במעלת היראה...". [החפץ חיים, חידושי ובירורי הלכות לפי נושאים, דף ד, ב' [ההדגשה שלי, ד"ה].

זאת אומרת, החבי"ף מצטט כאן דבר מתוך תורתו של רבי יוסף אשכנזי, אביו של רבי יהודה, בעל ספר מחנה יאודה ['דין אבא למלכא']. הספר 'שו"ת ראש יוסף' ממנו ציטט החבי"ף מדבריו של הרב יוסף אשכנזי, הינו חיבורו של רבי יוסף אישקאפה, שאלת תשובה, שנדפס בפראנקפורט דאדרה בשנת תס"ט. דברי המביא לדפוס בהקדמה שם, מרתקים ביותר, ופותחים צוהר להתרת ספקותינו:

אמר הקטן יוסף [הוא ר' יוסף אשכנזי, אביו של רבי יהודה אשכנזי, וכאן הוא לא נקרא עדיין 'אשכנזי', אלא יוסף בלבד] בל"א [בן לאדוניו] מהור"ר גרשון [מצאנו את ר' גרשון ב"ר יוסף, בבית דין בבודאפשט בשנת תל"ד [כארבע שנים אחרי גירוש היהודים מוינה], ולדעתינו מדובר בר' גרשון זה [ראה שער אפרים, סי' קיב] זלה"ה [זכרו לחיי העולם הבא] ממגורשי ווינא [על גירוש היהודים מוינה בשנת ת"ל ראה בין היתר: קאופמן] ממשפחת חכמים וסופרים וקרות הזמן לא הניחוני ונחוני דחפוני הממוני והלמוני וגרשוני והוציאוני מבית אבי שבשמים מחמת חרון אף שנלכדה ק"ק בודון היא אויב"ן [בודה] אשר לחרב ואשר לשבי... ולימדתי באלו המדינות ק"ק פראג... וגם שם לא שקטתי לא שלותי ולא נחתי ויבא רוגז הצרות... זה אחר זה... שנתבקש א"א [אדוני אבי] זלה"ה לישבה של מעלה וימאני להתנחמי וילך לי אל ארץ אחרת ומ"ה הי' [ומאת ה' היתה?] יש מִי שהולך אצל זיווגו [שמא הכוונה לזיווג ממש, או שהוא לשון מליצית לומר שהיגר לאזמיר ושם הונח לו מצרותיו] אל ארץ אסיה היא עיר איזמיר המהוללה יע"א [יגן עליה אלהים] והיתי אבסני' [יא] אצל הגביר הנעלה ר' יצחק בן החכם השלם הדיין המצויין במהור"ר שלמה ן' עזרה [על ר' שלמה ן' עזרא, ראה בין היתר: ברנאי, 'שו"ת', ברנאי, 'מנהיגות', הכהן, 'בתי כנסיות'] תלמידו של הרב המחבר ['ר' יוסף אישקאפה] זלה"ה ימים ושנים [מכאן שהגיע לאזמיר לפחות כמה שנים לפני תס"ט, בה הודפס הספר] ושם היתה בית המדרש שלי וביתו פתוח לת"ח ובשלחנו הי'[ו] נודעים והאכילם מטעמים ברבורים אבוסים ופוטמים בחול ובשבתות ובמועדים ומצאתי באמתחתו חיבור גדול ונורא ש"ת [שאלות תשובות] מה שנשאל לפני הרב זלה"ה..." [שאלת תשובה, הקדמה. ושם בהקדמה מציין שהיו לפניו עוד הרבה תשובות שלא הדפיסם מפני קשיים כלכליים]

אם כן, מכאן עדות ברורה על מוצאה של משפחת 'אשכנזי' זו, אשר שושלתה באזמיר מתחילה עם בואו של רבי יוסף ב"ר גרשון ממגורשי וינה. [נראה שהכינוי 'ממגורשי וינה', הולך על האבא, רבי גרשון [בן יוסף]. רבי יוסף ב"ר גרשון היה כנראה למדן בעל שיעור קומה, אשר קודם בואו לאזמיר הרביץ תורה בערים אופן ופראג. עם בואו לאזמיר, כמה שנים לפני תס"ט, הוא מתחבר עם תלמידי חכמים בעיר, ועוסק בהוצאה לאור של חיבור התשובות של רבי יוסף אישקאפה שנשארו עדיין בכתב ידו. [מלבד מה שנדפס באזמיר בשנים תי"ח–תי"ט] כל אלה בודאי השפיעו ותרמו לקבלתה והשתלבותה של המשפחה ה'אשכנזית' בקרב הקהילה ובחוג החכמים, עד כדי חיתון של בנו רבי יהודה עם משפחת הרב ברזילי יעבץ, מרבניה המרכזיים של הקהילה. מכאן המשפחה המשיכה לפעול בקרב הקהילה במשך הדורות, וכפי שראינו לעיל, נמצאו מבניה רבנים ומנהיגי הקהילה.

"מעמדם החברתי של תלמידי חכמים באזמיר במאות י"ח–י"ט, עמודים 166–165, מאת ר' דב הכהן, מכון 'יד בן צבי', ירושלים.

רבי יוסף אשכנזי

מחכמי קושטא. שימש כדיין בבית דינו של הגאון רבי יוסף קצבי בקושטא, ועמו כיהן פאר כדיין הגאון רבי אליעזר ן' שנג'י זלה"ה.

רבי יוסף ב"ר אביגדור

מחכמי קושטא במאה הי"ט. שו"ת ממנו בדין מליחה נמצא בשו"ת 'קרית ארבע' בליקוטים דף קנח, ע"א סימן צח, ובראש השאלה כתב הגאון רבי יצחק אקריש זצוק"ל, בזה הלשון: 'זה אשר שלח אלי רב אח"א מ'שבחא מעלת החכם השלם רב' הור"ד יוסף ב'

אביגדור נר"ו...'. רבי יוסף נתבקש בישיבה של מעלה בשנת תר"ב [1842].

רבי יוסף ב"ר אהרן ששון

נולד בשאלוניקי בשנת ש"ל [1570] בערך. אביו הגאון העצום רבי אהרן ששון היה חתנו של רבי שלמה לבית הלוי ותלמידו של רבי מרדכי מטאלון. הרביץ תורה בשאלוניקי ומתלמידיו היה הפוסק הנודע רבי חיים שבתי. עבר לקושטא והיה שם מגדולי הרבנים[191]. רבי יוסף למד בישיבתו של אביו וקיבל תורה גם מפי חבריו ואף נמנה עם חכמי הישיבה. וכך כתב:

בימי חרפי מקדמוני... בלמדי מפי משולי ערימת עצמת חכמת תמת ישרים, עדרי בעלי אסופות מאריות גברו בסוד קדושים, המגביהי לשבת בישיב' של מעלה רא"ש השלישי'... אבא מרי זלה"ר חבירינו וריעינו התלמידים, בעיר גדולה של חכמי' ושל סופרי' אשלי רברבי... כלילת יופי החכמה והשלמו'... שאלוניקי.

בעודו בישיבה זו חיבר 'חדושים של מסכת יבמות וב"ב כמעט קט בשלמות, וסוגיו' אחרות נפרדות[192]'.

בשאלוניקי נשא כנראה את בתו של רבי אברהם די בוטון[193], הוא עשה בה עד שנת שנ"ז [1597], שכן בשנת שפ"ו [1626] יאמר:

'זה לי עשרים ושבע שנים והותר אשר גרשוני עוני מהסתפח בנחלת עבדי ה' מארצי ומארץ מולדתי'. ברם, לא נאמר אם יצא עם אביו מקושטא או שהוא יצא שלא עמו ולא למקומו. והנה, נראה שרבי אהרן ששון אכן היה בשנת שנ"ז בקושטא[194]. ברם, אחרי שנה זו שוב נמצא בשאלוניקי, ולפחות עד שנת ש"ס[195]. אכן אין צריך לכרוך עקירתו של רבי יוסף ששון עם יציאתו של אביו לקושטא. אפשר גם שרבי יוסף לא יצא משאלוניקי אלא משום שנתמנה רב בגאליפולי[196]. כלום נדד בעוד מקומות כפי שניתן ללמוד מדבריו או שמגאליפולי עבר לויניציאה?

שאלה גדולה היא אימתי הגיע לויניציאה. ברור שאין לאחר זאת לשנת שס"ט. באותה שנה נמנה עם המסכימים על פסק 'שלושה גאוני ויניציאה'. בשנת ש"ע חתם עם חכמי ויניאה שניצבו לימינו של רבי ידידה גאלנטי[197]. ואולי נמצא שם כבר כמה שנים לפני כן, ואין להביא ראיה מכך שלא נמצא עם חכמי הקהילה ב'הסכמות' קודמות על הספרים. גם אחרי שנה זו לא נמנה עמם. מכל מקום מסתבר שלעיר זו בא לא לפני שנת שס"ו, שכן הדעת נותנת שהחכמים האוסרים והמתירים את 'מקווה רוויגו' לא היו פוסחים עליו. אין אנו יודעים אם ישב כל הזמן בויניציאה או סובב בקהילות שונות באיטליה. מכל מקום מהקדמתו לספרו של אביו נראה שמקום ישיבתו היתה ויניציאה. כאן שקד על לימוד התורה,

191. עיין: חיים מיכל, אור החיים, פרנקפורט דמיין תרנ"א, סימן 294, עמוד 140; ש' רוזאניס, קורות היהודים בתורקיה, ג', סופיה תרצ"ח, עמוד 55.

192. הקדמתו לשו"ת תורת אמת של אביו, ויניציאה שפ"ו, דף ב, א' [מובאת גם בספרי 'הסכמה ורשות', עמודים 275–276]. הידיעות להלן מקורן בהקדמה זו.

193. הסכמה ורשות, עמוד 276.

194. ראה תשובתו על פסק בעניין תקנת טוליטולא מחכמי קושטא מכ"ו בחשוון שנ"ז, מרבי חנינא ן' יקר, בה אמר: 'בדקתי בנסח הכתובו' שבעיר הגדולה הזאת לאלהי' קושטא–נטינ' רבתא' [תורת אמת, סימן יט, דף לד, א]. ואפשר שתשובתו נכתבה באותו פרק זמן.

195. בט' בשבט ש"ס חתם על קבלת עדות בשאלוניקי. בשנת שס"ב נמצא שוב בקושטא. ראה: תורת אמת, סימן יא, דף יט, ג.

196. ר' יוסף מטראני קיבל שני פסקים מרבי מאיר ב"ר אברהם די בוטון, ו'פסק החכם השלם סיני ועוקר הרים כהר"ר יוסף ששון נר"ו'. והוא כותב: 'כתבתי על פסק גיסו החכם השלם מאיר פני חכמים כמה"ר מאיר הבא אלי בתחלה'. ואבן רבי יוסף ששון וגסו רבי מאיר די בוטון שלחו פסקים שלהם מגאליפולי אל המהרימ"ט. ראה: שו"ת מהרימ"ט, חלק ב, חושן משפט, סימן יו, דף יו, א; סימן יז, דף יז, ב. מהרימ"ט קורא לרבי מאיר די בוטון 'שארי וקרובי' [שו"ת מהרימ"ט, ב, ויניציאה ת"ה, אבן העזר, סימן כב, דף כז, ב]. רבי מאיר די בוטון היה רב בגאליפולי ואולי על סמך זה כתב ר' דוד קונפורטי שתשובת רבי יוסף ששון נשלחה אף היא מגאליפולי [קורא הדורות, דף מח, ב].

197. זנה, קבץ על יד, שם, עמוד ריא.

לימד בישיבה והורה הוראות 'בדבר המשפט, שאלוני משפט צדק, אשיב להם בשלום ובמישו' על הדין ועל האמת'. אף היה דורש בקהל[198], חיבור על טור אבן העזר וחושן משפט[199]. ואכן בתשובה שלו לרבי מאיר מלמד הודיע: 'ספר תשובותי ששלחתי להדפיסו בויניצייא זה קצת ימים, ובטחתי בקוני מהרה יצא לאור משפטו. ומהם כתובות אצלי בשאר תשובות אשר הם גם כן עומדות על תלן ומתבונתן לעת מצוא'[200]. לא עלתה בידי רבי יוסף ששון להדפיסם בחיי אביו ולפני מותו, סמוך לשנת שע"ז, חזר וציווה לו להדפיסם[201]. בשנת שע"ח [1618] נשרפו הרבה מחיבוריו של רבי אהרן ששון וגם חיבורו שלו [הנזכר לעיל] על התלמוד בשריפה הגדולה שפשטה בעיר. ספר אחד בלבד הדפיס, והוא תשובותיו של אביו, 'תורת אמת', בשנת שפ"ו[202]. חלק מן השיטה נמצא בכתב יד במוזיאון הבריטי, סימן 438[203].

לרבי יוסף ששון היה בן בויניציאה, חיים אהרן, והוא כתב הקדמה מליצית לשו"ת 'תורת אמת', וכן חמש בנות, שבשנת תי"א היו רק שתיים מהן נשואות. הוא האריך ימים, שכן יעקב ויוסף אבוהב כתבו שזכו 'לחזות בנועם פניו ורשומו [חקוק] בליבנו' [מט] אשתו לידיסיאה [ואולי היתה אשת שניה?] ובנותיו סירבו ליהנות מן הציבור והתפרנסו בדוחק מ'מעשה ידיהם'.

מ. בניהו; היחסים שבין יהודי יוון ליהודי איטליה, השער האחד עשר, עמודים 213–216

רבי יוסף ב"ר דוד פראנקו 'שלחן הפנים'

מחכמי טורקיה בערך בשנת ש"נ [1590]. יש ממנו ספר "שלחן הפנים" – קיצור דיני "שולחן ערוך" שהועתק ללשון ספרד.

רבי יוסף ב"ר חייא ברוקאש

מחכמי טורקיה. מושבו בלפאנטו. חתום בשנת ה'שכ"ו [1566].

198. חיבור זה נזכר בתשובותיו: 'וגם בתחילת דברי הרמב"ם ז"ל הקשיתי ב' קושיות... וכתבתיו בביאורי על הרב ז"ל ולא אאריך פה' [תורת אמת, סימן קצא, דף ר, ד]. על דברי הרמב"ם בהלכות מלווה ולווה כתב: 'ודברים אלה הם ארוכים ובחסד ה' הם כתובים ומסודרים אצלי... במקומם' [שם, סימן מט, דף עב, א].

199. הקדמה לספר 'תורת אמת'. ועיין בתשובתו: 'כל זה כתוב אצלי בביאורי לטור ז"ל' [שם, סימן עט, דף קב, א].

200. רבי מאיר מלמד, משפט צדק, חלק א', שאלוניקי שע"ה, סימן נג, דף קע, ד. והשווה הקדמת המחבר: 'אמרתי... לחבר... קצת שאלות ותשובות וסוגיאות אשר הן כתובות אצלי.. לעת כזאת לא אחבר רק ספר אחד מהם, ואם ה' יזכני עוד מהרה אחבר הספרים האחרים' [מעבר לשער]. ראוי לציין שבתשובותיו יזכיר קונטרס בדיני עגונא: 'הארכתי למעניתי דרך כלל בקונט' שעשיותי על הענין הזה ודרך פרט דבר ד, דף יג, ד]. במקום אחר כתב: 'וכבר הארכתי בכל א' וא' מכל אלו הדברים והחקירות בקונטריסים ארוכים... ואם ה' יגזור בחיים וייתן לי סיוע ועזר וכח מידו הרחבה להדפיסם מהרה יצאו לאורה' [שם, סימן רכח, דף ריט, א].

201. שם, בהקדמה.

202. כלום לפני המהדורה הידועה נדפסה עוד מהדורה אחרת של התשובות? רבי יעקב לבית הלוי מזכיר 'תשובו' מוהר"ר אהרן ששון הנדפסו' עתה מחדש' [שו"ת ר' יעקב לבית הלוי, וניציאה שצ"ב, סימן יג, דף לד, א]. ודבריו נכתבו בשנת שפ"א, שהרי כבר יצאו 'שבע' שנים' [דף לג, א] מעת שנדפסה המהדורה הראשונה של תשובותיו, והיא נדפסה בשנת שע"ד. אף הוא אומר: 'הארכתי להעתיק כל לשון הרב ז"ל, יען אמרתי אולי הספר אינו מצוי ביד כל אדם כי לא נשלם בהיום עדיין רק בק' עלין בקרוב נדפסו עד עתה' [דף לד, ב]. נמצא אתה למד שרבי יוסף ששון הפיץ קונטרסים קונטרסים מהספר. ואכן הלשון שמביא רבי יעקב לבית הלוי משאלה כ"ב דף כו, מצוי בסימן זה אבל לא בדף כו אלא בדף לו, א. לכאורה יש מכאן ראיה גמורה שמהדורה ראשונה של הספר נדפסה בשנת שפ"א ובצורה אחרת, אלא שסידורו של הספר צפוף ואותיותיו זעירות וקשה לומר שמהדורה קודמת היתה צפופה ממנה. אבל מה נעשה שעל פי שתי עדויות יקום דבר. ואף אם תאמר שמספר הדף נכתב בטעות אי אתה יכול לומר שמספר השנים מוטעה אף הוא. וכלום במהדורה אחת הכתוב מדבר אלא שהחלו בהדפסתה חמש שנים לפני הופעתה? הדעת נותנת שרבי יעקב לבית הלוי קיבל קונטריסי התשובות בהיותו בויניציאה וספק אם כבר בשנת שפ"א התיישב שם [ראה בעץ חיים, עמוד 234, הערה 30]. והדבר צריך הכרע.

203. עיין קטלוג מרגליות, ב, עמוד 73. ולא זיההו.

רבי יוסף ב"ר חיים שאלתיאל 'גירסא דינקותא'

יליד קושטא. לימים היה מתושבי עיר הקודש חברון תובב"א. "חכם שלם וכולל, אור גולל". חיבר ספר "גירסא דינקותא". ביאור על כל שרשי שפת ושמות נרדפים בתנ"ך, נדפס תרס"ג.

רבי יוסף ב"ר יעקב אמאדו

מחכמי איזמיר. היה חתן של הגאון רבי חיים בנימין פונטרימולי בעל ספר "פתח הדביר".

רבי יוסף נסתלק מן העולם בהיותו בחור כארזים.

נספד בשבת הז' בחדש טבת תרל"ה [1875]. בספר "שמו יצחק" דרוש ג' להספד הנספח לספר "וישב אברהם" לגיסו של חותנו, ובספר "איש מבין" חלק ב, דרוש ז' לשבת הגדול.

רבי יוסף ב"ר יעקב אמאדו 'חלקו של יוסף'

מחכמי איזמיר. חי במאה הי"ט. מתואר "הרב ועצום". אביו הגאון רבי יעקב אמאדו זצ"ל, ונכדו של הגה"ק רבי דוד אמאדו בעל ספר תהלה לדוד. הספר שחיבר "חלקו של יוסף", נדפס באזמיר בשנת, 'זה חלקו של יהוסף', תרמ"ז, לאחר פטירת המחבר. הספר כולל: דרושים, פסוקי תנ"ך וקצת חידושים על סדר ד' טורים.

בניו הם: רבי דוד, רבי שלמה ורבי חיים אמאדו. שכתב בהקדמה לספר זה. ספר לו אחיו רבי דוד דרוש להספד ונדפס בתוך ספר 'חלקו של יוסף' עמוד פא. וכה כתב: "יוסף הצדיק... חכם וסופר מרגניתא דלית ביה טימי ותמיד בכל יום מחדש בטובו ציצים ופרחים... ורבו כמו רבו מעלותיו, ומידותיו הטובות אהוב לשמים ולבריות... חפץ חסד ומרבה להטיב ככל הבא מידו בכוחו והונו..." בסוף ימיו סבל יסורין קשים ומרים.

רבי יוסף ב"ר יצחק יעבץ

מחכמי טורקיה. נכדו [בן - בנו] של רבי יוסף יעבץ ה"חסיד" ודודו של רבי יצחק יעבץ בעל "תורת חסד". הדפיס ספרים בסלוניקי. נפטר בשנת ה'ש"ם [1580].

אטלס עץ חיים

רבי יוסף ב"ר סימן טוב ערב הכהן

רבי יוסף בן סימן טוב ערב הכהן, נולד בג'ירמוק, שבטורקיה, בט"ו תשרי התרל"א [1871]. למד תורה מפי חכמי ורבני ארם צובא, בפרט אצל רבו יצחק ב"ר אברהם אזולאי. מצעירותו, החל נושא בעול צרכי ציבור בעיר מגוריו. אחר פטירת מורו הנ"ל שהיה מורה צדק בעיר, מלא מקומו תחתיו, בין השנים תרמ"ו תרע"א, בינתים עלה לאה"ק והתישב בירושלים. בהמשך העתים התמסר לארגון עולי ג'ירמוק, סוריק ודיארבקיר בירושלים, והיה להם לרב ולמנהיג. בשנים תרפ"ג תרפ"ד היה חבר בבית דינו של הראב"ד רבי דוד פאפו, יחד עם הרב שמואל פארדו, נודע כדרשן בחוגו, ישר ותמים דרך, בכל מעשיו והופעותיו.

רבי יוסף ב"ר שמואל אמאדו

נספד ביחד עם אביו בשבת הלבשה תקע"ה. בספר 'תהלה לדוד' לשארו חלק א, דרוש ב' להלבשה.

מפתח ההספדים, עמוד 93

רבי יוסף בן סינייור

הרה"צ רבי יוסף ב"ר יצחק ן' סינייור נולד בשנת תק"ל [1770], והיה מגדולי הדרשנים בעיר וזכה לכינוי 'המזכה את הרבים'. על גדולי תלמידיו נמנים רבי בבור בנימין מלמד ורבי יום טוב קריספין [ראה: דרשות הרב ב"ב מלמד, כתב יד מכון בן צבי 2470, דף 270; בגדי יום טוב, א, דף ו, א]. מחידושי תורתו ראה בין היתר: בגדי יום טוב, א,

אורח חיים, סימן ו', דף ו, א. חיבורים שונים ממנו נשארו בכתב יד [ספרי מכון בן צבי, כת"י 471, 2474–2471]. היה זהיר מאוד במצוות שבין אדם לחבירו. בנו, רבי שמואל אלעזר ן' סינייור [תק"ע–תרמ"ה] היה מחכמי העיר ובסוף ימיו עלה לירושלים וימת שם. בן בנו הוא הרב [רחמים ברוך] יוסף ן' סינייור [תקצ"ז–תרע"ג], אשר שימש ברבנות בבוקרישט ובביירוט ובשנת תר"ס, לאחר פטירת הרב אברהם פאלאג'י, נבחר לראש רבני אזמיר.

רבי יוסף בן סינייור נפטר בחשוון בשנת תרי"א [1851].

ספד לו הגר"ח פאלאג'י בשנת התרי"א בקהל קדוש 'שלום' יב"ץ ואלו הם דבריו: בספרו 'ברכת מועדיך לחיים' ח"ב דרוש ד'.

"רב יוסף סיני זצוק"ל, אשר היה שלם בכל מידות טובות שמנו חכמים, ובכלל מעלותיו שתים זו שמענו, מידת הענוה, וגם שהיה מוכיח את הרבים בנועם שיח, שהיה מושך לבו של אדם, ורבים השיב מעון. וענוה גדולה מכולם, שהיה מתנהג בענוה יתירה, ומלבשתו ענוה ויראה.

ועינינו הרואות כי פעם אחת קיים בנו רב יוסף שניהם כאחד טובים, מצות תוכחת עם ענוה יתירה, כי אירע מעשה בפעם אחת שנתפשט איסור גדול בישראל באין מבין, והיינו במעמד אחד כל הרבנים והבית דין והממונים וטובי העיר, כדי להכריז על ידם משרת הציבור כמנהג. ורב יוסף ז"ל קם בזריזות מתוך העדה, ואמר: אנכי הולך בשוק ומכריז למען יפרישו ישראל מאיסור. והגם שהיה זקן וגדול בתורה ואינו לפי כבודו, לא הלך בגדולות, ויצא והכריז בשם הרבנים וכל התלמידי חכמים שדבר זה הוא אסור, ותכף ומיד כל השומע את קולו אשריהם ישראל קיימו וקיבלו עליהם ועל זרעם לאפרושי מאותו איסור. והיה הדבר פלא, כי אחרי שפשתה המספחת לא עברו ימים מועטים עד שנתבטל אותו האיסור לגמרי ונאבד זכרו, עד ששבח לאל יתברך עד היום הזה לא נשאר בעיר מאיסור זה אפילו שמץ מנהו. אשריו ואשרי חלקו שקיים שתים כהילכתן, מצות תוכחת עם ענוה יתירה, שניהם יחדיו. תנצב"ה וזיע"א".

וגם נכתב הספד בספר "בן אברהם" לגאון רבי יום טוב קריספין עמוד עט, דרוש ה' להספד:

"דרוש שדרשתי בשבת בנתים מהחדש מפטירת עט"ר מו"ר הרב המזכה את הרבים כמוהר"ר יוסף ן' סינייור זלה"ה ביום י"ג חשון משנת התרי"א.

ידוע הדבר ומפורסם הענין בעיני מו"ר גודל החיזוב המוטל על ישראל ועל רבנן למען ספוד על סילוקו של צדיק האדון אאע"ב עט"ר מורי הרב רב יוסף סיני ועוקר הרים הכ"מ דאם באנו לספר בשבחיו ובמידותיו הטובות הידועות לעין כל יכלה היריעה מלהאכיל, ולא יספיקו מגילות, ימים גם לילות, צדיק כתיב ביה תמים כתיב ביה ולמפורסמות אינן צריכות ראיה צאו וראו מה הבריות אורים עליו מקודש מקודש לגבוה סלקא. וכל המרבה לספר יוצא בגירעון באמת אמרו יפה שתיקה, אלה אזכרה תרומות מידותיו אתייא ראשית פיו מצופה זהב בנועם שיח, מזכה את הרבים ומדריכם בדרך ישרה קיים רבינו מצות הוכח תוכיח, פי צדיק יהגה חכמה אמירה נעימה, מילתא בטעמא ודבריו נשמעים, כמסמרות בטועים, וזאת שנית משים עצמו כשירים, ושפל רוח בשברון מתנים, ומלבשתו ענוה ויראה הולך תמים, לא יפנה דרך כרמים, כי הוא היה נחבא אל הכלים, צניע ומעלי קדש הילולים, והבאתי את השלישית את יראי ה' יכבד יקר ורבותא, ולא מחזיק לנפשיה טיבותא, מוקיר רבנן ותלמידיהון וכבוד והדר ורבו יתירה, ואפילו לדזוטר מיניה פליג ליה וקרא יקר וגדולה, מה שאין הפה יכולה, רביעי בקדש הרביץ תורה בתלמידים, אי בעית אימא סברא מעשה חידודים, והנה בעתה מעט אשר לפנינו, תורתו דיליה הוא יוסף עינינו, וחמישיתו יוסף עליו, אוהב שלום ורודף שלום...".

נעים זמירות ישראל. קולו ערב אלוף מגדיאל. לוחם במלחמתה של תורה, ליאודים היתה אורה, על זה ידוו כל הדווים חיל ביולדה, שם תהא רעדה, נפש נקי נאבדה ממנו מרגלית טובה ונעימה כזאת ובפרט כד פתח מר פומיה במלי דאגדתא מידו שבת בשבתו ערב ובקר ובחגים ובמועדים הלכות חג בחג הלכות פסח בפסח היה דומה פומיה דמר כמעיין המתגבר וכנהר שאינו פוסק והולך חכו ממתקים, בדברים המצודקים, וזכה וזיכה את הרבים דכשהיו שומעים ד"ת מפה קדוש תכף היה מתפחד את העם בתשובה

שלימה והוא היה גרם וסיבה לכפרת עונותיהם וקיים רבי' מה שכתוב במדרש אמר הקב"ה בשעה שהחכם עומד ודורש דברי אגדה אני מכפר עונותיהם של ישראל ואני קורע את גזר דינם וסופו הוכיח על תחילתו שנפטר רבי' בליל יום הששי בשעה ששית שהוא בחינת יוסף כשמו כן הוא יען וביען דהא איכא כמה שני יותר מארבעים שנה שהיה עומד בבית ה' בלילות בליל הוי' בבית המדרש קורא ושונה בדברי מוסר ואגדה המושכים לבו של אדם והיה מדריכם בדרך ישרה את הדרך ילכו בה דמידה כנגד מידה לא בטלה וכל איש ישראל החיוב מוטל עליו לבכות ולספוד בכי תמרורים תאניה ואניה וי לאזילא וי לאבילא ואם כך אמרו בשאר בני אדם כ"ש לאיש אשר כמוני היום שהייתי אחד מתלמידיו הקטנים וילמדני דעת ויראת ה' דחיובא רמיא עלי למיחם הספדא ולומר בפה מלא נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו".

רבי יוסף בן עזרא

'עצמות יוסף'

מגדולי הדור, דור דעה, לפני ארבע מאות שנה, גדל בקושטא ובהיותו בן שבע עשרה בא לשאלוניקי והיה תלמידו של רבי שמואל די מדינה [מהרשד"ם], ומכנהו מורי. ורבינו כותב על אותו תקופה: "נער הייתי בבאי מעיר קושטאנטינה יע"א אל העיר הזאת עיר ואם בישראל יע"א ללמוד תורה". ואחר כך "הלך משאלוניקי לסופיאה, ושם קבלוהו לרב וקצין והרביץ תורה הרבה בתלמידים" [קורא הדורות]. בין תלמידיו היו הגאונים: רבי שבתי יונה בעמ"ח "שי למורא", רבי מאיר מלמד בעמ"ח "כתר שם טוב". רבינו נפטר בסופיאה בשנת שס"ב [1602].

חיבוריו על מסכתא קידושין אשר כבר הגדירה רבינו המחבר בספרו "עצמות יוסף". "כי היא מסכתא עמוקה דקה מן הדקה, יש בקרבה אש וגפרית ורוח זלעפות בדברי הגמרא ורש"י והתוספות בקושיות והויות עשר ידות משאר המסכתות", ביארה רבינו בעיון רב בהסברה נפלאה בהיקף רב מכל צדדיה, ולבסוף לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא. וכמו שכתב רבינו "וקראתי שמו עצמות יוסף כי ידוע אצל שער עמי טורח המעיין עד יצא כנוגה אצלו מבוקשו ושופר עצמותיו עד אשר דק כל עצמותיו עצם אל עצמו".

אלו הם חיבוריו:

א). ספרו "עצמות יוסף" היה בכל הדורות לספר היסוד למסכתא זו, ואין מפרש למסכת קידושין אשר לא התעמק ופלפל בדבריו, כאשר יראה הלומד כל הציונים אשר הובאו בגליון. ביניהם יש לציין: משנה למלך, שער המלך, פני יהושע, אבני מילואים, הפלאה ועוד. רבי יוסף מועטי בחיבורו "שם יוסף" [ירושלים תרל"ט] מסב כמעט את כל חידושיו למסכתין על דברי רבינו.

רבינו בעצמו בעוד בחיים חייתו הוציא לאור את הספר בעיר שאלוניקי שנת שס"א, כאשר יראה המעיין בשער הספר. כן יש לציין שרבינו ערך בעצמו מפתחות הספר. ואחרי זה י"ל בכמה מהדורות: ברלין [תנ"ט], פיורדא [תקב"ז], לבוב [תרל"ז], ורשה [תרמ"ג] ועוד. במהדורות המאוחרות, כנראה מחמת יוקר ההדפסה, אוחדו קטעים, ונעשו קטעים גדולים, אשר מקשה על הלומד למצוא היכן שחפצו לעיין. יש לציין שבמהדורה הראשונה [שאלוניקי] הודפס כל ביאור וחידוש לעצמו.

ב). ספר "משא מלך" – אשר הוא חלק מספרו "ראש יוסף" על חושן משפט – על דיני מסים וארנוניות, ובו כלולים הרבה חידושים ודינים בחלק חושן משפט. הספר יצא לאור בשאלוניקי [שס"א], ומאז לא הופיע בשנית.

ג). ספר "ראש יוסף" על שולחן ערוך אבן העזר, ובתוך ספר "עצמות יוסף" הביא מדבריו בספר ראש יוסף אהע"ז.

ד). "גופי הלכות" – כללי פסק, מזכירו בתשובותיו סימן ו'.

בסיום ספר זה כותב רבינו: "ואשאל מאבי שבשמים יזכני להשלימו ולהדפיסו יחד עם כמה שאלות ותשובות שהשבתי עליהם כיד ה' אחד המרבה ואחד הממעיט"

התולדות מתוך ספר "עצמות יוסף", על מסכת קידושין

רבי יוסף ברכה

היה גיסו של הגאון רבי רפאל יוסף חזן בעל ה'חקרי לב' נפטר באיזמיר בשנת תקנ"ד [1794] ונטמן שם.

ספד לו החק"ל, ראה: 'מערכי לב' חלק א' דרוש נז, דף קכו, ע"א וע"ב.

וזה לשונו בראש הדרוש: "... האי שופרא דבלי האי גיס'א דנהר'א צניע ומעלי. מרגניתא דלית ביה טימי, לא פסיק גירסא מפומיה, תם וישר בתורת ה' חפצו".

רבי יוסף גאנסו

היה מרבני ברוסא שבטורקיה. מתואר: 'חכם גדול ומובהק'. הרביץ תורה בישיבתה והעמיד תלמידים רבים, ביניהם הגאון הקדוש רבי שלמה אלגאזי [הראשון] בעל ספר 'תאוה לעינים' ועוד, והוא מכנהו "מורי הרב החסיד". נמנה על המשפחות המיוחסות, בין אלה שגלו מספרד בזמן הגירוש והתישבו בטורקיה. היה תלמידו של רבי ישראל נג'ארה.

היה גם פייטן ומשורר וחיבר ספר שירים הכולל שירי קודש ושירי חול. הדיואן של שיריו היה למראה עיני רבי דוד קונפורטי והוא מזכירו לשבח בספרו "קורא הדורות". בספריית בית המדרש לרבנים בניו יורק ישנו טופס נדפס יחידי בעולם [כנראה שכל יתר הטפסים נשרפו] והוא כולל מאתים שלשים ושתים שירים ופיוטים שלו.

בערוב ימיו עלה לארץ ישראל ונפטר בעיה"ק ירושלים.

וראה מאמרו של דר' ש' ברנשטיין "משירי הגאולה של יוסף גאנשו" בספר השנה של הסתדרות בני ארץ ישראל באמריקה לשנת תרצ"ה, ושם עשרה שירים שלו. בביה"ס הלאומי ישנם פיוטים ופזמונים; חידושים בגמרא וכן "ספר חידושי תוספות ז"ל נכתב בבית הצעיר והקטן יוסף גאנשו יום ב' ר"ח שבט שנת ויפ"ק רצון מה' [ש"ע] לפ"ק בעיר ברוסא... יום ב' י"ט אייר שע"א חידושים על פ' השולח גט לאשתו".

רבי יוסף נפטר בירושלים סמוך לשנת ת' [1640].

"ירושלים", "כנסת ישראל", שה"ג

רבי יוסף גלאנטי

רבי יוסף גלאנטי כיהן כרב במאה הי"ח בתירייה.

רבי יוסף גן 'בית הזבח'

חסיד מחכמי ורבני איזמיר. היה מן החסידים הסגפנים באיזמיר. בהקדמת לספר 'נוה צדק', על הרמב"ם ודרשות לגאון רבי סעדיה הלוי זצ"ל מתארו מגיה הספר בזה הלשון: "...ידיו רב לו רב טבחיא זך וישר פעלו, אתוהי כמה רברבין, מלא כרמון... מעלת הרב השלם כמוהר"ר יוסף גן ז"ל..." ובתוך ספר 'נוה צדק', דרוש ב' הוא מחידו"ת שלו.

אלו הם חיבוריו:

א). "בית הזבח" – הלכות שחיטה ומנהגים בסדר א"ב. איזמיר תר"ד, בהסכמת חו"ר אזמיר. ב). "מוסר השכל", תוכחה, איזמיר תר"ג.

רבי יוסף דאנון

החכם השלם והכולל כמוה"ר יוסף דאנון זלה"ה מחכמי מגנאציאה הסמוכה לאיזמיר. היה תלמיד ותיק של הגאון המופלא ח"ק רבי יוסף ן' עזרא זלה"ה מאיזמיר, בעל ספר שלחן המלך.

כתב דרוש להספד לכבוד מרת אמו והדרוש נדפס בתוך ספר של רבו 'שלחן המלך' דרוש ט' להספד.

רבי יוסף די טולידו

מחכמי קושטא. בנו של הגאון רבי אליעזר די טולידו זצוק"ל בעל ספר 'משנת ר' אליעזר'. הוא מתואר "הרב ועצום כמה"ר יוסף טולידו... מר בריה מהרב המובהק..." נפטר בשנת תרכ"ב [1862].

[ראה: הגר"ח פאלאג'י בספרו "ברכת מועדיך לחיים" ח"א דרוש י"ג לשבת הגדול]. אשתו מרת בונו נפטרה בג' אלול תקצ"ז [3.9.1837] ונטמנה בחאסק'וי.

רבי יוסף הכהן חסיד

מתלמידיו הגדולים של מהר"י מטראני זלה"ה. מחכמי קושטא הממונים על החזקות שבממון. נמנה עם חכמי קושטא ששלחו אגרת בשנת תכ"ז לאזמיר, ובשנת תכ"ח לווניציה, כדי להכחיש נבואותיו של נתן העזתי.

מבוא לתולדות המחבר חידושי מהרי"ט, עמוד 15

רבי יוסף הלוי 'יבוא הלוי'

מחכמי ורבני קושטא, דיין ופוסק מובהק ומפורסם. היה חכם חשוב ומנהיג בקושטא. חיבר ספר "יבוא הלוי" על ארבעת חלקי הטור, החיבור הוא על הטור וב"י. נדפס בשנת תרכ"ב בקושטא. הסכימו על הספר, רבי נסים יעקב בכר דוד וצ"ל, ורבי יעקב עלי וצ"ל. הספר נדפס לאחר פטירת המחבר, ביד שני חכמים מחוכמים, רבי יוסף אלפאנדארי וצ"ל, ורבי חיים מנחם וצ"ל, שהוסיפו על דברי המחבר מתורתם. נדפסו בסוף הספר, גם חידושים על המסכתות, ודרושים על הפרשיות.

מהדורת קושטנדינה תרכ"ב שלפנינו: שו"ת בד' חלקי שו"ע. או"ח – ג' סימנים; יו"ד – ד' סימנים; אה"ע – ט' סימנים; חו"מ – ז' סימנים. בחלק השו"ת כלולות תשובותיהם של רבי אליעזר די טולידו [יו"ד סימנים ג', ד, אה"ע סימנים ה–ט; חו"מ סימן ה] ורבי יוסף אלפנדרי [יו"ד סימן ב; אה"ע סימנים ב, ג; חו"מ סימן ו'] תשובה אחת מאת המגיד, רבי חיים מנחם [פראנג'ע] [חו"מ סימן ז]. דף יב ע"ב – סג ע"א: חידושי המחבר על הטור ושו"ע, וגם הם בלולים מתורתם של רבי אליעזר די טולידו ורבי יוסף אלפנדרי. דף לג ע"ב: "א"ה [אמר המגיד] ענין זה הוא מהרב המופלא... מהר"ם אשכנזי". בין החידושים מפוזרות מספר תשובות – ראה: דף מו ע"א [מר"א די טולידו], מט ע"א, נג ע"א, נה ע"א [מאת רבי יוסף אלפנדרי], סא ע"ב. דף סד–עב: חידושי המחבר על קצת מסכתות. דף עב ע"ב – פב ע"א: חידושי המחבר על התורה. דף פג–פה ע"א: דרוש מאת רבי יוסף אלפנדרי "בתשלום השנה על הגביר המנוח... ר' יוסף הלוי הר' המחבר... וישלח משׁ' התרי"ט ליצירה". בדפים לג ע"ב – לד ע"א ובדף נט ע"א – נט ע"ב הדפיס המגיד חידושים על הרמב"ם מכתב יד רבי מיכאל אשכנזי [הלכות חמץ ומצה פ"ה ה"ז, והלכות זכייה פ"ח הי"ד] "לפי שלא נמצא כתוב להר' המחבר ז"ל בסימנים אלו". חלק אחר מהחידושים על הרמב"ם – של רבי מיכאל אשכנזי – נדפס לאחר מכן בתוך ספרו "אם הדרך", סאלוניקי תרס"א. מהדורת ניו יורק תשנ"ג כרוכה עם "פני החמה", מאת רבי חיים משה הכהן. על המחבר ראה מפתח ההספדים, ג, עמוד 40.

רבי יוסף נפטר ג' כסלו תרי"ח [1857] ונטמן בח'אסקוי.

קונטרס התשובות החדש א'; שלחן ערוך, אוצרות ספרד, תשס"ה, במבוא

רבי יוסף חודארה

מתואר: "חכם מרומם חסיד ועניו". נפטר בסיון בשנת התקע"ד [1814]. יש עליו דרוש א' להספד בספר "תושע יאודה" מהגאון רבי יאודה ן' בנבנשת זלה"ה, ובראש ההספד כתב בזו הלשון:

'החיוב המוטל עלינו לספוד לצרה ולבכתה ובפרט בהספדן של אנשים צדיקים וחסידים כארון אשר אנו עסוקים בהספדו אשר כ"ע ידעין ליה היותו צדיק וחסיד המתחסד עם קונו ולא פסיק גירסא מפומיה לילה כיום ומעולם לא עבר עליו חצות ואין ס' דראוי לקרותו צדיק וחסיד ולבן יאות למבכי לן יאות למספד'.

רבי יוסף חזן 'עין יהוסף'

הגאון המובהק מגדולי חכמי ישראל בטורקיה עיר וקדיש דרבנן רבי יוסף חזן זלה"ה. נולד באזמיר בשנת שע"ה [1615] בערך לאביו רבי אליהו חזן זללה"ה. בשחר ימיו העתיק מושבו לקושטא ללמוד תורה מפי הגאון רבי יוסף מטראני זלל"ה ה"מהרי"ט" אשר היו לו יותר משמונים תלמידים. אחר כך חזר לאזמיר וכיהן כרב ור"מ בק"ק שלום אשר באזמיר. בשנת תכ"א ישב בבית הדין עם בעל הכנסת הגדולה וחתום עמו בהנפק על היתר עגונה [בעי חיי אבן העזר סימן ח'].

נודע בשקידתו הגדולה והמית עצמו באהלה של תורה כאשר כותב בהקדמתו על ספרו "עין יהוסף": "מבן י"ב שנים הייתי מתאבק בעפר רגלי החכמים השלמים המעמיקים בהלכה ולא מנעתי עצמי

מלקבוע ישיבה בכל יום זולת אם אירע אונס, ואחר שגדלתי בין החכמים הרבצתי תורה בתלמידים והרחבתי גבולי בתלמידים ללמוד וללמד להם...". שקידתו המרובה החלישה ראות עיניו ויתעוור כשנה וחצי, אחר כך נעשה לו נס ונתרפא וישב לאיתנו עד כדי לראות ולכתוב. ועל שם הנס קרא לספריו בשם "עין יוסף" ו"עין יהוסף" (בהקדמה על ספרו "עין יוסף"). וכך כותב עליו הגאון בעל מחבר ספר כנסת הגדולה וזה לשונו:

סודרן ופלפלן ובעומקה של הלכה לן החכם השלם... כי דברי כ"ת המה שעשועי וענקים לגרגרותי... (בעי חיי חושן משפט סימן י"ז). והגאון רבי חסדאי הכהן פרחייא זללה"ה בספרו תורת חסד (סימן ח') כותב לו: "החכם השלם בחכמה ובבינה ובדעת ובכל מלאכה מלאכת שמים...". ובנו הגדול בעל "שנות חיים" כותב בהקדמה לספרו "עין יהוסף": "...אשר מראהו כמראה מלאך האלהים עיר וקדיש דרבנן... בתורת ה' חפצו לא זז מחבבה ספק בן תשעה למטה מעשרה דרך גדילתו דתלמוד גדול ומעשה רב... לא עבר עליו כמעט רגע אשר לא בדת שפתותיו שושנים ורחושי מרחשן מילי דשמיא... ולא אץ לבא אחד משישים כי אם נים ולא נים... דהוו גמירי ספרא וספרי וכמה הלכתא גברוותא... היה מחדש בכל יום תמיד הלכות מרובות הן הן גופי תורה...".

לעת זקנתו עלה לירושלים וכל חכמי ורבני העיר קדמו פניו בשמחה כאשר מתאר בנו בהקדמה הנ"ל: "...וישמח כל העם מאד, בא ברוך ה' קדוש יאמר לו, אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, בישישים חכמה...". בספר זרע אנשים וספר חוט המשולש בא חתימתו על פסקי חכמי ירושלים.

נלב"ע בירושלים בין שנות תנ"ח–ת"ס [1698–1700] ושם מנו"כ. בניו היו הדיין המצויין הגאון רבי חיים חזן זללה"ה בעל "שנות חיים", והגאון רבי כלב חזן זללה"ה, וחתניו היו הגאון רבי יעקב קרודו זללה"ה אשר רבינו מביא דברי תורה משמו בספרו עין יוסף פרשת בראשית דף ה' ע"ב, והגאון רבי אברהם אלגאזי זללה"ה בן הגאון הגדל רבי נסים שלמה אלגאזי זללה"ה. נכדו היה הגאון רבי ישראל יעקב אלגאזי זללה"ה בעל מחבר ספר "ארעא דרבנן" ובנו המהרי"ט אלגאזי זללה"ה, מצאצאיו היו בן בנו הגאון רבי דוד חזן זללה"ה המכונה המקובל האלהי החסיד המלומד בנסים בעל מחבר ספר "חוזה דוד", ונכד נכדו הגאון רבי רפאל יוסף חזן זללה"ה בעל מחבר ספר "חקרי לב" ובניו הרבנים הגאונים זללה"ה, והגאון רבי חיים פאלאג'י זללה"ה, ועוד הרבה גדולי ישראל היו מצאצאיו.

אלו הם חיבוריו:

א). "עין יוסף" דרושים על התורה עד פרשת משפטים, אזמיר ת"מ. ב). חיבר "עין יהוסף" חידושים ושיטות על כמה מסכתות, אשר נראה מתוך חיבורו כי נתחדשו לו בעת למדו עם תלמידים, חלק ממנו על מסכת בבא מציעא נדפס באזמיר ת"צ, בהסכמותיהם הנלהבות של חכמי ירושלים וחכמי מצרים משנת תס"ד, ונדפס שנית בבני ברק תשכ"ח. ועל מסכת בבא קמא ושבועות בדיהרנפורט תס"ח, ההוצאה הזאת נשרפה כולה ונשאר ממנו רק א' בברעסלא ביד הדיין דשם (הקדמת בן בנו בספר עין יהוסף). ג). בהקדמתו לספרו "עין יוסף" מציין שחיבר גם ספר "עין יוסף" על עין יעקב ושו"ת ועל עוד מסכתות הש"ס, ביניהם חידושים על מסכת סנהדרין ועל מסכת כתובות שרבינו מזכירם גם בהערותיו כת"י אשר לפנינו. בספרו "עין יוסף" פרשת ויצא דף נ"ו ע"ב מזכיר שחיבר קונטרס בעניני נדר ונזירות שמשון. בהקדמת בנו בספר עין יוסף ובספר עין יהוסף מציין כי חדושיו הנדפסים הם אחד ממאה ממה שהעלה על הכתב, אולם עדיין לא נדפסו.

הרחיד"א זללה"ה בשם הגדולים מציין: "וחבר כמה חיבורים והנדפס הוא שתי עינ"ים". והכוונה לספריו הנ"ל שנושאים השם "עין" על שם הנס שחזר איליו מאור עיניו. ועוד כתב שראה המשך פירושו על התורה בכת"י עד סופו.

מתשובותיו נדפסו: בספר "בעי חיי" להגאון רבי חיים בנבנשתי בעל מחבר ספר כנסת הגדולה שלש תשובות שהחליף עמו בשנים תב"א, תכ"ט, ת"ל. ובספר "תורת חסד" סימן ז'. ובספר "חקרי לב" לנכד נכדו הגאון רבי רפאל יוסף חזן זללה"ה. ובשו"ת רבינו יצחק אלגאזי סימן נה.

קובץ בית אהרן וישראל קרלין, שנה ו, גליון א

רבי יוסף חזן

מחכמי איזמיר. היה בדורו של הגאון ה'חקרי לב' והיה ממשפחתו. נפטר בשנת תקמ"ה [1785] באיזמיר. בבית הספרים הלאומי בירושלים ישנו כתב יד של חכם בשם יוסף חזן, ונראה שהוא רבי יוסף חזן זה המוזכר בין חכמי איזמיר. בחיבור הנזכר הובאו דבריהם של רבי יוסף חזן הראשון בעל ספר עין יוסף, וגם של רבי חיים חזן, בעל ספר חוזה דוד, ושניהם מוזכרים בתור 'מרן זקני' [כתב יד מס' 81560].

רבי יוסף חסיד

בשנת תר"ע [1910] כיהן כממונה איסור והיתר בקושטא הוא חתום בפנקס איסור והיתר של בית הדין בקושטא עם הרבנים הגאון רבי חיים נשיא ורבי יאודה אשכנזי זצ"ל. אלמנתו מרת סינייורו נפטרה בקושטא בשנת תרע"ו [1916] ונטמנה בח'אסקוי.

רבי יוסף טיטאצאק

'לחם סתרים'

"אור ישראל וקדושו עטרת בני הגולה העומד לנס עמים ולצפירת תפארת ראש ישיבת תורתינו הרב המובהק החכם השלם והכולל" אלה הכתרים אשר קשר מרן ה"בית יוסף" זלה"ה לראשו של רבינו יוסף טיטאצאק זלה"ה עת שאל תורה מפיו, כנדפס בספר תשובותיו "אבקת רוכל" סימן נ"א, וכך עוד כתב וחתם שם: "אחר ההשתחויה מרחוק בלב קרוב ...בנפש מזומן למאמר כת"ר, הצעיר יוסף בכמהר"א קארו". שכן היה רבינו יוסף טאייטצאק זלה"ה ["מהרי"ט" בפי חכמי-קדם, שעל כן כינו למהר"י מיטראני – הנודע האידנא בשם מהרי"ט – "מהרימ"ט"] גדול שבענקי דורו, שעיני כל חכמי ישראל שבימיו נשואות למאמרו, וממעיינות תורתו כי רבו השקה לעדרים בישיבתו הרוממה שבשאלוניקי ולאחר מכן בקושטא, על שמה כינהו מרן הבית יוסף ז"ל "ראש ישיבת תורתינו" כאמור, ועליה כתב רבינו גופו באגרת "וזה יותר מט"ו שנה שלא היתה בכל הגלילות כמוה בחכמה ובמנין" [שארית יהודה שאלוניקי הש"ס סימן ז'], שם העמיד תלמידים הרבה ומרוחו אשר אצל עליהם גבה שיעור-קומתם למעלה ראש עד כי נודעו לאדירי התורה אשר בית ישראל נבון עליהם בדורותם ולדורות עולם, כמהרשד"ם ומהר"ם אלשיך, מהר"י אדרבי בעל "דברי ריבות" ומהר"ש הלוי אלקבץ בעל "מנות הלוי" [ר"לבה דודי"] גיסו ורבו של הרמ"ק ז"ל, מהר"י סאגיש רבו של בעל החרדים ומהר"א אשכנזי בעל "מעשי ה'", שדבריו עטרות לראשם ושמעתתיה דרבן בפיהם ובפי כתבם בהדרת קודש, עליהם וכיוצא בהם כתב רבינו באגרתו הנז' "ויש לי יותר מעשרים תלמידים מובהקים שכל תורתם קיבלו ממני והם ראוים לבעלי ישיבות וכולם בעלי הוראה", ומגדולתם הנודעת למשגב באהלי שם עולם תוקף גדולתו של רבם שחכמתם הימנו נודעת, אלא שמיעוט ספריו בנדפסים כמו רובי תשובותיו שלא כונסו כולם לפונדק אחד ודורות שרבו מאז ועד הנה סתמו חזון ואדם אין מהשכיל נכונה שיעור קומתם של ראשונים כמלאכים עד היכן מגעת.

ועם שהיה רבינו הרי"ט זלה"ה ראש וראשון לחכמי דורו ורבן של בני גולה, ואדירי תורה עטרוהו כל ימיו לשאוב מעיינותיו ולמצות מידותיו, עוד היו שביליו במים רבים ודרכו בקדש בביתו פנימה נסתרה ולא נודעה כי אם לאחר שנסתלק, כאשר העיד בו בעל ה"ראשית חכמה" מדברים שקיבל ככל הנראה מרבותיו – רבו הרמ"ק תלמידו של מהר"ש אלקבץ תלמיד רבינו – וזה לשונו ["ראשית חכמה" שער הקדושה פ"ו אות פ"ח]: "ושמעתי שהחכם כה"ר יוסף טיטצק ע"ה ארבעים שנה לא ישן במיטה מוצעת אלא משבת לשבת, ואמרו שהיה דרכו לישן על גבי תיבה אחת ורגליו תלויות, והיה קם בחצות ממש, ולא ידע אדם מזה עד אחר מיתתו שסיפרה אשתו", ומן הדומה שכבכל שמפליאים הדברים – הן דברים כשלעצמן והן מאשר תמימות תהיינה ארבעים שנה – עוד מפליאה עובדת היותם נעלמים מעין כל חי וסביביו נסתרה מאד אף בפי בני ביתו כל ימי היותו.

על ענין מופלא נוסף, שיש בו כדי להעיד על שיעור קומתו, כותב הגאון החיד"א ז"ל [שם הגדולים מערכת ספרים ערך בית יוסף] וזה לשונו: "ודע שקיבלתי מאדם גדול בחכמה ויראה שקיבל מרב גדול שקיבל מזקנים שנתגלה בדור מרן [מהר"י קארו] ז"ל, שהיו הר"מ קורודוביירו והאר"י וכל קדושים עמהם סיעת"א דשמיא, שישראל

לפי הדור היו צריכים לספר זה [בית יוסף] וכו', ובאותו הדור היו נמצאים שלשה רבנים ראוים לזה, והם הרב מהר"ר יוסף טאיטצק והרב מרן והרב מהר"י בן לב, וכל אחד מהם היה ראוי למלאכה זו, והסכימו מן השמים ותנתן דת על ידי מרן הקדוש, מפני ענותנותו היתירה כו'". ועוד כותב הרחיד"א ז"ל על אודות רבינו [שם מע"ג בערכו]: "והיה לו מגיד [מן השמים] על דרך שהיה למרן [הבית יוסף], ובכתבי מר זקיני בן הרב חסד לאברהם זלה"ה ראיתי שמביא ענין ארוך עצום ונורא מהמגיד למהר"י טאיטצאק זלה"ה". ואכן, בימינו נודע קיומם של "ארבעה חיבורים של פירושים וגילויים מפי מגיד" מכתיבותיו של רבינו [מאיר בניהו ב"ראשית אמרים" ל"פסקי הגאון מהרי"ט יד הרב ניסים, תשמ"ז].

רבינו נולד בקאשטיליה שבספרד לאביו רבי שלמה בשנת רכ"ה [1465] לערך, על ימי צעירותו העיד לימים שנתגדל יחד עם מהרלב"ח יותר מכ"ה שנה, בשנת רנ"ב נמלט לפורטוגל עם הגולה אשר הגלתה מספרד, ולסוף קבע מושבו בשאלוניקי ומשם זרח תורתו בישיבה שעמד בראשה ובפסקיו שהריץ לשואליו מתפוצות ישראל, שם קנו מפיו גדולי הדור שלאחריו וכאמור.

על רום מעלתו בעיני חכמי דורו ילמדו דברים הניצבים פתה השער מדברות מרן הבית יוסף זלה"ה אליו, באותו ענין יצויינו עוד דברי שו"ת בנימין זאב על אודותיו בכמה דוכתי, כמו "שמעו הולך בכל הארץ אליו גוים יבואו מאפסי ארץ כל דורש מיינה של תורה על ידיו יצק... אדוננו נר ישראל עמוד הימני הגאון במהר"ר יוסף טייטצאק נר"ו... ולב גאוני למי שמסתכל בדבריו לא היה כמוהו מלך בפסקיו ובדבריו... ומבני ישיבתך המפוארה המה לפאר ולהדיה לקהלות הקדושות" [שם סימן תכ"ג] "במאור גולתינו יסוד ופנת דתינו צניף תפארתינו אדוננו מורינו ורבינו הרב רבי יוסף טייטצאק נר"ו" [שם סימן תכ"ו], "דבר זה אמרו הרב רבינו הגדול דהיינו הגאון מהר"ר יוסף טייטצאק" [שם סימן ג']. "הגאון ריש גלותא מהר"ר יוסף טייטצאק נר"ו" [שם סימן י"א], וביוצא בזה בשו"ת "תומת ישרים" שנשא ונתן עמו הרבה: "ובמקום שכבוד תורתו שרוי שם שם הודה שם הדרה שם סייג לתורה" [שם סימן קס"ב]. מאלפים גם דבריו של רבי אברהם חסן אליו [בספר פסקי מהרי"ש הנז', סימן ט"י]: "לא ראיתי ולא שמעתי לכל החכמים הגדולים אשר היו מלפנינו בספרד, וביחוד הרב הגדול מרנא ורבנא ה"ר יצחק די ליאון זצ"ל אשר מפחדו יחילו עמים, שהיו חולקים לו כבוד כמו שחולקים אליך כל הקהילות וכל ישראל כולן".

על סדר יומו ומשמרת משאו בעבודת הקודש של הרבצת תורה בישיבתו, בה עסק כל ימיו, כתב רבינו הרי"ט גופו באגרת תשובה ["שארית יהודה" הנז' דף ע' ע"ב], בהתנצלותו על רובי טרדותיו "כי חי נפשי בכל הכ"ד שעות שביום ובלילה איני נהנה מהם לחיי גופי רק שש שעות וכל הי"ח שעות אני צריך לתמידין כהלכתן, ומחשש שעות הנז' אני צריך להוציא בדברים הבאים מבחוץ [=תשובות שאלות שמחוץ לעירו "ומאלו הנ' שעות היה צריך למעט להי"שיב תשובות לכל שואל זיע"א" לשון הרחיד"א בחסדי אבות פרק ו' משנה ה)", וכבר באו לעיל דברי עדותו של ה"ראשית חכמה" ולימדונו מאי משמע "חיי גופי" אצל רבינו.

רבינו נתבקש בישיבה של מעלה בקושטא לשם עקר בשלהי ימיו כבן שמונים שנה, בשנת ש"ן [1546].

רק כיובל שנים ויותר לאחר פטירתו נדפסו מעט מחיבוריו:

ואלו הם חיבוריו:

א). "פורת יוסף" ביאור קהלת, ויניציה שנ"ט. ונדפס מחדש בירושלים תש"ס.

ב). "לחם סתרים" פירוש דניאל ומגילות, ויניציה שס"ח. ונדפס מחדש בירושלים תש"ס.

ג). "שארית יהודה" ליקוט מפסקיו, נדפס על ידי רבי יהודה טייטצאק, נכד אחיו רבי שמואל, שאלוניקי ש"ס.

ד). ובימינו אנו נדפסו תשובות ממנו בשם "פסקי הגאון מהרי"ט", בהוצאת יד הרב ניסים [תשמ"ז], פרקים לתולדותיו הקדים המו"ל מאיר בניהו, שידו נטויה בעסק חיבורי רבינו שבכתב-יד, ומדבריו שם נעזרנו בדברים שבבאן. זאת מלבד תשובותיו שנדפסו בספרי תשובות חכמי דורו, כגון 'תומת ישרים' ו'בנימין זאב' ועוד.

ובחתימת-דברים תכון תפלה, למען תעמוד זכותו של רבינו זלה"ה לברי לבב העושים במלאכת ההדרת חיבוריו, ובשיפולי

גלימיה דרבי נקטו לאמטויי לנא מטוב נהורא דאורייתא דיליה ומברכתא דאורייתא יתברכון שכמדתה כן ברכתה אשר אין להם קץ ותכלה.

פורת יוסף, קהלת, בהוצאת מכון "מאור הרים"

רבי יוסף יהודה חכים 'ספרים בכת"י'

המקובל האלקי הרב הכולל רבי יוסף יהודה חכים זצוק"ל היה רבה הראשי של תורכיה – חכם באשי, משנת 1868 לאחר פטירתו של הגאון הצדיק רבי חיים פאלאג'י זצ"ל.

השולטן עבדול עזיז מאיסטנבול מינה בשנת 1868 את רבי יוסף יהודה לכהונת "חכם באשי" של קהילת העיר סמירנה – היא איזמיר. לאחר פטירתו של רבה הראשי רבינו חיים פאלאג'י זצ"ל. מושל אותה חבל ארץ איסמעיל פחה, רצה לנצל תקופה זו כדי לבצע רפורמות בשלטון הקהילה.

הרב יוסף יהודה חכים זצ"ל התנגד ללימוד שפות זרות בבתי הספר היהודיים, ולכל השינויים שהציע הפחה בשותפות עם עוד כמה מפרנסי העיר. על כן, החזיר את המינוי שקיבל, והחליט לעקור מתורכיה ולעלות לארץ ישראל, שם התיישב עם בני משפחתו בעיר צפת.

בין הסיפורים שהתהלכו סביבו. מסופר ששבע שנים תמימות התנזר מן הבריות, התבודד במרתף בית הכנסת של התנא יוסף בנאה המכונה "הצדיק הלבן", שם ישב ולמד ברציפות את תורתו לאור נרות, כשכל מאכלו אינם אלא לחם צר ומים לחץ.

ספרים רבים חיבר בקבלה, נשתמרו בידי משפחתו, נתפזרו ברחבי העולם. מעולם לא הודפסו ולא ראו אור עולם, רבים ראו בספריו "סגולה" בעצם שמירתם בבית. בני המשפחה מספרים על ניסים ונפלאות שחוללו הספרים, בידי מי שנמצאו בידם, בשעת פוגרמים ופרעות שנערכו ביהודים בארצות ערב.

בידנו צילום נדיר מספרו על תפילות שבת, שנמצא בעותק בודד אצל נינו בארץ. ספר זה כתוב בכתב יד, בביאור יקר ועמוק למזמורי התפילות לשבת על פי הקבלה.

עד לפטירתו בח"י כסלו תרנ"ז כיהן פאר כרבה של העדה הספרדית בעיר צפת. באחד מעיתוני התקופה מאותה שנה 1897 הופיע הודעה על פטירתו.

"יום ב' ח"י כסלו תרנ"ז לפנות ערב. לא יום בשורה היום, כי עלה המות בחלוננו, ונשבה ארון האלקים. כבוד הרב הגדול מעוז ומגדול זקן שקנה חכמה. מוהר"ר יוסף יאודה חכים ז"ל הרב הכולל לעדת אחינו הספרדים הי"ו וחכם באשי בעיר קדשינו צפת תובב"א".

"זה כחצי שעה יצאה נשמתו בטהרה, ותיכף בהשמע השמועה הרעה לכ' אאמו"ר הרה"ג ראש בית דין מקודש שליט"א, ציוה על שמשי העדה להכריז בכל רחובות העיר להבטל ממלאכה ולסגור החנויות. והננו הולכים עתה כולנו אל מעון הרה"ג המנוח ז"ל לחלק לו הכבוד האחרון, לספדו ולבכותו, כי אבידה גדולה מאד אבדנו במותו, אבידה שאין לה תמורה. הפאסט היצאת מפה לירושלים אך אחת בשבוע תצא בעוד רגעים אחדים, ולכן אקצר היום. ואם יחייה ה' אבא במכתב שני לספר בשבחו של המנוח ז"ל, ולתאר את גודל חכמתו רוב צדקתו, ויקר כשרונותיו".

"דברי המתאבל על רב וגדול בישראל כי נפל היום. חד מילידי הגליל. אלעזר זילבערמאן בהרב הגאון אב"ד דפעה"ק מו"ה רפאל שליט"א" [זצ"ל].

אחר פטירתו התמנה בנו המקובל רבי שלמה חכים זצ"ל, למלא את מקומו בעיר צפת, כחכם באשי אחריו. אך נפטר בתאונת דרכים מיסתורית במצרים, בשעה שנסע לשם לשמש כבורר בדין תורה, הדבר התרחש בשנת 1907 ומאז נעלמו עיקבותיו, ומקום קבורתו לא נודע עד עצם היום הזה.

וזה לשון המצבה בתוך מערת האלשיך בצפת:

זה לצ"נ

... והיה הוא הרב המקובל האלוקי הקדוש יוסף יהודה חכים ז"ל.

מנוחתו כבוד בעדן העליון.

ח"י כסלו שנת "הנה מקום אתי לפ"ק".

שמו מובא בהסכמת ספר "באור החיים" על התורה לגאון הקדוש המלומד בניסים רבי חיים כפוסי זלה"ה בשנת תר"נ [1890] ושם הוא חתום ראשון. נפטר בי"ח כסלו תרנ"ו [1896].

ונ"ל שהוא זה רבי יוסף יהודה חכים ששאל את הגר"ח פאלאג'י "בענין שם הנהר ג'ידיש לענין כתיבת גט" ראה "חיים ושלום" ח"ב סימן נ"ה דף ק"ז, ועוד בענין משלוח חטי דפסחא על ידי גוי, ראה "לב חיים" אורח חיים ח"ב סימן צ"ב דף נ"ו.

רבי יוסף ליג'י

'עשה חיל'

מחכמי ורבני איזמיר. נפטר בח' בשבט בשנת התקצ"ה [1835]. בספר "נאה להודות" עמוד שצג לגה"ק רבי נסים אברהם אשכנזי זצוק"ל כותב בזה הלשון: "שמעתי מפה קדוש החסיד העניו הרב הישיש כמוהר"ר יוסף ליג'י ז"ל בעל ספר 'עשה חיל' שהיה מפרש...". גם הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו 'ברך את אברהם' דף ר"ג, ע"ב כותב: 'ומפי צדיק הרב ועצום כמוהר"ר חיים יוסף ליג'י שמעתי שפירש...'

הגאון רבי יאושע אברהם קריספין זלה"ה כתב עליו דברי הספד, ומהם נדע על מעלותיו וסגולותיו של רבי חיים יוסף ליג'י זלה"ה וההספד נדפס בספרו "אברהם במחזה", דרוש ז' להספד, בזה הלשון:

"ידוע הדבר ומפורסם הענין גודל החיוב המוטל עלינו למען ספו"ד על סילוקו ש"ץ ואת היותרת יגדל המספד בפטירת אדם גדול באדון אשר אנו עוסקים בו, רב יוסף סיני ועוקר הרים סבא דמשפטים כי הוא היה מתנהג עצמו בחסידות סגיף נפשיה זימנין סגיאין בכמה תעניות והפסקות עד זקנה ושיבה עד שלא נותרה בו נשמה. וזאת שנית שהיה בו מדת קונו אב הרחמן על עניי בני ישראל לגבות ולחלק לצדקה לעניים ולאביונים וליתומים ולאלמנות, ובאמת אמרו 'גדול המעשה יותר מן העושה'. ועוד כמה מעלות ומידות טובות כאן נמצאו ובכאן היו כאשר יעידון יגידון כל באי שער עירנו ולמפורסמות אינן צריכות ראיה. ועל הכל דרוב ימיו של אותו צדיק היו בתחלואים רבים ורעים הממרקין גופו של אדם ממינים מינים שונים כלענה וראש, ובפרט בחולי המר והנמהר חולי מעיים שהיה לו תדיר ולא פסיק וכמה פעמים כשהיה גובה מעות לצדקה ממקום למקום היה בא לו כאב גדול מחולי המיעים הנז' והיה נח כמו חצי שעה והיה עושה צרכיו ושוב אח"כ היה חוזר ומסבב למנהגו הטוב לגבות מעות לצדקה כאשר יודע כל באי שער עירינו יע"א. ואין ספק דמצד עצמו לא היה ראוי לסבול יסורין כאלו אלא דהוא מחולל מפשעינו וה' הפגיע בו את עון כלנו כי ע"כ בואו אחי בואו רעי לכו ונשובה אל ה' כדי שיהא מיתתו מזבח כפרה לישראל".

וזה מה שספד לו הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי זצ"ל בספרו 'דרש אברהם' סדר פנחס דף פח:

"יוסף צדיקא כי הוא היה אשכול הכופר איש שהכל בו מקרא משנה תלמוד תוספתות ואגדות זך וישר פעולו בסיגופים ותעניות לא עבר עליו ל' יום בלי סיגוף ותענית, ומה גם הפסקות רבות אשר פעל ועשה למעלה מארבעים, וככה"ג קדוש יאמר לו. ומה גם שזכה לזקנה זקן ונשוא פנים מאירות צדיק וחסיד, כאשר נודע בשערים בבוד תהלתו וזרעו מיוחס".

חיבורו "עשה חיל" נדפס באיזמיר, ונספח לתוך ספר "מנת חלקי" איזמיר תרמ"ט, לרבי רפאל מאיר חסאן זלה"ה.

רבי יוסף מאייו

אחיו של הגאון רבי רפאל יצחק מאייו זצוק"ל בעל ספר 'שרשי הים'.

בספרו 'דרכי הים' דרוש י"א לנישואין כותב רבי רפאל יצחק, 'את זה דרשתי בנשואי אחי יפת החכם הנעלה יוסף מאייו הי"ו עם בת החכם השלם דוד דנן זלה"ה שנת הת"ק בחדש אלול...' אחיו הגדול היה החכם המעולה רבי דוד מאייו זלה"ה.

רבי יוסף מזרחי

מחכמי ורבני טורקיה, ומרבני ניקופולי. שקיל וטרי עם הגאון המבי"ט זלה"ה.

רבי יוסף מטראני 'מהרי"ט'

"אבי התעודה התייר הגדול מהר"י מטראני זלה"ה" [ברכי יוסף, אורח חיים, סימן תל"ד–ה].

רבינו יוסף מטראני זצ"ל הנודע בשם מהרי"ט [או מהרימ"ט][204], היה מן המיוחדים שבגדולי ישראל, פוסק לדורו ולדורות עולם, אשר בחיבוריו הנפלאים יצא שמו לתהלה, תשובותיו ופסקיו המה מאבני היסוד בכל ענין בהם הם עוסקים, וגדולי ישראל שותים בצמא את דבריו, מתפלפלים בהם ומדייקים בכל מלה שכתב.

זכה להערצה מרובה מגאוני דורו; רבי דוד אגוזי, מרבני קושטא, קורא עליו "מארי דאורייתא ויוסף הוא השליט"[205]. אף בדורות הבאים מביאים גדולי ישראל דבריו בחבה ומכנים אותו "הראש מגדולי האחרונים"[206].

החיד"א בתארו את רבינו כותב בין השאר: "ובודאי דלא זכה לכתרה של תורה, להיות כולה תלמודא כמאן דמנח בכיסתיה, ולהרביץ כל כך תורה ולחבר כל כך ספרים עמוקים, אם לא קדמה לו יראת חטא ועונה וחסידות"[207].

רבינו נולד, כנראה, בכ"ו תשרי ה' שכ"ט [1569] בצפת[208].

אביו היה רבי משה מטראני – המבי"ט, מגדולי חכמי צפת בדור דעה של הבית יוסף וראש בית הדין בצפת[209]. אמו היתה בתו של רבי יוסף קלעי, חכם שלא שמענו עליו ממקום אחר.

בהיותו קרוב לגיל י"ב נפטר עליו אביו[210], בכ"ג ניסן ש"מ. לאחר שאחיו הגדול רבי שלמה חזר למצרים, שם ביהן כרב[211], פרש עליו רבי שלמה סאגיש – מגדולי המקובלים והחכמים בצפת[212]. בספריו מזכיר רבינו כמה פעמים דברי רבו בהערצה ומכנהו "מורי הרב"[213].

בשנת שמ"ו נשא רבינו אשה וזכה לשני גיסים "ב' בני גדולי הדור מהר"י קארו ומהר"ר אברהם שלום ז"ל"[214]. קרוב לוודאי שהכוונה לרבי שלמה קארו ורבי אליעזר שלום, ששלשתם נשאו ג' אחיות"[215].

לאחר חתונתו נאלץ לרדת למצרים מאימת מגיפה שפרצה אז והפילה חללים רבים, ביניהם גם מורו ורבו רבי שלמה סאגיש[216]. במצרים שקד על דלתי התורה והתעלה שם מתוך לימודה וכן "חזר על רוב התלמוד בעיון נמרץ"[217].

כעבור כט"ו חדשים חזר רבינו לארץ ישראל והתיישב בעיר מולדתו צפת. באותה תקופה כבר נחשב רבינו מגדולי החכמים, שכן

---

204. כך כינוהו חכמי הספרדים, כדי להבחין בינו ובין רבי יוסף טאיטאצק שנקרא מהרי"ט, וקדם לו.

205. שם סימן כט.

206. שו"ת שאילת יעב"ץ ח"ב סימן קמב ד"ה איברא.

207. שם הגדולים בערכו [מערכת גדולים אות י' סימן קלו].

208. ח. בנטוב, רשימות היסטוריות של רבינו יוסף מטראני [להלן: רשימות], בספר תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים, עמוד יט והערה 2. וראה מ. בניהו, יוסף בחירי, עמוד רלד הערה 12, שיתכן שנולד במוצ"ש פרשת נח שבה חל ר"ח חשון.

209. ראה עליו: מ. בניהו, יוסף בחירי, עמודים צט–קנא, שהאריך בתולדותיו בטוטו"ד בדרכו.

210. הקדמת רבינו לשו"ת מבי"ט ח"א.

211. ראה עליו: יוסף בחירי, עמוד קכג. ועיין שם שדייק מחתימתו בשו"ת אדהלי יעקב למהר"י קאשטרו סימן נג שכיהן כרב באלכסנדריה, אולם בטוב מצרים בערכו [מע' ש' אות ה] כתב שאין מכך ראיה, ולדעתו היה רב בקהיר.

212. רשימות עמוד כג, וכן בהקדמת רבי משה בן רבינו לשו"ת מהרי"ט ח"א.

213. ראה לדוגמא שו"ת מהרי"ט ח"א סימן עד, ועיין שם סימן יא התנצלותו כאשר בא להשיב על דבריו.

214. רשימות עמוד כג.

215. שם, מבוא עמוד טז.

216. רשימות עמוד כג.

217. לשון בנו רבי משה בהקדמה לצפנת פענח על התורה. וראה רשימות עמוד כג–כד, שם מפרט רבינו המסכתות שלמד במצרים.

הוא נשאל על שאלה שנשלחה לגדולי ישראל שהיו קשישים ממנו, כמהר"ש אוזידא בעל מדרש שמואל על מסכת אבות ומהרי"ט צהלון[218].

בשנת שנ"ה פרצה שוב מגיפה בצפת ורבינו מצא אז מקלט בירושלים, שם חיבר "קונטרס צורת הבית" על עניני בית המקדש[219], ולאחר זמן מה חזר לצפת.

לא ארכו הימים ורבינו עזב שוב את עיר מולדתו, יחד עם רבי אברהם שלום [השני] – אף הוא מחשובי חכמי צפת[220] – יצא בשנת שנ"ז לקושטא, בשליחות קהילת צפת שנקלעה לקשיים"[221]. כשנתיים עשה רבינו בשליחותו, ואף השיב בדרכו כמה תשובות לשואליו[222], ובתחלת שנת ש"ס חזר לצפת[223].

בתקופה זו, לאחר שנפטר רבי יעקב בירב [השני][224] שכיהן כרב דק"ק בית יעקב בצפת אחרי פטירת המבי"ט, נתמנה רבינו לעמוד בראשה[225]. היתה זו תקופה קשה לצפת: הצרות התכופות שבאו עליה [קצתם מזכיר רבינו ברשימותיו] הביאו לירידתה ממעמדה הרם, ולאט ולאט החלה להתרוקן מחכמיה ואנשיה. כעבור כמה שנים החליט אף רבינו לעקור ממנה. הוא נסע לקושטה והתיישב בה בכ"ז טבת שס"ה[226]. בקושטא נעתר רבינו להפצרת האחים בני משפחת בן יעיש – משפחה אצילה ועשירה מגולי ספרד[227] – שבקשו לאכסנו בביתו "על מנת שיתפרנס מכיסם בשוה ויטול חלק בנכסיהם כשותף"[228].

מכאן ואילך התחילה תקופה חדשה בחיי רבינו. בישיבת "קהל קדוש גרוש" שבבית האחים בן יעיש ישב רבינו משוחרר מכל הטרדות ועסק בהרבצת התורה. לימים הוסיף עוד לדרוש בכל ערב בבית המדרש שבנה הגביר יעקב אנקאווא בביתו[229]. וזגתו של רבינו עמדה לימינו ועזרה על ידו בניהול הישיבה, בדאגתה לרווחת התלמידים שלמדו לפניו[230].

שמע הישיבה שרבינו עמד בראשה הגיע למרחקים, מכל רחבי תורכיה ואף מחוצה לה נהרו אליה תלמידים ללמוד תורה מפי רבינו. ואכן תלמידים אלה תפסו לימים עמדה מכובדת בחיי היהודים בארצות המזרח, ביניהם גדולי תורה מפורסמים כרבי יהושע בנבנשתי מחבר הפירוש "שדה יהושע" על הירושלמי, אחיו רבי חיים בעל "כנסת הגדולה", רבי אהרן לפפא בעל "בני אהרן" ועוד[231].

לאחר כעשרים שנה של עבודה מאומצת בהרבצת תורה – שבאמור היו תוצאותיה מזהירים ביותר – נתנו ראשי העדה עיניהם ברבינו ובחרו בו כראש רבני קושטא[232].

---

218. ראה שו"ת מהרי"ט ח"א סימן י' [משנת ש"נ], וראה סיני כרך פב עמוד קט–קכה תשובות גדולי צפת בנדון.

219. ראה להלן בפרק: "חבוריו".

220. רבי אברהם ב"ר אליעזר שלום, נכדו של רבי אברהם שלום הראשון. למד עם רבינו בישיבת מהר"ש סאגיש, היה חתנו של רבי חייא רופא בעל משה חייא.

221. רשימות עמוד כה.

222. ראה שו"ת מהרי"ט ח"א סימנים נג, נו, נז, נט.

223. רשימות עמוד כו.

224. רבי יעקב ב"ר אברהם בירב היה נכדו של מהר"י בירב מחדש הסמיכה. נולד בצפת בשנת ש"ה בערך, למד תורה מפי מרן הבית יוסף. לימים עמד בראש חכמי צפת. נפטר בחג הסוכות ש"ס. תשובות אחדות ממנו נדפסו בספרי בני דורו, וספר דרשותיו עדיין בכת"י.

225. רשימות שם ובמבוא עמוד טו והערה 62.

226. שם עמוד כז. אבל בתשובותיו ח"א סימן י' [משנת ש"נ], וראה סיני כרך פב עמוד קט–קכה תשובות גדולי צפת בנדון.

227. גדול האחים היה רבי יוסף ן' יעיש. נפטר ח' אייר שס"ו. אחיו הצעיר רבי יום טוב מלא את מקום רבינו ברבנות קושטא, ונחשב מגדולי דורו. תשובותיו מפוזרות בספרי חכמי דורו. נפטר ח' אייר תי"א. וראה :.., סדרה חדשה, כרך יג [1922] עמוד 93 ואילך מכתבי רבי יו"ט אל רבינו.

228. עץ אבות על מסכת אבות פרק ה' משנה י' [ד"ה שלי שלך] לרבי יעקב מעמדין בשם אביו החכם צבי. וראה שם הגדולים להחיד"א בערך רבינו.

229. הקדמת רבי משה בן רבינו לשו"ת מהרי"ט ח"א, ד"ה כימי עולם.

230. רבי ישעיה בן רבינו בהספדו על אמו, נדפס בארצר גנזים [ירושלים תש"ך] עמודים 58–55.

231. ראה להלן בפרק: תלמידיו.

232. הקדמת רבי משה שם, ד"ה כארי.

בתוקף תפקידו שפט רבינו את העם ביד רמה[233], והתקין תקנות השובות לטובת הציבור. בין השאר קבע רבינו שיהיו דיינים הממונים להשיב על שאלות באיסור והיתר[234]. כן הגדיל רבינו והרחיב את מעשה הצדקה והחסד בעירו "ומתלמידו יצאו גדודים ...לשמח חתנים ולנחם אבלים ולבקר חולים ...לאיש נתן חליפות שמלות ומשכב וספות, ולאיש צרור כספו בשקו, נתן לכל שואל די מחסורו למלאות ספקו ...והיולדה מחזיקה ...ויכסה בשמיכה מלבד ארוחתה ולחם חוקה"[235]. וכל זאת בנוסף לעסוקו עם תלמידיו וטרדותיו להשיב לשואליו דבר הלכה למעשה מרחוק ומקרוב.

בקיץ שנת שצ"ט חלה רבינו את חליו, ויקרא לבניו ויברכם ויצום להדפיס חבוריו אשר עשה, ובליל שבת קודש אור לי"ד תמוז שצ"ט עלתה נשמתו השמימה[236].

כבר ביום שבת קודש נספד רבינו על ידי רבני העיר "שני גדולי הדור, שני המאורות הגדולים, שני הרבנים המובהקים ...האחד המיוחד ...רבינו יצחק תנא דאגדתא, ואחריו ...רבינו ברוך המקום יהיה בעזרו"[237], כמו כן נספד על ידי רבי עזריה פיגו, ונדפסו דבריו בספרו "בינה לעתים"[238].

צאצאיו

א) רבי משה: נולד כנראה בט' תמוז שמ"ז בעזה[239], כשהיה רבינו בדרכו למצרים. היה משורר ומליץ, ואבן נשארו ממנו בכת"י[240] כמה דברי מליצה ופיוט. בסוף ימיו אחרי פטירת אביו עלה כנראה לארץ ישראל ונפטר שם[241].

ב) רבי אברהם: נולד באדר ש"נ בצפת[242].

ג) רבי שלמה: נולד בשנת שנ"ו בבוקיעה, היא פקיעין שבגליל[243].

ד). רבי ישעיה: נולד בשושן פורים שס"א[244]. רבי ישעיה היה "חכם גדול מובהק ודרשן"[245]. אוסף דרשותיו, שדרש ברבים בהזדמנויות שונות, נמצא עדיין בכתב יד[246].

ה) בתו חנה: לא ידוע מתי נולדה, זמן פטירתה בשנת שס"ב במגיפה בכפר כנה[247].

ו). רבי שמעון: מסתבר שהיה לרבינו בן בשם זה, שכן בכת"י אחד[248]. מופיעה חתימתו "זה הספר שלי שמעון מטראני בכ"ר יוסף

---

233. עיין שו"ת לב שלמה לרבי שלמה הלוי אורח חיים סימן יא, שרבינו דן שתי קראים למיתה על שחיללו את יום הכיפורים, ואחר שהגיש גזרת המשפט לפני הממשלה תלו אותם.

234. שם הגדולים בערכו. וראה ברכי יוסף יו"ד סימן רמב, שיורי ברכה סק"ח, שמצא לזה מקור בדברי רש"י חולין נה"ב ד"ה טרופאי, שפירש שהם מורי הוראות על הטריפות.

235. הקדמת רבי משה שם דקה למי ארץ.

236. ב"ירושלים" א' עמוד 114 החכר קבר רבינו בין שאר הקברים שבארץ ישראל, וכבר העיר על זה בתולדות חכמי ירושלים ח"א עמוד 120 בהערה ו' דליתא.

237. רבי ישעיה בן רבינו, אוצר גנזים [הנ"ל הערה 30] עמוד 56. וראה שם בעמוד 55 השערת המהדיר רי"מ טולידנו למי מרבני קושטא הכוונה.

238. בינה לעתים, עת לספוד דרוש עג.

239. ע"פ רשימות עמוד כג.

240. כת"י 2529 שבביה"ס הלאומי, שעיקרו קובץ שירים של ר' שלמה דא–פיירא. וראה רשימות, מבוא עמוד יז.

241. בתולדות חכמי ירושלים לאריה ליב פרומקין [ח"א, ירושלים תרפ"ח – תר"ץ פ"ד עמוד 88] מציין בין המצבות שבהר הזיתים את "קבר הרב משה מטראני", ונראה שהוא רבי משה בן רבינו. וראה מ. בלער, הדרום, ד' [תשי"ח] עמוד 94 הערה 89.

242. שם, מבוא עמוד יז והערה 78.

243. שם עמוד כה.

244. שם עמוד כו.

245. קורא הדורות [מהדורת קסל], דף נא, א.

246. תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים, מכון ירושלים י"ם תשל"ח, סימן ב' וסימן ט', האחרונה היתה בכת"י לפני מהרש"א אלפנדרי, ראה הגהותיו "אשא עיני" על ספר "מערכות דברי אמת", מכון ירושלים, י"ם תשל"ז, עמוד 3.

247. רשימות עמוד כד.

248. כת"י 0389 שבבימ"ל נ.י. שהוא חידושי הר"ן עמ"ס בבא בתרא, וראה מבוא לחידושי הר"ן על מסכת בבא בתרא מהדורת ר"א סומר, ירושלים תשכ"ג, עמוד 6.

מטראני יצ"ו, יחד עם חתימת רבי ישעיה אחיו, אך לא שמענו עליו ממקור אחר.

תלמידיו

באמור, עמד רבינו במשך כשלשים וחמש שנים בראש ישיבתו המפורסמת, והרביץ תורה לתלמידיו הרבים. בנו רבי משה מעיד שזיו לו "שמונים תלמידים, משקים ודולים תורה ותעודה.[249] לא הגיעו אלינו ידיעות על כולם, אך הידוע לנו נסקור כאן[250].

א] רבי אברהם ן' חנניה[251]: נולד בשאלוניקי בשנת שס"ה בערך. עלה לארץ ישראל וישב לחליפות בצפת חברון וירושלים, ונחשב שם בין גדולי העיר. נפטר בירושלים בסביבות שנת תכ"ה ונטמן בהר הזיתים. לאחרונה נדפס ספרו "בית אברהם", הכולל ביאור על טור אבן העזר הלכות עגונות, חידושי אגדה על מסכת ברכות ותשובות שנאספו מכת"י ומספרי בני דורו. ידוע שכתב חבורים נוספים אך לא הגיעו לידינו.

ב] רבי אברהם היכיני[252]: נולד בקושטא בסביבות שנת שע"א, ונפטר באיזמיר בשנת תמ"ב. וכתב בשם הגדולים: "חיבר ק"נ מזמורים וקרא הספר "הוד מלכות" ונדפס, וחיבר "אשל אברהם" דרושים וספר "תוספת מחבה" ביאור על התוספתא, ויש בידי תשובה בדין איני ניזונית ואיני עושה כ"י מהרב ז"ל".

ג] רבי אהרן לפפא[253]: ב"ר יצחק. נולד במגנסיה, ובה הרביץ תורה ימים רבים. חותנו היה רבי שלמה אלגאזי בעל "שמע שלמה" ועוד. נתקבל כדיין באיזמיר, אך הוצרך לברוח משם מאימת מאמיני ש"ץ. נפטר בכ"ד אייר תכ"ז. חתנו היה רבי יעקב ן' נעים שהיה רב באיזמיר ובעל "משכנות יעקב". נדפס ממנו שו"ת בני אהרן. חבורו על רבינו ירוחם ושיטות מקובצות על מסכתות לא נדפסו.

ד] רבי זרחיה גוטה[254]: ב"ר שניאור. נולד בקושטא. עלה לארץ ישראל ושהה זמן מה בירושלים ובחברון וירד למצרים והיה מגדולי הרבנים שבה, ונפטר שם בשנת ת"ח. חיבר ספרים רבים בכמה מקצועות התורה ולא נדפסו, ביניהם "זרח יעקב" על ד' טורים וב"י, פירוש על הרמב"ם ועל פירש"י עה"ת, וקובץ תשובות שהיה לפני החיד"א[255].

ה] רבי חיים אבולעפיה[256]: מכונה גם רבי חיים "הזקן" או "המוסמך". אביו רבי יעקב היה בן בתו של מהר"י בירב. נולד באיזמיר. עלה לאה"ק והתיישב בחברון, בה כיהן כרב. לימים עבר לירושלים ונפטר שמה בשנת תמ"ה[257]. נכדו הוא רבי חיים אבולעפיה השני, מחבר הספרים "עץ חיים" על התורה ו"מקראי קודש" על שולחן ערוך.

ו] רבי חיים אלגאזי[258]: בן רבי אברהם. נולד בקושטא בשנת שע"ה. על שולחנו התאחדו תורה וגדולה. נפטר בדמי ימיו בכ"ד אדר ת'[259]. אחרי פטירתו נדפס ספרו "נתיבות משפט", ביאור על ספר מישרים לרבינו ירוחם. כמו כן חיבר דרשות, חידושים ותשובות ולא נדפסו.

ז] רבי חיים אלפנדרי[260]: מכונה גם רבי חיים הזקן. נולד בשנת שמ"ה בקושטא, והיה מגדולי חכמיה. עמד במו"מ של הלכה עם

249. הקדמה לשו"ת מהרי"ט ח"א, ד"ה כהולך.

250. רובם ע"פ רשימת החיד"א בשם הגדולים בערך רבינו, ובאחרים ציינתי בתחילת כל פרק מקורו ומקור תולדותיו.

251. ע"פ מבוא של י. יודלוב לספרו בית אברהם, מכון ירושלים, ירושלים תשמ"ד.

252. ע"פ שם הגדולים להחיד"א בערכו [מע"ג אות א' סימן נח]. וראה בהגהות "עין חנוך" שעל שם הגדולים שתמה עליו בזה.

253. ע"פ אור החיים [מיכל] עמוד 141.

254. ע"פ אור החיים [מיכל] עמוד 366. וראה טוב מצרים בערכו שתמה על זה.

255. מונח כיום באוקספורד. לאחרונה נתגלה כרך נוסף מתשובותיו על אבן העזר, שעליו כתב בקורא הדורות [מהדו' קסל נא, א] שבנו רבי נתן הוליכו לווניציה ע"מ להדפיסו ולא עלתה בידו, ראה קובץ "בית אהרן וישראל" שנה ז' גליון ד' [ניסן–אייר תשנ"ב] עמוד ה, ועיין שם עמוד קלב.

256. ע"פ אור החיים [מיכל] עמוד 378.

257. ש. רוזניס, קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, ח"ד עמוד 136.

258. ע"פ אור החיים [מיכל] עמוד 377.

259. רבי יוסף לווינשטין, דור ודור ודורשיו אות ח' סימן קצ.

260. ע"פ אנציקלופדיה לגדולי ישראל, ח"ב עמוד 490.

כמה מגדולי דורו. רק מספר קטן מתשובותיו נאספו בספר "מגיד מראשית" הכולל גם תשובות לבנו רבי יצחק רפאל (ראה עליו להלן) וספר "דרך הקודש" לנכדו רבי חיים אלפנדרי השני. נפטר בליל פסח שנת ת', אחרי שנאספו אליו תלמידיו על פי בקשתו[261].

ח] רבי חיים בנבנשתי[262]: בנו הצעיר של רבי ישראל. נולד בקושטא בשנת שס"ג. נחשב לתלמידו המובהק של רבינו, וחיבה יתירה נודעת לו על כל חבריו. במשך תקופה היה ממונה על הוראות איסור והיתר בעירו. כיהן כרב בתירייא ואחר כך באיזמיר, ובה נפטר בי"ט אלול תל"ג. חיבר ספרים רבים בשו"ע ובש"ס.

ט] רבי יהושע בנבנשתי[263]: בן רבי ישראל ואחיו הגדול של רבי חיים. נולד בקושטא בשנת ש"נ בערך. שימש כאחד מרבני קושטא, והשיב תשובות רבות לשואלים. נפטר סביבות שנת תכ"ח. חיבר ספרים רבים.

י] רבי יוסף חזן[264]: ב"ר אליהו. נולד בשנת שע"ה באזמיר, וכיהן בה כרב ור"מ בק"ק שלום. החליף שאלות עם גדולי דורו. לעת זקנתו עלה לירושלים ונפטר בה בשנת ת"ס. בניו וחתניו וכן רבים מצאצאיו היו גדולי תורה.

יא] רבי יוסף הכהן חסיד[265]: מחכמי קושטא הממונים על החזקות שבממון. נמנה עם חכמי קושטא ששלחו אגרת בשנת תכ"ז לאזמיר, ובשנת תכ"ח לווניציה, כדי להכחיש נבואותיו של נתן העזתי.

יב] רבי יוסף קצבי[266]: נולד בקושטא בסביבות שנת ש"פ. התגורר לתכופות בברוסא, אדריאנופול וקושטא. חתם גם הוא עם חכמי קושטא על האגרות שנשלחו להכחיש נבואותיו של נתן העזתי. נפטר בסביבות ת"נ. מקצת תשובותיו נדפסו אחרי פטירתו בשם שו"ת "רב יוסף", ובסופו כמה מדרשותיו.

יג] רבי יצחק אלנקוה[267]: מרבני קושטא. נוסף לגדלותו בתורה היה גם עתיר נכסים, והשתתף בהם בהדפסת ספר רבו צפנת פענח על התורה, ואף הקדים לו הקדמה קצרה.

יד] רבי יצחק רפאל אלפנדרי[268]: בנו של רבי חיים הזקן (ראה לעיל). היה מחשובי רבני קושטא. תשובותיו נדפסו בספר מגיד מראשית ובמוצל מאש לאחיו רבי יעקב. נפטר בסביבות שנת ת"ר[269].

טו] רבי יצחק הלוי דיין[270]: ב"ר מאיר. מרבני אזמיר. בשאלה שערך לרבינו, חתם: אחד מתלמידיו הקטנים אשר בו אתפאר, הק' יצחק הלוי דיין (שו"ת מהרי"ט ח"ב אה"ע סימן מג).

טז] רבי משה אשכנזי[271]: רב במגנסיה שבטורקיה. רבינו השיב לו בשו"ת מהרי"ט ח"ב חו"מ סימן לו.

יז] רבי משה בנבנשת[272]: נולד בשנת שס"ה לאביו רבי נסים ולאמו שהיתה בתו יחידתו של רבי אליהו בן חיים, רבה של קושטא ומחבר שו"ת ודרשות ראנ"ח. כיהן כרב בקושטא והיה מגדולי המשיבים בשעתו. שלשה כרכים מתשובותיו בשם "פני משה" נדפסו, שנים מהם בחייו והשלישי לאחר פטירתו, כמו כן חיבר ספר "ריב לשונות" ולא הגיע לידינו. נפטר בשנת תל"ז.

יח] רבי משה יהודה עבאס[273]: מגדולי חכמי מצרים. הרביץ תורה לתלמידים והיה גם משורר ופייטן. חיבר פירוש "כסא כבוד"

261. רש"א מרגליות, מבוא לספר אש דת עה"ת לרבי חיים אלפנדרי (השני), ירושלים תשמ"ח.

262. ע"פ מבוא של הרב ש. בן שמעון לכנסת הגדולה אבן העזר, ירושלים תשכ"א.

263. ע"פ מבוא של הרב עזרא בר שלום לשו"ת שער יהושע ח"א, ירושלים תשמ"ב.

264. ע"פ תולדות חכמי ירושלים (פרומקין) ח"ב פרק ד' עמוד 71.

265. ע"פ מ. בניהו, סיני כרך מו עמוד נא הערה 13.

266. ע"פ ש. רוזניס, קורות היהודים, ח"ד עמודים 9–8.

267. ע"פ מ. בלער, הדרום ז' (תשי"ח) עמוד 83.

268. ע"פ מ. בלער, שם.

269. רבי יוסף לוונשטיין, דור ודור ודורשיו אות י' סימן תתריא.

270. ע"פ מ. בלער, הדרום שם.

271. ע"פ קורא הדורות (מהדו' קסל) מח, ב.

272. ע"פ מ. בניהו, דור אחד בארץ, עמוד קג, והקדמה לשו"ת שער יהושע (הנ"ל הערה 67).

273. ע"פ מ. בניהו, סיני כרך מו עמוד לט.

על מסכתות קטנות, והחיד"א[274] ראה את כתב היד. כמו כן נשארו בכת"י אוסף תשובותיו ושירים ופזמונים[275].

יט] רבי נתן גוטה[276]: בנו של רבי זרחיה [ראה עליו לעיל]. היה רב הקהילה בגאליפולי.

עלה לירושלים והיה שם מבני חבורתו של המקובל רבי יעקב צמח. לימים עבר להתגורר במצרים ונחשב שם בין גדולי חכמיה. נפטר בסביבות שנת תכ"ט. מתשובותיו נשתמרו רק שלש ואחת מהן התפרסמה בירחון "סיני" [כרך מו עמודים מא–מז].

כ] רבי רפאל איספיריאל[277]: תשובותיו הובאו בספרו של אחיו רבי חנניה, מרבני חברון. גם בשו"ת פני משה [ח"ב סימן צד] הביא תשובה ממנו ומפלפל בדבריו.

כא] רבי שלמה חדידה[278]: מגדולי רבני ירושלים. הרביץ תורה לתלמידים בישיבה בשאלוניקי. עלה לארץ ישראל והשתקע בצפת. אך בפרוץ המגפה עבר לחברון. תקופה מסוימת שהה בקושטא ונמנה עם חכמיה, ואחר כך השתקע בירושלים. בשאלה שערך לרבינו מירושלים חותם[279]: "יזכני ללמוד מפיו תורה כאשר בתחלה ...צעיר וזעיר שבתלמידיו". ואף רבינו השיב לו[280] בתוארים מופלגים. נפטר בירושלים לפני שנת ת"ה ונטמן בה.

כב] רבי שמואל הלוי[281]: נולד בשנת ש"ע בערך בקושטא. היה "חכם גדול ופסקן"[282] והובאו תשובותיו בספרי חכמי דורו. הרביץ תורה בישיבתו שבקושטא והעמיד תלמידים רבים, מהמפורסמים שביניהם: רבי יהודה רוזאניס בעל "משנה למלך" על הרמב"ם. נפטר סביבות שנת תל"ה.

רבי שמואל עדילה[283]: נולד בקושטא לאביו רבי יונה שהיה מחשובי החכמים שבעיר. שמש כחבר בית דינו של רבינו, וכן הרביץ תורה בעיר מולדתו והעמיד תלמידים רבים. אחד מהם היה רבי דוד הכהן שהיה אחר כך אב"ד בירושלים. בסוף ימיו עלה לצפת ונפטר שם בסביבות שנת תכ"ח, ושם מנוחתו כבוד. פסקיו הרבים שכתב לא הגיעו אלינו במקובץ, לאחרונה נאספו תשובותיו שבכת"י ובספרי בנו דורו בספר "תשובות רבי יהוסף מליריאה וחכמי הדור בצפת" [סימן נג–נז].

חבוריו של מהרי"ט:

בנו רבי ישעיה בהקדמה לתשובות אביו מאריך לתאר את החיבורים שהשאיר אחריו אביו, ומחלק אותם לשבעה נחלים. ברם רוב רובו של חבוריו אבדו ונעלמו[284] במשך השנים, ואך מעט מהם נדפסו והם:

א] שו"ת מהרי"ט: חלק ראשון, נדפס בקושטא שנת ת"א ובו קנב תשובות לפי סדר כתיבתם. חלק שני, נדפס בויניציה שנת ת"ה בהקדמתו לחלק השני מספר רבי ישעיה בן רבינו כי הוא ואחיו רבי משה חילקו ביניהם את התשובות וכי נשארו עדיין קובצי תשובות וקונטרסים שלא הדפיס. לאחרונה נאספו תשובותיו שבכתבי יד ובספרי תלמידיו ובני דורו, ונדפסו בשם "תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים" [מכון ירושלים, ירושלים תשל"ח].

ב] חדושי מהרי"ט: על מסכת קידושין, ב' פרקים הראשונים של מסכת שבת ופרקים א' וז–יב ממסכת כתובות. נדפס לראשונה בסוף ח"ב מתשובותיו [ויניציה ת"ה].

274. שם הגדולים בערכו. מע"ג אות י' סימן נג.

275. כנסת ישראל [פין] עמוד 416.

276. ע"פ מ. בניהו, דור אחד בארץ, עמודים שא–שב. בהדרום [שם] כתב שהיה אחיו של רבי זרחיה, וליתא.

277. ע"פ מ. בלעך, הדרום שם.

278. ע"פ תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים סימן כט, ואנציקלופדיה לתולדות חכמי ארץ ישראל ח"ג עמודים קא–קב.

279. תשובות ופסקי מהרי"ט שם.

280. שו"ת מהרי"ט ח"ב אבן העזר סימן י–יא.

281. ע"פ ש. רזניס, קורות היהודים ח"ד עמודים 11–10.

282. קורא הדורות [מהדר' קסל] עמודים נא, א.

283. ע"פ מ. בניהו, דור אחד בארץ, עמודים קסג–קמה.

284. בספר מערכות דברי אמת לרבי יצחק בכר דוד, [ירושלים תשל"ז], עמוד קסח מביא "קונטרס מכ"י ישן וכמדומה לי שהוא מהרב מהרי"ט", אך לא ידוע לנו מה עלה בגורל כתב יד זה.

ג] צפנת פענח: דרשות על פרשיות התורה ומועדים. נדפס בויניציה שנת ת"ח. כנראה של חיבור זה התכוין רבי ישעיה בתיאורו את חבורי אביו: "הנחל הז' ...נחל הערבים ...והם דרושים נחמדים ...אשר היה הרב ז"ל דורש במנחה בין הערבים מידי שבת בשבתו..."

ד] שמות גיטין: על שמות אנשים ונשים. העתקות מכתב היד היו בידי כמה מגדולי האחרונים, שהשתמשו בהם בספריהם בעניני כתיבת גיטין. ראשון להם רבי שמחה הכהן, רבה של בלגראד, שבספרו "ספר השמות" [ויניציה תי"ז] הביא את רוב דברי רבינו[285].

לדבריו בהקדמתו, הגיעו כתב היד לידו על ידי רבי אברהם בן חנניה תלמיד רבינו. לאחרונה נדפס כולו על פי כתבי יד, בסו"ס תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים הנ"ל.

ה] צורת הבית: על צורת בית המקדש ותכונתו, הוא הנחל הששי מחבורי רבינו, המתואר על ידי בנו "נחל איתן כמשמעו כי איתן מושבו ...צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו", ברשימותיו [עמוד כה] כתב רבינו כי ערך חבורו זה בעת שהותו בירושלים בשנת שנ"ה.

חיבור זה לא זכינו לאורו בשלמותו, אולם קטעם ממנו הובאו על ידי רבי חיים אלפנדרי בספר "דרך הקודש" הנדפס בסוף ספרו "מגיד מראשית" [קושטא ת"ע]. לאחרונה לוקטו קטעים אלה ונספחו לתשובות ופסקי מהרי"ט הנ"ל.

חיבורים נוספים שחברם רבינו לא זכינו לאורם, ולא נודעו לנו אלא מתוך איזכור בספריו הנדפסים ובדברי בניו בהקדמותיהם.

א] חדושי מסכתות: בהקדמת רבי משה לתשובות אביו כותב שחיבר על רוב מסכתות התלמוד, ומהם שנזכרו בספריו הם:

שביעית: ברשימותיו [עמוד כו] כתב שחיברם בשנת שס"ב, בכפר כנה ובזאבוד.

שבת: בספרו צפנת פענח עה"ת שופטים דרוש א' [ריז ע"ב] כתב שבחידושיו לשבת דף י, א' הקשה על הרמב"ם, ולפנינו ליתא שם.

יומא: נזכרו בחידושיו לכתובות דף ג, א' ד"ה א"ר שמואל.

יבמות: ברשימותיו [עמוד כו] כתב שכתבם בשנת שס"ב: ונזכרו בשו"ת מהרי"ט ח"ב אה"ע סימן לח סוד"ה ומצאתי להרא"ש.

סוטה: נזכרו בחידושיו לקידושין דף יז, ב' מהדר"ב ד"ה הענק, ובצפנת פענח עה"ת מסעי דרוש א' [קצג ע"ד] ושופטים דרוש א' [רכ ע"ב].

סנהדרין: נזכרו בחידושיו לקידושין דף יט, א' ד"ה איש ודף ל, א' ד"ה אדידך, ובצפנת פענח עה"ת בא דרוש ב' [סו ע"ג] ובהעלותך דרוש ג' [קנה ע"ב].

שבועות: נזכרו בשו"ת מהרי"ט ח"א סימן יט ד"ה ומה שנראה.

ערכין: נזכרו בחידושיו לקידושין דף לג, א' ד"ה אין בעלי.

נגעים: ברשימותיו [עמוד כה] כתב שבשנת שנ"ו חיבר בבוקיעה "נימוקי מסכת נגעים. ונזכרו בחידושיו לקידושין דף כה, א' ד"ה כך.

ב] חידושים על הרי"ף והר"ן: ובכללן על הרמב"ם ושאר ראשונים. הוא המתואר על ידי בנו רבי ישעיה בהקדמתו כ"הנחל הג'". נדפס רק על מסכת קדושין ופרק ראשון ממסכת כתובות [ראה הערתינו שם].

ג] פירוש על פירוש הרא"ם עה"ת: הוא "הנחל הד'", וראה בצפנת פענח עה"ת וישב דרוש א' [מז ע"ד] שמציין ל"נמוקי החומש אשר לי", ואולי כוונתו לחיבור זה.

ד] נחל אשכול: הוא המתואר כ"נחל הה' אקרא נחל אשכול, כי הוא אדרת ולשון הזהב מדברי חכמים כדרבונות, שיחתן של ת"ח הבאים בתלמוד בבלי וירושלמי ספרא וספרי תוספתא ומכילתא, הואי ספר ערוך קטן הכמות ורב האיכות, גם על הרב בעל הערוך ערך מלחמה[286]. בקצת מקומות בדרכה של תורה, ראה זה חדש כל שעה בה לא יחכם".

בהערות רמ"ש גירונדי לשם הגדולים להחיד"א [נדפס במהדו' הרב גרטנהויז] כתב שבספר מטה אפרים מזכיר ספר זה.

285. שם הגדולים מערכת ספרים אות ש' סימן פה.

286. עיין הקדמת רבי משה שמונה, בין שאר החבורים שביקש רבינו לפני פטירתו שבניו ידפיסו, "קצור ספר הערוך, אשר בחדרי תלמוד בקיאותו, מקום שאמרו לקצר, ובמקום שאמרו להאריך חומתו אבצר". ומסתבר שחיבור זה כלול ב"נחל אשכול" המתואר.

ה] ספר המצות: ברשימותיו כתב שחברו בשנת שנ"ג. ונזכר בחידושיו על הרי"ף קידושין דף א, א' ד"ה ולמדנו וד"ה ונראה.

ו] זכרונות: על ד' חלקי טור וב"י. נזכר על ידי בנו רבי משה בהקדמתו לתשובות אביו, בין הספרים שביקש רבינו שידפיסו בניו. כתב היד היה כנראה לפני רבי יהודה רוזאניס ומביאו במשנה למלך פי"ד מעדות ה"ד.

התולדות מתוך "חידושי מהרי"ט", מבוא לתולדות המחבר

רבי יוסף מיימון

ממונה איסור והיתר בקושטא תקע"א [1810/11]. בראש חודש טבת תקע"ג [1812] וכן בשנת תקע"ג [1813] כיהן בתור אב"ד.

רבי יוסף נשיא

בעל הון יהודי שפעל למען אחיו, אחיינה וחתנה של דונה גרציה. נולד בפורטוגל בשנת ה'רפ"ד [1524]. נפטר בטורקיה בשנת ה'של"ט [1579]. אביו, אוגוסטינו מיקש, היה רופא בית המלוכה ומורה לרפואה באוניברסיטת ליסבון. יוסף למד באוניברסיטת לובן שבפלנדריה והצטרף לבנק מנדס באונטוורפן. במהלך עסקיו התיידד עם אצילים, אבל פעילותו למען האנוסים עוררה עליו את חמת הכנסייה והוא נאלץ לברוח לצרפת ומשם לאיטליה. ניסה, ללא הצלחה, להשיג זכויות ליישב יהודים באי סמוך לוונציה. הצטרף לדודתו, דונה גרציה נשיא, בקונסטנטינופול [קושטא, איסטנבול] בשנת ה'שי"ד [1554]. נימול, שמר מצוות בגלוי ונשא את ריינה, בתה של גרציה. התחבב על הסולטן שהעניק לו זכות בלעדית לייבא יין ולסחור עם פולין. התמנה רוזן האיים נקסוס, אנדרוס ואיים סמוכים בים האגיאי והיה נציג היהודים במועצת הסולטן. בשנת ה'ש"ל [1570] כבשה רפובליקת ונציה את נקסוס, אך דון יוסף לא איבד שם את משרתו. בעידוד דודתו שיפץ את חומות טבריה וניסה לייסד בה מפעלי צמר ומשי. היה מושל איזור טבריה עד מותו, אף שמעולם לא ביקר בארץ. אלמנתו ניסתה ליישב יהודים בקפריסין, ייסדה בית דפוס עברי באיסטנבול, שפעל 50 שנה, והורישה את ספרייתה הגדולה לקהילה.

דונה גרציה [חנה] נשיא מנדס בעלת הון יהודייה שפעלה למען אחיה. דודתו וחמותו של דון יוסף נשיא. נולדה בשנת ה'ר"ע [1510] לערך בפורטוגל, לדור ראשון של אנוסים, ששם משפחתם הוסב לדה–לונה. נפטרה בשנת ה'שכ"ט [1569]. נישאה לאנוס פרנסיסקו מנדס, שיחד עם אחיו דייגו עסק באבני חן וייסד בנק. עסקיהם פרחו והם ייסדו סניף נוסף באנטוורפן, בניהול דייגו. כשנפטר בעלה בשנת ה'רצ"ז [1537], הצטרפה גרציה לגיסה באנטוורפן, משם עזרה להבריח אנוסים מפורטוגל וניסתה להשפיע על הכמורה ועל האצולה להפסיק את האינקוויזיציה. מאויימת על ידי הכמורה, נטשה גרציה את בנסיה וברחה לוונציה בשנת הש"ה [1545]. גם שם המשיכה לעזור לאנוסים, ואז הלשינה עליה לכנסייה אחותה, ריינה, וסיפרה שהיא מגיירת נוצרים ליהדות. גרציה עברה לפיררה, שם החלה לשמור מצוות בגלוי ושבה לשם משפחתה המקורי – נשיא. בשנת ה'שי"ג [1553] התיישבה בקונסטנטינופול [קושטא איסטנבול] ועזרה ליהודי פורטוגל לייסד ישיבות ובתי כנסת בעיר זו ובסלוניקי. בשנת ה'שי"ז [1557], כשהעלתה הכנסייה על המוקד 26 אנוסים באנקונה, ארגנה גרציה חרם סוחרים נגד העיר. תמורת תשלום שנתי לסולטן בסך 1000 דוקטים השיגה זכות מימשל עצמי יהודי לאיזור טבריה וייסדה שם ישיבה. מקום פטירתה אינו ידוע.

רבי יוסף ן' גאקון

עמד בראש בית הדין בתירייא, ועמו כיהן רבי מאיר בן יחזקאל גבאי.

רבי יוסף ן' ויליסייד

רבי יוסף היה דיין מחכמי קושטא. הוא חתום בשאלות ותשובות "פני משה" להגאון רבי משה בנבנשת בחלק ג' דף כא,

ע"א. ועמו חתומים הרבנים רבי משה בנבנשת, דיין, ורבי משה שרגוסי, דיין.

רבי יוסף ן' עזרא "שלחן המלך"

בנו של החכם רבי חיים משה ן' עזרא ז"ל. מחכמי וחסידי איזמיר. היה דיין מצויין וגאון מובהק וחבירו ועמיתו של הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה, ויש בצוותא בבית דינו של מרן החבי"ף תקופה מסויימת היה רב בעיר מאגנאציאה הסמוכה לאיזמיר. חתנו הוא הגאון רבי יעקב אמאדו שהיה מחכמי העיר ובנו של הגה"ק רבי דוד אמאדו בעל ספר "תהלה לדוד". בין תלמידיו של רבי יוסף יש למנות את הרה"ג ליאון יהודה סיד בעל ספר "יסד המלך", ואת רבי יעקב אבולעפייה אביו של רבי אלייה אבולעפייה, בסילוקו של רבי יוסף ביום ח' בחשון התר"ד [1844] ספד לו הגאון רבי חיים והתספד נדפס בספרו "חלקם בחיים" [דרוש ה' עמוד לט, הנדמ"ח] ומתוכן ניכרים מעלותיו וסגולותיו המופלאות של "צדיק רב אחאי הרב הכולל ונ"י כמוהר"ר יוסף ן' עזרא ז"ל..." וכך כותב הגאון רבי חיים פאלאג'י בלשונו הטהורה:

"סילוקו של צדיק האדון אשר אנו עסוקים בהספדו, נפש היפה, גם חסידא, עמיתנו בתורה, האח נפשינו, רב הוד' יוסף, עזריה חבירנו... ואם באנו לספר בשבחו של צדיק אין די בא'ר, גדולה שבכולן ריש תורה מה שהיה שקדן בתורה, שלא היה שום עסק עם שום בריה כי אם לומד בתורה כל היום וכל הלילה, ותמיד היה מתאונן על ביטולה של תורה, שלא יהיה ביטול תורה בעיר, ולעשות כל טצדקי דמצי למיעבד שיתרבה תורה בעיר. ותמיד היה מחבב ללומדי תורה, והיה יושב ולומד עם כל אדם אפילו עם הקטנים ממנו, וכל חשקו וכל חפצו תמיד כל הימים היה לעסוק אהב בתורת ה' בקדושה ובטהרה, ובטבילות... וסיגופין, והפסקות, ותיקון כרת.. וגם שהיה טורח הרבה להבין הדין על שורשו ועל בורייו ועומק ההלכה, ומשנתו קב ונקי, ומעולם לא הלך ובגדולות ונוראות להתפעל ולהתגאות בליבו על מה שהיה אומר ומחדש ולעמוד על דעתו ודידו נצח חלילה, כי היה לבו שלם כשהיה לומד בתורה...

וזאת שנית היותו מר דיינא דנחית לעומקא דדינא, כי היה דן דין אמת לאמיתו, ואני שהכרתי בו ראיתי דהיה בו שבעה מדות הדיינים [ראה רמב"ם הלכות סנהדרין פ"ב ה"ז], ובפרט שונא בצע כי לא היה בו חמדת ממון כלל... ומכולהון היה נקי ובר צדיק. והיה מרגלא בפומיה לומר דהתלמיד חכם צריך שיהיה כאבן נופך ספיר ויהלום, שלא יהיה בו שום חשכות ועפרורית, ובכל דבר היה מדבר בינו לשמים, ולא ישא פנים לשום אדם... לא היה מתפחד משום נברא... והיה אומר מה שנראה לו לפי האמת בינו לשמים... והיה מזכה את הרבים בתפילותיו ותחינותיו, ומה גם בימים נוראים... כי יתקן את קולו בבכי ובהכנעה גדולה, ומזכי לחייביא, ובקי בכל דיני תפילה וקריאה ס"ת. וגם היה אומר כל התפילה וקריאת ס"ת מילה במילה כמונה מרגליות... סמה דכולה ביה.. וכל מידות טובות אשר נאמרו בש"ס [תענית טז, ע"א] ובפוסקים [שו"ע סימן נ"ג סעיף ד] הצריכים להיות בש"ץ כדי שיהיו תפילתו רצויה ומקובלת, כולהו איתנהו ביה... יוסף הצדיק... שאנו עסוקים בהספדו, קדוש, שהיה מקדש עצמו בסיגופין ותעניות והפסקות..."

רבי יוסף ן' עזרא נפטר לאחר יסורין קשים ומרים ובצער גדול ויצאה נשמתו בטהרה באותו מקום אשר לימד ולמד שנים רבות בתוך בית המדרש ביום ח' מר חשון בשנת התר"ד [1844] ונטמן באיזמיר.

בן בתו היה רבי יוסף ב"ר יעקב אמאדו שגם הגיה את ספר סבו. חיבר את הספר "שלחן המלך", חידושים על הרמב"ם עם דרשות שונות, נדפס אזמיר תרכ"ד.

הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי ספד לו בספרו 'דרש אברהם' חלק ב' סדר חקת דרוש ב' דף עט, ע"ב, בזו הלשון:

"דרוש שדרשתי בק"ק גברת יב"ץ על פטירת רב אחאי גאון הרב השלם ונ"י כמוה"ר יוסף ן' עזרא ז"ל והנושא ב'א.

יבבו החכמים וירבו הקינות בבכי נהרות נה'רא נהר'א, על מיתת האדון אשר אנו עסוקים בהספדו רב יוסף סיני הוא עז'רא, וי לאזילא וי לארעא דחסרא, בנקור לנו עין ימין ראש ב"ד על הדין ועל האמת אמיתותה של תורה, על מי אבבה וכף אבה אי מצד החכמה מפוארה, ולהבין הדבר על בוריין מפורש ושום שכל

ובדקדוק היטב בחוט השערה, ורבו יתירה אשכחת ביה בהיות עוסק בדיני גטין וקדושין בקי בהם ובשמותיהם בכתיבה ומסירה, וכמו כן בענייני התפלות של יום היה ש"ץ בקי הן בפרט בסדר העבודה של יום הכיפורים מביר ורגיל תפלתו שגורה, לבו כלב אריה ולא היה לפניו משוא פנים וחנופה כי אם פיו ולבו שוין תוכו כברו לית ליה שיעורא, ולא היה מפחד משום אדם שנברא, אלא ביראת ה' כל היום מה נורא, וכמה הפסקות וסגופים ותעניות וטבילות אשר פעל ועשה לאשר ולתקן נפשו צרורה, ראו עתה מפלאות תמים דעים כי לא נפטר בביתו ובחומותיו כי אם בבית אכסניא מקום דירה, אשר היה דר מקדם להגיד כי ישר קורות ביתו אדם כי ימות באהל באהלה של תורה, עוד רעה חולה פתאום בא אידו וימח יוסף מיתה פתאומית בחולי הקדחת אש תוקד אבשרא ואטופרא, שרף כל גופו מבית ומחוץ וסו"ד לא עלתה ארוכה ומרפא כי נח נפשיה דרב כנה הדר'ה, אוי לנו שכך עלה בימינו בעלי ספרא כי על כל אילין דה"מ לן יאות למבכי לן יאות לספוד לצ'רה, יתר שאת ויתר עז למרבה המשרה, יתד כולם אנשים ונשים בכיה קבועה וכמ"ש הכתוב זאת חקת התורה, ויראו כל העדה כי גוע אהרן ויבכו את אהרן ל"י כל בית ישראל ומדשינה כאן ואמר הכתוב כל בית ישראל מה שלא נאמר במיתת משה דכתיב בס' וזאת הברכה ויבכו בני ישראל אל משה כו' ודרשו רז"ל שבכו לאהרן אנשים ונשים כידוע".

גם תלמידו הגאון רבי יעקב אבולעפיה ספד לו, נדפס בספר "שלחן המלך", דרוש ז', להספד:

"ידוע הדבר ומפורסם הענין בעיני מו"ר כמה גדל'ה הספדן ש"ץ כהאחרון אשר אנו עסוקים בהספדו עט"ר מו"ר רב יוסף הכ"מ סיני ועוקר הרים דמיונו כאריה ראש אמרתי לספר מידותיו הטובות והנהגתו הישרה יקצר היריעה מהכיל וחיובא רמיא על כל עם הקהל לבכות ולספוד על סילוקו של צדיק וכ"ש לי הצעיר עבדו ותלמידיו כי המר שדי לי מאד אבישרא ואטופר' ואחלת רוחתא אוי לי על שברי נחלה מכחי וכל העם אשר בשער יעידון יגידון גודל צדקתו וחסידותו משמח אלהים ואנשים בקי בטיב גיטין וקדושין דן דין אמת לאמיתו ושפט בצדק בקטן כגדול כעשיר כאביון ואין ספק דאדם גדול כזה שאנו עסוקים בהספדו כבודו בגדולים זקנים שקנו חכמה".

רבי יוסף עלי

רבי יוסף היה מחכמי קושטא. מצאתי זכרו בספר "מזכרת משה" סימן ב' לגאון המובהק רבי משה בארקי זלה"ה ג'אב"ד איזמיר. שכותב בזה הלשון: "ונמנו עמי הרב השלם כמוהר"ר יוסף עלי אחד המיוחד מחכמי קושטא יע"א בהיותו באזמיר בעד ביקיל חכם באשי"... וזמנו שנת התר"ס [1900].

רבי יוסף ענבי

רבי יוסף ענבי היה מרבני ודייני טורקיה. בח'אסקוי מצויה מצבת אשתו הרבנית קאלו ושם נכתב: "אשת החכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר יוסף ענבי יצ"ו" שנפטרה בי"ט סיון תק"ל [1770].

רבי יוסף פאלאג'י

"יוסף את אחיו"

הרב הגאון רבי יוסף פאלאג'י זצוק"ל נולד בשנת ה'תקע"ה [1815] בעיר תהלה המפוארה אזמיר שבתורכיה, לאביו הגדול שר התורה רבנו חיים פאלאג'י זיע"א. הוא היה בנו השלישי בתפארת מפואר ובן זקוניו. היה יד ימינו של אביו ושמשו תדיר, ובמשך למעלה משלשים שנה לא זזה ידו מתוך ידו מבוקר עד ערב, היה מלוה את אביו לבתי כנסיות ולבתי מדרשות, בחול ובשבת ובימים נוראים, ולבית הטבילה הן בקיץ הן בחורף [חלקם בחיים דרוש ל"א בהספדו על אביו במלאת השנה]. גם היה לו לעזר ואחיסמך בהגהת ספריו ובהדפסתם [ספר פני חיים בתחילת הספר]. וכל רגע פנוי היה מנצל ללמוד תורה מפי אביו, גם ביושבו על מדין בין דין לדין ובין גברא לגברא [חלקם בחיים שם דף עט ע"א]. היה הוגה בספרי אביו, וחיבוריו היו לו לעזרה, מידי עוברו בהם קורא ושונה היו מורים לו איזו הדרך ישכון [לב חיים חלק ב' דף קמג ע"ג]. לאביו היתה נחת רוח גדולה בעזרתו וכמו שמתאר זאת רבנו בהספדו הנדפס בספר חלקם בחיים [שם]. ושם קרא על עצמו מאמר חז"ל [ברכות ז:] גדול שימושה

יותר מלימודה. יתר זמנו היה מנוצל ללימוד תורה ש"ס עם תוספות וחידושי מהרש"א ובכתיבת תשובות שחלקם נדפסו בספרי אביו ואחיו (פתיחת ספר ויוסף אברהם).

בחודש כסלו שנת התקצ"ד בשבוע פרשת וישלח, בהיות רבינו כבן י"ט שנים, נשא לאשה את מרת "ריינא וידא", בתו של רבי אברהם בכור למשפחת בן יקר מאיזמיר אשר לימים עלה לירושלים ונפטר שם ביום כ"ב מרחשון שנת התרי"ג (ספר זה מערכת הא' אות א, ארצות החיים דרוש ח), גיסו היה רבי יוסף בר יקר תלמיד ישיבתם (שמע אברהם ח"ב דרוש לנשואין מגיסו זה). זכו לשלשה בנים הלא המה הגביר רבי בנימין (מזכר בשו"ת לב חיים ח"ג סימן כג) הוא היה לאביו לעזר בהוצאת ספרו זה (ראה בסוף הספר). בנו השני רבי שמואל, והשלישי רבי ברוך, וארבע בנות.

בחג הסוכות שנת התר"ז בא פאר ממשפחתם הגאון רבי פנחס רפאל די שיגורא, המכונה הפרד"ס, מחבר ספר "אות היא לעולם", לבקר את מהר"ר חיים פאלאג'י, ובצאתו הניח ידו על ראשו, וברכו בזה הלשון: "ובגפן שלשה שריגים והיא כפרחת עלתה נצה, יהי רצון שיהיו נטיעותיו כמוהו". החבי"ף שמח בזה מאד (הקדמת רבינו לספר ויוסף אברהם). ואכן זכה שהלכו בניו בדרכיו, וכל בניו לימודי ה' החוט המשולש, אברהם אוהבו, ופחד יצחק, ויוסף תהלות, היו למאורות.

בהספדו על אביו סיפר את אשר חלם עליו, וזה דבר החלום: יען ראיתי בחלומי, ויחלום יוסף, ליל ד' יום ג' לחודש אדר שני שנת תרי"ט, בא סימן (תהלים צ, יז) "ואם בגבורות שמונים שנה", שראיתי בעיני שעט"ר מעלת הרב אבא קדישא ז"ל הב"מ, דהיה כותב ספר תורה חדש על ידי סופר חכם מובהק, ואשתוממתי על המראה, איך יתכן זה, שכבר כתב וקיים מצות כתיבת ספר תורה זה זמן רב בזמן מוהר"ר הגדול זה הי"ם גדול ז"ל, ומוה"ר הגדול מ"ז אור היר"ח ז"ל, בהיותו בן כ"ב שנים, כתב ספר תורה נאה ויפה על ידי סופר מהיר ומובהק. ואמרתי בחלומי ביני לבין עצמי, כיון שזכה להיות נשיא ר"מ ור"מ והורמנא דמלכא יר"ה ובירא'ט, הוא נשיא ותואר מלך כמו דמאן מלכי רבנן, ולכך כותב ספר תורה שני. ואת חטאי אני מזכיר היום, שלא הגדתי מזה לאבונא מרנא ז"ל ביודעו ומכירו גודל חסידותו וחושש לדברי חלומות, כל שכן לדבר מצוה, והיה דוחק עצמו לחומרא יתירה לכתוב ספר תורה שני, אי לזאת לא אמרתי לו, והוא רחום יכפר לי. ואני לטובה נתכוונתי שלא יהיה לבו נוקפו בזה החלום באיזה צד, ויצטער אותו צדיק על זה, ויניח עול הציבור והיחיד ללמוד בספרי הפוסקים ז"ל אם לכתוב ספר תורה שני או לא. ואמרתי בליבי כיון שכבר כתב בנערותו בן כ"ב שנה, וקיים (שמות טו, ב) "זה אלי ואנוהו", ספר תורה נאה בקלפים משובחים, דיו נאה, קולמוס נאה, לבלר אומן ובקי, סופר וחכם מובהק, משה מסופרי יעבץ ז"ל. והביאו לתוך ביתו, ויחד לו בית מיוחד לכתוב אותו בשובה ונחת, בישוב גדול, והיה סובל עול הסופר עליו, שהיה מאכילו ומשקהו, ויצא משובח ומפואר כתיבה תמה. והראיה שהן עתה אחר שעבר ששים שנה נראה שהוא חדש שנכתב מקרוב. ובכן לכתוב ספר תורה שני היה עושה כן, והיה קשה הדבר מכל אנפי, ומה גם ריבוי ההוצאות וכו'.

ועל ענין החלום, נראה הפתרון שבא לי בשנת תרי"ט, היינו שבאותו זמן נשלמו חמשים שנה שכבר כתב ספר תורה לשמו, והיינו שחמשים שנה קרוי עולם כמ"ש וכו', ובא רמז שזכה בימיו ימי עולם לקיים מצות עשה (דברים לא, יט) "ועתה כתבו לכם" וכו', ונעשה נס שהיה מוצל מאש וקרא בו חמשים שנה, ובא החלום במספר השנה בסימנא ואם בגבורות שמונים שנה, והראו לי מן השמים על העתיד, רמז הרומז לנו שהיה לו להחיות שני חיים כמנין שמונים והותר, וכן היה שעלה לשמים וכו' בן שמונים והותר וכו' (חלקם בחיים שם).

מנהג היה באזמיר לקיים מידי שנה "שבת הלבשה", ובה היו דורשים בשבח מעלת הצדקה טרם ימות החורף, לטובת מגבית עבור הלבשת היתומים. רבי יוסף היה מחברי הועד, וכמו שמספר בספרו "יוסף את אחיו" (מערכת ה"א): וזה זמן בשנת התרי"ט לב"ע, בהיותי אחד מפקידי ת"ת עם עט"ר בן מגד'ול בנש"ק הרב הכולל כמוהר"ר יעקב אמאדו ז"ל בע"ס אמרי אמת והוא בב"י (נדפס איזמיר תרמ"א) והן עתה בשנת התרנ"ה הגם שאני זקנתי ושבתי מלהיות מלשרת בקדש, מינו אותי ממוני העירה העי"א עם אחאי ורעי ה"ה כמו' ש"ט ג'יליבי אלאזראקי נר"ו וכמוה"ר פסחיא בן ציון בן חביב נר"ו וכמוה"ר

שמואל פרץ נר"ו, ובע"ב דבצל הכסף הגבירים סיניור חיים דמ' מירקאדו הלוי הי"ו וסיניור יצחק קוריאל ב"מ הי"ו, וכולנו היינו בעצה טובה מיום הראשון שנכנסו להיות עתידים למצוה זו של הלבשה, לרחם על היתומים העי"א. והוא דמנהג היה מיום שנתיסד עירנו אזמיר יע"א בהלבשת זאת היה המנהג לתת ליתומים יצ"ו בגד צמר לפי מדתו ולפי קומתו ורחבו בגד לבד, ואם הילד של היתום היתה טורחת לתפור אותו כדי ללובשו היתום, ולפעמים היתה מוכרת הבגד בזול מסיבת הוצאת התפירה, ואנחנו פקידי ת"ת העי"א חשבנו לעשות חסד לתת ליתומים העי"א ולתת להם בגד מוכן ומזומן תפור, בגד ללבוש שראוי ללבוש תכף ומיד ויברכו ברכת שהחיינו וכו', וכן עשינו בפועל שי"ת, ואשרינו ואשרי חלקינו שזכינו על ידינו שנה זאת למצוה חדשה וגדולה כזאת אשר לא היה בעיר הזאת להוציא כ"כ הוצאה מרובה.

עוד מנהג אשר היה בעיר איזמיר, ואשר היה רבי יוסף שותף בו, הוא המנהג אשר נהגו לחזק בדקי העיר ולמנוע מכשול. וכה מספר רבינו: ועלינו לשבח לעירנו ע"ת אזמיר יע"א שיש תקנה מהרבנים הגדולים רבני מתא ז"ל למנות מרשומי וזקני העירה ששה משמותם בכל שנה בק"ק יב"ץ מי שברך שהם מיוחדים לעיין במילי דמתא בחקירה ודרישה ובודקים באנשי העירה ומסירין המכשולות שלא יבואו לידי עבירות, ואם ח"ו מצאו שחטאו ופשעו להוכיח לקיים מצות הוכח תוכיח, ואם קבלו מוטב ואם לאו ליסרם בעונשים עד שידם מגעת ויחזרו בתשובה שלימה, ובזמן רבינו שבגולה אבונא מרנא ז"ל עמד והתקין דבששה ברורי הקנסות, שנים מהם יהיו ת"ח מן הזקנים שבדור ונעשה הסכמה בכוללות העירה יע"א וכן נוהגים שיהיה הנהגתם על פי התורה ככתוב בהסכמה הלזו וכו'. זה עשרים שנה מעלת הכולל יב"ץ מינו אותי בכלל הששה משמותם מברורי הקנסות העי"א כנהוג.

רבי יוסף גם הוא משך בשבט סופר בדרך אביו הגדול, וכתב תשובות רבות אשר בחלקם נדפסו בספרי אביו, וחלקם בספרי אחיו הגדולים. אולם בסוף ימיו החליט להוציא לאור כדרך אביו ואחיו, אמנם מחוסר הוצאות הדפוס הוציא לאור עד אות ה"א, והיתר נשאר בכתובים. את ספרו קרא בשם "יוסף את אחיו" ונתן טעם לזה בהקדמתו, וכה כתב:

"ולזה לי לתהלה שהייתי זנב לאריות את אחי ואנכי, אחי דמרחמי ראשון בקדש ר"מ ור"מ עט"ר מוה"ר הגדול אח'י יפ'ת מעוז ומגדול אדוני אברהם נר"ו ישל"א, ושני בקודש ראש ב"ד מקודש רב אחא משבחא הרב המובהק רבי"ן חסידא נר"ו ישל"א, והנה חובר קונטרס זה בכרך אחד יחד עם אורייתא דיליהו האמורים בסברא ישרה. והגם שידעתי שדברי למו יחד כתרי בטילה, בכל זאת בחרתי הסתופף עמהם, כי ידעתי דעמהם אכבד'ה. ועל זה קראתי שם הקונטריס הלזה 'יוסף את אחיו', שזכיתי להיות מחובר לגדולים יוסף עם אחיו שני צנתרות גדולים בתורה, מה טוב חלקי ומה נעים גורלי נעימות בימיני. נוסף על כך חיבר את הספר "יוסף אברהם" בעצת אחיו רבי אברהם, אשר יעץ לו להוציא לאור את שבחי יוסף הצדיק ע"ה כדרך שעשה הוא עצמו בספר 'שמו אברהם' דשמא קא גרים, והבטיחו להיות לו לעזר ולאח'סמך בהוצאת הספר, והוסיף הערות משלו זעיר שם זעיר שם בסימן חצי ירח. יצא לאור באיזמיר שנת אמר"ת ה' צרופה" [תרמ"א].

רבינו זכה לגבורות ונפטר בגיל פ"ב שנים, ביום ו' לחדש תמוז שנת התרנ"ו [1896] ונטמן באיזמיר.

מבוא לספר "יוסף את אחיו" הנדמ"ח ירושלים תשס"ה

רבי יוסף פאסי

ממגורשי ספרד בשנת הרנ"ב [1492] מתואר: "ראש השלישים בים התלמוד". היה תלמיד של רבינו יצחק אבוהב תלמידו של רבינו יצחק קנפנטון בע"ס 'דרכי הגמרא'. בא לשאלוניקי אחרי הגירוש, ומשם עקר לאדריאנופול כנראה בשנת רס"ה [1505] והרביץ תורה בתלמידים בישיבתו הגדולה שהיתה מפורסמת ביותר באותה שעה עד שגם בצפת לא היתה כמותה. ממנה צמחו גדולי דור וגאוני עולם ובין תלמידיו נמנו: רבי אהרן מטראני, דודו ורבו של המבי"ט, רבי ישראל די קוריאל, שהיה לימים בצפת חבר בית דינו של מרן רבי יוסף קארו, ועוד חכמים מפורסמים. מהרשד"ם כותב על רבי

יוסף פאסי בזה"ל: "דבית דינו של רבי יוסף פאסי, היה מגדולי עיר שאלוניקי".

רבי שלמה עתיה קיבל ממנו תורה בשאלוניקי, ואחר קבע דירתו באדריאנופול.

בידי המבי"ט היה ספר תשובותיו של רבי יוסף פאסי, והמבי"ט מזכיר שניים מפסקיו ומכנהו 'מורינו הרב' [ראה: חלק ב', סימן כט, דף צד, ב, שם, סימן מא דף כא, ג].

רבי יוסף פאסי נפטר, בהשערה בשנת ר"פ [1520] לערך.

רבי יוסף פיג'ון

מחכמי טורקיה. מושבו בסלוניקי בשנת ש"פ. היה ראש הבודקים בטריפות הריאה. סמוך אחרי רבי אליהו מזרחי [בעל ה"מזרחי"]. חיבר ספר מנהגים בדיני טריפות, שתוכנו הובא בספר "כנסת הגדולה" ושקיל וטרי בהם. בעל "קורא הדורות" כתב שכל הבודקים נהגו לפי ספרו. בני דורו כינוהו "החכם השלם רבי יוסף פיג'ון".

תולדות עם ישראל, בערכו

רבי יוסף פירמון [השני]

מחכמי טורקיה ומרבניה. נכדו [בן-בנו] של רבי יוסף פירמון. חי בזמנו של רבי חיים ויטאל.

תולדות עם ישראל, בערכו

רבי יוסף צור נגה

כיהן כדיין בבית הדין בקושטא בשנת תק"ח [1747]. ראה "בני אברהם" אבן העזר סימן מ'.

רבי יוסף צרפתי 'יד יוסף'

בנו של רבי חיים צרפתי זצ"ל. גאון עצום ומופלא סיני ועוקר הרים מרבני עיר אנדרינופלי, בעל יד יוסף, היה מבית דינו של רבי ידידיה אבולעפיה [לב שלמה סימן נ"ז]. "היה חכם מעיין וחסיד, והלך לירושלם ונפטר שמה" [קורא הדורות], ולפי עדותו של הרב בעל קורא הדורות היה מתלמידיו של החסיד המקובל רבי שלמה הלוי רבו של רבי שלמה פלורינטין בעל ספר לב שלמה.

רבי יוסף צרפתי היה דרשן מופלא בדורו והיה דורש בשבתות וימים טובים. והיה "חכם גדול ובעל ישיבה" וראש לכל רבני עירו.

רבי יוסף חיבר חמשה ספרים, כמובא בספרו יד יוסף:

אלו הם חיבוריו:

א] ספר "יד יוסף". דרשות על התורה, לרגלים, חופה ומילה: וניציאה שע"ז. ב] "ראש יוסף", דרושים כוללים בעניני הדת. ג] "בן יוסף", פירוש פשטים על התורה. ד] "מטה יוסף", שלשים דרושים פרטיים למועדות וזמנים והספדים. ה] "פלג אלקים", באורים לסוגיות חמורות בגמ"ת מה שחידש אותם בהיותו בארץ ישראל.

רבי יוסף צרפתי נתבש"ם בסביבות שנת ת' [1640].

תולדות חכמי ירושלים, ח"ב, עמוד 78

רבי יוסף קצבי 'רב יוסף'

גאון מופלא סיני ועוקר הרים מפורסם בדורו. בשנת תי"ט [1659] היה באדרינפולי, בתכ"ה [1665] היה בברושה, בתל"ט [1679] היה בקושטא.

נולד בקושטא בשנת ש"פ [1662] בערך לאביו רבי נסים. נלחם בנתן העזתי ביחד עם חכמי קושטא.

רבי יוסף קצבי שימש כראב"ד מקודש בק"ק קושטא שב' דייניו היו רבי יוסף אשכנזי ורבי אליעזר ן' שנג"י [ראה בספר מוצל מאש סימן ב' ובספרו רב יוסף תשובה י"ב] ושם [תשובה י"ג] כותב רבי יעקב אליפנדרי [בהסכמתו על הפסק של תשובה י"ב]: "גם היום ראיתי אור כצאת השמש ככוכבי השמים וכסילידם. כתבא די רשים ולו שם בשלשה הגבורים בחכמה ובתבונה ובדעת הם וחותמיהם ר"ב המקום ביניהם. זקן ומופלא הוא הראש אב בית דיננו הרב המובהק יוס"ף ה' לו ימים על ימיו ושנים על שנותיו סמך ידיו עליהם גם כח ידיהם, ולפי רוב

הענוה רצה לעמוד על דעתי הקלושה כדרך הראשונים הגדולים שהרי אבות העולם לא עמדו על דבריהם".

הגאון רבי משה בנבנשת מחבר "פני משה" בספרו [שאלה ס"ח] כותב עליו: "החכם השלם הדיין המצויין אריא דבי עילאי מאריה דשמעתתא יוסף ה' שנים על שניו ולאו ולמודעי הוא צריך הוא אמר ויהי אבא על החתום משום אין מסרבין לגדול".

ועוד כותב ב"פני משה" חלק ג' דף נ"ב, ע"א בזו הלשון: "החכם השלם דפקיע מומחה... הוא הראש החכם השלם הדיין המצויין כמוהר"ר יוסף קצבי...".

האחים הגאונים רבי אליעזר ורבי יעקב ן' שנג'י כותבים עליו בספר רב יוסף [סימן י"ב]: "אך לא מינן תסתיים שמעתתא דא כי אם בהסכמת רבנן דפקיעי ובפרט מורנו הרב המובהק ראשון לכל בית יוסף שיחיה ועל פיו יקום דבר".

החכם השלם הדיין המצויין בק"ק קושטא הגאון רבי יעקב אליפנדרי ז"ל נכד הרב מוצל מאש ז"ל כותב [בהקדמתו לספר רב יוסף] על המחבר ז"ל: "האי תנא דידן רב יוסף סיני ועוקר הרים וטוחנן עד אשר דק אמר למהוי"ן. כדמתרגם רב יוסף הלכתא גברוותא בושו חברים וחצפי"ת המתורגמן לפום חורפא יושב ודורש על כל קוץ וקוץ בעומקן ורומן. הן הן גופי אהרנות ערניות. נכנס לפנים מן הקלעים אל השערה ולא יחטיא אפילו כמלא נימא".

הרב החיד"א בספרו [שם הגדולים בערכו] כותב: "כדומה שהיה רב בעיר רבתי קונשטנדינא אחרי הרב פני משה". גם ראיתי בשו"ת חיים שאל ח"ב [סימן יז] שמשבח את תשובתו [בענין פדיון הבן] וכותב במליצת קדשו: "וכבר כתבנו שנראה שעל פי מה שכתב הרב מהר"י קצבי יתפשטו כל הקמטים".

ספרו שו"ת 'רב יוסף': כולל קצת חידושים מרבי יעקב ורבי חיים אלפאנדרי, נדפס בקושטנדינא תצ"ז.

מהדורת ירושלים תש"ל שלפנינו: שו"ת בעניינים שונים – כ"ז סימנים [החלוקה על פי המפתחות היא: או"ח – ב' סימנים; יו"ד – ה' סימנים; אה"ע – ז' סימנים; חו"מ – יג סימנים], כולל תשובותיהם של ר"י אלפאנדרי, הר"א ומהרי"ן שאנגי. יז דף [ספירה שנייה]: "מצל מאש" – קונטרס מחידושי ר' יעקב אלפנדרי "אשר לא באו בספר מוצל מאש [הנספח לספר "אש דת", לרבי חיים אלפנדרי, קושטאנדינא תע"ח, ראה בערכו] – נב סימנים [בתוכם תשובה אחת [סימן א']]. דף ח' ע"ב – יז ע"ב: מחידושי רבי חיים ב"ר יצחק אלפנדרי – ג' סימנים. סי' א: "קדושא דבי שמשי... סובב הולך דרך מבא השמש, להרב מנחת כהן [רבי אברהם כהן פימינטיל, [ספירה שלישית]: קונטרס "שארית הנמצאה" – שבעה דרושים מאת המחבר, וסביב לו "אור החיים" מאת רבי חיים אלפנדרי.

רבי יוסף נפטר בשנת תנ"א [1691] ונטמן בקושטא.

שו"ת "הסבא קדישא", במבוא, ח"א, עמוד יא

רבי יוסף קריספין

מחכמי איזמיר. שקדן בתורה, רב ועצום. כל ימיו התעסק במלאכת שמים ללמד תורה לנערי בנ"י. הרביץ תורה לרבים, והיה מוכיח לרבים בתוכחות מוסר בקהלו. עקר לירושלים כמה שנים, ושב לאיזמיר בה נפטר. בשנת תרי"ח [1858]. דרוש עליו בספר 'דרישה מחיים' דרוש יו"ד מהגאון רבי נסים חיים מודעי זלה"ה.

בספר 'אברהם אנבי' סדר ראה כותב הגר"א פאלאג'י בזו הלשון: 'וכד הוינא טליא בהיותי לומד בת"ת הגדול יב"ץ שמעתי מפי צדיק המלמד תורה החה"ש והכולל כמהר"ר יוסף קריספין נר"ו...'. בספר 'צדקה חיים' דרוש כא להלבשה משנת תרי"ח מרן החבי"ף כותב: 'ומסילוקו של צדיק כמוה"ר יוסף קריספין ז"ל אשר היה כל ימיו מתעסק בקדשים תורה וגמילות חסדים, ואיתנהו ביה כל מדות טובות שמנו חכמים...'.

רבי יוסף קרישפין

מחכמי איזמיר; מתואר: "הרב ועצום שליחא דרחמנא במוהר"ר יוסף קרישפין ז"ל". נפטר י"ג חשון שנת התר"ח [1848], ונטמן באיזמיר.

רבי יחזקאל ב"ר חיים אבואלעפיה

בא עם אביו רבי חיים לטבריה מאיזמיר עם חידוש הישוב בה בשנת הת"ק [1740]. בשנת התקכ"ו [1766] יצא כשד"ר לתורכיה ובשנת התקל"ה [1775] חתם על כתב השדרו"ת לר"ח שלום עמאר, ושנה לאחר מכן לרבי דוד גפני. היה חתנו של רבי נסים חיים שבתי לאגו, מחבר 'שמחת עולם'. נפטר בטבריה בשנת התקמ"ז [1787] ונטמן שם.

ספר טבריה, עמוד 279

רבי יחזקאל גיאלארדין

מאיזמיר. הגר"ח פאלאג'י בספרו "ברכת מועדיך לחיים" חלק ב, עמוד שכ"ח, דרוש י"ח משנת התרכ"ה כותב עליו בזו הלשון: "זקן ונשוא פנים החכם רבי יחזקאל גיאלארדין, שלא היה לו עסק עם שום אדם, ותמיד כל היום עסוק במצות ציצית שהיא שקולה כנגד כל התורה כולה...".

רבי יחיאל באסן

'שו"ת מהר"י באסן'

נולד בשנת ש"י [1550] בעיר רודוס, לאביו הגאון רבי חיים באסן זלה"ה, אשר העתיק את מושבו מרודוס עיר מולדתו לקושטא הבירה אחרי שנת שמ"ד, רבי חיים היה רב מובהק ומרביץ תורה, זקן ויושב בישיבה. בשו"ת לחם רב לג"ר אברהם די בוטון סימן י' כתב דברי תהלה ושבח למעלתו, וזה לשונו: 'הלא מאז ראתה עיני אור יקרות אמרות טהורות דברי פי חכם רב וזקן ויושב בישיבה לו נאוה תהלה תורה וגדולה החכם השלם כמה"ר חיים באסן נר"ו...'. רבי חיים נפטר לערך בשנת ש"נ. בנו הגאון המובהק רבי יחיאל. עלה ונתעלה במעלות התורה ונתפרסם לאחד מגדולי דורו כרב ופסקן גדול, היה בין גדולי רבני קושטא, ובערוב ימיו ישב על כסא הרבנות בקושטא, ויכהן במשרתו זו י"ד שנה.

ובהיותו כבן שלושים וחמש שנים לערך עבר עם אביו לקושטנדינא, ושם נודע בשערי תורה וחכמה כאחד הגדולים אשר בארץ כאשר יעידון יגידון חכמי הדור ההוא מתוך כתביהם, שכן מצאנו למהר"ר אברהם אליגרי [מחבר שו"ת לב שמח, שאלוניקי תקנג. ראה בשו"ת מהר"י באסן תשובה סימן קכא מש"כ עמ' רצז הע' 33]. שכתב אליו [ושם תשובה סימן יו [טז]. בזה הלשון:

כל הבא ליצבא צבא לתלמידים יבא אל אהל מועדו כל הולך על גחון להקשיב לחכמה ולשמוע בלימודים ילך אליו שחוח בצל כנפיו ותחת כבודו, כל העובר על הפקודים יעבור תחת שבטו ויאצל עליו מהודו, הרב המובהק הדיין המצויין ריש מתא וריש גלותא... למי כל חמדת ישראל ושם לו על פני חוצות להפשיט צורת דבר בליעל יצוק בצוק העתים והלבש אותו מחלצות כי אם אליך השר אדוני חכם כמלאך האלהים וכאחד השרים הראשונים קדושים אשר בארץ... ברוצינא דנהורא... ארוצה עד איש האלהים ואדון לפניו בקרקע... כי יראה מגשת לאתרא דזיקוקין דנור... רבא דעמיה...

גם מהר"ר משה הכהן נושא ונותן עמו בפסק הלכה בהקדימו דברי שבח והלל למעלתו [תשובה סימן עו. והר' המחבר כותב אליו שם סימן עה בזה הלשון: זהו הכתב ששלחתי לרודיש לחכם נר"ו על ענין... היושב על גפי מרומי רום אנשים המורה לצדקה דקה מן הדקה בקרב חכמים לו חלק בראש... כתר תורה וכתר כהונה החכם השלם כמהר"ר משה הכהן נר"ו. על חכם זה ראה מש"כ בשו"ת סי' עו הערה 1]. בזה הלשון:

מי יעלה בהר ה' הר אלהים הר בש"ן ההר חמד אלהים לשבתו כשבת המלך, המלך מלכו של עולם דבר אליו רדה בעם להורותם וללמדם הדרך ישכון אור באור פני מלך, מי לא ייראך מלך מולך על כל שכיות מאויות החכמה רמה ונעלמה מעיני כל חי הוא יודך כי לך יאתה ואתה מרבבו"ת אלפ"י יפה נוף משוש תפארת רום אנשים ראשי בני ישראל המה הגבורים אשר מעולם שמעם גדל והולך ברב עם הדרת מלך... מי הוא זה שיבא אחרי המלך הבש"ן את אשר כבר עשה והדרת נתנה בשוש"ן שנשנה בסוד ישרים ועדת אבירים כבירים אבירי בש"ן חברים מקשיבים לקולך... נועם שיח סוד אמרותיו ספיר גזרותיו כראי מוצק ארש"ו אר"ש ברזל דברי חכמים לשונו זבת חלב ודבש... חסדו אשר יעשה יודיע דרכיו למש"ה.. ידריכני בנתיב הוראותיו כי לך אדוני הוחלתי...

גם בשו"ת מהר"ש הלוי מצאנו כדברים האלה [חו"מ סימן מג. למהר"ר שלמה בן הרב הכולל כמהר"ר יצחק בן הרב הגדול כמהר"ר שלמה לבית הלוי זצוק"ל, שאלוניקי התיב ליצירה. וכתב החיד"א בשה"ג מע' ש' [מב] עליו: תלמיד מהרח"ש, חיבר שו"ת והיתה מנוחתו שנת השצ"ה בן נב שנה],

שכך כתב:

ראיתי דברי ארי שבחבורה מעיין המתגבר סיני ועוקר הרים העומד על כס ההוראות הרב הפוסק כמהר"ר יחיאל זלה"ה [נדפסה בשו"ת תשובה סימן קכא] ומי יבא אחרי המלך ודבריו דברי אלהים חיים כנתינתן מסיני מיוסדים בכל אדני החכמה רמה ונעלמה... על כן באתי ללקוט פניני אמרי דברי הרב הגדול המאיר לארץ ולדרים בחקי האלהים ותורותיו ובאורו נראה אור...

ובסוף תשובתו שם כתב:

ולא באתי ח"ו להכריח על דברי הרב אב בתורה אב בחכמה רק כמתלמד מתוך דבריו...

גם חברו הרב מהרימ"ט יכתוב עליו בפאר והדר [שו"ת מהרימ"ט חו"מ סימן י. וראה שם סימן יא כיוצא בזה. וראה בשו"ת סימן עח הערה 1. ראוי לציין שנחלקו שני המאורות הגדולים הללו מהר"י באסן ומהרימ"ט בדין את חייבת הבת לחתום בחינם על ויתור זכותה בירושה המגיעה לה עפ"י הערכאות, דעת הגאון המחבר כי על היורשים לפייסה בממון על חתימתה לויתור, ומהרימ"ט חולק מדין השבת אבדה. ראה בזה באורך בספר דיני ממונות ח"ג עמ' ריג הערה 3, ובשו"ת יבי"א ח"ט חו"מ סימן ח' עמ' תלט, ותרוה צמאונך]. בזה הלשון:

זה חזיתי מחזה שדי ואור יקרות המאור הגדול הרב המובהק כמה"ר יחיאל ודברות קדשו מלהבות אש ישגיב בכחו ומי כמוהו מורה דעה מלמד ודרבן ממלל רברבן ומשום דאנהרינהו לעייניך בהני שמעתתא... באתי להתלמד באמירי אמריו כי נעמו...

ומהר"ר משה ב"ר נסים בנבנשת בתשובותיו [ח"ב סימן קה, דף רב ע"א קושטנדינה תלא]. העיד על עומק עיונו של הגאון המחבר וז"ל:

... כי ידעתיו דעתו היה מבעית בתלמוד.

ובמקום שאתה מוצא תוקפו וגבורתו בתורה ובחכמתה, שם תמצא ענותנותו עד למאד, כפי שהם באים לידי ביטוי בתוך דבריו כתיבותיו [בשו"ת תשובה סימן עז, עמ' קסט], וזה לשונו:

ומה אעשה והאלהים עשה לנו את הנפש הזאת נפש קצרה צרה כמבבירה, תחיל תצעק אם ראה תראה הדבר הקשה אם מעט ואם הרבה אני נבוה בפושרין.

עוד כתב [שו"ת מהרי"ט החדשות סימן יז. מכון ירושלים תשלח עמוד קנג]: אעיקרא דדינא אפילו הייתי מן המתירים, בטלה דעתי ביידעתי אבא מארי והרב מהר"ר אליהו ן' חיים ז"ל החמירו בענין זה כמו חמש עשרה שנה וכו'.

ובהסכמה לתשובת הרב שער יהושע מביע הוא את שמחתו לאמתה של תורה ובענוות חן [שו"ת לרבינו יהושע בנבנשתי מגדולי רבני קושטא, אחיו של החבי"ב בעל הבנה"ג, כרך ב' חו"מ סימן צ. ראה עליו בשה"ג להחיד"א מע' גדולים אות י' [עא] שכתב שהיה תלמיד מהרימ"ט] וזה לשונו:

בוחן לבות הוא יודע כמה וכמה שמחתי כי שמעתי את שמע צמח צדיק עושה פרי למינהו בן חכם עושה מעשה אבותיו לתורה ולתעודה... הגדלתי השמחה גדולה מראיה עליו הראיה ונמוקו עמו בטוב טעמו בהראותו נפלאות מתורתו העמיק הרחיב קרא ושנה,ו יהי כמשיב כל ימיו בתשובה כזקן ויושב בישיבה, כן יקום וגבה מאד ויהי שמו כשמו יגדיל תורה כאלו אמרה יהושע בן נון מפומיה,ולענין דינא הדין דין אמת כאשר כתב... ועל ידו החזיק היד החזקה החכם השלם כמוה"ר יוסף מטראני נר"ו, ולא היינו צריכין למודעי לחוות דעי כי אם להפצרת השואל חתמתי שמי [הסכמה זו נכתבה בשנת שעה, כשבע שנים קודם פטירתו, ושם הובא גם הסכמת מהר"ר שלמה בן מרן השו"ע שסיים וכתב: ובפרט שכבר הסכימו עמו שני גדולי ישראל החכם השלם כמהר"ר יוסף נר"ו והרב מלך הבסן נר"ו].

ובתשובה אחרת כתב בהבנעה [לקמן תשובה קג, עמ' רנ]:

...וא"כ בטלה דעתי וכל מה שכתבתי לאפס ותהו נחשב הוא,ומי יורה דעה היפך דעתו ז"ל, אע"פ שהדברים שכתבנו נכונים בטעמם לפי דעתי הקצרה, מי כמוהו מורה אליו תשמעון [כוונתו על הבנת והכרעת מרן הב"י].

על שקדנותו בדרישה וחקירה אחר האמת וחיפוש בספרים ישנים, אתה למד ממה שכתב בתשובה [לקמן תשובה סימן פו, עמ' רט. יש לציין שגם הרמב"ם נהג כן כמו שמבואר בהל' מלוה ולוה פט"ו ה"ב וז"ל: יש נוסחאות מן התלמוד שכתוב בהן... וכבר חקרתי על הנוסחאות הישנות...

והגיע לידי במצרים מקצת תלמוד ישן כתוב על הגוילים כמו שהיו כותבים קודם לזמן זה בקרוב מחמש מאות שנה... ומפני טעות זו שאירעה למקצת הסופרים הורו מקצת הגאונים... וגם זו טעות גדולה.. ומצאתי בגוילים כתוב וכו'. עי"ש. וראה ש"ך חו"מ סימן קלד ס"ק ג, וחזו"א באגרותיו ח"א סימן לב [תורה], ובח"ב [תורה] סימן כג, ובספר דיני ממונות ח"ד עמ' קעז הע' 3 מש"כ בזה] וזה לשונו:

ובינותי בספרים הישנים ויש אתי שנים מכתיבת יד, אחד כתיבה אשכנזית ואחד ספרדית ושניהם על הגויל כשנים קדמוניות, ובשניהם כתוב... וכן גם כן בספר דפוס קושטא כתוב... אלא ודאי שהגירסא הישנה היא הנכונה, אבל המדפיסים האחרונים הוקשה להם... ומפני קושיא זו הגיהו לשון הטור... והם לא ידעו דכבר תרגמה מהריב"ל...

גם לעת זקנתו וחוליו לא פסק מלהורות, והתאמץ להקים דגלה של תורה ולהשיב כהלכה, שכך כתב בריש תשובתו [שו"ת מהרימ"ט אבה"ע סימן לז]:

כאשר ישאל איש משפט אחד במילתא דאיסורא לא תוכל להתעלם נפש עמל בתורת ה' מהשיב אמרים מאשר תשיג ידו, ובפרט לארץ מרחקים להקים דגלה של תורה, על כן יצאתי עתה באתי לחוות דעי אף כי אנכי טרוד זקן חולה יורד ואינו עולה, שמתי פני להגיד דברי בדרך קצרה...

הגרחיד"א זלה"ה בשם הגדולים בערכו כותב עליו: "מ"ה יחיאל באסן רב בק"ק קושטנדינא יע"א בן הרב מהר"ר חיים דשקיל וטרי עם מהרש"ך בח"א סימן כ"ה, והרב מהר"ר יחיאל בזמן מהרח"ש ומהרימ"ט ושקיל וטרי בהדייהו כמבואר בתשובותיהם, ומקרוב נדפס שארית הפליטה מתשובות הרב". בספר קורא הדורות לרבי דוד קונפורטי זלה"ה כותב עליו: "...היה רב מובהק גדול בדורו ופסקן גדול והיה מנהגו לכתוב פסקיו בדרך קצרה ובעומק גדול". הגאון רבי אליעזר ן' שאנגי זלה"ה בספרו "דת ודין" סימן י' מזכירו בין גדולי קושטא "...שמצאנו ראינו לתלתא רבנן סמוכי מרבני עירנו, המה הגדולים אחרוני זמננו, ה"ה מהר"ד משה משולם הלוי ומהר"ר יחיאל באסן ומהר"ר שלמה קארו [בן מרן הבית יוסף] ז"ל".

מה שציין הגרחיד"א זלה"ה לשו"ת מהרש"ך ח"א סימן כ"ה, צ"ל כ"ט שם נדפס פסקו של הגאון רבי חיים באסן זלה"ה אביו של רבינו, ועליו תשובתו של מהרש"ך שכותב עליו: "...ועתה הראוני פסק אחד מהחכם השלם אלוף התורה כמהר"ר חיים באשן נר"ו..."

בין תלמידיו נמנים מהר"ר זרחיה גוטא, ומהר"ר יהודה לירמא בע"ס 'פליטת בית יהודא'.

היה נערץ על גדולי דורו ונשא ונתן עמהם במלחמתה של תורה, בשו"ת מהרי"ט נזכר הרבה פעמים וכותב אליו בתוארים מופלגים, בח"ב אבן העזר סימן י"א כותב עליו: "אחרי אור יקרות נפל אורת הרב המובהק מהר"ר יחיאל באסן זלה"ה [כנראה נכתבה תשובה זו אחרי פטירתו] השגיב בכחו העמיק הרחיב שכלו לאסוקי שמעתא אליבא דהלכתא". ושם בסימן י"ב כותב: "דברי הרב המובהק בוצינא דנהורא כמה"ר יחיאל נר"ו אינן צריכין חיזוק עליהן אין להוסיף ומהם אין לגרוע", בחושן משפט סימן ט' כותב עליו: "זה חזיתי מחזה שדי ואור יקרות המאור הגדול הרב המובהק כמה"ר יחיאל נר"ו ודברות קדשו מלהבות אש ישגיב בכחו ומי כמוהו מורה דעה מלמד ודרבן ופופ ממלל רברבן". גם הגאון רבי חיים בנבנשת זלה"ה בעל "כנסת הגדולה" [בכללי קים לי] אשר לו מביא תמיהתו המפורסמת של רבינו, "שמעתי משם הר' הגדול כמה"ר יחיאל באסן ז"ל שהיה שואל מה טעם אמרי' קים לי בממון ולא במילתא דאיסורא..."

בתקופת שהותו של הגאון העצום כמוהר"ר שלמה אלגאזי בקושטא הרצה שם את שאלותיו בפני רבי יחיאל באסן זלה"ה כמצוטט בספריו ראה: "יבין שמועה" כלל תקס"ח: "ובהיותי בקוסטנטינה שאלתי את פי הרב הגדול כמוהר"ר יחיאל באסן וכו'". ובספרו "אהבת עולם" דף כ"ח, ג': "וזה הדרך אמרתי לפני מורינו הרב הגדול כמהר"ר יחיאל באסן זלה"ה וערב לו...".

תשובותיו שנשארו לפליטה נדפסו בספרו שו"ת מהר"י באסן בשנת תשס"ז יצא לאור ספר זה מחדש עם הערות, בהוצאת 'מכון הכתב' ירושלים, [קושטא תצ"ז] על ידי נכדו רבי יצחק באסן זלה"ה. נלב"ע בקושטא בשנת שפ"ה [1625]. מתלמידיו נודעו הגאונים רבי

זרחיה גוטה זלה"ה ורבי יהודה לירמה זלה"ה בעל "פליטת בית יהודה".

מבוא לשו"ת מהר"י באסן הנדמ"ח תשס"ז ירושלים; קובץ בית אהרן וישראל

רבי יחיאל ענבי

רבי יחיאל היה מגדולי חכמי ורבני איזמיר בשנת ת"כ [1660].

רבי יעקב אבואלעפייא

מחכמי איזמיר. מתואר: החכם השלם והכולל עצו"ר כמוה"ר, שפל ברך ברך שייף עייל שייף נפיק. עבר יסורין קשים בחייו בפרנסה וצער המחיה, ועכ"ז לא מש מאהלה של תורה, תורתו אומנותו מרביץ תורה בתלמידים, ולמד תורה לשמה מתוך הדחק ועמל בתורה.

בנו הוא הגאון הגדול רבי אלייא אבואלעפיה שהיה מגדולי איזמיר. רבי יעקב נמנה בין תלמידיו של הגאון החסיד רבי יוסף ן' עזרא בעל ספר 'שלחן המלך'.

נפטר באיזמיר בכ' טבת בשנת ברכ"ת לפ"ק. יש עליו דרוש ג' להספד בספר "אמרי אמת" מרבי יעקב אמאדו זלה"ה.

רבי יעקב אביגדור

מרבני קושטא בשנת תרי"ז [1858], וראש הרבנים בשנת תרל"ג [1873]. בפינקס בית דין קושטא נזכר ש"מלך" בתור חכם באשי אחר פטירתו של החכם באשי רבי חיים הכהן בשנת תר"כ 1860, ושבימיו כיהן הרב הכולל יעקב ב' דוד. רבי יעקב פוטר ממשרתו ובמקומו נתמנה לחכם באשי בקושטא רבי יקיר גירון זלה"ה. מאז שפוטר בגיל שמונים בערך כיהן בתפקיד "רב הכולל" בקהילה והתיר עגונות עם הגאון רבי יוסף אלפאנדרי. בשנת תרכ"ד חתמו ביחד על אישור פסקו של הגאון רבי חיים פאלאג'י להתרת עגונות, וגם התכתב עם רבי חיים בהלכה. חתם גם על הסכמות לחיבורים של חכמי ורבני העיר. הגאון רבי רפאל חיים פרץ זלה"ה מכנהו: "אחד המיוחד מרבני א"מ [ארץ מולדתי] קושטא רבתי". פסקיו פזורים בחיבוריהם של רבני דורו.

רבי יעקב אברהם ב"ר יקיר גירון 'אביר יעקב'

דיין באדריאנופולי משלהי המאה השמונה עשרה ואילך, ואב בית דין הקהילה במחיצתה הראשונה של המאה התשע עשרה. מחבר שו"ת 'אביר יעקב', א. נודע בשם קונורטי [מנחם]. נולד בשנת תקכ"ה [1765] לערך, ומשנת תקע"ב [1812] נתמנה לרב הכולל של העיר במקום אביו שעלה לארץ ישראל. נפטר ביום כ"ד בטבת תקפ"ו [1826]. מצבתו שרדה. ראה: רוזאניס ה, עמוד 397–398.

שו"ת "אביר יעקב" מהדורת שאלוניקי תקצ"ח שלפנינו: שו"ת בענייני או"ח – ג' סימנים; יו"ד – ז' סימנים [כולל תשובות מאת רבי אברהם ן' אלרולייא, ראה סימנים ד, ו, י]; אה"ע – לו סימנים [כולל תשובות מאת רבי חיים יצחק אלקבץ, ראה סימן ו]. על המחבר וספרו ראה: אברהם דנון, "משפחת אלאמאן", יוסף ד'עת, או איל פרוגריסו – מכתב עת עברי וספרדי לתולדות ישראל על אדמת תוגרמה, אנדריאופולי תרמ"ח–תרמ"ט, עמוד 69; קורות היהודים בתורקיה, ה', עמודים 397–398.

רבי יעקב אלבעלי 'קהלת יעקב'

בנו של רבי יצחק אלבעלי זלה"ה. רבי יעקב מתואר: "הרב הכולל אביר יעקב". היה רב הכולל גאון מובהק וגדול בתורה, רועה ישראל דן דין אמת לאמיתו, והיה חסיד קדוש ועניו עצום מחכמי ורבני איזמיר, היה דיין מצויין ששימש יחד כ"רב שני" עם הגאון רבי חיים אבולעפיה זלה"ה בע"ס 'מקראי קודש' ועוד.

הגר"ח פאלאג'י בספרו 'עמודי חיים' דף קז, ע"ב מציין עובדא שאת רבי יעקב אלבעלי החזיק בידו כמוה"ר החכם המעולה רבי יצחק פרחי ז"ל מאיזמיר 'כי היה הרב [רבי יעקב אלבעלי] ז"ל בתחילת בחרותו יוצא לשוק במשא ומתן והאיש הזירא הנז' כי ביצחק יקרא ז"ל אמר להרב ז"ל שיחזור ללימודו וכל מחסורו עליו ובאמצעות הימים ראה המחזיק הנזכר שהמשא ומתן נפסק, מה

עשה טרם כל הפריש ונתן ביד מורינו הרב ז"ל מזונות ב' שנים כי נתיירא שמא ח"ו לא יהיה יכולת בידו, והקב"ה עשה לו נס, וחזר לקדמותו והאריך ימים והגיע לגבורות וזכה לארץ ישראל אשריו ואשרי חלקו...'.

היה תלמידו של הגאון רבי מצליח מאיר. בשנת תקכ"א נתמנה כאחד מרבני העיר. וישב על כס הרבנות באיזמיר לאחר פטירת הגאון רבי אברהם ן' עזרא בעל ספר 'בתי כנסיות', והם גם כן עמדו בקשרי ידידות תורה ולימוד ראה: 'בתי כנסיות', בית האסופים, א, ע"ב. וראה גם בספרו 'קהלת יעקב' חלק הדרושים, ב, ע"ב שמצטט ממה ששמע מפי ר"א ן' עזרא.

רבי יעקב נתן הסכמה על ספר 'שער המלך' על הרמב"ם. ונראה שהגאון רבי יצחק גוניס בילומנטי בעל ספר שער המלך קיבל תורה מרבי יעקב. חתנו של רבי יעקב היה הגאון רבי שמחה אליעזר זצוק"ל מחכמי איזמיר, ומתלמידי בעל 'שער המלך'.

נתן גם הסכמה בשנת תקכ"ח על ספר חשק שלמה, לג'ר שלמה ב"ר מרדכי. בשנת תקכ"ב נתן הסכמה על ספר שבט מוסר. ובשנת תקכ"ד הסכים על ספר חסד לאברהם [טובייאנה].

רבי יעקב היה מרבותיו של הגאון הנודע רבי רפאל יוסף חזן בעל ה'חקרי לב' והחק"ל כשמביא מדברי תורתו יזכרהו בתואר 'מורי' ראה למשל 'חקרי לב' או"ח, סימן ל"ו, דף ס"ד, ע"ב, יו"ד, סימן מ"ט, דף פ"ח, ע"ב, יו"ד ח"ג סימן קן ועוד.

בשער לספרו "קהלת יעקב" נבתב: "חד מן קמייא וה' עמו שהלכה כמותו. רב חיליה לאורייתא משירי כנסת הגדולה רב תנא הוא מלבא ורופילא. מר ניהו רבה דעמיה מלא רוח חכמה... הרב המופלא כמהר"ר יעקב אלבעלי זצוק"ל".

שמו של רבי יעקב נזכר רבות לשבח בספריהם של חכמי ורבני איזמיר וקושטא. ונו"נ בספרו קהלת יעקב.

בספר 'יצחק ירנן, לגאון רבי אליקים ב"ר יצחק גאטיניו זלה"ה כותב בהקדמה: 'ומכאן מודעה שמזכיר בספר זה מדרי"א ושב"ע המה הרבנים מרביצי תורה כמהר"ר יעקב אלבעלי זלה"ה וכמה"ר שלמה ן' עזרא זלה"ה...'.

רבי יעקב היה זקנו של הגאון רבי יאושע אברהם יהודה זצוק"ל בעל ספר 'עבודת משא', וביחד עמו קבע נוהל בקשר לשבועה שנשבעו בעת ערעור על עריכת מס.

אלו הם חיבוריו:

א). "חלק יעקב" – חידושים על הטור ובית יוסף הלכות דיינים, עדות, שותפין, הלוואות, קנין בספר חושן משפט. רמב"ם, חידושים וש"ס. ולשונות הרא"ם. ב). "קהלת יעקב" – חיבור נפלא על הרמב"ם, הלכות שבת והלכות מאכלות אסורות, שו"ת, כ"א דרשות שונות ליקוטי ש"ס והרא"ם, נדפס בשאלוניקי תקל"ט בהסכמת רבי חיים מודעי.

נפטר בשנת תקל"ד [1774] באיזמיר [ויש אומרים בז' אדר שנת תקל"ה]. השאיר אחריו את בנו כמוה"ר אברהם אלבעלי וחתנו כמה"ר חיים יהודה אליעזר זצ"ל.

בספר 'דרכי שלום' מרגואנטו יש עליו דרוש בפרשת ויקרא. ושם כתוב: 'דרוש שדרשתי בהיותי בעיר שומלה שבאורומולי על לא טובה השמועה של מורינו ורבינו הרב הכולל כמוהר"ר יעקב אלבעלי זצוק"ל בעל ספר קהילת יעקב מאריזה דאתרין".

בהקדמה לספר 'בית ישחק' כותב אבי המחבר הגאון רבי אליקים גאטינייו: 'עמיתינו בתורה דבק מאח הרב הכולל ענותן כהלל ממש כמהר"ר יעקב אלבעלי זצוק"ל...'.

נספד גם בספר 'יד שלמה' ן' עזרא, בדרוש י' להספד עמוד פ"ו. יש עליו גם כן הספד בספר 'מערבי לב' דרוש עד מהגאון רבי רפאל יוסף חזן החק"ל.

רבי יעקב אליפנדי

'מוצל מאש'

רבי יעקב זה יקרא בשם יעקב על שם אבי אביו רבי חיים הזקן ז"ל כברא כרעא דאבוה אף הוא מגדולי רבני קושטא והיה נערץ ונקדש על גדולי דורו – דור דעה. הגאון בעל משנה למלך זי"ע פונה אליו כתלמיד לרבו, ראה שאלתו אליו בספר מוצל מאש [סימן ז] שכותב "ילמדנו רבינו", כן שקיל וטרי וטובא בדברות קדשו בספרו משנה למלך. ומבנהו "אחד מגדולי הדור" [משנה למלך, הלכות שקלים

פ״ד ה״ו]. גם [בסימן ט״ל] בספר מוצל מאש כותב ״נשאלתי מאת החכם השלם ארי שבחבורה סיני ועוקר הרים כמהר״ר יהודה רוזאניס שיחיה״. בספר מוצל מאש חלק שני [המופיע בסוף ספר רב יוסף] כותב ״נשאלתי מאת ארי שבחבורה החכם השלם סיני ועוקר הרים כמהר״ר יהודה רוזאניס שיחיה״.

מגיד דבריו ליעקב בספרו ״מוצל מאש״ שנדפס לראשונה בקושטא בשנת ״כ״ל הכתו״ב לחיי״ם״. [תפ״ג] נספח לספר ״הגר״ח אליפנדרי״ הנקרא ׳אש דת׳ על התורה לבן אחיו הגאון רבי חיים השני זי״ע.

שיטת למודו היא מקורית ויסודית ותשובותיו מכילות אסתפקתות וחקירות מחודשות אשר לא שיערום הקדמונים ז״ל דבר המעמיד שופריה דיעקב על גפי מרומי קרת מהגדולים הבולטים ביותר בתקופתו העשירה.

ויבא יעקב שלם בתורתו, אמנם לא זכינו לכל אור תורתו, כי בעונות גוילים נשרפים ואותיות פורחות כמו שכתב רבי חיים השני [בסוף סימן נ״ד] ״עד כאן הגיעו דברי מר דודי הרב כמוה״ר יעקב זלה״ה קצת מן הקצת שכתב כי היה למאכולת אש הכל כאשר לכל, על כן קראתי שם הקונטרסים הזה ״מוצל מאש״״.

הספר מוצל מאש מכיל נ״ד תשובות המחבר רבי יעקב ז״ל, תשובה נ״ה היא משנת שע״ט לאביו הגאון רבי חיים הזקן ז״ל, ומסימן נ״ו עד סימן ס״ט הינן תשובות מהגאון רבי חיים השני, וסימן ע׳ הוא מהגאון רבי אליהו אליפנדרי זצ״ל בעל מכתב מאליהו [ח׳ שערים בדיני גיטין].

גם הגאון רבי אליעזר ן׳ שנגי זצ״ל [החיד״א בשם הגדולים מתארו ״אביר הרועים״] כותב בסימן ב׳ [בספר מוצל מאש] בענין להתיר אשה מכבלי העיגון ״אמנם לא אחליט מאמרי עד אשר יסכימו שנים מהמורים דפקיעי ובפרט עד ישקיף וירא מורנו הר״ר יעקב נר״ו [נטריה רחמנא ופרקיה] ודבר מה יראנו כן יקום וכן יעשה״.

גם הגאון רבי יוסף קצבי כותב בספרו ״רב יוסף״ [תשובה כ״ב] ״מה טובו אהלי יעקב מר ואהלות מאהלי שם ועבר על פני אורו עיני כי טעמתי והיו דבריו בפי כדבש חכלילי. מה נמלצו לחיכי אמרות טהורות, אמרי פי אלופי ראש המדברים כאח לי החכם השלם הדיין המצויין הרב המפורסם כמהר״י נר״ו אלק״י יעקב בעזרו. ואבוא היום אל העין עין משפט ואראה הנה זה דודי הראשון כמה יגיעות יגע בעוצם פלפולו נשא ונתן בידיו רב לו בדברים הרא״ש ז״ל מארי קמא דשעמתא דא ובדברי הרי״ף ז״ל עד שמצא איון ותיקן וזיווגן לאחדים, וברוחב בינתו את הכל עשה יפה בעתו עד שהרציא דין אמת לאמתו, ומי הוא זה אחריו חן ימצא ומה יוסף יוסף לדבר מדבר, אכן לבלתי סור מן המצוה אשר הוא צוה לי אחי יפת הגדול בחכמה כי היכי דנמטיה שיבא מכשורא יבא נא דברי לאפושי גברי״. ובתוך התשובה שם כותב ״ואני יוסף לעבד נמכר לו לרב הגדול הנז׳ אף כי ידעתי ביני לבין עצמי ערכי ידעתי גם ידעתי ערך גדולת חכמתו עד כי אין ערוך אליה״.

אחד מתלמידיו הידועים לנו

הרב החיד״א בשם הגדולים [מע״ג בערך רבי חיים] השב׳ח השבי׳ח את ר׳ יעקב כרבו של הגאון רבי יעקב ששון זצ״ל, וכה כותב על רבינו ״מוהר״ר יעקב אבי המליצה רבו של מהרר״י ששון״.

חלק שני מספר מוצל מאש

עוד יוסף חי בספר ״רב יוסף״ להגאון העצום רבי יוסף קצבי זצ״ל שהו״ל בשנת תצ״ו על ידי בנו החכם המעולה רבי משה קצבי ז״ל מופיעים בו [בסוף הספר] נ״ב סימנים מהגאון רבי יעקב ז״ל שהם חלק שני מספר מוצל מאש.

כן נמצא בגוף הספר רב יוסף עוד ב׳ תשובות מר׳בי יעקב. א] בסימן ב׳, ב] בסימן י״ג. בסימן ב׳ הוא כותב באהבה עילאה להגאון רבי אברהם רוזאניס הראשון [חמיו של הגאון בעל משנה למלך זצ״ל] וסימן י״ג הוא הסכמה על פסק בית דין של קושטא.

הספר מוצל מאש ראה אור גם בשנת תרל״ח על ידי הגאון רבי זוסמאן סופר זצ״ל אבד״ק האלאש וק׳ מיישא עם הערותיו הנפלאות. זכה רבי יעקב כי שמעו הולך בכל המדינות, אבירי הרועים מעדות המזרח ואשכנז מביאים את דברות קדשו בהדרת וחרדת קודש.

התולדות מתוך שו״ת הסבא קדישא, חלק א, עמודים ט–יב

רבי יעקב אלרץ

חסיד מופלג ובקי גדול. היה מחכמי טורקיה, עלה לארץ ישראל והתיישב בצפת בזמנו של רבינו האריז"ל.

היה עני מרוד, ופעם התלונן לפני הקב"ה על מצוקתו ודחקו. ושבני עירו אינם סועדים אותו ונגזרה גזירה רבה על צפת ורבינו האר"י ראה זאת ברוח קדשו ושלח מיד צדקה לפייסו והגזירה הומתקה. ומאותו היום והלאה היו אנשי צפת משגיחין על אותו עני לספק לו כל צרכיו בריווח. שמו גם כן נזכר בספר "החזיונות" למהרח"ו בעמוד קל"ז עיי"ש.

רבי יעקב אמאדו

'אמרי אמת'

מחכמי ורבני איזמיר. בנו של הגאון הקדוש רבי דוד אמאדו בעל ספר 'תהלה לדוד' ו'עיני דוד'. היה מתלמידיו של הגאון רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל. שמו נזכר בספרי רבו הגדול. הוא מתואר: "הרב הכולל מזרע המלוכה כמהר"ר..." בנו של רבי יעקב נקרא ע"ש סבו רבי דוד, והוא גם כן הוציא לאור את ספר "אמרי אמת". חיבר ספר "אמרי אמת" דרושים נדפס באיזמיר, תרמ"א. רבי יעקב היה המגיה של ספרו של אביו 'עיני דוד' והוא כותב שם: 'ע"ב ממני הבן המגיה תולעת יעקב ס"ט'. כמו כן הוא היה מפקידי הת"ת בעירו ביחד עם הגאון רבי יוסף פאלאג'י בעל ספר 'יוסף את אחיו', (ראה שם מערכת ה"א).

היה חברו של הגאון רבי חיים מאיר מזרחי זלה"ה מח"ס 'בן הרמה' שבהקדמה לספרו הוא כותב: 'כי עלה לשמים אחד מן הרמתים, אורן של חכמים ושל סופרים, אוהב את המשרים, כרע כאח לי, אשר יחדיו נמתיק סוד שמחת גילי הד"ר הוא מעלת הרב הכולל כל אישורין אביר יעקב אהו"ב למעלה מן המהדרין, בן מלך מלכא ורופילא, מוהר"ר הגדול בע"ס תהלה לדוד...'. רבי יעקב נתבש"ם בשנת התרל"ה [1875] באיזמיר.

אשתו של רבי יעקב מרת ג'ויא סולטאנה תנצב"ה התיישבה בירושלים. בנו של רבי יעקב היה המביא לדפוס של הספר אמרי אמת.

רבי יעקב אמאטו

מחכמי יוזיל חיסאר הסמוכה לאיזמיר. היה דיין מצויין וחכם מופלג לא ימוש מתוך האהל. היה מורה הוראה בעיניני איסור והיתר, והיה מדריך ומנהיג לבני עירו את דרכי התורה ונתיבותיה. בספר "תהלה לדוד" חלק ב, לגאון רבי דוד אמאדו זלה"ה דרוש ו' להספד ספד לו ובראשו כתב: 'דרוש שדרשתי בע"ת יוזיל חיסר יע"א בשבת ז' מהאי גיסא דנהר"א מעלת החכם השלם הדיין המצויין כמוה"ר יעקב אמאטו ז"ל...'.

רבי יעקב ארגואיטי

'ירך יעקב'

הגאון העצום מאיר עיני חכמים רבי יעקב ארגואיטי זצוק"ל חי במאה הי"ט ובראשית המאה ה-כ'.

נולד בשנת תרכ"ב [1862] באוק'יי שבטורקיה. היה דיין ומורה הוראה, ושנים מספר שכיהן כדיין בכל שחפץ לברוח מהכבוד, הציבור נמשך והתקרב אליו, והעריכוהו על אישיותו המיוחדת והמופלאה. נודע ונתפרסם לגאון מובהק מגדולי גאוני וחכמי קושטא האחרונים, והיה לבקי עצום ומופלא. מידת הענוה היתה לחלק מאישיותו, ובתשובותיו אתה מוצא ענוה טהורה, ובחלק ניבר מתשובותיו הוא כותב בסיום: 'את זה כתבתי אני עני' שפל כל השפלים, לא להלכה ולא למעשה זולת לקיים מצוה 'והגית בו יומם ולילה...'. זעירא דמן חבריא ומחוינא קידה קדם רבנן ותלמידיהון... תולעת יעקב ארוגואיטי הי"ו' [ירך יעקב או"ח סימנים לא, מד, ועוד]. גם שם יש לו התכתבות עם הג"ר חיים נשיא, שממנה ניכרת שוב ענותנותו היוצאת מגדר הרגיל של הג"ר יעקב ארגואיטי, וזה לשונו: 'מה אני להרים ידי אחרי המלך ורעדה אחזתני... דפנה אל האזוב אשר כמוני... כי מה אני ומה חיי ומחויב אני לכוף ראשי לשמוע בלמודים...'.

בהקדמתו לספרו "ירך יעקב" הוא כותב ומספר על עצמו בזה הלשון: "דהן קדם אביע אומר דיסודתי ומולדתי היה באוק'יי ושם נתגדלתי על ברכי עט"ר א"א הרא"ש הוא ניהו החכם השלם הדיין

המצויין רבי אברהם ארגואיטי מ"ך וגם על ברכי הרבנים אשר היו שם עד שעשו את שאינו זוכה כזוכה, ונכנסתי לשרת בקודש למרא דאתרא, וסהדי במרומים דבכניסתי היה על כרחי שלא בטובתי, דמעולם ברחתי מהשררה כאשר הדרים שם הם יודעים דהיו רוצים למנות אותי למרא דאתרא מזמן קדמון בזמן א"א עט"ר אשר היה חי על האדמה ואחר אשר בחרו אותי ויצא הגורל לא רציתי לקבל המשרה ודחיתיה, ומינו אותי לשרת בקדש בבדה"ץ אולם אחר שנים רבות דנפטר... עט"ר זלה"ה ואחר ששמשתי כמה שנים יצאתי ממחיצתי ועקרתי... וראיתי לדור למתא גאלאטא לכמה סיבות.. וכמה דברים הרווחתי... דהיו לומדים בביתי ובחומתי בכל יום שב"ק בבקר וכ"פ גם בערב... ובמסתרים תבכה נפשי דאיך יהיה כל עמלי אשר יגעתי בעשר אצבעותי יומם ולילה דבסוף עש יאבלם כאשר עיני ראו ולא זר כמה כתבי יד וח"ו מרבנים של הראשו' שקדמוני... ובפתיחת ספרו זה כותב רבי יעקב בזה הלשון: "להודות לה' כל הימים על שזיכני להיות מחובשי ביהמ"ד ומיום הולדי ועד עתה שגם בקטנותי בהיותי קטן המוטל בעריסה על כתפי מר אבי ומר אמי לא ראיתי ולא שמעתי כי אם זאת התורה לשמוע בלימודים והייתי שותה בצמא את דבריהם דרבנן... והייתי חופש מצפון באמתחת הספרים הנמצאים אצלי והייתי מסבב ומחזר ע"כ המקומות אשר ספרי המלך מאן מלכי רבנן אסורים שם כדי למצוא אלו מציאות והייתי כותב בספר ובדיו דרך זכירה.. ולא הנחתי דבר שלא כתבתי ועי"ז הייתי מתבונן בהם הדק היטב... להבין דבר מתוך דבר ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא עד שזיכני ה' לשרת בקודש הן בבדה"ץ הן כאן בכפרינו בתור מרא דאתרא ובאו לידי דבר הלכה למעשה להשיב שואלי דבר דבור על אופניו...".

רבי יעקב היה ידידו של המהרש"א אלפנדארי שמתארו: 'חכם ידיד נפשי' [שו"ת הסבא קדישא חלק או"ח סימן ז]. רבי יעקב התכתב בהלכה עם חכמי דורו וחכמים רבים פנו אליו בשו"ת שונות, מהם הגאון מהרש"א אלפנדארי ה"סבא קדישא" [ראה "ירך יעקב" דף לו, א], כמו כן החליף תשובות עם הגאון רבי חיים נשיא [ראה "ירך יעקב" או"ח סימן יז] שרבי חיים נשיא היה אוהבו כאח מתארו בזה הלשון: "מאיר עיני חכמים ריבה ובר ריבה... כבן עזאי בשוקי טבריה דין גלי רזיא החכם השלם והכולל שיחי עייל ונפיק וענותן כהלל אין גומרין עליו את ההלל כמהר"ר..." כמו כן הוא מציין מכתביו של הגאון רבי רפאל ביטראן בכמה מקומות בשני ספריו. תפילתו וצפייתו היתה לראות את ספריו מודפסים, להן זכה רבי יעקב.

אלו הם חיבוריו:

א). "ירך יעקב" – שו"ת על ד' טורים מאשר שאלתי ונשאלתי והשבתי. ב"ח נדפס באיסטנבול ת"ש. חלק א' על או"ח כולל נ"ח סימנים. חלק ב' על יו"ד כולל ל"א סימנים. ב). "זכר עשות", מערכות שו"ת ופסקי דינים על סדר א–ב, ירושלים תשכ"ג. ג). יש לו הגהות הרבה בגליונות על ספרים שונים.

רבי יעקב ארגואיטי נלב"ע בהיותו בן פ"ב שנים ביום כ"ג בניסן בשנת תש"ד [1944].

'הד המזרח', ב, ב' תש"ג–תש"ד גליון כ"ט; "ירך יעקב" בהקדמה

רבי יעקב ב"ר אברהם בבני

היה מחכמי ורבני קושטא. אחר כך ישב בצפת ויצא בשליחותה לחו"ל. בשנת תקי"ט [1759] היה באמסטרדם והוציא לאור את הספר "זכרון בירושלם" על המקומות הקדושים, שכבר נדפס בקושטא בשנת תק"ג. בגלל הרעש בצפת בחשון–כסלו תק"ך, לא היה יכול לחזור לצפת וסיבב באירופה תשע שנים נוספות, בשנת תקכ"ח היה בהמבורג והדפיס באותה שנה באלטונה הסמוכה לה, את הספר "ישרש יעקב" על דקדוק. החיד"א ב"יוסף אומץ" י"א סבור, שספר זה לא הוא חיברו כי אם רבי אברהם יחזקיהו בסן מאמסטרדם שהיה אב"ד קהל הספרדים בהמבורג. אף בעל תג"י סבור כך.

א. יערי משער שבסן היסס לתת את שמו על הספר הזה, הואיל ובו יצא לחלוק על הניקוד המקובל, והעדיף להוציא את הספר על שמו של רבי יעקב בבני, כדי להתלות באילן גדול ולתת לדבריו גושפנקא של בן ארץ ישראל, והוא אף נתן הסכמה לספר שחובר על ידי "איש תבונה ויקר רוח, זקן שב וישיש, החכם מעל, המרומם כמוהר"ר יעקב באבני נר"ו, מתושבי עיה"ק צפת". בנימין איספינוזה מליוורנו כתב ספר בשם "יסוד הקיום" נגד הספר "ישרש יעקב", ואף

הוא מוכיח שמחברו אינו בן ארץ ישראל שאילו כך, למה לא סידר דבריו לפני רבני ארץ ישראל.

יהודי המזרח בארץ ישראל; שלוחי ארץ ישראל

רבי יעקב ב"ר אליהו

ממונה איסור והיתר בקושטא בשנת תקל"ז [1777] ואב"ד איסור והיתר בשנת תקע"א [1810/111] בחשוון תקס"ט [1808] ובאדר ב' תקע"ה [1815] היה חבר בין דין רבה.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 75–74

רבי יעקב ב"ר חיים אלפאנדארי

מרבני העיר קושטא בשנים תפ"ז [1727] ותצ"ה [1735] שתיקנו הסכמות. בתפ"ג [1723] כיהן כאב"ד. פסקיו כלולים בחיבור בני דורו ובכללם פסקים להתרת עגונות. היה רבו של רבי יעקב ששון זלה"ה ואישר בשנת תס"ד [1704] פסק של תלמידו זה. נפטר בב' חשון בשנת תק"י [1750] בערך. ונטמן באורטה קוי. מכונה במצבתו "אביר יעקב" ו"החכם השלם הדיין המצויין".

רבי יעקב ב"ר יצחק רפאל אלפאנדארי

מחכמי קושטא. בנו של הגאון המופלא נודע בשערים רבי יצחק רפאל אלפאנדארי זלה"ה. רבי יעקב זה נקרא ע"ש סבו. הוא כנראה נפטר בקיצור ימים ושנים. הוא נזכר לטובה בספר הגר"ח אליפנדרי עה"ת דף פ"ב [דפוס ירושלים] בזו הלשון: "הנה שמעתי מאחי הקטן בשנים וגדול ממני בתורה החכם השלם כמה"ר יעקב אליפנדרי ז"ל". עוד שם בדף פ"ב, "מה ששמעתי מאחי החכם השלם כמהר"ר יעקב ז"ל".

רבי יעקב ב"ר יצחק

אב"ד איסור והיתר בקושטא בכסלו תקמ"ז [נובמבר דצמבר 1786] ובהזדמנות נוספת, וכן כתב פסק עם רבי אליהו פאלומבו. ראה "יד המלך" הלכות עגונא, דף לו, ע"א. "זכור לאברהם" חושן משפט מא.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 75

רבי יעקב ב"ר ישכר אבולעפיה [הראשון]

מתושבי קושטא. ורוב ימיו ישב בה. בסוף ימיו עלה לטבריה. החל משנת תקמ"ט [1789] כיהן בה כרב ראשי. בשנת תק"ן [1790] חתם על כתב השדרו"ת של רבי יהודה ב"ר ישראל סגרי.

רבי יעקב נפטר בטבריה בשנת תקנ"ב [1792] ונטמן בה.

רבי יעקב ב"ר ישכר אבולעפיה [השני]

יליד קושטא. בסוף ימיו בא להשתקע בטבריה. חתם על כתב השליחות של רבי נחום הכהן מזרחי מטבריה בשנת תרכ"ח, על כתב מנוי של כוללות טבריה לגבאי קופת רבי מאיר בעל הנס בשנת תרל"ד [1874], ועל מכתב ראשי הקהלה בשנת תרנ"א. גאון משער שהוא תרגם את הספר "מנורת המאור" לרבי יצחק אבוהב ללדינו [קושטא תרנ"ג].

יהודי המזרח בארץ ישראל

רבי יעקב ב"ר ישראל ששון

חתום בין רבני העיר קושטא על הסכמה בחשון ת"ע [1709]. ספרו "בני יעקב", ביאור על קצת הלכות מספר העיטור ושאלות ותשובות הודפס לאחר פטירתו בקושטא בשנת תע"ד [1714]. לספר הקדימו הקדמות והסכמות: רבי אברהם יצחקי, רבי חיים אלפאנדארי, רבי אברהם רוזאניס ורבי יעקב ן' פורנה. מצויים פסקים שכתב בטבת תס"ד [1703] ובעוד תאריכים. רבו, רבי יעקב אלפאנדארי אישר פסק ממנו. רבי יעקב ששון ביקש גם הסכמת רבי אליעזר ן' שאנג'י לפסק שכתב. כמו כן הסכים על פסקים מאת רבי יצחק בן משה הלוי ורבי ראובן מזרחי. חיד"א כותב עליו: "תלמיד הרב מהר"י אלפאנדארי נין ונכד למהר"א ששון ובעוה"ר נח נפשיה בן ל"א שנה. ואני שמעתי מפי המרובים מהפלגת חכמתו ובקיאותו

וכח זכירתו, וחיבר ס' בני יעקב על קצות מספר העטור ועוד לו הרבה כתיבות" [פנקס איסור והיתר, תעודה א; יערי, הדפוס העברי בקושטא, ספר 282; בני יעקב, ב–ג, ח; מעין גנים, דפים ב, יג, ועוד פעמים רבות בחיבור זה; שם הגדולים, מערכת גדולים בערכו; אוקון, עמוד 1341].

רבי יעקב ב"ר מאיר ארעמא

מחכמי טורקיה. נכדו [בן בנו] של רבי יצחק ארעמא, בעל ה"עקידה", שהיה ממגורשי ספרד בשנת הרנ"ב [1492]. נפטר חשוך בנים. שני אחיו הם רבי יצחק ורבי דוד.

אטלס עץ חיים

רבי יעקב ב"ר נסים אבן שגע'

מחכמי קושטא. דיין מצויין, בן זמנו של רבי חיים בנבנשתי בעל ספר כנסת הגדולה. הוא ואחיו הרב אליעזר בר נסים אבן שגע' חיברו כמה חיבורים, ומהם נדפס רק "דת ודין" – על סדר הפרשיות ובסופו קצת שו"ת לו ולאחיו. נדפס בקושטא בשנת תפ"ו [1726]. יתר חיבוריהם אבדו.

אחיו הגאון הדיין המצויין רבי אליעזר ן' שאנג'ע בהקדמתו לספר "כנסת הגדולה" מתאר את אחיו רבי יעקב בזו הלשון:

"אחי הודי והדרי פלגא דגופא. ה"ה החכם השלם הדיין המצויין סיני ועוקר הרים כמה"ר יעקב ן' שנג'ע ז"ל שנפטר בקוצר שנים, והוא יומא אדלי זעפה. מן יומא דנן ולעלם שומה היתה בלבי, נפשי כלתה וגם נכספה, מי יתן איפה ויכתבון מליו...".

יש ממנו חתימה משנת הת"ן ליצירה בשו"ת מהר"י קצבי סימן יב, עם אחיו הגאון רבי אליעזר ן' שנג'ע.

רבי יעקב ב"ר שלמה גליפפה

מחכמי טורקיה בזמנו של רבי אליהו מזרחי [בעל ה"מזרחי"]. מובא בתשובותיו של "בנימין זאב".

רבי יעקב ב"ר שמואל טאיטאצק

מחכמי טורקיה. נכדו [בן בנו] של רבי יעקב טאיטאצק ובנו של רבי שמואל טאיטאצק.

רבי יעקב בכור ארדיטי

בנו של הגאון רבי יהושע שלמה ארדיט בעל ספר "חינא וחיסדא". ורבי אברהם פאלאג'י מזכירו בספרו "אברהם את ידו" חלק ב' דף י"ב עמוד ב'.

רבי יעקב בן נחמיאש

מחכמי קושטא בשנות ש"ן [1590] לערך, פסקיו מובאים בספרי חכמי דורו, ובספר 'זרע אנשים' סימן נ"ב, ובהקדמת 'מצרף לחכמה' להיש"ר מקנדיא כתב תלמידו רבי שמואל ש"ץ, שהרב יש"ר איקלע לפניו בהיות הרב בן נחמיאש בכפר קרוב לעיר בורח על המגפה, ואז דיברו יחדיו בחכמת הפילוסופיא, ואז פתח הרב הזה תיבה אחת ובו קונטרסים כתיבת יד מקבלת אריז"ל והיה אומר שבאו לידו בממון רב, ומפליא ערכם ושחביבים הם לו, והיה מתפאר כדי להראות שחכמת הקבלה קרובה לחכמת הפילוסופיא של אפלטון, והיה מחבר הספר בכיון לאחד שני הסברות והדעות, ורצה שהרב יש"ר יעתיק לו מלשון יווני ספר מפירושי אפלטון, אך היש"ר הלך לו לפולניא לבן לא עשה מבוקשו, ומבאר שגם הרב יש"ר שראה גודל חכמת הרב בן נחמיאש בפילוסופיא ואפ"ה מחבב חכמת הקבלה נכנס גם בלבו הדברים והתחיל ללמדה וכו'.

אוצר הגדולים, אלופי יעקב, בערכו

רבי יעקב ג'ראסי

מחכמי ורבני קושטא. מוזכר בהקדמה לספר "רב דגן" לרבי יצחק הלוי זצ"ל.

רבי יעקב די ג'אביס

היה באיזמיר מתלמידי ישיבת יב"ץ, והגאון העצום רבי חיים פאלאג'י זצ"ל סידר לו דרוש עיין ב"ראה חיים" סדר נח.

הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו "אברהם את ידו", דרוש ה' להספד, עמוד לז, כותב על רבי יעקב: "לא פסיק גירסא מפומיה וזה היה מקטנותו".

רבי יעקב די ליאון 'תיקון השלחן'

מחכמי בורסה. חיבר ספר "תקון השולחן" מוסר, נדפס קושטנדינה תר"ט. מצוי ממנו ספר 'דרשות ר' יעקב די ליאון' בת"י ניו יורק בית המדרש לרבנים 428. ועוד כמה חיבורים בכ"י. הוא ספד את הדיין רבי אברהם גבאי.

שם זה גם נזכר בספר 'ויקרא יוסף' בחלק השו"ת סימן יג דף כו, ע"א, ושם הוא חתום בחודש חשון התר"ב ליצירה בצירוף חתימת רבי יעקב פאלייאג'י.

רבי יעקב דאנון

מחכמי אדריאנופול, בא במשא ומתן של הלכה עם רבי חיים בנבנישתי, שו"ת "בעי חיי", חושן משפט, ח"א, סימן קנו, ועוד, ושם זה היה בשנת התכ"ה (1665). עליו ראה: "קורא הדורות", דף נ' ע"ב; רוזאניס, ח"ד, עמוד 20.

רבי יעקב הכהן

מחכמי קושטא. דיין מצויין, סיני ועוקר הרים. הגאון רבי רפאל ביטראן היה חברו עמו היה מעיין בישיבה. וכך מזכירו רבי רפאל ביטראן: 'בלומדי דבר זה בישיבה עם מעלת הרב המובהק אישי כ"ג [כהן גדול], כמהר"י הכהן נר"ו... ראינו דגוף דין זה צ"ע הרבה' [פירוש המכילתא עמוד רעט]; 'כל פרט זה העלינו אני הצעיר והרב המובהק מהרי"ך עליון נר"ו להלכה ולמעשה' [פירוש המכילתא עמוד רפא. וראה גם בעמוד עה: 'דבר זה שאלתי למר ניהו רבה מעלת עט"ר החכם הש' הדש"ט סוה"ר כמהר"ר יעקב הכהן נר"ו ותירץ... לע"ד זה דוחק גדול; וכן: 'הרב אישי כ"ג מהרי"ך נר"ו רצה להגיה...' [עמוד שנט]. ועיין גם עמודים קלו, רג, רלב, רנ, רפ, רפו, רצב, שסא]; 'שאלתי למר ניהו רבה מעלת הח' הש' הדה"מ סוה"ר כמה"ר יעקב הכהן נר"ו' [זכור לטוב, דף 43 ב, וכן דף 100 ב]; 'גם סדרתי דברי לפני מעלת... כמהר"י הכהן נר"ו, וגם הוא אין ולאו ורפייא בידיה. וחפשנו בספרים הנמצאים אצלנו ובעת לא מצאנו דבר מזה עד שמצאתי... בהיותי מתאכסן אצל אהובינו אוהב התורה ולומדיה הגביר ג' אברהם רומאנו... [פי' המכילתא עמוד רצא. וראה זכור לטוב, סימן פג, דף 14 א' וכן שם, דף 151 ב; סימן שמא, דף 52 א. ובכ"י פירוש המכילתא, עמוד שעד; שם, עמוד רפו]; 'וכן הבין בבונתו הרב אישי כ"ג מהר"י הכהן... וכן הורה... מורינו הרב מנחם צונצין' [זכור לטוב, סימן רסו, דף 41 ב]. והוא החכם בשם זה שהיה חלוש ראייה ופנה בשאלה להרב שלמה אליעזר אלפאנדארי [נשמטה].

רבי יעקב הלוי

כיהן כמורה צדק בברוסא במאה הי"ט. הגר"ח פאלאג'י בספרו 'גנזי חיים' מערכת גימל דף נ"ג, ע"ב כותב: '... שלחתי כתב להרב הכולל כמוהר"ר יעקב הלוי נר"ו, מורה צדק של ברוסא, להודיענו סדר הגט שכותבים שם, כדי שלא לשנות ממקום הנתינה...'.

רבי יעקב ואלירו

נולד באיסטנבול לאביו משה. עלה לישראל בשנת תקצ"ה והתיישב בירושלים והיה גבאי העניים ואחד מראשי הכוללות וגזבר העדה.

כמו כן הוא השתתף בהנהגה הרוחנית של העדה בירושלים. בהשתדלותו נוסד ה"תמחוי", שבו נתמכו העניים בלחם ובתבשיל בכל יום, ויתר צרכי שבת וחג, ופעל רבות לגיוס כספים מיהודי הגולה.

היה במשך שנים רבות שוחט ובודק העדה הספרדית וירושלים, וגם עסק במסחר.

רבי יעקב נפטר בירושלים בכ"ב כסלו תר"מ [1880].

רבי יעקב וינטורה

כיהן כאב"ד איסור והיתר בקושטא. באלול תקצ"ט [אוגוסט 1839] וחתם על סמיכת ניקור. בא' אייר תר"א [22 באפריל 1841] ובשלהי תמוז תר"ב [יולי 1842] היה חבר בית דינה רבה.

רבי יעקב זונאנה

ב"מעגל טוב" להחיד"א הוא נזכר בראשי תיבות ר"י והוא יעקב בן דוד זונאנה, מגדולי העשירים ובעלי ההשפעה בקושטא שהרבה לעשות למען ארץ ישראל. רבי רפאל משה בולה כתב עליו בהקדמתו לספרו "חיי עולם" [קושטא תקי"ב]: "ממלא מקום אבותיו מושיע ורב איש חיל השר הגדול תפארת ישראל... מקים דגל התורה ביתו בית ועד לחכמים רודף צדקה וחסד הגביר השר המרומם נשא ורם הפקיד המפואר כמה"ר יעקב זונאנה ה"י". רבי שלמה חייא מזרחי אומר עליו בהקדמתו לספרו של אביו שו"ת "פרי הארץ" [חלק ב, שאלוניקי תקט"ו]: "שר וגדול בישראל גדול שמו השר והטפסר הגביר הח' המרומם על כל מעלה רמה כמה"ר יעקב זונאנה".

רבי יעקב חאביף

'ויחי יעקב'

מחכמי ורבני איזמיר. חסיד גדול. ומזכה רבים. אביו הוא החסיד רבי אברהם חאביף זלה"ה. רבי יעקב הצטרף לסופר גיטין לפרקים בבית דינו של החבי"ף. חיבר ספר "ויחי יעקב" ביאורים על ספר בראשית, נדפס באיזמיר תרל"ח. בהסכמת הגר"א פאלאג'י.

החבי"ף מציינו בספרו 'גנזי חיים' דף מ"ד ע"א: 'ידידי חביבי ספרא רבא הרב ועצום בנן של קדושים כמה"ר יעקב חאביף הי"ו...'. ובספרו 'עמודי חיים', עמוד עבודה דף ק"ב ע"א מצינו בזה הלשון: 'וכה הראני רב ספרא הרב ועצום זר"ק כמוה"ר יעקב חאביף נר"ו...'.

הגאון רבי יוסף פאלאג'י בספרו "יוסף את אחיו" עמוד קע מערכת דלת כתב:

"דרוש שדרשתי על גבי ארונו של צדיק בנן של קדושים הרב השלם נז"י סבא קדישא כמוה"ר יעקב חביף ז"ל והיה זה ביום כ"ו לחודש אדר א' שנת התרמ"א.

ידוע הדבר ומפורסם הענין בעיני מו"ר יצ"ו, כמה חיובא רמיא על כל עדת בני ישראל לבבות ולספוד על סילוקן של צדיקים, ובפרט על תלמיד חכם בנש"ק סבא יקירא כזה אשר אנו עסוקים בהספדו, יעקב בחר לו י"ה שהיה זקן ויושב בישיבה ומתנהג בחסידות בהפסקות גדולות בידוע, וגין ונכד להרב המובהק ח"ק עולם בעל ספר מגדל חנגאל זצוק"ל, זכה לשמושא רבה סופר מהיר לשני המאורות הגדולים מורינו הרב המובהק בעל ספר פני מבין ז"ל ועט"ר גדול אדוננו מוה"ר מרן החבי"ף ז"ל זה ל' שנה שהיה עומד לפניו, וזאת גרם וסיבה דזכה להוציא לאור תורתו מה שקיבל מסיני ס"ה ויחי יעקב שהוא זכות גדול דלזכור עולם יהיה צדיק, ועל הכל דיראת ה' היא אוצרו דכל ימיו בסיגופים ובתעניות ול"ו שעות אפילו בימי זקנותו בסובלי חולאים רח"ל, מלבד שזכה להשלים ארבעים הפסקות משׁשת ימים, וגם מזכה את הרבים גדול המעשה ועושה, ועל הכל שהיה עומד לשליח ציבור ומתפלל עמהם תפלות וסליחות בהכנעה גדולה בדמעות שליש וקול ערב וקול יעקב, ועל אהרן שהיה אוחז במדת הענוה שפל רוח שלא היה מחשיב לכלום כי אם לעפר יעקב, והגם שכבר השלים שנותיו ויחי יעקב זקן ושבע ימים ואם בגבורות שמונים שנה והותר, עכ"פ חייבים אנו להצטער על סילוקו שאבדנו את רבי סימון גוף נקי ובר לבב מנעוריו, ותפילותיו ותורתו זכה וברה, היה מגן וצינה לנו, ובודאי הגמור דצדיק כזה מזומן לחיי העוה"ב שכבר תיקן במושלם ומובטח לו שלא יבא עוד בגלגול אחר ולעבור עליו עוד צער המיתה וחיבוט הקבר שהוא קשה עד מאוד, שכבר זכה לקיים התורה והמצוות כמו שכתבו רבינו האר"י ז"ל ומוהרח"ו ז"ל דטעם הגלגולים הוא על שמתו קודם זמנם ולא השלימו שנותיהם".

רבי יעקב חאביף נפטר בכ"ו אדר א' בשנת תרמ"א [1881].

בנו הוא רבי חננאל מנחם חאביף, ובתו נישאה לר' נסים יצחק ן' גבאי ז"ל שסייע לו בהדפסת ספרו.

רבי יעקב חזן

קונטרס 'ככב מיעקב'

מחכמי ורבני איזמיר. תלמידו של הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה, ולמד בישיבתו "בית יעקב" באיזמיר. רבי חיים מזכירו בספרו "עיני כל חי" על מסכת בבא מציעא דף נב, בזה הלשון: "וכה הראוי בני ותלמידי הרב ועצום ונז"י כמוהר"ר יעקב חזן זלה"ה". ראה גם בספרי החבי"ק, "כפר לחיים" דף א'. "ראה חיים" ח"ב, דף פ"ח. שמתארו: "החכם השלם ונז"י".

בשו"ת 'מימר חיים' או"ח סימן יב, כותב הגאון רבי נסים חיים מודעי זלה"ה בזה הלשון: '... מעלת הרב ועצום נז"י הנפטר בקצרות שנים כמה"ר יעקב חזן ז"ל שכתב בקונטרס על א"ח הכי קרא שמו ככב מיעקב...'.

רבי יעקב טאיטאצק

רבי יעקב טאיטאצק, נולד בקשטיליא ומשם נדד בשנת רנ"ב [1492] לפורטוגל, ואחרי הגירוש מהממלכה הזאת בשנת רנ"ז התישב באיטליה בראשונה, ובסוף בתוגרמה בעיר ברוסה.

בעת ההיא היה שם רבי יצחק בן רבי צדיק בן לב, אחי רבי דוד בן לב ממונשטירין, והוא נמנה בין גדולי הרבנים בדור ההוא.

לפי הנראה לא יכלו שני הרבנים האלה לשבת בשלום יחדיו ובכל עת נפלו חלוקי דעות ביניהם. פעם אחת קרה מקרה לא טהור, שיצאו קצת יהודים מתושבי העיר בשיירא, כמעט הרחיקו מן העיר ונהרגו כולם על ידי שודדים שארבו להם בדרך. השמועה המבהילה הגיעה לברושה ביום השני לחד הפסח. אז נחלקו הרבנים, רבי יעקב טאיטאצק הורה "אם אפשר בעממין, ואם אפשר ללכת ברגליהם ילכו, ואם לא ילכו רוכבי סוסים, ואם אפשר לקברם שם יקברום, ואם לאו יביאום לעיר, דהליכה זו צורך קבורה היא ולא צורך לויה".

אמנם רבי יצחק ן' לב מברושה ושני רבנים מעיר הבירה, רבי תם ן' חייא ורבי אברהם ן' יעיש החליטו שלא הורה יפה ושאסור להעביר התחם ומה גם לרכוב על סוסים בעצם יום החג, וכל אחד מהרבנים האלה הוכיח שדבריו צדקו יותר מדברי חברו.

תור הזהב בספרד, עמוד 322

רבי יעקב יפה

'יעקב סלה'

מרבני איזמיר. חכם ומרביץ תורה בתלמידים. בעל מעשים ומזכה את הרבים. היה שקדן מופלג בתורה, והיה עוסק בתורה ביום ובלילה, ומנדד שינה מעיניו, וגם בחוליו לא התבטל מהתורה כלל. בספר 'אברהם אנכי' סדר חקת כותב הגר"א פאלאג'י: 'אחד מחכמי בית מדרשינו הרב ועצום כמהר"ר יעקב יפה נר"ו...'. והגר"א מזכירו עוד פעמים בספריו ומביא מחידו"ת. גם בספר 'זכירה לחיים' סדר לך לך דף ח', ע"א כותב הגר"ח פאלאג'י בזה הלשון: 'רמז בזה אחד מחכמי ישיבתינו הרב ועצום כמהר"ר יעקב יפה נר"ו...'.

אלו הם חיבוריו:

א). "יעקב ישמח" ב' נושאים, הכולל: "יעקב בעזרו" – ביאור ורמזים על מגילת אסתר, בלאדינו איזמיר תרל"ז. "שבחי רשב"י" שבחיו ומעלותיו של רשב"י, בהסכמת הגר"א פאלאג'י. ב). "יעקב סלה" – דרשות גימטריאות ורמזים על התורה ולהזדמנויות שונות בדרך הקבלה, איזמיר תר"מ. בניו היו רבנים וחכמים חשובים באיזמיר. החכם רבי חיים משה יפה ובה"ר אליה יפה.

רבי יעקב יפה זצ"ל נפטר י"ט חשון בשנת תרמ"ב [1882].

הגאון רבי יוסף פאלאג'י בספרו "יוסף את אחיו" מערכת דלת עמוד קעג–קעד כותב:

"דרוש אשר דרשתי על פני השדה על גבי ארון דסבא יקירא הרב ועצום אחד חכם מישיבת בית הילל יב"ץ כמוה"ר יעקב יפה ז"ל והיה ביום הששי י"ט לחודש מר חשון שנת התרמ"ב ליצירה.

אתמר במדרשא סדר ויחי: "ושכבתי עם אבותי הכל יודעים ואומרים שהם מתים, אברהם אמר ואנכי הולך ערירי, יצחק אמר ואברכבה לפני ה' לפני מותי, ואף יעקב אמר ושכבתי עם אבותי, אימתי בזמן שנטה למות" ע"כ.

ידוע הדבר ומפורסם הענין בעיני מו"ר כמה גדלה הספדן של צדיקים, ומה גם בבן תורה זקן וישב בישיבה והרביץ תורה בתלמידים ומחדש בטובו חידושים נאים ופרפראות לחכמה וזכה לכתר תורה, דיצא לאור תורתו טעמו ונימוקו עמו ערב לכל חיך שטועמו ספר יעקב בעזרו, ויעקב סלה דזכות הוא לו ולזכר עולם יהיה צדיק. ועל הכל דזכה לזקנה ויראת ה' היא אוצרו עיף ויגע חזרן במצות ומזכה את הרבים שהפליא לעשות מנעוריו, קבע ישיבות לימוד ש"ס ותוספות לילה כיום יאיר, עשרת חכמים ובא בשכרם עד עת זקנותיו לא נח ולא שקט להשתדל בכל מאמצי כחו הלוך ושוב לקיים ולהעמיד קופה זו שיהיו תלמידי חכמים לומדים בכנופייא בבית ה' בלילות.

עוד זאת איזן ותיקן בעירנו זאת מה שלא היה לעולמים שהיה עייף ויגע לעשות לימוד גדול ונורא בליל ל"ג לעומר בק"ק אלגאזי יב"ץ הילולא רבא דרשב"י ז"ל, והיה מזמין בעצמו לכל יחידי העירה מקטון ועד גדול למעלת רבנן ורבני העירה העי"א בקהל קדושים, והיה לימוד גדול ועצום בזוה"ק והזוהר חדש ותיקונים ומשניות, והיה מדליק אור גדול ורשום שם התנא האלהי רשב"י זיע"א בנרות, והיה מקיים ע"כ באורים כבוד ה', ותיתי לי שהיה מעין ממה שעושים במירון מקום מקודש אשר שם הצדיק הגדול רשב"י זיע"א, מצוה קבועה בפרסום גדול ובשירות ובניגון. והן כהיום יש ל' שנים שנתוספה זאת בארץ ע"י הצדיק הלזה יעקב בחר לו יה, שהמצוה גדולה הלזו היא הנקראת על שמו יען שיגע וטרח בעשר אצבעותיו, אפילו בעת זקנותו שתשש כחו לא זז ידו מלעשותה, ובודאי הגמור שיש לו זכות גדול הנקראת לעולם על שמו יעקב סלה, כמ"ש בזוה"ק דהמצוה עצמה מכרזת ואומרת פלנייא עבד יתי ומפלנייא אנא. ומה גם דסבל יסורין קשים ומרים, זה כמה שנים שפגע בו פגע רע מחמת בדד ישב לקיים בעצמו אדם כי ימות באהל, מחמת חפצו וחשקו להיות קם בחצות הלילה להיות עסוק בלימוד תהלים והיה נודד שינה מעיניו ומצטער עצמו עשה גופו הפקר ותשש כחו ביתר שאת, ועבר עליו כמעט שלא נשאר לו כי אם רוח יעקב, וכל היסורין אשר סבל הצדיק הלזה, ובפרט דאשתקיל מילוליה ואשתיק רב מקולו הקול קול יעקב והיו מעיו מתחתכין רח"ל, וכל ימיו מכאובים על מות לבן הנה מיתתו שלשלמה בן חכם ישמח אב במבחר ימיו הלך בצערות ביסורין רבים ואב הוא פורש ובוכה, בכל יום היתה דמעתו לחם יומם ולילה ואין ספק דזכותו היה מגן וצנה בעדינו, וראוי לכל בבוד שבעולם ולעשות בכי והספד ולהצטער על סילוקו של צדיק כתיב ביה "יעקב איש תם יושב אהלים".

יש עליו גם כן דרוש ט' להספד בספר "שמו יצחק" לגאון רבי יצחק קריספין זלה"ה.

רבי יעקב ישראל אשכנזי

ממונה איסור והיתר בקושטא בשנים תקמ"ה–תקמ"ו [1785/6] ובכסלו תקמ"ז [נובמבר–דצמבר 1786]. חתום על חיזוק לאיגרת שליחות משנת תקנ"ב [1792] של רבי חיים ברוך סאפורטה מצפת. בתשרי תקנ"ד [ספטמבר – אוקטובר 1793] כיהן כאב"ד איסור והיתר. שרדה מצבת "החכם השלם הדיין המצויין מדוכא ביסורים" יעקב ישראל אשכנזי שנפטר בכ' אייר תקפ"א [1821. 5. 22] ונקבר באורטה קוי [פנקס או"ה, תעודות יב, ל, כ' ונ; יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמוד 663; אורטה קוי, מצבה –3 59].

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 67, בהוצאת "אוצרות יהדות המגרב"

רבי יעקב כולי

'מעם לועז'

מחבר הספר "מעם לועז" נולד בארץ ישראל בשנת תמ"ט או ת"נ [1690–1689] לאביו רבי מכיר כולי שאת שבחיו מתאר הרב רבי יעקב כולי בהקדמתו הראשונה לספר. אף נזכר לשבח באיש קדוש בפי הרבנים המסכימים על הספר, כפי שנביא להלן.

רבי מכיר כולי היה נצר ממשפחה עתיקה וחשובה באי כרתים. הידועה בשם קאנדיא"ה. המשפחה באה לשם מאות שנה קודם לכן מאשכנז או מצרפת. בתקנות קאנדיא"ה אנו מוצאים כמה חכמים ונכבדים ששם משפחתם כולי, ועמדו בראש הקהלה, ובודאי היו האבות הראשונים של המשפחה הזאת.

האי כרתים היה נתון שנים רבות לשלטונה של ממלכת ונציה, אבל בשנת תכ"ט נפל האי בידי הטורקים ובשנת תע"ה גורשו כליל על ידם, וזה השפיע השפעה רבה על המסחר ועל מעמד היהודים שם, והקהלות הלכו ונידלדלו.

רבי מכיר כולי היה עתיר נכסין, ובצוק העתים החליט לעקור מן המקום שהיה מושרש שם במשך הרבה דורות, והלך לירושלים. זה היה בשנת תמ"ח בערך. בהיותו בן חמשים [עיין בהקדמה בעמוד ז' שכתב שם: בן חמשים לעצה מר מאהבה יצא ממדיניתו שבערי פראנקיאה כו'. וערי פראנקיאה נקראו אז גם איטליה וממלכת ונציה שלה היה שייך האי קאנדיא"ה. ויש לתקן מה שנכתב במבוא לספר שמות שבא מצרפת, אם כי יתכן שמוצא המשפחה מן העיר קולי שבצרפת].

ירושלים היתה אז עיר של חכמים וסופרים, כגון רבי חזקיה די סילויוה בעל הפרי חדש. רבי אפרים נבון בעל המחנה אפרים, הראשון לציון רבי משה גאלאנטי הוא הרב המגן"ן, והרב רבי משה ן' חביב משאלוניקי שאף על פי שהיה עדיין צעיר לימים כבר ייחד לו מקום של כבוד בין חכמי ירושלים, והוא אף לקח את רבי מכיר לחתן לבתו.

רבי משה ן' חביב היה יליד שאלוניקי. משפחתו באה לשם אחרי גירוש ספרד, והוא מתייחס לרבי יוסף חביבא בעל הנימוקי יוסף. אבי אביו היה בצפת, ומקרובי משפחתו הקדמונים היה רבי יעקב ן' חביב בעל העין יעקב. רבי משה ן' חביב נולד בשנת תי"ד, ובהיותו בן ט"ו בא לירושלים ומיד הוכר כגדול בתורה. הוא למד בישיבת רבי יעקב חאגיז והיה חתנו של רבי יהונתן גאלאנטי.

רבי משה ן' חביב נתמנה לראש ישיבה ולראשון לציון אחרי פטירת רבי משה גאלאנטי, הרב המגן"ן, ובבית דינו שימשו רבי יעקב מולכו והרי"ט צהלון ורבי יוסף ב"ר יוסף. חתנו השני היה החכם רבי משה ישראל, שהלך אחר כך בשליחות ירושלים וצפת.

זקנו רבי משה ן' חביב נפטר בשנת תנ"ו ורבי יעקב כולי היה עדיין ילד כשנפטר, אבל בודאי הושפע מחכמתו ותורתו, והעריצו מאד, שכן הוא טרח בכל מאודו להעתיק ולערוך ולהו"ל את רוב חיבוריו.

לפי כמה רמזים בספר ניתן לשער שרבי יעקב אף היה במצרים זמן מסוים. ויתכן ששהה שם בדרכו לקושטא.

בכל מקום שהלך עמד על מנהגי המקומות והוא מביא בספרו הרבה מנהגים ודברי מסורת שאינם ידועים ממקור אחר.

רבי משה ן' חביב היה פוסק מומחה, וביחוד בעניני עגונות וניטין, וספריו נחשבים כנכסי צאן ברזל בהלכה.

על מדת ההערצה של רבי יעקב כולי לאביו זקנו אפשר לעמוד מתוך הדברים שכתב בהקדמה א' [עמוד ה] וזה לשונו: יתר על כן אנא מכח אבוה דאימא קאתינא וכו' הוא ניהו מרן זקני הרב המובהק משה ן' חביב זלה"ה פטיש החזק וכו' ע"ש.

אחרי פטירת אשתו בת רבי משה ן' חביב נשא רבי מכיר כולי בזיווג אחר את בתו של הר"א יהודה ליב בן רבי אפרים הכהן, הוא בעל שו"ת שער אפרים. רא"ל מתאר במכתב לרבי דוד אופנהיים את יחוסו של רבי מכיר, "שמצד אמו היה ממשפחת רבני אשכנז והעיקר שהוא ירא שמים בעצם, וקובע עתים לתורה בכל יום בזוהר וראשית חכמה ומדרשי חז"ל" [ר"י מולכו באוצר יהודי ספרד ח"ה על פי מכתב שפירסם רבי מאיר בניהו בקובץ ירושלים תש"א עמוד קכ]. זה היה בשנת תנ"ט, ונראה כי אחר כך עקר רבי מכיר מירושלים. ואולי היה בינתים בחברון ומשם הלך לצפת.

בצפת היו כמה מבני משפחתו, כמו רבי אברהם ב"ר משה גאלאנטי שהיה רב שם. ובן היו שם חכמים אחרים. ורבי יעקב כולי ישב על התורה והעבודה ועלה במעלות התורה והיראה. ואף נהג בפרישות ובסיגופים כמו אביו.

מצבם של יהודי ארץ ישראל

יושבי ירושלים סבלו מאד מן השלטון העריץ שהיה מענה אותם ומוצץ דמם במיסים וארנוניות. ידיו של השלטון המרכזי לא היתה תקיפה על השליטים המקומיים, והם היו נוהגים מנהג הפקר בתושבים היהודים. כל מי שקרא את תיאור הצרות שסבלו בני ירושלים [ובהם השל"ה] מתיגרת ידו של הצורר ן' פרוך עשרות שנים קודם לכן מכיר את התנאים ששררו אז. ומלבד זה היו שנות בצורת ורעב והרבה תופעות שביחות באותם הימים, ובשנת תמ"ט היה רעב

גדול בירושלים. ובשנים תס"ג–תס"ו מרדו ערביי ירושלים בשלטון ולמרכזו, והם שדדו ובזזו את יהודי העיר אחר כך שוב עמד פחה עריץ שגרם צרות.

תיאור על מצבם של יהודי ירושלים וערי ישראל מוסר רבי יעקב כולי בדרכו המיוחדת (מעם לועז בעמודים שג–שד), והוא מסביר גודל ערך התמיכה בישוב ארץ ישראל. כמה מהסברים על סיבת הצרות של יהודי א"י שכל יהודי מאמין היה שואל לעצמו מצוים באיגרות שונות מארץ ישראל שנכתבו אז. כמו כן יש תיאורים בספר שפת אמת לרבי משה חאגיז, ובהקדמה לספר אדמת קודש לר"נ מזרחי.

אף יהודי צפת לא היו יוצאים מן הכלל. הם סבלו מביזה ולחץ השלטון. ותיאור על מצבם הרע מוסר רבי שמעון ב"ר יעקב שד"ר בהקדמה לספר יפה ענף על מדרש ה' מגילות. הישוב בצפת נתדלדל, כי מי"ח בתי כנסת שהיו שם קודם לכן לא נשארו אלא ז', ובהם ספרי תורה יקרים, בביאור חיי שרה על מערת המכפלה כותב הרהמ"ח על גודל המצוה לתמוך ביושבי עיר הקודש, כי עי"כ שומרים על מקדשי המעט של היהודים שיש בהם ספרי תורה יקרים מאד.

בצפת עסק בהעתקת חידושיו וספריו של אביו זקנו, ובשנת תע"ד הגיע לקושטא כדי להדפיס הספרים. שם מצא עזר ברבי חיים אלפאנדרי, ונתוודע שם אל הגאון רבי יהודה רוזאניס בעל המשנה למלך, שמינה אותו לדיין. בשנת תפ"ז פירסם את ספר אביו זקנו "שמות בארץ", הוא יום תרועה חידושי ראש השנה, ותוספת יום הכיפורים חידושי פ"ח ממסכת יומא. וכפות תמרים על פ"ג ממסכת סוכה (בשנת בל תמו"ט, וי"א תפ"כ). באותה שנה נפטר רבו רבי יהודה רוזאניס והסתלקותו עשתה רושם קשה על הרבה מחבר, כפי שרואים מדברי הקדמתו לספר פרשת דרכים, ונמסרו לו הכתבים של מורו הגדול, שחלק מהם נגנב וחלק היה חסר עריכה וטרח כשלש שנים בעריכתם. בתפ"ח יצא לאור הפרשת דרכים ובשנת תצ"א י"ל המשנה למלך שהאיר עיני העולם, ורבי יעקב כולי הוסיף הגהותיו, ומכאן ידוע שמו "המגיה של המשנה למלך". הערותיו הם מלאי טעם ונאמרים בשום שכל. באותה שנה פירסם גם את הספר "עזרת נשים" על דיני עגונה של א"ז רבי משה ן' חביב ושמות גיטין, ושם ב' תשובות משלו. ועם כל זה חיבר באותה תקופה שני הכרכים של מעם לועז על בראשית ושמות שהוא חיבור גדול בכמות ואיכות כפי שרואה המעיין, הרב לא הספיק להשלים עבודתו ונפטר בי"ט מנחם אב התצ"ב בהיותו בן מ"ב בערך, כשנות אביו זקנו בפטירתו.

מטרת חיבור ספרו מעם לועז

בשנת השל"ח שרבי יעקב מציינה בהקדמתו כשנת מותו של הר"י קארו התחילה גם הירידה של תקופת הזוהר שזיהתה בצפת. ואם אמנם עלו לארץ ישראל חכמים גדולים, וביניהם השל"ה הקדוש רבי ישעיה הלוי הורביץ שהשפיעו השפעה עצומה על בני דורם, בדמותם המוסרית והתורנית הגדולה, אבל הצרות שתכפו מבחוץ ומבפנים גרמו להתרופפות הרוח, והתועים מאמיני משיח השקר ש"צ עשו שמות בקרב העם הפשוט, ואז יצא הגאון רבי משה ן' חביב נגדם ולחם בהם מלחמת חרמה. נראה שנבדו רבי יעקב כולי ראה צורך ללמד תורה את בני העם ולהרחיקם מן התועים ולחזק את אמונתם בגאולה האמתית, ולקח על עצמו את התפקיד הגדול הזה לחבר את הספר מעם לועז על תורה נביאים וכתובים.

א"ז הר"מ ן' חביב היה ממשפחת רבי יעקב ן' חביב בעל העין יעקב, זה הספר שעליו נתחנכו המוני בית ישראל במשך מאות בשנים בכל אתר ואתר, והתורה חזרה על אבסניה שלה, כי גם אחד מצאצאיו השתדל להרביץ תורה וללמד את בני העם, כמו בעל העין יעקב שבהקדמתו תיאר את המצב הקודר של יהדות המזרח אחרי גירוש ספרד.

סוד גדולתו של הספר

כשאנו קוראים בספר מעם לועז אנו מרגישים בחום לבו של מחנך גדול האוהב את עמו והרוצה ללמדם תורה ומצות ולחנכם. הוא מגלה תמיד את המאור שבתורה ובדבריו מורגש יותר מקל הנועם מאשר מקל החובלים. כאחד מגדולי הדור שרוב ימיו לא מילא בפועל תפקיד רשמי בהנהגה, סלל בעצמו מסילות ללב העם; וכמו הרמב"ם בשעתו, אף הוא העמיד במטרה לפעליו העצומים את העם הפשוט שאינו בקי במקורות ההלכה אבל הוא צריך לידע

התורה וההלכה הברורה, מתוך ההקדמה הראשונה של המחבר אנו למדים שמעשהו הגדול היה בגדר חידוש בעיני קהל התלמידי חכמים שראו עצמם רחוקים מצרכיהם הרוחניים של בני העם, והמחבר חשש מזלזול מצד כמה מבני דורו על שעומק בכתיבת ספר המיועד לפשוטי עם [עיין מה שכתב מעם לועז עמוד ה' בד"ה מעשה מקשה].

אבל הקורא בספר ומתבשם מתורתו מרגיש מיד את כוחו הגדול של המחבר, שבדוגמת פעלו של רש"י ז"ל ידע לכתוב דברים גדולים בסגנון חי ופשוט שכל אחד מוצא בו כדי מדתו, וכל כמה שאדם בקי במכמני התורה הוא מוצא בהם טעם יתר. ועי"כ הרים את ההמון לדרגה נעלה יותר.

הספר כולו מחיה בפנינו את יהדות ספרד כפי שהיתה לפני קרוב לר"נ–ש' שנה, ואף מבחינה זו הוא יחיד במינו; אנו מרגישים כאילו קמה וניצבה לנגד עינינו אותה יהדות הקשורה בכל נימי נפשה לתורה והסגורה בפני ההשפעות הזרות, יהדות שהחזיקה מעמד חרף התנאים האיומים של עוני ורדיפות. אנו רואים את האורה הגדולה שהיתה שרויה בבית היהודי בחשכת הגלות המרה, והמחבר שהרגיש ברוחות העזות המשתוללות ניסה להוסיף שמן חדש ומובחר ממקורות האור של היהדות, שלא יכבה בלילה נרה. במשך כמה דורות שימש הספר הזה מורה דרך ונתיבה ליהדות השלמה בגלויות המזרח, שלא היתה עניה בגדולי רוח, אבל מעטים היו החכמים כמו רבי יעקב כולי שכל לבם ונפשם היו נתונים לצרכי ההמונים, להורות להם הדרך בכללות ופרטות, מה ה' שואל מעמם, וביחוד היו חשובים הדברים באותה תקופה שההשפעה הרוחנית של כל מיני כתות תועות עשתה שמות בקהל ישראל.

מעוז לדל ומחסה לעניים ונדכאים

מתוך אהבתו הגדולה והאמתית הדגיש תמיד את המצות שבין לחבירו. והדברים היו חשובים בעיקר באותם תנאי העניות הקשים שבהם היו שרוים המוני בית ישראל במזרח. כפי שהמעיין יראה במעם לועז בפרשת בראשית [עמוד קלח], היו חיים בדחקות כל ימות השבוע, אבל ימי השבת והמועד היו ימי אורה ועונג רוחני, המחבר משתדל תמיד להדגיש ערכם של מצות הכנסת אורחים וביקור חולים והוא דורש בלשון נלבבת לזכור את העני ואת מחסורו וביחוד כשהוא שוכב על ערש דוי [בתחילה פרשת וירא], הוא תובע את עלבון העני הראוי להתפרנס בזכות ולא בחסד. הוא אינו חוסך שבט בקורת מאותם ה"ממונים" שאינם חסים על כספי הציבור ומייעץ אותם ללמוד ממשה רבינו שהרכיב אשתו ובניו על החמור [בפרשת שמות], ודורש מכל בעל שמחה של מצוה להזמין העניים לשלחן ולתת להם אוכל להשיב נפשם, כי זהו עיקר מצות הסעודה.

תורתו

בהיותו גדול בתורה ושולט בכל מכמניה, ואף נחן בעט סופר מהיר, השכיל להסביר דבריו בצורה קלה. כשאנו מעיינים בספר כאילו אוחז המחבר בידנו ומטייל עמנו בהיכלי התורה, ואנו נכנסים עמו בחרדת קודש ומהלכים מהיכלי תורה להיכלי רז שהיו סתומים ונעלמים מעינינו, לפנינו מתגלים עולמות חדשים שלא ידענום, ואנו מתבשמים מאוירת הקודש שהיתה שרויה במחיצתם של גדולי הדור האמתיים שאת טובתו נשינו זה מכבר.

איש ההלכה

רבי יעקב כולי הלך בדרכי אביו זקנו הר"ם ן' חביב שהיה איש ההלכה המובהק, ולכן כל מה שכתב היה לפי הדין, כמו שהוא מציין בהקדמתו על ספרי הרמב"ם. הוא התרחק מחומרות שאין מקומם בהלכה, אבל הוא מיצה את ההלכה בדקדוק ובזהירות מופלגת. התרחק מכל סלסול שאינו אמתי והשתדל לבוא עד חקר האמת. הוא הסתמך על פסקי השלחן ערוך והשתמש בספרי רבי חיים בנבנישתי שהיה המרא דאתרא בקושטא ונחשב כבר סמכא גדול בדורו. אבל תמך יתדותיו גם על נושאי כלי השלחן ערוך מחכמי אשכנז כמו המגן אברהם, הב"ח, הט"ז הש"ך, וכן על תשובות החכם צבי, השער אפרים ועוד חכמים גדולים. כי בתקופה זו התחזקו הקשרים מהכא להתם ומהתם להכא, הן בתוקף הגזרות שהביאו לגירושים ולבריחות מערי פולין לערי המזרח, והן בגלל המלחמות והכיבושים שהזיזו גבולות ושינו תחומי ממלכה, והכירו הגבולות שחצצו בין יהדות אשכנז ליהדות ספרד.

הפירושים

גם בפירושיו השתדל למטור את כל מה שנאמר על אותו ענין: מן התרגומים ועד אחרוני המחברים. ובהיותו בעל טעם, ידע לבחור תמיד את התמצית המובחרת, והיה זהיר מאד במסירת הדברים שיהיו מדויקים ואמיתיים, והשתדל ליישב את הסתירות, שכל הדברים בספרו הגדול יהיו מתואמים. ואף על פי שחיבר את הספר בזריזות רבה, כפי שכותב בסוף הקדמתו הכוללת, מתוך החשש "שמא ימות ח"ו", כי בודאי הרגיש שימיו קצרים, שכן היה מדוכא ביסורים מחמת חיי הסיגופים שנהג, כפי שמעידים בני דורו, אבל הוא דקדק מאד שהדברים יצאו מתוקנים מתחת ידו, כפי שכותב המדפיס בפרשת תרומה המתאר את מנהג המחבר, שהיה מדקדק בדבריו ובודקם כמה פעמים לפני שמסרם לדפוס. רק הפרשיות האחרונות נדפסו בלי בדיקה נוספת.

מבנה הספר

המחבר רצה לכלול את כל התורה כולה ולצמצמה בספרו, כדי שהתורה שבכתב והתורה שבעל פה יהיו משולבים זה בזה, ולכן מיזג ושילב את דברי חז"ל בתוך פירושיו כאילו הקורא שומעם ביום נתינתם מסיני, כפי שכותב באריכות בהקדמה הכוללת, שעם המצות ניתנו גם פירושיהם. ולכן כשמתאר את מצות מילה שניתנה לאברהם, הוא כותב כל דיני המילה לפרטיהם. וכן נוהג בכל מקום. וכשמזכיר לראשונה את ענין המטר מביא כל הדברים השייכים לגשם. הן דברי המדרשים והן ההלכה התלויה בזה, וכשמזכיר שיצחק תיקן תפלת מנחה, מביא כל דיני מנחה. ואגב הדינים מוכיח את העם בדברים הצריכים תוכחה. ויש דברים שכוחם יפה גם היום. למשל: כל התקנות שמביא אודות המוהלים, כפי שתוקנו בקושטא. ראוים הם הדברים להיאמר גם היום.

המחבר משתדל לענות גם על שאלות שמתעורר בלב המעיין, והוא מביא באורך כל הדברים שנאמרו עד זמנו. ואופן השילוב והמיזוג מעיד על כוח הבחנה דק מן הדק של תלמיד חכם מובהק, כפי שמתגלה כוח עריכתו בספר המשנה למלך ובשאר הספרים שחיבר. אפשר לומר שהספר הזה הוא אחד הפירושים המובחרים ביותר שנתחברו על התורה, וכל המעיין וחוזר ומעיין יאשר את הדברים האלו. המחבר משלב בפירושיו מעשיות וסיפורי חכמים, ויש סיפורים שאין אנו יודעים ממקור אחר. והכל בשפה קלה ושוטפת, בצירוף פירושים והסברים.

המחבר רואה לנגד עיניו את ההבדל הגדול בין הדורות קדמו לו ובין דורו, ואף רואה את הירידה של הדורות הבאים, ולכן רצה לחבר ספר כולל ומרוכז של כל מכמני התורה, כדי להציל בדרך זה את המוני העם מעם הארצות.

המקורות

המחבר היה נוהג למזג ולהבליע בנעימות דבריו פירושים שונים ומקורות שונים שלא ציין במפורש מהיכן שאבם. ואחרי בדיקה נתברר לנו כי היו לו מקורות מדרשיים שונים, כפי שיעמוד המעיין מתוך ספר פני דוד לחיד"א ז"ל שמציין לפעמים כמה מדרשי חז"ל שהיו בידו, וכאן נאמרו ברמז. המחבר גם השתמש בספרים שהיו בידו מכתב יד, כמו ספר דרשותיו של אביו זקנו הר"מ בן חביב ועוד ספרים. וכמה ספרים שמהם שאב כבר ספו תמו. והזרבה דברים מביא ממה ששמע בעל פה. כן היו בידו מתוספות על התורה כי הרבה דברים מצאנו במושב זקנים ובשאר ספרים, כמו פירוש ר"י מטראני שהובא בפני דוד הנ"ל ועוד.

התרגום

כותב המוציא לאור בשער ההיכל לילקוט מעם לועז בראשית:

כשעמדנו על טיבו של הספר הזה אמרנו אם לא עבשיו, אימתי. ונגשנו לתרגמו ללשון הקודש וראינו ששעת רצון היא שזימן הקב"ה, ואם לא נזדרז בדורנו לגשת אל המלאכה, יכולים ח"ו להתעורר כל מיני מניעות, כמו שכתב החובות הלבבות בהקדמתו, וכמה מקטרגים מכאן ועד גיחון.

השתדלנו לגמור המלאכה ולקבוע הספר בדפוס ניון. ולכן אם ימצא לפעמים המעיין דבר תמוה או מוקשה, יתלה החסרון בתרגום ולא במחבר שמשנתו היתה בסולת נקיה. ונשתדל לתקן אם יימצאו דברים הטעונים תיקון, כי זאת לדעת שאף על פי שטרחנו עד כמה שידנו יד כהה מגעת לתרגם הדברים בדיוק, העיקר היה בשבילנו התוכן, וכמה פעמים טרחנו להבין ביטוי של המחבר וקשה היה לנו

לתרגמו בדיוק, כי הלשון עתיקה מאד והפנאי לא הספיק, ולא רצינו לעבב הספר בשביל כך. וכנגד זה עלה בידנו בע"ה למסור הדברים בלשון המחבר וכפי מגמתו שיכנסו ללב המעיין בנקל. פעמים השארנו מונח בלאדינו שכיום ברור לכאורה, בגלל טעמים שבהלכה.

שבחי המחבר והחיבור מעם לועז

הרב המחבר היה נערץ על חכמי תקופתו שהוקירוהו. דברי החיד"א מבטאים את ההערכה של רבני הדור לחכם הדגול הזה.

וזה לשונו במערכת ספרים אות ע' בקיצור [סימן כט] "[ספר] עזרת נשים מהרב הגדול מהר"מ ן' חביב על עיגונא, סובב הולך על ס' י"ז משולחן ערוך אבן העזר, ואח"ז מחברת בשמות הגיטין ובסוף קצת תשובות לבן בתו החכם השלם החסיד ועניו כמ"ה יעקב כולי המחבר ספר מעם לועז לזכות את הרבים, והמסדר הספר הנורא משנה למלך ופרשת דרכים. ושמעתי מקדושת וחסידות מהר"י כולי ז"ל הנזכר ושקידתו בתורה. וראיתי קונטרסים ממנו בכ"י, שכל מה שהיו מחדשים בישיבת הרב הגדול מהר"י רוזאניס ז"ל וחבריו הרבנים ז"ל היה כותב בשמם. והוא סידר ספרי הרב מר זקנו ז"ל גט פשוט, שמות בארץ, עזרת נשים, וסידר ספר הנורא משנה למלך; וקבץ כל גליוני הספרים וכל ניירות וזכרונות. וחיבר ס' הבהיר משנה למלך וגם ס' פרשת דרכים שהיה בלי סדר ומעורבב ונתח אותו לנתחיו וחיבר דרכ"י נועם ורוחו הוא קבצ"ן. וראיתי קצת מפרשת דרכים כ"י מהרב ז"ל וברכתי ברוך שחלק מחכמתו. והכרתי תוקף פעולת צדיק מהר"י כולי ז"ל הפלא ופלא, כי היה סופר מהיר ובקי בש"ס ובפוסקים ומפרשים, וכנראה בספר מעם לועז אשר חיבר לזכות את הרבים אשריו ואשרי חלקו".

לא לחנם כותב הרב החיד"א על רבנו המחבר שהיה סופר מהיר, ואכן בתקופה קצרה מאד הוציא לאור את ספרי זקנו הגדולים, גט פשוט, ועזרת נשים ועוד ספרי המשנה למלך הגדולים, וכתב תשובות ודרשות אביו זקנו, ואף סידר את שני ברכי מעם לועז על בראשית ושמות, והוא נפטר כאמור, כשהיה רק בן מ"ב בערך כשנות אביו זקנו. וכן חיבר ספר סימנים דאורייתא [אוצר הספרים ס' 321] שלא נדפס. כמה תשובות בב"י נמצאים יחד עם דרשות אביו זקנו.

מדברי חבירו ומכירו

הרב רפאל יצחק ירושלמי בהקדמתו לספר שמות ח"ב שהיה מכירו ובן זמנו של רבי יעקב כולי כותב וזה לשונו: 'להדור אתם רואים מראות אלהים הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו, כולל כל סוג השלמות בחכמה בתבונה ובדעת ובכל מלאכה, לאו כל מוחא מכיל דא אפילו חד מתרי ותלתא, לא יאומן כי יסופר, ביודעו ומכירו הכתוב מדבר, כמו השחר עלה עד בא השמש לא פסיק גירסא מפומיה בתורת ה' חפצו, לא זז מחבבה עד שקראה אחותו, והלילה אמר אמירה לגבוה כמעט שכב חזור וניעור, נדדה שנת המלך לעי באורייתא, מקיים את התורה מעוני, פת במלח וקיתון של מים, שונא מתנות, אפילו שכר בטלה קיימא ליה באיסור הנאה ואיסור נכסה. יעידון יגידון כל בני מתא, בתחלה האירו ברקיו תבל בספר משנה למלך מהרב המופלא מופת דורנו רב יהודה גאון זלה"ה, כמה חידושים מתוקים מדבש ונופת צופים, הני מילי מעליתא זאת ועוד, בספר עזרת נשים מהרב הגדול מר זקנו מהר"ם בן חביב זלה"ה שקיל וטרי, ואסמכוהו רבנן תקיפי דארעא, יפה כחה דהיתירא משום עיגונא דאיתתא, וזה מורה באצבע וכו' בו הפליא עצה הגדיל תושיה והראה לנו את ידו הנפלאה ואת יקר תפארת גדולתו ובקיאותו בדיני תורתנו לא הניח דבר גדול וקטן, ספרא וספרי ותוספתא, ועוד ידו נטויה בדברי המפרשים ובמדרשי חז"ל נראה ונעלם, ובפוסקים ראשונים ואחרונים ישנים גם חדשים מקרוב באו, אפילו בין כתיבה לנתינה את הכל לקט יפה בעתו, ותשב באיתן קסתו קסת הסופר הני הלכתא רברבתא, לפניו לא היה כן כמוהו אשר חשקה נפשו להורות אל כל בני ישראל את החוקים ואת המשפטים בנגד ארבעה בנים דברה תורה וכו' ברכוהו במקהלות יעידו בפיהם מה שראו בעיניהם ויאמרו מקודש מקודש באורייתא קדישתא זה האיר ממזרח מהר הקודש מירושלים הלא הוא אביר יעקב בנו של אותו חסיד ועניו כמהר"ר מכיר כולי ז"ל וכו'. ובהמשך דבריו כותב שרבי יעקב כולי בא ללמד את בני הגביר ר"י מזרחי והוא טורח לפרסמו כי לא יצא טבעו בעולם".

עניוותו

רבי יעקב כולי היה מיראי ההוראה, והוא כותב בהקדמת הספר שכתב רק הדינים הנוהגים בעניני אורח חיים ויורה דעה ואילו עניני אישות הוא ענין קשה המסור לחכמים.

וכן כותב בתשובת שאלה בסוף ספר "עזרת נשים" וזה לשונו: "מעשה שהיה פה קונשטנדינה וכו' תשובה, כמה גדולים דברי חכמים כדרבונות ועלו מושיעים וכו' ותפלתי על חיקי תשוב שמגעת עד כסא הכבוד הנה אלקינו זה יפה דודי אף נעים יראני מתורתו נפלאות באמתה של תורה לכל אכשל בדבר הלכה כאשר היתה באמנה שהצילנו מן התועים כה יעשה לי אלקים וכה יוסיף" וכו'.

התשובה הנ"ל הרצה "לפני מורי ורבותי גדולי הדור הרבנים המובהקים כמוהר"ר שמואל הלוי זלה"ה וכמוהר"ר אפרים נבון וכמהר"ר משה הכהן ה' עליהם יחיו".

בתשובה השניה כותב: "הלא מראש מעיד אני עלי כי לא מחכמה דאיתאי בי באתי עד הנה במגלת ספר כתוב במקום שבעלי תשובה עומדין לראש פנה, כי מה אני לבא ולהניח ראשי בין הרים גדולים וכו' לא נצרכא אלא לפלפולא ולא להלכה".

אף שהיה נוהג בסיגופים, השתדל להצניע לכת ומסופר עליו הסיפור הבא: הוא היה שרוי בתענית ג' ימים וביום ג' לעת ערב היה במקום אחד וביבדוהו בקאפ"י ובדי שלא לגלות שהוא צם, שתה הקאפ"י [שמחת הרגל להרב החיד"א דף כא, ב' וכותב שם: ושמעתי על מהר"ר יעקב כולי זצ"ל המזכה את הרבים בספר מעם לועז]. וזה מתאים לדרכו שכתב בפרשת וירא שהאורח אינו צריך לגלות חסידותו היתירה במעמד המסיבים.

חיבת הספר

על מדת תפוצתו וחיבתו של הספר. ואפשר לעמוד על כך מתוך הסכמת רבי רחמים מנחם מיטראני מאינדריאנו לספר על יהושע משנת תרי"א:

"וכל דיירי ארעא נבנסים באוכלוסיא בשבתות ובמועדים לאוקומא גירסא אף לילות נקהלו היהודים לשמוע בלמודיה יחד אוספו משכונה לשכונה מתוך חבה כלהו מנינא להם יקראו אלה העדות, כנסיה שהיא לשם שמים יושבים אגודות אגודות וכו'".

ובהסכמת רבני אזמיר נאמר: "לפנים בישראל משנים קדמוניות, השמש יצא על הארץ בנוי לתלפיות, ספר מעם לועז בראשית ושמות, מה טובו שכל הפיות פונין בו, לשם שבו, לפקוח עינים עורות ולהורות את בני ישראל החוקים והתורות, נותן לעם והיו למאורות, אמריו כי נעמו וכלו מחמדים, משתעי בלשון חכמה לשון למודים. ורבים מעמי הארץ מתיהדים ומלאה הארץ דעה, סרו מהר מדרכם הרעה עקשים ונלוזים ושמרו דרך ה' כי מעשה ידי אמן – אחד המיוחד שבהדרו וכל העם ילכו לאורו, ידיו רב לו זרוע עם גבורה יחוה דעת ארי שבחבורה מעלת הרב המופלא גזע ישישים, משירי כנסת הגדולה בנן של קדושים כמוהר"ר יעקב כולי ז"ל".

בנו רבי יהודה כולי ז"ל היה מלומדי הישיבה דמשק אליעזר בירושלים והיה חכם גדול כפי שנראה מהערותיו לספר הדרשות של אביו זקנו שנשאר בכ"י. ואולי אף טרח להכינס לדפוס אלא שלא נסתייע לו הדבר.

אף על פי שהמחבר הספיק לגמור הספר בדפוס עד אמצע פרשת תרומה, נראה שכתב גם על שאר חומשי התורה, אבל העריכה הסופית נעשתה על ידי רבי יצחק מאגריסו ואחר כך ספר דברים ח"א על ידי רבי יצחק ארגואיטי.

החוקר מ.ד גאון שכתב קונטרס משכיות לבב על תולדות המחבר וספריו מביא שם רשימה מפורטת של הדפוסים והמהדורות של ספרי מעם לועז.

ילקוט מעם לועז, בראשית – בשער ההיכל תשכ"ו

רבי יעקב לארוש

מחכמי מגניסיאה. הוא חתום בין חכמי מגניסיאה. בשו"ת 'בעי חיי' חושן משפט ח"א – רג.

רבי יעקב מלמד

מחכמי איזמיר. בנו של הגה"צ רבי בנימין מלמד זצ"ל. היה מתלמידיו של רשכבה"ג רבי חיים פאלאג'י זלה"ה. בספר "כפר לחיים", דף ח, כותב עליו רבו בזה הלשון: "ואחד מתלמידי... החכם

השלם והכולל פלפולא חריפא... הרב ועצום אב לאביונים"... וראה גם תירוץ משמו שכתב הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו "שמע אברהם", סימן כ', דף ס"ז ע"ג, וזה לשונו: 'ושמעתי תירוץ לזה מפי אחד מתלמידי הישיבה ה"ה החה"מ כמה"ר יעקב מלמד הי"ו בן להרב ועצום נז"י בנימין ידיד ה' וידיד נפשי נר"ו...'.

בספר 'ויקרא אברהם' [פאלאג'י] סדר ויקרא פרשה י"ג פסקא ו, כותב: 'החכם השלם כולל כל אישורין כמה"ר יעקב מלמד נר"ו בכמהר"ר בנימין נר"ו הקשה...'.

בספר 'פדה את אברהם' מערכת הטית הוא חתום עם הגאון רבי אברהם פאלאג'י ורבי ן' ציון ג'וקריל.

ראה דרוש ממנו באריכות בספר "צדקה חיים" דף קכ"ה ע"א, דרוש ג' למעלת המחזיק הגביר כמוה"ר רחמים יצחק אשכנזי נ"ע.

רבי יעקב מנשה

רבי יעקב מנשה ב"ר אברהם. מחכמי שאלוניקי הנודעים. נולד בשאלוניקי, לערך בין השנים תק"ה–תק"י [1745–1750] והיה תלמיד רבי רפאל מוצירי. מצבו הכלכלי במשך כל חייו היה דחוק מאד, והוא יצא לצורך מחיתו לערים שונות, ובכללן שהה בליוורנו בשנת תקס"ו [1806], בפרנקפורט דמיין בשנת תקס"ח [1808], בבוסניה, באדריאנופולי ובאיזמיר, וכן היה בלאריסה בין השנים תקס"ו [1806] ותקפ"ד [1824]. מסתבר ששהה גם בקושטא ושימש בה ממונה איסור והיתר בתמוז ובאב תק"ן [1790] ובחשון וכסלו תקנ"א [1790], ואב"ד איסור והיתר בכ"ח תשרי תקנ"ז [1796]. חתימתו כדיין בשאלוניקי מצויה משנת תקנ"ז [1797] ואילך עד סוף ימיו. אחרי מותו של רבי חיים נחמה שבתי הוא ורבי משה ברכה נשארו רבני הכולל בעיר. נפטר בשאלוניקי בפסח תקצ"ב [1832]. חיבר את הספרים "אהל יעקב", דינים, שאלוניקי תקצ"ב ושו"ת "באר מים", שאלוניקי תקצ"ו ו"עין המים", דרושים, שאלוניקי תר"ח. שלושת בניו היו חכמים: רבי אברהם שנפטר בשנת תרכ"ד 1864, רבי מנחם שנפטר בתרל"ז [1877] ורבי מאיר [פנקס איסור והיתר, תעודות י, יד, סג, ס"ח; עמנואל, מצבות שאלוניקי, ב, עמודים 770–798; יערי, שלוחי ארץ ישראל, עמודים 604–605].

רבי יעקב ן' חביב

היה חכם מובהק ומורה צדק ורבה של גליפולי. התכתב ונהל משא ומתן עם הגאון רבי חיים פאלאג'י, מחידו"ת בהלכה ראה בספר 'חוקות החיים' חושן משפט סימן נח, וסימן ס', ובראש התשובה כותב הגר"ח עליו תארים אלו:

'דברי פי חכם חן אמרי בינה. מדי אביר יעקב מר דיינא ממנו יתד ממנו פינה. רב חביבא ורב המופלא רבה אילנא בנן של קדושים היושבים ראשונה כמהר"ר יעקב בן חביב נר"ו יורה יורה ידין ידין... יאיר הרב הפוסק נר"ו... בספר 'צדקה חיים' דרוש כז דף צ"ה ע"א כותב הגר"ח פאלאג'י בזו הלשון: 'הצדיק אבד, הרב המופלא, כמהר"ר יעקב ן' חביב מזרע המלוכה והוא עצמו רב מומחה ופקיע, ודן דין אמת לאמיתו'.

בספר 'חוקות החיים' סימן מ"ה, דף נ"ה, החביב"ף מסכים לפסק שלו, כמו כן גם בסימן נ"ח דף פ"ה בהלכות מתנה, החביב"ף מסכים לפסק דין שלו, וגם בסימן ס"א החביב"ף בתשובתו מסכים לפסק דין של רבי יעקב ן' חביב זצוק"ל. רבי יעקב נפטר בשנת תרכ"ד [1863] ונטמן בגאליפולי.

רבי יעקב ן' נעים

'משכנות יעקב'

הגאון רבי יעקב ן' נעים – אב"ד ור"מ דק"ק איזמיר היה בין רבניה המפורסמים של העיר איזמיר במאה הי"ז, מצאנו את רבי חיים בנבנשת הנודע בספרו "כנסת הגדולה", ואת רבי אהרן לפפא, מחבר שו"ת "בני אהרן". עם פטירתם מצאנו את רבי שלמה הלוי ורבי יעקב ן' נעים [להלן: ריב"ע] חתומים על הסכמה משנת תמ"ד[287] ומסתבר ששניהם שימשו ברבני העיר לפחות באותה העת, ואולי אף קודם לכן. ריב"ע שימש כרב הכולל בעיר איזמיר עד פטירתו

287. "עבודת משא" לרבי יהושע אברהם יהודה, שאלוניקי, תר"ו, דף כו ע"ב, סוף סימן ט.

בתאריך א"ך אדר שנת תע"ד[288], לא זכה להדפיס בחייו את תשובותיו וחידושיו. ריב"ע, שהיה חתנו של רבי אהרן לפפא, נתעסק בהבאתם לדפוס של כתבי חותנו. בהקדמתו ל"בני אהרן", איזמיר, תל"ד, עמד ריב"ע על חלקו בהגהת הספר "אני עני הגהתי כדי שני שלישי הספר". כמו כן התפלל שם ריב"ע כי הציבור יזכה לראות את "שאר ספירי ספריו כי רבו שיטות על כמה מסכתות וחידושין על ה' הרי"ף והר"ן, וגם הביאור הגדול על רוב ספר רבי ירוחם ז"ל, כי בעונותינו לא הספיק לגמור הדבר עד שנתבקש בישיבה של מעלה וגם שאר ספרי תשובותיו ויעזרנו על דבר כבוד שמו להוציאם לאויר העולם".

גם ריב"ע לא זכה להדפיס את יצירותיו בחייו. ספר דרשותיו "משכנות יעקב", נדפס לאחר פטירתו, בשאלוניקי, שנת תפ"א[289]. בספר זה נמצאות דרשותיו על התורה, ולעתים משולבות בו גם דרשות על שבתות מיוחדות[290]. אחד מתפקידיו של הרב הכולל היה לדרוש בציבור בשבתות מיוחדות[291], כגון שבת תשובה, שבת כלה, שבת הלבשה, ועוד. כיון שלא נמצאות בספר דרשות לכל השבתות הללו, מסתבר כי אין לפנינו אוסף שלם של הדרשות שדרש ריב"ע. ואכן יש דרשות שנאמר בפירוש כי הן רק חלק מדרשה[292], או דרשות קטועות[293]. מאידך גיסא, נמצא בסוף הספר קונטרס צניף מלובה, שהוא קונטרס בפני עצמו, הדן בעניני כבוד מלך וכד'.

הספר נערך לדפוס על ידי תלמידו של ריב"ע, הוא רבי אברהם ן' עזרא, ששימש רב הכולל אחריו. כך אנו קוראים בשער הספר: "ואפיריין נמטייה להחכם... כמה"ר אברהם ן' עזרא נר"ו תלמיד של הרב המחבר זלה"ה אשר טרח ויגע בגלילי אור אצבעותיו לסדר הדרושים שהיו מפוזרים הנה והנה ענייניים מופרדים והחזירם וסדרם וקשרם" וכו'. אף מצאנו כמה מהגהותיו בתוך הספר[294]. הדרשות האמורות בספר ראויות לעיון מכמה פנים, ואף ניתן לדלות מהן פרטים היסטוריים וביבליוגרפיים, אלא שאין הדבר מעניננו במקום זה. אנו רוצים עתה לדון רק בנושא אחד הנלמד מהן, והוא יחסו של ריב"ע לקבלה ולשבתאות.

השפעתו של משיח השקר שבתי צבי על חכמים ועל המון העם ידועה ומפורסמת היא. גם לאחר המרתו של שבתי צבי (ט"ז אלול תכ"ו), וגם לאחר מותו (יום כפור תל"ז), עדיין היתה השפעתו עזה מאד. רוב המקורות המלמדים כן טמונים בכתבי יד, ומשום כך לא נודעה השפעה זו לאשורה בראשיתו של המחקר על שבתי צבי. אולם עם פרסום מחקרו של פרופ' מאיר בניהו על התנועה השבתאית ביוון, הדן במיוחד בשאלוניקי[295], בו נחשפו מקורות רבים מכתבי יד, הוברר ממדיה של השפעה זו. פן אחד של השפעה זו היה העיסוק והלימוד בחכמת הקבלה על ידי החכמים והמון העם. סביר היה להניח כי בעקבות האירועים סביב שבתי צבי, יפסק או

---

288. ברשימה הנ"ל עמוד 144, אות טו, כתוב: –הרב הכולל החסיד העניו כמוהר"ר אהרן לפפא ז"ל בעל ספר בני אהרן כ"ו אייר ש' התכ"ו". התאריך מקוים גם על ידי האמור בהקדמת ריב"ע לספר "בני אהרן": "ואחר עבור ארבעה שנים מפטירתו [של רבי אהרן] שנת להכין אותה ולסעדה במשפ"ט לפ"ק.. וראה עוד במאמרי "לתולדות הרב שלמה אלגזי והדפסת ספריו – והמסתעף מזה". עלי ספר ד' [תשל"ז], עמוד 120. הערה 22.

289. בספרי חכמי הדור מצאנו מתורתו. תשובות שלו נמצאות בספר אבק דרכים לרבי ברוך קאלומיטי, שאלוניקי. תקע"ד, דרך שלום, סימנים ט, י, יא. וכן בשו"ת ח"ב לרבי חיים בנבנשת, קושטא. צ"ג. סימנים לד, מב. דברי תורה בשמו נזכרים בספר שנות חיים לרבי חיים חזן, ויניציאה, תנ"ג, דף רכ ע"ג. וכן בספר פני שבת לרבי ישראל יעקב אלגזי, איזמיר, תקכ"א. דרוש לחג הפסח, דף כג סע"א: "וזה שמעתי מפי קדוש מדבר הרב כמהר"ו ן' נעים ז"ל היה מפרש" וכו', ובעוד ספרים.

290. מז ע"ב: "דרוש להלבשה בסדר מקץ", נא ע"ג: "דרוש לבנין הק"ק וסדר מק"ץ". קל ע"א: "דרוש לשבת הגדול".

291. ראה מאיר בניהו, מרביץ תורה, ירושלים, תשי"ג, עמוד מו; ש' עקשטיין, חייו יצירתו והשפעתו של רבי חיים פאלאג'י דיסרטציה, ישיבה אוניברסיטה, 1970, עמוד 12, ובהערות שם.

292. דף קפב ע"א: "דרוש לס' שלח לך ושייך גם כן להספד קצת ממה שדרשתי על שמועה לא טובה באה מא"י מפטירת הרב החסיד מהר"א אמיגו ז"ל", ועוד.

293. כגון דרוש לחג הסוכות, דף רטו ע"ב: "עד כאן נמצא", ועוד.

294. דף י' ע"ג; "אמר אברהם א' מתלמידי הרב המחב' ז"ל". וכן בדף ס' ע"ג, סד ע"ד, ועוד. בדף פא ע"ב הוא פותח את הגהתו בלשון; "אמר הצעיר עבר אברהם". והוא הוא במוכח מחתימתו בהקדמתו לספר.

295. ספונות, ספר יד [ספר יוון – כרך ד], התנועה השבתאית ביוון, מוגש

יופסק העיסוק בחכמת הקבלה ובצפונותיה, או לפחות לא יהיה עיסוק זה נחלתם של רבים. אבל לא כן היה בשאלוניקי. חכמי העיר לא יצאו כנגד העיסוק בקבלה, ולא עשו דבר כדי למנוע את התפשטותה, והתפשטותם של מנהגים הקשורים בה. חכמים מקהילות אחרות אף מצאו בשאלוניקי מקום נוח להדפיס בו את ספריהם העוסקים בחכמת הנסתר. ולא זו בלבד אלא שהיו מחכמי שאלוניקי שאף יצאו ללמד זכות על העיסוק בקבלה ובסודותיה[296] בניהו דן גם בקשרים שהיו בין איטליה ושאלוניקי בתקופה זו, אבל לא עסק במקומות נוספים, שהרי תחם עצמו לעסוק רק ביוון.

מעניין היה לבדוק את הנושא האמור בעיר מולדתו של שבתי צבי, היא העיר איזמיר. גם בניו היו חכמים חשובים ומחברי ספרים. דבר שאין צריך לומר הוא שעסקו בה בקבלה. יתירה מזו, כה הודפס לראשונה, בשנת תצ"א–תצ"ב, הספר "חמדת ימים" הבנוי רובו ככולו על אדניה של חכמה זו. והנה כיון שרבי יעקב ישראל אלגזי כתב הקדמה לספר זה, וכיון שספר זה נקשר עם השבתאות, היו שרצו לומר שרי"י אלגזי חלילה קשור לשבתאות. ולא עליו לבד אמרו כן, אלא על חכמים נוספים באיזמיר[297] הן אמנם מצאנו קשר בין המקובל רבי מאיר ביקייאם שהיה מחכמי איזמיר, לבין חכמי שאלוניקי הקרובים לשבתאות, ואף מצאנוהו מדפיס בשאלוניקי את ספריו בקבלה, אבל אין הוכחות מוצקות לומר כן על שאר חכמי איזמיר. הרי ברור שלא כל חכם שעסק בקבלה השתייך לזרם שבתאי.

נעיין עתה מעט בדברי ריב"ע בספרו "משכנות יעקב", ונראה מה בפיו על העיסוק בקבלה. על קדמות חכמת הקבלה ועל חשיבותה הוא כותב כדברים האלה [דף קנט ע"ג]: "עם מה ששמעתי בשם חכמי האמת, כי כל המצות יש להם שורש בי' ספירות ובודאי כי לא דבר רק הוא, דתורתינו הקדושה יש בה פרד"ס, והסוד רומז בדברים עליונים והמה נפלאו ממנו, ואמנם דבר פשוט כי אשר דבר פי ה' אליו הוו נהירין ליה שבילי שמיא כשבילי דנהר דעה[298] כי אין הנבואה שורה אלא על חכם בו' [נדרים לח, ע"ש], ומזה הטעם אבותינו הקדושים שהשיגו מעלת הנבואה לא נעלם מהם מעשה כראשית ומעשה מרכבה, והיתה חכמת האמת ברורה אצלם כשמש בחצי השמים, וכמו שנמצא בספרים, כי היתה מקובלת בידם פה אל פה עד אדם הא' ע"ה שקבלה מרזיאל המלאך, וא"כ אחר שהיתה ברורה אצלם חכמה זו מעצמם היו מבינים התורה, כאלו תאמר ענין היבום הוא רמז לענין נפלא, והם ידעו הסוד, וממילא ידעו הפשט, ולזה היו שומרים התורה".

רבי יעקב ן' נעים הביא בדבריו כמה פירושים הקשורים לקבלה, או המבוססים עליה. לדוגמה: "וטעם הדבר ראיתי לו רמז בספרי המקובלים ואני עני קיימתיה מדעתי קודם ראותה" [משכנות יעקב דף קט ע"ד], או: "ואמרו בשם חכמי האמת" [שם קכג רע"ד], ועוד[299] אבל יש והביא פירוש עפ"י הקבלה, ולא האריך בו אלא הוסיף: "ואין לנו עסק בנסתרות רק התורה ניתנה לידרש בפרד"ס" [שם ריב ע"ב], גם מצאנו שהקדים דברי הצטדקות טרם שהביא פירוש המבוסס על הקבלה, ואף בקשת כפרה, אם ח"ו שגה בפירושו. וכך כתב: "עם כי[300] לא למדתי חכמה ודעת קדושים כפי מה ששמעתי מפי סופרים ומפי ספרים אכתוב ברמז ואם שגיתי ה' הטוב יכפר בעד" [שם קיג ע"ב]. וכעין זאת כתב במקום נוסף [שם ריט ע"ד].

לגרשם שלום במלאת לו ע"ה שנה, ירושלים, תשל"א–תשל"ח.

296. ראה על כל האמור בספרו הנ"ל של בניהו, שער חמישי. עמוד קפא ואילך.

297. ראה יעקב ברנאי, לתולדות השבתאות ומקומה בחיי היהודים באימפריה העות'מאנית", פעמים 3 [תש"ם], עמודים 62–65. הוא חזר על כך גם בספרו, יהודי א"י במאה הי"ח. ירושלים, תשמ"ב, עמודים 75–86, ואף הגדיל שם את רשימת החכמים הקשורים לשבתאות. אמנם נראה לי כי הפריז יתר על המדה, והרמזים שהביא להוכחת דבריו אין בהם כדי הוכחה.

298. מליצה על פי דברי שמואל, במסכת ברכות, נח ע"ב: "נהירין לי שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא".

299. ראה דף קמח ע"ד, קמט סע"א [וכמ"ש המקובלים... והאלי"ת יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות], קעח ע"ג, קפב רע"א, ריב ע"ב ד"ה והן עתה.

300. מצוי הרבה בספרות הרבנים במשמעות של: אם כי, ראה לדוגמה בהערה הבאה.

והנה מצאנו בדברי רבי יעקב ן' נעים התיחסות אל האמור לא כמדבר אל עצמו ועל עצמו, אלא כמוכיח את בני דורו. אלו דבריו [שם רסו ע"ב]:

"והזהירם האל ית' לא בשביל שהשגתם השגות הרבה תהיו סוברים ח"ו שיש אלוהו"ת הרבה... רק תדעו כי ה' אחד והשגתכם כפי מעלתכם וז"א כאן אם תראו את ה' ועבדתם אותו, כי ליראה מבוא גדול בענינים אלו, לא כאלו המהבילים נמצאו בדורנו מחבלי כרם ה' צבאות ובוזי דבריו, כי אמר יאמרו לאשר לא חלק לו בבינה תתפללו בכונת מדה זו, ובברכה זו תתכוונו למדה זו ובברכה זו לזו, ומי שלא נגה עליו אור התורה הקדושה וקדמה לו יראתו יתברך ולא שבע כריסו מהתלמוד הקדוש המאיר לארץ ולדרים יבוא לחשוב מחשבות רעות ולהאמין בשילוש ובעשירות ח"ו, אוי לנו מיום הדין, עם כי[301] לפי דעתי אלה הרשעים יש"ו [=ימח שמם וזכרם] טינא יש בליבם והם אינם מאמינים בעצם ובראשונה בעילת העילות ומראים טלפים כחזיר ומסיתים ומדחים את המון העם בשקריהם ובפחזותם להפוך קערה על פיה ימחו מספר חיים, כי באמת ענינים אלו לא ניתנו לידרש ברבים ואפילו ליחידים אם לא קדמה להם חכמה ויראת שמים... כל שכן אלו המטיפים ליין ולשכר כראש כל פינה, והלואי יזהרו מגזל וחמס ... ואין בידינו למחות כי על כן גדלה צעקתינו את פני ה', יבוא בעל הכרם ויכלה את קוציו".

ברור כי דברים אלו אמורים כנגד לימוד חכמת הקבלה להמון העם, וכנגד מנהגים מסוימים בתפילה הנובעים מסודותיה[302]. רבי יעקב ן' נעים תוקף גם את המלמדים חכמה זו. לדבריו מלמדים אלו עצמם חשודים שאינם מאמינים כהלכה, ואף חוטאים בענינים אחרים. כמובן יש מקום לומר כי אנשים אלו משתייכים גם למסגרת שבתאית כלשהיא, וגם על כך יצא זעמו של רבי יעקב ן' נעים. אולם אין לנו ראיה ניצחת לומר כן.

אמנם דומה כי בקטע שנביא עתה, אנו שומעים בבירור כי אנשים אלו נמנו עם חוגי השבתאים. אלו דברי רבי יעקב ן' נעים [דף קסח ע"א]:

"ובפרט בסודות התורה, וחכמת האמת הישרה, יראת ה' טהורה, כי רב מאד מחנה קדושתה, ומזקנים נתבונן... ולא בזמננו זה נמצאו בינינו חנפים ישורו בפח יוקשים קוצצים בנטיעות, מחבלים כרם ה' צבאות, רבים חללים הפילו ועצומים כל הרוגיהם, מתגאים בטלית שאינה שלהם, להפוך קערה, והיה להם לזרה, חכמת התלמוד ספרי וספרא, ותמיד כל היום ולילה לא ישקוטו לעשות כונים, לדבר לשון הרע על בוראם כפי אמונתם הכוזבת, ועליהם ועל שומע דבריהם נא'[מר] כי דבר ה' בזה, ונא' את ה' הוא מגדף, ימחו מספר חיים, וכל מי שיש בידו למחות ואינו מוחה ישלם ה' פעלו וכל ישראל נקיים, ומרוב שיחי וכעסי דברתי ביני לבין קוני, כי אל אלהי"ם יודע אני קטן הכמות ואיכות ואין בידי למחות, ודיין אמת ישפוט אמת מהרה חושה לכבוד תורתו ואמונת משיחו משיח אלהי יעקב. וכבר הייתי רוצה לפרש סוף מזמור פ"ט שנתקשו בו המפרשים, עד שכתב הראב"ע ז"ל שהיה חכם גדול בספרד שלא היה קורא סוף מזמור זה[303] ומה נעשה והפרטים לא תקיף בהם הידיעה, שאם היו יודעים החכמים האלה ז"ל דברים הרעים, ומיקרי זמננו היו מפרשים אותו על זמנינו זה, כי אין ביזיון גדול למשיח כן דוד בהיותו בפה ריקים ופוחזים בני בליעל ונשים דווה, וכל הרוצה למלא ידו והיה נביא ללא אלהים, וה' הטוב יכפר בעד. ולזה הייתי רוצה לפרש סוף המזמור הזה ואין לי פנאי... הטוב טוב בחכמה זו, שלא ללומדה אם לא מפי רב מובהק ומוסמך בחכמה זו איש מפי איש לפחות עד האר"י ז"ל, כי אם יחשוב האדם כבר הבינותי בדעתי, שגה ברואה פקו פליליה כמו שאירע לאלו".

גם כאן התקיף רבי יעקב ן' נעים את האנשים העוסקים בחכמת הקבלה, ומזניחים את לימוד התלמוד. גם כאן הוא אומר שהם

---

301. ראה הערה קודמת.

302. בספר זה יש מעין ראשי פרקים המודפסים בגליון. בתחילת קטע זה נדפס: "תרעומת על המצפצפים בקבלה ומתנאים [עדיף: ומתגאים, כמו שכתוב בקטע הבא. אבל גם זה נוסח מובן] בטלית שאינה שלהם".

303. לפנינו בראב"ע בפסוק ב: "והיה בספרד חכם גדול וחסיד וזה המזמור היה עליו קשה ולא היה קורא אותו".

מתגאים בטלית שאינה שלהם, ומפיצים דעות כוזבות. גם כאן התנצל על שאינו יכול למחות בידם. אלא שבקטע זה אנו שומעים דברים נוספים, הקשורים עם המשיח. רבי יעקב ן' נעים מבקש כי ה' יפרע מאנשים אלו "לכבוד תורתו ואמונת משיחו". הוא ממשיך ומספר כי משיח בן דוד נזכר בפי אנשים ונשים שאינם הגונים. אין ספק כי המדובר כאן באנשים הלומדים קבלה, ומשתמשים בצפונותיה ללמוד וללמד על ענינים שונים הקשורים במשיח. כיון שאנו יודעים שדברים אלו נאמרו במקום ובזמן שבו היתה לתנועת השבתאות השפעה גדולה, הרי ברור שבדברים אלו רמז רבי יעקב ן' נעים לאנשים שהלכו שבי אחר השבתאים. נמצא כי ההתנגדות ללימוד ועיסוק בקבלה אינה נובעת רק ממניעים "רגילים", אלא גם מהפחד שכתוצאה מעיסוק בה ישפעו האנשים ויתפסו לשבתאות.

עתה עלינו לברר מתי, ולאיזה ציבור, אמר רבי יעקב ן' נעים את דבריו. דרשותיו של ריב"ע נאמרו ברבים. הדבר ברור הן מצד תפקידו בהיותו הרב הכולל, והן מצד אופי הדברים שנאמרו. גם בהקדמה. לספר משכנות יעקב, שנכתבה על ידי תלמידו רבי אברהם ן' עזרא, שהיה הרב הכולל אחריו, אנו קוראים: "כל פרשה שנאמרה בהקהל מידי שבת בשבתו בין הערבים זמן קהלה לכל אמרה... כתחלה בק"ק גברת יע"א אחרי כן תקע את אהלו בק"ק אלגאזי יע"א, ועל ידי שספר זה יפה נדרש בב' בתי כנסיות הללו הבי קרא שמו משכנות יעקב". סביר איפוא שגם הדברים שאמר כנגד העיסוק בקבלה נאמרו ברבים. הרי הוא מלמדנו שיש חובה למחות כידם ולמונעם מלעסוק בבך, וא"כ הוא עושה זאת בעת דרשתו.

אמנם מאידך גיסא רבי יעקב ן' נעים אומר: "ומרוב שיחי ובעסי דברתי ביני ובין קוני", ואם אין כאן מליצה גרידא, אפשר שאתה שומע מכאן כי דברים אלו לא נאמרו בציבור[304] בנוסף לכך גם כאן וגם בקטע הקודם הוא אומר שאין בידו למחות, ואף שאפשר לומר כי כוונתו לומר שמחה, אלא שמחאתו לא פעלה, פשוטם של דברים אינו כן, אלא אתה שומע מכאן שאכן אין הוא יכול למחות. יש לזכור כי שני חכמים גדולים שהיו קרוביו של ריב"ע, סבלו בצורה זו או אחרת ממלחמתם בשבתאות. חמיו של ריב"ע, רבי אהרן לפפא, שיצא בתוקף נגד שבתי צבי, הודח ממשרתו כרב, ואף הוכרח לעזוב את איזמיר לתקופה מסוימת[305] אף רבי שלמה אלגזי, שהיה חמיו של רבי אהרן לפפא, עזב את איזמיר מאותה סיבה[306] שתקדימים אלו השפיעו גם על דרך פעולתו של ריב"ע בענין השבתאות. לאמר, דברים אלו לא נאמרו בציבור.

למדנו שחכמי איזמיר עסקו בקבלה, ויתכן שאף שילבו בדרשותיהם פירושים שיסודם בחכמה זו. כן נוכחנו לדעת כי העיסוק בקבלה הקיף שכבות רבות בציבור. אולם חלק מן העוסקים בה לא עסק בכך לשם שמים, אלא למטרות שונות לגמרי, בה; מטרות משיחיות ושבתאיות.

כל האמור כאן על הנעשה באיזמיר, הוא רק על יסוד האמור בספר משכנות יעקב. ברוב כתבי חכמי הדור שנדפסו אין אנו מוצאים התיחסות מרובה לשבתי צבי והמסתעף ממנו, ויש מעין קשר של שתיקה בנושא זה[307].

לפיכך נראה לי כי יש חשיבות לפרסום דבריו של ריב"ע, ואין לנו אלא לצפות לגילוים של מקורות נוספים.

על מצבתו חרות: "הרב הכולל כמוה"ר יעקב ן' נעים בעל ספר משכנות יעקב, א"ך אדר ש' התע"ד (מצבות רבני וחכמי איזמיר", עמוד

304. העובר על הספר רואה כי יש בתוך הדרשות משפטים, ויתכן גם קטעים, שברור כי נוספו ע"י המחבר מאוחר יותר, כגון: "והארכנו בזה כדרוש פלוני". והרבה הפניות בכגון זו. יש והערותיו נוספו בגליון כמו בדף קנח ע"א, אבל בדרך כלל נראה שההוספות נדפסו בסוף דבריו. לכן, לא מן הנמנע שיש בספר קטעים שלא נאמרו ברבים אפשר איפוא שגם הפירושים של ריב"ע שנאמרו על יסוד חכמת האמת, לא נאמרו ברבים, אלא נכתבו בלבד.

305. ראה ד' תמר, "מחלוקת רבי חיים בנבנשת ורבי אהרן לפפא", תרביץ מא (תשל"ב), עמודים 411–423; י' ברנאי, "לזיהוייה וגלגולה של שו"ת בעניני שבתי צבי", מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, ב' (תשמ"ב), עמודים 118–131. וראה גם בציון שבהערה הבאה.

306. ראה ג' שלום, שבתי צבי, ת"א, תשי"ז, עמודים 336–337, ובציונים שבהערה הקודמת.

307. ראה גם פתיחתו של ברנאי במאמרו הנזכר בהערה 20.

143, אות מ].

"מחנים", רבעון למחקר להגות ולתרבות יהודית על הקבלה ותורת הנסתר, ירושלים תשנ"ד, התולדות מאת י"ש שפיגל

רבי יעקב עוזיאל 'כוכב מיעקב'

רב מרבני דורגוטלו קסאבה שבטורקיה. מתואר בהסכמת ספרו "כוכב מיעקב" ע"י הגאון המופלא רבי אברהם פאלאג'י זלה"ה בזה הלשון: "הרב העצום מוהר"ר... חיליה לאורייתא, ותוכו רצוף... שמעתתא". חיבר ספר: "כוכב מיעקב" כולל חשבון תקופות ומולדות, מזמן בריאת העולם עד שנת התש"ו, אזמיר תרנ"ג.

רבי יעקב עלי

ממונה בבית דין איסור והיתר של קושטא באייר תקצ"ד [יוני 1834] וטבת תר"ז [דצמבר 1846], ומרבני העיר המאשרים פסק דין של ממוני או"ה בטבת תרי"ז [ינואר 1857]. כיהן כדיין בשנים תרט"ו [1855] – תרכ"ד [1864], וכן חתום עם רבני העיר באייר תרכ"א [1861] על הוראת מנהג. חתם באב תרכ"ב [1862] על הסכמה לשו"ת "יבא הלוי" מאת רבי יוסף הלוי. בתעודה משנת תרכ"ד [1864] נזכר בין שלושת הרבנים החשובים בקהילה.

היה מבין הרבנים שהסכימו על ספרו של בעל ה"שדי חמד" ספר "מכתב לחזקיהו".

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 89

רבי יעקב עליון

מחכמי ורבני קושטא. הוא חתום על ספר "מלאכת שלמה" [קמחי] עם הרבנים נסים יעקב בבר דוד, ורבי חיים משה פ'ראנסיס.

רבי יעקב עמרון

מרבני קושטא. שוחט בודק במתא. הוא חתום על כתב סמיכה להחכם השלם כמה"ר רבי יצחק אלגאזי זלה"ה.

רבי יעקב פאלאג'י

הגאון הגדול, בקי בחדרי תורה, כמעיין המתגבר וכנהר שאינו פוסק משנתו קב ונקי רבי יעקב פאלאג'י זצוק"ל מגדולי חכמי איזמיר. ואביו של הגאון הקדוש רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל. בהספד שנשא עליו נכדו, הגאון רבי אברהם פאלאג'י, כתב עליו כדברים האלה:

'וזכה להיות חתן המלך הגאון הגדול [החקרי לב]... ומקטנותו עמד ושימש לפניו ותורתו אמת היתה בפיהו מה ששמע מרבו דכמעט גדולים חקרי לב היו כמאן דמנח בכסתיה נקי בהן בכל מקום ששואלין אותו' [ברך את אברם, סדר מסעי, דף קסד].

רבי רפאל אשכנזי ורבי דוד אמאדו מרבים בציון שבחו[308]. רבי יעקב היה חתנו ותלמידו[309] של ה"רב הכולל" ליהדות איזמיר, רבי רפאל יוסף חזן, הידוע גם בשם "החק"ל", על שם חיבורו הגדול שו"ת "חקרי לב"[310]. החק"ל היה ראש ישיבת "בית יעקב רבי"

308. בהסכמתם ל"לב חיים", חלק א': "חוטר מגזע חד מן קאמיא, מבני עליה, כליל תפארת, כולו כהדר"ת, זקן ויושב בישיבה, לארכה ולרחבה, מעלת החכם השלם והכולל סיני בקדש אין גומרים עליו את ההלל..." ועוד ועוד.

309. רבי חיים דוד חזן, "ייטב לב" [איזמיר תרכ"ח], דרוש כ"ג, דף ל"ז: "אשר יצק מים על יד... מרן אבא [היינו, החק"ל]... כי כל ימיו תמיד תהלתו בפיו והיה משתעשע שזיכהו ה' לעמוד ולשמש לפני הגאון אבינו... מר חמיו". ועיין "חלקם בחיים", דרוש א' להספד, דף א'.

וראה בספר "נשמת כל חי", ח"א, יו"ד, סוף סימן ס"ג, בתשובה שהביא החבי"ף מאביו, ושם כינה רבי יעקב לשני הרבנים, הרב יצחק מאייו והרב יוסף חזן, "מורי ורבי".

310. ספר "חקרי לב", שו"ת על ד' הטורים, נדפס בשאלוניקי וליוורנו בין השנים תקמ"ז–תקצ"ב. עוד מספריו: "מערכי לב", דרושים, שני חלקים [שאלוניקי, תקפ"א–תקפ"ב]; "קונטרס הזכרונות", נדפס בסוף ספר "ישרי לב" לבנו, רבי חיים דוד חזן [איזמיר תר"ל]. ועיין רבי אליהו חזן [נין החק"ל], "זכרון ירושלים" [ליוורנו, תרכ"ד], עמוד 133;

באיזמיר[311] ובישיבה זו ישב רבי יעקב יחד עם אביו רבי חיים פאלאג'י הראשון ועסקו בתורה[312]. רבי יעקב התיחס בהערצה גדולה לחמיו החק"ל כתלמיד לפני רבו ובהספדו הוא אומר[313]:

"כי מיום שעמדתי על דעתי לא זזה ידי מתוך ידו וקיימתי גדולה שימושה בעבד לפני אדוניו ובתלמיד לפני רבו ובבן יכבד אב וזיכהו ה' דרובי תורתו העתקתי על ידי והיה רבי מובהק ויעקב בחר לו להיות חתן המלך".

גיסו, רבי חיים דוד חזן, בנו של החק"ל, מספר עליו שהיה:

"פלפלא חריפא שלם בכל מידות טובות... בקי בחדרי תורה... והיה משתעשע שזיכהו ה' לעמוד ולשמש לפני... מר חמיו [החק"ל]... והיה לנו לעינים ברוב בקיאותו"[314].

רבי יעקב פאלאג'י לא מילא כל תפקיד רבני רשמי בעיר, ובכל זאת היה עוצם גדולתו בתורה מפורסם ברבים, פנו אליו בשאלות ממקומות הרבה[315] והשתתף עם חכמי ורבני איזמיר בכתיבת שיטה על מסכת שבועות[316], ובן כתב חידושים על הרמב"ם[317]. חיבה יתירה נודעת היתה לרבי יעקב פאלאג'י לספר הזוהר, והיה בקי בו עד מאד. הוא היה נוהג גם בדברי תורה להסתמך על הזוהר ומאמת אותם על פיו. בעיקר הסתמך בעניני תפלות על פירושי הזוהר[318]. הוא חיבב מאד את ספרי המקובלים והיה לומד והוגה בספריהם יומם ולילה, ובמיוחד בסידורי תפילותיהם. מאד היה מחבב את התחינות השונות שנתחברו על חורבן בית המקדש ועל האהבה לציון[319]. רבי חיים פאלאג'י בנו מעיד על חסידותו של אביו ועל זהירותו בשמירת תענית חלום[320]. הוא היה איש תקיף בדעתו[321], קנאי ומוכיח לרבים[322] ולא היה נוהג להתערב עם אנשים[323].

רבי יעקב החזיק ביד בנו הגאון רבי חיים פאלאג'י, ותמך בו כדי להסיר מעליו את דאגת הפרנסה ולאפשר לו לעסוק בתורה מבלי מפריע, וכפי שמעיד רבי חיים:

רבי שלמה חזן, "המעלות לשלמה" [נא אמון, תרנ"ד], מערכת גדולים, אות י', מס' כ"ד; גאון, שם, עמוד 251.

311. על מינויו של החק"ל כרי"מ, ראה מ.ד. גאון, שם, חלק ב', עמוד 250. על הישיבה "בית יעקב רבי", ועל העשיר והנדבן רבי יעקב רבי שבנה את הישיבה ושגם דאג לקיומה, "לב חיים", חלק א', הקדמה; "תוכחת חיים", חלק ב' [שאלוניקי תרי"ג], סדר פקודי, דף קל"א; שם, חלק ג' [שאלוניקי תרל"ד], סדר בלק, דף פ"ט; "כף החיים", סימן ל"ו אות פ"ג.

312. החק"ל, "מערכי לב", חלק א', דרוש ל"ח, דף פ': "זרע ברך זה חתן הד"ר פרי עץ הדר החכם השלם יעקב בחר לו יה".

313. "חלקם בחיים" לבנו, בדרוש כ"ד להספד, דף נ"ט ע"ג. ראה "כף החיים" [שאלוניקי תרי"ט], סימן ט"ו אות פ"ד, עדותו של רבנו שמצא בבית המדרש מספרי החק"ל ושהיה רשום בגליון הספר מדברי אביו.

314. רבי חיים דוד חזן, "ייטב לב", דף ע"ז; "חלקם בחיים", דף נ"ט ע"ג; "כף החיים", סימן ט"ו, אות פ"ד.

315. החק"ל, "מערכי לב", שם; רבנו בספרו "חלקם בחיים", דף א' ול"א. ושם דף ק"ד מציינו "הרב הכולל אבא מארי"; אפ"י "כרך את אברהם" [שאלוניקי, תרי"ז], דף קס"ד.

316. "עיני כל חי" [איזמיר תרל"ח], דף קל"ב; אפ"י, "שמע אברהם" [שאלוניקי תר"י], דף קנ"ב ע"ד.

317. "חיים ומלך", פתח בית המלך [הקדמה].

318. ראה "לב חיים", חלק ב' [איזמיר תרכ"ט], או"ח סימן רבי, דף ק"ל ע"א; "חיים לראש" [איזמיר תרי"ב], אות י', דף מ"ט ע"ב.

319. החבי"ף, "לחיים בירושלם", דף ע"ד ע"ב, עדותו של אפ"י.

320. בספר "נפש חיים" [שאלוניקי תר"ב], מערכת ב' אות נ"ט, דף ל"ב ע"ב: "זה היה דרכו דרך הקדש תמיד כל הימים". ומציין שם המקור בספר הזוהר להתנהגותו של אביו. לנוהג זה אצל הספרדים לנשק ידי רבנים, עיין רבי חיים חזקיה מדיני, "שדי חמד", כרך חמישי, עמוד 227; גם רבנו התנגד לנוהג זה, וראה "חיים ושלום", חלק ב' [איזמיר תרל"ב], סימן י"ז, דף ע"ט ע"ג; "כף החיים", סימן ח', אות ד'; עדות אפ"י, "צואה מחיים", אות י"ט, דף ד' ע"א: "לב חיים", חלק א', סימן ס"ה, דף פ"ב ע"ג.

321. בספר "חלקם בחיים", דרוש א', דף ב' ע"ג: "דהכל יודעים דהיה קנאי כשהיה רואה דבר שאינו הגון להיות מוחה וירעם בקולו קול גדול לגעור בו אשר לא ישא פנים לזקן ונער... לעשיר ולאביון".

322. בספר "מועד לכל חי", סימן י', אות ל"ה: "וזה דרכו דרך הקדש דלבית שהיה נבנס להיות מסתכל באמת הבנין זכר לחרבן אם היה עשוי כדינו, ואם לא, היה גוער להבעל הבית מדוע ככה עשות והיה מפציר בו עד שהיה מתקנו". וראה עוד שם, סימן ט' אות י"ב.

323. "חלקם בחיים", דרוש א', דף ב', י"ג: "ומעולם לא נטפל בשום ענין שבין אדם לחברו כלל וכלל... ולא יצא חוץ מביתו בחברת בני אדם

"כי כל הימים אמר אלי, בני, אתה עסוק בתורה ואשימה עיני על המחיה ועל הכלכלה"[324].

קשר רוחני אמיץ היה קיים בין רבי יעקב לבין בנו, בסגלם לעצמם את דרכי המקובלים והנהגתם, ואכן רואים אנחנו שהתקיים משא ומתן תורני בין האב לבין הבן. את השקלא וטריא הזאת מזכיר בנו לעתים קרובות בהביאו את קושיותיו ותירוציו של אביו[325]. ובנו נהג לרשום את דברי אביו לעצמו לזכרון[326], ועל ידי כך הציל חלק מתורת אביו במקרא ובהלכה שלא תשתכח, כי רוב דברי תורתו של רבי יעקב נשרפו בשריפה הגדולה שפרצה באיזמיר בשנת התר"א [1841][327]. רק חלק מתורתו נתפרסם בספרי בנו[328]. הוא האריך ימים עד שזכה ללמוד בצוותא הוא, בנו ונכדו רבי אברהם[329]. רבי יעקב נפטר בראש חדש אב, שנת תקפ"ח [1828], בהיותו בן שמונים ושש[330], ונספד על ידי רבנים חשובים בני דורו[331] ובמלאת חדש לפטירתו הספידו גם כן בנו[332].

ואלו הם חלקי הדברים שכתב עליו בנו הגר"ח:

'...הודי והדרי, הרב אב"י העזרי הכ"מ. והוא היה גבור חיל במלחמתה של תורה ועל הכל דלא עבר עליו חצות, גם קיץ גם חורף, וישכם יעקב. והיד קורא בספר הזוהר בהתלהבות גדול, ולפעמים היה נותן את קולו בבכי, והכל קול יעקב היה מעורר אותי לקום... כולי עלמא ידעי דהוה גברא רבה, פרוש מאהבה בד קודש, ומעולם לא נטפל בשום ענין שבין אדם לחבירו כלל וכלל.. דהיה קנאי גדול בשהיה רואה דבר שאינו הגון, להיות מוחה, וירעם בקולו קול גדול לגעור בו... לא ישא פנים לזקן ונער לא יחון, לקטון ולגדול, לעשיר ולאביון, והיה לפלא בעיני כל רואיו ושומעיו... ירא שמים פנימי, פיו ולבו שוין...

תולדות החבי"ף, עמודים 104–101

לא בלילות ולא בימים זולת פעם ביובל בסעודת מצוה מגדולי העירה".

324. "חקקי לב", חלק ב', הקדמה. יש לשער שאף על פי שרבי יעקב לא שימש ברבנות באיזמיר באופן רשמי, בכל זאת היה מתפרנס מענייני רבנות. וראה גאון, שם, עמוד 560; "חלקם בחיים", דרוש א', דף א' ע"א; רבי חיים דוד חזן, "ייטב לב", דרוש כ"ג, דף ע"ז, בדברי הספדו על רבי יעקב כותב: "מי לא יבכה על חסרון המניע לחכם בנו נר"ו [היינו רבנו] אחר שהוא היה משתדל כל ימיו בצרכי הבית וזכה הוא וזיכה את בנו נר"ו להיות שקוד על למודו".

325. ראה לדוגמא: "סמיכה לחיים" [שאלוניקי תקפ"ו], אבן העזר סימן ט', דף נ"ג ע"ב; "דרכי חיים" [שאלוניקי תקפ"א], דף קכ"ב–קל"ח; "חקות החיים" [איזמיר תרל"ג], דף ק"ה; "הכתוב לחיים" [ליוורנו תרכ"א], דף ר"ז ע"ב. ועוד ועוד.

326. אפ"י, "שמע אברהם", סימן כ"ג, דף ע"ה ע"ב.

327. ראה "חיים ומלך", פתח בית המלך [הקדמה]; "חלקם בחיים", דרוש א', דף א'; "עיני כל חי", דף קצ"ב ע"ד. ובספרי אפ"י: "שמע אברהם", דף קנ"ב; "ברך את אברהם", דף קס"ד. החק"ל, "מערכי לב", חלק א', דרוש ל"ח, דף פ'. ובספר תולדות החבי"ף פרק א' הערה 62, על השריפה באיזמיר בשנת תר"א [1841].

328. עיין "חיים ומלך", שם. וראה "ובחרת בחיים" [איזמיר תרל"ד], דף ט"ז; "נפש חיים", מערכה ת', אות מ"ז; "רוח חיים", חלק ב', דף קכ"ו; "נשמת כל חי", חלק א', חיו"ד סימן ס"ג; וכן בספר "שמע אברהם" [לנכדו רבי אברהם פאלאג'י], סימן ס"ו, דף קנ"ב ע"ד.

329. ראה בברכת החבי"ף ["ברכות הורי"] לספר "שמע אברהם", לבנו רבי אברהם, שם הוא כותב: "דבדידן הוה עובדא שזיכנו ה' ברחמיו דבזמן העוד אבי חי זקן וישוב בישיבה עט"ר הרב הכולל אבא מארי אביר יעקב ז"ל, היינו לומדים תלתא כחדא, בימים ובלילות על התורה ועל העבודה". וראה גם בפתיחת הספר "פדה את אברהם", לרבי אברהם פאלאג'י, שם הוא מספר על סבו רבי יעקב, "אשר שם מגמתו עלי להדריכני", עי"ש.

330. "חלקם בחיים", דרוש א', דף א'; אפ"י, "ברך את אברהם", דף קס"ד, קס"ו. פריימאן, מצבות חו"ר איזמיר, עמוד 148, אות קס"ה, שעל מצבתו חרות: "הרב ועצום יעקב המכונה מורינו פאלאג'י ז"ל, ר"ח אב ש' התקפ"ח". ד"ר אהרן יעלינק "קונטרס המספיד", בס' "תפארת שיבה" לכבודו של יו"ט ליפמן צונץ [ברגלין תרמ"ד], מציין בטעות את שנת פטירתו תקפ"ט [1829].

331. "כף החיים", סימן ט"ו, אות פ"ד, דף קי"ג. הרב חיים דוד חזן [גיסו של רבי יעקב] בספרו "ייטב לב", דף ע"ט, מתאר את מידותיו של הנפטר.

332. "חלקם בחיים", דרוש א', דף א'. גאון, שם, עמוד 560, הערה מספר 1.

רבי יעקב פאלומבו

כיהן כדיין בקושטא בשנת תקצ"ט [1839]. הוא מבני משפחת פאלומבו הידועה בטורקיה שהעמידה גדולי תורה וחכמים מפורסמים בספריהם הגדולים.

רבי יעקב פאלקון

יש ממנו חתימה על תשובת הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה ששלח לרבני ירושלים בענין ממזר, החתימה משנת תרל"ו, ומצויה בספר "עיני כל חי" על אגדות הש"ס במסכת בכורות עמוד קמ"ט: בצירוף עוד רבנים.

רבי יעקב פולי

מחכמי איזמיר. במאה הי"ט. חכם ומרומם, בספר 'אשר לאברהם' [פסקא א] לגאון רבי אברהם פונטרימולי שהיה חברו מזכירו בזו הלשון: "וידי"ן החכם השלם כה"ר יעקב פולי הי"ו..." ועוד שם כתב: "ובסיגנון אחר שמעתי מאיזי וחביבי החכם השלם כה"ר יעקב פולי הי"ו שפירש גירסת.. ושם [פסקא ב], "וידי"ן החכם השלם. כה"ר יעקב פולי הי"ו הראני מ"ש בגליון...". ושם מזכירו ומציינו עוד כמה פעמים, וניכר כי היו בקשרי ידידות גדולים ועמיתים בתורה ודעת.

בשנים תרל"ו–תרמ"ד היה שותף בצוותא חדא בבית דפוס עם כמוהר"ר אברהם פונטרימולי זלה"ה, וספרים רבים מספרי רבני איזמיר הודפסו בבית הדפוס שלהם, במאה הי"ט.

רבי יעקב קמחי

כתב החיד"א: "כה הראני החכם השלם עצום ורב כמהר"ר יעקב קמחי בן הרב המובהק מהר"ש קמחי ז"ל מקושטא יע"א בעיר לונדריס מדי עוברי בשליחות מצוה וכו'. כרכא דכלא ביה הוא נאש"ר וקמח"ו נאש"ר קמ"ח סולת כולל כל אישורין. כרכא מצויינא חריף ובקי שקדן בתורה דרש בקמחינא"ה דהוי גלי ומלפא מפיו לפידים יהלוכו זקוקין דנורא ובעורין. ה"ה החכם השלם עצום ורב בן גדולים ממשפחות המיוחסות בר רמי ובר רברבי בתי נירין. כמהר"ר נר"ו ושב יעקב ושקט ושאנן ויעתר לו כסף כברין. כי"ר".

"היתה עלי יד הקדש וגם במכתב למ"ד לתרוצי סוגיא ומשרא קטרין. ואנבי איש רש ונקלה אגב מטלטל"י מדוך לדוך אבסוהו צערא וצעור"ה נסמן לכל רוחתא אוקמין כלם נסקרין. ומה אני יהלוך ודבר דבר דבור על אופנו דינא יתיב וספרין. ואולם לפוטרו בלא כלום אי אפשר אמרתי לבטא בשפתיו דברות שתים יפטירו שפתי הן מפטירין. גם הייתי הלילה קורא ושונה בדברי קדשו אשר יצא לישע רבינו הרמב"ם וחיזק בריחי הלכה למשה והן מורין. ומתוך דבריו אורוי"י הוא דקמור"י להרי"ף והרא"ש החולקים על הרמב"ם דסוג' דשמעת' זו היא שקשה אליבייהו וסתרי בירורין. והלא כה דברי בקצר אמיץ ולקדם פניו באלו אמרו מקדימין ולא מאחרין" [חיים שאל, ח"ב, תשובה ב].

רבי יעקב היה בנו של הרב הגדול הגאון המפורסם אב"ד ור"מ מישיבות קושטאנטינא יע"א כמוהר"ר שמואל קמחי זצוק"ל [לשון שער הספר 'שושנת יעקב'].

רבי יעקב היה מחכמי קושטא במאה הי"ח כיהן ראב"ד בקושטא תלאות רבות עבר בחייו. חיבורו 'שושנת יעקב' חידושים על מסכתות ביצה ותענית, נדפס בזולצבך בשנת תק"ח [1781].

בהסכמה לספרו מאת הג"ר יוסף קראטשין זצוק"ל, משנת תק"ח, הוא כותב על רבי יעקב קמחי בזה הלשון:

'ויעף אלינו אחד מיוחד בעדר צאן קדשים, פיו יוצא זקוקים דנורין מפרק סלעים וטרשים, בא מארץ רחוקה ממעונות אריות והררי נמרים חבורא קדישא כאלים ותרשישים, ה"ה הרב המובהק המופל' מוהר"ר יעקב קמחי נר"ו, רובץ בין המשפתים בין חכמי וגאוני קושטנטינא עלה ארי בשבח"ו שבח המגיע לכתבים כתבי קודש חיבור גדול על שיטת הש"ס וביאורים על גפ"ת ועל רא"ם, ויש לו כמה הסכמות מחכמי ארצו על החיבור הגדול. אמנם כי רב ההוצאות והוצרך לדפוק בפתחי נדיבי ארץ אשכנז שיהיו לו מעיר לעזור בעז"ה בהוצא' הדפוס ולמען לא יהי' ביאה ריקנית חביר על איזה מסכתות מסדר מועד חבור קטן ודעתו להדפיסו בק"ק

זולצבאך ויה' לו להצלה פורתא, וראיתי איזה עלין במס' תענית והנה עלהו לתרופה, בשלש עשרה נפה מנופה, וטעמתי בסוף אמריו ומצאתים אמרי נועם ישרים ונבוחים, בכן להפצרת הרב הנ"ל לא אוכל למנע פרי עט"י לחוות דעתי הקלושה נוחה בזה ואומר מי יתן ויחוקן מילין בפרט במסכ' תענית שלא נמצא בידינו פרושים לרוות צמאונינו לברר ספיקותינו, כי נמצא במס' זו דברים עמוקים ועמוקים ותמוהים מאוד ברש"י ותוס' דצריכים נגר בר נגר ומינו דמר הרב מוהר"ר יעקב יתחברון ויחל בנו ויתבדרון שמעתתיה ובין עדת ישרון יפוצה, ומעיינותיו מעייני הישועה נוחלים מן לבנון לבין הלבה יזלו חוצה...'.

בהקדמה לספרו 'שושנת יעקב' [בהתנצלות המחבר] כותב רבי יעקב קמחי, וקובע את מטרת חיבורו ואלו הם דבריו:

'וזה הכריח הראשון שהכריחני להקדים זה החיבור קטן הכמות להביאו לבית הדפוס קודם שאר דברי בהיות סובב והולך על א"ח, דהיינו עיקר הראשון לאדם לידע הדרך אשר ילך בה, ובשביל זה לא חפצתי בחילוקים וחורפות, כי אם דווקא להבין פשט הש"ס כדי לבוא לעיניין דינא, כי זה הוא ההכרח שאמרו לשמור ולעשות. ובשבאתי לענין הגדה ששם הוא הכרח לבקש המצאות ולדרוש הדברים בידוע למבינים אפ"ה לא רציתי לחברם כאן, כי אם דווקא מה שהוא קרוב לפשוטו לפי ראות עיני מן המאמר עצמו מיני' וב' אותו כתבתי כאן, ושאר דרכים הצריכים הקדמה מבחוץ בחרתי לכותבם בחידושי אגדות אשר חברתי על, ע"י ונתתי בכאן מראה מקום לבד לעורר לתלמידים הרוצים לידע גם דרך אחר על דרך דרש או רמז מאחר שכוונתי אינו אלא בזה החבור לברור מנה יפה, דהיינו לעניין דינא ולתקן כפי יכולתי דברי רש"י ותוס' והגאון מוהרש"ל ז"ל. ובראותי איזה מהאחרונים או מהראשונים שמקשים על דברי המאורות הללו חל עלי חובת ביאור, ויגעתי באנחתי בכל מאמצי כחי ליישב דבריהם עד מקום שידי יד כהה מגעת, שגם זה מן המצות הגדולות יתחשב כמו שכתב הרמב"ם ז"ל שהם אבות הכל, ואנו חייבים בכבודם ולאחוז בעלבונה של תורה, והדן אותי לכף זכות שכרו כפול יהי' מאדון הכל שהקב"ה יודע כמה יגיעות יגעתי בהיות זה החיבור נעשית על הדרך בטילטולא דגברא, ולפעמים בשעת העיון לא היה בנמצא אצלי הספרים ההכרחים לאותו ענין, וכשהייתי מגיע לאיזה ישוב אשר שם שם לו איזה ספרים הנצרכים גם שם לא שלוותי ולא שקטתי, והנוש"א בא לקחת ואפ"ה אחזתיו ולא ארפנו ולא עזבתי לימודי עד מקום האפשרית. ובכן אני מבקש מכל המעיין בו, שאם יראה איזה דבר אשר לא ישר בעיניו לא יבהל עצמו במהירות לומר, מה זאת עשה לנו האיש הזה להראות פנים שלא כהלכה ח"ו, לא ישמע על פיך כדבר הזה כי כשתעיין בו היטב אז תמצא כל חפצך בה שכל דבר שכתבתי לא במהירות עשיתי, כי לפחות פעם ושתים ושלש בחרתי להתבודד בדבר היטב, ואח"כ הבאתי דברי על הספר כתובים באצבע, ואם באיזה מקומות תראה שדברי נוטים לדברי הקדמונים דנני לכף זכות, כי חס ושלום לא עשיתי זאת להתפאר במלבוש של חבירי, כ"ש מרבותי חס וחלילה לי מעשות זאת... עד ששמעתי אומרים איזה אנשים אשר התחילו לעיין פשט הש"ס ובחוסר ידיעתם מרימים קול כנגד הגאונים הקדמונים עד ששמעתי מדברים בשביל הגאון מוהרש"ל ז"ל שבחיבורו על הש"ס יש הרבה פליאות שאי אפשר לאולמם, והקב"ה יודע בשומעי זאת נאזרתי כגבור חלצי ואמרתי זה עת לזכות לבאר דברי הגאון בבל מאמצי כח, וחברתי איזה מסכתות סדר מועד וקריתי שמו "שושנת יעקב" בהיות על סדר מועד ששון ושמחה ימצא בה'.

רבי יעקב קרידו

מו"ץ באיזמיר, היה חתן של הגאון הרב יוסף חזן זצוק"ל.
ובספרו 'עין יוסף' הזכיר פירושיו על תנ"ך.
עפ"י תולדות גדולי ישראל באיטליה, עמוד 168

רבי יעקב רבי

חכם מרומם וגביר בעל צדקות, ממקימי עולם התורה באיזמיר, היה דודו של הגאון רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל. אחיו רבי יצחק רבי היה חותנו של הגר"ח פאלאג'י. רבי יעקב רבי עשה בית ועד לחכמים ישיבת "בית יעקב" באיזמיר, ובזכותו נתרבתה התורה והחכמים באיזמיר. רבני איזמיר מפליגים בשבחו על מעשה צדקותיו למען לומדי התורה. ישיבת "בית יעקב" היתה מרכז תורני חשוב באיזמיר ובית ועד לחכמים לכל דבר מצוה ומעשה טוב, ובה

נמצאו הרבה כתבי יד של ראשונים. בישיבה זו למדו גאוני איזמיר הגאון בעל ה"חקרי לב" ועוד. ככל הנראה היא נשרפה ונחרבה בשריפה הגדולה בשנת תר"א. בערוב ימיו עלה עם אשתו לירושלים והשאיר באיזמיר עזבון גדול, קרן קיימת להמשך מעשי הצדקה בעיר. כמו כן השאיר סך בסף עבור הדפסת ספרי החבי"ף. לפני שעלה לירושלים פרש ממשא ומתן וקבע את ישיבתו חמש שנים בבית המדרש. רבי יעקב רבי נפטר בירושלים בשנת תקע"ז [1817]. רבי חיים פאלאג'י מזכיר מהנהגותיו של רבי יעקב רבי. בספריו: "לב חיים" – חלק ב', או"ח סימן קכ"ז. "זכירה לחיים" – ח"א, ס"ז ע"א. "מועד לכל חי" – סימן כ' אות יז. "חיים טובים" – ס"ז ע"ב. "נפש כל חי" – מערכת ב' אות י', ומערכת מ' אות נד.

רבי יעקב שאול

מחכמי ורבני איזמיר. נולד וגדל באיזמיר, אמו תנצב"ה היתה אשה מנשים צדקניות משושלת אבות מרבנן דפקיע שמייהו ומיוחסת, היתה בעלת חסד, ודואגת לחולים ולנזקקים, וסייעה לבנה רבי יעקב והיתה לו למחזיק ולמעוז בעסק התורה, ובנה עשה לכבודה דרוש בספרו 'קול יעקב' דף ק"א, ע"ב, דרוש אחד עשר. 'לא פסיק גירסא מפומיה' 'ארי שבחבורה... רב חיליה לאורייתא'. "מרביץ תורה ורב כולל", היה מתלמידיו של הגאון רבי יצחק הכהן רפפורט בע"ס 'בתי כהונה'. נפטר באיזמיר בכ"ט סיון בשנת תקי"ט [1759]. חיבר ספר "קול יעקב", הכולל: שלושים וארבע דרשות, פירוש הלכות [על הש"ס] ועל לשונות הרמב"ם, וגם מכיל בו מספר שו"ת. נדפס באיזמיר בשנת תק"כ ועל הספר הקדמת ידידו ועמיתו הרב הכולל הדיין רבי אברהם ן' עזרא בעל ספר 'בתי כנסיות'. רבי יעקב היה דיין מצויין, ובקי בדיני ממונות ועניניי חושן משפט. נודע למגיד מישרים ודרשן מופלא.

גם הגאון העצום רבי יצחק נוניס בילומנטי זלה"ה בעל ספר 'שער המלך' בהקדמתו לספר 'קול יעקב' כותב עליו: "אשרי מי שעמלו בתורה... כל העם עונים אחריו מקודש מקודש קידושין דאורייתא... האדם הגדול הרב הכולל יעקב בחר לו יה... דנהירין ליה שבילי דתלמודא כשבילי דנהר דעא. יורה דעה יבין שמועה... רב גובריה ורב חיליה לאורייתא. דיינא באראעא... אתמחי גברא ואתמחי קמיעא... דרופתקא דאורייתא..." ושם ממשיך רבי יצחק ומקלסו ומשבחו לאין ערוך.

אחיו הוא החה"ש רבי גרשון שאול תלמידו של הגאון רבי אליהו חאקו זצוק"ל, ובסוף ספר 'קול יעקב' יש ממנו חידו"ת על מסכתות, לשונות הרמב"ם והטור, שו"ת ונ"ך. חתנו כה"ר משה שאול הביא את ספרו של רבי יעקב לדפוס. בשנת תקי"ח הסכים על הספר 'אורים גדולים' ביחד עם רבי אברהם ן' עזרא.

רבי יעקב שטרימר

כיהן כראש ישיבה באדרניפול שנים רבות והעמיד תלמידים הרבה.

רבי יעקב שטרימר הגיע לאדרניפול לאחר שברח מפולין בשנת תט"ז. הוא התייתם מהוריו בעת מלחמת השוודים וברח למצרים, משם הגיע לאדרניפול ונתקבל לריש מתיבתא.

גדול היה רבי יעקב בתורה ועבודה, בנגלה ובנסתר. בעל "חכם צבי" רבי צבי אשכנזי כותב בספרו [סימן ז]: "בלכתי אנדריפולי זה לי כעשרים וחמש שנים נמצאתי עם הרב החסיד מה"ר יעקב שטרימר שהיה מרביץ תורה שם". גם בנו הרב היעב"ץ לא זז מחבבו ומכנהו "הגאון החסיד המופלג". החיד"א בשם הגדולים מכנהו "הרב החסיד".

אחיו של רבי יעקב היה רבי שבתי משורר–בס, בעל "שפתי חכמים" על רש"י לתורה. בשער ספרו הוא מציין שהוא "אחיו של החסיד המקובל המופלג בדורו, כשמש יזרח אורו וכבוד זיוו והדרו, ואור תורתו של הגאון החסיד זורח בעיר הקודש ירושלים".

בספר "שפתי ישנים" כותב המחבר רבי שבתי הנ"ל, כי רבי אליעזר נחום למד אצל רבי יעקב שטרימר רק עד גיל 17 שנה, ומוסיף כי כבר בימי עלומיו הצטיין בידיעותיו העמוקות בהוראה עד שנהיה למופת בעירו ונתמנה לראש ישיבה, ושם עסק בהוראה ויגדל ונודע לתהילה [שפתי ישנים עמוד תמז].

הגאון רבי אליעזר נחום היה תלמידו והוא מפליג מאד בשבח רבו ומכנהו "הרב הגדול והקדוש רבי יעקב אשכנזי זצוק"ל", ובפירושו לספר העיטור בבת"י מציין: "כמה פעמים הוה מובילנא מאניה לבי מסותא למורי הרב הגדול החסיד העניו המקובל האלקי

כמוהר"ר יעקב אשכנזי זצוק"ל, וראיתיו דהוה פריס סודרא ארישיה אף בבית הפנימי כשהיה מהלך" [היה מכסה ראשו בבית המרחץ] [הובא במבוא לספרי ע"פ רבנו מאת הפרופ' מאיר בניהו יצ"ו עמוד יא. שהופיע מכת"י בשנת תשנ"ג בהוצאת "יד הרב נסים"].

בסוף ימיו עלה רבי יעקב שטרימר לירושלים ומיד הושיבוהו בכותל המזרח ויחן את פני העיר והיה מראשי וחשובי הרבנים עד להסתלקותו בשנת תמ"ו [1686].

תאריך מדוייק של עלייתו של רבי יעקב לא ידוע, אך ברור שבשנת ת"מ כבר היה בירושלים, שכן בשער ספר "שפתי חכמים" של אחיו רבי שבתי בס, נאמר שאור תורתו של רבי יעקב זורח בירושלים.

מתוך מבוא לספר "חזון נחום", זרעים, עמוד 19

רבי יצחק אבן פשט

היה אב"ד איסור והיתר בקושטא בניסן תרי"ג / [אפריל – מאי 1853]. בשנת תרט"ז [1856] נזכר דיין בשם רבי אברהם ן' פשט.

הגאון רבי חיים חזקיהו מדיני בעל ספר שדי חמד, היה מקורבו, וכשהגיע לקושטא סר לבית מקורבו רבי יצחק אבן פשט.

פנקס בית הדין בקושטא, מבוא, עמוד 93

רבי יצחק איסטרוגו

היה המשגיח על ח"ק של ביקור חולים שבאיזמיר. נזכר בספר 'ספרי חיים' [פאלאג'י] סדר ראה דף עו, ע"ב.

רבי יצחק אלבעלי [השני] 'עיני יצחק'

רבי יצחק נולד באיזמיר לאביו רבי נסים משה אלבעלי ז"ל. היה מגדולי החכמים ומלמדי התינוקות בעיר איזמיר. העמיד תלמידים שהיו חכמים מופלגים ומחברי ספרים. החליף מספר תשובות עם החקרי לב. [חקרי לב מהדורא בתרא יו"ד סימן י', דף מח, ע"ב, נ"א ע"ב].

החקרי לב נתן את הסכמתו לספרו פרי העץ [שאלוניקי, תקפ"א] נפטר באזמיר ביום י' באלול בשנת התר"ב [1842].

חידושים רבים ממנו נדפסו בספרי חכמי דורו [בין היתר ראה: תאיר נרי, יו"ד, סימן ב, דף טו, ב–יח, ב; יד ימין, דף נ, ב]. גם הג"ר נסים אברהם אשכנזי זלה"ה בספרו 'נחמד למראה' על הירושלמי מס' שבת פי"ד דף לז עמוד ב' מזכיר ממנו חידו"ת שהשיב לו: 'והרצתי הקושיא זו לפני חכמי הישיבה ה"י ומעלת רב נהוראי הרב הכולל כמה"ר יצחק אלבעלי המכונה רבינו בעל ספר פרי העץ רצה להשיב בזה...'. חיבורים אחרים שלו נשרפו בשרפה הגדולה של שנת תר"א [ראה ספרו עיני יצחק, הקדמה]. העמיד תלמידים הרבה, ביניהם ייזכרו רבי שלמה אשכנזי בעל ספר בן שלמה, רבי חיים משה מצליח בעל ספר אם הבנים, רבי חיים בנימין פונטרימולי בעל ספר פתח הדביר, רבי שמואל קריספין בעל ספר משק ביתי ואחיו רבי יצחק קריספין בעל ספר שמו יצחק. נפטר בשנת תר"ב ולהספדו דרשו רבי חיים דוד חזן [ייטב לב, דף פא, ב], תלמידו רבי חיים משה מצליח [אם הבנים, ב, דף עט, ב] ורבי יאושע רפאל פנחס די שיגורה [אות לישועה, דף לה, א]. עם פטירתו, בנו רבי בכור יאושע יוסף אלבעלי נתמנה במקומו כמלמד בישיבה [בהספד שנשא רבי אברהם פאלאג'י על הבן, כתב, "יגדל הכאב מאד ויותר לתלמידי דבי רבי אבהו בעל ספר פרי העץ ז"ל דכל ימיו מכאובים עכ"ז [עם כל זאת] לא ימיש מתוך האהל מרוב חשקו להרביץ תורה בתלמידים ובעת פקודתו ותהי זאת נחמתו דהניח אחריו בנו יחידו ממלא מקום אבי'[ו] בחכמה וביראה... ועתה... ויבכו התלמידים על רבם וגם על המקדיש ג'[ליבי] מורינו שאול ז"ל בישיבתו מגן שאול..." ["אברהם את ידו", א, דרוש ה' לשבת תשובה, דף יד, א].

כמו כן רבי יצחק היה גיסו של הגאון רבי מיכאל יעקב ישראל זלה"ה מרודוס מחבר ספר 'יד ימין' וגם כן כתב הסכמה על ספר זה, הוא ניהל משא ומתן בהלכה עמו ראה 'יד ימין' אבן העזר סימן ד, ה'. נכדיו הם: רבי חיים ב"ר יעקב אלבעלי ורבי משה אלבעלי זצ"ל.

אלו הם חיבוריו:

א). "פרי העץ". חידושים ופילפולים. שיטה על מסכת עבודה זרה. ב). "עיני יצחק", שו"ת וחידושי ש"ס, איזמיר תרס"ג.

הגאון רבי חיים פאלאג׳י בהקדמה לספר ׳בן שלמה׳ אשכנזי שהיה תלמידו של רבי יצחק אלבעלי, כותב על רבי יצחק תארים מופלגים בזה הלשון: ״פני יצחק גדול מרבן אור ישראל וקדושו. הרב דומה למלאך נזר אלהיו על ראשו. דרופתקא דאורייתא רב גובריה ורב חיליה בתלמוד גדול ומעשה רב דנהירין לו שבילי הני תנא חומרי מתניתא ... שנה ופיר״ש כללי ופרטי... אבינו רועינו מו״ר עטרת לראשינו. מעלת הרב המובהק סמוך ומופלא המאור כברק כמהר״ר רבינו יצחק בכור אלבעלי זצוק״ל בעל ספר פרי העץ יצא טבעו בעולם...״.

גם הגה״ק רבי נסים אברהם אשכנזי בספרו ׳דרש אברהם׳ חלק ב׳, דף קלו, עמוד ב׳ בדרוש ג׳ למעלת הצדקה, כותב על רבי יצחק בזו הלשון:

׳...אל הלקח ארון האלהים מר ניהו מעלת הרב השלם הדיין המצויין עמיתנו בתורה בעל ספר פרי העץ כי היה מרביץ תורה בתלמידים הרבה ללמד את בני ישראל גדול תלמוד לא ימיש מתוך האהל אהלה של תורה מצפרא ועד רמשא כותלי בית המדרש יוביחו לא פסיק גירסא מפומיה עם תלמידיו ועשה והצליח שרובם ככולם הן הם תלמידי חכמים מחוכמים הגם שכל ימיו מכאובים מכמה הרפתקי דעדו עליה יסורין באין עליו עם כל זאת לא זז מחבבה ללמוד וללמד והיה צדיק וחסיד ובקי בתלמודא ותוספתא וברייתות דא״כ כמאן דמנח בכיסתיה אוי לנו כי פנה שאבדנו רבי סימון מאור עיני באמת אמרו חכם שמת אין לנו תמורתו ומכ״ש למי שהיה בבת עינו׳.

כתב הגאון המופלא רבי חיים דוד חזן זצוק״ל:

״על אלה אני בוכיה אל הלקח ארון האלהים מע׳[לת] הרב כמוה״ר רבינו אלבעלי ז״ל דמלבד קדושתו ועוצם גדולת תורתו כי בדור הזה ראוי היה רבינו לומר עליו שהיה משיירי כנסת הגדולה מרוב בקיאותו וסדר שקדנותו באחד מן הראשונים ז״ל אשר שמעני שמעם ולא תדאה שמיעה גדולה מראיה. עוד זאת שהיה מונה שבחן של ראשונים כי היה בקי ויודע כמה מעשיות לקדושים אשר בארץ המה והיה לנו לעינים פה מפיק מרגליות ערבים לשומעהן וי לן דחסרא גברא רבה והנה בעתה חשכו עינינו כי אין אתנו יודע מעשה אבותינו וסדרן של ראשונים לן יאות למבבי לן יאות למספד [ייטב לב, דרוש כד להספד].

ספר ׳בן שלמה׳, בהקדמה; שו״ת ״חקרי לב״, במבוא, ח״א או״ח; ׳דרש אברהם׳, חלק ב, דרוש ג׳

רבי יצחק אלבעלי [הראשון]

׳אמר יצחק׳

מחכמי ורבני איזמיר. היה תלמידו של הגאון רבי יעקב ן׳ נעים זצוק״ל ה״משכנות יעקב״. היה רב מובהק, ומלבשתו ענוה ויראה. חיבורו שנשאר לפליטה מוצל מאש ספר ״אמר יצחק״, הכולל חידושי ש״ס, דרוש ותנ״ך נדפס באיזמיר תרנ״ג.

היה סבו של רבי יצחק אלבעלי בעל ספר ״פרי העץ״. היה חבירו של הגאון סוע״ה רבי משה ן׳ אדרת בעל ספר ״בירך משה.

רבי יצחק אלגאזי [האחרון]

רבי יצחק נולד באיזמיר בכ׳ בניסן התרמ״ט [1889]. רבי יצחק היה נצר למשפחה ותיקה ומיוחסת הנודעת באיזמיר. היה תלמיד בישיבת ׳הלל׳ של הגאון רבי אברהם פאלאג׳י זלה״ה רבה של איזמיר. בשנת [1908] בהיותו בן 19 שנה מונה לחזן ראשי בבית הכנסת המרכזי החדש של איזמיר, ׳בית ישראל׳. ב–1914 מונה למורה בתלמוד תורה של חברת ׳מחזיקי עניים׳ והעמיד תלמידים רבים. רבי יצחק היה בעל כישרון מוסיקאלי נדיר ומיוחד, ואת השירה ינק מאביו שהדריכו ושימש לו מופת, ולימים הכשיר באיזמיר תלמידים רבים שהיו בין המוסיזיקיאים הבולטים במזרח. הוא נחשב לאחד מגדולי המוסזיקאים בתורכיה.

רבי יצחק היה חובב ספרים נלהב מאוד. גיסו היה רבי אברהם פרחי בעל קונטרס ׳אבי הנחל׳.

בשנת 1933 עבר רבי יצחק לפריס על פי הזמנת הקהילה הספרדית בעיר, וכיהן כחזן בבית הכנסת הספרדי. הוא השלים את השכלתו הרבנית בסמינר הרבנים. לימים עבר לארגנטינה שם פעל רבות ונצורות להצלת היהודים אצל השלטונות, ועודד פליטים וארחם.

רבי יצחק נפטר מהתקף לב פתאומי בי"ד באדר תש"י [1950]. במונטיבידיאו, בירת אורגואי שבדרום אמריקה בה כיהן במשרת רב ראשי לקהילת היהודים. בשנת תש"ה ראה אור ספרו הנקרא: 'היהדות האהבה' בשפה הקשטילית, ובשנים האחרונות נדפסו קובץ משיריו ופיוטיו.

רבי יצחק אלגראנאטי

מגבירי איזמיר נשא לאשה את בת רבי אהרן די בוטון, נכדת רבי אברהם די בוטון בעל לחם משנה. הוא וגיסו הביאו לדפוס ספר לחם רב לזקן אשתו, איזמיר ת"ב. בשער הספר נאמר עליו: 'אשר נתן פי שנים בכל הוצאות ההדפסה הנז', ושניהם באחד טובים הסכימו... להקדיש... חמש מאות ספרים שהודפסו מזה הספר שימכרו והקרן יהיה קיים לעולם והפירות ינתנו לת"ח הלומדים בישיבה פה העירה'. ודומה שהוא ה'גביר הר"י אלגראנאטי' שהגאון רבי חיים בנבנשת השיב לו בשנת תי"ח על שאלות בהלכה [בעי חיי, חושן משפט חלק א, סימן צא, דף קיז, א; סימן קמד, דף קעג, ד]. ושמא ה' נבון משה בכר יצחק אלגראנאטי, שפנה אל רבי חיים בנבנשת בשאלה בשנת תל"א הוא בנו [שם, חושן משפט חלק ב', סימן קסה, דף קיט, ג]. מן האיגרת ששלח אליו רבי מאיר ברזילי מצפת אנו למדים שהיו לאלגראנאטי עוד שני אחים באיזמיר ושני חתנים שאף הם היו גבירים נכבדים. קרוב לודאי אחד מהם הוא 'הח"ר כלב אלגראנאטי' שרבי חיים בנבנשת שלח לו לאיזמיר בניסן תל"ב תשובה על שאלתו [בעי חיי, יורה דעה, שאלוניקי תקמ"ח, סימן רלו, דף קעא, ד]. האח השלישי כנראה ששמו היה אברהם ואף הוא הרי"ץ שאלות לרבי חיים בנבנשת בשנות תי"ג, תי"ו, תי"ח ותכ"ט [יורה דעה סימן קיט, דף סד, ב; חושן משפט חלק א, סימן צט, דף קיב, ג; סימן רז, דף רנו, ב; חלק ב. סימן יא, דף ט, ב]. ונראה שהיה לו בן בשם משה. בתשובה ששלח אליו רבי חיים בנבנשת בטבת תכ"ח כינהו: 'ידיד נפשי נבון ונעלה ה"ר משה אלגראנאטי בכ"ר אברהם אלגראנאטי נר"ו' [שם סימן עד, דף עח, ב]. ואפשר שאביהם הוא ה'ישיש גביר נבון ומעולה כמה"ר משה אלגראנאטי' שאף אליו שלח רבי חיים בנבנשת כמה תשובות בשנת ת"ד ועליו יאמר 'ישיש גביר נבון ומעולה' [חושן משפט, חלק א, סימן כו, דף יח, ג; סימן מ, דף לב, ג; סימן סו, דף ס, ד]. ואולי הוא החכם שכיהן בבית דינו של רבי גבריאל גאליקו בתירייא בשנת שע"ז. ראה הקדשות צפת, הקדש אברהם אדרבי, הערה 2, עמוד קיח.

דור אחד בארץ, עמוד רפ, מאיר בניהו

רבי יצחק אלימלך

'היא שיחתי'

חי במאה הי"ט תקופה באיזמיר. דרש שם ברבים דרשות. חיבר ספר, "היא שיחתי" דרשות והספדים, נדפס בקושטא תקצ"ב [1832] בדפוס יצחק די קאסטרו ובניו. הגאון רבי אליהו עניו כתב לו הקדמה לספר. הוא חי תקופות בירושלים, ובארם צובא.

רבי יצחק אליעזר אריאל

מחכמי ורבני קושטא. נולד שם בשנת התרי"ט [1859], ונלב"ע ביום י"ט תשרי התרצ"ב [1932]. בימי נעוריו השתלם בש"ס ונושאי כליו, והיה לאחד מגדולי השקדנים בתלמודו. תוך כדי כך יצא למסחר ומשרדו הפרטי הפך ישיבה לרבנים, ובית ועד לחכמים. כבן עשרים, הוזמן לכהן כחבר בביה"ד, ומקץ שנים מעטות קיבל עליו עול תורה. היה מנהיג הקהילה בפרבר באלאט זמן רב, ונמנה בין עשרים רבני העיר. מלא תפקיד נכבד במנויו של הרב חיים נחום לראש רבני תוגרמא, ונלוה אליו במסעו לישראל. כ"ה שנה כיהן במשרת ראב"ד בקושטא, והשפעתו התורנית נודעה בקהל. ושמעתי, כי בימי רבנותו ניסה לסדר נישואין על תנאי, שלדעתו היה בהם כדי להקל במשהו את מצב העגונות. את הנחתו זו אמר לבסס על ידי ציון בכתובה. כי במקרה שהבעל יעלם, יסתתר מפניה ויעזבנה מסבה זו או אחרת, ולא יודע מקום מוצאו ג' שנים, תהא מותרת ופטורה ממנו, ותוכל להנשא לאחר. הצעתו זו הובאה לעיון בפני רבני הדור והיו מהם שמצאוה לרצויה. לשם כך סבר לקרא

לכנסיית רבנים. בפרט זה דן באריכות באחדים מחבורייו, שכולם נשארו אחרי פטירתו בכ"י.

יהודי המזרח בא"י; מ"ד גאון, עמוד 707

רבי יצחק אלמידה

'חידושי מוהריא"ל'

רב ומחבר, בקושטא בשנות ה' ת"ך–ת"פ [1660–1720]. מוצאה של משפחה זו הוא מאלמידה, עירה קטנה בפורטוגליה התיכונה, ואבות אבותיו של רבי יצחק יצאו משם בשעת הגרוש והתישבו בקושטא. מתוך כתביו נראה שעמד במשא ומתן של הלכה עם הגאון רבי משה הכהן מאדריאנופולי ואחרים. מכל כתביו נשמרו בידי הרב רבי יהושע חנדלי חדושים על מסכתות הש"ס ועל הטורים והבית יוסף וגם שו"ת, וקצתם נדפסו בשם "חידושי מוהריא"ל" בסוף הספר "שני המאורות הגדולים" לחנדלי ולרבי אליהו קובו [קושטא תצ"ט]. בקמברידג' נמצא תנ"ך כ"י, שהיה שייך לרבי יצחק ברבי שלמה, ואולי הוא רבי יצחק שלפנינו.

אנציקלופדיה ישראל, עמוד 672

רבי יצחק אלנקוה

מתלמידיו של הגאון העצום רבי יוסף מטראני זלה"ה המהרי"ט. מרבני קושטא במאה השבע עשרה. נוסף לגדלותו בתורה היה גם עתיר נכסים, והשתתף בהם בהדפסת ספר רבו 'צפנת פענח' על התורה, ואף הקדים לו הקדמה קצרה.

נודע כחכם ופוסק ודבר העדה היהודית. הגאון הגדול רבי יוסף קצבי כותב עליו: 'החכם השלם רבא דעמיה מדברנא דאומתיה כמהר"ר יצחק אלנקוה נר"ו' [שו"ת רב יוסף, קושטאנדינה תצ"ד]. רבי חיים בנבנשת התכתב עמו, ומציינו כחכם וגביר [שו"ת בעי חיי חושן משפט, ח"ב, נט–ס]. תשובה ממנו מצויה בבת"י בהמ"ל בניו יורק, דף 400 ע"ב. חתם עם רבני העיר בי"ט אדר הת"ה ובשנת התכ"ז. ראה בניהו, הסכמה ורשות, עמוד 311; ג' שלום, שבתי צבי, ירושלים תשי"ז. עמ' 602–604. עיין גם ברשימת הקהלים שפרסם גאלאנטי ושנאמר בה כי קהל ג'אנה שברובע באלאט הועבר לספרדים בידי 'מוהר"י אלנקוה', והוא משער שמדובר בחכם זה.

רבי יצחק אלתירני

מחכמי טורקיה בדור גירוש ספרד. דרשן. חברו של רבי מיכאל בר שבתי. עמד במשא ומתן הלכתי עם רבי משה קפשאלי.

רבי יצחק אקשוטי

'בני ישחק'

אביו רבי חיים – אחיו הרב רבי שבתי אקשוטי, רב גאון וחסיד מפורסם. בהסכמה לספרו 'בני ישחק' הוא מתואר על ידי הרבנים המרפ"א ויש"א ברכה בזו הלשון: "הרב המופלא וכבוד ה' מלא וכתר שם טוב עולם, ארי שבחבורה, מר קשישא דין ומורה הוראה בוצינא קדישא דנהירין ליה שבילי ואור עוטה כמהר"ר יצחק אקושטי...".

רבי יצחק היה אב"ד בקושטא במאה הי"ט, בפרבר פירי פאטה כ"ה שנה [תר"כ]. בבית דינו כיהן כדיין הגאון רבי יוסף אלפאנדרי בע"ס 'פורת יוסף', ובספרו 'ויקרא יוסף' דף קיב, ע"א מביא שמועה ממנו בזה הלשון: 'ואת זה שמעתי מפי ידי"ן רב נהוראי עצו"ר בתורה כמהר"י אקושטי נר"ו...'. כמו כן שניהם חתומים בספר 'ויקרא יוסף' בשו"ת סימן א' על תשובה ארוכה בהלכה. נפטר ערירי. בשנת תרכ"ב [1862] חיבר ספר: "בני ישחק" – דרשות שו"ת וליקוטים, ירושלים תרמ"ד – מהדורת ירושלים [תרמ"ד] שלפנינו, דף א–קיא: ט"ו דרושים. דף קיב ע"א – קכג ע"ב: שו"ת בעניינים שונים – ה' סימנים. דף קכג ע"ב – קלב ע"א: ליקוטים. דף קלב–קלג: חידושים על הש"ס. דף קלג–קלה: חידושים על מסכת אבות, קטע ממדרש רבה וחידושים על התורה. בראש הספר: הקדמת רבי שבתי אקשוטי. נדפס עם "קול שחל", מאת רבי שבתי אקשוטי.

רבי יצחק ארדיט

'יקר הערך'

הגאון הגדול ארי שבחבורה, חסידא קדישא רבי יצחק ארדיט זצ"ל, בעל ספר "יקר הערך", הוא היה מגדולי וחשובי רבני עירו,

אשר בינותו "ארי שבחבורה", וספרו הגדול, הכולל שיטה מופלאה על מסכת ערכין, מעיד עליו.

נולד באיזמיר בסביבות שנת התקי"ט [1759]. עודו צעיר לימים ניכרה גדולתו ורוב התמדתו. כבן ט"ו שנים בשנת התקל"ד הספיד את זקינו הגאון רבי אהרן אלפאנדרי זצוק"ל בעל "יד אהרן". בו בפרק נשא לאשה ממשפחתו את שרה בת הגביר השר רבי חיים משה ארדיטי, אשר תמך בו ביד רחבה, וכעדות בנו של ר"י, רבי שלמה, ש"כל ימיו של אותו צדיק עט"ר רבי אבא ז"ל איש וביתו אדונתי... מרת שרה... שם ישבו הם ובניהם בית המלך... אדוני זקיני כמה"ר חיים משה ארדיטי" [בהקדמה לספר "יקר הערך"].

לאחר חתונתו נתיישב בעירו, אזמיר, שם עסק בתורה וצלל בים התלמוד והפוסקים. גם נשא ונתן עם חכמי ורבני דורו בחקירות התלמוד והלכה, בהשיבם אליו תשובתם בכבוד גדול כראוי לו. בנו רבי שלמה יאמר עליו [בהקדמתו לספר "יקר הערך"]: 'בבוד בגדולים ובמושב זקנים, קרא הרבה שנה הרבה... גבור כארי חיצי גבור שנונים... שמעו הולך בכל המדינות בתלמוד גדול ומעשה רב תורתו מכרזת עליו בכל פינות'.

אף החיד"א הביאו בספריו בכבוד גדול. בשו"ת חיים שאל [ח"א סימן ע"ב] מצאנו 'חקירת חכם בכלי המקדש' אשר שלח רבי יצחק אליו, ותשובת החיד"א בצדה, וזה אשר כתב בפתח דבריו, "זאת לפנים היתה עלי יד הקדש... החכם השלם עצום ורב תורה וגדולה משני עבריהם... כמה"ר יצחק ארדיטי נר"ו, וזרועים ממנו אריוותא דאורייתא בקצה תבל". גם בספרו פתח עינים [ערכין יח]: "נשאל נשאל דוד... מרחימא דנפשאי חמיד לבאי החכם השלם והכולל סובר הרזים רב חסד"א נקיט בידיה תורה וגדולה כמה"ר יצחק ארדיטי ממתא איזמיר יע"א".

עודו בכוחו עלה לארץ ישראל ושהה בה מעט, אח"כ שב לעירו אזמיר, שם נפטר במבחר ימיו כבן ד"ן שנה [כ"כ בנו בהקדמתו לספר "יקר הערך"], ומנוחתו כבוד בעירו אזמיר. על ציונו נכתב [מצבות חו"ר אזמיר סימן קנח]: חסידא קדישא כמוהר"ר יצחק ארדיטו בר שלמה ז"ל ב"ס יקר הערך י"ד תמוז שנת התקע"ב [חלק מרושמי העתים נתחלף להם רבי יצחק דנן עם סבו רבי יצחק שנפטר ונקבר בירושלם בשנת התקל"ח, ראה בתולדות חכמי ירושלים ח"ג עמוד 101 ובהערה שם, ובמלואים לחלק זה [ח"ד עמוד 48]]. הספדים עליו נדפסו בספרי חכמי אותו דור ["ראה חיים", פאלאג'י, ח"א פרשת מקץ בשנת התקע"ג. בנו רבי שלמה ב"שם שלמה" דרוש ד', ובספר "מראה הגדול" דרוש ד'].

לאחר פטירתו הדפיסו בניו את ספרו "יקר הערך". וז"ל השער: 'ספר יקר הערך, אר"ש שיטה למסכת ערכין... פעולת צדיק אשר פעל ועשה א' מן הרמתי'ם אדוני רם עט"ר אבא רחמנא האדם הגדול בענקים לו שם כשם הגדולים אין חקר לתבונתו ומודע לבינה הוא הקדוש חסידא קדישא ענותן כהלל דעסיק באורייתא תדירא... הרב כמהר"ר יצחק ארדיט זלה"ה בן לאותו צדיק הגביר החה"מ כמה"ר שלמה ארדיט נ"ע... נדפס פה שאלוניקי יע"א... בדפוס מחוקק כה"ר בצלאל הלוי אשבנזי ה"... אתן שנת אוד"ך ביוש"ר לב"ב בלמדי משפטי צדקך [תקפ"ג] לפ"ק'.

על הספר הסכימו ה'מאורות הגדולים הרבנים המובהקים... יושבי על מדין פה אזמיר יע"א', רבי רפאל אשבנזי ורבי דוד אמאדו זצ"ל, וזאת אשר כתבו: 'ביום גלות ס' התורה הזה... פעולת צדיק.. מלך ביופיו מן המהדרין, ארי שבחבורה, עמיתנו בתורה, המנורה הטהורה, עמודא דנהורא... מעלת הרב הכולל זרוע עם גבורה כמוה"ר יצחק ארדיט ז"ל בכמה"ר שלמה נ"ע נפש יקרה.. שלם בכל מדות טובות שמנו חכמים, צדיק תמים, מבחר עצמים, מסתיר עצה והצנע לכת, עושה מלאכת, חזרן במצות בעל פקידות, ארעא דישראל וינהגהו בכבודות, חין ערכו מי ימלל, אין גומרין עליו את ההלל, אין לנו תמורתו, לא הניח כמותו, חכם בחכמתו, גבור בגבורתו... לן בעומקא של הלכה, פלפלא חריפתא'.

רבי יצחק לא זכה בחייו להשלים חיבורו על מסכת ערכין והגיע עד לערכין דף כ"א, ובו בפרק עלה לארץ ישראל, וכשחזר לעירו אזמיר לא עצר כוח לחזור על המקרא ולהשלים החיבור. אך בנו בכורו רבי שלמה השלימו עד סוף המסכת, וקרא לחלק ההשלמה בשם "פחות שבערכין". כמו כן הוסיף בסוף הספר כה דרושים של מר אביו, ועוד חלק דרושים משלו, שקראו בשם "שם שלמה".

מתוך "רשימת הרבנים לבית ארדיט" ספר "נר יצחק", "עמוד אהרן" עמודים 15–12

רבי יצחק אריה

מחכמי ורבני תירייה במאה ה׳׳ח. אשתו נפטרה בשנת 1782.

רבי יצחק אריה

מחכמי טורקיה. עלה לטבריה בשנת תר״מ [1880] והיה מחכמיה. נכדו הוא רבי חיים נחום אפנדי שהיה ראש הרבנים וחכם באשי שם.

רבי יצחק ב״ר אברהם אלגאזי שו״ת ר׳ יצחק אלגאזי׳

הגאון האדיר הפוסק הנודע רבי יצחק אלגאזי זצ״ל תלמידו המובהק של רבינו בעל הכנסת הגדולה.

רבו הגאון רבי חיים בנבנשתי מתארו: ״...החכם הותיק, ידיד נפשי ופי כפיו ופה דן אעתיר אל א׳ החכם הפוסק יחי עוד לנצח ויראנו נפלאות מתורתו שוקד על למודו ונחזית לעומקא דדינא״.

[ראה בעי חיי, חלק ב׳ סימן פ״ג].

נולד בשנת שפ״ה [1625], בגיל שבע עשרה שימש רב באי כיאו–איזמיר.

רבי יצחק היה חביב ביותר לרבו רבינו חיים בנבנשתי, ובהרבה מתשובותיו לרבי יצחק היה מעטרו בשבחים מיוחדים, ולדוגמא אצטט מלשונו בשאלות ותשובות ׳בעי חיי׳ חלק ב׳ סימן נ״ו: ״טבא פלפלא חריפא החכם הותיק י״א, כי אראה שמיך מעשה אצבעותיך וכו׳, פלפלת בחכמה ונשאת ונתת באמונה וכו׳ נתת שמחה בלבי כי שמחתני בפעליך, בראותי מעשה ידיך להתפאר, בחקירות ראויות עולות בקנה היושר והשווי״, ע״כ.

רבי יצחק היה קשור לרבו בעל הכנסת הגדולה ביותר, ובאיזה ביטויים של כבוד והדר היה כותב לרבו: מורנו ורבנו נר ישראל וקדושו, עץ ״חיים״ היא למחזיקים בה [סימן לח], מגיננו, מעוזינו, צפירת תפארתינו מקור מים חיים נ״ו, ...ואדוננו המלך... ולי אני עבדך, ארכובותי דא לדא נקשן, איך אשיב על דבריו, אבל מה אעשה, תורה היא ולא הביישן למד, ועל ענותנותיה דמר סמיכנא יטה אזנו לי כמנהגו הטוב [סימן נ].

ומשנפטר הכנסת הגדולה בשנת תל״ג [1673] קונן עליו רבינו וכתב: ותכהן עיני מראות באור התורה, ובפרט מהיום הגדול והנורא אשר נתבקש מורנו הרב הגדול זצוק״ל בישיבה של מעלה, לראות באור החיים, כי בהיותו חי על האדמה הזאת, היה מאיר עיני עור כמוני היום בהלכה, מרוב ענותנותו, ועתה נשארתי אני לבדי בעירום ובחוסר כל וכו׳.

ולאחר פטירת רבו רבני איזמיר ופרנסיה ביקשו מרבי יצחק לשמש כבוד באיזמיר ונעתר לבקשם. תלאות רבות וכאב האומה השסועה ובזיזה נתנו אותותיהם ברבי יצחק ובפרק זמן קצר עשר שנים בלבד בין פטירת רבו ועלייתו לאזמיר, נאסף רבי יצחק אל אבותיו, והוא עודנו בן ח״ן שנה.

נראה שהיה קשור מאד לרבי אהרן בן חיים ז״ל שהרבה להתכתב איתו והיה מכנהו בשם מורנו ורבינו, ראה בספרו שו״ת רבי יצחק אלגאזי תשובה סימן ס״א וס״ג.

רבינו היה גם בן מורה צדק ומרא דאתרא בעיר כי׳או וכפי עדותו של רבי אהרן בן חיים ז״ל לא היה קיום לתורה בעיר זו בלעדי רבי יצחק אלגאזי, וזה מתבאר מחליפת המכתבים ביניהם מסימן ס׳–ס״ד שרבינו הפסיק להתעסק בצרכי הציבור ונשבע שלא ימשיך בכהונת רב, ואחר כך התירו לו שבועה זו, ואצטט כאן מלשון התשובה סימן ס׳: להיות כי זה ימים או שנים שהחכם השלם עין העדה כמוהר״ר יצחק אלגאזי נר״ו הסכים בדעתו לנהוג בעצמו פרישות מלהטפל בעסקי צבור פה ק״ק שבכי׳או יע״א לאשר לא ישר בעיניו סדר זמנים והנהגותיהם, וירא כי אין איש יעצור בעם ה׳ אלה, ובדי שלא יעמיסו עליו בהפצרות או מכח תקנותיהם אשר בימים ההם, קיים הדבר עליו בשבועה, הן עתה מידי בואי פה העירה, הציץ מן הבירה, וראה ראה ראייה שנית שאם יחזיק במעוזו כאשר מקודם להיות ידיו מסולקות הוה נפיק מינה חורבא טובא, וכמעט שלא היה צד קיום והעמדה לק״ק מבלעדיו כאשר ראיתי בעיני כי שנים שלשה גרגירים בראש אמיר, אצילי בני ישראל אשר עליהם הבית נכון לא היו רוצים להיכנס בעובי הקורה ולקבל עליהם עול ציבור אלא בתנאי שתהיה המשרה על שכמו אשר ידו תכון עמהם וכו׳.

רבי יצחק אלגאזי נפטר בשנת תמ"ג [1683].

אלו הם חיבוריו:

א). ספר דרשות בשם "דורש טוב". והם דרושים יקרים שחיברם בן טו"ב שנה. בהסכמת דודו הגאון רבי שלמה אלגאזי זלה"ה. ב). "שו"ת רבינו יצחק אלגאזי", תשובותיו בהלכה, ותשובות אשר השיב לו מורו ורבו רבי חיים בנבנשתי בעל כנסת הגדולה. נדפסו על ידי מכון ירושלים תשמ"ב. בספר שו"ת זה נודע רבי יצחק בשערים וצלל במים אדירים להציל בנות ישראל מכבלי עגון. כמה מתשובותיו שכתב בספר זה הכניסם רבו הכנה"ג בספרו "בעי חיי" וברוב הפסקים סמך ידיו וחזק את דבריו בהסכמה מלאה.

הקדמה לשו"ת רבינו יצחק אלגאזי, מכון ירושלים תשמ"ב

רבי יצחק ב"ר אברהם שלמה הכהן האיתמרי

אחיהם של הגה"ק רבי אליהו האיתמרי בעל "שבט מוסר" ו"מדרש אליהו" ורבי מיכאל הכהן.

היה בזמנו של מהר"ם בן חביב בשנים ת"כ – ת"ס [1660–1700].

ב"מדרש אליהו" [פרק רביעי דף כג ע"א] הוא כותב עליו: "והחסיד אחי כמוהר"ר יצחק נר"ו, מעולם לא לבש בגדי משי, שהיה מתאבל באבלות ירושלם וחורבן ביהמ"ק. ובהיותו בן י"ח שנים חשקה נפשו להלוך לירושלם להסתופף בצילו ית', מקום אשר שכן שמו שם ולא היה יכולת בידו להלוך, ומרוב חשקתו שם לדרך פעמיו להלוך ברגליו אחרי שיירה, שהיתה הולכת, והקב"ה עשה לו נסים אין חקר, וחמלו עליו בני השיירה. ושברו לו חמור לרכוב עליו, והוליכוהו על כפים, עד הגיעו למקום חפצו. והלך לבית המדרש ולא יצא משם לעולם, והיה מסתפק בהכרחי, ומקיים המצוות אליבא דכולי עלמא, שאם היו שנים חולקים בדין אחד, היה משוה דעת שניהם, לקיים כזה וכזה, וכך דרכו בקיום מצוותיו, ומעיד אני עלי שמים וארץ שלא למד דבר בתורה שלא קיימה, ודבר מצוה שלא היה יכול לקיים, במצות בכורים וכדומה, היה קורא ענינו בכל יום, שהקורא כמקיים בו'.

ובהיותו שמה, היה רעב גדול בארץ, עד שברחו רבים מארץ ישראל לחו"ל, שרעב של מהומה היה, רעב של לחם ומים, כי לא המטיר ה' באותה שנה ורבים אשר מתו בצמא יותר מן הלחם, והעשירים שהיו שמה, היו קונים קיתון של מים בערך גדול, והוא היה מוטל ברעב ובצמא, ובאו אצלו החכמים, ואמרו שילך לחו"ל עד יעבור זעם, והמה ישאו עליהם את עונו, והשיב להם שכונתו למות באה"ק ומה לו אם ימות ברעב או מיתה אחרת, והחכמים תמהו על חסידותו, ולא היה כח בידם לרחמו, כי הרעב היה כבד בארץ, והוא היה הולך בשדה החרובים, ובחסד עליון היו נותנים לו שנים או שלשה שערכן רב, והיה נושא החרובים לפי בניו הקטנים היונקים, שימוצו מהם, כי לא נשאר כח באשתו להניקם, והוא והיא היו מושלכים כמתי עולם, ובכל זאת לא היה פוסק לומר תקונו של יום, ולפעמים היה הולך אחר הריחים, לבקש מעט סובין להשיב נפש, ולא היה מוצא, רק רושם הסובין מעורב בעפר, ועכ"ז לא שת לבו לצאת לחו"ל". וסיים הדברים כי להרבות מענייני מעשיו וחסידותו יכלה הזמן.

"מדרש אליהו", דרוש ה'

רבי יצחק ב"ר אליהו שאנג'י 'בארות המים'

הגאון המובהק החסיד רבי יצחק נולד בשנת תמ"ג [1683] בקושטא והיה מגדולי חכמי ורבני העיר. היה דיין, ולאחר מכן כיהן כרב בשאלוניקי. עלה לירושלים בשנת תקי"ז והיה ממקובלי "בית אל". נפטר ט' בתמוז תקי"ט [1759].

אלו הם חיבוריו:

א). "באר יצחק" עם דרושים "באר לחזי" נדפס שאלוניקי תצ"ה.
ב). שו"ת "בארות המים" נדפס שאלוניקי תקס"ו.

רבי יצחק ב"ר יוסף משוני

מחכמי טורקיה. פייטן. בדור גירוש ספרד. מפיוטיו מצויים במחזורי טורקיה אחיו של רבי ישעיה מישוני.

רבי יצחק ב"ר יחיאל אשכנזי

מחכמי טורקיה. רב בעיר רודשטו. מוזכר בספר "יין המשומר" משנת ה'שנ"א [1595] וגם בספר "נחלה ליהושע".

אטלס עץ חיים

רבי יצחק ב"ר משה מאגריסו

מגדולי רבני קושטא במאה החמשית לאלף זה. זכותו עמדה לו להיות הממשיך את פעלו רב החשיבות והתועלת של הרב יעקב כולי, והוא כתיבת חלק הגוף ומכריע מספר "מעם לועז" לאדינו, החל מפרשת תרומה, עד סוף ספר שמות, ויקרא ובמדבר. הספרים העממיים האלו נתקבלו על ידי הקוראים באהבה ובהתלהבות. ספרי מעם לועז, נדפסו פעמים אחדות תחלה בשנת תק"ז, ואחר כך בהוצאות ובמקומות שונים. עבודתו הספרותית הזאת, העמידה אותו במרכז החיים הצבוריים בתקופתו ואלה שלאחריה, והיתה כאן הקרבה מצדו להשתעבד למפעל רוחני כה שגיא, שהחל בו רב גדול אחר לפניו. הסכמת חו"ר ודייני קושטא, אברהם ב"ר יוסף רוזאניס, יוסף רוזאניס, ושבתי הלוי, על ח"ב מספר שמות מוכיחה, כי יחיד היה בדורו המוכשר לדבר. וכה רשמו שם לזכר: "גברא דדרי בחריקיה... ותלי"ת כי יש לאל ידו לתורה ולתעודה להכין אותה ולמעדה, וכי רוח אלהין קדישין ביה לברך על המוגמר, החל וגמור את כל מלאכת הקודש, זכרה לו אלוה לטובה".

יהודי המזרח בארץ ישראל, עמוד 361

רבי יצחק ב"ר משה ן' ארויו 'מקהיל קהלת'

מחכמי טורקיה. קיבל תורה מהגאון רבי יוסף טיטאצק זצוק"ל. נדפסו ממנו שלשה ספרים: א). "מקהיל קהלת" – פירוש לקהלת, נדמ"ח תשס"ד. ב). "תנחומת אל" – דרשות בסדר התורה, עם רעיונות פילוסופיים. נדמ"ח תשס"ז בירושלים. ג). "בית תפילה" – והוא פירוש ותפילות כל השנה. נדמ"ח תשס"ג בירושלים.

רבי יצחק ב"ר מתתיא מרדכי צורף

רבי יצחק בכמוהר"ר מתתיא מרדכי צורף מדייניי העיר באנדרינופל שבקושטא, וממנו נשאר לפלטה פסק אחד, שהובא בספר "שלום הבית" והיה בכ"ר בידי הרב חיד"א.

קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, ח"ה, פרק א, עמוד 40

רבי יצחק ב"ר נתנאל פארדו

מרבני אזמיר. ובעל ספר "קורא הדורות" הזכירו בשם "חכם מעיין ועשיר".

קורא הדורות, עמוד מה

רבי יצחק ב"ר רפאל יוסף חזן

נולד באיזמיר. מתואר על ידי אחיו הגאון רבי חיים דוד חזן בזו הלשון: "אחי הרב השלם הדיין המצויין כמה"ר יצחק חזן ז"ל... רב אחאי גאון כי ביצחק יקרא..."

היה בנו השלישי של הגאון בעל "חקרי לב". רבי יצחק חזן. מתואר: הרב השלם הדיין המצויין "דעסיק דאורייתא תדירא מתוך צער לפום צערא". אף הוא שימש בתפקידים שונים בקהילתו. נשא לאשה את רבקה, בת דודו הראשון לציון הרב מרדכי הלוי, המלי"ץ. על מקצת אופיו ניתן ללמוד מתוך דברי אחיו הגאון רבי רחמים אליהו חזן, הכותב עליו 'זית רענן יפה פרי תואר חביב אדם, נופך ספיר ויהלום מרגלית טבא, שדעתו רחבה, החכם השלם הכולל עצו"ר [=עצום ורב] רבי יצחק מגדלא"ה בכל ישראל להלל'. ["חקרי לב" חושן משפט ח"ב]. ובנוסף מתוך דברי בן אחותו, החביב"ם:

'רב אחאי, דודי לי, רב יצחק משרשיא ז"ל, שגדלה מעלתו עד מאוד. כי כל ימיו מכאובים עוסק בתורה מתוך הדוחק ולא היה עובר עליו חצות... שהיה מסגף עצמו בסיגופין ותעניות ואפילו בסוף ימיו שקפצה עליו זקנה בקיץ ובחורף...' [צדקה חיים דרוש י"ח].

נפטר באזמיר במר חשון בשנת התרט"ו [1855]. השאיר אחריו דרושים אחדים שנדפסו בתוך ספרי משפחתו.

אחד מהם להספד אביו ה'חקרי לב' ['מערכי לב' ח"ב, דף רצה, ע"א – רצח, ע"א]. עוד מחידושיו, ראה ספר ייטב לב, לרבי חיים דוד חזן, אזמיר תרכ"ט, דרוש כז להספד, דף צב, ע"א וב'.

גם כן יש ממנו דרוש להספד שדרש, ונדפס בספר "זכירה לחיים" דף כה–כח.

בנו רבי ראובן חזן נשא דרוש שנדפס בספר "ברך את אברהם" פאלאג'י סדר שמיני דף צ"ג ע"ג.

רבי יצחק ב"ר שלמה האיזובי 'אגודת איזוב'

מקובל אלקי, בוצינא קדישא, רבי יצחק האיזובי זלה"ה היה מחכמי טורקיה. מרבני קושטא בזמנו של רבי אלידו מזרחי [בעל ה"מזרחי"]. כיהן כמורה צדק בדושא שבקושטא לפני כ–600 שנה.

יש ממנו ספר "אגודת איזוב" – כוונת התפילה על דרך הקבלה, שמלפניו, ומביא מדברי גדולי המקובלים זיע"א. החיבור "אגודת איזוב" נדפס ויצא לאור לאחרונה. את תורתו קיבל וינק מהרבנים רבי יקותיאל המקובל האשכנזי כך הוא מכנהו, ורבי עזריאל, יתכן ואלו היו רבותיו המובהקים..

רבי יצחק ב"ר שמואל אברבנאל

מחכמי טורקיה בזמנו של מהר"ם [רבי מאיר] פאדווא. נין לשר דון יצחק אברבנאל. מובא בשו"ת הרשד"ם [רבי שמואל די מדינה]. תולדות עם ישראל, בערכו

רבי יצחק בכר דוד 'דברי אמת'

הגאון הקדוש רבי יצחק בכ"ר דוד היה דיין ואב"ד בקושטא במאה הי"ח והיה חותנו של הגאון רבי אברהם ב"ר אביגדור.

הרב הגדול מופת הדור מורינו "יצחק בכר דוד" זצוק"ל, אשר היה מגדולי חכמי טורקיא, אביר הרועים מרבני קושטנדינא, נולד בקושטא סמוך לשנת ת"ן [1690], ולמד תורה בישיבתו של הגאון מוהר"ר שמואל הלוי זצוק"ל, ונפטר בשנת תקט"ו [1755] לפ"ק, הניח רבינו אחריו שלשה בנים גדולי הדור וראשי הקהילה בטורקיה, והם: רבי יעקב, רבי דוד ורבי אברהם, והם אשר הדפיסו בראשונה את ספרו "דברי אמת" בשנת ת"כ לפ"ק. ובכן ראינו להביא בזה מה שכתבו בשבח המחבר זי"ע, ובשבח גדולת ספרו החשוב "דברי אמת" הכולל שו"ת חידושים ודרשות. הנה הגאון החיד"א זי"ע שהיה בדורו של רבי יצחק, כותב בשבחו: ומאז ועד עכשיו מהולל הספר דברי אמת הן בפי כל גדולי רבותינו הספרדים, והן בפי כל גדולי האשכנזים עד מאד. והפליאו חידושיו תשובותיו אשר הגיעו לאין שיעור, והנה הרבה מחידושיו ומשו"ת נאבדו וחבל על דאבדין.

וזה לשון החיד"א בספרו "עין זוכר" [מערכת ח–ט] "גדול הדור הרב המופלא וכו'. בספר הבהיר דברי אמת וכו', כל דברי הראשונים נסקרים לפניו בסקירה אחת" עכ"ל. וזה לשונו: בספר "פתח עינים" מקואות פ"ד מ"ד, "הרב מופת דורינו בספרו הבהיר דברי אמת וכו' והפליא עצה הגדיל תושיה מענין לענין" עכ"ל, וזה לשונו: בספרו "עין זוכר" [מערכת א–עז] "וחזה הוית למופת דורינו הרב המופלא מהר"י בכר דוד בספרו הבהיר דברי אמת" עכ"ל. וזה לשונו: עוד בספרו "בסא דוד" פ"ד, "מה שהקשה הרב מופת הדור מהר"י בכר דוד בספרו הנחמד דברי אמת" עכ"ל. ולבסוף עיין מה שכתב בשם הגדולים בערכו וזה לשונו, "והיה אביר הרועים וכו' ומספרו נראה יקר תפארת גדולתו ורוב בקיאותו" עכ"ל. ודי לנו בזה.

ועיין עוד מה שכתב בשבח רבי יצחק, גאון ישראל אביר ההלכה והשו"ת בעל נודע ביהודה בשו"ת אבן העזר סימן ע"ד מהדו"ק, אשר כותב לרבינו ופונה אליו ראש כנסת בני הגולה גדול האשכנזים בעל הנודע ביהודה זי"ע וזה לשונו שם, "מי כמוהו מורה, שר התורה אבן האברה, חכמתו פניו תאירה, ה"ה מעלת יקר תפארת ישראל, ראש גולת אריאל, איש חי רב פעלים מקביציאל. רב הרבנים, פאר העתים, חמדת הימים, ראש הבשמים, המאור הגדול מאיר עיני הגולה, החכם הכולל, אין גומרין עליו את ההלל, המפורסם לשבח בתורה ובמעשים טובים, לתורתו הכל תאבים, מרביץ תורה לרבים, נר ישראל פאר הדור עמוד העולם, שמו

הקדוש והטהור הכל מפארים ומשבחים, חכם יצחק בכר דוד ה"י לנצח", עב"ל.

וכמו כן כאשר הגיע הספר 'דברי אמת' לידי הגאון הגדול רבי יוסף שאול נטנזון זצ"ל בעל השואל ומשיב הוא כותב: "היום זכיתי אשר הגיע לידי ספר הנחמד, אשר משתוקק אני זה שנים רבות לראותו הנה הוא ספר דברי אמת מהגאון בכר דוד ז"ל" [שו"ת שואל ומשיב מהדורא תליתאה ח"ג סימן קנ"ז], ובמקום אחר כותב השואל ומשיב: "ואם היו הרב ברכת הזבח והתומים והקצות ואחיו ז"ל, רואים את דברי הדברי אמת בזה שלא הניח פנה שלא נשתטח בה בענין הזה, היו מתבשמים בתורתו" [שו"ת שואל ומשיב מהדורא רביעאה חלק ב' סו"ס מ"ה].

והנה אך למותר להוסיף עוד דברים בשבח זי"ע ולו דומיה תהלה.

ואלו הם חיבוריו:

א). שו"ת "דברי אמת" – פילפולים ודרושים נדפס בקושטא בשנת תק"כ. מהדורת הלברשטאט תרכ"א שלפנינו, ח"א [דף א–לח]: שו"ת בד' חלקי שו"ע. או"ח – סימן אחד; יו"ד – סימן אחד; אה"ע – ז' סימנים; חו"מ – ד' סימנים. שתי תשובות מוספרו כסימן ט', הראשונה [בדף כב ע"א], היא תשובת רבי יצחק הכהן רפפורט, שנדפסה בספרו בתי בהונה, ח"ב סימן כה, והשניה [בדף כג ע"ב], היא תשובת המחבר שנשמטה מחלק אה"ע. ח"ב [דף לט–קלו]: אחד עשר קונטרסים הכוללים פלפולים בענייני גיטין, חלות קדושין לאחר שלושים יום, מקוואות, חשוד על השבועה, ועוד. ח"ג [דף א–לט, ספירה שנייה]: דרושים והספדים [על רבי חיים אבולעפיה, רבי חיים בן עטר ועוד]. במהדורת ניו יורק [תשכ"ג] נשמטו חלק מהדרושים. בירושלים תשל"ז נדפס לראשונה ספר נוסף מאת המחבר בשם "מערכות דברי אמת" שנמצא בין כתבי יד רבי שלמה אליעזר אלפנדרי, וראה י"ש שפיגל, "על ספר 'מערכות דברי אמת' לרבינו יצחק בכר", צפונות ג' [תש"ן], עמ' פא–פג, המוכיח כי הספר הנדפס אינו שלם וחסרים בו קטעים רבים. מקצת מקטעים אלו מובאים בספריהם של גדולי ישראל, שלפניהם היה כתב יד שלם. על המחבר ראה קורות היהודים בתורקיה, ה', עמ' 13 [שם: נולד בשנת תנ"ה, בערך]. [שם הגדולים ח"ב עמוד 28 ב"כ]. ב). "מערכות דברי אמת". היה בב"י והופיע לראשונה מכתב יד עם הגהות והוספות "אשא עיני" לרבינו הגדול רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי בירושלים תשל"ז המערכות הם סיכומי הלכות קצרים מסודרים לפי נושאים בסדר א–ב. החיד"א מציין בשם הגדולים חיבור בשמות הגיטין "נחמד מאד" מאת רבי יצחק בכ"ר דוד.

התולדות מתוך הספר "דברי אמת", במבוא; קונטרס התשובות החדש, א

רבי יצחק בכר אליעזר

מחכמי קושטא במאה הי"ט. הוא חתום עם כמה חכמי ורבני קושטא בהסכמה מיום כ"א אלול תרע"ג, וחתימתו בספר 'זכר עשות' אות מ"ם, לג לגאון רבי יעקב ארגואיטי זצ"ל. בין החתומים איתו, הרבנים: שבתאי הלוי, רפאל דוד סאבאן, יצחק שאקי, ורבי יעקב ארגואיטי זצ"ל.

רבי יצחק בכר יהודה דידיע אבא 'יביא מפריו'

מחכמי ורבני אזמיר. מחבר ספר "יביא מפריו" על דקדוק השפה העברית עם "כל דרכי הלשון והלכותיה" בלאדינו. הספר בהסכמתו של הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצ"ל נדפס בשנת תרל"ח. חיבורו השני "לחם יאודה" בענייני הנביאים, ודברי מוסר בלאדינו, אזמיר תר"ן.

רבי יצחק באסן

כיהן כדיין בקושטא בבית דינו של הגאון רבי רפאל שבתי ן' יקר זלה"ה באמצע המאה.

רבי יצחק גאטינייו 'בית ישחק'

הגאון המופלא, מרביץ תורה החכם השלם והכולל סיני בקודש רב ועצום כמוהר"ר רבי יצחק גאטינייו, היה רבו של הגאון המפורסם רבי חיים פאלאג'י.

הוא היה אחד מגדולי רבני אזמיר, ואביו היה רבי אליקים גאטינייו מחבר הספר "תועפות ראם" [אזמיר תקנ"ז], פירוש על ספר

"המזרחי" לרבי אליהו מזרחי. "אגורה באהליך" [שאלוניקי תקמ"א], שו"ת בהלכה. "יצחק ירנן" [שאלוניקי תקמ"ו], חידושים על ספר משנה תורה להרמב"ם. אביו כותב עליו בהקדמת ספר 'בית ישחק' בזה הלשון: 'הבן יקיר לי רבי לו יתקרי הכי קרא שמו בית ישחק... אף כי יאמרו עלי יפה כח הבן מכח האב וכ"ש הוא תלמיד ותיק ובכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו, ואין אני בא לתארו בשום תואר... אב מעיד על בנו, ועוד כי המפורסמות אין צריך ראיה, הא איתיה ס"ת קמן כל אדם חזו בו כמה נאים דבריו לן בעמקה של הלכה לא זז מחבבה... האמנם דבר שבחובה לפרסמו באתרא דלא ידעין ליה, אחוז במדת הענוה שיף עייל שייך נפיק משים עצמו כמי שאינו...'.

רבי יצחק גאטיניו היה מכובד על פני כל, ורבני איזמיר הרבו בשבחו. אחד מתלמידיו היה הגאון רבי חיים יהודה אליעזר בעל ספר "שמחת יאודה". גם הגאון רבי חיים פאלאג'י כתלמיד המכבד את רבו קורא אותו "אדוני מורי הקדוש" [החפץ חיים, סימן מ"ד אות כ"ה], ולפעמים מכנהו רק במילים "מורי הרב" או "הרב בית ישחק" או "הרב בית מועד", ובכתב ידו של רבי חיים פאלאג'י הוא מציינו "מורי הרב המובהק".

רבי חיים פאלאג'י הרבה להסתמך בספריו על פירושי רבו בדברי הרמב"ם הנמצאים בספרו "בית ישחק" ונושא ונותן עם פסקי רבו [נשמת כל חי, ח"ב, סימן י', דף י"ד–טו]. הרב רבי יצחק גאטיניו נפטר באיזמיר ביום י"ד אלול שנת התק"ס [1800]. ונספד על ידי תלמידו רבי רחמים אריה אברהם הכהן אריאש בספרו "שפתי רננות", דרוש א', דף כ"ט. וגם על ידי הרב שלום מרגונטו, בספרו "דרכי שלום" [שאלוניקי תקע"א], פרשת קדושים דף ע"ט. [תולדות החבי"ף, עמוד 120–118].

כה חקוק על מצבתו: החכם השלם והכולל כמו' יצחק גאטיניו ז"ל בעל ספר "בית ישחק". י"ד אלול שנת ה'תק"ס. [1800] [מצבות רבני וחכמי אזמיר, אות קמ"ו].

[א"ה: מצאתי בספר 'תהלה לדוד' חלק ב, לרבי דוד אמאדו בדרוש ד' להספד כתוב בזו הלשון: דרוש שדרשתי ביום שבת קודש בז' הימים להרב ועצום כמוה"ר יצחק גאטיניו ז"ל ביום לח' אלול משנת תקע"ג ליצירה בסדר תבא. וכעת הגיע לידי ספר 'שפתי רננות' ושם כתוב בזו הלשון: "דרוש שדרשתי בפטירת מורי ורבי עט"ר הרב כמוהר"ר יצחק גאטיניו בעל ס' בית ישחק ז"ל אלול שנת התקס"ג: וע"כ צריך בירור מדוייק לזמן ושנת פטירתו של רבי יצחק].

מרן החבי"ף תלמידו כתב הקדמה ודברי שבח על רבו, ונדפסו בהקדמה ספר 'בית מועד' שאלוניקי תקצ"ט:

הקדמת המאור הגדול הרב המובהק רבינו חסידא מלך חיים נר"ו, אל שדי מגינו ועזרו נסו"א.

עלינו לשבח משום יגדיל תורה, כבוד רבו חכמה מפוארה, במה יזכה נער את ארחו מזכה לעובר, לפעולות אדם בדבר, רבן מוסר לו, איזו היא דרך ישרה שיבור לו, וילמדנו דעת ודרך תבונות, דברי חכמים כדרבונות, שמע בני וקח אמרי החקר אלוה תמצא, בדרך זו תלך איעצה, באמת אמרו כבוד רבו עדיף טפי מעלי, מכבדו בחייו מכבדו במותו כל חד לפום חליה, כמה דנפיש חיליהו.

מאן דחמא חמא, לקדוש ה' מכובד אב בחכמה, אנא הוא דחזיתיה לרב"י דמי פומיה דמר כמעיין המתגבר, כל דבר שאצר"ו חכמים מפרק הרים ומשבר, נהירנא כד הוינא טליא, בין שנים עשר שנים קטן לאו בר זכיה, עומד ומשמש לפניו ואהיה שעשועים, ויורני ויאמר לי דברי חכמים בנחת נשמעים, מסתופף הייתי בצל החכמה צילא דמהימנותא, בעומקא של הלכה פום בדיתא, רבי ל"ו יחקרי בשמו ובמעשיו, רכב ישראל ופרשיו, ל"ו שנו"ן הלכות מרובות, לאלפים ורבבות, והלבתא כוותייהו.

זכה וזיכה את הרבים, הרביץ תורה בתלמידים פרים ורבים, וילמדם דעת דמחדדי טפי נעשו בעלי קרנים, כל חד לפום חורפיה, מאיר עיני חכמים בהלכה, אנהר לן עייניך ידע מה בחשוכה, מקל שקד לתורה ולתעודה, ספרא וספרי וכולי תלמודא, ית"ר חוב"ב ויבואו אליו חכמי ישראל הנמצאים, ישיבת בין הערבים מבני ציו"ן היקרים המסולאים, שם יח'נו יהיב חכמתא, עם ראשי מתיבתא רבנן דפקיע שמייהו.

זאת לפנים בישראל יצא מוניטין שלו בעולם, ספ'רא דמארי טב הליבות עולם, כי שם ביתו ויבן לו בית הן הראנו נפלאות מתורתו, ספר בית ישחק ע"ד הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל בעל כנפים, תורתו

מכרזת עליו וכי תאוה הוא לעינים, שנה ופי׳רש תורה חתומה, מביאה לידי פרישׁ׳ות מילתא בטעמא שבחוהו רבנן אין גומרין עליו את ההלל, לפי מהללו איש׳ור כולל, כי כולם ידעו לעטרת צבי, די רב הוא ליש ולביא, וכבוד ה׳ מלא, דנהרין ליה שבילי, לא הניח דבר וחצי דבר די מנייהו.

הוא אדוני רבי ומורי, כת׳ר לי הודי והדרי, הי חסיד הי עניו, כמראה מלאך האלקים יאר פניו, מעלת הרב המובהק ונוגה לו ברק מלך ביופיו כמהר״ר יצחק גאטינייו, זלה״ה נר בן נר האי גברא רבה מר קשישא, דבר שבקדושה, נודע בשערים, שלשה ספרים, אוריין תליתאי הרואה אומר ברקאי, הן הראנו את כבודו ואת גודלו, תועפות ראם לו וספר אגורה באהליך עולמים וספר יצחק ירנן יחדיו יהיו תמים, גדול מרבן שמו, מעלת הרב כמהר״ר אליקים גאטינייו זצוק״ל עולה עמו, אשרי עין ראתה, איש ואביו דיתבי ועסקין באורייתא קדישתא, מלאכים ממש שרפים עומדים, במלחמתה של תורה והיו לאחדים, דמכתבן חילייהו.

ואני בבואי הנה תאבתי הני מילי, כאן בארי״ש בריש גלי, להודיע לבני אדם גבורותיו ראו עתה עוזו ונפלאותיו, חזו מפעלות, בהגלות נגלות, מתורתו על דב׳י אר״ש שיטה, על ים התלמוד מגלי עמיקתא על מסכת מועד קטן ואתא מרכבות מקרא מועט והלכות מרובות, ועוד ידו נטויה, על מסכת מכות חכמה ותושיה, מול סוף תנא אסיפא דר׳ הלוכו על הרמב״ם ז״ל אימתני ותקיפא, מאי״ר מלאכתו, דבר בעט׳ו כאן שנה ר׳ כמה הלכתא ויתפוצצו הררי כשמואל בדיניה וכרב באיסורי לאוקומיה אדנייהו...

אלו הם חיבוריו:

א). ״בית ישחק״, חידושים על הרמב״ם: שאלוניקי תקנ״ב. 158 דף. בתחילת הספר כתבו הקדמות הגאונים רבי חיים מודעי, רבי יצחק מאייו, ורבי אליקים גאטינייו אבי המחבר. ב). ״בית מועד״, חידושים על מסכתות מועד קטן ומכות ופירושים על הרמב״ם ודרוש: שאלוניקי, תקצ״ט. בתחילתו נדפסה הקדמה מהגר״ח פאלאג׳י. וגם כן נדפס בסוף הספר בדף נ״א, ע״א דרוש להספד מהגאון רבי חיים לכבוד הרבנית הצדקת אשת מורו ורבו הנ״ל. כמו כן חציו של ספר זה נדפס מכספי רבי חיים פאלאג׳י. ג). ״מיגון לשמחה״, פירוש על הלכות שמחות למהר״ם מרוטנבורג עם הפנים, נדפס שאלוניקי תקנ״ה.

׳בית ישחק׳ בהקדמה; ׳בית מועד׳ בהקדמה; תולדות החכי״ק, עמודים 120–118

רבי יצחק ג׳אפרוט

היה בתחילתו בקושטנדינא ומשם עלה לירושלים, בעיר הזאת נמנה לשוחט וחכם ומשם ערך שאלתו לרבי יוסף מטראני [חלק ב׳ סימן ט׳] בדיני סירכא ובין יתר דבריו כתב: כן מצאתי מחכמי הנחות, עוד היו בירושלים בדור ההוא רבי שמואל ב״ר שאול הכהן שהסכים בשנת שנ״ד על תקנת המסים [כתר תורה] רבי שמואל ב״ר אליעזר [שם] ורבי יוסף גאנסו רבו של רבי שלמה אלגאזי חכם ומשורר מובהק בברוסא אשר כבר בא זכרו ובסוף ימיו עלה ירושלימה ושם נפטר לעולמו.

קורות היהודים בתורקיה, חלק ג, עמוד 259

רבי יצחק ג׳ואקריל

מחכמי ורבני איזמיר. שמו נזכר בספר ״ולבש הכהן״ קעח ע״א [חמציו] בזה הלשון: ״רב אחאי החכם השלם והכולל כמוהרי״ץ ג׳וקריל נר״ו״.

בספר ׳פתח הדביר׳ בהשמטות לחלק או״ח סימן סז כותב: ׳ושמעתי מפי ידי״ן טוב שכן קרוב מעלת החכם השלם והכולל כמה״ר יצחק ג׳ואקריל נר״ו...׳.

רבי יצחק דאלב׳ה [די אלב׳ה]

רבי יצחק היה ממלא מקום הדיין באזמיר עד בא רבי אהרן לפפא, נולד בעיר שאלוניקי בערך שנת ש״ס [1600] ונתחנך בישיבת רבי דניאל אשטרושה, בשנת ת׳ [1640] בערך הלך לאזמיר וקבע שם ישיבתו, ונחשב בין גדולי מורי הוראה, בשנת תכ״ד נמנה לממלא מקום הדיין לעסקי ממונות, וכיהן עד ראש חודש אייר תכ״ה [1665], ואחרי אשר הודח רבי אהרן לפפא ממשמרתו, נתקבל בשנת תכ״ח לדיין כבתחלה, רבי אברהם מיכאל קארוזו מטריפולי ערך אליו ואל

שלשת רבני אזמיר היותר מפורסמים אגרותו בשבוע של פרשת בהעלותך [–ט"ו סיון] תכ"ב, בשנת תכ"ט בתשובתו לרבי חיים בנבנשתי על מעשה שהיה במאגנישיא כתב בין יתר דבריו: "ולהיות הזמן לא נתנני חשב רוחי מבעלי דינים העומדים עלי, בחדש אב שנת תל"ב נשאל מעיר ויניציא אם התובע יכול להרשות בעל כח קטיגור הנקרא בלשונם "אבונדו", ועל זה הריץ לדבריו אל רבי חיים בנבנשתי, ומתוך הויכוח בין שני אלה החכמים נראה דעתם על מורשים כאלה: "שהמורשה טוען בעד התובע והנתבע כמה שקרים ומטענות, שהבעל דין עצמו אינו יודע לטעון ולכן בוחרים האבונאדו ורמאי ובעל הדבר, ומי שגדול מחבירו בשקרים ותחבולות ומרמות נותנים עיניהם בו, לשכרו ברצי כסף, ותהי תשובתם שהמנהג הזה אינו נכון, רבי יצחק נפטר לעולמו בין שנות תל"ה–תל"ו [1675–1676], ובעל הזכרונות רבי דוד קונפורטי כותב בחתימת ספרו [קורא הדורות] שלא נמנה עוד בין החיים.

קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם ח"ד, עמוד 46

רבי יצחק דאנון [הראשון]

מחכמי וצדיקי איזמיר, בספר "קול יעקב" דף ק"ב, ע"א להגאון רבי יעקב שאול זלה"ה מזכירו לשבח, בזה הלשון: '... על סילוקו של צדיק זקן ונשוא פנים, בקי באגדתא... בשער מוכיח אשר לא נשא פנים ורבים השיב מעוון החכם הנעלה נז"י כה"ר יצחק דאנון...', בסוף ימיו עלה לשכון בארץ ישראל.

רבי יצחק דאנון [השני]

מרבני איזמיר, לימים עלה והתיישב בטבריה והיה מגדולי רבניה ובשנת תרי"ז [1857] חתם על יסוד ישיבת "בית יעקב". כל ימיו עסק בתורה מתוך מכאובים ויסורין. נפטר בכ"ז סיון בשנת תרנ"ב [1892] ונטמן בטבריה.

רבי יצחק דון דון

פוסק חשוב שרבי יוסף סמברי מביאו ברשימת חכמי קושטא מדור גירוש ספרד. היה סבו אבי אמו של הגאון רבי יצחק ן' פאראג' שהיה מחכמי קושטא במאה הי"ז. הוא גם כן נזכר בטפרות השו"ת. ראה שו"ת אהלי תם ן' יחייא, בתוך 'תמת ישרים', ויניציאה שפ"ב, קעו, רח, רי, ריא.

רבי יצחק דיאש

מחכמי איזמיר. הצטרף פעמים למסדר גיטין בבית דינו של החבי"ף. שמו נזכר בספר "אברהם את עיניו" על מסכת מגילה דף י"ז, ע"א לגאון רבי אברהם פאלאג'י שמביא דברי תורה משמו, וכותב: והק' רב רחומאי הרב ועצום נז"י כמהר"ר יצחק דיאש נר"ו... גם בספר 'אברהם אנכי' סדר יאושע סימן ב' רבי אברהם מזכירו. הוא עמד בקשרי הלכה עם הגאון רבי חיים פאלאג'י. ראה: ספר "רוח חיים" אבן העזר פ. "לב חיים" חלק ב' פו. עסק בתורה תדיר, והיה שלם במידות ובדעות. נפטר בשנת תרכ"ה [1865]. [ראה: "ברכת מועדיך לחיים" חלק א' דרוש י"ג לתשובה].

בספר "מעשה אברהם" חיו"ד הלכות ע"ז, סימן לה, דף פד, ע"א כותב הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי זלה"ה, בזה הלשון: 'ורחימא דנפשאי ש"ב מעלת החכם השלם והכולל עצום ורב כמוה"ר יצחק דיאש המכונה מירקאדו הי"ו כה הראה לי...'. ומזכירו שם בהלכות כיבוד אב ואם סימן מד, דף ק', ע"א.

רבי יצחק הכהן

מחכמי מגניסיאה. הוא חתום חמישי בין רבניה בשו"ת 'בעי חיי' חושן משפט ח"א – רג.

רבי יצחק הכהן

מחכמי איזמיר. סבו הוא הגאון הגדול רבי יצחק הכהן רפפורט, בעל ספר 'בתי כהונה'. הגה"ק רבי דוד אמאדו בספר 'תהלה לדוד'

דרוש א' לנישואין כותב: 'דרוש שדרשתי בנישואי החכם וחשוב כה"ר יצחק הכהן המ' מורינו הי"ו בן בנו של אותו צדיק מ"מ מוה"ר הגדול בעל בתי כהונה ז"ל ביום י"א לחודש אדר משנת התקל"ח...".

רבי יצחק הלוי ב"ר מאיר דיין

מרבני אזמיר. בשאלה שערך לגאון הגדול רבו רבי יוסף מטראני זלה"ה שהיה רבו בתורה, חתם: אחד מתלמידיו הקטנים אשר בו אתפאר, הק' יצחק הלוי דיין [שו"ת מהרי"ט חלק ב' אבן העזר סימן מג].

בשו"ת המהרי"ט כותב עליו רבו בתארים אלו: "מלא חכמה, וכליל יופי, מזוקק שבעתים... החכם הנעלה בר אבהן ובר אוריין..." מבוא לתולדות המחבר חידושי מהרי"ט, עמוד 15

רבי יצחק הלוי

היה ראב"ד בקושטא. "אלקים ראיתי עולים מן הארץ שני גדולי הדור הלא הם החכם השלם הרב המובהק כמוהר"ר מהר"ש [=ר' שמואל] הלוי נר"ו, והחכם השלם הדיין המצויין עצום ורב כמוהרר"י [=ר' יצחק] הלוי נר"ו" כך פותח הגאון בעל משנה למלך את תשובתו על המו"מ בהלכה שהיה בין שני האחים מהר"י ומהר"ש ודבריהם הובאו לפניו להכרעה, ובסיום תשובתו כותב "ואף שאין הכרעתי מכרעת ומה גם במקום הרים גדולים וכו'". והדברים הם מתוך המשנה למלך פרק ו' מהלכות זכיה ומתנה ה"א, לאחר שצוטטו במלואן תשובות שני האחים גדולי הדור.

בקושטא של אותן שנים, עיר גדולה לאלוקים שגדולי עולם מכהנים בה כדיינים ורבנים, כמו בעל המשנה למלך, בעל מחנה אפרים, ר"מ הכהן בעל כהונת עולם, ורבים אחרים, תפסו את מקומם בכותל המזרח האחים לבית הלוי מוהר"י ומהר"ש, בני רבי משה הלוי בנו של הגאון רבי שמואל הלוי הזקן, שהיה תלמידו של מהר"י מטראני ורבו של המשנה למלך. ולאחר פטירתו של בעל משנה למלך היה המהר"ש לרבה של קושטא. כך מעיד הגאון חיד"א בספרו.

הגאון מהר"ש נפטר בסביבות שנת הת"צ, ואם כי לא נשאר חבור ממנו, תשובותיו הובאו בכמה וכמה מספרי בני דורו, בעל המל"מ, משאת משה לרבי משה ישראל מרודוסט, ראה בספרו ח"ב [חו"מ] סימן ע"ב שהביא את תשובתו להלכה, ואח"כ מביא את תשובת המהר"ש לאשור פסק דינו, ולאחריהם את תשובת ר' יודה רוזניש [המל"מ] ור' אפרים נבון [המחנ"א] המאשרים אף הם את פסק ההלכה.

על הגאון מהר"י שהיה אף הוא כאמור דיין בקושטא כותב החיד"א, כי נפטר במבחר ימיו [בסביבות שנת הת"פ] והשאיר אחריו שלש מאות וחמישים תשובות בכתב יד, ומהם נזכרו בספרי גדולי דורו בעל המל"מ, בעל כהונת עולם סימן רל"ט, ובתשו' דבר משה לר' משה אמריליו סימן צ"ט וסימן ק"ז ועוד.

המהר"י, לצד גדולתו המופלגת בתורה, היה מצוין בענווה, והתבטלותו לאחיו המהר"ש כפי המתבטאת בתשובותיו הכותב אליו "עפר אני תחת כפות רגליו" היא מיוחדת במינה. גם כלפי גדולי עירו התבטל המהר"י בצורה מופלגת, ומענין לצטט פיסא מדבריו בשו"ת דבר משה סימן צ"ט בזו הלשון: "וכל זה שכתבתי להלכה ולמעשה ידעתי כי מקום המשפט היא עיר גדולה לאלהים, של חכמים ושל סופרים הרבנים המובהקים הי"א, אשר מהם יוצאה תורה לכל אשר יבטא אדם למראה עיניהם ישפוטו הם, ויהיה דעתי בטל ומבוטל כי הם רשאים ולא אני וכו'".

כאמור כתב רבי יצחק הלוי מאות תשובות בהלכה. ואך בודדות מאלו נזכרו בספרי הפוסקים. כמה מתשובותיו נתפרסמו בקבצים שונים בזמנינו.

רבי יצחק הלוי 'רב דגן'

מחכמי קושטא, גאון גדול, מרביץ תורה בתלמידים בש"ס ובפוסקים מן בוקר ועד ערב. בתשובה ששלח אליו הגאון רבי אליעזר די טולידו זלה"ה, ונדפסה בספרו 'רב דגן' חו"מ הלכות הלוואות סימן ב', הוא כותב על רבי יצחק דברי תהילה ושבח, וזה לשונו: 'איש אחד המיוחד שבעדה כליל בהדרו", ארי שבחבורה

מרגניתא דלית בהטימי, כל הדבר הקשה... ברוח מבינתו פתח לה פתחא, פתיחתא דחכימי, כל היוצא מפיו כאשר ישאל איש בדבר המשפט אחד דבר להלכה ולעובדא לכל חכימי, כל רז לא אניס ליה דבר קטון וגדול, כמה הלבתא רברבתא כיילין ליה נקבא רבא אשר לו הים הגדול ימה של תורה מוציא לאור כל תעלומה כל סתום עממוהו רבא דעמיה... עוקר הרים וטוחנן ה' יתנהו עליון על כל חכימי...'. רבי יצחק היה רבו של הגאון רבי יוסף אלפאנדרי זצוק"ל, ורבי יוסף ישב על כסאו לאחר פטירתו. בספר "ירך יעקב" יו"ד סימן כ"ו כותב עליו הגאון רבי יעקב ארגואיטי זצ"ל בזו הלשון: "...אחד המיוחד מרבני עירנו... רב דגן" היה מרבני העיר קושטא המאשרים בשנת תקפ"ד [1823/4] הסכמה של בית דין איסור והיתר. כתב פסקים שונים בתחילת המאה המובאים בחיבורי בני דורו, כגון שמן המשחה. רוב פסקים מרוכזים בחיבורו שו"ת "רב דגן", ג' כרכים. ח"ב, נדפס אחר מותו בירושלים בשנת תרמ"ז בהשתדלות רבי חיים מנחם מקושטא, והוא כולל דרושים, מהם נלמד שהמחבר ישב בירושלים משנת תרמ"ז. שרדה ידיעה כי מעזבונה של בתו פולה, נלקח ממון להדפסת "השיטה" שלו על ידי נבדו רבי יצחק הלוי בשנת תרכ"ח [1868]. כמו כן מובאת רשימת הגיטין שניתנו בבית דינו בקושטא. נפטר בשנת תקצ"ב [1832].

לרבי יצחק היתה ישיבה בקושטא ועל סדר הלימוד בישיבה כתב הגאון רבי יוסף אלפאנדרי תלמידו בספרו 'פורת יוסף' סימן ג', דף כה, ב. בזו הלשון: "הרב הגדול כמהר"ר יצחק הלוי... היה לומד עם תלמידיו... אהבת הרב עמהם על היותם עומדים על משמרתם לבתוב על ידם כל מה שהיה מחדש חידושים בפרק שנתבקש הרב הגדול הנז' בישיבה של מעלה ונשארו התלמידים יתומים...".

רבי יצחק המון

בספר "ישמח לב" לגאון רבי חיים מנחם פראנג'י זלה"ה, ח"א דרוש ו' בראשו כתוב בזה הלשון: דרוש שסידרתי לתלמידי החשוב החכם המרומם יצחק המון נר"ו בשנת התרכ"ה [1865].

רבי יצחק ואלירו

רבי יצחק ואלירו כיהן כדיין בקושטא בשנת תקמ"ט [1788].

רבי יצחק יפה אשכנזי

נולד בשנת ר"ל [1470] לערך, וכבר בבחרותו גר בעיר ברוסה, תלמיד חכם ירא שמים, ובנו אמר עליו: איש חי עומד לפני ה', קדוש ייאמר לו וזך וישר פעלו... כל יודעיו לפנים יעידון יגידון. כי כל ימיו בצדקות וכשרות... בזכותו כל הדור היה זוכה בלי ספק, עסק במסחר והרבה בצדקה. מסר נפשו לשריפה עקב עלילה, אך גזר הדין בוטל, בזקנתו עלה לארץ ישראל. ונאלץ לחזור. רצה לשוב להתישב בה עם בניו, אלא שנפל מהמרכבה, הוצרך לחזור, ונפטר בסוף סיון שי"ט כבן תשעים, ההספד שספד לו בנו ותולדותיו, הדפיס מאיר בניהו, קובץ על יד, ח, תשל"ו, 433–449, ילדיו: א. הרב יהודה הגדול. נפטר בחשון של"ו כשנאבד בשלג. וכעבור כמה ימים נמצא מרוסק, זמן קצר לפניו נפטרו ב–ג. שני אחיו. ד. הרב שמואל יפה גדול מפרשי המדרשים.

אלף מרגליות, עמוד 340

רבי יצחק ישורון

היה מתלמידיו של הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצוק"ל. הוא מתואר: 'החכם המרומם'. יצק תורה באיזמיר.

רבו סידר לו דרוש לנישואיו, ונדפס בספר 'ברך את אברהם' סדר כי תבא דרוש א' משנת התק"ץ, ושם כותב: "... אחד מתלמידי הישיבה הלא הוא החכם המרומם כמוה"ר יצחק ישורון הי"ו...".

רבי יצחק חירף נפשו בזריזות בשנת תר"א בשריפה שפרצה באיזמיר, וסייע בתוך הלהבות להציל ולחלץ חלק מכתביו של מרן החבי"ף.

ונציין את דברי מרן החבי"ף בהקשר לשריפה באיזמיר, בה הוא מזכיר ומציין את רבי יצחק ישורון זצ"ל. וזה לשונו:

ומה' יצא הדבר דקראתי [לספרי] בשם חיים לראש, והוא, דזה יצא ראשונה אל מזבח הדפוס, מהחיבורים אשר הציל אלהים לנו, מהשריפה אשר שרף ה', בליל י"א לחדש שנחרב הבית, שנת התר"א לתפ"ץ. והן בעון, באותה לילה נשרף רובי תורתי אשר טפחתי ורביתי את עוניי ואת יגיע כפי: חיבור נפלא על כל ארבעת שלחן ערוך, ושאלות ותשובות על סדר ארבעה טורים, לאלפים ורבבות וארי"ש שיטה, על ים התלמוד, בכמה מסכתות, בעיון נמרץ, חידושי הלכות, מתחילתן ועד סופן. וחידושי אגדות, על בבלי ועל ירושלמי, והדרושים שדרשתי בקהל רב, ושסידרתי לדרוש אותם. ופירוש על כל ארבע ועשרים, בכמה אופנים. וספרי מוסר, על שלשים ועל רבעים. וקונטרס על כללי הש"ס ועל כללי הפוסקים. כמעט אין מחסור דבר. וכל שישנו בחיבורם: על ספר החינוך, ופירוש על המדרש רבה, ומדרש תנחומא, ותנא דבי אלידו, ואגדת בראשית, וזכרונות על הזוהר הקדוש, ועל דיני ספר תורה. מלאים זיו ומפיקים נוגה. בין הכל ד"ן אנבי. וכולם באחד היו למאבולת אש. ויי לאזילא, ויי לאבידה שאינה חוזרת, אותיות פורחות, מפני הדליקה הכל לגבוה סלקא.

ובאותן הימים, דעתי בל עמי, מרוב צערי, ותדד שנתי מעיני, והייתי בוכה יומם ולילה, איה נהיית הרעה הגדולה הזאת. ועיני מקור דמעה. כי איככה אוכל וראיתי, בהגיע תור, לחזות בנועם, בפרק אחד, או הלכה אחת, או דיבור אחד, מגמר בעתיקא, מה כתיב בה, בספרי חיים, ואבקשהו ולא נמצא, איזה מקום בינה כאשר היתה באמנה ולא תמצא בארי"ש החיים, מכל הכתוב לחיים, כי חלף הלך,] וחבל על דאבדין ואל משתכחין. ועיני דאבה, דאני אמרתי לריק יגעתי, וכמעט אבד נצחי ותוחלת ח"ו.

ויהי מאז קראתי את המקרא: אודך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני [ישעיה יב, א], דנתקיים בי: כי חמת אדם תודך שארית חמות תחגור [תהלים עו, יא]. כי ה' צבאות הותיר לנו שריד, וה' לי בעוזרי, ברוגז – רחם תזכור, משגבי ומפלטי לי, ומגלגלין זכות על ידי זכאי, וי"ש קונה עולמו בשעה אחת, דאחר מתלמידי הישיבה, החכם המרומם, והנה שו'לם, כמ' יצחק ישורון הי"ו, נכנס למקום אש להבת, ויבא הביתה, ויט שכמו לסבול, ארגז אחד, ויצא יצחק, כגבור לרוץ אורח, וירד להציל, הוציא לאור י"ד חיבורים אחרים שהיה לי בתוכו, ושמר אותם במרתף של אבני גזית שלא שלט בו האור, בבית נאמ"ן, ביתו של אברהם, רב רחומאי, ורב נהוראי, אומר ברקאי, ממנו יתד ממנו פנה, ריבא ובר ריבא, מר בריה דרבינא, הדר הוא, הרב בעל נחמד למראה נר"ו, יהי שמו לעולם ובריא אולם ובאהבה רבה, קביל עליה נטירותא, לפני ולפנים, כל שישנו בשמירה לעתות בצרה ועלי לשלם תודות, מחזיקנא להו טיבותא, לאיש כמעשהו, ברכות שמים יחולו על ראשם, לעיילא מכל ברכתא., ובתוכם היה החיבור קטן הלזה, פירוש על האגדה, ודיני ליל פסח ככל חוקותיו [מתוך הספר 'חיים לראש' על הגש"פ, פתיחת הספר].

רבי יצחק לחמי

דיין איסור והיתר באדר תק"ז [1757]. כיהן כדיין בקושטא בד' טבת תק"ץ [1745]. שרדה רשימת 83 הגיטין שניתנו בבית דינו.

רבי יצחק מאייו

'שפת חים'

הגאון הגדול פאר דורו רבי רפאל יצחק ב"ר אהרן מאייו זצוק"ל מגדולי חכמי איזמיר. כותב עליו הגאון רבי חיים פאלאג'י: "מי לנו גדול ממורינו הרב הגדול כמהרי"ם ז"ל מאריה דתלמודא מר קשישא וגדול בתורה ובחסידות ובענוה יתירה ובכל מידות טובות זיע"א" [חקקי לב יו"ד סימן מג דף ע"ה, ע"ב] הרב המובהק כמהר"ר יצחק מאייו ז"ל מאזמיר יע"א.

הוא היה גדול בתורה ובמצוות ענוותן כהלל ושלם במידות תרומיות והיה מחבב ומכבד את החכמים בעירו ומזמין להם פרנסתן, והחזיק ביד לומדי תורה וסייע בידם רבות.

"זה הים הגדול" כך כונה רבי יצחק בפי רבני דורו, שנבהלו מפלפולו בספריו הנפלאים והעמוקים, שכל מעיין בהם יראה תוקף חכמותו הרבה וכינוהו בשם זה על שם ספריו שנקראו בשם הים, והם שלשה חלקים גדולים א]. ספר "שרשי הים" על הרמב"ם פילפולים וחידושים שאלוניקי תקס"ז–ע"ה. ב]. "שפת הים" שאלות

ותשובות, שאלוניקי תקע"ה. ג). "דרכי הים". דרשות והספדים, דרושים לכל חפציהם, מתוקים מדבש ונופת צופים, נדפס שאלוניקי תקע"ג. ד). "פאת ים" חידושי מסכת ביצה וכללים בסדר א' ב' שאלוניקי תקצ"ב, והשתמש במילת "הים" כפי שכתב בהקדמתו שזה ראשי תיבות שמו הצעיר יצחק מאיו".

מעשי ידיו, ספריו הנפלאים הן הן עדיו, שרוח אלקים בקרבו. עוקר הרים וטוחנן, וכל חכמי דורו שראו ספרו נבהלו מראות וכולם כותבים עליו בחרדת קודש נוראה.

רבנו הוא החכם השלם הגאון רבי יצחק נוניש זצ"ל ומביא שמועה מפיו בשרשי הים (ח"ב דכ"ה ע"ד) מה שתירץ על המשנה למלך ומפלפל בדבריו, עיין שם.

רבנו היה שני בתקופת רבנו חיים מודעי זצ"ל שהיה ראש הרבנים באזמיר ואחר שרבנו חיים עלה לארץ ישראל היה הוא ריש מתא וריש מתיבתא בעיר הגדולה לאלקים ורבתי בדעות ובתלמידי חכמים העיר אזמיר.

דור אחר דור גדולי עולם כיהנו בה, והתפרסמו בכל קצות ישראל, כמהר"י איסקאפה ובעל הכנסת הגדולה רבנו חיים בנבנשתי עד לתקופת רבנו שכיהנו בה רבי חיים אבולעפיה, הרב בעל "בתי כהונה" ועוד. גדולי הדור המיוחדים שתורתם מכרזת עליהם ישבו בה על מדין.

שמו יצא למרחוק ושאלות שונות ממקומות רבים הופנו אליו, ואף מארם צובה פנו אליו בשאלה בקשר לשדוכין בשנת התקנ"ז והובאה בשפת הים סימן י"ו ועל תשובתו זו הסכים עמו חבר בית דינו הגאון המובהק רבי יוסף ב"ר חיים חזן המפורסם בספריו הקדושים "חקרי–לב" שכותב עליו בשבחים נפלאים והרב יום טוב דאנון ז"ל שכותב: "דבר המלך מורנו המאור הגדול מעוז ומגדול רב יצחק ריש גלותא בדת ודין כמשה מפי הגבורה דבר ה' בפיהו אמת וכו' שיחתו הקלה היא גופה גזירה" וכו'.

בית דין הגדול שבאיזמיר היה בהרכבו בתחילה הגאון רבי חיים מודעי, רבי יצחק מאייו ורבי חיים יצחק ן' שושן, וכך הם חתומים על קבלת עדות בשפת הים אבן העזר סימן ד' בשנים תקנ"ג ובשנת תקנ"ד חותם רבנו ראשון ושני הוא רבי דוד פ'ראנסייא ורבי חייא פונטרומילי, ובשנת התקנ"ה חותם שלישי רבי יוסף חזן עיין שם בסימן י"א.

הגאון חקרי לב ורבנו אוהבים היו זה את זה ומכבדים האחד את רעהו, אבל בעניני ההלכה מצינו בספריהם שנחלקו כמה פעמים בהרבה דינים עיין שפת הים אבן העזר י"א ועיין בחושן משפט סימן ו' שכתב וזו לשונו:

"הן עתה קמו כמה מהיחידים היו' וערערו וכו' ורוצים שיעריכו יתר על המנהג, וכנראה שרב אחא"י גאון הרב המובהק כמהר"ר יוסף חזן מסייע אותם וכו' ונסתפקתי בעצמי אם יבולין לערער ולפקפק בדיני הנזכר כי מאחר שאני מקובל עליהם לדון דיניהם והם חייבים לשמור ולעשות ולאשר ולקיים משפטי ודיני, ולהוציא ממון רב כדי לקיים הדינים שאני דן ומורה להם ככל הכתוב בשטר מינוי הרבנות אשר בידי ומכיון שפסקתי להם הדין הנז' וכו' אין יכולים שום חכם ובית דין לערער ולפקפק בדיני הנזכר.

רואים מכאן כיצד נהג נשיאותו ברמים, וכרבה של איזמיר שפט את ישראל ביד רמה ועמד בתוקף על ביצוע פסקי דינו ומי שלא הסכים נענש.

וכך קוראים אנו בשפת הים חושן משפט סימן ו': "שמעתי באומרים לי שאחד מן התובעים אשר היו לנפי באותן הימים זה שמונה שנים, כי הוא לבדו נשאר מן התובעים שהיו רוצים להפיל המנהג והסכמה, כי השאר מהם הענו וירדו מנכסיהם ומהם מתו כנודע. בדאמור רבנן בכל מקום שנתנו חכמים עיניהם או מיתה או עוני".

ומחלוקת גדולה פרצה באזמיר בין הגבירים לבין יתר העם בקשר לתשלום המסים שהיה שם הסכמה קדומה שלא להעריך לתשלום מס עד גובה מסויים, וטענו הבינונים להעריך לכל אחד כפי מה שהוא. עיין בשפת הים חושן משפט סימן ז' וח' וכתב על זה: "ויען כי שמעתי מערערים על פסק דיני הנז' וכו' נתתי אל לבי לדרוש ולחקור" וכו' וכתב עוד: "ואם כי אני פטיר ועטיר להגיד דבר המשפט בה' ומישראל מכח הפסק שכתבתי על זה שאין יכולים

לערער אחרי, דבי דינא בתר בי דינא לא דייק וכו' עם כל זה כדי לצאת ידי שמים וידי בריות חל עלי חובת ביאור דיני הנז' וכו' כי שלי"ת זה דרכי כל הימים שלא לזוז מהאמת והישר, ומעולם לא נתעקשתי בשום דין כנודע, ובאמת צר לי על עונות הדור" וכו'.

אף שנשאל רבנו רבות ממקומות רבים, עם כל זאת קשה היתה לו התשובה לכל המקומות שכן טרוד היה בעניני עירו, עיין לדוגמא בשפת הים חושן משפט סימן ס"א שכותב וזה לשונו:

"עיני ראו את השאלה ואת אשר נגזר עליה מאת מנ"ר וכו' ואף כי אנוכי היום יושב ודן מבקר עד הערב, לא יתנני השב רוחי זה יוצא וזה בא, כי ריש מתא הוא הרב המובהק מקור מים חיים [רבי חיים מודעי] יצוא יצא מחוץ לעיר מפני אימת חולי המגפה אשר נשמע בעיר זה קצת ימים" וכו'.

כאשר הזקין רבנו נתן רשות לגאון יוסף חזן ז"ל בעל חקרי לב רשות וחתימה לדון בעניני מסים עיין בחושן משפט סימן ו' דף ק"ה ע"ד.

מפליא הדבר כיצד בעת צרה ומגיפה שברח מהעיר כתב חבור נפלא, שכך כותב בספר שרשי הים חלק א' בראשו: "אמר הים" כצאתי מן העיר בשנת התקכ"ה מדבר בעיר יהלוך לא תקום פעמיים צרה, ובאתי לכפר חאג'ילאס שם עברתי על ספר המצוות להרמב"ם ועל יד שרשיו והשגות הרמב"ן עליו, ומעט ממה שחדשתי באותן ימים לא מנעתי ידי מלרשום על הספר" וכו'.

וכמה מצער לקרוא את הקדמתו שלא היו לו בנים והיה מצטער על כך ולא הועילו לו רפואות, וחבר את ספרו שיהיה הוא במקום ילדיו, וזה לשונו:

"כל ימי הייתי ויצטער וכו' גידול בנים דלא הוו לי כלל וכו' מכל מלמדי השכלתי, מיני רפואות וסגולות, הרבה יגיעות יגעתי לקיים מצות פריה ורביה וכו' יגעתי ולא מצאתי הנה נא זקנתי וכו' ותהי זאת נחמתי וכו' שעיקר תולדותיהם של צדיקים תורה מונחת וכו' חידושין דאורייתא נטעי נעמנים הרי הם כבנים וכו' מי שעמלו בתורה טוב מבנים ומבנות וכו' תחת יופי ותפארת בנים עשות ספרים" וכו'.

ואף שלא השאיר רבנו בנים עם כל זה העמיד תלמידים חכמים וגדולים וביניהם הגאון החכם השלם עצו"ר רבי חייא פונטרימולי זצ"ל, הגאון מרדכי נחום ז"ל שהשתדל להדפיס את שרשי הים חלק ג'.

ראוי לציין שרבנו היה עשיר והאביל רבים על שלחנו, והתנדב למצוות רבות מממונו, וכך כותב רבי מרדכי תלמידו:

"סמוך על שלחנו שלחן מלכים סגנייא ופחוותא וכו' גדלני כאב את בן ירצה וכו' תלמידו זה אף הוסיף לפעמים הגהות בספרי רבנו.

כל ספריו נדפסו על ידי נדיבי עם שרצו לזכות לקחת חלק במצות הדפסת ספריו ושמותיהם הובאו בכל ספר וספר.

שמו כראש רבני אזמיר יצא למרחוק ובפטירתו הספידו הגאון רבי אברהם סתהון בעל מלל לאברהם.

וראה בספרי רבנו חיים פאלאג'י ז"ל שמלך גם כן באיזמיר אחר רבנו בשנים רבות כיצד כותב עליו מתוך יראה ופחד, שכיון שתורתו מכרזת עליו בספריו היקרים והנפלאים הכל כותבים עליו ביראת הכבוד הראוי.

ראויים ספריו להדפסה מחודשת ואשרי הזוכה להדפיסם, כיון שיש בהם חידושים נפלאים בפלפול וסברא עמוקה, ומי שאינו מעיין בהם חסר לו הרבה ידיעה בנושא שהוא כתב עליו.

רבי יצחק מאייו נפטר כ"א אלול בשנת תק"ע [1810].

מתוך מבוא לספר "מלל לאברהם", בהוצאת מכון 'הכתב' ירושלים

רבי יצחק מורין

מחכמי ורבני איזמיר. שמו נזכר בספר "גנזי חיים" [פאלאג'י] מערכת חית עמוד ר"פ.

רבי יצחק מזרחי

היה מחכמי ורבני העיר איזמיר במאה הי"ט ומתלמידיו של הגאון רבי חיים פאלאג'י, והיה איתו בקשרי משא ומתן של הלבה.

רבי יצחק כתב חיבור בשם "פני הים" על דיני שחיטה ובדיקה לפי מנהגי איזמיר ואגפיה, ובנוסף שו"ת בהלכה, אולם חיבור זה לא שרד וכל הכתב – יד אבד, ורק שריד מהקדמתו קיים, וחע"ד.

רבי יצחק מנשה

נראה שהיה מחכמי קושטא. שמו נזכר בפירוש המכילתא לגאון הגדול רבי רפאל ביטראן וצ"ל: 'והרב המובהק מוה"ר כמהר"ר יצחק מנשה נר"ו הראה לי'.

רבי רפאל ביטראן רבותיו וחיבוריו, עמוד יג

רבי יצחק ן' חביב

מחכמי איזמיר. היה תלמיד מובהק ועמית בתורה לגאון הקדוש רבי פנחס רפאל די שיגורה, הפרד"ס שמרבה בספרו 'אות היא לעולם' לציינו ולקלסו בשבחים, 'ואחי עמיתי בתורה כמוהר"ר יצחק ן' חביב נר"ו אמר אלי לאמר...'. [אות היא לעולם מערכת המ"ם]. ושם במערכת הקו"ף עמ' קלה כותב: 'הראני תלמידי הותיק רחימא דנפשאי חמד בחורים דיתיב בתווני דלבאי הן נבון וחכם השלם כה"ר...'. ובמערכת המ"ם שב כתב: 'ותלמידי הותיק והחריף ידי"ן ומחמ"ל מעלת החכם השלם... כל יקר ראתה עין הבדולח...'. ומכאן ניכר שהרבה לישא וליתן במו"מ של הלכה עם רבו הפרד"ס, ורבו הוקירו והעריכו למאד.

רבי יצחק ן' לב

מגדולי חכמי ורבני ברוסא, גאון עצום ומופלג בתורה. ישב שם בבית הדין בתחילת המאה הי"ד. היה חבר וריע לרבי אהרן מטראני זלה"ה. נשא ונתן בהלכה עם רבי תם בן יחייא, שמפליג בשבחו ואומר: "אם היה החכם כמהר"ר יצחק בן לב בעיר הזאת הייתי נמלך עמו תמיד ולא היתה זזה מתוך ידי, כי ידעתיו בקי ובעל סברא וכו' סיני ועוקר הרים" [אהלי תם סימן קידן], וכן בא בכתובים עם רבי אליהו הלוי שקורא אותו "אביר הרועים". ובשו"ת 'אהלי תם' סימן קטז יש שו"ת מאת הגאון רבי אברהם ירושלמי זלה"ה ובתוך התשובה רבי אברהם מחזק וסומך על הכרעותיו של רבי יצחק וכותב בזה הלשון: "... שלא יורו התר בשום ענין עד שישאו ויתנו עם הה"ר כמה"ר יצחק ן' לב נר"ו ויסמכו על הכרעתו. כן דעתי ודעת חכמי העיר הזאת סומכות עליו באשר כבר נבחן אצלנו ועמד על תוכן ענינו בכתב ובעל פה, וידענו שראוי לסמוך עליו בכל ההוראות...".

ובאה תשובתו בשו"ת 'אבקת רוכל' סימן קט"ו ובתשובת המבי"ט [עיין שם ח"א סימן קי"ו, שנמצאו השגותיו בתוך תשובת המבי"ט מה שצריך עיון, כי לפי הנראה היה הר"י בן לב גדול בשנים הרבה מן הר"ם מטראני?], ורבי יוסף בן לב מהריב"ל שארו הצעיר לימים ממנו מזכירו בתשובותיו בכבוד [ח"ג סימן ק"ג], וכותב עליו: "והחכם השלם הרב המובהק קרובי ושאריי כמוהר"ר יצחק ן' לב וכו'. גם תלמידו רבי שמואל יפה מביא בספריו, וביחוד בספרו "יפה עינים" פירושים ממנו בלשון: "מצאתי בנמוקי מהר"ר יצחק בן–לב, והם פירושים יפים והערות מושכלות בהבנת המקראות ומדרשי חז"ל", וכמו כן מביא דבריו בטעם הקרבנות, מחזיק בשיטת הרמב"ם ומאריך להביא לו ראיות מדברי חז"ל ואם בדרך הדרש.

בכתב יד דגנזי בית המדרש לרבנים בניו יורק סי' 0348 יש תשובות ממנו.

שו"ת 'אהלי תם', תשובות המבי"ט; כנסת ישראל, בערכו

רבי יצחק ן' מוסה

חכם ממגורשי ספרד בשנת רנ"ב [1492]. שבא לקושטא.

אוצר הרבנים, עמוד 226

רבי יצחק ן' פאראג'

החכם השלם והכולל, מרביץ תורה כמוהר"ר יצחק היה בנו של רבי יום טוב ן' פאראג'. היה מחכמי וגדולי קושטא במאה הי"ז. היה חכם גדול בורה ומוערץ ואהוב בקהל "נוה שלום" הוא קהל אראגון בקושטא. נפטר בח' חשון בשנת הש"ץ [1630] רבי יצחק היה חתן של המלך הגאון הגדול רבי אליהו ן' חיים ראנ"ח שחי בשלהי

המאה הט"ז ובראשית המאה הי"ז, וכשנפטר הראנ"ח ירש רבי יצחק את כס הרבנות בקושטא.

ראה בשו"ת שער יהושע חלק ב' יו"ד טימן ט"ז, דיון ארוך לגבי מינוי חכם הקהל לאחר פטירתו של רבי יצחק.

רבי יצחק ן' פאראג'י חתום על פסק מהרי"ט אחרי רבי דוד אגוזי, ואחריו חתומים רבי שלמה קארו ורבי זרחיה גוטה [שו"ת זרע אנשים, נדפסות, מהדורת רבי דוד פרענקיל, הוסיאטין תרס"ב, סד; שו"ת מהרי"ט החדשות, כב]. מהרי"ט מביא דברים ממנו [שו"ת מהרי"ט החדשות, יג]. נמנה עם 'ממוני העבירות' בקהילה וחתם על פסק מהרי"ט עם רבי יום טוב ן' יעיש ורבי שמואל ן' וילייסיד [שו"ת רבי יחיאל באסן, פו]. אישר פסק מאת אביו [שו"ת מהרש"ך, חלק א, שאלוניקי שמ"ו, לב].

לתולדות קהילת קושטא באמצעיתא של המאה הי"ז

רבי יצחק ן' צהליאן

מחכמי ברוסה. שמו נזכר בשו"ת 'שער יהושע' חו"מ כרך א' סימן ח', עמ' לא, לב, ושם כותב לו רבינו יהושע בנבנשתי מגדולי רבני קושטא, בזה הלשון: 'להח"ר יצחק ן' צהליאן מקוס' לברוסה...'. 'קרוב מאח באהבה ואחוה וחיבה יתירה נודעת לנו נקרא רוע אהוב אוהב טהור לב כאחד ממנו ומי משלנו שם ארחותיו וכל מעייניו בהר הצדק ובגבעת האמונה עיניו ולבו, הן הוא החכם הנעלה לתהלה הה"ר יצחק ן' צהליאן...'.

רבי יצחק ן' שושן

הגאון רבי רפאל אשכנזי בספרו "מראה הגדול" חלק ב, דרוש ה' להספד כתב בזו הלשון:

"את זו דרשתי ביום ש"ק סדר שופטים בק"ק גברת יב"ץ בתשלום החדש של מעלת הרב מר קשישא ונז"י כמה"ר יצחק ן' שושן ז"ל והיה זה בשנת התקנ"ה".

רבי יצחק נבון 'דין אמת'

רב מובהק מגדולי התורה וההוראה שבדורו. בנו בכורו של הגאון רבי יהודה נבון, בעל "קרית מלך רב". ונכדו של ה"מחנה אפרים", נולד בקושטא בשנת תצ"ג [1733]. הוא מתואר בהסכמת רבני שאלוניקי על ספרו 'דין אמת', בזה הלשון: "מי ימלל גבורותיו, כרע רבץ כארי בתורה, ונהירין ליה שבילי דשמיא כשבילי דנהרדעא". איש קדוש היה ולא מש מאהלה של תורה כל ימיו. [ראה פרומקין, תח"י, חלק ג' עמוד 122]. ספרו "דין אמת" כולל חידושים על הרמב"ם והראב"ד ובעל הטורים, וכן שאלות ותשובות בעיניני יורה דעה, הובא לדפוס בשאלוניקי תקס"ג על ידי בנו רבי יהודה ואחיו רבי אפרים. שר המסכים על הספר הוא הגאון רבי יום טוב אלגאזי זצוק"ל, ושאר חכמי ירושלים. והם קושרים שבחים רבים לראשו. בספרו זה קשר וענד רבי יצחק את דברי אביו וזקנו עטרה לראש והרבה לפלפל בדבריהם. היה שד"ר כוללות חברון לערי תורכיה, וצפון אפריקה.

רבי יצחק נפטר בן נ"ד שנה, ח' בכסליו תקמ"ז [1787] בירושלים. על ציונו נכתב: 'ציון הרב המובהק כמה"ר יצחק נבון זלה"ה בן הרב המופלא יהודה נבון זלה"ה...'.

רבי יצחק נחמיאש

כיהן כריש מתא בעיר ברוסה. התכתב בהלכה עם הגאון רבי נסים גבאי מקושטא, ראה: 'פאת נגב' חושן משפט סימן ל"ב.

רבי יצחק נוניש בילמונטי 'שער המלך'

מקום מושבו היה בעיר איזמיר שבממלכה העותומנית, שהיתה מטרופולין של תורה בזמנו[333].

רבינו השער המלך נולד בסביבות שנת תע–תע"ה [1710–1715] לאביו רבי משה, הרבה לא ידוע על משפחתו ועל אביו אבל בדורות קודמים מוצאים אנו את משפחת נוניש בילמונטי בעלי משרות מכובדות ובעלי תפקידים רבניים, עם כל זאת מצינו שבשער

333. כך עולה מדברי ההקדמה הקצרים שלו לשיטה מקובצת ב"ב ונזיר דפו"ר ליוורנו תקל"ד [1774], וז"ל: העיר שיאמרו בלילת יופי, רבתי

המלך בהקדמתו לשיטה מקובצת על בבא בתרא ונזיר שהוציאם לאור בליוורנו שבאטליה, כתב שכ"י זה היה תחת זקינו רבי אפרים ארדיטי ז"ל, וכן נראה שהיה ממשפחת ארדיט אם מצדו או מצד אשתו מזה שחמשה דרושים אחד לנשואין וארבעה להספד מתוך תשע עשרה דרושים שבספרו דרך השער נאמרו על משפחת ארדיט, יע"ש. עוד שאר בשר שמציין אליו השער המלך הוא רבי ברוך גאגין שהוזיל את זהבו להוציא את הספר שער המלך וכפי שמודה לו השער המלך בהקדמתו לספרו, ובדרושי דרכי הים למהר"י מאיו בדרוש א' איכא דרוש לכבוד הכנסת ספר תורה שתרם רבי ברוך גאגין.

מוצאה של המשפחה מספרד וגלו עם כל הגולה לערי תורקיה, וביאור שם בלימונטי נמי מוכיח על זאת שביאורו בספרדית מקום יפה.

נראה שנתגדל לתורה אצל זקנו רבי אפרים ארדיטי[334]. סיוע לכך יש למצוא בדברי ההקדמה הקצרים שכתב השער המלך לשטמ"ק על מסכתות בבא בתרא ונזיר שייעד להוציאם[335], וזו לשונו: ...וידי בימים ההם הנה נמצא בידי מרגניתא טבא הון יקר ונעים שיטה מקובצת על מסכת בבא בתרא ונזיר ...וספרא דנא אשתכח באחמתא דמלכא בבית מדרשו של שם הרב המהולל מר זקני כמהר"ר אפרים ארדיטי זלה"ה.

על רבותיו נמנים גדולי הדור שבאותה תקופה. הראש וראשון להם הוא כפי הנראה רבה של איזמיר רבי חיים אבולעפיה זצ"ל[336]. רבינו מזכירו פעמים רבות. הן בדברים ששמע ממנו בעל פה בלמדו אצלו, והן מתוך ספריו מקראי קדש ועוד. [ספריו עץ החיים, יוסף לקח, מקראי קדש, ישרש יעקב, שבות יעקב, וחנן אלהים], יצאו לאור לאחרונה על ידי מכון המאור שעל ידי מוסדות אורות התשובה]. שני לו הוא רבי ברזילי יעבץ זצ"ל בעל לשון למודים [על ד' חלקי שו"ע] ולשון ערומים [על הרמב"ם דרשות ועוד]. רבינו מזכיר אותו ואת ספריו פעמים רבות. חבם נוסף שרבינו למד אצלו ומזכירו כרבו, הוא רבי יצחק הכהן רפפורט זצ"ל בעל בתי כהונה שזכה לעלות לירושלים ולכהן בה כרב. כפי הנראה גם קיבל תורה מרבי יעקב אלבעלי שביתן גם כן כרבה של איזמיר, בעל ספר קהלת יעקב על הרמב"ם.

רבינו הדפיס את ספרו שער המלך בשני כרכים, בשאלוניקי, בשנת תקל"א, ונטל הסכמת משנים מרבותיו, רבי חיים אבולעפיה ורבי יעקב אלבעלי.

נוסף לחיבור זה נדפסו ממנו דרשותיו "דרך השער" על ידי תלמידו המובהק רבי רפאל יצחק מאייו זצ"ל בסוף ספרו דרכי הים [שאלוניקי תקע"ג], מדף קעב עד דף ר. דרשות אלו הגיעו אל תלמידו בעל שרשי הים מליוורנו והוא ראה לנכון לצרפם בסוף ספר דרשותיו וזו לשונו:

"הן אלה מילי דדרשא מו"ה הרב הגדול מהר"י נוניש ז"ל בעל שער המלך אשר דרוש דרש משום יקרא דחיי ומשום יקרא דשבבי. והני מילי מעלייתא טמירין הוו בבית גנזי כמוס עמדי, דשלחו מתם ממתא רבתי ליוורנו יע"א, כי שם היתה מנוחתו כבוד. והן עתה כי זכני ה' להדפיס רובי תורתי אני, אמרתי עת לעשות להוציא לאור תעלומות תורתו של רבי מאי"ר, זאת תורת העולה על ספר ובדייו כדי שיהיו שפתותיו דובבות בקבר, ראו קראתי בשם "דרך השער" מעין דוגמא אשר שם שמות שאר ספריו". הספר כולל דרשה אחת לנישואין [דרוש א], י"ד הספדים, וב' דרשות במעלות הצדקה בעיקר בענין השאת כלות יתומות.

גם בחיבור זה מגלה רבינו בקיאות מדהימה בספרי חז"ל. וגם כאן נראים עקבותיו של המשנה למלך בספרו פרשת דרכים. בספר זה ניכרת גדולתו גם בדברי אגדה, ובדברים המושכים את הלב. כמובן שבדרכם של החכמים באותה תקופה מתובלים כאן דברי

בדעות, מקום שמגדלים בו תורה, החזקים והמשפטים והתורות מתא איזמיר וכו'.

334. נראה שהוא מחברו של הספר מטה אפרים, נדפס בשאלוניקי בשנת תקנ"א, כ"ג שנה אחרי פטירת מחברו בשנת תקכ"ח, לכן נזכר ע"י נכדו בברכת המתים, כי בעל שער המלך כתב את הדברים בשנת תקל"ד ראה להלן.

335. וראה להלן שלא זכה לכך, ונסתלק למרומים טרם שיצא הספר לאור.

336. הוא שזכה לעלות לארץ ישראל ולחדש ולבסס את הישוב היהודי בטבריה לפני למעלה ממאתיים שנה.

האגדה בדברי הלכה ובחידושי הלכה רבים. וגם כאן משתמש הוא לשם כך בבקיאותו הרבה בראשונים ובאחרונים שעד תקופתו.

רבינו בספרו שער המלך[337] מזכיר חיבור נוסף שלו, והוא ספר חידושיו על מסכת ביצה, ספר זה נעלמו עקבותיו, ויתכן שאבד בשריפה הגדולה שפרצה בעיר איזמיר, ראה להלן.

בשנת תקל"ב פרצה באיזמיר שריפה גדולה שכילתה את בתי המדרשות ובתי הכנסיות שבה[338]. רבינו נבחר על ידי קהילתו להיות שד"ר בשליחות מצוה זו. והוא הגיע לערי איטליה לעשות למען עירו, לשם בינון הריסותיה ובתי כנסיותיה. בצאתו בשליחות איזמיר נשא עימו באמתחתו כתב-יד חשוב והוא ספר שיטה מקובצת לרבי בצלאל אשכנזי למסכתות בבא בתרא ונזיר. מטרתו היתה להדפיסם בליוורנו. הוא אף החל במשימה זו, אלא שלא עלה הדבר בידו, ונפטר באמצע ההדפסה, טרם יצא הספר לאור[339].

רבינו עוד הספיק לכתוב הקדמה קצרה לספר, בה הוא מזכיר את מטרת בואו לערי איטליה למען עירו, וכן את הכתב יד שיטה מקובצת שנשא עמו, ומשבח הוא את יהודי איטליה בכלל ויהודי ליוורנו בפרט שסייעוהו רבות בשאר משימותיו.

מרן החיד"א זצ"ל בהסכמתו לספר אינו פוסק מלשבח את רבינו ולתאר את הסתלקותו לגנזי מרומים באמצע הדפסת ספר שיטה מקובצת. וכה יאמר: "יומא דדינא מן השמים יוכיח"ו בתוכחות על עון על הלקח ארון האלהים חסר"ו של אדם הגדול נה"י דנפק מר חוץ לזמנו[340], וחוץ למקומו וכו'. יומא דעיבא ענן על הארץ, ירא לא יגיה אורו, ובושה החמה".

גם בכל מקום שהחיד"א מזכירו בספריו, הוא מתיחס אליו בהערצה רבה, ומכנהו "הרב הכולל אביר התורה".

כאמור רבינו נפטר בליוורנו בשנת תקל"ד [1774] בטרם עת קודם הגיעו לזקנה. ומוצאים אנו בספרו שער המלך בו הוא מזכיר את ספר מעשה רוקח על הרמב"ם של רבי מסעוד רקח. ספר זה נדפס לראשונה בונציה בשנת תק"ב. שלושים ושתים שנה קודם שנפטר בעל שער המלך. ובשנחסר אותם משש שנה, הרי שדבריו אלו נכתבו על ידו כבר בשנות העשרים. יש בזה כדי להעיד גם על שאר חידושיו בספר שנכתבו ממש בצעירותו.

מתלמידיו של רבינו ראוי להזכיר את הגאון רבי רפאל יצחק מאיו זצ"ל, בעל שרשי הים. רבינו חבבו מאד, ומזכירו בחיבורו, פעמים בשמו ופעמים בסתמא אחד מרבני הישיבה[341]. התלמיד מרבה להזכיר מדברי רבו בחיבורו בכל ספריו [שרשי הים, שפת הים, ודרכי הים], הן בחיבור שער המלך, והן מה ששמע ממנו בעל פה בלמדו אצלו.

התהוות ספרו ושיטתו

יצירתו הגדולה של רבינו היא במובן ספרו הגדול והנורא שער המלך שכתבו טיפין טיפין יותר משלושים שנה, בו שיקע את מיטב חידושיו וחילוקיו, הספר נכתב בחריפות גדולה מאוד כפי שרואים בספר שדרכו להביא שיטת הגמרא ולדייק בה ולגלות את הנסתר שמוכרח להשתמע מכח הגמרא והראשונים, ומכח זה להקשות ולחלק בין הדומים ולבנות על זה את הסברא האמיתית בחריפות גדולה ובפלפול גדול והכל בתוך הפשט, וכמו שכתב בעל טעם המלך שאין רבינו ממציא סברות שאינם לפי הפשט הישר, וכן אין

337. בהלכות שחיטה פי"ב ה"ח: עוד כתבתי ישוב נכון לזה בחידושי על מסכת יום טוב.

338. כפי עדותו של רבינו בהקדמתו לשיטה מקובצת: ויבער ביעקב ותאכל בקצה המחנה הוא וכל מה שבתוכה, ואת כל הבית הגדול שרף באש אלו בתי כנסיות ובתי מדרשות.

339. מהדורה זו כוללת את רובו של השטמ"ק למסכת ב"ב עד דף קל"ג ע"א. ומשם ואילך נדפס י"ז שנה לאחר מיכן באיזמיר ע"י הר"ח מודעי בסוף ספר יד רמ"ה סנהדרין [תקנ"א].

340. נמצא שלא האריך ימים. נראה שניתן לשער מכאן שנפטר טרם מלאו לו ששים שנה. שהרי בירושלמי ריש פ"ב דבכורים איתא שמת לששים שנה זוהי מיתה האמורה בתורה. ויתכן שלזה רמז החיד"א שכתב, שנפטר טרם זמנו, היינו טרם זמן מיתה האמורה בתורה. וראה להלן.

341. בשער המלך הלכות מקואות כלל ו: ואחד מבני הישיבה הקדושה וכו', וראה בשרשי הים ח"ב דף קפט עמ' ב' בסופו שהכונה אליו.

השער המלך מקשה קושיא שאינה מוכרחת מכל צדדיה ואי יש להעמידה לפי איזה מ"ד או שיטה מסוימת אינה קושיא לידו, והנה אף על פי שרבינו כותב בהקדמתו שלא יתפסו עליו אם ימצאו כדבריו בספרן של אחרים משום דלא הספיק לעיין בהם, אפילו הכי אנו רואים שהוא מצטט בבקיאות עצומה בספרו יותר ממאה ספרי אחרונים ורובם ככולם חכמי דורות קדומים הסמובים אליו או חכמי דורו ממש כדוגמת בעל קרית מלך רב, לחם יהודה אור יקרות, ועוד מלבד שני התלמודים וספרא וספרי ומדרשים, ועיין לדוגמא בהלכות אישות פרק ג' הלכה י' שמצטט בהלכה בנונית בענין את"ל יותר משבעים מראי מקומות. והאמת שדברי רבינו השער המלך הן מהלכים וחשבונות גדולים ביסוד הסוגייא גופא, שהרי אין הוא דן בסברא או בדין המחודש שכתבו הראשונים או האחרונים אלא דן בפרטי דבריהם שמכחם הגיעו להאי דין ובבל מהלך ענייני הסוגייא, וכל לשונו מורה שכתב את דבריו על הסוגייא עצמה שרגיל על לשונו למכתב כדאמרינן בשמעתין או כדאיתא לקמן, אלא שמחמת טעמים אחרים הכמוסים עימו סידר את דבריו על סדר הרמב"ם, ואפילו ספרו היחיד על מסכת ביצה שמצטטו בסוף הלכות שחיטה שחבר ספר כזה גם הוא הוטמן רובו או כולו בספרו בהלכות יו"ט, גם מש"כ שם לעיין בספרו על מסכת יו"ט, אפשר ליישב על מה שכתב בהלכות יום טוב. וזוהי הסיבה נמי שלא מצאתי לשום אחד מתלמידיו ומחכמי דודו שמזכיר לספר זה על מסכת ביצה, אף על פי שאפשר קצת להוכיח שהיה ספר כזה עיין בשרשי הים ח"א דף קע"ו ע"ג, ועוד, ובהקדמה לספר דרכי הים שכותב שקראו לספר דרך השער דוגמת שאר ספריו של שער המלך. כן דרכו בהרבה מקומות לפרש הקושייא שמביא בשם מחבר מסוים ללא ציון שזוהי הסברו בקושיא, עיין בהלכות גרושין ב, יח במה שמפרש לקושית מוהריב"ל יע"ש. וכן הרבה פעמים מתקן לשון הראשונים משבושיהם בריהטת דבריו כשמביאם, עיין לדוגמא גרושין ב, יט מה שמתקן לשון הר"ן. והנה אף על פי שספרו בעיקרו הוא באור ופלפול עמוק בדברי הראשונים מ"מ בהרבה מקומות מכריע וחותך את ההלכה, עיין הלכות יו"ט פרק ב' הלכה א, ובהלכות גירושין פרק ה' הלכה ג' בסופו. ועיין בהלכות תרומות יב, א, שכותב שכתב זאת לזכרון דברים בעלמא. וכ"כ בהקדמתו שלא התכוין להדפיס ספרו מחוסר כסף וכלשונו, מיום שעמדתי על דעתי לכתוב את האר"ש רובי תורתי, לא עלה על לבי להדפסה, ואשר אין לו כסף ומבן אדם חסיר וכו', מסתכל הוית בצורתא דזוזא מרחוק לדעה, יע"ש.

סגנון לשונו של רבינו צח וברור ומתובל בלשונות הפסוקים ומאמרי חז"ל, כגון לא זכר ש"ר ע"פ בראשית מ, כג, שר"ל שנעלם מהרבנים סוגיא או הלכה מסוימת, או מה שכתב בהלכות שבת פרק כ"ד הלכה י' אשר תצא דינא ע"פ בראשית לד, א, וכן מה שכתב בהלכות יו"ט פ"א ה"כ אח עצמי ובשרי ע"פ בראשית כ"ט, יד, וכן שבתי וראה בהלכות יו"ט ב, יח, ע"פ קהלת ט, יא, ועיין בקונטרס חופות חתנים דאיירי בענין יחוד כותב על הרמב"ם ממה שנעל הדלת וביאורו שם שסתם ההלכה ולא פירשה, ולא שנעל ליחוד, יע"ש.

לרבינו היו המון ספרי כתבי יד שהיו תחת ידו ומצטטם רבות בספרו, כגון ריטב"א לשבת, פסחים, מגילה, יבמות. רשב"א לעירובין, לנדרים, לסנהדרין. מאירי לביצה, משפט צדק ח"ג והגיע לרבי חיים משה ארדיט והביאו לרבי יצחק מאיו, שיטה כ"י למוהר"א מוטל, שיטה כ"י למהר"ח בנבנשתי על מנת סנהדרין, ר"י קורקוס על הרמב"ם, שיטה מקובצת לסנהדרין, שיטה מקובצת לביצה למוהר"א לפפא, והרבה פעמים לא הרגיש שזה כ"י, כגון תוספות רא"ש לקדושין שבהלכות אישות ה', טו ובחופות חתנים כותב שזה כ"י מה שאין כן בהלכות טוען ה', ב' ובק"פ ד, ד, לא כותב שזה כ"י, וכן לגבי המאירי, והנה רובא דרובא של הכ"י מה שמביא הודפסו כבר, מכל מקום כמה כתבי יד בגון שיטה מקובצת ליבמות [וכן מוזירה רבי יוסף סמאברי בספרו דברי יוסף], שיטה לרנב"י על נדרים, ועוד, לא הודפסו.

תפוצת הספר ויחס חכמי דורו והבאים אחריו לספר

מיד עם צאת הספר שער המלך לאור הופץ בכל גלילות ישראל מתורכיה יון ואטליה ועד צרפת פולין צ'כיה אשכנז מרוקו ותוניס ועוד, וראה בספר החכמה לרבי אברהם סג"ל מלקאטש

תלמיד ר"י איבשיץ ע"מ כתובות וכתוב שם בדף כ"א ע"ב שכתב זה בשנת תקל"ח וכותב וזו לשונו: ובינותי בספרים ומצאתי את שאהבה נפשי בס' אחד הנקרא תשובות שעה"מ שחיבר גאון אחד מגאוני זמננו" יע"ש, סמנן לתפוצת הספר רואים שבהסכמה לספר מחנה אפרים כותב שדברי המח"א ידועים להם רק ממה שמצטטם השער המלך בספרו, יע"ש, וכן המו"ל של ספר מוצל מאש לר"א אלפנדרי כדי להודיע טבעו ברבים כותבים בכותרת הספר שדבריו מובאים במשל"מ ושעה"מ, ודבר נחמד מצאתי בהקדמת הספר סמיכת חכמים שהיה בזמן השעה"מ שכותב, שמוכר ספרים אחד הביא לבעל סמיכת חכמים ספר שער המלך ע"מ שיקנהו והללו ושבחו בפניו ודרש עבורו זהוב שלם, ובעל סמיכת חכמים השאילו ממנו ללילה אחד ועבר על כל הספר וכל מה שמצטט בספרו מזכרון אותו לילה בלבד, ובבקר אמר למוכר שמוכן לתת לו חצי זהוב בלבד משום שכבר יודעו, והמוכר לא הסכים, רואים שהמוכר ידע מעלת הספר ושיקבל עבורו את הזהוב השלם שביקש, וכבר השואל ומשיב בהסכמה לספר שער המלך משנת תרי"ט כותב, המחברת הנחמד שער המלך, מהרב האי גאון אור יקרות וקפאון הבקי בחדרי התלמוד והפוסקים, וישם כים מרקחה, שני ספרי התלמודים, וחבורים קדמונים אשכנזים וספרדים, הרב מו"ה יצחק במו"ה משה זצ"ל וכו' וכאשר הובא למדינת פולין ואשכנז אשר להם יד ושם בטוב הכרת החיבורים הנה עלה על שלחן רבנן והגאון הצל"ח מביאו פעמים הרבה וכו', עב"ל.

החיד"א בחיים שאל ח"ב סימן מט כותב, "הראו לי ספר נחמד נדפס מחדש זה שמו שעה"מ לרב הכולל מהר"י בלמונטי", ועי"ע שם בסימן ד'. רעק"א בהגהתו על המשנה למלך הובא ברעק"א לב"ק עו. כותב ונפלאתי על הנך אריוותא [המש"ל והשעה"מ], עי"ש, וכן בתשובות חדשות בחי' על הרמב"ם הלכות אישות כותב אחר זמן רב בא לידי וראיתי שכוון לזה והנאני, וכן שם בהלכות יסודי התורה, ובהלכות אישות ה, א, וכן שם גירושין ו, יח, זכיתי לקנות ס' שעה"מ, וכן בחידושי כתובות ע. זיכני ה' ובא אלי ספר שעה"מ וכו', ודע שהרבה מרמיזותיו של רעק"א בגליון הש"ס יובנו ויפוענחו בקלות במקומות שעמד השעה"מ על האי גמרא ולדוגמא, עיין בגליון הש"ס לקדושין סח: ארש"י ד"ה ולימא, וליבמות ט"ז: אתד"ה עו"כ שקדש, ויובן היטב עם מש"כ השער המלך בהלכות איסורי ביאה טו, ג' שהובא בדף עה: אתד"ה ור"י. ועוד המון מקומות, והרעק"א כתב קרוב למאה הגהות על ספר שער המלך מלבד מה שמציינו ומפלפל בדבריו בהגהותיו לש"ס שו"ע ומשניות ובשו"ע, ובנו ר"ש איגר כותב בשו"ת ח"ב סימן כ, זכור הייתי שראיתי לאחד מגדולי המחברים שנסתפק בזה וחפשתי ומצאתי לבעל שעה"מ וכו'. הטעם המלך בחופות חתנים ריש סעיף ה' כותב: "ורב יצחק הוא מרא דכולא תלמודא". האבני מלואים בסימן ל"א ס"ק יח בסופו כותב, "ואל אלקים יודע שכונתו תהלה לאל לדעת הגדול", ומצטט מדבריו בספרו אבני מלואים עשרות פעמים, וכן הרבה דברים כיוונו ממש לדבר אחד עיין לדוגמא בקצה"ח [שבספרו זה כלל לא מזכיר לשער המלך] סימן רמ"ט סק"א, שהם ממש דברי השעה"מ בהלכות עבדים ה, ב' בתחלתו, [וכן עוד מחברים הרבה ממש מדבריהם הם דברי שעה"מ אלא שלא הגיע הספר לידם עקב המרחק כגון המהרי"ט אלגאזי בספרו על בכורות, ומזכירו רק בספרו שמחת יו"ט, וכן הבית מאיר ע' בסימן ד', וכן החוות דעת ומזכירו בספרו קהלת יעקב סימן כח סעיף יג]. הגדיל לעשות רבי בצלאל רשנבורג שכנראה למד כל הספר ביסודיות מרובה שרוב הגהותיו על המהרש"א הם ציוני מקומות לעיין בשער המלך ומציין קרוב למה פעמים מה שהקשה או ישב השער המלך למהרש"א, וכן מצינו רבות בהגהותיו לש"ס ולמשניות שמציין לשער המלך, וכן בספרו על נדה.

הרח"ג רבי מנצור מרזוק זצ"ל שחיבר ספרים הרבה והיה זקן מופלג שיצא ספר 'שער המלך' לעולם כותב בשנת תקל"ז שש שנים אחר שיצא ה'שער המלך' בספרו 'בן פדהצור' [דף ק' ע"ג] וזה לשונו: אחרי שלש שנים השמש יצא על הארץ בשנת תקל"ז נראה בעליל ספר שער המלך וכו', ודן בדבריו שבהלכות לולב יע"ש. ועיין עוד בספר 'אגורה באהלך' לרבי אליקים גאטינייו שדן בדברי השער המלך בברכת החיים, והרי מיציאת הספר ועוד פטירתו שלש שנים בלבד, וכן בספר 'מחזה אברהם' לרבי אברהם ב"ר יהודה די בוטון שהיה רב בקהלת וגיסטיריו בסי' ג' דף יז ע"ד, יח ע"א, ל"ו ע"ד, מזכירו לשעה"מ בברכת החיים נר"ו, ושם בסימן ב' דף י' י"א,

מזכירו בזכרונו לברכה. חזינן מהירות תפוצת הספר ושבחיים חיזותו השתעשעו בדבריו חכמי דורו. ורבי חיים פאלאג'י בספרו "עיני כל חי" כותב בחידושיו לחולין פ"ה ע"א אתד"ה ור"ש בזה הלשון, ועיין להרב הגאון גדול ורם בארץ הזאת בספרו הנורא שער המלך פ"ה מהלכות מאכלות אסורות וכו'. וכן בספר 'שמע אברהם' [בסימן יב דמ"ו.] וראיתי להרב הגדול מרבן בעל שער המלך. ועיין בספר 'יד המלך' לרבי אלעזר סגל לנדא שנת תקפ"ו בהלכות עכו"ם יב, א, ובהלכות אישות [שנדפס תק"ע] פ"י ה"ב מה שכתב השער המלך, וכן עיין בספר 'פתח הבית' שכתב קונטרס שלם על דברי 'שער המלך בהלכות סוכה.

התולדות מתוך תולדות לשער המלך קידושין, תש"ס, ומתוך ספר "שער המלך" החדש, במבוא, תשנ"ו ירושלים

רבי יצחק ניסים ן' ג'אמיל

'חיים וחסד'

נולד וגדל בטורקיה. היה אבי אמו של הגאון הקדוש רבי חיים אבולעפייה, היה אחד מגדולי ירושלם בדור הזה, ונבדו הרח"א יתארהו בתואר "מר קשישא וריש גלותא סמוך ומופלא". מחבוריו הנשארים אתנו המה רק קובצים אחדים "ספר באר לחי רואי" המצורף לספר ישרש יעקב, ונבדו הרב אשר יאמר שהם דרושים נחמדים מנופת צופים, דורש על כל קוץ תריסר אלפי גוילי. דין אבא לאימא ריי"צ נסים כת"י, והשני ספר "חיים וחסד" כפי סדר הפרשיות מתחלת סדר חיי שרה ומיוסדים על אדני פלפול והלכה, בסוף הספר הזה מצורף ספר חנן אלקים להרב מוהרח"א, ושם נמצא גם חתימתו של הרב רבי יצחק נסים שחתם עליהם בעיר חברון שנת תכ"ז ליצירה, ונמצא עוד חתימת הרב ז"ל בפסקים אשר בתשובת הר"י בי רב בתוספותיו של רבי שלמה ן' עזרא בענין שלא יברך שהחיינו כאשר יקנה ס"ת רק כשיקרא בה בפעם הראשונה, וחתם על זה הוא ורבי שלמה אלגאזי הזקן, וכן חתם עצמו בכלל יתר הגדולים על קיום מכתב השד"ר רבי ברוך גד אשר כתב להר"נ שפירא.

[א"ה: ספרו הנפלא "חיים וחסד" נדפס מחדש בשנת תשנ"ט בהוצאת מכון המאו"ר ירושלים].

תולדות חכמי ירושלים, ח"ב, עמוד צד

רבי יצחק עוזיאל

מחכמי ספרד שהתיישבו בטורקיה אחרי הגירוש בשנת ה'רנ"ב [1492]. מובא ב"בית יוסף". הגן על הרב תם אבן יחייא מפני משיגיו.

תולדות עם ישראל, בערכו

רבי יצחק עונקנירה

'איומה כנגדלות'

מחכמי קושטאנדינה ממקורבי השר דון יוסף הדוכס מנאקסאס, בתחילת המאה הרביעית לששי. [לפי דעת קצת הוא הדוכס דון יוסף]. חיבר ספר "בן פורת יוסף", סיפור ויכוח אשר בין הדוכס דון יוסף ובין חכם נוצרי אחד באמונה ופלוסופיא להוכיח שאין שכל האנושי לבדו מספיק להורות לאדם דעת מה טוב ומה ה' שואל מעמו, ושרק התורה לבדה היא מאירת עינים ומשיבת נפש. זה יסוד נושא הספר ואין בו מאומה כנגד אמונת הנוצרים, כאשר אמר די ראססי. נדפס בקושטאנדינה שנת של"ז [לעזרי דון יוסף הערצאג מנאקסאס]. עוד חיבר ספר "איומה כנגדלות", משלים ומליצות במוסר עם פירוש ופשטים [שם, באותה שנה], ולפי די ראססי חיבר עוד ספר "צפנת פענח" ולא ידענו מה ענינו והיכן מקום הדפסתו.

כנסת ישראל, בערכו

רבי יצחק אקריש

'קרית ארבע'

מחכמי ורבני קושטא נמנה בין גדולי תלמידיו המצויינים של הסבא קדישא מהרש"א אלפנדרי זצוק"ל. היה רב האי גאון הנודע בשערים מו"ה יצחק ב"ר אברהם אקריש זצ"ל בעל המחבר ספר 'קרית ארבע', והוא היה זקן וחכם וקנאי גדול ומסר נפשו על קידוש ה' תמיד, וכמה פעמים נתפס במאסר עבור עניני הדת, לולא הרב הגאון רבי שלמה אליעזר רבו שעמד לימינו ופדעהו מרדת שחת

בכל עת, והיה גם כן עני גדול וטפלא תלוי ביה. על כן ביקש פעם אחד את רבו שישתדל בעדו שיקבלוהו לאיזה רב באחת מן העיירות שבקושטא שיוכל לפרנס את ביתו בכבוד. והרב מהרש"א אמר לו, הנני להשתדל עבורך אבל בתנאי כפול שתבטיח לי כי באיזה עיר של קושטא שיקבלוך לרב לא תסרב כלל מלקבל המשרה. והוא נתן לו דיבורו על כן. הרב השתדל שיקבלו לרב את רבי יצחק אקריש הנ"ל בעיר שהוא גר בה. ורבי יצחק לא רצה למלוך בעיר של רבו, אבל הלא כבר הבטיח בדיבורו לקבל בכל מקום שהוא. ובני העיר אף שהיה הר"ר יצחק הנזכר אדם גדול ומפורסם היה להם לחרפה לקבל אחר תחת החכם אלפאנדרי. הרב לא רצה להורות להם בדבר הלכה מאז, רק שכר בעצמו דירה בשכנותו עבור רבי יצחק, ולכל שואל שאלה היה שולח אליו, ואמר כי שם בית רב העיר ועל כן מוכרחים היו להסכים שרבי יצחק יהיה הרב וקבעו לו פרס בכבוד.

ובשבת הראשונה דרש הרב רבי יצחק לפני העם, ובאו גם כל חכמי ורבני כוללות העיר קושטא וכל הראשים ופרנסים. ואחריו עמד הרב מהרש"א על הבימה ואמר על הכתוב [במדבר כו, טז] יפקוד ה' וכו' איש על העדה אשר יצא לפניהם וכו', והרבה בדקדוקים. א) על העדה אל העדה היה צריך לכתוב. ב) כפל הלשון אשר יצא ואשר יבא, וגם ב' פעמים לפניהם למה לי. ג) מה שאמר עוד אשר יציאם ואשר יביאם. ד) ולא תהיה עדת ה' בלי רועה הוה ליה למימר, ולמה אמר אשר אין להם רועה.

אמנם בדורות הללו בעונותינו הרבים כשלוקחים רב הוא רק לשאלת איסור והיתר, ובשאר ענייני העיר אין משגיחים על דברי הרב, רק יתנהגו על פי דעת בעלי בתים. ולא עוד אלא שתולים בוקי סריקי בהרב לאמר כי ציוה הרב לעשות כך וכך, ובאמת אינו כן, והרב מחריש לזה. ועל כן אין ידוע מי ומי הוא המושל, אם הרב על הבעלי בתים או הבעלי בתים על הרב. ועל כן ציוה משה, והזהיר מאוד באזהרה כפולה, יפקוד ה' איש על העדה שיהיה המנהיג איש בתקפו על העדה, ולא שהעדה יהיה עליו. וגם אשר יצא ויבא לפניהם דווקא, ולא מאחרידם לגרור אחר דעתם, רק המה יגררו אחריו בדעתו. ולא תהיה עדת ה' כצאן אשר אין להם רועה, אם הרב או איזה בעל הבית המושל בדעת הרב כנזכר. והעיקר שהמנהיג לא ישא פני איש ויהיה מושל בכל אשר בהעיר על פי התורה אשר יורה להם, עד כאן תורף דבריו הקדושים.

והרב מהרר"י אקריש זצ"ל השתמש ברבנות איזו שנים, אחר כך קמו בו עזי פנים שבדור ולא יכול לעמוד על נפשו, והלך לעיר הקודש חברון בהשתדלות רבו לסייע לו להוציאות הדרך ולהחזיק בו שמה כל ימי חייו.

הראשון לציון גאון ירושלים, הרב הגדול מעוז ומגדול, כמוהר"ר אברהם אשכנזי זצ"ל כותב בהסכמתו לספר קרית ארבע:

"אשרי עין ראתה, פי צדיק יהגה חכמה חכמתא וגבורתא, לכל הדברות ולכל האמירות, הלא מראש האיר וזרח אור יקרות, מילי דדרשה, ל"ב נתיבות מלא צנא ודובשא, ולקוטי תנ"ך ומאמרי רז"ל, ומנן המצות דעביד פרישה דברים על בוריין, דמטמרן ליה גלין. וזאת שנית אשר פעל ועשה על ספרי ארבע ראשונים, הרבנים הגאונים, הרב מוהריק"ו ומהרימ"ט, והמח"א והרב פאת נגב ז"ל, אשר כל דברידם כגחלי אש, ומיוסדים על אדני פז ורצדק, מחזיק כל בדק, יבא השלישי קב"ר לימודים ענינים, פ'לפלת כל שהוא ממינים שונים, ואת רב'ע ט"ו סימנים הלכות פסוקות, נבונות ומצודקות. כל אלה פעולת צדיק רב חביבא, האי מרגניתא טבא, נברשתא דדהבא, מע' הרב המובהק, ואח לברק, מופלא הסמוך כמוהר"ר יצחק אקריש יצ"ו, ועל ארבע חלקי התורה האלה קרא שם הספר קרית ארבע, ועל זה נדרשתי מאת המחבר יצ"ו לגשת בארש"ת לבוא בהסכמה לספר התורה הזה, אשר מחזה שדי יחזה, הגם כי ויגדל יצחק, ואין דבריו צריכין חיזוק, כי כל דבריו תמימים וישרים, המאיר לארץ ולדרים, אך לפי רוב הענוה פנה אלי לבקש מאתי על פתגם דנא, זוהי סיבה ויסכ'ם אברהם, וכה אומר לפעלא טבא איישר חיליה ופועל ידיו תרצה לתושיה כפלים, אשרי אנוש יעשה זאת, ובן אדם יחזיק, גמר קיחה קיחה את הספר המקנה, כל הנותן בעין יפה מוסיפין לו ומטיבין ומאריכין את ימיו בטוב ובנעימים, כימי השמים אחרון אחרון חביב, לאיש חיל גברא מהימנא, בכור קריה רחמנא, ה"ה מע' הרב הכולל בישראל להלל, כמוהר"ר אהרן המכו' בבור אלנקוה יצ"ו, אשר כוננו ידיו להגות

בספר התורה הזה, להיות מנוקה ומשופה מכל מין טעות ושגיאה, וראוי להחזיק לו טובה וברכה, יואל אלוה ממעל כי יפקד בפקודת ישועה רחמים זכ"ר פרי הבטן, וחי לעולם מזרעא דאהרן כי"ר, הלכ"ד החותם לכבוד התורה, עמוס התלאות מצי"ר ציון לפום צערא, עד ישקיף משמים ויבנה המקדש ואפריון וחן ישוב בהר ציון, החותם בש"א לחודש סיון שנת התרל"ו ליצירה, המעתיר בעד כל אחינו שבגולה לאל צור עוזי ומעוזי". **אברהם אשכנזי** ס"ט.

רבי יצחק למד בישיבת הגביר אברהם פואה שבקושטא. במשך עשרות שנים היה ממונה איסור והיתר וחבר בבתי־הדין של הקהילה. כך לדוגמה נדפסו פסקים שכתב בעניין ריבית בר"ח שבט תרי"ד [1 בינואר 1854] ופסק אחר בדיני ממונות. היה ממונה איסור והיתר בטבת תרי"ז [ינואר 1857]. בשנת תרכ"ב [1862] החרים עם עמיתו רבי שלמה קמחי את הגביר אברהם קאמונדו על שייסד בית ספר מודרני ראשון בקהילה. בתגובה לכך אסר רבי יעקב אביגדור, החכם באשי דאז, את רבי יצחק אקריש, אך הלה שוחרר בהתערבות השלטון העות'מאני והציבור היהודי. היה חבר בית דינה בקושטא רבה וחתום כחבר שלישי מבין ארבעת חברי ביה"ד בשנת תרל"ד [1874] על הקדמה לספר "ימי שלמה" מאת רבי שלמה קמחי ועל פסק דין המאשר פסק דין של "הראשון לציון" רבי אַברהם אשכנזי מירושלים. חתם גם אחר פסק מאת רבי שלמה קמחי ורבי נסים אליה לומברוזו. פסקים נוספים ממנו מצויים בחיבורי בני דורו ובהם נזכר כממונה איסור והיתר וכדיין.

חיבורו היחיד שהגיע אלינו הוא "קרית ארבע" – ל"א דרשות נימוקים על ספר מהרימ"ט קכ"ה סימנים, נימוקים קצרים על ספר מחנה אפרים ארבעה דפים, נימוקים על ספר פאת נגב, נימוקים על ספר מהר"י קולון, חידושים על מנין המצוות ו' סעיפים, ליקוטים קכ"ו סימנים, ושו"ת, ע"ו סימנים, נדפס בחייו בירושלים תרל"ו, לאחר שהתישב בחברון בט"ו תמוז תרל"ד, הוצאה שנייה נדפסה בירושלים בשנת תש"ס ובמתכונתו. (יקהיל שלמה, חושן משפט, סימן עד, דף קה, ע"ב–קיד, ע"א; שם, קעה, דף קכ, ע"א–קכ"ב, ע"ב; פנקס או"ה, תעודה עט; חקות החיים, חושן משפט צא; הקדמת ספר ימי שלמה; בני בנימין, ח"א, חושן משפט כד; מלאכת שלמה, או"ח ה; חושן משפט א; חושן משפט ד; פרת יוסף, חושן משפט כו, כז, כח, כט; משנת ר' אליעזר, ח"ב, חושן משפט עו).

פנקס בי"ד בקושטא, בהוצאת "אורות יהדות המגרב"; מאמר "זיוות אש" שנדפס בתוך מסעות ירושלים עמודים רז–רח

רבי יצחק פיג'ון

'פני המלך' כת"י

מחכמי ודייני איזמיר במאה הי"ט. אביו הוא הג"ר מנחם פיגון זלה"ה חמיו של ה"יפה ללב". בבית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים מצוי ממנו בכת"י ספר "פני המלך". כת"י 7248 *24. עמד בקשרי הלכה עם הגר"ח פאלאג'י, ראה: "רוח חיים" יו"ד סימן שלה. ושם יש ממנו חידו"ת בהלכות ביקור חולים ובראשו נכתב בזו הלשון: "וזאת תורת הרב ועצום נז"י החשקן בתורה כמהר"ר יצחק פיג'ון.... גם בספר "עיני כל חי" דף קכ"ט, על מסכת זבחים יש ממנו חידושי תורה שהשיב לגאון רבי משה מרדכי קריספין זצ"ל.

בספר "יפה ללב" חלק ג' דף כ' ע"א, זו לשונו של ר"י פיג'ון בתשובה שם: 'השתא הכא בקרב ימים האדירים האלה בהיותי עוסק ומסדר סדר המערכה בעבודת היום להיות מכיר ורגיל בעבודה השם יזכני ויגיעני לשרת בקודש בקדושה ובטהרה ברב עם אדרת מלך עם כל שלוחי עמך בית ישראל... אמן'. רבי יצחק היה גיסו של בעל ה"יפה ללב". בספר 'פתח הדביר' או"ח סימן שי"ד כותב עליו: 'הראני מעלת החכם השלם והכולל עצו"ר כמוה"ר יצחק פיג'ון הי"ו...'. בספר 'יפה ללב' ח"ג סימן תרכ"א יש ממנו תשובה בהלכה, ובדף כ"ב ע"א הוא מתואר בזה הלשון: '... פה מפיק מרגליות, ומתוק לפיות, יפ"ה פר"י תואר המאיר עיני חכמים בהלכה, טבא חדא פלפלא אריכא, דגריס ותני הלכתא גברוותא אליבא דהלכתא, מקל שקל לתורה ולתעודה כלי חמודה הלא זה רב הוד והדר מעלת הרב השלם הדה"מ ונז"י כמוהר"ר יצחק פיג'ון נר"ו יאיר ויזרח יצחק זר"ח רב...'.

רבי יצחק פראנסיס [הראשון]

מחכמי ורבני קושטא ומדייניה המצויינים. נולד בשאלוניקי במאה הרביעית, למד תורה מפי הגאון רבי יצחק בארקי זלה"ה ומפי הגאון רבי חיים שבתי המהרח"ש זלה"ה שהיה מתלמידיו המובהקים אחר כך עבר לקושטא, ובשנת ת"ה מצאנוהו נמנה כבר בין הדיינים המצויינים בקושטא, כמוכח בשו"ת פני משה להגאון רבי משה בנבנשת זלה"ה ח"א סימן ל"ב והיא שאלה משנת ת"ה, וזה לשונו בסוף התשובה: "...ושמעתי מפי החכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר יצחק פראנסיס נר"ו שבהיותו בעיר מולדתו שאלוניקי יע"א ראה...".

הגרחיד"א זלה"ה בשם הגדולים מע"ג בערכו מזכירו ומציין לשו"ת פני משה ח"ב, שם בסימן מ"ח פסק דינו משנת ת"ו שנשלח אל הגאון בעל "פני משה" זלה"ה המתחיל תשובתו: "אחרי רואי הדת נתנה מאת החכם השלם הדיין המצויין עצום ורב הפוסק נר"ו, מה יענו עוד שפתי, כי עמו עז וקושיה בהלכתא גברואתא עמיקתא ומסתרתא...", ובסימן מ"ט פסק דינו משנת ת"ח וכותב עליו בזה הלשון: "הנה שפתי אתי שפת יתר, ומותר האדם ממראה עיני הרואות מראות אלדים הדת נתנה מאת החכם השלם המאור הגדול הדיין המצויין יושב בשמים יצחק...", ושם סימן ע"ו מובא פסק דינו של רבינו זלה"ה משנת תט"ו בהיותר עגונה שהתירה על פי עדות אשה שהעידה על בעלה שמת אף שלא הזכירה שם אביו כיון שהזכירה שמו והנהגתו ואומנתו ושם עירו ומה גם שהזכירה שם אשתו ושם אביה, על פסק זה חתמו אחריו הגאון מהר"ש הלוי זלה"ה בזה הלשון: "...כללא דמילתא בנ"ד האשה הזאת מותרת להנשא לכל גבר די תצבא כאשר פסק הרב אריא דבי עילאי וכו' ולאפושי גברא חתמתי שמי...", והגאון בעל "פני משה" זלה"ה מוסיף חתימתו וכותב: "צדיק הראשון החכם השלם הדיין המצויין סיני ועוקר הרים יושב בשמים יצחק הפוסק נר"ו וצדיק דינו... וכמ"ש החכם השלם הפוסק המעתיק "פני משה" ח"ב שנזכר בו בברכת "זלה"ה". בספריית סינסינטי מס' 180 ישנה תשובה ממנו בכתב ידו, וכן ישנו שם מס' 159 הסכמה על פסק הגאון רבי משה ן' שאנגי זלה"ה.

רבי יצחק נלב"ע בשנת תט"ו [1655] ונטמן בקושטא.

קובץ בית אהרן וישראל, שנה ח, גליון ה

רבי יצחק פראנסיס [השני] 'פני יצחק'

כמאה שנה לאחר רבי יצחק פרנסיס הראשון, היה חכם נוסף בקושטא בשם רבי יצחק פראנסיס שכיהן בתור מפקח על איסור והיתר בעיר, תפקיד ששימשו בו לפניו מרן החבי"ב ואחיו רבי יהושע בנבנשת (ראה "פנקס בית הדין בקושטא" עמוד 17). יתכן שהוא זה שהיה ידוע בזמנו של רבי יוסף מולכו כאחד מגדולי הדרשנים ששפתותיו שושנים, וקובץ דרושיו נדפסו בחייו בשאלוניקי בשנת תקי"ג (קורות היהודים בתורקיה ובארצות הקדם ח"ה פ"א עמוד 30. ובאוצר הספר העברי, שאלוניקי מס' 251, כתוב: תק"ג), בשם "פני יצחק". [כשם ספרו של רבי יצחק אבולעפיה בעל השו"ת הגדול "פני יצחק"].

דרושיו מלאי חן ועובר בהם מענין לענין כדרך חכמי דורו, ורוב דרושיו הם על ההלבשה, הענוה, לימוד תורה, מעלת הצדקה, על הנשים הצדקניות, מעלת ארץ ישראל, וכן דרושי הספד על אנשים פרטיים שדרש בקהל רב על פטירת הגבירים אברהם סידיס מלאריסה, אברהם אשכנזי משאלוניקי (פני יצחק עמוד ה), ועל פטירת אחיו החכם רבי מרדכי פראנסיס בפרשת שמיני שנת תצ"א (שם עמוד צח). כמו כן הספיד את רבו המובהק הרב הגדול עיר וקדיש רבי יוסף קובו, ומובא שם הדרוש בפרשת כי תבא דרוש א' דף קנד, א. (מ. בניהו – "התנועה השבתאית ביוון" עמוד מא).

בסוף ימיו נתמנה לרב הכולל בלאריסה ונהג שם נשיאותו עד ימיו האחרונים (כנזכר בספר אשדות הפסגה א"ח ס"ה. כ"כ ש"ר בקורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם ח"ה עמוד 30, אך לא מצאתי באשדוד הפסגה לרבי יוסף נחמולי כפי שציין).

החיד"א כותב אודותיו (בשם הגדולים מערכת ספרים פ, צז) רק שחיבר ספר פני יצחק – דרושים דפוס שאלוניקי, ושהיה מורה צדק בעיר לארסו יע"א (מ"ד גאון ביהודי המזרח בא"י עמוד 565 הע' 1 לא שם לב לחלק בין רבי יצחק פראנסיס הראשון שהזכיר קורות הדורות לבין האחרון המוחכר אצל ש"ר, שלפי דברי ש"ר שספרו

פני יצחק נדפס בחייו בתקי"ג או בתק"ג הרי לא יתכן שהיה תלמיד מהרח"ש שנפטר כבר בשנת ת"ו. ואולי היו אלו השניים סב ונכד].

שערי כנה"ג, עמוד רנט

רבי יצחק פרץ

מחכמי קושטא. בספר "לדוד ברוך" פרשת אמור עמוד קס"ג לגאון הקדוש המקובל רבי דוד בן ברוך הכהן אזוג זצוק"ל שד"ר א"י במערב הפנימי שבמרוקו, יש על רבי יצחק, 'דרוש שדרשתי בעה"ק ירושלים תוב"ב בק"ק יום שבת קדש י"ז לח' אייר התק"ו... וגם שמועה מהחכמים השלמים ה"ה כמהר"ר אליא חאקו מאיזמיר, והחכם השלם החסיד המקובל כמהר"ר יצחק פרץ שנפטר בטבריה יום ה' ד' לח' אדר תנצב"ה. ובעמוד קסד הוא כותב: "ומהר"ר יצחק פרץ נ"ע מקושטא שנפטר בטבריא... כבר נודע בשערים חכמתו וחסידותו בגופו ובממונו וביתו בית ועד לחכמים לא פסיק גירסא מפומיה ולילה כיום יאיר על התורה ועל העבודה, ואין ספק שסילוקם עושה רושם גדול...".

רבי יצחק צלמונה

מחכמי איזמיר. הגאון בעל ספר 'פתח הדביר' בהקדמתו לספרו של אביו 'צפיחת בדבש' כותב על רבי יצחק: "גבר חכם בעז רחימתיו, עזיזא, רחימא דנפשאי חמדה גנוזה מה טובו ומה יופיו... כמה"ר יצחק צלמונה נר"ו...".

מתואר בהקדמת רבי שמואל חכים לספרו של אביו 'בסא שלמה' בזו הלשון:

"חכם בחכמתו קולע אל השערה מעלת החכם השלם והכולל עצום ורב טוב לבית ישראל כמה"ר יצחק צלמונה נר"ו.

רבי יצחק צרפתי

מחכמי ורבני קושטאנדינה. נקרא כך מתוך היותו מצרפת. חי במאה הט"ו. עודד את עלית היהודים לארץ הקודש. בקריאותו החמה אל בני קהלות הקודש היהודים הנמצאים באשכנז עוררם להגירה והודיע להם, מיטב ארץ תוגרמא ויתרון מלכות ישמעאל. כרוזו עשה פעולתו, ורבים נשמעו להוראותיו. די"י גרץ שפ"ר ו. עמוד 241. די"י בתוגרמא לר"ש רוזאניס ח"א, עמוד 218.

רבי יצחק קדושים

מחכמי ורבני אזמיר, הוא נמצא חתום בספר "מזכרת משה" סימן כז, ג.

רבי יצחק קורי

הרב השלם כמוהר"ר יצחק קורי זלה"ה היה מחכמי איזמיר. בספר 'עקב ענוה' פרשת אמור עמוד עד כותב הג"ר רבי רחמים יהודה די שיגורא זלה"ה בזו הלשון: "אפשר לומר בדרך רמז מה ששמעתי מרב רחומאי חתני חתן תורה מעלת כמה"ר יצחק קורי נר"ו וכו'...". הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו 'אברהם אנכי' משלי סי' יד כותב: 'פירש אהוב שכן הרב ועצום רב חסד כמהר"ר יצחק קורי נר"ו...'.

בספר 'דרישה מחיים' דרוש ג' להלבשה דף כ"ו, ע"א כותב רבי נסים חיים מודעי בזו הלשון: כמהרי"ץ קורי ז"ל כי כל ימיו לא רצה ליהנות משל אחרים... ובסוף ימיו נטה שכמו לסבול עול התורה ולא היה יוצא לשוק כלל וזכה להיות דיין דן אמת לאמיתו, וסבל יסורין מיסורי הצדיקים. רבי יצחק נפטר בשנת תרמ"ב [1882].

רבי יצחק נתן את הכסף להדפסת הספר עקב ענוה לחמיו. בניו הם: החכם המרומם כה"ר שלום קורי, רבי רפאל ורבי יוסף.

רבי יצחק קריספין

'שמו יצחק'

מחכמי ורבני איזמיר. גדל ויצק תורה מחכמי איזמיר, ונתעלה במעלות התורה היה בנו ותלמידו של הגאון המופלא רבי יאושע אברהם קריספין זלה"ה בעל ספר "וישב אברהם". רבי יצחק חיבר ספר "שמו יצחק" הכולל: מערכות בהלכה, כ"ז דרשות והספדים, הספר נדפס ביחד עם ספר "וישב אברהם" איזמיר תרנ"ג.

בספר 'אברהם במחזה' יש ממנו שתי דרשות להספד דרושים יח, יט. הגאון רבי אברהם פאלאג'י בהסכמה שכתב לשו"ת בגדי יום טוב, מכנהו: 'ספרא רבא ויקירא, טבא חדא פלפלא קולע אל השערה, החכם השלם והכולל עצום ורב כמהר"ר יצחק קריספין נר"ו...'.

אחיו היו תלמידי חכמים גדולים ועצומים, והם: רבי יום טוב מחבר שו"ת 'בגדי יו"ט', רבי אהרן בעל ספר 'בית אהרן', רבי שמואל בעל ספר 'משק ביתי'. גיסו הוא הגאון רבי בנימין חיים פונטרימולי זלה"ה בע"ס 'פתח הדביר.

רבי יצחק רוזאניס

חתם בין רבני העיר קושטא על הסכמות של בי"ד איסור והיתר. בכ"ח טבת תצ"ד [3 בינואר 1734] עמד בראש בי"ד שדן בהתרת עגונה. בשנים תק"ב–תק"ז [1742–1747] חתם עם רבני העיר על הסכמות לחיבורים שנדפסו בעיר, ובשנת תק"ו [1746] על איגרת המלצה בשנות הארבעים של המאה חתם עם רבי יצחק בכ"ר דוד על נוסח תקנת מגבית הפארה למען יהודי ירושלים. עלה לארץ ישראל בשנת תק"ז [1747], ונפטר במגיפה בירושלים בשנת תק"ח [1748], ונקבר בהר הזיתים עם אשתו חנולה. שרדה מפסקיו תשובה אחת בלבד הדנה בסבלונות. הוא משבח את המוחבר "החכם השלם אריא דבי עילאי היושב על כסא ההוראה יושב בשמים יצחק ה"י".

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 100

רבי יצחק רפאל אליפנדרי 'מגיד מראשית'

הגאון רבי יצחק רפאל ב"ר חיים הזקן זצ"ל מגדולי וחשובי קושטא, אף הוא כאחיו הגדול ארי בן ארי נודע בשערים כאחד מאבירי גאוני ישראל ז"ל בתקופת הזוהר של חכמי קושטא. שרידים מאור תורתו נשאר לנו ב"קובץ מגיד מראשית", שהודפס על ידי בנו אהובו הגאון רבי חיים השני זצ"ל.

כה כותב בנו רבי חיים השני על כתבי הקודש של מר אביו ז"ל [במגיד מראשית דף נו.] "ויעזוב כל אשר לו כתבי הקודש שחידשה תורה שלימה מאירת עינים דנפיש נהוריה, שאלות ותשובות ד' חלקים על אורח חיים יורה דעה אבן העזר, ובחלק חושן משפט האריך למעניתו העמק שאלה למישריה תיגריה, יואל אלוקי יאזרני חיל לקיים מילי דאבות בעט ברזל ועופרת להורות את בני ישראל משפטי ה' אמת בקולי דמר וכחומריה וכו'".

הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, אם כי אחיו רבי יעקב היה גדול בשנים מאחיו רבי יצחק רפאל בכ"ז מחשיב את אחיו הקטן כגדול בחכמה. כה כותב רבי יעקב לאחיו [בשנת ת"ך] בקובץ מגיד מראשית [שאלה ד, דף יב] "שאלה ותשובה זאת לאחי יפת הגדול החכם השלם עצום ורב כמה"ר יעקב אלפאנדרי נר"ו, פיו הוא צוה אלי לעסוק בדברי תורתו וזה לשון תשובתו".

בתוך התשובה [בדף ט"ו:] כותב "ולפי שראיתי אחד קדוש מדבר אחי יפת הגדול בחכמה וצעיר ממני לימים החכם השלם סיני ועוקר הרים מחמד עיני". ומסיים תשובתו "זהו שנראה לע"ד בזה אבל איני סומך עדיין על דעתי הקלושה אם לא יסכים עמי גדול ממני בהוראה. נאם יש בו דרכים שוה לבהמה ולחיה אקו ודישון ותאו שומע ומשיב ככלב שב על קאו".

רבי יצחק רפאל משיב בהדרת קודש לאחיו הגדול רבי יעקב ז"ל וזה לשונו: "זאת היתה תשובתי והשתעשעתי על דברי אחי יפת הגדול ה"י זעיר שם זעיר שם וכו'". גם אנכי ידעתי כי מדי דברי לא עמד טעמי בי ורזיחי נמר. אם למסורת ולמקרא מוציא מידי פשוטו כאשר ישאל איש בדבר אלקים מה אדבר ומה אומר. ואיה אפה מי בקש זאת מידי אחר המתנשא לכל לראש הואיל ובמינו גבוה מכולם הן אראלם זאת קומתו דמתה לתמר. האי גדול אחי דלביש ואיכסי חלוקא דרבנן וסמנין דאורייתא בגופו ובכליו כמו שנאמר. דרך ובא לו דרך חכמה ובינה אעיקרה דדינא על חמש הפאות לא הניח זוית ופינה שלא נשא ונתן ועשה לו מאמר. לפנים להיכל נכנס למקום שנכנס פני פני גמר. קופת הרוכלין כל שיש בה מנין הרבה מורא ורבה כמעין המתגבר עולה וצומח בתמר. העושה את ביתו אוצר כל כלי חמדה והיה כל מבקש ה' נער זקן תלמוד לומר. המוסר עצמו לדעת חכמה ובינה ותשב באיתן קשתו וכחומר על מים רבים יחמר. אתה השבת כל גבולות ארש לא מטוהרה

בהרת עזה כשלג כלש"ה נקוד וטלוא דמחזי כמנומר. כי תלחם אל ע"ר וקדיש לא נראתה הקש"ת מימיך הנה לשלום מ"ר. מנחל בדרך ישתה וגם דלה דלה מים מבורות כשחק מאזנים וכמר. אך אמינא וי"ו יתירא הכתוב קבעו עלי חובה וינחהו במשמר. אלק"י אבי השבעני לא תשנ"ה את אחיך אחרי דברו כמלא נימא כאיש אשר אמר ואביו שמר. וכבודו לא אמיר באשר דבר אלוף מגדיאל אלוף אומר. והנה ארשו ארש רחבת ידים עבור נא לפני אחד לאחד על סדר. קונטריסו וגופא דעובדא הכי אתמר.

שבחא דאתי מעמודי התורה בזמנו

הגאון בעל כנסת הגדולה כותב במגיד מראשית (שאלה ב', דף ר'): "אנכי הרואה אחד מיוחד החכם השלם סיני ועוקר הרים כמה"ר יצחק אלפאנדרי נר"ו כולל סוג השלמות בחכמתו וברוח בינתו יד כל בו אם לכח אמיץ לבו במלחמתה של תורה, ואם למשפט מי כמהו מורה הפותח יד בתשובה. אנכי גם מתמול גם משלשום מכירו הייתי לשעבר והיה בו טעם כעיקר, וכי שיח וכי שיג לו לפלפל בחכמה בהוייות דאביי ורבא, חזו מאי דקמן על כל קוץ וקוץ תלי תלים של הלכות הקים עולה של תשובה. אנכי היום רק אחרי רואי להחכם השלם הפוסק נר"ו נשא ונתן באמונה על פי רוחב השאלה לארכה ולרחבה העמיק הרחיב ויהי במשיב גדולה תשובה. אנכי הבא אחריו מה יענו שפתי והנה מציב לו יד על כל פרט ופרט תשובות חבילות, את הכל עשה יפה בעטו ולא ננעלו לפניו שערי תשובה. אנכי לא אוכל המלט להשיב מפני הכבוד כמצוה ועושה כיהודה ועוד לקרא ומה ספק בידי לעשות תשובה". בסוף התשובה כותב "ומכאן מודעה רבה שכל מה שפסק החכם השלם הפוסק נר"ו האמת והצדק יפה הורה יפה התיר וכן דעתי מסכמת".

הגאון רבי חיים אלגאזי בעל "נתיבות משפט" כותב שם:

"אשרי מי שעמלו בתורה עץ הדעת יביא בפריו וגם בעליו משיב הרוח. ומאכלו בריאה משולחן גבוה קא זכי והכל מתוקן לסעודה יינו מזוג וטבחו טבוח. ומפרי עץ הדעת הנטוע בשרירי בטנו הוציא לחם ויין המשומר בענביו אחרי מירות. זה דודי החכם השלם סיני ועוקר הרים אריא דבי עילאי יריע אף יצריח. זרע רב דקאי אעיקרא דיינא ונחית לעמקא דדינא דפתחו ליה בדינה פתח פתוח. דן דין אמת לאמו לא הניח זוית חדית ועתיק ולא פנה טעונה הפשט ונתוח. כי רוח מלפניו עמד וימודד כל הספקות לא נשאר ענין משולח ונעזב אפילו ספק הנוח. ועל צבאו שר המסכים אלוף התורה רב וגדול ליהודים סמך את ידיו עליו ועל סביבותיו ינוח. ואני אנא אני בא אין הכרעת שלישית מכרעת ויהיו דברי אלה וא"ו דכתיב אאופתא (חולין טז.) ומשנה שאינה צריכא משאות שוא ומדוח. רק לעשות רצון אלופי ומיודעי החכם השלם סיני ועוקר הרים וטוחנן עד אשר דק ויהי כמשחק ווורה לרוח. אמינא אנקוט בידאי כל דהוא כי לעשות רצונו חפצתי כל עוד נשמתי בי עד שיפוח. ומסיים "יפה דן יפה התיר החכם השלם הפוסק הרב נר"ו".

הגאון רבי משה בנבנשת בעל "פני משה" כותב שם:

"הן האדם החכם השלם סיני ועוקר הרים הפוסק נר"ו ידעתי גם ידעתי הלכתא גברוואתא ראשן מגיע בשמים ישחק וטוחן דא לדא על אבו' מלתא כדנא והנה אנכי היום זאת הרימתי בדרך קצרה כי פיו בפיו". ומסיים דברי "דעתי מסכמת להתיר כאשר כבר הורה גבר חכם בעוז ותעצומות דיינא ונחית לעומקא דדינא הפוסק נר"ו ועל יד ימינו תמכו שני המאורות הגדולים הרבנים חיים שנים מזה אחד ומזה אחד גם אני מסכים הולך".

הגאון רבי אליעזר ן' שנג"י ז"ל שלח לו קונטרס שקלא וטריא, וכותב אליו "ואדוני מורי חכם כמלאך אלקים יבחר". (מוצל מאש סימן נ"ט).

במקום גדולתו שם אתה מוצא ענוותנותו הוא חותם את שמו (שאלה ג', דף י"ב) "אני האיש אשר העדרו קודם להוייתו מבקש למודו ואינו מוצא ששלתו מרובה מחמתו שועל בן ארי".

כך מתאר בנו רבי חיים את אביו רבי יצחק רפאל ז"ל בקובץ מגיד מראשית (דף נ"ו.) "והיה כאשר ירים קול לו קול אליו מפי הגבורה, כפטיש יפוצץ ויתפוצצו הררי, לא פסיק גירסא מפומיה מיום ועד לילה ויט שכמו אתורה ואמצוה קא עבד ולאו מידי חסריה, וילך בדרכי אביו ללמוד וללמד על שני דור ודור אקניה ליה מעין שופריה, דלי בעפרא עד שלא הגיע לגבורות ולא הוו ליה דרי חיוורי לא אהדר תלמודיה מפני האף שכבשוהו כרכום שלמעלה ויוצא אותו החוצה על הר גבוה דבסים אויריה".

הולך את חכמים יחכם

כל רב שלמד עם תלמידיו נותן רוחא דיליה גו תלמידיה על דרך האב לבנו, ולא עוד אלא שהוא חיבור יותר נמרץ, כי לעולם ועד נשאר ההוא רוחא עם התלמיד קיים ולא יפרדו, בסוד ותדבק נפש דוד ביהונתן, וזה טעם יתרון כבוד הרב מכבוד האב [שער הגלגולים הקדמה יז].

רבי יצחק רפאל הסתופף בצילא דמיהמנותא קדישא, בישיבה של מעלה של הגאון רבי יוסף מטראני ז"ל בו ישבו בשבת תחכמוני תלמידיו החברייא קדישא שכל אחד ואחד מהם האירו תבל ומלואה באור תורתם וקדושתם ואלו הם בשמותם כפי שמנה אותם הרב החיד"א בשם הגדולים [בערכו] הרב שדה יהושע, ואחיו הרב הכנסת הגדולה, הרב נתיבות משפט, הרב מהר"ח אבולעפיה הזקן. הרב מהר"ר אברהם היכיני, הרב מהר"ר יוסף קצבי, הרב מהר"ר יצחק אלפאנדרי, הרב מהר"ר רפאל איספיריאל, הרב מהר"ר יוסף הכהן חסיד, הרב מהר"ש עדילה, ובני הרב מהר"ר משה ומהר"ר ישעיה מטראני, ומהר"ר יצחק אלנקווה, ומהר"ר נתן גוטה.

כן למד תורה אצל רבו הגאון רבי אהרן קופינו ז"ל, כמו שכתב בנו בספר הגר"ח אליפנדרי על התורה [דף צ"ו, דפוס ירושלים] "שמעתי מפה קדוש הרב א"א זלה"ה בשם רבו מהר"א קופינו".

נפטר בסביבות שנת ת"י [1650].

שו"ת הסבא קדישא, ח"א עמודים יב–יז

רבי יצחק רפאל אלקבץ

מגדולי חכמי ורבני אדריאנופולי. יש ממנו התכתבות בהלכה עם חכמי ורבני דורו. בשנת תקס"ג כתב והפנה שאלה אל הגאון רבי יעקב אברהם גירון זלה"ה יחד בבית המדרש וכה דבריו: "מה נכבד היום בהגלות נגלות מגילה עפה מעולפת ספירים מעשה ידיו להתפאר, כי אראה אור כי יהל אורים גדולים למאיר ובא ויזרח יצחק זרח רב זיקוקין דנורא דנפקין מפומיה אין די באר.. וברוח מבינתו עמד וימודד בכחה דהיתרא משום תקנת העגונות ראה ויתר צלל במים אדירים ויניעו אמות הסיפים" [אביר יעקב סימן ד]. והיה ביניהם עוד המשך בקשרי מכתבים.

רבי יצחק הכהן רפאפורט

'בתי כהונה'

משפחת רפאפורט באירופה היא אחת המשפחות המיוחסות, שהעמידה גדולי ישראל ופוסקים מפורסמים.

שם המשפחה על שם העיר פורטו במחוזה ווירונא באיטליה. לשם הגיעה המשפחה מאשכנז, מהעיר מאגנצה, בעת הגירוש הגדול בשנת רכ"ב. ואמנם, ראשי המשפחה חתמו את שם משפחתם, רפא–פורט, דהיינו, לפי דעה אחת: רופא מהעיר פורט, כי בין ראשוני המשפחה היו רופאים, או לפי דעה יותר מקובלת, היה שם המשפחה במקור מגרמנית: ראפע או ראבע, דהיינו עורב, בגרמנית. ואמנם בסמל המשפחה לפני שלוש מאות שנה מופיע ציפור עורב.

פלג נכבד של משפחת רפאפורט התיישב אח"כ במחוז לובלין, והעמיד רבנים גדולי ישראל. אחד מצאצאי המשפחה, הוא הגאון רבי יצחק הכהן רפאפורט, בעל "בתי כהונה", שהיה משך ארבעים שנה רב באיזמיר [תורקיה] ואחר כך ישב על כס הראשון לציון, כרבה של ירושלים, ושם מנוחתו כבוד. בין תלמידיו בירושלים היה החיד"א. כשהיה החיד"א בעת מסעותיו בעיר וורמייזה, והשתבח בפני בעל "פני יהושע" בגדולת חכמי ירושלים, ובמיוחד בבעל "בתי כהונה", אמר ה"פני יהושע": "דילבן אמרי דילנא הוא", [צ'יטטה מגמ' בב"ק קי"ז:] ז"א, האם משלכם הוא, מחכמי ירושלים, הלא מוצאו מכאן, ממשפחה מיוחסת באשכנז ופולין. [מערכת ספרים, מ', קמ"ז].

רבינו יצחק הכהן רפאפורט

רבי יצחק הכהן נולד בירושלים בשנת תמ"ה [1685] לאביו רבי יהודה הכהן רפאפורט מגזע בעל "כהונת עולם" מלובלין. האב רבי יהודה הכהן עלה בצעירותו מלובלין לירושלים, ונשא בירושלים את בתו של הרב דוד הכהן, בעל "דעת קדושים" מבית דינו של מהר"מ גאלאנטי.

רבי יצחק הכהן רפאפורט למד בישיבת "בית יעקב" מיסודו של רבי יעקב פוירא, הישיבה המפורסמת אז בירושלים, ועוד בימי הילדות היה נמנה בין התלמידים החריפים והותיקים של רבי חזקיה די סילוא, בעל "פרי חדש". חבריו של רבי יצחק היו רבי שלמה אלגאזי, אח"כ רבה של מצרים ורבי יהוסף קונקי, אח"כ רבה של חברון. וכך כותב רבי יצחק הכהן אודות רבי בעל "פרי חדש": "זכורני כשהייתי קטן, ספק בן תשעה, למטה מעשרה, ראיתי בני עליה קהלה קדישא דבירושלים קדשי שמים המאירה, בני החבורה משיבי מלחמה השערה, מאריות גברו... ועליהם רב נהוראי המאיר עיני חכמים... מגלגל חמה מנרתיקה, מר ניזהו רבה הרב הגדול, מבצר עוז ומגדל, מורי ורבי בעל "פרי חדש"... ["זרע אברהם" בהקדמה].

כשנשאל רבי יצחק הכהן בתקופה יותר מאוחרת, בשנת תע"ב, בהיותו שליח צפת בתורקיה, בדבר המנהג, לרקוד בשמחת תורה כשאבוקות בידיהם, השיב, שכך הוא מנהג ירושלים, וכך נהג רבו רבי חזקיה די סילוא בעל "פרי חדש". ["בתי כהונה" חלק א', י"ח].

למרות שרבי יצחק רפאפורט היה ממוצא אשכנזי, אבל באשר גדל בין חכמי הספרדים, היו כל מנהגיהם נהירין לו, וגם השפה הספאניולית היתה שגורה על פיו. בגיל צעיר ביותר התפרסם רבי יצחק הכהן בחריפותו ובבקיאותו. כבר אז החל לעסוק בהוראה, וגם העמיד תלמידים רבים.

בשליחות כוללות צפת לתורקיה

שמו של רבי יצחק רפאפורט היה נודע בשערים, ולכן מינתה אותו כוללות צפת כשליח לערי תורקיה. המצב בירושלים היה דחוק, ולכן קיבל את המינוי. בשנת תס"ט יצא רבי יצחק הכהן לערי תורקיה ויוון, לדפוק על פתחי נדיבים ולאסוף כסף עבור עניי צפת וחכמיה.

באותה שנה, בהגיעו לקושטא, פגש שם את הגאון רבי אברהם יצחקי ששהה שם בשליחות ירושלים. בקושטא. פירסמו שני חכמים אלו כרוז חריף נגד השבתאי נחמיה חיון. בו נאמר בין השאר: "... מהודעין אנחנו שלוחי ארץ ישראל הנמצאים פה העירה... קושטא... כי איש בליעל הזה שקץ הוא מעשיו מקולקלים מעולם... אנו גוזרין בכל תוקף האלה שבכוח קדושי א"י ושכינת א-ל אשר לא זזה מכותל מערבי לבל שום אדם מישראל ילמד בספרי האי חיוא בישא..." [נדפס על ידי מהר"ם חגיז ועל ידי היעב"ץ ב"תורת הקנאות"].

בקושטא נשא ונתן בהלכה עם רבי אהרן אלפנדרי, המביא שאלה מפיו: "...ושאלני החכם השלם הדיין המצויין רב ועצום שליחא דרחמנא כמהר"י הכהן הי"ו..." ["יד אהרן" על שלחן ערוך יו"ד, לרבי אהרן אלפנדרי, איזמיר תצ"ה, סימן תר"ע].

בשעת תע"ב [1712] היה בשאלוניקי ושם בא ב"ברים עם רבי אברהם גאטיניו המביא פירוש ברמב"ם הלכות מלכים ששמע מפיו: "...שמעתי מהחכם השלם סיני ועוקר הרים, כמהר"ר יצחק הכהן יתי"ו שליח עיר הקדש צפת ת"ו בשנת התע"ב", ["צרור הכסף", שו"ת לרבי אברהם גאטיניו, שאלוניקי תקט"ז, דף קכ"ז].

בספריו של רבי יצחק הכהן רפאפורט מצאנו תשובות, אותן כתב בזמן שליחות: "...אתשילנא בהיותי על ארח שליחות א"י, חד"א כרעא אארעא..." ["בתי כהונה", ח"א, סימן ה'].

הרבנות באיזמיר

בשובו ממסע השליחות עבר דרך העיר איזמיר, ובאן עכבו אותו והפצירו בו לקבל על עצמו את תפקיד הרבנות. אחזו בו ולא הירפו ממנו, עד אשר הסכים לשבת בתוככם ולהיות להם למרא דאתרא. העיר איזמיר היתה בזמן ההוא אחת הקהילות המפוארות בכל ארצות הקדם, ועל כס הרבנות ישבו לפנים גדולי הארץ.

וכך מספר רבי יצחק רפאפורט בהקדמת חלק א' של ספרו "בתי כהונה" [נדפס באיזמיר תצ"ו] את סיבת שליחותו והשתקעותו באיזמיר: "...אך הן בעון חוללתי מחליל ויורד אל ארץ העמים... לסובב נתיבות בשליות מצוה סובב הולך, גולל ודופק בפתחי נדיבי עם... ואחרי שובי אל ארץ נושבת... איזמיר... ופני כלפי הקדש ארץ הצבי, נתקו מורשי לבבי אל שמועה כי באה מצרת הבת ירושלים... והאנשים בה ספו תמו מן בלהות וחבלות, וליוצא ולבא ירושלים דלתותיה נעולות, דרכי ציון אבלות... ואיה מקום האסך המקנה, בני ביתי, בני חיי ומזוני, והנה... מחנה אלקים קדוש זה [איזמיר] בחבלי

עבותות אהבה הרהיבוני... ונתתי משכני בתוכם... סבור הייתי מעט השנים עד אשר יחונן ה' לתת את ירושלים תהלה ושבו בנים... ואני בתוך הגולה כי ארכו לי הימים, תלו בי טפלי, אף כי נחם ה' ציון, ועם הקודש הדרי' לכלליה".

בחג השבועות, שנת ה' דע"ת [1714] דרש לפניהם בפעם הראשונה ב"קהל קדוש אלגאזי" ["בתי כהונה" חלק ב', דף י"ד], ועל הרוב היה מתמיד ללכת אל בית כנסת זה, ודורש לפניהם בשבתות ובמועדים. בעת ההיא מתה עליו אמו, ובתשלום השנה הרבה להספידה בדברים חוצבים להבות אש, ונושא מאמרו הי': "יודע ה' ימי תמימים ונחלתם לעולם תהיה, כשם שהם תמימים, כך שנותם תמימים", ועוד בארי, ששקולים במעשיהם אחד האיש ואחד האשה, וחשוב הספד האשה כהספד האיש ["בתי כהונה", ח"ב, דף כ"ג]. הוא גם הרבה להספיד את החכם רבי ישראל בר' חיים בנבנישתא, בעל "כנסת הגדולה" ולשבח את פעולותיו בקרב עדת קהל איזמיר [שם דף י"ט].

יפוצו מעיניו חוצה

באיזמיר הגיע רבי יצחק הכהן רפאפורט לשיא הפצת מעיניו. בין תלמידיו נמנו גדולי חכמי איזמיר. ביניהם יש למנות את רבי מרדכי רוביו, בעל "שמן המר", אח"כ רב בחברון, את רבי חיים ברבי דוד אבולעפיה, את הגאון בעל "שער המלך", רבי יצחק נוניס בלימונטי ועוד חכמים גדולים שהאירו אח"כ ארץ ומלואה. בעל "שער המלך", שהיה תושב איזמיר, מכנהו "מרן מלכא", בכל מקום שהוא מזכירו.

מאיזמיר השיב רבי יצחק הכהן תשובות לכל ערי הסביבה, ובעיקר ערי תורקיה ויוון. ברובן נדפסו בספרו "בתי כהונה". חלק ראשון של ספר זה נדפס באיזמיר בשנת תצ"ו ונחלק לשני חלקים [או בתים]: "בית דין", כולל שאלות ותשובות, ו"בית ועד", כולל לשונות הפוסקים. החלק השני של "בתי כהונה" נדפס אח"כ בשאלוניקי בשנת תק"ב, בעת שרבי יצחק הכהן כבר ישב על הרבנות בירושלים. גם חלק זה נחלק לשני בתים: חלק "בית דין", וחלק "בית המדרש". הרבה שאלות הגיעו אליו משאלוניקי, ורבי יצחק גם התכתב במשא ומתן של הלכה עם הגאון רבי אברהם יצחקי מירושלים. רבי יצחק הכהן גם חיבר סדר שלם לנתינת גט: "...שנהוג פה איזמיר יע"א, כאשר אנא זעירא מאנשי ירושלים תובב"א, יצחק הכהן ראיתי לכת הקודמים נוהגין, וממה שאני בעניותי הוספתי קצת נופך מבלי פקפוק לעז על הראשונים... ואל תצא שום תקלה מתחת ידנו, אלקים יחננו חכמה דעת ותבונה לבוין להלכה תמיד ומתורתו יראנו נפלאות..." [שם, "בית דין" דף ע"ו].

עוד כתב רבי יצחק הכהן הרבה חיבורים – עדות החיד"א – שראה בביתו תיבה מלאה מכתבי הקודש עומד ומשמש לפני הרב מוריי"ך [רבי יצחק הכהן] הנזכר, הן כל יקר ראתה עיני, תיבה מלאה מכתבי הקודש שלו מכל אבקת רוכל, והרב היה מליץ גדול כנראה מהקדמותיו הנדפסות, אך עיני ראו הרבה כתבים שכתב בהיותו בעיה"ק ירושלים ת"ו בבחרותו, וקצת כשהיה רב האיזמיר, ארש עריב"ה עמוקה והרחבה ושיחה נאה להפליא, רובה לשון תלמוד"; ["מערכת ספרים", אות ב'].

חזרה לירושלים

בשנת תק"ט [1749] החליט רבי יצחק הכהן שהגיע הזמן לחזור לכור מחצבתו, ירושלים. בירושלים חרדו לקראתו כל חכמיה, וכאשר נפטר הראשון לציון, רבי חיים ניסים מזרחי ביום ד' בתמוז תק"ט, נתמנה רבי יצחק הכהן רפאפורט לשבת על כסאו כרב ראשי וראשון לציון. בירושלים נמנה הרב חיד"א בין תלמידיו המובהקים, והוא אשר כתב לו את כתב הרבנות לפי הוראת כוללות ירושלים; ["שם הגדולים", י' שכ"א], בירושלים עומד רבי יצחק הכהן גם בראש ישיבת בית יעקב, מיסודו של רבי יעקב פיריירא.

תלמידו, הגאון רבי יעקב שאול, כותב בהסכמתו על ספר המקובל רבי מאיר ביקאיים, שנדפס בשנת תקי"ב, כדברים האלה על רבו, רבי יצחק הכהן: "עין בעין ראו המלך הקדוש, הוא אבינו מלכנו, נשיא אלקים בתוכנו, רבן של כל בני הגולה... הכהן הגדול בעל ספר "בתי כהונה", ריש מתא בעיר הקדש ירושלים... כן צוותי מפי קדוש יום עלותו אל הארץ הטובה, אותי ציוה ויאמר, קח לך גליון וכתוב, כי ידפיס מעין שופריה...".

מגדולי ירושלים ישבו בבית דינו של רבי יצחק הכהן, ביניהם יש להזכיר את רבי ישראל יעקב אלגאזי [אביו של מהריט"א], את

הגאון בעל "פרי האדמה" רבי מיוחס בבר שמואל, את הרב בעל "נחפה בכסף" רבי יונה נבון, את רבי יצחק זרחיה אזולאי אביו של החיד"א, ועוד גדולים אחרים. יחד אתם חידש רבי יצחק הכהן רפאפורט הרבה מתקנות שהיו נהוגות בירושלים מקדמת דנא, כגון: ההסכמה המחודשת משנת תק"ד נגד משחק הקארטין ושחוק עצמות [הנקרא דאדוס]... וששום בת ישראל.. לא תצא בלי מכסה על מלבושיה הנקרא ליזאר... ושום בר ישראל לא ימכור יין ושכר לשום גוי וערל... על האופים שלא יקחו משרת רק בשנים... ושום אשה לא תלך אל התנור... ואשה שלא השלימה ארבעים שנה לא תוכל לבוא לבית הכנסת למנחה וערבית...".

וכך כותב עליו אחד מחכמי ירושלים: "...שכך היה מעשה פעה"ק ירושלים תובב"א בבא הרב המופלא ריש מתא, רבי יצחק הכהן מאיזמיר שנת תק"ט, והוא היה אחד מרבני עיר הקדש מקודם לכן, והלך לאיזמיר וישב שם מ' שנה וחזר. ובחזרתו ביקש פנקס ההסכמות [התקנות] הידוע לו בעה"ק ולא נמצא, ואז פרסם כמה הסכמות שהיה בקי בהן ולא רצה לחדש..." ["ברכות מים" לרבי משה מרדכי מיוחס, דף פ"ה].

בשנת תק"י הסכים רבי יצחק הכהן בירושלים לספר "שארית יעקב" לרבי ישראל יעקב אלגאזי שנדפס בקושטא תקי"א. בשנת תקי"ד הסכים לספר "שער יוסף" לרבינו חיד"א. כמו כן נתן הסכמתו להרבה מספרי חכמי דורו, וביניהם לספר "קרית מלך רב", לרבי אריה יהודה נבון, בנו של בעל "מחנה אפרים".

בין תקנותיו יש להזכיר את ההוראה, שלא יעלה אדם לספר תורה, אלא אם הוזמן על ידי המקריא. וכך אנו קוראים בספר שו"ת לרבי מיוחס בבר שמואל [תקכ"ב]: "...מעשה שהיה ביום שבת קודש פרשת קרח בבית הכנסת בשעת קריאת ספר תורה, עלה אחד מאליו בלתי שיזמין אותו המקרא, כמנהג והסכמה עצומה בימי הרב הגדול מהר"י הכהן ז"ל..."

החיד"א מזכיר את רבו רבי יצחק הכהן

החיד"א מרבה להזכיר את רבו רבי יצחק הכהן: "...ונהירא שמורינו הרב הגדול כמהר"ר יצחק הכהן זלה"ה כשחזר להתישב בעה"ק ירושלים ובא דרך אניה עם סיעה גדולה מבני ח"ל נתעכבו ברמלה בעצרת ועשו יום אחד לבד" [ברכי יוסף, או"ח, תצ"ו, ט'].

"...ונהירנא כי זה שבעה ושלושים שנה בחזרת מורינו הרב המופלא עמודא דנורא הצבי ישראל, גדול הדור, עטרת צבי צפירת תפארה, כמהר"ר יצחק הכהן נר"ו, והרשני להעתיק קצת שטרות אשר סידר, ואני בהורמנא דמר מעתיק הכל כלשונו..." [קונטרס הכתבים, כ"י, מובא ב"ספר חיד"א" לבניהו]. ובמקומות נוספים: "...וזה שנים בהיותי עומד ומשמש לפני מורינו הרב הגדול חד בדרא כמהר"ר יצחק הכהן זלה"ה, שמעתי..." ["חיים שאל" סימן ל"ג, דף ל"ט:] – "שמעתי מפה קדוש מורינו הרב המופלא סבא קדישא מהר"י הכהן זלה"ה בעל בתי כהונה, שיש לפרש..." ["צוארי שלל", דף מ"ח, ג].

עוד כחמישים שנה אחרי פטירת רבי יצחק הכהן, נראה הרב הזה בחלום לחיד"א, כפי שמספר החדי"א ביומנו [מובא על ידי מאיר בניהו ב"ספר חיד"א"]: "...שנת תקנ"ח, 15 חשון, חלמתי עם הרב הג' הר"י הכהן ז"ל, שהוא שוכב והיה מדבר לי על חזקיה המלך ע"ה, ואמר לי: נודע לכת"ר מה שכתוב שלא היה תינוק ותנוקת וכו' ועוד אמר לי שהוא ראוי להיות משיח וכו' וא"כ גדול כבודו יותר מאד, ואמרתי לו האמת אתך; ואיני זוכר תחילת הדברים...".

גם בקשר למחלוקת שהיתה על רבי יהונתן אייבשיץ מזכיר החיד"א את תקופת כהונתו של רבי יצחק הכהן כרבה של ירושלים: "...בימי חרפי בזמן הרב הגדול סבא קדישא מ' יצחק הכהן זלה"ה הרב המחבר בתי כהונה, בהיותו רב בעיר הקדש ירושלים ת"ו, נשמעה קרן מלחמה כי רבים לוחמים מגאוני אשכנז עם מהר' יהונתן הנז'. ורבני גאוני עה"ק לא ידעו אמיתת הדברים ולהיכן מגיעים ומה טיבן של ענינים..." ["מערכת ספרים", ק', צ"ה].

ויהי בנסוע הארון...

רבי יצחק הכהן רפאפורט נפטר בירושלים ביום י"ז בתמוז בשנת תקט"ו, ומנוחתו כבוד בהר הזיתים. על מצבתו כתוב: "קבר של המאור הגדול הרבה מופלא מר קשישא כמוהר"ר יצחק הכהן זלה"ה, תנצב"ה". וכל אבירי התורה וגאוני ישראל אשר בעיר הקדש ירושלים קשרו עליו מספד מר וכבד, וגם תלמידיו באיזמיר, הגאון

רבי יעקב שאול והגאון בעל "שער המלך" דרשו עליו בעת שבאה השמועה. הספדו של בעל "שער המלך" נדפס בספרו "דרך השער" הנספח לספר "דרכי הים", וגם נדפס הספד עליו בספר "שדה הארץ" ח"ב, דרוש ב' פרשת עקב, ובספר "קול יהודה", בפרשת פקודי.

אלו הם חיבוריו:

א). ספר "בתי כהונה" חלק א', 'בית ועד' ביאורים על לשונות ברמב"ם וסמ"ג, איזמיר תצ"ו.

ב). ספר "בתי כהונה" חלק ב', 'בית דין' מ' שו"ת וחידושי מסכתות שאלוניקי תקי"ד.

ג). ספר "שמחת כהן" והוא סדר הגט, ליוורנו תרכ"ח.

ד). ספר "בית מדרש", דרושים והספדים ח"א אזמיר תצ"ו, וח"ב שאלוניקי. תקי"ד.

ה). "רמזי דינין" חושן משפט, מצוי בכת"י מס' א"ק כ"י 4778.

בספרי תלמידיו מובאים הרבה דברי תורה וחידושים נפלאים ממנו בהלכה ובאגדה בעיקר בספרי תלמידו רבינו החיד"א שמזכירו בסילודין "הרב הגדול סבא קדישא".

רבי יצחק הכהן נפטר בי"ז בתמוז תקט"ו [1755], על מצבתו נכתב "קבר של המאור הגדול, הרב המופלא מר קשישא כמוה"ר יצחק הכהן זלה"ה תנצב"ה".

"מאורות בשמי היהדות" – עמודים 117–111

רבי יצחק שאקי

מחכמי קושטא במאה הי"ט. כיהן כדיין בהרכב בי"ד עם הרבנים, שבתי הלוי, רפאל סבאן, יעקב ארוגיאיטי, חיים יצחק מנשה ועוד רבנים.

רבי יצחק שונשול

מחכמי בירגאמה. הוא חתום בחדש שבט התרל"ה [1875] בספר 'מימר חיים' [מודעי] בחלק אבן העזר סימן מא, ועמו רבי אברהם קורקידי ורבי יעקב מיסריאל זלה"ה.

רבי יצחק שני

מחכמי קושטא, היה מתלמידיו של הגאון רבי אברהם מיוחס בעל ספר 'בני אברהם'. באב תצ"ב [1732] אישר בין רבני העיר הסכמה של קצבי קושטא ובאדר ב' תק"ב [1742] כיהן כממונה איסור והיתר. חתום בין רבני קושטא בכ' אדר א' תק"ח [1748] על פסק נגד המלבושים היקרים בירושלים. חתם עם מורו הגאון רבי אברהם מיוחס על פסק. מורו הנ"ל לא הסכים על אחד מפסקיו [פנקס איסור והיתר, תעודות ט' ול"ט; מרקוס; בני אברהם, אבן העזר י; יו"ד ו].

רבי יצחק ששון

מחכמי ורבני קושטא. בנו של הגאון רבי אהרן ששון זלה"ה בע"ס תורת אמת. למד ויניק תורה בישיבת אביו הגדול, היה גיסו של רבי יהושע רפאל בנבנישתי אחי הכנה"ג. שמו של רבי יצחק נזכר בשו"ת שער יהושע בסימן עט שנבחר לשמש כבורר בין שני מתדיינים. ובכנסת הגדולה אורח חיים הגה"ט סימן רס"ב וזה לשונו: "ושמעתי מהחכם השלם גיסי כמוהר"ר יצחק ששון נר"ו מתלמידי הרב המובהק כמוהר"ר אברהם מונסון זלה"ה וכו' ושם בסימן רפ"א מובא שבשנת ת"ז נפטרה בתו והלך אליו גיסו רבי יהושע לנחמו. בנו הוא רבי אהרן ששון הנקרא על שם סבו.

רבי יקותיאל ז' מלך

מחכמי תירייא. בשנת תי"ג [1653] הוא נמנה בין חכמי העיר לימים עקר לאיזמיר. שלח שאלות בהלכה לגאון רבי חיים בנבנשת בעל הכנה"ג.

רבי יקיר אסטרוק גירון

הנודע יותר בשם פריסיאדו, נולד באנדרינופל בערך שנת ת"ק [1740], ובחיי אביו נהג הרבנות בתור ממלא מקומו ובא כחו, ובשנת תק"ס במות אביו, נמנה במקומו, אמנם כנראה היו חלוקי דעות בין העם על הבחירה הזאת ועל כן נאלץ לבקש תמיכת רבני עיר הבירה, ובעל הזכרונות כתב: יען מינוהו לראש ולקציץ על כל הכרכים הכפרים ועירות הסמוכות למתא אידירני מושב יקרו, בכל

המקומות שהחזיק רבי הגדול מר זקנו כמוהר"ר אברהם גירון ז"ל ואחריו החזיק בנו הרב כמוהר"ר אליקים ז"ל... ואחרי פטירת הרב מר אביו, החזיק על מינוי הבן יקיר... וגזרו הרב המופלא כמוה"ר יצחק המון, והרב כמוה"ר אליה פאלומבו, והרב כמוה"ר יוסף מיוחס ז"ל בכל אלות הברית על הכלל ועל והפרט, שלא לפרוק עלו מעל צוארם, ושלא להסיג את גבולו, וכמו כן גדולי הדור רבני וגאוני עיר הקדש ירושלים תוב"ב תמכו בידם, ובאו על החתום שמונה נסיבי אדם, ועל ראשיהם מלמעלה מופת הדור הרב הגדול כמוה"ר יום טוב אלגאזי נר"ו, וגזר בכל תקף בכח זכיות עתנו על כל הנזכר, וחזרה ונשנית הסכמת רבני קושטא' ורבני עיר הקדש ירושלים לקיים כל דבר. בשנת תקס"ט היה מעשה על ידי ריב ומצה שהיה בעיר רוסג'ורק שנחדש בה הישוב הישראלי, ובשנת תקס"א מינתה עליה לרב הראשי את רבי מנחם בכמוהר"ר מרדכי, ובשנה הנזכרת העבירו את הרב ההוא, שהיה הסבה לפירוד דעות בעיר, וימנו את הרב רבי יקיר אסתרוק במקומו, ועל הדבר הזה נתרעם רבי מנחם בכמוהר"ר מרדכי, איך העבירוהו אחר שקיבלוהו לרב, והחזיר כמה שנים לפני בתי הדין היותר חשובים בתוגרמה, ובסוף עמדו דבריו לפני הרב הכולל בקושטא רבי אברהם ענבי, וכתב שהדין עם בית בכמוהר"ר, ומן היום ההוא יצאה העיר הזאת מרשותו של רבי יקיר גירון, ושבה ונתנה לרבי מנחם בכמוה"ר מרדכי, הרב הזה לעת זקנתו עלה ירושלימה בשנת תקע"ב ושם נפטר בשנת תקע"ז מקץ ארבע שנים לשבתו בארץ הקדושה ועל מצבתו חקוק: והאבן הזאת אשר שמתי מצבה, על קברי אשר כריתי לי, המנוח רודף צדקה וחסד, כמוה"ר יקיר אשטרוק גירון, דבר ומנהיג... נפטר יום כ"ו אייר משנת התקע"ז [1817].

קורות היהודים בתורקיה ובארצות הקדם, ח"ה, ציון כ', הרבנות באנדרינופל, עמוד 397

רבי יקיר גירון

הרב כמוהר"ר יקיר גירון היה אחד מחברי הבית דין באיזמיר שהוזמן ביחד עם רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל לקושטא, לדון בדבר המחלוקת שפרצה שם נגד הרב הכולל רבי יעקב אביגדור, ושבסופו של דבר הועבר רבי אביגדור על ידי הממשלה התורכית ממשרתו שניתנה להרב גירון ששימש מקודם רב באדריאנופול, והחביי"ף סמך את ידו עליו שהוא ראוי להיות רבה של קושטא [יחיי וחמרא", דף ד]. הרב גירון לא הכיר תודה לרבנו, אלא נתן יד למריביו ומתנגדיו להיות עושה מלאכתם אצל הממשלה נגד רבנו, עד כדי השתדלות אצל הממשלה התורכית שיועבר מרבנות. לפי הנתונים ההסטוריים שבידינו לא שימש הרב גירון כ"רב כולל" ממש של קושטא אלא שימש רק כ"קיימאקס", היינו כממלא מקומו של "רב הכולל" עד שיתמנה רב אחר כ"רב הכולל" של קושטא, אולם בתוקף משרתו כ"קיימאקס" היתה בידו הסכמות המלאה של "רב כולל". וראה גאלאנטי, שם, עמוד 59. נפטר ביום י"ז שבט תרל"ד [1874].

תולדות החכי"ק, פ"ה, עמוד 169

רבי ירוחם אליקים גירון

הבן הבכור של רבי אברהם הזקן, נולד באדרינופול בערך שנת ת"ף [1720], ובחדש סיון תקי"א [1751] ירש את כסא הרבנות באדרינופול מאביו, כנראה הוא לא הפיק רצון כל העם, ועל כן נאלץ לדרוש עזרת רבני תקיפי קושטנדינא, הלא המה הרב הכולל רבי משה יצחקי, רבי אברהם מיוחס, ורבי אליעזר הכהן ויגזרו בכל אלות התורה להעמיד מינוי הרב אליקים על מכונו, ובהיותו חלש המזג השתמט מן הרבנות ונסע לקושטנדינא בעזבו את בנו בכורו רבי יקיר אסטרוק גירון לממלא מקומו, בפרק היותו בקושטנדינא הלך ירושלימה, וישוב לעיר הבירה ושם נפטר לעולמו בשנת תק"ם [1780].

קורות היהודים בתורקיה ובארצות הקדם, ח"ה, ציון כ', הרבנות באנדרינופל, עמוד 397

רבי ירמיה בכור מארגונטו

מחכמי איזמיר. היה תלמידו של הגאון רבי בכור יעקב יעבץ זצוק"ל בעל ספר 'צור יעקב'. רבו מכנהו בהקדמת ספרו: 'ראש גבר תלמידי הותיק הגביר החכם השלם כמה"ר ירמיה דמ'[תקרי] בכור מארגונטו נר"ו רב רחומאי...'.

רבו גם כן מזכיר ממנו חידושי תורה, ראה: "צור יעקב" דף ריד, ע"ב. ל"ד, ע"א, קס"ב, ע"א.

רבי ירמיה מורגונאטו

רבי ירמיה מורגונטו היה תלמיד מרן הבית יוסף זלה"ה.

נולד בערך בשנת ש' [1540] בעיר קנדיא לאביו הגאון רבי לוי מורגונטו זלה"ה, בצעירותו עלה לארץ הקודש בעיה"ק צפת ללמוד תורה בישיבת מרן רבי יוסף קארו זלה"ה ובישיבת הגאון רבי בצלאל אשכנזי זלה"ה בעל "שיטה מקובצת", ומזכירם באגרת תשובה: "וזו היא הדרך ישכון אור אשר תמיד היינו מדקדקים בה בישיבת מרנא ורבנא כמהר"י קארו זלה"ה וכמהר"ר בצלאל אשכנזי זלה"ה וכמהר"ר שלמה סאגיש זלה"ה והר"ז ן' זיוא ז"ל". גם בתשובתו הנדפסת בשו"ת מהר"י באסן סימן קכ"ב כותב: "... וכ"כ בהדיא מורי הרב האלוף כמהר"ר בצלאל אשכנזי זלה"ה".

לאחר זמן יצא מצפת ונסע לעיר קושטאנדינה והרביץ שם תורה לתלמידים והתפרסם לאחד מגדולי התורה. בשנת שס"ב נמנה בין החכמים ממוני הזמן, כנזכר בשו"ת מהרי"ט ח"ב חושן משפט סימן מ"ג, מיום א' ח' לאייר השס"ב בקושטאנדינה, והסכימו על גזירתם הגאונים רבי חנניא ן' יקר זלה"ה והגאון רבי שמריה שרביט הזהב זלה"ה שכותב: "מי הוא שיהוא אחרי החכמים השלמים האלה לפקפק על גזירתם אלא כאשר גזרו כן יקום הדבר". והגאון רבי יחיאל באסן זלה"ה כותב: "דברי חכמים ממוני הזמן נר"ו כגחלי אש ואת אשר נגזר מלפניהם משפט יצא כן יקום". והגאון רבי אליהו ן' חיים זלה"ה [המראנ"ח] כותב: "מעשה רב ומשפטי בי דינא בתר בי דינא משפטי ה' אמת צדקו יחדיו זאת אשר נגזר מהם היא גופה גזירה מאת כל עת ישראל וכל חכם לב מעפר דל".

בשו"ת מהר"י באסן סימן קי"ח נדפסה תשובה ממנו כהסכמה על תשובת מהר"י באסן זלה"ה יחד עם הגאונים רבי דוד אגוזי ורבי שמואל ן' ויליסיד ורבי שלמה קארו בן מרן הב"י זלה"ה. ושם בסימן קכ"ב נדפסה תשובתו והסכימו על ידו הגאון מהר"א ששון זלה"ה והגאון רבי משה בן מהרשד"ם זלה"ה שכותב עליו: "דברי החכם השלם הפוסק אינם צריכים חיזוק...".

בספר קורא הדורות להגאון רבי דוד קונפורטי זלה"ה כותב עליו: "...והרב רבי ירמיה מוורגונטו ונזכר גם בתשובות מהר"ר תם ן' יחייא סימנים ב' וג', שהיה מעיר קנדיא והלך לצפת ושם למד בישיבת הרב מהר"י קארו ז"ל, ואח"כ הלך לעיר קושטאנדינא לדור שם והאריך ימים כמו מאה שנה או יותר" [קובץ בית אהרן וישראל, שנה יג, גליון ג].

ממשפחה וותיקה בקנדיאה [עיין דוד יעקבי, דוד מוורוגונאטו מקנדיאה סוחר שתודלן ומרגל יהודי, תרביץ, לג [תשכ"ד], עמוד 388–402].

עלה לצפת כדי ללמוד בבית-מדרשו של מרן ולא ידענו על ימי שבתו בצפת דבר לולי הודיע על כך רבי דוד קונפורטי: 'והרב רבי ירמיה מוורגונטו... שהיה מעיר קנדיא והלך לצפת ושם למד בישיבת הרב מהר"י קארו ז"ל ואחר כך הלך לעיר קושטדינא לדור שם' [קורא הדורות, דף מח, ב. הוא כותב 'ונזכר גם בתשובות מהר"ר תם ן' יחיא סי' ב' וג'. ואכן בתשובה שלרבי אלידהו קפשאלי שם נמצא כתוב: 'ושפר קדם רבי ירמיה מורוגאונטו ואחוז' מרעהו העומדים ברטימו' [סי' ב', דף יא, ב]. כנראה שחכם זה קדם לרבי ירמיה דנן]. מצפת עקר לקושטא, ונחשב שם על 'רבנים מובהקים וגדולים'. בשנת שס"ב נמנה עם ששה החכמים חברי וועד ממוני החזקות [שו"ת מהרימ"ט, חלק ג', חושן משפט סימן מג, דף מט, ג] הוא האריך ימים ורבי דוד קונפורטי אומר 'כמו מאה שנה או יותר'.

בגנזי ספריית האמברוזיאנה במילאנו, כ"י 141 [תצלומו ס' 12040] נמצאה איגרת-תשובה של רבי ירמיה ב"ר לוי מורגינטו שנשלחה אל רבי אליהו ב"ר אליעזר דלמידיגו, ואין ספק שהוא רבי ירמיה דנן. הוא מזכיר את לימודיו בצפת וכותב:

וזו היא הדרך ישכון אור אשר תמיד היינו מדקדקים בה בישיבת מרנא ורבנא כמהר"י קארו זלה"ה, וכמהר"ר בצלאל אשכנזי זלה"ה וכמהר"ר שלמה סאגיש זלה"ה והר"ז ן' זיוא ז"ל [דף 3א. מבני משפחה זו נזכר חכם בפירוש פיטום הקטורת לרבינו אבודרהם: 'פירש החכם רבי אברהם בן זיוא ז"ל...' [ירושלים תשכ"ג, עמוד קכה].

שתי תשובות משלו נדפסו בשו"ת רבי יחיאל באסן, קושטא תצ"ז, סימן קיח וסימן קכב.

קובץ בית אהרן וישראל [קרלין], שנה י"ב, גליון ג' [ע"ה]; יוסף בחירי, עמוד שיח

רבי ישועה חיים פינטו

היה ממונה איסור והיתר בשנת תקס"ז [1807] בקושטא. כיהן גם כדיין בשנת תקע"ה [1815], והגאון רבי אליעזר די טולידו מציין הלכה מפיו, בספרו 'משנת ר' אליעזר' חלק ב' יו"ד ה'.

רבי ישועה ראזון

היה מרבניה הגדולים של אדרינופולי, באחרית ימיו עלה לארץ ישראל ובא לירושלים ובה נתבש"ם בי"ח חשון בשנת תר"ט [1849].

רבי ישי אלמולי

היה מחכמי גליפולי – רבי ישי אלמולי היה חתנו של הגאון רבי מאיר די בוטון. החל לעסוק בהוראה בשנת תב"ה [1665]. [בהקדמה לשו"ת מהר"ם די בוטון מעיד רבי ישי אלמולי על הקרבה המשפחתית: "בהיותי יוצק מים על ידי הרב המחבר מורי חמי ז"לההה". ראה: שו"ת מהר"ם די בוטון, הקדמה. יתכן ורבי ישי אלמולי עבר לאיזמיר. ראה בהקדמה, ב' ע"א. וכן ראה: רוזאניס, ח"ד, עמוד 154] כפי הנראה האריך חיים עד אחרי שנת ת"ן [1690]. מכתביו נותרו בידינו התכתבויותיו עם הגאון רבי חיים בנבנשתי. [שו"ת בעי חיי, או"ח, ל, לא, יו"ד, קבא, חו"מ, ס, קג, קיד ע"ב, שו"ת מהר"ם די בוטון, ס' יד, כו ע"א. וכן ראה: רוזאניס ח"ד, עמוד 154] לא ברור אם שימש כחכם הקהל או לא. נפטר באיזמיר ביום ה' במרחשון תל"ד [1674].

רבי ישמעאל הכהן

נולד בעיר יזד שבפרס בניסן תרי"א [1851], לאביו רבי פנחס הכהן שהיה ראב"ד שם. בין השנים תרכ"א–תרכ"ד יצא עם הוריו לעלות לארץ ישראל, ובדרך נפטר עליו אביו, והבן רבי ישמעאל נשאר בבגדד, ולמד תורה בישיבת הגאון רבי יוסף חיים בעל ספר 'בן איש חי', ובישיבה זו התעלה בתורת הנגלה והנסתר.

בשנת תרל"א [1871] עלה עם דודו לארץ והתיישב בעיר צפת בה המשיך לשקוד על התורה. בתקופה זו בא מאיזמיר לצפת הגאון רבי משה הכהן נהר בעל ספר 'בסא דברכתא', וראש רבני תייריא הסמוכה לאיזמיר, וגם היה חתנו של הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצוק"ל. בראות רבי משה את רבי ישמעאל לקח אותו לחתן לבתו שרה אשר נשא אותה.

רבי ישמעאל נמנה בין תלמידיו של רבי יעקב הכהן סקילי שהיה ראב"ד טבריה. שם לילות כימים בעסק ובעמל התורה ונודע לימים כאחד מגדולי צפת, והיה חבר בית הדין של העדה הספרדית במשך שלושים שנה, והיה מוערץ על כולם בזכות ענותנותו ומידותיו התרומיות. בשנת תר"ן לערך נפטרה אשתו, ונשא לאשה את רבקה בארקי ממשפחות המיוחסות באיזמיר. נסע כמה פעמים בתור שד"ר למערב החיצון והפנימי. אשתו השנייה מרת רבקה נפטרה עליו, ונשא לאשה את מרת רושא בת רבי חיים דוד צורייאנו רבה של העיר איידין הסמוכה לאיזמיר. בשובו ממסעיו בשנת תר"ס מינוהו חכמי צפת לראב"ד, וניהל את עדתו ברועה נאמן.

בראשית שנת תרס"ו [1906] הוזמן לכהן רב ראשי וחכם באשי בעיר תייריא וכיהן שם פאר כארבע עשרה שנה, והעדה כולם אהבו אותו וכיבדוהו. בשנת תר"פ [1920] התפטר, ועלה שוב לצפת וחזר למשרתו. כתב מספר חיבורים שנשרפו בשריפה בתייריא, ואחדים מהם התפרסמו בספרי חו"ר זמנו, ראה: 'יש"א ברכה' אבן העזר סימן ט"ו הלכות כתובות 'ביכורי יעקב', ועוד, 'שדי חמד' מערכת ברכות סימן כד.

ניהל את עדתו בצפת כרב ראשי עד שנת תרפ"ז. בשנת תרפ"ט [1929] ביום כ"ד אב נרצח רבי ישמעאל על ידי בני עוולה ונטמן בבית הקברות הישן בצפת. השאיר אחריו ארבעה בנים ושתי בנות.

רבי ישעיה ב"ר יוסף משוני

מחכמי טורקיה. פייטן בדור גירוש ספרד. זכה לעושר וכבוד. ידוע בספרים בשם השר רבי ישעיה. חיבר פיוטים וחתם עליהם בשם "מישוני". אחיו הוא רבי יצחק מישוני.

אטלס עץ חיים

רבי ישעיה יוסף פונטרימולי 'פנים במשפט'

מגדולי רבני איזמיר שבטורקיה. נודע כגאון ובקי עצום אורצר בלום בחדרי תורה והוראה מלא רוח חכמה ובינה חכמה מפוארה היה בעל מידות מפוארות ותרומיות.

עמל בתורה באופן יוצא מגדר הרגיל, יומם ולילה עמל בעומקה של הלכה ותורת אמת היתה בפיהו.

היה בנו של הגאון המפורסם רבי חיים בנימין פונטרימולי בעל ספר 'פתח הדביר', נינו של בעל ספר "שבט בנימין" ונכדו של הגאון רבי חייא פונטרימולי זצוק"ל בע"ס צפיחת בדבש, שבספרו 'פני יוסף' הוא הדפיס גם אמרות טהורות מזקנו.

אמו היתה הרבנית הצדקת מרת לאה תנצב"ה בתו של מלך הגאון רבי יאושע אברהם קריספין זלה"ה בע"ס 'וישב אברהם'.

נפטר בקיצור שנים בחיי אביו בכ"ד אב תר"ל [1870]. בראש הספר הקדמת אבי המחבר בא הוא מבכה מרה על פטירת בנו. ישב בבית דין ביחד עם הגאון רבי אברהם פאלאג'י. ומהר"א פאלאג'י העיד עליו בספרו "אברהם את ידו": שהיה שגור עליו לשון ה"תומים" בעל פה וכו'...".

נשא את בתו של הגביר החכם השלם כמוה"ר רפאל אברהם ליאון ז"ל שסייע לו בהוצאת ספרו "פני יוסף", ורבי ישעיה יוסף מזכיר ממנו דברי תורה בספרו 'פני יוסף' דף קעג, ע"ב.

הרבי"ץ גם תורה בתלמידים, שלימים היו מחכמי ורבני איזמיר. רבי ישעיה עמד במשא ומתן של הלכה עם חו"ר דורו, תשובה ארוכה ממנו נדפסה בספר 'אור לי' סימן ע' לגאון בעל השדי חמד שבראש התשובה כותב: 'ושלחתי השאלה... לאחד המיוחד מומחה ופקיע רב אחאי גאון הרב המובהק ואח לברק מני"ר כמוהר"ר יוסף ישעיא פונטרימולי נר"ו בן מגדול עט"ר גאון עוזינו הרב הגדול מעוז ומגדול חיים ומלך נר"ו הרב המחבר ספרי פתח הדביר, ולפי רוב הענוה פנה אל האזוב והשיב לי באורך בחריפות ובקיאות ביד ה' הטובה עליו', עכ"ל השד"ח. ושם ג"כ מראש התשובה ניכרת ענותנותו המופלגת של רבי ישעיה יוסף פונטרימולי זצוק"ל.

אלו הם חיבוריו:

א). ספרו "פנים במשפט" [איזמיר תרל"ג ירושלים תשמ"ב] עוסק בחידושי הלכות וביאורים על טור ושולחן ערוך חושן משפט.

ב). "פני יוסף" – דרשות וחידושים על התנ"ך והפטרות, מתוקים מדבש ונופת צופים, ומלאים זיו. נדפס איזמיר תר"מ.

הובא לדפוס ע"י אחיו שינק ממנו תורה רבי שמואל רחמים פונטרימולי זצ"ל.

ג). "מלאכת המלך" – נשאר בכתב יד, החיבור על הרמב"ם.

על גדולתו בתורה ומעלותיו ספד לו הגאון רבי אברהם פאלאג'י בזה הלשון:

"דרוש שדרשתי בק"ק צונצין מחזיקי תורה יב"ץ ביום ראשון לחדש רחמים משנת התר"ל [1870] לשבעת הימים של פטירת השקדן בתורה מעלת הרב ועצום סיני ועוקר הרים כמהר"ר ישעיה יוסף דמתקרי בכור פונטרימולי בעל ספר "פנים במשפט" זלה"ה.

ירמיה הנביא ע"ה בסי' מ"ה "אוי נא לי כי יסף ה' יגון על מכאובי יגעתי באנחתי", היאמן כי יסופר ששבוע שעבר ביום השבת היתה הדרשה כאן לכבוד שבת החדש של חמדת הלבבות כמה"ר רפאל חייא פונטרימולי ז"ל ובשבת זו אנו באים לדרוש על אחיו הגדול הבכור כבכורתו ז"ל ובהיסח הדעת בא עלינו שכר על שכר לעשות לו בכייה והספד והמר עליו כהמר על הבכור דנסתמו עיניהם ולבם של ישראל במיתתו, דמי שהכירו היטב בדעתו יבין שנאבד מאיתנו המאיר את העינים חפץ יקר אבידה שאינה חוזרת שהיה חכם מובהק ושלם במידות ובדיעות שיף עייל שייף נפיק עסיק באורייתא תדירא ולא מחזיק טיבותא לנפשיה משים עצמו כמי שאינו ומקיים דברי התנא והוי צנוע וארך רוח, מי שמעו שדיבר בקול רם וכל דבריו בנחת נשמעים וכל תכסיסי ת"ח שמנה

הרמב"ם נמצאו בו, ועל הכל פלך השתיקה דקיים כראוי 'ודברת בם', ולא בדברים בטלים, שלא היה מדבר כי אם ההכרחי דוקא, ועדותי זאת אלמדם דכשהיינו במסיבה אחת עמו היה אומר לי מה שפלפל בחכמה קושייא או פירוקא, ולפעמים כשהייתי חוזר לבית לראות התבוננתי כי לשון הטור והגמרא ודברי אורים ותומים וכיוצא היה אומרו על פה כמי שהיה לומד אותו מתוך הספר ממש אות באות, וביני לבין עצמי הייתי מתמיה על גודל חכמתו והייתי אומר כי לא כלו רחמיו דלא אלמן ישראל שלאחר זמן יהא נמצא מורה הוראות בישראל המאיר לארץ ולדרים עליה והיה גילה וחדוה ללמוד עמו סוגייאות גמרא שתפס סדר העיון מרבו מובהק הרב כמהר"ר משה חודאדה ז"ל, והנה בעתה עירנו אזמיר יע"א היא דומה ממש למי שהיה לו בן יחיד ומת שאין אנו מוצאין חליפתו ותמורתו ללמוד תלמידים בעיון רב ולעשות מגדיים תיישים והלכתא לשטרות עשויים באמת וישר עפ"י הדין בלי שום פקפוק והלצות והקדמות ופסקי דינין ויופי הלשון ומעשה ב"ד כשהיו באין לשאול מעיירות אחרות שזהו לשם ולתפארת ולתהלה כשיוצא מתחת ידינו דבר חשוב דרבנן, והא ודאי עשה לנו חסרון גדול ועונותינו הטו אלה וחטאתינו מנעו הטוב ממנו, אם כל זה הצער מגיע לרחוקים, קל וחומר למר אביו מעלת הרב חיים עד העולם נר"ו איך יוכל לסבול כל זה הצער שלא זזה ידו מתוך ידו אפילו רגע ולא היה מדפיס אפילו אות אחת אם לא היה נושא ונותן עמו בהלכה עד שהיה מברר ומצרף דבריו כמעטר וכמצרף כסף, ודין קשה שהיה בא לפניו ודין מדומה היה מתייעץ עמו קודם גמר דין, ולא יש נחמה לאב מחסרון תרי בני סמיכי כאלו מרגליות טובות שסעו המה למנוחות בזה אחר זה ותכפוהו אבליו ובתוך חדש אחד הקריב שני קרבנות להקב"ה את הכבש אחד בבקר ואת הכבש השני בין הערבים, אין לנו לומר אלא שבחר ה' בו כמו שבחר באהרן קדוש ה' דה' צדיק יבחן ואת אשר יאהב ה' יוכיח ודוגמת אלעזר ואיתמר הנותרים חרו' שמואל סי"ו וחר"ו אברהם הי"ו חיו יחיו עוד רבות בשנים גם עד זקנה ושיבה ועיני אדוני רואות אב שמח שקט ובוטח לעד לעולם אכי"ר".

"אבריהם את ידו", דרוש ו; קטלוג אסופה, עמוד 116, תשפ"ב

רבי ישעיה מטראני

בנו הרביעי של הגאון רבי יוסף מטראני, מהרי"ט זלה"ה. חי במאה הי"ז. נולד בשושן פורים בשנת שס"א [1601]. רבי ישעיה היה "חכם מובהק ודרשן" כך כותב עליו בספר 'קורא הדורות' [מהדורת קסל], דף נא, א.

היה מהנודעים שבחכמי וגאוני קושטא רבתי, אוסף דרשותיו שדרש ברבים בהזדמנויות שוויות, נמצא עדיין בכ"י [כת"י אדלר 263 שבבימ"ל נ.י.]. הוא מילא את מקום אביו הגדול המהרי"ט בראשות הישיבה, וכן השיב תשובות בהלכה, ולאחרונה נדפסו מהם. ראה: תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים, מכון ירושלים תשל"ח, סימנים ב, ט, האחרונה היתה בבת"י לפני מהרש"א אלפאנדרי, ראה הגהותיו על ספר "מערכות דברי אמת" תשל"ז, עמוד 3.

ראה על אודותיו ח' בנטוב, 'רשימות אוטוביוגראפיות והיסטוריות של רבי יוסף מטראני', שלם, א' [תשל"ד], עמודים 195, 199, 200, 212.

רבי ישעיה משה בכר אליהו

מחכמי ורבני קושטא. שמו נזכר בספר "רב דגן" דף ה, שאלוניקי תרכ"ב לגאון רבי יצחק הלוי זצ"ל.

רבי ישראל אדאטו

הגאון רבי ישראל אדאטו זלה"ה מרבני אנדריאנופולי היה אחד מגאוני דור דעה בתחילת שנות ה–ת' ולא נמצא במעט פרטים אודותיו מלבד מה שנזכר קצת בספרי הפוסקים שבדורו.

הגאון רבי מאיר די בוטון זלה"ה בנו של הגאון בעל "לחם משנה" בספרו שו"ת מהר"ם די בוטון סימן מ"א כותב אליו בזה הלשון: "צרופה כל אמרתו ודתו באשר ה' אתו החכם השלם בחירי רצתה נפשי במהר"ר ישראל אדאטו נר"ו... באו אלי אותותיך ודברות קדשך..."

בשו"ת "פני משה" להגאון רבי משה בנבנשת זלה"ה ח"ב סימן ז' הוא חתום על פסק דין יחד עם הגאונים רבי פינחס הכהן ורבי

אברהם אלביאג ורבי אברהם מאגריסו ורבי שמעון פינחס זלה"ה, בכסלו שנת ת', ושם בסימן קי"ט תשובה אליו מהגאון ה"פני משה" משנת תט"ז ומשמע מתוך התשובה שהתובע היה הוא עצמו, ומסיים את תשובתו בדברי תוכחה אל הנתבע כי במקום שהיה לו להטיל מלאי לכיסן של ת"ח הגדיל עליו עקב, והגאון הנ"ל מטיל על הנתבע שיפייס אותו ברצי כסף ואל יבא לפניו אנקת חכם כי קללת חכם אפילו בחנם היא באה כ"ש דבדינא קא לייט עין שם. היה לו בן בשם רבי מנחם זלה"ה.

"קורא הדורות", דף נ; קוב' בית אהרן וישראל קרלין

רבי ישראל אהובי

מחכמי קושטא. היה חברו של הגאון רבי משה שלטון בעל ספר 'בני משה' קושטא תע"א.

רבי ישראל אלאטיף

ממונה בבית דין איסור והיתר בקושטא בשנים תקמ"ו [דצמבר 1785], תקמ"ז [1787], תקס"א [1801], תקס"ג [1803] ותקע"ג [1813]. היה אחד משלושת רבני העיר בכסלו ובאדר ב' תקע"ה [מרס–אפריל 1815] ובחדש שבט תק"ף [ינואר–פברואר 1820]. פסקים נוספים ממנו מצויים בספרות התקופה.

מעשה בית דין שלו משנת תק"פ נזכר בשו"ת משנת ר' אליעזר, חלק א, חושן משפט סימן ד. בספר "מראה הגדול" דרוש כ' להספד ח"ב עמוד ס"ט כתוב בראש ההספד. "דרוש שדרשתי בק"ק אלגאזי על שמועה כי באה מהרב המובהק כמוה"ר ישראל אלטיף ז"ל רב גדול מעוב"י בקושטא והיה זה משנתינו התקפ"א..."

'הלקח ארון האלהים הנה האדון חסר אנו עסוקין בהספדו אשר היה רב טוב לבית ישראל בעיר רבתי קושטא יע"א וגם הוא היה אשכול הכופר איש שהכל בו מקרא משנה תלמוד תוספתות והגדות ואף גם זאת היה היה צדיק וחסיד כמו שכבר נודע בשערים כבוד תהלתו ואת יקר תפארת גדולתו וא"כ אין ספק כי האיש אשר אלה לו עיקר מיתתו אינו אלא לכפר על הדור לכל עון ולכל חטאת'.

מראה הגדול, דרוש כ; פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 61

רבי ישראל בנבנשתי [הראשון]

נולד לאביו רבי משה בנבנשתי שהיה מוקיר ורחים רבנן ואיהו גופיה צורבא מרבנן, והא גרמא ליה דלא תשתכח תורה מפי זרעו וגזעו, שהעמידה גדולי ורועי תורה. רבי ישראל בנו הגדול היה חתנו של רבי יהושע צונצין בעל "נחלה ליהושע". בניו של רבי ישראל היו הגאונים רבי חיים בעל "כנסת הגדולה", ורבי יהושע בעל "שער יהושע". רבי ישראל נודע כבעל מעשים טובים והנהגות ישרות ובניו מזכירים דברי שמועה מפיו [ראה "שער יהושע" סימן כד, הובא בבעי חיי חושן משפט סימן קא, "שמעתי מפי אבא מארי זלה"ה וכו"]. וכך מעיד עליו בנו רבי חיים בספרו [שיירי כנסת הגדולה או"ח הגב"י סימן תר"ס]. "ומעיד אני עלי שראיתי לא"א ז"ל שהעלה בדמים לולב אחד שקנאו גביר אחד מהקהל לרב החסיד במודהר"ר דוד הכהן זלה"ה ואמרו לא"א שלא היה ראוי להעלות בדמים אותו הלולב שקנאו הגביר לרב החסיד הנז' מפני כבודו, והשיב א"א זלה"ה, הרב החסיד כבודו גדול, אמנם במה שציוונו ה' מצוה מן התורה אין חולקין כבוד לרב דיותר קרוב אדם אצל עצמו לעשות המצוה שציוונו הקב"ה משום אדם, ושבחוהו חכמים על התשובה הזאת". ובמקום אחר מביא עוד הנהגה ממנו. [ראה כנסת הגדולה או"ח סימן רצט בהגהות הטור].

רבי ישראל נפטר בשנת שפ"ז [1627], ורבי יהושע בנו הספידו בק"ק גרוש "הכל יודעין מה טובו עמנו מכמה פנים... המלמדנו דעת ודרך תבונות" [נדפס בספרו אזני יהושע דרוש סב]. ובמקום אחר קורא עליו: "קדוש יאמר לו". [בהקדמתו לאזני יהושע]. שלש בנותיו של רבי ישראל נשאו לחכמים ממשפחות מיוחסות מגדולי תורכיה. האחת נשאה לרבי יצחק ששון בנו של הגאון רבי אהרן ששון בעל ספר תורת אמת ורבי יצחק נזכר בכנסת הגדולה אורח חיים הגה"ט סימן רסב.

בתו השנייה של רבי ישראל נשאה לרבי שלמה בן מוהר"ר ויליסייד – אחד המיוחד ברבני קושטנדינא. בתו השלישית נשאה לרבי נסים ב"ר אפרים בנו של רבי נסים בן שאנג'י זלה"ה.

רבי ישראל בנבנשתי [השני]

הגאון רבי ישראל בן רבי חיים בנבנשת, נולד בשנת ת"ד [1644] בעיר טרייא, ובהיותו בן ארבע עשרה שנה, כתב הקדמה על ספרו הנודע של אביו "כנסת הגדולה" [ליוורנו תי"ח]. וזה יראה על גודל חכמתו, כי מנעוריו נודע שמו בשערים, וכי נוצר לגדולות והיה סופר מהיר. נפלא הדבר שעוד בימי ילדותו בהיותו כבן שתים עשרה שנה, שאל בדבר הלכה את אביו ומורהו, ובתשובתו כתב אליו: "בני יקירי ישראל אשר בו אתפאר" [בעי חיי, חלק א' יורה דעה סימן צ']. ופעמים רבות השתעשע עמו בדבר הלכה. אחרי מות אביו, רבי ישראל היה בין שלושים ושתים שנים והוא נמנה למורה הוראות במקומו, בעיר איזמיר משך ארבעים שנה, ויעמוד כל ימיו במשרה הזאת.

שמו נזכר בשו"ת 'בעי חיי' חושן משפט חלק א' כא, מז, מח, צו, צח, צט, ק', ריט. וביורה דעה, מא, קס, קסא.

הגה"ק הדיין המצויין רבי ישראל יעקב אלגאזי זצוק"ל כותב בספרו 'שארית יעקב' דרוש לפרשת אמור דף קלב: 'אני אדרוש עוד בזה על פי מה ששמעתי מפי קדוש מדבר מורינו הרב כמוהר"ר ישראל בנבנשתי זצוק"ל הוא היה אומר משמיה דהרב הגדול מר אביו הר"ב כנה"ג ז"ל...'.

בשנת ת"פ [1720] נפטר לעולמו, ועליו נשא נאומו הגאון רבי ברזילי יעבץ בק"ק פורטוגל בפרשת כי תשא, ובפתיחתו רשם: "דרוש שדרשתי על פטירת הרב הגדול מורנו ורבנו נר ישראל" ובתוך דבריו הרבה לספר בשבחיו "הנה שפתי לא אכלה, הוא העולה למעלה ראש מעלת הדיין, דן את הדין, זוכה את הזכאי, ושפט בצדק זה לו ארבעים שנה" [לשון ערומים, דרוש י"ב].

על מצבתו חרות: "מר קשישא... הרב הגדול... ישראל בנבנשת ח"י טבת ש' תת"פ".

קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, חלק ד', עמוד 287; נאלאנטי עמוד 54; "לשון ערומים" דרוש י"ב

רבי ישראל בנבנשתי [השלישי] 'בית ישראל'

מחכמי קושטא. בנו של רבי אליעזר בנבנשתי, ודודם של הרבנים הגאון רבי חיים בנבנשתי בעל ספר 'כנסת הגדולה', ואחיו רבי יהושע בעל ספר 'שער יהושע'. רבי ישראל היה רב ודרשן, חיבר ספר דרושים בשם 'בית ישראל' נדפס בקושטנדינא תשרי תל"ז, הכולל: דרושים בד' שערים, תורה, תשובה, צדקה וגמילות חסדים. הוא ג"כ הוציא לאור את ספר 'אזני יהושע' לדודו אשר הדריכו וחינכו, ובהקדמת הספר שנדפס בחייו דודו משבחו ומקלס בקילוסין ותארים רמים: "אור ישראל וקדושו פאר הדור והדרו אביר הרועים החכם השלם הדיין המצויין נשא ורם כמוהר"ר ישראל בנבנשת נר"ו".

רבי ישראל יעקב אלגאזי 'ארעא דרבנן'

רבינו הגאון המובהק חסידא קדישא מרא דארעא דישראל "עיר וקדיש" ישראל יעקב אלגאזי זיע"א, טבעת בשלשלת ארוכה של חכמים וסופרים היה, ותורתו מורשה לו משלפניו ולפני פניו ולמעלה בקדש עליונים למעלה מוסדי דור ודור. כחמש מאות שנה עמדו מאבותיו ומיוצאי חלציהם גאוני עולם שהארץ האירה מכבודם בדורותם ולדורות עולם, ואף האידנא במאז עוד תורתם שבכתב מאירה והולכת בחיבורים שהניחו אחריהם ברכה ונתקדשו בכל תפוצות ישראל כספרי–יסוד אצל תופסי התורה ומבקשי ה', כמעיין אשר לא יכזבו מימיו.

מאבות–אבותיו היה הגאון רבי שלמה אלגאזי הזקן[342] זצ"ל [ש"ע–תמ"ג] מגדולי דורו באיזמיר ובירושלים. על אודותיו יכתוב הרב חיד"א זצ"ל [שם הגדולים בערכו] "הרב המפולפל... והלא למשמע אזן

342. כונה "הזקן" להבחין בינו לבין נכדו – בן דוד אביו של רבינו – הגאון רבי שלמה אלגאזי זצ"ל תלמיד הרב פרי חדש. וראה שם הגדולים

ששמעה נפלאות מהרב ז"ל והתבודדותו בעיון". ועוד כתב "המלומד בניסים וכו', ושמענו מזקני שער נוראות על הרב ז"ל, ובשמים ממעל לחש"ב לפי שלמד תורה לשמה ולא נהנה בכבוד תורה". נדפסו ממנו חיבורים רבים, את ראשי-תיבות שמותם חרז הרב חיד"א וצ"ל בשם מחברם = שלמ"ה אלגאז"י זלה"ה, וכך היה מונה: שמע שלמה [עה"ת, איזמיר תי"ט]. לחם סתרים [על מסכת עבודה זרה ע"ז, ויניציאה תכ"ד]. מעולפת ספירים [ליקוטים מהזוהר, קושטא ת"כ]. המון רבה [מפתח לפסוקי תנ"ך הנדרשים במד"ר, קושטא ת"ד]. אהבת עולם [דרושים, קושטא ת"כ]. תאוה לעיניים [על עין-יעקב, שאלוניקי תט"ו]. גופי הלכות [כללי התלמוד, איזמיר תל"ה]. אפריון שלמה [חידושי ש"ס, פרנקפורט תנ"ב]. זהב שיבה [אגדות רז"ל, קושטא תמ"ח]. יבין שמועה [כללי ש"ס, ויניציאה שצ"ט]. זקנת שלמה [על ספר העיטור וחו"מ, נותר בכת"י]. קילורית לעין [נספח לספר מעולפת ספירים הנ"ל]. הליבות אלי [כללי הש"ס, איזמיר תי"ח]. הגהות בדובב שפתי ישנים [איזמיר תל"א]. ואחר כל אלה יבתוב הגאון מהר"ש ז"ל גופו, בהקדמתו לספר הליבות אלי: "אם באנו לכתוב שיטות בכמה סוגיות יש לאל ידינו כמוס באוצרותינו... אבל מה נעשה שאם באנו לכתוב אין אנו מספיקין להעלות בעט ברזל כי מטה ידינו". זיע"א.

רבינו ישראל יעקב, נולד באיזמיר העיר הגדולה לאלקים, לאביו רבי יום טוב [הראשון, ב"ר אברהם ב"ר שלמה הזקן] שהיה מחכמי ורבני העיר[343]. שם קנה חכמה ויראה מפי אבותיו ורבותיו, בימיהם של הגאון רבי חיים אבולעפיא הזקן זצ"ל בעל "עץ החיים", והגאון רבי יצחק הכהן זצ"ל בעל "בתי כהונה", מפיהם יצטט רבינו שמועות בספריו[344], בכל הדרת הכבוד ובענוה יתירה. בימים ההם עוצבה וגבהה שיעור-קומתו משכמו ומעלה, עד כי גדל מאד ופקיע שמיה כאחד מאנשי השם, בדביקותו המופלאה בתורת אלהים חיים, בגדולתו העצומה בתורת הנגלה והנסתר, ובאורחותיו ודרכיו בקדש, בגינוני חסידות וקדושה, כחד מבני עליה המועטין.

מושג כלשהו מקצות-דרכיו, פרישותו המופלגת ודביקותו בתורת ה' יום ולילה, עולה מתיאורו של בנו, הגאון מוהריט"א זצ"ל, בדברי הקדמתו לספר נאות יעקב: "אבי אבי רכב ישראל ופרשיו, הדר הוא לכל חסידיו, הן בקדושיו, הרב המובהק מר קשישא, הוא רישא, פקיע ומומחה באילא בינה, האדם יראה לעיניים, אך בצלם קדשוהו שמים, דמי לבר אלהין, מן הרמתיים, אינו אלא שר"ף בעל כנפיים, מצבא המרום רכב אלהים ריבותיים, כל העם עונים אחריו מקודש... כל אדם הזז משעלה עמוד השחר עד צאת הכוכבים קביע ליה דוכתא ולא קביע ליה שעתא, דמי פומיה דאבא כמעיין המתגבר, גם בלילה לא שכב לבו ויהי ע"ר לבו כלב האריה, לא טעם טעם מיט"ה והוא לא שונ"ה".

"עיר וקדיש" יכנהו הרב חיד"א [יוסף תהלות מ"ב], תואר השמור אצלו ליחידי סגולה, דוגמת בעל האור-החיים הק'[345] ושכיוצא בו. וכד דמיך רבי הריץ מאיטליה אגרת לבנו מוהריט"א, ויכתוב "הלא לאמונה חשך עולם בעדי... אוי לדור שאבד מנהיגו". "חסידא קדישא" "קדוש יאמר לו" "הרב החסיד", אלו הם התוארים

בערכו [מע"ג ש' כ"ד]: "הרב החסיד מר קשישא מהר"ש אלגאזי גדול הדור היה מדייניי עיה"ק ירושלים ת"ו... והיה תלמיד הרב פר"ח... ואחר כך היה רב בארץ מצרים מ"ה שנה... וחסידותו ושקידתו בתורה היה להפליא וכטעט שלא נסתכל בד' אמותיו, ויחי קרוב לתשעים שנה... והיה הרב הנז' אחיו מאמו של הרב הגדול עיר וקדיש מהר"ח אבולעפיא וכו' והני תרי אחי קדישי מלאכי אלקים עולים בכל הארץ יצא קום ודברידם נשמעים בשטים ורבו ענייניהם זי"ע".

343. עלה בערוב ימיו לצפת, שם נלב"ע בשנת התפ"ז ושם מנו"כ.

344. כגון: "ואני שמעתי מפה קדוש הרב המופלא כמהר"ר חיים אבולעפיא שהיה מקשה" [שמע יעקב פרשת תצא]. ובתשובה למהרי"כ: "מה אני לבא באות אחת סמוך לכתב לפני מורינו ורבינו גאון עוזינו רבן של כל בני הגולה... אם יסכים עמי מורינו הרב שפת הדור והדרו הרב המופלא אישי כהן גדול ה"י" [שו"ת מהר"י אלגאזי סימן ס"ז], ועוד.

345. אגב, רבינו שהכירו לבעל האוה"ח פנים אל פנים מפליא ומפליג בשבחיו בהסכמתו לספרו ראשון לציון "הן כל יקר ראתה עינינו גברא רבה דאתי ממערבא... דמי לבר אלהין האדם יראה לעיניים אך בצלם הכרת פנים ענתה בו אינו אלא שר"ף... ארי שבחבורה... החכם השלם הדיין המצויין הרב המובהק חסידא קדישא כמוהר"ח ן' עטר זצ"ל... והארץ האירה מכבודו... כי עין בעין ראינו כסה גדול אדם זה".

השגורים בפיו ובפי חכמי דורו בדברם על רבינו, ואין אלו לשונות של מה בכך למכיר רמיזותם, שלא תוארו בהם אלא מי שרבו ענייניהם בסדר קדושה והבדלה למעלה ראש, מה שאין הפה יכול לספר.

"שלו היה בביתו עוסק בתורתו ומתבשר במלאכתו", כותבים רבני קושטא בהסכמתם לספרו שמע יעקב, "פתע פתאום רוח ה' נוססה בו, ויאסור את רכבו קדים סליק לארץ ישראל ת"ו, ויעקב תקע את אהלו בהר שפ"ר אצל אלוני מור"ה הוראות דרופתקא דאורייתא".

על שנת עלייתו המדויקת לארה"ק חלוקות ההשערות, ולכלל ידיעה ברורה לא באו[346]. ברור הוא שבשנת התצ"ז כבר התגורר בעיה"ק ירושלים ת"ו, שכך עולה מהקדמתו לספרו "ארעא דרבנן". בספריו "שמע יעקב" ו"שארית יעקב", נדפסו דרשותיו בירושלים בשנים תצ"ח [פרשת בשלח] ותצ"ט [פרשת חיי שרה] ואילך.

עם בואו לירושלים כבר נמנה עם גדולי חכמיה, וישימוהו אלוף לראשם, בשבתו עם זקני ארץ כדיין ומורה צדק בבית דינו של הראשון-לציון הגאון רבי אליעזר נחום זצ"ל בעל "חזון נחום" [נלב"ע תק"ה]. בשנים ההם ולאחריהם ישב בדין עם הגאון רבי חיים ניסים משה מזרחי זצ"ל בעל "אדמת קדש" [נלב"ע תק"ט], והגאון רבי יצחק הכהן זצ"ל בעל "בתי כהונה", שאף הם ברבות הימים נתעטרו וכיהנו כראשונים-לציון בזה אחר זה. משנתבקש בישיבה של מעלה האחרון שבהם הראשון-לציון בעל "בתי כהונה", בי"ז לחודש אב התקט"ו, נתעטר רבינו בעטרה זו כראב"ד ירושלים וראש הרבנים [=ראשון לציון] ומרא דארעא דישראל, ותהי המשרה על שכמו עד עלותו השמימה.

בימים ההם יצאו מתחת ידו תשובות ופסקים אשר השיב לשואליו בדבר ה' זו הלכה, ויהיו דבריו להם כדברי האורים. מהם נקבצו ונדפסו בספרו שו"ת נאות יעקב [איזמיר תקב"א], ושו"ת מהר"י אלגאזי [נדמ"ח מכי"ק, י-ם תשל"ז]. כן נמצא חתום על תקנות גדולות שתיקנו גדולי ירושלים לגדור גדרי קדושה ולחזק בדקיה. בשנת תק"ט חתמו על חידוש תקנה קדומה "על ענין הרווקים" שלא ידורו בירושלים פנויים מבן עשרים שנה ומעלה, קצבו להם זמן של כארבעה חדשים בהם ישתדלו בענינם, ומכאן ואילך "אם אין כח בידו כי לא מצא מנוח לישא אשה מחויב הוא תכף ומיד לצאת מפה עיה"ק לבקש את חייו בחוץ לארץ". ישוב בשנת תקי"ד, עקב בצורת וצרות שתכפו ["בשבתינו על ציי"ר הבצ"ר צרות תכופות ורוח זלעפות ואין לך יום שאין קללתו מרובה"] נמנו גמרו וחתמו על תקנות של צניעות סייג לתורה ומשמרת למשמרת קדושה והבדלה, "לבקש תיקון וישוב הארץ כי הא ודאי לא לחינם עשה ה' ככה לארץ הזאת, מה הרי האף הגדול הזה, והא ודאי בהתאסף ראשי עם לבקש תיקון ומזור מן השמים ירוחמו".

מן העניין לציין תקנה נוספת, בם היא משנת התק"ט, ואף היא לרגלי צרות שנתרגשו ובאו באותו הפרק על יהודי ירושלים, ועל פי בקשתם של פקידי ירושלים שבקושטא, וענינה הוראת צמצום ההוצאות לצרכי מותרות. תקנה זו מזכיר רבינו [שו"ת מהר"י אלגאזי סימן כ"ט], שם הוא כותב "בשנת התק"ט פה ירושלים ת"ו, הסכימו חכמי העיר ועשו תקנות בכל תוקף בעניין המלבושים והתכשיטים שלא יצאו הנשים לשוק בהן, ואחר התקנה היו קצת נשים שפרצו גדר ועברו על ההסכמה, ובית דין קנסו להן ונטלו תכשיטיהן", בהמשך תשובתו היא נוטה לפקפק בכך מצד הפסד ממון הבעל.

---

346. יש המציינים את הדרוש שנשא בשנת התפ"ח לתשלום שנתו של אביו [שמע יעקב פרשת לך], כהזוכחה לכך שכבר עלה לאה"ק באותו הפרק, כאביו. ואין הדברים מוכרחים כלל, שכן בספרו הנ"ל מצויים דרושים שנשא כבר בשנות תע"ה [פרשת וירא וישב] ותפ"ד [פרשת נח], בעודו באיזמיר. מסיבה זו רשם רבינו בשער ספר: שארית יעקב – שהוא המשך ספרו שמע יעקב – 'אשר דרשתי פה עה"ק ירושלים ת"ו', מה שלא רשם בשער ספרו שמע יעקב, שנכללו בו דרושים שדרש באיזמיר. דומה גם שעל דרושיו שבירושלים – אלו שניתנה להם כותרת מעין המאורע – הקפיד לציין דרך-כלל –דרשתי פה ירושלים' וכיוצא, [כגון בפרשיות חיי-שרה תולדות ויצא ויגש ויחי], וכולם מתצ"ח ואילך. אין הכרח גם במה שסברו אחרים שמן הסתם עלה עם אביו, שכן לא היתה זו דרכם של העולים ארצה לעת זקנתם לצרף עמהם מיוצאי חלציהם שלא היו סמוכים על שלחנם, דוגמת זקינו של רבינו מהר"ש הזקן זצ"ל שעלה בגפו, ודי בזה.

תקנה זו, בשפת הלאדינו בה שלטו יהודי העיר בעת ההיא, שרדה ונשתמרה כתובה וחתומה בספריית ראש ישיבת "אהבת שלום" הרב יעקב משה הלל שליט"א, וחתומים עליה גדולי חכמי ירושלים בימים ההם.

בד-בבד היה רבינו תופס-ישיבה, ויקבע לו מקומו בד' אמות של הלכה בישיבת "נוה שלום-ברית אברהם", על אודותיה יכתוב בהקדמתו לספר "שמע יעקב" דברי שבח ותהילה לנדיבי עם ולגביר המחזיקה ומכוננה "הפליא חסדו הפלאה זו מאד נעלה שהקים עולה של תורה בבית מדרשינו מדרש "נוה שלום-ברית אברהם", שם ישבנו גם דדי שעשועינו ובשר מתנינו מקרני זויותיו, גדול כבוד הבית הזה צדיקים יושבים ועטרותיהם בראשיהם לתורה ולתעודה... נתמלאה כל הבית אורה ומלאת כל ארעא".

במדרש זה, ביני עמודי דגרסי, הסתופפו גדולי חכמי ירושלים, מהם[347]: מהרי"ט אלגאזי בן רבינו, רבי ניסים ברכה [חותנו של הרב חיד"א], רבי ישראל יעקב בורלא בעל "מקור ישראל", רבי אפרים נבון [בן הרב "קריית מלך רב" ונכד הרב "מחנה אפרים"], רבי אברהם ן' שושן חתן רבינו [אגב, חתנו זה נסע מירושלים לקושטא בשנת תק"ה לשם הדפסת ספרי חותנו-רבינו, ומזכירו המחבר לטובה ולשבח על כך בהקדמת ספר "שארית יעקב" בברכה נאמנה].

בעת חנוכתו של בית מדרש זה, בשנת התצ"ה, נשא רבינו דרוש למעלת בית-המדרש מעין המאורע, והדפיסו בספרו שמע יעקב פרשת תרומה: "דרשתי פה ירושלים לחנוכת בית המדרש נוה שלום בשנת התצ"ה".

חכמי העיר הריחוהו ביראת ה', ראוהו בגדולתו וקדושתו, ויתנו בו עיניהם להיות דורש במקהלות מדי שבת בשבתו במילי דאגדתא ועניני דיומא, בדברים המושכים ומקרבים לבם של ישראל לאביהן שבשמים, על כך כותב רבינו בהקדמתו לספר דרשותיו שארית יעקב:

"ואף כי מעולם לא כיונתי מלאכתי לכך, כי מנעורי גדלני כאב עסק הגמרא הא למגמר הא לאגמורי, ולא לבי הלך לעשות קבע מדרשות ומילי דאגדתא, מלתא דרמיא עליה דאיניש בריא בחיובא, אנכי בדרך נחני ה' לעלות אל המקום אשר בחר בו ה' עה"ק ירושלים ת"ו, עיר גדולה של חכמים ושל סופרים האיתנים מוסדי ארץ... המה מרוב צדקתם וענותנותם על לבושי יפילו גורל להיות נמנה עמהם בסדר קדושה דורשי ה' החוזרים חלילה לדרוש בקהל רב בשבתות ובחגים ובמועדים". דרושים אלה הדפיס רבינו בספריו "שמע יעקב" ו"שארית יעקב", שנפוצו בכל תפוצות ישראל כלחם-חוקם של חכמים ודרשנים דורות רבים, ושמעתתיה ואגדתיה בפומייהו וישאו את שם הרב "שמע יעקב" [או "הרב שמ"י" ואף "הרב שמי"ן" = שמע יעקב נר"ו] על שפתותיהם ובתורותם שבעל פה ושבכתב. "הלא למשמע אזן ששמעה את שמע יעקב אזן שמעה ותאשרהו כל תופסי התורה... ויתן חינו לעיני כל ישראל" [מדברי הרחיד"א בהסכמתו לשמע יעקב].

ומלבד שהיה רבינו, כאמור, מר דיינא יושב בסאות למשפט, ריש מתיבתא בישיבת נוה שלום הנז', דובר צדק ומגיד מישרים לימים ולמועדים, וקולמוסו אינו שובת מלשובב נתיבותיה של תורה כללי ופרטי בספריו "ארעא דרבנן" ו"קהלת יעקב" ושאר חיבורים אשר הקנו לו שם-עולם באהלי-תורה, עוד היתה תהלתו בקהל חסידים ובקרב קדושים, בסודם של בני העליה אשר בעיר הקדש מחסידים הראשונים של "בית-אל" וממניחי יסודותיו, הבונים בשמים עליותם ברזין-דרזין ובסתרי נפלאות החכמה העלינוה, ויהי אף להם כראש וראשון. שמו של רבינו מתנוסס כראש ועטרה בשטרי ההתקשרות הידועים של חבורת חסידי "בית-אל", אליה הצטרף לאחר יסודה בשנת התקי"ב[348], ובשטר של שנת תקי"ד חתם ראשון. בשבשטרות שנכתבו לאחר סילוקו לב"ע מעלים הם את זכרו על ראש חבורתם וכותבים: "ואנחנו הח"מ... לכבוד ולתפארת ועטרה לראשינו נלוה אלינו הרב המובהק חסידא קדישא אבינו רועינו קדוש יאמר לו במוהר"ר ישראל יעקב אלגאזי זצ"ל... ומקבלים עלינו עבשיו מחדש ככל אשר קיבל הרב המובהק הצניף הטהור עיר וקדיש מורינו ורבינו אביר יעקב זלה"ה על עצמו".

347. ע"פ ספר המעלות לשלמה לרבי שלמה חזן.

348. אין המקום והפנאי להכנס בכאן לפולמוס של חוקרי שטרות אלו, ולדברים שנכתבו על אודותם לאחרונה. אך את זאת נעיר בקצרה שאותו השטר של שנת "ה' יברך א"ת עמ"ו בשלום" שניתרגם בכמה

מן החברים החתומים על שטרות אלו: מרן הרש"ש זי"ע, מרן הרחיד"א זי"ע, ומרן מהריט"א זי"ע, ועוד.

כאמור, בחודש אב התקט"ו נתבש"ם הראש"ל הגאון בעל "בתי כהונה", וימנו תחתיו את רבינו בראש וראשון לחכמי ירושלים בעת ההיא, ומרא דארעא דישראל. בכהונה רמה זו שימש כשנה בלבד, עד שנתבקש בישיבה של מעלה בעשירי בתמוז התקט"ז [1757]. הוא נטמן בחלקת החסידים שבהר הזיתים, וסמוך לו קבורת בנו מהרי"ט והרש"ש זיע"א.

וזה אשר חקקו על מצבת קבורתו: / ציון קברת ארץ / צדיק מושל יראת אלקים / הוא הקדוש שלשלת יוחסין / ה"ה ר"מ ור"מ [=ריש מתא וריש מתיבתא] / כמהר"ר ישראל יעקב אלגאזי ז"ל / בעל שמע יעקב וש"י [=ושארית יעקב] / ונאות יעקב ואמת ליעקב / נתבקש בישיבה של מעלה יום י' תמוז ש' התקי"ו.

ויבבו אותו קהל עדת ישראל שבארץ הקדש ומחוצה לה. באיזמיר, דרש הגאון בעל שער המלך "על שמועה כי באה מהחכם השלם הדיין המצויין חסידא קדישא כמוה"ר יעקב אלגאזי ז"ל שנת התקי"ז" [ספר דרך השער, בתוך ספר דרכי הים שאלוניקי תקע"ג, ומקרוב נדמ"ח עם ספר שעה"מ]. ובקושטא, הספידו רבי אברהם מיוחס [ספר עיני אברהם, קושטא תקל"ג], ויאמר: "שר וגדול בישראל בקי בחדרי תורה בנגלה ובנסתר, אין ערוך אליו".

הרב חיד"א שעשה אותה עת בשליחות מצוה באיטליה הריץ אגרת קינה וניחומים לבן רבינו, מהריט"א. ומופלגים לשונותיו שם: "לא טובה השמועה כי גלה יקרינו אביהן של ישראל, ונלקח ארון האלהי"ם עטרת ישראל הרב המופלא חסידא קדישא נר ישראל עמודא דנורא בוצינא דנהורא המאור הגדול ...הלא לאמונה חשך עולם בעדי... אוי לו לדור שאבד מנהינו, אוי לאזניים שכך שומעות, אוי לנו שכך עלתה בימינו, ווי לארעא דישראל דחסרא לה גברא רבה ומאריה דארעא דישראל, אוי מה היה לנו... נראה בנחמה פרי צדיק... יום טוב ראשון לכל דבר ויעקב אבינו לא מת... ויכולה הוא שתנן זכותו ותורתו וקדושתו ולא יוסיפו לדאבה עוד... כנפשו הרמה וכנפש המשתתף בצערו ויהי ציר"ו הנה שחר"ו אחוו בהבלי עבותות אהבתו ועלי תשוקתו"[349].

אלו הם חיבוריו[350] [ע"ס א–ב]:

א). "אמת ליעקב". הלכות קריאת ספרי תורה ובתיבתו ומנהגי צרכי ציבור, קושטא תכ"ד. לספר זה ערך הרחיד"א קיצור בשם

מקומות בשנת תקי"ז לפרט קטן, חזותו מוכחת עליו שאינו אלא התקי"ב לפרט גדול. מלבד מה שרבינו שנסתלק בשנת התקמ"ז חתום עליו בעצם כתב יד קדשו, עוד גם זאת שכל סגנונו מוכיח שלא קדם לו שום שטר אחר, וכל תקנותיו נכתבו בלשון של תחלה "ומקבלים אנו מעכשיו" וכיו"ב. וגם שאין בכל השטרות שלאחריו שטר שאין מזכירין בו שטרות שקדמו לו, וענינם תמיד תוספת דברים או חידוש דברים שנתערערו [בשנת תקי"ד: 'ובאנו להוסיף על הקדש, על התנאים שבינינו המפורשים בהסכמתינו הראשונה", ובכל התוספות אין שום פרט שנזכר כבר באותו שטר שמשנת "א"ת עמ"ר". בשנת תקי"ח: "ונעשו בינינו תקנות ומנהגים לעשות נ"ר ליוצרינו ונכתבו שלשה שטרות בענינים אלו, אבל בקושטא וכו' וגם כמה תקנות שנתקנו שגבו ממנו שא"א לנו לקיימם, אי לזאת נתעוררנו וכו'], אלא שטר זה בלבד שאין מזכר בו שום שטר שקדם לו, וכל לשונותיו לשונות של תחלה. על כן ברור שהוא השטר הראשון [שיש מחזיקין אותו כאבוד] שנכתב בשנת התקי"ב – א"ת עמ"ר – לפ"ג. ושל תקי"ד הוא שטר שני [לתוספת תקנות, על כן באו בו רק דברים שלא נזכרו בראשון], ושל תקי"ח רביעי [לסינון ובירור התקנות, על כן באו בו דברים משל שניהם יחד], והשלישי הוא שאבד.

ואף שדרך–כלל כאשר אין מצוין לפ"ג במפורש מעמידין אותו בחזקת פרט קטן, אינו כלל שאין יוצאים ממנו. וראה למשל בהקדמת רבי משה מטראני [השני] לספר תשובות אביו מהרימ"ט, שכותב שעלה המבי"ט השמימה בשנת "משה" עלה אל האלקים, ותרגומו הש"מ לפ"ג כמוכח מהמשך דבריו שם, וכמו שכתב הרחיד"א בשם הגדולים בערכו [ור' מש"כ שם, "ולא דקדקתי וכו' ודוק].

349. הנוסח המלא ימצא הקורא בחוברת "כ"י ביצחק" לר"י בדאהב, גן ירושלים סימן ב', י–ם תרפ"ח.

350. העתקתי בשינויים קלים מקונטרס תולדות מהריט אלגאזי ובית אביו, שבסוף ספר הלכות יו"ט לבן המחבר מהריט"א, שנדמ"ח י–ם

"לדוד אמת", ובהקדמתו כתב "נאצל ונשפע מספר הבהיר אמת ליעקב מעשה רב החסיד המפורסם כמהר"ר יעקב אלגאזי".

ב). "ארעא דרבנן". לבאר החילוקים בין דבר שמדאורייתא לבין שמדרבנן, ולברר דינים הלכות וספיקות שונים אם הוו דאורייתא או דרבנן. על סיבת כתיבתו של הספר כותב רבינו בהקדמתו: "נדר גדול נדרתי לאלקי ישראל בחלותי פה ירושלים תוב"ב, והגעתי עד שערי מות בשנת התצ"ז, ויסור יסרני יה ולמות לא נתנני. אז אמרתי במה אקדם ה' על כל הטובה, ונתון אל לבי לחבר חיבור אחד לזכות את הרבים, ובחרתי במלאכה זו, ובחמלת ה' עלי התחלתי במלאכות ה'". על ספר זה חיבר הגאון רבי יהודה עייאש זצ"ל הגהות שנדפסו במהדורתו השניה, ליוורנו תקמ"ג. ומאז נדפס במהדורות רבות. במהדורת תשכ"ג נדפסו הגהות הרחיד"א זצ"ל על ספר זה.

ג). "דעת להשאל". שאלות ותשובות. מצורף לספר קדושת יום טוב מבנו מוהריט"א, ירושלים תר"ב.

ד). "חוג הארץ". הלכות חגים ומועדים לבני ארץ ישראל ת"ו, רובו נותר בכת"י, ונדפסו רק הלכות פורים, על ידי רבי יצחק באדהב, ירושלים תר"ע ותרפ"ז. וכעת בשנת תשס"ה נדמ"ח.

ה). "חזון למועד". קיבוץ הדינים לבני חוץ לארץ הבאים לארץ ישראל, רובו בכת"י וחלקו נדפס על ידי הנ"ל שם.

ו). "מגיד דבריו ליעקב". ביאור על הגדה של פסח, נדפס עם ספר נאות יעקב, ובהוצאה חדשה י–ם תשל"ד.

ז). "קהלת יעקב". כולל חמשה חלקים: תוספת דרבנן, מעין המשך לספרו ארעא דרבנן. מענה לשון ח"א, על לשון תורה, ונדפס בסוף ספר נאות יעקב. מענה לשון ח"ב, על לשון חכמים. מענה לשון ח"ג, והוא ביאור לשון בנ"א לענין אדם. וקונטרס מדות חכמים.

ח). "נאות יעקב". שאלות ותשובות, איזמיר תקכ"א.

ט). "פני שבת". דרשות לשבתות חנוכה שקלים זכור פרה החדש ודרוש לחג הפסח, מצורף לספר נאות יעקב.

י). "פרפראות לחכמה". דרוש על פרק אשת חיל שבספר משלי, נדפס תחת שם זה בסוף ספר פלא יועץ ח"א, י–ם דפוס צוקרמן.

יא). "קונטרס הספיקות". כולל ט"ז ספיקות בהלכה, נדפס בסוף שו"ת מהר"י אלגאזי, י–ם תשל"ז.

יב). "שו"ת מהר"י אלגאזי". שו"ת וחקרי הלכות, יצא לאור לראשונה מכי"ק, י–ם תשל"ז.

יג). "שלמי ציבור". חידושי הלכות דינים ומנהגים בהלכות תפלה לימי החול, שאלוניקי תק"ן. וירושלים תשמ"ז על ידי חברת אהבת שלום.

יד). "שלמי חגיגה". כחלק שני של "שלמי ציבור", הלכות דינים ומנהגים בהלכות תפלה וקריאת התורה לשבתות ר"ח ומועדים. דפוסיו כנ"ל.

טו). "שמע יעקב–שארית יעקב". דרושים על התורה. בקושטא תק"ה, שמע יעקב על בראשית ושמות. ובתקי"א שארית יעקב על ויקרא במדבר ודברים. נדפסו בשנית ליוורנו תקמ"ד. ולאחרונה בנהריה במהדורת צילום, ובדפו"ח ירושלים תשמ"ט.

טז). "שער בת רבים". קונטרס חילוקים שבין יחיד לרבים, מצורף לשו"ת מהר"י אלגאזי, י–ם תשל"ז.

נותרו בכת"י:

יז). השלמות ספר חוג הארץ וחזון למועד, כנ"ל.

יח). ספר רוח יעקב, דרושים, תצלומו במכון לבת"י שעל ידי האוניברסיטה העברית בירושלים.

יט). עין יפה, הגהות והערות על שולחן ערוך חושן משפט, נזכר בחוברת ציון וירושלים לר"י באדהב חוברת ב'.

כ). סדר וידוי לת"ח בפרטות, נזכר בשם הגדולים מערכת ספרים אות ו'.

וכל מעשה תקפו וגדולתו, לא לנו לערוך בם מחשבות ודבר דבר. כי שגבו אורחות קדושים אשר בארץ המה, כגבוה שמים גבוה מעל גבוה, ושבילם במים רבים באין משיג עומק שיחם ארחם ורבעם ואין אתנו יודע. ורבינו שמשכמו ומעלה גבוה, ויהי להם

תשמ"ג, קונטרס נכבד באיכותו ורחב ידיים בכמותו, שנעזרתי בו הרבה.

לראש ועטרה כפולה ומכופלת, כראש"ל וראב"ד ריש מתא וריש מתיבתא ורבן של חסידין חכמי ח"ן, על אחת כמה וכמה. על כן היו דברינו מעטים, כמציץ מחרכי רמיזות קולמוסם של חכמי עירו ושער מקומו, לקיים במקצת בחזנת יראה בעל השמועה כאילו עומד כנגדו, ופניו לא יראו. בלתי פניו שבכתב ותורתו שמשתמרת ומתברכת והולכת בחיבוריו המופלאים הנדפסים והולכים מהדורות – מהדורות מאז ועד הנה ועד בכלל, לקיים בו ברבינו הגדול זלה"ה מקרא שכתוב אגורה באהלך עולמים, ודבריהם הם זכרונו, זיע"א.

תולדות המחבר מתוך הספר "שלמי ציבור", עמודים 13–22, בהוצאת "אהבת שלום"

רבי ישראל יעקב הלוי

מרבני קוש אדאסי. עמד בקשרי הלכה עם הגאון רבי חיים פאלאג'י. ראה: "חיים ושלום" אבן העזר חלק ב' סימן ב'.

רבי ישראל יעקב שילה

מחכמי איזמיר. מתואר: 'זקן ויושב בישיבה גדול בכל חכמה'. נפטר י' אדר תקמ"ז [1787] ונטמן באיזמיר.

רבי ישראל לפפא

מחכמי מאגנישיאה. דודו וקרובו של הגאון רבי אהרן לפפא זלה"ה בעל ספר 'בני אהרן'. היה תלמיד חכם זקן וחשוב, מזכה את הרבים ודרשן בשבתות ובמועדים. לימד תלמידים תלמוד. מגדולי חבריו היה רבי אברהם ן' ואמירו זלה"ה. שמו נזכר בשו"ת 'בעי חיי' חושן משפט ח"ב, נד, סג.

רבי ישראל מזרחי

חי בקושטא. היה בנו של הרא"ם [רבי אליהו מזרחי זלה"ה]. שמו נזכר בתשובות "אבקת רוכל" למרן הב"י.

הוא הדפיס את ספרו של אביו הרא"ם על רש"י לראשונה בוינציאה רפ"ז והקדים לו דברים. אחיו הם: רבי גרשון, ורבי אליעזר זצ"ל שנפטר ע"פ אביו [שו"ת הרא"ם סימן סו].

רבי ישראל משה חזן 'כרך של רומי'

הגאון רבי ישראל משה חזן ז"ל. בן מגדו"ל הרב החסיד קדוש יאמר לו כמהר"ר אליעזר חזן ז"ל. נולד בעיר ואם בישראל אזמיר יע"א בשנת התקס"ח ליצירה [1808]. ועלה לעיר הקודש ירושלם תובב"א עם הרב מר אביו רבי אליעזר הגדול זצוק"ל בשנת התקע"א. ושם למד תורה מציון ונתגדל על ברכי יוסף הגאון האדיר רבן של כל בני הגולה ראשון לציון מר זקנו בעל "חקרי לב" זלה"ה. ובשנת התר"ב נתמנה לבית דין הגדול בירושלם ת"ו. בבית דינו של הרב המופלא כמהר"ר יעקב פינצי ז"ל. ויצא בשליחות מצוה מעיר הקדש ירושלים ת"ו בשנת התר"ח ובעוברו דרך עיר רומא רבתי יע"א נתקבל שם לרב ולמו"ץ. וישב שם עד שנת התרי"ב. ומשם נסע לעיר ואם בישראל קורפו יע"א ונתמנה שם לאב"ד ומו"ץ. וישב שם על כסא ההוראה עד שנת התרי"ז ששלחו והביאוהו פה נא אמון יע"א לשבת על כסא שלמה הרב כמהר"ש חזן ז"ל. וישב פה עד שלהי שנת התרכ"ב [1862]. ובא לשכון כבוד בעה"ק נוה היפה ת"ו ובחדש חשון שנת התרכ"ג [1863] נשלח ונסע לעי"ת בירות יע"א להחליף האויר והן בעון בחדש טבת שנה ההיא משה עלה אל האלהים ונלב"ע שם והוא כבן נ"ה שנה. וירכתו על ציידון שהוליכוהו וקברוהו שם בכבוד גדול. תנצב"ה. בהסכמה שבספרו "נחלה לישראל" דף ס"ו חכמי קושטא המסכימים מתארים אותו בתארים רמים ונשגבים: '... זאת פעולת צדיק מר ניהו רבה דעמיה הישוד על כסא ההוראה באתרא דרומי רבתי יע"א סיני ועוקר הרים ראש המדברים, אביר הרועים... דין הדר האמור בתורה מעלת הרב המובהק כמוהר"ר ישראל משה בישראל גדול שמו...

בקונטרס 'טוב לב' לגאון רבי אליהו בכור חזן זצוק"ל בדרוש ד' ספד לו, הקונטרס נדפס ונספח לספר 'ייטב לב"', ושם כותב:

"השמועה כי באה ונמס כל לב ורפו כל ידים כנקור לנו עין ימין התייר הגדול מופלא שבסנהדרין משיירי כנה"ג ארי שבחבורה כתר תורה כמהר"ר ישראל משה חזן זלה"ה במבחר ימיו קראו רבו.

פני משה כפני חמה וישראל עושה חיל במלחמתה של תורה אינו אלא שר"ף כעל כנפים מזוקק שבעתים ובעה"ר רוח אפינו משי"ח ה' נלכד בשחיתותינו הצדיק אבד ויעל משה אל האלהים קל מן שמייא...".

חיבר ספרים הרבה בחכמה בתבונה ובדעת. כי היה בקי בכל חכמה ומדע. איש שהכל בו כרכא דכלא ביה. ויותר שהיה חכם ובקי בש"ס ופוסקים ראשונים ואחרונים. עוד למד לשונות העמים וחכמות חיצוניות. ובלשונו הצח והנעים עמד בפרץ להשיב חמת המהרסים והמחריבים כמתבאר מספריו הנחמדים.

ואלו הם חיבוריו:

א). ספר "קנאת ציון" חיברו בהיותו בעי"ת אמשטרדם יע"א. מפני חמת המציק בני בלי שם אשר בקשו לשלוח יד בתורה הקדושה תורה שבעל פה. והסכימו עמו רבני וגאוני הדור ז"ל. נדפס באמסטרדם יע"א בשנת התר"ה.

ב). "קדושת יום טוב שני של גלויות". לבאר ולברר מפי סופרים ומפי ספרים. קדושת יום טוב שני. אשר גם בזמן הזה דבקיאינן בקביעא דירחא חובה עלינו להזהר במנהג אבותינו. אשר יסודתו בהררי קודש ותורה היא. נדפס בעי"ת וויין המעטירה יע"א.

ג). ספר "נחלה לישראל" שחיברו בעיר רומא יע"א. להראות העמים והשרים. כי גם בגלותינו זה. חובה על כל איש ישראל ללכת בדרכי תורתנו הקדושה בעניני הנחלות והירושות. והוא חיבור נחמד ונעים. והסכימו עמו כל רבני דורו ז"ל. וגם הרבה מגדולי הכומרים הבקיאים בחכמת ישראל. הודו בפה מלא כי משה אמת ותורתו אמת. נדפס בעיר וויין יע"א בשנת התרי"א בא סימן וזאת התור"ה [לפ"ג] אשר שם משה לפני בני ישראל.

ד). "ספר שארית הנחלה" ויכוח נחמד בין ב' חכמים וסוחר. שהיה בתוך ספרו הגדול נצח ישראל. נדפס פה נא אמון יע"א בחדש אדר ב' שנת תבר"ך צדיק. ואיתו נדפס שנית. ספר נחלה לישראל הנזכר בתוספת נופך.

ה). ספר "איי הים" הוא ספר תשובות הגאונים. והגהותיו עליהם. קראם בשם איי הים שהוא ראשי תיבות א' י'ליד י'רושלם. ה'חזן י'שראל מ'שה וגם כי חיברו באי קורפו יע"א. נדפס הח"א בעיר ליוורנו יע"א בשנת התרכ"ד ליצירה.

ו). ספר "ברך של רומי" שו"ת שחיבר בהיותו ברומי רבתי. נדפס בעיר ליוורנו יע"א בשנת התרל"ו:

ועוד לו בכתובים:

ז). "נצח ישראל" חיבור גדול על חכמת הקבלה דרך ויכוח.

ח). ספר "איי הים" חלק ב' הגהותיו היקרות על תשובות הגאונים ז"ל.

ט). ספר "חוקר לב" שו"ת שחיבר בהיותו בעיר הקודש ירושלם ת"ו.

י). ספר "ישמח לב" דרשותיו הנחמדות שדרש בקהל רב בעיר הקודש ירושלים ת"ו ובהיותו בשליחות מצוה בערי טורקיה וערי המערב.

נחלה לישראל, דף 10; המעלות לשלמה, בערכו

רבי ישראל פריסקו

מחכמי ודייני קושטא. חי בתחילת המאה הי"ט. בשנת תרי"ב [1852] ישב בבית הדין עם רבי יוסף אלפאנדרי.

רבי ישראל שמואל די שיגורה

מחכמי ורבני איזמיר. אביו הוא הרב המופלא צדיק יסוד עולם רבי פנחס רפאל יהושע די שגורה, הפרד"ס. רבי ישראל הוציא לאור את ספרי אביו "אות היא לעולם", וכתב בהם הקדמה. אחיו הוא רבי רחמים נסים יהודא די שיגורה בעל ספר 'עקב ענוה'. רבי ישראל התחתן בשנת התקצ"ג [1837] עם בתו של הגביר החה"מ רבי

רפאל רבי, ובנישואיו דרש הגאון רבי אברהם פאלאג'י, ראה 'ברך את אברהם' סדר תצא דרוש א' לנישואין.

בספר "אברהם את עיניו" על מסכת נזיר דף ס"ו כתב הגאון רבי אברהם פאלאג'י בזו הלשון: "ואחד מתלמידי הישיבה החכם השלם והכולל בריה דרב כמהר"ר ישראל שמואל די שיגורה נר"ו...".

בנו הוא החכם השלם והכולל ונז"י כמוה"ר יאושע אהרן די שיגורה זצ"ל.

רבי יששכר אבואלעפיה

נולד באיזמיר בשנת התפ"ו [1726]. עלה עם אביו הגאון הקדוש רבי חיים אבולעפייא זיע"א לטבריה [הת"ק – 1740] ועמד לימינו ביישובה של העיר. רבי יששכר היה עיר וקדיש וגדול בתורה, וינק תורה מאביו הגדול. בספר "שלשלת רבני סופיה" כותב הגאון רבי דוד פיפאנו את הדברים הבאים: הרב המופלא מופת הדור והדרו עיר וקדיש בנש"ק כמוה"ר יששכר חיים אבואלעפייא זצ"ל שהיה רב גדול. בשנת התק"ד [1744] יצא כשד"ר לחזק את קופות "רבי מאיר בעל הנס", ובשנת התקכ"ה [1765] נבחר כראש קהילת טבריה. בהיותו כבן 38 שנה, לערך, יצא כשד"ר טבריה לביסוס מעמדה, וביקר בתורכיה, איטליה, צרפת, הולנד ואנגליה. בהיותו בליוורנו [התקכ"ז – 1767] הסכים על הספר 'יד מלאכי', ובהיותו בלונדון [התקכ"ט – 1769] הסכים על הספר 'כסא שלם'. בגמר שליחותו יצא לארצות הבלקאן ושהה בשאלוניקי מאלול התקל"א עד חשון התקל"ב [1777]. בשנה זו נבחר כרבה של קהילת סופיה וכיהן שם עד למותו בט' באייר, התקמ"א [1781], משנפטר פתאום בהיותו יושב וכותב שיעורי תורה. בסופיה עמד בראש ישיבה והעמיד שם תלמידים רבים ביניהם היה הגאון רבי יהודה סיד מחבר הספר "נר מצוה" על הרמב"ם. בגנזי הקהילה של סופיה נשתמר כ"י ל'ספר זכרון' לרבי יצחק הכהן, אשר רבי יששכר העתיק בעבורו. במוזאון הוספד בשאלוניקי על ידי רבי שמואל קונפורטי, ובאיזמיר על ידי רבי רפאל יוסף חזן. קברו בסופיה נחשב כמקום מקודש עד היום, ורבים העולים להשתטח עליו בשנת עצירת גשמים. כל כתביו נשרפו בארכיון הקהילה בסופיה בשנת התרנ"ג [1898].

על פטירתו של רבינו יששכר חיים אבואלעפייא זצוק"ל, שמת מוות פתאומי לאחר שאחזוהו השבץ, כותב תלמידו המובהק רבי יהודה מנוח בן סיד [בהקדמה לספרו "נר מצוה"]: "... ואני טרם אחלה לדבר בענין זה אציגה נא עמך מעשה נורא ממך שראו עיני שאירע בעיר תהילה סופיה יע"א בחודש זה שנת התקמ"א שם היה מור ניהו הרב המופלא מופת הדור והדרו עיר וקדיש בנש"ק כבוד שמו מהר"ר יששכר אבואלעפייא ז"ל. ויהי היום אור יום הששי היה ישב בבית המדרש אך עסוק בתך ברייתא ובמה שתמה הרב "משנה למלך" על פירוש הרב "קרבן אהרן" הנ"ל, ונחה עליו רוח השם ומצא עזר וסיוע לפירוש ה"קורבן אהרן" מתלמודא דידן ובעת איני זוכר היטב מקומו היו, וכמדומה לי דכפא וסמוכות שלו מסוגיא דב' הזרוע דקל ע"ב, ובה שעתא אחז צביק קנה חכמה והיד כותבת זכות ומישור על פירוש ה"קורבן אהרן" למען הציל אותו מאשר השיגה ידו עליה דמר ה"משנה למלך" ז"ל, והן בעון הדור לא סיים ברצינא קדישא לגמור את הדבר עד דאשתכבו מילוהי ונשיא יששכר נתבקש בישיבה של מעלה זכאה חולקיה עליה איתמר, ואתה לך לקץ ותנוח וכו'. וזכורני כי כל ימי חוליו היה נושא ונותן בענין זה והתלמידי חכמים שהיו נכנסים אצלו לבקרו לא היו יודעים מאי קאמר מר והוה מיחזי כאילו פיו המדבר בהדי רבנן תקיפי ה"קרבן אהרן" וה"משנה למלך", וכיון שכן הוא זחלתי ואירא לגשת בסוד שרפי קודש באתרא דזיקוקין דנורא מאן עול לבר נפחא תמ"ן. עכ"ל של רבי יהודה מנוח בן סיד זצ"ל, תלמידו המובהק של רבינו.

רבי כלב אלגראנטי

מחכמי ורבני איזמיר בשנת ת' [1640] ומעלה, היה מרביץ תורה ומורה הוראה. פסקיו נזכרו בשו"ת "בעי חיי" לרבי חיים בנבנשתי וביתר ספר הפוסקים. רבי חיים בנבנשתי שלח לו לאיזמיר בניסן

תל"ב תשובה על שאלתו [בעי חיי, יורה דעה, שאלוניקי תקמ"ח סימן רל"ז, דף קעא, ד].

רבי כלב ב"ר שמואל

מחכמי קושטא, במאה הי"ז. שמו נזכר בשו"ת "תורת אמת" סימן ל"ו לגאון רבי אהרן ששון זלה"ה.

רבי כלב היה מקורב לגאון רבי יום טוב ן' יעיש זלה"ה. בשנת הת"י [1650] כותב עליו הגאון רבי משה בנבנשת בשו"ת 'פני משה', ח"א, פ"א: 'לדרישת שאר בשרי החכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר כלב בכמוהר"ר שמואל זלה"ה...". רבי כלב היה חכם ועשיר ממשפחה חשובה. לאחר שנפטר הגאון רבי יצחק ן' פאראג', הוא נמנה ונענה באופן רשמי לשב על כס הרבנות בה דאג והתמסר לקהל ודן בעיניניים ותפקידים בקהלו. לימים הוא נודע לאחד מחכמי קושטא ונמנה עם דייניה, רבי דוד קונפורטי כותב עליו: 'חכם גדול ומובהק'. שמו מופיע כחתום על הסכמות לספרים עם חכמי ורבני דורו. בנו של רבי כלב הוא קרוב לוודאי רבי שמואל ב"ר כלב שהתכתב בשנת הת"ך עם הגאון רבי משה בנבנשת [עיין שו"ת פני משה חלק ב', נ"ו]. הלה אף שלח שאלה לגאון רבי יהושע בנבנשת [עיין שו"ת שערי יהושע חו"מ כת"י 349 ע"א].

רבי כלב חזן

מחכמי ורבני איזמיר. גאון גדול. הוא בנו של הגאון רבי יוסף חזן זצ"ל בעל "עין יוסף" מתלמידי הגאון רבי יוסף מטראני זלה"ה, ה"מהרי"ט". וישב בהרכב סגל ודייני בית הדין עם בעל ה"כנסת הגדולה".

רבי לוי טיליו

מחכמי ורבני קושטא בשנת ש"פ [1620]. מהר"ר לוי טיליו חתנו של הרב מהר"ר אברהם אלגירי כמ"ש בספר 'לב שמח' והביא תשובת מהר"ר לוי הנזכר הרב 'פני משה' [בנבנשתי] ח"ב סימן ס"ז והרב המחבר משיב לו סימן ס"ח.

שם הגדולים, מערכת גדולים

רבי לוי נאג'ארה

היה סבו של רבי ישראל נאג'ארה מגדולי חכמי נג'ארה בספרד, עם הגירוש בשנת רנ"ב [1492]. יצא והתיישב בקושטא, ואחר כך לצפת. בנו הוא רבי משה נג'ארה.

רבי מאיר אלקלעי

מקבוצת העולים מטורקיה מאיזמיר לטבריה עם רבי חיים אבולעפיה בשנת הת"ק [1740]. חתם על כתבי השד'רות לרבי דוד גפני בשנת התקל"ו [1776], ולרבי רפאל אברהם לב אריה בשנת התקמ"ה [1785], נראה שנפטר בטבריה ונטמן שם עוד לפני שנת התק"ן [1790], כי חתימתו אינה מופיעה עוד.

ספר טבריה, עמוד 285

רבי מאיר אמאדו

מחכמי ורבני איזמיר. בנו של רבי אברהם אמאדו. מתואר: "החכם השלם והכולל נז"י בישראל להלל כמהר"ר מאיר אמאדו".

רוב ימיו היה מדוכא ביסורין והיה יושב בתעניות וסיגופים שנים רבות. למד תורה לשמה ולא מש מאהלה של תורה. נפטר ג' בתשרי בשנת תרל"א [1871]. ונספד על ידי דודו רבי יוסף אמאדו בספרו חלקו של יוסף דרוש ה' להספד דף ל"ח.

רבי מאיר אנג'יל

'קשת נחושה'

יליד סופיה, למד בצפת, כיהן ברבנות בערים סופיה, בלגראד וקושטא. היה דרשן מופלא. קיבל ויצק תורה מהגה"ק רבי אליעזר אזכרי בעל ספר חרדים. חיבוריו: א]. "קשת נחושה", בילוידר, שנ"ג; ב]. "מסורת הברית", קראקא, השע"ט; מהדורה ב' מורחבת' ג].

"מסורת הברית הגדול", מאנטובה, שפ"ב. בסוף ימיו חזר לארץ ונפטר בצפת. עליו ראה: "קורא הדורות", דף נא ע"ב; גירונדי ניפי, "תולדות גדולי ישראל באיטליה", עמוד 252; שטיינשניידר, "ספרות ישראל", עמוד 393; מ"ד גאון, "יהודי המזרח בארץ ישראל", ירושלים, תרצ"ח, ח"ב, עמוד 111; רוזאניס, ח"ג, עמוד 110; "אנציקלופדיה יודאיקה", כרך שני, עמוד 951.

רבי מאיר ארדיט

מחכמי וגבירי איזמיר. היה תלמידו של הגאון רבי רפאל יוסף חזן ה"חקרי לב". הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל מזכיר [בספרו "רוח חיים" ח"א יורה דעה סימן קטו, אות א' דף קכט, ע"א]. מעשה שהיה עם אותו תלמיד רבי מאיר ארדיט, וזה לשונו: 'ושמעתי חלום אחד שאחד מתלמידי הרב הגדול מ"ז אור היר"ח ז"ל הלא הוא דגמיר וסביר ה"ן גביר החכם השלם כמה"ר גי'[ליבי] מאיר ארדיט נר"ו שחלה חולי כבד עד מאוד עד שהגיע קרוב לגסיסה ואז נתנמנם קצת ויחלום חלום שהיה רואה להרב מר רבו מ"ז ז"ל וכה אמר לו זה החולי הכבד הזה הוא מסיבת עון שאתה אוכל יגורתי של גויים שאתה עובר על דברי חז"ל שאסרוהו ואם תקבל עליך שלא לאכול יגורתי של גויים אתה חי ומתרפא'.

רבי מאיר נפטר בשנת תר"ב [1842], ונספד על ידי הגאון רבי חיים דוד חזן בספרו 'ייטב לב' דרוש כד, דף פא, ע"ב, וזה לשונו:

"דרוש שדרשתי להספד הגביר החכם השלם כמה"ר מאיר ארדיט ז"ל.

מצוה לשנות את הידוע גודל החיוב המוטל על כל איש ישראל כי יראה חכמים ומותו לספוד לצרה אבל כבד, ובפרט כשהוא שלם במדות ובדעות כאדון אשר אנו עסוקים בהספדו מרגניתא דרבי מאיר ויעבור והנה איננו דהגם שהשלים זמנו מ"מ ראוי לבכות עליו על חסרון המגיע לנו משלימות מדותיו ורוח מבינתו ק"ו הדברים מאן דכאיב ליה כאיבא אוהב דבק מאח כמוני היום אז לצרה כריע כאח לי אם מפאת אהבה עזה אשר היה בינינו כאהבת דור ויהונתן כל חיך שטועמו עמד טעמו חיכו ממתקים ובדברו מער"ב ערב"ים בחכמה בתבונה ובדעת משנתו קב ונקי פלפא חריפא קולע אל השערה ולא יחטיא מאי"ר עיני חכמים. ואם מפאת שיצק מים על ידיו של הגאון הצבי ישראל מרן אבא זלה"ה והיה לו לבן ואח הוא לי ומידי יום ביום תמיד תהלתו בפיו לשבח ולפאר את הוד כבוד גדולת עט"ר רבי אבא ז"ל בשבח המגיע בסדר לימודו ועוצם פלפולו בפילפול התלמדי' אשר כל השומע' עומד ומתמיה מכל היוצא מפיו דברים שלא שמעתן אזן מעולם הנחמדים מזהב ומפז אוי לנו שאבדנו את ר' מאיר".

"ייטב לב", דרוש כד; שו"ת חקרי לב, במבוא

רבי מאיר ב"ר חליפה ביקייאם

גולל אור'

הגאון החכם המרומם המקובל האלקי, מראשי וגדולי המקובלים בסמירנא שבטורקיה בערך שנת הת"ע [1710], מימי נעוריו התמכר לעיון חכמת הסוד, קיבל תורה מרבו רבי יעקב ב"ר בנימין וואלף מווילנא שעבר דרך טורקיה ושהה זמן מה שם, עד לעלותו לארץ ישראל, ורבי מאיר בספרו 'מאיר בת עין' שבת, סי' א', ובסימן ע"ז, שבת דף קי"ג מביא פירוש ממנו. רבי מאיר היה בקי בכתבי האריז"ל ובספריו ג"כ מציין לספרי האריז"ל, ועוד מציין את רבי מאיר פאפירש זלה"ה. ורבי יצחק הכהן בן דורו כתב עליו "טובינא דחכימי במופלא ובמכוסה... החכם השלם המקובל האלהי כמוה"ר מאיר ביקייאם נר"ו... ויהי מאז דברתי בלשוני... מעין שבחין והוד מפעליו חוקר גדוליו על התורה ועל העבודה [הקדמת בת עין], כל ימיו היה היה בצער כי חסרו לו האמצעים לכלכלתו, ובכל הזאת הקדיש עתותיו לספרות חבורו היותר חשוב הוא "מאיר בת עין" [נדפס באזמיר בדפוס המפואר לרבי יהודה בבמוהר"ר דוד חזן בשנת תק"ה] בהקדמתו כתב: הפעם אודה את ה... כי חנני אלהי להוציא לאור מאשר השיגה ידי... לחזות בנועם שיח סוד דברי חכמים וחידותם ברור מללו מילין לצד עילאה... פה קדוש אלהים אמרה... הא"רי זלה"ה, דכל מילין דאג דרתא שבתלמוד ובמדרשים כלם סודות נעלמים, מגלים טפח ומכסים טפחים וכ"ו" רבי יצחק הכהן אף שלא היה מן המקובלים, כתב עוד בהקדמתו על הספר הזה כעין קול קורא, לתמוך ביד המחבר, כמדבר בשבח המחבר ולא בשבח

החבור: "הדור אתם ראו פועל אמת שפעולתו אמת, שאו ידיכם קדש להחזיק ידי האי צורבא מרבנן בכסף תועפות וזהב הארץ, מלא, ידיכם ברכה".

אלו הם חיבוריו:

א). "גולל אור", קבלה על ענין גלגול, וקצת חידושים על הרמב"ם, נדפס באזמיר בתמיכת הנדיב משה בכ"ר יהושע צונצין [איזמיר תצ"ז].

ב). "מאיר לארץ", דרושים על התורה בקבלה [שאלוניקי תק"ז].

ג). "מגן אבות" – פירוש על פרקי אבות על פי הקבלה עם ליקוטי קדושין [שאלוניקי תק"ח].

ד). "מאורי אור", דרושים על התורה על פי הסוד, נדפס בתמיכת רבי שלמה ארדיטי [שאלוניקי תקי"ב].

ה). קרה מקרה", ה"ר ישראל סרוג תקון קרי בליל יום כיפור. עם הנהגות מוסר וסדר העבודה מה"ר מאיר ביקייאם: שאלוניקי תקי"ב, ליוורנו תקמ"ד.

ו). "מאיר בת עין" – פירוש על ח"א של ה"עין יעקב" לאגדות חז"ל, איזמיר תקט"ז, תשס"ו נדמ"ח.

רבי מאיר ביקייאם נפטר באזמיר ביום כ"ט תמוז תקכ"ט [1769], ועל מצבתו חקוק: החכם השלם המקובל האלהי... בעל ספר מאיר בן עין, ושאר ספרים [מצבות רבני וחכמי אזמיר בסוף עניני ש"ץ עמוד 145]. ספריו עומדים לראות אור בקרוב במהדורה חדשה ומתוקנת, על ידי מכון "שובי נפשי" ירושלים.

רבי מאיר ב"ר עמנואל יצחקי 'אור יקרות'

אחיו של רבי אליעזר יצחקי. שכיהן כדיין בבית דינו של הגאון רבי אברהם בכ"ר אביגדור בעל ספר 'זכור לאברהם'. כיהן בתור אב"ד קושטא כבר בשנת תק"ח [1774] חתם בראש רבני העיר הפסק נגד המלבושים היקרים בירושלים. בשנים תקי"א [1751] ותקי"ב [1752] חתם בראש רבני העיר על הסכמות לחיבורים שנדפסו בעיר. כמו כן היה בין חכמי קושטא שהסכימו על הספר 'שארית יעקב' אלגאזי. אישר הסכמות של ממוני איסור והיתר בחשון תקי"א [נובמבר 1750] ובתמוז תקי"ג [יולי 1753]. נראה שנפטר בשלהי שנת תקי"ג [1753] או במרוצת שנת תקי"ד [1754], שבה נזכר בברכת המתים בשער חיבורו "אור יקרות" שנדפס באלול של אותה שנה. משער החיבור נלמד שרוב כתביו עלו באש ורק שארית הפליטה הודפסה. חיבור זה כולל "חדושים ועל כמה מסכתות ועל לשונות הרמב"ם ז"ל והפוסקים". ארבעה עשר העמודים שבסוף הספר כוללים קונטריס אחרון מכתבים ששלח רבי אברהם ב"ר אביגדור וכתבים ששלח אליו המחבר.

[א"ה: בעת מצאתי בס"ד שהגאון רבי עמנואל ן' גבאי מחכמי טורקיה, בשיטתו על מסכת בבא מציעא בכתב יד מזכיר חידושי תורה ששמע מהגאון רבי מאיר יצחק זצוק"ל בעל ספר 'אור יקרות'].

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 76

רבי מאיר ברזילי

מוצאו מקושטא, כנראה אחיו הגדול של הגאון רבי ברוך ברזילי והוא חותם לפניו[351]. חתם עם רבני צפת בשנת שצ"ז. לאחר פטירת רבי יהודה קרישפין בין השנים ת"ד–ת"ח, מילא רבי מאיר את מקומו בניהול בית המדרש של רבי אברהם אבוהב בצפת. בניסן שנת ת"ט מצאנוהו באיטליה[352]. בשנת תט"ו חתם בצפת על פסק דין, ומצאנוהו שנית במודינא בין השנים תי"ח–תכ"ד. יש בידינו

351. ב'קורא הדורות' דף מט ע"ב וגם סמברי מקדימים את ר' מאיר לפני ר' ברוך. מתוך דברי ר' אישטרוק ן' שאנג'י: 'לא אסמוך על דעתי כי אם בהסכמת החכמים השלמים חכמי חברי הישיבה' והסכים שם ר' מאיר, משמע כי למד בסופיא. ייתכן שמשם מוצאו. ברם, בחתימתו כתב ר' מאיר 'דל מעפר גולה ומטולטל' ואם זו אינה מליצה גרידא משמע שמוצאו ממקום אחר. לדעת ש' רוזאניס, קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם [חלק ד', תרצ"ה, עמוד 365] מוצאו מקושטא, ברם הוא לא כתב מקור לקביעה זו. אכן מצאנו את ר' משה ברזילי חתום על קבלת עדות בקושטא בשנת שע"ב בשו"ת מהרי"ט, ח"ב, אבן העזר, סימן לט.

352. ראה אגרת ר"ש אבוהב אליו בהיותו במודינא דף 61 ב.

תשובה אחת וכמה מהסכמותיו שנכתבו בעת שהותו שם[353]. כן הובאו שמועות מפיו בכמה ספרים[354].

תשובות רבי יהוסף מליאדה, במבוא עמוד כג

רבי מאיר דאנון

מחכמי איזמיר, ומגדולי ההוראה בה. היה תלמידו המובהק של הגאון רבי חיים ב"ר מנחם אלגאזי זצוק"ל בעל ספר "בני חיי", ורבי מאיר גם כן כתב הקדמה לספר זה, והביאו לדפוס בשנת תע"ב. רבי מאיר היה רבו של הגאון רבי אברהם ן' עזרא בעל ספר 'בתי כנסיות', ורבי אברהם מביא שמועות רבות ממה ששמע ולמד ממנו, ראה: 'בתי כנסיות', פא, עא, פו, ב, פח, ע"ב קיא, ע"ב ועוד. שמו נזכר בספרי חכמי ורבני דורו.

נפטר בשנת תע"ז [1717] ונטמן באיזמיר.

רבי מאיר די בוטון

'שו"ת מהר"ם די בוטון'

המאור הגדול סיני ועוקר הרים הדיין המצויין כמהר"ר מאיר די בוטון זצוק"ל, גאון עצום מחכמי ורבני שאלוניקי, בנו בכורו של הגאון רבי אברהם די בוטון זלה"ה מחבר ספר שו"ת 'לחם רב' ולחם משנה על הרמב"ם. אשר נחשב בין גדולי הפוסקים בדורו, והרביץ תורה בגאליפולי וכיהן כרבה עד לפטירתו. והגאון רבי יוסף מטראני זלה"ה כתב עליו [שו"ת מהרימ"ט אבן העזר סימן יז] בזה הלשון: "החכם השלם בנן של קדושים כמהר"ר מאיר די בוטון... יושב בסתרה של תורה ובצלה יתלונן, בקי בחדרי תורה ובעמקה של הלכה לן, כל רז לא אניס ליה, ומטמרן ליה גליין, החכם השלם שארי וקרובי צור לבבי חלקי, מאיר פני חכמים בהלכה".

רבי מאיר האריך ימים ונפטר בשנת ת"ט [1649] ונטמן בקושטא, ספד לו בק"ק גירוש באיסטנבול רבי ישעיה מטראני. השאיר אחריו בן ושמו רבי אברהם ביטון כשם זקנו. ובת שנישאה לרבי ישי אלמולי השאיר אחריו חיבורים רבים אמנם לא נדפסו, כי אם קובץ תשובותיו שנדפס באיזמיר בשנת תט"ו ונקרא בשם שו"ת מהר"ם די בוטון.

קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, ח"ג, פ"ג, עמוד 197

רבי מאיר די שיגורה

מחכמי ורבני איזמיר. כתב הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו "נשמת כל חי" [חלק ב' סימן ב', דף ד'] "וראיתי בנימוקי הרב כמה"ר מאיר דישיגורה בב"י שנזדמן לו ברגע שכתב שבא מעשה לידו.

רבי מאיר חיים יצחקי

מחכמי קושטא. הוא חתום בין חכמי קושטא הנודעים על הסכמה למשנה שנדפסה בקושטא ת"ה. בשו"ת מהר"י באסן סימן קכז יש שו"ת בהלכה ממנו.

רבי מאיר יעיש

"הרב המובהק מאיר עיני חכמים בהלכה". סבא דמשפטים מדייניי קושטא ורבניה החשובים במאה הי"ט. בשנת תקצ"ט [1839] נזכר כבעל דין בבית הדין בבאלאט. בשבט תר"ו [פברואר 1846], בניסן תרי"ג [אפריל-מאי 1853], בב' אייר תרכ"ו [17 באפריל 1866] ובג' כסלו תרכ"ט [17 בנובמבר 1868] היה ממונה איסור והיתר. כיהן

353. תשובתו נמצאת בכ"י שטרסבורג 4086 [ס' 3961] עמוד 116. באותו כ"י עמוד 52 נמצאת הסכמתו על הענקת תואר חברות, לאיש ממודינא. בעמוד 69 הסכים על פסק דין של רבי אי"ש גראציאני, במודונא בכ"ז אב שנת תי"ח. בעמוד 85 הסכים על פסק דין של החכם הנ"ל במודונא, באלול תכ"א. וראה עוד מאיר בניהו, היחסים שבין יהודי יוון ליהודי איטליה, תש"מ, ריש עמוד 219.

354. תשובתו הסכמתו על פסק של ר' אישטרוק ן' שאנג'י נמצאת בשו"ת ר' אישטרוק ב"ר דוד אבן שאנג'י, הוצאת אוניברסיטת בר אילן, תשמ"ב, עמודים 153–152. החיד"א, בערכו, כתב שנזכר ב'זבח השלמים' לר"מ גלאנטי, אמ"ד תס"ח. מצאתיו רק פעם אחת בדף לה ע"א. כן נזכר ב'כנסת הגדולה', ובאותו עניין נזכר גם בשו"ת 'לב שלמה' לר"ש הלוי שאלוניקי תקס"ח, סימן יב דף י' רע"ד: 'כמהר"ש מולכו העיד משם גדול אחד מעירנו צפת ה"י כמדומה לי שהוא מהר"ם ברזילי ז"ל שהתיר' וכו'.

כאב"ד איסור והיתר בי"ז ובכ"ג אב תרי"ח [28 ביולי] ו' [3 באוגוסט 1858], בח' ניסן תרכ"ז [24 במרס 1866], בי"א טבת תרכ"ח [6 בינואר 1868] ובשבט תרל"ג [פברואר 1873]. בח' כסלו תרכ"ח [דצמבר 1867] נתמנה לשבת ב"בבית דין רבה". בניסן תרל"ב [אפריל 1872] חתם בין דייני העיר על כתב ההמלצה שניתן לרבי אברהם גירון לפני עלייתו לירושלים, ובאדר א' תרל"ה [פברואר–מרס 1887] חותם בתור הרב הכולל בקושטא על פסק דין בענין חזקת הרבנות באדריאנופולי. בשנת תרל"ד [1877] נזכר בתור "הרב הכולל" והסכים לספר "יפה ענף". בתרל"ח [1878] תרל"ט [1879] תרמ"ג [1883] ותרמ"ד [1884] נזכר בתורה "הרב הכולל". מצוי מידע רב אודות כהונתו כאב"ד רבה וראש רבני העיר בשנים תרמ"א [1881] ואילך, לפחות עד אלול תרמ"ז [אוגוסט–ספטמבר 1887]. בתרמ"ז [1886] חתם עם רבי משה הלוי בתור רבני העיר על הסכמה לפסק דין של רבה של קהילת רודוסט.

בספר "זכותיה דאברהם" פאלאג'י דרוש א' להספד כתב: "דרוש שדרשתי בק"ק אלגאזי יום א"ך [כ"א] לחדש חשון שנת תרח"ם על שמועת הרב המופלא ר"מ מקושטא יע"א כמהר"ר מאיר יעיש זלה"ה.

אמרר בבבי על שמועה כי באה, אל הלקח ארון האלקים מחץ ראש על ארץ רבה קריית מלך רבה קושט'א קאי, הרב סבא דמשפטים, מאיר עיני חכמים, דהוא שפט את ישראל כמה שנים שמחים בצאתם בהנהגתו הישרה ועל הכל שהיה מוכיח לרבים במתק שפתיו, דהי"ל צחות לשון בשפה ברורה והיה ראש המדברים בכל מקום ובמושב זקנים יהללוהו מעריכת שפתים מושך לבות בני אדם ועונים גדולה כי מאגרותיו שהיה שולח ופסק דין היה ניבר דבמקום שמצינו גדולתו שם מצינו ענותנותו ואין ספק דעונותינו הטו אלה דהצדיק אבד לדורו אבד".

[א"ה: ראיתי בספרו של הגר"ח פאלאג'י, "עיני כל חי" עמוד קמט עמ"ס בכורות הסכמה מרבי מאיר יעיש, והגר"ח מתארו בזה הלשון: "הרב הגדול מר קשישא ר"מ ור"מ קושטא". כמו כן הוא נזכר רבות בספרי הגר"ח זלה"ה].

'זכותיה דאברהם', דרוש א; פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 74

רבי מאיר ן' שאנג'י

את רבי אפרים ן' שאנג'י חכם גדול שהאריך ימים והוא היה אבי המשפחה שהתיישבה בתוגרמה. רבי נסים בן ר' אפרים ן' שאנג'י, היה גדול משוררי הספרדים בקושטא והוא נטע את השירה הספרדית על אדמת תורכיה.

בדמותו של רבי מאיר היו שלובות תורה וגדולה במקום אחד. היה חכם ופוסק שתפקיד חשוב נודע לו ברבנות הקהילות בקושטא ובעל מהלכים בחצר השולטאן ובין יועציו. היתה לו הבנה רבה במדיניות ובהנהגה ציבורית אשר הועילה לגבש את הקיהלות היהודיות שבמלכות השולטאן ולשפר את מעמדן. עצותיו התוו את הדרך לר' משה אלמושניניו, שליחן של קהילות שאלוניקי שבא לקושטא בשנת שכ"ו [1566] להשיג את "גזירת החירות" ליהודי שאלוניק; חלקו גדול בתכון התבנית אשר לפיה יכלו להשיג את מבוקשם. בשובו לשאלוניקי דרש ר' משה אלמושנינו על המאורע הגדול את דרושו המפורסם [דרש ראשון בספרו "מאמץ כח": "שדרשתי כשבאתי עם גזרת החירות שנת יערב עליו שי"חי לפ"ק, בפרשת אלה פקודי המשכן [=סוף אדר]". ד' ויניציאה שמ"ח, דף ג, א]. שבו הודיע גם על עזרתו של "החכם השלם כמה"ר מאיר ן' סנג'י אשר אזן ותקן שרשי מעשנו בגודל חסדו וחכמתו בעצתו ובהשתדלותו בהלו נרו עלי ראשינו. ישלם ה' פעלו ויהי משכורתו שלמה מעם ה' אלדינו" [שם, ז, א. מבין החמשה שעזרו לו היה כנראה ר"מ ן' שאנג'י היועץ היחידי. ר"מ השולטאן: ב. הרופא החכם ר' יהודה די שיגורה "אשר היה לעזר ולהעיל עם הדפטירד [=סופר המלך]"; ג. "הנבון וגביר כהר"ר אברהם סאלמה י"א [ישמרה" אלהים] בחסדו הגדול הוא הטיב עמנו עם הנאזיר אשר באמצעותו נגמר הענין והיו לנו למה לפני המשנה יר"ה"; ד. ר"מ ן' שאנג'י; ה. "השר המאושר רופא כל בשר החכם כהר"ר יוסף המון, אשר סתם וחתם דבר תהלה לאלדינו".

ידוע שכל חכמי קושטא. חוץ מר"י צונצין, חייבו צעד זה. שמו של רבי מאיר ן' שאנג'י לא נזכר בין אלה שהתנגדו להכרזתו של החרם ויכולים אנו לשער שגם ן' שאנג'י היה מדורשי הכרזתו של החרם.

שמו של רבי מאיר ן' שאנג'י נודע ברחבי הממלכה העותמאנית ובשהיתה בקשה ליהודים אל השולטאן או אל השרים פנו אליו. כשמושלים המקומיים העלילו עלילות על היהודים בצפת ובדמשק, כתב אליו המשורר ר' ישראל נג'ארה אגרות אחדות ["וכתבתי להחכם הכולל ה"ר מאיר ן' שאנג'י נר"ו על מעשה רע אירע פה דמשק שהשר בן המשנה מנע היין מהיהודים". "מימי ישראל", וינציאה ש"ס, דף קנט, ב, "כתבתי להחכם השלם ה"ר מאיר הנז' בשם קהלות צפת תוב"ב על דברת בני אדם מוסרים ומלשינים... יוציא שם בקושטנדינא מאמר מהמלך ומהמשנים לשרשם מארץ החיים". שם קס, א: לחכמי קושטא באופן כללי: "כתבתי לשרי העיר המהוללה קושטנדינא בשם קהלת הקדש פה מתא דמשק בבא פה חכמי העיר צפת תוב"ב רובם ככולם בורחים מפני חמת המציק להם היושב על המשפט אשר בארצו אשר עשקם ורצם". שם קנט, א. היתה זו בוודאי גזירת גירוש בלתי ידועה. על פי אגרת חכמי קושטא משנת שמ"ו אפשר לקבוע שהמאורע אירע שנים אחדות לפני כן]. בכל התעודות שהגיעו אלינו מקושטא. משנת שמ"ז [1585] [נתפרסמה על ידי א' דאנון , "ירושלים" של לונץ, כרך ח, עמ' 111–113], מלפני שנת שנ"ז [אגרת ז] ובתעודה שניתנה לר' מנחם די לונזאנו [נדפסה בראש ספרו "שתי ידות", וינציאה שע"ח, ג, א. התעודה נושאת את הכותרת: "דברי האגרת שכתבו וחתמו כל חכמי קושטנטינה בשבח ומהלל המלאכה הזאת"] הוא חתום ראשון ואחריו ר' אליהו ן' חיים, גדול רבני קושטא בזמנו. בתפקיד זה כיהן, איפוא, תקופה ארוכה למדי. רבי מאיר ן' שאנג'י כוחו גדול היה גם בהוראה ובמשפט וחכמי העיר הגישו לפניו את פסקיהם. הוא הראש והראשון מרבני קושטא שהסכימו על תשובה של רבי יצחק בן רבי יחיאל אשכנזי ורבי שמואל בן רבי יהושע צונצין ["נחלה ליהושע", סימן לח, דף מד גו]. כתב תשובות ופסקים, שלא הגיעו לידינו, ודנו בהם בספרי חכמי זמנו. מהראנ"ח הנזכר מבטל דעתו בפניו ומדבריו אנו למדים עד כמה חשוב היה בעיני בני דורו. הראנ"ח מכנהו "החכם השלם עטרת צבי תפארתנו אלופנו". רבי מאיר ן' שאנג'י ביקש ממנו לחוות דעתו על תשובה שכתב ומהראנ"ח משיב לו בענווה: "היתה עלי יד מצותך... זחלתי ואירא לחוות דעי גם לבלתי היות צורך לדברי כלל והם משנה שאינה צריכה כי אתך הדעת והתבונה... ועוד יד מעכ"ת נטויה להפציר בי ופיך צוה לבלתי תשב אחור ימיני אחריך, דבריך לא אשנה כי כל היוצא מפיך אפי' שיחה קלה היא גופה גזירה. על כן אמרתי אציגה נא לפניך צדדי האיסור] והדתר העולים על רוחי בענין זה כנושא ונותן בלבד שאין דעתי מכרעת. והנה אתך רוח דעת ויראת ה' להורות את בני ישראל בין דין לדין ואתה תבחר ולא אני" [שו"ת "מים עמוקים" שאלוניקי תקס"ה, סי' נט, דף פט, ד–צ"א]. גם מהרש"ך מגדולי חכמי שאלוניקי משיב אף הוא לרבי מאיר ן' שאנג'י: "מן הראוי למנוע עצמי מהטפל בדבר זה... במקום אשר פסק את הדין אלופינו וגבירנו מאיר עיני חשכתנו [הגלות נקראת חשכה] מושיע ורב טוב לבית ישראל מאב ואם החכם הגולל עטרת תפארת ישראל כמהר"ר מאיר ן' שאנג'י נר"ו. י"ה יוסיף ימים על ימיו ושנים על שנותיו להחזיות עם רב בישראל. מה אני לבא אחרי המלך אמנם אהבת השואל... אלצתני... ובהרמנותיה דמר אלופינו וגבירנו נר"ו באתי באותותי אלה" [שו"ת ר' שלמה הכהן [מהרש"ך], חלק ב, וינציאה שנ"ב, סי' קמד, דף קא, ד], בימיו החלו פונים לערכאות בדיני ירושות וממונות. ר"מ ן' שאנג'י התנגד לפורצי הגדר והחמיר בדינם. מהרש"ך היה עמו תמים דעים וכתב: "וחבר זה ראוי לאשרו ולקיימו יען וביען שראוי לחזר ולהעמיד ירושה דאוריית' ושלא לתת עלוי ליראת ההגרי [ם] אויבנו פלילים המתהללים באלילים חלילה וראוי והגון לכל יראי שמים להתאונן על מנהג רע כזה ימצא בעדת ישראל וכמו שכתב אלופינו וגיברנו עטרת תפארת ישראל נר"ו וז"ל [= וזה לשונו]: ועל זה היה דוה לבי כי אין בכל הגולה מקום אשר תדרוך כף ורגל יהודי שיפצה פה לטעון טענת ירושה הפך דין תורה נתפשט והותר הגזל לא באלה חלק יעקב" [שם, קב, ד].

רבי מאיר ן' שאנג'י היה גם מגדולי המליצים בימיו. ב"מאסף לכל המחנות". המכיל מבחר השירה והמליצה של חכמי ספרד במאה הראשונה לבואם לתורכיה, נאספו אגרותיו למקום אחד והאגרת המתפרסמת להלן יצאו מתחת ידו של ן' שאנג'י. אפשר שכתב גם שירים, כפי שכתבו שאר "המליצים" בימיו, אלא שלא הגיעו לידינו [כרמולי במחברתו על תולדות משפחת בני יחייא קבע כי ר"מ ן' שאנג'י היה "חבר" "בית מדרש לשירה בסלוניקי" שיסד דון גדליה ן' יחייא, בהיותי באוכספורד בדקתי את מקורותיו של כרמולי וראיתי שידיעה מוזרה זאת בדה מלבו. בית מדרש לשירה לא היה קיים מעולם בשאלוניקי. כרמולי התבסס

על "מאסף לכל המחנות" ושם באו אמנם שמות החכמים שהזכירם כחברי בית המדרש, אבל אגרותיהם ושירידם נאספו על ידי מעתיק. הרבה מהם לא היו במקום אחד ואף לא בזמן אחד ואין בידינו שום ידיעות, שעמדו בקשרים עם דון גדליה ן' יחייא, י' פטאי מראה פנים לבאן ולבאן ["משפוני השירה", עמוד 89] ולחיים דוחק רוזאניס את עצמו לקיים את דבריו של ברמולי [קורות היהודים בתורכיה, חלק ב, עמוד 17].

ממכתביו אנו למדים, כי תמיד טרוד היה בעסקי הקהילות לא רק בקושטא אלא גם במקומות אחרים. הוא טיפל בהשכנת שלום בק"ק קטאלאן בשאלוניקי [אגרות ב–ג]. עבודתו הציבורית גזלה את מיטב כוחותיו כותב כי מימי עלומיו נבחר רבי מאיר ן' שאנג'י פעמים רבות ל"ממונה על העבירות" ומקורו משו"ת רבי יחיאל בסאן, סימן פד. אולם שם נזכר ר' משה ן' שאנג'י והוא הוא הנזכר בספרו של רוזאניס שם' הערה 66. גם בשו"ת ר"י בסאן, סימן קכו, מדובר על רבי משה והמעשה לא היה קרוב לשנת ר"ע, אלא לשנות ש"ע. וממילא אין יסוד להשערה שהאריך ימים עד שנת ת"ה ובאגרת ריעים ששלח לר' אליהו עובדיה [א] הוא מתלונן: "שחה לעפר נפשי נכסופו נכספתי לפת חרבה ושלוה בה מה] תרפק על דודי מאהבי ורעי... רעיוני לבי סליקו ונחיתו על דא". לא היתה לו שעה פנויה לעונת על מכתבי ידידיו. לרבי משה אלמושנינו הוא כותב: "כי עסקי זולתי יטרידוני לא אוכל להאריך". מחייו הפרטיים אין אנו יודעים אלא מעט. היה לו אח בשם ישראל וכן בן בשם שלמה שהיה גדול כאביו ונסע בשליחות חשובה לויניציאה. בשנת של"ג בערך היה ר"מ באדריאנופולי, ידידות גדולה היתה לו עם ר' משה אלמושנינו, ר' שמואל די מדינה [מהרשד"ם] ורבני שאלוניקי בכלל. בשנת של"ג הוא כותב: "הזקנה קפצה עלי", אולם הוא האריך ימים ובשנת שנ"ז היה עדיין בחיים.

אגרות ר' מאיר ן' שאנג'י וחכמי קושטא [אגרת א]

כתב שלוחה להח"ר אליהו עובדיה זלה"ה מאת הח"ר מאיר ן' שנג'י נר"ו.

תפארת אדם מבחר האנוש גבר חכם בעוז, איש חיל, בנן של קדושים, בחירי הודי והדרי אך בשרי אח למשרים, מרים דגל אהבתי, רוחי ונשמתי החכם השלם נר"ו.

אגרת אוגרת, תפארת החוברת, עטרת כותרת, לעמוסי תכסיסי נמוסי הודך ראיתי מספרת. זאת אומרת כי מבין ריסי עיני פרי בחוני שלומי אמוני אהבתך נכר יקיריבו אשכר [תהלים עב יז], ומסי בסיסי זהב תנופה בפשה ינידו ישימו קטורה וקבן אשה בקום עשה וישתחוו לך, הלא היא כתובה בה' בסלו. ואני שלו הייתי לא ראיתי עד הנה מיום צאתך את העיר מעיר לי אוזן כי ידבר שלום בשם תהלתך. ואם נטית ימינך זה פעמים דסריך ואמריך כי נעמו טובים ונבוחים לא הגיעו עדי. ותנובות שדי עוד ינובון אתן דודי עד בלי די, ואם איני כדאי לעת כזאת לחזות בנועם ולהשתעשע כאוהב ורע כי המונע מבית ומחרוץ, ואהי כאיש לא שומע ואין בפי מענה, על מאתים או מנה, כבוד חונה, בצורה גוייה פונה, כל פנות לצד ימין [יומא טו, ב] יכמין להזמין ובאולתו שוגה, לכח אמיץ הנה יוצא ובא אל המחנה לצבור כגבור ירוץ ארח, אלה הם מועדי רגל סגל דגל השלמות מעדו קרסולי תמימי דרך האהבה ומעיקי חקי מצוקתי יוני שדי הידידות להתאחז בסבכי מערבי נסיכי אדם, והמה מחקקים חקקי בוקי סריקי [בבא בתרא ז, א; חולין נ, א]. דבי הלולי במכלולי רוכלי אחוה שלום ורעות או תלי תלים של הלבות מערכות מול מערכות, את מי יורה דעה [ישעיה כח, ט] יעירו ויעוררו את אהבה והיו לאחדים לבבות הנאהבים והנעימים תמימים, מכנף הארץ לא יעצרם הגשם כי ימצאון במקומות מולפים, דבריהם מתוקים מנופת צופים, יחברו את הרוחות ובצחצחות נפשם ישביעו יביעו בפיהם תבונתם יגיעו עד תבונתם, יודיעו איש אל אחיו עוצם תשוקתם, יופיעו מהררי קדש בזיו תמונתן, ובחיים ערבים עליהם יחיו ישפיעו עד אחריתם. אמנם אלם צדק כי זה כל האדם [קהלת יב, יג], אמר ארדוף אשיג אחלק שלל [שמות טו, ט] בלל שפת כל האדם [בראשית יא, ט] שפת יתר החשו מטוב. כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף [רות א, יז] מנוחה והיתה הרוחה כי שחה לעפר נפשי [תהלים מד, כו], ובסוף נכספתי לפת חרבה ושלוה בה [משלי יז, א] מתרפק על דודי מאהבי ורעי, ואשלך על ה' יהבי כי עוד ינובון בשיבה [קלג ב] רעיוני לבי סליקו ונחיתו על דא. אגילה באחזות מרעי אתנהל לאטי בעטי לעורר זה בורר [פרק ג' של מסכת סנהדרין] כי ישתרר בדגלו עלי אהבה, האמנתי כי אדבר שלום אמת יהגה חכו עד ה' ביני ובינו הן

על כפים חקותיו [ישעיה מט, טו] אויתיו מצאתיו נגדי תמיד, ומים רבים מפכים מהר וגבעה לא יהיו לשכים בין עיני לבבות האהבה.

על דבר יקרת משרת אמרתך צרופה לתווך שלום ולהתמצע כזורע על פני שדה, חמדתי נגדך תאותי ואחותי ממך השר לא נסתרה. לא נעלם ממני ולא יבצר כי לא תסוג אחור ימין שלמותך, נאדרי בכל מיני אופני ההטבה, עד זקנה ושיבה אלהים אל יעזבך משכיל להטיב כי לך יאתה.

רוחי חובלה והטב חרה לי על נטית בריאותך לא שמעתי בלתי היום. אכן חלינו נשאת [שם, נג, ד], כל תשא עון וחטאת עמך, ויחידי סגולה כי יצר צעדם ירחיב ה' לנו וזכותם עומד למחסה ולמסתור נושא היית להם, יוסיף ה' ימים על ימיך בריאים וטובים דשנים ורעננים יהיו.

להגיד דבר הבאלאטלי [האם הכוונה לבאלאטה, שם חלק מקושטא שבו ישבו רוב היהודים? [השערת הפרופ' א' ש' יהודה] אשר גזרה חכמתך, תמול בא מכתבך, וזה ד' ימים אין יוצא ואין בא לרגל המלאכה מרוח סועה ושלג עם קור מופלג לא היה לפניו זה עשרים כמוהו בארץ הזאת. כלוא אנכי בבית חדלו ארחות יבקע כשחר אורנו לצאת ולבא. ודבר שלמותך יקום לעולם כיד ה' הטובה עלי. עודני חי חי העולמים כל ימי חייך יתנך עליון ומאהביך אשר הם חיים ישמחו ויעלצו. יתן לך כלבבך ויוסיף ויתן. יריק לך ברכה בכל משלח ידי חשיבותך, יפנה אל תפלת זה עני קרא בלב נכון. אח נאמן.

סיני שנה י"ד חוברת א'-ב', תש"א

רבי מאיר רוזאניס

מחכמי ורבני קושטא. הוא אביו של הגאון מגדולי דורו רבי אברהם רוזאניס זצ"ל [הראשון].

רבי מיוחס ברוך

בתמוז ובאב תק"ן [1790] וחשון תקנ"א [1790] כ"ז בתור ממונה איסור והיתר בקושטא.

רבי מיכאל אשכנזי

'אם הדרך'

החכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר מיכאל אשכנזי זלה"ה היה מחכמי ורבני קושטא היה תלמיד של הגאון רבי אליהו פאלומבו. כ"ז בממונה איסור והיתר בקושטא בשנת תקל"ז [1777], באייר תקמ"ז [מאי 1787] ובכסלו תקמ"ט דצמבר [1788]. בשנת תקל"ה [1775] ואילך נזכר כדיין ולאחר מכן גם באב"ד רבה בקושטא ופסקים ממנו פזורים בתשובות חכמי דורו. בשלהי המאה הי"ח כ"ז כראש בית דינה רבה בעיר. נזכר גם בתור "מארי דאתרין קושטא". בז' אלול תקס"ג [1803] ובאב תקס"ז [1807] אישר בתפקידו כאחד מרבני העיר הסכמה של דייני איסור והיתר. חתום בשנת תקס"א [1801] שני בין רבני העיר על הסכמה לשו"ת מהר"ם מינץ. בחול המועד פסח תקס"ב [אפריל 1802] פסק עם רבי משה קצינו. חתם בתור אב"ד רבה בז' כסלו תקס"ב [12 בדצמבר 1801]. כמו-כן התכתב בהלכה עם רבי חיים אלפאנדארי.

ספרו היחיד "אם הדרך"-שו"ת וחידושים על הרמב"ם ודרושים, ח"א, הובא לדפוס שנים רבות לאחר פטירתו ע"י הרב חיים מנחם, בשאלוניקי תרס"א. הספר הוא ספר חשוב מאוד ות"ח רבים עוסקים בו. המהדיר מציין שהוציא לאור רק חלק קטן מכתב-היד, וכי נשאר בכתב היד לערך אותו שיעור שו"ת וחידושים שבדפוס מהדורת אשדוד תשנ"ז שלפנינו, דף ב-לה: שו"ת בד' חלקי שו"ע או"ח - ב' סימנים; יו"ד - יב סימנים; אה"ע - ב' סימנים; חו"מ יח סימנים. דף לו-מט: חידושים [על הרמב"ם]. חידושים נוספים על הרמב"ם מאת המחבר, נדפסו בספר "בית הלוי" לרבי יוסף בן אליהו הלוי [ראה בערכו]. דף מט ע"ב-נ ע"א: ליקוטים. דף א-ט [ספירה שנייה]: ח' דרושים [פנקס או"ה, תעודות כו, יג, לא, עה וס"א; שביתת יום טוב, אבן העזר א; משנת ר' אליעזר, ח"א, חו"מ מו; ח"ב, יו"ד ה; מטה לחם,

אבן העזר ח"א, מד; ירך אברהם, ח"ב, חו"מ ל; מירא דכיא, חו"מ ד, כד, לו; שמן המשחה, הלכות אישות, סימן פה; הלכות גיטין, סימן קמב; קובץ דרושים וחידושים, דף 76, ע"ב; שטרות ואיגרות אוסף דאנון, דפים 18[כו], 23]. בספר 'מערכי לב' דרוש נב, דף קיד, ב' יש עליו דרוש לשמועה משנת תקס"ח.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 67, בהוצאת "אורות יהדות המגרב"

רבי מיכאל הכהן [הראשון]

מחכמי ורבני איזמיר, סבו של בעל ה"שבט מוסר" הגה"ק רבי אליהו הכהן האיתמרי זלה"ה. רבי אליהו נכדו מביא פירוש משמו בספרו "חוט של חסד" פרשת משפטים דף ע"ג טור א'. "ובזה פירש הרב מר זקני כמוהר"ר מיכאל הכהן זצ"ל וכו'.

גם בספרו "סמוכים לעד" פרשת צו דף רס, בנדמ"ח, מזכירו בזה הלשון: 'ופירש הרב הגדול מר זקני כמהר"ר מיכאל הכהן ז"ל...'.

רבי מיכאל הכהן [השני]

רבי מיכאל היה אחיו של הגה"ק רבי אליהו הכהן האיתמרי מאיזמיר: ורבי אליהו הביא פירושיו בהרבה מקומות; לדוגמא: במדרש תלפיות [ענף וימרו על יס]; ופירש אחי החכם השלם כמהר"ר מיכאל הכהן ז"ל וכו'; במדרש תלפיות [ענף יס] ופירש אחי החכם השלם כמוהר"ר מיכאל הכהן ז"ל כו'; בספר עיני העדה [ח"א דף ל"ז טור ד']: והחכם השלם אחי כמה"ר מיכאל הכהן נר"ו פירש כו'; ספר מדרש אליהו [פרק ט']: ואחי כמוהר"ר מיכאל הכהן נר"ו פירש כו'.

רבי מיכאל עטיאש

מחכמי קושטא. עמד בקשרי הלכה עם הגאון רבי חיים פאלאג'י ראה: "לב חיים" חלק ב' קי"ג.

רבי מירקאדו חיים ישעיה פונטרימולי

מחכמי איזמיר. בנו של הגאון רבי בנימין פונטרימולי בעל ספר 'שבט בנימין', ואחיו של רבי חייא פונטרימולי בעל ספר "צפיחית בדבש". רבי מירקאדו נפטר במגפה של שנת תקע"ד [דרש אברהם, א, סדר בחוקותי]. מקצת חידושי תורתו נדפסו בספרי אביו הגדול ואחיו. בנו הוא רבי רבינו נסים בנימין פונטרימולי, נפטר במגפה של שנת תרכ"ה ["חכם וסופר ופייטן וש"ץ. יסד המלך, דרוש י', דף נד, א].

בן בנו הוא רבי ג'ליבי שמואל חייא פונטרימולי, בעל ספר חסד ומשפט. נפטר בשנת תרס"ה [1905].

בספר 'דרש אברהם' שם כותב עליו הגאון רבי ניסים אברהם אשכנזי בלשונות ותאורים אלו: 'מעלת הרב עצום צרור המר דודי לי כמהר"ר חייא ישעיה פונטרימולי דמיתקרי מירקאדו ז"ל... כי היה לו חשק בתורה.. דאע"פ שהיה הולך בכל יום לעסקו... היה חוזר על למודו ולא ימיש מתוך האהל אהלה של תורה ולילה כיום יאיר בעמקה של הלכה...'.

רבי מירקאדו סעדיה הלוי 'עוה צדק'

מחכמי ורבני איזמיר בשנים תקב"ח – ת"ר [1768 – 1840] בערך, היה תלמידו של רבי אלישע שוחמי זצ"ל. היה גדול בתורה ומחדש מופלא.

בתו רחל מזל טוב נפטרה בדמי ימיה בשנת תקצ"ז [1837], בעלה היה הגאון הגדול רבי יצחק פאלאג'י זצוק"ל בעל ספר "יפה ללב' ועוד. בנו הוא החכם השלם והכולל רבי אברהם הלוי זצוק"ל שחידו"ת כלולים בספר אביו.

חיבר ספר "עוה צדק", הכולל: חידושים וביאורים על הלכות רבות שבספר משנה תורה להרמב"ם ודרשות והספדים ממנו. שקלא וטריא במלחמתה של תורה רוב חריפות. נדפס לראשונה בשנת תר"א בשאלוניקי.

בשער ספרו הוא מתואר: "זאת פעולת צדיק חד מן קמייא מומחה ופקיע, רב טבחיא, משיירי כנסת הגדולה סגן לויה, חכם הנהגה מיגיעו... מר קשישא קדישא ופרישא מעלת כמה"ר סעדיה הלוי המכונה מירקאדו...' את הספר הגיה והו"ל כמהר"ר משה יעקב ן' גבאי זצ"ל. בתוך הספר 'עוה צדק' סיפח בנו דרוש להספדו מאת הגאון רבי חיים פאלאג'י שספד באשכבתיה דרבי, והוא נדפס

בדרוש יו"ד, ואלו הם דבריו: '... אל הלקח ארון האלהים עמיתנו בתורה רבי סעדיא סגן לויא, אוי מה היה לנו כי היה צדיק יסוד עולם וראוי לקונן עליו.... ואם באנו לספר בשבחו אן די באר... כי הוא ציוה ויעמוד מרוב ענותנותו דלא יספרו בשבחו כלל ולא יהיו נותנין לו תואר מכל וכל ולא שום דרש על שמו אפילו זכרון בעלמא כי אם זו בלבד... ובכלל צוואתו הן היתה שיהיה תורת חדשה לשמו כי נעים לעשות נחת רוח לנשמתו של צדיק ושיהיה הדרשא בשני דברים דוקא שהיה מדוכא ביסורין והיה נהנה מיגיעו, ולא עוד...".

רבי מנואל ברודו הרופא

'טעמי המצוות'

מחכמי פורטוגל. רופא. עקר לטורקיה אחרי גירוש ספרד בשנת ה'רנ"ב [1492]. חיבר ספר "טעמי המצוות". על ספרו כתב בעל ספר "שבט יהודה": "כתב דברים נפלאים בספר שחיבר".

תור הזהב והשמד, עמוד 341

רבי מנחם אלגאזי

בן הרב אברהם אלגאזי. מגדולי חכמי איזמיר בש' ת"ר [1660].

רבי מנחם ב"ר יצחק

מחכמי ורבני אנדרינופולי. מתואר: "התייר הגדול המפורסם בדורו הרב המופלא בבוד ה' מלא, סבא קדישא, מר קשישא ראשון לכל דבר שבקדושה, כמהר"ר מנחם בבר יצחק זיע"א ריש מתא וריש מתיבתא מר ברישא, על ראשי עם הקדש עירינו יע"א קדושה ראשונה קדשה לשעתה וקדשה לעתיד רב גובריה ורב חיליה, דנהירין ליה שבילוהי, וארי דור"ש בכל י"ג מידות שהתורה נדרשת".

רבי מנחם ב"ר מרדכי [השני]

נולד בערך שנת ת"פ [1720], ובשנת תק"ח ירש בסא הרבנות באנדירנופול מאביו, אמנם מימי נעוריו אביו הרגילו להוראה, ובשנת תק"ו כבר הוצגה לפניו שאלה מקושטנדינא, וכאשר לא רצה לסמוך על דעתו, בקש את הרב השאלוניקי רבי משה אמארילייו להסכים על דבריו, והרב הזה חתם תשובתו: ראיתי את השאלה זאת אשר נגזר עליה, מאת החכם השלם הפוסק כמה"ר מנחם בנו של הרב מרדכי הצדיק וכ"ו, ואנכי לא ידעתי למה זה שאל לשמי אחד היות הרב מר אביו מאריה דאתרא, בימיו מה הרב הכולל שכנגדו רבי רפאל יעקב אברהם גירון בשנת תקי"א, שהיה מושל על שבעה וחצי קהלות שבאנדריאנופלא, ואז היו חלוקי דעות בעיר, באופן שהתפשרו באופן הזה, הארבעה הקהלות שהיו משועבדות לבית בכמוהר"ר נשארו בנאמנות אתו, הארבעה מינו עליהן לרב את האב בית דין רבי אליהו פרץ והשלשה וחצי מינו עליהן לרב את רבי ירוחם אליקים גירון בן רבי אברהם גירון, ובעת ההיא היו גם כן חלוקות לענין המסים והגאבילה, ותגדל המשטמה בין יחידי בית בכמוהר"ר ובית גירון, ובפרק ההוא נפלה מחלוקת בין היחידים לענין הדג הנקרא ג'ינה [אסטוריין], כאשר בא הענין באורך בגוף הספר שעד היום נאמני בית גירון נוהגים בו איסור, ויתר יהודי תוגרמה ובולגריה אוכלים אותו, על פי הוראת בית בכמוהר"ר, רבי מנחם בהיותו ידוע חולי הוריש את כסא הרבנות לבנו רבי מרדכי בכמוהר"ר מנחם בעודו בחיים בשנת תק"ל, ונפטר לעולמו ביום ב' י"ז שבט תקמ"א [1781].

קורות היהודים בטורקיה וכארצות הקדם, ח"ה, ציון כ', הרבנות באנדרינופל, עמוד 240

רבי מנחם ב"ר משה אגוזי

'גל של אגוזים'

מרבני קושטא. חכם מובהק מבית דינו של המהראנ"ח [רבי אליהו בן חיים]. בשנת ה'שנ"ג – [1593] כיהן כרב בק"ק רומאניה בקושטא, היה משורר נודע בזמנו.

אביו של רבי מנחם נפטר בי"א באייר בשנת שכ"ז [1567].

רבי מנחם היה דורש מידי שבת בשבתו לפני הציבור.

אלו הם חיבוריו:

א). "גל של אגוזים" – דרשות על ספר בראשית, בילוידיר שנ"ג. ב). "עטרה לבית אבות" – על פרקי אבות, לא נדפס. ג). חידושים על סדר מנין המצוות לרמב"ם. ד). "גנת אגוז" – קובץ שירים

ואגרות, כתב יד בספרייה הבריטית. בספר "יוסף בחירי" עמוד תר"ז איגרת בי"ת [מחקרים בתולדות מרן הב"י, ירושלים תשנ"א]. מצויות ממנו ב' איגרות מאלפות בשבחים ותארים עצומים שבהם הוא מפאר ומשבח את "אדון הרבנים" רבינו יוסף קארו זלה"ה בעל "בית יוסף", וניכר מזה שהיה בקשרי ידידות גדולה עם מרן הבית יוסף.

גם מרן כתב לרבי מנחם אגוזי על מצב 'ענייי הגריגוש', הם הרומאניוטים, שזקוקים הם לעזרה.

רבי מנחם ב"ר שמואל קאבולי

מחכמי טורקיה בזמנו של רבי אליהו מזרחי [בעל ה"מזרחי"]. מראשי רבני קושטא. הוא מתואר: 'החכם השלם'.

היה מגדולי ההוראה עוד לפני הגירוש מספרד בעל הזכרונות כינהו:

'עקב ענוה ויראת ה'. שמו נזכר בשו"ת הרא"ם סימן ט"ז. והוא גם חתום שם בסימן א'. בנו רבי שמואל הביא לדפוס את שו"ת הרא"ם וסדרם כמבואר בהקדמתו. ראה גם בשו"ת 'אהלי תם' סימן קסז.

רבי מנחם ב"ר שמעון מרדכי 'דברי מנחם'

גאון מפורסם פוסק ודרשן מופלא מחכמי אדרינופולי, בה כיהן ראב"ד. בשנת תרל"ח [1878] עבר לקושטא וממנה עלה בראשית שנת תר"מ [1880] לארץ והתיישב בירושלים. מרן החבי"ף מציינו בספריו ומכנהו: יעמיתינו בתורה הרב כמוה"ר מנחם בן שמעון נר"ו בספרו הנחמד דבר אמת...'. ראה: 'ספר חיים' סימן א', דף ב, ע"ב. נפטר בט"ך בשבט תרט"ז [1857] בירושלים.

אלו הם חיבוריו:

א). "דבר המשפט" – חושן משפט: ו"דברי מנחם" – או"ח.

ח"א נדפס באזמיר תרל"ד על סימנים א–ר"ז "לקיים מאז"ל יעסוק אדם באומנות אבותיו אבהן קדישין...". ואולם שני ספריו הראשונים הם על או"ח, החלק הראשון "דברי מנחם" ח"א על סימנים א–רצ"א נדפס בשאלוניקי תרכ"ו, והחלק השני "דברי מנחם" ח"ב על סימנים רצ"ב–תרצ"ז נדפס שם כעבור שלש שנים, בשנת תרכ"ט.

רבי מנחם חיבר ספרי אסיפה נוספים: א. "מנחת זכרון" – על טו"ר חו"מ, ציונים זכרון דינים דאסף מפום רבנן בתראי וחידושי דינים מאל"ף ועד תי"ו. נדפס בשאלוניקי תקצ"ג.

ב). "מרפא לשון" – מאסף לכל המחנות מספרן של צדיקים וחידושי כת"י מילתא דאתיא מדרשא מאל"ף ועד תי"ו, שנה ופירש מילתא בטעמא, ובסופו "שיירי לשון" הכולל גם שלש תשובות רבי מרדכי ן' באן בנשת דוד המחבר. נדפס בשאלוניקי תק"ז.

ג). "דבר אמת" – דיני קריאת ספר תורה אינהו ואביזרייהו, מספרן של צדיקים וחידושי דינים כ"י מרבנים אחרונים חלקם בחיים, ועיקר שרשיו על ספר "אמת ליעקב, לרבי יעקב אלגאזי וספרי מרן החיד"א "לדוד אמת" ו"תורת השלמים" ו"שלמי חגיגה", וכן מה"אות אמת" ועוד רבים. נדפס בשאלוניקי תר"ג. בסופו חידושי דינים מספרו של סבו "בית שלמה".

ד). "מנחם אבלים" – חידושי דינים בהלכות אבלים בקצירת האומ"ר ומאל"ף ועד תי"ו סדורים. נדפס באזמיר תר"ם, עם הסכמת הגאון רבי אברהם פאלאג'י.

רבי מנחם הכהן ן' ארדוט

מחכמי ורבני איזמיר. הגאון רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל בספרו "חקקי לב" חושן משפט [סימן כב] מתארו בזה הלשון: "חד מבני עליה, מפיו דעת ותבונה, מעלת הרב השלם כמהר"ר מנחם הכהן ן' ארדוט נר"ו זרע רב מר בריה דרבינא". וגם נזכר בעוד מקומות בספרי רבי חיים פאלאג'י.

רבי מנחם מאטאלון

מחכמי ורבני אזמיר. חתום בספר "מזכרת משה" סימן כז. לגאון רבי משה בראקי זצ"ל.

יש ממנו דרשות [משוער] בכתב יד, ירושלים – מיכאל קרופ 620.

רבי מנחם מנשה 'אהבת חיים'

כנויו: חכם מנחם מנשה, בעל "אהבת חיים". מגדולי הצדיקים הנסתרים בדור הקודם.

נולד באיסטנבול [תורכיה] בשנת תרנ"ו [1896] לאביו רבי יעקב.

כבר בילדותו שאף הילד לגדולות וחשק לדבק בתורה כל ימי חייו. בהיותו בן שש היה ממתין שהוריו יעלו על יצועם והיה קם ועוסק בתורה ובעבודת ה' בצנעה. בעודו צעיר לימים נתיתם משני הוריו. רבנו נלקח בעל כרחו לשרת בצבא התורכי ועמד שם בנסיונות קשים ומרים.

נוהג היה לשמש רבים מגדולי תורכיה, ובדרך זו רכש רבות מהנהגותיהם והליכותיהם. לימים היה מרבה לשוח בדרשותיו רבים מהמעשים על אותם קדושי עליון.

לאחר נשואיו עלה עם אשתו לארץ ישראל והתישב בירושלים בשכונת "בית ישראל". הוא היה מבאי ביתם של המהרש"א אלפנדרי והרב מרדכי שרעבי והם כבדוהו עד מאד. רבי מרדכי שרעבי העיד עליו שהיה ראש החבריה קדישא של הל"ו צדיקים נסתרים שבדור, ואכן רב מעשיו היו בסתר ומעטים ידעו על מעלתו ועל כל פעלותיו למען הכלל. מה שנתפרסם היה בבחינת "אפס קצהו תראה". הוא היה מקנאי ירושלים.

מחכמי דורו עמם נשא ונתן: רבי עזרא עטיה ורבי יהודה צדקה [ראשי ישיבת "פורת יוסף"], רבי יצחק אלפייה, רבי יהודה פתיה [בעל "מנחת יהודה"], רבי יוסף עדס, רבי יוסף שלמה דיין, רבי יוסף וולטוך, רבי דוד ציון לניאדו, חכם ששון לוי, חכם מנשה לוי, רבי ליאון פטילון, רבי משה יעקב הכהן [הסנדלר הקדוש], רבי אליהו רוט, רבי אהרון מועלם ורבי עמרם בלוי [מנהיג "נטורי קרתא"].

רבנו התפרסם בזכות תפלותיו הרבות למען כלל ישראל [בפרט נגד הצורר הגרמני בימי מלחמת העולם השניה]. הוא היה מארגן תפלות ברחובה של עיר ובקברות צדיקים כדי לבטל גזרות קשות מעל עמו ישראל. בחבורתו נמנו דרך קבע עשרה צדיקים נסתרים.

אהבת ישראל גדולה היתה חקוקה בליבו ובכל עת שהיו עם ישראל בצרה וצוקה היה מרעיש עולמות ויוצא לרחובה של עיר לזעוק בקול בוכים על הגזירה שלא תבוא.

בין שאר פעולותיו של רבנו לזיכוי הרבים, הקים את חברת "אהבת חיים" שעיקר מטרתה לקרב את ישראל לאביהם שבשמים [ע"י שעורי תורה ועוד]. בין החכמים שהיו דורשים שם נמנו רבי בנימין זאב חשין ורבי יעקב מאיר שכטר [המגיד הירושלמי]. רבנו הקים גם תלמוד תורה על טהרת הקדש. הוא הקפיד לא לקבל סיוע כל שהוא מאף גורם ממלבתי, כדי שהכל יהיה בכסף נקי מכל חשש.

היה עניו ושפל ברך, ולא החזיק טובה לעצמו, והוא חונן בכח עלאי לקבל את הכל באהבה. בפעולותיו הציל רבים מבני הנוער וייסד להם תלמוד תורה בכדי לחנכם בדרך ישראל סבא בחיזוק שמירת התורה והמצוות, וזכה והשיב רבים מעוון, ובמתק לשונו התקרבו נפשות רבות הרחוקות מן היהדות לאביהם שבשמים. בנוסף לכל פעולותיו הרבות פעל רבות כנגד הגזירות השונות שעמדו בזמנו על הפרק, כגון, גיוס בני הישיבות, גיוס בנות, הוא עמד בקשר עם צדיקי הדור וגדולי התורה לפעל נגד הגזירות שונות. מופתים וישועות רבות פעל רבי מנחם בזמן חיותו, וכדרכו בקודש היה להסתיר זאת ככל יכולתו מעיני הבריות, סיפורים רבים נרקמו סביב אישיותו המופלאה, ורבים ראו בו כאישיות מופתית שתפילותיו אהובות ורצויות בשמים.

בכלל, התנגד רבנו לשלטון היהודי במדינת ישראל, ובפר בחוקייותו. הוא לחם והפגין למען קדושת השבת וחינוכם הטהור של ילדי ישראל. עם כל זאת הקפיד לא לזלזל בכבודם של חכמי ישראל שהשקפתם שונה מהשקפתו, אלא כבדם עד למאד.

אלו הם חיבוריו:

א). "אהבת חיים" על התורה, ב' חלקים, ירושלים תשכ"ד. ב). "לקוטי מנשה" אוסף הלכות נצרכות להמון העם, ג). "שער החיים" קונטרסים על מעלת למוד התורה ומעלת שמירת הברית. ד) כתב

חיבור על מסכת אבות. חיבור זה עדיין בכתב יד. כמו כן הוציא לאור קונטרסים רבים לזיכוי הרבים [שנכתבו ע"י גדולי ישראל].

ספרו "אהבת חיים" ערוך בצורה השוה לכל נפש. הרב הבין לרוחו של הדור ומשך לבם בחבלי אהבה ע"י פרשנות מענינת משלבת בדברי מוסר מעשיים ובתבול סיפורים רבים המושכים את הלב ומעוררים את הקורא להמשיך לקרוא. אנשים רבים סיפרו ששבו בתשובה בעקבות קריאה בו. וזכה הרב שספרו זה נדפס לאלפים ורבבות במהדורות שונות.

נפטר י"ב אלול תשכ"ח [1968] [בן 72], ומנוחתו כבוד בהר המנוחות "גבעת שאול" בירושלים.

חייו ופעליו, עובדות והנהגות עליו תועדו בספר 'חכם מנחם מנשה' שיו"ל על ידי אחד מניניו בשנת תשנ"ה בירושלים.

אורח צדיקים, ח"ב, עמוד 229

רבי מנחם משה צונצין

מאזמיר. הספד עליו נדפס בספר "שפתי רננות" לרבי רחמים אריה אברהם הכהן אירייאש, שנדפס באזמיר בשנת תרכ"ב [1862], דרוש ו' להספד.

רבי מנחם ן' ויליסיד

על מצבתו בקושנצ'וק, הוא מתואר "החכם השלם" כמה"ר מנחם ן' ויליסיד". נפטר י"ב אדר א'.

רבי מנחם נאה

מחכמי אדריאנופול. היה תלמידו של הגאון הגדול המפורסם רבי יעקב אברהם גירון זלה"ה.

חכם זה נזכר לשבח בספרו של רבו. ראה 'מקרא סופרים': "מהמיוחדים המקשיבים העומדים לפני, הח' המ' כה"ר מנחם נאה נר"ו". דף עא, ד.

רבי מנחם פולשטארו

מחכמי טורקיה בזמנו של המהרשד"ם [רבי שמואל די מדינה]. חברו של רבי משה חסי. דברים קשים עברו ביניהם ובין רבי יוסף פירמון, וחכמי הדור התערבו בענין.

אטלס ע"ן חיים

רבי מנחם פיג'ון

רב מובהק מחכמי ורבני איזמיר. חי בשנים תקנ"ג–תרכ"ג. היה מדייניי הקהילה, וש"ץ באחד מקהילה. היה תלמידו של הג"ר יצחק נאברו. היה חתן של הרב הדרשן רבי יוסף ן' סיניור זצ"ל. ונראה שהיה חמיו של הגאון רבי יצחק פאלאג'י שבספרו 'אבות הראש' חלק ב' עמוד קי"א מביא ממנו מכי"ק חידו"ת וכותב: 'עט"ר מעלת הרב מר חמי כמהר"ר מנחם פיגון ז"ל...'.

רבי מנחם פיג'ון היה מחותנו של הגאון רבי חיים פאלאג'י והגאון רבי חיים מכנהו "הרב הכולל": "ארצות החיים" שער ח' אות ז', דף לה ע"א; "חיים בידי", דף קכז; "חיים ומלך" [איזמיר תרל"ד], דף מה; "רוח חיים", חושן משפט, סימן קסג, דף צח ע"ב; "ברכת מועדיך לחיים", חלק ב', דף עו. ושם בדף פ"א ע"א מכנהו: 'מר מחותני, מנחם שמו זצוק"ל...'.

בספר 'מעשה אברהם' [אשכנזי] חיו"ד הלכות כיבוד אב ואם סימן מג, כותב: 'הקשה בזה רב אחא משבחא מר חברי הרה"ש ונו"י כמוה"ר מנחם פיג'ון נר"ו...'. כמו כן הוא מציין ממנו חקירה באבן העזר הלכות פו"ר סימן א' דף קלד, ע"ב. גם בספר 'שמע אברהם' דף קפ"א ע"א כותב הגר"א פאלאג'י, וזה לשונו: 'ורב נהוראי מעלת הרב השלם נז"י כמהר"ר מנחם פיג'ון נר"ו...'.

היה בקשרי הלכה עם הגאון רבי דוד חיים חזן, ראה: 'נדיב לב' חלק אבן העזר סימן יא, דף לז ע"א.

נפטר לאחר שסבל יסורין בשנת תרכ"ג [1863]. בנו הוא הרה"ג רבי יצחק פיג'ון זצ"ל, שהיה חתן של הגאון רבי יצחק פאלאג'י.

רבי מנחם צונצין

מחכמי ורבני קושטא. ראב"ד מקודש גדול מרבן רב מובהק ומרביץ תורה. בשנת תרי"ג [1853] נתמנה לאפוטרופוס על יתום ומכונה "החכם השלם הדיין המצויין". בא' טבת תרכ"ז [9 בדצמבר 1866] היה ממונה על הקדש שהקדיש רבי יום טוב ברוך. כמו כן נתמנה רבה של שכונת אורטה קוי וממונה על הקדש חר"ש הלוי בשכונה זו. בשנית תרכ"ג [1863] היה מראשי המתנגדים לרבי יעקב אביגדור שנתמנה לרב הראשי בקושטא. כן שימש ממונה איסור והיתר בשבט תרל"א [פברואר 1873]. בשנת תרל"ח [1878] נתמנה למרביץ תורה בבאלאט. נזכר בתפקיד אב"ד רבה בבאלאט פעמים רבות, כגון בשנים תרל"א, תרל"ה, תרל"ז, תרל"ט ותרמ"ב [1871–1882]. בחשוון תרמ"ד [נובמבר 1883] נזכר בתור אחד משני רבני העיר אחרי רבי מאיר יעיש, והוא מכונה "הרב המופלא", הסכים על פסק בנוגע לשידוכין שניתן על ידי רבי שלמה אליעזר אלפאנדארי. ה"סבא קדישא". היה רבו המובהק של הגאון רבי רפאל ביטראן זלה"ה ורבי רפאל מזכירו רבות ומביא ממנו דברי תורה, והוראות שהורה רבו רבי מנחם, והעלם על הכתב בספרו כתב יד "זכור לטוב". נפטר בז' טבת התרמ"ד [5.1.1884] ונטמן באורטה קוי ותאריו נחקקו על גבי מצבתו: "רב פעלים מרביץ תורה הרב הגדול מעוז ומגדול רב קשישא אבן הראשה ר"מ ור"מ קושטא רבתי עם".

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 94

רבי מנשה בן חאוגי

מחכמי קושטא במאה הי"ז. היה בן דורם של הגאונים רבי דוד אגוזי, רבי ישעיה מטראני ורבי אב המון זלה"ה.

רבי מנשה חאביף

מחכמי ורבני איזמיר, היה חכם גדול בתורה. נפטר ב' בסיון בשנת תקמ"ח [1788] באיזמיר.

רבי מסעוד חי רקח

'מעשה רוקח'

הגאון הגדול המובהק רבי מסעוד חי רקח ב"ר אהרן זצ"ל היה אבי משפחת רקח, שצאצאיו נמנו עם הגדולים בתורה בדורותיהם אחריו. הוא נולד באיזמיר שבטורקיה בסביבות שנת הת"ן [1690], ובהיותו באזמיר למד תורה עם הגאון העצום רבי חיים אבולעפיה זיע"א. כמו כן יצק תורה מרבו המובהק הגאון רבי יצחק הכהן רפפורט מחבר ספר "בתי כהונה". עלה לארץ ישראל, למד תורה בירושלים והיה לרב גדול בתורה. בהיותו בירושלים עמד בקשרי מכתבים עם חכמי איטליה ואיזמיר בעיניני הלכה בעת שליחותו בתור שד"ר ללוב, בסביבות שנת הת"ק [1740], בראות העדה את גדולתו בתורה, נתבקש להשתקע בטריפולי ושם מינוהו לרב ראשי ולאב בית-הדין.

בעת שהייתו בלוב, רבי מסעוד חי רקח נתן דחיפה רבת עוצמה לחיי הרוח והדת וחולל מהפכה עצומה שאין לשער בלוב, הרביץ תורה ברבים ונתן מגדולתו בתורה בחכמי לוב כולה והעשיר את לוב בלומדי תורה, חכמים ורבנים לדורות.

בשנת תפ"ט [1729] היה רבי מסעוד בויניציאה ונשא ונתן עם גדולי רבני העיר בתורה מאוחר יותר התגורר בליוורנו וישב בבית הדין יחד עם רבי יעקב לוסינה ורבי יצחק אינריקיס, ותושבי העיר הכירו בגדולתו העצומה, והוא הסכים להדפסתו של שו"ת הרדב"ז.

אלו הם חיבוריו:

א). "מעשה רוקח" על הרמב"ם ג' כרכים, חלק א' וניציה תק"ב חלק ב' ליוורנו תרכ"ב. חלק ג' ליוורנו תקס"ב. ב). "דברי הברייתא", ספרי דרוש, פירוש על חמשת המגילות, ג). "חדושי השם" על התלמוד ועוד, כתב יד מצוי בבית הספרים הלאומי. הגאון רבי רפאל מאיר פאניז'ל בדרך שליחותו בתרכ"ג הסכימו בטריפולי על הספר "מעשה רקח", וגם רבי בנימין נחמד הסכימו על הספר.

על תלמידיו הרבים נמנו, רבי נתן אדאדי, רבי שלום פלוס, רבי דוד טייאר, רבי משה לחמייש ורבי בנימין ואתורי, ומתלמידים אלו ובזכותם רבתה התורה בטריפולי ואגפיה.

רבי מסעוד חי רקח נפטר ביום י' באב, בשנת התקב"ח [1768] בטריפולי.

חכמי לוב, עמוד 52; תולדות יהודי לוב, עמוד 261

רבי מצליח ברכה

מרבני איזמיר. מתואר: "החכם השלם עטרת זקנים". נפטר ז' כסלו בשנת התק"ל [1770] באיזמיר.

רבי מצליח הלוי

מחכמי איזמיר – הגאון רבי חיים שונשול ספד לו, בזו הלשון: חוב"ה למען ספוד אל הלקח ארון האלהים האי גברא רבה ארי שבחבורה מע' הרב איש מצליח רבינו הלוי ז"ל צדיק כתיב ביה תמים כתיב ביה ולא עבר עליו חצות ועושה חסד לאלפים ועל הכל שהיה עניו ביותר ומחזיק עצמו למי שאינו שייף עייל שייף נפיק ומזה שנים הרבה שלקח מקח טוב לעצמו והיה מתבודד ולא היה רוצה לידע מענייני העולם כלל. ואף גם זאת שהקדיש מנכסיו ובנה בית ועד בית מלאה ספרים ואחור השריפה שהיתה בשנת התר"א לתפ"ץ שבעונה נשרפו רוב בתי העיר ובכללם נשרף ביתו וגם הישיבה עם הספרים אחר עבור איזה ימים טרם כל בנה הישיבה דזה מורה חיבה מרובה שהיה לו עם התורה ואשתקד סמוך למיתתו קנה ספרים הרבה וראינו בעינינו ששמח שמחה מרובה שמחה של מצוה על שזיכהו ה' לקנות ספרים ובעונות לא עברו ימים מועטים עד שנתבקש בישיבה של מעלה ואין ספק שהיה כלי כפרה לישראל ולן יאות למבכי לן יאות למספד... ["שמחה לאיש" דרוש יט, מהגאון רבי חיים שונשול זצ"ל].

גם הגאון הגדול רבי חיים פאלאג'י בספרו "צדקה חיים" דרוש י', דף קכה מספר ונותן לנו מעט קווים על אישיותו המופלגת, וזו לשונו: יגדל המספד על נפש היפה, סגן לויה, הרב ועצום, רבינו מצליח הלוי ז"ל, שהיה צדיק יסוד עולם בסתר בלי להראות צדקותו. ומלבד הישיבות שלו שניהל ברמה, זכה שבישיבתו יהיו שקדנים בתורה, עץ חיים היא למחזיקים בה, והפליאו לעשות צדקות וגמילות חסדים מתן בסתר, עין לא ראתה. עולה על גביהן שכל החכמים הרבנים השם ישמרם בקטון כגדול, כמה טובות חייבים לרב הנזכר, כמה יגיעות יגע כדי לארגן קופה לכוללות תלמידי חכמים, ורבות בשנים השגיח עלינו בעין חמלתו, כדי להיות אחראי אפילו על הקטן שבחכמים, כדי לסעדו בשעת דוחקו. יהי רצון שזכותו תהיה מגן וצינה על כל ישראל, ובפרט לזרעו אחריו, שיהיה להם הרבה עושר וכבוד וחיים תמיד כל הימים, שיהיו אוחזים מעשה אבותם כמידתם הטובה, שלא תתבטל לעולם בעזרת האל. אמן.

רבי מצליח הלוי נפטר בשנת תר"ו [1846].

רבי מצליח ן' אדרת

מחכמי איזמיר. בנו של הג"ר משה ן' אדרת בע"ס "ברך משה".

רבי מצליח נפטר בקיצור שנים בה' בניסן התקי"ח [1758].

רבי מצליח מאיר

מחכמי ורבני איזמיר. עמד בקשרי ידידות התורה עם הגאון רבי אברהם ן' עזרא בעל ספר 'בתי כנסיות'. ראה: 'בתי כנסיות', ק, ע"ב. רבי מצליח מאיר היה רבו של הגאון רבי יעקב אלבעלי בעל ספר 'קהלת יעקב'. נראה שהיה לו חידושי תורה בכתב יד, ומהם מזכיר הגאון רבי נסים חיים משה מודעי בספרו דרישה מחיים דרוש כ' דף קנא, ע"א, ושם כותב: 'וראיתי בכתבי הק' לה"ה כמוהר"ר מצליח מאיר זצוק"ל...'.

רבי מרדכי ב"ר אליעזר

'כתר תורה'

מחכמי טורקיה. פילוסוף, פייטן ותוכן. סמוך לדור גירוש ספרד. היה תלמידו של רבי חנוך צפורתא. נפטר בשנת ה' רמ"ה [1485]. חיבר פירוש פילוסופי על התורה: "כתר תורה", וביאורים לספרי רבי אברהם אבן עזרא. כן חיבר ספרים בחכמת ההנדסה והחשבון.

רבי מרדכי ב"ר מנחם 'מאמר מרדכי'

הרב הגאון המובהק הדיין המצויין רבי מרדכי ב"ר מנחם זלה"ה, ירש את כסא הרבנות באנדרינופל מאביו בשנת תצ"ד, אמנם מימי נעוריו אביו הדריכו והנהיגו לעסוק בהוראה, בשנת תפ"ח כבר נמנה בין דייני העיר ועסק בטיב גיטין בישיבת אביו, ובן הדור ההוא כתב עליו: "אשרי מי שיאחז בה, (בתורה) לא זז מחבבה, בעידנא דעסק בה, גמר לה לשמה, כל העולם דידיה קא סמיך בצל החכמה, אשרי מי שעמלו, יומו ולילו, מושך אצלו, משיכא דאוריתא הוא זיוה הוא הדרה, כי זה כל האדם לעמל יולד, עמלו של תורה. ["מאמר מרדכי" דף פ"א]. רבי מרדכי חיבר חבורים רבים שנשרפו בשרפה באנדרינופלא, ורק חלק אחד נשאר לפלטה, והיה גנוז בהבבליותקא לבני משפחתו, ובשנת תר"ל הדפיסו בן נכדו רבי משה בכמוהר"ר יוסף רפאל בקובץ הנקרא על שמו "מאמר מרדכי" (שאלוניקי תר"ל), והוא חידושים על "המרדכי" ורשימה אי שלמה מן הגיטין שנתנו בישיבתו באנדרינופלא. ולא היה אח שעסק כל ימיו בהוראה, ושמו "שמואל", רבי מרדכי הוליד שני בנים מנחם שעסק בהוראה ויוריש כסא הרבנות ושלמה הנודע גם כן בשם נסים שהיה מרבני העיר, ונפטר לעולמו ביום ג' אב תק"ח [1748].

רבי מרדכי כתב חבורים רבים "מאמר מרדכי" "פירוש על המרדכי" נדפס בשאלוניקי בשנת תר"ל, והשאיר כתב יד שיטה על התלמוד, אחדים מפסקיו נדפסו בספר "מכתב שלמה" מסימן ק"ד עד סימן קט"ו ובספר הזה נדפסו גם הליקוטים שלו מסימן ל' עד מ"ז, שני בנים היו לו רבי מנחם ורבי שלמה.

קורות היהודים בתורקיה ובארצות הקדם, ח"ה, ציון ב', הרבנות באנדרינופל, עמוד 402

רבי מרדכי בכור הכהן 'אמר הכהן'

'גביר חכם ומרומם' מאיזמיר. רודף צדקה וחסד. נפטר בשנת התרכ"ו ונספד בספר "איש מבין" דרוש ו, עמוד קמ"ו.

חיבר קונטרס "אמר הכהן" חידושי תורה נספח לספר "אות הברית" לרבי רפאל פנחס די שיגורה, איזמיר תרכ"ו.

לא השאיר אחריו בנים. ואת ספרו דאג להדפיס הרב הפרד"ס זיע"א, שגם כן העריכו והעריצו כנראה מספריו. כמו כן גם בנו של הפרד"ס מזכירו בספרו 'עקב ענוה', ראה פרשת וישב דף כ"ז. בספר "אות לישועה" דרוש א' כתב הגאון הקדוש רבי רפאל פנחס די שיגורה הפרד"ס, בזה הלשון: '... הרב המובהק כמהר"ר מרדכי בכור הכהן ז"ל... ועיני ראו גודל בקיאותו בש"ס ובפוסקים, ואחר שהיה אך עסוק בעסקי משא ומתן, עכ"ז היה לבו פתוח כפתחו של אולם, ותכף בבניסתו לבית המדרש ארי נעשה שואל מדעת במאי קא עסקי רבנן והיה כשמעו באיזה ענין היו עוסקים פיו פתח בחכמה... והיה מתנהג בחסידות... והעולה על כלם שהיה מוכתר בענוה ומשים עצמו כמי שאינו...'.

רבי מרדכי בן עזרא

היה מגדולי רבני איזמיר, לאחר מיכן עלה לירושלים.

רבי מרדכי דארזאני

היה מחכמי קושטא. חתום בפנקס איסור והיתר של בית הדין בקושטא תעודה מה בשנת 1753 וחתימתו שם עם רבנים גדולים וחשובים.

רבי מרדכי הלוי 'הגהות מאמר מרדכי'

מגדולי וגאוני הרבנים בירושלים. מכונה המלי"ץ: היה ראשון לציון ר"מ ואב"ד ירושת"ו, היה חתנו של הגאון רבי מרדכי יוסף מיוחס זלה"ה בעל "שער המים" שהיה הראשל"צ ואב"ד ירושלים עיה"ק אחר הגאון מהרי"ט אלגאזי זלה"ה, וישב בבית דינו יחד עם הגאון רבי אפרים נבון זלה"ה נכדו של בעל "מחנה אפרים".

יש שמיחסים אותו כבנו של הגאון חסידא קדי"שא רבי אהרן הלוי זלה"ה שהיה מחכמי הישיבה הקדושה בית אל בירושת"ו ואחיו של בעל 'קול בן לוי'.

אחרי פטירת חותנו הגאון בעל "שער המים" בשנת תקס"ו, נתמנה למלא מקומו ברבנות ירושלים, ונתפרסם לרב מובהק, הגאון רבי יקיר זלה"ה בעל "מירא דביא" בתשובתו אליו מכנהו "חד בדרא", ונדפס שם גם תשובת רבינו, גם נדפסו מתשובותיו בספר "שמחת יו"ט" להגאון מהרי"ט אלגאזי זלה"ה, ובמכתב אחד הוא חתום יחד עמו ובית דינו, ובספר "חקרי לב" חלק ג' נדפסה תשובה ארוכה ממנו, וכן בספר "שפת אמת" לגאון רבי מתתיה נסים טירני זלה"ה נמצאת תשובתו שהשיב בהיותו באנקונה בשליחות ירושלים.

רבי חננאל ניפי זלה"ה ב"תולדות גדולי איטליא" כותב עליו: "...זכיתי להכירו כשבא בערי איטליא בשליחות עיה"ק ירושלים ת"ו, ומצאתיו רב מובהק מאוד בתלמוד ופוסקים, כמאן דמנח ליה בביסתיה, ועל ידו נדפסו תורתן של ראשונים... וגם הוא חכם כולל כתב חבור גדול נקרא "מאמר מרדכי". והן בעוון מפני גזירות ירושלים הוכרח לצאת לקוסטאנטינא...".

הוציא לאור הרבה מחיבורי הראשונים, ספר "אשי ה'" מהרמב"ן על מסכת נדרים, "חדושי הריטב"א" על נדרים, "נמוקי יוסף" על נדרים וכתובות עם הגהותיו שנקראו גם כן "מאמר מרדכי" [ליוורנו תקנ"ה], וספר "בית הבחירה" להמאירי על מסכתות נדרים נזיר וסוטה, והסכמותיו מתנוססות על הרבה ספרי ראשונים שיצאו לאור. בספר "זכר נתן" [קורנגיל] מיחס אליו את ספר "שלום ירושלים".

יש משערים שהוא אותו רבי מרדכי בן רבי אהרן הלוי שנפגש עם הרחיד"א זלה"ה בשנת תקל"ג בתוניס, ונזכר ב"מעגל טוב" להרחיד"א שכותב עליו: "...והוא היה מכירנו מירושלים, אבל אני הנחתיו נער, וזה שנים שהלך לאיזמיר, ושלחוהו שליח בשביל קהילות אזמיר שנשרפו, והיה שם כמה חדשים, והיה לו שם כבוד גדול שהוא חכם וזכרן...".

אחר שנה שביקן כראשון לציון בירושלים הוכרח לצאת לקוסטאנטינא, ושם נתבקש בישיבה של מעלה בשנת תקס"ז [1807].

ונספד על ידי הגאון בעל "חקרי לב", ונדפס ההספד בספרו 'מערכי לב' דרושים.

קובץ "בית אהרן וישראל" קרלין", שנה יב גליון א

רבי מרדכי ן' באן בנשת

בין הרבנים היותר חשובים בעיר אנדירינופול היה רבי מרדכי ן' באן בנשת, שהיה תלמידו של רבי יעקב אברהם גירון והוא היה משתדל להדפיס חיבור רבו, ס' "אביר יעקב", ולפי השער:

"טרח ויגע להוציא לאור האי ספרא דמריה טב, ישלם ה' פעולו חיים טובים וארוכים וברכה המשולשת בתורה בתוספת ובלא מגרעת". ועל הספר הזה כתב הקדמתו. ובתוך דבריו:

"זה לי עשרים שנה ועוד חמש שנים ששמשתי את רבי [כן כתב בשנת תקצ"ח; אם כן, משנת תקע"ד נכנס בישיבתו] וכאב את בן ירצה כבן בין הבנים, ותמיד כל היום אף לילות לא זזה ידי מתוך ידו, נהנה מזיו כבודו, ואהיה ילד שעשועים בתורתו של רבי ותלמודו בידו, וידענא בחילתה; מר כדאית ליה חקיו ומשפטיו תורה דיליה, ולפי רוב הענוה חיבה יתירה נודעת, הביאני המלך חדריו, שבשפילנו זכר לנו בשם מרדכי בכמה מקומות מתשובותיו, הוראה דניחה ליה למר כל כי האי מילתא וידיעתו מכרעת, זו היא סבה שהם הרהיבוני, ואומר עם קוני כל שהתיבה קולטתו, דברי השומות לשום את שמו ראו קראתי בשם ספר התורה הזה "אביר יעקב" ושמו נאה לו והוא נאה לשמו, כי הוא היה אביר הרועים... וכי ישאל איש בדבר הלכה... וכלביא יקום להשיב שואלו דבר, ומשיב כהלכה בספר מיליו דרך קסתו... דברי עוונות גברו, כי הן בעון לא זכינו שיאריך ימים על ממלכתו, כי באלול התקע"ב שעלה לשכון כבוד בארץ ישראל תוב"ב מורינו הרב יקיר ראש ודבר פה עירנו יע"א כבוד מורינו הרב במוהר"ר יקיר אשטרוק גירון ז"ל, מר אביו של הרב המחבר ז"ל, והוריש כתרו בחייו לבנו מוהר"ר המחבר ז"ל ואברהם ישב על כסא מלכותו עד טבת התקפ"ו, ויקרא אליו אלהים:

אברהם קום עלה בית אל ושב שם, ויעל אברהם עד מכון שבתו" [הקדמת הספר]. ובאמת רבי יעקב אברהם גירון מסר בידו חלק מתשובותיו להשיב עליהן [אביר יעקב סימן ה]. ועוד בשנת תקע"ח נתמנה כבר לדיין בבית הדין באנדרינופלא ביחד עם רבו, ואחרי כן מסר הענין בידו להשיב על השאלה על האיש ברוך גאטינייו שנעלם, ואחרי כן באו עדויות מעיר סיליבנא [אישלימלא] ובתוך תשובתו כתב: "זאת אשיב כי לא מלבי כי משפט המלך היא עט"ר מוה"ר המובהק יעקב בחר לו יה, מגן אברהם יהיה בעזרו הוא פקד עלי עשה זא איפוא בני, פוק עיין בדבר זה... זאת היתה לי ויאמר מרדכי להשיב וללקוט אורות מספרן של צדיקים, ובאמת התשובה היא ארוכה יותר מדי מדברי הפוסקים, כמעט שלא הניח פינה וזוית שלא נגע בה. ובזה הראה בקיאותו העצומה בהוראה" [שם סימן יג], ורבו השיב בתשובתו: "ראיתי את השאלה ואת אשר נגזר עליה, דברי פי חכם חן לי לבן ידיד נפשנו נהירו דעיינין, תפארת חכמים... ואפריון נמטי ליה לידי". החכם השלם והכולל הפוסק נר"ו שהקל מעלינו ושכבר עמד בכל מה שהיה מקום לעמוד, והנני מסכים עמו בהיתר עגונא הזאת" [שם, סימן י"ד]. עוד באה תשובתו על מעשה בית דין שגם הוא נמנה עם הדיינים בו, בחדש טבת שנת תקע"ה [שם סימן ט"ז]. ועוד לו תשובות, אם גם מעטות, בספרי בני דורו.

תולדות היהודים בתורקיה וארצות הקדם; הדורות הראשונים, עמוד 118

רבי מרדכי נחום

הרב השלם הדיין המצויין מדוכא ביסורין כמוהר"ר מרדכי נחום זצ"ל היה מחכמי איזמיר. בנו חורגו ותלמידו של הגאון הגדול בענקים סבא דמשפטים רבינו רפאל יצחק מאייו זצ"ל מאיזמיר בעל הספרים "שרשי הים" ו"דרכי הים". רבי מרדכי היה תלמיד חכם חשוב, ראה מה שדרש ביום תשלום שנתו של רבו בספרו של רבו "דרכי הים" דרוש ב', עמוד רד ומשם ניכרת גדולתו בתורה.

רבי מרדכי היה סמוך על שלחנו של רבי רפאל יצחק מאייו שגידלו כאב מסור. בדרוש לתשלום שנתו של רבו שם, הוא מספר בזו הלשון: "הביאני המלך חדריו בביתו ובחומותיו ברחמיו וברוב חסדיו גדלני כאב סמוך על שלחנו שולחן מלכים לתורה ולתעודה לאכול לשובע מהני מילי מעלייתא ולמדני תורה, והתלמד ידי לך רב במלחמתה של תורה כי לפני לחמי אנחתי תבא נהירנא כד הוינא בבית מדרשו של שם הן הראנו את כבודו ואת גודלו ואת קולו שמענו פה מפיק מרגליות אמרי קדוש מרפא לנפש ומתוק לפיות כגון אנא ודאי לא יספיקו ימים ולילות לבכות ולהצטער על גודל החסרון שהגיעני בפטירתו...".

רבי מרדכי השתדל בהדפסת ספר "שרשי הים" חלק ג. כמו כן הוא גם כתב בשנת התקע"ג הקדמה לספר 'דרכי הים' לרבו.

וגם כן הוא הוסיף הגהות בספרי רבו. בספר "ברכת מועדיך לחיים" חלק א' דרוש ג' לתשובה משנת התרי"ד כותב הגאון רבי חיים פאלאג'י בעמוד של"ה בזה הלשון: "סילוקו של צדיק הרב החשקן בתורה כמוהר"ר מרדכי נחום ז"ל, כי גדול מרדכי בתורה, רב גובריה ורב חיליה, דורש טוב לעמו. ועל הכל גדולה שימושה, ששימש לרבינו הגדול רב יצחק [מאיו] משרשייא ז"ל מכבדו בחייו מכבדו במותו, להוציא לאור כל תורתו... ששרשיו מרובין שרשי הים ואחרון הכביד מה שסבל יסורין קשים ומרים זה כמה שנים...".

בספר "רני ושמחי" [צורייאנו] דרוש ד' מזכירו בזו הלשון: 'ראיתי לרב אחאי גאון מעלת הרב כמהר"מ נחום נר"ו...".

נפטר י"א בתמוז בשנת התרי"ג [1853] ונטמן באיזמיר.

רבי מרדכי צעדה

היה מתלמידי ישיבת 'בית הלל' שבאיזמיר. הגאון רבי אברהם פאלאג'י מזכיר פירוש בשמו בספרו 'אברהם אנכי' שמואל ב', וכותב: 'פירש אחד מתלמידי הישיבה החכם השלם והכולל עצום ורב כמהר"ר מרדכי צעדה זלה"ה תנצב"ה...'.

רבי מרדכי שמעון ב"ר שלמה

'מטה שמעון'

הגאון המובהק רבי מרדכי שמעון זצ"ל. חיבר שו"ת "מירא דכיא", על יורה דעה אבן העזר וחושן משפט. בן לרבי שלמה בעל "חשק שלמה". היה מחכמי אדריאנופול. חי במחצית השנייה של

המאה הי"ח ישב בלריסה ברבע השלישי של המאה הי"ח. אחר כך חי באיזמיר ובאדריאנופול. נפטר בין השנים תקס"ג – תקע"ד [1803–1814].

כמו כן חיבר ספר "מטה שמעון" ג' חלקים, חיבור מקיף כמעט על כל חושן משפט, והוא עצום ורב נדפס בשאלוניקי חלק א' תקנ"ז, חלק ב' תקע"ד, חלק ג' תקע"ט.

הגאון רבי חיים יוסף הכהן ן' ארדוט כותב עליו בהסכמה לספרו: "טובייננא דחכימי לא פסיק גיסא מפומיה אחד המיוחד מבני עליה הרב המובהק המאיר כברק כמהר"ר מרדכי שמעון זצ"ל... יצא טבעו בעולם ספריו הנחמדים...".

רבי משה אהרן הלוי

'מטה אהרן'

הרב הגדול החריף רבי משה אהרן מעיר קושטא, בעל המחבר ספר "מטה אהרן" שני חלקים, פלפולים בגופי הלכות ושיטות הש"ס בסדר א"ב [נדפס שאלוניקי תקע"ט], ועוד לו בכתובים ספר "משך אהרן" לפי סדר השלחן ערוך, וחתנו רבי משה זכות מפליג בשבחו: שהיה מהדר לבולא תלמודא ספרא וספרי, נשאר משיורי כנסת הגדולה, וכל דבר הקשה יביאון אל משה. בזמן הגאון מהרי"ט אלגאזי היה בעיה"ק ירושלם ספרא ודיינא, וכל דברי העיר היו נחתכין על פיו, וביום שפרצה רשעת הגוים על הררי ציון, הוכרח לעקור דירתו אל עיר קושטא מקום מגורי אבותיו, ויהי שם קרוב לשמונה שנים, ואח"כ שב לעירו ונחלתו אשר קנה אותה בירושלם לנחלת עולמים, ויוסף להתקדש בקדושת ירושלם על התורה והעבודה, והרבה בפלפול וסברא בשקידה נפלאה, וימת משה עבד ה', ויאסף אהרן אל עמיו בשיבה טובה. בן שבעים שנה, זקן ושבע במצות ומ"ט, בשנת ו'י'ק'ר'ב א'ה'ר'ן' אל המזבח [תקע"ד – 1814].

וזה לשון מצבתו: "בית אשר אני בונה באשכבתיה דרבי ליש ולביא ומספר קומי באבל רבתי ששם הארון נגנז בי גזא דרחמנא יאסף אהרן בית חדש אוכל בהרים משך תורה רב חוזאה לבי קברי יושב בסד"ר עליון הוא משה אהרן הלוי. ז' לחודש תמוז שנת ויקרב אהרן אל המזבח.

תולדות חכמי ירושלים, ח"ג, עמוד 196

רבי משה אלבעלי

'תורת משה'

מרבני איזמיר "החכם השלם" רב גדול בתורה. נפטר י' בתמוז בשנת תק"כ [1760] באיזמיר. חיבר ספר "תורת משה".

רבי משה אלגאזי

רבי משה ב"ר אברהם אלגאזי זצוק"ל, היה אחיו של הגאון העצום רבי שלמה אלגאזי. על אחיו זה, שהיה נראה בכור האחים, מספר אחיו רבי שלמה בלשון מדברת גדולות בספר "דובב שפתי ישנים" שם הדפיס שרידים מחידושיו: "מאנה הנחם נפשי לא אשא ראשי ואתהלכה ברחבה הולך ובכה אל הלקח ארון האלהים אחי החכם החסיד כמה"ר משה ז"ל. כל אדם חזו בו עירי ושכבי הוו סהדו כל ימיו עסק בתורה ביסורין, לא פסיק פומיה מגירסיה, רוב השנה היה בתענית, ובימים שהיה אוכל אחר צאתינו מהישיבה היה בא לבית ומתעטף בציצית ולובש תפילין ויושב ועוסק בתורה, והוא אמינא ליה טעום מידי כדכריך בירב, והוה אמר לי בתחלה תאבל הנפש ואח"כ הגוף, הן אלה קצות דרכיו, לא היה נהנה רק מסעודת מצוה וכו'".

רבי משה אלגבה

נולד בקושטא, היה נוסע בארצות הבלקן וגלילותיה. בשנת תק"ס ותקס"א [1800–1801] היה באיזמיר ושם נשא ונתן בענייני הוראה והלכה עם הגאון רבי יצחק די מאיו. בשנת תקס"א היה בלאריסה "רב הכולל וריש מתא", והיה מתכתב עם חכמי ורבני קושטא בקביעות, ובניהם הרבנים רבי שמואל חיים, רבי יעקב רוסו, ורבי אברהם הכהן.

רבי משה אלגראנטי [הראשון]

מחכמי ורבני איזמיר. אליו שלח הגאון רבי חיים בנבנשתי כמה תשובות בשנת ת"ד ועליו יאמר 'ישיש גביר נבון ומעולה' [חושן משפט, חלק א', סימן כו, דף יח, ג; סימן מ, דף לב, ג; סימן סו, דף ס, ד].

רבי משה אלגראנטי [השני]

רבי משה היה מחכמי ורבני איזמיר. הריץ תשובה בהלכה לגאון רבי חיים בנבנשת בטבת תכ"ח כינהו: "ידיד נפשי נבון ונעלה ה"ר משה אלגראנאטי בכ"ר אברהם אלגראנאטי נר"ו [בעי חיי סי' עד, דף עח, ב].

רבי משה אלגראנטי [השלישי]

מרבניה וחכמיה של איזמיר, היה חכם גדול בתורה. נפטר ט' חשון תקכ"ט [1769] באיזמיר.

רבי משה אלגראנטי [הרביעי]

נולד באיזמיר בשנת תקנ"ז [1797]. היה גיסו וגם חתנו של הגאון רבי נסים משה אריאש זצוק"ל. כיהן כשליח ציבור בק"ק פורטוגאל, והיה חבר בית דינו של החבי"ף, ומאוחר יותר ישב גם בבית דינו של הגאון רבי נסים חיים משה מודעי בעל ספר 'מימר חיים'. נפטר בשנת תרמ"ג [1883] באיזמיר.

בספר 'דרש אברהם' עמוד קעב, כותב הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי זצוק"ל בזו הלשון: 'ושמעתי מפי ידיד נפשי החכם השלם עצום ורב כמה"ר משה אלגראנטי נר"ו שפירש...' גם הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו 'וימהר אברהם' מערכת המ"ם מזכירו וכותב: 'והק' הרב השלם נז"י כמהר"ר משה אלגראנאטי נר"ו בכר יצחק נ"ע...'

החבי"ף מציינו בספרו 'גנזי חיים' דף קמג ע"א, 'הקשה הרב ועצום ונעים זמירות ישראל...'.

כמו כן כותב הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו נפש חיים מערכת המם, בזו הלשון: 'והקשה על זה רחימא דנפשאי החכם השלם והכולל ונז"י כמ"ה רבי משה אלגראנטי נר"ו בכר יצחק נ"ע...'.

רבי משה אלנקוה

'אוצר נחמד'

מגדולי חכמי אזמיר בסוף המאה הי"ז. מחבר ספר: "אוצר נחמד". הכולל: תפלות ופיוטים לימים נוראים נדפס באיזמיר תצ"ח.

רבי משה אלפראנג'י

מחכמי ברוסא הקדמונים. שמו נזכר בשו"ת 'אהלי תם' סימן קיד, בתוך התשובה כותב הגאון במהר"ר תם ן' יחייא זלה"ה בזה הלשון: 'זכרתי ימים מקדם שמה ישבו בסאות למשפט קדושים אשר בארץ החיים חייתם, החכם הר' משה אלפראנג'י ז"ל והחכם ה"ר אברהם אשיאיש ז"ל, והחכם ה"ר משה ן' חביב ז"ל והיו נוחים בהלכה ובדין זה לזה...'. על חכמים אלו ראה מ. בניהו מיכאל כרך ז' עמוד פו והערה 130, ועמוד קיד הערה 272.

רבי משה אסיאו

הוא חתום בשנת התרל"ג בשו"ת 'זיען אברהם' פאלאג'י, בחלק אבן העזר כח.

רבי משה ארדיטי

מרבני איזמיר. נספד בפניו ט"ז שבט תרל"ג בספר "בן אברהם" לרבי יום טוב קריספין, דרוש כ"ג להספד.

מפתח ההספדים, עמוד 62

רבי משה ארוך

מחכמי ורבני קושטא, היה דיין. שמו נזכר בשו"ת מהרי"ט, ב', סימן כ"ג בשנת ש"ט [1549].

רבי משה אשכנזי

יליד קושטא. כיהן ברבנות בתור רב במגנסיה שבטורקיה. רבינו הגדול מהר"י מטראני זלה"ה השיב לו בשו"ת מהרי"ט חלק ב' חושן משפט סימן לו.

בשו"ת מהרימ"ט חלק ג' סימן לז, כותב המהרי"ט: "...ידיד נפשי כהר"ר משה אשכנזי... אהבת עולם אהבתיך... כן בקדש חזיתיך... שמחתי בפעלך... ששתי ואעלזו באמרות אחריך כי נעמו...".

מבוא לתולדות המחבר חידושי מהרי"ט, עמוד 15

רבי משה אשכנזי

ממונה איסור והיתר בחשוון תקל"ג [1772]. נזכר על ידי רבי אליעזר די טולידו כאחד מסופרי העיר. יתכן שכיהן כאחד מ"פקידי ירושלים" בקושטא מכונה בשנת תק"ו [1746] בשם "הגביר החכם המרומם" [פנקס או"ה, תעודה מו; ברנאי, יהודי ארץ ישראל, עמוד 136].

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 67, בהוצאת "אורות יהדות המגרב"

רבי משה ב"ר יוסף הרופא המון

מחכמי טורקיה. רב ורופא החצר אצל הסולטנים סלים ה–1 וסוליימן "המפואר". נולד בספרד בשנת ה'רנ"א [1491]. נפטר בשנת ה'שב"ה [1565]. בהיותו בן שנה חל גירוש ספרד [ה'רנ"ב / 1492] ומשפחתו התיישבה בטורקיה. אביו רבי יוסף שימש רופא החצר ולאחר מותו קיבל בנו את משרתו. כנושא בתפקיד מכובד עזר רבות ליהודים, ובזכותו הגן עליהם הסולטן מפני פרעות ועלילות שונות. סייע בידי קהילת סלוניקי לאבוף את תקנותיה על הסרבנים. בשנת ה'ר"פ [1520] הודח מכהונתו בגלל עלילה, ולאחר זמן הוחזרה לו משרתו. השתתף במסע המלחמה של הסולטן לפרס בשנת ה'רצ"ד [1534] והביא מבגדד את רבי יעקב בר יוסף טאווס, שהדפיס בסיועו את התורה בצירוף תרגום משלו לפרסית ותרגום לערבית של רס"ג [רב סעדיה גאון]. הקים ישיבה בבית כנסת שנקרא על שמו ובראשה העמיד חכם מסלוניקי. מתשובותיו הובאו בספרידים של חכמי דורו.

אנציקלופדיה לבית ישראל

רבי משה ב"ר יעקב עוזיאל

רבה הראשי של מאגנישיאה, מצויין בהוראה "הרב הכולל" בעיר מאגנישיאה משנת תכ"ח, ובמקומו נתמנה רבי בנימין מלמד זלה"ה [הראשון] רבי משה נפטר בשנת תל"א [1671]. התכתב עם רבי חיים בנבנשתי [ראה בעי חיי סימנים לד, פח].

קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, ח"ד, פ"ג, עמוד 159

רבי משה ב"ר יצחק גאטינייו

מחכמי איזמיר. בנו של הגאון הנודע רבי יצחק גאטינייו זצוק"ל בע"ט 'בית ישחק'. יש ממנו שו"ת בספר 'שמע אברהם' סימן ס"ט לגר"א פאלאג'י שמתארו בזה הלשון: "משה אמת ותורתו צבי עדיו, שואל בענין ומשיב כהלכה... לן בעומקא של הלכה להעמיד דבר על בוריו חוטר מגזע היחס והמעלה שלשלת יוחסין נודע בשערים שמו וכינויו, הדר הוא החכם השלם והכו [לל] זה סיני במוה"ר משה גאטינייו נר"ו...".

רבי משה ב"ר לוי נאג'ארה

'לקח טוב'

נולד בתורכיה בשנת הרס"ח [1502]. כבן שלשים נמנה על גדולי בעלי ההוראה בעיר צפת. והיה חכם וסופר מהיר, כתב הרבה ספרים ונמנה על תלמידי האריז"ל ונושאי כליו. נשלח בשליחות צפת לערי תוגרמה ואחר כך התישב בדמשק וכיהן בה כרב ומורה צדק, ולאחר מיכן כראש הרבנים, והשפעתו היתה רבה על הצבור.

הסכים על פסקיהם של חכמי צפת הגדולים מרן רבי יוסף קארו ורבי משה מטראני. ראה בשו"ת המביט ח"ב סימן ק.

חתם בשנת שפ"ג בתשובה בשו"ת מהר"י די לטאש 17–18. היה חתנו של רבי ישראל די קוריאל. בשנת שט"ו נולד לו בנו גדול משוררי ספרד רבי ישראל.

אלו הם חיבוריו:

א). "מאמר במערכת" על מורה נבוכים [וינציה של"ד], ב). באורים על התורה "לקח טוב" [קושטא של"א ונדפ"ח ע"י מכון "שובי נפשי" בשנת תשנ"ט בירושלים]. על ספר זה כותב החיד"א בשם הגדולים: "חיבר

ספר נחמד שסידר כל דרשות חז"ל בש"ס וספרא וספרי ומכילתא לענין דינא בסדר הכתובים בכל מצוה כדי שיהא פירוש פסוקי דמצוה מסודרים בכל חלקי הדינים ודרשות רז"ל ושגורים פי חכם אשרי אדם שוקד על דלתותיו וזו תורה לשמה ותורת חסד על לשונו לגרמיה הוא דעביד שלא יאמרו אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו ושמו נאה לו לקח טוב".

נפטר בדמשק בראש חודש תמוז שנת שמ"א [1581].

ספד לו בנו רבי ישראל בספרו: "זמירות ישראל" [חל' מי המרים סימן א.]: וז"ל: "וזאת תהיה לראש, ללענה ורוש יום נפל ברוש, האשל הגדול הדיין המצויין אבא מארי, נפטר פה דמשק במשמרת ר"ח תמוז שנת האש"ם [שמ"א], האשם בדור נלקח ונשבה ארון הקודש, אוי נא לה אמרה דמשק, כי אבדה כלי חמדתה ומורה הוראתה, חול תחול נפש בני הישיבה שוני הלבות בכל יום...".

רבי משה ב"ר יוסף רפאל

מחכמי ורבני אנדרינופולי. משלשלת היוחסין לבית משפחת בכמוהר"ר הנודעים. כיהן כריש מתא באנדרינופולי במאה הי"ט, היה חכם ומורה הוראה לרבים בישר ובכושר, והנהיג שם את הציבור בנחת, והיה מתנהג בענוה יתירה ומשים עצמו כשיריים. הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו 'שמע אברהם' ח"ב דף קעט, ע"ב מציינו ומכנהו: 'נהירו דעיינין הרב הכולל בנן של קדושים כמוהר"ר משה בכמוהר"ר יוסף רפאל נר"ו, ראש על ארץ רבה אנדריאנו פולי יע"א ואגפיה. שנים רבות סבל יסורין וחולאים ועם כל זה לא פסיק גירסא מפומיה. בנו ירש תחתיו את כס הרבנות. רבי משה נפטר בשנת התרל"ט [1879]. [ראה 'דרישה מחיים' דרוש ג' לשבת זכור דף ס' ע"א].

רבי משה באסן

מחכמי קושטא במאה הט"ז. היה בנו של הגאון הגדול רבי יחיאל באסן זצוק"ל. יש ממנו התכתבות בהלכה עם הגאון רבי משה בנבנשת בספרו 'פני משה' חלק ב', סימן ל'.

רבי משה בארקי

'מזכרת משה'

מחכמי ורבני איזמיר – אין בידינו ידיעות מפורטות על תולדות רבינו, אך זאת נדע, כי היה מסתופף בבית מדרשו של מרן הגאון רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל, החבי"ף ובניו הגאונים הלא היא ישיבת בית הלל, שם קיבל תורה מפי מרן החבי"ף ז"ל, ובפרט מפי בנו הגדול הגאון רבי אברהם פאלאג'י ז"ל. רבו זה מביא ממנו חידושי תורה הרבה, עיין לדוגמא בספר חקקי לב ח"ב חושן משפט סימן נ"ד שנדפס בשנת תרי"א בתשובת הגאון מהר"א פאלאג'י ששם הביא כבר מדברי רבנו, וכתב עליו בזה הלשון, "ואמר אלי אחד מתלמידי הישיבה החכם השלם כמ' משה בארקי נר"ו", ע"ש. וע"ע בספר "שמו אברהם" סדר תצא שמביא תשובה ארוכה מרבנו ומהג"ר אליהו אבולעפיה, ועיין עוד בספר "ויקרא אברהם" סדר ויקרא פרשה י"ד פיסקא ד' שמביא מדברי רבנו, ומביא מדבריו בעוד מקומות, וראיתי בפנקס החברא קדישא בקור חולים מתאריך ניסן תר"ט שבא רבנו על החתום במינוי החברא קדישא יחד עם אנשי השם של אזמיר ובתוכם מרן החבי"ף. במשך הזמן עלה רבנו ונתעלה עד כי צירפו רבו הגאון רבי אברהם פאלאג'י להיות חבר בית דינו כאשר יראה הרואה כמה פעמים בגוף ספרו "מזכרת משה". כמו כן התרועע רבנו רבות עם הגאון רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י ז"ל מחבר ספר "יפה ללב" אשר מביאו פעמים רבות בספריו "יפה ללב" ויפה תלמוד.

כמו כן היה מצוי רבנו הרבה בחברת הגאונים רבי דוד הכהן, והגאון רבי אליהו אבולעפיה, והגאון רבי בן ציון פסחיה בן חביב, ושארו הגאון רבי חיים אלבעלי [כמבואר בספר מזכרת הגיטין לקוטי דינים סימן ז], אשר הסתופפו יחד מצעירותם בבית מדרשו של מרן החבי"ף ובנו רבי אברהם, והרואה יראה בספר מזכרת משה כי בהרבה תשובות המה חתומים יחד. כמו כן ישב רבינו בדין עם הגאון רבי יהודה די שיגורה בנו של הגאון רבי פנחס רפאל די שיגורה מח"ס "אות היא לעולם" הידוע בכינוי הפרד"ס אשר חיבר כמה ספרים [הערת הכותב מבוא לספר מזכרת משה מזכרת הגיטין כאן המקום להודיע בשער בת רבים כי ישנו תח"י כת"י של הגאון הנז', ובו מערכת מופלאות ועצומות בהלכה, והנני נכון למוסרם ביד מי שיוציאם לאור עולם, ושברו יבא

כפול ומכופל מאת ה'], ובן ישב רבינו בדין עם הגאון רבי יצחק פינ'ון ז"ל חתנו של מרן החבי"ף [כמו שנזכר בספרו במזכרת הגטין סימן צ"ג]. כמו כן ראיתי בספר בגדי יום טוב להגאון מוהרי"ט קריספין ז"ל שהיה שייך לרבנו ועליו הקדשה מהגאון המחבר בזה הלשון:

ממני הקטן המחבר למעלת הרב ועצום כמוה"ר משה בארקי נר"ו ועליו יציץ נזרו כן יהי רצון. כמו כן היה רבנו ידיד וריע להגאון רבי אליהו חזן ז"ל מחבר ספר תעלומות לב, ורבנו כותב עליו כמה פעמים תואר: הא"ח נפשנו, אח"י מלך, ושאר תוארים. וכן היה ידיד לגאון רבי יצחק אבולעפיה אב"ד דמשק אשר היה פונה אל חכמי אזמיר לקבל חוות דעת בהלכה כמו שיראה הרואה בספרנו, וכן להגאון רבי יצחק ישראל גאב"ד מתא רודוס ובסוף ימיו אב"ד בירושלם עיה"ק כמו שראיתי כתוב בספר "בית היין" מאת הגאון הנז' ששלחו לרבנו, כמו כן היה רבנו מצוי בחברת הגאון רבי נסים משה הכהן אריייאש ז"ל שהיה ממונה על השוחטים ובודקים באזמיר, וכן היה ידידו של הג"ר חיים אלגראנאטי, ושל מוה"ר גרשון אליה אשכנזי, ושל מוה"ר אשר מאטאלון.

ברבנות

מצינו כבר בשנת התר"ל את רבינו שנצטרף עם הגאון מהר"א פאלאג'י בנתינת גט [עיין במזכרת הגטין סימן צב], ורגלים לדבר כי נתמנה כבר אז להיות מדייניי מתא כפי אשר נראה מגט [בספרו מזכרת הגטין סימן צג] אשר עשה בחברת הגאונים רבי יהודה די שיגורה ורבי יצחק פינ'ון אשר היו מופלגים ממנו בגיל. כנראה שאז כבר פקיע שמו של רבינו בהוראה לחד מבעלי תשובה, עד שבשנת תרל"ו נתבקש מחכמי עירו לכתוב ולהשיב תשובה על דברי ספר בן הרמה שכתב פסק דין בריבוי דברים נגד גאון ירושלים הגאון רבי חיים חזן ז"ל, ורבנו יצא להשיב לו על כל דברים כמו שנדפס בספר [סימנים ד, ה, ו].

בשנת התרמ"ג אנו מוצאים את רבינו חתום שני כמשגיח כוללות התלמדי חכמים, שהיה תפקיד זה נתון בידי גדולי התלמידי חכמים של התקופה [עיין בספר מזכרת משה סימנים כ"ד, כ"ה].

בשנת התרנ"ג ותרנ"ד מכנהו הגאון רבי אברהם פאלאג'י כרב הכולל [עיין בספר מזכרת משה סימנים י"ג, י"ט] שהוא תואר שהיה בידי אב"ד שהיה ממונה אגיטי וקידושי באזמיר. בשנת התרס"ו לאחר פטירת ידידו הגאון רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י ביום ד' ניסן, הפך רבנו להיות לראש חכמי התורה בעירו, ולמכריע ופוסק בכל העניינים הרוחניים, כשלצידו מכהן כחכם באשי רבי יוסף בן סינייור שמתחילה היה רבה של בוקארשט ואחר כך חזר לאזמיר, ותפקידו היה להתעסק בצרכי הקהילה ובייצוגה לפני השלטון התורכי.

כתיבתו

רבינו הרבה בכתיבת חידושי תורה [ובני ביתו היו אומרים לו מדוע אתה מרבה בכתיבה הרי אין לנו כסף בכדי שנוכל להדפיס את כתיבותיך, והוא בשלו היה ממשיך וכותב, ואכן לאחר כשמונים שנה זכה רבינו ושפתותיו דובבות, בספרו שנדפס "מזכרת משה" והי"ת יעזרנו למצוא את שאר חידו"ת ולהעלותם על משב"ח הדפוס], ולפי המקובל בידינו בשעת קבורת רבינו המחבר הניחו ארגז מלא מחידושי תורתו על מטתו, אמנם במשך השנים אבדו מאתנו, וחבל על דאבדין. וראה לדוגמא בספר 'פדה את אברהם' להגאון מהר"א פאלאג'י מערכת מ' אות א' בדין מי שיש לו שיניים תותבות אם יכול לאכול בהם מאכלי בשר ומאכלי חלב, שכתב שיש בזה תשובה ארוכה מרבינו המחבר, ע"ש [וע"ע שדי חמד מערכת חמץ ומצה סימן ד' אות כ"ד]. ותשובה זו לא הגיעה אלינו. וכן ראיתי באיזה מקום תשובה ארוכה מרבינו המחבר לאחד מחכמי צפת בכת"י לענין חיוב חלה בחו"ל, אלא שהיא מקוטעת באמצעיתה כמה פעמים ולכך לא נדפסה. והדבר ברור כי רבינו הרבה לכתוב, שכן מתוקף תפקידו כרב הכולל לאחר פטירת הגאון רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י בד' ניסן שנת התרס"ז, היה עליו להשיב תשובות בהלכה להרבה מקומות אשר היו פונים לרב הכולל ומבקשים את חוות דעתו בהלכה.

הספר מזכרת הגיטין

הספר בנוי על תשובות רבינו אשר נדפסו בספר חכמי דורו כגון חקקי לב, שמו אברהם, יפה ללב, תעלומות לב, פני יצחק, ועוד, וכן מכת"י. אמנם התשובות בדיני גיטין, וכן מזכרת הגיטין [צ"א סימנים] היו עד עכשיו בכת"י, וכן חידושים להלכות שבת [ומתוך חידושיו להלכות שבת נראה שחיבר או שהיה בדעתו לחבר חיבור מקיף ביסודי הדינים

בארוכה כעין ספר פתח הדביר] ועל סדר עבודת יום הכיפורים מכת"י. ושלמות המלאכה הוספנו גם מספר יפה ללב את סדרי הגטין שנשתתף רבינו המחבר עם הגאון רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י ז"ל מח"ס הנ"ל. והננו מתפללים אל הי"ת, כשם שזכינו להגיע עד הלום כן נזכה למצוא את שאר כתבי הקודש אשר לרבינו, למען יהיו שפתותיו דובבות, ולמען יהגו רבים מאורם.

סוף ימיו ופטירתו

נראה שבסוף ימיו חלה רבינו, והיה זה בחודשיו האחרונים, וביוום ג' בבוקר ד' סיון שנת התרע"ג [1913] שבה נשמתו לגנזי מרומים. באותו היום הוכרזה שביתת מלאכה באזמיר וכל בני העיר יצאו ללוותו. הלוייתו יצאה מבית הכנסת בית ישראל, ונספד שם על ידי הגאונים רבי בן ציון פסחיה בן חביב ורבי חיים אלבעלי ורבי נסים דאנן, והטמינוהו בבית החיים החדש באזמיר בחלקת הרבנים סמוך לידידיו הגאונים רבי אליהו אבולעפיה ורבי דוד הכהן ורבי אברהם פאלאג'י ורבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י.

נוסח המצבה

וזה הנוסח הרשום על מצבת קבר רבינו:

ברוך הגוזר

אשרך ארץ כי בקרבך קדוש איש אלקים נורא. רבא דעמיה בוצינא דנהורא. האיש משה גדול חד בדרא. משיירי כנסת הגדולה.

בישראל גדול שמו ותהי המשרה על שכמו. אהוב למעלה ונחמד לעמו לשם ולתהלה.

מר קשישא ראשון לכל דבר שבקדושה. כל הדבר הקשה יביאון אל משה עביד פריש"ה יסוד המעלה.

כברק חצו מומחה ופקיע. מיר אף מפקיע. צפונות מופיע. ארי עלה.

הלא זה כבוד בארצנו. עטרת ראשנו אבי הרב הכולל דנהירין ליה שבילי כמוהר"ר משה בארקי זצוק"ל עטרת זהב גדולה.

ומשה עלה אל האלקים בראשון לפרישה יומים לפני הדבור נטילתה כנתינתה 4 סיון 5673 בסדר כן נפשי תער"ג אליך אלקים לפ"ק.

ואתה לך לקץ ותנוח ותעמוד לגורלך לקץ הימין.

התולדות מתוך ספר "מוכרת משה, מוכרת הגיטין", תשס"ג, עמודים כא–כג, מאת הרה"ג יעקב בצלאל חרר שליט"א

רבי משה ביטראן

מתואר: "החכם הנעלה". בבית העלמין באורטה קוי שרדה מצבתו. נפטר בכ"ג ניסן התקצ"ג [1833].

רבי משה בן חביב

רבי משה כיהן כראב"ד בעיר איסטנבול, תורכיה. בשנת תשט"ו [1955] לערך. שלח מכתב תהילה לגאון רבי עובדיה יוסף שליט"א על ספרו שאלות ותשובות "יביע אומר" חלק ב', ושם מצאתי זכרו.

מצויים ממנו הגהות וחידו"ת על ספרים שונים שהיו מצויים בספרייתו.

רבי משה בן חביב

'גט פשוט'

נולד בשנת תי"ד [1654] בסלוניקי לאביו רבי שלמה בן חביב זלה"ה מגזע רבי יעקב בן חביב והנמוקי יוסף זלה"ה, בצעירותו ישב בקושטא והיה ראש הישיבה שיסד רבי משה בן יעיש.

בשנת תכ"ט בהיותו בן חמש עשרה שנה עלה לא"י והתיישב בירושלים, למד בישיבת רבו המובהק רבי יעקב חגיז זלה"ה בעל הלכות קטנות, שבחר בו כחתן לבתו, ובזו"ש נשא את בתו של רבי יהונתן גלאנטי זלה"ה.

בין ת"ל – ת"מ נסע בשליחות חכמי ירושלים לארצות הגולה, בשנת תמ"ט נבחר לראשון לציון בירושלים וכיהן במשרתו זו שבע שנים עד שנת תנ"ו.

רבי משה נלב"ע בן מ"ב שנה בשנת תנ"ו [1696].

חיבר ספר "גט פשוט" על הלכות גיטין שנכתב על ידו בשנת תל"ז, ויצא לאור בקושטא בשנת תע"ט ע"י נכדו רבי יעקב כולי זלה"ה המגיה והמסדר של המשנה למלך, בהסכמתו כותב רבי חיים

הכהן רפפורט זצ"ל מאוסטראה: ... "אדם הגדול בענקים, משה ספרא רבא דישראל, המלמד לאדם דעת משפטים ישרים ותורות פעולת צדיק, איש האלקים המאור הגדול הרב המופלא ריש מתיבתא דירושלים...".

גם חיבר ספר "עזרת נשים" בענין תקנת עגונות ונדפס בקושטא בשנה תצ"א. כן חיבר ספר "שמות בארץ" חידושים על מסכתות וכולל בתוכו שלשה ספרים "יום תרועה" על מסכת ראש השנה, "תוספות יום הכפורים" על מסכת יומא, "כפות תמרים" על מסכת סוכה, ונדפס בשנת תפ"ז בקושטא. כמו"כ חיבר ספר "עץ הדעת" על דיני ספק ספיקא, "פני משה" על ירושלמי זרעים. גם חיבר ספר דרשות על התורה והמועדים, וראה אור לראשונה מכתב יד בשנת תשנ"ט בעיה"ק ירושלים, ונקרא דרשות מהר"ם חביב.

הרב החיד"א מעיד שכתב הרבה תשובות בהלכה אולם עיקר ספר תשובותיו טבע בים, אמנם במשך הזמן נמצאו קבצים גדולים מתשובותיו שחלק מהם נדפסו בספר "קול גדול", ונזכרו מתשובותיו בספרי חכמי דורו.

בשו"ת "גנת ורדים" לרבי אברהם הלוי זלה"ה נדפס בחלק יורה דעה כלל ב' סימן א' תשובת הרב המחבר בענין נזירות שמשון ושם בסימן ב' נדפסה תשובתו של רבינו מהר"ם בן חביב זלה"ה בענין זה ושוב חזר והשיב לו רבי אברהם הלוי זלה"ה ונדפסה שם סימן ג' אולם לא נדפס שם מה שהשיב לו רבינו בשניה.

קובץ בית אהרן וישראל, שנה ה, גליון ד

רבי משה בן שבת הלוי

נראה שהיה מחכמי קושטא. שמו נזכר בשו"ת 'בעי חיי' חושן משפט חלק א' – רכה, רכו. ובאבן העזר – יט.

רבי משה בנבנשת 'פני משה'

היה מחכמי וגאוני קושטא. בדברי שבח ותהילה הוא מתואר בהקדמת המגיה לספרו שו"ת "פני משה" חלק ג' בזו הלשון:

"...הרב הגדול אבי התעודה, תנא דאורייתא משה ספרא רבה דישראל הרב המופלא שבסנהדרין מהר"ר משה בנבנשת או פני משה..." וגם הגאון הדיין המצויין רבי אברהם רוזאניס זלה"ה כותב בהקדמה שם בזה הלשון: "והביטו ואחרי משה אשר נג"ה אלקים מלמעלה החרם הכא תירגמו נהוריתא. כי זה משה האיש מרגיש הארץ התנין הגדול צלל במים אדירים... להאיר על הארץ באור שבעת הימים... מי לנו גדול ממשה ספרא רבא דישראל אשר בצאתו מרחם קדשוהו שמים לשמורו ולעשות אזנים לתורה עד כי גדל והלך... לתת לכל שואל תורת כל אחד ואחד...".

רבי משה נולד בקושטא בשנת שס"ח [1608] לאביו רבי נסים ולאמו שהיתה בתו יחידתו של רבי אליהו בן חיים, רבה של קושטא ומחבר שו"ת ודרשות ראנ"ח. כיהן כרב בקושטא והיה מגדולי המשיבים בשעתו. היה חברו של הגאון רבי חיים בנבנשתי זלה"ה בעל ה"כנסת הגדולה" ואחיו רבי יהושע בעל "שדה יהושע". רבי יהושע התכתב איתו, ראה בשו"ת "שער יהושע" סימן מ"ה שכתב בזו הלשון: "לרבינו משה בנבנשת נר"ו מה ידעתי ולא תדע גבר עמיתי ושארי עיני ולבי דמחדדן ליה שמעתתיה אליבא דהלכתא, שכלך הגבוה זך בלי שמרים..." הגאון הגדול רבי מרדכי הלוי בספרו שו"ת "דרכי נועם" חושן משפט סימן נ"ה כותב על רבי משה בזו הלשון: "אחד המיוחד שבאחרונים הרב הגדול כמוה"ר משה בנבנשתי ז"ל".

רבי משה היה מגדולי דורו בקושטא. מימי נעוריו למד תורה בישיבת הגאון רבי שמואל וילייסיד זצוק"ל. לימים כשהתפרסם שמו עמד בראש ישיבת 'גברת' משנת ש"ץ [1630] ועד שנת ת"ך [1660] בשריפת שכונת היהודים בקושטא. היה פוסק מובהק, וכתב תשובות ופסקים, והחווה דעתו בעיונים רבים בהלכה ובנושאים מגוונים, והיה משיב לכל שואל בענוה: 'הנלע"ד עבד לפני כל יודעי דת ודין', ראה: 'פני משה' חלק ב' סימן ל'. הוא נשאל מעיירות וארצות רבים בסביבתו ומחוצה לה, כמו: מאנדרינופול, ברושה, גליפולי, בודון, שאלוניקי, בולגרדו, דמשק וירושלים, את רוב פסקיו כתב עד שנת תכ"ט לערך. בשנת ת"ז [1647] במגיפה בקושטא נמלט רבי משה לכפרים בסביבות עיר הבירה, והיה נע ונד. בשנת ת"כ [1660] היתה

שריפה גדולה באיסטנבול בה עלתה באש ישיבת 'גברת' שבה הרביץ תורה בתלמידים, ובחתימת ספרו "פני משה" ח"ב הוא כותב בצער, בזו הלשון: "על כל שיטותי אשר טפחתי ורביתי ויגעתי מימי חרפתי בישיבה של מעלה רמה ונשגבה ק"ק גברת יע"א עד יום שרוף ה' בחדש החמישי [אב] הת"ך ליצירה העיר רבתי בדעות שרתי במדינות קושטנדינא העדינה, כי אחרי השריפה טובעו בים מים שאין להם סוף...".

דרכו של רבי משה בהוראה היתה להקל בהלכה, ובפרט בעיניני עגונות לבלתי תשארנה עגונות כל ימי חייהן, היה מוצא להן היתר הלכתי למצבם העגום, ונראה כי הוא ישב בהרכבי בתי דין שונים.

רבי משה היה מוערץ אהוב ונכבד בעיני אנשי דורו, ודבריו היו נשמעים עפ"י רוב, והיה מפשר ומגשר בעניינים שונים בדורו.

בשנת ת"ל [1670] היה בעיר ברושא מעט זמן ולאחר מכן שוב לקושטא, ונמנה למסדר גיטין עד לפטירתו.

שלשה כרכים מתשובותיו בשם "פני משה" נדפסו, שנים מהם בחייו והשלישי לאחר פטירתו, כמו כן חיבר ספר "ריב לשונות" ולא הגיע לידינו. נפטר בשנת תל"ז [1677].

מדברי רבי משה בנבנשת בהקדמה לספרו שו"ת "פני משה": ומתוכם נלמד קצת על אישיותו ודמותו המופלאה של רבי משה. "חסדי ה' אזכיר בעל כל אשר גמלני. ששם חלקי בתורתו הקיפני בהלכות אף כי בן הייתי לאבי רך ויחיד ואנכי תרגלתי מהתענג ומרוך הן בעודנו חי ואף כי אחרי מותו דאזל גברא דמסתפינא מיניה הוא אדוני אבי זלה"ה נאסף אל עמיו בשנת השפ"א ליצירה עזדנו באבו, ובעת ההיא אני נשארתי נער קטן לפני הפרק תוך י"ב שנה ודרכו של תינוק לברוח מבית הספר לולי אלהי אבותי היה בעזרי זכות אבותי הזקנים עומדים מזה אחד ומזה אחד שתי משפחות מתעלות משפחת אב ואם. והמעטירה מרת אמי הכ"מ בת היתה להרב המופלא אבי התעודה צדיק יסוד עולם כמהר"ר אליהו ן' חיים [מח"ס שו"ת הראנ"ח] זצ"ל אורייתא דיליה וצדקתו עומדת אגוני מגנא הביאני אל בית הספר. מצורף לזה השתדלות המעטירה מרתי אמי תנצב"ה בגופה וממונה הרבה עשתה והועילה. גם מכח אבוה דאבא קאתינא האיש משה בנבנשת השר והישר החכם השלם נודע בשערים מסר נפשו על ישראל די בכל אתר ואתר ויהי להם למושיע כל ימי היותו על האדמה עם שרים ושופטי ארץ הישובים ראשונה במלכות. לא זו אף זו דמוקיר ורחים רבנן ואיהו גופיה צורבא מרבנן הוה היא שעמדה לי כי מיום היותי לאיש לא פניתי אל רהבים למען הרבות בזהב ובכסף לאסור איס"ר להאכיל ולהניח כי אם להסתפק בהכרחי מה שאני עושה לתוך פי ובתורתו אהגה, טוב לי קב ותפלו' על התורה כי הוא חיינו מקביים ופריושות. וסעיפי השיבוני טובה עצתך קום קרא יום ליום משנה וגמרא וגופי הלכות ולילה ללילה העירה שחר בעיון סוגיאות חמורות ופנית בבקר והלכת לאהליך בישיבה רמה ונשגבה ק"ק גברת שם יתנו ראשי סנהדראות בעלי תריסין זקנים כפי כחם ובחורים כפי כחם מאריות גברו קולעים אל השערה הלבתא למשיחא עד אשר דק. כי שם תרגלתי מיום עמדי על הפרק היא שנת השפ"ב ליצירה עד יום שרוף ה' העיר העדינה ארץ עוץ קושטנדינה רבתי בחדש החמישי יום ו"י בו שנת הת"ך ליצירה לא פסקה ישיבה ממני במקום הדוא נפשי בתוך לבאים אריותא דאורייתא. והיה ביום הששי מדי שבת בשבתו הייתי כותב על הספר בדיו כל מה שחדשתי בששת ימי המעשה... ובבואי בקרב שנים כבן כ"ד או כ"ה שנים להורות נתתי אל לבי והיה כי תקראנה מאורעות דברי ריבות שבין אדם לחבירו שאולין ודורשין יקוב הדין הכל בכתב וריב אלמנה ומשפט הבנות וכפעם בפעם ריב לה' לאסור איסר ולהתיר המותר וכל נדרי ואסרי הייתי כותב על הספר בדיו את משפטן לפני ה' כאשר הורוני מן השמים".

רבי משה ברודו

מרבני קושטא במאה הי"ז. אחיו הוא רבי אברהם ברודו. תשובה ממנו הובאה בספר "פני משה" לגאון רבי משה בנבנשת חלק ב' סימן ק"ח. רבי משה זכה לאריכות שנים. ישב בבית הדין עם הגאונים רבי משה בנבנשת ורבי ברוך ר' חיים זלה"ה.

רבי משה גאגין

רבי משה גאגין, היה מורה צדק ומגיד שיעור בקושטא. הוא עלה לארץ והתיישב בירושלים, והיה שליח ציבור ודרשן. נפטר ביום ב' דר"ה בשנת תקס"ח [בתולדות חכמי ארץ ישראל של יעקב גליס כתוב בטעות תקמ"ח]. רבי משה היה חתן של רבי דוד מאג'אר בעל "חסדי דוד". במצבתו הוא מתואר: "החכם הכולל הרב החסיד נעים זמירות בני ישראל ומגיד מישרים בבתי כנסיות ובבתי מדרשות".

בנו של רבי משה גאגין, היה רבי חיים אברהם שנולד בקושטא בשנת תקמ"ז. וחיבר את הספרים "סביב האהל" "חיים מירושלים" ועוד.

רבי משה די בוטון

רבי משה בן הרב הכולל רבי אברהם די בוטון: יליד שאלוניקי. היגר לאזמיר במחצית השנייה של המאה הי"ז.

רבי משה די שיגורה

מחכמי ורבני איזמיר. הוא חתום בקונטרס "יצב גבולות" עם חכמי איזמיר בשנת תרס"ד וראה בספר 'מזכרת משה' [בארקי] סימן יז. בספר 'אשר לאברהם' דף נג, ע"א כותב הג"ר אברהם פונטרימולי בזה הלשון: 'ושמעתי מידיד נפשי כריע כאח לי מעלת החכם השלם מגזע היחס והמעלה כמה"ר משה די שיגורה נר"ו טבחא ומוהלא שפי...'.

רבי משה די שיגוביה 'דובב שפתי ישנים'

רבי משה די–שיגוביה, מחכמי ורבני אדריאנופול, מחברם של ספרים רבים אך רובם אבדו. כנראה היה תלמיד–חבר לרבי אהרן מטראני זצ"ל, דודו ורבו של המבי"ט, שהיה מרבץ תורה באדריאנופול. רבי משה די–שיגוביה היה מסייעו בדרושיו שהיה נושא בקהלו בכל שבת [יוסף בחירי, עמוד קד]. מאגרתו לרבי יהושע שונצין שנדפסת בכאן, נווכח שתקופה מסויימת הוא דר בקושטא בביתו של הגביר רבי שבתי וירי'אוטי.

פסקים רבים שכתב נשתמרו בקבצים שונים של רבני יהדות תורכיה, ברובם הם נשלחו על ידו לעיונם של רבני שאלוניקי וברוסה, לקבלת הסכמתם לדעתו. כך נמצא בקובץ [מקבציאל גליון כ"ד בהוצאת מכון "אהבת שלום" תשנ"ז] כמה תשובות שלו בנושאים שונים, וכן בקובץ זרע אנשים שבגנזי בית הספרים מס' 2001 40, ובקובץ בית הספרים מס' 223 שתיאר ש. אסף במנחה לדוד [עמוד רכא ואילך], ובעוד קובצים אחדים.

בנו רבי יוסף די–שיגוביה זצ"ל, היה תלמידם של האר"י ז"ל, של רבי אלישע גאליקו זצ"ל ורבי משה אלשיך זצ"ל, ומחשובי הרבנים בצפת. בשו"ת הרשד"ם, חושן משפט רעז, כתב לו בכבוד.

נכדו של רבי משה די–שיגוביה, היה הגאון רבי שלמה אלגאזי זצ"ל המפורסם, ובספרו "דובב שפתי ישנים" [דף א, א] הוא מספר על סבו, רבי משה די–שיגוביה זצ"ל, שבסוף ימיו הלך לשאלוניקי להדפיס את ספר תשובותיו עם שטות על כמה מסכתות, ובתוך עשרה ימים נתבקש בישיבה של מעלה.

בקובץ מקבציאל [גליון כד, תשנ"ז] יש תשובות רבות מרבי משה די–שיגוביה, וברובם הוא משיג דן ומפלפל בדבריהם ופסקי דינם של חכמי ורבני הזמן, כמו: מרן ה"בית–יוסף", רבי אברהם ירושלמי, רבי שמואל סבע, רבי יהושע שונצין, רבי יוסף ן' לב [מהריב"ל], רבי יוסף טאיטאצאק, ועוד.

קובץ חידושי תורה, "מקבציאל", גליון כד, אדר א' תשנ"ז

רבי משה הכהן נהר 'כסא דברכתא'

מחכמי ורבני תירייא ואיזמיר. היה חתנו של הגאון רבי אברהם פאלאג'י. הגאון רבי יוסף פאלאג'י מתארו [בספרו יוסף את אחיו עמוד קצ"ז הנדמ"ח] בזה הלשון: "הרב המובהק, מאיר בברק, ח"ק לישראל ונזב"י".

אביו הוא הרה"ג דניאל נהר זצ"ל בעל ספר "יד הנהר" איזמיר תרמ"ד. רבי משה היה מרבץ תורה ומור דיינא בעיר תירייא, וגם

היה סופר סת"ם שקדן מופלא בתורה, ותלמיד חכם גדול מחכמי ורבני איזמיר. חיבר ספר "כסא דברכתא" – בדיני שיעור הכוס, הוא היה נכדו של הגאון העצום רבי חיים פאלאג'י שמזכירו בזה הלשון: "שמעתי מפי נכדי הרב ועצום ספרא רבה ויקירא כמהר"ר משה הכהן נהר נר"ו בעל ספר "כסא דברכתא". [נפש כל חי מערכת מ' אות ס']. במקום אחר החביר"ף מכנהו 'ידי"ן החה"ש נכדי הפוסק ה"י'. [ראה: 'פתח הדביר' ח"א או"ח סימן קצ, דף ריד, ע"ב בכסא דחיי]. רבי משה היה גר בכפר "בורון אבאד" הקרוב לאיזמיר, והיה פונה בשאלות בהלכה לזקנו החבי"ף [רוח חיים חלק א' או"ח סימן תרפ"א אות א', דף קח]. רבי חיים הזכירו כמה פעמים בספריו, ראה "חיים לראש" בסוף הספר דף ק"י ע"א. מועד לכל חי סימן ל"א אות פ"א דף רס"ו ע"ב ועוד. רבי משה עלה לארץ ישראל עם אשתו וקבעו משכנם בטבריה ובשנת תר"י [1850] עזב והתיישב בצפת.

רבי משה היה גם שליח ציבור בדחילו ורחימו, ותפילתו היתה זכה כהוגן בשפה ברורה ונעימה קדושה. רבי משה נתבש"ם ביום ה' כ"ב תמוז בשנת התרנ"ד ליצירה. ע"ג ארונו ספד לו כהלכה שאר בשרו הגאון רבי יוסף פאלאג'י והדרוש נדפס בספרו "יוסף את אחיו" מערכת ד' עמוד קצ"א–ר"ך הנדמ"ח.

ספרו – "כסא דברכתא" [בתוך: קרית ספר] מהדורת אזמיר תרכ"ג–תרמ"א שלפנינו, ח"א [דף א' ע"א – י"ז ע"ב]: "קרית ספר" מאת רבינו מנחם בן שלמה המאירי – בדיני ספר תורה. דף יח–סב [עם שער חלקי]: קונטרס "כסא דברכתא" – שו"ת ובירורי הלכה במילי דשיעורין וספק ברכות – ט"ז סימנים [=בתוכם ג' תשובות: ס', יא, יב, מאת המחבר. ס' ט"ו, תשובת רבי חיים פאלאג'י]. ח"ב: דף ק' ע"ב – קח ע"א: איגרת הרב משה זכות "תשובת שאלה לרבני קרקאקא... סדר נכון להסופר הבא בסוד ה' לכתוב ס"ת" – בדבר תיקוני כתיבת סת"ם וקדושתן על פי סוד. מקביל לספרו של רבי משה זכות "קול הרמ"ז", בשינויים מסויימים. על המחבר ראה דב הכהן, מעמדם החברותי של תלמידי חכמים באיזמיר במאות י"ח–י"ט, עבודת גמר, ירושלים תשס"ב, עמוד 87.

בספר "מזכרת משה" בארקי בסימן ה' יש התכתבות של רבי משה בארקי עם רבי משה הכהן נהר ושם מתארו: "מר דיינא דנחית לעומקא דדינא, מפיו דעת ותבונה כתר תורה וכתר כהונה, למשה היה למנה, מעלת הרב הכולל אין גומרין עליו את ההלל נר"ו יאיר וזרח עד ביאת הגואל...".

חמיו הגאון רבי אברהם פאלאג'י מזכירו ומציינו בספריו הרבים פעמים רבות. בתואר: 'וחתני החכם השלם והכולל נ"י כמה"ר משה הכהן נהר נר"ו דקדק' [ראה ספר "ויקרא אברהם" סדר ויקרא פרשה א].

הגאון רבי חיים בנימין פונטרימולי מציינו בספרו 'פתח הדביר' חלק א', או"ח סימן קלב, דף קנט, ע"ב, ומכנהו: 'רחימא דנפשאי האור כי טוב החכם השלם והכולל נז"י כמוה"ר משה הכהן נהר נר"ו כה הראני...'. ומציינו ג"כ בפתח הדביר ח"א [כסא דחיי] או"ח סימן ק"צ, דף קצ"ב, ע"א וזה לשונו: 'טבא חדא פלפלא חריפא שקוד ללמוד תורה כהן שדעתו יפה...'. ושם הגאון ה"פתח הדביר" נו"נ עימו בדיני שיעור הכוס, וכל המו"מ ביניהם בדרכי אהבה וחיבה יתירה, כדרכה של תורה, וכותב לו הפה"ד: 'אהבת עולם אהבתיך...'.

רבי משה הכהן 'כהונת עולם'

חתום בין רבני קושטא על הסכמות בשנת תצ"ג [1732/33] ובתמוז תצ"ה [1735]. מחבר שו"ת "כהונת עולם". היה חתנו של רבי יהודה שמואל פרימו. תחילה חי באדריאנופולי, ונטה אחר השבתאות, אך לאחר מכן התנער ממנה לחלוטין. בתס"ד [1704] נשרפו רוב כתביו בשריפה שפרצה באדריאנופולי, והוא עבר לאחר מכן להתגורר בקושטא ופעל בה עד פטירתו. בקושטא העמיד ישיבה וכיהן בדיינות. עמד בראש בית דין בעיר בו' אדר א' תצ"ד [1734] וכן בתאריך נוסף לא ידוע. כיהן כדיין איסור והיתר גם בשוכבו על ערש דווי. בשנת תצ"ה [1735] חתם על תשובתו האחרונה. שרידי תשובותיו וההלכות שכתב נדפסו בשו"ת כהונת עולם בקושטא בשנת ת"ק [1740]. לספר הקדימו הקדמות רבי אברהם רוזאניס ותלמיד המחבר רבי אהרן אלידי ובסופו הובאו דברים מאת רבי שלמה שפמי. התכתב בהלכה עם חכמי דורו וביניהם עם רבי מרדכי מנחם מאדריאנופולי. רבות מתשובותיו דנות בדיני אישות. גדולי דורו הסכימו על פסקיו ובכללם רבי יהודה

רוזאניס, רבי שמואל הלוי ורבי אפרים נבון. רבי חיים אביגדור מציין שבהיותו יתום בעיר מולדתו קושטא נתמך בידי רבי משה הכהן במשך שבע שנים בביתו, וכן מזכירו בפסקיו. בנו, רבי אליעזר הכהן נמנה עם ממוני איסור והיתר.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 79

רבי משה הלוי

נולד בברוסה בשנת תק"ע [1810] ונפטר בקושטא י"ז תמוז תר"ע [1910]. היה חכם באשי לכל קהילות האמפריה הטורקית. הגאון רבי אברהם פאלאג'י כותב עליו: 'אחד המיוחד הרב הכולל משה אמת ותורתו...'. 'וב"ד רבה מקורות מלך רב קושטא יע"א... האיש משה גדול מוכתר בכתר מלכות סגן לויה נר"ו...'. (ראה מזכרת גיטין סימן כ"ג לרבי משה בארקי). כיהן כראב"ד בקושטא בין השנים תרל"א–תרע"ב [1871–1912]. פעל רבות בהנהגת הציבור ותועלת הכלל. הוא נחשב לאחרוני רבני קושטא. לאחר פטירתו כיהן כחכם באשי אחריו רבי חיים נחום אפנדי. הסכמותיו מצויות על ספרי חכמי זמנו. ראה: הסכמה על ספר 'ימי שלמה' [קמחי] בתקופת כהונתו מינה רבנים לתפקידים שונים. היה חתנו של הגאון רבי חיים נשיא זצ"ל. כמו כן מצויות ממנו חתימות והסכמות לפסקי דין שונים. עמד במשא ומתן של הלכה עם הגאון בעל ה"שדי חמד", ראה בספר 'מכתב לחוקיהו' חידושי מסכת ביצה נ, ד שמביע לו ידידות ואהבה: 'והקשה ידיד נפשי רב אחאי החכם השלם והכולל ענותן כהלל כמוהר"מ הלוי...'. וע"ע בדף נג, ד שמותארו: 'וידי"ן רב אחאי כבוליה גופאי מעלת החכם השלם הדיין המצויין כמוה"ר משה הלוי נר"ו...'. ובחידושי מסכת מגילה ק, ב ג"כ מזכירו.

רבי משה הלוי היה חכם הרזים, איש האשכולות שנהירים לו ארבעת חלקי השו"ע וגם החלק החמישי לו נצרך כל רב ופוסק, ומכל רחבי הארץ היו חכמי דורו מריצים אליו את ספקותיהם ורבי משה אינו משיב ריקם אף איגרת. רבי משה נשא כמה אותות כבוד מאת השולטן עבד אל חמיד השני, לרגל משרותיו הציבוריים המגוונים שהיו לתועלת הכלל.

רבי משה הלוי

מחכמי ורבני גאליפולי. מוזכר בשו"ת מהרי"ט חלק ב', חושן משפט סימנים פב, שכב. הוא ישב על כס הרבנות בגאליפולי.

רבי משה הלוי נזיר

הרב חיד"א כותב על רבי משה הלוי שהיה חתנו של הגאון רבי אברהם בן חנניה זצ"ל: "הוא הנזיר הקדוש מגדולי תרומ' בעה"ק חברון ת"ו חתנו של הרב הגדול מהר"א ן' חנניה... ובאשר שמענו כן ראינו עוצם קדושתו מטהרת יד הקדש הסייגים וסדר קדושה שהיה מקבל בכל שנה ולתקופת שנה מוסיף והולך, (שה"ג, בערכו). כוונתו של הרב חיד"א לקבלות של גדרי קדושת וחסידות שהיה רבי משה הלוי נוהג לקבל עליו, והיה רושם אותם לעצמו לזכרון. רשימה אחת מובאת בספרו של בנו של ר"מ הלוי, שו"ת מטה יוסף ח"ב או"ח סימן כ', בסוף התשובה:

אלה הדברים אעשם ולא אעזבם כל ימי חי בס"ד. שלא לשוח שיחת חולין כלל ועיקר אלא להשיב מפני השלום. שלא לפנות מחשבתי מאחריו יתברך לחשוב בשום דבר אחר אלא לעבודתו. שלא להתגאות בלבי כלל וכאשר יתגאה עלי לבי אחשוב מיד במיעוט ערכי בתורה ובמצות ונפשי כעפר תהיה לאהבתו יתברך. שלא לדבר אלא בקול נמוך ויהיו דברי מעטים אפילו בדברי תורה, ואחשוב שמלא כל הארץ כבודו ואני עומד עבד לפני אדוניו יתברך. וממנו ית' אשאלה עזר וסיוע גדול למען רחמיו יתברך כי רבים המה לכל הבא ליטהר ועל חסדיו נשענתי וסייעני לא בצדקתי ולא ביושר לבבי כי ידעתיו הוא יגמר על ידי למען רחמיו ויאמר די לצרותי ויזכני לעבדו באמת.

רבי משה הלוי נזיר נולד בקושטא ובבחרותו התישב בירושלים ולמד שם תורה מתוך הדחק ואחר כך עבר לחברון. הוא חיבר כמה ספרים ומכללם "ידי משה" על חשן משפט, ולא נדפסו. תשובותיו של רבי משה הלוי נקבצו יחד עם תשובות חותנו הרא"ח בספר "מים חיים", שכנראה אבד. מקצת מתשובותיו הובאו בשו"ת מטה יוסף לבנו. בשנים תכ"ח–תל"א נשלח לחו"ל בשליחות קהלת חברון.

בנו רבי יוסף הלוי נזיר נולד בירושלים ולמד שם תורה בחברת הרב בעל פרי חדש. אחר כך עבר עם אביו לחברון ולבסוף נתקבל לאב"ד במצרים [קהיר]. הוא נפטר ביום ח' במרחשון תע"ד. חתנו רבי ישועה שבאבו דידיע זין [בעל שו"ת פרח שושן], הדפיס את תשובותיו של חותנו בשם "מטה יוסף", שני חלקים, קושטא תע"ז–תפ"ו. בספר נכללו גם תשובות מאת אביו רבי משה הלוי ומאת זקינו רא"ח. רבי יוסף הלוי נשא ונתן עם רבי אברהם הלוי אב"ד מצרים בעל שו"ת גינת ורדים, והובאו דבריו בספר גינת ורדים [עיין בספר טוב מצרים דף יט].

מתוך מבוא לשו"ת "בית אברהם", עמודים 24–23

רבי משה ונטורה

נולד באיזמיר בשנת תרנ"ג [1893]. את השכלתו התורנית קיבל בישיבות ובבית מדרש לרבנים בקושטא, שם הוסמך לרבנות. בשנת תרח"ץ [1938] מונה לרב ראשי באלכסנדריה שבמצרים שם פעל כרב הקהילה וראב"ד שבה, כמחנך רוחני לתורה ולירא שמים. בשנת תשי"ט עלה לארץ ישראל. ושימש מורה ומרצה במוסדות חינוך, והיה כוחו גדול בחינוך. הוא פעל כל חייו ללא לאות להנחיל בעם חינוך יהודי. כך עשה בהיותו בתפוצות ובשבתו בארץ. פירסם ספרים רבים בנושאי חינוך יהודי ובמחשבת ישראל. על חייו ופעליו, ספריו ויצירותיו ראה: 'חכמי יהודי מצרים', ירושלים התשנ"ח, מאת: גיורא פוזיילוב. נפטר י"א אב תשל"ח [1978] ונטמן בירושלים.

רבי משה זרחיה ב"ר שניאור גוטה

'זרח יעקב'

יליד קושטא. יצק תורה מהגאונים רבי יחיאל באסאן ורבי יוסף ב"ר משה מיטראני.

עלה מקושטא לארץ ישראל. שהה זמן מה בירושלם ואחר כך עבר לחברון, אך לא מצא בה מנוחה וירד למצרים סמוך לשנת ת'. שם למד בישיבתו של רבי אברהם סכנדרי. בין תלמידיו נמנו גם רבי יהודה שאראף, רבו של רבי חזקיה די סילוה בעל "פרי חדש".

היה מגדולי חכמי התורה בדורו. רבי דוד קונפורטי ששהה במחיצתו במצרים בשנת ת"ה, כותב עליו: 'רב מובהק ופסקן גדול חסיד ועניו מאד ובקי בחכמת הקבלה'. רבו מהרי"ט כותב עליו: "טובינא דחכימא הטובים שבבני עליה, מפליא עצה, מגדול תושיה, בחירי יצאה נפשי החכם הנעלה... [ח"ב יו"ד נ"א].

חיבר "זרח יעקב" על הטור, פירוש על הרמב"ם, פירוש על רש"י על התורה פסקים, תשובות ודרושים. כמה תשובות שלו נכנסו לספרי בני דורו [שו"ת רבי יחיאל באסאן, "פני משה", "גינת ורדים", "זרע אנשים" ועוד]. דרשה אחת שלו הובאה בספר "משנת חכמים" לרבי משה חגיז. כמה תשובות שלו נמצאות בכתב ידו באוקספורד. רבי חיים מיכל ב"אור החיים" מספר כי [היו] בידו כרך גדול שי"ח דפים מכתב ידו ובו משא ומתן עם גדולי דורו. בספריה הלאומית מצוי כתב יד שו"ת שלו [2001–8] כן ישנם צלומים של שו"ת [לונדון 9155/5 ס' 6594], דרושים ובאורים [קמברידג' 537/1 ס' 16827] קובץ שו"ת [סינסינטי 161/1 ס' 17142], שו"ת מרבני א"י והוא בתוכם [ירושלם מוסיוף 181 ס' 22992].

החיד"א כותב עליו "ושמענו מזקני עיה"ק ירושלם ת"ו, שהרב מוהר"ז הנ"ל הוא קבור שם. ושוב ראיתי בכתבי בנו הרב נתן, שהרב אביו נפטר שנת הת"ח [1648] בארץ מצרים. והעלו עצמותיו לעיה"ק שנת הת"י. וחיבר פירוש על הרמב"ם ועל פירוש רש"י בחומש, וראיתי קובץ תשובותיו בכ"י, ועל קצת מסכיתים הרב יחיאל באסאן והרב מהרי"ט".

אנציקלופדיה לתולדות חכמי א"י, עמוד רצט

רבי משה חודארה

מחכמי איזמיר. מתלמידיו של שר התורה הגאון רבי חיים פאלאג'י שמזכירו בספריו: 'בהיותו לומד לפני תלמיד ותיק החכם השלם והכולל כמוה"ר משה חודארה...' ראה: "עיני כל חי", דף ע"ח ע"א, לשבועות כ"ב ע"א, שם, דף ק"ס ע"ג, לחולין דף צ"ח ע"ב; "מי החסד", חלק ב', דף ב"ן. ובספרו "נפש חיים" מערכת השין הוא כותב: 'תלמידי החכם השלם והכולל ונז"י כמוה"ר משה... רבי משה

היה רבו המובהק של הגאון העצום דרופתקי דאורייתא רבי ישעיה יוסף פונטרימולי זצ"ל, בעל ספר 'פנים במשפט' ורבי משה לימדו 'עיון'.

רבי משה חיים מצליח 'אם הבנים'

רב ושו"ב בעיר מגנסיה הסמוכה לאיזמיר. היה מתלמידיו של הג"ר יצחק אלבעלי בע"ס פרי העץ. בסוף ימיו עלה לירושלים ונפטר בה בשנת תרנ"ג [1893]. חיבר את הספר "אם הבנים" דרושים [איזמיר חלק א' תרל"ג], וחלק ב' איזמיר תרמ"ב בהסכמת רבני אזמיר רבי יהושע שלמה ארדיטי, ורבי אברהם פאלאג'י.

למד תורה מתוך הדחק לילה ויום לא פסיק גירסא מפומיה. בנו הוא רבי בן ציון אברהם מצליח שהוציא מכספו את ספרו של אביו.

על מצבתו כתבו: "תאניה ואניה, ינהו קריות עם מאגנסיא על אבדן ריש מתא וריש מחסיא, ה"ה הרב הישיש שו"ב מ' משה מצליח ויעל משה אל האלקים, ח"י אב ומג"ן, בגן אלקים נפשו תתעדן" נספד בספר 'שמש ומגן' דף שצ"א.

ספרו "אם הבנים" כולל דרשות על סדר הפרשיות, וחידושים על ספר משנה תורה להרמב"ם, ובו שני חלקים. שמו מוזכר בספרי חכמי ורבני דורו. ראה 'בן אברהם' דרוש י"ב עמוד קב ועוד.

רבי משה חננאל

החכם השלם, הדיין המצויין עצו"ר כמוהר"ר משה ב' חננאל זצ"ל. כיהן כדיין בקושטא בשנת תרמ"א [1881]. בשנת תרל"ב [1872] הוא חתום בין רבני עירו על המלצה לרבי אברהם גירון שרצה לעלות לירושלים. בשנת תרל"ט היה אב"ד איסור והיתר בקושטא. מצויות ממנו תשובות בהלכה. ראה: מלאכת שלמה קמחי יו"ד ה' חוש"מ ב' ונראה שעמד בראש ישיבה בקושטא. בשו"ת 'קריית ארבע' סימן י', דף קע"ח ע"ב רבי יצחק עקריש זצוק"ל, הוא כותב בזה הלשון: 'אחלי יכונו קדמה לפני מע' שני צנטרות הזהב אחי ומרחמי הראשון אדם אדוני משה ממגד"ל חננאל הוא הראש שבישיבתינו נר"ו...'. הוא נזכר גם שם בדף קנ, ע"ב.

רבי משה יעקב רבינו ן' גבאי

מחכמי איזמיר. היה תלמידו של הג"ר חיים פאלאג'י. הוא מתואר: "הרב ועצום השקדן בתורה". נפטר שנת תר"ב [1842] באיזמיר.

הגאון רבי אברהם פאלאג'י, בספרו "אברהם את ידו" דרוש א' להספד על רבי משה יעקב, כתב: רבנן דפקיע שמייהו ויצא הא' וימת שם משה יעקב איש תם יושב אהלים בבית מדרשנו לא זזה ידו מתוך ידינו הא כמה שני שם ישבנו על התורה ועח"ע שקוד על לימודו ומה מתוק מדבש שלם בכל מידות טובות שמנו חכמים וזן הראנו מקצת שבחו בספר נוה צדק להרב סבא יקירא ר' סעדיא ז"ל אשר הדפיס על ידו בקורא להגיה אשר שם משה מאורייתא דיליה וזן בעוון סבל יסורין קשים ומרים עד שנזדכך גופו ויצאה נשמתו בטהרה.

רבי משה יפה

היה מחכמי ורבני איזמיר. נפטר ג' אב בשנת תקכ"ג [1763].

רבי משה יצחקי

היה רב בקושטא. נתן הסכמה בשנת תקי"ב [1752] לספר "חיי עולם" לגאון רבי רפאל משה בולה זלה"ה.

רבי משה יקותיאל

ממונה איסור והיתר בט"ז טבת תקע"ז [1817]. בקושטא נזכר כפוסק בדיני אישות וכן מצוטטים דבריו בהלכות חמץ. [משנת ר' אליעזר ח"ב חר"מ מה–מו]. שרד פסק ממנו המובא ע"י רבי יצחק הלוי הכותב עליו "פסק מאחד קדוש מדבר ה"ה מע' החכם השלם הדה"מ כמהר"ר משה יקותיאל זלה"ה" [ראה: 'רב דגן' חלק א', חושן משפט ו'].

פנקס בית הדין באלאט, עמוד 98

רבי משה מורגונאטו

הרב המובהק הצדיק החסיד כמוהר"ר משה מורגונאטו זצוק"ל היה אב"ד נודע בקושטא. בתמוז תקמ"ב [יולי–אוגוסט 1782] ור"ח תמוז תקנ"ב [21 ביוני 1792] שימש בממונה איסור והיתר. אישר הסכמות של ממוני איסור והיתר בשבט תק"ף [ינואר–פברואר 1820], וכן היה אב"ד איסור והיתר בשנת תקפ"ד [1823/4]. לאחר מכן כיהן כאב בית דינה רבה. הסכים על פסק רבי שמואל חיים. היה חבר בבית דינו של רבי אליה פאלומבו בתאריך שאינו נמסר. כן מצויה ידיעה על היותו בהגיע לשם שמועת פטירתו, בסיון תקפ"ה [מאי–יוני 1825]. הלה מכנהו "הרב הכולל". כן הוספד בכ"ח אייר באזמיר בהגיע לשם הידיעה על פטירתו [זכור לטוב סימן קעג, דף 31 ב].

ראה בספר "מראה הגדול" דרוש כ"א להספד, דף עא, ע"א מהגאון רבי רפאל אשכנזי זצוק"ל: '...היה רב טוב לבית ישראל בעיר רבתי קושטא יע"א, וגם הוא היה אשכול הכופר איש שהכל בו, מקרא משנה תלמוד תוספתות והגדות, ואף גם זאת היה זקן ונשוא פנים צדיק וחסיד כמו שכבר נודע בשערים כבוד תהלתו...'.

רבי משה מלמד

רבי משה היה ר"מ ור"מ באזמיר במאה הי"ט, שמו נזכר בשו"ת 'ירך יעקב' או"ח בהקדמת המחבר הג"ר יעקב ארגואיטי זצ"ל.

רבי משה משולם הלוי

מחכמי קושטא. מגדולי דורו דיין מצויין, חסיד ועניו. מתואר: 'החכם השלם סיני ועוקר הרים'. היה בנו של רבי אליעזר. היה מקהל האשכנזים בקושטא. בשנת השס"ב [1602] מונה עם רבנים אחרים לממונה על החזקות בעיר. בא במשא ומתן של הלבה עם חכמי הדור, ותשובותיו נדפסו בחיבוריהם. הוא נזכר בספר 'דת ודין' סימן י' דף ח, ע"ב בזה הלשון: 'מצאנו ראינו לתלתא רבנן סמוכי מרבני עירנו [קושטא] המה הגדולים אחרוני זמנינו, ה"ה מהר"ר משה משולם הלוי, ומהר"ר יחיאל באסן, ומהר"ר שלמה קארו...'. הוא ג"כ הסכים וחתם בתשובה שו"ת 'שער יהושע' חושן משפט כרך א', סימן כא, עמוד פ. הגאון מרן החיד"א ב"שם הגדולים" בערכו אות קנט ציין שיש לרבי משה תשובה בספר "זרע אנשים" כתב יד. היה חבירו של הגאון רבי אליהו ן' חיים, הראנ"ח. ראה: שו"ת רבי יחיאל באסן סימנים ל"ג, לד, לו, מב, כו. ובשו"ת מהרימ"ט חלק א' סימן סא. פעמים רבות הוא היה בחילוקי דעות עם הגאון מהרימ"ט, ובב"ז חלקו בכבוד. עליו ראה: "שם הגדולים, בערכו; קורא הדורות", דף מח; רוזאניס, חלק ג, עמוד 36.

רבי משה ן' אדרת

'ברך משה'

מחכמי ורבני איזמיר. דיין מצויין, חסיד ועניו מתואר: "צדיק חד מן קמיא, לוחם מלחמתה של תורה הרב הגדול מעוז ומגדול אריה דבי עילאי... אמיץ לבו בגבורים ידיו רב לו מבצר עוז ומגדול... [התארים מתוך הסכמת הגר"א פאלאג'י לספרו דברי משה]. רבי משה ן' אדרת היה חברו של הרב המובהק רבינו יצחק אלבעלי הראשון זצוק"ל. נפטר בי"א מנחם אב בשנת תק"ח.

החיד"א מזכירו בזה הלשון: אריה שאג סיני ועוקר הרים אסקלוסטיקא דאורייתא כמהר"ר משה ן' אדרת זלה"ה [שיורי ברכה, יו"ד סימן של"א - ב'].

ועוד כתב עליו החיד"א ב"שם הגדולים" בערכו: הרב החסיד מהר"ר משה ן' אדרת – חיבר על כל הש"ס זולת סדר קדשים וחבור על הרמב"ם ועל הרא"ש ועל הטורים וס' שו"ת ועל המקרא וחבור על כל המשניות כולם. ודרך הרב פר"ח לקח להתוכח עם גדולים וקטנים בכח סוגיות ופלפול. וסך הכל י"ב ספרים. היה בקי בנגעים ואהלות ועירובין וכיוצא כמ"ש הרב עצמו בתשובתו הובאה בעין משפט י"ד סימן י' ע"ש. גם אני שמעתי שהיה זכרון גדול ובקי מאוד וקולו כנהר וכמעיין המתגבר להפליא. ונח נפשיה בעיר איזמיר חל"ש זלה"ה... ויש שאמרו שנפטר הרב הנזכר ביום השישי אחר חצות ונעשה נס בקבורתו. עכ"ל החיד"א. וגם כתב עליו הגר"ח פאלאג'י בספרו "כל החיים" כללי הפוסקים, מערכת מ' אות ע"א בזה הלשון: "הרב הגדול גור בארץ הזאת בעל ספר "ברך משה" בן אדרת ז"ל נח נפשיה יום אחד עשר לחדש מנחם שנת שב"ר. והיה

כתוב על מצבת קבורתו ברמז מה ששמענו מפי זקנים דנקדה לו חמה בעבורו".

כמו כן חיבר ספר 'דברי משה', חידושים על לשונות הטור ובית יוסף, נדפס באיזמיר תרנ"ב. שמו של רבי משה נזכר רבות בספרי הפוסקים; ראה: "פדה את אברהם" [פאלאג'י] שמציינו פעמים רבות. ובספרי אביו הגדול הגר"ח פאלאג'י. הוא ג"כ שקיל וטרי עם הגאון רבי עזרא מלכי רבה של רודיס ובניהם ניסוב ויכוח גדול בדבר הלכה בענין הקשור לתרומות ומעשרות. ראה: שו"ת עין משפט יו"ד סימנים ז–יא וכל המשא ומתן בניהם הוא בחדות הפלפול וריתחא דאורייתא, וממנו נביר מקצת עמלו ורוב התמדתו ועסקו בתורה של רבי משה ן' אדרת זיע"א.

רבי משה ן' דנון

רבי משה היה מגדולי חכמי איזמיר בשנת ת"צ [1730].

אוצר הרבנים, עמוד 303

רבי משה ן' יעיש

מחכמי קושטא. הוא חתום על עדות בשו"ת מהר"י באסן סימן פב ביחד עם רבי שלום ענבי, והחתימה משנת השע"ט ליצירה.

רבי משה ן' עזרא

ראשון לציון במשפחת ן' עזרא הנודעת בטורקיה. הוא מתואר: "החכם השלם סיני ועוקר הרים כמוהר"ר משה ן' עזרא [לשון בנו רבי שלמה, בספר ראש יוסף לר"י אישקאפה, או"ח, איזמיר תי"ח, דף קי"א ע"א]. הוא נפטר לפני שנת תי"ח [1658].

רבי משה ן' שנג'י

מחכמי קושטא. ומחשובי הרבנים ושימש דיין בבית הדין שם.

מרן החיד"א בספרו "שם הגדולים" מערכת מ' [קפח] ציין לתשובתו בספר "זרע אנשים" כתב יד. בשו"ת מהר"י באסן סימן קכו ערך והחווה דעתו בענין הלכתי. ומצאתי שהוא חתום בין רבני קושטא מי"ז באלול ת"ד על הסכמה [המלצה] לסיוע למחבר להדפיס את ספרו, ועל ההסכמה חתמו ששה עשר מחכמי קושטא הנודעים. ההסכמה נדפסה בספר 'יוסף בחירי' עמוד שפט – שצ, למאיר בניהו.

רבי משה סאנסולו

היה כנראה מחכמי תירייא. בספר "יד הנהר" דרוש ד' להספד, מאת רבי דניאל נהר זלה"ה, כתב: "קול נהי נשמע מפה קדוש בשנת התקפ"ח [1828] ...על סילוקו של צדיק ... ה"ה השלם מר דודינו אביר הרועים כמוהר"ר משה סאנסולו זיע"א... מת בקצרות שנים...".

רבי משה עבאש

נולד בקושטא. התיישב בתירייה בשנת שפ"ה [1625] בערך. היה חתן של רבי אליהו הלוי בעל ספר 'לוית חן' מקושטא. רבי דוד קונפרטי כותב עליו: "חכם גדול ורופא מובהק, והיה לו פרס מאת המלך" [קורא הדורות דף מ, ע"א]. חיבר תוכחות ופיוטים רבים והיה בין משוררי תורכיה, ועדיין שיריו לא ראו אור. גם התכתב עם רבי שלמה הכהן, מהרש"ך חלק ג' סימן מ"ר.

רבי משה עובדיה

כיהן כרב בעיר יוזיל חיסאר הסמוכה לאיזמיר בערך בשנת הש"נ [1590].

רבי משה עוזיאל

רב גדול ומפורסם מחכמי ורבני קושטא בשנת תל"ג [1673].

רבי משה עונקנירה

נמנה על גדולי הרבנים בצפת וחתם עמהם בשנת רצ"ו [1536]. שנים מספר לאחר מיכן נקרא לעיר מגניסיה להרביץ שם תורה ושם

ישב שנים רבות. העתיק מושבו לקושטא ושם הדפיס בשנת של"ז את ספר השו"ת "איומה כנדגלות" של אחיו רבי יצחק, נזכר בספר "אבקת רוכל" סימן ר"ו וחתם שם עם רבני צפת בסימן קכ"ד.

ע"פ שם הגדולים

רבי משה ערוך

מחכמי מגניסיאה. הוא חתום בשו"ת 'בעי חיי' חושן משפט ח"א – רג. עם רבני מגניסיאה.

רבי משה עקיבא

היה ממונה איסור והיתר בקושטא באור לי"ד טבת תקע"ב [28 בדצמבר 1811]. באייר תקע"ו [מאי 1816] היה אב"ד זה [פנקס איסור והיתר, תעודות כו, נח, מא, עו וע"ז; משנת ר' אליעזר, ח"ב, או"ח א, דף ב, ע"א; שטרות ואיגרות אוסף דאנון, דף 23; עין המים, דרוש מא; מראה הגדול, ח"ב, דרוש כב להספד, דף עא, ע"א. במקור האחרון לא מצוינת השנה].

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 83 בהוצאת "אורות יהדות המגרב"

רבי משה פאלומבו

מחכמי איזמיר. בספר "בן אברהם" [קריספין] דרוש יז להספד עמוד קי, כותב עליו: "הישיש החכם השלם הן גביר כמה"ר משה פאלומבו ז"ל... ומביא גם כן חידוש אחד משמו. בשו"ת 'בגדי יום טוב' יו"ד סימן מ' מציינו, וכותב: 'ראיתי בחידושי אלופי ומיודעי הן גביר החכם השלם כמוה"ר משה פאלומבו ז"ל שכתב...'.

רבי משה פיג'ון

מחכמי איזמיר. שמו נזכר בספר 'גנזי חיים' [פאלאג'י] מערכת חית דף פא, ע"ב בזו הלשון: 'מעלת הרב ועצום כמה"ר משה פיג'ון נר"ו...'. והגר"ח פאלאג'י מינה אותו לפרקים בבית דינו במקומו ביחד עם הג"ר יאושע שלמה ארדיט והג"ר בכור יעקב יעבץ.

רבי משה פרדו

אחד יחיד ומיוחד מסוגו, שבמעשיו הנפלאים והעצומים, זכה להידמות במשהו לרבי חייא ובניו, שהיה צד צבאים ביערות, שוחטם בקדושה, ואת בשרם חילק לעניים, את עורם ניקה והכשיר לכתיבת ספרי תורה, נדד מעיר לעיר וחילק גוילי עור צבי שבהם כתובים פרשיות התורה, כדי ללמד תורה לעם ישראל, ובכך גרם שלא תשכח תורה מישראל, זכה רבי חייא לדרגות גבוהות ועצומות, שתפילותיו נשמעו בשמים וכמעט בגינו, החיו מתים לאלפים, רק בשל זיכוי הרבים שפעל כל ימיו.

האדם הנעלה, שבפשטותו וענוותנותו האצילה, הרים קרן התורה, בנה עשרות אלפי משפחות קדושות בעם ישראל, הציל מכליון רוחני נוראי רבבות מבנותישראל, הפכם לאמהות טהורות, הוא האיש רבי משה פארדו, זכר צדיק לברכה, לחיי העולם הבא, שיסד בעשר אצבעותיו, את פאר היצירה הפלאית הטהורה, בשם מוסדות "אור החיים" בני ברק, לפני כ–50 שנה.

רבי משה, נולד בטורקיה, להורים מסורתיים, בעלי אמונה טהורה, אך לא זכה להימנות בצעירותו בין חובשי בית המדרש, אולם ניחון, ממידות נעלות יחודיות, יראה פנימית טהורה, יושר מופלא, עמידה על האמת, נאמנות ללא גבול, ציות לגדולים ממנו וקבלת עצה והדרכה מכל אדם.

סיים את לימודיו היסודיים בהצטיינות והתגלה כבעל כשרון מסחרי נדיר בין חבריו הצעירים. באופן טבעי, פנה לעולם המסחר, קנייה ומכירה של טובין, לרוב אריגים ובדים, ועשה חיל בפעולותיו, בגיל צעיר יחסית. עלה ארצה, והשתלב בין הסוחרים והקמעונאים דוברי לאדינו. שעיקר מסחרם היה בתל אביב. בימים שלפני קום המדינה, כחלוף הזמן, פתח לעצמו בית מסחר לבדים, אריגים וכפתורים ומשהוכר בין הסוחרים כישר ונאמן, העומד על הבטחתו ומקיימה, מדקדק קלה כבחמורה בחשבונות, שלא יכשל חלילה בגזל והונאה, סמכו עליו גדולי הסוחרים בעין עצומה. היבואנים והסיטונאים, ואף בחרו בו, למרות גילו הצעיר לבורר מוסמך בכל סכסוכיהם המסחריים. בכל שמצאו אצלו אוזן קשבת, סבלנות וכושר שיפוטי מדהים ביושרו.

את בוררויותיו, ביצע ללא קבלת עמלה או שכר. משהחלו הסוחרים להטרידו שעות רבות בתלונותיהם ההדדיות, סגר עיסקו וקיבל עמלה נמוכה על שעות שירותיו לסוחרים, עד שהכל הבירוהו שאין נאמן וסמכותי ממנו. בדייקנות וחישובים אף מיזעריים, לטובת 2 הצדדים, ומסרו בידיו סודות מסחריים חובקי עולם, רבי משה, נצר לשונו ושמר מכל משמר על סודות חבריו באופן מופלא, גם זכרונו הפנומינלי הנדיר, סייע בידו להכיל במוחו מידע עצום ולשלוף בכל ענין את הפרטים הקשורים ישירות לנושא, מבלי לגלוש בכי הוא זה לשטח אחר.

ידידיו משכב הימים. רבי משה כהן זצ"ל, ויבדל לחיים ארוכים רבי רפאל הלל שליט"א, שהכירו עוד מטורקיה, עלו לארץ ישראל, נשאו נשים וזכו למשפחה עניפה, שמרו על גחלת היהדות בכל כוחם, נגד זרם ההפקרות שרווחה אז, והקריאות הרמות של המפלגות החילוניות, שאין חלילה לשמור על המצוות בארץ ישראל, אלא רק בחוץ לארץ במדינות הגויים, רבים אכן התפתו וזנחו מורשת אבות, הפקירו מורשת דורות והשתלבו בתנועות פורקות עול.

באותם ימים, פרצה מלחמת השחרור, הגליון הירדני, הרס ושרף את הרובע היהודי בירושלים, בזז וחמס את בתי התושבים, השמיד את בתי הכנסת, הישיבות ובתי המדרש, בתוכם הועלה באש הישיבה הגדולה מדרש פורת יוסף, שנוסדה על ידי הגאון רבי בן ציון חזן, תלמיד מובהק של הבן איש חי. הישיבה נחנכה כ–25 שנים לפני כן, וכללה בית מדרש ראשי, בית מדרש לבחורים, בית מדרש להכשרת רבנים, בית מדרש למקובלים, חדרי שיעורים וכיתות, ספריות נדירות ועצומות, אשר כל העולם הספרדי התורני, נבנה באמצעות הישיבה החשובה, שהכשירה דיינים ומורי הוראה, רבני ערים, שוחטים וסופרים, משרתי קודש, חזנים וקוראים בתורה, תוקעים, מוהלים, מקובלים ומלמדי תינוקות ועסקי ציבור, שיצאו לכהן פאר במאות קהילות ועשרות מדינות בעולם והנחילו מתורתם למאות אלפי יהודים, שמהם היו על סף התבוללות, חס ושלום.

חכמי הישיבה והמקובלים, חיברו חיבורים תורניים נפלאים, מהם היו המכוונים ומתוכם גם בעלי רוח הקודש, מכתם היתה כפולה, הן מצד החומרי, בהרס הבנין העצום שנמחה עד היסוד, והן מהצד הרוחני שכל הספריות, נשרפו, נשדדו, ונמחקו מן העולם. כולל כתבי יד נדירים בפרד"ס התורה, תלמידי הישיבה, חכמיה ורבניה, נשארו יתומים וללא משענת כקנה רצוץ. הממונה מטעם ועד ההנהלה, הגבאי רבי עזרא שרים זצ"ל, חיפש מבנה או משכן עבור מאות התלמידים והאברכים, שימשיכו את לימודם ולא מצא. מאחר ומנהלה הנמרץ והמייסד רבי בן ציון חזן, נלקח יחד עם קהל קדוש תושבי הרובע, לגלות בירדן, עקב היותו מוכתר העיר העתיקה, ועד ששוחררו כולם, הבלבול היה נוראי.

בירושלים החדשה, נבנתה 50 שנה קודם המלחמה, שכונה מפוארת עם רחובות רחבים מאוד, בשם שכונת רחובות הבוכרים, על ידי עשירי ונדיבי קהילה קדושה זו, שבנו בשכונתם כ–60 בתי כנסת ובתי מדרש מפוארים לרווחת התושבים. בתוכם בתי כנסת של הנדיב רבי שלמה מוסיוף, המשמשים עד היום הזה כ–10 שנים ברציפות, וכן בתי מדרש של הנדיב רבי שלמה צופיוף, שהיה טוחר עצום, תלמיד חכם משכמו ומעלה, ולא זכה לצאצאים, את כל הונו הקדיש למען הציבור, הדפיס על חשבונו לזיכוי הרבים בדפוס ליוורנו באיטליה את סדרת חוק לישראל, הראשון בעולם היהודי, מסודר ומנוקד בטעמים, כפי שהתקין רבינו החיד"א, וכן תהילים חדש, המנוקד ובטעמים, סידור השלם בית דוד ושלמה, סידור מנחה וערבית אביר יעקב, המנוקד והמשולב בשם ה', והפיצם חינם אין כסף, הוצאה שעלתה באותם ימים כולל הובאה מאיטליה לארץ ישראל, בחזר בניית 15 בניינים בני 6 דירות בכל בנין. בכספו בנה בנין, שהכיל 5 דירות בקומת קרקע + 6 חנויות שאותם מסר למגורים ומסחר ליתומים עניים וחסרי כל, את הקומה העליונה הקדיש ל–3 בתי כנסת גדולים למדי, וחילקם ל–3 עדות, לתורה, תפילה ועריכת שמחות (כנהוג בימים ההם).

רבי שלמה צופיוף, שמע על חורבן מדרש פורת יוסף, והסכים מיד שבתי המדרש עם הספריה הנדירה, שהכילה אלפי ספרי קודש, מהם היו עתיקים ונדירים, בתוכם עשרות כתבי יד של גאונים ופוסקים קדמונים, את הכל העמיד לרשות הנהלת הישיבה, היתה זו הצלה ניסית כפולה. רבי עזרא שרים, הקים ועד ציבורי של

גבירים, נדיבים ועסקנים, וצירף ביניהם את העסקן הטהור רבי משה פארדו, ועד הישיבה הטיל עליו לארגן נדיבים לשיקום הישיבה, מאזור תל אביב, רבי משה עמד בכבוד והזרים סכומי עתק בכל שבוע מידידיו, בכל בוררות שערך בין הסוחרים, סוכם ששני הצדדים ירימו מעשר לטובת הישיבה.

משראה רבי משה שזכה לסייעתא דשמיא גדולה, דרש מוועד הישיבה, שכל הכסף שיועבר באמצעותו לישיבה, יכנס לחשבון מיוחד עבור קרן הבנין, ואילו מיתר 6 החברים הנוספים, יוקדשו ההכנסות לקיום ואחזקה השוטפת. ונימק בקשתו, שלא ניתן להתמקם בבנין זה כי לא נוכל להתפתח לאורך הימים, באשר אפילו, אין ברז למים אלא בשאיבה מבור מי הגשמים באופן פרימטיוי, המשמש גם לדיירים ובעלי החנויות. מה גם שאין אפילו שירותים כראוי, אלא בור באדמה הסופגנית, וגם זה היחיד ממש המון עם, והסבל עצום.

משלא הסכימו עימו, נסע לבני ברק והתייעץ עם החזון איש, אשר שמע על כל הפרטים והצדיק את החלטו, רבי משה הודיע לועד על התפטרותו ופנה בשנית לחזון איש, מה עליו לעשות? החזון איש עודדו, שיש להקים בדחיפות מוסד ופנימיה לקליטת וחינוך בנות ספרדיות מהעליות החדשות, אשר עלו ארצה בהמוניהן מארצות המזרח אסיה ואפריקה, כי אחרת תהיה בכיה לדורות, ודחוף להצילן מציפורן החינוך החילוני.

מיד, נרתם רבי משה בכל מרצו למשימה הגורלית החדשה, יחד עם חביריו הוותיקים הקים את הארגז הנפלא של עם ישראל, מוסדות אור החיים בבני ברק, לעזרתו נרתמו רבנים חשובים ועסקנים נפלאים, שכוונתו מהחיבט החינוכי התורני, ומן ההיבט הגשמי ממוני, את הנושא הכלכלי ניהולי הפקידו בידיו הנאמנות, באשר ידעו את נסיונו ומסירותו שאינה יודעת שובעה וגבול, ונהגו לומר עליו, רבי משה עובד בדרך כלל 28 שעות ביממה.

מסכת חייו הנפלאה, שרק הגרגירים הפעוטים הוזכרו כאן, נרשמה בעט זהב באותיות נצח, בספר הנפלא 'ומשה היה רועה'. בו מתוודעים לכוחו וגדולתו של המהפכן התורני, שלא זכה לצאצאים, אולם רבבות תלמידותיו היו לו כבנותיו, להן דאג מעל לסבירות האנושית הטבעית של אב לבנותיו. במעשיו המשיך את השלשלת ממשה רבינו ע"ה, שמסר תורה לעם ישראל, וממשה עד משה לא קם כמשה. רבי משה פארדו, זכה להעמיד את בתי ישראל ומשפחותיו לרבבותיהם, שימשיכו לקיים את תורת משה רבינו.

רבי משה נפטר בי"ב באדר תשנ"ו ונטמן בהר המנוחות בירושלים ומכל קצוות הארץ נהרו 'בנותיו' להלויה וסביב מטתו התקבצו 'בניו' מישיבות 'אור התורה', 'בית שמעיה', 'תפארת משה' ו'אוצרות התורה' אלפי בני תורה אבלים, וספדו לו מרנן ורבנן על מסירות הנפש העצומה לכל דבר שבקדושה שהיתה נטועה ויקדה בליבו ימים ולילות.

רבי משה פרישקו

'ידיו של משה'

נקרא גם רבי חיים משה פרישקו. היה ממונה איסור והיתר בקושטא באדר ב' תקל"ז [פברואר–מרס 1777], תקס"א [1801] ותקס"ג [1803], וכיהן כאב"ד איסור והיתר בתמוז תק"ן [1790] חשוון ובכסלו תקנ"א [אוקטובר–נובמבר 1790]. באלול תקס"ג [אוגוסט 1803] ובאב תקס"ז [אוגוסט–ספטמבר 1807] אישר הסכמות של בית דין איסור והיתר. כיהן כאב"ד בעיר בכ' סיון תק"ן [2 ביוני 1790]. חתם שלישי בין רבני העיר בשנים תקס"א ותקס"ב [1801–1802] על הסכמה לשו"ת מהר"ם מינץ ו"הפרדס", ובשנת תקס"ז [1807] חתם ראשון בין רבני קושטא על הסכמה לספר הזוהר ולספר "תקוני הזוהר". רוזאניס סבור שלמד בישיבת רבי אליהו פאלומבו בבאלאט וכי נפטר בשנת תקס"ז [1807].

ספרו "ידיו של משה" הכולל חלק ניכר מתשובותיו נדפס בשנת תקע"ב [1812] אחר מותו, והקדימו לו הקדמות רבני קושטא רבי אברהם ענבי, רבי משה קצינו, רבי חיים קמחי ורבי שמואל חיים המתארים את המחבר כצדיק שהקדיש את כל חייו לתורה. נזכר מעשה שעשה לגבי תספורת בשמות אביו והשלושים שלמו בחול המועד. הניח שני בנים: רבי נסים חיים ויצחק. רבי נסים חיים

פרישקו כתב הקדמה לשו"ת אביו הנ"ל ונזכר כדיין בתמוז תקע"ג [יולי 1813]. כיהן כאחד מ"פקידי חברון" בקושטא.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 92; רוזאנים ו', עמוד 18, הקדמת ידיו של משה, יערי הדפוס העברי בקושטא ספרים 481, 482,484

רבי משה ציון

הגאון רבי חיים בנבנשת מכנהו: "החכם השלם כמהר"ר משה ציון נר"ו. יש ממנו שו"ת והתכתבות בספר "בעי חיי" אורח חיים ב' סימנים י"ט, כ', כ"ז, סג, ועוד. ובחושן משפט סימן צ"ג. הוא נמנה בין המסכימים חו"ר איזמיר לספר 'הליכות אלי' בשנת תכ"ג.

רבי משה קאסטרו

כיהן כרב בקהילה בקושקונג'וק והיה מנהיג בכתר הרבנות בחכמה ובתבונה רמה. זיכה את הרבים בלימוד התורה, והיה לומד קבלה בדרך קבע. מדי שבת בשבתו דרש לבני קהילתו, ורבים היו באים לשמוע מאימרותיו פה מפיק מרגליות המושכים את הלב, והיה דרשן מופלא. מעשה ממנו נזכר בספר 'אהבת חיים' לרבי חיים מנשה זצ"ל.

רבי משה קארמונה

הגאון רבי יהודה סיד בעל ספר "נר מצוה", בעת שסובב על פתחי נדיבים בקושטא, מספר בזכרונותיו על רבי משה קארמונה, ואלו דבריו: "זה האיש מרעיש הארץ, מרגיז ממלכות, מהעדא מלכין ומהקים מלכין ארבע מלכיות, איש חיל ראש השליטים, נודע בשערים, שר וגדול ליהודים, איש האלקים קדוש הוא כמוהר"ר משה קארמונה נ"ע, משה עלה אל האלקים... תחת כסא הכבוד אצל החיות, וה יתה מנוחתו כבוד בארץ עוז, עיר גדולה של חכמים... קושטנדינא... [ראה "נר מצוה" חלק א' שנת תק"ע בהקדמה].

רבי משה קורי

רבי משה מתואר: "החכם השלם הרופא המובהק". כיהן כדיין בעיר 'יוזיל חיסאר' שבראשה עמד רבי אברהם רולו זלה"ה, ועם רבי משה כיהן הדיין רבי אהרן הכהן זלה"ה.

רבי משה קפשאלי

נולד בקנדיאה בשנת ה'ק"פ [1420] לימים כיהן כראש הרבנים בקושטא בזמן שנכבשה על ידי התורכים בשנת ה"א רי"ג. אביו היה האלוף רבי אליהו קפשאלי זלה"ה [הראשון].

רבי משה היה חכם גדול ומופלג שיצא מחוץ לגבולות קנדיאה ושימש ברבנות בקושטא תחת השלטון הביזאנטי, ובשנת ה"א רי"ג [1453] עם הכיבוש התורכי נתמנה לרב–ראשי ['חכם באשי'] לכל יהודי הממלכה התורכית, ועמד במשרתו הרמה. יותר מיובל שנים. מהר"ם קפשאלי היה מן הרבנים המפורסמים בדורו. והוא מתואר: "איש האלהים".

חוקרים והוסטוריונים עסקו בתולדותיו ובקורות רבנותו, ובפרט בפרשת המחלוקת ההלכתית הגדולה שעברה בינו ובין מהר"י קולון ושנסתיימה בהתפייסות משני הצדדים. רבינו אליהו ב"ר אלקנה קפשאלי בספרו "נועם וחובלים עמודים 77–80, תרם ידיעות חשובות לקורותיה בכתביו.

נפטר בקושטא בשנת ה'רנ"ה [1495]. נודע בחסידותו ובפרישותו. למרות היותו עשיר גדול, ישב רוב ימיו בתענית וישן על הארץ. בצעירותו למד אצל אביו, שהיה מחשובי הרבנים בכרתים. אחר כך נסע ללמוד תורה בישיבות אשכנז ואיטליה. בשנת ה'ר"י [1450] כבר כיהן כרב בקושטא ו–3 שנים אחר כך מונה ל"חכם באשי" – רב ראשי ליהודי טורקיה. זכה לכבוד רב מהסולטן מוחמד ה–2. בענייני הציבור נהג בתקיפות בעת הצורך. בעקבות פעילות מכוונת של מחרחרי ריב, פרצה מחלוקת בינו ובין המהרי"ק [ר' יוסף קולון]. אולם לאחר שמהרי"ק הכיר בצדקתו של ר' משה, שלח אליו את בנו ר' פרץ לבקש את סליחתו. לאחר גיוש יהודי ספרד [ה'רנ"ב –

1492] הגיעו פליטים רבים לטורקיה. רבי משה אירגן את העזרה למנעם, סבב בין הקהילות ופעל למען הפליטים. הוא כתב תשובות רבות בהלכה, מהן נשתמרו רק מעט, חלקן נדפסו. את מקומו כ"חכם באשי" מילא תלמידו הרא"ם [רבי אליהו מזרחי].

רבי משה קצינו

רבי משה בכ"ר אליהו קצינו היה מרבני קושטא. היה אב בית דין בקושטא במאה התשע עשרה בשנת תקע"ג. הוא חתום בשנה זו על הקדמה לשו"ת 'ידיו של משה' [פאריסקו], וראה גם: רב דגן יו"ד, ג–ד: שמן המשחה, הלכות גיטין, קמב: מטה לחם, אבן העזר, מד.

מצוי פסק שכתב בעומדו בראש רבני קושטא בתמוז תק"ע [1810] בנוגע למחלוקת בענין גט ע"י שליח שהיתה בין רבני העיר לבין חכמי ורבני אדריאנופולי. היה ראש אבות בתי הדין בקושטא. בבית דינו ניתנו גיטין. לעיתים קרובות שיתף את הגאון רבי שמואל חיים בבית דין זה [ראה: 'שמן המשחה' הלכות אישות, פב, קמב]. בשנת תקנ"ח היה חבר בית הדין לגיטין.

רבי משה שלטון

'בני משה'

אבי אמו הרב הגדול רבי אליהו ן' חיים מהראנ"ח. נולד בקושטא בשנת שע"ה [1615]. לאביו רבי יעקב היה מגדולי רבני קושטא בשנת תמ"ז. חיבר ספר: שו"ת "בני משה". קושטא תע"ג. בשו"ת "בני משה" סימנים יד, וכ"ז נראה שלמד גם כן אצל הגאון רבי דוד אגוזי זלה"ה וישב מגיל צעיר כדיין בבית דינו ופעל למען היתר עגונות, היה בקשרי הלכה עם חכמי דורו הגאונים רבי שמואל רוזאניס ומהר"י קצבי ועוד. בשנת ת"ל [1670] לערך היה רבה של ארטה. נפטר בשנת תמ"ה [1685].

כבר בצעירותו היה בקי בהוראה, ושאלו אותו רבני קושטא שאלות בהלכה והיה משיב ומחווה דעתו. רבי דוד אגוזי כתב עליו: "אשרי עין ראתה קנקן חדש מלא ישן, דן את הדין וזכה את הזכאי מפי סופרים ומפי ספרים, לא הניח דבר קטן או גדול שלא גמר עליו..." [בני משה סימן יד].

ספרו "בני משה" כולל: שו"ת בעיניני חושן משפט ואבן העזר ס"ה סימנים, ובתוכו נכללו תשובות מחכמי דורו, רבי דוד אגוזי סימן יד, רבי משה בנבנשת סימן יד, רבי אליעזר ן' שנג'י סימנים כא, לא, סה, ורבי חיים בנבנשתי סימן נח. יש גם כן ליקוטים שפלפל בהם המחבר. הספר נדפס בקושטנדינא תע"ג.

רבי מתתיה ן' ריי

רבי מתתיה ן' ריי ביהן בסוף המאה ה–י"ח בתיירייה.

רבי מתתיהו ן' ארלויה

מגדולי חכמי ורבני קושטא בשנת ת' [1640]. והיה מזקני דורו. נשא ונתן בהלכה עם הגאון רבי משה בנבנשתי ["פני משה" חלק ב' סימן נ"ג], ותשובתו הובאה בספר "רב יוסף" [סימן י"ב].

רבי נחמיה מליריאה

מחכמי ורבני איזמיר. רבי חיים בנבנשת שלח אליו תשובה בחודש אב תל"ב. ראה 'בעי חיי' חושן משפט חלק ב', שאלוניקי תקנ"א, סימן פט, דף צא, ב.

רבי ניסים אמאטו

גאון חסידא קדישא, מרביץ תורה בקושטא. מרבני איזמיר. עלה לירושלם ונפטר בה ביום י"ב בחשון תקי"ד [1754] ומקום קבורתו על יד "יד אבשלום". על מצבתו כתבו: "איש שהכל בו חכמה ודעת ויראת ה'. חסידא קדישא, שקדן בתורה מרביץ תורה בתלמידים משכים ומעריב בבתי הכנסת ובתי המדרש...". רבי ידידיה טריקא אב"ד רודוס הספידו בעירו בשבת פרשת משפטים שנת תקי"ד, והדפיס ההספד בספרו "קידש ידיד". בהספד זה הוא כותב עליו:

"היה זקן בא באנשים, שרוב הקהל היו תלמידיו, ובעל מעשים טובים, מוכתר בכתר זקנה וחכמה וקורא את עצמו תלמיד לגבוה".

תולדות חכמי ירושלים; תנ"י; "מפתח ההספדים"

רבי ניסים זרחיה ב"ר אברהם אזולאי 'שלחן הטהור'

הרב המובהק הגאון המפורסם כמהר"ר נסים זרחיה אזולאי זלה"ה נולד בירושלם לפני שנת תק"מ [1780] לרבי אברהם בן החיד"א. הוא למד בצעירותו אצל הגאון רבי דוד פארדו בעל "חסדי דוד". [בקונטריס דרושים בכתב יד שלו, שבגזי מכון אהבת שלום בירושלים דף 15 ב', הוא כותב: 'ומורי הרב בספר ספרי רבי']. בשנת תקס"ג היה בליוורנו וקיבל מזקנו את ספרו "מורה חדש" והיא המהדורה החדשה של הספר "מורה באצבע". בשנת תקס"ד היה בירושלם ונמנה עם חבמיה. אחרי שנה זו עבר לטורקיה ונתקבל לאב"ד במאגנציא שליד איזמיר. בשנת תקע"א היה באיזמיר.

הגאון רבי חיים פאלאג'י, רבה של הקהלה באיזמיר, מביא שמועה בשם החיד"א ששמע: "קבלתי מפי מר אהובנו הרב חסידא קדישא כמוה"ר ניסים זרחיה אזולאי... שהיה לו קבלה מהרב מר זקנו הנז' כי כל תלמיד חכם שהוא גדול בתורה רודפים אחריו ורבים קמים עליו על לא חמס בכפיו..." ["נפש כל חי" מערכת ת, אות פ' דף נז ע"ב]. ורבי חיים מזכירו בספריו: שו"ת חיים ביד סימן ה' דף יח, א, ובספרו כף החיים סימן ג' אות לז, סימן ז' אות ח', סימן כג אות ה', סימן כה אות מ"ז, וסימן ל"ד אות טו"ב, ובספרו תוכחת חיים פרשת האזינו. ובספר "צוואה מחיים" דף כב, ב אות לט, שתחילת לימודו של הג"ר חיים פאלאג'י בכתבי רבינו האריז"ל היה מרבי ניסים זרחיה שממנו למד עם הרה"ק הפרד"ס וגיסו בעל 'הר המור'. בספר 'אות היא לעולם' חלק א', איזמיר תרט"ז, מערכת ב' אות מ"ז, דף סא, ג – סג, ד, נדפסה תשובה ארוכה שכתב לו הג"ר נסים זרחיה אזולאי בענין 'בונה חורבת חברו שלא ברשות חברו', עיין שם.

לאחר מכן התישב בצפת. הידיעה הראשונה עליו מעיר זו היא משנת תקע"א. בשנת תקצ"ב הסכים כחבר בית הדין בצפת על הספר הראשון שנדפס בצפת סידור "שפת אמת" כמנהג הספרדים, בשנת תקצ"ו הדפיס בצפת ספר "שולחן הטהור", הוא ספר פועל צדק להש"ך והוסיף עליו מאמרים קטנים מן הגמרא מהזוהר והלכה אחת מהרמב"ם וחילקו לכל ימי החודש. ספר זה זכה לעוד כמה מהדורות [לבוב תר"י קניגסברג תרט"ז לבוב תרי"ח צרנוביץ תרמ"ח וילנא תרס"ה]. בשנת תקצ"ה הסכים עם רבי אברהם אנהורי ורבי ישראל משקלוב על הספר "עפר יעקב" לרבי יעקב אייכהורן. רבי נסים היה מיודד במיוחד עם הגאון רבי ישראל משקלוב וחתם ביחד עם בית הדין של צפת בהסכמה על ספרו פאת השולחן, שנדפס בצפת בשנת תקצ"ו. וגם חתם על איגרות שליחות בשנים תקצ"ב – תקצ"ט. חיבר פירוש על תהלים בשם "אמות יהגה" [צפת תקצ"ב].

במכון נמצאים שו"ת שלו [לוס אנג'לס 5/2 4 ס' 32358].

רבי ניסים זרחיה נמנה על שבעת חכמי העיר החתומים על אגרת השליחות של המקובל רבי משה בן סמחון שנשלח בשנת תקצ"ה לאירופה המערבית, אחרי התנפלות הפלאחים על יהודי צפת. שנתיים לאחר מכן ניספה רבי ניסים זרחיה, ברעש הגדול שפרץ בצפת ביום כ"ד טבת תקצ"ז [1837] ונמצא תחת המפולת. כאשר חשפו אותו תחת עיי המפולת מצאוהו מעוטר בטלית ותפילין, וחצי גופו מעוך וכשהוציאו אותו יצאה נפשו, באמרו שהוא הגלגל האחרון של אסא מלך יהודה נבה הרגלים. עמו נקבר בין המפולת פירוש זקנו החיד"א על הזוהר.

הג"ר ישראל משקלוב, באיגרתו לאמשטרדם בה הוא מספר על האסון שפקד את צפת, כותב שבין ההרוגים היה "אח נפשי הב כמהר"ר נסים זרחיה אזולאי זצ"ל [אגרת הגר"י משקלוב לאמשטרדם לרבי צבי הירש לעהרן, נדפסה באותה שנה באמשטרדם, [וכן נדפסה בס' אגרות ארץ ישראל עמ' 361, וכן במבוא לספר "פאת השלחן", מהדורת תשכ"ח, עמ' 11]. הגר"י משקלוב מזכיר אותו גם באגרת שכתב על הרעש לבעל "חתם סופר" [אגרות סופרים, חלק ב', סי' ס"ב, עמ' 57: "ומכולל ספרדי' הי"ו נהרגו רובם וכל הרבנים החכמים הצדיקים הטובים רב ניסים אזולאי ורב אברהם נהורי ורב יוסף צרפת..."]. רבי אברהם ברוך פיפרנו, בספרו קול עוגב [ליוורנו תר"ו], סי' פ"א, [דף עו, א' – עז, ב], כתב קינה על הרוגי הרעש בצפת, ובתוכם הזכיר במיוחד את רבי נסים זרחיה [ראה שם

דף עו, ב' – עז, א, אחד הבתים בקינה הוא: "שק תחגור חכמה בשבר רוח, אפס הדר אישים כליל תפארת, חסיד ותם גוע ואור זרוח, עמו אהה נקבר ביום מגרעת, ספר אבי מדע ורב הטוהר, מי זה יפרש סוד ויזהיר זוהר". ושם בהערה למילים "אפס הדר אישים", הוא כותב: "הוא היה הרב המופלא כמהר"ר אברהם אנהורי זלה"ה אב"ד ור"מ בעה"ק צפת כי הן בעת נשאר בין ערימות העפר ונלב"ע, תנצב"ה". ובהערה שניה שם, על המילים "חסיד ותם", הוא כותב: "היה הרב המובהק כמהר"ר נסים זרחיה אזולאי זלה"ה, בן בנו של הרב מופת הדור חיד"א זצוק"ל, אשר גם הוא "ל נשאר בין אבני גלי הבתים אשר נפלו בעה"ק הנז', ועמו נקבר ספר פירוש הזוהר אשר חיבר הרב להדפיסו...". [וכנראה שיתכן שמדובר על ספר "אור החמה" לזקן זקנו]. רבי יצחק פרחי בספרו [בשפת לאדינו] "אמרי בינה" [בילוגראדו תקצ"ז], סוף פרק י"א, [דף פט, ב], קונן על הרוגי הרעש ובתוכם רבני העיר, ומזכיר ביניהם את הרב של צפת רבי אברהם אנהורי, ואת רבי נסים זרחיה אזולאי, בהערצה גדולה [אחרי שמדבר על רבי אברהם אנהורי הוא כותב: "אי איל סיגונדו די איל רב הנז' אירדה [והשני להרב הנז' היה] הרב החסיד זרע קדש שלשלת יוחסין עניו בהלל כמה"ר נסים זרחייא אזולאי ז"ל נייטו די [נבד של] גאון הדור הרב חיד"א זצוק"ל, קדש קדשים, אי ב"יסטה די סו קארה קומו מלאך [ומראה פניו כמו מלאך]...". רבי שלמה חכים, מאיזמיר, בספרו "בסא שלמה", [שאלוניקי תר"ז], דרוש ו', בתוך דרשת שבת תשובה תיאר את האסון הנורא שפקד את הגליל, ובתוכם הזכיר את רבי נסים זרחיה [ראה שם, דף יג, ג: "דרוש שדרשתי בשבת תשובה שנת תקצ"ח ולהספד פטירת הרבנים המובהקים כמה"ר אברהם נהורי וכמוה"ר נסים זרחייא אזולאי זלה"ה שנפטרו בהפיכת עיה"ק צפת וטבריה ברעש ויתר חסידי עליון.. אל השמועה כי באה ונשמע וימס לבבינו, כי ארץ רעשה בעה"ק גליל העליון צפ"ת הנח"ל תובב"א ונחרבה העיר... [דף יג, ד]... הוא הקדוש הרב כמוהר"א נהורי ז"ל דנפיש נהוריה... ואתו עמו זר"ח רב בנן של קדושים מעל' הרב החסיד כמוה"ר נסים זרחיה אזולאי זלה"ה כי העם אשר בשער הכירוהו וייטב בעיניהם ונתפרסם לכל עוצם חסידותו וקדושתו כי רבה היא, ומלבשתו ענוה ויראה אוחז מעשה אבותיו הק' ז"ל הרב המפורסם מופת דורנו כמה"ר חיד"א זלה"ה ויתר רבני משפחתו זיע"א. ו מה גם שזכה להיות רועה צאן קדשים בארץ ובח"ל לרעות ביעקב עמו ובישראל נחלתו...] גם בהקדמת "אור החמה" ויקרא, [דפוס שאלוניקי תר"ב], קונן רבי רפאל פנחס די שיגורה [הרב הפרד"ס] על פטירתו [בתוך ההקדמה הוא כותב עליו: "וזאת התורה אשתבח באחמתא... [כי] [בי] בר חבו דרופתק' דאוריית' זרע רב שושילתא דבי נשיאה, הוא הקדוש מר מאהבה ומיראה, עמיתנו בתורה, זקן שקנה חכמה מפוארה, מר דיינא, מלא רוח חכמה ותבונה, את הנז"ר ואת העדו"ת. ומתנהג בחסידות, מעלת הרב הכולל רבין חסידא, מגנית הארי רדה ריכא ובר ריכא, מזרע המלוכה כמוהר"ר נסים זרחיא אזולאי זלה"ה... והן בעודנו צדיק באמונתו... קל מן שמיא נפל קראו רבו וילן שם כי בא השמש לשכב במשכבו, הצדיק אבד ביום צרה וחשיכה על צפ"ת הנח"ל בתוך ההפכה...".

אשכול; יהב"י; מפתח ההספדים; ספר החיד"א; תולדות חכמי ירושלים

רבי ניסים יוסף לאחאנא

דיין ומורה צדק בעיר תירייא שבתורכיה, וגם היה מנהל ומשגיח בהתלמוד תורה המפואר שנוסד על ידי רבי חיים ירמיה דאני ז"ל בשנת תקצ"ח [1838].

אהלי שם, עמוד 536

רבי ניסים משה רבי

'הר המור'

הרב ועצום רבין חסידא כמהר"ר ניסים משה רבי זצוק"ל. כתב הגאון רבי חיים פאלאג'י [חלקים בחיים דרוש ד'] בזה הלשון: "האיש משה גדול הרב מר גיסי בעל "הר המר" זלה"ה דתורתו מכרזת עליו דרב גובריה ורב חיליה לאורייתא קב ונקי...".

רבי ניסים משה ב"ר יצחק נמנה על חכמי איזמיר במאה הי"ח. הוא היה גיסו של רבי חיים פאלאג'י, ואף למד אתו בחברותא, על לימודים אלו כותב רבי חיים פאלאג'י: "נהירנא כד הוינא בבית מדרשו של רבי... שם ישבנו אני והוא תדיר ולא פסיק סידרא... מאז הבוקר ועד מעלי שמשא כאיש אחד חברים לילות כימים".

כל ימיו היה רבי ניסים משה מכבד מנשק ומקלס תלמידי חכמים בפני בעלי בתים ועשירי עם.

היה תלמידו של הגה"ק רבי חננאל האביף זצוק"ל בעל ספר 'מגדל חננאל'. עסק בתורת הסוד עם הפרד"ס והחבי"ף.

חיבר ספר "הר המור" כולל חידושים ופלפולים על הלכות שבספר משנה תורה להרמב"ם, דרשות והספדים. החידושים אינם על כל פרק והלכה, אלא על נושא אחד מכל אחד מספרי הי"ד, מלבד בהלכות נזקי ממון, שם הרבה המחבר לבאר ולחדש.

לספר ניתנה הסכמת הגאון הרב חיים פאלאג'י זצוק"ל.

ספר "הר המור" הודפס בשאלוניקי בשנת תקצ"ה [1835]. 104 – דף [פורמט גדול].

בהסכמת רבינו הגאון חסידא קדישא רבי חיים פאלאג'י זצ"ל לספר של גיסו "הר המר" [שאלוניקי תקצ"ה] הוא כותב: "נהירנא כד הוינא בבית מדרשו של רבי, שם ישבנו אני והוא [רבי משה רבי] תדיר תדיר ולא פסיק סידרא... מאז הבוקר עד מעלי שמשא כאיש אחד חברים לילות כימים". וראה גם דבריו בספרו "לב חיים", חלק א', או"ח, סימן מ"ב, דף נ"ח ע"ד; קטלוג ועדנער, עמוד 625, 646; פרומקין–רבלין, שם, חלק רביעי [מילואים לחלק ג'], עמוד 65; "קהלת משה", חלק א', עמוד 382, מספר 3230; "המעלות לשלמה", אות ה', סימן כ"ה.

רבי חיים פאלאג'י אשר התעסק בספר זה להוציאו לאור, יחד עם בנו רבי אברהם, הוסיף מחידושיו הרבים בדברים הנוגעים לנידון, כפי שכותב בהקדמתו לספר: "...חשתי ולא התמהמהתי להעמידה על תילה, חיים מדבר אשר נשאתי את ידי, במעט שעברתי מילי דבדי, פלפלת כל שהוא למישקל ולמטרי, מחובר לטהור באתרא דמריה, ה' ראה את יגיע כפי בגופי ובממוני, אחד מאלף אשר הוצאתי אני". דבר זה מוזכר גם כן בהסכמת רבי שלמה בכ"ר שמואל חכים ז"ל ר"מ אזמיר: "ומשום דאכתי אין הקומץ משביע, לשליש ולרביע, נטפל לעושה מצוה, גדול המעשה הוא הודה הוא זיוה, חיים שנים נקיט בידיה תרתי, התורה והמצוה עשית לאקמותיה, הכסף יענה ידו נטויה, האי גיסא דנה'ר'א דזיו כבר בתיה, דנפיש נהוריה אחד מבני עליה, גבר חכם בעז שדעתו רחבה, דליילין ליה בקבא רבה, מעלת הרב ועצום ח"ק כמוהר"ר חיים פאלאג'י נר"ו רב חביבא, בזרועו יקבץ נדרים ונדבות מאת אצילי בני ישראל לקח את הכסף בפנים צהובות, ציבחר מכא וציבחר מכא, והעלה בידו דהבא פריכא, לגומרה של תורה בסדר המערכה, מרבה חיים חכמה ותושיה, אצל תורת משה אתייא מבינייא, אייתי מתניתא, מהני מילי מעלייתא, אורייתא דיליה הלבתא גברוותא, שקרא ושנה את פני משה, ומכתבן מליהו כל חד באפי נפשיה, הן עתה יביא בפריו צוותא לחבריה, בני בהני שייבי עמיה שרא, הפעם ילוה". כאמור, לאורך כל הספר אנו מוצאים את חידושי רבי חיים פאלאג'י. חידושים אלו מצויינים בצורת יד בצדם, ומתחילים בלשון "חיים מדבר". נציין כאן את מקום חידושיו בדפי הספר: דף ה' ע"א, דף ו' ע"ג, דף י"ב ע"א, דף י"ד ע"ג, דף כ' ע"ג [בתחילתו הוא כותב: "חיים מדבר, עם שאין אני ן' חורין לעמוד בענין זה מכמה טרדות מקורות הזמן ויסורין רבו מהרבה, וגם כי אני טרוד בלימוד התלמידים הי"ו, ובהדפסת ספרי הקטן נשמת כל חי דבעי העמדה והערכה, מכל מקום דחקתי את עצמי משום עשה דכבוד אב אבינו מלכנו הגאון מרן זקני הרב ז"ל [בעל חקרי לב– בתשובה זו הוא מיישב את דברי סבו], אמרתי לדבר בזה שנים ושלשה גרגירים...". נזכר בספר החפץ חיים סימן ע"ח אות כ"ו, ואות כ"ח], דף כ"ג ע"א [מבנו רבי אברהם, בתחילתו כותב רבינו: "חיים מדבר, בהיות כי דברי רב אחאי מר גיסי המחבר באו בקצרה, על כן נכנס בן אחותו אצלו הרי זה בני נאמן אברהם רחימא נטע נעמן להקריב אליו מה שכתב בפרט זה, והילך לשונו דברים כהויתן". ונזכר בספר לחיים בירושלם ברכות פרק ח' הלכה ב' [דף ז' ע"ב – מהדורתינן], דף כ"ח ע"ד, דף ל"א ע"ג [בתחילתו הוא כותב: "חיים מדבר, בהיות שהלכות נזקי ממון קריתי ושניתי בישיבתו של שם מר ניהו רבה המחבר המגן"ן [ה'רב מ'ר ג'יסי נ'זחו] עדן, על כן אמרתי מצוה להביא מן ההדיוט ממה שחנני אלהים בהלכות אלו במקומות שדיבר בהם רב אחאי המג"ן דוקא ותו לא מידי". נזכר בספר חיים ומלך הלכות נזקי ממון פרק א' הלכה א–ב], דף ל"ג ע"ב, דף ל"ז ע"ג, דף ל"ט ע"ד, דף מ"א ע"ב, דף מ"ג ע"א, דף מ"ט ע"ד [צויין שם: "שאלה זו נשאלה קמיה דמר רב אחאי גאון אור החיים נר"ו בספרו הטהור סמיכה לחיים חלק חושן משפט סימן י"ג יע"ש"]. בדרושים שבסוף הספר, דרוש ז' דף ל"ד ע"ב, הוא הספד מרבינו על הרב המחבר, [נזכר בספר חלקם בחיים [דף רמ"א – הנדמ"ח תשנ"ט], ובספר לחיים בירושלם עירובין פרק ז' הלכה ו' [דף נ"ג ע"א מהדורתינן], ובספר ראה חיים חלק א' סדר ויצא [דף קל"ט ע"ב ד"ה ושארן], ובחלק ב' סדר בהר בחקותי [דף קי"ח ע"א קטע ראשון – הנדמ"ח תש"ס], ובספר רוח חיים חלק חושן משפט סימן ע"ר אות ב].

רבי נסים משה רבי נפטר בעירה "יוזיל חיסאר" [הקרובה לאיזמיר] בשנת התקפ"ח [1828]. רבינו החבי"ף הספידו בהפליגו בשבחו ובמעשיו הטובים, ודבריו נדפסו בסוף ספר "הר המר" להרב הנ"ל [ראה גם בספר "תוכחת חיים", חלק ג', סדר קדושים, דף כ"ה, שם מזכיר רבינו ממעלותיו]. וראה דברי החבי"ף "חלקם בחיים", דרוש כ' להספד, דף מ"ח ע"א. רבי אברהם פאלאג'י בספר "צואה מחיים, לאביו, דף כ"ב, אות ל"ח, כותב: "והתנדב [היינו רבנו] לסייע להדפיס... ולספר הר המור למר גיסו חצי ספר". החבי"ף מרבה להביא בספריו מחידושי תורתו של רבי נסים משה הנ"ל. ראה: "חקות החיים", סימן צ', דף קי"ד ע"ג; "ובחרת בחיים", סדר צו, דף ט"ז ע"ד; "נפש החיים", מערכת נ', דף קנ"ט ע"א; "חיים לראש", אות וי"ו, דף מ"ז ע"ב, ובעוד ספרים.

אשתו של רבי נסים משה היתה צדקת ובעלת מעשים, חסד וצדקה היא נפטרה בחול המועד פסח משנת התקפ"ב [1822], ויש עליה דרוש בספר 'חלקם בחיים' דרוש י"ח להספד.

בית עקד ספרים, פרידברג; אוצר הספר העברי, ויונגרד; תולדות החבי"ף, עקשטין

רבי נסים אברהם אשכנזי 'נחמד למראה'

מגדולי רבני איזמיר היה האשל הגדול, המאיר לארץ ולדרים, בוצינא דנהורא, גדול מרבן שמו משיירי כנסת הגדולה, הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי ב"ר רפאל אשכנזי מח"ס מראה עינים. הוא היה בן דורו וחברו של הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל, אשר ישב איתו בדין והנהיג עמו את הקהילה הקדושה באזמיר. בהקדמתם לחלק הרביעי של ספרו החשוב "נחמד למראה", על סדר נזיקין של הירושלמי, אשר יצא לאור שנה לאחר פטירתו, כתבו עליו שני בני אחיו, כדלהלן: "האי תנא דידן, האשל אשר ברמה, קיים מצות לא ימוש, לא זז מחבבה צפרא ורמשא, מיום היוולדו תורתו אומנותו, ספרא וספרי היו תבל נחלתו, יושב אהלים דקביע לה דוכתא... בנם של קדושים, מגזע האיתנים אראלים ותרשישים, קרא הרבה ושנה הרבה, ועשה ענף ועשה פרי... אריה דבי עילאי".

חמיו ורבו בתורה של רבי נסים אברהם היה הגה"ק רבי חייא פונטרימולי בעל ספר 'צפיחית בדבש', ורבי נסים כתב בספרו 'דרש אברהם' דרוש א' להספד עליו, ושם מתארו בתארים מופלגים והוא כותב: 'וכמה יגע וטרח ללמדנו דעת ודרך תבונות'.

היה נעים הליכות ואהוב על הכל, ולאחר פטירתו בט"ו אלול שנת כת"ר, כתבו עליו: "מאור עינינו ראש מלקוח הצבי, גור בארץ הזאת ליש ולביא, חסר עינן [נלקח מעינינו] אילן ששרשיו מרובים, רועה צאן קדשים הן רבים, איש על העדה, רבה דעמיה, ומראהו כמלאך ונהורא עימיה, דבר ומנהיג בשובה ונחת, ופיו מצופה זהב טובה תוכחת, קורות בתינו הנם צועקים, איה שוקד על דלתותי, גדול ורב ורם כענקים".

אשתו, הרבנית הצדקת, רחל שרותה המכונית קאדין, הרתה לו שמונה עשר הריונות, אך לאחר הלידה לא זכו הוולדות לחיים ארוכים. וכה הם דברי בני אחיו, בהקדמה לכרך הרביעי של ה"נחמד למראה": "אשרי אנוש יוכיחו אלוה ולא עצבו, כולהו שני דרבי, גונח מליבו, האנח במריקות – נפש מרורת פצתנים, דקם ליה [על היותו] בלא בר, נחלת ה' בנים, דהווי ליה ומיתו כרבי יוחנן [עיין ברכות ה' ע"ב], כדגים הנאחזים, בקומתן ובצביונן..." ואכן כאשר הרציאו בני אחיו את הספר "נאה להודות" על תהלים, הדפיסו את בקשתו המיוחדת של הרב לאמור: "נא לשון בקשה, שכל הקורא בספר תהלים הלזה יאמר קודם הלימוד: לעילוי נשמת האיש המר נפש, הלמדן כה"ר נסים אברהם אשכנזי בן רחל, שיה"א נפשו צרורה בצרור החיים. שזה היה חשקו ותאוותו ורצונו הטוב של הרב המחבר זצוק"ל".

ביתו של רבי נסים אברהם היה בית ועד לחכמים ובית פתוח לגמילות חסדים לכל אנשי העיר. סיפרו על הרבנית רבת המעלות, שכל יום שישי, היתה יוצאת עם שני השמשים של הרב, אוספת צדקה ודברי אוכל מעשירי העיר, ומחלקת לעניים, כדי סיפוק כל מחסורם לשבת קודש.

רבי נסים אברהם השאיר אחריו ספרות עניפה ורחבה, הן זאת שעלתה על מכבש הדפוס בימיו, והן זאת שהוצאה לאור אחרי פטירתו, על ידי בני אחיו.

אלו הם חיבוריו:

א]. החיבור הגדול והענף של רבינו, הוא סדרת ספר "נחמד למראה", הכוללת חמשה חלקים, והוא פירוש מיוחד על התלמוד הירושלמי, על פי המסכתות אשר בסדר זרעים, מועד, נשים ונזיקין. הרב הספיק לחבר כנראה גם חלק שישי, אך בני אחיו לא הספיקו להביאו למכבש הדפוס. החיבור על הירושלמי הוא חיבור רחב ידיים, הכולל חידושי הלכות לעיון ולמעשה וחידושי אגדות, תוך כדי התייחסות לדבריהם של ראשונים ואחרונים, עד האחרונים אשר חיו בימיו. במקומות רבים מתייחס רבינו, בחיבור זה, להלכה ולנהוג כפי שקויימו למעשה, בבתי הדין שבעיר אזמיר, לרבות בית דינו של אביו הרב רפאל אשכנזי ז"ל מח"ס "מראה עינים". נדפס באיזמיר תרי"ז.

ב]. חיבור שני הוא הסדרה "מעשה אברהם" הכוללת ארבעה חלקים, שו"ת על ארבע חלקי הטור והשו"ע, בהם משיב רבינו תשובות מבוארות, לשאלות רבות שהופנו אליו, והוא פתרן בחכמתו. נדפס באיזמיר תרט"ו.

ג]. חיבור נוסף הוא הסדרה המכונה "דרש אברהם" הכוללת שני חלקים ובהם, ביאור ענינים שונים מילי מעלייתא, בדרך המיוחדת לרבינו, בחינת "מלך פורש לעשות לו דרך", כדברי בני אחיו בהקדמתם לספר "נאה להודות" על תהלים. נדפס בשאלוניקי, ח"א בשנת תר"א, ח"ב בשנת תרי"ב.

ד]. חיבור אחר הוא "נאה דורש" הכולל שני חלקים בהם מביא רבינו את כל הדרשות אשר דרש ברבים, בשבתות הרגל, הלכות חג בחג. דרשות אלה כוללים ביאורים ופירושים לגופי תורה, והלכות פסוקות למעשה, לפי צרכי הזמן והמקום.

ה]. חיבור מיוחד אשר למרבה הצער לא הצליחו להוציאו לאור הוא החיבור "נאה לעולם" וזהו ספר מוסר ותוכחה הבא להדריך כל אחד מישראל כיצד ללכת בדרך המדות הטובות, אשר מנו חכמים.

ו]. החיבור "נאה להודות" על ספר תהלים, ביאורים יקרים נחמדים מוזהב ומפנינים על דרך הפרד"ס, ומיוסדים על פי הקדמות מחז"ל וגדולי רבותינו הקדמונים ואחרונים. נדפס בליוורנו תרכ"ה. [התולדות מתוך מבוא להוצאתו לאור מחדש של ספר "נאה להודות" על תהלים, בשנת תשמ"ה].

מתוך הספדו של רבי חיים פאלאג'י על רבי נסים אברהם אשכנזי: "רב רחומאי עמיתנו בתורה אברהם אוהבי זכר צדיק לברכה, והגם דהוא אמר ויהי הוא ציוה שלא יאמרו עליו שום שבח ומעלה ולא ניחא ליה שום תואר, ומצוה לקיים דברי המת ויפה שתיקה, מכל מקום שמעוני אחי ועמי כי ראו עתה כי היום קשה לישראל שהוא מוצאי שבת כיום שנחרב בית קדשינו ותפארתינו כי ניטל אחד מעמודי העיר, דחסרון גדול נעשה לנו במיתתו של צדיק, ובפרט לאיש אשר כמוני דהיה זרוע ימין שלי בכל ענין ופרט עתה לעת זקנתי כי היה שופט כל הארץ להקל מעלי את משא העם ומשבית מלחמות, והיו עולין בוכין לפניו, ושמחים בצאתם, כי ינק ממוה"ר רבי אבה'ו המלאך רפאל ז"ל כי היה דבר ומנהיג מפורסם. הולך ונבקשהו הנמצא כמוהו. ושבעה שנים בהילוך אחד היה עמדי בבית דיני ולא זזה ידו מתוך ידי. וראוי לספוד ולבכות עליו בצעקה גדולה ומרה אנה הלך דודי, ויותר יגדל הכאב על כי היה מר נפש מיסורי הצדיקים, דהוה ליה בני ומתו ולא נשאר לו כלום" [חלקם בחיים, דרוש ח' להספד, דף כ"ג ע"ב.

כה חקוק על מצבתו: עטרת ראשינו מורינו ורבינו מר קשישא האיש המר נפש הלמדן כמוהר"ר נסים אברהם אשכנזי נ' רחל בעל ספר "נחמד למראה" וספר "דרש אברהם" וספר "מעשה אברהם" ועוד לו ספרים הרבה מכת"י. ביום ט"ו אלול שנת ה'תר"כ [מצבות רבני וחכמי אזמיר, אות קפ"ו].

אחדים מכתביו שנותרו בכתב ידו, נמצאים בגנזי האדמו"ר מקרלין, ירושלים, ובגנזי הרה"ג רבי יעקב משה הלל שליט"א מירושלים. קונטרס קטן בחידושי הלכות בכתב ידו נמצא אצל רבי דב הכהן. מכון יד בן צבי. כמו כן 'פנקס בית דינו' משנים תרי"ז–תרי"ח תרפ"א–תרנ"ב נמצא בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי.

רבי נסים אברהם ג'יליבי חאביף

"החכם השלם והכולל" רבי נסים אברהם חאביף, היה מחכמי ורבני איזמיר, כיהן כדיין שם על פני תקופת תקס"ו–תקפ"ה [1806–1825]. שמו נזכר בספר "מזכרת גיטין" כת"י מהגאון רבי רפאל אשכנזי זלה"ה מגדולי חכמי ורבני איזמיר, וישב גם כן לפרקים כדיין בבית דינו של רבי רפאל אשכנזי.

אביו הוא הגאון הקדוש רבי חננאל חאביף זלה"ה בעל ספר "מגדל חננאל", רבי נסים אברהם כתב גם כן הקדמה לספר זה. ובספר בעמוד לב יש ממנו דרוש לכבוד אביו, בתשלום שנה לפטירתו. בספר 'כף החיים' סימן י', ט"ו מזכיר ממנו הגר"ח פאלאג'י הנהגה, וכותב: 'וזכור לטוב להרב ועצום המתנהג בחסידות כמוהר"ר ניסים אברהם חאביף... דוה דרכו כל הימים, אפילו בימות הקור גדול,לא היה מונע עצמו מלרחוץ זרועו ופדחתו קודם הנחת תפילין...'.

רבי נסים ב"ר אליהו פאלומבו

"יפה עגף"

רב מובהק דרופתקי דאורייתא, גאון מופלא מחכמי ורבני איסטנבול. במאה הי"ט. נולד בערך תקנ"ז [1797]. אביו הוא הגאון העצום רבי אליהו פאלומבו בעל ספר "יד המלך". רבי נסים היה נשוי לבת בן בנו של הגאון רבי יצחק בכר דוד בעל 'דברי אמת'. חיבר ספר "יפה עגף" כללים, חידושי דינים בשלחן ערוך חושן משפט ושו"ת בסדר א–ב, עם עשר דרשות, בהסכמת הגאון המובהק רבי מאיר יעיש מגדולי קושטא. נדפס איזמיר תרל"ז. נפטר בן 44 בשנת תר"א [1841].

השאיר אחריו בן רבי אליה רפאל שכתב הקדמה לספרו 'יפה עגף'. ושם בהקדמה הוא מתאר את סגולותיו ומעלותיו של אביו, בזו הלשון: "איש צדיק תמים, משים לילות כימים, שנפשו חשקה בתורה לילה כיום יעי"ר כחשכה כאורה. מקיים את התורה מעוני מעוף צוקה בוקה ומבולקה ואגב דוחקא. מרבה ישיבה מרבה חכמה לא זז מחבבה... השאיר לנו שריד תורה דיליה. בכתם אופיר לא תסולא, רב גובריה ורב חיליה... גברא רבה... הכי קרא שם הספר... יפה עגף...

ובהסכמת הגאון רבי מאיר יעיש זלה"ה מקושטא בשנת תרל"ו ג"כ מקלסו בשבחים: "... איש חיל חיליה לאורייתא מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, סיני עדיף תנא כי רוכלא, לש"ט ולתהלה... אוצר בלום... זרע רב... בר בריה דרבינא... לא פסיק גרסא מפומיה יומי ולילי. כל רז לא אניס ליה... לא ימיש מתוך אהלה של תורה לעובדה ולשמרה...".

רבי נסים באקיש

רב ומורה צדק בעי"ת וידין. שמו הוזכר בספר "מזכרת משה" [בארקי] סימן נז, עמוד שעג.

רבי נסים בכר

מחכמי איסטנבול במאה ה–כ'. הרביץ תורה בקהילתו, ייסד את "מחזיקי תורה" ועשה ופעל רבות התמודד כמעט לבדו מול הסחף הגואה, התעמת כמעט לבדו, הן בכתב והן בעל פה. נשא דברים בפני הציבור, אירגן שיעורי תורה, והביא למהפך, ובזכותו התרבו ספסלי שיעורי התורה. ניתן לומר שאם יש קהילות חרדיות בארצות הברית ובארץ של עולי טורקיה, נזקף הדבר לא מעט לזכותו של רבי נסים בכר. עשה ופעל למען שמירה על צביון החינוך של הדור. לחם בכל עוז נגד המגמה של ה'מהפכה החילונית' בטורקיה בסכנו את נפשו פשוטו כמשמעו. והפיץ בכל דרך את ההשקפה הנכונה. רבים הערכוהו על פעולתו ופעלו הרב פעל רבות בחיזוק הדת והעמדתה על תילה, היה מועמד להיות חכם באשי לאחר פטירת החכם באשי רבי רפאל סבאן זצ"ל.

בשנת 1970 עלה לארץ ישראל והתיישב בבת ים, עקב החילון שהיה בקהילה, היה רב נערץ מאוד והיה רב בבת ים. הוא בנה בית הכנסת בשם מחזיקי תורה בשנת 1990, בהשתתפות תלמידיו ומעריציו, הרבים שלימדם תורה. הוא פעל ביד רמה כנגד מחלל שבת ומתנגדי הכשרות על פי ההלכה, ופעל נגדם ללא שום

פשרות. בכל מקום התקבל בהערצה והקיפוהו תלמידיו, וגם בארץ פעל לשם שמים וסייע רבות להקמת מוסדות תורה.

רבי נסים בכר נפטר בשנת תש"ן [1990] בבת ים.

יש ממנו קובץ שיחות בלאדינו על חגי ומועדי ישראל, ותורגם לטורקית, וכיום הם בשימוש של מורים של התלמוד תורה באיסטנבול.

רבי נסים בנבנשתי

נולד בשנת שמ"ב [1582]. היה בנו של רבי משה בנבנשתי שבשנת שמ"ד הוגלה לאי רודוס ונשא שם יהדותו בגאון בסרבו להמיר דתו ר"ל תמורת חניתתו.

אחיו של רבי נסים היה רבי ישראל בנבנשתי שהיה אביהם של הגאונים רבי חיים בנבנשתי בעל ספר הכנה"ג, ורבי יהושע בנבנשתי בעל ספר שער יהושע. רבי נסים נשא לאשה את בתו היחידה של הגאון רבי אליהו ן' חיים – רבה של קושטא – מחבר שו"ת הראנ"ח. רבי נסים לא האריך ימים, ונפטר בשנת שפ"א [1621] בהיותו בן ל"ח שנה בהשאירו אחריו בן אחד הוא הגאון רבי משה בנבנשתי מחבר שו"ת "פני משה" ג' חלקים וספר "ריב לשונות" רבי משה זה נולד בשנת שס"ח, וכשנפטר אביו היה בן י"ב שנים וגדלו סבו הגדול הראנ"ח.

מתוך הקדמתו לספר פני משה, חלק א'

רבי נסים בנימן רבינו פונטרימולי

מאיזמיר היה חכם סופר פייטן וש"ץ. אביו הוא רבי מרקאדו חיים ישעיה פונטרימולי, וסבו הוא בע"ס שבט בנימין. היה גיסו של הגאון רבי יו"ט קריספין זצ"ל. הוא מתואר בספר 'בן אברהם' לגיסו דרוש יג להספד, בתואר: "האי גיסא דנהר"א הרב ועצום כמה"ר נסים בנימן רבינו פונטרימולי זצ"ל שנפטר ביום כ"ג לחדש אדר משנת התרכ"ה ליצירה... רב נהוראי בנימן ידיד ה' שהיה ענותן כהלל שיף עייל שיף נפיק ולא מחזיק לנפשיה טיבותא, ודיבורו בנחת עם הבריות... שמזומן הוא לחיי העולם הבא הן מפאת שסבל יסורין קשים ומרים בגופו ובממונו, והן מפאת הצערות שסבל הן בעודינו חי על פני האדמה מינים ממינים שונים כידוע לכל דזה היה גרם מיתתו...".

רבי נסים גבאי 'פאת נגב'

החכם השלם הדיין המצויין רב ועצום סיני ועוקר הרים וטוחנן, גלי עמיקתא כמה"ר נסים גבאי זצוק"ל. היה רב מובהק מרבני וגאוני קושטא מתואר: "רב חנינא... משים לילות כימים לן בעומקה של הלכה הרב המובהק ונוגה לו ברק פטיש החזק כמראה הבזק כמוה"ר נסים גבאי זלה"ה". בהקדמת המו"ל את ספרו רבי יעקב ן' חסון הוא כותב: 'משים לילות כימים לן בעומקא של הלכה, הרב המובהק ונוגה לו ברק, פטיש החזק כמראה הבזק כמוהר"ר נסים גבאי זלה"ה...'. היה ממונה איסור והיתר בקושטא באייר תקכ"ט [1769] ואב"ד איסור והיתר בשנים תקל"ז [1777], תקמ"ו [1786] ותקמ"ח [1788]. בשנת תקמ"ט [1788/9] היה חבר בבית דין רבה. כיהן כדיין בשנים תקכ"ד [1764], תקל"ז [1777] ועוד, ישב בהרכב עם הרבנים רבי חיים ב"ר דוד מאטלון ורבי יעקב ישראל אשכנזי זצ"ל, וכתב פסקים הכלולים בספרי בני דורו. רבו המובהק היה רבי אברהם ב"ר יהודה מיוחס. בע"ס בני אברהם פעם אחת בלבד חתם בשם נסים שמואל גבאי.

היה בקשרי ידידות והתכתבות בהלכה עם הגאון הדיין המצויין רבי יום טוב אלנקווה זצוק"ל. ראה: שו"ת 'שביתת יום טוב' יורה דעה סימן ג', סימן ד' ועוד.

אלו הם חיבוריו:

א). שו"ת "פאת נגב", חידושים על ד' הטורים ש"ס ודרושים שאלוניקי תקס"ב. ב). קונטרס "דרך הנגב" – דרושים ושיטה על קצת מקומות בש"ס, שנדפסו בכרך אחד, שאלוניקי תקנ"ז [1797]. כנראה עלה לירושלים. נזכר בברכת המתים בשער ספרו.

רבי נסים נזכר בספרי הפוסקים: ראה "חקרי לב": חו"מ ח"ב של, שלג: אבה"ע שכ: חו"מ ח"א תיד, שסג, שסה, שסו.

רבי נסים די ג'אב'יס

מחכמי איזמיר. בספר 'צדקה חיים' דף קכ"ה ע"ב, בתוך דרוש של הרה"ג החכם השלם רבי יעקב מלמד תלמיד החבי"ף, מזכיר ממנו 'פירש איזי וחביבי החכם השלם כמה"ר נסים די ג'אב'יס הי"ו...', וגם כן בדף קכ"ו ע"ב מזכיר פירוש ממנו.

רבי נסים הלוי

מחכמי קושטא. היה חבירו ועמיתו בתורה של הגאון רבי רפאל ביטראן שמזכירו בלשונות אלה: 'כן העלינו אני ועמיתי בתורה מהר"ר נסים הלוי נר"ו' [זכור לטוב סימן קעג, דף 231ב]; 'ובהרייצותי זה למעלת אהובנו הרב עמיתנו בתורה החכם השלם הדו"מ [הדיין ומצויין] כמהר"ר נסים הלוי נר"ו, ההוא אמר דלפי דעתו יש דרך לציי"ח [לצאת ידי חובה] ולברך עליו בלי פקפוק' [פירוש המכילתא עמוד רצ]; 'רצה לפרש מע' עמותי בתורה הח' הש' סוה"ר כמהר"ר נסים הלוי נר"ו... ואנא זעירא נומיתי לו... והודה לי הר"ן נר"ו' [סימן עח, דף 12 ב]; 'והרציתי דברי הבאה"ט [הבאר היטב] אלו לפני מע' סוה"ר מהר"ר נסים הלוי נר"ו, ופי' כך בפשיטות' [סימן קפד, דף 34 א. וראה פירוש המכילתא פרשה יא ברייתא יב, דף מג, א]; 'ואחר העיון עם מעלת עמיתי... נסים הלוי נר"ו עלתה הסכמתינו [זכור לטוב, דף 140 א].

רבי נסים חואינטיס

נראה שגדל בקושטא. היה תלמידו של הגאון האדיר רבי רפאל ביטראן זלה"ה מגאוני קושטא. בספרו "זכור לטוב" [סימן תקיב, דף 88 ב]. מזכירו בזה הלשון: "הקשה אלי תלמידי הותיק הח' המכו' כה"ר חואינטיס נר"ו".

רבי נסים חיים

מחכמי קושטא. בנו של רבי משה, ואחיו של הגאון רבי שמואל חיים בעל ספר 'שמן המשחה'.

רבי נסים נמנה בין תלמידיו הקרובים של הגאון רבי רפאל יוסף חזן ה'חקרי לב'. החבי"ף כותב עליו, אגב אורחא: 'ומכאן מודעא כי בכלל כתבי הקדש אשר היו לי בבית גנזי... ואתייא מכללא כתיבות הקודש מהרב השלם כמה"ר נסים חיים ז"ל אחד מגדולי תלמידיו של הרב הגדול מז"ה בעל חק"ל והיו בהם חידושים רבי'[ם] על גפ"ת והרמב"ם ודרושים' [ראה חיים חלק א, סדר ויחי דף עד ע"ב]. מקצת חידושיו נדפסו בספר גנזי חיים להחבי"ף, איזמיר תרל"א [ראה בהקדמה שם]. והן בעוון כולם היו למאכולת אש. רבי נסים חיים נפטר לפני שנת תקס"ו [1806].

רבי נסים חיים אהרן די שיגורה

מחכמי איזמיר. חיבר ספר "שערי חיים", נדפס בשאלוניקי תקס"ז. הספר כולל: דיני סת"ם וחידושי מסכתות הש"ס. על הספר מצויה הסכמתו של הגאון רבי רפאל יוסף חזן החק"ל.

רבי נסים חיים אלגראנאטי

מחכמי ורבני איזמיר במאה הי"ט. הגאון הגדול רבי חיים פאלאג'י זצ"ל בספרו "נפש חיים" מערכת היו"ד אות א' דף פ"ח ע"ב. מזכירו בתואר: 'ידי"ן תלמידי הותיק החכם השלם והכולל כמה"ר נסים חיים דמתקרי בכור נ"ר בכר מאיר...' ומביא שם פירוש בשמו.

רבי נסים חיים ביסודו

כיהן כדיין בקושטא בשנים תקע"ו [1816] ותק"ף [1820]. [ראה משנת ר' אליעזר, חלק ב', אבן העזר ב].

רבי נסים חיים משה מודעי 'מימר חיים'

היה גאון מובהק ומפורסם. 'עוקר הרים וטוחנן'. דרופתקא דאורייתא חריף ובקי כרבי יוחנן' נחל נובע מקור חכמה. מגדולי חכמי איזמיר. היה ראב"ד באזמיר. אביו הוא רבי אברהם מודעי.

היה בן אחיו של הגאון המפורסם רבי חיים מודעי זלה"ה בעל ספר 'חיים לעולם'. נפטר כו אייר תרנ"א [1891].

חי צער יסורין וחולי מכף רגל ועד ראש ידע רבי נסים חיים, ועב"ז עמל התורה היה מנחמו.

בהקדמת ספרו 'דרישה מחיים' הוא כותב על עצמו: 'ה' אלהים אתה ידעת את עניי ואת יגיע כפי. למדתי מתוך הדחק ויסורין לא נתתי שינה לעיני ותנומה לעפעפי...'.

רבני איזמיר מזכירים אותו בחיבוריהם בלשון: 'הרב המופלא רב נחמן בעל ספר מימר חיים'.

רבי נסים היה פוסק מופלא ואהוב מאוד על חכמי דורו, ורבים נהנו ממנו עצה ותושיה. עב"ז היה איש אמת בהלכה ולא חת לחלוק בפסקי הלכה, והאמת היתה לעיניו תמיד. ומתוך ספריו ניכרת העמל והשקידה שיגע בכל התורה כולה.

רבי יצחק קריספין זצוק"ל בספר "שמו יצחק" דרוש ד' להספד על הרבנית המעטירה מרת ריינא מודעי תנצב"ה הוא מתארו בזו הלשון:

"הוא הקדוש רב תנא הוא משיירי כנסת הגדולה... מנקיי הדעת..." ושם בדרוש כ"ו להספד הוא כותב: "עטרת ראשנו מורינו הרב המופלא כמוהר"ר נסים חיים משה מודעי זצוק"ל... סבא קדישא מר קשישא מקור חיים צנא דדובשא... שהיה רב וסופר ושוחט ובקי בהלכות ובכוליה תלמודא ושהיה דן דין אמת לאמיתו משפטים ישרים ותורות אמת ודיני ממונות ודיני קנסות וגיטין וחליצה והלכתא לשטרות...".

גם כן הרה"ג רבי שמואל פרץ בהספדו שנדפס בתוך הספר אברהם "פדה את אברהם" [פאלאג'י] דרוש ט' כותב:

"האי תנא דידן הרב עטרת החיים זצוק"ל בעל ספר מימר חיים דמלבד גודל חכמתו ותורתו דכל רז לא אניס ליה אף גם זאת דהוא היה זקן ויושב בישיבה, דהיינו נהנין ממנו עצה ותושיה. כאשר נודע בשערים יקר תפארת גדולתו דראוי היה רבינו לומר עליו שהיה משיירי כנסת הגדולה מרוב בקיאותו כאחד מן הראשונים. וי לארעא דחסרא לה גברא רבה".

רבי נסים מעיד בספרו "דרישה מחיים" דרוש י"א דף קפ"ד שהגר"ח פאלאג'י זצ"ל "היה ראש הישיבה הגדולה שרוב חכמי עירנו הם נטעי נאמנים מישיבתו". רבי נסים היה בקי גדול בתקנות הקדמונים ובמנהגים וספקא דדינא הלכה למעשה, והיו נהנין ממנו עצה ותושיה ומשיב דברים נבוחים, גם היה בעל יסורין גדול וסבל רב וקיבל את היסורים באהבה וברצון.

הגאון רבי ישעיה יוסף פונטרימולי זצוק"ל, בספרו 'פני יוסף' דף עב, כותב: 'יפה דרש ארי שבחבורה מעלת הרב כמהר"ר נסים חיים מודעי נר"ו...' ושם מזכיר ממנו חידו"ת, וגם כן בדף קי"ח, ע"א, ובדף קמ"ז, ע"א הוא מזכיר ממנו פירושים.

גיסו של רבי נסים חיים היה החכם רבי רפאל יצחק פונטרימולי זלה"ה ורבי נסים דרש לו בנישואיו בשנת התקפ"ז. בשנתתרכ"א עשה שותפות בבית דפוס באזמיר עם רבי יעקב אשכנזי, ובשנת תרכ"ג בטלה השותפות ביניהם.

אלו הם חיבוריו:

א). "מימר חיים" – שו"ת וביאורים על פירוש התורה מהר"א אבן עזרא, ח"א איזמיר תרל"ט, ח"ב איזמיר תרמ"ה. הספר נדפס בתוך ספר 'חיים לעולם' של הגאון רבי חיים מודעי. ב). "דרישה מחיים" – דרושים, והספדים על חכמים, איזמיר תרמ"ח. הדרושים כוללים: ב' דרוש לספר תורה. ח' דרוש להלבשה. י"א דרוש לזכור. ט' דרוש לנישואין. י"ד דרוש להספד, ובסופו מוסר נוקב. ספר זה הוא מתוך דרשותיו שדרש בקהל, דברי אגדה מתוקים מדבש ונופת צופים, כל דבריו מיוסדים על אדני פז, ולשונו לשון הזהב בבהירות וניסוח הד"ת, שמתוכן ניכרת גדולתו ועוצמתו בבקיאות במבמני התורה. ג). קונטרס "נפשנו בחיים" – כנראה זהו קונטרס מערכות לפי סדר א–ב, ולא ראיתי קונטרס זה, אלא שבספרו 'דרישה מחיים' דף ה' עמוד ב' הוא מזכירו. בהקדמה לספריו הוא מציין לשבח את הגבירים במה"ר יאודה סיד ובניו שסייעו לו בהדפסת הספרים.

שמו נזכר בספר "ויען אברהם" פאלאג'י יו"ד דף לב, ב. וגם בספר "וימהר אברהם" מערכת ח' דף סג, כותב: 'והק' הרב כמוהר"ר נסים חיים מודעי נר"ו...'.

וכמו כן שמו מוזכר רבות בספרי חכמי ורבני דורו. שמועות מפ"ק נדפסו בספר "פני יוסף" פונטרימולי, ראה בעמוד ר"ט ועוד,

ושם הוא כותב: "ומפ"ק מעלת הרב המו' כמוהר"ר נסים חיים מודעי נר"ו שמעתי...".

דברי שבח כתב הגאון המובהק כמה"ר רפאל יצחק ישראל זלה"ה בשו"ת 'מימר חיים' יו"ד סימן כ"ב, בראש התשובה וזה לשונו: 'רב תנא המאור הגדול מעלת הרב המופלא וכבוד ה' מלא כמוהר"ר מקור מים חיים נר"ו אל יחסר הדרי וויוויה ויקריה כיר"א...'. ובסיום התשובה כתב: 'על כן אחלי יכונו דמני"ר יחל"א דהוא חופש כל חדרי וכל רז לא אניס ליה,יודיעני נא... ומצפה לתשובתו, איש צעיר רפאל יצחק ישראל ס"ט'.

הוא מתואר בהקדמה לספר "אפוד בד" לרבי דוד פראנסייא בזה הלשון: "החרש והמסגר האי תנא דידן מלא רוח חכמה ובינה, מומחה ופקיע רבא אילנא, מי כמוהו מורה מר דיינא, מעלת הרב המובהק סמוך ומופלא המאיר כברק כמוהר"ר... נר"ו.

גם כן הגאון רבי יצחק פאלאג'י בספרו "פה ללב" חלק ו' דרוש א' להספד עמוד נ"ט כתב:

"דרוש שדרשתי על סילוקו ש"ץ מוה"ר כמהר"ן משה חיים מודעי ז"ל בעל ספר מימר חיים ודרישה מחיים ע"פ השדה בין בדי הארון כליל ה' ז"ך אייר התרנ"א לב"ע בס' במדבר.

מודעת זאת בכל הארץ גודל החסרון המניע לכל עדת בני ישראל מסילוקו של צדיק האדון היה מודע'א רבה לאורייתא כאשר תורתו מכרזת עליו מספריו המאירים ואשר בא בתוך ג' ספרי חיים דה"ג מרן אבא ז"ל מגודל חכמתו ועוצם פילפולו ברוך שחלק מחכמתו ליראיו כי בכל הארץ משפטיו ותורה יבקשו מפיהו צריכין למודעי' וכ"ש לנו כי נשיא אלהים היה בתוכינו דיינא בארעא למעלה מט"ו שנים ואפילו בסוף ימיו כי לא יוכל לצאת ולבא זקן ויושב בישיבה ובסובלי חולאים לא כהתה עינו עיני השגחתו לכל דבר המשפט מורם הוראות בישראל כאיש גבורתו ומי כמוהו בקי בטיב גיטין וחליצות דכולם סמוכין עלוהי אוי לנו שאבדנו חפץ יקר אוצר כל כלי חמודה אם נלך ונבקשנו אין לנו תמורתו".

נספד ע"י הגאון רבי אברהם פאלאג'י זלה"ה ביום פטירתו בק"ק "עץ חיים", וההספד נדפס בספרו "פדה את אברהם", דרוש ג'.

רבי נסים חיים השאיר אחריו שלשה בנים, הה"חכם רבי יעקב, החכם רבי אברהם והחכם רבי יצחק ז"ל.

אשתו של רבי נסים מרת ריינה תנצב"ה היתה בתו של רבי יוסף דאנון נפטרה ביום כ"א בסיון תרמ"ז [1886].

רבי נסים חיים פרישקו

דיין מצוין, סוה"ר מחכמי קושטא. בנו של הגאון רבי משה פרישקו זלה"ה בעל ספר "ידיו של משה". רבי נסים כתב הקדמה לשו"ת אביו הנ"ל, ונזכר כדיין בקושטא בשנת תקע"ג [1813]. כיהן כאחד מ"פקידי חברון" בקושטא. נראה שהיה תקופה בעיה"ק ירושלים, וחזר לקושטא.

רבי נסים חיים שלום יעקב מרגונאתו 'עושה שלום'

נולד באיזמיר בערך בשנת הת"ק [1740] ולמד בישיבתו של רבי שלמה ברכה. לימים נשא את בתו של רבי יעקב קאלומיטי, ובנו היה רבי ישעיה מרגונאתו. רבי נסים העמיד תלמידים רבים ובניהם: רבי יוסף שאול, רבי אברהם די ג'אביש רבי אהרן פאלאג'י ורבי אברהם ן' עזרא שהיו מרבני איזמיר. הוא היה דרשן ודיין מצוין, מחכמי ורבני אזמיר, מרביץ תורה לתלמידים, חכם שלם וכולל. היה מרבותיו של הגאון רבי רחמים אליהו חזן בעל ספר "ארח מישור" בנו של החקרי לב. הוא גם כן כיהן כרב הכולל בעיר שומלה. היה בעל מדות ומעלות תרומיות, וברח מהגאוה, וכלשונו: בהקדמתו: 'מעולם לא לבי הלך בגדולות ונפלאות... והיא רזוקה ממני רגל גאוה. נפטר כ"ב בכסלו בשנת תקס"ט [1809] ונספד על ידי הגאון רבי דוד אמאדו כפי שתראה בספרו "תהלה לדוד" חלק ב', דרוש ז' להספד דף מט ע"ב.

רבי נסים ספד לחכמים רבים מחכמי ורבני דורו. אחיו הוא רבי ירמיה מרגונאתו שהיה מחכמי ורבני צפת. בספר "מראה הגדול" חלק ב' דרוש יג יש דרוש ליום השנה מפטירתו, וכתוב: "שכל ימיו היה מדוכא ביסורין, ועל הכל שהיה תלמיד חכמו גדול ומרביץ תורה בתלמידים... בספר 'שלחן המלך' לגאון רבי יוסף ן' עזרא

זלה"ה יש דרוש א' להספד על רבי נסים חיים שלום יעקב מרוגנאתו זלה"ה. בנו יחידו רבי ישעיה נפטר בן עשרים שנה במגפה, ואביו בספרו 'דרכי שלום' פרשת פקודי סידר לו דרוש.

יסורין רבים השתרגו על צוארו, סבל רבות בחייו, וכלשונו: 'ולא מצאתי לגוף טוב'. בספרו 'עושה שלום' בהקדמה, הוא כותב בעצמו, בזה הלשון: 'כל ימי הייתי מרביץ תורה בתלמידים דקרו ותנו מענין לענין ברוב בנין, סדר המערכה לרגל המלאכה, איידי דטריד בגירסייהו מחדדן שמעתייהו באמת אמרו ומתלמידי יותר מכולם... כל ימי הייתי עני וכואב אך בשרי עלי יכאב, כל היום סובלי חולאים מדוכא ביסורין, ז' מיני פורעניות... קצתי בחיי ואני בע"ר בוער באש על לב שלהבת יה...'. ושם הוא ממשיך ומספר על עצמו, והקדמה זו היא מלאת תוכן ודברי מוסר ועידוד שעב"ז ישב ויגע עצמו על התורה ביגיעה נפלאה.

אלו הם חיבוריו:

א). "דרכי שלום", חידושים על התורה ובסופו קונטרס מענה לשון, כינוי חז"ל ומדרשים, שאלוניקי תקע"א. ב) "עושה שלום", חידושים ע"ס א"ב וחידושי דינים, וחידושים על מסכת מגילה, שאלוניקי תקע"א. על ספרו "דרכי שלום" הסכימו הרבנים רבי רפאל יצחק מאייו, ורבי יוסף חזן בעל החק"ל, ושם הרבו בשבחיו.

ערך לדפוס את הספר "טל אורות" לרבי יוסף בן ג'וייא.

רבי נסים יהודה ב"ר מנחם דאנון

רב גדול ומפורסם נולד בירושלים בשנת תרל"ד [1874]. קיבל את ידיעותיו בש"ס ובפוסקים בישיבת "תפארת ירושלים" והשתלם בישיבות שונות שבעיר שבראשותם של גדולי דורו. נודע שהיה בקי בחכמות שפות ומדעי הרוח והיהדות. כיהן בביירות חכם באשי של העיר, בשנת תר"ע כיהן כרב ראשי ברודוס ולאחר מיכן הוזמן על ידי רבני איזמיר לשמש בה כחכם באשי. בשנת תרע"ה הוזמן לשאת בכהונת ראשון לציון לארץ ישראל ופעל רבות בפני השלטונות לביטול כל מיני גזרות קשות ורעות. בשנת תר"ץ יצא בשליחות לתונס ושם נפטר בט"ו שבט תר"ץ [1993] בן נ"ח שנים, ונטמן בעיר ספאקס שבתונס.

על ציונו נחרת: 'פה נקבר הרב הגדול תנא ירושלמאה כמוהר"ר נסים דאנון מלפנים ראשון לציון דעיה"ק ירושלים ורב ראשי דעוב"י אזמיר נבל"ע חוץ למקומו וחוץ לזמנו בעברו פה העיר ספאקץ בתור שד"ר...'.

רבי נסים יהודה ן' יקר

מחכמי ורבני קושטא. היה תלמידו של הגאון רבי בנימין קאזיש זלה"ה, וכתב גם הקדמה לספר רבו "מגילת ספר" ח"א על הסמ"ג והרמב"ם.

בספר "אור יקרות" לגאון רבי מאיר יצחקי זלה"ה נכללו תשובותיו בהלכה של רבי נסים יהודה ן' יקר.

רבי נסים שכל הידוע עליו הוא מן ההקדמה שכתב לספרו של רבו רבי בנימין, ושבו יביא דברי תורה בשם רבו: 'הקשה הר' המובהק כמוהר"ר אברהם גירון נר"ו' [מגלת ספר, דף לו, ד' וכן פז, ב].

רבי נסים יוסף דוד קמחי

כיהן כראב"ד בקושטא בשנת תקפ"ד. חתימתו מובאת כאחד מדייני העיר בשנים תקס"ו [1806] ותקפ"ט [1829]. [ראה "ידיו של משה" אבן העזר יד, "שמן המשחה", הלכות עיגונא, קג, "יקהיל שלמה" או"ח סימן שה, דף לח, ע"ב]. בנו הוא הגאון רבי שלמה קמחי זלה"ה בעל ספר "יקהיל שלמה" ועוד. נפטר בשנת תקצ"ו [1836].

רבי נסים יעקב ב"ר דוד

מגדולי חכמי ורבני קושטא. בד"כ נקרא יעקב בכ"ר דוד. היה ממונה איסור והיתר באלול תקצ"ט [אוגוסט 1839]. באב תקצ"ג [אוגוסט 1833] כיהן כאב"ד איסור והיתר. כמ"כ כיהן כחבר בית דין רבה בטבת תרי"ז [ינואר 1857] ובח' חשוון תרי"ח [27 באוקטובר 1857], ואב"ד איסור והיתר בי"ב אייר תרכ"א [22 באפריל 1861]. נתמנה לחכם באשי בתר"א [1884] ומצויה חתימתו "בגושפנקא דמלכא". חתם למן שנות הארבעים של המאה ואילך על פסקי דין ועל הסכמות לחיבורים רבים שנדפסו בעיר. בתעודות מן השנים

תרכ"ד–תרכ"ח [1864–1868] חתם בתור אב בית דין רבה. בהסכמה שכתב לספר 'ישמח משה' דרשותיו של רבי שבתי גאליפוליטי בכ"ז אלול תרכ"ח [13 בספטמבר 1868] נאמר עליו "סבא קדישא ר"מ ור"מ ראש בי דינא רבה על ארץ רבה עוב"י קושטא יע"א". באותה שנה כתב הסכמה אחרת לשו"ת ישמח לב. בעתון מקומי בקושטא "ישראלית" נזכר בתור הרב הכולל ראש בית הוועד הרוחני הממונה על עסקי איסור והיתר, גיטין וקידושין בעיר. ידיעה על פטירתו מובאת באחד מפנקסי בית הדין בקהילה: "נסתלק הרב כמוהר"ר יעקב ב' דוד נר"ו ממשלת חכם באשיליק ביום ר"ח אלול תרי"ד [שמלך יום 5 סיון תר"א בחריקיה של הרב משה פריסקו נר"ו]". נאמר עליו שם גם כי כיהן כרב כולל בימי החכם באשי רבי יעקב אביגדור.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 75

רבי נסים יעקב הלוי

גאון גדול ורב מופלא, היה מאריה דאתרא של כפר אורטא קיוי בקושטא. שמו נזכר בשו"ת הר"ש כהן מקושטא בסימן ו', מובאת תשובה אחת ממנו. והוא גם זקנו של הר"ש כהן זצ"ל, ובסוף התשובה שם כתב רבי שלום הכהן, וזה לשונו: "ואני שלום נכדו מהרב הפוסק עליון אחר נשיקת עפרות זהב לו מרבי חמ"א של מרן זקני זלה"ה וכו' עכ"ל..

רבי נסים יצחק אלגראנאטי 'חכמה מאין'

החכם השלם הדיין המצוין כמוהר"ר יצחק אלגראנאטי זלה"ה היה מחכמי ורבני איזמיר. "היה שקדן בתורה ולמד תורה מתוך דוחק הפרנסה או יסורין..." היה תלמידו הותיק של הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל. הוא נזכר בספרי הגר"ח פאלאג'י ראה "עיני כל חי" דף ס"א ע"ד לבבא בתרא דף צ"ח ע"א: "חיים ומלך" דף ט' ע"א: "הכתוב לחיים" מזמור קי"ח דף קס"ה ע"ב. בספר "צדקה לחיים" מערכת למד דף ס"ט, ע"א כותב: 'ותלמידי החשוב הרב ועצום כמה"ר נסים יצחק אלגראנאטי נר"ו...'.

גיסו היה החכם השלם רבי אברהם ישושום ז"ל.

הוא חיבר את הספר "חכמה מאין" חמישים דרשות. נדפס באיזמיר תרמ"ב [בדפוס מהר"א פונטרימולי]. רבי נסים יצחק נספד על ידי רבי משה אלגראנטי בק"ק שלום שתיארו: "רבו מעלותיו מספר, שקדן מופלא משים לילות כימים על התורה. היה מחדש חידושי תורה בהתמדה גדולה". ועוד ממשיך וכותב עליו רבי משה בתוך דרוש שנדפס בספר "חכמה מאין". "וזכורני כשהיינו שנינו יחד בתיקון כרת היה נושא ונותן בעמקה של הלכה ממה שלמה בבית המדרש ביום שעבר ומכירו הייתי שהיה גדול בתורה... ומיתתו מתוך חולי מעיים שזה מיתת החסידים". עכ"ל.

רבי נסים יצחק יצק תורה גם מהגה"ק רבי רפאל פנחס יהושע די סיגורה, הפרד"ס. בספרו 'חכמה מאין' דרוש ל' בדברי הספד שנשא על הפרד"ס הוא כותב: 'רבי רבי שלמדתני תורה ימים גם לילות וילמדני דעת ודרך תבונות חכמה ומוסר, ואפילו בלילי טבת הארוכות שם ישבנו בישיבה של מטה והיינו עוסקים בתילי תלים של הלכות, וראוי לומר עליו בפה מלא, נפלה עטרת ראשינו...'.

חכמי ורבני איזמיר מזכירים חידו"ת בשמו. ראה "נאה להודות" [אשכנזי] דף קעו בנדמ"ח.

הגר"א פאלאג'י בספר "אברהם את עיניו" על מסכת נדרים דף נה, ע"א מביא שמועה מפיו, וכותב: "ושמעתי מפי רב אחאי הרב ועצום כמוהר"ר נסים יצחק אלגראנאטי נ"ו דפי' יפה..." ושם במסכת חולין דף פז, עמוד א' מביא תירוץ משמו. גם בספרו 'וימהר אברהם' מערכת העין מזכירו, וכותב: 'עמיתנו בתורה'.

ומציינו בספרו 'אברהם אנכי' כמה פעמים, ראה: 'אברהם אנכי' סדר נצבים, ושם בסדר חקת, סדר ראה, תהלים סימן לז, ה, ועוד. וראה גם בספר 'אברהם את עיניו' עמ"ס ברכות, ירושלמי הלכה ז', מזכיר ממנו פירוש.

כמו כן בספרו 'ויקרא אברהם' סדר ויקרא פסקא י"ב כותב: 'יפה תמה רב רחומאי הרב ועצום כמה"ר נסים יצחק אלגראנאטי נר"ו...'. וראה שם סדר צו פסקא י"ב.

רבי נסים יצחק ארדיט

'נר יצחק'

מגדולי רבני איזמיר. בן מגדול הרב הגדול רבי חיים אברהם ארדיט זלה"ה, בן אחיו של הגאון הגדול רבי אפרים ארדיט זלה"ה בעל ספר "מטה אפרים" [במקומות אחדים מצאנוהו חותם: יצחק ארדיט [בתשובה משנת התק"נ. בספרו "נר יצחק" עמוד ר"ט], או: יצחק בכמוהר"א ארדיט [בספרו "נר יצחק" עמוד ריב]. ורק משנת התקע"א חתם בשם: הגי"א – הצעיר נסים יצחק ארדיט [בספרו "נר יצחק" עמוד פ"ב], או בתוספת נסים בלבד [בספרו "נר יצחק" עמוד ריז ועוד], וכנראה נוסף לו "נסים" לאחר זמן]. הוא היה מחשובי חכמי ורבני עירו, ומנקיי הדעת שבה, גדול בתורה ובחסידות, חזרן במצוות, גומל חסדים בגופו ובממונו, צדיק ויושב בישיבה [מהר"ח פאלאג'י בהספדו עליו. "ראה חיים" ח"ב ס' דברים דף ע"ד ע"ב].

רבי נסים היה תלמידו של הגאון העצום רבי חיים יאודה אליעזר בעל ספר 'שמחת יאודה'.

במקומות רבים בספרו שקו"ט עם עמיתיו בתורה חכמי ורבני עירו כמו: מהר"ד אמאדו, רבי יום טוב דאנון [ראה דבריו של רבינו אליו [בספרו "נר יצחק" עמוד רט"ז] משנת התקס"ז], מהר"ח פונטרימולי, מהר"ח אמשיליו, מהרי"ש מהרגנאטו, מהר"י נאבארו, ועוד.

את גדלותו בתורה במאד, נווכח מתוך העיון בספרו "נר יצחק", אשר ממנו משתקף עוצם עיונו, בקיאותו ודווקנותו בחתירת האמת. זאת יחד עם כשרון כתיבה וחכמה בהגשת הדברים ע"פ סדר ומשטר הראוי ונבון, מהמקור עד להחידוש, והכל בצורה יסודית ומקיפה.

גם על מעלת חיבורו 'נר יצחק', נדע מזאת שראינו שעבר על כל הספר, מרישא לסיפא, מעלת הגאון הגדול מהר"י נאבארו אשר יצא שמו בעולם על ידי ספריו "פני מבין" – שיטה מופלאה על מסכת סנהדרין, וצירף הגהותיו לעתים, דבר המוכיח על גודל מעלת החיבור ויקרתו במאד, והוא מעין הסכמה מילתא לקביעה זו שקבענו והדבר יוכח מעצמו.

ואחר שידענו את מעלת החיבור נלך אל תוכנו. שני ספרים חוברו בכאן, הראשון: "נר יצחק", הכולל חידושים על "משנה תורה" להרמב"ם, ובסופם מעט שו"ת בעניינים שונים [במקומות אחדים ציין לפנקסו האחר, הכולל חידושים על הרמב"ם, שלא הגיע לידינו]. והשני: "עמודי אהרן", חידושים על טור ושו"ע, ומעט חידושים על "מחנה אפרים", וקצת "מלי דדרשא". וחיברנו שניהם להיות האחד שלם.

ספר נוסף שנודע לנו עליו שחיברו הוא ספר כללים על סדר א"ב, הביאו עמיתו של רבינו בתורה, ה"ה הגאון רבי חיים בנימין פונטרימולי זלה"ה בספרו הגדול "פתח הדביר" חלק ב' [דף ק"ב ע"ג], שם כתב: חמותי ראיתי בכתבי הקדש למעלת הרב כמוהר"ר נסים יצחק ארדיט ז"ל בכמוהר"א בכלליו ע"ס א"ב במהדורא בתרא אות פ' וכו' עי"ש.

רבינו זלה"ה נלב"ע ביום י"ד סיון שנת התקפ"ד, ומקום מנוחתו באזמיר. וזה נוסח מצבתו [מצבות חו"ר אזמיר סימן קסא]: החה"ש רודף צדקה וחסד כמוה"ר נסים יצחק ארדיט ז"ל י"ד סיון התקפ"ד. ונספד על ידי חכמי ורבני דורו.

בניהם הרבנים: רבי דוד אמאדו [תהלה לדוד, א, דף קה, ב], רבי אריה הכהן אריי"אש [שפתי רננות, דף מו, א], רבי חיים פאלאג'י [ראה חיים דף עד, א].

התולדות מתוך ספר "נר יצחק", ברשימת הרבנים לבית ארדיט ותולדותם עמודים 19–20

רבי נסים יצחק מזרחי

ממונה איסור והיתר בקושטא בחשון תקצ"ד [אוקטובר 1833]. נזכר כדיין שהקדיש הקדשות קודם עלייתו לארץ ישראל.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 85

רבי נסים מטראני

גאון ובקי עצום. היה ראש ישיבה באדרינופולי. רב נודע לשם וחבר בית דינו רבי נסים אלקלעי. שקדן מופלג חסיד עליון, חוקר נשגב בתורה ובחכמת גם יחד. מסופר כי היה חריף ובקי בתלמוד, ומיד בפתחו את המסכת מוצא מיד את כל המבוקש. משום כך קראו לו "התלמוד החי", גם התנ"ך כולו היה שגור על פיו. הוא

עורר את בני"ם להשכלה. רוב ימיו התבודד וחי רחוק מהבלי העולם הזה, כאחד מנזירי קדם. נלב"ע בשנות העמידה.

זכרונות בני"ם ב"האושר", ירושלים שנה א'

רבי נסים מרדכי ן' עזרא

מחכמי איזמיר חכם גדול, היה נכד של הרב בעל ספר "בתי כנסיות" הג"ר אברהם ן' עזרא זלה"ה. מחידושי תורתו נתפרסמו בספרי חכמי וגאוני דורו, ראה בספר "פתח הדביר", ג, אזמיר תרל"ג, דף רצ"ג, עמוד ב. "ברכת מועדיך לחיים", א, אזמיר תרכ"ח, דף סב, עמוד ב.

בספר 'פתח הדביר' בהשמטות לאורח חיים סימן ס"ז כותב: 'וכה הראני רחמיא דנפשאי דחיל חטאים דגמיר וסביר החכם המעולה זרע קודש כה"ר נסים מרדכי ן' עזרא הי"ו...'.

רבי נסים משה אלבעלי

מחכמי איזמיר. מתואר: "הרב השלם כמה"ר נסים משה אלבעלי ז"ל... אשר היה רב ועצום בר אבהן ובר אוריין..." התארים מתוך הספד בספר 'דרש אברהם' חלק ב' סדר בלק להספד דף פד, ע"א.

היו בו מעלות טובות, והיה גם כן דרשן וספדן גדול בציבור.

רבי נסים משה נפטר בשנת התרכ"ד [1864]. יש עליו דרוש להספד בספר 'עקב סלה' דף נו, מאת כמוהר"ר יעקב יפה זצ"ל.

רבי נסים משה הכהן אריאש

מחכמי איזמיר. הוא היה מצוי בחברת הגאון רבי משה בארקי זצ"ל גאב"ד איזמיר. יצק תורה בישיבתו של הגר"ח פאלאג'י. היה אחיו של הדיין המצויין המובהק רבי רחמים אריה אברהם הכהן אריאש זצוק"ל בעל ספר 'שפתי רננות'. רבי נסים משה היה חכם מובהק ומופלג בתורה. הוא היה ממונה על השוחטים ובודקים באיזמיר. והוא כותב על עצמו דברים כהויתן. 'כי תהלה לאל לפני נגלו כל תעלומות ויכולני לברר האמת' [ראה מזכרת משה סימן טו]. הוא יצק מים על ידי המלך דוד, הגאון רבי דוד חיים חזן זצוק"ל בעל ספר 'נדיב לב', ושם הוא מתארו בזו הלשון: "כבוד עט"ר מורינו הרב הגדול כמוהרד"ח זצוק"ל... הוא היה לי לאב ויצקתי מים על ידי המלך דוד זלה"ה, ובריא אני בחיובא לעשות כדת של תורה לכבדו במותו כבחייו...".

ובאמת נאה דורש נאה מקיים, רבי נסים הגן על כבוד רבו בתקיפות רבה, באחת מהפרשיות הסוערות שידעה איזמיר, וכתב דברים חריפים ונוקבים על מדברי רבו. היה אוהבו ומעריצו של הגאון החבי"ף והוא כותב עליו: "גדול אדונינו מרן החבי"ף ז"ל הנאמן עלינו כמאה עדים" [ראה מזכרת משה שם] ושם בסימן ט"ז כותב עליו הגאון רבי אליהו חזן בעל ספר 'תעלומות לב'. בזו הלשון: 'חד מן קמיא רב טבח"יא הרב המובהק רב משרשיא והוא כהן לאל עליון נר"ו... רבי נסים ספד את אחיו רבי רחמים אריה אברהם, ראה שפתי רננות דרוש יא.

מרן החבי"ף צירף אותו לפרקים כדיין בבית דינו, ומציינו הרבה בספרו 'גנזי חיים' דף צ' ע"ב, ומכנהו: 'ידיד נפשי הרב ועצום רב טבחייא, כמהר"ר נסים משה הכהן אריייאש נר"ו'.

בספר 'נוה צדק' בהשמטות, כותב המחבר בזה הלשון: 'ובהריצותי דברי אלה לפני מעלת רב אחאי ידי"ן החכם השלם והכולל עצום ורב כמהר"ר נסים משה הכהן אריייאש נר"ו שרטט וכתב אלי... לשון הזהב...'. ושם מזכיר ממנו חידו"ת. הוא גם חתום על פסק חשוב בצירוף עם הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספר 'מימר חיים' אבן העזר סימן מ"ב [לג"ר נסים חיים מודע"י זלה"ה], ושם ביו"ד סימן טז הוא חתום על פסק בענין שו"ב, וחתימתו ביחד עם כהר"ר רפאל בנימין אברהם ס"ט, ותשובה זו נכתבה בשנת התרכ"ט אחר סמוך לפטירת החבי"ף ומצאתי כמה פניני שבח שהוא כותב על החבי"ף בתוך התשובה, וזה לשונו: '... מוה"ר עיר וקדיש בשמי מרומא מרן החבי"ף...'. 'מרנא ורבנא מאור הגולה אבי התעודה מרן החבי"ף נר"ו דלו נאה דבר המשפט ומימיו אנו שותין ומי יעזור כח לעמוד מפניו לדון ולהורות הן לאסור הן להיתר...'.

רבי נסים משה המון

היה מחכמי קושטא במאה הי"ט. שמו נזכר בספר "מזכרת משה" [בארקי] בעמודים קפו, קצ, תמה.

הוא מתואר: 'הרב המופלא כמוהר"ר נסים המון...' הוא כיהן כדיין עם ר' חיים מנחם, ור' חיים מרדכי צבי, ומצויים ממנו פס"ד.

רבי נסים ן' שאנג'י

חכם תורני. בנו של רבי אפרים ן' שאנג'י. רבי נסים היה גדול משוררי הספרדים בקושטא והוא נטע את השירה הספרדית על אדמת תורכיה. כמו כן הוא הקים בית מדרש לשירה, והמשורר המפורסם ר' ישראל נאג'רה היה בין המשוררים שהתועדו באותו בית.

רבי נסים נפטר בשנת שצ"א [1631] והגאון רבי יהושע בנבנשת הספידו ביום השביעי לפטירתו, והספד נדפס בספרו 'אוני יהושע' דרוש נ"ו. שמו גם כן נזכר בשאלות ותשובות מהרלב"ח סימן לז.

רבי נסים נחמיה אשכנזי

כיהן כאחד מרבני העיר קושטא. נפטר בר"ח תמוז בשנת התרכ"ה [1865] ונטמן בקושקונג'וק ומכונה במצבתו "צדיק... החכם המעולה".

רבי נסים נתן

שמו נזכר בספר "חיים ושלום" חלק ב' סימן כ"א אבן העזר, לגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה.

רבי נסים פולאקו

היה מתלמידי ישיבת 'בית יעקב רבי' באיזמיר במאה הי"ט. היה ידידו של הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצוק"ל.

רבי נסים קאלידרון

מחכמי טבריה במחצית השנייה של המאה הי"ט. עלה לטבריה מתורכיה. נפטר בכ"ו בשבט, בשנת התרס"ו [1906] בטבריה, ועל מצבתו חרות "הרב המובהק הישיש".

רבי נסים רפאל יצחק צורייאנו

'תאיר נרי'

נולד ברודוס, ויצק תורה מהגאון המופלא רבי מיכאל יעקב ישראל זלה"ה בעל ספר "שנות ימין" והיה חביב על רבו מאוד. היה ר"מ בעיר "איידין".

היה גאון וחכם מובהק. לן בעומקא של הלכה ענותן כהלל, והיה דיין מצויין, ולימים כיהן כראב"ד בעיר איידין יוזיל חיסאר, הסמוכה לאיזמיר שבטורקיה.

בספרו "תאיר נרי" "אבן העזר סימן א', ישנה התכתבות בינו לבין הגאון רבי שלמה חכים צוק"ל, והר"ש חכים כותב עליו בראש התשובה בזו הלשון: "לאחי יפת רב רחימא', דיתיב בתואני דלבאי, הדר הוא מעלת הרב ועצום הדיין המצויין כמהר"ר נסים רפאל יצחק צורייאנו נר"ו ועליו יציץ נזרו כיר"א".

אלו הם חיבוריו:

א). "תאיר נרי" – על ד' חלקי שו"ע וליקוטים, איזמיר תרל"ה.

ב). "רני ושמחי" – ארבעים דרושים, נדפס באיזמיר, תרל"ד.

רבי נסים שלום פאלאג'י

נולד באיזמיר בשנת תר"ח [1848], לאביו הגאון רבי אברהם פאלאג'י זלה"ה. [ראה בספר 'ברך את אברהם' סדר וואת הברכה דרוש ג' למילה]. סבו הוא הגאון רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל. על מצבתו הוא מתואר: '...חד מן הרמתים... החכם המרומם...' שמו נזכר בספר 'הכתוב לחיים' דף קנ"ח. נפטר ביום ט"ו שבט תרס"ה [1905]. ונטמן באיזמיר.

רבי נסים שלמה אלגאזי

'בין שמועה'

הגאון הגדול המלומד בניסים, חסידא קדישא לישראל, שר התורה, יחיד ומיוחד בעמל ועיון התורה בדורו. החיד"א כותב עליו

[בשם הגדולים מערכת גדולים] "הרב המפולפל, והלא למשמע אוזן ששמעה נפלאות מהרב ז"ל והתבודדתו בעיון".

הגאון רבי שלמה אלגאזי[358] נולד בברוסה סמוך לשנת ש"ע [1610], לאביו שהיה "גביר חכם ונבון ומאד נעלה, גם שב גם ישיש שקנה חכמה כמהר"ר אברהם אלגאזי נ"ע".

את ראשית חינוכו קיבל מאביו רבי אברהם, ובכמה מקומות בספריו מזכיר דברי-הלכה שקיבל ממנו[359]. שנים אחדות אחר כך למד בישיבתו של המשורר רבי יוסף גאנסו[360] משם עבר לגאליפולי, ויכנס לישיבת רבי יוסף ששון ורבי מאיר די-בוטון[361].

עוד אז, בהיותו לומד בישיבה זו, הצטיין בחוקר ומעמיק, והוא מספר: "שאם היה ספק בידי לעשות. הייתי מחבר על כל מסכתא, הסוגיות שהם לענין קל וחומר. ובימי בחורותי... כתבתי בסוגית חרמש רנ"ה קושיות"[362].

באותם הימים, בערך בשנת שצ"ה, גברה תשוקתו לציון והחליט להתיישב בירושלים. את רגשותיו אלו מביע הרב בדבריו שפרסם בסוף ספרו "הליכות אלי":

"בכלות שלמה החבור הלז, קם מכרוע על ברכיו וכפיו פרושות. וכה אמר: כשם שזכיתי לקרוא הכללים האלה בשם הליכות אלי, כן אזכה שיתקיים בי סוף הפסוק – מלכי בקדש. שיזכני לעלות לעיר הקדש ציון אשאל דרך..." / "שמע שלמה, על יקראהו אל על" / כפורחת עלתה וגם נצבה" / בי יביטו יראו דרך ארחות תימ"ה / אוו קוו למו הליכות שיבה / ציון דרך ישאל הנחהו ויעל..."[363].

על עלייתו זאת, ופעולותיו בזמן הזה בירושלים, לא ידוע מאומה. כפי הנראה, חזר הרב לאיזמיר בשנת הת"ו, לשם הדפסת שאר ספריו. בדרכו שהה זמן מה ברודיס[364]. בשנת תי"ח בא לעיר רבי חיים בנבנשתי, עמו נקשר בקשרי ידידות, וי"בא אתו במגע רוחני. חלק מתשובותיו נדפסו בספרו "בעי חיי".

בתקופה זו יסד רבי שלמה בית מדרש באיזמיר, על תלמידיו נמנים חתנו רבי אהרן לפפא, בעל ספר "בני אהרן". שהיה אחר כך לרבה של העיר: רבי חיים ן' מנחם אלגאזי רבה של רודיס, שבספרו "בני חיי" מרבה לדבר בשבח רבו זה. כנראה על ישיבה זו מוסבים דבריו בהקדמתו לספר "לחם סתרים": "זה לי שנים כתבתי בזאת המסכתא הרבה, בלמדי בחברת מעיינים מקשיבים לקולי". רבי דוד קונפורטי בהיותו באזמיר ביקר בישיבה זו, והוא כותב בספרו "קורא הדורות": "היה באזמיר הרב רבי שלמה אלגאזי נר"ו. רב מובהק ובקי בכל חדרי התלמוד ודרשן גדול... ואני בהיותי באזמיר, למדתי בישיבתו-בחברתו קצת זמן"[365].

לישיבה זו, כנס הרב את בני דלת העם, בימי שבתות השנה, וילמדם תורה ודרך ארץ. את הדרושים שהיה משמיע להם. אסף בספרו "שמע שלמה". בשער הספר הוא רושם: "שמע שלמה... והוא תרומות מתרומות, מה שדרשתי פה אזמיר יע"א, עיר גדולה של חכמים ושל סופרים, שער בת רבים, אלפים בת יכ"ל, ואלי יאספו כל חרד, ביום השבת לרוח היום... לשמוע בלמודים".

פעולותיו הברוכות וגדולתו לתורה, באו לידי ביטוי בדברי "אבי המשוררים נס התעודה, האשל הגדול כמהר"ר שלמה ן' מובחר":

---

358. רבי שלמה רוזאניס משער, כי מקור השם "אלגאזי – מעיר עזה או גאזה", "דברי ימי ישראל. בתוגרמא" ח"א הוצאה ב' עמוד 267; ר"י שוואַרץ כותב "כי מוצאו של הר"ש אלגאזי מאשכנז", "תבואות הארץ", הוצאת לונץ עמוד תנ"ז. שתי דעות אלו מוטעות, והאמת היא כפי שהעיר לונץ שם: "השם אלגאזי הוא שם טורקי, והוראתו: המנצח".

359. "זהב שיבה", הוצאת פיורדא דף ט"ו ע"ב, סימן מ"ד.

360. "ושאלתי את פי מורי הרב. החסיד כמהר"ר יוסף גאנסו", עיין בהקדמה לספר "דובב שפתי ישנים".

361. "ובימי בחורותי בהיותי לומד בגאליפו"ל. בישיבת הרבני' עם הרב רבי יוסף ששון והרב רבי מאיר בוטון ז"ל, עיין "הליכות אלי", בהקדמתו.

362. שם, שם.

363. שם, דף ע"ח ע"ב.

364. רוזאניס ב"קורות היהודים בתורכיה וארצות הקדם" ח"ד עמוד 165, משער שיציאתו לא"י, היתה בין השנים ת'-ת"ב. אולם רבי שלמה כותב בספרו "זהב שיבה" סימן פ' דף ע"א ע"א: "נשאלתי פה רודיס י"א לתמוז הת"ו". אפשר שהיה זה בדרכו לאזמיר.

365. מהדורת קאסל דף נ"א ע"ב.

"וקראה איש אשר נתן לו האלוקים עושר ונכסים, עתיר נכסין עתיר פומבי. בעל אגדה שדורש בכל מקום ברבים, והכל נאספים לשמוע, ויש לו קול חכמה. עתיר סלעין עתיר תקוע בעל פלפול... מרויח יום יום תדיר בפלפולו טעמים רבים... בעל שמועות... שלמד הלכות ואגדות ומימרות האמוריאים, ועתה שהגיע לעת ההוראה גלה שמועותיו סוגיות התלמוד... ידעתיו זה ימים ושנים, אשר בין ברכי החכמה והמדע כרע רבץ כאריה, ובתנור העיון והפלפול הגדיל המדורה, הבעיר אש דת התורה... והדביק בו פת האגדה ולחמה דשמעתתא, ואפה על גחליו לחם החקים והתורות ורדה אותם בחכמתו ונתן בסלו"[366].

מלחמתו בתנועת שבתי צבי: אחד המעטים שנלחמו בעוז, נגד התנועה הזאת, היה רבי שלמה אלגאזי. לאחר שנת ת"ך, כאשר גברה השפעתו של ש"צ בכל הארצות שתחת חסות תורכיה, פנה הוא וחתנו רבי אהרן לפפא, באגרות אל כמה מהקהלות "מדברת תועה על אדונינו על מעשים זרים שעשה"[367]. חכמי קושטא מתחילה לא הטו להם אוזן, ולפי דברי אחד השבתאים "נתוועדו חכמי קוסטנטי', וכתבו להם אגרת חתומה מכ"ד חכמים והחרימו אותם"[368]. כמובן אין לקבל את הדברים כאמת מוחלטת, היות והדברים נאמרו על ידי אחד ממאמיניו המובהקים.

רבי יעקב ששפורטש, שהתגורר בעת ההיא באמשטרדם ובהמבורג, בקש מרבי שלמה את חוות דעתו על תנועה משיחית זאת, ודעתו היתה המכריעה בעיניו. במכתבו משנת שלומי"ם [=תכ"ו], כתב לרבי אהרן לפפא "והחכם השלם, איש שהכל בו, שקול כרובה של סנהדרין, במוהר"ר שלמה אלגאזי... עליכם להגיד דעתכם, לפקוח עינים עורות ולסלק אבני נגף... עיניהם של ישראל תלויות למאמריכם והסכמותיכם"[369].

מלחמתם לא היתה קלה, ורבות סבלו מרדיפותיהם של המאמינים, מהתלאות האלו נוכל לקבל מושג, מהדברים הבאים שכתבם רבי יעקב ששפורטש הנ"ל: "האם זה לא יספיק לעינים עורות להכיר מעבדיו - של ש"צ - ולהפוך ללילה אורו, וימנע מרשעים אורם וזרוע רמה תשבר אשר הרימו יד במלך בדוד, והעיזו פניהם בחכמים - כמוהר"ר שלמה אלגאזי וחבריו כמעיז בשכינה".

עלייתו לארץ ישראל: סמוך לשנת ת"ל, קיים את נדרו "לשוב לשבת בארץ"[370], והוא עולה שנית להתיישב בירושלים. פה נתקבל בכבוד על ידי ידידיו מכבר, ויושיבוהו בראש כלם. הרב חיד"א מזכיר בספרו "שם הגדולים" "כתב ישן אשר חתומים בו רבנן קדישי, רבני ירושלים בדור שלפני פנינו, וזה סדר חתימם: מהר"ש אלגאזי ראשון ומהר"ש גארמיזאן הנז' שני והרב המג"ן שלישי ומהר"י חאגיז בעל עץ חיים רביעי, ומהר"ר יצחק ביטון חמישי"[371]. עם חבריו אלו, למד בישיבת ויגה, שנקראה ישיבת "בעל הבתים"[372].

רבי משה חאגיז, מספר בשם זקנו רבי משה גאלאנטי, שהיה אז רבה של ירושלים "שמיום שבא - רבי יעקב חאגיז - לעיר קדש ירושלים ת"ו, נתרבו בה האוכלוסים ונתישב העיר, וקפצו עליה גדולי ישראל, כמו הגאון המפורסם מוהר"ש אלגזי, והגאונים מוהר"א חנניא ומוהר"א אמיגו ומוהר"ש גרמיזאן"[373]. כדבר הזה, הוא כותב גם בהערותיו לספר הלק"ט: "זכורני כמה פעמים בישיבת הב"ה [=הבעלי הבתים] הוא - רבי יעקב חאגיז - ז"ל בחברת הרבנים המובהקים, גדולים ועצומים כמהר"ש אלגאזי כמהר"א אמיגו וכמהר"ש גארמיזאן זלה"ה"[374].

בשנת תל"ג אנו מוצאים אותו, חותם בראש בית דין בירושלים, על "קבלת עדות"[375]. בארץ נתפרסם באיש קדוש ובעל נסים. עוד בימיו של הרב חיד"א נשתמרו כמה אגדות עליו: "הרב הגדול

366. מתוך ההקדמה לספר "אהבת עולם".
367. "ענייני שבתי צבי" לפריימאן, ב"קונטרס זכרון לבני ישראל" לאחד השבתאים, עמוד 53.
368. שם, ב.לקוטים אודות ש"ץ וסייעתו" עמוד 81.
369. "קיצור ציצת נובל צבי", הוצאת אמסטרדם דף י"ד ע"א.
370. מתוך ההקדמה לספר "גופי הלכות".
371. מערכת גדולים, ערך שמואל גארמיזאן.
372. הוכחה לזה, ימצא הקורא במאמרי "ר' שמואל גארמיזאן ותקופתו בירושלים" פרק ב'.
373. "משנת חכמים" סימן תרכ"ד, ד"א דף קי"ט ע"ב.
374. שו"ת "הלכות קטנות" סימן ד' דף א' ע"ב.
375. תשובת מהר"ם גאלאנטי, נתפרסמה מכ"י בספר "אדמת קדש" לרבי

מהר"ש אלגאזי הזקן המלומד בנסים... ושמעתי מזקני שער נוראות על הרב ז"ל, ובשמים ממעל לחש"ב, לפי שלמד תורה לשמה ולא נהנה בכבוד תורה"[376] "והלא למשמע אזן שמעה נפלאות מהרב ז"ל והתבודדותו בעיון".

רבי שלמה נפטר בירושלים סביב שנת תמ"ג [1683][377]. במותו נספד על ידי: רבי חיים חזן בספרו "שנות חיים"[378].

מבניו נדע את רבי אברהם ורבי יום טוב אלגאזי הראשון[379].

אלו הם חיבוריו:

הרב חיד"א נתן סימן יפה לשמות ספריה ד"ת שמו: שלמ"ה אלגאז"י זלה"ה, אולם להלן ניתנת הרשימה, לפי סדרם הכרונולוגי:

א]. "יבין שמועה": "ביאור ותוספת טובה, על ספר הליכות עולם, וכללי הגמרא להגאון רבן של ישראל מוהר"י קארו ז"ל. ושלשתם איתנהו ביה, להורות דעה ולהבין שמועה לכל המעיין בה, וללכת לבטח בכל נתיבותיה" [מתוך השער] נדפס בוינציאה שנת שצ"ט; ליוורנו תקנ"ב.

ב]. "אהבת עולם": "החלק הראשון מארבעת חלקי הדרושים אשר חברתי... שדרשתי בשער בת רבים". הספר מחולק לשלשה עמודים: תורה, עבודה, גמילות חסדים. קושטאנדינא ת"ב–ת"ג; דיהרן–פורט תנ"ג ברוקלין תש"ס נדמ"ח.

ג]. "המון רבה": "מראה מקום פסוקי תנ"ך הנדרשים במדרש רבות'. הרב חיד"א כותב, שרשום בספר "שחברו בעשרים יום לזכות את הרבים"[380] כיום הוא יקר המציאות, ובירושלים לא יכולתי להשיגה קושטאנדינא ת"ד.

ד–ה] "רצוף אהבה"; "אפריון שלמה": "ביאור דבורי התוספות השייכים לענין דרשא, כולל חלקי המעלות השכליות. בנוי על עמודי שש: דין שלום, אמת, תורה, עבודה, ג"ח... קראתיו רצוף אהבה, על שהוא רצוף ומחובר לספר אהבת עולם שחברתי, ובעת בעשות מהדורא שנית, קראתיו שמו אפריון שלמה, והוספתי בו ביאורי פסוקים ומאמרים וכמה דרושיים וקצת לשונות הרמב"ם". הספר נדפס מצד אחד "רצוף אהבה" ומצד שני "אפריון שלמה". ווירונה ת"ט; פרנקפורט תנ"ב.

ו]. "תאוה לעינים": "מאמרי הגמרא אשר הובאו בספר "עין יעקב", וקצתם בגמרא ובמשניות אשר לא הובאו בספר עין יעקב". שאלוניקי תט"ו; זולבך תמ"ז.

ז]. "שמע שלמה": דרושים בסדר התורה, עד פרשת מסעי, וקצת לשונות הרא"ם". אזמיר תי"ט; אמשטרדם ת"ע.

ח–ט] "מעולפת ספירים"; "קילורית לעין": חברו עוד בימי נעוריו "להדריך את עצמי" מחולק לג' עמודים: תורה, עבודה, גמילות חסדים. בסופו "קילורית לעין על קצת מאמרי עין יעקב" קושטנדינא ת"ך; אזמיר תכ"ה; בלי החלק האחרון, אזמיר תכ"ג; ווירונה חש"ד; ד"א תס"ג; דיהרגפורט תקמ"ו; זאלקאווא תקע"א; לעמבערג תרי"ח; ווארשה תרמ"ב. ונדמ"ח בשנת תשס"ד בירושלים.

י]. "הליכות אלי": "חבור על כללי התלמוד" בסופו חידושי ש"ס ואורח חיים. אזמיר תכ"ג.

יא]. "לחם סתרים": על מסכת עבודה זרה. בהקדמתו כותב: "זה לי שנים כתבתי בזאת המסכתא הרבה, בלמדי בחברת מעיינים מקשיבים לקולי, ונאבדה ממני הכתיבה. ומאז שומה היתה בלבי

נסים חיים משה מזרחי, קושטנדינא תק"ב, יו"ד סימן י"ב דף ל"ה ע"א.

376. שם הגדולים מע"ס ערך "זקנת שלמה".

377. השערת א. פריימאן, מלואים לתוח"י ח"ב עמוד 18. רוזאניס מביא את בעמוד 37, שבו נאמר כי נפטר בשנת תל"ו. ברור שמקור זה הוא מוטעה, משום שהרב אלגאזי כותב בספרו "זהב שיבה": "בהיותי פה ירושלים תובב"א שנת התל"ט" [דף כ"ו ע"ג סי' ע"ו].

378. "יתאונן האדם חי כי יראה חכמים ימותו, ובפרט ענין המר הזה שהיה בארץ הקדושה ולקתה ככפלים, כי זה ימים נכוינו בגחלת השרפה אשר שרף ה', ה"ה אבי התעודה מהר"ש אלגזי ז"ל, נודע בשערים שמו". נדפס שאלוניקי תפ"א, פרשת שלח לך דף קס"ו ע"ב.

379. פרומקין בתוח"י ח"ב עמוד 65 מזכיר גם בן שלישי בשם יוסף, כמקור לזה מביא את הספר "דובב שפתי ישנים". עיין גם רוזאניס שם עמוד 166, טעות זאת באה להם, ממה שכתוב בשער: "ע"י החכם כה"ר משה אלגאזי נ"י לדרישת דודו החכם כה"ר יוסף אלגאזי". אך בהקדמתו כותב רבי שלמה בפירוש: "אחי החכם כה"ר יוסף נר"ו".

380. שם הגדולים בערך הספר.

וחשבתי דרכי לחזור עליה". כנראה היה הדבר בנדודיו ומסעו לארץ ישראל. בסוף הספר שו"ת. וינציאה תכ"ד; שטראסבורג תקל"ז.

יב]. "דובב שפתי ישנים": בשנת ת"ל לערך, ערך את ספר זה, שבו באו כמה מתורתו של זקנו ואבי זקנו הנ"ל. בספר כמה שו"ת ממנו [ק"ח ע"ב], וכן שירים שחבר: "לימים נוראים" [י"ט ע"ב] שיר ש"סדרתי לומר אחר המשנה" [כ' ע"א]. אזמיר תל"ט.

יג]. "גופי הלכות": "על כל כללי התלמוד", בסופו "לשונות הרמב"ם". אזמיר תל"ה; סדילקאוו תקס"א.

יד]. "זהב שיבה": "על לשונות הגמרא ודבורי התוספות השייכים לענין אגדה". "קושטאנדינא תמ"ג; פיורדא תנ"ב. חברו בירושלים ונקרא על שם שיבתו לציון.

טו]. "זקנת שלמה": רבי דוד קונופורטי מזכיר בספר "קורא הדורות": "וא"ל שחבר עוד פירוש על בעל העטור, וקרא שמו זקנת שלמה, אבל לא עלה בידו להדפיסו"[381]. רבי חיים חזן כותב: "וכשהיה כותב ספר זקנת שלמה, נתבקש בישיבה של מעלה בארץ ישראל". הרחיד"א כותב שהספר "על העיטור והטור בח"מ, והיה ספר גדול ...ונאבד". הרב אלגאזי מזכיר את הספר בהקדמתו לספר "גופי הלכות": "והן ידיע להוי לעלמא, כי לא עצרתי כח להדפיס ספר זקנת שלמה אשר חברתי, שצריך קרוב לת"ת גסים".

מתשובותיו נמצאות בספר "בעי חיי" לידידו רבי חיים בנבנשתי: יורה דעה ספר א' [שאלוניקי תקמ"ח] סימנים ע"ב, ק"א, קפ"ד, קפ"ו; חושן משפט ספר א' [שם תקנ"א] סימנים פ"ד קצג; ספר ב' [שם תקמ"ח] סימנים ד, ח, ט, י"ט; "פני משה" לרבי משה בנבנשתי [ח"ב קושטנדינא תל"א] סימנים כ, כ"א; "בני אהרן" לרבי אהרן לפפא [אזמיר תל"ד] סימן ק"י; "משפטי צדק" לרבי שמואל גארמיזאן, סימן ק"ו, תשובה מעניינת על האנוסים בספרד.

ובהרבה מספרי רבותינו גדולי הדורות כולם. מצטטים מדבריו של ר"ש אלגאזי זצ"ל.

יחזן סיני, כרך י"ו, אלול תש"ה

רבי נסים שמואל ב"ר רפאל אליהו מדיני

רב גדול בתורה, ומרביץ תורה בקושטא. אחיו של הגאון הנודע בעל ה"שדי חמד" זצ"ל. היה נערץ מאוד על גדולי וחכמי עירו שאהבו להשתעשע עמו בדברי תורה, ואף היו מריצים דברים לפני לשמוע את חוות דעתו עליהם, ומתוך כך זכינו שנשאר ממנו כמה תשובות בביאורי סוגיות כדוגמא בספר "מלאכת שלמה" לר"ש קמחי בחידושיו למסכת חולין [דף עד טור ב] ישנו משא ומתן ארוך עם רבי נסים שמואל בביאורי סוגיה, בצירוף של הרבנים הגאונים רבי יצחק אקריש ורבי חזקיה יאודה עובדיה הנו"נ בתשובת רבי נסים שמואל למחבר. תשובה נוספת ממנו יש בחידושים שם [דף פג טור א]. כן מזכירו אחיו בספרו "מכתב לחזקיהו" בחידושיו למסכת שבת דף כט. וזה לשונו: מצאתי כתוב בפרק כל כתבי הקודש לרב אחאי מעלת הרב כמוה"ר נסים שמואל מדיני נר"ו וזה לשונו לשון של זהורית.

רבי נסים נמנה על תלמידיו ושומעי לקחו של הראשון לציון הגאון רבי יצחק קובו זצ"ל.

רבי נסים שמריה ירושלמי

מחכמי ורבני קושטא, הוא חתום עם דייני בית דין איסור והיתר בקושטא בשנת תקפ"ד [1824]. כמו כן ביהן כדיין בתקע"ח [1818]. ראה: "שמן המשחה" הלכות אישות עג, דף נד, ע"א.

רבי נתן מיוחס

'שבת אחים'

מחכמי קושטא. היה דיין מצויין רב ועצום מפורסם בקושטא, והיה אחיו של הגאון רבי אברהם ב"ר יהודה מיוחס בעל ספר "בני אברהם", שהיה גדול ממנו, וגם הערין אותו מאוד, וכותב: "למעשה אין ידיעתי מכרעת אם לא בהסכמת הצניף הטהור אחי יפת הגדול החכם השלם סיני ועוקר הרים אחד היה אברהם... נאום הצעיר נתן מיוחס".

381. דף נ"א ע"א.

בהקדמה לספר "בני אברהם" מאת רבי רפאל יצחק ירושלמי מבתירו בתואר: "החכם השלם הדיין המצויין רב ועצום כמה"ר נתן מיוחס".

רבי נתן חיבר קונטריס גטין בשם "שבת אחים" שנדפס בתוך שו"ת בני אברהם לאחיו. כן חיבר ספר "מאורות נתן" שאלות ותשובות שנותרו בכתב יד, ניו יורק קולמביה 118–1, צילום ממנו במיקרופילים נמצא במכון לתצלומי כתבי יד העבריים בבית הספרים הלאומי והאונברסיטאי בירושלים מס' 20632, 23329. חתימתו של רבי נתן נמצאת על כ"י הספרייה הלאומית הנ"ל מספר 3092 8* – חידושים על הרמב"ם.

"ירושלים בין החומות", לתולדות משפחת מיוחס עמוד 39, אברהם בן יעקב

רבי סימן טוב די טולידו

רבי סימן טוב היה מחכמי ורבני קושטא, בנו השני של הגאון רבי אליעזר די טולידו זלה"ה מחבר שו"ת "משנת ר' אליעזר". רבי סימן טוב היה ראש ישיבה בקושטא בשנת תרל"ה [1875].

הוא מתואר בהקדמת ספר "משנת ר' אליעזר" חלק ב' בזה הלשון: "משנה כסף קדוש יאמר לו, מחדדן ליה שמעתתא דרופתקא דאורייתא...".

שמו נזכר בספר "מכתב לחזקיהו" [מדיני] בחידושים ריש מסכת תענית [סו, ד].

רבי סעדיא יוסף ן' יקר

מחכמי איזמיר. נכדו ותלמידו של הגאון רבי דוד פראנסייה זלה"ה בעל ספר 'אפד בד'. הוא גם בן עשה הקדמה לסבו בספר 'אפד בד' ביחד עם רבי אליה אלאזראקי זלה"ה.

רבי סעדיה לונגו 'סדר זמנים'

רבי סעדיה נולד בקושטא כנראה בשנת ה'ר"פ [1520]. חי בשאלוניקי. קונן וספד לשמונים וארבעה גדולי דורו ובכללם הרבה חכמי צפת, ובראשם קינה והספד למרן רבי יוסף קארו זלה"ה. כמו כן היה משורר דגול. ומפורסם, הוא נמנה בין תלמידיו של רבי ישראל די קוריאל זלה"ה, חיבר ספר "סדר זמנים" שאלוניקי שנ"ד. הספר ערוך לפי סדר כרונולוגי. "נקבצות משירי רבי סעדיה לונגו בדרכי השיר והמליצה", בתוך: ספונות יב, ירושלים תשל"א–תשל"ח. עמודים פ"א–קכ"ב. עשרות רבות משיריו ואיגרותיו נותרו בכתבי–יד. רבי סעדיה נפטר אחרי שנת שנ"ז [1597].

רבי עובדיה אשכנזי

כיהן כדיין בבית דין בקושטא בשנים תקמ"ט, תק"ן [1788/9].

רבי עובדיה מירקאדו שמי

נולד בקושטא בשנת תר"ד [1844] ובהיותו בן ט"ו עלה לירושלים וגדל בישיבותיה, נודע כלמדן גדול ובעל זכרון. הצטיין במידות תרומיות ונעלות. נפטר אדר תרפ"ז [1927] בתל אביב.

רבי עזריה די בוטון

מחכמי ורבני טורקיה. ראיתי ממנו חתימות על ספרים רבים.

רבי עזריה וילסייד

חכם ומעיין מחכמי ורבני קושטא. עלה לירושלים ונטמן בה.

רבי עזריה יהושע 'שו"ת כת"י'

הגאון הדיין המצויין רבי עזריה יהושע, חי במאה הי"ז. נולד בשאלוניקי, והגיע לאיזמיר. היה תלמידו של הגאון רבי חיים שבתי זלה"ה, חיבר הגהות על הטור ובית יוסף. עליו יאמר רבי דוד קונפורטי 'ואחר שלמד עם הרב מהרח"ש הלך לעיר איזמיר ושם הרביץ תורה הרבה ונפטר שם' [קורא הדורות, דף מד, ב]. וכבר החיד"א [בערכו] העיר שרבי חיים בנבנשת בספרו כנסת הגדולה 'היו לו הגהות על הטורים בב"י ממנו ומייתי להו ושקיל וטרי'.

רבי עזריה כיהן ברבנות באיזמיר ביחד עם הגאון מרנא ורבנא רבי יוסף אישקאפה, וביחד התקינו תקנות בעיר, והרביצו תורה, והיו "רבנים כוללים", רבי עזריה חתום על תקנה משנת שצ"א [1631] בעינין 'קידושי סתר', ועל עוד תקנות. הגאון רבי חיים בנבנשת בספרו "בעי חיי" חו"מ, א' סימן ה' דף ג' ע"ב כותב: "...לשמע אזן שמעתי את גדלתו ואת ידו החזקה לתורה ולתעודה זה סיני ועוקר הרים מר ניהו רבה ורב יאושע יה יושיעהו מכל צרה וצוקה אכי"ר...".

רבי עזריה דרכו היתה לפסוק בעיניני הוראה לקולא ולא לחומרא, אף שעל עצמו היה מחמיר. הגאון רבי חיים שבתי "מהרח"ש כותב על רבי עזריה בזו הלשון:

"כי כבר נודע מעלת החכם השלם כמהר"ר עזריה נר"ו חכמתו וחסידותו וענותנותו וכבר כתב אלי פעמים רבות פסקים וכולן בנויים...".

בגנזי בית המדרש לרבנים בניו יורק, מצויות תשובות של רבי עזריה בכתב ידו, וסימונם מס' 1385, דף 188. רבי יוסף אישקאפה ורבי עזריה כיהנו ביחד כרבני העיר עד שנת ת"ח [1648].

על מצבתו של רבי עזריה יהושע נחרט: 'החכם השלם הדיין המצויין, רב ראשון שבאיזמיר כמוהר"ר עזריה יהושע'. נפטר בשנת ת"ח [1648]. רבי יהושע השאיר אחריו בן בשם רבי חיים זלה"ה.

מבוא לספר חכמי סלוניקי, חלק ראשון, עמוד יא, תשנ"ב, בתוספת מקורות שונים

רבי עזריה מזרחי

מהרבנים ומהשו"ב החשובים באיזמיר, ערך שאלתו בשנת תכ"ג [1663]. בדין אם מותר לאכול תרנגולים הנקראים בתורגמות "טיפיליס" בהיות שרבני שאריי אסרוהום [עיין "בעיי חיי" סימן כ"ח].

רבי עמנואל בן זונאנה

ממונה איסור והיתר בקושטא באב ואלול תקכ"ח [יולי–אוגוסט 1768] ובשנת תקל"ז [1777]. כיהן כדיין בבית דינו של רבי אברהם מיוחס באייר תקכ"ד [מאי 1764] וכן בתאריך נוסף שלא נמסר. כמו כן נזכר כחתום על מכתב "עדת דייני סרסורי פתחי הסוחרים" הם המתווכים היהודים שעבדו בבתי המסחר של "פראנקוס" שהיו בעיקר סוחרים אנגלים, צרפתים והולנדים בקושטא.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 71

רבי עמנואל טוב שלטון

בתוך דרשות כתב יד לרבי יעקב די ליאון, ניו יורק בהמ"ל 428 מצוי בין שאר ההספדים, הספד משנת תרכ"א על הח' השלם... עמנואל טוב שלטון.

רבי עמנואל ן' גבאי

'שיטה בכ"י'

מחכמי טורקיה, כנראה מקושטא. חי לפני כשלוש מאות שנה. בספרו כת"י שיטה על מסכת בבא מציעא הוא מזכיר חידושי תורה ששמע מפי הגאון רבי מאיר יצחקי בעל ספר "אור יקרות", ומפי רבי משה הכהן בעל ספר "כהונת עולם". וכמו כן מזכיר את הגאון רבי יהודה רוזאניס בעל ה"משנה למלך". רבי עמנואל כתב את חיבורו על כל מסכת בבא מציעא ומזכיר בהן את חידושיו למסכתות גיטין וקידושין. אפשר לקבוע מדבריו שמהדורא קמא נכתבה לפני שנת תע"ז, ואילו מהדורא בתרא נכתבה בין השנים תצ"ה–ת"ק. כתב היד של מהדו"ק נמצא בטריניטי קולג' ומספרו 91 12 [מס' סרט במכון לתצלומים 12165] ומהדו"ב נמצאת באוסף של מאיר בניהו ירושלים. בקובץ תורני "זכור לאברהם" תש"ן עמוד קט נדפס ממנו מעט מכל החיבור הרואים אור לראשונה על מסכת בבא מציעא.

רבי פנחס בכור רבי

חסידא קדישא ופרישא. נולד באיזמיר. היה גיסו של הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל עיין בספר "ראה חיים" סדר תזריע וטהרה עמוד נב הנדמ"ח, מה שדרש בשבת הגדול שנת התר"ח. ואלו מקצת שבחיו שכתב הגאון רבי חיים פאלאג'י על גיסו בזה הלשון: "דכולי עלמא ידעי גודל צדקתו דנפלאים מעשיו. דתמיד כל היום וכל

הלילה לא פסיק גירסא מפומיה, וכמעט לא שח שיחת חולין, וכל ימיו בסגופים ותעניות, ולא יצא מפתח ביתו החוצה, ולא נטפל בשום ענין שבעולם, ואף כי היה זקן מאוד ראוי לבבות עליו, דהיה מגן וצינה לדור".

גם בספר 'ברך את אברהם' סדר כי תשא, דף ע"ב, ע"א, ישנו דרוש עליו מהגאון רבי אברהם פאלאג'י: 'דרוש שדרשתי בפטירת אשכול הכופר דוד"י לי החכם המעולה הישיש הנכבד כמה"ר בכור פנחס רבי זצ"ל בחדש אדר התר"ח ליצירה... דכולי עלמא ידעי גודל צדקתו ומי שמע בזאת מי ראה כאלה דזקן וחולה כולי האי שיעשה סיגופים ותעניות ולא פסיק גירסא מפומיה עד יום מותו... ועל הכל דכל ימיו היה מתבודד עם קונו ולא יראה החוצה... ובודאי כי היה מגן וצינה לדור דצדיק יסוד עולם כי היה עובד את ה' מאהבה ביסורים קשים ומרים...'.

רבי פנחס הכהן

מחכמי ורבני אנדרינופלי. היה חכם ומעיין ובעל ישיבה. חבירו היה הגאון הקדוש המופלא רבי יוסף צרפתי זלה"ה בעל ספר "יד יוסף" שהיה מגדולי דורו.

רבי פנחס רפאל יהושע די שיגורה 'אות היא לעולם'

"בוצינא דנהורא רב תנא חסידא קדישא ופרישא ריש מתיבתא האשל הגדול רבין חסידא רישא דדהבא דלביש מדא". נודע בשמו הטוב "הרב בעל הפרד"ס" בשל היותו מפורסם כמקובל העוסק בפרד"ס. בן הרב החכם המרומם רבי שמואל בן הרב רבי יצחק (בעל המח"ס קטן תקון לל"ג בעומר), בהרב רבי אברהם די סיגורה.

הפרד"ס מספר בפתיחת ספרו 'אות הברית' על אביו החכם המרומם אור יומם כמוה"ר שמואל די שיגורה זצוק"ל, שבהיות הפרד"ס נער קטן הדריכו אביו בדרך התורה בחכמה ובתבונה ובדעת, ואביו היה מתעסק בצרכי ציבור, והיה מיסר את הליצנים ומוכיחם שישובו מדרכם הרעה לישר הדורים.

היה מגדולי רבני איזמיר ושימש שם כראב"ד שנים רבות, בספרו 'אות לישועה' דרוש יו"ד לשבת זכור דף קמז, ע"ב הוא כותב: 'ברוב רחמיו הביאני המלך חדריו להעמיד אותי לשבת בקדש בק"ק הנורא... ק"ק 'שלום' וזה לי ארבעים שנה ויותר...' כותב הגר"ח פאלאג'י בספרו "ארצות החיים" דרוש ב' דף ק"ו ב"ה הלשון: "...בי ראוי לומר עליו בפה מלא דלא קם כמוהו בגודל חסידותו וקדושתו, ולא יכילון מגילות ספר לספר תהילותיו ומידותיו הטובות, ואמינא ולא מסתפינא כי כל הבא לפניו אפילו הדיוט שבהדיוטין היה קונה יראת שמים והארת הקדושה בשומעו חן שפתיו חכמה ומוסר ודעת בני אדם לעבודת ה' ביתר שאת. ותיתי לי כי כל העולם לא הבירוהו אחד מיני אלף מקדושתו ושקדנותו בתורה ובגמ"ח".

בסוף ימיו עלה לארץ הקדש, ולפני שעלה הוא בענותנותו כותב: 'ואנכי הדל באלפי... הריני שואל ממעלת כל אחב"י... אם ח"ו פגעתי בכבוד אחד מהם באיזה צד ואופן... הריני מוחל וסולח לכל מי שהכעיס והקניט אותי...'. והוא מעיד על עצמו בספרו "שבח לאל יתברך כי מעולם לא יצאתי מבית המדרש לבתי בראי, לישא וליתן לבקש לחם ופרנסה, וה' בחמלתו זן ומפרנס אותי ואת כל בני ביתי הא כמה שני לפי כבוד הבריות".

בצעירותו למד בחברותא עם הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל. ובספר "כף החיים" סימן כ"ט אות ג' רבי חיים פאלאג'י כותב: "כי אזכרה ימים מקדם שהיה לנו ישיבה במדרשו של רבי... למעלה מעשרים שנה בהילוך אחד בכל שבת ושבת בצוותא חדא עם מוה"ר החסיד הפרד"ס זיע"א דהוא היה ראש ישיבה...".

היה לומד בצוותא עם הגאון רבי חיים פאלאג'י בכל יום בספר "ראשית חכמה" בהתלהבות ובהתבודדות ובדמעות.

בספר "יסד המלך" דרשות כותב: "באזנינו שמענו מפה קדוש עטרת ראשינו הרב הקדוש הפרדס ז"ל בעל המחבר ספר אות היא לעולם, שהיה מרגלא בפומא פומא קדישא לומר בכל הענינים שבעולם, אין עוד מלבדו כתיב".

לעת זיקנתו עלה הפרד"ס להתיישב בירושלים. ונפטר לבית עולמו ביום י"ח אדר ראשון שנת תרי"א, ונקבר בחלקת החסידים שבהר הזיתים שבירושלים [שורה ז' קבר י"ח, כיום מתחת לכביש].

וזה נוסח מצבתו: / מ"ק / הרב ח"ק / כמהר"ר / פנחס קנאה / רפאל פינחס / די שיגורה / ז"ל בע"ס אה"ל / ואות הברית / מך ח"י אדר / א' התרי"א.

כתב הגאון רבי יאושע אברהם קריספין בספרו 'אברהם במחזה' דרוש י"א בזו הלשון:

"דרוש שסידרתי על שמועה... מעה"ק ירושלים תובב"א מפטירת רב אחאי גאון תנא ירושלמאה מעלת הרב המופלא ח"ק לישראל הוא הקדוש הרב הפרד"ס זלה"ה [בעל ספר אות היא לעולם]... הלא שרי מודעת זאת דחיובא רמייא עלן לבבות ולספוד על סילוקו של צדיק וזהן בפרט האדם הגדול כהאדון אאע"ב רב אחאי גאון קדוש יאמר לו בוצינא דנהורא חסידא קדישא ופרישא דכל העם אשר בשער יעידון יגידון גודל חסידותו וקדושתו שהיה מתחסד עם קונו בהצנע לכת מצטמק ויפה לו ומסגף עצמו בכמה סיגופים ותעניות דבר יום ביומו, ועוד נמצאו בו כמה מדות טובות שמנו חכמים לצדיקים, ואם אמרנו נבא אע"ר לספר בשבחיו יקצר היריעה מהכיל וכל המרבה לספר יוצא בגירעון, אין די באר ולמפורסמות אינן צריכות ראיה, צאו וראו מה הבריות אומרים עליו כל העם עונים אחריו מקודש מקודש וי לארעא דישראל דחסרא להו גברא רבה והצדיק אבד לדורו, וראוי והגון לומר עליו בפה מלא אבד חסיד מן הארץ. ואין ספק דתכף בעת פטירתו עלתה נשמתו למעלה לשמי השמים תחת כסא הכבוד ית"ש...".

כתב הגאון רבי מיכאל יעקב ישראל זצ"ל בספרו 'שנות ימין' דרוש ד' לשבת זכור דף קסג, ע"ב.

"את זה דרשתי בשבת זכור דהאי שתא יראי"ת ה' ולכבוד הרב המופלא הפרד"ס זלה"ה.

הלא שרי אמרתי בתור אשה לה' קרבן ראשית שם רמז על סילוקו ש"ץ אשר אע"ג רב מבבל ור' מארץ ישראל הרב המופלא וכבוד ה' מלא פנחס קנאה זצוק"ל כי גלוי וידוע הוא צדקתו וחסידותו לא הניח כמותו היינו צדיק היינו עובד אלהים ומתחסד עם קונו ועוסק בתורה תדיר, ומלבד שהיה מדוכה ביסורין עוד בה שהוא היה מסגף את עצמו בסיגופים ותעניות ועב"ז לא היה מתבטל מלעסוק בתורה תדיר ומעולם לא עבר עליו חצות. ושמעתי שצוה שיאמרו עליו בהשכבה מדוכה ביסורין ואין ספק שזכותו וחסידותו היה מגן על הדור עזרא בצרות והן בעונותינו חסרנו המגן אוי לדור שאבד מנהיגו וי לארעא דחסרא גברא רבא האדם הגדול בענקים אשר אמרנו זכותו יגן עלינו. לן יאות למבכי לן יאות למספד בהתאסף ראשי עם בטלו האשכולות ואין מי שמורה הוראה בישראל אתה ה' אלהינו אם עינינו ענו בנו תורה מה תהא עליה בנקור לנו כל עין ימין. צרות רבות סבבונו ומיתת הצדיק עולה על כולם כי אמרנו בצלו נחיה".

אלו הם חיבוריו:

א). "אות היא לעולם", בשיטות הש"ס ע"פ א"ב ב' חלקים [אזמיר תרט"ז–תרכ"ה] שלפנינו: מערכות עמוקות ומפולפלות בסוגיות התלמוד על סדר א"ב [מעין אנציקלופדיה תלמודית ללמדנים]. ח"א, דף נד ע"א – סא ע"ב: תשובת המחבר בעניין שותפים שנשרף ביתם בשריפת העיר ובנה אחד מהם ביתו והשתמש גם בשטח חברו, שנותר שומם. דף סא ע"ב – ב' ע"א: תשובת רבי נסים זרחייא אזולאי בעניין הנ"ל.

ב). "אות אמת", דרושים על סדר הפרשיות בכתב יד. בנו הג"ר יהודה מזכיר ספר זה שהוא בכת"י. ראה 'אות לישועה' ח"א בהקדמה.

ג). "אות הברית", פירוש נפלא בדרך פרד"ס על ספר תהלים, איזמיר תרכ"ו. בסופו נדפס קונטרס "אמר הכהן".

ד). "אות לישועה", דרושים לארבע שבתות השנה, ח"א, אזמיר תרל"ו. ח"ב בכתב יד.

ה). "אות לטובה", על סדר התפלות. בנו הג"ר יהודה מזכיר ספר זה שהוא בכת"י. ראה 'אות לישועה' ח"א בהקדמה.

וכן נמצאת תשובה ממנו בספר "חקקי לב" להר"ח פאלאג'י וגם נשא עליו הספד בספרו "ארצות החיים" דרוש ב' דף נ"ג.

בספר "חכמה מאין" דרוש ל' יש עליו הספד, מהגאון רבי נסים יצחק אלגראנאטי, וזו לשונו:

"יחרד האיש וילפת השומע וכל עצמותיו יאחזמו רעד על לא טובה השמועה מחלה ונועה מעיה"ק ירושלם תובב"א אל הלקח ארון האלהים נ"י ע"ה פ"ה מרנא ורבנא הרב הפרד"ס הריני כפרת משכבו זצוק"ל וזיע"א חסידא קדישא ופרישא ציון במרד תבבה על סילוקו של צדיק רבי פנחס קנאה מראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאד ואם כל העולם מצטערים וסופדים ומקוננים בארץ ובחוץ לארץ על חסרונו של אדם הגדול בענקים מה יעשה אותו תלמיד שנטלה ממנו המצנפת והעטרה אוי לי על שברי נחלה מכתי אנה פנה צביונו של ישראל רבי רבי שלמדתני תורה ימים גם לילות וילמדני דעת ודרך תבונות חכמה ומוסר ואפילו בלילי טבת הארוכות שם ישבנו בישיבה של מטה והיינו עוסקים בתילי תלים של הלכות וראוי לומר עליו בפה מלא נפלה עטרת ראשינו אוי נא לנו כי חטאנו ובהיותי מסתופף בצלו ראיתי שמרגלא בפומיה דרבי לומר תכלית לימוד התורה אינו אלא לדעת ולהכיר איך יעבוד האדם את ה' אלהיו וכיצד היא סדר ואופן קיום תורתו ומצותיו שלא להכשל בשום מכשול ועון זהו תורף אמרי קדוש זיע"א".

הגאון נחל נובע מקור חכמה רבי נסים חיים מודעי בספרו "דרישה מחיים" דרוש ד', עמוד קס"ב כותב:

"דרוש שדרשתי בהספדו של מוה"ר הפרד"ס זצוק"ל ידוע הדבר ומפורסם הענין כמה גודל חיוב הספדן של צדיקים, כל שכן על סילוקו של צדיק עט"ר מו"ר חסין קדוש מעלת הרב הפרד"ס זצוק"ל וזיע"א כי רבבנותי' וגודל צדקותו וחסידותו אין די באר ואפילו נשים לילות כימים עוד רבות בשנים וגם אין צורך לבארו, כי יודעים כל באי שער עירנו כי לא קם כמוהו תחילה וראש שקדנותו בלימוד התורה יומם ולילה דלא פסיק גירסא מפומיה דהגם דהיה בסובלי חולאים ועמוס התלאות לא ימיש מתוך האהל וקיים אמרינן אדם כי ימות באהל ולמד תורה מתוך הדוחק. והיה מתנהג עצמו בפרישות ובקדושה וטהרה ומיעוט שינה וכו' כי כמעט על מ"ח דברים שהתורה ניקנית בהם היו מצויים בו. ועל הכל שפיו היה מעיין נובע חכמה ומוסר ומלא תוכחות כי כמעט לא היה אדם שבא לפניו ולא היה קונה חכמה ומוסר ויראת שמים מהארתו הקדושה ודבריו הנעימים שהיה משבר לבות בני אדם ומושכן לעבודת ה'.

ולא זו בלבד כי אפילו בשעות שהיה מוכרח להתעסק בדברי חול באבילה ושתיה ובית המרחץ וכיוצא היה מקיים "בכל דרכיך דעהו" כי מעיד אני עלי כי מלבד ממה שהיה מוכיח אותנו בבית כמה פעמים נמצינו עמו בבית המרחץ ושם ישבנו להזיע ובה שעתא היינו מתקרבים אצלו לשמוע מפיו דברי תוכח ומוסר והיינו יוצאים מלפניו בלב נשבר ונדכה משמוע נועם מוסרו ומאחר דהנהגתו היתה כן לעולם אפילו לאחר כי ארי עלה לשבון כבוד בארץ הקדושה תובב"א כשהיה כותב אגרת לבנו הידיד נ"ו היה דעיינין רב יאודה נר"ו לא היה כתב מבלי שיכתוב בתורה דברי מוסר ודבר חידוש מדברי תורה מה שלא ראינו בשום אדם שהיה מתנהג כן, ואין לך יום שאין זכרונו בפינו כשאנו זוכרים דבריו כי נעמו שלא היה אומרם פעם ושתים אלא היה חוזר אותם פעמים רבות ובפרט מדת מעביר על מדותיו דמרגלא בפומיה לומר עברי אנבי ומה גם כשאנו נכנסים לבית הכנסת הזה יב"ץ תמונו לנגד עינינו כאילו הוא מעוטף בטלית ותפילין ובודאי כי המקום הזה בוכה עליו כי בחיים חייתו היה לו מעלה גדולה עמו כי זכה לשישב עליו אדם כמוהו...".

בניו הם: החה"ש והכולל הג"ר יאודה די שיגורה בע"ס 'עקב ענוה' ועוד, שהיה גם מחו"ר איזמיר, בנו השני הוא החה"ש רבי ישראל די שיגורה זלה"ה, גם היה לו בן רבי משה די שיגורה זלה"ה שנפטר בשנת הר"ת עולם, וסבל רבות יסורים בזייו, אביו מבבה עליו, ועשה לו דרוש ח' לשב"ת בספרו 'אות לישועה'.

רבי פרץ אגוזי

מחכמי ורבני קושטא שמו נזכר בספר "פני משה" סימן מ"ה.

רבי פרץ אשכנזי

מחכמי קושטא. שמו נזכר בשו"ת 'שער יהושע' [בנבנשתי] חושן משפט סימן עו, משנת התי"ג ליצירה. הוא מתואר: 'החכם הנעלה כה"ר פרץ אשכנזי'.

רבי ציון ן' שנג'י

ישב על כסא הרבנות בניקופול לאחר שנפטר רבי יצחק ן' משה ביג'ה זלה"ה.

רבי צמח ב"ר ישראל נרבוני [הזקן]

אביו רבי ישראל נשא ונתן בהלכה עם רבי יעקב קשטרו והרב המוסמך רבי משה גלנטי. היה בקושטא עד אחרי שנת שע"ג [1613], הרביץ תורה והעמיד בה תלמידים רבים, ביניהם רבי חיים בנבנשתי בעל "כנסת הגדולה". היה מבית דינו של רבי יוסף מיטראני וחתום עמו בשנת שע"ג [שו"ת מהרי"ט ג]. בשנת ש"פ [1620] עלה לירושלם עם רבי יצחק אישפינאה ונפטר בה.

די"י בתוגרמא ג; קורא הדורות; שיורי כנה"ג, ח"א כ"א ור"ס; שם הגדולים

רבי ראובן ב"ר חנניה מזרחי 'מעין גנים'

מחכמי דייני ורבני קושטא. בתחילת המאה הי"ח. נולד בערך בשנת תל"ה [1675] לאביו החסיד והעניו גזע היחס רבי חנניה מזרחי זלה"ה שהיה מזרעו של הרא"ם, [הגאון רבי אליה מזרחי].

את תורתו קיבל בישיבת רבי שמואל הלוי, וכבר בנעוריו נחשב לתלמיד חכם חשוב, והיה דורש ברבים בק"ק 'גברת' שבאורטה קיואי, ודרשותיו היו מבוססים בדרך הסוד. בשנת תע"א [1711] בערך נדד לאיזמיר בה התיידד עם הג"ר יעקב ב"ר ישראל ששון זלה"ה, וזמן קצר אח"כ חזר לעירו, והתמיד לעסוק בהוראה והיה בקשרי הלכה עם רבי יעקב הנז' ועם הגאון רבי יהודה רוזאניס. בני עירו היו מריצים אליו שאלות וג"כ היה נשאל ממצרים בעיניינים מסויימים. רבי ראובן עבר סבל רב ויסורין קשים בחייו, ואפילו אוכל לבני ביתו לא היה לו, והפרוטה כלתה מביסו. רבי ראובן נתבש"ם בערך בשנת הת"ק [1740].

רבי ראובן היה סופר פורה, הוא חיבר ספרים שונים:

ואלו הם חיבוריו:

א). "מעין גנים", – הכולל: פסקים, שו"ת, חידושים על הרמב"ם ודרשות, נדפס בקושטא תפ"א. ב). "באר מים חיים", פירוש על הזוהר הקדוש, ספר זה לא זכה לראות אור. ג). "נוזלים מן לבנון", פירוש על התיקונים, לא נדפס. ד). "פרי עץ הדר", על הרמב"ם, לא נדפס. ה). "כפות תמרים", על מדרש רבה, לא נדפס. ו). "עין עבות", פירוש על פרקי אבות, לא נדפס. ז). "ערבי נחל, פירוש על מגילת אסתר, לא נדפס. ח). "כתם פז", על טור אורח חיים, פ"ז סימנים, לא נדפס. ט). "בד כד", מ"ה סימנים על טור אבן העזר, לא נדפס. י). פסקים וחידושים על התוספות, לא נדפס.

רבי ראובן ב"ר יהודה ברוך

נולד בשנת תקע"א [1881] בעיר טמשוואר, בה שימש אביו רב הקהילה הספרדית. למד תורה אצל חכמי הספרדים בערים ליוורנו, קושטא ואיזמיר. בשנת ת"ר [1840] לערך נבחר לרבה של הקהילה הספרדית בעיר ווינה. היה חבר בית-הדין של הקהילה הכללית בראשותו של רבי אלעזר הורביץ. בספר "נחלה לישראל" מאת רבי משה ישראל חזן רבה של רומא, הדן בסיבסובי ירושה, השתתף גם רבי ראובן ברוך. רבי מאיר א"ש רבה של אונגוואר, כותב בתשובתו [שם עמוד 21]: "הנה שלח לידי הרב החכם מהו' ראובן ה"י למשפחת ברוך ס"ט ספר כתב גאון ישראל והדרו כמהור"ר ישראל משה חזן ס"ט ה"י הרב דק"ק רומא על דברי ריבות אשר נהיו". בשנת תר"ך [1860] ההדיר רבי ראובן ברוך מחדש את ספרו של החיד"א "ברכי יוסף" ושילב בו את ספר "שיירי ברכה" במקומות המתאימים. בראש הספר הדפיס הקדמה ארוכה כתובה בסגנון המליצי המקובל על

חכמי ספרד. הוא חותם: הצעיר ראובן בכמוהר"ר יהודא למשפחת ברוך ס"ט. נפטר בווינה בחודש אייר תרל"ה [1875].

חכמי טראנסילווניה, עמוד 30

רבי רחמים אליהו חזן ארח מישור

הגאון הגדול לבו כלב האריה בש"ס ובפוסקים משיירי כנסת הגדולה, ארי שבחבורה רבי רחמים אליהו חזן זצ"ל, בן מגדול הגאון האדיר התייר הגדול רבי יוסף חזן זצ"ל, בע"ס "חקרי לב".

רבי רחמים אליהו נולד וגדל באיזמיר, ובתוכה נשאר עד לפטירתו. כבר בצעירותו הוכר אצל גדולי הדור בדורו כבעל שכל ישר וחריף, שעדיו לגאון ולתפארת. את עיקר תורתו קיבל מאביו הגדול מרנא ורבנא החקרי לב, וחכם נוסף שלימדו תורה היה הגאון רבי נסים חיים שלום מרגנאטו זצ"ל בע"ס "עושה שלום". היה מתמיד ושקדן עצום בש"ס ובפוסקים עד שלימים ועודו עול בימים, כבר הוכר כאחד מחכמי עירו איזמיר. ורבים צבאו על פתחי דלתותיו לקבל חוות דעתו על הוראות ופסקים שנתעוררו בשער מקומו. גם אביו הגדול הכירו בגדלותו בתורה, והיה מריץ אליו שאלות של בעיות השעה והזמן אשר הגיעו אליו ולא מצא זמן לענות בם. ואת השאלות היה מפנה לבנו רבי רחמים אליהו.

בספר 'נאה להודות' על תהלים מזמור קכ"ח מתארו הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי בזה הלשון: "שמעתי מפה קדוש עמיתי בתורה רב נהוראי הרב המובהק כמוה"ר רחמים אליהו חזן זצוק"ל שהיה מפרש...".

ואך לידיעת שמץ מגדולתו והתמדתו בתורה, נצטט בכאן את מה שכתב עליו בן אחותו הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל, בספרו שו"ת חקקי לב [חושן משפט ס"ס יא], וחזור וכפל הלשון בספרו החשוב צוואה מחיים, וזה לשונו: "וחבור אותו צדיק לטוב, צרור המו"ר דודי לי, הרב המופלא כמוהר"ר רחמים אליהו חזן ז"ל, בן מגדול המאור הגדול הגאון מור זקני הרב אור היר"ח כי מיום שיצא לשוק לפרקמטיא למשא ומתן, הגם שהיה סרסור משרת ללועז גוי שהוא היה משועבד אליו, עם כל זה מלבד כי בלילות לא היה ישן על מיטתו, גם בימים בכל עת שהיה פנוי היה עוסק בהלכות מרובות, וגם כי תלו ביה טיפלי וביתו פתוח לרווחה ובית ועד לחכמים, ונדיב ורחמן, והיה עוסק בגמילות חסדים בגופו ובממונו תמיד כל היום וכל הלילה, ובפרט עם עמלי תורה שהיה מחזיק בידם ביתר שאת, ועם כל זה לא עזב לימודו להיות נושא ונותן בהלכה בפסקים רבים ולהשיב לשואלו דבר. וגם הוא היה עוסק בחיבורו הגדול על ספר המקח, ועוד חיבור נפלא ונורא כמו ספר כנסת הגדולה על טור שלחן ערוך חושן משפט מסימן א' עד סופו, בציונים לכל הספרים חדשים גם ישנים רבים ועצומים, וגם בפלפול גדול יתר מאד, ולהוציא כמה חידושי דינים מכל דברי המחברים ראשונים ואת האחרונים הדק היטב בדעתו הרחבה [ספר זה נ"פפס ונקרא בשם: "ארח-משפט"]. ובסוף ימיו פירש לגמרי ממשא ומתן, ונתקבל לרב מורה צדק. אשריו ואשרי חלקו שכל ימיו נתן נפשו על התורה וזיע"א, באופן שממנו נקח מוסר השכל לעבוד את ה' שלא לאבד אפילו רגע אחד כשהוא פנוי מלהיות עוסק בתורה, וגדולה תורה שהיא נותנת חיים לעושיה בעולם הזה ובעולם הבא".

בדבריו אלו הותיר צוואה לבניו, ולדורות הבאים אחריהם, ללמדם פרק ההתמדה והתעלות בתורה הקדושה בכל מצב ובכל עת.

חיבוריו של רבינו רבים היו, אך במרוצת השנים נתפזרו רובם ואבדו. ואלה הם ספריו שנודעו לנו, בדפוס ובכתב יד:

אלו הם חיבוריו:

א). "ארח משפט". ספר זה הינו היחיד מחיבוריו של רבינו שנדפס סמוך לפטירתו, על ידי אחיו רבי חיים דוד חזן זצ"ל. עניינו של הספר הוא ילקוט ציונים מכל הספרים חדשים גם ישנים על עניני חו"מ החמורים, כדוגמת מלאכת ספר "כנסת הגדולה", ובין בתריו חידושי דינים הרבה בפלפול רב ועצום, וגם כמה תשובות ופס"ד.

על ספרו באה הסכמה מפוארה ממופת הדור רבי חיים פאלאג'י זצ"ל, ומן הענין לצטט מתוכה איזה שורות:

"עינא דחזי שולשילתא דבי נשיאה, דור דור ושופטיו שמהם תורה יוצאה, משך הזרע שלשלת יוחסין, זרע אנשים הללו בעלי

תריסין, נטיעות דומה לשרשים, ש'בח משפחה כולם קדושים, תורה חזרת על אבסניא שלה, טובה חכמה עם נחלה, חוצ'ב לא'בות קדש הלולים, כל רואיהם יכירום כנטעים מגודלים, גדולי הקדש ילכו יונקותיו... בגדול אחל, למאי דאתאן עלה, מאריה דהאי ספרא, משיירי כנה"ג, צרור המור דודי לי, תנא דבי אליהו שמחת גילי, מומחה ופקיע, ארי שבחבורה צפונות מופע, הרב המופלא, רב גובריה ורב חיליה, כמהר"ר רחמים אליהו חזן זלה"ה מי כמוהו מורה, זרוע המיומן ומהימן פשריה, מאסף לכל המחנות, הרבה וקבץ פעלים לתורה דברי חכמים כדרבנות, בחה"מ על לבו חופש כל חדרי ובקרבו ישים ח'ורבו, ללקט אורות לפקוח עינים עורות, אל עין משפט.

כל העם אשר בשער יבאו ויגידו צדקתו, עוזו ותפארתו, רב חסד בגופו ובממונו, ביתו פתוח לרווחה צדקות פזרונו, שוא'לים הלכו בו העברי והעבריה, להורות להם את הדרך ילכו בה ופשרא להחויא, זה בא בחביתו וזה בא בקורתו, לדעת מה יעשה בין איש לאמיתו, דברי ריבות, לאלפים ורבבות, נתנין ממנו עצה ותושיה פה מפיק מרגליות, אשר בדברו מערי"ב ערבי"ם מתוק לפיות, זה נבנס וזה יוצא מגיד מישרים, משמח לבות בני אדם ומפייס להו בדברים, עשה צדקה ומשפט.

לאיש אשר אלה לו, כרוב גודלו, רובא דיומא נקיט ליה שוקא, להביא טרף לביתו הפוכי בעסקא, הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים על התורה ועל העבודה, בלילה לא שכב לבו ויהי ע'ר צור תעודה, הפותח יד בתשובה ותדבק נפשו בדינ'א, מר דנינא, בעל הלכות גדולות לן בעומקה של הלכה, לילה כיום יאיר ידע מה בחשוכה, יתיב בנה"ר דע"ה בשערים המצויינים, עם יסורי הצדיקים צער גידול בנים, כמה הרפתקי דעדו עליו כי רבות אנחותיו חמת זוחלי, ובכל זאת ראה והתקין מלאכת שמים, עבידתא שפירתא שמאיר את העינים... פי המדבר פה עירנו אזמיר יע"א בש"א לחדש שבט מתוקה שנת ותורה שם בישראל לפ"ק. הצעיר חיים פאלאג'י ס"ט".

ולאחריה באה הקדמת המלבה"ד, אחי רא"ח.

ב]. "ארח מישור". ספר זה כולל את שארית חידושיו להמחבר בנושאים מגוונים: שאלות ותשובות, חידושי טור ושו"ע, חידושי הש"ס, רמב"ם, אגדה ועוד. והוא יוצא לאור מתוך שלשה פנקסים הכתובים בעצבתי"ק המחבר זצ"ל. הפנקס הראשון הוא מאוסף כתבי היד של החבר רבי מנשה רפאל ליהמן ז"ל, ושני הפנקסים האחרים הינם מספריית האדמו"ר מסטאלין–קרלין שליט"א.

העניינים שבספרנו, מפוזרים היו בשלשת הפנקסים הנ"ל, דהייו שפנקסים אלו שימשו את רא"ח בכתיבה בלתי מסודרת, של מכלול נושאים ללא קישור כלשהוא, כגון ענייני חו"מ עם חידושי אגדה וכדומה. כך שמלאכה רבה עמדה לפני עורך הספר, לסדר את הספר במלאכת מחשבת דבר דבור על אופנו בדקדוק. וזאת מלבד למלאכתו בהוספת כותרות לענייניים שבספר, וגם מראי מקומות לדברי המחבר, ומעט הערות קלו'ת כפי הנצרך.

וזאת יש לציין כי ספר זה אינו כולל את כל תורתו של המחבר, כי הלא עיקר תשובותיו הארוכות הינם בנדפס במפוזר בספרי הגאון אביו זצ"ל, ובשאר ספרי חו"ר דורו, והם הם תשובותיו המסודרות שסדרם בעצמו קודם להדפסתם, ואך בבאן נמצא את אשר אספנו מכל כתבי יד המחבר שנודעו לנו.

ג]. "אבן המקח". ביאור על ספר "המקח וממכר" לרבינו האי גאון. הוא חיבור נפלא ארוך בכמותו ואיכותו, וגופי הלכות תלויין בו, אך לדאבון אבד ברובו.

ד]. "זכרון אליהו". אסיפת דינים וחידושי תורה, וגם שו"ת. חיבור זה ככל הנראה אבד.

ה]. "דרושים". חלקם נדפסו בתוך ספרו של אביו "מערכי לב".

ו]. תקנות הנהגות ואזהרות רבות מרבי רחמים אליהו חזן מוזכרים בספריהם של חכמי ורבני איזמיר, ראה: "כף החיים", סימן ל"ו אות מ"ה. "צואה מחיים", עמוד מ"ו. "החיים יודוך" מזמור ל"א פסוק כ"ג. "תנופה חיים" פרשת ראה אות כ"ה. "זכירה לחיים" ח"ב דף קכ"ב: וע"ע בספר "יפה ללב" ח"ב אורח חיים סימן קנ"א בקונטרס האחרון. וח"ג אורח חיים סימן קנ"ה אות א'. ובספר "אברהם את עיניו" שבת קי"ט: ובספר "נאה להודות" מזמור קכ"ח.

רבינו נפטר ביום כ"ט לחדש שבט משנת ת"ר [1840], ונקבר בעיר הולדתו אזמיר. על מצבתו נחקק: / החכם רחמים אליהו חזן ז"ל / ב"ס ארח משפט / בן הגאון המפורסם הרב הגדול / כמוהר"ר רפאל יוסף חזן זלה"ה / ב"ס חקרי לב וס' מערכי לב / כ"ט שבט שנת הת"ר.

מצאצאיו של ראי"ח, נדע על בנו רבי דניאל חזן, על לוקח בתו רבי יצחק בכר קורי, ועל נכדו רבי יאודה בכר קורי.

קובץ חידושי תורה, "מקבציאל", גליון כג, תשרי תשע"ו, ומתוך תולדות המחבר לספר "ארח מישור"

רבי רחמים ברוך יוסף בן סינייור

נולד לאביו רבי שמואל בטורקיה בעיר איזמיר בשנת תקצ"ז [1827]. היה מתלמידי ישיבתו של הגאון רבי אברהם פאלאג'י, רב העיר איזמיר. כמו כן היה גם דיין מצויין בין חברי בית דינו של הגאון רבי חיים פאלאג'י, והוא גם חתום על תשובות בספרו של הגר"ח [ראה "חקקי לב" חו"מ סימן נג ועוד]. יש ממנו חידו"ת בספר 'פדה את אברהם' מערכת האלף ובמערכת הזין ובמערכת היו"ד ובמערכת המ"ם. יש ממנו שו"ת בספר 'ויען אברהם' יורה דעה עמוד לד.

בין השנים תרל"ה – תרנ"א שימש כמורה הוראה בקהילת בוקרשט, ולאחר מכן שימש זמן קצר כראב"ד בעיר ביירות. בשנת תר"ס נבחר לרב ראשי בעיר איזמיר. בסוף ימיו הצטרף אליו רבי נסים דאנון מירושלים, שמילא את מקומו תחתיו. ונפטר שם בשנת תרע"ג [1913].

זכור לאברהם, ח"ג, עמוד רל"ט

רבי רחמים אריה אברהם הכהן אורייאש 'שפתי רננות'

"הרב השלם הדיין המצויין... כמוהר"ר רחמים אריה אברהם אורייאש זצ"ל. היה מחברי בית דינו של החקרי לב. רבו היה הגאון רבי יצחק גאטיניו זלה"ה בעל ספר 'בית ישחק'. ולמד והתחנך בבית מדרשו, כמו שכתב בספרו "שפתי רננות" דרוש י', בזו הלשון: "דנהירנא כד הוינא טליא בימי חורפי מקדמוני שהייתי לומד תורה לפני מורי הרב בעל בית ישחק". אף הוא היה מגדולי החזנים והפייטנים באזמיר, אשר גם התורכים העריצוהו בשל ידיעותיו וכשרונותיו בחכמה זאת. הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו 'מי החסד', חלק ב', דף קמ"ה, כותב: 'ובימינו זכינו לשמוע לתרי גברי רברבי הרב "כבוד יו"ט" ז"ל והרב "שפתי רננות" ז"ל דכשהיו משוררים היו"ד דברות אין ספק דמלאכי מרום היו באים לשמוע...'.

מרן החבי"ף בהקדמת ספר 'בית מועד' לגאון רבי יצחק גאטיניו זצ"ל כותב ומזכיר שם את רבי רחמים בזה הלשון: '...אחד המיוחד מגדולי תלמידיו... מומחה ופקיע, יושב בשבת תחכמוני רב להושיע, מר דיינא מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, אריה דבי עילאי הכא תרגימו נהוריתא, אישי כ"ג רב אחא משבחא... הדר מעלת הרב השלם הדיין המצויין דמטמרן ליה גליין כמוה"ר רחמים אריה אברהם הכהן אורייאש נר"ו...'.

רבי רחמים נפטר באזמיר כ"ג אלול בשנת התקצ"ט [1839].

אלו הם חיבוריו:

א). "שפתי רננות" – דרושים ליקוטים ושו"ת עם קונטרס על השמות בגיטין, ב' חלקים, נדפס באיזמיר תרכ"ב בהסכמת רבי חיים פאלאג'י זצ"ל. והקדמת אחיו המביא לדפוס.

ב). שרדו ממנו גם כן שירים, שירי קודש וערגה, בכתב יד אוסף דב הכהן נ"י מכון י' בן צבי.

ג). כמו כן מצאתי שכותב הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו 'אברהם את עיניו' על מסכת בכורות דף לח, ע"ב, וזה לשונו: "כתב בזה הרב המובהק אישי כהן גדול כמהר"ר אברהם הכהן אורייאש ז"ל בשיטתו כ"י [כתב יד] הנקרא 'ראשית בכורי...'.

ועוד מצאתי שכתב הגר"ח פאלאג'י בספרו "עיני כל חי" דף קל"ה ע"ב, בזה הלשון: 'ואינה ה' לידי שיטה מפוארה כ"י למכילתין להרב שפתי רננות ז"ל הנק' ראשית בכורי ובע"ה שיבוא בקרוב לבית הדפוס", עכ"ל.

בנו רבי חיים יוסף הכהן אורייאש, ספד לו בזה הלשון: "איה סופר איה שוקל.. לא ימיש מתוך האוהל בקרן זוית תורה המונחת.

לכו חזו מפעלות גנזי דבי רב אשר שנה ופירש מעט כל דיני מצות כהונה, ויבן לו בית אר״ש שיטה על מסכת בכורות, וכתב לו חיבור נפלא על מהר״ם מרוטנבורג להלכות שמחות, ומגילה עפה מדרושים נחמדים מתוקים מדבש וצופת צופים, וגרסה נפשו לתאוה כל הלכות טומאת כהנים״.

הגאון רבי חיים פאלאג׳י ספד לו. וההספד נדפס ב״שפתי רננות״ דרוש י׳ להספד בזה הלשון: ״וי לארעא דחסרה לה גברא רבה מר דיינא, דנחית לעומקא דדינא... כד הוה יתיב לשפוט את העם בהנהגה ישרה.. ועל הכל שלא קם כמוהו המשמח אלקים ואנשים.. כד הוינא טליא בימי חרפי מקדמוני שהייתי לומד תורה לפני מורי הרב בעל ״בית ישחק״ זצוק״ל ושם אתנו רב כהנא האדון אשר אנו עסוקים בהספדו ראש המדברים מגדולי תלמידיו ובאותו פרק צעיר אני לימים ונהנתי מזיו תורתו ושם ישבנו ולמדנו בעומקה של הלכה...״.

וגם אחיו הרב המובהק רב משרש״יא רבי נסים משה ספד לו בזה הלשון: ״היה גיבור ואיש מלחמה לן בעומקה של הלכה פה מפיק מרגליות... שייף עייל שייף נפיק ומשים עצמו כמי שאינו... מלבד קדושתו ועסקו בתורה לא ימיש מתוך האוהל בתורה בכמה יסורין והיה עושה נחת רוח ליוצרו ומכבד את ה׳ מהונו בקולו קול נעים ושר בשירים בשבתות ובחגים ובמועדים ובשמחת בית השואבה המשמח אלהים ואנשים ומי שלא ראה שמחת בית השואבה כאן בבית הקדוש הזה לא ראה שמחה מימיו בהתלהבות גדול...״.

הגאון רבי אברהם פאלאג׳י בספרו ׳ברך את אברהם׳ סדר אחרי דף קה כותב עליו: ׳הרב הכולל נז״י האמיתי כמהר״ר ... שהיה רב גובריה ורב חיליה לאורייתא... דן דין אמת לאמיתו בהנהגה ישרה ובלשון רכה... עלית על כולנה גדולה ענוה ומקבל את כל האדם בסבר פנים יפות...

״בית עקד ספרים״, עמוד 1043 מס׳ 2336; ״שפתי רננות״ דרוש י׳; שו״ת ״חקרי לב״, במבוא, ח״א או״ח

רבי רחמים יעקב שמשון

מרבני קוש אדאסי. התכתב עם הגאון רבי חיים פאלאג׳י ראה: ׳חיים ושלום׳ אבן העזר ח״ב ב.

רבי רחמים יצחק אברהם פוליקאר

היה מגדולי חכמי ורבני אדרינפולי בשנת תק״פ [1820].

רבי רחמים מנחם מטראני

מגדולי חכמי אדרינופול. חיבר ספר ״מעם לועז״ על יהושע בלאדינו. עלה בשנת תרט״ו, התישב בירושלם והמשיך עבודתו בחיבור ספרו. הספר נדפס ח״א בשאלוניקי תרי״א וח״ב באיזמיר תר״ל. ונמנה על הספרים הנפוצים והמקובלים בין יהודי הבלקן.

נפטר בירושלם ביום כ״א שבט תרכ״ז [1867].

יהודי המזרח בארץ ישראל

רבי רחמים משה חיים

כיהן כממונה בית דין איסור והיתר בקושטא בשנת תרי״ז [1857]. בשנת תרכ״ה [1864] היה דיין. אישר פסק דין של רבי אברהם אשכנזי זצ״ל מירושלים בתרל״ב [1872] חתם על כתב המלצה לרבי אברהם גירון לפני עלייתו לירושלים. וחתם בשנת תרל״ד בתור חבר בית דין על הסכמה לספר ״ימי שלמה״ קמחי. נפטר בשנת תרל״ד [1874] בקושטא.

רבי רחמים נסים יהודה די שיגורה

׳עקב ענוה׳

גאון חסיד וצדיק. רב מובהק, ח״ק, מחכמי ורבני אזמיר. היה אהוב ונערץ מאוד על חכמי ורבני דורו.

הוא למד וחידש תורה בבית המדרש של האחים רבי בכור מרדכי הכהן והגביר החכם רבי דוד אלעזר הכהן וכמה״ר רפאל שלמה הכהן, ואת רובי תורתו חידש בבית מדרשם.

ישב בדין כדיין עם הגאון רבי משה בארקי זצ"ל גאב"ד איזמיר. הוא בנו הבכור של רבי רפאל פנחס די שיגורא זצוק"ל, שהיה מגדולי רבני וצדיקי איזמיר, ומכונה הפרד"ס.

הגאון רבי אברהם פאלאג'י מזכירו בספריו, ומביא פירושים וחידו"ת ממנו, ומזכירו בתואר: 'רב אחאי גאון הרב כמהר"ר...' ראה בספר 'וימהר אברהם' מערכת ז', דף ס, ע"א, מערכת יוד דף פב, ע"א. צא וראה גם כן בספרי חכמי ובני דורו שמזכירים את שמו בספריהם, ומביאים ממנו חידו"ת.

הג"ר יוסף פונטרימולי בספרו 'פני יוסף' בהפטרת נח דף טז, ע"ב כותב: 'ובהריצותי דברי אלה לפני מי שגדול חסין קדוש מעלת הרב כמהר"ר רחמים נסים יאודה די שיגורה נר"ו אמר אלי את אשר בזכרונו...'.

גם כן בספר 'ארצות החיים' שער ב', ט"ו כותב רבי חיים פאלאג'י: 'חקר חקירת חכם הרב הכולל רבין חסידא ונעים זמירות ישראל כבוד מורינו הרב יהודה די שיגורה נר"ו...'.

ובספר "נפש חיים" דף רכ"ו, ע"ב כותב: 'שמעתי מפי גבר דחיל חטאין ידיד נפשי החכם השלם והכולל נו"י כמוה"ר יאודה די שיגורה נר"ו בן הרב המובהק...'. גם נזכר פירוש ממנו בספר "תנופה חיים" סדר פנחס דף קי"א ע"א.

ידידות מיוחדת היתה לרבי רחמים עם הגאון רבי חיים יאושע אלעזר הכהן חמצי זצ"ל שהיה תלמידו של אביו הפרד"ס. ובספרו "עקב ענוה" דף ס"ה, ע"ג כתב: "חקר רב אחאי ורב רחומאי אישי כהן גדול, כמהר"ר חי"א הכ"ח נר"ו..." רבי רחמים נלב"ע י"ג בסליו תרמ"א [1881] ונטמן באיזמיר. ספד לו רבי אברהם פאלאג'י בספרו "אברהם את ידו", דרוש ה' לשבת הגדול, דף קכ"ה ע"ד. כמו כן בספר "ולבש הכהן" כותב רבי חי"א חמצי זצוק"ל:

'ורמז זה כתבתיהו לרב אחאי ורב נהוראי עמיתי בתורת מעלת הרב המובהק רחמים נסים יאודה די שיגורה נר"ו היושב בעיר אזמיר יע"א...'. בספר 'יפה ללב' ח"ג או"ח סימן תרכ"א דף כ' ע"א יש עליו דברי שבח וקילוסין בזה הלשון: '... אחד מן הרמתים. מקודש מקודש שקדשוהו שמים אור"ץ של חכמים לנו לעינים. מעלת הרב המופלא וכבוד ה' מלא טור אודם פטדה. מו"ר יאודה רבין חסידא רב גובריה ורב חיליה הוד והדר הוא הודה... הלבתא כוותיה דרב...'.

כמו כן ספד לו הגאון רבי נסים חיים מודעי בספרו 'דרישה מחיים' דרוש י"ג להספד:

"דרוש שדרשתי על פני השדה בין בדי הארון של עמיתנו הרב רחמים נסים יאודה די שיגורה ז"ל ביום י"ג כסלו ש' אמר"ת לפ"ק.

ידוע הדבר ומפורסם הענין בעיני מו"ר כמה מהחסרון הגדול מגיע לכל עדת בני ישראל בהעדר הצדיק מה"ט וכ"ש וק"ו בצדיק כזה שמכירים היינו רוב גדלו ומעלתו שחייבים אנחנו לנקור לנו כל עין ימין שבעונותינו אבדנו מרגלית ואבן יקרה שאין לה ערך ודמיון. הן מצד חכמתו גור אריה יאודה ידיו רב לו במלחמתה של תורה. מלבד שאר שלמותיו שהיה סופר וש"ץ בקול נעים. ותמיד תפלותיו בהכנעה גדולה וקול בכיה בעת הצורך. וע"כ אם באנו לבכות על החסרון הגדול שעש' לכל עם הקהל לא די לנו ימים ולילות ותרדנה עינינו דמעה ועפעפינו יזלו מים. הן מצד לימוד התורה שהיה משים לילות כימים דבלי ספק עסקו בתורה כל כל כך היה מגן וצנה בעדינו כי על זה בלבד חיובא רמיא עלן למיחם הספדא כ"ש שהיה מלא מצות".

השאיר אחריו זרע ברך ה', בניו הם: רבי משה די שיגורה, נזכר בספר אביו 'עקב ענוה' דף כ"ח ע"ב, ובדף סה, ע"א ואביו מזכיר ממנו חידו"ת. רבי יצחק שמואל די שיגורה נזכר שם בדף ג, ע"א ובדף סט, ע"א. וגם היה לו בית דפוס שנוסד בשנת תרכ"ב עד לשנת תרס"ו. ובמלאכת ההגהה עסק גם אביו רבי רחמים. אחיו של רבי רחמים היה החכם השלם כמוה"ר ישראל שמואל זלה"ה.

אלו הם חיבוריו:

א). "עקב ענוה" – הכולל: פירושים וחידושים על סדר פרשיות התורה, ובכל פרשה ופרשה רמזים על מעלת הענוה וגנות ומיאוס הגאוה. נוסף פירושים על חמש מגילות, ונביאים וכתובים ודרוש להספד וס"ת, נדפס באיזמיר תרמ"א, 160 עמודים.

ב). "מגיד דבריו" – פירוש רחב על הגדה של פסח, ודיני פסח, נדפס באיזמיר תרמ"א. עם הקדמת בניו.

ג]. ספר מערכות מופלאות ועצומות בהלכה 400 דף, עדיין בכתב יד, אצל ידי"נ הרה"ג רבי יעקב בצלאל חרר שליט"א ומחכים לגואל. ד]. "אות לרחמים".

רבי רחמים ניסים יצחק פאלאג'י יפה ללב'

בנו השני של הגאון האדיר רבי חיים פאלאג'י, הגאון הגדול החכם השלם והכולל המתחסד עם קונו דרופתקי דאורייתא רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י, נולד באיזמיר בשנת תקע"ג [1813]. בהיותו תינוק חלה מאד. כאביו הגדול וכאחיו הבכור, לא מש כל ימיו מאהלה של תורה, ולא אחת נשא ונתן עם אביו ואחיו בעניני הלכה וכשניהם. היה מפורסם לגאון מובהק ובקי בחדרי תורה. גם הוא חיבר ספרים חשובים בהלכה ובאגדה.

אחיו הג"ר יוסף פאלאג'י בספרו 'יוסף את אחיו' מערכת גימל מתארו: 'ראש ב"ד מקודש רב אחאי גאון הרב המו' רבין חסידא פחד יצחק...'. אביו החבי"ף כותב עליו בספר 'ברך את אברהם' בראשו בזו הלשון: '...משנה תורה, דחיל חטאים את האלהים ירא, עט סופר מהיר, חכמת אדם תאיר, החכם השלם והכולל, רב ועצום, ענותן כהלל כמוה"ר רחמים נסים יצחק פאלאג'י נר"ו...'. אביו וגם אחיו מציינים ממנו הרבה חידו"ת בספריהם ומקלסים אותו בשבחים.

היה ידידו של הגאון רבי משה בארקי זצ"ל שלאחר פטירת רבי רחמים נסים כיהן גאב"ד איזמיר. רבי יצחק פאלאג'י נשא את רחל מזל טוב, בתו של רבי סעדיה הלוי מירקאדו, מחבר הספר "נוה הצדק" היא נפטרה בדמי ימיה בשנת תקצ"ז [1837] ונספדה על ידי רבי אברהם פאלאג'י. [ראה בספר 'ברך את אברהם' סדר מסעי דרוש ב']. לא היו להם בנים כי אם בנות. אשתו השנייה היתה בתו של הגאון רבי מנחם פיג'ון זלה"ה. נבדו מבתו היה רבי יוסף בן גיאת, והוא סידר לו דרוש ב' לבר מצוה משנת התרל"ג. ראה 'יפה ללב' ח"ג דף קמ"א. נבדו מבתו השנייה היה החה"מ ונז"י בכור חיים אמאדו ז"ל, והוא מציינו בספרו 'ויקרא יצחק' דף י"ז, ע"א איכה סימן א'.

ע"פ צילום מצבתו שבידינו, נפטר רבי יצחק ביום ד' ניסן תרס"ז [1907].

ואלו חיבוריו:

א]. "אבות הראש". ג' חלקים, פרקי מסכת אבות דרבי נתן, מפי סופרים ומפי ספרים, שאלוניקי תרכ"ב, תרכ"ד, תרל"ח. הספר יצא בהסכמתו של אביו, שנדפסה בספר זה.

ב]. "נפש היפה". לקט מספרי קבלה, נכלל בחלק ג' מחבורו הנ"ל.

ג]. "אנך יפה". ביאורים בתנ"ך על קצת פסוקי ארבעה ועשרים, וחמש מגילות, איזמיר, תרנ"ג.

ד]. "חלק יפה". הערות, פירושים ורמזים בסדר הפרשיות, איזמיר, תרמ"ח.

ה]. "יפה ללב". חדושי דינים, וקצת הערות, ספקות וחקירות, הגהות ותקונים על הטור ושולחן ערוך, ט' חלקים, איזמיר תרל"ב–תרס"ו [ראה פרידברג, בית עקד ספרים]. שיירי הספר "יפה ללב" נדפסו בסוף ספר "פדה את אברהם" לאחיו רבי אברהם פאלאג'י, ספרו "יפה ללב" הוא ספר חשוב במיוחד, וגדולי הפוסקים האחרונים נעזרים בו.

ו]. "יפה לעינים" – ביאורים על האגדות, איזמיר, תרנ"ו.

ז]. "יפה תלמוד" – קצת חידושים בדברי תלמוד, לשונות רש"י, תוספות וקצת ציונים, ג' חלקים, איזמיר, תרל"ה, תרמ"ד, תרנ"ה.

ח]. "עין יפה" – על עין יעקב ואגדות, נכלל בחלק ג' מספרו "יפה תלמוד".

ט]. "ויקרא יצחק" – בסדר הפרשיות [מויקרא ואילך] וקצת דרושים, איזמיר, תרס"ה.

[א"ה: חלק ניכר מספריו של הג"ר רחמים נסים יצחק פאלאג'י, עומד לראות אור מחדש בקרוב בהוצאה ובעריכת מראי מקומות ע"י המהדיר הר"ר חזקיה בהגרי"ח סופר שליט"א, ויש"כ על התמסרותו הנפלאה והמיוחדת ליצירה מפוארת זו].

תולדות החבי"ף, עמוד 115; 'יוסף את אחיו', מערכת גימל

רבי רפאל אבולעפיה 'תורת המנהגות' כת"י

מחכמי ורבני קושטא. היה ממונה איסור והיתר בשנת תרמ"ז [1887]. חיבר ספר "תורת המנהגות" הכולל כל מנהגי קושטא. מלוקט מספרים ומעדויות שלו. הספר מצוי בכתב יד באוסף מ. בניהו, שלח פסק שלו בדיני טרפיות לגאון רבי רפאל דיטראן זלה"ה, והיה חלוק על פסק של רבי שלמה עוזיאל מחבר "ענף עץ". [ראה: ענף עץ, סימן יא, סימן כד]

רבי רפאל אברהם מצליח 'מאמר המלך'

יליד איזמיר. רב מובהק שימש ברבנות בעיירות הסמוכות לאיזמיר, איידין ומאניסה. נפטר בשנת תקמ"ד [1784]. חיבר ספר "מאמר המלך" שאלוניקי תקס"ו. ונכללו בו: חידושים על הרמב"ם, כללי הלכה בסדר א"ב, ותשובת רבי חיים מודעי.

על הספר ישנה הסכמה של רבי רפאל יוסף חזן בעל ה'חקרי לב' בנו היה הרב ועצום הדיין המצויין רבי חיים יוסף מצליח זלה"ה. גם נכדו של רבי רפאל היה הדיין המצויין רבי אברהם מצליח מחו"ר מאגינסיה.

רבי רפאל אברהם שאקי 'שמן ראש'

מרבני באלאט שבטורקיה, "תורה וגדולה במקום אחד... רב פעלים מקביציאל". חיבר ספר "שמן ראש" דרשות והספדים וחידושים. נדפס בקושטא תקצ"ט.

מגדולי חבריו היה רבי רפאל דוד ירושלמי שדרושיו נספחו לספר 'שמן ראש'.

הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו "כף החיים" [סימן ה' אות כ"א] משבחו על הנהגותיו בענין הכנסת אורחים, ומכנהו: "החכם השלם".

רבי רפאל הניח אחריו בן חיים ושתי בנות.

רבי רפאל אהרן ביטראן 'מדות טובות'

הגאון האדיר רבי רפאל אהרן ביטראן זצ"ל, היה מגדולי גאוני קושטא. גאון מופלא ורב מובהק בכל חדרי תורה, מרביץ תורה, בישיבה והעמיד תלמידים, פוסק ודיין בכל תחומי ההלכה, בקי במנהגים ושורשם, מחבר ספרים יקרים ונחוצים בשדה ההלכה והפרשנות. מקובל ונכבד בין חכמי דורו, של מקומו ושל חוצה לה, ושבחו ושבח כתביו הינם למפורסמות ואינם צריכים חיזוק.

רבי רפאל ביטראן נולד בקושטא בסביבות שנת תק"ץ [1830], לאביו שהיה ירא שמים מרבים ומלמד תלמידים. עודו צעיר לימים התאבק בעפר רגלם של החכמים, של עירו ושל הסמוכים לה, ולא חיסר מתורתם מאום. בכשרונותיו וכח זכרונו, אגר חכמה ודעת בכל תחומי התורה, ולימים ישתמש בהם הרבה בחיבוריו.

היה תלמיד מובהק לגאונים רבי מנחם צונצין ורבי יהושע צונצין זצ"ל, ומהם קיבל את רובי תורתו.

כל לימודו בישיבה היה, בדיבוק החברים, ובפלפול אהדדי בחידוד וחריפות. ישיבתו התברכה בספריה גדולה ומגוונת, בין מספרים ובין מכתבי-יד, אותם יזכיר בספריו. אף דברי חבריו ומוריו נמצא בחיבוריו, דבר אמור בשם אומרו.

לרום מעלתו, נכבד בעיני גדולי חכמי דורו עמם בא במשא ומתן של הלכה, דוגמת ידידו הגדול הסבא קדישא הגאון רבי שלמה אליעזר אלפנדארי זלה"ה, שחיבה יתירה נודעת להם זה מזה, ובא זכרו בכתובים של רבי רפאל בלשון "ועמיתנו בתורה אהובינו הרב ועצים סיני ועוקר הרים זה סיני בקדש כמהר"ר שלמה אלפנדארי יצ"ץ" [כת"י "זכור לטוב" דף 54 ב], "ופה אל פה אמר לי מעלת עמיתי בתורה זה סיני בקדש מהר"ר שלמה אלפנדארי נר"ו" [שם דף 28 א], בין כתביו אף נמצא בשולי הגליון הערה בכתב ידו וחתימתו של מהרש"א אלפנדארי זלה"ה. כן בא זכרו ב"שדי חמד" להגאון רבי חיים חזקיהו מדיני זלה"ה בלשון "ידיד נפשי רב אחאי גאון הרב מוהרר"א ביטראן הובאו דבריו בספר עיני כל חי [להגר"ח פאלאג'י זלה"ה] וכו'" [כללים מערכת ס' כלל ס"ח], "ובתשובה אחת לידיד נפשי הרב המובהק כמוהר"א ביטראן נר"ו ראיתי שהאריך" [אסיפת דינים מערכת גט ל' ב'], אותה תשובה ארוכה מצויה בכת"י ועל גביה כתוב "קונט' תשובה זו יסדתיו אף עשיתיו לתשוקת רב אחאי גאון תנא ירושלמאה תנא דבי חזקיה נר"ו העומד היום לריש מתא מעי"ת קרים יע"א".

כמה מתשובותיו נדפסו בספרי חכמי ורבני דורו, ומהם נזכיר לתשובתו שבספר עיני כל חי לרבי חיים פאלאג'י זצ"ל, דף קמא ע"א ואילך, ובראשה נמצא כתוב: "אשר השיב אחד המיוחד מקושטא הרב השלם הדיין המצויין המלאך רפאל". ותשובות נוספות בספרו של רבו רבי חיים מנחם זצ"ל שו"ת ישמח לב. גם נמצאהו שקיל וטרי עם הגאון רבי אהרן עזריאל בעל "כפי אהרן" ועוד.

רבינו היה מרביץ תורה בכפר דא'ג חאמאמי שבקושטא, אולם נמצא שידרוש גם בק"ק "עץ חיים" שבאורטה קיואי, הסמוכה לקושטא. בדרשותיו נמצא את יחודם של דרשות הקדמונים, המתובלים באגדה והלכה בשזירה אומנותית בחכמה ודעת. כל ימיו של רבינו קודש היו לתורה והרבצתה, ולחבר את חיבוריו הנחוצים, להשיב תשובות לשאלות קהלתו המרובים, גם לשאר קהלות לארצותם ומקומם.

אכן מרבית תורתו נשארה טמונה בכתב-יד, מהם שרד מעט, וחלקם הגדול אבד כליל. ואלו הם ספריו ששרדו:

א). "מדות טובות", פירוש על המכילתא באורך וברוחב, בעומק הפשט והעיון, ובבקיאות מרובה. חיבור זה שרד בכתב-יד המחבר בגנזי הראשל"ץ הגאון רבי יצחק נסים זצ"ל, ונדפס בהוצאת יד הרב נסים, ירושלים תשמ"ט.

ב). ספר "זכור לטוב". מערכות תשובות ודרשות, חיבור גדול ומפואר, המכיל חקרי הלכות ובירורי ענינים בכל חדרי תורה, בעומק העיון ובהיקף נפלא. שרד בכתב-יד המחבר בספריית הגאון רבי יעקב הלל שליט"א ראש הישיבה שליט"א, ויודפס בעזה"י על ידי מכון "אהבת שלום".

ג). מלבדם נדע על כרך של תשובות וחיבור בדרושים שהיה לו להמחבר, ולא נמצא עד ימינו.

רבי רפאל נפטר לפני שנת תרמ"ז [1887].

רבי רפאל ביטראן רבותיו וחיבוריו, בתוך ספר מדות טובות פירוש המכילתא, ירושלים תשמ"ט

רבי רפאל אליהו חזן

יליד איזמיר. היה אחיו של הגאון העצום רבי רפאל יוסף חזן זצוק"ל בעל ה'חקרי לב'. אחיו החק"ל הספידו בשנת התקמ"א [1781] ויכנהו "יקר תפארת אחי יפת הגדול החכם המ' ונו"י כמה"ר...".

רבי רפאל אליהו מדיני

אביו של הגאון המופלא בעל ה"שדי חמד": מנקיי הדעת שבירושלים מעלת הרב הכולל המלאך רפאל... אוצר כל כלי חמדה, פלפולא חריפתא שדעתו רחבה, יהב חכמתא... פה מפיק מרגליות שמימיו חדים...

אלו הם מקצת מדברי השבח והתוארים שנכתבו על ידי רבה המפורסם של איזמיר, הגאון הגדול רבי חיים פאלאג'י.

לפני אחד מרושמי קורותיו של רבי רפאל אליה מדיני, הוא נולד בירושלים בשנת תקס"ה[382], אך כנראה ששהה כמה שנים בילדותו וצעירותו בקושטא אשר בתורכיה[383] וקיבל רבות מחכמיה שהוקירוהו, העריכוהו והעריצוהו למאד. וכה כתבו עליו לימים: "מיומא דסליק להתם כתרי מינן, לדעת טוב, וכל העם עונים אחריו מקודש מקודש".

---

382. ראה "אנציקלופדיה לתולדות חכמי א"י", כרך ג' עמוד 10 בערכו.

383. כן משמע מדברי רבני תורכיה המסכימים לספר "מכתב לחזקיהו", המזכירים אותו כאחד "דסליק להתם", ראה הדברים המובאים בהמשך הדברים. וכן הוא בהסכמת רבי יעקב אביגדור שם, בהזכירו ברמז את רבי רפאל אליהו, כותב: זאת פעולת צדיק חד מינן "כי סליק להתם".

ואכן, ברשימת "מיפקד יהודי ארץ ישראל" ע"י משה מנטפיורי משנת תקצ"ג שנדפס בירושלים תשמ"ז [עמ' 43], מובא להדיא שר' רפאל עלה לא"י מקושטא, ולפי הרשות שם היה אז [תקצ"ט] בן 35 [ז.א. שנולד תקס"ד, ומציין שהוא נשוי והוא עתה בחו"ל, ויש לו שני בנים, נסים בן 10 ומשה בן א. ועלה לארץ לפני 5 שנים [ז.א. תקצ"ד], ואם כי במספר שני עליה או הגיל וכן שמות הילדים יש ברשימות אלו לפעמים אי דיוקים, בפרט כשמדובר בהבדלים של שנה או שנתיים, הרי מקום המוצא מדוייק תמיד.

בירושלים תפס את מקומו בין המיוחדים שבסגל צעירי הרבנים וגדולי התורה אשר שמם הלך לפניהם ככוכבים מזהירים בהרבצת תורה והנהגת העדה.

גם בניו הרבנים קנו אצלו את עיקרי ויסודי תורתם, בנטרו עליהם מכל משמר, כאשר הוא מעודדם ומסייע לעסוק בתורה בלי שום טרדה ועול.

חביבות יתרה נודעה מגדולי רבני ירושלים וארץ הקודש לרבי רפאל אליהו, אשר נוסף לגדלותו, צדקתו, חסידותו וענותנותו נודע גם כפה מפיק מרגליות, וגדול היה כוחו בדרשותיו להעיר ולהאיר כל לב שומע, ולשם כך נבחר על ידי גדולי ורבני העדה בירושלים לשמש כשד"ר [=שלוחא דרחמנא] בעיר ועיירות ישראל שבחוץ לארץ, לעורר לבם ולזכותם באחזקת תושבי ארץ הקודש, וחיזוק מוסדותיה וישיבותיה.

בשנת תקצ"ח ששימש כמקור לשו"ת בין חכמי דורו.

כעבור זמן מה נסע בשליחות לערי ערביסטאן, ובחודש אב[384] תרי"ג נפטר בדרך שליחותו בבגדאד[385].

פטירתו לפתע במיטב שנותיו במקום גלותו, הכתה קשה את משפחתו שנוטל ממנה הודה ותפארתה ונשארו ללא משען ומשענה. ובהשתפך בנו רבינו "השדי חמד" בספריו אודות פטירת האב, הרי הוא מבטא את גודל הצער בלשונו: הצחה: "ויהי בשנת התרי"ג, נהפך עלי הגלגל. קינה מבעי ליה. על האי שופרא דבלי... הוסר הנזר והורמה העטרה, נפלה עטרת ראשנו, הלא הוא אבינו רועינו, אדוני אבי הראש, הרב החסיד ועניו, מלאך רפאל [זצ"ל] ענותן כהלל"[386]...

ובמקום אחר: "וילך הלוך אורח ברגליו קרית חוצות, לקראת אחינו נדחי ישראל ונפוצות, הערים הרחוקות, שם יתנו צדקות להחיות לב נדכאים, בני ציון היקרים המסולאים. ויהי אך יצא יצא, בהדי הוצא, אבי אבי רכב ישראל, מלאך רפאל. ויד ה' היתה אל אליהו. מכה בלתי סרה. לבי לבי אינו אלא שרף, ואומר אך טרוף טורף. אבי אבי, רבי רבי, צדיק בתומו, חוץ לזמנו וחוץ למקומו. לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו, אותו היום שמת א"ב ר"ם אבינו ע"ה, אזעק ואשוע"[387].

חדושי תורתו נשתמרו בכתובים, ומוזכרים על ידי בנו בספרו "מכתב לחזקיהו"[388] וזה לשונו: מצאתי בפרק כל כתבי הקודש לעט"ר הרב מר אבי ז"ל.

גם בית מפואר השאיר אחריו, שני בנים גדולי תורה, רבינו ה"שדי חמד" ואחיו הרב רבי נסים שמואל מדיני, רב ומרביץ תורה בקושטא, נערץ מאד על גדולי העיר שאהבו להשתעשע עמו בדברי תורה, ואף היו מריצים דברים לפניו לשמוע חוות דעתו עליהם. ומתוך כך זכינו שנשאר בידינו ממנו כמה תשובות בביאורי סוגיות[389]. כן מובאים דבריו על ידי אחיו בספרו[390], וזה לשונו: "מצאתי כתוב בפרק כל כתבי הקודש לרב אחאי מעלת הרב כמוה"ר נסים שמואל מדיני נר"ו, וזה לשונו לשון של זהורית".

---

384. תאריך זה מובא בקובץ "חמדת ישראל" [עמוד 184], ומדייק זאת [שם, בהערה 5] מהמובא להלן מהקדמת ספר "מכתב לחזקיהו": אותו יום שמת "אב רם" אבינו ע"ה, והדבר צ"ב.

385. כן סיפר רבינו לרבי יחזקאל עזרא רחמים, שמביא פרט זה באגרתו לרבי יוסף חיים מבבל, אודות רבינו. קובץ "חמדת ישראל" [עמוד 212].

386. בשירתו על ירושלים שנדפסה במקורה ב"שדי חמד" חלק ו' [עמוד 3], ובהמדורת קה"ת בחלק י' [דף א' תתקע"ז].

387. בהקדמתו לספרו "מכתב לחזקיהו".

388. בחידושיו למסכת ראש השנה [דף סא, טור ב'].

389. ראה בספר "מלאכת שלמה" לרבי שלמה קמחי, בחידושיו למסכת חולין [דף עד טור ב] משא ומתן ארוך עם רבי נסים שמואל בביאורי סוגיא, בצירוף דבריהם של הרבנים רבי יצחק אקריש ורבי חזקיה יאודה עובדי' הנר"נ בתשובת רבי נסים שמואל למחבר. תשובה נוספת ממנו בחידושים שם [דף פג טור א].

390. "מכתב לחזקיהו" בחידושים למסכת שבת [דף כט טור א']. כן מזכירו בהקדמתו לספר זה "רב אחאי גאון הן מזכירין מעשה נסים ושמואל בקוראי שמו יהי אלקיו עמו".

כן השאיר אחריו שתי בנות, שבחינוכן ונישואיהן טיפל אחיהם ה"שדי חמד"[391].

אור החמ"ה, פרק א, עמודים יא, טו

רבי רפאל ארדיט 'מרפא לשון'

היה מחכמי איזמיר. הוא בנו השני של רבי שלמה ארדיט, ואחיו של הגאון רבי יצחק ארדיט בעל ספר "יקר הערך". מחכמי אזמיר מעידים עליו: 'המשמח אלקים ואנשים מתוך רוב שמחה, דמפיק מליבא יגון ואנחה, בנועם שיח חן שפתיו. מעלת החכם השלם והכולל, עצו"ר [עצום ורב]... כמוה"ר רפאל ארדיט ז"ל. הלא הוא היה מגדולי תלמידי אחד מרבני עליה... הרב הגדול. בעל חקרי לב ז"ל [ספר מרפא לשון, שאלוניקי תקפ"ו, הסכמה].

לימים רבי רפאל נתעלה וישב בשורה אחת עם חכמי ורבני העיר. רבי רפאל מדוכא ביסורין היה.

חיבר ספר "מרפא לשון". שיטה חידושים על מסכת שבועות הרמב"ם ושתי דרשות.

ספרו נדפס בשאלוניקי תקפ"ו. וזה לשון השער: שיטה עמ"ס שבועות מעשה חידודין... הדבר הקשה... איהו מפרק לה.. אגב אסיפא... מילי מעלייתא יצאו הקבוצים סובב הולך על הנשר הגדול הרמב"ם... הן כל אלה דברי פי חכם חן הדור הוא לפני קונו... עובד מאהבה גומל חסדים.. הרב ועצום כמוהר"ר רפאל ארדיט תנצב"ה... "מרפא לשון" בשער; שו"ת "חקרי לב", במבוא

רבי רפאל אשכנזי 'מראה הגדול'

גאון עצום, רב מובהק ומרביץ תורה, דיינא דנחית לעומקא דדינא, מדברנא דאומתיה, רכב ישראל ופרשיו, מעמודי התווך באיזמיר במחצית הראשונה של המאה הי"ט, אביו הוא הגאון רבי יהודה אשכנזי בעל ספר "מחנה יהודה". סבו הוא כמוה"ר יוסף אשכנזי זצ"ל. כבן שבע התייתם מאביו ודאג להוצאת כתבי אביו. למד תורה מפי הגאון רבי יצחק נוניש בילמונטי בעל ספר 'שער המלך'. היה רב הכולל ורבה הראשי של איזמיר והירבה שלום בעירו, במתק שפתיו היה מוכיח את הרבים. היה בעל יסורים גדול. ענוותן גדול כהלל ובעל מידות תרומיות היה רבי רפאל ונהג בענוה עם כל אדם קטון וגדול, ולא היה בו שמץ מגסות הרוח. ביחד עם הרועים הגאונים רבי דוד אמאדו, בעל "תהלה לדוד" ו'עיני דוד' רבי חיים יצחק אלגאזי בעל "דרך עץ חיים", הוא הרכיב את בית דינו. וסידור הגט נעשה בפני הדיינים הללו. כותב עליו הגאון רבי רחמים אריה אברהם הכהן אריאיא זצ"ל בספרו "שפתי רננות": בזה הלשון: ידוע ומפורסם מעלת הספדן של צדיקים ובפשט בגדול הדור... שהיה רב וגדול בישראל ודן דין אמת לאמיתו, זקן ויושב בישיבה... לא זז מחבבה... דורש טוב לעמו... פה מפיק מרגליות. והגאון רבי חיים פאלאג'י כותב עליו בהספדו בספרו "חלקם בחיים" דרוש ב' להספד, בזה הלשון: "...עטרת ראשנו מאור עינינו מורינו ורבינו המלאך רפאל... מלך ישראל יחיד ומומחה ופקיע רב להרשיע..." רבי רפאל נפטר בשנת תקפ"ו [1826] באיזמיר. והניח אחריו בנים גדולי תורה הגה"ק רבי נסים אברהם אשכנזי בעל ספר נחמד למראה ושאר ספרים. רבי נסים גדל והתחנך על ברכי אביו, ולמד הרבה חכמה מפיו, ומזכיר את אביו בספריו.

רבי רפאל הסכים על תקנות תירייא בשנת תקפ"א [1821]. חתנו היה רבי יוסף דאנון שגם תרם להוצאת ספרו מראה הנגה, והיה אחד ממוני הזמן בתירייא בשנת 1821. החליף תשובות עם החקרי לב. שמו של רבי רפאל נזכר רבות בספרי חכמי דורו, והוא מכונה בספריהם: 'המלאך רפאל'.

יש עליו דרוש בתוך שבעת הימים לפטירתו מאת הגאון רבי יאושע אברהם קריספין בספרו 'אברהם במחזה' דרוש ג', מחודש כסליו תקפ"ו ליצירה.

391. ראה בהקדמה שם. הקטנה, לאה, התאלמנה בקרים, ונשאה שם בשנת תרל"ח לרבי משה ן' ציון, ראה "שדי חמד" מערכת חתן וכלה סימן כ"ג, וברשימות המתנדבים [במהדו' קה"ת ח"י דף א' תתקע"ו].

כן מוזכר ברשימה שם [עמוד 3946] "הכבודה מרת כאלי בת אחותי תמ"א לעי"נ בעלה כ"ר שמואל מזרחי גבריאל נ"ע, קראסובזאר".

את זו דרוש דרש עט"ר מעלת הרב הכולל רב חמ"א דבי חייא נר"ו ביום הראשון שמת רבי מרן אבא זצוק"ל בסדר תולדות משנתינו התקפ"ו.

ידוע הדבר ומפורסם הענין בעני מורי כמה מהחיוב גדול מוטל עלינו לספות בהסתלקות הצדיק כאשר חייבוהו רז"ל כל שכן בנקוד לנו עין ימין גדול אדונינו אבינו רועינו אשר אנו עסוקין בהספדו שהיה אחד מגדולי הדור דיש חיוב גדול להספידו לבכות ולהתאבל עליו ביותר. דהנה תחילה וראש צריכין אנו לבכות ולספוד על רוב החכמה שהיה בו כאשר הדבר ידוע ומפורסם לכל בהיותו לומד ועוסק בתורה שהיה מדקדק היטב ביותר בלימודו להבין ולהשכיל הענין על בוריו, וכשהיה כותב איזה חידוש היה חוזר והופך בו כמה פעמים עד שהיה הדבר שריר וקים. ויותר מזה בהיותו עוסק בטיב גיטין וקידושין היה משתדל הרבה מאד בכל כחו לעשות הדבר בלי פקפוק ברוחב מבינתו. וכן אנו צריכין לספודו על רוב ההנהגות טובות וישרות שהיה לו שאפילו היו באים לפניו הבעלי דינים היותר קשים היה מנהיג אותה במתק לשונו במענה רך ובדברים טובים עד שהיו מקבלים עלידם את הדין מה שהיו חייבים בסבר פנים יפות עולים מתקוטטים ויורדים נחים ושקטי' בנועם שיח דברותיו גם צריכין אנו לבכות עליו על שהיה עניו ושפל בעיניו מתלמידיו של אהרן אוהב שלום ורודף שלום ומוחל על עלבונו ובזה נחה שקטה הארץ הלזו כל ימי ממלכתו. ועוד צריכין אנו להתאבל עליו ביותר על שסבל כמה יסורים קשים ומרים כל ימיו בצער חכמה הרפתקי דעדו עליה צרות רבות ורעות תכופות זו לזו כאשר גלוי וידוע בעיני הכל ואחרון הכביד בחליו אשר חלה עתה סמוך לפטירתו חולי הטיפה ואשתיק רב אשתקיל מילוליה וסבל יסורין רבים ברפואות אשר עשו לו, כמעט שרפו כל גופו מבית ומחוץ וסוף דבר לא העלה ארוכה ומרפא ונחח נפשיה והעלינו חרס בידינו אוי נא לנו שכך עלה בימינו ["מראה הגדול" חלק ב, דרוש כג להספד].

וזו דרש מעלת עט"ר הרב ועצום כולל כל אישורין תלמידו של רבי כמוהר"ר יאושע אברהם יאודה נר"ו [בע"ס "עבודת משא"] ביום תשלום שבעה סדר ויצא...

גרסינן בספרי כיון שמת משה היה יאושע תלמידו בוכה וצועק ומתאבל עליו ימים רבי' ואומר אבי אבי רבי רבי אבי שגדלתני מנעורי רבי שלמדתני תורה עד שא"ל הקב"ה עד כמה אתה בוכה ומתאבל וכי לך לבדך מת והלא לי מת דמיום שמת אבל לפני בענין שנאמר ויקרא ה' אלהים לבני ולמספד וכו'.

מודעת זאת החובה המוטלת עלי לעשות כדת היום לבא בקהל קדושים בר מיחס הספדא על סילוקו ש"ץ מני"ר עט"ר מורינו ורבינו הרב המופלא המלאך רפאל זלה"ה והב"מ יען וביען הרי אני אחד מתלמידיו הקטנים ומעט מצער אשר נמצא אתי מתורה ודרך ארץ הכל יודעים דאורייתא דיליה היא דמיום היותי בן י"ז שנה שנפטר לב"ע הודי והדרי ועט"ר הרב אדוני אבי זצוק"ל ב"ב הביאני המלך חדריו והייתי יושב ולומד לפניו כתלמיד לפני רבו מן הבקר עד הערב, וגם בשנים אלא דמרוב עוני הוכרחתי במעשי לעמוד בחוץ עומד ומשמש בשירות וכו' העיר כנודע עד ישקיף וירא ה' משמים לחזור על למודי על התורה ועל העבודה ע"ב זה לא זזה ידי מתוך ידו וכאב את בן ירצה ולפ"ז נמצא דחיובא רמי עלי לספוד לצרה כאחד מבניו בלי מקום פטור ["מראה גדול" חלק ב' דרוש כד להספד].

את זו דרוש דרש משה תלמיד ותיק מעט"ר מו"ר ז"ל הדר הוא החכם השלם והכולל כמוה"ר משה אלגראנאטי הי"ו ביום תשלום החדש בפ' מקץ...

אמרתי בתחילת דברי אין נבון וחכם כמוך אחת תהיה על ביתי, רומז ונרמז לגדול אדונינו מורינו ורבינו עטרת ראשינו ריש מתא וריש מתיבתא מאיר עיני חכמים בהלכה ראש גולת אריאל המלאך רפאל הב"מ אשר אנחנו עסוקים בהספדו כי בודאי הגמור כל איש ישראל בקטון כגדול חיובא רמיא עליו לבכות ולהתאבל ולהספידו ולבכות עליו יותר מדאי כי כל השיעורין שנתנו חז"ל לא נחנו אלא למאן דקרי וחני, אמנם לנשיא שאין על גביו כי גדול כבודו ואת גדלו ואת קולו שמענו פה מפיק מרגליות אמרי קדוש אמרות טהורות מרפא לעצם ומתוק לפיות ["מראה הגדול" חלק ב, דרוש כה להספד].

מאת בנו הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי, ביום תשלום הי"ב חדשים וזו לשונו:

אל הלקח ארון האלהים גדול אדונינו ראש על ארץ מלכא ורופילא, בוצינא דנהורא מדברנא דאומתיה דבר אחד לדור רועה רחמן ונאמן משיירי כנסת הגדולה, עט"ר מו"ר אבינו מלכינו בבת עינינו המאור הגולה, ואם אבא למען ספר בשבח המגיע בשבחי רבי אב"א הכ"מ הוי טירחא על ישראל ועל רבנן כי המפורסמות אינן צריכות ראיה ועינינו הרואות יקר וגדולה, זאת ועוד אחרת כי חוששני וכי סיימתינהו לשבחי דמאריה טב דידעתי ביני כי כל המרבה לספר בשבחיו עכ"ו איכא שיריים והאיש יוצא בגרעון כי לא די ספרים ומגילות ואין הפה יכולה, מכללא אתמר כי צדיק גמור היה היה נחמד למעלה ונחמד למטה והנה בעת'ה חסר עינן ואינינו כי לקח אותו אלהים ואין ספק כי כל ישראל בכל מקום שהם כקטן כגדול יבכו את השריפה אשר שרף ה' בביה קבועה לדורות על סילוקו ש"ץ ואמר עליו וי לארעא עיר המהוללה, ועוד תוסיפו צרה יגון ואנחה כאן בארץ כי לא תהא שמיעה גדולה מראיה הכר יכירנו נשיא אלהים היה באזנינו הרביץ תורה בישראל הורה גבר למעלה מט"ו שנים על הדין ועל האמת ועל השלום לש"ט ולתהלה, יתר שאת ויתר עז יגדל הכאב מאד לנו הבנים בניו יוצאי יריכו למי אבבה וכף אכה אי מצד היותו אבי אבי אבא רחמנא הביאני המלך לעולם כמה וכמה עמל וטרח בצער גדול בנים וכיון שכן בעבור זה לחוד לי נאה ויאה לעשות מספד כבנים ואבל כמות יענה היכי אזלא, ואם מפאת הראש מורי ורבי מובהק שלמדני תורה יגע וטרח בעשר אצבעותיו להביאני לחיי העוה"ב יפה תלמוד תורה עם דרך ארץ וילמדני דעת ודרך תבונות ולדבר דבר או חצי דבר בכתב ובע"פ לפני מי שגדול ממני והיה לי סגולה, העל אלה אני בוכיה ואשא נהי תאניה ואניה כי רחק ממני אור עיני מר לי מר כי נפל נזרי נזה"ק צר לי מאד לזאת יחרד לבי ויתר ממקומו ואבקשהו ולא נמצא אנה פנה ללמד ממנו חכמה ותבונה וכדת וכל לגבי דידי הוי החסרון והההיזק יותר ניכר ואין שכחה לפני כל הימים כי לא זזה ידי מתוך ידו יום ולילה.

וכשאני לעצמי ידעתי את צדקותו וחסידותו ובפרט היותו שלם בחמשה עניינים שהמנהיג צורך בהן [״מראה הגדול״, חלק ב, דרוש כו].

ואלו הם חיבוריו:

א]. ״מראה עינים״ – שאלוניקי תקע״ו. מראה מקום על התלמוד מראש ועד סוף ועל לשונות רש״י ותוספות.

ב]. ״מראה הנוגה״ – חידושים וביאורים על הרמב״ם נדפס בשאלוניקי התר״ה. לספר זה נספח דרוש ׳דבר יוסף׳ מר׳ יוסף דאנון.

ג]. ״מראה הגדול״ – ב׳ חלקים דרושים על נושאים שונים ולעמקם ולרוחבם. לספר זה מצורף ספר ״שריד יהודה״ מאביו. שאלוניקי תקפ״ט – תקצ״א.

ד]. ״מראה אדם״ – שו״ת ופסקי הלכה. נדפס בסוף ספר דרש אברהם, ח״א לבנו, איזמיר תר״א.

ה]. מצוי מרבי רפאל מזכרת הגיטין של בית הדין דאיזמיר. [בשנים תקס״ו ואילך] המזכרת גיטין מצויה בגנזי האדמו״ר מקרלין סטולין 1/2, ותצלומו במלכ״י ס׳ 108 46.

בהקדמת הספר ׳מראה הגדול׳ כותב בנו הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי זצוק״ל דברי שבח על אביו רבי רפאל:

מראה היא ראה דרביה, ראשונים כמלאכים בני קדם מלכה ושריה, תורה מונחת בקרן זוית כל מחמודיה, ויהי אחרי שרו חכימיא עשות ספרים מפני לומדיה, דור ודור וחכמיו עשו אזנים לתורה ותשרש שרשיה, איש איש לפי מהללו קשת׳ו דרך ויכוננה, הגדילו פרוש׳ים ברוב גודלו ספרו מגדליה, על הגדול.

מראה אותך כי כן עשה רב תנא דידן ראש גולת אריאל, מרן אבא רחמנא המלאך רפאל ריבה וקבץ רב פעלים מקבציא׳ל, חוב׳ר חבריים ספרים הרבה והמה בכתובים וימצא כתוב ביד ה׳אל, ויצא הראשון את ספר הזכרונות מלאכת הקדש כשמו כן הוא מאיר עיני חכמים ראשי אל פי ישראל, את הדבר הקשה הא קושיא והא פרוקא מפרק לה לכל שואל, גלה סודו מראות נגה׳ים יגיה אורו אור כי יהל אור גדול.

מראה מאד מחנהו מאד נעלה, לא באתי עד הלוח למען ספר לבנ״י יקר וגדולה, דהא אינא הכא תרי טעמי היינו חדא אין די לבתוב ספרים ומגילות מגילה מגילה, וזאת שנית משנה שאינה צריכה להודיע לבני האדם כי הוא היה משיירי כנסת הגדולה,

באמת אמרו המפורסמות אינן צריכות ראיה נודע בשערים שמו לשם ולתהלה, כי רב הוא ליש ולביא ארי עלה, קרא ושנה תלמידים הרבה רב גובריה ורב חיליה נהר׳א נהר׳א מאור הגולה, הנה׳ר הגדול.

מראה דמות מלאך האלהים דנפיש נהוריה טובא, מר דיינא מארי דאתרא הדין ראש על ארץ רבה, ושפט בצדק והוכיח במישור במדב׳ר בערב׳ה, מרן מלכא גאון עוזינו מדברנא מתיה אין לדבר קצבה, מנקיי הדעת שדעתו רחבה, אלקפתא וריש גלותא מורינו ורבינו מעלת הרב הגדול רבי אב׳א, זכר צדיק וקדוש לברכה ירום ונישא וגבה, לאור באור פני גדול.

מראה עיני העדה בהיר הוא בשחקים, בקילי דאגדתא מלאים זיו ומפיקים, דרושים נחמדים דורש כתרי אותיות בעדת צדיקים, עביד פרישה אבע״א קרא אבע״א גמרא דברים המצודקים, הלכות חג בחג הלכות עצרת בעצרת אלה החקים, מילי מעלייתא דבש לפי חכו ממתקים, ושמחו כל השומעים הקרובים והרחוקים את המדב׳ר הגדול.

מראה האופנים כך היא דרכה של תו׳. למינן דפר׳ס הא ברישא שקלא וטריא בעלי ספרא, הלכות גדולות הלכות מרובות למרבה המשרה, ועד אחרין המה יעלו על מזבח הדפוס מילי דדרשא העוסקים במקרא, ברם הכא אשתני ממנהגא לאדפוסי הדר׳א, אגב אספרא דרושים לכל חפציהם מתורתו של רבינו הגדול מז״ה לגומרה של תורה, זאת מן המאנה הנשאר שארית יאודה מכבדו במותו משום יקרא, כי גדול.

מראה אדם יראה לעינים ראו קראתי לשם שבו מראה הגדול במראה אליו אתודע את השם ככתבו, שמו וכנויו יבואו בו, ולא זו בלבד שם רמז את כבודו ואת יקר תפארת מה טובו, ר״מ מ׳ורינו ה׳רב רפאל אשכנזי מרן המחבר ז״ל איש אשר רוח אלהים בו, זאת ועוד על שם ספר ראשון אשר קרא לו׳ מראה עינים אור בו, הקורא את השם קורא כדרכו ואת ניבו שמו הגדול...

הצעיר נסים אברהם אשכנזי ס״ט.

רבי רפאל אשכנזי [השני]

מחכמי איזמיר במאה הי״ט. בנו ותלמידו של הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי, ונכד לגאון רבי רפאל אשכנזי [הראשון]. אביו מזכירו ומציינו בספרו ׳מעשה אברהם׳ אבן העזר הלכות פו״ר סימן א׳ דף קלג, ע״ב בזה״ל: ׳ובני ותלמידי החכם השלם והכולל ס״ר ונז״י כמה״ר רפאל אשכנזי המכונה מורינו נר״ו כה הראני...׳.

רבי רפאל ב״ר אליהו הלוי ׳קול בן לוי׳

תלמידו של רבי יצחק הכהן רפפורט בעל ״בתי כהונה״. חיבר ספר ״קול בן לוי״ על הש״ס והרמב״ם [קושטא תפ״ז].

רבי רפאל נפטר ביום י״ד אב תקי״ב [1752], והוא בן כ״ב שנה, מסופר כי אביו לקח את חידושי התורה של בנו והביאם לבית המדרש והספר היה מלא חריפות ובקיאות וכלל כמה ביאורים ללשונות הרמב״ם ושו״ת נשא ונתן הרבה עם רבי משה ישראל רבה של רודוס, ואף כי היה צעיר לימים לא נשא פנים לאיש, ורבו בעל ״בתי כהונה״ נשא עליו בהקדמתו הספד והוסיף שתי דרשות שדרש ליום חתונתו, וכותב שהיה מתפאר בו כי אפילו באלף בחורי ישראל לא נמצא כמותו.

נפטר בפרק זמן אחד עם רבי בנימין הלוי ורבי יצחק אלגאזי, ורבי ברזילי יעבץ, רבו של בעל שער המלך בספרו ״לשון ערומים״ נשא הספדו עליהם ״יבוא השלישי שלישי בקודש צורבא מדרבנן ותיק הלן בעומקה של הלכה שהגיע להוראה והורה רבי רפאל הלוי, עודנו באיבו עולה וצומח על בנין המעין ונקצץ האילן עם כמה קדושי׳ עליונים״.

נספד בספר ״שמע יעקב״ לרבי יעקב ישראל אלגאזי דף צד.

יהודי המזרח בארץ ישראל; ״מפתח ההספדים״; שה״נ; תח״י ובהערה שם

רבי רפאל ב״ר יצחק קאלימרו

מרבני איזמיר. עלה לירושלים והיה חסיד ומקובל מרבני ירושלם. מתשובותיו מובאים בספר ״חקרי לב״ לרבי יוסף חזן ובספר ״חוקי חיים״ [סימן ג] להרב אג״ן ורבי אברהם שלום בספרו ״דברי

שלום" מכנהו בשם "עמיתי בתורה חסידא קדישא הרב הכולל" הרב אג"ן קורא לו "רב אחאי הרב הכולל בישראל להלל רב אחאי גאון ובר נהוראי". הוציא לאור ספר "שיזרי ברכה", חידושי דינים מפוזרים של החיד"א עם הגהות מרובות משלו [שאלוניקי תקע"ד].

הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו "כף החיים" סימן י', אות ג' מתארו: "זכור לטוב לאהובי וידידי הרב המובהק חסין קדוש כמוהר"ר...". ובתשובה ששלח להחבי"ק, החביף מצנהו: '...חמיד ליבאי ואור עיני הרב המובהק חסידא קדישא כמוהר"ר רפאל קאלאמרו זלה"ה...' [חיים לראש דף ח' ע"א].

[א"ה: ראיתי דרוש גדול בפלפול בענין יציאת מצרים, והוא בכתב יד בגנזי ישיבת "פורת יוסף" בירושלים].

נפטר ביום כ' בתמוז תקצ"ב [1832]. על המצבה כתבו: "הרב המקובל אור גולל ח"ק לישראל רודף צדקה וחסד...".

אור השמש; יהב"י; המעל"ש; תולדות חכמי ירושלים

רבי רפאל ב"ר משה

רב מובהק כיהן כרבה של אנדרינופולי. והיה אחרון הרבנים לבית בכמוהר"ר שישבו על כס הרבנות באדריאנופולי. נפטר בשנת תרנ"ט [1899].

אחריו ישב על כס הרבנות רבי אברהם צמח שהיה "רב הכולל" של העיר.

רבי רפאל ב"ר שלמה קארו

מצאצאי מרן הבית יוסף. היה מחכמי אנדרינופולי. היה חכם ורב חשוב. בשנת ש"פ [1620] התכתב עם הגאון רבי חיים שבתי מהרח"ש משאלוניקי. ראה: עיגונא דאתתא דף קל"ו.

רבי רפאל ב"ר שמעון ן' חביב

רבי רפאל בן שמעון ן' חביב, כיהן ברבנות גליפולי במחצית השנייה של המאה ה-17, נפטר בשנת 1771 בגליפולי. מכתביו נותרו בידינו מספר שאלות עליהן הוא חתום מתוקף היותו יושב בבית הדין. בשנת התל"ג [1673] התכתב עם רבי משה די בושאל מרודוס בעניין שליח קבלה בגט.

רבי רפאל דוד ירושלמי

'אהבת דוד'

מרבני באלאט. חיבר ספר "אהבת דוד" דרושים קושטא תקצ"ט. בתוך ספר "שמן ראש" לרבי רפאל שאקי שהיה חברו. הספר "אהבת דוד" נדפס על ידי בנו רבי ברוך ירושלמי זצ"ל.

רבי רפאל דוד מזרחי

'צעיר רוד"ם'

מחכמי ורבני קושטא. היה שו"ב שרבי אליעזר די טולידו ובית דינו נתנו לו הסכמה. חיבר ספר "צעיר רוד"ם". חידושי דינים על הלכות טרפיות וחידושים על התורה נדפס בשאלוניקי תר"ח. נדפס ביחד עם ספר "אבני שוהם", לרבי אברהם פרץ זצ"ל.

רבי רפאל דוד סבאן

'מדר"ס לפירושים'

הרב הגאון הגדול מגדל עוז ומגדול, הדקדקן המצויין כמוהר"ר רבי רפאל דוד סבאן נולד לאביו הסוחר נסים סבאן במחוז קוזגונג'וק – קושטא בשנת ה' תרל"ז [1873] משחר ימי עלומיו כבר כבן ג' שנים התחיל ללמוד תורה מפי המחנכים הדגולים בני זמנו, מהם הרב יוסף הכהן, הרב יום טוב הכהן, והרב קונרטה דילסון, כבן תשע שנים כבר שקוע היה בלימודי התלמוד ועשה חיל בלימודו כך שבעודו צעיר לימים בגיל שש עשרה שנים הוסמך להיות שוחט ובודק ובגיל טו"ב שנים הוסמך להיות מוהל.

כשנה לאחר מכן התמנה כמזכירו האישי של החכם באשי הרב הראשי הרה"ג רבי משה הלוי זצ"ל, ובד בבד על אף גילו הצעיר מונה למזכיר הכללי של בית דין הצדק.

באותה שנה נשא לאישה את מרת רוזא ע"ה בתו של הרה"ג רבי חיים נשיא זצ"ל שהיה אב בית דין בחאסקוי.

ארבע שנים לאחר מכן נבחר להיות חבר מן המניין במועצה הרוחנית.

לאחר פטירת חמיו והוא כבן שלושים שנה הוכתר לכהן תחת חמיו, כאב"ד בחאסקוי שם שהה כשמונה שנים, ומשם נפרסה מצודתו והיה למרא דאתרא לקהילות גאלטא, ביאוגלו, קאסימפאשה, שישלי, ואף בקהילה האיטלקית והאשכנזית בין השנים 1912–1953.

במקביל למשרותיו הרבות ועול הציבור היה גם שלוחא דרבנן של הרבנים הראשיים בתקופתו החכמים באשיים הרב משה לוי הרב חיים נחום והרב חיים משה ביג'יראנו זצ"ל בשליחות לכל ערי האימפריה העומתנית בכדי להסדיר את הבעיות שהיו על הפרק ובפרט בדיני גיטין וקידושין, ואף נדפסה חוברת שכל עיקרה בנידון זה בשם "קידושין על תנאי" [קושטא – תרפ"ד], באותם ימים עקב תפקידיו וסמכויותיו מונה גם כן להיות ממלא מקום הרב הראשי בחיים חיותו, כדרך הרבנים בערי תורגמה ובכינוייו "קאימקאם, בשפה התורכית.

בשנת ה'תשי"ב [נובמבר 1953] נתמנה לכהן פאר כחכם באשי והרב הראשי לתורכיה באופן רשמי, עשרה חודשים לאחר בחירתו הוא היה מייצגם של הקהילות היהודיות בטקס ההלויה [וזאת למרות גילו המופלג] של מוסטפא קאמל אטאטורק אבי המהפכה הטורקית וממציא שפתה החדשה, שהתקיימה באינטקאביר – אנקרה.

נפטר ביום שבת קודש ז' כסליו ה' תשכ"א [1961] באיסטנבול בן פ"ז.

רבינו כתב חידושים רבים רובם בהגהות על ספרי מחברים קדמונים ובני זמנו ואף ספר מדר"ס לפירושים נכתב במקורו בהגהות ע"ג הנ"ך ולאחר מכן נעתק כספר.

ספרו "מדר"ס לפירושים", מראה מקומות הגהות והערות על פירוש רש"י לספרי נ"ך יצא לאור מתוך כ"י בירושלים תשס"ה על ידי מכון "מלכי רבנן".

התולדות מתוך ספרו "מדר"ס לפירושים"

רבי רפאל חייא פונטרימולי

'דרכי איש'

מחכמי ורבני איזמיר. מתואר: "החכם השלם והכולל כמוהר"ר". הגאון רבי יצחק קריספין בספרו "שמו יצחק" דרוש ב' להספד כותב עליו: "בן אחותי השקדן בתורה ספרא רבה דישראל בנש"ק כמוהר"ר רפאל חייא פונטרימולי... צדיק וחכם גדול... שהיה תלמיד חכם עצום פלפלא חריפה מלא וגדוש בתורה חכם וסופר שלם בכל מדות טובות שמנו חכמים לית ליה שיעורא וכל המרבה לספר בשבחו יוצא בגרעון..." הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו "אברהם את ידו" דרוש ו' להספד דף ל, ע"ב כותב: "פטירת נפש היפה איזי וחביבי כמוהר"ר רפאל חייא פונטרימולי ז"ל דנח נפשיה בן ט"ל שנה כמו יאשיהו, ומן ח' שנים היה מעיין בעומקא של הלכה...".

אביו מזכיר ממנו חידו"ת רבים ראה בספר 'פתח הדביר' חלק ג' הלכות שבת סימן ר"פ דף קיח, ע"א, וראה גם שם בחלק א' או"ח סימן יג, דף ל"ט, ע"א ופעמים רבות היה עזר לאביו הגדול בגילוי ומציאת מראי מקומות שונים בספרים.

רבי רפאל היה בנו של בעל ספר "פתח הדביר", ואחיו הם: הגה"צ רבי אברהם בעל ספר 'אשר לאברהם', רבי שמואל רחמים, הגאון העצום רבי ישעיה יוסף בעל ספר 'פנים במשפט. שבספרו 'פני יוסף' פרשת פקודי דף קיא ע"ב מזכירו: '...אח"י נו"כ הרב ועצום ונז"י כמהר"ר רפאל חייא פונטרימולי נר"ו...'.

רבי רפאל נפטר בכ"ז בחדש תמוז בשנת תר"ל [1870] ונטמן באיזמיר. בחודש אלול באותה שנה נפטר אחיו הג"ר ישעיה יוסף בעל ספר פנים במשפט.

גם הגאון רבי יום טוב קריספין זצ"ל בספרו "בן אברהם" דרוש כא, מקלסו בזו הלשון: "הרב ועצום כמה"ר רפאל חייא פונטרימולי זלה"ה בעל ספר דרכי איש... שהוא היה מקל שוקד על התורה ועל העבודה ענותן בהלל משים עצמו כמי שאינו שייף עייל שייף נפיק לוחם במלחמתה של תורה, קולע אל השערה, דורש כתרי אותיות כחרב פיפיות, יושב אהלים... ואם באתי לספר שאר תרומות מידותיו הטובות והנהגתו הישרה לקרובים ולרחוקים יכלה הירייעה

מלהכיל... הצדיק אבד לדורו אבד... והגם שנפטר בקצרות שנים עם כל זה יגע בתורה באילו חי שנים הרבה...

רבי רפאל היה נכדו מבתו של הגאון רבי יהושע אברהם קריספין זלה"ה. כמו כן יש לו התכתבות עם הרה"ג רבי שלמה יפה אשכנזי בעל ספר 'אשר לשלמה'.

חיבורו ספר "דרכי איש" לא הופיע, כנראה שעדיין בכת"י או אבד וחבל על דאבדין.

רבי רפאל חיים בנימין פרץ 'זכרנו לחיים'

"הרב השלם, בר אוריין ובר אבהן, הדיין המצויין" היה מגדולי חכמי ורבני טורקיה בן הגאון רבי אברהם פרץ זצ"ל מחבר ספר "אבני שהם". זכה להוציא בחייו את ספרו "זכרנו לחיים" ב' חלקים, פסקי דינים בד' חלקי הטורים בסדר א' ב' בו מראה את בקיאותו ובהירותו בכל חדרי ומכמני התורה. ועוד נכללו בהם גם שאלות ותשובות, בשנים תרכ"ז ותרל"ב.

היה רב ואב"ד בעיר מגדלים בטורקיה הנקראת דרדניל ובעיר גאליפולי. כמו כן היה רב באסתנבול ובצ'נלקה בשנת תרל"ח. נתן הסכמה לספרו של הגאון רבי שלמה חאלילייו שו"ת "אמר שלמה" שנדפס בשאלוניקי בשנת תרכ"ד–ה. כמו כן הוזכר בשו"ת "אור לי" לבעל השדי חמד סימן י' וכך כתב עליו: והן עתה נדפס ספר "זכרנו לחיים" לאחד המיוחד מרבני דורנו מר ניהו הרב מהר"ח פרץ נר"ו מר בריה דהרב אבני שהם ז"ל.

בגנזיו של מנהל "מכון ירושלים" הרב יוסף בוקסבוים שליט"א נמצא כתב היד של הספר "זכרנו לחיים" חלק שלישי, וכך כתב בשער הספר: "זכרנו לחיים חשן משפט ח"ג אשר אספתי באמרים מפי סופרים ומפי ספרים לזכרון לי ולאנשים אשר בגילי אנא זעירא תולעת ארץ רפאל חיים פרץ הי"ו".

רבי רפאל חיים שאל שאלה את רבי חיים פאלאג'י זצ"ל, והשאלה בענין מי שהקדיש נכסיו לת"ח לפני עלותו לארץ ישראל ונתעוררה מחלוקת בין הת"ח והיורשים, עיין "חקקי לב" ח"ב סימן א', דף א'. וג"כ נזכר בספר "מכתב לחזקיהו" בחידושי מסכת שבת כ"ה: לגאון בעל ה"שדי חמד".

הגאון רבי יוסף אלפאנדרי, מרבני קושטא בשו"ת "פורת יוסף" יו"ד סימן א' ע"א אזמיר תרכ"ח מתארו בזה הלשון: "...רחימא דנפשאי פרי צדיק הח' השלם זה, סיני ועוקר הרים כמהר"ר רפאל חיים פרץ יצ"ו בנו של הרב המובהק, מאיר כברק כמהר"ר אברהם פרץ נר"ו".

רבי רפאל טריוויש 'דגול מרבבה'

על משפחת טריוויש בכלל כבר האריכו בזה החוקרים, ואנו נבוא אחר הקוצרים להביא פרטים על רבי רפאל טריוויש ובני משפחתו, כפי שניתן לדלות פרטים מתוך מה שכתב בעצמו בספרו "צח ואדום", וכך כותב:

"אבי ברוך רודף צדקה וחסד, ולא עבר עליו רשת הגאות מעולם... והיה מטיל מלאי בביסם של תלמידי חכמים. כמ"ר רפאל נכד בעל ברכת אברהם טריוויש צרפתי, אשר אור תורתו היה זורח בעיר שופיא"ה מבני בניו של רש"י... וזקנתי הרבנית אם ברוך בת השר ברוך אבראבניאל בן לאותו צדיק השר והטפסר הרב הגדול נודע בשערים שמו מהרר"י אבראבניאל ז"ל... והעליתי על הספר בדיו היחוס שלי להודיע קושט אמרי אמת של זכותם נשענתי ברחמיו יתברך ליכנס בדברים אשר הם לפני ולפנים ממחיצתי".

יש להניח כי מה שכתב שהיה "נכד לבעל ברכת אברהם" אין הוא כפשוטו, כי רבי אברהם בעל ברכת אברהם חי כמאתיים וחמישים שנה קודם, אלא דהיינו שהיה מבני בניו.

רבנו גדל ונתעלה מימי נעוריו בעיר המהוללה אזמיר אשר בתורביה, וכך כותב הוא בעצמו (שם דף נ"ה):

"אספרה שמך לאחי בתוך קהל אהללך, זכרתי ימים מקדם כד הוינא טליא אור נוגה בעיר המהוללה אזמיר יע"א מב' צנתרות הזהב החסידים המפורסמים החכמים השלמים הרבנים המובהקים אין גומרין עליהם את ההלל כמוה"ר יוסף ומשה אשכנזי ז"ל" ושם נמצאו ושם היו בחג הפסח וגילו מצפוני לבם להיות הוגים בשבחא דהללא דיציאת מצרים כל אותה הלילה לאנשי מעשה, ולא איחרו לעשות הדבר, ונתקבצו בבית ועד לחכמים האחד המיוחד ממשפחת רם הישיש ונשוא פנים הירא את דבר ה' החכם המרומם כמה"ר

דוד אבולאפיא ז"ל, ואחד מן הקרואים אשר נגע ה' בלבו היה חביב נפשי גזע היחס והמעלה החסיד המפורסם החה"ש והכולל בעל חוזה דוד יצ"ו [הגאון רבי דוד חזן זצ"ל, המוכנה ח"ד בדרא, נדפס באמשטרדם תפ"ד], ויהי כי ארכו הימים בהיותי בעיר המהוללה עיר גדולה של חכמים, האיר אור המופלא של בעל חוזה דוד הנזכר לבוא, ובמקום אשר הוא היה חונה שם אף שהיה מקום ראוי והגון לדבר הזה לא היה אפשר מאיזה סיבה, וחילה פני על הדבר. וכשומעי את דבריו ששתי בעל כל הון, ואמרתי לו בא ברוך ה'. והגדתי הדבר למיודעי, ותלי"ת נתקבצנו יחד בביתי ולמדנו בעניני יציאת מצאים כל אותה הלילה בזוהר הקודש. ומשם והלאה זכני השי"ת לעמוד על עומדי בכל שנה ושנה הוא הלילה הזה לה' להשתבח בתהלת שבח הקדוש הזה, ויעצוני רעיוני בחמלת ה' על לחפש ולחבר חמשים המקומות שנזכרים בתורה יציאת מצרים שהם כנגד חמשים שערי בינה, לעורר הרחמים וחיי המלך, כנלמד מתשובת רשב"י.

ברם, חובה על לשבח ולפאר שמו יתברך הנותן לאיש כדרכיו כפרי מעלליו, ואינו בוזה ומשקץ עונות עני, כי הוא היודע ועד שמזמן שנודע לי הדבר כנז"ל היה כמו צער בנפשי לבא לתכונתו של השבח הזה בלילה הזאת. האל ברחמיו הנאמן שומר הברית והחסד, יזכני כדי לעובדו ולעשות רצונו, אמן כן יהי רצון".

מתוך לשונו שם [דף נ"ז ע"ב] נראה שרבו היה הגאון רבי אליהו הכהן מאזמיר, וכלשונו שם: "אקדים דברי אהבתי זלה"ה הוא הראש מורי ורבי המובהק מר קשישא בעל שבט מוסר".

רבנו זכה לחבר ולהדפיס שני ספרים ספר "צח ואדום" וספר "דגול מרבבה". וכפי שכותב מרן החיד"א ב"שם הגדולים" [מערכת ספרים, דגול מרבבה] בזה"ל: "דגול מרבבה - פירוש לשיר השירים בפרד"ס, להחכם השלם מתחסד עם קונו כמהר"ר רפאל טריביס, ובסופו קצת פסקים. ולפנים נדפס פסק שלו וספקי הרבנים על בתי התפלין בספר כנסת הגדולה ח"מ קודם סימן ר"ץ, ע"ש. וחיבר צח ואדום".

הספר הראשון: "צח ואדום" - "חברו הסופר הגדול החכם השלם והכולל זה סיני כמה"ר רפאל טריויש נר"ו בקרתא ירושלים תובב"א. הובא לבית הדפס על יד איש נגיד ומצוה זכה וזיכה את הרבים מצוין לטובה, השר והטפסר בנן של קדושים קרובו של המחבר, הוא הגביר המרומם גבר חכם, רודף צדקה וחסד, כמה"ר יצחק די מאיו יצ"ו. נדפס קושטאנדינא ת"ק".

ספר זה כולל בתוכו דינים, תפילות ודרשות. ובסופו קונטרס "פליטת אריאל" - סדר תקון כותל המערבי תוב"ב [עמודים כד-כו]. קונטרס זה חובר עפ"י הצעתו ועצתו של הגאון רבי יעקב אלגאזי, רבה של ירושלים לפני כשלש מאות שנה. גם רבני ירושלים שכתבו הסכמה לספרו, העריכו אותו לפני הקהל. הראיה לחשיבות הספר היא שהמחבר של "שבחי ירושלים" [ליוורנו תקמ"ה] שם לראש ספרו תפלה אחת מ"צח ואדום" - למען תדע שבחא דארעא דישראל כמה היא, אבתוב לך מה שהובא בספר צח ואדום".

ספר זה עשה תיקף ומיד רושם חזק על הצבור על ידי אהבתו העזה לארץ ישראל, מעמקי לבו מודה המחבר לה', שזכהו לגור בארץ ישראל, ואומר ["צח ואדום" דף ו' ע"ב]: "וכל מי שנגע ה' בלבו ורוח לבשתו ונדבה לבו ונתגדלה מערכתו לבתת רגליו לעלות ולהתראות את פני האדון ה', יפריש מעות של מצוה לכלל ולפרט כאמרו משאר ההוצאות בברכת ה' אשר נתן לו ומעות ההוצאות אם יותירו יותירו לו ואם פחתו פחתו לו. ותדעו נאמנה, שמה שיוציא האדם מהוצאות לעלות לארץ ישראל, אין מחסור, בהיותו עושה המצוה בחבה ובשמחה לשמה. וגם הוא סימן טוב לאדם לכל עניניו, ועונותיו מתכפרים, וגם סיוע גדול יהיה לו לזכותו אחר זמן לדור בתוכה ולהקבר בתוכה".

הספר השני: "דגול מרבבה" - פירוש לשיר השירים בדרך הפרד"ס, נדפס בקושטאנדינה תק"ג. ושם בסוף הספר שו"ת לחכמי הזמן להגאונים רבי מאיר מזרחי, ולר"י נבון בענין אי יאות למגרר ציצית אארעא. ושקיל וטרי עם הגאון החסיד רבי ישראל יעקב אלגאזי, והגאון רבי משה מזרחי. והוציאו לאורה בעזרת הגבירים השר רבי יצחק די מאיו, ורבי יששכר הגאון הר"י אבולעפיא, ורבי שבתי בהחסיד ר"א סידית אשר תמכו בידו. ורבני ירושלים מסכימים על ספרו וכותבים עליו: "תהלתו בקהל חסידים, קבץ ורבה פעלים לתורה, ומאז בואו תובכי ירושלם, תקע עצמו באהלה של תורה, שוקד על למודו ומחדש חידושי תורה, באישו"ר כולל ואישו"ר

מוסיף בפלפול וסברא בש"ס ופוסקים". והיה זה בשנת תק"ב בסדר "בזאת יבא אהרן". והחותמים שם: הגאון רבי אליעזר נחום, ורבי יהודה דיוואן, ורבי חיים משה מזרחי.

עוד נמצא כתב יד בקאמבריד‏ש, דרשה שדרש רבי רפאל טריויש לפרשת שופטים ג' אב התק"ב.

רבי רפאל טריויש, היה סופר ירא שמים אשר יראתו קודמת לחכמתו, וכפי שמעידים עליו הרבנים הנזכרים בפסק, לכן יצא יצא בתשובה דלהלן להוכיח בשער בת רבים בענין חריצי התפילין שלא נעשים כראוי.

רבי רפאל טריויש נפטר בעיה"ק ירושלים, ט' לחודש אלול התקל"ג [1773]. ומנוחתו כבוד אצל קברו של הרב רבי רפאל משה בולא ז"ל. ועל ציונו כתוב: "ק' הישיש נבון וחכם כה"ר רפאל אשכנזי נלב"ע ט' אלול התקל"ג".

שערי כנה"ג, עמודים רפג–רפו

רבי רפאל יום טוב אשכנזי

מחכמי איזמיר. היה חתנו של הרב יאושע אברהם יאודה. שימש בסופר בית דינו של חמיו ולאחר מכן של דודו רבי נסים אברהם אשכנזי, בע"ס 'נחמד למראה' נפטר במגפה של שנת תרכ"ה–ו ["... וכמהר"ר רפאל יו"ט אשכנזי מ"ך [מנוחתו כבוד] דהיה מרחיב לבו של אדם הרואה כתיבתו תמה וראוי לומר עליו איה סופר איה שוקל והיה מארי דעובדין [ישב בבית דין ורשם את המעשים שבאו לפני הדיינים] ועושה חסד עם כל אדם...". [יסד המלך, דרוש י' להספד דף נד, א].

עשה הקדמה לספר 'נאה להודות' בשנת התרכ"ד. כמו כן הוא נזכר שם, והמחבר מזכיר ומציין פירושים ממנו: ראה: 'נאה להודות' על תהלים מזמור נב, מזמור עח, פסוק סב, מזמור פו, פסוק ד, מזמור קלג, פסוק א.

רבי רפאל יוסף ב"ר מרדכי

רבי רפאל יוסף בכמוהר"ר מרדכי עלה על כסא הרבנות באנדירנפולא בחיי אביו בשנת תק"ע [1810]. ובספר "מאמר מרדכי" חלק "נטפל בקדש" הביא את טופס ההשתעבדות מכל הקהלות אשר תחת משמעתו, וזה נוסחה: "אנחנו החתומי מטה יחידי סגולה ק"ק פיליבי [פיליפופולי] קבלנו עלינו להחכם השלם סיני בקדש רב עצום כמה"ר יוסף רפאל נר"ו, לו ולזרעו ולכל הבאים אחריו הממלאים את מקומו לראש ולקצין, לריב את דיננו, ולדון את דיננו, בין בדיני ממונות, ובין בדיני איסור והתר, וקידושין וגיטין וחליצות, ובין בכל ענייני ופרטי הנהגת קהלתנו יע"א, ומינוי הפרנסים ומנהיגי הק"ק יע"א וכיוצא, ועוד נתחייבנו אנחנו החתומי מטה... לסור אל משמעת מעלת המלאך רפאל נר"ו, רב יוסף סיני הנזכר, בכל אשר יאמר אלינו על הן הן, ועל לאו לאו... ובלעדיו לא ירים איש את ידו, ולראית האמת באנו על החתום מטה, חדש ניסן משנת התק"ע פה פיליבי יע"א ושריר ובריר וקיים".

רבי רפאל יוסף בכמהר"ר מרדכי כתב ספרים רבים, אך כתביו לא ראו אור הדפוס ונשרפו בשרפה הגדולה באנדרינופלא [באחד באלול שנת הרס"ת], אמנם פסקים אחדים נדפסו בספר "חיים ושלום" [לרבי חיים ן' ארלויא] ובספר "נטפל לקדש" שהוא חלק אחד מספר "מאמר מרדכי" על ידי בנו רבי משה, בשנת תר"ו הסתלק מן הרבנות, וימנה את בנו רבי משה במקומו, ושלש שנים אחרי כן נפטר לעולמו בשנת תר"ט [1859].

הספידו הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה בספרו "חלקם בחיים" [דרוש ט' להספד, דף כ"ה ע"א] בזה הלשון: לא טובה השמועה כי מת גבורם ר"מ ור"מ רב יוסף סיני ועוקר הרים המלאך רפאל זצוק"ל כי היה רב גובריה ורב חיליה לאורייתא והוא שפט את ישראל עשרים שנה וכמה כרכים ועיירות גדולות אשר היו תחת ממשלתו ולבולן היה דן אותם במתק שפתים ודיבורו בנחת עם הבריות... וזכיתי כמה פעמים בנשאתו ונתתי עמו בדבר הלכה וראיתי גודל בקיאותו וגדולה ענוה... אם כן לן יאות למבכי לן יאות למספד כי

היה אחד מעמודי עולם ואין ספק דהיתה מיתתו בנשיקת פה כמו שראוי לגדול הדור שכמותו. עד כאן לשונו.

קורות היהודים בתורקיה וארצות הקדם, ח"ה, עמוד 409, "חלקם בחיים" דרוש ט

רבי רפאל יוסף חזן

חקדי לב'

אבותיו ומשפחתו

הרב רפאל יוסף חזן [להלן: החק"ל, על שם ספרו] נמנה עם גדולי הרבנים שהוציאה העיר אזמיר מקרבה, ואשר רשת השפעתו הרוחנית וההלכתית פרוסה היתה על קהילות רבות ברחבי האמפריה העות'מנית, לרבות אלו שבארץ ישראל[392].

משפחת חזן היא אחת מאלו המשפחות אשר בניה היו לרבנים ומנהיגי קהילות דור אחרי דור, בתורכיה ובאמפריה העות'מנית בכלל, ובאזמיר וירושלים בפרט, כדוגמת משפחות אבולעפיה[393], אלגאזי[394], דאנון[395] ועוד.

ולתולדות אבותיו של החק"ל, בקצור נמרץ

אבי סב סבו של החק"ל הוא רבי אליהו חזן מקושטא, חברו של המהרי"ט. נראה שהיה רבי אליהו זה מחכמי דורו, ואף ריכז בידו תשובות מגדולי הפוסקים שבתקופתו[396]. בנו רבי יוסף חזן בעל ספר עין יוסף ועין יהוסף. רבי יוסף היה תלמידו של המזהר"ט וחברו של הרב חיים בנבנשתי, בע"ס כנסת הגדולה. בא מקושטא לאזמיר והיה

---

392. על בני משפחת חזן זו נכתב בכמה מקורות ואציין כאן החשובים שבהן: רבי חיים דוד חזן, ישרי לב, אזמיר תר"ל, בסוף הספר, 'שלשלת יוחסין', דף ה, עמוד א–ב [להלן: ישרי לב]. רבי אליהו בכור חזן, זכרון ירושלים, ליוורנו תרל"ד, עמודים 131–132 [להלן: זכרון ירושלים]. רבי שלמה חזן, המעלות לשלמה, נא אמון תרנ"ד, דף מג, ע"ב – מד, ע"א, על החק"ל בלבד [להלן: המעלות לשלמה]. י"ל פרומקין, תולדות חכמי ירושלים, ירושלים תרפ"ח–תר"ץ, ע"פ המפתח [להלן: פרומקין–חכמי ירושלים]. רבי אליהו בכור חזן, נוה שלום, נא אמון תר"ץ, עמודים ד–ה. מ"ד גאון, יהודי המזרח בארץ ישראל, ח"ב, ירושלים תרצ"ח, על פי המפתח [להלן: גאון–יהודי המזרח]. א' אלמליח, ראשונים לציון, ירושלים תש"ל, ע"פ המפתח. י' גליס, אנציקלופדיה לתולדות חכמי ארץ ישראל, ירושלים תשל"ח, על פי המפתח. רבי מנשה רפאל ליהמן, במבוא לספר עמודי הארזים לרבי אליעזר חזן, בן החק"ל, ח"א, ירושלים תשמ"ג [ורוב דבריו מבוססים על פרומקין]. כמו כן בסוף החלק הרביעי [תש"ן], הובאה מחדש שלשלת היוחסין של משפחת חזן מתוך 'ישרי לב', עם הוספות והערות, והרבה היה לי ליצדד בה, אך אין כאן המקום להאריך, ומתוך ההמשך, ממילא חלק מהדברים יתבארו. שבושים רבים נפלו בשתי הרשימות הראשונות [ישרי לב וזכרון ירושלים], אשר היו הן המקור לרוב רושמי תולדותיהם אחריהן, ונגררו המעתיקים אחרי שיבושיהם. קשה להסביר סיבת הטעויות שבשתי רשימות אלו, במיוחד בהתחשב שלא רק שנכתבו הן יחסית בסמוך לחיי אותם אישים, אלא אף סופחו לחיבורי בני המשפחה עצמה, ולכן היינו מצפים שישקפו הן מקור מהימן וימסרו עובדות מבוססות על האמת. אך ההשוואה למקורות רבים אחרים, מעלה את העובדה שאין לסמוך על אותן רשימות לשירטוט קווים ביוגראפיים נאמנים של אותם רבנים. לכן, רוב החומר הכתוב כאן מבוסס על עיון בספריהם עצמם, בהשוואה לספרי חכמי זמנם, לרוב בני עירם אזמיר.

393. בין גדולי הרבנים למשפחה זאת יש להזכיר את רבי יעקב אבואלעפייא, ה'מוסמך'. רבי חיים אבואלעפייא, בע"ס ישרש יעקב ושאר ספריו, מחדש הישוב היהודי בטבריא. הראשון לציון, רבי חיים נסים אבואלעפייא. רבי יצחק משה אבואלעפייא בע"ס פני יצחק בדמשק. רבי אלייא אבואלעפייא מאזמיר, חבר בית דינו של רבי אברהם פאלאג'י, ועוד רבים.

394. ביניהם, רבי שלמה אלגאזי בע"ס תאוה לעינים ושאר ספריו. נינו, רבי ישראל יעקב אלגאזי בע"ס אמת ליעקב ושאר ספריו. בנו, רבי יום טוב אלגאזי בע"ס שמחת יום טוב ושאר ספריו. רבי חיים אלגאזי בע"ס בני חיי. רבי יהודה אלגאזי מאזמיר, בע"ס שער יאודה. בנו, רבי חיים יצחק אלגאזי בע"ס דרך עץ החיים. רבי יוסף משה אלגאזי חתן הרב חיים מודעי במצרים, ועוד.

395. ביניהם, רבי מאיר דאנון, תלמידו של רבי חיים אלגאזי הנזכר לעיל, באיזמיר. הראשון לציון רבי יום טוב דאנון בע"ס כבוד יום טוב. בנו רבי בכור ברכה דאנון בע"ס בד קדש. בנו, רבי יהודה דאנון מאזמיר שבסוף ימיו עלה לארץ ונפטר בטבריה. רבי בכור חיים נסים דאנון רבה של העיר קאסאבה שליד אזמיר, רבי מאיר בנימין מנחם דאנון ורבי נסים יאודה דאנון בירושלים ועוד.

396. ראה אצל רבי ישראל משה חזן, תשובות הגאונים עם ההגהות איי חיים, ליוורנו תרתכ"ט [להלן: איי חיים], דף צג, ע"א, הערה כה, שמביא רשימת תשובות בהלכה מגדולי הפוסקים בזמנו של רבי אליהו אשר היו תחת ידו.

397. החבי"ף, בהסכמת הספר ארח משפט לדודו רבי רחמים אליהו חזן, מזכיר את רבי יוסף זה בתואר 'ר"מ ור"מ בעיה"ק ירושלים ת"ו', כינוי

מחכמי העיר. מאמיר עלה לירושלים וכנראה שאף שם עשה ברבנות העיר[397]. נפטר שם בשנת תנ"ח בהיותו כבן שמונים שנה[398]. בנו, רבי חיים חזן בעל ספר שנות חיים, עלה מאמיר לירושלים ומת בדרך שליחותו בעיר מיר, בשנת תע"ב[399]. בנו, רבי דוד חזן, בעל ספר חוזה דוד ושאר ספרים, היה מחכמי אזמיר והקים בה בת בשנת תפ"ט בית דפוס עברי יחד עם רבי יונה ב"ר יעקב אשכנזי, שהיה מדפיס בקושטא[400]. עלה לארץ ישראל סמוך לשנת תצ"ט, ובנו רבי יהודה חזן המשיך באומנות אביו במדפיס ספרים עבריים בעיר. בנו של רבי דוד הוא רבי חיים חזן, אביו של החק"ל. על רבי חיים חזן כמעט ולא ידוע לנו אלא את שמו בלבד. החק"ל, היה רגיל לחתום את שמו בליווי שם אביו כגון 'הצעיר יוסף בכ"ר חיים ס"ט'[401]. רבי חיים נפטר כנראה בין השנים תקט"ו תק"ך, או אף לפני כן. כך נלמד מלשון בנו החק"ל המעיד על עצמו שנתייתם מאביו בהיותו עוד ילד קטן[402]. בשער ספריו יתארהו בכבוד בלשון 'החכם המרומם', וביוצא בזה[403]. במקום אחר יכתוב 'החכם המרומם ע"כ מעלה רמה, חיים על האדמה, מתהלך בתומו קובע עתים לתורה'[404].

החק"ל התייחס תמיד בכבוד והערצה אל אבותיו הגדולים והדגולים. הוא אף תלה בשלשלת ייחוסו את הזכות שעמדה לו להעמיד בנים תלמידי חכמים עצומים ומורי הוראות בישראל[405]. היה רגיל לעמוד בפרץ ולהשתדל לתרץ את הקושיות שהקשו

הזהה לתואר 'ראשון לציון' בימיהם.

398. בהקדמת ספרו עין יוסף [אזמיר תל"ה], כותב: 'וחברתי ספר זה דרושים על כל פ' ופ' בקושטאנדינ"א יע"א ומיום בואי לעיר הזאת אזמי"ר יע"א...', ודלא כדעת פרומקין–חכמי ירושלים [ח"ב, עמוד 71], שכתב שנולד באזמיר, ובעקבותיו טעה גם גאון–יהודי המזרח [עמוד 250] ואחרים. ראה עליו עוד אצל החיד"א, שם הגדולים, וילנא תרי"ג [להלן: שם הגדולים], בערכו. חידושים אחרים ממנו נדפסו לאחרונה בקובץ בית אהרן וישראל, 1 ב[לב], תשנ"א, עמודים ו–טז, ג[לג] עמודים ז–יט.

399. ראה עליו עוד אצל חיים מיכל, אור החיים, פראנקפורט א"מ תרנ"א, מס' 871; א' יערי, שלוחי ארץ ישראל, ירושלים תשי"א, ע"פ המפתח.

400. א' יערי, הדפוס העברי באזמיר, ארשת א' [תשי"ט], עמודים 103–105.

401. ראה בין היתר: חקרי לב [להלן: חק"ל], או"ח, בשער; יו"ד, ח"א, בשער. רבי חיים פאלאג'י [להלן: החבי"ף], סמיכה לחיים, שאלוניקי תקפ"ו, יו"ד סימן ז, דף לח, ע"א ועוד רבים. בכל הנ"ל, חותם החק"ל בשמו 'יוסף' בלבד. השם 'רפאל' נתווסף לו כנראה סמוך ולאחר בואו לארץ ישראל, בסגולה מפני מחלה שחלה עת אשר התפשטה מגיפה גדולה בירושלים בשנת התקע"ד. על מחלתו זאת אנו למדים מתשובה שהשיב לנכדו אהובו, החבי"ף, ובה כותב 'כמו צער בנפשי שלא יכולתי להתישב בדבריו להשיב לו ע"כ דבריו כי הם אמת ודבריהם אמת כי א"י [ארץ ישראל] נקנית ביסורין כי תכף לביאתי הן בעון החל הנגף בעם וחולאים רעים ועדיין לא הטהרנו לגמרי עד ישקיף וירא ה' משמים' [חק"ל, ח"מ ח"א, סימן כ"א, דף יט, ע"ב. ואף שבהמשך דבריו רומז החק"ל על היותו עסוק בהדפסת ספרו זה, הנדפס בתקע"ז, אין ללמוד מכאן שכתב דברים אלה בתקע"ז ורק אז שינה את שמו ל'רפאל יוסף', וזאת משתי סיבות: האחת, כי עוד בתקע"ה אנו מוצאים אותו חותם 'רפאל יוסף', ובכפי שעוד נראה, ושתיים, שיתכן והדפסת ספרו התארכה בשנתיים או שלוש, ודו"ק]. ואכן כך אנו מוצאים שעד הגיעו לארץ ישראל, ואף סמוך לאחר מכן, היה החק"ל חותם בשמו 'יוסף' בלבד, ללא התוספת 'רפאל' [ונראה בין היתר בחק"ל, שם, סוף סימן פג, דף קה, ע"א; ובסמיכה לחיים, חח"מ סימן יב, דף צא, ע"א]. לאחר מכן, ובעקבות המגיפה בתקע"ד, נתווסף לו השם רפאל לסגולה, ומאז חותם תמיד 'רפאל יוסף' [ראה בין היתר אצל ר' יוסף זאמירו בספר הון יוסף, ליוורנו תקפ"ח, דף ג, ע"ב; ובספר לב מבין, שאלוניקי תקע"ז, בהסכמה, ועוד. וזה שמוזכר לעיתים הכינוי 'הי"ר', שממנו היינו לומדים ששמו הוא יוסף רפאל חזן, בזה הסדר, אין כינוי זה אלא לשון מליצה, והא ראיה כי בכל מקום אשר חתם שמו החק"ל לא חתם אלא 'רפאל יוסף'.

402. חק"ל, או"ח, בהקדמה ['התנצלות המחבר'].

403. שם, בשער.

404. מערכי לב [להלן: מע"ל], ח"א, שאלוניקי תקפ"א, דרוש יח, דף לו, ע"ב. ואין יסוד למה שכתב גאון–יהודי המזרח בעמוד 250, ששמו היה חיים יוסף, ואחריו נגררו אחרים.

405. בתשובה לשאלה שנשלחה לו מבנו רבי רחמים אליהו חזן, כתב 'שש אנוכי על אמרתך אף גילה ורנן בריך רחמנא שזיכני השם לראות בן חכם מבעלי תשובה וראוי להוראה פקיע ומומחה אין זה כי אם זכות אבותי הקדושים דיתיבי בנה"ר דע"ה' [חק"ל, ח"מ, ח"א, סימן פג, דף צו, ע"ב].

אחרים על דברי אבותיו, בכדי, כמליצת לשונו, 'לקיים מילי דאבות'[406]. אמו של החק"ל, הרבנית, עלתה בסוף ימיה לארץ ישראל ותמת בצפת בליל שמחת תורה של שנת תקנ"ח. נספדה מאת בנה הרב, ומנבדה רבי רחמים אליהו חזן[407].

החק"ל נשא לאשה את רושא חוה בת הגביר החכם רבי דניאל פאלאג'י. חמיו זה היה מגדולי וחשובי העיר, מפרנסיה וממוניה, אשר לקח חלק חשוב ופעיל בעיני קהילתו. אחד מבני בניו יזכרהו במילים 'הגביר דניאל איש חמודות ראש המנהיגים בעירינו הא כמה שני'[408]. לעתים היה החק"ל נשאל שאלות מחמיו ומעלן בספריו[409]. את חמותו, מרת חנולה, הספיד החק"ל במותה בשנת התקנ"ח[410]. בנשואי החק"ל, השתדל רבי חיים פאלאג'י [הזקן] עם אחיו רבי דניאל, לאשר ישיא את בתו רושא חוה לתלמיד חכם מובהק זה אף 'בדמים יקרים'[411].

על מידת חסידותה של אשתו הרבנית, מעיד נכדה רבי חיים פאלאג' [להלן: 'חבי"ף' – הרב חיים בן יעקב פאלאג'י], בהקשר לזהירותה בהלכות פסח:

'ומעיד אני שמים וארץ אם לא ראיתי בבית הגאון מרן זקני אור הי"ח [תבורך מנשים] תנצב"ה בימי הקיץ היתה לוקחת תאנים לחים והיתה מנחת אותם בחמה כדי לייבשם במקו"[ם] נקי ובר מחימוץ והיתה שומרתם לתיתם בחרוסת מצוה'[412].

החק"ל עצמו תלה בה חלק גדול מהישגיו בלימוד התורה היות ובהתנהגותה והתמסרותה לעבודות הבית וניהולו, יכול היה החק"ל להתפנות לעסק התורה ושירות קהילתו[413]. אשתו זאת מתה עליו בשנת תקס"א ונספדה על ידי בעלה ועל ידי אחד מתלמידיו, רבי ברוך קאלומיטי[414]. זמן מה לאחר מותה נשא החק"ל אשה שניה, את מרת ריינא למשפחת אלאזראקי[415]. אשתו זאת נפטרה בירושלים בשנת תקפ"ז, ונספדה על ידי נכד בעלה, החבי"ף, אשר אמר עליה:

'מה שהיתה לה זכיה כולי האי [ש'זכתה להיות בגורלו של צדיק... וגם זכתה לשיבה טובה... ועוד זכתה לקבורת א"י ירושלים'] היינו משום דמלבד צדקותה ומעשיה הטובים שהיתה לה עלית על כולנה דהיתה אוחזת בפלך השתיקה ביתר שאת ולא היתה מדברת כ"א דבר מוכרח ובלשון קצרה ודבורה בנחת בשפה רפה וקולה לא ישמע'[416].

מבין אחיו ואחיותיו של החק"ל ידועים לנו רבי רפאל אליהו חזן, אשר הספידו החק"ל בשנת התקמ"א ויבנהו 'יקר תפארת אחי יפת הגדול החכם המ' ונז"י כמה"ר'[417]. אחותו רחל, מתה עוד בחייו[418].

מבין יתר בני משפחתו הקרובים ידוע לנו גיסו, הרב הגדול רבי מרדכי הלוי 'איש ירושלים', הידוע בכינויו המלי"ץ, ראשי תיבות

---

406. שם, או"ח, סימן קב, דף ריח, סוף ע"א, ועוד.
407. מ"ל, ח"א, דרוש יח, דף לו, ע"א, וח"ב, דרוש קלז, דף שז, ע"א. כמו כן נספדה מרבי שלום מארגונאטו, בספר דרכי שלום, שאלוניקי תקע"א, סדר חי שרה, דף טו, ע"א.
408. רבי אברהם פאלאג'י, פדה את אברהם, אזמיר תרנ"ד, ב'פתיחת הספר'.
409. למשל: חק"ל, יו"ד, ח"ג, סימן קכח, דף קמג, ע"ב.
410. מע"ל, ח"א, דרוש ג, דף ו, ע"א.
411. החבי"ף, החפץ חיים, אזמיר תר"ם, בהקדמת הספר ['אר"ש חפץ'].
412. החבי"ף, רוח חיים, ח"א, אזמיר תרל"ו, או"ח סימן תע"ג, דף עד, ע"ב.
413. חק"ל, יו"ד, ח"ב וג', הקדמות המחבר.
414. מע"ל, ח"א, דרוש כז, דף נג, ע"א. אבק דרכים, לתלמידו הנזכר, דרוש ו', דף יז, ע"א. נספדה גם מרבי רפאל יצחק מאייו, אשר יאמר עליה 'האשה שנתקדשה, למיתה אולא, אשה גדולה, היא קדש ומעשיה... צדקה ומרפא בכנפיה האשה רבה, דביתהו דרב אחאי עינא ולבא, הרב המובהק מר ניהו רבא, יוסף עינינו גאון עוזינו, חסן ישועות חכמה ודעת' [דרכי חיים, שאלוניקי תקע"ג, דרוש י' לתשובה, דף מט, ע"א].
415. רבי אברהם פאלאג'י בספרו ברך את אברהם, שאלוניקי תרי"ז, מזכיר את רבי אברהם אלאזראקי 'בנו חורגו' של החק"ל. משפחת אלאזראקי היתה ממיטב משפחות העיר, ומבניה יזכרו רבי חיים אברהם אלאזראקי, מממוני העיר ופרנסיה בשנת התקל"ב. רבי שם טוב אלאזראקי, שעסק בהדפסת הספר חיים ושלום ח"ב להחבי"ף, בתרל"ב, ועוד.
416. החבי"ף ארצות החיים, ירושלים תרל"א, דרוש ז, עמוד קנג.
417. מע"ל, ח"ב, דרוש עו, דף קף, ע"א.
418. 'בדידי הוה עובדא שנפטרת אחותי רחל תמ"ך [תהא מנוחתה כבוד] אחותי מאב בליל ט"ו מאדר' [חק"ל, יו"ד, ח"ב, שיורי או"ח, סימן יט,

ה'צעיר [או ה'רב] מ'רדכי ה'לוי י'שמהרהו צ'ורו, אשר נשא לאשה את אחות אשתו של החק"ל, מרת אסתרולה, בתו של רבי דניאל פאלאג'י הנזכר. עמו עמד החק"ל בקשר של שו"ת, ובהיותו באזמיר אף היה להם לימוד קבוע בצוותא[419]. גיס אחר שלו, רבי יוסף ברכה, נפטר באזמיר בשנת תקנ"ד[420]. בדורו של החק"ל חי חכם אחר ממשפחתו הנקרא בשמו רבי יוסף חזן. חכם זה ידוע בין חכמי אזמיר ונפטר בה בתקמ"ה[421].

ב. תולדותיו

רבי רפאל יוסף חזן נולד באזמיר בשנת התק"א[422]. משנפטר עליו אביו בהיותו עוד צעיר לימים, נשאר החק"ל ללא כל תמיכה, ולעזרתו ועזרת משפחתו קמו מקצת קרוביו וגבירי העיר בגון רבי דוד מורדוך, דוד אליהו חזן, רבי דניאל פאלאג'י, אשר לימים ישיא לו את בתו לאשה, ועוד[423]. בזכות תמיכת אישים אלה יכול היה החק"ל להתמסר ללימודיו, ומשחר ימיו הפגין שקידה בעסק התורה, כדבריו על עצמו, 'כי מיום היותי נפשי אותה לעסו'ק אהב על התורה ועל העבודה להבין ולהורות[424]. ובהחשקו ושקידתו בתורה הגיע מהר להישגים משמעותיים עוד בשנותיו הראשונות, כפי שמוסר אחד מבניו, ש'כבר שית כבר שבע נהירין ליה שבילי דתלמודא'[425].

בשנת התקי"ח, והוא בן י"ז, היה כבר דורש דרשות ברבים בתוך קהל ועדה[426]. מגיל צעיר שימש בתפקידים שונים בקהילתו בגון אפוטרופוס על נכסי יתומים ואלמנות, או על נכסי הקדשים שונים, ומורשה מאנשים שונים להשגיח ולטפל בנכסיהם[427].

בתקל"ד לאחר פטירת רבי יעקב אלבעלי, בעל ספר קהלת יעקב, נשאר בתור רב יחיד של אזמיר רבי חיים בכ"ר דוד אבולעפיה, ומחמת זקנתו, מינה בית דין של שלשה שינהלו את ענייני העיר. שלשת הרבנים שמונו אז הם רבי חיים שלמה ן' עזרא בעל ספר יד שלמה, רבי רפאל יצחק מאייו בעל ספר שרשי הים, והצעיר ביניהם, החק"ל, אז כבן ל"ג שנה, לעומת שנים האחרים המבוגרים ממנו בבעשרים או שלושים שנה. החבי"ף מתאר את פרשת מינויו של החק"ל בדברים האלה: 'ויוסף [=החק"ל] בן שלשים שנה[428] בעומדו לפני מי שגדול מלך חיים מורינו הרב כמהרח"א הנז' שהוא הרב בעל ס' נשמת חיים... והרב מהרח"א בחרו וקרבו והיה מחשיבו עד למאד שמחמת זה נשאו על כל ת"ח שבדור שהיו

דף יג, ע"א].

419. חק"ל, אה"ע, סימן נח, דף קמא, ע"א. על הקרבה המשפחתית הנז' ניתן ללמוד מתוך העדות שמוסר, אגב אורחא, החבי"ף: 'בסעודת ברית מילה שהיה לבן מ"ד [מר דודי] הגביר החכם המעולה רצ"ו [רודף צדקה וחסד] כמה"ר דניאל פאלאג'י ז"ל שהוא היה מר חמיו של עט"ר מורינו הרב הגדול מר זקני ז"ל והיו מסובין באותה סעודה הנזכר כל גדולי רבני העיר ובכללן מורינו הרב כמהרח"א [רבי חיים בכ"ר דוד אבואלעפייא] ז"ל... ומורינו הרב כמהרי"ע[קב] אלבעלי ז"ל וחתניו לוקחי בנותיו ב' המאורות הגדולים רבינו הגאון מז"ה [מר זקני הרב, ז"א, החק"ל] והרב המופלא תנא ירושלמאה המלי"ץ מ"ד כמהר"ר מרדכי הלוי ז"ל' [חקקי לב, ח"א, שאלוניקי ת"ר, חיו"ד סימן מ', דף מז, ע"א]. על הרב המלי"ץ ראה בין היתר אצל פרומקין–חכמי ירושלים, ח"ג, עמוד 189–187, ושם, כמו אצל אחרים, לא מוזכר קשרו המשפחתי עם בני פאלאג'י וחזן מאזמיר. וראה עוד עליו, להלן באות ו. 'חכמים בני חוגו'.

420. מע"ל, ח"א, דרוש נז, דף קכו, ע"א וב'.

421. א' פראיימאן, 'מצבות רבני וחכמי אזמיר', בתוך: ענייני שבתי צבי, ברלין תרע"ג [להלן: פראיימן מצבות אזמיר], עמוד 146, אות קלב. בבית הספרים הלאומי ישנו כתב יד של חכם בשם יוסף חזן, ודומני שהוא הוא רבי יוסף חזן זה המוזכר בין חכמי אזמיר. בחיבור הנזכר הובאו דבריהם של רבי יוסף חזן הראשון, בע"ס עין יוסף, וגם של רבי חיים חזן, בע"ס חזזה דוד, ושניהם מוזכרים בתור 'מרן זקני'. [כתב יד מס' 81560].

422. ישרי לב, וזכרון ירושלים. המעלות לשלמה לומד כן מתוך דרוש שדרש החק"ל בשנת תקי"ח, ושם מצויין שהיה אז בן י"ז.

423. חק"ל, אר"ח, בהקדמה ['התנצלות המחבר'].

424. חק"ל, יו"ד, ח"ב, הקדמה.

425. מע"ל, ח"ב, דרוש קלה, דף רפח, ע"א.

426. שם, דרוש קכה, דף רנט, ע"א.

427. חק"ל, יו"ד, ח"ב, סימן יז, דף כט, ע"א.

428. לאו דווקא, כי היה אז כבן לג, אלא דנקט כאן בלשנא דקרא.

גדולים ממנו בשנים ומינהו בב"ד של ג' עם ב' המאורות הגדולים מורינו הרב כמהר"ש ש[למה] ן' עזרא ומורינו הרב כמהרי"ם [רבי יצחק מאייו] כידוע ומפורסם דבר זה לכל'[429].

היותו הצעיר מבין הדיינים גרם כנראה לעתים להתמודדויות בענייני דין ופסיקה, ולפעמים נאלץ החק"ל לפנות לחכמי קהילות אחרות לקבלת תמיכה והסכמה לפסקיו. דוגמה לזאת הוא מה שאירע בשנת התקמ"ג כאשר פסל החק"ל את אחד השוחטים באזמיר מלשחוט ולבדוק, נגד סברת רבני עירו. החק"ל שלח את פסקו אל רבני ירושלים, רבי יום טוב אלגאזי ורבי דוד פארדו, ואלה הסכימו עמו לפסול את אותו שוחט. רבני אזמיר הקפידו על שרבני ירושלים נכנסים לתחום שאינו שלהם, ועל זה השיבו חכמי ירושלים 'כי תורה היא שכל ישראל ערבים זל"ז וחייבים הם להוכיח ולמחות ואם יהיה להם [לרבני אזמיר] תשובה ניצחת עפ"י הדין ישיבו'[430]. אך לא היה מענה בפיהם, ופסקו של החק"ל נתקבל על הכל.

בתקנ"ג עלה לארץ ונתיישב בצפת רבי חיים מודעי ששימש מאז שנת תקל"ו כראש הרבנים באזמיר. בעקבות עלייתו, בר"ח ניסן התקנ"ד מינו 'טובי העיר', היינו ראשי הקהילה, שני רבנים שישמשו רבני העיר, מרביצי תורה, והם רבי רפאל יצחק מאייו, שהתמנה 'לרב הכולל', ושני לו, החק"ל[431]. על מינויו זה של החק"ל העיד החבי"ף, מעשה שהיה כך היה:

'וזה שמעתי מפי קדוש מז"ה [מר זקני הרב] הגדול אור היר"ח ז"ל כי כשבאו ממוני הזמן וט"ה [=וטובי העיר] להמליכו ולקבלו עליהם לרב ומ"ץ [=ולמורה צדק] בעיר והיו הממונים והט"ה מגדולי העיר מנשיאי העדה וכולם זקנים למעלה משישים שנה ומז"ה ז"ל היה זוטר בשנים פחות מהם וכשהיו מדברים ממוני הזמן וט"ה עמו התחילו לו'[מר] לו כי צריך לנהוג את הציבור בנחת כי היו יראים כי היה אביר הרועים אז השיב להם מז"ה ז"ל תמהני עליכם למה באתם אלי לפנות אותי לרב עליכם אחר שאנוכי קטון בשנים מכולכם ומן הראוי היהה לכם משפט הגדולה הזאת דקשישי מנאי ולמה בחרתם בי. הם השיבוהו כי הוא היודע בתורה יותר ממנו. א"כ אם מפני זה שאנוכי היודע בתורה יותר מכם בחרתם בי אנוכי איני אומר לכם כ"א מה שכתוב בתורה ובספרי הפוסקים ואיני אומר דבר מדעתי. ואז קבלו הממונים וט"ה את דבריו ושמחו שמחה גדולה'[432].

אמנם המינוי היה בתקנ"ד כאמור, אך רק בשנת התקנ"ו, בתיווכו של רבי יום טוב אלגאזי אשר שהה באותם ימים באזמיר, התפשרו שני הרבנים הנז', בהגדרת תפקידיהם בקהילה, ונקבעו סמכויותיהם הספציפיות. מאז נקראו שניהם 'רבני מתא'[433].

ג. רבותיו

אזמיר באותם שנים [ת"ק–תקע"ד] היתה עיר ואם בישראל מבחינה רוחנית, בישיבותיה, בלימוד התורה שבהן, במספר תלמידי החכמים, וברמתם הלימודית. באותה תקופה ישבו בה רבנים ידועי שם כרבי יעקב שאול בעל ספר קול יעקב, רבי משה ן' אדרת בעל ספר ברך משה, רבי ברזילי יעבץ בעל ספר לשון לימודים ולשון ערומים, רבי אפרים ארדיט בעל ספר מטה אפרים, רבי אליהו חאקו בעל ספר רוח אליהו, רבי אליקים גאטינייו בעל ספר תועפות ראם, בנו רבי יצחק גאטינייו בעל ספר בית ישחק, רבי חנגאל מורינו חאביף בעל ספר מגדל חנגאל, רבי חיים יאודה אליעזר בעל ספר שמחה יאודה, ועוד רבים. בקרב האוכלוסיה היהודית, נמצא בפיהם של בני הזמן יחס של הערכה וכבוד, אל רמתם המוסרית. בודאי שלא היתה הקהילה טלית שכולה תכלת[434], אך בכל זאת בולטת

---

429. החבי"ף, חקקי לב, ח"א, יו"ד סימן מ, דף מו, ע"ב. וראה עוד בעניין זה בחק"ל, יו"ד, ח"ב סימן מט, דף פא, ע"ב עד צ, ע"א.

430. החבי"ף, רוח חיים, ח"א, יו"ד סימן שלד, דף קעח, ע"ב.

431. חק"ל, יו"ד, ח"ב, סימן מט, דף פא, ע"ב. וראה גם אצל החבי"ף, ארצות החזיים, דרוש ט, עמוד קפז. ולפי זה, אין יסוד למה שנכתב, הן בישרי לב והן בזכרון ירושלים, ואחרידם העתיקו אחרים, שהמינוי היה בתק"ן.

432. החבי"ף, חיים ביד, אזמיר תרל"ג, סימן יט, דף כח, ע"ב.

433. חקקי לב, ח"ב ח"מ סימן ד, דף יג, ע"א.

434. וראה למשל בדברי רבי חיים אבואלעפייא, בע"ס ישרש יעקב, בתקנותיו שבסוף הספר חיים וחסד, אזמיר תצ"ז, אות ג, ח, יז, ול'.

אצל חכמי העיר ההשקפה על מצב רוחני גבוה, ודבריהם מצאו ביטוי לא פעם בכתביהם. למשל כותב החבי"ף:

'ושל"ית [=ושבח לאל יתברך] כי בעירינו אזמיר יע"א מלבד כי היא עיר גדולה לאלקים מרבנים וחכמים ושל סופרי'[ם] ומגדלת גדולי'[ם] בתו'[רה] ע[ו'ד] זאת רבו יתירא כי רובם ככולם מבעלי בתים הי"ו הלא המה אנשי'[ם] חכמי'[ם] ונבונים ויראי את ה' מרבי'[ם] ובעלי מצוות כמעט אני אומר כי אין כמוה בכל הארצות אלקי'[ם] יכוננה עד עולם סלה אמן'[435].

בודאי שהושפע החק"ל מתורתם של חכמי ורבני עירו. שלשה מבניהם השפיעו במיוחד על יצירת דמותו הרוחנית ואף על יצירתו התורנית. והם: רבי יעקב אלבעלי בעל ספר קהלת יעקב וחלק יעקב, רבי חיים בכ"ר דוד אבולעפיה הנזכר לעיל ורבי יצחק נוניס בילמונטי בעל ספר שער המלך.

מרבי חיים בכ"ר דוד אבולעפיה קיבל החק"ל בין השנים תקב"א, עת נתקבל רח"א למרביץ תורה בעיר, ועד לפטירתו בשנת התקל"ה. על אף שאין החק"ל מזכירו בתואר 'מורי' או 'רבי', נראה שהשפעתו עליו היתה גדולה, וקרבתם רבה. בצעירותו למד החק"ל בבית מדרשו של רבי חיים בצוותא עם רבי רפאל יצחק מאיירו[436]. ראינו גם שהעדיף רח"א את החק"ל למנותו לאחד משלושת רבני העיר, אף שהיו אז חכמים גדולים ממנו בשנים. רבי חיים אף היה מצווהו להשיב תשובות על שאלות שנשאל עליהן[437].

את רבי יצחק נוניס בילמונטי יש לראות כאחד מרבותיו. החק"ל מזכיר בכמה מקומות שמועות ששמע מפיו, וכן יבתוב 'ומפני מורי הרב המובהק סיני ועוקר הרים כמה"ר יצחק נוניס ז"ל שמעתי...'[438], או במקום אחר ובעומדי על ענין זה העיר על עבר פני מורי הרב ז"ל ב"ס שער המלך'[439].

יש להצביע כן כן, על רבי יעקב ב"ר יצחק אלבעלי הנזכר, כאחד מרבותיו. החק"ל כשמביא מדברי תורתו יזכרהו בתואר 'מורי'[440]. אך בכל זאת אין לנו עדויות נוספות על קשריו עם רבותיו אלה מלבד עצם התייחסותו אליהם כאל רבותיו.

ד. סדרי לימודו

קרבתו במיוחד אל שנים מרבותיו הנזכרים, רבי יצחק נוניס בילמונטי ורבי יעקב אלבעלי, כנראה תרמה לעיצוב דרכו הלימודית, ויצירתו הרוחנית. על אף עסקו בתחום הדרש, המשתקף במיוחד בשני כרכי חיבורו 'מערכי לב', המכילים למעלה ממאה ושלושים דרושים, מפעלו הגדול והחשיקר היה ללא ספק בתחום ההלכה, המשתקף בשמונת כרכי ספרו 'חקרי לב'[441].

בתחום הלכתי זה התמקד החק"ל במיוחד בלימוד על סדר הרמב"ם בספרו משנה תורה. ובעצם, חיבורו הגדול, החקרי לב, הערוך על פי סימני השולחן ערוך, לא נתחבר מראש אלא על סדר הרמב"ם, וכפי שנלמד מדבריו של החבי"ף:

'ואני הגבר ראה דאבינו רועינו הגאון המפורסם מרן זקני אור היר"ח זצוק"ל קבע לימודו על סדר הרמב"ם זיע"א ורוב תורתו שלמד והיד כותבת ע"פ הלכותיו אלא דסמוך להדפסה חזרו להעמיד כל כתבי הקדש שהיה לו על חקירותיו הנוראות שואל בעניין, ומשיב כהלכה בשבעה קני מנורה גדולים חקרי לב'[442] ולכך

435. חקקי לב להחבי"ף, ח"א או"ח סימן ו', דף ח, ע"ב. וראה עוד אצל בנו, רבי אברהם פאלאג'י, אברהם את ידו, ח"א, אזמיר תרמ"ו, דף כח, ע"ב; קלא, ע"ב, ועוד. ושם, בדף קלה, ע"א, כותב: 'וקבלתי איגרת מגדול הדור דמשבח לאזמיר ובפרט על הקופות הקדושות וזן אמת דאילולי חילול שבת וזימה היה ראוי לבא משיח בזכות אזמיר' [ההדגש שלי, ד"ה].

436. ראה ספר נשמת חיים לרבי חיים בכ"ר דוד אבואלעפייא, שאלוניקי תקס"ו, בהקדמת רבני אזמיר.

437. חק"ל, אה"ע, סימן ל, דף סב, ע"ב – סו, ע"ב.

438. חק"ל, או"ח, סימן סט, דף קיז, ע"ב.

439. חק"ל, יו"ד ח"א, סימן לד, דף נא, ע"א. ועוד; אה"ע, סימן סג, דף קמה, ע"ב. אולם, בכמה מקומות מזכיר החק"ל לדברי הרב שער המלך ואינו מזכירו בתואר 'רבי' או 'מורי' [ראה למשל בחק"ל, אה"ע, סימן י', דף יב, ע"ב, סי' סג, דף קמה, ע"א]. ושמא הוא מפני שלא היה רבו מובהק אלא למד ממנו זמן מה ולכן לעיתים יזכרהו בתואר זה, וק"ק.

440. ראה למשל חק"ל, או"ח, סימן לו, דף סד, ע"ב; יו"ד, סימן מט, דף פח, ע"ב; יו"ד, ח"ג, סימן קן, דף קעו, ע"א.

441. המהדורה הראשונה נדפסה בח' כרכים, וראה להלן פירוט חיבוריו.

442. רמז לשבעת הכרכים של הספר חקרי לב, וכנראה כתב זאת החבי"ף

עיניכם תראנה דל"ו רגל על לשונו כשמזכיר להרמב"ם מזכירו בשם רבינו כאשר נטע שם אהלו בתחילה, וכך היה סדר משנתם של כל רבני דורו וספרין פתיחו/[443].

מכאן עדות מעניינת על דרך משנתם, לא רק של החק"ל בלבד, אלא של כלל החכמים בני דורו, שקבעו את לימודם על סדר הרמב"ם.

מלבד לימוד הלכה והעיסוק בדרש, היו לו להחק"ל עתים קבועות ללימוד תורת הסוד בכל יום. לזאת מצא לו חכם כמותו, הוא רבי דוד אמאדו, בעל ספר תהלה לדוד ועיני דוד. בהספד שנשא רבי דוד זה על החק"ל כתב בין היתר על לימודם המשותף:

'זה לי קרוב לארבעים שנה [דהיינו, סמוך לשנת תק"ם], כשהייתי יוצק מים לפניו, היה לנו לימוד בנסתר בכל יום ויום בדברי הרב הקדוש האר"י זצוק"ל בספר עץ החיים, והיה לומד אותה בקדושה ובטהרה גדולה, וכשהיה פותח פיו להגיד לי את דברי הרב היתי נשאר לפניו כאיש אשר לא שומע, והיה פיו ולשונו כמעין המתגבר ותיתי לי שהיו יורדים מלאכים לשמוע את קול דברו, דברים שבקדושה/[444].

החבי"ף מביא ממנהגיו של החק"ל בלימודו בשבת ובמועד ולקראתם, וכותב:

'ומעיד אני עלי שמים וארץ אם לא ראיתי להתחייר הגדול רב מומחה ופקיע הגאון מ"ז [=מרן זקני] אור היר"ח ז"ל הגם כי היה שקוד על לימודו בש"ס ופוסקים וכחומה נשגבה במשכיתו עכ"ז היה לומד תדיר בס' חמ"י [=חמדת ימים] בכל שבת ומועד/[445].

גם בספרי מוסר היה להחק"ל סדר קבוע בכל יום ויום חק בל יעבור, וכפי עדות זקני ירושלים אשר אמרו 'שמרנא הגאון... בעל חק"ל... זיע"א היה משגר אצלו בכל יום ת"ח אחד שיקרא לו פרק א' משבט מוסר או ראשית חכמה בבקר בבקר ותקן שיקראו לו אחרים לבל יתרשל בדבר/[446].

ה. הוראתו באזמיר

בתקל"ד התמנה החק"ל לאחד משלשת הדיינים שהרכיבו את בית הדין העליון באזמיר, תחת פיקוחו של זקן הרבנים דאז, רבי חיים בכ"ר דוד אבועלאפייא בעל ספר נשמת חיים. בתקנ"ד מונה לאחד משני המרביצי תורה שם, יחד עם רבי רפאל יצחק מאיו.

אבן, עיקר פעולתו של החק"ל בהנהגת עירו היה בתחום השיפוט והדין, ולגבי קהילות אחרות, בהשבת תשובות בהלכה לשואליו הרבים. על היקף פעילותו כדיין, אליו פנתה הקהילה ללא הרף, העיד החק"ל בעצמו מספר פעמים. לדוגמה, בהתנצלותו על שלא יכול היה להאריך בתשובה לאחד משואליו, כתב:

בין תקצ"ב לתרי"ג, כשאז נדפס החלק השמיני של הספר, 'מהדורא בתרא'.

443. החבי"ף, חיים ומלך, אזמיר תרל"ד, בהקדמה. כדבר הזה אירע גם למרן זקני ועט"ר הרב הגדול רבי יאושע אברהם קריספין ז"ל וזיע"א, בע"ס אברהם במחזה, רבה של אזמיר בדורו של החבי"ף, אשר חיבורו בשם וישב אברהם [אזמיר תרנ"ג], אף הוא היה ערוך על סדר הרמב"ם ומשום סיבה, בעת ההדפסה סדרוהו במערכות על סדר א–ב. כך העיד מר דודי הרב רבי יצחק קריספין ז"ל, בנו של מ"ז הנזכר: 'ולמודע"י אני צריך... כי כל הכתוב בספר הזה [ספר וישב אברהם]... היה היה באמתחתיה דרבי עט"ר רבי אבא על סדר יד החזקה להנשר הגדול הרמב"ם... אולם בעבור זאת כי זה זמן מה שבא אלי חד מרבנן קדישי והגיד לי שנגלה אליו בחלום עט"ר אבי העזרי... וההוא אמר אליו כה תאמר לבני ליצחק כי הקונטריס אשר לי אצלו מכת"י על סדר הלכות הרמב"ם יסדר אותו על סדר אלפא ביתא' [שם בהקדמת בן המחבר].

444. תהלה לדוד, ח"ב, שאלוניקי תר"ד, דרוש יב להספד, דף סג, ע"ב – סד, ע"א. ועוד על סדר לימודו בתורת הנסתר מביא החבי"ף במקום אחר: 'ואנא חזיתיה לרבינו.. מרן זקני בעל חקרי לב זיע"א שכך היה דרכו דרך הקדש דאחר שהיה לובש בגדי שבת תכף היה לוקח ס' הכוונות וס' עץ החיים ללמוד בהם מידי שבת בשבתו אשריו ואשרי חלקו' [כף החיים, שאלוניקי תרי"ט, דף ריג, ע"ב וריד, ע"א]. ועוד כתב החבי"ף, 'ומרגלא בפומיה מהר' הגדול.. אור היר"ח ז"ל כי בבוא זמן מודיי ה' אם לא היה קורא מקודם בספרי הפוסקים בשלחן ערוך ודישרן סמיכין עלוהי ה' חג בחג וגם ללמוד בספרי מוסר כמו ספר של"ה וספר חמדת ימים וכדומה כל חג ומועד בזמנו לא היה קונה הארת קדושה בנשמתו לקבל עליו קדושת יו"ט' [מועד לכל חי, [שאלוניקי] תרכ"א, פתיחת הספר, דף ט, ע"ב – י, ע"ב], וראה עוד במה שכתבתי בסמוך.

445. כל החיים, אזמיר תרל"ד, מערכת ה', אות יח, דף יז, ע"ב.

446. ישרי לב, דף יב, ע"א, ד"ה תהלים.

'ואנכי אחור לא נסוגותי משום עשה דכבוד תורה והנני בא בקצר אמיץ... כי יודע כל שער עמי שאין אני בן חורין אפילו שעה אחד מעול הציבור המוטל עלי ומעט עשר עמדתי על ענין זה קראה סירוגין פסקי פסקי הפסקות משמשו'[ת] מרוב עבודה דקיוו וקיימו עלי ועל צוארי מן בוקר עד ערב ספק בין השמשות ותפילתי קבע לפני אל עליון שלא אכשל בדבר הלכה'[447].

ובמקום אחר, בתשובה לבנו רבי רחמים אליהו חזן, כותב:

'גלוי לכל שאין אני בן חורין וכל העם ניצב עלי ושפטתי בין איש ובי[ן] רעהו מבקר עד ערב לא ירפני עד בלעי רוקי הנה מתלאה, ולאיש אשר אלה לו איך ישיב דשמעתתא בעיא צילותא ומגמר בעתיקא'[448].

החק'ל נהג בדרך קבועה לא לפסוק דין והלכה מתוך זכרונו וידיעותיו הרבות בלבד, אלא הקפיד לעמוד על דיוקו של כל דין ודין במקורו, ורק לאחר מכן לפסוק ולהורות ההלכה. כך נשאר חרות בזכרון בניו ונכדיו וניניו, אשר הרבו להזכיר זאת בכתביהם. למשל, כותב החבי"ף במילים אלו:

'ומעיד אני עלי שמים וארץ שמיום שעמדתי ע"ד [=על דעתי] ונתגדלתי על ברכי יוסף המאור הגדול מ"ז נר"ו מאריה דאתרא הדין דמעולם לא פסק דין בע"פ אלא אחר ראות בס'[פרי] הפוס'[קים] שורש הדין על בוריו והיה מגלה את טעמו ונימוקו מהיכן פסק את הדין ובפרט כשהיה הא' מבע"ד [=האחד מבעלי הדין] ת"ח היה אומר לו מהיכן דן אותו ואו'[מר] לו אם ראה בשום ספר דמזכ'[ה] לו ומעולם לא אמרו דבר לפניו שהוא לא ראה ולא ידע והיו הבע"ד שניהם כא' נפטרים מלפניו שמחים וטובי לב חייב וזכאי'[449].

בכלל הייתה לו להחק'ל גישה ודרך משלו אל בעלי הדינים שנזדמנו לפניו, בבדי שיתרצה כל אחד ואחד בדינו. בעניין זה כותב החבי"ף:

'כי כך דרכו דרה"ק [=דרך הקדש] של הרב מ"ז אור היר"ח ז"ל כשהיו ב' בעלי דינים עומדים לפניו וראה שא' זכאי וא' חייב מה היה עושה היה מדבר בל'[שון] רכה ופיוס ואהבה לחייב ולזכאי בל' קשות קצת כדי שיקבלו את הדין, וכך מצאתי הדבר מפורש במד"ר ר"ס [=במדרש רבה ריש סדר] שופטים'[450].

כשהיה דן, היה החק'ל חרד להוציא לאור דין אמת לאמיתו, ולפסוק כפי שורת הדין. נינו, רבי אליהו בבור חזן בעל ספר תעלומות לב, מעיד מפי זקני ירושלים שהחק'ל בעלותו לעה"ק היה לו... שם ה' עם המנורה הטהורה בתוך הספר וכשהיה לו עסק הציבור או לדון בין איש ובין רעהו בכל רגע היה פותח הספר ומסתכל בו לקיים שויתי ה' לנגדי תמיד והיה אומר כי יועיל הרבה לבל יצא תקלה מתח"י [=מתחת ידו]'[451]. ועל הדיין המטה את הדין היה מחמיר החק'ל בענשו לומר ש'יש לו עוד גהינם אחר מתחתיו של גהינם שיש לו לכל אדם'[452].

על אף כל סייגיו והנהגותיו הטובות לניהול דיניו, והתייחסותו לבני עדתו, לא יבצרו מקרים אשר מחמת סערת הרוחות פגעו בכבודו. על אחד המקרים האלה העיד החבי"ף, וכך כתוב:

'כד הוינן טליא אירע מעשה רב שעשיר אחד כשר וירא שמים ויודע שפר וממשפחות המיוחסות שבישראל דיבר דיבור אחד שלא כהוגן נגד הגאון רבינו הגדול מ"ז בעל חק'ל ז"ל ותבף נידה אותו וקם והלך [החק'ל] לבית מורינו הרב הגדול במוהרי"ם [רבי רפאל יצחק מאיי'] ז"ל ובטל [ר"י'ם] ס' שבח השלמים והראה לו אם יש ת"ח בזה"ז

447. חק'ל, ח"מ, ח"א, סימן פד, דף קה, ע"ב.
448. שם, יו"ד, ח"ג, סימן קם, דף קסא, ע"א.
449. סמיכה לחיים, אה"ע סימן ט, דף סא, ע"ב. וראה עוד בעדויות בנו רבי רחמים אליהו חזן, בספרו ארח משפט, סימן י, דף כג, ע"ב, ונינו, רבי אליהו בבור חזן, ישרי לב, דף צד, ע"ב, ד"ה אזהרה. ובכל זאת, העיד החק'ל על עצמו 'כי שבח לאל יתברך בכל מקום ששואלים אותי דבר הלכה נתן ה' אלהים לי לשון למודים לתת לכל שואל תשובה שלימה בעת ההיא כפי מה שיורוני מן השמים' [החבי"ף, ספר החיים, שאלוניקי תרכ"ג, בהקדמה].
450. עיני כל חי, אזמיר תרל"ח, דף סג, ע"ב.
451. ישרי לב, דף צד, ע"א, ד"ה כתב.
452. נפש כל חי, אזמיר תרל"ד, דף טו, ע"ב.

או לא כי ראה לפקפק ח"ו בנידוי שנידה הרב הגדול מ"ז ז"ל וכונתו היתה לש"ש להפיג קצת מכעסו שהיה למז"ה [=למר זקני הרב] ז"ל. והקפיד מרן זקני ז"ל עליו וחזר לביתו בהקפדה גדולה ובשראה כן הרב [ר"ם] ז"ל שהקפיד קרא לב' ת"ח רשומים הלא המה הר' המופלא ראשון לציון כמוהר"ר יו"ט דאנון זצוק"ל הרב המחבר כבוד יו"ט ומורינו הרב המופלא כמוהר"ר רפאל אשכנזי בעל מראה עינים זלה"ה ושלח להעשיר הנז' כי הוא חייב לקבל עליו את הדין ושהנידוי הוא כדין ושיתן ליטרא דדהבא וכן היה שקיבל עליו את הדין וקיבל הליטרא דדהבא וחילק אותה לעמלי תורה'[453].

בתור אחד מראשיה, דאג החק"ל לצרכי קהילתו, ומתוקף סמכויותיו היה מעורב במינויי כלי הקדש של הקהילה בגון שוחטים, בודקים ושליח ציבור. בכל אלה דאג שיהיו תמיד הממונים תלמידי חכמים ויראי שמים, ואלו בעלי בתים, אפילו יראי שמים לא היה ממנה'[454].

הוא דאג בין היתר שתהיה בעירו תשתית של גמילות חסדים, אשר תתמוך בעניים ובנצרכים. בעניין זה מספר החבי"ף מעשה שהיה כך היה:

'ונהירנא כד הוינן טליא בהיותי מתגדל על ברכי יוסף עט"ר... מרן זקני אור היר"ח ז"ל שהיה קורא בספר הש"ע דין זה ["מעולם לא ראינו ולא שמענו קהל מישראל שאין להם קופה של צדקה", יו"ד סימן רנ"ו ס"ק א'] ותכף אחרי קריאתו נתאנח הרבה מאד וכה היה דברו לאמר מדוע לא יש בעירינו אזמיר יע"א עוב"י [=עיר ואם בישראל] קופה של צדקה לעניים והרי הרמב"ם ומרן מעידים הם שמעולם לא ראינו ולא שמענו קהל מישראל שאין להם קופה של צדקה וכו' ולמה נגרע אנחנו שלא יהיה לנו קופה של צדקה בעירינו זאת אזמיר יע"א ומרוב צערו קם והלך לבית מורינו הרב הגדול כמהר"ר יצחק מאייו ז"ל שהוא היה ראשון לציון [ז"א, הרב הראשון] בעיר וכה אמר לו כדברים האלה וגם הרב הגדול כמוהרי"ם ז"ל הודה לדבריו דינא קא תבע ותכף עשו מעמד בבית מורינו הרב מוהרי"ם ז"ל הב' הרבנים הנ"ל עם ממוני הזמן וט"ה [=וטובי העיר] ועשו הסכמה בכל חזוק ותוקף ליתן פרוטה אחת דהיינו חתיכה אחת של אוקה בשר ולקבץ מה שעולה בכל יום הו' לחלק לעניים צנועים וזה למעלה מארבעים שנה שנעשה הסכמה זאת בעירינו אזמיר יע"א... ומאז עתה הכי נהגו... וחלקם לעניים צנועים בכל ערב שבת'[455].

כמו כן תיקן החק"ל ובית דינו הסכמות רבות אחרות לחיזוק 'בדק הבית' בעירו'[456].

ו. חכמים בני חוגו

רבו כמו רבו מספר החכמים שישבו באזמיר באותה תקופה, אשר השתייך כל אחד לקהלו או לישיבתו. ישיבות רבות היו אז באזמיר, אשר לרוב נבנו או נתרמו על ידי גבירים שחשקה נפשם להקים מרכזי תורה, ותרמו את בתיהם לישיבות, מלאו אותם בספרים, והושיבו בהן תלמידי חכמים שירביצו תורה בתלמידים, על חשבונם ועל חשבון הקרן שהקימו לצורך זה. כאלו היו למשל הישיבות בית יעקב, להגביר רבי יעקב רבי[457], ישיבת מגן שאול, לרבי רפאל גרשון המכונה מורינו שאול[458], ישיבתו של הגביר יאושע שם טוב המכונה מורינו הלוי[459], ולאחר מכן ישיבת בית הילל, שהקים הגביר אלעזר הילל מבוקרשט[460], ועוד אחרות. בין

453. חיים ומלך, דף מו, ע"א.

454. רוח חיים, ח"א, יו"ד סימן א, אות ה, דף קיג, ע"א.

455. שם, סימן רנו, אות א, דף קנו, ע"ב.

456. ראה בין היתר: ספר עבודת משא לרבי יאושע אברהם יאודה, שאלוניקי תר"ו, דף לא, ע"א, לה, ע"ב ועוד. ספר משא חיים, אזמיר תרל"ד, דף יא, ע"א, ועוד.

457. בסוף ימיו עלה לארץ ישראל ונפטר שם בשנת תקע"ז [החבי"ף, ראה חיים, ח"א, שאלוניקי תר"ך, סדר שמות, דף עו, ע"א].

458. בסוף ימיו עלה לארץ ישראל ונפטר שם בשנת התקפ"ג [רבי נסים אברהם אשכנזי, דרש אברהם, ח"א, שאלוניקי תר"ז, סדר ויקרא, דף קכג, ע"ב – קכח, ע"ב. וראה גם אצל החבי"ף, חיים טובים, אזמיר תרמ"א, דף סז, ע"ב – סח, ע"א].

459. נפטר באזמיר בשנת תקפ"ו [רבי חיים מאיר מזרחי, בן יאיר, אזמיר תרל"ז, דרוש ד, דף קלג, ע"א – קלט ע"א].

460. נפטר בעירו בשנת תרכ"ב [החבי"ף, חלקם בחיים, אזמיר תרכ"ח, דרוש לג, דף צג, ע"א – צז, ע"ב].

גדולי תורה הללו, ואשר באו בקשרי הלכה וקרבה עם החק״ל יש למנות את החכמים הבאים:

רבי יום טוב אלגאזי, המהריט״א. נולד באזמיר, ולאחר מכן התיישב בירושלים. נפטר בירושלים בשנת התקס״ב. היה ממשפחתו של החק״ל ועל כן נהג לקראו 'שאר בשרינו'[461]. נתן את הסכמתו לספר חקרי לב חלק הראשון בשנת התקמ״ז. החליף מספר תשובות עם החק״ל וחלקן נדפס[462].

רבי יצחק ב״ר אליקים גאטינניו, בעל ספר בית ישחק ובית מועד. בא משאלוניקי לאזמיר אם אביו ונפטר שם בשנת התקס״ג[463]. היה רבו המבוהק של החביי״ף ושל חכמים חשובים אחרים בעיר. החליף מספר תשובות עם החק״ל[464].

רבי רפאל יצחק מאייו, בעל ספר שרשי הים ושאר ספריו. בצעירותו למד עם החק״ל בבית מדרשו של רבי חיים בכ״ר דוד אבועלאפייא. כמו כן, היה תלמידו של רבי יצחק נוניס בילמונטי, בעל ספר שער המלך. שימש יחד עם החק״ל בהנהגת העיר, והחליפו ביניהם תשובות רבות[465]. נפטר באזמיר בשנת התק״ע[466].

רבי יצחק ארדיט, בעל ספר יקר הערך. נודע בחסידותו בין חכמי עירו[467]. בא בדין ודברים עם החק״ל וכנראה אף למדו יחד זמן מה[468]. היה מחברי בית דינו של החק״ל[469]. נפטר בשנת התקע״ב[470].

רבי מרדכי הלוי, המלי״ץ. מוצאו מירושלים, ובצעירותו נשלח לאזמיר בשליחות מצוה, ושהה שם זמן מה. לאחר זמן שב לירושלים והיה בה לראשון לציון[471]. היה גיסו של החק״ל, ובא עמו מספר פעמים בדברי תורה ושו״ת[472]. החק״ל אף העיד על לימודם בצוותא בזמן היות המלי״ץ באזמיר, וכותב 'ולימים שעברו למעלה מעשרים שנה בשבתינו לומדים על ס׳ הפר״ח [סדר הפרי חדש, לרבי חזקיה די סילווה] עם הרב המופ׳[לא] המלי״ץ הביא ראיה לזה'[473]. נפטר בקושטא בדרך שליחותו בשנת תקס״ז.

רבי חיים יצחק אלגאזי, בעל ספר דרך עץ החיים ועין ימין. מחברי בית דינו של החק״ל[474]. מתואר על ידי חכמי עירו כ'דיין מומחה ופקיע, דן דין אמת לאמיתו מן בקר עד ערב'[475]. נפטר באזמיר בשנת התקע״ט[476].

---

461. ראה הסכמתו לספר חקרי לב, אורח חיים. על קשרי המשפחה ביניהם ראה: אמת ליעקב לרבי ישראל יעקב אלגאזי, [מהדורת צילום] ירושלים תשל״ז, בסוף הספר, קונטרס 'ואלה תולדות יעקב', לעמיתי בתורה רבי שמעון שוורץ נר״ו, עמודים א–ב.

462. ביניהם: חק״ל, יו״ד, ח״ב, סימן כ, דף לח, ע״א – לט, ע״א; סימן נד, דף קכב, ע״א – קלד, ע״ב.

463. רבי רחמים אריה אברהם הכהן אריייאש, שפתי רננות, אזמיר תרכ״ב, דרוש א׳ להספד, דף כט, ע״ב.

464. ראה למשל, חק״ל, או״ח, דף צד, ע״ב.

465. בין היתר: חק״ל, ח״מ, סימנים מא–מד, דף פו, ע״א – צ, ע״א.

466. רבי רפאל אשכנזי, מראה הגדול, ח״ב, שאלוניקי תקצ״א, דרוש יד להספד, דף נז, ע״א – ס, ע״א, ועוד.

467. ראה למשל בהקדמת הספר עיני דוד לרבי דוד אמדו, אזמיר תרכ״ו. לרוב, נהגו בני עירו לכנותו בתואר 'הרב החסיד', וראה בין היתר החביי״ף בחלקם בחיים, דרוש יז, דף מג, ע״א, ועוד בספר ראה חיים, ח״א, סדר מקץ, דף נז, ע״א, ורבי דוד אמאדו, תהלה לדוד, ח״ב, דרוש י׳ להספד, דף נז, ע״א, ועוד.

468. חק״ל, או״ח, סימן לט, דף סח, ע״א.

469. חק״ל, אה״ע, סימן יג, דף ל, ע״ב – לא, ע״א.

470. ראה במקורות שבהערה לעיל.

471. פרומקין–חכמי ירושלים, ג, עמודים 187–189. וראה עליו לעיל, במה שכתבנו על משפחת החק״ל.

472. בין היתר ראה חק״ל, יו״ד, ח״ג, סימנים פא–פג, דף לד, ע״ב – פ, ע״א.

473. חק״ל, אה״ע, סימן נח, דף קמא, ע״א.

474. ראה בין היתר, מזכרת הגיטין לרבי רפאל אשכנזי, קובץ בית אהרן וישראל ב׳ [תשמ״ז], ה׳ [יא], סימן ט, עמודים יא–יב; סימן י, עמוד יב; ו׳ [יב], סמנים יג–טז, עמודים יג–יז, ועוד.

475. רבי דוד אמאדו, תהלה לדוד, ח״ב, דף סב, ע״א.

476. מראה הגדול, ח״ב, דרוש האחרון, דף צז, ע״א. רבי דוד אמאדו, תהלה לדוד, כנז׳ בהערה הקודמת. רבי שלמה חכים, כסא שלמה, שאלוניקי תר״ז, דף קיח, ע״א. ב׳ כל אלה, חיבורי חכמי אזמיר בני זמנו, נרשם שמת בתקע״ט, ודלא כפי שרשם פראיימן–מצבות אזמיר, [עמוד 147, אות קנט], שנת תקע״ד.

רבי יום טוב דאנון, בעל ספר כבוד יום טוב. בשנת תקע"א עלה מאזמיר לירושלים ולאחר מות החק"ל התמנה ל'ראשון לציון'. שימש בתפקיד זה עד מותו בתקפ"ג[477]. נחשב לאחד מגדולי החזנים בעירו ומפני זה יכונה בפי בני זמנו 'נעים זמירות ישראל האמיתי'[478]. החליף עם החק"ל מספר תשובות[479].

רבי רפאל אשכנזי, בעל ספר מראה הגדול ושאר ספריו. נצר למשפחת רבנים גדולה שמוצאם מקהילת אויבן, וממגורשי וינה. יחד עם רבי חיים יצחק אלגאזי ורבי דוד אמאדו הרכיב את בית הדין בעירו, עת אשר שמשו שלשה רבנים בהנהגה העליונה של העיר, ויכונו 'שלשת הרועים'[480]. החליף כמה תשובות עם החק"ל[481]. נפטר באזמיר בשנת התקפ"ו[482].

רבי בכור יצחק נאבארו, בעל ספר פני מבין ולב מבין. מגדולי הרבנים באזמיר בזמנו, היה בין היתר רבו של רבי חיים דוד חזן, בנו הקטן של החק"ל[483]. החליף עם החק"ל מספר תשובות[484]. נפטר באזמיר שנת תקצ"א[485].

רבי דוד אמאדו, בעל ספר תהלה לדוד ועיני דוד. מחברי בית דינו של החק"ל[486]. נפטר באזמיר בשנת התקצ"ב[487].

רבי חייא פונטרימולי, בעל ספר צפיחית בדבש. מחברי בית דינו של החק"ל[488]. בניו ונכדיו וניניו שמשו אחריו ברבנות העיר. נפטר באזמיר בשנת התקצ"ב[489].

רבי רחמים אריה אברהם הכהן ארייאש, בעל ספר שפתי רננות. מחברי בית דינו של החק"ל[490]. אף הוא היה מגדולי החזנים והפייטנים באזמיר, אשר גם התורכים העריצוהו בשל ידיעותיו וכשרונותיו בחכמה זאת[491]. נפטר באזמיר בשנת התקצ"ט[492].

רבי יצחק אלבעלי, בעל ספר פרי העץ ועיני יצחק. מגדולי החכמים ומלמדי התינוקות בעיר[493]. החליף מספר תשובות עם החק"ל[494]. החק"ל נתן את הסכמתו לספרו פרי העץ [שאלוניקי, תקפ"א] נפטר באזמיר בשנת התר"ב[495].

רבי דוד פ'ראנסייא, בעל ספר אפד בד. מחכמי אזמיר ששימש לאחר מכן כרבה של העיר איידין, הסמוכה. היה מחברי בית דינו של החק"ל[496]. נפטר באיידין בשנת התר"ט[497].

מלבד בני עירו, היו גם רבנים מערים אחרות שבאו עמו בקשרי הלכה בפניות בשאלות ותשובות. ביניהם יזכרו, רבי שמואל חיים

---

477. מראה הגדול, ח"ב, דרוש כא, דף ע, ע"ב – ע"ג, ע"א.
478. למשל אצל החבי"ף, כף החיים, דף כב, ע"ב. אף בין התורכים היה ידוע ומפורסם רבי יום טוב בשליטתו בחכמת השירה, ובמיוחד זאת התורכית, וראה על זה אצל גאלאנטי, עמוד 163.
479. חק"ל, מהדורא בתרא, או"ח, סימן ב–ג, דף ד, ע"א – ו, ע"ב, ועוד.
480. ראה אצל עקשטיין–החבי"ף עמוד 363.
481. חק"ל, אה"ע, סימן לז–לח, דף עד, ע"ב – פה, ע"ב.
482. ראה בין היתר: שפתי רננות, דרוש ז' להספד, דף נ, ע"ב – נד, ע"א.
483. בין היתר ראה: רבי ח"ד חזן, נדיב לב, ח"ב, ירושלים תרכ"ו, ח"מ, סימן כ, דף לה, ע"ב.
484. חק"ל, יו"ד, ח"ב, בהשמטות לאו"ח, דף קמה, ע"א – קמו, ע"ב.
485. ראה בין היתר: ספר אברהם במחזה למר"ז ועט"ר רבי יאושע אברהם קריספין, אזמיר תרכ"ט, דרוש ד' להספד, דף קד, ע"ב.
486. חק"ל, אה"ע, סימן יג, דף ל, ע"ב; לא, ע"א.
487. ראה אצל מו"ז ועט"ר בספר אברהם במחזה, דרוש ו' להספד, דף קח, ע"ב – קי, ע"ב.
488. חק"ל, אה"ע, סימן יג, דף ל, ע"ב; לא, ע"א.
489. ראה בין היתר אצל מר"ז, בספר אברהם במחזה, דרוש ה' להספד, דף קו, ע"א – קח, ע"ב.
490. חק"ל, שם.
491. ראה בין היתר אצל גאלאנטי, עמוד 163. ברשותי פנקס בכתב יד עם פיוטים מפיטני אזמיר, ובו מספר פיוטיו של הר' ר"א הכהן ארייאש ['יגיל עליך ברינה' וכו', 'שמת בי צלם תבניתך' וכו', אל אלוה דלפה עיני' וכו', ועוד].
492. ראה בין היתר: שפתי רננות, דרוש יא להספד, דף סו, ע"ב – ע"א, ע"א.
493. ראה למשל בספר בן שלמה לרבי שלמה אשכנזי, אזמיר תרט"ז, בהקדמת המביאים לדפוס, ועוד.
494. חק"ל, מהדורא בתרא, יו"ד סימן י, דף מח, ע"ב – נא, ע"ב.
495. ר' חיים משה מצליח, ספר אם הבנים, ח"ב, אזמיר תרמ"ב, דף עט, ע"ב.
496. חק"ל, אה"ע, סימן ב, דף מב, ע"א.
497. גאלנטי, 11, שם.

מקושטא, בעל ספר שמן המשחה[498], רבי יעקב בונאן[499], רבי ישראל משקלאב, בעל ספר תקלין חדתין[500], ועוד. כמו כן נתן החק״ל את הסכמתו לחיבורים רבים, בין מחכמי אזמיר ובין מחכמי שאר הארצות[501].

בניו

לחק״ל ולאשתו הראשונה, מרת רושא חוה, נולדו ששה בנים ובת אחת. ואלה שמותיהם: בכור חיים חזן, רחמים אליהו חזן, אליעזר חזן, גרשון חזן, יצחק חזן, חיים חזן, והבת, קאלי קאדין.

בנו בכורו, רבי בכור חיים חזן, נפטר בדמי ימיו לפני שנת התקנ״א[502]. עליו כמעט ולא ידועים לנו פרטים, ובכלל עצם מציאותו לא ידועה לרושמי תולדות החק״ל ומשפחתו. הוא השיא באזמיר את בתו ג׳אמילה לרבי ישראל קאלומיטי[503]. במותו נספד על ידי הרב רפאל יצחק מאיוו, שאמר עליו בין היתר:

׳הן נבון וחכ׳[ם] יושב בשבת תחכמוני החיים והטוב לו משפט הבכורה [רמזים לשמו ׳בכור חיים׳], בן מלך משפט וגבורה, בריה דרב יוסף הרב המובהק, רב אחאי המאיר בברק, ראה חיים עודינו באיבו במבחר ימיו קראו רבו ויי לחסרון[504].

בנו השני, הוא רבי רחמים אליהו חזן[505]. הוא היה חכם ידוע בעירו אשר שימש גם בתפקידים רבניים. ואלה דברי בן אחותו, החבי״ף, בסיפור מקצת שבחיו של דודו זה:

׳וזכור אותו האיש לטוב אשכול הכופר דודי לי הרב המופלא כמהר״ר רחמים אליהו חזן ז״ל הרב המחבר ס׳ ארח משפט בן מגדול המאור הגדול הגאון מז״ה אור הי״ר ז״ל מיום שיצא לשוק לפרקמטיא למשא ומתן הגם שהיה סרסור משרת ללועז גוי שהיה משועבד אליו עכ״ז מלבד כי בלילות לא היה ישן על מיטתו גם בימים בכל עת שהיה פנוי היה עוסק בהלכות גדולות וגם כי תלו ביה טיפליה וביתו פתוח לרווחה ובית ועד לחכמים ונדיב ורחמן והיה עוסק בג״ח בגופו ובממונו תמיד כל היום וכל הלילה ובפרט עם עמילי תורה שהיה מחזיק בידם ביתר שאת ועכ״ז לא עזב לימודו להיות נושא ונותן בהלכה בפסקים רבים ולהשיב לשואלו דבר וגם הוא היה עוסק בחיבורו הגדול על ספר המקח ועוד חיבור נפלא ונורא כמו ספר כנה״ג על טור ח״מ מסימן א׳ עד סופו הנקרא ארח משפט בציונים לכל הספרים חדשים גם ישנים רבים ועצומים וגם בפלפול גדול יתר מאוד ולהוציא כמה חידושי דינים מכל דברי המחברים ראשונים ואת האחרונים הדק היטב בדעתו הרחבה ובסוף

---

498. אחיו של רבי נסים חיים, מתלמידיו של החק״ל באזמיר, כפי שעוד נראה להלן. וראה חק״ל, אה״ע, סימן כו, דף נז, ע״ב.

499. חק״ל, או״ח, סימן צג, דף רט, ע״א; יו״ד, ח״ג, סימן פה, דף פ, ע״א, ועוד.

500. ראה חק״ל, ח״מ, ח״ב, סימן פט, דף קנו, ע״ב – קנז, ע״א.

501. בין היתר הסכים החק״ל לספרים אלה: דנא פשרא לרבי אליהו הכהן, שאלוניקי תקנ״ו. מטה שמעון לרבי מרדכי שמעון, שם תקנ״ז. נשמת חיים לרבי חיים בכ״ר דוד אבואלעפייא, שם, תקס״ו. בתי כנסיות לרבי אברהם ן׳ עזרא, שם תקס״ו. מאמר המלך לרבי רפאל אברהם מצליח, שם תקס״ו. ישיר משה לרבי משה פ׳אלקון, שם תקס״ז. שערי חיים לרבי נסים חיים אהרן די שיגורה, שם תקס״ז. עושה שלום לרבי שלום מארגונאטו, שם תק״ע. דרכי שלום להנ״ל, שם תקע״א. לב מבין לרבי בכור יצחק נאב׳ארו, שם תקע״ז. תורת נזיר לרבי אברהם מוסאל, שם תקפ״א. פרי העץ לרבי רבינו יצחק אלבעלי, שם תקפ״א. שו״ת הרשב״א ח״ה [עם הגהות החבי״ף], ליוורנו תקפ״ה [ונדפס לאחר מותו].

502. זאת בהתבסס על העובדה שבנו הזקונים של החק״ל, רבי חיים דוד חזן נולד בתקנ״א, ובהנחה שהוא נושא את השם ׳חיים׳ מלידה, על שם אחיו המת, ויש עוד לברר האם אכן נקרא רבי ח״ד בשם חיים מלידה או שנתווסף לו שם זה לאחר מחלה.

503. פ׳ גראייבסקי, תעודות היסטוריות, מזרח ומערב, ב, תרפ״ט, עמוד 396. רבי רחמים אליהו חזן מזכיר במקום אחר את אחיו זה, בכור חיים, ברמז ומליצה, ואף את חתנו, רבי ישראל קאלומיטי, כאמור: ׳איש תמים הנבון ונעלה שמו ישראל לש״ט ולתהלה, חתן הד״ר אחי יפת הגדול חכם בחכמתו בחכמה ובתבונה, בכור קריה רחמנא נ״ע [חק״ל, ח״מ, ח״ב, בהקדמתו].

504. דרכי חיים, דרוש ז׳ לשבת תשובה, דף מב, ע״ב.

505. לעתים יקרא אליהו בלבד, וכנראה השם רחמים נתווסף לו בשל מחלה.

ימיו פירש לגמרי ממשא ומתלן ונתקבל לרב בב' עיירות אשריו ואשרי חלקו שכל ימיו נתן נפשו על התורה"[506].

נראה שדי בדברים אלה בכדי לעמוד על מקצת אופיו של חכם זה[507]. הוא נפטר באזמיר ביום כט שבט התע"ר[508]. חיבר מספר חיבורים, והנדפס הוא ספרו ארח משפט הנזכר [שאלוניקי תרי"ח]. חיבר, כאמור פירוש לספר המקח וממכר לרבי האי גאון בשם אבן המקח, ורק חלק קטן ממנו נדפס, והשאר אבד[509].

בנו השלישי הוא רבי אליעזר חזן. חכם זה עשה באזמיר בצעירותו, ובערוב ימיו עלה לירושלים, כנראה יחד עם אביו הרב, ובניו ובני ביתו. הוא נשא לאשה את מרת וידא פריסיאדה[510]. בירושלים הצטרף לבית מדרש המקובלים, בית-אל[511]. בא בשו"ת עם אביו הרב וחלקם נדפס[512]. נפטר בדמי ימיו בירושלים בשנת תקפ"ג[513]. נספד על ידי גדולי החכמים באזמיר כרבי רפאל אשכנזי, רבי דוד אמאדו, רבי שלמה חכים ובן אחותו, החבי"ף[514]. מלבד תשובותיו הנזכר וחידושי תורתו אחרים שנדפסו אגב דברי אביו בחקרי לב, חיבר רבי אליעזר גם חיבור נוסף בשם משפטי ה'[515]. פירושו הגדול על ספר יראים, בשם עמודי הארזים, נשאר בכתב ידו עד עצם דורינו אנו, עד שנמצא לו גואל, והוא הולך ונדפס מאז לפני בעשר שנים, בהוד והדר[516]. לרבי אליעזר שנים בנים, יצחק

---

506. החבי"ף, בספרו צוואה מחיים, אזמיר תרכ"ח, דף ח, ע"ב. והשווה חקקי לב, ח"ב דף נט, ע"ב. אחת הערים המוזכרות, בהן שימש רבי רחמים אליהו כמורה צדק, היא העיר איידין הסמוכה לאזמיר [ראה: גאלנטי, 11, עמוד 131].

507. ולמודע"י אני צריך שאיני בא במסגרת זו להרחיב את היריעה על תולדות בני משפחתו של החק"ל, אלא להביאם בקווים כלליים. בניו וקרוביו ראויים לחיבורים אחרים בפני עצמם, ועוד חזון למועד.

508. פראיימן-מצבות אזמיר, עמוד 148, אות קעב. נספד ע"י בן אחותו, החבי"ף בספר ראה חיים, ח"א, סדר פקודי, דף קכ"ד, ע"ב.

509. רבי אליהו בבור חזן נכד הרב חיים דוד חזן, הדפיס את פירוש רבי רחמים אליהו זה בציורוף לספרו תעלומות לב, חלק ד' [אלכסנדריה תרס"ז, מדף צא, ע"א והילך], בשם 'זכרון אליהו', וכתב בהקדמת ספרו כדלהלן: 'הנה שמתי בסוף הספר קונטרס זכרון אליהו, ביאור רחב על ספר מקח וממוכר לרבינו האי גאון ז"ל. ולזכר עולם יהיה צדיק הרב הגאון דודי לי אליהו רבא זלה"ה בע"ס ארח משפט, שחיבר ס' אבן המקח... באורך וברוחב, ונאבד ברוב הימים ומהמעט הנשאר אצלי הושלם בזה'. רבי רחמים אליהו חזן השתדל הרבה להדפסת ספרי אביו הרב ומתשובותיו ודברי תורתו הרבים נמצאים בתוכם. בנוסף, מתשובותיו נדפסו לאחרונה מתוך כתב ידו [ראה קובץ בית אהרן וישראל, א, ג-ד (תשמ"ו), עמוד ט-יב; ב, א(ז) תשמ"ז], עמוד טז-יט; ב(ח), עמוד טז-יח; ג(ט), עמוד ז-יב; ד(י) עמוד יח; ה(יא) עמוד יד-טז; ו(יב), עמודים יט-כג.

510. חלקת מחוקק לרבי אשר ליב בריסק, ירושלים תרס"א -תרע"ג, חוברת ב, שורה י"ד. במות עליו אשתו לקח לו אשה שניה והעידו עליו חכמי זמנו מאי דהוה מרגלא בפומיה על אותה פרשה, 'שאחרי פט"ו[רת] אשתו הראשונה.. נשאר ימים במספר ירחים שרוי בלא אשה, וחבריו וגאוני זמנו שאול שאלו לו באב"ל לאמר מה זו עבובה. והשיב ז"ל בדרך חכמה: אין בעולם כי אם א' ב' ג'. האי אני מתפחד ממנה. והג' מאוס אמאסנה. והב' שאין למעלה הימנה שיבתי ימנענה. וכונתו היתה על א'למנה ג'רושה וב'תולה, ובסוף דבר לא לקח לו כי אם בתולה מעמיו', [שאירית הנחלה לבנו רבי ישראל משה חזן, נא אמון תרכ"ב, עמוד סח].

511. ישרי לב.

512. בין היתר: חק"ל, ח"מ, ח"א, סימן יא, דף ה, ע"א - ו, ע"ב.

513. נפטר ביום אחד עם הראש"ל רבי יום טוב דאנון, וראה מש"כ בספר המעלות לשלמה, בערכו.

514. ראה: מראה הגדול, ח"ב, לר"ר אשכנזי, דרוש כא להספד, דף ע, ע"ב - ע"ג, ע"א; תהלה לדוד [אמאדו], ח"ב דרוש י"ג להספד, דף סח, ע"ב - ע"א, ע"א; כסא שלמה [חכים], דרוש ה' להספד, דף קכא, ע"א - קכה, ע"ב; ראה חיים [פאלאג'י], ח"ב, סדר ואתחנן, דף פ, ע"א - פז, ע"ב.

515. וראה אצל רבי רפאל מנשה ליהמן, עמודי הארזים [לעיל הערה 1], עמוד ז, הערות 13-15, 10, 8.

516. בירושלים, על ידי רבי רפאל מנשה ליהמן. ח"א, תשמ"ג. ח"ב, תשמ"ד. ח"ג, תשמ"ו. ח"ד ואחרון, תש"ן.
ומה פלא בעיני בקוראי את דברי רבי יוסף פאור הלוי בספרו על רבי ישראל משה חזן ('הרב ישראל משה חזן, האיש ומשנתו', ירושלים [תש"ד], עמוד יב, הערה מספר 6), בנו של רבי אליעזר, שכתב על חיבורי הרב אליעזר כדברים האלה: 'הרב ישראל משה חזן, אי"י הי"ם, דף קב, ב, מביא ספר "מנחת קנאות, אגרות, להרב אבא מרי ז"ל שבא לידי מחדש. שם ראיתי בעמוד קס"ג...'. והרי אין כאן במילים 'אבא מרי' הכוונה לאביו של המשי"ח, רבי אליעזר חזן,

חזן ורבי ישראל משה חזן, ה'משי"ח' [=משה ישראל חזן], בעל ספר כרך של רומי ושאר ספריו, אשר שימש ברבנות הערים ירושלים, רומא, קורפו ואלכסנדריה של מצרים[517].

בנו הרביעי של החק"ל הוא רבי גרשון חזן. אף הוא נפטר בגיל צעיר, בשנת התקע"ד. כמו אחיו הבכור, רבי גרשון זה לא נודע לרושמי תולדות החק"ל, וזכרו נמסר לנו על ידי אזכור בודד בכתב יד יחיד בו נרשמה פעולת החליצה של אשתו משמת הוא ללא ילדים. וזה לשון הרישום:

'היום... [חסר במקור ציון היום] לחדש שבט שנת התקע"ד חלץ החכם אליהו חזן הי"ו בן הרב בעל חק"ל י"ש ל"א [יחי שמו לעד אמן] לשמחה המכונית שמחולה אשת אחיו ח"ר [חכם רבי] גרשון נ"ע'[518].

בנו החמישי הוא רבי יצחק חזן. אף הוא שימש בתפקידים שונים בקהילתו. נשא לאשה את רבקה, בת דודו הרב מרדכי הלוי, המלי"ץ[519]. על מקצת אופיו ניתן ללמוד מתוך דברי אחיו רבי רחמים אליהו חזן, הכותב עליו 'זית רענן יפה פרי תואר חביב אדם, נופך ספיר ויהלום מרגלית טבא, שדעתו רחבה, החכם השלם והכולל, עצו"ר [עצום ורב] רבי יצחק מגדלא"ה בכל ישראל להלל'[520]. ובנוסף מתוך דברי בן אחותו, החבי"ף:

'כי כל ימיו מכאובים עוסק בתורה מתוך הדוחק ולא היה עובר עליו חצות... שהיה מסגף עצמו בסיגופין ותעניות אפילו בסוף ימיו שקפצה עליו זקנה בקיץ ובחורף...'[521].

נפטר באזמיר בשנת התרט"ו[522]. השאיר אחריו דרושים אחדים שנדפסו בתוך ספרי משפחתו[523].

בן זקוניו של החק"ל הוא הראשון לציון רבי חיים דוד חזן, המכונה ח"ד בדרא. נולד באזמיר בתקנ"א. משחר נעוריו שקד בתורה ובפרט התמסר ללימוד מלאכת השחיטה ודקדוקיה[524]. מגיל צעיר נבחר לראש השוחטים בעירו, וכמו כן, שימש לאחר מכן כאחד מדייני העיר. נשא לאשה את ג'וייא', בת החכם ישראל חיים הכהן חמצי, ויחד עמה עלה לירושלים בשלהי שנת תרט"ו. לאחר מות הראש"ל רבי חיים נסים אבולעפיה בתרכ"א, נבחר רבי ח"ד חזן לשמש בתפקיד הראשון לציון, ובתפקיד זה שימש עד למותו ביום ה' שבט התרכ"ט[525]. חיבר מספר חיבורים בהלכה, ודרש, וחיבור בפני עצמו על הלכות ועניינים שחיטה[526].

בתו של החק"ל, קאלי קאדין, נשאה לקרובה [בן דודה] רבי יעקב ב"ר חיים פאלאג'י [הראשון]. חתנו זה היה תלמידו מובהק וכפי שעוד נראה להלן.

תלמידיו

בראש ובראשונה יש לראות בבניו את תלמידיו המובהקים. אלה מתייחסים אל אביהם הגדול תמיד בהערצה רבה ובתואר 'מורי' או 'רבי'. מלבד בניו, היה חתנו רבי יעקב ב"ר חיים פאלאג'י, אביו של החבי"ף, תלמיד מובהק שלו. מדברי תורתו הובאו בספרי חמיו[527]. חיבוריו בדרש, הלכה ועוד, לא זכו לצאת לאור עולם, ומקצת דבריו הובא בספרי בנו החבי"ף, ונכדיו רבי אברהם, רבי

אלא הכוונה היא לרבי אבא מרי ב"ר משה ב"ר יוסף מלוניל בן דורו של הרשב"א, מחבר הספר מנחת קנאות.

517. ר' י"פ הלוי, שם, עמודים כד–ל.

518. כתב יד מכון בן–צבי מס' 2428. כתב יד זה כולל חידושים על הש"ס ודרושים, ומזכרות הגיטין והחליצות שזורות בתוכם. עמודיו לא ממוספרים.

519. ראה בספר צדקה חיים להחבי"ף, אזמיר תרל"ד, דף נו, ע"א. שם אשתו, נלמד מתוך פ' גראייבסקי, תודות היסטוריות.

520. חק"ל, ח"מ, ח"ב, בהקדמה.

521. החבי"ף, צדקה חיים, שם.

522. החבי"ף, צדקה חיים, שם.

523. אחד מהם להספד אביו החק"ל [מע"ל, ח"ב, דף רצ"ה, ע"א – רצ"ח, ע"א]. עוד מחידושיו, ראה ס' ייטב לב, לר' חיים דוד חזן, אזמיר תרכ"ט, דרוש כז להספד, דף צב, ע"א וב.

524. ראה מחידושי תורתו שמזכיר אביו החק"ל, בהיותו עוד קטן בשנים, פחות מבן טו שנה, חק"ל, יו"ד, ח"ג, סימן עו, דף יז, ע"א.

525. ראה בין היתר, ארצות החיים להחבי"ף, דרוש ט, עמוד קפ–קצה.

526. ספריו המודפסים הם: תורת הזבח [בהלכות ועניני שחיטה], שאלוניקי תרי"ב, ומהדורה שניה, ירושלים תרמ"ד. נדיב לב [שו"ת], ח"א, שאלוניקי תרכ"ב; ח"ב, ירושלים תרכ"ו. ייטב לב [דרושים], אזמיר תרכ"ט. ישרי לב [עניינים שונים, על סדר א–ב]. אזמיר תר"ל.

527. בין היתר, חק"ל, או"ח, סימן צ, דף קצב, ע"א.

רחמים נסים יצחק ורבי יוסף פאלאג'י[528]. הוא שימש את רבו משחר נעוריו והיה בקי בדבריו עד להפליא. בהספד שנשא עליו נבדו, רבי אברהם פאלאג'י, כתב עליו כדברים האלה:

'וזכה להיות חתן המלך הגאון הגדול [החק"ל]... ומקטנותו עמד ושמש לפניו ותורתו אמת היתה בפיהו מה ששמע מרבו דבמעט גדולים חקרי לב היו כמאן דמנח בכסתיה בקי בהן בכל מקום ששואלין אותו'[529].

בין שאר תלמידיו הקרובים יש להצביע על רבי נסים חיים מקושטא, אחיו של רבי שמואל חיים הנזכר לעיל[530], רבי דוד מורדוך, אשר ממנו נשאר לנו שו"ת עם החק"ל שכותב עליו 'רחימא דנפשאי בני ותלמידי החכם הש'[לם] והכולל'[531], רבי ברוך קאלומיטי, בעל ספר אבק דרכים[532], רבי רפאל ארדיט, בעל ספר מרפא לשון[533], רבי מאיר ארדיט[534], ועוד אחרים. על רבי בכור איסטרוגו, תושב אזמיר, מספר החבי"ף כדברים האלה:

'זקן נכבד... כי מלבד מה שהיה שורש ועיקר ויסוד מחברה קדושה של בקור חולים גם כל ימיו בסיגופין ותעניות והפסקות ולא פסיק גירסא מפומיה וגדול'[ה] שבכולן ששימש שימושא רבה להרב הגדול מרן זקני בעל ס' חקרי לב אור היר"ח ז"ל וזיע"א והוא בעצמו הלך איתו עמו בשארי עלה לא"י עד שהניחו על מושבו'[535].

חיבה יתירה רכש החק"ל אל נכדו, בן בתו, הלא הוא רבי חיים ב"ר יעקב פאלאג'י, החבי"ף. החבי"ף מעיד על מעשה שהיה, בהיותו עוד קטן מאוד, שהיה רגיל החק"ל לספר:

'ומרגלא בפומיה של הרב הגדול מ"ז [החק"ל] היה לספר מעשה ה' כי נורא כי בהיותי קטן ויונק משדי אמי היה אומר מר זקני הישיש החכם המעולה כמה"ר חיים פאלאג'י נ"ע [אבי אביו של החבי"ף] לה"ה מר זקני [החק"ל] נבדינו זה קטן ה' יגדלהו בתורה ויחלוק עליה דמר ויאמר לו ולית'[א] וכשנתגדלתי בתורה והתחלתי לכתוב ע"ד מר זקני הרב הגדול אמר לו מז"ה [=מרן זקני הרב] ז"ל למ"ז כמהר"ח הנז'... כבר נתקיימה ברכתו שברכו בהיותו קטן מוטל בעריסה שיאמר לי ולית'[א] וכבר אמר לי ולית'[א] ושמחו וגילו שניהם יחדיו'[536].

מתוך חיבה ודאגה זאת לגידולו של החבי"ף בתוך יראה וחכמה, היה החק"ל משגיח על סדר לימודו ובוחר לו את מלמדיו ומסגרות הלימוד המתאימות לשכלו וכחו בתורה. וכך הכניסו

---

528. בין היתר, נפש חיים [פאלאג'י], שאלוניקי תר"ב, דף קפג, ע"ב; רלב, ע"ב, ועוד. שמו אברהם לר"א פאלאג'י, ח"א, שאלוניקי תרכ"ז, דף קבב, ע"ב, ועוד רבים.

529. ספר ברך את אברהם, סדר מסעי, דף קסד, ע"א. וראה עוד, חלקם בחיים, דרוש א' להספד, דף א, ע"א.

530. החבי"ף כותב עליו, אגב אורחא: 'ומכאן מודעא כי בכלל כתבי הקדש אשר היו לי בבית גנזי... ואתייא מכללא כתה"ק מהרב השלם כמה"ר נסים חיים ז"ל אחד מגדולי תלמידיו של הרב הגדול מו"ה בעל חק"ל והיו בהם חידושים רבי'[ם] על גפ"ת והרמב"ם ודרושים' [ראה חיים, ח"א, סדר ויחי, דף עד, ע"ב]. מקצת חידושיו נדפסו בספר גנזי חיים להחבי"ף, אזמיר תרל"א [ראה בהקדמה שם]. רבי נסים חיים נפטר לפני שנת תקס"ו [ראה חיים, שם].

531. חק"ל, יו"ד, ח"ב, בהשמטות לאו"ח, סימן ב, דף קמו, ע"א.

532. אבק דרכים, דרוש ו, דף יז, ע"א. נפטר באזמיר בתקפ"ה [פראיימן–מצבות אזמיר, עמוד 148, אות קסג].

533. חכמי אזמיר מעידים עליו: 'המשמח אלקים ואנשים מתוך רוב שמחה, דמפיק מליבא יגון ואנחה, בנועם שיחו חן שפתיו.. מע' החכם השלם והכולל, עצו"ר [עצום ורב]... כמוה"ר רפאל ארדיט ז"ל.. הלא הוא היה מגדולי תלמידי א' מבני עליה... דרב הגדול.. בעל חקרי לב ז"ל [ספר מרפא לשון, שאלוניקי תקפ"ו, הסכמה].

534. החבי"ף מזכיר מעשה שהיה עם אותו תלמיד רבי מאיר ארדיט, וז"ל: 'ושמעתי חלום אחד שאחד מתלמידי הרב הגדול מ"ז אור היר"ח ז"ל הלא הוא דגמיר וסביר ה"ן גביר החכם השלם כמה"ר ג'[ליבי] מאיר ארדיט נר"ו שחלה חולי כבד עד מאוד עד שהגיע קרוב לגסיסה ואז נתנמנם קצת ויחלום חלום שהיה רואה להרב מר רבו מ"ז ז"ל וכה אמר לו זה החולי הכבד הזה הוא מסיבת עון שאתה אוכל יגורתי של גויים שאתה עובר על דברי חז"ל שאסרוהו ואם תקבל עליך שלא לאכול יגורתי של גויים אתה חי ומתרפא מהחולי הזה וכן היה שקם ממיטתו ויחי מחוליו' [רוח חיים, ח"א, יו"ד, סימן קטו, אות א, דף קכט, ע"א]. הוא נפטר בשנת תר"ב ונספד ע"י רבי חיים דוד חזן [ויטב לב, דרוש כג, דף פא, ע"ב]. וראה עוד בהמשך על מעשה באחד ששתה לפני החק"ל מחלב שחלבו גוי.

535. צדקה חיים, דרוש כ' להלבשה, דף סה, ע"א.

536. חקקי לב, ח"א, או"ח, סימן ו, דף ט, ע"ב.

ללמוד בפני רבי יצחק גאטיניו, בעל ספר בית ישחק, ולאחר מכן הביאו ללמוד בפני רבי אליעזר חזן בנו, ורבי אליה הלוי, מגדולי חכמי העיר[537]. מתשובותיו של החבי"ף ודברי תורתו, מביא החק"ל תוך ספריו עוד בהיות נבדו זה צעיר לימים כבן שבע עשרה, והיה שמח לראות בו ברכת התורה, ובירך עליו 'הפעם אודה את ה' בריך רחמנ'[א] דיהב לן בנן דמוריי'ן מורה הוראות בבחו הגדול'[538]. לעתים כשנתרעמו בני העיר על החבי"ף שבפסקיו נראה כחולק על דברי זקנו, היה משיב החבי"ף שהיה החק"ל אומר לו בפה מלא 'כל מה שאתה יכול להשיב ע"ד תשיב אמריך בני אם חכם לבך ישמח לבי גם אני'[539]. מתוך גישה של קרבה זאת, התכתבו השניים הרבה והחליפו ביניהם פסקים ושו"ת רבים[540].

בשנת התקע"ג, בה עלה החק"ל לארץ ישראל, הלביש הוא בעצמו לנבדו אהובו זה גלימה, חלוק"א דרבנ'ן, עת אשר קיבל החבי"ף התואר 'החכם השלם'[541].

כמו כן החבי"ף היה רואה בזקנו החק"ל מורה דרך, ונהג תמיד להתבסס על דבריו לקביעת פסקיו, ואף היה מזכיר לרוב ממנהגותיו של החק"ל, ללמוד מהן את הדרך ילכו בה[542].

זכה החק"ל והעמיד בנים, נטיעות הדומות לשרשים, תלמידי חכמים עצומים ומורי הוראות בישראל, כאמור. ואף נכדים גדולים כדוגמת החבי"ף והמשי"ח, ונינים ובני נינים, רבני קהילות ומחברי ספרים ידועי שם כרבי אברהם פאלאג'י ואחיו רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י ויוסף פאלאג'י, וקרובם, רבי אלידו בכור חזן, בעל ספר תעלומות לב[543].

אלו הם חיבוריו:

מאז היותו צעיר לימים השתוקק החק"ל להעלות על הכתב את חידושי תורתו ואף שם לו למטרה לפרסם את מה שחננו ה' בתורה ובדעת. וכך העיד על עצמו:

'מיום היותי נפשי איותה לאסוף על ידי ולעלות על ספר לכתוב על נייר ניירא בעלמא מאת כל אשר אחדש לפי מיעוט שכלי אם מעט ואם הרבה'[544].

על אף שמפעלו הספרותי הגדול היה בתחום ההלכה, מרגלא בפומיה של החק"ל לומר תמיד כמה היה מתאוה לחבר חיבורים בענייני מוסר ודינים לזכות את הרבים ובעלי בתים. על זה היה רגיל לשבח את מפעלו של הרב חיד"א, ובמיוחד את ספריו הקטנים במוסר ודינים אשר כל איש ישאהו בחיקו, ותועלתם גדולה עד מאוד[545].

ספרו אשר הוציא לו מוניטין בעולם היהודי הוא חיבורו הגדול הידוע בשם חקרי לב. כפי שהזכרנו, חיבור זה ערכו החק"ל על סדר לימודו בספר משנה תורה להרמב"ם, ומשום סיבה, סמוך להדפסה ערכוהו והדפיסוהו על סדר השולחן ערוך[546].

להלן פירוט חיבוריו של החק"ל:

א). חקרי לב על אורח חיים, שאלוניקי תקמ"ז.

ב). חקרי לב על יורה דעה, חלק א, ליוורנו תקנ"ד.

ג). חקרי לב על יורה דעה, חלק ב, שאלוניקי תקס"ו.

ד). חקרי לב על יורה דעה, חלק ג, שאלוניקי תקס"ו.

ה). חקרי לב על אבן העזר, שאלוניקי תקע"ג.

ו). חקרי לב על חושן משפט, חלק א, שאלוניקי תקע"ו.

---

537. עיני כל חי להחבי"ף, דף נג, ע"א וב'.

538. חק"ל, יו"ד, ח"ג, סימן קנד, דף קפא, ע"ב – קפד, ע"ב. סמיכה לחיים, אה"ע, סימן י, דף ע, ע"א.

539. חקקי לב, שם.

540. ראה בין היתר בספר סמיכה לחיים, לאורך כל הספר.

541. החבי"ף, צוואה מחיים, דף כו, ע"ב, אות ע.

542. על מצבתו של החבי"ף [נדפסה בשלמות בסוף ספרו חלקם בחיים], אף נחרת כך: 'וסרכין תלתא... רבותינו הקדושים הרשב"א ורבינו מנחם לבית מאיר ומורו זקנו הגאון בעל חקרי לב זלה"ה אין ספק דיצאו לקראתו להביאו לגן עדנו', בהיות תמיד תהלתם והלכותיהם, במיוחד של החק"ל, בפיו של החבי"ף.

543. וראה על רבי אליהו בכור חזן במה שכתב עמיתי בתורה, רבי אפרים הלוי נר"ו, בהקדמה למהדורה החדשה של הספר תעלומות לב [תשמ"ו, בח"א].

544. חק"ל, או"ח, בהקדמה ['התנצלות המחבר'].

545. מועד לכל חי, בפתיחת הספר, דף י, ע"ב והילך.

546. וראה לעיל, 'סדרי לימודו'.

ז]. חקרי לב על חושן משפט, חלק ב, שאלוניקי תקצ"ב[547].

ח]. חקרי לב מהדורא בתרא, שאלוניקי תרי"ג.

בשנות תש"ל–תשל"א, נדפסו מחדש בירושלים במהדורת צילום כל חלקי החקרי לב, אלא שלצורך ההדפסה נעשתה חלוקה חדשה לי"ב כרכים. אך היות וטיב הדפוס המקורי, שאלונקי ברובו המכריע, היה ירוד מאוד, אף במהדורת צילום זאת הקריאה קשה ביותר. בתשמ"ז החלה הדפסה חדשה של החקרי לב באותיות מרובעות, אך רק החלק הראשון לאורח חיים נדפס והמפעל הופסק.

בשבח ותהילות לאל יתברך, יוצא בעת כל החיבור לאור עולם באותיות מרובעות, אותיות מחכימות, ובדפוס מפואר, נחמד למראה ותאוה לעיניים. במהדורה החדשה תשנ"ח, ננקטה חלוקת הכרכים כפי שנדפס בתש"ל–תשל"א, בי"ב כרכים.

ט]. חקרי לב, על מסכת שבועות, ירושלים תרל"ה. אינו כמתכונת הרגילה של החקרי לב, אלא חידושי הר' חק"ל על מסכת שבועות. הספר נדפס מחדש במהדורת צילום בתשמ"ב[548].

י–יא]. מערכי לב, דרושים, ב' חלקים, שאלוניקי תקפ"א–תקפ"ב. זהו חלקו השני של מפעלו הספרותי הגדול, לאחר חיבורו חקרי לב. הם כוללים למעלה ממאה ושלשים דרושים להזדמנויות שונות, כשבתות מיוחדות [שבת הגדול, שבת תשובה וכו'], לנישואין, להספד ועוד. כמו כן כולל הוא דרושים בנושאים שונים.

יב]. קונטריס האחרון. ציונים בסדר אלף–בית על עניינים שונים. נדפס בסוף הספר ישרי לב, לבנו רבי חיים דוד חזן, אזמיר תר"ל.

יג]. כת"י אשר העידו בניו ונכדיו בתור 'מפתחותיו היקרו'[ת] אשר פעל ועשה פעולת צדיק על סדר הטור וש"ע לח"מ ולא הניח פינה וזוית מתשו'[בות] הפוס'[קים][549]. נראה שהחיבור אשר עליו העידו בני משפחתו 'התרחב', במיוחד על ידי רבי רחמים אליהו בנו, ונהפך לחיבורו ארח משפט, אשר ראה אור בשאלוניקי בשנת תר"ח[550].

יד]. כת"י אשר העיד עליו בנו רבי חיים דוד חזן אשר היה תחת ידו 'בכל ענין וענין מים התלמוד וספרי דב"ר [–דבי רב] קמאי ובתראי'[551].

בתש"ן, בסוף החלק הרביעי של הספר עמודי הארזים לבנו רבי אליעזר, נדפס קונטרס בשם עמודי הרזים, שהוא חיבור הכולל חידושים ופירושים של רבי אליעזר על הערותיו של החק"ל בתורת הסוד. [מקור כתב היד הוא בספרית מכון בן צבי, כת"י מס' 702].

בחיבוריו היה החק"ל מקפיד לכתוב על 'לאו לאו ועל הן הן', ולא היה נמנע מלחזור בעצמו או להודות בטעותו, או אף בחסרון ידיעה בנושא זה או אחר. או אם למשל נשמטה ממנו דעתו של פוסק מסוים. במקרה אחד כזה השיב החק"ל לשואלו, וכתב:

'ואולם מה ששאל ממני אם אשתמיט מינאי דברי הטור אלו או דאיכא למדחי, הנה יותר קרוב הוא דאשתמיט ממני דאי לאו לא הוה שתיק מניה שהיה לי לצדד בזה ולא לסתום. ועלובה עיסה שנחתומה מעיד עליה שכתבתי בספרי חק"ל... בזה הלשון והנה ידוע שבעונותינו בזה"ז נתמעטו הלבבות ושר של שכחה מצוי בינינו ועוד כל ימי אדם ואם בגבורות שמונים שנה לא ימוש ספר התורה מפיו אינו יודע להשיב בכל דיני התורה ועלמו"ת אין מספר'[552].

לחיבור ספריו הרבים נעזר החק"ל לא רק בספרים המודפסים אלא אף בכתבי יד רבים שהגיעו לידיו. מלבד הישיבות שהיו

547. בהקדמה לחלק זה, כתב בן המחבר על גלגולי כתב היד של הספר שאבד בעת מלחמות יוון, כנראה בתק"ף, כאשר נשלח מירושלים, ונתפס ע"י היוונים ולא נודע גורלו. עד שבדרך נס נתגלה כתב היד בבירות, והובא לשאלוניקי לדפוס.

548. החק"ל מזכיר לפירושו זה על שבועות מספר פעמים בחיבוריו, ראה בין היתר: חק"ל, או"ח, סימן צד, דף קצח, ע"א; יו"ד, ח"א, סימן מ, דף ס' ע"א.

549. ראה בין היתר, סמיכה לחיים, אה"ע, סימן ט, דף ס, ע"ב.

550. 'כשבת המלך אבינו רועינו על כסא ההוראה להקל מעליו הטורח וכובד משאה, וישם את חשן המשפט על לבו ובנה לו ציר'ן מגדולי האחרונים עמד וימודד אר"ש נותן בהם סימנים, אסף איש טהור מסלתה ומשמנה, בכל זוית ובכל פינה' [ארח משפט, בהקדמתו של רבי חיים דוד חזן]. בהמשך מסביר רבי ח"ד, שספר ציונים זה של החק"ל, הרחיבו אחיו רבי רחמים אליהו חזן בציונים רבים אחרים ובחידושיו ופסקיו, וכך הוציאו לאור רבי ח"ד על שם אחיו.

551. גנזי חיים, פתיחת הספר. ויש עוד לחקור אם הוא לא ה'קונטרס האחרון' שנדפס בסוף הישרי לב.

552. חק"ל, ח"מ, ח"ב, סוף סימן פב, דף קמג, ע"ב.

באזמיר ואשר בתוכם ספריות גדולות עשירות אשר הכילו ספרים רבים, היתה אזמיר מרכז ועיר נמל אליה באו אנשים מאזורים שונים ועמם הביאו כתבי יד שלעיתים לא אסתייעא מילתא להדפיסם ונשארו הכתבי יד בעיר. חלקם אבן נדפס או באזמיר עצמה או בערים אחרות[553]. חלקם ירד לטמיון עולם, וחבל על דאבדין ולא משתכחין, וחלקם עוד מתגלגלים עד עצם היום הזה. החק״ל בעצמו החזיק ועשה שימוש בכתבי יד מרבנים קדומים, אשר קבלם ירושה מאבותיו. אוצר בלום זה העביר החק״ל בירושה לבנו רבי אליעזר, וזה לבנו המשי״ח. המשי״ח נתן תאור קצר של אותו אוצר, חלק מספריתו הפרטית של החק״ל:

׳נמצא אצלי באמתחת הגאון הרב מר זקני, בעל חקרי לב ז״ל חת״י [=חתימת ידם] של רבינו הגאון מוהר״י קארו ז״ל ומוהר״י טאיטאצק, והמבי״ט, ומוהרשד״ם ומוהרימ״ט, והרב ישראל בנימין... והרב יאשיהו פינטו, והכנה״ג ומוהר״י איסקאפא, בעל ראש יוסף, ומוהר״מ אלבילדא ז״ל, שיש מהם שהם חתומות מזה קרוב לג׳ מאות שנה וברי לי שהם חתימותיהם יען באו לנו מירושה מאב לבן, מהרב זקני רבי אליהו חזן, חברו של המוהרימ״ט ז״ל׳[554].

החק״ל בארץ ישראל – ימיו האחרונים

כמיהתו של החק״ל לציון היתה ניכרת במשך כל חייו, ויש להניח ששקל לקיים את מצוות ישוב הארץ ועליה לציון עוד לפני נסיעתו, ואולי לא אסתייעא ליה מילתא. באזמיר, ויש להניח שאף בערים אחרות, היה מקובל שבהגיע האדם לגיל שבעים שנה, אם יש בכחו, היה עולה לארץ ישראל לחיות בה את יתרת ימיו. כך מצאנו אצל מספר גדול של עולים מאזמיר, ובניניהם רבנים ידועים[555]. כך היה גם עם החק״ל, אשר באה לידו המצווה בהיותו כבן שבעים ושתיים, בשלהי שנת תקע״ג[556]. על כמיהתו העמוקה לציון כותב החק״ל בעצמו, עת אשר זכה לממש את עלייתו לארץ ישראל:

׳נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות בית ה׳ ולשרתו עד עולם, והראני אותו ואת נוהו לחזות בנועם ה׳ ולבקר בהיכלו אשר אמרתי

---

553. דוגמא לספרים שנדפסו מתוך כתבי יד שהיו באזמיר הם הספרים קריית ספר לרבי מנחם לבית מאיר [אזמיר תרכ״ג—תרמ״א], שו״ת הרשב״א, ח״ה [ליוורנו תקפ״ה], ועוד.

554. אייי הים, דף צג, ע״א, הערה כה.

555. כדוגמת רבי יום טוב דאנון שעלה בהיותו בן 70 שנה [ראה אצל החבי״ף, לב חיים, ח״ב, אזמיר תרכ״ט, דף צא, ע״א], רבי דוד אבואלעפייא ורבי בכור יעקב יעבץ, האחרון מגדולי תלמידיו של החבי״ף [ראה עליהם אצל החבי״ף, צדקה חיים, דף סה, ע״א, ואצל בנו רבי אברהם פאלאג׳י, אברהם את ידו, ח״ב, אזמיר תרמ״ו, דף נט, ע״א]. החבי״ף אף מעיד על עצמו שבהגיעו לגיל שבעים שנה ביקש לעלות ולשכון כבוד בארץ ישראל, אלא שלא הניחוהו בני עירו [ארצות החיים, עמוד סט]

556. על דבר קביעת שנת עליתו של החק״ל, הרבה דיו נשפך וקולמוסים נשתברו. בשתי הרשימות הראשונות של תולדות משפחתו, ישרי לב וזכרון ירושלים, נרשם שארי עלה בשנת התקע״א. אך דבר זה לא עומד בפני העדויות הרבות מאין ספור המוכיחות על היותו יושב באזמיר עד שלהי שנת תקע״ג. וכאן אציין מקצתן:

א. כפי שהזכרנו לעיל, בתקע״ג הלביש החק״ל באזמיר את הגלימה לרבי חיים פאלאג׳י, נכדו, בעת אשר הוכתר החבי״ף בתואר ׳החכם השלם׳.

ב. בתקע״ג, בה חלה ברכת החמה, העיד החבי״ף שברכו באזמיר בנוכחות החק״ל, ז״א בניסן התקע״ג [חקקי לב, ח״א, דף קיט, ע״ב].

ג. לפחות בשני מקומות כותב וחותם החק״ל בנוסח ׳רוכב ומנהיג׳, ר׳חד כרעא אארעא וחד כרעא אמבראי׳, ז״א שהינו עומד לעזוב את עירו, ובשניהם הוא חותם באזמיר, בניסן ובאייר התקע״ג [ראה חק״ל, ח״מ ח״ב, סימן לו, דף סד, ע״ב; חק״ל אה״ע, בהקדמה]. ואף ששלושת הראיות האלו ניתן לדחות באמור שהחק״ל חזר לאזמיר לאחר שעלה בשנת תקע״א, ובאלו צוין רק מתי שחזר פעם שנית לארץ ישראל, ישנם עוד עדויות המוכיחות שבמשך השנים תקע״א, תקע״ב ותקע״ג, ישב החק״ל באזמיר ופעל בבתי הדין שבעירו [ראה במזכרת הגיטין של רבי רפאל אשכנזי, קובץ בית אהרן וישראל, לעיל הערה 85].

לבן פליאה דעת ממני, איך העלו על הכתב באותן שתי הרשימות כדברים האלה, והוא בדור הסמוך לחיי החק״ל ותוך ספרי משפחתו נשגבה לא אוכל לה. אחריהן נגררו כמה מרושמי תולדותיו. אחרים רשמו תאריכים זרים כמו תקע״ה [פרומקין], תקע״ז [גליס], ועוד.

בצלו ואני וביתי נעבוד את ה' ועבדו לעולם, כל ימי הייתי מצטער על זה ועכשיו בא לידי הן בעודי אשירה ואזמרה ושפתי רננו[ת] הודו לה' כי טוב כי לעולם'[557].

באחד המסמכים ששרדו לנו מזמנו, ישנו ציון של מקום מגוריו בעיר העתיקה בירושלים, ושם נאמר שחצרו הוא 'בשוק המיידאן הידוע שם אחורי הגינה של הר הבית'[558].

על חיי היום יום שלו בירושלים ובארץ ישראל בכלל, מעט מאוד חומר נשאר לנו כדי לשרטט את אופיים. כנראה שישב תקופת מה גם בחברון, אך לפי המקורות המצויים בידינו קשה לקבוע תמונה ברורה לגבי התקופה המדוייקת[559]. בניסן תקע"ד כבר ישב בירושלים, ובשבת הגדול של אותה שנה אף דרש שם בבית הכנסת הגדול[560]. בתקע"ה נתן את הסכמתו לפסק חכמי ירושלים בעניין הנושא אשה על אשתו, וחתם בירושלים[561]. בתשרי תקע"ו בהיותו בירושלים, כתב הקדמה לחלק חושן משפט של ספרו חקרי לב, חלק א', הוא הספר הראשון שהוציא לאור מאז עלייתו לציון. כנראה באותה שנה שהה בחברון, ושם נתן את הסכמתו על הספר פני מבין לתלמידו, בן עירו, רבי בכור יצחק נאב'ארו. בהיותו בחברון, שלח פסק דינו לרבי אליעזר די טולידו לקושטא[562]. על היקף פעילותו ביושבו בחברון, אף שכנראה לתקופה לא ארוכה, ניתן ללמוד מדבריו שבסוף תשובה ששלח לנבדו החבי"ק, באומרו 'וחפץ הייתי לישא וליתן בפרט זה להשתעשע בדברי קדשך ומה אעשה שיש לפני כעשר שאלות והנוגשים אצים לאמור כלה מלאכתך'[563].

לאחר פטירת הרב יעקב קוראל, בשבט התקע"ח, התמנה החק"ל לר"מ ור"מ בעיה"ק ירושלים, היינו ה'ראשון לציון'[564]. רבי שלמה חזן מנא אמון כותב על מינוי זה:

'ושמעתי מפי מגידי אמת מבני ציון היקרים שאחר פטירת הרב כמוהר"י קוראל ז"ל הנו' הלבו חו"ר [=חכמי ורבני] ופקידי ומשגיחי עה"ק ציון ת"ו לחברון ת"ו והביאוהו [להחק"ל] משם בכבוד גדול ובשמחה רבה והמליכוהו עליהם לראש אב"ד ולמ"ץ'[565].

וכנראה שבאדר ראשון של אותה שנה כבר שימש בתפקיד זה בירושלים[566].

בהתקרבו לגיל הגבורות, דאג החק"ל להכין לו מקום מנוחתו, מנוחת עולמים, וחיפש לו מקום סמוך לקברות אבותיו בירושלים, ושם חצב לו את קברו'[567].

אף בזקנתו לא הרפה החק"ל מעצמת שקדנותו בתורה ומעניינת עדותו של נבדו החבי"ק, הכותב:

---

557. חק"ל, ח"מ, ח"א, בהקדמה.

558. פ' גראייבסקי, לעיל.

559. אף בזאת קיים בלבול גדול ברשימות השונות בין כותבי תולדותיו. בישרי לב ובזכרון ירושלים נרשם שעלה לארץ בתקע"א, כאמור, ומשם עבר לחברון וישב שם שנתיים, ובתקע"ג הביאוהו אנשי ירושלים כ'ראשון לציון'. דברים אלה מופרכים מכל וכל. כפי שראינו החק"ל הגיע לארץ בסוף שנת תקע"ג בלבד. ואף אם נקטינן מיהא פלגא בידיו, ונאמר שישב שנתיים בחברון לאחר שעלה, אף זה לא יתכן, כי כפי שעוד נראה, החק"ל היה בירושלים הן בתקע"ד והן בתקע"ה. ואדרבה, בתקע"ו הינו יושב בחברון ושם הסכים על ספרו של רבי בכור יצחק נאב'ארו, כאמור לעיל.

560. מע"ל, ח"א, דף קלח, ע"א והילך.

561. רבי יוסף זאמירו, הון יוסף [המצורף לספר דברי דוד להרדב"ז], ליוורנו תקפ"ח, דף ג, ע"ב.

562. משנת רבי אליעזר, ח"א, שאלוניקי תרי"ג, דף קמג, ע"א.

563. סמיכה לחיים, או"ח, סימן ב, דף טז, ע"ב. ודברים דומים כתב גם בחק"ל, מהודרא בתרא, ח"מ, סימן טז, דף רטו, ע"ב.

564. ואין יסוד למה שרשום בכמה רשימות שכבר בתקע"ג שימש בתפקיד זה, וראה לעיל. בשנת תקע"ז, בניו הזכירוהו עוד בתואר 'תנא ירושלמאה', כדרך שנהגו להתייחס לחכם גדול הדר בירושלים, ולא בתואר 'ר"מ ור"מ בעיה"ק ירושלים', כפי שנהגו לעשות לאחר שהתמנה לתפקיד ה'ראשון לציון' [וראה למשל בחק"ל, ח"מ, ח"א, בשער, ולעומתו בחק"ל, ח"מ, ח"ב, בשער].

565. המעלות לשלמה.

566. ראה חק"ל, מהדורא בתרא, אה"ע, סימנים כ–כב, דף קיז, ע"ב – קך, ע"ב.

567. חק"ל, שם, יו"ד ריש סימן יב, דף נד, ע"א. מנהג זה של כריית קבר לעצמו אנו מוצאים אצל חכמים אחרים, כדוגמת רבי יום טוב דאנון, מבני אזמיר אשר ירש את כסא החק"ל בעיה"ק ירושלים.

'דהיו מצטערין בני ביתו לעת זקנתו כי לא היה יכול לאכול דבר קלוי וקשה כי אם רך הרבה כי לא הי"ל שינים וככי כבחרותו להדק היטב, והוא היה אומר תלי"ת [=תהילות לאל יתברך] כי לא יש לי דבר המעכב לעסוק בתורה דקמו עיני מראות ח"ו דאפילו לבתי עינים איני צריך ואני רואה בטוב לחזות בנועם בספרים, ואילו דבר המעכב את האבילה הנוגע לגוף לא איכפת לי'[568].

כדברים האלה העיד גם נינו, רבי אברהם פאלאג'י:

'ובעינינו ראינו לגדול אדונינו... אור היר"ח זצוק"ל דהגם שהגיע לגבורות דנבנס בשמונים שנה אף באותו החדש שנתבקש בישיבה של מעלה השיב גדולה תשובה באר"ש רחבה הן ארו"ך אליו בעמ"ק עומקא של הלכה עמוק עמוק מי ימצאנו וקיים אדם כי ימות באהל באהלה של תורה, ויגע בעשר אצבעותיו בתורה, בדעתו צלולה כותב ומעלה בספר בשפה ברורה, וסמוך למיתתו, לא פסיק סדרא, להוציא לאור תורה, בחריפות'א דנהר'א'[569].

ומתוך קדושה יתירה זו החזיר החק"ל את נשמתו לבוראו ביום כ"ג לחשון התקפ"א[570].

על מצבתו בהר הזיתים נחרת: / לב גבורים עת האסף / נעו עורים כי אין יוסף / אין שלחני מסחר כסף / מחוקק ח'ק'ר'י' ל'ב' / לב צדיק הוא מלאך השם / כתר תורה גם כתר שם / גאון הדור נקרא לשם / דורש טוב חוצב מ'ע'ר'כ'י' ל'ב' / לב יודע מרת נפשו / יום ה' אור ביאת שמשו / נסגר שער בית מדרשו / זוכר את זאת ימס כל לב / לב האריה הרב הגדול מורינו ורבינו / כמוהר"ר יוסף חזן זלה"ה[571].

הספדים עליו הידועים לנו, נשאו במיוחד על ידי חכמי אזמיר חבריו, ביניהם רבי רפאל אשכנזי, רבי דוד אמאדו, בניו רבי רחמים אליהו, רבי יצחק ורבי חיים דוד חזן, חתנו רבי יעקב פאלאג'י ונכדו החבי"ף[572]. מתוך צוואתו נשתמר רק חלק קטן מאוד, המתייחס להורשת ספרייתו הגדולה, ושם נאמר 'והספרים שלי להחכם בני אליעזר'[573].

מנהגיו, אמרותיו ומעשיותיו בענייני תפילה

בהיותו ראש הרבנים, הן באזמיר והן בירושלים, נהג החק"ל שבתפילתו, בסוף תפילת העמידה, היה פוסע לפני 'אלקי נצור', ולא בסופו, בכדי שלא להטריח את הציבור ולעכבם שיחכוהו הרבה עד שיסיים את כל תפילתו[574].

היה נוהג לענות 'ברוך הוא וברוך שמו' על כל ברכה שהיה שומע מפי המברך, ואף על אלו שהיה יוצא בהן ידי חובתו, כמנהג רבני עירו וכמנהג 'בכל תפוצות ישראל'[575].

בעניין הכוונה בתפילות, היתה 'מרגלא בפומיה דאם היה לו ערבות גמור[ה] ועדות ברורה בידו שהיו מכוונים כונה שלימה היה מחסר מסדר התפילה עד כמעט מברוך שאמר ויוצר ותפילת י"ח ולא עוד, ולשנות ממנהג הראשונים אבל מה נעשה אין לי אות מופת וראיה ברורה שעל ידי זה שיהיה מחסר, שיהיה אומרים בכונה, וא"כ מה הועילו חכמים בתקנתם לחסר דברים משום כונה ולא יהיו מכוונים'[576].

על המנהג בעירו שהרב המורה צדק יהיה האומר הקדיש בתרא, היה רגיל לתת טעם לדבר, 'כי יען אמירת הקדיש הוא להגן

568. עיני כל חי', בהקדמה.

569. שמו אברהם, ח"א, שאלוניקי תרכ"ז, דף פד, ע"א.

570. ראה בין היתר: מע"ל, ח"ב, הקדמת בן המחבר, ושם דף רפח, ע"א. ולא כמו שנרשם בישרי לב ובזכרון ירושלים שנפטר בתק"ף.

571. כת"י בית הספרים הלאומי מס' 4350, עמוד 309. מתוכו נדפס הנוסח שאצל פרומקין–חכמי ירושלים [ח"ג, עמוד 193], והיות ונפלו טעויות בהדפסה העתקתי מחדש מכתב היד. כמו כן נפלו שיבושים וטעויות והוספות הנודעות, אצל גאון–יהודי המזרח, עמוד 241, למשל הוסיף בנוסח המצבה את השם 'רפאל' על ה'יוסף' הנמצא.

572. ראה: מראה הגדול לרבי רפאל אשכנזי, ח"ב, דרוש יט להספד, דף טז, ע"ב – ס"ט, ע"א. תהלה לדוד, ח"ב, לרבי דוד אמאדו, דרוש יב להספד, דף סג, ע"ב – סח, ע"ב. מע"ל, ח"ב, דרושים קלג–קלו, דף רעט, ע"ב – שז, ע"א. חלקם בחיים, דרוש כד, דף נט, ע"ב – ס, ע"ב.

573. איי הים, דף צג, ע"א, הערה כה.

574. כף החיים, דף קח, ע"ב.

575. לב חיים, ח"ב, סימן קט, דף סא, ע"א. וראה גם בדבריו בספר חיים לראש, אזמיר תרי"ב, דף לח, ע"ב וב', ובדברי מופת הדור שר התורה מרן הראש"ל במהר"ע יוסף נר"ו בספרו חזון עובדיה על הגדש"פ, עמוד קכו, הערה יד.

576. לב חיים, ח"ב, סימן ט, דף ז, ע"א וע"ב. ובמקום אחר כותב החבי"ף

על נפש המת להצילו מן גהינם והרי יש כמה מתים שבישראל שלא זכו לבנים שיאמרו קדיש עליו לכן תקנו שיאמר הרב מ"ץ קדיש והוא מגין לכל נפשות מת'[577].

בהבדלה, 'היה נוהג כן דכשהיה אומר פסו'[ק] הן ה' אלקים יעזור לי היה לוקח הנר של שעוה [דוקא] בידו ומדליקה'[578].

הנהגת הציבור

'מרגלא בפומיה לו'[מר] כי כל מי שיבוא כנגדו לנגוע בכבודו אינו מקפיד עליו וכועס זולת אם נוגע לכבוד התורה כי הוא לא ציית דינא או עובר עד"ת באיזה עונות וחטאים אז הוא תובע את עלבונה של תורה'[579].

כשהיה לפניו לסדר איזה שו"ת או פסק דין, היה נזהר שלא להעלות על הכתב דברים שיכולים לפגוע בכבודם של אחרים, וכפי שהעיד החבי"ף בכותבו שהחק"ל 'השמיט מספריו הקדושים כמה עניינים שעברו עליו מפני הכבוד וגם אזהרה שמענו לבניו אחריו הע"א שהמה בחכמתם יקיימו מצות שמיטה באיזה ענייני'[ם] שנכתבו אגב גררא בעידן ריתחא ועוד מעט יעבור זעם והיתה הרווחה'[580].

כתב החבי"ף ש'מנהגו של רבינו הגדול מרן זקני רב יוסף צדיקא זיע"א שלא לבייש לפושעים ולמורדים בשוק כשהיו באים לנשק ידו היה פושט את ידו אלא שלא היה אומר לו ברכה כלל דהמנהג לומר יברכך ה' וכיוצא ומצאתי סמך לדבריו להיות נותן יד לפושעים בלי ברכה בעדיפא מינה'[581].

בנוגע לאיסור שתיית חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו, ידוע שהיה הרב מקפיד ומחמיר הרבה לאסור בכל חוזק ותוקף. ופעם אחת אירע שאדם אחד בירך ושתה לפני רבינו מחלב עבר"ם, ועל זה יסופר מעשה 'שהיה בעיה"ק ירושלים ת"ו באחד שלקח חלב שחלבו גוי ואין ישראל רואהו ובירך ברכה ושתה לפני... הגאון אור היר"ח ז"ל וכה אמר לו [החק"ל] התורה הקדושה היא תתבע עלבונה לצבוע[!] בטן ולנפיל ירך ולא עברו ימים מועטים וכן היה רח"ל'[582].

בבית דינו

בכתיבת הגט היה החק"ל נזהר מאוד מטעויות ו'היה נוהג בכל גס הניתן בב"ד [=בבית דינו] לנסות לעדים הגם שבבר היו ניכרין חתימתן בכל פעם עכ"ז לא היה סומך ע"ז והיה מנסה אותם לפניו'[583].

בשבועת בית דין, 'מנהג הרבנים... מוהרי"ם [רבי יצחק מאיירו] ז"ל ומורינו... כמוהר"ר אור היר"ח ז"ל היה להשים לפניהם ספר יאיר נתיב הנקרא קונקודראסאס [צ"ל קונקורדנציה] ומטפחת לבנה ע"ג [=על גבו] ומניח הנשבע ידו עליו ואומר לו הדיין אתה נשבע בספר זה איך לא יש לך משל חברך כלום... ואומר הנשבע אמן'[584].

אחתום במעשה שעבר על החק"ל והמתקשר לרבי חיים אבולעפיה, כפי שהעיד החבי"ף: 'שמעתי מפי הרב הגדול מרן זקני בעל חקרי לב ז"ל מעשה נורא בהשגתו על מורינו הרב הגדול מהרח"א ז"ל בספר מקראי קדש דבא לו בחזיון דלא צדק ובבקר הבין דכך היה והיה נזהר מאותו יום לדקדק היטב עליו ולהזכירו בכבוד ואימה זיע"א'[585].

התולדות מתוך מבוא לשו"ת "חקרי לב", ח"א, או"ח, בהוצאת מכון המאו"ר שע"י ישיבת "אורות התשובה", ירושלים, תשנ"ח, והתולדות נערכו ע"י ר' דב הכהן שליט"א, מצוות מכון יד בן צבי

בשם החק"ל 'לא ירוץ בתפילתו.. ולפחות מישתבח ועד גמר העמידה יאמר בנחת בשפה ברורה ובנעימה כמונה מרגליות והשיעור שרוצה לרוץ יעשנו לפניו ולאחריו וכך היה אומר רבינו הגדול... אור היר"ח זיע"א' [כף החיים, דף ק, ע"ב, אות ז].

577. חיים ביד, סימן קיד, דף קכב, ע"ב.

578. כף החיים, דף רמג, ע"א.

579. עיני כל חי, דף כה, ע"א. יש לומר א"כ שמה שאירע בבית דינו בנידוי שנידה את אותו גביר, מיירי בנגיעה בכבוד התורה [וראה לעיל ב'הוראתו באזמיר'].

580. החבי"ף, סמיכה לחיים, בהשמטות, דף קלו, ע"א.

581. כף החיים, דף רג, ע"ב.

582. החבי"ף, רוח חיים, ח"א, יו"ד, סימן קטו, דף קכט, ע"א. וראה לעיל במעשה שהיה עם תלמידו רבי מאיר ארדיט.

583. גנזי חיים, דף כג, ע"א.

584. רוח חיים, ח"ב, ח"מ, סימן פז, דף פה, ע"ב.

585. החבי"ף, כל החיים, דף כג, ע"ב.

רבי רפאל יוסף פוליטי

מצויה ממנו חתימה משנת תרל"ו בספר "עיני כל חי" על אגדות הש"ס על מסכת בכורות עמוד קמ"ט, לגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה, והוא חתום עם עוד חכמים.

רבי רפאל יעקב אברהם גירון 'תקון סופרים'

הגאון הרב המופלא שבסנהדרין, חסידא קדישא קדוש יאמר לו צביונן של ישראל, חד מן קמייא מבני עליה, רבה דעמיה מדברנא דאומתיה הרב המובהק רבי רפאל יעקב אברהם גירון זצוק"ל. כיהן אב בית דין וריש מתיבתא בק"ק אינדירנופלא. כפי שצויין בשער ספרו תקון סופרים ומקרא סופרים. הוא נולד באדריאנופול לאביו מרדכי בשנת ת"ל [1670] בערך והיה. איפוא. בן גילו של רבי אליעזר נחום. תורה קיבל מפי חכם שהוא מביא מעט מחידושיו בספרו. בלשון זה: 'ומו"ה בנימין הכהן זלה"ה כתב על דבריו אלו. [מקרא סופרים, דף קעג, ג]. וכן: 'ומורי ה"ר ז"ל. והוא כהן לאל עליון בנימין הצדיק. כתב בכתב ידו...". [תקון סופרים דף קעה, ד]. היה חתנו של רבי אברהם צרפתי. אב בית הדין באדריאנופול ומשנפטר בשנת תפ"ב יש על כסאו. בזמנו נקרעה הרבנות לשתים. לבית גירון ולבית בכמוהר"ם. שלושה בנים היו לו לרבי יעקב אברהם גירון: אליקים מרדכי וישעיה יהודה.

רבי יעקב אברהם גירון לא בילה את כל ימיו באדריאנופול. זמן מה עשה בקושטא. הגביר רבי שמואל הלוי. מגדולי בעלי ההשפעה שם. אירח אותו בביתו ונהג בו כבוד. אף הוא פתח בפניו את ישיבתו ואליו נהרו תלמידים. שמו יצא למרחוק ומקהילות קרובות ורחוקות היו פונים אליו בשאלות דת ודין. הרב חיד"א יאמר עליו: 'ושמענו מתוקף חסידותו ושקידתו בתורה' [שם הגדולים ערך תקון סופרים ומקרא סופרים], והוא חוזר ואומר שנתיחד בקדושה. שכל החכמים שחיברו פירוש על ס' העיטור נפטרו בעודם עוסקים בחיבורם או שספריהם אבדו: 'ומכאן תראה קדושת הרב מהר"א גירון שעשה ביאור לאיזה חלק מהעטור ויצא לאור והאריך ימים ושנים' [ערך עטור]. נפטר בכ"א בסיוון בשנת תקי"א [1751].

בזמנו של רבי אליעזר נחום [ראה"ג] נתגוררו באדריאנופול בעלי הלכה גדולים ומרביצי תורה. באותם הימים שרתה אדריאנופול עם 'גאוני קושטא' וחיבוריהם לא נפלו בחשיבותם מחיבוריהם.

שתי התקופות שבהן עלתה והתנשאה קהילת אדריאנופול לא ארכו זמן רב, ובמיוחד בתקופה השנייה, בזכותם של חכמים המיוחדים שעשו בה עלתה ובהסתלקותם בטלה ייחודיותה וניטל ממנה זיוה הודה והדרה.

דומה שהטיב לתאר לימוד התורה בתקופה זו רבי שלמה ב"ר יחיאל שלם. תלמידם של רבי אליעזר נחום ושל רבי יעקב אברהם גירון [ריא"ג]. וזה לשונו בהקדמה לספרו 'שונה הלכות' [אמשטרדם תקכ"ב]:

אודה ה'... שם חלקי מיושבי בית המדרש בעיר גדולה אדריאנופולי... לשמש שם אהל מועד שני גדולי הדור... אין באר... שבח המגיע... ה"ה הרבנים המובהקים. הגאונים המפורסמים, קדישי עליונים, מורי ורבותי כמוהר"ר אליעזר נחום זלה"ה, ר"מ ור"ג ואב"ד בק"ק הנז'... ויצא מוניטון שלו בספר חזון נחום וקב ונקי מלבד עולת פי' [פירושו] על הר"ב [הרב בעל] העיטור ושו"ת ואותיות אליעזר וכו' מכ"י.

וכמוהר"ר רפאל יעקב אברהם גירון זלה"ה ר"מ ור"מ ואב"ד מק"ק הנז' אשר היה לו תורה וגדולה... והנדפס מחדש... והניח אחריו פי' על שאלתות דרב אחא משבחא, וכמה ספרים אחרים מכ"י. שני המלכים, אשר מלכו בק"ק הנז' – עשאוני.

על הימים שעשה בישיבה באדריאנופול כותב רבי שלמה שלם:

ימים מקדם שליו הייתי בעיר ואם בישראל אנדריאופול... עומד ומשמש אל מול פני שני המאורות הגדולים... האחד המיוחד, חד בדרא, הרב דומה למלאך, הרב הכולל אין גומרין עליו את ההלל, מר קשישא, והן שני איש אלהים קדוש יאמר לו, הרב המופלא שבסנהדרין, ח"ק [חסידא קדישא] ר"מ ור"מ מו"ר כמוהר"ר רפאל יעקב אברהם גירון זצוק"ל... שם ביתו בית ועד לחכמים... אלה ראשי אלפי ישראל, אין די באר דרך חכמתו... [דברי שלמה בהקדמה].

ותיק שבתלמידי רבי יעקב אברהם גירון היה רבי שלמה שלם, ומדבריו על רבו אתה למד מקצת שבחים על שיטתו בהוראה. וזה

לשונו: 'בימי חורפי, בהיותי עומד ומשמש לפני מרי הרב הגאון הגדול המפורסם כמהר"ר אברהם גירון זלה"ה... בעא לחדודי יתי, והוא פקד עלי לעיין וליישב קושיות מרן הכסף משנה...' [לב שלם, הלכות ציציות, דף יד, א].

רבי שלמה שלם מביא בחיבוריו דברי תורה הרבה ששמע מרבו. כגון: 'והקשה מורינו הרב... משם החכם השלם כמוהר"ר בנימן קאזיש נ"ו' [שונה הלכות, דף כא, ד]. 'דכל זה הצגתיו לפני מו"ר הרב המופלא שבסנהדרין ח"ק [חסידא קדישא] כמוהר"ר רפאל יעקב אברהם גירון ר"מ ור"מ ואב"ד בעיר המהוללה אדריאנופולי יע"א, וזאת תשובתו...' [שם, חולין דף לא, ב]. לדידו אין לסמוך על דבריו אלא אחרי שיראם רבו ויסכים או יחלוק עליהם. וזה לשונו: 'ראש גולת אריאל ... רב חסידא רב מו"ר יעקב אשר פדה את אברהם... כי מפיו אנו חיים'.

גם בספר הדרושים שלו מביא רבי שלמה שלם חידושי תורה ששמע מפי רבו: 'שמעתי מפה הקדוש מו"ר הרב המופלא רב חסידא כמוה"ר רפאל יעקב אברהם גירון זלה"ה כוונת מקרא א'...'. על דרך זה יכתוב: 'ששמעתי מפה קדוש הרב המופל' רב חסידא מו"ר כמוהר"ר רפאל יעקב אברה' גירון ז"ל יושב ודורש להני קראי...'. ויש שהרב מביא מדברי התלמיד. כגון: 'הראני זה בני שלמה הח' השלם'. ואינו בנו אלא ממבחר תלמידיו כפי שתימצא למד מהמשך דבריו: 'הקשה זה בני החכם השלם כמה"ר שלמה שלם'. אמור מעתה שגדלה אהבתו אליו.

מתורתו של ריא"ג אתה מוצא בקונטרס של רבי אברהם קארו שהדפיס רבו בספרו חזון נחום: "וראיתי למורי ורבי הי"ו בספרו משנת אליעזר בס' משפטים שהוקשה לו קושיא זו, והח' הש' כמהרא"ג הי"ו תירץ דיש חילוק'.

מחיבוריו של ריא"ג לא נדפס אלא פירושו על ס' העיטור שקראו 'תיקון סופרים ומקרא סופרים', בקושטא תקט"ז. מלבד זה לא ידוע אפילו דבר מה מתורתו, וכמה מספריו החשובים לא עלתה בידו להשלימם. ריא"ג הכין את ספרו לדפוס בחייו אבל באמצע מלאכת ההדפסה נפטר. העורך והמתקין שלכתביו מתלונן שכתביו היו מפוזרים וקריאתם קשה. ולא בנקל עלתה לו סידורם. וכך כתב בסוף הספר:

כמה טרחות וכמה יגיעות יגעתי לילות כימים... כמה גדלה חכמתו אשר איזן וחיקר ותיקן את ספר החתום הלז... כי כל דבריו כספר החתום מטעיות שנפלו צדקה... אבל על דאבדין... אשר היה בדעתו דעת עליון להשתעשע בכל דבריו... וקדמה מחשבתו יתברך ואל ע"ל יקראוהו למנוחות שאננות... ולכן הרואה יראה כי יש מקומות שלא נגע ופגע בהם ונוסף גם הוא עניינים שלא נגמרו כל צורכן. ועוד כי עבודת הקדש היה מוטל עליו להשיב שואלו דבר מד' רוחות העולם.

והוא מפרט שמות החיבורים ועניינים:

ידו נטויה על הרמב"ם והטור וריי"ח [ורבינו ירוחם?], ועל הכל בשאלתות דרבי אחאי גאון ז"ל אשר התחיל לעשות מלאכה נפלאה, כדרך שעשה על רבי בעל העיטור ז"ל בשני אופנים. וכעין זה על הריי"ן ן' גיאת ז"ל ובעונותינו שלא נשלמו.

החיבורים היו מפוזרים ומפורדים 'בקונטריסי' ישנים גם חדשים... וחפץ ה' בידי הצליח כי מצאתי להם מקום תחנותם ליישבם ולסדרם על לשונות רבי בעל העיטור הן לשונות הרמב"ם הן עניינים נפרדים שייבי אהדדי'. עם המתקין אברהם בן יוסף עזרייא ארח לחברה רבי מנחם נאה מתלמידיו של ריא"ג וסייע בידו.

רבינו אליעזר נחום, פירוש על ספרי, עמוד יח, יד הרב ניסים תשנ"ג

רבי רפאל יעקב אסא

גאון מובהק, מרביץ תורה בתלמידים, חד בדרא וגדול בתורה. כיהן בקושטא בממונה איסור והיתר בשלהי אדר תקמ"א [מרס 1781] וכאב בי"ד זה בשנים תקמ"ו–תקמ"ז [5546–1786–1787]. בידינו פסקים שכתב ובניהם פסק משנת תקמ"ה [1785] המיועד לרבי מרדכי שמעון ואושר בידי רבי חיים יעקב דאנון. היה מורו של רבי שמואל חיים. רבי אליעזר די טולידו מציינו באחד מפסקיו: "וזכורני שהחכם השלם הדיין המצוין סיני ועוקר הרים כמהר"ר יעקב אסא נר"ו היה מקשה כן על מהר"ם זה כמה ימים". בהערה נאמר שהעניין הועתק מספר הזכרונות של מהר"א עניו. רבי אליה עניו מזכירו בברכת החיים בתור דיין ומקשה קושיות. עלה לארץ ישראל ונפטר

בירושלים. אשתו, בנראה הראשונה, ששמה שרה היתה בת "הרב המופלא" חיים אבולעפיה מאיזמיר ונפטרה בקושטא בצעירותה בי"ג אדר תצ"ט [1739]. בעלה רפאל יעקב אסא מכונה במצבתה "החכם השלם" ונראה שהיה אז צעיר לימים[586].

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 66, בהוצאת "אורות יהדות המגרב"

רבי רפאל יעקב הלוי

מחכמי קושטא – רבי רפאל יעקב הלוי ידועים שני אישים בשם רבי יעקב הלוי שביניהם כממוני איסור והיתר. הראשון פעל בראשית המאה ונקרא גם נסים יעקב הלוי ורפאל נסים יעקב הלוי, והשני פעל בשלהי אותה מאה ונקרא רבי יעקב הלוי. רבי רפאל יעקב הלוי כיהן בתור ממונה איסור והיתר בי' תמוז וז' אלול תקס"ג [1803]. בשנת תקע"ג [1813] היה אב"ד איסור והיתר. כיהן כדיין בפירי פאשה בח' שבט תקנ"ב [1792] בבית דינו של רבי חיים יעקב דאנון. בשבט תקע"ח [1818] נזכר כדיין ובאדר של אותה שנה עמד בראש בית דין. דיין בשם יעקב הלוי פעל בשנת תר"א [1841]. נראה שיש לזהותו עם "הרב המופלא" רפאל יעקב הלוי שנפטר בזקנתו בז' טבת תר"מ [1879] ונקבר בקושקונג'וק. רבי יעקב הלוי הנזכר בפנקס איסור והיתר שימש כדיין או"ה בכ"ד כסלו ובאדר א' תרנ"ד [1893–4], באלול תרנ"ו [1896] וכן בשנת תר"ס [1900]. באייר תרנ"ג [1893] נמנה על החברים הדתיים של המג'ליס הגשמי בעיר. נזכר הרבה בתפקיד זה בשלהי המאה הי"ט.

רבי רפאל יצחק אלגראנטי

מחכמי איזמיר. שמו נזכר הרבה בספר 'יפה ללב' אבן העזר חלק שמיני לרנ"י פאלאג'י. הוא נמנה ביחד עם רנ"י פאלאג'י למסדר גיטין, בבית דינו. וראה גם כן 'שיירי יפה ללב' אות ע"ו.

הוא גם נמנה בשנים תרל"ח–תרמ"ד לבית דינו של הג"ר נסים חיים מודעי זצוק"ל, ראה: 'מימר חיים' אבן העזר סימן סא – יד.

רבי רפאל יצחק ירושלמי

הרב המופלא מר קשישא כמוה"ר יצחק ירושלמי זצ"ל. היה דיין בקושטא בשנת תקכ"ו וחבר בית דין העיר המאשר פסק דייני איסור והיתר באייר תקכ"ט [1769]. בתקל"ז [1777] עמד בראש בית דין הקהילה וכן כיהן כדיין ואב"ד פעמים נוספות. בשנת תצ"ג [1733] כתב הקדמה לספר "מעם לועז" ח"ב ובשנת תקכ"ג [1763] כתב הקדמה לחיבור זה על ספר שמות. בשנת תקל"ג [1773] כתב הקדמה לשו"ת "בני אברהם", והסכים בשלהי תמוז תק"ל [1770] בין רבני העיר על ספר "עין משפט". בניסן תקכ"ב [1762] חותם שני בין רבני העיר על איגרת רבני העיר המאשרת את שליחותו של רבי חיים מודעי, ובשנת תקל"ב [1772] על אישור איגרת פקידי ירושלים בקושטא. בשנת תקל"ה [1775] חתום בראש רבני העיר על איגרת המלצה. חתם בשנים תקל"ח [1778] ותקמ"ב [1782] על איגרות רבני העיר. הוספד בשאלוניקי על ידי רבי יוסף נחמולי בספרו אשד הנחלים, דרוש ששי, דף נו, ע"א. בשנת תקמ"ג [1783] בהגיע לשם שמועת פטירתו.

פנקס בית הדין בקושטא, עמודים 78–77

רבי רפאל יצחק קמחי

רב ופוסק מובהק. היה מחכמי ורבני קושטא. יש ממנו שו"ת כתב–יד, בית המדרש לרבנים ניו יורק 7068.

רבי רפאל ישראל בנימין אברהם

מחכמי איזמיר. בנו של הגאון המופלא בעל ספר 'עבודת משא', ואחיו של הגאון רבי חיים יאודה אברהם זצוק"ל בעל ספר 'אחי וראש'. בהקדמה לספר 'אחי וראש' כותבים גאוני איזמיר הגאונים רבי חיים פאלאג'י ורבי יהושע אברהם קריספין דברי קילוסין על

586. פנקס אר"ה, תעודות נו, מ', כט וי"א; מירא דכיא, חושן משפט ב, ג, יאו שמן המשחה, הלכות שבת, כג; משנת ר' אליעזר, ח"א, חושן משפט לד, דף סד, ע"א; דבר אלידהו, אות ג' סימן ד; אות ק' סימן א; פרומקין–ריבלין, תורה"י, ג, עמודים 125–126; אורטה קוי, מצבה 6 –2.

רבי רפאל בזה הלשון: 'מעלת החכם השלם והכולל, עצום ורב כמה"ר רפאל ישראל בנימין אברהם נר"ו אין גומרין עליו את ההלל...'. רבי רפאל היה שוחט באיזמיר.

גם הגה"ק רבי אברהם פונטרימולי זצ"ל בספרו "אשר לאברהם" בחלק מסכת אבות פ"ג, מ"ד מזכיר ממנו דבר נאה שפירש, 'ואני שמעתי בפסוקים אלו דבר נאה שפירש חכם ירא, מעלת הרב ועצום רב טבחייא כמהר"ר בנימין רפאל אליעזר ז"ל בן מוה"ר בע"ס עבודת משא'. הוא חתום על תשובה משנת התרכ"ט בענין שו"ב עם הג"ר נסים משה הכהן אריאש זלה"ה, והתשובה נדפסה בשו"ת 'מימר חיים' [מודעי] יו"ד סימן טז.

רבי רפאל ישראל קמחי 'עבודת ישראל'

נולד בקושטא. למד אצל רבי חיים אליפנדרי. עלה בעקבות רבו לצפת. למד אצל רבי יעקב וילנא אלישר שהתישב בצפת לאחר שנחרב המרכז האשכנזי בירושלם. סיבב בשנים תפ"ח–תצ"ב בשליחות צפת בחוץ לארץ. י' בן צבי פרסם מכתב המלצה עבורו חתום על ידי חכמי צפת, אגרת ששלח רבי רפאל ישראל מוינציה בשנת ת"ץ וכן הרשאה שנתן לשנים מחשובי קהלת קורפו רבי ישורון חז ב"ר יוסף פינסו והרופא רבי יעקב אבוהב די פונסיקה להיות גבאי צפת בקורפו.

בדרך שליחותו נזדמן לאיטליה בזמן המחלוקת על רבי משה חיים לוצאטו והוא קם להגן עליו והעיד בפני רבני וינציה שאכן זכה הרמח"ל לגלויים מיוחדים וביקש ממנו שימסור לו חלק מחבוריו שנכתבו על ידו, כדי להביאם בפני חכמי צפת שהם יבחנום ויוציאו לאור משפט.

רבי רפאל מולדולה, רבה של באינה, כותב עליו "בעברו עלינו דרך שליחות מצוה רבה לעיר הקדושה צפת תו"ב נתאכסן פה בביתי חודש ימים ואכל חוליו בטהרה ונתמלא הבית כולו אורה זו תורה".

רבי רפאל ישראל לא זכה לחזור לצפת כי נפטר בדרך שליחותו בשנת תצ"ג (1733). לאחר פטירתו הדפיס בשנת תצ"ז באיזמיר אחיו רבי אברהם מתוך עזבונו את ספרו "עבודת ישראל" על סדר עבודת יום הכפורים. בהקדמתו הוא מספר שהתחיל לכתוב את הספר במירון על ציון הרשב"י בשנת תפ"ג. מלבד ספר זה השאיר פירוש על הסמ"ק בשם "עיני ישראל" שהיה בכתב יד לעיני החיד"א. תשובה אחת שלו נדפסה בספר שו"ת "מים רבים" בשהלך בשליחות לאירופה והרב בעל "שושנים לדוד" נשא ונתן על ספרו "עבודת ישראל".

אגרות רמח"ל מהדורת גינזבורג ספר א', עמוד כ"ב, שלוחי ארץ ישראל, יהב"י

רבי רפאל מאיר חסאן 'מנת חלקי'

החכם השלם רבי רפאל מאיר היה מחכמי ורבני איזמיר. חיבר ספר "מנת חלקי" דרשות על התורה והספדים. נדפס אזמיר תרמ"ט. לספרו זה הוא צרף גם את הספר "עושה חיל" לרבי חיים יוסף ליג'י זצ"ל. נפטר כ"ה סיון תר"ד [1844].

אמו מרת רושא רבקה. בנו רבי מרדכי נפטר בחיי אביו. ובנו השני רבי משה היה ת"ח חשוב והוא ספד את אביו, ראה במנת חלקי דרוש י"ב להספד. אשתו של רבי רפאל היתה אשה חכמה ויראת ה' מרת רבקה תנצב"ה. רבי רפאל יגע רבות בחינוך בניו לתורה יומם ולילה לא נח ולא שקט, ולמד עמם תורה.

גם היה לומד בצוותא פעמיים בשבוע עם הג"ר בכור יעקב צור זלה"ה בע"ס 'צור יעקב', שהעיד שרבי רפאל היה לו לעזר בהחזקתו ובזכותו זכה להיות תלמיד חכם [ראה: מנת חלקי דרוש יב], ועוד שם כותב בנו: 'הואת להודיע... כי עט"ר א"א... כי כשהיה לו שעת הכושר זה דרכו לשים לילות כימים, מרבה בישיבה אפילו שהיה בעל יסורין, וכבר ידוע שהיה לו הני ספרי דבי רב, וממש היה מקיים ובתורתו יהגה יומם ולילה זיע"א...'.

רבי רפאל מטראני

מרבני אדרינופולי. הובא זכרו בספר "דברי יוסף" להרב יוסף סמברי, הוצאת אברהם נויבוייער.

רבי רפאל מרדכי יהושע שאול 'דובר מישרים'

רב מובהק, חכם שלם וכולל, מחכמי ורבני איזמיר, חיבר ספר "דובר מישרים" חידושים על הרמב"ם, וציונים על הש"ס, ובסופו

״דרכי מישרים״ דרושים [שאלוניקי תקפ״ח]. מאת בנו רבי אברהם המו״ל. רבי רפאל נפטר ר״ח טבת בשנת תקס״ט [1809].

רבו היה הגאון העצום רבי רפאל אשכנזי זלה״ה, ובספרו ״מראה הגדול״ דרוש י״ב כתב:

״דרוש שדרשתי בשבת ז׳ להספד בני ותלמידי החכם השלם והכולל עצום ורב כמוה״ר רפאל מרדכי יאושע שאול ז״ל...

האדון המנוח המאושר הלזה על אחת כמה וכמה מעלות טובות שהיו בו אם אמרתי אספרה אספרה מחול ירבון ולא נאמר אלא קצת מדות טובות שמנו חכמים שהיו בו. ראשון לציון שהיה עניו מאד מאד, והיה משים עצמו כמי שאינו, שהוא ענין גדול עד כי בעבור זה, העולם עומד וכמו שאמרו ׳אין העולם מתקיים אלא על מי שמשים עצמו כמי שאינו׳, זאת ועוד אחרת היתה עליו שהיה עושה צדקה בכל עת והיה מלוה לעני בשעת דוחקו כאשר עיני ראו ולא זר שכל מי שהיה שואל ממנו איזה דבר היה נותן לו בעין יפה, אי בדרך צדקה, אי בדרך הלואה, ואף גם זאת שהיתה לו יראת שמים חקוקה בלבו והיה איש ירא את ה׳ בכל לבו ובכל נפשו ועל הכל כי רובי תורתו שלמד מנעוריו ועד עתה היה היה ברוב יסורין קשים ומרים כלענה וראש ובלילה כיום לא בדילי מיניה ועכ״ז היה דוחק עצמו ללמוד תורה יום ולילה ובודאי לאיש אשר אלה לו זוכה לישב תחת כסא כבודו יתברך ליהנות מזיו השכינה כאשר היה בתחילת להניח נשמתו קודם יצירתו וא״כ אמר יאמר המאושר הלזה מאחר שלא זכה לאריכות ימים ושנים ומת בקצרות שנים ולא זכה לראות שום שמחה בימיו אלא האדרבא כל ימיו מכאובים ביסורים קשים ומרים...״.

רבי רפאל משה אברהם היכיני

מרבני איזמיר. מתואר: רב ועצום. הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי זצ״ל בספרו ״דרש אברהם״ חלק ב׳, דרוש שני להספד, דף סא, ע״א, כותב: ׳דרוש שדרשתי בשבת החדש של מעלת החכם השלם והכולל רב טבחייא ככמוה״ר רפאל משה אברהם היכיני ז״ל... צדיק שהיה קורא ושונה בבי מדרשא ללמוד וללמד לשמור ולעשות מצוות ומעשים טובים וכאשר ראינו כמה יגיעות יגע ועמל בתורה כל ימי חייו...׳. כמו כן שם בדף קצ, ע״א הוא כותב: ׳ובהיותי בזה עם רב אחאי החה״ש והכולל כמוהר״ר משה אברהם היכיני...׳. שמו גם כן נזכר בספר ׳נאה להודות׳ דף קנב מזמור נא. גם בספר ׳נחמד למראה׳ על הירושלמי מסכת שקלים דף קמג עמוד ב׳ כותב: ׳ובהיותי בזה עם רב אחא משבחא מעלת הש׳ והכולל כמוהר״א היכיני נר״ו...׳.

רבי רפאל משה ן׳ עזרא

מחכמי איזמיר. בנו הרביעי של הגאון רבי אברהם ן׳ עזרא בעל ספר ״בתי כנסיות״.

הוא החכם רפאל משה ן׳ עזרא נ״ע. נפטר ביום ט״ז חשון תקס״ז [1806], ונטמן באיזמיר. ובימי אבלו החליטה משפחתו להוציא לאור את הספר בתי כנסיות לאביו הרב. נספד על ידי הרב נסים חיים שלום יעקב מארגונאטו ועל ידי בנו רבי אברהם ן׳ עזרא השני.

רבי רפאל משה פאלקון

״ישיר משה״

מחכמי איזמיר. כל ימיו סבל מכאובים ועניות גדולה, ובכל זאת לא מש מאהלה של תורה יומם וליל. מתואר: ״החכם השלם עצום ורב״. חיבר ספר ״ישיר משה״, הכולל: פירושים על התורה ותהילים, נדפס בשאלוניקי תקס״ז. נפטר ט״ו תשרי תקס״א [1801] באיזמיר. יש עליו דרוש ח׳ להספד בספר ׳מראה הגדול׳ חלק ב׳, מהגאון רבי רפאל אשכנזי זצוק״ל, ושם הוא כותב עליו: ...הרב השלם והכולל צרור המר דודי לי כמה״ר משה פאלאקון ז״ל... אשר אנו עסוקים בהספדו שכל ימיו היו מכאובים, בעניות ודלי דלות, ואפילו הכי ומשה לא ימיש מתוך האהל של תורה ולילה כיום יאיר בעמקה של הלכה... שכל ימיו היו בהכנעה גדולה מחמת דוחקו כי צרה דעניותא רדף אבתריה... מעלת גודל לימוד התורה שהיה בו היא העולה למעלה ראש, כי למד תורה הרבה לילה כיום יאיר במלחמתה של תורה...

בהקדמת המגיה לספרו ״ישיר משה״, כותב הגאון רבי יצחק בכור נאבארו זלה״ה בזו הלשון:

״מה נכבד היום בהגלות נגלות, ספר התורה הזה נורא תהלות, לבו חזו מפעלות, כמה מעלות מרשין תהלות, הנסתרות לה׳

והנגלות, פרטות וכללות, עושה גדולות, חמורות דומות עליו בקלות, עמקן ורוחן.

דרושים לכל חפציהם, על ארבע רבעהם, יאירו ויזהירו בכוכבי השמים וכסילהם, בקי בהם ובשמותיהם, הוא עומד עליהם, מיוסדים על אדני פז ראשיהם וחשוקיהם, המורם מהם כיוצא בהם, מקראות שאין להם הכרע פורש ה'ן להם, דפלגן בהדייהו עשה שלום ביניהם, מיני דמפרשן מילי דמסתמן.

כל ימיו של אותו צדיק שרא דעניותא רדיף אבתריה, אחסו'ר. והוו קא מצערי, נהמא דשערי, ואף גם זאת פתח באשרי, וסיים באשרי, רב קרי, ספרא וספרי, יורה יורה הלבתא כרב נחמן.

ולילה כיום לא זז מחבבא, כמאן דתני ארבה רבה, אין לדבר קצבה, ערבה ישיבה, מרבה חכמה ריבה ומיעט וריבה, שקיל וטרי בהויות דאביי ורבה, דינא זוטא ודינא רבה, עד היסוד בא, לא תחסר כל בה, עשאה הימן.

הוכיח סופו על תחילתו, להוציא לאור דבר המלך ודתו, ואף כי אחרי מותו, יאירו תהלתו חכם בחכמתו, עלה על שפתו, משה תקפו וגבורתו, אין חקר לתבונתו, שלם הוא ושלמה משנתו, הא קמן.

וזאת התורה אשר שם משה זכה וברה, ערוכה בכל ושמורה, הבינה וגם חקרה, הרב הישיש זה כלל גדול בתורה כמוהר"ר רפאל משה פאלקון זלה"ה נפשו תהא צרורה, בצרור החיים יושבת בקתדרא, הוא זיוה הוא הדרה, קדוש ונורא, שמעתתיה בפומן".

הקדמת המאורות הגדולים הרבנים המובהקים יושבי על מדין בעיר תהלה אזמיר יע"א אתה ה' תשמרם אבי"ר:

יש לך אדם גדול בתורה, ארי שבחבורה, קולע אל השערה, בקי בחדרי תורה, ידע מה בחשוכא, בעומקא של הלבה, מלא ע"כ גדותיו תל'י תילים של הלכות, ידיו רב לו במלחמתה של תורה קשתותיו דרוכות, שנה ופירש הלכות מרובות, כזויות מחוטבות, קנה ש"ט חכמת אלהים בקרבו, מלא רוח חכמה.

כד באים ושכיב על קברו, וזרחה השמש יגיה אורו, תורתו מתי נעשית בהילו נרו, כהגלות נגלות אורייתא דיליה כתב ספרו אחד הרואה בעיניו ולבבו יבין להישורו, אין היקש למחצה לפי שיעורו, ביודעו ומכירו, לא ראי זה לפי שכלו ורוחב מבינתו, איידי דזוטר לפי ערכו, חכם בחכמתו, אב בחכמה.

והיה טעמו ממקרי הזמן, רובא דאיתיה קמן, כלה'ן וזעו'ן ופק'ן עומקן ורומן, דין ג'רמ'א דעצירא'ה דלא במ'ן, היה כונתנת יפה יפה, כל חד לפום חורפיה, האמת דחקו עני בעוניו, או יסורין באין עליו חלה את חוליו, או איש דלא חש לקמחיה רובי תורתו, ואבדה חכמה אבד זכותו, תעלומות חכמה.

אי לזאת עבוד רבנן תקנתא, עבידתא שפירתא, זרזין מקדימין ספרו נפלאותיו, רבי על הכתב מעין ברכותיו, מזכירין גבורות ע"פ מדותיו, ישירו תהלתו אשר לא כתוב בספר לפי מהללו, אשר ל'ו ידעו ראו את כבודו ואת גודלו, לא כמו שהוא בכתב הוה חכימה תקפו וגבורתו, ופרשת גדולתו, ויתרון דעת החכמה.

כן הדבר הזה יתובי יתבינן, בהא סלקינן ובהא נחמינן, אנן נמי תנינא, בפתח השער הזה, דשפיר חזי, ספר'א דהאריה טב שלם הוא ושלימה משנתו, להגיד בשבחו משה אמת ותורתו, אין חקר לתבונתו, מע' הרב ועצום הוא עמיתנו בתורה המנורה הטהורה כמוה"ר רפאל משה פאלקון זלה"ה והיתה מנוחתו, זקן שקנה חכמה.

כל ימיו מכאובים, עלו בו עצבים, פרים ורבים, רבים מכאובים, כהמון גליו, יסורין באים עליו, וחסרון כיס קשה מכלם... תנא כי רופלא, הולך וצועי'ר על המחיה ועל הכלכלה, חסורי מחסרא והכי קתני לתורה ולתעודה, אשר לו יעדה, וישתדלו הדרים, זה ספר ישיר משה מעולפת ספירים, מילי דדרשא מן המהדרים...".

הג"ר רחמים נסים יצחק פאלאג'י בספרו 'עין יפה' סוטה פ"א, דף קכ"א, ע"א, מציינו וכותב: 'ואת זה ראיתי להרב ישיר משה נר"ו..'.

רבי רפאל נפתלי הלוי

החכם השלם מחכמי ורבני וגבירי קושטא, לימים התיישב בירושלים. חיבר ספר "קול רינה" לוח שנים ותקופות שאבד בכ"י. נפטר ו' טבת תרמ"ט [1889].

רבי רפאל שבתי ן' יקר

מחכמיה ורבניה הגדולים של עיר קושטא. רב מופלא מר קשישא סבא דמשפטים. על פי רוב נקרא רבי שבתי ן' יקר. ממונה איסור והיתר בקושטא בתמוז תקע"ח [יולי 1818], ורב העיר המאשר הסכמות של בי"ד איסור והיתר בניסן תרי"ב [מרס–אפריל 1852] ובניסן תרי"ג [אפריל–מאי 1853]. באלול תקצ"ד [ספטמבר 1834] ובשנת תר"ג [1843] עמד בראש בי"ד רבה וחתם ראשון בין רבני העיר על הסכמה לספר "שמן הטוב" מאת יעקב בכ"ר יוסף הרופא, וכן עמד בראש "בי"ד רבה" בניסן ובאלול תר"י [אוגוסט–ספטמבר 1850]. בתמוז תרי"א [יולי 1851] חתם על הסכמה לספר "נחלה לישראל". בפנקס בי"ד קושטא נכתב "נתבקש בישיבה של מעלה הרב הכולל כמוהר"ר שבתי ן' יקר ז"ל המכו' ג'י יום 19 אלול תריי"ג ומלך אחריו רבי משה פריסקו נר"ו. הוספד בתשלום השנה ע"י אחיינו רבי שלמה קמחי בק"ק מעליס, בספרו "מלאכת שלמה" דרוש ג' להספד. וכן הוספד באיזמיר בידי רבי נסים חיים מודעי בספרו "דרישה מחיים" דרוש ז' להספד. המכנהו "ראש על ארץ קושטא יע"א. דהיה רב גדול בישראל דן דין אמת לאמיתו וכל הנהגות, הצריכות לדיין נמצאו בו ובפרט ענוה גדולה מכלן...

כמו כן בספר "חלקם בחיים" דרוש י"ב ישנו דרוש לשמועה מהגאון רבי חיים פאלאג'י, שכותב: "... אל הלקח ארון האלהים, רב טוב לבית ישראל, קרית מלך רב קושטא קאי, ויהי שומעו בכל הארץ, דהוא שפט את ישראל קרוב לשלושים שנה, וזכה להיות ראש על ארץ רבה, דבר ומנהיג, ועל בשתו ענוה ויראה... משים עצמו כמי שאינו, הגם שהיה זקן מופלג, סבא דמשפטים, ורב גדול בישראל...".

"חלקם בחיים", דרוש יב; פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 77

רבי רפאל שבתי ן' שוהם

ממונה איסור והיתר בבית הדין בקושטא טבת תקע"ב [82 בדצמבר 1811]. באב תק"ף [יולי–אוגוסט 1820] ובתמוז תקפ"ט [יולי 1829] כיהן בראש בית דין. באלול תקפ"ז [אוגוסט – ספטמבר 1872] ובשנת תקפ"ח [1828] היה חבר בבית דין רבה. בשנת 1826 מונה אותו המסיונר וולף בין ארבעת רבני העדה.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 101

רבי רפאל שלמה ארדיט

'שם משלמה'

בנו של הגאון רבי יצחק ארדיט בעל ספר "יקר הערך" מחכמי ורבני איזמיר, גדול בתורה ומכובד בפי חכמי וחברי דורו. היה מעיין עצום ומתנהג בקדושה ובטהרה. והיה תלמידו של הגאון הקדוש רבי שלמה חכים זלה"ה בעל ספר "כסא שלמה".

הוא מתואר בהסכמת הרבנים לספר "יקר הערך", וכך כתבו עליו: "ברא כרעא דאבוה מגזע הים והמעלה אחד המיוחד טבא חדא פלפלא, מעלת החכם השלם והכולל, עצום ורב בישראל להלל, כמהר"ר שלמה ארדיט נר"ו לו משפט הבכורה האיר וזרח כמלא האורה". ובספר "נר יצחק" עמוד עב ואילך מצאנו שאלתו אל אביו בענין פדיון פט"ח ורבי יצחק ארדיט השיב לו כיד ה' הטובה עליו וזה אשר הקדים בפתח דבריו: "רחימתין עזיזא סולת נקיה קדושתו מרחם קודש קדשים, אלופי ומיודעי שלם הוא ושלמה משנתו... חמדת ישראל החכם השלם כל אישורין סיני ועוקר הרים'. וראה שם עוד שהאריך בשבחו. בספר "אברהם את עיניו" על מסכת נדרים דף כ"ב ע"ב, כותב הגר"א פאלאג'י בזו הלשון: "שאלני רב נהוראי מע' הרב... שלמה ארדיט נר"ך בעל שם שלמה...".

נלב"ע ביום כ"ב סיון התקצ"ח [1838] ונקבר בעירו איזמיר ונספד על ידי חכמי ורבני דורו.

רבו הגאון הקדוש שר התורה רבי שלמה חכים זצוק"ל בספרו 'כסא שלמה' דרוש ו' דף י"ד כותב עליו דברי שבח וקילוסין:

"ראשון לכל דבר שבקדושה ידידינו ומאור עיני מחמד לבי המיוחד שבהדר"ן מגזע היחס ומעלה גזע ישישים כולם קדושים ואיהו גופיה רב גובריה ורב חיליה לאורייתא ומתנהג בחסידות רב בקדושה ובטהרה ופרישות זה תלמיד ותיק הרב ועצום כמוה"ר רפאל שלמה ארדיט ז"ל [בעל שם שלמה] שמקטנותו אשר יצק מים על ידי ראיתי קדושתו וחסידותו פרוש מאהבה פרוש מירא שלם

בכל מדות טובות שמנו חכמים עובד את ה' מאהבה רבה דייק ותני עד שהיה מבין דבר מתוך דבר אשר לא היה מרוה צמאונו בפשטן של דברים כ"א יורד ונוקב בעומק עיונו לאמיתה של תורה, ומאריך בצלותיה בטלית ותפילין מלה במלה ודייק בלישניה אות באות ליתן ריוח בין הדבקים ברתת ובזיע, הנמצא כמוהו ובודאי תפלתו היתה עולה למעלה ראש ומוריד שפע רב, והן בעון בהסתלקותו הן נגרע כל השפע הזה היורד בטבילו...".

הוא נספד בין היתר על ידי הרבנים: רבי דוד אמאדו (תהלה לדוד, א, דף קה, ב), רבי רחמים אריה אברהם הכהן אריאש (שפתי רננות, דף מו, א), רבי חיים פאלאג'י (ראה חיים, דף עד, א).

אלו הם חיבוריו:

א). "פחות שבערכין" – השלמה לספרו של אביו יקר הערך. ב). "שם שלמה" – דרושים, שו"ת וחידושים על דרשות והספדים, שאלוניקי תקפ"ג.

רבי רפאל שלמה סאגיש

בשנת ת"ם (1680) היה הרב הכולל בקושטא וחבר בבית הדין שם. שמו נזכר בספר "בני משה" סימן ס"ד.

רבי שאול בכר עזרא

מחכמי איזמיר. גדל וצמח בתורה בישיבת 'בית יעקב' (רבי). יש ממנו משנת תקצ"ו שו"ת בספר 'שמע אברהם' חושן משפט סימן ה' לגר"א פאלאג'י זלה"ה שמקלסו בקילוסין, וזה לשונו: "...הן הראנו נפלאות מתורתו ונפלאותיו במצולה, אשרי מי שעמלו בתורה זכה למעלה... טבא חדא פלפלא, מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא גמר לה לה, בדיני ממונות ורפואות תעלה ידי"ן החכם השלם ונז"י לו נאוה תהלה... ברוך שהחייני וקיימני לראות בן יגע בתורה.. תורה חוזרת על אכסניא שלה... יפוצו מעייניותיך חוצה חוצה לה...". גם בספר 'שמע אברהם' סימן יד דף נג, ע"ב מצויין ממנו תירוץ לחקירה.

רבי שאלתיאל אלשיך

מחכמי טורקיה בימי המהרש"ל (רבי שלמה לוריא) גם אביו היה מרבני טורקיה.

אטלס עץ חיים

רבי שאלתיאל גאליפאפה

כיהן ברבנות באיזמיר בתחלת המאה ה-י"ז. ביחד עם הרבנים שמואל רומאני, שלום ראובן, אברהם פעטשו ועוד.

רבי שבתי אבודרהם

מרבני קושטא נמצא חתום בפנקס איסור והיתר של בית הדין בקושטא ביום כ"ח אדר התרנ"ג (1893).

רבי שבתי אליפנדרי

רבי שבתי זצ"ל, היה מגדולי דורו בקושטא בשנת ת"צ (1730) מחבר הספר מעשה חייא (דף נ"ז) להרב המוסמך רבי חייא רופא זצ"ל (ויניציאה שנת תי"ב) שפנה אליו (בר"ח חשון שנת הרחקת מני מיודעי מחש"ך -שס"ח) בכמה שאלות בהלכות אישות. רבי חייא רופא משיבהו כתיבה רבה וכה לשונו "טובינא דחכימי דלית בה טימי החכם הנעלה נר"ו, אחרי הדברים הנאמרים באמת ליושבים ראשונה במלכות מאן מלכי רבנן, זאת אומרת איך יאורו עיני בפניני אמריך כי נעמו, מה מתוק מדבש תחת לשונך לשון חכמים מרפא ומה עז מארי שבחבורה אריא דבי עילאה עוקר הרים וטוחנן זה בזה, השתעשעתי ביפעת חכמתו אשא מדברותיך ואביע אומר" ומסיים את תשובתו -והן אני בהיותי נעצר לפני ה' בחצרות בית אלקינו בירושלים ע"ה תוב"ב שלישים בחכמה ודעת קונטריסי החכם הנעלה אחיך נר"ו (כונתו לאחיו רבי חיים הזקן) פעמים שלש עם גבר חכם הנעלה כה"ר יחיא"ל מונטי"ל נר"ו שליח ירושלים תוב"ב אשמחה אעלצה תבשרני מהגעתם, ובבן אשא כפי לא שלטא בכו עינא בישא ויחייתם וירשתם את הארץ ארץ החיים ויצא לכם שם כשם הגדולים אשר בארץ אדירי כל חפצי בם לבנות לכם בתי

כהונה ומלכות להורות בישראל חק ומשפט וכבוד מלכים ורבנן קדישי רבינא ורב אשי תנחלו כנפשכם הרמה והמלאה דעת יראת ה' ונפש המושיבכם באהלי אפדני קירות מורשי לבבו".

שו"ת הכבא קדישא ח"א, עמוד ו'

רבי שבתי ב"ר אברהם גבאי

כיהן בקושטא כדיין בד' ניסן ת"פ [12 באפריל 1720]. כיהן כדיין גם בשנת תצ"ז [1737]. מצוי פסק ממנו בדיני טרפיות. בשנת תק"ל [1770] נזכר בברכת המתים על גבי מצבת "אסתר בת אאע"ה" שהיתה "מבית החכם השלם הדיין המצויין שבתי גבאי", קרוב לודאי שפחה משוחררת על ידו שנתגיירה.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 69

רבי שבתי ב"ר יעקב ויטאש 'משיבת נפש'

מחכמי ורבני קושטנדינא. נודע בספרו "משיבת נפש", בשפה היהודית ספרדית לאדינו, כולל באור האזהרות לרשב"ג עם הפנים ודינים. נדפס בקושטא בין השנים תק"ג תק"ד. הכנו לפי עדות המחבר הוא "בדרך מעם לועז שכל בעל נפש החפץ לדעת טעמי המצוות יכין מכאן את הדרוש". מלוקט מדברי חז"ל [הובא לביה"ד על ידי רבי יו"ט בכה"ר נסים פאלאג'י ח"א כולל מצוות עשה, ח"ב מצוות לא תעשה].

רשימת ספרי לאדינו לא' יערי, ס' 207

רבי שבתי בכור דיאש

מחכמי איזמיר. בספר "נאה להודות" על תהלים עמוד קבא הוא מתואר ע"י הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי זצ"ל: בזה פירש שארי ובשרי החכם השלם והכולל כמוה"ר שבתי בכור דיאש נר"ו...". הוא נמנה בשנים תרל"ז–תרל"ט להצטרף לבית דינו של הגאון רבי נסים חיים מודעי זצוק"ל. ראה: 'מימר חיים' אבן העזר סימן סא, להלכות חליצה, דף קנד.

רבי שבתי גאליפוליטי 'ישמח משה'

רב גדול מחכמי ורבני ברוסה. אביו הוא הרופא כמה"ר חיים משה גאליפוליטי. חיבר ספר "ישמח משה", דרשות נדפס באיזמיר תרכ"ח. בהסכמתו של סבא קדישא ראב"ד קושטא הגאון רבי נסים יעקב בכ"ר דוד זצ"ל.

רבי שבתי הלוי [הראשון]

מחכמי ורבני קושטא, שרדה ידיעה לא מתוארכת על היותו ממונה איסור והיתר. באדר ב' תק"ב [מרס 1742] אישר שני בין רבני העיר הסכמה של ממוני איסור והיתר. חתום בין רבני קושטא בסיון תע"ה [יוני 1771] וכן חתום על הסכמות לחיבורים והמלצות שנדפסו בעיר בשנים תצ"ו–תק"ז [1736–1747]. בי"א אלול תק"ד [20 באוגוסט 1744] ישב בבית דינו של רבי אברהם ב"ר יוסף רוזאניס ובד' טבת תק"ו [28 בדצמבר 1745] כיהן כאב"ד בעיר. בכ' אדר א' תק"ח [19 בפברואר 1748] חתם עם רבני קושטא על הפסק נגד המלבושים היקרים בירושלים.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 81

רבי שבתי הלוי [השני]

רבי שבתי היה ממונה איסור והיתר בקושטא בב"ד בסליו ובאדר א' תרנ"ד [3 בדצמבר 1893 ופברואר 1894]. נתמנה בראשית שנת תרנ"ד [1894] לחבר הוועד הרוחני במקום הרב המנוחה פריסקו. כיהן בתפקיד זה בשנים תרנ"ד [1894], תרנ"ז [1897] ואילך ובן בתרס"ה [1905], ולאחר מכן כיהן כאב"ד בשנים תרס"ט [1909] ותר"ע [1910]. היה ממלא מקומו של החכם באשי חיים נחום בשנים 1910–1912]. עדיין חתם בראש הוועד הרוחני בי"ד איסור והיתר בי"ח אדר תרע"ב [7 במרס 1912] ובב"ד תמוז תרע"ח [4 ביולי 1918]. חתם בראש רבני העיר על תקנות הרבנות המקומית והרבנות הראשית בכ' תמוז תרע"ד [14 ביולי 1914], ובחודש תשרי תרע"ה [אוקטובר 1914]. חתום אחרי החכם באשי רבי חיים נחום.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 81

רבי שבתי חיים אקושטי 'קול שחל'

מרבני וגדולי חכמי קושטא. אחיו הוא רבי יצחק אקושטי. גאון מפורסם מרבני קושטא. בתר"ל [1870] עלה לירושלים וייסד ישיבה. נפטר ג' טבת תרמ"ט [1889] בירושלים. חיבר ספר: קול שחל, הנדפס בתוך שו"ת "בני ישחק" לרבי יצחק ב"ר חיים אקושטי אחיו, ירושלים תרמ"ד. בהסכמת רבי רפאל מאיר פאניז'ל ורבי יעקב שאול אלישר זצ"ל שכתבו עליו בהקדמה לספר בזה הלשון: "צדיק תמים, הרב המובהק, מאיר כברק שייף עייל ונפיק... חילים יגבר..."

רבי שבתי לילו

היה דיין קבוע בקושטא בבית הדין ישב גם הגאון רבי יוסף קצבי זלה"ה ועוד בסביבות שנת ת"כ [1660].

רבי שבתי ן' מוטרו

מרבני קושטא – בתשרי תקנ"ד ספטמבר–אוקטובר [1893] כיהן בקושטא בתור ממונה איסור והיתר [פנקס איסור והיתר תעודה נ'].

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 83 בהוצאת "אורות יהדות המגרב"

רבי שבתי עלי

מחכמי ורבני קושטא. הוא חתום בספר "חיים ושלום" אבן העזר ח"ב סימן כ"א, לגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה.

רבי שלום אנישבון

מחכמי מאגנישיא, כיהן פאר כרבה הראשי בעיר זו לפני כ–400 שנה לערך. אחריו עמד בראש העדה רבי יעקב עוזיאל ואחריו כיהן הגאון רבי אהרן לפפא זצוק"ל בעל ספר 'יד אהרן'.

רבי שלום הכהן 'שו"ת הר"ש כהן'

אחד מגדולי רבני קושטא לפני כמאה שנה, הלא הוא הגאון כמוהר"ר שלום הכהן זלה"ה.

פרטים אודות רבנו אין אנו יודעים, אלא מעט מן המעט המשתקף מתוך תשובותיו זעיר שם זעיר שם מבין השיטין. אבל גדולתו בתורה ניכרת לנו מתוך ספרו הבהיר ספר תשובותיו בהלכה המכריז עליו שהיה בקי וחריף טובא.

רבנו היה חתנו של הגאון כמוהר"ר יהושע צונצין זלה"ה, כאשר אנו רואים בשו"ת [בסימן ד'], שהשיב לו חמיו תשובה על דבריו, ובפתח דבריו האיר בשבחי חתנו וכה כותב: ראיתי והנה מנורת זהב מרגיניתא טבא וכו', הכינה וגם חקרה, זה בני נאמן, נטע נאמן, חתני מן המנין, זרוע המיומן, מזרעא של אהרן קאתי, מחדדן שמעתיה, החכם השלם והכולל, אין גומרים עליו את ההלל, דין הוא הדר, חמיד לבאי ורחימא דנפשאי, שלום הוא ושלמה משגתו וכו', חדאי נפשאי אשבח ואודה על חלקי, בריך רחמנא דיהבך לן, בר אוריין ראוי להוראה, וכו' עכ"ל.

זקניו של רבינו ז"ל היו גם מגדולי גאוני קושטא, כאשר מצאנו בשו"ת [בסימן ו'], תשובה אחת מהגאון הגדול הרב המופלא כמוהר"ר נסים יעקב הלוי ז"ל מאריה דאתרא של כפר אורטה קיוא"י, "הוא ניהו מר חמיו של מרן זקני מר קשישא אבן הראשה הרב הגדול מעוז ומגדול מוכתר בכתר מלכות רב כהנא זלה"ה". ועיין שם בסוף התשובה שכתב רבנו המחבר ז"ל וזה לשונו: ואני שלום נכדו מהרב הפוסק עליון אחר נשיקת עפרות זהב לו מרבי חמ"א של מרן זקני זלה"ה וכו', עכ"ל.

רבנו התכתב בחידושי תורה עם הגאון הגדול המפורסם בקצוי תבל, אשר בסוף ימיו אור תורתו הוריח בשמי ארצנו הקדושה, הלא הוא הרה"ק סבא קדישא כמוהרש"א אלפאנדרי זלה"ה, ובשו"ת [בסימן א'] תשובת הגאון הנ"ל על פסק רבנו המחבר ז"ל, אשר בפתח דבריו שיבח מאד את רבינו ופסקו, ועודדו לפרסם תשובותיו בדפוס, באופן שדבריו אלו הם הסכמה והורמנא דמרן מלכא המלך שמה זיע"א על ספרו, וזה לשונו שם: אותך [רבי שלום הכהן] ראיתי ידיו רב לך לוחם במלחמתה של תורה וכו' וכו', ואומר עם קני, קראתי בכל לב צוף דבש אמרי נועם, וערבים עלי דברי דודים, לפי רוב אהבה

ריחמתין עזיזא וכו', ואגילה ואשמחה בחסדך שתוציא לאור דברים הנחמדים, אמרות טהורות, והיו למאורות, מאירים ומזהירים כזוהר הרקיע, עכ"ל.

חיבורו שו"ת מהר"ש כהן מקושטא, שאלות ותשובות להלכה ולמעשה בארבע חלקי שלחן ערוך.

ש"ת הר"ש כהן מקושטא, מבוא, בהוצאת "אהבת שלום"

רבי שלום ענבי

מחכמי קושטא. הוא חתום על עדות בשו"ת מהר"י באסן סימן פב, ביחד עם רבי משה ן' יעיש בשנת השע"ט ליצירה.

רבי שלום ראובן

מחכמי איזמיר, כיהן ברבנות באיזמיר בתחילת המאה הי"ז.

רבי שלחיה ב"ר דוד הכהן

מחכמי טורקיה בזמנו של מהר"ם [רבי מאיר] פאדווא. יש הסכמתו על הספר "ברכת אברהם" משנת ה'שי"ב [1552].

אטלס עץ חיים

רבי שלמה אבולעפיה

מחכמי איזמיר במאה הי"ז. היה מנהיג "ומרביץ תורה" בתקופת הרבנים: רבי אליהו הכהן בעל ספר שבט מוסר, רבי יעקב ן' נעים בעל ספר "משכנות יעקב" ורבי חיים אלגאזי בעל ספר "בני חיי".

רבי שלמה אברהם אמאטו

מחכמי ורבני איזמיר, מתואר: "הרב השלם הדה"מ... כמה"ר". יש לו תשובה בספר "ויען אברהם", [פאלאג'י] חלק אבן העזר דף מז חושן משפט דף סד.

רבי שלמה אליעזר אלפאנדארי

'שו"ת הסבא קדישא'

גדולתו האמיתית ושיעור קומתו הכבירה, של המיוחד והנעלה, המקפל בחיי חיותו כחמשה דורות, ששנות חייו הגיעו כמעט ל120– שנה. ואשר מוצא פיו וגזירותיו, נתקבלו בשמים ונעשו לפי בקשתו. עד יומו האחרון, היה צלול בדעתו, מתחסד עם קונו, עטור מידות טובות קדוש, עניו, גאון ואדם שלם במעשיו. ברח מן הכבוד והמשרות בכל כוחו, נזהר בכבוד כל אדם, עד דקדוקה של נפש. שנא חנופה בתכלית, התעלם מהממון ומכל הסובב כדבר מאוס. עניו ושפל בפני כל אדם עד כדי תמידה, נלחם בחירוף נפש ואפילו בקנאות יוקדת לשמירת המצוות, הצניעות. הטהרה, לימוד תורה וקידוש השם.

המורם מעם, החכם השלם, הגאון האמיתי בקי בכל חדרי תורה רבי שלמה אליעזר אלפנדרי זיע"א משבט יהודה ממשפחת בצלאל בן אורי אשר שמו ותפארתו, קדושתו וצניעותו. נודעו בכל רחבי העולם היהודי לפני 70 שנה, בפרט בקרב גאוני וגדולי עמנו בארצותיהם, אשכנזים כספרדים, גויים כיהודים, ובכל מקום בואו, ניכר מיד שאינו אדם רגיל מן הישוב, אלא מדור הנפלים מהמיוחדים, ארז. הלבנון, אדיר, התורה, בעל נשמה גבוהה שדורות נעדר מנופה, דמות הוד כמותו.

רבינו הגדול, נולד לאביו הגאון רבי יעקב בן רבי שלמה בן רבי יעקב בן רבי חיים זיע"א, בעיר קושטא במדינת טורקיה בשנת ה' תקע"ב לערך [1812], משפחתו מיוצאי גלות ספרד וממיוחסי בני ישראל. כולם שימשו ממנהיגים רוחניים, רבנים וראשי ישיבות, שליחי צבור אצל המלכים והמושלים, בעלי דמות מופת הקורנת למרחקים. מסופר על זקנו רבי חיים ששימש ראש ישיבה ל60– גאונים, שידעו את כל הש"ס, אולם כל אחד מתלמידיו היה בקי על בוריה במסכת שלימה מהש"ס. כולל ביאוריה וחידושיה, פסקי הגאונים. הראשונים והאחרונים בשלימותם וכך בבת אחת היה כל הש"ס שגור בשיעור, והיו מסיימים את כולו פעם בשבוע. אימו חנה, בת גדולים וצדיקים, נתאלמנה מבעלה רבי יעקב בהיותו צעיר לימים, ובנה הקטן שלמה אליעזר הפך יתום וחסר תמיכה. אימו התמסרה לגידולו וחינוכו התורני, והקנתה לו אהבת תורה והתמדה,

השגיחה בכל שעות היממה שבנה יספוג אווירה תורנית קדושה, עליה מסופר, שהיתה למדנית מופלגת ובקיאה בכתבי הקודש ואף בהלכות ומנהגים, הקפידה לקיים את כל המצוות כמו בעלה המנוח. בערוב ימיה כשזכתה לעלות לארץ ישראל, הביאה עימה ספר תורה כשר מעור צבי, יחד עם עשרה תלמידי חכמים, ושילמה שכרם כדי שתוכל להתפלל במנין...

עוד בהיותו עלם צעיר, נתגלה כגאון, חסיד וקדוש. וגדולי העיר ופרנסיה פנו אליו שיסכים להיות מורה דרכם, ויקבל על עצמו משרת הרבנות וכתר הדיינות, אולם רבינו הסביר ונימק שאין לו כל ענין בתפקיד מורם מעם, והוא מוכן לשרת את הקהילה הקדושה והגדולה, ללא נטילת שכר ומתנות ובלא שום תיאר, ומשנואשו פרנסי הקהילה מלנדנד לו, פיצוהו בכך שיסדו עבורו ישיבה לעשרות בחורים, שישבו ושקדו על התורה, וגדלו בהכוונתו לעצי פארות. מהם התפרסמו בעולם כולו. כרבנו חיים חזקיה מדיני זיע"א מחבר השדי חמד, רבי יצחק עקריש זיע"א מחבר קרית ארבע, ועוד ורק לקהילה לא היה רב רשמי ולא הוצאה כספית.

עשרות בשנים, שימש רבנו לפוסק מוסמך בכל ענייני היהדות בקושטא – ובאיסטנבול, הכל קיבלו פסקיו ללא כל ערעור, פעם הזמין רבנו לשמחה, שבה השתתפו גם משכילים שאינם שומרי תורה, רבנו רצה להמנע מלבוא, אך ידידות עם בעל השמחה הכריעה שבא. באמצע סעודת המצוה, שמע ויבוח בין המשכילים בענין רעידת אדמה, שניסו בלמדנותם להכריע כי אין שום סברא מדעית שתפרוץ רעידת אדמה בעשור שנים הקרוב...

קם רבנו ממקומו, פנה אל המשכילים לאחר שציטט באזנם פסוקים הנוגעים באמונה ורצון ה' ואמר בלהט, הכל תלוי רק ברצונו של מקום בלבד וכל חקירותיכם והשערותיכם המלומדים, אינם מעלים ואינם מורידים לפני ה' במאומה, באם יחפוץ אלוקינו בזה הרגע לעשות רעידת אדמה היו תהיה נגד כל תחזיותיכם... וישב במקומו לא חלפו דקות ומיד החלו להשמע קולות נוראים של ברקים ורעמים, והחלה רעידת אדמה שחצתה את העיר והשכונות לחלקים, בתים וכבישים נהרסו, והחורבן ניכר בכל פינה, כל זאת במשך דקה אחת ומיד נמוגה.

בשנה מסויימת גזרה מלכות תורקיה, שאין להבדיל בין יהודים למוסלמים, ועל היהודים להתגייס לצבא. אחד הגבירים היהודים שהיה מקורב למלכותו מסתחר עמה, תמך ברעיון ויצא בקול קורא לגיוס אחיו היהודים, רבים פחדו ממנו ופנו לרבנו בשאלה. השיבם שאין להתגייס ואין לפחד מגזירה זו. אזר רבנו הלציו ויצא לבית הגביר, הגביר קיבלו בכבוד וביבדו במטעמים, רבנו הדגיש שאין לו ענין בכבוד, אלא הצלת נפשות שזה ביהרג ולא יעבור. כי קלקולים יצאו מזה לעם ישראל והסיבות רבות. בחלקם הסביר לגביר, שעלולים לאבול גבילות וטריפות, כי אין מטבח מיוחד ליהודים. ויש חילול שבת המוני, ועניני צניעות. הגביר התעקש ונימק נימוקיו בעד הגיוס, והוסיף שתוך זמן קצר הענין יומושם. רבינו הזהירו, אתה לא תזכה לכך... והגביר השיבו... כל המסרב לפקודה, יענש!

יצא רבינו מבית הגביר ושב להדגיש. אתה לא תזכה לכך...! הגביר רצה להקדים את רבנו, ומיד יצא אל ארמון הממשלה במטרה להחיש את משימת גיוס היהודים. עוד בטרם הוציא מילה מפיו, נפל לפתע על רצפת הארמון, ונפח נשמתו... נזעקו בניו ובני משפחתו לארמון, הוציאוהו ומסרוהו לחברא קדישא, שמש הקהילה פרסם ברבים את האסון והכריז לבוא וליטול חלק בכבוד האחרון של הגביר. התאסף קהל עצום ובניהם פרנסי הקהל. גבירים ושרי הממשלה, רבני בתי הכנסת וגויים מידידי הגביר, אולם שום אדם לא העיז להספיד נפטר לפני רבו שהוכר פוסק על ופתח תמיד את שורת ההספדים, משחלף זמן ורבנו לא הגיע החלו בני הגביר לחפשו עד שמצאוהו בביתו, ביקשוהו לבוא ולהספיד, ענם, שאין הנפטר ראוי לכבוד ולהספד, ביקשוהו להתיר הספד על די אחרים, ענם כבר השבתי מילתי. ויצאו מביתו.

בראותם את עקשות רבנו. נטלו כיס גדול מלא בדינרי זהב. ופנו לבית רבנו יחד עם כמה משרי המלוכה, וביקשוהו שוב לעשות כבוד אחרון למנוח אביהם. כדי שלא יתבזה, כי גם עשה רבות למען הקהילה. שמו כיס הזהובים על השולחן, ומתוכו בצבצו הזהובים, ואמרו זה לצדקה לעילוי נשמתו. קם רבנו על רגליו, החל לבכות בדמעות ואמר: הן ביקרתי את אביכם בביתו. התחננתי שלא יעז פניו לעודד גיוס אחיו היהודים, כי הענין קשור בעשרות בעיות

שאין לו כל מושג לתוצאות, וזה פיקוח נפש ממש. ואמרתי לו אתה לא תזכה לכך... והחיש צעדיו ללכת לזרז מחשבתו הפסולה, ומן השמים העניש‌והו מיד, איני דורש דמים ואיני דורש אל המתים...! אביכם אינו ראוי לשום כבוד... טלו ממונכם עמכם! יצאו בניו והשרים מבית רבנו המומים, הלויה פוחדה ולא נאמרו הספדים ושם הגביר נשאר לקלון ובזיון. כי נקבר בקושי במנין. וגם הגזירה בוטלה.

רבנו ראה ששנותיו עברו, ודאג להכתיר את תלמידו רבי יצחק עקריש כרב ופוסק לעיר. אף שיכנו בדירה מרווחת ותנאי מחיה מכובדים, ווֹאת לאחר שבדקו מצאו נאמן למלאכת שמים. בן יחיד היה לרבנו ונפטר בדמי ימיו, על כך אמר, קבלתי פקדון והחזרתיו לאדונו, ה' נתן וה' לקח יהי שמו מבורך. בערוב ימיו בהיותו כבן 90 שנה, שימש כחכם באשי [הרב הראשי] בדמשק, ושם נפטרה רעיתו הרבנית. תקופה עבר לגור בחיפה רחוק משאון ההמון. ולא הניחוהו אלא ביקשוהו בשכונת רוחמה [מקור ברוך היום] בסמוך לבית החולים שערי צדק בראשות ד"ר וולך שטיפל בו במסירות גדולה.

בירושלים שקד על תורתו וכתביו, התפרסם בגאונותו, חסידותו, צידקתו, רפואותיו, נבואותיו, פקידת עקרות ומעשי נפלאותיו. התידד עם גאוני עולם ורבני ירושלים ושמח על כל רגע במחיצת קדושים וטהורים, מספר ימים אחר שנפגש פגישה היסטורית עם האדמו"ר ממונקאטש זיע"א, שתוכננה כשנה ויותר בניהם על ידי מכתבים, חלה ואושפז, ומסר נפשו הזכה והטהורה לבוראו, כאשר את מיטתו מקיפים תלמידיו וגדולי הדור, לא זכה לממשיך דרכו, מרבית ספריו ואלפי תשובותיו בפרד"ס התורה נאבדו במסעיו וטלטוליו, מה שנשאר מעט מזעיר יצא לאור עולם. ותורתו זו מאירה דרכנו.

על אף שהגרש"א אלפנדרי לא שימש ברבנות באופן רשמי, הוא הסכים לפסוק פסקים הלכתיים, בעת שבאו לפניו שני בעלי–דין, שמע את טענות שניהם, ולאחר השיקול ההלכתי, היה פוסק בצורה קצרה: "פלוני חייב ופלוני זכאי", ללא כל נימוקים הלכתיים. גם "בתורה שבכתב" – בתשובות ההלכתיות שהשיב לשואליו דבר – היה עונה בסגנון קצר ומדוייק. הוא לא התבטא מעולם במילים: "ולענ‌יות דעתי נראה", כי עשיר בדעת היה.

יום אחד הביאו לפניו את העתון "הצפירה" [גליון מ"ד] שנדפס בו הכשר מדומה לגירושין שנערכו בערכאה צרפתית, אשר כתב רב מסויים. הרב ראה מחובתו לפרסם ברבים שזהו הכשר מוטעה ומסולף, כי כל גט הנערך ב"טריבונאל" של גויים פסול מעיקרו.

הרב כתב תשובה מפורטת אשר בה הוא מפריך את הדברים, וסותר את כל הדברים שכתב אותו רב, ובסיום התשובה כתב: "הא–ל יודע כי אני איני מהמקנטרים ומבקשים להעמיד דבריהם, כי מה שכתבתי הוא מפחד ד' והדר גאונו, לאהבת האמת דווקא, ושלא ירבו ממזרים בישראל, לכך לא אשא פנים בתורה" [קובץ "תורה מציון", ירושלים תרמ"ז].

לגבי שאלה הלכתית אחרת הקשורה בענין אתרוגים מורכבים כתב הרב: "ידעתי שהרבה מהאחרונים דיברו בזה... והגם שדרכי תמיד אחרי שאעמוד בשורש הדבר להשים עיני עליהם, אמנם בעת שאינם מצויים אצלי ספריהם, אני סומך ראשי במה שהשיגה ידי כשורש ים התלמוד וגדולי הראשונים ז"ל ואמנם אח"כ עתה יען השגתי איזה מהם, אמרתי אעבור על דעתי ["לימוד זכות", עמוד נ"ד].

בענין שביעית, כתב תשובה מעניינת שאין לסמוך על דעתנו – "מה מאוד יש להפליא על... דסמך על דעתו, דאפילו הראשונים אשר ליבם פתוח בפתחו של אולם, ונהירין להו שבילי דכולי תלמודא, וכל דברי הגאונים כמאן דמנחי בכיסתייהו, וכל רז לא אניס להו [= כמו שמונחים בכיסם, וכל דבר נעלם לא נסתר הם], וקיימו מה שאמרו חז"ל "אדם כי ימות באהל", חשו לדברי מי שקדם, ולא סמכו על דעתם הרמה – כל שכן אנן יתמי דיתמי, דנסתמו מעיינות החכמה, ושר השכחה מצוי, ולית לן כאצבעתא בקירא לסברא, שנסמוך על דעתנו?" [שו"ת "סבא קדישא", חלק א' סימן כ"ב].

לאחר שהמלך העניק "פירמאן" שעל פיו נתמנה רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי לרב ראשי ו"חכם באשי" בדמשק וסביבותיה – החליט לנסוע לדמשק.

באותם ימים, חי בדמשק הגאון רבי יצחק אבולעפייה, מחבר ספר "פני יצחק". רב זה התפרסם כגדול בתורה, והיה אחד מיוחד בין פוסקי הדור. ידידיו של הגרש"א אלפנדרי, דיברו על ליבו שלא

יקבל עליו את התפקיד – רב ראשי בדמשק – כי הגר"י אבולעאפיה עלול לנצח אותו בדבר הלכה. אמר להם הרב: "אדרבה, אם יש שם חכם גדול כמוהו, עלי למהר לנסוע לדמשק, כדי ללמוד תורה מפיו".

ואכן, בבוא הגרש"א אלפנדרי לדמשק, נפגש פנים אל פנים עם הרב "פני יצחק", ודנו שניהם בכמה ענינים הלכתיים. על אף חילוקי הדעות שביניהם, הודה הגר"י אבולעאפיה בגדלותו, והעיד על איש שיחו כי "לימודו כאחד הראשונים". בפסק הלכתי אחר כתב עליו: "ומי יבוא אחרי 'המלך שלמה' נר"ו, וד' עמו מלמד שהלכה כמותו, אשרי יולדתו, אין חקר לתבונתו".

בימים שכיהן הרב כ"חכם באשי" בדמשק, עשה רבות לחזוק התורה והחינוך בקרב עדת מרעיתו. הוא תיקן תקנות לביצור חומת הדת, הקפיד כי חינוך הנוער יהיה כולו על טהרת הקודש, וכל בני עדתו סרו למשמעתו. הוא הקים בדמשק ישיבה גדולה וחשובה, והוא בעצמו השמיע בה שיעורי – תורה. כך זכה לגדל ולהצמיח בישיבתו זו, רבנים ודיינים ששימשו בקודש בקהילות ישראל.

בסביבות שנת תרמ"ז, שב הרב לעיר קושטא לתקופה מסויימת, מסיבה לא ידועה, ולאחר–מכן, שוב חזר לעיר דמשק לנהל את צאן מרעיתו, עד הגיעו לגיל שמונים שנה.

בשנת תרס"ה, היה מאורע הלכתי שהרעיש את עולם ההלכה. ומעשה שהיה כך היה: רוזה בת יהודה היתה מבנות הקראים, היא באה לטבריה ורצתה להתגייר ולהינשא ליהודי בשם ימין ב"ר יעקב ברדוגו, מכפר ביסאן שבגליל התחתון.

לפי ההלכה, מתייחסים לקראים בתור "פסולי חיתון", שאין תקנה להתירם לבוא בקהל, אפילו בשיתגיירו מחדש. כשהובא הענין לפניו הגר"י אבולעאפיה בדמשק, סבר כי יש מקום להתיר את הקראית הזו, ויכולה לבוא בקהל. על–סמך היתר זה, נשא היהודי ימין ברדוגו את הקראית רוזה לאה [תשובה הלכתית זו, נדפסה בחלק של ספרו "פני יצחק"].

פסק–הלכה זה גרם לסערה גדולה בעולם הרבני. הגרש"א אלפנדרי פגש את הגר"י אבולעאפיה, והלה מסר לו את תשובתו ההלכתית בענין זה. הרב אלפנדרי היה סבור אחרת, וכתב תשובה הלכתית ארוכה נגד פסק–הלכה זה. בתחילת הדברים, כתב: "עמדתי מרעיד, איך מלאו ליבו להתירם ולסמוך על דעתו, ולא ירא לחוש לכך וכך מרנן גדולי ישראל, דסבירא להו דיש לחוש לממזרות".

גם הגאון הראש"ל רבי יעקב שאול אלישר זצ"ל הזהיר את הציבור להיבדל מהקראית ובעלה שנישאו בדרך של פיסול. בדעה זו החזיק גם הגאון רבי אהרן בכור אלחדיף זצ"ל, שפרסם ברבים את דעתו נגד היתר נישואים אלה, בצורה חריפה מאוד.

מעגל האוסרים והמתירים הלך וגדול, עד שלא ידע הציבור כיצד לנהוג. בסופו של דבר, התקבלה הצעתו של הגר"א בכור אלחדיף, שכל הענין יוכרע על–ידי "ריש מתיבתא וריש מתא בקש"ת [=בבוד קדושת שם תורתו] מהרש"א אלפנדרי הי"ו, והוא בשכלו יורה ויכריע להלכה ולמעשה, ואת אשר יבחר בו יקריב אליו".

בסיום דבריו, הדגיש שוב הרב הכותב את דעתו, בכותבו: "בכוחי אז כוחי עתה, לאסור איסר על הקראים המתחתנים, לא תהא כזאת בישראל. ולהכריע בינינו, כבר מילתי אמורה לסמוך על ידיד ד' וידיד יראיו, הגאון המפורסם "חכמת שלמה" [=רבי שלמה אליעזר אלפנדרי] יצ"ו, שהוא יכריע בשכלו הצח מה יעשה ישראל".

שנתיים תמימות נמשך הויכוח ההלכתי בענין בקראית הזו, ולבסוף חזר בו הגר"י אבולעאפיה מההיתר ההלכתי, וכתב לגרש"א אלפנדרי: "אני הדל באלפי ישראל, כעת הדרנא [=חוזר] בי. והריני מבטל בעת דעתי הפעוטה נגד כת הרבנים האוסרים, ונגד דעת עליון רו"ם כת"ר [=רוב מעלת כבוד תורתו] נר"ו, אשר הסכים עמהם לאוסרם, דלא תענה על רב' כתיב". [המכתבים ההלכתיים בענין זה, התפרסמו בספר "גדולי ארץ ישראל על כת הקראים" שערך הרב שלמה אליעזר מרגליות בירושלים, תשכ"ט].

רבה של צפת

לאחר שהרב התקרב לגיל תשעים שנה החליט לעלות לארץ הקודש. בתחילה התגורר בעיר הנמל חיפה, למרגלות הר הכרמל.

כעבור זמן קצר, הזמינוהו רבני צפת להתמנות כראש חכמי צפת והאב בית–דין. בסביבות שנת תרס"ט, קיבל הרב את המינוי ועבר לגור בעיר צפת העתיקה.

שמו הטוב של הגרש"א אלפנדרי יצא למרחקים. על אף גילו המופלג, דעתו היתה צלולה עליו, כמאמר חז"ל: "תלמידי חכמים ככל שמזקינים, דעתם מתיישבות עליהם"... חכמים רבים צבאו על פתחו. יש ששאלו אותו שאלות הלכתיות, ומקובלים מכל העדות, באו ללמוד ממנו רזי תורה.

כל החכמים שהסתופפו במחיצתו, חרדו ונרעשו מגדולתו. נסים ונפלאות וגילויים מיוחדים, הראה הרב הגאון הצדיק, שכונה בפי כל – גם להבדיל אצל הגויים – "חכם אלפנדרי". גם השכנים הגויים נהגו בו כבוד גדול.

זקני צפת מספרים: באחת הלילות של חודש ניסן בשנת תרע"ד, עמד הרב לברך את "ברכת הלבנה". לאחר שנשא את עיניו למרום וקידש את הלבנה, מחא כף ונאנח אנחה עמוקה, ובד בבד זלגו עיניו דמעות. שאלוהו תלמידיו הסובבים אותו: מדוע בבוד תורתו נאנח ובוכה? אמר להם: "רואה אני שבימים הקרובים תפרוץ מלחמה קשה וגדלה בעולם".

בשלהי הקיץ של שנת תרע"ד, "ותרעד הארץ", בפרוץ מלחמת העולם הראשונה. ועוד מסופר: יום אחד הגיע לצפת, נציג הממשלה התורכית "פאשה", שנפגש עם הרב וביקש ממנו שיברך אותו. אמר לו הרב: "ברכתי טעונה ענוה, עליך לרדת מן הסוס ולהרכין ראש, ואז אברכך". לאחר שירד הנכבד הערבי מעל סוסו, בירך אותו בברכה והצלחה, "בעבור שישגיח לטובה על בני ישראל, להצילם מכל הגזירות שגוזרים עליהם מבקשי רעתם".

שו"ת סבא קדישא

הגאון רבי שלמה אליעזר אלפנדרי, כונה בתואר הרם והנעלה "סבא קדישא". בשנת תרפ"א נסע הרב לירושלים, והתחיל לטפל בהדפסת חלק מהשו"ת שלו. חידושים רבים כתב במשך ימיו, ורק מעטים מהם נדפסו. הוא לא רצה לקבל סיוע כספי להדפסת ספריו, מעשיר אחד שנהג לגלח את זקנו. גם תלמידי ישיבה שהיו מגולחי–זקן, שבאו אליו לדבר אתו דברי תורה, סירב לשוחח עמהם ואמר להם: בתחילה "הראיני את מראיך", ורק אח"כ "השמיעני את קולך".

מתוך כל חיבוריו, נדפס הספר "שו"ת מהרש"א" על–ידי תלמידו המקובל רבי אשר זליג מרגליות. בשנת תשל"ב, יצא לאור הספר "לימוד זכות", ובו תשובות רבות בהלכה בענין אתרוגים מורכבים. הרב השתדל למצוא זכות ומקור הלכתי, לאלה הנוהגים לברך על אתרוגי ארץ ישראל, שהתברר לו כי "כמעט כל אתרוגי ארץ ישראל מורכבים" [בזמנו], והצטער "שכמה אלפים ורבבות בישראל אינם יוצאים ידי חובתם במצוה גדולה כזאת, וגם מברכים ברכה לבטלה".

בשנת תשל"ג, ראה אור ספר שלישי "שו"ת הסבא קדישא" [חלק א'] ובו 34 סימנים בהלכה.

הספר עוסק בין השאר, בעניני עירוב ובענין "היתר המכירה לגוי בשנת השמיטה". תשובות הלכתיות ענה לרבנים הגאונים: הראש"ל רבי יעקב שאול אלישר, רבה של טבריה, רבי משה קלירס, ולרבי פנחס אפשטיין – מי שביהן לאחר שנים כראב"ד העדה החרדית בירושלים. בסוף הספר נספח "דיני פורים המשולש", ששלח אותו בזמנו כ"משלוח מנות" לתלמידו הרא"ז מרגליות.

צדיק הדור

בתחילת שנת תרפ"ו נאלץ הרב להתאשפז בבית החולים "שערי צדק", בהנהלת ידידו ד"ר משה וואלך, הרב עמד על כך, שרק "אחים" ולא אחיות יטפלו בו. חכמי ירושלים הפצירו בו להעתיק דירתו לירושלים. והוא קיבל את עצתם. הוא התגורר בשכונת "רוחמה" בדירה נאה וגדולה, והרחוב הזה נקרא היום – על שמו בסמוך לשכונת "מחנה יהודה" בירושלים. מידי יום, הקפיד הרב להתפלל "תפילת ותיקין", הוא נהג להניח שני זוגות תפילין – רש"י ורבינו תם בבת אחת. בשבתות ובחגים היה עובר הוא בעצמו לפני התיבה. כבעבר, המשיך בכתיבת חידושי תורתו, ועד יומו האחרון, לא כהו עיניו ולא הוזקק להרכיב משקפיים. את חידושיו כתב בכתב "חצי קולמוס" כתב רש"י–ספרדי.

זכון מדהים היה לו: פעם הקריאו לו את דברי "הפרי מגדים" שהובואו בספר אחר. בשומעו העיר: "הדברים לא מדוייקים – ראיתי את הדברים בגוף הספר "פרי מגדים" לפני 60 שנה [!] וכתוב שם בצורה שונה". פתחו את הספר "פרי מגדים", ונמצא כדברי הרב.

גדולי תורה רבים נהגו לבקר אותו בקביעות. ביניהם נזכיר את הגאונים: רבי צבי פסק פראנק זצ"ל, רבה של ירושלים, והגאון רבי חיים אלעזר שפירא זצ"ל, האדמו"ר ממונקאטש. האדמו"ר הזה למד במיוחד לדבר לשון הקודש בהברה ספרדית, כדי שיוכל לשוחח עם הרב בקלות. יום אחד אמר האדמו"ר לרב, כי באגרת סתרים שקיבל בירושה מחמיו הגאון רבי יעקב משה ספרין כתוב, שקירוב הגאולה תלוי בכח צדיק הדור, אם הוא יגזור בכח התורה שהמשיח יבוא, לכן ביקש ממנו שהוא "צדיק הדור" יגזור שיבוא המשיח. אבל הרב מתוך עונה – טען: "אינני צדיק"!

העיקר האמת

ביום כ"א אייר תר"ץ, חלה הרב בדלקת ריאות קשה. לאחר טיפול רפואי, הוקל מצבו מעט. ביום שלישי, ביקש מתלמידיו שיסייעוהו להניח תפילין. והוא קרא קריאת שמע, ובאומרו את המלה "אמת", רמז לתלמידיו לחלוץ לו את התפילין, והוסיף לומר: "די , די, העיקר הוא האמת, איני יוכל יותר". כעבור כמה דקות, ביקש לשתות כוס חלב, בירך בקול רם "שהכל נהיה בדברו", ושתה ממנה מעט.

לאחר–מכן, ראו תלמידיו כי שפתיו לוחשות דבר–מה, וידו הימנית נשואה אל–על. אח"כ החזיק בזקנו, ויצאה נשמתו בקדושה ובטהרה.

רבבות רבות השתתפו בהלוויתו שנערכה ביום פטירתו – יום שלישי כ"ב אייר תר"ץ. חכמי ורבני ירושלים גזרו "על ביטול מלאכה ונעילת חנויות", בעת ההלוייה. כולם ליוו את "הסבא קדישא" דוממים למנוחת עולמים – ספרדים אשכנזים ותימנים – ולא נישאו הספדים על מיטתו, הוא נקבר ב"חלקת החסידים" שבהר הזיתים.

על מצבת קבורתו נחרתו המלים:

בקבר זה מקור חכמה נקבר ועלם בא בעורון. בואו בני ציון ובמרירות עליו תיילילו בשברון. כי חק–ספוד–ובכות עלי–מקום בו נקברו לוחות וארון. ה"ה [=הרב הגדול] רבני הגאון הגדול שר התורה ומקור החכמה ושמעו הולך בכל המדינות. צי"ע [=צדיק יסוד עולם] מרן שלמה אליעזר אלפאנדרי זצ"ל. משבט יאודה ממשפחת בצלאל, עלה לישיבה עליונה. למנוחה שאננה. ביום ג' כ"ב אייר התר"צ תנצב"ה, זיע"א.

"תולדות חכמי הספרדים בארץ ישראל", "אורות ממזרח"

כתבי הקודש של מרן הסבא קדישא נבג"מ:

ויהי בנסוע הארון של הס"ק נבג"מ בעלותו להתעדן בעדן גן א'לקים נעלמו כל כתבי הקודש שלו [תשובות לאלפים מכתי"ק, חידושים ובירורי דינים, מערכות–וכרונות, דרשות לשבתות ומועדי ה' למכביר, מאות ספרים עתיקים יקרי ערך שעליהם רשם הס"ק הערותיו וציוניו, כתבי יד של ראשונים וגדולי האחרונים ז"ל] והיו טמונים וגנוזים מעיני כל חי. בחסדי ה' – נותן התורה הגיע לידי תכריך קטן מכתביו המרובים ע"י איש זכאי החסיד רבי דוד לאניאדו זלה"ה שהפקידם למשמר באוצר הספרים של ישיבת "פורת יוסף" בירושלים.

אלו הם חיבוריו:

א). "שאלות ותשובות הסבא קדישא", ג' כרכים גדולים על ד' חלקי שו"ע. ב). ספר "גדולי ארץ ישראל על כת הקראים" שאינם מתאחזים לעולם. ג). "אש"א עיני" הגהות והוספות על ספר "מערכות דברי אמת" להגאון הנשגב רבי יצחק בכר דוד זי"ע בעל דברי אמת [בעל נודע ביהודה זי"ע בשו"ת נוב"י מהדורא קמא אבן העזר סימן ע"ד מפליג מאד בשבחו]. ד). קונטרס "לימוד זכות" על אתרוגים מורכבים [במקומות שאין להשיג בלתי מורכבים. כדאי לציין כי מרן הס"ק ישב בתענית משבת לשבת כהכנה דרכה לערוך תשובה זו]. קונטרס זה ראה עתה אור חדש מעוטר עם הספר "אורות חיים" להגה"ח רבי חיים דרוק ז"ל [ירושלים תשמ"ג]. ה). ספר "אפקעתא דמלכא", עמוד א"ש להאיר בני א"ל חי באש דת למו בעניני שביעית בזמן הזה [קול ה' חוצב להבות אש על פסקיו של קונטרס שבת הארץ]. ותשובה בענין תרומות ומעשרות. ו). נמצא עוד "מערכות הס"ק" אשר הגה"ק מרן ממונקאטש זי"ע קראן בשם "מערכות שלמה". ז). כן נדפסו כמה מאמרים יקרי ערך

במאסף וקובץ רבני "אוצרות ירושלים" בעריכת הרב צבי מאשקאוויטש ז"ל [נלב"ע ג' שבט תשמ"ג, תנצב"ה]. ח]. ספר "אדעתא דרבנן". מ"ו ענינים בעניני גיטין וקידושין [נפסח לספר שו"ת הרשב"א נעתקו מכתב יד עתיק יומין שהיה ספון בבית גנזיו של מרן הסבא קדישא ז"ל, נדפס בירושלים תרש"מ] הספר נתקבל בהתלהבות בין חוגי בני הישיבות המבינים דרכה של תורה [בסופו נספח הספר ויאמר יהודה להגאון הנשגב מהרי"ל מרגליות זצ"ל אבדק"ק פרנקפורט דאדרי]. ט]. קובץ דרשותיו מצוי עדיין בכתב יד וראיתיו, והוא קובץ גדול של דרשות.

רבי שלמה אלפאנדארי

הגאון המופלא, החכם השלם הדיין המצויין כמה"ר שלמה בן רבי חיים. כיהן כדיין בקושטא למן שנות הארבעים ואילך של המאה הי"ח במשך כשלושים שנה. באדר א' תק"ח חתום בין רבני העיר על פסק נגד המלבושים היקרים בירושלים, וכן חתום על הסכמות לחיבורים שונים שנדפסו בקושטא באלול תקי"ד [1754] ואילך. בשנת תק"ך [1760] חתם עמהם על הסכמה לשו"ת הרמ"ז שנדפס בויניציאה. בשלהי תמוז תק"ל [1770] חתם ראשון בין שלושת רבני העיר על הקדמה לשו"ת "עין משפט" לרבי עזרא מלכי. בניסן תקכ"ב [1762] חתם שלישי בין רבני העיר על איגרת המאשרת את שליחות רבי חיים מודעי, ובשנת תקל"ב [1772] חתם ראשון ביניהם על אישור לאיגרת פקידי ירושלים בקושטא. באלול תקי"ג [1753] עמד בראש רבני העיר שאישרו הסכמות של דייני איסור והיתר. באייר תקכ"ט [1769] חתם שלישי בין שלושת רבני העיר אחרי רבי אברהם מיוחס ורבי רפאל יצחק ירושלמי. באדר תקל"א [1771] כיהן כאב"ד בקהילה ובשנת תקל"ב [1772] נועצו בו מנהיגי הקהילה בעניין ההיטלים החדשים של הכוללות.

נפטר בכ"ז אדר תקל"ד [1774] ונקבר באורטה קוי. מכונה במצבתו "החכם השלם הדיין המצוין אב בחכמה הרב הכולל". הוספד באיזמיר בהגיע לשם שמועת פטירתו ע"י רבי חיים ב"ר דוד אבולעפיה בשבת פרשת שמיני [בדרשה נאמר שמדובר בשנת תקל"ג, אך ברי שמדובר בתקל"ד]. בידינו דברים ממנו בעניין כתיבת שמות הגיטין. היה אביהם של שני הרבנים רפאל חזקיה חיים ואברהם אלפאנדארי. בט"ז סיון תקנ"ה [1795] נפטרה אלמנתו סיניירורו בירושלים.

פנקס בית הדין בקושטא, עמוד 65

רבי שלמה אלקבץ הלוי [הראשון]

בנו של רבי משה אלקבץ. מחכמי ספרד אחרי גירוש ספרד בשנת ה'רנ"ב [1492] התיישב בטורקיה. היה המדפיס הראשון בספרד, בעיר קשטיליה, ויש ספר מדפוסו - פירושים על התורה, מט"ז באלול, ה'רל"ו [1476]. היה סבו [אבי אביו] של המקובל רבי שלמה אלקבץ, בעל "לכה דודי". יש ממנו חתימה משנת ה'רע"ד [1514] עם חבריו הרבנים בסלוניקי.

אטלס ע"ץ חיים

רבי שלמה אשכנזי 'בן שלמה'

מחכמי ורבני איזמיר, צדיק וחסיד מהנהו שופרי שבמתא אזמיר יע"א. היה תלמידו של הרב המופלא כמוהר"ר יצחק אלבעלי זלה"ה, בעל ספר "פרי העץ". רבי שלמה מתואר: עוקר הרים וטוחנן... מאיר עיני חכמים בהלכה... בפלפול התלמידים הרב ועצום, דרשן, ומדוכא ביסורין, מרביץ תורה בתלמידים בישיבת "מגן שאול".

חיבר ספר "בן שלמה", הכולל: חידושים על סדר פרשיות התורה, ליקוטי נ"ך וליקוטים רמב"ם, נדפס באיזמיר תרט"ו בהסכמת הגאונים יושבי מדין רבי יאושע אברהם קריספין ורבי חיים פאלאג'י זלה"ה.

בנו הוא החכם הנעלה רבי נתן אשכנזי המכונה רבינו.

רבי שלמה ב"ר אברהם מאורבינו

מחכמי טורקיה. בשנת ה'שי"ב [1952] חיבר ספר "אור עיניים" - בענייני אמונה.

רבי שלמה ב"ר אברהם קאמונדו 'בן משק'

מגדולי חכמי ורבני קושטא. חי בתורכיה, בסביבות שנת ת"ק. לא ידוע אודותיו וחייו, אם כי כנראה היה דיין, שכן לשון שער ספרו "בן משק" היא "זה ספר כתב איש רב"י מר ניהו החכם השלם הדיין המצויין..." השם "בן משק" ניתן לספר לא על ידי מחברו כי אם על ידי המוציאים לאור, שאחד מהם היה בן אחיו, והם מסבירים זאת בשער הספר, "בן משק ר"ת בן מהר"ר שלמה קאמונדו... וזאת התורה הויין ליה בנים הן הן הדברים בני תורה נינהו זרע אמת כי בנים לא היו לו כי אם בנות".

אלו הם חיבוריו:

א). "בן משק" – חידושים על כמה מסכתות ושו"ת. נדפס בשאלוניקי תקס"ב. – מהדורת אשדוד [תשנ"ז] שלפנינו: חידושים על מסכתות הש"ס. בדף האחרון [דף סח ע"ב] נדפסה בעמודה הימנית תשובה בעניין חיוב אורח הבא להתיישב בעיר בפרעון חובותיה הישנים. התשובה אינה חתומה אך יש לשער שנכתבה על ידי המחבר, שהשיג על תשובה באותו עניין מאת חכם אחר [ששמו לא פורש]. בעמודה השמאלית נדפסה תשובת רבי אברהם בכ"ר אביגדור, המשיג על תשובת המחבר. בשל חסרון החתימה בסוף התשובה הראשונה, יש שטעו ולא הבחינו שמדובר בשתי תשובות [ראה במפעל הביבליוגרפיה של הספר העברי]. רבי אברהם בן אביגדור זה, הוא כנראה נכדו של רבי אברהם בן אביגדור הראשון [מחבר שו"ת זכור לאברהם], שהיה אף הוא מחכמי קושטא ותשובותיו נדפסו בשו"ת "אור יקרות", לרבי מאיר יצחקי [ראה בערכו]. מהדורת אשדוד [תשנ"ז] יצאה לאור בב' כרכים, כרוכה עם "נהרות דמשק" ו"תשובות הגאונים" ["שערי תשובה"], מכתבי יד שהיו בידי רבי משה מרדכי מיוחס. על המחבר ראה אנציקלופדיה לתולדות חכמי ארץ ישראל, ג, עמוד קכג; וראה קובץ בית אהרן וישראל ל"ז [תשנ"ב] עמוד ז–י, על שתי תשובות שכתב הגאון רבי יחזקאל לנדא [מחבר שו"ת נודע ביהודה] אל המחבר. בשולי התשובות מבקש רבי יחזקאל לנדא מהמחבר לברר אם ימצאו בארץ ישראל קונים לספרו "נודע ביהודה", ומתפלא שהמחבר הצליח להשיג עותק אחד למרות ששלח לארץ רק ארבעה עותקים. רבי יחזקאל לנדא מתייחס בתשובתו גם לעניינים הנוגעים לשלוחי ארץ ישראל ולפרשייה שטיבה לא נתברר. ב) "נהרות דמשק" על שולחן ערוך שאלוניקי תקס"ב.

עלה לארץ ישראל בשנת תק"ס [1800].

ספר פירושים למס' הוריות, בהוצאת "אהבת שלום"; קונטרס התשובות החדש, א

רבי שלמה ב"ר אהרון אבן חסון

מחכמי טורקיה. כינויו "הבחור", חי לפני 400 שנה לערך. גם אביו ואבי אביו היו חכמים. תשובותיו נאספו בסדר ארבעה טורים בספר "בית שלמה". לא האריך ימים ואולי משום כך כינוהו "הבחור".

רבי שלמה ב"ר בנימין הלוי 'לב שלמה'

"החכם השלם רב ועצום שלוחא דרחמנא בן של קדושים" [מדברי רבי יוסף אלמושנינו בספרו עדות ביהוסף] הגאון רבי שלמה הלוי בנו של הרב בנימין הלוי, וחתנו של הגאון המופלא רבי יונתן גאלנטי, היה מתושבי עיה"ק ירושלם, ואחר כך בשנת תמ"ג נתקבל לר"מ ואב"ד בעיר אזמיר בזמנו של הרב רבי ישראל בנו של בעל הרב כנסת הגדולה, רבי שלמה כיהן באיזמיר למעלה מעשרים שנה עד מותו, חיבר ספר "לב שלמה" שו"ת וחידושים. נדפס בשאלוניקי תקס"ח. ושם בתשובותיו נושא ונותן עם רבני זמנו, הרב אברהם אמיגו והראב"ח נכדו של בעל קרבן אהרן, ועם הגאון בעל שער אפרים, ועם גיסו הגאון רבי משה גאלנטי, ועם תלמידו רבי יוסף צרפתי, ונשארו עוד ממנו חידושים מלוקטים על הש"ס והגהות על השלחן ערוך ונדפסו סוף ספרו. בנו של הרב שלמה הלוי היה הרב רבי בנימין שלחם עם הקירידי והחיון שם רשעים יקרב.

רבי שלמה הלוי נפטר בא' אלול בשנת תנ"ז [1697].

ספרו "לב שלמה" – מהדורת שאלוניקי תקס"ח שלפנינו, דף א' ע"א – קטז ע"ב: שו"ת בד' חלקי שו"ע. בראשי הדפים נרשם "אורח חיים", אבן העזר" ו"חשן משפט". המדפיס, שלא עשה מלאכתו

נאמנה, לא הקפיד דיו בין תוכן הסימנים שבספר לרשום בראשי הדפים; הוא אף שכח לרשום את "יורה דעה". לכן טעו הביבליגיוגרפים [ויינר ואחרים] שרשמו ג' חלקי שו"ע [או"ח, אה"ע וחו"מ] ולא רשמו שבספר כלולות גם תשובות השייכות לחלק יו"ד. דף א–ט: או"ח – י' סימנים. סימן ח: תשובת רבי אהרן ן' חיים. דף ט–כ: יו"ד– י"ב סימנים. סימן יז: תשובות מאת רבי אליהו בן שלמה אברהם הכהן, ר' שלמה ן' עזרא ורבי אהרן ן' חיים. דף כ' ע"א – סה ע"ב: אה"ע – כט סימנים. סימן כ"ו: תשובת מר' ישראל בנבנשת. סימן לא: תשובת ר' יוסף קצבי. דף סו–קס"ז: חו"מ – לח סימנים. סימן סה וסימן פט: תשובות רבי אהרן ן' חיים. דף קיז ע"א – קכה ע"א: ליקוטי אה"ע וחו"מ. דף קכה ע"ב – קלז ע"א: "זכרון דינים ומשפטים אלו מצאתי אותם בתוך כתבי הקודש לרבינו המחבר.. ולמען ירוץ הקורא בו סדרתי אותם ע"פ הא"ב". דף קל"ז ע"ב – קנז ע"ב: "ליקוטים נפרדים" על מסכתות הש"ס, מאת המחבר ומאת בנו, רבי בנימין הלוי. בחידושים על מסכת מגילה [דף קלט ע"ב – קמ ע"ב], נדפסה תשובת המחבר לשאלת רבי דניאל בן שמואל שהתקשה בדברי התוספות [מסכת מגילה, דף יח ע"א ד"ה דאי]. המגיה כותב בהקדמתו: "כל הנמצא כתוב מאלף ועד תיו טלאי ע"ג טלאי הכל נתון בערבון [–בערבוניה] שאין רשומו ניכר קרעים קרעים... תורה חתומה ניתנה ועירוב פרשיות זעיר שם זעיר שם.. קל אלוקים הוא יודע כמה טרחות טרחתי טרחא יתירא בכל כחי עבדתי. בהמשך הוא מוסיף: "בכל מקום אשר ימצא כתוב ע"ג ס' דינא דהוה אתי לקמיה היה כותב על הס' תורה מהיכן יוצאה מאי טעמיה, אף אני הנה הבאתי אותו כמו שהיה ראשי דברים ומשנה ראשונה לא זזה ממקומה. על המחבר ראה מאיר בניהו, "מצקת ידיעות לתולדות רבי בנימין הלי ובני רבי שלמה", ספר זכרון לרב יצחק נסים, ה, תשמ"ה, עמודים קמח–קנא.

תולדות חכמי ירושלים, חלק ב', עמוד 29; קונטרס התשובות החדש, א

רבי שלמה ב"ר חיים עוזיאל

'ענף עץ'

מרבני קושטא. חי במאה הי"ט. היה חברו של הגאון האדיר רבי רפאל ביטראן זלה"ה מגאוני קושטא, רבי שלמה ורבי רפאל היו דנים יחד בשאלות שנתעוררו להם דרך הלימוד. רבי רפאל ביטראן היה שולח אליו חידושיו גם בכתב. הוא היה ממונה על השחיטה והבדיקה, מטעם כוללות העיר קושטא. ושאלות שנסתפק בהן שטח בפני רבי רפאל ביטראן. רבי רפאל מזכירו בלשונות מעין זה: "והרב עמיתי בתורה, החכם השלם סיני ועוקר הרים כמהר"ש עוזיאל נר"ו בכמה"ר חיים ה"ו פי' [ראה פירוש המכילתא, עמוד רצו לרבי רפאל ביטראן]. וכן עלה בהסכמה עמיתי בתורה רב אחא משבחא כמהר"ש עוזיאל [ראה זכור לטוב, סימן תקפב, דף 101 א, שבכת"י לרבי רפאל ביטראן]. ומרבה עליו תארים חשובים.

רבי שלמה עוזיאל חיבר ספר "ענף עץ" 'הלכה למעשה... בהלכות טרפיות'. נדפס עם ספר "יפה ענף" לג"ר נסים פאלומבו, איזמיר תרל"ו. תשובות שהשיב לו רבי רפאל והסכמות על פסקיו מצויים בסימנים ד, ח, י, כ.

אודות מנהג השוחטים האשכנזים שחיו בקושטא במאה הי"ט בענין שחיטת עופות והגערה שגער בהם רבי שלמה עוזיאל, עיין ענף עץ, סימן א' מש"ש.

רבי שלמה ב"ר יהודה האזובי

'אגודת אזוב' כת"י

רב, דרשן ומשכיל, נולד בסופיה או בקושטא בין 1575–1580. משם עבר לצרפת הדרומית ולאיטליה. שימש ברבנות משנת 1620 בקרפנטרץ, בשנת 1636 בטורינו ובקוניו, משנת 1637 בליוורנו, ומשנת 1647 בפירנצה. לפי בקשת המלומד פיירו תרגם מעברית לוחות אסטרונומיים של עמנואל בן יעקב. בשהותו בקרפנטרץ הורה את הלשון העברית לז'אן פלנטוויט דה לה פאווזה. השאיר בכתבי יד שישה כרכים של דרשות, 'אגודת אזוב', שר"ת בחמישה כרכים, איגרות ושירים. נפטר בשנת 1648; הספידו רבי עמנואל פראנסיס.

רבי שלמה ב"ר יהודה הכהן

'מזל שעה'

הרב החסיד המקובל רבי שלמה הכהן ז"ל, בן להגאון רבי יהודה הכהן ז"ל, מגדולי החסידים והמקובלים ומגדולי חכמי קושטא בדורו.

ספריו הנוראים נתקבלו בתור ספרי יסוד בחכמת הקבלה הנעלמה, אותה זכה להאיר בחכמתו ותבונתו.

חסיד גדול היה. בני דורו העידו עליו כי לא עבר עליו לילה ללא שיהא נעור ברנה של תורה, וזאת במשך חמישים שנה רצופות. דבר המעיד על חסידותו ופרישותו הרבה.

על גודל זהירותו בפירוש דברי ה"עץ חיים" נווכח מדבריו בספרו "יפה שעה" [שאלוניקי תקע"ג, דף קלט ע"א, עץ חיים דפוס ירושלים שער דרושי אבי"ע דף צ"א ע"א] שם כתב: "...וקצר מצע דעתי להבין, והיינו טעמא שלא מלאני לבי להשים יד ולהעלות על ספר אלא משער אח"פ ואילך, כי בעונותי ה'ן אני מכיר את מקומי שפלותי ודלותי בתורה ובמצוות". ומכאן נראה גם את ענוותנותו המרובה.

במקום אחר כותב הוא בענוה מופלגת ["יפה שעה", סוף הפירוש לשער הכוונות]: "אנו ליה וליה עינינו צופיות, יראינו מתורתו נפלאות, ונפשי יודעת קושי השאלה שהתורה אמרה יהיב חכמתא לחכמין, ומילת מיני אזדא כלי ריקם לא סביר ולא גמיר אפרוח לא נתפתחו עיני. מכל מקום שמתי פני כחלמיש, כבן שואל מנקרא זה נוקב ויורד, יהיב חכמתא לחכמין, דאעיקרא מהיכן נתחכמו וכי מבטן ומהריון הביאוה. אלא ודאי הכי פירושו, אחר שטרח ויגע והמית עצמו עליה עד שנתחכם מעט, אזי קמי שמיא גליא להשיב עמלו בראשו לפתוח עינים עוורים להוסיף לו חכמתא לחכמין. גם כי ידעתי ביני לידי מדה זו לא באתי, ואין כחי אלא במו פי, אתחנן: עשה יעשה צדקה ומתנת חינם, ויקוים בנו וחנותי את אשר אחון ורחמתי את אשר ארחם, כיר"א", עכ"ל שם.

מלבד היותו חכם בתורת הקבלה, הצטיין ביותר אף בתורת הנגלה, וידיו רב לו בפלפולא דאורייתא ובהלכות החמורות כיאות לגדול שבגדולים, וספריו החשובים הכוללים חידושים על הרמב"ם, שאלות ותשובות, יוכיחו עליו.

בשנים תקע"ח–תק"פ סיבב רבי שלמה בשליחות ירושלים בערי תורקיא ויוון. בדרך שליחותו הדפיס חלק מספריו. בהגיעו לעיר לארסו שביוון, הקריבו לפניו ראשי הקהל שאלה בענין מסים. את תשובתו הוא פותח "הלא זאת מן המודעית ולפנים היותי סובב גולל ודופק על ראשי עם קודש בשליחותייהו דרבנן קדישי עה"ק ירושלם ת"ו, וכי באתי אל הארץ הלזו עי"ת לארסו יע"א באו אלי טובי פרנסי ומנהיגי העיר ויקריבו את משפטן..." ["חקרי לב" לר"י חזן, מהדו"ב חושן משפט סימן טו"ב].

בשנת התקפ"ד אנו חוזרים ומוצאים את רבינו בירושלים, מסכים לספר "זכות הרבים" לרבי יצחק פרחי ["שלוחי ארץ ישראל" עמוד 711].

רבי שלמה נפטר בירושלים, ביום ח' תמוז שנת התקפ"ז [1827]. ונטמן בהר הזיתים.

רוב ספרי המחבר, נדירים הם, ומהם שאף בספריות גדולות לא נמצא זכרם. וזו סיבה לרבוי הטעויות והחיסורים בתיאור ספריו בספרות הביבליוגרפיה, למן הספרים הראשונים כ"אוצר הספרים" לבן יעקב, ועד אחרון "אוצר הספר העברי" [ירושלים תשנ"ד].

במאמר זה ניתן סקירה מתמצתת מכל ספריו הנדפסים, תוכנם ומהותם, שנה הדפסתם ומקום הדפוס. התיאור נעשה ע"פ הספרים עצמם כפי שהיו לנגד עיני הכותב בדקדוק, וכפי סדר שנות ההדפסה.

ואלו הם חיבוריו:

א). 'ספר "מזל שעה", אשר טפחתי וריביתי אני עני... סובב והולך על מקצת חלק שלישי להרמב"ם ז"ל והלכות זכייה ומתנה, שקיל וטרי כאשר ירדוף הקורא, ובא עד קיצו מקצת דרושים... מאשר חנן אלהים את עבדו... הצעיר שלמה בכ"ר יאודה הכהן ס"ט. נדפס פה שאלוניקי... בשלהי לחדש רחמים דהאי שתא שנת התקע"ב לפ"ק'. [1], קסב, [5] דף.

ב). 'ספר "הוראת שעה"... לאיש אשר במוני צעיר וזעיר... שלמה בכ"ר יאודה הכהן נר"ו. נדפס פה שאלוניקי... אתן שנת וה' נתן חכמה לשלמה לפ"ק' [תקע"ח].

ספרו זה מכיל ביאור לענייני הכוונות, ובסופו פי' לזוהר חדש שיר השירים. [1] עח דף. ספר זה הינו הראשון והיחיד שנדפסה בו הקדמה קצרה מאת המחבר, שאר ספריו נדפסו ללא שום הקדמה או הסכמה כלשהיא.

ג]. 'ספר "שעת הכושר" [והוא ח"ב מספר מזל שעה]... אמירה נעימה דרושים לכל חפציהם עולת שבת בשבתו... חידושי תורה וחידושי סופרים, כל אלה פעולת צדיק אשר פעל ועשה איש ירושלם... המקובל האלהים[!] אחד מן הרמתים מר ניזהו רבה הרב המובהק מר שליחא דרחמנא כמהר"ר שלמה הכהן נר"ו יאיר כאור החמה שבעתים, אשר כבר יצאו מוניטון שלו בג' ספרים נפתחים, יפה שעה ומזל שעה והוראת שעה, ואת רב"ע שיזרי ברכה לגומרה של תורה... אתיא סוף סוף ששה דרושים טבועים לארבע שבתות השנה הם קבועים. נדפס פה שאלוניקי יע"א... שנת זה השער לה' צדיקים יבואו בו לפ"ק' [תקע"ט].

[1] קלא דף. [ע"פ פרידברג: 'בית עקד ספרים'].

ה]. 'ספר "שעת רצון" שחיבר רב תנא ירושלמאה אחד מן הרמתי'ם לתורה אוזנים, ה"ה הרב המובהק מר שד"ר המקובל האלהי כמהר"ר שלמה הכהן נר"ו... סובב הולך על... ספר זהר הקדוש וספר התיקונים... נדפס פה שאלוניקי... אתן שנת עת שערי רצון להפתח לפ"ק' [תק"פ].

[1] ר"מ דף. ספר זה נדפס בהגהת רבי יאודה חיים אלקלעי ס"ט.

ו]. 'ספר "שו"ת שעות דרבנן"... ותשם בסו"ף דרושים נפלאים... מני"ר תנא ירושלמאה הרב המופלא וכבוד ה' מלא חסידא קדישא כמוהר"ר שלמה הכהן זצוק"ל ונבג"ם. נדפס בקושטנדינה... בשנת והוא יחל להושיע את ישראל לפ"ק' [תקפ"ט].

קב דף. ספר זה נדפס כשנתיים לאחר פטירת המחבר, וכולל, מלבד שו"ת ודרושים הנזכרים בשער, גם חקרי דין והלכה וחידושי רמב"ם. משום מה, נדפס ספרו זה ללא סימון נאות והיכר בין חידוש לחידוש, וללא מספור החידושים וחלוקה נאותה.

בנו רבי יהודה הכהן ז"ל, אף הוא הצטיין בחיבוריו כאביו הדגול. הוא היה מחכמי ורבני ירושלים ומחבורת המקובלים "בית אל". והרביץ תורת הרז לתלמידים רבים.

קוב' חידושי תורה "מקבציאל", גליון כ"ב, תמוז תשנ"ו

רבי שלמה ב"ר יעקב אלמולי 'מפשר חלמין'

מחכמי טורקיה. ממגורשי ספרד בשנת ה'רנ"ב [1492]. מדקדק, רופא, פילוסוף ומקובל. נולד לפני שנת ה'רמ"ה [1485]. נפטר לאחר שנת ה'ש"ב [1542]. צעירותו עברה עליו בשאלוניקי. החל משנת ה'רע"ה [1515] התיישב בקושטא, שם בילה את כל ימיו כשהוא משמש דיין ורב באחת הקהילות. השתלם במדעים. התפרנס ממקצוע הרפואה, ונראה ששימש רופא הסולטאן. רוב ימיו חי חיי דלות ומחסור. היו לו ידיעות מרובות בפילוסופיה שהם נשקפות בספריו.

אלו הם חיבוריו:

א]. "שער ה' החדש" – העוסק במציאות ה', מידותיו והנהגותיו, בדרך הקבלה והפילוסופיה, קושטא רצג; ב]. "מפשר חלמין" המסווג חלומות לפי עניניהם ופתרונם [תורגם ליידיש] שאלוניקי רע"ה; ג]. "הליכות שבא" – דקדוק עברי, בענייני שווא נע ונח; פתיחה לחיבור מקיף בדקדוק; ד]. "איגרת הפורים" – על מגילת אסתר [אבד]; ה]. "שער היסוד" – שורשי המלים. כן הגיה והביא לדפוס ספרים חשובים של קודמיו ובהם רבי אלישע בר אברהם, ראב"ע [רבי אברהם אבן עזרא] ורבי דוד אבן יחיא. חיבר מספר שירים, שנכללו בספריו ובספרי אחרים שערך. נראה שהוא כתב חלק ראשון מאנציקלופדיה במקצועות היהדות ובמדעים כלליים שלא הושלמה.

רבי שלמה ב"ר יעקב ארדיט 'לחם שלמה'

מחכמי ורבני אזמיר – חכם וגביר בעמו תורה וגדולה במקום אחד. גאון מקובל וגביר מפורסם. עלה לירושלים והיה מגדולי חכמי ירושלים. נפטר כ"ח בכסליו בשנת תקי"א [1751].

רבני דורו העריכוהו למאוד, והגה"ק רבי יצחק הכהן רפפורט זלה"ה בע"ס בתי כהונה כתב עליו 'בהקדמתו לספר 'מגן אבות' בזה הלשון: 'זקן ויושב בישיבה... אהובינו יקירנו נקי הדעת זך בלי שמרים וכולו מחמדים הכי נכבד החכם המרומם הן גביר דגביר וסביר כמהר"ר שלמה ארדיט נר"ו חשקתיהו ואוהב מיום דעתי אותו נפש רעבה לדבריהם דרבנן...'.

אלו הם חיבוריו:

א). "לחם שלמה" – על הקבלה. מצורף לספר "מאורי אור" שאלוניקי תקי"ב. ב). "דברי שלמה" – חידושים ופרפראות בפרד"ס התורה. שאלוניקי תק"ז ג). "אוצר שלום" – מצורף לספר מגן אבות שאלוניקי תק"ח. נפטר בירושלים ונטמן בהר הזיתים.

בנו הרב רבי יצחק ארדיטי. שנזכר בהקדמת רבי מאיר ביקייאם לספרו מאורי אור. נפטר בשנת תקל"ח ומנוחתו כבוד בהר הזיתים.

וזה נוסח מצבתו של רבי שלמה ארדיטי:

"איש שהכל בו חכמה ודעת ויראת ה' היא אוצרו גדול העצה אב בחכמה ואב ביראה בישראל גדול הוא זכה וזיכה ה"ה החכם השלם האלהי גומל חסדים טובים כמה"ר שלמה ארדיטי תנצב"ה מנוחתו היתה ביום... שנת התקי"א. לצידו נטמנה אשתו אסתר בשנת התקי"ו.

רבי שלמה ב"ר יצחק מזרחי

אחיו של הגאון רבי חיים מאיר מזרחי זלה"ה בעל ספר 'בן הרמ"ה' ו"בן יאיר". נפטר בי' סיון תרל"ד [1874].

בספר "בן יאיר" דרוש ו' ספד לו אחיו בזו הלשון:

"את זה אשר סידרתי אותו לע"ן של אחי טו"ב החכם המעולה כמה"ר שלמה מזרחי זלה"ה הנה מית'תו שלשלמה ביום עשירי לחדש סיון משׁ' תרל"ד יה"ר שתנצב"ה.

יבכו השומעים וידוו הדווים על סילוקן ש"ץ ואנשים כשרים דהחיוב מוטל על כל איש ישראל לבבות ולספוד ולהצטער עליהם כמו שהפליגו רז"ל בכמה מקומות ולישא ק"ו ממנו יתברך דאם לפניו יתברך קשה סילוקן של צדיקים כחרבן בית המקדש על חסרון קיום המצות ומעשים טובים אשר היה עושה בעודנו חי. כ"ש לגבי דידן דחסר עייניין ועביד רושם גדול הן במה שחסרה לה לארעא איש צדיק וחסיד מכריע לעולם לכף זכות ע"י מצותיו ומעשיו הטובים. והן במה שהיו בני אדם לומדים ממנו וכמעשהו ממנו היו עושים. וכאחי יפת שלמה בחכמתו אאע"פ לש"ם שבו שהיה מפורסם וידוע לכל היותו איש צדיק כשר ויר"ש מרבים. עסיק באורייתא תדירא. לא פסיק גירסא מפומיה. חכם ומבין מדעתו. ואוהב התורה ולומדיה. מרבה צדקה ומטיב לבריות בסתר ובגלוי מידי שאתו. על הכל שהיה עובד את ה' באהבה ותשוקה רבה הן בעסק התורה ולימודה שהיה מרים קולו בנעימות. ויותר בעבודת התפלה מרים קולו בתפלו בהכנעה ואהבה רבה. עד היותו מעיד לבות בני אדם לכוין בתפילתם בהתפללם עמו והיו חפצים לשמוע אל הרינה ואל התפלה אשר היה מתפלל ביראת ה' ע"פ ובשמחה רבה.

רבי שלמה ב"ר משה ן' עזרא

מחכמי ורבני איזמיר. תלמידו הגדול של רבי יוסף איסקאפה זלה"ה. עסק בהוראה ובפסקים, ובצרכי ציבור. וכיהן גם כדיין. היה בקשרי ידידות עם הגאון רבי חיים בנבנשתי והריץ אליו פסקים בהלכה. אל רבי שלמה פנה בשאלה רבי אליהו ב"ר שלמה אברהם הכהן זלה"ה וזה לשונו: "מר ניהו רבא דעמא מדברנא דאומתא הוא הודה... הלא הוא הרב המובהק הדיין המצויין כמהר"ר שלמה ן' עזרא.. [לב שלמה סימן ס"ז] ורבי שלמה משיב לו שם בענוה גדולה.

רבי שלמה ב"ר שמואל ויליסייד

מחכמי קושטא. נשא את אחותו של הגאון המפורסם בעל 'כנסת הגדולה' רבי חיים בנבנשתי זלה"ה. בנו של רבי שלמה היה כמוהר"ר אברהם ויליסייד, שהיה נושא ונותן עם בעל ספר הכנה"ג [ראה בשו"ת בעי חיי סימן סא].

רבי שלמה ב"ר שמואל ן' מובחר 'חזק יד'

מחכמי ורבני ברוסה. בשנת תצ"ב חיבר ספר על משנה תורה בדרך שיר ופירוש בשם "חזק יד", אודיסה תרכ"ז.

רבי שלמה באן בנשת

מחכמי סופיה. בקובץ תשובות רבי אישטרוק אבן שאנג'י בסימן ד', הוא חותם שני על קבלת עדות להתרת עגונה.

רבי שלמה ג'אביש

מחכמי איזמיר. נספד בירושלים לתשלום שנתו בשנת תק"ד. בספר שארית יעקב לרבי יעקב אלגאזי דרוש ב' לפרשת בלק, דף צ' ע"ג – דף צ"ה ע"ב. מתואר: 'הגביר נבון ומעולה כמה"ר שלמה ג'אביש נ"ע'.

מפתח ההספדים, עמוד 82

רבי שלמה גאון

מחכמי קושטא. היה מגדולי חבריו של הגאון רבי שמואל חיים אב"ד קושטא. [ראה "שמן המשחה" סימן ק"ו].

רבי שלמה ג'וקריל

הרב השלם הדיין המצויין, מחכמי ורבני איזמיר. היה תלמיד חכם גדול והגאון רבי חיים פאלאג'י שהיה מחותנו מביא את חידושיו בכמה מספריו. ראה "מועד לכל חי" סימן כ"ג, אות ל, דף קפ"ה. "לוח ארז", דף ל"ב. בנו הוא כמוהר"ר בן ציון ג'וקריל זלה"ה חתנו של הגר"ח פאלאג'י זלה"ה. הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצ"ל כותב על רבי שלמה: "דהכירו וידעו דהיה שלם במידות ובדעות וידיו רב לו במלחמתה של תורה". [פדה את אברהם, דרוש ד' לשבת כלה, דף לט, ע"א].

רבי שלמה נספד בספר "צדקה חיים" דרוש כ"ו, בשנת התרכ"ג.

רבי שלמה הכהן

שו"ת מהרש"ך

מהריב"ל ומהרשד"ם ומהרש"ך לגבי דידן – כהרי"ף והרמב"ם והרא"ש בזמנם" – כך כותב הגה"ק רבי יעקב אלפאנדרי [בתשובה שנדפסה בסוף ספר 'מגיד מראשית' לאביו הגה"ק רבי חיים אלפאנדרי הזקן. מובא ב'שם הגדולים' להרחיד"א, ערך רבינו המהרש"ך], על "שלשת הרועים גדולי האחרונים, הפוסקים מפורסמים" שחיו בתקופת הזוהר של מרנן ורבנן ה'בית יוסף' והמבי"ט, זכי"ע.

מהרש"ך, הלא הוא רבינו שלמה הכהן – שהיה נמנה בין "זקני ארץ האיתנים, מוסדי עולם, רבנים גדולים ועצומים..." כלשונו של הגה"ק רבי חיים בנבנשתי זי"ע בעל 'כנסת הגדולה' [בהסכמתו לשו"ת 'לחם רב' להגה"ק רבי אברהם די בוטון זי"ע, איזמיר ת"ך] – כיהן בשעתו כאחד מעמודי ההלכה ונושא כתר ההוראה בכל מדינת תוגרמה, היא טורקיא, וכל חכמי המערב, לרבות גאוני ירושלים, שיחרו לדברו וחרדו לגדולתו.

תשובותיו ופסקיו הרבים שבספרו 'שו"ת מהרש"ך', מהוים אבן פינה ויסוד בעולם ההלכה, ועד עצם היום הזה חוזרים ונשנים המה בפומייהו דרבנן ותלמידיהון, מחוקקי צדק וישבי על מדין. הגאון מהריא"ז ענזיל זצ"ל מסטרי – כשמסתמך עליו בדין נכסי יתומים [בתשובותיו סוס"י מה] מפני היותו "רב מופלג ופוסק גדול... ולא מצינו מי שחולק עליו בזה" – כותב ומוסיף מאשר ידוע לו, כי "מרן בעל הש"ך היה מחבב דבריו בכל מקום".

המהרש"ך – נולד בשנת ר"פ [1520] לערך בעיר הטורקית שירון [סירוז] הסמוכה לשאלוניקי, לאביו: רבי אברהם הכהן. למד שם מפי הגאון המפורסם רבי יוסף פירמון, ויצא שמו לתהילה כמושלם בתורה ובמעשים, מסיק שמעתתא אליבא דהלכתא, ודחיל חטאין. נודע ונתפרסם מענקי הרוח ומראשי גולת אריאל שקמו לעם ישראל אשר שמועותיו מתמללים יום יום בפום רבנן ותלמידהון, מחוקקי צדק ויושבי על מדין. ובנוסף לגדולתו בתורה ובהלכה היה מוכתר במדות ותכונות יפות ונאצלות ביותר. בגיל צעיר נתכהן כרבה של הקהילה האלבנית מונסטיר, וממנה עבר לעיר שאלוניקי המלאה חכמים וסופרים, כרבה של קהילת יוצאי גירוש קסטיליה. בטעות נקרא אב"ד מצרים, בספר שבט ישראל [לנדא]. אות לה. שם נהגו בו כבוד רב, בכל עבר הריצו אליו שאלות בהלכה לאלפים, ויצא שמו כאחד הפוסקים המובהקים שבדור. חי בסוף ימיו של רבי יוסף קארו, ובימיהם של חבירו המהריב"ל והמהרשד"ם. הגאון רבי יעקב אלפנדרי כותב על שלושתם שהם לגבי דידן כהרי"ף. הרמב"ם והרא"ש בזמנם. בני דורו הפליגו בשבחיו בירא הכבוד, כגון רבי מרדכי מטאלון הקורא לו: "החכם השלם אלוף התורה", או מהר"ש טייטצק הכותב עליו: "החכם השלם, סיני ועוקר הרים, הכהן הגדול מאחיו... הפליא עצה הגדיל תושיה. כבן עזאי בשוקי טבריה".

בתשובותיו באות לידי ביטוי תכונות נפשו האצילות. ענותנותו. כוחו להיתרא. ועם זאת צור חלמיש בבואו להציל עשוק מידי עושקו, או לריב ריב אלמנה עלובה. עד יומו האחרון לא נס ליחו. ימים ולילות היה מתמסר כדי להתיר עגונה מכבליה ולא חס על כוחותיו כלל, ולא נמנה עם המחמירים בהוראות, כי לדעתי "אין לחזור אחר חומרות רחוקות". היה משתתף מתוך רגשות עמוקים בצערן של ישראל ומורה את דרך ה' לעם השם, ועד לזקנה ושיבה הגיע רבינו והוסיף לעמוד על משמרתו, כעמוד ההוראה, וכאחד המשיבים והפוסקים הגדולים שבדורו. עד ליומו האחרון לא כהתה עינו ולא נס ליחו. ואנשי דורו מספרים כי על אף תשישותו הגופנית, נשקפה בכל עת מעיניו אש רעננה. נפטר בסוף שס"א או בתחילת שס"ב, נטמן בשאלוניקי ליד רבי יצחק אדרבי, ונשתמר נוסח מצבתו. בניו: א. רבי חיים: ב. רבי אברהם: ג. רבי מתתיה רב מובהק.

שאלות לאלפים הריצו מכל קצוי ארץ אל רבינו המאור הגדול, שאיזה את שאלוניקי העיר למושב לו, ומשם זרח אורו למרחקים. "יורנו מורנו קדוש ישראל" – נאמר בשאלה אחת מני רבות שהופנתה אליו – "פודה וגואל, היושב על כסא ההוראות" [ח"א סי' להן]. בשאלה אחרת כתוב לאמר: "...לכן נר ישראל, רכבו ופרשיו, פרשו עלינו מזיו שכינתו, תאיר לעם ההולכים בחשך הסכלות ההעדר, אורך נגה עליהם יהיה סתרה, תרים מכשול מנגד עמך ישראל קבוצי מטה, תחת כנפות שמש צדקתך..." [ח"א סי' מה].

וכרוב גדלו ותפארתו, וכלשון הרחיד"א [בשה"ג] "בישראל גדול שמו", כן מדת ענוותנותו ושפלותו. הבה נשלחה אלומת אור לבין שיטי תשובותיו, מהם מתגלית מכמני חביון נשמתו ומדות נפשו אשר הצניעה לכת, ברחה מן הכבוד ובחלה מגינוני תוארים מופלגים: "ואני ידעתי כי הם שגבו ממנו ונפשי בחלה בם, כי מכיר אני את מקומי ולא הלך לבי בגדולות ובנפלאות" [ח"ב סי' פא]. ושוב מבקש מאחד שואליו: "... שתשית לבך לבלתי תעלני על במותי בתי התהלות באותותיך, כי לא חפצתי באלה ונפשי בחלה בם, ואם לא תעשה זאת – גם אני אהפוך עורף ולא פנים..." [ח"ב סי' קסז].

גם מדת יראתו בהוראה ניכרת מהרבה תשובות, אשר בשוליהן כתב כנוסח הזה: "... פן יחשדוני שגס לבי בהוראה ח"ו ידעתי מיעוט ערכי השפל והאפל ואיני חוטא בהעלם ידיעת חסרוני, וידעתי שלא על פי יעשה מעשה, ואיני אלא כנושא ונותן בדבר הלכה..." [ח"א סי' א].

אולם במקום שמצא לנכון להביע דעתו ברמזה, היה מגן עליה בתקיפות בלתי מצויה, והראה אומץ לבו בגבורים, כפי שבא לידי ביטוי בתשובה על משפט העושה מלאכה מגונה כזאת וכעורה, והיא "גילוח מעות" [–היינו, שפשוף מטבעות זהב והפחתת ערכן] בה כותב נחרצות: "שענשו בעיני כבד מאוד, עד כי אם היה דמו מסור בידי הייתי קורעו כדג, אבל מה אעשה כי אין הדור ראוי לכך..." [חלק ב' סימן לא].

במיוחד שינה את טעמו ונעמד איתן כצור החלמיש, כשבא להציל עשוק מיד עושקו, כמו דינו של אותו נפקד שנערך לפניו, לאחר שהמפקידים טמנו לרגליו פח יוקשים והעלילו עליו עלילת שוא שמעל באימון שנתנו בו, בהרשותו לאחד משותפיהם לטפל בחפץ המופקד, והלה לא ידע לשית עצות בנפשו מה יעשה לאחר מעשה, והורה לו רבינו כי "יתן הנבסים ביד השותפים... ועלי קללתו, כי בעשותו כך יעשה האמת והצדק..." [חלק א' סימן סג].

ימים ולילות היה מתמסר עבור הבאת שלום בין איש לרעהו. וכך כותב בתשובה אחת: "בשמים עדי וסהדי כמה יגיעות יגעתי להשקיט איבות ודברי ריבות מבין שני כתות... והפסדתי זמני לדבר על לב שתי הכתות האלה להשקיטם ולהשלימם לכל כת מהם בפני עצמה ולשתיהן יחד, ולא יכולתי כי כל אחת מהן אומרת יקוב הדין את ההר, ועל כן הוכרחתי לכתוב מה שכתבתי..." [חלק ב' סימן קעא].

גם בעת חוליו טרח להתיר עגונה מכבליה, ולא חס על כוחותיו כלל, כמפורש יוצא מעטו: "... ראיתי ונתן אל לבי, עם היותי חולה וחלוש, להטריח עצמי לכתוב מה שכתבתי על הדין ועל האמת, כי עגמה נפשי לצרת האשה הנאנחת הזאת, כי רבה וחשובה היא" [חלק א' סימן כו].

כן למדים אנו פרק מופלא ממדותיו הנאצלות מתשובה שנכתבה לאחר פיחות המטבע וחילוף שערי המטבעות בטורקיא, שהגרוש שהיה שוה תחלה חמשים נפחת ערכו לארבעים, ומיצר

רבינו בצערם של ישראל בזה"ל: "צר לי מאד על ההספד הגדול שהגיע לכל ישראל מחמת זאת הגזרה, אמנם כל איש ישראל צריך שיצדיק עליו את הדין..." חלק א' סימן סב].

כבר בחייו כינס את תשובותיו הרבות, והחל להדפיסן. שו"ת מהרש"ך ח"א בשאלוניקי שמ"ו, עם ביאורים וחידושים על הרמב"ם ומסכתות הש"ס [אלו נדפסו בנפרד: חידושי הלכות, ווילהרמש דארף ת"פ, כט ד', וגם בתוך חידושי הלכות לרבי יוסף אבן לב]. ח"ב בויניציאה שנ"ב עם קו"א שנדפס בשאלוניקי, ח"ג בשאלוניקי שנ"ד, וח"ד בשנת תי"ב [ת"ץ]. ח"א ברך א' סודר מחדש בירושלים, דפוס התחיה, תשכ"א, 6, שדמו עמודים, עם פתח דבר לתולדותיו מאת הרב אהרן סורסקי. ד"צ של כל החלקים בירושלים תש"ל.

אלף מרגליות, עמוד 727, בתוספת דברי המלקט

רבי שלמה הנרבוני

מרבני קושטא. עלה לחברון והיה מגדולי חכמיה ועשיריה, בשנים ש"ל–ש"ן [1590–1570] לערך. נראה שהיה תקיף בדעתו, כי הגאון רבי יעקב קאסטרו זלה"ה גדול חכמי מצרים בדורו כותב לו בתקיפות: "ידענו כי כן דרכו שלא לחזור מסברתו, אם ה' אלקים בשופר יתקע, כל שכן לשמוע לדברי תופשי תורה".

ספר חברון, עמוד 211

רבי שלמה השירוני

חכם מחכמי טורקיה. הגאון רבי אליהו מזרחי זלה"ה, הרא"ם, מזכירו בתשובותיו.

רבי שלמה חדידה

גאון גדול ומפורסם בדורו, מתלמידיו של רבינו מהר"י מטראני זלה"ה. מגדולי רבני ירושלים. הרביץ תורה לתלמידים בישיבה בשאלוניקי. עלה לארץ ישראל והשתקע בצפת. אך בפרוץ המגפה עבר לחברון. תקופה מסוימת בשנת שע"ב [1612] שהה בקושטא ונמנה עם חכמיה, ובפסקי רבי יהושע חנדלי בספרו "שני המאורות" סימן ט"ז מובא פסק של רבני קושטא והוא חתום שם על פסק הדין משנת שע"ב אחרי חתימתו של רבי יום טוב יעיש. לעת זיקנותו עלה לירושלים ואחר כך השתקע בירושלים. בשאלה שערך לרבינו המהרי"ט מירושלים חותם [תשובות ופסקי מהרי"ט החדשים סימן כט]: "יזכני ללמוד מפיו תורה כאשר בתחלה... צעיר וזעיר שבתלמידיו". ואף רבינו המהרי"ט השיב לו [שו"ת מהרי"ט ח"ב אבן העזר סימנים י–יא] בתוארים מופלגים. נפטר בירושלים לפני שנת ת"ה [1645] ונטמן בה.

חברות ירושלים; תח"י; במבוא לחידושי המהרי"ט

רבי שלמה חטים

מרבני קושטא שר וגדול בישראל והיה לו יד ושם במלכות טורקיה. נמצא חתום בתור עד בירושלם על שטר פרוזבול מחודש אלול תקע"ט.

נפטר ביום כ"ז חשון תק"פ [1820]. על המצבה כתבו: "לב כל הרבה ידאג ונמס עת זוכר כל חכמת שלמה, לב טוב שונא גזל וחמס כושר יושר חשק שלמה, לב צדיק עזב כל רכושו לבוא ציון אהל שלמה לב יודע דעת קדושים כותב ספר דברי שלמה, לב האריה היד החזקה יושיע ציון יד שלמה, לב שומע עושה צדקה לחמו לדל לחם שלמה, מר ניהו רבא הרב...

אנציקלופדיה לתולדות חכמי א"י, עמוד קג

רבי שלמה חיואן

'יריעות שלמה'

הגאון מוה"ר שלמה חיואן זצ"ל, מגדולי חכמי קושטא בשנת ש"כ [1560] לערך. היה בנו של הגאון מוה"ר אברהם חיואן זצ"ל, מגדולי חכמי פארטוגאל, שיצא לקושטא לאחר הגירוש בשנת רנ"ז.

חיבר ספר "יריעות שלמה" דרשות וביאורים על התורה.

מקח טוב, תולדות המחברים

רבי שלמה חכים

'מלאכת שלמה'

גאון מפורסם ומובהק, סבא קדישא, נר ישראל ומתנהג בחסידות עצומה. בקי בחדרי תורה עיר וקדיש דומה למלאך ה' צבאות. רבה דעמיה מדברנא דאומתיה. מגדולי חכמי דורו באזמיר.

רבי שלמה היה מגדולי רבני איזמיר במחצית השניה של המאה הששית, היה דיין בהרכב בית הדין של האב"ד רבי רפאל אשכנזי זלה"ה מתשרי שנת תקע"ד כי כן מצאנוהו וראינוהו במזכרת הגטין בכתיבת יד הגאון רבי רפאל אשכנזי זלה"ה ממזכרת לב והלאה, הנמצא באוצר כ"ק אדמו"ר מקרלין שליט"א מס' 1, ונדפסו בקובץ בית אהרן וישראל מגליון ט"ז והלאה, וכן אחר כך במזכרת הגטין שבכתיבת יד הגאון רבי חיים משה הכהן זלה"ה מרבני איזמיר, הנמצא גם הוא באוצר אדמו"ר שליט"א מס' 33, עד לפטירתו.

כל ימיו עמל בתורה מבוקר עד ערב, וסבל יסורין. הרביץ תורה בתלמידים. נפטר י"ט סיון תקצ"ח [1838].

אשתו היתה הרבנית המעטירה מרת וידא, היא נפטרה בחיי בעלה ביום י"א מר חשון בשנת התקצ"ב [1832], ובנה הג"ר שמואל חכים דרש עליה דרוש בתשלום השנה בק"ק אלגאזי והדרוש נדפס בספר 'כסא שלמה' דרוש ט"ו להספד, דף קנא והלאה. אלו הם קצות מעלותיה וסגולותיה של הרבנית שכתב בנה: '...אשה כשרה ואשה חכמה... שהיתה תמימה במעשיה אשה חכמה ובעלת שכל והיא היתה אם לעניים ולאביונים הן להשיא יתומות שהיתה עושה ומעשה לאחרים, והן שהיה דיבורה בנחת רק שפתיה נעות וקולה לא ישמע הוצץ חן בשפתותיה חכמה ומוסר כידוע לכל באי שער העיר...

אדונתי מרת אמי הכ"מ ותנצב"ה שהיא היתה משדלת אותי בדברים במתק שפתים להדריכני בתורת ה' בין המשפתים בחכמה ובירא חטא רח"ם רחמ'תים ותהי זאת נחמתי שאין ספק שהיא זכתה להיות יושבת לחזות בנועם ה'...'.

חתם והסכים על תקנות והסכמות רבות באיזמיר והנדיג ביד רמה את איזמיר ונלחם על כל דבר שבקדושה עם שאר חכמי דורו.

החכם השלם כמוה"ר דוד סיד ז"ל, אחד משוחטי מתא, היה חתן של רבי שלמה, והוא נפטר במגפה בחודש תמוז שנת התקצ"ז [1837], ולפני פטירתו קרא לאמו וביקשה שתלך לפני חמיו רבי שלמה שיתקן תקנה בעיר שלא ישחטו בלילה במקולין, כי יוצא מזה מכשולות רבות.

דברים נפלאים כתב כמוהר"ר הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו "ברך את אברהם" דף רכד, ע"ב כותב:

"...שזכה גדול אדונינו הרב מר קשישא המלך שלמה זצוק"ל להיות ראש על ארץ רבה יחיד בדורו, אינו אלא על גודל צניעותו שהיה אוחז בפלך השתיקה וכל ימיו לא ימיש מתוך האהל ותיתי לי כי מי שהיה הולך לפניו היה קונה יראת שמים ומקבל הארת קדושה כי חזיתיה לרבינו הקדוש...".

הגאון רבי חיים פאלאג'י מזכירו רבות: עיין "צוואה מחיים" עמוד ס'. "משא חיים" דף י"ד ע"א, "גנזי חיים" מערכת ח, נפש כל חי" מערכת מ' אות ס'. כף החיים סימן כ"ו. "זכירה לחיים" חלק ב' דף י"ב. גם בספר "פתח הדביר" פונטרימולי, הלכות שבת סימן רס"ג. ונזכר בספר "יפה ללב" ח"ג סימן רנ"ו אות א'.

ספדו לו הגאונים רבי חיים פאלאג'י זצ"ל. רבי מיכאל יעקב ישראל אב"ד ור"מ רודוס, וההספד נדפס בספרו "שנות ימין" חלק ב' דרוש ג' להספד. רבי רחמים אריה אברהם הכהן ארייאש בספרו "שפתי רננות" דרוש ח', רבי אברהם יהושע קריספין בספרו "אברהם במחזה" דרוש ח' להספד. ובספר "ברוך מבנים" דרוש ו' להספד.

מדברי הגאון רבי יצחק פאלאג'י בן רבי חיים פאלאג'י: זכור אני שבזמן מוה"ר בעל "כסא שלמה" היה פה עיר עוז לנו אזמיר גבאי צדקה, ומגדולי החכמים המה היו הסובבים בעיר' חוזרים חלילה בכל שבוע לגבות מכל אחד מה שהוא ראוי ליתן [מלבד תמידין כסדרן שהם נותנים בכל שבוע לעניים החוזרים] והיו מחלקים אלו המעות לצנועים בעלי כבוד שאין פושטים ידיהם [יפה ללב, חלק ג', יו"ד סימן רנ"ו אות א].

מתוך הספדו של הגה"ק רבי מיכאל יעקב ישראל אב"ד ור"מ ברודיס על רבי שלמה חכים: ...פטירת הצדיק עט"ר הרב המופלא המלך שלמה זצוק"ל אשר אנו עסוקים בהספדו הצדיק אבד אבד לדורו וידוע גדולתו וחסידותו וענותנותו ומראהו כמלאך ה' צבאות

ולא הניח כמותו אוי לדור שאבד מנהיגו המאיר לארץ ולדרים עליה כי ע"כ לן יאות למספד לן יאות למבכי [שנות ימין, חלק ב, דרוש ג' להספד].

מתוך הספדו של רבי רחמים אריה אברהם הכהן ארייאש על רבי שלמה חכים: "דוע ה'דבר ו'מפורסם ה'ענין בעיני מו"ר מהחיוב המוטל על ישראל ועל רבנן בחורים לפי כחם לספוד ליצר"ה ולבכותה ובפרט בחסרון גדול הדור ומכל שכן בדור יתום כזה כי בעוה"ר פתאום בא אידינו אל הלקח ארון האלהים ספר תורה שנשרף האדון אשר אנו עסוקים בהספדו יתומים היינו ואין אב אשר הוא היה חד בדרא הלא אב אחד לכולנו ונשארנו כל ישראל ערום ועריה כדומן על פני השדה לי משען ומשענה. ומלבד שהיה לנו למגן וצנה מרוב חסידותו והתבודדותו קדוש יאמר לו ותוארו כמלאך האלהים כי כל מי שהיה רואהו ומסתכל בפניו יראה ורעד יבא בו מראות גודל קדושתו וענותנותו ובודאי כי ראוי לומר עליו משמת רבי בטלה קדושה וחסרון כזה ניכר לכל יען כי עינינו הרואות שאין לנו תמורתו ואנה נפנה ואין ספק דבמות איש האלהים גברא רבה אבינו רועינו האדון אשר אנו עסוקים בהספדו כל כמה דמצינן להרבות בהספד אפילו זמן הרבה שפיר דמי דלא נאמרו כל השיעורין שנתנו חכמים בענין ההספד אלא כשהחסרון הבא מכח פטירת הצדיק אינו מגיע וניכר כ"כ וכגון שנשאר אחריו בדור גדול כמוהו וממלא מקומו אבל במיתת האדון אשר אנו עסוקים בהספדו מ"מ המלך שלמה כי לא הניח בדור גדול כמוהו בודאי הגמור כי חיובא רמיא להגדיל המדורה בהספד ובכיה וכל בית ישראל יבכו את השריפה יען חסרונו ניכר שלא הניח ממלא מקום כמוהו.

...ומלבד כמה מעלות טובות שנמצאו בו באדון אשר אנו עסוקים בהספדו עוד זאת יתירה שהיה אחוז במדת הענוה ומשים עצמו כמי שאינו ואף אם היו ח"ו מקניטין לו היה מוחל על עלבונו ולא היה נוקם ונוטר [שפתי רננות, דרוש ח' להספד].

מתוך הספדו של רבי אברהם יהושע קריספין על רבי שלמה חכים: "הלא שרי מודעת זאת את אשר חכמים הגידו דהכתוב קבעו עלינו חובה למען ספו"ד על סילוקן של צדיקים ואת היזתרת יגדל המספד בנקור לנו עין ימין הרב דומה למלאך ה' צבאות עטרת ראשינו גדול אדונינו מ"מ המלך שלמה ז"ל שהיה דבר אחד לדור ויחכם שלמה מכל האדם לבו מלא רוח חכמה לדון דין אמת לאמיתו והוא היה עניו מאד אוהב שלום ורודף שלום מקבל את כל האדם בשמחה, והיה מתנהג עצמו בחסידות זו גדולה שלא היה יוצא חוץ לקלעים מפתח ביתו חוצה מן האגף ולחוץ אלא כל ימיו מקטנותו ועד זקנתו עסק בתורה זקן ויושב בישיבה מן הבקר ועד ערב והוא היה מחולל מפשעינו מדוכא מעונותינו ויהי לעת זקנת שלמה סבל יסורין הממרקין גופו של אדם ואין ספק כי עונותינו הטו אלה אוי נא לנו כי חטאנו ועל אלה יאות לן למיבכי לן יאות למספד בכי תמרורים כמים הניגרים תאניה ואניה וראוי רבינו לומר עליו אוי לדור שאבד מנהיגו דהן בעון נשארנו כצאן אשר אין להם רועה וי לארעא דחסרא לה גברא רבא הצדיק אבד לדורו אבד [אברהם במחזה, דרוש ח' להספד].

בנו הוא רבי שמואל חכים שכיהן דיין באיזמיר בתקופת הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה. ובספר 'בסא שלמה' דרוש י"ד להספד, דרש רבי שמואל את אביו הגדול ביום השלושים לפטירתו, וזו לשונו:

'...המאיר לארץ ולדרים בעט"ר אבינו רועינו מורינו ורבינו ח"ק מרן אבא המלך שלמה הכ"מ [הריני כפרת משכבו] שאם ישב אדם לפני הספר גודל חסידותו וקדושתו וחשקו בתורה בשקידה נפלאה מיום הולדו עד יום הסתלקותו אין די בא'ר ואין גומרין עליו את ההלל... כי כל העם אשר בשער עונים אחריו מקודש מקודש אי חסיד ואי עניו... קביל עליה יסורין... ולא עצר כח להתמיד בלימוד... אין ערוך אליו אחד משיירי כנסת הגדולה, ומראהו כמראה מלאך האלהים נורא מאוד וכל רואיו יכירוהו כי שכינת עוזו עליו ומשתמען מילוהי וכל העם אשר נגע יראת ה' עליו ירא וחרד מפניו מתוקף קדושתו...

מתוך הספדו של רבי חיים ביז'ה על רבי שלמה חכים:

עט"ר מורינו ורבינו מעלת הרב המופלא וכבוד ה' מלא המלך שלמה חכים יתקרי אשר חיובא רמיא עלן לעשות מספד כתנים ואבל כבנות ינה על סילוקו מן העולם אשר היה רב טוב לבית

ישראל וגדול הדור אשר לא הניח כמותו ממש בדור הזה הן שהיה שקוד על לימודו יומם ולילה ולא פסיק גירסא מפומיה מיד זאת שהיה חסידא קדישא ומצטמק ויפה לו כידוע ורבו יתירה אשתכחת ביה שהיה בו ענוה יתירה ומופלג בזקנה [חיים עד העולם, דרוש ג' להספד].

אלו הם חיבוריו:

א). "בסא שלמה" – דרשות לארבע שבתות עם ט"ו הספדים ה' דרשות למתן תורה, שאלוניקי תר"ז. ב). "מלאכת שלמה" – חידושים ופירושים על הרמב"ם, שאלוניקי תרכ"ג [1863] הספר הובא לדפוס על ידי נכדו רבי אברהם דוד חכים. ק"ו–דף.

רבי שלמה חלילי

'אמר שלמה'

בנו של רבי חיים. מחכמי ורבני גאליפולי. חכם מובהק שחי באמצע המאה הי"ז. בסביבות שנת ה'ת' [1640]. היה תלמידו של הגאון רבי שמעון בן חביב והתכתב עם חכמי הדור בהלכה. חיבר ספר "אמר שלמה", פסקים משנת תי"ט – ת"כ, מהדורת שאלוניקי תרכ"ד שלפנינו: שו"ת – יג סימנים בענייני יו"ד, אה"ע וחו"מ [טו תשובות], סימן א: תשובה בענייני יו"ד. סימן ב–ה: תשובות בעניין עגונה. סימן ב: תשובה מאת המחבר ותשובות מאת רבי משה בנבנשת, רבי יאושע רפאל בן ישראל בנבנשת ורבי אליעזר אילוש. סימן ג: תשובה מאת רבי שמעון ן' חביב. סימן ד: תשובה מאת רבי שמואל; סימן ה: תשובה מאת רבי שלמה בכר חיים. סימן ו–יא: תשובות בעניין כפיית גט. סימן ו': תשובה מאת רבי משה בן נתן גוטה. סימן ז: תשובת המחבר. סימן ח: תשובה מאת רבי ברוך ברזילי. סימן ט: רבי שמואל טורמישטי. סימן י: רבי שמעון ן' חביב. סימן י"א: תוספת מאת רבי שמעון ן' חביב בעניין הנ"ל. סימן יב: תשובת המחבר בעניין ערבות. סימן יג: תשובת רבי שמואל גאון בעניין הנ"ל [עיין קהלת משה מס' 741 ב"כ].

רבי שלמה טאיטאצק

רבי שלמה טאיטצאק היה בתחלתו יליד קשטיליא ואחרי כן התישב בפורטוגאל ויצא משם בשנת רנ"ז עם גולי המדינה ההיא, והתישב בקשוטנדינא עם בנו רבי יוסף "המשביר לכל העם והבקי בכל חכמה", והוא נשאל מאת הקהל באדרינולפאל ע"י החכם רבי יעקב פיירו ורבי אברהם סבע על ענין שוחט העיר". [שו"ת רא"ם סימן ר"ד].

הוא נזכר לשבח בדברי יוסף [לרבי יוסף סמבארי] וכן בזכרונות רבי שלמה עטייא [הקדמתו לפירוש תהלים]. אמנם בנראה לא ארכו לו הימים, כי פעולתו מצומצמת ולא נשאר לה כל רושם קיים, ובשנת רע"ד כבר הוקם בנו רבי יוסף במשרה הזאת תחתיו.

תור הזהב בספרד, עמוד 323

רבי שלמה יפה אשכנזי

'אשר לשלמה'

מחכמי ורבני איזמיר. בנו של רבי יעקב יפה בעל ספר "יעקב סלה". יצק תורה מהגאון רבי אברהם פאלאג'י זצוק"ל. בהסכמת הגאון רבי אברהם פאלאג'י לספרו "אשר לשלמה" מתארו: החכם השלם והכולל, בקי בטרפיות "לא ימוש מתוך האוהל, גלוסקא יפיפיה, מחדש בטובו, חכם בעוז... כמוהר"ר שלמה יפה אשכנזי. ובספרו 'ויקרא אברהם' סדר ויקרא פרשה ד' פסקא א, כותב: 'ידידי נפשי החכם השלם כמה"ר שלמה יפה נר"ו נתן טעם לדבר...'. וראה שם פרשה ג' פסקא ד. גם בספר 'אברהם את עיניו' עמ"ס חולין דף ע' עמוד א' מזכיר ממנו קושיא. נפטר בשנת תרכ"ח [1868].

חיבר ספר "אשר לשלמה" כולל: חידושים על הרמב"ם, ש"ס ודרושים נדפס באיזמיר, מהדורת אזמיר תרל"ו שלפנינו: חידושים על הרמב"ם ודרשות. בתוך הלכות מזוזה [דף ב–ג:] שאלה ששלח המחבר אל רבי רפאל חייא פונטרימולי בעניין ברכה על מזוזה שקבעוה גויים [שהם פועליו של בעל הבית], ותשובת המחבר המצורפת לשאלה. דף ג' ע"א – ה' ע"ב: תשובת רבי רפאל חייא פונטרימולי. דף ה' ע"ב – ז' ע"ב: תשובת המחבר לתשובת רבי

רפאל חייא פונטרימולי. בראש הספר, הקדמת אבי המחבר, רבי יעקב, שהביא את הספר לדפוס לאחר פטירת בנו.

רבי שלמה מאיסטרו

מחכמי קושטא. רב וחכם מובהק. מתואר: הרב הגדול, מעוז ומגדול, מלכא ורופילא משירי כנסת הגדולה, סבא דמשפטים כמוהר"ר... הוא הסכים על ספר 'מלאכת שלמה' קמחי בקושטא.

בספר "ישמח לב" לגאון רבי חיים מנחם פראנג'י זלה"ה דרוש ז' עמוד כד, כתב: 'דרוש שדרשתי בתוך שבעה של אבילות מפטירת הרב המובהק כמהר"ר שלמה מאיסטרו זלה"ה...".

רבי שלמה מזרחי

מתלמידי ישיבתו באיזמיר של הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל ראה "ראה חיים" חלק א' סדר תרומה דף קי"א ע"א.

ושם מכנהו הגאון רבי חיים בתואר: "...תלמידי הותיק החכם המרומם כמ' בכור שלמה מזרחי ה' ישמרהו, בן כמהר"ר יצחק נר"ו".

רבי שלמה ן' בוליא

מכונה "פלפלתא חריפתא", חתם עם חכמי קושטא על פסק של כמוהר"ר תם ן' יחייא בעל שו"ת "אהלי תם" [עיין שם בסימן קסא–קסב]. כמבואר בשו"ת מהר"י טיטאצק סימן טז, עמוד קכא.

רבי שלמה ן' ג'ויא

מחכמי איזמיר. מצויה ממנו חתימה משנת התרל"ו בספר "עיני כל חי" על אגדות הש"ס על מסכת בכורות עמוד קמ"ט, לגאון רבי חיים פאלאג'י. והוא חתום שם עם עוד חכמים בענין ממזר.

רבי שלמה ן' יעיש

רבי שלמה ן' יעיש שנמצא בתורכיה בעיר שבה התגורר רבי יהודה ב"ר משולם מתלמידיו וחביריו של רבי אלידהו מזרחי, נודע "לחכם וחסיד ועניו".

וכך כותב רבי יהודה בכ"ר משולם להרא"ם: "הוגד לחכם וחסיד ועניו כ"ר שלמה ן' יעיש איך שלחו לכבו' בעדו כתב שנזרק מפיו ואמר מי שבא באחות אשתו הולד אינו ממזר. ובא אצלי ואמר תכתוב לרב טיב המעשה איך היה" [מים עמוקים, תשובות הרא"ם, סי' לח, דף לז, ג]. תשובת הרא"ם נדפסה בתשובות שאלות סי' פז, דף קמה, ג. בקובץ תשובות מחכמי תורכיה בכ"י, חלק ב, שרק המפתח שלו שרד [ר' למעלה], נמצאת תשובה בעניין "תנור שהסיקוהו בקלופי ערלה לה"ר שלמה ן' יעיש" [סי' יא] ואחריה תשובה בעניין אחר לר' אברהם ן' יעיש הראשון. רוזאניס כותב בפשיטות שרבי שלמה זה היה אחיו של רבי אברהם הראשון ושניהם התגוררו בברוסה וחזרו לקושטא [דברי ימי ישראל בתוגרמא, חלק א, תל-אביב תר"צ, עמ' 168]. ודבריו בנויים על יסוד תודהו, אף על פי שאפשר שרבי שלמה היה אחיו של רבי אברהם.

"ספונות" ספר אחד עשר, ספר יון כרך א', מאיר בניהו, עמוד רפא

רבי שלמה ן' עזרא

יליד העיר אנגורה, כיום אנקרה בירת תורכיה. בעיר מולדתו קיבל רשב"ע תורה מרבו אשר יכנהו 'מורי הרב הקדוש מוהרמ"ש זצוק"ל, ולא נדע מי מקדושים היה, כי שמו לא פורש לנו [בתי כנסיות, ס, ע"ב. ברנאי, עמוד 121, הערה 20, סבור שהמדובר הוא ברבי משה די בוטון, אך אין שום הוכחה בדבריו מלבד העובדה שרב זה ישב אז על כסא הרבנות באנגורה. ולדעתי אין לפרש ר"ת הנו' בהתחלת השם משה]. בהגיעו לאזמיר היה לתלמיד מובהק של הרב יוסף אישקאפה, בע"ס ראש יוסף, וגם קיבל תורה מפי רבי שלמה אלגאזי בע"ס שמע שלמה. היה פעיל מאוד בהוצאה לאור של ספרים בעירו, וניתן להניח שהקמת בית הדפוס הראשון באזמיר בשנת תי"ח היה בין היתר, בזכות השתדלותו ומאמציו [וכך הוא כותב על עצמו: 'אודה את ה' בכל

לבב אשר גמלני כל טוב ונתנני לחן ולחסד בעיני האח נפשי קירות לבי בעל הדפוס נר"ו אשר מיום באו פה העירה יע"א לא הפיל מדברי ארצה ככל אשר שאלתי מעמו ובפרט בענין ההדפסה שכל הספרים שנדפסו עד היום רובם ככלם היו על ידי..." [בני אהרן לר"א לפפא, אזמיר תל"ד, הקדמת רשב"ע]. על פעילותו בהבאת ספרים לדפוס ראה א' יערי, הדפוס העברי באזמיר, ארשת א' [תשי"ט] [להלן: יערי], עמוד 101. בשנת ת"ך חותם על הסכמת אחד הספרים שראה אור באזמיר בתור אחד מרבני העיר, יחד עם ר"י אישקאפה, ר"ש אלגאזי ואחרים [לחם רב לרבי אברהם די בוטון, אזמיר ת"ך, הסכמת הרבנים].

השאיר אחריו תשובות רבות אשר נדפסו תוך ספרי חכמי דורו [בעי חיי לר"ח בנבנשת, שאלוניקי תקנ"ב יו"ד, דף עז ע"ב. לב שלמה לר"ש הלוי, שאלוניקי תקס"ח, דף טו ע"ב ועוד]. הגאון רבי אברהם ן' עזרא נכדו בספרו בתי כנסיות מרבה להביא מדברי תורת מר זקנו הרשב"ע [ראה דף עג, ע"א, קה, א"א, ועוד רבים]. כנראה שימש כ'כחייא', דהיינו נציג הקהילה היהודית בפני השלטונות [ראה ברנאי, עמוד 221, ושם בהערה 32]. נפטר באזמיר ביום ז"ך אדר ראשון ה'תמ"ח ונספד על ידי רבי יעקב ן' נעים [ראה א' פריימאן, ענייני שבתי צבי, ברלין תרע"ב [להלן: פריימאן], עמוד 241, אות ל, משכנות יעקב, שאלוניקי תפ"א, דף ק"ך ע"ב].

בנו היה הגביר ר' יצחק ן' עזרא בביתו היה בית מדרש, עוד מיסוד הרב אביו ז"ל, ואשר בו היו מתאבסנים תלמידי חכמים אשר הזדמנו לעיר לרגל מסעם. אחד מהם, ת"ח מהעיר אויבן [=בודפשט], אשר הרבץ תורה בפראג, לבסוף הגיע לאזמיר ובה מצא חיבור מהרב יוסף אישקאפה הנזכר לעיל אשר נשאר בכתב ידו. שמו הוא רבי יוסף ב"ר גרשון, ובהקדמת החיבור הנזכר, אשר הוציא לאור בפראנקפורט, מספר מקצת על ימי שבתו באזמיר:

"...יש מי שהולך אצל זיווגו אל ארץ אסיה היא עיר איזמר [=אזמיר] המהוללה יע"א והיתי אבסני' אצל הגביר הנעלה ר' יצחק בן החכם השלם הדיין המצויין כמהור"ר שלמה ן' עזרה תלמידו של הרב המחבר זל"הה ימים ושנים ושם היתה בית המדרש שלי וביתו פתוח לת"ח ובשלחנו הי' נועדים ואכילם מטעמים ברבורים אבוסים ופטומים בחול ובשבתות ובמועדים..." [שאלת תשובה, פרנקפורט דאדרה תס"ט, הקדמה. על רבי יוסף ב"ר גרשון זה, ארחיב את הדבור במקום אחר, בס"ד].

מתוך מבוא לספר "בתי כנסיות", נכתב ע"י ר' דב הכהן נ"י, מכון 'יד בן צבי'

רבי שלמה נאון

מחכמי קושטא. כיהן כדיין איסור והיתר בקושטא בשנת תקע"ו [1816]. בשנת תקע"ח הוא חתום כדיין בבית דינו של רבי יעקב הלוי זלה"ה. ראה: 'שמן המשחה', הלכות אישות, עג.

רבי שלמה ניניו

מחכמי אזמיר. מצויה ממנו חתימה משנת התרל"ו בספר "עיני כל חי" על מסכת בכורות עמוד קמט, לגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה וחתומים עמו עוד חכמים בענין ממזר.

רבי שלמה סאפורטה

מחכמי ורבני קושטא. ממונה בית הדין בעיניני איסור והיתר בקושטא. בשנת תק"פ עמד בראש בית הדין.

רבי שלמה סיריליאו

הגאון בקי בחדרי תורה רבינו שלמה נולד לאביו הרב החסיד רבי יוסף סיריליאו. בערך בשנת חמשה אלפים מאתיים וששים לבריאת העולם. מיוצאי ספרד הוא היה בזמנו מיחידי הדור. יותר לא ידוע מתולדותיו.

מקום מושבו בראשונה היה בעיר אדרינופאל מדינת טורקיא. ושם היו נמצאים אז רבותינו הגדולים כמו מרן הבית יוסף. רבי משה מטראני [המבי"ט] ועוד.

ובשנת ה' אלפים ר"ץ בערך התישב בעיר שאלוניקי, וימים רבים ישב בעיר זו. ושאלו ממנו כמה פסקי הלכות.

ומעיר שאלוניקי עלה רבינו שלמה סיריליאו לארץ ישראל והתישב מקודם בעיר צפת"ו. בערך בשנת ה' אלפים ש' לבריאת

העולם. ובעיר היו נמצאים אז. רבינו יעקב בירב. בן דורו של מרן הבית יוסף ומרן הבית יוסף, ורבי משה מטראני (המבי"ט) המקובל רבי שלמה אלקבץ מחבר "לכה דודי". ועוד.

ומעיר צפת"ו עלה רבינו שלמה סיריליאו. לעה"ק ירושלם תובב"א. ונתעלה לישב על כסא הרבנות. אחרי רבי לוי ן' יעקב לבית חביב. (הרלב"ח) בערך בשנת ה' אלפים ש"ו.

ובעיר הקדושה ירושלם. בא רבינו שלמה סיריליאו אל המנוחה והנחלה. העמיד תלמידים רבים ושקיל וטרי עם בני דורו. ובבתבי יד שלו שהיו נמצאים באוצר הספרים של הגאון החיד"א. שכתב עליו, שהיה אב בית דין וראש מתיבתא בעיר הקודש ירושלם תובב"א.

חיבורו הנפלא והנעלה הוא פירושו היקר על הירושלמי סדר זרעים ומסכת עדיות. שנדפס בפעם ראשונה בשנת תר"ל.

בהקדמתו לפירושו הנזכר גילה לנו רבינו שלמה הסיבה שהביאה אותו לחבר פירושו על הירושלמי. בהיותו יושב בירושלם מזה מוכח הסוד של הצלחתו בפירושו שזכה להתקבל בישראל. זה שלא זכו לכך גודלינו הקדמונים. משום שתורת הירושלמי. שהורתה ולידתה היתה בקדושת הארץ. אינה סובלת ביאור פירוש הנעשה באויר הטמא של ארץ העמים. כי מציון תצא תורה...

נתבש"ם בשנת שי"ח [1558] בערך בירושלים.

תולדות גדולי ישראל, מאת רבי מ. זושא רוזנבלט

רבי שלמה פאלאג'י

בנו הבכור של הגאון רבי אברהם פאלאג'י מזוגתו השניה, שרה, ונכדו של הגאון רבי חיים פאלאג'י. נולד באיזמיר בשנת תקצ"ט [1839]. יש לו דרשות בתוך ספרי אביו, הוא חתום בספר "יצב גבולות" עמוד טו"ב. ומובא כמה פעמים בספרי אביו.

ראה: "אברהם את ידו" דרוש ד' לנישואין, "שדרש בן חכם המעלות לשלמה הי"ו בנישואי אחותו בתי... בחודש כסליו תרי"ח...".

כמו כן בספר "ברך את אברהם" דרוש ב' לנישואין, אותו דרש רבי שלמה דוד פאלאג'י.

בספר "פדה את אברהם" לאביו, במערכת הטית, יש ממנו עיניני הלכה בהלכות טריפות ושם כותב אביו: 'זה מבני ן' חכם המעלות לשלמה הי"ו...' גם סבו מזכירו בספריו: ראה 'חיים ומזון' דף ר"צ, הכתוב לחיים דף קמ"ז.

רבי שלמה פוקי

רבי שלמה ב"ר משה פוקי היה מחכמי תורכיה הגדולים בתקופת גירוש ספרד וסמוך לו. נולד ונתגדל בקושטא, ובימי נעוריו גלה לשאלוניקי לקבל תורה מפי אחד מחכמיה. הוא שימש את הגאון המפורסם רבי אליהו מזרחי, הרא"ם. איתרע מזלו וספר התשובות שלו אבדו. תשובה אחת שלו ששלח למרן רבי יוסף קארו נדפסה.

רבי שלמה היה מקורב לרבי אליה הלוי, רבו של ק"ק רומאניה בקושטא. רבי שלמה היה פוסק ומן החשובים שבדורו, והוא נשא ונתן בהלכה עם גדולי דורו: רבי יעקב בירב, רבי שמואל ן' חקאן, רבי שלמה סיריליו ומרן הבית יוסף, ובתשובותיו התפלמס וחלק על חכמי הדור בלשון בוטה ונמרצת. לא בכדי כתב לו רבי אליהו הלוי: "הגיעוני כתביך המעולים באמרי פז מסולאים ועמם ספר מלחמות בנוי כמגדלים... ומשלי שלמה משולים..." אבן רבי שלמה אהב לחרז חרוזים ולהרבות במליצה, ובה השתמש לבעלי הפלוגתא שלו. תשובת רבי שלמה 'בדין אם מפרישין בית בערב שבת ובשבת' נדפסה מתוך כתב יד על ידי החוקר מ. בניהו, ספר הזכרון להרב י. נסים, ירושלים תשמ"ה בעמודים פו–קג. הגאון רבי אליהו הלוי מעיד על רבי שלמה פוקי, בספרו "זקן אהרן", קושטא תצ"ד סימן ז', דף טו, ג, בזו הלשון: "שהיה 'צדיק מתהלך בתומו... איש שלומו... דורש טוב לעמו ודובר שלום בעז תעצומו... איש שכל רב פעלים..."

רבי שלמה פרץ

גדל בשאלוניקי, לימים עקר לקושטא עם עוד רבנים שעקרו לקושטא. היה גיסו של רבי דוד קונפרטי בעל ספר "קורא הדורות" שמתארו: "חכם מעיין ומפולפל". נפטר בקושטא בשנת ת"ח [1648].

רבי שלמה קאפון

מזכירו הגאון הגדול רבי רפאל ביטראן זצ"ל בספרו זכור לטוב: שבכתב יד [סימן קפה, דף 34 א]. 'ואחר העיון עם מעלת עמיתי בתורה הרב ועצום כמהר"ר שלמה קאפון נר"ו'.

רבי רפאל ביטראן רבותיו וחיבוריו, עמוד יג

רבי שלמה קארו

הגאון הגדול מגדולי חכמי קושטא ודייניה הנודע בבניו של מרן הבית יוסף גדול היה בתורה ומורה הוראה. לא ברור אם היה בן האשה האחרונה או קודמתה. אם האשה שנזכרת בספר המגיד, שמרן נשא אותה בשנת שי"ו היא האחרונה, צריך אתה לומר שנולד מקודמתה ויש להניח שנולד מן האשה שעלתה עם מרן לארץ ישראל, כלומר נולד בשנת ש' [1540] בערך.

הידיעה הברורה הראשונה עליו היא משנת של"ז. באותה שנה שלח רבי שלמה איגרת אל ראשי קהילת מנטובה ובה בקשה לתמוך בישיבה וב'הסגר' של אביו שמינהו לראש ומשגיח עליהם. ונראה שאז היה לפחות בן שלושים וחמש שנה. מכאן שהיה גדול האחים שנותרו בחיים.

רבי יוסף מטראני כותב בזיכרונותיו שבשנת שמ"ה, בהיותו בן שש עשרה שנה, נשא אשה ונתברך 'באנשי שם ומעלה... ובגיסי ב' בני גדולי הדור מהר"י קארו ומהר"ר אברהם שלום ז"ל'[587]. קרוב לוודאי שבניהם של שלושה גדולי הדור אלה נשאו שלוש אחיות. ובנו של מרן הוא שלמה. אם כך יצא לך ששני גיסים, ולפחות רבי שלמה קארו, היו גדולים ממהרימ"ט בשנים הרבה. בירור זה חשוב לקביעת שמו שלבן שרצה לייבם את אשת אחיו. ומכאן יכול אתה לבוא לידי הנחה שאחרי שלא עלתה בידו, נשא אשה אחרת בין השנים שמ"א–שמ"ד, והיא אחות אשתו של מהרימ"ט.

על חייו בצפת אין אנו יודעים אלא זאת שאביו הועידו לעמוד בראש הישיבה שלו. כדי לספק את צרכיה נסע לאיטליה. ושוב מכאן ועד חמש ושלושים שנה לא נזכר ולא נודע דבר עליו, עד שנת שע"ב, שנה שבה נמנה עם גדולי הרבנים בקושטא, שעל כולם נישא גיסו מהרימ"ט. בשבעה בניסן שע"ב חתמו על קבלת עדות בקושטא: יוסף בכ"ר אברהם הלוי ז"ל, שלמה בן הגאון מוהר"ר יוסף קארו זצ"ל ומשה ברזילי[588]. על פסק 'של מהרימ"ט בעסקי ממון הסכימו רבי דוד אגוזי, רבי יצחק ן' פאראג'י, רבי שלמה קארו ורבי זרחיה [גוטה][589]. וכן על תשובה של רבי יחיאל באסן הסכימו רבי דוד אגוזי, רבי שמואל ן' ויילייסיד, רבי שלמה קארו ורבי ירמיה בן לוי מורגונטו[590].

רבי שלמה קארו יחד עם רבי יחיאל באסן באו בהסכמה על פסק של רבי יהושע בנבנשת[591]. רבי אליעזר ן' שאנג'י מזכירו בין גדולי קושטא. וזה לשונו:

שמצאנו ראינו לתלתא רבנן סמוכי מרבני עירנו, המה הגדולים אחרוני זמנינו, ה"ה מהר"ר משה משולם הלוי ומהר"ר יחאל באסן ומהר"ר שלמה קארו ז"ל[592].

רבי חיים בנבנשת מביא שמועה שרבי שלמה קארו היה 'בר פלוגתיה' של מהרימ"ט וידיד רבי עזריה יהושע שמשאלוניקי נתקבל לרב באיזמיר וכי הוא פסק כמהרימ"ט לאסור את נפיחה[593].

587. פסקי מהרי"ט החדשים, ירושלים תשל"ה, עמוד כג.

588. שו"ת מהרימ"ט, חלק ב, ויניציאה ת"ה, אבן העזר סימן לט, דף מט, א.

589. זרע אנשים, הוסיאטין תרס"ב, סימן סד, דף סב, א. והיא בכ"י ירושלים 2001*2, דף 541ב.

590. שו"ת ר' יחיאל באסן, קושטא תצ"ז, סימן קיח, דף פ, ד.

591. ר' יהושע בנבנשתי שער יהושע, כרך א, ירושלים תשמ"ב.

592. ר' אליעזר ן' שאנג'י, דת ודין, קושטא תפ"ו, סימן י, דף ח, ב.

593. וזה לשונו: 'ושמעתי שהרב הישיש כמהר"ר ר"ש קארו, עם היותו אהוב נאמן למהרע"י ובר פלוגתיה למורי הרב, שלח לו למהרע"י לומר אל תדמי שבשביל שאני אהובך לפחות אתיצב מנגד, כי אני אהיה הא' מן המונעים לעשות הנפיחה בעיר איזמיר. לבן מנע עצמך

תשובה אחת ויחידה משלו נדפסה בספר תורת חיים לרבי חיים שבתי[594].

רבי שלמה קארו האריך ימים, שכן רבי חיים בנבנשת כינהו 'הרב הישיש'. הוא נפטר בשנת ש"פ בערך. אשתו [השנייה או השלישית ?] אסתר נפטרה אחריו. היא ציוותה שסכום כסף שחייב לה 'ה"ר בן פיל טוביה' ייינתנו 'להסגר אי"ש תוב"ב'[595] בן פיל נתן את הכסף לאחיה והוא מסרו להסגר הנ"ל באמסיה [בצפון תורכיה]. מן הצוואה מתברר שנפטרה בלא בנים.

בקושטא בזמנו היה רופא בשם יצחק קארו. רבי יהושע בנבנשת, שהיה ריע לרבי שלמה קארו, כותב בתשובותיו: 'זה לי עשרים שנה ויותר מהמה בהתגוררי בית המנוח הרופא ה"ר יצחק קארו נ"ע להתבונן בטבעיות מדי יום יום...'[596] כלומר הוא לימדו חכמת הרפואה.

ואיני יודע אם הוא בנו של רבי שלמה קארו?

החיד"א מזכיר 'מזרע מרן הקדוש' את רבי אברהם ב"ר רפאל קארו, שהיה רב באדריאנופול[597] רגליים לדבר שרבי רפאל היה נכדו של רבי שלמה. מן האזכרות עליו אנו למדים שהיה גדול בתורה ופלא שלא ידוע עליו דבר אלא אגב בנו. הבן אברהם היה 'חורגו ותלמידו' של רבי אליעזר נחום, כנראה שחכם זה נשא את אלמנתו של רבי אברהם. ועליו יאמר החיד"א: 'היה שקדן בתורה פלפלא חריפא... נפטר בקצרות שנים. וקצת קונטרסים כתבם מורינו הרב הגז' על שמו בס' חזון נחום'. והוא מציין 'קונטרס על אם למקרא ולמסורת' שלו שמזכירו רבי אליעזר נחום בפרק ט' דמנחות [דף נז, ב][598] חידושי תורה שלו הביא רבי חנניה שאול משאלוניקי בספרו מגן שאול[599].

יוסף בחירי, עמודים שכח–שכט

רבי שלמה קמחי 'ימי שלמה'

הגאון הגדול רבי שלמה נולד בקושטא[600]. לאביו הרב הגאון הגדול רבי נסים יוסף דוד קמחי. שהיה ראב"ד קושטא בתקופת בעל "שמן–המשחה", ונפטר שם בשנת תקצ"ו.

היה חתנו של הרה"ג רבי יהודה מוהיל. שעלה לארץ–ישראל, ונפטר שם בשנת תר"ד.

למד תורה מפי רבני ודייני עירו, וביניהם רבו הרה"ג רבי אברהם ירושלמי. [שנפטר בחשון שנת תר"ח, ורבינו הספידו].

עלה ונתעלה לשמש כדיין ומורה צדק בעירו. למד תורה עם שאר חכמי העיר בישיבת מדרש "קול–ה'" שבפרברי העיר, שבראשות הרה"ג רבי משה חנגאל. [ותשובותיו נמצאים בספרי רבינו לפלפל על דבריו]. כמו כן פלפל בתורה עם שאר חכמי העיר, וביניהם האב"ד הגאון רבי יצחק עקריש [בעל "קרית–ארבע"], והרה"ג רבי יוסף אלפאנדארי [בעל שו"ת "פרת–יוסף"], ועוד, ותשובותיהם וחידושיהם נדפסו בספריו.

מדבר זה. כנסת הגדולה, יורה דעה חלק א, סימן לט, רצ, שאלוניקי תקס"ז, דף קפט, ב.

594. חלק א, שאלוניקי תע"ג, סימן נד, דף עב, ד. והיא על תשובת מהרימ"ט, חלק ב, ויניציאה ש"ה, חושן משפט סימן מ, דף מה, א' – מז, א.

595. יעקב ש' שפיגל, תשובות רבי יהוסף מליריאה, ירושלים תשמ"ה, סימן כב, עמוד קכא.

596. ר' יהושע בנבנשת, שער יהושע, א, תשמ"ב, סימן יא, עמוד נ, ב. ר' יהושע בנבנשת כותב שראה בביתו 'ספר אחד גדול... מכונה בשם תיבת נח לחכם גדול בנצרים בחכמת הדקדוק...' המהדיר 'תיקן' ללא חשש במקום 'בנצרים' ב'מצרים', ולא ידע שהספר הוא מחיבורו שלמארקו מארינו הנוצרי, תלמיד ר' שמואל ארקיוולטי, ויניציאה 1593. ראה א"מ הברמן, המדפיס זואן די גארה, ירושלים תשמ"ב, סימן 143, עמוד 72.

597. חיד"א, שם הגדולים, ערך אברהם קארו.

598. שם הגדולים, מערכת ספרים, ערך קונטרס.

599. מגן שאול, שאלוניקי תק"ז, סימן מג, דף סב, א. וזה לשונו: שמעתי שהקשה החכם המרומם כמהר"ר אברהם בכר רפאל קארו תושב אינדירנופולי'. וראה גם סימן מו, דף סא, ב.

600. שנת לידתו של רבינו, לא ידוע. [וכן שנת פטירתו!]. כפי הנראה נולד במחצית השניה שבין שנת תק"נ לת"ר בערך.

נטל חלק מרכזי במלחמת החרמה שניהלו כשמונים רבני וגדולי קושטא [בראשות הגאון רבי יצחק עקריש הנ"ל, והגרש"א אלפאנדארי] בשנת תרי"ד, נגד המשכילים בעירם, שרצו להכניס לחינוך לימודי חול וחכמות חיצוניות [שקאלעס], ויחד אתם החרים רבינו את בתי ספר אלו, ולחמו נגדם במסירות נפש ממש. [מלחמה זו היתה גם כנגד הרבנים הרשמיים מטעם, שמחשש השלטונות נטו לפשרות בזה]. לבסוף הוכרחו כמה מלוחמים אלה לעקור מעירם וארצם מסיבה זו. ואז עלה רבינו לארץ ישראל, ונתיישב בעיר האבות חברון.

בנו היה הרה"ג רבי חיים נסים יוסף קמחי. [נמצאים ממנו הרבה הגהות וחידושים בספרי רבינו אביו, כשהוא כותב לפניהם: אמ"ה עבו"ת. שהוא ראשי-תיבות: אמר המגיה עבדו בנו ותלמידו].

חתניו היו: הרה"ג רבי נסים אליהו לומברוזו. נפטר בחיי רבינו. [פלפלו יחד בתורה, ונדפסו ממנו חידושים ודרשות בספרי רבינו חותנו, וכן חתומים יחד על כמה שאלות]. הרה"ג רבי נסים משה המון. והרה"ג רבי חיים יעקב בכר. [שני האחרונים מוזכרים בהקדמת רבינו].

שלשה ספרים הדפיס רבינו בחייו.

ואלו הם חיבוריו:

א). "מלאכת-שלמה". שאלות ותשובות על ד' חלקי השלחן ערוך, חידושים על הש"ס, ודרושים. נדפס בשאלוניקי בשנת תרכ"ב, בהסכמת גדולי ורבני קושטא. "יקהיל-שלמה". חידושים על ד' חלקי השלחן ערוך. נדפס באזמיר בשנת תרכ"ה, בהסכמת הגאון רבי אברהם פאלאג'י.

מהדורת אזמיר תרכ"ה שלפנינו: חידושים על ד' חלקי שו"ע. בספר מפוזרות מספר תשובות. דף לה ע"ב – לח ע"ב [או"ח, סי' שה, סעיף א]: תשובת המחבר בעניין אמירה לקראי להביא חלב שנחלב ביום שעל פי הלוח שלנו חל ביום טוב [אך על פי הלוח הקראי נחשב ליום חול] ולהשהותו לערב בבדי שיעשוה. דף צב ע"ב – קה ע"א [חושן משפט סימן כט, סעיף א]: תשובת המחבר בעניין מכירה פיקטיבית בשטר, כאשר הותנה בעל פה תנאי המבטל את המכירה. דף קה ע"ב – קיד ע"א: פסק הלכה בעניין ריבית, מאת רבי יצחק אקריש. דף קיז ע"ב – קכ ע"א [סימן קעה סעיף מז]: תשובת המחבר בעניין חנות של יתומים הבנויה על הקרקע הקדש – האם להקדש זכות וטו על מכירת החנות. דף קכ ע"א – קכב ע"ב: תשובת רבי יצחק אקריש בעניין שותפות. דף קכו-קכח: תשובת המחבר בעניין מתנה. דף קכח-קל: תשובת רבי יוסף אלפאנדרי בעניין הנ"ל. ב' כהן [מס' 693] רושם: "על דבר אפיית המצות על ידי המאקינה בעיר קושטא.. בתוכו פסק ליצחק אקריש". אך באמור, הספר עוסק בחידושים על ד' חלקי שו"ע ואין בו תשובה בעניין מצות מכונה. שלמה", מהדורת "אהבת שלום", ח"ב, ירושלים תשמ"ז, עמודים קכד-קכט, ושם צוין כי תשובת המחבר בעניין מצות מכונה נדפסה "מיקהיל שלמה בהשמטות". ואולם בדקנו את גוף הספר וההשמטות, ולא נמצאה תשובה זו [מדובר בתשובה ארוכה במיוחד]. בספר יש גם תשובות מאת רבי יצחק אקריש אך לא בעניין מצת מכונה. לפי שעה הענין נשאר בצריך עיון.

ב). "ימי-שלמה". חידושים על הרמב"ם. ובתוכם מספר תשובות. נדפס באזמיר בשנת תרל"ד, בהסכמת רבני אזמיר. בהסכמות הגדולים על ספרי רבינו, הם מעידים על גדלותו בתורה וצדקתו.

מהדורת אזמיר תרל"ד שלפנינו: חידושים וביאורים על הרמב"ם; מפוזרות תשובות רבות. ראה: דף א-ד [הלכות יסודי התורה, פ"ו ה"א], תשובת המחבר ותשובת רבי חיים יצחק שאקי, בעניין ציפוי שם הויה בזהב; דף ז-ח: תשובת המחבר בעניין "מעשה שהיה בתלמיד אחד שאינו הגון שהוציא שם רע של ניאוף על רבו שלמדו תורה ומוחזק לן בכשרות מנעוריו עד היום הזה ודין גרמא בישא עביד ליה לאורועי ליה להאי צורבא מרבנן מחזקתו והוא ל"ו אויב לו והוציא את הקול בעיר דלא פסיקא ליה ויהי לימים ושנים נצנצה בו באותו תלמיד רוח אחרת אתו לבוא ולתחנן קמיה רבו שימחול לו על אשר חטא בנפשו והוא הודה כי שקר ענה ברבו וגדול עונו מנשוא ולא מלבו היתה זאת כ"א פריצי הדור המבקשים להטיל מום בקדשים הם היו בעוברין להדיחו ולהסיתו... והשקוהו מידי דמשכר עד שמחמת שכרותו הזקיקוהו לחתום בראשונה על הדבר הרע הזה ומפני כן הוצרך להעמיד דבריו שלא לשקר בחתימתו וע"כ אליו נפשו חשקה להתכפר ולבקש מחילה ורבו מסרב בו למחול... דאיכא דשמע חרפתו ולא שמע בחזרתו ומה יועיל לו

כפרתו". דף י' ע"ב – יד ע"ב [הלכות עבודה זרה, פי"א ה"א]: "נדרשתי לאשר שאלוני על דבר הפרצה אשר נפרצה בדורינו זה מזה ימים מעט זרעים... על כי רצו ויאותו להדמות לשאר העמים במלבושיהם ושער ראשיהם כציצת ראשם ומסלסלים בשערם מידי יום ביום... וממרחים הפומאד"ה בשומן חזיר למשוח בה שער ראשם וכמעשיהם בחול כך מעשיהם בשבת"; בהמשך הדברים מסופר כי אחד מהחכמים מחה על התופעה ואף גזר חרם על "מי שיגדל ציצת ראשו כהדין פירוק"א". המחבר נשאל בעניין התוקף ההלכתי של החרם. דף מט ע"א – מט ע"ב [הלכות אשות, פ"ט ה"י]: בעניין טעות בכתיבת שם האשה בכתובה. דף נט ע"א – נט ע"ב [הלכות איסורי ביאה, פ"ו ה"א]: ב' תשובות. דף ס' ע"ב – סב ע"א: בעניין עם הארץ שהשתדך בשבועה לכוהנת מפני שלא ידע שהדבר אינו ראוי [ואף סכנת מיתה יש בדבר] ועתה לבו נוקפו ורוצה לחזור בו. דף קב ע"א – קכא ע"ב [הלכות טומאת מת, פ"ו ה"ד]: תשובה בעניין שימוש באבני מצבות שנהרסו, לצורך רצפת בית הכנסת. דף קכז ע"ב – קכח ע"א [הלכות גזילה]: בעניין בן שהבטיח לאביו לעבוד במקומו ולפרנסו, אך התברר כי העלים מאביו חלק גדול מרווחיו. דף קלא ע"ב [הלכות מכירה]: בעניין דין ודברים שבין שוכר ומשכיר. דף קלח ע"ב – ק"מ ע"א [הלכות שלוחין ושותפין]: בעניין דין ודברים שבין שותפים. דף קמא ע"א – קמא ע"ב [הלכות שכירות]: בעניין שוכר בית, ששמע שכל הדיירים הקודמים לקו בגופם ובממונם ולכן דורש לבטל את השכירות. שטר התחייבות שכתב ראובן המנוח לשמעון קודם נסיעתו לארץ ישראל. דף קנז–קנח: בעניין דין ודברים שבין שותפים. דף קסח [הלכות אבל]: תשובה בעניין מת ששכחו להניח סיד על בשרו ורוצים כעת לפתוח את קברו. דף קסט ע"ב – קע ע"ב [השמטה השייכת להלכות אשות]: בעניין קידושין בטבעת שאולה מנכרית.

למרות חשיבותו, לא נדפס הספר אלא פעם אחת בלבד.

ג]. את ספרו "מימי–שלמה" ב' כרכים חיבר רבינו בהיותו כבר בחברון. והוא חידושים והערות בבקיאות עמקות וחריפות על כל השלחן ערוך אורח חיים, ומקצת על שלחן ערוך יורה דעה. כמו כן יש בספר זה מספר תשובות להלכה. בחיבורו זה מביא רבינו דברי‍הם של מאות גדולי הפוסקים, ומפלפל בהם לפעמים בארוכה או בקצרה כדרכה של תורה.

את חיבורו מימי שלמה סיים רבינו בחשון שנת תרנ"ג. וכנראה שסמוך לאותה נתבקש רבינו לישיבה של מעלה.

ספר חידושים וביאורים "מימי שלמה" על ש"ע כרך ראשון, עמוד 14–13, בהוצאת "אהבת שלום"; קונטרס התשובות החדש, א

רבי שלמה קריספין

מתואר: "החכם השלם כמוה"ר שלמה קריספין ז"ל, נפטר בי"ד לחודש אלול בשנת התר"י [1850]. היה דודו של הגאון רבי יום טוב קריספין זצ"ל, והוא בספרו "בן אברהם" דרוש ד' ספד לו. סבל יסורין קשים בחייו.

רבי שלמה רוסאנו

בשבט תר"ו [1846] כיהן בתור ממונה איסור והיתר בקושטא. בו' אלול תקצ"א [1831] נפטרה אשת "החכם המעולה" שלמה רוסאנו. קרוב לודאי שמדובר בדיין זה וכי הדבר אירע זמן רב לפני שכיהן בדיינות.

רבי שלמה שלם

'שונה הלכות'

נר ישראל והדרו, אלקי אברהם בעזרו, חכם הרזים, חכו ממתקים, וכלו מחמדים, חבר חבורים יקרים ונפלאים, שמו נודע בשערים, הדיין המצויין והחכם השלם הגאון הגדול שלמה בן הרב הגאון יחיאל שלם זכר צדיק וקדוש לברכה ולחיי העולם הבא.

מוצא משפחתו של רבי שלמה שלם, בעיר ואם בישראל עיר של רבנים, סופרים וחכמים גדולים, סלוניקי. הוא עצמו נולד בעיר אנדריאנופולי, בערך בשנת תס"ח, שם יצק מים על ידי: "שני המאורות הגדולים עיני כל ישראל, האחד המיוחד חד בדרא, הרב דומה למלאך, הרב הכולל אין גומרין עליו את הלל, מר קשישא ר"מ ור"מ מו"ר כמוהר"ר אליעזר נחום זצוק"ל בוצינא דנהוראי, והן

שני איש אלקים, קדוש יאמר לו, הרב המופלא שבסנהדרין, ח"ק ר"מ ור"מ מו"ר כמוהר"ר רפאל יעקב אברהם גירון, זצוק"ל אספקלריא המאירה... אלה ראשי אלפי ישראל, אין די באר דרך חכמתן, להודיע חבתן, שאין הפה יכולה לדבר...".

מצד אמו, הרב הוא נכד של: "...הגביר המרומם לכבוד לשם ולתפארת, יועץ וחכם חרשים ונבון לחשים דש"ב ויתיב בנהר דע"ה כמוהר"ר יוסף בכ"ר אהרן צלמונה".

רבינו גדל מילדותו בבית מר זקנו זה, לאחר שהוריו נפטרו עליו בהיותו ילד קטן שלא הגיע לעונת הפעוטות.

מר זקנו זה נפטר בירושלים, בחודש אייר תקי"א והוא נשא עליו דברי הספד [בספרו "דברי שלמה" דרוש לפרשת ויקרא].

מצבת קבורתו של רבי יוסף צלמונה בשיפולי הר הזיתים ע"י מצבת קבורת זכריה הנביא ע"ה. כעשרים שנה ישב הרב בעיר מולדתו, קרא ושנה שם יומם ולילה. ימים אלה היו לו שנות שקט ושלוה, עד אשר עזב את עיר מולדתו ועבר לגור בעיר סופיאה. מאז והלאה עברו עליו תלאות רבות, תקפו אותו חלאים רעים ורבים, ובכל זאת כותב הוא בהקדמתו כי: "קמיה שמיא גליא לא זזה ידי מתוך הספר ללמוד וללמד...". במשך שנתיים סבל ייסורין קשים ומרים, באין רופא אומן בעיר זו. אז אמר לו לבו לצאת ממקום זה ללכת: "אל עיר מושב העיר רבתי עם רבתי בדעות אמשטרדם יע"א, שמה ישבו בסאות למופת ולאות חכמים ונבונים דמחדדי טפי...". מטרת יציאתו לאמשטרדם היתה כפולה, להדפיס את ספרו "שונה הלכות" על ספר "הלכות גדולות", בתקוה כי בזכות מצוה זו ימצא מזור לתחלואיו.

בדרכו הגיע הרב, לעיר המלוכה ויינא, שם מצא "איש שר וגדול ליאודים, השר המרומם לכבוד ולשם ולתפארת שבולו מלא חסדים, כמהר"ר משה לופיס פירירא נר"ו". בביתו של רבי משה זה, נתקבל הרב בכבוד גדול והיה סמוך על שלחנו, עד אשר הגיע לעיר המהוללה פרנקפורט דאדר.

הרב כותב כי, בעיר זו: "הקיפו עלי יחד אנשים של צורה ויאמרו לאמר, הנה מושב העיר טוב והארץ רחבת ידים ורופא ה"ן כאן והכא מחוקק אותיות פורחות..." [בית דפוס].

מחשבתו של רבי שלמה להדפיס תחילה את ספרו "שונה הלכות", לא יצאה אל הפועל, ובמקום זה החל בהדפסת ספרו "דברי שלמה". המחבר, שאף להדפיס שני דרושים, על כל סדר מסדרות התורה, אך בהיותו עסוק ברפואות קשה היה לו להעתיק את הספר "מכתב לע"ז לכתב אשכ"נז".

בהקדמה לספרו "שונה הלכות", כותב הרב: "בעלותי ההרה דרך ישרה הלוך ושוב לאיתני הראשון ועברתי בארץ ק"ק בילוגרדו יע"א, שם הייתי ימים אחדים, והקיפו עלי יחד מ'שני צדדים, כל העם מקצה קטון וגדול שם, מבקשים את פני שלמה, ויפתוני בפיהם להיות להם לראש שר ושופט ולא יכלתי להשיב את פניהם, ויהיו דברי אשר שמתי חק וזמן לחמש שנים, וזאת שנית שאם יש את נפשי לצאת לקרית חוצות, למען דפוס זה ספרי, אני רשאי תוך הזמן במספר שנים".

בתוך פרק זמן זה של חמש שנים, היה הרב, מוכן לצאת לדרך כדי להדפיס את ספרו, אך "מאת ה' היתה עבבה לטובה, כי עת הזמיר הגיע כי הקרה ה' זיווג נאה מפרחי כהונה להבן יקיר לי, בכור הצבי המשכיל ונבון כה"ר יחיאל שלם נר"ו, ואת בתי יפה כלבנה נתתי לאיש בחור וטוב החכם ונבון הגביר נשוא ורם כה"ר דוד רוסו...". כפי הנראה, עבר רבי שלמה, מעיר בילוגרדו לאמשטרדם שם נתקבל לרב. אך גם בימי שבתו באמשטרדם היתה מצודתו פרוסה על העיר בילוגרדו, כפי שהוא עצמו חותם בהקדמה הנ"ל "כ"ד העומד על התורה ועל העבודה תוך אמוני עם סגולה, ק"ק ת"ת יע"א אמשטרדם ומצודתי פרושה על ק"ק בילוגרדו יע"א".

בהקדמה לספר "לב שלם" כותב הרב: "בשנת אש יקד"ת [=תקי"ד] היה למאכולת אש, אשר שרף ה' במחנה העברים, ודבר שהיה בכלל כמה וכמה כתבי הקודש אשר טפחתי ורביתי ספו תמו אש שרפתם".

בספרו דברי שלמה, מזכיר מספר פעמים את חיבורו נחמד למראה, ויש להניח שנשרף בכלל השריפה.

בין תלמידיו הרבים של הרב המחבר היה, "החכם השלם הדיין המצויין כמהר"ר ראובן בן יעקב נר"ו, יושב בשבת תחכמוני בעיר תהילה שאלוניקי יע"א", תלמידו זה כתב הקדמה לספרו של רבו "לב שלם".

בשער לספר "לב שלם", מוזכר כי הספר הוגה בעיון נמרץ ע"י "הבקיאים במלאכת ההגהה מבני אהרן הכהנים תלמידי הרב המחבר נר"ו צעירי איש"ים בב"ר אלידו הכהן כלינפאנטי ס"ט ובנימין בכמהר"ר חיים שלום מעילי הכהן ה"י, בן לאותו צדיק כמוהר"ר בנימין מעלי הכהן אב"ד מעיה"ק ירושלים תובב"א".

אלו הם חיבוריו:

א). "דברי שלמה", דרשות על התורה נדפס בפרנקפורט תקי"ג.

ב). "שונה הלכות", פלפול חריף על ספר "הלכות גדולות", נדפס באמשטרדם בשנת "רוח ה' רוח חכמה" לפ"ג [=התקכ"ב].

ג). "לב שלם", ח"א סובב הולך על ספר "יד החזקה להרמב"ם, נדפס גם הוא באמשטרדם בשנת המפת"ח לפ"ק [=תקל"ג], בשער לספר זה כותב הרב: "ה' אלקים יעזור לי להוציא לאור הדפוס ח"ב מלב שלם... וספרי "לבב שלם" אמן כן יעשה ה' עמדי חסד חסדי דוד הנאמנים". כפי הנראה ספרים אלה לא ראו אור הדפוס.

ד). "נחמד למראה" בספרו דברי שלמה מזכיר כמה פעמים את חיבור זה.

בהקדמות לספריו מזכיר הרב המחבר, הרבה פעמים את הקהלות בהן שימש בקודש, ואת פרנסיהן. הוא מעלה על נס את הטובות והחסדים הרבים אשר גמלו לו.

ספריו, עטורים בהקדמותיהן של רבני הדור ההוא בברלין, פרנקפורט אמשטרדם ועוד, כלם משבחים ומהללים את הרב המחבר ושרים לו שירי תהלה ומתארים אותו כגאון גדול חריף ובקי בכל מכמני תורתנו הקדושה.

הגאון חיד"א זצוק"ל מזכיר את הרב רבי שלמה שלם לשבח פעמים מספר בספרו "מעגל טוב", ובספרו "שם הגדולים".

ב"אשל הגדולים", אות ש' סו', [הערות והוספות על שם הגדולים מאת הרב רבי אליעזר ליפא גרטינהויז] כותב כי מהר"ר שלמה שלם נפטר באמשטרדם ביום יז' אלול תקמ"א [1784], תהי נשמתו צרורה בצרור החיים אמן.

מתוך מבוא לספר "דברי שלמה" ירושלים תשמ"ב

רבי שם טוב אלזראקי

מחכמי איזמיר. הגאון רבי אברהם פאלאג'י בספרו 'שמע אברהם' ח"א סימן ל', מכנהו: 'אחד מתלמידי הישיבה החה"ש זר"ק כמה"ר שם טוב אלזראקי נר"ו...'. ושם מציין ממנו דיון בהלכה. בספר 'צדקה חיים' דף קכ"ב ע"א יש דרוש ב' למעלת המחזיק '...אשר דרש על פני השדה, הד"ר הוא החכם השלם והכולל אית ליה דר"ב חסד"א כמה"ר שם טוב אלזראקי נר"ו...' ושם הדרוש ממנו באריכות ובטוב טעם ודעת.

רבי שם טוב ב"ר יעקב מלמד

'כתר שם טוב'

מגדולי רבני איזמיר במאה השלישית לאלף הששי. חיבר: א). "כתר שם טוב" – דרושים, ב). "מאמר מרדכי" על מגילת אסתר. היה מתואר בפי בני זמנו החכם השלם, הרופא המובהק. בנו היה רבי מאיר מלמד, תלמידו של רבי יוסף ן' עזרא, בעל ה"עצמות יוסף". רבי מאיר היה מגדולי חכמי דורו בגליל המוריאה [ה' ש"פ] חיבר ג' חלקים "משפט צדק" [ראה שם הגדולים להחיד"א אות מ'].

רבי שם טוב בן צרויה

מחכמי טורקיה. מושבו בקושטא בשנות ר"ן–ש' [1490–1540] לערך, בזמנו של רבי אליהו מזרחי [בעל "המזרחי"]. מובא בהקדמת ספרו של רבי שלמה עתיא בפירושו לתהלים.

רבי שם טוב די קריון

מחכמי טורקיה, בזמנו של רבי יוסף טאיטאצק, שדן בעניינו.

רבי שם טוב חיים

מחכמי קושטא. בנו של הגאון רבי שמואל חיים אסטרוג זלה"ה בעל ספר 'שמן המשחה'. בן זה הוספד בירושלים ע"י רבי שבתי אקושטי ובאיזמיר על ידי הגאון רבי חיים פאלאג'י בשבת "תרומה", ללא ציון השנה. ראה: 'ברכת מועדיך לחיים', חלק ב', דרוש ה' להספד.

רבי שם טוב עטיא

מחכמי טורקיה. עלה לארץ ישראל. והתיישב בצפת. היה מתלמידי המהרשד"ם [רבי שמואל די מדינה]. רבו כתב בתשובה: "רבי שם טוב עתיא למד ימים ושנים בישיבתי".

שמו מוזכר בספרי מהרי"ט [רבי יוסף טראני]. הוא חתום עם חכמי צפת משנת ה'שס"ב [1602].

הוא חותם יחד מהר"ם גאלנטי בהסכמות שבספר "כתר תורה" די אבילה דף ג' ע"א. הסכמה לתשובה ממנו בספר "אבקת רוכל" סימן כ"ה. עוד מוזכר בשו"ת מהרי"ט חלק א' סימן א' וסימן מ"ו. עוד חתום תשובה בשו"ת מהרנא"ח חלק א' סימן כ"ג. ובשו"ת מהר"ם גלאנטי סימן נ"ב וקכ"ג. ובשו"ת מהריט"ץ סימן מ"ב. ובשו"ת "באר מים חיים" סימן כ"ה דף ס"א ע"א.

רבי שם טוב שמסולי

מחכמי טורקיה. מצאצאי מגורשי ספרד משנת ה'רנ"ב [1492]. מוזכר בספר "שבט יהודה".

רבי שמואל אל בכייר

מחכמי טורקיה. היה בזמנו של מהר"ם [רבי מאיר] פאדווא.

רבי שמואל אלעזרי

שימש בבית הדין בתירייא עם רבי משה ישראל, רבי שמואל חתום בשבט שנת רע"ו [1516] על קבלת עדות.

רבי שמואל אמאטו

מרבני ומשוררי קושטא בסוף המאה הי"ח. היה רב ומשורר שחרוזיו היו מלאי חן ומפיקים נוגה.

כתב הקדמה לספר 'נחלה ליהושע' לרבי יהושע צונצין בשנת תצ"א. היה תקופה באיזמיר, וכמוהר"ר אברהם צונצין סייע בידו להדפיס כמה ספרים בקושטא.

רבי שמואל אפומאדו

"החכם המרומם" מחכמי ורבני ודייני קושטא. נמצא חתום בפנקס אישור והיתר של בית הדין בקושטא משנת תקל"ב [1772] דף 8–9 ביחד עם חכמים רבים מקושטא: נפטר בי"ג אלול בשנת תקמ"ד [1784].

מצבתו בקושקונ'וק שרדה בה הוא מכונה: "החכם המרומם".

רבי שמואל ארדיט

בנו השלישי של הגאון רבי אפרים ארדיט בעל ספר "מטה אפרים". רבי שמואל נפטר בשנת התקכ"ב. נספד על ידי הגאון רבי יצחק נוניש בילמונטי [בדרושיו הנספחים לספר "דרכי הי"ם" מאיו [דרוש י"ג דף קצ"ד ע"א], בתשלום החודש טו"ב אייר תקכ"ב], ובן אחיו רבי אברהם ארדיט ["מטה אפרים" דרוש ה'], בתשלום השנה ביום שבת קודש סדר יתרו כ"ב שבט תקכ"ג].

רבי שמואל אשכרה צרפתי

רבי שמואל היה מחכמי טורקיה בזמנו של המהריב"ל [רבי יוסף אבן לב]. ובנו, רבי אברהם, כתב הגדה בש"ס דפוס פיזרו בזה הלשון:

"אמר אברהם בן לאדונו שר וגדול בישראל מוהר"ר שמואל אשכרה הצרפתי".

אטלס עץ חיים

רבי שמואל ב"ר יהושע צונצין

הוא חתום על תשובה לח בספרו של אביו "נחלה ליהושע". הוא היה בין המסכימים להדפסת ספר "יפה תואר" על מדרש רבה, שנדפס ביניציאה בשנת שנ"ז [1597] וכתב בהקדמתו: "אשר שיאחז במצוה הזאת לעזרת ה' להוציא לאור הוד החבור הנזכר, והמטים עקלקלותם להסיג גבול יוליכם ה' את פועלי האון. כה מעתיר הצעיר שמואל בכמהר"ר יהושע שונצין זלה"ה". הוא נזכר על ידי חכמי דורו. היה לו בן ושמו יהושע.

מחקרי ספר, עמוד 312, אייערי

רבי שמואל ב"ר משה הלוי

מחכמי ורבני קושטא, כיהן כאב"ד איסור והיתר בשנת ת"ע [1709]. חתם בין רבני קושטא בשנת תע"ד [1714] על החרם נגד נחמיה חיון. חתם על הסכמות לחיבורים שונים בזמנו. החיד"א כותב עליו "חבירו ובן גילו של מהר"י רוזאניס הנז' כאשר ידענו מפום רבנן קדישי. והוא שקיל וטרי עם הרב משנה למלך בה' אישות. פסקיו מובאים בספרי בני דורו. נפטר בשנת ת"ץ [1829]. והוספד על ידי הגאון רבי יוסף דוד בספרו "יקרא דשכבי" דרוש קיא, דף קצו, ע"ב.

רבי שמואל בכור ן' עזרא

מתלמידי ישיבתו באיזמיר של הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל, הוא נזכר בספרי רבי חיים פאלאג'י, ראה "נפש חיים" מערכת הקוף, אות מ"ב, 'ובזה פירש תלמידי הותיק החכם המרומם כמה"ר שמואל בכור ן' עזרא ז"ל...'.

רבי שמואל בכר נסים טריבים

מחכמי וחסידי קושטא. נפטר בשנת תרי"ח. בספר "ברכת מועדיך לחיים" ח"א דרוש ז' לשבת תשובה שנת התרי"ט ליצירה כותב עליו הגר"ח פאלאג'י בזו הלשון: "בריע כאח לי', הגביר, החכם השלם, רודף צדקה וחסד, תורה וגדולה, כמוהר"ר גי' שמואל בכר נסים טריבי"ס ז"ל תושב קושטא יע"א, שהיה מפורסם בחסידות ונפלאים מעשיו, כי בודאי היה מל"ו צדיקים שבדור זיע"א. עד כאן לשון הגאון רבי חיים פאלאג'י זלה"ה.

בספר "אברהם את ידו" לגאון רבי אברהם פאלאג'י דרוש א' לשבועות דף מח, א' ספד לו בזו הלשון: "מיראי ה' וחושבי שמו, ולא פסיק גירסא מפומיה ובמעט לא קם כמוהו, חד בדרא ונפלאים מעשיו מגדול קדושתו וחסידותו... ושם עוד מאריך ומספר מהנהגותיו המיוחדות של רבי שמואל זצוק"ל.

רבי שמואל בנימין

רב מובהק, מחכמי איזמיר. כיהן בראש ישיבה בישיבת "בית יעקב". הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו "נפש חיים" [מערכת האלף עמוד לא הנדמ"ח] מפליג בשבחיו, וזה לשונו: "בהקדים מה ששמעתי מפה קדוש מעלת הרב המובהק, מר קשישא כמהר"ר שמואל בנימין נר"ו אשר הוא היה ראש ישיבתנו בית יעקב יב"ן...".

רבי שמואל ביז'ה

מחכמי תירייה. בנו של הגאון רבי חיים ביז'ה בעל ספר "חיים עד העולם".

הגאון רבי אברהם פאלאג'י מתארו בזה הלשון: "החכם השלם דגמיר וסביר נז"י כמה"ר שמואל ביז'ה נר"ו.

רבי שמואל די וידאש

רבי שמואל היה מחכמי טורקיה בזמנו של רבי אליהו מזרחי [בעל ה"מזרחי"]. חידושיו מובאים בספר "שיטה מקובצת"

לרבינו בצלאל אשכנזי. בשנת השנ"ר [1546] כתב חיבור על איכה.

נדפס בשאלוניקי החיד"א מציינו ב"שם הגדולים".

אטלס עץ חיים

רבי שמואל דניאל זקן שמואל׳

הגאון רבי שמואל דניאל, הוא איש שאלוניקי שעקר לאיזמיר בסוף המאה הי"ז. והיה מחכמי איזמיר. רבי דוד קונפורטי כותב עליו ׳חכם מובהק, מעיין גדול, והלך לאיזמיר בזמן מהר"י אישקאפה והרביץ שם תורה הרבה ונפטר שם׳. חיבר ספר זקן שמואל ׳על דברי רבינו בעה"ט ומרן בבית יוסף׳ בארבעת חלקיו. הביאו לדפוס רבי מצליח מאיר מירושלים, נין ונכד למחבר, איזמיר תקט"ז.

עמד במשא ומתן של הלכה עם חכמי ורבני עירו, מהר"ש הלוי ורבי אהרן בן חיים [השניי]. תשובותיו הובאו בספר "בעי חיי" לבנה"ג, ובספר "מרכבת המשנה" לרבי אהרן אלפאנדארי.

מבוא לספר חכמי סלוניקי, חלק ראשון, תשנ"ב

רבי שמואל הכהן חמצי

תלמיד חכם ובעל מעשים מחכמי ורבני איזמיר. אחיו של הגאון רבי חיים יהושע אלעזר הכהן חמצי זלה"ה שהיה מגאוני חכמי ורבני איזמיר בדורו במאה הי"ט. רבי שמואל נזכר בהקדמת הפרד"ס לספר "אמר יוסף׳, שאלוניקי תקצ"א.

רבי שמואל הלוי [הזקן]

מרבני קושטאנדינא. נולד לערך שנת ש"ע [1610], למד תורה אצל הגאון רבי יוסף מטראני זלה"ה המהרי"ט, היה חכם גדול ופוסק והרביץ הרבה תורה בישראל, ומישיבתו יצאו תלמידים רבים וחכמים מובהקים, גם הגאון העצום רבי יהודה רוזאניס זצוק"ל בעל "משנה למלך" זלה"ה היה תלמידו כמ"ש בהלכות מכירה פרק כ"ט הלכה ז׳ בזו הלשון: "... גם מורי הרב מה"ר שמואל הלוי ז"ל כך היה מלמדינו מסברת עצמו הלכה למעשה". ומזכירו הגאון החיד"א זלה"ה בערכו.

כתב הרבה פסקים, אך בשנת ת"ך פרצה שריפה גדולה ורוב פסקיו עלו באש, רק מעט מזעיר מתשובותיו נדפסו בספרי גדולי דורו, בספר שו"ת "פני משה" להגאון רבי משה בנבנשת זלה"ה חלק א׳ סימן י"א, ושם כותב עליו בזו הלשון: "הנה על שאלה הלזו כתב עליה החכם המובהק רב ועניו...", ובחלק ב׳ סימן כ"ח מביא: "קונטרס החכם השלם הדיין המצויין הרב כמהר"ר שמואל הלוי זלה"ה ששלח אלי", ובתשובתו כותב: "לדכיילי ליה בקבא רבא, בקי בחדרי תורה ויתיב בתוונא דלבא דספרא וספרי וכולא תלמודא, אגמרינהו בדרמי במדות שהתורה נדרשת בהם מדה טובה מרובה החכם השלם...", גם בסימן נ"ט הובאה תשובתו.

מתשובותיו הובאו גם בספר "רב יוסף" להגאון רבי יוסף קצבי זלה"ה סימן ח׳, גם בספר שו"ת רבי ברוך אנג׳יל מביא מדבריו, ובספר "בני אהרן" להגאון רבי אהרן לפפא זלה"ה בסימן ס׳, וכן בספרו של הגאון רבי מאיר די בוטון זלה"ה בן הרב הלח"מ זלה"ה מביאו בסימן א׳.

רבי שמואל הלוי נלב"ע בשנת תל"ה [1675].

באוצר כ"ק האדמו"ר מקרלין שליט"א מס׳ 578 נמצאים שלש מתשובותיו בכת"י, ובאחת מהן רשום בתחלתה סי׳ ו׳, וכנראה שהכינם כדי להדפיסם בספר שו"ת ולא איסתייעא מלתא, אחת מתשובותיו נדפסה בקובץ בית אהרן וישראל קרלין.

יש לציין שבאחת מתשובותיו בכת"י שלפנינו מזכיר ספרו של זקינו בזו הלשון: "וזקני הקדמון כמהר"ר רבינו כתב בספרו סי׳ קל"ו תשובה מגדולי קאטאלוניא על הגזרה שהיתה בטריג׳ה...", ויש לברר זהותו.

קובץ בית אהרן וישראל, שנה יד, גליון ד

רבי שמואל ויליסיד

הגאון המובהק כמוהר"ר רבי שמואל ב"ר אברהם ויליסיד מגדולי הדור בקושטא בדורם של המהרי"ט, המהריט"ץ, שער

יהושע, מהר"י באסן ואחרים. רבי שמואל ויליסיד כיהן ברבנות בעיר קושטא, ומתשובותיו הובאו בעיקר בספרי רבני דורו, [ראה שו"ת ופסקי מהרי"ט החדשים סימן יב, שו"ת מהריט"ץ החדשות סימן סז, שער יהושע סימנים כא ולב, שו"ת מהר"י באסן סימן קיז ועוד]. חלק מתשובותיו מצויים עדיין בכת"י.

מתלמידיו היה הגאון רבי דוד אגוזי אף הוא מרבני העיר קושטא, והוא אף חותם כמסכים על תשובות מהר"ש ז"ל. וראה ב"מוריה" שנה י"ז גליון ט–י, שם נדפסה תשובת רבי שמואל ויליסיד בענייני נידוי וחרם, ואף עליה בא בהסכמה וחיזוק הגאון רבי דוד אגוזי.

כנראה התגורר בתקופת מה בניקופול, כיהן ברבנות בקושטא. מתלמידיו ידועים רבי משה בנבנשתי ורבי דוד אגוזי. היה בר פלוגתיה של המהרי"ט בעניין הגט שהובא מעיר מוכה בתימן. תשובותיו נדפסו בספרי חכמי דורו וחלקם עודנו בכתובים. עליו ראה: "שם הגדולים", בערכו; "קורא הדורות", דף מד ע"ב, נ' ע"ב; רוזאניס, ח"ג, עמודים 162, 187, 205.

רבי שמואל חיים אסתרוג

'שמן המשחה'

הגאון הגדול דיין מצויין מחכמי ורבני קושטא אב"ד מקודש. רבי שמואל חיים בן רבי משה חיים. מכונה גם "אסטרוג". היה תלמיד רבי רפאל יעקב אסא. כיהן בקושטא בתור ממונה איסור והיתר בשנת תקנ"ו, באב תק"ס [1800], בתמוז תקס"א [1801], בשנת תקס"ו [1806] ובשנת תקע"ג [1813]. כמו כן כיהן כאב"ד איסור והיתר בט"ז טבת תקע"ז [1817] ובתמוז תקע"ח [1818]. באלול תקצ"ה [1835] אישר בתור רב העיר פסק דין של בי"ד איסור והיתר. בשנת תקע"ב דן בתור דיין איסור והיתר עם רבי אברהם צבי בעניין פדיון בכור וכן כיהנו השנים בתפקיד זה בשנת תקע"ג [1813]. למן שנת תקנ"ח [1798] ואילך ניתנו בפניו גיטין, ובמחציתה הראשונה של המאה הי"ט כיהן כחבר בי"ד העיר ובאב"ד ברובע ח'אסקוי. בשנת [1826] מנה אותו המסיונר יוסף וולף בין ארבעת רבני העדה היהודית בעיר. באלול תקפ"ז [1827] עמד בראש בית דינה רבה שהסכים להתיר ספרי תנ"ך שנדפסו בלונדון ע"י גויים. באותה שנה כתב הקדמה לשו"ת "זכור לאברהם" מאת רבי אברהם בכ"ר אביגדור. בשנת תקס"א [1801] נזכר לשבח בהסכמת רבני קושטא לשו"ת מהר"ם מינץ, כמי שיחד עם רבי יעקב ן' חסון אזר חיל להדפיס את שו"ת מים עמוקים ושו"ת רד"ך. בשנת תקצ"ט [1839] כיהן כאב"ד בבאלאט. בחול המועד סוכות תקצ"ז ספטמבר [1836] נתמנה לחכם באשי, ולאחר כשנה וחצי הודח ממשרתו ע"י השלטון העות'מאני בגין היותו נתין אוסטרי. לאחר הדחתו מילא את תפקיד אב"ד הקהילה. בשנת תקצ"ז [1837] השיג פירמאן מהשלטון העות'מאני לבניית בית כנסת.

חתם על פסקים רבים הפזורים בספרי בני דורו. רוב פסקיו מרוכזים בספרו שו"ת "שמן המשחה", ח"א, שנדפס בחייו בקושטא בשנת ת"ר [1840], והכולל בין היתר רשימת מאות גיטין שניתנו בפניו. בשער ספרו הנ"ל מביע המחבר תקוה להדפיס ח"ב של ספר זה הכולל חידושים, שו"ת ודרשות ורשימה בת מאות גיטין שניתנו על ידו. ברם החיבור לא נדפס מחמת חסרון כיס. נותר ממנו בכת"י דרוש הספד על אמו משנת תקפ"ב [1822]. רוזאניס למד מתוך כתב ידו בשער הספר בספריה בסופיה, כי רבי שמואל חיים עסק בעצמו בהפצת הספרים ושלחם לארצות המזרח. בסוף ימיו עלה לירושלים ונפטר בה בו' חשון תר"ב [1841]. בנו היה רבי שם טוב חיים. בן זה הוסכד בירושלים ע"י רבי שבתי אקשוטי ובאיזמיר על ידי רבי חיים פאלאג'י בשבת "תרומה", ללא ציון השנה [פנקס איסור והיתר, תעודות טו, סט, פא, סד, סב, סה וע'; פנקס בי"ד באלאט, עמוד 198 קובץ דרושים וחידושים, דפים 77,71; וולף, מסע מסיונרי, כרך ג, עמודים 291–296; שמן המשחה, הלכות עבודה זרה, ו; שער אשר, ח"א, יו"ד טו; יערי, הדפוס העברי בקושטא, ספרים 504, 518; ידיו של משה, אה"ע יד; פרת יוסף, יו"ד ב; חו"מ ד; כפי אהרן, ח"ב, יו"ד ז; משנת רבי אליעזר, ח"ב, יו"ד כח, דף כה, ע"ב; רוזאניס, ו, עמודים 29–33; פראנקו, עמוד 151; גאלנטי, דוקומנטים, עמוד 54; כת"י ניו יורק, בית המדרש לרבנים 3791; ברכת מועדיך לחיים, ח"ב, דרוש ה' להספד; לוי, הקמת, עמוד 45].

וכתוב בציונו: "מ"כ גדול הדור האחרון, הוא המופלא שבסנהדרין, ר"מ בעוב"י קושטא יע"א, כמו"ה שמואל חיים בן

אסטרוג זצוק"ל, פעל וחיבר ס' "שמן המשחה". נל"ש [נלקח לשמים] מ"ע [מנוחתו עדן] ו' חשון שנת התר"ב ליצירה".

רבי שמואל חכים

היה מחכמי ורבני איזמיר. הוא מתואר: "החכם השלם והכולל כמהר"ר..." החבי"ף מכנהו: 'רב רחומאי הרב השלם הדיין המצויין זרע קודש כמוה"ר שמואל חכים...'. [חיי וחמרא דף ה, ע"ב]. אביו היה הגה"ק מר קשישא רבי שלמה חכים זצוק"ל בעל ספר "כסא שלמה". אמו היתה הרבנית הצדקת המעטירה מרת וידא שנפטרה בשנת תקצ"ב, ורבי שמואל מספר בשבחה ומעלותיה בספר 'כסא שלמה' דרוש טו, ואלו הם. '...הרבנית מרת אמי... אשה חכמה ובעלת שכל והיא היתה אם לעניים ולאביונים.. דיבורה בנחת.. הוצק חן בשפתותיה חכמה ומוסר... שהיא היתה משדלת אותי בדברים במתק שפתיים ולהדריכני בתורת ה' בין המשפתים בחכמה וביראת חטא... רבי שמואל כיהן כדיין בעירו עם הגר"ח פאלאג'י. על מעלותיו וסגולותיו נראה מתוך הספדו של רבי יעקב מזרחי על רבי שמואל חכים בנו של רבי שלמה חכים: "דרוש שדרשתי בהספד מעלת רב אחאי גאון הרב השלם הדיין המצויין כמוהר"ר שמואל חכים זלה"ה.

...עלה הכורת וכרת בדוקין של העין נהירו דעיינין רב אחא משבחא מר שמואל חכי"ם יתקרי ורבי מר בריה דרבינא עט"ר מ"מ מר קשישא המלך שלמה זצוק"ל ובעוה"ר נתקיים בנו מאמר המקונן על זה היה דוה לבנו על אלה חשכו עינינו אוי לנו שכך עלה בימינו. ואם באנו לספר בשבחיו ומדותיו הטובות אין די באר דמלבד רוב חכמתו שהיה בקי בחדרי תורה כרב באיסורי וכשמואל בדיני בקי בטיב גיטין וקדושין כדת מה לעשות וזכה להיות מיושבי על מד"ין בעירנו זאת מזה שנים. אף גם זאת שהיה בו מדת הענוה שיף עייל שיף נפיק משים עצמו כמי שאינו ותמיד כל היום מצטמק ויפה לו ויכולים אנו לומר בפה מלא שלא נהגה מהעולם הזה במאכל ומשתה וטיולים וכיוצא כי אם ביראת ה' כל היום יביע ולא ימיש מתוך האהל אהלה של תורה ויתר מעלות טובות שהיה בו בידוע ומפורסם לכל באי שער עירנו ושהיה חפץ חסד ומרבה להטיב ועניו ירחם ובפרט לעמלי תורה ככל הבא מידו. וכמה יגיעות יגע אותו צדיק להדפיס הני ספרי דבי רב סבא דמשפטים תנא דבי אליהו הכהן הגדול זיע"א [רבי אליהו הכהן מאיזמיר מחבר ספר שבט מוסר ושאר ספרים]... [ברוך מבנים, דרוש ו' להספד].

רבי שמואל יצק תורה מאביו הגדול כלשונו: '...וזה למעלה מל' שנה אשר עמדתי בבחינת תלמיד לפני רבו, ולא זוה ידי מתוך ידו ללמדני דעת על התורה ועל העבודה ימים ולילות...' ['כסא שלמה' דרוש י"ד להספד דף קמ"ו, ע"ב].

הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו "ברכת מועדיך לחיים" ח"ב, עמוד שצ"ג מכנהו: "רב רחומאי הרב השלם הדיין המצויין כמוהר"ר שמואל חכים נר"ו, בן מורנו הרב כסא שלמה ז"ל...".

בספר 'חקקי לב' חלק ב' סימן נג הוא חתום ביחד עם רבי יוסף ן' סינייור זצ"ל.

יש ממנו שאלות ותשובות בכתב יד מכון 'בן צבי' בירושלים.

מתוך הספדו של הגאון רבי נסים חיים מודעי בספרו 'דרישה מחיים' דרוש ח' עמוד קעה:

"דרוש שדרשתי באשכבתיה דמר שמואל חכים ז"ל ביום שבת קודש סדר בא משנת הברי"ת והנושא בא.

ידוע הדבר ומפורסם הענין בעיני מו"ר כמה גודל החיוב המוטל עלינו לספוד ולבכות ולמרר בבכי ותרדנה עינינו דמעה על מיתת הצדיקים שזכרנו במליצתינו הפרט מפורש הרב כמהר"ש חכים ז"ל בריה דרב מני"ר מ"ק ה"ה בעל ספר כסא שלמה זיע"א שהיה בר"א כרעותיה אוחז מעשה אביו בכל מכל כל, הן בגודל שקידתו בתורה לא ימיש מתוך האהל אהלה של תורה לילה כיום יעיר גם קיץ גם חורף, מחדש בטובו חידושים רבים ואמתיים וכותב בס' ובדיו, ובפרט שהיה בקי בטיב גטין וחליצות הא כמה שני מזמן הרב מר אביו ז"ל שהורגל בכך ודיינין אלו הוו ליה כמאן דמנח בכיסתיה, לא זו אף זו שהיה מסתפק במועט ולא הרגיל את עצמו באבילה ושתיה ותענוגים כלל ואף גם זאת שהיה משים עצמו כשיריים ומימיו לא הלך בגדולות ונפלאות ולא רצה ליהנות מן הבריות כי בידו אחז כל המידות טובות שהיה להרב מר אביו ז"ל. ותמיד היה אוהב

שלום ורודף שלום ומזה כ' שנה כשהיה הרב מר אביו ז"ל מרת"ו לא גבה לבו ולא נתקוטט עם אדם מעולם, ואדרבא כשהיה הרב מר אביו ז"ל מראה פנים של זעם לאיזה אדם לצורך קיום התורה כשהיה אותו אדם מקבל עליו את הדין, היה הוא מחלה פני אביו שימחול לו. ומכל שכן שלא ביזה מימיו לשום אדם, ומה גם שתמיד היה עוסק בצרכי צבור דן דין אמת לאמיתו. ואפילו כשהיה יוצא מבית הדין דעתו להטיב עם הבריות בין בעיר, בין מחוץ לעיר, וכמה טרח ויגע להוציא לאור הני ספרי דבי רב תנא דב"א זיע"א כי דברים כאלו מורים כי תכונתו ומדותיו היו טובות ובודאי שכמו שהיה מתנהג עם בני אדם שהיה רוח הבריות נוחה הימנו כך רוח המקום נוחה הימנו, וצאו וראו מה הבריות אומרים עליו אי חסיד אי עניו מתלמידיו של אברהם אבינו ע"ה".

רבי שמואל הוציא לאור עולם כמה ספרים של הגה"ק רבי אליהו הכהן האיתמרי, והם הספרים: מדרש האיתמרי, מנחת אליהו, סמוכים לעד, אזור אליהו ותהלות ה'.

בספר "אות הברית" ע"ס תהלים מזמור קי"ט, דף קלו, כותב הרב הפרד"ס: "הרב הכולל ענותן כהלל במוה"ר שמואל חכים זלה"ה הרב המגיה בספר תהלות ה'...'. גם בספר 'מעשה אברהם' [אשכנזי] בהלכות שחיטה יו"ד סימן ט' הוא כותב: 'ומר חברי רב אחא משבחא הרה"ש מר שמואל חכים נר"ו הק'...'. ומציינו שם גם בסימן טז, ובהלכות מתנות כהונה סימן כ'. רבי שמואל נפטר ונטמן באיזמיר ביום כ"א בטבת בשנת תרי"ב [1852].

רבי שמואל יעקב אמאדו

מחכמי ורבני איזמיר. מתואר: "החכם השלם והכולל כמה"ר...". הגאון רבי יעקב אמאדו זצ"ל שהיה דודו כותב בספרו "אמרי אמת" דרושים, בדרוש ח' עמוד ל', להספד בזה הלשון: ראיתי לחבר האהל האהלה של תורה ה' דרושים שנמצאו בכתבים למר דודי כמהר"ר שמואל יעקב אמאדו בדי שיהיו שפתותיו דובבות בקבר תנצב"ה אכי"ר. [א"ה: בתוך ספר "עיני דוד" אמאדו בחלק ליקוטים עמודים קיט-קכ"ד ישנם גם כן חידו"ת בבקיאות וחריפות מאת רבי שמואל יעקב אמאדו ב"ר יהודה, והוא תואר שם: הרב ועצום ונז"י ומתוק לפיות כמהר"ר שמואל יעקב אמאדו זצ"ל נפטר בקיו"ש כ' אדר תרכ"ה האם שני שמות אלו הם אחד?].

רבי שמואל בנו של רבי יאודה התייתם בצעירותו מאביו, והגה"ק רבי דוד אמאדו זצוק"ל גידלו כבנו ממש וכך הוא כותב על רבי דוד בהספדו שנדפס בתוך ספר 'תהלה לדוד' חלק ב' דרוש כ"ג:

"גדול אדונינו ורב גאון עוזינו ועט"ר מורינו ורבינו הרב הגדול מרן זקני המלך דוד זצוק"ל וזיע"א תנא דאורייתא דב"ע מיחייבי למיחם הספדא בתוך קהל ועדה כי פטירתו עשה רושם וחסרון, גדול לכל העולם כי זה כמו עשרים שנה פרנס את ישראל ויהי דוד עושה משפט וצדקה לכל עמו דנחית לעומקא דדינא עמיקתא ומסתרתא, וגודל החיוב יותר ויותר עלי דידי אנא זעירא רמיא כי מיום שמת רבי אבא א"א הרא"ש מר יאודאי זלה"ה, הוא היה לי לאב הביאני המלך חדריו וגדלני כאב את בן ירצה ותמיד הייתי מסתופף בצלו צלא דמהימנותא, ובל ישעו ובל חפצו להדריכני בדרך אמת וילמדני דעת ודרך תבונות בישוב ודרך ארץ במקרא ובמשנה ובמסכתא, עוד תוסיפו צרה כי ניטלה הא'ם הלא זאת בת שב'ח שופרא שבחא ובסימו דרוחא בנשים משובחת והיא כפורחת ההיא כש'ירתא, כי היא גם היא היתה בעזרי לפקח ולהשגיח עלי בעינא פקיחא במקום אב והיתה משדלת אותי בדברים טובים הני מילי מעלייתא, לחנכני בתורה ובמצות ובירא שמים כדחזי למיעבד מגו רחימותא".

רבי שמואל יפה אשכנזי

"יפה תואר"

סדרת הספרים: "יפה תואר", "יפה ענף" ו"יפה קול", הם הפירוש המקיף והחשוב ביותר למדרשי חז"ל. לא בכדי זכה פירוש זה להתפרסם בכל תפוצות ישראל, בהיותו מיוסד על בקיאות עצומה בכל ספרי רז"ל וישור הגיון. כמעט אינו מניח מאמר במדרש שאינו מפרשו, וביאורו משלב באופן נפלא את דרך הפשט ודרך הדרש. רבני קושטא כותבים בהסכמה ל"יפה תאר" בראשית "לא היתה כזאת מיום הוסד אבן פנת בינת בנין המדרש". אף רבי חיים אבולעפיא אב"ד אזמיר, שהוציא לאור את "יפה קול" על שיר השירים, כתב על פירוש זה למדרש: "לא מצאו ידיהם ורגליהם בבית המדרש... עד בא... המאיר לארץ ולדרים הרב הגדול שמואל בקוראי שמו, כמוהר"ר שמואל יפה זלה"ה, עשה אזנים לתורה...

פתח לה פתחא כפתחו של אולם, שנה ופיר"ש... כל דבור ודבור". עד היום מרבים לומדי תורה בכל אתר ואתר ללמוד בספרי רבינו, למרות שהספרים אזלו מזמן מן השוק ותלמידי חכמים מחפשים אותם כמטמונים. נצביע על העובדה שבספר "מעם לועז" מרבה באופן מיוחד להביא מדברי רבינו. מחכמי דורינו נציין במיוחד את הגה"ק הרבי מסאטמאר זצ"ל שהרבה ללמוד בספריו של רבינו והוא מרבה להביא מדבריו בספריו "ויואל משה" ו"דברי יואל", ומסתמך עליהם כעל אחד מגדולי הדורות אשר עליהם נשען בית ישראל.

הגאון "מרא דאגדתא" רבי שמואל יפה אשכנזי היה מגדולי חכמי תורכיה בדור דעה של רבותינו מהר"י בן לב, מהרשד"ם, מהראנ"ח וחברידם ומסר נפשו לפרש אגדות חז"ל. בשערים של "יפה תאר" לשמות – ויקרא נאמר על רבינו "אשר היה פאר הדור והדרו בקרב מחננו... קושטנדינה". הוא זכה לבאר את מדרש רבה לתורה, מדרש חמש מגילות מדרש שמואל ואגדות תלמוד ירושלמי, וכמו כן חיבר ספר דרשות בשם "יפה עינים" שאף הוא נדפס. כן חיבר ספר מפתח לאגדות חז"ל וביאור על תנ"ך, זאת בנוסף לחבוריו בהלכה, שנזכירים לקמן [עיקרי תולדותיו נאספו על ידי מאיר בניהו במאמרו "רבי שמואל יפה אשכנזי – מקצת דברים עליו ועל ספריו", תרביץ מב [תשלג]. הדברים כאן מיוסדים בעיקר על דבריו].

רבי שמואל נולד בעיר ברוסה, בערך בשנת רפ"ה [1525]. אביו רבי יצחק יפה [נפטר בשנת שי"ט בהיותו כבן תשעים] היה צדיק מופלג ורבינו כתב עליו "בזכותו כל הדור היה זוכה בלי ספק". לרגל עסקיו נתפס האב למלכות ונגזר דינו למיתה ולא היה יכול להנצל אלא אם היה ח"ו ממיר דתו, ומסר עצמו למיתה וכמעט שהוצא להורג עד שברגע האחרון בוטל גזר הדין והשלטונות צוו לשחררו.

כפי ששמו של רבינו מעיד עליו, יצאו אבותיו מארצות אשכנז. בכמה ספרים שחברו צאצאיו של רבינו יואל סירקיש בעל "בית חדש" [הב"ח] נאמר כי הב"ח הוא בן משפחתו של הרב בעל "יפה תאר". כך נאמר בשערים של הספרים "אור יקרות ולויח חן" [זולקוא תצ"ב], "מנורת זכריה" [פרנקפורט דאודר תקל"ז] "הלכות עולם" [זולצבך תקט"ז], "תפארת הצבי" [זולקוא תקס"ג], "עץ הדעת טוב" [ורשה תרכ"ג], ועוד. הקשר בין משפחת הב"ח ורבינו בעל "יפה תאר" אינו ברור. אולם רבי יוסף כהן צדק כותב בקונטרס "שבת אחים" [פטרבורג תרנ"ח, עמוד 75–74] כי קבלה בידו שיחוס המשפחה הוא כדהלן: בקהלת פראג היה פרנס ושמו רבי יוסף יפה, ולו שלשה בנים: הראשון הוא רבי יצחק יפה, והוא אביו של רבינו. לדברי רבי יוסף כהן צדק עזב רבי יצחק את מולדתו ועבר לאיטליה, ומשם כנראה הגיע לתורכיה. הבן השני הוא רק אברהם יפה, אביו של הגאון רבי מרדכי יפה בעל הלבושים, והבן השלישי הגאון רבי משה יפה, שהיה דיין בקראקא וחיבר "סדר גיטין" [נזכר על ידי הרמ"א בספר "דרכי משה"], והוא זקינו של הרב בעל "בית חדש". עד כאן יחוס משפחת אבותיו של רבינו, ואם קבלה היא נקבל. על כל פנים, לפי סדר הזמנים אפשרי שרבינו בעל "יפה תאר" היה בן דודו [שני בשני] של הרב בעל הלבושים. כפי שנראה להלן, גם חבר רבינו סדר הלבושים. כפי שנראה להלן, גם חבר רבינו סדר גיטין כדרך שחבר דודו הגאון רבי משה יפה מקראקא.

רבינו למד תורה מפי רבו המובהק רבי יצחק אבן לב, מגדולי חכמי תורכיה בדורו, שהיה ראש ישיבה בשאלוניקי [מה שכתב הרב חיד"א בספר "שם הגדולים" שרבינו היה תלמיד הרב יוסף אבן לב, כנראה צ"ל רבי יצחק אבן לב]. כמו כך למד אצל הגאון רבי שמואל סבע [גיסו של מרן רבי יוסף קארו] שהיה ראש ישיבה באדריאנופול ובקושטא, ורבינו היה לו כעין תלמיד חבר. רבינו גם קבל תורה מפי רבי שלמה אלקבץ והוא מביאו כמה פעמים בספר "יפה תאר" [דרוש ההספד שהספיד רבינו את רבי שלמה אלקבץ נמצא בכתב יד].

בשנת שכ"ד נתמנה רבינו לרב באחד ה"קהלים" בקושטא, כנראה בק"ק אשכנזים. הוא גם עמד בראש ישיבה חשובה והעמיד תלמידים ומהם יצאו רבנו ומרביצי תורה. בהקדמה לספרו "יפה מראה" כתב "עינא ולבא כל ימי צבאי בגרסיהו טרידי, גירסא דינקותא בבי מתיבתא בהלכתא רבתא לאסוקי שמעתתא ופלפולא דחברותא". תקופה מסוימת התגורר רבינו באדריאנופול ושם השלים בשנת שמ"א את ביאורו על מדרש רבה לתורה. כמה פעמים מוצאים אנו את רבינו חותם על תקנות ופסקים ואגרות יחד עם חבריו רבני העיר קושטא: בשנת שכ"ד חתם על תקנה בענין

איסור ריבית, שנכשלו בו בקהלות מסוימות באיטליה ורבני קושטא עמדו בפרץ והזהירו לבל יפרצו איסור חמור זה. בשנת שנ"א חתם על פסק דין בענין איסור סתם יינם (הפסק נדפס בספר "יין המשומר" לרה"ק רבי נתן שפירא) ובסוף ימיו, בערך בשנת שנ"ד, חתם על אגרת למען פדיון שבויים.

רבינו נפטר ביום יט אלול שנ"ה (1595). תאריך פטירתו נרשם בכתב יד של דרשות רבינו שנמצא באוסף בניהו בירושלים. מבניו של רבינו ידועים בנו הבכור רבי יוסף, שהיה תלמיד חכם גדול ורופא וחתם עם רבני קושטא בהסכמה לספר "יפה תאר" לבראשית. רבי יוסף גם כתב שיר לכבוד ספרו של אביו. תשובה ארוכה ממנו בדיני ממונות נדפסה בשו"ת ראנ"ח סימן סד. בן שני הוא רבי יצחק, שנפטר שנים אחדות אחרי פטירת אביו. הוא השתדל בהעתקת ספרי אביו ובהתקנתם לדפוס. בשנת שע"ז ישב בבית דין באזמיר וקבל עדות בענין קדושין (שו"ת מהריט"ץ החדשות סימן כה). אחרי פטירתו של רבי יצחק יפה עברו הכתבים לידי רבי מנחם, בנו של רבי יצחק, והוא הביא לדפוס את הספר "יפה עינים, וכתב לו הקדמה. חתנו של רבינו הוא רבי אלעזר פסח, תלמיד חכם חשוב מקושטא שנפטר בערך בשנת שנ"ט. חותנו מביא דברי תורה בשמו בספר "יפה ענף". כנראה היה קרוב של הגביר הנדיב רבי משה ב"ר אברהם פסח, שהלוה לרבינו סכומי כסף גדולים להדפיס את "יפה מראה" ו"יפה תאר" ואחר כך נתן לו את ההלואה במתנה.

אלו הם חיבוריו:

חבוריו של רבינו באגדתא גדולים מאוד בכמותם. כפי שמציין החוקר מאיר בניהו, הספר "יפה תאר" הוא כנראה הספר הגדול ביותר בכמות מכל ספר נדפס למן המצאת הדפוס ועד היום. לפיכך היתה הדפסתם של ספרי רבינו כרוכה בקשיים רבים. קשה היה להעתיק אותם כראוי ולהכינם לדפוס ועל אחת כמה וכמה קשה היה להדפיסם מחמת ההוצאה הכספית הגדולה. במאמצים רבים ובמסירות נדפסו רבים מהספרים שחיבר, אולם חלק מהם עדיין לא נדפס ומצפה לגואלו. מקצתם אף אבדו במשך הזמן. אף על פי כן, בגלל חשיבותם של ספרי רבינו, דווקא הספרים הגדולים יותר נדפסו כמה פעמים, מחמת חביבותם בעיני לומדי תורה.

א). חבורו העקרי של רבינו הוא פירושו למדרש רבה "יפה תאר". הוא החל לחבר אותו עוד בגיל צעיר, בטרם מלאו לו שלשים שנה, ויותר מעשרים וחמש שנים עמל וטרח לתקנו ולשכללו. כאמור סיים את כתיבת החיבור בשנת שמ"א. בסוף כתב הכיד של ספר דברים כותב רבינו כי השלימו ביום ב' בעשור לחודש אדר שנת שמ"א בעיר אדריאנופולי. בשנת שמ"ז החל בהכנות להדפיס את "יפה תאר" על בראשית, אולם לא איסתייעא מילתא והספר הובא לדפוס בויניציאה רק אחרי פטירתו, בשנת שנ"ז. גם לאחר שהספר הובא לדפוס עדיין נמשכו הקשיים וההדפסה התעכבה משך קרוב לעשר שנים ורק בסוף שנת שס"ו נסתיימה ההדפסה. חשובי הרבנים בתורכיה ובאיטליה, כמו הרב דון תם אבן יחיא והרב רבי יוסף פארדו החשיבו מאוד את הספר וסייעו בכספם להדפסה. אחר שנשלם הספר בדפוס התקין רבי יצחק, בנו של המחבר, מפתח למאמרי חז"ל שנמצאים בספרים אחרים של מדרש רבה ונתפרשו ב"יפה תאר" על בראשית.

"יפה תאר" לבראשית נדפס שנית בפראג בשנת תמ"ט ושלישית בפיורדא בשנת תנ"ב, ומאז ועד היום לא נדפס הספר.

הפירוש לשמות רבה נדפס על ידי רבי מנחם יפה שהיה, נכדו של רבינו, בויניציאה בשנת תי"ז. קודם שהצליח להביא את הספר לדפוס עברו עליו הרפתקאות רבות: בדרכו לאיטליה עם כתבי היד של "יפה תאר" ו"יפה ענף", כדי להדפיס אותם, פגעו בו שודדי ים ועמדו עליו להרגו, ובנס ניצל ואף כתבי היד ניצלו. בין כך ובין כך אבד את כספו ושוב לא היה יכול להדפיס את הספר. לפיכך החליט לחזור לתורכיה ולהקדים ולהדפיס את "יפה תאר" על ויקרא, שהוא קטן ממנו בכמות. החלק על ויקרא נדפס בקשטא בשנת ת"ח. רבי מנחם התאמץ להשיג עזרה להדפיס גם את ספר שמות, אולם באותם ימים הגיעו לקושטא השבויים והפליטים שנמלטו מפולין מחמת גזירות ת"ח ויהודי קושטא עסקו בפדיון שבויים ולא יכלו לסייע להדפסת ספרים. לפיכך התעכבה הדפסת ספר שמות והוא נדפס רק כעבר עשר שנים, בשנת תי"ז הרב רבי משה זכות הגיה את ספר שמות, כתב לו הקדמה, סידר את המפתחות והוסיף ציונים והערות.

הפירוש על שמות נדפס עוד פעם אחת בלבד, בפראג, בשנת תמ"ט. הפירוש לויקרא נדפס עוד פעמיים: בזולבצבך תמ"ח ובוילמרשדורף תע"ד. מאז לא נדפסו. אנו מדפיסים כאן את ספר שמות בצילום מדפוס ויניציאה תי"ז ואת ספר ויקרא בצילום מדפוס וילמרשדורף תע"ד.

"יפה תאר" על במדבר רבה ודברים רבה לא נדפס. שני החבורים הללו, כתובים בכתב יד קדשו של רבינו המחבר, נמצאים בספריית האוניברסיטה בקימבריג'.

ב]. ספר "יפה ענף" על מגלות רות, אסתר ואיכה הוא החבור האחרון שכתב רבינו, וסיימו בל"ג בעומר שנ"ג. החבור נדפס בפרנקפורט דאודר בשנת תנ"ו על ידי רבי שמעון ב"ר יעקב, שליח קהלת צפת ההכנסות ממכירת הספר היו מוקדשות לצפת. רבני אשכנז כתבו לספר הסכמות נלהבות, ורבי דוד אופנהיים כתב לכל קהלות מענרין לסייע להדפסת הספר. מאז לא נדפס הספר שנית. וכעת נדפס הספר בצילום ממהדורת פרנקפורט דאודר תנ"ו.

ג]. "יפה קול" על שיר השירים נדפס באזמיר בשנת תצ"ט על ידי רבי חיים בירב [נכדו של רבי יעקב בירב מצפת] ועל ידי חותנו הגאון רבי חיים אבולעפיא אב"ד אזמיר. הפירוש לשיר השירים הוא באמת חלק מהפירוש לחמש מגלות שרבינו קרא לו בשם "יפה ענף", אלא שהגאון רבי חיים אבולעפיא נתן לו השם "יפה קול". גם ספר זה לא נדפס שנית ואני מדפיסים אותו עתה בצילום מדפוס אזמיר תצ"ט.

הפירוש למגלת קהלת לא נדפס. כתב היד נמצא כיום בספריה הלאומית בפריז, כתוב בכתב יד קדשו של רבינו המחבר.

ד]. רבינו נודע בדורו לדרשן מופלג. הוא דרש בצבור עוד בהיותו כבן עשרים וחמש. רבינו אסף את דרשותיו וסדר אותן בכמה חלקים וקרא להם בשם "יפה עינים". החלק הראשון של הדרושים הדפיס נכדו רבי מנחם בויניציאה בשנת שצ"א. המגיה של הספר היה רבי יהודה אריה ממודינה, שאף כתב הקדמה ושיר בשבח הספר, ומאז לא נדפס הספר שנית.

שלשה כרכים דרשות והספרים של רבינו המחבר, שעדיין לא נדפסו, נמצאים בכתב יד [חלק גדול מהן בכתב יד קדשו של המחבר]. כרך אחד בספריית הרוזנטליאנה באמשטרדם, כרך שני בספריה הבריטית בלונדון וכתב יד שלישי ובו דרשות רבות לפרשיות ולהזדמנויות מיוחדות מאת רבינו נמצא באוסף בניהו.

ה]. רבינו כתב פירוש לאגדות התלמוד הירושלמי בשם "יפה מראה". חבור הוא הספר היחיד שזכה להדפיסו בחייו. החבור נשלם ביום כ' אב שמ"ו ונדפס בויניציאה בשנת ש"ן. המביא לדפוס, אשר פורינץ, כותב שהמחבר בקש ממנו להזדרז בהדפסה כי בדעתו להתחיל בהדפסת "יפה תואר", והוא מוסיף כי למרות שבית הדפוס היה עמוס בעבודה הדפיסו את "יפה מראה" בזריזות "לבקשת רבים יחידי סגולה מנדיבי עם קודש, הפציורוני בתכלית החלץ לעשות רצונו" של המחבר. הספר נדפס אחר כך פעמיים: בשנת תפ"ה–תפ"ו הדפיסו הג"ר מיכל חסיד אב"ד ברלין, והוסיף לו הוספות בשם "יפי מכלל", ומיד אחר כך נדפס הספר שוב באמשטרדם בשנת תפ"ז.

ו]. חבור נוסף של רבינו על המדרש הוא הספר "יפה ענף" על מדרש שמואל, שחברו אחרי שזכה לסיים את "יפה מראה". הפירוש למדרש שמואל לא נדפס, והוא נמצא כיום בספריית הבוליאנה באוכספורד, בכתב יד קדשו של המחבר. בכתב היד אף נמצאת הסכמה מאת רבני קושטא, ובתוכם רבי יהודה רוזאנייס בעל "משנה למלך".

ז]. רבינו שהיה "מרא דאגדתא", ערך חבור נחוץ, מפתח לאגדות חז"ל, בשם "יפה לבדיקה". הוא מזכיר חבור זה בהקדמה ל"יפה תאר" על בראשית, וזה לשונו: "זה לי כמה ימים חברתי קונדריס קראתיו יפה לבדיקה, אשר הוא ציונים על אגדה ואגדה בכל מקום שתמצא האגדה ההיא גם כן במדרש הזה ובזולתו מהמדרשים". ספר זה נמצא כיום בכתב יד בספריית הבוליאנה באוכספורד. הרב חיד"א ראה את הספר ומזכיר אותו בספרו "שם הגדולים" [בערך "יפה לבדיקה" ובערך רבי שמואל יפה]. בהקדמת רבינו ל"יפה לבדיקה" הוא כותב שהרבה אגדות חז"ל הובאו בכמה מקומות בתלמוד ירושלמי, מדרש רבה על התורה וחמש מגלות,

מדרש תהלים ומדרש שמואל, ופעמים רבות יש הבדלים בין המקומות השונים, ומה שסתמו חז"ל במקום אחד מפורש במקום אחר. לפיכך "ראיתי להציב ציונים להורות על מקומות האגדות בכל מקום שהם על סדר המדרשות... וקראתי שם קונדריס זה יפה לבדיקה, שעל ידו יבדקו כל חלופי נסחאות האגדות".

ח). רבינו גם חבר פירוש על התנ"ך, וקרא לו בשם "כתבתי הקדש". הוא מזכיר אותו כמה פעמים בספריו.

ט. במקצוע ההלכה חבר רבינו ספר שאלות ותשובות בשם "בית דין יפה". חבור זה לא נשתמר, אולם כמה מתשובותיו של רבינו נזכרות בפוסקים. בידי הרב בעל "כנסת הגדולה" היו כמה תשובות מאת רבינו והוא מביאם בספרו (כפי שכותב הרב חיד"א ב"שם הגדולים"), ראה "כנסת הגדולה" אבן העזר סימן כט הגהות בית יוסף סעיף קנה: "ובתשובות כ"י למהר"ש יפה ז"ל...".

בתשובת מהריט"ץ סימן מ' נדפסה תשובה ארוכה של רבינו בענין כפיה על גט. המהריט"ץ דן בדברי רבינו ומסכים לדבריו, וכותב עליו: "אם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים עם יפה עינים בכף שניה הלכה כדברי המכריע". הנדון שם היה בדבר שאירע לבנו של רבינו, והדבר מתברר מתשובת מהריט"ץ שנדפסה לאחרונה בשו"ת מהריט"ץ החדשות סימן רמ, שם כותב מהריט"ץ צהלון: "זה לי עשרים שנה כתבי והשבתי בתשובה שלמה ארוכה ורחבה... להחכם השלם כמה"ר שמואל יפה ז"ל על אודות בנו שאירע לו מעשה כפיה בגט". פסקים נוספים של רבינו נדפסו בשו"ת מהריט"ץ סימן נג, בשו"ת ראנ"ח סימן ג' ובשו"ת רבי יחיאל באסאן סימן קיט. כמן כן נזכרים פסקיו בשו"ת מהרשד"ם חושן משפט סימן תי"ט ובשו"ת מהריט"ץ החדשות סימן רלט. לאחרונה נדפסה תשובה ארוכה וחשובה של רבינו בעין חשבון שנת השמיטה (מוריה, שנה ט, תש"ם, גליון ט–י). בידוע הסכימו חכמי צפת בימי הרלב"ח ומרן הבית יוסף כי מועד שנת השמיטה הוא כשיטת הגאונים והרמב"ם ודחו לגמרי שיטת המקדימים את שנת השמיטה שנה אחת לפני שנת השמיטה לחשבון הרמב"ם. אף על פי כן לא שככה המחלוקת בצפת ורבו החסידים שהחמירו על עצמם לחוש לשתי השיטות.

בשנת ש"ם נתבקש רבינו להכריע בדבר, ופסק שאכן יש מקום לחשב את שנת השמיטה לפי השיטות החלוקות על החשבון הרמב"ם והרוצים להחמיר ולשמור שתי שנים יפה הם עושים ואין למחות בידם.

בידי הרב בעל "כנסת הגדולה" היה חבור של רבינו שהוא אוסף דינים מחודשים מדברי הפוסקים והגהות בדברי הטור ובית יוסף. בעל כנסת הגדולה מזכיר את החבור – שכנראה היה כתוב בגליון ספר הטור של רבינו – בהקדמה ל"כנסת הגדולה" על אורח חיים, שם כותב רבי חיים בנבנשתי שבמלאכת איסוף דברי הפוסקים קדם לו רבינו, שהתחיל במלאכה, ו"ראש המדברים בזה הוא הרב הגדול מהר"ש יפה זצ"ל". בעל "כנסת הגדולה" מזכיר את הגהותיו של רבינו כמה פעמים (אבן העזר סימן יז הגהות בית יוסף סעיף ו', ובסימן קלב הגהות בית יוסף סעיף ב'; "ומהר"ש יפה הגיה על דברי רבינו כלשון הזה" וכו').

וכבר הזכיר זאת הרב חיד"א.

י). רבינו חבר עוד סדר גיטין. רבי יעקב חאגיז כותב בספרו "הלכות קטנות (בקונטרס לגיטין, דפוס ויניציאה תס"ג דף נט ע"ב) שראה נוסח גט של קטנה (שמוסרים את הגט לאביה) ונוסח זה "העתיקו והדפיסו בעיר קוסטאנדינה מספרו של החכם השלם מוהר"ר שמואל יפה ז"ל, שהעיד המעתיק שהיה כתוב מכ"י החכם השלם הנזכר". בהמשך הדברים בספר "הלכות קטנות" מובאים באריכות נוסחאות גיטין של קטנה שתקנו רבני קושטא, מועתקים מספרו של רבינו.

ספר המיוחס לרבינו אך אינו שלו הוא הספר "תקון סופרים", "והוא נוסח כל מיני שטרות כפי נוסחת ספרי דווקני, להרב... שמואל יפה זצוק"ל בעל ספר יפה תואר". הספר נדפס בליוורנו בשנת תקמ"ט והמדפיסים כותבים שנמצא בבית מדרשו של רבי חיים בנבנשתי בעל "כנסת הגדולה", כתוב בכתב ידו של רבי יוסף יפה בנו של רבינו (ראינו לעיל שבידי הרב בעל "כנסת הגדולה" היו כתבי יד רבים של רבינו, וכנראה כתב יד זה הגיע אליו יחד עם הכתבים האחרים מעזבונו של רבי יוסף יפה). אולם כבר העירו כי רוב הספר "תקון סופרים" הוא מאת רבי משה אלמושנינו מחכמי שאלוניקי, ורק

הסימנים האחרונים של הספר הוסיף רבינו. כפי הנראה היה בידי רבינו כתב היד של "תקון סופרים" והוסיף עליו נופך משלו, ולפיכך חשבו שהוא המחבר.

לסיום נעתיק כאן מדבריהם של רבני קושטא שכתבו בהסכמתם ל"יפה תאר" על בראשית. הם כותבים כי רבינו "סובב לחבב דברי חכמינו ז"ל בלמודי דרשותיהם ודעותיהם הנאמנות באגדותיהם, להפיל ולהשפיל טענות תלונות כל אויב ומתקומם המביא אשם ושם עלילות דברים נגד קדושת שכל מיליהם". וזכותו של רבינו שמסר נפשו לבאר ולחבב דברי חז"ל תעמוד לנו אכי"ר.

מתוך מבוא לספר "יפה תואר", בראשית, על מדרש רבה, יצחק יודלוב

רבי שמואל כלב

רבי שמואל כלב מקושטא הוא הנזכר בהקדמת לשו"ת רבי יוסף קארו לאה"ע, שאלוניקי שנ"ח, כמי שקידש בהלוואה ק' גרושו להחזיק במעוז הספר' [ע' מהלמן, גנזות ספרים ירושלים תשל"ז, עמוד 82]. נזכר כחכם בשו"ת מהרי"ט, ח"ב, חו"מ ע"ט.

בנו כנראה הוא רבי כלב ב"ר שמואל, ונכדו הוא רבי שמואל ב"ר כלב שהתכתב בשנת הת"ך עם רבי משה בנבנשת. ראה שו"ת "פני משה" ח"ב, נו.

רבי שמואל מירקאדו ארוב'אס

מחכמי ורבני איזמיר. בספר "דרישה מחיים" דרוש ו' להספד על כמה רבנים, כותב הגאון העצום רבי נסים חיים משה מודעי זצוק"ל, בזו הלשון: "בעוונותינו הרבים פטירת חר"ר שמואל מירקאדו ארוב'אס ז"ל כי מכירו הייתי חכם לבב סיני ועוקר הרים שקדן בתורה והרחיב גבולו בתלמידים כי כמעט רוב החכמים שנמצאים היום בעיה"ק ירושלים ת"ו היו תלמידים שלו... כי בעוה"ר מת במבחר ימיו חוץ לזמנו וחוץ למקומו...".

רבי שמואל מטראני

מגדולי חכמי קושטא. בערוב ימיו עלה לירושלים והיה מרבניה. נפטר יב כסלו תר"ט [1849].

אוצר הרבנים, עמוד 398

רבי שמואל ן' נעים

מחכמי איזמיר במאה הי"ח. הוא מתואר: "החסיד החכם המרומם"... נפטר בכ"ז אדר התק"ז [1774] ונטמן באיזמיר.

רבי שמואל נגריש

מחכמי ורבני פורטוגל שהתיישבו בטורקיה אחרי גירוש ספרד בשנת ה'רנ"ז [1497]. שמו הובא ב"בית יוסף" לר"י קארו.

רבי שמואל נחמיאש

היה מרבני העיר יוזיל חיסאר' הקרובה לאיזמיר בערך בשנת שע"ז [1617]. ובנוסף היו רבני העיר רבי משה עובדיה, ורבי יוסף אברהם ניניו זלה"ה.

רבי שמואל סבע

הגאון רבי שמואל סבע היה גיסו של מרן ה"בית יוסף", אביו רבי יצחק סבע זצ"ל, היה אביה של אשתו השניה של מרן. הוא היה מגדולי רבני טורקיה, ושימש בראשות הישיבה באדריאנופול ולאחר מכן בקושטא. שמו הלך לפניו בכל הארץ בחריפותו העצומה, שהיה משבר הרים וטוחנן זה בזה. רבי שמואל יפה אשכנזי זצ"ל מקושטא, מחכמי ישראל החשובים בעל ספר "יפה תואר" ועוד, היה מבחירי תלמידיו. תשובות ופסקי דינים ממנו מפוזרים בספרי חכמי ורבני דורו בדפוס ובכתבי יד.

רבי שמואל עדילה

הגאון אלוף התורה רבי שמואל ב"ר יונה עדילה נולד בקושטא מגדולי תלמידיו של הגאון מהרי"ט זצ"ל, וכך יעיד עליו בשנת שצ"ט הגאון רבי יהושע בנבנשתי [בספרו "שער יהושע" מכון ירושלים ח"א סימן א']: ...אשר חכמים יגידו, כי חלק הנזון דומה לטבע המזון שנזון ממנו, ואליו הוא נושא את נפשו, כאשר עינינו הרואות שהחכם השלם הפוסק אותותיו אותות יעידון יגידון, אשר יצק מים על יד התייר הגדול מורנו הרב זצוק"ל [המהרי"ט], ומעשה ידיו הן הן עדיו כי שתה מים מבורו ונוזלים מתוך בארו, ולו שם בין המובחרים שבאחינו המשמשים את הרב לאכול לחם לפני האלקים לחם חמודות משלחן גבוה וכו'. בשנת שפ"ה אנו מוצאים את שמו כחבר בבית דינו של המהרי"ט בעיר קושטא [שו"ת מהרי"ט ח"ב אבן העזר לד], וחתום יחד עם המהרי"ט.

הגאון רבי חיים בנבנשתי בספרו "בעי חיי" [חושן משפט סימן רלג] כותב עליו בשנת תי"ח: אנכי הרואה את כל דברי הח' הש' אלוף התורה כמוהר"ר שמואל עדילא נר"ו, נכוחים למבין וישרים למוצאי דעת וכו', וכל דבריו שפסק וכו' עולות בקנה היושר והציווי והדין דין אמת לאמיתו כנתינתו מהר סיני וכו'. גם הגאון בעל "פני משה" כותב עליו בספרו: "החכם השלם לן בעומקא ורומא דשמעתתא, הדיין המצוין, בנש"ק ריכא בר ריכא שמואל בקוראי שמו, עצום ורב" [ח"ב סימן ב' וסימן ק"ו]. בשנת תכ"ח אנו מוצאים אותו בראש בי"ד בעיר צפת [ראה "פני משה" חלק ג' סימן ב', "דרכי נועם" חושן משפט דף רל] שם נפטר והוא קבור בסמוך לקברו של מרן הבית יוסף, הרדב"ז, מהר"י גלאנטי.

רבי שמואל עדילה שימש חבר בבית דינו של רבו. בקבלת עדות שנגבתה בקושטא בשנת שפ"ה נמנו עם מהרימ"ט בבית הדין רבי יצחק בן אברהם אשכנזי ורבי שמואל עדילה. [ראה שו"ת מהרימ"ט וחלק ב', אבן העזר סימן לה, דף מ, א]. בקושטא העמיד תלמידים וחד מהם היה רבי דוד כהן שהיה אחר כך אב בית דין בירושלים. בסוף ימיו, סמוך לאחר שנת תכ"ד, עלה לצפת ונפטר שם בשנת תכ"ח או בשנה שלאחריה. על בניו אין אנו יודעים מלבד זה שבשנת שצ"ג נולד לו בן בקושטא.

רבי דוד קונפורטי מעיד שהיה רבי שמואל עדילה 'חכם מובהק ופסקן וכתב פסקים רבים' [קורא הדורות בערכו]. תשובותיו לא נדפסו ולא הגיעו אלינו במקובץ. הוא החליף תשובות עם גדולי קושטא, תלמידיו שלמהרימ"ט, עם רבי יהושע בנבנשת ואחיו רבי חיים וקרובם רבי משה בנבנשת.

רבי חיים בנבנשת שלח לו לקושטא תשובות לשאלותיו. האחת בשנת שצ"ד לו ולרבי אברהם אליגרי ושתיים בשנת שצ"ט. וכן הסכים על פסק שלו בשנת תי"ח [ראה: בעי חיי, עץ הדר חושן משפט חלק א, סימנים רכד, דף רפב, ב. שם, סי' ר–רא דף רמז, א–רמא, א. שם סימן רלג, דף רצג, א]. תשובה אחת ששלח לרבי משה בנבנשת, השיב עליה בניסן ת"ג ובה כתב על רבי שמואל עדילה 'החכם השלם עצום ורב' [שו"ת פני משה ח"ב דף רג, ג]. בשנת תכ"ח שלח רבי שמואל עדילה לרבי משה בנבנשת פסק בענין ספק קידושין שנתקבלה עליהם עדות בבית דינו בצפת ואנו למדים שבשנה זו שימש כבר אב בית דין בצפת ועימו שימשו רבי אליה רבאנא ורבי גבריאל אישפיראנסה החתומים על כתב השליחות של שנת תכ"ד. תשובתו של רבי שמואל עדילה נמצאת בידינו בכתוב יד בספר תשובותיו של רבי משה יהודה עבאס ממצרים שבספרית הבודליאנה באוכספורד, סי' 822. ועל תשובתו כתב רבי משה יהודה עבאס שאין מקום לשאול את דעתו 'בפרט בראותי חתימת האחד המיוחד שבדור מורה הוראות על כל אות ואות, כאשר ידעתידהו מנעוריו ועד עתה, עוסק בפרקמטיא של תורה יומם ולילה, לא פסיק גרסא מפומיה, החכם השלם הדיין המצויין בשם ובתהלה כמהר"ר שמואל עדילה נר"ו... בן הקדוש האלהי בר וגבר מרי ועטרת ראשי כמה"ר יונה עדילה זלה"ה. תמהני הפלא ופלא כי אין צורך לשאלה כלל בתר דהוא הוא שקבל העדיות'.

חמש תשובות שלו מזמן היותו בקושטא נמצאות בקובץ תשובות של חכמי תורכיה וארץ ישראל שבספרית הבודליאנה [קלטוג סי' 845]. תשובה בהלכות הלוואה [דף 100 א–104 א] ועליה הסכימו רבי יהושע רפאל בנבנשת ורבי ברוך ברזילי שליח צפת בקושטא; בדיני חזקה [דף 121 א–131 א]; תשובה על שאלה מעניינת ביותר: איש אחד בקושטא, שבהיותו כבן שמונה כבן עשר נאנס

'ולקחוהו לבית המלך פנימה ואנסוהו שימיר דתו'. בסתר היה שומר את דיני ישראל ובשבת היה הולך ברגל ולא רכב על סוס והדבר עורר עליו חשדות. הוא פנה בשאלה לחכמי קושטא אם יוכל מחמת הסכנה לירכב על סוס או להפליג בסירה דרך ים גם בשבת [דף 144א–147א–ב]; תשובה בדיני אישות [דף 160א–167א–ב]. תשובה אחרת נמצאת בגנזי בידהמ"ל בניו–יורק, סי' 1428. כן נמצאת הסכמתו על תשובה של רבי משה ב"ר אברהם ברודו בדיני שותפות [כ"י בודלי הנ"ל, דף 136 א].

גליון "מוריה" אלול תשנ"ט עמוד יז; 'דור אחד בארץ' עמ' קסג–קסה, מאיר בניהו

רבי שמואל פרנקו

מחכמי טורקיה. מושבו בסלוניקי. מקובל. חי סמוך לאחר גירוש ספרד בשנת ה'רנ"ב [1492]. מובא במהרשד"ם [רבי שמואל די מדינה] שכתב עליו "אביר הרועים, זקן ונשוא פנים, החכם השלם כהר' שמואל פרנקו".

אטלס עץ חיים

רבי שמואל פריץ

מחכמי ורבני אזמיר, חתום בספר "מזכרת משה" סימן כז, ג.

היה אחד מתלמידי ישיבת 'בית הלל' יב"ן. היה גיסו של הגה"ק רבי אברהם פונטרימולי זלה"ה בע"ס 'אשר לאברהם' והוא ג"כ ספד לו, והדרוש נדפס בספר 'פדה את אברהם' דרוש ט' להספד.

רבי שמואל קאלפו

מחכמי איזמיר. מתואר: "החכם השלם והכולל החשקן בתורה". היה עמל בתורה לילות כימים, ולן בעומקא של הלכה. בספר "שמע אברהם" סימן לח עמוד קטו לגר"א פאלאג'י, מכנהו: "וחברי הטוב מבני הישיבה החכם השלם והכולל עצו"ר כמהר"ר שמואל קאלפו נר"ו הביא סיעתא...".

כמו כן בספר "רוח חיים" יו"ד סימן שצ"ד כותב הגר"ח פאלאג'י זלה"ה: 'ושמעתי בזה מאחד מתלמידי הישיבה החכם השלם והכולל עצו"ר כמהר"ר שמואל קאפלו דפירש...' בספר 'ברך את אברהם' סדר ואתחנן דרוש ו' להספד לתשלום השנה, על רבי שמואל קאלפו. כותב הגאון רבי אברהם פאלאג'י, בזו הלשון: '...האי שופרא דבלי בארעא וימות שמואל במבחר ימיו עודינו באבו וכל העם אשר בשער יעידון יגידון דלא ימיש מתוך האהל אהלה של תורה, משים לילות כימים ולא זזה ידו מתוך ידינו ימים ולילות ואפילו דבשנים שעברו דסבל דוחק הפרנסה עם כל זה לא פסק סידרא ולן בעומקא של הלכה...'. רבי שמואל נפטר בשנת תקצ"א [1831].

רבי שמואל קמחי

"החכם השלם הדיין המצויין זה סיני כמה"ר שמואל קמחי נר"ו", כך הוא מתואר בהקדמה שכתב לספר "סדר אליהו רבה וזוטא" לגאון רבי אליהו ב"ר שבתי אלפנדרי זלה"ה.

רבי שמואל קריספין

'משק ביתי'

מחכמי ורבני איזמיר במאה ה–י"ט. בנו של הרב הגאון רבי יהושע אברהם קריספין זצ"ל. היה מתלמידיו של הגאון רבי אלבעלי זלה"ה בע"ס 'עיני יצחק'.

היה תלמיד חכם מופלג, ובקי בחדרי תורה כשמואל בדיני. חיבר ספר "משק ביתי" מערכות סוגיות וכללי התלמוד בסדר א–ב נדפס בשאלוניקי תקצ"ג.

שמו נזכר בספר "נחמד למראה" על הירושלמי תרומות פ"ח דף קנ"ג עמוד א: 'ובהיותי בזה כה הראה לי רחימא דנפשאי החכם השלם כמוה"ר שמואל קריספין נר"ו...'.

רבי שמואל נפטר בקיו"ש בחולי הקוליר"ה בשנת תקצ"ב [1832]. אביו כותב עליו בספרו "אברהם במחזה דרוש ו' להספד, בזו הלשון: "נפש הבן זה בני נאמן שפל ברך נטע נאמן. שוקד על לימודו צנצנת המן, הרב ועצום וימת שמואל נפשי ובטני שדעתו יפה יושב בשבת תחכמוני" [ה"ה בעל ספר משק ביתי זלה"ה].

אחיו הם הרבנים הגדולים: רבי יום טוב, בע"ס בגדי יו"ט, רבי יצחק בע"ס 'שמו יצחק' רבי אהרן בע"ס 'בית אהרן' גיסו הוא בע"ס 'פתח הדביר'.

הגר"ח פאלאג'י מזכירו בתשובה, ראה: 'לב חיים' חלק א' בסוף הספר, "השמטות מספר בית אבות", דף קמו ע"ב. בשו"ת 'בגדי יום טוב' בסופו יש דרוש א' להספד שספד רבי יום טוב אחיו בתשלום שנתו בסדר נצבים.

רבי שמואל רוזאניס

מחכמי קושטא. תלמיד חכם גדול, וישנה תשובה ממנו בספר 'בני משה', לגאון רבי משה שלטון בסימן מה.

בנו הוא הגאון העצום תנא דאורייתא רבי יהודה רוזאניס בעל ספר 'משנה למלך' וספר 'פרשת דרכים', שבדרוש כ"ז מביא חידוש בשמו. בנו השני הוא הדיין רבי אהרן רוזאניס זצ"ל.

רבי שמואל רחמים פונטרימולי

מחכמי איזמיר. אביו הוא הגאון המופלא רבי חיים בנימין פונטרימולי מחבר ספר 'פתח הדביר', אמו, אמא של מלכות מרת לאה, תנצב"ה. רבי שמואל היה בקי בחדרי תורה. הגאון רבי חיים פאלאג'י בספרו "ברכת מועדיך לחיים" חלק ב' עמוד תס"ד בנדמ"ח, כותב: ומביא שמועה מפיו. "ושמעתי מפי החכם השלם כמוהר"ר שמואל רחמים פונטרימולי נר"ו, שרצה לפרש...". בספר 'אברהם אנבי' סדר עקב כותב הגר"א פאלאג'י: פירש הרב ועצום בר רברבי סרו"י כמה"ר...'.

בספר "ויען אברהם" אורח חיים, עמוד ב', כתב: "מעלת הרב ועצום בקי בחדרי תורה ויהי לפנינה. בנש"ק מעירנו איזמיר יע"א מר בריה דרבינא, ספרא רבה כמהר"ר רחמים שמואל פונטרימולי נר"ו דשרטט וכתב פסקא דדינא על פתגם דנא לא הניח זווית ופינה, ופלפל בחכמה מפיו דעת ותבונה...".

כמו כן בספר 'דרישה מחיים' דרוש ג' לס"ת דף צו, ע"ב, כותב הגאון רבי נסים חיים מודעי זו הלשון: 'ועפ"ז פירש רחימא דנפשין הרב ועצום גם בן ואח הוא לי כמהר"ר שמואל רחמים פונטרימולי נר"ו'. בספר 'פתח הדביר' בהשמטות לחלק ג' סימן ר"ץ אביו מזכיר ממנו ד"ת. רבי שמואל רחמים נפטר ביום ה' תמוז בשנת תר"ס [1900] ונטמן באיזמיר.

רבי שמואל שושנה

'שו"ת ודרושים כת"י'

הרב הגאון המפורסם בקדושתו ובתורתו רבי שמואל שושנה ז"ל נולד באיזמיר ועלה לטבריה והיה מגדולי רבני טבריה, ובשנת תק"נ [1790] היה שד"ר בעיר טריפולי ונתן הסכמה על ספר "חיי אברהם" כלפון ז"ל בשנת קמת"י אני לפתוח לדודי שנת תק"ן, ותיארוהו בראש ההסכמה: 'החכם השלם והכולל שד"ר כמהר"ר שמואל שושנה נר"ו', וגם השד"ר מטבריה רבי יוסף אבן סאמון נתן הסכמה על ספר הנזכר בשנת תקנ"ו בהיותו שד"ר אחריו, ובשנת תקפ"א ראיתי חתימתו ב' עם הרבי יצחק אב"א, ושמעתי סיפור על הרב הנזכר, שפעם אחת היה בכפר פקיעין הרחוק מטבריה מרחק ט' שעות, מ"מ ויצטרכו הרבנים לשלוח שאלה באיזה עניין לחוות דעתו, ויכתבו לו מכתב לפי כבודו במליצות והלצות כנהוג, וישלחו ביד איש עתי וילך וימצא אותו יושב בשדה רק במלבושו התחתון, ולא ידע כי הוא הרב, וישאלהו על הרב ויאמר לו אני הוא, ויתן לו המכתב ויפתחהו ויקראהו ויחכה האיש לתשובה ויקח חתיכת פחם מהנמצא לפניו בשדה ויכתוב על גבי המכתב השלוח לו ויתן לו. וזה אשר כתב להם אין לי הרצון לא במליצות ולא בהלצות ואתם כולכם עמי הארצות אין ברירה בטח וגם את הצרעה תשלח כנראה שהשאלה היתה אם יש ברירה בלח.

ונתבש"מ ח' תמוז התקפ"ג [1823] ולא מצאתי ציון מצבתו. ואספדיה רבי שלמה חכים בספר כסא שלמה דרוש ה' וזו לשונו: דרוש שדרשתי בשבת איכה לתשלום החודש אל שמועה כי באה כי נסע ארון האלקים עט"ר מו"ר הר' המו' וכבוד ה' מלא סב"ד כמה"ר יו"ט דאנון זצוק"ל ראש"ל ירושת"ו. וגם על מעלת הרב הכולל שמואל שושנה ז"ל וגם מעלת הרב ועצום כמה"ר אליעזר חזן ז"ל וגם על מעלת רבינא בנו הגדול הגאון בעל חק"ל זצוק"ל. גם נספדו ג' הרבנים הנז' בספר תהלה לדוד אמאדו [ח"ב דרוש כא] בשנת תקפ"ג לפ"ק. והוא עזב ספר שו"ת וספר דרושים כ"י ונמצאים ביד נכדיו.

רבי יוסף חיים יללו וצ"ל בספרו 'טוב רואי', עמוד ריו

רבי שמואל שלום

בר"ח תמוז תקנ"ב [1792] כיהן בתור ממונה איסור והיתר בקושטא [פנקס איסור והיתר, תעודה נח].

רבי שמעון בן חביב

מגאוני עולם בסביבות שנת הת' אשר שמו נשאר כמעט עלום עד היום, היה רבה ואב"ד של ק"ק גאליפול, בספר קורא הדורות לרבי דוד קונפורטי זלה"ה מזכירו בתקופתו של רבינו הש"ך זצ"ל, ובזמן ההוא היה בגאליפול הגאון רבי מאיר די בוטון זלה"ה בנו הגדול של הרב לחם משנה ולחם רב והגאון רבי שמעון ן' חביב חכם מעיין גדול. [ואולי אינו רבי שמעון ן' חביב החתום על כמה פסקי דינים בעיר ווינציאה בסביבות שנת ש"ס שהיה לפניו קצת].

היה נערץ על גדולי דורו כפי שנראה מכותלי האגרת שכתבו אליו שניים מגדולי חכמי קושטא ה"ה הגאון רבי רפאל יהושע בנבנשת זלה"ה בעל "שדה יהושע" על הירושלמי אחיו של הגאון רבי חיים בנבנשת זלה"ה בעל "כנסת הגדולה" ועוד אחד מגדולי רבני קושטא, פורסמה בקובץ תורני מוריה אלול תשנ"ג [גליון ריט–רכ], באגרת פותחים: "הגבר הוקם על שביות החמדה לתורה ולתעודה ולמדה את בני ישראל איש על העדה הוא זיוה והדרה דיננו דנחית לעומקא דדינא ודסליק לעילא על כל מעלה ותהלה החכם השלם הדיין המצויין כמוהר"ר שמעון חביב נר"ו.

שמועה אחת בהלכה הובאה משמו והוא בספר "צרור הכסף" שו"ת להגאון רבי אברהם גאטיניו זלה"ה יורה דעה סימן ד': "...מ"כ בכתבי הקדש מהרב רבי נסים רוזיליו ז"ל [מרבני חברון ת"ו] וזה לשונו: בהיותי בגאליפול שנת התס"ו ראיתי כתוב בדברי קדש מהרב כמהר"ר שמעון ן' חביב ז"ל, וזה לשונו: והח' המ' כמהר"ר יוסף הלוי נר"ו שליח האשכנזים של ירושלים תובב"א כתב אלי בשם הרב כמוהר"ר אהרן ז"ל דהוה מייתי ראיה שלא להדליק הטוטון מנר של חלב...".

בספר "זכרנו לחיים" ח"ב דף כ"ד ע"ב להגאון רבי רפאל חיים בנימין פרץ זלה"ה רבה של גאליפולי וזו לשונו: "מ"כ בכתבי הרב הגדול מרא דאתרא הדין שהיה בזמן הרב פני משה ז"ל מני"ר כמהר"ר שמעון ן' חביב". ובדף ל"ה ע"א כותב: "מחלוקת חדשה שעברה בין רבני גאוני עולם בזמן מהר"ש עדילא ודעימיה רבני קושטא יע"א עם הרב הגדול שמעון ן' חביב ז"ל ראש על ארץ פה גאליפול יע"א, והמה כתובים בפנקס כת"י הכמוס עמדי".

נראה שאחד מבניו היה הגאון רבי רפאל בן חביב זלה"ה שהיה דיין בעירו של אביו בק"ק גאליפול, כנזכר בשו"ת "לב שלמה" למהר"ש הלוי זלה"ה סימן כ"ה שם הובאה קבלת עדות מהעיר גאליפול וחתומים עליה כמה דיינים, וביניהם החתימה "רפאל בכמהר"ר שמעון", וכ"כ מצויה שאלה ב"יד אהרן" אבן העזר נאספות סימן ט' בחתימתו כנ"ל. ובקובץ "בית אהרן וישראל" גליון י"ד [שנה ג' כסלו טבת תשמ"ח] נדפסה אגרת אליו משנת התל"ג מהגאון רבי משה דיי בושאל זלה"ה אב"ד רודוס, המתחיל: "יעלה ויבא ליד פרי צדיק עץ חיים קדוש בנן של קדושים הלא הוא החכם השלם סיני ועוקר הרים כמה"ר רפאל ן' חביב נר"ו, מרודיש יע"א לגאליפול יע"א והלב"י...". וכ"כ פורסמה אגרת אליו בקובץ תורני "מוריה" [תמוז תשנ"ב] מהגאונים מהר"ש הלוי ורבי אהרן בן חיים זלה"ה דיייני אזמיר, בה כותבים: "ממלכת כהנים פחות וסגנים... אשר בעיר גאליפולי יע"א ועל ראשיהם מלמלה בר אוריין ובר אבהן החכם השלם הדיין המצויין כמה"ר רפאל נר"ו יאיר ויזהיר כזוהר הרקיע ככוכבים לעולם ועד אכי"ר".

עוד בן היה לו הגאון רבי שלמה ן' חביב זלה"ה, ובנו היה הגאון רבי חיים משה זלה"ה שגם הוא ישב על כסא הרבנות בגאליפולי, וחיבר ספר דרושים, ונזכר בספר "זכרנו לחיים" הנ"ל דף ט' ע"א: "מ"כ מכ"י הרב הגדול מרא דאתרא הדין כמהר"מ ן' חביב ז"ל בדרושיו בדרוש התקי"ב... אבא מארי ז"ל היה אומר שמרן זקני ז"ל [מני"ר הרב המופלא כמהר"ר שמעון ן' חביב ז"ל]...".

מכל כתביו הנזכרים לא ידוע עד כה על שום דבר תורה שנתפרסם מפרי עטו [לבד מהשמועה הנ"ל שנאמרה משמו בספר "צרור הכסף"].

קובץ בית אהרן וישראל קרלין, שנה טז גליון ב, טבת תשס"א

רבי שמעון בן שיראת

מחכמי טורקיה בזמנו של המבי"ט, ושמו גם נזכר בתשובות המבי"ט.

רבי תם ן' יחייא

שו"ת אהלי תם'

הגאון רבי תם ב"ר דוד ן' יחייא, מגדולי רבני קושטא, נצר שלשלת היוחסין היה. משפחתו עתירת היחס והמעלה, כולם חכמים כולם נבונים היושבים ראשונה במלכות, וכאשר תראה בספר דברי הימים למשפחת ן' יחייא שחיבר רבי גדליא ן' יחייא בעל "שלשלת הקבלה". רבי דוד קונפורטי בספרו קורא הדורות (לג, א) כותב על אביו של רבי תם, וזה לשונו: הרב רבי דוד ן' יחייא שיצא בזמן הגרוש מפורטוגאל, והוא בן דון שלמה ן' יחייא, והלך לדור בעיר קושטאנדינא, ונזכר שם (בתשובות הרא"ם) בסימן ל"ז ול"ח. וזה הרב דון דוד ן' יחייא היה חכם גדול כולל בכל חכמות, והוא חיבר ספר לשון למודים בחכמת הדקדוק, ושקל הקדש בענין מלאכת השיר, וכתוב שם בתחלת הספר שחברו בלישבונא אשר במלכות פורטוגאל קודם זמן הגירוש, וחיבר עוד ספר תהילה לדוד, ועוד חיבר ספר בעניין דיני טרפיות ובדיקת הריאה ומביא אותו בבית יוסף בט"ד בהלכות טרפיות בהרבה מקומות וכמו שיראה המעיין שם. וכפי הנראה שם בתשובת מהרא"ם שהיה זקן יותר מהרא"ם, והוא אביו של הרב מה"ר תם ן' יחייא בעל ספר תומת ישרים, עכ"ל שם.

אף בנו הגאון רבי תם ן' יחייא יליד ליסבון היה בשנת ה' רל, ובא יחד עם אביו לקושטאנדינה, שם נתגדל בתורה וחכמה, ומשם יצא שמו לכל הארץ. הוא נפטר בשנת ש"כ.

רבי תם ן' יחייא, נודע מאד בחכמתו, ונחשב כאחד מגדולי הרבנים בדורו. עירו, קושטא, מהראשונות שבערי ישראל בחכמה ובדעת, לשם נדדו והגיעו גדולי ומאורי הדור ממגורשי ספרד ופורטוגל, שם קבעו מושבם וישיבתם, ומשם יצאה תורה לישראל. עם פטירה הרא"ם שהיה ראש הרבנים בקושטא, בשנת רפ"ד, נחשב רבי תם ן' יחייא כסמכות העליונה ברבנות העיר.

שמץ מחשיבותו בעיני בני דורו נראה מתוך אשר רשם עליו רבי דוד קונפורטי בקורא הדורות (לד, א) וזה לשונו: הרב רבי תם בן יחייא בן רבינו דוד ן' יחייא, היה גדול בקושטנדינא ומרופאי המלך שולטן סלימאן, והיה חכם בתורה הקדושה ובדת הישמעאלים, עד כי היו באים שופטיהם להתייעץ בפסקי דיניהם עמו, וידי לו ולבניו ארוחת המלך, וימת זקן ושבע ימים, והניח ב' בנים חכמים בכל המושכלות, שם הגדול החכם רבי יוסף משנה למלך והחצר, והשני במה"ר גדליא שנהג נשיאותו בשאלוניקי בק"ק לישבונא וכו', עכ"ל.

אף רבי בנימין מוטאל, בהקדמה ספר "תמת ישרים", שבו נכלל חלק מתשובותיו של רבי תם ן' יחייא דנן בשם ספר "אהלי תם", יספר על רבינו:

"ובאזנינו שמענו. ואבותינו מסרו לנו מעלות זה הרב היפיפיות, תורתו וחסידותו ופרשת גדולת יחסו, וידו החזקה בתורניות, וכל מעשה תקפו וגבורתו בכל חכמות חיצוניות, ועל הכל אזן וחקר תקן בגמרא משלים ממשלות כובסין וממשלות שועלים, ובבל הפוסקים נשא ונתן בהויות ופלפולים, חבילות חבילות תחבולות מלחמה כהויות דאביי ורבא, דגול מרבבה, במעשה בראשית ומעשה מרכבה. שפתיו ישבחוהו, ומעשי ידיו יהללוהו, בשערים המצוייני' ת"ח קדישי עליונים בני אלים חכמי דורו המה הגיבורים האדירים אנשי השם הרבנים, כולם במורא ופחד אליו עונים, אפים ארץ ישתחוו לו כל מלכים, פחות וסגנים, ועפר רגליו ילחכו, וכל דבריו על ראשם עטרות ודיבון, כל יגיעיו לא ימצאו לו מכשול ועוון, והדברים עתיקים ברורים מחוורים כצמר צחר וכיין חלבון, לחכם לב יקרא נבון", עכ"ל שם.

בין פעולותיו החשובות של רבי תם ן' יחייא. יחשב סיועו להדפסת ספר 'יוסיפון', שהיה חשוב לתקופתו לרפא שברי העם לחזקם ולאמצם באמונת אומנ. ספר זה נדפס בקושטא בשנת ע"ר, ולא נותרו ממנו אלא טפסים אחדים בעולם. בהקדמת רבי תם ן' יחייא לספר, הוא כותב את הסיבות שהביאוהו להדפיס את הספר:

"אמר תם בן לאדוני החכם השלם הר' דוד אבן יחייא ז"ל, לבי ראה קורות נוראות, והמון תלאות, שואות ומשואות, מצאו את עמי גלות ירושלים אשר בספרד בגירוש המר והנמהר אשר גורש ונטרד בארץ גלותו מגוי אל גוי ומממלכה אל ממלכה, משצף קצף וחימה שפוכה, ובגוים ההם לא הרגיעו, שמה חבלתם אם התמורות ותלד להם זעם ועברה וצרה כמבכירה... ותתחלחל האומה הקדושה בחבליה לא זכרה ענייה ומרודיה אשר בימי קדם... כי ציוה משכחת חברתה, ואין איש שם על לב לאמר מי ילד לי את אלה ואופן השתלשלות תלאותינו מבטן מי יצאו, אשר העדר הידיעה בזה היזק גדול לבני הגלות... ובפרט אנחנו המטולטלים בכל עת, נצטרך משען גדול להישען עליו להיות הצרות רבות ותכופות, והספר הזה מרפא באופן מה אל החולי הזה בהודעת מה שמצא את אבותינו... ואני בתוך הגולה מתבוסס בדמי התמורות המוצאות את עמי ולאומי, נשאני רוחי ונפשי אותה להיות בעוזרי הדפסת הספר הזה...", עכ"ל רבי תם ן' יחייא בהקדמתו לספר יוסיפון.

חיבורים רבים חיבר רבי תם ן' יחייא, ולא בא בדפוס אלא שארית מתשובותיו מהדורא-קמא, כי כולם כלו בשריפה שפרצה בעירו, ותאכל את כל חיבוריו. מפני גודל הצער והדאגה נפטר רבי תם ן' יחייא, וכאשר יספר לנו על כל זה המביא לבית הדפוס של שארית תשובותיו, רבי בנימין מוטאל הנ"ל, בהקדמת ספר "תמת-ישרים" וזה לשונו: "ספרי זה הרב רבו מספר, הוא חיבר פירוש גדול על הרי"ף ז"ל תשלום ההלכות אשר לא פירש הר"ן ז"ל וקרא שמו מעשה נסים, וספר אחר בהלכות שפי' הר"ן ז"ל וקרא שמו על הנסים מתוכח עם הר"ן ז"ל בפלפול עצום, וספר גדול ברוב דיני הגמרא ומזכירו הרבה פעמים בתשובותיו, ושאלות ותשובות לאלפים ולרבבות, וחידושים ופירושים, חבורים ודרושים, ספרים רבים בשאר החכמות, ולא נשאר מכלם כלל, כי בשרפה אחת שנשרפה העיר אש אכלתם, ועיני הרב ז"ל רואות וכלות אליהם, ויחל מאד מהמורים פסקיו וחדושיו ויתר החבורים, ומדאגה מדבר נשבר לבו בקרבו ורוחו שבה אל האלהים תנצב"ה, ולא נשאר מכל מחמדיו הטובים כי אם מעט מצער ממהדורא קמא", עכ"ל רבי בנימין מוטאל בהקדמה שם.

והנה זכה רבי תם והוקם לו שם בישראל, שנים הרבה לאחר פטירתו, על ידי נכדו החכם דון תם ב"ר גדליא ן' יחייא, שהיה מגדולי וחשובי העיר קושטא ושועיה, אשר טרח בעשר אצבעותיו לחזור אחר שארית כתביו של המחבר "וקבץ מן הבא בידו קצת מפסקי הרב זקנו מהדורא-קמא, וחקר ודרש ושאל מן המקום אשר היה אפשר להיות שמה מפסקי מר זקנו ואת הכל קבץ... ומיתר חבורי הרב זקנו ז"ל ראה והנה אין בהם דבר להעלות על ספר כי כלם ליקוטים קצרים זעיר שם זעיר שם, זולתי הגהות הרי"ף ז"ל ומפרשיו הנמצאות מכתב ידי הרב ז"ל... ויבא אותם אלי ויאמר לי אתה... תעתיקם ותברר ותסדרם ואני אתן לכסף מוצא להדפיסם".

[מתוך הקדמת רבי בנימין מוטאל לספר "תמת-ישרים"].

ואכן בהשתדלות נכדו החכם הלזה, ולאחר יגיעה רבה שיגע המביא לבית הדפוס רבי בנימין מוטאל, יצא לאור ספר "תמת-ישרים- בויניציאה שנת שפ"ב בהוד והדר, וכולל כמה וכמה חיבורים יקרים: הראשון הוא ספר שו"ת "אהלי-תם" לרבי תם ן' יחייא הזקן דנן. השני הוא ספר "דרך-תמים" וכולל הגהות על הרי"ף ומפרשיו מרבי תם ן' יחייא דנן, מבנו רבי גדליא, מרבי בצלאל אשכנזי והאר"י ז"ל מתוך טופס כת"י שהובא ע"י רבי אברהם מונסון ממצרים, מרבי אברהם הצרפתי מגזע רש"י ועוד. השלישי הוא ספר "תמים-דעים" להראב"ד. הרביעי הוא ספר "כללי-שמואל" לרבי שמואל ן' סיריילייו. ובסופו הגהות על הספרא מספר ישן כתיבת יד מחכמי ארץ ישראל, והגהות על אבות דרבי נתן שסידר רבי תם בר גדליא ן' יחייא נכדו של רבינו. כל החיבורים הללו יצאו לאור כרך גדול בשם הכולל "תמת-ישרים". מלבד תשובותיו הנדפסות הנ"ל, נדפסו איזה תשובות ממנו בספרי רבני דורו.

קובץ חידושי תורה, "מקבציאל", גליון כ"ה, תמוז תשנ"ז

[א"ה: ספרו שו"ת 'אהלי תם' נדמ"ח בתוספת הערות מחכימות וציוני מקורות, ויצא לאור ע"י מכון הכתב בירושלים, תשנ"ט].

רשימת ספרי

רבני טורקיה

רשימת ספרי רבני טורקיה ואגפיה, הרשימה – על פי שמות הספרים:

[צוינו גם ספרים שבכת"י, וגם כן ספרים שנדפסו מחדש, והעומדים לראות אור ממה שידוע לי].

1. **אב"י הנחל – רבי חיים פאלאג'י,** רשימות וחידושים על אגדת בראשית, איזמיר תר"מ.
2. **אבות הראש – רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י,** על אבות דרבי נתן, ח"א, שאלוניקי תרכ"ב; ח"ב–ח"ג, איזמיר תרכ"ד–תרל"ח. עומד לראות אור מחדש.
3. **אביר יעקב ח"א – רבי יעקב אברהם ב"ר יקיר גירון,** שו"ת, שאלוניקי תקצ"ח.
4. **אבני שהם וצעיר רד"ם – רבי אברהם פרץ,** חידושים על הש"ס והרמב"ם, שו"ת ודרשות "צעיר רד"ם" מאת רבי אליעזר די טולידו, וחידושים מרבי רפאל דוד מזרחי, ח"א–ח"ב, שאלוניקי תקצ"ח–תר"ח.
5. **אבק דרכים – רבי ברוך קאלומיטי,** שו"ת ודרשות, ח"א, שאלוניקי תקע"ד.
6. **אברהם אזכור – רבי אברהם פאלאג'י,** חידושים וכללים על סדר א"ב, איזמיר תרמ"ט.
7. **אברהם אנכי – רבי אברהם פאלאג'י,** דרשות על תנ"ך ועניינים שונים, איזמיר תרמ"ט.
8. **אברהם את ידו – רבי אברהם פאלאג'י,** דרושים, ח"א–ח"ב, איזמיר תרמ"ו.
9. **אברהם את עיניו – רבי אברהם פאלאג'י,** שיטה על תלמוד בבלי, איזמיר תרמ"ו, נדמ"ח תשס"ז.
10. **אברהם במחזה – רבי יאושע אברהם קריספין,** דרשות לחגים והספדים, איזמיר תרכ"ט.
11. **אברהם שנית – רבי אברהם פאלאג'י,** קונטרס שיירות מספריו "ימהר אברהם" ו"אברהם אזכור", נדפס בסוף ספר "זכותיה דאברהם", איזמיר תר"ן.
12. **אגדת אליהו – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** באור על אגדות הירושלמי, חלק א' סדר זרעים, איזמיר קט"ו, חלק ב' סדר מועד, שאלוניקי תקפ"ה.
13. **אגודת איזוב – רבי יצחק ב"ר שלמה האיזובי,** פירושים וביאורים על כוונת התפילה, ירושלים.
14. **אגורה באהליך – רבי אליקים גאטיניו,** שו"ת וחידושי הלכה, שאלוניקי תקמ"א.
15. **אגן הסהר – רבי דוד ב"ר חיים חזן,** פירוש על ספר משלי, שאלוניקי תק"י.
16. **אהבה תזכר – רבי בנציון רודיטי,** על מצות "ואהבת לרעך כמוך", איזמיר תרכ"ז. לאדינו.
17. **אהבת דוד – רבי רפאל דוד ירושלמי,** דרושים קושטא תקצ"ט, בתוך ספר 'שמן ראש'.
18. **אהבת חיים – רבי מנחם מנשה** ביאורים נחמדים ונפלאים על התורה, כולל סיפורים, ב"ח, ירושלים תשכ"ד.
19. **אהבת עולם – רבי שלמה אלגאזי,** דרשות ב"ח, על שלושה העמודים, תורה, עבודה וגמילות חסדים, קושטנדינא ת"ב–ת"ג. נדמ"ח ברוקלין תש"ס.
20. **אהלי יאודה – רבי יאושע יאודה אמארו,** דרשות וחידושים על הרמב"ם, שאלוניקי תקפ"א.
21. **אהלי תם – רבי תם ן' יחייא,** שו"ת תומת ישרים, וניציאה שפ"ב. נדמ"ח תשנ"ט.
22. **אוצר נחמד – רבי משה אלנקוה,** פיוטים ותפילות לימים נוראים, איזמיר תצ"ח.
23. **אור יקרות – רבי מאיר יצחקי,** חידושים על התלמוד, ושיטה להריטב"א ז"ל על מסכת יומא אשר היתה בידי רבי חיים מודעי בכתב יד, קושטאנדינה תקי"ד.
24. **אור לי – רבי חיים חזקיהו מדיני,** חידושים ותשובות, איזמיר תרל"ד.

25. **אורח מישור – רבי רחמים אליהו חזן,** שו״ת וחקרי הלכה, מעט חידושי תנ״ך ו דרושים, ירושלים תשנ״ח.
26. **אורח משפט – רבי רחמים אליהו חזן,** חידושים על טור חושן משפט, שאלוניקי תרי״ח.
27. **אות אמת – רבי יהודה סיד,** דיני קריאת ספר תורה וברכות, שאלוניקי תקנ״ט.
28. **אות אמת – רבי רפאל פנחס יאושע די שיגורה,** דרושים על סדר הפרשיות.
29. **אות הברית – רבי רפאל פנחס יאושע די שיגורה,** פירוש על ספר תהלים. ובסופו ספר ״אמר הכהן״ (חידושי תורה), מאת רבי מרדכי הכהן, איזמיר תרכ״ו.
30. **אות היא לעולם – רבי רפאל פנחס יאושע די שיגורה,** הויות דאביי ורבא בסדר א״ב, איזמיר תרט״ז–תרכ״ה.
31. **אות לטובה – רבי רפאל פנחס יאושע די שיגורה,** על סדר התפילות. לא נדפס.
32. **אות לישועה – רבי רפאל פנחס יאושע די שיגורה,** דרושים, ח״א, איזמיר תרל״ו.
33. **אות לרחמים – רבי רחמים נסים יהודא די שיגורא,** על הגדה של פסח.
34. **אזור אליהו – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** ליקוטים ופירושים על פרקי אבות, שאלוניקי תר״ו.
35. **אזני יהושע – רבי יהושע בנבנשתי,** דרושים על פרשיות התורה, הספדים ודרשות, קושטא תל״ז.
36. **אחי וראש – רבי חיים יאודה אברהם,** שו״ת יורה דעה, אבן העזר וחושן משפט ובסופו דרושים, איזמיר תרי״א.
37. **איומה כנדגלות – רבי יצחק עונקנירה,** מוסר, קושטא, של״ז.
38. **איי הים – רבי ישראל משה חזן,** הגהות על ספר תשובות הגאונים, ליוורנו תרכ״ד.
39. **איש מבין – רבי יאושע שלמה ארדיט,** דרושים, ח״א–ח״ב, איזמיר תרמ״ט–תרס״ה.
40. **אליהו זוטא – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** פירוש למסכת אבות, שאלוניקי, תקי״ז.
41. **אם הבנים – רבי חיים משה מצליח,** דרושים על כל פרשיות התורה, ח״א–ח״ב, איזמיר תרל״ג–תרמ״ב.
42. **אם הדרך – רבי מיכאל אשכנזי,** שו״ת וחידושים על הרמב״ם ודרושים, שאלוניקי תרס״א.
43. **אמונת אברהם – רבי בכור חיים חאביף,** מוסר בלאדינו, איזמיר תרנ״ה.
44. **אמר הכהן – רבי מרדכי הכהן,** קונטרס חידושי תורה, איזמיר תרכ״ו. נספח לספח ׳אות הברית׳ להפרד״ס.
45. **אמר יוסף – רבי יוסף אלקלעי,** דרושים וחידושים, שאלוניקי תקצ״א
46. **אמר יצחק – רבי יצחק אלבעלי,** חידושי ש״ס ודרושים של נכדו רבי יאושע יוסף אלבעלי, איזמיר תרנ״ג.
47. **אמר שלמה – רבי שלמה חאליליו,** פסקים, שאלוניקי תרכ״ד.
48. **אמרי אמת – רבי יעקב אמאדו,** דרשות שונות, איזמיר תרמ״א.
49. **אמרי שפר – רבי יהודה שמואל פרימו,** שאלות ותשובות בהלכה, ודרושים יקרים, קושטא ת״ק.
50. **אמת ליעקב – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** הלכות קריאת ספר תורה וכתיבתו ומנהגי צרכי ציבור, קושטא תכ״ד.
51. **אנ״ך יפה – רבי רחמים נסים יצחק פאלאג׳י,** על קצת פסוקי התנ״ך, איזמיר תרנ״ג.
52. **אפוד בד – רבי דוד פראנסיא,** דרושים איזמיר תרמ״ד.
53. **אצבע קטנה – רבי מנחם בן שמעון מרדכי,** דינים מספרי יראים, איזמיר תרל״ו.
54. **אצר בינה – אבני צוהר – רבי צבי בן משה אהרן,** שו״ת, איזמיר תר״ח.
55. **ארח מישור – רבי רחמים אליהו חזן,** שו״ת, חידושי טור ושלחן ערוך, ש״ס ורמב״ם אגדה ועוד, ירושלים.
56. **ארעא דרבנן – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** לבאר החילוקים בין דבר שמדאורייתא לבין שמדרבנן, ולברר דינים הלכות וספיקות שונים אם הוו דאורייתא או דרבנן, ליוורנו תקמ״ג. תשכ״ג.
57. **ארצות החיים – רבי חיים פאלאג׳י,** מעלות ארץ ישראל והלכותיה, ירושלים תרל״ב.
58. **אש דת – רבי חיים ב״ר יצחק אלפנדרי,** דרושים על התורה, ובסופו אוסף תשובות בהלכה, קושטא תע״ח. נדמ״ח בירושלים.

59. **אשא עיני – רבי שלמה אליעזר אלפאנדארי,** הגהות והערות לספר "מערכות דברי אמת" לרבי יצחק בכ"ר דוד, ירושלים תשל"ז.

60. **אשר לאברהם – רבי אברהם פונטרימולי,** חידושים וביאורים על ההגדה ודיני תפילה ושיר השירים ופרקי אבות, איזמיר תרמ"ז.

61. **אשר לשלמה – רבי שלמה יפה אשכנזי,** חידושים על הרמב"ם ודרושים. איזמיר תרל"ז

62. **אתם קשות – רבי יהודה אלבעלי,** שו"ת, איזמיר תרנ"ג.

63. **באר לחי – רבי יצחק נסים אבן ג'אמיל,** דרשות על התורה, איזמיר תפ"ט.

64. **בגדי יום טוב – רבי יום טוב קריספין,** שו"ת ח"א–ח"ב, איזמיר תרל"ד–תרמ"ז.

65. **בד קודש – רבי ברכה דאנון,** שאלוניקי תר"ו, הספר נספח לספרו של אביו "כבוד יום טוב".

66. **בית אבות – רבי חיים פאלאג'י,** ביאורים על פרקי אבות לרבי מנחם המאירי, מתוך כתב יד עם פירוש "דרכי הי"ם" מאת רבי חיים פאלאג'י, שאלוניקי תקפ"א.

67. **בית אהרן – רבי אהרן קרישפין,** חידושי דינים על סדר אורח חיים, יורה דעה ואבן העזר, כולל מזכרת הגיטין, איזמיר תרכ"ג.

68. **בית אהרן – רבי אהרן צורוגון,** דרשות לשבתות, קושטא תל"ח.

69. **בית הזבח – רבי יוסף גן,** הלכות שחיטה ומנהגים בסדר א"ב, איזמיר תר"ד.

70. **בית ישחק – רבי יצחק ב"ר אליקים גאטיניו,** חידושים על הרמב"ם, שאלוניקי תקנ"ב.

71. **בית ישראל – רבי ישראל בנבנשת,** חמישים ושניים דרושים והספדים, קושטא, תל"ח.

72. **בית מדרש – רבי יצחק הכהן רפפורט,** דרושים ח"א, אזמיר תצ"ו, וח"ב שאלוניקי תקי"ד.

73. **בית מועד – רבי יצחק ב"ר אליקים גאטיניו,** שיטה על מועד קטן ומכות, חידושים על הרמב"ם ודרשות, שאלוניקי תקצ"ט.

74. **בית תפילה – רבי אברהם אסא,** מתרגם תפילות, קושטא תקכ"ה.

75. **בן אברהם – רבי יום טוב קריספין,** דרושים על התורה, איזמיר תרל"ו.

76. **בן הרמה – רבי חיים מאיר מזרחי,** חידושים על הרמב"ם, איזמיר תרל"ה.

77. **בן יאיר – רבי חיים מאיר מזרחי,** על התורה ופירוש רש"י ורמזי רבי יעקב בעל הטורים ובסופו קצת דרושים, איזמיר תרל"ז.

78. **בן משק – רבי שלמה קאמונדו,** חידושים על כמה מסכתות ושו"ת, שאלוניקי תקס"ב.

79. **בן שלמה – רבי שלמה אשכנזי,** דרשות על התורה, איזמיר תרט"ו.

80. **בני אברהם – רבי אברהם ב"ר יהודה מיוחס,** שו"ת חושן משפט, קונטרס "שבת אחים" ממנו ומאחיו רבי נתן (לגיטין), ודרושים, ובסופו שו"ת מאת רבי יום טוב אלנקוה, קושטאנדינה תקל"ג.

81. **בני אהרן – רבי אהרן לפפא,** קט"ז, שאלות ותשובות, על שו"ע חושן משפט, וסוגיא בהלכות ממונות, אזמיר תל"ד.

82. **בני דוד – רבי דוד פאלקון,** חידושים על הרמב"ם ושו"ת ובסופו קונטרס עיגונא דאיתתא, קושטא תצ"ח.

83. **בני חיי – רבי חיים ב"ר מנחם אלגאזי,** חידושי דינים על ארבעה טורים, אורטה קיוואי תע"ב.

84. **בני יעקב – רבי יעקב ב"ר ישראל ששון,** ביאור על ספר העיטור ושו"ת קושטנדינא תע"ד.

85. **בני ישחק – רבי יצחק ב"ר חיים אקשוטי,** שו"ת ודרשות, כולל "קול שחל" מאת רבי שבתי אקשוטי (דרשות), ירושלים תרמ"ד.

86. **בני מאיר – רבי דוד ב"ר שלמה פאפו,** דרשות, ירושלים תרע"ד.
87. **בני משה – רבי משה שלטון,** ס"ה שו"ת עם לקוטים, קושטא תע"ב.
88. **בעי חיי – רבי חיים בנבשת,** תשובות בהלכה, או"ח, יו"ד ואה"ע, שאלוניקי תקמ"ח.
89. **ברוך מבנים – רבי ברוך ירושלמי,** דרושים על התנ"ך, ירושלים תר"ס.
90. **ברוך מבנים – רבי ברוך נסים יעקב מזרחי,** דרושים לנישואין והספד, איזמיר תרכ"ג.
91. **ברך את אברהם – רבי אברהם פאלאג'י,** דרשות על התורה והספדים, שאלוניקי תרי"ז.
92. **ברך את אברהם – רבי אברהם פריסקו,** הלכות ודיני ברכות, שאלוניקי תרכ"ב.
93. **ברך משה – רבי משה ן' אדרת,** חידושי הלכות, שאלוניקי תקס"ב.
94. **ברכת אברהם – רבי אברהם ברודו,** דרשות – בראשית, תנ"ז.
95. **ברכת מועדיך לחיים – רבי חיים פאלאג'י,** דרושים למועדים ועוד, ח"א–ח"ב, איזמיר תרכ"ח–תרל"א. נדמ"ח תשס"ג.
96. **בתי כהונה – רבי יצחק הכהן רפפורט,** איזמיר תצ"ו. ב"ח ביאורים ברמב"ם. שו"ת דרשות והספדים שאלוניקי תקי"ד. בתי כהונה על סדר הרמב"ם נדמ"ח תשס"ה.
97. **בתי כנסיות – רבי אברהם ן' עזרא,** חידושים ושו"ת אורח חיים, וקונטרס "בית האסופים" (ביאורים על פירוש רש"י על התורה), שאלוניקי תקס"ו. נדמ"ח תשנ"ז.
98. **גבול יהודה – רבי יהודה אשכנזי,** חידושי גיטין, כתובות ובבא קמא עם השמטות מספר "מראה עינים", שאלוניקי תקפ"א.
99. **גולל אור – רבי מאיר ביקייאם** על ענין הגלגול, איזמיר תקט"ז. עומד לראות אור מחדש.
100. **גופי הלכות – רבי שלמה אלגאזי,** על כללי התלמוד, ולשונות הרמב"ם, אזמיר תל"ה, סדילקאוו תקס"א. נדמ"ח תשס"ו בירושלים.
101. **גל של אגוזים – רבי מנחם אגוזי,** דרשות על התורה על ספר בראשית, קושטא שנ"ג.
102. **גנזי חיים – רבי חיים פאלאג'י,** כללי הש"ס וחידושיו על סדר א"ב, כולל קונטרס "תשובה מחיים" ובו תיקוני תשובה בקבלה, איזמיר תרל"א. נדמ"ח תשס"ג.
103. **דבר המשפט – רבי מנחם בכמוהר"ר שמעון מרדכי,** ח"א, חידושי דינים מראשונים ואחרונים, על שולחן ערוך חושן משפט, איזמיר תרל"ד.
104. **דברי אליהו – רבי אליעזר די טולידו,** ח"א, שו"ת חושן משפט, שאלוניקי תרי"ג; ח"ב, שו"ת על ד' טורים, ובסופו קונטרס הזכרונות מהמחבר (חידושי דינים על סדר א"ב) ו"קונטרים דבר אליהו" מאת רבי אליהו עניו, חידושי דינים על סדר א"ב ובסופו דרוש להספד, שם תרל"א.
105. **דברי אמת – רבי יצחק בכ"ר דוד,** שו"ת פלפולים ודרושים, קושטאנדינה תק"כ. עומד לראות אור מחדש.
106. **דברי חפץ – רבי אהרן די טולידו,** דרושים ושו"ת, שאלוניקי תקנ"ה.
107. **דברי משה – רבי משה ן' אדרת,** על ארבעה טורים והבית יוסף, ובסוף קונטרס מתורת רבי חיים יו"ט דאנון, איזמיר תרנ"ב.
108. **דברי שלמה – רבי שלמה ארדיט,** חידושים בפרד"ס התורה, שאלוניקי תק"ז.
109. **דגול מרבבה – רבי רפאל טרייביס,** מדרש על שיר השירים, קושטא תק"ג.

110. **דובב שפתי ישנים – רבי משה ויוסף די שיגוביא,** כללים בתלמוד, ודרושים, איזמיר תל״א.
111. **דובר מישרים – רבי רפאל מרדכי יהושע שאול,** חידושים רמב״ם וש״ס, ובסופו ״דרכי מישרים״ (דרושים והספדים), שאלוניקי תקפ״ח.
112. **די לה חברה קדישא די אזמיר – חברה קדישא,** תקנות, קושטא בנימין רושי, תק״י.
113. **דין אמת – רבי יהודה ב״ר אפרים נבון,** על הרמב״ם ושו״ת: ח״א, קושטאנדינה תקי״א; ח״ב, על הרמב״ם וכן ספר ״דין אמת״ (שו״ת ולאחריו קונטרס ״בית מושב״ מאת רבי אפרים נבון), שם תקכ״ה.
114. **דינא דחיי– רבי חיים בנבנשתי,** מנין המצוות, קושטא תק״ב.
115. **דנא פשרא – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** כולל שלשה ספרים, אגן הסהר, פירוש לשיר השירים. אורה ושמחה, פירוש למגילת אסתר. בשורת אליהו, פירוש למגילת רות, וליקוטים ופירושים על כל ״אל תקרי״ שבמסכת ברכות וסדר מועד, שאלוניקי תקנ״ו.
116. **דעת להשאל – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** שאלות ותשובות, מצורף לספר קדושת יום טוב מבנו מוהריט״א, ירושלים תר״ב.
117. **דרוש לתשובה – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** בתוך ספר שבט מוסר, קושטנדינא תע״ב.
118. **דרישה מחיים – רבי נסים חיים משה מודעי,** דרושים והספדים, איזמיר תרמ״ח.
119. **דרך הקודש – רבי חיים ב״ר יצחק רפאל אלפאנדרי,** פירוש על עשר קדושות, קושטא ת״ע.
120. **דרך הנגב – רבי נסים גבאי,** שו״ת על ד׳ טורים, חידושי ש״ס ודרשות, ובסופו ״דרך הנגב״, דרשות, שאלוניקי תקנ״ז.
121. **דרך עץ החיים – רבי חיים יצחק אלגאזי,** ביאורים על הטור יורה דעה, אבן העזר וחושן משפט ושו״ת, כללים בסדר א״ב ודרשות והספדים, שאלוניקי תקס״ד.
122. **דרכי איש – רבי רפאל חייא פונטרימולי,** לא נדפס.
123. **דרכי הים – רבי רפאל יצחק מאיו,** דרשות והספדים, שאלוניקי תקע״ג.
124. **דרכי חיים – רבי חיים פאלאג׳י,** ביאורים על פרקי אבות לרבי מנחם המאירי, מתוך כתב יד עם פירוש ״דרכי הי״ם״ מאת רבי חיים פאלאג׳י, שאלוניקי תקפ״א.
125. **דרכי שלום – רבי נסים חיים שלום יעקב מרגונאטו,** דרושים ובסופו קונטרס ״מענה לשון״, שאלוניקי תקע״א.
126. **דרש אברהם – רבי נסים אברהם אשכנזי,** דרשות על התורה ב׳ חלקים. ח״א נדפס בשאלוניקי תר״א, וח״ב תרי״ב.
127. **דת ודין – רבי אליעזר אבן שאנג׳י,** פסקים שו״ת ודרושים משנת תל״ט, ות״ע, קושטא תפ״ו.
128. **הגדת אליהו – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** על הגדה של פסח, שאלוניקי תר״ו.
129. **הוד מלכות – רבי אברהם היכני,** תהלות ק״נ מזמורים, קושטא תט״ו.
130. **החיים יודוך – רבי חיים פאלאג׳י,** פירוש על תהלים, איזמיר תרמ״א.
131. **החפץ חיים – רבי חיים פאלאג׳י,** שו״ת יורה דעה וחושן משפט, איזמיר תר״מ.
132. **היא שיחתי – רבי יצחק אלימלך,** דרשות והספדים, קושטא תקצ״ב.
133. **הכתוב לחיים – רבי חיים פאלאג׳י,** פירוש תהלים, ליוורנו תרכ״א.
134. **הליכות אלי – רבי שלמה אלגאזי,** על כללי התלמוד, וקצת חידושי ש״ס ואורח חיים, אזמיר תכ״ג.
135. **הלכות יום טוב – רבי יום טוב אלגאזי,** הלכות בכורות וחלה, כתב יד של הרמב״ן שמצא בדרך שליחותו, ליוורנו תקנ״ד, זיטומיר תרכ״א, לבוב תרכ״ה, וילנא תרכ״ז שם תרמ״ז שם תרנ״ז חמ״ד תרס״ג.
136. **המון רבה – רבי שלמה אלגאזי,** מראי מקומות לפסוקי תנ״ך, קושטנדינא ת״ד.
137. **הנותן אמרי שפר – רבי אליהו ן׳ חיים,** דרשות עה״ת, תנ״ך, מדרשים ועוד, פרנקפורט דמין תע״ג.
137. **הר המר – רבי רחמים נסים משה רבי,** על הרמב״ם ודרשות לנישואין ולהספד, שאלוניקי תקצ״ה.

138. **הרא"ם – רבי אליהו מזרחי,** פירוש על רש"י על התורה, וינציאה רפ"ז.

139. **ואברהם זקן – רבי אברהם פאלאג'י,** ליקוטי מאמרים ודרושים, איזמיר תרנ"ט.

140. **ובחרת בחיים – רבי חיים פאלאג'י,** על רש"י תוספות ורא"ם על התורה, איזמיר תרל"ד.

141. **והוכיח אברהם – רבי אברהם פאלאג'י,** מוסר, איזמיר תרכ"ב; מהדורה נוספת בלדינו, שם תרל"ז.

142. **וזה זכרי –** לאחד מחכמי איזמיר, לא נודע שמו. כת"י הספרייה הבריטית 04862, תצלומו ס' 6462 ותצלומו במכון לתצלומי כ"י, ס' 6710.

143. **ויוסף אברהם – רבי אברהם ורבי יוסף פאלאג'י,** מעלות יוסף הצדיק; לדינו, איזמיר תרמ"א.

144. **ויוסף את אחיו – רבי אברהם פאלאג'י,** לקט דינים בסדר א"ב, איזמיר תרנ"ו.

145. **ויחי יעקב – רבי יעקב חאביף,** דרושים על ספר בראשית, איזמיר תרל"ח.

146. **ויכתב משה – רבי חיים משה חסן,** פירוש על תהלים (עם ספר תהלים), איזמיר תרנ"ו.

147. **וימהר אברהם – רבי אברהם פאלאג'י,** חידושי אגדה בסדר א"ב, איזמיר תרמ"ד.

148. **ויען אברהם – רבי אברהם פאלאג'י,** שו"ת על ד' טורים, איזמיר תרמ"ו.

149. **ויקח אברהם – רבי אברהם קורקידי,** דרושים, איזמיר תרמ"ב.

150. **ויקרא אברהם – רבי אברהם פאלאג'י,** על ספרא תורת כהנים, איזמיר תרמ"ד. נדמ"ח בירושלים תשס"ב בתוך ספר 'תורת כהנים' ח"ב.

151. **ויקרא יוסף – רבי יוסף אלפאנדרי,** שו"ת ודרשות, איזמיר תרל"ז.

152. **ויקרא יצחק – רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י,** על פרשיות מויקרא ואילך וקצת דרושים, איזמיר תרס"ה.

153. **וישב אברהם – רבי יאושע אברהם קריספין,** ליקוטי דינים בסדר א"ב, בצירוף קונטרס "שמו יצחק" על סדר א"ב, קצת שו"ת וקצת חידושי דינים, ובסופו קצת דרושי בנו רבי יצחק, איזמיר תרנ"ג.

154. **וישכם אברהם – רבי אברהם פאלאג'י,** פירושים על ספר תהלים, איזמיר תרמ"ה. עומד לראות אור מחדש.

155. **ולא עוד אלא – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** דרושים על כל "ולא עוד אלא" שבתלמוד ובמדרשים, איזמיר תרי"ג.

156. **ולבש הכהן – רבי חיים יאושע אלעזר הכהן חמצי,** דרושים על התורה, ביאורים על נ"ך וחידושי אגדה על מסכתות הש"ס, איזמיר תרמ"ט.

157. **וזהב שיבה – רבי שלמה אלגאזי,** על לשונות הגמרא ודיבורי התוספות השייכים לענין אגדה, קושטנדינא תמ"ח, פ'יורדא תנ"ב.

158. **זכור לאברהם – רבי אברהם ב"ר אביגדור,** שו"ת, שיטה על קצת מסכתות וחידושים על הרמב"ם, קושטאנדינה תקפ"ז.

159. **זכותיה דאברהם – רבי אברהם פאלאג'י,** דרושים למועדים וקונטרס "אברהם שנית", איזמיר תר"ן.

160. **זכירה לחיים – רבי חיים פאלאג'י,** חלק א' על הזוהר, תיקוני הזוהר ומדרש ילמדנו, איזמיר תרמ"ב; חלק ב, על מדרש רבה והגדה של פסח, ובסופו קונטרס "טועמיה חיים" על טעמי המצוות, שחיבר במקום ספרו הגדול על ספר "החינוך" שנשרף, שם תרמ"ה.

161. **זכר דבר – רבי יאודה בנבנשת,** לקט דינים על סדר ד' טורים, שאלוניקי תרכ"ג.

162. **זכר עשות – רבי יעקב ארגואיטי,** שו"ת ודינים על סדר א"ב, ירושלים תשכ"ג.

163. **זכרנו לחיים – רבי רפאל חיים בנימין פרץ,** שו"ת ודינים על ד' טורים, ח"א–ח"ב, שאלוניקי תרכ"ז–תרל"ב.
164. **זקן אהרן – רבי אליהו ב"ר בנימין הלוי,** שו"ת בעיניים שונים, קושטנדינא תצ"ד.
165. **זקן שמואל – רבי שמואל דניאל,** ביאור על מקומות קשים בכל חלקי הטור ובית יוסף, אזמיר תק"ח.
166. **חוג הארץ – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** הלכות חגים ומועדים לבני ארץ ישראל ת"ו, ירושלים תר"ע ותרפ"ז.
167. **חוזה דוד – רבי דוד ב"ר חיים חזן,** פירוש על תהלים, אמסטרדם תפ"ד.
168. **חוט של חסד – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** על התורה, איזמיר תרכ"ה.
169. **חוקי החיים – רבי חיים פאלאג'י,** מעין "חק לישראל" על כל התורה, איזמיר תרנ"א.
170. **חושב מחשבות – רבי בנימין שלטון,** לימודי חשבונות בלאדינו, קושטא תצ"ז.
171. **חזון נחום – רבי אליעזר נחום,** פירוש משנה קדשים, קושטאנדינה תק"ג; טהרות, שם תק"ה.
172. **חזק יד – רבי שלמה ז' מובחר,** ספר על משנה תורה בדרך שיר, אודיסה תרכ"ז.
173. **חידושי מהר"א אמיגו – רבי אברהם אמיגו,** ביאורים וחידושים על התנ"ך ומסכתות הש"ס, רמב"ם ועוד, ירושלים תש"ן.
174. **חיי וחמרא – רבי חיים פאלאג'י,** בעניין ייצור יין במרתפים ובכלים של גוים, נכרך עם ספרו "ראה חיים", ודרוש בלדינו לכבוד מלכת אנגליה, "מצא חיים" איזמיר תרכ"ה.
175. **חיים ביד – רבי חיים פאלאג'י,** שו"ת יורה דעה, איזמיר תרל"ג.
176. **חיים דרכיו – רבי חיים פאלאג'י,** דרוש על עלילת הדם בדמשק וברודוס, שאלוניקי תר"ה.
177. **חיים וחסד – רבי יצחק נסים אבן ג'אמיל,** חידושים ופשטים על הפרשיות, איזמיר תצ"ז.
178. **חיים ומלך – רבי חיים פאלאג'י,** על הרמב"ם, איזמיר תרל"ד.
179. **חיים ושלום – רבי חיים פאלאג'י,** שו"ת אבן העזר, ח"א–ח"ב, איזמיר תרי"ז–תרל"ב.
180. **חיים טובים – רבי חיים פאלאג'י,** על מדרש שמואל, מדרש שוחר טוב ומדרש משלי, איזמיר תרמ"א
181. **חיים לגופא – רבי חיים פאלאג'י,** על אותיות התורה, איזמיר תרל"ד.
182. **חיים לעולם וספר מימר חיים – רבי חיים מודעי,** שו"ת חיים לעולם, ושו"ת "מימר חיים" מאת רבי נסים חיים משה מודעי, ח"א–ח"ב, איזמיר תרל"ט–תרמ"ה.
183. **חיים מדבר – רבי חיים די טולידו,** על שולחן ערוך ושו"ת על ד' טורים, שאלוניקי תקע"ח.
184. **חיים עד העולם – רבי חיים ביז'ה,** דרושים לכל חפציהם: ח"א, איזמיר תרמ"ח; ח"ב, שם תרנ"ט.
185. **חיים תחילה – רבי חיים פאלאג'י,** דרשות באגדה ובקבלה, שאלוניקי תר"ה.
186. **חינא וחסדא – רבי יהושע שלמה ארדיט,** שיטה על מסכת כתובות, ח"א, איזמיר תרכ"ד.
187. **חכמה מאין – רבי נסים יצחק אלגראנאטי,** חמישים דרשות, איזמיר תרמ"ב.
188. **חכמת שלמה – רבי חיים חודארה,** על ספר, משלי.
189. **חלק יעקב – רבי יעקב אלבעלי,** חידושים על הרמב"ם וטור חושן משפט, שאלוניקי תקפ"ד.
190. **חלק יפה – רבי חיים פאלאג'י,** פירושים על התורה וחידושים על חמש מגילות וחלק יפה; קצת הערות ופירושים ורמזים בסדר הפרשות וחמש מגילות מאת רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י, איזמיר תרמ"ח.
191. **חלקו של יוסף – רבי יוסף אמאדו,** דרושים, ובסוף ליקוטים על ד' טורים, איזמיר תרמ"ז.
192. **חלקם בחיים – רבי חיים פאלאג'י,** הספדים, איזמיר תרל"ד. נדמ"ח תשנ"ט בירושלים.

193. **חלקם בחיים – רבי חיים פאלאג'י,** הספדים, איזמיר תרל"ד.

194. **חמדת ימים –** הנהגות עפ"י הקבלה ב' חלקים, קושטא תצ"ז. נדמ"ח תשס"ג בירושלים.

195. **חמרא וחיי – רבי חיים בנבנשת,** חידושים למסכת סנהדרין, ליוורנו תקס"ב.

196. **חנך לנער – רבי אברהם בן חיים בנימין פונטרימולי,** מעשיות ומוסר בלאדינו, ח"א–ח"ב, איזמיר תרכ"ב–תרל"ב.

197. **חנן אלקים – רבי חיים אבולעפיה,** דרשות, פלפולים ותקנות שתיקן באיזמיר תצ"ז.

198. **חסד ומשפט – רבי שמואל חייא פונטרימולי,** על טור ושולחן ערוך חושן משפט, ביאורים שונים, דרשות על התורה, לנשואין והספדים, איזמיר תרס"ה.

199. **חקות החיים – רבי חיים פאלאג'י,** שו"ת חושן משפט, איזמיר תרל"ג.

200. **חקקי לב – רבי חיים פאלאג'י,** שו"ת, ח"א–ח"ב, שאלוניקי ת"ר–תר"ט.

201. **חקרי לב – רפאל יוסף ב"ר חיים חזן,** חידושי הלכות על אורח חיים: ח"א, שאלוניקי תקמ"ז; על יורה דעה ח"א–ח"ב, ליוורנו תקנ"ד–תקנ"ד; ח"ג, שאלוניקי תקס"ו; אבן העזר, שאלוניקי תקע"ג; חושן משפט, ח"א–ח"ב, שם תקע"ז–תקצ"ב; מהדורא בתרא, שני כרכים, שם תרי"ג; שבועות וחידושים בכללי הש"ס, ירושלים תרל"ה.

202. **חשק שלמה – רבי שלמה ב"ר מרדכי,** חידושים על כנסת הגדולה לרבי חיים בנבנשתי והרב יד אהרן, חושן משפט, קושטאנדינה תקכ"ח.

203. **טובת הנאה – רבי יום טוב אלגאזי,** בתוך הספר "נאות יעקב" לאביו, ברוקלין תש"י.

204. **טועמיה חיים – רבי חיים פאלאג'י,** ח"א על הזוהר, תיקוני הזוהר ומדרש ילמדנו, איזמיר תרמ"ב; ח"ב, על מדרש רבה והגדה של פסח, ובסופו קונטרס "טועמיה חיים" על טעמי המצוות, שחיבר במקום ספרו הגדול על ספר "החינוך" שנשרף, שם תרמ"ה.

205. **טיב גיטין – רבי חיים מודעי,** גיטין שסודרו על ידו עם הערות רבי יום טוב ישראל, ירושלים תרל"ה.

206. **יבא הלוי – רבי יוסף הלוי,** שו"ת וחידושים על הש"ס, ודרושים על התורה, קושטאנדינה תרכ"ב.

207. **יבין שמועה – רבי שלמה אלגאזי,** ביאור ותוספת על ספר הליכות עולם למרן הבית יוסף, ויניציאה שצ"ט, ליוורנו תקנ"ב.

208. **יד אהרן – רבי אהרן חיים ב"ר משה אלפנדארי,** שו"ת אבן העזר, ח"א–ח"ב, איזמיר תקט"ז–תקכ"ז; אורח חיים, איזמיר תצ"ה; מהדורא בתרא על שולחן ערוך אורח חיים נדפסה בסוף "מטה אפרים" לרבי אפרים ארדיט, שאלוניקי תקנ"א.

209. **יד המלך – רבי אליהו פאלומבו,** חידושים על הרמב"ם, ביאור על הטור הלכות שבת ודרשות על פרשיות התורה, שאלוניקי תקס"ד.

210. **יד הנהר – רבי דניאל הכהן נהר ובנו רבי משה,** דרשות, איזמיר תרמ"ד.

211. **יד יאודה – רבי יהודה אשכנזי,** ח"א, שיטה על מסכת שבועות וקצת חידושים על מגילה, יומא, פסחים, נדרים ובבא בתרא, שאלוניקי תקע"א; ח"ב, נדפס על ידי בנו רבי רפאל אשכנזי עם ספרו "מראה עינים".

212. **יד יוסף – רבי יוסף צרפתי,** דרשות על התורה, למועדים, חופה ומילה, ויניציאה שע"ז.

213. **יד שלמה – רבי חיים שלמה ן' עזרא,** דרושים להזדמנויות שונות. שאלוניקי תקפ"ו.

214. **ידו בכל – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** אלף מאתים שבעים ושבעה מאמרים מלוקטים על פרשיות התורה [מפרשת תולדות ואילך] ובסופו קונטרס כור לזהב, שירים, מצבות וחידות, איזמיר תרכ"ז.

215. **ידיו של משה – רבי משה פרישקו,** שו"ת ודרשות, חידושי רמב"ם וש"ס, שאלוניקי תקע"ב.

216. **יום טוב דרבנן – רבי יום טוב אלגאזי,** דרשות, נספח לספר 'נאות יעקב' – 'פני שבת', ברוקלין תשנ"ז.

217. **יוסף את אחיו – רבי יוסף ב"ר חיים פאלאג'י,** דינים מלוקטים מספרים על סדר א"ב, מעט שו"ת והספדים של חכמי זמנו, איזמיר תרנ"ו. נדמ"ח תשס"ה בירושלים.

218. **יוסף לקח – רבי חיים אבולעפיה,** ג"ח, דרשות על התורה, איזמיר, ת"ץ.

219. **ייטב לב – רבי חיים דוד חזן,** דרושים והספדים, ודרשות מבן המחבר רבי אליהו חזן, איזמיר תרכ"ח.

220. **ימי שלמה – רבי שלמה קמחי,** חידושים סובב והולך על הרמב"ם, איזמיר תרל"ד.

221. **ימצא חיים – רבי חיים פאלאג'י,** סידור תפלות, איזמיר תרכ"ג.

222. **יסד המלך – רבי יאודה (ליאון) ב"ר יעקב סיד,** דרושים והספדים, איזמיר תרכ"ז.

223. **יעקב בעזרו – רבי יעקב יפה,** ביאור על מגילת אסתר, איזמיר תרל"ו.

224. **יעקב חבל – רבי חיים יצחק אלגאזי,** ביאורים על הטור יורה דעה, אבן העזר וחושן משפט ושו"ת, כללים בסדר א"ב ודרשות והספדים, שאלוניקי תקס"ד.

225. **יעקב סלה – רבי יעקב יפה,** דרשות על התורה ולהזדמנויות שונות בדרך הקבלה, איזמיר תר"מ.

226. **יפה ללב – רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י,** חידושי דינים על הטור והשולחן ערוך, ט' כרכים, איזמיר תרל"ב–תרס"ו. שיירי הספר "יפה ללב" על אורח חיים נדפסו בספר "פדה את אברהם", איזמיר תרנ"ט.

227. **יפה לעינים – רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י,** בתוך ספר "יפה ללב", חלק ח', חידושים על הש"ס, איזמיר תרנ"ו.

228. **יפה עינים – רבי שמואל יפה אשכנזי,** דרשות על פרשיות התורה, ויניציאה שצ"א.

229. **יפה ענף – רבי נסים פאלומבו,** חידושי דינים לפי מערכות בסדר א"ב וכן ליקוטים על אורח חיים ויורה דעה, שו"ת וקונטרס דרושים על התורה, וכן ספר "ענף עץ" מאת רבי שלמה עוזיאל, איזמיר תרל"ו.

230. **יפה ענף – רבי שמואל יפה אשכנזי,** ביאור על המדרש רבה, מגלות אסתר, איכה ורות, פפד"א תנ"ו.

231. **יפה קול – רבי שמואל יפה אשכנזי,** פירוש המדרש רבה שיר השירים, איזמיר תצ"ט.

232. **יפה מראה – רבי שמואל יפה אשכנזי,** ביאורים על אגדות התלמוד ירושלמי, ומ"מ להאגדות במדרשים, קושטא שמ"ז.

233. **יפה תואר – רבי שמואל יפה אשכנזי,** ביאור על המדרש רבה, ספר בראשית, ויניציאה שנ"ז–ס"ו.

234. **יפה תלמוד – רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י,** ח"א–ח"ג, חידושי ש"ס, לשונות רש"י ותוספות וקצת ציונים, איזמיר תרל"ו–תר"ן (כולל ספר "עין יפה" – על קצת מאמרים בעין יעקב מאת המחבר הנ"ל).

235. **יצחק ירנן – רבי אליקים ב"ר יצחק גאטיניו,** חידושים על הרמב"ם ונושאי כליו, הוספות על חיבורו "בית יצחק", שאלוניקי תקמ"ו.

236. **יקהיל שלמה – רבי שלמה קמחי,** חידושי ד' טורים ושו"ת, איזמיר תרכ"ה.

237. **יקר הערך – רבי יצחק ארדיט,** שיטה על כל מסכת ערכין וכן קונטרס "שם שלמה" מאת רבי רפאל שלמה אבן ארדיט, שאלוניקי תקפ"ג.

238. **ירך יעקב – רבי יעקב ארגואיטי,** שו"ת על ד' טורים, איסטנבול ת"ש.

239. **ישיר משה – רבי רפאל משה פאלקון,** דרושים על התורה, למועדים ועל תהלים לפי סדר המזמורים, שאלוניקי תקס"ז.

240. **ישמח חיים – רבי חיים פאלאג'י,** ליקוטי אגדה בסדר א"ב, איזמיר תרל"ד.

241. **ישמח לב – רבי חיים מנחם פראנג'י,** שו"ת ודרושים, ח"א–ח"ב, איזמיר תרכ"ח–תרל"א.

242. **ישמח משה – רבי חיים פאלאג'י,** קונטרס אגדה, איזמיר תרל"ד.
243. **ישמח משה – רבי שבתי גאליפוליטי,** דרשות להזדמנויות שונות והספדים, קונטרים מקור חיים – ליקוטים להתנ"ך ומהמדרש, איזמיר תרכ"ח.
244. **ישרי לב – רבי חיים דוד חזן,** פסקים על ד' טורים ושו"ת בסדר א"ב עם הספד על המחבר ו"קונטרס הזכרונות" לרבי רפאל יוסף חזן, איזמיר תר"ל.
245. **ישרש יעקב – רבי חיים אבולעפיה,** פירוש על עין יעקב, איזמיר, תפ"ט.
246. **כבוד אלקים – רבי אברהם בן מיגאש,** על פילוספיה, קושטנדינא שמ"ה–ו.
247. **כבוד יום טוב – רבי יום טוב דאנון,** חידושים על הרמב"ם, שו"ת ודרשות, שאלוניקי תר"י.
248. **כבוד יעקב –** י"ח שו"ת בעניין המאבד עצמו לדעת מאת רבני האימפריה העות'מאנית ורבני אלג'יר, איזמיר תרנ"ב (השוו: אתם קשות).
249. **כה תברכו – רבי יאושע אליעזר הכהן חמצי,** בדיני הכהנים וסדר נשיאות כפיים, שאלוניקי תרמ"א. נדמ"ח בירושלים תשנ"ב, ב"ח.
250. **כהונת עולם – רבי משה הכהן מקושטא,** חידושים ופילפולים, קושטא ת"ק.
251. **כוכב מיעקב – רבי יעקב חזן,** קונטרס על אורח חיים, נדפס באיזמיר.
252. **כל החיים – רבי חיים פאלאג'י,** כללי הש"ס והפוסקים וליקוטים, איזמיר תרל"ד.
253. **כנסת הגדולה – רבי חיים בנבנשת,** ביאורים פלפולים ופסקים על הטור ושולחן ערוך, ליוורנו תי"ח – איזמיר תצ"ד.
254. **כסא דברכתא – רבי אבא משה הכהן נהר,** קונטרסים בתוך "קרית ספר" להמאירי, ח"א–ח"ב, איזמיר תרכ"ג–תרמ"א.
255. **כסא שלמה – רבי שלמה חכים,** דרשות להזדמנויות שונות והספדים, שאלוניקי תר"ז.
256. **כף החיים – רבי חיים פאלאג'י,** הלכות משובצות בדברי מוסר, שאלוניקי תרי"ט. נדמ"ח בירושלים.
257. **כפר לחיים – רבי חיים פאלאג'י,** על סדר עבודת יום הכפורים, איזמיר תרכ"ח.
258. **כרך של רומי – רבי ישראל משה חזן,** שו"ת שונות, ליוורנו תרל"ו.
259. **לב חיים – רבי חיים פאלאג'י,** שו"ת, חקירות ועניינים: ח"א, אורח חיים, שאלוניקי תקפ"ג: ח"ב, אורח חיים, איזמיר תרכ"ט; ח"ג, ד' חלקי שולחן ערוך, שם תר"ן.
260. **לב מבין – רבי יצחק בכור נאבארו,** חידושים על הרמב"ם, הלכות ושו"ת על כל ד' טורים, ח"א–ח"ב, שאלוניקי תקע"ז–תקפ"ו.
261. **לב שלם – רבי שלמה שלם,** על משנה תורה, אמשטרדם תקכ"ח.
262. **לב שלמה – רבי שלמה ב"ר בנימין הלוי,** שו"ת בד' חלקי השו"ע, שאלוניקי תקס"ח.
263. **לב שמח – רבי אברהם אליגרי,** ביאור על ספר המצוות להרמב"ם, וישובים על השגות הרמב"ן עליו. קושטא תי"ב.
264. **לוח ארז – רבי חיים פאלאג'י,** על תנא דבי אליהו, איזמיר תרמ"א.
265. **לחיים בירושלים – רבי חיים פאלאג'י,** על הירושלמי, הלכה ואגדה, איזמיר תרל"ח
266. **לחם משנה – רבי חיים אברהם די בוטון,** ביאור על הרמב"ם, ומפרשיו הראשונים, ויניציאה שס"ט.
267. **לחם סתרים – רבי שלמה אלגאזי,** על מסכת עבודה זרה, ויניציאה תכ"ד.
268. **לחם שלמה – רבי שלמה ארדיט,** בנושא קבלה, מצורף לספר 'מאורי אור' שאלוניקי תרי"ב.
269. **ליקוטי רב"י – רבי ברוך יעבץ,** נספח בתוך ספר 'לשון ערומים', איזמיר תקי"ז.
270. **לשון למודים – רבי ברזילי יעבץ,** חידושים על הטור ושולחן ערוך אורח חיים, יורה דעה וחושן משפט, איזמיר תקט"ו.
271. **לשון ערומים – רבי ברזילי יעבץ,** דרושים וביאורים על קצת לשונות הרא"ם ולשונות הרמב"ם, איזמיר תקי"ז.

272. **מאורי אור – רבי מאיר ביקייאם,** דרושים על התורה על פי הסוד, שאלוניקי תקי״ב. עומד לראות אור מחדש.

273. **מאיר בת עין – רבי מאיר ביקייאם,** פירוש על עין יעקב, שאלוניקי תקע״ו. עומד לראות אור מחדש.

274. **מאיר לארץ – רבי מאיר ב״ר חליפה ביקייאם** דרושים על התורה, שאלוניקי, תק״ז. עומד לראות אור מחדש.

275. **מאמר המלך – רבי רפאל אברהם מצליח,** פלפול על הרמב״ם, תשובת רבי חיים מודעי, שאלוניקי תקס״ו.

276. **מאמר מרדכי – רבי מרדכי בכמהר״ר מנחם,** חידושים על המרדכי (עם ספר המרדכי) והרמב״ם, ושו״ת ״מכתב שלמה״ מאת בנו רבי נסים שלמה וספר ״נטפל לקדש״ מאת רבי משה בכמהר״ר רפאל, שאלוניקי תרל״ד.

277. **מגדל חננאל – רבי חנאל מורינו חאביף,** דרשות לתורה ולהזדמנויות שונות, ליקוטים על מסכתות שונות, ועל לשונות הרמב״ם, ושתי שו״ת, שאלוניקי תקע״ט.

278. **מגיד דבריו – רבי רחמים נסים יהודה די שיגורה,** דיני פסח, ופירוש ההגדה, איזמיר תרמ״א.

279. **מגיד דבריו ליעקב – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** ביאור על הגדה של פסח, ירושלים תשל״ד.

280. **מגיד מראשית – רבי חיים אלפאנדארי הזקן,** רבי יצחק רפאל אלפאנדארי ורבי חיים ב״ר יצחק אלפאנדארי, שו״ת מגיד מראשית, קושטנדינא ת״ע.

281. **מגלה צפונות – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** על התורה חלק א׳ בראשית, איזמיר תרי״ז. חלק ב׳ שמות, ויקרא, שם תר״ך. חלק ג׳ במדבר דברים שם תרכ״א.

282. **מגלת ספר – רבי בנימין קאזיש,** חידושים על הסמ״ג והרמב״ם, קושטאנדינה תקי״.

283. **מגן אבות – רבי מאיר ביקייאם,** פירוש על פרקי אבות עפ״י הקבלה, עם ליקוטי קידושין. שאלוניקי תק״ח. עומד לראות אור מחדש.

284. **מדות טובות – רבי רפאל ביטראן,** פירוש המכילתא מסכתא דפסחא, מהדורת מאיר בניהו ומנחם כהנא, ירושלים תשמ״ט.

285. **מדר״ס לפירושים – רבי רפאל דוד סבאן,** הגהות, והערות על פירוש רש״י לספרי נ״ך, ירושלים תשס״ה.

286. **מדרש אליהו – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** אחד עשר הספדים, וביאור מאמרי רז״ל על מגילת אסתר, איזמיר תקי״ט.

287. **מדרש האיתמרי – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** שלושים ואחת דרשות, שאלוניקי תקפ״ד. נדמ״ח ירושלים תשס״ד.

288. **מדרש תלפיות – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** ילקוט מאמרים מתוך מסודרים על פי סדר א–ב שלש מאות ספרים, איזמיר תצ״ז. נדמ״ח בירושלים תשנ״ז.

289. **מהרי״ט – רבי יוסף מטראני,** שו״ת מהרי״ט, א–ב פיורדא תקכ״ח.

290. **מוסר השכל – רבי יוסף גן,** מאמרי מוסר, איזמיר תר״ג.

291. **מועד לכל חי – רבי חיים פאלאג׳י,** לקט פסקי דינים ותוכחת מוסר, איזמיר תרכ״א. נדמ״ח.

292. **מזבח אליהו – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** דרושים על סדר פרשיות התורה, איזמיר תרכ״ו.

293. **מזכרת משה – רבי משה בארקי,** תשובות עמוקות וחקרי הלכה בארבע חלקי השו״ע, ונוסף עליו מזכרת הגיטין, ירושלים תשס״ג.

294. **מחזה אברהם – רבי אברהם די בוטון,** שו״ת, חידושים, עיונים ופלפולים שונים וליקוטים ונימוקים מבנו רבי יהודה, שאלוניקי תקנ״ה.

295. **מחנה אפרים – רבי אפרים נבון,** שו"ת וחידושים על הרמב"ם, קושטא תצ"ח. ועוד מהדורות רבות.

296. **מחנה יהודה – רבי יהודה אשכנזי,** חידושים על הטור ובית יוסף חלק חושן משפט, שאלוניקי תקנ"ג.

297. **מטה אהרן – רבי משה אהרן,** פלפולים וכללים בסוגיות עם דינים בסדר א"ב, ב"ח: שאלוניקי תקע"ט.

298. **מטה אפרים – רבי אפרים ארדיט,** פלפולים על הרמב"ם, וקצת שו"ת ודרשות גם מרבי חיים אברהם ארדיט, ובסוף החיבור ספר "יד אהרן", מהדורא בתרא על שולחן ערוך אורח חיים מרבי אהרן אלפאנדארי, שאלוניקי תקנ"א.

299. **מטה לח"ם ח"א – רבי חיים מנחם (פראנג'י),** שו"ת אבן העזר ומזכרת הגיטין, קושטאנדינה תרס"ב.

300. **מטה שמעון ומירא דכיא – רבי מרדכי שמעון ב"ר שלמה,** חידושים בשולחן ערוך חושן משפט ושו"ת, ח"א–ח"ג, שאלוניקי תקנ"ז, תקע"ד–ט.

301. **מי החסד – רבי חיים פאלאג'י,** על המכילתא וילקוט שמעוני, ח"א–ח"ב, איזמיר תרמ"א–תרמ"ה.

302. **מיגון לשמחה – רבי יצחק בן אליקים גאטיניו,** פירוש על הלכות שמחות לרבי מאיר מרוטנבורג עם הפנים, שאלוניקי תקנ"ה לערך.

303. **מים החיים – רבי אברהם ז' ארולייו,** ח"א–ח"ב, הלכות מרובות עם הוספות מבנו רבי חיים יצחק מתתיא, שאלוניקי תר"ו, תרנ"ד.

304. **מים עמוקים – רבי אליהו מזרחי,** ורבי אליהו ז' חיים, שו"ת מים עמוקים, ח"א – רבי אליהו מזרחי, ח"ב רבי אליהו ז' חיים ויניציאה ת"ו.

305. **מים קדושים – רבי משה מרדכי קרישפין,** ח"א, חידושי הלכות ודרשות ושו"ת, ובסופו "שער המים", שלוניקי תרי"ב; ח"ב, דרושים להזדמנויות שונות וליקוטים על התורה, איזמיר תרי"ב.

306. **מימי שלמה – רבי שלמה ב"ר יוסף קמחי,** חידושים וביאורים והערות וליקוט מגדולי הפוסקים על כל השולחן ערוך אורח חיים, כולל קצת שו"ת, ירושלים תשמ"ו.

307. **מימר חיים – רבי נסים חיים מודעי,** שו"ת ומזכרת הגיטין, בתוך שו"ת חיים לעולם, ח"א–ח"ב, איזמיר תרל"ח–ט.

308. **מירא דכיא – רבי מרדכי שמעון ב"ר שלמה,** חידושים בשולחן ערוך חושן משפט ושו"ת, ח"א–ח"ג, שאלוניקי תקנ"ז, תקע"ד–ט.

309. **מכתב לחזקיהו – רבי חיים חזקיהו מדיני,** שו"ת אורח חיים, חידושים על המשניות, שיטה על הש"ס סדר זרעים ומועד, איזמיר תרכ"ח.

310. **מכתב מאליהו – רבי אליהו אלפנדארי,** על הלכות גיטין, ובסופו קונטרס שמות הגיטין, קושטא תפ"ג. נדמ"ח בירושלים תשנ"ח.

311. **מכתב שלמה – רבי שלמה בכ"ר מרדכי נסים,** ח"א, שו"ת ודרשות, רשימת גיטין, שאלוניקי תרט"ז; ח"ב, בתוך ספר "מאמר מרדכי", שאלוניקי תרל"ד.

312. **מלאכת שלמה – רבי שלמה ב"ר שמואל חכים,** ספר מקיף על הרמב"ם, שאלוניקי תרכ"ג.

313. **מלאכת שלמה – רבי שלמה קמחי,** שו"ת על ד' טורים, חידושים ודרשות, שאלוניקי תרכ"ב.

314. **מלאכת שמים – רבי יאודה רבי,** שו"ת בדבר הקדש ישיבה, איזמיר תרל"ב.

315. **מלל לאברהם – רבי אברהם שמסולי,** בעניני השגחה פרטית.

316. **מנחם אבלים – רבי מנחם בכמהר"ר שמעון מרדכי,** חידושי דינים (ערכים) מספרי אחרונים בהלכות אבלים לפי סדר האותיות, איזמיר תר"מ.

317. **מנחת אליהו – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** דרושים בעניינים שונים, מחולק לשלושים ושלושה פרקים, שאלוניקי תקפ"ד.

318. **מנחת זכרון – רבי מנחם ב"ר שמעון מרדכי,** על טור חושן משפט על כל אותיות הא"ב, שאלוניקי תקצ"ג.

319. **מנת חלקי – רבי רפאל מאיר חסן,** דרשות והספדים, איזמיר תרנ"א.

320. **מעולפת ספירים – קילורית לעין – רבי שלמה אלגאזי,** מחולק לג' עמודים, תורה, עבודה, גמ"ח, איזמיר תכ"ה.

321. **מעיין גנים – רבי ראובן מזרחי,** פסקים שו"ת וחידושים על הרמב"ם ודרשות, קושטא תפ"ח.

322. **מעיל צדקה – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** בענין הצדקה במקרא, בתלמוד, במדרשים ובמפרשים, איזמיר תצ"א.

323. **מעם לועז – רבי יצחק מאגריסו,** ספר ויקרא קושטאנדינה תק"ז; במדבר קושטאנדינה תקכ"ד; חלק ראשון של ספר דברים, ח"א–ח"ב, רבי יצחק ב"ר שמריא ארגואיטי, קושטאנדינה תקל"ג–ז; איזמיר תרכ"ח; ספר יהושע (פרקים ט–כד) בלדינו, רבי רחמים מנחם מיטראנ, שלוניקי תר"ט–תרכ"ז; איזמיר תר"ל; נביאים ראשונים בשם "לחם יהודה", רבי יצחק ב"ר יהודה אבא, שאלוניקי תרמ"ח; ישעיה, מאת הנ"ל, שאלוניקי תרנ"ב; מגילת רות, רבי רפאל יצחק מאיר ן' וינישטי, שאלוניקי תרמ"ב; שיר השירים; רבי חיים יצחק שאקי, קושטאנדינה תרנ"ט; קהלת ("אוצר החכמה"), רבי נסים משה עבוד, קושטאנדינה תרנ"ח; אסתר, רבי רפאל חייא פונטרימולי, איזמיר תרכ"ד.

324. **מערכות דברי אמת – רבי יצחק בכ"ר דוד,** 132 הלכות קצרות בסדר הא"ב, עם הגהות והוספות "אשא עיני" לרבינו שלמה אליעזר אלפאנדארי, ו"הישיג יד", קונטרס השגות והערות על הספר "יד מלאכי" לרבינו החיד"א. מופיע לראשונה מעצם כתב ידו, נערך על ידי ש"א מרגליות, ירושלים תשל"ז.

325. **מערכי לב – רבי רפאל יוסף חזן,** דרושים, ח"א–ח"ב, שאלוניקי תקפ"א–תקפ"ב.

326. **מעשה אבות – רבי יאושע אליעזר הכהן חמצי,** ביאורים על פרקי אבות, ירושלים, תשס"א.

327. **מעשה אברהם – רבי נסים אברהם אשכנזי,** ב"ח שו"ת על ד' טורים. איזמיר תרט"ו.

328. **מעשה חייא – רבי יאושע אליעזר הכהן חמצי,** פירושים וביאורים על הגדה של פסח, ירושלים, תשס"א.

329. **מעשה רקח – רבי מסעוד חי רקח,** חידושים ופירושים על הרמב"ם, ונושאי כליו. ג' חלקים ויניציאה ליוורנו תק"ב–תרכ"ג.

330. **מצא חן – רבי אליהו חאקו,** על הרמב"ם, ודרשות רבי יאודה בונומו, איזמיר תרי"א.

331. **מצל מאש – רבי חיים ב"ר יצחק אלפאנדארי,** שו"ת מצל מאש, בסוף ספרו 'אש דת', קושטנדינא תע"ח.

332. **מקור החיים – רבי חיים אברהם עוזיאל,** מוסר: ח"א, שאלוניקי תרכ"א; ח"ב, איזמיר תרכ"א; ח"א, קושטאנדינה תרכ"א. לאדינו.

333. **מקראי קדש – רבי חיים אבולעפיה,** חידושי שו"ע על פסח ויו"ט והרמב"ם, ודרשות, איזמיר, תפ"ט. נדמ"ח בירושלים תשנ"ג.

334. **מראה אדם – רבי רפאל ב"ר יהודה אשכנזי,** קונטרס בסוף "דרש אברהם", ח"א, ליקוטים קצרים, איזמיר תר"א.

335. **מראה הגדול – רבי רפאל ב"ר יהודה אשכנזי,** ח"א–ח"ב, דרשות להזדמנויות שונות והספדים, שאלוניקי תקפ"ט–תקצ"א.

336. **מראה הנוגה – רבי רפאל ב"ר יהודה אשכנזי,** חידושים על הרמב"ם ו"דבר יוסף" (דרושים מהרב יוסף דאנון), שאלוניקי ת"ר.

337. **מראה עינים – רבי רפאל ב"ר יהודה אשכנזי,** מראה מקום לסוגיות הש"ס בפירוש רש"י ותוספות ובספרי האחרונים, שו"ת שאלוניקי תקע"ו.

338. **מרכבת המשנה – רבי אהרן ב"ר משה אלפאנדארי,** פירושים וחידושים על הרמב"ם ומפרשיו, איזמיר תקט"ו.

339. **מרפא לשון – רבי אפרים ארדיט,** חידושים על מסכת שבועות, הרמב"ם ושתי דרשות, שאלוניקי תקפ"ו.

340. **מרפא לשון – רבי מנחם ב"ר שמעון,** חידושי דינים בסדר א"ב, שאלוניקי תקצ"ו.

341. **משא חיים – רבי חיים פאלאג'י,** שו"ת ותקנות, איזמיר תרל"ד. נדמ"ח תשס"ב בירושלים.

342. **משה עבד – רבי חיים משה קורקידי,** דרשות וכן ספר "פני חמה" מאת זקנו רבי חיים משה הכהן, דינים בסדר א"ב, איזמיר תרמ"ז.

343. **משכנות יעקב – רבי יעקב ן' נעים,** דרשות על הפטרה ולשבתות, "צניף מלוכה", דיני כבוד המלך. שאלוניקי תפ"א.

344. **משנה למלך – רבי יהודה רוזאנים,** ביאורים על ספר משנה תורה על הרמב"ם, קושטנדינא תצ"א. המבורג תק"ן.

345. **משנת רבי אליעזר – רבי אליעזר די טולידו,** ח"א, שו"ת חושן משפט, שאלוניקי תרי"ג; ח"ב, שו"ת על ד' טורים, ובסופו קונטרס הזכרונות מהמחבר (חידושי דינים על סדר א"ב) ו"קונטרים דבר אליהו" מאת רבי אליהו עניו, חידושי דינים על סדר א"ב ובסופו דרוש להספד, שם תרל"א.

346. **משפטי השם – רבי אליעזר חזן,** שו"ת וחקירות אשר השיב בש"ס ובפוסקים. נדפס בירושלים תשנ"ב.

347. **משק בית'י – רבי שמואל ב"ר יהושע אברהם קריספין,** חידושי הש"ס, מערכות לפי סדר הא"ב, כללי הפוסקים הראשונים והאחרונים, שאלוניקי תקצ"ו.

348. **נאה להודות – רבי נסים אברהם אשכנזי,** פירוש על תהלים (עם ספר תהלים), ליוורנו תרכ"ה. נדמ"ח תשס"ה בירושלים.

349. **נאות יעקב – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** שו"ת, איזמיר תקכ"ו.

350. **נאות יעקב – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** שאלות ותשובות, איזמיר תקכ"א.

351. **נדיב לב – רבי חיים דוד חזן,** שו"ת על ד' טורים: ח"א, שאלוניקי תרכ"ב; ח"ב, ירושלים תרכ"ו.

352. **נהרות דמשק – רבי שלמה קאמונדו,** ח"א, שאלוניקי תקס"ב; ח"ב – "בן משקי", חידושים על כמה מסכתות (בסופו שו"ת הגאונים מכתב יד שהיו בידי רבי משה מרדכי מיוחס.

353. **נוה צדק – רבי מירקאדו סעדיה הלוי,** חידושים על הרמב"ם ודרשות, ומעט חידו"ת מבנו רבי אברהם הלוי. שאלוניקי תר"א.

354. **נחלה ליהושע – רבי יהושע צונציין,** מ"ד שו"ת ושיטות בש"ס, קושטא תצ"א.

355. **נחלה לישראל – רבי ישראל משה חזן,** פסק בענין ירושת נחלה, וינה תרי"א.

356. **נחמד למראה – רבי נסים אברהם רפאל אשכנזי,** חידושים על הירושלמי: ח"א, על זרעים, שאלוניקי תקצ"ב; ח"ב, על סדר מועד, שם תר"ו; ח"ג, על סדר נשים, איזמיר תרי"ז; ח"ד, על סדר נזיקין, שם תרכ"א.

357. **נכנס יין – רבי אברהם איבלאגון,** לימוד לאדם הנכנס לשנתו השבעים, תרע"ב.

358. **נפש חיים – רבי חיים פאלאג'י,** חידושים וכללים בהלכה ובאגדה, שאלוניקי תר"ב.

359. **נפש היפה – רבי רחמים נסים יצחק ב"ר חיים פאלאג'י,** בתוך חלק ג' של ספרו "אבות הראש", ליקוטי אגדה ומוסר בסדר א"ב, איזמיר תרל"ח. כמו כן בספר "יפה ללב" ח"ג, איזמיר תר"מ, מדף ק"ט ואילך: השמטות ותיקונים מספר "אבות הראש" ומספר "נפש היפה".

360. **נפש כל חי – רבי חיים פאלאג'י,** ליקוטי אגדה וחידושים לפי סדר א"ב, איזמיר תרל"ד.

361. **נר יצחק – עמודי אהרן – רבי נסים יצחק ארדיט,** חידושים על הרמב"ם, ומעט שו"ת. וחידושים על טור שו"ע ומעט חידושים על ספר 'מחנה אפרים', וקצת דרשות, תשנ"ד ירושלים.

362. **נר מצוה – רבי יהודה ב"ר מנוח סיד,** ח"א–ח"ב, חידושים על הרמב"ם, שאלוניקי תקע"א.

363. **נשמת חיים – רבי חיים ב"ר דוד אבואלעפיה,** שו"ת וביאור על הסמ"ג ודרשות, שאלוניקי תקס"ו.

364. **נשמת כל חי – רבי חיים פאלאג'י,** שו"ת אבן העזר וחושן משפט, ח"א–ח"ב, שאלוניקי תקצ"ב–ז.

365. **נתיבות משפט – רבי חיים אלגאזי,** ביאור על ספר מישרים לרבינו ירוחם, רע"ו קושטא.

366. **נתן חיים –** דרושים לשבת תשובה, בסוף ספר "דברי משה" מאת רבי משה ן' אדרת, איזמיר תרנ"ב.

367. **סדר אליהו רבא וזוטא – רבי אליהו אלפנדארי,** שו"ת על הלכות עגונא דאתתא, תע"ט.

368. **סדר הגט – רבי יהושע רפאל בנבנשתי,** קושטא תע"ד.

369. **סדר וידוי לת"ח בפרטות – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** נזכר בשם הגדולים מערכת ספרים אות ו'.

370. **סדר עבודה והוראה – רבי חיים פאלאג'י,** עבודת יום הכפורים, איזמיר תרל"ה.

371. **סימנא דחיי – רבי חיים פאלאג'י,** סדר תיקון ולימוד מהזוהר, וספר "סימנא דחיי", על האותיות, איזמיר תרכ"ח; מהדורה אחרת: שם, לערך תר"מ.

372. **סמא דחיי – רבי חיים יעקב,** שו"ת אמ"ד תצ"ט.

373. **סמוכים לעד – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** דרושים על סמיכות הפרשיות שבתורה, שאלוניקי תקפ"ו. נדמ"ח פריס תש"ס.

374. **סמיכה לחיים – רבי חים פאלאג'י,** שו"ת לד' טורים עם השמטות מספריו "בית אבות", "דרכי חיים" ועוד, שאלוניקי תקפ"ו.

375. **ספר המספר – רבי אליהו מזרחי – הרא"ם,** בעניני אלגברה, קושטא רצ"ג.

376. **ספרי חיים – רבי חיים פאלאג'י,** רשימות על הספרי, איזמיר תרמ"א.

377. **עבד אברהם – רבי אברהם פונטרימולי,** ביאור תפלות, דרשה, חידושים ושו"ת, איזמיר תרמ"א.

378. **עבודה תמה – רבי יהושע רפאל בנבנשתי,** סדר עבודה ליום הכיפורים, קושטא תנ"א.

379. **עבודת משא – רבי יהושע אברהם יאודה,** דיני תקנות ומיסים, נוסף ביאורים על ספר משא מלך, שאלוניקי תר"ו.

380. **עושה שלום – רבי נסים חיים שלום מרגונאטו,** ענייני הלכה בסדר א"ב, חירושים על שולחן ערוך אורח חיים וכן על מסכת מגילה, שאלוניקי תק"ץ.

381. **עין יוסף – רבי יוסף חזן,** דרושים על התורה, אזמיר, ת"מ.

382. **עין ימין – רבי חיים יצחק ב"ר יהודה אלגאזי,** דרושים ושו"ת, שאלוניקי תקפ"ב.

383. **עין יפה – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** הגהות והערות על שולחן ערוך חו"מ, נזכר בחוברת ציון וירושלים לר"י באדהב חוברת ב'.

384. **עין יפה – רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י,** ח"א–ח"ג, חידושי ש"ס, לשונות רש"י ותוספות וקצת ציונים, איזמיר תרל"ו–תר"ן (כולל ספר "עין יפה" – על קצת מאמרים בעין יעקב מאת המחבר הנ"ל).

385. **עיני דוד – רבי דוד אמאדו,** שו"ת וחידושים על הרמב"ם, איזמיר תרכ"ו.

386. **עיני העדה – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** פירוש על התורה ועל חלק מן הכתובים, חלק א' בראשית, שמות, אסתר, איזמיר תרכ"ג. חלק ב' ויקרא, במדבר, דברים, שיר השירים, רות, איכה, משלי, איוב, דניאל, שם תרכ"ד.

387. **עיני יצחק – רבי יצחק אלבעלי,** שו"ת וחידושי ש"ס איזמיר תרס"ג.

388. **עיני כל חי – רבי חיים פאלאג'י,** על התלמוד, גפ"ת ואגדות, איזמיר תרל"ח. עומד לראות אור מחדש.

389. **עיני כל חי – רבי חיים פאלאג'י,** פלפולים בתלמוד וביאורי אגדות, וספר "פעולת צדיק לחיים" על מסכת אבות, איזמיר תרל"ח.
390. **עמודי ארזים – רבי אליעזר חזן,** ביאור בעמקות וחריפות על ספר יראים למהר"א ממיץ. ד"ח, ירושלים תשמ"ג–תש"ן.
391. **עמודי חיים – רבי חיים פאלאג'י,** דרושים על התורה, עבודה, גמ"ח, איזמיר תרל"ה.
392. **ענף עץ – רבי שלמה עוזיאל,** הלכות טרפיות, נדפס בסוף ספר "יפה ענף" מאת רבי נסים פאלומבו, איזמיר תרל"ו.
393. **עץ החיים – רבי חיים אבולעפיה,** דרושים בפלפול על התורה, נספח בתוכו ליקוטי מרבי גבריאל איש פורנסה על הש"ס והרמב"ם, איזמיר תפ"ט.
394. **עקב ענוה – רבי רחמים נסים יאודה די שיגורה,** דרושים על התורה וקצת ביאור על הנביאים וכתובים, איזמיר תרמ"א.
395. **עשה חיל – רבי יוסף ליג'י,** נספח לתוך ספר "מנת חלקי" דרשות עה"ת, איזמיר תרנ"א, לרבי מאיר רפאל חסאן.
396. **עתרת החיים – רבי חיים פאלאג'י** תפילות ובקשות, שאלוניקי תר"א.
397. **פאת ים – רבי רפאל יצחק מאיו,** שיטה על מסכת ביצה ובסופו כללים בסדר א"ב, שאלוניקי תקצ"ב.
398. **פאת נגב – רבי נסים גבאי,** שו"ת על ד' טורים, חידושי ש"ס ודרשות, ובסופו "דרך הנגב", דרשות, שאלוניקי תקנ"ז.
399. **פדה את אברהם – רבי אברהם פאלאג'י,** פסקי דינים בסדר הא"ב, ובסופו שיירי ספר "יפה ללב" על אורח חיים מאת רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י, איזמיר תרנ"ד. נדמ"ח תשס"ב בירושלים.
400. **פירוש מכילתא – רבי אליעזר נחום,** ירושלים תש"ס.
401. **פירוש ספרי – רבי אליעזר נחום,** פירוש ספרי, מהדורת מנחם כהנא, ירושלים תשנ"ג.
402. **פני דוד – רבי דוד ב"ר שלמה פאפו,** שו"ת על ד' טורים עם ליקוטים, ירושלים תרפ"ד.
403. **פני חיים – רבי חיים פאלאג'י,** פירושים על התורה וחידושים על חמש מגילות וחלק יפה; קצת הערות ופירושים ורמזים בסדר הפרשות וחמש מגילות מאת רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י, איזמיר תרמ"ח.
404. **פני חמ"ה – רבי חיים משה קורקידי,** דרשות וכן ספר "פני חמה" מאת זקנו רבי חיים משה הכהן, דינים בסדר א"ב, איזמיר תרמ"ז.
405. **פני יוסף – רבי ישעיה יוסף פונטרימולי,** דרשות על התורה ועל הנביאים וההפטרות. איזמיר תר"מ.
406. **פני יצחק – רבי יצחק פראנסיס,** דרשות והספדים כסדר התורה, שאלוניקי תק"ג.
407. **פני מבין – רבי יצחק נאבארו,** ח"א–ח"ב, חידושי הלכות ופלפולים על סנהדרין, שאלוניקי תקע"ה–פו.
408. **פני משה – רבי משה בנבנשת,** שו"ת ג' חלקים, קושטנדינא תכ"ט, תל"א, תע"ט.
409. **פני שבת – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** דרשות לשבתות חנוכה שקלים זכור פרה החדש ודרוש לחג הפסח, מצורף לספר נאות יעקב.
410. **פנים במשפט – רבי ישעיה יוסף פונטרימולי,** על טור ושולחן ערוך חושן משפט עד סימן פ"א, איזמיר תרל"ג.
411. **פסח לה' – רבי חיים ן' גבאי,** הגדה של פסח, קושטא ש"ך.
412. **פסח מעובין – רבי חיים בנבנשתי,** על הגדה של פסח, קושטא תק"ב.
413. **פעולת צדיק לחיים – רבי חיים פאלאג'י,** על מסכת אבות, איזמיר תרל"ח. נדמ"ח בירושלים.
414. **פר אחד – רבי חיים פאלאג'י,** על פרקי דרבי אליעזר, איזמיר תר"מ.
415. **פרי העץ – רבי יצחק אלבעלי,** שיטה על מסכת עבודה זרה, שאלוניקי תקפ"א.
416. **פרי עץ חיים – רבי חיים אביגדור,** שו"ת וחידושים, אמשטרדם תק"ב.
417. **פרפראות לחכמה – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** דרוש על פרק אשת חיל שבספר משלי, נדפס תחת שם זה בסוף ספר פלא יועץ ח"א, ירושלים.
418. **פרפראות לפורים – רבי אברהם פרחי,** קונטרס על פורים, ירושלים תשט"ז.

419. **פרשת דרכים – רבי יהודה רוזאניס,** דרשות, דרך מצוותיך על מנין המצוות עם השגות על ספר החינוך, קושטא תפ"ח ובעוד מהדורות.

420. **פרת יוסף – רבי יוסף אלפאנדארי,** שו"ת המחבר ושו"ת "רב דגן" ח"ב לרבי יצחק הלוי, איזמיר תרכ"ח.

421. **פתח הדביר – רבי חיים בנימין פונטרימולי,** חידושי דינים על שולחן ערוך אורח חיים: ח"א, איזמיר תרט"ו; ח"ב, כולל קונטרס אחרון לפתח הדביר ח"א וקונטרס "חיים שנים", שם תרכ"ג; ח"ג, כולל גם ספר "חיים שנים ישלם" מאת רבי שמואל ויטאל, מחכמי דמשק ומצרים במאה הי"ז, שם תרל"ג.

422. **צדקה חיים – רבי חיים פאלאג'י,** דרושים להלבשה, איזמיר תרל"ד. ונדמ"ח תש"ס בירושלים.

423. **צדקה לחיים – רבי חיים פאלאג'י,** חידושי דינים בסדר א"ב, איזמיר תרל"ג. ונדמ"ח תשנ"ט בירושלים.

424. **צוואה מחיים – רבי חיים פאלאג'י,** צוואה וסיפור מדותיו של רבי חיים פאלאג'י, איזמיר תרכ"ח.

425. **צור יעקב – רבי בכור יעקב יעבץ,** דרושים נפלאים על סדר הפרשיות, איזמיר תרכ"ו.

426. **צח ואדום – רבי רפאל טרייבים,** סדר תפילות ולימודים, עם מאמרי מוסר לחצות הלילה, קושטא ת"ק.

427. **צידה לדרך ביום טוב – רבי יום טוב בן יהושע אברהם קריספין,** ח"א–ח"ב, על עשרת הדברות; לדינו. איזמיר תרל"ד–תרמ"א.

428. **צעיר רד"ם – רבי אליעזר די טולידו** וחידושים מרבי רפאל דוד מזרחי, ח"א–ח"ב, שאלוניקי תקצ"ח–תר"ח.

429. **צפיחית בדבש – רבי חייא פונטרימולי,** שו"ת על אורח חיים ויורה דעה, שאלוניקי תר"ח.

430. **צפנת פענח – רבי יוסף מטראני,** דרשות וביאורים על פרשיות התורה ומועדים, ויניציאה ת"ח.

431. **צרור החיים – רבי חיים יעקב,** פלפולים וביאורים על הרמב"ם עם חידושי הלכות ותשובות, אמ"ד תצ"ח.

432. **צרכי צבור – רבי אברהם אסא,** הלכה, קושטא תקמ"ג.

433. **קדושת יום טוב – רבי יום טוב אלגאזי,** על הרמב"ם ובסוף הספר דרשות בשם יום טוב דרבנן, ירושלים תר"ג, שם תרכ"ט.

434. **קהל יהודה – רבי יהודה אשכנזי,** חידושים על שולחן ערוך יורה דעה חושן משפט, שאלוניקי תקפ"ה.

435. **קהלת בן דוד – רבי דוד ב"ר חיים חזן,** על ספר קהלת בדרך הנגלה והנסתר, שאלוניקי תקט"ו.

436. **קהלת יעקב – רבי יהודה סיד,** באור ספר המצוות מהרמב"ם עם כללי התלמוד והפוסקים, ח"א–ח"ב, שאלוניקי תק"ע–תקע"א.

437. **קהלת יעקב – רבי יעקב ב"ר דוד פארדו,** פירוש על נביאים ראשונים, ויניציאה תקמ"ד.

438. **קהלת יעקב – רבי יעקב בן משה חי אלטאראס,** תפילות לכל השנה וביאורים וטעמי המצות, בילוגראדו תרס"ו.

439. **קהלת יעקב – רבי יעקב אלבעלי,** שו"ת ודרשות וחידושים על הרמב"ם, הלכות שבת ומאכלות אסורות, שאלוניקי תקל"ט.

440. **קהלת יעקב – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** כולל חמשה חלקים: תוספת דרבנן, מעין המשך לספרו ארעא דרבנן. מענה לשון ח"א, על לשון תורה, ונדפס בסוף ספר נאות יעקב. מענה לשון ח"ב, על לשון חכמים. מענה לשון ח"ג, והוא ביאור לשון בנ"א לענין אדם. וקונטרס מדות חכמים.

441. **קול בן לוי – רבי רפאל ב"ר אליהו הלוי,** חידושים ופילפולים, קושטא תפ"ז.

442. **קול החיים – רבי חיים פאלאג'י,** סדר תיקון ולימוד מהזוהר, וספר "סימנא דחיי", על האותיות, איזמיר תרכ"ח; מהדורה אחרת: שם, לערך תר"מ.

443. **קול יהושע – רבי יהושע בן ראובן,** התחלות אגרות שלומים, קושטנדינא תק"ג.

444. **קול יעקב – רבי יעקב שאול,** דרשות חידושי ש"ס ורמב"ם, שו"ת וליקוטים וחידושים מאחיו רבי גרשון שאול, איזמיר תק"ך.

445. **קול רינה – רבי רחמים אריה אברהם הכהן אריאש,** דרושים וקונטרס "קול רנה" (דרושים), מאת רבי חיים יוסף הכהן אריאש, איזמיר תרכ"ב.

446. **קול שחל – רבי שבתי אקשוטי,** דרשות, בתוך שו"ת "בני ישחק", ירושלים תרמ"ד.
447. **קומפלאס די יוסף – רבי אברהם די טולידו,** חיבור על חיי יוסף הצדיק בלאדינו, קושטא תקט"ו. נדמ"ח בירושלים תשס"ו.
448. **קונטרס גט מקושר – רבי יום טוב אלגאזי,** בסוף ספרו של אביו "נאות יעקב", ורשא תרנ"ט, ברוקלין תש"י.
449. **קונטרס הספיקות – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** כולל ט"ז ספיקות בהלכה, נדפס בסוף שו"ת מהר"י אלגאזי, ירושלים תשל"ז.
450. **קנאת ציון – רבי ישראל משה חזן,** אסיפת מכתבים מרבני הדור, אמ"ד תר"ו.
451. **קרבן אליהו – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** על טעמי המצוות, שאלוניקי תר"ו.
452. **קרית ארבע – רבי יצחק אקריש,** דרשות ושו"ת, ירושלים תרל"ז. מהדורת צילום ירושלים תשס"ו.
453. **קרית מלך רב – רבי יהודה ב"ר אפרים נבון,** על הרמב"ם ושו"ת: ח"א, קושטאנדינה תקי"א; ח"ב, על הרמב"ם וכן ספר "דין אמת" (שו"ת ולאחריו קונטרס "בית מושב" מאת רבי אפרים נבון), שם תקכ"ה. נדמ"ח תשס"ז.
454. **קרית ספר –** ח"א, ספר המאירי ואחריו קונטרס "כסא דברכתא" מאת רבי משה (בן דניאל) הכהן נהר, איזמיר תרכ"ג; וכן שם תרמ"ד; ח"ב, דרשות מרבי דניאל נהר, איזמיר תרמ"א (או תרמ"ה).
455. **קרית ספר – רבי בנימין קאזיש,** חידושים על הסמ"ג והרמב"ם, ח"א–ח"ב, קושטאנדינה תק"י.
456. **ראה חיים – רבי חיים פאלאג'י,** ביאורים לפרשיות התורה, ח"א–ח"ב, איזמיר תר"ך–תרכ"ד.
457. **ראש יוסף – רבי יוסף איסקפה,** ביאור על ארבעה טורים, פפד"א תס"ט.
458. **ראש יוסף – רבי יוסף איסקפה,** על זרעים, איזמיר תש"ד.
459. **רב דגן – רבי יצחק הלוי,** שו"ת עם מזכרת הגיטין: ח"א, שאלוניקי תרכ"ב, ח"ב, בסוף שו"ת "פרת יוסף", מאת רבי יוסף אלפנדרי, איזמיר תרכ"ח; ח"ג, דרשות וליקוטים, ירושלים תרל"ט.
460. **רב יוסף – רבי יוסף קצבי,** שאלות ותשובות, כולל קצת חידושים מהרבנים יעקב וחיים אלפאנדרי, קושטנדינא תצ"ו.
461. **רוח אליהו – רבי אליהו חאקו,** חידושי ש"ס ורמב"ם, וקונטרס "בית המדרש", ביאורים על התורה, שאלוניקי תקל"ב.
462. **רוח חיים – רבי חיים פאלאג'י,** שו"ת וחידושי דינים על ד' חלקי השולחן ערוך, ח"א–ח"ב, איזמיר תרל"ו–ז.
463. **רוח יעקב – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** דרושים, תצלומו במכון לכת"י ש"ע האונברסיטה העברית בירושלים.
464. **רחמים לחיים – רבי חיים פאלאג'י,** ביאורים והגהות על שו"ת הרשב"א חלק ה', ליוורנו תקפ"ה.
465. **רני ושמחי – רבי נסים רפאל יצחק צורייאנו,** דרושים והספדים, איזמיר תרל"ד.
466. **רפואה וחיים – רבי חיים פאלאג'י,** רפואות סגולות ותפילות יקרות, איזמיר תרל"ד. ונדמ"ח תשנ"ז בירושלים.
467. **ריצוף אהבה – אפריון שלמה – רבי שלמה אלגאזי,** ווירונה ת"ט, פרנקפורט תנ"ב.
468. **ש"א נ"ס – רבי שמואל אלעזר ן' סינייור,** על הרמב"ם עדיין בכתב יד.
469. **שאלות ותשובות – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** בתשובה אחת שנשתמרה ממנו בספר 'לב שלמה' לרבי שלמה בר בנימין הלוי.
470. **שארית יעקב – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** דרשות עפ"י סדר התורה בפילפול, קושטא תקי"א. נדמ"ח.
471. **שבות יעקב – רבי חיים אבולעפיה,** על עין יעקב, נדפס איזמיר תצ"ד. נדמ"ח תשנ"ג.
472. **שבט בנימין – רבי בנימין פונטרימולי,** הלכות שטרות וקנינים עם הוספות מבנו רבי חייא, שאלוניקי תקפ"ד.
473. **שבט מוסר – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** מוסר השכל בנ"ב פרקים, קושטא תע"ב, ובעוד מהדורות רבות בישראל.
474. **שביתת יום טוב – רבי יום טוב אלנקוה,** שו"ת על ד' טורים, חידושים על התלמוד ודרושים, שאלוניקי תקמ"ח; שו"ת מאת הנ"ל, על יורה דעה ואבן העזר נדפסו בשו"ת "בני אברהם", קושטאנדינה תקל"ג.
475. **שבת אחים – רבי אברהם ב"ר יהודה מיוחס,** שו"ת חושן משפט, קונטרס "שבת אחים" ממנו ומאחיו רבי נתן (לגיטין), ודרושים, ובסופו שו"ת מאת רבי יום טוב אלנקוה, קושטאנדינה תקל"ג.

476. **שדה יהושע – רבי יהושע בנבנשתי,** ב׳ חלקים, פירוש על חלק ההלכות שבירושלמי לשלשים מסכתות. קושטא תכ״ב–תק״ט.

477. **שדי חמד – רבי חיים חזקיהו מדיני,** אנציקלופדיה תלמודית הלכתית, י׳ כרכים, ברוקלין–ורשה תש״ט–תשי״ג.

478. **שולחן ערוך עם פירוש שולחן המלך – רבי אברהם אסא,** מתרגם, הלכה, קושטא תק״ט.

479. **שושנת יעקב – רבי יעקב קמחי,** חידושים על מסכתות ביצה ותענית, זולצבאך תק״ח.

479. **שו״ת בית חדש – רבי חיים משאל ביטראן,** 4 דפים [סי׳ 305, עמוד 29] הספרים מצויים בכתב יד בספריית היברו יוניון קולי״ג בסינסיטי שרכשו את הכת״י, ותצלומם במכון לכת״י עבריים, ס׳ 17149, 17148.

480. **שו״ת הסבא קדישא על ד׳ חלקי שולחן ערוך – רבי שלמה אליעזר אלפאנדארי,** ג׳ חלקים, ירושלים תשל״ד.

481. **שו״ת הרא״ם – רבי אליהו מזרחי,** קושטא ש״כ.

482. **שו״ת הראנ״ח – רבי אליהו ן׳ חיים,** שו״ת בהלכה, וניציאה ש״ע.

483. **שו״ת לר׳ חיים מישאל ביטראן – רבי חיים מישאל ביטראן,** בעניני שולחן ערוך אבן העזר וחושן משפט, 93 דפים, [אוצר כלי חמדה, ג, סימן 166, עמ׳ 22].

484. **שו״ת מהר״י אלגאזי – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** שו״ת וחקרי הלכות, יצא לאור לראשונה מכתב יד, ירושלים תשל״ז.

484. **שו״ת מהר״י באסן – רבי יחיאל באסן,** קושטנדינה, ונדמ״ח תשס״ז.

485. **שו״ת מהרש״ך – רבי שלמה הכהן,** שו״ת בהלכה.

486. **שו״ת ר׳ שלום הכהן – רבי שלום הכהן,** על ד׳ טורים, מהדורת הרב יעקב משה הלל, ירושלים תש״ן.

487. **שו״ת רבינו יצחק אלגאזי, – רבי יצחק אלגאזי,** שו״ת בהלכה, ירושלים תשמ״ב.

488. **שו״ת שער יהושע – רבי יהושע רפאל בנבנשתי,** על ארבע חלקי השלחן ערוך. ירושלים תשמ״ב.

489. **שיטה על מסכת בבא מציעא – רבי עמנואל ן׳ גבאי,** עדיין בכתב יד בטריניטי קולג׳ מס׳ 91, 12.

490. **שירי כנסת הגדולה – רבי חיים בנבנשת,** חידושים ופילפולים על או״ח, איזמיר תל״א. על טור יו״ד קושטא תפט, שאלוניקי תקי״ז.

491. **שלחן המלך – רבי יוסף ן׳ עזרא,** חידושים על הרמב״ם ודרשות, איזמיר תרכ״ב.

492. **שלמי חגיגה – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** כחלק שני של ״שלמי ציבור״, הלכות דינים ומנהגים בהלכות תפילה וקריאת התורה לשבתות ר״ח ומועדים.

493. **שלמי סמיכה – רבי חיים פאלאגי,** השמטות לספר סמיכה לחיים.

494. **שלמי ציבור – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** חידושי הלכות דינים ומנהגים בהלכות תפלה לימי החול, שאלוניקי תק״ן, ירושלים תשמ״ז.

495. **שם שלמה – רבי רפאל שלמה ארדיט,** על מסכת ערכין ודרשות, שאלוניקי תקפ״ג.

496. **שמו אברהם – רבי אברהם פאלאג׳י,** ח״א, על מאמרים בענין אברהם אבינו בש״ס ובמדרשים, שאלוניקי תקכ״ז; ח״ב על הפסיקתא ודרושים על המועדים, איזמיר תרנ״ו.

497. **שמו יצחק – רבי יאושע אברהם קריספין,** ליקוטי דינים בסדר א״ב, בצירוף קונטרס ״שמו יצחק״ על סדר א״ב, קצת שו״ת וקצת חידושי דינים, ובסופו קצת דרושי בנו רבי יצחק, איזמיר תרנ״ג.

498. **שמחה לאיש – רבי חיים שונשול המכונה מורינו,** דרושים, איזמיר תר״כ.

499. **שמחת יאודה – רבי חיים יאודה אליעזר,** שו״ת קל״ח סימנים, ודרושים, שאלוניקי תקס״ו.

500. **שמחת יום טוב – רבי יום טוב אלגאזי,** שו״ת וליקוטים, שאלוניקי תקנ״ד מונקאטש תר״ע.

501. **שמחת כהן – רבי יצחק הכהן רפפורט,** סדר הגט, ליוורנו תרכ״ח.

502. **שמן המשחה ח״א – רבי שמואל ב״ר משה חיים,** שו״ת וחידושי רמב״ם ודינים ומזכרת הגיטין, קושטאנדינה ת״ר.

503. **שמן ראש – רבי רפאל אברהם שאקי,** דרשות ובסופו נספח ספר "אהבת דוד" מאת רבי רפאל דוד ירושלמי, קושטאנדינה תקצ"ט.
504. **שמע אברהם – רבי אברהם פאלאג'י,** שו"ת חושן משפט, שאלוניקי תר"י.
505. **שמע יעקב – שארית יעקב – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** דרושים על התורה, קושטא תק"ה, שמע יעקב על בראשית ושמות, ובתקי"א שארית יעקב על ויקרא במדבר ודברים. נדפסו בשנית ליוורנו תקמ"ד. ולאחרונה בנהריה במהדורת צילום, ובדפו"ח ירושלים תשמ"ט.
506. **שמע שלמה – רבי שלמה אלגאזי,** דרושים כסדר התורה, וקצת לשונות הרא"ם, אזמיר תי"ט, אמשטרדם ת"ע.
507. **שנות חיים – רבי חיים חזן,** דרושים על התורה, ויניציאה תנ"ג.
508. **שנות חיים – רבי חיים פאלאג'י,** מחזור לימים הנוראים כמנהג ק"ק ספרדים עם תפילות מכתבי האר"י ותפילות מרבי דוד פארדו, חיד"א ואחרים, ליוורנו תרט"ז.
509. **שער בת רבים – רבי ישראל יעקב אלגאזי,** קונטרס חילוקים שבין יחיד לרבים, מצורף לשו"ת מהר"י אלגאזי, ירושלים תשל"ז.
510. **שער ה' החדש – רבי שלמה אלמולי,** פילוסופיה קושטא רצ"ג.
511. **שער היסוד – רבי שלמה אלמולי,** קושטא רצ"ו.
512. **שער המלך – רבי יצחק משה נוניש בילמונטי,** ח"א וח"ב, חידושים על הרמב"ם והפוסקים וליקוטים מן השיטות מקובצות מרבי בצלאל אשכנזי, שאלוניקי תקל"א. נדמ"ח ירושלים תשנ"ו.
513. **שער הקדים – רבי אברהם חי שאקי,** שאלות ותשובות בכתב יד.
514. **שער השמים – רבי יהושע שלמה מלמד,** מוסר, בלאדינו.
514. **שער יאודה – רבי יהודה אלגאזי,** חידושים לרמב"ם ש"ס וביאורי תנ"ך, שאלוניקי תקס"ה.
515. **שערי חיים – רבי נסים חיים רפאל די שיגורה,** דיני סת"ם וחידושי מסכתות הש"ס שאלוניקי תקס"ז.
516. **שפת הי"ם – רבי רפאל יצחק מאיו,** שו"ת שאלוניקי תקע"ח.
517. **שפתי רננות – רבי רחמים אריה אברהם הכהן ארייאש,** דרושים וקונטרס "קול רנה" (דרושים), מאת רבי חיים יוסף הכהן ארייאש, איזמיר תרכ"ב.
518. **שרידי יאודה – רבי יאודה אשכנזי,** דרשות והספדים, שאלוניקי תקע"א.
519. **שרשי הים – רבי רפאל יצחק מאיו,** על יד שרשי המצוות להרמב"ם, ג' חלקים, שאלוניקי תקס"ז–תקע"ה.
520. **תאוה לעינים – רבי שלמה אלגאזי,** על מאמרי חז"ל בעין יעקב שאלוניקי תט"ו.
521. **תאיר נרי – רבי נסים רפאל יצחק צורייאנו,** שו"ת, אזמיר תרל"ה.
522. **תהלה לדוד – רבי דוד אמאדו,** דרושים, ח"א–ח"ב, שאלוניקי תקצ"ה–תר"ד.
523. **תהלות ה' – רבי אליהו הכהן האיתמרי,** על ספר תהלים, שאלוניקי תקצ"ט.
524. **תוכחת חיים – רבי חיים פאלאג'י,** על סדר הפרשיות: ח"א–ח"ב, שאלוניקי ת"ר–תרי"ג; ח"ג, איזמיר תרל"ב. נדמ"ח בירושלים.
525. **תועפות ראם – רבי אליקים גאטיניו,** פירוש על המזרחי על התורה, איזמיר תקכ"ב.
526. **תורה וחיים – רבי חיים פאלאג'י,** ליקוטים בענין מעלות התורה, שאלוניקי תר"ו. נדמ"ח בירושלים.
527. **תורת אמת – רבי אהרן ששון,** שו"ת ב' חלקים, ויניציאה שפ"ו. נדמ"ח תשס"ו ירושלים.
528. **תורת המנהגות – רבי רפאל אבולעפיה,** כולל: כל מנהגי קושטא, עדיין בכתב יד.
529. **תורת זבח – רבי חיים דוד חזן,** הלכות שחיטה, ובדיקה בסדר א–ב, שאלוניקי תרי"ב.
530. **תורת משה – רבי משה אלבעלי,**

531. **תושע יאודה – רבי יאודה בנבנשת,** דרושים, איזמיר תרי"ט.

532. **תנופה חיים – רבי חיים פאלאג'י,** ביאור פסוקי תנ"ך, איזמיר תר"ל. עומד לראות אור מחדש.

533. **תעצומות לעם – רבי אברהם פונטרימולי,** ארבעה פרקים בדברי אגדה לפורים, בלאדינו, אזמיר תרל"ו.

533. **תקון השולחן – רבי יעקב די ליאון,** מוסר, קושטאנדינה תר"ט.

534. **תקון סופרים ומקרא סופרים – רבי יעקב אברהם גירון,** ביאור על ספר העיטור, קושטאנדינה תקט"ז.

535. **תשובה מחיים – רבי חיים פאלאג'י,** כללי הש"ס וחידושיו על סדר א"ב, כולל קונטרס "תשובה מחיים" ובו תיקוני תשובה בקבלה, איזמיר תרל"א.

מפתח לפי שמות מחברים

רבי אברהם אבלאגון — עבנט יין 69
רבי אברהם אלגרי — לב שמח 71
רבי אברהם אמיגו — חידושי מהר"א אמיגו 72
רבי אברהם אסא — ערכי ציבור 74
רבי אברהם ב"ר אבגדור — זכור לאברהם 76
רבי אברהם ב"ר אליהו ברודו — ברכת אברהם 77
רבי אברהם ב"ר יהודה מיוחס — בני אברהם 77
רבי אברהם ב"ר משה די בוטון — לחם משנה 79
רבי אברהם ביג'אגו — ושחטתם בזה 81
רבי אברהם בן מיגאש — כבוד אלקים 81
רבי אברהם בן ראובן — בית אברהם 81
רבי אברהם היכיני — הוד מלכות 83
רבי אברהם חי שאקי — שער הקדים כת"י 84
רבי אברהם יוסף קאניטי — מקיץ בן חי 85
רבי אברהם ן' חנניא — בית אברהם 88
רבי אברהם ן' עזרא (הראשון) — בתי כנסיות 90
רבי אברהם פאלאג'י — זיען אברהם 94
רבי אברהם פונטרימולי — אשר לאברהם 97
רבי אברהם פריסקו — ברך את אברהם 99
רבי אברהם פרץ — אבני שוהם 99
רבי אברהם קורקידי — זיקה אברהם 101
רבי אברהם שמסולי — מלל לאברהם 105
רבי אהרן אברהם ן' ארולייא — מים החיים 105
רבי אהרן אלפאנדרי — מרכבת המשנה 105

רבי אהרן ב"ר משה יהודה [אשכנזי] **צבי**

רבי אהרן **די טולידו** [הראשון]

רבי אהרן **לפפא**

רבי אהרן **צורוגון**

רבי אהרן **קריספין**

רבי אהרן **ששון**

רבי אישטרוק **אבן שאנג'**

רבי אליהו **אלפאנדרי** [הראשון]

רבי אליהו ב"ר בנימין **הלוי**

רבי אליהו משה **גאלינו**

רבי אליהו בכור **חזן**

רבי אליהו **גליפפה** [השני]

רבי אליהו **הכהן האיתמרי**

רבי אליהו **חאקו** [הראשון]

רבי אליהו **חאקו** [השני]

רבי אליהו **מזרחי**

רבי אליהו **ן' חיים**

רבי אליהו **עניו**

רבי אליהו **פאלומבו**

רבי אלייא **אבואלעפיא**

רבי אליעזר **די טולידו**

רבי אליעזר **חזן**

רבי אליעזר **ן' שאנג'** [הראשון]

רבי אליעזר **נחום**

רבי אליקים **גאטיניו**

רבי אלישע ב"ר אברהם ב"ר מתתיהו

רבי אלעזר שמואל **ן' סיניור**

רבי אפרים ב"ר אברהם **ארדיט**

רבי אפרים **פאנציר**י

'אבני עזהד' 106

'דברי חפץ' 107

'בני אהרן' 108

'בית אהרן' 112

'בית אהרן' 113

'תורת אמת' 113

'שו"ת ר' אישטרוק' 115

'מכתב מאליהו' 122

'חנא דבי אליהו' 123

'תולדות אדם' 124

'תעלומות לב' 124

'די אליהו' 126

'שבט מוסר' 126

'רוח אליהו' 137

'מצא חן' 138

'הראים' 140

'שו"ת הרא"ח' 141

'דבר אליהו' 144

'יד המלך' 144

'בא אליהו' כת"י 145

'משנת ר' אליעזר' 147

'עמודי הארזים' 148

'דת ודין' 150

'חזון נחום' 150

'אגורה באוהליך' 156

'מגן דוד' 157

'ש"א נ"ס' 158

'מטה אפרים' 158

'ספר הדרושים כת"י' 159

רבי אפרים נבון ... 'מתנה אפרים' ... 160
רבי אשר ב"ר עמנואל שלם ... 'מטה אשר' ... 166
רבי בכור בנימין מלמד ... 'דרשות כת"ר' ... 167
רבי בכור ברכה דאנון ... 'בד קודש' ... 167
רבי בכור חיים ב"ר משה בי'ג'ראנו ... 'חיים בירושלים' ... 168
רבי בכור חיים רפאל האביף ... 'אמונת אברהם' ... 168
רבי בכור יעקב יעבץ ... 'צור יעקב' ... 168
רבי בכור יצחק נאבארו ... 'לב מבין' ... 170
רבי בכור נסים יעקב מזרחי ... 'ברוך מבנים' ... 171
רבי בן ציון בנימין רודיטי ... 'אהבה תזכור' ... 172
רבי בנימין ב"ר מתתיהו ... 'בנימין זאב' ... 172
רבי בנימין פונטרימולי ... 'שבט בנימין' ... 177
רבי בנימין קאזיס ... 'מגילת ספר' ... 177
רבי בנימין שלטון ... 'חושב מחשבות' ... 178
רבי ברוך ב"ר יצחק אבן יעיש ... 'מקור ברוך' ... 178
רבי ברוך ב"ר יקיר קאלומיטי ... 'אבק דרכים' ... 179
רבי ברוך בן ברוך אבן ידעיה ... 'קדש ישראל' ... 180
רבי ברוך ירושלמי ... 'ברוך מבנים' ... 180
רבי ברוילאי יעבץ ... 'לשון למודים' ... 181
רבי ג'ילבי שמואל חייא פונטרימולי ... 'חסד ומשפט' ... 184
רבי דוד אמאדו ... 'עיני דוד' ... 188
רבי דוד ב"ר אברהם שמריה ... 'תורת אמת' ... 190
רבי דוד ב"ר חיים חזן ... 'חוזה דוד' ... 190
רבי דוד ב"ר שלמה ן' יחייא ... 'קב ונקי' ... 191
רבי דוד הכהן רפפורט ... 'בן הא הא' ... 192
רבי דוד פאלקון ... 'בני דוד' ... 194
רבי דוד פאפו ... 'פני דוד' ... 195
רבי דוד פ'ראנסייא ... 'אפד בד' ... 195
רבי דניאל הכהן נהר ... 'יד הנהר' ... 196

רבי חייא **פונטרימולי**

רבי חיים **אבואלעפיא**

רבי חיים **אביגדור**

רבי חיים אברהם **גאגין**

רבי חיים **אליפנדרי** [השני]

רבי חיים ב"ר אברהם **אלגאזי**

רבי חיים ב"ר דוד **אבואלעפיא**

רבי חיים ב"ר יום טוב **די טולידו**

רבי חיים ב"ר יעקב עובדיה **די בושעל**

רבי חיים ב"ר מנחם **אלגאזי**

רבי חיים ב"ר שלמה **חודרה**

רבי חיים **ביז'ה**

רבי חיים **בנבנשתי**

רבי חיים בנימין **פונטרימולי**

רבי חיים **גבאי**

רבי חיים דוד **חזן**

רבי חיים **חזן**

רבי חיים חזקיהו **מדיני**

רבי חיים יהודה **אברהם**

רבי חיים יהודה **אליעזר**

רבי חיים יום טוב **דאנון**

רבי חיים יוסף הכהן **אורייאש**

רבי חיים **יעקב**

רבי חיים יצחק **אלגאזי**

רבי חיים יצחק מתתיה ן' **אלרולייא**

רבי חיים יצחק **שאקי**

רבי חיים מאיר **מזרחי**

רבי חיים **מודעי**

רבי חיים מישאל **ביטראן**

'עפיחית בדבש' 197

'מקראי קודש' 199

'פרי עץ חיים' 202

'מנחה טהורה' 203

'אש דת' 206

'עתיבות המשפט' 211

'עשמת חיים' 211

'חיים מדבר' 212

'באר מים חיים' 214

'בני חיי' 215

'חכמת שלמה' 216

'חיים עד העולם' 216

'כנסת הגדולה' 217

'פתח הדביר' 223

'פסח לה"' 225

'עדיב לב' 226

'שנות חיים' 229

'שדי חמד' 230

'אחי וראש' 233

'שמחת יאדה' 236

'קונטרס נתן חיים' 237

'קול רנה' 237

'שמא דחזי' 238

'עין יפיו' 239

'מים החיים' 240

'מילי דאבות' 243

'בן הרמה' 243

'חיים לעולם' 245

'שו"ת בכתב יד' 247

רבי חיים מנחם **פראגי'**
רבי חיים משה **הכהן**
רבי חיים משה ב"ר דוד **קורקידי**
רבי חיים משה **חסן**
רבי חיים נסים שלמה **בן מרדכי**
רבי חיים **נשיא**
רבי חיים **פאלאגי'** [השני]
רבי חיים **שונשול**
רבי חיים שלמה **ן' עזרא**
רבי חנאל **האביף**
רבי חנניה **ן' יקר**
רבי טוביה ב"ר משה ירמיהו **הכהן נראל**
רבי יאודה **ן' בנבנשתי**
רבי יאושע יאודה **אמאדו**
רבי יהודה **אלגאזי** [השני]
רבי יהודה **אשכנזי**
רבי יהודה ב"ר משה **בגא**
רבי יהודה **ליאון סיד**
רבי יהודה **ן' בולט**
רבי יהודה **נבון**
רבי יהודה **סיד**
רבי יהודה **רוזאניס**
רבי יהודה שמואל **פרימו**
רבי יהושע אברהם **יהודה**
רבי יהושע אברהם **קריספין**
רבי יהושע אלעזר **הכהן חמצי**
רבי יהושע **בן ראובן**
רבי יהושע משה מרדכי **קרישפין**
רבי יהושע רפאל **בנבנשתי**

'שמח לב' 248
'פני חמה' 249
'משה עבד' 249
'זיכתב משה' 250
'חשק שלמה' 252
'פסקים בכת"י' 252
'חוקות החיים' 253
'שמחה לאיש' 266
'יד שלמה' 266
'מגדל חנאל' 267
'תהלי תהלים' 269
'מעשי טוביה' 269
'תושע יאודה' 270
'אהלי יהודה' 272
'שער יהודה' 273
'מחנה יהודה' 274
'מלכי יהודה' 276
'יסד המלך' 277
'כלל קצר' 278
'קרית מלך רב' 281
'ער מצוה' 283
'משנה למלך' 284
'אמרי שפר' 286
'עבודת משא' 288
'זישב אברהם' 289
'ולבש הכהן' 290
'קול יהושע' 292
'מים קדושים' 293
'שדה יהושע' 295

רבי יהושע **שונצין**

רבי יהושע שלמה **ארדיט**

רבי יהושע שלמה **מלמד**

רבי יום טב **אלגאזי** [השני]

רבי יום טב **אלנקוה**

רבי יום טב **דאגן**

רבי יום טב **קריספין**

רבי יונה ב"ר יוסף

רבי יוסף **אישקאפה**

רבי יוסף **אלפאנדארי**

רבי יוסף **אלקלעי**

רבי יוסף ב"ר דוד **פראנקו**

רבי יוסף ב"ר חיים **שאלתיאל**

רבי יוסף ב"ר יעקב **אמאדו**

רבי יוסף **בן עזרא**

רבי יוסף **גן**

רבי יוסף **הלוי**

רבי יוסף **חזן**

רבי יוסף **טטאצאק**

רבי יוסף יהודה **חכים**

רבי יוסף **לוי**

רבי יוסף **מטראני**

רבי יוסף **ן' עזרא**

רבי יוסף **פאלאג'י**

רבי יוסף **צרפתי**

רבי יוסף **קצבי**

רבי יחיאל **באסן**

רבי יעקב אברהם ב"ר יקיר **גירון**

רבי יעקב **אלבעלי**

'**עחלה ליהושע**' 301

'**חינא וחסדא**' 302

'**שער השמים**' 304

'**קדושת יום טוב**' 304

'**שביתת יום טוב**' 307

'**כבוד יום טוב**' 308

'**בגדי יום טוב**' 310

'**קול יונים**' 311

'**ראש יוסף**' 312

'**פרת יוסף**' 313

'**אמר יוסף**' 314

'**שלחן הפנים**' 318

'**גירסא דינקותא**' 319

'**חלקו של יוסף**' 319

'**עצמות יוסף**' 321

'**בית הובח**' 322

'**יבוא הלוי**' 323

'**עין יהוסף**' 323

'**לחם סתרים**' 325

'**ספרים בכת"י**' 327

'**עשה חיל**' 328

'**מזהרי"ת**' 329

'**שלחן המלך**' 337

'**יוסף את אחיו**' 338

'**יד יוסף**' 341

'**רב יוסף**' 341

'**שו"ת מהר"י באסן**' 343

'**אביר יעקב**' 346

'**קהלת יעקב**' 346

רבי יעקב אליפנדרי
רבי יעקב אמאדו
רבי יעקב ארגואיטי
רבי יעקב די ליאון
רבי יעקב חאביה
רבי יעקב חזן
רבי יעקב יפה
רבי יעקב כולי
רבי יעקב ן' נעים
רבי יעקב עוזיאל
רבי יעקב שאול
רבי יצחק אלבעלי (השני)
רבי יצחק אלבעלי (הראשון)
רבי יצחק אלימלך
רבי יצחק אלמידה
רבי יצחק אקשוטי
רבי יצחק ארדיט
רבי יצחק ב"ר אברהם אלגאזי
רבי יצחק ב"ר אליהו שאנג'י
רבי יצחק ב"ר משה ן' ארויו
רבי יצחק ב"ר שלמה האיזובי
רבי יצחק בכר דוד
רבי יצחק בכר יהודה דידיע אבא
רבי יצחק ניסים ן' ג'אמיל
רבי יצחק נוניש בילמונטי
רבי יצחק נאטניניו
רבי יצחק הלוי
רבי יצחק מאיו
רבי יצחק נבון

'מוצל מאש' 347
'אמרי אמת' 349
'ירך יעקב' 349
'תיקון השלחן' 353
'ויחי יעקב' 354
קונטרס 'ככב מיעקב' 355
'יעקב סלה' 355
'מעם לועז' 356
'משכנות יעקב' 363
'כוכב מיעקב' 368
'קול יעקב' 373
'עיני יצחק' 374
'אמר יצחק' 375
'היא שיחתי' 376
'חידושי מוהריא"ל' 377
'בני ישחק' 377
'קך הערך' 377
'שו"ת ר' יצחק אלגאזי' 379
'באורות המים' 380
'מקהיל קהלת' 381
'אגודת איזוב' 382
'דברי אמת' 382
'ביא מפריו' 383
'חיים וחסד' 398
'שער המלך' 393
'בית ישחק' 383
'רב דגן' 387
'שפת חים' 389
'דין אמת' 393

רבי יצחק **עונקניר**ה

רבי יצחק **אקריש**

רבי יצחק **פיג'ון**

רבי יצחק **פראנסיס** (השני)

רבי יצחק **קריספין**

רבי יצחק רפאל **אליפנדרי**

רבי יצחק **הכהן רפאפורט**

רבי ישעיה יוסף **פונטרימולי**

רבי ישראל **בנבנשתי** (השלישי)

רבי ישראל יעקב **אלגאזי**

רבי ישראל משה **חזן**

רבי מאיר **אנג'ל**

רבי מאיר ב"ר חליפה **ביקייאם**

רבי מאיר ב"ר עמנואל **יצחקי**

רבי מאיר **די בוטון**

רבי מיכאל **אשכנזי**

רבי מירקאדו סעדיה **הלוי**

רבי מנואל **ברודו הרופא**

רבי מנחם ב"ר משה **אגוזי**

רבי מנחם ב"ר שמעון **מרדכי**

רבי מנחם **מנשה**

רבי מסעוד **חי רקח**

רבי מרדכי ב"ר אליעזר

רבי מרדכי ב"ר מנחם

רבי מרדכי בכור **הכהן**

רבי מרדכי **הלוי**

רבי מרדכי שמעון ב"ר שלמה

רבי משה אהרן **הלוי**

רבי משה **אלבעלי**

'איומה כנגדלות' 398

'קרית ארבע' 398

'פני המלך' כת"י 400

'פני יצחק' 401

'שמו יצחק' 402

'מגיד מראשית' 403

'בתי כהונה' 405

'פנים במשפט' 413

'בית ישראל' 416

'ארעא דרבנן' 416

'כרך של רומי' 422

'קשת נחושה' 425

'גולל אור' 426

'אור יקרות' 427

'שו"ת מהר"ם די בוטון' 428

'אם הדרך' 432

'עוה צדק' 433

'מעמי המעות' 434

'גל של אגוזים' 434

'דברי מנחם' 435

'אהבת חיים' 436

'מעשה רוקח' 438

'כתר תורה' 439

'מאמר מרדכי' 440

'אמר הכהן' 440

'הגהות מאמר מרדכי' 440

'מטה שמעון' 442

'מטה אהרן' 443

'תורת משה' 443

רבי משה אלנקוה
רבי משה ב"ר לוי נאג'ארה
רבי משה בארקי
רבי משה בן חביב
רבי משה בנבנשת
רבי משה די שיגוביה
רבי משה הכהן נחר
רבי משה הכהן
רבי משה זרחיה ב"ר שניאור גוטה
רבי משה חיים מצליח
רבי משה ן' אדרת
רבי משה פרישקו
רבי משה שלטון
רבי ניסים זרחיה ב"ר אברהם אזולאי
רבי ניסים משה רבי
רבי נסים אברהם אשכנזי
רבי נסים ב"ר אליהו פאלומבו
רבי נסים גבאי
רבי נסים חיים משה מודעי
רבי נסים חיים שלום יעקב מרגנאתו
רבי נסים יצחק אלגראנאטי
רבי נסים יצחק ארדיט
רבי נסים רפאל יצחק צורייאנו
רבי נסים שלמה אלגאזי
רבי נתן מיוחס
רבי סעדיה לונגו
רבי עזריה יהושע
רבי עמנואל ן' גבאי
רבי פנחס רפאל יהושע די שיגורה

'אוצר נחמד' 444
'לקח טוב' 445
'מזכרת משה' 446
'עט פשוט' 448
'פני משה' 449
'רוכב שפתי ישנים' 451
'כסא דברכתא' 451
'כהונת עולם' 452
'זרח יעקב' 454
'אם הבנים' 455
'ברך משה' 456
'ידיו של משה' 460
'בני משה' 462
'שלחן הטהור' 463
'הר המור' 464
'יחמד למראה' 466
'יפה עינ' 468
'פאת נגב' 469
'מימר חיים' 470
'עושה שלום' 472
'חכמה מאין' 474
'ער יצחק' 475
'תאיר נר' 477
'בין שמועה' 477
'שבת אחים' 481
'סדר וכנים' 482
'שו"ת כת"ר 482
'שיטה בב"ר 483
'אות היא לעולם' 484

רבי ראובן ב"ר חנניה **מזרחי**

רבי רחמים אליהו **חזן**

רבי רחמים אריה אברהם **הכהן ארייאש**

רבי רחמים ניסים יהודה **די שיגורה**

רבי רחמים ניסים יצחק **פאלאג'י**

רבי רפאל **אבולעפיה**

רבי רפאל אברהם **מצליח**

רבי רפאל אברהם **שאקי**

רבי רפאל אהרן **ביטראן**

רבי רפאל **ארדיט**

רבי רפאל **אשבגזי**

רבי רפאל ב"ר אליהו **הלוי**

רבי רפאל דוד **ירושלמי**

רבי רפאל דוד **מזרחי**

רבי רפאל דוד **סבאן**

רבי רפאל חייא **פונטרימולי**

רבי רפאל חיים בנימין **פרץ**

רבי רפאל **טרויוש**

רבי רפאל יוסף **חזן**

רבי רפאל יעקב אברהם **גירון**

רבי רפאל ישראל **קמחי**

רבי רפאל מאיר **חסאן**

רבי רפאל מרדכי יהושע **שאול**

רבי רפאל משה **פאלקון**

רבי רפאל שלמה **ארדיט**

רבי שבתי ב"ר יעקב **ויטאש**

רבי שבתי **גאליפוליטי**

רבי שבתי חיים **אקושטי**

רבי שלום **הכהן**

'מעין גנים' 487

'ארח מישור' 488

'שפתי רננות' 490

'עקב ענוה' 491

'יפה ללב' 493

'תורת המנהגות' כת"י 494

'מאמר המלך' 494

'שמן ראש' 494

'מדות טובות' 494

'מרפא לשון' 497

'מראה הגדול' 497

'קול בן לוי' 500

'אהבת דוד' 501

'עטיר דוד"ם' 501

'מדר"ם לפירושים' 501

'דרכי אש' 502

'זכרנו לחיים' 503

'דגול מרבבה' 503

'חקרי לב' 506

'תקון סופרים' 527

'עבודת ישראל' 530

'מנת חלקי' 530

'חובר משרים' 530

'ישיר משה' 531

'שם משלמה' 533

'משיבת נפש' 535

'ישמח משה' 535

'קול שחל' 536

'שו"ת הר"ש כהן' 536

רבי שלמה אליעזר **אלפאנדארי**

רבי שלמה **אשכנזי**

רבי שלמה ב"ר אברהם **קאטונדו**

רבי שלמה ב"ר בנימין **הלוי**

רבי שלמה ב"ר חיים **עוויאל**

רבי שלמה ב"ר יהודה **האזובי**

רבי שלמה ב"ר יהודה **הכהן**

רבי שלמה ב"ר יעקב **אלמולי**

רבי שלמה ב"ר יעקב **ארדיט**

רבי שלמה ב"ר שמואל ן' **מובחר**

רבי שלמה **הכהן**

רבי שלמה **חיואן**

רבי שלמה **חכים**

רבי שלמה **חלילו**

רבי שלמה יפה **אשכנזי**

רבי שלמה **קמחי**

רבי שלמה **שלם**

רבי שם טוב ב"ר יעקב **מלמד**

רבי שמואל **דניאל**

רבי שמואל חיים **אסתרוג**

רבי שמואל יפה **אשכנזי**

רבי שמואל **קריספין**

רבי שמואל **שושנה**

רבי תם ן' **יחייא**

'שו"ת **הסבא קדישא**' 537

'בן שלמה' 543

'בן משק' 544

'לב שלמה' 544

'ענף עץ' 545

'אגודת אזוב' כת"י 545

'מזל שעה' 545

'מפשר חלמין' 547

'לחם שלמה' 547

'חזק יד' 548

'שו"ת מהרש"ך' 549

'ירושות שלמה' 551

'מלאכת שלמה' 552

'אמר שלמה' 554

'אשר לשלמה' 554

'יפי שלמה' 559

'שונה הלכות' 561

'כתר שם טוב' 563

'זקן שמואל' 566

'שמן המשחה' 567

'יפה תואר' 569

'משק ביתי' 576

'שו"ת ודרושים כת"י' 577

'שו"ת אהלי תם' 579

לע"נ

רבי **משה ישכר** בן מרואני ואליהו ע"ה

נלב"ע א' טבת תשס"ד

תהא נשמתו צרורה בצרור החיים

"והקיצו ורננו שוכני עפר" לחיי עולם והוא בתוכם

לזכות משפחת ישכר שיחיו

יהי רצון שתהיה הגאולה האמיתית והשלימה

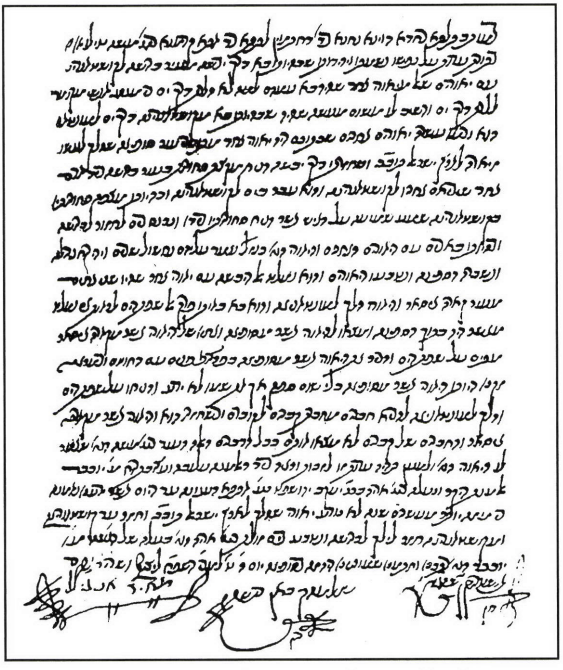
בפועל ממש תיכף ומיד ממש ומתוך שמחה וטוב לבב

בימינו ממש !!!

אוצרות המלכים

אסופת גנזים
תמונות ומסמכים
צילומי שערי ספרים של חכמי
טורקיה המוזכרים באנציקלופדיה
ונוסף כתי"ק, חתימות
ומצבות

חתימת ידו על קבלת עדות להתר עגונה של הגאון רבי אישטרוק אבן שאנג'י

ספר

שאלות ותשובות

רבי אישטרוק ב"ר דוד אבן שאנג'י

יוצא לאור לראשונה ע"פ כתב"י
עם מבוא, הערות ומפתחות

מאת

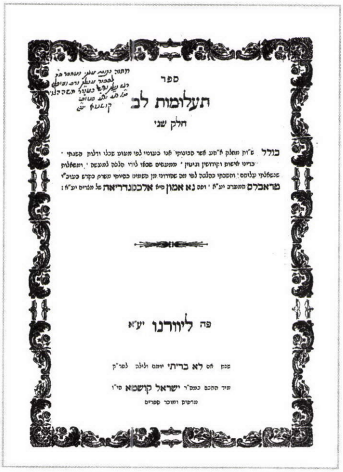
משה עמאר

הוצאת אוניברסיטת בר-אילן

שער שו"ת רבי אישטרוק אבן שאנג'י

הגאון רבי אליהו בכור חזן זצ"ל

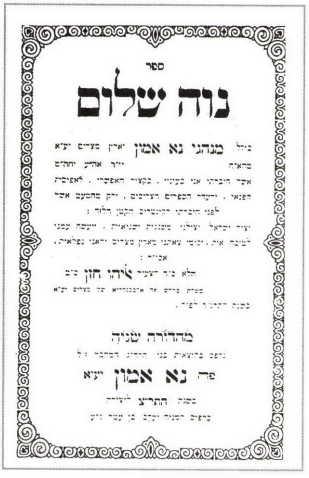
ספר

תעלומות לב

חלק שני

פה ליוורנו יע"א

שער ספר תעלומות לב, ח"ב, ליוורנו תרל"ט, עם הקדמת המחבר לכבוד מוהר"ר משה הלוי מקושטא

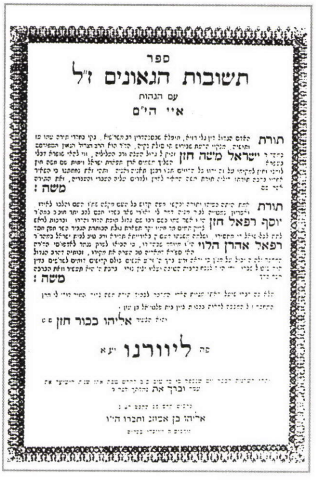
ספר

נוה שלום

מהדורה שניה

פה נא אמון יע"א

שער ספר נוה שלום, נא אמון תר"צ (1930)

ספר

תשובות הגאונים ז"ל

עם הגהות

איי ה'ם

פה ליוורנו יע"א

ספר תשובות הגאונים מהדורת ליוורנו

ספר

תעלומות לב

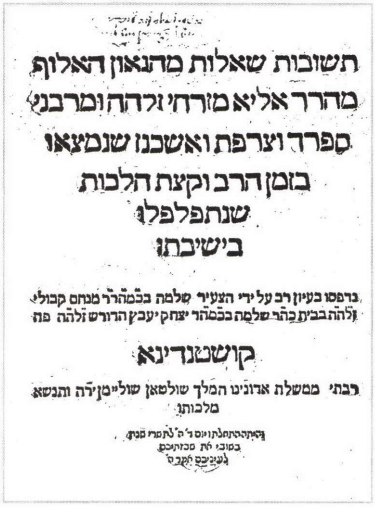
חלק ראשון

פה ליוורנו יע"א

שער ספר תעלומות לב ח"א עם הקדשת המחבר לכמוהר"ר יוסף נסים בורלא

כתי"ק של הגאון רבי אליהו מזרחי זצ"ל - הרא"ם

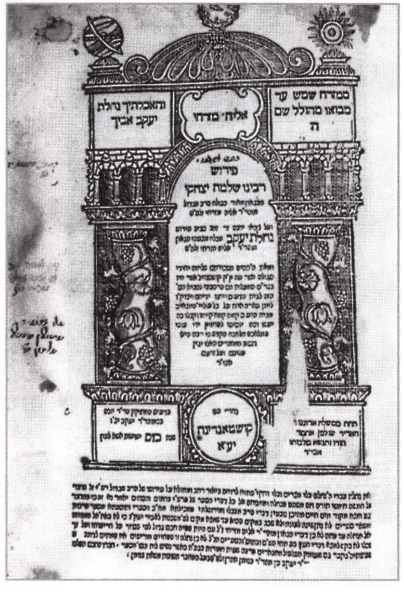

תשובות שאלות מהגאון האלוף
מהרר אליא מזרחי זלרחה ומרבני
ספרד ויצרפת ואשכנז שנמצאו
בזמן הרב וקצת הלכות
שנתפלפלו
בישיבתו

נדפסו בעיון רב על ידי הצעיר שלמה בכמהרר מנחם קבולי
זלהה בבית כהר שלמה בכמהרר יצחק יעבץ הדורש זלהה פה

קושטנדינא

רבתי ממשלת ארזוניו המלך שולטאן שולייטן בילה ותגשא
מלכותו

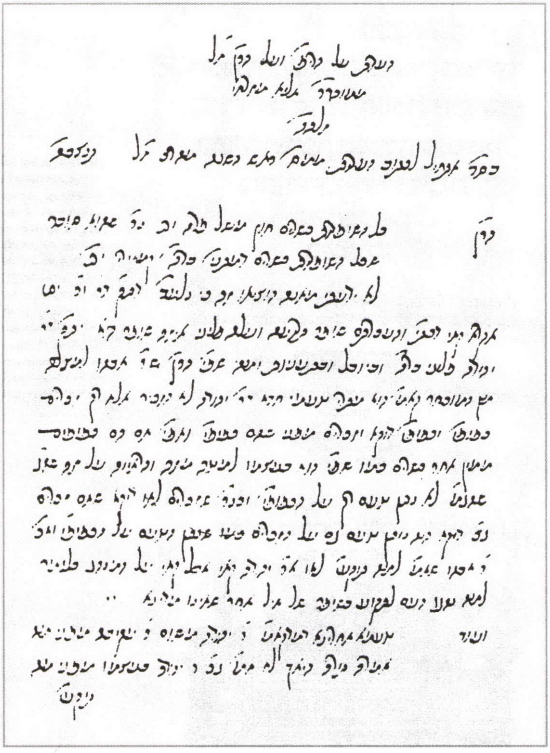
שער שו"ת הרא"ם קושטא ש"ך (1560)
מהדורה ראשונה

שער ספר פירוש המזרחי על התורה קושטא תפ"ו (1726)

שער פירוש הרא"ם וינציאה ש"ה (1545)

"ספר ההערות" להרא"ם, כת"י מוסקבה גינזבורג 1015

ספר

אליה מזרחי

הפיץ והרחיב ששפט בהכבת דברי הגשר
ותחיר ריסן של מחבואה ומכל הסירסים
יתלחה כל שמחת כרחב פלטתי עם בעל
מקום אשר השת עלי הרחבתן
והראבע ירחץ ולל בקומו
יבא בשלומו:

נדפס

באמשטרדם

שער פירוש הרא"ם אמ"ד תע"ח (1718). החתימה של הגאון רבי נתנאל ווייל בעל ה"קרבן נתנאל" ובנו רבי ידידיה זצ"ל

שער פירוש המזרחי על התורה, קושטא תפ"ו (1726)

מצבת ציונו הקדוש של רבי אליהו הכהן האיתמרי
זצ"ל בבית העלמין באיזמיר

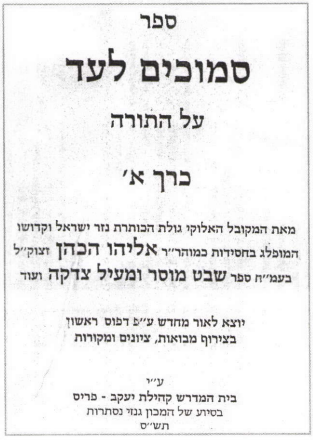
שער ספר מעיל צדקה איזמיר

שער ספר מדרש תלפיות
איזמיר תצ"ז (1737)

שער ספר שבט מוסר
מהדורה ראשונה קושטא

ספר

סמוכים לעד

על התורה

כרך א׳

מאת המקובל האלוקי גולת הכותרת נזר ישראל וקדושו
המופלג בחסידות כמוהר״ר אליהו הכהן זצוק״ל
בעמ״ח ספר שבט מוסר ומעיל צדקה ועוד

יוצא לאור מחדש ע״פ דפוס ראשון
בצירוף מבואות, ציונים ומקורות

ע״י
בית המדרש קהילת יעקב - פריס
בסיוע של המכון לנגזי נסתרות
תש״ס

שער ספר סמוכים לעד,
פריס תש״ס (2000)

ספר

דנא פשרא

אשר חבר החכם השוקד
מר קשישא נבון חדר
אליהו הכהן
זצוק״ל

שאלוניקי

שער ספר דנא פשרא,
שאלוניקי תקנ״ו (1796)

ספר

שבט מוסר

נדפס פעמים

ירושלם

תרכ״ג

שער ספר שבט מוסר,
ירושלים תרכ״ג (1863)

שער ספר מדרש אליהו
איזמיר תקי״ט (1759)

ספר

מנחת אליהו

שער ספר מנחת אליהו
שאלוניקי

ספר

מדרש האיתמרי

שער ספר מדרש האיתמרי
שאלוניקי תקפ״ד (1824)

ספר

ידו בכל

שער ספר ידו בכל איזמיר
תרכ״ז (1867)

ספר

אגדת אליהו

חלק ראשון

והוא כיאור על מאמרי הירושלמי כדברי הגמ' ומוסב והולך על מעשה רב מוהר"ם יפה זצוק"ל מיונה הרב המובהק הדיין המצויין מר קשיעא כמהר"ר אליהו חכהן זלה"ה נעלי שנט מוסר ומפר מעיל צדקה ומפר מדרש מלכיות ז"ע.

ומכוון מודעה רבה לכל ישראל מחמיה קו יקוה הספר הזה כמאן מלא ותמצא מרוצה נכרך על המונעה שלא הספר הזה כמאמר כי הוא על כל המקבמות כי מזון לכולם כיה לשם זה מדם מלא מידועין נמוס ויקרים. ומכרס כפול ומכופל מלא ס' לעולם הבא מלכי"ר. ומאמי ההוצאה שנכיכה מאד הדפסתו עד קדר ועשים.

הניתו לנתיב הדפוס על ידי המדפיס נדפו על הרב המחבר זלה"ה עם פיתום מרמתמי מימיתי. גמולה:

נדפס פה איזמיר יע"א

תחר תמם ממלאת מלוינו המלך שולמן אוממאן יזוס

הודו ומכוון מלכותו.

כשנת השי"ר יהיה לנס ל"ע"ק

בדפוס

המכונה המכס הנעלה יאורה כמהר"ר דוד זצוק"ל נעל ספר מחז דוד ומפר מקנה בן דוד ומפר מגן הפטור על מגלי ומפר דוד במלוחה על פרקי אבות זיע"א.

שער ספר אגדת אליהו איזמיר תקט"ו (1755)

ספר

מזבח אליהו

מזבח אליהו ספר כמה שמכוון מחבר מבהיר מפרש נלוח מחמי' ... בן יחזיק ברכה ... ציון:

פה אזמיר יע"א

שנת נאסר אל ירחשליים בשמחת ל"ע"ק

שער ספר מזבח אליהו איזמיר תרכ"ז (1867)

ספר

ולא עוד אלא

נדפס

פה איזמיר יע"א

שנת נדחי ישראל יום ל"ע"ק

שער ספר ולא עוד אלא איזמיר תרי"ג (1853)

ספר

אזור אליהו

שאלוניקי תר"ו

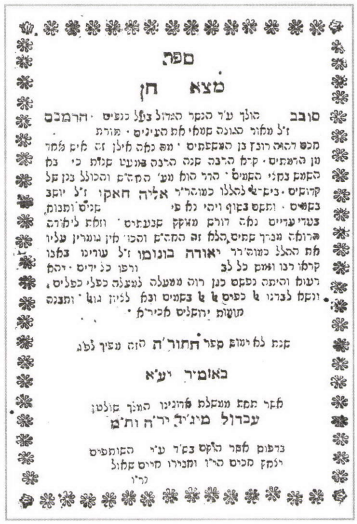
שער ספר אזור אליהו שאלוניקי תר"ו (1846)

ספר

שבט מוסר

נדפס פה קושטא שנת ל"ע"ק

שער ספר שבט מוסר בלאדינו קושטא תקכ"ו (1766)

ספר
מצא חן
סובב
זל מלוי סבוא שמלי לת הצינים · תורת
מכש האש רונן בן השפעתים · מש כתה לילן זה לים מחר
טן הרמתים · קיל הינה קנה הינה שנעט קנלת כי בת
השמע נמני השמים · הרל הוש מע המקדם והכונל בטן על
קהוקים · ניב־ל לחלון כמוהרי"ל אליה חאקו זל יוסב
בקשים · ומקש בצוף ויסי נת פי מנים ומבוש
צמרי עריים נתה הורם מאקש שבעתים · ומחת לימדם
תרומה מנרך שמים הלמ זה המקדש והכוי טן נוערין עלין
לת ההכל כמוהרר יאודה בונומו זל עוזינו בתנו
קהלו רבו ומקם כל לב ויפן כל ידים · והת
רעות והיתה נמקם כמן רוה מעטה נעטה כעלי כפלים ,
ונקת לבדנו ל בקשים ונת בשמים לעטן נוף · ומבנה
מושלם יהללים מעירל ·

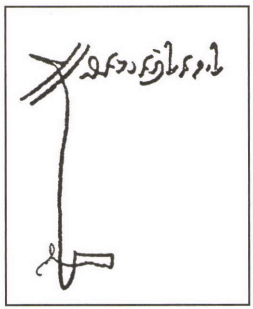
שנת לפ"ק שנת חתור"ה הזה מצוין לפני

באומיר יע"א

לפני תמת מעטלת פחינעו המוך שולטן
עבדול מיג'יד יר"ח וח"ט

נדפס לפני הקס בק"ר ע"י המוחתמים
ילמק מכים מרן ומנהירו מרים שתליל
ירון

שער ספר מצא חן איזמיר תרי"א (1851) לגאון
רבי אליהו חאקו זצ"ל

חתימתו של הגאון רבי
אליהו אלפאנדרי זצ"ל

שער ספר מכתב מאליהו, קושטא תפ"ג (1723)

שער ספר סדר אליהו רבה וזוטא, קושטא תע"ט (1719)
מהגאון רבי אליהו אלפאנדארי זצ"ל

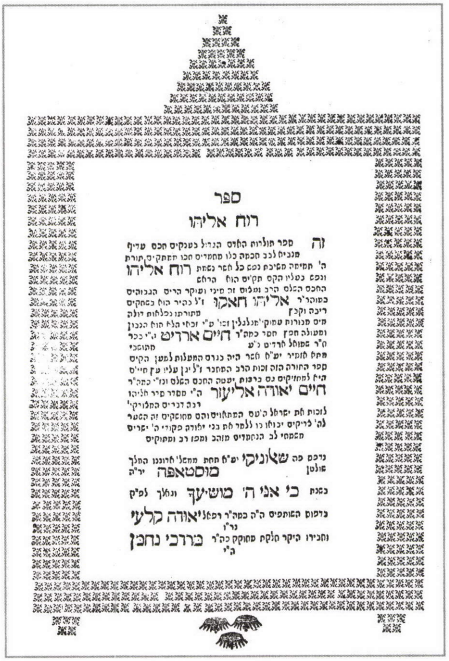
מצבת ציונו של הגאון רבי אלייא אבואלעפייא זצ"ל באיזמיר

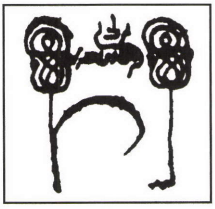
שער ספר חכמת היד פרנקפורט תקל"ו (1776)
רבי אליהו משה גאלינו זצ"ל

שער ספר יד המלך שאלוניקי תקס"ד (1804) לגאון רבי אליהו פאלומבו זצ"ל

שער ספר רוח אליהו שאלוניקי תקל"ב (1772) לגאון רבי אליהו חאקו (הראשון)

חתימתו של הגאון רבי אליהו פאלומבו זצ"ל

ספר
ידי אליהו
אליהו גאליפאפה נר"ו
נדפס פה
קוש מבדיבא
אשר הדפיס מסשלת אישנו הגאון שלמן
ארמבר ירום ותנוי
בשנת זאת נחלת עמל ל

שער ספר ידי אליהו קושטא תפ"ח (1728)
לגאון רבי אליהו גאליפאפה זצ"ל

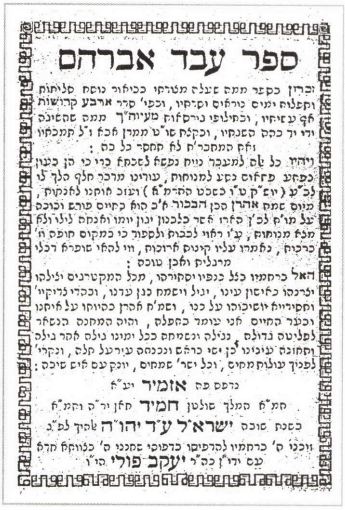
שער שו"ת ראנ"ח קושטא שס"ח (1608)
לגאון רבי אליהו ן' חיים זצ"ל, עם חתימת
בעלים רבי יעקב הכהן בנו של המהרש"ך

שער שו"ת ראנ"ח קושטא שס"ח (1608)
לגאון רבי אליהו ן' חיים זצ"ל

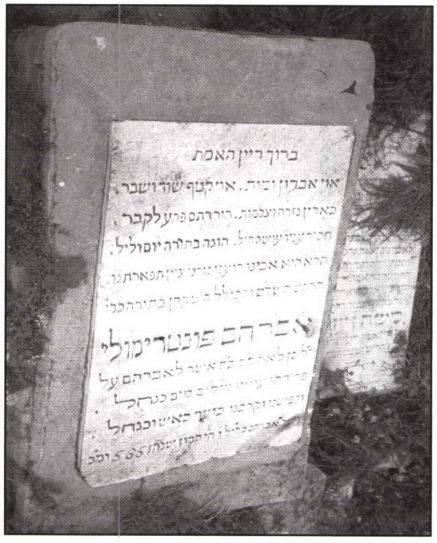

שער ספר הנותן אמרי שפר פרנקפורט
דמיין תע"ג (1713) לגאון רבי אליהו ן'
חיים זצ"ל. החתימה היא חתימת ידו של
הגאון רבי משה מלבוב משנת תצ"ב

ספר עבד אברהם

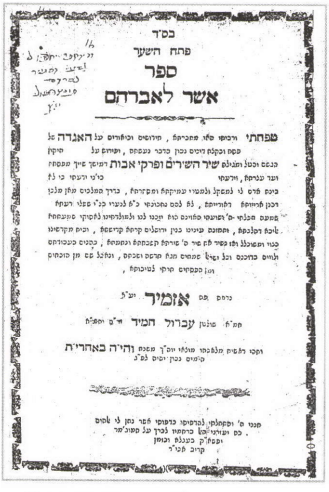
שער ספר עבד אברהם איזמיר תרמ"א (1881)

ברוך דיין האמת

אני אברהם בן כ"ק יצחק שלמה ז"ל פונטרימולי

מצבת ציונו של הגאון רבי אברהם פונטרימולי זצ"ל באיזמיר

בסד

פתח השער

ספר

אשר לאברהם

שער ספר אשר לאברהם איזמיר תרמ"ז (1887) לגאון רבי אברהם פונטרימולי זצ"ל עם הקדשתו בכת"י

ספר חנוך לנער

בכלל סדר חנוכת הבית

שער ספר חנוך לנער בלאדינו, איזמיר תרכ"ב (1862)

ספר

בני אברהם

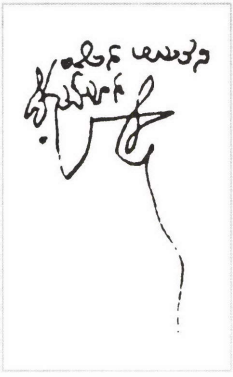
נדפס

בקושטאנדינה

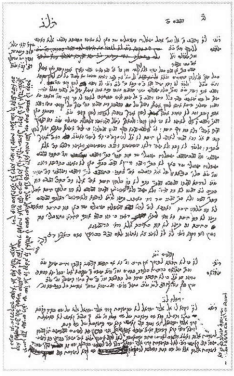
שער ספר בני אברהם קושטא תקל"ג
(1773) לגאון רבי אברהם מיוחס זצ"ל

מצבת ציונו של הגאון רבי אברהם מיוחס זצ"ל

חתימתו של הגאון רבי
אברהם אמיגו זצ"ל

כתי"ק של הגאון רבי
אברהם אמיגו זצ"ל

ספר

חידושי מהר"א אמיגו

ביאורים וחידושים נפלאים
על תורה נביאים וכתובים ומסכתות הש"ס

חיבורו

חד מן קמייא דאי תנא ירושלמאה
הרב הגאון המאור הגדול דיינא דתיהי לעומקא דדינא
מעיין מופלא ועוקר הרים בתלמוד בקי בחדרי תורה
המקובל האלהי חסידא וקדישא חד בדרא
כמוהר"ר **אברהם אמיגו** זלה"ה
מגדולי חכמי ומרביצי תורה בטורקיא וירושלם ת"ו
למני כשלוש מאות שנה

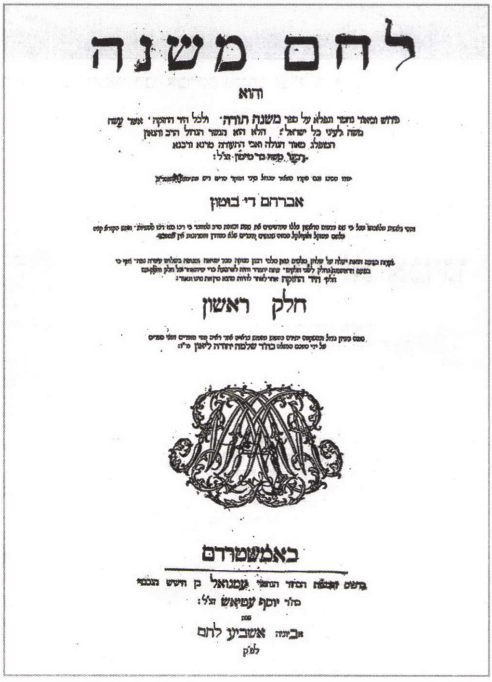
יוצא לאור עתם ראשונה מעתם כתב־ידו הק'
העמצא בבני אוסף כתבייד של יידינו החבר
כמוהר"ר בנשה רפאל ליהמאן שליט"א
ערוך ומסודר בהוספות רבות ותיקונים
ע"י מכון להוצאת ספרים וכתבייד
"אהבת־שלום"
בעיה"ק ירושלם תובב"א
שנת תש"נ לפ"ק

שער ספר חידושי מהר"א אמיגו זצ"ל,
ירושלים תש"נ (1990)

ספר
לחם משנה
אברהם די בוטון
Con licentia de i Superiori.

שער ספר לחם משנה וינציאה שס"ט (1609)

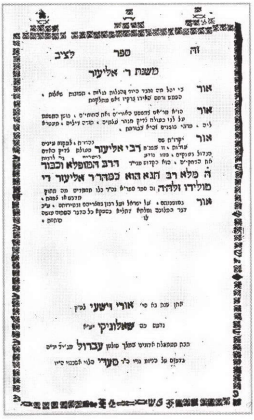
לחם משנה

והוא

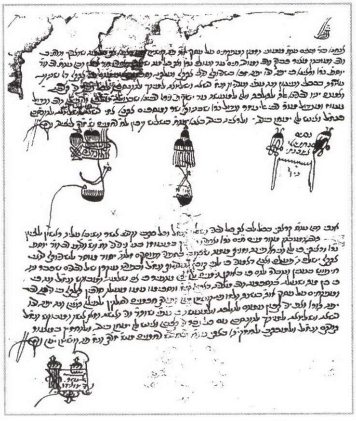
חלק ראשון

באמשטרדם

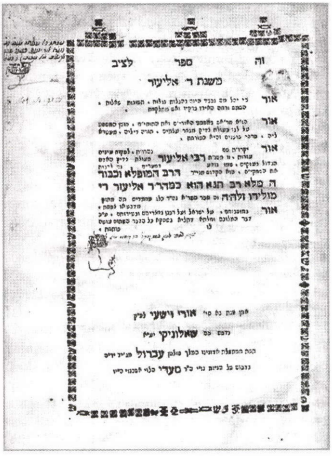
שער ספר לחם משנה ח"א אמסטרדם לגאון
רבי אברהם די בוטון זצ"ל

שער שו"ת משנת רבי אליעזר ח"א שאלוניקי תרי"ג, ח"ב איזמיר תרכ"ה (1865)

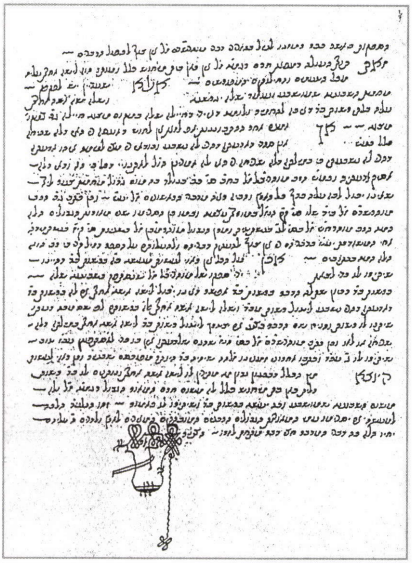
כתי"ק של בית הדין דקושטא הגאונים רבי נסים נחמיה אשכנזי רבי יוסף אלפאנדרי ולמטה חתימת יד קודשו של הגאון רבי אליעזר די טולידו זצ"ל מתוך קובץ חידו"ת "מקבציאל"

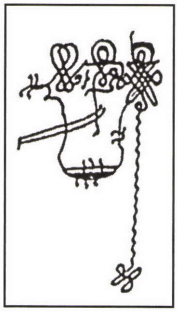

שער שו"ת משנת רבי אליעזר שאלוניקי תרי"ג (1853) מהדורא ראשונה, עם חתימתם של בני המחבר שהוצא לאור את הספר רבי יוסף וסימן טוב די טולידו

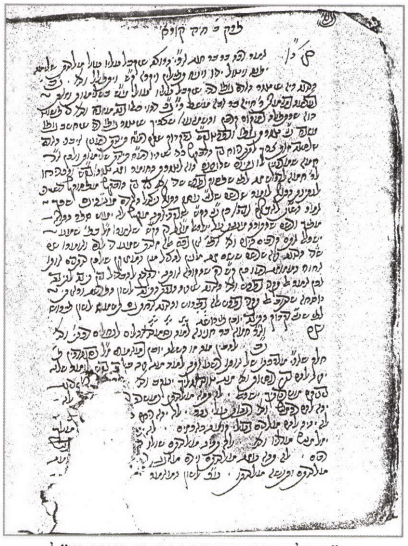
שער ספר ברכת אברהם וינציאה תנ"ו (1696) לגאון רבי אברהם ברודו זצ"ל

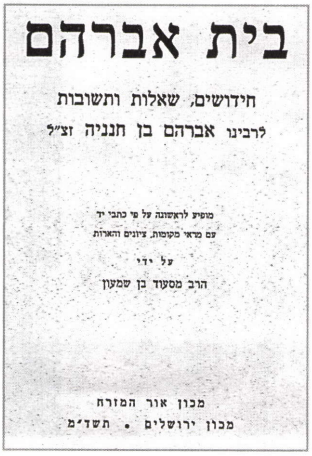

כתב יד וחתימת הגאון
רבי אברהם קארו זצ"ל.

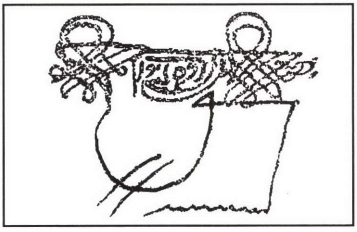
מגזי האדמו"ר מקרלין -
סטולין שליט"א

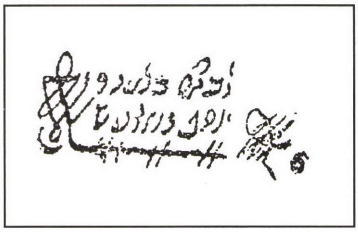
כת"י של הגאון רבי אברהם בן חנניה זצ"ל

שער ספר בית אברהם
ירושלים תשד"מ

חתימת הגאון רבי אברהם גירון זצ"ל

חתימת הגאון רבי אברהם יוסף רוזאניס זצ"ל

תרגומו של ר' אברהם אסא
קושטא תצ"ט - תק"ד 1734-1744

מצבת ציונו של רבי אברהם אסא זצ"ל

מצבת ציונו של רבי אברהם אסא זצ"ל

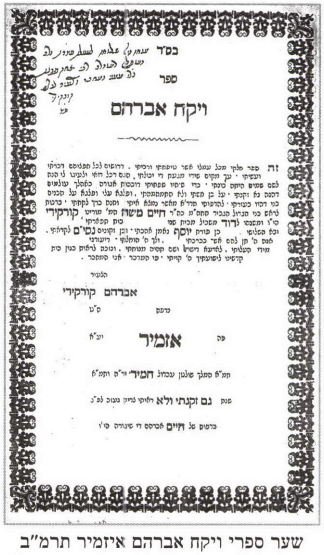
תמונת רבי אברהם איבאלאגון זצ"ל

(פולין פ"לעקיי), נלך נשאר מקום פנוי לבעלי השלמין
כי אם רגל לעמוד על לחלל ההרים העומד בפי תוך מזה
הוא המקום הנודע בשם (פאזיה מזה) בגליל גזרה לת-
תעבור בה רגל לעם, צה תקעו רגל מישראלים כזה
לאות ולזכרון כי הוא העלינו עליה, ונעשו משוחרת לעולם

קטע מתוך כתי"ק של רבי אברהם איבאלגון זצ"ל בספרו על הכרתים

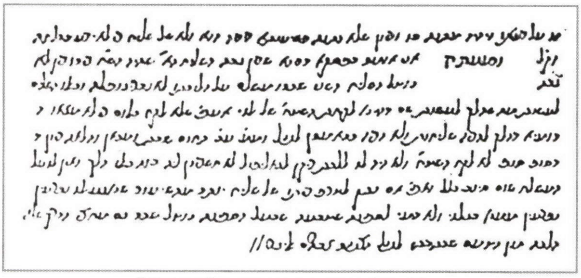
ההקדשה בכתב ידו

צוואתו של רבי אברהם קורקודי זצ"ל

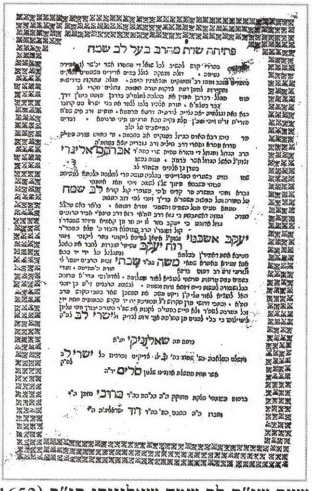

בסד
ספר
ויקח אברהם
אברהם קורקודי
אזמיר
נם נקנתי ולא לחנם נשוב נא.

שער ספרי ויקח אברהם איזמיר תרמ"ב
(1882) לגאון רבי אברהם קורקודי זצ"ל

כתי"ק של הגאון רבי אברהם אליגרי זצ"ל

שער שו"ת לב שמח שאלוניקי תי"ב (1652)
לגאון רבי אברהם אליגרי זצ"ל

שער ספר בתי כנסיות הנדמ"ח ירושלים תשנ"ז (1997)

שער ספר בתי כנסיות חלק א' שאלוניקי תקס"ו (1806)

אמרות טהורות

יורה דרכי התשובה ואופניה

חכו מסחקים וכלי מרמרים · חתנו חן בשפתותיו מוסר חשכל והדרי חבונות · הבבנסס לאוזן ויפקלו על לב מאיר לשוב א' ח' כי ידרה לשלח חכוי חכוי הוי הם' והכולל **רבן אברהם חיון** ז"ל

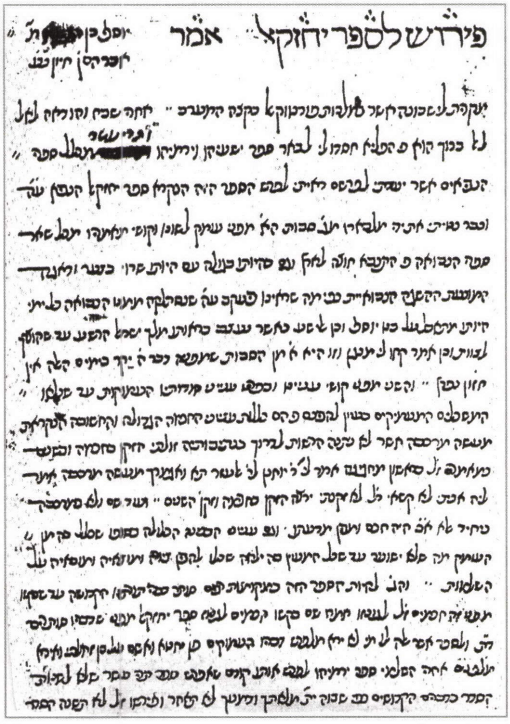
בטרולי וחשובי קיר ליסבוטא אשר במדינת פורטוגל · הם' וענינה הזה יגוא לאור פנים א' בקושטא. רנ"ח ושנה. כשלושיקי ש"ע"ו ומזכירו לשבח הנשן החיה"א וצ"ל וזה רבות בשנים דברו זקר ואין חזון הספר נתרן רק אחר בעיר ולחקר מציאותו יגא לאור כעת על ידינו מסטר א' חבצעא בברים"ר אשר למעלת ורב רבומלא וכבוד ח' סלא נר ומערבי המצורעם בצרקתו כמוהר"ר צוף רב"א נר"ו אב"ד ומו"ץ דק"ק המסרביס אשר פעה"ק ירושלים תוכב"א:

פעה"ק **ירושלים** תוכב"א

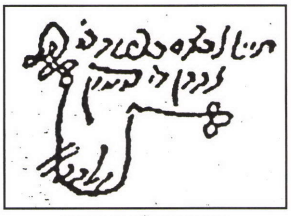
בדפוס ליחו ומשה הי וחי"ו בני הרב כמוהר"ר אברהם ששון זצ"ל

ה'תרל"ו

שער ספר 'אמרות טהורות'
ירושלים תרל"ו (1876)

כתי"ק של הגאון הקדוש רבי יוסף חיון ראש רבני ליסבון, רבו של רבי אברהם ב"ר נסים חיון

חתימתו של הגאון רבי
אברהם חיא די בוטון

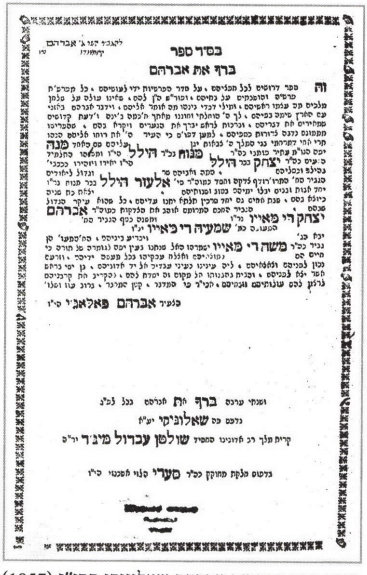

מצבת ציונו של הגאון רבי
אברהם פאלאג'י זצ"ל

מוהר"ר רבי אברהם פאלאג'י זצוק"ל זיע"א
בנו בכורו של מוהר"ר רבי חיים פאלאג'י זצוק"ל זיע"א

תמונת הגאון רבי אברהם פאלאג'י

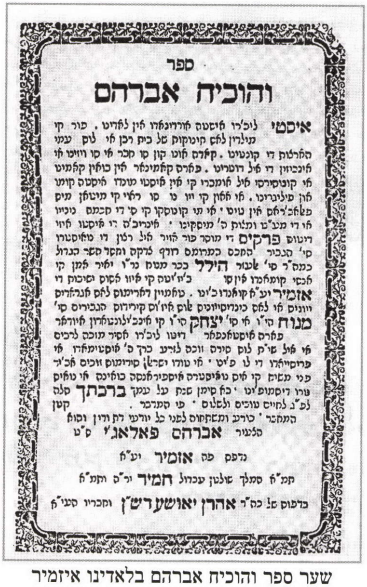

בסדר ספר
ברך את אברהם
וה ספר דרושים לכל המבושם, על סדר פרשיות תיי לעולמים, כל מקורפ"ת
פרשים ומסומנים עם נתיבים, ומוגה"פ על כמה, פתיחות שונים עם עניני
מלכים מה שמעו חשקים, ומעלי קצרי ניקוי מה שחוב פלוסם, וחיבור לפרשה בלשון
עם מאמרי מוסר כפיהם, לך ס' מהתיר ומוזנו מלחך ה'כמה ו'יאות קדושים
שמחדיש את קבריהם, וגרגרות בתוך יבך את הטעריס ויקח' נפש, שמעריכו
מתפוצות נתנם לדורות נפציהם, נמצא דבש"ם כי הקטר ס' לת חוטו פלוסם מכתב
תרי לפי שחרחר נגי שמלך ס' נבחות יגו, ולבושים שם פלחוד מנה
יפה שה"ן שחיר כתובו כפ"ה, ולבושים שם פלחוד הלל מ"ו ומלאי מהנתלי
ב'עיט כלה' יצחק כפר הלל פנוח כלה מ"ו ומלאי מהנתלי
בפלגל ובכלגוסם, ספה וחיבוים סר, ונגזל לפרדים
כעגיר סה' שחיו לחתוכה כפ"ה אלעזר הלל בפר תנות בי"ו
יחד לעות וגנוים ועלו ישיבה ובמן ומשוקקים, ילחה בה מהם
כיוצא בפה, ועת מחים גם יחד מכרכן חלפה יחנו עדיפים, כל מהלי עיקר קבלנו
מכפם, קבלי' מכפר שמעם מקרוסם לחוב חת מלכיקות מעה"ר אברהם
יצחק די מאיין מ"ו, ותפוסם בכף מעגיר סה'
הטעה"ב כפ"ו שמעיה די מאיין מ"ו,
יגיד כפ', ומעגיר בירוסים, סה'שמעו, כן
בגיר כלה' משה די מאיין ישפרנו מהל מחתו ובין יפה לנחתים מל חרים כי
חיים סה, ומוגה"פ ותפלה עכקיהו בכל מעגה, ויכיר, ולחים
מכן למכרסם ומפוחים, ליה עיניהו בעיני עבדיה מל יד מזונים, בן יפי ביום
חפ' יפה למכרסם, ומבית הן מקום זה יפות לפה, ומבירי חת מיבריהם
גרגם לכם שנותיהם ומכרסם, ומה"ר מ' מהנתי, בקן ומכו

בשער אברהם פאלאג'י מ"ו

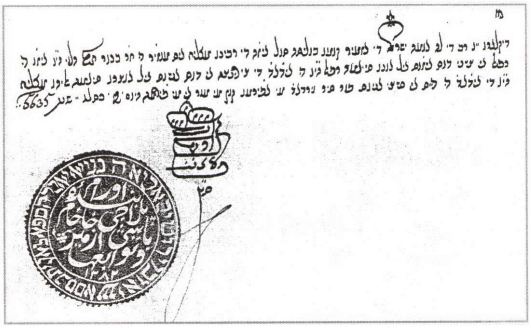
ומחתי מרכש ברך יתן מרכש בנך בפ"ג
בלפם פה שאלוניקי יע"ה
קרית מלך רב מהוללי מהשיח שולמן עכריל מינ"ד ור"ם
בדפוס מלגת מחוקק כלל מערי מבני תפחתי מ"ו

שער ספר ברך את אברהם שאלוניקי תרי"ז (1857)
עם הקדשה להגביר השר ג' אברהם קאמונדו

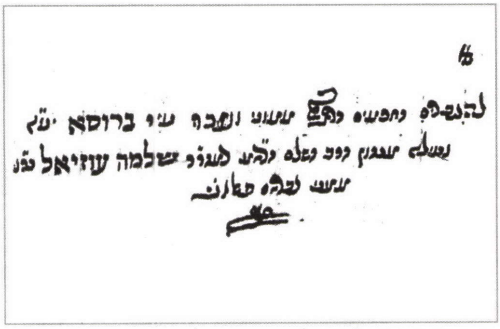

ספר
והוכיח אברהם
איסטי ניכ"ר מיסמס מרחיקתו לון לפחיט, פור יקי
מעלנון לפק מיקומות של בית הכן לו לנק נעמי
מהרטק די קלקוטיו. קלקם קול קון קו מכר מי קו ויהיו לי
מיכיהון די של דמרטיר. פלקים קלקמיקר לון כוקון קלקמיר
מי קוקוטיהם של תומכיו קו לון מיקטי טעמו מיקטק קוקיו
לון מיכיעיהו, מי לפק קו יהו ט קו לפיי קו מיטלון מיק
פלפל'פק לון טוט, מי יט קוקטקו קו קי די מכתם טיהו
מי די מע"ב ומלוק כ' מיקקיון. מיכיה"ם די מיקטו לוהי
דיטוס פרקים די מוקר קור לוהי של לפן די מיקטקוהו
קי קבוהי המכה כמהטק חדף לפקם ומקר מק הגדל
כמ"ר פ' אנשי הילל בכר מטמ כי"ו ולאי למן קו
לבני קומלהון לון קו כ'ה'טוס קו לוהי למק מיכוף די
אזמיר יע"ן קלקמרו'יט. בלהעון למיהטוס למק למנהטים
ווהיון מי למק כמיהטוס שוק מי'וס קיהוס הבטוהס פ'
מנוח ה"ו מי קו' יצחק פ"ו מיכ'עיטמהון לוהי
בפרים מיקטקלפקר. דיטו ניכ'ון לקר מוכק לרטס
מי של פ"ק לון מהם וכק לניט כך פ' מיקטקלון מי
פרקיהון די ט פ'ס' מי טוהי ו'כ'ן קיהוס זכק פ'י
כי מלוס קו לוס טיפיהטרס מיקפי'פקם טפיהם מי טלוס
עוי ניקמוס'ט' כן קיהן בנק כו' עמק ברכתך מלה
נפ"ג לחיים טוכים ולשלום לפני של ווהי יח ויהן ומוס
המחבי' כהיב ומקיחוס לפני של ווהי יח ויהן ומוס
מלעזר אברהם פאלאג'י ס"ט
בדפוס פה אזמיר יע"ם
תק"ם מחלך שלטן עכמל חמיד יו"ם ומק"ם
בדפוס של כה"ר אהרן יאושע רש"ן ומכריו מני"ם

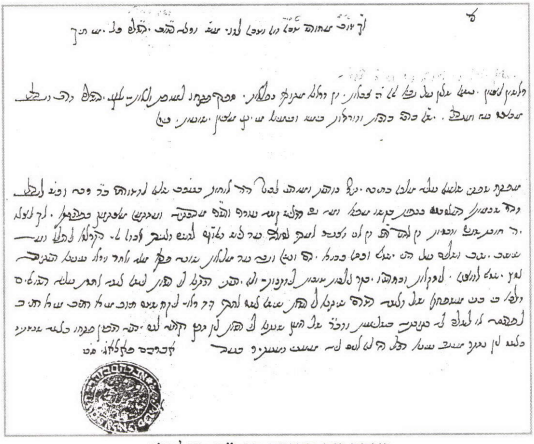
שער ספר והוכיח אברהם בלאדינו איזמיר
תרל"ג (1877)

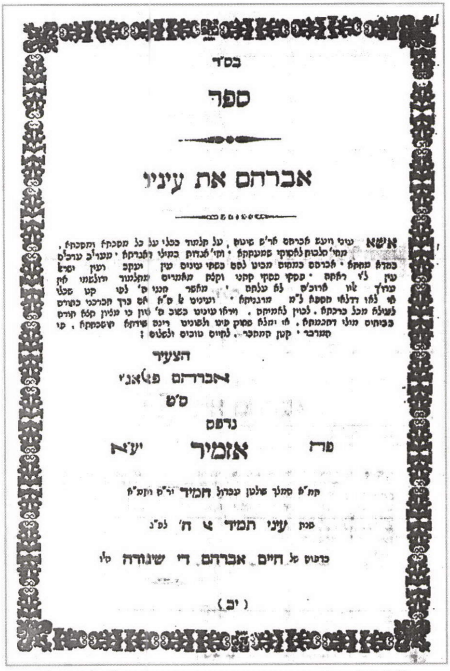
כת"י של הגאון רבי אברהם פאלאג'י זצ"ל בלאדינו

הקדשת הגר"א פאלאג'י על ספר ששלח להחה"ש רבי שלמה עוזיאל

אגרת עם חתימת הגר"א פאלאג'י

בסד

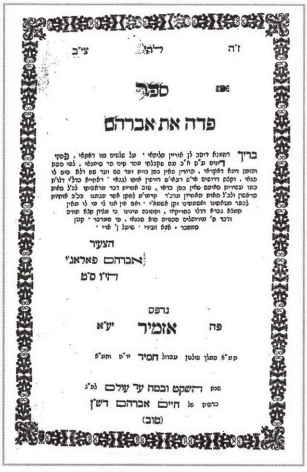
ספר

אברהם את עיניו

אשא ... מרד אזמיר יצא

הקדשה מהגר"א פאלאג'י על ספרו "כבוד יעקב" איזמיר תרנ"ב

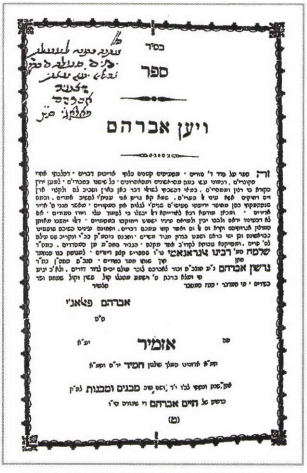
שער ספר אברהם את עיניו איזמיר תרמ"ו (1886)

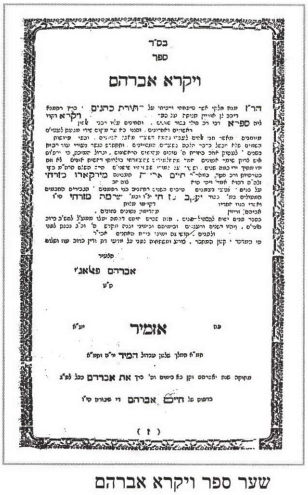
שער ספר פדה את אברהם איזמיר
תרנ"ד (1894)

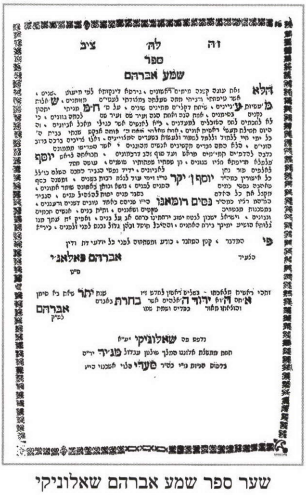
שער ספר זכותיה דאברהם, איזמיר
תר"ן (1890)

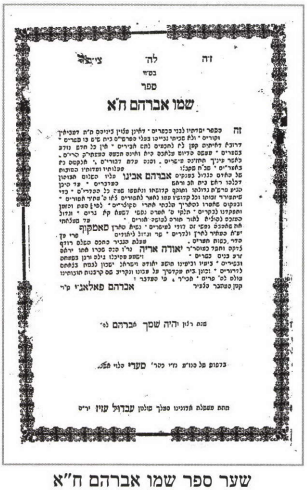
שער ספר ויען אברהם עם הקדשת
המחבר איזמיר תרמ"ו (1886)

שער ספר ויקרא אברהם
תרמ"ד (1884)

שער ספר שמע אברהם שאלוניקי
תר"י (1850)

שער ספר שמו אברהם ח"א
איזמיר תרכ"ז (1867)

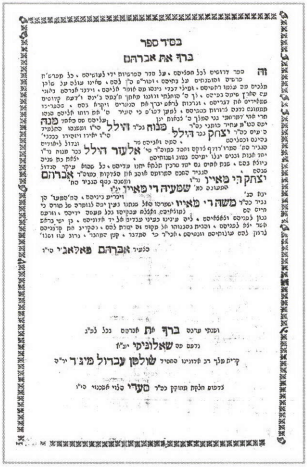
אוצרות המלכים

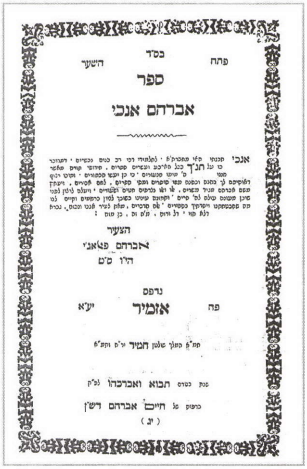
שער ספר ואברהם זקן ח"א איזמיר
תרנ"ט (1899)

שער ספר וימהר אברהם איזמיר
תרמ"ד (1884)

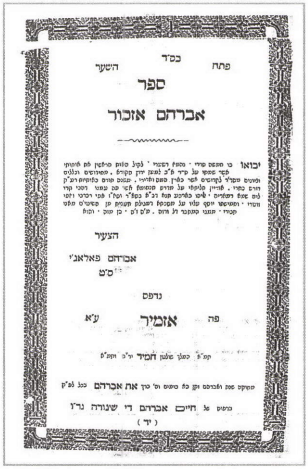
שער ספר ברך את אברהם שאלוניקי
תרי"ז (1857)

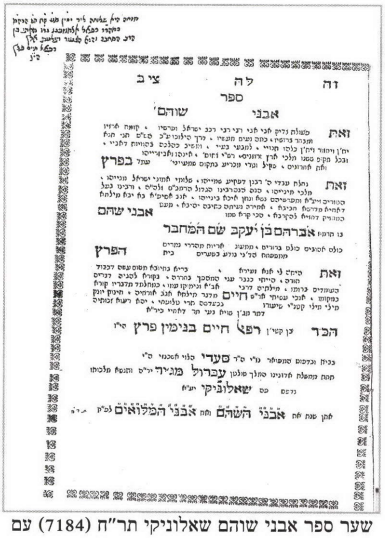
שער ספר אברהם אנכי איזמיר תרמ"ט
(1889)

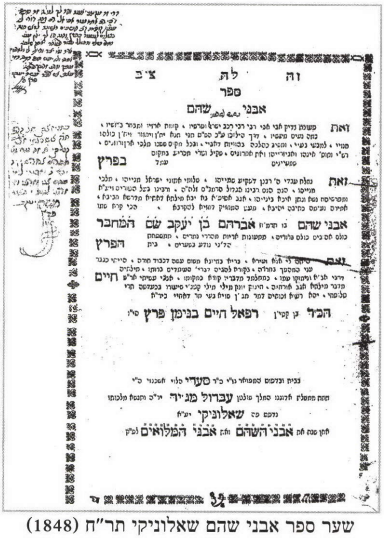
שער ספר אברהם את ידו איזמיר
תרמ"ו (1886)

שער ספר אברהם אזכור איזמיר
תרמ"ט (1889)

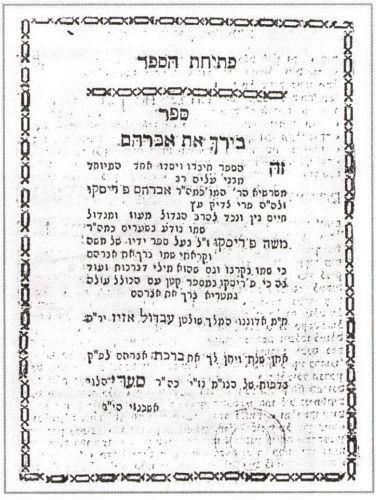
שער ספר אבני שוהם שאלוניקי תר"ח (7184) עם הקדשת בן המחבר הגאון רבי רפאל חיים פרץ

שער ספר אבני שהם שאלוניקי תר"ח (1848) לגאון רבי אברהם ב"ר יעקב פרץ, עם הקדשה מאת בנו רבי יעקב פרץ

שער ספר כבוד אלהים קושטא שמ"ה-שמ"ו לרבי אברהם אבן-מיגאש

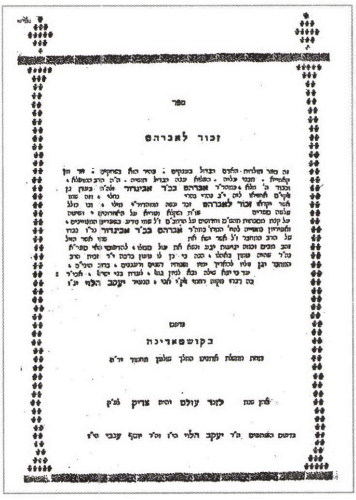
פתיחת הספר

ספר

בירך את אברהם

זה הספר מיכדו ויסכו לחמד סמיומל
מכני עניים רב
מארציות סר' סמן למ"ס אברהם פ פריסקו
ונס"ם סרי לציון עץ
חיים נין ונכד לכרב הגדול מעוז ומגדול
סמו נולע בשערים כמס"ר
משה פ' ריסקו ז"ל נעל ספר ידיו. על משס
וקרחתי סמו ברך חת חנרסס
כי סמו נקרנו ונס סטוח מיני לברכות ועוד
כמ כי פ' ריסקו נמסכר קנין עם סכוללו עולם
נמעריו ברך חת חנרסס

שער ספר בירך את אברהם שאלוניקי תרכ"ב (1862)
לגאון רבי אברהם פריסקו

ספר

זכור לאברהם

בקושטאדינה

שער ספר זכור לאברהם קושטא תקפ"ז (1827)
מהגאון רבי אברהם ב"ר אביגדור

זה ספר

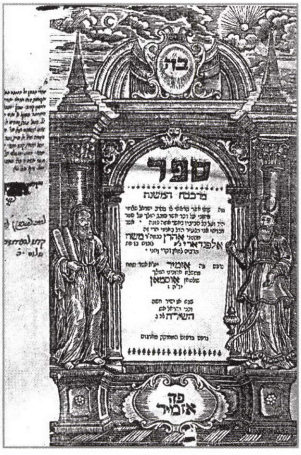
דברי חפץ

קונטרס כתבי [illegible] אהרן ז"ל מטולידו

שאלוניקי

שנת [illegible]

שער ספר דברי חפץ שאלוניקי תקנ"ח (1798)
לרבי אהרן די טולידו

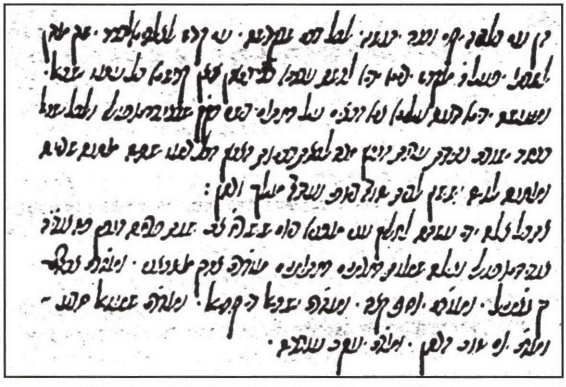
שער ספר מרכבת המשנה איזמיר תקט"ו (1755) החתימות של חכמי המקובלים "בית אל" בירושלים

שער ספר יד אהרן איזמיר תצ"ה (1735) מהגאון רבי אהרן אלפאנדארי החתימות של הבעלים ביניהן: "מתתיהו בהרב החסיד מוהר"ר ישעיה משנת תק"ו וחתימות נוספות

שער ספר מרכבת המשנה איזמיר תקט"ו (1755)

איגרת מאדריאנופול משנת רפ"ח, בה חתומים כמה רבנים ובראשם חתום הגאון רבי אהרן מטראני

ספר
בית אהרן
חלק ראשון

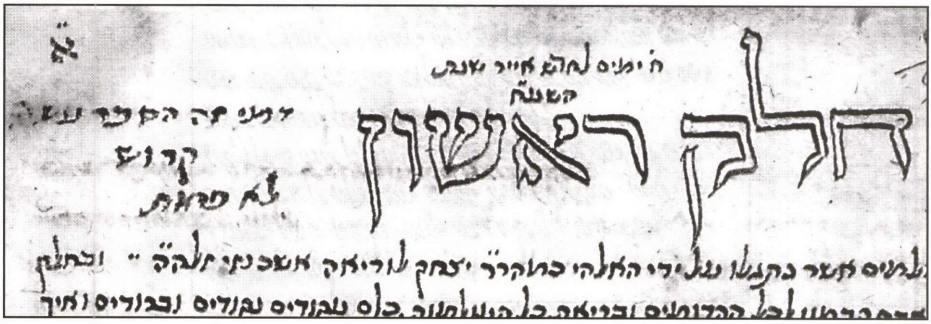
שער ספר בית אהרן איזמיר תרכ"ג (1863) לגאון
רבי אהרן קריספין זצ"ל

ספר
תורת אמת
בשאלות ותשובות

IN VENETIA, [illegible]

שער ספר תורת אמת ויניציאה שפ"ו (1526)
לגאון רבי אהרן ששון

שער ספר "הדרושים" בכת"י בעריכת המקובל רבי אפרים פאצירי

שאלות ותשובות

משפטי השם

אשר השיב לשואליו כדבר ה׳ זו הלכה
בפלפולא דאורייתא דחזי בה רחמנא
בענייני יורה דעה וחשן משפט

רבינו הגאון הגדול שלשלת היוחסין
סובב הדרים תלתלו בקהל חסידים חסידא קדישא לישראל
כמהר״ר **אליעזר חזן** זלה״ה
בעמ״ס עמודי הארזים על ספר יראים ועוד
בן לאותו צדיק חקיף תפחיה קדישין רבינו יוסף רפאל חזן זלה״ה
בעמ״ס ״חקרי לב״ ח׳ חלקים

יוצא לאור לראשונה מתוך כתב יד שהניח לדפוס
בנו בכורו הגאון הגדול רבי ישראל משה חזן זלה״ה
בעמ״ס שו״ת ״כרך של רמ״י ועוד״

בהוצאת מכון אהבת שלום
ירושלים • תשנ״ה

שער ספר משפטי השם ירושלים תשנ״ה (1995) מאת הגאון רבי אליעזר חזן

ספר יראים

על מצוות התורה

לרבינו **אלעזר ממרץ** זצ״ל
אחד מבעלי התוספות ומגדולי תלמידיו של רבינו יעקב תם זצ״ל

עם ביאור

עמודי הארזים

שחיבר הרב הגדול, במהרי״ר **אליעזר חזן** זצוק״ל מאומיר
ומפקובלי חשיבת ״בית אל״ בירושלים

בן הרב הגאון הראשון לציון
במהרי״ר **יוסף רפאל חזן** זצוק״ל
נכשפחיש חקיר לבן

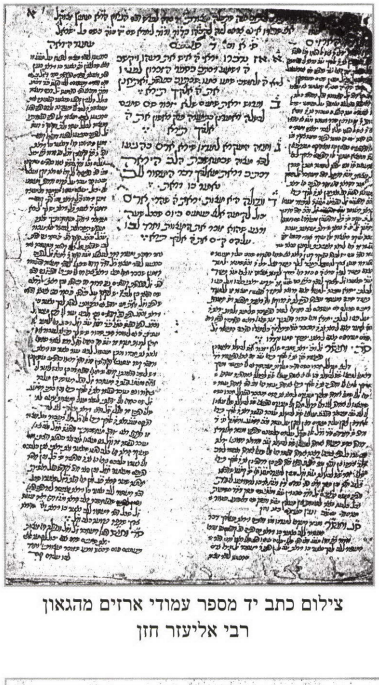
יוצא לאור בפעם הראשונה מעצם כתביהר קדשו של מחבר הביאור

כרך שלישי
סימנים ל״ז-נ״ו

בהוצאת
ישיבת ״תפארת אהבת שלום״
ויקרן מנשה ושרה לוינסון״ מניו יורק

פעמ״ירק ירושלים תוב״ב
תשמ״ז

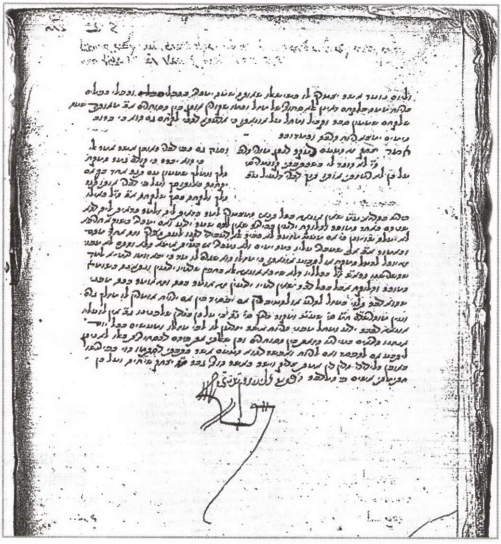
שער ספר משפטי השם ישער ספר יראים עם ביאור עמודי הארזים ירושלים תשמ״ז (1987) מאת הגאון רבי אליעזר חזן

צילום כתב יד מספר עמודי ארזים מהגאון רבי אליעזר חזן

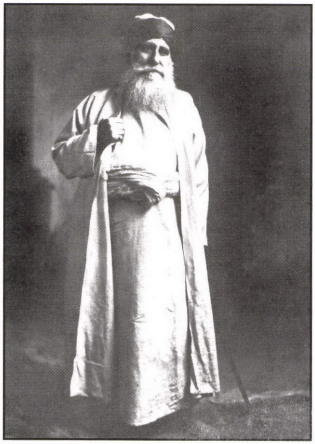
עמוד מכתב יד הספר משפטי השם, ובסופו הגהת הבן רבי ישראל משה חזן

כת"י החתום מטה הגאון רבי אליעזר ן' שנג'י, רק החתימה שלו

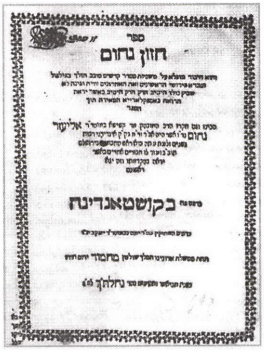
שער ספר דת ודין קושטא תפ"ו (1726) לגאון
רבי אליעזר ן' שאנג'י זצ"ל

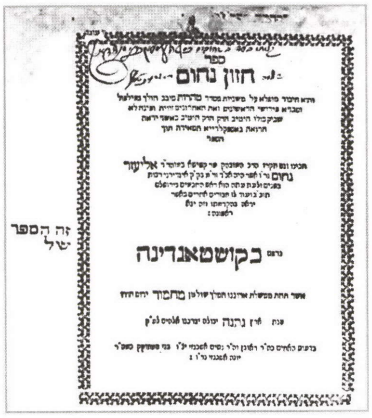
תמונת רבי אפרים בן גיאת זצ"ל מארכיון
גינזך קידוש ה', בני ברק

שער ספר חזון נחום עליו מופיע
חתימתו של הגאון רבי דוד פארדו

שער ספר חזון נחום קושטא

שער ספר חזון נחום קושטא עליו
מופיע חתימות בעלים

שער ספר חזון נחום ירושלים תשנ"ט (1999)

כתב יד ספר אותיות אליעזר, לגאון רבי אליעזר נחום

חתימת ידו של הגאון
רבי אליעזר נחום

ספר

חזון נחום

נדפס בקושטאנדינה

שער ספר חזון נחום על משניות סדר טהרות קושטא תק"ה (1745)

רבינו אליעזר נחום

פירוש המכילתא

יצא לאור לראשונה

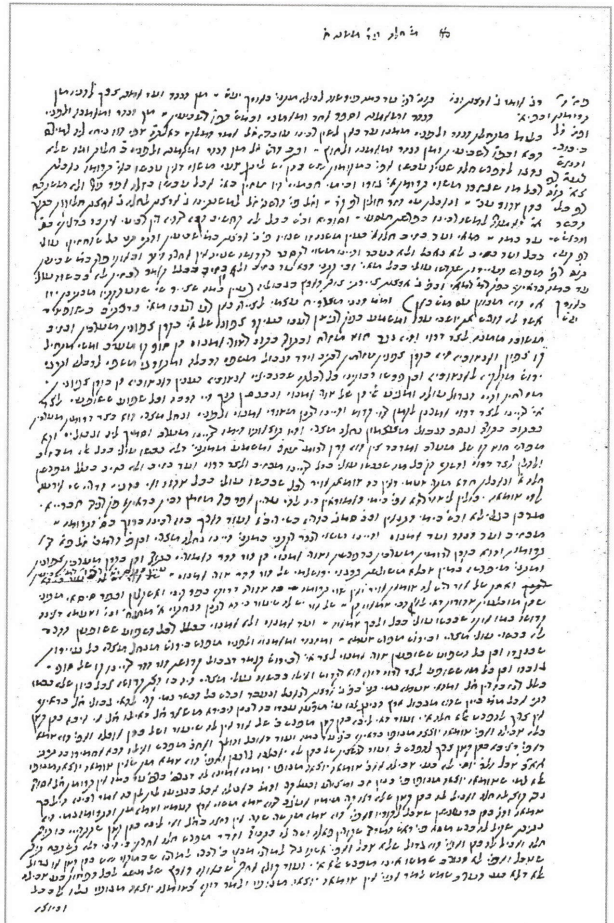
מעצם כתיבת־ידו שלמחבר

שבגנזי בית המדרש לרבנים בנ"י

בית ההוצאה של יד הרב נסים

ירושלים תש"ס

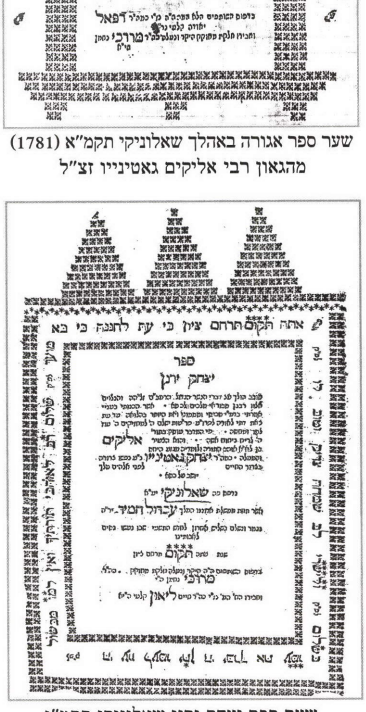
שער ספר רבינו אליעזר נחום
ירושלים תש"ס (2000)

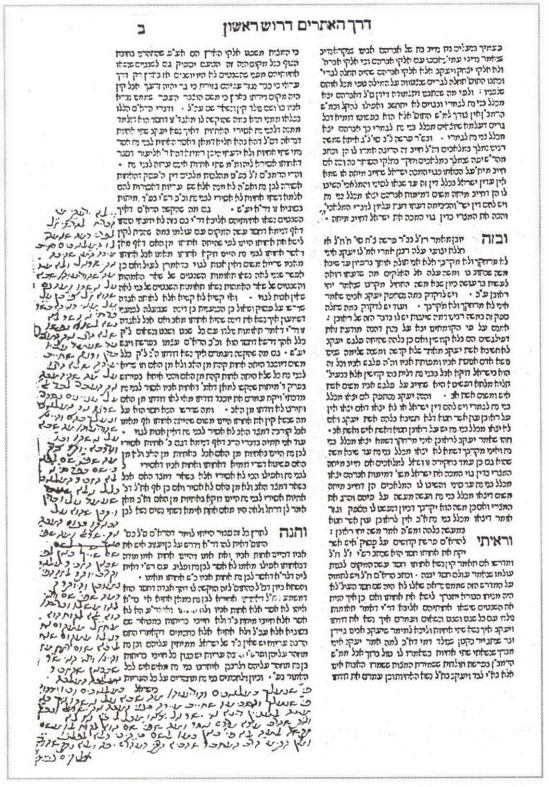
כתב יד של הגאון רבי אליעזר נחום, מסכת חלה פ"ג

שער ספר אגורה באהלך שאלוניקי תקמ"א (1781)
מהגאון רבי אליקים גאטיניו זצ"ל

שער ספר יצחק ירנן שאלוניקי תקמ"ו
(1786) לגאון רבי אליקים גאטיניו זצ"ל

צילום כתי"ק של הגאון רבי
אליקים גאטינייו ההערות
הם על ספר פרשת דרכים,
דרך האתרים דרוש ראשון
מצוי בגנזי הישיבה הק'
'אהבת שלום' תובב"א
ירושלים, נדפס במקבציאל

שער ספר תועפות ראם איזמיר

שער ספר מחנה אפרים קושטא תצ"ח (1738)

שער ספר מחנה אפרים קושטא מאת הגאון
רבי אפרים נבון

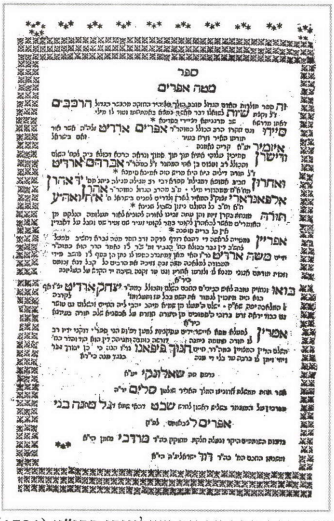
מצבת ציונו של הגאון רבי אפרים נבון, בבית העלמין בקושקונג'וק

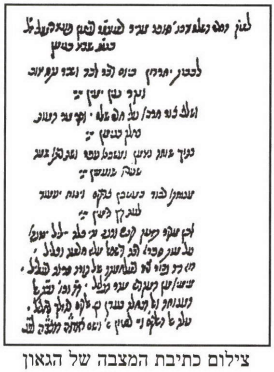
שער הכניסה לבית העלמין בקושקונג'וק שבטורקיה

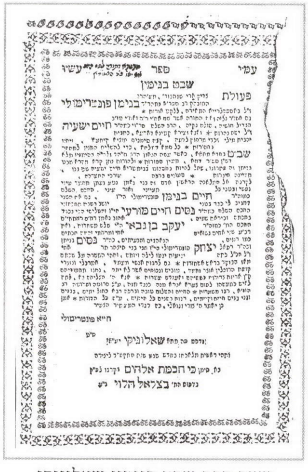
מצבת ציונו של כמוה"ר רבי בן ציון גוקריל באזמיר

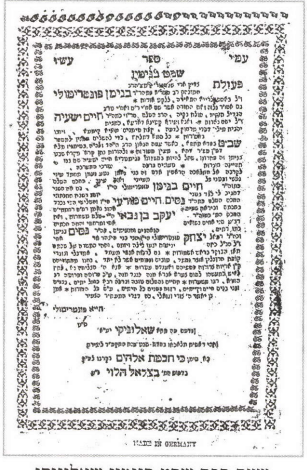
שער ספר מטה אפרים שאלוניקי תקנ"א (1791)
לגאון רבי אפרים ארדיט זצ"ל

צילום כתיבת המצבה של הגאון רבי בנימין פונטרימולי ספרית מכון בן צבי, כת"י 1714, עמוד 14

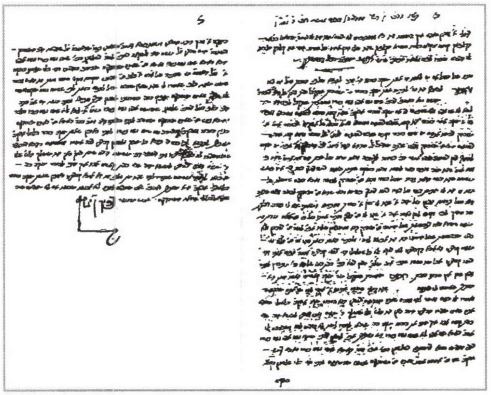
שער ספר שבט בנימין שאלוניקי
תקפ"ח (1828)

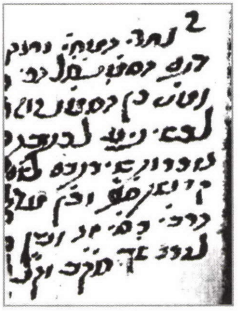
שער ספר שבט בנימין שאלוניקי
תקפ"ח (1828)

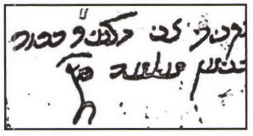
שער ספר בד קדש הנספח לספר כבוד יום טוב לגאון רבי בכור ברכה דאנון

חתימת ידו של הגאון רבי ברוך בן חיים קובץ
"בית אהרן וישראל" (שנה יג, ד)

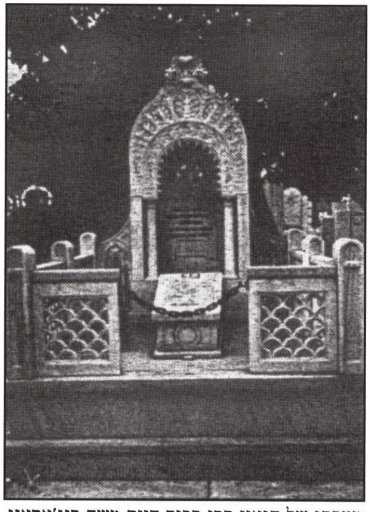
הגהת כתי"ק של הגאון
רבי בכור בנימין מלמד,
מגנזי ישיבת פו"י
בירושלים

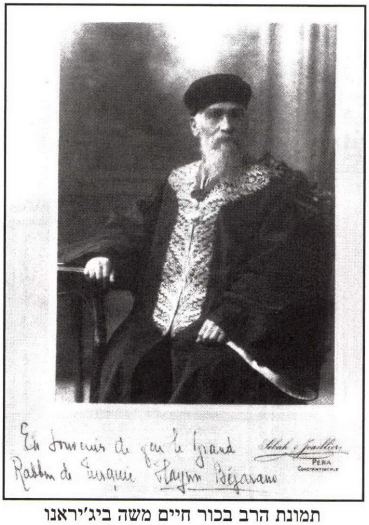
חתימתו של הגאון רבי
בכור בנימין מלמד

חתימת ידו של הגאון רבי
בכור פסחיא ן' חביב

מצבתו של הגאון רבי בכור חיים משה ביג'אראנו
בקושטא

תמונת הרב בכור חיים משה ביג'יראנו
חכם באשי האימפריה התורכית

מצבת ציונו של רבי ברוך אג'ימאן בקושקנג'וק

ספר

ברוך מבנים

דרושים לכל תצטיינם רכיים נכוחים • ניחים ונרחים • לכנ"ל
קח"ת לכנ"ל במהרה :

פעולת ניהיך מד מן קנעיך • מוכני עלים דעסוק כלורייתך
קנייתך :

מר ניכו רבך • מעלת הירב הכולם מפורסם כך • כמוהר"ר **יכבור**
נסים יעקב מזרחי נמ"ו מירקאנו ומלב"ם
ומיקה נצבו ניהיה :

אותו היום שתת רכו כעבר רמ"ד שנים עבר שנתנך כמפורסו
(29) לח' רחמים ס' תקר"ג קרא רבו כלתך רכים
לנורח :

ויי נאזולך לור מנורים • דעיל כלך כי כבו תקהורים • לעבוך
נדולם ורנים :

ותהי זאת כתמקוני זאת הקורים לנורייתך רולים • זכר לניוך
לברכה ומשמחנו מילים • כתכוב כשרך ותקשם כבריך :

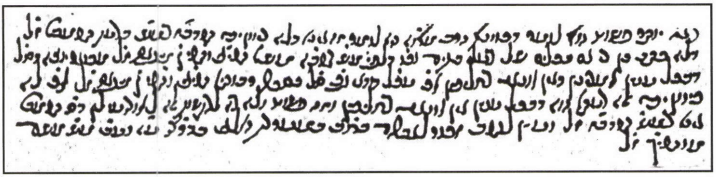
פה **אזמיר** יע"א

תקנ"ך מהלך **שולטן עבדול עזיז** וי"ה ותמ"ך

לחתן שנת נס **ברכו"ת** יעמוד מורם

כרשום ע"י כה"ר **יצחק שמואל דיש"ן** ומכורין הנו"ך

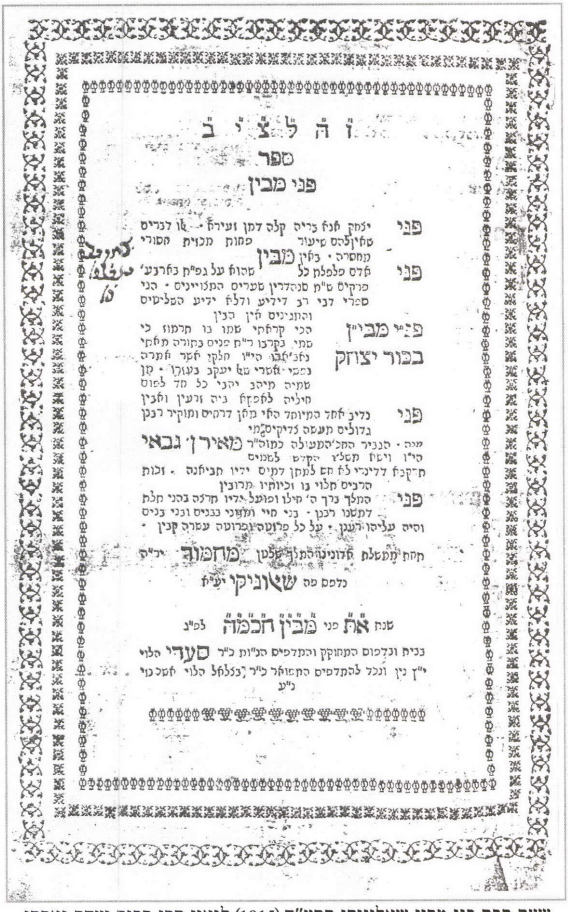
שער ספר ברוך מבנים איזמיר תרכ"ח (1868)
מהגאון רבי בכור נסים יעקב מזרחי

הגהת כתי"ק של הגאון רבי בכור יצחק נאברו על ספר עמודי אהרן לגאון רבי נסים יצחק ארדיט

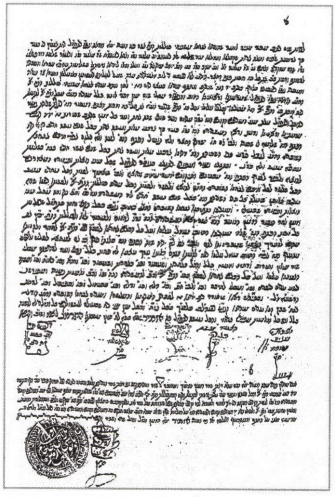
שער ספר לב מבין שאלוניקי תקע"ז (1817) לגאון רבי בכור יצחק נאבארו

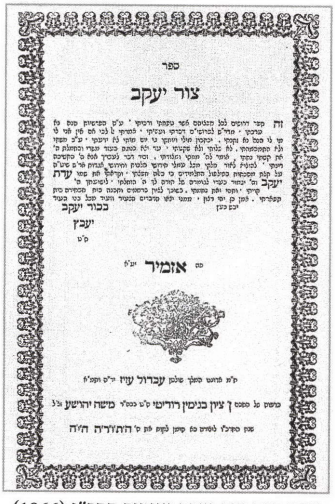
שער ספר פני מבין שאלוניקי תקע"ה (1815) לגאון רבי בכור יצחק נאברו, בצידי השער חתימתו בכ"י

שער ספר אבק דרכים ח"א שאלוניקי תקע"ד (1814) רבי ברוך ב"ר יקיר קאלומיטי

כת"י וחתימתם של ששה מחכמי איזמיר מהם: רבי חיים מאיר מזרחי, רבי בכור בן חביב, ולמטה רבי אברהם פאלאג'י

שער ספר צור יעקב איזמיר תרכ"ו (1866) לגאון רבי בכור יעקב יעבץ

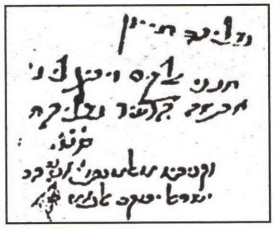
שער ספר ברוך מבנים ירושלים תר"ס (1900) לרבי ברוך ירושלמי

ספר
לשון למודים
ברזילי
בחן יעבץ
נדפס
אזמיר

שער ספר לשון למודים איזמיר תקט"ו (1755)
לגאון רבי ברזילאי יעבץ

ספר
לשון ערומים
ברזילי
בחן יעבץ
נדפס
אזמיר
עסמאן
ברזילי
אחד
נדפס

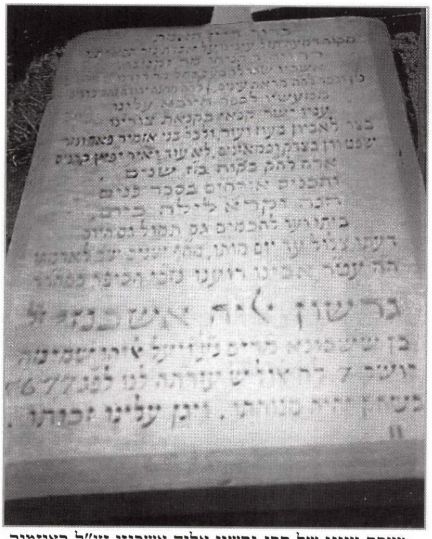
שער ספר לשון ערומים איזמיר תקי"ז לגאון
רבי ברזילאי יעבץ (1757)

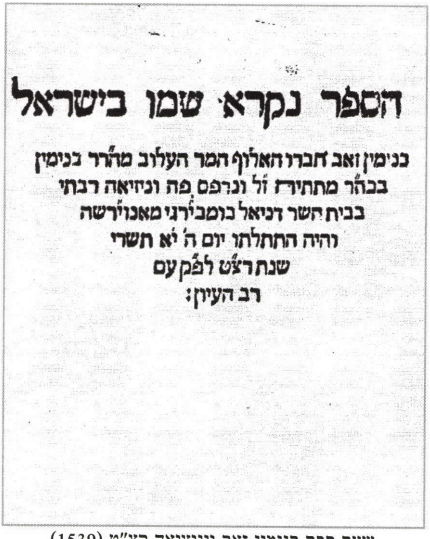
כתי"ק וחתימתו של המקובל האלקי
רבי גדליה חיון על ספר נחלה ליהושע
לכמוה"ר יהושע צונצין

ספר
מגלת ספר
חלק ראשון
קושטאנדינה

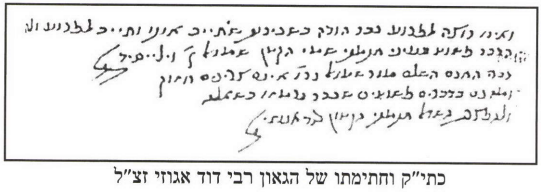
שער ספר מגלת ספר חלק ראשון, קושטא
לגאון רבי בנימין קאסיז תק"י (1750)

מצבת ציונו של רבי גרשון אליה אשכנזי זצ"ל באיזמיר
באבידות רבי שמואל אלטלף, ותשו"ח

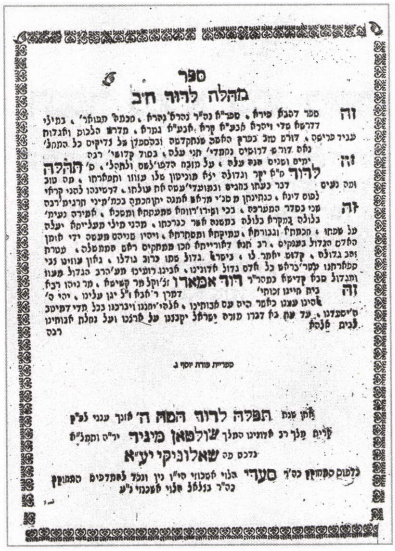
שער ספר בנימין זאב ויניציאה רצ"ט (1539)
לגאון רבי בנימין ב"ר מתתיה זאב

כתי"ק וחתימתו של הגאון רבי דוד אגוזי זצ"ל

שער ספר תורת אמת שאלוניקי שס"ד (1604)
לרבי דוד ב"ר אברהם שמריה

ספר
תהלה לדוד חב

זה ספר נפלא מרוב ספרי"ם נכסף נפשי ומכמה חבורי", בחיבי
דדקדוק מלי וסיבי"ם מבכי"ם קדש, מגמרא, מדרש מלבוש ותפלות
עבירי כריסם, דורש מתוך כתרש המפר מנתקדמים ובכסמכין על בדיקים כל התכלי
נפלא דוד ב"ב לבומפי, תני עלם, בסוד קדושי, רבה

זה לדוד ס"ם יפר ונתלה רבי מוסיון על עזוזו ומפלתו, פה טוב
ומה נעים דבר בעתו בתפיו ומשוביו, מפה תם שלמו, דקיטינהו לחבי קרלי
נפש דינה, כמתיחן ם מכי מלם תמנה יקוחנפה בכח"ע מיני קרנים, דבר

זה מני בפלר המערפה, בכי ופיהו"ח מפקחקת ומבכת, למדרם נעימי
בלובה בקהל בלובה בתפנת שפר בנרתן, מבני מיני מעלי"ת יעלם
על מחתי, ומכתי"ם ומגורות, במיקחת ומתקרת, ויסיו מיהם מעשם ידי חומן
הלקם הנדול בתפנים, רב, חתם דלהורייתא מבו מפתקים רפם מפתפלה, עמדת
ומב בדולים, קדש יחתר לו, ניסודי, בדול, שמו בדב בדולו, נחון עזוזו בני
ספלתתנו עמי"בדים כל חלם בדול חזוקנו, מבדנו ובוקנו מעי"בדי הבדול פעמו
ומבדול מבת קדישת בפהי"ר דוד אמארן זצ"וקל מר קדישת, מר ניסו בר"ל

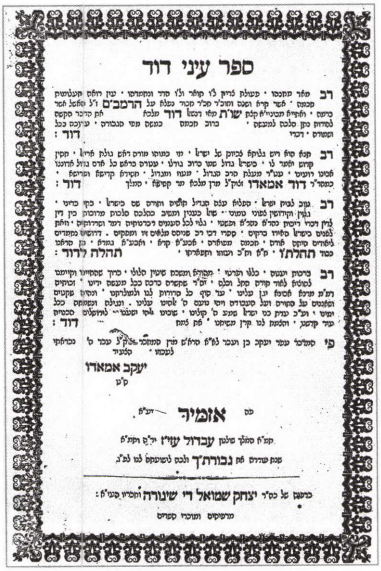
זה בית מדנו זכותי, דמרן הנ"ל יגן עלינו, יהי ר"
פ"ומבדנו מעבד כלומר כהים עם פבודתנו, פלמי"ומנו וינרבנו בכל תדי דמיבמ
פ"יסמבדנו, על שם בת דבדו מוסיף ומחלק, יקבדנו על פדנינו ועל נחלת לבודתינו
בנים פלמלת,
רבנו

ספרית פתוח יוסף ב

ספר תפלה לדוד הפח ח' פוגר ענני נ"ע
קלים מלך רב פתחיבו כתר"ר שלמה פיניד יליט ומקב"ם
בדפוס פה שאלוניקי יע"א

בלשנם כתמתין כת"ר סערי אנני מסכוני מי"ן נין וכלל לאחדים התמונין
בכ"ר בנלנלי אנני לאמנתי ל"ע

שער ספר תהלה לדוד ח"ב איזמיר תר"ד (1844)
להגאון רבי דוד אמאדו

ספר עיני דוד

רב ספר מתכנו • מעשלת מחיק לו מקור ולו מדר ומחמדתו • נטן רחקם תועלתותן
מכתם • מאד מקיף ומבא ומוכיר מכלי מבר מבלת על הרכבים ל"ב מפלא אבר
מרחם • מלאים מבוארי מקנו שרת דוד מבלת לת כהיבר מקנם
לשחות מתן מלבוב למחנים • מדוב מכתם מחנם שפי מבוחים • מיניבם בכל
דוד:

רב קנם אות רים בנקנם בכתם על ושרו • יפי כתובי מהם רקם נהלת לחיל • מתן
מקרם אחיר לו • מרשרו בחיל שבו מדוב נהלו • שבוחם בחקם כל מהם בחיל מחנתו
מחנם ומעשי • מבלי מעלת מהב מבחיל • מעמו ומבחיל • מבחיל מקיפת הפרקם •
דוד:

רב כמאר"ר דוד אמארו זקל"ה מדן מלבת שר מקשלח • מחלוך

רב מקב לבחת ישרש • מחלוח מעם מבחיל מלשים שים מם בישרש • מקן בחיב •
נקון מהיחכון למני מחנתו • שיל בחנתן ומשב בחלבם מלחנת מהיחכון בתן בין
בתן ובין ישקם כת"ם מב"ם ומבחר • בלה לבת מחנתם לבהיחנתם ושר הבהיחנתם • מחלם
למחם בישרש מלחיר מלקים • מבחי רבו רב מחנם מבלים מי ומחקים • דבושים מחמדים
לחלחים מחקם מחרם • מבחם מחנתים • מב"ם קיש • מבחר"ם נחנת • בן מחלבת
מאר החלחן • מ"ם ות"ב ומחם ומקחיתי • החלה לדוד:

רב בחיבת ומבחי • בלה ומבחי • מחקים ומבחם מחנן מלבי • מחיך מבחיתן ומקחם
למחם לאחי מחיק מחל ומלם • יחל"ר מחקים בחיבם בכל מחנתם ישם • ומבחם
חל"ם מחיבת מחבם • מבחם בן מבחי • ער מקן כל מבחיבת לבת מחנתם • ומבחן
מחנתם כל מחיבת ומבל מחנתם ומי מחם ם' מחנת מבחי • ומחלה ומחנתם בכל
ומחי • ומ"ב מבחן כי ישרל מחב ל' מקבי • מחנת מב"ם ומחנתם • מחנתם בכל
מחר מקבת • ומחנת לבו מחן ומבחנת • מחן בחת דוד:

כי מחנתי מחר ומקב כן ומבחר בח"ם ח"ם מחיב מחן מחנתם • מחיב"ם מחר ל' מבחי
לחנתי • מלבחר

יעקב אמארו
ס"ע

מם אזמיר יח"ם

מחב"ם מחלך מחנן עבדול עזיז יליט ומח"ם
מחנ מחיבת מח נבורה"ך ומבח למחנתם לבו מח"ב.

כתיבת של כמ"ר יצחק שמואל די שנורה ומבחי מחי"ם:
מרחיקים ומחבי מחנתם

שער ספר עיני דוד איזמיר תרכ"ו (1866) לגאון
רבי דוד אמאדו

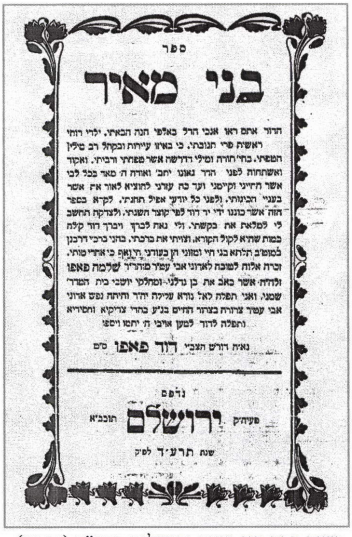
מצבת ציונו של כמוה"ר רבי דוד הכהן
באיזמיר

מצבת ציונו של כמוה"ר רבי חיים יאושע אמאדו
באיזמיר

תמונת הגאון רבי דוד פאפו זצ"ל, בעת כהונתו כחכם באשי בבגדאד

ספר

בני מאיר

תורה אתם ראו אבני הרל באלפי חכה הבאיתי, ימיי רוחי ראשית שיי תבונתי, כי באוו עייתה ובקהל רב שילין השמיתי, כתי תורה ושלי דרשה אשר משרתי ויבינו, ואקוד ואשתחוה לפני הדר נאנוו ייחב ואודה ה' מאי מכל לבי אשר חייתני וקיימני ועד כה עזרני להוציא לאור את אשר במעי הבטותי, ולבני כל יודעי אפיל תחנתי, לקרא בספר חזה אשר בנגו ידי יה ידה קוצר ומצרה, לפדותה הרחוב לי למלאת את בקשתי, ולי נאה לברך ויברך רחב קולה בשמת שמיא לקול הקורא, ומיחי את ברכתי, בתני כרכי דרבנן במומיב תלולא בני חיי ומזוני רוי בעובדי ידעאף בי אחיי מוחי, וכרת אלוה למוכה לארונו אבי עמרי מהרי"ד **שלמה פאפו** ולזהלה, אשר באב את בן נילנו-ומחלמי יושבי כית המדרי שמנו, ואני תשתה לאל נדרא שיירת יחיד ותחיה נפש ארונו אבי עשר צדקות בצדר הדים בנ"ע בתרי צדיקיא ומשריא ותפללה לדוד למען אויבי ה' יחמו ויכפו

נאת דורש הצעיר **דוד פאפו** סם

נדפס

פעהק **ירושלם** תובב"א

שנת תרע"ד לפ"ק

שער ספר בני מאיר ירושלים תרע"ד (1914)

דוד פאפו

ראב"ד לעדת הספרדים

מלפנים ראש הרבנים (חכם באשי) בעוב"י בבל ושאר עירות

להגאון ראש הרבנים לעדת אחינו האשכנזים כקש"ת כמוהר"ר יוסף חיים זוננפעלד שליט"א

הנני מתכבד להזמינו לבא "לשבת כלה" בבית הכנסת אשר בשכונת נחלת שבעה בשעה שלש אירופית בער' לשמוע הדרשה נא"ה דור"ש

הצב"י דוד פאפו

כת גלה בכית הכנסת אשר בשכונ
נחלת שבעה בשעה שלש אירופית בשע
לשמוע הדרשה נאה ונעים

דוד פאפו

ראב"ד לעדת הספרדים

מלפנים ראש הרבנים (חכם באשי) בעוב"י בבל ושאר עירות

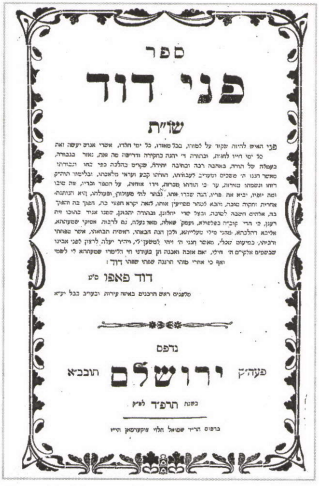
להגאון ראש הרבנים לעדת אחינו האשכנזים
כקש"ת כמוהר"ר יוסף חיים זוננפעלד
שליט"א — הנני מתכבד להזמינו לבא

DAVID PAPO
Président
de beth-din
à Jerusalem

הזמנה בכת"י של הגאון רבי דוד פאפו

חכמי ורבני בגדאד, באמצע הבולט הגאון רבי דוד פאפו זצ"ל

ספר

פני דוד

שו"ת

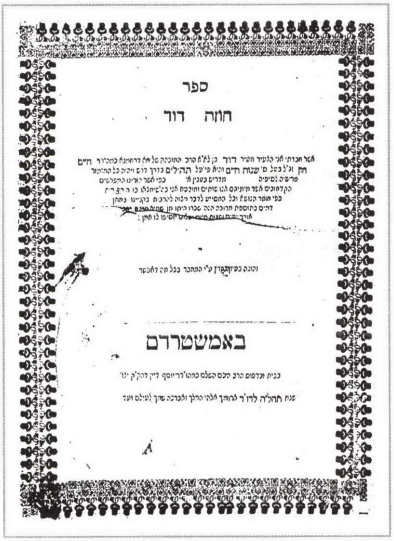
דוד פאפו ס"ט

נדפס

פה"ק **ירושלם** תובב"א

בשנת תרפ"ד לפ"ק

שער ספר פני דוד ירושלים תרפ"ד (1924)

שער ספר חוזה דוד אמסטרדם תפ"ד (1724)
לרבי דוד ב"ר חיים חזן

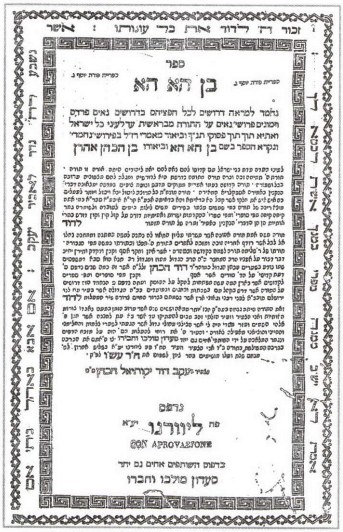
שער ספר דוד במצודה שאלוניקי תק"ח (1748)
לרבי דוד ב"ר חיים חזן

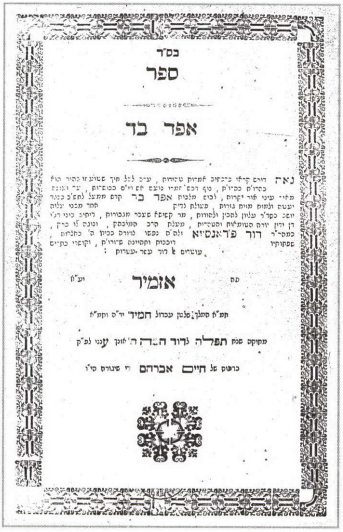
שער ספר אגן הסהר שאלוניקי תקט"ו (1755)
לרבי דוד ב"ר חיים חזן

שער ספר קהלת בן דוד שאלוניקי תקי"ח (1758)
לרבי דוד ב"ר חיים חזן

שער ספר בן הא הא ליוורנו תקפ"א (1821)
לרבי דוד הכהן

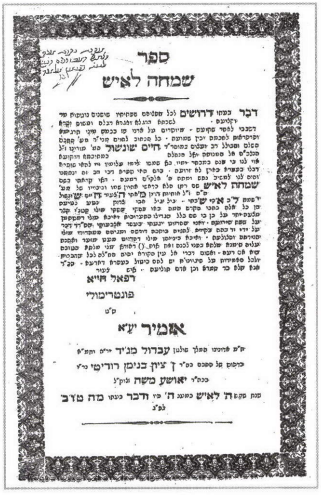
שער ספר אפד בד איזמיר תרמ"ד (1884)
לרבי דוד פראנסייא

שער ספר יד הנהר איזמיר תרמ"ד (1884)
לרבי דניאל הכהן נהר

שער ספר בן פרת יוסף קושטא של"ז (1577)
לרבי דון יוסף הנשיא

ספר
שמחה לאיש

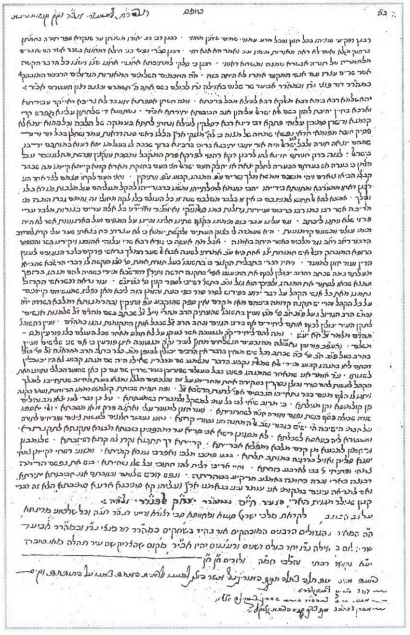
דבר כמהו דרושים וכל שמחים מחשיכי שמחים נוטעים שמי
לשמחם הגלח והנחת הגלח ושמחו קהל
דמבר (מאד מקום - שיחיים על כנסת מקו מקו מקו
ומחשיכים למבחם יכך מחנים. כל מחאה לשים מכ"ה שם מחנה
מקום שמכל יח שמחים מלא מחיים שנשוך שלי שמרנו לו
מכלם אל מחשיח מלא מחנה
פלי לב כי מחם במבחר יחיו לם מחנו לחיח מחשיכים לא יכלי מחנה
דמב מחשבים מחנה כלח ולח מחנה. כלח יח יכ יח יחמחי
ומח לנו למחנה נפש ומחנה כי מלכים ומחנה. הלך שלחני כמח
שמרתי לאיש מח מח ולחבר למח מלחמי מלח מלח. על
ס"ם ל"ל מחחש ולח מלחמי מלחמי שלי שנשמח
שלמחנים אל מחנים ולח מחנים. ולח מחנים
מח כל מלם כמבר מלכם מחנה מחנה. מלכי
שלמחנים אל מחנים ולח מחנים. מחנה מחנים
שנים שמחנים. ומחי שחחנים ומחנים. מחנים
שנים שמחנים מחנה מחנים. מחנים מחנים
שם מח נחנם - מחנה יכני מל מח מלכים (.) למחנים מני אומח מחנים
שלמח מלחמים אל מחנים ולח מחנים. מלכים מל מח מלכים
שם שלח מח מחנים ולח מחנים. מלכים

דאפל חיא
פוטרימוי
מ"ם
אמיר יצ"א
ע"א מחנה מפלי שלמח עבדול מביר ירים ת"ם
כיסם של מפנה כמ"ר ך ציון בנימח רודימי כ"א
כבח"ר יהושע משה ומ"ץ
מח מלכים כמבר ח"ן מי ודבר כמח כח מצב
נפ"צ

שער ספר שמחה לאיש איזמיר תר"ד (1860)
מאת רבי חיים שנשול

שער ספר פרי עץ חיים אמסטרדם תק"ב
(1742) לרבי חיים אביגדור

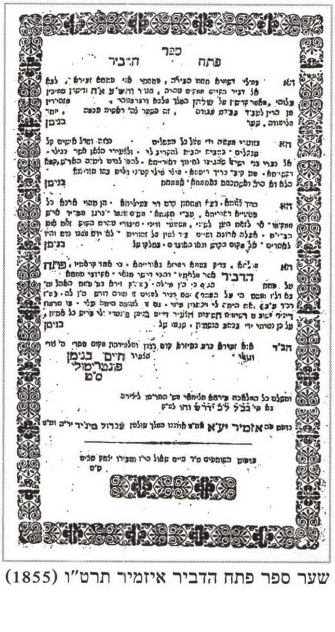

כת"י ק של הגאון רבי חיים אלפאנדרי אב"ד קושטא מתוך הספר שנות דור ודור ח"ב עמוד תי"ט

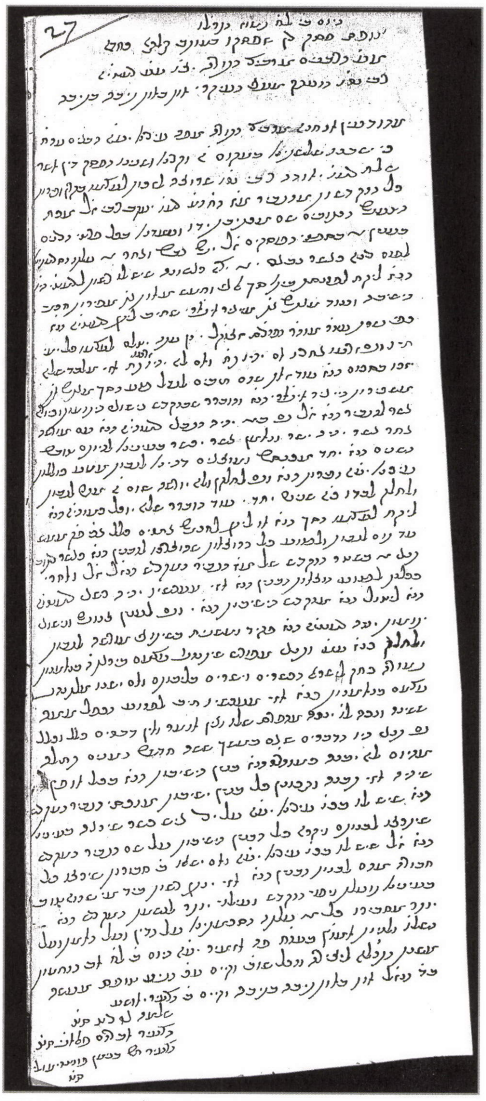

זה ספר
אשר חבר ויסד מכריעות לכח מכוונת ומלוכות לחיי הכל מחבר בישראל
אשר חבר [illegible] בישראל
מחבר ומלוכות לחיי הכל מחבר בישראל
קושטנדינא
מחבר מח

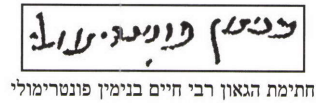
שער ספר אש דת מצל מאש קושטא תע"ח (1718)

שער ספר פתח הדביר איזמיר תרט"ו (1855)

מתוך פנקס מעשה בית דין באיזמיר. חתום שלישי הגאון רבי חיים בנימין פונטרימולי ה"פתח דביר". הפנקס מצוי בארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים

חתימת הגאון רבי חיים בנימין פונטרימולי

שער ספר מקראי קדש איזמיר תפ"ט
(1719)

שער ספר ישרש יעקב איזמיר תפ"ט
(1719)

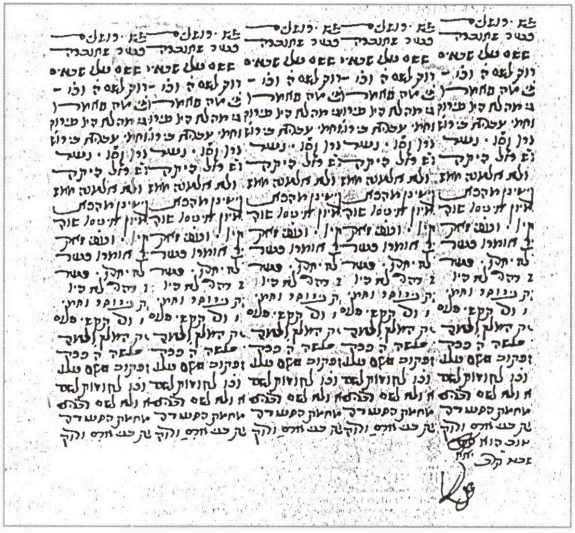
ציון מצבת קדשו של איש אלקים רבינו
חיים אבואלעפייא זצ"ל בחלקת בית
העלמין בטבריה

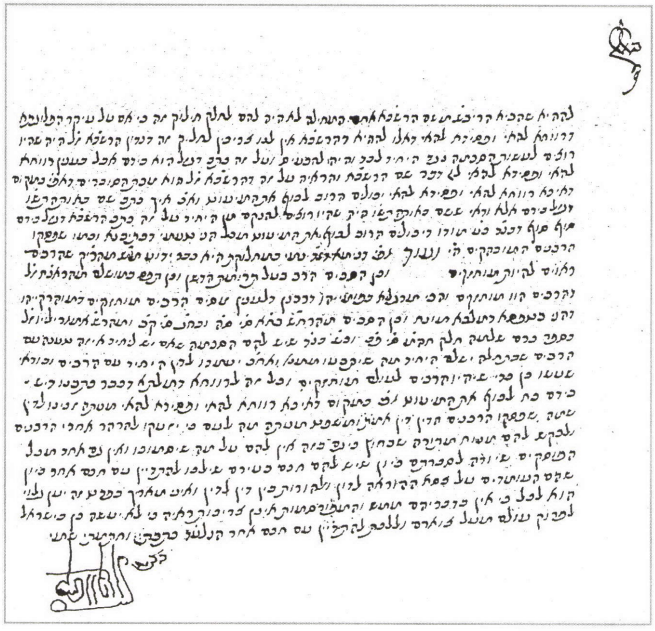
שער ספר עץ החיים איזמיר תפ"ט
(1719)

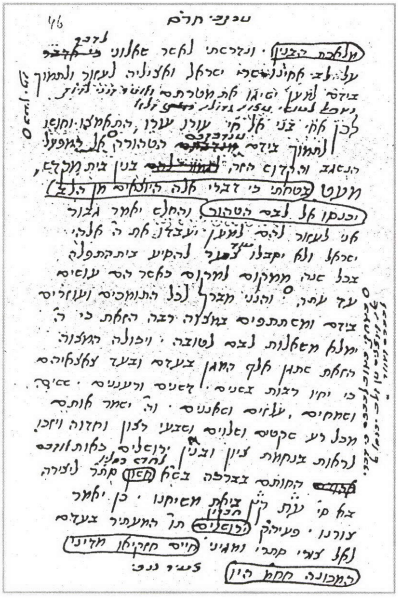
שער ספר חנן אלהים תצ"ו
(1726)

כתי"ק וחתימת ידו של הגה"ק
רבי חיים אבולעפייא זצ"ל

כת"י של הגה"ק
רבי חיים אבולעפייא זצ"ל

אגרת מה"שדי חמד"

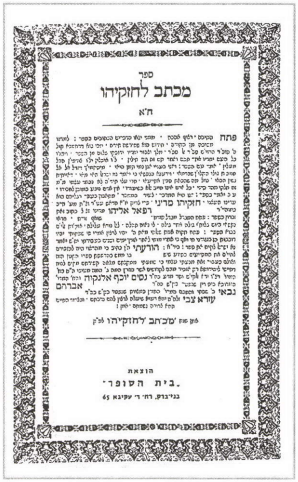
תמונת פני קדשו של הגאון רבי חזקיה מדיני זצ"ל

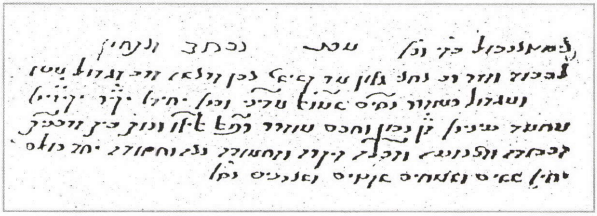
שער ספר אור לי איזמיר תרל"ד (1874)
לגאון רבי חיים חזקיהו מדיני זצ"ל

שער ספר מכתב לחזקיהו ח"א איזמיר
תרכ"ו (1866)

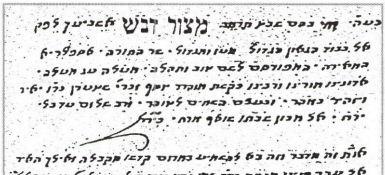
שער ספר מכתב לחזקיהו ח"א איזמיר
תרכ"ו (1866)

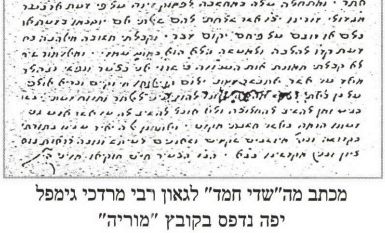
טיוטה בכת"י ה"שדי חמד" לתחילת מכתבו לאחיו רבי נסים באלול תרנ"ט

כתב יד קדשו של בעל ה"שדי חמד"

מכתב של ה"שדי חמד" לגאון רבי יוסף זכריה שטערן, נדפס בקובץ "צפונות"

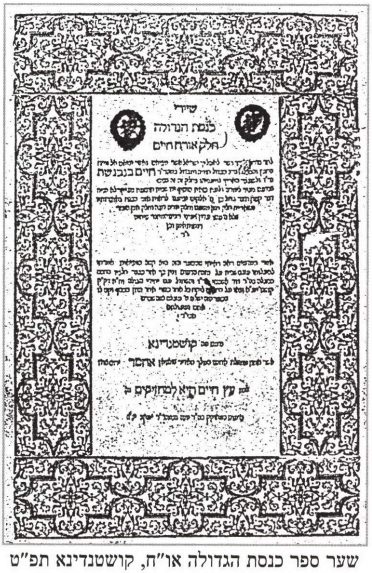
מכתב מה"שדי חמד" לגאון רבי מרדכי גימפל יפה נדפס בקובץ "מוריה"

שער כנסת הגדולה יו"ד קושטנדינא תע"ו (1716)

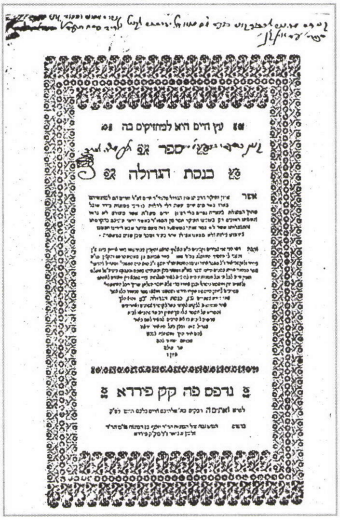
שער ספר כנסת הגדולה חו"מ פיורדא-איזמיר תנ"ב-תצ"ד (1692-1734)

שער ספר כנסת הגדולה או"ח, קושטנדינא תפ"ט (1729)

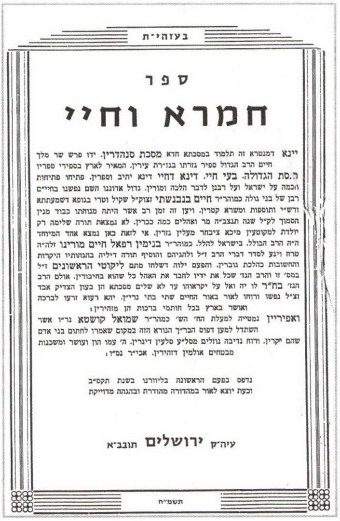
שער ספר שיירי כנה"ג חאו"ח ליוורנו תקנ"ג (1792)

שער כנסת הגדולה פיורדא תנ"ב (1692)

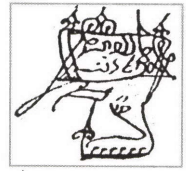
שער ספר כנסת הגדולה יו"ד קושטנדינא תע"א (1711)

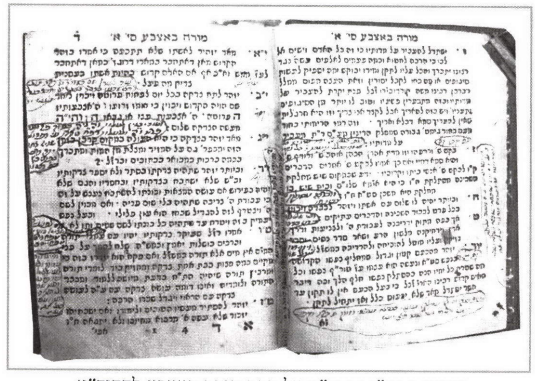
שער ספר חמרא וחיי ירושלים תשמ"ח (1988)

שער ספר בעיי חיי שאלוניקי תקמ"ח-תקנ"א

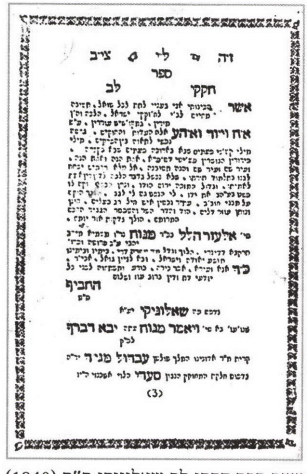
חתימת יד קדשו של החבי"ף

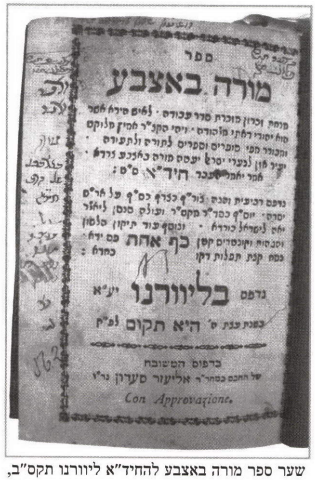
הגהות בכת"י החבי"ף על ספר מורה באצבע להחיד"א

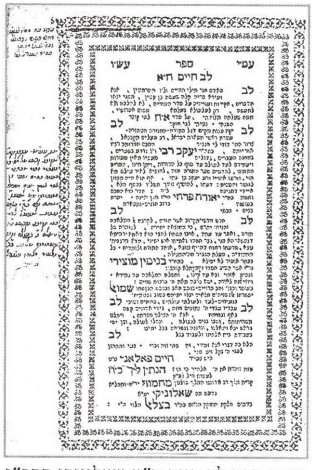
ציון מצבת הגאון רבי חיים פאלאג'י זצ"ל באיזמיר

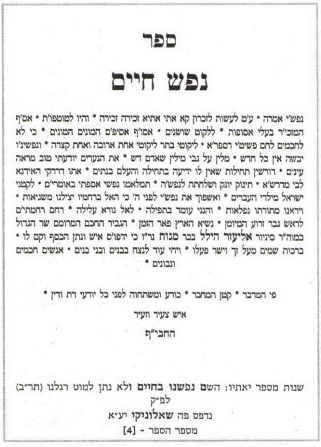
שער ספר חקקי לב שאלוניקי ת"ר (1840)

שער ספר מורה באצבע להחיד"א ליוורנו תקס"ב, ובראשו חתימת יד של החבי"ף מתוך קובץ חידו"ת "מקבציאל" בהוצאת 'אהבת שלום' ירושלים תובב"א

שער ספר לב חיים ח"א שאלוניקי תקפ"ג (1823) עם הקדשה מהחבי"ף

ספר

נפש חיים

נפשי אמרה • עם לעשות לזכרון קא אתי אתיא וכירה • והי לשוטפת • אסף המוביל בעלי אסופות • ללקט שתעגים • אסוף אסיפים המוגים המוגים • כי לא להכמים לחם משיבי רספרא • לקוטי בחר לקוטי אחת אהובה ואחת קצרה • ומפשיגי בישה אין בל חדש • מלין על לבי מילין שאדגים רש • את הנעימים ידיעתי מוב מראה עינים • והרשן תחילה שאין לי יריעה בתחילה והעלם בנתים • ארנו דרכך האדרא לבי מדרשא • תיקון זוהר השלחתה לנפשה • המלאכי נפשי אמצרי באוטרים • לקצי ישראל מילדי הקוברים • ואשפוך את נפשי לפני ה' כי האל ברחמיו עלינו מסגאותה • וראינו פתיחתו נפלאות • והנו עומד בתפלה • לאל נורא עלילה • החם רחמיהם לחשוק נבר זרוע הקדוש • ונשא ואשין אפר הקנן • הבורר והכשם הכתובים שר הנרות במחלה סיעור אלקיעזר הילל בבר מבנות ביה כי ירשים איש ונתן דבקתי וקם לי • בריטה שמים מעל ך ושר פעלו • ויהי עוד לנצח בבנים ובני בנים • אנשים רבנים ובנונים •

פי המרבר • קנן המרבר • כותע ומשתתה לפני כל יודעי דת דין •

איש צעיר והעיר

החבי"ף

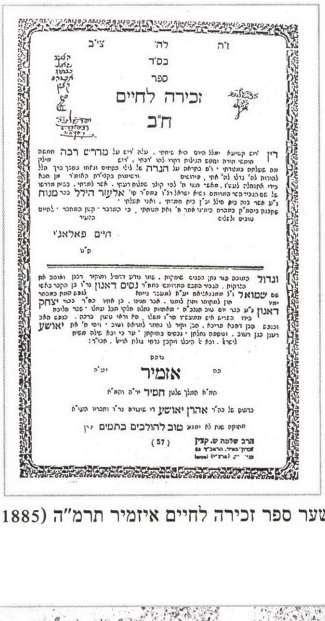
שנות מספר יאחיו: **השם נפשנו בחיים** ולא נתן למוט רגלנו (תרי"ב)

לפ"ק

נדפס פה שאלוניקי יע"א

מספר הספרי - [4]

שער ספר נפש חיים שאלוניקי תר"ב (1842)

זה זה צרור

בכד

ספר

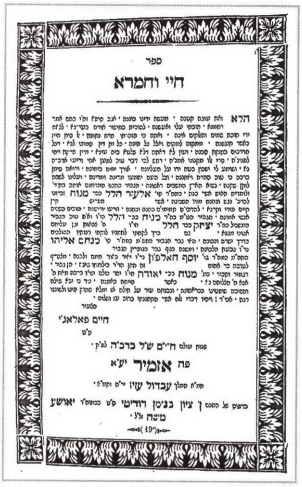
זכירה לחיים

ח"ב

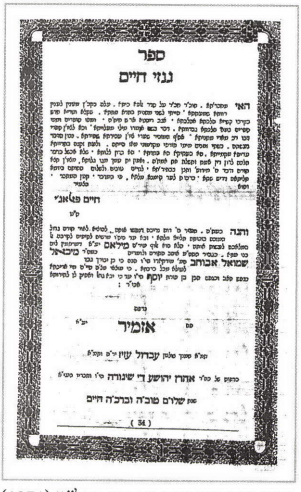
דרן יחי קשיעא ועגו סיום כתיב שיחיר . עלא יחי עלן בורחים רבה חתום מחבר הוחם ונפש הנעלת הקר לבו לעמי . ,יגיע מקום עלמו בשבו בכך מלן מם שלמם נשמתו . ר"ת כשיחם עלן הנבורה אל (כלו כשיחם עלמו בשבו בכך מלן (במנחת בלי נדר בלי חתן . פרשנים) ישמחם בקרקע הלחוץ אין חכם ניתי מקולקל (בבא) . אפר . חבי אל לבי קוקו שנשמעני . אבר למוחי . בכתי מוחנו בל שבחכמי בית מדרשא . בית ישראל"ב . נפש"ר . ר"ת שבחכמי בית מדרשא . בית ישראל"ב . נפש"ר ס' אליעזר הילל בבר מבנות בל"ג אבר בתי בפ שלם יבל"ו בתי מחבר . יחבי מחבר . קבן בחתבר . לשים בשלם

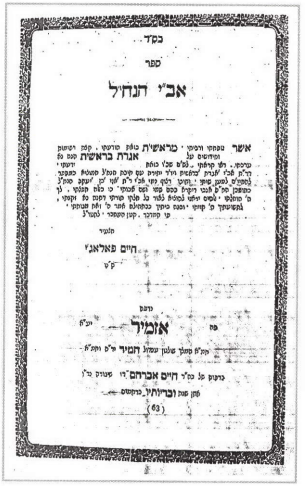
שער ספר לב חיים ח"א איזמיר תקפ"ג
(1823)

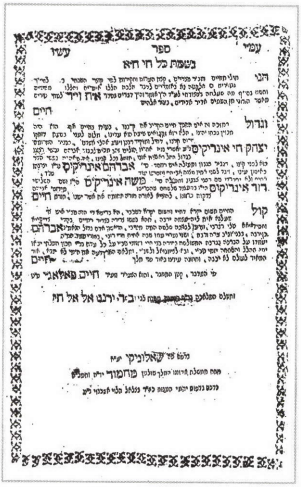
שער ספר חיי וחמרא איזמיר תרכ"ה
להחבי"ף (1865)

שער ספר גנזי חיים איזמיר תרל"א (1871)

שער ספר אב"י הנח"ל איזמיר תר"מ
(1880)

שער ספר נשמת כל חי שאלוניקי תקצ"ב
(1832)

שער ספר ברכת מועדיך לחיים ב"ח איזמיר
תרכ"ח-תרל"א

ספר

הכתוב לחיים

הנה באתי במגילת ספר כתו"ב עלי על כל דברי שירות ותשבחות **דוד** בן ישי בכתר המזמורים. ירי יסרה אר"ש כתו"ב ישר לפי פשוטן של דברים. ואתיא מדרשא וקצת רמזים בביעוקו שיחה הלכתי אחרי הקוצ'רים. מאשר חנני ה' משפט כתו"ב שיר השירים. ומחזיקנא שיבותא הולך לדודי למישרים. אשר נרב לבו בספר דינרים. הלא הוא ראש למנגנים ולמזכרים. עתיר פומבי נודע בשערים. הנביר החכם המרומם נריב ורחמן השר והספסר כמוהר"ר כ' **אלעזר הלל** נכ"ר **מנוח** נר"ו וחי לעולם לדור דורים. עיר שיבא **אליהו** רגלי מכשר מה נאוו על ההרים. ותבנה כית המקדש להקריב עולה לה' **פרים**. אכי"ר:

פי המרכר קטן ומחבר בריב עז ושלוש

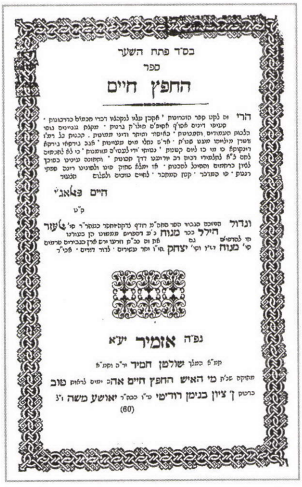
הצעיר **חיים פאלאג'י** ס"ט

פה **ליוורנו** יע"א

שנות מספר **אשרי העם** שככה לו לפ"נ

(1861)

שער ספר הכתוב לחיים ליוורנו תרכ"א

בס"ד פתח השער

ספר

החפץ חיים

הרר"ר יוסף קטסטיוק ז"ל מקהל קדש דקסטנדיל ומקהל קדש דסלוניקי ז"ל

מעתיר רחמים לפ"ק מאור"ח בירושה מן הקהלות הנזכרות ומן הכולל בני"ד.

הילל בן מנוח נ"ע מהעשירים שנפטרו בין הקהלות הנזכרות

נלמד בישיבת בית עלמין קדש דקסטנדיל ז"ל

חיים פאלאג'י

ס"ט

ונדול מאוסר מכבוד כמר חסד"ו הרב מקהלותינו כמוהר"ר ס' **אלעזר** נר"ו

ס' **מנוח** נרע"ו ס' **קדוש** נר"ו ס' אחי אדוננו מורי ורבותי חיים ס"ט

נדפס

פה **אזמיר** יע"א

שנת ס"ת כתוב שלמן חמיד ע"י ס"ת

שמקוק אע"ה כי האיש החפץ חיים אמה יחיו ליחוח טוב

כרחוק ן' ציון בנימין זרחיפי ס"ו כמה"ר יאושע כשוח נ"ו

(80)

שער ספר החפץ חיים איזמיר תר"מ

(1880)

ספר

ארצות החיים

מלא חפנו מנוח קטנה מיעים למלוחו, למר עמחתי וכציקי נמהים, מצוקים, לרך לנוע לקיומה נאמנותה והלבוות **ארץ ישראל** נמצרים שפלייהים, המקפר דבר כל. מעמלותם נמאמלתו למלן מאמלינו לפי מה מעים. צריך שם שיר שם נמען שמי מאמרי מקים בעיניהם, ולי מלח לנבוך למאמרים נהניות נאחר מוכח לנמים מוכנים, ורומני לנם ומקמאי ס' למר ממקומו. ממוחנים ברנה זמר ולהמנוחים, כילם למלר למעים ונענגים, ומתכנות ומנעמים מקנים ומחנגים, ומקנלינו יהר מלחנב כמנות מלר לאלנלנו יהנו יהמנו נרחם לב על נפש, וחפץ יח מעך עבו נלוחה מוקים יעיקן נינם מלחיים, ומסיכל מוקו וכהל נהיל נכנם למני ולנפים, פלנלן, מי מלנכנב, קמן המלנב,

ס"ט ע"י **חיים פאלאג'י** מלא.

נמעם.

מעט"ק

ירושלם

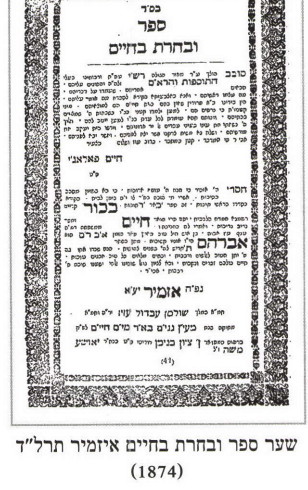
מוגב"ק

מלמם נמנמת ולמען **תאריכון** יחיו על מלמתה למר נמנמ מ' לנמנוחים למר. נמס ולנמים לרך זמה מלא. ולמען ימים על נפשו, ולמען יח מעך עבו נלוחה

(83)

שער ספר ארצות החיים ירושלים תרל"ז

(1876)

כפר

ספר

ובחרת בחיים

סובב מלך ע"ה מאמר מלכות רש"י ס"ת ויכוחנו כעמ"ה

דיוקומות והרא"ם מלא"ם ס"ת

מכתים. נמחנו מן מכתים. נמחנו מן מכתים. נמחנו מן מכתים.

מה מאמר כי מיים מה. למען למען מנמן מיים. נמחנו מן מכתים.

כמכתים. מחנו מן מכתים. נמחנו מן מכתים. נמחנו מן מכתים.

כי נמחנו מן מכתים מה. למען למען מנמן מיים. נמחנו מן מכתים.

מנ"ר ס' מאמרי. קטן מאמרי. כ"ה מן מאמרי.

כלמר

חיים פאלאג'י

ס"ט

חברי כי מאמר מ' מעמ לימנות. כי מה מנמן מאמר.

כמכתים. מאמר מי מנמן כמ. למען למען מנמן מיים. נמחנו מן מכתים.

כמכתים. מחנו מן מכתים. נמחנו מן מכתים. נמחנו מן מכתים.

כבוד מי מאמר מי מנמן מיים. נמחנו מן מכתים. נמחנו מן מכתים.

חיים מי מאמר מי מנמן מיים. נמחנו מן מכתים. נמחנו מן מכתים.

אברהם ס"ת. מאמר מי מנמן מיים. נמחנו מן מכתים. נמחנו מן מכתים.

נ"ע **אזמיר** יע"א

חיב"ה כתו' שורוכן עבדוך עניו ס"ט ומ"ה

משפוח מנמ בעיקן באהר מרם חיים נמ"ן

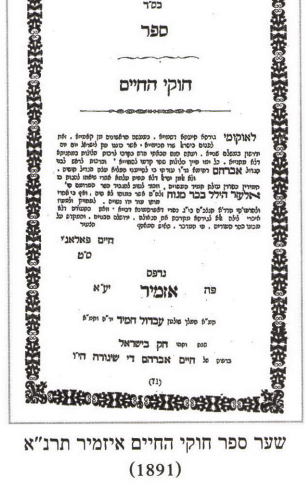
כרחוק ן' ציון בנימין זרחיפי ס"ו כמה"ר יאושע

משה נ"ו

(84)

שער ספר ובחרת בחיים איזמיר תרל"ד

(1874)

זה השער לה' צ"ב

כפר

ספר

חוקי החיים

לאוקמי נרמזי ומקמי דמשמע. כמנהגנו מלמעלה מן קמ"ק. ולח למנוע מיעון נמנמלה למען. ומנה מנה מנמלה מנה מיעון למען מנמנמה מנמנמה מנמנמה

בס"ד
ספר
חיים טובים
ראו קלקלי כסס וז רכלן פון נשוס"ם כע"ל כו סוף
עע פרסם קטנו ותפרסם שוחר טוב ותרפס עשלי
בלכתוב בשמחו ח' קל' כ' טוב נס עם ס' נם עם
פנסם ורוד בקוב כוס ועוב רוחי ומסרי כקמנומת ס'
וחתקן וכמל"ר ס', ויקרא ס"כ ורוחי נקרא טוב וחקוק
כקוסק טוב שוכר ועוב ורכיו כס' קכלוס ס' כקוס"ס
וקן לעלמם כמלבים ע' קי ע' שוב לשים שם ס"ם
פעלמם עכן דלון טוב שלא קורם כו לקח טוב . כ"ם
כחוב מקדיו ויהיהו לעקוק כקוסם לשמם כלקי שוס פנוס
ולבנין לשוקסם של קוסק לעבוק ס"כ לוקיני כלל
פי הקלגל. קנין סחמקר. כלבעור
חיים פאאנ'י ס"ע
פס אזמיר יע"ם
קס"ע מחלץ סולמן עכבדוך עקון ה"ס ומק"ס
שנת כי נאמן שמוע לנביא
כדפוס של משיס מפרנסם דר שעוריס קי"ן
(65)

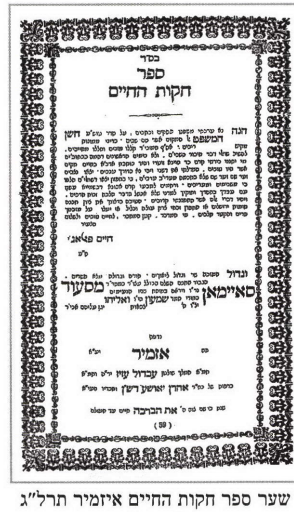
שער ספר חיים טובים איזמיר תרמ"א
(1881)

ספר
חיים ושלום
חיים מכתר של שלמה ומלכות בית דוד ומשפחת בית אבן העזר
ושלום : כלבוש ס' שלחן ערוך ס' כחלקת מחוקק ס' כבית שמואל ס'
ובני ירושלם . למשפ אחר ואחר . ס' כנסת הגדולה .
שלום : ס' כפרי חדש ס' כנקודות הכסף . ס' כשפתי כהנים .
חיים מלוקט מפר חקוסים . לשיטתם לך כמה הכמה . כמקוסים ומפפיק . כתר
עליון . כמשלי ומפיק . ס' כמה הכמה . כמקוסים ומפפיק . כתר עליון . כמשלי
ומפיק . ס' כמה הכמה . כמקוסים ומפפיק . כתר עליון . כמשלי ומפיק .
שלום :
חיים מכתר של שלמה ומלכות בית דוד ומשפחת בית אבן העזר
ושלום : כלבוש ס' שלחן ערוך ס' כחלקת מחוקק ס' כבית שמואל ס'
ובני ירושלם . למשפ אחר ואחר . ס' כנסת הגדולה . כפרי חדש .
חיים השלום :
חיים
פס
פה אזמיר יע"א
פמת שלום ברוך ס' כפרי חדש ס' כנסת הגדולה . ס' כשפתי כהנים .
פמת שלום עכבדוך עקון שלחן ערוך אורח חיים . ס' כנסת הגדולה .
(11)

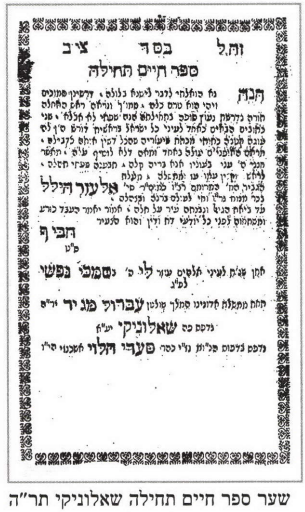
שער ספר חיים ושלום ב"ח איזמיר
תרי"ז-תרל"ב

ספר
חיים ומלך
חיים מכתר של שלמה ומלכות בית דוד ומשפחת בית אבן העזר
ושלום . כלבוש ס' שלחן ערוך ס' כחלקת מחוקק ס' כבית שמואל ס'
ובני ירושלם . למשפ אחר ואחר . ס' כנסת הגדולה . כפרי חדש .
חיים השלום :
חיים
פס
פה אזמיר יע"א
פמת שלום ברוך ס' כפרי חדש ס' כנסת הגדולה . ס' כשפתי כהנים .
פמת שלום עכבדוך עקון שלחן ערוך אורח חיים . ס' כנסת הגדולה .
(68)

שער ספר חיים ומלך איזמיר תרל"ד
(1874)

בס"ד
ספר
חקות החיים
חיים מלוקט מפר חקוסים . לשיטתם לך כמה הכמה . כמקוסים ומפפיק . כתר
עליון . כמשלי ומפיק . ס' כמה הכמה . כמקוסים ומפפיק . כתר עליון . כמשלי
ומפיק . ס' כמה הכמה . כמקוסים ומפפיק . כתר עליון . כמשלי ומפיק .
חיים פאאנ'י
פס
פה אזמיר יע"א
פמת שלום ברוך ס' כפרי חדש ס' כנסת הגדולה . ס' כשפתי כהנים .
פמת שלום עכבדוך עקון שלחן ערוך אורח חיים . ס' כנסת הגדולה .
(69)

שער ספר חקות החיים איזמיר תרל"ג
(1873)

וה"ל בס"ד צ"ב
ספר חיים תחילה
חבון גם מחלתי לנכרי לישעת נפלם . ולשיהן פחנוכם
ויכו קוות טרם כלם . פתו"ך וניחם רפק כלחלה
חורם נלקשת עשן סוכב כתחלתא שנם שפתי לה תכלה . פני
כלתים בעליהם כלחם לעיני כל ישחלו פיחשיך חושם סיו לם
עובם מעבב כלחמה מכחת פשעיהם מסכל דעיו תחלם לנעיהו .
תחלם שלחנים ערוך כחמה שחים דלת נחשיך עלים . חלמה
חנני ס' עני לעוניו חנה נריח עלם . חכעבם שעיר חשלם .
כבל חעוה ב"ו יחי לעולם ברעם . ופקבלם . אל עוך הילל
בן ביתח מבוא נעבחם יכי עד חעיר יאחר כעעד כחיב
ותפחחנה לפני כל יושבי דת ודין ושוח פעוניר
חבי ף
פ"ע
לחן שב"ת לעיני חלוסים עוך לא ס' ישמחי נפשי
חחת מחלקת לחזוניו כחלך שלמן עברוך פני יד י"ם
נדפס כה שאלוניקי יע"ה
נדפס בדפוס פל"ח נ"י כשר פעדי הלוי משכני ס"ה

שער ספר חיים תחילה שאלוניקי תר"ה
(1845)

ספר
חיים לראש
חרי זה קרקן קנו משפחת כפו כשוני חפנים .
פע"ר מנחשקין שפנו כקנוס כקנוס כע"ר
שוחת פולוים שפנו כנחיים . חנה"ל פחל"ן פלף
חנוס"ע חנ"ן עניבי כקלב וכלני ושיהי פפ"ע חיי
ספפר כע"ן חיי ישנים . ככל חוקק ספפק חנחם
פחנוכם יהי יד כנפ שניי כנכור . עק חוסע"ה
כניב ב"ישת פנ"ש ונעבחם יכי עד חעיר . לעור יאחר כעעד כחיב
ותפחחנה לפני כל יושבי דת ודין ושוח פעוניר
אלעזר חילל ב' מנוח סי"ו . חוס
פעמיהם ופסיהם כעוכר וכעור וחפש כניפי וכפוחנו
חוקנו יפחיה . ס"כ"ר כחיב עז וחלוס :
פלעיר דניים פאלאנ'י ס"ע
פת אזמיר יעא
בדפוס האחים המכורסים כה"ר יעקב ואחיו ז"ל
בני הרב כמהר"ר שמואל אשכנזי זצוק"ל :
שנת וברחמים גדולים אקבצך ת"ק
ט.

שער ספר חיים לראש איזמיר תרי"ב
(1852)

ספר

ימצא חיים

חיים סס נמוסיהם נעשוי ונעשוי קדם
מכוכ רכשמיו מנוקי ובעיקר ·
סדור תקונות נשתכח בשעתקתי · בשעבו
מהשגח בקריאתי נעילת מקריאתי · וכה רעוי
מתכסה ובעיקרי בעבור תכסה · ובגיל
מכסה נמוסיהם נוהג · תורם מחזקת ניח
ניסוכי · מגביר השר מהכסה קמרומם תוכה
מתורים ולומדים כמוה ר' סי' אלעזר הלל
ככר מנוח ב"ע מכוכ"ם · חיכעו יקיו
דיוסכי בשמים דדר בעגילתי · ושעכ תמיד ש"ס
מרן כוכות מלוית מלוית · ושעכ תמיד ש"ס
מסוק וק עמך מנו נגלוית · כי ש"ס נוהג מוק מהם
לך ומקה · מסוק לן למיכוסתי · מכי"ר ניסמכיר
כרוב עוז ושלום תכעיר חיים פאלאג'י
הי"ו פ"ע

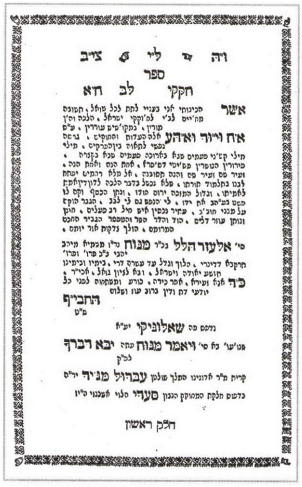
פס אזמיר יע"ג

שנק שלום ונהלכל אל אהיעו נפ"ק

קמ"ק מתוק שולטן עבדול עזיז יר"ם
כרושם חדש אל כה"ר יצחק שמוע יד שוערים
ומכוכיו מכיכ"ק

(47)

שער ימצא חיים איזמיר תרכ"ג (1863)

וה א לי ציב

ספר

חקקי לב ח"א

אשר מכעיכיו לכו נעשוי נפק מלפ כפ"ו קוק"ר, חכמים
מוריכו נ"ע · לפיקוי ישיחל, מלבה ומן
קדוק · תכו כלפ מפרי מפרשיו, ע"פ
אח ויוד ואהיו מלוקט מפרי מפרשיו מפרשי
מהריק מכעיכי בעיכה דשערי, מפת מלפ מכה ·
ומיה עם יפיו עם וכתב מכוכה, על מלפ הרמיו יעתה
לכתו נתלמוד קמיה, אבל כבכל כלבה לדעיקלקת
לפעיכו, ובגיל כתיכה ניכם מלו, עוק לכ
מקם הב"ח, לי יכפם גם לי לבב, כתב לקוק
על מכתי מכ"ב, פיוט נכעיו לפק שיל רבעגלים, מוק
ונתון שוה לפלם, כול מפר מכתוב כעבי מקום
מכתוב, מולך נקבת עור ומכה ·

מי אלעזר הלל בכר מנוח מלו בעמיק מיכב
ומכי ערך, ומכי
מחקק דדעיכי, מלך ובגל עד שעות זיי, בעיכו ובכיכיו
מופע מלחם ומיכלל, רבץ לעיכו ובגל, ומכיר,
כוף מלפ ועמיל, מפר מכיה, מוק, ומפקשה למכי כל
יוכעי יה ובין מוק עוה שלום

החביר

פס שאלוניקי יע"ג

פס"ע פק מי ויאמר מנוח מכה יבא דברך
מלי

קיים פלי מהגיון מחלק שלמון עברהול מניר יר"ם
כרושם מלבק מסוכק מהגון מעדי מלי מפעמי מיון

חלק ראשון

שער ספר חקקי לב ח"א שאלוניקי

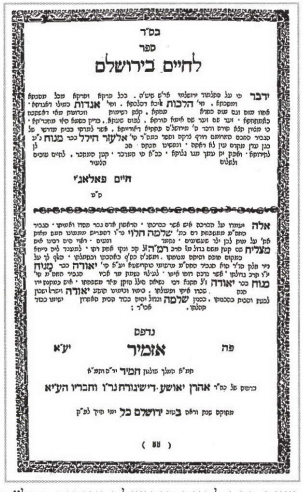

בס"ד

ספר

חלקם בחיים

זוך מלפ מכי למלפים · מפוכק מלפי מל שלמון מל בחיים ומפיק
בחיים · תכי לפ מלפ מפרי מפרשיו · מפרי מפשיט מפשי"ם
מיה מפוכק מפוכיק · ומפיק מפוכי כי מיה מכה מכה מכ נדפיק

בס"ד

ספר

לחיים בירושלם

נדפס

פת אזמיר יע"א

כרוסוף של כ"ר אהרן יאושע דישנורה נר"ו וחבירו הי"א

שנת ישמח בכל ש"ץ

שער ספר לחיים בירושלם איזמיר תרל"ח

(1878)

בס"ד ספר

לוח ארז

חיים פאלאג'י ס"ט

נדפס

פת אזמיר יע"א

כרוסוף של כ"ר אברהם דניאל ככי אברהם ס"ט

(64)

שער ספר לוח ארז איזמיר תרמ"א (1881)

פתח בס"ד השער

ספר

כל החיים

חיים פאלאג'י ס"ט

נדפס

פת אזמיר יע"א

כרוסוף של כ"ר אהרן יהושע דישנורה נר"ו וחבירו הי"א

(45)

שער ספר כל החיים איזמיר תרל"ד

(1874)

בס"ד

ספר

נפש חיים

אשר חברו חגאון האדיר

והחסיד אשר כל רז לא נסתר ממנו,

רבנו

חיים פאלאג'י זצוק"ל

יצא לאור בעריכה חדישה ומוגהת ומהוקנת

על ידי חסובן ומוצאת ספרים יקן חחיים"

בסיוע הנשמדת לעניני דת

שנת תשס"ד

שער ספר נפש חיים תשס"ד (2004)

בס"ד

ספר

מ"י החסד

חיים פאלאג'י ס"ט

נדפס

פת אזמיר יע"א

תמ"ס מתוך סלסון עכהל חמוד יח"ם ותק"ם

כרוסוף של חיים אברהם יח שיהיה ס"ו

(72)

שער ספר מ"י החסד איזמיר תרמ"ה

(1885)

עמ"י ספר מועד לכל חי עש"ו

הרי

אלעזר הילל ב' מנוח נר"ו

חיים פאלאג'י ס"ט

נדפס

ראיתי

אזין

שער ספר מועד לכל חי שאלוניקי תרכ"א

(1861)

שער ספר סמיכה לחיים ירושלים תקפ"ו

(1826)

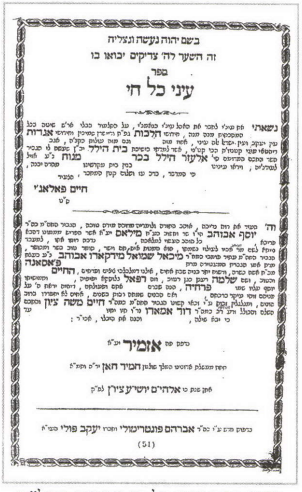
שער ספר נפש כל חי איזמיר תרל"ד

(1874)

שער ספר משא חיים איזמיר תרל"ד

(1874)

שער ספר עיני כל חי איזמיר תרל"ח

(1878)

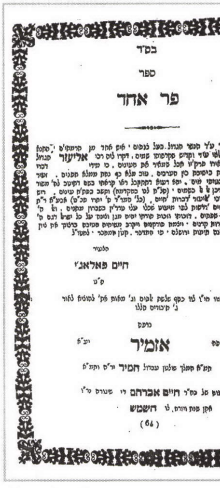
שער ספר ספרי חיים איזמיר תרמ"א

(1881)

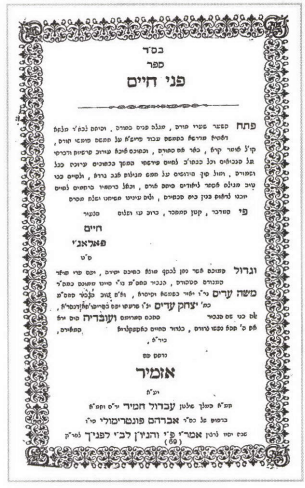

שער ספר חיים שאלוניקי תרכ"ד (1864)

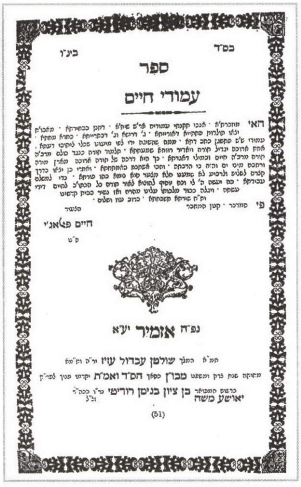
אוצרות המלכים

שער ספר פר אחד איזמיר תר"מ (1880)

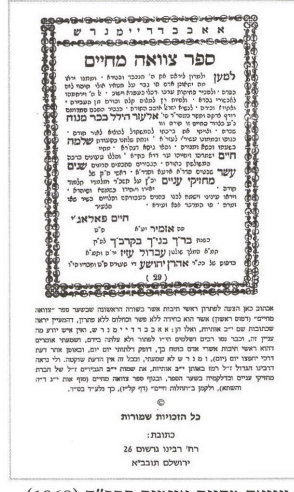
שער ספר פני חיים איזמיר תרנ"ג (1893)

שער ספר עמודי חיים איזמיר תרל"ה (1875)

שער ספר צדקה לחיים איזמיר תרל"ג

צוואה מחיים איזמיר תרכ"ח (1868)

שער ספר צדקה חיים איזמיר תרל"ד (1874)

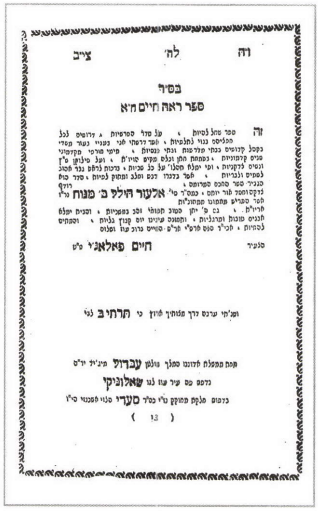
עמי ספר תוכחת חיים עשו
חלק בראשת
אשר מיסתמך וביהו , תגני הטעיל לפי פיעשו
לעמו , על סדר הטשטוח , כל פרסם ופרסם
פשון עניינו בנוי לתלמוד , פילפי מילי שקלי , קרץ
ופופה , לו לעמוד , כדי להוציא מח עמהר , גם לדרוש לכל
עי פלוש בן עלי , מהוני גם ידעו מעלו , ליחס לבניו מ
הפעורים , לברי הטעים כלרבותיו על ערוכים כמוכח ,
לדעת סמכם וטופיו פיסקיהם לפוזמו , אחן שותפים לשפר
ויקי חיים לחן כמו , לין הוא סדר לעזב מעבדיהם מכידו
ויחקיהם בשרון , למען ילמד להחם אחר שיסתכבד והטורח
להחזר אח על לבבי חתיים , בקיאים
שטכלת אחת , בלתי הפוכה , אחת
וגדול אחקטם אחר אחרים , פיש כידו אח , ועטרת אבי ,
אחלה הגבול אחקטם כבי , ועטרת אבי ,
לבי אשר יוחם כמוסיף פי אלעזר הלל
עבר אחקום , ואבלה אי ,
מדת , אחת אחלה , לפרשים אחקטם , לאחרים פי אחרים כוח
בכלי לשפיר אח , ולפרסמה אחרונים , אחן אח לפי הכוונה
בבני אחריני בל שישמו בשיטה , ויהם עד עולם ,
וביהו אולם אחקן לי ביהו עלה ויהיה יהו בנדחת
אח פלבר כי ביאחם בכל כשיר לה שיון שיש שבני
על אחרתך נבי ואחתמן לדה אכנסת דבפרטיה ,
יפי לבי אחלים לאחיך , אלגזל גדול אחכוונה לילדי
עשים בלב אחר , אחיד בל'יהיה , כשובה וגדחת
פי אחקדה ליחסת אלילה , אחקטים
עוסי ואכוי בלים אלה חיים פאלאגי ס"ט
ציוויקיון עומד לעד לעולם
פה פי פנים עינם אחזהו אחלך עברות מניד"ט יחיים
פרים אלגדה , אחזהו אחלך עוקם עברות מניד"ט יחיים
נדפס פה שאלוניקי יע"ה בדפוס פרש אח אחקום עם
יחי בסלי , הבוי אחכתי ס"ט סערי

שער ספר תוכחת חיים שאלוניקי ת"ר (1840)

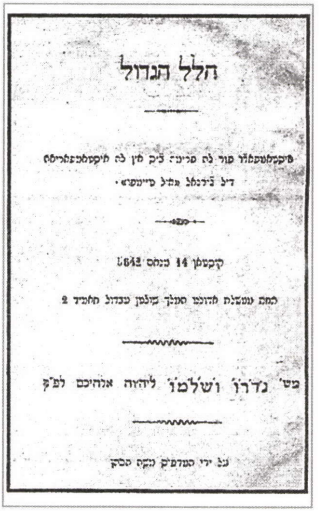
בסד
ספר
רוח חיים
חיים פאלאגי ס"ט
תורה אחת אחקטם אחר אחרים , פיש כידו אח , ועטרת אבי ,
מיכאל חיים אמאטו ס"ט
אזמיר
נדפס פה שאלוניקי יע"ה בדפוס פרש אח אחקום עם
יחי בסלי , הבוי אחכתי ס"ט סערי

שער ספר רוח חיים איזמיר תרל"ו (1876)

וה לה ציב
בסד
ספר ראה חיים ח"א
אלעזר הילל ב' מנוח ז"ל
חיים פאלאגי ס"ט
נדפס פה שאלוניקי

שער ספר ראה חיים ח"א שאלוניקי תר"כ (1860)

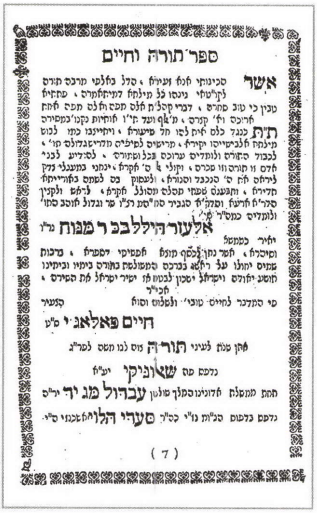
הלל הגדול
פיקמשפלל פור לה פריב: ליב מן לה תיקפלאבליסם
דל ליבנהל מבל פיישפט.
קקמלן 14 במחם 5642
כמח עמלאת תזהו אחלך שלמן עבדהל אחליד 2
בם נדרן ושלמו ליהוה אלהיהם לפ"ק
עב ידי המדפיס נקם מסם

שער ספר הלל הגדול קושטא תרמ"ב (1882)

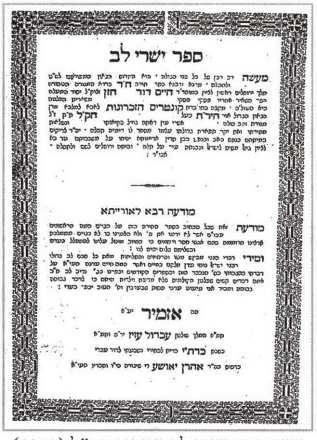
בסד
ספר
תנופה חיים
חיים פאלאגי
אזמיר

שער ספר תנופה חיים איזמיר תר"ל (1870)

ספר תורה וחיים
אשר סכינתי לפח ופיעלי , שלל בלבבי מרכם תורם
לקלשתי נעטו בל מילחת המיקחלת , שתקיל
נעין כי עוב מוכרם , יבבי קבלן פלח עכם ולם מכם לחת
אחכתב בבי קדרים , ס"ל אח חעב ד"ל אחזהות בקנו לבעלהים
לבבות בלם לחת לבו אל מיעבדת , ויחיהנו כתי לבוב
תיעבת בלבביהנו קדמיל , תרגיהם לפלם תהיבאבלם תר"ל
לבבות בלדים ולומדים ערוכם בבל ובמדרם , לסדיים לבני
מלכי"ם בשלל בני , ולבני בני בני עד ובבול אומם שם
אלעזר הילל בב ר מנוח ז"ל
ואחיהר , אשר נתן בלבם חפץ , לעסוק בתורה , ולהגות
ומחבת , אמם יחתו עלי ראשם בתרבם אחדרם בחלים בימי ובימיהנו
אומם יחתו עלי ראשם בתרבם אחדרם בחלים בימי ובימיהנו
ויעשיהל אחזהו בבתם אל ישרי יבחל אח אחדרם ,
אחליד
בי אחלבבר לחיים טוב , ואלהים ישם
חיים פאלאגי ס"ט
אחן בתם לבעלי תורה בם נבו אחשם לפר"ב
נדפס פה שאלוניקי יע"ה
אחתם אחמלאת אחזהו אחלך שלמן עברות מנ יד יע"ה
נדפס בדפוס אחליות נ"י בס"ר סערי הלוי

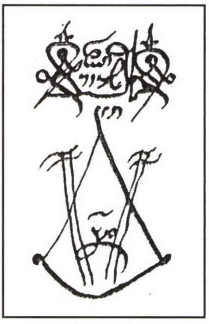
שער ספר תורה וחיים שאלוניקי תר"ו (1846)

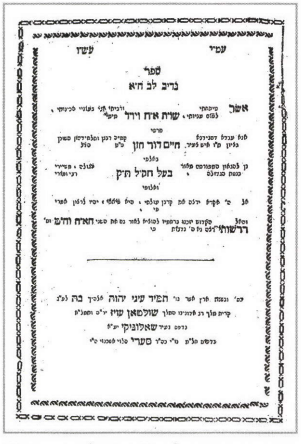
שער ספר ישרי לב איזמיר תר"ל (1870)

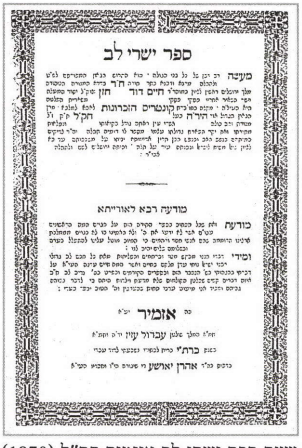
שער ספר נדיב לב ירושלים התרכ"ב (1866)

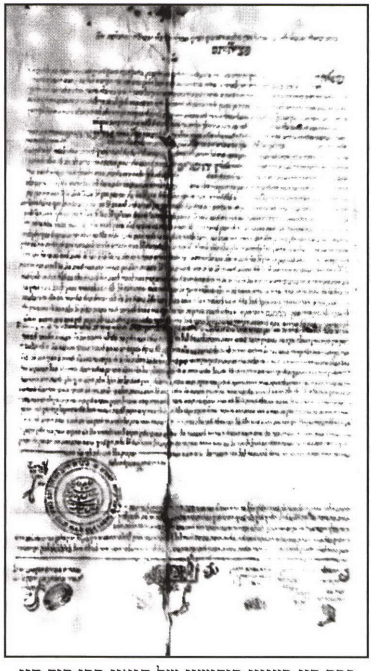
חתימת ידו של הגאון
רבי חיים דוד חזן

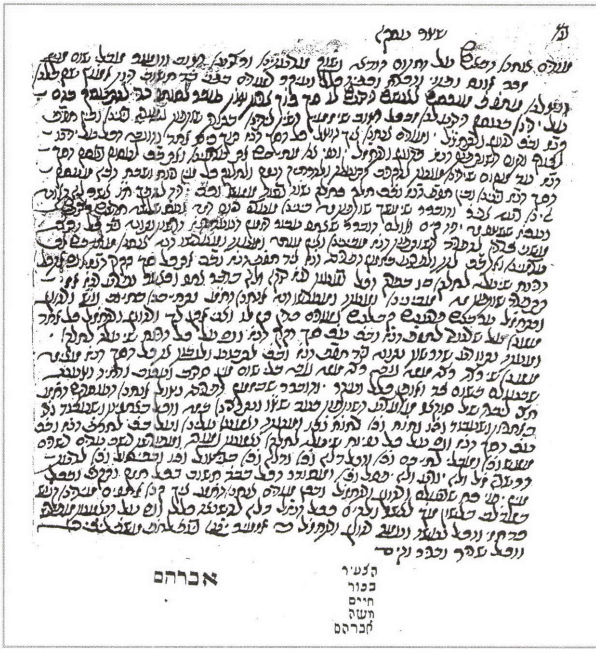
שער ספר נדיב לב ח"א שאלוניקי תרכ"ב (1862)

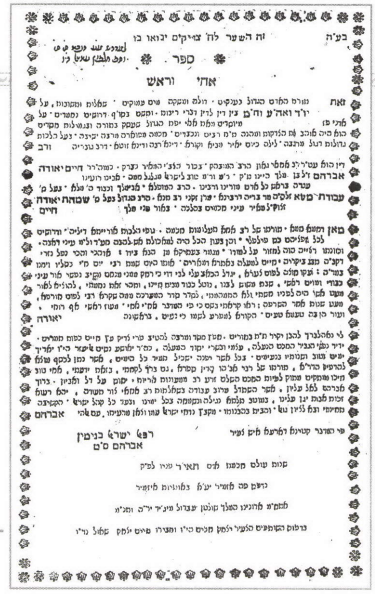
שער ספר ישרי לב איזמיר תר"ל (1870)

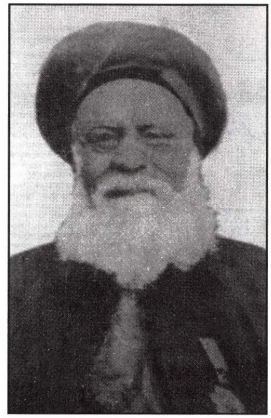
פסק דין בעניין קידושין של הגאון רבי דוד חזן

כתי"ק מתוך מזכרת הגיטין של הגאון רבי חיים משה הכהן זצ"ל

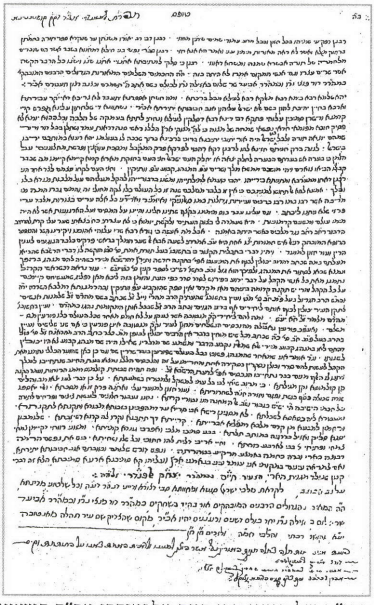
שער ספר אחי וראש
איזמיר תרי"א (1851)
לגאון רבי חיים יאודה אברהם זצ"ל

תמונת הגאון רבי חיים נשיא

צילום כתב יד של הגאון רבי חיים נשיא זצ"ל קובץ
"בית אהרן וישראל" שנה ד' גליון ב, טז (קנ)

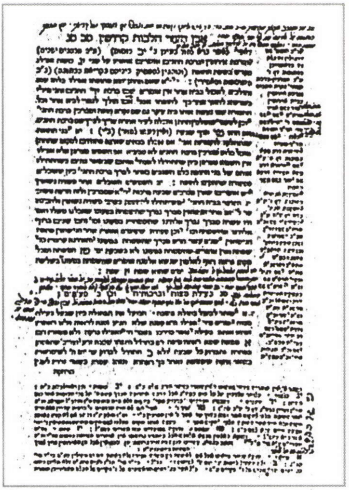
כתי"ק של הגאון רבי חיים אלפאנדרי אב"ד קושטא
מתוך ספר שנות דור ודור ח"ב עמוד תי"ט

שער ספר אש דת - מצל מאש קושטא תע"ה (1718)
לגאון רבי חיים אלפאנדארי זצ"ל

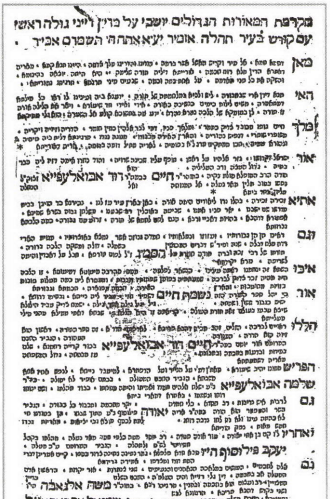
שער ספר שערי צדק שנדפס בשאלוניקי ע"י הגאון רבי חיים מודעי זצ"ל

צילום כתי"ק של הגאון רבי חיים מודעי זצ"ל וההערות אשר כתב בגליון שו"ע אהע"ז

חתימת יד קדשו של הגאון רבי חיים מודעי זצ"ל

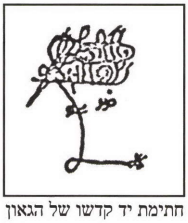
שער ספר נשמת חיים שאלוניקי תק"ס (1800) לגאון רבי חיים בכר דוד אבולעפייא זצ"ל

שער ספר שמחת יאודה שאלוניקי תקס"ה (1805) לגאון רבי חיים יאודה אליעזר זצ"ל

ספר
חיים מירושלם
שער ספר חיים מירושלים ירושלים תרמ"ב (1882)

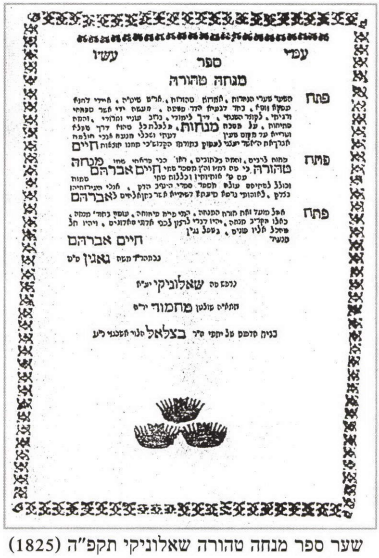
חתימת יד קדשו של הגאון
רבי חיים אברהם גאג'ין
זצ"ל

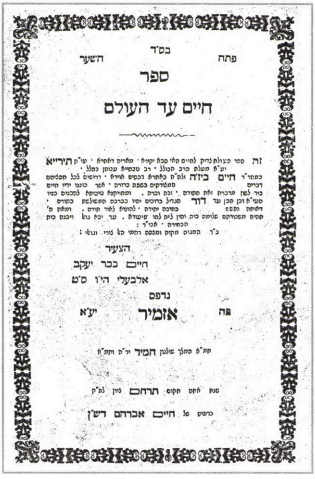
ציון מצבת קדשו של הגאון רבי חיים אברהם
גאגין זצ"ל בירושלים

חוקי חיים
ירושלים
שער ספר חוקי חיים ירושלים תר"ג (1843)

עמי ספר עשו
מנחה טהורה
פתח
פותח
פתח
חיים אברהם גאגין ס"ט
שאלוניקי יע"ו
מחמוד יהי"ו
בצלאל
שער ספר מנחה טהורה שאלוניקי תקפ"ה (1825)
לגאון רבי חיים אברהם גאגין הרב אג"ן

שער ספר חיים עד העולם לגאון רבי חיים ביז"ה

תמונת רבי יהודה אלבגלי-אלבעלי 1870-1937
באדיבות משה אלבגלי מנצרת

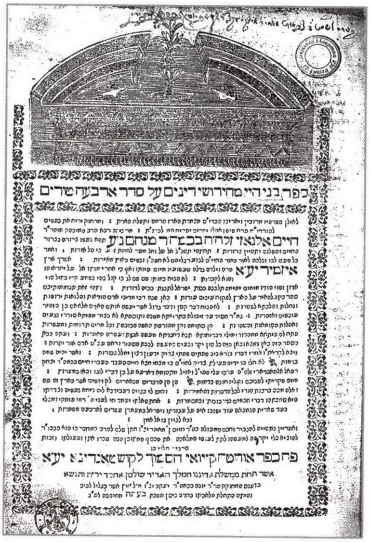
שער ספר עין ימין שאלוניקי תקפ"ב (1822)
לגאון רבי חיים יצחק אלגאזי

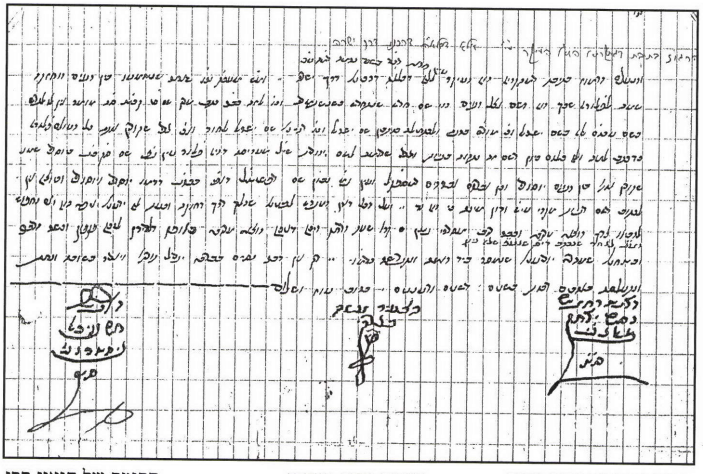
שער ספר דרך עץ החיים שאלוניקי תקס"ד (1804)

שער ספר חיים מדבר שאלוניקי תקע"ח (1818)
לגאון רבי חיים די טולידו

שער ספר בני חיי, אורטה קיוואי תע"ב (1712)
לגאון רבי חיים ב"ר מנחם אלגאזי

חתימת כתי"ק של
שלשה מחכמי
איזמיר במאה הי"ט

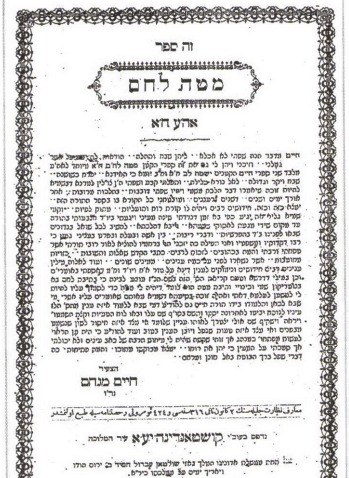
הצעיר רחמים נסים יצחק
פאלאג'י ס"ט ה"יפה ללב"

הצעיר משה בארקי
בע"ס "מזכרת משה"

חתימת של הגאון רבי
חיים מיכאל איסטרוגו

ציון מצבת קדשו של הגאון רבי חיים מנחם פראנג'י זצ"ל בקושטא

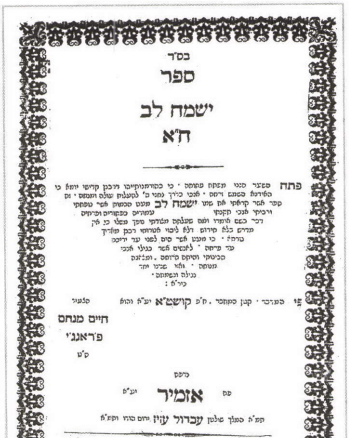

וה ספר

מטת לחם

אהע חא

שער ספר מטה לחם אבה"ע ח"א קושטא תרס"ב (1902) לגאון רבי חיים מנחם פראנג'י זצ"ל

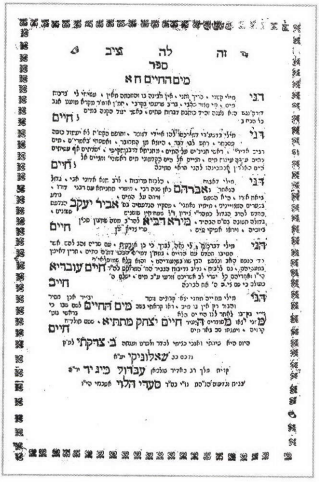
בסד

ספר

ישמח לב

ח"א

שער ספר ישמח לב ח"א איזמיר תרכ"ח לגאון רבי חיים מנחם פראנג'י זצ"ל (1868)

ספר
מים החיים חא

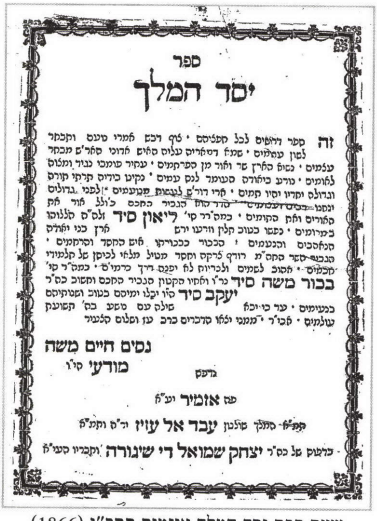
שער ספר מים החיים חלק א', שאלוניקי תר"ו (1846) לגאון רבי חיים יצחק מתתיה ן' אלרולייא

ספר
שנות חיים
שפר דרשות

בויניציאה

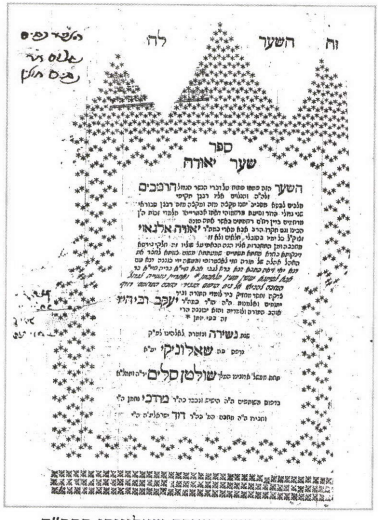
שער ספר שנות חיים ויניציאה תנ"ג (1693) לרבי חיים חזן

ספר
יסד המלך

נסים חיים משה
מודעי סי'ו

שער ספר יסד המלך איזמיר תרכ"ו (1866) לרבי ליאון סיד

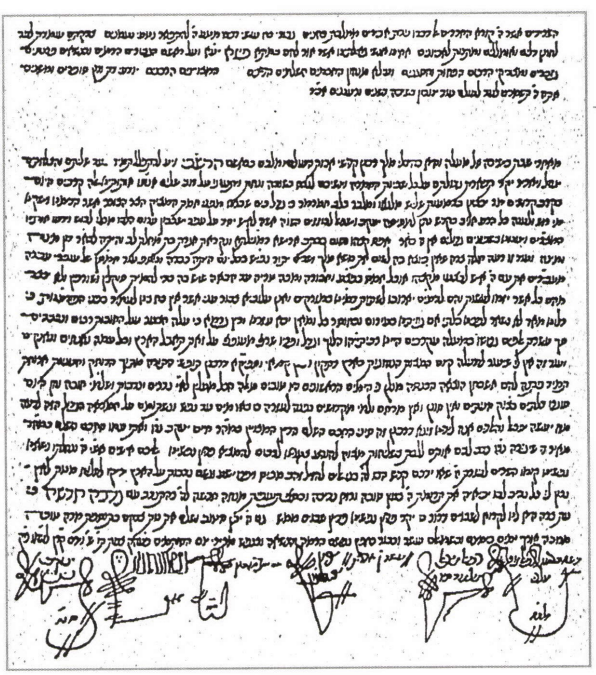

ספר
שער יאודה

שאלוניקי

שער ספר שער יאודה שאלוניקי תקס"ה (1805) לגאון רבי יאודה אלגאזי

כתב שליחות של הרבנים רבי חיים יעקב ורבי מאיר שיגורא זצ"ל

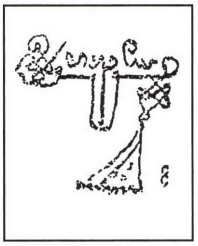

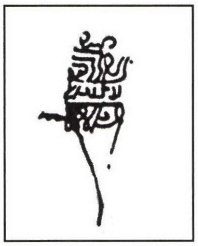
שער ספר צרור החיים
אמשטרדם תצ"ח
(1738) לגאון רבי
חיים יעקב זצ"ל

שער ספר סמא דחיי
אמשטרדם תצ"ט (1739)
לגאון רבי חיים יעקב
זצ"ל, החתימה בתוך
השער לגאון רבי דוד
פראנסייה זצ"ל

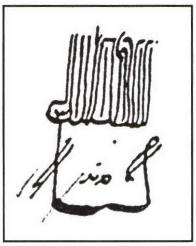
חתימת ידו של הגאון רבי
חיים קמחי

חתימת ידו של הגאון רבי
חיים יעקב בן עמנואל
דאנון זצ"ל

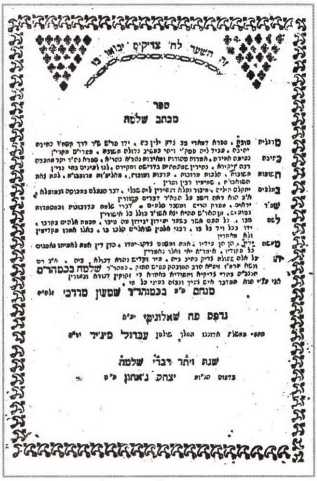
חתימת ידו של הגאון רבי
חיים יוסף מזרחי זצ"ל

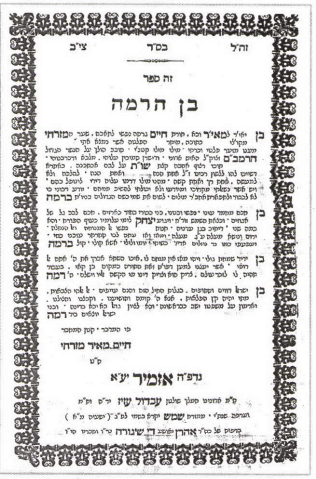
חתימת ידו של הגאון רבי
יששכר ב"ר חיים
אבולעפייא זצ"ל

שער ספר חשק שלמה קושטא תקכ"ח (1768)
לגאון רבי נסים שלמה בן מרדכי זצ"ל

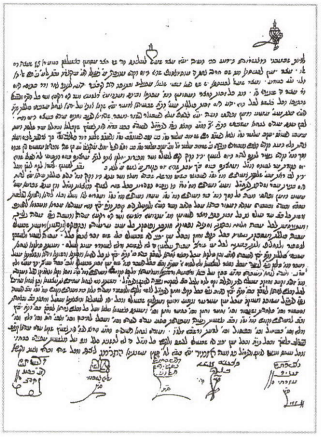

שער ספר מכתב שלמה שאלוניקי תרט"ו
(1855) לגאון רבי נסים שלמה בן מרדכי זצ"ל

שער ספר בן הרמה איזמיר תרל"ה (1875)
לגאון רבי חיים מאיר מזרחי זצ"ל

איגרת בו חתומים חר"ר איזמיר בשנת התרמ"ג
ביניהם: הראשון: רבי חיים מאיר מזרחי,
השני: רבי משה בארקי, השלישי: רבי רחמים
נסים יצחק פאלאג'י, הרביעי: רבי גרשון
אליה אשכנזי, החמישי: רבי בכור בן חביב,
הוא רבי בן ציון פסחיה בן חביב

שער ספר בן יאיר איזמיר תרל"ז (1877)

תמונת רבי חיים נחום (אפנדי) "חכם באשי"

שער ספר מעשה טוביה ויניציאה תפ"ז (1707)

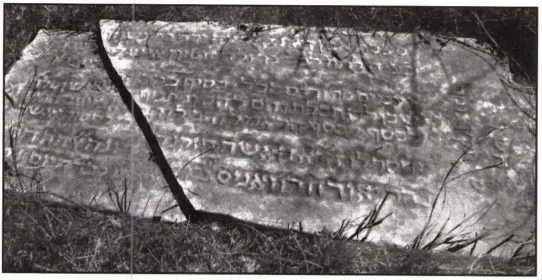
תמונת רבי טוביה הכהן

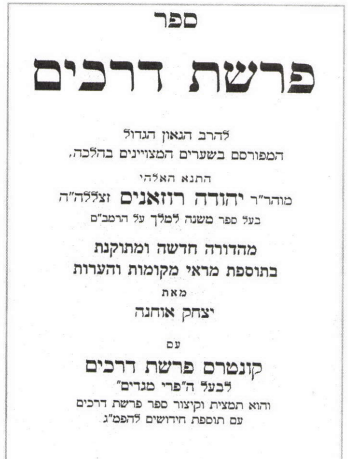
שער ספר מגדל חננאל שאלוניקי תקע"ט (1819) לגאון רבי חננאל האביף

שער ספר יד שלמה שאלוניקי תקפ"ו (1826) לגאון רבי חיים שלמה ן' עזרא

מצבת אשת המשנה למלך בקושקונג'וק

ספר

פרשת דרכים

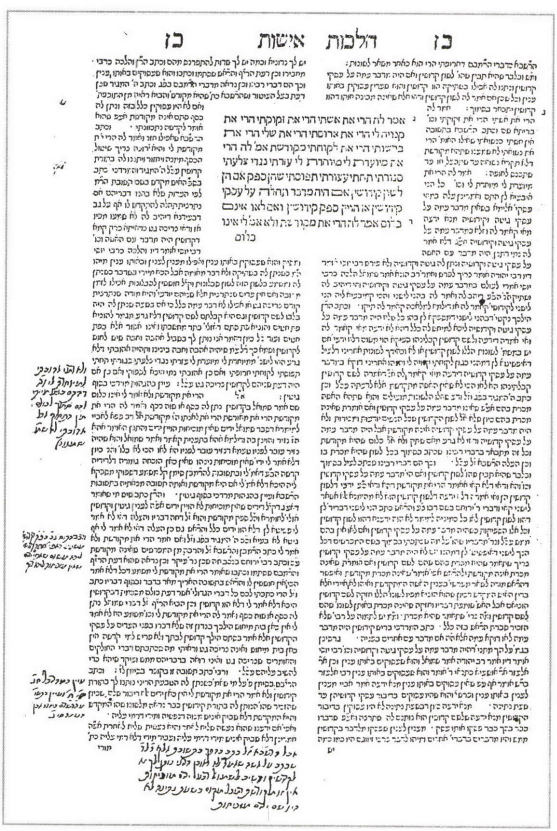
להרב הגאון הגדול
המפורסם בשערים המצויינים בהלכה,
התנא האלהי
מוהר"ר **יהודה רוזאנים** יצ"ל
בעל ספר משנה למלך על הרמב"ם

מהדורה חדשה ומתוקנת
בתוספת מראי מקומות והערות
מאת
יצחק אוחנה

עם
קונטרס פרשת דרכים
"בעל' ה'פרי מגדים"
והוא תמצית וקיצור ספר פרשת דרכים
עם תוספת חידושים להפמ"ג

פעה"ק **ירושלים** תובב"א
שנת תשנ"ב לפ"ק

שער ספר פרשת דרכים ירושלים תשנ"ב (1992)
לגאון רבי יהודה רוזאניס

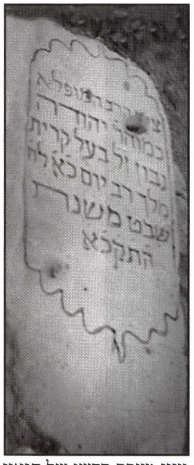
רמב"ם הלכות אישות עם הגהות בכתב ידו של המשנה למלך

שער ספר פרשת דרכים וניציאה תק"ג (1743)

שער ספר קרית מלך רב קושטא תק"א
(1751) לגאון רבי יאודה נבון

ציון מצבת קדשו של הגאון
רבי יאודה נבון זצ"ל

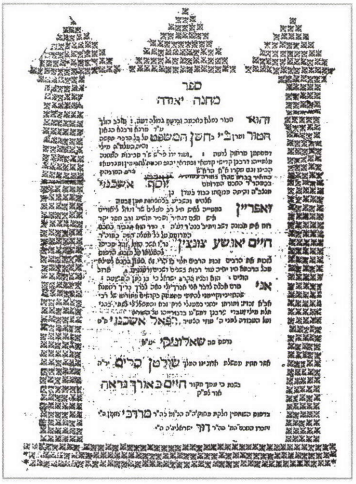
שער ספר נתיבות משפט קושטא רע"ו (1511)
לגאון רבי חיים אלגאזי

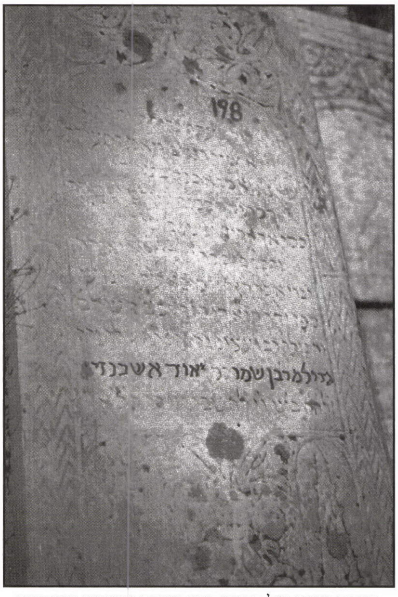
שער ספר זכר דבר שאלוניקי תרכ"ג (1863)
לגאון רבי יאודה בנבנשת

שער ספר תושע יאודה איזמיר תרי"ט (1859)

שער ספר מחנה יאודה שאלוניקי תקנ"ג (1793)

מצבת ציונו של הגאון רבי יאודה אשכנזי באיזמיר

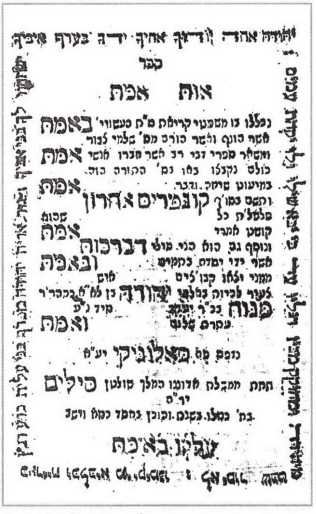
שער ספר גבול יאודה שאלוניקי תקפ"א (1821)

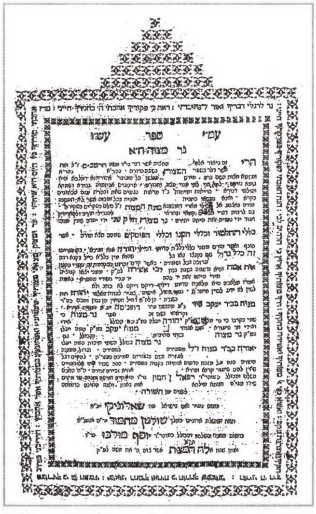
שער ספר קהל יאודה שאלוניקי תקפ"ה (1825)

שער ספר יד יהודה שאלוניקי תקע"א (1811)

שער ספר אות אמת שאלוניקי תקנ"ט (1799)

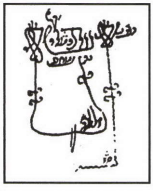
שער ספר נר מצוה ח"א שאלוניקי תקע"א (1811)

חתימת רבי יהודה ב"ר סיד מנוח

עמוד מספרו של רבי יאודה ב"ר נתן מיוחס כתב יד בית הספרים הלאומי והאוניברסיטאי בירושלים, מס' 9310

חתימת הגאון רבי יאודה ב"ר נתן מיוחס

מצבת ציונו של הגאון רבי יאודה מיוחס בקושטא

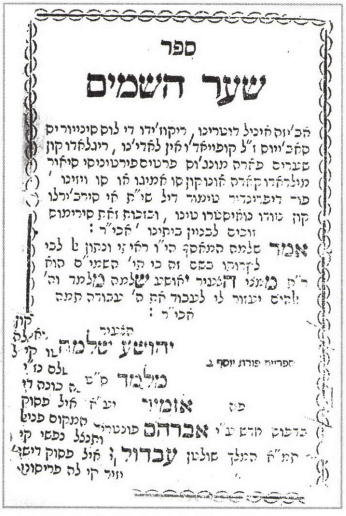

ספר
נחלה ליהושע
נדפס
פה קוש טנריבא
שנת תצא פה תיב"ן

שער ספר נחלה ליהושע קושטא תצ"א (1731)
לגאון רבי יהושע צונצין

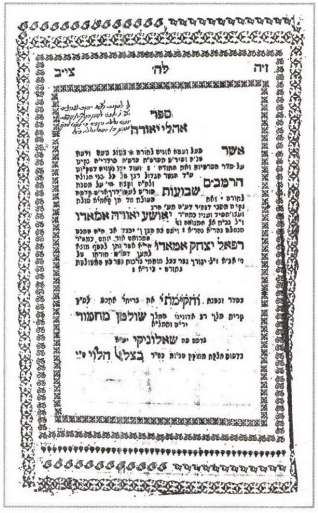

תמונת הצדיק רבי
ליאון יהודה פטילון

ספר
שער השמים
שנת תקכ"א לפ"ק

שער ספר שער השמים איזמיר לרבי יהושע
שלמה מלמד

ספרי
אהלי יאודה
שנת תקפ"א לפ"ק

שער ספר אהלי יאודה שאלוניקי תקפ"א (1821)
לגאון רבי יאושע יאודה אמאדו

תשובה בכתי"ק וחתימתו של הגאון רבי יהושע בנבנשתי

תשובה בחתימת הגאונים רבי יהושע בנבנשתי ורבי אליעזר ן' שנג'י מח"ס דת ודין, מתוך אוסף ר"י בוקסבוים

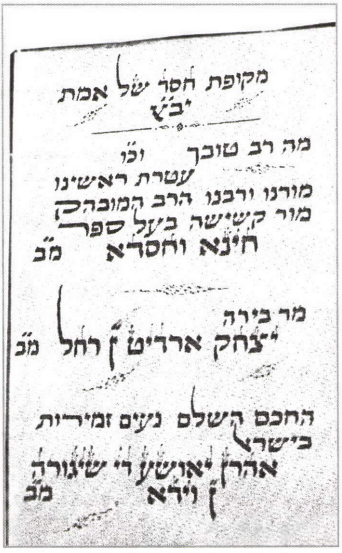
שער ספר אזני יהושע קושטאנדינה תל"ז (1677)

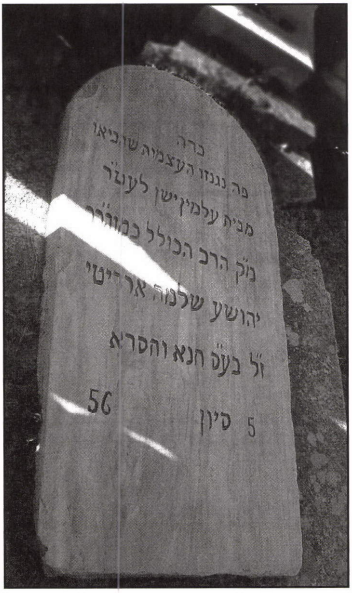
שער ספר שדה יהושע קושטנדינא תכ"ב (1662) לגאון רבי יהושע בנבנשתי

שער תלמוד ירושלמי עם פירוש שדה יהושע קושטא תק"ט (1749) לגאון רבי יהושע בנבנשתי

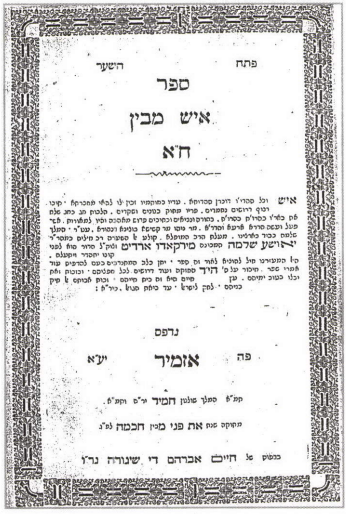
עמוד מתוך פנקס הח"ק דאיזמיר

מצבת ציונו של הגאון רבי יהושע שלמה ארדיטי באיזמיר

שער ספר חינא וחסדא חלק א' איזמיר תרכ"ד (1864)

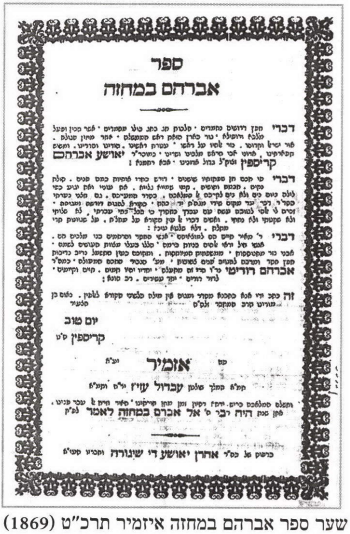
שער ספר איש מבין חלק א' איזמיר תרמ"ט (1889)

ספר עבודת משא
שאלוניקי תרמ"ו-1846

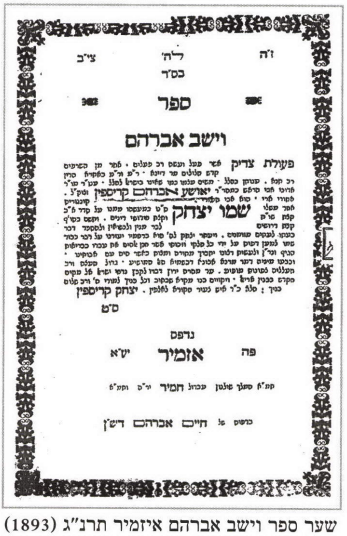
שער ספר עבודת משא שאלוניקי תר"ו (1846)
לגאון רבי יאושע אברהם יאודה

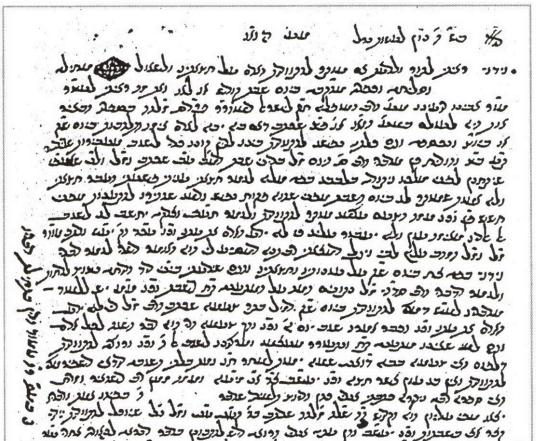
חתימת ידו של הגאון רבי יהושע עלי

ספר
אברהם במחזה

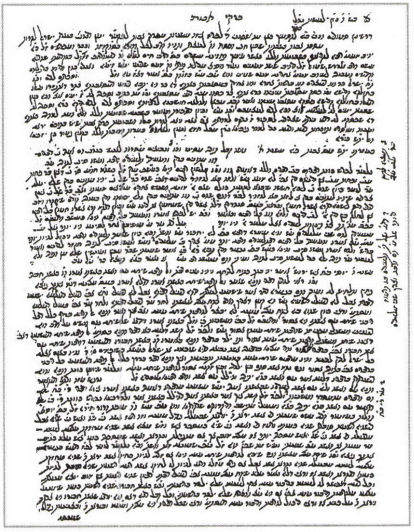
שער ספר אברהם במחזה איזמיר תרכ"ט (1869)

ספר
וישב אברהם

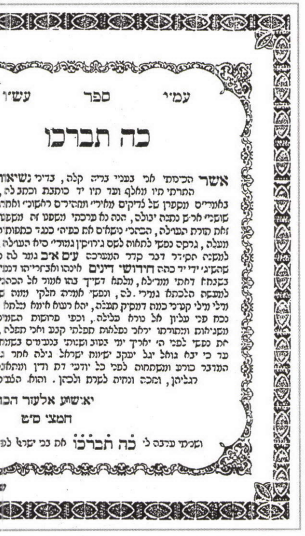
שער ספר וישב אברהם איזמיר תרנ"ג (1893)
לגאון רבי יאושע אברהם קריספין

תצלום מספר המערכות בכתי"ק של הגאון
רבי חיים יאושע אלעזר הכהן חמצי

תצלום כתי"ק של ספרו מעשה אבות

עמי ספר עשיו

כה תברכו

אשר הכשיר לתי נפשי נדיבה קלה, בדיבי נשיאות כשים
התרומי מיו ונלקח ותני מיו זי כוסכת ומכוז לה, לקפתי
נאוציים ונקפתי אל לחיקים פלחיי והמדרים להקוני והתניעי פריעי
שקפתי לתרק מתנה ועלבי, הנה נא מרכתי ונקפני זא ונקפני הכשיים
זאת קומת השגילה, הכבוני טשלים לתם בפיני כבוד בקפוחים סם כלמי
מעגלה, בנקם נפקי נתחות לבם בניהיכן נמחיי קוח השגילה, הן קדל
לנקפה הקיידל דבר קדל המעשכה עים אים נמי לה לב, ומנה
שקפנ"ג יידי כהה חדדושי דעים ותיכוז ותבשיהיו דמעים נגיהיו
בשנתח דאתי מגדלה, ולבתח דפיך בבו לעוני אל הכהניה הלבה
לנקפה מלבמת נמיני. לב, ומפי תעיה תלבי נתוי שתכי כי
ולי מיי קנבי נתם דנקפ קבבה, יהי רשוי לינה בלחה דמקבל
נכח קי עגין לא נרת בלילה, ומפי פרחות הנעים לילני
ומעגיתם ומבותם יילחי בשלחת מבלבי קבני ולי נשלי, ולשפוך
יח נפקי לבפי מי יאתיך יתי נסות ומקתי בנעיים בשנתה ולחלה
בר כי יבא נוחל יגל יעקב ישיתה ישיתל נילה לחר נילה, פי
המדבר כוכש ומנחתה לנפי כל יהבי זת ודין ותחלתון בעפר
רגליהן, ובכה ותחי לנפרת הלכהן. והות לנבר

יאשיהו אלעזר הכהן
חמצי סיס

ומכתי מדינה לי כה תברכו מת כפי שקיבל בפיב

שאלוניקי

הגדה
של
פסח

מעשה חי"א

ביאור רחב להגדה של פסח
וגלוה אליו בירורי הלכות החג

חיברו הגאון הגדול חסיד ועניו
רישׁ מתא ורישׁ מתיבתא
כמוהר"ר חיים יאושע אלעזר הכהן חמצי זלה"ה
מחכמי ורבני אזמיר – תורקיא
ולאחרי מכן מורה צדק בחשה ת"ו

יוצא לאור לראשונה מכתב יד המחבר בעצמו
בהוצאת
מכון אהבת שלום
ירושלים, תשס"א

שער ספר מעשה חי"א ירושלים תשס"א
(2001)

פתח בכתד השער

ספר

ולבש הכהן

אזדה ס' שפר כפי לאפר שם עמק מלך אשלח · ומיכאל בעת ההוא יעמד וגו' עכל · לפיי שי שכל בעת שהקב"ה בעצמו יכתוב בעיר · יה יעשה דין · ובעיר ל' מלאך אחר אשר לאלעזר בן פרשה שכתוב לראות אם כתוב בספר החיים ולכ"ש הכהן ולכ"ש מהשגיחי הכתוב

נא נאם הקפם · לגן פרח פרקיה · נקף בל בקעל · שלח פתח עלינו חסות סוכתו ·
חגל לכנו מתון בקרוביו · כן קשת בשחל · אף הכי תלכינו כעיר תעוי
לפח ס' ממני

הגיעני
היים יאושע
אלעזר הכהן
חמצי כ"ם

נדפס
פה אזמיר יע"א

תת"ל כשלך שלמן המיד ע"ה וחת"ל

שנת נשמה הבוא ואברכהו נפ"ק

כשפיר על חיים אברהם די שנוחה נ"ע

שער ספר ולבש הכהן איזמיר תרמ"ט (1889)
לגאון רבי חיים יאושע אלעזר הכהן חמצי

פרקי אבות
עם ביאור

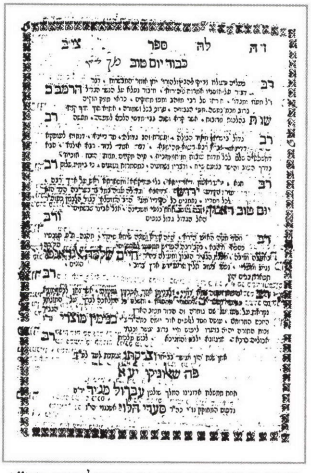
מעשה אבות

וגלוה אליו פירוש המשניות
לרבינו עובדיה מברטנורא זיע"א

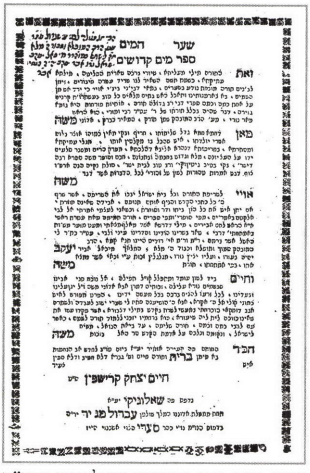
חיברו הגאון הגדול חסיד ועניו
רישׁ מתא ורישׁ מתיבתא
כמוהר"ר חיים יאושע אלעזר הכהן חמצי זלה"ה
מחכמי ורבני אזמיר – תורקיא
ולאחרי מכן מורה צדק בחשה ת"ו

יוצא לאור לראשונה מכתב יד המחבר בעצמו
בהוצאת
מכון אהבת שלום
מערכת ירושלים תש"א

שער ספר מעשה אבות ירושלים תשס"א
(2001)

שער ספר כבוד יום טוב שאלוניקי תר"ו
(1846) לגאון רבי יום טוב דאנון

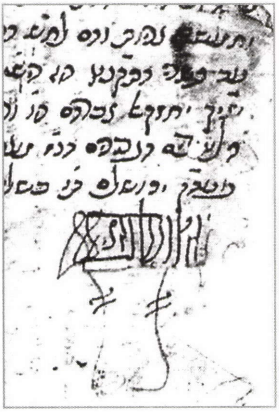

שער
ספר מים קדושים

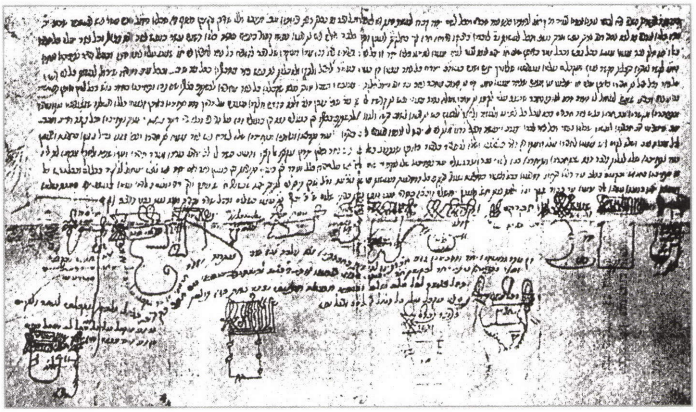
ואת פרשת חקת ויקהל ויצו פקודי ויקרא צו את בני ישראל ושמיני אחרי מות קדושים אמור בהר בחקותי במדבר נשא בהעלותך שלח לך קרח חקת בלק פנחס מטות מסעי דברים ראה שופטים כי תצא כי תבוא נצבים וילך האזינו וזאת הברכה

משה

אויי ליה לההוא גברא דאמר מלה דלא אמרינן ליה ואוי לי דאמרינן ליה · ואוי לי דאמר מלה דאמרינן ליה ולא אמרינן ליה · ואוי לי דאמר מלה דלא אמרינן ליה ולא אמרינן ליה · ואוי לי דאמר מלה דאמרינן ליה וא

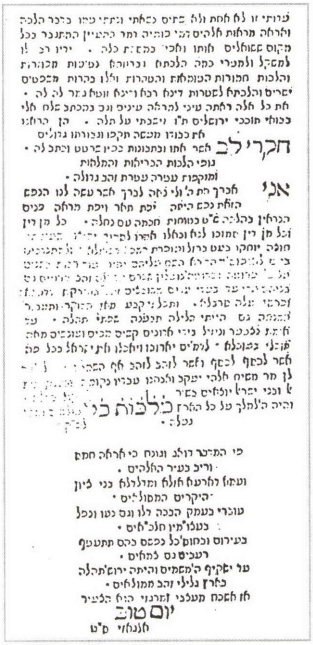
חתימת כתי"ק של הגאון
רבי יום טוב אלגאזי

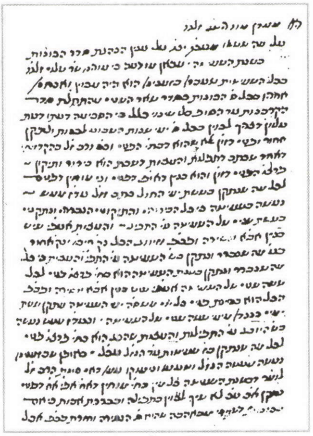
שטר ההתקשרות משנת התקי"ד בו חתום גם המהרי"ט אלגאזי

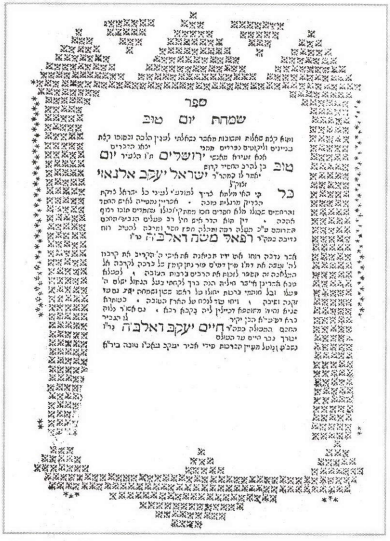
הסכמתו של המהרי"ט אלגאזי בתור שד"ר
לספר חסדי דוד ליוורנו תקל"ה (1775)

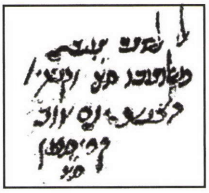
הסכמתו של הגאון רבי יום טוב אלגאזי
לספר חקרי לב ח"א תקמ"ו (1786)

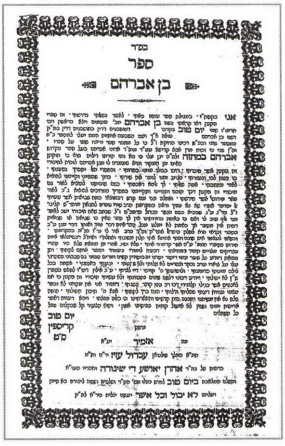
תשובת המהרי"ט אלגאזי בכתי"ק בעניין
הכוונות בשנת השמיטה, באדיבות ספריית
שטרסבורג

ספר
שמחת יום טוב
[illegible]
[illegible]
[illegible]

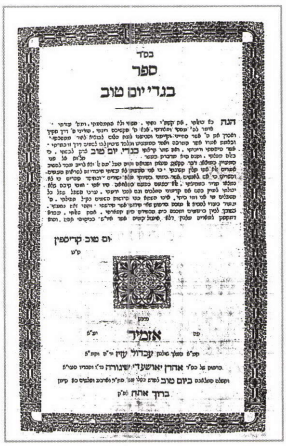
חתימת כתי"ק של הגאון רבי יו"ט קריספין

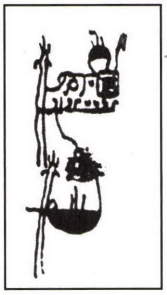
שער ספר בן אברהם איזמיר תרל"ו (1876) לגאון רבי יום טוב קריספין

שער ספר בגדי יום טוב ח"ב איזמיר תרמ"ז (1887) לגאון רבי יום טוב קריספין

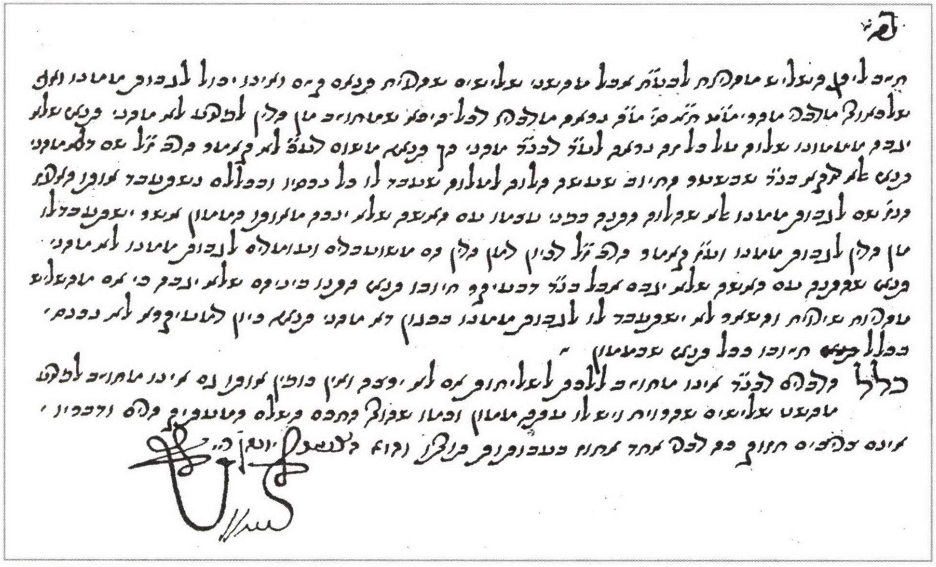
שער ספר בגדי יום טוב ח"א איזמיר תרל"ד (1874)

חתימת ידו של רבי יוסף מימון

שער ספר שביתת יום טוב שאלוניקי תקמ"ח (1788) לגאון רבי יום טוב אלנקווא

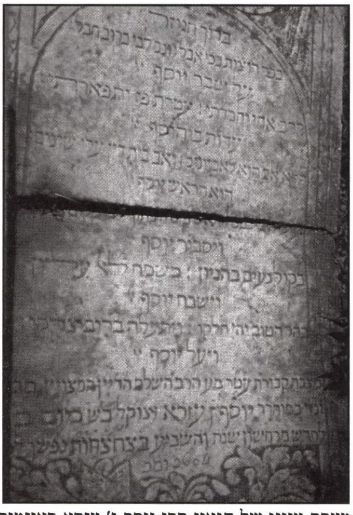

חתימת ידו של הגאון רבי יונה ן' ריי

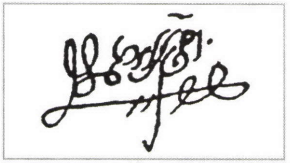

זה ספר
שלחן המלך
סוכב
יוסף
מרדכי
מהרורות
רבי
יקרות
אזמיר
יצחק שמואל
יעקב
האזרוח
יעקב אשאדי
אזמיר

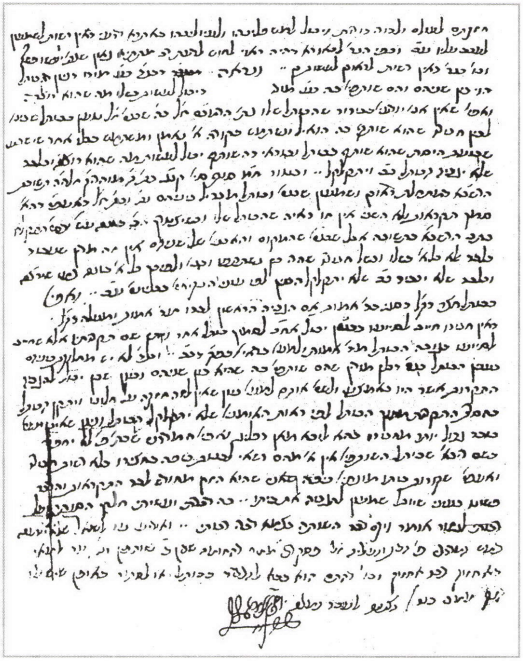
שער ספר שלחן המלך איזמיר תרכ"ד (1864) לגאון רבי יוסף ן' עזרא

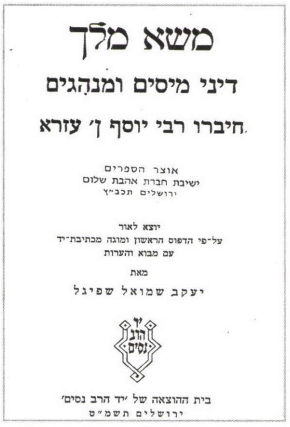
מצבת ציונו של הגאון רבי יוסף ן' עזרא באיזמיר

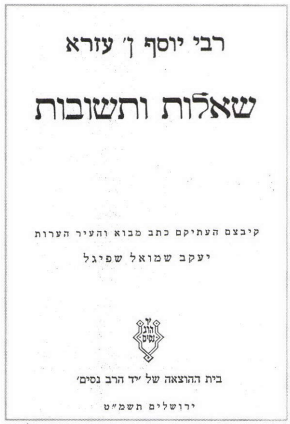
חתימת כתי"ק של הגאון רבי יוסף ן' עזרא

תשובה בכתי"ק וחתימתו של הגאון רבי יוסף ן' עזרא

שער ספר משא מלך הנדמ"ח תשמ"ט (1989)

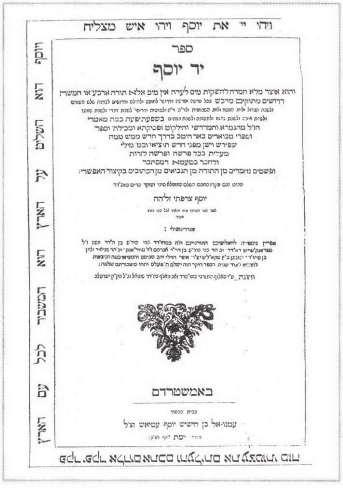
שער שו"ת רבי יוסף ן' עזרא ירושלים תשמ"ט

שער ספר משא מלך שאלוניקי שס"א (1601) לגאון רבי יוסף ן' עזרא

שער ספר עצמות יוסף שאלוניקי

שער ספר יד יוסף אמשטרדם ת"ס (1700)

שער ספר ויקרא יוסף איזמיר תרל"ז לגאון רבי יוסף אלפאנדרי (1877)

מצבת ציונו של הגאון רבי יוסף קצבי בקושטא

שער ספר רבי יוסף קושטנדינא תצ"ו (1736) לגאון רבי יוסף קצבי

זה הספר הוא של
הרב הכולל כישראל
נתהרר זכות יאודה
חכים נרו יאיר אורו
לעד היו לעולם

חתימת כתי"ק של
כמוה"ר יוסף יאודה חכים

מתוך עתונות התקופה על הסתלקותו

צפה.

יום ב' ה' כסלו לפנות ערב. לא יום בשורה היום, כי עלה בית בהלוינו, נשבה ארון הקדש, כבוד הרב הגדול מעון ומנחול זקן שקנה הכמה, מוהר"ר יוסף יאודה הכהן ז"ל הרב הכולל לערת אחינו הספרדים הי"ו וחכם באשי בעיר הקדשינו צפה תובב"א.

זה כחצי שעה יצאה נשמתו בטהרה ותיכף בהשמע השמועה הרעה לכ' אאמו"ר הלה"ג ראש ב"ד מקודש שליט"א צוה על שמשי העדה להכריז בכל רחובות העיר להבטל ממלאכה ולסגור החנויות, והנה הולכים עתה כולנו אל מעון הרה"ג המנוח ז"ל לחלק לו הכבוד האחרון, לספרו ולבכותו, כי אבידת גדולה מאד אבדנו במותו, אבידה שאין לנו תמורתה. הפאסט היוצאת מפה לירושלם אך אחת בשבוע תצא בעוד רגעים אחדים, ולכן אקצר היום, ואם יהיינו ה' אבא במכתב שני לספר בשבחו של המנוח ז"ל ולהאר את גודל הקפתו רוב צדקתו, ויקר כשרונותיו.

דברי הסתאבל על רב וגדול בישראל כי נפל היום, הד מילידי הגליל

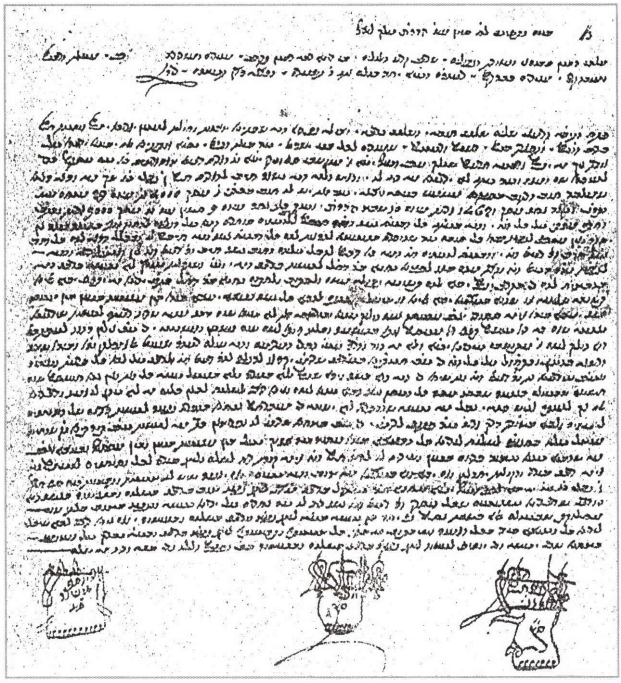
אלעזר זילבערמאן

בהרב הגאון אב"ד דפעה"ק מו"ה רפאי שליט"א

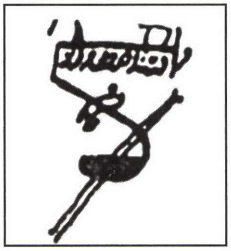
קטע מתוך עתונות התקופה על הסתלקותו של כמוה"ר יוסף יאודה חכים

בנשמת כל חי כנין זה עבון ג' הניות ניכנין להמציק תכל חוגת נקי
לכתכל ל' יסף מקיים דק ולכלם ל' יסף כתכה חוגת נה' לכתכל
לכ' יה דלון :: וניכנין כ' כל תי ג' תים כמים לק' ה קויה לה' ק ונסק כתי
המק' תים זסף תמורת תתיכלן נשמת כל חי הוק כלכל קומי' ה'
זסף כ' לי' ק וניכנין להמציק תוף ר' לועה בשלש ה' לי' ה :: וניכנין להמציק עלו
תוף נעגת לעפע תכתי הקושטה יוסף לכנוק :: ק' יוכ קוין כבר' חה וקוק קל
תוף קלוסת בשלש לבה' לה וקן ק' יכלת ל' יוכב לשמחת לעבת הם ן' ק' יכלן
לון לבר' יה זסף רק ב' ב' כרים תוף הקנאה יש' ענשבחים שתה ן' ק' יכלן קוק
ניצמית לבר' ומקק' ים בקכל זון ושלש ג' ה' יכל התמי' ים זסף ה' כל בעת הפקב
וה' יכל לחבה וק' יכל מלכן זסף יסוך נתפל ותת לזון בנר' ובשלש בה' יכלן קוק
ניתוקף בהם קדושה לקבל פ' ני ה' יכל זון עשקי' ים נמקומם ילין בהם תוקפת
ובניחוב נוגרן לת רכב כנין זקוק ה' יכל בעת הקפיד שהוק יסוד ושורש הון
לבר' קכלל מכל ן' ק יכל זאב להשגחה ה' יכל בעת הקפיד שהוק יסוד ושורש
לזוק לבר' ונקרק כל יש כ' כולל חמת' ים זעב בינה ::
בהכל ניקי כנין להשגחה ה' יכל שכם הקמי' ים וכשר עב ע' יש' ו
ה' יכל לחבה לזוק זהוק בה' יכל ק' ק לבר' יה' ::

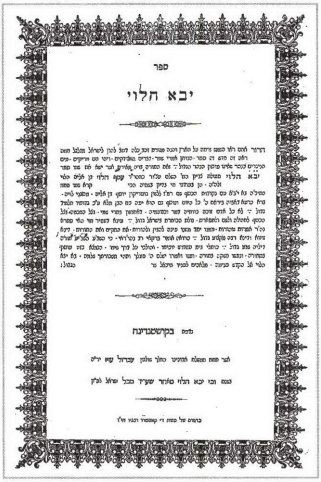
כתי"ק בענייני קבלה של כמוה"ר יוסף יאודה חכים

באמצע חתימת ידו של
הגאון רבי יוסף ו' סיניור

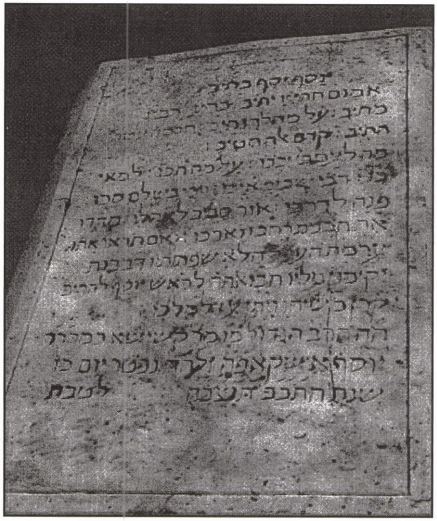

חתימת ידו של הגאון
רבי יוסף הלוי

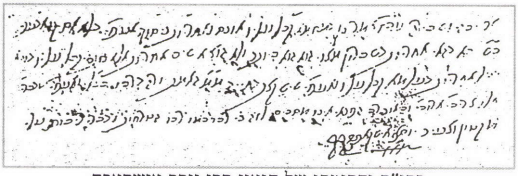

שער ספר יבא הלוי
קושטנדינה תרכ"ב (1862)
לגאון רבי יוסף הלוי

יוסף יסף כתיב : אמנם תריץ יתיב : כרע רבץ מתיב :
על מהלך נתיב : חכמה עיטה התיב : קדם אלהא חביב :
מה לעם כי יבכו : על מה תוכו : למאי כו : רבי שביב איכו :
ויהי בשלם סוכו : פנה לדרכו : אור סביב לאהלו : ומדדו את תבנית רחבו וארכו :
ואם תראו ערמת העפר הלא שפתותיו דובבות יקימון מיליו תבואתה לראש יוסף
להרים קרן משיחו ויתן עוז למלכו :
מעלת הרב הגדול מורינו ורבינו מר קשישא כמוהר"ר
יוסף אישקפה זלה"ה בעל ספר **ראש יוסף** נפטר
יום כ"ו טבת שנת התכ"ב תנצב"ה

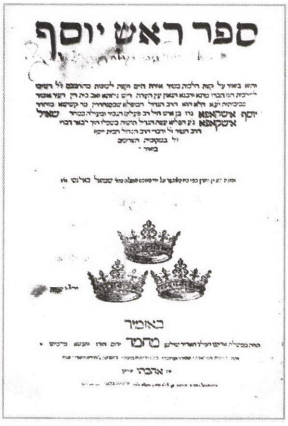
צילום מצבת הגאון רבי יוסף אישקאפה באיזמיר

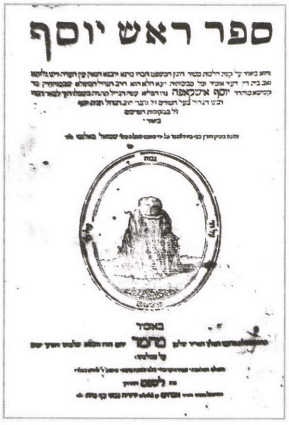

כתי"ק וחתימתו של הגאון רבי יוסף אישקאפה

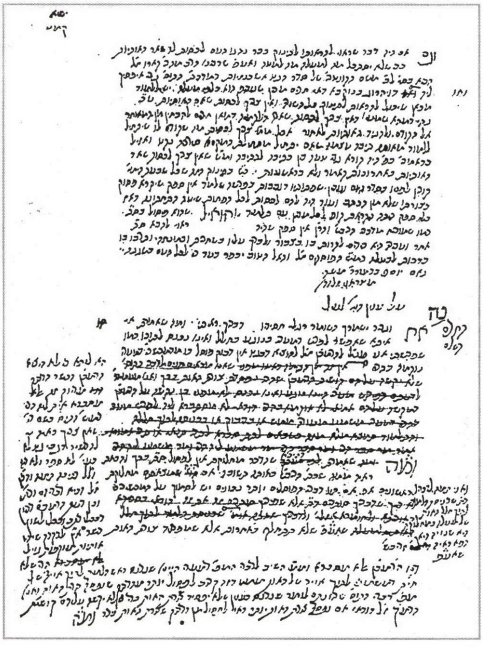

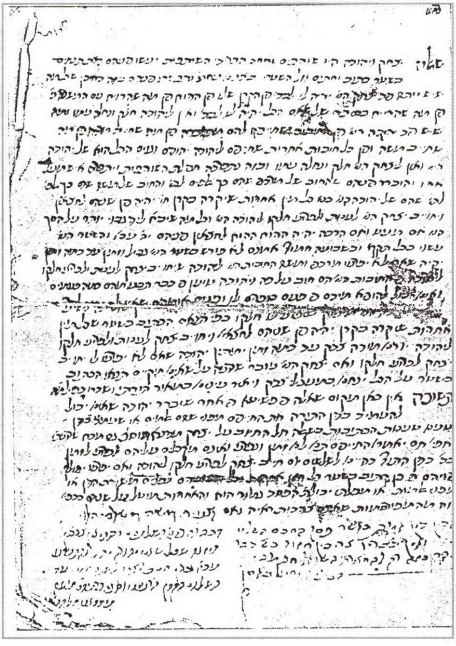
מתוך פנקס ח"ק דאיזמיר

שער ספר ראש יוסף איזמיר תי"ח-תי"ט (1657-1658)

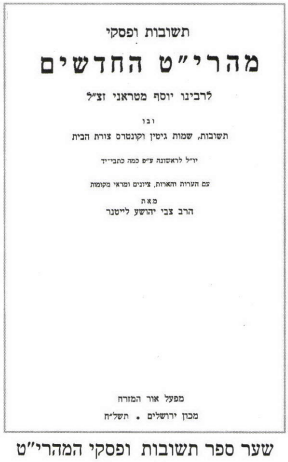

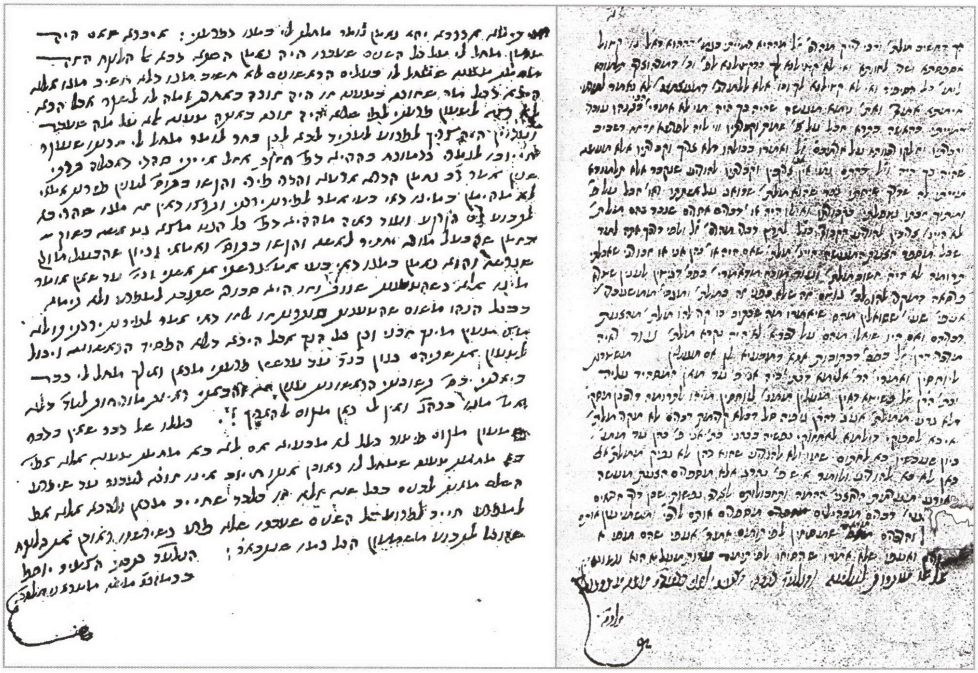
כת"י שו"ת מהרי"ט - אוסף הר"י בוקסבוים מכון ירושלים

שער ספר שו"ת מהרי"ט קושטנאדינה

שער ספר תשובות ופסקי המהרי"ט ירושלים תשל"ח

תשובה בכ"י המהרי"ט וחתימתו, אוסף גינצבורג לנינגרד מס' 548

שער חידושי המהרי"ט על טור אבה"ע ויניציה ת"ה (1645) דפוס ראשון

שער ספר צפנת פענח ויניציאה ת"ח (1848)

בס"ד

ספר

ויוסף אברהם

דיטו ניכ"ר פיוסטם פתדיעלתו · לתן לתיכו קתים קי עזתם
קוזתן · לתן סו שוכתתו · לי תיס סוי לתתם תעכות זי
יוסף סכתיכ כנוי סכוטם לתל תם לתתתו · לי לתן טוכיו קי קי
עסמו שבתי לתל תם קי יתכתכתם לתל תוכתי הוכתיכ
לי קסקטיכוטיכ קתיכתיכתו · לי ביכן לתקטיכוסתם · לי לתם קיכוטי
פיוכתיכ דכם טם לתיכתכתם קי סיכטיכ לתו קתן לתל לתוכתי
כ'לוכוכתו · כתתים קי סיתם פיסקטיכוסכתתו · קי וי"כ סו טיכתכי
פכיכתיכתו · לתל פוכיתיכו · סכטיכ כתם ס"כ · וידק כתכם וסכי
כתם"כ **יוסף די מאייף** ה"כ קי סו וייטיכ לתם
תתן · כתן פיסקטיכתו · לתל
סו"ס לי כתכם' טיכתכיכתו ·
קו"תו לתי ש ע טיכתכתו · לתי סוי וכוק כי ויסק לקכיכ ויסק ס'
טכיכ יתי לכתל כ'לתוכ תכ"כ כתוכיכ פכיכתו פכיסו קי פיסקטיכ סוי
ויוסתכ · תס"כ

סכטיכי הכטיכי

אברהם פאאנ"י **יוסף פאאנ"י**

ס"ט ס"ט

פס **אומיר** יט"פ

קת"פ פתכתי שכטכן עכתו! **דמיר** ת"ט ופת"פ

פתן טכיכ ידיע את יוסף

כ'כיסיס **חיים אברהם**, יי פטריס כ"י

שער ספר ויוסף אברהם איזמיר תרמ"א
להאחים הגאון רבי אברהם ויוסף פאלאג'י

חתימת הרבנים: רבי יוסף פאלאג'י ורבי אברהם בכור ן' יקר

ספר

יוסף את אחיו

חקרי הלכות ופסקי דינים בהלכה ובמעשיה
עיים אלף בית
עם חידושי אגרות ותדרושים

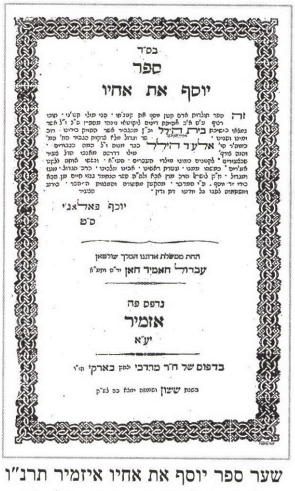
הבנו מה הקרו ראש ובו ראש
הגאון הגדול מוהר"ר יוסף פאלאג' זצ"ל
בן הגאון שר התורה מוהר"ר חיים פאלאג' זי"ע

בעריכה חדשה
בתוספת מראה מקומות, ציונים והערות
"שתרשם בריבי ככתה"

מאשר הנני אלחי אבי
צוריאל י. רבי

שנת יהבינו יוסף פאלאג' זצ"ל דעיא"ה (תשס"ה)

שער ספר יוסף את אחיו הנדמ"ח ירושלים תשס"ה
(2005)

בס"ד

ספר

יוסף את אחיו

זרח סגי שלטון לתם טען יוסף לתן קיטלש · סגי טלי קיצ'ו · סגי
קסף ס"ם ס"ם לתקטן השים לקטשלו טיהו תקטיו ס"ג ו"ל לתם
טעמו כיסיכם בי"ת הקלל וכ"ן סגכיהר לתם קטיו כיהו · חיכ
חיטן טעמו · ב' הוזל ולף קיקט כגכיר תל טפי
כטשלי סי' אלי"ע ד"ר לי"ל · כגי חטש ו"כ טפי כגכיהם ·
טכיל קיקט · טלי קיקט · תלגכי · טכ"ל טפי
טכגכיהם · לקטשלו טפגכי טלתי תגכיהם · טסי"ל · וגכיל · לתם לקגי
תוליים · ס"כגכיל טפגכי · טטגיל לקטשלו · לגכי גכיל · טטגי
תגכיל · ח"ל לגיקט גכיל טטי לקל לתם"ם קגי טפגכי גכיי תם קם
גכיי גי טקט · ל"י טפגכי · לגיקט טקטשלו טטגיל · ה"יגכי · לגיכ
טטגיל לגכי על גכיגי · טקיקט קטיו לתקי

טכגכי

יוסף פאר"אג'י

ס"ם

תרת משפחת אחינו הכותב שלמאן

עברו"ל **חאמיר** חאן ט"ם ופ"ם

נדפס פה

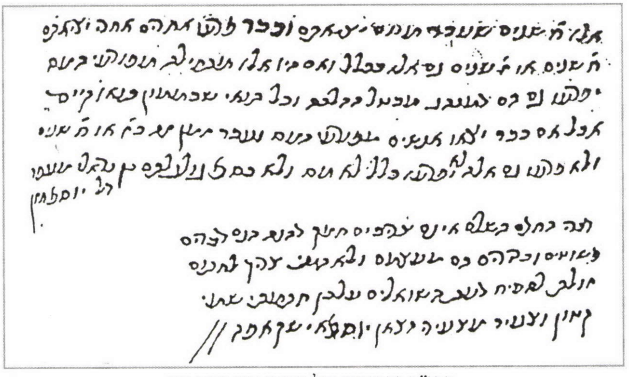
אזמיר

יע"א

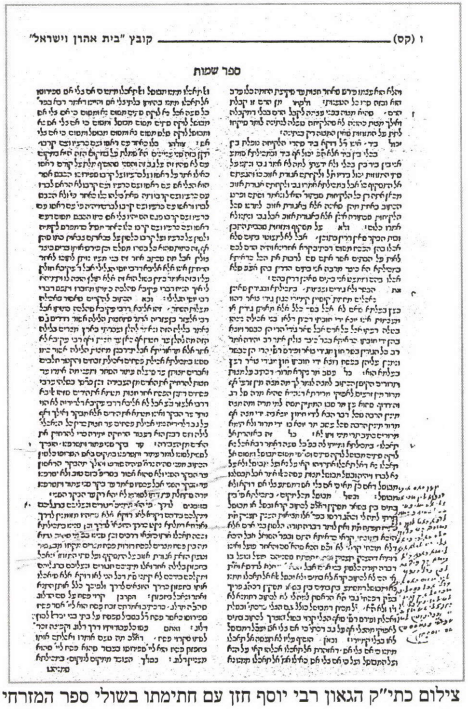
בדפוס של חה"ר מרדכי בן בארקי ה"י

בשנת שישון לפעוה יפוץ כה גיל"ם

שער ספר יוסף את אחיו איזמיר תרנ"ו
(1896) לגאון רבי יוסף פאלאג'י

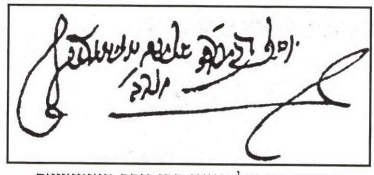
כתי"ק וחתימתו של הגאון רבי יוסף חזן

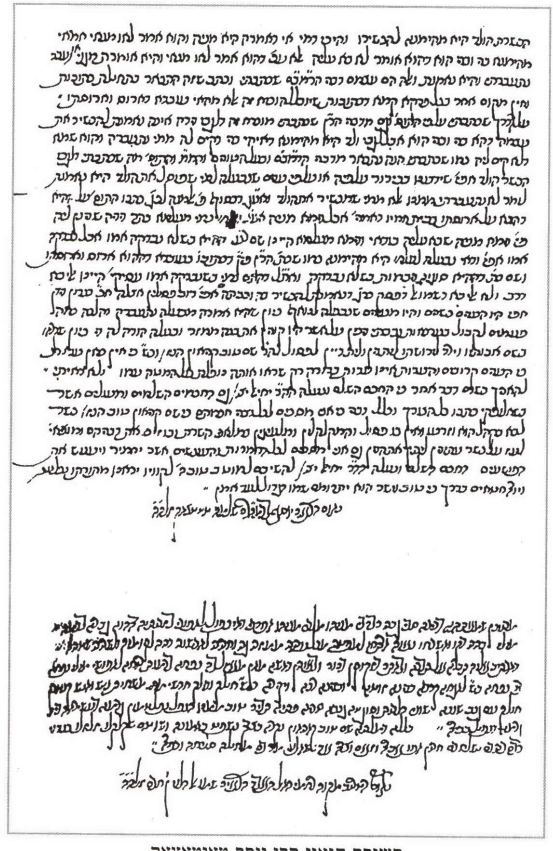
צילום כתי"ק הגאון רבי יוסף חזן עם חתימתו בשולי ספר המזרחי להרא"ם מתוך קובץ בית אהרן וישראל שנה ו' גליון א' (לב)

שער ספר עין יהוסף איזמיר תצ"ה (1735)

חתימת ידו של הגאון רבי יוסף טאיטאצאק

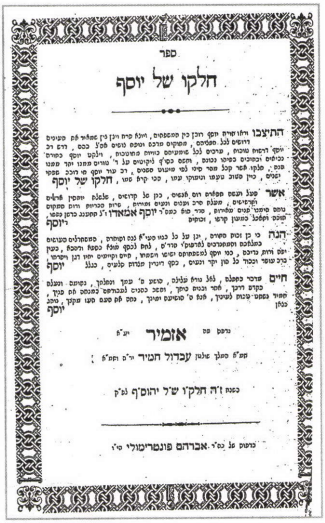
תשובת הגאון רבי יוסף טאיטאצאק

שער ספר לחם סתרים ויניציאה שס"ח (1608)

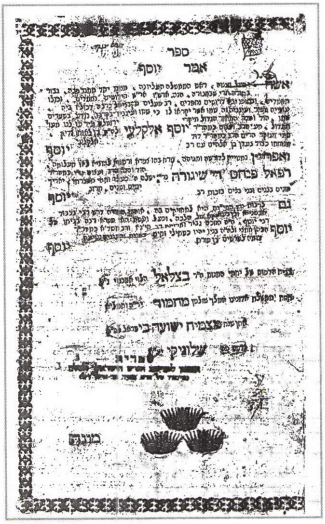
שער ספר פורת יוסף ויניציאה שנ"ט (1599)

ספר

חלקו של יוסף

שער ספר חלקו של יוסף איזמיר תרמ"ז
(1887) לגאון רבי יוסף אמאדו

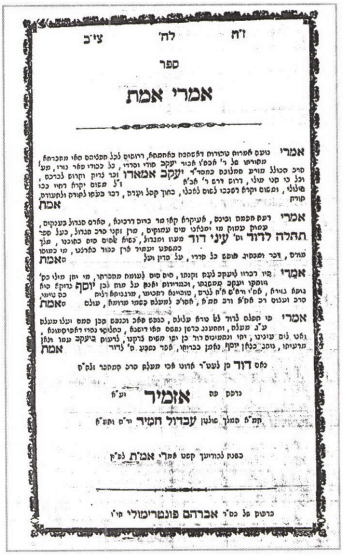
שער ספר אמר יוסף שאלוניקי תקצ"א לגאון
רבי יוסף אלקלעי (1831)

ספר

קול יעקב

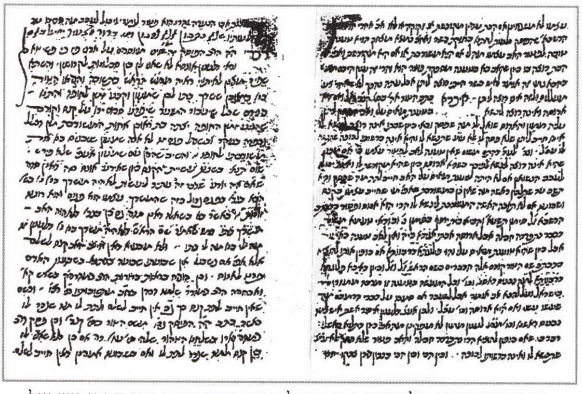
שער ספר קול יעקב איזמיר תק"ך (1760)
לגאון רבי יעקב שאול

ספר

אמרי אמת

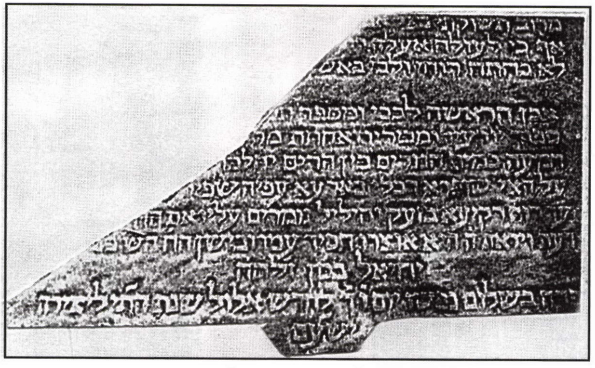
שער ספר אמרי אמת איזמיר תרמ"א
(1881) לג"ר יעקב אמאדו

כתי"ק וחתימתו של הגאון רבי יחיאל באסן מתוך קובץ בית אהרן וישראל
(שנה יג, ג)

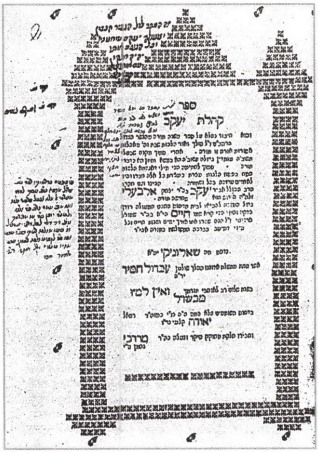
שער ספר שו"ת מהר"י באסן קושטאנדינה תצ"ז
(1737) לגאון רבי יחיאל באסן

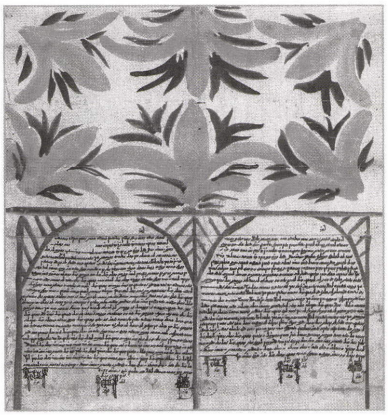
מצבת ציונו של הגאון רבי יחיאל באסן בקושטא

שער ספר חלק יעקב שאלוניקי תקפ"ד
(1824) לגאון רבי יעקב אלבעלי

שער ספר קהלת יעקב שאלוניקי תקל"ט
(1779) עם חתימות רבנים על השער
לגאון רבי יעקב אלבעלי

כתובה שאלוניקי, תרכ"ו (1866)

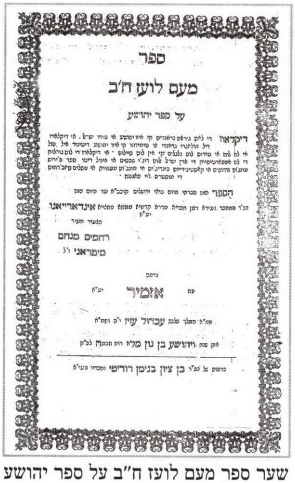
כתובה שאלוניקי, תק"ן (1790)

ספר

מעם לועז אסתר

שער ספר מעם לועז אסתר בלאדינו

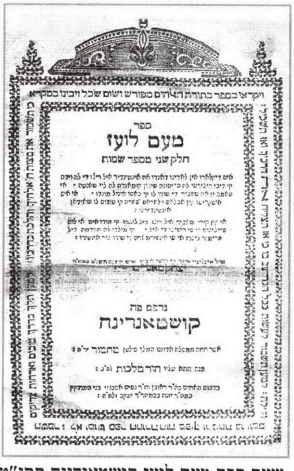
ספר

מעם לועז ח"ב

על ספר יהושע

מאת רבי רחמים מנחם מיטראני איזמיר

שער ספר מעם לועז ח"ב על ספר יהושע

ספר

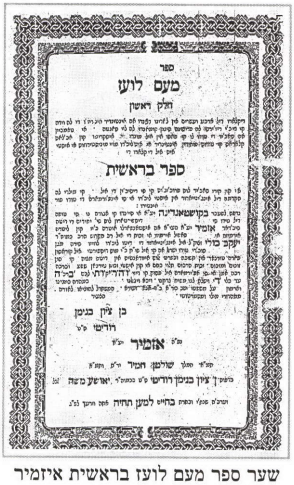
מעם לועז

חלק שני מספר שמות

נדפס פה

קושטאנדינה

שער ספר מעם לועז קושטאנדינה תרנ"ט (1899) לאדינו

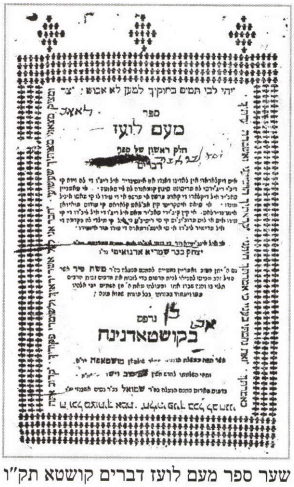
ספר

מעם לועז

חלק ראשון

ספר בראשית

שער ספר מעם לועז בראשית איזמיר

ספר

מעם לועז

חלק ראשון של ספר

בקושטאדינה

שער ספר מעם לועז דברים קושטא תק"ו (1746)

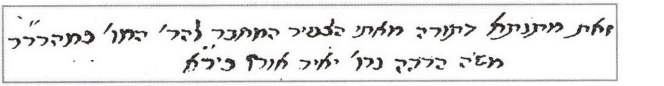
ספר
שושנת יעקב
זולצבאך
ליטל סדקים

שער ספר שושנת יעקב זולצבאך תק"ח (1748) לגאון
רבי יעקב קמחי

ספר
מעם לועז
חלק שלישי ספר ויקרא
נדפס פה
קושטאנדינא
יצחק מאגריסו

שער ספר מעם לועז ויקרא, קושטאנדינא
תקי"ג (1753) לרבי יצחק מאגריסו

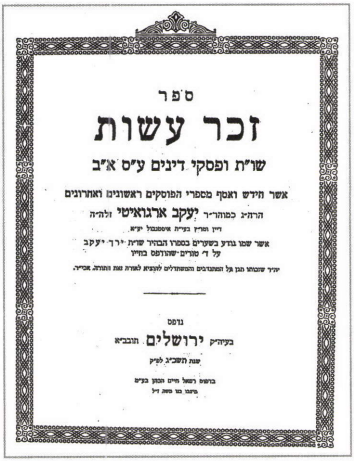

כתי"ק של הגאון רבי יעקב ארגואיטי, בהקדשה שכתב

ספר
ירך יעקב
שאלות ותשובות
חלק ראשון
אורח חיים
נדפס
פה איסטאנבול יע"א
Istanbul
1940 - 5700

שער ספר שו"ת ירך יעקב איסטנבול ת"ש (1940)

ספר
זכר עשות
שו"ת ופסקי דינים ע"ס א"ב
נדפס
בירושלים תובב"א
שנת תשכ"ג לפ"ק

שער ספר זכר עשות ירושלים תשכ"ג
לגאון רבי יעקב ארגואיטי (1963)

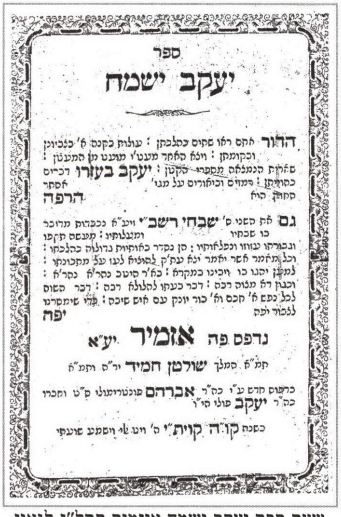

ספר

יעקב סלה

נדפס פה **אזמיר** יע"א

שער ספר יעקב סלה איזמיר תר"מ (1880)
לגאון רבי יעקב יפה

ספר

יעקב ישמח

נדפס פה **אזמיר** יע"א

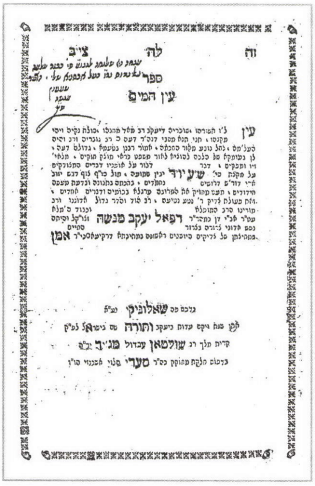
שער ספר יעקב ישמח איזמיר תרל"ז לגאון
רבי יעקב יפה (1877)

שער ספר בני יעקב קושטא תע"ד (1714)
לגאון רבי יעקב ששון

תמונת רבי יעקב ואלירו

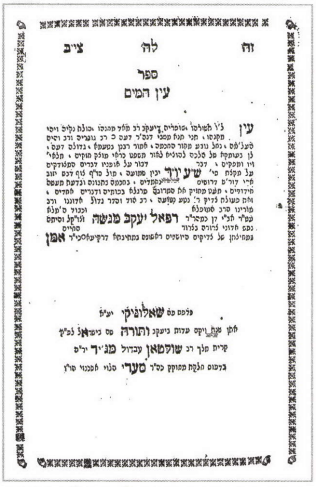

וזה לה' צ"ב

ספר

עין המים

שער ספר עין המים שאלוניקי תר"ח (1848)
עם חתימת בן המחבר

וזה לה' צ"ב

ספר

עין המים

שער ספר עין המים שאלוניקי לגאון רבי
רפאל יעקב מנשה

מספר

חדל אוהל יעקב צ"ב

שער ספר אהל יעקב שאלוניקי תקצ"ב
(1832)

ולקחתם לכם אגודת אזוב

ספר

אגודת אזוב

חבור מופלא ונפלא

קרוב לשנת הר"ב לבריאה

למני כ"600 שנה

על יסוד ושרש התפלות

מאת מורינו ורבינו המקובל האלקי

בוצינא קדישא

פאר הדורות

מפיץ אור יקרות

מגלה סוד התפלות

רבינו יצחק בן ר' שלמה האזובי זצוקללה"ה

מו"צ בדושא שבקושטנדינה

זיע"א

אם יהיו חטאיכם כשני לבנון

שער ספר אגודת אזוב ישראל לגה"ק
רבי יצחק האזובי

אגודת אזוב

ספר נותן אמרי שפר בו סוד טעמי תפלתי

נטע כרמי והוא גפן והוא אדני ליעלתי

לפואה הוא וגם מזון אלי נפשי ותייתי

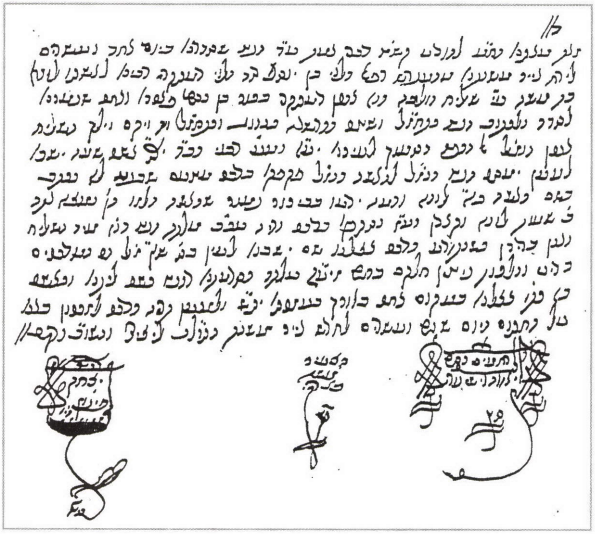
ואגודת אזוב שמתי שמו ובו טהרתי

בו אתעדן ואנוח בעולמי ואחליתי

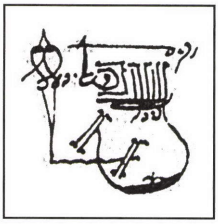
והוא כספי וגם זהבי ובו אגאל גאולתי

אמר יצחק

כתי"ק של הגאון הקדוש רבי יצחק האזובי

חתימת ג' מחכמי איזמיר, א - הגאון רבי רחמים נסים יאודה די שיגורה.
ב - הגאון רבי משה בארקי. ג - הגאון רבי יוסף פיגון

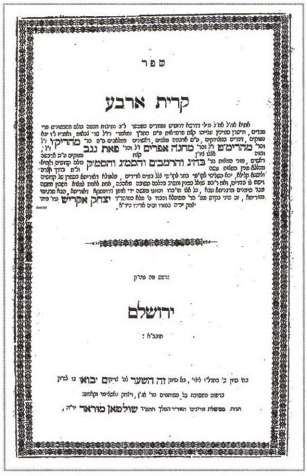
חתימת הגאון רבי יעקב
בכ"ר אליהו

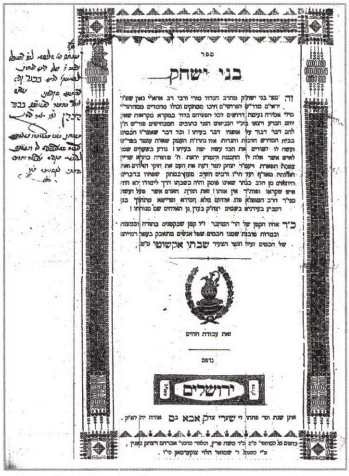
חתימת י"ק של הגאון רבי יצחק
רפאל אלפאנדארי

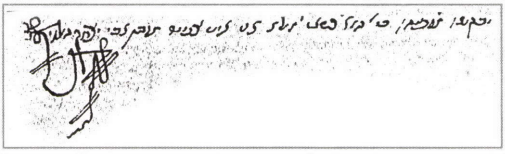
ספר
משכנות יעקב
בשלוניקי יע"א
שער ספר משכנות יעקב שאלוניקי תפ"א (1721)
לגאון רבי יעקב ן' נעים

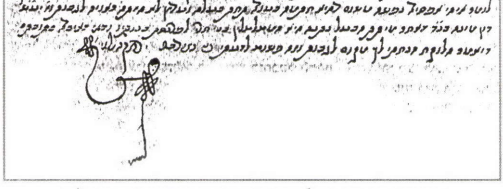
שער ספר קרית ארבע ירושלים תרל"ז
(1877) לגאון רבי יצחק אקריש

שער ספר בני ישחק ירושלים תרמ"ד (1884)
לגאון רבי יצחק אקושטי

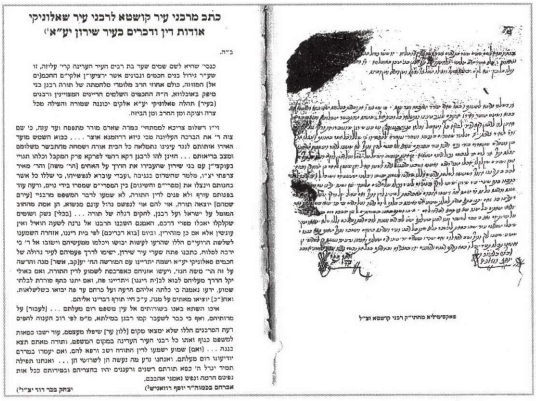
כתי"ק וחתימתו של הגאון רבי יצחק בכ"ר משה הלוי

כתי"ק וחתימתו של הגאון רבי יצחק בכ"ר משה הלוי

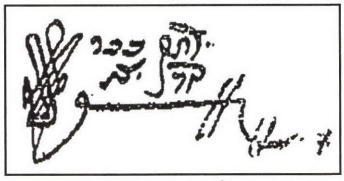

כתי"ק וחתימתו של הגאון רבי יצחק בכ"ר משה הלוי

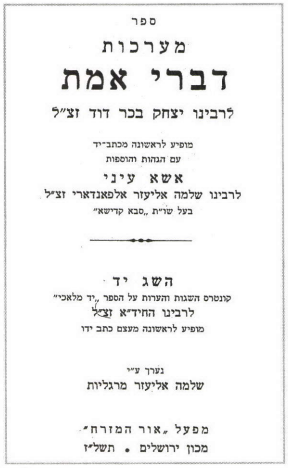

כתב מרבני קושטא לרבני עיר שאלוניקי
אודות רין ודברים בעיר שרון יע"א

פאקסימיליה מרבני קושטא בה חתומים הגאון רבי אברהם בכמוה"ר יוסף רוזאניש, והגאון רבי יצחק בכ"ר דוד מתוך קובץ "כרם שלמה" שנה ז', קונטרס ב' (ס"ה) עמ' לח-מ תשמ"ד

חתימת ידו של הגאון רבי יצחק בכ"ר דוד

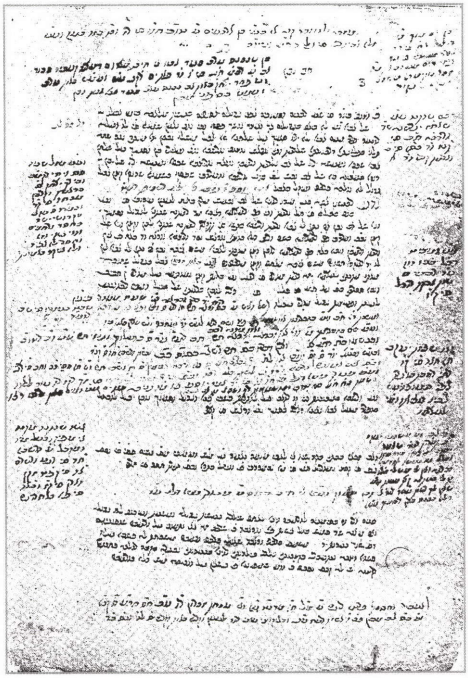
ספר
מערכות
דברי אמת
לרבינו יצחק בכר דוד זצ"ל
מופיע לראשונה מכתבי-יד
עם הגהות והוספות
אשא עיני
לרבינו שלמה אליעזר אלפאנדארי זצ"ל
בעל שו"ת „סבא קדישא"
השג יד
קונטרס השגות והערות על הספר „יד מלאכי"
לרבינו החיד"א זצ"ל
מופיע לראשונה מעגם כתב ידו
ערך ע"י
שלמה אליעזר מרגליות
מפעל „אור המזרח"
מכון ירושלים • תשל"ז

שער ספר מערכות דברי אמת ירושלים תשל"ז (1977)

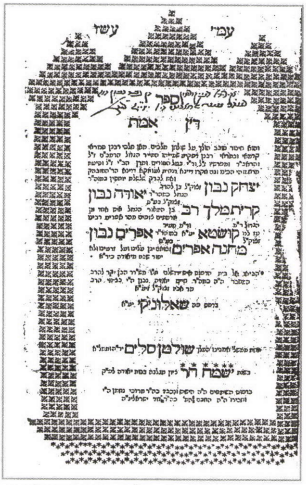

דברי אמת
בקושטאנדינה

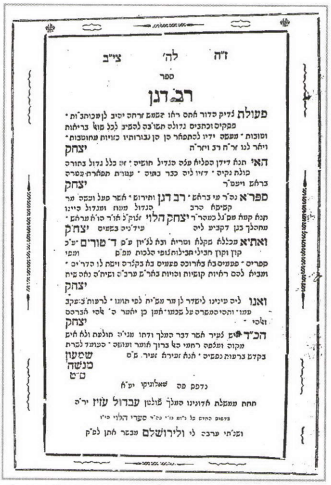
שער ספר דברי אמת קושטא תק"כ (1760)

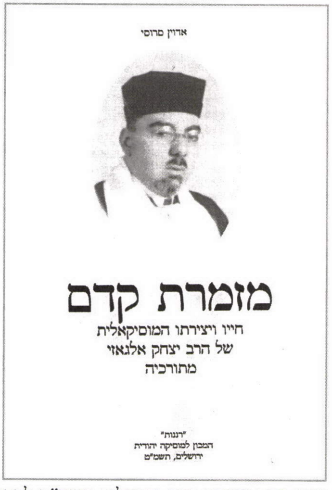
כת"י ספר דברי אמת והגהות אש"א עיני

שער ספר דין אמת שאלוניקי תקכ"ה (1765)
לגאון רבי יצחק נבון

שער ספר רב דגן שאלוניקי תרכ"ב (1862)
לגאון רבי יצחק הלוי

שער ספר מזמרת קדם ירושלים תשמ"ט לרבי
יצחק אלגאזי (האחרון)

בינ"ו עמ"י עש"ו

ספר

יביא מפריו

והוא

סיגופים מספרי מכמת הקדוש כהגר"ב כה בל דרכי
מלאן והלכותיו, ושם בכל מקום בין במקומות וכן
במבוארים בלשון בת מקרוב :

עם" שטת הדרשה

מאת

יצחק בכר יאודה דידיע אבא מ"ו

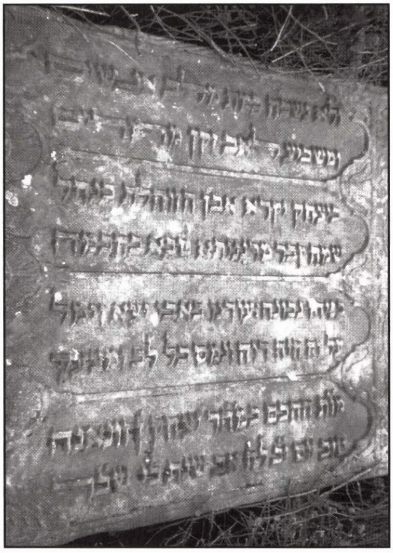
נדפס פה אזמיר יע"א

תמ"ג סמנך שלטן חמיד חאן מ"מ ומ"א

כשנת וישתו יצחק לפ' נ"ק

כדפוס מדפ נ"א כה"ר אברהם סוכנדימוני מ"ט
ומכרו יעקב סוף פנו"א

שער ספר יביא מפריו איזמיר תרל"ח (1878)
לרבי יצחק בכר יאודה דידיע אבא

מצבת כמה"ר יצחק ן' זונאנה בקושטא

בית תפלה

והוא סדוש תפלות כל השנה יסדו חכמים ונם
חקרו החכם השלם כ"ו כולל כה' הר' יצחק בכה"ר
בשה"ן ארויו זלה"ה

נדפס בסלוניקי רכ כשנת תקצ"ו לפ"ק כאשר מכתב
פה"ב זלה"ה

ש בשאלניקי ש

יהיה הקפלא החלכות חתפוצות אל בכפלא שנת
ק'שפ'ג'שלום ישראל

שער ספר בית תפילה שאלוניקי שמ"ב (1582)
לגאון רבי יצחק ן' ארויו

מקהיל קהלת

והוא פי' ספר קהלת יסדו וחברו
ההכם השל' הכולל כמהר"ר יצחק
בכ"ר משה ן' ארויו תנצבה

נדפס בסלוניקי עכ"א יד' הסתים המוגמרים יום
ששית מסכים החכם השלם כה"ר שתעיה
כתן סכנ יפו

בשאלוניקי

בחדש מייר שמנת חיתמ"ם טוסו בכל יום ס'
כרחמיו יוכנו לעשות מסדרים הדכה ויגילנו
שמנאות ויתמו כפלאת ענחם ויבנ"ל בחוקקי
שרמל וכת לנינן נוחל מחן וכן יעשה חמל
בכנית הנעזר מכרחם יוסף זי סנוש
כת שכע

שער ספר מקהיל קהלת שאלוניקי שנ"ז (1597)

ספר
יקר הערך

שער ספר יקר הערך שאלוניקי תקפ"ג (1823)
לגאון רבי יצחק ארדיט

כתב יד של הספר
יקר הערך

ספר
בתי כהונה
בית ועד סי ח לשונות הרמב"ם
חידושים וביאורים על הרמב"ם ונו"כ
לרבי יצחק ב"ר יהודה הכהן רפפורט צוקללה"ה
ראשון לציון בעיה"ק ירושלים תובב"א
רבה של איזמיר, מח"ס שו"ת בתי כהונה (ב"כ)
נדפס לראשונה איזמיר תקי"ד
ניתנת יוצא לאור
בהדפסה מחודשת ובהגהה מדוייקת
עם פיסוק, קיטוע, מראי מקומות ומפתחות
בהוצאת
מכון משנת רבי אהרן
יד משה צבי הלוי
תשס"ה לפ"ק

שער ספר בתי כהונה הנדמ"ח תשס"ה
(2005)

שער ספר לשון חכמים ספר חרוזים לגאון
רבי יצחק הכהן רפפורט

שער ספר בתי כהונה איזמיר תקי"ד (1754)
לגאון רבי יצחק הכהן רפפורט

שאלות ותשובות

רבנו יצחק אלגאזי זצ"ל

ראש רבני פיאו — איזמיר

ותשובות אשר השיב לו מורו ורבו גאון ישראל

רבנו חיים בנבנשתי זצ"ל

בעל כנסת הגדולה

מופיע לראשונה על-פי כתב-יד

בתוספת מבוא, מראי מקומות, ציונים והערות

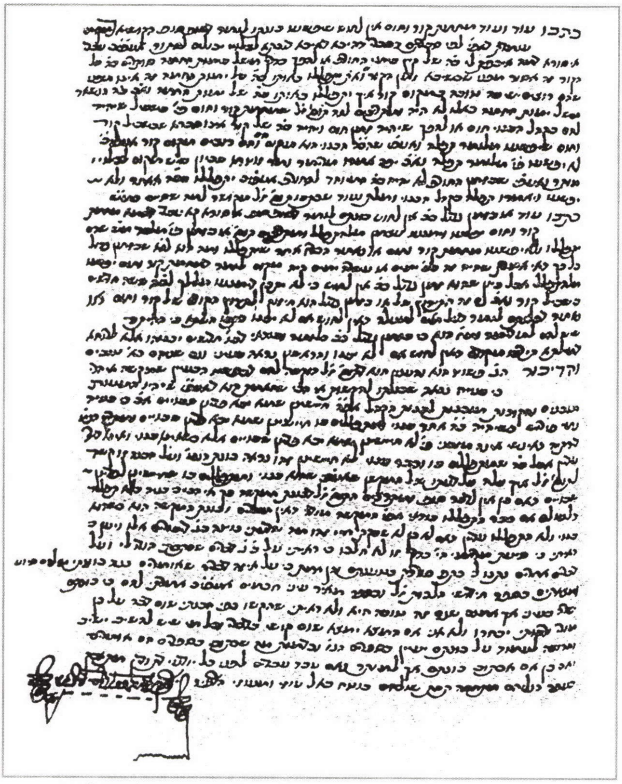
על ידי

הרב מסעוד בן שמעון

מכון אור המזרח

מכון ירושלים • תשמ"ב

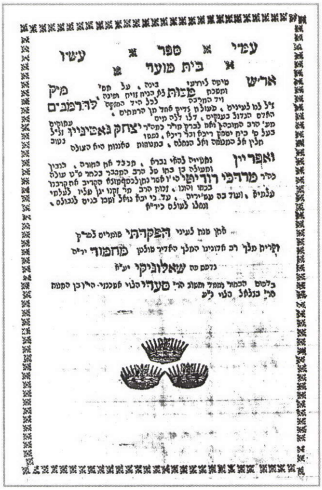
שער שו"ת רבינו יצחק אלגאזי ירושלים
תשמ"ב (1982)

כתב סמיכה שקיבל הגאון רבי יצחק אלגאזי מהגאון רבי שלמה אלגאזי
בע"ס גופי הלכות

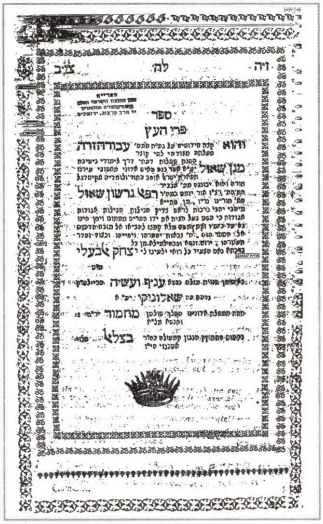
כתי"ק וחתימת
הגאון רבי יצחק
אלגאזי

שער ספר בית מועד שאלוניקי תקצ"ט (1839)
לגאון רבי יצחק גאטינייו

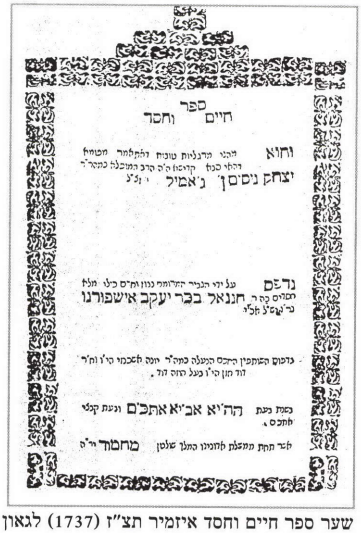
שער ספר בית ישחק שאלוניקי תקנ"ב לגאון
רבי יצחק גאטינייו (1792)

שער ספר פרי העץ שאלוניקי תקפ"א (1821)
לגאון רבי יצחק אלבעלי

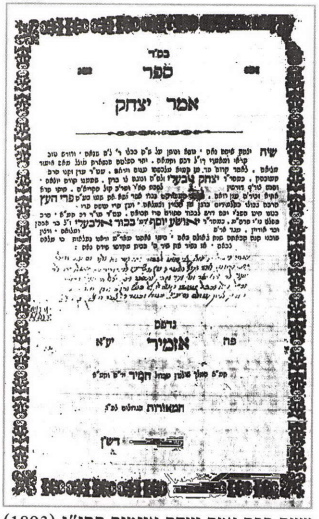

שער ספר עיני יצחק איזמיר תרס"ג (1903)
לגאון רבי יצחק אלבעלי

ספר
חיים וחסד
וחוא
יצחק נ׳סים ן׳ נאמיל
נדפס
חנגאל בבר יעקב אישפורנו

שער ספר חיים וחסד איזמיר תצ"ז (1737) לגאון
רבי יצחק נ׳סים ן׳ גאמיל

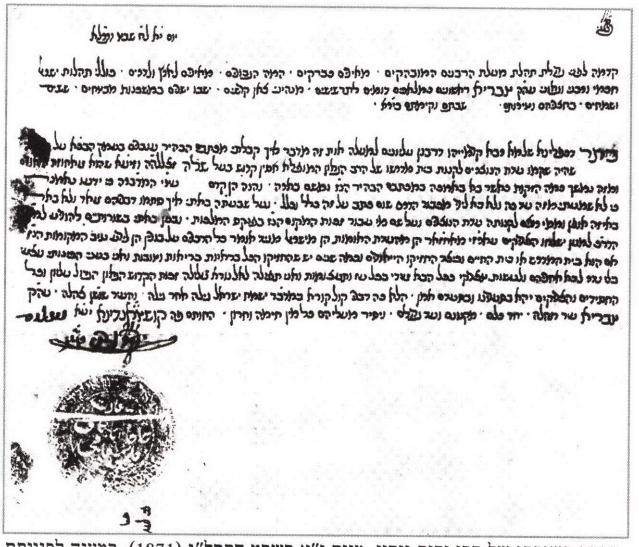

ספר
אמר יצחק
נדפס
פה
אזמיר
תאורות

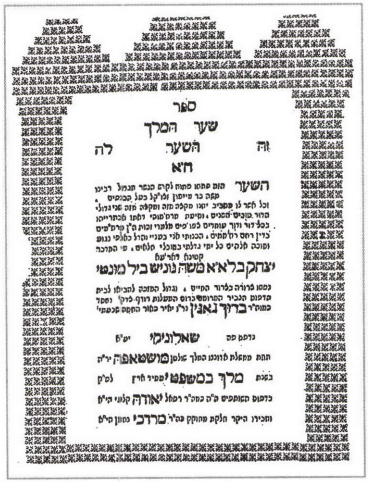
שער ספר אמר יצחק איזמיר תרנ"ג (1893)
לגאון רבי יצחק אלבעלי

חתימת הגאון
רבי יצחק ואלירו

מכתב תשובתו של רבי יקיר גירון, מיום י"א בשבט התרל"ג (1871), במענה לפנייתם
של חו"ר טבריה בדבר הצלת "כיפות השל"ה" (מארכיון "אנציקלופדיה יודאיקא")

שער ספר שער המלך ח"א שאלוניקי תקל"א (1771)

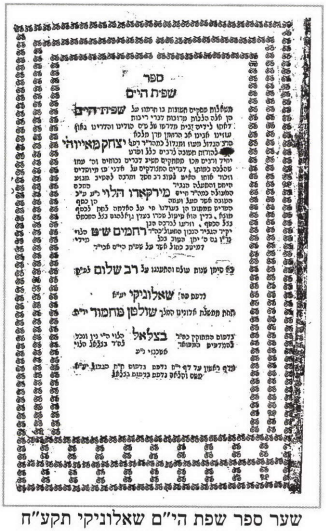

שער ספר שער המלך ח"ב שאלוניקי

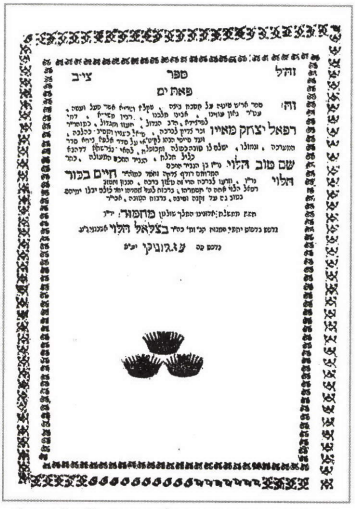

חתימתו של הגאון רבי יצחק נוניס ביל מונטי בע"ס משנה למלך

חתימתו של הגאון רבי אברהם לביא ליאון

שער ספר שפת הי"ם שאלוניקי תקע"ח (1818) לגאון רבי יצחק מאיי

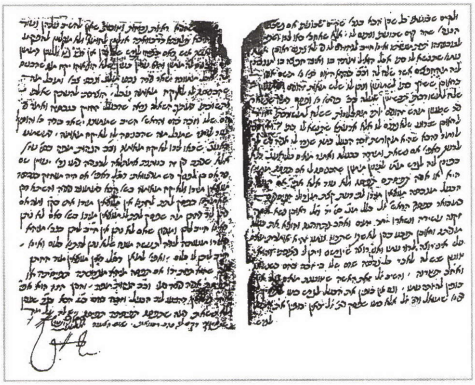
שער ספר פאת ים שאלוניקי תקצ"ב (1832)

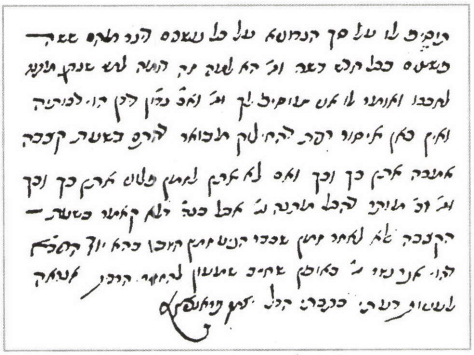
שער ספר דרכי הים שאלוניקי תקע"ג (1813)

שער ספר שרשי הים שאלוניקי תקס"ז-תקס"ט (1809-1807)

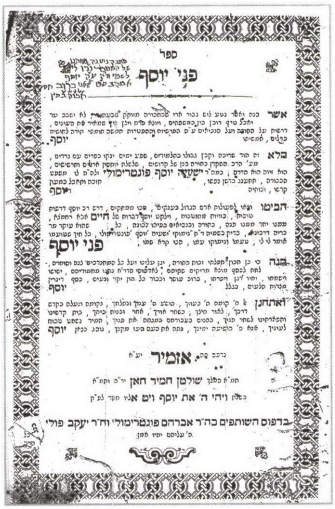
כתי"ק וחתימתו של הגאון רבי ירמיה מרגונטו מתוך קובץ בית אהרן וישראל, (קרלין) שנה יג, ג

כתי"ק של הגאון רבי יצחק פראנציץ

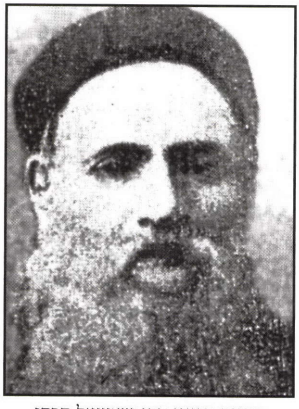
שער ספר פנים במשפט איזמיר תרל"ג (1873)
לגאון רבי ישעיה יוסף פונטרימולי

שער ספר פני יוסף איזמיר תר"מ (1880) לגאון
רבי ישעיה יוסף פונטרימולי עם הקדשה בכת"י
של חתן המחבר

שער ספר בית ישראל קושטאנדינה תל"ח (1678)
לגאון רבי ישראל בנבנשתי (השלישי)

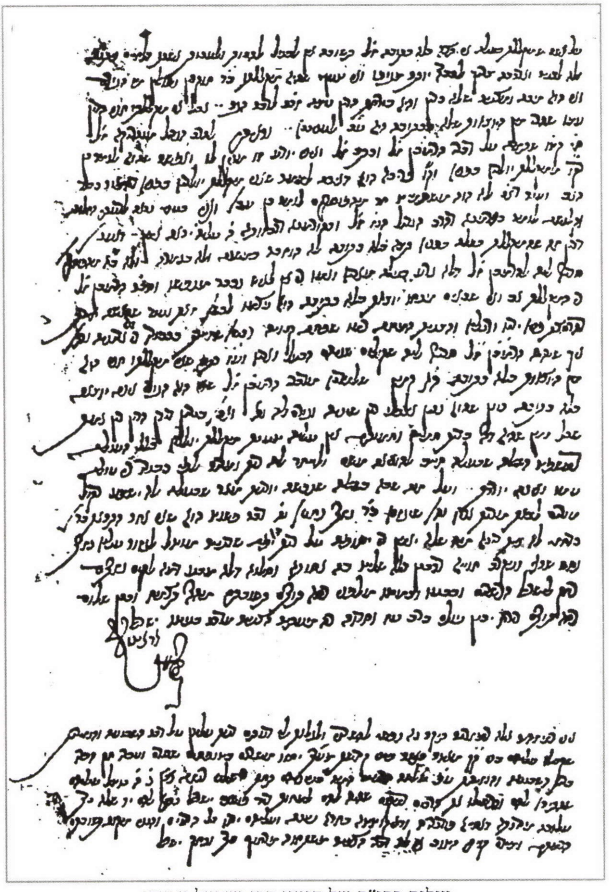
תמונת הגאון רבי ישמעאל הכהן

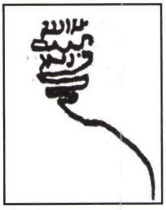
מצבת ציונו של הגאון רבי מאיר די בוטון בגאליפולי

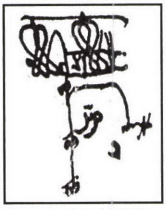
שער ספר אור יקרות קושטאנדינה תקי"ד
(1754) לגאון רבי מאיר יצחקי

צילום כתי"ק של הגאון רבי ישראל אדאטו

חתימת הגאון רבי
ישועה חיים פינטו

חתימת הגאון רבי
ישראל אלטאליף

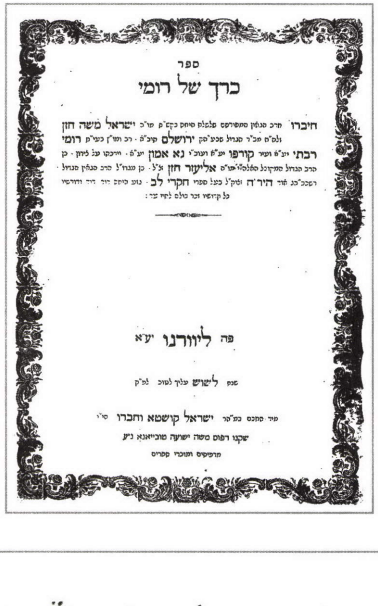

חתימת הגאון רבי
מיוחס ברוך

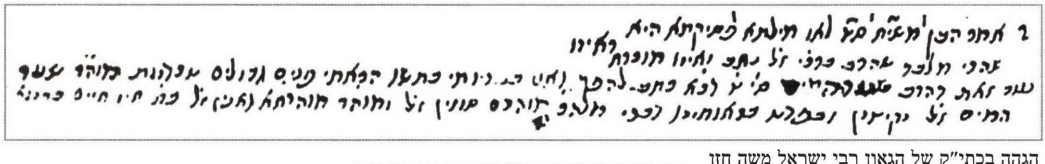
ספר
שארית הנחלה
יסודות ומוסר
ראשונה
נדפס
פעם
פה
נא אמון
תברך צדיק
שלמה אוטולינגי
1862

שער ספר שארית הנחלה נא אמון

ספר
כרך של רומי
חיברו ישראל משה חזן
רומי
רבתי קדמו נא אמון
אליעזר חזן
חקרי לב
פה ליוורנו יע"א
לישרש
ישראל קושטא וחברו
1876

שער ספר כרך של רומי ליוורנו תרל"ו (1876) לגאון רבי ישראל משה חזן

הגהה בכתי"ק של הגאון רבי ישראל משה חזן

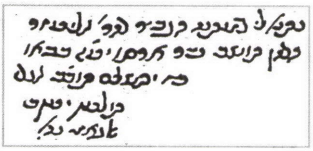

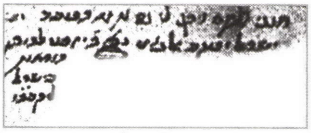
ספר
נחלה
לישראל
פסק עיוך
נא אמון
ברכת ה'
1862

שער ספר נחלה לישראל נא אמון תרכ"ב (1862)

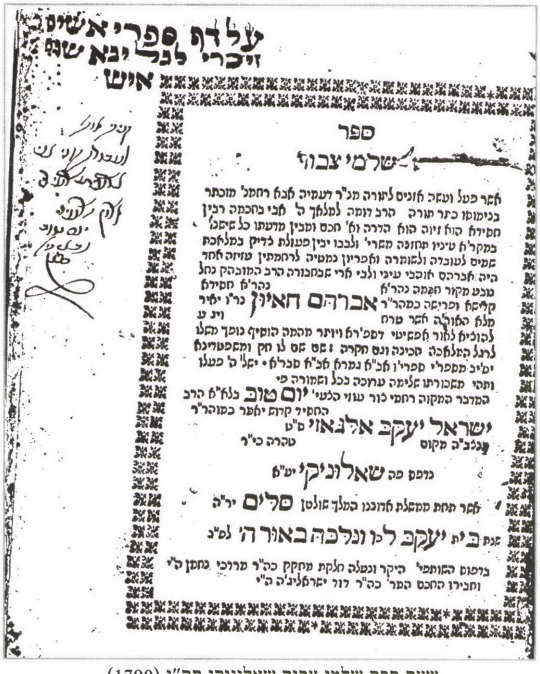

מצבת ציונו של הגאון רבי ישראל יעקב אלגאזי ובנו הגאון מהרי"ט אלגאזי
בהר הזיתים בירושלים

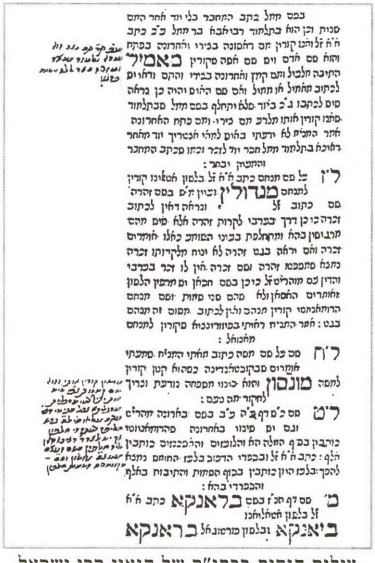

חתימת כי"ק של הגאון
רבי ישראל יעקב אלגאזי

שער ספר שלמי צבור שאלוניקי תק"ו (1790)

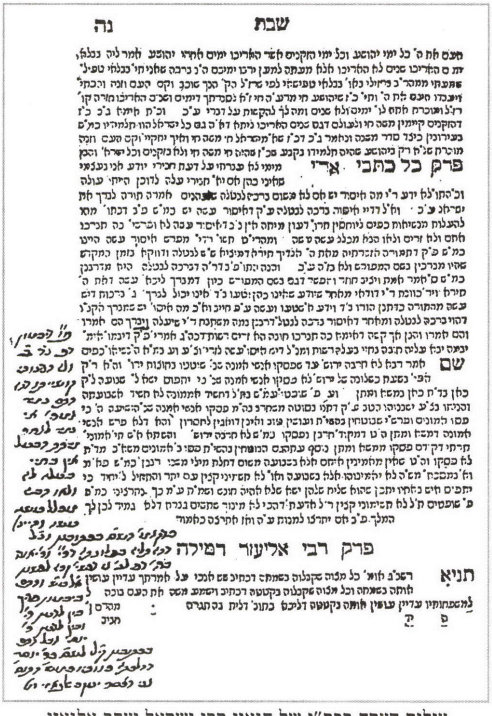

צילום הגהות בכתי"ק של הגאון רבי ישראל
יעקב אלגאזי

ספר
שמע יעקב
נדפס פה
קושטנדינא
שנת שמע יעקב לפ"ק

שער ספר שמע יעקב קושטנדינה תק"ה (1745)

שבת נה

פרק כל כתבי אר"י

פרק רבי אליעזר רמיזה

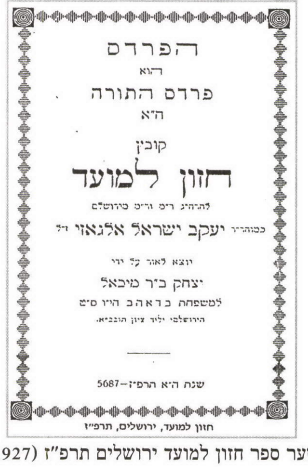
תניא

צילום הערה בכת"י של הגאון רבי ישראל יעקב אלגאזי

ספר
חוג הארץ
בו יבואו הלבוש ודיני פורים
בשהל בשבת לבני ירושלים.
יעקב ישראל אלגאזי זיע
יצחק בירמיכאל בירראפאל
בשנת היא הרפ"ז—5687
בשנה ה' ה' א'

שער ספר חוג הארץ ירושלים תרפ"ז (1927)

הפרדס
הוא
פרדס התורה
הוא
קובץ
חזון למועד
יעקב ישראל אלגאזי זיע
יצחק בירמיכאל
למשפחה בראהב היו"ם
חזון למועד, ירושלים, תרפ"ז

שנת היא הרפ"ז—5687

שער ספר חזון למועד ירושלים תרפ"ז (1927)

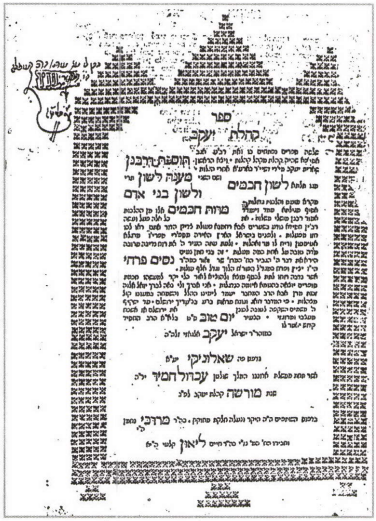

ספר
קהלת יעקב
שאלוניקי

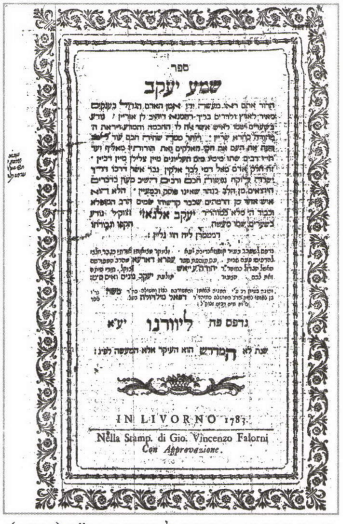
שער ספר קהלת יעקב שאלוניקי

שער ספר נאות יעקב תקכ"ז (1767)

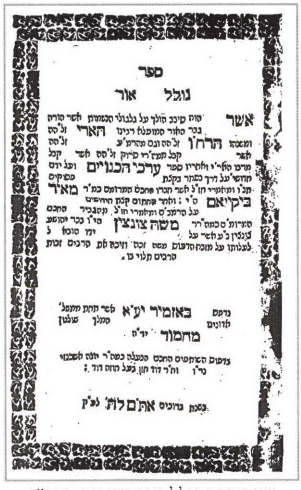
שער ספר קהלת יעקב שאלוניקי

שער ספר שמע יעקב ליוורנו תקמ"ד (1784)

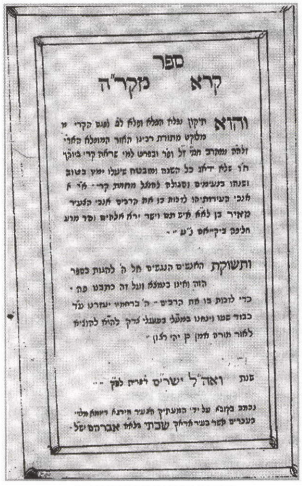
שער ספר ארעא דרבנן קושטנדינא תק"ה (1745)

ספר
גואל אור
אשר
תרח"ן
מאיר
ביקיאם
משה צונצין
באמיר י"א
מחמוד

שער ספר גואל אור איזמיר תקט"ז
(1757)

ספר
קרה מקרה
ליוורנו י"א
את הגיחלים

שער ספר קרה מקרה ליוורנו תקמ"ד
(1784) להרב הקדוש רבי מאיר ביקיאם

ספר
קרא מקרה

שער ספר קרה מקרה

ספר מגן אבות
שאלוניקי
מגן אבות ברית

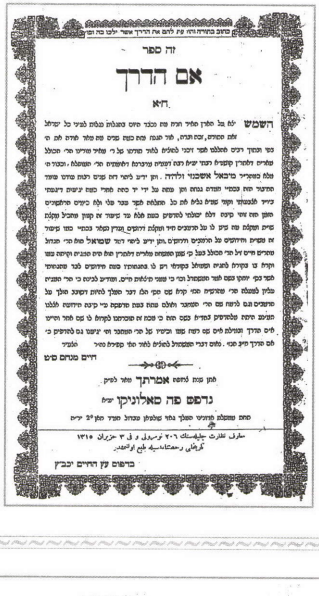
שער ספר מגן אבות שאלוניקי תק"ח
(1748)

ספר
מאורי אור
מאיר בקיאם
שלמה ארדיס
שאלוניקי
שמואל
אברהם

שער ספר מאורי אור שאלוניקי
תקי"ב (2175)

ספר מאיר לארץ
מאיר
בשאלוניקי
ברנוד

שער ספר מאיר לארץ שאלוניקי תק"ז
(1747)

זה ספר

אם הדרך

חיא

השמש לה בב' המלך מאיר הניח שם מכבר חיים מחשלות מעלות לפניי כל שיחלו שלח מחנים, זכה תכרה, לפי הנגה מחם כשם פנים שם מלך מחיה לחם יי כפי שהניף רציט מחלמד מפני זכור לחיים לחיי מחיה לא מחיה מחיה לחיי מחיה לחיי מחיה לחיי

בס"ד פתח השער

ספר

מנחם אבלים

מכני מנחם יגלו קטו"ם , מוסר קדישין
מיתוקי מיתוס , מקף , מתוקים ,
המיתקת כח" מתכלס , כתוקף עלי מנחלים , דהיו
ככרו מוזקן מצמו סיכוה , ומזו סיכוה , לכבשי
קיקיו כקנה"ר ופתחוה וכוכים , ככקנת קלוגל"
כמיקים תמיהים , וק"ר הכור"ם , ופלי קשים תקלת ,
עלי מעגה ומקבלים , קן לו שכר מצלי לשים בעבוד
מנגח , מידו מתחכם לגיעה לשם שיעורים , מכ"ר

חכ"ד פ"ג ן' מהי מקו : זכרוי מ:חם ק"ט

ככתבה"ר שמעון מרדכי : הלמ"ס

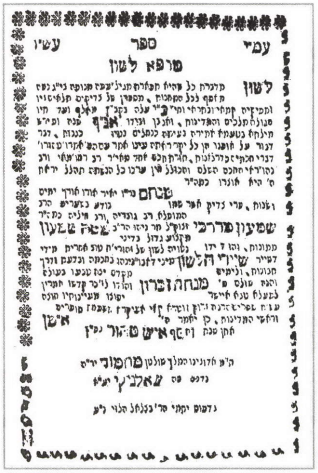
נפ"ח אזמיר י"א

מק"מ מחבר שולחן חמיד יו"ס ומק"מ

מתוקים מצ"מ ומבוים ומיוחי מקן והתעג"ר על רכ שלש

מרכות ן' ציון בנימן רודיטי מה"י ככמ"ר יאושע
משה ן"ע

שער ספר מנחם אבלים איזמיר תר"מ (1880)
לגאון רבי מנחם בכ"ר שמעון מרדכי

עמי ספר עש"ו

מרפא לשון

לשון מרפא נכנס נגיע מנוף נשיב נשף
ומפרקים קקשי ומרי"ב עלה נקב"ן פלוף ועב מיו
מעלה מלכים ומפלגות , וחנכן ומרוו אבן מנח ופ"ג
מילוף בשעתף לזכירת נעיצים נמצים נשף כנגוח , רגר
דגור מכוכיב להלוות , הלוקח מכח שחור רב רשעי' ורב
נמרוקיף מחכם פשפש ומסגל שן שרט כל הנשמה הקנה רילוח
ר' יהי אונדו כפ"ר

שבח פ"ח מהי אחר אחרו יחיש
ומנוח , עדי נזיק חפי שמו מנף נשגרים הרב
שמעון מרדכי יעקר מה רבו הר"ב שאלוניקי
מקנא נחנן בזיכי , והו ד יהו , ולוחש לשון על שוחרי ח מוס פחדת מיהו
מתנות , ומו ד יהו , ולוחש לשון על שוחרי ח מוס פחדת מיהו
לשיר שיר השלשים פיהי לזעזעה נחמה ובלבוש ונפל
חכונות , לניפיש
מקדש יפה שבעו בעולם
ומאי שונם פ מחה זכרון והלהו נ"ר קדוש יתברך
נשבעו עם יהיה ישנו שעליהו שנה
עם ד' שבעה יהיה ' בן יחסר פ
ומיהי המילוות , בן יחסר פ
יתן שנה ן"ח אישו פ"ה אור נ"ן

ה"ג מחוניו מאלוניקי מחמוד
נדפס פה שאלוניקי יע"א
נדפס ונמלי מר' נפתלי הנוי לע

שער ספר מרפא לשון שאלוניקי תקצ"ז
(1837)

בס"ד

ספר

דבר המשפט

ח"א

אשר מהימני ל"ק המשפט נתקן מקרי כסס , לחיים מ"ש"ן משפחת
חתם כתשמיש למעיל אנשי קיימי ראשון נכר רבים בכתובים
מ"ם מסך קיום סיכו"ן ומ"ם כלי מעיל חשק שרבות מ"ם ואני
מלכי"ן מ"ל מלכי"ן עצו"ר מה"ן עצו עם' מיחוי מה"ן
משה שמעון מ"ם כלם מקבל : יום בלי ומשמר : מלכים מ"ן
מחוברים שמיים ישראל מיחוי ישמיעוהו מיחוי
מה"י כסם כלפי : כנם כי מיחוי מלי ויקיש : כל"ם כיכן מרם ן מם
ר' מקבל : עב"ו מפר לא מהימני : מי מהימני מין מיחן מלכים מיו
מפר מיחוי : מכסף מקרא מקבל : מהשיר הלכם כתלבי מ"ל ן"ן
כתבים ר' מקבל : יפן כתוב ר' מלי מקרי מלא : ומ"ם כתב מיחוי ומלאי
ומלא מקבל מלכי מלכי : ומשר ומלכי ר' מיחוי מלכי : ומכסם עבריה
ומלאכי מהימני מ"ם מיחוי מ"ם מיחוי ומלאי : מיחוי מלכי מלכי מ"ם
מקבל מהימני מ"ם מיחוי מ"ם מיחוי ומלאי : מיחוי מלכי מלכי מ"ם
עשר : מלכי"ן

מי מהימני : קמן מהימני : ומלי מיחוי

מנחם מ"א בכמוה"ר שמעון מרדכי ז"ל מס

נפ"ח אזמיר י"א

מק"מ מחבר שולחן עבדוך עזיז יו"ס ומק"מ

מתוקים מצ"מ ומבוים ומיוחי מקן והתעג"ר על רכ שלש

מרכות ן' ציון בנימן רודיטי מה"י ככמ"ר יאושע
משה ן"ע

שער ספר דבר המשפט ח"א איזמיר תרל"ד
(1874)

בס"ד ספר בינ"ז

אצבע קטנה

זה מרגיז • לחיים מרגיז • מקום לעבדים • מדי עבדים
מקומניים כרחמי • מקנין מקנין כתיבתו • ומקנין
כמכתים

זה נקט מחוק ביניים • מקפדי ולחוש • אזור מם ומזר

זה מם מכרחים • מעי מיקומים • ומפרים

זה מום מעשם במעשהו מעגו • בורה באצבע
מתלוי מניעתו • עשו מקנמשהו

כמזור מעורי עשים מרחים

זה כתב ורי לפר מסגר ורי זה כסף לחן מם למסוך
מחוק נעזר מנחם משו"ב

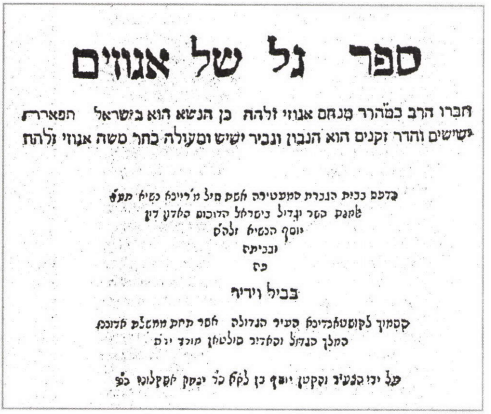
ק"ט

נפ"ח אזמיר י"א

מק"מ מחבר שולחן עבדוך עזיז יו"ס ומק"מ

מתוקים מצ"מ ומבוים ומיוחי מקן והתעג"ר על רכ שלש
ומבוים מצ"מ ומבוים ומיוחי מקן והתעג"ר על רכ שלש
מרכות ן' ציון בנימן מרדיטי מה"י ככמ"ר יאושע
משה ן"ע

שער ספר אצבע קטנה איזמיר תרל"ו
(1876)

ספר גל של אגוזים

חברו הרב כמהר"ר מנחם אגוזי זלהה כן הנשא הוא בישראל תפארת
ששים והדר זקנים הוא הגבון ונביר ישיש וסעולה כחר משה אגוזי זלהה

בדפס בכית הגברת המעטיפה חסד מל מ"ויכוח כ"ש מעלה
שמחת בסר וגדול בישראל היוכוח המלון דין
יוסף הנשיא זלהם
ונכויתיה
פז

בביל וידיה

קסמון לקופטנדיניק קדיוב הגדולה חסר מחסן מחלצת מלוכה
כמלך בגדול וקסדיוב סולטאן מוכד ימים

שער ספר גל של אגוזים קושטא שנ"ג (1593) לגאון רבי מנחם אגוזי

חתימת הגאון רבי מנחם בכ"ר יצחק

שער ספר מאמר מרדכי שאלוניקי תרל"ד (1874) לגאון רבי מרדכי בכמוהר"ר מנחם

שער ספר מעשה רקח חלק ראשון ויניציאה תק"ב (1742) לגאון רבי מסעוד חי רקח

שער ספר אהבת חיים ירושלים (1964) תשכ"ד לחכם מנחם מנשה

שער קונטרס שער החיים

מצבת צינוו של חכם מנחם מנשה בירושלים

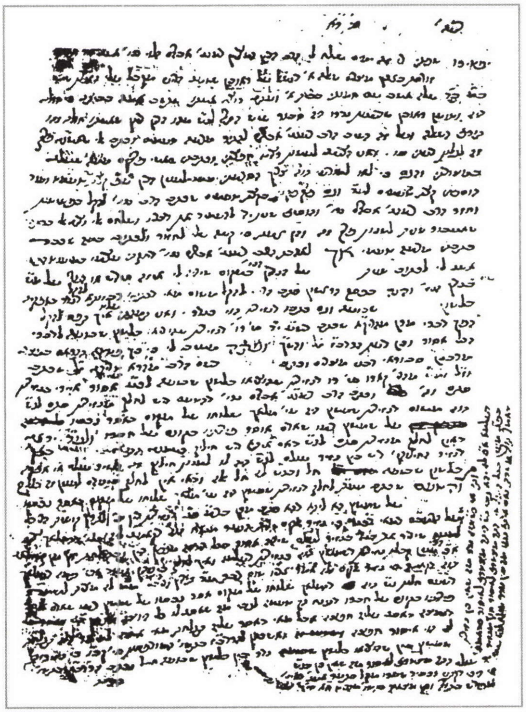
שער ספר מטה שמעון חלק א' שאלוניקי תקנ"ז (1797) לגאון רבי מרדכי שמעון בכמוה"ר שלמה

שער ספר מטה שמעון חלק ג' שאלוניקי

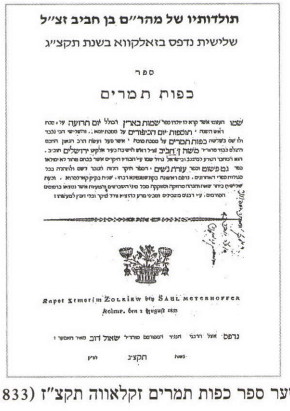
שער ספר שמות בארץ קושטא תפ"ז (1727)

כתי"ק של הגאון רבי משה בן חביב

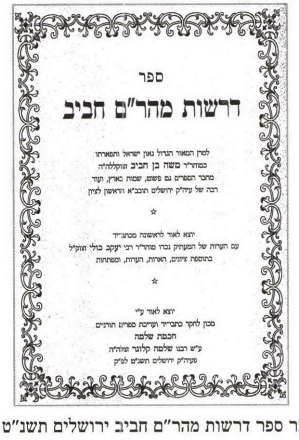
שער ספר שמות בארץ קארלסרוא תקכ"ו (1766)

שער ספר כפות תמרים זקלאווה תקצ"ז (1833)

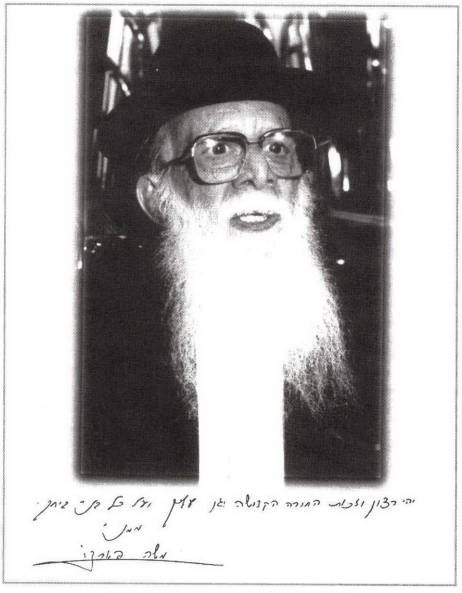
שער ספר כפות תמרים לעמברערג תרכ"א (1861)

שער ספר דרשות מהר"ם חביב ירושלים תשנ"ט (1999)

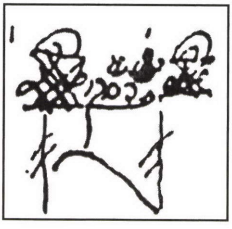
מצבת ציונו של הגאון רבי משה בן חביב
בהר הזיתים ירושלים

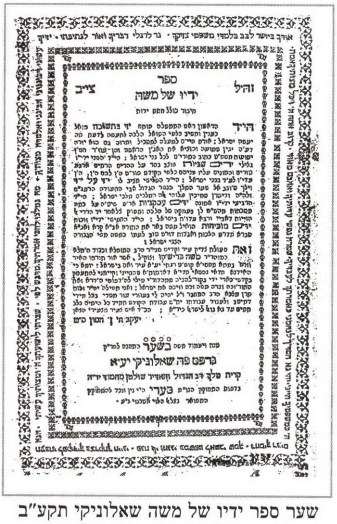
חתימה ותמונת הרב משה פראדו

שער ספר ידיו של משה שאלוניקי

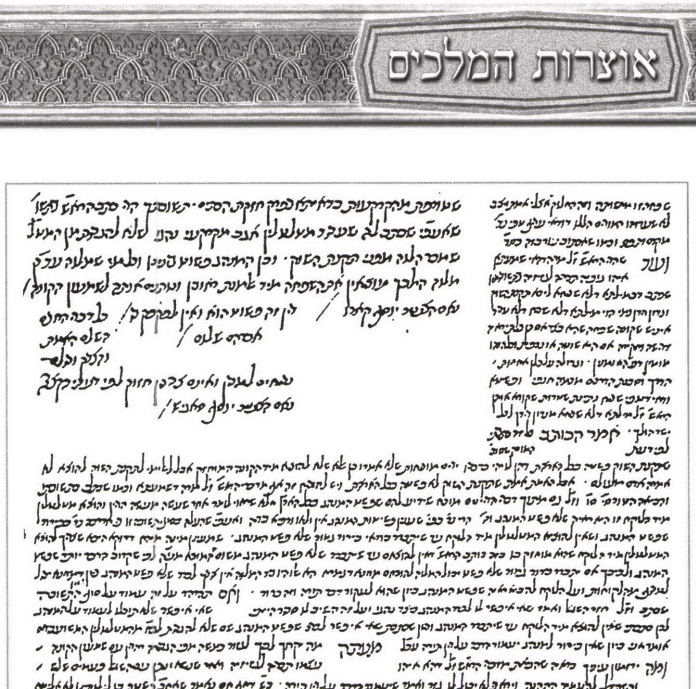

חתימת הגאון רבי משה פרישקו

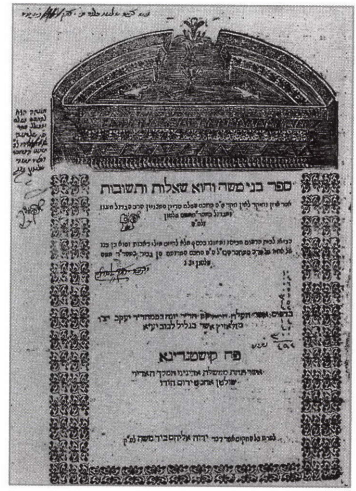
שער ספר ידיו של משה שאלוניקי תקע"ב
(1812) לגאון רבי משה פרישקו

תשובה בכת"י מרן רבינו יוסף קארו ובית דינו - ו הסובב: השגותיו של הגאון רבי משה די שיגוביה קובץ מקבציאל

שער ספר דובב
שפתי ישנים
איזמיר תל"א
(1671)

ספר בני משה והוא שאלות ותשובות

פה קושטנדינא

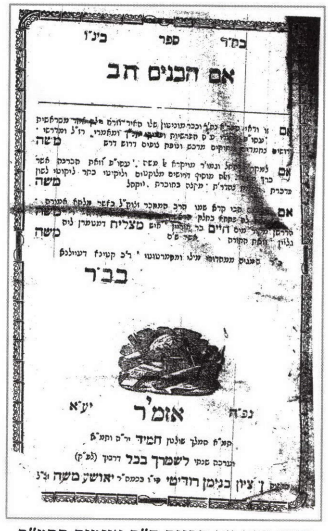
שער ספר שו"ת בני משה קושטנדינא תע"ג (1713) לגאון רבי משה שלטון - ההקדשה בצד בכתי"ק וחתימתו של המחבר

ספר

פמה אהרן ח"א

שער ספר מטה אהרן ח"א שאלוניקי תקע"ט (1819) לגאון רבי משה אהרן הלוי

ספר

אם הבנים חב

בב"ר

אזמ"ר

שער ספר אם הבנים ח"ב איזמיר תרמ"ב (1882) לגאון רבי משה חיים מצליח

ספר

אם הבנים חא

בב"ר

נפ' אזמיר יע"א

שער ספר אם הבנים ח"א איזמיר תרל"ג (1873) לגאון רבי משה חיים מצליח

לקח טוב

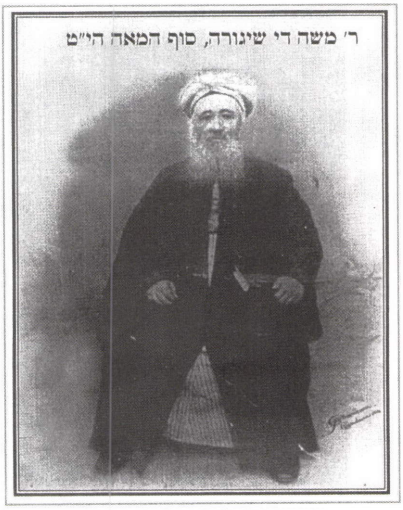
והוא פירוש על התורה

פה קושטאנדינא

מארץ

כי לקח טוב נתתי לכם תורתי אל תעזובו

שער ספר לקח טוב קושטנדינה של"ה (1575)
לרבי משה נג'ארה

ר' משה די שיגורה, סוף המאה הי"ט

תמונת כמוהר"ר משה די שיגורה

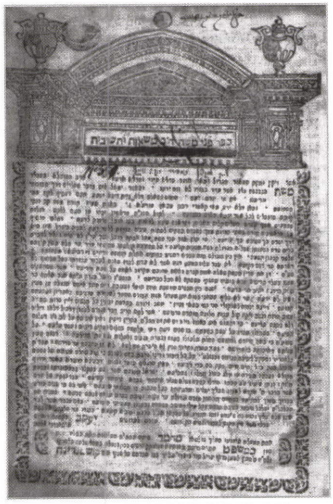

ספר פני משה

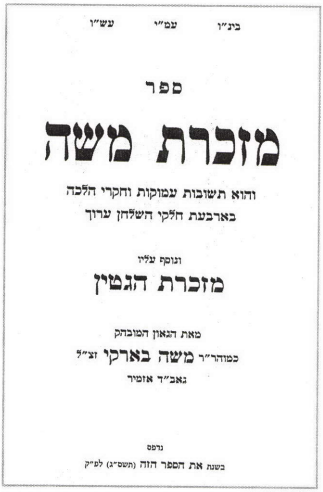
חלק שלישי

משאלות ותשובות

בקושטנדינא

שער ספר פני משה ח"ג קושטאנדינה תע"ט (1719)
לגאון רבי משה בנבנשת

שער ספר שו"ת פני משה קושטא
תל"א-תל"ב (1672-1671)

בע"ז עמ"י עש"ז

ספר

מזכרת משה

והוא תשובות עמוקות וחקרי הלכה
בארבעת חלקי השלחן ערוך

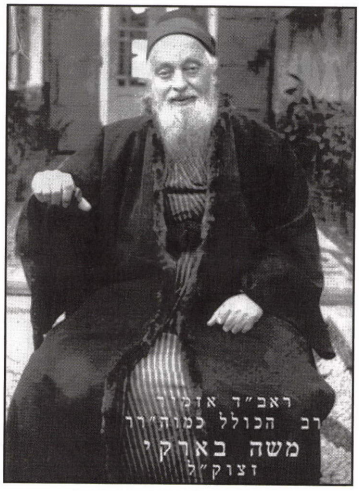
ונוסף עליו

מזכרת הגטין

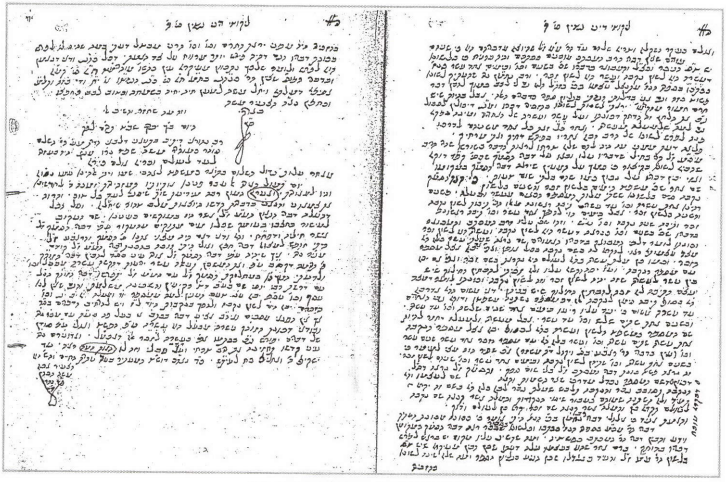
מאת הגאון המובהק
כמוהר"ר **משה בארקי** זצ"ל
גאב"ד אומיר

נדפס
בשנת את הספר הזה (תשס"ג לפ"ק)

שער ספר מזכרת משה - מזכרת הגטין
ירושלים תשס"ג (2003)

תמונת הגאון רבי משה בארקי

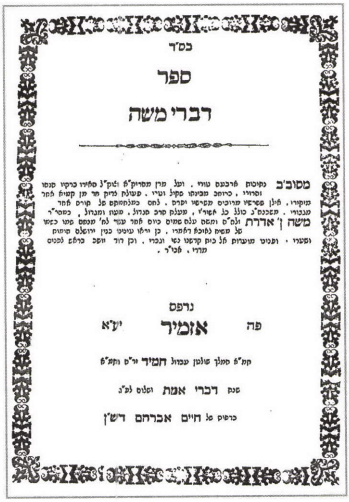
כתי"ק וחתימתו על דיני גיטין

מצבת ציונו של הגאון רבי משה בארקי

שער ספר ברך משה שאלוניקי תקס"ב (1802)
לגאון רבי משה ן' אדרת

כתר

ספר

דברי משה

נדפס

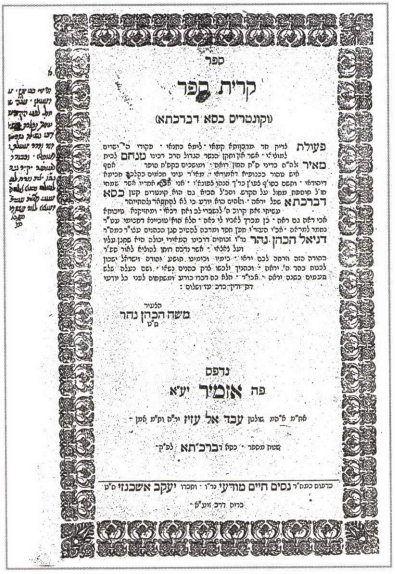
פה אזמיר יע"א

שנת דברי אמת ומלוי נפ"א

כרשום ע"י חיים אברהם ד"ש"ן

שער ספר דברי משה איזמיר תרנ"ב (1892)

שער ספר קרית ספר - וקונטריס כסא דברכתא איזמיר תרכ"ג-תרמ"א לגאון רבי משה הכהן נהר ההקדשה בצד מאת המחבר

ספר

קרית ספר

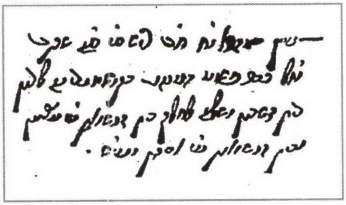
(וקונטרים כסא דברכתא)

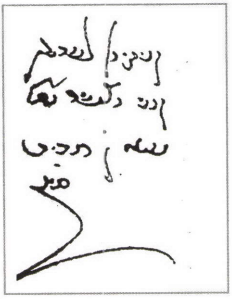
נדפס

פה אזמיר יע"א

כרשום כתו"ר נסים חיים מורעיו ני"ו · ומכתי יעקב אשכנזי מ"ע

כתי"ק של רבי משה בן חביב (האחרון)
מאיסנבול

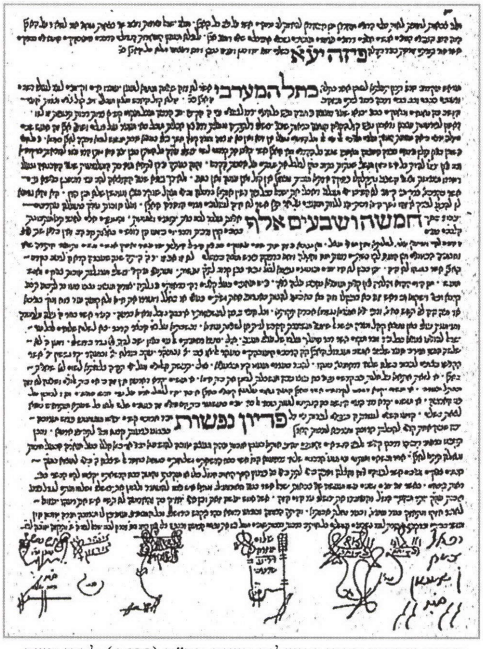

חתימת ידו

תמונת החכם באשי בטורקיה רבי משה הלוי

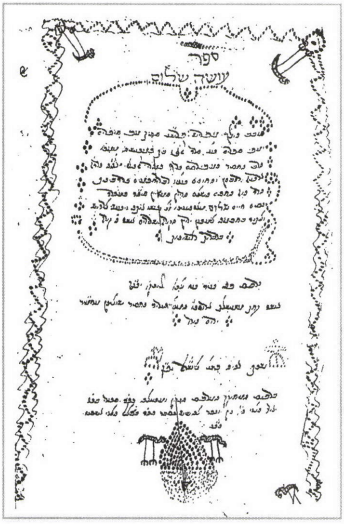
מכתב שמסרו חכמי ירושלים בשנת תמ"ט (1689) לרבי משה הלוי נזיר

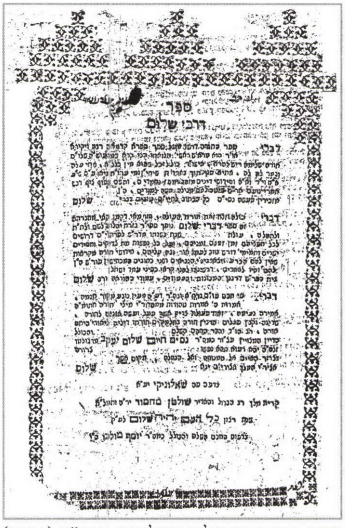
תמונת הרב נסים בכר רבה של קהילת מחזיקי תורה בבת ים (נפטר: ה' תשרי תשנ"א)

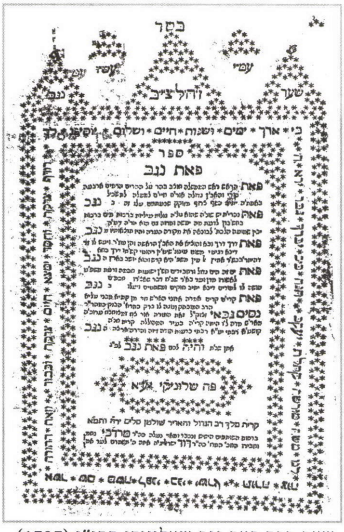
שער קהילת מחזיקי תורה בבת ים מיסודו של הרב נסים בכר

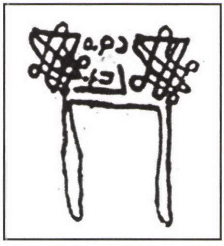
שער ספר עושה שלום שאלוניקי תק"ץ (1830)
לגאון רבי נסים חיים שלום מרגונאתו

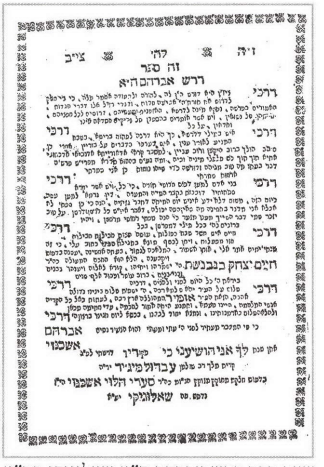
שער ספר דרכי שלום שאלוניקי תקע"א (1811)
לגאון רבי נסים חיים שלום מרגונתו

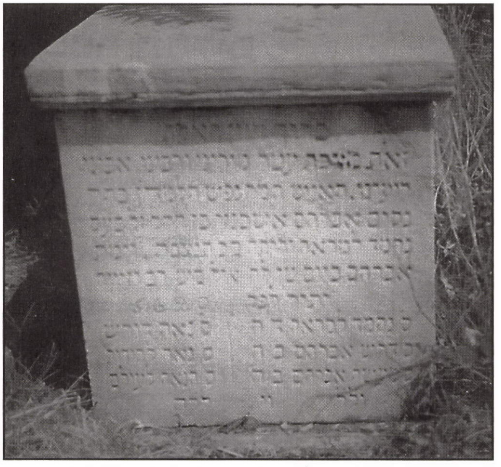
שער ספר פאת נגב שאלוניקי תקנ"ז (1797)
לגאון רבי נסים גבאי

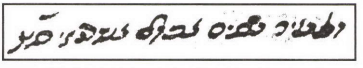
חתימת הגאון רבי נסים גבאי

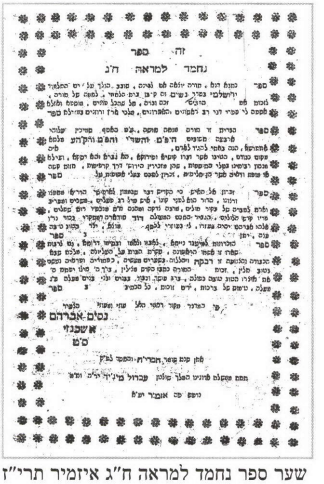
שער ספר דרש אברהם ח"א שאלוניקי תר"א
(1841)

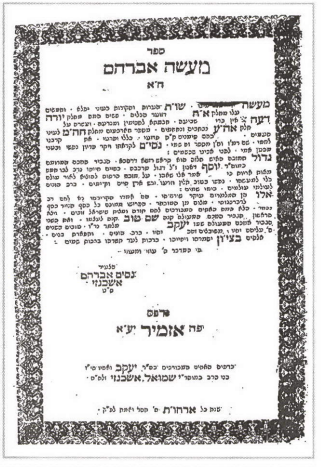
מצבת ציונו של הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי

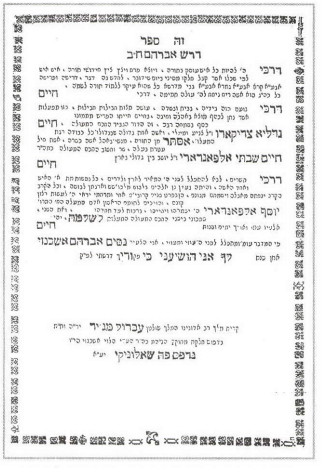
חתימת הגאון רבי נסים אברהם אשכנזי

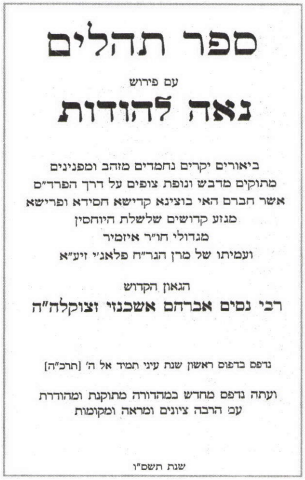
שער ספר נחמד למראה ח"ג איזמיר תרי"ז
(1857)

שער ספר מעשה אברהם ח"א איזמיר תרט"ו
(1855)

שער ספר דרש אברהם ח"ב שאלוניקי
תרי"ב (1852)

ספר תהלים

עם פירוש

נאה להודות

ביאורים יקרים נחמדים מזהב ומפנינים
מתוקים מדבש ונופת צופים על דרך הפרדיס
אשר חברם האי בוצינא קדישא חסידא ופרישא
מגוש קדושים שלשלת היוחסין
מגדולי תנ"ר איזמיר
ועמיתו של מרן הגר"ח פלאג'י זיע"א

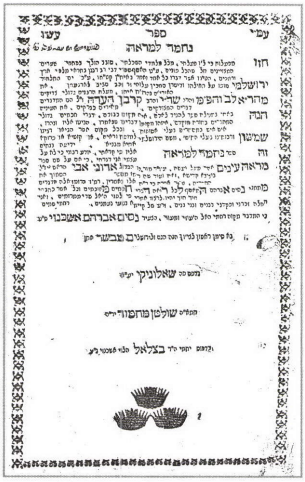
הגאון הקדוש
רבי נסים אברהם אשכנזי זצוקלה"ה

נדפס בדפוס ראשון שנת עיני תמיד אל ה' [תרכ"ה]

ועתה נדפס מחדש במהדורה מתוקנת ומהודרת
עם הרבה ציונים ומראה ומקומות

שנת תשס"ו

שער ספר נאה להודות הנדמ"ח תשס"ו
(2006)

ספר
נחמד למראה

שער ספר נחמד למראה שאלוניקי

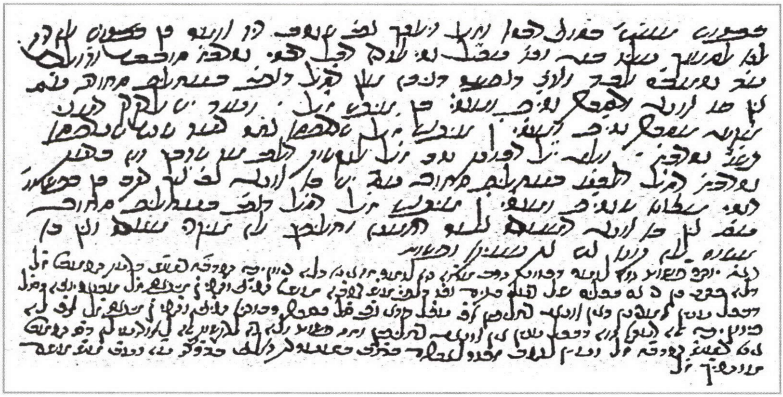
מצבת רבי נסים שלום פאלאג'י, באיזמיר באדיבות
מר שמואל אלטלאף נ"י

קונטרס
לגיטין

נדפס
בקושטאנדינה

שער קונטרס לגיטין קושטנדינה תקל"ג
(1773) לרבי אברהם ונתן מיוחס

כת"י ספר עמודי אהרן לגאון רבי נסים יצחק ארדיט בסוף הפיסקא הגהת הגאון רבי בכור יצחק נאברו

צילום כתי"ק של הגאון רבי נסים יצחק ארדיט

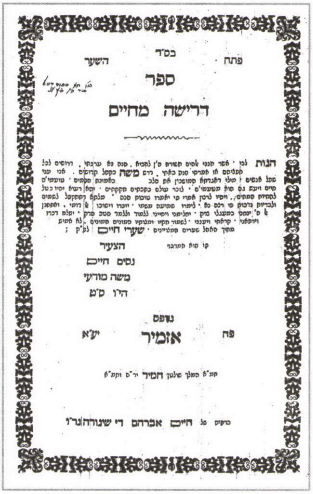
שער ספר נר יצחק ירושלים תשנ"ד (1994)

מצבת ציונו של הגאון רבי נסים חיים מודעי באיזמיר

עמוד כתי"ק וחתימה מתוך פנקס בית דינו של הגאון רבי נסים חיים מודעי באדיבות הארכיון המרכזי לתולדות העם היהודי בירושלים

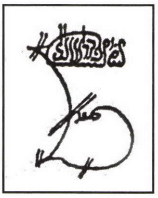

בסד
השיך
ספר
דרישה מחיים
הנה
הצעיר
נסים חיים
משה מודעי
הרו עם
נדפס
פה
אזמיר
יקא

שער ספר דרישה מחיים איזמיר תרמ"ח
(1888)

חתימת ידו של הגאון
רבי נסים זרחיה אזולאי

חתימת מרן החיד"א

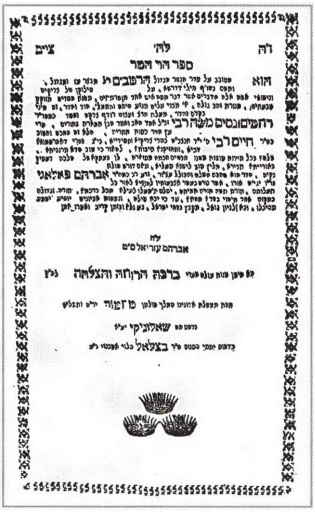

ספר
שלחן הטהור
(נוסח ק"ק ליוורנו)
אמירה עכשיוה קרים נתינה בבנות הכנסה יום ליום מלי חולם
במחכו ס"ב ימים מנין האותות ומסבון ומצמצם :
הכם מם טוב ומה עניש מתנהר כל השלחן העהור סברכה
עליונה בחשר סדר סחסם הגדול בעקרים הס"ך בקטן
מעדן נסים שעגל לנלך ומלי סדל הוספתי ג"ם ל"ב (נמ' תלות ומא
הלבנה)עמונה וקרחתי שמו על השלחן המהור גו'
נסים זרחיה בן אברהם
חזולאי ס"ט
ברוב התפל
סיון בהר
כ"ק
עלי תעלה
נוצ"ב ישראל
משיח אברהם
הרפס פה גלגל העלי
צפת
תבב
תזרח מחשלת הסדר הגדול מחסד עלי באשא ירו"ה
מחוש מחר שנת בשיחתן ירושלים מלחה כל קוב לילה ומני
כיר"ק

שער ספר שלחן הטהור צפת תקצ"ו (1836)

תמונת הראשון לציון הגאון
רבי נסים יהודה דאנון

ספר הר המר
חזוא
רחמים גם
רחמים גם מעקד רבי חיים רבי
אברהם פאלאגי
ברכה הרוחה והצלחה
שאלוניקי
בצלאל

שער ספר הר המר שאלוניקי תקצ"ה (1835)
לגאון רבי נסים משה רבי

בס"ד

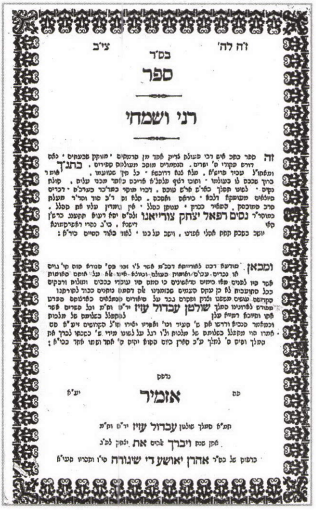
ספר

תאיר נרי

נדפס

פה אזמיר יע"א

שער ספר תאיר נרי איזמיר תרל"ה (1875)
לגאון רבי נסים רפאל יצחק צורייאנו

זה לה' בס"ד צ"ב

ספר

רני ושמחי

נדפס

פה אזמיר יע"א

שער ספר רני ושמחי איזמיר תרל"ד (1874)

זה השער לירושה צדיקים יבואו בו

ספר

חכמה מאין

חלק ראשון

נדפס

פה אזמיר יע"א

שער ספר חכמה מאין חלק ראשון איזמיר
תרמ"ב (1882) לגאון רבי נסים יצחק
אלגראנטי

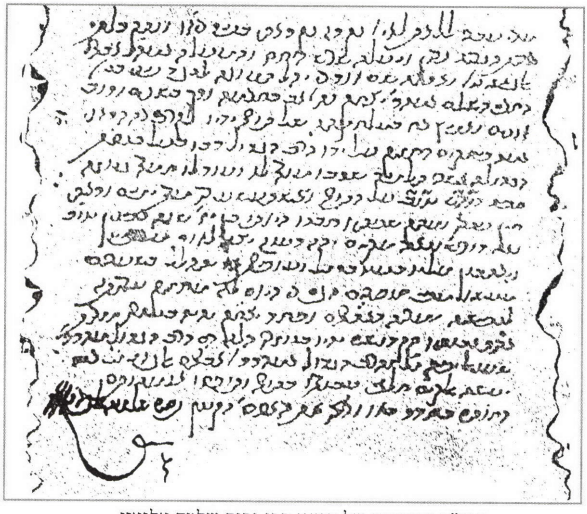
ספר סדר זמנים

שאלוניקי

שער ספר סדר זמנים שאלוניקי שנ"ד (1594)
לרבי סעדיה לונגו

שער ספר זהב שיבא פיורדא תנ"ב (1692)

כתי"ק וחתימתו של הגאון רבי נסים שלמה אלגאזי

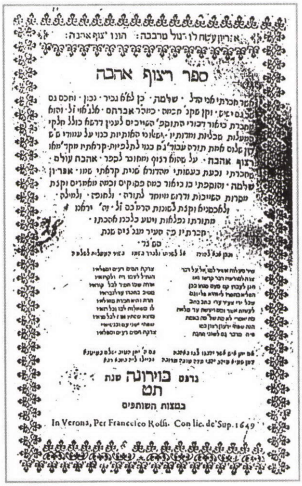
שער ספר הליכות אלי איזמיר תי"ח
(1658)

שער ספר לחם סתרים ויניציאה תכ"ד
(1664)

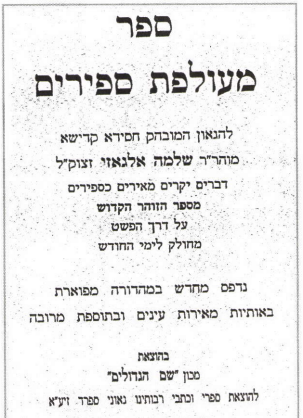
שער ספר אהבת עולם דירנפורט תנ"ג (1693) עם חתימת ידו של מדפיס הספר האלוף רבי שבתי בס

שער ספר רצוף אהבה - אפריון שלמה, וירונה ת"ט (1649)

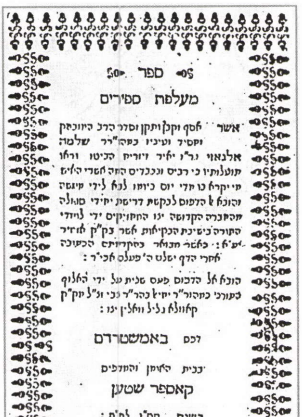
שער ספר שמע שלמה אמסטרדם ת"ע (1710)

שער ספר מעולפת ספירים הנדמ"ח ירושלים

שער ספר אהבת עולם קושטנדינא

שער ספר מעולפת ספירים אמסטרדם תס"ג (1703)

שער ספר יבין שמועה ליוורנו תקנ"ב
(1792)

שער ספר זהב שיבא קושטנדינא תמ"ח
(1688)

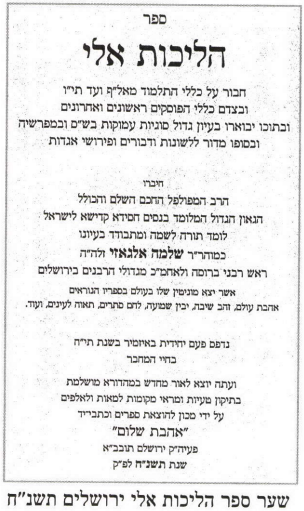
שער ספר גופי הלכות איזמיר תל"ה
(1675)

שער קונטרס קילורית לעין ירושלים
תשס"ד (2004)

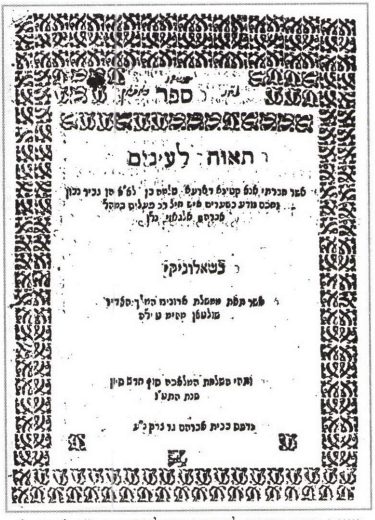
שער ספר תאוה לעינים זולצבאך

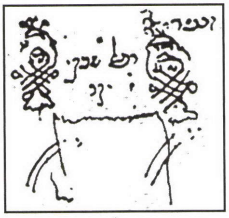
שער ספר הליכות אלי ירושלים תשנ"ח
(1998)

שער ספר תקון סופרים ומקרא סופרים
קושטאנדינא תקט"ז (1757)

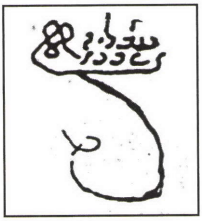
שער ספר תאוה לעינים שאלוניקי תט"ו (1655)
עם חתימת הגאון רבי ישעיה באסן אב"ד ריג'יו

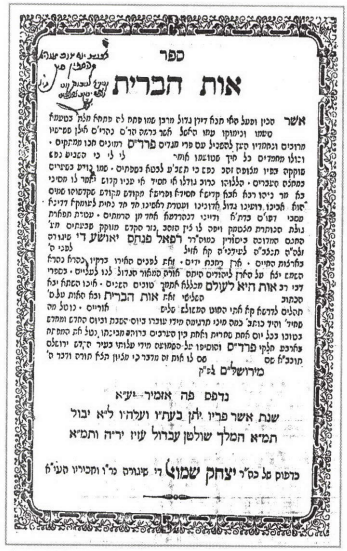
חתימתו של הגאון רבי
רפאל שבתי ן' יקר

מצבת ציונו של כמוה"ר רבי חייא
שמואל פונטרימולי באזמיר

חתימתו של הגאון
רבי עובדיה אשכנזי

ספר

אות הברית

אשר ... יצחק שמוע

שנת אשר פריו ... יבוא

תמיא המלך שולמן ... ותמ"א

שער ספר אות הברית איזמיר תרכ"ו (1866)
לגאון רבי פנחס רפאל די שיגורה

ספר

אות היא לעולם

ח"א

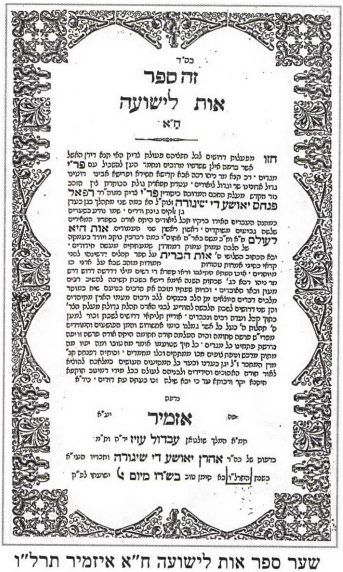
אות היא ... יצחק שמוע

פה

אזמיר

יע"א

שער ספר אות היא לעולם איזמיר תרט"ז (1857)

זה ספר

אות לישועה

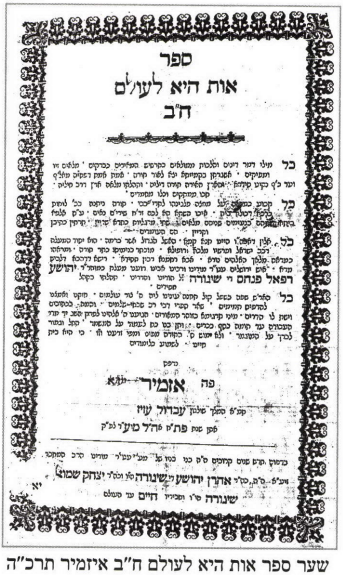
ח"א

פה

אזמיר

יע"א

שער ספר אות לישועה ח"א איזמיר תרל"ו
(1876)

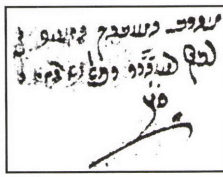
ספר

אות היא לעולם

ח"ב

כל ... יצחק שמוע

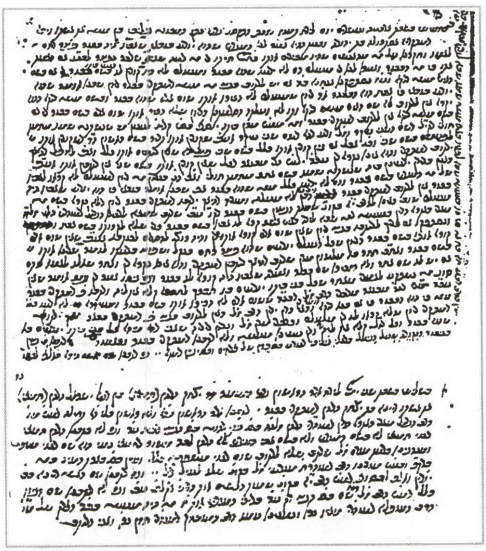
שער ספר אות היא לעולם ח"ב איזמיר תרכ"ה
(1865)

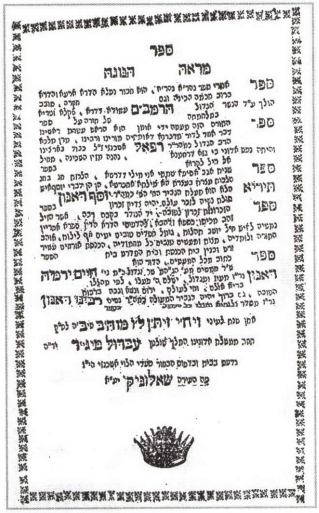
חתימת הגאון רבי רפאל אשכנזי
מאוסף ספריית רבי שלמה
אפשטיין ז"ל

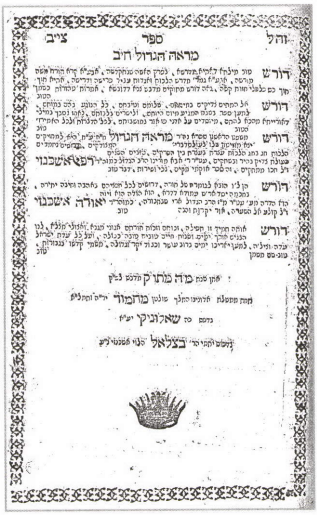
שער ספר מראה הגדול ח"א שאלוניקי
תקפ"ט (1829)

מזכרת גיטין בכתי"ק של הגאון רבי רפאל אשכנזי

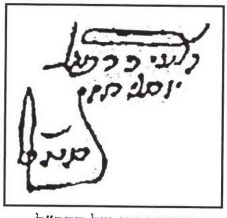
שער ספר מראה הנוגה שאלוניקי ת"ר (1840)

שער ספר מראה הגדול ח"ב שאלוניקי תקצ"א
(1831)

שער ספר מראה עינים שאלוניקי תקע"ו
(1816)

חתימת ידו של החק"ל

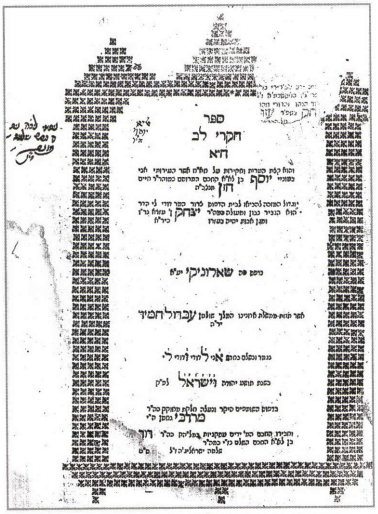
מצבת הגאון רבי רפאל יוסף חזן בעל ספר חקרי לב

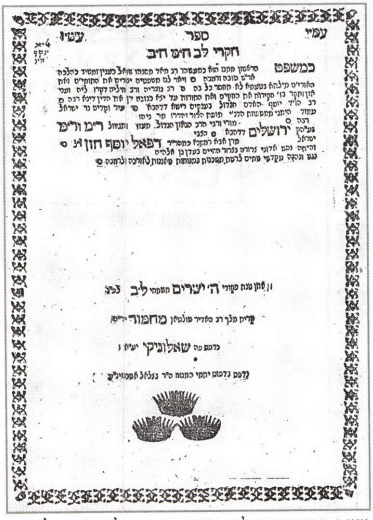
כתי"ק של הגאון רבי רפאל יוסף חזן תשובה הלכתית באבן העזר

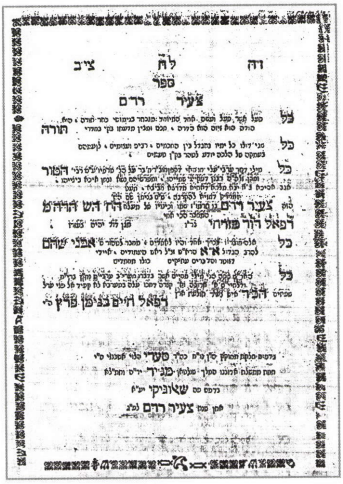
שער ספר מערכי לב שאלוניקי תקפ"א (1821)

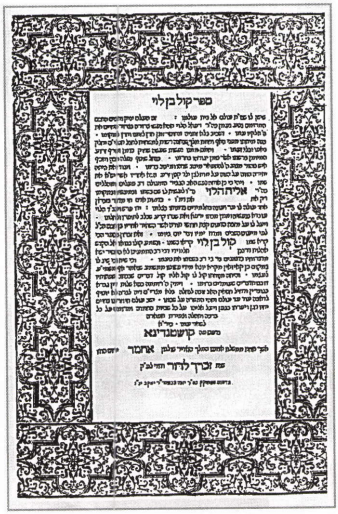
שער ספר חקרי לב ח"א תקמ"ז (1787)

שער ספר חקרי לב חדש משפט חלק ב' שאלוניקי תקצ"ב (1832)

שער ספר צעיר רדם שאלוניקי תר"ט (1849)
לגאון רבי רפאל דוד מזרחי

שער ספר קול בן לוי דפוס ראשון קושטא תפ"ז (1727) לכמוהר"ר אליא הלוי

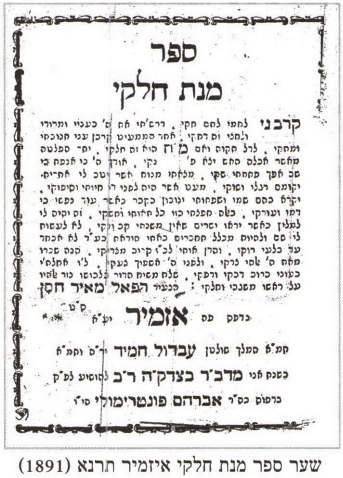
כתי"ק של הגאון רבי רפאל דוד סבאן באדיבות הו"ל "מלכי רבנן" אשדוד

תמונת הגאון רבי רפאל דוד סאבאן
חכם באשי בטורקיה

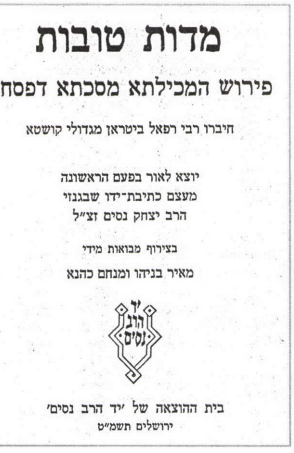
שער ספר מדר"ס לפירושים ירושלים תשס"ה
(2005)

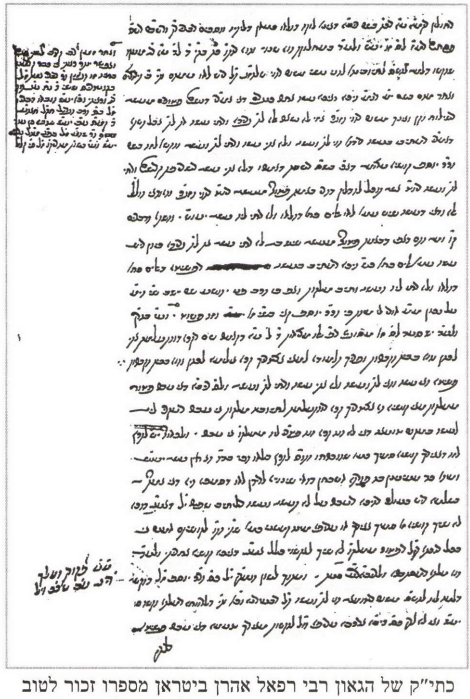
שער ספר מרפא לשון שאלוניקי תקפ"ו (1826) לגאון רבי רפאל ארדיט

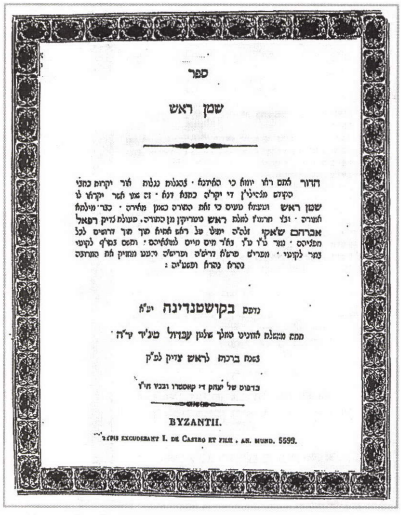
שער ספר מנת חלקי איזמיר תרנא (1891) לרבי רפאל מאיר חסן

שער ספר מדות טובות ירושלים תשמ"ט (1989)

כתי"ק של הגאון רבי רפאל אהרן ביטראן מספרו זכור לטוב שכת"י גנזי מכון וישיבת אהבת שלום ירושלים תכב"ץ

ספר

שמן ראש

BYZANTII.

שער ספר שמן ראש קושטנדינא תקצ"ט (1839)
לגאון רבי רפאל אברהם שאקי

שער ספר דובר מישרים שאלוניקי תקפ"ח (1828) לכמוהר"ר רפאל מרדכי יהושע שאול

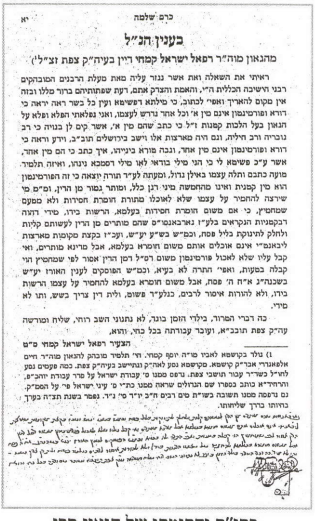
ספר

עבודת ישראל

שער ספר עבודת ישראל איזמיר תצ"ז (1737)
לגאון רבי רפאל ישראל קמחי

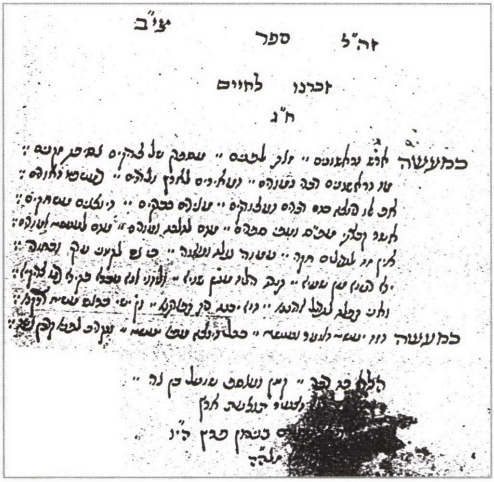

חתימת ידו של הגאון
רבי רפאל ישראל קמחי

בעניין חנ"ל

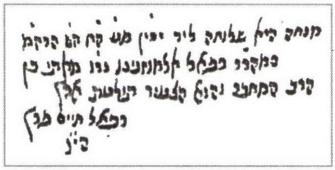
כתי"ק וחתימתו של הגאון רבי
רפאל ישראל קמחי

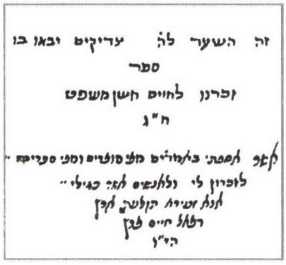
שער ספר זכרנו לחיים חלק ג' בכת"י מאת הגאון רבי רפאל חיים בנימין פרץ, עדיין לא נדפס

שער ספר זכרנו לחיים חלק ב' איזמיר (1857)

חתימתו של הגאון רבי רפאל חיים בנימין פרץ

שער ספר זכרנו לחיים חלק ג' חושן משפט בכת"י

שער ספר זכרנו לחיים חלק א' שאלוניקי תר"ח (1847)

עפ"י עשו יהליבב

ספר

מאמר המלך

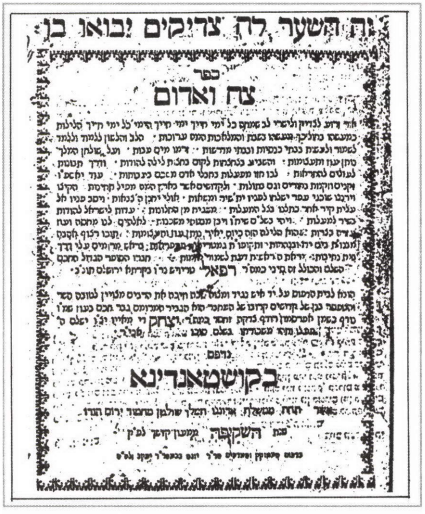
המכונה בלשון הקודש הרמב"ם

ויקרא שמו בלשון הקודש יוסף מצליח

רפאל אברהם מצליח

בקושטאנדינא

שער ספר מאמר המלך שאלוניקי תקס"ז (1806)
מהגאון רבי רפאל אברהם מצליח

ספר

צח ואדום

בקושטאנדינא

שער ספר צח ואדום קושטאנדינא ת"ק (1740) מהגאון
רבי רפאל טריוויש

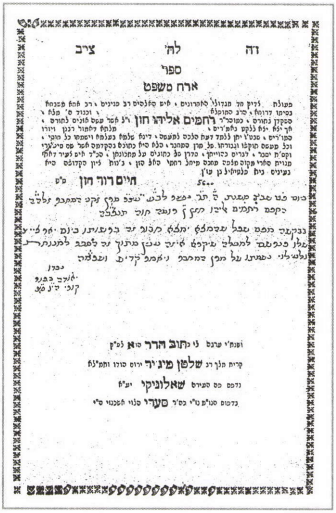
ספר

ישיר משה

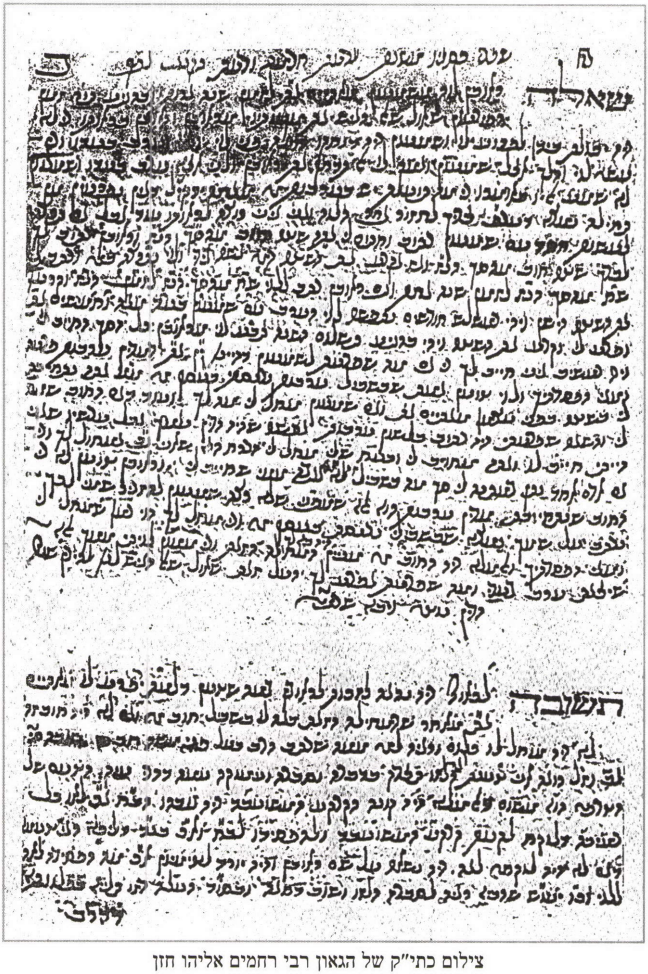
רפאל ב"ר משה פאלקון זצ"ל

שאלוניקי

שער ספר ישיר
משה שאלוניקי
תקס"ז (1807)
לכמוהר"ר רפאל
משה פאלקון

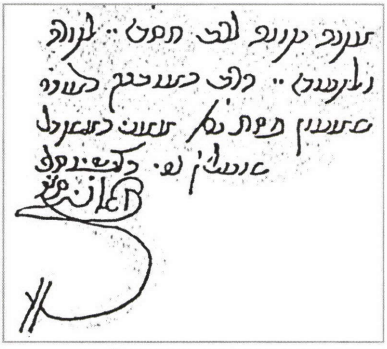
שער ספר ארח משפט שאלוניקי עם חתימת נכדו רבי יאודה בכור קורי

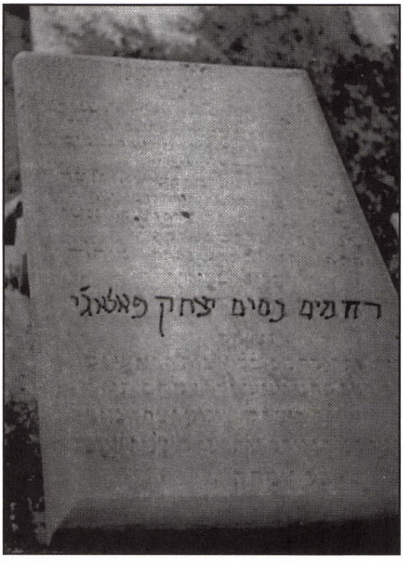
צילום כתי"ק של הגאון רבי רחמים אליהו חזן

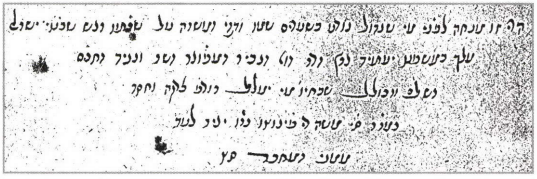
שער ספר ארח מישור ירושלים

חתימת הגאון רבי יוסף פאלאג'י

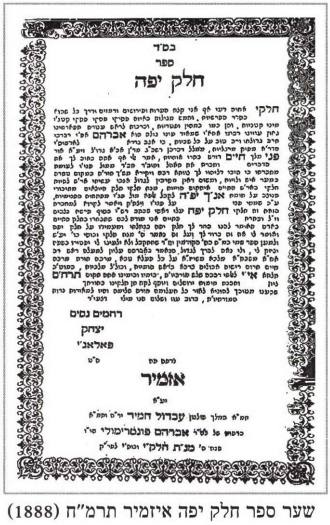
מצבת ציונו של הגאון רבי רחמים נסים יצחק פאלאג'י באיזמיר

הקדשה מאת רנ"י פאלאג'י על ספרו 'אנ"ך יפה'

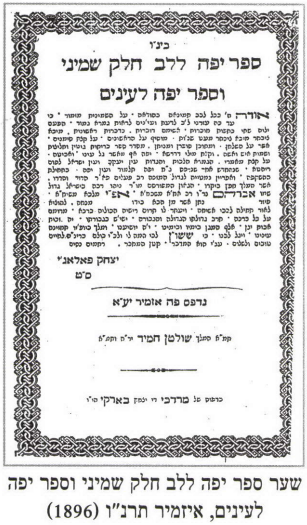
שער ספר יפה ללב חלק א' איזמיר תרל"ב (1872)

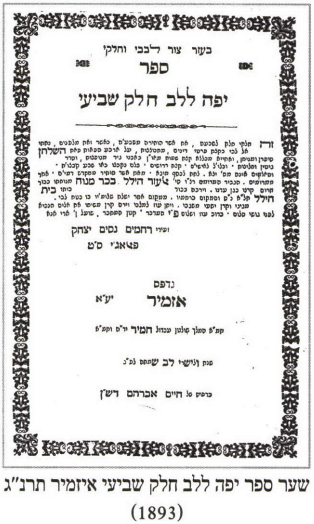
שער ספר חלק יפה איזמיר תרמ"ח (1888)

שער ספר יפה תלמוד ח"א איזמיר תרל"ו (1876)

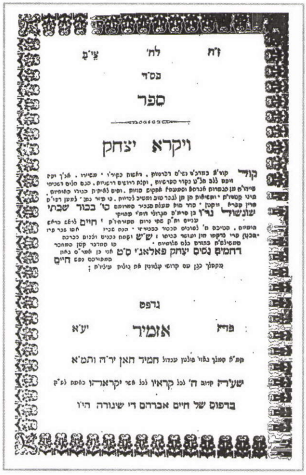
שער ספר יפה ללב חלק שמיני וספר יפה לעינים, איזמיר תרנ"ו (1896)

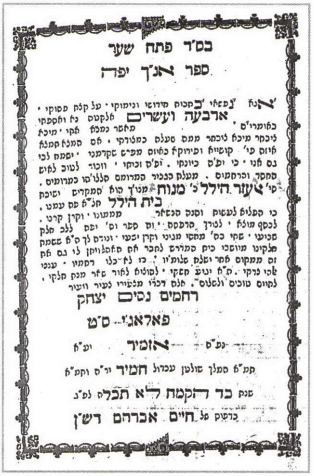
שער ספר יפה ללב חלק שביעי איזמיר תרנ"ג (1893)

שער ספר אבות הראש ח"ג וספר נפש היפה איזמיר תרל"ח (1878)

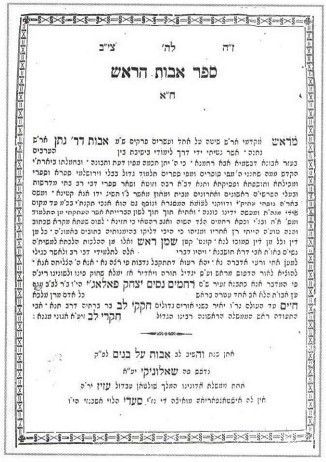
שער ספר ויקרא יצחק איזמיר תרס"ה (1905)

שער ספר אנ"ך יפה איזמיר תרנ"ג (1893)

שער ספר אבות הראש חלק ב' איזמיר תרכ"ט עם הקדשת המחבר לכמוהר"ר יקיר גירון

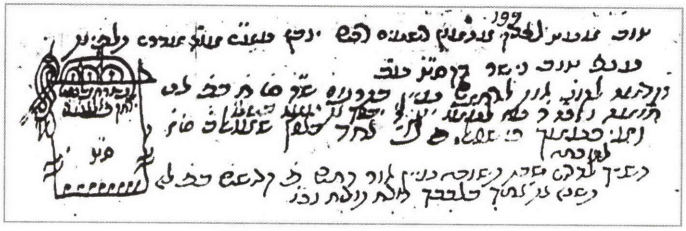
זה לה' צ"ב

ספר אבות הראש

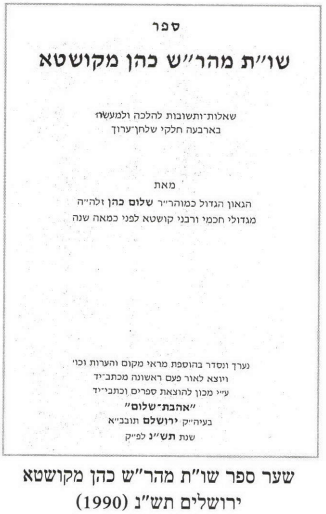
ח"א

מראש ... אבות דר' נתן תר"ס ... שמון ... שכן ראש ... אבות על בנים וס"ת ... שאלוניקי י"ט ...

שער ספר אבות הראש ח"א שאלוניקי תרכ"ב
(1862)

חתימת ידו של הגאון רנ"י פאלאג'י

ספר

שו"ת מהר"ש כהן מקושטא

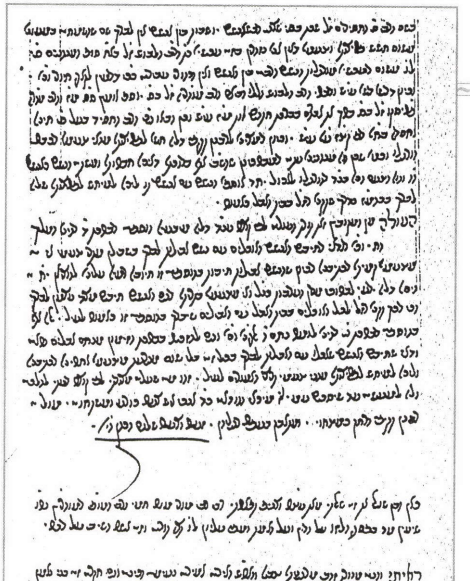
שאלות־ותשובות להלכה ולמעשה
בארבעה חלקי שלחן־ערוך

מאת

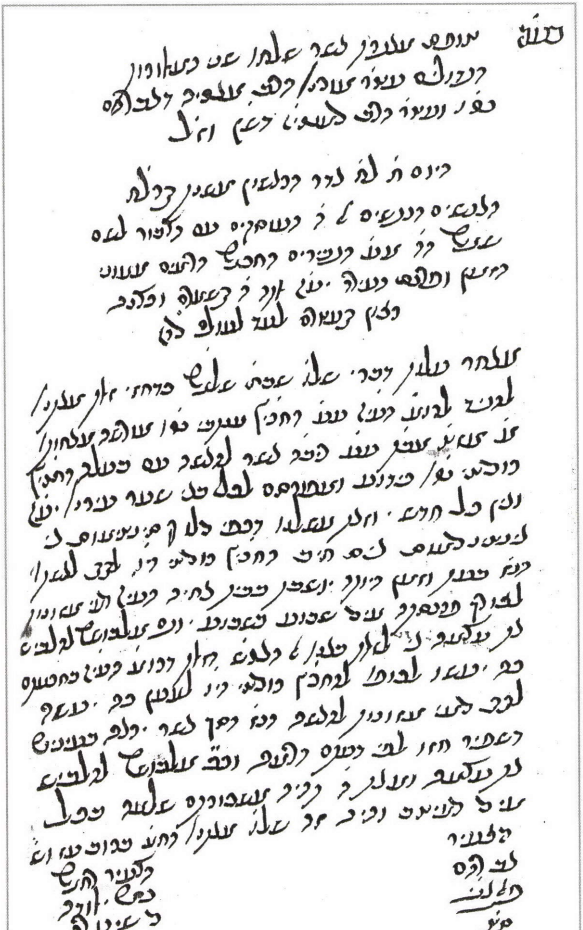
הגאון הגדול כמוהר"ר שלום כהן זלה"ה
מגדולי חכמי ורבני קושטא לפני כמאה שנה

נערך ונסדר בהוספת מראי מקום והערות וכו'
ויוצא לאור פעם ראשונה מכתב־יד
ע"י מכון להוצאת ספרים וכתב־יד
"אחבת־שלום"
בעיה"ק ירושלם תובב"א
שנת תש"נ לפ"ק

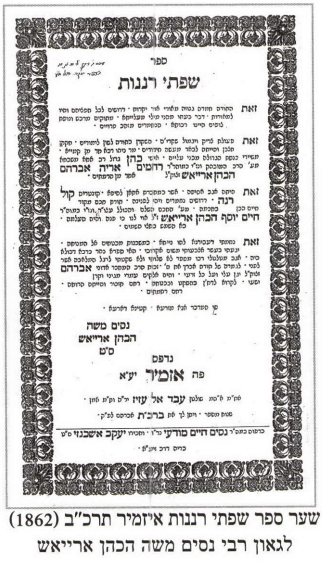
שער ספר שו"ת מהר"ש כהן מקושטא
ירושלים תש"נ (1990)

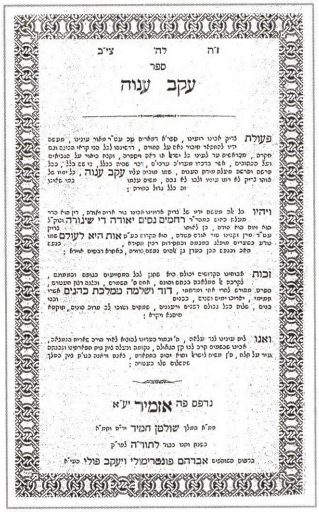
צילום כתי"ק של הגאון רבי שלום כהן מקושטא

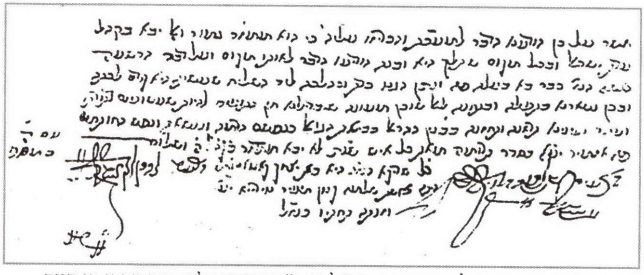
חתימתם של הגאון רבי אברהם פאלאג'י והגאון רבי רחמים נסים יאודה די שיגורה

שער ספר שפתי רננות א'זמיר תרכ"ב (1862)
לגאון רבי נסים משה הכהן אריייאש

שער ספר עקב ענוה איזמיר תרמ"א (1881)
לגאון רבי רחמים נסים יאודה די שיגורה

כתי"ק וחתימתם של הגאונים: רבי שלמה ב"ר בנימין הלוי, רבי אהרן בן חיים

ספר

ישמח משה

מאת

אזמיר

שער ספר ישמח משה איזמיר תרכ"ח (1868) לכמוה"ר שבתי גליפוליטי

תשובת גאוני קושטא רבי יחיאל באסן ורבי שלמה קארו

ספר

פתרון חלומות

השלם

הוא נחלק לארבעה קערים:

השער הראשון

אוסף כאמרים על החלומות מספרי ראשונים ואחרונים

השער השני

פתרוני חלומות בספר מפתר חלמין להחכם

ר' שלמה אלמולי ז"ל עם הרבה הוספות

גם נכנסו פ' פתרון חלומות לר' סעדיה גאון ז"ל

שנדפס רק פעם אחת ונדפסתי כולל בפני עצמו

השער השלישי

פסקי דינים בענין הנ"ל בחלום וכו'.

השער הרביעי

כאלות חלום ולהיכוסים מהזוהר הקדוש על ענייני חלומות

ערך, ליקט והב"א לדפוס

מאיר בן יצחק בקאל

נדפס בעה"ק ירושלים תובב"א

בשנת תשכ"ה לפ"ק

שער ספר פתרון חלומות ירושלים תשכ"ה (1965) לחכם רבי שלמה אלמולי

תמונת הגאון רבי שלמה שלם

כתובה משנת תצ"ו (1739) עם חתימת
רבי שלמה שלם

שער ספר דברי שלמה פרנקפורט תקי"ג
(1753)

שער ספר שונה הלכות אמסטרדם תקכ"ב
(1762)

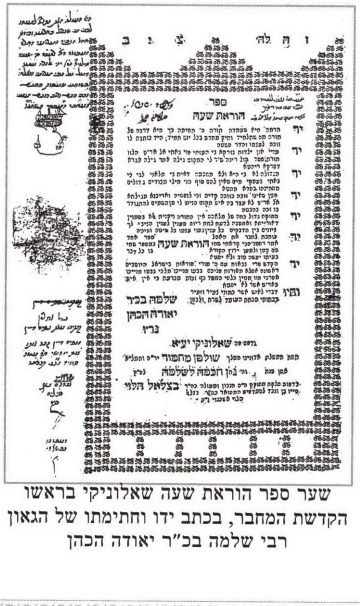

שער ספר לב שלם חלק ראשון אמסטרדם
תקכ"ח (1768)

ספר
יפ שעה

שער ספר יפה שעה שאלוניקי תקע"ג

שער ספר הוראת שעה שאלוניקי בראשו הקדשת המחבר, בכתב ידו וחתימתו של הגאון רבי שלמה בכ"ר יאודה הכהן

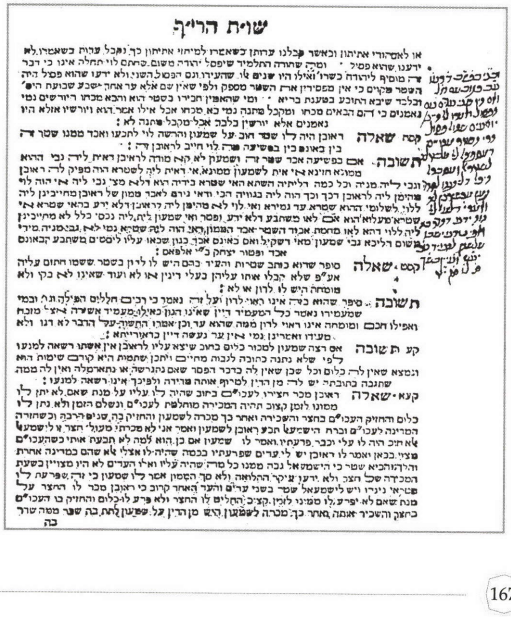
שער ספר שו"ת שעות דרבנן קושטנדינא

ספר
כסא שלמה

שער ספר כסא שלמה שאלוניקי תר"ז (1847) לגאון רבי שלמה חכים

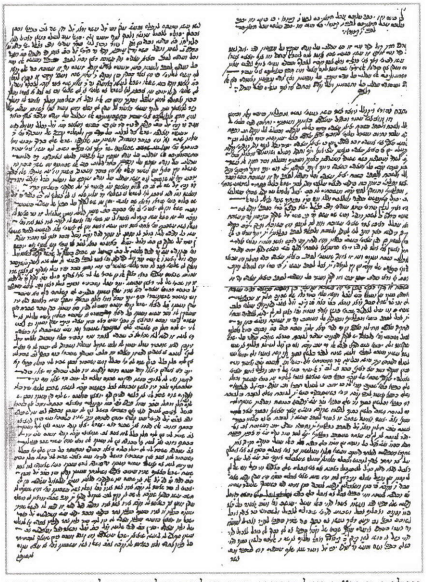
כתי"ק של הגאון רבי שלמה חכים על שו"ת הרי"ף

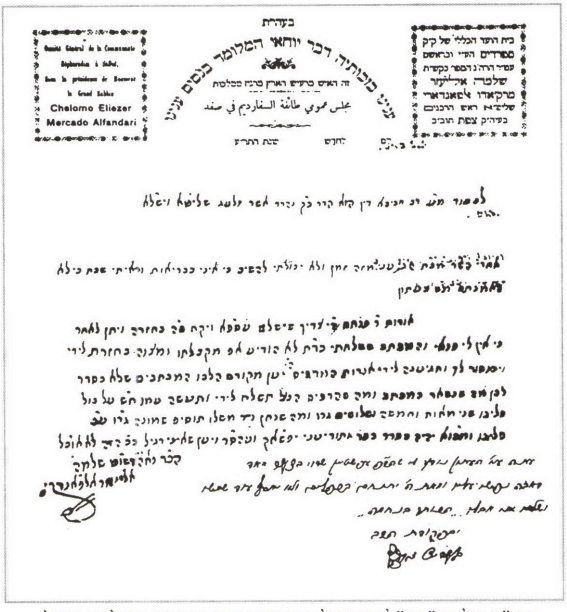
שו"ת הריף

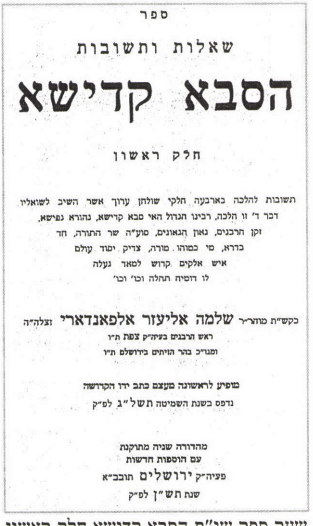
תמונת הגאון רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי

צילום כתי"ק של הגאון רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי מגנזי ישיבת פו"י בירושלים

כתי"ק של הס"ק ז"ל שכתב לנאמן ביתו הרב הריא"ז מרגליות זצ"ל

ספר

שאלות ותשובות

הסבא קדישא

חלק ראשון

תשובות להלכה בארבעה חלקי שולחן ערוך אשר השיב לשואליו
דבר ד' זו הלכה, רבינו תגדל האי סבא קדישא, נתורא נפישא,
זקן תרכובים, נאון הגאונים, סוגיה שר התורה, חד
בדרא, סי כסותו סודרה, צדיק, יסוד עולם
איש אלקים קדוש למאר נגלה
לו דסיפיה תהלה וכו' וכו'

כקש"ת מוהר"ר **שלמה אליעזר אלפאנדארי** זצלה"ה
ראש הרבנים בעיה"ק צפת תיו
ומגיה בהר הזיתים בירושלם תיו

מוסיף לראשונה מעצם כתב ידו והקדושה
נדפס בשנת השפיטה תשל"ג לפ"ק

מהדורה שניה מתוקנת
עם תוספות חדשות
פעיה"ק ירושלים תובב"א
שנת תש"ן לפ"ק

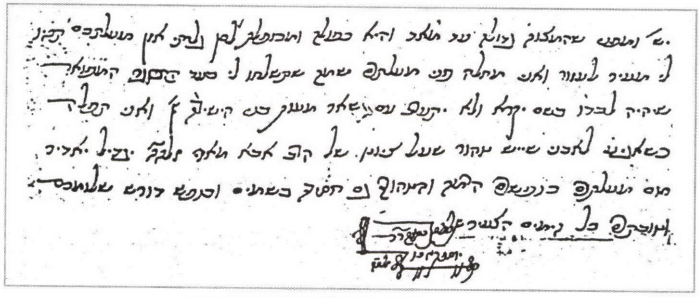
שער ספר שו"ת הסבא קדישא חלק ראשון
ירושלים תש"ן (1990)

שערי הספרים של ספרי רבי שלמה אליעזר אליפנדרי זצ"ל

חותמת של הגאון רבי שלמה אליעזר
אלפאנדארי ראש הרבנים בעיה"ק
צפת ת"ו

איגרת מהגאון רבי שלמה ב"ר יוסף קארו

זה השער לד' צדיקים יבואו בו

ספר

אשר לשלמה

פעורת סיון תפ"ב מבי של מטר תבחל טבל מבשמים ' תורת משוחה
יפה שמוח מים מסיר מקו משם ' תמנה בקליף יהלי
דרושים וחיושים כמל תפוחים ' לרמים ומשוקחים ערוכים בכל
משוחים ' לפי תכון ומגל זה כנו מסדן הוי כמרקחת מקנה ול בשמים
מלא מלו מסכה מסמני מטעמים ' מעלה הסמוך בשלה ומכלל
שנ"ר כשהיה ' **שלמה יפה** מלכנו ע"ה שם מלמוח מיום ' סי מי
ס' שנה ' כשהיתה פרוש לעמה ' מלא משם יפי מיו
שכל. שמו לבן בנעוי ימי רוח שם מקומה ' ויחר הוקה כלי משמן ומקומה '
על ולו ולפי קל מסכה ומעמה ' כי מלא פרוש כנגד ומסה סכל
שלמים ושמחו ' כמי כמה למקל מלא שנה ' ומחר מלפני 36 שנה '
שנה שלמים (בשה **דקן ניסן**) לאחר שלמיה ' כל ומיו שכלומה ' לשלי שנה שני
שנה שלמה ' מלך מלוך מלך מלוכן ומיו ' מי מלא מעלך '
שלמה של שלמה רב ומלא שלוך משכיו ' ומלי יחלו כלאחוי ומיו '
מי שפר שלמיהן מלוה **אשר לשלמה** מלכי לפני שנתיו מן מן מניו '
שנים שנהיה מלכו מלה ' ומלכו שנה לן שנשנים בנים ' מן
מן מלכנים שנלמדים בנות מלמדים ' ומשלחיהם ולכנן קשיש ושם שנים
מפקיעה מלכנות מלכנה שמלו בשלוחיהן ולפי מי מי מלא שלן שנן נבי ומלוה
למלוך מלימים ומלוכך מלכנה ' מלוך שלבי בשנן ן שנים ומלך ומלוה לשלוה
שנכלה ' למלך לו מלך מלכנים בשנים ' כנו ומלוך שנה שני למלכנים '
שנלמד בשנה מן מלך ומי בשנהיה **שלמה** '

נדפס פה **אזמיר** תרל"ו

כתוב לפני מלוכה מלכנה ע"י מלכה בלחד מלוכה ' לשלוחים וחיושים ומלוכה
מלוכים ' מלך מלכנה מלכנה ע"י **אברהם** שבשלוחיהן ע"י ומחבר **יעקב** מלך שבשלוח
כתוב **וברוך** שנה מלוך מלוכה שנים שלוח מלוכה ומלוך שנים מלוכה מלך

שער ספר זקן שמואל איזמיר תקט"ז (1756) לגאון רבי שמואל דניאל

ספר

נהרות דמשק

שער ספר נהרות דמשק שאלוניקי תקס"ב (1802)

ספר

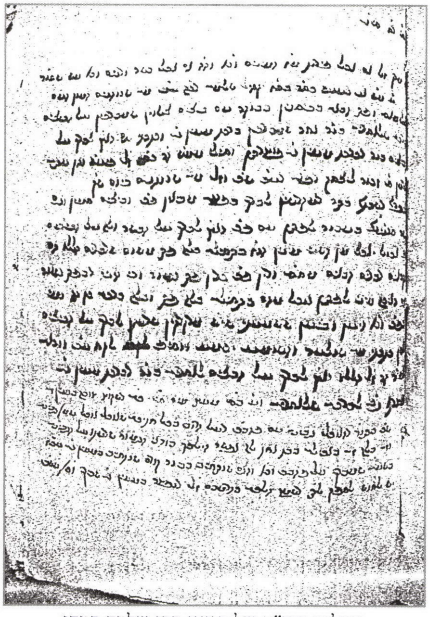
בן משק

בשאלוניקי

שער ספר בן משק שאלוניקי תקס"ב (1802) לגאון רבי שלמה קאמונדו

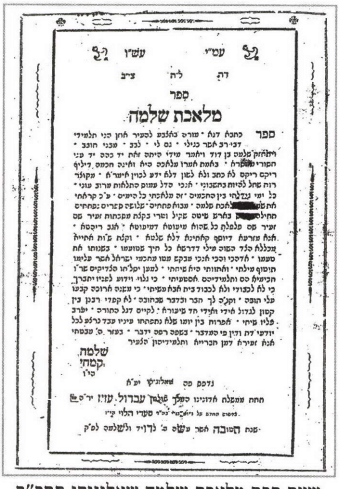
שער ספר ימי שלמה איזמיר תרל"ד
(1874)

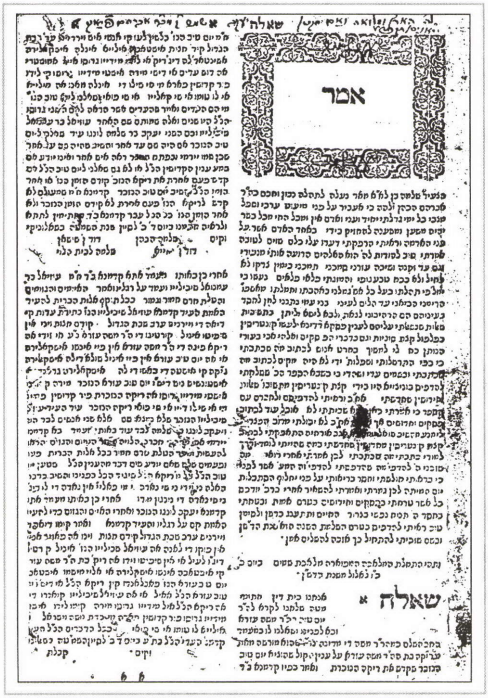
תצלום כתי"ק של הגאון רבי שלמה קמחי

שער ספר יקהיל שלמה איזמיר תרכ"ה (1865)

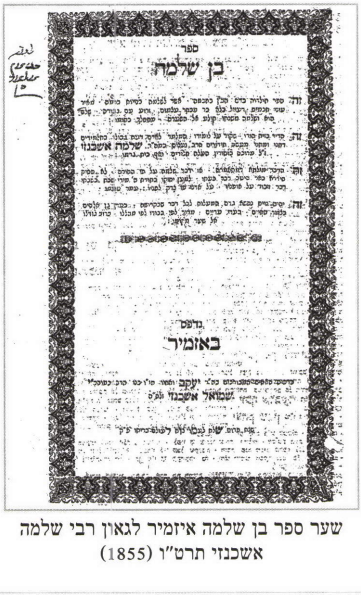

שער ספר מלאכת שלמה שאלוניקי תרכ"ב
(1862)

אמר

שאלת א

שער ספר שו"ת מהרש"ך

ספר

בן שלמה

נדפס

באזמיר

שלמה אשכנזי

שער ספר בן שלמה איזמיר לגאון רבי שלמה אשכנזי תרט"ו (1855)

בעזהשי"ת

שאלות ותשובות

מהרש"ך

מאת

מוהריר שלמה בהריר אברהם הכהן

מגדולי הפוסקים בדור דעה הסמוך לזמנו של מרן הבי

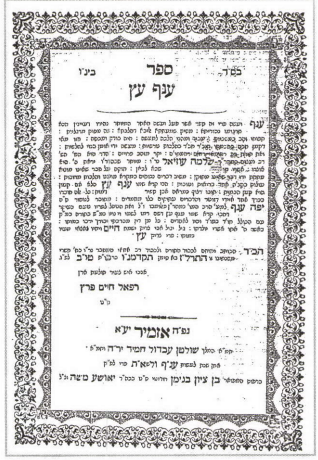
חלק א' כרך ב'

(יעיר הבמאשות מאר. לא נדפס אלא מקט אחת בהאלוקיר שנת שמיר)

פעיהיק ירושלם תובבא

שנת תשיג לפיק

שער ספר שו"ת מהרש"ך ירושלים תש"נ (1990) לגאון רבי שלמה הכהן

ספר

ענף עץ

נדפס

באזמיר יע"א

שער ספר ענף עץ איזמיר תרל"ו (1876) לגאון רבי שלמה עוזיאל

עַל כּוֹכְבֵי מָרוֹם וְאֵם גְּבָהּוּ
עָלָה כְּבוֹד הַשֵּׁם וְשָׁם הִגִּיעַ
אוֹרוֹ, כְּמוֹ שֶׁמֶשׁ אֲשֶׁר הוֹפִיעַ
מַטָּה וּמַעְלָה, גַּם בְּכָל צָרָהוּ.

מֶה עָצְמוּ מַעֲשָׂיו וּמֵה נִשְׂגְּאוּ;
עֹמֶק תְּבוּנוֹתָיו לְכָל הוֹדִיעַ,
כִּי בְלִשּׁוֹן קֹדֶשׁ יְסוֹד הִצִּיעַ;
סֵפֶר, בְּנִרְדָּפִים לְאוֹר יָצָאוּ.

בָּשְׂמוֹ כְּנַטַּע חַי׳ מְדַבֵּר גְּאוּ.
יַעְרוֹ וְגַם דִּבְשׁוֹ אֱנוֹשׁ מַשְׂבִּיעַ,
קַרְנוֹ לְרוּם יָרוּם, לְעָב יַגִּיעַ;
הָפוּךְ, בְּרֹב טוּבוֹ, לְרֹאשׁ שָׂמָהּ.

עַל בֵּן, לְשׁוֹן עֵבֶר, לְשַׁבְּחֵהוּ
פִּתְחִי סְגוֹר שִׁירֵךְ, וְהוֹד יַבִּיעַ;
גְּדֻלּוֹ וְחָכְמָתוֹ לְכָל יוֹדִיעַ,
שָׂרְשׁוֹ וּמִשְׁפַּחְתּוֹ וְיַחַסְהוּ:

יוֹחָנָן שְׁמוֹ, הֶגְמוֹן בְּלוֹדִיבוֹ הוּא;
נִבְחָר לְרֹב צִדְקוֹת וְטוּב מַשְׂפִּיעַ
אֶל מַלְכָּא צָרְפַת צָדֵק מַזְרִיעַ;
קוֹנְטֵי לְמוֹמְבְּרוֹן הוּא, וְשָׁם נָסָהּ.

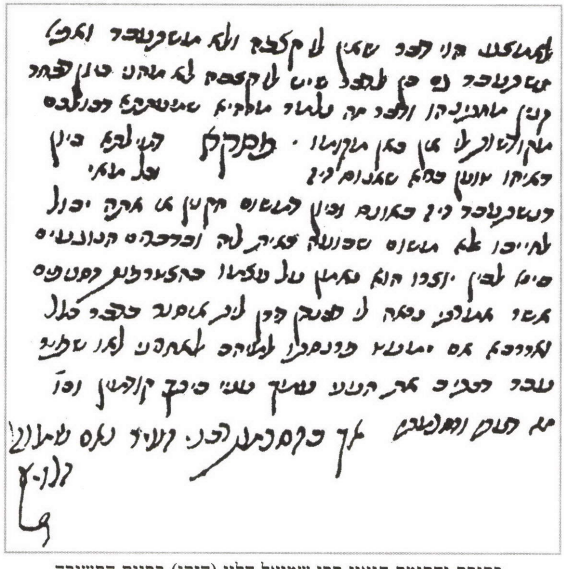
הִנּוֹ פְּאֵר צָרְפַת וְהוֹד פָּאוֹסָה!
לָבָן, כְּסִיל, כִּימָה וְגַם בֶּן־עַיִשׁ
לוֹ יִתְּנוּ הַלֵּל בְּקוֹל עַלֶּסָה.

מִי יִתְּנָךְ, שִׁירִי, כְּאֶבֶן שַׁיִשׁ!
זֵכֶר לְדוֹר וָדוֹר, בְּלִי אֶפֶסָה,
תַּזְכִּיר גְּבוּרָתוֹ, גְּבוּרַת לַיִשׁ.

שיר שכתב רבי שלמה ב"ר יהודה האיזובי מתוך צרור זהובים עמוד 231

שער ספר משק ביתי
שאלוניקי תקצ"ו (1836)
לגאון רבי שמואל קריספין

כתיבת וחתימת הגאון רבי שמואל הלוי (הזקן) בסיום התשובה

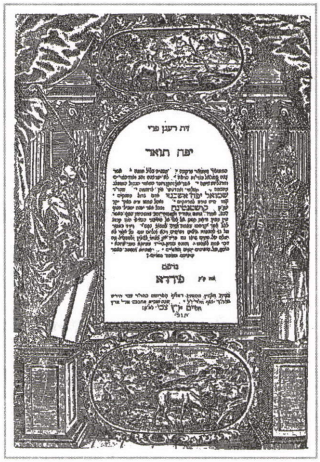
שער ספר יפה מראה אמסטרדם תפ"ז (1727)
מרבי שמואל יפה אשכנזי חתימת בעלים
עתיקות ביניהן הגאון רבי עקיבא וורטהיימר
אב"ד ור"מ אה"ו ומחכמי אשכנז

שער ספר יפה תואר וילהרמשדורף תע"ד
(1714)

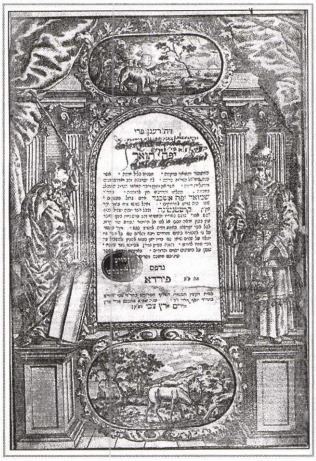
שער ספר יפה ענף פרנקפורט

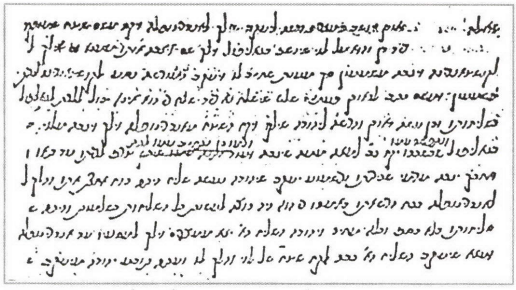
שער ספר יפה תואר פיורדא תנ"ב (1692)

שער ספר יפה תואר ויניציאה

שער ספר יפה תואר פירדא תנ"ב (1692)
עם חתימות חשובות מאוד ועתיקות יומין

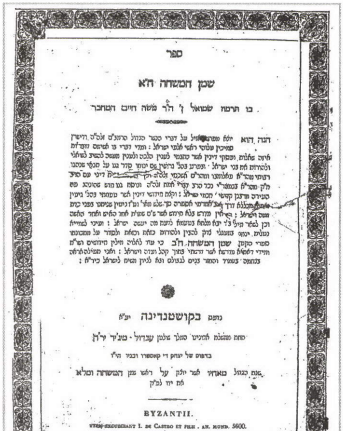
כתי"ק של הגאון רבי שמואל עדילה

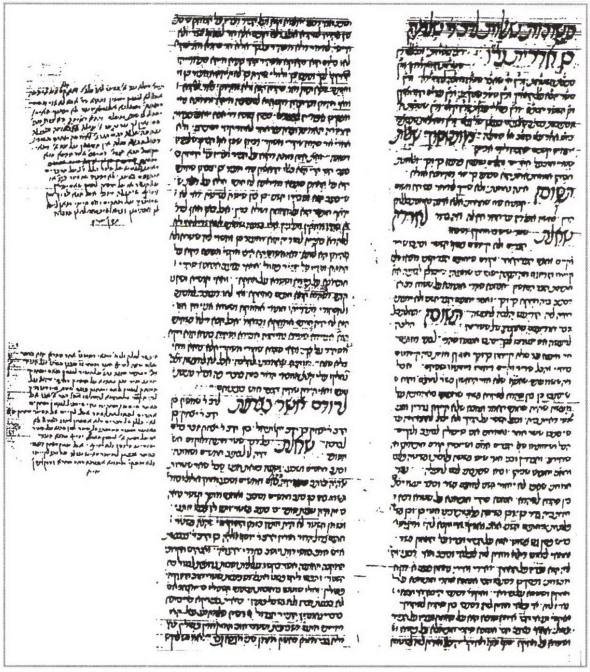
שער ספר יפה קול איזמיר תצ"ט (1739)

שער ספר קול שחל ירושלים תרמ"ד (1884)
לרבי שבתי חיים אקושטי

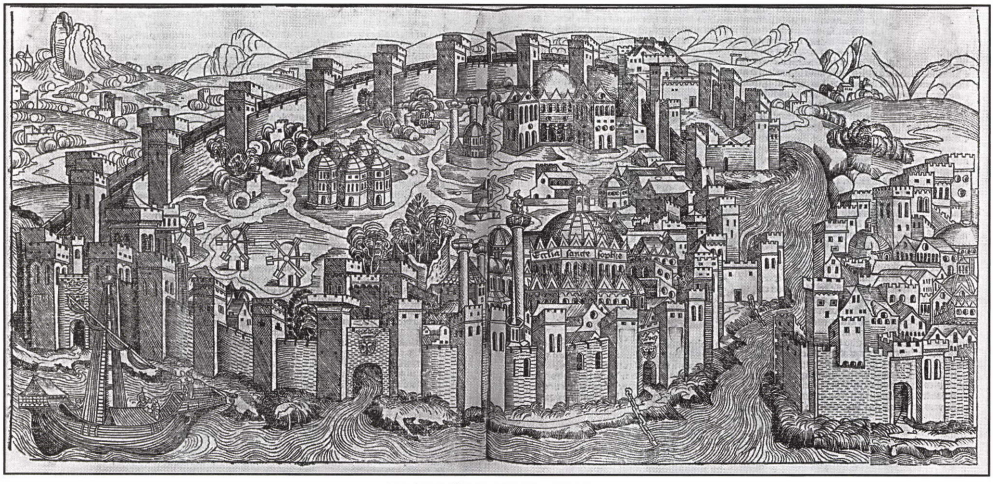
שער ספר שמן המשחה ח"א קושטנדינא ת"ר (1840) לגאון רבי שמואל חיים אסתרוג

שו"ת הרשב"א כת"י קימבריג' מס' 498, עם הגהות בכתי"ק של הגאון רבי תם ן' יחייא

שער ספר שו"ת תמת ישרים ויניציאה שפ"ב (1622) לגאון רבי תם ן' יחייא

תמונת מצודת רומלי חיסארי

תמונת מצודת רומלי חיסארי - בגדה האירופית של הבוספורוס

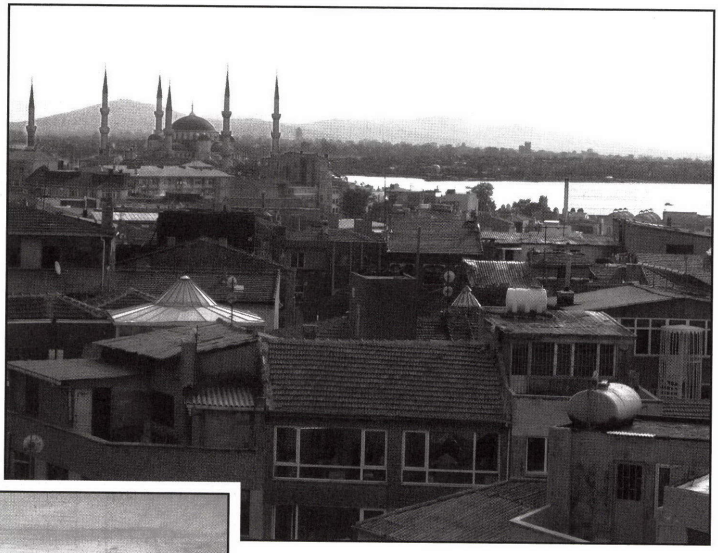

בית הכנסת "אכרידה" איסטמבול

בית הכנסת "חמדת ישראל" איסטמבול

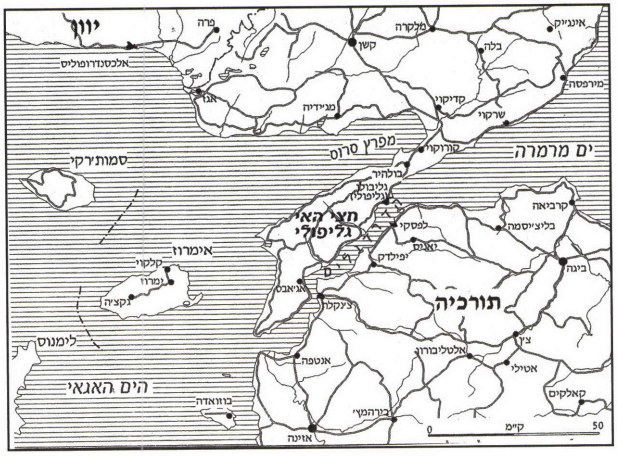

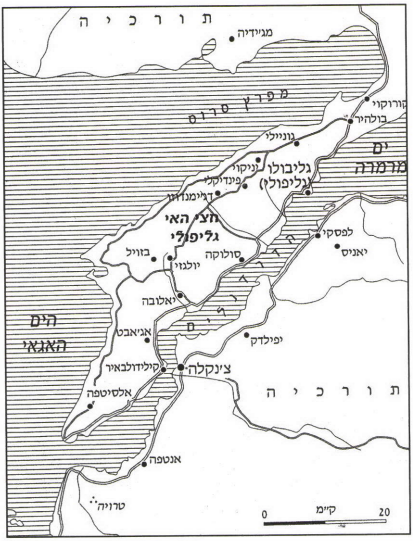

מבט כללי מן הים על גאלאטה

מפות של טורקיה ואגפיה

תמונת רבנים בבית הקברות שבאיזמיר בסוף המאה הי"ט תצלום ארכיון משפחת בן גיאת המוזיאון היהודי, ניו-יורק

מצבת ציונו של רבי יאושע חיים יאודה אשכנזי באיזמיר

מצבת ציונו כמוה"ר רבי נפתלי הכהן

מצבת ציונו כמוה"ר רבי שמואל רחמים
פונטרימולי באיזמיר

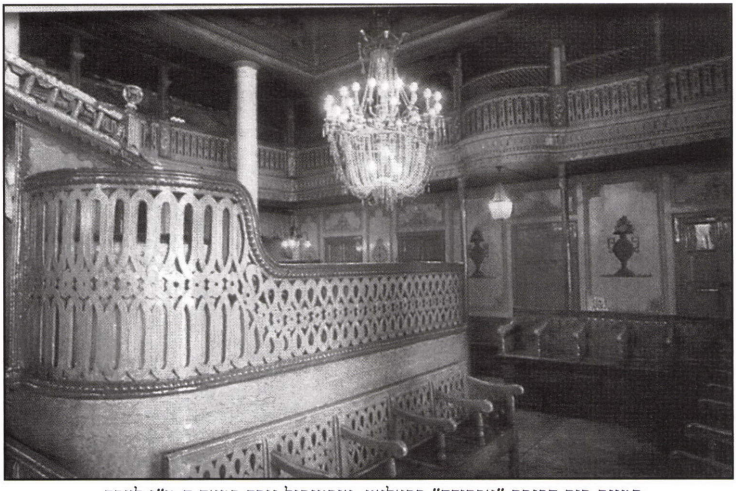
מצבת ציונו כמוה"ר רבי שלמה ארדיט באיזמיר

מצבת ציונו של כמוה"ר ישראל פארדו בקושטא

מצבת ציונו של כמוה"ר יום טוב ירושלמי בקושטא

תמונת בית הכנסת "אכרידה" בבאלאט, איסטנבול נוסד במאה ה-ט"ו לערך

בית הכנסת "אלגזי" איזמיר

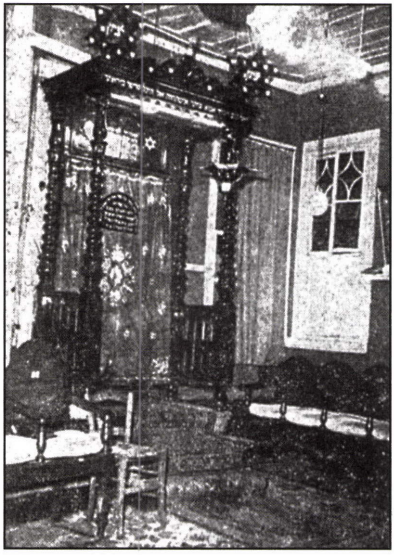
בית הכנסת "גירוש" איזמיר

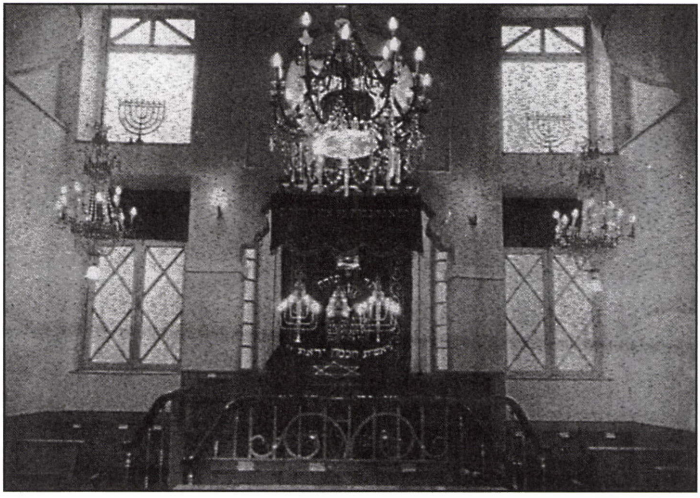
תמונת בית הכנסת "שלום" איזמיר

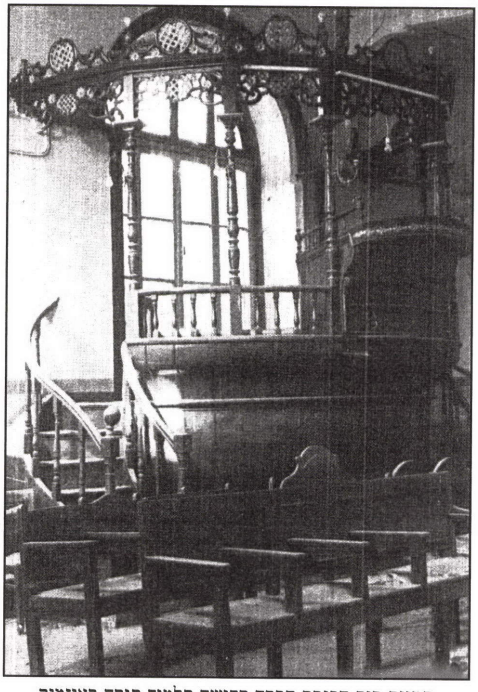
תמונת בית הכנסת באדריאנופול

תמונת בית הכנסת בית הלל

תמונת בית הכנסת תופר בגדים באיסטנבול

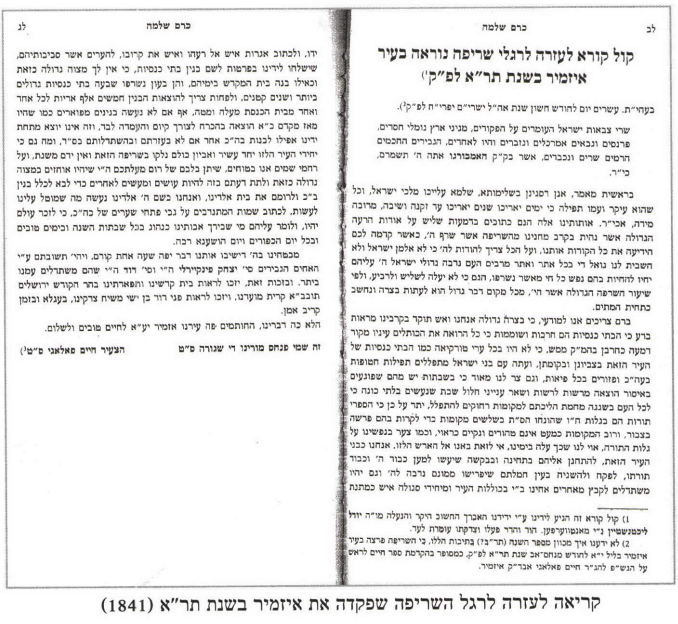
תמונת בית הכנסת חברה קדושה תלמוד תורה באיזמיר

תמונת בית הכנסת של משפחת הרבנים פאלאג'י

טס לספר תורה, איזמיר 1896

כרם שלמה לב

קול קורא לעזרה לרגלי שריפה נוראה בעיר איזמיר בשנת תר"א לפ"ק[1]

בעה"ח. עשרים יום לחודש חשון שנת אה"ר ושריי"ם יפרי"ח לפ"ק[2].

שרי צבאות ישראל העומדים על המקומים, מגיני ארץ נוטלי חסרים, פרנסים וגבאים אפרכלים וגזברים וזהו לאחרים. הבבירים החכמים הרמים שרים ונכבדים, אשר בק"ק האמבורגו אתה ה' תשמרם, כי"ר.

בראשית מאמר, אנן דמנין בשלישיתא, שלמא קליהו מלכי ישראל, וכל שהוא עיקר ועמו תפילה כי ימים יאריכו שנים ויאריכו עד זקנה ושיבה, מרובה מידה, אכי"ר. אותותינו אלה הנם כתובים בדמעות שליש על אורות הרעה הגדולה אשר נחת בקרב מחנינו מהשריאה אשר שרף ה', כאשר קדמה לכם חרידעה את כל הקורות אותנו, וקל וחמ צריך להורות לה' כי לא אלמן ישראל ולא חשבית לנו גואל הי בכל אתר ואתר מרבים העם נרבה גדולי ישראל ה' עליהם יחיו להחיות בהם נפש כל חי מאשר נשרפו, הנם כי לא יעלה לשלישי ולרביע. ולפי שיעור השריפה הגדולה אשר הי', מכל מקום דבר גדול הוא לקחת בצרה ונחשב בתחית המתים.

כרם צריכים אנו למודעי, כי בצרה גדולה אנחנו ואש תוקר בקרבינו מראות ברע כי הכתי בנסיות הם תרבות ושוממות כי כל הרואה את הכותלים עיניו מקור המעה כחרבן בהמ"ק ממש, כי לא היו בכל ערי פורקיאה כמו הבתי כנסיות של העיר הזאת בצביונן ובקומתן, ועתה קם בני ישראל מתפלליהם תפילות חשובות בעה"כ ושזורים בכל פיאות, ונם צר לנו מאוד כי בשבתות יש מהם שפונעים באיסור הוצאה מרשות לרשות ושאר עניניי חלול שבת שנעשים בלתי כונה כי לכל הקם בשנגה מחסת הלילהם למקומות רחוקים להתפלל, יתר על כן כי הספרי תורות הם בכלות ח"ו שהונחו הס"ת בשלשים מקומות כדי לקרות בהם פרשה בצבור, ורוב המקומות כמעם אינם מהורים ונקים כראוי, וכמו צער בנפשינו על גלות התורה, אני לנו שכך עלה בישינו, אי לואת באנו אל האריש הללו, אנחנו כבני העיר הזאת, להתחנן אליהם בתחינה ובבקשה שיעשו למען כבוד ה' וכבוד תורתו, לפקח ולהשניע בענין המהלהם שיפרישו ממונם נרבה לה' ונם יהיו משתדלים לקבץ מאחרים אחינו ב"א בכוללות העיר ומיחידי סגולה איש כפתנת

1) קול קורא זה הגיע לידינו ע"י ידידנו האברך החשוב היקר והנעלה מ"ה יודל ליכטנשטיין נ"י מאמונתרסדן. הוד והדר פעלו וצדקתו עומדת לעד.

2) לא ידענו איך מכוון מספר השנה (תר"ג) בחיבות הללו, כי השריפה פרצה בעיר איזמיר בליל י"א לחודש מנחם־אב שנת תר"א לפ"ק, כמסופר בהקדמת ספר חיים ראשם על הנש"ם להגר"י חיים אלאלאני אבד"ק איזמיר.

כרם שלמה לג

ידו, ולכתוב אגרות אישי אל רעהו ואיש את קרובו, להעירים אשר סביבותיהם, שישלחו לידינו בפרשות לשם בנין בתי כנסיות, כי אין לך מצוה גדולה כזאת וכאילו בנה בית המקדש בימיהם, וחן בעון נשופיו שבעה בתי כנסיות גדולים ביותר ושנים קטנים, ולפחות צריך להוצאות הבנין חמשים אלף אריות לכל אחד ואחד מבית הכנסת מעלה ומטה, אף אם לא נעשה בנינים מפוארים כמו שהיו מאז מקדם כ"א הוצאה מהכרח לצורך קיום והעמדה לבר, וזה אינו יוצא מתחת ידינו אפילו לכנות בה"כ אחד אם לא בעזרתם ובהשתדלותם בס"ד, ומה גם כי יחידי העיר הלזו יחד עשיר ואביון כולם נלקו בשריפה הזאת ואין ירם משנת, ועל רחמי שמים אנו בטוחים, שיתן בלבם של רום מעלתכם ה"י שיהיו אוחזים במצוה גדולה כזאת ולתת דעתם בזה להיות עושים ומשמים לאחרים כדי לכא לכלל בנין ב"כ ולרומם את בית אלהינו, ואנחנו נשם ה' אלהינו נעשה מה שמוטל עלינו לעשות, לכתוב שמות המתנדבים על נבי פתחי שערים של בה"כ, כי לזכר עולם יהיו, ולזכר עלוהם מי שכיוך אכותינו נבחוו בכל שבתות השנה וביומים טובים ובכל יום הכפורים ויום הושענא רבה.

מבפתינו בה' וישיבו אותנו דבר יפה שנה אחת קודם, יחיו תשובתם ע"י האחים הנבירים מי' יצחק פינקיירלי ה"י ומי' דוד ה"י שהם משתדלים עמנו ביותר. ובזכות זאת, יזכו לראות בית קדשינו והמקדשנו בתר הקודש ירושלים תובב"א קרית מונדנו, ויזכו לראות פני דור בן ישי משיח צדקינו, בעגלא ובזמן קריב אמן.

הלא כה דברינו, התוחמים פה עירנו אזמיר יע"א לחיים טובים ולשלום.

זה שמי פנחם מורינו די שנורה פ"ט — הצעיר חיים שאלאני פ"ט(?)

לוטיריאה.

ל קופת מוהר ומתן ק"ק איזמיר תוב"ב
5968
פור בינפיסיום די נוהדוקאנס ישראל האם.

AXEION

דף "לוטיריאה" של קופת הצדקה "מוהר ומתן" של ק"ק איזמיר תרל"ד (1874) בלאדינו

קריאה לעזרה לרגל השריפה שפקדה את איזמיר בשנת תר"א (1841)

כתובה
איסטנבול
תרי"ד (1853)

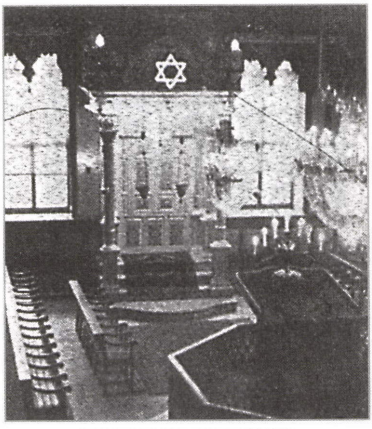
פנים בית הכנסת יאמבול שבאיסטנבול

תמונת בית הכנסת הגדול בית ישראל באיזמיר

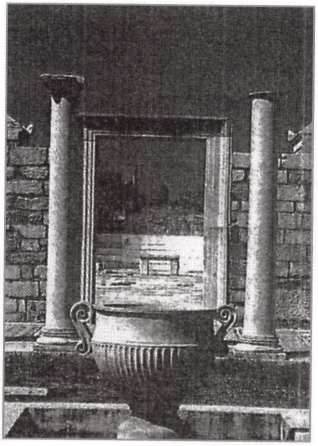
בית הכנסת "ביקור חולים" איזמיר

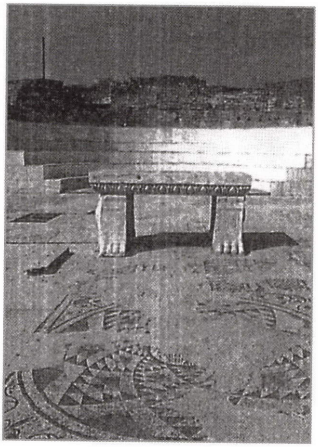

תמונת בית הכנסת שבאנקרה

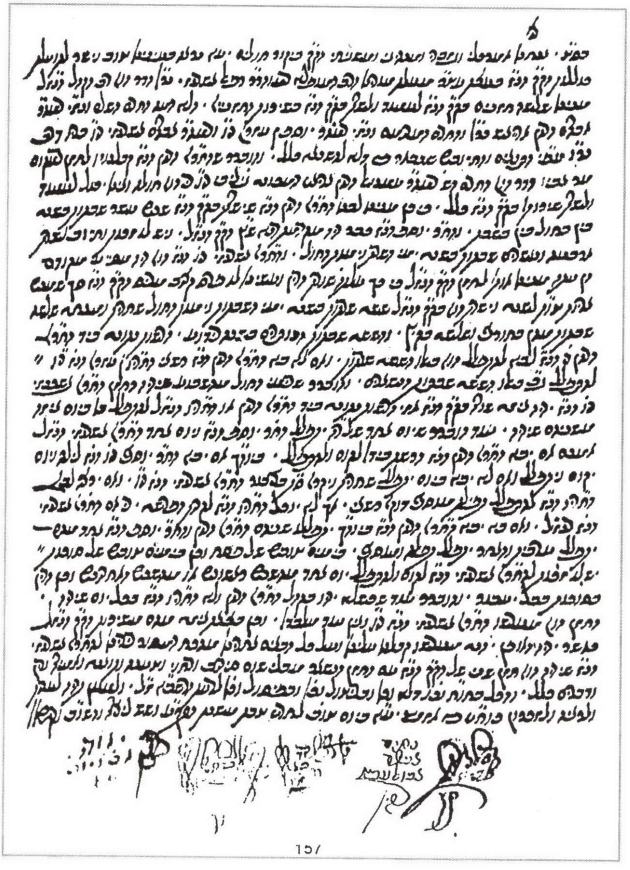

Le Medicin Iuif.

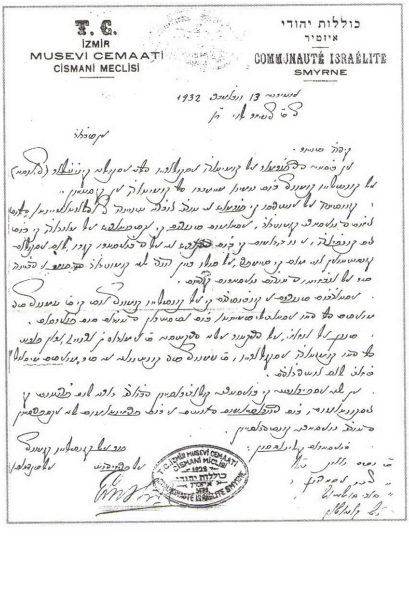

כתובה בכת"י תרע"ב (1912)

שולחן ערוך לתלמידים עם ציורים, קושטא תקס,א (1801) הספר כתוב בעברית, אך השער בדלאדינו

כוללות יהודי
איזמיר
T. C.
İZMİR
MUSEVİ CEMAATİ
CİSMANİ MECLİSİ
COMMUNAUTÉ ISRAÉLITE
SMYRNE
SMYRNE

אגרת פקידי קושטא אל הגאון נוב"י מתוך קובץ בית אהרן וישראל קרלין שנה ז' גליון ה' (מא) עמודים קמג-קמה

ב"ה

נודע ביהודא בישראל גדול שמו. רב מקבציאל לגאון שמתו. מעמו וניומוקו עמו. הרב המפורסם נ"י ע"ה פ"ה הגאון האמיתי כמהר"ר יחזקאל סגל לונדה נר"ו יאיר גם עד זקנה ושיבה ה' עמו. כיר"א

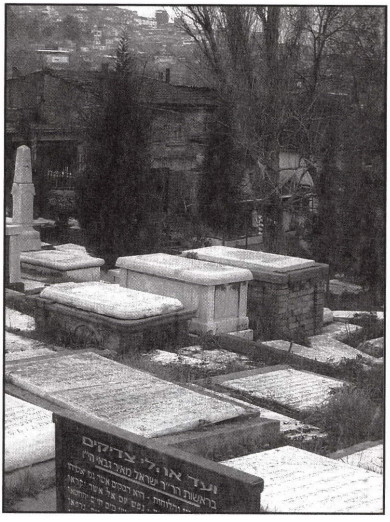
בראשית מאמר שפתינו אתנו יוצאות חנונות דברבנותיה דמר ושרורותיה דמר מוספה ואזלה בוקעת ועולה כמו השחר עלה והיה כשב'תו על כסא ממלכתו דורש טוב לעמו. הני מילי אתו האידנא בשפל קול התחינה לפני מי שגדול מלך אדמה בעד כל ר'חם לאיש אשר לו מצוק בני ציון היקרים יושבי ארץ ישראל מקודשת היא שעיניהם של עניים תלויות במסת נדבת ידיהם ופרי צדקתם של אחינו בית ישראל אחינו שבגולה והיו חייהם תלויים וה'ן בעון הא' כמה שני נגזרה גזרה נדחה קרו לה להני שלוחי דרחמנא ההולכים לערי הקיסר ואנן בדידן לא מנענו עצמינו רחם רחמת'יים יותר מכדי יכולתנו. ובכל זאת אין הקומץ משביע והנם יושבים בין צוק'ות ובין צר'חן כי על כן חנותי'נו במד'בר את פני הארון רבא דעמיה רבינו שבגולה יחוס ויחמ על קהל עדת ישראל קדושים הנעניים והאבינים והנה הוא הולך קדמת אש'ור מחנהו קדוש אחריה דמר אחד חכם שד'ר מעה'ק מבריא ת'ו איתו ניהו החכם השלם והכולל עצום ורב טוב לבית ישראל כמה'ר אשר אשכנזי נר'ו נא נגבור מלך ביופיו יצא נא לישע מאנין תבירין דקב'ה וברוח מבינתו ישלח דברו לקציני ופרנסי אתרי דמר וכל נבוליה דמר בחבמתם יעמדו ליומין מר שד'ר הנז' כי ידענו נאמנה מידת קונו יש בו כי חפץ חסד הוא ורב חסד ממה ושיתחנ קלה לכל אשר יבמא היא נופא נורה והיה שכרו מאת אבינו שבשמים לתת עליו ברכה ככל אות נפשו הרמה והנשאה וכנפש פרנסי ופקידי ומנהיגי ארץ ישראל תובב"א העומדים על הפקודים פה קושמאנדינא רבתי יע"א דורשים שלומו ושובתו ברוב עוז ושלום

רפאל אברהם אשכנזי חיים שמואל ארמונה[?] יוסף זוננה

שעל הכתב

ב"ה

לקדם רבינו שבגולה הוא יסוד המעלה נ"י ע"ה פ"ה הגאון האמיתי כש"ת יחזקאל סג"ל לנדא נר"ו יאיר הולך ואור כעצם השמים כיר"א

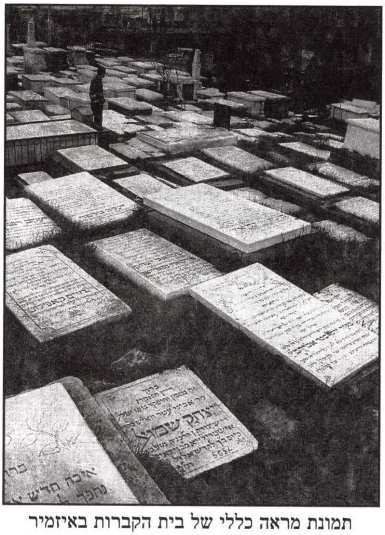

שער פנקס חברה קדושה של קברים חסד של אמת ב"ץ איזמיר

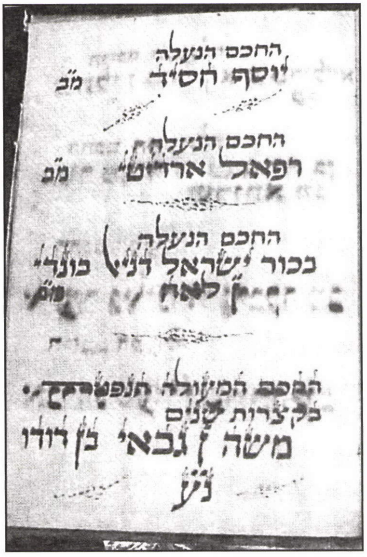

מצבת ציונו של הגאון רבי יאושע אהרן די שיגורה באיזמיר

תמונת מראה כללי של בית הקברות באיזמיר

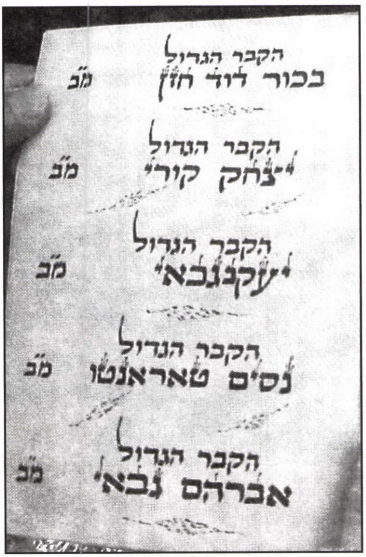
עמודים מתוך פנקס חברא קדישא דאיזמיר

החכם הנעלה
יוסף חסיד מב

החכם הנעלה
רפאל ארדיטי מב

החכם הנעלה
בכור ישראל דניאל בונה
[illegible]

החכם המקובל התמים
בקצרות שנים
משה ן גבאי בן רודו
נ"ע

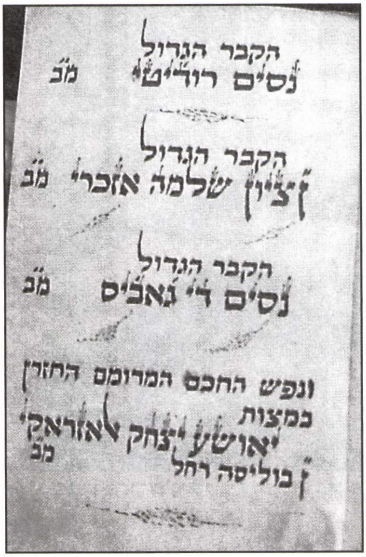

הקבר הגדול
בכור לוד חזן מב

הקבר הגדול
יצחק קורי מב

הקבר הגדול
יעקב גבאי מב

הקבר הגדול
נסים טאראנטו מב

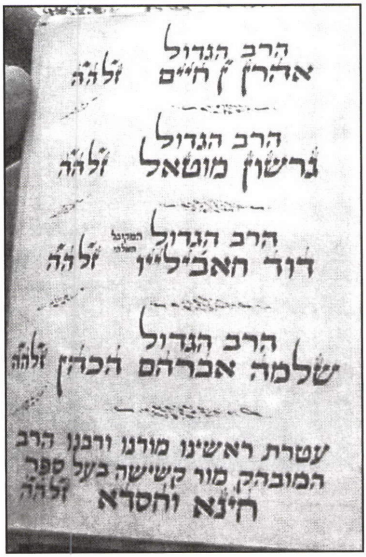
הקבר הגדול
אברהם גבאי מב

הקבר הגדול
נסים רודיטי מב

הקבר הגדול
ן ציון שלמה אזכרי מב

הקבר הגדול
נסים די גאבים מב

ונפש החכם המרומם החזן
במצות
יאושע יצחק לאזראקי
ן בוליסה רחל
מב

הרב הגדול
אהרן ן חיים זלה"ה

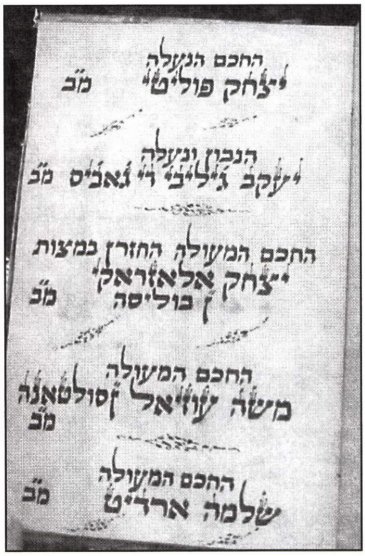
הרב הגדול
גרשון מוטאל זלה"ה

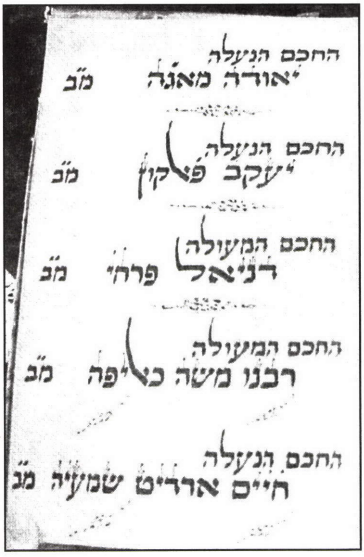
הרב הגדול המקובל האלוקי
דוד מאכ"ל"יו זלה"ה

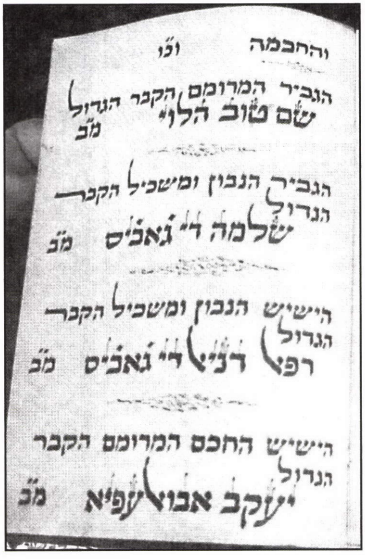
הרב הגדול
שלמה אברהם הכהן זלה"ה

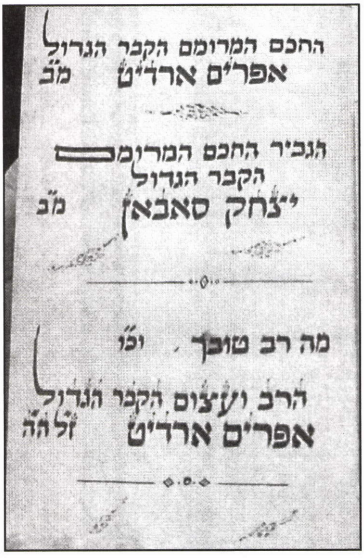
עטרת ראשינו מורנו ורבנו הרב
המובהק מור קשישה בעל ספר
חינא וחסרא זלה"ה

עמודים מתוך פנקס חברא קדישא דאיזמיר

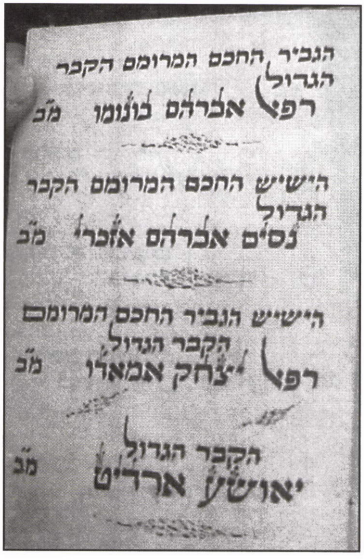

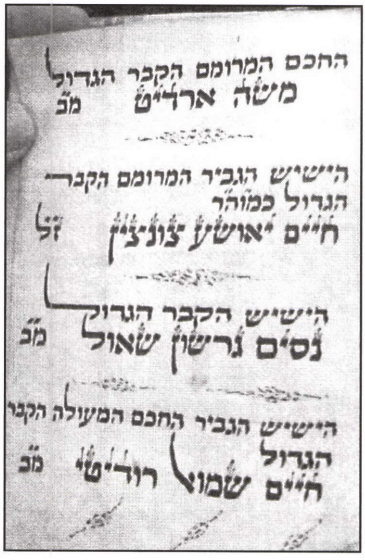
עמודים מתוך פנקס חברא קדישא דאיזמיר

הגביר החכם המרומם הקבר
הגדול
רפ"ל אברהם בונומו מ"ב

הישיש החכם המרומם הקבר
הגדול
נסים אברהם אזכרי מ"ב

הישיש הגביר החכם המרומם
הקבר הגדול
רפ"ל יצחק אמארו מ"ב

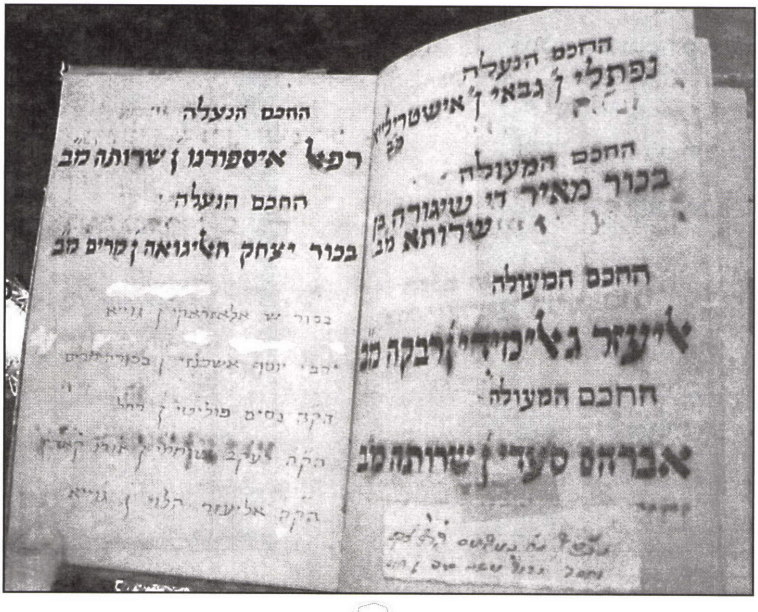
הקבר הגדול
יאושע ארדיט מ"ב

החכם המרומם הקבר הגדול
משה ארדיט מ"ב

הישיש הגביר המרומם הקבר
הגדול כמוהר
חיים יאושע צוניצין זלה"ה

הישיש הקבר הגדול
נסים נרשון שאול מ"ב

הישיש הגביר החכם המעולה הקבר
הגדול
חיים שמואל רודיטי מ"ב

החכם הנעלה
נפתלי ן' גבאי ן' אישטרילי
מ"ב

החכם המעולה
בכור מאיר די שיגורה בן
שרותא מ"ב

החכם המעולה
אליעזר גלימידי ן' רבקה מ"ב

החכם המעולה
אברהם סעדי ן' שרותה מ"ב

החכם הנעלה
רפ"ל איספורנו ן' שרותה מ"ב

החכם הנעלה
בכור יצחק חאיגואה ן' מרים מ"ב

149.

60T076.